IUSTI LIPSI V.C. OPERA OMNIA, POSTREMUM AB IPSO AUCTA ET RECENSITA:...

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLII
H
9
NAPOLI

XLII
H
9

Digitized by Google

Digitized by Google

IVSTI LIPSI
OPERA OMNIA,
NVNC PRIMVM
COPIOSO RERVM INDICE
ILLVSTRATA.

Biblioth. Secr. Coll. Neap. Soc. Jesu Catalogo adscriptus

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

IVSTI LIPSI V. C. OPERA OMNIA,

POSTREMVM AB IPSO AVCTA ET RECENSITA:
NVNC PRIMVM COPIOSO RERVM INDICE ILLVSTRATA.

ANTVERPIÆ EX OFFICINA PLANTINIANA BALTHASARIS MORETI. M. DC. XXXVII.
CVM PRIVILEGIIS CÆSAREO ET PRINCIPVM BELGARVM.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

Digitized by Google

SERENISSIMO PRINCIPI FERDINANDO AVSTRIACO, HISPANIARVM INFANTI, S.R.E. CARDINALI, BELGARVM ET BVRGVNDIONVM PROREGI.

IVSTVM LIPSIVM, Belgicæ Scriptorum Principem, SERENISSIME PRINCEPS, typis Plantinianis velut rediuiuum ſiſto; qui REGIÆ CELSITVDINI TVÆ, tot tantáſque breuiſſimum intra tempus victorias, tot cum æternâ Nominis Tui famâ triumphos, gratuletur: nec aliquem hos ipſos mirari iubeat; ſed omnes Tuam in primis Pietatem venerari, tutiſſimam hominibus virtu-

tem: militarem deinde Prudentiam agnoſcere; quâ munitus, ſummâ in ferendis belli moleſtiis conſtantiâ ipſis militibus præluces: Diſciplinam militarem ad priſcas Militiæ Romanæ, numquam ſatis laudatas, & à LIPSIO pleniùs deſcriptas leges, inſtituis: ſtrenuis honores & præmia, ignauis ignominiam & pœnas diſtribuis; quæ belli iuſtitia omnem Imperatori vincendi ac triumphandi anſam ſuppeditat. At verò nec mirari quiſpiam debet, SAPIENTISSIME PRINCEPS, Te in primo iuuentutis flore, ſupra veteranos non dicam milites, ſed Duces, ſapere: tum quia potentiores cæli Angelos Principibus adeſſe DEVS mandauerit; tum quia AVSTRIACÆ GENTI iamolim proprium ſit, non niſi magna, & Reipublicæ Chriſtianæ maximè profutura, primis ab annis meditari: atque inſuper REGIÆ CELSITVDINI TVÆ innatum, Proaui ſui CAROLI V. Imperatoris Inuictiſſimi veſtigiis inſiſtere; qui

eâ

Digitized by Google

eâ ætate grauiſſima bella confecit, quâ belli tantùm ſimulacra alij exercent.

Gratulatur itaque rediuiuus LIPSIVS, VICTORIOSISSIME PRINCEPS, renaſcentem in Te Proaui Tui felicitatem; Tuaſque eximias & verè diuinas Virtutes, CLEMENTIAM & BENIGNITATEM, ſummopere laudat: quibus Belgas, quotquot à RELIGIONE & REGE abierunt, in viam Te reducturum benè ominatur. tantummodò rogat, CLEMENTISSIMVM REGEM Fratrem Tuum deprecari digneris; vt ſiqui eum, imò ab ipſis tumultus Belgici initiis ſiqui Veſtros æternæ memoriæ Auum Patremque Cornelij Cinnæ irritarint, omnibus & ſingulis Auguſti Cæſaris exemplo benignè ignoſcat; nec minorem quàm Auguſtus olim obtinuit, Clementiæ fructum AVGVSTISSIMO REGI pollicetur. Libros denique, præclariſſimi ingenij ſui fetus, REGIÆ CELSITVDINI TVÆ venerabundus offert; mutos, ſed

 fidos

fidos Conſiliarios: quales ſapientiſſimus Hiſpaniæ Regum ALPHONSVS magno Regni ſui commodo conſulebat. Non ego hîc REGIAM CELSITVDINEM TVAM morari auſim, vel LIPSIVM auctorem, vel eius Libros, ſanctioribus monitis & conſiliis refertos, dilaudando: vnicum Sereniſſimæ ISABELLÆ Amitæ Tuæ de hoc Scriptore elogium ſuffecerit; quæ ſummâ animi gratitudine Belgicæ Principatum à Rege Patre accepiſſe aiebat, ſed talem tantumq́ue in eo virum repeприſſe, id ſe præcipui loco muneris habere atque æſtimare. Honeſtiſſimum ſanè elogium; quo non tantùm incomparabilis LIPSII Doctrina ac Sapientia, ſed etiam incredibilis Prudentiſſimæ Heroinæ erga geminas illas Virtutes affectus, pleniſſimè probatur.

Amplectere igitur, PRINCEPS FELICISSIME, Sanctiſſimæ Amitæ Tuæ inſtinctu, mutos hos Conſiliarios: nam quæ ad Pacis Bellíque artes, quæ ad Ciuilem

&

& Militarem Prudentiam, quæ ad Virtutes & Munia Principis ſpectent, plena fidelitatis conſilia ſuggerunt. quibus inſtructus, FELICITER, vt cœpiſti, VINCE; ad DEI OMNIPOTENTIS gloriam, REGIS POTENTISSIMI vtilitatem, BELGICÆ & vniuerſi ORBIS CHRISTIANI tranquillitatem ac PACEM. Ita opto & voueo

REGIÆ CELSITVDINI TVÆ

æternùm deuotus

Balthaſar Moretus.

PRIVILEGIVM CAESAREVM
IVSTO LIPSIO
OLIM CONCESSVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS *diuinâ fauente clementiâ electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto* IVSTO LIPSIO *gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quæ* DEVS *immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusq́; diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tamquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in litteris ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eoſq́; ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio conceſſuq́; ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Litteris poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingenijq́; tui dotes tibi à naturâ inſitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeq́; vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis Scriptoribus loca, quæ quædam tamquam luſtra erant, illuſtraſti, quæq́; in iis iniuriâ temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamq́; variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractas ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò maturâ te ætate virum, viro magis magisq́; digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæq́; à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam probitatemq́; informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſâ, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animandum magis patrocinióque noſtro defendendum pro benignâ noſtrâ in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam*

niam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioq́; te & Typographum tuum aduerſus quorumcunq; fraudem, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari forte velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate noſtrà Cæſareà decernimus, ſtatuimus, vetamuſque, nequis Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocumque modo, charactere, aut formà, ſiue integros, ſiue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra Sacri Romani Imperij, Regnorumq́; ac Dominiorum noſtrorum hereditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, abſque tuo tuorúmve heredum conſenſu audeat: Hac autem lege additâ, vti tria vt minimum cuiuſque libri exemplaria, quemadmodum moris eſt, ad Imperialem noſtram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc noſtrum tranſgredi, violare, aut contemnere deprehenſus fuerit, eum non ſolum eiuſmodi libris, tibi, heredibúſve tuis, auxilio Magiſtratus, vbicumque reperti fuerint, vendicandis, priuari, ſed triginta etiam Marcharum auri puri mulctâ, cuius ſemiſsis quidem Fiſci noſtri Procuratori, fraudis vindici, alter verò ſemiſsis tibi heredibúſve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuerſis & ſingulis noſtris & Sacri Romani Imperij ſubditis & fidelibus dilectis, tam Eccleſiaſticis quàm Politicis, cuiuſcumque ſtatus, gradus aut ordinis exſtiterint, præſertim verò iis, qui in Magiſtratu conſtituti, vel ſuo vel ſuperiorum ſuorum loco aut nomine, ius dicunt, iuſtitiámve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium noſtrum impunè violare, ſpernere aut negligere patiantur: Sed, ſi quos contumaces compererint, conſtitutâ à Nobis mulctâ eos puniri, & quibuſcumq; modis coërceri curent, ni & ipſimet grauiſsimam noſtram in ſe conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu noſtrâ ſubſcripto, & Cæſarei noſtri ſigilli impreſsione munito, confirmamus. Datum in arce noſtrâ Regiâ Pragæ, die primâ menſis Auguſti; Anno Domini milleſimo, quingenteſimo, nonageſimo ſecundo: Regnorum noſtrorum Romani decimo ſeptimo, Hungarici vigeſimo, & Bohemici itidem decimo ſeptimo.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenavv.

Ad mandatum ſacræ Cæſareæ Maieſtatis proprium,

Io. Baruitius.

SVM-

SVMMA PRIVILEGII REGIS CATHOLICI.

PHILIPPVS *Dei gratiâ Hiſpaniarum, &c. Rex Catholicus, Diplomate ſuo ſanxit, nequis,* IVSTI LIPSI *Hiſtoriarum in almâ Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcumque, à Cenſoribus legitimis approbatos, præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à primâ ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem, triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ* XIV. *Febr.* M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

SVMMA PRIVILEGII REGIS CHRISTIANISSIMI.

HENRICVS *Dei gratiâ Galliarum & Nauarræ Rex Chriſtianiſſimus, ſingulari Priuilegio ſanxit, nequis per vniuerſos Regnorum ſuorum fines,* IVSTI LIPSI, *quos vel hactenus edidit, vel in poſterum editurus eſt libros, excudere intra decennium præter voluntatem ipſius poſſit. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem, ter mille florenorum illatione mulctabitur; vti latiùs patet in litteris datis Pariſiis* XIII. *Iulij,* M. DC. V.

Signat.

Perrochel.

TIBI IOANNES MORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti Libros meos quoſcumque typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Reges dixerunt.*

Iuſtus Lipſius.

PRI-

PRIVILEGIVM CAESAREVM
BALTHASARI MORETO TYPOGRAPHO
NVPER CONCESSVM.

FERDINANDVS SECVNDVS, diuinâ fauente clementiâ, electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus; Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ, &c. Rex; Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ, VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis: Agnoſcimus & notum facimus, tenore præſentium, vniuerſis; quòd cùm demiſsè Nobis exponi curarit Noſter & Sacri Imperij fidelis dilectus Balthaſar Moretus ciuis & bibliopola Antuerpianus, Iuſtum quondam Lipſium ab Auguſtæ memoriæ Imperatore Diuo Rudolpho altero, Domino Patruele & prædeceſſore Noſtro colendiſſimo, ſuper Operibus ſuis edendis priuilegium Cæſareum obtinuiſſe, eiuſdemq; vſumfructum Ioanni Moreto patri quondam ſuo tranſſcripſiſſe, eoque poſt patris ſui obitum ſe quoque fuiſſe gauiſum: nunc autem cùm dicti priuilegij tempus iampridem effluxerit, atque ipſe nouam eiuſdem Lipſij Operum editionem iam ferè abſoluerit, vereri ne occaſionem hanc, qui præcoci quæſtus cupidine accenſi, aliorum labores præproperè, & ſubinde vitioſè imitari conſueuêre, arripiant, & ſolitis artificiis, debito ipſum operæ atque impenſæ ſuæ fructu defraudent; ſubmiſsè proinde rogando, vti ſupradicti priuilegij Cæſarei præſidium ac munimen in longius proferre tempus dignaremur: Nos pro ſingulari noſtro cùm rei Litterariæ amplianda, tum honeſtos id genus conatus iuuandi ſtudio, æquis ipſius precibus ſuffragandum cenſuerimus. Quocirca vniuerſis ac ſingulis typographis, bibliopolis, atque aliis quibuſcumque negotiationem librariam exercentibus, ſeriò inhibemus & vetamus, ne quiſquam prædicta Lipſij Opera quocumq; modo, charactere, aut formâ, ſiue integra, ſiue aliquam eorum partem, citra memorati Balthaſaris Moreti voluntatem & aſſenſum intra decennium proximè ſecuturum à die dati huius Noſtri priuilegij computandum, recudere, aut aliò recudenda dare, ſiue alibi etiam impreſſa intra S. Romani Imperij, Regnorumq; & Dominiorum noſtrorum hereditariorum fines importare, vendere vel diſtrahere auſit ac præſumat. Si quis autem Edictum hoc noſtrum tranſgredi, violare aut contemnere deprehendatur, is non ſolùm eiuſmodi libris perperàm recuſis & importatis, quos dictus Moretus eiúſve heredes, vbicumq; inuenti fuerint, ſiue propriâ, ſiue Magiſtratus ibidem auctoritate atque auxilio ſibi vendicare poterunt, priuari, ſed & mulctam decem marcharum auri puri puti ex ſemiſſe prædicto Moreto, ex altero verò ſemiſſe Fiſco Noſtro Imperiali Aulico fraudis vindici pendendarum, totiens quotiens contrauentum fuerit, omni ſpe veniæ ac remiſſionis ſublatâ, dare damnas eſto: ita hoc

Noſtro

Noſtro Cæſareo Diplomate expreſsè ſancimus ac decernimus; prædictoque Moreto inſuper iniungimus, vt quaterna minimùm dictorum Operum exemplaria ſuis ſumptibus quam primùm ad Cancellariam noſtram Imperialem Aulicam tranſmittat. Mandamus autem vniuerſis Noſtris & Sacri Romani Imperij, Regnorumque ac Ditionum noſtrarum hereditariarum ſubditis, cuiuſcumque ſtatus, gradus, ordinis, conditionis aut dignitatis exiſtant, tam Eccleſiaſticis quàm ſæcularibus, præſertim verò iis qui in Magiſtratu conſtituti, vel proprio vel ſuperiorum nomine & loco ius ac iuſtitiæ adminiſtrationem exercent, ne quemquam Priuilegium hoc noſtrum Cæſareum temerè & impunè tranſgredi aut violare patiantur; quin potiùs contumaces, ſi quos fortè compererint, præſcriptâ pœnâ mulctari, aliiſque idoneis modis coërceri curent, quatenus & ipſi eamdem mulctam euitare voluerint; harum teſtimonio Litterarum manu noſtrâ ſubſcriptarum, & ſigilli noſtri Cæſarei impreſſione munitarum. Quæ dabantur in ciuitate noſtrâ Viennæ, ex ante diem propridie Kalendas Februarias, anno Domini ſupra mille ſexcentos ſexto & trigeſimo, Regnorum noſtrorum Romani ſeptimodecimo, Hungariæ duodeviceſimo, Bohemici verò vndeviceſimo.

FERDINANDVS.

Vt P. H. à Stralendorff.

Ad mandatum ſacræ Cæſareæ Maieſtatis proprium,

Ioan. VValderode.

SVMMA PRIVILEGII PRINCIPVM BELGARVM.

ALBERTVS & ISABELLA CLARA EVGENIA, Archiduces Auſtriæ, Duces Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Sereniſſimi Belgarum Principes, diplomate ſuo ſanxerunt; nequis IVSTI LIPSI Hiſtoriarum in almâ Vniuerſitate Louanienſi olim Profeſſoris, itemque Hiſtoriographi & Conſiliarij ſui Libros quoſcumque, præter Balthaſaris Moreti voluntatem, vllo modo imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, confiſcatione librorum & aliâ graui pœnâ mulctabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ, XVII. Ianuarij, M. DC. XI.

Signat. *S. de Grimaldi.*

Et in Concilio Brabantiæ, *I. de Buſchere.*

CAN-

CANDIDO LECTORI
BALTHASAR MORETVS TYPOGRAPHVS
S. P.

EN *tandem, beniuole Lector, à prælis Plantinianis exeunt omnia* IVSTI LIPSI, *Viri Litteris & Sapientiâ longè omnium Clariſsimi, Opera, in auguſtiori folij formâ; quâ antehac* TACITVS *&* VELLEIVS *Hiſtorici, ac* SENECA *Philoſophus, eiuſdem Commentariis illuſtrati, in lucem prodierunt. Omnia, inquam, quæ ipſe viuus in æternæ Memoriæ templo dedicauit: nam quos peſſimo nuper exemplo Germania libellos edidit, minimè profectò germani ſunt; nec hic meum, ſed Auctoris elogium exaudiri deſidero, ſeriò olim teſtantis:* NIHIL MEVM EST, AVT ERIT, QVOD NON DE AVTOGRAPHO MEO, ET ME VOLENTE, SIT EXPRESSVM. Quicumque aliter (*libens, in eius cauſsâ, verbis ipſius inſiſto*) mihi iniuriam facit, *Lectori* fucum. *& porrò exclamat:* Deus bone, hæc monenda publicè eſſe? Ecce in bona opeſque externas ius eſt non viuo mihi ſolùm ſed mortuo, & ſolatium fati eſt voluntas vltra fatum: in iſtis animi & ingenij verè bonis non idem erit? *atque huic voluntati ſuæ firmandæ Principum opem inuocat, Lectorum gratiam:* Reprimite Principes qui poteſtis, & vos Lectores quà poteſtis: illi puniendo, vos ſpernendo. *At verò typographi Germani facinus aliquis excuſet, & nonnulla (neque enim omnia ipſe Liuor aut Malignitas aſſerat, cùm Goldaſtus impiæ Orationis Ienenſis auctor dudum innotuerit) è* LIPSI *dictantis ore excepta prætendat. Quid, niſi iterùm pro ſe loquentem induxero?* Dictauimus fortaſſe. ſed ò imperitiam! quaſi edendi illo fine. Reuerentior poſteritatis ſum: & aliud ſcio eſſe Schedia, aliud Opera; nec ſubitaria hæc noſtra dedicanda in Memoriæ templo. Quid, quòd alij grauiùs etiam peccant? qui excipiunt aut intercipiunt dicta aut oratiunculas noſtras, & in contumeliam mei diuulgant. *Quid ad hæc Lector? num aſſentis ſuam non minùs verè quàm fortiter cauſſam peroranti? Ego certè, dictionis huius purpuræ, verborum meorum laciniam haud adtexo. Vnum obiter moneo, plura à fecundiſsimo* LIPSI *ingenio manaſſe, quæ in Operum ſuorum numerum adſcribi noluit. vtpote* Antiquas Smetij Inſcriptiones *inſigniter auxit:* Titi LiuI primum Hiſtoriarum librum *egregiè reſtituit:* IulI Cæſaris omnia quæ exſtant, *accuratiſsimè emendauit; cui operæ nec ſuum inſcribi nomen paſſus eſt, ſatis ſuperq́; feciſſe arbitratus, ſi publicæ vtilitati, & præſtantiſsimi Scriptoris gloriæ, non ſuæ ſtuduiſſet. At quo gratior vtiliorq́; hæc Operum editio exiret, copioſum in ea Indicem, à viro erudito, qui è domo ac diſciplinâ* LIPSIANA *prodijt, concinnari curaui. Nomen eius haud pronuntio, quia rectè agere quàm ſciri vel laudari mauult. Si penitus inſpicias, ingenium & iudicium viri facile animaduertes, & quoddam Operum* LIPSIANORVM *compendium in hoc ipſo Rerum Indice deprehendes. Fruere, ac vale.*

Ad Lect. libb. de Cruce.

Ibidem.

ORDO

ORDO ET INDEX OPERVM IVSTI LIPSI.

FAMA LIPSI Poſtuma *initio Primi Operum Tomi præponitur : in quâ ipſius Vita ac varia Poëtarum & Oratorum de eo Elogia leguntur.*

TOMVS *Primus* CRITICVS *eſt, complectiturq;* Opera omnia quæ ad Criticam propriè ſpectant.

quorum hic ordo eſt:

Variarum Lectionum Libri tres.

Antiquarum Lectionum Libri quinque: in quibus varia Scriptorum loca, Plauti præcipuè, illuſtrantur aut emendantur.

Epiſtolicarum Quæſtionum Libri quinque: in quîs ad varios Scriptores, pleræque ad T. Liuium, Notæ.

Electorum Libri duo : in quibus, præter Cenſuras, varij priſci Ritus.

Ad Valerium Maximum Breues Notæ.

Animaduerſiones in Tragœdias quæ L. Annæo Senecæ tribuuntur.

Iudicium de Conſolatione Ciceronis.

Satyra Menippæa. Somnium. Luſus in noſtri æui Criticos.

Tomi huius appendix,

De rectâ pronuntiatione Latinæ linguæ Dialogus.

TOMVS *Secundus* EPISTOLAS *continet: quarum decem ſunt* CENTVRIAE:

Miſcellaneæ quinque : *è quibus* Quarta *&* Quinta Poſtumæ.

Centuria ſingularis ad Italos & Hiſpanos.

Centuria ſingularis ad Germanos & Gallos.

Centuriæ tres ad Belgas.

Tomi huius appendicula,

Epiſtolica Inſtitutio, excepta è dictantis ore, *atque ipſo approbante edita.*

TOMVS *Tertius ad* PRVDENTIAM *ducit, vtpote* HISTORICVS ; *&* ANTIQVITATEM *omnem, maximè* ROMANAM, *variè illuſtrat.*

De Militiâ Romanâ Libri quinque: Commentarius ad Polybium.

Poliorceticωn , ſiue de Machinis , Tormentis, Telis, Libri quinque.

Admiranda, ſiue De Magnitudine Romanâ, Libri quattuor.

Saturnalium Sermonum Libri duo, qui de Gladiatoribus.

De Amphitheatro Liber : in quo forma ipſa Loci expreſſa , & ratio ſpectandi.

De Amphitheatris quæ extra Romam Libellus. in quo formæ eorum aliquot & typi.

De Veſtâ & Veſtalibus Syntagma.

De Bibliothecis Syntagma.

De Cruce Libri tres, ad ſacram profanamque hiſtoriam vtiles.

Diua Virgo Hallenſis. Beneficia eius & Miracula fide atque ordine deſcripta.

Diua Sichemienſis, ſiue Aſpricollis. Noua eius Beneficia & Admiranda.

Reiectiuncula Sannionis cuiuſdam Batavi.

Louanium, ſiue opidi & Academiæ eius Deſcriptio.

TOMVS *Quartus propriè ad* PRVDENTIAM *& Ciuilem Doctrinam, itemque ad* SAPIENTIAM *pertinet:*

Politicorum ſiue Ciuilis Doctrinæ Libri ſex, qui ad Principatum maximè ſpectant.

De vnâ Religione aduerſus Dialogiſtam Liber : in quo tria Capita Libri quarti Politicorum explicantur.

Monita & exempla Politica. Libri duo, qui Virtutes & Vitia Principum ſpectant.

Leges Regiæ & Leges Decemuirales.

Diſſertatiuncula apud Sereniſſimos ALBERTVM & ISABELLAM Belgarum Principes.

Commentarius in C. PlinI Secundi Panegyricum Traiano dictum.

De Conſtantiâ Libri duo, qui alloquium præcipuè continent in publicis malis.

Manuductionis ad Stoïcā Philoſophiam Libri tres, &

Phyſiologiæ Stoïcorum Libri tres, L. Annæo Senecæ, aliiſque Scriptoribus illuſtrandis.

TOMO *huic Quarto* INDEX in omnia OPERA ſubiungitur.

TOMVS *Quintus* HISTORICVS *eſt, eoque continentur*

C. Cornelij Taciti Opera quæ exſtant, emendata & Commentariis illuſtrata.

Diſpunctio Notarum Mirandulani Codicis ad Corn. Tacitum.

C. Velleius Paterculus cum Animaduerſionibus.

TOMVS *Sextus, iſque vltimus, ad* SAPIENTIAM *ſpectat, complectiturque*

L. Annæi Senecæ Opera quæ exſtant, emendata & Scholiis illuſtrata.

IVSTI

IVSTI LIPSI
V. C.
OPERA OMNIA,

POSTREMVM AB IPSO AVCTA
ET RECENSITA:

NVNC PRIMVM
COPIOSO RERVM INDICE
ILLVSTRATA.

Tomus Tertius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA
BALTHASARIS MORETI.
M. DC. XXXVII.
Cum Priuilegiis Cæſareo & Principum Belgarum.

NAPOLI

IVSTI LIPSI
DE
MILITIA ROMANA
LIBRI QVINQVE,
COMMENTARIVS AD POLYBIVM.

PHILIPPO III. HISPANIARVM ET INDIARVM PRINCIPI.

QVÆ de MILITIA ſcripſi, magne Princeps, etiam tunc cùm ſcripſi, animo tibi deſtinaui & inſcripſi, & ſuſpendi, vt ſic dicam, ad tuam aram. Multa me incitabant. ſed præcipua: quòd tuus eſſem, in ſolo & vetuſtiſſimo patrimonio tuo natus: quòd res militaris, & ideò magnitudine & fortunâ tuâ non indigna. Enimuerò quem magis tractare aut ſcire hæc deceat, quàm Principem? & veriſſimè prudens ille noſter Cornelius: *Cetera vtcumque diſſimulari, ſed ducis boni Imperatoriam eſſe virtutem.* Quid verò talem Principem? Nihil blandimur tibi, nec publicè locus ſit, aut gratia: ſed ab orbe condito non fuit, qui maior in re aut ſpe fuerit, quàm te fata videntur deſtinaſſe. Præeſt iamdiu maximus Regum pater tuus tot regnis; in vtroque orbe iura reddit, veteri & nouo; atque ecce nouam ad potentiam viam fortuna nuper aperuit, adiectâ Luſitaniâ: quæ ſola adhuc lacinia deerat pulcherrimæ & ſolidæ Hiſpaniarum veſti. Adſuta eſt, & vnà cum eâ Africæ & Aſiæ portus aut inſulæ: id eſt, clauſtra atque aditus, quibus ipſas illas inuadatis, & totas ſubiiciatis in leges & iura veſtra. Pietas iamdiu huc vocat & religio: ſed recenter etiam iniuria, quam immanis ille hoſtis Auſtriacis tuis infert, factus & ſolens violare, rapere, & regna regnis adiicere, nullo niſi armorum iure. O expergiſcere tu aliquando, adoleſcens & vegete, & magno PHILIPPO tuo eſto magnus ALEXANDER. Omnes iſti Aſiatici Darij ſe contrahent, & ad motum tuum timebunt quan-

tum nunc timentur. Exempla tibi adſunt fortiter & feliciter capiendi imperij à maioribus illis tuis, quos immensâ ſerie è Cæſaribus & Regibus nectis. Sed eminent inter iſtos FERDINANDVS & ISABELLA proaui (fæminam nihil me pudet addere; non fæminam, ſed vero verbo heroinam) eminent, inquam, primi auctores magnitudinis & claritudinis Hiſpaniæ. Ij in Italiam arma intulerunt, ij in Galliam: ij nouum orbem tibi aperuerunt, arcanum depoſitum, & quid niſi limitem ad nouum imperium à Prouidentiâ diuinâ? Sed & CAROLVS inter iſtos luce ſuâ fulget, auus tuus, vir bello maximus, & idem moderati boniq́ue exemplar imperij. Quid PHILIPPVS pater? cuius vt ceteræ virtutes ſileantur (viuit enim, & poſteritas magis hæc dicet,) at certè LENITAS & CONSTANTIA non omittentur, illuſtria ſidera in illo virtutum choro. Non fuit à natis Regibus (te Fides & Veritas appello) qui magis propriè hæc ſibi vindicauerit: & addo ab illis fontibus ſcaturiginem, Sedatum regimen & quietum. Vt gubernator in magnâ naui, flectit & regit omnia, paruo motu. quid ad minuta eo? vt ſummus ille mundi rector Deus, machinam hanc quatit & mouet, ipſe inconcuſſus: talis tuus ille genitor, vetus regnandi & ſecurus. Tu ſuccede, ſed ſerò (pietas tua hoc poſtulat:) & illum atque illos nobis redde, quorum ſanguinem & partem præfers. Rapitur ad ſimilitudinem ſuorum excellens quæque natura, & ſimulacrum cæleſtium animorum refert decerpta ab iis aura. En orbem Chriſtianum turbatum bellis aut diſſidiis: in te oculos coniicit, & aliorum aperta inclinatio eſt, aliorum occultus metus. Quid hæc niſi maxima, iam magno tibi, præſagiunt? tu vtere aduocante fortunâ; ſed ita vt nihil ei debeas, & feciſſe eam virtus tua videatur. Abſque hac, Princeps, magnam famam habere potes, non potes bonam: ſed nec firmam aut diuturnam potes, niſi nixa ſit eo fulcro. Nam viuos & ſuperſtites premere in rectè factis etiam Liuor aut Inuidia poteſt, & plebeij ſermones: at mortuos, & cùm tractu Veritas inualeſcit, ſplendor ille Famæ & Virtutis irradiat, & ſeria ſcripta

ad memoriam tradunt poſterorum. Hæc ad te: de me & meo munere, exiguum hoc vtrumque fateor, etſi in re magnâ. Quid enim maius Militiâ? quæ ſola orbem temperat, nec regna ſolùm dat aut adimit, ſed ipſam vitam. Nulla reſpublica aut ſtatus ſine eâ floruit, nulla perennauit: & vt quæque melioribus legibus aut moribus fuit, ita hanc habuit meliorem. Talem ROMANAM apud te audacter profitemur: quâ nihil cultius, ſanctius, amplius, moribus, diſciplinâ, imperio fuit. Igitur nec Militiâ. & hæc eſt illud telum, quo, Virtute comite, terras ſibi ſub vtroque Sole ſubiecerunt, & ſubiectas in ſæcula aliquot tenuerunt. O ſi mens tibi ſit Princeps (facultas adeſt, & probæ inſtitutioni hoc debes, vt intellegas) ſi mens, dico, ſit vagandi per eorum Annales & geſta: quos flores virtutum colligas? quæ præcepta paci & bello? Sed huic maximè, in quo excelluiſſe eos ſuper omnes gentes, dicere poſſumus cum gentium conſenſu. Tuam illam conſule, & ipſos Hiſpanos. qui etſi robore & bello ſemper validi, tamen ab arte deſtituti ſunt: & ea fecit vt caderent, quamuis ægrè & ſerò, ſub Romanas leges. In laudem eorum hoc dixerim. nulla natio vetuſtiorem hanc gloriam ſibi vindicat, nulla diuturniorem: non ipſi illi, quos laudatum imus, Romani. Ecce ab antiquo, & priuſquàm Romana virtus ſe exſereret, bello Peloponneſiaco fama eorum ad Græcos ipſos venerat: & Alcibiades in oratione quapiam apud Thucydidem, *fortiſſimos* teſtatur *& pugnaciſſimos omnium* barbarorum*. Quid Liuius? *gentem natam inſtaurandis reparandisq́ue bellis:* & alibi, *qui nullam vitam rentur ſine armis eſſe.* Annæus Florus, ipſam Hiſpaniam indigetat *bellatricem, viris armisq́ue nobilem, Annibalis eruditricem*. Velleius Paterculus, ita fortem, vt duce Sertorio, *per quinquennium diiudicari non potuerit, Hiſpanis Romaniſne in armis plus eſſet roboris, & uter populus alteri imperaturus eſſet.* Quid plus dici poteſt, idq́ue à Romanis: id eſt, & hoſtibus & ſuperbis? Nec verba ſunt: res docuit bello Annibalico, qui præcipuas ſuas victorias Hiſpano militi non inuitus referet acceptas. Sed & Romani, cùm primam prouinciarum Hiſpaniam in-

* *Sic Græci appellãt omnes non Græcos.*

 ierint,

ierint, poſtremam domuerunt: ducentos per annos in eâ, & de eâ, pugnantes, variè victi aut victores. Sed victores tamen ad extremum, idq́ue ab hac militari arte quam adferimus: quam vel nunc ſi adſumitis, quis ambiget quin cum æternâ laude fructuq́ue veſtro? In parte tamen adſumitis: nam vt vniuerſam, non ſuadeo aut probo. Multa diuerſa à moribus armiſq́ue noſtris, quædam & aduerſa: iudicio opus eſt, quod tu & tui Duces facilè interponent. Mihi quidem animus fuit, in tui gratiam è tenebris hæc eruere, & res mortuas ſepultaſq́ue protrahere: faxit Deus vt haud in vanum, & ſedandis hæc in Europâ turbis ſint, & extra eam imperio tuo propagando. Vires ſi pro animo non fuerunt, ignoſci poſtulo: & hunc laborem ſtudio potiùs mei cultus, quàm ſui pretio æſtimari. Ego quidem in te, ô Principum maxime, vel veterum Gallorum more adficior, & lege illâ priſcâ me tibi ſacro DEVOTIONIS.

LECTORI MEO.

CVM *opus aliquod iamdiu meditarer & ſolicitè quærerem, quod compendio eſſet tot ſcriptionibus, & lucem præferret ad hiſtorias: repperi cuius ſpecimen & primitias nunc præbeo, quod* FACEM HISTORICAM *non ex ſuperbiâ, ſed ex propoſito, appellaui. Id eſt, vt mores Romanos publicos priuatoſq; proferam (alibi & Græcos:) atque eos ita illuſtrem, vt ſimul loca ſcriptorum veterum, qui alludunt vel tangunt. Hoc cùm diffuſum, imò & confuſum ſit (negare non poſſum:) placuit excerpere primùm ex omni cumulo quidquid ad* MILITIAM *facit, & id iunctim proponere, & ſerie aliquâ ac cohæſione rerum. Ideò quæ ad Militiam: quia ea non creberrimè, ſed aſsiduè, in hiſtoriâ occurrit, & omnem in eâ paginam, vt ſic dicam, facit. Vt enim vita noſtra publica eſt, ſic ſcriptio: illa ab æuo in æuum, turbæ & bella: ergo & Annales, qui æuum repræſentant. Atque ego ſciens & gnarus dico, nihil eſſe quod magis ſiſtat aut remoretur iuuentutem, quàm militiæ priſcæ ignorantia: cui malo ante omnia medemur, & hanc caliginem noſtrâ* FACE *(pro copiâ quidem ingenij) imus depulſum. In tres partes totum hoc* DE MILITIA *diuiſi: prima eſt, quam vides,* AD POLYBIVM: *in quâ generalis eius notificatio, & ſiquid ad ordinem, arma, leges facit, aperimus & reuelamus. Sunt libri quinque quos habes. Altera,* POLIORCETICΩN, *ſiue* De machinis, tormentis, telis; libri totidem: *qui parati, & ſubſequentur. Tertia,* DE TRIVMPHO, *lætiſsima pars, & clauſula felicis belli. Tum ad reliqua* FACIS *ordine ibimus, ſi auctor ille vitæ noſtræ dabit vitam, ſed & vires. Nam voluntas quidem & materies adeſt; ſed valetudo ſæpè intercedit, plures hos annos hoſtilis & aduerſa. Ah, quàm in hoc ipſo ſcripto ſæpè me ligauit, & ad ſcamma deductum retinuit? Scio, & apud me magis quàm publicitùs queror. Tamen & publicitùs tango, vt venia & miſeratio aliqua ſit, ſicubi quod voluimus non fecimus, & euênit nobis in iſto curſu quod dicitur,* Caballus in Cliuo. *Tamen vt Flauiorum ille primus dicere ſolitus,* Imperatorem ſtantem mori oportere: *ſic nobis ſenſus, Hominem in opere deficere: nec deſinere potiùs, quod ſuadebat olim priſcus aliquis cenſor. Certè vel in iſtis alibi languidis, fructus & vſus ſuus erit iuuentuti; & noſtro labore quæſitum aliquid aut erutum, in quo nonnemo inueniendo ſudaſſet. Totum enim hoc Polybij ſcriptum perplexum & caligine obſitum: nec induſtriâ ſolùm, ſed acritate ingenij opus ad peruadendum. Speramus, imò profitemur, in parte feciſſe: idq; non adiutos à prioribus, niſi fortè à Franc. Patricio Italo, quem ſolum veſtigia preſsiſſe in hac ſemitâ equidem ſcio. Quid nos præter eum, Lector viderit: quid alius præter nos, ſequens item ætas. Nec enim neſcio, vbi ſemel opus cœptum eſt, & velut fragmina aut ſentes amotæ, concurſum fieri, & poſtremos quoſque priorum etiam laudem in ſe deriuare. Aliquid*

nempe

nempe reperient, & vnus ſæpè locus aut remotior lectio eſt quæ rem conficit: quod non tam doctrinæ dixeris, quàm fortunæ. Ego verò & hoc excuſo, quòd antè publica iudicia ſubire nobis opus, quàm priuata experiri: nec vllæ recitationes aut inter amicos lectiones ſunt, ſapientiſſimo conſilio vſurpatæ antiquis. Typographia iſta nos ſtatim protrahit, & irreuocabiliter protrahit: nec fas, etiam cùm reſipueris, reſipuiſſe. Alia tamen editio relinquitur, & mederi poteſt: ſub eam vos æqui & iniqui aduoco, iuuate. Siue laudi noſtræ fauetis, ſuggerite: ſiue carpere gaudetis, corrigite. ego vtroque affectu vtar in vnum finem, emendandi & diſcendi. Erunt ex verbo veteri, (* Curæ ſecundæ.) * δεύτεραι φροντίδες. Iam, quod ad Polybij ipſum hoc opuſculum ſpectat, rem non mole magnum, haud ambigendum arbitror quin Polybij ſit, & ipſe (* Lib.v. Dialog. xv.) agnoſcit, vt * alibi notamus. Sed tamen ab aliena manu contractum aut reciſum aliquid videri, non nego: & eſt cetera Polybiana ſcriptio vber magis & diffuſa. Titulus etiam qui Librum ſextum Hiſtoriarum præfert, mihi eſt falſus: cùm nec iſta ſic continua, vllo modo aut veniâ hiſtoriæ ſint, & ipſe fateatur è libro an libris De rebuſpublicis eſſe. Fuit videlicet introductio in Hiſtorias, & grande adiumentum, noſſe quid Romani, Carthaginienſes, Spartani, pace aut bello vſitarint: & tum, cùm breuiter inter narrandum tangitur, habere vnde doctior ſis, & petas. Satis de meo & Polybij inſtituto: vtile vtrumque ſit voueo; & hoc quoque, vt iſtis abſolutis pedem mihi porrigere & promouere fas ad ſerium illum Sapientiæ callem, quò adſpiro. Da hoc Deus, & in omni vitâ non mihi ſolum vixiſſe.

IVSTI LIPSI DE MILITIA ROMANA LIBER PRIMVS.

DIALOGISMVS I.

Præfatiuncula & occaſio dicendi, tum laus aliqua militiæ Romanæ.

A MERIDIE, vt ferè mos meus eſt, inambulabam, cupidis honeſtarum artium me præbens, & velut domeſticas quaſdam ſcholas habens, reſpondendo aut diſſerendo. Venit ad me honeſtæ frontis & mentis adoleſcens, AVDITOR meus (nec aliter nunc appellem) qui ſalute dictâ, Illud de Militiâ promiſſum Lipſi, inquit, quando expungis? Tardum nomen es, ne dicam malum. Ego, Cùm otium erit, inquam. Longa res eſt, nec paucarum aliquot horarum. Ille iterùm, De otio ne obtende, feriæ ſunt, & tam vacui nos nunc, quàm ipſa Vacuna. Quando etiam aptius? feruent omnia bellis, nec alij magis in menſis aut in circulis ſermones. Quàm volupe ſit, inter iſta veterem illam ſeriò intellegere, & decerpere ex eâ aliquid quod ſit in hodiernum vſum? Ego riſi, &, Quid ais, inquam, decerpere? ſæculum hoc ignoras, aut diſſimulas. Nam contemnunt noſtri Martes hæc talia, & nænias & ludos ea habent puerorum. Fortaſſis, inquit ille, vel ideò quòd parum norunt. Nam pleriſque horum iure illud occinas:

Initium ſermonis.

Opportunitas.

* Πρὶν γὰρ φρονεῖν δεῖ, καταφρονεῖν ἐπίσταται.

** Priuſquam ſapere, didiciſti contemnere. Chæremon.*

Et quid de illis mirer? pauci noſtrûm, qui libelliones habemur, ſcitè hæc ſcimus, & in nos quoque conuenit ſenis Coi dictum:

* Πολλοὶ θαυμάζουσι, ὀλίγοι γινώσκουσι.

** Multi admirantur, pauci intellegunt.*

Ne inter eos diutiùs ego ſim, tu effice & adiuta. Nam pleraque video, non video, & vt in confinio lucis ac noctis poſitus, parùm certo oculo diſcerno. Iam facis? Volo, inquam: ſed, niſi vt tibi gratificer, quâ ſpe fructus? Imò verò duplicis, inquit ille, Certi & Incerti. Certi quidem, quòd vera ea fax ad hiſtorias: quarum quæ alia ferè materies, quàm bella & pugnæ? Incerti autem, quòd & hodierni Duces aliquid ex iis fortaſſe haurient, ad ſuum & præſentem vſum. Moui caput, &, De hoc quidem diffido, inquam, illud prius ſpero. Subiecit, Non ego: & meo animo ac vaticinio, aut iam eſt aut erit Princeps aliquis magnus, qui prauam & laxam hanc militiam corrigat, & ad veterem illam ordinet atque adſtringat. O ſi ille dies! quas laureas & victorias videam? quàm longè lateque ſparſa Chriſtiana ſigna? Inijce hanc mentem Deus; & ad priſcam illam ac Romanam maximè militiam flecte: cum cuius Dilectu, Diſciplinâ, Ordine, ſi noſtra hæc nouitia arma iungantur, quæ vis aut acies reſiſtat? Ego hìc manum ſuſtuli, Euge, inquam, me quoque hac commemoratione incendis. Et vt ſcintilla in aridam materiem incidens facilè comprehendit: ſic ego inflammor in nomine & virtute Romanâ. Et bonâ fide, quæ gens in militiâ fortior aut felicior? Dilectum vide; nihil accuratius. Ordinem; nihil aptius. Diſciplinam; nihil ſeuerius ſanctiuſque. Itaque per annos ſeptingentos, tot triumphos pænè quot annos numerant, & imperio ſuo ſubiecerunt quidquid validum aut bonum in orbe terrarum. Nam alios quoſdam latiùs imperaſſe fortaſſe dixeris, aut nunc imperare (certè magnum noſtrum Regem:) ſed in tam ſelectis gentibus aut terris, non dices. Pœnos, Macedonas, Aſſyrios vicerunt, & imperium in eos vſurparunt qui antè imperarant. Quid Hiſpanos, aut Gallos? quos vincere non gloriæ fortaſſis maioris, ſed operæ fuit. Ita paullatim molem illam *maximi ſecundùm deorum opes Imperij* (Liuij verba agnoſcis) conſtituerunt, idque in optimâ Europæ, Aſiæ, Africæ parte. Quâ autem aliâ re, niſi militiâ hac, quam laudamus? Nam ingenia, numerum, robora hominum ſi vides; ſingulis, aut omnibus, ſæpè vincebantur: ſuperabat Ordo & Diſciplina. Ergo haud vanè olim vaticinatus apud Liuium Romulus: *Nullas opes humanas armis Romanis poſſe reſiſtere.* Quid Romulum loquor? ipſe Romanorum hoſtis Taxilles, ille à ſinu & latere Mithridatis, libero ore apud Tigranem faſſus: Ἄμαχον πρᾶγμα, τὰ Ῥωμαίων ὅπλα: *Rem inuictam, Romana arma.* Atque hæc ita olim fuerunt, quam-

Vtilitas.

Ad hiſtoriam.

Ad vſum.

Romana militia laus.

Lib. 1.

Lib. 1.

Plut. in Lucul.

quamdiu diſciplina & ſanctitas quædam, vt ita dicam, armorum viguit: poſtquàm ſanguine ciuili infecta ea & corrupta ſunt, poſtquam rapere & lancinare, atque etiam latciunire, in morem vertit; reſedit illa virtus, & quod ſequitur, fortuna, nec aliud quàm vmbra & nomen fuit militiæ Romanæ. Idcò ſi vis me illuſtrare hanc & explicare; de Veteri modò promitto, nec inferiorem iſtam, niſi parcè, tangam. Ille alacer, Ergo promittis? ó me beatum! Et ſedeo, an porrò ambulo? Imò tu ſede, inquam: ego vtrumuis fecero, vt animus hic aut valetudo ſuadebunt. Atque vtinam iſta ſit quæ ſolet; & cum eâ vigor & alacritas etiam, quæ ſolent! Nunc vereor vt ipſa & ætas, ſed ipſa maximè, libauerint in me lætum illud aut lepidum etiam, ſiquid olim fuit. Quid tamen eſt? vt in Vere anni flores ſcilicet plures gignuntur, Autumnus tamen eſt qui dat fructus: ſic in priori illâ ætate amœniora fortaſſe quædam dedimus, nunc vtiliora, ſi Deus & Tempora volent. De iſtis quidem non fruſtrà ambigo, quæ apud nos malarum ferè aut turbidarum artium, noſtras iſtas honeſtas & pacis oppreſſum eunt aut expulſum. Sed Deus videbit: quem, priuſquàm ordiar, veneror atque inuoco. & tu Lux æterna, Sol ſine ortu aut occaſu, per has antiqui æui tenebras euntem dirige,

Depravatio eius, unde.

Accessio ad explicandum.

Cum excusatione.

Cum inuocatione.

Lucret.

> —— *clara mea præpandens lumina menti,*
> *Res quibus occultas penitus conuiſere poſſim.*

DIALOG. II.

Modus & Ordo dicendorum, tum de Dilectu, de Tribunis, de Stipendiis.

At tu iam ſediſti. AVD. Animo & corpore compoſitus ad audiendum. LIPS. Audi igitur, ſed Modum atque Ordinem priùs, quem tenebo in diſſerendo. *Modus* hic erit, vt Polybij verba eligam & inſiſtam, qui vnus ſupereſt eorum qui de veteri militiâ ſcripſerunt. Nam Vegetius quidem nihil habet meri, ac ſui & ſuperioris æui inſtituta aut mores miſcet ac confundit. Polybium adhærebimus igitur. & vt ij qui iter ignotum ſuſcipiunt, limitem aut aggerem aliquem comprehendunt, quem inſiſtant: ſic nos illum, tuti ab errore aut lapſu. Sed *Ordo* tamen eius quia haud aptus vbique ad docendum, aut etiam plenus: ſuggeram alium, atque eum quem definitio hæc noſtra dabit. Ab eâ enim appoſitè Militiam exorſuri videmur: quæ eſt, MVLTITVDO APTA ET COMPOSITA IN ARMIS, AD VIM FACIENDAM AVT ARCENDAM, SVB CERTA LEGE. Quinque in definitionem iſtam partes incluſi, DILECTVM, ORDINEM, ARMA, ACIEM, DISCIPLINAM: quas ſingulas ordine, & totidem Sermonibus, educam. Polybij ipſa verba ſecundùm has partes aptabo, vbi ea quidem erunt: quà deficient, velut laciniam huic veſti à me aut ab aliis adtexam. Omnia deinde explanabo & illuſtrabo, ſed breuiter: quia iamdiu nobis illud ſedit, * Οὐ τὸ μέγα εὖ, ἀλλὰ τὸ εὖ μέγα. Ita olim Demoſthenes, valdè pro meo ſenſu. Sed Polybium ipſum iam audiamus, qui ſic de Dilectu. Vin' tu legere? cape. AVD. Et vtrâque manu quidem: ſed Græcis adſcripta quæ hæc verſio? LIPS. Noſtra eſt. nam etſi Ianus Laſcaris, homo Græcus, aptè & doctè pleraque iam verterat: tamen reuera alibi aliter, & quod caput eſt, non ſemper preſſe & adſtrictè. Id autem adprimè mihi placet in ſcriptoribus qui ſtilo tales, maximè cùm de re agitur: in quâ verbum additum, aut omiſſum, aut laxiùs etiam redditum, magnas facit vel mutationes vel errationes. At tu lege.

Modus tradendi, Polybianus.

Ordo noster.

Definitio militiæ.

Partes eius.

** Non quod magnum, bene. ſed quod bene, magnum.*

Caussa versionis nostræ.

Et qualis ea.

POLYB.

Ἐπεὶ δ' ἂν ἀποδείξωσι τοὺς ὑπάτους, μετὰ ταῦτα χιλιάρχους καθιστᾶσι, τέσσαρας καὶ δέκα μὲν ἐκ τῶν πέντε ἐνιαυσίους ἐχόντων ἤδη στρατείας, δέκα δ' ἄλλους σὺν τούτοις ἐκ τῶν δέκα. τῶν λοιπῶν, τοὺς μὲν ἱππεῖς δέκα, τοὺς δὲ πεζοὺς ἓξ ἃς δεῖ στρατείας τελεῖν κατ' ἀνάγκην, ἐν τοῖς τετταράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ἀπὸ γενεᾶς, πλὴν τῶν ὑπὸ τὰς τετρακοσίας δραχμὰς τετιμημένων. τούτους δὲ παριᾶσι πάντας εἰς τὴν ναυτικὴν χρείαν. Ἐὰν δέ ποτε κατεπείγῃ τὰ τῆς	*Cùm verò Conſules deſignauerint, tum Tribunos militum conſtituunt, quattuordecim quidem ex iis qui iam quina ſtipendia annua confecerint; decem alios præterea ex iis qui dena. At reliquorum, equites quidem dena, pedites vicena ſtipendia explere oportet neceſſariò in annis quadragintaſex à natiuitate. Excipio eos qui infra drachmas quadringenas cenſi ſunt; quos omittunt, & reſeruant omnes ad nauticum vſum. Quòd ſiquando res & circumſtans neceſſitas*

πε-

προϊστάσεως, ὀφείλουσι τοὺς πεζοὺς στρατεύειν εἴκοσι στρατείας ἐνιαυσίους. Πολιτικὴν δὲ λαβεῖν ἀρχὴν οὐκ ἔξεστιν οὐδενὶ πρότερον, ἐὰν μὴ δέκα στρατείας ἐνιαυσίους ᾖ τετελεκώς.	*eò adigunt, debent pedites facere annua vicena ſtipendia. Vrbanum verò magiſtratum non antè capere cuiquam fas, quàm decem ſtipendia militiæ adimplerit.*

Satis: inſiſte. Orditur Polybius à Dilectu, quem in Definitionis meæ verbis primis incluſeram, MVLTITVDO APTA. Quomodo enim talis ſine iſto? quin niſi eligis & excerpis, non militem ſed turbam habes. De eo tria dicit. *Qui elegerint*, *Quos*, *Quomodo*. Duo prima ſunt in verbis, quæ legiſti: & quia Tribuni ſunt qui eligunt, de ipſis, & numero eorum nunc præmittit. *In Dilectu tria ſpectanda.*

„ *Cùm Conſules deſignauerint, tum Tribunos militum conſtituunt.*] Quod fit ſcilicet principio cuiuſque anni. Et meritò Conſules priùs deſignantur, quia ij ſunt qui in parte Tribunos faciunt, in alia parte ipſe populus,* poſteà dicendum. ** Lib. II. Dialog. II.*

„ *Quattuordecim quidem ex iis.*] Diuiſio hæc eſt & numerus Tribunorum, qui ſcripti in quattuor legiones. Nam ad tot iſtas accommodat ſua Polybius: quia quotannis ferè ita ſcriptæ, ſingulis nempe Conſulibus binæ. Ergo ait quattuordecim Tribunos factos ex iis. *Diuiſio Tribunorum.*

„ *Qui iam quina ſtipendia annua confecerint.*] Qui ſunt iſti? Tribuni equeſtres, id eſt ex equitum corpore lecti. Nam ſemel mihi hoc nota: Duo genera Tribunorum Polybius facit, *Iuniores* & *Seniores*: quos à ſtipendiorum numero ſic appellat. Iuniores ſunt, Equites quibus hoc datum, vt priùs citiuſque Tribuni fiant, quàm plebeii. Quid ita? tum quia reip. intereſſe videtur, vt iſti ex optimis ſtatim ad eam accedant: tum etiam, quia ſtipendiorum ratio & æqualitas ſic popoſcit. Moris enim erat, poſt dimidiata ſtipendia confecta, Tribunum capi, nec antè: ecce Equites dena conficiebant, Pedites vicena: ergo proportione illi poſt quina ſtipendia lecti, hi poſt dena. Hæc vera Polybij mens & ſententia, & cauſſa diuiſionis. Sunt autem quattuordecim iuniores ſiue ex equite, decem tantùm è plebe: quia plures nimirum habere voluerunt honeſtiores. *Iuniores Tribuni.*

„ *Decem alios præterea ex iis quidena.*] Ego ita reddidi, pro ſententiâ iam dictâ: at vulgò legunt & vertunt implicatè. Laſcaris quidem ſic: *Decem autem alios, præter hos, ex iis qui decem reliqua fecerint.* Quæ ergo hæc *decem reliqua*? an quinque illis prioribus addenda, vt fiant quindecim annorum ſtipendia? nugatoria, aut falſa. Quin Græca leuiter corrigenda ſunt. Δέκα δὲ ἄλλους σὺν τούτοις ἐκ τῶν δέκα. τῶν λοιπῶν τοὺς μὲν ἱππεῖς δέκα: ſententiâ à me verſâ. Nam hoc ait: Tribuni quidem fieri poſſunt ex equite, qui quina ſtipendia fecerint; ex plebe, qui dena: at reliqui iam milites in vniuerſum ſtipendia conficiunt, equites dena, pedites vicena. Non etiam diſpliceat: Τὸ λοιπὸν, τοὺς μὲν ἱππεῖς: quod eſſet, *Ceterùm, equites quidem*. formulâ & modo ſermonis deflectendi. *Seniores Tribuni.* *Correctio textus.*

„ *Pedites vicena ſtipendia explere oportet.*] Iterùm à meâ correctione, vulgatam non eſt vt expedias: certe qui admiſi, hactenus non fecerunt. Laſcaris ita reddidit: *pedites verò ex iis qui ſextum & quadrageſimum ætatis attigerunt annum*. Quam lectionem ſecutus ſit, neſcio: vulgatam non expreſſit. atque amplius, ſententiam bonæ mentis nullam expreſſit: Sigonius & Grucchius, viri talium curioſi & docti, ita hæc citant: *Quattuordecim ex iis qui quinque ſtipendia annua habeant, decem verò ad hos ex iis qui decem: equites quidem qui decem, pedites verò qui ſex*. Et explicant, *Neminem qui equo meruiſſet* (ſunt ipſa Gruchij) *Tribunum fieri potuiſſe niſi decem ſtipendia haberet, cùm interim ſatis eſſet peditibus vel ſex annos meruiſſe.* Nego quidquam magis aut à Polybio, aut à ratione abire. Iſtud quidem de *ſex* annis vbi lectum aut ſcriptum? quin diſertè de *quinque* & *decem* in Polybio eſt. Quæ etiam ratio, vt equites tardiùs ad honores, quàm plebeij perueniant: idque tot annis? Omnia contrà ſunt, vt dixi: & profectò Græcanica hæc emendanda: Τοὺς δὲ πεζοὺς εἴκοσι δεῖ στρατείας τελεῖν: *Pedites viginti oportet ſtipendia implere.* Nihil verius. Quòd equites dena, ecce Liuius docuerit: *Addiderunt acerbitati & tempus, ne præterita ſtipendia procederent iis qui equo publico meruerant, ſed dena ſtipendia equis priuatis facerent.* Loquitur de iis qui ad Cannas fugerant, & hac ignominiâ affectos à Cenſoribus, vt ne in numerum venirent ſtipendia præterita, vtque iterùm à nouo ſtipendia ſua dena *Praua ſententia, cum Laſcaris.* *Tum Sigonij & Grucchij.* *Iterũ ſcriptura correcta.* *Lib. XXVII.* *Equitum quot ſtipendia.*

dena facerent, & quidem equis ſuis ac priuatis. Idem ex Plutarcho clariùs. apud quem Gracchus in Oratione quâdam iactat, Ἐστρατεῦσθαι δώδεκα ἔτη, τῶν ἄλλων δέκα στρατευομένων ἐν ἀνάγκαις: *Militaſſe ſe annos duodecim, cùm alij non niſi decem neceſſitate militent.* Quis ambigit quin Gracchus hic inter equites? & in gloriâ ſuâ ponit & ſtudio in patriam, quòd duodecim ſtipendia confecerit, præter morem & legem

Quot peditum.

dena exigentem. Iam verò pedites vicena dicimus meruiſſe. Qui auctores? Ipſe Polybius palàm, qui mox ſubiungit: Ὀφείλουσι οἱ πεζοὶ στρατεύειν εἴκοσι στρατείας ἐνιαυσίους: *Pedites debent conficere annua ſtipendia viginti.*

Liuius explicatus. Lib. XLII.

Idem ex Liuio eſt colligere. apud quem Sp. Liguſtinus quidam detractat militiam Macedonicam, & ſic ſe excuſat: *Viginti duo ſtipendia in exercitu emerita habeo, & maior ſum annis quinquaginta.* Duplex cauſſa. quòd & ſtipendia largiter confecerit (duo ſupra numerum, vti & Gracchus:) & quòd ætatis iam beneficio debeat vacare. Reſcribere & mutare eum numerum * alibi volui: malè, & Seruius mihi dux in errorem.

* Ad I Annal Tac.

Nam apud eum legas, *eos qui in ſacramento rogantur & plenam militiam habent, viginti quinque annis teneri.* Quod nec veteri nec ſequenti æuo vniuersè verum fuit, & corrigere humanius Seruium ſit quàm corripere: *viginti quoque annis teneri.* Res quidem ita fuit. atque apud Tacitum, cùm milites per ſeditionem expreſſiſſent, vt *ſextusdecimus ſtipendij annus finem adferret*; diſplicuit Patribus & Principi, & eo abrogato, mos priſcus repoſitus, decretumque *vt viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur.* Atque ita deinceps factum.

I. Annal. Ibid.

Qui Veterani.

Suidas: Βετερανὸς παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. ἐπὶ εἰκοσαέτει δὲ ἐδούλευον: *Veteranus Romanis dicitur militiâ dimiſſus. in viginti autem annos merebant.* In Codice Iuſtinianæo conſimiliter Veterani definiuntur, qui *poſt viceſima ſtipendia honeſtam, vel cauſſariam miſſionem ſunt conſecuti:*

l. 12. Quando prouoc. nõ eſt nec.

quod ita interpoſitâ diſtinctione legendum eſt: quia certè cauſſaria miſſio poſt expleta ſtipendia non datur. Idem numerus in Codice Theodoſij aliquoties. etſi in eodem etiam de *vigintiquinque aut quattuor* ſtipendiis leges: ſed in certo genere militum, & conditionis deterioris. Hæc mihi ita videntur. quid erudito viro, qui in Polybio hîc corrigi voluit: τὰς δὲ πεζὰς ἓξ ἢ δέκα στρατείας πλεῖν: non equidem ſcio, nec ſcintillam lucis in iis verbis video.

,, *In annis quadragintaſex.*] Eſt hæc Seruij regis definitio, qui annos eos vtiles militiæ fecit.

Anni militia vtiles.

Nam diſtinxit Claſſes in Centurias Iuniorum & Seniorum: illos qui militarent, hos qui vacarent, niſi in magnâ neceſſitate. *Iuniores, ad annum quadrageſimumſextum* (ita Tubero apud Agellium) *ſupraque eum Seniores appellauit.*

Lib. X cap. XXVIII.

Cenſorinus anno vno minùs numerare videtur: *Vſque quinque & quadraginta annos Iuuenes appellatos, quòd remp. in re militari poſſent iuuare.*

De die Natali.

Hoc ergo Polybius nunc dicit, vicena illa ſtipendia complenda fuiſſe in orbe tot annorum. Sed cur non principium etiam militiæ ponit, cùm dixerit finem? Licet ex eodem Tuberone apud Agellium addas: *Seruius ab anno decimoſeptimo, quòd idoneos iam eſſe reip. arbitrabatur, milites ſcripſit.*

Initium militiæ.

Atque iſtud manſit. & in Punico ſecundo bello, cùm neceſſitas violaſſet: tum decretum *vt Tribuni plebis* (Liuij verba) *ad populum ferrent, vt qui minores annis ſeptem & decem ſacramento dixiſſent, iis proinde ſtipendia procederent, ac ſi ſeptem & decem annorum, aut maiores, milites facti eſſent.*

Lib. XXV.

Ecce, in iuuentutis inopiâ, quidam tunc etiam prætextati milites capti: id ne fraudi iis eſſet, & quia præter Seruij ac vetus inſtitutum, lege ſubuentum fuit, & anni illi in ſtipendia venerunt, haud ſecus quàm ſi à decimoſeptimo cœpiſſent. Atqui ambitio etiam interueniſſe videtur, & quidam, vt citò ad honores & Tribunatus venirent, ante id tempus militiæ adſcripti. quod Gracchi lex poſteà cauit, & interdixit νεώτερον ἑπτὰ καὶ δέκα ἐτῶν μὴ καταλέγεσθαι στρατιώτην: *iuniorem annis ſeptem & decem militem non legi.* Plutarchus id ita in Gracchis. Vegetium ergo miror ſcribere: *Si antiqua conſuetudo ſeruanda ſit, incipientem pubertatem ad dilectum vocari.*

Lib. I. c. 4.

Quod diſtrictè verum non eſt, nec decimusſeptimus certè annus *incipiens pubertas.* At Silius magis etiam intendit:

Lib. I.

Pubeſcit miles caſtris, galeâque teruntur
Nondum ſignatæ flauâ lanugine malæ:

quaſi impuberes ad ea venirent. Habes carceres, habes metam militiæ. Sed an non igitur plura vicenis ſtipendiis? imò triginta erunt, ſi totum id tempus militarunt, ab anno XVII. ad XLVI.

Nodus ſolutus.

Caue erres. Continua olim militia non fuit (ſicuti cùm legiones perpetuæ inſtitutæ:) ſed per annos ferè, aut certè ſingula bella, inibant militiam, & deſinebant. Lex igitur volebat, vt in annis illis triginta vtilibus, quiſque neceſſariò impleret

Interpellata olim militia.

ret ſtipendia ſua viginti. Poterat quidem priùs: & exempli causâ, qui continuò militabat, implebat ea trigeſimoſeptimo anno: ſed poterat, non debebat. Hi ſunt anni triginta illi, de quibus lex Tullia capienda, cùm *Iuniorum ætatem annis triginta definiunt*. Item Salluſtius ad Cæſarem, cùm monet illum *vt videat ne militia iniuſta ſit, cùm alij triginta, pars nullum ſtipendium faciat*. Itemque in Tacito, veterani queruntur *tricena aut ſupra ſtipendia ſe numerare*. Nec virum doctum audiemus hinc colligentem (Carolus Sigonius is eſt) legitima ſtipendia fuiſſe triginta annorum. Sed iterùm hîc aliqua hæſitatio ad annum *quadrageſimumſextum*: quem finem militiæ dicti ſcriptores faciunt: at alij diſertè *quinquageſimum*. Seneca de breu. vit. cap. vlt. *Lex à quinquageſimo anno militem non cogit*. Fabius: *Vt militiâ vacaret ex lege, quòd quinquagenarius eſſet*. Legem vterque nominat: an poſterioribus temporibus latam? an potiùs iam olim illa lex, ſiue mos? Nam & in Liuio, bello Macedonico decretum, *nulli qui non maior annis quinquaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe*. Quî igitur conciliamus iſta cum inſtituto Seruij? bellè. Nam exiſtimo manſiſſe quidem illud de annis quadragintaſex communiter: ſed pone aliquem, caſu & morbo, ſtipendia ſua intra id tempus non impleſſe, dico cogi potuiſſe vſque ad annum quinquageſimum. Iſte igitur quinquageſimus plenè liberabat, ſiue facta ſtipendia ſiue infecta. Ex verbis Liguſtini ſuprà colligas, qui in clauſulâ, velut decretorium id ponit: *Et maior ſum annis quinquaginta*. Hi anni in militiâ Romanâ: nec diſſimiles admodum in Græcâ. In Demoſthene lego, *iuſſos omnes conſcendere triremes, vſque ad eos qui quadragintaquinque annorum eſſent*. In quem tamen locum Vlpianus Scholiaſtes notat, *Nouum hoc fuiſſe. quia Lex apud Athenienſes ad annum quadrageſimum duntaxat iubet militare, exorſos à decimooctauo. Idque bis gradibus, vt ad vigeſimum circa vrbem militent & caſtella cuſtodiant, tutiori ſcilicet militiâ: à vigeſimo autem, ad longinqua bella & extra limites etiam eant*. Ita ferè Vlpianus. & dixeris Macrobium, Atticum hoc inſtitutum adſpicere, cùm de vi Septenarij numeri ſcribit: *Nonnullarum rerum publicarum is mos eſt, vt poſt ſextam hebdomadem ad militiam nemo cogatur, in pluribus detur remiſſio poſt ſeptimam*. Sexta hebdomas, quadrageſimusſecundus annus eſt, & tangere Athenienſes videtur: ſeptima quadrageſimusnonus, & ad Romanos pertinet. cùm dicat *poſt ſeptimam*: qui eſt quinquageſimus annus. Plato in ſuâ republicâ, paullò ſeriùs quàm alij, & admittit & dimittit. Nam legem fert, ſtatuitque Ἀνδρὶ μὲν εἴκοσι μέχρι τῶν ἑξήκοντα ἐτῶν· γυναικὶ δὲ ἐπειδὰν παῖδας φύσῃ μέχρι τῶν πεντήκοντα. *Viro quidem annos viginti, vſque ad ſexaginta; feminæ verò cùm pepererit, vſque ad quinquaginta*. Quæ ille de Militiâ, in quam & feminas ſcilicet adſcribit.

Quo ſenſu triginta anni militares.

Orat. de rep. conſt.

1. Annal.

Nodus alter in metâ militiæ.

Lib. IX. Inſtit.

Lib. XII.

Lib. XLII.

Reſolutio.

Græcorum par ratio. III. Olynth.

Lib. I. in Sõn. Scip.

Platonis proprium ſcitum.

VI. de Leg.

„ *Excipio eos, qui infra drachmas quadringenas cenſi.*] Prima nota legendorum, fuit *Ætas*: altera nunc *Cenſus*. Tangit eam magis, quàm explicat, quia tunc nota. Nam Ser. Tullius rex cùm cenſum inſtituiſſet, in claſſes populum diuiſit, idque pro opibus: ex quibus dilectus atque alia reip. munia adminiſtrarentur. Non enim profectò viliores quoſdam in militiam legebant; nec erat hoc inopiæ aſylum: ſed diuites, honeſtos, & quos res priuata rei quoque publicæ alligaret. Nabis tyrannus apud Liuium, cùm diuerſa oſtendit Spartana inſtituta à Romanis: *Vos, inquit, à cenſu equitem, à cenſu peditem legitis*. Et exſtant ipſa diſcrimina & modus opum in claſſibus Seruianis, quas Liuius & Dionyſius deſcripſêre. Sed enim hîc nodus in Polybij verbis. Ait, *qui infra drachmas quadringentas*: quæ ſunt Romano more & eloquio, *quaterna millia æris*. An ergo talis aliqua finitio cenſus in claſſibus? nuſquam. Vide & examina. Imò illa infima. *Quinta* claſſis *vndecim millia* habuit, vt Liuius; ſiue *duodecim quingenta*, vt veriùs à Dionyſio ſcriptum. Infra hanc autem qui eſſent, *immunes fuêre militiâ*, vt Liuius ait. Quid dicendum igitur? quid, niſi mutationem aliquam, vt ſolet, interueniſſe? Nam cùm olim tota *Sexta* claſſis vacua feriataque eſſet, Polybij & ſuprà æuo, aliter: nec placuit tantam multitudinem munerum omnium eſſe expertem. Itaque inſtituta noua aliqua diuiſio (quando, neſcio: crediderim ſub bella Punica) & *Sexta* illa numeroſa claſſis diſtributa quaſi in tres iterùm claſſiculas, pro ratione cenſus. Prima fuit, de quâ hîc Polybius, eorum qui à *mille ducentis drachmis* (ſiue *duodecim millibus æris*) pertingerent ad *quadringentas*. Altera, qui ab iſtis ad *centum quinquaginta*. Tertia denique, qui ad *trigintatres*, paullo ſuprà. Hæc non à coniecturâ merâ ponimus, ſed Iulij Paulli verbis apud Agellium firmamus. Quærebatur qui

A cenſu miles captus.

Lib. XXXIV.

Huic rei claſſes.

Obſcuritas in Polybio.

Ea depulſa.

Sexta claſſis diuiſa.

Ex Agellio adſtricta.

(Lib. xvi. cap. x.) qui eſſent *Proletarij* in verſu Ennij: atque ille ſic explicat: *Qui in plebe Romanâ tenuiſſimi pauperrimique erant, neque amplius quàm mille quingentûm æris in cenſum deferebant, Proletarij appellabantur: qui verò nullo aut perquàm exiguo ære cenſebantur, Capitecenſi vocabantur. Extremus autem Capitecenſorum cenſus æris fuit trecenta ſexagintaquinque.* Hæc ſi attentè cum Polybianis iſtis conferſ, neceſſariò infers & elicis diuiſionem à me dictam. Sunt enim certè aliqui ſupra iſtum Proletariorum cenſum *mille quingentûm æris*: qui autem niſi illi *Quatermillenarij* à Polybio dicti? Atque eſt etiam proportio aliqua in his gradibus, quòd primus ille à duodenis millibus ſic deſcendit, vt ſit eius quaſi triens; alter, trientis huius iterùm triens, cum leui exceſſu; tertius, non iam triens, ſed iuſtus quadrans, ſi tamen legas in Agellio *trecenta ſeptuagintaquinque*. quod faciundum arbitror, & video libros quoque variare.

(Pauperes non niſi in neceſſitate ſcripti.) „ *Quos omittunt.*] Clarè habes, tenuiores iſtos ad militiam non vocari. Numquam igitur? imò verò, ſed in neceſſitate aut tumultu. Idem loco dicto Iulius Paulus: *Quoniam res pecuniaque familiaris obſidis vicem pignoriſque apud remp. eſſe videbatur, amoriſque in patriam fides quædam in ea & firmamentum; neque Proletarij, neque Capitecenſi, milites, niſi in tumultu maximo, ſcribebantur.* Itaque Ennij verſus huc ducit, & explicat:

Proletarius publicitus ſcutiſque feroque
Ornatur ferro, muros, vrbemque, forumque
Excubiis curant.

Duo ibi notes, & quòd arma iis data è publico Ennius dicit; & quòd muros dumtaxat cuſtodierint & vrbem. Nam etiam cùm neceſſitas adigeret; non tamen in aciem hoc genus educebant, aut legionibus miſcebant, ſed in vrbe habebant ſub oculis & curâ ſeniorum: qui & ipſi in armis ſolent adiungi. Paullatim tamen & eò ventum (ſed poſt Polybij) vt Proletarij atque etiam Capitecenſi in militiam vulgò ſcriberentur. (In Iug.) (Capitecenſi ſcripti.) Salluſtius de Mario: *Ipſe milites ſcribere non more maiorum, neque ex claſſibus, ſed vti libido cuiuſque erat, Capitecenſos pleroſque.* Ecce, humiles eos ipſe iam Conſul (In Mario.) legit, per eos ex humili talis factus. Plutarchus de eâdem re: Ἀναγορευθεὶς δὲ λαμπρῶς, εὐθὺς ἐστρατολόγει παρὰ τὸν νόμον καὶ τὴν συνήθειαν, πολὺν τὸν ἄπορον καὶ δοῦλον καταγράφων, τῶν πρόσθεν ἡγεμόνων οὐ προσδεχομένων τοὺς τοιούτους, ἀλλ' ὥσπερ ἄλλο τι τῶν καλῶν, τὰ ὅπλα μετὰ τιμῆς τοῖς ἀξίοις νεμόντων, ἐνέχυρον τὴν οὐσίαν ἑκάστου τιθέναι δοκοῦντος: *Conſul declaratus ſplendidè, ſtatim Dilectum habuit præter legem & morem, plurimos è pauperibus & ſeruili genere conſcribens: cùm anteà Duces hos tales non ſuſciperent, ſed arma quoque, vt aliud aliquid honeſtorum, non niſi honeſtis dignisque darent, cùm quiſque velut pignus rem familiarem opponere videretur.* In cuius verbis *ſeruile genus* verti, (Incauta verſio in Plutarcho.) quod alij *ſeruos* fecerunt: parum verè, neque vmquam ipſos ſeruos Marius legit, ſed libertinos & tales qui nati è ſeruis. Quo ſenſu tamen clariùs ſcribatur, πολὺ τὸ ἄπορον καὶ δουλικόν: ſiue vt Ioſ. Scaligero placet, καὶ ἄδηλον. Sed à Mario, vt dixi, principium, mox progreſſus. Nam bello Sociali cœpêre iam in militiam ſcribi, & manſêre. Eâ mente Liuij epitomen exaudio: (Lib. LXXIV.) (Libertini in militiâ.) *Libertinos tunc primùm militare cœpiſſe.* Quid? non etiam anteà? non ſub Mario? Ita, ſed pauci, nec ita vulgò. Nam quod in Liuio (Lib. x.) eſt iam olim, *Nec ingenui modò aut iuniores ſacramento adacti ſunt, ſed ſeniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati*: id ſcilicet excuſes, quòd in tumultu, nec niſi ad tutelam vrbis. Sed propriè etiam Liuius *Libertinos intellegit*, τοὺς ἐξελευθέρους, id (Ex libertis.) eſt qui nati ex libertis: at Epitoma fortaſſe capienda de *libertis* ipſis. Ego ſuſpicor, nec vocem eam notione priſcâ ibi vſurpatam. vti nec in Macrobio, eâ ipsâ re: *Bello* (I. Saturn. cap. XI.) *ſociali cohortium duodecim è libertinis conſcriptarum opera memorabilis virtutis apparuit.* Puto * libertos intellegi: & Appianus I. Ciuil. in hac hiſtoriâ ἀπελευθέρους nominat, qui (* vt illa ætas paſſim.) ſunt profectò iſti. Ita vides paullatim, quòd dixi, tenuiores etiam ciues admiſſos: tamen ciues. quid ni? cùm etiam ſocij paullò pòſt ciuitate donati, & ex iis milites in legiones ſcripti.

(Naualis militia vilis.) „ *Reſeruant ad nauticum vſum.*] Quæ militia ſcilicet vilior, & talis habita ſemper. An quia periculorum ibi plus, & metus etiam ignauæ mortis? an quia parùm loci virtuti & robori militari? ars & nautæ pleraque adminiſtrant. An quia paullatim animos quoque dehoneſtat & corrumpit? Tale aliquid Plato indicat, & optat ciues (IV. de Legib.) ſuos Athenienſes (etſi militiâ eâ ſolâ claros) res maritimas numquam attigiſſe. Sed Romanis quidem perpetuum hoc iudicium: & pro eo Liuius: *Nauales ſocij*, in- (Lib. XXXII.) quit, *relictis nuper claſſibus ad ſpem honoratioris militiæ tranſgreſſi*: id eſt, terreſtris. Sic Tacitus: *Facta & reliquis (claſſis) ſpes in* (I. Hiſt.) *poſte-*

poſterum honoratioris militiæ. Ergo iſti Sextani & viles, ait Polybius, ad mare ſepoſiti & aſſeruati. Exempla in Liuio: *Magna vis hominũ conſcripta Romæ, Libertini etiam, quibus liberi eſſent & ætas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu, qui minores quinq; & triginta annis eſſent, in naues impoſiti; alij vt vrbi præſiderent relicti.* Vbi ſilentio non tranſco, quod addit, *quibus liberi eſſent*: vt ſcilicet quos opes reip. non adſtringerent, caritas iſta liberorum & alterum pignus vinciret. Et an non iſti, quos *Proletarios* Ennius dixit? Sed nefas fortaſſe à Paullo & Grammaticis diſſentire. Exemplum aliud in eodem Liuio: *M. Iunio Prætori datum negotium, vt in claſſem ſocios nauales libertinos legeret.* Et alibi: *Naues ciuibus Romanis qui ſeruitutem ſeruiſſent completæ, ingenui tantùm præfecti.*

Lib. xxii. E libertinis ferè electi.

Lib. xxxvi.

„ *Vrbanum magiſtratum non antè capere cuiquam fas.*] Mira & ad militiam bona lex, neſcio an alibi legenda. Obſeruetur. Ab honoribus excluſi, qui tot ſtipendia non feciſſent: & miramur frequentem & volentem militiam illam fuiſſe? Sed ait, *vrbanum magiſtratum*: non ergo *militarem*: & certè Equites, Tribuni in legionibus facti, poſt ſtipendia quina. Definit etiam *decem* ſtipendia. cur illa? quia hic modus & finis militiæ equeſtris, è quo genere plerique ad magiſtratus. An rigidè autem ſeruata hæc lex, non lubet nunc inquirere, & vereor vt perruptæ eius (quid non auſit & poſſit Ambitio?) ſint exempla.

DIALOG. III.

Ratio & modus legendi. Signa propoſita, dies edictus. Tribuni per legiones diſtributi. Sortitio tribuum, & alia.

QVI legerint, & *Quos*, è Polybio vidimus: nunc ex eodem, *Quomodo*. An aliquid habes, aut interpellas? AVD. Ego verò nihil, & vt ij qui valdè ſitiunt, ſilentio adhuc bibo. Sed didici etiam à viro *Ter maximo*: Συννοεῖν δεῖν τὸν ἀκούοντα τῷ λέγοντι καὶ συμπνεῖν, καὶ ὀξυτέραν ἔχειν τὴν ἀκοὴν τῆς τοῦ λέγοντος φωνῆς: *Conſentire dicenti diſcentem & conſpirare debere, ac celeriorem acutioremq; auditum habere eius linguá.* LIPS. Hoc verè, & in philoſophicis maximè, vbi inſtructio aut cura eſt animorum: hîc, vbi delectatio aut doctrina exterior, cur obnoxium te præbeas aut ſilentem? Nolo, veto, & interloqui te cupio atq; etiá obloqui, ſiquid viſum. Fræna tibi laxo, & do plenum ius. AVD. In tempore igitur vtar, nunc perge. LIPS. Imò tu perge, & Polybiana hæc conſequenter lege. Intereà quieuero.

Triſmeg. cap. x.

POLYB.

Ἐπὰν δὲ μέλλωσι ποιεῖσθαι τὴν καταγραφὴν τῶν στρατιωτῶν, οἱ τὰς ὑπάτους ἔχοντες ἀρχὰς, προλέγουσιν ἐν τῷ δήμῳ τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ δεήσει παραγενέσθαι τοὺς ἐν ταῖς ἡλικίαις Ῥωμαίους ἅπαντας. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτόν. Τῆς δ᾽ ἡμέρας ἐπελθούσης, καὶ τῶν στρατευσίμων παραγινομένων εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ μετὰ ταῦτα συναθροισθέντων εἰς τὸ Καπιτώλιον, διεῖλον σφᾶς αὐτοὺς οἱ νεώτεροι τῶν χιλιάρχων, καθάπερ ἂν ὑπὸ τοῦ δήμου κατασταθῶσιν, ἢ τῶν στρατηγῶν, εἰς τέτταρα μέρη, διὰ τὸ τέτταρα παρ᾽ αὐτοῖς στρατόπεδα τὴν ὁλοσχερῆ καὶ πρώτην διαίρεσιν τῶν δυνάμεων ποιεῖσθαι. Καὶ τοὺς μὲν πρώτους κατασταθέντας τέτταρας, εἰς τὸ πρῶτον καλούμενον στρατόπεδον ἔνειμαν· τοὺς δ᾽ ἑξῆς τρεῖς, εἰς τὸ δεύτερον· τοὺς δ᾽ ἑπομένους τούτοις τέτταρας, εἰς τὸ τρίτον· τρεῖς δὲ τοὺς τελευταίους, εἰς τὸ τέταρτον. Τῶν δὲ πρεσβυτέρων, δύο μὲν τοὺς πρώτους, εἰς τὸ πρῶτον· τρεῖς δὲ τοὺς δευτέρους, εἰς τὸ δεύτερον τιθέασι στρατόπεδον.

Cùm verò Dilectum habituri ſunt, Conſules publicè diem prodicunt, quà die Romanos omnes adeſſe oporteat, quibus ætas ſit militaris. Faciunt hoc penè quotannis. Cùm igitur dies adeſt, & militaris omnis iuuentus in vrbe, & mox in Capitolio congregata, tum diuidunt ſe Iuniores Tribuni eo ordine quo à populo ſiue ab Imperatoribus ſunt facti, in quattuor partes. Quia nimirum quattuor apud eos legiones totam & præcipuam copiarum diuiſionem faciunt. Et primos quidem deſignatos quattuor prima legioni dicta adtribuunt; tres proximos Secundæ; quattuor alios Tertiæ; deniquè tres vltimos Quartæ. Seniorum verò Tribunorum, duos quidem primos Primæ; tres alios Secundæ;

δον. δύο δὲ τοὺς ἑξῆς, εἰς τὸ τρίτον· τρεῖς δὲ τοὺς τελευταίους, εἰς τὸ τέταρτον, τῶν δὲ πρεσβυτέρων. Γενομένης δὲ τῆς διαιρέσεως καὶ καταστάσεως τῶν χιλιάρχων τοιαύτης, ὥστε πάντα τὰ στρατόπεδα τοὺς ἴσους ἔχειν ἄρχοντας, μετὰ ταῦτα καθίσαντες χωρὶς ἀλλήλων κατὰ στρατόπεδον, κληροῦσι τὰς φυλὰς κατὰ μίαν, καὶ προσκαλοῦνται τὴν ἀεὶ λαχοῦσαν. Ἐκ δὲ ταύτης ἐκλέγουσι τῶν νεανίσκων τέτταρας ἐπιεικῶς τοὺς παραπλησίους ταῖς ἡλικίαις καὶ ταῖς ἕξεσιν. Προσαχθέντων δὲ τούτων, λαμβάνουσι πρῶτοι τὴν ἐκλογὴν οἱ τοῦ πρώτου στρατοπέδου, δεύτεροι δ' οἱ τοῦ δευτέρου, τρίτοι δ' οἱ τοῦ τρίτου, τελευταῖοι δ' οἱ τοῦ τετάρτου. Πάλιν δ' ἄλλοι τεττάρων προσαχθέντων, λαμβάνουσι πρῶτοι τὴν αἵρεσιν οἱ τοῦ δευτέρου στρατοπέδου, καὶ ἑξῆς, οὕτως· τελευταῖοι δ' οἱ τοῦ πρώτου. Μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἄλλων τεττάρων προσαχθέντων, πρῶτοι λαμβάνουσιν οἱ τοῦ τρίτου στρατοπέδου, τελευταῖοι δ' οἱ τοῦ δευτέρου. Καὶ ἀεὶ κατὰ λόγον οὕτως ἐκ περιόδου τῆς ἐκλογῆς γινομένης, παραπλησίους συμβαίνει λαμβάνεσθαι τοὺς ἄνδρας εἰς ἕκαστον τῶν στρατοπέδων.

duos ſequentes Tertiæ; denique tres vltimos Quartæ. Factâ autem diuiſione Tribunorum eiuſmodi, vt omnes legiones iam pari numero habeant duces, tum ſedentes ſeiuncti & ſeorſim Tribuni cuiuſque legionis, tribus ſortiuntur ſingillatim, & euocant vt in quamque ſors cecidit. Ex eâ eligunt quattuor iuuenes ætate & habitudine propemodum æquales. Quibus productis, primi electionem faciunt Primæ legionis Tribuni; ſecundi Secundæ; tertij Tertiæ; vltimi Quartæ. Iterúmque quattuor productis, primi electionem habent Secundæ legionis Tribuni; & ſic deinceps; vltimi verò Primæ. Poſt hæc denuò quattuor productis, primi capiunt Tertiæ legionis Tribuni, vltimi verò Secundæ. Atque ita ſemper electione alternante & in orbem eunte, fit vt pares admodum capiantur in quamque legionem.

Iam ſuſtine, & audi. Tribunos creauit, numerauit, de ætate & cenſu adiunxit: nunc denique Modum & formam exponit Dilectus.

„ *Conſules diem publicè prodicunt.*] Etſi enim Tribuni electi, tamen præcipua dilectuum Conſules ipſi obeunt, & ſummæ rei præſident, Tribuni adminiſtrant & exſequuntur per partes. Polybius de rep. Romanâ, inter munia conſularia hoc recenſet, καταγράφειν στρατιώτας, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους καταλέγειν: *Conſcribere milites, & idoneos diligere.* Liuius non ſemel narrat: *Conſules poſitis ſellis dilectum habebant.* Vbi & aliquid de formâ. nam in curulibus ſuis ſedebant, ſpecie magiſtratus. Dionyſius lib. VIII: *Conſules in ſubiecto campo curules ſellas* (τοὺς στρατηγικοὺς δίφρους) *poſuerunt, vbi & dilectum habuerunt.* Vt nouum notat, quòd in campo. nam ſolent in Capitolio, vt iam dicemus: ſed eò factum, quò Tribunitiæ interceſſiones vitarentur, quibus non ibi locus.

Conſules Dilectui præſunt, Tribuni eligunt. — Lib. III. — *Sedent in curulibus.*

„ *Diem prodicunt.*] Voce præconis, an ſcripto, an vtroque? De ſcripto credo, cùm ordinaria res fuit: de voce etiam, cùm aliquid ſubitum, & ſcriptum videbatur tardum. Scriptum Dionyſius ingerit: προέγραψαν ἡμέραν: *diem proſcripſerunt*, in hac re. & Liuius, qui *Edictum* nominat: *Iuniores Romam ad edictum ſine detractione conuenerunt.* Sic etiam alibi: *ſilentio patrum edicitur dilectus.* Numquid & aliud huic rei ſignum? ita, ſed non niſi ſub ipſum conuentus diem. Nam ſignú tunc ex arce tollebant, ſeruabantque donec is ſolutus. Arnobius inter ea, quæ olim vſitata, poſteà abolucrant: *Cùm paratis bella, ſignum monſtratis ex arce?* Virgilius alluſit:

Diei prodictio: — Lib. VIII. — *Aut proſcriptio.* — Lib. VI. — *Item ſigni ſublatio.* — Lib. VIII.

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit.

Dionyſius apertiſſimè: Προὔθεσαν τὰ τοῦ πολέμου σημεῖα, καὶ τὰς δυνάμεις τῆς πόλεως κατέγραφον: *Propoſuerunt belli ſigna* (Conſules) *& copias vrbanas conſcripſerunt.* Ex quo ſuſpicère, hęc ſigna ſola aliquando propoſita, & fortaſſe præcones circummiſſos, cùm res non ferret moram. Sanè Seruius in Virgilianum illum locum vult non niſi in Tumultu id factum: & agnoſcit non ſignum, ſed ſigna (quo numero & Dionyſius) *duplex ſcilicet vexillum, ruſſeum & cæruleũ, illud ad pedites, hoc ad equites conuocandos.* Non auſim ſubſignare, cùm Liuius vnius tãtùm meminerit: *Cùm,* inquit, *vexillo in arce poſito, comitiorum cauſsá, exer-*

Lib. VIII. — Lib. XXXVI

citus indictus eſſet. Feſtus in voce iuſti: *Iuſti dies dicebantur triginta, cùm exercitus imperatus, & vexillum in arce poſitum eſſet.* Dio Caſſius diffuſè ſatis ſuper hoc ritu ſcribit (tu vide) idemq; notat in comitiis centuriatis ſolere ſeruari, etiam Tulliano æuo: at centuriata quædam comitia fuère hæc noſtra, ad Dilectum. Quòd autem idem *arcem Ianiculi* definiat, ambigo: cùm ſic *Arx* ſine definitione poſita Capitolinam magis deſignet, ἐξοχῶς: & Seruius diſertè de eâ adfirmet. Quid quòd ipſe Dilectus in Capitolio? id enim iam ſequitur.

Lib. xxxvii.

„ *In Capitolio.*] Siue in eius areâ, vti opinor. Sed in loco tamen auguſto, ſacro: & quare? niſi vt ante oculos religio & Iupiter opt. max. obnoxios magis omnes fractioreſque redderet ad parendum. Nam ſæpè hîc controuerſiæ & turbæ. Pertinet ad hunc ritum, quod Liuius de Marcello Conſule: *Ipſe dimiſſis Siculis, in Capitolium ad dilectus diſceſſit.* Nec Dilectus ſolùm, ſed alia quæ ad bellum, illic agitata, ſi credis Appiano: Ἡ δὲ βουλὴ ἐς τὸ Καπιτώλιον, ὅπερ εἰώθασι ἀεὶ πολέμου σκοπεῖν συνῆλθε: *Senatus in Capitolium, vbi ſuper bello deliberare ſolêt, conuênit.*

In Capitolio dilectus. Lib. xxvi. Et bellica. In Lybic.

„ *Iuniores Tribuni.*] id eſt, equites: ab ætate tales, aut ſtipendiis.

„ *Eo ordine quo à populo aut Impp. ſunt facti.*] Ne æmulatio ſcilicet exiſtat aut ambitus de locis. Nam in primis, aliquis honos. Ita in Liuio: *L. Atius Tribunus primus legionis ſecundæ,* quaſi per laudem dicitur. Hoc igitur cauerunt, inquit, & locarunt eos vti deſignati. Atqui miſcella iſta deſignatio: * pars à populo, pars à Conſulibus: ergo & plures loci primi, aut ſecundi. Quæ hîc deciſio? ego pro meo ſenſu dabo. Primùm vnius generis omnes vno loco ſunto, id eſt Equeſtres aut Plebeij. Iam in Equeſtribus ſi duo primi (vnus videlicet à populo, alius à Conſule:) me arbitro præeat ille Popularis. Nam publica illa ſuffragia ſemper honeſtiſſima habita, & viri clari ferè à populo hunc ipſum Tribunatum petierunt. Hiſtoriæ docebunt, cùm obſeruabis. Idem in Plebeiis cenſeo, præiſſe inquam Populares vbi idem gradus.

Primi Tribuni honeſtiſſimi. Lib. xli. * Vide lib. ii. Dial. x.

„ *Quattuor apud eos legiones.*] Ita plerumque ſub id æui factum: & cuique Conſuli adtributæ duæ legiones. Polybius ita ferè numerat, & metationem caſtrorum, aliaque, ad hunc modum aptat. Sed & Liuius: *Volumnius in Etruriam cum iuſto conſulari exercitu profectus.* Et alibi: *Duo Conſulares exercitus ſcripti.* Vtrobique hos intellegit duarum legionum. At poſteà creſcente imperio, & Prætoribus creatis qui in prouincias mitterentur, & ſæpè ad bella: notum teſtatumque eſt plures legiones ſcriptas. Quid poſteà? imò iam ante Polybij æuum, quoties magnum aliquod aut dignum diſcrimen eſſet. Ita ſub initium ſtatim liberatæ vrbis, M. Valerio Dictatore, *quantus numquam exercitus* (ſunt verba Liuij,) *decem legiones effectæ.* Quin idem generatim prodidit lib. ix. *in omni ſociorum defectione, vrbano propè dilectu, decem ſcriptas legiones.* Sunt profectò magnæ copiæ, & præſertim capitum ſic electorum: idq; ex vnâ Romanâ vrbe. Quid tamen admirationē hîc defigam? cùm bellis Punicis, atq; adeò poſt cladem Cannenſem, ciuibus tam multis illîc & alibi amiſſis, ſociis paſſim deficientibus, legam *duodeuiginti legionibus rem geſtam.* Et ſtatim pòſt, *Summam trium & viginti legionum effectam.* Hęc ita ſuis locis Liuius. At illud iam pænè ſupra fidem, cùm in expectatione & metu bellum Gallicum eſſet, Romanos & ſocios armaſſe numerum quem Plinij verbis magis eſt vt dicam. Ille ſic: *Italia L. Æmilio Paulo (Papo legendum) C. Atilio Regulo Conſulibus, nuntiato Gallico tumultu, ſola ſine externis vllis auxiliis, atque etiam tunc ſine Tranſpadanis, equitum octoginta millia, peditum ſeptingenta millia armauit.* Quid adſtupeſcis? Oroſius auget etiam hunc numerum, & quidem Fabio auctore. *In vtriuſque Conſulis exercitu octingenta millia armatorum fuère, ſicut Fabius Hiſtoricus, qui eidem bello interfuit, ſcripſit. Ex quibus Romanorum & Campanorum fuerunt peditum trecenta quadraginta octo millia ducenti, equitū verò viginti ſex millia ſexcenti. Cetera multitudo ſociorū fuit.* Sed Polybius (fideliſſimus in talibus ſcriptor) ad Plinianum calculum accedit, ſummâ etiam per ſingulas gentes conceptâ. Si voles, vide. Iam verò per bella ciuilia Romana, quæ copiæ? Vnus Cornelius Cinna, vt Velleius ait, *ex nouorum ciuium dilectu trecentas amplius cohortes ſcripſit, & triginta legionum inſtar effecit.* Pompeij & Cæſaris bello, ſparſas in variis locis pluſquam *quadraginta legiones* memini adnotare. Quid in Mutinenſi & Philippenſi? (bonâ fide numero) ſupra *quinquaginta*, imò malâ fide numero, & deminuo. Appianus enim auctor, ſoli Octauiano Cæſari fuiſſe *quadraginta legiones, cùm bellum pararet in Antonium, Domitium Ænobarbum, & Sextum.* Et quid cenſes de tribus illis aliis? copias pares aut maiores

Lib. x. Conſulares exercitus. Lib. iii. Plures ſæpè legiones. Lib. ii. Potentia & frequentia Romanorū. Liu. xxiii. Lib. xxiv. Viginti tres legiones. Italia olim vires. Lib. iii. cap. xx. Lib. iv. cap. xiii. Lib. ii. Lib. ii. Legiones triginta. v. Ciuil. Quadraginta.

non habuiſſe? Verè ſtupenda iſta: ſicut & hoc eiuſdem Appiani, in vnâ Siciliâ, vno tempore, *legiones fuiſſe quadragintaquinque, equitum viginti quinque millia, leuis armaturæ tantundem & plus dimidio, naues longas & militares ſexcentas, onerarias ſine numero.* Hæc ſcriptor ille narrat & adfirmat, cùm Sextus Siciliâ pulſus fuit, & Lepidus ab Octauiano

Vtilitas bo-ni dilectus. exarmatus. Et quid ais de potentiâ Romanâ? nónne hoc ſpecimen? & nónne ille ve-

Plut. in Pyrrho. rè, qui ſcripſit, *Romanis viros & ſobolem militarem, tamquam è perenni fonte, domi affluxiſſe?* Nónne & Pyrrhus haud iniuriâ queſtus,

Ibid. *videri ſibi pugnam cum Lernæâ quadam hydrâ ſuſceptam, cui capite vno reſecto, aliud aliudque duplicetur & accreſcat?* Atqui hæc à pulcherrimo iſto Dilectu fuerunt, in quo pergamus.

Mixtio tri-bunorum. ,, *Primos deſignatos quattuor primæ legioni attribuunt.*] Ingenioſa diuiſio, vt omnia in hac militiâ, nec prudentiæ tantùm, ſed acuminis plena. Miſcuerunt plebeios cum equeſtribus: ſed ita vt hi, alternante numero, aut pares eſſent aut ſuperiores. Ita primorum ciuium par aut maius ſemper imperium. Quid autem ſi plures legiones? eadem ratio. Pone ſex: erunt Tribuni Iuniores viginti & vnus: Seniores quindecim. Mixtio eadem. Quid ſi vna legio tantùm? credo Iuniores numero præſtitiſſe, & quaternos fuiſſe.

Seniores Tribuni. ,, *Seniorum verò Tribunorum.*] Cauſſam nominis intellegis, quia annis aut certè ſtipendiis maiores. Vir benè doctus Grucchius cenſet hos eoſdem *Veteres* à Cicerone ap-

II. in Verr. pellatos: *Hi tres homines, veteres Tribuni militares ſunt deſignati.* At Aſconius aliter, qui

Cicero ali-ter interpun-ctus. explicat, *Veteres, graues & ſeueri.* Diſtinctiuncula igitur mutanda, ſcribendumque *Homines veteres.*

,, *Sedentes ſeiuncti.*] Hoc vult, ſenos & ſenos diſcretos fuiſſe & interuallis diuiſos: eo fine, vt quique ad ſe vocarent & ſeponerent ſuos.

,, *Tribus ſortiuntur.*] Itáne Tribus? at ego claſſes & centurias exſpectabam, quia ſe-

Quomodo è tribubus lectio: cundùm eas, imò ex eis milites lecti. Verum eſt: ſed & hoc quoque, in omnibus comitiis centuriatis populum diuiſum fuiſſe per Tri-

Et è Claſſi-bus. bus: at in ipſis deinde tribubus, centuriæ & diſcrimen claſſis. Crede hoc (ne longiùs à re abeam) facilè & prolixè aliter docturo. Sed ecce in ipsâ noſtrâ re quòd iam olim tri-

Lib. IV. bus, Liuius ſatis auctor: *Dilectum haberi non ex toto populo placuit, decem tribus ſorte ductæ, ex his ſcriptos Iuniores duo Tribuni ad bellum duxère.* Hoc ille non longè poſt Decemuiros exactos. Et nota inibi, non omnes ſemper tribus vocatas ad Dilectum, ſi exigua aliqua manus ſcribenda. Quid opus, cùm tam multæ (XXXV. erant) & tam frequentes? quod ex cenſibus poſterioris æui ſatis liquet. At quæras, Cur hîc ſors adhibita? cur non hanc illámve vocabant, arbitrio Conſulum? Cauſsâ duplici, vel vt æmulatio tolleretur, ne hæc poſthabita illi videretur: aut querela, ne iſta aut alia onerari, ſi fortè dilectus non iret per omnes.

,, *Singillatim.*] Ita capio, vt non ſolùm alia poſt aliam ſorte ducta ſit, ſed etiam Capitolium ingreſſa. Nam iunctim plures aut omnes non ceperit locus. Et opus laxitate aliquâ, vt Conſules præſiderent, Tribuni ſederent, milites ſeiungerentur componerenturque.

,, *Ex eâ verò eligunt.*] En iam electio, nec *Ratio & modus eli-gendi.*

ſortis vltrà mentio. Tribus ſic vocata in centurias ſuas iuit. omiſſis tamen ſenioribus: quos aduocari in ſuperuacuum, nihil opus. Ex ſingulis tum centuriis, & pro cenſu ac claſſe, milites citati nominatim. Dico *nominatim:* & aliquoties in hac re leges. Itaque Tabulas ad manum fuiſſe opus eſt, in quibus nomina, ætates, & opes. Iſta igitur electio: nec aliter potuit, aut debuit. Appianus tamen immutatum id oſtendit bello Hiſpanico L. Lucullo Conſule, qui fuit annus vrbis DCII. Ait: Καὶ στρατιὰν δ' εὐθὺς *In Iberic.*

ἐκλήρωσαν ἐς Ἰβηρίαν, τότε πρῶτον ἀντὶ καταλέξεως: *Sorte ali-quando capti.*

Et exercitum ſorte ſcripſerunt in Hiſpaniam, tunc primùm loco dilectus. Obſerua, atque etiam quam edit cauſſam. *Cùm enim multi,* inquit, *accuſarent Conſules quòd iniuſtè & iniquè dilectus haberent, & quoſdam ad leniores aut minùs periculoſas expeditiones caperent, viſum tunc Senatui ſorte milites ſcribere.* Cauſſa ſpecioſa, nec ambigo quin ſæpè vera. Sicut enim factum vellent Conſules, non in longinquam eum aut aſperam militiam ſcribebant, ſed reſeruabant in mitiorem, vt *per opida militiam expleret* (vtar Taciti verbis in re ſimili) *nitidus & quæſtuoſus.* Cùm id ſæpiculè fieret, animaduerſum, & publicè culpatum. Sed enim duo hîc quæro. Prius, an tunc primùm milites ſorte capti? Negat Valerius, qui adhibet in dilectu M'. Curij, ætatibus aliquot antè. *M'. Curius,* inquit, *Valerij lo-cus excuſſus.*

Conſul cùm dilectum ſubitò edicere coactus eſſet, & Iuniorum nemo reſpondiſſet, coniectis in ſortem omnibus tribubus, Polliæ quæ proxima exierat, primum nomen vrnâ extractum citari iuſſit. *Lib. VI. cap. III.*

iuſſit. Vides ſortitionem tribuum fieri, nec id tantùm, ſed ipſum nomen extrahi vrnâ. Reſpondeo, id hîc præter morem paullò, atque ex occaſione factum. Res enim ſubita fuit, & ſcripti velut in tumultu, non curioſo dilectu, ſed ſorte. Itaque vocauit, & ſortitus eſt tribus, ex tribu quæ prima, hunc aut illum iuuenem: ſiluerunt & detrectarunt: quid ipſe? exemplo & ſeueritate eſſe opus vidit. Ergo iterùm (ne in primam illam tribum aut citatos videretur deſtinatò ſæuire: ſiue etiam vt locus pœnitentiæ eſſet) iterùm inquam tribus coniecit in ſortem. Tunc proxima (nota *proxima*, id eſt, ſecunda: alioqui certè hæc *prima* eſſet, atque ita ſcribenda) exiit Pollia. Ex hac ipſâ, vt omnia ſorti permitteret, & nequis diceret ſe in plurium culpâ eximiè electum ad pœnam, iterùm militem ſortitus eſt: & quem ſors dedit, vocauit. Renuentem, vendidit. Ergo rarum hoc exemplum, nec niſi in re tumultus. Alterum, ſuper quo ambigo, An poſteà ſortitio iſta ſemel vſurpata manſerit? Minimè. ipſe Appianus admonet, quinquennio circiter poſt rediiſſe eos ad morem ſolitum: & *Fabio Æmiliano permiſſum, vti militum dilectus iterùm haberet:* verè dico dilectus. Sub hoc tempus Polybius vixit: ideoque nec ſortem iam agnoſcit.

Sors ſtatim depoſita.

„ *Quattuor iuuenes, ætate & habitudine propemodum æquales.*] An id ex aſpectu, an è tabulis? Imò verò è tabulis. Nam vt ætatem ex aſpectu diiudicare potuerint; non certè cenſum, cuius habita maximè ratio. Et ait, *iuuenes:* ſignificans, quòd ab infimo genere militum orſi, id eſt, Velitari. In hac autem citatione ſeruatum per religionem, vt primus miles boni nominis eſſet. Captabant enim ex eo omen. Cicero: *In dilectu Conſules obſeruant, vt primus miles fiat bono nomine.* Feſtus: *Lacus Lucrinus in vectigalibus publicis primus locatur eruendus* (puto, *fruendus.* nec terram aut rudera quotannis, ſed piſces ex eo fructumque capiebant) *omnis boni gratiâ, vt in dilectu cenſuve primi nominantur Valerius, Saluius, Statorius.*

E tabulis lecti.

Miles bono nomine.

1. de Diuinat.

„ *Primi electionem faciunt Primæ legionis Tribuni.*] Negari non poteſt, quin hæc commoda & ingenioſa electio, & vt viri ac vires æqualiter in legiones diſtribuantur, ſine querelâ.

DIALOG. IV.

Quædam Polybio non dicta. Subitarij milites. Pœna & coërcitio non parentium. Item de Vacationibus.

ABSOLVI Polybiana hæc & illuſtraui: eſtne quod requiras? AVD. O te benignum! vtar hac comitate, & ſubiiciam quod animo voluo. Vtrùm ſemper curioſus hic Dilectus? & in omni bello? LIPS. Minimè. Pone in vicino hoſtem: pone repens alibi periculum, & auxilium ſubitò ferendum: omittebant tribus, centurias, ſortes, & militem confusè ac raptim capiebant, educebant. Id genus *Subitarios* vocabant. Liuius: *Senatum conſules vocant, iubentur ſubitarium ſcribere exercitum, atque in Algidum ducere.* Idem: *Hernici & Colonia Antium dare Quinctio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia vocabant) iuſſi.* Ac ſolent iſtos ſcribere in tumultu. Liuius: *Senatum cenſere ſubitarios milites, tumultus cauſsâ conſcriptos, primo quoque tempore dimitti.* Atque ita ſcribere, vt ſine diſcrimine aut excuſatione ſæpè cogerentur, iuuenes ſeneſque. Liuius: *Iuſtitium indici, Dilectum omnis generis hominum haberi Senatus iuſſit.* Iterùm: *Nec Iuniores modò conſcripti, ſed Seniores etiam coacti nomina dare, vt vrbis cuſtodiam agerent.* Et alibi: *Dictator omnes Iuniores nullo detractante militiam, ſacramento adegit.* Tale fuiſſe dico in M'. Curij dilectu, de quo ſuprà: & ideò ſortem adhibitam, non electionem, quia res feſtina. Satis tibi factum? AVD. Hic ſatis: poſco aliud. Dixiſti citatos nominatim ſingulos: quid ſi non prodirent? & quæ coactio? LIPS. Iure hoc quæris, & miror Polybio omiſſum: ſed ego reponam. Inuenio igitur pronos interdum & ſpontaneos valdè in militiam fuiſſe, interdum contrà. Pronos, cùm aut dux gratioſus. vt de Q. Fabio Liuius: *Concurſus inde ad Conſulem factus omnium fermè Iuniorum, & pro ſe quiſque nomina dabant. Tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi.* Aut bellum aliquod in ſpe lucri. vt de bello Perſico idem Liuius: *Licinius veteres quoſque ſcribebat milites, & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant qui priore bello Macedonico, aut aduerſus Antiochum in Aſiâ, ſtipendia fecerant.* In his talibus igitur vix citatione opus. At contrà in aliis, & ſæpè citati ad nomen nec reſpondebant. Propria ea hîc locutio. Liuius:

Neglectus interdum dilectus:

Et ſubitò ſcripti.

Lib. III.

Ibid.

Lib. XL.

Lib. X.

Lib. V.

De citatis.

Interdum volentes.

Lib. X.

Lib. XLII.

Interdum refractarij. Reſpondere ad nomen.

Lib.III. Liuius: *Iuniores cùm ſine prouocatione imperium eſſet, ad nomina reſponderunt.* Et ſæpè Lib.VIII. in eodem Dionyſius alibi vertit, προσιέναι τῇ καταγραφῇ, *accedere ad dilectum*: quia non voce ſolùm & reſponſo, ſed corpore & progreſſu ſe ſiſtebant Tribunis. Sicut contrà, non reſpondebant, qui ſilebant & ſe ſub- Pœna detrectantium. trahebant. Sed numquid pœna his talibus? fuit. Polybius nec id dixit: ego breuiter, ſi quid lêgi alibi aut collêgi. Ac video eſſe qui An mulcta fuerit? de *Mulctâ* hîc ſuſpicentur, quia Varro ita Lib.XI.c.I. apud Agellium: *M. Terentius Varro, quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnum ouem mulctam dico.* Sed profectò pro reliquâ ſeueritate in militiâ, leuè iſtud & lene ſit: ac potiùs Varroniana ceperim de citatione iudiciariâ & ad magiſtratuum tribunal. In Dilectu quidem reperio coërctione magis arctam, & pœnam, non mul- Potiùs vincla. ctam. Primùm *Vincla*, vt in Dionyſio: Lib.X. Πολλοὺς τῶν πολιτῶν ἐκέλευσαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπάγειν: *Multos ciuium iuſſerunt* (ipſi Conſules) *in vincula & carcerem duci.* Itaque pre- Lib.III. hendi eos iubebant, & ſic in Liuio: *Quemcumque lictor iuſſu Conſulis prehendiſſet, Tribunus mitti iubebat.* Nam Tribuni etiam, prauo certamine, ſæpè interueniebant, & vim Conſularem frangebant. Legas & collum iis tortum, vt ſcilicet ducerentur. In Lib.IV. eodem Liuio: *Hoc decreto Conſul armatus, cùm paucis appellantibus Tribunum collum torſiſſet, metu ceteri ſacramento dixère.* Sed & in- Et verbera terdum *virgæ* adhibitæ in contumaces. Li- Lib.VII. uius: *Acerbitas in dilectu, non damno modò ciuium, ſed laceratione corporum, partim virgis cæſis qui ad nomina non reſpondiſſent, partim in vincla ductis, inuiſa erat.* Sed interdum, nec niſi à Conſulibus immodicè ſeueris. Magis Bonorum ablatio. illud, quod ibidem tangitur, *Damno* affectos ciues: id eſt, direpta aut vendita eorum bona. Dionyſius hoc diducit, & copioſè narrat de Valerio & Fabio Conſulibus, qui dilectum extra vrbem habebant (nouo more) ne poteſtas eorum à Tribunis inter- Lib.VIII. pellaretur. Atque illi, inquit, *eos qui non parebant, ſi ipſos ducere non poterant* (abſentes ſcilicet) *in bonis damno afficiebant. Qui prædia agroſque habebant, excidebant, deiciebant; qui in conducto habitabant, eorum agebant ferebantque ſupellectilem, boues, pecora, iumenta, & inſtrumentum omne ruſticum.* Imò verò Libertatis ademptio. interdum *extremâ pœnâ* affecti, & morte ciuili, id eſt venundati in ſeruitutem. Vale- Lib.VI. cap.III. rius: *Tunc M'. Curius, præfatus non eſſe opus reip. eo ciue qui parère neſciret, & bona eius & ipſum vendidit.* Varro in hoc ipſo facto: *Curius Conſul, in Capitolio cùm dilectum haberet, nec citatus in tribu ciuis reſpondiſſet, vendidit Tenebrionem.* Apud Non. in Tenebr. Vterque, vt vides, clarè de venditione eius. Eò miror in Liuij epi- Liu.XIV. tomâ ſcriptum: *Curius Dentatus cùm dilectum haberet, eius qui citatus non reſpondebat, bona vendidit.* Bona tantùm? mutilum arbitror, & iuuat lectio ſcripta: *bona primus vendidit.* Explica Liuij Epitom. Imò verò, *bona primùm, mox eum vendidit.* Sic aut fuit, aut eſſe debuit: & adfirmat hunc ordinem Valerius, qui multa ſua è Liuio hauſit. Sed hæc quidem pœna acris, & rara: ab Auguſto tamen etiam vſurpata in eo, qui *duobus filiis adoleſcentibus, cauſſâ detrectandi ſacramenti, pollices amputaſſet, ipſum* (ait Suetonius) *& bona ſubiecit haſtæ.* In August. cap.XXIV. Sed idem Auguſtus detrectan- Ignominioſi facti refractarij. tes militiam, & bonis & famâ mulctauit, apud Dionem, ſortitione tamen factâ. Καὶ Lib.LVI. ἐπεὶ, inquit, μηδεὶς τῶν τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν ἐχόντων καταλεχθῆναι ἤθελησεν, ἐκλήρωσεν αὐτούς, καὶ τῶν μὲν μηδέπω πέντε καὶ τριάκοντα ἔτη γεγονότων τὸν πέμπτον, τῶν δὲ πρεσβυτέρων τὸν δέκατον ἀεὶ λαχόντα, τήν τε οὐσίαν ἀφείλετο καὶ ἠτίμωσε: *Et quoniam Iuniorum nemo in militiam allegi vellet, ſortitus eſt eos: & eorum qui nondum quinque & triginta annos expleſſent, quintum quemque; eorum qui maiores, decimum ſorte ductos, & bonis priuauit, & infamiâ notauit.* Vbi diſcrimen pœnæ factum in iis qui minores trigintaquinque annis, quia hæc ætas pauciorum ſtipendiorum, & vegeta maximè, & geſtire ad militiam debebant. Iſta olim. & agnoſcit Menander I. C. illam ſeruitutis pœ- Lib.IV. de re milit. nam, etſi æuo ſuo mutatam. *Qui ad dilectum olim, inquit, non reſpondebant, vt proditores libertatis, in ſeruitutem redigebantur: ſed mutato ſtatu militiæ, receſſum à capitis pœna eſt, quia plerumque voluntario milite numeri ſupplentur.* Habes pœnas. quas tamen ſæpè Tribuni tardabant, aut tollebant. Illi Tribunicia interceſſio. enim intercedebant, & de cauſſis etiam cognoſcebant. Itaque hac arte dilectus ſæpè impediebant, cùm aliquid à Patribus vellent expreſſum. Liuius: *Tribuni, ſuo more, impedire dilectus.* Lib.III. Dionyſius: *Et cùm nomina, inquit, non darent, impotentes erant* Lib.VIII. *Conſules eos iuxta leges punire.* Παρεστήκεισαν γὰρ τοῦ πλήθους οἱ δήμαρχοι, καὶ κωλύσειν ἔμελλον εἴ τις ἐπιχειρήσειεν ἢ τὰ σώματα τῶν ἐκλιπόντων τὴν στρατείαν ἄγειν, ἢ τὰ χρήματα φέρειν: *Stabant enim pro plebe Tribuni, & impedituri erant ſiquis tentaſſet aut corpora eorum ducere qui militiam detrectabant, aut bona auferre.* Atque obiter iſtic

iſtic nota duplicem illam pœnam. Sed & cognitio ipſa ſæpè ad Tribunos tracta. vt in Liuio: *Cùm milites Tribunos plebei adiſſent, vti cauſſas cognoſcerent eorum quibus aut emerita ſtipendia, aut morbus cauſſæ eſſent, quò minùs militarent.* Etſi prima & propria hæc cognitio Conſularis. Ipſe Liuius: *Centuriones citati Tribunoſplebis appellarũt. duo ex collegio ad Conſules reiiciebant, eorum cognitionem eſſe debere quibus dilectus quibuſq; bellum mandatum eſſet. Ceteri cognituros ſe de quo appellati eſſent, aiebant. & ſi iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos.* Et ſtatim addit: *Ad ſubſellia Tribunorũ res agebatur.* Coërcita tamen interdum hæc Tribunorum licentia, præeunte decreto Patrum. In Liuio: *Tribunoſplebis non placere cauſſas militares cognoſcere, quò minùs ad edictum conueniretur.* At enim haud iniuriâ quæres, Quæ cauſſæ igitur iuſtæ ad detrectandum? Triplices. nam & hoc huic notitiæ addam. Prima, *Vacatio.* atque ea triplex, ab *Ætate*, ab *Honore*, à *Beneficio*. Ab ætate, vt cùm aliquis ſupra quinquageſimũ annum, ſiue impleuit ſtipendia ſua ſeu non impleuit (puta non ſcriptum ſemper, aut aliàs ægrotaſſe) is talis vacat. Suprà dictum. Ab honore, vt ſiquis in magiſtratu, aut ſacerdos. Nec enim aut illi à rep. aut iſti abducti à ſacris. De illis ratio & exempla dictant; de iſtis & auctoritas: nam Plutarchus clarè, θέντος νόμον ἀφεῖσθαι τοὺς ἱερεῖς τῆς στρατείας, χωρὶς ἂν μὴ Γαλατικὸς ᾖ πόλεμος: *legem poſitam, quâ ſoluebantur militiâ ſacerdotes, niſi ſi Gallicum bellum eſſet.* Iam à Beneficio, vt ſicui Senatus populúſve dediſſet. Factum id ſæpè pro meritis, aliàs in annos, aliàs in æuum. In annos, vt apud Liuium, *Præneſtinis militibus Senatus duplex ſtipendium, & quinquennij militiæ vacationem decreuit.* In quinque ecce annos decreuit, qui de legitimo ſtipendiorum numero deducerentur. Aliàs tamen largiùs, & in æuum. vt apud Ciceronem indefinitè, *P. Vatienus & agro à Senatu, & vacatione donatus eſt.* Apud eumdem: *Militibus veteranis, qui libertatem populi R. defendiſſent, his liberisque eorum vacationem militiæ eſſe.* Iſta Senatus, ſed dedit & populus. vt apud Liuium: *Conſul cum Tribuniſplebis ageret, vt P. Aibutio emerita ſtipendia eſſent, neu inuitus militaret.* Atque hæc de primâ cauſsâ, quæ eſt Vacatio. Altera, *Emeritum.* Qui enim ſtipendia ſua viginti finiſſet, tutò non dabat nomen. Suprà dictum. Cauſſa tertia, *Morbus aut Vitium*, quæ latè patet. Nam & manci aut debiles, non habiles ad militiam iudicati: & nominatim ij, quibus pollices aut digiti non eſſent. Ex Suetonio ſuprà adduxi de patre miti & immiti: & ſimile in Valerio, *C. Vettienum ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, ſibi abſcidiſſe.* Nota, *ſiniſtræ* etiam. quid ita? quia ea manus inepta tunc ad ſcutum tenendum, ſicut dextra ad gladium. Ammianus de Gallorum moribus: *Nec illorum quiſquam, vt in Italiâ, munus Martium extimeſcens pollicem ſibi præcidit, quos iocularıter Murcos appellant.* Sed & Menander I.C. *Eum qui filium debilitauit, dilectu per bellum indicto, vt inhabilis militiæ ſit, præceptum D. Traiani deportauit.* Dixi hoc genus latè patuiſſe: addo & fraudes interueniſſe. Ideò non ſtatim accepta quæcumque cauſſa, ſed diſcuſſa. ſæpè & plurimùm ante bellum, interdum poſt illud. Liuius: *Cognitio vacantium militiæ munere poſt bellum differtur. ita dubij quoque inclinant ad nomina danda.* Idem alibi: *Conſules in concione pronuntiant, tempus non eſſe cauſſas cognoſcendi. omnes iuniores poſterâ die, primâ luce in campo Martio adeſſent. cognoſcendis cauſis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto, ſe daturos tempus. pro deſertore futurum, cuius cauſſam non probaſſent.* His talibus volentes reddebant etiam non volentes. Nec verò dilatæ ſolùm cauſſæ, ſed & ſublatæ. Hoc in magno tumultu, & cùm publicum diſcrimen. Liuius: *Cùm, quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat, iuſtitio indicto, dilectus ſine vacationibus habitus eſſet.* Eidem rei Cicero: *Grauius eſſe Tumultum quàm Bellum, vel hinc intellegi poteſt, quòd bello vacationes valent, tumultu non valent.* Quidam ibi libri *bello Gallico* edunt, non rectè. Nam id profectò olim eximium, & habitum ferè pro tumultu. Liuius: *Mamercinus Conſul, cui bellum Gallicum euenıſſet, ſcribere exercitum ſine vllâ vacationis veniâ iuſſus.* Ipſe Cicero, iam ſuo æuo: *Conſules duas Gallias ſortirentur, dilectus haberetur, vacationes ne valerent.* Atque etiam aliàs in metu id factum, & cauſſæ pro non cauſſis. Liuius: *Exercitus ex Cauſſariis Senioribusque à L. Quinctio ſcribitur, qui Vrbi mœnibusque præſidio ſit.* Cauſſarios iſtìc dicit, quibus morbus aut talis cauſſa, & à Senioribus diſtinguit. Seneca in hanc mentem ſcripſit, *In animo noſtro eſſe cauſarias partes, quibus adhibenda curatio ſit.* nempe morbidas & vitioſas. Nec aliter Sex. Empiricus *Cauſſarium dentem, Cauſſarium oculum,* qui afficitur & dolet. Ipſa *Cauſſaria* miſſio nomen habet iſtinc.

Marginal notes (left column): *Cognitio cauſſarum* Lib. XXIV. — *Propria Conſulum.* Lib. XLII. — Lib. XXXIV. — *Cauſſa detrectandi.* — *Vacatio. Senes immunes.* — *Magiſtratus & Sacerdotes.* — In Camillo. — *Et quibus indultum.* — Lib. XXIII. — Lib. II de Nat. deor. — Philip. V. — Lib. XXXIX. — *Item Emeritus.* — *Item morbidi vel defecti.*

Marginal notes (right column): Lib. VI. cap. III. — Lib. XV. — L. III. de re milit. — Lib. IV. — Lib. III. — *Sublata cauſſa in tumultu.* — Lib. VII. — Lib. VIII. — Lib. I. ad Attic. — Lib. VI. — *Cauſſarij pro morbidis.* — Epiſt. LXXII.

DIA-

DIALOG. V.

Equitum dilectus, genera & diſcrimen. De equo publico accuratè diſſertum, & tranſuectione.

HAEC de Dilectu peditum Polybius: Equitum adiungit.

POLYB.

Μετὰ ταῦτα τοὺς ἱππεῖς, τὸ μὲν παλαιὸν ὑστέροις εἰώθεσαν δοκιμάζειν ἐπὶ τοῖς τετρακισχιλίοις διακοσίοις, νῦν δὲ προτέροις, πλουτίνδην αὐτῶν γεγενημένης ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ τῆς ἐκλογῆς, καὶ ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον.	*Olim quidem equites ſolent legere poſt pedites quatermillenos ducenos, nunc verò priores capiunt, iuxta opes ſecretione eorum à Cenſore factâ. & conſtituunt in quamque legionem trecentos.*

Pauca verba, ſed nobis ad lucem totius rei diffundenda. Primùm de tempore lectionis notat, id variaſſe. &

Tempus huic dilectui.

„ *Olim*, inquit, *ſolent legere poſt pedites.*] Credo ideò, quod facilis iſta lectio, nec ita vt peditum operoſa. Seruabant igitur in finem. Mutatum tamen ſub Polybij æuum, vt indicat: quâ cauſsâ? an non ambitione? & quia vt dignitate præibant, ſic ipsâ lectione voluerunt?

„ *Iuxta opes ſecretione eorum à Cenſore factâ.*] Oſtendit quomodo lecti, & facilè id fuiſſe, quippe è corpore vno. Nam Cenſores iamante, equites à reliquis ſepararāt, & in tabulis habebant hoc genus. Separarant, inquit, ab opibus: id eſt, quicumque *quadringenta* habebant, & vita non improbabatur, in equites referebant. Sed tamen hîc ſciendum, ipſorum equitum duplex etiam corpus fuiſſe: alios equo publico, alios ſine eo. Illi vetuſtiſſimi, & propriè ac ſoli equites olim dicti. Plinius: *Anuli planè medium ordinem tertiumque plebi & patribus inſerüere, & quod antè militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt.* Significat, ſolos equites dictos olim ab ipsâ re, & quibus militares ſiue publici equi: ſed poſteà ac ſuo æuo, omnes quibus anuli aurei, pecuniæ indices ac teſtes. *Indices*, inquam: & hoc legi quàm *iudices* malim. Pro eadem ſententiâ idem Plinius: *Equitum nomē ſubſiſtebat in turmis equorum publicorum.* Et Feſtus: *Equitare antiqui dicebant, equo publico merere.* Certum igitur hoc genus, & manſit ad inferiora tempora diſtinctum. Cicero in Antonium: *Altera ſtatua eſt equitū Romanorum equo publico.* Et in lapidibus Principum æuo ſæpè occurrit inter dignitates. Aſconius eos *Militares* dixit: *His decem annis, victore Sullâ, ſpoliatus eſt populus Romanus iudicandi iure quod habuit per equites Romanos militares.* Non quia ſoli tunc iſti, ſed quia neceſſariò & plurimum militabant: & quibus equus publicus non eſſet, poterant etiā inter pedites merere. Sed olim iſti ſoli videntur in equis militaſſe: quod tamen mutatum, & bello Veienti etiam alij in eam militiam admiſſi. Liuius originem rei ſic aperit: *Cùm repentè quibus cenſus equeſtris erat, equi publici nondum erant aſſignati, Senatum adeunt, factâ dicendi poteſtate, equis ſe ſuis ſtipendia facturos promittunt.* Atque addit, gratum id Senatui fuiſſe, & *equis certum numerum æris aſſignatum: tumq; primùm equis merere equites cœpiſſe.* Quid vult in eâ clauſulâ, niſi tunc primùm inſtitutum vt etiam alij quibus cenſus equeſtris eſſet, etiamſi equos publicos non haberent, tamen militarent, & æra mererent? Sed æra, non vt illi Equo publico, ſed, ad exemplum peditum, annua ſtipendia, nec niſi cùm militarent. Hanc equidem mentem puto, & conditionem priorum illorum meliorem, aut certè digniorem. Nam accipiebant è publico pecuniam & ad emendum equum, & ad alendum: illum ſemel, hanc annuam. eſtq; vtraque ſumma à Liuio in cenſu Seruiano (tam vetus res eſt) ſic expreſſa: *Ad equos emendos dena millia æris ex publico data; & quibus equos alerent viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent.* Habes *dena millia* ad emendum, id eſt Philippicos noſtros circiter centum: *bina millia* ad alendum, id eſt Philippicos viginti. Satis grandis, pro illo æuo & opibus, vtraque ſumma: ſed cogitandum, quòd prior illa non niſi ſemel data, & onera etiam huic militiæ plura adiuncta, calones, alij equi aut muli ad ſarcinas, tentoria, & cibatum ferendum. Sed in ſummâ priore abire à nobis Varro videtur, qui clarè definit, *Equum publicum mille aſſarium eſſe.* Atqui *decem millium* è Liuio verum eſſet, & puto notâ numerali immiſsâ ſic legendum: *Equum publicum* X. *millē.* At in alterâ ſummâ concors teſtimonium Catonis reperio apud Chariſium, ex Oratione *quâ ſuaſit vti plura æra equeſtria fierent.* Ex eâ adfert: *Nunc ego arbitror oportere* * *reſtitui, quò minus duobus millibus ducentis ſit ærum equeſtrium.*

Margin notes (left): *Duplices equites.* — *Priores equo publico.* — *Lib. XXXIII. cap. I.* — *Leuis emendatio in Plinio.* — *Ibid.*

Margin notes (right): *Philip. VI.* — *Militares equi.* — *Lib. V.* — *Quando equo ſuo merere cœperint.* — *Summa ad equum publicum.* — *Lib. I.* — *Varronis locus aduerſarius. VII. de L.L.* — *Fortè corrigendum.* — * *Fortè, inſtitui.*

ſtrium. Credo & hîc immiſsâ negatione ſcribendum: *oportere inſtitui ne quò minùs*. Augeri enim vult & ſuadet (titulus indicat) æra equeſtria, atque ita *ducenta* illa addit. Ipſa autem vetus ſumma in eodem Catone, ibidem: *De æribus equeſtribus, de duobus millibus actum eſt*. Atque hæc de præmio: niſi quis malit Catoniana illa ad numerum ipſum referri equitum, & vt ſuaſerit tot æra inſtitui, totidemque capita quæ haberent. Non abſurdum ſit: nec longè ab hoc numero fuiſſe arbitror illo æuo: Seruius quidem rex *octodecim centurias* inſtituit, ex Liuio: & quamquam intra numerum illum manſerint, tamen ipſæ Centuriæ largiter & valdè auctæ. Adeò vt Dionyſius ſuo æuo (id eſt Auguſti, & circà) *ad quinque millia* numeret eorum quibus equus publicus eſſet. Magnæ vires. nec fruſtrà iis ſiſi Romani, quod apud Liuium Perſes indicat, qui leui equeſtri prœlio victor ſuos excitat: *Præiudicatum euentum belli habetis. meliorem partem hoſtium, equitatum Romanum, quo inuictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis*. Nec tamen temerè aut omnes ad equum publicum reſcripti, ſed cum dilectu & examine etiam morum. In Excerptis Gloſſarij veteris lêgi: *Dicente quodam eſſe ſibi ſubſtantiam equeſtris dignitatis, ſed cùm equum publicum peteret, prætermiſſum ſe eſſe; ſecurum crimine quod ipſi concitauerunt: Hadrianus dixit, Qui equum publicum petit, emendatus eſſe debet, cetera autem vitæ tuæ ipſe probabis*. Itaque non Conſul aut Imperator, ſed Cenſor olim eum dabat: iudex ſcilicet morum. In Liuio, de Sex. Ebutio, cui præmij loco Vacatio data: *Ne inuitus militaret, néve Cenſor ei equum publicum aſſignaret*. Atque ille ipſe Cenſor, cùm iam haberent, recognoſcebat, & ſi quid vitij in iis, adimebat. Liuius: *His ſuperioribuſque illis equi adempti, qui publicum equum habebant*: quod de Cenſoriis notis narrat. Aſpexitque eò Perſius:

Quot fuerint equo publico.
Præſtantia Romanorũ equitum
Lib. XLII.
Vita ſpectata in iſtis.
Cenſor aſſignabat.
Lib. XXXIX.
Idem recognoſcebat.
Lib. XXIV.

Cenſorémve tuum vel quòd trabeate ſalutas.

Obiter ad Tranſuectionem etiam alludens, quam trabeati ſolent obire. Sed ibi Commentator vetus: *Cognitio equitum Romanorum Cenſoribus erat ſubiecta, quæ nunc Conſulum eſt officij*. Miror de Conſulibus; nec exemplum lêgi: ſed Principes ipſos id vſurpaſſe inferioribus temporibus, ſatis clarum. Suetonius in Caligulâ: *Equites Romanos ſeuerè curioſeque recognouit, palàm adempto equo quibus aut probri aut ignominiæ aliquid ineſſet*. Et in eodem ſcriptore alibi exempla. Faciebat ad hoc examen ipſa Tranſuectio, propria equitum iſtorum pompa: de quâ operæpretium audire Dionyſium loquentem: *Pugnæ*, inquit, *ad Regillum plura monumenta ſunt, ſed ante omnia inſigne, pompa & tranſuectio equitum Romanorum qui equum publicum habent. Ij per centurias & turmas diuiſi, ordine equis inſidentes vehuntur omnes quaſi è pugnâ venientes, ramis oleæ coronati, & purpureas palmatas togas induti, quas Trabeas dicunt. accipiunt autem ab æde quadam Martis extra vrbem ſita, tranſeunteſque cùm alia loca vrbis, tum forum, & ædem Caſtorum prætereunt, interdum ad quinque virorum millia, gerentes præmia & dona militaria quæcumque à Ducibus in bello acceperint. Egregium ſanè dignumque magnitudine imperij ſpectaculum*. Clarè & liquidò omnia habes: quæ apud alios breuiùs. vt apud Valerium: *Trabeatos equites, Idibus Iulis Q. Fabius tranſuehi inſtituit*. Apud Liuium: *Ab eodem* (Fabio) *inſtitutum dicitur, vt equites Idibus Quinctilibus tranſueherentur*. Sed & Plinium in viris illuſtribus: *Fabius Rullianus primus inſtituit, vt equites Romani Idibus Quinctilibus ab æde Honoris, albis equis inſidentes in Capitolium tranſirent*. Qui tamen ab *æde Honoris* eos deducit; at Dionyſius à *Martis*: concilies, quòd Honoris ædes extra portam Collinam fuerit, nec longè ab eâ Martis. Idem in *albis equis* omnes collocat: & quis credat tot vnius coloris fuiſſe? quáve cauſsâ? Reſcripſerim: *alti equis inſidentes*. nec aliud vult quàm ſublimes & conſpicuos fuiſſe in equis. Quod etiam in Dionyſio eſt de *oleagnis coronis*, idem in Plinio: *Oleæ honorem Romana maieſtas magnum tribuit, equitum turmas Idibus Iulis ex eâ coronando*. Ait *Turmas*. inceſſiſſe igitur apparet turmatim, idque ſub vexillis. E Tacito eſt colligere, qui inter honores mortuo Germanico decretos refert: *Uti turmæ Idibus Iulis imaginem eius ſequerentur*. De hac ipsâ Tranſuectione Valerius capiendus: *Equeſtris verò ordinis iuuentus, omnibus annis bis vrbem ſpectaculo ſui ſub magnis auctoribus celebrabat, die Lupercalium, & Equitum probatione*. Et qui hîc *magni auctores*? puto vel ipſi qui præibant & ducebant, è primoribus ciuium: vel potiùs qui inſtituerunt, vt Romulus Lupercalia, Fabius Tranſuectionem: Quam [illegible] *Probationem* Valerius dixit; quia, vt tetigi, in eâ examen & diſcuſſio vitæ. Suetonius clarè: *Auguſtus equitum turmas frequenter recognouit, poſt longam inter-*

Poſteà Princeps.
Cap. XVI.
Tranſuectio eorum.
Lib. VI.
Lib. II. cap. II.
Lib. IX.
Plinij à Dionyſio diſſenſus.
Illud correctum.
Oleâ coronabantur.
Lib. XV. cap. IV.
Per Turmas & vexilla diuiſi.
II. Annal.
Lib. II. c. II.
Probatio eadē Tranſuectioni.
Cap. XXXVIII.

intercapedinem reducto more Transuectionis. Sed neque detrahi quemquam in transuehendo ab accuſatore paſſus eſt, & ſenio vel aliquâ corporis labe inſignibus permiſit, præmiſſo in ordine equo, ad reſpondendum, quoties citarentur, pedibus venire. Vides in ipsâ tranſuectione accuſatos, citatos, imò & detractos ignominiosè, quòd tamen Auguſtus fieri vltrà interdixit. Spectat eò Ouidij carmen excuſantis ſe apud Auguſtum:

Ouidius explicatus. Lib II. Triſt. Eleg. I.

At memini, vitamque meam moreſq; probabas
Illo, quem dederas, prætereuntis equo.

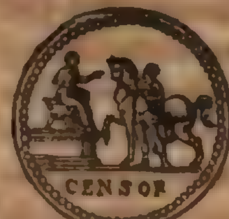
Et tu, inquit, ſæpè in Tranſuectione tacitus me probaſti, cùm tranſirem & prætereueherer, nemine accuſante: tranſirem illo ipſo equo, quem tu aſſignaras. Iterùm idem:

Ibid.

Carminaq; edideram, cùm te delicta notantem
Præterij toties irrequietus eques.

Eodem *Prætereundi* verbo vtitur, & palàm indicat neminem ſe ſtitiſſe. Hærebant enim & quieſcebant accuſati: quo ſenſu fortaſſe illud *irrequietus* adiunctū. Etſi quidem malim, & verius arbitror, *ille quietus*: nempe ingenio & vitâ talis, in otio, ac nemini moleſtus. Quòd ſi igitur ſine culpâ; abibant, & *equum traducebant*: ſi aliter, ſiſtebant & iubebantur *vendere equum*. Sollenne in vtrauis re vtrumq; verbum. Valerius, *Traduc equum*, inquit, *Sacerdos, & lucrifac cenſoriam notam.* Liuius: *Claudius Liuium vendere equum iuſſit.* Et plura exempla, & in re cēſoriâ tibi prompta. Hæc igitur Tranſuectio, quæ ad ima etiam tempora manſit, etſi Neronis æuo aliquid in eâ mutatū. Dionis epitome ita narrat: Καὶ γὰρ ἐς τοῦτο ἤδη παρηνόμει, ὥστε καὶ ἀζώστους χιτῶνας ἐν τῷ δημοσίῳ ἐνδύεσθαι. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ οἱ ἱππεῖς οἱ ἐκ τοῦ τέλους, ἐπὶ αὐτοῦ πρῶτον ἐφ' ἵπποις ἐν τῇ ἐτησίῳ σφῶν ἐξετάσει ἐχρήσαντο. Quæ verba, vt ſcriptio quidē iſta eſt, ſic reddidero: *Iam & in iſtis ita à moribus patriis abibat Nero, vt & diſcinctas tunicas indueret in publico. Feruntur & equites equo publico, ſub illo primùm equis inſidentes in recognitione annuâ, iis eſſe vſi.* Sic inquam reddo, in nouam inopinatamque ſententiam: cùm hactenus verterint: *Feruntur equites ſub illo ephippiis primùm vſi:* quaſi in Græco eſſet ἐφιππίοις. Atquin de ephippiis quis id credet? cùm conſtet ſęculis aliquot *antè Romanos & vulgò, iis vſos. Noſtra ſententia magis pro hac re. & vult equites trabeis, ſiue etiam tunicis ſolutis vſos, & Neronis exemplo in iis tranſuectos. Atq; hæc de equo publico, quem confectis ſtipendiis reſtituebant, & reducebāt ad Cenſorem. Eius mentis Varronianum hoc fragmentum arbitror: *In caſtris permanſi, inde caballum reduxi ad Cenſorem.* Et optimè de eo ritu Plutarchus in Pompeio: *Mos eſt*, inquit, *Romanis equitibus, vbi legitima ſtipendia impleuerint, ducere in forum equum ſuum ad Duumuiros, quos Cenſores appellant, & commemorantes Imperatores quoſque ſub quibus meruerint, militiâ ſolui.* Quod inibi factum etiam à Pompeio narrat: & Nummi in hanc rem hodieque exſtant. vt iſte Claudij, in recognitione equitum. Satis de hoc equo, quem lapides etiam memorant. vt:

Lib. IV. cap. I. — Lib. XLII. — In Nerone Xiphilini locus & ſententia euoluta. — *Vide lib. III Dial. VII. — Redditio equi. — Non. in Caball.

CN. POMPEIO: POMPEIANO. EQVO. PVBLICO. TRIBVNO. LEGIONIS. Iterùm: CVRATORI. REIP. MANT. EQVO. PVBL. PRAEF. FABR.

„ *In quamque legionem trecentos.*] De hoc numero commodiùs * infrà dicam.

*Lib. II. Dial. VI.

DIALOG. VI.

Sacramentum militiæ. Qui exegerint: quomodo datum aut dictum: quibus verbis.

DILECTVI ciuium conſequens eſt & adhæret Sacramentum. Itaque de eo Polybius ſic adiungit: Tu verò lege.

POLYB.

Ἐπιλελεχθείσης δὲ τῆς καταγραφῆς τὸν προειρημένον τρόπον, ἀθροίσαντες τοὺς *ἐπιλεγομένους οἱ προσήκοντες τῶν χιλιάρχων καθ' ἕκαστον στρατόπεδον, καὶ λαβόντες ἐκ πάντων ἕνα τὸν ἐπιτηδειότατον, ἐξορκίζουσιν ἦ μὴν πειθαρχήσειν καὶ ποιήσειν τὸ προσταττόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατὰ δύναμιν. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὀμνύουσι καθ' ἕνα προσπορευόμενοι, τοῦτ' αὐτὸ δηλοῦντες, ὅτι πάντα ποιήσουσι, καθάπερ ὁ πρῶτος.	*Finitâ iam conſcriptione ad modum dictum, Tribunimilitū ſuæ cuiuſque legionis, eos congregantes & vnū ex omnibus maximè idoneum eligentes, ſacramento adigunt, Obtemperaturum ſe & facturum quidquid mandabitur ab Imperatoribus, iuxta vires. Reliqui autē omnes adiurant ſingillatim prodeuntes, hoc ipſum affirmantes ſe facturos vt ille primus.*

*Scalig. ἐπιλεγομένους.

„ *Suæ cuiuſque legionis.*] Obſerua legiones ſingulas iuraſſe, & apud ſuos quamque Tribu-

Tribuni exigebant.

Tribunos. An non Conſules ipſi exigebant? non apparet. tamen in verba eorum iuraſſe certum eſt; & iis obtemperaturos ſe, ad formulam mox dicendam. Sed Tribuni, vt alii vice Conſulum, ſic hoc quoque adminiſtrarunt.

Vnum è legione iurabat.

„ *Vnum ex omnibus maximè idoneum eligentes.*] Palàm & ſignanter hoc dicit, vnum ex totâ legione electum qui ſingula iuramenti verba conceperit præiueritque. alios deinde ſecutos, hoc ſaltem dixiſſe, *Iurare ſe idem.* Hoc eſt quod Feſtus notauerat: *Præiurationis facere dicuntur: qui ante alios conceptis verbis iurant, poſt quos in eadem verba iurantes tantummodò dicant, Idem in me.* Ita Polybius: ſed in Liuio an non aliter?

Liuij locus expenſus.

Nam ille, poſt ſeditionem Hiſpanienſem ad Sucronem: *Citati, inquit, milites nominatim apud Tribunos militum in verba P. Scipionis iurant.* De Tribunis, idem eſt quod in Polybio: ſed de militibus *nominatim citatos* ait, & iuraſſe. Poteſt tamen flecti ad hanc ſententiam, vt ſinguli citati & progreſſi, iurauerint in ea quæ vnus aliquis præiiſſet. Si hîc aliter; factum nouiter eſto, & maiori vinculo ob priorem fidem in ſeditione violatam.

Ei Appiano. In Mithr.

Tale aliquid in Appiano lego à Fimbriâ tentatum, cuius milites cùm ad Sullam ſpectarent, ipſe, ſubornatis quibuſdam, nouâ religione ſacramenti adſtringere voluit: Ἐκβοησάντων δὲ τῶν Ἐνετῶν, ὅτι δέοι καλεῖν ἐπὶ τὸν ὅρκον ἐξ ὀνόματος, ὁ μὲν ἐκήρυττε τοὺς εὖ τι παθόντας ὑπ᾽ αὐτοῦ: *clamantibus autem Venetis, oportere nominatim citare ad ſacramentum; ipſe quoſdam ex beneficiariis ſuis citabat.* Ecce & hîc nominatim vocandi erant, eodem illo fine. Sed enim in Appiani verbis qui iſti Veneti? falſi, nec in ſuo loco: & reſcribendum τῶν ὠνητῶν. quod eſt, *clamantibus corruptis illis & venalibus.*

Correctio Appiani.

Rem & narratiunculam totam vide, agnoſces: & pretio quoſdam iamantè huc induxerat Fimbria, vt id vellent. Ergo viritim iurarunt plurimùm: neſcio an ſemper. Dixeris quòd per centurias etiam, ex Cæſare: *Petreius Princeps in hæc verba iurat, ipſe idem ſacramentum adigit Afranium, ſubſequuntur Tribuni militum Centurioneſque: centuriatim producti milites idem iurant.* Sed potuit & in Centuriis præiuratio eſſe, & mox viritim coniuratio.

11 Ciuil. Centuriatim iurare.

Incerta ipſa verba ſacramenti.

„ *Obtemperaturum ſe & facturum.*] Formulam tangit ſacramenti militaris, vellem vt religiosè verba. Nam ea, quidquid quæſiuerim, parùm mihi certa ſunt. Dionyſius aliquoties commemorat, ſed verbis non iiſdem.

Dionyſius vt concipiat.

Alibi ad Polybij hoc ſcriptum ferè accedit: Ὁ στρατιωτικὸς ὅρκος, ὃν ἁπάντων μάλιστα ἐμπεδοῦσι Ῥωμαῖοι, τοῖς στρατηγοῖς ἀκολουθεῖν κελεύει ὅποι ποτ᾽ ἂν ἄγωσι: *Sacramentum militiæ, quod omnium maximè Romani ſeruant, iubet ſequi Duces quocumque duxerint.* Lib. xi.

Alibi diſcedit, aut certè plura adiungit: Ἀκολουθήσειν τοῖς ὑπάτοις, ἐφ᾽ οὓς ἂν καλῶνται πολέμους, καὶ μήτε ἀπολείψειν τὰ σημεῖα, μήτε ἄλλο πρᾶξαι μηδὲν ἐναντίον τῷ δήμῳ: *Secuturos ſe Conſules ad quæcumque bella vocauerint, neque ſigna deſerturos, neque aliquid aduerſum populum facturos.* Lib. x.

Tria ibi complectitur. & poſtremum illud de Populo, nuſquam temerè legas: de Signis alterum, ſæpiùs. vt in eodem Dionyſio: Τῶν γὰρ ἱερῶν ἔτι στρατευμάτων κύριος ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς ὅρκοις κατειργμένων, καὶ οὐδεὶς ἀπολείπεσθαι τῶν σημείων ἠξίου: *Sacrarum enim legionum dominus etiam erat, quæ ſacramento militari adſtrictæ, nec quiſquam ſigna relinquere auſit.* Lib. vi.

Vbi *ſacras legiones*, nec intellego, nec retineo: tranſpono magis Græcam vocem, & lego: τῶν ἱερῶν σημείων: & *Signis* addo, quæ dicta & habita ſacra. Correctio obiter.

Ad hoc ipſum autem, de Signis in ſacramento, Seneca aſpexit: *Primum militiæ vinculum eſt religio, & ſignorum amor, & deſerendi nefas.* Ep. xcvi.

Hæc ita in Dionyſio: at in Liuio diuerſam etiam formulam reperio, & breuem iſtam: *Conuenturos ſe iuſſu Conſulum, neque iniuſſu abituros.* Vti Liuius concipiat. Lib. iii.

Hoc ille ſtatim à regibus pulſis ita prodidit, vbi P. Valerius Capitolium recuperat. Iterat & proponit ipſa verba in bello Punico ſecundo: *Milites tum primùm, quod numquam antè factum erat, iureiurãdo adacti à Tribunis militum, iuſſu Conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros.* Lib. xxii.

Quid ais Liui? numquam antè id factum? Tu aliter docuiſti, & dedi iam totidem verba. Sed diſcriminat ipſe, etſi non ſine ambage & nodo. Nam ſubdit: *Ad eum diem nil præter ſacramentum fuerat, & vbi decuriatum aut centuriatum conueniſſent, ſuâ voluntate ipſi inter ſe equites decuriati; pedites centuriati coniurabant; Seſe fugæ atque formidinis ergô non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli ſumendi aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut ciuis ſeruandi causâ. Id ex voluntario inter ipſos fœdere à Tribunis ad legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum.* Implicata Liuij ſcriptio.

Dicit hîc duo: nec vinclum æquè validum fuiſſe, nec eadem verba. Non vinclum, quia ſacramentum & velut fœdus ſpontaneum quoddam inter ipſos erat, nec Tribuni adigebant. Non verba, quia formula tota diuerſa, nec quidquam ibi de ſequelâ

Ducum aut Signorum. Ita hîc quidem Liuius: ſed quis cum Dionyſio conciliet, qui palã de ducibus & ſignis habet? Quin habet etiam ipſe Liuius, vt dedi ſupra. At inquies, non tamen iurarunt. Cur igitur idem Liuius ſic locutus? *Omnes qui in verba iuraſtis.* Item: *In verba ſua iuratos cẽturiauit.* Atq; hæc olim, & diu ante Punica. Præfatus ſum intricatè hæc ſcripta, nec ego plenè & ad meum votum extrico. Implicat & aliquid L. Cincius apud Agellium, qui iuramentum aliud ſuggerit: *Cùm dilectus antiquitus fieret, & milites ſcriberentur, in iuſiurandum eos Tribunuſmilitum adigebat hoc modo. In magiſtratu C. Lælij C. F. Conſulis L. Cornelij P. F. Conſulis, in exercitu decemq́ue millia prope furtum non facies:* & alia quæ addit aliena à iam dictis. Sed moneo, alterum hoc, & poſterius priore iuramentum eſſe. Hoc enim præſtabant iam milites, & educendi: imò, ſi * Polybium audimus, in ipſis iam caſtris: at illud prius, ſtatim à conſcriptione. Iſtud ad Diſciplinam modò pertinuit; illud ad militiã ipſam. Alia etiam verba ſub Impp. vt * alibi ſcripſi.

Lib. VI.

Lib. XVI. cap. IV.

* Vide lib. V. Dial. XV.

* Ad Annal. Taciti.

DIALOG. VII.

Sociorum electio. Diſcrimen inter Auxilia. Præfectus eorum, & Quæſtor.

De ciuibus finiuit, & iam ad ſocios ſe confert. Vide, & lege:

POLYB. Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς οἱ τὰς ὑπάτους ἀρχὰς ἔχοντες, παραγγέλλουσι τοῖς ἄρχουσι τοῖς ἀπὸ τῶν συμμαχίδων πόλεων τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας· ἐξ ὧν ἂν βούλωνται στρατεύεσθαι τοὺς συμμάχους, διασαφοῦντες τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν τόπον, εἰς ὃν δεήσει παρεῖναι τοὺς κεκριμένους. Αἱ δὲ πόλεις παραπλησίαν ποιησάμεναι τῇ προειρημένῃ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ὅρκον, ἐκπέμπουσιν, ἄρχοντα συστήσασαι καὶ μισθοδότην.

Sub hoc ipſum tempus Conſules denunciant magiſtratibus ſociarum in Italiâ ciuitatum, è quibus auxilia & commilitiũ habere volunt, ſignificántque iis & numerum, & diem, & locum in quem conuenire debeant quos legent. At verò ciuitates ſimilem facientes iam dicto dilectum, itemq́; iuramentum adigentes, mittũt eos, Præfectum conſtituentes & Quæſtorem.

Pars altera Romanarum virium, Socij, qui pari numero legionibus iuncti, aut & maiori. De horum igitur Dilectu quoq; tangit, ſed breuiter, quia multa paria iam dictis.

„ *Sub hoc ipſum tempus.*] Nouorum Conſulum.

„ *Denunciant magiſtratibus.*] Aut coram ipſis, aut eorum legatis, qui ferè tunc Romæ. Veniebant enim ſpontè aut aduocabantur, ob has tales cauſſas. Liuius: *Conſul ſociis & Latini nominis magiſtratibus, legatíſve eorum qui milites dare debebant, edixit vt in Capitolio ſe adirent.*

Latini in vrbe, nomo animo, aut antè.

„ *Sociarum ciuitatum in Italiâ.*] Tota Italia ſub hoc Polybij tempus ſubiecta Romanis, ſed ita vt in prouinciam nulla pars redigeretur: liberi manebant, ſuis legibus plerique & magiſtratibus (excipio paucas Præfecturas:) & *Socij* appellabantur, quaſi confœderati, & conſortes armorum. Diſcrimen autem inter *Socios & Auxilia*, apud eos qui ſignatè & cautè ſunt locuti: quòd Socij, ſemper Italici; Auxiliares, externi. Varro: *Auxilium ab actu, cùm acceſſerant qui adiumento eſſent alienigenæ.* Diſertim addit, *alienigenæ.* Feſtus: *Auxiliares dicuntur, in bello ſocij Romanorum exterarum nationum.* Etiam ipſe ad *exteros* refert. Et ſocij quidem ſemper gratis militarunt, id eſt ſine impendio Romanorum (frumentum excipio:) Auxiliares aliter, & quamquam ſæpè à regibus miſſi ſuopte ſumptu, tamen & pecuniâ etiam ſcripti. Primi in Hiſpaniâ, ſi Liuio credimus: *Id in Hiſpaniâ ad memoriam inſigne eſt, quòd mercenarium militem in caſtris neminem, antequam tum Celtiberos, Romani habuerunt.* Ambiguè hoc refero, haud fruſtrà: & euertit ſanè Zonaras, qui diu antè initium huic rei facit. Nam illa Liuij incidunt in Annibalicum bellum, cùm duo Scipiones in Hiſpania: at iſte in Siciliâ, bello Punico primo, originem aſſignat. Μεταστάντας δὲ, inquit, ἀπὸ Καρχηδονίων Γαλάτας, καὶ ἄλλους τῶν σφῶν συμμάχων τινάς, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ μισθοφορᾷ προσελάβοντο, μήπω πρότερον τρέφοντες ξενικόν: *Deficientes à Carthaginienſibus Gallos, & alios quoſdam ſociorum, Romani ſtipendio conduxerũt, non antè peregrinum militem ſoliti alere.* Iuuat aliquid Liuium, quòd iſti per occaſionem adſumpti, & reperti magis quàm quæſiti: at primi conſilio & ex deſtinato, illi Celtiberi. Nec etiam *Socios* propriè dictos, poſt Italiam ciuitate donatam, defeciſſe: & eorum vicem Auxilia fuiſſe, quæ variis gentibus ſolent imperare.

Socij & Auxiliares diſcreti.

Iſti mercenarij.

Qui primi Romanis. Lib. XXIV.

Diſſenſus Zonaræ.

Tom. II.

Tentata conciliatio.

Deſijſſe ſocij, poſt Sociale bellũ.

„ Signi-

„ *Significantq́; iis & numerum.*] Cùm multæ Italorum gentes eſſent, non credo omni anno per omnes itum: maximè ſi paucæ legiones ſcribendæ: ſed in orbem iuiſſe, & viciſſitudine quâdam ex his illiſque cepiſſe. In eâ tamen ipsâ re, inquies, non graues erant aut iniurij, cùm ſic numerû præſcribebant? Non, quia vires propemodum ſciebant, & pro iis indicebant. Liuius: *Ex colonus quindecim millia peditum & quingentos equites, pro numero cuiuſque Iuniorum, Conſul ſcripſit.* Sed vnde ſciuit numerum? è tabulis Cenſoriis, quas probabile eſt Romæ quoq; fuiſſe. Imò verò tandem ipſi Romani Cenſores cenſum illic egerunt, eidem Liuio narratum, in Liuio & Claudio Nerone Cenſoribus: *Duodecim deinde coloniarum, quod numquam antea factum erat, deferentibus Cenſoribus ipſarum coloniarum, cenſum receperunt. Vt quantum numero militum, quantum pecuniâ valerent, in publicis tabulis monumenta exſtarent.* Itaque pro imperio rem hîc gerebant, & tot aut tot milites imperabant. Imperabant, inquam. & ſic Liuius diſtinctè: *Præter eum numerum militum, quos L. Quinctius in eam prouinciam ſcripſiſſet, imperaſſetve.* Scripſiſſet, ad ciues refertur; imperaſſet, ad ſocios. Idem ſtatim: *Quos L. Quinctius milites conſcripſiſſet, & quos ſociis nominique Latino imperaſſet.*

Ratio indicendi. — *Idq; pro numero & opibus.* — *Cenſum habebant.* — *Aut ipſi capiebant.* Lib. xxix. — *Imperari ſocius dicitur.* — Lib. xxxvi.

„ *Diem & locum.*] Illa ipſa, quæ ciuibus.

„ *Itemque iuramentum adigentes.*] Quale illud? in Romanos Conſules, an in præfectos ſuos tantùm? puto in Conſules, & rem Romanam. Opus enim fuit vinculo hoc & alio, vt cùm pares viribus eſſent, nequid nouarent aut mouerent in Romanos. Denique oportuit ſubiectos omnes pariter eſſe vni Duci: ergo & in eum probabile iuraſſe. Socij itaque iurabant, non tamen Auxilia. & hac mente ſcriptum à Dione accipio in bello Actiaco: Τοσαύτῃ γε προθυμίᾳ ἀμφότεροι ὁμοίως ἐχρήσαντο, ὥστε καὶ ἐνόρκους τὰς συμμαχίας σφῶν ἑκατέρους ποιήσασθαι: *Tanto autem ſtudio & promptitudine vtriq; agebãt* (Octauianus & Antonius) *vt etiam auxiliares ſuas copias Sacramento adegrint.* Narrat vt nouum, nec antè receptum.

Iurant in ducem & rem Romanam. — *Auxilia non iurant.* — Lib. i.

„ *Præfectum conſtituentes.*] Quem verò illum? an ex eo genere *Præfectos*, qui cum Tribunis comparantur? non opinor: & contra *Polybius mox dicet, à Conſulibus eos, non à ſociis conſtitutos. In Græco eſt ἄρχοντα. An *Prætorem* verti melius? quos interdum nominatos hîc reperio. Vt in Liuio, de obſeſſis Caſilini: *Prænestini maxima pars fuère. ex quingentis ſeptuaginta minus dimidium ferrum fameſque abſumpſit: ceteri incolumes cum Prætore ſuo Manitio (ſcriba is antè fuerat) redierunt.* Et alibi Prętoris in hac militiâ mentio. An ergo ſingula opida ſic Prætores ſuos dabant, qui ius aliquod in ſuos haberent, eoſque obſeruarent: ex omnibus tamen iunctim ſociis duodecim alij, Pręfecti in quodque Cornu creabantur? idq́, à Conſulibus? dicendû videtur. Aut certè *Præfectus cohortis* intellegendus, non ille Tribunicio iure.

* Lib. ii. Dialog. x. — *Dubium Polybij locus.* — *Prætores in Latio.* Lib. xxiii.

„ *Et Quæſtorem.*] In Græco eſt, μισθοδότην: Romano ego more verti, quocumque * nomine dixerint Latini. Res ita eſt, habuiſſe eos proprios ſuos Tribunos ærarios, ſiue mercedis exhibitores. Itaque ſuâ pecuniâ & omni ſumptu Socij militarunt, frumentum excipio tantùm, quod habuere à Romanis. Magna hæc res, & grande imperij inſtrumentum, fidas volenteſq́; tot manus habere, nec ſuam aperire ad largiendû. Prædæ dumtaxat participes fuêre, & ſi quid donorum aut aduentitij lucelli. De ſtipendiis igitur, queruntur ipſi Socij graui illo bello Annibalis: *Decimum annum dilectibus & ſtipendiis exhauſtos eſſe.* Iterumq́ue: *Nec militem qui legeretur, nec pecuniam quæ daretur, in ſtipendium ſibi eſſe.* Video ad hanc rem pacta fœderis cum Æquis initi, quod Dionyſius ſic recitat: Αἰκανοὺς εἶναι Ῥωμαίων ὑπηκόους, πόλεις τε καὶ χώρας τὰς ἑαυτῶν ἔχοντας, ἀποτελεῖν δὲ Ῥωμαίοις μηδὲν, ὅτι μὴ στρατιὰς, ὅτε ἂν αὐτοῖς παραγγελθῇ, τέλεσι τοῖς ἰδίοις ἐκπέμποντας αὐτάς: *Æquos Romanis ſubditos eſſe, vrbes agroſque ſuos retinentes, Romanis nihil dantes præter copias quoties imperabuntur, atq; eas ſuo ipſorum ſumptu ſtipendioq́;.*

Quæſtor ſocius. — * *Fortaſſe & Scribam, ex Liuio.* — *Suo ſumptu militant.* — Lib. xxvii. — Ibid. — Lib. x.

DIALOG. VIII.

Additum de Euocatis. Cur ita dicti, & quid, & quàm multi fuerint. Dignitas eorum, & paritas cum Centurionibus.

NEC plura de omni Dilectu Polybius: pluráne etiam ſunt? quędam, nec mihi omittenda. Neglegit de *Euocatis* verbo admonere, qui ſæpè tamen exercituum robur. Ij ex ciuibus, è ſociis; ex equite, ex pedite ſumebantur; ſed rogatione & precibus, atq; ideò Euocati dicti. Veterani enim fuerunt, gnari prudenteſque militiæ, qui expletis ſtipendiis ſponte in gratiam Conſulum aut Ducum militiam ſumebant. Et quia ſæpè litteris aut nunciis nominatim euocabantur, inde habuere nomen. Dio optimè: Τὸ ἠουοκάτων σύστημα, οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσειεν:

Euocati crebri in copiis. — *Vnde dicti.* — Lib. xlv.

μάσθω: Euocatorum manus, quos aliquis Anacletos Græcè, quaſi Reuocatos, quòd defunctis militiâ iterùm ad eam reuocentur, dixerit. Agrætius neſcio quid ſubtilius, & pro Grammatico: *Aduocatus, daturus patrocinium: Inuocatus, præſtaturus auxilium: Euocatus, præbiturus obſequium.* Parùm ad noſtros iſtos: magis hoc Donati in Terentium, ad verba: *Simalio, Donax, Syriſce ſequimini.*] *Huiuſmodi militia*, ait, *per tumultum repente ſuſcipitur, & dicitur Euocatio, vbi dux alloquitur ciues; Qui remp. ſaluam eſſe vultis, me ſequimini.* Vnde Virgilius ait: — *deſuetaque bello Agmina in arma vocat ſubitò, ferrumq; retractat.* Et ſimilia Seruius ad hoſce verſus. Nec dubium eſt, quin Virgilius huc reſpexerit: etſi neſcio an hoc aptè vterque Grammaticus, quòd id factum velint non niſi in tumultu. Non hoc dedero, imò ordinariò & vulgò in omni ferè bello. Quòd tamen origo prima à Tumultu, libens concedam: etſi deſunt mihi exempla, ſed ratio ſatis ſuadet. Noto autem vetus hoc genus, & Liuio indicatum bello in Volſcos & Æquos, vbi T. Quinctium Conſulem duxiſſe memorat *cohortes veteres, voluntate ſequentes. Voluntate*, inquit, *& veteres*: quæ duæ Euocatorum notæ. De voluntate Polybius infrà, vbi caſtra diſponit, ponit apud Prætorium *τοὺς ἐθελοντὴν στρατευομένους τῇ τῶν ὑπάτων χάριτι: eos qui voluntate militant, in gratiam Conſulum:* & intellegit ſanè iſtos. Et cur non voluntate, cùm *veteres*, id eſt militiâ legitimâ defuncti? vtramque notam ſignatè exprimit Dionyſius de L. Siccio, iam veteri rep. & ſub annum vrbis trecenteſimum. *Erat in iſtis*, inquit, *L. Siccius, qui cohortem ducebat virorum octingentorum, qui iam ſupra ætatem militarem erant; nec in militiæ leges cadebant (vti nec ipſe Siccius:) honorantes tamen virum, & beneficiis pluribus ab eo affecti, euntem ad bellum noluerunt deſerere. Atque erat hæc manus exercitus totius, ſiue prœliorum peritiâ, ſiue in periculis conſtantiâ, longè princeps.* Omnia deſcripta habes; multos fuiſſe, voluntarios, veteres & bellorum peritos: denique in gratiam etiam vnius Ducis iuiſſe. Quid Salluſtius? breuiter, ſed plenè, vti eius mos eſt: *Marius ex Latio fortiſſimum quemque, pleroſque militiâ, paucos famâ cognitos, accire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci.* Et obſerua, non è ciuibus ſolùm, ſed ex Latio etiam euocatos: ſiue & è coloniis aut prouinciis, vt de ſe ipſe Cæſar: *Multis præterea viris fortibus Toloſâ & Narbone nominatim euocatis.* Vides *nominatim euocari*, id eſt nunciis aut litteris miſſis. Et fuit ea manus ſæpè grandis. In Plutarcho de T. Quinctio ituro in Macedoniam lego, collegiſſe veteranos, Scipionis antè milites, *ἀκμάζοντας ἔτι καὶ προθύμους, ὥσπερ στόμωμα, τρισχιλίους: validos adhuc, & voluntarios; velut mucronem aciei, ad ter mille.* Cæſar Pompeio adiungit, *Euocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant.* Id eſt, ex iis qui beneficia & promotiones ab ipſo habebant. Nam tales ſcilicet magis obſtricti. atque ita Cæſar Octauianus ex colonis Campanis, patris ſui beneficiariis, collegit *ad decem millia* Euocatorum, vt in Appiano leges. Quid autem iſti ſic collecti, in legiones ſparſi & deſcripti? non opinor: ſed propria quædam & ſeorſim manus fuit, per cohortes quidem aut centurias diſpoſita: ſed ſub vno tamen aliquo vexillo. Iuuat Appianus, qui illos Octauiani decem mille ait, *ὡς ἐς μόνην τὴν σώματος φυλακὴν, ὑφ' ἑνὶ σημείῳ, tamquam ad ſolam corporis cuſtodiam, ſub vno vexillo* habitos fuiſſe, Dionyſij etiam octingenti illi, vna cohors dicuntur. Et ab hoc exemplo paſſim in Tacito; *Vexillum veteranorum: vexillarij legionum*, & talia leguntur. quia ſcilicet exauctorati tunc milites; & nondum tamen plenè miſſi (dum præmia & agros expectant) velut veterani & Euocati quidam, ſecreti à legionibus *ad vexillum retinebantur* (verba & hæc Taciti) *ceterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis.* Vbi & hoc notes in rem noſtram, Euocatos immunes ab excubiis, operibus valli & caſtrorum fuiſſe. Quidni, quaſi quoſdam Centuriones & Principales milites, vt mox dicam? Ergo ſub Vexillo erant, & ſeorſim. Quamquam non negem, interdum etiam aliis militibus mixtos & inſertos, ſed ſic vt præeſſent. Indicare Cæſar videtur, de Pompeij bellico apparatu: *Multi vndiq; ex veteribus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum atque ordinum euocantur.* Nam & ordinum ſpes iis proponitur, quos ſcilicet eſſent ducturi. An tamen & inter ipſos, Centuriones non habuerint, quæri poteſt. Cicero *Præfectum* modò attribuere videtur, ad Appium: *Antonium Præfectum Euocatorum ad te miſi.* Cæſar Centuriones etiam: & de Craſtino. *Erat*, inquit, *in exercitu Craſtinus Euocatus, qui ſuperiore anno primum pilum in legione decimâ duxerat. Hic ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis.* Manipuo

pre-

Marginal notes (left column): In Eunuc. — VII. Aen. — Errat Seruius cum Donato. — Iam olim Euocati. — Lib. III. — Duplex eorum indicatio. — In Iug. — E Latinis etiam ſumpti.

Marginal notes (right column): Grandi numero interdum. — In Quinctio. — Lib. III. Ciuil. — Plerique beneficiis adſtricti. — III. Ciuil. — Ordinatio eorum. — Sub vexillo habiti. — Immunes operum & munium. — I Annal. — I. Ciuil. — Ordines ſpe ducebat. — III. Ciuil.

** Aut quia ipſe iam non iis præerat.*

præfuiſſe videtur: ſed tamen ait, *qui * fuiſtis*, quaſi iam non eſſent ſic vocandi, non vltrà ſcilicet gregarij, ſed veterani & inſignes. Tamen in Liuio clariùs lego de Scipione traiiciente in Africam: *Voluntarios ſeptem fermè millia, poſtquam in Siciliam venit, ordinauit centuriauitque.* Ita Liuius fine libri vigeſimi octaui, & initio ſequentis: etſi ambigo an veri iſti Euocati, an non extra ordinem ſponte ſequentes, ſed ætate adhuc militari. Nam video & *iuuenes florentes ætate* inter eos poni. Sed ſiue reuerà Centuriones etiam ſuos habuerint, ſiue modò Præfectum: ſinguli tamen profectò velut Centuriones fuere, & hoc honore atque inſignibus affecti.

Euocati, pro Centurionibus.

Gloſſæ illæ bonæ: *Euocatus*, ταξίαρχος, id eſt *Ordinum ductor*. Et Cæſar paſſim iungit & æquiparat vtroſque iſtos. vt: *Pollicetur quaterna in ſingulos iugera, & pro ratâ parte Centurionibus Euocatiſque.* Iterùm: *Ex Pompeianis cecidiſſe reperiebamus Centuriones & Euocatos complures.*

Ciuil. I.
Ciuil. III.

Vitem geſtant.

Atque à Dione vites etiam iis (proprium Centurionum geſtamen) tribuuntur. Vbi de Euocatis in ſatellitio Auguſti: Καί εἰσι καὶ νῦν σύστημα ἴδιον, ῥάβδους φέροντες ὥσπερ οἱ ἑκατόνταρχοι: *Ac ſunt etiamnunc manus propria & diſcreta, vites ferentes vti Centuriones.* Interpres reddidit, *Legionem*, & *Faſces*, neutrum rectè.

Confunduntur cum Centurionibus.

Quia igitur Centurionibus comparati, interdum & miſcentur. vt qui Valerio Maximo *Titinius Centurio* eſt in parte Caſſianâ, is Velleio Paterculo dicitur *C. Caſſij Euocatus*.

Lib. IX. cap. IX.
In Veſp. cap. I.

Inde Suetonij illa dubitatio, in origine gentis Flauiæ: *T. Flauius Petro municeps Reatinus, bello ciuili Pompeianarum partium Centurio, incertum ſponte an euocatus, profugit ex acie Pharſalicâ, domumque ſe contulit.*

Maculoſus Suetonij locus. Is emaculatus.

Quæ verò hæc dictio, *incertum ſponte an euocatus*? & nónne omnes Euocati (in militiâ quidem) ſpontanei ſunt? Habeo excerpta priſci libri, quo Turnebus olim vſus: in eo nulla hæc verba, *incertum ſponte.* Et profectò ab imperito addita, qui nec Euocatos nouerat, nec breue hoc dicendi genus digerebat, *Centurio an Euocatus.* Quod Suetonius omnino ſcripſit: eſtque in dubitando phraſis, Ciceroni, Plinio, Tacito, aliiſque frequentata. Quin & cum Legatis iunguntur, quaſi honeſtiſſimi, in Hirtij de bello Africo: *Legati Euocatique obſecrare Cæſarem, ne dubitaret ſignum dare.* Ibidem & opidis præſunt. *Cæſar ad opidum Sarſuram venit, & capit, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione Euocato, qui ibi præerat.* Honeſtum igitur omnino genus. & iam vides, quid fuerint: pedites plerique haud dubiè; ſed etiam Equites, quod Cæſar docet.

Equites etiam euocati.
VII. Gallic.

Germanorum aduentu, inquit, *quòd minùs idoneis equis vtebantur, à Tribunis reliquiſque equitibus Romanis, atque Euocatis equos ſumit, Germaniſque diſtribuit.* Galba etiam apud Suetonium: *delegit equeſtris ordinis iuuenes, qui, manente aureorum anulorum vſu, Euocati appellarentur, excubiaſque vice militum circa cubiculum ſuum agerent.*

cap. X.

Qui tamen non verè Euocati, ſed honeſtiore hoc nomine affecti, & exemplo illo Auguſti, in cuſtodiam allecti.

DIALOG. IX.

Conquiſitores ad Dilectum. Tirones poſſeſſoribus indicti. In cute puncti.

CIRCVMSPICIO, ſiquid etiam in hanc rem non dictum: & occurrunt *Conquiſitores*, qui adhibiti ad dilectus.

Conquiſitorum munus.

Ij fuerunt, qui in agros & extra vrbem miſſi, ad indagandam & conquirendam iuuentutem: atque ab eâ redicti. Multi enim ſæpè aut ſuo metu, aut parentum timido amore, militiam fugiebant, latitabant, nec dabant nomen. Ad eruendos eos & conducendos, iſti.

Triumuiri ad conquirendum.
Lib. XXIII.

Liuius oſtendit Triumuiros interdum huic rei creatos, vt aſpero illo bello Punico ſecundo: *Creati Triumuiri bini, conquiſitionem ingenuorum per agros habuerunt.*

Exteri vſi.
Lib. XXI.
Ibid.

Vſurparunt & exteri. atque idem Liuius de Annibale: *Magone fratre ad conquiſitionem militum miſſo.* Idem de eiuſdem rebus: *Duo populi dilectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus, cùm metum defectionis feciſſent.*

Pro Mil.
Ad Att. lib. VII. ep. X.

Sed iterùm de Romanis Cicero: *Si Italiæ dilectus, vt nonnulli conquiſitores tui dictitant, contra Milonem parati ſunt.* Idem: *Nec enim conquiſitores* φαινοπροσωπεῖν *audent cùm ille adſit.* Quibus locis ſimpliciter ij ſunt, qui militem cogunt, & ad militiam porrò adducunt. Crebrum munus inferiore æuo, & poſt bellum Sociale.

Dilectus ratio alia.

Nam cùm ij iam ciuibus æquati, & ex totâ Italiâ ſcriberentur legiones, valdè vereor vt mutata ſit tota Dilectuum forma; nec Romæ iam habiti, ſed in opidis coloniiſque paſſim. Ratio ſuadet. quomodo enim omnes illi, & tam diſſiti, vno tẽpore Romam venirent?

Milites in regionibus ſcripti.
I. Ciuil.
Id, per Senatores aut Legatos.

Quin reuerà legiones in regionibus, vt Piceno, Samnio, Etruriâ, ſcribebant: & exempla adducunt. Cæſar: *Attius dilectum toto Piceno, circummiſſis Senatoribus, habebat.* Et vides honeſtiores quoſdam, atq; è Senatu conquiſiſſe: imò

Ibid. imò ipſos Legatos. Cæſar idem: *Cato hæc magno ſtudio agebat, in Lucanis Brutiiſque per Legatos ſuos ciuium Rom. dilectus habebat.* Sed
vi. Gall. & extra bellum ciuile, idem de ſe: *Cæſar maiorem Galliæ motum expectans, per M. Silanum, C. Antiſtium, T. Sextium Legatos, dilectum habere inſtituit.* Ita paullatim alia atque alia in moribus mutant, aut ſuccedunt: ſicut ſub Principibus illud valdè diuerſum, vt iam
Tirones indicti. nec Dilectus eſſet, ſed indictio militum pro opibus cuiuſque & agris. Exempla huic rei permulta ſunt, & in Codice Theodoſiano
Malo exemplo & exitu. ſolo tota res explicata. Res improba, & ad perniciem militiæ germanæ inuenta. Partim enim ignauos aut ineptos tirones dabant, partim pro iis aurum inferebant, &
Lib. I. cap. VII. mille hîc prædandi ſinus & artes. Vegetius haud falsò queritur & declamat, cauſſam hanc Romani exitij. & *Hinc*, inquit, *tot vbique ab hoſtibus illatæ ſunt clades, dum longa pax militem incurioſiùs legit, dum poſſeſſoribus indicti tirones per gratiam aut diſſimulationem probantur, taleſque ſociantur armis, quales domini*
Serui in militiam. *habere faſtidiunt.* Itaque eò ventum, vt etiam ſeruitia & vilia capita darentur: etſi leges reprimere conarentur, ſed conarentur. Gra-
Lib. VII. Cod. Th. Tit. I. tiani, Valentiniani, Theodoſij lex fuit: *Quotieſcumque ſe aliqui militiæ crediderit offerendum, ſtatim de natalibus ipſius ac de omni vitæ conditione examen habeatur: & ad militiam nullus adſpiret, niſi quem penitus liberum aut genere, aut vitæ conditione, inquiſitio tam cauta*
Lib. VII. Tit. XIII. *deprehenderit.* Eorumdem alia: *Inter optimas lectiſſimorum militum turmas, neminem è numero ſeruorum dandum eſſe decernimus, néve ex cauponâ ductum, vel ex famoſarum miniſtris tabernarum, aut ex cocorum aut piſtorum numero, vel etiam eo quem obſequij deformitas militiâ ſecernit, nec tracta de ergaſtulis nomina.* Heu rem iam hoc ipſo nō Romanam, quòd
Olim ingenui, & poſt libertini. hæc vetentur! Olim quis fraudibus iſtis locus? cùm ex ingenuis milites ſcripti, atque iis non crimine, non infamiâ aſperſis. Nam hi tales aut vrbe, aut tribu mouebantur: è tribubus autem, atque iis honeſtioribus,
Lib. VII. miles ferè lectus. Itaq; Liuius hoc vno probat, Atellanos *cenſoriâ notâ vacuos fuiſſe, quòd neque tribu mouerentur, neque à militaribus ſtipendiis repellerentur.* At ſub Principibus etiam ergaſtula intrudere cœperunt: & quid mirer? ipſi eos habuere quaſi ſeruos. Ecce
Tirones ſtigmatia. Lib. II. cap. V. enim tirones iam captos compungebant, & in cute ſignabant. Vegetius: *Victuris in cute punctis milites ſcripti, & matriculis inſerti, iurare ſolent.* Vera hæc ſtigmata fuêre, & quidem manibus impreſſa. Aëtius medicus: Στίγματα καλοῦσι τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου ἢ ἄλλου τινὸς μέρους τοῦ σώματος ἐπιγραφόμενα, οἷα τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς χερσί: *Stigmata vocant quæ in facie aut aliâ parte corporis inſcribuntur, qualia ſunt militum in manibus.* Quid autem ibi ſcriptum, Nomina Principis inſcripti.
ſolidè neſcio, ſuſpicor tamen nomen Imperatoris. Diuus Auguſtinus inducit: *Sic error* Epiſt. I.
corrigendus eſt ouis, vt non corrumpatur in eâ ſignaculum redemptoris. Neque enim ſi quiſquam regio charactere à ſignato deſertore ſignetur, & accipiat indulgentiam: atque ille redeat ad militiam, ille autem eſſe in militiâ in quâ nondum erat incipiat; in aliquo eorum character ille reſcinditur, an non potiùs in ambobus agnoſcitur, & honore debito, quoniam regius eſt, approbatur. Appellat enim *regium characterem*, vti & Auguſtinus explicatus.
Chryſoſtomus Hom. III. in II. ad Corinth. Σφραγῖδα: Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγίς, οὕτω καὶ τοῖς πιστοῖς τὸ πνεῦμα ἐπιτίθεται. κἂν λειποτακτήσῃς, κατάδηλος γίνῃ πᾶσιν: *Sicut militibus ſignaculum, ita fidelibus ſpiritus imponitur. & ſi ordinem deſerueris, notus omnibus fias.* Enimuerò & in Codice de Aquæductu, Impp. ſic edicunt: *Aquarios ſingulis manibus nomine Pietatis noſtræ impreſſo ſignari decernimus, vt huiuſmodi annotatione manifeſti ſint omnibus.* Quid, quòd & olim nomen Imperatoris in ſcutis, haſtis, vexillis ſolent inſcribere, atque eo exemplo nunc in cute? An & à ſacris hoc petitum? dici poſſit. Nam quos deo alicui Initiandi ſtigmate puncti.
conſecrabant & initiabant, hos ſtigmatibus inurebant. Prudentius apertè: περὶ στεφ. Hym. I.

Quid, cùm ſacrandus accipit ſphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus,
His membra pergunt vrere; vtq; igniuerint,
Quamcumque partem corporis feruens nota
Stigmarit, hanc ſic conſecratam prædicant.

Potuit igitur exemplo quodam prauæ religionis primò hoc induci, vt talis quaſi conſecratus militiæ oſtenderetur: tum etiam ab hac causâ, vt agnoſci poſſet, nec latitaret. Eam Imperatores Arcadius & Honorius C. de Fabric.
præferunt: *Stigmata, hoc eſt notæ publicæ, fabricenſium brachiis, ad imitationem tironum infligantur, vt hoc ſaltem modo poſſint latitantes agnoſci.* Adfatim hæc puto ad claranđum Dilectum totum: non quin aliquid deſit, ſed tenue, obuium, & per te videndum ac capiendum. Subtexo Tabulam memoriæ tuæ & intelligentiæ iuuandæ.

TABV-

TABVLA SEV BREVIARIVM LIBRI PRIMI.

DILECTVS *eſt duplex.*

- **CIVIVM**
  - **PEDITVM** *qui lecti*
    - *E tribubus honeſtiſſimis: & per claſſes:*
    - *Fit in Capitolio:*
    - *Præſident Conſules,*
    - *Adminiſtrant Tribuni.*
    - *Cogunt nolentes*
      - *Vinclis,*
      - *Direptione aut venditione bonorum,*
      - *Venditione ipſorum.*
    - *Excuſantur quibus vacatio*
      - *Ætatis, vt quinquagenarij.*
      - *Honoris, vt magiſtratus & ſacerdotes.*
      - *Beneficij, quibus præmium Senatus aut populus dedit.*
  - **EQVITVM** *qui duplices*
    - *Equo publico,*
    - *Equo ſuo.*
- **SOCIORVM** *qui ſunt,*
  - *Propriè ſocij, qui capti*
    - *Ex Italiâ, per gentes imperati:*
    - *Militant ſuo ſumptu.*
  - *Auxiliares qui ſunt*
    - *Exteri:*
    - *Militant ferè mercede.*

Hi omnes ſacramento dicunt in Conſulum verba, poſt Dilectum.

Sunt & Euocati, veterani qui ſponte militiam ſumunt.

Vulgò & olim iſta: poſteà Conquiſitores ſæpè adhibiti, qui in agris aut coloniis indagarent iuniores, cogeréntque.

Imò ſub Principibus inferioribus tirones indicti poſſeſſionibus: ſæpè viles, & non pro robore aut ſplendore priſco. Iidem in cute ſignati, ſeruilem in modum.

IVSTI LIPSI DE MILITIA ROMANA LIBER SECVNDVS.

DIALOGISMVS I.

De Ordine, & is quotuplex, tum de quattuor generibus militum, Velitibus, Haſtatis, Principibus, Triariis.

DIES alter erat, & is iam medius atque *ad vmbilicum mortuus*, vt iocatur pater lepôrum Plautus: venit ad me Auditor, & vultu alacri, Quid velim ſcis, inquit, & quid etiam debeas. LIPS. Scio. ſed heus tu, an hodie tam bona nomina? Leges & Prætor ius ſuum vix obtinent: tu vnâ admonitiunculâ cenſes habere te rem factam? AVD. Nam fidem tuam noui. LIPS. Blandiris. ſed tamen mei, non æui huius, memor, reddam. Nolo reliquator eſſe tibi, qui alia probus, hîc ore ferreo ſis ad petendum. AVD. Scis quomodo? niſi totum & ad aſſem mihi reddis, nec mortuus per me quieſces. LIPS. Heu negotium? & quàm non ſemel benignitas mea mihi noxæ: ſed ſum eo fato. Tu ſede, atque audi. Heſternò de *Dilectu* ſatis diximus: *Ordo* excipit, qui in his definitionis noſtræ verbis incluſus, MVLTITVDO COMPOSITA. Nam vt *apta* ea ſit per Dilectum; ſic *compoſita* per Ordinem, qui digerit, & facit vnius corporis velut habilia quædam membra. Is Ordo varius eſt, & in *Militibus*, atque in *Ducibus* ipſis. In Militibus dupliciter conſiderandus; ſecundùm *Genera*, & per *Partes*. Genera appello, *diſcrimina illa militum diffuſa per pleraſque partes*. At partes, *ipſas dimiſiones, & ſub certis ſignis ac ducibus diſtributiones*. Intelliges ex ſermone ſequenti. Genera igitur ſunt quattuor, *Velites, Haſtati, Principes, Triarij*: quod tamen de Peditibus accipio tantùm, & Polybius noſter ſic reuelat. Lege:

Ordo dupliciter conſideratur. Iterum dupliciter.

Genera militum.

POLYB. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ χιλίαρχοι, μετὰ τὸν ἐξορκισμὸν, παραγγείλαντες ἡμέραν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ, καὶ τόπον, εἰς ὃν δεήσει παρεῖναι χωρὶς τῶν ὅπλων, τότε μὲν ἀφῆκαν. Παραγενομένων δ' εἰς τὴν ταχθεῖσαν ἡμέραν, διαλέγουσι τῶν ἀνδρῶν τοὺς μὲν νεωτάτους καὶ πενιχροτάτους εἰς τοὺς γροσφομάχους· τοὺς δ' ἑξῆς τούτοις, εἰς τοὺς ἀστάτους καλουμένους· τοὺς δ' ἀκμαιοτάτους ταῖς ἡλικίαις, εἰς τοὺς πρίγκιπας· τοὺς δὲ πρεσβυτάτους εἰς τοὺς τριαρίους. Αὗται γάρ εἰσι καὶ τοσαῦται διαφοραὶ παρὰ Ῥωμαίοις, καὶ τῶν ὀνομασιῶν, καὶ τῶν ἡλικιῶν, ἔτι δὲ τῶν καθοπλισμῶν, ἐν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ. Διαιροῦσι δ' αὐτοὺς τὸν τρόπον τοῦτον· ὡς εἶναι τοὺς μὲν πρεσβυτάτους, καὶ τριαρίους προσαγορευομένους ἑξακοσίους, τοὺς δὲ πρίγκιπας χιλίους καὶ διακοσίους, ἴσους δὲ τούτοις τοὺς ἀστάτους· τοὺς δὲ λοιποὺς, καὶ νεωτάτους, γροσφοφόρους. Ἐὰν δὲ πλείους τῶν τετρακισχιλίων ὦσιν, κατὰ λόγον ποιοῦνται τὴν διαίρεσιν, πλὴν τῶν τριαρίων· τούτους ἀεὶ τοὺς ἴσους.

Tribuni verò Romæ cùm ſacramento milites dixerint, diem & locum cuique legioni denuntiantes in quem conueniant, ídque ſine armis, tunc quidem dimittunt. At ij cum adfuerint die dicta, horum iuuenes & pauperes maximè Tribuni ſeligunt in Velites; iſtis proximos, in Haſtatos; ætate florentiſſimos, in Principes; ætate maximos, in Triarios. Tot enim & talia diſcrimina apud eos ſunt & appellationum, & ætatum, & armorum, in quaque legione. Diuidunt autem in hunc modum, vt maximi ætate, quos Triarios dicunt, ſint ſexcenti; Principes mille ducenti; totidem Haſtati; reliqui & ætate minimi, Velites. Quòd ſi plures quattuor millibus ſint, pro ratâ diuidũt, exceptis Triariis, quos habent ſemper numero eodem.

Poſt

Poſt Dilectum ſtatim Ordo: ſed quâ ſerie atque ordine ipſe dicit.

„ *Cùm Sacramēto milites dixerint.*] Ergo omnes iam milites & coniurati (ſic quoque appellabant) ſed nondum gnari in quo genere aut loco, niſi quod ex ætate & cenſu de ſe quiſque opinabatur. Tum igitur, addit,

„ *Diem & locum cuiq; legioni denunciant.*] E Polybio colliges triplicē in hac totâ re diem dictum fuiſſe. Primum, ad dilectum: ſecundum, ad Ordinationem: tertium, ad iter & expeditionem. Vno quidem tempore non potuerunt hęc omnia commodè peragi. Dicit etiam *locum*. quem illum? extra vrbem, opinor, & in aliquo campo. Nam pluribus opus fuit, cum quæq; legio euocata ſit ſeorſim, ne miſcerentur aut ſe impedirent.

Triplex dies edictio.

Locus ordinationis.

„ *Idque ſine armis.*] Meritò. nam hæc pro aſſignatione ordinum & genere militum capienda.

„ *Horum iuuenes & pauperes maximè Tribuni ſeligunt.*] A Velitibus incipiunt, & attende. A duplici eos notâ excernunt, Ætatis & Opum. Qui vtraq; ea parua habuit, in minimo iſto genere militauit. Quid, qui alterum tantùm? Da pauperem, ſed æuo & vſu veterem: credo in Triarios tranſlatum. Da diuitem, ſed annis modicum: credo in Haſtatos tranſſcriptum. Sanè illud dignū notâ eſt, hîc vtriuſq; rei mentionem fieri: mox in quoq; aliorum generum, Ætatis tantùm. Quod argumentum eſt, niſi valdè pauperes & infimarum claſſium inter Velites non militaſſe. Hoc ideò, quia non ſolùm parum honorata hæc militia (quippe leues, & eminus ferè pugnant) ſed etiam quia parùm tuta, & in fronte plurimum exponuntur hoſti & in ore, vt ſic dicam, belli: idque pænè inermes.

Velites à quibus lecti.

Viliſſimi Velites.

„ *In Velites.*] Ita vertendum fuit, quod in Polybio eſt γροσφομάχοι. At Laſcaris *Pilanos* fecerat; quàm diuerſos ab iſtis, & ipſe à vero! Nam *Pilani*, Triarij ſunt, vt mox videbis. Polybius autem, pro ſui æui moribus, ſolos Velites agnoſcit in leui armaturâ: & Accenſi ac Rorarii, quos Liuius, iam deſierant, *militiâ in hac parte leuiter mutatâ.

Laſcaris error.

*Vide infrà Dialog. III.

„ *In Haſtatos.*] Quos Varro vult dictos, *quòd primi pugnabant haſtis.* Nec malè ſi *primò* legas. Olim enim ita factum adſignificat, poſteà mutatum, etſi nomine manente. Nam Polybij æuo, atque etiam antè, Haſtati pilis & gladiis pugnabant: haſtæ iaculatoriæ apud Velites remanſerant ſolos. Olim tamen, vt Varro, aliter, & cum eo Ennius:

IV de LL.

Haſtati olim haſtis vſi.

*Haſtati *ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.*

*Quòd verum ad emiſſiorē.

Quinetiam Liuius, bello in Latinos, cuique Haſtatorum manipulo admiſcet *vicenos leues, qui haſtā tantùm geſaq; gererent*: reliquias, vt apparet, veterum Haſtatorum. Sunt & alij nouitij in Ammiano ac Vegetio, ſed qui ſtabilibus haſtis pugnant ſiue contis. Itaque in Gloſſis, *Haſtatus* explicatur Κοντοφόρος.

Lib. VIII.

Haſtati alij, cuius.

„ *Ætate florentiſſimos.*] In Liuio eſt, *Robuſtior inde ætas, quibus Principibus eſt nomen.* Sicut in eodem de Haſtatis, *Flos iuuenum pubeſcentium.* Ex quo facilè colligas, Haſtatos adoleſcentes aut iuuenes fuiſſe; Principes, viros aut viris proximos, Triarios grandes & maturos.

Lib. VIII.

Principes maturi.

„ *In Principes.*] Varro deriuat, *qui à principio gladiis pugnabant, & poſt commutatâ re militari minùs illuſtres ſumuntur.* Verba obſcuriuſcula, ſed credo ſenſum: Olim Principes à principio pugnabant, vnde & nomen: poſteà alij minùs illuſtres ſumptu in eum locum. qui? nempè Haſtati. Tale aliquid fuiſſe ſub Seruio, & in acie ſtetiſſe ordine claſſium, *alibi ediſſeretur.

Vnde dicti.

Varronis mens quæſita.

*Lib. IV. Dialog. II.

„ *Ætate maximos.*] in Liuio, *Veteranum militem & ſpectatæ virtutis.*

„ *In Triarios.*] Sic dictos, ait idem Varro, *quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponuntur.* Ergo ab ordine dicti, quia tertij. Eſt & in Gloſſis, *Tertiarius*, ἔφεδρος: quaſi dicas ſubſeſſorem, & in vicem locumque paratum. Ipſi etiam Triarij ſubſidebant, preſſo altero genu. Sed vetuſtam magis vocem credo Pilanos fuiſſe: ideò, inquit Varro, *quòd pugnabant pilis.* Et ipſe totus ille ordo *Pilus* dictus. An & *Armites*? Gloſſæ ſuggerunt: *Armites*, ὁπλῖται οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει.

Triarij vnde.

Tertiarij.

Pilani.

Armites.

„ *Diuidunt autem in hunc modum, vt maximi ætate ſint ſexcenti.*] Addit numerum cuiuſque generis, & primùm Triarios facit ſexcentos: idque ſemper, & legionibus etiam auctis non augent ipſi. Quæ ratio iſta eſt? & cur tam diſpar ab aliis partibus iſta pars? Plures dari poſſunt. Prima, quòd robora hæc & flos ipſe virorum: atque ideò, ſi non numero, tamen virtute æquarent. Altera, quòd rarò aut numquam hæc pars pugnabat ſola, ſed in extremo demum integrabat aciem aliis admixta. Tertia, quòd ob adiunctas etiam copias fuit acies iuſta. Nam cogita Imperatorem in hac parte (poſteà docendum) cum eo Selectos & ſæpè Extraordinarios, item pleroſque Euocatorum: hi iuncti numero priores ſuperent, nedum æquent. Quarta, à nobis recenter excogitata, quod olim ita fuit in Pilanis: nec

Quare Triarij.

Cur pauciores aliis.

nec id mutatum, etſi in totâ re, inſtitutione nouâ Velitum,mutatum. Ad Liuium* mox diducam: tu memento.

*Dial. III.

Quot Principes. ,, *Principes mille ducenti.*] Quo ipſo numero reliquæ duæ partes, Velitum dico & Haſtatorum. Collige & conſumma, reperies legionem Polybianam *quater mille virorum & ducentorum.* Ad numerum autem hunc ipſum vnius generis haud dubiè Liuij locus facit de Petilio Conſule: qui auxilium laturus, *ad cornu ſuum tendit, cum mille ducentis viris.* Eſt ipſa vna pars ſiue Principum, ſiue Haſtatorum. Vnde enim aliter tam iuſtus numerus? nec diuiſio alia in exercitu ad hanc ſummam.

Lib. VII.

Partes cum legione augentur. ,, *Quòd ſi plures quattuor millibus ſint, pro ratâ diuidunt.*] Genera tali illo numero definiuit: ſed quid ſi legio igitur maior, & quinque aut circiter millium? nam & id fiebat. Tunc, inquit, augebant partes proportione, Triariis modò exceptis. Facile eſt. Pone legionem *quinque millium ducentorum:* habebunt genera milites *mille quingentos triginta-quattuor:* Triariis tamen exceptis. Sic in ſexmillenariâ, aut tali.

DIALOG. II.

De Manipulis militum. Eorum numerus, & Græca nomina.

HABES *Genera* militum: eo ad *Partes.* Parùm enim ſit ſic diſtinctos, niſi & diuiſio fiat vtilis ad imperia, & ad pugnas. Erant igitur in quattuor his generibus *Manipuli,* ex iis *Cohortes,* ex his *Legio* tota. De Manipulis, doctorem noſtrum audiamus: & fac quod ſoles.

POLYB.

Ἑξῆς δὲ τούτοις μετὰ τῶν ταξιάρχων διεῖλον τὰς ἡλικίας, ἑκάστην εἰς δέκα μέρη, πλὴν τῶν γροσφομάχων. Καὶ προσένειμαν ἑκάστῳ μέρει τῶν ἐκλεχθέντων ἀνδρῶν, δύο ἡγεμόνας, καὶ δύο οὐραγούς. Τῶν δὲ γροσφομάχων τὰς ἐπιβάλλοντας κατὰ τὸ πλῆθος, ἴσους ἐπὶ πάντα τὰ μέρη διένειμαν. Καὶ τὸ μὲν μέρος ἕκαστον ἐκάλεσαν καὶ τάγμα, καὶ σπεῖραν, καὶ σημαίαν.	*Poſt hæc, vnà cum Ordinũ ductoribus diuidunt ætates ſingulas ſiue Genera, quamq; in decẽ partes, exceptis Velitibus. Et adtribuunt cuique parti duos Duces, & duos Vragos. Ipſos Velites, vti multitudo eſt, æquabiliter diſtribuunt in omnes partes. Atq; vnamquamque harum partium appellant Ordinem, & Manipulum, & Signũ.*

Pauca verba, ſed grauida & plena ſunt, dilatemus & referemus. Ait:

,, *Vnà cum Ordinum ductoribus diuidunt.*] Qui diuidunt? Tribuni, de quibus anterior ſermo. Sed id, inquit, cum *Ordinum ductoribus,* id eſt Centurionibus, quos in conſilium & auxilium hîc aſſumunt. Nam etſi de iis poſteà dicam, vt confuſio vitetur; tamen ſcito creatos iam eſſe, atque id ſtatim poſt Genera diuiſa.

Tribuni & Centuriones diuidunt.

,, *Ætates ſingulas ſiue Genera, quamque in decem partes.*] Ætates appellat, quia pro ætate diuiſi, vt dictum. Leue eſt: hoc in magno, quod tam disertè ait *quamque ætatem diuiſam in decem partes,* Velitibus tamen exceptis. Ergo triginta iſtæ fuerunt, & tot Manipuli in legione: quos hîc dicit Partes. Conſentit L. Cincius apud Agellium: *In legione ſunt centuriæ ſexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.* Et eſt vetuſtiſſima hæc diuiſio, imò à Romulo ipſo, ſi Ouidio accredo. Is cùm de anno decem menſium diſſereret, & quæreret huic rei argumenta, hæc quoque protulit:

Quot manipuli in legione.

Lib. XVI. cap. IV.

Manipulorum vetus res & diuiſio.

Inde Patres centum denos ſecreuit in orbes III. Faſt.
Romulus, Haſtatos inſtituitque decem.
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat
Corpora, legitimo quique merebat equo.

Et de *Patribus* ambigo an rectè ſcriptum, etſi probè ſcio centum eos à Romulo inſtitutos. Sed quis me docet in decem partes, ſiue orbes, vt loquitur, diuiſos vmquam fuiſſe? Quàm etiam non aptè, copulâ inſertâ, curiæ milites ſtatim miſcet? Ego verò cenſeo litterulâ detractâ reſcribendum: *Inde pares centum.* Pares ætate & habitudine, vt ferè in quoque genere ſeruabant. Mens igitur poëtæ; Inde factum vt Romulus decies centum pares eligeret, faceretq; decem Haſtatos: idem in Principibus, idem in Pilanis. Haſtatos dico decem, ipſos Manipulos ſiue *corpora,* vt benè poëta appellat. Quàm verè etiam *centum?* nam eo numero primi illi Manipuli fuerunt. Plutarchus aliique aſſerunt: & conſenſu traditur primam legionẽ Romuli non niſi *trium millium* fuiſſe. Ergo quodque dictorum generum mille habuit: etiam Pilani, nec accurata alia diuiſio adhuc reperta. AVD. Pulchra & vera (aut fallor) correctio, & in litterulâ quod momentum? LIPS. Sæpè in noſtrâ Criticâ,

Dubitatũ de lectione in Ouidio.

Coniectura in eo.

Haſtatus ipſe ordo.

vti-

vtiliſſimâ & ſaluberrimâ, ſi modicè adhibetur & modeſtè.

Velites extra Signa.

» *Ipſos Velites, vti multitudo eſt, æquabiliter diſtribuunt in omnes partes.*] Valdè hoc notandum, Velitũ nec Manipulos vllos fuiſſe proprios, & quod ſequitur, nec Signa. Itaque *Subſignanus miles* diuiditur & ſecernitur ab iſto leui. Tacitus I. Hiſt. *Pennino ſubſignanum militem itinere & graue legionum agmen traduxit.* Idemque III. Hiſt. *Monuit ſubſignano milite media firmare, auxilia paſſim circumfuſa ſunt.* Opponit Auxilijs, quæ in locum Velitum venêre. Sed ipſi igitur Velites, ſi propria nulla corpora, quos Duces habuêre? Credo Centuriones aliorum manipulorum, quo fine in eos ſparſi. Nam hoc eſt quod hîc Polybius dicit, *æquabiliter diſtributos in omnes partes:* id eſt, vt quodque genus *quadringentos* habuerit, quiſque manipulus *quadraginta.* Etſi rarò tamen in agmine aut acie ſic inceſsêre, & ſeorſim ferè poſiti, aut intermixti. Imperia tamen, & ſiquid opus, à Centurionibus illis quiſque habebant, & ad hos ſe applicabant.

Subſignanus miles ab Auxilijs diuerſus.

Velites ſparſi per manipulos.

Ordo, quid.

» *Appellant Ordinem.*] Etſi propriè, ex Liuio, Ordo manipuli pars eſt dimidiata. Nam cùm duo Centuriones ſint in Manipulo, cuique ſuam partem aſſignarunt quam duceret, vocaruntque *Centuriam* aut *Ordinem.* Ea fuit *ſexaginta militum* in legione veteri & Polybianâ: atque ita Liuius *Ordinem* definit. Mox plura. nam hæc connexa inter ſe ſunt, & alibi repetenda.

Spira, quid.

» *Et Manipulum.*] Dixit Græcè σπεῖραν: ſed aliter hîc reddi non poteſt, nõ debet. Scio equidem *Cohortem* eâ voce Græcis vulgò notari: hîc res abnuit, & Polybius ipſe non ſemel eâ voce pro Manipulo palàm eſt vſus. Idem Dionyſius. cuius locum operæ eſt recitem atque illuſtrem. Gloriatur apud eum L. Siccius (Sicinium alij vocant) vir Romanus, & à robore notus, *triginta ſe annis in militiâ & in imperijs fuiſſe,* τοτὲ μὲν σπείρας ἡγεμὼν, τοτὲ δὲ ὅλου τάγματος: *aliàs manipuli ductorem, aliàs legionis totius.* Ita vertendũ aio, & mecum, quibus notæ res Romanæ. Nam quod faciunt *Cohortis Præfectum,* non poteſt pro iſtâ re militari. Inter ciues enim & in legionibus, nemo fuit; ſociorum Præfecti tantùm, inter quos conſtat hunc Siccium non meruiſſe. Ergo ait, aliàs ſe Centurionem fuiſſe & manipuli ducem, aliàs Primipilum & caput legionis totius. Atque hæc prima igitur diuiſio eſt in Manipulos, quæ diutiſſimè in militiâ manſit. Nam & Principum

Pro Manipulo capta.

Lib. x.

Dionyſij vera ſententia & verſio.

Manipuli diu in militiâ.

æuo, Tacitus: *Concionem, quia permixta videbatur, diſcedere in manipulos iubet.* Idem de Prætorijs quoque cohortibus: *Manipulatim allocuti ſunt Licinius Plotius & Proculus Firmus.* Etſi paullò pòſt (an ſub Hadriano aut Antoninis?) mutauit, & Centurias pro Manipulis habere cœperunt, iſtos pro Contubernijs aut Decurijs ipſis. Vegetius: *Contubernium Manipulus vocabatur, ab eo quòd iunctis manibus pariter dimicabant.* Ait *vocabatur,* quaſi de æuo priſco: ne te hîc aut alibi fallat, paullò ſuperius æuum, vt Traiani aut talium, ille habet pro priſco. Iam in Ammiano Manipulus non alio ſenſu. *Conuocatis,* inquit, *cohortibus, & centurijs, & manipulis.* Poſtponit enim Centurijs, & vſurpat vt illud æuum.

I. Annal.

I. Hiſt.

Aliâ ſignificatione labente imperio.

Lib. II. cap. XIII.

Lib. XVII.

DIALOG. III.

Inuoluta quædam Liuij ſuper Ordine euoluta, partim emendata.

HAEC ita ediſſerui, & clara, firma videntur: niſi quòd ventus à Liuio, qui turbat. Ille vbi bellum inter Romanos & Latinos narrat, & digreſſiunculâ ordines (qui in vtroque populo eidem) recenſet: Deus bone, quã à nobis abit? Dixeris de aliâ prorſus militiâ, quàm Romanâ, aut certè Polybianâ, eum loqui. Operæ tibi videtur vt verbatim legamus, & euoluamus? AVD. Vnicè aueo. nam in memoriam loci, te monente, redeo: quem quoties lego & inſiſto, apud Cimmerios agere me cenſeo, & in nigrâ nocte. LIPS. Vide igitur, &, ſepoſito paullùm Polybio, hæc lege:

Fuit ciuili maximè bello pugna ſimilis, adeò nihil apud Latinos diſſonum ab Romanâ republicâ, præter animos, erat. Clypeis anteà Romani vſi ſunt, deinde poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecère. Et quod anteà Phalanges ſimiles Macedonicis, hoc poſteà Manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe: poſtremò in plures Ordines inſtruebantur. Ordo ſexagenos milites, duos Centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies Haſtati erant, Manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpatium. Manipulus leues vicenos milites aliam turbam ſcutatorum habebat. Lib. VIII.

Leues autem, qui haſtam tantùm geſaq́ gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie Florem iuuenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem Manipulorum, quibus Principibus nomen eſt, hos ſequebantur, ſcutati omnes, inſignibus maximè armis. Hoc triginta Manipulorum agmen Antepilanos appellabant, quia ſub ſignis iam alij quindecim Ordines locabantur, ex quibus Ordo vnuſquiſque tres partes habebat: earum vnamquamque Primumpilũ vocabant: tribus ex vexillis conſtabat: vexillum centum octogintaſex homines erant. Primum vexillum Triarios ducebat, veteranum militem, & ſpectatæ virtutis: ſecundum Rorarios, minus roboris ætate factiſq́: tertium Accenſos, minimæ fiduciæ manum, eò & in poſtremam aciem reijciebantur.

Ne vlterà affatim turbarum aut tricarum in his verbis. Ait primò:

» *Adeò nihil apud Latinos diſſonũ ab Romanâ republicâ, præter animos, erat.*] Communiter dicit, arma, ordines, manipulos, omnia eadem fuiſſe Latinis. Sed quod eſt, *ab Romanâ republicâ*: in ſcripto optimo libro ſaltem erat: *ab Romanâ re.* & malim.

Cautio in Liuio. » *Clypeis antè à Romani vſi.*] Ab capite petit & ab alto. Sed quod tamen ait de clypeis, non ſic capiendum quaſi ſolis ijs anteà vſi: imò verò & ſcutis (ipſe in Seruiano cenſu docuit:) ſed quòd poſt ſtipendia inſtituta ſolùm vſi ſint ſcutis, anteà etiam clypeis. * Poſteà docebo. *Lib. III. Dialog. II.*

» *Quod anteà phalanges ſimiles Macedonicis.*] *Phalanges olim Romanis. Quo ſenſu?* Quando *anteà*? Nam ſub Romulo iam Legio, atque etiã Manipuli, vt videbo. Quid ergo vis? credo hoc. Manipulos quidem fuiſſe, ſed non in acie diuiſim & diſtinctè ſteriſſe: concurriſſe per totas legiones, ſiue, vt ipſe appellat, phalanges. Nam & in ipsâ illâ Macedonum phalange diſcrimina ſua & ſectiones erant vſque ad Centurias, Decurias: ſed in acie iuncta omnia & deuincta. Tale igitur fuiſſe vult olim. In Athenæo lego: *Lib. VI. Athenaeus explicatus.* Ἔλαβον δὲ καὶ παρὰ Θυρρηνῶν τὴν σταδίαν μάχην φαλαγγηδὸν ἐπιόντων: *Acceperunt & à Tyrrhenis ſtatariam pugnam, per phalanges incedentibus.* Agit de ijs, quæ Romani à varijs gentibus ad ſe traxerint. Sed hoc *per phalanges ingredi*, ſiue φαλαγγηδὸν, aliter equidem acceperim quàm primo ſonat. Nec enim vult, credo, legiones ipſas ab Etruſcis ſumptas: ſed magis, manipulos aut ſectionem potiùs diuiſionemq́ue per manipulos in pugnâ. Nec aliter ego interpretor τὸ φαλαγγηδὸν, quàm *manipulatim*. De ea re ſequitur:

» *Hoc poſteà manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe.*] Iterùm rogo, Quando *poſteà*? incuria tua eſt (audeo dicere) Liui, quòd non explicaſti. Quin tu narare mihi in totâ iſtâ re videris, nec vel cum alijs ſcriptoribus, vel tecũ, ſatis conſentire. Age, de Manipulis hoc quale eſt? Enimuerò Manipuli ſtatim ab vrbe condità fuerunt, imò ante ipſam. *Manipulorum vetuſtas.* Romuli primum tirocinium belli, & cùm eripiendo fratri Remulo paſtorum manum collegit, Manipulos habuit, vt fatentur priſci omnes qui hæc exſecuti. Illi ipſi Manipuli, centenûm hominum fuerunt In Collectaneis de origine Romanâ: *Romulus coactâ paſtorum manu, eaq́ue in centenos homines diſtributâ, perticas manipulis fœni variè vinctas dedit. Vnde inſtitutum, vt poſteà milites qui eiuſdem ſigni eſſent, Manipulares vocarentur.* Plutarchus eadem; & diſertè illam totam manum facit συλλελοχισμένην εἰς ἑκατοστύας: *diuiſam ordinatamq́ue in centurias.* Ouidius: *III. Faſt.*

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

At enim deſierunt poſteà fortaſſe Manipuli. Imò tu ipſe Liui renouas, & iam ſub rege Tarquinio agnoſcis: *Ex ipſo Liuio aſſertio. Lib. I.* *Miſcuit manipulos ex Latinis Romaniſq́ue.* Quæ tamen mixtio non diuturna fuit, etſi habuit ſuas cauſſas: metum, vt opinor, à Latinis, ſi ſoli & ſeorſim ordinarentur. Quin & ſub primis ſtatim conſulibus ponis, atque etiam numeroſè, & diſcretos: *Lib. II.* *Conſulũ alter T. Lucretius portâ Næuiâ cum aliquot manipulis militum eſt egreſſus.* Atque adeò vniuerſè alibi, nec falsò, affirmas: *Lib. IX.* *Diſciplinam militarem, iaminde ab initijs vrbis, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum veniſſe.* Ita ſanè, ab ipſis initijs, & Romulus decem Manipulos in claſſe quaque inſtituit; & Tullus Hoſtilius fortaſſe digeſſit magis & perpoliuit. de quo Florus: *Hic omnem militarem diſciplinam artemq́ue bellandi condidit.* *Lib. I. cap. III.* Sed quid tamen hîc pro te? quod antè dictum; non negare te de Manipulis, ſed de eorum ſecretione in pugnâ, deq́ue interuallis inter ſingulos, quæ poſteà (Etruſcorum fortaſſe exemplo, ex Athenæo) ſunt inſtituta. *Excuſatus Liuius.*

» *Po-*

» *Poſtremò in plures ordines inſtruebantur.*] Ergo Ordo aliud Liuio quàm Manipulus eſt, quod nexus ſermonis poſcit, aut potiùs cogit. Primò in Phalanges, inquit, diuiſa acies, poſteà in manipulos, poſtremò & in plures ordines. Quis gradationem hanc non videt, & cum temporibus res diſtinctas? Nec enim vult ſectionem ibi ſtetiſſe: ſed ipſius Manipuli factas duas partes, quos Ordines appellarunt. Itaque adiungit quid ſit Ordo. *Ordo à Manipulo diuerſus.*

» *Ordo ſexagenos milites.*] Si Ordo hic ipſe Manipulus, quod vulgò volunt: cedò, quis Manipulum tam exiguum (niſi fortè in Triarijs, de quibus non hic ſermo) legit? Imò iam à Romulo centenarij illi, vt dictũ, poſteà etiam auctiores. Nec tamen nego Ordinem interdum pro Manipulo ſumi: quod in hac ipsâ narratione alibi Liuius: ſed non hîc, vbi palàm diſtinguit. Quid ergo hîc? idem, quod *Centuriam* idem Liuius appellat, Polybius *Partem*. Ille *Priorem* & *Poſteriorem* in Manipulo agnoſcit; iſte *Dextram* & *Læuam*. Nec alio ſenſu *Ordines petere*, & *Impetrare*: item *Ordinis ductor*, pro Centurione ipſo. Sequitur nodus, *Quid ordo.*

» *Duos Centuriones.*] Itáne? hoc conuenit & æquum eſt, vt in vno ordine duo ſint Centuriones? vt Sexageni milites bis diuiſi, quæq; pars ſuum habeat? numquã factum, nec niſi hîc lectum. Age, pergamus. Addit quindecim Manipulos Haſtatorum fuiſſe: ergo triginta Ordines. Totidem Principũ: quid conſequitur? In ſolis duabus claſſibus *centum viginti* Centuriones fuiſſe. Hæc talia ſunt, vt color ijs allini nullus poſſit ad fallendum. Equidem lectionem & diſtinctionem muto leuiter: *Ordo ſexagenos milites & duos, Centurionem & vexillarium vnum habebat.* Ipſa hæc res fuit. Primùm, vetus ille & Liuij hic Ordo, non *ſexagenos* milites habuit, vt Polybij; ſed duobus plures, *ſexagenos* inquã *duos*. Palàm id euincit Liuij numerus infrà, qui in tribus vexillis (ſiue Ordinibus. tot enim Vexilla, quot ordines) *centum octoginta ſex* milites ponit. Vnde illi ſex ſuper rotundum numerũ, niſi à duobus iſtis qui redundant? Attende, clarum & firmum eſt. Secundò, feci *Centurionem & Vexillarium vnum*. Nec hîc aliquid ambigui. vbi dux cumque, ibi Vexillum: & Polybius diſertè, *In quemque Manipulum duos ſigniferos* capit, ſcilicet in Ordine vnum. *Abſurda lectio.* *Correctio.* *Confirmatio.*

» *Haſtati erant Manipuli quindecim.*] Turbidus hic Auſter, qui inuoluit, & euertit dicta omnia in militiâ, aut dicenda. Ergóne xv. manipuli Haſtatorum? totidem Principum? totidem Pilanorum? Sunt igitur in legione non *triginta*, vt priſci conſenſu volunt, ſed manipuli *quadraginta quinque*. Si ſequimur; ecce & Centurionum numerus atque ordo mutandus, & erunt in vniuerſum *nonaginta*. Id quoq; contra ſcripta veteribus. At enim Liuius apertè, & iteratò. nam & mox ſequitur, *Hoc triginta manipulorum agmen*, de duabus claſſibus: & deinde *quindecim* iterùm adduntur. Quid dicam, aut expediam? Ades Critica, tu illa proba cùm neceſſaria: & hîc puto eſſe. Legam: *Manipuli decem*: aut copulâ inſertâ, quæ errorem genuerit. *Manipulique decem.* Etſi quid de cauſâ erroris quæro? nuſquam magis aut crebrius, quàm in numeris, peccatum. *De numeris manipulorum.* *Correctio.*

» *Hoc triginta Manipulorum agmen.*] Meâ voluntate, *viginti*.

» *Antepilanos appellabant, quia ſub ſignis iam alij quindecim ordines locabantur.*] Mirè hæc poſtrema inuoluta aut fœdata. Si ſana ſunt; aliâ mente & ingenio opus (ego cedo) ad eliciendum aliquid ſani. Tranſilit ecce à Manipulis ad Ordines: & *alij*, inquit, *quindecim ordines*. Quid alij? quaſi & Manipuli Ordines. Vide ſeriem, hoc euincit. Quid refutem, aut te teneam? ſine fraude ſententiæ dictio mihi eſto. Corrigo: *quia ſub ſignis iam alij decem ordine locabantur.* Qui alij *decem*? nempe manipuli. Quomodo locabantur? *ordine* (ita lego) *& ſub ſignis*. Cur hoc monet? nónne & alij ſub ſignis? Ita. ſed quia hoc poſteà immutatũ, & Rorarij & Accenſi (id eſt leuis armatura) ſub nullis ſignis: ideò expreſsè addit *ordine* ſtetiſſe (non ſparſim in fronte, ad latera, aut per interualla) idq; ſub ſignis. Qui veteris militiæ firmiter ſciens eſt, hæc non refutabit. Quòd ſiquis totam vocem *Ordines* eijcit, per me licebit. *Iterùm correctio.*

» *Ex quibus Ordo vnuſquiſque tres partes habebat.*] Nec id admitto. tollo *Ordinem*, ex repetitione prauè inſertum, & lego: *Ex quibus vnuſquiſque.* Quis vnuſquiſque? manipulus, de quo præiuit. Sententiam totam clarè mox videbis: ſunt enim nexa. *Gloſſema ſublatum.*

» *Earum vnamquamque Primumpilum vocabant.*] Falsò, falsò. quid ſtultius, quàm ſingulas partes *Primas* dicere? Vbi ordo & poſitio eſt, etiam numerus variat pro ſitu. Lego: *Earum vnamquamque primam, Pilum vocabant.* Tres, inquit, ſunt Manipuli cuiuſque partes, non duę, vt in prioribus. Primam quamque harum partiũ (ſunt enim decem ita

ita primæ) appellãt *Pilum*. Nónne id clarum eſt? Tres fuêre claſſes, *Haſtati, Principes, Pilani*. Sunt iſti vltimi, quibus ſubiũcti & adiuncti *Rorarij & Accẽſi*. Ergo in iſto vno Manipulo tres partes, ſingulæ nominibus ſuis diſtinctæ. Ecce iam complexione ſententiam totius loci: *Hoc viginti Manipulorũ agmen Antepilanos vocabant. quare? quia iam ſub ſignis & ordine alij decem Manipuli ſequebantur; qui tres partes ſinguli habebant; & earum vnaquæque prima, Pilus dicebatur. Quia igitur ante Pilum poſiti illi, Antepilani dicti.*

Cur Antepilani dicti.

„ *Tribus ex vexillis conſtabat.*] Ipſe manipulus (ἀπὸ κοινοῦ) conſtabat tribus vexillis. Quid mirũ? ratio exigit, & antè dicta. Nam quiſque ordo ſuum vexillum habuit: tres hîc ordines ſiue partes: ergo tria vexilla.

Amens lectio.

„ *Vexillum centũ octoginta ſex homines erant.*] Iterùm hîc vro & ſeco: Diodore vbi es? Nam age. decem manipuli in extremâ acie: cuiuſque tres partes, & totidem vexilla: ſunt igitur hæc triginta. Si autem in quoque vexillo homines *centum octoginta ſex*; ſunt in ſolâ hac acie *quinque millia quingenti octoginta*. Adde reliquas duas, quæ & quanta iſta legio? Atque hæc ex noſtrâ primâ correctione: ſi *quindecim ordines* retines, partes & vexilla magis etiam auges. Ergo iterùm neceſſariò ſeco, & vocem reijcio *Vexilli*. Lego: *Tribus ex vexillis conſtabat, centum octoginta ſex homines erant.* Id iuſtiſſimè & veriſſimè. Quiſque ordo, vt antè dictum, ſexaginta duo homines erant: tres ſunt in hoc tali Manipulo: ergo in totum homines *centum octoginta ſex*. Atque eſt hæc ipſa Polybiana militia & ordo, cum vnico ſaltem diſcrimine, quod eſt à Leui armaturâ. Nam Polybij, vt dixi, ſeorſim eſt, & extra ordines: hic in Ordinibus, & Pilanis cõiuncta. Sed numerum ſi vides, nihil diſcriminis prorſus. Nam ſunt Rorarij *ſexcenti viginti*, totidem Accenſi: ergo ſimul *mille ducenti quadraginta*. Nonne totidem Velites in Polybio? excipio, quòd *quadraginta* iſti redundent, ex ſupernumerarijs illis duobus. Idem eſt in Triarijs ſiue Pilanis. ibi ſunt *ſexcenti*, hîc *ſexcenti viginti*: & nunc vides ac diſcis cauſſam (ſuprà tetigi) cur & vnde illi tam pauci, reſpectu priorum. Ab antiquo ſcilicet inſtituto eſt, & cùm in vno Manipulo Leues habuerunt: ij poſteà diuulſi ſunt & dirempti: manſerunt igitur illi eodem numero, nec aucti. Dic ſodes, quæ diuinatio hæc ſic attigerit, & vndique pariauerit, niſi quia res fuit? vt igitur conſummem, habes triginta manipulos in Liuio: priores viginti, faciunt homines *bis mille quadringentos octoginta:* poſteriores decem, *mille octingentos ſexaginta*. Ergo eſt hæc legio *quattuor millium trecentorum quadraginta*. Superat Polybianam *centum quadraginta*: qui nati ſunt ex *duobus* ſupra ſexaginta toties dictis. At in Liuio mox ſequitur, *Legiones tunc ſcriptas ferè quinis millibus peditum*: non ergo ad noſtrum numerum. Aio id quoque falsò; & in Liuio reſcribendum, *quaternis*. Bonâ fide, inuitus toties reſcribo: ſed quæ mea culpa, ſi res, ſi Liuius ipſe poſcit? * poſteà docebo.

Vox eiecta.

Paria hæc cum Polybio.

Situs leuis armaturæ alius.

Conſummatio tota & digeſtio.

Obiectio.

Correctio.

* *Dialog. V. infra.*

Turbinem hunc vitaui, & quamquam colligere paullùm vela nos iuſſit & inhibere, non tamen ea ſcidit, nec reiecit de recto curſu. AVD. Per fidem, multa acutè, & me mirante. Vnum tamen quęro, de vltimo agmine. ſi tria illic vexilla, an etiam totidem Centuriones? nam id appâret. Si ita eſt, non ergo ſexaginta Centuriones, pro tuo & Polybij ſenſu. LIPS. Benè infers. Sed hac de re mihi non liquet, niſi quòd ſuſpicor iamtunc Pilanos ſolos habuiſſe ſuos Cẽturiones, iiſq; leuem illam manum paruiſſe. Itaque nec diuulſa poſteà, habuit vllos duces. Quod autem de vexillo ais, id hîc fefellerit, nec ſemper dux vbi illud. Hîc autem fuit, ad diſcrimen, non ad imperium: & quia armis ordines iſti inter ſe diſtincti. Habes ad Liuianum locum quæ nobis viſa: ad quem ſi viros primores in doctrinâ adhæſiſſe dicam, quid faciam magnũ? ego ad plures alios. & in iſto ipſo interdũ Ariſtophanęum illud occurrit,

* Ἦ πού τὸ σύμπαν ἡμαρτήκαμεν;

* *An à via non prorſus exerramus?*

Vix tamen opinor. niſi ſi diuerſiſſima illa Militia ab eâ quæ ſecuta, imò quæ præceſſit. Tamen hæc ſummatim & id, quod colligitur ex lectione vulgatâ. Haſtati Manipuli quindecim, totidem Principes: ſinguli *ſexagenûm* militũ, idemque quod Ordines. Sunt in quaque claſſe homines *nongenti*. Adde Pilanos, Rorarios, Accenſos, in quaque iſtarum claſſium *nongentos triginta*: erit tota legio *quattuor millium quingentorum nonaginta*. Sic tamen, vt poſtrema à nobis emendes, quæ nimis alioqui exorbitant.

DIALOG. IV.

Cohors, Numeri, Spira. Cohors prima, Cohors Prætoria.

SED in viã redeamus, Liuio iam dimiſſo. AVD. Non hercules cum bonâ gratiâ. LIPS. Quid ita? AVD. Nimis ſecuiſti & vſſiſti,

vſiſti, nec iniuriâ timebas alium Diodorum. Nam tuus ille fuit, & ad plures abijt: homicida, occidiſti. LIPS. Rides me? ſed ſeriò. Luſi ſiue pugnaui ſemel in Diodorum; ſed ſemel, ſed in re ſeriâ. In his minutis & litterarijs, impugnet qui volet, non repugno. Noſti ingenium meum? pacis eſt: & cum Theognide,

——— Τὸν γ' ἐχθρὸν ἀλεῦμαι
Ὥστε κυβερνήτης χοιράδας εἰναλίας:
——— hoſtem ego vito,
Nauta velut ſcopulos vel vada naufraga.

Sed ad rem noſtram. Dictum de Manipulis, è quibus conficitur deinde *Cohors.* Ea vox origine Græcanicâ eſt, & χόρτος illis, περιορισμὸς καὶ περιχώρημα: ſiue vt Heſychius, περίβολος αὐλῆς: Vno verbo, quod clauſum & ſeptum in anteriore domo vel villâ, χόρτον illi dixerunt, & Latini *Cohortem*, vel *Chortem*. Nam & ſic ſcribebant, & vetuſta marmora docent. Sic in Martiali *Raucæ chortis aues*. Varro: *In plano cohors, in quâ paſcebantur gallinæ.* Vopiſcus in Aureliano: *Roſas in eiuſdem mulieris cohorte exiſſe purpureas.* Hodie quoque Galli, Hiſpani, Itali retinent, & ſuperioris paullò æui ſcripta appellant *Curtes.* Græca vox igitur, etſi Varro tamen deriuat etiam à coërcendo: *quòd circa eum locum pecus coërceretur.* Noſtram militarem ille idem ab hac ruſticâ deducit. *quod vt in villâ ex pluribus tectis coniungitur & quiddam fit vnum, ſic hæc ex manipulis copulatur cohors.* E quot autem manipulis? tribus. Nam certum eſt, & prædocui, decem modò cohortes in legione fuiſſe. Sed quomodo è manipulis? an tribus eiuſdẽ generis? exempli cauſsâ Haſtatorum, aut Principum? Minimè. nec commodè id potuit: ſuperaſſet enim manipulus vnus in quoq; genere poſt tres cohortes. Verius eſt mixtâ è triplici genere fuiſſe, ſic quaſi paruam aliquam legionem. Habuit Haſtatos, Principes, Triarios, è ſingulis manipulum vnum: & adde Velites, qui manipulos ſolent comitari. Ita fuit iuſta plenaque legionaria cohors, homines *quadringenti & viginti.* Quòd ſi pleniores manipuli aut legiones, plenior ſcilicet etiam ipſa: atque ita *Quingenarias* & *Sexcenarias* etiam leges. Græci Hiſtorici eas vulgò vocant & reddunt Σπεῖρας: quod & Ennius vſurpauit Græciſſans ——— *ſpiras legionibus nexunt*: puto de Socialibus, quæ legionibus adnexæ. Nazarius etiam vſus in Panegyrico: *Cum ſpiris tenebriſque congreſſus.* Suidas interpretatur Spiras, etiam *Numeros.* Σπεῖραι, inquit, πλήθη στρατευμάτων, φάλαγγες, νούμερα. Et ſcis *Numeros* inferiore æuo crebrò legi, ſiue de Cohortibus ſiue de Legionibus ipſis. Cohortes autem iſtæ omnes in legionibus numero æquales, quia & manipuli tales erant. Hoc miraris? fortaſſe quia dignitas aliqua *Primæ* tribuitur. vt apud Ciceronem: qui vt magnum refert, *Bibulum amiſiſſe totam cohortem primam.* Cæſar pariter attollit: *Duabus miſſis ſubſidio cohortibus, atque his primis legionum duarum.* Sed moneo, non à numero hoc, ſed à ſplendore & primatu fuiſſe. Eminebat ceteris ideò, quòd primi in eâ Centuriones generis cuiuſque: fortaſſe & flos aliquis & electio virorum. Vegetius non te abducet. AVD. Iam rem tangis: is mihi in mente, & commouebat. LIPS. Non inquam te abducet dum ſcribit, in Primâ cohorte *mille centum quinque pedites* fuiſſe, in alijs non niſi *quingentos quinquagintaquinque.* Hæc nouitiæ militiæ ſunt, procul à noſtrâ priſcâ. Illud modò obſeruo, *Prætorias* fuiſſe quaſdam, velut extra ordinem, edecumatas & grandes. Earum origo à P. Scipione, vt adfirmat Feſtus: *Prætoria cohors, quòd à Prætore non diſcederet. Scipio enim Africanus primus fortiſsimum quemque dilegit, qui ab eo in bello non diſcederent, & cetero militiæ munere vacarent, & ſeſquiplex ſtipendium acciperent.* Non ergo antea? inquies. Non ordinaria, nec in iſtas ſtipendij aut vacationis leges. Alioqui & olim tale aliquid. vt in Liuio, de A. Poſthumio Dictatore: *Cohortem ſuam dilectâ manu, præſidij cauſſâ, circa ſe habuiſſe.* & appellat ſtatim, *Cohortem Dictatoris.* Sed & rarò factum leges, & fuit è voluntarijs fortaſſis, aut in vnius pugnæ euentum captis, illa manus. Imò nec Scipionem priorem Africanum puto inſtituiſſe. Quo argumento? quia Polybius ſuper eâ ſilet, non facturus ſi in vſu iamtunc fuiſſet. Atque adeò eius loco *Selecti* è ſocijs videntur fuiſſe, vt ex eodem diſces. Igitur ipſo Polybij æuo inſtitutam verius eſt, ab Scipione Numantino. Indicat Appianus, qui de iſto Numantiam ituro: Ἐθελοντάς τινας ἐπηγάγετο καὶ πελάτας ἐκ Ῥώμης καὶ φίλους πεντακοσίους, οὓς εἰς ἴλην καταλέξας ἐκάλει φίλων ἴλην: *Voluntarios quoſdam & clientes amicoſque ſuos Româ eduxit ad quingentos, quos in cohortem conſcribens appellauit Cohortem amicorum.* Nec mirare ſi ἴλην Cohortem verto (ſcio *Alam* aut *Turmam* plurimùm eſſe:) ſed res hîc ſuadet, & Appianus ipſe atque alij Græci, qui vſi pro peditum etiam manu. Neque neſcio

Cohors Græcum.

III. de R.R.

IV. de L.L.

Tres manipuli in cohorte.

Atque ij è diuerſo Genere.

Spira.

Numeri pro Cohortibus.

Prima Cohors digniſſima.

Ad Attic. l. v. ep. xx.

Gallic. v.

Vegetius abit à priſcis.

Lib. II. cap. VI.

Prætoria Cohors.

A quo inſtituta.

Lib. II.

Vter Scipio inſtituerit.

Videri poſteriorem. In Iberic.

neſcio Prætorianos etiam equites fuiſſe: ſed cùm *quingentorum* hîc numerus ſit, qui cohorti reſpondet; itemq́ue Feſtus originem rei ad Scipionem referat: bellius viſum ſic interpretari. *Turma Prætoria.* *In Iug.* De Turmâ ſanè Prætoriâ, in Salluſtio eſt, de Mario: *Cum turmâ ſuâ, quam ex fortiſſimis magis, quàm familiariſſimis paraverat.* Vides in hoc genus adoptatos ferè & transſcriptos amicos: etſi alij fortibus potiùs viris implebant. *In Antonio.* Plutarchus, de Octauiâ, quæ ad Antonium vênit, adduxitq́ue ſecum à fratre ἐπιλέκτους στρατιώτας δισχιλίους, εἰς στρατηγικὰς σπείρας, κεκοσμημένους ἐκπρεπέσι πανοπλίαις: *Dilectos milites ad bis mille, in cohortes Prætorias digerendos, ornatos inſignibus maximè armis.* *Arma Prætorianorū.* Arma hæc fuêre, thoraces ſquamei, & ſcuta imbricata. Dio ingerit in Macrino. quem ſcribit *Prætorianis ſuis abſtuliſſe* τοὺς θώρακας τοὺς λεπιδωτοὺς, καὶ τὰς ἀσπίδας τὰς σωληνοειδεῖς, *quò leuiores in prælio eſſent.* *Plures Cohortes factæ.* Ac per bella ciuilia cohortes iſtæ auctæ, & vnus aliquis plures habebat: quo exemplo Auguſtus denique Romæ circa ſe habuit nouem Prætorias cohortes, firmamentum imperij, & poſteà peſtem. Veteres vt dixi non niſi vnam, nec ſcio an omnes. In Cæſare quidem, tot prælijs, nuſquam mentio (pro meâ nunc memoriâ) Prætoriæ ſuæ cohortis: niſi quòd libro primo Gallicorum obiter ſcribit, *cum ſolâ decimâ legione ſe iturum, ſibiq́ue eam Prætoriam cohortem futuram.* Salluſtius *In Catilin.* Petreio tribuit: *Petreius cohortem Prætoriam in medios hoſtes inducit.* Nec diſſimile, quòd Macedonibus fuit *Cohors regia*, de quâ in *Lib. XIX.* Liuio atque alijs legas. In Ammiano etiam Sapor Perſarum rex *portis obequitat, cum cohorte regali.* *Cohors pro equite. Lib. XXIV.* Vbi tamen Cohors de equitibus eſt, præter vſum antiquum. ſicut alibi iterùm: *Reliquos ex eâ cohorte ad pedeſtrem compegit militiam.* Adeò non res ſolùm, ſed verba in militiâ iam confuſa: ſicut & *Turmam* in eodem de Peditibus obſerues.

DIALOG. V.

Legio, & paullatim eius augmenta.

Vnde dicta. Ex Cohortibus *Legio* fit, atque ijs denis. Dicta, ait Varro, *quòd leguntur milites in dilectu.* Simile Plutarchus: Ἐκλήθη λεγεὼν τὸ λογάδας εἶναι τοὺς μαχίμους ἐκ πάντων: *Vocata eſt Legio, quòd lecti ex omnibus eſſent militares.* *Quanta primò.* Inuênit fecitq́ue eam Romulus, ſed quantam? *trium millium*, vt Varro, Dionyſius, Plutarchus tradiderunt: cùm ſumeret è ſingulis tribubus ſingula millia, atque eæ tres erant. Auxit idem Romulus, ſi Plutarchi verba ſic capienda, poſt Tatium & Sabinos in ciuitatem acceptos. Nam tunc, vt inquit, αἱ λεγεῶνες ἐγένοντο πεζῶν μὲν ἑξακισχιλίων, ἱππέων δὲ ἑξακοσίων: *legiones factæ peditum ſex millium, equitum ſexcentorum.* Et vulgò erroris lati Plutarchum damnant, cùm certum ſit diu pòſt legiones tantas numquam fuiſſe. *Plutarchus excuſatus.* At non ego. & optimi ſcriptoris bonam hanc mentem malo, Romulum duplicaſſe legiones populo iam duplici, & binas feciſſe tot millium. Sanè de ſexcentis equitibus in vnam legionem, nullo æuo factum. Tamen aucta haud longè pòſt, an à Romulo, an à Tullo Hoſtilio? de quo Flori hoc exſtat: *Lib. I. cap. III.* *Hic omnem militarem diſciplinam, artemq́ue bellandi condidit*: vt appareat eum aliquid in militiâ & legionum numero, aut ordine, innouaſſe. Sed coniectura eſt: iſta veritas, iam ſtatim à regibus eiectis fuiſſe *quatermillenas*. *Quatuor millium factæ.* Ita Dionyſius à P. Valerio Poplicolâ ſcripta memorat *Lib. VI.* δέκα τάγματα ἐξ ἀνδρῶν τετρακισχιλίων ἕκαστον: *decem legiones, è quater mille viris ſingulas.* Sed & Liuius haud longè poſteriùs, bello Volſco *Lib. VI.* *quattuor legiones quaternûm millium* ſcribit. Auget & adijcit *ducentos*, poſt triginta circiter annos: *Lib. VII.* *Decem legiones ſcriptæ quaternûm millium & ducentorum peditum.* Hic vulgatus modus fuit, & diu manſit. Eò minùs trepidè correxi in Liuio ſuprà, *quaternis millibus*: *Firmata Liuiana correctio.* quia hæc ille bello in Latinos ſcripſit, id eſt decennio poſt iam dicta. Atqui ſi *quinque millia* ſcribebant vulgò: quid ita non antè, non pòſt, commemorauit? imò cur aliter commemorauit? Excute libros omnes ſub hęc tempora, *quattuor millia* reperies, non *quinque*. Ecce de legione quæ Rhegium occuparat, bello Pyrrhi: *L. XXXVIII.* *Tota legio, millia hominum quattuor, in foro ſecuri percuſſi ſunt.* Sed & diu infrà, initio belli Annibalici: *Lib. XXI.* *Sempronio datæ legiones duæ, eæ quaterna millia pedites erant, & trecenti equites.* Imò *Lib. XXII.* expreſsè tempus idem Liuius adnotat, quo modus hic adauctus. Fuit eodem iſto Annibalis bello. & *alij*, inquit, *quattuor legiones nouas ſcriptas tradunt, numero quoque peditum equitumq́ue legiones auctas, millibus peditum & centenis equitibus in ſingulas adiectis.* *Quinque millium facta.* En, tunc demum ad *quina* millia ventum, nec ſatis firmiter: cùm pro re aut tempore ad *quaterna* ſua redirent. Quod Polybius plus ſemel ſuggerit, & variatum in occaſionibus oſtendit. Denique facta etiam *ſex mil-*

Sex millium. *Lib. xxx.*

millium, idque à Scipione in Africam traiecturo. *qui ſuppleuit ita legiones* (ait Liuius) *vt ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trecentos haberent equites.* Iterarunt paullò pòſt

Lib. xlii.

bello Macedonico. & idem Liuius: *Id præcipui prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cùm alterius Conſulis legionibus quina millia & duceni equites ex veteri inſtituto darentur in legiones ſingulas, in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi iuſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas.* Vbi obſerua *vetus inſtitutum* appellari *quina* illa millia: quia nouitium iſtud Scipionis, nondum habebat firmitatem. At enim ibidem (monendus omnino es) *equites duceni* adtribuuntur, quaſi ex

Correctus Liuius.

more. Falsò, vt pòſt docebo: & iamnunc reſcribe *pedites.* quod ſpondeo eſſe certum. Nam plerumq; *ducenti* iſti ſupra quattuor, quinque, ſex millia addi ſolent: & malè exſcriptor, qui in *equites* mutauit. Nam illi ecce ſequuntur, *treceni æqualiter in ſingulas.* Variatum, inquit, in pedite fuit, nihil in equite, & treceni *æqualiter* (tam in quina millia, quàm in ſena) adſcripti. Ex his vides

Festus incautè ſcripſit.

Feſtum culpæ vix liberari, qui ſic ſcripſit: *Sex millium & ducentorum hominum primus C. Marius conſcripſit legionem, cùm anteà quattuor millium fuiſſe. vnde etiam Quadrata appellabatur.* Bis aut ter falſus. primò quòd C. Marium *primum* ſcripſiſſe ita tradit: ſecundò, quòd anteà non niſi *quattuor millium*: tertiò, quòd ideò *Quadratam* dictam. Ego magis arbitror à formâ & ordine, quem in acie tenebat. Sed peccat in hac re

Item Eutropius.

aliter Eutropius, qui iam ſub annum Vrbis CCCXCII. legiones ſex millium facit: *Ex Romanis tantum tirones lecti ſunt, factæque legiones decem, qui modus ſexaginta vel ampliùs armatorum millia efficiebat.* Erras ô bone Eutropi, aut quod mitius eſt, tuus exſcriptor, & *quadraginta* verum eſſet. Cæſaris autem

Cæſaris Legiones modicæ.

& circà æuo quid fuerit, quæro. an Marianus ille modus? non perſuadeor: imò ex Commentarijs Iulianis legiones haud reperio (ſedulò inquiſiui) ſupra Polybianum longè modum. Quinimò veteranas infra.

Lib. v.

Ipſe bello Gallico, *in duabus legionibus ſuis vix hominum millia ſeptem* fuiſſe diſertè ſcripſit. Item Hirtius bello Alexandrino, *Legionem ſextam veteranam adeò diminutam, vt minus mille hominum in eâ eſſet.* Nec eſt error in numeris. prœlia ſcilicet attriuerant aliјque caſus, & tarda ſæpe ſupplementa. Auguſti etiam æuo ad Polybij modulum fuiſſe, euincit Taciti locus iſte, in ſeditione & ſæuitiâ legionum Germanicarum. Cùm enim Centuriones ſuos verberarent & occiderent, ſumpsêre ſibi, inquit, *ſexageni ſingulos, vt numerum Centurionum adæquarent.* Sunt ipſi Ordines, ſiue dimidiati manipuli veteres, militum *ſexaginta.* *I. Annal.*

DIALOG. VI.

Equitum diuiſio, Turmæ, & eorum in legione numerus.

PEREGI de Ordine peditum qui in legione, vis vt Equites adiungam? ratio poſcit. In ijs *Genera* nulla quærenda, vniuſmodi ſunt: tantùm *partes.* Eas ipſas paucis verbis promit Magiſter.

Παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς ἱππεῖς εἰς ἴλας δέκα διεῖλον.	*Conſimiliter & equites in decē turmas diuidebant.*

Polyb.

Cùm dixiſſet Genera ſingula diuiſa in decem partes, infert pari diuiſione in equite vſos, & ſecuerunt, inquit,

„ *In decem turmas.*] Ita vertimus ἴλας, etſi primitus ea vox *Alas* inſonat, & Laſcaris ita ſcripſit. At quî id poteſt? vni legioni vna Ala eſt, in Alâ Turmæ deinde decem. Imo Legio propriè *Alas* non habuit: & eſt ea vox ſociorum, quod curioſus Lector obſeruet. Sunt igitur Turmæ. & ſatis auctor ſic vertendi (ne ad alios eam) ipſe Liuius. qui in pugnâ Hiſpanienſi Scipionis cum Haſdrubale, è Polybio, vt ſolet, transſcribens, cùm ille *ſubductas ex acie* τρεῖς ἴλας ἱππέων dixiſſet: iſte vertit, *ternas equitum turmas.* Sed & Polybius in ipſo hoc ſcripto ſæpiùs ſic vſurpat. Quid eſt igitur Turma? ter deni equites ex Varrone, qui & nomen à ternario illo numero petit. *Turma*, inquit, *Terma eſt. E in V abijt, quòd ter deni equites ex tribus tribubus Tatientium, Ramnium, Lucerum fiebant.* Eadem, paribus verbis & ſententiâ, Feſtus. Quid Iſidorus? *Turma triginta equites ſunt.* Hoc verius eſt, quàm quod idem alibi: *Legio habet ſexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.* Itáne *turmas ducentas*? imò *denas*, quod verû eſt; aut, *turmales ducentos*, quod haud longè à vero, & interdum ſic fuit. Corrige ibidem, *cohortes decem.* Vegetius Turmam paullò grandiorem facit: *Habet*, inquit, *vna Turma equites triginta duos.* Virgilius longè minorem:

Ἴλη pro Turmâ. *Lib. xi.* *L. xxviii.* *Quanta Turma.* *iv. de L. L.* *Correctus Iſidorus.* *Lib. ii. cap. xxiv.*

Tres equitum numero turmæ, terniq; vagantur
Ductores, pueri biſſeni quemque ſecuti. *Lib. v.*

Duodenos enim in quaque turmulâ ponit: ſed hoc in ludicro: in militiâ fuerunt dicto iam numero, idque ex veteri inſtituto. Nam iam olim ſub ipſo Romulo *trecenti* equites in legionem ſcripti, id eſt decem *tricenariæ* turmæ, ex Liuio, Dionyſio, Plutarcho. Manſit poſt reges exactos. & clarè idem Liuius: *Equites duarum legionum, ſexcenti ferè, ex equis deſiliunt.* ponit ſexcentos in duabus, ergo dimidiatos in ſingulis. Idem haud longè pòſt: *Decem legiones quaternûm millium ad ducentorum peditum, equitum trecentorum.* Iterùm in bello Latino: *Scribebantur autem quattuor ferè legiones quaternis millibus peditum, equitibus in ſingulas trecenis.* Hæc liquida & clara ſunt, nubem inducit vnus Liuij locus in bello Punico ſecundo: *Alij quattuor nouas legiones ſcriptas tradunt. numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum & centenis equitibus in ſingulas adiectis: vt quina millia peditum, treceni equites eſſent.* Nebula hæc eſt, aut fabula: & malo *alios*, quàm Liuium ſic ſenſiſſe. An verò tunc demum *treceni* facti? nego aliter anteà legi, & à ſæculis multis. Vereor vt tota ſcriptio interpolata ſit (quoties in Liuio, & præſertim his libris Punici belli?) & tantùm de peditibus fuerit. Si non placet, tum placeat *quadringenis equites* reſcribi. Id quoque enim factum reperio, etſi rarò, vt centenos adderent præter morem. Ipſe Liuius: *Nouam legionem quinque millium & ducentorum peditum, equitibus quadringenis Conſules ſcribere iuſſi.* AVD. Vtar iure quod dediſti, & interrumpam. Tu negas de *ducentis*? audi Polybium palàm adfirmantem. Ῥωμαῖοι, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον εἰρήκαμεν, ἀεὶ τότε τέτταρα στρατόπεδα προχειρίζονται. Τὸ δὲ στρατόπεδον πεζοὺς μὲν λαμβάνει περὶ τετρακισχιλίους, ἱππεῖς δὲ διακοσίους. Ἐπὰν δέ τις ὁλοσχερεστέρα προφαίνηται χρεία, τοὺς μὲν πεζοὺς ἐν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ ποιοῦσι περὶ πεντακισχιλίους, τοὺς δὲ ἱππεῖς τριακοσίους. *Romani, ſicut anteà diximus, ſemper ferè quattuor legiones efficiunt. Accipit autem legio pedites quidem circiter quater mille, equites verò ducentos. Quòd ſi quando maior neceſſitas appareat, pedites faciunt in quamque legionem quinque millia, equites trecentos.* En, definit quando ducenti, quando trecenti; & illos magis vulgò. LIPS. Si improuiſum mihi telum, percellerer: vidi antè; & animo remoui. Nam clarum Polybij locum fateor, nego rectum. Ne mihi hoc credas, volo Polybio ipſi. Nónne remittit nos ad ea quę ſuper hac re antè dixit? *ſicut*, inquit, *vt antè diximus*

Equites in legione trecenti.

Lib. III.

Lib. VIII.

Lib. XXII. Liuij ambiguus locus.

Aegrè & ambiguè expeditus.

Lib. XL.

Polybij falſa lectio. Lib III.

Vbi igitur tale mi Polybi? Ecce verba libro primo: Ἔστι δὲ παρὰ Ῥωμαίοις τὰ πάντα τέτταρα στρατόπεδα Ῥωμαϊκὰ, χωρὶς τῶν συμμάχων, ἃ κατ᾽ ἐνιαυτὸν προχειρίζονται, τούτων ἕκαστον ἀνὰ τετρακισχιλίους πεζοὺς, ἱππεῖς δὲ τριακοσίους: *Sunt apud Romanos in vniuerſum quattuor legiones, præter Socios, quas in annos ſingulos parant. Harum quæque habet ad quater mille pedites, equites trecentos.* Quid tu iam mi Auditor? nónne hic locus ex diametro pugnat in alterum, atque etiam vincit? me iudice. & immutetur ille, ἱππεῖς τριακοσίους, *equites trecentos*: quos certum eſt ſemper & vulgò fuiſſe: imò rarò auctos, etiamſi pedites aucti. Vniuersè Polybius in hoc noſtro libello, vbi de Dilectu: ἱππεῖς ποιοῦσι τριακοσίους εἰς ἕκαστον στρατόπεδον: *equites faciunt trecentos in ſingulas legiones.* Atqui legiones hę eius non niſi quaternûm millium ſunt. Virgilius ad ſollennem hunc numerum reſpexit:

—— equites ex Vrbe Latinâ
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.

Et *iuſtum* hunc Liuius appellauit: *Decretæ duæ legiones cum ſuo iuſto equitatu:* alibi ſimpliciter: *Binæ legiones cum ſuo equitatu:* quia de numero conſtabat, & nullâ in re minùs variatum. In Cæſaris tamen Commentarijs, bis, ter, lego de *equitibus ducentis*: an quia parùm plenus numerus, an ſic nunc moris? Abſolui, niſi quòd Ouidij verſum addo, qui facit diuiſioni dictæ:

Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat
Corpora, legitimo quique merebat equo.

Non ſolùm, inquit, peditum genera in decem quæque partes tributa, ſed & eques. Nam & ille habuit decem Turmas. Hæc mens: & ſunt igitur Turmæ in Alâ, quod Cohortes in legione: & Decuriæ, quod Manipuli. Ternę enim in Turmâ. Quòd autem ſcripſit *legitimo equo*, aſpectare equum publicum videtur, & legibus datum: etſi is profectò nondum ſub Romulo.

Correctus Polybius.

Lib. IX.

Iuſtus equitatus. Lib. XXI.

Ouidius explicatus.

DIALOG. VII.

Sociorum diuiſio, & numerus. Extraordinarij, Ablecti, Alares, & Alæ.

ABSOLVI Ciues, Socios admitto: niſi quid tu me tenes. AVD. Ego te? tu me verò, vt ſuos à linguâ deuictos Hercules ille Gallicanus. Quin perge, & tu Sol (ſi imperium mihi, quod olim Ioui, fit) ſiſte. LIPS. Polybiana hæc igitur lege:

Οἱ

Polyb. Οἱ πρῶτον μὲν τοῖς ὑπάτοις τοὺς ἐπιτηδειοτάτους πρὸς τὴν ἀληθινὴν χρείαν ἐκ πάντων τῶν παραγεγονότων συμμάχων ἱππεῖς καὶ πεζοὺς ἐκλέγουσι, τούτους καλουμένους ἐκτραορδιναρίους. Ὃ μεθερμηνευόμενον, Ἐπιλέκτους δηλοῖ. Τὸ δὲ πλῆθος γίνεται τὸ πᾶν τῶν συμμάχων, τὸ μὲν τῶν πεζῶν, πάρισον τοῖς Ῥωμαϊκοῖς στρατοπέδοις, ὡς τὸ πολύ· τὸ δὲ τῶν ἱππέων, διπλάσιον. Ἐκ δὲ τούτων λαμβάνουσι τῶν μὲν ἱππέων εἰς τοὺς ἐπιλέκτους ἐπιεικῶς τὸ τρίτον μέρος· τῶν δὲ πεζῶν τὸ πέμπτον. Τοὺς δὲ λοιποὺς διαιροῦσιν εἰς δύο μέρη, καὶ καλοῦσι τὸ μὲν δεξιόν, τὸ δ' εὐώνυμον κέρας.

Præfecti primùm ex omnibus ſocijs aptiſſimos eligunt ad proprium vſum Conſulum, tam equites quàm pedites, quos vocant Extraordinarios. Id valet interpretatũ, Electi. Multitudo autem omnis ſociorum eſt, peditum quidem par Romanis legionibus, vt plurimùm; equitum dupla. Ex his accipiunt equitum quidem in Extraordinarios partem admodum tertiam; peditũ, quintam. Reliquos diuidunt in duas partes, appellantq́; alterum Dextrum, alterum Siniſtrum cornu.

Hæc ille de Sociorum diuiſione, numero, & ordine breuiter, & miſcet equites peditesque. Sed res intellegitur, & ego explicatiùs dicam. Ait:

,, *Præfecti.*] Ita ij dicti qui ſocijs præerant, vice tribunorum, de quibus poſteà. Ij ergo nunc diuidunt & ordinant, ſicut in legionibus Tribuni.

,, *Tam equites quàm pedites, quos vocant Extraordinarios.*] Obſeruabis, pedites equiteſque ſociorum in duo velut corpora diuiſos, nec habitos omnes vnà. Id ordinis cauſâ factum vt non nego; ita ſuſpicor etiam ſecuritatis. Nam cùm equites dupli eſſent ad legionarios, pedites numero pari: viri prudentes Romani (profectò ita fuerunt) non pro bono ſuo cenſuerunt coire omnes in vnum, vbi viſu & æſtimatione ſui fiduciam caperent, & animos fortaſſe nouandi. Occultum, ſed verum dogma eſt, ad continendam militarem fidem, ſaluberrimum viribus non miſceri. Itaque abiunxerunt, *Diuiſi & disiuncti ſocij.*

muneribus, & nominibus etiam, diſtinctos. Pars *Alares* fuerunt; pars *Extraordinarij*, de quibus primò agit. *Extraordinarij.* Ea vox, inquit, notat electos & excerptos: quod verum eſt, & Ordinarij, qui ſunt in vulgo. Suidas hunc Polybij locum adſpexit: Ἐξτραορδινάριοι, Ῥωμαϊκὴ λέξις. δηλοῖ δὲ ἐπιλέκτους: *Extraordinarios, Romanus ſermo. ſignificat autem electos.* Quanti iſti fuerint, partitè dicit: Equites, inquit, *tertia pars*: id eſt, è ſexcentis *ducenti*. Tot enim in cornu vno ſociorum fuerunt. *Equites inter eos. Numerus.* Horum equitum mentio certa in Liuio: *C. Scribonium Præfectum ſocium ad vallum hoſtium cum Equitibus Extraordinarijs ſiniſtræ alæ mittit:* *Lib. XL.* Etiam ambigua alibi: *Cedere inde ab Romanis dextra ala & Extraordinarij cepère.* *Lib. XXVII.* Iterumque: *Siniſtra ſociorum ala & Extraordinarij in primâ acie pugnabant.* *Lib. XXXV.* Dico ambigua. quia etſi ſuſpicetur quiſpiam ob *Alæ* nomen adiunctum de equitibus capiendum; fortaſſe falletur, & magis eſt vtroſque pedites hîc capi. Mox dicam. Certè & *Extraordinarij* pedites, vt Polybius palàm nunc aſſerit, & numerum etiam pandit. *Etiam pedites.* Fuêre, inquit, *pars quinta.* Nempe totius cornu: id autem legionem plurimùm æquabat: ergo è *quater mille ducentis* eſſent in extraordinarios *octingenti quadraginta.* *Eorum numerus.* Quid ſi maior numerus ſociorum, vt ſæpè? creſcebant & iſti, ſed ad modum dictum. Horum mentio item in Liuio: *Cohors Extraordinaria miſſa à Conſule ad tuendum Quæſtorium.* *Lib. XXXIV.* Et ſtatim: *Quarta legio cum duabus Extraordinarijs cohortibus portâ erupit.* Imò videtur & numerum alibi prçire: *Quattuor Extraordinarijs cohortibus duas adiunxit præpoſito M. Valerio.* *Quot iſtæ cohortes. Lib. XL.* Quattuor ecce facit, & duas adiungit ſiue Legionarias ſiue Alares. Sane ille numerus *octingentorum quadraginta* aptiſſimè diuidatur in duas cohortes plenas, ſingulas *quadringentorum viginti.* Adde totidem è cornu altero, habes quattuor Liuianas. Sed tamen, ne te fallam, tam plenas eas fuiſſe non eſt cenſendum. Nam Polybius, etſi hîc nihil, tamen in caſtrorum ſitu ſuggerit, quod aliò nos vocet. Nam illic disertè ex vtroque iſto genere capit & detrahit τῶν ἐπιλέκτων (ita loquitur) ἀπολέκτους: *Extraordinariorum ablectos.* *Ablecti Extraordinariorum.* Atque ait certam manum ſecerni ex iſtis ſolitam, qui ſemper iuxta Conſulem, in viâ, in caſtris, in pugnâ, velut ſatellites quidam aut cuſtodes. Nunc nota, in loco magis videbimus. Quot ergo opinamur iſtos fuiſſe? *Quàm multi.* Opinamur. nam ipſe numerum expreſſit nuſquam. Si è *ducentis* equitibus (tot

dixi

dixi Extraordinarios fuiſſe) *quadraginta* detrahas in vnam Turmam *Ablectorum*, meo animo ſit ſatis. Ita in Cōſulari exercitu duas habebit Conſul. Reliquæ erunt Turmæ Extraordinariorum quattuor. & iterùm quattuor, ex vtraque Alâ. Quid in peditibus? cenſeo cohortes quattuor vtriuſq; cornu fuiſſe, ex Liuio: ſed quales reliquæ ſociorum, minùs grandes, & hominū *trecentorum triginta ſex*. Ita vna cohors iuſta ſuperſit in *Ablectos*. In quoque enim cornu diximus octingentos quadraginta fuiſſe: deduc *ſexcentos ſeptuaginta duos* in cohortes binas, dimidiata vna ſupereſt, homines *centum ſexaginta octo*. Nectenda deinde & explenda alterius cornu dimidiatâ alterâ. Frontem ad iſta contrahis? triſtiora aut minutiora ſunt: ſed ſemel intellegenda, ad ſeriam & plenam militiæ cognitionem. AVD. Non hercules mihi triſtia, & ſi à ſe talia; tamen vt lupini affuſâ aquâ macerantur & miteſcunt: ſic iſta, diſſertione tuâ & linguâ. LIPS. Mi auditor omitte. nam eloquentiæ quis hîc locus? quin verè hæc talia ſunt, quæ *ornari negant, contenta doceri*, vt olim poëta. Sed habes Extraordinarios: pergo.

Numerus ſociorum.

» *Multitudo peditum quidem par Romanis legionibus, equitum dupla.*] Vniuerſè nunc definit de totis peditibus, totis equitibus ſociorum. Et illi, inquit, vt plurimùm, æquant legiones, iſti excedunt. Liuius in eâdem ſententiâ: *Scribebantur quattuor ferè legiones, alterum tantùm ex Latino dilectu adijciebatur.* Et alibi: *Socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent.* Denique & poſteriori æuo plurimùm hoc ſeruatum. vt in Suetonij Tiberio: *Bellum per quindecim legiones, paremque auxiliorum copiam geſſit.* Et teſtimonia plura, quæ tute notabis. At enim in hac re variatum ſæpè, idque iam olim: vt non fruſtrà adiectione ſibi cauerit Polybius, *vt plurimum.* ſignificans vulgò id fieri, & niſi tempori aut Patribus aliter viſum fuiſſet. Nam hæc duo temperabant; & ſæpè neceſſitas aliqua maiorem numerum imperabat, ſæpè arbitrium Patrum. Equidem reperio poſt bellum Punicum ſecundum, plures Sociorum ferè lectos: quidni? totâ Italiâ iam domitâ, & in ſocietatem armorum adſcitâ. Liuij libros ſi vides (non onero te exemplis:) ferè inuenies tertiâ aut alterâ parte ſocios exceſſiſſe, ſed tertiâ creberrimè. Imò Liuius hoc quaſi certum & legitimum (aliter ac Polybius) refert: *Nouus totus exercitus Conſulibus decretus, binæ legiones cum ſuo equitatu, & ſociûm Latini nominis, quantus ſemper numerus, quindecim millia peditum, & octingenti equites.* Sed verba aut ſcriptio mihi incerta. Itáne *ſemper* is numerus? Tu me longè aliter doces (vt Polybium hîc omittam) libros tuos ſingillatim euoluentem. Iam addis etiam de *octingentis* modò equitibus: & hoc credam *ſemper* fuiſſe? Imò profectò *mille ducenti* eſſe debebant, ex more. Quid faciam huic loco? corrigam, quia ſententiam non dirigo, faciamque: *quantus tum ſemper*, voculâ iſtâ inſertâ, quæ adſtringit & alligat ad tempora illa & annos. Credo verum eſſe. & cùm percurro eos libros & res ſub bella Macedonum aut Antiochi geſtas, ſæpè reperio talem illum numerum, etiam in equitibus ipſis. Credes tu hoc nobis, aut quæres. Ita tum igitur: at paullò pòſt, Polybij iterùm æuo reditum ad priſcum morem, & pedites vulgò alteri tanti, equites dupli ſcripti. Lubet quærere, cur equites magis dupli? Quia, opinor, latè ſocij per opida & agros ſparſi: eoque facilius habere ijs equos, & tolerare. At Romani, nec cenſu multi nimis equites tunc erant: & in vnâ vrbe haud tam commodè habebant.

Par ferè Romanis.

Lib. VIII.

Lib. XXII.

Cap. XVI.

Interdum aliter, imò ſæpè.

Parte tertiâ ſuperant.

Lib. XL.

Inuolutus Liuij locus.

Correctiunculâ euoluimus.

Equites cur plures à ſocijs.

» *Appellant alterum Dextrum, alterum Siniſtrum cornu.*] Numerum dedit, nunc diuidit. & eſt, inquit, diſtributio ſimplex, qualis legionum: faciuntque duas partes, etſi non legiones, ſed *Cornua* appellant. Ita vox Græca ſonat: an pro mente tamen Polybij reddita? itemque pro re & more? Dubito, imò non dubito. Cedò exemplum vnum, vbi *Cornu* hac ſignificatione, & peculiariter Socios notet, ego cedo. Scio & nimis memini, paſſim *Cornu dextrum* aut *ſiniſtrum* legi in acie: ſed tam de legionibus, quàm de Socijs, nec de iſtis ſeorſim. Quid ergo ego? aliam vocem Latinam ſuggero, quæ ſit in hunc ſenſum. Ea eſt, *Ala*. Dico *Alam dextram* & *ſiniſtram*, vocatas partes illas duas ſociorum: quia plurimùm, vt alæ in auibus, corpus illud legionum vtrimque tegebant. AVD. Ne calor te Lipſi auferat. & ſcin' de peditibus, non de equitibus, ſermonem hunc eſſe? LIPS. O tuam prouidentiam! abripiebar, niſi reuocaſſes. Quin ſile homo, ego de peditibus probè me ſcio loqui, & *Alas* ijs adſigno, præter vulgi ac tuam, vt video, mentem. Atqui res firma eſt: & Liuiana hæc audi. Primùm: *Dextera ala (in alas diuiſum ſocialem exercitum habebat) in primâ acie locata eſt, in ſubſidijs duæ Romanæ legiones.* Totam nar-

Cornua ſociorum.

Ala in peditibus.

Lib. XXXI.

narratiunculam vide, conſenties ſtatim de peditibus hęc palã, & altero illo cornu, ſcripta. Atqui, inquies, vt nouum refert, *diuiſum in alas exercitum habuiſſe*: fallor ergo, qui apto hoc ad morem. Imò litterula elapſa nos fallit, & omnino ſcribendum: *habebant*, numero multitudinis. Studioſè enim Liuius hoc ipſum, quod nunc ego, notat: & tũc, inquit, moris diuidi ſocios in duas Alas. Notat ideò, quia eius æuo & diu antè non iam ſocij: nec omnibus fortaſſe hoc gnarum. Iterùm: *Egregiè legiones, nec ſegniùs duæ alæ pugnabant*. Inſtructionem hîc pugnæ & ipſam totam vide, certum eſt pedites intellegi ſociales. Tertium: *Prima legio & dextra ala prælio inibant*. Et ibidem: *Primæ legioni tertia, & dextræ alæ ſiniſtra ſubijt*. Vtrobiq; cum legionibus iungit & pariat, & nihil in ijs pugnis videbit, qui hoc non videt. Sed & ſuprà in Extraordinarijs exempla quæ adduxi, faciunt iſtuc. Iam clariſſimè & ἀναντιῤῥήτως hoc euincunt, *Alares cohortes*. Quę enim iſtæ ſunt? non aliæ quàm ſociales; & quæ in duabus iſtis alis. Ecce iſta Liuij: *Sp. Nautius dux alaribus cohortibus erat*. Et ne de pauculis ſuſpicêre aut cauillêre, numerum ipſum expreſſit, qui in vtroque cornu. Nam mox ait: *D. Brutum Scæuam legatum cum legione primà, & viginti alaribus cohortibus, ire aduerſum hoſtem iubet*. Erant ibi duæ legiones, & duæ Sociorũ alæ: ergo tot cohortes. Quin ibidem etiam clarè à Legionarijs ſeiungit. Sed & in Cæſare *Alarij* hoc ſenſu. De pugnâ cum Ariouiſto: *Omnes alarios in conſpectu hoſtium pro caſtris minoribus relinquit, quòd minus multitudine legionariorum militum, pro hoſtium numero, valebat, vt ad ſpeciem alarijs vteretur*. Mens ibi & conſilium Cæſaris, non diſiungere legionarios, ſed vnà habere ad pugnam: alarios autem, id eſt auxiliares & ſocios, pro caſtris alteris *in ſpeciem*, vt loquitur, relinquere, terrendo hoſti aut diſtinendo. Reuerà enim huic manui (è Gallis plerique erant) non nimis fidebat. Iterùm in Cæſare hæc vox: *Legionibus completis duabus Varro, cohortes circiter triginta alarias addidit*. nempe auxiliares ex Hiſpanis. Idem alibi: *Crebras ſtationes diſponunt equitum, & cohortium alariarum*. Ita in Capitolino: *Albino ex familià Ceioniorum duas Cohortes alares dedi regendas*. Et iámne de pedeſtribus alis tibi perſuaſi? AVD. Non, ſed extorſiſti: cedo, credo, & cum meo bono. Nam hæc talia legebam magis anteà, quàm capiebam. LIPS. Ergo pergamus. quo? porrò diuidere pedites, quod Polybius omittit. Quare? quiáne ſimilia omnia Romanis, exceptâ tamen cohortium frequentiâ? Nam cùm detracti ſunt *octogenti quadraginta* in Extraordinarios, palàm eſt remanere in Alam non niſi *ter mille trecentos ſexaginta*. Diuide in cohortes decem: id quoque liquet, ſingulas *trecentorum triginta ſex* eſſe. Cetera igitur ſimilia. & hoc eſt quod Liuius aſſerit, in bello cum Latinis: *Eodem ordine Latini inſtruxerant aciem, nec vexilla cum vexillis tantùm, Haſtati cum Haſtatis, Principes cum Principibus, ſed Centurio quoque cum Centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat*. Neceſſum ex ijs eſt, & Manipulos, & Centurias ſiue Ordines, eadem cum Romanis habuiſſe. Nos tamen ambigimus leuiter, an Polybij æuo ſic factum. Primùm, quia ipſe tale nuſquam: ſed nec Liuius temerè (excipio libro primo, vbi *manipulos Latinorum* nominat) niſi *cohortes* ingerit ſociorum. Secundò, quia in caſtris metandis Polybius ciues quidem per manipulos diſtinguit; in ſocijs nihil tale, ſed locat ſaltem per decem corpora, velut cohortes. Tertiò, quia poſteriore etiam æuo cohortes auxiliorum legis, non manipulos, aut Haſtatorum, Principum, Triariorumq; diſtinctiones. Denique ex iſtis Polybij argumentum, quòd Extraordinarios tot decerpit. Si ita, flos ipſe & robora abierunt; qui ſunt reliqui in Triarios? Tamen haud temerè hoc decîdo, imò etiam in æquabili lance, & mediâ quod dicitur aginâ, adhuc nuto. AVD. Quieſcere te video: res de ſocijs facta? LIPS. Facta. AVD. Atqui Alæ peditum, ab illis equitum te abduxerunt, & de ijs nec verbum. LIPS. Iure ſuggeris, redeo & iam dico. Equites, cùm duplos ita ponimus, fuêre in quamque pedeſtrem alam *ſexcenti*: detractis autem Extraordinarijs, non niſi *quadringenti*. Hic quoque numerus *Ala* dictus, & ipſi illi equites *Alares*. An non confuſio in hac re? non, quia ferè *equites* addebant, aut *cohortes*: aut certè narratio indicium faciebat. De his in Salluſtio: *Ipſe Marius cum equitibus ſiniſtræ alæ eſſe*. Non niſi ſociales intellege, ſicut & Vegetius diſtinguit. *Alæ dicuntur*, inquit, *equitum, quòd ad ſimilitudinem alarum ab vtraque parte protegunt acies, quæ nunc vexillationes vocantur. Eſt & aliud genus equitum, qui Legionarij vocantur, proptereà quòd connexi ſint legioni*. Facit idem poſteà: etſi haud negem *Alam* commune nomen eſſe, & interdum de Roma-

Leuis correctio, ſed cum momento rei.

Lib. XXVII.

Alares cohortes.

Lib. X.

Cæſar explicatus. I. Gallic.

II. Ciuil.

In Clod. Alb.

Decem cohortes ſociorum.

Lib. VIII.

An & Manipuli & Ordines.

Alæ equeſtres.

Quanta fuerint.

In Iug.

Alæ propriè de equis.

Lib. II c. I. & ſeq. vide.

Romanis etiam dici, ſed (apud veteres quidem) perraró. Liuius, de Scipione qui *trecentos iuuenes florentes ætate* ad Siculorum equos tranſcripſerat: *Egregiã hanc alam equitum euaſiſſe ferunt.* Ipſi ibi viri & numerus, ſunt Romani. Sed exempla hæc, vt dixi, perrara. *Alarij* de ſocijs in Liuio: *Alarij equites, poſtquam tam memorabile facinus equitum Romanorum videre.* Diſtinguit planiſſimè. atque iterùm alibi: *C. Liuium Salinatorem, qui præerat alarijs equitibus, quàm concitatiſſimos equos immittere iubet, & legionarios equites in ſubſidijs eſſe.* Hoc ille in pugnâ quapiam L. Cornelij Conſulis, cum Gallis Boijs: in cuius principio errorem non te celo, aut veriùs culpam. Nam ſcribitur: *Siniſtra ſociorum equitum ala & Extraordinarij, in primâ acie pugnabant.* At ego aſſero *equites* ibi nullos fuiſſe, & temerè per inſcitiam inſertos. Scripſerat Liuius: *Siniſtra ſociorum ala:* & pedeſtrem intellexerat illâ partem Sciolus quiſpiam, qui Alas non niſi in equitibus norat, eos iniunxit. Malè. ni ita ſit (totam narrationem vide) numquam mihi apud te ſtet fides. Sed nec olim ſolùm *Alares* ſocij, ſed etiam poſteà Auxiliares dicti. Tacitus: *Alares Pannonij, robur equitatus.* Iterùm: *Alarios equites, & leues cohortium mittit.* Sed ſatis hęc firmauimus, porrò imus? Avd. Reprehendo, & leuiter etiam ſiſto. Quanta hæc ala fuerit, dictum à te, non doctum. Lips. Ergo ſemper teſtes? ad morem me vocas, video, qui obtinuit, non inutilis herclè, vt omnia exemplis firmentur, ſed tamen cum ambitione coniunctus ſæpè, & interim cùm tædio lectoris. Audi. Quadringenariam hanc ſocialem fuiſſe verè dixi, & Polybius euincit. Poſteà quoque tanta, ex Hirtio in elegantiſſimo libello (ita enim eſt) belli Africani: *Poſtquam equites quadringenti Iuliani vim hoſtium ſuſtinere non poterant, Cæſar alteram alam mittit, quæ ſatagentibus celeriter accurreret.* Vides *Alam* dici, quadringétos. Sed & grandiores tamen quædam fuere; vt in Liuio: *Campanorum ala, quingenti ferè equites.* In eodem alibi: *Numidarum ala equites quingenti.* Nam *milliarias* quoque in Iulio Hygino lego: & in lapide priſco: Praef. al. britannicae. miliar. Sed quamquã paullò grandiores, manſit tamen diuiſio illa in decem Turmas, ipſas quoque ſcilicet paullò pleniores. Hoc in Socijs fuiſſe, Polybij caſtrenſis metatio liquidò oſtendit. An poſteà, & ſemper? negat Hyginus, & in manuſcripto eius codice ita legi: *Ala habet turmas ſedecim, decuriones & reliqua prout numerum turmarum.* Non de noſtris & communibus eum credo loqui, & fuerint tũc maiores. Dat & Tacitus ſuſpicari: *Quattuor equitum turmas, vniuerſam Treuirorum alam cum Iulio Claſſico miſit. ex quibus pars in coloniâ Foroiulienſi retenta, duodecim equitum turmæ aduerſus hoſtem iére.* Si pro priſcâ diuiſione ſcriptum, duæ ſolæ turmæ remanſerint: ſi pro Hygini, octonæ. Sed & Turmas pręgrandes Ammianus facit, numeratque, *Duarum turmarum equites circiter ſeptingentos.* Sed aut *ſeptuagenos* corrigendum eſt, aut voce eâ latè abuſus, non nouum illi æuo.

Lib. xxix. — Lib. xl. — Lib. xxiv. — Gloſſema eiectum è Liuio. — Hiſt. III. — Annal. III. — Numerus in Alâ. — Lib. x. — Quot Turmæ in eâ. — II. Hiſt. — Lib. xviii

DIALOG. VIII.

De Centurionum numero, ordine, prærogatiuâ, de Optionibus, Primopilis, omnia accuratè.

Iam denique bonâ fide pergimus, nec te moror ſi moraris. Abſolui de *Ordine in militibus*: alter in *Ducibus* ſupereſt, vtilis atque etiam iucundus. Duces ſunt duorum generum, *Proprij* & *Communes*. Illi *qui certæ alicui & vni parti præſunt*: iſti, *qui communiter omnibus*. In illo genere *Centuriones* ſunt & *Tribuni*: in iſto, *Legati* & *Imperator*. Videamus ſingulos, & *Centuriones* primùm: de quibus ſic Polybius: Diuiſio ducum.

Ἐξ ἑκάστου δὲ τῶν προειρημένων γενῶν, πλὴν τῶν νεωτάτων, ἐξέλεξαν ταξιάρχους ἀριστίνδην δέκα. Μετὰ δὲ τούτους, ἑτέραν ἐκλογὴν ἄλλων δέκα ποιοῦνται· καὶ τούτους μὲν ἅπαντας προσηγόρευσαν ταξιάρχους. ὧν ὁ πρῶτος αἱρεθεὶς, καὶ συνεδρίου κοινωνεῖ. Προσεκλέγοντο δ' οὗτοι πάλιν αὐτοὶ τοσούτους οὐραγούς. Ἑξῆς δὲ τούτοις μετὰ τῶν ταξιάρχων διεῖλον τὰς ἡλικίας ἑκάστην εἰς δέκα μέρη, πλὴν τῶν γροσφομάχων· καὶ προσένειμαν ἑκάστῳ

Ex quoque autem dictorũ Generũ, exceptis natu minimis, eligunt Ordinũ ductores, ſecundũ virtutem, decem. Poſt iſtos alterâ electione iterùm decem: atque hos omnes appellant Ordinũ ductores. quorũ is qui primus electus eſt, etiam conſilij particeps ſit. Iſti autem rurſus eligunt totidẽ Vragos quos dicunt, ſiue Tergi duces. Poſt hæc deinde vnà cũ Ordinũ ductoribus diuidunt ætates ſingulas ſiue Genera, quamq; in decem Polyb.

μέρει τῶν ἐκλεχθέντων ἀνδρῶν, δύο ἡγεμόνας, καὶ δύο οὐραγούς. Τῶν δὲ γροσφομάχων τοὺς ἐπιβάλλοντας κατὰ τὸ πλῆθος, ἴσους ἐπὶ πάντα τὰ μέρη διένειμαν. Καὶ τὸ μὲν μέρος ἕκαστον ἐκάλεσαν καὶ τάγμα, καὶ σπεῖραν, καὶ σημαίαν· τοὺς δὲ ἡγεμόνας κεντυρίωνας, καὶ ταξιάρχους. Οὗτοι δὲ καθεκάστην σπεῖραν ἐκ τῶν καταλειπομένων ἐξέλεξαν αὐτοὶ δύο, τοὺς ἀκμαιοτάτους καὶ γενναιοτάτους ἄνδρας σημαιοφόρους. Δύο δὲ καθέκαστον τάγμα ποιοῦσιν ἡγεμόνας, εἰκότως. ἀδήλου γὰρ ὄντος καὶ τοῦ ποιῆσαι, καὶ τοῦ παθεῖν τι τὸν ἡγεμόνα, τῆς πολεμικῆς χρείας οὐκ ἐπιδεχομένης πρόφασιν, οὐδέποτε βούλονται τὴν σπεῖραν χωρὶς ἡγεμόνος εἶναι καὶ προστάτου. Παρόντων μὲν οὖν ἀμφοτέρων, ὁ μὲν πρῶτος αἱρεθεὶς ἡγεῖται τοῦ δεξιοῦ μέρους τῆς σπείρας· ὁ δὲ δεύτερος τῶν εὐωνύμων ἀνδρῶν τῆς σημαίας ἔχει τὴν ἡγεμονίαν. Μὴ παρόντων δὲ, ὁ καταλειπόμενος ἡγεῖται πάντων.

decem partes, exceptis Velitibus: & adtribuunt cuique parti ex viris iam electis duos duces, & duos Vragos. Reliquos autem Velites, vti multitudo eſt, diuidunt æquabiliter in omnes partes. Atque harum quamque appellant Ordinē & Manipulum, & Signum: ipſos autem duces, Centuriones & Ordinū ductores. Qui etiam in quemque Manipulum, ex reliquis eligunt duos, vigore corporis & animi præſtātes, Signiferos. Duos autē in quemque manipulum duces faciunt, meritò. quia cùm incertum ſit quid quiſque facere aut pati poſſit, nec res bellica excuſationē capiat, numquam volunt manipulum ſine duce eſſe. Vtroque igitur præſente, qui prior electus eſt, præeſt Dextræ parti manipuli; qui ſecundus Siniſtræ. Cùm autem alter non adeſt, is qui relinquitur præeſt omnibus.

Hæc ſunt quæ noſter doctor de numero & ordine inter ſe Centurionum, paucis benè intellecta etiam eruditiorum. Equidem in claram lucem dare enitar, tu animum & aures mihi. Ait:

» *Ex quoque dictorum generum.*] Verba ſi examinas, efficiunt, non ſolùm in quoque genere creatos Centuriones, ſed ex quoque genere. Sic vt Haſtati ex Haſtatis, & deinceps. Quod in primâ iſtâ ordinatione ſeruatum fortaſſe, aliàs ſæpè neglectum aut calcatum: cùm è genere in genus ad honeſtiores ordines, virtutis alicuius causâ, transferrent. *Centuriones primi, è ſuo quiſque genere.*

» *Exceptis natu minimis.*] Ij ſunt Velites, qui nec ſigna propria habent nec duces.

» *Eligunt*] Ipſi Tribuni, ex ſermonis contextu: ſed ſic vt Conſulum iuſſu aut permiſſu. Nam iſti profectò ordines dabant, attollebant, pro arbitratu. Apud Liuium: *Conſul deprecatus eſt Tribunos plebis, ne prohibeant ſe quem cuique ordinem aſsignari è republicâ ſit, eum aſsignare.* Attamen vſi ſub initium, & vbi tam multi aſſignandi, operâ tribunorum. Itaque & de ijs apud Liuium Sp. Liguſtinus: *Ordinem, quo me dignum iudicent Tribunimilitum, aſſignare ipſorum poteſtatis eſt.* Ibidem: Tribunimilitum *in legione primâ primum pilum ei, virtutis cauſſâ, aſſignarunt.* Nota, quòd ait ſolenniter: *virtutis cauſſâ*: in formulâ id fuit, & iam ſequitur in noſtro. *Tribuni aſſignant ordines.* Lib. XI. Lib. XL.

» *Secundùm virtutem.*] Quæ vtraque intellegenda, animi & corporis: ſed maximè iſta militaris. Lucanus de Scæuâ: *Ob virtutem dati.*

—— ibi ſanguine multo Lib. VI.
Promotus, Latiam longo gerit ordine vitem.

Significat ob ſtrenua facta multaſq; cædes promotum. *Promotum* dico, quæ frequens, & velut propria, in hac re vox eſt: eoque ſenſu Suidas: Προμώτος, προαγόμενος παρὰ Ῥωμαίοις: *Promotus, qui prouehitur & aſcendit apud Romanos.* Exempla tibi vltrò obuia. A fortibus factis igitur promotio: & hoc milites reddebat fortes. In Tacito pluſculum & ordine expreſſa, quæ hîc ſpectabant; dabo verba. *Centurionatum,* inquit, *Germanicus inde egit. Citatus ab Imperatore, nomen, ordinem, patriam, numerum ſtipendiorum, quæ ſtrenuè in prælijs feciſſet, & cui erant donaria militaria, edebat.* Priora ad notitiam viri aut honeſtatem ſpectant, poſteriora ad hanc rem propriè, & à ſtrenuè factis aut donarijs maximè promotio. De his Lucanus ſignificat: *Promoti & Promotiones. Requiſita in Centurione.* I. Annal.

—— ſummi tum munera pili
Lælius, emeritique gerens inſignia doni,
Seruati ciuis referentem præmia quercum.

Significat, inquam, hunc Lælium ciuicâ inſignem fuiſſe, & ob id quoque Primopilatu donatum. Non eſt dubium, quin iſta res

inter firmamenta fuerit militiæ Romanæ: & infractam eam, cùm hæc neglecta. Vegetius de ſuo æuo queritur, *Legionum robur in-* Lib. II. cap. III. Per gratiam dati ordines. *fractum, cùm præmia virtutis occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui conſueuerant per virtutem.* Benè Vegetius, & ita poſt Auguſtum paullatim factum. Nam & ipſi Principes inter beneficia cœ- Lib. VI. cap. XXV. perunt dare, & ab iis petebantur. Plinius de amico quodam: *Huic ego ordines impetraueram.* Capitolinus: *Per Lollianum Auitum conſularem virum ordinis ducendi dignitatem petiit.* Nec aliâ mente Iuuenalis:

Sat. XIV. —— *perlege rubras*
Maiorum leges, aut vitem poſce libello.

Quin & cenſus rationem habitam video, & Cēturiones à cenſu. quoſdam ditiores ſtatim ab initio Centuriones factos, ſine militiæ aliis rudimentis. Mihi hoc Dio Caſſius dicit, apud quē Mæ- Lib. LII. cenas ſuadet Auguſto, *recipi in Senatum quoſdam Centurionum, modò non eos qui aliquando inter gregarios meruiſſent, & corbes ac ſloreas portaſſent. id enim indignum & turpe,* ἐκ δὲ δὴ τῶν ἀπ᾽ ἀρχῆς ἑκατονταρχησάντων οὐδὲν κωλύει τοὺς ἐλλογιμωτάτους αὐτῶν μεταλαμβάνειν: *ex iis verò qui ab initio & ſemper Centuriones fuiſſent, nihil impedire prudentiſſimos eorum aſſumere.* Fa- Lib. II. Cont. I. cit huc fortè illud Portii Latronis apud Senecam: *Cenſus in caſtris ordinem promouet, cenſus in foro iudices legit.* Quid, quòd etiam aliter facti per opes? emebant: Sed hoc Orat. in Piſon. apud turpes, & cuiuſmodi Piſonem Cicero carpit: quem ait, *Centurionatus palàm vendidiſſe, ordineſque per ſeruulum aſſignaſſe.* Seruulum, non Tribunum, & interpretem nempe nundinationis.

» *Decem.*] Hæc eſt prior electio, & ita fiunt triginta.

Cauſſa iterata electionis. » *Altera electione iterùm decem.*] Adnota duplex electio: & quo fine? cur non vno labore atque operâ defuncti, & ſtatim initio legerunt *ſexaginta*? Noluerunt, & eſt hæc cauſſa. Triginta manipuli ſunt in legione, vt diximus: in quoque Centuriones duo. Vt igitur conſtaret vter ex iis prior & quodam genere dignior eſſet, duplex hæc electio facta, & in quoque ſuo manipulo prælati electi illi primi. Mox magis aperiemus. Nota & amplius, clariſſimè ex his verbis Sexaginta Centuriones. elici & aſſeri *ſexaginta* Centuriones: quos etiam Tacitus, in verbis quæ ſuprà de nu- I. Annal. mero legionum dedi: *Sexageni ſingulos, vt numerum Centurionum adæquarent.* Sed & Dionyſius vbi de Primipilo, verbis infrà reddendis. Liquidum hoc eſt, & omnis ordo ſic poſcit: vbi mentem viri docti & harum quoque rerum curioſi habent, cùm *triginta* modò ſtatuunt ex Polybii mente? valdè errant. Quid tamen inſultem?

Ἁμαρτάνει τι καὶ σοφοῦ σοφώτερος.
Et labitur ſapiente vel ſapientior:

ait quiſpiam. Illi hîc, ego alibi: maximè ille, qui minimè ſe putat.

» *Qui primus electus eſt.*] Primopilum intellegit. Ergo clarum, electionem iſtam factam primùm in Triariis, tum Principibus, tum Haſtatis: ordine ſcilicet dignitatum.

» *Etiã conſilii particeps fit.*] Pluribus eminuit Conſilium militare. iſte Primus; etiam eo, quòd more & iure ad Conſilium venit. Militare accipi liquet. in E quibus? quod primo omniũ Legati veniendi ius ha- Legatis ac Tribunis. bebant, & Tribuni. Æquabatur igitur quadã parte iſtis. Liuius de prioribus lib. IX. *Ad Conſules mæſtos, ne aduocantes quidem in conſilium, ſuâ ſponte Legati ac Tribuni veniunt.* De iſto Cęſar: *Labienus noctu Tribunis militũ pri-* VI. Gallic. *miſque ordinibus conuocatis.* Iterùm: *Ad conſi-* V. Gallic. *lium rem deferunt. L. Cotta compluresq́; Tribuni militum & primorum ordinũ Centuriones nihil temerè agendum cenſebant.* Iſtos Primopilos Et Primopilis. vtrobiq; intellegi probabile eſt, ac cum iis, primos Principes & Haſtatos. Etſi inter- Interdum & aliis Centurionibus. dum pleroſque omnes Centuriones aduocatos legã: ſed pro tempore, & arbitrio Du- I. Gallic. cis magis, quàm more. Cæſar inſtante pugnâ in Ariouiſtum: *Conuocato cõſilio, omniumq́ue ordinum ad id conſilium adhibitis Centurionibus.* Interdum & Equites admixti, dignio- Et Equitibus. res ſcilicet militum, & Centurionibus æquandi. Cato Priſcus apud Liuium, bello Lib. XXXIV. Hiſpanienſi, *Conuocari Tribunos Præfectoſque, & Equites omnes, & Cēturiones iuſſit.* Et Pręfectos inibi accipiam Sociorum, qui Tribu- Dubitatio in Liuii verbis. nis pares. Miror tamen de *omnibus equitibus*: nam duas legiones Cato habuit, ergo equites ſexcentos. Adde Centum viginti Centuriones, duodecim Tribunos, totidem Pręfectos ſociales, concio iſta non conſilium. Dubitaui legere: *Præfectoſque equitũ omnes.* Atque ii ſint Decuriones, meritò ſanè vocati, vbi omnes Centuriones. De equitibus aliquid indicaſſe Virgilius videtur:

Ductores Teucrùm primi, & dilectâ iuuentus, Lib. XI.
Conſilium ſummis regni de rebus habebant.

Vt quid enim *iuuenes* conſilio tam arduo miſcet, niſi conſideratione Romani moris (ita poëta hic amat) quo equites admiſſi? qui ferè è iuuentute.

» *Iſti autem rurſus eligunt totidem, quos Vragos dicunt.*] Qui autem *iſti*? Centuriones, vt Qui Vragi Polybio. vide-

videtur, iam lecti: illi inquam *Vragos* ſibi legunt. Sed quos? & quo Latino nomine dictos? iamdiu equidem ambigo & quæro. Si Græcanicam vocem intueor, dixerim eſſe *Agminis coactores*. Horum cùm alibi, tum in Suetonio, mentio: *Renuntiantes coactũ agmen, ſicut erant, loricatos ad diſcumbendũ adhortatus eſt.* Atque hi profectò à fine & à tergo curãt. Si tamen hos intellegit, & ſi ordinariũ hoc munus; mirum non ab hiſtoriæ aut militiæ ſcriptore dictum aut tactum. An magis eſt *Optiones* hîc accipi? quos ipſe cùm Græco verbo reddere non poſſet, ſimili notificauit? Credo hos eſſe. eò magis quòd à Centurionibus lectos dicat: & ſunt ſanè iſti ſubſidia & velut vicarij Centurionũ. In Feſto: *Optio qui nunc dicitur, anteà dicebatur Accenſus. Is adiutor dabatur Centurioni à Tribuno militum: qui ex eo tempore, quem velint, Centurionibus permiſſum eſt optare, & nomen ex facto ſortitus eſt.* Clariùs ſcribatur: *qui, ex quo tempore.* Nam hoc ſentit dicitq́; Feſtus, anteà *Accenſum* dictum, cùm Tribunus eum daret: ſed poſtquàm Centurioni optandi eligendique ius fuit, factum *Optionem*. Nonius ſimiliter: *Optiones in cohortibus, qui ſunt honeſti gradus, vt optatos, quod eſt electus.* Et Vegetius: *Optiones ab optando appellati; quòd antecedentibus ægritudine impeditis, hi tamquã adoptati eorum atque vicarij ſolent curare.* Quod aliquid etiam pro Polybij verbo. nam ſignificat ipſos Centuriones *anteceſſiſſe*, iſtos à tergo fuiſſe. Et an fortaſſe in acie ſic poſiti? opinor, etſi teſtibus haud firmem. Horum & Varroni mentio: *Optiones in turmis, Decurionum; & cohortibus, Centurionum appellati.* Item priſco lapide: BENEFICIARIVS. TRIBVNI. DEINDE. OPTIO. IN. CENTVRIA. In Procopio Latino facto: *Gezon erat quidam inter pedites, eius ordinis, quos Optios Romani appellant.* Sed & Tacitus inter officia militaria nominat, *Proculum teſſerarium ſpeculatorum, & Veturium Optionem eorumdem:* paullò alio tamen, vt videtur, ſenſu. Sed in id æuum nunc non inquiro, & aliquid ad Tacitum dixi. An iſti noſtri ſunt, quos *Succenturiones* Liuius? Ita enim bello Latino: *Centurioni primipili permiſſum erat ab Conſulibus, vt Succenturionem quem vellet legeret.* Credam; & hinc eſſe originem rei, à bello inquam Latino. occultè ab eo tactam. Nam anteà, inquit Feſtus, Tribuni dabant: nunc permiſſum, *legeret quem vellet.* Video & in Dione Caſſio ἑκατοντάρχους καὶ ὑπομείονας iungi: id eſt ad verbum, *Centuriones & Sub-minores:* quaſi dicas *Vicarios aut Procenturiones.* Ita acceperim: & notat, eos à Cæſare in Senatum etiam lectos. Simile in Tribunis & Ducibus fuit imo æuo, quorum *Vicarios* in Cæſareis ſcriptoribus ſæpè leges.

An agminis coactores. — Cap. XLIV. — An Optiones. — Qui ſint iſti. — Reſcriptus obiter Feſtus. — Lib. II. cap. VII. — IV. de L.L. — Lib. II. Vandal. — I. Hiſt. — Succenturiones. Lib. VIII. — Lib. XIII.

» *Adtribuunt cuique parti ex viris iam electis duos duces.*] Pars hîc manipulus eſt: tales in legione triginta: & in quâque duo duces ſiue Centuriones: quid ergo clarius quàm ſexaginta eos eſſe? Mentem aut oculos alibi habuerunt, qui non viderunt. Sed & ij verbis his refutantur, qui vnum *Primopilum* fuiſſe volunt tantùm: vnde enim ſexaginta erunt? vnde *cuique parti duo*? quod hîc dicitur. Liuij locus qui eos inducit, eſt: *Duo Primipili ex vtraque acie inter Triarios erant, Romanus corpore haud ſatis validus, Latinus viribus ingens, bellatorque primus.* Sed non ea ſententia, duos tantùm fuiſſe, id eſt vnum in quâque acie (id verò non poteſt. nam quattuor ibi legiones Romanæ erant) ſed duos tales, cum notis valetudinis & roboris adſcriptis.

» *Appellant Ordinem & Manipulũ & Signũ.*] Ita verti, & videtur manifeſtò Polybius de Manipulo tantùm loqui. Alij tamen malũt, *Appellant Legionem, Cohortem, & Manipulum:* nempè, inquiunt, pro variâ inter ſe partium illarum compoſitione & iuncturâ.

» *Centuriones & ordinum ductores.*] Ipſa Latina vox in Græco eſt χεντυρίωνες: ſed adſpiratè ſic ſcripta. Credo quia ſic ſolet illa ætas. Fabius: *Choronæ, Chenturiones, Præchones adhuc quibuſdam inſcriptionibus manent.* Lib. I.

» *Eligunt duos vigore animi & corporis præſtantes Signiferos.*] Ex hac ſcriptione clarum videatur, duo ſigna in quoque manipulo fuiſſe. Nec aliter è Liuio, qui in Ordine locat, id eſt dimidio manipulo, *Centurionem & Vexillariũ vnum.* Videtur & Vegetius facere: *Antiqui cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centurijs ſingula vexilla conſtituerunt.* Dat ecce ſingula ſingulis Centurijs: atqui in manipulo centuriæ duæ. Ipſe *Vexilla* dicit, ſicut & Liuius *Vexillarium*? non quia reuera vela aut panni fuerint (nummi certè aut lapides non oſtendunt) ſed quia confundũt, & cum *Signi* voce miſcẽt. Nam *Vexilla* propriè olim non niſi equitum. Hæc ita dixerim, ſed non ſine tetractatione & dubio aſſenſu. Nam profectò nimia videtur Signorũ illa pluralitas, vt fuerint in legione ſolâ, peditũ ſexaginta; equitũ dena. Nam ſingulis turmis ſigna ſua fuiſſe, non videtur ambigendum. Adde iam Socios: & valdè creſcent. Hæc igitur

Quot ſigna in manipulo. Duo videri. — Lib. VIII. — Lib. II. cap. XIII. — An ſoriũ & vnicum.

tot ſigna an non confuſioni fuerint? Accedit Varronis auctoritas,qui aliò ducit: *Manipulus,minima exercitus manus, quæ vnum ſequitur ſignum.* IV. de L.L. De vno ait,non duobus. Ipſe Polybius, Manipulum paſſim Σημαίαν, id eſt *Signum* vertit & appellat: ſed Signum, non Signa. Quid quòd vna modò legionis Aquila, & ea Primopilo commiſſa? cur non hoc exemplo in ceteris? Denique Cæſar etiam fortaſſe nos huc inclinet. qui prœlio Pharſalico *relata ad ſe* ſcribit, *centum octoginta ſigna militaria,aquilas nouem.* III. Ciuil. Atqui legiones Pompeianæ illic vndecim ſteterant: ergo ſigna manipulorum circiter *ſexcenta ſexaginta*, ex priore illâ ſententiâ: quòd minimè conuenit in numerum Iulianum. Si enim nouem aquilæ captæ: quæ ratio aut proportio, vt tantùm *centum octoginta* è reliquis? Magis autem ea, ſi vnum modò ſignum manipulis demus, & tot capta faciamus è *trecentis triginta*. Minutè hæc deduco: quid refert? non alij inquiſiuerunt, & ſemel hæc ſcire cupido eſt, non quia delectet * γλιχολογεῖν. (* Argutari.) Quid ergo aſſero? nihil firmiter, ſed propendeo vnicum vni manipulo fuiſſe. Ad Polybij & Liuij dico, duos quidem Vexillarios dari: ſed non conſequi neceſſario de duobus Vexillis. Poſſunt enim ita dari, vt alter alterius vicem obeat in defatigatione (grauia enim hæc ſigna) aut etiam in morbo. Quæ ipſa cauſſa in Centurionibus duobus à Polybio expreſſa. Ad Vegetium, parùm is mouet. Nam eius æuo manipuli veri & veteres deſierant, eorumque vicem Centuriæ iam erant. Siſtit tamen iterùm Liuius, qui diſertè tria Vexilla in tribus Ordinibus ponit, libro octauo, verbis ſuprà, vbi de Triarijs, Rorarijs, & Accenſis. Itaque hærere me fateor, nec iurgium hoc diſcingere. Quidquid ſit, illud arbitror, in poſtremo Genere, id eſt Triarijs, non niſi ſingula ſigna ſtetiſſe. Argumento ab vnâ aquilâ; tum etiam quia exiguus ille manipulus, & numero non niſi vnus ordo: atque ita Liuius olim, cùm Rorarij & Accenſi adiuncti, non niſi vnum Vexillum donat. Credo igitur manſiſſe.

» *Qui prior electus eſt, præeſt dextræ parti.*] Alio ſenſu hîc *pars*, & ſignificat *Centuriam* ſiue *Ordinem*, id eſt Manipulum dimidiatum. Valdè autem notanda hæc Polybij, ſine quibus quomodo de ordine & dignitate Centurionum expediamus? numquam ſatis certò. At nunc mihi omnia clara, & efficiam vt etiam tibi, ſi lubet attendere. AVD. Lubet? Ardeo. numquam magis hæreo, quàm cùm iſta in Hiſtorijs lego, de promotionibus ad altiores ordines, de primo Principe, octauo Haſtato, & talia. Plenè hęc ſemel tu & planè. LIPS. Faciam, ſed vereor vt tenuia intercurrant, ad quæ non erigitur vulgus. Sed hoc ſeponã, tibi canam & paucis. (Diuiſio & diſcrimen Centurionum.) Ordo Centurionum triplex, *A Numero*, *à Genere*, *à Situ*. *A Numero* eſt, qui in ipſis Manipulis aut cohortibus. (A Numero.) & vt illi atq; iſtæ non niſi Decimæ, ſic Centuriones. A primo ad hunc numerum deſcenditur, nec itur infrà. Honeſtiſſimi autẽ ſemper, quod liquet, prima, & ſic deinceps. *A Genere*, qui in ipſâ cohorte vnâ ſpectatur, (A Genere.) & honeſtior Centurionum ille qui in eo honeſtiore. Exempli cauſsâ. Sex ſunt Decimi in cohorte Decimâ: duo in Haſtatorum manipulo, duo in Principum, totidem in Triariorum: qui honeſtiſſimi? Triariorum haud dubiè, tum Principum, vltimi Haſtatorum. *A Situ* denique, (A Situ.) quod eos qui eiuſdẽ Numeri, Generis, imò Manipuli ſunt, ſpectat. Exempli gratiâ. quod diſcrimen aut prælatio inter duos *Primos pilos*, duos *Octauos Haſtatos*? iſtud, quod Polybius in verbis ad quæ commentamur promit, vt dignior ſit qui *præeſt parti ſiue ordini dextro*. Quis ille? certus, inquit, & ſine controuerſiâ ſemper, qui primus electus eſt in electione priore. Vt totum me aperiam, & diffundam vel ex ſuperuacuo, vide. Sunt duæ electiones (antè dictũ:) (Duplicis electionis effectus.) & priore eligebant Centuriones triginta: nempe in quoque Genere decem: tum iterum triginta, diuiſione eâdem. Ergo omnes qui primi, ſecundi, tertij, in tali Genere, in tali manipulo, priore electione dicti; ij præerant dextræ centuriæ, & hoc aſpectu in eodem Numero, Genere, Manipulo digniores. Hæc intellegi à te cenſeo: firmanda aut illuſtranda ſunt exemplis. eò promptiùs, quòd quædam in tenebris ſunt aut lite: obſcura dico, aut incerta. Ad Numeros & Genera ſpectant (iungi enim ferè ſolent) iſta. (Exempla priorum diſcriminũ.) Liuius de Sp. Liguſtino, in concione ad populum, quæ tota ſine hac notitiâ obtenebrat: *Virtutis cauſſâ mihi T. Quinctius Decumum ordinem Haſtatum adſignauit.* (Lib. XLII.) Fuerunt rudimenta eius militiæ, & ideò pro magno narrat, ordinem ſibi adſignatum, etſi ille vilis & imus. Cicero: *Naſennius Cretenſi bello, Metello Imperatore, octauum Principem duxit.* (Epiſt. ad Brut.) Atque obiter, in his talibus, *Princeps* aut *Haſtatus* eſt ipſe ordo. (Haſtatus pro Ordine.) Quo etiam modo Ouidius:

—— *Haſtatos inſtituitque decem:*

&

& dictionis talis plurifariàm exempla. Neſcio an hoc in Cæſare : *Q. Fulginius ex primo Haſtato legionis duodecimæ.* Quid enim aliud vult, quàm Centurionem fuiſſe (è ſequentibus apparet) in primo ordine ſeu manipulo Haſtati? Tamen nouitia & ſuſpecta locutio, non nego, vt multa in hodierno Cæſare : & an non fuit, *Q. Fulginius Centurio primi Haſtati?* malim, & puto : cauſſamque corruptioni dederit nota, quâ ſculpi & ſcribi Centuriones ſolent vulgo. Millies in lapidibus eſt, & curuatur in modum vitei flagelli. Nam vitis ſcilicet inſigne Centurionum : eoque hac formâ illum notabant. Id in x. litteram aut *ex* præpoſitiunculam tranſiſſe, non nouum. Phraſis ſanè vulgata noua, nec nunc mihi tranſmittenda. Video etiam nominari ſine notâ Numeri, cum illâ Generis tantùm. vt in Floro : *C. Minucius quartæ legionis Haſtatus.* Sed quis intellegitur ergo? κατ' ἐξοχὴν ipſe primus. Oroſius docet, qui de eâdem re & homine : *Minucius quartæ legionis primus Haſtatus.* Simile in Liuio: *T. Pedanius Princeps tertiæ legionis:* accipe primum, & ipſe antè ſic dixit. An eo ſenſu Suidas: Πρίγκιψ, ὁ ἔξαρχος τῆς τάξεως παρὰ Ῥωμαίοις : *Princeps, dux agminis apud Romanos?* an præſtat ſimpliciter interpretari de quocumque Centurione Principe? & certè eò facit. Exempla aliquot vtriuſque prioris diſcriminis habes: etiam vltimi iſta. Liuius in eâdem oratione Liguſtini : *Hic me Imperator dignum iudicauit, cui primum Haſtatum prioris centuriæ aſſignaret.* Iterùm ibidem : *Mihi primus Princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus.* Cur vtrobique hic de *priore centuriâ* tam diſertim, niſi quia honeſtior, & eſt hæc ipſa quæ Polybio *dextra?* In eandem mentem Cæſar: *Omnibus primæ cohortis Centurionibus interfectis, præter Principem priorem.* Breuius dictum, ſed æquiparat: *Princeps prior,* & *Centuriæ prioris.* Vereor vt in Liuio hîc corruptiuncula : *T. Pedanius Princeps primus Centurio.* Vtro modo vis diſtingui? *Princeps primus?* benè eſt, ſed tum *Centurionis* vox nónne vacat? An *Princeps, primus Centurio?* non potes, & falſum ſit: quia Primopilo hoc conuenit, eſſe *Centurionem primum.* In notæ fidei libro repperi: *primo Centurio:* parùm eſt, ſed tamen vacillatio dat ſuſpicari ne fuerit, *primæ* aut *prioris centuriæ.* Nam & *primæ* non malè, aſpectu ad omnes inferiores viginti. En exempla huius diſcriminis quoque habes. Sed iam ad promotiones eamus, quas tangit Cæſar ſed non explicat, in his verbis : *Erant in eâ legione fortiſſimi viri, qui iam primis ordinibus appropinquabant, T. Pulfio & L. Varenus. Ij perpetuas controuerſias inter ſe habebant, omnibuſque annis de loco ſummis ſimultatibus certabant.* Obſeruare potes diuturnas, & vt ipſe ait, *perpetuas* has contentiones de loco fuiſſe, *omnibuſque annis* repetitas. Quid ita? quia non ſaltu, ſed gradu promouebantur, & ab infimis ordinibus perueniebant lento pede ad primos. Id quî factum, quæro. An per Genera aſcendebant? exempli cauſsâ, vt à *Decimo* Haſtato ad *Nonum*, & ſic conſequenter ad *Primum?* tum retrogradi à *Decimo* Principe ad *Primum?* denique à *Decimo* pilo ad *Summum?* Hæc non opinor, nec admitto. Per cohortes & manipulos magis eſt promotionem iſtam factam: hoc modo. Erant decem cohortes; infima *Decima*, & in ea tres manipuli; in quoque horum duo Centuriones. Iſti omnes Numero pares, Genere impares : ideoque prima promotio in eodem Numero & Cohorte, à manipulo ad manipulum, ſiue à Genere ad Genus fuit: puta, à *Decimo Haſtato* ad *Decimum Principem*, ab iſto ad *Decimum Pilum.* Tum expleta eâ cohorte, Numero aſcendebant, fiebantq; Noni, mox *Octaui*, & denique *Primi.* Cùm iam illic, à *Primo Haſtato* ad *Primum Principem*; à *Primo Principe* ad *Primum pilum ibant.* Hæc cùm ratio & analogia conſideranti ita ſuadent, tum & firma auctoritas Vegetij, iſta: *Vetus conſuetudo tenuit, vt ex primo Principe legionis promoueretur Centurio primi Pili.* Si ita eſt, & non ex *ſecundo Pilo*; conuenienter profectò de toto illo ordine digeſſi. Cùm igitur Cæſar ait *ſ primis illos ordinibus appropinquaſſe:* ſignificat in *ſecundo Principe aut Pilo* fuiſſe, in cohorte inquam ſecundâ: & id certamen pluribus annis fuiſſe, quia pariter aſcendebāt, & in pari virtute adnixi præire, non præibant. Nam virtutis ſæpè hîc aſpectus, & ea eximia ad primos etiā locos ſaltu traducebat. O bona contentio! ô arcanum & vtile militiæ firmamentum! ſic in Cæſare: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, cauſsâ virtutis, in ſuperiores erant ordines huius legionis traducti, ne antè partam laudem amitterent, fortiſſimè pugnantes conciderunt.* Quod & indicat, traduci aliquando de legione in legionem ſolere. At de ſaltu promotionibus: exemplum in Sp. Liguſtino, apud Liuium : qui à *Decimo Haſtato* ad *Primum* traductus; ab iſto ad *Primum Principem*; iterùm

[Marginal notes, left:] II. Ciuil. — *Diuinatio in Cæſare.* — *Nota Centurionum.* — Lib. I. cap. XVIII. *Haſtatus, pro primo Haſtato.* — Lib. IV. c. I. — Lib. XXV. — *Exempla ad Situm.* — Lib. XXXII. — III. Ciuil. *Cæſar explicatur.* — Lib. XXV. *Liuius ambiguè corrigitur.* — *Promotio Centurionum.* V. Gallic.

[Marginal notes, right:] *Quo ordine.* — *Partitio explicatur.* — Lib. II. cap. VIII. — *Virtus rumpebat ordinem.*

rùm ab iſto ad *Primum Pilum.* Hæc omnia virtutis cauſsâ: etſi tunc militia nondum continua, nec ita ordinariæ promotiones. At Cæſaris æuo iamdiu erant: ideoque magis inſigni exemplo Scæua ille apud eum; qui cùm ſe facto probaſſet vix humanæ virtutis, & poſteris quoque ſtupendo: ſtatim hunc Imperator *ab octauis ordinibus ad primum pilũ traduxit.* (III. Ciuil.) Ita ipſe Cæſar ſcribit, nec diſtinguit quibus *octauis*, Haſtatorum, Principum, an Pilanorũ. Quid opus? inter imos ille ordo totus erat, & longè à primo: ideoque & *longum ordinem* Lucanus dixit. (Lucanus libro ſexto.) In eâdem enim re, de eodem Scæuâ:

—— *Latiam longo gerit ordine vitem:*

id eſt qui longinquus, & tardæ promotionis, procul à metâ. (Et Frontinus. Lib. IV. cap. VI.) Hoc ſenſu & Frontinus, de Veſpaſiano Principe: *Cùm adoleſcentem honeſtè natum, anguſtiarum rei familiaris cauſsâ ad longiorem ordinem deductum reſciſſet; cenſu conſtituto exauctorauit.* Laudatur humanitas eius Principis, qui cùm ordines tunc (ſuprà monui) a cenſu aſſignarentur, tenuem quendam, etſi ſtirpe honeſtum, ad infimos ordines detruſum videbat: è quibus cùm lentè debuiſſet aſcendere & emergere; liberalitate potiùs illum iuuit, & militiâ ſoluit. (Inferiores ordines. II. Ciuil.) Sunt iidem, *inferiores* aut *infimi ordines* vt Cæſari: *Q. Fulginius ex primo Haſtato legionis duodecimæ, qui ob eximiam virtutem ex inferioribus ordinibus ad eum locum peruenerat.* (Eodem libro.) Eidem: *Fabius Pelignus ex infimis ordinibus de exercitu Curionis.* (Primi ordines.) At contrà, *primi ordines* ſunt, illi in cohorte *primâ*: *Primus Haſtatus* vterque, *Primus Princeps*, *Primus Pilus.* Non aliter acceperim, quoties, *primorum ordinum Centuriones* lego. (Lib. X.) Vt in Liuio: *Legati Tribuniq́ue & primorum ordinum Centuriones approbauere.* (II. Gallic.) In Cæſare: *Legatos primorum ordinum Centuriones ad Cæſarem mittunt.* (III. Hiſt.) In Tacito: *Vrgebatur maximè ſeptima legio nuper à Galba conſcripta, occiſi ſex primorum ordinum Centuriones.* Nota & numerum: *ſex*, inquit, ergo omnes interfecti in cohorte primâ. Idem eſt, cùm *primos ordines* pro ipſis Centurionibus talium ordinum, compendio quodam dicunt. (V. Gallic.) Vti Cæſar: *Cum à Cottâ primiſque ordinibus acriter reſiſteretur.* Iterum: *Labienus Tribuniſ militum primiſque ordinibus conuocatis.* Apagete correctores. Hęc munda & bella ſunt, & Liuio quoque ſcripta: *Ipſe cum Tribunis primiſque ordinibus vadit ad contemplandos tranſitus.* (Lib. I. cap. XI.) Sed & Frontino imitata: *Imperauit Tribunis, & primis ordinibus, & centurionibus.* Vbi tamen quaſi ſeiungit à Centurionibus: ſed hoc ſenſu, quòd illi eximii ſuper alios, non gregales: & valet, *ceteriſque Centurionibus.* At enim *primum* etiam *ordinem* ſingulariè lego. (Primus ordo quis. III. Hiſt.) In Tacito: *Iuſtus Catonius primi ordinis Centurio.* (Lib. poſter.) In Velleio: *Non incruentis Centurionibus, qui etiam primi ordinis cecidere.* Et quia de vno ordine, magis eſt primorum primum capi, id eſt ipſos Primopilos. (Principes ordinum. Lib. VIII.) Qui verò *Principes ordinum*? nam & hos in Liuio obſeruo: *Tribunos principeſque ordinum nominatim ad pugnam ſecum iterandam vocare.* De Imperatore qui ſuos excitat: & puto eum iſtos cohortis primæ maximè affatum. (Lib. II.) Idem paullò aliter, *Centurionum Principes. Non iam ſenſim, vt anteà, per Centurionum Principes poſtulant.* Sunt iſti quoque primorum ordinum, & poſtulata edita probabile eſt per cuiuſque Generis primos. En peruenimus iam ad apicem, & de ipſo Primopilo magnâ & inuidendâ militari dignitate, ſeorſim aliquid dicamus. (De Primopilo dictum.) Is appellabatur variè. *Centurio primi pili*, vt in Liuio: (Lib. II.) *Populus dedicationem ædis dat M. Plætorio Centurioni primi pili.* Quæ vetuſtiſſima eius mentio in Liuio, & ſtatim à partâ libertate: vt appareat hunc ordinem, quod ad * intricata illa Liuii monuimus, vel hoc teſtimonio perpetuum Romæ fuiſſe. (* Suprà Dial. III.) Nominatur deinde crebrò. vt Velleio: (Lib. poſter.) *Primi pili Centurionem, nomine Vibullium, fuſte percuſſit.* Cæſari: (II. Gallic.) *P. Sextius Baculus primi pili Centurio.* Dicebatur & Simpliciter *Primipilus, Primopilus*, vocibus coalitis & iunctis. Cæſar: *Primipilo P. Sextio multis vulneribus confecto.* (Lib. VIII.) Liuius: *Duo Primipili in vtraque acie erant.* In lapidibus: PRIMOPILO LEG. III. & locis ſexcentis. Dicebatur & abſolutè *Primus Centurio.* (Primus Centurio. Lib. VII.) Liuius: *Primus Centurio, quem nunc Primipilum appellant.* Nihil cum aliis muta: *Primipili*, nempe Centurionem, & repetẽda in ſtruendo ea vox eſt. Idem ἡγεμὼν τοῦ τάγματος, *dux aut princeps legionis*, (Dux legionis.) aliquoties Dionyſio: & στρατοπεδάρχης τοῦ τάγματος, *Præfectus legionis*: itemq́ue Primopilatus ipſe στρατοπεδαρχία. Cur tam honeſtè? quia res ita fuit, & caput ipſe omnium Centurionum, & ductor. Dionyſius de Flauoleio Primopilo, (Lib. IX.) Ἦν δὲ ἀνὴρ δημοτικὸς, ἀλλὰ τὴν ἐπανορθουμένην δι' ἀρετὴν, καὶ τὰ πολέμια ἄλκιμος, καὶ δὴ ἅμα τοῦ τε ἑνὸς τῶν ταγμάτων τῇ λαμπροτάτῃ ἀρχῇ κεκοσμημένος, ἣ τὰς ἑξήκοντα ἑκατονταρχίας ἐπάγειν τε καὶ τὸ κελευόμενον ὑπηρετεῖν κελεύει ὁ νόμος. Τούτους Ῥωμαῖοι τοὺς ἡγεμόνας τῇ πατρίῳ γλώττῃ πριμοπίλους καλοῦσι:

Erat

Erat vir plebeius genere, ſed virtute nobilis, & bello bonus, atque ab eâ vtraque (duplicem virtutem notâ in Promotione) *ſplendidiſſimâ dignitate ornatus in vnâ legionum, cui ſexaginta centurias ſubſequi, & quod iuſſerit exſequi, lex iubet. Hos tales duces, Romani patrio ſuo ſermone, Primopilos vocant.* Ait ſequi eum *ſexaginta centurias*: id eſt omnes. Tot enim in legione: & ergo etiam in collegam ſuum, Siniſtrum Primopilum, ius aliquod habet. Nam hæc de Dextro accipienda, & ſummo: niſi tamen imperium hoc inhibuere per vices. Ait & *iuſſa eius exequi debere.* Ergóne alijs imperat? non iure profectò aut more: ſuæ dumtaxat centuriæ: ſed quia Imperatoris ſæpè mandata aut Tribunorum per illum edebantur in vulgus. Etiam in acie, in agmine, illum adſpectabant, & ad eius nutum ſiſtebant aut procedebant: ideò, quia Aquilam regebat, primum ſignum. Dionyſius hoc docuerit Lectorem intentum, de L. Siccio: Ἑτέρας δὲ πάλιν ἀγῶνος ἐνστάντος, ἐν ᾧ τόν τε στρατοπεδάρχην τοῦ τάγματος ἡμῶν συνέβη πεσεῖν, καὶ τὸν ἀετὸν ὑπὸ τοῖς πολεμίοις γενέσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀγωνισάμενος, τόν τε ἀετὸν ἀνεσωσάμην, καὶ τὸν στρατοπεδάρχην ἔσωσα. ὃς ἐμοὶ ὁ τότε βοηθείας χάριν ἀποδιδοὺς, τῆς ἡγεμονίας τοῦ τάγματος ἀφίστατό μοι, καὶ τὸν ἀετὸν ἐδίδου: *Alio iterùm prælio, in quo Præfectum legionis noſtræ contigit cadere, & aquilam venire in hoſtium poteſtatem, ego pariter pugnans & aquilam ſeruaui, & Præfectum eripui. qui gratiam mihi auxilij eius referens, ducatum legionis ceſſit, & aquilam dedit.* Hìc verti ab alijs στρατοπεδάρχην τοῦ τάγματος, *Tribunum qui caſtris & legioni præerat,* video: ſed *Primopilum* intellegi veriſſimum eſt, nec aliud, quam *Primopilatum,* ipſam στρατοπεδαρχίαν, de quâ infrà addit. Argumentum certum, quòd nihil horum in Tribunum conuenit, omnia in Primopilum. quòd *Dux legionis,* quòd *Aquilam cuſtodierit.* Nam cùm alij Centuriones ſua ſigna quiſque aſſiſterent & tuerentur, hic totius legionis aquilam: quod etiã in Vegetio clarè. *Centurio,* inquit, *Primipili non ſolùm aquilæ præerat, ſed etiam quattuor centurias in primâ acie gubernabat.* De aquilâ, benè & ad vetuſtum morem: de quattuor centurijs, ad nouitium. atque iſte noſter non niſi vni præfuit, & ſuæ. Ad eumdem morem Valerius: *Aquilarum altera vix conuelli à Primipilo potuit.* Indicat ita præfuiſſe, vt etiam ſub iter ipſe euelleret refixam, & Signifero ſuo in manum daret. Quinetiam in ipſâ acie adſiſtebat, & tuebatur. Dionyſiana illa ſuprà hoc oſtendunt, tum iſtud Taciti: *Ipſam aquilam Atilius Verus primipili Centurio, multâ cum cæde hoſtium, & ad extremum moriens ſeruauerat.* Quia igitur aquila in Primopili tutelâ, & ei velut aſſignata; inde manauit, vt Aquila pro ipſo illo munere & Primopilatu vſurparetur. A Plinio: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas.* Id verò eſt, vitis inſigne Centurionatus, & ea per tardas promotiones & adſcenſus tandem perducit ad Primopili aquilam. Et velim inibi *lætas*, quàm *lentas aquilas*: tum quia de lentis ordinibus iam dictum, tum etiam quia re lætæ ipsâ & lætificantes, ob *præmia*, vt loquitur, *opima*. Non enim dignitas ſolùm, ſed opes adiunctæ: ideoque *locupletem aquilam* hoc ſenſu, mihi quidem, Iuuenalis dicit:

Vt locupletem aquilam tibi ſexageſimus annus
Adferat. ——

Oſtendit, quod Plinius, tardum eſſe Primopilatum, & poſt gradatim ordines (ſi morem ſpectes, & niſi virtus perrumpat) decurſos: ſed tamen præmijs inſignem. Mihi, inquam, poëta & meis auribus hoc ſonat: Scholiaſtæ veteri aliter, qui de Signifero hoc accepit. Atqui nec illa tanta dignitas, nec tam in quæſtu. De iſtâ, etiam Martialis:

Grata Pudens meriti tulerit cùm præmia pili.

Quæ præmia? in pecuniâ primum, quam certam ijs definiuit Auguſtus; & quam Papinianus tetigit: *Pater filiam ex ratione commodorum primi pili trecentos aureos accipere voluit.* Ad quam & Suetonius adſpexit, cùm ſcribit Caligulam, per improbã auaritiam, *pleriſque Centurionum maturis iam, & intra pauciſſimos quàm conſummaturi eſſent dies, primos pilos ademiſſe, cauſſatum ſenium cuiuſque & imbecillitatem.* Scilicet præmia magna Primopilorum vel ex eo colligas, quòd gregarijs etiam militibus ſatis ingens ſumma definita: de quâ * alibi dictum. Pecunia igitur primùm, fortaſſe pro cenſu equeſtri: certè adiunctus is honos, & pro equite erant, qui Primopilatu functi. Martialis:

Soſpite me ſoſpes Latias reueheris ad vrbes,
Et referes pili præmia clarus eques.

Ouidius de æmulo ſuo in amore:

Ecce recens diues parto per vulnera cenſu,
Præfertur nobis ſanguine factus eques.

Rem, ait, indignam, quòd mea puella præponit mihi ſtirpe equiti, hunc noui-

Omnes centurias ducit.

Aquila præest.

Lib. 8.

Vera sententia Dionysii expressa.

Lib. II. cap. VIII.

Lib. I. c. VI.

III. Hist.

Aquila de Primopilatu.

Lib. XIV. cap. I.

Plinius explicatus.

Sat. XIV.

Item Iuuenalis.

Lib. I.

Pecunia Primopilis.

Lib. XXIV.

De adim. legat.

Cap. XXIII

* Ad I. Annal. Taciti.

Dignitas equestris.

III. Amor. eleg. VII.

tium, à militiâ factum. Itaque de eodem:

Læua manus, cui nunc ſerum malè conuenit aurum,
Scuta tulit.

Oſtendit equitem, ab inſigni & anulo aureo. Denique clariſſimè ad primum pilum hæc refert, cum indignatiunculâ:

Diſcite, qui ſapitis, non hæc quæ ſcimus inertes,
Sed trepidas acies & fera bella ſequi.
Proque bono verſu primum deducite pilum.

AVD. Interpello. & bonâ fide, an non hodie, cum poëtâ, hoc liceat? quando nullus honos artibus à quibus verus omnis honos. Nam ſine ijs quæ fama diuturna? LIPS. Omitte. — * Τί δάκρυον ἔωλον ἐγείρεις; Tale æuum eſt, & memento Καιρῷ λατρεύειν, μὴτ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισιν: *Temporibus ſeruire, nec aduerſarier Auſtris.* Deus eſt qui hæc dirigit, alibi alia excitat aut deprimit, bona, mala, vt ei viſum. Quis legem dabit? tu querelæ tuæ, ſi ſapis, & ego ſermoni huic ne euagetur. Habes de Primopilatu, eiuſque honore aut commodis: ad quæ Suidas etiam adſpexit: Πριμοπιλάριος, τὸ μεῖζον ἀξίωμα τῶν στρατιωτῶν ἔχων παρὰ Ῥωμαίοις: *Primopilarius, maximam inter milites dignitatem habens apud Romanos.* Cetera benè, ſed non in ipsâ voce, cōfundit enim *Primopilarem*, cum *Primopilo*: id eſt qui habuit dignitatem, & qui habet. Nam certū eſt Romano vſu dici Primopilares qui fuerunt, vt *Conſulares*, & tales. Tacitus circumſcribit: *P. Aelium primi pili honore perfunctum.* Sunt & in vtroque legum Codice (Iuſtiniani & Theodoſij) Primopili: ſed, ne erres, diuerſi ab iſtis. Illo æuo (ſic pleraque mutant) miniſterium magis fuit, quàm honor: & ſic dicti *qui ad paſcendos milites ſollenniter ad limitem deſtinantur.* Ita in Theodoſiano leges, & ibidem *paſtum primipili.* Facitne quod in lapide veteri: LEGIONEM. PAVIT? Sed quia olim quiddam eximium, petitum ambitioſè & repetitum. Atque adeò Tribuni ipſi, poſtquàm defuncti, capiebant. Liuius: *Additum legi, nequis vbi Tribunus militum fuiſſet, poſteà ordinum ductor eßet. id propter P. Salonium, qui alternis propè annis & Tribunus militum & primus Centurio erat, quem nunc Primi pili appellant.* Lex igitur iterare vetuit, ſed poſt Tribunatum: aliter, nihil obſtitit. Ita in Liuio *Sp. Liguſtinus, quater primum pilum duxiſſe* gloriatur: atque inibi quintùm ducit. In Valerio: *Cornelius virtutis nomine quater honore primipili ab Imperatoribus donatur.* Denique in Liuio: *Septimùm primum pilum iam Tullus ducit.* Septimùm, dico; vt iterationem tantùm, non numerum deſignet: etſi alij aliter, & volunt *ſecundum Primumpilum, Tertium,* & deinceps dici: qui totum ſcilicet ordinem non *Pilum*, ſed *Primumpilum* appellant. Alius viderit, ego me credo liquidum hoc ſatis è turbido de Centurionibus reddidiſſe: ſiquid minùs tamen depuraui, poſce. AVD. Tu verò non clarè ſolùm omnia, ſed præclarè. Quem te dicam? totum Memoriæ dolium exhauſiſſe mihi videris. LIPS. Eâ bonâ fuiſſe me, ad audientium admirationem, non nego: ſed anni & morbi hæc talia deprædantur. Tu de re, ſiquid voles, non de me. AVD. Approbè omnia, meo quidem ſenſu. Requiſiui tamen inter exempla de Triarijs, *Secundum* aut *Tertium pilum*, aut tale: nec dediſti. LIPS. Vt rem tibi dicam, non repperi, & in eâ enunciatione hæſito. Probabile tamen eſt fuiſſe, ſic vt dicis, *Primum, Secundum Pilum*, ab exemplo ordinum aliorum. Eſt quidem in Vegetio *Triarius Prior*, & vidi qui pariter vellet *Triarium ſecundum*, & *Tertium*: ô quàm vanè! Nam Vegetius (ipſum vide) longè hoc in aliam mentem: & totus hic ordo tunc alius, vt aliàs docebo.

*quid excitas lacrymam dormientem? Phocyl.

Primopilarii qui.

XII. Ann.

Alij Primopili poſteà.

Lib. VIII. Tit. IV. l. VI. & VIII.

Qui militi paſcunt.

Olim iteratus hic honos.

Lib. VII.

Lib. XLII.

Lib. VI. c. I.

Lib. VII.

DIALOG. IX.

De Tribunis militum. eorum electio. item diſcrimina, munia, inſignia.

PROXIMOS à Centurionibus Tribunos pono, quia vt illi Manipulis, ſic iſti legioni toti præfuerunt. Toti dico: nec enim certæ eius parti. Ne moueat, quod Græci χιλιάρχας, id eſt *Millenarios duces* paſſim vocant: à ſimilitudine aliquâ eſt, non à veritate. Nam quia in Macedonum Græcorumque exercitu, ſupra Centuriones Millenarij iſti erant: ideò traduxerunt ad Romanam militiam, etſi cauſſa nominis non reſpondet. Illi ipſi Chiliarchæ apud Macedonas quādo cœperint, Q. Curtius exponit. Sub Alexandro id fuit, *Singulis millibus peditum*, ait, *præfuturi erant, Chiliarchas vocabant. tunc primùm in hunc numerum copijs diſtributis. Namque anteà quingenariæ cohortes fuerant, neque fortitudinis præmia ceſſerant.* Ita lego, *ceſſerant*, non *geſſerant*, vt vulgò: quoniam adſignificat Chiliarchias iſtas dari ex virtute cœptas, anteà non factum. Diſtributio autem talis in legione Romanâ nulla fuit, ſiue Genera videas, ſiue Cohortes. Illa quattuor tantùm, iſtæ decem: at Tribuni ſex fuerunt: quomodo aptes? Sed enim legio

Tribuni cur Chiliarcha.

Iſti in Macedonum exercitu.

Lib. V.

Curtius obiter correctus.

gio poſteà ſex millia habuit. Scimus: ſed hoc manet, per millenarios numquam diſtributam. Tamen ecce & Latini Græcos imitantur, & Varro Atacinus in pulcherrimo carmine præfatur:

At nos congeries obnubit turbida rerum,
Ferratæque premunt milleno milite curæ.

Potuit aſpectus tamen eſſe ad ſex illa millia, nó nego, cùm & Tribuni ſex eſſent. Sed imperium tamen commune. & benè Horatius:

Quod mihi paruerit legio Romana Tribuno.

Tribuni vnde. IV. de L. L. in Varr.

Benè totam legionem ſibi vindicat, quia bini & bini imperabant ei per vices. Apud Latinos nomen ijs à tribu: *quòd*, vt Varro ait, *terni è tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatium olim ad exercitum mittebantur.* Quod non valet (Turnebo viſum) ternos è quaque tribu captos: non: ſed è tribus. Nam initiò hic numerus, qui vnà cum legione poſteà auxit. Creauit autem eos primò Romulus: eiuſque exemplo reges & conſules, vt opinor, donec & populus in hunc honorem ius ac ſuffragium ſibi ſumpſit. Id factum ex Liuio colligimus circa annum Vrbis *trecenteſimum nonageſimum tertium. Cùm placuiſſet*, ait Liuius, *eo anno Tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri (nam & anteà, ſicut nunc quos Ruffulos vocant, Imperatores ipſi faciebant) ſecundum in ſex locum Manlius tenuit.* Quibus verbis vltimis non ille ſenſus, quaſi duodecim tantùm Tribuni tunc creati in legiones quattuor, eorumque partem mediam populus creauerit: non aſſentior erudito Sigonio ſic cenſenti: ſed quòd è locis viginti quattuor, ſex tantùm, exigua quædam pars populo deciſa. Ipſe Liuius hoc addocet, cùm poſt annos paullò plus centum (hoc eſt, anno CCCCXLIV.) iterùm mutatum narrat, atque ait: *Duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraque ad rem militarem pertinentia. vnum, vt Tribuni ſenideni in quattuor legiones à populo crearentur, quæ anteà perquàm paucis ſuffragio populi relictis locis, Dictatorum & Conſulum ferè fuerant beneficia.* Scribit populum anteà *perquàm paucos locos* habuiſſe: non ergo dimidios, vt voluit ille. Et abſurdum etiam ſit, legionem tunc quæ ſupra quattuor mille, non niſi tres Tribunos habuiſſe: aut ſi ita, Liuium de augmento pòſt non tradidiſſe. Nam quòd idem ille hîc indicari augmentum cenſet, clarè aliud eſt: nec auctum Tribunos eunt, ſed populi loca. Itaque anteà pars quarta relicta populo, id eſt ſeni: nunc pars tertia Conſulibus, & ſenoſdenos ipſe

A populo quando primùm.

Lib. VII.

Liuij ſententia.

Lib. IX.

ſibi ſumpſit. Multos annos ita manſit, donec minùs idonei paullatim creati à populo, per ambitum & gratiam, vt ſolet. Igitur bello Perſei Macedonico, cùm id in metu, *Conſules*, ait Liuius, *ad populum ex S. C. tulerunt, ne Tribuni militum eo anno ſuffragijs crearentur, ſed Conſulum Prætorumque in ijs faciendis ius arbitriumque eſſet.* Sed non id diuturnum, populus ius repetijt, & illo ipſo bello (idem auctor) *Tribunos militum non permiſſum vt Conſules facerent, populus creauit.* Itaque variabant & alternabant, donec *Senatus decreuit* (Liuij etiam verba) *vt in octo legiones parem numerum Tribunorum Conſules & populus crearent.* Æqualis hæc partitio, & numquid in poſterum firma? crediderim. Certè vtrumque genus Polybius noſter ſuprà agnouit, cùm Tribunos in legiones diuidit *eo ordine quo à populo, ſiue ab Imperatoribus, ſunt facti.* Præmittit *à populo*: & monui illos quoque habitos digniores. Feſtus de his vtriſque: *Rufuli appellabantur Tribuni militum à Conſule facti, non à populo: de quorum iure quòd Rutilius Rufus legem tulerat, Rufuli ac pòſt Rutili ſunt appellati.* Contrà videatur verius: *Rutili, ac pòſt Rufuli.* Nam Aſconij etiam æuo Rufuli vulgò dicti. Ille in Verrino Commentario: *Tribunorum militarium duo ſunt genera. primum eorum qui Rufuli dicuntur: hi in exercitu creari ſolent. Alij ſunt Comitiati, qui Romæ comitijs deſignantur.* Itáne *in exercitu?* Atqui Romæ dilectum Conſules habebant, & ante eum Tribunos oportuit fuiſſe deſignatos. Verè hoc ex Polybio: ſed ſciendum Aſconij, imò Ciceronis æuo, aliter fuiſſe. Perpetuæ iam legiones, nec annuo dilectu vltrà opus, niſi forte in ſupplementa: ita Prætores aut Conſules, aut qui pro ijs, creabant in prouincijs ſępè. Nam & iſti in annos mutabantur. Sic à Cicerone, cùm in Ciliciâ Proconſul iam eſſet, *Scaptius Tribunatum accipit.* Ipſe ad Cæſarem in Galliam ſcribens, *Trebatio neque Tribunatum neque Præfecturam, ſed beniuolentiam petit.* Plura exempla: ſicut & iiſipſis temporibus creationis à populo, quæ ſemper honeſta. Cato per illum, vt Plutarchus in eius vitâ: *Marius item à populo petijt*; vt Salluſtius: ipſi Cæſari *primus hic Romam reuerſo per ſuffragia populi honor obtigit*, vt Tranquillus ſcripſit. A quibus creati, vides: ſed qui creati? Duplex genus, Equites & Plebeij. Plures ex Equitibus, vt in Polybio dictum. Atque ideò Cæſar, cùm *Præfectos Tribunoſque militum ad ſe miſſos*, maritimæ Gal-

Excluſus populus. Lib. XLII.

Mox admiſſus.

Lib. XLIII.

Lib. XLIV.

Duplex genus Tribunorum.

Lib. II.

Aſconius illuſtratus.

Tribuni in prouincijs facti.

Ad Att. lib. VII.

Ad Famil.

Cap. V.

Tribuni ex equite. III. Gallic.

Galliarum ciuitates in cuſtodiâ habuiſſent: mox inter cauſſas belli receſſet, *iniurias retentorum equitum Romanorum.* Equites clarè appellat. Idem alibi: *Centuriones ampliorîſque ordinis equites Rom. in tribunitium reſtituit honorem:* de his qui ab Afranio ad ſe tranſiſſent. Vbi Torrentij Antiſtitis fidus liber ſine copulâ habet, *amplioris ordinis.* Credo verius fore: *Centuriones ampliori ordini, equites R. in Trib.* vt pro conditione & genere velit quoſque promotos: Centuriones ad altiores ordines, Equites ad Tribunatū. Ita autem iſti ex Equitibus, vt etiam Senatores non rarò ſint electi: præſertim grauiore bello. Liuius: *Duo Conſulares Tribunimilitum cum eo miſſi.* Apud eumdem Senatus decernit, *creari neminem Tribunum eo anno, niſi qui magiſtratum geſſiſſet.* Scilicet vt experientiores bellorum eſſent, & æui iudicijque magis maturi. Sed id rarum: alioqui contrà, gradus hic ad Senatorium ordinem erat. Seneca hac mente: *Quàm multos ſplendidiſſimè natos, Senatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit?* de Tribunis captis aut cæſis in clade Varianâ. Sic Dionis epitome in Domitiano: Ἰούλιος Καλουάστερ κεχιλιαρχηκὼς ἐς βουλείας ἐλπίδα: *Iulius Caluaſter, qui Tribunus fuerat in ſpem Senatoriæ dignitatis.* Hoc fine Auguſtus, *Senatorum liberis protinus à virili togâ latum clauum induere permiſit, militiamque auſpicantibus non Tribunatum modò legionum, ſed & Præfecturas alarum dedit.* Atque hinc illo æuo aliud diſcrimen Tribunorum ſubortum, vt quidam *Laticlauij*, quidam *Anguſticlauij* eſſent: illi qui ex Senatu, iſti qui ex equite nati. Vbique in libris & lapidibus occurrent TRIBVNI LATICLAVII: atque eos Statius intellexit,

Quem deceat clari præſtantior ordo Tribuni.

Præſtantior ordo, eſt iſte. At de Anguſticlauio Suetonius Othone: *Interfuit huic bello Suetonius Lenis, tertiædecimæ Legionis Tribunus Anguſticlauius.* Vtrumque genus ambitioſè petitum & datum: & quò pluribus gratificari poſſent, factum Semeſtre. Cui rei origo à diuiſione munerū inter Tribunos, de quâ poſteà* dicam. Ad hanc rem Plinius: *Hunc ego rogo ſemeſtri Tribunatu ſplendidiorem & auunculo ſuo & ſibi facias.* Iuuenalis:

Ille & militiæ multis largitur honorem,
Semeſtri vatum digitos circumligat auro.

De Paride ſermo, qui gratioſus apud Domitianum tales hos Tribunatus impetrabat. Ipſe explicat:

Præfectos Pelopeia facit, Philomela Tribunos.

Et appellat ſcitè *Semeſtre aurum*, quia anulo etiam aureo Tribuni vtebantur, quod Appianus in Punicis notauit. Ita ego hunc locum interpretor. quid ego? Scholiaſtes vetus in vitâ Iuuenalis ſcribit: *Satyram non abſurdè compoſuit in Paridem Pantomimum poëtamque Claudij Neronis, eius ſemeſtribus militiolis tumentem.* Sic appellat iſtas Præfecturas & Tribunatus, à temporis ſcilicet modo. Suetonij locus eſt, in quo ego inclino verbi hoc reponere. *Equeſtres militias ita ordinauit, vt poſt Cohortem, Alam; poſt Alam, Tribunatum legionis daret.* Quid? Præfectura Cohortis, & Tribunatus, *equeſtres militiæ* ſunt? nemo dixerit. niſi fortè eo ſenſu, vt equitum tunc propria hæc promotio & militia, atque in curiam gradus. Quod haud reiecerim, & Cæſaris, Senecæ ſuprà, ſed & Taciti loca ſunt quæ eò ducant. Tamen coniecturæ etiam noſtræ ſua ratio eſt, & *Semeſtres militiæ* approbæ in hanc mentem. Reperio & *Tribunos cohortium* dici, vt in Cæſare: *Conſenſiſſe Gaditanos cum Tribunis cohortium:* an quia ſic in præſidia miſſis aut ſparſis Tribuni præerant? an mutatum aliquid poſt Polybium in numero Tribunorum? quod haud abſonum ſit, & Socijs iam admiſſis in legiones, aucti fortaſſe pro numero cohortium Tribuni. Sanè Scholiaſtes vetus illud Iuuenalis — *curam ſperare cohortis*, explicat *Tribunatum militum:* & in Plinij Epiſtolis eſt, *Tribunus cohortis ſub claſſico fuerat.* Et in ſacrâ Domini hiſtoriâ, apud Ioannem: *Cohors ergo, & Tribunus, & miniſtri.* Et in Principum actis crebrò leges, *Tribunos Maurorum, Aſſyriorum, Vocontiorum*, ſociarumque gentium: etſi illi legionum ſemper honeſtiores. Ideò in epiſtolâ Valeriani, apud Vopiſcum: *Hoſpitia eidem, vt Tribunis legionum, præbebis.* Velleius Paterculus *functum ſe Tribunatu caſtrorum* cùm ſcribit, an non hunc Tribunatum militum intellegit? ſed ideò ſic agnominat, vt à Plebeio & Vrbis diſtinguat. Niſi quis accipit de *Præfecturâ caſtrorum.* quod munus ſcimus tunc fuiſſe. Sanè *Tribunatus* vox laxâ notione vſurpari cœpta, & in variam adminiſtrationem aut præfecturam. vt *Tribunus ſtabuli, fabricæ, voluptatum*, & plura in æuo inferiore lecta tibi aut legenda. At tu Tribunos iam pernoſti, ſi Munia breuiter addam & Ornamenta. Munia ſunt Ius dicere. Liuius: *Tribunos & iura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant.* Iſidorus: *Tribuni vocati, quòd militibus ſiue plebibus*

iura

Margin notes (left column): II. Ciuil. — Diuinatiuncula in Cæſare. — Tribuni è Senatoriis. — Lib. XLII. — Ep. XLVII. — Suet. cap. XXXVIII. — Laticlauij Tribuni: — In Silu. — Cap. X. — * Lib. V. Dial. X. — Lib. IV. Epiſt. Semeſtres. — Sat. VII. — Iuuenali Iun.

Margin notes (right column): Claud. cap. XXV. — Suetonij forte correctio. — Tribuni cohortium. II. Ciuil. — Tribuni caſtrorum. — Munia & officia Tribunorum. L. XXVIII. — Lib. IX.

iura tribununt. Complectitur vtroſque, & militum, & plebis. Tertullianus alludit, dum quærit an militia Chriſtiano conueniat *etiam caligata vel inferior, cui non ſit neceſſitas immolationum, vel capitalium iudiciorum.* Oſtendit Tribunos atque iſtos altiores gradus etiam de capite cognouiſſe: quod verum eſſe in Polybij de Caſtris cognoſces. Secundò, Signum excubijs dant, Vigilias curant, munitiones, exercitia: atque ália in tempore * dicenda. Ornamenta ſunt, Anulus aureus, quo ceteros milites non fas vti. Appianus: χρυσοφοροῦσι τῶν στρατευομένων οἱ χιλίαρχοι, τῶν ἐλαττόνων σιδηροφορούντων: *Aureos ferunt anulos inter militantes Tribuni, cùm alij inferiores ferreos geſtent.* Quid ais Appiane? etiámne equites non geſtant? Atqui notiſſima hiſtoria eſt de modijs anulorum à Magone in curiâ Carthaginenſium excuſſis: quos niſi equiti etiam detraxerint, vnde ea copia? Imò verò illi geſtarunt: nec negat Appianus, cuius dictio non niſi ad pedites producenda. Equites autem pari pænè loco & dignitate cum Tribunis. Hoc diſcrimen tamẽ ſuſtulit diu pòſt Seuerus Imp. qui inter alia militibus indulſit καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς χρῆσθαι, *etiam aureis anulis vti*, Herodianus in ipſo. Fortaſſe & inſigne alterum in veſte, quam ſplendidiorem paullò geſſiſſe vero aſſimile eſt: ſicut & Centuriones ipſos. Liuius certè de Tribuno militum Decio: *Hæc omnia ſagulo gregali amictus, Centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hoſtes notarent, perluſtrauit.* In Appiano eſt, Octauianum Cæſarem *veſtes prætextas, & Senatoriam dignitatem in patriâ ſuâ cuique, obtuliſſe Tribunis & Centurionibus,* præmiorum loco. Τοῖς, inquit, λοχαγοῖς καὶ χιλιάρχοις περιπορφύρους ἐσθῆτας καὶ βουλείαν ἐν ταῖς πατρίσιν ἀξίωσιν. Sed hoc per bella ciuilia, cùm omnia immodica, & pleraque iniuſta. De more, ſub Auguſto & deinceps, tunica laticlaui fuit Tribunis, ijs qui Senatorij gradus aut ſtirpis eſſent. Nec aliud, niſi quòd poſteà *Apparitores* etiam reperio, ſed ab Alexandro Principe ſublatos. De quo Lampridius: *Apparitores nullos eſſe paſſus eſt. Tribunis aut Ducibus, niſi milites anteire noluit: iuſſitque vt ante Tribunum quattuor milites ambularent, ante Legatum decem.* Duces ibi Legati, quod ipſe explicat: & ego iamnunc tangam. Ad hos enim eo.

De Idolol. cap. XII. — * Lib. V. — Inſigne [illegible] — In Punic. — Lib. VII. — V. Ciuil.

DIALOG. X.

Sociorum Duces & Præfecti.

DEDI Proprios legioni duces, ſed in Ciues, Pediteſque tantùm: Equites & Socij ſuperſunt, quos vnâ operâ nunc abſoluam. Diuiſi per ſe, fateor: ſed quia pauca de vtriſque dicenda, tractatione coniungam. De Equitibus, tu iſtæc in Polybio lege:

Παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς ἱππεῖς εἰς ἴλας δέκα διεῖλον. Ἐξ ἑκάστης δὲ τρεῖς προκρίνουσιν ἰλάρχας. Οὗτοι δ' αὐτοὶ τρεῖς προσέλαβον οὐραγούς. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος αἱρεθεὶς, ἰλάρχης ἡγεῖται τῆς ἴλης· οἱ δὲ δύο δεκαδάρχων ἔχουσι τάξιν, καλοῦνται δὲ πάντες δεκουρίωνες. Μὴ παρόντος δὲ τοῦ πρώτου, πάλιν ὁ δεύτερος ἰλάρχου λαμβάνει τάξιν.

Equites ſimiliter in turmas diuiſerũt decem. Ex vnaquâque tres ſumunt futuros duces. Iſtiipſi tres adſumunt Vragos, ſiue Tergiductores. Qui igitur primus electus eſt, imperat toti turmæ: reliqui duo Decurionum locũ tenent, atque adeò omnes Decuriones appellãtur. Cùm primus autem non adeſt, ſecundus Præfecti turmæ locum adſumit. Polyb.

Pauca omnino hîc dicenda, & tota res clara. Ait:

» *Tres ſumunt duces.*] Sunt igitur triginta in decem Turmis: & dignũ obſeruatu eſt, quòd Turmas cum Cohortibus componunt & numero æquant: Decurias cum Manipulis. Duces igitur etiam totidem: niſi hoc diſcrimine, quòd vna turma vnum, non geminos, vt Manipulus habet. Quid autem opus geminare inter tam paucos? præſertim, cùm, vt addit, — Tot Turmæ quot cohortes: Decuriæ, quot Manipuli.

» *Iſtiipſi tres adſumunt Vragos.*] Vel hinc liquere poteſt, rectè nos de Optionibus ſuprà in Centurionibus affirmaſſe. Nam quos eâdem voce hîc vocat *Vragos*, non eſt alios accipere quàm *Optiones.* Varro: *Primi ſingularum decuriarum Decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis ſunt etiam nunc terni. Quos hi primò adminiſtros ſibi adoptabant, Optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem Tribuni faciunt.* Attende & examina. *Terni,* inquit, *Decuriones in ſingulis Turmis*: idem hic — Optiones in equitibus. — IV. de L. L.

hic Polybius. *Ij*, addit, *primò adminiſtros ſibi adoptabant. Optiones*: ſunt palàm iſti Vragi. Nam & Polybius ait, quòd ipſi ſibi eos legebant. Sed Varro hoc amplius notat, immutatum poſteà eſſe, & Tribunoſmilitum Optionatus iam iſtos dediſſe. Idque *propter ambitionem*, inquit: quia honos ſcilicet in eo & præmium. quod *M. Cato in eâ quam habuit apud equites* ſcripſit, apud Feſtum: *Maiores ſeorſum atque diuerſum pretium parauere bonis atque ſtrenuis, Decurionatus, Optionatus, Haſtas donaticas, alioſque honores.* Titulus ipſe Orationis ad equites eſt, & res tota.

Optionatus, ipſorum munus.

» *Qui primus electus eſt, imperat toti turmæ.*] An igitur alio & Præfecti nomine dictus? negat ſtatim Polybius, & omnes Decuriones ait appellatos. Etiam Vegetius: *Turmæ qui præeſt, Decurio nominatur. Vt enim centum pedites ab vno Centurione, ſic triginta duo equites ab vno Decurione ſub vno vexillo reguntur.* Vbi tamen notandum, mutatum iam in numero, nec tres ſed vnum fuiſſe, nomine tamen priſco. Nam vt illa ætas Manipulos in pedite ſuſtulit, ſic etiã Decurias in equite neglexit. Amplius ait *ſub vno vexillo.* Ergo quæque Turma vnum ſignum: non etiam quæque Decuria aut dux, vt in pedite factum. Nota, quia Polybius non dixit.

Decurio etiam Turmæ. *Lib. II. cap. XIV.*

» *Cùm primus autem non adeſt, ſecundus.*] Idem eſt, quod in Centurionibus. Sed hoc quęro & velim ſcire, an in ipſis Turmis non etiam ordo? vt alia prima fuerit, alia ſecunda, ſic deinceps? neceſſum hoc eſt. Et ſi fuit, an non inter Decuriones ipſos? vt digniſſimus ſit, qui primæ, & ſic reliquis, vt in Centurionum ſerie? id quoque opinor: non dictum tamen, quia à ſe videbatur notum.

Ordo in Turmis. *Et Decurionibus.*

» *Præfecti turmæ.*] Ne te vox fallat, non exiſtimo Latinis ſic dictum. Reddidi quod in Græco eſt, ἰλάρχης: quâ voce aliquoties hîc vtitur, & reliquos etiam duos ſic appellat. At Romani in ſuis Turmis non agnouerunt niſi Decuriones. Quid ſocij? liquidò neſcio: neque adfirmem an habuerint diuiſiones iſtas tam varias in vnâ Turmâ. Præfectos habuiſſe, hoc nunc memini legere. vt in Floro: *Frentanæ Turmæ Præfectus Obſidius.* Si tamen & Decuriones ſuos; quia Turmæ maiores, plures ſcilicet in vnâ Decuriâ. Hęc de Ciuibus. in Socijs nihil inuenio diſtinctè, præter hoc in Polybio. Tu lege:

Præfecti Turmæ. *Lib. I. cap. XVIII.*

POLYB.

Ἀθροισθέντων δὲ καὶ τῶν συμμάχων ὁμοῦ τοῖς Ῥωμαίοις, τὴν μὲν οἰκονομίαν καὶ τὸν χειρισμὸν ποιοῦνται τούτων αὐτῶν οἱ καταθεσταμένοι μὲν ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἄρχοντες, προσαγορευόμενοι δὲ πραιφέκτοι, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ὄντες.

Junctis congregatiſque ſocijs vnà cum Romanis, horum quidem ordinationem & gubernationem habent à Conſulibus conſtituti duces, qui Præfecti appellantur, duodecim numero.

» *Iunctis congregatiſque ſocijs vnà cum Romanis.*] Ijs videlicet ſocijs, qui iungi duabus legionibus & vni Conſuli debebant.

» *Horum quidem ordinationem.*] Spectat eò, vt velit diſpoſitos per cohortes, centurias, diſcretoſque eſſe nutu Præfectorum, ſicut ciues Tribunorum. Sed & ijdem minores duces, id eſt Centuriones & Turmarum Præfectos, videntur deſignaſſe.

Præfecti ordinant ſocios.

» *A Conſulibus conſtituti.*] Hoc valdè ad rem Romanam & ſecuritatem pertinet, vt arbitrio Conſulum ſint facti præcipui duces. Ideò non placet quod Laſcaris vertit, *conſtituti à ſocijs Principes*: inductus verbis, opinor, quæ * ſuprà aliter explicaui. Ego verò malo ipſos Conſules, & mecum Polybius: ad Græca appello. Hoc, vt dixi, è re contra omnem motum aut rebellionem; vt ſocijs duces Romani dederint, non altos ſcilicet, aut animorum plenos, ſuſpectos, aut parum fideliter Romanos.

A Conſulibus Præfecti. * *Lib. I. Dial. VII.*

» *Qui Præfecti appellantur.*] Paſſim leges, atque etiam Præfectos Alarũ aut cohortium, ſed qui diuerſi ab iſtis. Nam hi noſtri, vt numero, ſic iure & poteſtate Tribunis pares, & qui eadem omnia in Socios vſurpabant, quæ iſti in ciues. Ipſos Præfectos cohortium puto inferioris æui eſſe, cùm ſocijs in ciues receptis Auxilia inſtituta. De Alis ambigo, an olim habuerint: ſub Auguſto quidem. de quo Suetonius: *Militiam auſpicantibus non Tribunatum modò legionum, ſed & Præfecturas Alarum dedit, ac nequis expers caſtrorum eſſet, binos plerumque Laticlauios præpoſuit ſingulis Alis.*

Varij Præfecti. *Cap. XXXVIII.*

DIALOG. XI.

De Legatis, qui Imperatoribus attributi.

COMMVNES nunc duces profero, qui non huic aut illi parti, ſed omnibus copijs præfecti. Talium duo genera, Legati & Imperatores. De Legatis, vetus eſt: etſi non tam ad imperandum primò inſtituti aut miſſi, quàm ad conſulendum. Miſſi dico.

Legati vnde dicti.

quia

Cauſſa & institutio. quia hinc videtur ipſum nomen, quòd Senatus quoſdam è primoribus in caſtra & ad Ducem legabat, militiæ gnaros, quorum operâ & conſilio vteretur. Dionyſius largiter explicat de L. Siccio, quem Decemuiri ex vrbe hoc prætextu & titulo miſerunt in caſtra, fraude illîc, vt putabant, tollendum. Lib. xi. Dederunt autem ei, vt inquit, ἐξουσίαν πρεσβευτικὴν, *poteſtatem Legati.* tum ſubiungit: Ἔστι δὴ πάντων τιμιώτατόν τε καὶ ἱερώτατον ὁ πρεσβευτὴς παρὰ Ῥωμαίοις, ἐξουσίαν μὲν ἄρχοντος ἔχων καὶ δύναμιν, ἀσυλίαν δὲ καὶ σεβασμὸν ἱερέως: *Eſt autem omnium res honoratiſſima & ſacerrima apud Romanos, Legatus. vim quidem ac poteſtatem Imperatoris habens, ſanctitudinem verò & venerationem ſacerdotis.* Vides nomen explicari: quod etiam Græci veteres ita ſeruant. Dionyſius hic πρεσβευτάς: Polybius ante eum ſemper, & cum additione interdum πρεσβευτὰς καὶ συμβούλους, *Legatos & Conſiliarios*, muneri ſcilicet eorum explicando. Vetus ea res. Iam olim in re Romanâ fuerunt, & quidem ſupra Tribunos. Lib. ii. Liuius: *Concurrunt ad eum* (Appium Conſulem) *Legati Tribunique monentes*. Lib. iv. Idem: *Dictator Mamercus Æmilius Legatos ſe ſequi iuſſit Quinctium Capitolinum & Fabium Vibulanum.* Qui elegerint? Vbi de ratione conſtituendi etiam notes, & videntur ipſi Duces elegiſſe. Consules ipſi. Hîc de Dictatore, de Conſulibus Salluſtius: *Calpurnius Conſul, parato exercitu, legat ſibi homines nobiles.* In Iug. Cicero ad Atticum: *Dolabella me ſibi legauit.* & alibi exempla. Imò verò proprium hoc Conſulum fuiſſe dixeris, & eos Prætoribus quoque Legatos nominaſſe. Περὶ πρεσβ. CXLI. Polybij verba eò ducunt, in Fragmento belli Hiſpanienſis. vbi narrat *tantum fuiſſe eius terrorem, ob ferociam gentis & diſcrimina,* ὥστε μήτε χιλιάρχους προσπορεύεσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν τοὺς ἱκανούς, μήτε τοὺς εἰσφερομένους ὑπὸ τῶν ὑπάτων πρεσβευτὰς ὑπακούειν, ὡς ἔδει πορεύεσθαι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ: *Vt nec Tribuni ſatis multi prodirent ad magiſtratum capiendum, neque nominati à Conſulibus Legati obedirent, quos oportebat cum Prætore ire.* Sed ſcito aut conſenſu Patrum. Quod tamen ita verum cenſeo, vt conſilium conſenſuſque interuenerit Patrum. Lib. xliv. Liuius: *Senatus Cn. Seruilio Conſuli negotium dedit, vt is in Macedoniam quos L. Æmilio videretur, legaret.* Et Cicero in Vatinium, hoc maximè ei obijcit, quòd morem hunc violarit. *Audire de te cupio, quo tandem S. C. legatus ſis. Ne hoc quidem Senatui relinquebas, quod nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate legerentur?* Etſi reuerà alij quoque neglexerunt, & idem Cicero in Sextianâ: *Quos Legatos non modò nullo S. C. ſed etiam repugnante Senatu, tute tibi legaſti.* Magna autem hæc dignitas, vt Dionyſius expoſuit: & munus eorum conſulere, adminiſtrare, præeſſe, & vno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Legatorum munia. Varro: *Legati qui publicè lecti* (nota *publicè*: ergo à Patribus.) *quorum operâ conſilioque vterentur peregrè magiſtratus, quíve nuncij Senatus ac populi eſſent.* Eoſdem Cicero appellauit, *nuncios pacis ac belli; curatores, interpretes, bellici conſilij auctores, miniſtros muneris prouincialis.* In Vatin. Larga ergo poteſtas, ſed tamen Imperatori deuincta, eique obnoxia. Potestas restricta. Cæſar: *Aliæ ſunt Legati partes atque Imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum; alter liberè ad ſummam rerum conſulere debet.* iii. Ciuil. Atque eâ re idem alibi ſcripſit, *Fiduciariam operam obtinere Legatum:* ii. Ciuil. ſcilicet quòd reuocetur, cùm vult is qui dedit; propriam, & à ſe non habet. Inter hunc imperant. Cùm tamen habet, imperat, & imperij inſignia etiam ſumit. Cum insignibus. Liuius de Pleminio Scipionis Legato: Lib. xxix. *Sum reſpectu non maieſtatis modò, ſed etiam humanitatis, in Legatum impetum, lictoribus priùs indignum in modum mulctatis, faciunt.* Vides lictores habuiſſe. Et Cicero de Verre Legato Dolabellæ Proconſulis: *In Achaiam ſumptu publico & legationis nomine, cum imperio & ſecuribus miſſus eſt.* Quod tamen obtinuiſſe modò cenſeo, cùm abſens Conſul aut Proconſul, atque ipſe ſuſtineret eius vicem. Quot Legati. De numero eorum, parùm certum eſt. plures paucioreſque fuerunt. vt Senatui viſum, & vt bellum aut res poſcebat. Plerumque tamen pro numero legionum adtributi. Singuli fere singulis legionibus. atque ita Polybius mox in re caſtrenſi, *duos* eos agnoſcit in legionibus binis; & ferè ſic obſeruabis. Sub Principibus quidem duo genera Legatorum facta: *Conſularis* & *Prætorij*. Duplices sub Imperatoribus. Quorum ille toti exercitui præeſſet; iſti legionibus ſingulis: idq; Auguſti inuento. Quaſi enim vnus ille iam Imperator eſſet, rem adminiſtrabat per legatos: nec aliter dicebantur: eoque nec triumphi ius habebant, cùm omnia gererent auſpicijs alienis. In Tacito atque illis ſcriptoribus hoc perpetuum: in quibus crebrò legas *legatos Conſulares*, aut compendio *Conſulares*: itemque *Legatos prætorios*, ſiue *Legionum*. A Dione tota res explicata oratione Mæcenatis, & alibi. Lib. lii. & liii. vocatque hos poſteriores ὑποστρατήγους καὶ ὑπάρχους, *Sub-prætores aut Sub-præfectos*: qui ipſi poſteà *Duces* Latinis dicti. Duces pro Legatis. Apud Suidam aliquis

aliquis ſcriptor: Ἐρρύσατο τὴν πόλιν ἔνδον ἐξεταζόμενος Φορτουνίων ὑποστράτηγος τῶν ἐπὶ τῆς Μυσίας, οὓς δοῦκας καλοῦσι: *Liberauit vrbem intus quæſitus Fortunio, Legatus copiarum Myſiæ, quos Duces appellant.*

DIALOG. XII.

De Imperatore ipſo, Ductu & Auſpicijs. Lictores, Paludamenta, Equi eius.

Imperator.

AT ſupremus & communiſſimus, vt ſic dicam, ducum, ipſe Imperator, à quo ciues, ſocij, equites, pedites; deniq; omnes & omnia pendent. Ille eſt qui non ductum ſolùm, ſed auſpicia etiã habet.

Ductus & Auſpicia.

Diſtincta enim iſta, & Suetonius benè de Auguſto:

Cap. xxi.

Domuit autem partim ductu, partim auſpicijs ſuis. Ductu, cùm ipſe interfuit: auſpicijs, cum illo mandante alius, & fortunam ac deos ſuos (loquamur cum priſcis) commodante. Horatius pulchrè ad Auguſtum, de priuignis:

Lib. iv. Od. xiv.

Te copias, te conſilium, & tuos
Præbente diuos.

Significat ipſos duxiſſe, hunc direxiſſe & iuſſiſſe. Idem Ouidius clarè de Tiberio, ad eumdem Auguſtum:

Lib. ii. Triſt.

Per quem bella geris, cuius nunc corpore pugnas,
Auſpicium cui das grande deoſque tuos.

Sed & Curtius hoc loquendi genus ad res Græcanicas tranſtulit, & ſic apud eum Alexander:

Lib. vi.

Quorum alia ductu meo, alia imperio auſpicioque perdomui. Sumptum autem à more veteri, quo omnia geſta auſpicatò, & præſertim in bellis.

Veterum hic religio.

I. De Diuinat.

Cicero: *Rem bellicam maiores noſtri adminiſtrari, niſi auſpicatò, noluerunt.* Et Liuius prœlio Allienſi, vt nouum, & triſte prodigium habet: quòd *nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem.* Denique ſæpè apud eum alioſque mentio, *Conſules auſpicio operam dediſſe.*

Augurale.

Nec aliâ fini in caſtris ipſum *Augurale,* & iuxta Prætorium ſitum. Hæc olim ita, & ſeriò ſeruata, poſteà non niſi imago & nomen manſit.

II. De Nat. Deor.

Poſteà hæc imaginaria.

Cicero: *Veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantùm retenta. itaq; maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur.* Quid verò mirum, cùm pleraque iam à Proconſulibus aut Proprætoribus adminiſtrarentur, quibus ea nulla?

II. De Diuinat.

Idem Orator: *Quàm multi anni ſunt, cùm bella à Proprætoribus & Proconſulibus adminiſtrantur, qui auſpicia non habent?*

Soli magiſtratus auſpicia habent.

Cauſſa, quia ſoli magiſtratus auſpicia habebant, atque ea *domo, Latinis ferijs actis, ſacrificio in monte perfecto, votis ritè nuncupatis, ſecum ferebant, nec priuatum auſpicia ſequebantur.* Hoc ita Liuius de Flaminio, qui ante initum Conſulatum, malo nouoque exemplo, vrbe abierat.

Lib. xxii.

Etſi tamen res neglecta, nomen manſit: & P. Scipio quoque ea ſibi vindicat, qui ſine vllo magiſtratu, Proconſule in Hiſpaniá miſſus. Ita enim ad ſeditioſos milites:

Lib. xxviii.

Qui mihi nec hodie quidem ſcire videmini quò amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia ſub quibus militatis, auſi ſitis.

Dilatatio vocis.

III. Ann.

Atq; adeò *Auſpiciũ* ſimpliciter pro *imperio.* vt apud Tacitum: *Druſus vrbe egreſſus, repetendis auſpicijs, mox ouans introijt.* Reſumpſiſſe imperium Procõſulare ſignificat, quod ingreſſu amiſerat: nec ipſa auſpicia fas capere extra vrbem. Summus igitur Dux, cui auſpicium ſiue imperium: eiuſque inſignia lictores cum faſcibus, atque ij paludati.

Inſignia Imperatoris.

Lictores paludati.

Ita enim ad bellum egredi ſolent. Silius de Varrone Conſule:

Lib. ix.

Iſque vt Varronem procul inter prœlia vidit,
Et iuxta ſagulo circumuolitare rubenti
Lictorem, Noſco pompã atque inſignia, noſco:
Flaminius modò talis, ait.

Paludamentum ducis.

Lictorem facit in rubenti ſagulo ire, id eſt paludamento. Quin ipſe Dux talis. Liuius iam olim de Fabio ad Cremeram ituro:

Lib. iii.

Conſul paludatus egrediens, in veſtibulo omnem gentem ſuam videt. Varro:

Lib. vi. de L. L.

Paludamenta ſunt ornamenta & inſignia militaria. Ideò ad bellum cùm exit Imperator, & lictores mutant veſtem, & ſigna incinuerunt, paludatus dicitur proficiſci: quæ propterea quòd conſpiciuntur qui ea habent, ac fiunt palàm, paludamenta dicta. Obſerua inibi ritum (neſcio an alibi lectum) quòd etiam tubæ tunc incinuerunt, & ad eas facta profectio.

Ad tubam exibat.

In Abolla.

Niſi fortaſſis huc referendum eiuſdem Varronis Fragmentum in Nonio: *Toga tracta eſt, & abolla data eſt ad turbam, vbi ferá militiá in munera belli vt præſtarem.* Legerem, *ad tubam,* pro hoc ritu; & mox *vrbi ferá:* eò pronior, quòd Nonius inibi explicat *Abollam, veſtem militarem.* Diceret igitur Varro, aut quicumque ille apud Varronem, togam ſibi extractam, & paludamentum datum, incinente tubâ. Tale in Salluſtio: *Togam paludamento mutauit.* Et exempla plurima de hiſce paludatis: cur obuia ingeram? nec temporis huius eſt, nec mei moris.

Seneca ſua lectio aſſerta.

Vnum Senecæ non tranſeo, quem & viri docti ereptum nobis iuêre aut inuerſum. Scripſerat ille, in deteſtationem publicarum cædium:

Epiſt. xcv.

Ex Senatuſconſultis plebiſque ſcitis ſcelera exercentur, & publicè iubentur vetita priuatim. Quæ commiſſa

capite

capite luerent, eadem quia paludati fecère laudamus. Nihil clarius ad hunc ritum. At quidam immutarant, *palàm fecere.* quos ſecutum te M. Antoni nollem, qui Senecam iudicio tuo reformaſti nuper. &(liberè dicam) ſæpè tuo. Libris & membranarum fidei plus aliquid datum oportuit. Quid autem propriè *Paludamentum?* Varro dixit, *inſignia & ornamenta militaria.* Militaria inquam, ne ſolorum Imperatorum cenſeas. Itaque & in Lucilij verſu legas:

Paludamentum, ſagum eſt. Vulgarium etiam militum.

Ponè paludatus ſtabat rorarius velox.

In Saliæ. Lib. I.

Nempe ſagulo militari amictus. & *Saliæ paludatæ* in Feſto, ſic ornatæ. Liuius de Curiatio è trigeminis cæſo: *Cognito ſuper humero fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat.* Sagum eſt: & ſuprà Silius *Sagula* lictoribus dat, *paludatis.* Item Cicero: *Togulæ lictoribus ad portam præſtò fuerant, quibus illi acceptis ſagula reiecerunt.* In ipſo Imperatore *Sagū* aut *chlamydem* ſcriptores vtriuſque linguæ paſſim appellāt. Scholiaſtes Iuuenalis, in illud:

In Piſon.

Chlamys dicitur.

Sat. VI.

Cumque paludatis ducibus:] *Euntibus ad militiam*, inquit, *chlamydatis ſcilicet.* Plinius Agrippinā Claudij, in emiſſione lacus Fucini præſidentem, *paludamento auro textili* induit: Tacitus in eapſe re, *chlamyde auratâ.* Plutarchus & Dio χλαμύδα στρατηγικὴν vel στρατιωτικὴν non ſemel vertunt: id eſt, *chlamydem Imperatoriam*, vel *militarem.* Quę eius forma? lapides dant, & mox effigiabo: ſed & Strabo indicat, cùm ſcribit χλαμυδοειδὲς εἶναι σχῆμα τῆς γῆς τῆς οἰκουμένης: *Chlamydis figura terram habitatam eſſe*, id eſt, vt addit, extremis longitudinis vtrimque anguſtis, latioribus imis. Talis facies: at color in Imperatorio eximius, & quidem è cocco. Plinius: *Coccum imperatorijs dicatum paludamentis.* Et Silius:

Lib. XII.

Forma paludamenti. Lib. I.

Coccum ei proprium.

At contrà ardenti radiabat Scipio cocco.

Iſidorus: *Paludamentum pallium fuit Imperatorium, cocco, purpurâ, & auro diſtinctum.* Non credimus illi de auro, pro veteri quidem more: atque hoc reſeruatum triumphis. Ab hoc colore *Puniceum* dixerunt, ſiue *Punicum*, vt Horatius:

In Epod. Horatius explicatus.

Terrâ marique victus hoſtis Punico
Lugubre mutauit ſagum.

De M. Antonio Imp. qui victus ab Auguſto ad priuatum & triſtem ſe habitum dedit. Græci φοινικίδα crebrò. Plutarchus de Craſſo pugnaturo in Parthos: Λέγεται δὲ ἡμέρας ἐκείνης οὐχ ὥσπερ ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων στρατηγοῖς, ἐν φοινικίδι ἐλθεῖν, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλανι: *Dicitur autem eo die, non vt mos eſt Romanorum Imperatoribus, in puniceâ veſte progreſſus, ſed atrâ.*

Idem de eodem Valerius: *Ducturus erat à carris aduerſus Parthos. ei pullum traditum eſt paludamentū, cùm in prælium exeuntibus album aut purpureum dari ſoleat.* Atque habent hoc vterque inter triſtia omina. Sed quod de *albo* etiam eſt in Valerio, nouum eſt: ſed verum. Nam etſi puniceo creberrimè, tamen & illo interdum vſi. Hirtius de Scipione Imp. in Africâ: *Cùm ſagulo purpureo ante aduentū regis vti ſolitus eſſet; dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem veſtitu vti atque ipſe vteretur. Itaque factum eſt illicò, vti Scipio ſeſe ad album veſtitum transferret.* At de altero colore teſtimonia magis firmant. In Silio:

Lib. I. cap. VI.

Album etiam paludamentum.

Bello Afric.

——— *humeroque refulget*
Sanguinei patrium ſaguli decus.

Lib. III.

De Sempronio Conſule. Dio Caſſius alibi de Cæſare, quem Alexandrini natantem ex paludamento nouerant, ἁλουργῆ ἱμάτια, *purpureas veſtes* dixit. & alibi de Vibio Panſâ exituro in Antonium, *hominem qui puniceam ei veſtem adferebat, prolapſum in effuſo ſanguine cecidiſſe, & veſtem maculaſſe.* Id quoque inter triſtia omina. & quod de ſanguine ait, ſcito ſacrificiorum fuiſſe, quia inter vota & immolationes exibant, & tunc veſtem hanc capiebant. Cicero in Verrem: *Cùm paludatus exiſſet, votaque pro imperio ſuo, communique populi Romani nuncupaſſet.* Liuius: *P. Sulpicius ſecundùm vota in Capitolio nuncupata, paludatus cùm lictoribus ab vrbe profectus.* Quæ profectio etiam celebris eſſe ſolet frequentiâ deducentiū proſequentiumque. Idem Liuius: *P. Licinius Conſul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe eſt profectus. Semper quidem ea res cum magnâ dignitate ac maieſtate geritur, præcipuè tamen conuertit oculos animoſque, cùm ad magnum nobilemque aut virtute aut fortunâ hoſtem euntem Conſulem proſequuntur. Contrahit enim non officij modò cura, ſed etiam ſtudiū ſpectaculi, vt videant ducem ſuum, cuius imperio conſilioque ſummam remp. tuendam permiſerunt.* Tangit hunc morem Cicero in Gabinium & Piſonem: *An cùm proficiſcebamini in prouincias paludati, Conſules vos quiſquam putauit? Itaque, credo; ſi minus frequentiâ ſuâ veſtrum egreſſum ornando atque celebrando, at ominibus ſaltem bonis, vt Conſules, non triſtiſſimis, vt hoſtes aut proditores, proſequebantur.* Atque hæc paludamenta ſiue inſignia lictorum, & ipſius Imperatoris, fuerunt: addo & in equis eius tale aliquid vſurpatum. Tacitus: *Turbatus equus, qui conſularia inſignia geſtabat, retrò euaſit.* Quòd ille inter omina aduerſa refert Cæſennio Pæto facta,

Lib. XLII.

Lib. XLVI.

Vota & ſacra Imp. exeunte.

Lib. XXXI.

Deductio eorum.

Lib. XXII.

Orat. in Piſon.

Equi Imperatorij.

Lib. XV.

ſta, expedienti in Parthos. Nec alium ſanè equum intellegit, quàm Imperatorium, quem vnum pluréſve inſignibus iſtis ornabant. Plutarchus de Craſſo, item in Parthos: Ἵππος δὲ τῶν στρατηγικῶν ἐπιφανῶς κεκοσμημένος, βίᾳ συναρπάσας τὸν ἡνίοχον εἰς τὸ ῥεῖθρον, ὑποβρύχιος ἠφανίσθη: *Equus vnus ex Imperatorijs, ſplendidè ornatus, per vim abſtracto rectore in ipſum flumen, ſtatim demerſus diſparuit.* Nec ſcio an ad hunc ipſum hoc Cæſaris non referam: *Pompeius iam cùm intra vallem noſtri verſarentur, equum nactus, detractis inſignibus Imperatorijs, decumanâ portâ ſe ex caſtris eiecit.* Ambiguum enim eſt, vtrùm ſibi detraxerit inſignia, an equo, an potiùs vtrique. Et quæ hæc inſignia? phaleræ & aurum, fortaſſe & coccineum ſtratum. Priora de eodem Pompeio lego, bello in Sertorium, cùm in manus pænè hoſtium veniſſe Plutarchus narrat: niſi quod equum eius diripuerunt, χρυσῷ κεκοσμημένον καὶ φαλάρων ἀνάπλεων: *auro ornatum & faleris plenum.* Sed & Iulius Obſequens prodigium triſte Vibio Panſæ factum ſcribit, quòd *equus faleratus in ipſius conſpectu feſtinans concidit.* Denique hunc talem inter imperij inſignia Dionyſius ponit, de L. Quinctio Dictatore ad aratrum capto: Ἵππους τε αὐτῷ φαλάροις κεκοσμημένους διαπρεπέσι προσῆγον, καὶ πελέκεις ἅμα ταῖς ῥάβδοις, ἐσθῆτάς τε ἁλουργεῖς, καὶ τὰ ἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς: *Equos ipſi phaleris decoris ornatos admouerunt, & ſecures cum faſcibus, veſteſque purpuratas; & alia imperij inſignia.* Ac vidi in columnâ illâ Traiani, cùm in Italiâ eſſem, hos tales exſtare ſculptos, & haud longè Principem à Stratoribus duci. An non apud Græcos ſimile? De Alexandro quidem Curtius ſcripſit, Taxili inter alia dona miſiſſe *triginta equos ex ſuis, cum iiſdem inſignibus, quis aſſueuerant cùm ipſum veherent.*

III. Ciuil.

Phaleræ in eo.

Et coccum.

Lib. x.

In regibus tale aliquid.

Lib. VIII.

Et iam decurri ſecundum hoc velut ſpatium *Ordinis*, in meo miſſu: feſſus ſum, & interiungam. AVD. Non licebit etiam de *Armis?* LIPS. Non nunc, fruſtrà reuocas. Sol tua vota non audijt, inclinauit. & is cum Homero nos monet,

Ὥρη μὲν πολέων μύθων, ὥρη δὲ καὶ ὕπνου:
Tempus ſermonis varij, tempus quoque ſomni.

Abi, cras redi. Quid etiam hæres? AVD. Saltem, quod in primo ſermone, da ſummulam. LIPS. Benè mones, cape.

TABV-

TABVLA ORDINIS IN MILITIBVS.

MILITES DVPLICES ſunt:

- CIVES, quæ Legio dicitur: & habet
  - EQVITES trecentos, vnius omnes generis: diuiſos in turmas decem: & has hominum triginta.
  - PEDITES quater mille ducentos. Atque hi ſunt quatuor generum,
    - VELITES, mille ducenti: diuiſi æqualiter per reliqua genera & manipulos, in quoque horũ quadraginta.
    - HASTATI, totidem. diuiſi in decem manipulos, ſingulos hominum CXX. Manipulus Ordines ſiue Centurias duas habet, hominum LX.
    - PRINCIPES, numero & diuiſione pari.
    - TRIARII, numero dimidiato, id eſt ſexcenti. Diuiſio eadem, Manipuli & Ordines dimidiati.
    - Iſti omnes rurſus, iuncti diuidũtur in Cohortes decem, quæq; habet tres Manipulos: Haſtatorũ, Principum, Triariorum ſingulos: & Velites Manipulis ſuis adiũctos. Ergo ſunt hominum quadringentorũ viginti.
- SOCII, quæ Ala dicitur, aut Cornu: & habet
  - EQVITES numero duplo, id eſt ſexcẽtos. diuiduntur in
    - EXTRAORDINARIOS, qui ſunt ducenti: ex his vna Turma, id eſt, quadraginta ABLECTI.
    - ALARES, qui ſunt quadringenti. Diuiduntur in decem Turmas, ſingulas hominum XL. Nota, Sociales Turmas decuriâ excedere Ciuiles.
  - PEDITES, quater mille ducentos, vt plurimùm. Sunt duo genera.
    - EXTRAORDINARII, numero octingenti & quadraginta. Sunt Cohortes duæ hominum trecentorum trigintaſex: & vna dimidiata, hominum centum ſexagintaocto in ABLECTOS.
    - ALARES, numero ter mille trecenti ſexaginta. Diuiduntur vel in Manipulos fortaſſe & Genera, ritu Ciuium; vel dumtaxat in Centurias & Cohortes. Cohortes ſingulæ erunt, trecentorum trigintaſex; minores quàm Ciuiles.

TABVLA ORDINIS IN DVCIBVS.

DVCES ſunt duplices:

- PROPRII, vt ſunt
  - CENTVRIONES, in Manipulis. Ordo & diuiſio eorum per Genera, Velitibus exceptis. Sunt
    - HASTATORVM, decem paria. duo primi, duo ſecundi, vſque ad Decimum: & pro numero, ordo eſt dignitatum. Honeſtior in eodem pari, ille qui priori Centuriæ præeſt, ſiue dextræ.
    - PRINCIPVM, numero & ordine iiſdem.
    - TRIARIORVM, numero & ordine iiſdem, niſi quòd hic Primopilus, caput & dux Legionis. is Primus Centurio dicitur, & Aquilæ præeſt. Sunt ergo in vniuerſum Centuriones ſexaginta, & totidem Succenturiones; ſiue Optiones.
  - Quod ad EQVITES ciuium aut ſociorum, per Turmas ſingulas habent tres Decuriones. Sunt ergo Decuriones in Alâ triginta, & totidem Optiones.
  - TRIBVNI, in vnaquâque Legione, ſunt numero ſeni, & totidem Præfecti in quâque Alâ ſociali ſiue Cornu.
- COMMVNES, vt ſunt
  - LEGATI, conſilij cauſsâ adiuncti, & auxilij ad imperandum. Sunt ferè bini apud Polybium, aliàs plures, & mox pro numero legionum.
  - IMPERATOR ſummus, cui ius in omnes.

IVSTI LIPSI
DE MILITIA ROMANA
LIBER TERTIVS.

DIALOGISMVS I.

Ad Arma ventum. De Velitibus prædictum, eorumque origine. tum Haſtis eorum, Parmâ, Galeâ.

DIE tertio cōuenimus, & ſtatim à cibo. Ego orſus ſum, Benè maturè te ſiſtis, nec es è fœmineâ ſtirpe. AVD. Quid iam? LIPS. Nam eas è morâ natas, dixit Plautus: at tu videris potiùs è Metellis. AVD. Iterùm hæreo. LIPS. Quia enim *Celeris* cognomentum ſcis adhæſiſſe iſtis. AVD. Velim tibi, & ſtatim venias quò te voco! LIPS. Quò iſtuc? AVD. Rogas? ad Circum noſtrum, ad peragendos Martiales illos ludos. LIPS. Hodie adfatim talium, nec aliud crebrius in hoc mundi theatro. Galliam triplicem vide! ardet, imò extinguitur per peſſima bella, & vetus illa gloria abit in fauillas. Europam totam: hoſtis barbarus imminet, & ille ab Aſiâ tyrannus cathenas minatur perpetuæ ſeruitutis. Itaque bella ſi vis, habes. AVD. Apage talia. nec vera & acria illa volo; ſed hæc imaginaria, & quæ ſenſum ab ijs abducant. LIPS. Non nego hunc quoque fructum eſſe in hiſce ſtudijs: & vt grauiora illa firmant in malis animum, ſic hæc auocant & in ſe figunt. Ergo ad *Arma* imus? AVD. Imus. *Arma, arma.* LIPS. Tu quoque canis bellicum? multæ hodie eiuſmodi faces, vtinam vel aquis Stygijs reſtinguendæ! Sed ARMA tertia pars facta noſtri ſermonis, & incluſeram definitionis apertis verbis: MVLTITVDO IN ARMIS. Fruſtrà enim Dilectus & Ordo, niſi & hæc adſint, ac prompto iam pugnare militi, dent quo pugnet. Arma igitur duplicia; *Ad petendum, Ad tegendum.* Illa *Tela* propriè, & hæc *Arma.* Sed Polybius in exſequendo diſcrimen hoc non ſeruat: ſeiungit ipſe & deſcribit ſecundùm Genera militum, quæ dixi. Dat primò Velitibus arma ſua, tum reliquis: & vtraque illa mixtim pandit. Videamus, lege.

Καὶ τοῖς μὲν νεωτάτοις παρήγγειλαν μάχαιραν φορεῖν, καὶ γρόσφους, καὶ πάρμην. Ἡ δὲ πάρμη καὶ δύναμιν ἔχει τῇ κατασκευῇ, καὶ μέγεθος ἀρκοῦν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν. Περιφερὴς γὰρ οὖσα τῷ σχήματι, τρίπεδον ἔχει τὴν διάμετρον. Προσεπικοσμεῖται δὲ καὶ λιτῷ περικεφαλαίῳ, ποτὲ λυκείαν, ἤ τι τῶν τοιούτων ἐπιτίθεται, σκέπης ἅμα καὶ σημείου χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσι προκινδυνεύοντες ἐρρωμένως καὶ μὴ διάδηλοι γίνωνται. Τὸ δὲ τῶν γρόσφων βέλος ἔχει τῷ μὲν μήκει τὸ ξύλον, ὡς ἐπίπαν δίπηχυ, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαῖον. Τὸ δὲ κέντρον, σπιθαμιαῖον, κατὰ τοσοῦτον ἐπὶ λεπτὸν ἐξεληλασμένον καὶ συνωξυμμένον, ὥστε καὶ ἀνάγκην εὐθέως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμβολῆς καμπτέσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι τοὺς πολεμίους ἀντιβάλλειν. Εἰ δὲ μή, κοινὸν γίνεται τὸ βέλος.

Et iunioribus quidē mandabant gladium ferre, & haſtas, & parmam. Parma autem & firmitatem habet à ſtructurâ, & magnitudinē quæ ſit tegendo. Cùm enim formâ rotūdâ ſit, tripedalem habet dimēſionem. Adornatur præterea & ſimplici tegmine capitis. atq; eſt cùm lupinam aut tale aliquid imponit, tutelæ ſimul & ſigni cauſſa, vt ductoribus ordinū cùm ſtrenuè aut aliter pugnauerint poſſint innoteſcere. Telum verò, quod Groſphos vocamus, habet in longitudine quidem plerumque duorū cubitorum, in craſſitie verò vnius digiti. Ferrū eſt vnius ſpithamæ, atque adeò extenuatum & in aciem productum, vt neceſſariò ſtatim à primo iactu inflectatur, nec poſſint hoſtes retorquere. Niſi id ſit, commune fiat hoc telum. POLYB.

Ad verba ipſa priuſquam venio, eſt quod prædicam. Velitibus arma hîc aſſignantur, ſed quibus? propriè dictis. Nam ecce commune nomē eſt *Leuis armatura*: ſed eius plura *Leuium militum plura genera.*

ra

ra genera ſiue partes, vt *Rorarij*, *Accenſi*, & quos *Velites* nunc dico. Illi priores duo, in *Veteri* leui armaturâ fuerunt; illi poſtremi in *Nouâ*. Hoc attende, & ſcito. nouum totum iſtud de Velitibus fuiſſe, & anteà *Funditores*, *Iaculatores*, *Sagittarios*, & id genus in vſu habuiſſe, quos duobus illis nominibus dicebant. Credo me alibi explicaturum: nunc hoc imbibe, manſiſſe illos ad bellum Punicum ſecundum, quo Velites inſtituti. Anteà perrarò id nomen in Romanâ re aut hiſtoriâ leges: nec certè proprio iſto noſtro ſenſu. Sed tunc, inquã, inſtituti * obſidione Capuę, & rem notabilem Liuius alijque notant. Cùm Romani, inquit ille, ab equitatu Campano (cui hodie quoq; meritiſſima gloria) plerumque vincerentur, ægrè generoſis animis fuit, & *quod viribus deerat, arte æquauerunt. Ex omnibus legionibus iuuenes electi ſunt, maximè vigore & leuitate corporum veloces. Eis parmæ breuiores quàm equeſtres, & ſeptena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro quale haſtis velitaribus ineſt. Eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſueſecerunt & vehi poſt ſeſe, & deſilire perniciter, vbi ſignum datum eſſet. Inde equitatu quoque ſuperior Romana acies fuit. Inſtitutum vt Velites in legionibus eſſent.* Habes inſtitutionem, cauſſam, & armaturam. Nec ſcio an exemplum non ſit à Germanis noſtris aut Gallis, quibus iam olim & diu antè id factitatum. Ipſe Liuius: *Galli inter equites raros ſagittarios expeditoſque leuis armaturæ interiecerant.* Idem poſteà: *Veniebant decem millia Gallorum equitum, par numerus peditum, & ipſorum iungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Cæſar quoque de Germanis, qui cum Arioiſto: *Erant equitum millia ſex, totidem numero pedites velociſſimi ac fortiſſimi; quos ex omni copiâ ſinguli ſingulos ſalutis ſuæ cauſsâ dilegerant. Cum his in prælijs verſabantur, ad eos ſe equites recipiebant. hi, ſiquid erat durius, concurrebant: ſiqui grauiore vulnere equo deciderant, circumſiſtebant: ſi quò erat longiùs prodeundũ aut celeriùs recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, vt iubis equorum ſubleuati curſum adæquarent.* Denique ſuo etiam æuo in eâ gente Tacitus hoc obſeruat: *Mixti præliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum.* Et quamquam iſtos equo vectos non legamus, quod de ſuis Velitibus Liuius: tamen certum eſt nec Velites poſteà vſurpaſſe, & tunc quoque cùm fecerunt, celeriter ex equis delapſos. Video & Numidas hanc miſtionem ſic vſurpaſſe. Hirtius in bello Africo: *Impetum faciunt Numidæ, leueſque armaturæ mirabili velocitate prompti: qui inter equites pugnabant, & vnà pariterque cum equitibus accurrere, & refugere conſueuerunt.* Sed ad noſtros Velites, Valerius de hac ipſâ inſtitutione primâ: *Q. Næuius Centurio è peditibus lectos expediti corporis, breuibus & incuruis ſeptenis armatos haſtis, paruo tegmine munitos, veloci ſaltu iungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu delabi inſtituit. quo facilius equeſtri prælio ſubiecti pedites, viros pariter atque equos hoſtium telis inceſſerent.* Hæc origo. & manſit res diu poſteà, & Iugurthæ bello Salluſtius: *Auxiliarios equites Tribunis legionum & Præfectis cohortium diſpertiuerat, vt cum his permiſti Velites, quaecumque inuaderent, equitatus hoſtium propulſarent.* An & Cæſaris atque illo æuo, neſcio. certè in ſcriptis eius non eſt mentio: imò ſi fuiſſent, quid opus ex anteſignanis legionum eligere quoſdam in hunc vſum? Nam ita ipſe bello in Pompeium: *Adoleſcentes atque expeditos, ex anteſignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites præliari iuſſit.* Ac mihi ſuſpicio eſt (ſuſpicio tantum) poſt Socios receptos in ciues, mixtoſque legionibus, Velites deſijſſe, & eorum loco fuiſſe iuniores quoſdam Anteſignanos, atque ita reliquas claſſes auctas. Liuius tale indicare videtur, cùm ſcribit, pugnâ Africanâ Scipionis in Annibalem: *Velitibus (ea tunc leuis armatura erat) vias compleuit.* Vt quid enim ſollicitè monet, *tunc eam fuiſſe leuem armaturam*, ſi etiamnunc & eius æuo erat? Sed non opinor. & profectò poſteà *Sagittarios* & *Funditores* leges inter leues, qui longè à noſtris. AVD. Ego verò iamdiu poſt Cæſarem *Velitares*, & *Velitare auxilium*, reperio in Ammiano Marcellino. Ergo iterùm rediuiui? LIPS. Non ipſi, ſed vox in quorumdam vſu, qui tamen eo verbo non niſi leuem militem ſignant. Nec abſurdè. Nam primos ipſos Velites Liuius indicat à *velocitate* dictos. & Feſtus aſſerit: *Velites dicuntur expediti milites, quaſi volites, id eſt volantes.* Iſidorus aliter, & *vel à volitatione vel à ciuitate Etruriæ quæ Velites vocabatur*, deriuat. Quæ iſta ciuitas, neſcio: *Veliates* quidem in Italiâ, ſed alibi lego. Heus tu, fugerat me pænè dicere, hos eſſe quos γεροντομάχους Polybius toto iſto libro, & alibi, appellat: nec Laſcarim tibi audiendum, qui *Pilanos* conſtanter vertit. Quàm ille errat? quã ij (nec è grege homines) qui ſecuti? quibus

Margin notes: *Veteres.* — *Et Noui.* — *Velites quando primùm.* — * *Anno vrbis* DXLII. — Lib. XXVI. — *Etiam alij populi ſic vſi.* — *Galli.* — Lib. XXI. — Lib. XLII. — *Et Germani.* — I. Gallic. — De mor. Germ. — Lib. II. cap. III. — *Quamdiu Velites.* — III. Ciuil. — *Videri deſiſſe cum Socijs.* — Lib. XXX. — *Vnde dicti Velites.* — *Laſcaris his error.*

bus iiſdem *Haſta velitaris* eſt *Pilum*, eodem illo Laſcari præeunte. Quis autem neſcit, rei Romanæ non planè expers, *Pilanos* ipſos Triarios eſſe? & *Pilum* commune legionarijs telum? Statim docebimus, nunc ad prima Polybij, dicentis:

Velitaria arma.

» *Denunciant ferre gladium, & haſtas, & parmam.*] Vniuersè primùm arma eorum nominat, mox partitè deſcribit. Sunt hæc quæ Salluſtius intellegit: *Iere ſagittarij, & cohors Pelıgna cum Velitaribus armis, itineris properandi cauſsâ.* (In Iug.)

Gladius Hiſpanienſis.

» *Gladium.*] Non aliter deſcribit nec opus erat, quia fuit Hiſpanienſis. Idem inquam ille, qui alijs quoque militibus, & poſteà ab eo exponendus. Liuius hoc mihi dicit, *Velitem* noſtrum nominans: *Hic miles parmam tripedalem habet, & in dextrâ haſtas quibus eminus vtitur, gladio Hiſpanienſi eſt cinctus. Quòd ſi pede collato pugnandum eſt, tranſlatis in læuam haſtis, ſtringit gladium.* Vides apertè quis gladius, & quo fine. (L. xxxviii.)

Haſta Velitum.

» *Haſtas.*] Benè multitudinis numero. habuit nam *ſeptem*, vt ſtatim videbimus. Cur autem γρόσφους (ita in Græco) *Haſtas* vertimus? cur non cum Laſcari *Pila*? Quia iſtud quidem ratio & Polybius ipſe vetat, qui mox deſcribit Pila: illud autem Liuius ſuggerit & exempla. *Haſtæ* inquam propriæ ſunt Velitū, & ſic appellant. Liuius: *Velites, emiſſis haſtis, cominus rem gerebant.* Ouidius: (Lib. xxxi. — In Ibin.)

Vtque petit primò plenum flauentis arenæ
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Ouidius cautè legendus. Iaculator pro Velite.

Etſi Velites noſtros tempore poëtæ eius fuiſſe non opinor, ſed pro *Iaculatore* laxè ſumit: vti contrà, iſtum pro Velite Vegetius: *Claudius pluribus iaculatoribus inſtitutis atque perdoctis, hoſtem cui priùs impar fuerat, ſuperauit.* Intellegit Appium Claudium Conſulem, qui tunc ad Capuam imperabat, cùm Velites inuenti. Et primum ſanè præcipuumque eorum munus fuit, iaculari. Iſtæ haſtæ quia ſuâ quâdam formâ, & minores; diſcretim ab alijs dictæ, *Haſtæ velitares.* Feſtus: *Aduelitatio, iactatio quædam verborum figurata ab haſtis velitaribus.* Liuius: *Conſul ingentem vim pilorum, & velitarium haſtarum, ſagittarum, glandiſque parauerat.* Plinius etiam ſcribit, *Thyrrenum inueniſſe haſtas velitares, pilumque.* Ex quo aliquid in Iſidori mentem, qui Velites ex Etruriâ deducit. Sed profectò Plinius vniuersè ibi pro haſtâ miſſili: vt Liuius; cùm de ipſis noſtris Velitibus: *Iacula*, inquit, *præfixa ferro, quale haſtis velitaribus ineſt.* Atqui nónne de iiſipſis ſermo? ineptum ergo videatur eadem per eadem illuſtrare. Sed quia propriè Velites tunc perierant, communiter loquitur, & habuêre, inquit, haſtas ferro quale nunc quoque in iaculatorijs haſtis: quas illa ætas *Velitares* dicebat. Hæc ad Latinam vocem. de Græcâ, ea & in Plutarcho occurrit, ſed ſemel atque iterùm, apud alios rariùs, tamen proba eſt, & Polybius aſſiduè hac vſus. Γρόσφοι enim ipſum telum, & ab eo γροσφομάχους Velites dixit. Vulgata adhuc lexica, aut *Pilum* cum Laſcari explicant, aut, ſi Deo placet, *glandem.* Ridiculè. audiatur optimus Scholiaſtes poëtæ optimi, Euſtathius, in iſtud —— Αἰγανέῃσιν ἱέντες, *haſtis iacientes.* Οἱ, inquit, παλαιοί φασι καὶ ὅτι αἰγανέα γρόσχος, μικρὸν ἀκόντιον· Καὶ ζητητέον μήποτε ἐσφαλται τὸ γρόσχος. γρόσφος γὰρ μάλιστα εὕρηται διὰ τοῦ φ. εἰ μὴ ἄρα μηχανικὴ λέξις ὁ γρόσφος, ὁ δὲ γρόσχος ἀκόντιον: *Antiqui dicunt Aiganeam eſſe Groſchum, paruum iaculum. Et quærendum an non error in iſto, Groſchus: crebriùs enim reperitur Groſphus per ph. Niſi tamen mechanica dictio Groſphus, at Groſchus iaculum.* Vides (etſi de ſcripturâ ambigit) tamen planè explicatum, pro Polybij & noſtrâ mente. (L. xxvii. — Lib. i. c. xv. — L. xxxviii. — Lib. vii. cap. lvi. — *Liuij verba excuſſa.* — *Groſphi vox.* — Odyſſ. Θ. vers. 651.)

» *Parma & firmitatem habet à ſtructurâ.*] Atque ea firmitas etiam ſit à materiâ. Vnde igitur? ex ære? nugæ: nec honeſtiores ipſi talia nunc ſcuta habuerunt, nedum vt iſti minimi. E corio? video eruditos quoſdam velle inductos à Suidâ: Πάρμαι, δερμάτιναι θυρεοὶ παρὰ Καρχηδονίοις: *Parmæ, coriacea ſcuta apud Carthaginienſes.* Sed temerè fortaſſe inductos. Si talia apud Romanos, cur ad Carthaginienſes reſtringit Suidas? Cur Polybius verbo non tangit, & diſcriminat à legionariorum? Nam iſtorum ſanè è ligno fuerunt, corio ſaltem ſuperducto. Cenſeo igitur idem in iſtis. Ipſe Polybius alibi indicat, qui ſtabilitatem & * δύναμιν Romanæ parmæ tribuit: non habuiſſet è corio mero. Quòd ad Suidæ, certum eſt Afrorum pleraque ſcuta ſic fuiſſe: ſed Afrorum, vt * aliàs deducam. (*Parma quâ materiâ.* — *An è corio.* — *E ligno potiùs.* — * Vide mox de Scutis, Dial. ſeq. — * In Analectis.)

» *Formâ rotundâ.*] A quâ nomen petit Varro. Nam *Parma*, inquit, *quod à medio in omnes partes par.* Iuſtus orbis ſit, ex ijs verbis. Idem & *rotundas* in Fragmento quopiam facit: *Quem ſequuntur cum rotundis Velites leues parmis.* (*Parma rotunda.* — In Non.)

» *Tripedalem habet dimenſionem.*] Græcè διάμετρον: & ſcimus eo verbo venire normalem plerumque lineam, & rectam: Latini *dimetientem* dicunt. Nec cauſſa videtur (*Quanta fuerit, ad dubitatum.*)

vel

vel hic ambigendi, niſi quia res inſpecta ſiſtit aliquid & moratur. Age, tripedalis eſt Diametrus? ergo Perimetrus ſiue ambitus nouempedalis. Id enim ſequitur ex certiſſimo ſcito menſuratorum. Et tu talem parmam, *paruam* appelles, *breuem*, & denique *Parmulam*? His enim adiectiunculis aut nominibus Latini efferunt. vt Nonius: *Parma, breue ſcutum*. Iſidorus: *Parma, leuia arma, quaſi paruus clypeus*. Frontinus de ipſis noſtris Velitibus: *Parmulis non amplis ornati*. Valerius: *Paruo tegmine muniti*. Si, inquam, omnes conſenſu breuitatem & leuitaté attribuunt; quî poteſt in iſto modo? qui adfatim amplus, & nec maior ferè in grauiore armaturâ. Nam ſcutum legionarij militis etſi *quattuor pedes* habet in longitudine, tamen *duos & ſemis* tantùm in lato. Amplius. Liuius ſcribit, *Parmas ijs fuiſſe breuiores, quàm equeſtres*: id eſt minores. Ego non credo vllum equitem commodè tractare poſſe hanc vndique tripedalem. Tamen & Liuius ita: *Hic miles tripedalem parmam habet*. Et Polybius: μέγεθος ἀρκοῦν πρὸς ἀσφάλειαν adtribuit: id eſt, *magnitudinem quæ ſit tuendo*. Ergo ſatis magnæ: etſi inclinabam *tripedales* in longum facere, atque in eâ diametro tantùm; non etiam in latum: niſi quòd tunc non ſint rotundæ, & fortaſſe mutauerint. Conſideretur. Feſtus quidé oſtendit pariter exiguas fuiſſe: *Parmulis*, inquit (nota diminuentem vocem) *pugnare milites ſoliti ſunt, quarum vſum C. Marius ſuſtulit, datis in vicem earum Bruttianis*. De his Bruttianis, idem: *Bruttianæ parmæ, ſcuta quibus Bruttij ſunt vſi*. Nota ſcutorum vocem, & talia in equitum poſteriorum armaturâ apparent: id eſt, oblonga.

Lib. IV. cap. VII.

Lib. XXVI.

» *Simplici tegmine capitis*.] Significat ex ære aut ferro nihil fuiſſe, dumtaxat è pelle aut lanâ aliquid, & *Galerum* aut *Galeam*. Nam ſic diſcernit hanc à Caſſide Iſidorus: quòd *Caſſis de laminâ eſt, Galea de corio*. Ille hoc verè, & pro eo Tacitus: *vix vni alterive caſſis, aut galea*, de Germanis ſic ſcribens, & manifeſtò abiungens. Ipſa vox quoque præfert. quia *Galea* eſt propriè ἀπὸ τῆς γαλῆς, *à fele aut muſtellâ*: etſi Varro maluit petere à *Galero*. Sanè priſci tegmina ferè capiebant à feris. vnde in Homero alijſque, κτιδέη, κυνέη, ταυρείη, αἰγείη: *muſtellina, canina, taurina, caprilla*. Lego & in Suidâ: Ἀλωπεκία, ἡ περικεφαλαία: *Vulpina, ipſa galea*. Sic igitur dictæ, quia à talibus animalibus captæ. Mos, qui paſſim tangitur à poëtis. vt Statio:

Galea à Caſſide differt.

Galea etymon.

E pellibus olim.

Lib. VII.

Tela rudes trunci, galeæ vacua ora leonum.

Ipſas enim leoninas exuuias ſumebant, & ſic aptabant, vt caput capite velarent, ceteris humeros & dorſum. Homerus de Agamemnone!

Ἀμφὶ δ' ἔπειτα δαφοινὸν ἑέσσατο δέρμα λέοντος
Αἴθωνος, μεγάλοιο, ποδηνεκές. ——

Iliad. X. verſ. 23.

Atque humeros circumiecit pellem inde leonis
Ardentis, magni, crurum tenus.

Noſter Virgilius de Auentino Italo: Lib. VII.

Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum ſetâ, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat.

Nec de nihilo hoc poëta Romanus. quoniam & Romani in ſuâ militiâ vulgò vſurparunt, & adnoto in Columnâ Traiani ſigniferos omnes ſemper in hoc habitu. cum pelle dico leonis, quæ caput, humeros, dorſum tegat, & caudâ pedes flagellet. Etiam in Tacito, Germanicus, *contectus humeros ferinâ pelle, adit caſtrorum vias*. Non ſic tamen in noſtro Velite, cui galea tantùm è tali aliquo tegmine, & ſæpè lupo, (Romanâ ferâ, & Romuli nutrice) quod apertè Polybius hîc ſignat. Alludit Propertius, de caſcis illis Romanis:

Signiferi Romani leoninam induti.

Galea è lupinâ.

Lib. IV. eleg. I.

Et galeâ hirſutâ compta lupina iubâ.

Virgilius: —— *ſpicula geſtant*
Bina manu, fuluoſque lupi de pelle galeros.

Aliàs ex vrſo, aut tali ferâ habuerũt. Statius:

Ille Lycaoniæ rictu caput aſperat vrſæ. Lib. IV.

Quin Claudianus Afris dat è ſerpente: Lib. I. de Laud. Stil.

Serpentum geſtant patulos pro Caſſide rictus.

Hæc talia *Galeros* appellat Virgilius ſuprà, vt Frontinus Veliti noſtro *Galericulos* adaptat: Silius *Cudones* dixit:

Galeri.

Cudones.

—— *caput his cudone ferino*
Stat cautum.

Iterùm: —— *cudone comantes.*
Diſiecit crines.

Sed & video Græcos ijs vſos, aut finitimos. Xenophon de Thracibus: Ἐπὶ δὲ τῇ κεφαλῇ κράνη σκύτινα, οἷά περ τὰ Παφλαγονικά: *In capite galeæ è corio, cuiuſmodi Paphlagonum*. Sed & Macedones habuêre. Dio Caſſius ait M. Antonium Caracallam, *legionem Macedonum inſtituiſſe, & priſco ritu ornaſſe. Arma autem erant*, inquit, Κράνος ὠμοβόειον, θώραξ λινοῦς: *galea è crudo boue, lorica lintea*; & quæ addit. Facit hoc poëtæ in *Cauſiam* Macedonum:

Lib. V. Paphlagonum galea.

In Caracal. Macedonũ.

Καυσίη, ἡ τὸ πάροιθε Μακηδόσιν εὔκολον ὅπλον,
Καὶ σκέπας ἐν νιφετῷ, καὶ κόρυς ἐν πολέμῳ:

Cauſia, quæ Macetũ genti fuit vtile tegmen,
Pilleus in nimbis, inque acie galea.

AVD. Sed heus, Polybij verba cùm video: atque

atque eſt, inquit, *cùm lupinam aut tale aliquid imponit, tutelæ ſimul & ſigni cauſſâ*: hærere incipio, vtrùm nudo capiti, an galeæ alteri imponat? Eò magis, quod in Vegetio memini legere: *galeas ipſas ad terrorem hirſutis* (alij libri *vrſinis*) *pellibus tectas*. LIPS. Non ita hîc factum. cùm præmiſerit de *ſimplici tegmine*: nec ratio eſt tam cautè & cuſtoditè armare iſtos. Addo legere me *Galeam venatoriam*, pro hoc ſenſu, in Æmilio Probo, de Datami: *Ipſe agreſti duplicique amiculo circumdatus, hirtaque tunicâ, gerens in capite galeam venatoriam, dextrâ manu clauam*. Ita enim veriùs diſtingui, quàm vt ad *clauam* referatur. Et quidni iſti vſi, quibus è cæde ferarum copia? Sed pergo.

Lib. II.

Galea venatoria. In Datami.

» *Habet lignum in longitudine duorum cubitorum*.] Sunt igitur in haſtili *tres pedes*. Nam quod in Liuio eſt: *Septena iacula quaternos longa pedes data*. & in Frontino: *Septenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armauit*. Id ad telum totum referendum eſt, vnà cum ferri modo, qui fuit dodrantalis, id eſt haud longè à pede.

Concordia inter Polybium & alios.

» *Craſſitie vnius digiti*.] Ergo tenue lignum, & vt hodiernæ ſagittæ. Quidni tale cùm *ſeptem* ea tulerint? ſuprà in Liuij & Frontini verbis habes. Septena igitur illa implebant manum. Huc facit Valerij locus, ſed cum noſtrâ correctione, qui ſcribit eos *breuibus & incuruis ſeptenis armatos haſtis*. Breuibus, pedũ quattuor: ſed quomodo *incuruis*? an à ferro? nõ dicit Polybius. & pone hamatum fuiſſe, non tamen aptè hoc *incuruum*. Libri ſcripti quos conſului habebant, *inturmis*. Putarem *infirmis* verum eſſe, & ad hanc tenuitatem referrem: ſiue etiam ad ferrum.

Tenera haſta Velitum.

Valerij locus emendatus. Lib. II. cap. III.

» *Ferrum eſt vnius ſpithamæ*.] Ita Græcis dicitur, qui Latinis eſt *Palmus maior*, qui & *Dodrans*.

» *Statim à primo ictu inflectatur*.] Tale aliquid in ipſo Pilo machinatus C. Marius, vt pòſt dicam. Sed & Liuius, etiam ante inſtitutos hos Velites ad Capuam, libro XXIV. *Sagittarij, funditoreſque, & velites etiam, quorum inhabile telum ad remittendũ imperitis eſt*. Qui tamen locus conſideratione duplici eget. primùm, quòd *Velites* nominat (neſcio an alibi) veteres illos *Iaculatores*: deinde quod ait *imperitis inhabile*. Atqui & *peritis*, ſi tale & tam flexile eſt, quale hîc deſcribitur: & Polybius apertè negat remitti. An redundat vox *imperitis*? an mutanda in *impeditis*? vt niſi quis otioſè mucronem refingat & erigat, neget remitti. An ideò etiam *imperitis* inhabile, quia amento emittebatur, & certo motu? Sed quidquid eſt, hæc arma Velitum: à quibus moneo haud longè *Peltaſtas* ſiue *Cetratos* abiiſſe Græcorum. Vt alia loca omittam, Ælianus ita deſcribit: Οἱ πελτασταὶ μέσῃ πως χρῶνται σκευῇ. ἡ γὰρ πέλτη μικρά τις οὖσα ἀσπίδισκη, καὶ κούφη, καὶ τὰ δόρατα πολὺ τῶν σαρισσῶν λειπόμενα: *Peltaſtæ mediâ vtebantur armaturâ. nam Pelta paruus quidam clypeolus eſt, & leuis, & haſtæ eorum longè infra modum Grauium.*

DIALOG. II.

De Scuto accuratè. Diſcrimen à Clypeo. Magnitudo eius, Circulus, Vmbo, Origo, & exemplum.

VELITIBVS arma ſua dedit, dat nunc Haſtatis; imò & alijs iunctim, quia armis iſti leuiter inter ſe diſſidebant: & ſiquid fuit, dicit. Lege:

Τοῖς γε μὴν δευτέροις μὲν κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἁστάτοις δὲ προσαγορευομένοις, παρήγγειλαν φέρειν πανοπλίαν. Ἔστι δ' ἡ Ῥωμαϊκὴ πανοπλία, πρῶτον μὲν θυρεός, οὗ τὸ μὲν πλάτος ἐστὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας πένθ' ἡμιποδίων· τὸ δὲ μῆκος, ποδῶν τεττάρων. Ὁ δὲ μείζων ἔτι καὶ παλαιστιαῖος, ἐκ διπλοῦ σανιδώματος, ταυροκόλλῃ πεπηγὼς ὀθονίῳ· μετὰ δὲ ταῦτα μοσχείῳ δέρματι περικαλύπτεται τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν. Ἔχει δὲ περὶ τὴν ἴτυν ἐκ τῶν ἄνωθεν καὶ κάτωθεν μερῶν, σιδηροῦν σιάλωμα, δι' οὗ τάς τε καταφορὰς τῶν μαχαιρῶν ἀσφαλίζεται, καὶ τὰς πρὸς τὴν γῆν ἐξερείσεις. Προσήρμο-

Secundis verò ætate, & quos Haſtatos dicũt, mandabãt ferre omnia arma. Sunt ea more Romano Scutum primò. cuius latitudo eſt in gibbâ ſuperficie duorum pedum & ſemis: longitudo pedum quattuor. Maius verò etiam palmo prætereà excedit, eſt ex duplici tabulatione, taurino glutino cum linteo compactum: dehinc vituli bouiſve corio tegitur exteriorem ſuperficiem. Habet in curuaturâ circa ſuperam inferamq́; partem ferreum munimentum, quo & contra ictus enſium defenditur, & contra inclinationes aut depoſitiones in terram. Aptatur illi

POLYB.

ϛαι δ' αὐτῷ καὶ σιδηρᾶ κόγχος, ἣ τὰς ὁλοσχερεῖς ἀποστέγει πληγὰς, λίθων καὶ σαρισσῶν, καὶ καθόλου βιαίων βελῶν.	*& ferreus vmbo, qui vehementiores ictus auertit lapidum & ſariſſarum, & vniuerſe violenti cuiuſque teli.*

Aſſignat igitur primò

Scuti etymon. » *Scutum.*] Cui nomen παρὰ τὸ σκῦτος, id eſt à loro, è quo factum. Id verius, quàm aut *IV. de L.L.* *à ſecando, quaſi ſecatum*, quod Varro comminiſcitur; aut *ab excutiendo*, quod Iſidorus, *Diſcrimen à Clypeo.* *quia excutiat tela.* Moneo differre à *Clypeo*, & ſeparant quicumque ſignatè ac propriè lo-*Lib. VIII.* cuti. Liuius: *Scuta pro clypeis fecêre.* Et eſt diſcrimen à formâ. quæ enim rotunda & in orbem iuſtum relata, *Clypeos* dixêre; quæ in longum exibant, *Scuta.* Virgilius:

II. Aen. —— *clypeique ſub orbe teguntur.*

Idem: *Argolici clypei aut Phœbææ lampadis inſtar.*

Addit *Argolici*, quo magis orbem notet: quia *Lib. XXIV.* talia illorum. Ammianus: *Iugum tereti ambitu, Argolici clypei ſpecie.* In Dionyſio: Ἀργολικαὶ ἀσπίδες: *Argolici clypei*: in Seruiano cenſu, qui ſimpliciter ſunt *Clypei* Liuio noſtro. At de Scutis, contra leges *Scuta longa*: & mox audiemus ſic fuiſſe. Simile diſcrimen apud Græcos. & Homerus ἀσπίδας εὐκύκλους agnomento dixit, *clypeos rotundos*: at θυρεὺς Polybius ſemper noſtra *Scuta*: nec aliter Dionyſius & Plutarchus. Dio & inferior illa ætas confundunt.

Duplex ſcutum. » *Cuius latitudo in gibbâ ſuperficie.*] Metitur exteriorem ambitum, ſed vbi? Scutorum enim vnũ & commune genus, inæquali la-*Ouatum.* titudine: ac patet magis produciturque circa vmbilicum, extremis anguſtioribus. In tali ponimus menſurari mediam partem. Alte-*Et Imbricatum.* rum genus rarius, ſed tamen in vſu etiam, quod vndique æquali latitudine, & ianuæ velut formâ habet, ſed incuruæ: & vt apertè dicam, ſectum canalem aut imbricem re-*Lib. XLIX.* fert. Dio Caſſius vtrumque genus copulat, cùm Teſtudinẽ militarem ſtruit, & in eius medio locat τοὺς τὰς πλατείας ἀσπίδας (confundit vocem, debuiſſet θυρεὺς.) ἔχοντας: *eos qui lata ſcuta habebant*: in lateribus τοὺς ἀσπίσι ταῖς κοίλαις ταῖς σωληνοειδέσι χρωμένους: *eos qui ſcutis cauis in modum canalium factis vtebantur.* Vtrumque in monumentis videmus: etſi cum diſcrimine vſurpatũ, vt oſtendit idem *In Macrino.* Dio. Nam notat Macrinum *Prætorianis militibus*, pugnâ in Antoninum, *abſtuliſſe* τὰς σωληνοειδεῖς ἀσπίδας, *ſcuta imbricata*: *quo leuiores*, inquit, *eos redderet ad pugnam* Ergo hæc grauiora & longiora etiam, quod Polybius indicare mox videtur; & palàm magis A-*Lib. XI.* puleius: *Miles*, inquit, *è legione, habebat galeam nitore præmicantem, & ſcutum ceteris bis longius.* Noſtrum intellegit, quod vulgaria anteibat, & digniores militum geſtabant. Neſcio an & Ammianus, de militibus quibuſ-*Lib. XXIV.* dam Romanis: qui *veriti ne remanerent poſt ſignum erectũ, ſcutis quæ patula ſunt & incurua, firmiùs adhærentes, eaque licet imperitè regendo, per voraginoſum amnem velocitatem comitati ſunt nauium.* Poteſt hæc ſignare, poteſt illa alia: quia omnia leuiter incurua. Forma & facies vtrorumque ſic in ſculpturis.

Scuta oblonga. » *Longitudo pedum quattuor.*] Vides prominuiſſe igitur ſcuta, & oblonga magis quàm *Lib. III. Exc.* lata fuiſſe. Ioſephus ideò appellat Romano-*In Aemilio.* rum iſtos θυρεοὺς ἐπιμήκεις, *ſcuta longa*: & Plutarchus, ποδήρεις, *ad pedes demiſſos.* Nam reuera totum hominem tegebant, leuiter ſe in-*Lib. XLIV.* clinantem. Argumentũ, quòd Liuius ſcribit milites in vigilijs *ſtãtes, capite ſuper marginem ſcuti poſito, dormiſſe.* Si ſtantes, debuit fuiſſe productius. Reperio & inferiore ac corruptâ iam militiâ hunc modum. Nam in Nicetâ Choniate, vbi *Euſtratius quidam è legione Macedonicâ ad ſingulare certamen in hoſtem producitur*: ἀσπὶς, inquit, αὐτῷ ἐς ἀνδρομήκες κατιοῦσα δίδοται: *ſcutum illi ad hominis longitudinem datur.*

Liuius correctus. » *Maius verò ſcutum etiam palmo præterea excedit.*] Hoc fortaſſe illud incuruum eſt, de quo dictum. Sed quis id geſtauerit? Triarij, opinor, aut digniores Principum: nec *Lib. XXII.* vulgatam Liuij ſcripturam audiemus: *Spoliare cupientem Triarij obiectis clypeis arcuere.* Illíne clypeis? nuſquam iam ij Romanis, & *ſcutis* repone cum priſcis libris.

» *Ex duplici tabulatione.*] Quo id ſenſu? An

duas

Scuti ligna cuiuſmodi. duas tabulas fuiſſe, incuruas ſic aptatas? an
duplicatum totum textum? Ego hoc opi-
nor, & è pluribus minutiſque tabellis cor-
pus hoc iunctum. Varro ſubijcit, cùm
De L.L. etymon ſcuti quærit: *A ſectura,* inquit, *vt ſe-
catum; quòd minutè confectum ſit tabellis.* Et-
Lib. XXI. iam Ammianus: *Cùm apud Pariſios adhuc Cæ-
ſar Iulianus quatiens ſcutum varijs motibus
exerceretur in campo, axiculis quis orbis erat
compaginatus, in vanum excuſſis, anſa reman-
ſerat ſola.* Oſtendit pluribus lignis & axicu-
lis conſtitiſſe. Atque hæc è certis arboribus,
E quâ arbore. quas Plinius deſignat: *Frigidiſſima quæcum-
Lib. XVI. que aquatica; lentiſſima autem, & ideò ſcutis
Lib. XL. faciendis aptiſſima, quorum plaga contrahit ſe
protinus, clauditque ſuum vulnus, & ob id con-
tumaciùs tranſmittunt ferrum. In quo genere
ſunt ficus, ſalix, tilia, betulla, ſambucus, po-
pulus vtraque. Leuiſsimæ autem ex his ficus
E ſalice ſæpè. & ſalix, ideoque vtiliſſimæ.* Vides Salicem
inter vtiliſſimas cenſeri, atque etiam vulga-
tiſſimas, vt aliunde diſco. Adeò vt Græci
poëtæ ἰτέαν ſiue *Salicem* dixerint pro ipſo
Scuto. Euripides:

Κρέων γε τὴν δ' ἰτέαν λαβὼν χερί:

Salicem Creon deinde ſuſcipiens manu.

Heſychius: Ἰτέαι, αἱ ἀσπίδες. διὰ τὸ πρώτας ἐκ
ταύτης τῆς ὕλης κατασκευασθῆναι: *Salices, ſcuta. quia
primitus ex hac materie ſunt facta.* In Theo-
crito etiam eſt:

Eidyll. XVI. Ἀχθόμενοι σακέεσσι βραχίονας ἰτείνοισιν:

Brachia vimineis ſcutis preſſi atque grauati.

De Syracuſijs loquitur. & neſcio an non
aliud ibi ſcutorũ etiam genus tangat, quod
Scuta è vimine. non è tabellis, ſed è viminibus textum. Ideò
etiam ita verti. Nam Siculi & Siracuſij tali-
bus vulgò vſi. Feſtus: *Cerrones leues, & inepti,
à cratibus dicti, quòd Siculi aduerſus Athenien-
ſes cratibus pro ſcutis ſint vſi, quas Græci,
γέρρα appellant.* Benè Feſtus. & cum eo Euſta-
Gerra. thius: Γέρραι, ἀσπίδες Περσικαὶ ἐκ λύγων, καὶ οἰσύϊνοι:
*Gerræ, ſcuta Perſica, ex viminibus, & ſa-
Perſæ ſunt vſi. ligna.* Perſis attribuit, quia creberrimè &
recentiſſimè ij habuerunt. Gloſſæ item:
Γέῤῥον, εἶδος ἀσπίδος Περσικῆς. *Gerrum* (hoc
etiam genere vulgò extulerunt) *genus ſcu-
ti Perſici.* In Xenophonte aliquoties ea vox:
Lib. XXIV. & Ammianus de Perſis etiam ſui æui: *Ob-
tecti,* inquit, *ſcutis vimine firmiſſimo textis,
& crudorum tergorum denſitate veſtitis.* Idem
Ibid. poſteà: *Manipuli peditum contecti ſcutis
Quâ formâ fuerint. oblongis & curuis, quæ texta vimine & cru-
dis corijs geſtant.* Ipſa deſcripta habes, &
item formam. A quâ tamen aliquid Strabo
abit. qui de Perſis: Ὁπλίζονται δὲ γέῤῥῳ ῥομ-
βοειδεῖ. *Armantur ſcuto rhombi ſpeciem.* Hæc
figura non planè quadrat in Ammiani *ob-* Lib. XV.
longam & curuam. Sed potuerunt à Strabone
mutaſſe. In Eunapio lego Parthis quoque
(gens eadem, aut in eodem ſolo) ſcuta hæc
talia, imò & galeas fuiſſe. Οἱ δὲ τῶν Πάρθων,
inquit, οἰσυΐνας ἀσπίδας ἔχοντες καὶ κράνη οἰσύϊνα,
πλοκήν τινα πάτριον πεπλεγμένα: *Qui Parthorum
ſcuta habebant viminea, & galeas vimi-
neas, ſuo & patrio quodam modo intextas.*
Nec verò Perſæ tantùm, ſed Germani ha- Germanis hæc ſcuta.
buêre. Ex Tacito: *Nec ſcuta quidem ferro
neruóve firmata, ſed viminum textus, vel te-
nues & fucatas colore tabulas eſſe.* Galli quo- Et Gallis interdum.
que in Cæſare: *Scutis ex cortice factis, aut
viminibus textis, quæ ſubitò vt temporis exi-
guitas poſtulabat, induxerant pellibus.* De aliâ
aliquâ gente Salluſtius, in fragmento: *Soliti
nectere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum
quòd inopia ſcutorum fuerat, ab eâ arte ſe quiſ-
que in formam parmæ equeſtris armabat.* Sed
vterque oſtendit non optima aut firmiſſi- Improba hæc ſcuta.
ma ea ſcuta fuiſſe, & aſſumpta in egeſtate
aliorum. Significat & Thucydides: Ναύτας
ἐξώπλισεν ἀσπίσι φαύλαις καὶ οἰσυΐναις ταῖς πολλαῖς:
*Nautas armauit ſcutis improbis, & plerſque
vimineis.* Tamen Macedones etiam olim Macedones olim vſi.
vſi, ſed quæ in ærea aut argentea Alexander
mutauit: & hoc ijs apud Curtium obijcit: Lib. X.
*Lignea enim vaſa deſiderant, & ex cratibus
ſcuta.* An non Itali & ipſi Romani? Dicas Et Itali.
ex Virgilio, qui de Italis:

—— * *flectuntque ſalignas* VII. Aen. * Fortaſſe plectunt.

Vmbonum crates alij.

Ex Lucano, de Romanis Arimini:

—— *nudâ iam crate fluentes* Lib. I.

Inuadunt clypeos.

Intellegit vetuſtos, & pelle ſciſsâ & fluidâ
iam deſtitutos. *Crates* vterque dicit: quæ vox
tamen & in tabellarum textum conuenire
poteſt. Scuta tamen rotunda & equeſtria,
cùm * Salluſtius, tum Dio, indicare viden- * In Fragm. ſuprà.
tur (leuitatis fortaſſe cauſsâ) talia fuiſſe. Dio
ſic de Saluidieno, qui cymbas quaſdam
contra Sextum Pompeium ridiculè inſtru- L. XLVIII.
xit: Δερμάτινα πλοῖα, κατὰ τοὺς ἐν ὠκεανῷ πλέοντας,
ἐκποιῆσαι ἐπεχείρησεν, ἔνδοθεν μὲν ῥάβδοις αὐτὰ
κύφαις διαλαμβάνων, ἔξωθεν δὲ βοὸς δέρμα ὠμὸν,
ἐς ἀσπίδος κυκλοτεροῦς τρόπον, περιτείνων: *Co-
riacea nauigia, vt ſolent ij qui Oceanum na-
uigant, facere eſt aggreſſus, introrſus ea vir-
gis lembus intexens, extrorſus verò bouis
crudum corium, in modum rotundioris cly-
pei, circumponens.* Cum rotundo clypeo
diſertè comparat; qui equitum ferè fuit.

Sed

Sed heus tu, cur non me reuocas euagantem? & nónne hæc extra Polybium? AVD. Non extra hiſtoriam aut militiam: & ſint vtriq; illuſtrandæ. Quin ad tales excurſus liber eſto, & iamnunc mappam tibi mitto. LIPS. Reduc & contrahe. non enim lubet extra viam: ipſa longa affatim, & fatigat. Pergo.

Glutinum in ſcuto. ,, *Taurino glutino.*] Quod & linteum tabellis iunxit (de quo linteo hîc in Polybio:) & tabellas ipſas inter ſeſe. Denique & corium firmauit. Auſonius:

In Monoſ. *Tergora dic clypeis accõmoda quid faciat? glux.*

Et Nerui II. Annal. Videntur & neruo aut ferro vinxiſſe. ex Tacito: *Ne ſcuta quidem ferro neruóve firmata.* Sed *ferrum* referri ad orbem circumpoſitum poteſt, de quo Polybius tangit, vel ad Vmbonem: *nerui*, non niſi huic rei & tabulis vinciendis fuiſſe videntur.

Corium in ſcutis. ,, *Vituli bouíſve corio.*] Potiùs profectò *bouis*: & id robuſtius: tamen quia μοσχείῳ δέρματι in Græco eſt, de *vitulo* quoque expreſſi. Corij huius inducti apud Græcos Latinoſque mentio, & creberrimè poëtas, qui coria etiam multiplicant & adaugent. Exempla illa omitto. Propriè ad Polybium & ad verum, Statius:

Lib. III. *Nec pudor emerito clypeum veſtiſſe iuuenco.*

Idem:

—— graues clypeos cæſis veſtire iuuencis.

Sed & Liuius teſtimonium, in re miſerabili, ſuggerit, de obſeſſis Caſilini ab Annibale: *Lib. XXIII.* *Poſtremò ad id ventum inopiæ eſt, vt lora detractaſque ſcutis pelles, vbi feruidâ molliſſent aquâ, mandere conarentur.* Accuſarem cupidinem vitæ, niſi quòd à conſtantiâ non ab ignauiâ fuit. Silius idem de Saguntinis:

Lib. II. *—— reſolutaque nudos*

Linquentes clypeos armorũ tegmina mandunt.

Hegeſippus de Iudæis, qui in vrbe ſacrâ à Veſpaſiano obſeſſi: *Et cùm alia famis ſolatia non reperirent, detrahebant coria ſcutis, vt cibo eſſent ſibi quæ præſidio non eſſent.*

Margo ferreus in ſcuto. ,, *Ferreum munimentum.*] In Polybio, σιδηρῶν σιάλωμα: quæ vox *labrum* & extremitatem talem notat: propriè tamen *Sputi* inſtar tenuẽ bracteam aut lamellam. Martialis: *Hoc linitur ſputo Iani cariota Kalendis.* Suidas ipſum hunc Polybij locum, opinor, reſpiciens: Σιάλωμα, σιδηρᾶ περιφέρεια τῶ Ῥωμαϊκῶ θυρεῶ: *Stalôma, ferreus ambitus Romani ſcuti.* Vult idem Heſychius: Σιάλωμα, μέρος τι τῶ ὅπλυ τῶ καλουμένυ θυρεῶ: *Stalôma, pars aliqua armaturæ, quam Scutum dicunt.* Plutarchus λεπίδα dixit, & auctorem *Camilli inuentum.* huiuſce rei Camillum fecit. Ille in pugnâ contra Gallos, quorum immanes gladios timebat, cùm alia machinatus eſt, tum iſtud. Τοῖς θυρεοῖς, inquit, κύκλῳ περιήρμοσε λεπίδα χαλκῆν, τῶ ξύλυ καθ' αὑτὸ τὰς πληγὰς μὴ στέγοντος: *In Camil.* *Scutis laminam ferream in orbem adaptauit, ligno ſolo ictus parùm ſuſtinente.* Ergo hæc cauſſa vna & prima rei; altera quam Polybius adiungit, ad ſcuti tutelam & ſeruamen. Inclinabant enim ſæpè in terram, & ferè ſic ante tẽtoria aut in excubiis habebant, pilis etiam (quod marmora nos docent) acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen à ferro.

Vmbo è vario metallo. ,, *Ferreus vmbo.*] Ita plurimùm & vulgò, è ferro. At poëtæ aureum etiam faciunt. vt Virgilius:

X. Aeneid. *—— vaſtos vmbo vomit aureus ignes.*

Lib. IV. Epiſt. XX. Sed & Sidonius poſteriore æuo reipsâ ſic fuiſſe oſtendit. *Clypeorum lux in orbibus niuea, fulua in vmbonibus, ita cenſum prodebat vt ſtudium.* Hoc ille de Sigimere iuuene regio, eiuſq; comitatu ſelecto: & ſatis indicat ditiores argentum in ambitu, & aurum in vmbone geſtaſſe. Non is luxus olim. Vmbonem autem certum eſt mediam illam partem ſcuti dictam, quæ protuberat & exſeritur cum rotundo tumore. Ideò Vmbo, *Quid Vmbo? Promonto.* quod Græcis eſt ἄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius poëta ſæpè appellat, quod iure ſuo doctus Scaliger nos docuit in Varronem. Sed & Latini veſtis poſitum, *Pro veſtis parte.* qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt. Tertullianus: *Totum contracti vmbonis* *De Pall. cap. V.* *figmentum.* Iterùm: *Recognito rurſus vmbone,* *Ibid.* *& ſi quid exorbitauit reformato.* Perſius:

Sat. V. *—— totaque impune Saburrâ,*

Permiſit ſparſiſſe oculos iam candidus vmbo.

Perſio lux. De tirone loquitur, qui in viros tranſcriptus, & depoſitâ prætextâ candidam togam ſumpſit: vnà cum eâ etiam libertatem. Non aliter ego illa interpretor. Apuleius huc etiam ducendus: *Lib. XI.* *Palla ſub dextrum latus ad humerum læuum recurrens, vmbonis vice, deiectâ parte laciniæ, multiplici contabulatione dependula.* Et Gloſſæ priſcæ: *Vmbilicus*, ὀμφαλὸς ἀσπίδος, τῆς ἴτυος: an non corrigendæ? *Vmbo*, ὀμφαλός. Nec enim *Vmbilici* vocem profectò temerè in vtrâuis eâ notione leges.

Vmbone trudebant. ,, *Ius auertit lapidum.*] Atque vſus alter, quòd auertat etiam hoſtes. Nam in conflictu & pugnâ cominus vtebantur eo, ad impulſum. Suetonius de Acilio animoſo milite: *Iul. cap. LXVIII.* *qui abſciſâ dextrâ, tranſiliit in nauem, vmbone obuios agens.* Curtius: *Lib. III.* *Totam aciem pauore ſuo fluitantem vmbonibus poſſe propelli.* Liuius: *Lib. IX.* *Vmbonibus incuſſáque alâ ſter-*

Lib. XXX.

ſternuntur hoſtes. Iterùm: *Alâ deinde & vmbonibus pulſantes.* Vbi Alam etiam dicit partem illam humeri brachiique, adiutricem in hoc niſu. Quid, quòd ipſa incurua illa pars, Vmbo? Fallor, aut ſic Statius:

Vmbo pro humero. Lib. II.

—— clypeum non ſuſtinet vmbo
Mutatum ſpoliis.

De Tydeo ait, defeſſo à pugnâ & vix arma ſuſtinente. Ibi Luctatius: *Hic vmbonem pro humero poſuit, aut pro manu.* Martialis conſimiliter, de valente ſuo liberto:

In turbam incideris, cunctos vmbone repellet.

Profectò iſta pars brachij eſt, proiecta & incuruans. Satis de Scuto, pro Polybij quidem mente. AVD. Non etiam pro meâ. LIPS. Quid abeſt, aut aues igitur? AVD. Principium & inductionem ſcuti, ob Liuij verba (in mente habeo) quæ me torquent. Nam cùm illa de *Ordine legebamus, hæc quoque erant: *Clypeis anteà Romani vſi ſunt, deinde poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecêre.* Ergóne tunc demum ſcuta introducta, cùm ſtipendia, id eſt obſidione Veienti? Atqui ipſe Liuius aliter, & iam in armandis claſſibus Seruianis, dat primori dumtaxat *clypeos* (ἀσπίδας Ἀργολικὰς Dionyſius:) reliquis *ſcuta*, quos θυρεοὺς idem ibi Græcus. Sed & ſæpiùs anteà Scutorum mentio. LIPS. Me ſpectas? propè eſt, vt negem reſpondere ad talia quæ abducunt extra Polybianum campum. Sed tamen quia in margine hæres, fiat. Tetigi ſuprà leuiter de ſenſu verborum Liuij, qui non eſt (vt verba aſpecta præferunt) quaſi anteà clypeis tantùm Romani vſi, poſteà ſcutis. Id verò falſum: ſed quod vtrumque genus in vſu anteà, poſtinde ſola ſcuta. Breuiter hæc ſententia. Origo igitur Scutorum à regibus, imò à primo ipſo rege, ſi fidem habes Plutarcho. Ille ſic de Romulo: Θυρεοῖς τῶν Σαβίνων ὁ Ῥωμύλος ἐχρήσατο, καὶ μετέβαλε τὸν ὁπλισμὸν ἑαυτοῦ τε καὶ Ῥωμαίων τῶν πρόσθεν ἀσπίδας Ἀργολικὰς φορούντων: *Scutis Sabinorum Romulus eſt vſus, & mutauit ſua ac Romanorum aliorum arma, anteà clypeos Argolicos ferentium.* Id verò palàm contra Liuium, & iſto auctore diu permutatio hæc ante Veiens bellum; tunc ſcilicet cùm accepti, vnà cum Tatio, in vrbem Sabini. Sed poteſt vterque verum dicere. & fuit ita ſub Romulo, mutatum à Seruio; iterumque mutatum, obſidione Veiorum. Tamen ex Græco illo dixeris, ortum & notitiam ſcuti eſſe à Sabinis. *At negat alius Græcus, Athenæus: qui inter ea quæ Romani à variis gentibus hauſêre: παρὰ Σαυνιτῶν, inquit, ἔμαθον θυρεοῦ χρῆσιν: *A Samnitibus didicere ſcuti vſum.* Cætar apud Salluſtium hinc ſtare videatur: *Arma atque tela militaria à Samnitibus ſumpſimus.* Nam Arma & Tela nominat: atque illa propriè ſcutum eſſe ſcimus, eaque quæ ab armo feruntur. Tamen ad Plutarchum magis ego eam, & à Samnitibus abiungam. Quid ita? cauſſâ duplici. Priore, quòd diu ante Samnitas notos, aut certè bello notos, in vſu Romanis ſcuta. Plutarchus, Dionyſius, Liuius teſtes ſunto. Nam iſti bello non tentati ante annum Vrbis CCCCX. diu antè promiſcua iam ſcuta, ſi illis fides. Altera. quòd etiam forma ſcuti Samnitici diſſedit à Romani. Ita enim de illo Liuius: *Forma erat ſcuti* (Samnitici) *ſummum latius, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali, ad imum cuneatior, mobilitatis cauſſâ.* Facilis intellectu hæc deſcriptio, & videmus etiam in maiorum noſtrorum inſignibus aut monumentis hæc talia ſcuta. Sed enim Romanum diuerſiforme fuit, & quale dixi: non ergo meâ ſententiâ à Samnitibus. An non à Liguribus? dicet aliquis. ita enim Liuius præire videtur, & viri docti nuper ex eo affirmarunt: *Stabilior aut parmâ aut ſcuto Liguſtino Romanus erat.* En apertè diſtinguit, Romaniſque tribuit & *Parmam* (nempe leuibus) & *Scutum*, (grauibus) ſed *Liguſtinum.* Nolo imponant tibi verba, aut viri cetera curioſi & docti. Hîc glaucoma in eorum oculis, & remouebo. Liuius ibi de leui tantùm milite agit, nihil de graui. Cur igitur ſcutum à parmâ diuidit? diuidit, ſed Liguſtinum. Scito igitur, totam illam à Liuio memoratam ibi pugnam, ſolius leuis armaturę vtrimq; fuiſſe. Et à Perſeo, inquam, & à Romanis, graues nō concurrerunt. Liuius hîc defectus & mutilus, eoq; minùs id ex eo ſtatim liqueat? at puriſſimè è Plutarcho, qui pugnam eam deſcribit. Is facit Romanos Velites pugnaſſe, & vnà cum iis *ſeptingentos Ligures:* qui leuiùs ſcilicet armati, & ideò expreſſim hîc Liuius *Parmam* nominat, quæ Velitum; *Scutum Liguſtinum,* quod eius gentis. Quale id fuit? è Diodoro diſcas, & totam hanc litem ſopias: Ὁπλισμὸν ἔχουσιν οἱ Λίγυες ἐλαφρότερον τῷ Ῥωμαίων τῇ καταστκευῇ. Σκεπάζει γὰρ αὐτοὺς ἐπιμήκης θυρεὸς εἰς τὸν Γαλατικὸν ῥυθμὸν δεδημιουργημένος, καὶ χιτὼν συνεζωσμένος ζωστῆρι. Καὶ περιτίθενται θηρίων δορὰς, καὶ ξίφος σύμμετρον: *Armaturam habent Ligures leuiorem Romanâ. Tegit enim eos ſcutum longum, ad Gallicum modulum factum, & tunica cingulo adſtricta. Circumponunt etiam*

Marginalia: * Lib. II. Dial. III. Lib. VII. — *Quando Romanus ſcuta.* — *Liuij interior ſententia.* — *Romulus ſcuta induxit.* — In Romulo. — *An à Sabinis exemplum.* — *An à Samnitib.* — In Catil. — *Potiùs à Sabinis.* — Lib. IX. — *Iterùm à Liguribus.* — Lib. XLIV. — *Fallax Liuij ſcriptũ.* — *Id contra viros doctos explicatum.* — *Forma ſcuti Liguſtini.* — Lib. VI. *Quod diſſidet Romano.*

etiam pelles ferarum, & habilem gladium. Ecce habes Scutum Liguſtinum, & ſimul leuiter armatos Ligures fuiſſe. Fragmentum in Suidâ reperio, quod huc facit, ſi corrigas: Τῇ δυνάμει τῆς πάρμης καὶ τῶν Λιβυστικῶν θυρεῶν ἀντεῖχον ἐρρωμένως οἱ Ῥωμαῖοι: *Firmitate parmæ & Lybicorum ſcutorum fortiter reſiſtebant Romani.* Itáne Lybica ſcuta Romanis? nulla. Scribe λιγυστικῶν: & ſcito è Polybio fragmentum eſſe hanc ipſam velitarem cum Perſeo pugnam denarrante. Ex eo deinde vertit, vt ſolet, pænè verbatim Patauinus. Hæc ita vera me dixiſſe ipſe Liuius etiam ſuggeret, qui paullò poſt adiungit, *Pugnatum vtrimque leui armaturâ eſſe.* Facillime igitur ſcuta Liguſtina à Romanis. AVD. Gaudeo quòd abduxerim; tu me reduxiſti, atque alios fortaſſis, errantes. LIPS. Vtinam me quoque alius, cùm opus, ſed clementer! Nam noſtri plerique hodie Archilochæi ſunt, & gaudent ἰαμβίζειν.

Correctus Suidas aut Polybius.

DIALOG. III.

Gladius Hiſpanienſis. Origo, Vſus, Bonitas.

SED nos ad Polybium. Dat ſecundò grauiori militi Gladiũ, & eum ſic depingit:

POLYB. Ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιραν, ταύτην δὲ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μηρόν. Καλοῦσι δὲ αὐτὴν Ἰβηρικήν· ἔχει δὲ αὕτη κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τῶν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι.

Vnà cum ſcuto gladium imperant, quem fert ad dextrum femur. Appellant Hiſpanienſem, habétque mucronem eximium, & ictum vtrimque validum, quoniam lamina eius firma eſt & ſtabilis.

Vnus olim gladius. „ *Gladium imperant.*] Gladium, inquit, non ergo plures, etſi poſteà ita fuit. Nam ſequẽti æuo minorem etiam alium ferebant, quem *Pugionem* Latinâ voce Tacitus dixit; alij Græcanicâ, *Paramerium*, aut *Parazonium*, quia ad femur ſcilicet aut zonam pendêret. De hoc quia nihil Polybius, omitto.

Gladius an ad dextrũ? „ *Fert ad dextrum femur.*] Nouum eſt noſtris moribus, & videntur eſſe quæ reſiſtãt. Primùm, quomodo facilis ea eductio? quomodo vagina inibi non impedimento ad pugnam? Sed & Ioſephus contrà, de ipſis Romanis: Οἱ μὲν πεζοὶ, inquit, μαχαιροφοροῦσιν ἀμφοτέρωθεν. Μακρότερον δὲ αὐτῶν τὸ λαιὸν ξίφος πολλῷ. τὸ γὰρ κατὰ δεξιὸν σπιθαμῆς οὐ πλέον ἔχει μῆκος: *Pedites vtrimq; gladium geſtant. Longiorẽ quidem illum ad ſiniſtrũ latus: nam qui ad dextrum eſt, palmi ſiue duodecim digitorum menſum non excedit.* Nónne clarè longiorem, id eſt Hiſpanienſem iſtum ad læuam ponit? Sed & cum eo Sidonius, vbi vrbem Romam armat: (Lib. III. Excid.)

—— bullis hoſtilibus aſper
Applicat à læuâ fulgentem balteus enſem. (Panegyr. ad Anthem.)

Quis autem ambigit, quin Romam ornet pro Romano more? Amplius, ſub ipſum Polybij æuum nummos reperio, in quibus gladij ſunt ſiniſtri. Hæc cùm ita ſint, olim dubitaui ecquid iſta Polybij vera ſatis aut ſana. Nunc minimè, & eò deſcendo vt mutaſſe hanc rem cenſeam, & aliter atque aliter geſtaſſe. Certè quin Ioſephi, id eſt Flauiorũ, æuo ita fuerit vt ſcribit, gladij nempe ſiniſtri, non eſt ambigendum: & fortaſſe id introductum, cùm Gladioli aut Parameria introducta. Etſi parùm etiam firmiter. nam ecce in columnâ Traiani pleroſq; militum cinctos iterùm pro priſco ritu dextros video, idemq; in Antonini: etſi Imperator tamen ipſe & Tribuni habent ferè ſiniſtros. Omnino variauit ea res. & cur in Romanis ita miremur, quod non in Gallis? Nam ij quoque certò dextros geſtarunt, quod Strabo & Diodorus clarè ſcribunt. Atqui incommoda eductio. Non in Romanis quidem; qui nec longi nimis erant, & ab humero non à medio cingulo pendebant. Denique credo eos ſpectaſſe ſcuti vſum, præcipui inter arma. Id impediri videbatur eiuſq; frequens motio, ſi gladius aut vagina ſub brachio ſiniſtro. Non ergo, inquies, in pugnâ idem, cùm vagina ad dextrum? Reciprocatio enim brachij ad ictus impedita. Fateor, nec habeo quod dicam, niſi reiici ſolere tunc pone tergum. Vno verbo, arbitraria hæc res fuit, & vtrimque cauſſæ. (Variatum in eâ re.)

„ *Appellant Hiſpanienſem.*] Paſſim quidem & crebrò: ſed quid ita ante Hiſpanos etiam notos? Vt Liuius in pugnâ Manlij illâ veteri cum Gallo: *Manlius Hiſpano cingitur gladio.* In eadem re Quadrigarius: *Scuto pedeſtri & gladio Hiſpanico cinctus contra Gallum conſtitit.* Vterque diſertè notat de Hiſpanico, me mirante. Vnde is tunc? quæ commercia? cùm Romani nec in Italiâ ſuâ domini etiam eſſent. At intellegunt formâ Hiſpanici fuiſſe. Nec id quidem dicet ſcriptor incertus apud Suidam (an non ipſe Polybius?) qui hanc quoque refert ad tempora Annibalis & ſecundi Punici belli. (Gladius Hiſpanienſis quam pridem notus.) (Lib. VII.) (Agell. lib. IX c. XIII.) (Videtur et Annibale illatus.)

Tunc ſcilicet, cùm Romani vires & conſtantiam experti militiæ Hiſpanicæ, adſumpsêre hunc enſem. Verba ſunt: Οἱ δὲ Κελτίβηρες τῇ κατασκευῇ τῶν μαχαιρῶν πολὺ διαφέρουσι τῶν ἄλλων. καὶ γὰρ κέντημα πρακτικὸν καὶ καταφορὰν ἔχουσι δυναμένην ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν. Ἧι καὶ Ῥωμαῖοι τὰς πατρίους ἀποθέμενοι μαχαίρας ἐκ τῶν κατ' Ἀννίβαν μετέλαβον τὰς τῶν Ἰβήρων. Καὶ τὴν μὲν κατασκευὴν μετέλαβον, αὐτὴν δὲ τὴν χρηστότητα τοῦ σιδήρου καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν οὐδαμῶς δύνανται μιμεῖσθαι: *Celtiberi paraturâ gladiorum longè aliis antecellunt. nam & mucronem validum habent, & ictum potentem ex vtrâq; parte. Quare & Romani vſitatos & patrios gladios deponentes, à temporibus Annibalis iſtos Hiſpanorum aſſumpſerunt. Et formam quidem aſſumpſerunt, ipſam verò bonitatem ferri & aliam accurationem nequaquam imitari potuerunt.* Hæc ſi vera (puto eſſe:) quid pro Liuio aut Claudio? vnum. appellaſſe eos gladium Hiſpanicum, ipſum pedeſtrem: non quia re ipsâ talis eſſet, ſed quoniam Manlius eques, depoſitâ parmâ & longiore ſuo gladio (talis equitum, vt videbimus) ſumpſit pedeſtre ſcutum, & gladium breuiorem, Hiſpanicum poſteà dictum. Si tibi color melior, alline.

Punctim gladio vſi. „ *Habet mucronem eximium.*] Quo Romani etiam maximè vſi, & Hiſpani hodie, etſi gladij eorum aliâ à priſcis formâ. Polybius: Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οὐκ ἐκ καταφορᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλήψεως ὀρθαῖς χρώμενοι ταῖς μαχαίραις, πρακτικοῦ τοῦ κεντήματος περὶ αὐτὰς ὑπάρχοντος, τύπτοντες ἐς τὰ στέρνα καὶ τὰ πρόσωπα διέφθειραν τοὺς πλείστους: *At Romani non cæſim ſed punctim rectis gladiis vtentes, mucrone ad hanc rem efficaci, ferientes in pectora & facies, pleroſque interfecerunt.* Scribit facies petiiſſe: ne primus Cæſar hoc iuſſerit Pharſalicâ illâ pugnâ, *Miles faciem feri.* De Hiſpanis, Liuius: *Gallis prælongi gladij ac ſine mucronibus, Hiſpano punctim magis quàm cæſim aſſueto petere hoſtem, breuitate habiles, & cum mucronibus.* Et vtilitatem huius rei in Vegetio habes. *Non cæſim,* inquit, *ſed punctim tirones ferire diſcebant. Nam cæſim pugnantes non ſolùm facile vicère, ſed etiam deriſère Romani. Cæſa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit, cùm & armis vitalia defendantur & oſſibus: at contrà puncta duas vncias adacta mortalis eſt. Deinde dum cæſa infertur, brachium dextrum latuſque nudatur: puncta autem tecto corpore infertur, & aduerſarium ſauciat antequam videat.* Bonæ & veræ cauſſæ. &, quod ipſe quoque notat. hac re facilè vicère eos qui pugnabant cæſim. Dio Caſſius tetigit pugnâ Iulianâ in Ariouiſtum: Τά τε γὰρ ξιφίδια αὐτῶν (Ῥωμαίων) καὶ σμικρότερα τῶν Γαλατικῶν ὄντα, καὶ τὰς προσβολὰς χαλυβδικὰς ἔχοντα, χρησιμώτατα σφίσιν ἐγένετο: *Gladioli enim Romanorum & breuiores Gallicis, & mucrones è chalybe habentes, vtiliſſimi iis fuerunt.* Appellat ξιφίδια, *gladiolos,* aſpectu ad Gallorum illos immanes: & re ipsâ fuerunt haud magni.

Lib. XXIII. (margin, beside *Miles faciem feri*)

Punctim vtiliſſime. Lib. I cap. XII. (margin, beside Vegetius)

Lib. XXXVIII. (margin, beside Dio Caſſius)

„ *Ictum vtrimque validum.*] Nota, *vtrimque:* & hinc facilè formam faciemque Romani gladij colligas, qualis ferè hodie eſt noſter equeſter. Appâret ita in monumentis priſcis: etſi in iiſdem etiam acie ſimplici, & ſupernè leuiter pandus, ad Orientalem aut Turcicam formam. Sed iſte rarior, & Polybio nunc ignotus. Ad cæſam igitur ſeruiit etiā hic gladius: &, vt res erat, Romani ambifariàm vſi. Polybius, vbi Romanam militiam & arma cum Macedonum comparat: Τῇ μαχαίρᾳ ἐκ μεταφορᾶς καὶ διαιρέσεως ποιοῦσι τὴν μάχην: quæ ſupinè interpres (vt pleraque alia) vertit. Ego ſic: *Gladio punctim & cæſim pugnant.* Nam illud ἐκ μεταφορᾶς, *è tranſlatione,* ad punctam refero: & huic ἐκ καταφορᾶς *ex dilatione* aut *demiſſione,* oppono. quia gladius ſcilicet in pungendo reciprocatur & transfertur, in cædendo demittitur, Ἐκ διαιρέσεως autem, cæſa eſt: ad verbum, *ex diuiſione.* quia ictus ille diuidit ſcilicet abiungitque. Tamen vide an non verius ſit, ἐκ διάρσεως *è ſublatione:* quod Polybius alibi vſurpat in hunc ſenſum. Scribit de Gallis: Ἴδιον τῆς Γαλατικῆς χρείας, ἡ ἐκ διάρσεως μάχη: *Proprium Gallicani vſus, pugnare cæſim.* Fateor tamen in Suidâ alibi & fragmentum hoc legi: μαχομένων ἐκ διαιρέσεως ταῖς μαχαίραις: ſed hoc quoque fortaſſe malè. De vehementiâ autem ictus, exempla in Senecâ: *Galeam machærâ Hiſpanâ diuiſam.* in Liuio: *Poſtquam gladio Hiſpanienſi detruncata corpora, brachiis abſciſis aut totâ ceruice deſectâ, & fœditatem aliam vulnerum viderunt.* Affinatio in Diodoro: Οὔτε θυρεὸς, οὔτε κράνος, οὔτε ὀστοῦν ὑπομένει τὴν πληγήν: *Neque ſcutum, neque galea, neque oſſum ſuſtinet ictum.* Plutarchus cum eo, pugnâ Æmilij in Perſen: Μάχαιραι ἐκείνων ὑπὸ βάρους καὶ καταφορᾶς διὰ παντὸς ὅπλου χωροῦσαι ἐπὶ τὰ σώματα: *Gladij illorum* (Romanorum) *grauitate & ictu per omnia arma ad corpora peruadentes.* Ait, *grauitate.* ergóne tam magni? minimè, ſed craſſiuſculi potiùs & firmi. Sculpturæ veteres ſic oſtendunt, & erutos è terrâ ipſi vidimus, qui duos pedes in laminâ non explebant. Haud fruſtrà ergo Liuius dixit, *breuitate habiles;* idemque, *ad propiorem habiles*

(Right margin notes: Forma gladij Hiſpanici. — Is ad cæſam quoque vſus. — Lib. XVII. — Lib. II. — Vis gladij Hiſpanici. Lib. V. De benef. — Lib. XXXI. — Lib. VI. — In Æmil. — Breues fuere.)

les pugnam: Dio ξιφίδια, *gladiolos:* & Lucanus *exiguos*, iſto verſu: Lib. VI.

Cantaber exiguis, & longis Teutonus armis.

Nec enim de Scutis acceperim, quæ Hiſpanis Galliſque pænè eiuſdem formæ: magis de hiſce gladiis, qui ſic diuerſi.

DIALOG. IV.

Pilum totum deſcriptum. magnitudo, forma, violentia: & ſiquid mutatum.

TERTIVM inter arma *Pilum:* quod Polybium licet audias deſcribentem. Lege:

POLYB. Πρὸς δὲ τούτοις ὑσσοὶ δύο, καὶ περικεφαλαία χαλκῆ, καὶ προκνημίς. Τῶν δ' ὑσσῶν εἰσιν οἱ μὲν παχεῖς, οἱ δὲ λεπτοί. Τῶν δὲ στερεωτέρων, οἱ μὲν στρογγύλοι παλαιστιαίαν ἔχουσι τὴν διάμετρον· οἱ δὲ τετράγωνοι, τὴν πλευράν. Οἵ γε μὴν λεπτοὶ σιβυνίοις ἐοίκασι συμμέτροις, οὓς φοροῦσι μετὰ τῶν προειρημένων. Ἁπάντων δὲ τούτων τοῦ ξύλου τὸ μῆκός ἐστιν, ὡς τρεῖς πήχεις. Προσήρμοσται δ' ἑκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτὸν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις, οὗ τὴν ἔνδεσιν καὶ τὴν χρείαν οὕτως ἀσφαλίζονται βεβαίως, ἕως μέσων τῶν ξύλων ἐνδέοντες, καὶ πυκναῖς ταῖς λαβίσι καταπερονῶντες, ὥστε μὴ πρότερον τὸν δεσμὸν ἐν ταῖς χρείαις ἀναχαλασθῆναι, ἢ τὸ σίδηρον θραύεσθαι, καίπερ ὄντα τὸ πάχος ἐν τῷ πυθμένι, καὶ τῇ πρὸς τὸ ξύλον συναφῇ τριῶν ἡμιδακτυλίων. Ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τοιαύτην πρόνοιαν ποιοῦνται τῆς ἐνδέσεως.

Præter hæc, pila duo, & galea ærea, & ocrea. Pilorum autē alia ſunt craſſa, alia tenuia. E craſſis & firmioribus, iterùm alia rotunda, quæ palmarem habent diametrum; alia quadrāgula, quæ latus. Tenuia autem ſibynis modicis aſſimilantur, quæ ferunt vnà cum prædictis. Omnium verò iſtorum longitudo ligni, ferè tria cubita. Aptatur ſingulis telum ferreum, hamatum, longitudine par ipſi ligno; cuius nexum vſionemq; ita validè firmant, ad medium vſq; ligni inſerentes, & crebris fibulis adſtringentes, vt non priùs deuinctio illa inter vtendum ſoluatur, quàm ipſum ferrum defringatur, etſi id craſſitiem habet in parte inferiore & quà ligno infigitur digiti & ſemis. Intantum & tam prouidè curant hanc connexionem.

Suſtine, & iam me audi. Ait.

„ *Præter hæc pila duo.*] Pila rectè verto, quod eſt in illo ὑσσούς. At Laſcaris, & cum ſecuti alij, *Veruta.* Quis hoc dabit? quis non videt obnubilari aut eripi germanam *Pili* deſcriptionē, alienâ hac voce immiſſâ? Imò ὑσσὸς Plutarcho, Dionyſio, Appiano, noſtro aſſiduè, eſt *Pilum.* Res ipſa vociferatur: &, nonne hîc legionarium militem armat, cuius propriū miſſile eſt Pilum? Inde Silius ſanè quàm commodè Latinos ſic adornat: De voce ὑσσοῦ. Ea pilum in I.acie. Peculiare Romanis. Lib. VIII.

Non illis ſolitum criſpare hoſtilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram impleuiſſe ſagittis,
Pila volunt, breuibuſque habiles mucronibus enſes,
Ære caput tecti ſurgunt ſuper agmina criſtis.

Latini, inquit, non haſtas ſpargunt, non ſagittas; ſed pila iis telum, & breues Hiſpanici gladij, tum galea & criſtæ. Eſt ipſe legionarius miles expreſſus. Sed & in Vegetio *Pilatæ legiones veterum:* & in Feſto, *Pilumnus populus* explicatur ipſe Romanus, *velut pilis vti aſſuetus.* Et quis populus pręter eos vſus? Gloſſæ huc faciunt: *Pilum,* ὑπερῷον, Ῥωμαϊκὸν δόρυ: *cænaculum, & Romanum telum.* Duplex interpretamentum dant; poſterius clarè verum, prius vitio exſcriptoris obſcurum aut falſum. Nam quid hoc noui aut monſtelli eſt, *Pilum* ſignificare *cænaculum?* Græca tamen vox id ſonat, ſed leuiter mihi reformanda in ὕπερον: quod valet *piſtillum.* Ita ſanè. Pilum, inquit Gloſſographus optimus, duo notat, & *piſtillum* & *telum.* Nihil hîc dubium. atque adeò Varro Pilum pro telo vſurpari cœptum vult ab illo. *Pilum enim dictum,* inquit, *ab omine, quòd hoſtes feriret, vt pilum.* Ea lectio mihi proba, & ſicut inſtrumento illo ruſtico aut cibario teri frangique frumenta ſolent, ſic iſto hoſtes. Inde captum omen, & vos tralata in bellum. Alij tamen reſcribunt, *quòd hoſtis periret, vt perilum:* mihi quidem minùs probè. Corrupta Gloſſa. Emendata. Varro illuſtratus. IV. de L.L.

„ *Pila duo.*] Quem numerum poëtæ, vt ſolent, tangunt. Virgilius: Quot Pila miſſi.

Bina manu lato criſpans haſtilia ferro. I. Aen.

Et Statius: II. Theb.

Quæ duo ſola manu geſtans, accliuia monti Duo videri.
Fixerat, intorquet iacula.

Lib. II cap. XV.

Sed & Vegetius apertè: *Habebant bina miſſilia, vnum maius quod Pilum vocabant, & aliud minus quod Verutum.* Diſſenſu tamen aliquo cum Polybio, quòd is videatur duo maiora pila dare militi, alterum rotundum, alterum quadrum. Si tamen is eius ſenſus. Cur non ambigam? pleraque hîc breuiter aut obſcurè dicta: ſicut hoc ipſum quod ait, *tenuia tuliſſe eos vnà cum prædictis.* Quid? an præter duo maiora, etiam tenuia? An ex Vegetij mente, cum vno maiorum, alterum minus? Hoc magis credam, ne nimis manum iis impleam aut onerem. Quod tamen

Diſcrimen Vegetij vanum.

Vegetius de Veruto addit & diſtinguit: vix ſcio an ita veteres. Imò ex Polybio & Liuio communiter hæc dicta Pila.

Pili craſſities.

„ *Rotunda, quæ palmarem habent diametrum; quadrangula quæ latus.*] Fateor adhæſiſſe me in his verbis, nunc expedio. Dicit Rotunda quidem palmarem diametrum habuiſſe; at quadrata, totum ambitum ſiue omne latus. Ita enim id accipiendum, etſi aliter videatur dictum. nam ſi quodque latus in his palmare; profectò ſedecim digitorum ambitus fiat, nullâ manu commodè ſtringendus. Sed nec proportio vlla ferri tũc ad lignum: cùm adiungat illud fuiſſe digiti & ſemis: qui modus quid ad ſedecim? Eſto igitur pro re interpretatio, & fiant Pila χειροπληθῆ, *manum implentia*, vt Dionyſius dixit; non hercules exeuntia & aperientia. Palmus hîc autem παλαιςὴ, digitorum quattuor: qui *quadrans* pedis eſt, vt mirer *Trientale latus* Laſcari verſum.

Pila vulgò Quadrangula.

„ *Quadrangula.*] Quæ crebra magis fuiſſe rotundis videntur. Liuius certè vulgarem

Lib. XXI.

hanc Pili formam agnoſcit, vbi de Falaricâ. *Haſtili cetera tereti, præterquàm ad extremum vnde ferrum exſtabat. id, ſicut in pilo, quadratum.* Niſi fortè rotunda etiam, eâ parte ſic formabantur. Sed Appianus quadrata ſola agnoſcit, aut quidem deſcribit, in pugnâ

In Celt.

C. Sulpicij cum Gallis: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἀκοντίοις, ἃ Ῥωμαῖοι ὑσσοὺς καλοῦσι, ξύλου τετραγώνου τὸ ἥμισυ καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου τετραγώνου καὶ τούτου μαλακοῦ χωρίς γε τῆς αἰχμῆς: *Erant haſtæ, non ſimiles iaculis, quas Romani Huſſos* (imò Pila) *dicunt, è ligno quadrangulo parte mediâ, parte reliquâ è ferro quadrangulo, atque eo molli, excepto mucrone.*

Explicatus Appianus.

Breuis, ſed bona deſcriptio. in quâ quod negat *ſimilia iaculis fuiſſe*, ferri hoc ſenſu poteſt, non ſimilia ſcilicet vulgaris leuibuſque iaculis. Alioqui profectò ſimilia ſunt, imò ipſa iacula: & ſuſpicetur aliquis reſcribendum potiùs, * ἦν οὖν ἐοικότα, ſententiâ aiente.

*Vel ἦν ἂν ἐοικότα.

Addit *Mediam partem è ligno, aliam è ferro:* & conſonat cum iis quæ Polybius hoc loco. Hoc diſſonat, quòd molle ferrum facit, credo ad inflexum, & vt in Velitum haſtâ. At nihil tale noſter, etſi poſteà opinamur ſic fuiſſe.

Fortaſſe correctus.

Sibuna.

„ *Sibunis modicis aſſimilantur.*] Variè vox ſcribitur, in primâ aut mediâ ſyllabâ, i. & y. alternante. Parum hoc eſt. ſignificatio quidem certa, venabulum fuiſſe, ſiue iaculum venatorum. Feſtus: *Sibunam appellant Illyrici telum venabuli ſimile.* Ennius: *Illyrici reſtant ſicis ſibuniſque fodientes.* Qui vult vocem, vt vides, Illyricam fuiſſe: cur non magis Græcam, certè Græcis iam olim tritam? Et ipſi Illurij finitimi tunc, opinor, Græciſſabant; &, extra controuerſiam, ipſe Ennius. Magiſtri igitur Græci paſſim explicant & oggerunt hanc vocem. vt Heſychius: Σιβύνη, ὅπλον δόρατι παραπλήσιον: *Sibuna, telum haſtæ conſimile.* Idem iterùm, ſed preſſiùs: Συβίνη, κυνηγεβόλιον: *Subina, telum figendis apris.* Quo ſenſu Athenæus ſcribit, illatos in conuiuium Carani συάγρους σιβυνίαις ἀργυραῖς διαπεπερονημένους; *apros ſibunis argenteis transfixos.* Cur tali pompâ? vt glorioſus conuiuator oſtenderet verè feros eſſe, nec domi à coquo ſed in ſiluis à venatore cæſos. Legi & in Suidâ: Σιβύνη, ἀκόντιον Ῥωμαϊκόν: *Sibuna Romanum telum.* Quod verum ſit, pro Polybianâ hîc deſcriptione minoris Pili.

Athenæo lux. Lib. V.

Mucro vncatus.

„ *Telum ferreum hamatum.*] Siue mauis, *vncinatum.* Sententia eſt, hamos retro mucronem fuiſſe, ne facilè eſſet euulſu ſemel impactum telum. Ipſe autem mucro quantus aut quâ latitudine, non dicit: ſuſpicor grandiuſculum fuiſſe, tum pro ferri modo, tum ex Flori verbis. Ait de primâ Romanorum pugnâ cum Philippo Macedonum: *Nihil tamen terribilius fuit ipſo vulnerum aſpectu, quæ non ſpiculis neque ſagittis, neque Græculo vllo ferro, ſed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, vltra morem* (ſic lege, non *mortem*) *patebant.* Pila vocat *ingentia.* nec *minores* iis *gladios.* quæ ſi de longitudine capis, quomodo vera? Gladij certè breuiculi, & valdè intra Pili modum. Magis eſt de latitudine dici & cõparari, & ita mucrones fuiſſe pænè pares.

Idem ſatis latus.

Lib. II. cap. VII.

„ *Longitudine par ipſi ligno.*] Pluſculum hîc igitur ferri, nec de nihilo Silius hoc iterauit, *pondera pili.* Sed & Tibullus *Lenti* epitheto affecit: cur, niſi quia pondus & grauitas tale faciebant, pręſertim nec adiutũ vllis pennis?

Pilum ponderoſum, & lentum.

—— *celerémve ſagittam*

Iecerit, aut lento perfregerit obuia pilo.

Ad Meſſ.

Oſten-

Et violentum. Oſtendit & idem vim telo fuiſſe, & obuia ab eo perfracta. Hocquoque Liuius: *Pilum haud paullo quàm haſta vehementius ictu miſſuque telum.* (*Lib. IX.*) Cæſar: *Cùm primi ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent.* Vegetius magis apertè: *Arte & virtute directum ſcutatos pedites & loricatos equites ſæpè tranſuerberat.* (*Lib. II. cap. XV.*) Et exemplum in Suidâ ex incerto ſcriptore: Ἠξακοντίσας ὑσσὸν διήλασεν αὐτοῦ τόν τε θυρεὸν καὶ τὸν θώρακα: *Emiſſo pilo perfregit ſcutum eius & loricam.* Sed ad Polybium: *ferrum*, inquit, *par ipſi ligno.* Quod verum eſt: ſed ita, vt ſeorſim non extiterit & prominuerit totus ille modus, ſed pars eius dimidia circiter infixa fuerit vel adfixa ligno. Hoc ſatis oſtendit, cùm dicit *ad medium vſque lignum inſertum fuiſſe.* Eminuit ergo in mucronem, & manſit cubitus & ſemis, alter ille modus periit in ligno. (*Magnitudo pili.*) Hoc notabis, vt iuſtam magnitudinem totius Pili noris: quæ ex hoc ratiocinio fuit quattuor cubitorum & ſemis, id eſt pedum ſeptem paullo minus. Superauit igitur menſuram hominis: ideoque Silius niti in eâ milites facit:

Stabant innixi pilis exercitus omnis. (*Lib. XIII.*)

Non longè ab hoc modulo Dionyſius abit, cùm Pilum de induſtriâ ſic deſcribit: (*Lib. V.*) Ἔστι δὲ ταῦτα (ὑσσοὺς præmiſit) βέλη Ῥωμαίων, ἃ συνιόντες εἰς χεῖρας ἐξακοντίζουσι, ξύλα στρογγύλα τε καὶ χειροπληθῆ, τριῶν οὐχ ἧττον ποδῶν ὀβελίσκους ἔχοντα προὔχοντας, κατ' εὐθεῖαν, ἑκατέρου τῶν ἄκρων, μετρίοις ἀκοντίοις ἴσα σὺν τῷ σιδήρῳ: *Sunt hæc tela Romanorum, quæ cùm in manus veniunt, iaculantur; haſtilia longa & manum implentia; trium non minùs pedum mucrones exſtantes habentia rectâ lineâ ab vtroque extremorum; paria mediocribus iaculis vnà cum ferro.*

Dionyſius explicatus. Verba, quibus inſiſtendum leuiter & examinandum eſt. Ait haſtilia *manum impleuiſſe*: ſuprà monui & diduxi. *Mucrones non minùs tres pedes exſtitiſſe*: imò magis, ſi Polybium audis. Et ſanè ſeſquipede toto minus in Dionyſio eſt: an quia æuo eius iam decreuerat? an quia de ipſo exſtante mucrone modò ſentit, nec ferrum metitur quod in ligno? Sed nec ſic conſenſio vſquequaque cum Polybio: & credo reuerà æuo hæc talia mutaſſe. (*Pilum in ferro decreuit.*) Quidni credam? ecce Vegetij aut ſuprà temporibus, ferrum *trigonum* non tetragonum fuit: idemque non niſi *pedale.* Sic enim ſcribit: (*Lib. I. cap. XX.*) *Miſſilia quibus vtebatur pedeſtris exercitus Pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, vnciarum nouem, ſiue pedali, quod in ſcutum fixum non poſſet abſcindi.* Amplius in Dionyſio: *Rectâ lineâ ab vtroque extremorum.* Dicit igitur obeliſcos iſtos ſiue mucrones (alij *verucula* reddunt) vtrimque fuiſſe præfixos, vt verba quidem volunt, vel potiùs ij qui verterunt. Nam res & ratio diſſentit. Cur duplex tam grandis ibi mucro? cui vſui, imò quomodo non impedimento ſit? Exiguum ſanè ferrum à pede, ſiue Græcorum σαυρωτῆρα fuiſſe, omnino aſſentior, quo ſcilicet in terram poſſet defigi, quod communiter ſolet, ſed non illud ad ictum & longum. Ergo in Dionyſio clariùs legatur, ἐκ θατέρου, *ab altero*: etſi nihil opus eſt, & vulgata quoque dant hunc ſenſum.

„ *Crebris fibulis aſtringentes.*] Quod non miror in longitudine illâ ferri. Puto autem, & Polybius ſubindicat, non tubum ſiue auliſcum fuiſſe tam grandem, in quem lignũ immitteretur; ſed potiùs duas vtrimque alas ferreas, quas fibulæ iſtæ comprehenderent & affirmarent. (*Fibulatio in Pilo.*) Fibulæ inquam crebræ (palàm in Polybio πυκναὶ λαβίδες) etſi è Plutarcho dixeris duas modò fuiſſe. Sed, vt verum fatear, Plutarchi totum hoc mihi obſcurum eſt, aut alia valdè ratio illigandi, & in breuiore ferro. (*Diuerſa in Plutarcho.*) Verba eius accipe, ſed fideliter verſa, in Mario: *Dicitur*, inquit, *Marius in pugnâ illâ cum Teutonis primùm innouaſſe hoc de Pilis. Nam cùm anteà immiſſio ligni in ferrum duabus fibulis* (δύο περόναις) *ferreis comprehenſa & obſtricta eſſet; tunc quidem Marius alteram vt erat reliquit; alteram tollens, clauum ligneum fragilem eius loco impoſuit, hoc commentus & ſpectans, vt pilum ſcuto aduerſarij incidens rectum non maneret, ſed fracto ligneo clauo flexus fieret circa ferrum, & telum ob incuruitatem mucronis ſic inhærens traheretur.* Clarè adſignat duas tantùm fibulas, nec aliter potuit ad effectum quem denarrat. (*Duæ modò fibulæ.*) Fuerint igitur duæ alæ ferreæ, atque eæ vtrimque fibulâ ſuâ comprehenſæ. Harum alteram dicit è ligno ſuppoſitam, vt ſcilicet impetu & peruaſione teli incidentis diffracta, ſolueretur ea ala, & ſic inflexâ alterâ telum pendulum & incuruum traheretur. (*Cur altera lignea.*) Cui bono? vt impediret ſcilicet pugnantem, & ſcuto is commodè vti non poſſet. Quid ergo? inquies. nónne & antè inhærebat, & impediebat? Ecce in Liuio ante aliquot ſæcula, pugnâ cum Gallis: *Oneratique telis* (Pila præmiſit) *quibus aut corpora transfixa; aut prægrauata inhærentibus gerebant ſcuta.* (*Lib. IX.*) Hoc ita fuit, ob vncos ſcilicet qui vetabant extrahi pilum aut reuelli. Sed Marius putauit maius impedimentum hoſti, ſi pilum inflexum, non ita

rectum penderet, & motum tranſlationemque ſcuti vetaret. Certè flexio hæc pili poſteà etiam manſit; ſiue à Mariano inuento, ſiue à mollitie & tenuitate ferri, quam Appianus agnoſcit. In Cæſare quidem legis, pugnâ cum Heluetiis: *Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quòd pluribus eorum ſcutis vno ictu pilorum transfixis & colligatis, cùm ferrum ſe inflexiſſet, neque euellere, neque ſiniſtrâ impeditâ ſatis commodè pugnare poterant.* Ita & Liuius, pugnâ cum Gallogræcis. *Legionum anteſignani pila coniecerunt. Ij verò non ſolùm vulnerabantur, ſed tranſuerberatis ſcutis, plerique inter ſe conſerti hærebant.* Eſt illud Cæſarianum, & par colligatio conſertioque ſcutorum. Adnoto autem amplius, Mariani huius facti memoriam exſtare & in Scholiaſte priſco Horatij, qui hæc poëtæ:

Flexus in Pilo. — I. Gallic. — II. Serm. I.

—— nec enim quiuis horrentia pilis
Agmina, nec fractâ pereuntes cuſpide Gallos,
Aut labentis equo deſcribat vulnera Parthi:

Hæc inquam poëtæ iſtuc refert. & *Ex hiſtoriâ*, inquit, *de Mario hoc ſumptum eſt. nam Marius aduerſus Santonas* (legendum *Teutonas*) *talia tela commentus eſt vt fracta mitterentur, nec remitti ab hoſtibus poſſent.* In re, eadem Plutarcho dicit: in cauſsâ diſcrepat, & vult fuiſſe ne remitterentur. Vtrumque potuit eſſe, & hæc quoque cauſſa in Velitari telo à Polybio tacta.

DIALOG. V.

De Galeâ, & multiplici criſtâ.

SED perge, & lege:

POLYB. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις προσεπικοσμοῦνται πτερίνῳ στεφάνῳ, καὶ πτεροῖς φοινικοῖς ἢ μέλασιν, ὀρθοῖς τρισίν, ὡς πηχυαίοις τὸ μέγεθος· ὧν προστεθέντων κατὰ κορυφὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ μέγεθος, ἡ δ' ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις.

Super hæc omnia adornantur apice plumeo, penniſque puniceis aut nigris, rectis tribus, ad cubiti longitudinem. quæ cùm in ſummo vertice aliis armis addiderint, vir duplo maior appâret, & pulchra ea ſpecies ſit, hoſtiq; formidoloſa.

De Criſtis agit, cùm anteà breuiter & verbo de Galeâ dixiſſet. Eſt iis, aiebat, *Galea ærea.* Tales Liuius & Dionyſius agnoſcunt in Seruiano cenſu. Sed veteres cùm χαλκᾶ aut *ærea* dicunt, ex alio metallo non excludunt. Camillus militibus ſuis Ἐχαλκεύσατο (verba Plutarchi) κράνη τοῖς πλείστοις ὁλοσίδηρα καὶ λεῖα ταῖς περιφερείαις, ὡς ἀπολισθαίνειν ἢ κατάγνυσθαι τὰς μαχαίρας: *Fabricatus eſt Galeas pleriſque totas ferreas, & leues in ambitu, vt gladij aut laberentur in iis, aut frangerentur.* Hoc ille fecit contra Gallos & immanes eorum gladios. Dixeris ergo non omnibus tunc fuiſſe galeas ferro aut metallo ſolido, ſed è corio aut tali materie, ferro aliquo per lineas aut circulos inducto. Galearum autem forma, cuiuſmodi paſſim in priſci æui monumentis appâret, hæc. Antrorſum apertæ, & ferri aliquâ eminentiâ, ſed repandi. vnde & Silæ dictæ Feſto: *Silus appellatur naſo ſurſum verſus repando. vnde Galeæ quoque à ſimilitudine Silæ dicebantur.* Ad latus & malas vtraſque, *Bucculæ*: ſic dictæ, quòd buccas tegant. Liuius: *Alij galeas bucculaſque tergére.* Iuuenalis:

Galea ex ære. — In Camil. — Forma galeæ. — Buccula.

—— aut fractâ de caſſide buccula pendens.

Inde *Buccularij* in Paterno Iuriſconſulto, qui has parant conficiuntque. Ab imis Bucculis lora, quibus ſtringerentur ad guttur & firmarentur. De his Silius:

Lib. XLIV. — Lib. XIV.

Caſſidis à mento maleſidæ vincula rupit.

Item Sidonius: *Alij de concauo tibi Caſſidis exituro, flexilium laminarum vincula diſſibulant.* *Flexiles* enim *laminas* Bucculas iſtas vocat, ſic aptas vt penderent à caſſide & flecterentur: *Vincula*, hæc lora. quæ & Suidas intellegit, & ὀχεῖς vocat. Ὀχεὺς, inquit, ὁ ἱμὰς τῆς περικεφαλαίας, ᾧ συνέχεται περὶ τὸν τράχηλον τοῦ φοροῦντος: *Ocheus, lorum galeæ, quo adſtringitur circa collum ferentis.* Hæ partes Galeæ, atque adnoto, veteres clauſas & vultui appreſſas vndique (more noſtrorum equitum) vix habuiſſe. Inde illa vox Cæſaris, in acie Pharſalicâ, *Miles faciem feri*: quæ ſcilicet, niſi à ſcuti obiectu, nuda. Inde & in Perſis, vt nouum miratur Ammianus; *quòd humanorum vultuum ſimulacra ita capitibus diligenter aptata eſſent, vt imbracteatis corporibus ſolidis, ibi tantùm incidentia tela poſſent hærere, quà per cauernas minutas, & orbibus oculorum affixas, parciùs viſitur, vel per ſupremitates narium anguſti ſpiritus emittuntur.* Sunt planè hodiernæ equitum Galeæ: ſed tranſeo ad *Criſtam*, de quâ parte Polybius ſolâ dicit, aliis omiſſis. Quid ita? quia in hac mira & propria quædam ſuperbia an laſciuia Romanorum, & valdè ſibi in iis placebant. Itaque ad hanc eamus. Ait:

Lib. III. epiſt. III. — Lora in galea. — Criſta.

„ *Apice plumeo.*] Sic reddidi, quod in Græco eſt

Apex pro criſta.

eſt πτερίνῳ ϛεφάνῳ: quod ad verbum eſſet *corollâ plumeâ.* Sed quia non propriè hæc corolla, malui *Apicem*, & habeo auctores. Virgilium: *Ardet apex capitis.* Statium: *Et cono Ledæus apex.* Ipſa vox Græca ϛέφανος aut ϛεφάνη valet etiam in hunc ſenſum. Nec enim
In voce ϛεφάνῳ. temerè mutauerim, etſi vir eximius ingenioſè (fatendum eſt) fecerit, πτερίνῳ τε φάλῳ. Sed retinet Suidas, qui vt vulgò hæc lêgit: & Plutarchus, qui ϛεφάνην in hac re dicit.
In Pyrrho. De Pyrrho rege: Τὴν ϛεφάνην ᾗ διάσημον τὸ κράνος ἦν, ἀφελὼν ἔδωκέ τινι τῶν ἑταίρων: *Apicem quo inſignis & cognobilis galea eius erat, amicorum alicui auferens eum tradidit.* Non enim de regiâ vel aureâ aliquâ coronâ ſentit (etſi vertunt ſic interpretes) ſed de hoc inſigni galeæ, quod proprium ipſe habuit
Apex Pyrrhi. *Cornua hirci.* Idem in eodem Plutarchus: Ἐγνώσθη τῷ τε λόφῳ διαπρέποντι καὶ τοῖς τραγικοῖς κέρασι: *Agnitus fuit ab eximiâ criſtâ, & à cornibus hircinis.* Reges enim, itemque digniores militũ, inſignes maximè & ſuperbas faciebant
Plebeia galea. has partes. Contra plebeij. nec alio ſen-
Lib. VIII. ſu Lucanus de M. Bruto, in acie Pharſalicâ:

Illic plebeiâ contectus caſſide vultus,
Ignotuſq; hoſti, quod ferrum Brute tenebas?

Vult eum habitu gregarij militis fuiſſe, & galeâ aut criſtâ minimè inſigni. Sed & Centuriones Romano more tranſuerſas criſtas hoc fine gerebant; vt inquam internoſcerentur.
Lib. II. cap. XVI. Vegetij quidem æuo ſic fuit: olim non arbitror. ſed ille ſic: *Centuriones habebant galeas ferreas, ſed tranſuerſis & argentatis criſtis, vt faciliùs agnoſcerentur.* Argenti aliquid mixti in criſtis agnoſcit, fortaſſe & auri in nobiliorum. Non pello igitur ϛεφάνου vocem: & totum illud criſtatum cum alio ſæpè additamento nónne coronæ etiam ſpeciem refert? maximè quia in capite, &
Φάλος & λόφος diuerſa. cùm eſt triplex. Addo & φάλον propriè ſecretum eſſe ἀπὸ τοῦ λόφου. Ille *conus* eſt, hic *criſta.* Græci litteratores: Φάλοι, τὰ ἐπὶ τῶν περικεφαλαιῶν ἀσπιδίσκια, λόφοι δὲ αἱ τριχώσεις: *Phali, clypeoli in galeis; lophi, iubæ, aut criſtæ.* Euſtathius: φάλοι κατά τινας τῶν παλαιῶν σωλήνια τινα ἐπὶ τῶν μετώπων, εἰς ἃ καθίεντο οἱ λόφοι: *Phali, iuxta quoſdam veterum, fiſtulæ aut tubuli ſuper frontem, in quos criſtæ immittebantur.* Ita iſti. nec nego tamen aut neſcio Heſychium confundere: Φάλος, inquit, ὁ λόφος τῆς περικεφαλαίας: *Phalus, criſta galeæ.* Fortaſſis & alij, quod alius quærat. Sed quod Euſtathio φάλος, hoc Latinis eſt Conus. Statius:

—— criſta nitenti
Inſurgens cono.

Et Gloſſæ explicant *Conum*, κύμβαλον καὶ ἄκρον τῆς περικεφαλαίας: *cymbalum, & ſupremam partem galeæ.* De cymbalo non credo: & reſcribo, κύμβαχον, Homeri etiam voce. Nam κύμβαχος, Heſychio interpre- Gloſſæ reſcripta.
te, eſt τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς περικεφαλαίας.

„ *Penniſque puniceis aut nigris.*] Appâret olim, & cùm Polybius ſcripſit, non niſi pennas ipſas rectas ſic tuliſſe, ſine alio paratu aut diffuſione; qui mos ferè hodie Turcarum. In monumentis tamen aliter conſpicimus, & ferè ad exemplum hodiernum. Sed quidquid eius fuit; colores videamus, quos ponit duos. *Puniceum* primò, quem credo honeſtiorum fuiſ- Puniceus color in criſtis.
ſe, & aptum ſanè ſanguineo huic Marti. Virgilius:

—— criſtaque tegit galea aurea rubrâ:

Iterùm:

—— criſtaſque rubentes
Excipiam ſorti.

Et tertium: *Purpurei criſtis iuuenes.* Diodorus Hiſpanos quoque oſtendit amaſſe: Περὶ Lib. VI.
δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾶ περιτίθενται φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις: *Circum capita galeas æreas ponunt, puniceis ornatas criſtis.* Ponit ſecundò, *Nigrum.* Triſtis ille & Diti ſacer, ad Item niger.
quem multi in ferali hoc certamine ibant. Puto viliorum fuiſſe, nec legi exemplum. Benè de *candido.* vt in Virgilio: Et candidus.

Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.

In Statio:

—— capiti intremit ærea caſſis,
Ter niueâ ſcandente iubâ.

Is quoque color feſtus & dignior, datque Annibali Silius:

—— vibrant cui vertice coni Lib. II.
Albentis niueæ tremulo nutamine pennæ.

Laſciuia poſteà in hac re, & aſſumpsêre etiam Pauonum. Sed fallor, aut regia & Iunonia hæc auis non niſi in Regum & Principum vſu fuit. Indicat Claudianus, qui Honorio ſuo talem dat:

Quòd picturatas galeæ Iunonia criſtas De VI. conſul.
Ornet auis.

Et ſcriptor Panegyrici ad Maximianum: *Offert tibi etiam tum puero galeam auro gemmiſque diſtinctam, & pennis pulchræ alitis eminentem.* Cui lux à Claudiano eſto. Sed etſi de nigris aut fuſcis negaui legere, non tamen ambigo quin tulerint: vt aquilæ, & talium auium, quæ pugnaces aut rapaces. vel ominis ſcilicet cauſsâ.

„ *Rectis tribus.*] Triplex hæc criſta eſt, ſi- Triplex ſæpè criſta.
ue τριλοφία Græcorum, itemque τετράλοφα: etſi

etſi τρυφάλειαν tamen communiùs ſcribunt. Quis non eius meminit? poëtæ certatim. vt ille:

Virg. VII. *Cui triplici criſtata iubâ galea alta.*

Alter:

Valer. III. ——*triplici pulſans. faſtigia criſtâ.*

Suidas in [illegible] Etiam alij. vt Suidas: qui Geryonem autumat dictum τρικέφαλον, ſiue *tricipitem*, ὅτι τρεῖς λόφους εἶχεν ἐν τῇ περικεφαλαίᾳ: *quòd tres criſtas in galeâ haberet*. Vide & lepidam narratiunculam apud Plutarchum in Arato, de virgine, quam captam miles galeâ ſuâ tricriſti inſigniuerat, & in Dianæ templo depoſuerat: vnde egreſſa ſubito aſpectu terruit omnes, quaſi ipſa ibi Diana appareret, vrbemque ſeruauit. Hactenus de criſtis Polybius.

Iubæ in criſtis. AVD. Quid de Iubis, eas omittis? LIPS. Vnà cum Polybio: nec enim, quod miremur, tangit. niſi tibi noſtra coniectura ſedeat, cui leuiter viſum legere: ἢ ὀρθαῖς θριξὶν: *aut rectis crinibus ſiue iubis*. Enimuerò quis neſcit *iubas* creberrimè galeis impoſitas? Nec Græcorum tantùm (perpetuum pænè apud eos) ſed & Latinorum. Virgilius de Mezentio:

Lib. VII. ——*criſtaque hirſutus equinâ.*

Silius de Curione Romano:

Lib. VIII. *Horridus & ſquamis & equinâ Curio criſtâ.*

Idem de Flaminio Conſule:

——*cui vertice fulgens*
Triplex criſta iubas effundit crine Sueuo.

Cui Sueuum ſiue Germanicum etiam crinem adfingit, quia ſcilicet ille Flaminius triumphauerat de Gallis, quos cum Germanis confundi à poëtis id æui, haud nouum. Aliter ego quidem Silium non intellego. Eſt & in eodem Silio, de Marcello:

Circumſtant rapidi iuuenes, aptantq; frementi Lib. XII.
Sanguineas de more iubas.

Et cùm recogito, etiam in lapidibus vidi, etſi minùs ſæpè.

,, *Pulcher is aſpectus, hoſtique formidoloſus.*] In re tenui momẽtum ad pugnam & victoriam oſtendit: & cauſsâ duplici, inquit, bonæ criſtæ: ſiue quòd vir maior, & animo quoque creſcit: ſiue quòd hoſti terrorem mãgis præbet. Vtrumque verum, & neſcio quo naturæ ductu vbiq; terrarum ferè bellatores hoc adfectant. Orientales paſſim atque etiam rudes iſti in nouo orbe. Maiores noſtri ſtudioſè; etſi nos vulgò omiſimus: ſtudioſè? Imò ambitioſè, & hinc inſignia iſta familiarum tam varia, quîs ſuperbimus. Primi auctores rei Cares, quod ſcriptores adnotarunt. vt Herodotus: Ἐπὶ τὰ κράνεα λόφους ἐπιδέεσθαι Κᾶρές εἰσι οἱ καταδέξαντες: *In galeis criſtas illigare Cares ſunt qui oſtenderunt*. Strabo: Τοῦ δὲ περὶ τὰ στρατιωτικὰ ζήλου τά τε ὄχανα ποιοῦνται τεκμήρια, καὶ τὰ ἐπίσημα καὶ τοὺς λόφους: *Studij ſui erga rem bellicam teſtimonia adferunt ſcutorum anſas, & inſignia & criſtas*. Idem Plinius prodidit vbi de inuentoribus rerum: idem Polyænus. Sed Galeas & Criſtas aliquot è monumentis vide.

Vſus criſtarum. — Inuentores criſtæ. In Clio. — Lib. XIV. — Lib. VII.

DIALOG. VI.

De Loricâ, & variâ eius ſpecie.

VLTIMVM inter arma, *Lorica*: quam duplicem fuiſſe oſtendit in his verbis: Legito.

POLYB. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ προσλαβόντες χάλκωμα σπιθαμιαῖον πάντῃ πάντως, ὃ προτίθενται μὲν πρὸ τῶν στέρνων, καλοῦσι δὲ καρδιοφύλακα, τελείαν ἔχουσι τὴν καθόπλισιν. Οἱ δ' ὑπὲρ τὰς μυρίας τιμώμενοι δραχμὰς, ἀντὶ τοῦ καρδιοφύλακος σὺν τοῖς ἄλλοις, ἁλυσιδωτοὺς περιτίθενται θώρακας. Ὁ δ' αὐτὸς τρόπος τῆς καθοπλίσεώς ἐστι καὶ περὶ τοὺς πρίγκιπας καὶ τριαρίους, πλὴν ἀντὶ τῶν ὑσσῶν οἱ τριάριοι δόρατα φοροῦσιν.

At pleriq; capientes æream laminam quæ ſit palmi maioris ſiue duodecim digitorum vndiq;, nec amplius, etiam pectori apponunt, & vocant pectorale. ac ſic plenam iuſtamq; habent armaturam. Qui tamen ſuper decem mille drachmas cenſi ſunt, ij pro pectorali, ſuper cetera arma loricas capiunt hamatas. Par ratio ſimiliſq; armorum in Principibus eſt & Triariis, niſi quòd pro pilis Triarij ferunt haſtas.

Aeramentum ad pectus. „ *Plerique capientes æream laminam.*] Vult pleroſque militum non habuiſſe loricas illas hamatas, de quibus mox dicit: ſed eius loco partem æris aut ferri procuſam, quæ tegeret ſummum pectus. Nam ima ventris ſcutum ſatis muniebat. Fuit adſimile quiddam hodierno pectorali, ſed minùs longum, & æquabiliter quadrum. Id, inquit,

„ *Vocant pectorale.*] Diu hæſi quomodo veterem καρδιοφύλακα, & ſedit tandem iſtud. Nam quod Laſcaris *Corditunum* fecit, ſcitè vocem expreſſit, non tamen ſcriptoris mentem. Cedò enim quis Romanorum ſic dixit? vbi vox ea lecta? Nec tamen dubium, quin obuiam vulgatamque vocem Polybius habuerit in mente. Eam cenſeo, *Pectorale*: & ſic à re & vſu dicebant, pectori tegendo. Pectorale. Varro: *De corio crudo pectoralia faciebant.* Plinius: *E pectoralibus eorum, ocreiſque & galeis.*

Alluſit & tetigit Silius:

Pectora pellis obit cæſi è venatibus vrſi: Lib. VIII.

pectoralia è corio vult fuiſſe, vti & Varro. Etiam è ferro, idem:

Ille viris pila, & ferro circumdare pectus Ibid
Addiderat.

Xenophon de Perſis: Θώραξ μὲν περὶ τὰ στέρνα ἑκάστῳ ἔσται: *Lorica circa pectus cuique erit.* An Liuij ea mens in Saliis deſcribendis, qui armati ſaltabant? *Æneum pectori tegimen.* Ex ipſo dicas, è Dionyſio non dicas. Lib. I. qui hoc interpretatur, χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένους: *æreis balteis ſuccinctos*: & alibi clariùs appellat χαλκᾶς ζωστῆρας, *ænea cingula.* Sed Lib. II. nec quod in eodem Liuio de Samnitibus: Lib. VII. *Spongia pectori tegumentum*: huc conuenit propriè, nec illa ex ære. Hoc genus appellat Polyænus ἡμιθωράκια, *ſemiloricas*. in his ver- Semilorica bis: Ἀλέξανδρος, inquit, ἡμιθωράκια τοῖς φεύγουσι Lib. IV Strat. στρατιώταις ἀντὶ θωράκων ἔδωκεν, ἵνα μένοντες μὲν ἀσφάλειαν ἔχοιεν, τὸ κατὰ πρόσωπον κρυπτόμενοι, φεύγοντες δὲ τὰ ὄπισθεν μέρη φυλάσσειν μὴ δύναιντο: *Alexander fugitiuis militibus ſemiloricas pro integris dedit, vt manentes quidem tuti eſſent, anterioribus tectis; fugientes poſtica tueri non poſſent.* Et Pauſanias, loricas veterum & Homericas deſcribens, oſtendit habuiſſe duas par- Duplex lorica. tes. Δύο ἦν, ait, χαλκᾶ πεποιημένα. τὸ μὲν στέρνῳ καὶ Lib. I. τοῖς ἀμφὶ τὴν γαστέρα ἁρμόζον, τὸ δὲ ὡς νώτου σκέπη εἴη. Γύαλα ἐκαλοῦντο. Τὸ μὲν ἔμπροσθεν, τὸ δὲ ὄπισθεν προσῆγον, ἔπειτα περόναι προσῆπτον πρὸς ἄλληλα: *Duæ erant æreæ partes. illa quidem pectori & iis quæ circa ventrem apta; hæc vt dorſo tegmen eſſet. Vocabant Gyala, ſiue Caua & incurua, à formâ. Illam antrorſus, hanc retrorſum inducebant: deinde fibulæ vtramque iungebant.* Vide & inquire, fateberis adſimiles aut ipſas eſſe hodiernas loricas noſtras. Sunt enim iſti σταδιοὶ θώρακες, ſiue *ſtantes & ſolidi*, quos Euſtathius aliique in Homero item agnoſcunt. Ergo duæ partes: nec diſſimile in Hamatis, quo aſpectu Vale- Valerio quæſita lux. rium arbitror *duas loricas* ex eâ feciſſe. Nam de Scæuâ ille cùm ſcriberet, & factum eius attolleret Britannico bello; in ſcopulo, inquit, relictis, & diu magnâ vi hoſtium ſuſtentatâ, cùm ſolus eſſet, tandem *galeâ* Lib. III. cap. II. *iam ictibus diſcuſſâ, & ſcuto crebris foraminibus abſumpto, profundo ſe credidit, ac duabus loricis onuſtus inter vndas enauit.* Augendæ admirationi addit de *duabus loricis*. ſed quas eas ſuſpicer? ab hoſte alteram? non id tempus aut occaſio legendi ſpolia, cùm ſuum ſcutum ipſe amiſit, ſiue vt honeſtè Valerius, *impendit*. Opinor magis, intellegi duplicem

hanc

hanc loricam, & hoc dilaudare, quòd feſſus & duplici etiam loricâ onuſtus potuerit enatare. Sanè Euſtathius mihi auctor, διπλῶν θώρακα ſic quoque dici: quem vide. De fibulis quidem, quæ in latere vtroque loricas iſtas iungebant, in Silio eſt:

Fibulæ loricarum.

Lib. VII.

—— quà fibulæ morſus

Loricæ crebro laxata reſoluerat ictu.

Et apud Suidam, de ſquameâ loricâ Parthorum: Περόναι δ' εἰσὶ περὶ ταῖς πλευραῖς: *Fibulæ ſunt ad latera*. Sed & Pauſanias hic apponit.

Romani vndique armati.

„ *Plenam iuſtámque habent armaturam.*] Corpore ſcilicet iam vndique munito & tecto. Quod ita gloriatur Titus Cæſar de ſuis Romanis, apud Hegeſippum: *Progredimur in bellum muniti vndique. Tegitur galeâ caput, loricâ pectus, totumque clypeo corpus. Vbi feriat hoſtis Romanum militem reperire non poteſt, quem ferro tectum circumſpicit.*

Lib. III. cap. XXIV.

„ *Qui tamen ſuper decem mille drachmas cenſi.*] Deſignat genus militum, idque à cenſu, quibus neceſſitas ferendi non pectoralia, ſed totas loricas. Ij erant ditiores, & quod ſumma iſta indicat, è primâ claſſe. Atq; iſti etiam olim, ex Seruij inſtituto, eximiè & præter ceteros debebant armari: quod ex Liuio & Dionyſio diſcas. Manſit ſub Polybio, atque etiam poſteà, vt videtur. Nam eâ cauſsâ Hirtius in Bello Hiſpanienſi aliquoties *Loricatos* exprimit & nominat, quaſi militum digniores aut certè ditiores. *Loricatus vnus*, inquit, *ex legione vernaculâ ad nos transfugit*. Iterùm: *Centuriones loricati octo ad Cæſarem transfugerunt*. Niſi tamen ita agnominat legionarios, & ad diſcrimen armaturæ leuis. Ad Polybij mentem facit quod Panegyriſtes ad Conſtantinum: *Tibi timendi erant milites, proh nefas! paullò antè Romani, & armis omnibus more primæ claſſis armati.* quod ille de Prætorianis Maxentij ſcripſit.

Prima claſſis arma meliora.

Prætoriani loricati.

Lorica lamata.

„ *Loricas capiunt hamatas.*] Græcè θώρακας ἁλυσιδωτοὺς, quod ad verbum eſſet *Loricas catenatas*: ſed Latini, vt ego, dixerunt. credo, quia circuli & catenæ nexæ, hamuli ſpeciem dimidiatę referebant: an quia & hami catenulas iungebãt? Dicere hoc Sidonius videatur:

Panag. ad Authem.

—— nec ſutilis illi

Circulus impactis loricam texuit hamis.

Etſi potes etiam pro priore ſenſu interpretari. *Lorica* quidem *hamata* verſa à veteri Bibliorum interprete, vbi in Græco θώραξ ἁλυσιδωτός: & hamos ſiue catenas legis hîc paſſim. In Virgilio:

Lib. I Reg. cap. XVII.

Loricam conſertam hamis auróque trilicem.

In Lucano:

—— qua torta graues lorica catenas

Opponit.

Lib. VII.

In Statio:

Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ. *Lib. XII.*

Et non aliud quidem fuit, quàm circuli ſiue annuli ferrei inter ſe nexi, more quem hodie Galli & Germani ſeruamus, etſi exoleſcentem. Imò origo à Gallis. Varro: *Lorica à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant. Poſteà ſuccuderunt Galli è ferro ſub id vocabulum ex anulis ferream tunicam.* Verè de etymo. etſi Iſidorus aliter: *Lorica, quod loris careat. ſolis enim ferreis circulis contexta eſt.* Ridiculè, vt ſolet. Sed *poſteà*, inquit Varro, *Galli ſuccuderunt è ferro.* Quando *poſteà?* Quin ego loricas æreas Romæ diu reperio ante Gallos notos. In ipſo Seruij, cenſu præſcribitur primæ claſſi *lorica ex ære*. Sed credo eam fuiſſe, qualis Homeri & veterum, è laminâ non ex anulis: quod genus ſuprà diximus, & ϛαδίας vel ϛατὰς appellabant: ſcilicet quia ſolidi, & ſtabant ſine inflexione. Ergo hamatæ iſtæ à Gallis. quarum alterum etiam genus, quod non anulis ſolis ſed & ſquamis conſtat. Græci φολιδωτὰς vocant, vel λεπιδωτὰς, à ſquamis piſcium vel ſerpentum. Sic Lucullum Plutarchus ſcribit, ipſo die quo pugnauit in Tigranem, indutui habuiſſe θώρακα σιδηροῦν φολιδωτὸν: *loricam ferream ſquameam*. Et Dio Caſſius, Macrinum Imperatorem abſtuliſſe Prætorianis τοὺς θώρακας τοὺς λεπιδωτὰς, *loricas ſquameas*: noteſque ab his exemplis, honeſtiorum planè has fuiſſe. Has dico hamis & laminis ſolidis ſimul conſtitiſſe. ex Silio qui Flaminium Conſulem armans:

Quid ea fuerit.

Galli repererunt.

De L. L.

Verba Varronis controuerſa.

Lorica ſquamea.

In Lucull.

In Macr.

Eius textus & conſertio.

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos

Ferro ſquama rudi, permiſtóque aſperat auro.

Et Iſidoro: *Squama eſt lorica ex laminis æreis vel ferreis concatenata, in modum ſquamarum piſcis.* Ipſas ergo ſquamas catenę iungebant. Tertullianus hanc intellegit, & Alexandro Magno tribuit: *Pectus ſquamarum ſignaculis diſculptum* (malo *diſcalptum*) *textu pellucido tegendo nudauit.* Et Virgilius:

Lib. V.

Tertullianus illuſtratus.

De Pall. cap. IV.

—— rutilum thoraca indutus aënis

Horrebat ſquamis. *Lib. XI.*

Silius: *Lib. VIII.*

Horridus & ſquamis & equinâ Curio criſtâ.

Hanc aut priorem, idem:

At laterum textus ſpatioſaque pectora ſeruat *Lib. IV.*

Nexilis innumero chalybum ſubtemine thorax.

Haſ-

Pluma quid? Lib. xi. Has ipſas ſquamas etiam *Plumas* video dici, à ſpecie pari. In Statio:

——enſem germani in corpore preſſit,
Qua malè iam plumis imus tegit inguina venter.

Parthorum cataphracta. Atque explicat ibi Luctatius, *laminis*. Parthorum aſſiduum hoc tegmen, etiam in equis. *Lib. xli.* Iuſtinus: *Munimentum ipſis equiſque loricæ plumatæ ſunt, quæ vtrumque toto corpore tegunt*. *Lib. xxiv.* Ammianus de iiſdem: *Hoſtem vndique laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum*. *In Fragm.* Salluſtius: *Equites cataphracti, ferreâ omni ſpecie, equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant*. Et ipſe quidem linteo laminas ſupernectit. Virgilius pelli,

Spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.

Quam etiam pellem *auro conſertam* facit: an quia aurum in ſquamis mixtum, an quia ipſæ ſquamæ auro innexæ? id eſſet; catenulis aut filis ex auro. Certè ſquamas ipſas ordine connexas & ratio vult, *Lib. iv.* & Curtius: *Equitibus equiſque tegumenta erant ex ferreis laminis, ſerie inter ſe connexis*. Atque eo ſenſu *Hamari laminas* Claudianus dixerit:

Lib. ii. In Ruffin.
——coniuncta per artem
Flexilis inductis hamatur lamina membris,
Horribilis viſu. credas ſimulacra moueri
Ferrea, cognatoque viros ſpirare metallo.

Niſi ſi ibi verius, *animatur lamina*: quòd quaſi viuere in corpore, & aggenita videatur. *Lib. xvi. Corpori tecti apta.* Ammianus, qui ſæpè vidit: *Praxitelis manu polita crederes ſimulacra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporibus, flexibus ambiebant, per omnia membra diducti, vt quocumque artus neceſſitas commouiſſet, veſtitus congrueret, iuncturâ cohærenter aptatâ*. Pleniſſimè ſcriptor Græcus apud Suidam: Θώραξ δὲ ἱππέως Πάρθου τοιοῦτος δὲ ἐστί. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ πρόσω, στέρνα τε καὶ μηροὺς, καὶ χεῖρας ἄκρας, καὶ κνήμας καλύπτει· τὸ δὲ ὄπισθεν νῶτά τε καὶ τὸν αὐχένα, καὶ τὴν κεφαλὴν ἅπασαν. Περόναι δέ εἰσι, πρὸς ταῖς πλευραῖς πεποιημέναι, αἷς ἑκάτερον τῶν μερῶν συμπαρτηθὲν, ὅλον σιδηροῦν ποιεῖ φαίνεσθαι τὸν ἱππέα. Κωλύει δὲ οὐδὲν ὁ σίδηρος, οὔτε τὰς ἐκτάσεις τῶν μελῶν, οὔτε τὰς συστολάς· οὕτως ἀκριβῶς πρὸς τὴν τῶν μελῶν φύσιν πεποίηται. Ὁπλίζουσι δὲ καὶ τὸν ἵππον ὁμοίως σιδήρῳ πάντα μέχρι τῶν ὀνύχων· διότι οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος ἂν εἴη τῶν ἰδίων ὅπλων, εἰ ὁ ἵππος αὐτοῖς προαπόλοιτο: *Lorica Parthi equitis eſt talis. Prior eius pars pectus & femora & manus extremas & crura tegit: poſterior, tergum & ceruicem & caput totum. Fibulæ verò ſunt ad latera, quibus vtramque partem iungunt, atque ita totum equitem ferreum dant videri. Prohibet verò nihil aut impedit ferrum membrorum extenſiones ſiue contractiones: adeò curioſe factum ſectumque eſt ad naturam membrorum. Armant autem & equum ſimiliter ferro; totum quidem & vſque ad vngulas. hoc ideò, quia nihil iis arma proſint propria, ſi equus interficiatur.* Iſti igitur Parthorum Cathaphracti ſiue Clibanatij, de quibus & Propertij verſus: *Lib. iv. Clibanarii Sarmatarum.*

Ferreus aurato neu catafractus equo:

ſed à Douſâ filio noſtro emendatus, *ærato*. Nec ſoli illi, ſed & Sarmatæ in hac armaturâ. Tacitus: *Cataphracta Principibus ac nobiliſſimo cuique tegmen, ferreis laminis aut præduro corio conſertum*. *i Hiſt.* Valerius Flaccus: *Lib. vi.*

Sarmaticæ coiëre manus, fremituſque virorum
Semiferi. riget his molli lorica catenâ,
Id quoque tegmen equis.

Et deſculpti hi tales in columnâ Traiani, cum contis, atque etiam ſagittis. Nec verò ferro ſolùm nectabant has loricas, ſed & cornu. *Lorica cornea. Lib. xvii.* Ammianus: *Sarmatis & Quadis haſtæ ſunt longiores, & loricæ ex cornibus raſis & leuigatis, plumarum ſpecie, linteis indumentis innexæ*. Ideò iure in Taciti loco ſuprà ambigam, (non enim aſſeram. abſit.) *Suſpiciuncula in Tacito.* an non reponendum *præduro cornu*. quoniam & Pauſanias, vt proprium, Sarmatis hoc adtribuit, atque adeò negat ferrum iis eſſe. Τὰς οὖν θώρακας, inquit, ποιοῦσι τὸν τρόπον τοῦτον. *Lib. i.* Ἵππους πολλὰς ἕκαστος τρέφει. Ταύτας οὐκ ἐς πόλεμον χρῶνται μόνον, ἀλλὰ καὶ θεοῖς θύουσιν ἐπιχωρίοις. Συλλεξάμενοι δὲ τὰς ὁπλὰς, ἐκκαθάραντές τε καὶ διελόντες, ποιοῦσιν ἀπ' αὐτῶν δρακόντων φολίσιν ἐμφερῆ. ὅστις δὲ οὐκ εἶδέ πω δράκοντα, πίτυός γε εἶδε καρπὸν χλωρὸν ἔτι. ταῖς οὖν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς πίτυος φαινομέναις ἐντομαῖς εἰκάζων τὸ ἔργον τὸ ἐκ τῆς ὁπλῆς, οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι. Ταῦτα διατρήσαντες, καὶ νεύροις ἵππων καὶ βοῶν συῤῥάψαντες, χρῶνται θώραξιν, οὔτε εὐπρεπείᾳ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποδέουσιν, οὔτε ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ συστάδην τυπτόμενοι, καὶ βληθέντες ἀνέχονται: *Thoraces verò ita faciunt. Multos equos quiſque nutrit. Iis non ad bellum modò vtuntur, ſed & diis patriis ſuis immolant. Colligentes verò vngulas, eas purgantes & diſſecantes, conficiunt ex iis quiddam draconum ſquamis ſimile. aut ſiquis draconem non viderit, vidit autem nucis pineæ fructum viridem, iis è nuce ſegmentis aut lacu-*

natis torulis ſi opus aſſimularit, haud errarit. Has igitur ſquamulas perforantes, & neruis equinis aut bubulis conſuentes, loricas ad vſum habent, neque decore Græcanicis inferiores, neque infirmiores. Nam & comminus percuſſæ, & iactu petitæ, reſiſtunt & ſuſtinent. Graphicè ibi loricas iſtas deſcriptas habes: ad quarum exemplum Domitiani Principis illa fuit, Martiali laudata:

Lib. VII. *Quam vel ad Ætolæ ſecuram cuſpidis ictum*
Texuit innumeri lubricus vnguis apri.

Martialis explicatus. Nec enim hîc optimo noſtro Turnebo aſſentior, *ſquamas æneas* explicanti, *quæ aprinarum vngularum ſpeciem referrent*. Imò ex ipſis vngulis. & imitari hoc ideò Domitianus ambitiosè voluit, quia expeditionem in Sarmatas ipſe ſuſcepiſſet (in Tranquillo leges) & lauream de iis Ioui conſecraſſet. Sed ſatis de loricis hamatis. ad quas referendi Statiani verſus iſti:

Lib. IV. *—— latus omne ſub armis*
Ferrea ſuta tegunt.

Iterùm:

Lib. III. *—— magnorumque ærea ſuta*
Thoracum.

Et tertiùm:

Lib. VII. *—— ter inſuto ſeruant ingentia ferro*
Pectora. nam tergo numquam metus.

Trilices lorica. Vbi *ſuta* hæc appellat, ſiue catenas iunctas, ſiue laminas nexas, vtrum voles. Ait & in extremis verſibus *ter inſutum ferrum*: vt oſtendat *trilicem* loricam eam fuiſſe. id eſt, catenas aut laminas ſic geminatas. Sic in Virgilio:

Loricam conſertam hamis auroque trilicem.

In Valerio:

Lib. II. *Per clypei cedentis opus, partemque trilicem.*

In Silio:

Lib. II. *—— textam nodis auroque trilicem*
Loricam.

Etſi hæc poſtrema ad lineam loricam fas ſit & transferri. At de ſquamis etiam geminis Virgilius:

Lib. IX. *Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro*
Suſtinuit.

Atq; hic talis textus an non *Crates* in Statio?

Lib. IV. *Omnibus ærata propugnant pectora crates.*

Item Silio:

Lib. V. *—— clypeo ſtetit æris in orâ*
Cuſpis, & oppoſitas vetita eſt trāſmittere crates.

* Suarā de ... Dial. II. An clypeorum* crates intellegunt, quibus coria inducta, & vmbo ex ære aut ferro? An potiùs, vt dixi, has loricas, in quibus anulorum ordines & textus velut crates referunt? At denique aliud genus, quod Statij & Silij æuo crebrum? cùm ſegmenta ferrea, tamquam faſciæ aliæ aliis ſuperpoſitæ, corpus ambiunt. Nuſquam lêgi, fateor: ſed in columnâ Traiani aſſiduum & pænè vnicum in Romano milite hoc genus. Sunt & linei thoraces: ſed quid ad Polybium? omitto. Lorica ſegmentata.

AVD. Imò te quæſo, exſequere, ſi non ad Polybium, nónne ad hiſtoriam? Linea lorica.

LIPS. & Græcam quidem ac Romanam. In vtrâque enim crebra mentio, ac varij populi vſi. Ipſi Græci primùm, & quidem vetuſtiſſimi, etiam apud Homerum: cui Aiax dicitur λινοθώρηξ, *lineo thorace indutus*, itemque Adraſtus. Iliad. β. Quos locos Plinius adſpicit cùm ſcribit: Lib. XIX. cap. 1. *Honos lino etiam Troiano bello. cur enim non & prælijs interſit, vt naufragiis? Thoracibus lineis, paucos tamen, pugnaſſe teſtis eſt Homerus.* In Alcæo etiam poëtâ apud Athenæum θώρακες νόλινοι recenſentur, *thoraces è nouo lino.* Imò communiter Græci induerunt poſt Ephicratem ducem. Græcis vſurpata. de quo ita Æmilius Probus, an Cornelius Nepos? ſed quicumque is auctor: In Iphicr. *Genus loricarum mutauit, & pro ferreis atque æneis lineas dedit.* Geſtarunt & Macedones. Macedonibus vſurpata. quorum arma olim erant, Dione auctore, In Catacal. θώραξ λινοῦς τρίμιτος, ἀσπὶς χαλκῆ: *thorax lineus trilix, clypeus æreus.* Sed & Alexander ipſe In Alex. apud Plutarchum induit θώρακα λινοῦν διπλοῦν: *thoracem linteum bilicem.* Iam etiam Thracibus Xenophon adſcribit χιτωνίσκους ὑπὲρ γονάτων, πάχος ὡς λίνου στρωματοδέσμου: Et Thracibus; Lib. V. Anabaſ. *tuniculas ſuper genua, craſſitie vt linum quo ſtragula vinciuntur.* Cuiuſmodi Hiſpanorum Hiſpaniſq. credo fuiſſe, quos pugnâ Cannenſi Polybius Lib. III. deſtituit ἐν λινοῖς περιπορφύροις χιτωνίσκοις: *in lineis purpurâ prætextus tunicis.* Quod ipſum ex eo Liuius. Nam tunicæ illæ profectò vicem thoracum fuerunt, atque ita de iiſdem Hiſpanis Strabo: Lib. III. Λινοθώρακες οἱ πλείους· σπάνιοι δ' ἁλυσιδωτοῖς χρῶνται: *In lineo thorace plerique, pauci hamatis vtuntur.* Quinetiam Chalybes apud Xenophontem (atquin IV. Anabaſ. ferri ibi copia) in hoc thorace. Εἶχον, inquit, θώρακας λινοῦς μέχρι τοῦ ἤτρου: *Habebant loricas lineas ad imum ventrem vſque.* In Italiâ quoque vſurparunt. Et Italia. & Liuius Auguſtum legiſſe aſſerit *in thorace linteo ſcriptum*, Lib. IV. de Coſſi opimis ſpoliis. Qui vetus fuerit oportet, & ab illo æuo. Silius etiam populariter Faliſcos ita armat:

Lib. IV. *Indutoſque ſimul gentilia lina Faliſcos.*

Meminit & alibi:

Lib. IX. *—— læuum quà tegmine thorax*
Multiplicis lini claudit latus.

Sed

Cap. XIX. Sed & Suetonius de Imp. Galbâ: *Thoracem induit linteum.* In vſu ergo plurifariàm: etſi Pauſanias tamen deprimit, & venantibus magis, quàm pugnantibus commendat. Οἱ θώρακες, inquit, οἱ λινοῖ μαχομένοις μὲν οὐχ ὁμοίως εἰσὶ χρήσιμοι. Διιᾶσι γὰρ καὶ βιαζόμενοι τὸν σίδηρον, θηρεύοντας δὲ ὠφελοῦσιν. Ἐναποκλῶνται γὰρ σφίσι καὶ λεόντων ὀδόντες καὶ παρδάλεων: *Loricæ linteæ pugnantibus non æquè vtiles. Tranſmittunt enim vel coactæ & fractæ ferrum: venantibus autem proſunt. Franguntur enim aut retunduntur in iis leonum dentes & pantherarum.* Ita Pauſanias iudicat. haud vanè de priſcâ quidem conficiendi ratione, quæ erat vt è filis pluribus funiculos ſtruerent, eoſque deinde necterent & inter ſe aptarent. A multitudine filorum, an funiculorum? bilices, trilices, dixêre. Plinius auctor, Amaſim Ægypti regem thoracem habuiſſe, *cuius ſingula fila trecentis ſexagintaquinque filis conſtabant.* Idem de eodem Herodotus, niſi quòd *trecentaſexaginta* modò ſcribit. Diuerſum paullò genus videtur, de quo in Nicetâ Choniate lego. Is in Iſaacij rebus, Conradum quemdam Montisferratenſem mirificè laudat, & robur eius extollit. addit deinde: Αὐτὸς μέν τοι ἄνευ θυρεοῦ τηνικαῦτα διηγωνίζετο, ἐκ δὲ λίνου πεποιημένον ὕφασμα, ὅπερ αὐστηρῷ ἱκανῶς οἴνῳ ἁλισθέντι διαβέβρεχον, πολλάκις περιπτυχθὲν, δίκην θώρακος ἐνδύετο. Ἐς τοσοῦτον δὲ ἦν ἀντιτυπὲς ἁλσὶ καὶ οἴνῳ συμπιληθὲν, ὡς καὶ βέλους εἶναι παντὸς στεγανώτερον: *Ipſe tunc quidem ſine ſcuto pugnabat, ſed ex lino factum textum quoddam, vino auſtero affatim ſalito madidatum, ſæpiùs replicatum, loco thoracis induerat. Adeò autem ictibus reſiſtebat vino & ſale coactum & perfuſum, vt omni telo eſſet robuſtius.* Mirus ille thorax, & conficiendi ratio: cur periit? requiri deberet, & fortaſſe poſſet ex iis quæ Nicetas ſcribit. Dixit autem πολλάκις περιπτυχθὲν, *ſæpiùs explicatum fuiſſe*: & paullò pôſt, συμπιληθὲν οἴνῳ καὶ ἁλσί, quaſi *fullonia arte confectum* indicans, vt coactilia ſolent. Et verò è lanâ etiam eiuſmodi coactiles thoraces reperio vt in Suidâ, è ſcriptore veteri: Φοροῦσι δὲ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς θώρακας πιλωτοὺς, ὧν τὰ κύτη ὑπάρχουσι στερρὰ διὰ τὴν χρηστότητα τῶν πιλημάτων: *Ferunt in capitibus thoraces coactiles, quorum ſinuatio firma & ſtabilis manet ob bonitatem coactilium.* Significat à calonibus aut ipſis militibus per viam geſtatos, vt onera alia, in capite, ſic tamen duros vt nihil inflecterentur; & ſeruarent cauitatẽ ſuam & habitum corpori aptum. Video & Cæſaris æuo in vſu fuiſſe, etſi fortaſſe non tam probos. Scribit de ſuis in metu hoſtilium ſagittarum: *Omnes ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus tunicas aut tegmẽta fecerant, quibus tela vitarent.* Subcoacta dicit, quæ Vlpianus *Coactilia*, Plinius *lanas coactas*: & ſunt noſtra hodie *Feltra*. Plinij verba: *Lanæ per ſe coactæ veſtem faciunt, & ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt.* Aceto ipſe vim tribuit, quam Nicetas vino auſtero, niſi ſi & acetum ipſe intellexit. Lanei igitur etiam Thoraces: & an non tale aliquid *Spongia* Samnitum in Liuio? *Spongia*, inquit, *pectori tegumentum.* Ego opinor, & *Spongias* item *retiariorum* Tertulliano. Labente æuo video tunicas integras ex his coactis factas, quas vulgò milites geſtabant, & *Thoracomachos* dicebant. Suſpicor ab Antonino Caracallâ repertas, ex Dionis Fragmento LXXXII. in Fuluianis: Καὶ ἀσθενέστατος, inquit, πονῆσαι ἦν, ἔτε γὰρ καῦμα, ἔθ' ὅπλα φέρειν ἐδύνατο· ὥστε καὶ τοὺς χειριδωτοὺς χιτῶνας ἐς θώρακος τρόπον τινὰ πεποιημένους ἐνδύεσθαι, καὶ τὴν ὅπλων δόξαν χωρὶς τοῦ βάρους αὐτῶν ἔχων, μήτε ἐπιβουλεύηται, καὶ θαυμάζηται, καὶ αὐτοῖς καὶ ἄνευ μάχης πολλάκις ἐχρῆτο: *Imbecillus ad laborem erat, neque æſtum neque arma ferre poterat. adeò vt & tunicas manicatas, in Loricæ modum factas induerit, ſpeciem vſumque armorum ſine grauitate eorum habens, minus inſidiis aut ſpectaculo expoſitus: quibus etiam extra pugnam ſæpè eſt vſus.* Eſt omnino *Tunicata hæc lorica*, cuius * deſcriptio plena in libello qui Notitiæ imperij ſubiungitur, & ne quærere habeas, cape verba. *Inter omnia quæ aduerſum bellum prouida poſteritatis cogitauit antiquitas, Thoracomachum quoque ad leuamen corporis armorum ponderi & aſperitati ſubiecit. Hoc enim veſtimenti genus, quod de coactili ad menſuram & tutelam humani corporis conficitur, de mollibus lanis timoris ſolicitudo ſollertiâ magiſtrâ compoſuit. vt hoc inducto primùm lorica vel clibanus aut his ſimilia fragilitatem corporis ponderis aſperitate non læderent: membra quoque veſtientis inter armorum hiemiſque diſcrimen tali ſolatio adiuta labori ſufficerent. Sanè ne idem Thoracomachus pluuiis verberatus, ingraueſcente pondere adficiat veſtientem, de Lybicis benè confectis pellibus ad inſtar eiuſdem Thoracomachi faciem conuenit ſuperinducere.* Plenè dicit omnia. Cauſſam inuenti, quæ leuitas & mollities; Materiem, quæ lana coactilis; Vſum, qui ad muniendum & veſtiendum. Dico ad veſtiendum, & forma quoque talis fuit, demiſſa infra genua. Figura oſtendit. & de iſtis Agathiam cenſeo loqui,

Margin notes (left): Pauſania de his iudicium. Lib. I. — Lib. XIX. cap. I. — In Thal. — Noua conficiendi ratio. — Lorica lanea.

Margin notes (right): III. Ciuil. — Subcoacta in Cæſare. — Lib. VIII. c. XLVIII. — Spongia in Liuio. — * Etiam Figura, vide Analecta. — Thoracomachus. — Pro veſte fuit.

loqui, cùm in Narſetis acie inſtruendâ contra Francos, collocantur ἐπὶ τοῦ μετώπου οἱ πρωτοστάται θώρακας ποδήρεις ἐνημμένοι: *In fronte Principes loricas ad pedes vſque demiſſas induti.* In alias profectò loricas hoc non conuenit. Itaque Penulæ ſpeciem & vſum contra frigus habuit, & ſic etiam dixerunt. Gloſſæ veteres: *Thoracomachus, penula militaris.* Suidam hinc explicabis: Μανδύας, εἶδος ἱματίου ὅπερ καλεῖται λωρίκιον: *Penula, genus veſtis quod lorica dicitur.* Hæc, hæc lorica: & in ipsâ deſcriptione veſtimentum appellatur. Addit in fine, tectam contra pluuias fuiſſe, & ne lana paullatim eas combiberet. Idem Iſidorus voluit: *De ciliciis autem & poliuntur & teguntur loricæ.* Suidas Zabarium hoc tegmen dicit: Ζαβαρεῖον, ἐν ᾧ αἱ ζάβαι ἀπόκεινται, ζάβα γὰρ λωρίκιον: *Zabarium, in quo Zabæ reponuntur, nam Zaba, lorica eſt.* Ita illa ætas nominabat, & reperies in Leonis libello militari *Zabas cenduclis tegi*: id eſt centunculis. In Iuſtiniani Nouellâ quapiam, τὰς λεγομένας ζάβας ἤτοι λωρίκια, *eas quæ Zabæ ſiue loricæ dicuntur.* Hem quò abeo? ad quàm diuerſum à tuo Polybi æuum? cùm omnia lapſa, & militiæ Romanæ vix vmbra. Iuuat tamen & illa noſſe ob ſcriptores infimos, quibus in occaſione non inuidemus lucem. Abſolui. AVD. Curioſè aliquid quæro. LIPS. Nego. AVD. Quid ita? LIPS. Hoc ipſum, quia curioſè. Non amo hoc genus, atque vtinam ad fructum & vſum magis referamus noſtra! AVD. Imò tale erit. Rogo in veteribus illis loricis ecquæ grauitas? Nam ſcriptor ille de Thoracomacho, hoc nomine maximè commendat illam nouitiam, quòd pondus præ eâ haberent veteres. LIPS. Quippe vt omnia metalla. Redeo tamen in memoriam loci in Plutarcho, qui non præit ad maximum pondus. Scribit in Demetrio: Θώρακας αὐτῷ δύο ἐκομίσθησαν ἐκ Κύπρου σιδηροῖ, ὁλκῆς ἑκάτερος τεσσαράκοντα. Δυσπάθειαν δὲ αὐτῶν καὶ ῥώμην ἐπιδεικνύμενος ὁ τεχνίτης Ζωΐλος, ἐκέλευσεν ἓξ καὶ εἴκοσι βημάτων ἀφεῖναι καταπελτικὸν βέλος. οὗ προσπεσόντος, ἀρραγὴς διέμεινεν ὁ σίδηρος, ἀμυχὴν δὲ μόλις ἔσχεν ἀμβλεῖαν, οἷαν ἀπὸ γραφείου: *Loricæ illi allatæ fuerunt ex Cypro ferreæ, librarum vtraque* (an *vtralibet?*) *quadraginta. Earum impatientiam & robur cùm oſtendere artifex Zoilus vellet, iuſſit immittere à ſex & viginti paſſibus telum catapultarium, quod cùm violenter incidiſſet, ferrum loricæ ſine fracturâ manſit, ſtricturam verò vix leuem & cæcam habuit quaſi à ſcriptorio ſtilo.* Non negabis & pondus hoc exiguum fuiſſe, & robur eximium, quod tamen & noſtri hodie æmulantur. Sunt enim ſolidæ Loricæ, quæ reſpuunt aut ſubſiſtunt Sclopetorum glandes, valido haud dubiè & penetrabili ictu venientes. Sequitur in Polybio:

Lib. II. — Agathias explicatus. — Id genus penula dicta. — Tegmen Thoracomachi. — Zaba. — Nouell. LXXXV. cap. IV. — Pondus loricarum.

„ *Par ratio ac ſimilis armorum in Principibus eſt.*] Tria igitur hæc genera pariter armata, & diſcrimen modò aliquod à cenſu, vti dictum. Vnum excipit, quòd

„ *Pro pilis Triarij ferunt haſtas.*] Pila enim iſti non habent, cauſsâ apertâ: quoniam in extremo depoſiti, longiùs ab hoſte erant, quàm vt pila eorum pertingerent, aut vim perferrent miſſa. Altera etiam cauſa, quòd fortaſſe contra equitum irruptionem & totam ordinum confuſionem muniuerunt iſtos haſtis: quibus acies, vt Liuius loquitur, *velut vallo ſepta inhorrebat.* Iſtas igitur haſtas ad ſtatariam & manuariam pugnam habebant, & vt idem Liuius, *ad ora fodienda.* Ipſi Polybio narratur, pugnâ cum Gallis, *Tribunos militum iuſſiſſe haſtas Triariorum tradi primis manipulis, atque ita iis pugnari in ora Gallorum.* Ne tamen erres, haſtæ iſtæ non nimis longæ, nec vt Macedonum ſariſſæ. Quî potuiſſent? ſcutum maius ſiniſtrâ Triarij gerebant; nec videntur niſi vnâ manu commodè tractaſſe iſtas haſtas.

Triarij ſine Pilis. — Lib. VIII. — Haſta manuarum. — Ibid. — Lib. II.

DIALOG. VII.

De Ocreis obiter: tum ex profeſſo & plenè de Equitum armis.

DE Armis, quod ad Pedites, plenè abſolui. AVD. Interrumpo, & nego. Nam vbi Ocreæ? verbo tetigerat Polybius: expectabam vberiorem à te explicationem. LIPS. Profectò iure me reuocas: nam exciderat: ſed breuiter cape. *Ocream* ſingulari numero tribuit & nominat Polybius: an ergo vnam tantùm? Haud de nihilo hæc dubitatio eſt: & in Vegetio palam ſcriptum: *Pedites ſcutati etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogebantur accipere.* Dat vnis modò cruribus, & ſignanter *dextris*. Cur iſtis? cauſam inibi ex eodem elicias, quòd in pugnâ cominus, *dextros pedes inante milites habere debeant: at cùm miſſilibus certatur, ſiniſtros.* Itaque iam olim legas quoſdam populos contrà, ſiniſtrum modò crus texiſſe, qui ſcilicet iaculis pugnabant. vt Liuius de Samnitibus: *Siniſtrum crus ocreâ tectum.* Silius de Sabinis:

Vna ocrea an duæ militi? — *Lib. I. cap. XV.* — *In dextro crure.* — *Aliis in ſiniſtro.* — *Lib. IX.* — *Lib. VIII.*

> *Cunctis haſta decus, clypeuſque refertur in orbem,*
> *Vertice & implumes, & leui tegmine cruris*
> *Ibant.*

Deſcribit eos leues cum haſtâ, cum parmâ, ſine criſtis, & quales Velites Romani erant. Igitur & ſiniſtrum modò crus armat ab hac, an ab aliâ cauſâ, aut more? Hæc ita ex Vegetio: tamen de priſcis, magis eſt, vt crus vtrumque fuerint tecti. Monumenta lapidea clamant & ſic ingerunt: Liuius etiam & Dionyſius in cenſu Seruiano, qui *Scutum & Haſtam* ſingulariè, at *Ocreas* plurium numero eloquuntur. Niſi quis de monumentis dixerit, Ocreas quidem conſpici, ſed non inferri ferreas eas vtraſque fuiſſe. Vt voles iudica. ego ad equites tranſeo, an deſino, & ſatias te habet eiuſmodi ſermonum? AVD. Scin quomodo? Vt arena cùm multum bibit, tamen aret, ſic ego ſitiens aſſiduè tuorum ſermonum. Perge & infunde. LIPS. Quin tu perge, & hæc lege:

Ὁ δὲ καθοπλισμὸς τῶν ἱππέων νῦν μὲν ἐστὶ παραπλήσιος τῷ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ παλαιὸν πρῶτον μὲν θώρακας οὐκ εἶχον, ἀλλ' ἐν περιζώμασιν ἐκινδύνευον. Ἐξ οὗ πρὸς μὲν τὸ καταβαίνειν, καὶ ταχέως ἀναπηδᾶν ἐπὶ τοὺς ἵππους,

Armatura Equitum nunc quidem conſimilis eſt illi Græcorum. At antiquitus loricas non habebant, ſed in veſte ſuccincti pugnabant. Ex quo quidem ad deſcenſum aſcenſumque facilem in POLYB.

ἵπποις, εὐθίμως διέκειντο πραχτικῶς, πρὸς δὲ τὰς συμπλοκὰς ἐπισφαλῶς εἶχον, διὰ τὸ γυμνοὶ κινδυνεύειν. τὰ δὲ δόρατα κατὰ δύο τρόπους, ἄπρακτα ἦν αὐτοῖς. καθὰ μὲν γὰρ λεπτὰ καὶ κλαδαρὰ ποιοῦντες, οὔτε τοῦ προτεθέντος ἠδύναντο σκοποῦ στοχάζεσθαι, πρὸ τοῦ γε τὴν ἐπιδορατίδα πρός τι προσερεῖσαι, κραδαινόμενα δι' αὐτῆς τῆς τῶν ἵππων κινήσεως, τὰ πλεῖστα συνετρίβετο. Πρὸς δὲ τούτοις ἄνευ σαυρωτήρων κατασκευάζοντες, μιᾷ τῇ πρώτῃ διὰ τῆς ἐπιδορατίδος ἐχρῶντο πληγῇ. μετὰ δὲ ταῦτα κλασθέντων, λοιπὸν ἦν ἄπρακτα αὐτοῖς καὶ μάταια. Τόν γε μὴν θυρεὸν εἶχον ἐκ βοείου δέρματος, τοῖς ὀμφαλωτοῖς ποπάνοις παραπλήσιον, τοῖς ἐπὶ τὰς θυσίας ἐπιτιθεμένοις. οἷς οὔτε πρὸς τὰς ἐπιβολὰς ἦν χρῆσθαι, διὰ τὸ μὴ στάσιν ἔχειν· ὑπό τε τῶν ὄμβρων ἀποδερματωθέντες καὶ μυδῶντες, δύσχρηστοι καὶ πρότερον ἦσαν, καὶ νῦν ἔτι γίνονται παντελῶς. Διόπερ ἀδοκίμου τῆς χρείας οὔσης, ταχέως μετέλαβον τὴν Ἑλληνικὴν κατασκευὴν τῶν ὅπλων, ἐν ᾗ τῶν μὲν δοράτων τὴν πρώτην εὐθέως τῆς ἐπιδορατίδος πληγὴν εὔστοχον ἅμα καὶ πρακτικὴν γίνεσθαι συμβαίνει, διὰ τὴν κατασκευήν, ἀτρεμοῦς καὶ στασίμου τοῦ δόρατος ὑπάρχοντος· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐκ μεταλήψεως τοῦ σαυρωτῆρος χρείαν, μόνιμον καὶ βίαιον. Ὁ δ' αὐτὸς ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν θυρεῶν. Καὶ γὰρ πρὸς τὰς ἐπιβολὰς, καὶ πρὸς τὰς ἐπιθέσεις, εὐστηκῆ καὶ τεταγμένην ἔχουσι τὴν χρείαν, ἃ συνιδόντες ἐμιμήσαντο ταχέως. Ἀγαθοὶ γὰρ, εἴ καί τινες ἕτεροι, μεταλαβεῖν ἔθη, καὶ ζηλῶσαι τὸ βέλτιον Ῥωμαῖοι.

equos magis expediti erant, ſed ad congreſſus minus tuti & ſecuri, cùm inermes pugnarent. Haſtæ etiam dupliciter inutiles iis erant. quòd & graciles faciebant ac tremulas, eóque nec collineare rectè poterant & ſcopum tangere; & priuſquam cuſpidem in aliquo defigerent, concuſſæ ipſo motu equorum pleraque frangebantur. Addo quòd ſine imâ cuſpide factæ, ſolam plagam ictúmque primore parte dabant: eáque defractâ reliquum inutile & inefficax iis erat. At verò ſcutum habebant ex bouillo corio, vmbilicatis placentis ſimillimum, quas in ſacrificiis ſolent apponere. quibus neque in pugnâ commodè erat vti, quia firmitatem non haberent; & ab imbre corio ſoluto aut vitiato, inutilia & olim & nunc fiant prorſus. Iccircò improba eorum vſio cùm eſſet, ſtatim aſſumpſere Græcanicam paraturam armorum, in quâ haſtarum quidem prima cuſpidis plagam directam & validam eſſe contingit, quoniam ſtabile & immobile haſtile eſt; itémque ex tranſſumptione imæ cuſpidis vſum firmum ac violentum. Eadem ratio in ſcutis. Nam & in aggreſſione & oppoſitione ſtabilia & firmiter tenſa manent. quod cùm vidiſſent, imitati ſunt ſtatim. Boni enim promptíque ſunt Romani, ſiqua gens alia, aſſumere mores & æmulari ſiquid alibi bonum.

Habes hîc duplicem armaturam equitum, & quæ olim fuerat, & quæ tunc erat. De eâ quæ olim, ait:

,, *Loricas non habebant, ſed in veſte ſuccincti pugnabant.*] Ego ſic verto & exaudio, quod in Græco eſt ἐν περιζώμασι. At Laſcaris fecit *in ſubligaculis pugnaſſe.* Neque nego id quoque περίζωμα Græcis eſſe: ſed quis credet nudos eos & campeſtri ſolo tectos pugnaſſe? Indecorum & inutile fuerit, tum etiam (niſi fortè in Germanis aut barbaris) ſine exemplis. Mea mens eſt, veſte ſaltem fuiſſe tectos, & quò magis expediti eſſent, ſuper eam cinctos. Iuuat Feſtus: *Endo procinctu, in procinctu. nam apud antiquos togis incincti pugnaſſe dicuntur.* Item Plutarchus de teſtamentis in procinctu: Μέλλοντι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον. *Iam ſcuta capturis & togam accincturis.* Propriè autem ad equites, quod Dionyſius in Tranſuectione ſcribit: *eos in togis quas Trabeas dicunt tranſuectos, tamquam è pugnâ venirent.* E quo colligas pugnas eo habitu, & ſuper trabeas fuiſſe cinctos. quod nec Virgilius abnuat:

Spreta vulgata verſio.

Equites veſte cincti.

Lib. VI.

Forſaſſe trabeati.

——*paruáque ſedebat Succinctus trabeâ.*

Ali-

Aliquid etiam huc Scholiaſtes vetus Horatij conferat, in illud,

——cinctutis non ex audita Cethegis.

Cinctutis, inquit, *antiquè militaribus viris & ad militiam paratis.*

Veteres quomodo in equum. „ *Ad deſcenſum aſcenſumque facilem in equos.*] Quod vtrumque meritò ſpectabant, cùm auxilio nullo aut fulcro vterentur ad alleuandum. Lego interdum haſtâ innixos *Lib. IV.* fuiſſe. vt in Liuio, de Cornelio Coſſo: *Quem cùm equo ictum deiecisset, confeſtim & ipſe haſtâ innixus ſe in pedes excipit.* Videntur & equos quidam inſueuiſſe ad flectenda crura, & *Lib. X.* ſeſe demittendum. vt Silius de equo miræ fidei & ingenij:

Inde inclinatus collum, ſubmiſſus & armos,
De more inflexis præbebat ſcandere terga
Cruribus.

Nempe herum ſuum grauiter læſum in pugnâ Cannenſi ſuſcipere voluit in dorſum, vt ſolet. Aliis dignioribus aut mollioribus (nec enim. vulgò) fuit qui manu tolleret, & *Strator.* adiutaret. *Stratores* ij Latinis dicti, quia & ſternerent equum, & in eum ſubleuarent. *In Caracal.* Spartianus: *Cùm illum in equum ſtrator eius* *Lib. XXII.* *leuaret.* Ammianus de Iuliano: *Lapſo milite, qui ſe inſeſſurum equo dextrâ manu erexit.* *Lib. XXX.* Idem de Valentiniano: *Cùm eum elatus non ſuſciperet equus, anteriores pedes præter morem erigens in ſublime, dextram ſtratoris militis iuſſit* *Anaboleus pro ſtratore.* *abſcindi.* Sunt iſti Græcis ἀναβολεῖς, ab attollendo. Plutarchus: Ἅμα δὲ ἵππος τῷ Κράσσῳ παρέστη χρυσοχάλινος, καὶ οἱ ἀναβολεῖς αὐτὸν ἀναθέμενοι περιέβαλον, καὶ παρείποντο πληγῇ τὸν ἵππον ἐπιταχύνοντες: *In Craſſo.* *Simul Craſſo admotus eſt equus auratis frænis, & Stratores eum ſuſtollentes impoſuerunt, & ſecuti ſunt equum verberibus incitantes.* Hoc ſenſu in Suidâ ſcriptor aliquis: Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν ἀναβολέα προσκαλεσάμενος καὶ ταχέως ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, ᾔτησε πιεῖν: *Rex ſtratorem vocans, & ſtatim equum conſcendens, petiit bibere.* Ac rectè ibi Suidas interpretatur Ἀναβολέα, τὸν ἐπὶ τὸν ἵππον ἀνάγοντα: *eum qui in equum tollit.* Sed quod idem addit: Ἀναβολεύς, καὶ ἡ παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένη σκάλα: *Anaboleus, etiam* *Etiam pro ſcanſili inſtrumento fortaſſe.* *ea quæ Romanis Scala dicitur*: quaſi velit eſſe ſcanſorium aliquod inſtrumentum: id verò mihi dubium eſt, nec exemplum quod affert euincit. Nam ſubiicit in ſidem: ὁ δὲ Μασσίας γηράσας ἵππου χωρὶς ἀναβολέως ἐπέβαινεν: *Maſſias cùm ſenuiſſet, in equum ſine ſcanſorio inſtrumento conſcendit.* Non, inquam, euincit. Et moneo ex Appiani Lybico eſſe ſumptum, atque ex eo corrigendum: ὁ δὲ Μασανάσσης. De Maſaniſsâ enim rege hoc narrat, cum inter cetera ſenectæ ætatis commoda, hoc quoque habuiſſe, vt agilitas non deſereret, & vltrò ac ſine ſtratoris operâ (cur non ſic interpretère?) iret in equum. Tamen pro Suidæ ſententiâ etiam Euſtathius, vber ſed vtilis Scholiaſtes, in Homerum: Ἀναβολεὺς οὐ μόνον τὸ σιδήρεον ᾧ τοὺς πόδας ἐντιθέντες ἐφιππεύουσί τινες, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ὃς εἰς τοῦτο ἔργον καθυπουργεῖ: *Odyſſ. α. verſ. 155.* *Anaboleus non ſolùm ferrum illud minutum dicitur, cui pedes imponunt quidam vt inſcendant commodiùs; ſed etiam vir ipſe qui ad tale opus adiutat.* Ex quibus doctiſſimus Budæus efficit veteribus, notos etiam *Pedanei ſubiices an veteribus.* fuiſſe ſubiices illos pedaneos ex ephippio vtrimque dependentes, quibus hodie vtimur ad ſcandendum & innitendum. Quod tamen verba Euſtathij mihi clarè non dicunt: ſed potuit inſtrumentum deſignare non penſile, ſed portatile, quod apponerent iuxta equum, & eo velut gradu attollerentur. Fit hodie interdum in curribus, & eſſent verè ex Suidæ interpretatione *Scalæ.* Poſſet Plutarchus huc trahi, dum notat *Gracchum* *In Gracchis.* *vias reparaſſe, & lapides haud longè diſtantes in marginibus defixiſſe,* ὡς εἴη ῥᾳδίως τοῖς ἵππους ἔχουσιν ἐπιβαίνειν ἀπ' αὐτῶν, ἀναβολέως μὴ δεομένοις: *vt eſſet facile iis qui equos haberent eos inſcendere, inſtrumento ſcanſili non egentes.* Etſi nihil video cur non hîc quoque vertere fas ſit *Stratorem.* Sed quidquid huius ſit, illud tamen tene, Euſtathium dicere *quoſdam* vſurpaſſe, non ergo vulgò omnes: & eius æuo ſi pedanei illi ſubiices fuerunt, non certè priſco magis. quod ſtatuæ & imagines omnes euincunt. Nuſquam enim in iis forma aut veſtigium, & pedes ſemper penduli, ſine alio fulcro. Atque adeò res noua, vt nec ſit ei Latinum nomen: niſi quòd patrum ætate Franc. Philelphus, ne res cottidiana careret vocabulo, *Stapedam* appellauit, quòd pes in eo ſtaret. Budæus meliùs puriuſque putauit circumſcribi, & *Subiicem pedaneum* dici. AVD. Vt video non omnia laudabilium veteres inuenêre, quædam relicta & nobis. Nam certè hoc ferrum vtile & firmiori ſeſſioni eſt, vtile & ſcanſioni. quæ meo animo difficilis fuit, vtiq; armatis. LIPS. Nobis ita ſit, nempe inexercitatis: at illi continuo vſu diſcebant, idq; inter militiæ rudimenta. Quid tamen tantopere mirandum? nónne & ruſticuli noſtri cottidie vſurpant, & nullo niſu ſubiiciunt ſe in equos? Ita veteres, atque *Inſiliebant equis priſci.* id ſaltu quodam factum Virgilius tangit:

——corpora ſaltu
Subiiciunt in equos.

Et Claudianus:

Inq; frementis equi dorſum, cum pōdere conti,
Indutas chalybum ſaltu transferre cathenas.

Lib. I. cap. XVII. Sed de Romanis propriè, Vegetium audi. *Non tantùm à tironibus, ſed etiam à ſtipendioſis militibus ſalitio equorum diſtrictè ſemper eſt exacta. Quem vſum vſque ad hanc ætatem, licet iam cum diſſimulatione, perueniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei hieme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo. ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent, demum armati cogebantur aſcendere. Tantàque cura erat, vt non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim aſſiduâ meditatione faciebant, ſcilicet vt in tumultu prœlij ſine morâ aſcenderent, qui tam ſtudioſè exercebantur in pace.* Vides ſalitionem hanc inter aſſidua exercitia vel ad Vegetij tempora, cùm bona pleraque iam perierant, retentam: haud æquè neceſſariam, ſi vel tunc equeſtria iſta fulcra. AVD. At in Vegetij verbis non diſſimulo mirari me de *gladio euaginato* quod ait, & ſic quoque inſiluiſſe. LIPS. Nihil eſt. Vſus hæc & plura potuit: & nónne de Pompeio Plutarchus tradidit, *iam ſenem exercuiſſe ſe inter milites, & in equo viſum,* ſiue (vt verba eius ſunt) ἱππότην, ἑλκόμενόν τε τὸ ξίφος ἀπεργιμένως θέοντι τῷ ἵππῳ καὶ καθαλείοντα δι' χειρὸς: *trahentem atque educentem gladium ſine difficultate, equo incitato & currente, iterumque facillimè repoſuiſſe?* Quod factitatum, & quædam talia, Viennæ memini à Turcici generis equite, ſpectante D. MAXIMILIANO Imperatorum optimo, & magnâ nobilium ac popularium turbâ. Quid ille idem Plutarchus de Iulio Cæſare? Τὸ μὲν ἱππεύειν ἐκ παιδὸς ἦν αὐτῷ ῥᾴδιον. Εἴθιστο γὰρ εἰς τοὐπίσω τὰς χεῖρας ἀπάγων, καὶ τῷ νώτῳ περιπλέκων, ἀνακεράτος ἐλαύνειν τὸν ἵππον: *Equitare à puero illi facile erat. Aſſueuerat enim manus retro inuertens & dorſo ſuo implicans totis viribus equum admittere & concitare.* Ecce hæc & talia, facilia reddebant iis quæ nobis ſunt ardua, & diſcendo exercendoque verè militaris Ars fiebat. Sed alterum etiam moneo, cur facilior hæc ſalitio. nempe quod Sellas iſtas equeſtres altiuſculas, & è ferro lignoque compaginatas, non habebant. Quid ergo earum vicem? ſtragula quædam è panno, corio, pelle, quibus equos inſternebant, eoq; & *Strata* dicebant: ferè vt hodiè noſtri agaſones. Seneca: *Stultus eſt, qui equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius & frenos.* Iterùm: *Equum empturus, ſolui iubes ſtratum.* Græci στρώματα pariter dixêre, itemque Ἐφίππια: quâ voce vulgò & Latini vſi. Varro: *Mihi puero modica vna fuit tunica & toga, ſine faſceis calceamentum, equus ſine ephippio.* Et oſtendit quoſdam duriùs aut fortiùs habitos, ephippiis etiam caruiſſe. Quod tamen non ita perpetuum fuiſſe arbitror, vt Neronis deniq; æuo Equites in tranſuehendo ea vſurparint: quod ex Dionis compendio * ſuprà monui, & iure alior ſum traxi. Profectò iamdiu in promiſcuo vſu ephippia, & omnis lectio docet. Quin Cæſar cùm Germanos oſtendit iis caruiſſe, hoc quoque addocet, Romanos habuiſſe, quos eo nomine vt molles illi contemnebant. *Nihil,* inquit, *eorum moribus turpius aut inertius habetur, quàm ephippiis vti. Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum quamuis pauci adire audent.* Ac vide quàm mutauerint. tales Germani olim, & in dorſis equorum nudis: nunc ſellæ iſtæ altiores & fabræ factæ, eorum quaſi peculiares. Quâ in re, vt multis aliis, conuenit iis cum Perſis, de quibus Xenophon: Νῦν δὲ στρώματα πλείω ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ἵππων, ἢ ἐπὶ τῶν εὐνῶν· οὐ γὰρ τῆς ἱππείας οὕτως ὥσπερ τοῦ μαλακῶς καθῆσθαι ἐπιμέλονται: *Nunc autem ſtragula plura in equis hebent, quàm in lectis. non enim tam equitationis curam habent, quàm mollioris ſeſſionis.* Notat & ipſe duriores olim fuiſſe Perſas, ſuo æuo degeneraſſe & has ad delicias veniſſe. Sed Germanis fortaſſe cauſſa alia eiuſmodi ſellarum, nimirum firmitas, & quia ſecuriùs ſic concurrunt & confligunt. Certè in ſola & paſſa illa ſtragula vt faciliùs aſcendere, ita & deiici aut delabi. Sed de Romanis igitur, dixi inſtrauiſſe corium aut pellem. eoque in Gloſſis priſcis ſcriptum: Ἐφίππιον, *ſcordiſcale.* Nam & in aliis Gloſſis explicatum reperio: *Sordiſcum* (an *Scordiſcum?*) *corium crudum.* E corio igitur aut pelle animalis cuiuſpiam: & poëtæ huc aſpiciunt, cùm nobilibus viris rariores quaſdam pelles ſubſternũt. Vt Statius Parthenopæo, è lynce:

Cornipedem trepidos ſuetum præuertere ceruos,
Velatum geminæ deiectu lyncis.

Silius Flaminio Conſuli, è tigride:

Stat ſonipes vexatque ferox humentia frænis,
Caucaſeam inſtratus virgato corpore tigrim.

Non tamen ſine notâ, quod iamtunc Italiæ eam feram communicat, viſam primùm ſub Auguſto, vt Plinius tradit. Sed vel poëticum ius excuſet; vel quòd de pelle tantùm, quæ aduehi potuit etiam ignotâ ferâ. Alij centunculos inſternebant aut viliores pannos.

Pompeij dexteritas. — *In Pompeio.* — *In Cæſ. Iulij Cæſaris equitandi peritia.* — *Veteribus non Sella in equis.* — Ep. LXXX. — *Quidam & ſine ſtratis.* — * Lib. I. Dial. V. — IV. Gallic. — Lib. VIII. Pæd. — *Pelles pro ſtratis.* — Lib. IV. — Lib. V. — *Silij fortaſſis imprudens ſcriptio.* — *Centunculi pro ſtratis.*

nos. Ex Frontino, in Stratagemate quo-
Lib. II. cap. IV. piam narando: *Agaſones lixaſque armatos ſimul ire iuſſit, iumentorumq́; magnam partem inſtratorum centunculis, vt per hoc equitatus ſpecies obduceretur.* Ex Liuio, in re ſimili: Lib. VII. *Mulis ſtrata detrahi iubet, binisque tantùm centunculis relictis, agaſones armatos imponit.* Sed honeſtiores veſtem ſcilicet pretioſam magis inſtrauiſſe, aut tapetem. Silius: Et tapetes.

Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta.

De equo dicit, qui ſic inſtratus. Lego & apud Liuium: Lib. XXXIV. *Et cùm tibi viro liceat purpurâ in veſte ſtragulâ vti, matremfamilias tuam purpureum amiculum habere non ſines? & equus tuus pretioſius inſtratus erit, quàm vxor veſtita?* In diſſuaſione legis Oppiæ hæc dicuntur, & temerè à quibuſdam reponi video, *lectus tuus.* De equo verum eſt, & ius fuit purpurâ aut cocco inſternere magiſtratibus & qui cum imperio erant. Atque hi ſunt, quos ſuprà dixi, *Conſulares* aut *Imperatorij equi.* AVD. Satis noua me doces. ſed amplius, Sellæ noſtræ quando natæ. Sellę ergo iſtæ noſtræ nuper natę? LIPS. Nequaquam, nec dixi. Negaui perueteres, non tamen facio nouitias: & fortaſſe Sidonij Apollinaris æuo iam in vſu. Inducunt hæc
Lib. III. epiſt. III. verba: *Alij ſanguine ac ſpumis pinguia lupata ſuſcipiunt, alij ſellarum equeſtrium madefacta ſudoribus fulcra reſupinant.* Nam & *Sellas* nominat, & *reſupinata fulcra*, vtrumq́; pro hodiernis. Et iam ante Panegyriſtes, Conſtantino: *Tunc ire præcipites* (equites hoſtium) *labi reclines, aut moribundi ſedilibus attineri, permixtâ equorum clade iacere.* Quid, quòd in columnâ Traiani (ſæpè mihi aduocatâ aut aduocandâ. multa ibi imago rerum veterum.) forma quædam noſtræ huic conſimilis? Imperatorios equos ex eâ ſuprà dedi, & reſpice. Sed fortaſſe veriùs, ſtructum farctumq́; aliquid è pannis ibi eſſe, ad molliùs inſidendum, ſine ligno tamen aut ferro. An & Dionis ea mens, vt ſub Nerone primùm hæc talia ephippia equites receperint? vix opinor, nec eò produxerim.

„ *Haſtas graciles faciebant ac tremulas.*] Duplici ergo cauſsâ inutiles, cùm nec figerent fortiter, nec colſinearent rectè. Sed de fixione tamen aliter apparuit in concurſu Aruntis & Bruti, cùm Lib. II. *vterque* (Liuij verbis) *contrario ictu per parmam transfixus, duabus hærentes haſtis ex equis moribundi lapſi ſunt.* Dixeris fortes robuſtaſque fuiſſe: aut potiùs illud pro Polybio, parmas tunc penetrabiles & infirmas. Atque id ſequitur:

Parma equitum. „ *Scutum ex bouillo corio.*] Accipio, corio mero, & nullâ materie ſubiectâ aut ligno. Si enim & iſta, cur renciat? cur non pedeſtre ſcutum bonitate æquiparet? Sed credo è corio ſolo fuiſſe, arte leuiter durato, quod tamen per pluuiam (vt addit) reſolueret. Fuit igitur cuiuſmodi Afrorum olim ſcuta, de quibus Suidas: Πάρμαι, δερμάτινοι θυρεοὶ παρὰ Καρχηδονίοις: *Parmæ, coriacea ſcuta apud Carthaginenſes.* Salluſtius & Numidis tribuit: *Super terga gladij & ſcuta, verùm ea Numidica ex coriis, ponderis gratiâ ſimul & offenſæ, quò leuiùs ſtreperent.* Item Afris Silius: In Iug. E corio mero. Lib. II.

——rudis his tunc parma, breuique
Bellabant enſe.

Nec aliam quàm hanc rudem è corio intellegit, *Citram* vel *Cetram* propriè iis dictam. Cetra propriè. Iſidorus: *Cetra, ſcutum loreum ſine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri.* Scholiaſtes Iuuenalis: *Oryx animal minus quàm bubalus, quem Mauri Vncem vocant. cuius pellis ad cituras* (benè Pythœus *citras*) *proficit, ſcuta Maurorum minora.* Citra quidem & in Gloſſis ſcribitur: Ἀσπὶς λῃστρικὴ *citra.* An quia latrocinantes vtebantur? an reſcribimus, λιβυστικὴ: ſed vix auſim. Addo, Hiſpanorum etiam Cetras fuiſſe, eorum maximè qui proximi Mauris & Afris: atque inde in Cæſare *Hiſpanorum cetratæ cohortes.* & in Liuio: 1. Ciuil. Lib. XXI. *Hiſpani cetris ſuppoſitis incubantes flumen transnatauere.* Sed videndum an non paullò aliæ, atque alibi quæſiuero.

„ *Sine imâ cuſpide.*] Græci hoc vno verbo σαυρωτῆρα dicunt, ſiue etiam στύρακα & οὐρίαχον. Sed priore voce Polybius hîc vſus, itemque Homerus: Sauroter in haſtâ.

——ἔγχεα δέ σφιν Iliad. I.
Ὀρθ' ἐπὶ σαυρωτῆρος ἐλήλατο.

Vbi ſic Euſtathius: Σαυρωτὴρ, σιδήρεον κοῖλον ἐξ ἄκρου ὀξὺ, ᾧ ἐντιθέμενον τὸ ὀπίσω ἄκρον τοῦ δόρατος ὀρθὸν αὐτὸ ἑστάναι ποιεῖ πηγνύμενον κατὰ γῆς: *Sauroter ferrum paruum cauum, in acutum deſinens, cui inſerta infima pars haſtæ efficit vt recta ſtatuatur defixa terræ.* Ac vides inibi alterum etiam vſum eius ferri, nempe ad haſtam rectam defigendam, cum ea feriata. Sed ad vſum Polybianum, exemplum incerti ſcriptoris apud Suidam ecce iſtud: Καὶ ταχὺ περιστρέψας τὸν ἵππον εἰς πεπτωκότα παίει τῷ σαυρωτῆρι διὰ τοῦ τραχήλου: *Et celeriter equo conuerſo ad iam lapſum, percutit eum cuſpide imâ in gulâ.*

„ *Vmbilicatis placentis ſimillimum.*] In Græco eſt vox *Popani.* de quo genere Suidas: Πόπανα, πλακούντια πλατέα καὶ λεπτὰ καὶ περιφερῆ: Popana. *Popana, placentæ latæ, & tenues, & rotundæ.* Ex iis & formam equeſtris ſcuti vides, ſiue

potiùs

potiùs *Parmæ*. Ita enim olim vocabant. Liuius: *Deſiliunt ex equis, & pro anteſignanis parmas obiiciunt*. Iterùm: *Vexilla ſe ſuorũ parmasq; cernere equitum*. Et ferè ita Liuius. ſicut & Gloſſæ explicant: *Parma, ἀσπὶς ἱππική.* [Lib. II.]

[*Equitum omnia arma, ordine.*] [Lib. III. Excid.] ,, *Aſſumpsère Græcanicam armaturam.*] Quę ea fuerit, nemo meliùs Ioſepho dixerit: ſi tamen tam plena & inſtructa ea iamtunc Polybij æuo. Sed Ioſephus audiatur. Τοῖς ἱππεῦσι μάχαιρα μὲν ἐκ δεξιῶν μακρά, καὶ κοντὸς ἐπιμήκης ἐν χειρί· θυρεὸς δὲ παρὰ πλευρὸν ἵππου πλάγιος· καὶ κατὰ γωρυτοῦ παρήρτηνται τρεῖς ἢ πλείους ἄκοντες, πλατεῖς μὲν αἰχμάς, οὐκ ἀποδέοντες δὲ δοράτων μέγεθος. Κράνη δὲ καὶ θώρακες, ὁμοίως τοῖς πεζοῖς, ἅπασι: *Equitibus gladius eſt ad dextrum oblongus, & contus item longus in manu. ſcutum ad latus equi tranſuerſum, & in pharetrâ portantur tria aut plura iacula, cuſpide latâ & haſtis magnitudine non cedentia. Galeas & loricas omnes habent, vti pedites*. Fida & multiplex hæc armatura, ac lubet per partes inſpicere. [*Gladius in dexter.*] Ait primò *gladium fuiſſe ad dextrum*. Nota igitur, more Polybiano & veteri, equites tunc geſtaſſe dextros gladios, etſi pedites eos iam haberent ſiniſtros. [*Iſq; oblongus.*] Sed addit, *oblongum* fuiſſe: aliter quàm in noſtris equitibus, qui breuiorem pedeſtri gerunt. Olim contrà, & valdè olim. Nam [Lib. VIII.] & in Dionyſio eſt de equitibus Romanis, ſub annum vrbis CCLXVII. Ἔπειτα οἱ μὲν εἰσακοντίζουσι τὰς λόγχας, οἱ δὲ τοὺς ὁμόσε χωροῦντας τοῖς ἱππικοῖς ξίφεσι μακροτέροις οὖσι παίοντες, πολλοὺς ἐρρίπτουν ἡμιθανεῖς: *Deinde alij eiaculati ſunt lanceas, alij eos qui propiùs accedebant, equeſtribus longioribus gladiis ferientes, multos proſternebant ſemineces*. At duo notabilis locus. quòd & lanceas eiaculati equites ſint, & quòd gladij eorum tales. Ac de iſtis, poſteriore etiam æuo in Dione Chryſoſtomo teſtimonium obſeruo, cùm ille de Charidemo quodam viro nobili: [In Boryſt.] Παρέζωστο δὲ μάχαιραν μεγάλην τῶν ἱππικῶν: *Accinctus erat longiorem gladium ex illis equeſtribus*. Pergit porrò addere Ioſephus, [*Contus vel haſta.*] *contum in manu longum*. & intellegit grandiorem concurſoriam haſtam, ad hoſtem cominus feriendum aut deiiciendum. [*An femori obnixa?*] Non eſt dubium quin & olim haſtæ huic vſui, non tamen femore aut genu obnixæ, ob ferrum in imo quod dixi. Alij tamen ſic ferebant, cùm σαυρωτὴρ ſcilicet aberat: vt Afer ille, de quo Silius: [Lib. XV.]

Suſtentata genu per campum pondera conti
Sarmatici prona aduerſos vrgebat in hoſtes.

[Lib. VI.] Vt Sarmata quiſpiam in Valerio:

—— campis hoſtilibus vmbram
Fert abies obnixa genu.

Sed Romani an ſub brachium inclinauerint, & ad latus applicauerint, haud aſſero: ratio illa & aſpectus acutioris ferri ſic poſcit. At illud ſatis nouum, quod Ioſephus ſubiungit, *in pharetrâ tria aut quattuor iacula*. [*Haſta etiã iaculatoria.*] Nihil tale in Polybio, aut vllo veterum: niſi quòd in Dionyſij ſuprà verbis vidimus, *eiaculatos fuiſſe haſtas*. Sed licet, imò oportet fortaſſe, intellegere concurſorias illas haſtas, quæ tunc minores & tremulę habuere potuerunt duplicem hunc vſum. Aliter in Ioſepho, & palàm diſtinguit, & velitares iſtas haſtas plures donat. Æuo igitur hoc acceſſit, ac cominus atque eminus pugnare eques ille potuit. Poſtrema ſunt, *galea ac lorica iuxtà ac peditibus*. [*Galea & lorica.*] Dat igitur omnia arma, & pari, vt apparet, modo. Si ita eſt, quid igitur Appianum induxit ſcribere de Scipione, in pugnâ Africanâ cum Annibale: [*Super Appiano loco.*] *Cùm pedites proculcarentur ab elephantis in acie mediá, qui ob grauitatem armorum parum agiles erant ad inſequendum aut refugiendum, Scipio iuſſit Italicos equites ab equis deſilire leuiùs armatos, & tela conijcere in elephantos?* Ecce, res tota & verba dicunt clarè leuia arma equitum præ pedeſtribus fuiſſe. Atqui nónne omnia eadem peditibus habebant? Ioſephus aſſerit, & ex Polybio idem dicas. Niſi fortè tunc & illis bellis, nondum mutauerant: & poſteà bellis denique Græcanicis id factum. In rebus leuibus, mi Auditor, nónne interdum hæremus, & fortaſſe ſatagimus? ac vereor ne me dicas * τὰς κάγχρυς ἀποτομεύειν. [* *grana decortare.*] AVD. Egóne? cui fructuoſa hæc cura, & iuuat atque opus in talibus recidere, ac ſtirpes tollere dubitationum.

DIALOG. VIII.

Numidæ equites deſcripti, & Tarentini.

SED enimuerò Lipſi, cùm *Graues* equites deſcripſiſti, nullos etiã *Leues*? LIPS. Nullos. non enim fuerunt alij in Romanis. AVD. Sed in eos tamen, aut & cum iis poſteâ pugnarunt, niſi fallor, & nominatim Numidæ: de quibus ſæpè lego, & præſertim in Annibalis rebus. Lubet ſcire quale hoc genus, cui & pretium fuiſſe video & virtuté. [*Numidæ deſcripti.*] LIPS. Nihil minus in ſpecie: ſed re tamen & efficaciâ haud raró ſe probarunt. Deſcribit Liuius graphicum in morem: [Lib. XXXV.] *Nihil primo aſpectu contemptius. equi hominesq; paulluli & graciles: diſcinctus & inermis eques, præterquàm quòd iacula ſecum portat: equi ſine frænis: deformis ipſe curſus, rigidâ ceruice & extento*

capite

capite currentium. Cui paria Claudianus, in bello Gildonico:

Non contra clypeis tectos, galeiſque micantes
Ibitis, in ſolis longè fiducia telis:
Exarmatus erit, cùm miſſile torſerit hoſtis.
Dextra mouet iaculum, prætentat palla læua,
Cetera nudus eques.

Nudi ab armis. Vides ipſos nudos, inermes, præter iacula: & læuâ, pro clypeo, veſtem prætendiſſe. Artem autem iaculatoriam paſſim iis tribui videbis, vt Salluſtius de Iugurthâ: *Vti mos gentis illius eſt, equitare, iaculari.* Herodianus: Οἱ δὲ Νομάδες ἀκοντισταὶ εὔστοχοι: *Numidæ iaculatores certiſſimi.* *Lib. VII.* Addidit Liuius, *equos ſine frænis*: *Sine fræno.* & ſic in Virgilio: *Et Numidæ infrænes cingunt.* Claudianus: — *ſonipes ignarus habenæ, Virga regit.* Vbi Virgam loco Fræni adnotes, aliis etiam expreſſum. vt Silio:

——*Numidæ, gens inſcia fræni,*
Queis inter geminas, per ludum mobilis, aures
Quadrupedem flectit, non cedens virga lupatis.

In Strabone: Μικροῖς ἵπποις χρῶνται, ὀξέσι δὲ καὶ εὐπειθέσιν, ὥστε ἀπὸ ῥαβδίου οἰακίζεσθαι: *Paruis equis vtuntur, ſed velocibus, itáque obſequentibus vt exiguâ virgulâ regantur.* Herodianus: Νομάδες, ἱππεῖς ἄριστοι, ὡς καὶ χαλινῶν ἄνευ, ῥάβδῳ μόνῃ τὸν δρόμον τῶν ἵππων κυβερνᾶν: *Numidæ, equites optimi, vt vel ſine frænis, ſolâ virgâ curſum equorum moderentur.* Auſonius, ad Gratianum: *Mirabamur poëtam, qui dixerat, infrænos Numidas: & alterum, qui ita collegerat, vt diceret, in equitando verbera, & præcepta eſſe fugæ, & præcepta ſiſtendi. Obſcurum hoc nobis legentibus erat, intelleximus te videntes. cùm idem arcum intenderes, & habenas remitteres; aut equum ſegniùs euntem verbere concitares, vel eodem verbere intemperantiam coërceres.* Nec fræna tantùm adimunt, ſed & Strata. Lucanus:

Et gens quæ nudo reſidens Maſſylia dorſo,
Ora leui flectit frænorum neſcia virgâ.

Sine strato. Dorſo nudo imponit. vt & Appianus ipſum Maſaniſſam: Γυμνὸν τὸν ἵππον ἀναβαίνων, ὡς ἔθος ἐστὶ Νομάσιν: *Nudum equum conſcendens, vt mos Numidis.* Satis ex horum collatione liquet qui Numidæ illi, viles aut ridiculi in ſpeciem: re ſæpè validi & feroces. Sciuit Annibal & Romani: quorum ille victorias ſuas in parte, iſti clades huic generi adſignant. Et Romani poſteà, victâ Africâ, æſtimarunt & ſæpè inter auxilia habuerunt, vt Scipio minor, vt Marius, vt in Galliâ ipſe Cæſar. AVD. Benè hæc & firmiter docuiſti: tamen Liuij locus eſt, qui addit iis arma, contra tuum ſenſum. Scribit in pugnâ Cannenſi, inter dolos Annibalis, *Quingentos fermè Numidas, præter conſueta arma telaque, gladios occultos ſub loricis habentes, ſpecie transfugarum adequitaſſe, parmaſque & iacula ante pedes hoſtium proieciſſe.* Nónne palàm *arma* dat, imò diſtinctè *loricas* & *parmas*? LIPS. Vidi olim locum, & me tenuit: eò magis, quòd in Appiano non *Numidas*, ſed *Celtiberos* in hac ipsâ re legebam. Et ſanè magis conueniat, niſi hoc Liuium ſubleuat, quod aliud etiam genus Numidarum equitum, qui grauiores, & frænati: de quibus ipſe libro XXIV. *Numidæ armati.* *Nec omnes Numidæ in dextro cornu locati, ſed quibus, deſultorum in morem, binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpè pugnam, in recentem ex feſſo* ARMATIS *tranſſultare moris erat.* Palàm armatos eos facit: & de tali genere priores illos dicam fuiſſe? haud aliud reperio. Et ſanè Deſultores iſti equites miri, & alibi tamen lecti. *Desultores.* vt in Æliano: Ἀμφίπποι, οἱ ἐπὶ δυοῖν ἀστρώτων ἵππων συνδεδεμένων ὀχούμενοι, οἳ καὶ μεταπηδῶσιν ἀπ' ἄλλου ἐπ' ἄλλον, ὅταν ἡ χρεία καλῇ: *Amphippi, qui duobus equis non ſtratis, & colligatis inter ſe, vehuntur. qui etiam de alio in alium tranſiliunt, cùm vſus poſcit.* In ludum & circum hi traducti, & ab ipsâ re dicti Deſultores. Manilius:

Nec non alterno deſultor ſidere dorſo *Lib. v.*
Quadrupedum, & ſtabiles poterit defigere plantas
Per quos vadit equos.

Hyginus: *Caſtor dicitur alternâ morte redemptus. Vnde etiam Romani ſeruant inſtitutũ, cùm Deſultorem mittunt. vnus duos equos habet, pilleum in capite, equo in equum tranſilit, quòd ille ſuâ & fratris vice fungatur.* Propertius:

Eſt etiam aurigæ ſpecies Vertumnus, & eius
Traiicit alterno qui leue pondus equo.

Vult Vertumnum varias ſpecies induere, modò aurigam videri, modò deſultorem. Homerus iſtos agnouit, & fusè deſcripſit, ſed in quattuor etiam equis alternantes,

——ὁ δ' ἔμπεδον ἀσφαλὲς αἰεὶ *Iliad. o. verſ. 679.*
Θρώσκων ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον ἀμείβεται, οἱ δὲ πέτονται:
—— *hic ſemper firmiter inſtat*
Ex alio inſiliens alium, idq; in perpete curſu.

Vbi Euſtathius notat: Ἐν δὲ παλαιοῖς σχολίοις γέγραπται, ὅτι Δημήτριός φησι τεθεωρηκέναι τινὰ μεταβαίνοντα, ὡς ὁ ποιητὴς λέγει, κατέχοντα τοὺς χαλινοὺς, καὶ ἀνεμποδίστως τηροῦντα τὸν δρόμον τῶν ἵππων. Καὶ ὅτι τὸ νῦν ἐν Ῥώμῃ τοῦτο γίνεται: *In priſcis Scholiis ſcriptum eſt, quòd Demetrius dicat ſe vidiſſe quemdam tranſilientem, vt poëta dicit, retinentem fræna, & ſine vllo impedimento regentem equorum curſum. Et quòd etiamnum* * *Romæ id fiat.*

* *In Circenſibus.*

Nec mirum tibi nimis aut fabuloſum de quaternis Homeri equis videatur: ecce Florus, de *ſenis* etiam in hiſtoriâ dicit, libro III. cap. III. *Rex ipſe* (Theutonum) *Theutobocchus quaternos ſenoſque equos tranſilire ſolitus, vix vnum cùm fugeret, aſcendit.* Hi ſunt igitur Numidæ. Tarentini, qui & ipſi in Liuio, & alibi Polybio nominantur, haud diſſimiles, & duplex quoque eorum genus. Sunt illi leues, de quibus Ælianus: *Τῶν ἱππέων οἱ μὲν μόνον ἀκοντίζουσι, εἰς δὲ χεῖρας τοῖς πολεμίοις οὐκ ἔρχονται, καὶ καλοῦνται Ἱππαγωνισταὶ καὶ Ταραντῖνοι: Equitum alij iaculantur tantùm, ad manus hoſtibus non veniunt, & vocantur Hippagoniſtæ & Tarentini.* Sunt alij, de quibus Liuius: *Cretenſes auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites binos ſecum trahentes equos.* Lib. XXXV. Nec plura de iſtis lubet, aut opus, dicere: finis in Polybio *Armorum.* AVD. Atqui multa reſtant: tela alia vbi ſunt? LIPS. * Alibi promenda: fruſtrà me reſpicis, haud aliter nunc hoc fiet. *In Poliorcetic. AVD. Quod vis igitur fiat. Nam

Ad loquendum atque ad tacendum tute habes portiſculum:

vt illa in Plauto. Sed tamen Apophoretum in abitu ecquod das? LIPS. Quod illud? AVD. Hoc ſolenne dico, de collectione & ſummulâ. LIPS. Vix hîc opus, tamen cape.

COLLECTIO ARMORVM.

ARMA ſecundùm genera. Primò

- VELITVM
  - *Gladius Hiſpanienſis.*
  - *Haſtulæ, trium pedum longitudine, digitali craſſitie, ferro molli duodecim digitorum.*
  - *Parma, tripedalis.*
  - *Galea, è pelle aut corio.*
- HASTATORVM & PRINCIPVM & TRIARIORVM
  - *Scutum, latum duos pedes & ſemis, longum quattuor, & interdum palmum.*
  - *Gladius Hiſpanienſis, firmus mucrone & vtrimque ictu.*
  - *Galea ærea, cum criſtis.*
  - *Ocreæ.*
  - *Pila duo.*
    - *Vnum maius idque*
      - *Rotundum*
      - vel
      - *Quadrangulum.*
    - *Minus, ſimile Venatoriis haſtis.*
  - *Omnium iſtorum longitudo in ligno, tres cubiti; in ferro, totidem. ſed pars media fibulis nexa ligno. Mucro hamatus. Triarij ferunt haſtas.*
  - *Lorica duplex, vel è laminâ æreâ ſeu ferreâ, digitorum vndique duodecim, Pectorale dicta:*
  - *Vel ex catenis & ſquamulis confecta, quæ Hamata. Hæc ditiorum.*
- EQVITVM
  - *Scutum.*
  - *Haſta.*
  - *Gladius.*
  - *Lorica.*
  - *Galea.*

IVSTI LIPSI
DE MILITIA ROMANA
LIBER QVARTVS.

DIALOGISMVS I.

Diſpoſitio Aciei & communis ordo, tum viæ & interualla: perque iſta acceſſio & receſſio.

DIES quarto venit meus ad conſtitutum; Ecce me, inquit, ſi vmquam, auidum nunc audiendi. Aciei enim & pugnæ res erit. Subriſi, & cum hac ſpe, inquam, licet abeas. Vbi in Polybio verbulum? quære, veſtiga, non reperies: atque ita cùm dux noſter & magiſter deficit, ego ſubſiſto & ſileo. AVD. Tune? & ſic me ludum facias? Dicat non dicat Polybius; ſi viuo ego, dices. LIPS. Flocci & pappi mihi tuæ minæ. ——* *ἐλεύθεραι αἶγες ἀρότρων.* [* Immunes capræ ab aratris.] AVD. Imò, tu hîc mihi obnoxius, ex promiſſo. Diuiſio & definitio tua volunt, & cum primis ipſa res: quæ nulla eſt, ſi ACIEM omittis. Nónne eius cauſſâ omnia? nec priora tantùm, *Dilectus, Ordo, Arma*: ſed ipſa *Diſciplina* huc reſpicit, & nihil eâ opus, niſi ad fortiter & feliciter pugnandum. Ergo vno verbo mi Doctor, doce: aut. LIPS. Quid facies? AVD. In vincla te dabo, ſed hæc brachiorum, nec dimittam, niſi impetrato. LIPS. Omitte, impetraſti: etſi reuera hæreo vnde ordiar: quà progrediar: quia orbita nulla preſſa, quam inſiſtam. Cùm omnia circumſpicio, nihil melius quàm ad Liuium me vertam, qui Latinos & Romanos ordines, tum & Aciem, inſtruxit. Hæc tu mihi lege, & Polybium dimitte: non ſine caſtigatiunculâ, quòd rem ipſam præcipuam libarit nec verbo. Cauſſam tamen fortaſſis habuit, quòd ex hiſtoriis eius & variis pugnis diſpoſitio hæc potuit eſſe nota. Sed legito:

LIVIVS Lib. VIII. *Vbi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, Haſtati omnium primi pugnam inibant. Si Haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in interualla ordinum Principes recipiebant. Tum Principum pugna erat, Haſtati ſequebantur. Triarij ſub vexillis conſidebant ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſub erectâ cuſpide in terrâ fixas, haud ſecùs quàm vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud Principes quoque haud ſatis proſperè pugnatum eſſet, à primâ acie ad Triarios ſenſim referebantur. Inde rem ad Triarios rediſſe, cùm laboratur, prouerbio increbuit. Triarij conſurgentes, vbi in interuallo ordinum ſuorum Principes & Haſtatos recepiſſent, extemplò compreſſis ordinibus velut claudebant vias, vnóque continenti agmine, iam nullâ ſpe poſt relictâ, in hoſtem incedebant. Id erat formidoloſiſſimum hoſti, cùm velut victos inſecuti, nouam repentè aciem exſurgentem, auctam numero cernebant.*

Ecce tibi ACIES, quæ definitioni noſtræ his verbis inſita, AD IMPVGNANDVM AVT REPVGNANDVM. Nam duplici hac cauſſâ omnis acies inſtructa; idque victoriæ ſpe & fine. Pleraque autem ea omnis vno & ſimplici ordine diſpoſita, quem hîc habes: ordine dico per Genera militum ſiue claſſes. Nam

„ *Haſtati omnium primi pugnam inibant.*] Non planè aut vniuersè verum eſt, ſed *primi omnium* dumtaxat ex ſtatariâ & graui acie. Nam Velites certè ante eos, aut leues milites, pugnare ſoliti: & ſic per gradus virium pugna procedebat. Ab infirmioribus, paulatim ad magis firmos firmoſque ventum. [*Ordo in pugna unus.*] Perpetuus & inuiolabilis ferè hic ordo, veteri & bonâ quidem re Romanâ: Aliter alibi in Liuio, ſed ſuſpectè aut falsò. [Lib. XXX.] Falsò hîc, in pugnâ Scipionis cum Syphace & Aſdrubale: *Romanus poſt Principes Haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis Triarios conſtituit.* [*Liuij corrupta ſcriptio.*] Non eſt ita. aliter Appianus & Polybius in eâpſe pugnâ, & diſertè

ſertè ſtatuunt (Polybij verba) Πρῶτον μὲν τὰς τῶν ἁστάτων σημαίας, ἐπὶ δὲ ταύτας τῶν πριγκίπων, τελευταίας δὲ τῶν τριαρίων: *Primùm quidem Haſtatorum ſigna, poſt iſta Principum, extrema verò Triariorum*: atque inſerit, factum id à Scipione κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος, *iuxta morem Romanorum*. Simile Appianus, & nihil certius. Corrigatur ergo Liuius: *Romanus Principes poſt Haſtatorum prima ſigna*: à Carolo Sigonio quoque ante nos obſeruatum. Suſpectè autem in loco Liuij altero: *Pugna exorta eſt, non illa ordinata per Principes, Haſtatoſque, & Triarios.* Enimuerò hæc pugna talis inordinata & præter mores, nec eſt vt Liuius ita ſcripſerit. Vereor vt hos tales locos non imperitia, ſed improuida peritia corruperit cuiuſpiam, qui aut vocem *Principum* attenderit, eoque primos fecerit; aut qui Vegetij ſcripta & monita ſic locantis: *In primâ acie,* inquit, *pugnantes Principes, in ſecundâ Haſtati, in tertiâ Triarij vocabantur.* Alibi iterat: *Prima acies Principum, ſecunda Haſtatorum.*° Moneo te, nequid hæc turbent aut offuſcent, alio ritu ſcripta, & alio ſenſu. Ritu quidem, qui ſub Hadriano aut Traiano cœpit (habet hæc pro veteribus, vt obſeruabis, Vegetius) qui in militiâ multa immutarunt. Senſu autem, vt *Principes* fuerint (ipſemet ſic definit) *in primo ordine exercitati & veteres milites: Haſtati in ſecundo, circumdati cataphractis ſagittarij, necnon optimi milites cum ſpiculis vel lanceis, quos priùs Haſtatos vocabant.* Vides diuerſa omnia à priſcis. & ſcribit etiam, *quos anteà Principes vocabant.* Non ergo tunc & tuo æuo? non communiter, ſed magis *Antepilanos.* Ex Ammiano: *Antepilanis Haſtatiſque & ordinum primis, velut inſolubili muro, fundatis.* Alluſit in Simplicio quodam, qui anteire deceſſorem ſuum omni prauitate ſtudebat: *Hic in cruento certamine cum Maximino, velut antepilano ſuo contendens, ſuperare eum in ſuccidendis familiarum nobilium neruis ſtudebat.* Is ergo tunc ordo. & firmat alius Ammiani locus, ſi emendetur, iſte. *Imperator cateruis peditum firmis medium inter acies ſpatium, ſecundùm Homericam diſpoſitionem, præſtituit.* Quid tu ais? *firmis*? & Homerum aduocas? planiſſimè aduerſus ille eſt, &* infirmos in medio locat. Nota res eſt. eoque hîc reſcribendum, *infirmis*, ad hunc Vegitianum morem. In fronte enim veteres & exercitati illi Principes, in medio Sagittarij & Haſtati, in tergo Triarij. Ergo inter firmiſſimos interiecti infirmi. Non aliter tunc fuit: olim aliter, vt dixi, & pluribus exemplis (quid opus in re notâ?) poſſim firmare.

Correcta. | Lib. XXII. | Suſpecta altera. | Vegetius aliter ac priſci ordinat. Lib. I. cap. XX. Lib. II. cap. XV. | Lib. III. cap. XIV. | Antepilani tunc Principes. | Lib. XVI. | Lib. XXVII. | Lib. XXIV. | * Vide inf. Dial. VIII. Ammianus correctus.

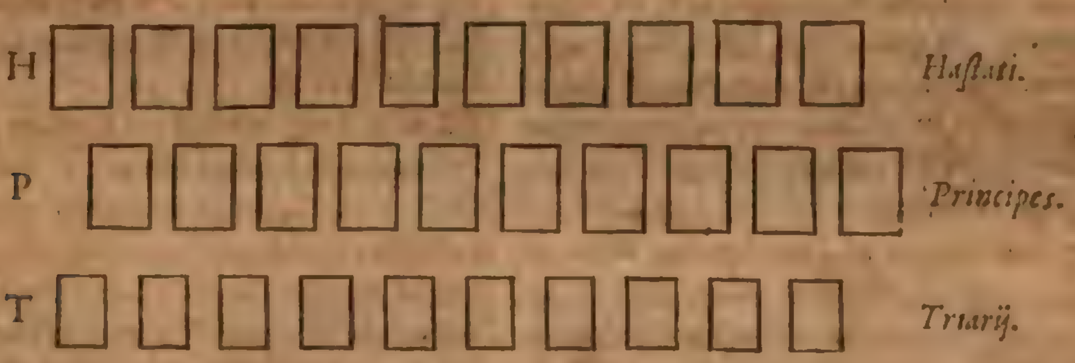
„ *Eos retrocedentes in interualla ordinum Principes recipiebant.*] Diſpoſitio fuit, quam poſuit: ſed ratio pugnæ, inquit, diuiſa & per partes. Haſtati quidem primi è graui armaturâ pugnabant: quid ſi pellerentur, aut non pellerent hoſtem? retrocedebant in interualla ordinum, & Principes excipiebant. In hac re ars omnis & arcanum, vt ſic dicam, militiæ Romanæ: habere vias inter manipulos, claudere & aperire eas, prout viſum. Huic inuento, non fallor, omnes eorum victorias liceat pænè adſcribere. Appellat hîc *Interualla ordinum*: aliàs, *Vias*. Vt: *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum*. Iterùm: *Panduntur inter ordines viæ.* Et in hoc ipſo textu quem libamus, *Veluti claudebant vias.* Nec aliud eſt, quod ſuprà dixit: *Manipuli diſtantes inter ſe modicum ſpatium.* Quod item de Camillo: *Obuerſus in aciem, ordines interequitans*: nempe per hæc ſpatia. Græci διαχώσεις vocant. Suidas: Διαχώσεις, τὰ διαστήματα τῶν λόχων. Quæ autem, & quot, & quanta illa? dabo pro viribus, nec rem tam vtibilem patiar hærere in finibus Noctis. Duplicia primùm hæc interualla, *inter Genera*, & *inter Manipulos.* Inter Genera, tranſuerſa erant, poſt ſingulum quodque militum corpus. Vt poſt Haſtatos, ſpatio relicto, Principes ſequebantur; iterùm ſpatio poſt iſtos, Triarij. Ergo tranſuerſa illa interualla, dumtaxat bina. Alia inter Manipulos, directa ſpatia aut viæ, & quæ in vno ipſo Genere Manipulum à Manipulo diſcernebant. Hæc in denis manipulis neceſſariò nouem erant, vt facilè per te vides. Sed quanta ſingula? firmiter & ſolidè neſcio, imò credo pro locis, pro copiis, pro ducis arbitrio variaſſe. Tamen illa tranſuerſa grandiuſcula fuiſſe dixeris, ex Polybio notante, Annibalem in pugnâ Africanâ *tertiam aciem* (ita diuiſerat, Romano exemplo) *plus ſtadio à ſecundâ remouiſſe.* Etſi de Romanis hoc non dixerim; ſed probabiliter, quod in poſitione & ſectione caſtrorum, id hîc fuiſſe. Quid enim aliud ea, quàm velut diſpoſita acies? Ibi ergo prima via tranſuerſa *Quintana*; *quinquaginta pedum* eſt: altera *Principalis* ſiue *Principiorum, pedum centum.* Vix ambigo quin tale in acie communiter. & Principes ab Haſtatis *quinquaginta* circiter pedes remo-

Receſſus & receptus in interualla. | Via ordinũ. | Lib. XXX. | Lib. X. | Lib. VIII. | Lib. VI. | Diſtincta hæc interualla. | Prima tranſuerſa, & Generũ. | Secunda directa, & Manipulorum. | Modus eorum & quantitas. | Lib. XV.

remoti, Triarij ab illis *centum*. Nam hîc Prætor erat, & ſigna, & Principiorum ipſa forma. Opus etiam profectò tali aliquo interuallo ad procedendum aut recedendũ, & ne agmina miſcerentur. Iam in directis Viis, aliter atque aliter fuit pro vſu. Si Velites (vt ſæpè) interiecti, latiuſculas fuiſſe oportuit, *pedum* XX. aut XXX. Si non, fuerint ſanè pedum X. Id quoque pro numero legionum aliter: & vbi hæ multæ; ac quod ſequitur, manipuli, ſpatia non potuêre eſſe magna: imò fortaſſe Cæſaris & inferiorum æuo, cùm iam non binæ, ſed quaternæ, octonæ, denæ pugnarent legiones, diuiſio & interualla facta non per manipulos, ſed per cohortes. Cogitetur. Sed vſus enimuerò iſtarum Viarum magnus, & quem Liuius hîc proponit. In pugnâ, etſi diuiſi ordinibus, tamen vnum omnes corpus ſtatim fiebant, cùm opus: & per vias iſtas iungebant ſe, diſiungebant. Hoc ita exempli cauſſâ, factum. Haſtati premuntur, volo Principes ſuccedere, & iſtos recipere: ſtatim id fiebat beneficio Viarum. Recedebant enim Manipuli Haſtatorum ſinguli, & auerſi leuiter vias Principum ingrediebantur, quas ij laxabant, & ipſi quoque leuiter procedebant. Tum aut retinebant apud ſe haſtatos, duplicato agmine; aut planè feſſos retrò ſe locabãt in grandiore interuallo, ordinibus ſemper (longus vſus id faciebat) ſeruatis. Idem in Triariis: ſi Principes improſperè pugnantes receptarent. Iamne hoc capis? AVDITOR. Propemodum. in vnâ re hæſito, quomodo manipuli manipulos non impulerint in hoc receſſu? niſi ſi in latus flexi & obliqui retroceſſerint. LIPSIVS. Nihil horum. video te in vnâ & ſummâ re falli, quam mea culpa eſt quòd non prædixi. Cenſes Manipulos rectos oppoſitos fuiſſe, Vias item per tria genera fuiſſe rectas: eſt error. Singula Genera Vias ſuas dimenſas habuere, ſed non per alia Genera penetrantes. Manipuli Principum claudebant à tergo Viam haſtatorum, & liberum per eam aſpectum aut excurſum habebant: idemque Triarij, per iſtorum. In quincuncem igitur diſpoſitio iſta manipulorum fuit, vt ſemel dicã. Vide formam:

Vſus & fructus Viarum.

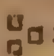
Ratio recedendi, & ſitus manipulorum.

Iam, aut tardâ manu & mente es, aut certè capis. AVD. Capio, ſed auctorem das qui firmet? LIPS. Non ego ſufficio? AVD. Mihi. ſed quid ſi apud alium ediſſero, & refragetur? LIPS. Fundum auctoremque Polybium dabis, in pugnâ Africanâ. Attende, vnicus locus eſt, ſed firmus. Ὁ μὲν Πόπλιος, inquit, ἔθηκε τὰς τάξεις τῆς ἰδίας δυνάμεως τρόπον τοῦτον. Πρώτους μὲν τοὺς ἀστάτους καὶ τὰς τούτων σημαίας ἐν διαστήμασι. ἐπὶ δὲ τούτοις τοὺς πρίγκιπας, τιθεὶς τὰς σπείρας οὐ κατὰ τὸ τῶν προτέρων σημαιῶν διάστημα, καθάπερ ἔθος ἐστὶ τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλὰ κατ' ἀλλήλας ἐν ἀποστάσει, διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρὰ τοῖς ἐναντίοις ἐλεφάντων: *Publius ordines copiarum ſuarum ſic inſtruxit, Primùm Haſtatos eorumque Manipulos per interualla. poſt iſtos, Principes, ſtatuens manipulos non ad priorum manipulorum interuallum (vti mos eſt Romanis) ſed alios poſt alios recto abſceſſu, idque ob multitudinem hoſtilium elephantum.* Vide. Scipio, inquit, in hac pugnâ non ſeruauit communem receptumque Romanorum morem in manipulis collocandis. Neque enim manipulos ad interualla & vias oppoſuit, ſed ipſos ſibi & à tergo adnexuit, vt viæ directæ per omnia genera ſine obſtaculo penetrarent. Cur ita? quia elephanti hoſtium timebantur, viſumque pro bono locum iis dari per medias acies, & ſine confuſione manipulorum agi ad extrema. Et res & cauſſa clara eſt. Si enim manipuli ſolenni more diſpoſiti, incurriſſent neceſſariò in Principes obiectos. Appianus in hac narratione conuenit cum Polybio: Λόχους δὲ ὀρθίους ἐποιεῖτο πάντας, ἵνα δι' αὐτῶν οἱ ἱππεῖς ῥᾳδίως διαθέοιεν: *Ordines omnes rectos inſtituit, vt per eos equites faciliùs diſcurrerent.* In facto conſentit; in cauſſâ aliam dat, & ad equites tranſmittendos. Sed parum eſt. noſter Liuius mirificè obſcurat: *Non confertas autem cohortes, ante ſua*

Scipionis diuerſa locatio.

Obſcuritas in Liuio. Lib. XXX.

ſua quamque ſigna inſtruxit, ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes, vt eſſet ſpatium, quo elephanti hoſtium accepti nihil ordines turbarēt. Fortaſſe depulſi. Si auſim dicere, non videtur animum habuiſſe in Polybij animo, aut parùm intellexiſſe. Certè implicatè ſcribit. Tamen ea mens. non inſtruxit confertas cohortes, ſed quamque in recto ordine ante ſua ſigna. Nam in vulgari diſpoſitione cohortes non ſunt rectæ, nec ſigna ſignis reſpondent: quod facilè vides, ſi tres quoſque manipulos iungis: : & ex iis cohortem efficis. Ita enim debes. At erant rectæ in hac Scipionis: . Vereor moleſtus aut putidus eſſe in iſtâ minutatim deductione: Virgilio lux. ſed quid faciam? volo intellegi. Virgilij verſus commodè ſuccurrunt, qui ſunt pro communi hac locatione. Vult arbores aptè II. Georg. poni & ſeri, idque ad militiæ exemplum:

Vt ſæpè ingenti bello cùm longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Omnia ſunt paribus numeris dimenſa viarum.

Comparat cum manipulis aut cohortibus explicitis in legione. Quis ergo dubitat, quin certiſſimo rei ruſticæ præcepto, arbores ſeri velit in quincuncē? Atqui his ordo & ſitus eſt alternans ille, quem dixi. Habes de interuallis, in quibus momentum bonæ militiæ Romanæ poſui: ego? imò Polybius ipſe, cùm Flaminium culpat, qui imperitè Lib. II. aciem inſtruxerat in Gallos: Παρ' αὐτὴν γὰρ, inquit, τὴν ὀφρὺν τοῦ ποταμοῦ ποιησάμενος τὴν ἔκταξιν, διέφθειρε τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς μάχης ἴδιον, οὐχ ὑπολειπόμενος τόπον πρὸς τὴν ἐπὶ πόδα τῶν σπειρῶν ἀναχώρησιν: *Ad ipſam enim ripam & ſupercilium fluuij aciem diſponens, abſtulit, quod proprium eſt Romanæ pugnæ, locum manipulis ad lenem retrorſum receſſum.* Proprium hoc eſſe Romanorum ait: Lib. IX. & ita fuit. Quæ gens alia habuit, ſic per minutas partes? Atque hoc Liuius in eâ attollit, & Macedonicæ anteponit. *Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans, facilis partienti quacumque opus eſſet; facilis* Lib. XV. *iungenti.* Nec aliam ſententiam Polybianis iſtis tribuo: Οὔσης γὰρ διασπαστοῦ τῆς Ῥωμαίων τάξεως καὶ δυνάμεως, τὸ ἄνδρα συμβαίνει καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρη μάχεσθαι πρὸς πάσας τὰς ἐπιφανείας, διὰ τῆς μιᾶς ἐντάξεως, ἀεὶ ἔγγιστα τῶν δύο σημαίων συνεπιστρεφούσης πρὸς τὸ δεόμενον: *Cùm enim eſſet diuidua & ſeiungi facilis Romana acies, eueniebat ſingulos & vniuersè & per partes pugnare in omnes aſpectus & latera, idque vnius inſtructionis beneficio, ſemper in propinquo duobus ſignis ſe obuertentibus quà res vocaret.* Nam primum διάσπαστον ſcribit *diuidi facilem* Romanam aciem: & veriſſimum eſt, ex re & Liuij verbis. Quid enim facilius quàm manipulos iungere, diſiungere, abducere quò liberet? Non vidit vir eruditus, qui reſcribi hìc cenſuit: δυσδιασπάστου, quaſi hoc magis in laudem, quòd *ægrè ſolueretur* & firma ſtaret. Quod verum quoque, ſed alio aſpectu, nec hîc habet locum. Addit, *pugnaſſe quoſque in quaſque facies.* Id quoque verè, ſi irrupiſſet & inſinuaſſet per interualla hoſtis, aut ſi ipſi ſeorſim abiuncti. Denique exiguo illo manipuli corpuſculo, omnes vtiles, cùm ita vſus. In fine, *duobus ſignis ſe obuertentibus.* Ita feci & verti, quod etiam ante nos interpres. Sed quæ hæc duo ſigna? vnius nempe manipuli. nec aliud dicit, quàm duos Ordines ſiue Centurias in vno Manipulo ſub duobus ſignis iunctos. Sed hoc tamen ambiguum, & melius fortaſſe ſcribi: ἐγγιστάτω δὴ σημαίων: *proximis quibuſque ſignis.* Vulgò quidem vnâ voce editur διοσημείων, corruptè.

,, *Haſtati ſequebantur.*] Dixeris igitur à tergo poſitos Haſtatos, ſolis Principibus iam pugnantibus. Nec abnuo: ſed ſæpè aliter factum, & iunctim quoque pugnaſſe ſine fraude opinor.

,, *Triarij ſub vexillis conſidebant.*] A quâ Subſeſſio Triariorum. ſeſſione Ἐφεδροὶ *Tertiarij* explicâtur in Gloſſis: & Varro, *quòd Triarij ſubſideant, ab eo ſubſidium* vult *dictum.* Plautus reſpicit: *Agite, ſubſidite omnes, quaſi ſolent Triarij.* Cauſſa huic ſubſeſſioni in Vegetio: *Triarij,* inquit, Lib. I. cap XX. *genibus poſitis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes venientibus telis vulnerarentur.*

,, *Scuta innixa humeris.*] In mentem aliquando venit legi poſſe, *innexa humeris,* quaſi vellet loris quibuſdam (τελαμῶνας Græci dicunt) ab humeris reuincta fuiſſe. Macedones ita ſolent, & commodius ſic fuiſſet tractare vtraque manu haſtas. Sed nihil muto, & capiamus à ſitu ipſo ſic ſubſidentium ſcuta in humerum inclinaſſe. Porrigebant enim & attollebant leuiter ſiniſtrum genu, eoque attollebatur & ſcutum.

,, *Sub erectâ cuſpide.*] Vnicâ voce verius, Surrecti vox. *Subrectâ cuſpide,* à ſubrigendo. In Virgilio: — *tot ſurgit aures.* In Lucillio: *Numquid mutino ſubrectoque huic opus ſigno:* malè editur, *ſubiecto.* Intellegit turpiculas illas res & phallos erectos. In ipſo Liuio: *ſubrecto* Lib. XII. *mucrone.*

,, *Compreſſis ordinibus velut claudebant vias.*] Claudi ergo ordines ſolēt in ipſâ pugna, ad

vim

vim atque impetum maiorem: iidem aperiri ad receptum ſuorum. Tacitus & ſuo æuo manſiſſe oſtendit: *Sed vbi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos.* Sed enim hîc quæſtiuncula. Triarij, de more veteri, in cuſtodiâ ferè caſtrorum: quomodo nunc in acie? Dionyſius illud firmat: Οἱ τριάριοι, inquit, εἰσὶν οἱ πρεσβύτατοι τῶν στρατευομένων, οἷς τὰ στρατόπεδα ἐπιτρέπουσι φυλάττειν, ὅταν ἐξίωσιν εἰς τὴν μάχην, καὶ ἐφ' οὓς τελευταίους καταφεύγουσι διὰ τὴν ἀνάγκην: *Triarij ſunt vetuſtiſſimi militum, quibus caſtra ſolent commendare cuſtodienda cùm in aciem exeunt, & ad quos poſtremos confugiunt vrgente neceſſitate.* Iterùm: Ἦσαν δὲ τοῦ χάρακος φύλακες οἱ τριάριοι λεγόμενοι, παλαιοί τε καὶ πολλῶν ἔμπειροι πολέμων, οἷς ἐσχάτοις, ὅταν ἀπογνωσθῇ πᾶσα ἐλπὶς, εἰς τοὺς περὶ τῶν μεγίστων ἀγῶνας καταχρῶνται: *Erant caſtrorum cuſtodes Triarij, veteres milites & multorum bellorum vſu docti, quos vltimos adhibere ſolent rebus deſperatis, & cùm nulla ſpes reliqua.* Cuſtodiæ eius & in Liuio notabis exempla. Quid ergo? non de more pugnabant? vix apparet, olim quidem. Nam quòd aliquis ſuſpicetur partem ad caſtra, partem in acie relictam; ægrè potuit. Exigua enim manus, & in duabus legionibus non niſi *mille ducenti*. Niſi tamen dimidia illa pars relicta, expleta & adaucta fuit Sociorum Extraordinariorum adiectione, itemque Euocatorum aliquot: quod haud temerè opinêre. Sed tamen ex Dionyſio ſenſeris, ſeruatos in caſtris ad res vltimas, nec niſi in magna neceſſitate ad aciem ductos.

III. Hiſt.

Triarij caſtra ſeruāt.

Lib. VIII.

Lib. V.

DIALOG. II.

Velites vbi olim & poſteà locati. item Equites, & Socij.

HABES totam Aciem, & qualis vulgò, imò ſemper, in communi iſto ordine fuit. AVD. Egóne totam? imò manca & mutila eſt, & pleræque partes deſunt. Vbi Velites? vbi Equites? vbi Socij? in Liuij aut tuis verbis nihil vidi. LIPS. De Sociis, ne mirare. nam pugna hæc in ipſos Socios fuit. Itaque oppoſitos, non appoſitos cogitabis: & Liuius dicere nihil potuit. De Velitibus, cum diſtinctione res explicanda. Fuit Vetus leuis armatura, vt monui, fuit Noua. Hîc de Veteri cogitandum, quæ conſtitit Rorariis & Accenſis. Eorum diſpoſitio paullò alia, quàm poſteà fuit. nempe non in primâ acie aut viarum interuallis, ſed poſt Triarios in extremâ acie ipsâ. Liuius clarè dicit in pugnâ iſtâ cum Latinis. Qui ergo orſi pugnam? Haſtati. qui deinde? Principes. Sed tum *Rorarij procurrebant inter antepilanos* (ita Liuius) *addebantque vires Haſtatis & Principibus*. Procurrebant inquam, per vias illas & interualla. De Accenſis, addit, deſeſſis iam aliis, *ab nouiſſimâ acie procedere ante ſigna iuſſos*. Itaque hoc ritu, profectò non committebant pugnam Leues iſti: quod poſteà factum, & ratio ſic volebat. Pugnabant enim fundis, iaculis, & telis quæ eminus mitterentur. Quòd autem aliquis dixerit, non ſemper ita factum, ſed in eâ modò pugnâ, Conſule ob cauſſas ſic diſponente: non apparet id ſanè è Liuio. & Dionyſium alibi cum examino, reperio ordinem hunc à Seruio ſic fuiſſe. Nam ille duobus locis, vbi claſſes recenſet & ordinat, oſtendit in militiâ & acie quoque ſic ſteriſſe. Nam de *Primâ*, cùm cenſum & arma edidiſſet, ſubiunxit: Χώραν δὲ κατεῖχον ἐν τοῖς πολέμοις τὴν πρωταγωνιζομένην τῆς φάλαγγος ὅλης: *Locum verò in bellis habuit primum, & ante reliquam totam copiam.* Iterùm de *Secundâ*: Ἐκοσμεῖτο ἐν τοῖς ἀγῶσι μετὰ τοὺς προμάχους: *Ordinabatur in acie poſt primos pugnatores.* De *Tertiâ* pariter, χώρα καὶ στάσις τούτων ἐν ταῖς μάχαις μετὰ τοὺς ἐφεστῶτας τοῖς προμάχοις: *locus horum & ſtatio in pugnis iuxta eos qui poſt Principes.* De *Quartâ* denique: στάσιν ἔχει ἐν τοῖς ἀγῶσι τὴν ὑστάτην: *locum in certaminibus vltimum habet.* Quid ergo *Quinta* Dionyſi? Τούτους, inquit, ἔξω τάξεως ἔταξε στρατεύεσθαι: *hos extra ordinem iuſſit militare.* Eadem, & totidem ferè verbis, poſteà iterat in iudicio Coriolani. Quæ ego adduxi fuſiùs, vt ſemel de origine & ordine militiæ priſcæ conſtet, & quomodo is paullatim mutarit. Ergo Seruij inſtituto, ditiſſimi quique in primâ acie, & hoc eſt quod Varro *Principes* deducebat, & * *olim à principio gladiis pugnaſſe* adſeuerabat. Sequebantur ordine opum alij, & in extremo denique ij viliores & pauperes, & qui leuibus telis pugnabant. Sed qui iſti extra ordinem *Quintam*? Accenſi, ex Liuio, & qui iuſtus etiam miles non erat. Olim hæc ita. ſed cùm multa in eo ordine damnanda vſus & ratio docuiſſent, tempore mutarunt. Quæ enim ratio, optimos ditiſſimoſque omnes exponere periculis, in primâ acie obiectos? noluerunt, & Principes ſecundo loco ſtatuerunt. Poſteà etiam ætatum diſcrimina magis

Diſcrimen leuis armaturæ Veteris diſpoſitio.

Lib. IV.

Lib. VII.

Lib. IV. De L. L.
* Vide ſuprà lib. II. Dial. I.

magis ſpectarunt, & reduxerunt ad morem, quem in Liuio vides. Sed nec ibi ſteterunt. res docuit Leues propugnare debere, atque eo exemplo Velites à Triariis remouerunt, & ad principia locarunt. Vbi? aut quomodo? diſtinctè hoc dicam, quia variauit. *Varia locatio Velitũ.* Triplex ferè eorum locatio. Interdum ante omnia ſigna, & in fronte. *Ante ſigna.* vt pugnâ Manlij in Gallogræcos apud Liuium: *Lib. XXXVIII.* *Ante ſigna modico interuallo Velites erant.* Iterumque: *Ibid.* *Conſul primâ in acie locatâ Leui armaturâ.* Interdum mixta primis manipulis, aut potiùs inſita in iam dictis Viis. Liuius pugnâ Africanâ: *Lib. XXX. Inter ſigna.* *Vias patentes inter manipulos anteſignanorum Velitibus complet.* Salluſtius pugnâ Metelli cum Iugurthâ: *In Syriac.* *Inter manipulos funditores & ſagittarios diſpertit.* Appianus pugnâ cum Antiocho: Ἀναμεμίχατό τε ἅπασι ψιλοί τε καὶ τοξόται πολλοί. *Intermixti erant omnibus Velites & ſagittarij multi.* Denique interdum, non in Viis ſparſi, ſed in cornibus poſiti iunctim. *In cornibus.* Vt pugnâ Cannenſi Appianus: Μέρος ἕκαστον αὐτῶν εἶχε τοὺς πεζοὺς ἐν μέσῳ, τοὺς δὲ ψιλοὺς καὶ ἱππέας ἑκατέρωθεν: *Quæque pars habebat pedites* (grauiores) *in medio, Leues & Equites vtrimque in cornibus.* Crebra ea diſpoſitio, vt obſeruabis: & Vegetius vt ſolennem recipit: *Funditores*, inquit, *& Sagittarij præcipuè in cornibus locabantur, à quibus pugnandi ſumebatur exordium.* Sed vbicumque poſiti, prodire ante alios ſoliti & pugnam committere, cùm datum ſignum. Polybius: *Lib. II.* Ἅμα τῷ τοὺς ἀκοντιστὰς προελθόντας ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων, κατὰ τὸν ἐθισμὸν, εἰσακοντίζειν: *Vnà cum eo, quòd Iaculatores prodeuntes è Romanis legionibus, iuxta morem, eiaculabantur.* Oſtendit morem hunc fuiſſe, etiam priuſquam Velites propriè dicti inſtituerentur. Itaque ſiue manipulis inſiti, ſiue cornibus aſſiti, procurrebant, & vnà cum Equite ferè pugnabant: Cedentes autem inter legiones recipi ſolent, & à tergo poni, aut iterùm aliâ procurrere. Ipſe Eques, quid? *Equitum locatio. In cornibus.* dupliciter ferè locatus. Primò in cornibus, ita vt legiones ſocioſque medios haberet. Quæ ordinaria ferè poſitio, & in ſuperuacuum adduxerim exempla. Altera, vt à tergo interdum *A tergo.* ponerent, ſpatiis relictis inter manipulos, aut & legiones, quâ poſſent cum impetu emitti. Id fiebat fallẽdo hoſti, & vt improuiſa res eſſet. Liuius: *Lib. X.* *Dictator reliquerat interualla inter ordines peditum, quà ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent.* Idem: *Lib. XXIX.* *Hiſpani inter cornua & mediam aciem interualla patentia ſatis latè fecerunt, quà equitatum, vbi tempus eſſet, emitterent. Et Romani more ſuo exercitum cùm inſtruxiſſent, id modo hoſtium imitati ſunt, vt inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent vias.* Ad hanc diſpoſitionem Velitum Equitumque, imò & legionum, Panegyricus ſcriptor facit, ad Theodoſium: *Ecce lux tandem, & iam omnis campus horrebat, diuiſi in cornua equites, leues ante ſigna Velites, diſpoſitæ manipulatim cohortes, & gradu pleno ferentes agmina quadratæ legiones.* Item Apuleius: *De mundo.* *Cùm tuba bellicum cecinit, protinus vnuſquiſque competens capeſſit officium. Velites executione adornant ordines, principes curant, equites ordinibus præſunt.* Quæ in mendo, & fortè purganda: *Velites excuſſionem* (vel *excurſionem*) *adornant, ordines principes curant, equites ordinibus præeunt.** *Tentata emendatio Apulei.* Præire inquam equites ordinibus malo, quàm præeſſe, quia res magis ſic fuit. Sed fortaſſe in verbis iis altior aliqua plaga, mihi nunc non ſananda. Ad interrogata tua perẽgi, niſi de Sociis: quod vno verbo poteſt. *Sociorum poſitura.* Stetere enim plerumque in Cornibus & ad latera legionum. Liuius: *Lib. XXXVIII.* *Romani mediam aciem, Latini cornua tenuerunt.* Quid tamen, cùm nulla media acies, & duo cornua tantùm? Sæpè id, imò plurimùm olim, cùm duæ Romanæ tantùm legiones. Tum ſcilicet, exteriores cuiuſq; cornu partes Socij tenebant. Atque hæc, vt dixi, plurimùm. nam & in fronte, aut aliter, ſocios poſitos leges, pro loco aut vſu. Liuius: *Lib. XXI.* *Dextera Ala in primâ acie locata eſt, in ſubſidiis duæ legiones.* Idem de Equitibus. Quid te moror? numquam mihi res facta, ſi diductè omnia proſequar. Contraho, & tuæ obſeruationi aut induſtriæ, cùm viam feci, quædam relinquo.

*Nam procurrere cũ Velitibus ſolent.

DIALOG. III.

Signa quot, & vbi fuerint. Anteſignani & Poſtſignani.

AVD. Magna mihi, fateor, lux affulſit per hos ſermones; nondum plena. Sed vt ſolem ſæpè cùm ſe explicuit, alia nubes excipit & intercipit: ſic fit huic menti. Priora perrupi, & iam video: obnubilat de *Signis* & *Anteſignanis*. Dic ſodes, vbi illa locata, & qui iſti? LIPS. Addam & hanc operam, & per me nihil deerit (pro copiâ quidem) quo minùs rem totam & ex aſſe cognoſcas. De Signis ita habuit. Cuique Manipulo ſua fuiſſe, tum & Legioni communẽ Aquilam, non ignoras. Et Manipulorum ſigna in ſuo quæque Manipulo fuiſſe, *Signa manipulorum.* ratio & exempla di-

L. xxxvii. dicunt. Liuius: *Haſtatorum prima Signa, deinde Principum erant, Triarij poſtremos claudebant.* Idem alibi: *Principes poſt Haſtatorum prima ſigna, in ſubſidiis Triarios conſtituit.* Itaque vt ab timore profectum Cæſar notat, quòd *Collatis in vnum locum ſignis, conferti, neque ordines neque ſigna ſeruarent.* Sparſa igitur & diſpoſita: ſed vbi? in fronte manipuli, an eius medio? Diſpoſita per manipulos. De fronte dicere videtur, quod in Liuio eſt: Lib. x. *Dictator ſigna efferri, at ſequi armatos iubet.* Si ſequuntur, præeunt ſigna. Lib. ii. Cæſar in ipsâ acie: *Signa inferre, & manipulos laxare iuſſit.* Signa igitur prima illata in hoſtem. Et Liuius in pugnâ cum Latinis: Lib. viii. *Omnis terror pauorque cum illo latus, ſigna primò Latinorum turbauit, deinde in totam penitus aciem peruaſit.* 1. Hiſt. Sed & Tacitus alibi, de ardore militum: *Nolle requiem, non expectare ducem, anteire ſigna, vrgere ſigniferos.* Quod ſcilicet feſtinatione factum, vt anteirent: ſicut & in Statio:

—— retrò vexilla, tubæque
Poſt tergum, & litui bellum inuenêre ſecuti.

Vnde & de tubis lituiſque elicias, ſolere inter primos eſſe. Atque hoc in agmine, & viâ ſic fuiſſe, nihil ambigam: nonnihil in acie: & an non vallum aliquod virorum obiectum, ne ſic nuda oſtenſa & oblata hoſti? Anteſignani. Atque ij ſint, quos *Anteſignanos* appellarunt. Quæ vox tamen communiter de toto primo agmine inualuit, & ipſi Haſtati videntur ſic dicti: non quia ante omnia ſigna (ſua enim habebant) ſed quia ante præcipua eſſent, Aquilam & Triariorum, quæ legionis & cohortium prima erant. Hos Græci προμάχους τῶν σημείων vertunt, *Propugnatores ſignorum:* ſiue & προτάκτας. *Præpoſitos,* à loco. Lib. xxii. Liuius de iis: *Pugna orta eſt, non illa ordinata per Haſtatos, Principeſque, & Triarios; nec vt pro ſignis Anteſignanus, poſt ſigna alia pugnaret acies.* Lib. ix. Iterùm: *Cadunt Anteſignani, & ne nudentur propugnatoribus ſigna, fit ex ſecundâ prima acies.* Ex quibus locis dixeris, ſigna præcipua & plurima in ſecundâ acie ſtetiſſe: ac fuiſſe *Anteſignanos, Subſignanos, Poſtſignanos.* Lib. viii. Idem Liuius: *Cæſos Haſtatos Principeſque: ſtragem & ante ſigna, & poſt ſigna factam: Triarios poſtremò rem reſtituiſſe.* Sanè oſtendit, quoſdam Principum poſt ſigna fuiſſe: nam Triarij integri, nec cæſi. Poſtſignani. Simile in Ammiano, cui *Poſtſignani* in extremâ acie: Lib. xvi. *Cùm ad alios Poſtſignanos in acie locatos extremâ veniſſet.* Hoc igitur ſenſu *Anteſignani* ſint ipſi Haſtati. quod Liuius palàm firmat, pugnâ Scipionis cum Annibale: *Vias patentes, inter manipulos Anteſignanorum, Velitibus complet.* Lib. xxx. Qui palàm ſunt Haſtati, ex Polybio, quem Liuius vertit. nam ille hoc ſic dixerat: Τὰ διαστήματα τῶν πρώτων σημαιῶν ἀνεπλήρου ταῖς τῶν γροσφομάχων σπείραις. *Interualla primorum Manipulorum compleuit Velitibus.* At primi Manipuli, ſunt Haſtati. Facit eodem Liuius: L. xxxvii. *Legionum Anteſignani pila coniecerunt.* Cæſar: *Vnius legionis Anteſignanos præcurrere, atque occupare eum locum iubet.* Idem iterùm: *Adoleſcentes atque expeditos ex Anteſignanis electos milites.* Ergo iſti Haſtati; & Principes ſuccedebant, ac pleraque ſigna habuiſſe ij & cuſtodiſſe videntur. Iterùm ex Liuio, ſic aciem diuidente: Lib. xxiii. *Triplex ſtetit Romana acies. peditum pars ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta, equites cornua cinxere.* Sed quid? inquies. ergo Triarij ſine ſignis? De loco ſignorum. ex Liuij octauo, vbi de Ordinibus, aliter videtur: atque ipſa ratio ſigna ſua manipulis iſtis donat. Et ſanè habuiſſe fateor, ſed in acie an non in vnam Principum partem tranſlata, ex dictis ambigendum. Non exſoluit nodum Tacitus, ii. Hiſt. qui de pugnâ Othonis cum Vitellio: *Primani, ſtratis Vnaetuiceſimanorum principiis, Aquilam abſtulere.* Nam & prima acies alibi *Principia* dicta; & ſunt qui ipſos Principes, id eſt mediam, ſic appellent. Ligat etiam non explicat Frontinus, in Sullæ quodam Stratagemate: Lib. ii. cap. iii. *Sulla triplicem peditum aciem ordinauit, relictis interuallis propter leuem armaturam & equitem. Tum Proſignanis, qui in ſecundâ acie erant, imperauit, vt denſos numeroſoſq; palos in terram defigerent: intraque eos, appropinquantibus quadrigis, ante ſigna noſtram aciem recepit.* Proſignanos ab Anteſignanis diſcernit: & an totam ſecundam aciem ſic appellat, quia ſtatim pro ipſis aut ſub ipſis ſignis? an eius primorem partem? Fateor me ambiguum nutantemque in totâ re, nec pudet: pro veteri tamen ordine, Manipulis triariorum quoque ſua ſigna fuiſſe, auſim dicere: & Liuius in octauo videatur. Quod ſi eſt, dixeris & Aquilam penes illos fuiſſe, quoniam ei Præpoſitus certè Primopilus. An tamen mutata poſteà res, imò an olim in ipsâ pugnâ, tranſlata præcipua hæc ſigna in Aciem mediam, haud affirmem: illud magis, Imperatorem & Tribunos circa ea fuiſſe.

DIALOG. IV.

Ducum, militumque locatio diſtinctè: & pœna qui ordinem liquiſſet.

AVD. Ergóne Imperator mediâ eâ parte? LIPS. Probabile eſt, & exempla oſtendunt. Virgilius:

Imp. medius. —— *medio dux agmine Turnus*
Vertitur arma tenens.

Ratio etiam vult, vt ibi ſit vnde proſpiciat & mandet facillimè in omnes partes. qui locus medius eſt, ſed paullum tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes & Triarios, ante aquilas, ſtetiſſe cenſeo Imperatorem. Argumento, quòd is eius ſitus in caſtris, ante Principia dico & aquilas. Iuxta aquilas. Itaque & Salluſtius de Catilinâ: *Ipſe cum libertis propter aquilam adſiſtit.* Cum libertis, quos fidos habebat & ad ſui cuſtodiam: ſicut Imperator Ablectos apud ſe & quoſdam Euocatos. Etſi pro arbitrio tamen mutaſſe & ſumpſiſſe eum locum ſæpè, non eſt negandum: & exempla alia docebunt. Legatorum locus. Sed vbi Legati & Tribuni? item iuxta Imperatorem: niſi tamen Legati curarent & præpoſiti eſſent certæ alicui legioni aut cornu, quòd ſæpè. Tunc enim in medio eius, loco Imperatoris agebant. Quod idem aliquando Tribunorū. in Tribunis, vt huic aut illi parti præficerentur. Sed vulgò credo retrò Principes ſtetiſſe, quo ordine in caſtris: & iuxta eos, ſociorum Præfectos. Tacitus indicat: III. Hiſt. *Ante aquilam Præfecti caſtrorum Tribunique, & primi centurionum, ceteri iuxta ſuam quiſque centuriam.* De ingreſſu Vitellij eiuſque exercitus in vrbem ſcribit: qui compoſitus & ſub ſignis. Notes mihi primopilos (ij ſunt *primi centurionum*) ad aquilas ſuas ſtetiſſe: ceteros in manipulis & centuriis ſuis. Lib. IV. Liuius quoque pro hac mente: *Duces legatíque, & quod circa ſigna roboris de exercitu fuit, Tuſculum petiere.* Intellegit Tribunos, Primopilos, & Triariorum Centuriones, & fortaſſe Triarios ipſos, quorum cuſtodiæ aquila erat & præcipua ſigna. At centuriones ipſi vbi? Tacitus dixit, *iuxta ſuam quiſque centuriam*: id eſt, Centurionum. opinor, in capite ipſo. Nam credo à fronte Centuriones præiuiſſe & curaſſe, vt Optiones eorum à tergo. Argumentum à caſtris. vbi item in manipulis primum locum, & ſedem habent. Et ſanè ſi *ordinum ductores* De Conſtant. ſap. cap. vlt. propriè, anteëunt & ducunt. Seneca alluſit: *Quò quiſque genere honeſtior, famâ, patrimonio eſt. hoc ſe fortiùs gerat, memor in primâ acie altos ordines ſtare.* Idem alibi: *Quid ſi militare nolis niſi Imperator aut Tribunus? etiamſi alij primam aciem tenebunt, te ſors inter gregarios poſuit.* De Tranq. cap. II. Vbi aliàs etiam ſcriptum, *inter triarios*: haud improbè. etſi prior lectio magis pro mente Senecæ videtur. & Seneca explicatus. Non es, inquit, inter primos in republicâ, nec vt Imp. Tribuni, aut Centuriones: tamen inter gregarios & vulgus militas: milita igitur. Nec ea ibi ſententia, tamquam Imp. aut Tribuni ſint in primâ totâ acie: non: ſed primi in ſuo extremo ordine, ſcilicet Triariorum. Etſi fateor interdum honeſtiſſimos, gloriæ aut exempli cauſſâ, in primam ipſam aciem iuiſſe, ac pugnaſſe. Idem Seneca: *Prima acies Pompeianarum partium Senatus.* In Epiſt. Multi enim Senatorij in illis caſtris, non legitimi milites ſed voluntarij, & quaſi Euocati: atque ij, ait Seneca, inter primos Centuriones & fronte aciei ſteterunt. Fecit hoc & Catilina, ſed cauſsâ aliâ: *Centuriones omnes lectos & Euocatos, præterea ex gregariis optimè quemque armatum in primam aciem ſubducit.* Ecce Centuriones *omnes lecti, & Euocati* in fronte ſtatuuntur, ſed præter morem ſanè. niſi eſſet, cur Salluſtius ſignanter narraret? Sed fecit ipſe, vt robur omne illîc haberet, & vi perrumperet ac laceraret. Non ergo omnes ibi de more Centuriones, imò tantùm Haſtatorum: ſed nec Euocati omnes, dumtaxat qui aut ſponte vellent, aut qui manipulo pro Centurione eſſent. Talis Craſtinus in exercitu Cæſaris, qui prœlium commiſit, & *manipulares ſuos ſe ſequi iuſſit.* Atqui ille euocatus: & pugnauit tamen in legione Decimâ, in quâ primum pilum duxerat, inter primos. Aliàs, ipſe Cæſar Euocatos Pompeij *totâ acie diſpergit.* AVD. Video locatos iam Duces ſingillatim: ſed hoc adde, in equis an pedibus pugnarunt? nam videor legiſſe de equis. LIPS. Diſtinctè hoc dicendum eſt. Imperator ipſe plurimum Imperator in equo. Lib. VI. in equo. & ſic Liuius de Camillo: *In equum inſilit, & ante ſigna obuerſus in aciem ordines interequitat.* Hirtius de Cæſare: *Equo circumuectus, legioneſque cohortatus, ſigno dato, acceſſum hoſtium aucupabatur.* Et hoc fine Imperatorij illi equi, de quibus dictum. Ipſi Tribuni ſæpè in equis. Cæſar: *A Tribunis militum reliquiſque equitibus Romanis atque Euocatis equos ſumit.* Sæpè & Tribuni. VII. Gallic. Vides equos habuiſſe: imò interdum inter equites pugnaſſe. Liuius: *Equites ducibus Tribunis haud* Lib. X.

multò

multò plus hoſtibus quàm ſuis præbuerunt tumultus. Quod an in omnibus tribunis verum fuerit, neſcio: fortaſſe in iis tantùm, qui ordinis & loci equeſtris: plebeij, ſteterint pedites inter ſuos. Sed de his Cæ-

Lib. I. ſar quoque capiendus: *Cæſar primùm ſuo, deinde omnium è conſpectu remotis equis, vt æquato periculo ſpem fugæ tolleret.* Intellegit de Ducibus aliis & Tribunis. Fecit idem Catilina apud Salluſtium: *Remotis omniũ equis, quò militibus, exæquato periculo, animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum inſtruxit.* Sed & Spartacus fugitiuorum Imp. apud Plutar-

In Craſſo. Lib. xvi. chum, pugnâ in Craſſum, *admotum equum gladio confodit*, eâdem cauſsâ. Legi & in Ammiano: *Alemanorum peditum fremitus indignationi mixtus auditus eſt, vociferantium relictis equis ſecum debere verſari regales, ne ſi quid contigiſſet aduerſum, deſertâ miſerabili plebe, facilem diſcedendi copiam repperirent.*

Militum certus ordo. AVD. Teneo iam de Ducibus: ipſi gregarij milites quo ordine? & an quiſque ſe locabat in ſuo manipulo vbi vellet? LIPS. Minimè. nec dubito quin hoc quoque compo-

Lib. I. cap. xxvi. ſitè, vt alia fuerunt. In Vegetio lego: *tirones ſecundùm matriculæ ordinem in aciem dirigi.* An ſecundùm ordinem quo lecti & adſcripti? an potiùs matricula hæc fuit ordinis à Centurione inſtituti? Nam ipſum credo ſuos iuxta vires, & pro iudicio, locaſſe, certis quemque locis, quos in acie & agmine tenerent. Ni hoc eſſet, quomo-

Lib. ix. do Liuianum illud verum? *Sed ſigna vndique coibant, & notis ordinibus in veteri diſciplinâ militiæ, iam ſine præcepto vllius ſuâ*

Ex eo quiſque nouerat. *ſponte ſtruebant aciem.* Nouiſſe quemque ordinem & locum dicit: nec potuit, niſi certum & vnum. Eo fine hoc exercitium,

Lib. II. quod in eodem Liuio, cùm *crebrò decurrere milites cogebant, vt tirones aſſueſcerent ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos.*

Sedulò ſeruabat. Quos quidem ordines pertinaciter ſeruabant. eoque Cæſar, cùm de Hiſpanienſi

I. Ciuil. milite ſcripſiſſet: *Genus erat pugnæ militum illorum; vt magno impetu procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſeruarent:* tum denique de ſuis & Romanis ſubiunxit, *perturbatos eos fuiſſe inſuetos huius generis pugnæ. Circumueniri enim ſeſe ab aperto latere procurrentibus ſingulis arbitrabantur. ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſsâ eum locum quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere.* Itaque in ſimili genere pugnæ idem Cæſar (apud Hirtium) *edicit per ordines, ne quis miles à ſignis, quattuor pedes longius, procederet.* Id eſt, ne quis vel paſſum vnum progrede-

retur extra lineam vbi ſigna. Tanta cau- Pœna deſerentibus.

tio erat, imò & mors pœna, ſi qui reliquiſſent. Ioſephus: οἱ νόμοι δὲ ἀεὶ καὶ τοὺς Lib. v. Excid.

βραχύ τι τῆς τάξεως παραχωρήσαντας θανάτῳ κολάζουσι: *Leges Romanæ ſemper eum qui vel leuiter ordine exceſſerit, morte puniunt.* Hegeſippus hoc vertit: *Legibus egredienti ordinem præſcripta mors eſt.* Tacitus: *Qui ſigna* XIII. Ann.

reliquerat, ſtatim capite pœnas luebat. Quod idem in agmine ſeruabant. Tacitus de Pœna in agmine. XI. Annal.

Corbulone: *Legiones veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet, nec pugnam niſi iuſſus iniret.* Idem: *Vexillum ad ripam* I. Annal.

vertit, pro deſertore fore clamitans ſi quis agmine deceſſiſſet. Etſi non mors hìc ſemper, ſed minor pœna. Liuius de Scipione Numantino: *Quem militem extra ordinem de-* Epit. LVI.

prehendiſſet, ſi Romanus erat, vitibus; ſi extraneus, fuſtibus cecidit. Quod intellegendum, vbi minor exceſſus & aberratio. quòd ſi maior, profectò deſertionis pœna mors erat. Quis autem in eâ, diſtinctè Appianus: Τοῦ νόμου λειποστράτιον ἐν τοῖς πο- In Punic. Quatenus abiens deſertor.

λέμοις ἡγουμένου τὸν ἀποχωροῦντα πορρωτέρω σάλπιγγος ἀκοῆς: *Lege deſertorem habente, qui longiùs quàm vnde tuba audiri poſſit, exceſſiſſet.* O priſci, ô noſtri mores, quàm diſſidetis? Hodie nihil tam impunè quàm vagari, prædari, rapere: olim mors leuiter abeunti. Nec Romani ſolùm hìc ſeueri, ſed etiam Græci, qui hos tales ignomi- Græcis ſimile.

niâ notabant. Demoſthenes: Ὑμεῖς τὸν λεί- Orat. de Rhodior. libert.

ποντα τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τάξιν ταχθεῖσαν, ἄτιμον ὅπως προσήκει εἶναι καὶ μηδενὸς τῶν κοινῶν μετέχειν: *Vos eum qui adſignatum à duce ordinem deſeruerit, infamem iudicatis eſſe debere, nec vllam reip. partem attingere.* Atque id, opinor, quia periuri. Athenienſibus enim ſolenne hoc iuramentum ante militiam: μήτε ἱερὰ ὅπλα καταισχυνεῖν, μήτε τὴν τάξιν λείψειν: *nec ſacra arma dedecore affecturos, nec ordinem deſerturos*: quod ita in Lycurgo Rhetore aduerſus Leocratem ſcriptũ. Sed & Lacedæ- Et Spartanis

moniis legem Demaratus apud Herodo- Lib. VII.

tum recenſet: οὐ φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι: *non fugere vllam virorum multitudinem in acie, ſed ſtantes in ordine vincere aut mori.* Duræ leges, inquies. duræ, ſed vtiles: & iſtæ ſunt quæ viros, quæ milites pepererunt, gentium hominumq́; victores. Nec miror de priſco illo æuo. ecce & Iulia-

Lib.xxiv. Iulianus Imp. ſuo iam prauo & laxo, *decem milites ex his qui fugerant, exauctoratos capitali addixit ſupplicio, ſecutus veteres Leges.* Narrat in rebus eius Ammianus. AVD. Quàm vellem ſub talibus legibus noſtri milites? LIPS. Quid ita? AVD. Vt aut alij eſſent, aut non eſſent.

DIALOG. V.

In occaſione de Signis dictum, de formâ eorum ſingillatim, de cultu & religione.

AT enim alia etiam hîc mihi cupiditas. LIPS. Non amo cupidos. AVD. Imò, vt Lucilius ait,

——— *cupiditas*
Ex homine, cupido ex ſtulto numquam tollitur.

Honeſta hæc noſtra cupiditas, & diſcendi amor. De Signis deſerendis agis, antè de locandis: dic ſemel & explica quæ ipſa Signa. Diſtuliſti? ſed res poſcit, & ego. LIPS. Atqui ad Pugnam ego iam ibam. & vereor ne vt oculi, qui huc illuc flectuntur, parum intendunt: ſic ego minus aliquid in præcipuâ re videã, tuâ auocatione. AVD. Culpa hæc mea fuerit, recipio: * Τὸ δ' ἐν ποσὶ ἴτω τρέχον, vt ait Pindarus. LIPS. Tu quidem ſi me iubeas ſidera exhibere, credo debeam: ita quod cœpiſti vrges. Obtempero igitur Euryſtheo meo, & ſcito, Duplicia in militiâ noſtrâ Signa eſſe, *Peditum Equitumque.* Peditum item duplicia, *Legionis* totius & *Manipulorum.* Signum legionis, Aquila, vt ſuprà tetigi: nec niſi vnius vna. Imò nec ſociorum quidem. & quia hæc præcipui imperij ſignum; ſubiungi ſub eam ſocios voluerunt & auxilia, non ſeorſum habere. Huius origo variè petitur. A Ioue alij, qui hanc inſigne militiæ habuerit; quidam à Troianis; ego fortaſſe nihil errem, ſi aut ipſos à ſe Romanos reperiſſe dixerim, aut vicinorum exemplo. Sanè rapacium aliquot animalium effigies adſumi & præferri, bello conuenit: & video variè olim feciſſe Romanos. Nec enim ſolam Aquilam priſci illi, ſed plura eiuſmodi animalia prætulerũt, nata in pugnas aut raptus. Plinius hoc docet: *Romanis Legionibus aquilam C. Marius in ſecundo conſulatu ſuo propriè dicauit. Erat & antea prima, cum quattuor aliis Lupi, Minotauri, Equi, Apri, quæ ſingulos ordines anteibant. Paucis ante annis ſola portari in aciem cœperat, reliqua in caſtris relinquebantur, Marius in totum ea abdicauit.* Notanda nobis monitio hæc Plinij, & miranda. An non mirer rem tam nouam eſſe, & diu poſt Polybij æuum, de eximiâ & ſolitariâ hac dignitate aquilæ: & tamen non ipſum, non Liuium aut Dionyſium, aliorum illorum ſignorum meminiſſe? Atqui fortaſſis cohortium illa fuerunt. Non poteſt: cùm quattuor ea tantùm nominet Plinius, cohortes autem decem ſint: ſed & addat, *ſingulos ea ordines anteiſſe.* an cenſemus ad veteres illos ordines & Genera militum Plinium reſpexiſſe; cùm inſtruebantur (anteà monui ex Dionyſio) per quinque ſuas claſſes? Etſi poſteà etiam quinque ordines, in ipſo Liuio explicati; nempe *Haſtati, Principes, Triarij, Rorarij, Accenſi.* An ergo fortaſſe ſinguli iſti diſcretum tale ſignum habebant? ſed Triarij ipſam Aquilam? qui volet, examinet: in Feſto quidem lego: *Porci effigies inter militaria ſigna quintum locum obtinebat, quia confecto bello inter quos pax fieret cæsâ porcâ fœdus firmari ſolebat.* Ecce & ille *quintum locum* tribuit: ergo inter Accenſos eſto. Nam in manipulis aut cohortibus, vbi denarij ſunt numeri, non habeo aptare hoc diſcrimen. Nominat & Feſtus *Porcum*, qui Plinio eſt *Aper.* Idem & de * Minotauro commemorat: *Minotaurus*, inquit, *inter militaria ſigna, quòd non minùs occulta eſſe debeant conſilia ducum, quàm fuit domicilium eius Labyrinthus.* Bellè hæc dicuntur. ſed vnde ruſticulis illis Romanis Minotaurus & fabella hæc innotuit? Vide ne verè, non Minotaurus, ſed taurus fuerit: vti alia animalia illa nota Italiæ; & capta ob cauſſam quam dixi. Certè & Taurus robuſtũ ac ferox animal, atque aptum pugnæ: nec aliter etiam Germani priſci *imagines ferarum* habuiſſe à Tacito ſcribuntur inter ſigna. Sed Aquilæ hæc dignitas etiam apud alias gentes fuit. Perſis regale hoc ſignum: atque ita Xenophon de Cyro: Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο τὸ σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει: *Erat ei ſignum aquila aurea in haſtâ longâ extenſa. & nunc quoque ipſum hoc inſigne Perſarum regi manet.* Iterùm Xenophon in rebus Cyri minoris: Καὶ τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον: *Regium inſigne videre ſe dicebant, aquilam auream in peltâ ſuper haſtã extenſam.* Sed quomodo hæc *in peltâ*? depicta in eâ aut ſculpta? an ſuper peltam impoſita, & velut pedibus ei inſiſtens? quod voles, arbitrare. Meminit Curtius, de Dario:

Inter

Margin notes:
* Quod in pedibus eſt. vna & currat.
Aquila legionis.
Origo eius.
Alia quoque animalia eius.
Lib. x. cap. iv.
Interim, vbi ea.
* Etiam Vegetius Lib. iii. cap. vi.
Aquila Perſarum.
vii. Pæd.
i. Anabaſ.

Lib. III. *Forma Romana Aquila.* *Inter hæc aquilam auream pinnas extendenti ſimilem ſacrauerunt.* Talis omnino Romana, vt ad eam redeam, quæ ſummæ haſtæ inſiſtebat ex auro vel argento, & fulmen ſæpè vnguibus tenebat, quaſi iaculatura.

In Nummis M. Antonij & Auguſti ſic apparet: ſed & in Dione alibi lêgi inter prodigia triſtiora, *aquilas fulmina è pedibus abieciſſe & remiſiſſe.* (Lib. XLIII.) Sed nec corpus ipſum aquilæ magnum, cùm Florus ſcribat, clade Varianâ, *ſigniferum aquilam intra balthei ſui latebras gerentem in cruentâ palude delituiſſe:* (Lib. IV.) ne ſcilicet potirentur eâ hoſtes. Tale in Silio, pugnâ ad Thraſymenum:

Lib. VI.
Occulere interdum & terræ mandare parabat,
Sed ſubitis victus telis labentia membra
Proſtrauit ſuper, atque illatâ morte tegebat.

Hæc forma Aquilæ: niſi quòd in Dione tamen intricatum aliquid de ſacello vel ædiculâ, in quâ eam locat. (Lib. XL.) Ὁ γὰρ ἀετὸς, inquit, ὀνομαζόμενος, ἔστι δὲ νεὼς μικρὸς, καὶ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς ἐνίδρυται, καθίσταταί τε ἐν πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ καταλόγου στρατοπέδοις, καὶ οὐδαμόσε ἐκ τῶν χειμαδίων, πλὴν εἴποτε σύμπας ὁ στρατὸς ἐξίοι, κινεῖται, καὶ αὐτὸν εἷς ἀνὴρ ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἐς ὀξὺ τὸν στύρακα ἀπηγμένου, ὥστε καὶ ἐς τὸ ἔδαφος καταπήγνυσθαι, φέρει: *Aquila quæ dicitur, eſt ſacellum exiguum, & in eo aquila aurea locatur, ſtatuiturque in omnibus ordinariis legionibus, nec quoquam ex hibernis effertur, niſi cùm omnis legio exit, quam vir vnus in haſtâ paruâ* (malim μακροῦ in Græco, id eſſet *longâ*) *cuius inferior cuſpis in acutum deſinit vt in terram defigi poſſit, portat.* Dico intricatum hoc de ſacello. (*Obſcura illa Dionis.*) vbi enim in numis vſquam talis effigies? quin nudæ ex conſpiciuntur (& centenæ aliquot extant) ſine tegmine vllo ſacelli. Nónne etiam prægraue hoc pondus ferenti fuiſſet? In columnâ tantùm Traiani, neſcio quid in alis aquilarum imponitur, quod ſacelli figuram refert; ſed fortaſſe ſigno illo & ſenſu, aquilam cùm in hibernis eſſet, in ſacello repoſitam, atque inde motam cùm educenda. (*Signa in ædiculâ.* Lib. IV.) Id mihi Herodianus approbat, qui de Prætorianorum caſtris loquens, Antoninum venire facit εἰς τὸν νεὼν, ἔνθα τὰ σημεῖα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ στρατοπέδου προσκυνεῖται: *in ſacellum, vbi ſigna & imagines exercitus adorantur.* Sed & figulina opera noſtrâ ætate ibi eruta, cum inſcriptione. EX AEDICVLA AVGVSTORVM: quam hanc eſſe nihil abſurdum. Enimuerò & olim Romæ ſigna in templo. Dionyſius: Ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ἱερῶν τὰ σημεῖα ἐκφέρειν: *Iuſſit è templis ſigna efferre.* Et ſanè repoſita ea in ærario, templo Saturni. Liuius: *Signa Quæſtores ex ærario deferre iubet.* Et alibi: *Signa ærario prompta feruntur ad Dictatorem.* Illîc igitur, & religionis cauſſâ; & cuſtodiæ, quia pecunia ibi publica & argentum. Nec aliter Galli olim τὰς χρυσᾶς σημαίας τὰς ἀκινήτους λεγομένας ἐν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερῷ εἶχον: *aurea ſigna, quæ Immota vocitabant, in Mineruæ templo habebant:* quod Polybius ſcripſit. Eſt autem in Dionis etiam deſcriptione, *defigi in terram ſolere:* quod in exemplis multis legas. (*Fixa in terram.*) Claudianus: —*nec vt rubris aquilas figamus arenis.* Tacitus: *Plurimus circa aquilas labor, quæ neque figi limosâ humo, neque aduerſum ferri ingruentia tela poterant.* (1. Annal.) Figebantur igitur & in ipsâ pugnâ, cùm ea in loco ſtaret, nec impelleretur hoſtis. Sed & in caſtris defixæ ſtabant, ac legis inter prodigia cùm in hoſtem eundum eſſet non potuiſſe euelli. Huius ſententiæ puto quod in Thebaide Tragœdiâ, Senecæ inſcriptâ, legitur:

—— *æra iam bellum cient,*
Aquilaque pugnam ſignifer motâ vocat.

Non enim ibi ventilatio aliqua aut in aëre motus aquilæ capiendus, ſed quod refixa ac loco mota ab Signifero fuerit præeunte ad pugnam. Etſi tota res vana, nec credimus Thebanos olim aut Græcos (de iis ſermo) aquilam vſurpaſſe. Sed Romanos ſcilicet ritus poëtæ trahunt ad alios, quod ipſam Statius in iſtâ re, cùm de Adraſto loquitur, militare conſilium habente:

Ventum ad conſilij penetrale, domumque verendam Lib. X.
Signorum, magnis vbi dudum cladibus æger
Rerum extrema mouens fruſtrà conſultat Adraſtus.

Nam facit ſigna adſeruari in tabernaculo Adraſti, ſiue in Prætorio. quod ipſum indicare Tacitus videtur de ſeditioſo milite, *Vexillum in domo Germanici ſitum flagitare occipiunt.* (1. Annal.) Etſi aliud fortaſſe illud vexillum (in Tacito dixi) & certum ante Prætorium potiùs, quàm in ipſo Signa olim fuiſſe. Videndum etiam in Statio, an non verius diſtingui *Signorum cladibus*: enallage quadam poëticâ, vt dicat, Adraſtum ægrum animi fuiſſe ob

ob multa ſigna cladium quæ animo iam reuoluebat. Sed ego ab aquilâ noſtrâ abeo: de quâ tamen Ioſephi egregius locus: Lib. III. Ἀετὸς παντὸς ἄρχει Ῥωμαίοις τάγματος, βασιλεύς τε οἰωνῶν ἁπάντων καὶ ἀλκιμώτατος ὤν. Ὃ δὴ καὶ τῆς ἡγεμονίας τεκμήριον αὐτοῖς, καὶ κληδὼν ἐφ' οὓς ἂν ἴωσι τοῦ κρατήσειν δοκεῖ: *Aquila omni legioni apud Romanos præeſt, rex ipſa omnium auium, & eadem valentiſſima. Vnde etiam imperij ſignum ipſis eſt, & velut omen victoriæ in quoſcumque eunt.* Vnica autem tantùm hæc Aquila in legione vnâ: nec Socij, cùm in aliis pares, eam habuerunt. Itaque per ipſas Aquilas, numerant legiones. vt Hirtius: *Erat Pompeij acies tredecim aquilis conſtituta.* Et improuidè omnino Lucanus, qui de Arimino à Cæſare capto:

Vt notæ fulsêre aquilæ, Romanaque ſigna.

Non enim niſi vna tunc apud Cæſarem legio (ipſe & alij tradunt:) ergo nec niſi vna Aquila. Sed poëta à calore excuſetur, aut enallage & ſchemate: ego tranſeo ad manipulorum ſigna: quæ olim quid fuerint ipſa vox illa indicio eſt. Nam cùm perticis fæni manipulos ſeu ſtraminis ſuſpenſos ferrent, illa ipſa manus quæ ea ſequeretur dicti Manipuli. Poëta:

Manipuli ſignum.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Sed hæc ruſtica non manſêre. poſterior forma fuit haſta, in cuius ſummo tranſuerſum ligneolum, modum crucis. Nummi & monumenta paſſim ingerunt, &, ſæpè cum manu ſuprà eminente: nónne alluſione ad Manipuli vocem? Sed & orbiculos quoſdam vel clypeolos, qui infra crucem haſtæ adnexi, iidem nummi & lapides oſtendunt. Quid fuerunt? ex argento vel auro imagines eorum primò, deinde & Imperatorum. Tertullianus: *Omnes illi imaginum ſuggeſtus in ſignis* (ita legimus) *monilia crucium ſunt.* Trahit ad noſtræ & ſanctæ crucis gloriam: & omnes illi adtextus & ſtructura imaginum, inquit, in manipularibus ſignis, quid niſi ornamenta crucis? Dixi deorum primò fuiſſe, nec ambigo quin Martis, Romuli, & talium innexa olim: qui ſcilicet militares dij, & conſpiciuntur in nummis, ante Principum æuum: ſed ab hoc exempla ipſorum deinde Imperatorum. Sic Druſi imago inter ſigna, apud Tacitum: *Tua Diue Auguſte cælo recepta mens, tua pater Druſe imago.* Sed & Seiani per adulationem, in Suetonio: *Munera Syriacis legionibus dedit, quòd ſolæ nullam Seiani imaginem inter ſigna coluiſſent.* At de Cæſarum, ſcriptores vulgò. Suetonius: *Artabanus tranſgreſſus Eufratem aquilas & ſigna Romana, Cæſarumque imagines adorauit.* Etſi diſtinguere ibi à Signis videri poſſit, & ſeorſim quoque effigies illorum adoratas. Sed in Arriano certius, Diſſertationibus Epicteti: τὰ σημεῖα τῆς ἐπιλέκτου στρατιᾶς, ἀετοί, εἰκόνες βασίλειοι, στέμματα, πάντα χρυσᾶ, ἀνατεταμένα ἐπὶ ξυστῶν ἠργυρωμένων: *ſigna ſelecti exercitus* (id eſt, legionum) *aquilæ, imagines Principum, vexilla omnia aurea, extenſa in haſtis argentatis.* Nota, quòd aurea ipſa fuiſſe dicit, etſi haſtas argentatas. Olim tamen & ſigna ex argento, & cauſſa in Plinio: *color argento clarior eſt, magiſque diei ſimilis: & ideò militaribus ſignis familiarior, quoniam is longiùs fulget.* Non abdicat aurea, ſed magis vulgò fuiſſe ait ex argento. De his imaginibus Tacitus: *Vexillarius direptam Galbæ imaginem ſolo adflixit.* Panegyriſtes ad Maximianum: *Demens qui neſciebat, quocumque fugeret, vbique numina veſtra diuinitatis eſſe, vbi vultus veſtri, vbi ſigna coluntur.* Nec ſuſtulit ea prorſus Conſtantinus Imperator. etſi in Euſebio ſcriptum, quod *crucem ſignis inſeri iuſſerit*, καὶ τῶν χρυσῶν ἀγαλμάτων ὁποῖα πρότερον αὐτοῖς ἔθος ἦν τὸ μηδέν: *& aurearum imaginum, cuiuſmodi anteà ſolent, nullam.* Aut enim de mortuis tantùm Imperatoribus hoc ſentit; aut non diuturnum fuit. Ipſius certè Conſtantini & filiorum imagines ſunt in Signis, quæ nummi ab illo æuo repræſentant. Sed & Vegetius diu poſt illum: *Prima cohors imagines Imperatorum, id eſt diuina & præſentia ſigna veneratur.* Apud eumdem, *Imaginarij vel Imaginiferi, qui imagines Imperatoris portant.* Sed nota, *Imperatoris*, vnius numero: ergo non iam defunctorum. Hæc talia Tacitus intellexit, in aduentu Teridatis: *Agmina legionum ſtetère fulgentibus aquilis ſigniſque, & ſimulacris deûm, in modum templi.* An & Iſidorus, cùm ſcribit: *Pilam in ſigna conſtituiſſe fertur Auguſtus, propter nationes ſibi in cuncto orbe ſubiectas, vt* magis figuram orbis oſtenderet.* Ego olim ſic accepi, & ad clypeolos illos retttuli: valdè nunc reſilio, & ſcio ſigna hæc imaginum, fuiſſe diu ante Auguſtum. Quid ergo Iſidorus vult? nouum imò vetus, ſed paucis notum, ſignum tangere: quod fuit pila vel globus in ſummâ haſtâ. Turcæ hodie retinent, & equinos aliquot pilos ab eo globo pendulos demittũt. Fallor, aut hoc eſt quod

Marginal notes: Imagines in ſignis. — I. Annal. — Tib. cap. XLVIII. — Cal. cap. XIV. — Signa ex auro vel argento. — Lib. XXXIII. — I. Hiſt. — Lib. IV. de Vit. Conſt. — Lib. II. cap. VI. — XIV. Ann. — Lib. XVIII. — * E ſcriptis libris lego malui, id eſt pomis. — Signum Pila.

Lib. II. Hiſt. c. XVI. quod Beda ſic tangit de Eduino rege: *Nec non & incedente illo vbilibet per plateas, illud genus vexilli quod Romani Tufam, Angli appellant Tuuf, ante eum ferri ſolebat.* De ſplendore & pompâ regis eius ſcribit, & vel pacis tempore ſemper inceſſiſſe cum hoc vexillo. Gratia tibi eſto Beda qui nominaſti, & per te Vegetio iam ſuppetiamur perpetuum aliàs laboranti. Scribit iſte in ſignorum recenſu: *Aquilæ, dracones, vexilla, flamulæ rufæ, pinnæ.*

Lib. III. cap. V. *Vegetius correctus.* Malè *rufæ*. quia etſi puniceas fuiſſe fateor, non tamen ſolas. Libri ſcripti (Stewechius teſtatur) *tubæ*, imò duo ex ijs *tufæ*. Amplector, teneo, & in ordine iſto ſignorum deinceps colloco: *flamulas, tufas*. Ipſa vox an non Gallis hodie *Pilam* ſonat, qui E addito *Etufam*? Sed hanc tamen inter equeſtria magis fuiſſe arbitror, quia poſt Flamulas Vegetius recenſet. Satis de Manipulorum ſignis: ad Equitum imus. AVD. Cohortium ergo omittis?

An cohortibus ſigna? LIPS. Non enim propria opinor fuiſſe, nec Polybius quidquam. Tacitus quidem ingerere videtur: *Concionem diſcedere in manipulos iubet, vexilla præferri vt id ſaltem diſcerneret cohortes.*

I. Annal. Et iterùm: *vexillarius comitantis Galbam cohortis.*

I. Hiſt. Tertium: *Vnà tres aquilas, & ſigna cohortium locant.* Imò & ipſe Liuius: *Cohortibus, quæ ſigna amiſerant, hordeum dari iuſſit.* Cæſar: *Quartæ cohortis omnibus ferè Centurionibus occiſis, ſigniferóque interfecto, ſigno amiſſo.* Iterùm Liuius: *An ſi eoſdem animos habuiſſetis, ſigna alicui manipulo aut cohorti hoſtis abſtuliſſet?* Diſcernere etiam videtur. Sed tamen ſine calumniâ accipi hæc fortaſſe de Signis ipſis manipulorum poſſunt, qui faciunt ſcilicet Cohortem. Niſi placet Signum cohortis dici, ipſum illud Triariorum, quod digniſſimum ſcilicet erat. Sanè diuersâ formâ fuiſſe (olim quidem) vix dixerim: & conſule omnes nummos aut lapides, præter manipulorum & legionis non puto repertum iri. Rideo qui Lucanum eò traxit: —— *per ſigna decem felicia caſtris. Signa decem*, inquit, *totidem cohortium ſunt.* O bone, quàm facis quod ego ſæpè, & erras? Illa verò *caſtra decem ſunt*, non ſigna: & per caſtra, totidem intellegit annos. Nuſquam ergo expreſsè cohortium ſigna? imò, ſed inferiore æuo, quo multa iam nouata: & è Vegetio colligas ſingulis cohortibus fuiſſe ſuos Dracones. Sed quid ad Polybium aut priſcos? Magis appoſitè

Sociorum ſigna. addubites, an Sociorum manipuli ſigna habuerint, an tantùm cohortes. Equidem in Liuio lego: *Quattuor millia militum amiſſa, & legionis ſecundæ ſigna tria, vndecim vexilla ſocium nominis Latini.* Lib. XXXIX. Videtur *Signa* tribuere ciuibus, *vexilla* ſocijs: vti & hoc loco: *Proxima portæ cohors Peligna erat, cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hoſtium iecit.* Lib. XXV. Tribuit vexillum cohorti: ſed an toti, an eius parti? Nam de voce, haud valdè moueor, & ſcio Liuium ac Tacitum cum ſigno miſcuiſſe. Equidem temerè nihil hîc adfirmem, qui nec de totâ diſtributione cohortis Socialis firmiter ſcio. Inferiore tamen æuo, nihil abnegem, Vexilla cohortium propriè dici. Sic in Auſonio: *Clara cohortis vexilla regens:* id eſt, cohorti præfectus. In Capitolino de Pertinace: *Vexillis regendis adſcitus eſt.* Omitto iſta,

Equitum vexilla. & ad vetera ac propria *Vexilla* venio, quæ Equitum fuerunt. De ijs Liuius: *Vexilla ſe ſuorum parmaſque cernere equitum:* Lib. VIII. de Romanis equitibus dicit. Idem de ſocijs: *Inferre vexillario iuſſit ſigna.* Propriè *vexillarios:* & erant hæc vela quædam quadra expanſa ad haſtam: ſed vela modica, vt in monumentis compârent. Noſtra ætas retinet in equitum bandis, etſi formâ paulum diuersâ. Propiùs accedunt templorum vexilla, quæ in luſtratione & proceſſibus anteferuntur. Hinc

Vexillatio. *Vexillatio*, de ipſis equitibus aut eorum Alâ, crebrum poſteris verbum. Vegetius: *Equitum Alæ, quòd protegant acies, quæ nunc Vexillationes vocantur, quia velis, hoc eſt flamulis, vtuntur.* Lib. II. cap. I. In Galbâ Suetonij, *Germanicorum Vexillatio:* Cap. XX. quæ Tacitus ambiguo magis ſenſu dixit *Germanica Vexilla*. Sed in Vegetij verbis, ſunt qui *Flamulas* in *Flamcola*

Flamulæ. mutent. ô malè! abſtineant. Georgius Cedrenus: Βεξιλλατίωνες, οἱ Ῥωμαίων ἱππεῖς. τὰ βέξιλα, παραπετάσματα ἐκ πορφύρας καὶ χρυσοῦ, εἰς τετράγωνον σχῆμα πεποιημένα. Ταῦτα ἐξαρτῶντες ἐπὶ μακρῶν δοράτων, κυκλόθεν περιπορευόμενοι τῶν βασιλέων, κατασκέπουσιν αὐτούς. Εἶεν δ᾽ ἂν τὰ λεγόμενα φλάμουλα: *Vexillationes, Romanorum equites. Vexilla, paſſi panni ſeu vela è purpurâ & auro, in quadratam formam effecta. Hæc adaptantes longis haſtis, circum Principes in orbem euntes, eos tegunt. Sint autem illa quæ nunc Flamulæ dicuntur.* Ille idem de Arabibus: Τὸν δὲ εἰρήνης ἔγγραφον χάρτην ἐπὶ φλαμούλου κρεμάσαντες: *Chartam conſcriptam, pacis teſtem, ſuper flamulâ ſuſpendentes.* Sic vertendum id fuit: & ducendus huc etiam Suidas: Σαυρίων, εἶδος σημαίας ἢ φλαμούλου: *Saurion, genus ſigni vel flamulæ.* Quid tamen *Saurion*, ignoro. Noto vltrà in Cedreni verbis,

Vexilla à purpurâ. *è purpurâ fuiſſe.* Poteſt aptari Capitolini illud in Gordianis: *Sublatâ de vexillis purpurâ, Imperatores eos dicemus*: etſi Dracones tamen tunc etiam purpurei. *Lib. XVIII* Iſidorus, de coloribus Circi: *Ruſſeos currere Marti ſacrauerunt, à qua Romani exoriuntur, & quia vexilla Romanorum cocco decorantur.* *Auro mixta.* Ille idem Cedrenus aurum miſcet, & circum Principem ea locat. *Lib. XVI.* Hoc ipſum Ammianus de Conſtantio Cæſare Romam venire geſtiente: *vt pompam nimis extentam, rigentiáque auro vexilla, & pulchritudinem ſtipatorum oſtenderet tranquilliùs agenti populo.* *Nomen Principis in Signis.* Atque his vexillis, ſed & ſignis alijs, nomen Principis inſcriptum. *In Nerone* Dio de Verginio Ruſo: *Ipſum Cæſarem & Auguſtum appellabant. cumque non acquieſceret,* τῶν στρατιωτῶν τις ἐπὶ τῶν σημείων ταῦτα διὰ ταχέων ἐπέγραψε: *militum quiſpiam vni è ſignis celeriter hæc inſcripſit.* *Cap. XV.* Suetonius in Veſpaſiano: *Aſſensêre cuncti, nomenque eius vexillis omnibus ſine morâ inſcripſerunt.* Alluſit auctor Thebaidos:

—— *aureâ clarum notâ*
Nomen Ducum vexilla præſcriptum ferunt.

Oſtendit aureo textu fuiſſe iſtas litteras. Hoc quoque à ritu magis priſco videtur, cùm vnum aliquod & Imperatorium vexillum grande præferretur, nomen eius habens, non tamen aureis ſed puniceis litteris inſcriptum. eoque vexilla ipſa tunc non punicea, ſed candidi potiùs coloris. Dio de iſto in rebus Craſſi contra Parthos: *Lib. XL.* Σημεῖον δέ τι τῶν μεγάλων τοῖς ἱστίοις ἐοικότων, καὶ φοινικᾶ γράμματα ἐπ' αὐτοῖς πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων, εἰς τὸν ποταμὸν ἀπὸ τῆς γεφύρας περιτραπὲν ἐνέπεσεν: *Vexillum quoddam ex illis magnis, quæ velorum ſunt ſimilia, & quæ puniceas litteras inſcriptas habent ad notitiam exercitus & ſummi eius Imperatoris, id tale in flumen è ponte inuerſum decidit.* Hoc ad equeſtres Flamulas commodè non referas, ſed fuit potiùs Imperatorium quoddam ſignum: *Signum Imperatorium.* quod poſterior ætas *Labarum* dixit. De quo vberiùs non nunc dico, non item de Draconibus, quia hæc inferioris æui. AVD. de Labaro remitto, de Draconibus vrgeo: &, Muſarum fidem, dicito. LIPS. Non rogas, ſed iubes, cùm ſic rogas. accipe vbertim. *Draconum origo.* Draconum origo vnde ſit, inuenio magis, quàm credo. Iſidorus ab alto petit *Lib. XVIII.* & à noſtro Phœbo: *Draconis ſigna, inquit, ab ipſo Apolline morte Draconis inchoata, dehinc à Græcis & Romanis in bello geſtari cœperunt.* De Apolline, haud illepidè; de Græcis falsò. Nam quis ijs vmquam ſcriptor tribuit? Alijs aliquot gentibus magis reperio. vt Aſſyrijs, Ioannes Curopalates: *Assyrijs vſi.* *De Offic. Conſtant.* *Cyrus, inquit, vt Medorum principatum adeptus eſt,* Aſſyrijs quoque bellum intulit, & ab ijs cepit τὸ καββάδιον, καὶ τὸ δρακόντειον φλάμουλον: *tunicæ genus, & Draconis vexillum.* *Et Indi.* Indis tribuit ſcriptor incertus apud Suidam, cuius ipſa verba dabo, quia graphicè depingit: *In Χιλιαστὴ, & voce Ἰνδοί.* Ἰνδοί, ἔθνος βάρβαρον. κατὰ δὲ τὸν πόλεμον ἦσαν αὐτοῖς σημαῖαι τῶν ἱππέων καθ' ἑκάστην χιλιοστὴν δράκων ἐπὶ κάμακος αἰωρούμενος. Οὗ ἀργυρέα μὲν ἡ κεφαλὴ ἐπεποίητο, σεσηρότων ὀδόντων, καὶ τοῦ χάσματος ἀπειλὴν ἔχοντος· τὸ δὲ ἄλλο σῶμα σηρικόϋφον ἦν, ἔς τε μῆκος καὶ βάθος καὶ τὸ ποικίλον τῆς χροιᾶς ἐς ἀληθινοὺς δράκοντας: *Indi, gens barbara. quibus in bello erant ſigna, in quoſque mille equites Draco, extenſus in perticâ. Eius caput ex argento factum erat, dentibus reſtrictis & nudis, minace rictu: reliquum corpus ſericeo textu, longitudine & craſſitie & varietate coloris in verum draconem.* Sed qui apud eum iſti *Indi*? an Orientales illi, magnus nobiliſque populus? minimè: *barbari*, vt ipſemet ille ſcriptor ait, & niſi fallor (imò non fallor) illi ipſi quos alij dicunt & ſcribunt *Sindos*. *Indi & Sindi ydem hic populi.* Sed illa prior ſcriptura alibi quoque repentur, & ſunt populi Scytharum. *Scythæ Draconibus vſi.* Certè Scythas Draconibus vſos, ex eodem Suidâ haurio, apud quem innominatus item ſcriptor: Σημεῖα Σκυθικά, ἃ φέρουσιν ἐν τῷ πολέμῳ, ὑφάσματά εἰσι βαφῇ πεποικιλμένα, ἃ εἰς ἰδέαν μάλιστα ὄφεων εἴκασται, καὶ ἀπηώρηνται κοντῶν συμμέτρων: *Signa Scythica, quæ ferunt in bello, ſunt vela vel textilia colore variegata, quæ in ſpeciem maximè ſerpentum aſſimilata ſunt, & ſuſpenſa è mediocribus haſtis.* Vides ergo Scytharum eſſe; quorum pars aut confines cùm ſint Daci, quid *Item Daci.* mirer eos quoque vulgò vſurpaſſe? Imò non alia ſigna habent in columnâ Traiani, bello illo Dacico, & ſæpè ibi videas expreſſa. *Romani ab iſtis.* Atque ego cenſeo ab illis ipſis Romanos ſumpſiſſe, vt fit, imitatione. Placuit enim ille terror quem moti in aëre faciunt, & viſum bello aptiùs quàm Romana illa ſigna. Ab ijs, inquam, origo, vel hoc argumento, quòd ante Traiani æuum non eos in rebus Romanis legas. *Aut à Perſis.* Niſi quis tamen à Perſis magis petat, cùm in Vopiſci Aureliano legam, inter ſpolia à Zenobiâ captâ & traducta, etiam *Perſicos dracones*. Atque hoc faciat pro ſententiâ Curopalatæ ſuprà dictâ. Deinceps quidem crebri in Romanâ hiſto-

Lib. 11. cap. XIII. hiſtoriâ: & Vegetius notat, *Dracones per ſingulas cohortes à Draconarijs ferri in prælium.* Si per ſingulas cohortes, ſanè multi. Vt addam, proprios quoſdam & peculiares Principis fuiſſe, qui toti è purpurâ, in eius Lib. XVI. comitatu. Significat, Ammianus de Iuliano veniente in prœlium: *Quo agnito per purpureum ſignum Draconis ſummitati haſtæ longioris aptatum.* Diſertè *purpureum* ibi dicit, qui color imperij: & niſi fuiſſet, cùm tam multi Dracones in acie, vnde ex vno illo Cæſar * agnitus? Sed color eminebat, vt dixi: & de ijs capiendus idem Ammianus, ingreſſu Conſtantij Auguſti in vrbem: *Alternumque poteſtatis greſſus multiplices alios purpureis ſubtegminibus texti circumdedere Dracones, haſtarum aureis gemmatiſque ſummitatibus illigati, hiatu vaſto perflatiles, & ideò velut irâ perciti ſibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* Quorum ſententia eſt (nam vulgò malè diſtinguuntur:) alias varias poteſtates ſiue Præſides & Duces circa Imperatorem inceſſiſſe, atque eos circumdediſſe deinde Dracones. Poëta Claudianus Honorij Principis ingreſſum Draconibus quoque ornat:

* Niſi placet longiorem haſtâ eam ceteris fuiſſe, ex Ammiano.

Dracones circa Principem.

VI Conſul. Honor.

> —— *quid fixa Draconum*
> *Ora velint, fluitent ventis, an vera minentur*
> *Sibila, ſuſpenſum rapturi dentibus hoſtem.*

Vbi *fixa ora* licet accipere (aliter, *fiſſa*, legerem, id eſſet aperta.) in ipsâ haſtâ per guttur ſic infixâ, vt in columnâ Traiani alibi comparent. Nam vt te moneam, etſi ὑφάσματα ſuprà dicuntur, etſi *textu ſericeo*, etſi *flammulæ*; denique *ſubtegminibus texti* Ammiano: tamen profectò ambigas, an in velo ſic depicti fuerint aut acu texti; an potiùs corpus totum ſolidum è pannis & ſubtegmine factum. Moueor ita cenſere è Traiani columnâ ſæpè dicta, in quâ palàm ſic extant: corpora dico, non imagines: moueor & à verbis ſuprà Græcis, vbi *longitudo & profunditas* ijs datur. Quid, quòd ſibilaſſe eos volunt, concepto vento? Sed hoc ad ſonitum, quem velum motum facit, referri etiam poſſit: etſi Ammiani verba magis non inclinent illuc. *Hiatu*, inquit, *vaſto perflatiles, & ideò velut irâ perciti ſibilantes.* Vaſtum hiatum vult perflari, & illinc ſibilũ naſci. Scriptor quiſpiam in Suidâ de hoc ſibilo: Καὶ τι καὶ ἠχεῖ πρὸς τὴν σύγκλισιν ὑπὸ τῆς πνοῆς διερχομένης βίᾳ. *Atque etiam ſibilant & ſonant aliquid ad motum, à vento aut ſpiritu violenter penetrante.* Videtur & eò Sidonius ſpectare, verſibus hiſce, pugnâ inter Vandalos & Romanos:

An in velo Dracones?

An ſolida corpora?

In Σημεῖα

> —— *iam textilis anguis* Panegyr. Maiori.
> *Diſcurrit per vtramq; aciem, cui guttur adactis*
> *Turgeſcit Zephyris, patulo mentitur hiatu*
> *Iratam pictura famem; pannoque furorem*
> *Aura facit, quoties craſſatur vectile tergum*
> *Flatibus, & nimiũ iam non capit aluus inane.*

Adhibe mentem tuã & ſenſus, vix aliud poſſis dicere quàm defingi ab eo rotundum & inanem Draconem, ita textum vt vento turgeſcat quem per guttur admittit. At in ſententiam tamen aliam ducat Prudentius:

> *Proque ventoſis draconũ, quos gerebãt, pallijs,* Περὶ στεφ. Hymn. 1.
> *Prætulerũt inſigne lignũ quod draconem ſubdidit.*

De Draconarijs duobus loquitur, qui è militibus aggregati ad cœtum Chriſti. Et vocat ecce *Pallia draconum*, quod ſit pro mente & ritu vulgi: cùm & hodie in velis militaribus varia ſic pingamus. Habes quos voluiſti Dracones: ego in gradu me componõ vnde deieceras, imò ad lineam ipſam venio quam inſtiti, de Signis non deſerendis. Hæc enim Signa ſacra. illa Romana ſigna, quæ ſacra habuerunt, per quæ iurarunt, & quos vnicos bellorum deos. Bono conſilio, vt religionem animis gignerent, & ſignorum non amorem tantùm, ſed venerationem. Ergo firmiùs aſſeruabant, fortiùs amiſſa recuperabant. Quoties legis, integras acies iam fluctuantes, iam recedentes, reſtitutas & impulſas ſignis in In hoſtem iacti ſolent. hoſtem iactis? Suadebat enim repetere non pœna tantùm, quæ manebat ijs amiſſis, ſed etiam pudor & religio, & quaſi deos ac ſacra ſua prodidiſſent. pœnæ exempla, in Dionyſio. *Quidam, inquit, è ducibus ſigna ſuis* Mors pœna, ſi amiſiſſent. *erepta in hoſtes iecerunt, vt languidioribus aut timidioribus ex neceſſitate robur imprimerent,* Lib. 12. *ſcientibus quòd ijs qui ſigna non retuliſſent, cum ignominiâ eſſet moriendum.* In Liuio: *Iner-* Lib. 11. *mes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, duplicarioſque qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* Religionis exempla, in Tertul- Deorum iis cultus. liano: *Religio tota caſtrenſis ſigna veneratur,* Apologet. *ſigna iurat, dijs omnibus præponit.* In rebus ipſis; quòd perfugium illic, vt in ſacris. Taci- 1. Annal. tus: *Signa & aquilam amplexus, religione ſeſe tutabatur.* Ammianus: *Qui fraudum conſcius* Lib. XXV. *& noxarum, ad militaria ſigna confugit.* Quòd ea ornabant, vngebant, colebant, vt ipſos deos. Claudianus:

> —— *Mauortia ſigna rubeſcunt*
> *Floribus, & ſubitis animãtur frondibus haſtæ.*

Suetonius eo ſenſu: *Neque aquilæ ornari, ne-* Claud. cap. XIII. *que ſigna conuelli potuerunt.* Nec aliter in eo- Neron. dem, de laribus: *Kalendis Ianuarijs exornati* cap. XLVII. lares.

lares. Etiam vngebant. Plinius: *Aquilæ certè ac ſigna illa pulueruleuta & cuſtodijs horrida, inunguntur etiam feſtis diebus, vtinamque dicere poſſemus quis primus inſtituiſſet.* Scilicet deos quoque ſolent vngere, & lauare, & cibos apponere, & omnia quæ in rebus lætis more humano. In marmore antiquo: CORONAE. INLATAE. SIGNAQVE. VNCTA. Seneca in hanc ſuperſtitionem: *Alius fictor eſt, alius vnctor, qui vano brachiorum motu imitatur vngentem.* Minutius Felix: *Lapides vncti & coronati.* Ab hoc ergo ritu Signa vncta, ſed non ſeuero & Polybiano illo æuo; ipſe Plinius oſtendit rem nouitiam eſſe. Habes religionem in Signis, & verè de ijs Dionyſius: Τιμιώτατα Ῥωμαίοις ταῦτα ἐπὶ στρατιᾶς, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται: *Venerabilia maximè ea Romanis, & tamquam deorum ſtatuas, ſacra arbitrantur.* Item Tacitus: *Conuerſus ad ſigna & bellorum deos.* Iterùm: *Sequerentur Romanas aues, propria legionum numina:* de aquilis. AVD. Cetera capio, Plinij locum ruminor de *cuſtodijs ſignorum.* Appellat enim ea in verbis à te dictis *cuſtodiis horrida.* Quæ illæ? LIPS. Subitò rogas, ſubitò reſpondeo, videri ad aquilas & ſigna carcerem militarem fuiſſe: quia is locus maximè conſpicuus & nocte dieque cuſtoditus. Carcerem quidem in caſtris Tacitus agnoſcit, in ſeditione militum Pannonicâ: *Blæſus paucos adfici verberibus, claudi carcere iubet.* Et ſtatim inibi, *carcere effracto ſoluunt vincula, deſertoreſque & rerum capitalium damnatos ſibi miſcent.* Iuuenalis: *Læuáque ſi longo caſtrorum in carcere manſit.* An ſimplicius, cuſtodias militares & excubias accipi? Finis eſto, Figuras è columnâ Traiani vide, cuiuſmodi & in Nummis atque alijs lapidibus conſpiciuntur.

Lib. XXI. cap. IV. — *Lib. VI.* — *1. Annal.* — *Carcer ad ſigna.* — *1. Annal.*

AVD. Auidè inſpicio: ſed dubium me magis quàm doctum figura hæc reddit. De aquilis ſolis dixiſti: quid iſta ſibi vult ouis, an aries in perticarum vnâ? quid ſphynx in alterâ? LIPS. Mehercules mihi quoque Sphynge opus ſit, quæ doceat ſoluere quidquid ponis aut ligas. De oue, es fruſtrà, nam lupus eſt: & ſcis originem Romani parentis. Equidem in Appiano etiam lego elephantem, inter ſigna legionis cuiuſdam fuiſſe, & adſignat cauſſam: Ἡ δὲ στρατιὰ τοῦ Καίσαρος ἐς τοσοῦτον ἀνεθάρρησεν, ὡς τὸ πέμπτον τέλος, αἰτῆσαν ἀντιταχθῆναι τοῖς ἐλέφασι, κρατῆσαι πάνυ καρτερῶς, καὶ νῦν ἀπ᾽ ἐκείνου τόδε τὸ τέλος ἐλέφαντας ἐς τὰ σημεῖα ἐπίκεινται: *Exercitus Cæſaris ita animo confirmatus eſt, vt Quinta legio popoſcerit opponi elephantis, eoſque egregiè vicerit, ac nunc etiam eâ de cauſſâ elephantes in ſigna huic legioni conſtituuntur.* Quod tamen ita intellego, vt amotam aquilam non opiner, ſed in clypeis ſigniſque manipulorum elephantem fuiſſe. Tale in Hirtio videtur bello Africo: *Non ſum, inquit, tiro Labiene, ſed de legione decimâ veteranus. Tum Labienus, Non agnoſco, inquit, ſigna Decumanorum.* Et fortaſſe diſcrimina quædam ſua habuerunt, vt in Notitiâ imperij compârent.

Lupus in ſignis. — *Elephas. II. Ciuil.*

DIA-

DIALOG. VI.

Duplex, triplexque acies, & aliquot eius formæ.

SED nobis euenire videtur, quod pueris qui ad aquas ludunt. ij cùm lapillum in ſtagnum iecerint, paullatim magis magiſque maiores orbes faciunt: & tu ſcrupo vno iniecto, varios circulos conſequi facis rogationum, reſponſionum. Semel tibi dico, deſine. multa huic rei annexa, aut adſita: & ſi maximè coner,

Homer. *Ἀλλ' ὔ πως ἅμα πάντα δυνήσομαι αὐτὸς ἑλέσθαι:*

At minimè potero complectier omnia ſolus.

Redeamus, vnde abiuimus, ad Ordinem aciei, qui tamen explicatus. Sequebatur *Forma*, id eſt quâ poſiturâ & velut facie acies inſtructa. Hæc non varia admodum apud Romanos: & fuit ferè aut *Duplex*, aut *Triplex*. Duplex, cùm tota acies in cornua duo ſecta, Dextrum ac Læuum. Ea ſæpiſſimè obtinuit in exercitu Conſulari: cùm duæ legiones, & ſingulis ſua auxilia adiuncta. Hanc ſectionem certum eſt veterem eſſe, & alijs quoque gentibus vſurpatam. Poliænus quidem eam refert ad Pana auctorem. Διονύσου, inquit, στρατηγὸς ἦν ὁ Πάν. Οὗτος πρῶτος τάξιν εὗρεν, ὀνόμασε φάλαγγα, κέρας ἔταξε δεξιὸν καὶ λαιόν. Ταύτῃ τοι ἄρα κερασφόρον τὸν Πᾶνα δημιουργοῦσι: *Dionyſij ſiue Bacchi Dux fuit in militiâ Pan. Is primùm repperit ordinem, nominauit phalangem, cornu inſtituit dextrum & læuum. Ex quo cornutum etiam Pana vulgò defingunt.* Exempla aliquot eius locationis apud Romanos quærere, & ponere, ſit ſtillicidium de ſitulâ ſumere: ſexcenta ſunt. Triplex eſt, cùm præter cornua, alia etiam media exſurgit. Id quoque crebrum: non ſolùm vbi plures legiones, ſed & cùm duæ: iſtis ſcilicet in medio poſitis, ſocijs ad vtrumque cornu. Res per ſe clara, & obuia exempla. Sed eſt & alia ratio Duplicis Triplicisque aciei: cùm præter ſimplicem illam diuiſionem, à tergo etiam ſectio fit & diſcrimen. Vt ſi quattuor legiones habeam, duas in fronte cum Socijs ſuis pono; totidem à tergo, velut in ſubſidijs ſuppono. Idem in duabus quoque factum, & aut Ala vtraque ſociorum (ſiue Cornu mauis) præpoſita, ſubiunctis legionibus, aut contrà. In Liuio rem vide, pugnâ in Annibalem Marcelli: *Pugnatum amplius duabus horis eſt. cedere inde ab Romanis dextra Ala & Extraordinarij cœpère. quòd vbi Marcellus vidit, duodeuiceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt.* Iterùm alio prælio idem Marcellus: *Diu pugna neutrò inclinata ſtetit. primæ legioni tertia, dextræ Alæ ſiniſtra ſubijt.* Sed & de legionibus ipſis ſic diſpoſitis, exempla. In Liuio: *Prætoris legiones in primâ acie fuerunt, Cornelius ſuas in ſubſidijs tenuit.* Alibi: *In primam aciem ſuas legiones Sempronius induxit, in ſubſidijs locatæ P. Licinij legiones.* Et plura: Has autem ſecundarias aut tertiarias legiones ſiue copias, *ſubſidia* aut *ſubſidiarias* etiam vocabant. Idem Liuius: *Cedenti duodecimæ legioni quæ in læuo cornu erat, tertiamdecimam legionem ex ſubſidijs in primam aciem firmamentum ducit.* Salluſtius: *Ibi commutatis ordinibus, in dextro latere, quod proximum hoſtibus erat, triplicibus ſubſidijs aciem inſtruxit.* Nec totæ ſemper legiones, ſed cohortes aliquot ſic ſubſtitutæ. Liuius: *Subſidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ caſus reſeruabantur, in primam aciem extemplò emiſit.* Salluſtius: *Octo cohortes in fronte conſtituit, reliqua ſigna in ſubſidiis locat.* Ad has poſituras Tibulli iſti verſus faciunt, ad Meſſallam:

Seu ſit opus quadratũ acies conſiſtat in agmen,
Rectus vt æquatis decurrat frontibus ordo:
Seu libeat duplicẽ, ſeu iunctũ cernere Martem;
Dextraque vt læuũ teneat, dextrumq; ſiniſtrâ
Miles, ſitque duplex gemini victoria caſus.

Facit variam *pugnæ faciem*, vt ipſe appellat. Primò, *Quadratam* ſimplicem, fronte recto: ſecundò, *Duplicem*, vtroque cornu: tertio, *Iunctam*, quam capiebam *Triplicem*, aliâ ſcilicet ad duas iunctâ. nam ſic fiebat, quod hîc dicitur, vt dexterâ ſuâ miles qui in læuo eſt ſiniſtram medij aſpiciat, ſiniſtrâ ſuâ, qui in dextro eiuſdem medij dextram. Inſpice, intelleges. Sed remoratur aut potiùs reuocat, quod ſequitur,

——*ſitque duplex gemini victoria caſus.*

Ita enim non duplex, ſed triplex è triplici acie victoria ſit & caſus. An *Iunctam* igitur intellegit ſubiunctam & duplicatam, de quâ diximus? vt acies aciei ſit ſuppoſita? Hoc opinor. & vtrobique ſanè dexterâ ſuâ ſiniſtram appoſiti cornus cornu aſpicit, & contrà. Nec mihi diſpliceat etiam ſcribi:

—— *duplicem ſeiunctum cernere Martem.* vt duas modò poſituras nominet, Quadratam ſimplicem, indiuiſam: & hanc abiunctam, in duo cornua: facili ita ſententiâ. Hæ præcipuæ ſunt & receptæ Romanis inſtructiones: quas tamen leuiter variabant pro-

Marginal notes: Acies duplex. — Lib. 1. Stratag. — Cornua Pan repperit. — Triplex acies. — Aliter duplex acies. — Lib. xxvii. — Ibid. antè. — Lib. xxx. — Subſidia. — Lib. xxix. — In Iug. — Lib. ix. — Tibullus explicatus.

promouendo, aut retrahendo. Quid velim, exempla docebunt. Plerumque enim æqualiter vtroque cornu & ſimul concurrebant: quòd Cato apud Feſtum dixit, *Recto fronte*: Tibullus in citatis verſibus, *æquatis frontibus*. Et de eâ re Vegetius: *Vna depugnatio eſt fronte longâ, quadrato exercitu, ſicut etiam nunc & propè ſemper ſolet prælium fieri.* Altera depugnatio *Obliqua*, cùm cornu ante cornu promouetur. Græci Tactici: Λοξὴ φάλαγξ, ἡ τὸ μὲν κέρας ἕτερον, ὁπότερον ἂν προαιρῆται, πλησίον τῶν πολεμίων ἔχουσα, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν ἀγῶνα ποιουμένη· τὸ δὲ ἕτερον ἐν ἀποςάσει δι' ὑποςολῆς ἔχουσα: *Obliqua phalanx, quæ alterum cornu, vtrumcumque prædictum fuerit, iuxta hoſtes magis admouet & eo prælium facit, alterum autem abiungit.* Vegetius de hoc genere: *Secunda depugnatio eſt Obliqua, plurimùm melior. Huius talis eſt modus. cùm inſtructæ acies ad congreſſum veniunt, tunc tu ſiniſtram alam tuam* (Cornu intellegit, & mox ita vocat) *à dextrâ aduerſarij longiùs ſeparabis, ne vel miſſilia ad eam vel ſagittæ perueniant: dextram autem alam tuam ſiniſtræ illius alæ iunge, & ibi primùm inchoa prælium.* Sed ipſe à Dextrâ modò committi vult prœlium, non æquè à Siniſtrâ. & damnat ideò, *quod tunc*, inquit, *quaſi mancus eſt impetus, & aperti cum difficultate aggrediuntur hoſtes.* Benè monet, pro armaturâ veteri. Nam ſi cornu ſiniſtrum tuũ promoues aduerſus hoſtile dextrum, profectò latus nudum obijcis hoſti, qui miſſilibus aut ſagittis à ſiniſtro ſuo tutò petet. Hoc eſt quod ait, *apertos aggredi tunc hoſtem:* quia ſcuta nempe in ſiniſtris. Qui aliam cauſſam quæſiuit, & ad infirmitatem ſiniſtrarum partium retulit, næ ille Vegetium aut rem non cepit. Pro hac ratione Cæſar in Arioviſtum pugnauit, & cùm triplicem aciem inſtruxiſſet, tamen à *dextro cornu* (eius verba ſunt) *quòd eam partem hoſtium minimè firmam eſſe animaduerterat, prælium commiſit.* Tertium genus, cùm in triplici acie, tertiam & mediam amoues ab hoſte, & cornua modò immittis. Seneca tangit: *Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in anguſtum coarctatur, & aut in cornua ſinuatâ mediâ parte curuatur, aut rectâ fronte explicatur.* Scipio vſurpauit in Hiſpaniâ. qui cùm aliquot diebus obſeruaſſet ſic ſtructam hoſtium aciem, vt optimi in medio eſſent, infirmiores in alis: ipſe contrà inſtruxit, & auxilia in medio poſuit; ciues & quod roboris erat, in alis. *Vbi igitur* (ait Liuius) *iam incipiendæ pugnæ tempus erat, Hiſpanos* (*ea media acies erat*) *preſſo gradu incedere iubet. ipſe è dextro cornu nuncium ad Silanum & Martium mittit vt cornu extenderent in ſiniſtra parte, quemadmodum ſe tendentem à dextrâ vidiſſent, & cum expeditis peditum equitumque priùs pugnam conſererent, quàm coire inter ſe mediæ acies poſſent. Ita diductis cornibus ſinus in medio erat, quia ſegniùs Hiſpanorum ſigna incedebant.* Hæc prouiſio & inſtructio certam victoriam dedit, cùm firmiſſimi cum infirmis concurrerent, & alij dum ſuum hoſtem exſpectant in medio manent otioſi, denique alienâ fugâ & clade conſternati. Quartum genus, huic aduerſum. cùm ſcilicet ipſa media acies prominet, & incurrit prima in hoſtem. Græci ἐπικαμπὴς, *flexum* dicunt, ſiue etiam κυρτὴν *gibberum*. Ælianus: Ἐπικαμπὴς παράταξις, ἐπὰν τὰ μέσα τοῖς πολεμίοις προσπίπτῃ, τὰ δὲ κέρατα ἐκ τῶν ὀπίσω μερῶν ὀρθὰ ὑφ' ἑαυτὴν ἔχῃ τεταγμένα: *Flexa inſtructio dicitur, cùm media hoſtibus incidunt, cornua autem retrò recta habet collocata.* Hac Annibal in pugnâ Cannenſi ſcitiſſimè eſt vſus: ſed cum eâ quoque arte, vt cornua robuſtiſſima haberet & integra ſeruaret; & medijs denique pulſis, ſinu facto, immitteret ea vtrimque legionibus, victoriæ ſuæ certam cauſſam. Quàm vtiliter talia noſtri Duces meditentur & vſurpent? & paulatim credo facturos, vt ingenia & inſtitutionem quorumdam video, qui ſuccreſcunt.

Frons recta. Lib. III. cap. XX. Ea vulgatiſsima.

Frons obliqua.

Ibid.

Vegetio clarius.

I. Gallic.

Sinuata acies. De vitâ beat. c. IV.

L. XXVIII.

Gibbera acies.

DIALOG. VII.

Aliæ quædam acierum formæ. Cuneus, Globus, Forfex, Turris, Serra.

AVD. Non aliæ igitur aut plures Aciei formæ? nam reſiſtis & ſiles. LIPS. Cogito, ſi quid vtiliter etiam addam. Nam omnia congerere, & figuras aliquot ſubtiliter ex Tacticis delineare aut explicare, non eſt viſum: quo fine? Romani rarò vſurparunt, & ſunt magis inuentiunculæ & ſchematiſmi ingeniorum. Quædam tamen apud Romanos etiam vſurpata interdum, quæ ſtrictim & per indicem dat Cato. Feſtus ex eo citat: *Sine fortè opus ſit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut ſerrâ vt adoriare.* Cato ſenior eſt, quem ſcripſiſſe ſcimus De re militari. Hæc & pauca alia Agellius item prodit Capite proprio:

Lib. X. c. IX.

prio: *Vocabula ſunt militaria, quibus inſtructa certo modo acies ſolet appellari, Frons, Subſidia, Cuneus, Orbis, Globus, Forfices, Serra, Alæ, Turres.* Sed Catonis verba atque ordinem inſiſtamus: quia quæ prætereà Agellius, iam per me aut ipſum te noris. Nominat

Cuneus. *Cuneum*, primò: qui eſt cùm anguſta in fronte acies, trigoni formâ, paulatim ſe retrorſum pandit. Igitur & *Trigonum* vocant.

Lib. I. cap. XXVI. Vegetius: *In Trigonum, quem Cuneum vocant, acies mutanda eſt.* Item Ἔμβολον ſiue roſtrum Græci. Illorum Scholia: Ἔμβολον παρατάξεως ὄνομα. ἔστι δὲ τὸ ἥμισυ τοῦ ῥόμβου: *Roſtrum inſtructionis nomen. eſt autem dimidia pars rhombi.* Dixêre & *Caput porcinum*, quia aſſimilatur, & quia velut fodit & ruit inua-

Lib. XVII. dendo. Ammianus: *Deſinente in anguſtum fronte, quem habitum Caput porcinum ſimplicitas militaris appellat.*

Lib. III. cap. XIX. Vegetius: *Cuneus multitudo peditum, quæ primò anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit. Quam rem* (lego, *Quare*) *milites Caput porcinum appellant.* Sed vberrimè & optimè hæc omnia Agathias hiſtoricus, quem locum & Suidas exſcripſit, cuius verba fide-

Lib. II. liter vertam: *Erat ijs forma aciei velut in roſtrum. Litteræ enim Δ aſſimilabatur. Et anterior pars quà in acutum deſinebat, tecta & denſa erat, quia ſcutis vndique muniebatur. Dixeris caput eos porci ſtructurâ eâ efformaſſe. Crura autem vtrinque ſecundùm ordines & cohortes in profundum compoſita, & pleraque parte in obliquum extenſa, deibant paullatim & disiungebantur, donec in maximam latitudinem progreſſa deſinerent: ita vt medius locus vacuus relinqueretur, & terga militum nuda per ordinem conſpicerentur.* Hoc ille de Francis, qui pugnâ in Narſetem ſic

Hiſpani vſi cuneo. vſi. Sed & Hiſpani olim creberrimè. ac

Lib. XL. de ijs Liuius: *Celtiberi vbi ordinatâ acie & ſignis collatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo impreſſionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, vt quacumque parte perculêre, impetu ſuo ſuſtineri nequeant.* Ro-

Lib. XXII. mani etiam non rarò. vt apud Liuium: *Cuneo quidem hoc laxum atque ſolutum agmen, ac ſi nihil obſtet, tranſibimus.*

VI. Gallic. Apud Cæſarem: *Milites caſtris excluſi, cuneo facto, & duce Trebonio equite Rom. per medios hoſtes perrumpunt.* Etſi vox ea notione etiam aliâ, ne erres: ſignificatque hiſtoricis multitu-

Lib. XXXII dinem confertam. Ita Liuius: *Cuneum Macedonum, phalangem ipſi vocant.* Idem de manipulis vel cohortibus Latinorum: *Tan-*

Lib. VIII. *tâ cæde perrupêre cuneos.* Tacitus: *Cateruis & Cuneis concurrebant.* Cæſar: *Hoſtes in foro ac locis patentioribus cuneatim conſtiterunt.* VII. Gallic.

Globus. Sed ſecunda forma in Catone, *Globus*: quem Vegetius explicat, & dici ait, *qui à ſuâ acie ſeparatus, vago ſuperuentu incurſat inimicos.* Lib. III. cap. XIX. Sed credo & figurâ globosâ & in rotundum fuiſſe.

Forceps. Tertia, *Forceps*: quæ in Agellio *Forfex*: ſed in figurâ idem eſt. Dicitur, cùm contraria Cuneo acies inſtruitur, latioribus primis & apertis, ac paullatim deſinentibus in anguſtum. Vegetius de eâ: *Ex lectiſſimis militibus confertis in V litteram hic ordo componitur, & illum Cuneum excipit, atque ex vtraque parte concludit.* Vbi & vſum eius vides, ad cuneum ſoluendum & atterendum. Fecit Narſes apud Agathiam contra Francos: Τότε, in- Lib. II.

quit, ὁ Νάρσης ἐπικάμψας ἠρέμα καὶ ὑπομηκύνας τὰ κέρατα, ἢ ἐπικάμπιον ἐμπροσθίαν (ὡς ἂν οἱ Τακτικοὶ ὀνομάσαιεν) τὴν φάλαγγα καταστήσας, παρήγγειλε, & alia: *Tum Narſes incuruans paullatim & cornua producens, & Inflexam anteriorem, vt ſuo verbo Militares ſcriptores dixerint, aciem conſtituens, iuſſit, &c.* Spectauit & huc Ammianus: *Cogitatum eſt enim ſolicitéque præſtructum, vt ſæuientes vltra ſolitum Alemanni vaganteſque effuſi, multitudine geminata noſtrorum, forcipis ſpecie, truſi in anguſtias cæderentur.* Quartum in Catone,

Turris. *Turres.* Ea forma Græcis πύργος, & Heſychius explicat τάξιν ὁπλιτῶν ἐν τετραγώνῳ: *ordinem militum in quadro.* Euſtathius in hoc Homeri:

Οἱ δέ τε πυργηδὸν σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες: Iliad. μ.

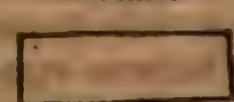
Aſt hi turritim ſeſe ipſos deinde locantes:

is, inquam notat: Πύργος δὲ νῦν ἐρρέθη ἡ τάξις στρατιωτικὴ τετραγωνοειδής, κατὰ πλινθίον συντεταγμένη: *Turris nunc à poëtâ dicta eſt inſtructio militaris, quadriformis, iuxta laterculum diſpoſita.* Vúltne idem cum laterculo eſſe? an conſtare è laterculis, & Turrim eſſe in altum profundúmque quadram inſtructionem? laterculum autem potiùs, iacentem, & in latum? Voces & imagines ſubindicant.

Turris.

Laterculus.

Serra. Quintum *Serra*. de quâ in Feſto: *Serra prœliari dicitur, cùm aſſiduè acceditur receditúrque, neque vllo conſiſtitur tempore.* Id fiebat cùm manipuli primæ aciei modò inuadebant, modò reſiliebant; & reddebatur dentata quædam forma. Potuit & aliter, cùm Velites ex

 in-

interuallis manipulorum inſiliebant & reſiliebant. Ita Paulus Æmilius, pugnâ in Perſem: *Triplicem aciem cuneis* (id eſt manipulis) *inſtruxit. inter quos ſubinde Velites emiſit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere inſtituit, vt duceret hoſtes in confragoſa.* Non alia equidem de figuris habeo digna aut vtilia dictu.

Frontin. lib. II. cap. III.

DIALOG. VIII.

Exempla aliquot pugnarum: Craſſi, Manlij, Cæſaris cum Afranio, Cæſaris cum Pompeio.

AVD. Commodum & comem te mihi exhibes, teſtari debeo, ita me Deus amet. Sed ecquid etiam magis? & per exempla te diffundis, atque illuſtras aut approbas præcipuas iſtas formas? Inſignes multæ pugnæ pugnatæ ſunt, velim quaſi * αὐτόπτης pauliſper eſſe, & luſtrare te deſignante. LIPS. Poſſim cum Socrate dicere, * οὐ δή με οἴει λόγων τινὰ εἶναι θύλακον. Et vnde hæc mihi prompta? AVD. Nempe cottidie ijs inuerſans, & Hiſtoriæ, tuum pabulum. Denique an vmquam * ἑρμῆς ἀμύθητος? LIPS. Pertendis, & ideò ſequor. Molli fronte ſum ad negandum. atque vt aqua in ligno aut læui lapide facilè ducentis digitos ſequitur, ſic ego preces. Videbo an memoria fauebit: audi. Eſto prima forma *Quadrata* ſimplex, ſine vllâ diuiſione. Haud ſæpè repperi: eſt tamen in Plutarchi Craſſo his à me redditis verbis. Nam ille ita ſtruxit in Parthos.

* oculatus ſpectator.
* Tu me cenſes ſermonum aliquem eſſe ſaccum.
* Mercurius infans.

Quadrata ſimplex acies.

PLVT.

At Craſſus attonitus fuit prorſus, & præ trepidatione non planè conſiſtens ſtruxit aciem. Primùm quidem, de Caſſij ſententiâ, raram & tenuem per plurimum campi producens, ne circumueniretur: & equitatum ad cornua diffudit. Poſteà immutauit, ac contractis copijs ancipitem aciem fecit, & profundum laterculum, ſic vt duodecim cohortes quodque latus teneret. Ad quamque cohortem equitum Turmam appoſuit, vt nulla pars indiga auxilij equeſtris eſſet.

Mira hæc fuit diſpoſitio, ſingillatim examinanda. Ait:

» *Raram & tenuem.*] Caſſiana hæc ſententia bona erat contra equitatum, quo hoſtis valebat. Alioqui contra grauem & statarium militem non item, quia facilis perruptu: quod ſic in Liuio, XXV. *Porrectæ in longitudinem acies, clamantibus Tribunis, nihil introrſus roboris ac virium eſſe, & quacumque impetum feciſſent hoſtes, perrupturos.*

» *Profundum laterculum.*] Vides ergo plurimùm eſſe laterculum non profundum, id eſt, vt dixi, ſuprà, expaſſum & iacentem. Sed iſte Craſſi æquilaterus fuit.

» *Vt duodecim cohortes vnumquodque latus teneret.*] Iſtæ ſint cohortes non niſi quadragintaquattuor, ſimplici ordine ſic diſpoſitę: ſi tamen repeti placet, & in numerum bis venire cohortes aut turmas angulares. Si non, age ponamus reipsâ vndiq; duodecim: atque erunt quadragintaocto. etſi neutrum ſine ſcrupulo fiet. Nam Craſſus legiones ibi habuit, ipſo Plutarcho auctore, *ſeptenas*, at ille cohortium numerus non explerit omnino *quinas*. Cogitandum igitur & adſumendum, reliquas *vigintiduas* cohortes in mediâ quadraturâ ad ſubſidium ſitas. Idem de leui armaturâ ſupplendum. quam habuit ad *octo millia*, ex eodem Plutarcho. Vbi igitur hæc? vel inter equitatum & cohortes interiecta, vt ſolet, vel ſparſa in fronte.

Penſitata Plutarchi verba.

» *Ad quamque cohortem equitum Turmam.*] Nec hîc res ſine nodo. In Græco eſt ἱππικὴν ἴλην. *Alam* igitur vertimus, vt alij? Oportet tum fuiſſe tot alas quot cohortes, & eſſent *ſeptuaginta*: inmanis numerus, etiam minuas & infrequentes ponas. An magis ergo *Turmam*, vt ego? omnino verius eſt. etſi nec ſic numerus vndique iuſtus: quia Turmæ *ſeptuaginta* efficiant non niſi equites largiſſimè *bis mille octingentos*. At enimuerò *quatuor millia* equitum noſter iſte tribuit Craſſo. Tamen hîc maneo & perſeuero: ſed cum indicatione, aliquot turmas equitum præſidij cauſsâ aut ſubſidij in medio ſtetiſſe, iuxta ipſos Duces. Paullò pòſt quidem lego in Plutarcho, Craſſum filium erupiſſe cum *mille trecentis equitibus*: atque ita facilè ad numerum dictum, aut ſuprà, pertingas. Hæc ſcrutari interdum vtile: nec cum vulgo, ſcriptores tenui lectione & velut ſummis labijs libare. Eſto forma altera. *Quadrata* duplex. Exempla centena: ſed ſume acrem illam pugnam pro imperio, inter Latinos & Romanos, ad quam Liuij verba pertinent quæ ſuprà adduximus, & hæc quæ addit:

Ἴλη pro Turmâ.

Quadrata gemina.

In-

LIVIVS Lib. VIII.

Inſtructis ſicut antè dictum eſt ordinibus, proceſſere in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerant. Primò vtrimque æquis viribus res gerebatur, deinde ab læuo cornu Haſtati Romani non ferentes impreſſionem Latinorum ſe ad Principes recepêre.

Ecce quattuor hîc legiones fuêre, in quoque cornu igitur duæ. Quomodo inſtructę? *ordinibus*, inquit, *quibus antè dictum eſt:* id fuit, vt diuiſio corporum eſſet in Haſtatos, Principes, Triarios. Quæ diuiſio in quacumque diſpoſitione olim firma: & in ſimplici forma aperta. Fiebat enim tum retrorſum quaſi triplex acies, porrecta & in laterculum iacens. Homerica illa vetus non longè abſiſtit.

Ordo triplex.

Iliad. δ.

Ἱππῆας μὲν πρῶτα σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφι,
Πεζοὺς δ' ἐξόπιθεν στῆσεν πολέας τε καὶ ἐσθλοὺς
Ἕρκος ἔμεν πολέμοιο· κακοὺς δ' ἐς μέσσον ἔλασσεν:
Atque equites poſuit cum curribus ordine primo,
A tergo pedites præſtanti robore, belli
Munimen ſeptumque, ſed in medio agmine viles.

Ecce, triplex in profundum eſt acies, cum vijs & interuallis: ſed differt à Romanâ, quòd in medio viles ſint & imbecilli, quos ipſi in fronte magis ponebant. Cetera vix abeunt, & fortiſſimi certè in tergo, vt Triarij noſtri. Euſtathius in hunc locum: *Herodotus & Apion*, inquit, *dicunt ad laterculum aciem hanc ſtructam: hoc eſt, ad ordines oblongos, pari numero conſtantes, vt inter duos ordines via aliqua ſit media, per quam progredi ac regredi liceat: quas vias poëta appellat Pontes.* Tales igitur Ordines, ſiue Genera, vt ego appellaui: ſed hæc ipſa deinde diuiſa in manipulos, cum ſuis interuallis. Sed ipſi manipuli quomodo, & quàm densè ordinati? In quadrum fuiſſe hoc primùm moneo: & ex cuneis illis quadris, quadratum deinde corpus totius legionis. Iccircò Ennio *Quadrata legio* dicta, non à numero quater millium, vt vult Feſtus. Et hoc ſenſu Panegyricus de acie iam depoſitâ: *Gradu pleno ferentes agmina quadratæ legiones.* Ergo ſi iuſtè propemodum quadratos manipulos volumus; fuerint in quaque lineâ deni milites in latum, duodeni in longum. Ita legio Polybiana in fronte habuerit *centum* viros: in profundum *trigintaquattuor*, ſic vt Triarios (ij dimidiati ſunt) diuidas in ſenos & denos. Senos in latum, denos in profundum. Haud longè à meo calculo acies & phalanx Antiochi regis abijt: *quæ à fronte introrſus in duos & triginta armatorum ordines patebat.* Ita Liuius deſcribit: qui non alibi (quod ſciam) tenuiter ita de ipſis Romanis. Niſi quis tamen huc ducit, quod eſt in pugnâ cum Latinis: *Aciem in plures ordines inſtructam, ordinem ſexagintaduos milites habuiſſe:* ita inquam, vt quiſque manipulus diuiſus in duas partes, in fronte *duos* viros habuerit, introrſus *ſexaginta duos.* Ita legio vna Polybiana in profundum habuiſſet viros *centum quinquaginta*, in latum, non niſi *viginti.* Quod fortaſſe ſub initia haud abſurdum ſic fuiſſe: & inde *Ordines* dictos, quia duplex ita ſeries eſſet in Manipulo vno. Cogitetur. At poſteà, non mihi dubium manipulos raros, denſos, factos pro tempore & arbitrio ducum, & legionem tamen in latum magis extenſam. Id eò, quò plures in fronte pugnatores eſſent, nec tot otioſæ manus; tum etiam, vt Principes pila ſua poſſent permittere ad hoſtem. Quod identidem factitatum legimus, haud commodè ſi prior acies tam profunda. Huic rei etiam inuentum reperio, vt in genua primi ſubſiderent, donec poſteri emiſiſſent. Appianus notat de Sulpicio Dictatore in Gallos: Ἐκέλευσε τοὺς ἐπὶ τοῦ μετώπου τεταγμένους ἐξακοντίσαντας ὁμοῦ συγκαθίσαι τάχιστα, μέχρι βάλωσιν οἱ δεύτεροι, καὶ τρίτοι, καὶ τέταρτοι. τοὺς δὲ ἀφιέντας ἀεὶ συνίζειν, ἵνα μὴ κατ' αὐτοὺς ἐνεχθείη τὰ δόρατα. *Iuſſit eos qui in fronte erant cùm iecisſent, ſimul inclinare & ſubſidere, donec ſecundi & tertij & quarti iecisſent. Ut autem quiſque emiſiſſet, ſubſidere, ne in ipſos tela inferrentur.* Hoc etſi ibi factum Appianus velut ſingulariter notat; tamen credo & aliàs, atque hunc fuiſſe communem morem. Quomodo efficaciter alioqui tot tela emiſſa? De ordinibus hoc poſſum dicere. quos tamen valdè interdum auctos, & * εἰς βάθος ductos non nego, cùm locus arctus ita vellet. Liuius appellat *Multiplicare ordines. Quæ res*, inquit, *& paucitatem eorum inſignem, & multitudinem Etruſcorum, multiplicatis in arcto ordinibus faciebat.* Ad quem locum Glareanus ſubſiſtere & caligare ſe fatetur, Sigonius & Robortellus digladiantur. ſententia autem planiſſima videtur & facilis tranſitu, cùm pauci in

Quadrata legio.

L. XXXVII. *Examinata Liuij ſcriptio.*

Ordo in manipulo:

Ratio mittendi pila.

In Gallos.

* *in profundum.*

Lib. II. *Multiplicatio ordinum.*

in arcto loco ſunt, è propinquo numerari & conſpici, quod in Romanis ibi: cùm multi, magis etiam apparêre, tergo retrorſum diffuſo & vaſto, quod in Etruſcis. Multiplicantur igitur ordines ſiue in profundum, ſiue etiam in latum. vt in *Lib. III.* Curtio: *Triginta & duo armatorum ordines ibant. neque enim latiùs extendi aciem patiebantur anguſtiæ. paullatim deinde laxare ſe ſinus montium & maius aperire ſpatium cœperant, ita vt non pedes ſolùm pluribus ordinibus incedere, ſed etiam lateribus circumfundi poßet equitatus.* Ordines enim ſinguli viri, quos alij vel ponè ſequuntur, vel ad latus adhærent: pro duplici adſpectu: Vegetium video & *Acies* hoc ſenſu dixiſſe, libro II. cap. XV. *Spatium inter ſingulos.* Sed enim, vt quanto loco quanti milites ordinari poſſint & ſoleant videamus, opus prænoſcere ſpatium, quod *Lib. XVII.* inter eos fuit. Id Polybius noſter expreſſit, cùm Romana arma & militiam componit cum Macedonicis: Ἵστανται μὲν οὖν ἐν τρισὶ ποσὶ μετὰ τῶν ὅπλων καὶ Ῥωμαῖοι: *Conſiſtunt igitur in tribus pedibus vnà cum armis etiam Romani.* Significat, tam Romanos quàm Macedonas, *tres pedes* ſpatij habuiſſe: idque vtrimque, à latere & à tergo. Ita enim addit: *ob gladij ſcutique vſum commodum, debere eos habere ſpatium, vt minimum, tres pedes,* κατ' ἐπιστάτην καὶ κατὰ παραστάτην, vt loquitur: *inter ſubſtitem, & inter adſtitem:* quod eſt à tergo & ad latus. Vegetius *Diſſenſio Vegetij à Polybio.* paullum diuerſè. *Singuli armati,* inquit, *in directum ternos pedes inter ſe occupare conſue-* *Lib. III. cap. XIV.* *uerunt, hoc eſt in mille paſſibus, mille ſexcenti ſexaginta ſex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & ſpatium ſit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum, ſex pedes diſtare voluerunt, vt haberent pugnantes ſpatium accedendi & recedendi. Vehementiùs enim cum ſaltu curſuque tela mittuntur.* Ecce in directum, vt ipſe ait, ſiue κατὰ παραστάτην cum Polybio, *pedes* dat *ternos*, & in hoc conſentiant: inter ordines, id eſt, inter præſtites & ſubſtites, duplicat & facit *ſex pedes.* Atqui Polybius & hîc non niſi *ternos.* Concilies, quòd Polybius de pugnâ propinquâ & in manibus loquitur; Vegetius aſpicit magis longinquam, & cùm iacula emittuntur. Hîc autem pluſculo ſpacio opus: ſed poſteà coëunt & ſe denſant. Semel hæc dicta ad vniuerſam inſtructionem ſunto: & Imaginem tibi communis huius pugnæ pingo, ſed ad numeros Polybianos.

ICONISMVS

ICONISMVS ACIEI VVLGATAE.

A. *Equites ſociorum, vtriuſque cornu viginti Turmae.*
B. *Haſtati ſociorum Alae ſiniſtrae.*
C. *Haſtati legionis ſecundae.*
D. *Haſtati legionis primae.*
E. *Haſtati ſociorum Alae dextrae.*
F. *Equites Romani, Turmae viginti vtriuſq; legionis.*
G. *Equites Extraordinarij, vtriuſq; cornu Turmae octo.*
H. *Principes ſociorum ſiniſtri.*
I. *Principes legionis ſecundae.*
K. *Principes legionis primae.*
L. *Principes ſociorum dextri.*
M. *Triarij ſociorum.*
N. *Extraordinarij pedites, cohortes duae.*
O. *Triarij legionis ſecundae.*
P. *Imperator, circa cum Tribb. & cuſtodia equitum peditumque. Stat ante aquilas.*
Q. *Triarij legionis primae.*
R. *Extraordinarij pedites, vt ante, alterius Alae.*
S. *Triarij ſociorum.*
T. *Velites ſparſi ante et per interualla.*
V. *Legatus qui praeeſt cornui.*

DECLARATIO ICONISMI.

ACIES media *legiones duas habet: quarum honeſtior ad dexterã. Sic Hirtius, bello Hiſpanienſi:* III. Ciuil. Hic Decumani ſuum locum, cornu dextrum tenebant; ſiniſtrum tertia & quarta legio. *Ipſe Cæſar, acie Pharſalicâ:* Cæſar ſuperius inſtitutum ſeruans, decimam legionem in dextro cornu collocauerat. *Inſtitutum, id eſt morem in diſponendo. Atque hoc eximia virtus eius legionis faciebat: alioqui vel delectũ ordine poſitæ, vt* Prima, Secunda, Tertia: *vel ſorte,* II. Hiſt. *ad vitandam æmulationem. Tacitus:* Dum legiones de ordine agminis ſortiuntur, equites prorupêre.

SOCII, *ſunt in cornibus: ſiue per Manipulos, ſiue magis per Cohortes diſponis. Ij numerum legionum (ob detractiones) non æquant: ſed ſubuentio ab Extraordinariis, quos à tergo ijs iungam. Et ſanè iunctim ita pugnaſſe lego. vt in Liuij* XXVII. Cedere inde ab Romanis dextra Ala & Extraordinarij cœpêre. *Iterùm* XXXV. Siniſtra Sociorum Ala & Extraordinarij in primâ acie pugnabant. *Iſtæ enim Alæ de peditibus capiendæ.*

EQVITES *ad latera paullum prominentes, vt ſolent. Diuiſi in turmas ſuas intellegi debent: & ſæpè ſeorſim Romani, ſeorſim Sociales.* Extraordinarij *equites tamen Romanis iungi potuerunt, quia hi pauciores, & Socij excedebant. Facilè hæc ἀναλόγως diducere & partiri, ſiquis intendet.*

INTERVALLA agminum *aliqua, & aliàs alia, pro* I. Ciuil. *locis copiisq̃. In Cæſare obſeruo, vbi ipſe atque Afranius aciem ſub caſtris inſtruunt, hæc verba:* Non amplius pedum millibus duobus ab caſtris caſtra diſtabant. Hinc duas partes Acies occupabãt duæ, tertia vacabat ad incurſum. *Conſidera, videbis in quaque trium partium paullo plus quàm ſtadium, ſiue* DC. *pedes, eſſe: ergo tota vna Acies, cum ſuis interuallis, interdum non plus occupauit. Simile ex altero eius loco eruo,* I. *Ciuil.* Pompeius, *inquit*, exercitum pro caſtris conſtituebat, ſic vt tertia Acies vallum contingeret, omniſque eius exercitus telis ex vallo adiectis poſſet protegi. *Atqui multæ ibi legiones: nec tamen profunditas maior, quàm vt intra teli iactum eſſent. Is autem iactus, nec in ſagittis quidem, Stadium excedit, imò ſæpè nec pertingit. Ergo verè diximus, atque hic oſtendimus, in longum magis quàm denſum veterum Acies inſtitutas.*

AQVILAS *in Triarijs poſui, & iuxta Imperatorem, Tribunorum quoſdam, & Euocatos Ablectóſq́. Si non omnia tam expreſſè è verbis noſtris hic aut alibi expleantur. Nam ſculptores (vt ſemel moneam) non ſemper pro noſtrâ mentem ſuam & manum aptant. Quòd ſi Aquilæ etiam in Principibus ponendæ; fiat, & mutanda mutentur. Omnia minuta, & quidquid tricarum occurrit, in ſcripto ediſſerere difficile eſt.*

AT nos pergamus porrò, & exemplũ etiam pugnę vnius aut alterius ex inferiore æuo habe. Prius Cęſarianæ cum Afranio: etſi non pugnæ propriè (nec enim ad manus ventum) ſed inſtructionis ad pugnam, quæ ſperabatur. Cæſar ipſe ſic deſcribit:

CAES. I. Ciuil. *Acies erat Afraniana duplex, legio* V. *&* III. *in ſubſidijs locũ alariæ cohortis obtinebat. Cæſaris triplex, ſed primã aciem quaternæ cohortes ex* V. *legione tenebant, has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem ſuæ cuiuſque legionis ſubſequebãtur. Sagittarij funditoréſque media continebantur acie, equitatus latera cingebat.*

Res perobſcura videtur, & eò magis quia parum pura verba. Scribitur, *acies Afraniana duplex legio* V. *&* III. *in ſubſidijs.* Quid? cóne ſenſu, vt vna legio quinta in fronte fuerit, altera in ſubſidijs vt ſolent alariæ cohortes? An magis placet cum Faërno (viro & Critico bono, quod ſcripta mihi probant) reſcribere, *duplex ex legione primá & tertiá, in ſubſidijs locum alariæ cohortes obtinebant.* In parte melius veriuſque, fateor: ſed vtrouis modo, duæ tantùm legiones Afranio tribuuntur, falsò. Ille verò quinque habuit, quod ex Cæſaris priore ſcriptione certũ eſt: imò vel ſeptem, ſi emendata eſt epitoma Liuiana. Sed ſunto quinque: & legamus igitur, *Acies erat Afraniana duplex, legionũ quinque, & in ſubſidijs l.a. cohortes obtinebant.* Iſte eſt ſenſus. Afranius duplicem aciem ſtruxit. prior fuit è quinque legionibus diſtincta, altera ſubſidiaria è cohortibus alaribus ſiue ſocijs, nempe Hiſpanis. Hos enim grandi numero Afranius cõſcripſerat, habebatq́ue ad cohortes circiter *octoginta*, quod è prioribus item Cæſarianis conſtat. Ergo quia numero æquabat ferè octo legiones, pro legionibus ijs eſt vſus in acie ſecundâ. Quid autem Cæſar? ipſe triplicem ita ſtruxit.

Deprauatio Cæſar.

Is correctus.

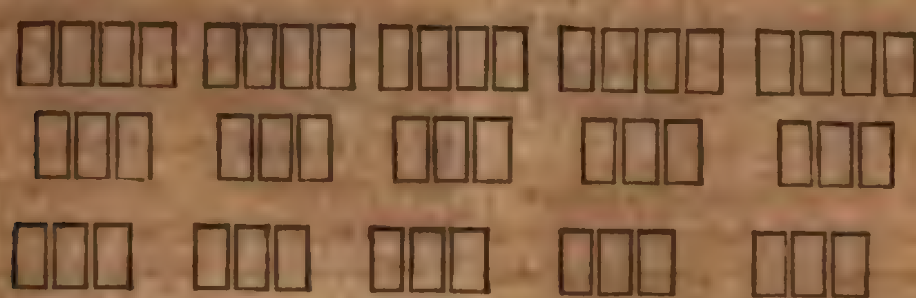
» *Primam aciem quaternæ cohortes ex quintá legione tenebant.*] Si hæc ſequeris, non niſi paucula cohortes in totâ acie erunt, impar valdè numerus pro Afranij: & falſus etiam pro copijs, quas Cæſar tunc habebat. Nam & ipſi legiones quinque fuerunt, nec eâ parte vincebatur: ſed auxilia exigua aut nulla habebat, eoque artificioſâ diuiſione ſe muniuit, & copias locauit. Lege igitur: *quaternæ cohortes ex quinque legionibus*, & ſcito numerorum errorem eſſe. Diſpoſitio talis. In primâ acie quinquies quaternæ cohortes, in ſecundâ quinquies ternæ, in tertiâ totidem: atque addit, *ſuæ cuiuſque legionis.* id eſt, quamque vnam legionem ſic in tres partes diuiſam, vt primâ acie habuerit quattuor cohortes, ſecundâ & tertiâ ternas. Nihil verius aut clarius: & nónne bis ternæ, & ſemel quaternæ cohortes, legio vna ſunt? Diſpoſitio autem haud dubiè cohortium fuit

Reiecta vulgata lectio.

Vera repoſita.

fuit obliqua, cum interuallis ſuis, & ad inſtar manipulorum. Addit de Sagittarijs, qui in mediâ acie: hoc eſt vel in medio totius, vel in Partium interuallis. Equites ad latera,de more. Ecce delineabo craſsè hanc Aciem, nequid erres.

A B C D E

A. ſignat legionem primam, cuius ſunt ſubſitæ cohortes: B. *ſecundam, & ſic deinceps.*

Altera explicanda mihi pugna & inſtructio eiuſdem Cæſaris in Pompeium campis Pharſalicis. Ea pugna magna, inter magnos duces, vltima in libertate & pro libertate. Cæſaris verba plura ſunt, excerpam quæ meæ rei.

CAES. III. Ciuil. *Cæſar cùm Pompeij caſtris appropinquaſſet, ad hunc modum aciem eius inſtructam animaduertit. Erant in ſiniſtro cornu legiones duæ, traditæ à Cæſare ex Scto initio diſſenſionis. quarum vna prima, altera tertia appellabatur. in eo loco ipſe erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cilicienſis legio coniuncta cum cohortibus Hiſpanis, quas traductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmiſsimas ſe habere Pompeius exiſtimabat. reliquas inter aciem mediam cornuaq; interiecerat, numeroq; cohortes centum decem expleuerat. hæ erant millia quinquagintaquinque. Euocatorum circiter duo millia, quæ totâ acie diſperſerat.*

Ipſa verba priùs luſtranda breuiter ſunt, verè inquam luſtranda alibi & purganda. Ait:

» *Altera tertia appellabatur.*] Ineptè hoc, *appellabatur*: nec vmquam ita ipſe Cæſar. Qui hoc fecit, quaſi de æuo veteri locutus eſt, & cùm iam non iſtæ appellationes. Sed hoc & alia vitia aut interpolationes crebrò nos in Cæſare deprehēdimus, & protrahemus vnà cum ipſo, ſi Deus volet. Nunc de re. *Tertia*, inquit. Imò *Quarta* eſt Lucano:

De cognomine legionum dubitatum.

—— *cornus tibi cura ſiniſtri*
Lentule cum primâ, quæ tum fuit optima bello,
Et quartâ legione datur.

Poëtam hoc ignoraſſe, aut neglexiſſe? non ſolet in his talibus, & hiſtoricâ fide agit. Ego verò numerū eius in Cæſarem admiſerim: hoc magis, quòd Commentarij iſti alibi in eodem numero vacillant. Nam quæ hîc eſt *tertia*, ea ſcribitur in octauo Gallicorum, *decimaquinta*. *Ex ſuo numero*, inquit Hirtius, *decimamquintam ex Sc. tradi iubet.*

» *In eo loco ipſe erat Pompeius.*] Diſſentiunt Plutarchus, Appianus, Lucanus: quos vide. Cęſari in hac re cur non eſt creditum? an ipſe mente totus in pugnam parum certò hæc animaduertit? & vidit ibi fortaſſe Pompeium, ſed non ſubſtitit & aliò mox iuit? an hæc etiam corrupta?

» *Cum legionibus Syriacis.*] Quæ duæ. Initio huius libri: *Exſpectabat cum Scipione ex Syriâ legiones duas.*

» *Cum cohortibus Hiſpanis.*] Caue imponat tibi, & putes Hiſpanos gente fuiſſe. Non. nec is honos vel fortiſſimis exteris, vt inter legiones locentur & pugnent. Intellegit Romanas cohortes, ſed quæ in Hiſpaniâ fuerant cum Afranio, & ab eo traductæ ad Pompeium erant: aptiuſque dixiſſet *Hiſpanienſes*. Veteranus haud dubiè miles, & reliquiæ illarum legionum, quæ partim Cæſari adhæſerant, partim domum iuerant relictis ſignis. *Cohortes Hiſpanienſes.*

» *Traductas ab Afranio docuimus.*] Nuſquam in his libris doctum, qui & aliàs mutili.

» *Has firmiſsimas ſe habere.*] Non ad cohortes tantùm refert, ſed ad legiones omnes dictas: quæ veteranæ ſcilicet fuerunt.

» *Reliquas.*] Nempe quinque legiones tironum. Ex ipſo Cæſare, qui Pompeio cohortes CX. tribuit: ergo legiones vndecim. De hac locaturâ Frontinus: *Legiones ſecundùm virtutem cuiuſq; firmiſsimas in cornibus & in medio collocauit, ſpatia bis interpoſita tironibus ſuppleuit.* Sed quo ſenſu *ſpatia interpoſita ſup-* Lib. II. cap. IV.

pleta dicit Frontinus; aut Cæſar, *legiones reliquas interiectas*? An vt in fronte ſimplici vndecim iſtæ legiones fuerint? an vt, more manipulari illo, iſtæ quinque introrſum paullò reductæ & ad ſpatia appoſitæ fuerint? Mihi hoc aptius videatur, & vt triplex illa acies maneat diſtincta, fortaſſe alioqui confundenda: etſi verba tamen in priorem etiam mentem eunt.

» *Hæc erant millia quinquaginta quinque.*] Negant Plutarchus & Appianus, qui de *quadraginta quinque* millibus magis dicunt. Nam Plutarchus Cæſarem habuiſſe XXII. *millia* ſcribit, Pompeium paullò *plus altero tanto*. Eſt etiam in optimo Torrentij (Antiſtitis noſtri in religione & doctrinâ) libro, XLV. *millia* palàm ſcriptum. Atqui vndecim legiones fuiſſe diximus. Quid tum? ſex veteranæ fuerunt, eoque parum plenæ: ſed nec tironum illo æuo tam grandes. Argumentum è pluribus Cæſaris locis, ſed & ex iſto: cùm ſuas copias ſcribit non niſi XXII. *millium* fuiſſe. Atquin habuit *octoginta cohortes*, id eſt legiones octo. Ergo nec *termillenæ* ſingulæ fuerunt, ſcilicet quia prœlijs acciſæ, & veteranæ. *Mediæ aut paruæ legiones veteres.*

» *Totâ acie diſperſerat.*] Hoc verò notandum eſt. & colligas Euocatos in acie certum locum non habuiſſe, ſed aut circa Imperatorem ſtetiſſe quoſdam, aut maiorem partem per manipulos variè ſparſos: idque in fronte iuxta Centuriones, reliquis regimen & exemplum. Nunc Cæſaris aciem videamus, & lege hæc verba: *Euocatorum loci.*

CAES. *Cæſar ſuperius inſtitutum ſeruans, decimam legionem in dextro cornu, nonam in ſiniſtro collocauerat, tametſi erat Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuata. huic ſic iunxit octauam, vt penè vnam è duabus efficeret, atque alteram alteri præſidio eſſe iuſſerat. cohortes in acie habebat octoginta, quæ ſumma erat* XXII. ∞. *Siniſtro cornu Antonium, dextro P. Sullam, mediâ acie Cn. Domitium præfecerat, ipſe contra Pompeium conſtitit. ſimul his rebus animaduerſis quas demonſtrauimus, timens ne à multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter ex ternâ acie ſingulas cohortes detraxit, atque ex his quartam inſtituit.*

» *Huic ſic iunxit octauam.*] Cæſar numero legionũ non tam potens quàm Pompeius, robore præpollebat. Itaque ad eius exemplum aciem triplicem quidem inſtruxit, ſed non legionibus ſic denſauit. Duntaxat ſiniſtro cornu duæ fuerunt, eæque ſemiplenę: medio, & dextro, vtrobique vna. Superſunt ergo quattuor etiam legiones, vbi locandæ? nihil ipſe dixit, quod miror. ſed cogitandum, ab eodem Pompeij exemplo, fuiſſe interiectas, aut ſubiectas. Sed addit:

» *Ex ternâ acie ſingulas cohortes detraxit, & ex his quartam inſtituit.*] Legendum, *ex ternâ acie ſenas cohortes.* Senas dico, & ita palàm Plutarchus, ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἓξ σπείρας: *ab extremo agmine ſex cohortes.* Et in Pompeio: σπείρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων: *cohortes ſex ex vltimis aut ſubſidiarijs.* in Frontino quoque is numerus: *Sex cohortes*, inquit, *in ſubſidio tenuit, ſed dextro latere conuerſas in obliquum.* De quo ſitu etiam Lucanus: *Correctus Cæſar.*

—— *tenet obliquas poſt ſigna cohortes.*

Atque hęc eſt quarta illa acies, victoriæ eius cauſſa. Detraxit autem eas binas è quaque acie vltimâ: atque ita rectè ſcriptum, *ex ternâ acie* (aut *tertiâ*.) Si tamen *extremâ* etiam ſcribas, haud malè. Miramur Florum has *Germanorum cohortes* appellare: quas Cæſar quidem oſtendit ex ipſis legionibus detractas. Lubet Frontini verba addere ſuper vtraque hac acie: *Cn. Pompeius aduerſus C. Cæſarem* *Palæpharſali triplicem inſtruxit aciem, quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones ſecundùm virtutem cuiuſque, in cornibus & in medio collocauit, ſpatia his interpoſita tironibus suppleuit. Aduerſus hanc ordinationem Iulius Cæſar & ipſe triplici acie diſpoſitis in fronte legionibus, ſiniſtrum latus ne circuiri poſſet, admouit paludibus.* *Lib. I. cap. III.* Noto quòd ait, *denos ordines habuiſſe ſingulas Pompeij acies in latitudinem.* quo id ſenſu? opinor, hoc vult: cùm quæque acies duas legiones haberet, in fronte quinas & quinas cohortes ſtetiſſe, alijs quinis & quinis ſubiunctis: atque ita factos decem ordines vt appellat, ſiue ſeries & velut ſtrigas. Non enim tam diſtinctè in manipulos hîc diuiſi, vbi tantus legionum numerus: ſed nec fortaſſe in Haſtatos, Principes, Triarios. nimis accuratè. Imò vereor, vt poſt Sullam & ſocios receptos, nomina quidem iſta in Ordinibus manſerint & Centurionibus: vix vſum habuerint in acie ipsâ. Appello ad Cęſarem, Tacitum & illos ſcriptores, nuſquam locatam aciem ſignatè ſic reperies: *Frontinus explicatus.*

ſed

ſed per cohortes aut legiones diuiſam. Avd. Magiſter, hoc de Ordinibus in Frontino ſubobſcurè à te dictum, recipe & ediſſere. Lips. Dico, in quaque legione quinque cohortes ſtetiſſe in fronte, & quinque alteras in ſubſidijs: cùm autem duæ legiones in quaque acie, ſurgunt deni illi Ordines Frontini, id eſt cohortes. Nam lineas ipſas virorum ſingulas, Ordines ſi hîc pro vulgato more appellem; valdè hæreã, & omnes iſtæ legiones non niſi triginta viros habuerint in fronte. Omnino moleſtus Frontini locus, an & ſuſpectus? & fortaſſe, *in altitudinem* melius apud eum ſcribi. Etſi nec ea profunditas magna, pro numero quidem copiarum. An nota numeralis praua eſt, & pro x. *denariâ* notâ, hæc finitima ∞. *millenaria* ſubſtituenda eſt? Ita eſſent tria millia virorum in fronte. Heu tenebras meas, aut rerum veterum! quas reuerà per leues coniecturas, & fallacia veſtigia, venamur.

DIALOG. IX.

Allocutio exercitus ante pugnam, de ſuffragio & refragio militari.

AC iam abſoluimus totum hoc de Acie: ipſa ſtructa eſt, Signa diſpoſita, Forma expoſita: quid ſupereſt niſi pugna? quæ iam manuum eſt, non verborum. Ergo mittamus. Avd. Enimuerò frigida hæc tua pugna, & non in magnâ ſpe victoriæ. Lips. Quid iam? Avd. Non enim vides? languent tui milites, non *Alloquio*, non *Claſſico* à te excitati. Et cur ſollemnia omiſiſti militiæ Romanæ? Lips. Homo audacule, & cur edictum à te ſpretum Dictatoris? quod pro numine ſemper obſeruatum non ignoras. Nónne paullò antè vetui ſubijcere, aut interpellare? Age lictor, ſtringe ſecurim. Avd. Interritus exſpecto, nec à Papirio hoc ego Fabius Romam fugero. Quid fugero? imò vt Diogenes olim Cynicus, cùm aſſectaretur aſſiduè Antiſthenem & vel inuito adhæreret, atque ille tandem baculum etiam tolleret & minaretur, *Percute*, inquit, *vel ſic maneo*: idem ego mi doctor, *Cæde, non cedam*. Lips. Tu quidem Canius mihi videris, & ludens ac cauillans ire ad mortem. Avd. Modò ne canis. Lips. Imò & canis: vſque eò enim gannis aut latras, donec auferas. Avd. Ergo vnum hoc etiam ſermonis fruſtulum, & das me in ſoporem. Spondeo, in hunc diem quieſcam. Lips. Faciundum eſt, vt video: ſed cum tuâ lege. Attamen conſidera, an non ordine & orbitâ nos remoues crebrâ hac interpellatione? Avd. Imò in ipſam adeò repono. Nam profectò poſt ſtructam aciem, aut ſub id tempus, duo illa ferè ſecuta. Lips. Ergo accipe ô auide Cerbere & has offas: priorem de *Allocutione*. Sic appello, cùm Imperator affatur publicè ſuos milites, & retinet aut impellit. Retinet, aliquando nimis aut properè geſtientes; impellit, tardantes aut timentes. Ad ſummam, format in quacumque re & docet. Vtile haud dubiè vetus hoc inſtitutum, hodie vt alia omiſſum, & cùm licet illud Spartani cuiuſpiam vſurpare,
* Ἔῤῥει τὰ καλά. Vtile inquam. cùm Imperator ** Perierunt honeſta.*
conſilio & ſæpè eloquio validus, & ſemper *Fructus alloquij.*
auctoritate, ſuos compoſitâ oratione excitaret, & vel timidis robur ac vires daret. Ab illo autem ardore ad pugnã rectà ibant, cùm præſentia Imperatoris adhuc in oculis, & verba in auribus verſarentur. Mihi certum eſt, acies aliquot erectas, & ad victoriam firmatas, ſolâ hac concione. Sed quâ ea formâ? videamus. Sæpè interequitans ordines, ita affatus eos eſt, ſub ipſam pugnam: ſæpè in caſtris & ante egreſſum. Aliquando etiam extra ſuſpicionem omnem pugnæ, ſiqua ſeditio aut querela, aut alius animorum morbus, cui ſermone mederetur.
Sed cùm in caſtris, aut etiam in ipſo campo *Allocutio*
interdum, fiebat in Tribunali, quod è ceſ- *in Tribunali.*
pite ſubitò erigebant. Altior enim eſſe Imperator debebat, & ad auditum faciliorem ac latiorem, tum ad auctoritatem. E ceſpite dixi Tribunal fuiſſe, etſi in Hibernis fortaſſe etiam è lapide nihil vetat: ſed illud ferè
ſollemne, & è militiæ ritu reperio. Tacitus *1. Annal.*
de ſeditioſis: *Congerunt ceſpites, exſtruunt*
Tribunal. Lucanus de Cæſare: *Lib. v.*

> —— *ſtetit aggere fulti*
> *Ceſpitis intrepidus vultu.*

Statius, de Bolano:

> *Hîc ſuetus dare iura pater, hoc ceſpite turmas*
> *Affari.*

Dio, de Boundicâ reginâ Britanniæ: Καὶ *In Nerone.*
ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα ἐκ γῆς ἑλώδους ἐς τὸν Ῥωμαϊκὸν τρόπον πεποιημένον: *Et conſcendit tribunal è terrâ paluſtri, Romanum in morem factum.* Mulier ſcilicet illa plus cordis habuit, quàm multi viri: & militem ſuum non duxit ſolùm, ſed publicè affata eſt & inſtruxit: idque Roma-
no ritu, in ceſpite, vt Dio notat. Circa autem *Milites ordinati in*
hunc ceſpitem ſine tribunal, milites diſpo- *audiendo.*
ſiti non confuſè, nec vt quiſque accurrerat, ſed per manipulos & turmas. Germanicus

1. Annal. Cæſar apud Tacitum, *Concionem, quia permiſta videbatur, diſcedere in manipulos iubet; vexilla præferri, vt id ſaltem diſcerneret cohortes.* Vbi & vexilla prælata notes, id eſt Signa manipulorum turmarumque, & ipſarũ legionum. Plinius in laudatione Traiani: *Multa poſt ſæcula tribunal viridi ceſpite exſtructum, nec faſcium tantùm ſed pilorum ſignorumque* *(Nec malè horrore.) *honore circumdatum.* Laudat in Traiano, quòd is quoque ritu priſco militem affatus ſit: ritu, qui exoleuerat ſub Domitiano & eiuſmodi ignauis. Affatus autẽ, inquit, *in ceſpite:* quem non cum faſcibus lictores ſolùm adſtarent, ſed circumſtarent milites cum Pilis (De bell. Gildon.) & Signis. Ergo armati: & ſic Claudianus:

Dictis antè tamen Princeps confirmat ituros,
Aggere conſpicuus. ſtat circumfuſa iuuentus
Nixa haſtis, pronaſq; ferox accommodat aures.

Signa autem anteſtabant, & iuxta ea Centuriones & Duces: etſi Legati & Tribuni fortaſſe à lateribus illi aut tergo. In figurâ (Lib. xvii.) mox videbis. Ammianus de Conſtantio: *Tribunal inſiſtens, ſigniſque ambitus & aquilis, & agmine multiplicium poteſtatum, bis exercitum allocutus eſt.* Idem de Iuliano: *Ipſe aggere glebali aſſiſtens, coronaque celſarum circumdatus poteſtatum, talia ſereno ore diſſeruit.* (Lib. xxiii.) Vides Aggerem, vides Signa, vides poteſtates ſiue Duces. Etſi legas etiam vocatos milites in concionem ad ipſa ſigna: id eſt ad Principia: cùm nempe in caſtris affatio eſſet. Ibi quippe ante Prætorium, vt dicam in re caſtrenſi, ipſum Tribunal. Hoc ſenſu Lucanus de Cæſare:

Conuocat armatos extemplò ad ſigna maniplos. (Lib. i.)

Sed nota & inibi, cum armis conueniſſe. Iſta in Nummis & lapidibus ſic expreſſa.

Tale igitur alloquium: quid in eo amplius? approbatio aut improbatio, & vtrumque (Clamor in aſſenſu.) per ſua ſigna. Veteri quidem ritu reperio clamorem in aſſenſu, & dextras ſublatas: contrà, fremitum aut mœſtam taciturnitatem. (Lib. vii.) In Liuio: *Omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem indicem omnium aſſenſus agebantur.* Idem ſcriptor in ipsâ Ducis oratione: *Si iam ſatis animi eſt decernique placet, agitedum, clamorem qualem in acie ſublaturi eſtis, hîc tollite, indicem voluntatis virtutiſque veſtræ.* (Lib. ii.) Atque adeò appellat hunc

com-

communiter *aſſenſum militarem* aſſibi: *Hoc ſilentium milites, omiſſo militari aſſenſu, in me audiendo ſeruandum eſt. Vbi ſententiam meam peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti tranſibitis.* Noluit enim Dux ibi clamorem, quia hoſtes fallendi erant, & pro militari Senatorium aſſenſum vſurpauit. Valerius Flaccus ad hunc ritum:

—— oritur clamor dextræque ſequentum
Verba ducis.

Item Dextra elata. Lib. I. Vbi & Dextras elatas habes, vt in Lucano:

—— his cunctæ ſimul adſenſere cohortes,
Elataſque altè, quæcumque ad bella vocarent,
Promiſere manus.

Appoſito ſanè ſigno: ſiquidẽ manibus peragendum pleruмque erat quod incitabantur. Vel arma concuſſa. Sed & tertiũ aſſenſus genus exſtat, Concuſſio armorum: ſic, vt haſtis ferirent ſcuta. Lib. xx. Ammianus: *Hac fiduciâ miles, haſtis feriendo clypeos, ſonitu adſurgens ingenti, vno propemodum ore dictis fauebat & cœptis.* Lib. xvi. Idem aliàs: *Nec finiri perpeſſi quæ dicebantur, ſtridore dentium infrendentes, ardoremque pugnandi haſtis illidendo ſcuta monſtrantes, in hoſtem duci exorabant.* Diſſentire tamen idem & abire à ſe Lib. xv. videtur, cùm ſcribit: *Militares omnes horrendo fragore ſcuta genibus illidentes, quod eſt proſperitatis indicium plenum (nam contrà cùm haſtis clypei feriuntur, iræ documentum eſt & doloris) immane quo quantoque gaudio Auguſti probauere iudicium.* Satis palàm quidem dicit, *haſtis ſcuta ferire*, in diſſenſu & irâ eſſe; in aſſenſu & fauore, *ſcuta genibus illidi.* Sed credo conciliari ſi dixeris, aſſenſum eum per iracundiam, bonum optabilemque in hoſtem eſſe: itáque accipi, cùm Imperator de pugnâ aut acie affatur. At contrà infauſtum hoc idem, cùm aliâ de re allocutio, & in quâ animis iriſque nihil opus. Inuenias & paullò aliter aſſenſum hunc indicatum in eodem Vel eadem ſublata. ſcriptore, videlicet ſublatis ſcutis. Vt libro XXIII. *Concluſâ oratione prœliator miles exſultans, ſublatis altiùs ſcutis, nihil periculoſum fore vel arduum clamitabat ſub Imperatore.* Quod Vel cum crepitu mota. Lib. XXIV. ſimile eſt illi de ſublatis Dextris. Iterùm etiam aliter, in crepitu armorum. *Hac modeſtâ Imperatoris oratione delinitus pro tempore miles, auctoritatem eius ſublimitatemque cordis conſenſu extollebat in cælum. quod cùm verè atque ex animo dicitur, ſolet amor ex crepitu leui monſtrari.* Sed hæc talia profectò non priſci nimis nec mere Romani ritus: ab exteris & Germanorũ hi ritus proprii. barbaris cenſeo manaſſe. Germani quidem & Galli ſic factitarunt ab antiquo. Tacitus De morib. Germ. de illis: *Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur; ſi placuit, frameas concutiunt. Honoratiſſimũ genus aſſenſus eſt, armis laudare.* Iterùm v. Hiſt. de iiſdem: *Vbi ſono armorum tripudiiſque (ita illis mos) approbata ſunt dicta.* At de Gallis Cæſar: *Conclamat omnis multitudo, & ſuo more* VII. Gallic. *armis concrepat, quod facere in eo conſueuerunt, cuius orationem approbant.*

DIALOG. X.

De Claſſico. de Tubâ, Lituo, Cornibus, Buccinâ, ſeorſim: item de Tympanis.

ALLOCVTIO finiit, *Claſſicum* excipit. Id eſt, cùm ſigna omnia pariter canunt, & militem vocant incitantque ad pugnam. Ducta vox à Claſſe, quòd ſono tali claſſes olim ad concionem vocabantur: ſiue etiam, ipſa primitùs *à calando* (quæ Iſidori ſententia eſt) *calaſſica.* Sanè vocari claſſico ſolere, ve- Claſſico concio aduocata. rum eſt. & ita Liuius: *Conſul claſſico ad concionem vocat.* Simile in ipſâ vrbe olim. & in Lib. VII. Lucillio lego:

Rauco conuentionem ſonitu & curuis cogant cornibus.

Velit fortaſſe aliquis, *Rauco concionem*, cauſsâ verſus; etſi *conuentio* in hac quoque re bona. Ritus valdè antiquus: & Propertio ſi fides,

Buccina cogebat priſcos ad verba Quirites,

iam tum Romulæo illo æuo. Idem Dio- Lib. II. nyſius: Τὰς δημοτικὰς ὑπηρέται τινες κέρασι βοΐοις ἐμβυκάνοντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον: *Plebem miniſtri quidam cornibus bouillis, id eſt buccinis, inſonantes ad Concionem cogebant.* Vterque de Buccinâ, cui *Claſſici* nomen propriè etiam aptare Vegetius videtur. *Claſſi-* Lib. II. cap. XXII. *cum*, inquit, *appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt.* Sed & Seneca in Oedipo:

Sonuit reflexo claſſicum cornu.

Tamen contrà, ſoli etiam tubæ Suetonius In Iul. cap. XXXII. adſcribit: *Raptâ ab vno tubâ, ingenti ſpiritu claſſicum exorſus eſt.* Sed in his talibus non aliud eſt, quàm τὸ πολεμικὸν ſiue τὸ παρακλητικὸν σημαίνειν, *bellicum & incitatorium canere,* Claſſicum è pluribus ſonis. certis videlicet modis. Quod in pugnâ quidem legitimâ fiebat omni illo inſtrumento, & Cornuum & Tubarum. Fabius: *Quid* Lib. II. cap. XVIII. *autem aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus quantò eſt vehementior, tantò Romana in bellis gloria ceteris præſtat.* Vegetius: *Quoties pugnatur, & Tubi-* Lib. II. cap. XXII. *cines & Cornicines pariter canunt.* Video & *Lituum* miſceri ab Horatio:

Iamiam minaci murmure cornuum Ode I. lib. II.
Præſtringis aures, iam litui ſonant.

Litui, quid.
Diuerſi à tubâ.
In Oedipo.

Quid igitur iſti? diſtincti à cornu? Horatius facit. à tubâ? Seneca:

Sonuit reflexo claſſicum cornu,
Lituuſque adunco ſtridulos cantus,
Eliſit ære.

Nam facit *aduncâ* eſſe formâ, quę non in Tubâ. Et Lucanus apertè ſeiungit:

Lib. I.

—— ſtridor lituûm clangorque tubarum.

Sunt inter cornua.

Dixeris à ſimilitudine Auguralis litui appellatos, qui in extremo incuruus. Feſtus ita de noſtro, etſi alio etymo: *Lituus, quòd litis ſit teſtis. eſt enim genus buccinæ incurua, quo qui cecinerit, dicitur Liticen. Ennius: Inde loci Lituus ſonitus effudit acutos.* Dat acutum ſonum, vti & Statius:

Lib. VI.

Et Lituis aures circumpulſantur acutis.

Stridulum Seneca, in verſibus datis. & alibi idem: *Iam tacet murmur graue claſſicorum,*
Iam ſilet ſtridor Litui ſtrepentis.

E quibus colligimus grandem aut patulum canalem hunc non fuiſſe. Nec male fortaſſe

Lib. I.

Chariſius: *Liticen à Lituo, quod eſt genus tubæ minoris.* Fuit igitur mediû aliquid inter Tubam & Cornu: non rectum prorſus vt illa, nec totum incuruum, vt iſtud. Quin tamen confundant interim ſcriptores, haud abnuo. vt Ammianus: *Vocum Lituorumque intonante fragore cohorruit:* de claſſico ipſo, & laxè ac diffusè eâ voce eſt vſus. vt idem alibi: *Litui itinerarium ſonant,* de tubis cornibuſque. ſed & ſæpiùs. In Scholiaſte Horatij eſt, *Lituum equitum fuiſſe, vt peditum Tubam:* notabiliter, ſi verè.

Tuba forma.

AVD. Sed ipſa igitur Tuba quæ, & cuiuſcemodi? LIPS. Huiuſce, cuius hodie apud Europæos ferè vides. Ære directo ducta eſt, canali ad exitum latiore. Itaque Ouidius diſcriminat à Cornibus:

Non tuba directi, non æris cornua flexi.

Et iuuenalis:

Cornicini, ſiue hic recto cantauerat ære.

Tuba ærea.

Neſcio, inquit, Cornicinem hûc an Tubicinem fuiſſe dicam. Ex ære igitur, & talis. Hac cauſsâ in Propertij verſu vidi qui mutarent,

Lib. IV.
Fortaſſe ex oſſe muſto.

Et ſtruxit querulas rauca per oſſa tubas.

Mutant, inquam, in *æra*: quod nolim nunc ego. poteſt enim laxè & ποιητικῶς, per TubamCornu intellegere: poteſt dicere, primas Tubas ab exemplo cornuû ſtructas: poteſt denique ſimpliciter capi, & aſſeri in ipſa tubâ oſſeum aliquid fuiſſe, quod inſitum aut impactum ad ſonorem. Artemidorus dicet,

Lib. I. cap. LVIII.

qui de ijs *qui in ſomnio tubâ canere viſi, id tale ſomnium,* inquit, *ægrotantes tollit.* σύγκει) γὰρ (ἡ σάλπιγξ) ἐξ ὀστέου καὶ χαλκοῦ: *compoſita eſt enim tuba ex oſſe & ære.* Subtilis interpretatio. Mortem tuba præſignificat. quianam? quòd ex oſſibus facta, notat in cineres & oſſa te iturû. Potuiſſet & alia addi, quòd funera quædam elata ad tubam, vt iamnunc dicam. Iſta militaris tuba, eſt & alia ſacrorum diſpare vſu, neſcio an formâ. Varro de eâ: *Tubæ à tubis, quod etiam nunc ita appellãt tubicines ſacrorum.* Deducit à tubo ſiue canali, quem referebat.

Tuba in ſacris.

De ea Feſtus: *Armiluſtrum, feſtum quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificant tubis canebant.* Ipſe iterùm Varro: *Tubiluſtrum appellatum, quòd eo die ſacrorum tubæ luſtrantur.* Calpurnius in Eclogis:

Inter ſacra tubas, non inter bella ſonare.

Suidas: Σάλπιγξ, ἱερατικὸν τοῦτο ὄργανον. ἱερεῖς γὰρ ἐχρῶντο τῇ σάλπιγγι: *Tuba, ſacrum hoc inſtrumentum. ſacerdotes nam vtebantur tubâ.* Artemidorus: Σαλπίζειν, δοκεῖν σάλπιγγι τῇ ἱερᾷ, δούλους καὶ πάντας ἐν ὑπηρεσίᾳ ὄντας τῆς δουλείας ἐλευθεροῖ. ἴδιον γὰρ ἐλευθέρων τὸ ὄργανον: *Videri ſacrâ tubâ canere, ſeruos & omnes qui in miniſterio aliquo, liberat & abſoluit. proprium enim liberorum hoc inſtrumentum.* Diſcis hinc & vile nihil in hac re

Vbi ſuprà.
Tubâ ingenuos etiã vtebantur.
Lib. LVII.

fuiſſe, imò ſummates viros exercuiſſe. vt in Dione *Norbanus conſul tubâ canere ſolitus, & in eâ re multus: prodigium tamen fecit, quòd ipſis Kalendis anni cecinit, quaſi belli ſignum dediſſet.* De Tubâ ſatis dictum, niſi vis me addere curioſa quædam de genere Tubarum & diſcrimine, ex Euſtatio petita. Ille adnotat, *Homerum quidem tubam nouiſſe, nuſquam tamen heroïbus tribuiſſe, quia nondum tunc in vſu Græcorum.* Facit autem ſex eius genera.

In Iliad. Ξ.
Tuba priſcis Græcis ignota.
Eius ſpecies plures.

primam quam *Minerua inuenit, quæ etiam Argiuis colitur hoc cognomento,* Σάλπιγξ Ἀθηνᾶ. *Alteram apud Aegyptios, quam Oſiris repperit, quæ* * *Chnoue, dicitur ipſis, vtunturque ad ſacrificia. Tertiam,* * *Gallicam, conflatilem, haud nimis magnam, quæ os habeat deformatum in beſtias, & canalem ipſum plumbeum, in quem inſpirant Tubicines: atque eſſe eam acuti ſoni. Vocatur autem ab ipſis Gallis Carnyx. Quartam, Paphlagonicam, cuius os effigie bouis, graui mugitu, ſurſum inflandam. Quintam, Medicam, è calamo tubum habentem, graui ſono. Sextam, Tyrrhenicam, cuius inuentores Tyrrheni, quæ ſimilis* * *tybiæ Phrygiæ, habens orificium ſciſſum. aut fractum. Ea valdè acuta eſt.* Hæc ille Scholiaſtes. & notabis de Tyrrhenicâ, quam volunt eſſe hanc noſtram & Romanam, atque ab ijs traductam. Volunt, inquam Græci Latiniq; conſenſu. Diodorus Siculus de Tyrrhenis; Τήν τε σάλπιγγα λεγομένην ἐξεῦρον, εὐχρηστοτάτην μὲν εἰς τοὺς πολέμους, ἀπ' ἐκείνων δὲ ὀνομασθεῖσαν Τυῤῥηνήν. *Et tubã dictam inuenerunt, vtiliſſimam ad*

* χνοῦς.
* Nota hoc de Gallicâ.
Obſerua.
A Tyrrhenis Tuba.
Lib. V.

Lib. IV. *ad bella, quæ ab ijs Tyrrhena appellatur.* Athenæus *Cornua* etiã adiungit: Τυῤῥηνῶν δ' ἐστὶν εὕρημα, κέρατά τε καὶ σάλπιγγες: *Tyrrhenorum inuentum ſunt, Cornua & Tubæ.* Statius:

Lib. VII. *Horrent Tyrrhenos Heliconia plectra tumultus.*

quod valet, Muſas abhorrere (ô quam verum!) à bellico tumultu & ſono. Hyginus aliquid addit ſingulare: *Tyrrhenus Herculis filius tubam inuenit. qui conchâ pertuſâ buccinauit, & pagum conuocauit, teſtatíque ſunt ſe mortuum ſepulturæ dare. Vnde tuba Tyrrhenum melos dicitur. Quod exemplum hodie Romani ſeruant, & cùm aliquis decedit, tubicines cantant, & amici conuocantur, teſtandi gratiâ eum neque veneno neque ferro periſſe.* Notabis de tubâ ad mortuos: ſed mortuos nobiliores. neque enim vulgò ea, ſed in funeribus, opinor, Indictiuis: ſcilicet ad populum claſſico conuocandum. Propertius amoliens illam pompam:

Fabulâ CCLXXIV. Vel à Tyrrheno Herculis.

Tuba ad funera.

Nec mihi tunc fulcro ſternatur lectus eburno,
Nec tuba ſit fati vana querela mei.

Perſius de beatulo, qui calces porrexerat: *Hinc tuba, candelæ.* Quod ipſum in militibus decorè ſeruatum, vt ij ſepelirentur ad bellicum hoc inſtrumentum. Tertullianus de Coronâ militis: *Et mortuus tubâ inquietabitur æneatoris?* Sed ne euager, de Tyrrhenicâ tubâ Suidæ locum addo: Κώδων καλεῖται τὸ πλατὺ τῆς σάλπιγγος. Σοφοκλῆς· χαλκοστόμου κώδωνος ὡς Τυῤῥηνικῆς. Πολλὰ δέ εἰσιν εἴδη σαλπίγγων, Αἰγύπτιαι, Λιβυκαί, Τυῤῥηνικαί. Πρῶτος δὲ Ἀρχώνδας συμμαχῶν τοῖς Ἡρακλείδαις ἤγαγεν εἰς Ἕλληνας τὴν Τυῤῥηνικὴν σάλπιγγα. διὰ τοῦτό φησι Τυῤῥηνικῆς: *Codon dicitur latior pars & os tubæ. Sophocles: Tanquam æreι codonis è Tyrrheniâ. Sunt enim multa genera tubarum, Aegyptiæ, Libycæ, Tyrrhenicæ. Primus porrò Archondas* * *Heraclidis commilitans, adduxit in Græciam Tyrrhenicam tubam. Ideò Sophocles dicit Tyrrhenicam.* Totidem iſta. in Scholiaſte Sophoclis: & obſerues tempus ſignatum, quo ad Græcos denique hæc tuba. An ergo eadem Græcanica cum Romanâ? ſiquidem ab eâdem vterque populus gente deſumpſit. Non vult Liuius, qui de captâ per inſidias Tarento: *Terrorem* (potiùs *errorem*) *& tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat à proditoribus ad hoc ipſum præparata, & inſcienter à Græculo inflata, quis aut quibus ſignum daret, incertum faciebat.* Et ſanè grandiorem fortiorísq; ſoni Romanam fuiſſe, è Fabij ſuprà verbis diſcas. Dimitto Tubam, *Cornua* venite. De ijs Varro: *Cornua, quòd ea quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu.* Nihil verius. & prima origo à boũ

** Anno circiter octogeſimo poſt Troiam captam.*

Græca an diuerſa à Romana?

Lib. XXV.

Cornua quid & vnde.

cornibus, & paſtorum inſtituto. Nam illi ſic calabant pecus aut boues. Propertius:

Lib. IV. *Nũc intra muros paſtoris buccina lenti Cãtat.*

Columella: *Ad ſonum buccinæ pecus ſepta repetere conſueſcat.* Et in Dionyſio ſuprà fuêre, κέρατα βόεια, *cornua bubula*, de conuocando populo per buccinam. Ergo olim nihil diſcriminis inter Buccinã & Cornu: poſteà fuit, & Cornua iſta ex ære facta grandiora, & magis reflexa. In lapidibus apparent. Diſtinguit & Vegetius apertè, *Tubicines, Cornicines, Buccinatores: qui vel tubâ, vel ære recuruo, vel buccinâ committere prælium ſolent.* Artemidorus de Cornibus: Στρογγύλῃ δὲ σάλπιγγι σαλπίζειν, πονηρόν. οὐ γὰρ ἱερὸν τὸ ὄργανον, ἀλλὰ πολεμικόν: *Inflexâ tubâ* (id eſt recuruo ære) *canere, malum. non enim ſacrum hoc organum, ſed bellicũ.* At olim, vt dixi, confundebant. nec aliter Dionyſij hæc exaudio, in claſſium deſcriptione σαλπιγκτὰς καὶ βυκανιστὰς recenſentis, qui Liuio ſunt *Tubicines & Cornicines*: ipſi inquam Dionyſio, *Tubicines & Buccinatores.* Confundere etiam poſteà Vegetius videtur: *Buccina,* inquit, *quæ in ſemet æreo circulo reflectitur.* Sed vt rem dicam, implexa iſta in Vegetio. vti cùm *Cornu* etiam facit, *quod ex vris agreſtibus argento nexum, temperato arte ſpiritu, auditur.* Inconſtans & antè ex *ære recuruo* id conflauit. Vnde autem Romanis vrorum ea copia? ſed hæc inferioris æui ſunt, & à barbaris fortaſſe deſumpta. Ad *Buccinam* ſeorſim eo: quam ſeiunctam à prioribus fuiſſe, etiam Vigiliæ oſtendunt. Nemo illic Cornu aut Tubam ſonuiſſe dixerit, ſed Buccinam ſignanter pleriq; omnes. Exempla audies in ipſis * Vigilijs: nunc quid fuit? Cornu bouillum initio, vt dixi: nec à boue malè deriues, vt inſtrumentum quod bubus canit, aut quod boues canit & vocat. Varro tamen *Buccinatorem à vocis ſimilitudine & cantu dictũ* mauult, quia *Bou Bou* canit. Quod Iſidorus ineptè flexit, & *Buccinam à voce, quaſi vocinam* deriuat, *quòd Pagani eâ vocabantur.* Vtut de * verbo eſt, rem in re Romanâ teneo: an illud ipſum cornu? vix puto, ſed & hanc ex ære factam ſimilitudine tamen retentâ, & ſono. Ouidius deformat:

Diſcreta à Buccinâ.

Lib. II. cap. VII.

Olim minimè.

Lib. III. cap. V. Vegetius ex vris facit.

Buccina.

** Lib. V.*

** An & à Græco βυκάνη?*

——— caua buccina ſumitur illi,
Tortilis in latum quæ turbine creſcit ab imo.

Suidam ride & reijce, qui in litterâ Iota initiali, Ἰβύκανον appellat, & ab Ibyco deducit. Ride dico, & quæ citat ex Polybij libro ſecundo eſſe ſcito, vbi βυκανιστῶν, non ἰβυκανιστῶν hodiéque ſcriptum. Avn. Plura talia & Suidas ille & Grammaticorũ gens peccat,

Suida error.

ter inepti ſępè aut ſtulti. Lips. Fateor. ſed admoneo, vtcumque pecus Suidas eſt, auream tamen eſſe, & è meliore metallo vellus ferre. Carpſit & ſumpſit ex optimis qui fuerũt, & pleríque non ſunt; vtinam iudicio & curâ, addo & fide, meliori! Nam & nomina ferè ſupprimit, & intendere oportet quid eius ſit, quid alienum. Ceterùm etſi ille, vt dixi, Arcadicum & Midinum ſapit; alios tamen lectores ſuos facit, qui curioſi quidem ſint & intenti. Hoc in occaſione volui: & peregi, opinor, de toto hoc genere quod in Claſſica venit. Vniuersè appellabãt *Aeneatores*, quia omnia ex ære. In Gloſſis: *Aeneator*, σαλπιστής. In Ammiano: *Aeneatorũ occentu ſigno dato progrediendi ad pugnam.* Idem iterùm: *Dato æneatorum occentu ſolemniter ſigno ad pugnandum.* Et in Suetonio alijſque ea vox. Avd. Equidem diſcrimina hæc habeo; numerum, ſi id poteſt, velim ſcire. Lips. Ægrè equidẽ d uino. ſuſpicor tamen multos fuiſſe, & cuiq; manipulo aut turmæ ſuos. Inducit Salluſtius, de Mario: *Cohortium, turmarum, legionum tubicines ſimul omnes canere iubet.* Laxè Tubicines, & intellegit eâ voce etiam qui cornu. Sed vides cohortibus, id eſt manipulis, niſi fallor & turmis, & legionibus ipſis diſtinctè aſſignari. Quomodo? vt ſingularum partium ſui fuerint, & tot fortaſſe quot Signa: tum etiam communes legionis. Illi tempore pugnæ, in ſuâ quiſque parte ſteterunt, iſti iuxta aquilas & Imperatorem. Dionis locũ conſidero, & huc apto, pugnâ Philippenſi inter Brutum & Octauianum: *Deinde Tubicen vnus vtrimque inſonuit, & mox alij pariter reſponderunt. Priores quidem ij qui rotundo quodam loco conſtituti, tubis certum aliquid modulabantur; quo vt conſiſterent & prælio ſepararent milites, admonebantur: tum deinde omnes reliqui, qui animos iraſque militum acuebant, & ad pugnam excitabant.* Obſerua triplicem tubæ ſonum. Primum, vnius & ſingularis; qui primopili fortaſſe, haud longè ab Imperatore, eiuſque nutu incinuit: ſecundum, aliquot aliorũ qui in loco quodam orbiculato & fortaſſis editiore ſtabant, ad ſigna & aquilas, vt exiſtimo: tertium, omnium aliorum per cohortes, per turmas, qui pariter iam claſſicum canebant. Nam duo priores ſoni non niſi expediendo militi videbantur, paulatimque eius animi & iræ motæ. Facit enim profectò hoc ſonus, & magnã vim habet ad ſpiritus & ſanguinem euocandum. Ideo placent hìc quoque Romani, qui non in equitibus ſolùm Tubas, vt nos, ſed & peditibus habebant. Tubæ autem illius primæ exemplũ fortaſſe in Apuleio, in quo multi mores reconditi, paucis verbis adumbrati: *Cùm tuba bellicum cecinit, milites clangore incenſi, alius accingitur gladio, alius clypeum capit, alius equum frenis temperat.* Eſt enim adhuc non verùm claſſicum, ſed præparatorium illud ad pugnam. Tangitur & totus iſte mos ab Hirtio, bello Africano: *Cùm, inquit, Cęſar deliberaret etiam de pugnâ; ſubitò dextro cornu tubicinã iniuſſu Cæſaris canere cœpit.* Ecce in cornibus etiam tubicines, & omnino ſparſi per manipulos: ſed ij ſignum à Primopili Tubicine, aut Imperatoris, exſpectare debebant, tum ſuccinere. Lego & in Græcorum militiâ: Ἑκατονταρχίας ἑκατέρας ἔχειν ἐ. σημειοφόρον, οὐραγόν, σαλπιστὴν, ὑπηρέτην, στρατοκήρυκα: *Centuriam quamque habere ſupernumerarios,* (aut *extraordinarios*) *quinque, vnum Signiferum, Vragum, Tubicinem, Miniſtrum, Præconem.* Itaque & hìc per centurias: ſi idem in Romanis, numerum tenes. Avd. In peditibus etiam Tubas locaſti aut Cornua: nihilne tympanorũ, & cuiuſmodi hodie vaſa pulſamus? Lips. In Romanis nihil: apud alias tamen gentes obſeruitaui. Avd. Imò in Romanis, niſi aliud doces: & redeo in memoriam legere apud Dionyſium, in claſſibus deſcribendis ſub Ser. Tullio, *duas centurias* Tubicinum & Tympaniſtarum, & qui alijs quibuſdam organis ad bella vocabant.* Habes & alia etiam genera, nempe Cornua, pręter Tympana & Tubas. Lips. Loci commemini, ſed ſemper mihi in ſuſpicione. Quis enim vmquam Tympana præterea Romanis aſſignauit? Imò in conuicio apud illos.* *Tympanotriba* (in Plauto) & Galli matriſdeûm, id eſt effæminati pulſabant. Quid etiam, ipſe Dionyſius non refellit? cùm dicta ſua ibidem recolligens σαλπιστὰς & βυκανιστὰς nominat, tympanorum nullâ mentione. Idem libro ſeptimo facit, vbi de claſſibus hæc repetuntur: ibi quoque, inquam, βυκανισταὶ leguntur, nec dubito quin verbis illis tuis reponendi. Maximè cum Liuius in eâdem re, *Tubicines & Cornicines* vſurpet. Vetera tamen Tympana, & ab ipſo Baccho, ſed in eo ferè choro relicta, & apud molles. Polyænus de Baccho, eiuſque rebus: ἐ κυμβάλοις καὶ τυμπάνοις ἐσήμαινε ἀντὶ σάλπιγγος: *Et cymbalis & tympanis ſignum dedit, loco tubæ.* Et ab eo fortaſſis eſt, quòd in bello vſi etiam Indi. Curtius: *Indi tympana ſuo more pulſantes.* Iterùm: *Poſt elephantos Porus peditem poſuerat ac ſagittarios tympana pulſare ſolitos. id*

pro

De ſcriptis eius iudicium.

Aeneatores.

Quot in exercitu?

Non infra Signorum forte numerum.

Lib. XLVII.

Modus inciendi Claſſici.

De Mũdo.

Apuleius explicatus.

Et Hirtius.

In Centurijs Græcorum Tubicen.

Tympana an Romanis

Lib. IV.

* σαλπιστῶν τε καὶ τυμπανιστῶν.

* Simile in Senecâ & Quinctil.

Dionyſius corrigendus.

Lib. I. Strat.

Habuerunt Indi.

Lib. VIII.

Ibid.

pro cantu tubarũ Indis erat. Scriptor quiſpiam apud Suidam: Σάλπιγξιν Ἰνδοὶ οὐ χρῶνται, ἀλλ᾽ ἀντὶ σαλπίγγων αὐτοῖς εἰσιν αἱ μάστιγες, ἃς ἀποκτυποῦσιν εἰς τὸν ἀέρα, καὶ τύμπανα θηριώδη τινὰ βόμβον ἐξ ἑαυτῶν ἀνιέντα: *Tubis Indi non vtuntur, ſed pro ijs ſunt Flagella, quæ excutiunt in aërem; & tympana item, horribilem quemdam bombum emittentia.* Inuenio Abaros quoque, gentem barbaram (Hunos alij vocant) habuiſſe. Menander hiſtoricus: Οἱ δὲ Ἄβαροι κατὰ τὴν τοῦ πολέμου κίνησιν ἐβούλοντο ἦχον ἐγεῖραι ξυμμιγῆ τε καὶ ἄγριον, ἔπι τι σὺν ξυνῷ τῷ ἀλαλάγματι ἐπιδουπῆσαι τοῖς τυμπάνοις: *Abari initio prælij ſtatuerant excitare mixtum quemdam & ferum ſonum, ſimulque cum barritu perſonare tympanis.* Cuiuſmodi tamen hæc tympana, haud probè ſcio: & à noſtris certè diuerſa illa Indorum. Nam in Suidâ deſcribuntur: *ex palmæ arboris cauato ſtipite, cui tintinnabula ex orichalco introrſus adaptabant, & os deinde vaſi taurino corio occludebant, atque id in altum ferebant, concutiebantque in acie. Tintinnabula igitur, quæ multa & magna intus, inconditum quemdam ſonum edebant.* Plutarchus Parthos quoque facit *non cornibus, aut tubis incitare ſe ad pugnam*: Ἀλλὰ, inquit, ῥόπτρα βυρσοπαγῆ καὶ κοῖλα περιτείναντες ἠχείοις χαλκοῖς ἅμα πολλαχόθεν ἐπιδουποῦσι. Τὰ δὲ φθέγγεται βύθιόν τι καὶ φρικῶδες, ὠρυγῇ θηριώδει καὶ τραχύτητι βροντῆς μεμιγμένον: *Sed ſtipites quoſdam corio tectos & concauos tintinnabulis æreis circumpoſitis plurifariàm ſimul pulſant. Illi verò obſcurum aliquid & terribile reſonant, ex vlulatu ferino & tonitru commixtum.* Hæc illi de Tympanis. etſi in marmoribus tamen Galli matriſdeûm conſpiciuntur tympanum manu tenentes, rotundum infrà, ſuprà planum: atque ibi corium inductum, quod bacillis pulſant. cuiuſmodi hodie equeſtria Germanorum vel Afrorum tympana. Plinius ab eâ formâ margaritarum quoddam genus *Tympanium* vocat: *quibus*, inquit, **vna tantùm eſt facies, & ab eâ rotunditas; auerſis planities. ob id Tympania nominantur.* Deſcribit Apollodorus hæc talia, & vult Salmoneum ijs tonitru imitatum: Καὶ βύρσας μὲν ἐξηραμμένας ἐξ ἅρματος μετὰ λεβήτων χαλκῶν σύρων, ἔλεγε βροντᾶν: *Et pelles detractas, in curru, cum æneis lebetibus agitãs, dicebat ſe tonare.* Imò tales etiam pelles nõ in ære tantũ, in ligno ſic cauato & aptato; apud Iſidorum: *Tympanũ*, inquit, *eſt pellis vel corium ligno ex vnâ parte extentum.* Dimidiatum noſtras tympanum: iam plenum in eodem, ſed alio nomine. nam *Symphoniam* vocat. *Symphonia*, inquit, *vulgò appellatur lignum cauum, ex vtraque parte pelle extensâ, quam virgulis hinc & inde Muſici feriunt.*

Et Abari.

Tympana Indorum qualia.

Et Parthis talia.

In Craſſo.

Diuerſa in lapidibus.

Lib. IX.

* Lego ima

Lib. I. Biblioth.

Tympana noſtra lignea.

DIALOG. XI.

Clamor militum ſub pugnam & Baritus: concuſsio item armorum.

SED iam remos inhibeo, & demitto vela, portum attigi propoſitum in hodierno curſu. AVD. O ſi auſim! LIPS. Nouus hic pudor. eloquere. AVD. Imò vetus mi præceptor, nec ille ſolùm in animo iſto habitat, ſed in vultu ſæpè rubor. Quòd apud te excuſſerim, alia virtus fecit (ſic interpretor) cupiditas diſcendi. Sed ſi vis, hanc omitto: illa ſeruo. LIPS. Serua, ſerua fili, gemmas pulcherrimas in iuuentute. Quod ad me, cum Plauto,

Ego illū periiſſe duco, cui quidem perijt pudor.

Sed & rubor ille non improbus, quem ſcitè aliquis dixit *Colorem virtutis.* Quid tamen vis? nam vel ſilentio & modeſtiâ iſtâ à me impetres, quod non verbis. AVD. Si vacat & commodum eſt, aliquid etiam de *Incitamentis* in Acie aut *Signis*: quæ videntur his abeſſe. Nam de *Allocutione* dixiſti, item de *Claſſico*: ſed ego & *Clamorem* legiſſe recordor, & *Signa* quædam pugnæ. Si inquam vacat, doce. LIPS. Ego verò faciam. & vt vinitor in vindemiando minutos etiam racemos repetit & colligit: ſic ego vel hæc tenuia, ſi quid omiſi. Subijcis de *Clamore*: benè atque ordine. nam ille Claſſicum excepit. Itaque edebatur in ipsâ imminente iam coniunctione & conflictu, incitatio pariter animi & virium, atque hoſti terror. Nam hos habebat fines. Itaque antè, & cùm eminus, ſilentium vaſtum erat: idque Homerico verſu Agellius approbat, apud quem *Græci taciti eunt, ſpirantes robur:* at Troiani contrà *cum clamore, vt grues.* Subijcit deinde, quod huc valdè facit, & ad litteram dabo: *Quid ergo ille vult ardentiſſimus clamor militum Romanorum, quem in congreſſibus prœliorum fieri ſolitum ſcriptores Annalium memorauerunt?* Et reſpondet, ac prudenter diſtinguit: *An tum etiam gradu clementi & ſilentio eſt opus, cùm ad hoſtem itur, in conſpectu longinquo procul diſtantem? Cùm verò propè ad manus ventum eſt, tum iam è propinquo hoſtis & impetu propulſandus eſt, & clamore terrendus.* Oſtendit incurſum & impetum dumtaxat cum clamore factum. Atque ita etiam Vegetius: *Clamor autem, quem Barritum vocant, non antè debet attolli, quàm vtraque acies ſe iunxerit.* Vetus herculè hoc inſtitutum. & Cæſar ita memorat, cum cauſſis, vbi Pompeij conſilium damnat, qui id omiſerat: *Neque fruſtrà antiquitus inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent, clamoremque vniuerſi tollerent, quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimauerunt.* Duplicem dat cauſſam, à me tactam, Hoſtium terrorem, Sui incitamentum. Iam tum in Romuli rebus Liuius clamorem hunc agnoſcit: *Fuſi primo impetu & clamore hoſtes.* Et ſtatim poſt reges: *Conſul nec promouit aciem, nec clamorem reddi paſſus.* Et ſparſa in omni hiſtoriâ exempla: omni, etiam Barbarorum. Velut enim naturâ duce hic clamor vſurpatus: & facere hodie ſollenniter lêgi noui orbis gentes. Quis autem clamor ille, aut in quæ verba, Græcorum ſiue Romanorum? nam probabile eſt certa & perpetua quædam fuiſſe. Equidem velim ſcire, & indago, ſed vereor vt certò adipiſcar. Arbitror vocem aliquam confuſam, repetitam fuiſſe, nec quidem ſignificantem: cuiuſmodi ſubitę & primi impetus eſſe ſolent, ſillabæ potiùs quàm verba. Facit apud Græcos quidem ipſa vox ἀλαλάζειν καὶ ἀλαλαγμὸς, aſſidua in iſtâ re: & quid aliud quàm formatæ à ſillabâ iſtâ repetitâ, *Al al?* quâ vtebantur ſcilicet in prouocando. In Suidæ collectaneis hoc apertè ſatis dicitur: Οἱ προσιόντες εἰς πόλεμον τὸ Ἐλελεῦ ἐφώνουν μετά τινος ἐμμελοῦς κινήσεως: *Euntes ad prœlium illud Eleleu acclamabant, cum modulato quodam motu.* Ibi tenuius, & malo litteram tamen grandiorem. Apud Romanos quid fuerit, planiſſimè ignoro: niſi quòd *Baritum* vel *Barritum* poſteriore æuo reperio, ſed Germanorum verbum. Vſi tamen Romani. an quia ſillaba illa repetita prior, vt hodie Germanis quibuſdam, *Har har?* an à clamore ductum? quoniam * *Baeren* vel *Beren* hodieque ſublatè & ferociter clamare nobis ſignat. An denique ab vrſis formatum? qui *Beren* item nobis: & haud abſurdè ab ijs petitum, quòd quaſi vocem illam imitantur. Vox quidē noſtras, Tacito teſte: *Sunt illis* (Germanis) *hæc quoque carmina, quorum relatu, quem Baritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur. Affectatur præcipuè* * *aſperitas ſoni, & fractum murmur obiectis ad os ſcutis, quo plenior & grauior vox repercuſſa intumeſcat.* Nec abſonum quod de vrſis dixi, cum & λυκηθμὸν legam, quaſi dicas *Lupinum ſonum*, in re eâdem, & qui lupos vlulantes imitabantur. Scriptor apud Suidam: Καὶ δὴ οἱ Ἄβαροι ἐσβάλλουσιν ἀθρόως, χρησάμενοι τῷ συνήθει λυ-

Clamor poſt claſsicum.

Quando is editus?

Lib. I. cap. XI.

Lib. III. cap. XVIII.

III. Ciuil.

Lib. I.

Lib. II.

Quis ille clamor?

Alalagmus Græcorum.

Baritus.

* Vnde & fluctibus marinis apud nos nomen.

De morib. Germ.

* Quæ eſt in litterâ R.

Lupinus vlulatus.

λυκηθμῷ. φίλη δὲ αὐτοῖς ἡ τοιαύτη φωνή: *Igitur Abari ingruunt conferti, vtentes conſueto ſuo lupino ſono. gratus autem & ſolens ijs talis vlulatus.* Credo & Gallos vſos, ex Liuio: *Galli occurſant in ripam, cum varijs vlulatibus cantuque moris ſui.* Sed Germanorum igitur Baritus. quem & Romani inferiores aſſumpsêre, nec vno loco ijs tribuit, & deſcribit Ammianus. Vt in concione Conſtantij Imp. ad milites: *Vt nec oculorum veſtrorum vibratæ lucis ardorem, nec baritus ſonum perferant primum.* Alibi: *Et Romani quidem voce vndique Martiâ concinentes, à minore ſolitâ ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant Baritum.* Vbi deſcribitur in parte etiam Baritus: clariuſque eidem, de Germanis ipſis: *Geſtiurientes Baritum ciêre vel maximum, qui clamor ipſo feruore certaminum à tenui ſuſurro exoriens, paullatimque adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cautibus illiſorum.* Hic Baritus igitur. qui in Feſto etiam *Barbaricum* dictus: *Barbaricum appellatur clamor exercitus, quòd eo genere barbari vtantur.* At Romani non clamore ſolùm vſi, ſed ſtrepitu etiam & concuſſione armorum. Polybius in pugnâ Reguli cum Xantippo: Κατὰ τὰ παρ' αὐτοῖς ἔθη συνψοφήσαντες τοῖς ὅπλοις καὶ συναλαλάξαντες ὥρμησαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους: *Ex more iis conſueto armis concrepuerunt, & vnà clamantes inuaſerunt hoſtem.* Idem in pugnâ Scipionis cum Annibale: Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὰ πάτρια συναλαλάξαντες καὶ συμψοφήσαντες τοῖς ξίφεσι τοὺς θυρεοὺς, προσέβαλον τοῖς ἐναντίοις: *Romani, iuxta morem patrium, clamore ſublato, & gladijs ad ſcuta concrepantes, inuaſerunt oppoſitos.* Dio Caſſius in pugnâ Pompeij nocturnâ cum Mithridate: Πρῶτον μὲν οἱ σαλπιγκταὶ πάντες ἅμα τὸ πολεμικὸν ἀπὸ συνθήματος ἐβόησαν· ἔπειτα δὲ οἵ τε στρατιῶται καὶ ὁ λοιπὸς ὄχλος πᾶς ἐπηλάλαξε. καὶ οἱ μὲν τὰ δόρατα πρὸς τὰς ἀσπίδας, οἱ δὲ καὶ λίθους πρὸς τὰ χαλκᾶ σκεύη προσέκρουσαν: *Primùm tubicines omnes ex compoſito * ſimul bellicum cecinerunt: tum milites & reliqua turba omnis* (id eſt, calones & lixæ) *conclamarunt. Et illi quidem haſtas aut pila ad ſcuta concutiebant, * iſti lapides etiam ad ærea vaſa.* Quâ tamen narratione hoc de calonibus nouum, & temporis illius modò fuit, nec trahendum ad morem: tunc ſcilicet vſurpatum, quò maior ſonus ſtrepituſque eſſet terrendo hoſti. At de militibus ipſis, iterùm Dio in pugnâ Philippenſi: Κἀκ τούτου ἀλαλάξαντες οἱ ὁπλῖται, τάς τε ἀσπίδας τοῖς δόρασιν ἔκρουσαν, καὶ ἔπειτα ἐπ' ἀλλήλους ἐξηκόντισαν: *Deinde* (poſt claſſicum) *clamantes milites, ſcuta ſua pilis percuſſerunt, & ea ipſa in ſeſe mutuò iecerunt.* Manſit mos Ammiani etiam æuo, atque ipſe cum cauſsâ additâ prodit: *Quibus occurrere benè pertinax miles explicatis ordinibus parans, haſtiſque feriens ſcuta (qui habitus iram pugnantium concitat & dolorem) proximo iam geſtu terrebat.* Quod ipſum vſurpabant etiam nondum vicino hoſte, & cùm duci in eum vellent. Idem ſcriptor: *Nec finiri perpeſſi quæ dicebantur, ſtridore dentium infrendentes, ardoremque pugnandi, haſtis illidendo ſcuta monſtrantes.* Et meminiſſe huic rei oportet, quæ dixi in Aſſenſu militari, ſuprà. Habes de clamore. qui tanti apud illos æſtimatus, vt ex eo diiudicarent de euentu pugnæ. Liuius: *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura eſſet. excitatior crebriorque ab hoſte* (Volſco) *ſublatus; ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpè iteratus, prodidit pauorem animorum.* Simile Plutarchus in futurâ clade Craſſianâ. *Cùm iis,* inquit, *ſuos clamorem tollere iuſſiſſet; mæſtitiam eorum accuſauit, quòd imbecillum & inæqualem edidiſſent.* AVD. Hoc mihi mirum: tantíne ea res? an homines, vt aues, olim clamore abigebantur? LIPS. Ne illude. momentum habet ea res etiam à naturalibus cauſſis. Quippe duo ſenſus in nobis per quos Timor maximè in animum penetrat, Oculi & Aures. Alterutrum igitur illorum qui turbat, næ ille victoriæ ſuæ multum confert. Quid autem magis aures, quàm validus & magnus ſonus? Itaque non iniuriâ Catoni priſco hoc adſcribitur: *Verba plus quàm gladium, & voces quàm manum, hoſtes territare & in fugam vertere.* Sciuit Ioſephus ille, & bonus dux, & ſcriptor. qui bello in Romanos, cùm morem eorum noſſet occlamandi, metuens ne ſui terrerentur: ἐκέλευσε πρὸς τὸν ἀλαλαγμὸν τῶν ταγμάτων ἐπιφράξαι τὰς ἀκοάς, ὡς μὴ καταπλαγῶσιν: *iuſſit ad clamorem legionum aures obſtruere, ne percellerentur.* Idque illi vtiliter & ſuo bono fecerunt: quid opus, ſi non violenta aliqua vis in iſtâ re? Itaque iam olim & aliæ vſæ gentes: idque Pane inuentore, vt vult Polyænus. Is ſcribit, *cùm Bacchus expeditione Indicâ in valle aliquâ cauâ cum copijs eſſet, ex aduerſo autem infinita hoſtium multitudo; nonnihil in animo pertimuiſſe. Tum Pana ſuaſiſſe, vt noctu Dionyſij exercitus maximum clamorem tolleret, quem cùm & petræ & valles exceptum referrent & augerent, hoſtes territos in fugam ſe dediſſe. Inde natum vt terrores eiuſmodi Panici appellentur.*

Lib. xx. — Baritus & Romanorū. — Lib. xxi. — Lib. xxxi. — Lib. xvi. — Arma ictu concuſſa. — Lib. i. — Lib. xii. — Lib. xxxvi. — * Quod nō ſic ſolet, vt annē monui. — * Calones tempe. — Lib. xlvii. — Lib. xiv. — Lib. xvi. — Clamor momenta habebat. — Lib. iv. — Catonis dictum. — Lib. iii. cap. xviii. — Lib. i. Stat.

Imò verò Macedones & Perſæ etiam vſi. de
Lib. III. quibus ita Curtius: *Iam in conſpectu, ſed extra teli iactum, vtraque acies erat, cùm priores Perſæ inconditum & trucem ſuſtulere clamorem. Redditur & à Macedonibus maior, exercitus impar numero, ſed iugis montium vaſtiſque ſaltibus repercuſſus.* Etiam Græci, quibus aut τὸ ἀλαλάζειν paſſim tribuitur, aut τὸ παιωνίζειν. Thucydides: Ἐπαιάνισαν αὐτοῖς ὡς ἐπέπλεον: *Pæan ijs clamatus ad naualem congreſſum.* Ibi Scholiaſtes: Δύο παιᾶνας ᾔδον οἱ Ἕλληνες, πρὸ μὲν τοῦ πολέμου, τῷ Ἄρει· μετὰ δὲ τὸν πόλεμον, τῷ Ἀπόλλωνι: *Duos Pæanas norunt Græci. vnum ante prælium, Marti; alterum poſt prælium, Apollini.* Illum priorem, ἐμβατήριον παιᾶνα, *congreßiuum Pæana*, Plutarchus in Lycurgo dixit: hunc alterum, ἐπινίκιον παιᾶνα *victorialem* in Romuli rebus. Videntur cum cantu aut rythmo quodam fuiſſe, atque ideò Pæanes dicti. Manſit apud imos etiã Græcos, qui tamen, vt Chriſtiani, *Vicit crux*, pro pæane habebant. Cedrenus hoc tradit in Baſilio Imperatore, pugnâ cum Manichęis: Βοῇ σιβαρᾷ παιανίσαντες, καὶ τὸ, Σταυρὸς νενίκηκε, συμβοήσαντες, ἐπιτίθενται τοῖς ἐχθροῖς: *Voce magnâ Pæanem canentes, & illud, Crux vicit, conclamantes, aggrediuntur hoſtes.*

Pæan Græcorum. Lib. I. — *Chriſtianorum.*

DIALOG. XII.

Signum pugnæ, Tunica punicea: ſignum pugnæ, vox & teſſera.

DE *Clamore* habes: qui rarus apud nos, aut nullus, niſi quòd Aſiaticos & Turcas audio ſeruare. Etiam Hiberni in Europâ ſuum *Pharro* ingeminant, & Hiberi interdum acclamant. Sed mos non in magno hodie, nec ſollẽnis. Supereſt de *Signo* pugnę, quod diuerſum à Claſſico: quia iſtud mutum. Illud auribus, hoc oculis ſeruijt, & tempore Claſſicum præiuit. Nam Romani, cùm decretum iam pugnare, tunicam ruſſam in Prætorij faſtigio extendebant in haſtâ, vt eo ſigno miles moneretur parare ſe, & arma; tum etiam, vt ſiqui diſperſi, conuenirent. Vtile fuit in re ſubitâ, & vt momento omnes monerentur. De hoc ſigno aut palàm, aut occultiùs, plures ſcriptores. Palàm, vt Plutarchus: Τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. Ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος: *Pugnæ ſignum propoſuit. Eſt autem tunica coccinea ſuper tabernaculum Imperatoris extenſa.* Idem iterùm: Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου καὶ Κασσίου χάρακι σύμβολον ἀγῶνος, φοινικοῦς χιτών: *Vnà cum luce propoſitum fuit Bruti & Caßij caſtris pugnæ ſignum, punicea tunica.* Iſidorus: *Ruſſata, quam Græci phœniceam vocant, nos coccineam. Hac ſub Conſulibus Romani vſi ſunt milites, vnde etiam Ruſſati vocabantur. Solebat enim pridie quàm dimicandum eſſet, ante Principia poni, admonitio & indicium futuræ pugnæ.* Ait ante Principia, quod Plutarchus ſuper tabernaculum Ducis: & benè. quia Prætorium ante ipſa Principia ſitum. Sed quod iſti Tunicam, alij Vexillum appellant. vt Cæſar: *Cæſari omnia vno tempore erant agenda. Vexillum proponendum, quod erat inſigne cùm ad arma concurri oporteret.* Hirtius: *Cùm iter facere Cæſar vellet, renuntiatum eſt à ſpeculatoribus Pompeium de tertiâ vigiliâ in aciem ſtetiſſe. Hoc nuntio allato, vexillum propoſuit.* Ammianus: *Signis illicò fixis ex more, cùm vndique ad arma conclamaretur, ſtetit regibilis miles, vexillum operiens extollendum, quod erat opportunè ſubeundæ indicium pugnæ.* Et de hoc ſanè Vexillo Gloſſas capio: Ῥούσιον φάρος, *vexillum.* Fortaſſe & Tacitum: *Vexillum in domo Germanici ſitum flagitare occipiunt:* quaſi ius & arbitriũ pugnæ. Niſi magis ibi ſenſus, petiſſe vexillum quaſi vt emeriti eſſent, & ſub vexillo Veterani. Notus enim & ille mos: ſed ab hoc ritu fuit, quòd Scipio ad Numantiam, cùm caſtella circa vrbem plura ſtruxiſſet, inſtituit, εἴ τι ἐνοχλοῖεν οἱ πολέμιοι, σημεῖον ἐξαίρειν, ἡμέρας μὲν, φοινικίδα ἐπὶ δόρατος ὑψηλοῦ, νυκτὸς δὲ πῦρ: *ſiquid hoſtes incurrerent aut moleſtarent, ſignum tollere, de die quidem puniceam veſtem in haſtâ altâ, de nocte ignem.* Ita Appianus in Ibericis. In nauali etiam pugnâ vſurpabant. vt in Hirtij, de bello Alexandrino, priore: *Vexillo ſublato quo pugnandi dabat ſignum:* è ſuâ prætoriâ. Et hæc ſatis aperta ſunt: tectè aut obſcuriùs alij etiam tangunt. Vt Liuius: *Poſcunt pugnam, poſtulant vt ſignum detur.* Quod tamen aliquis vel ad Claſſicum, vel ad vocale ſignum etiam trahat. Firmiùs alibi: *Lætus ad milites, iam arma ad propoſitum pugnæ ſignum capientes, proceßit.* Nam ait *propoſitum*: quod non conuenit niſi in iſtud. Iterùm: *Varro, nihil conſulto collegâ, ſignum pugnæ propoſuit.* Nec minùs apertè etiam Dionyſius: Ἐπειδὴ δὲ τὰ σημεῖα ἤρθη παρ' ἑκατέροις τῆς μάχης: *Poſtquam vtrimque ſigna ſublata ſunt pugnæ.* Iterùm: Ἐπειδὴ δὲ τὰ σημεῖα ἐκέλευσεν ἀρθῆναι τῆς μάχης: *Poſtquam ſigna tolli iuſſit pugnæ.* Mihi, inquam, apertè: etſi alij de Signis militaribus capiunt & vertunt. Ea quidem ipſa Græcanica phraſis in Thu-

Signum mutum pugnæ. — *Tunica ruſſa.* — In Fabio. — In Bruto. — *Aut vexillũ ruſſum.* — II. Gallic. — Bell. Hiſp. — Lib. XXVII. — I. Annal. — Liuius lux. Lib. II. — Lib. VI. — Lib. XXII. — Lib. VI. Et Dionyſio. — Lib. X.

Lib. I. Græcis tale aliquid.

Thucydide eſt, & in ſimilem huic meo ſenſum. Ἐπειδὴ τὰ σημεῖα ἑκατέροις ἤρθη, ἐναυμάχουν. *Poſtquam vtriſque ſigna ſublata ſunt, nauale prœlium inierunt.* Et pòſt: Ὡς ἡ μάχη ἐγίνετο, καὶ τὰ σημεῖα ἤρθη, βραχύ μέν τι προῆλθον ὡς βοηθήσοντες. ἐπειδὴ δὲ διὰ τάχους ἡ νίκη τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο, καὶ τὰ σημεῖα κατεσπάσθη, πάλιν ἐπανεχώρησαν ἐς τὸ τεῖχος: *Vt pugna facta eſt, & ſigna ſublata, paullum quid progreſſi ſunt vt auxilium laturi. poſtquam verò victoria Athenienſium celeriter fuit, & ſigna detracta ſunt, iterùm ad præſidium ſuum rediêre.* Ea Suidas & Scholiaſtes ſic interpretantur: Σύμβολά τινα εἶχον, ἃ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς μάχης ἐδείκνυντο. καὶ ὅτε μὲν ἀνετείνετο τὰ σύμβολα, ἤρχοντο τῆς μάχης· ὅτε δὲ κατεσπᾶτο, ἐπαύοντο: *Signa quædam habebant, quæ ſub tempus pugnæ oſtendebantur. & cùm ea erigebantur, pugnam incipiebant, cùm demittebantur, deſinebant.* Aliquid ad hunc morem, quod Dio Chryſoſtomus ſuo etiam æuo vſurpatum oſtendit, vt in muris ſignum poneretur, inſtante hoſte. Nam ita in Boriſthenetico: Καὶ αἵ τε πύλαι συνεκέκλειντο, καὶ τὸ σημεῖον ἦρτο ἐπὶ τοῦ τείχους τὸ πολεμικόν: *Et portæ clauſæ erant, & in muro ſignum ſublatū bellicum.* Imò de iſtâ ipsâ ruſsâ tunicâ, apud Græcos reperio exempla. Plutarchus de pugnâ Antigoni cum Cleomene, *quieſcere*, inquit, *quoſdam iuſſit*, ἄχρις ἂν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀρθῇ φοινικὶς ὑπὲρ σαρίσσης διατεταμένη: *donec à rege ſublata eſſet punicea veſtis, ſuper ſariſſam extenſa.* Quod ipſum & in Polybio ita leges. Simile, quod Polyænus de Conone: Ἐπῆρε τὴν φοινικίδα, ἣν δὲ ἄρα μάχης σύνθημα τοῖς κυβερνήταις: *Suſtulit puniceam veſtem. erat ea autem ſignum pugnæ gubernatoribus nauium.* Eſt quidem in Homero etiam, de Agamemnone ſuos ad pugnam vocante:

Suid. in σημεῖα. — In Philopœm. — Lib. II.

> Πορφύρεον μέγα φᾶρος ἔχων ἐν χειρὶ παχείῃ.
> *Purpuream endo manu validâ tollens ſibi veſtem.*

Iliad. Θ. verſ. 221.

Sed non niſi de propriâ & regali eius veſte Euſtathius accipit, quam ſuſpicari licet manu alleuatam ab eo, in feſtinatione & curſu. Sanè de tali aut alio ſigno vix mentio in Homero. Nec huic rei aliud lêgi, niſi ſi fortè in Curtio, de Alexandro, qui cùm tubæ ſonus haud pariter ab omnibus exaudiretur, cùm caſtra mouenda eſſent, *Perticam quæ vndique conſpici poſſet, ſupra Prætorium ſtatuit, ex quâ ſignum eminebat pariter omnibus conſpicuum.* Sed id quale fuerit, non dicit. Etiam Perſas (in Ammiano) video ad oppugnationem vocari, *ſigno per flammeum erecto vexillum.* Etiam habes omnia Signa: an mentior? & vnum etiam ſupereſt, leue, facile, quod *pugnæ ſignum* item dicunt, aut ſimpliciter *Signum.* Illud idem, *Teſſera*: & Græcis σύνθημα. quod datur in vno alteroque verbo ſub ipſam pugnam ab Imperatore, vt eo ſymbolo commilitones inter ſe norint, & item hoſtem. Cuius vſus perit, cùm iſte quoque tenet. Tacitus in bello ciuili: *Crebris interrogationibus notum pugnæ ſignum.* In Thucydide ſimile, pugnâ inter Syracuſios & Athenienſes: Καὶ τοῖς ἐρωτήμασι τοῦ ξυνθήματος πυκνοῖς χρώμενοι, σφίσι τε αὐτοῖς θόρυβον πολὺν παρεῖχον ἅμα πάντες ἐρωτῶντες, καὶ τοῖς πολεμίοις σαφὲς αὐτὸ κατέστησαν: *Crebris interrogationibus ſigni vtentes, ſibiipſis tumultum crearunt omnes ſimul interrogantes, & hoſtibus notum id fecerunt.* Remedium huic rei non abſurdum in Polyæno, qui inter ſtratagemata recenſet, quòd *Acues quidam dux Arcadum* τοῖς ἰδίοις ὁπλίταις ἔδωκε σύνθημα, κτείνειν τοὺς τὸ σύνθημα ἐρωτῶντας: *ſuis militibus ſignum dedit, interficere eos qui ſignum interrogaſſent.* Ita Arcades cùm non rogarent tacitique eſſent, interrogantes Lacedæmonios (noctu autem hæc geſta) interimebant. De hoc ſigno Cæſar capiendus, pugnâ ſubitariâ in Neruios: *Cæſari omnia vno tempore erant agenda. vexillum proponendum, quod erat inſigne cùm ad arma concurri oporteret: ſignum tubâ dandum, acies inſtruenda, milites cohortandi, ſignum dandum.* Tria hîc habes noſtra ſigna: *Vexillum, Claſſicum, Teſſeram.* de quâ poſtremâ, niſi verba poſtrema capis, ſuperflua videantur aut inculcata. De eodem Hirtius, bello Africo: *Cæſar ſigno Felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem ire contendit.* Fuit igitur ibi ſignum, *Felicitas*: vt Bruto *Libertas*: & plerumque tale aliquid, breue, & ominis boni. Vegetius: *Vocalia ſigna dicuntur, quæ voce humanâ pronunciantur. ſicut in vigilijs, vel in prœlio, pro ſigno dicitur; vt puta, Victoria, Palma, Virtus, Deus nobiſcum, Triumphus Imperatoris, & alia quæcumque voluerit dare is qui in exercitu habet maximam poteſtatem.* Veteres magis, nomina ferè deorum dabant, quos aut patria, aut ipſi Duces colebant. Ita Cyro ſignum erat, Ζεὺς σύμμαχος, ἡγεμών, σωτήρ: *Iuppiter ſocius, Dux, Seruator*, vt Xenophon tradit: Cæſari *Venus genitrix*, vt Appianus: Auguſto, *Apollo*, vt Valerius. Etſi alia quoque, imò & dicta & verſus: quæ longum ſit perſequi, & ſpontè occurrunt. Ego verò peregi iam plenè, tu abi, cura corporis me vocat. AVD. Nónne in craſtinum

Signum ad iter. — Lib. V. — Lib. XX. — De Teſſerâ. — III. Hiſt. — Lib. VII. — Acutum. — Lib. I. — II. Gallic. — Cæſar illuſtratus. — Lib. III. cap. V. — VII. Pæd. — II. Ciuil. — I. cap. V.

num reuocas? Lips. Sub lege, ſi illud nobis erit. Ego, in tam tenui valetudine, quid mihi pollicear? nec *multa* aut longè *iaculor*, vt poëta loquitur, tam imbecillus. Avd. O vtinam aliter ſit! vtinam de meis viribus, imò & annis, tibi addam! Lips. Amanter hæc potiùs, quàm ſapienter: nec è medio ſpatio reuocari ad carceres velim, vtique in tam exercito curſu. Tu Breviarium cape, & ſalue.

BREVIARIVM LIBRI QVARTI.

In acie *quattuor dicta:*

- Ordo *&* divisio *in*
  - Genera
    - *Haſtatos. qui per manipulos diſpoſiti primi, cum interuallis.*
    - *Principes ſecundi, pariter.*
    - *Triarij tertij, pariter.*
    - *Velites ſparſi in manipulos, in lateribus, in fronte.*
    - *Equites, ad latera, aut interdum in viijs & à tergo.*
- Signorvm *locatio &* dvcvm.
  - *Hæc circa frontem, in quoque Genere. Vnde Anteſignani & Poſtſignani.*
  - *Ex his Tribuni, Primopili & Imperator, circa medium, circaque Aquilas: Centuriones in fronte, ad ſuos quiſque manipulos.*
  - *De ipſis ſignis & formâ, in occaſione additum.*
- Forma *inſtructionis.*
  - *Quadrata plurimùm: eaque duplex, aut triplex.*
  - *Aliter etiam duplex aut multiplex, cum Subſidijs.*
  - *Variatur Schematiſmis, Cuneo, Globo, Forcipe, Turribus, Serrâ.*
- Adivncta *Aciei. vt*
  - *Allocutio.*
  - *Claſſicum.*
  - *Clamor.*
  - *Signum pugnæ.*

IVSTI

IVSTI LIPSI
DE MILITIA ROMANA
LIBER QVINTVS.

DIALOGISMVS I.

Ad Diſciplinam tranſitum, ac primò de ſede eius, Caſtris. Ea laudata, diuiſa, partes recenſitæ.

AVDITOR ad me ſolito maturior venit, & infit, Amœnior hic, Lipſi, dies eſt,

Diffuſumque nitet pacato lumine cælum:

vt ait Lucretius: vı́ſne ambulemus? Aura prouocat, tum etiam liberior ſermo atque animus erit, in ſpatijs his camporum. LIPS. Non nolo: & ſcis me, cum Cicerone olim, tueri valetudinem crebrâ iſtâ domeſticâ ambulatione: quid ni magis amem & vſurpem, cùm licet, illam ſubdiualem? Fiat. heus puer, cedò calceos & pallium. Habeo. imus? quò? AVD. Ad mœnia hæc ſi voles, verè amœna. Aquam hinc vides, illinc viridia, paullo longiùs agros & camporum ſpatia olim culta, nunc, heu, deſerta. LIPS. Deſerta? imò exciſa pleraque aut deiecta. En ſtirpes, en arbores, quæ fuerunt! en domus & ædificia, quæ fuerunt! Ferum Martem, nec qui animata ſolùm vitâ deuoluit, ſed euertit quidquid ſtetit. O etiam ferini animi, qui cladibus his auctores! qui delectamini, qui gaudetis, & per malam ambitionem fouetis. Meo voto, in vos & capita veſtra expetant primæ glandes emiſſæ aut prima tela. AVD. Tu ille mitis ſic loqueris? LIPS. Loquor. iſti malorum fons & cauſſa, iſti per prauam cupidinem aut metum bella nobis ſuſcitãt, poſt ipſos manſura. Iterùm voueo. cadant, & his victimis Bellona placata abeat, & candida Pax ſuccedat. AVD. Pacem laudare tecum poſſumus, atque etiam amare: ſed te doctore didici, vt in aëre, ſic in terrâ, ſuas eſſe bellorum tempeſtates, & deijci iſtâ grandine atque atteri hominum aliquot ſtirpes. Nónne ferre noſtrum eſt? nónne iurare, vt ſic dicam, in communem iſtam legem?

Euripid. Μοχθεῖν ἀνάγκη. τὰς δὲ δαιμόνων τύχας
Ὅστις φέρει κάλλιστ', ἀνὴρ οὗτος σοφός:
Dolere & affligi neceſſe. at qui Deum
Auctor. *Sortem optimè fert, ille vir verè ſapit.*

LIPS. Scio, & à me fiet. qui noui non caſus ſolùm, ſed ludibria rerum humanarum. In eo tamen maneamus, * τὸν σοφὸν μετριοπαθῆ μὲν εἶναι, ἀπαθῆ δὲ μὴ εἶναι. AVD. In iſtâc re maneo, in aliâ moueor & affectum vehementem habeo. LIPS. Quem, aut in quâ? AVD. Deſiderij vel cupidinis potiùs peraudiendi de re inſtitutâ. AD DISCIPLINAM ventum, quâ opus hodie maximè, & quæ non vſu ſolùm, ſed notitiâ videtur mihi ceſſiſſe. Tu renouas? LIPS. Non mearum virium. Suggerere aliquid poſſum ex illâ veteri, capiat ex eâ aut hauriat ſi quis volet. Ambulemus, fabulemur, Polybium habes? AVD. Ecce meâ prçuiſione puer habet. LIPS. Benè eſt, audi. Diſciplinam comprehendi in definitionis meæ verbis, SVB CERTA LEGE. Nec enim aliud ea eſt, quàm *Præſcriptum & lex quædam militandi, & in militia ſe gerendi.* Itaque ea continet, *Modum, Munia, Opera, Tempus* militiæ: & quæ pleraque Polybius exſequitur, etſi nec diſpoſitè ſatis, nec plenè. Sed ſiquid ille omittit, aut alibi aut hîc dicam. Politicis enim noſtris Monitis ſiue Notis quædam reſeruamus, antè etiam à nobis factum. Tu librum cape, & lege:

*Sapientem mediocres affectus habere, nullos non habere.

Diſciplina definitio.

Τούτων δ' ἐν πρεπόντων
γινομένων, παραλα-
βόντες οἱ χιλίαρχοι
τοὺς Ῥωμαίους, ὁμοῦ καὶ
τοὺς συμμάχους κατε-
στρατοπέδευσαν, ἑνὸς
ὑπάρχοντος παρ' αὐ-
τοῖς θεωρήματος ἁ-
πλοῦ ἐπὶ τὰς παρεμ-
βολάς, ᾧ χρῶνται
πρὸς πάντα καιρὸν καὶ
τόπον. Διὸ καὶ δοκεῖ μοι
πρέπειν τῷ καιρῷ, τὸ
πειραθῆναι καθόσον
οἷόν τε τῷ λόγῳ τοὺς
ἀκούοντας εἰς ἔννοιαν ἀ-
γαγεῖν τοῦ κατὰ τὰς πο-
ρείας καὶ στρατοπεδείας

POLYB. *His ita paratis, accipiunt Tribuni Romanos vnà & Socios, & caſtra metantur: vnà quidem apud eos & pariformi metatione, quâ vtuntur in omni tempore & loco. Ideóque & viſum mihi nunc decorum, conari, quantum in verbis poteſt, audientes inducere in notitiam modi & ordinationis, circa itinera, circa metationes, circa in-*

καὶ παρατάξεις χειρισμοῦ τῶν δυνάμεων. Τίς γὰρ οὕτως ἐστὶν ἀπεοικὼς πρὸς τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα τῶν ἔργων, ὃς οὐκ ἂν βουληθείη μικρὸν ἐπιμελέστερον ἐπιστῆσαι ἐπὶ τῶν τοιούτων, ὑπὲρ ὧν ἅπαξ ἀκούσας ἐπιστήμων ἔσται πράγματος ἑνὸς τῶν ἀξίων λόγου καὶ γνώσεως.

ſtructiones copiarum. Quis autem adeò abhorret abiunctuſq́; eſt à pulchris & honeſtis rebus, vt nolit paullò attentiùs hæc inquirere, quæ cùm ſemel audierit, gnarus erit vnius rei inter alias digniſſimæ notitiâ, & conſideratione?

Ad caſtra, vt vides, nos ducit: & Diſciplinam ego iſtinc ordior, nō quia ſola ea pars, aut non ea alibi, ſed quia hîc præcipuè. Nam Caſtra re ipsâ gymnaſium, palæſtra, ſedes imò & domicilium Diſciplinæ. *Munia, Opera, Exercitia, Præmia, Pœnæ* ſunt in caſtris: & vno verbo, hîc regitur miles & formatur. Ipſa caſtra non ſine Diſciplinâ fiunt, aut conſtāt: quę accuratiſſima ſanè apud Romanos. Audi hoc à me. ſi in togâ aut ſago pars alibi aut ſpecimen Romanæ prudentiæ: hîc reperies, imò ſapientiæ, & iudicio eo verbo vtor. Non vanè aut leuiter Polybius hîc attollit, & *rem vnam omnium cognitione digniſſimam* ait. Quis Polybius? quo vix alius ſcriptor iudicio firmior, & nemo certè vſu atque experientiâ doctior. Ergo verba cogitatè examinemus & penſiculemus.

Laudatio Rom. caſtrorum.

» *Caſtra metantur.*] Nam quamprimùm iuncti ciues & ſocij, non conſident ſine caſtris. Sed ea iunctio plerumq; in locis hoſti vicinis, aut certè extra Romanum ſolum. Nullam illi noctem (vide curam & prouidentiam) ſine caſtris agebant, & ſemper ligneis terreiſq; iſtis mœnibus, vt in vrbe, cincti. Quando id inſtitutū? ab antiquo, ſi Liuium & Dionyſium interrogas, qui ſub regibus & ſtatim poſt eos, caſtra ponunt, vallo & foſsâ cingūnt. Pluries meminerunt. Eò mirer à Frontino hanc rem ad Pyrrhi tempora relatam, & aſſeri ab eius exemplo, inſtitutam. Nam ait: *Caſtra antiquitus Romani paſſim per corpora cohortium, veluti mapalia, conſtituere ſoliti erant: Pyrrhus Epirotarum rex primus totum exercitum ſub eodem vallo continere inſtituit. Romani deinde, victo eo in campis Aruſinis, caſtris eius potiti & ordinatione notata, paullatim ad hanc vſq; metationē quæ nunc eſt peruenerūt.* Totā in re dubito, & controuerto. Romani, inquit, anteà *per cohortes*? atqui Manipulos fuiſſe docuimus, & eam olim diuiſionem. Pyrrhus *primus exercitū ſub eodē vallo*? nec apud Græcos quidem verū, & in Homero ipſo exempla ſunt quæ refellūt. Illud fortaſſe potuit, Pyrrhū (vt fuit diligens ordinis & inſtructionis) primum curioſiùs meliuſque caſtra digeſſiſſe: & fortaſſe ad illud inſtar Romani. Fortaſſe inquio. nam cur adfirmem? video in reliquo ordine omnia cōpoſita iam antè apud Romanos: potuit & debuit ἀναλόγως etiam in caſtris. Si aliter: cur Polybius, qui ſic libens abit & trahit in laudem ſuæ gentis, imitationem hanc ſiluit? Imò cur diuerſa tota & alia apud Grę cos ratio? quod ipſe infrà dicet. Sed ſiue à ſe, ſiue ab alijs Romani: pulchra & admirabilis hęc facies ipſis etiā Græcis. Philippus Macedonum, narrante Liuio, *ſubiecta cernens Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur & vniuerſam ſpeciem caſtrorum; & deſcripta ſuis quæque partibus, tum tendentiū ordine, tum interuallis: & negaſſe Barbarorum ea caſtra vlli videri poſſe.* Idem hoc Pyrrho Plutarchus adſcribit: illi, dico, Pyrrho Epirotæ: ſi verè, quomodo Frontinus verè? Sed Plutarchi verba hæc: Τάξιν τε καὶ φυλακὰς καὶ κόσμον Ῥωμαίων καὶ τὸ σχῆμα τῆς στρατοπεδείας ἐθαύμασε. καὶ τῶν φίλων προσαγορεύσας τὸν ἐγγυτάτω, Τάξις μὲν, εἶπεν, ὦ Μεγάκλεις, αὕτη τῶν βαρβάρων οὐ βάρβαρος: *Ordinem, & ſtationes, & diſpoſitionem Romanorū, & figurā ipſam caſtrorū admiratus eſt: & proximum amicorū affatus, O Megacles, inquit, hic ordo barbarorum, non eſt barbarus.* Si ipſe Pyrrhus metationi huic adſtupuit: non ab eo profectò exemplum.

Vetera caſtra.

Frontinus tamen vult à Pyrrho. Lib. I v.c. I.

Non meo aſſenſu.

Lib. xxxi.

In Pyrrho.

» *Vnâ quidem apud eos & pariformi metatione.*] Aliter quàm apud Græcos alioſque, qui pro locis & temporibus mutabāt. Non ſic Romani, ſimplex ſemper & eadem: excipio, quòd minor vel auctior ſpatio, pro numero legionū. Sed quadrata ſemper, ſed portæ & ſectiones eædem, ſed tabernacula ducum & militum eodem ſitu. Hinc vtiliſſima illa notitia caſtrorum, & præuiſa & inuenienda militibus omnia, ſicut ciuibus in aliquâ vrbe. Vniuſmodi igitur ſemper caſtra, ſi formam conſideres: paullò alia, ſi apparatum totum & inſtructum. Nam moneo, duplicia Romanis caſtra fuiſſe, *Aeſtiua & Hiberna.* Illa, quæ mobilia, & æſtatis ſiue expeditionis tempore, in vnam ſæpè noctem ſtructa. Quæ iterùm duplicia, à more manſioniſque differentiâ. Si enim vna alteraque, aut omnino paucæ noctes in ijs agendæ: ſine aliâ additione *Caſtra* dicebant,

Vniformia Romana caſtra.

Duorum generum.

Aeſtiua.

bant, aut *Manſiones* etiam poſteriore æuo. Si diutiùs ſubſiſtendum; ab ipſâ re *Statiua*, aut *Statiuas*. [*Statiua.*] In Suetonio Æſtiua habes: [Claud. c. 1.] *Obijt in caſtris Aeſtiuis, quæ ex eo Scelerata ſunt appellata.* Statiua in Liuio, [Lib. 1.] ſub Rege Tarquinio: *Inijs Statiuis, vt fit, longo magis quàm acri bello.* Cæſar: *Eodem die vterque eorum ex caſtris Statiuis, à flumine Apſo, exercitum educunt.* Dixi & *Statiuas* appellari, voce in poſtremis ſcriptoribus reperiendâ, & intellegunt *Sedes*. Verba edicti Alexandri Imp. apud Lampridium: *Illa die, illâ horâ, ab vrbe ſum exiturus, & ſi dij voluerint, in primâ manſione manſurus. Deinde per ordinem manſiones, deinde Statiuæ.* [*Sedes, pro caſtris.*] Sedes dixi intellegi: & ipſa ea vox pro caſtris. Vegetius: *Eruditi in ſedibus milites.* Ammianus: *Militares numeri deſtinatas remearunt ſedes.* Et pluſcula exempla. [*Hiberna.*] At *Hiberna* ſunt, quæ per Hiemem & in diuturnâ manſione militibus receptaculum: ab ipſo item ſic tempore dicta. [In Aurel.] *Hiemalia* Vopiſcus appellauit: *Tuum eſt illic Hiemalia & Aeſtiua diſponere, vbi tuis nihil deerit.* Iſtorum origo in [Lib. v.] Liuio, bello Veienti: *Hibernacula etiam, res noua Romano militi, ædificari cœpta.* Annæus [Lib. 1. cap. xii.] Florus: *Tunc primùm hiematum ſub pellibus, taxata ſtipêndio hiberna.* Id fuit ſub annum vrbis CCCLVIII. Etſi Liuius & Cæſar, *Pelles* remouere & ſeiungere ab *Hibernis* videntur. vt ille lib. XXXVIII. *Inſtare hiemem. aut ſub pellibus milites habendos fore: aut ſi concedere in Hiberna vellent, differendum in æſtatem bellum.* Cæſar lib. III. *Huiuſmodi tempeſtates conſecutæ ſunt, vt continuatione imbrium, diutiùs ſub pellibus milites contineri non poſſent. Itaque exercitum Cæſar in Hibernis collocauit.* Itaque, pro iſtorum mente, *Statiua* illa ſunt ſub Pellibus: *Hiberna*, in opidis, aut caſtris, quæ tabernaculis & alio opere accuratiùs inſtructa. & meritò, tum contra cæli iniurias, tum quia vſui plura neceſſaria in diuturnâ morâ. Itaque hæc talia, partes ſiue membra habebant magis di- [*Membra caſtrorum.*] ſtincta, vt *Armamentarium*, *Fabricam*, *Valetudinarium*, & ſiquid reperis tale. Imò reuerà inſtar opidorum ſæpè ſtruebantur, præſertim in finibus imperij, & vbi perpetuæ ſtationes & prætenturæ contra hoſtem. Tale in Euphratis, Danubij, Rheni noſtri ripâ: & hæc ea origo & genitura nobilium aliquot hodie opidorum. Ad hæc etiam, ea quæ [*Proceſtria.*] *Proceſtria* dicebant, niſi fallor. Feſtus enim in eâ voce explicandâ nutat: *Proceſtria, quò proceditur in muro. Aelius Proceſtria ædificia eſſe dixit extra portam. Artorius quæ ſunt ante caſtra, etiam qui non habent caſtra, propugnacula quibus pro caſtris vtuntur ædificant.* Sententiæ tamen haud nimis diuerſæ, ſi attendis. Prima eſt, locum ſpatiumque ſic dici proceſſus in muro. quid vult? ambulacra illîc, à procedendo? vix opinor, & malim ſcribi, *quò proceditur à muro.* vt ſint Proceſtria, [*Diuinatio in Feſto.*] quidquid ante muros eſt. quomodo Ælius, *ædificia extra portam*: quaſi ſuburbia aut προάστεια. At Artorius, vult ædificia eſſe ante caſtra: & ſi non ſint caſtra, illa ipſa quæ loco caſtrorum ſunt, *propugnacula ædificiáve.* [*Et iterùm.*] Ita enim poſtremam vocem ſcripſerim, & me capis. Duplex eſt ſententia ſcilicet Artorij: aut ædificia ante caſtra eſſe, aut ipſa illa quæ vice caſtrorum vſurpantur. Sicut *Pro caſtris*, duo notat, & ante ea, & pro ipſis. Sed quid iuuat hæc * ἀκανθίζειν? [* *ſubtiliter vellere, ſpinas ablegere.*] tenuis fructus: magis noto, pro Artorij priore ſententia Gloſſas eſſe, dum explicant: Procaſtria, οἰκήματα πρὸ τῆς παρεμβολῆς. itemque morem vulgò caſtrenſem, quem Tacitus notat: [*Tacito lux* IV. Hiſt.] *Subuerſa longæ pacis opera, haud procul caſtris in modum municipij exſtructa.* Sunt profectò hæc *Proceſtria*: quæ adnexa ferè Hibernis aut Statiuis, vt eò reciperentur lixæ, aduenæ, & qui alij paganorum caſtra ſequerentur. Miſceri enim eos militibus, non Romanus vſus. Cæſar pro hac cõſuetudine, cùm Germanos equites ſubitò ſcribit ad caſtra aduolaſſe: [Lib. VI.] *Nec priùs ſunt viſi quàm caſtris appropinquarent, vſque eò, vt qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem.* Manifeſtò dat intellegi, lixas, id eſt mercatores & id genus, ſub caſtris tetendiſſe, non in caſtris; & receptum denique in ea habuiſſe, hoſte inſtante.

Circa itinera, circa metationes, circa inſtructiones copiarum.] Tria polliceri videtur iam dicturus, *Agmen*, *Caſtra*, *Acies*. Priora duo exſecutus eſt, etſi ordine alio: tertium deſidero, ſi tamen id ſenſit. Vox Græca ſanè eò ferè ducitur: & ſi ita eſt, abſoluo culpæ Polybium cuius antè reum feci, quaſi neglegenter de Acie omiſiſſet. Fortaſſe nunc non ipſe, ſed exſcriptorum aut temporum culpa hæc ſubduxit.

DIALOG. II.

Prætorij poſitura, eius magnitudo, & partes.

Polyb. Ἔστι δὲ τὸ γένος αὐτῶν τῆς στρατοπεδείας τοιόνδε. τοῦ κριθέντος ἀεὶ τόπου πρὸς στρατοπεδείαν, τούτου τὸν ἐπιτηδειότατον εἰς σύνοψιν ἅμα καὶ παραγγελίαν, ἡ τοῦ στρατηγοῦ σκηνὴ καταλαμβάνει. Τεθείσης δὲ τῆς σημαίας οὗ μέλλουσι πηγνύναι ταύτην, ἀπομετρεῖται πέριξ τῆς σημαίας τετράγωνος τόπος, ὥστε πάσας τὰς πλευρὰς ἑκατὸν ἀπέχειν πόδας τῆς σημαίας, τὸ δ' ἐμβαδὸν γίνεσθαι τετράπλεθρον.

Eſt autem metatio caſtrorum eiuſmodi. loci ſemper, quem caſtris delegerint, aptiſſimam & commodiſſimã partem aſpectui ſimul & iuſſioni, eam ſibi vindicat Prætoriũ. Signo autem poſito, vbi id defixuri ſunt, menſurâ definitur circum id ſignum quadratũ ſpatium, ſic vt omnia latera à ſigno centum pedes abſint, fiátque tota ipſa area ſiue pedatura iugerum quaternûm.

CVM laudauit Polybius caſtra, ponit & deſignat: ſed Prætorium primò. Quidni illud? honoris & decentiæ cauſsâ, primo Duci primus locus. Tamen Vegetius ipſa ſigna militaria præmittit, atq; ijs locũ præmetatur. *Prima, inquit, ſigna ſuis locis intra caſtra ponũtur, quia nihil eſt venerabilius eorũ maieſtate militibus. Deinde Duci Prætoriũ eiuſque comitibus præparatur, ac Tribunis tabernacula collocantur.* Et Polybius hic quoque (& magis poſteà) *Signi* aut *Vexilli* meminit primò poſiti: ſed in alium ſenſum, nec illius militaris. Sanè Vegetij æuo dixeris Signa in vno loco circa Principia conſtitiſſe: quod & ex Taciti ſcriptis liceat opinari. At Polybius Signorũ mentionem haud aliter facit, videturque locare in Manipulis ſuis quodque, aut Turmis. Iſta quidẽ Signa, quę ad locum notificandum; metatorum ſunt, vt poſteà dicam, non legionum aut manipulorum. *[Signa primo locat Vegetius. Lib. III. cap. VIII.]*

» *Aptiſſimam & commodiſſimã partem, aſpectui ſimul & iuſſioni.*] Nempe eam partem quæ editior, aut cui aliunde nihil obſtabat: quæ aſpici vndique & aſpicere poterat, è quâ dari mandata & audiri. Nam ecce Allocutio, Signa ad pugnam propoſitio, circa Prætorium aut ſuper ipſum facta: quæ loca eum volebant liberum & conſpectum. Ea ipſa res ad maieſtatem aliquam & vim imperij faciebat, eminere loco qui dignitate eminebat. Ipſum etiam Tabernaculum non latius ſolùm ceteris, ſed altius, & quaſi in vrbe aliquâ templum. *[Prætorium in edito aut conſpicuo.] [Ipſum eminens.]*

» *Prætorium.*] Vna iſta vox Latinis, quam duplici Polybius interpretatus eſt, τὴν στρατηγοῦ σκηνήν: *tabernaculum Prætoris.* Etſi Græci quoque ſimpliciter στρατήγιον, quaſi *Imperatorium*, aut *Prætorium*, dicunt. Corrigi Suidam ita cenſeo: στρατήγιον, ὁ τόπος τοῦ στρατοῦ: *Strategium, locus exercitus:* imò verò τοῦ στρατηγοῦ, vel ex ijs quæ Suidas adtexit. Sed cur Latinis *Prætorium*? Feſtum audi: *Initio Prætores erant, qui nunc Conſules, & ij bella adminiſtrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* Auguſtæa ætas videtur & hoc *Auguſtale* dixiſſe: vt quidem in Fabio lego, ſed ſolo: *Carmen funebre, propriè Nænia; & tabernaculum ducis, Auguſtale.* Poteſt ab Auguſtis ita dictum eſſe, qui in eo tendebant: ſed exemplum tamen eius verbi aut vſurpationem, mirum nuſquam reperiri. Aliter autem etiam Latinis vox *Prætorij*: nec pro loco ſolùm, ſed pro conuentu & hominibus qui in eo loco. Hoc ſenſu *Prætorium dimittere* dicunt: quod eſt proinde, quaſi *Curiam mittere, aut Senatum.* Liuius: *Tribunis edicit, vt vbi Prætorio dimiſſo ſigna concinuiſſent.* Idem iterùm: *Priuſquam Prætorium dimitteret, denuntiauit.* Iterumque: *Fuluius dimittens Prætorium Tribuniſmilitum imperat.* Quæ miſſio ſemper ad horam & ſtatutum tempus facta, ſcilicet veſpere & luce abeunte, cùm Vigiliæ mox conſtituendæ eſſent, & quiſque ad corpora aut munia ſua curanda abiret. Ideò mandata, ſiqua in noctem aut primam lucem Imperator vellet, tũc dabat: ne quies turbaretur caſtrorum. Dictio hęc reſtituenda Liuio, in rebus Annibalis. vbi acer ille Imperator & in dolos intentus, ſub pugnam ad Trebiam, fratri ſuo Magoni in tabernaculo infit: *Delige centenos viros ex omni pedite atque equite, cum quibus ad me vigiliâ primâ venias: nunc corpora curare tempus eſt. Ita præconum miſſum.* Sic ſcribunt vſque adhuc, & explicant Præcones circummiſſos, qui edicerent corpora curare. Ego verò non admitto in Romanâ aut Punicâ militiâ *Præcones*: etſi Græcos habuiſſe probè ſcio: magiſque accedo veteribus libris, in quibus conſtanter repperi, *Prætorium miſſum*: & quis non probet? Simile eſt alterum illud è militiâ, *Mittere prin-* *[Strategiũ.] [Prætorium unde dictũ.] [Auguſtale.] [Lib. XVIII. cap. II.] [Sed ſine exemplo.] [Alio ſenſu Prætorium.] [Lib. XXX.] [Lib. XXXVI.] [Lib. XXI.] [Correctus Liuius.]*

Principia ... Lib. IV. cap. I.

principia. In Frontino leges: *Perſtare in principijs, donec ea mitterentur, præcepit.* Quod ille de militibus dixit ignominiâ notatis, & oculis omnium in fœdo habitu ibi expoſitis. Tentanda non eſt aut immutanda ea ſcriptio (conati quidam:) firmaturque iterùm à

Lib. II. cap. V.

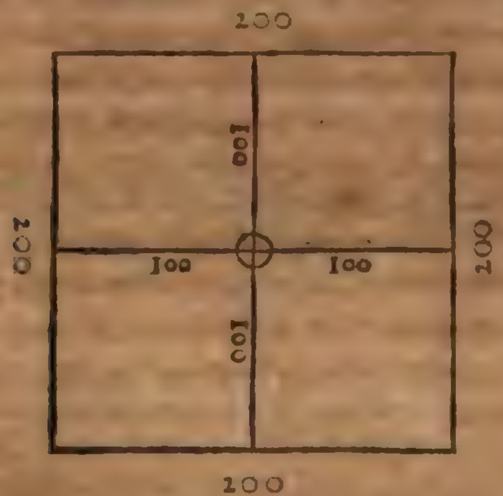
Frontino: *Tempus elegit quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant.* Quid igi-

Quo. ſenſu dictum.

tur hoc eſt? pænè idem quod alterum prius: & dicuntur mitti aut dimitti Principia, cùm Tribuni non vltrà ibi præſident, ius aut mandata diſpertiunt, ſed ſub noctem ad Prætorium eunt, mox ad ſe ituri. Id verò eſt *mittere principia*, & conuentum militum ſoluere, qui ibi frequentes. Cùm de Vigilijs agemus, capies hoc magis.

Area Prætorij.

" *Vt omnia latera à ſigno centum pedes abſint.*] Signum hoc fuit vexillum album, vt infrà dicam. Ab eo remouet quaquauerſus latera pedes centenos. Eſt igitur quadratum hoc iuſtum; cuius latera ſingula *pedum ducentenûm*. Nam vide in figurâ. Grandis

igitur & capax hæc metatio, ac par (vt mox videbis) illi quattuor manipulorum, ſiue hominum *quadringentorum octoginta.* Ergóne opus tantâ? opus. Primùm, quia ipſe Prætor, pro ſe, laxiùs paullo agere & tendere de-

Cur tam ampla.

buit, quàm caput aliquod è vulgo. Deinde, quia miniſtri aut comites illi plures, quos iuxta ſe habebat. Inter miniſtros, lictores erant primò, & peculiares deinde ſerui ad varios eius vſus. Inter comites, honeſtiores multi, qui amicitiæ cauſsâ aut militiæ, ſponte eum ſecuti. Hi *è contubernio Prætoris*, aut *Contubernales* eius dicebantur, quoniam eâdem iſtâ pedaturâ tendebant. Imò Senatorum filij, & tale nobiliorum genus, comitari ita magiſtratus ſolebant. Atque ipſe Iulius Cæſar, cùm ſuâ quadam cauſsâ peregrinari nobiles nollet, tamen hoc vtiliter à maioribus inſtitutum non abrogauit, & cum exceptione edixit: *Neu quis*

Miniſtri & apparitio Prætoris.

Comites & Contubernales.

Cap. XLII.

Senatoris filius; niſi contubernalis aut comes magiſtratus, peregrè proficiſceretur. Ita Suetonius in eius rebus. Et ſanè vtilitas hîc clara, quòd iuuentus caſtè modeſtéque agebat, ſub oculis & in latere ducis: quòd ſermonibus ſæpè militaribus, & interdum conſilijs, intererat: denique *duces agere*, vt Plinius admonet, *parendo diſcebat.* Sed & laxitate Prætori opus, ad mulos & iumenta quæ plura habebat, itemque ad ſupellectilem & vaſa. Pecunia è publico ad *Mulos & tabernacula* dabatur: & altera ad *Vaſa*, *Vaſarium* appellata. In his quidem, adeò non vſum, ſed delicias & luxum quidam ſpectabant, vt de Cæſare ſcripſerit Suetonius: *In expeditionibus teſſellata & ſectilia pauimenta circumtuliſſe.* ſcilicet quibus Prætorij ſui ſolum parte aliquâ tegeret, & ſterneret, in breuem vſum. Nec de Prætorio plus hauſeris è Polybio: de meo aliquid addam? quoniam toto capite adnuis, fiat. Forma eius ſuperior fuiſſe videtur rotunda, ex Varrone: *In cauædio ſi locus nullus relictus, ſub diuo qui eſſet, teſtudo dicebatur, à teſtudinis ſimilitudine: vt eſt in Prætorio in caſtris.* Significat teſtudineâ formâ id fuiſſe, curuatum in cameram rotundiorem. Hac cauſsâ fortaſſe Ioſephus cum templo componit: τὸ στρατήγιον, inquit, ναῷ παραπλήσιον: *Prætorium templo ſimile*, quòd templa pleraque talia: aut etiam, quòd eminebat in medijs caſtris, vt in vrbe aliquâ templum. An & quia religio ibi, & pars ſacrorum? certè *Augurale* fuit, vbi ſacrificare & auſpicari Imperator ſolet. Tacitus de Germanico: *Nocte cœptâ egreſſus Augurali, per occulta & vigilibus ignara.* Meminit iterùm: *Structam ante augurale aram ſubditâ face accendi.* Ita enim legerim magis, quàm vt vulgatur: *Structa ante Auguralem aram.* Quaſi Ara aliqua cognomento *Auguralis* fuerit: quod non probo, nec etiam ante aram aliquid ſtrui mos, ſed in ipsâ, aut ſuper ipſam. Itaque crediderim ante ipſum Augurale aram hanc fuiſſe, in quâ ſollenniter libamenta aliqua illata & cremata, cottidianæ religionis ergô. An non Dionyſius hanc intellegit, cùm inter prodigia ſcribit: Τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων Γαΐου Μαλλίου κεραυνὸς εἰς τὸ στρατήγιον ἐμπεσὼν, τήν τε σκηνὴν διήρπασε, καὶ τὴν ἑστίαν ἀνέτρεψε: *In alterius Conſulum, C. Manlij Prætorium fulmen incidens, & tabernaculùm diſiecit, & focum ſiue Aram euertit.* Niſi ſi de Larum magis foco intellegit: quod in medio pono. At ipſum noſtrum hoc eſt, quod *Auguratorium*

Muli & vaſa multa.

Iuliana delicia. Cap. XLVI.

Forma Prætorij. IV. de L. L.

Lib. III. Exod. Cum templo comparatur.

Augurale in eo. II. Ann.

XV. Annal.

In Tacito noſtra lectio.

Ara ad Augurale.

Lib. IX.

Iulio Hygino dicitur (vir ille de Caſtris ſcripſit, & vidi in codice veteri ac libaui) *Auguratorium*, inquam, ipſi: qui & ſitum docet: *Vbi id ſitum.* *Auguratorium parte dextrâ Prætorij, Tribunal læuâ, vt accepto augurio inſuper aſcendat.* Ecce duo membra Prætorij, Augurale & Tribunal, & vtrique ſuum locum. Quod autem *dextrâ* ait, aut *ſiniſtrâ*: puto capiendum pro intrantium ratione, & aſpectu venientium à Decumanâ. Sed & Stabula, Culinam, & eiuſmodi partes ſeorſim in Prætorio fuiſſe, tu tibi ſubieceris me ſilente, nec longè à Prętorio *Armamentarium*, cùm id fuit.

» *Tota ipſa area ſiue pedatura iugerum quaternum.*] In Græco *Plethra quaterna* ſunt: nos fecimus *iugera*, etſi plurium opinione Iugerum eſt paulò maius. Poſſis veriùs *Verſus, quid.* firmiuſque, *Verſus*. Varro: *1. de R R. cap. x.* *Verſum dicunt centum pedes quoquouerſus quadratum.* Quod ipſum dimenſum quater eſt in areâ Polybianâ. Sed Varro addit, *in Campaniâ* vulgò ſic appellare & metiri: contrà Hyginus *in Dalmatiâ. Iugerum*, inquit, *in Dalmatiâ Verſus appellant, in Prouinciâ Narbonenſi alij Libram, alij Parallelam.* Sed in verbis quid inſiſtam, cùm rei adſatim? AVD. Etiamnum inſiſtes, & te rogo. LIPS. Quid illud? AVD. *Pedatura.* *Pedaturam* hîc quam appellas, ea firmat mihi pedem. Libera & expedi. LIPS. In facili eſt: quia tamen voce eâ ſæpè & neceſ- *Podiſmus.* ſariò vtar, audi. Quod Græcis ποδισμὸς, id Latinis *Pedatura*: etſi *Podiſmi* ipsâ Græcanicâ voce crebro in hac tali re Vegetius vſus. Podiſmus autem, dimenſio, aut & dimenſum ipſum per pedes: ſicut σαδιασμὸς, per ſtadia. Ad verbum eſt, *Pedatura*. Gloſſæ il- *Lib. III. cap. VIII. v. Var. IX.* læ fidæ: ποδισμὸς, *pedatura.* Vegetius: *Singulæ centuriæ accipiunt pedaturas.* Caſſiodorus: *Pedaturas murorum omnes ſubeatis.* Hyginus in iſtâ re caſtrorum: *Si ſtrictior fuerit pedatura.* Et accipiunt, vt vides, non pro ipsâ menſurâ tantùm, ſed pro ſpatio areaque *Pes pro extremo.* quam ſic dimenſi. Neſcio an Frontinus magis nouè hoc ipſum non *pedem* dixerit: *Lib. IV. cap. III.* *Pomiferam arborem*, inquit, *quam in pede caſtrorum fuerat amplexa metatio.* Interpreter equitem, pedaturâ & areâ: niſi quis extremum & finem caſtrorum malit. Sed pro *De Tranq. cap. x.* priore tamen ſenſu ſciat & Senecam eſſe: *Exiguæ ſæpè areæ in multos vſus deſcribentis arte patuerunt, & pedem quamuis anguſtum diſpoſitio fecit habitabilem.*

DIALOG. III.

Tribunorum metatura, Quæſtoris, Euocatorum, Ablectorum, Extraordinariorum.

IAM perge ſodes, & lege.

Τούτου δὲ τοῦ σχήματος ἀεὶ παρὰ μίαν ἐπιφάνειαν καὶ πλευράν, ἥτις ἂν ἐπιτηδειοτάτη φανῇ πρός τε τὰς ὑδρείας καὶ προνομὰς παραβάλλεται τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατόπεδα τὸν τρόπον τοῦτον. Ἐξ ὑπαρχόντων χιλιάρχων ἐν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ κατὰ τὸν ἀρπλόϊον, δυεῖν δὲ στρατοπέδων ὄντων τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀεὶ μεθ' ἑκατέρου τῶν ὑπάτων, φανερὸν ὅτι δώδεκα χιλιάρχους ἀνάγκη συστρατεύειν ἑκατέρῳ τῶν ὑπάτων. Τιθέασι δὴ τὰς τούτων σκηνὰς ἐπὶ μίαν εὐθεῖαν ἁπάσας, ἥτις ἐστὶ παράλληλος τῇ τοῦ τετραγώνου προκριθείσῃ πλευρᾷ. Πεντήκοντα δ' ἀπέχει πόδας ἀπ' αὐτῆς, ἵπποις ἅμα δ' ὑποζυγίοις καὶ τῇ λοιπῇ τῶν χιλιάρχων ἀποσκευῇ τόπος. Αἱ δὲ σκηναὶ τοῦ προειρημένου σχήματος εἰς τοὔμπαλιν ἀπεστραμμέναι, πήγνυνται πρὸς τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν, ἥ σοι ἔσω καὶ καλείσθω δὲ καθάπαξ ἡμῖν ἀεὶ τοῦ παντὸς σχήματος κατὰ πρόσωπον. Ἀφεστᾶσι δ' ἀλλήλων μὲν ἴσον αἱ τῶν χιλιάρχων σκηναί, τοσοῦτον δὲ τόπον, ὥστε

POLYB. *Ad huius figuræ ſemper vnum adſpectum & latus, quod optimum videatur aquationi & pabulationi locantur Romanæ legiones hunc in modum. Cùm ſex Tribuni ſint in legione, vt diximus, & duæ ſint vtique legiones ipſius Conſulis; liquet duodecim Tribunos alteri Conſulum in militiâ adeſſe. Collocant horum tabernacula ad vnam rectam lineam omnia, quæ parallela ſit & pari diſtans lateri Quadrati in hanc rem capto. Diſtet autem ab eo quinquaginta pedes: equis ſcilicet, & iumentis & reliquis Tribunorum impedimentis locandis. Tabernacula autem prædictâ Figuræ auerſa ponũtur, vt extrorſum ſpectent. quod ſit, & appelletur ſemel à nobis, totius figuræ caſtrenſis frons & facies. Diſtant inter ſe Tribunorum tentoria æqualiter, & eò producuntur, vt*

παρ

παρ' ὅλον τὸ πλάτος ἀεὶ τῶν Ῥωμαικῶν στρατοπέδων παρήκειν.	*omne ſpatium attingant Romanarum Legionum.*

Statuto Prætorio & ſede Conſulis, proximum eſt locare ab eo proximos. ij ſunt Tribuni. Ponit: & indicat quâ parte ſemper. Ait:

Prætorij adſpectus Decumanam verſus.

» *Ad huius figuræ ſemper vnum aſpectum &* *latus.*] Seriò hoc monet & præmittit, numquam variatum in hac poſiturâ. Semper ad vnum latus, idemque huius Quadrati, Tribuni collocati; & infra eos, legiones. Quod autem latus? id, inquit, quod aquando aptiſſimũ ſit & pabulando. Igitur aptabant ita caſtra, vt Prætoria ferè porta hoſtem ſpectaret, Decumana auerſiſſima ab illo. Et per hanc plurimùm aquabantur & pabulabantur: ergo & facies caſtrorum tota verſa in illam.

» *Quinquaginta verò pedes ab eo diſtat.*] Rimanti aut inquirenti omnia hîc ſatis clara. Linea iſta, inquit, parallela diſtat à lineâ Quadrati quinquaginta pedes. Quo fine hoc ſpatium? vt tabernacula illic Tribunorum poſſint ſtatui: atque ea ipſa laxiora, calonibus, equis, mulis. Quis neſcit honeſtiùs paullò comitatos inſtructoſque fuiſſe hos militum duces, & ſæpè Senatores?

Frons caſtrorum, duplici conſideratione.

» *Totius figuræ caſtrenſis frons & facies.*] Id eâ cauſsâ, quòd omnia illuc ſpectent & intendant. Hac igitur conſideratione Prætoria porta, & quæ iuxta eam, tergũ & poſteriora caſtrorũ ſunt: Decumana & introrſum alia, facies & pectus. Diuerſa inſpectio eſt, cùm Tacitus *auerſa caſtrorum*, Decumanã appellat: & Liuius, *abs tergo caſtrorum* eam ponit: quod fit intuitu & relatione ad hoſtem. Nam hæc ferè ſemper illi auerſa, atque ita frons cenſetur pars ei proxima & oppoſita.

» *Diſtant inter ſe Tribunorum tentoria æqualiter.*] Nota non continua igitur fuiſſe, nec connexa. Cur autem ſeparata? credo ad vſum militarem, & vt commeatus ac tranſitus vndique ad Forum vtrumque eſſet, per minutas illas vias & ſpatia interiecta. Sed & dignitas locationis maior, ſic diuiſæ & abiunctæ. Quanta autem illa interualla? in Tabulâ videbis. Nunc, ſi placet, lege non quæ ſequuntur, ſed paullò inferiùs, quæ huc ſpectant. Etſi enim Polybius ipſe Principia & legiones hîc adtexit: tamen ordini meo & intellectui tuo aptius, totam *Superiorem* partem ſimul deſcribi, & tum ad *Imam* iri. Ergo iſta nunc lege:

POLYB.

Ὁ δ' ὑπὸ τὰς τῶν χιλιάρχων σκηνὰς ὄπισθεν τόπος ὑποπεπτωκώς, ἐξ ἑκατέρου δὲ τοῦ μέρους τοῦ στρατηγοῦ παραστάσεως παρακείμενος, ὁ μὲν εἰς ἀγορὰν γίνεται τόπος, ὁ δὲ ἕτερος τῷ τε ταμιείῳ, καὶ ταῖς ἅμα τούτῳ χορηγίαις. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐφ' ἑκάτερα τελευταίας τῶν χιλιάρχων σκηνῆς, κατόπιν οἷον ἐπικάμπιον ἔχοντες τάξιν πρὸς τὰς σκηνάς, οἵ τε τῶν ἐπιλέκτων ἱππέων ἀπόλεκτοι, καί τινες τῶν ἐθελοντὴν στρατευομένων τῇ τῶν ὑπάτων χάριτι. Πάντες οὗτοι στρατοπεδεύουσι παρὰ τὰς ἐκ τῶν πλαγίων τοῦ χάρακος ἐπιφανείας, βλέποντες οἱ μὲν ἐπὶ τὰς τοῦ ταμιείου παρασκευάς, οἱ δ' ἑκατέρου μέρους εἰς τὴν ἀγοράν. ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνει τούτοις, μὴ μόνον στρατοπεδεύειν σύνεγγυς τῶν ὑπάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πορείας, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας χρείας περὶ τὸν ὕπατον, καὶ τὸν ταμίαν ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὴν ὅλην διατριβήν. Ἀντίκειται δὲ τούτοις ἐπὶ τὸν χάρακα βλέποντες οἱ τὴν παραπλήσιον χρείαν παρεχόμενοι πεζοὶ τοῖς προειρημένοις ἱππεῦσιν.	*At qui ponè Tribunorum tentoria locus iacet, & ex vtraque parte Prætorio adiacet, eius vna pars Foro deſtinatur, altera Quæſtori eiúſque apparatibus. Ab vtroque verò extremo Tribunorum tabernaculo, retrò quaſi inflexam metationem habent Extraordinariorum equitum Ablecti, & quidam ex ijs qui vltrò ac ſponte in gratiam Conſulum militant. Hi omnes locantur & ſpectant tranſuerſa latera, alij Quæſtoriũ intuentes, alij Forum. Plerumque autẽ euenit, iſtos non modò metari circa Conſules, ſed & in agmine & viâ faciendâ, alijsq; adminiſtrationibus, curare atque agere apud Conſulem & Quæſtorem. Opponuntur iſtis in vallum ſpectantes, conſimilem prædictis vſum præbentes pedites. Supra deinde vtroſque via relinquitur lata pedes centum, parallela Tribunorum tentorijs; ad vtrumque*

Ἑξῆς δὲ τούτοις δίοδος ἀπολείπεται πλάτος ποδῶν ἑκατόν, παράλληλος μὲν ταῖς τῶν χιλιάρχων σκηναῖς, ἐπὶ θάτερα

θάτερα δὲ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τοῦ στρατηγίου, καὶ τοῦ ταμιείου παρακείνουσα, παρὰ πάντα τὰ προειρημένα μέρη τοῦ χάρακος. Παρὰ δὲ τὴν ἀνωτέρω πλευρὰν ταύτης, τῶν συμμάχων ἱππεῖς ἐπίλεκτοι στρατοπεδεύουσι, βλέποντες ἐπί τε τὴν ἀγορὰν ἅμα καὶ τὸ στρατήγιον, καὶ τὸ ταμιεῖον. Κατὰ μέσον δὲ τὴν τούτων τῶν ἱππέων παρεμβολὴν, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ στρατηγίου προσείσασιν, δίοδος ἀπολείπεται πεντηκοντάποδων, φέρουσα μὲν ἐπὶ τὴν ὄπισθεν πλευρὰν τῆς στρατοπεδείας, τῇ δὲ τάξει πρὸς ὀρθὰς κειμένη τῇ προειρημένῃ πλατείᾳ. Τοῖς δ' ἱππεῦσι τούτοις ἀντίτυποι τίθενται πάλιν οἱ τῶν συμμάχων ἐπίλεκτοι πεζοὶ, βλέποντες πρὸς τὸν χάρακα, καὶ τὴν ὄπισθεν ἐπιφάνειαν τῆς ὅλης στρατοπεδείας. Τὸ δ' ἀπολειπόμενον ἐξ ἑκατέρου τοῦ μέρους τούτων κένωμα παρὰ τὰς ἐκ τῶν πλαγίων πλευρὰς δίδοται τοῖς ἀλλοφύλοις, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ καιροῦ προσγινομένοις συμμάχοις.

autē Fori latus & Prætorij & Quæſtorij pertingens & ad omnes dicti valli partes. Ad ſuperum huius viæ latus ſociorum equites Extraordinarij metantur, Forum verſus aſpicientes, & Prætorium, & Quæſtoriū. Circa mediam horum metaturam, & è regione ipſius Prætorij, via relinquitur quinquaginta pedum, quæ fert ad poſtica caſtrorum, ordine autem & ſitu rectangula eſt prædictæ viæ latæ. His demum equitibus auerſi locantur ſociorum Extraordinarij pedites, aſpicientes vallum & tergum caſtrorum. Quod autem ſuperat vacuum ex vtraque harum partium ad latera tranſuerſa, id datur extraneis & ſiquis ſubitò & ex tempore ſocius aduenerit.

Tribunos cùm locauimus, videamus ecquis alius è dignioribus in iſto tractu? Ita, inquit, etiam Quæſtor. Vbi? deſignat

» *Qui ponè Tribunorum tentoria locus iacet.*] Ille, qui ab vtraque parte Prætorij, vtriſque Tribunorum tentorijs reſpondet. Atque is duplici vſui. Nam

» *Eius vna pars Foro deſtinatur.*] Quod & rebus vænalibus, opinor, ſeruijt, & conuenientibus, & Legationibus etiam audiendis. In Suidâ reperio fragmentum: Ὀλίγον ἐξωτέρω τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς, χωρίον τι ὥσπερ ἀγορὰ ἀπεδέδεικτο, ὃ δὴ Γνώμα προσηγορεύετο. Ἐκεῖσε δὲ αἱ πρεσβεῖαι καὶ αἱ ἀγγελίαι, καὶ * ὅλα ἐγίνοντο: *Paulum vltra tabernaculum Prætorium, locus oſtenſus fuit velut Forum, qui Gnoma appellabatur. Illic autem legationes & nuntij, & alia adminiſtrabantur.* Sed neſcio tamen an non de loco & Foro Quæſtorio hoc accipi veriùs ſit, quoniam ad eum veniebant & deducebantur primò legati. Ita ſanè in Hygino ſcriptum: *In Quæſtorio maximè legati hoſtium & obſides, & ſiqua præda facta fuerit in quæſtione ponitur.* Quod autem Suidas ait *Gnomam* appellari, mihi inauditum eſt: doceat qui nouit. *Lego ἄλλα*

» *Altera quæſtori, eiuſq; apparatibus.*] Vtrumque hoc ſpatium grande fuit, & in omni latere circiter *pedum trecentorum.* Vnū igitur, atque id dextrum (reſpectu Prætoris in caſtra verſi) Foro ſeruijt: alterū, de quo nunc, Quæſtori. Sed itáne Polybi ponis? palàm, & mox reponis. At nobis tamen dubitatio aut remora, ex Liuianis aliquot locis, qui in te pugnant. Narrat alibi, Samnites in caſtra Romana improuiſos irrupiſſe: *& ab tergo,* inquit, *caſtrorum, portâ Decumanâ, impetus factus, itaque captum Quæſtorium, Quæſtorque ibi L. Opimius Panſa occiſus.* Quid clarius, quàm haud longè à Decumanâ Quæſtoriū fuiſſe? Sed & *Quæſtoriam portam* idem nominat, & ponit à Prætoriâ longè. vt cùm de L. Æmilio, qui ſuos inſtruit in caſtris aduerſus Ligures. Is *M. Valerium erumpere extraordinariâ portâ iuſſit: ad dexteram principalem haſtatos legionis primæ inſtruxit: tertia legio aduerſus ſiniſtram principalem, Q. Fuluius Flaccus cum dexterâ alâ ad Quæſtoriam portam poſitus.* Preſſius hęc conſidera. Ad quattuor portas exercitum inſtruxit, & orſus ab *Extraordinariâ* (ea eſt *Prætoria*) ad vtramque *Principalem*, & tum *Quæſtoriam* deſcendit. Quæ hæc eſſe poteſt, niſi *Decumana* ipſa? ſic dicta ſcilicet, quia Quæſtorio vicina. Indicat iterùm Liuius, cùm Galli Boij Sempronium in caſtris aggrediuntur, ac dū ille, inquit, ſuos diſponit & *duabus Principalibus portis ſigna efferre iubet: alius tumultus ab aduerſâ parte caſtrorum eſt exortus. In portam Quæſtoriam irruperant Galli.* Et mox addit: *tria prælia circa caſtra locis diſtantibus fuiſſe.* Ecce duas *principales* portas abiun-

Quæſtorium vbi. Liuius diſſentire videtur. *Lib. x.* *Quæſtoria porta.* *Lib. xl.* *Lib. xxxiv.*

abiungit à *Quæſtoriâ*, & hanc ait in *aduerſâ* (ſiue magis placet *auerſâ*, aut *diuerſâ*) *parte* fuiſſe: item, prælia illa *diſtantibus locis facta*. Atqui profectò ſi Quæſtorium, vbi Polybius ponit, nihil clarius, quàm ad alteram Principalem id fuiſſe. Hęc talia ſunt mi Auditor, vt ego quidem ſine calumniâ nihil ijs obtendam. Deſcendo illuc, vt olim & veteri æuo Quæſtorium fuerit è regione Decu-

Conciliatio tentata. manæ, viâ mediâ *Quintanâ*. Rationem ille ſitus habuit. Quòd in vtraque caſtrorum parte voluerunt imperium aliquod & magiſtratum eſſe. Si ita eſt, tum & viam illam latiorem fecerim, & centum haud minus pedum. Argumentum aliquod pro hac re, quòd etiam poſteà (Quæſtorio iam tranſlato) forum illud Quæſtoris *Quintana* appellata: quid niſi priſco nomine, vt ſolet, reten-

Quintana. to? Nam quod Iſidorus ait: *Quintana, pars plateæ quinta eſt, quâ carpentum progredi poteſt*: aut nec verum eſt, aut nihil ad noſtram facit. De quâ Feſtus: *Quintana appellabatur in caſtris poſt Prætorium, vbi rerum vtenſilium forum fuit*. Etſi in eo legitur: *Quintana appellabatur porta in caſtris*. Sed portæ profectò vox delenda (palàm enim falſa) aut in *partem* commutanda eſt. Vnde enim in portâ forum? Sed etiã alibi ſic appellabant, exem-

Cap. xxvi. plo caſtrenſi. Suetonius de Nerone: *Quintanâ domi conſtitutâ, vbi partæ prædæ & ad licitationem diuidendæ pretium eſſumeretur*. Hęc olim dico ſic fuiſſe: ante Polybij tamen æuum mutaſſe, & viſum transferri Quæſtorium in Prætorij latus, vt vicinius eſſet. Neſcio an non huc Hygini nota faciat: *Quæſtorium*, inquit, *dicitur quòd aliquando ibi Quæſtores pedaturam acceperint, quod eſt ſupra Prætorium in rigore portæ, quæ à cohortibus decimis ibi tendentibus Decimana eſt appellata*. Videtur agnoſcere veterem illum ſitum, & retentam etiam appellationem: etſi aliter oſtendit nunc eſſe. *Aliquando*, inquit, *ibi acceperunt pedaturam*: nempe priſcis temporibus. An magis eſt intellegi, quòd iam æuo Principum Quæſtores non ampliùs in militiam irent: atque ita nomen loci ſine re eſſet? Sed tamen ſitus quem tangit, non eſt profectò iſte Polybij & nouus: ſed planè vetus ille, è regione Decumanæ. Niſi quis alius in verbis ijs ſenſus, quem ſcrutari magis penſiculatè haud poſſum: quoniam ſcriptus ille codex non vltrà mihi ad manum, & paucula ſunt excerpta. Siquis habet, & tanti eſt, videto, imò edito & videndum etiam alijs præbeto. Qualiacumque illa vetera, præ iſtis certè nouitijs ponenda, quæ ſic affatim Typographia, atque etiam * ἀκρίτως * *ſine iudicio.* ſæpè, nobis protrudit. Vis dicam tibi verum verbum? Ars ea quæ inſtaurandis litteris fuit, ea ipſa perdendis profligandiſque erit, vt facilitatem hanc video imperitum quidquid aut ineptũ diuulgandi. Sed ad meum Quæſtorium. cenſeo igitur variaſſe, quod ad locum: & occurrit Liuij teſtimonium, è quo colligas, ſatis longulè ante Polybij ætatem pro eius ſitu fuiſſe. Ita enim libro XLI. *Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerant, ad Quæſtorium, forum Quintanamque hoſtes peruenerunt*. Apparet ad Prætorium & Forum adſitum tunc fuiſſe, vt verba hæc præferunt. Sed quid tam curioſè hæc perſequor? & an non in ventum brachia iacto, aut cum Ariſtotele, * τὰ πετόμενα διώκειν? vereor: de modo * *Volantia ſectari?* Quæſtorij magis addo: etſi nec id liquidò poſſum. Polybius ſiluit: credam dimidiatum ad Prætorij fuiſſe, id eſt *ducentos pedes* in longum, *centenos* in latum. Amplitudo quidem opus fuit, ad commeatus, veſtes, pecuniam, prædam, aliaque reponenda. Sed in verborum textu pergamus.

» *Ab vtroque extremo Tribunorum tabernaculo.*] Impleuit de præcipuis imperijs, tranſit ad milites qui vſui aut tutelæ eorum adiuncti. Nam Supera iſta caſtrorum pars nihil *Supera pars tota Ducum.* habet præter duces, & eorum comites, aut adminiſtros. Valdè hoc notandum, atque omne corpus legionum & ſociorum infrà metationem habuit: eaq; cauſsâ ibi denique *Principiorum* nomen, & quaſi hæc Supera, eſſet extra caſtra. Sed iam ad verba. AVD. Imò ad mea rogata. Nam dicebas, *impleſſe eum de imperijs*: itáne? Vbi ergo *Legati*, quos *Legatorum metatio.* nuſquam video locatos? LIPS. Benè hoc inijcis, dabo. Polybius quidem etſi Legatos in caſtris ſtatim agnoſcit, & excubias ijs aſſignat; tamen omiſit & oblitus eſt Pedaturam. Quam aptè videor ijs dare ad latus alterum Prætorij, & vbi Forum. Ita parte vnâ Quæſtor ſit, parte alterâ ipſi. Omnino ratio vult haud longè Prætorem eos tetendiſſe; quia & dignitate proximi, & ad eum ſermonis conſilijque cauſsâ ſæpè aduocati. Quid ſi plures iam Legati, & tot quot legiones, vt inferiore æuo factum? Credo, cùm tunc Quæſtor non ita vulgò comitaretur, eos vtrimque ad latus Prætorij fuiſſe, & ſic medium habuiſſe ſuum Ducem. Ioſephus *Lib. III. Excid.* hæc talia vult: Μέσας δὲ τὰς τῶν ἡγεμόνων σκηνὰς τίθενται, μεσαίτατον δὲ τούτων τὸ στρατήγιον: *Dux ſummus medium Ducum.* *Media tabernacula ducum ſuorum ponunt*,

maxi-

maximè autem medium, & inter iſta, Prætorium. Quod veteri nouoque more verũ eſt, & ſemper in medio Tribunorum, aliorumq́ue Ducum, Prætoris locus. Profectò vt in ipſâ acie, Prætor ſiue Conſul (confundimus iſta, vt ſcis) poſt Haſtatos & Principes, ante Triarios ſtabat, mediâ ferè acie; & ad latera Tribuni: ita hîc, niſi quòd pro Triarijs, Ablecti & Extraordinarij, & Euocati ſubſtituti. Quia igitur medium ita Prætorium, in Ammiano ſcriptum: *Alemannos aduſque Primanorum legionem locatam in medio perueniſſe; quæ confirmatio Caſtra Prætoria dictitatur.* Nempe à ſimilitudine iſtâ poſituræ in caſtris. Sed ohe, iam ad verba.

Lib. xvi.

Caſtra Prætoria.

» *Ab vtroque extremo Tribunorũ tabernaculo.*] Intellegit extremũ, verſus portas Principales, & vbi deſinũt legiones, ſocij excipiunt. Nec tamẽ ita accipio, quaſi ab ipſo tabernaculo metatio iſta rigidè cœperit: imò interuallum decorè medium aliquod fuerit, ſeparandis Tribunis à Præfectis, vt mox dicam.

» *Quaſi inflexam metationem habent.*] Non incuruam aut lunatam, ſed quæ in cubitum aut anconem. Figura caſtrenſis, quam dabo, hæc & alia aperiet.

» *Extraordinariorũ equitum Ablecti, & quidã ex ijs qui vltrò ac ſponte militãt.*] Duo genera hîc collocat, *Ablectos* equites & *Euocatos*. Vbi? & quo ordine? Vtroſq; Forũ aut Quæſtorium intuentes: quod ex Tabulâ quoque clarũ erit: ſed ſuprà, niſi fallor, Ablectos, infrà Euocatos. Iſtos enim digniores habeo, & ideò iuxta Præfectos Tribunoſq; ſtatim eos loco. De modo pedaturæ, nihil ipſe dicit: & in Euocatis incertus fuit: nec in Ablectis quidem nimis certus.* Suprà diſputaui de eâ re, ſed ratiunculas nondũ diſpunxi: nec ſcio an vna in totũ cohors, an duæ, id eſt è quoque cornu vna fuerit in hoc genus. Sed obſerua etiam, quòd ait *quoſdam* ex Euocatis. non enim ſemper *omnes*: & numerus ſi grandior, extra exiguam hanc areolam ijs locus, quem poſteà dicet. Nam tibi lectione & mẽte hęc coniungenda ſunt, aut mihi ſuperuacuè multa iteranda, quod fugio, fugi, fugiam.

*Dial. vii. lib. iv. Incertum quot Ablecti.

» *Euenit iſtos non modò metari circa Conſulem, ſed & in agmine & viâ aliiſque adminiſtrationibus curare atque agere apud Conſulem & Quæſtorem.*] Clarè hîc habes munia & vſum Ablectorum & Euocatorum, tam equitum quàm peditum: qui fuit, à cuſtodiâ & velut ſatellitio Conſulis eſſe. Plurimum ij iuxta eum, in caſtris, in agmine, puto & in acie ipſâ.

» *Via relinquitur lata pedes centum.*] Pari igitur magnitudine, quâ via principiorum. Cur tanta? vt foro latitudo ſua maior & Quæſtorij areæ eſſet, ad res venales, ad prędam, ad circulos etiam & ſermones. Quid ſi & illa cauſſa, vt in neceſſitate commodè in iſto vacuo copiæ inſtrui & educi in hoſtem poſſent? puta, cùm eruptione pugnandum, aut tempore tali. Hæc eſt quam *Quintanam*, vt opinor, Hyginus appellat: *Lateribus Quæſtorij tendere debet ad viam Quintanam centuria Statorum, vt poſticum Prætorij tueantur.* Cùm enim de *Poſtico Prætorij* exprimat, non eſt intellegere aliam illam & inferiorem Quintanam. A quâ tamen & hanc ego cenſeo dictam, & quia Quæſtor olim in verâ Quintanâ (à quintis cohortibus ibi tendentibus dicta) nunc eo tranſlato, hęc quoque proxima via, & quæ vſui vænalium, vt prior illa, ſeruiebat, vênit in idem nomen. Pars ſuperior explicata eſt, quâ fini quidem opus. Nam verba Polybij ſingula rimari, non eſt otium aut pretiũ: & quamuis obſcura quædam aſpicienti videantur, inſpicienti minimè. & ſiquid erit, in lucem dabit Tabula ſubijcienda.

Quintana duplex.

DIALOG. IV.

Inferior caſtrorum pars explicata, & deinde cum Declaratione & Podiſmis ſuis propoſita.

AD Inferiorem partem eamus, & tu (quod ille de viro magno olim) *Cedò magiſtrum.* Polybij inquam hæc lege.

Ἀπομετρηθέντων δὲ πάλιν ἑκατὸν ποδῶν εἰς τὸ πρόσθεν κατὰ πάσας τὰς σκηνὰς, λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοῦτο τὸ πλάτος ὁριζούσης εὐθείας, ἥτις γίνεται παράλληλος ταῖς τῶν χιλιάρχων σκηναῖς, ἀπὸ ταύταις ἄρχονται ποιεῖσθαι τὰς τῶν στρατοπέδων παρεμβολὰς, χειρίζοντες τὸν τρόπον τοῦτον. Διχοτομήσαντες τὴν προειρημένην εὐθεῖαν, ἀπὸ

POLYB.

Iterùm cùm dimẽſi fuerint centum pedes antrorſus legiones verſus, tum à lineâ rectâ ſpatium hoc finiente (quæ linea reſpondeat & parallela ſit Tribunorum tentorijs) à lineâ illâ, dico, ordiuntur facere caſtra & domicilia legionum, hoc modo adminiſtrantes. Cùm diuiſerunt prædictam lineã rectam in duas partes,

ἀπὸ τούτου τοῦ σημείου πρὸς ὀρθὰς τῇ γραμμῇ, τοὺς ἱππεῖς ἀντίους ἑαυτοῖς ἑκατέρου τοῦ στρατοπέδου παρεμβάλλουσι, πεντήκοντα διέχοντας πόδας ἀλλήλων, μέσην ποιοῦντες τὴν τομὴν τοῦ διαστήματος. Ἔστι δ' ἥ τε τῶν ἱππέων καὶ τῶν πεζῶν σκηνοποιία παραπλήσιος. Γίνεται γὰρ τὸ ὅλον σχῆμα καὶ τῆς σημαίας καὶ τῶν οὐλαμῶν τετράγωνον. Τοῦτο δὲ βλέπει μὲν εἰς τὰς διόδους, ἔχει δὲ τὸ μὲν μῆκος ὡρισμένον, τὸ παρὰ τὴν δίοδον. Ἔστι γὰρ ἑκατὸν ποδῶν. Ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βάθος ἴσον πειρῶνται ποιεῖν, πλὴν τῶν συμμάχων. Ὅταν δὲ τοῖς μείζοσι στρατοπέδοις χρῶνται, τὸ κατὰ λόγον καὶ τῷ μήκει καὶ τῷ βάθει προστιθέασι. Γενομένης δὲ τῆς τῶν ἱππέων παρεμβολῆς κατὰ μέσας τὰς τῶν χιλιάρχων σκηνὰς, οἱονεὶ ῥύμης τινὸς ἐπικαρσίου πρὸς τὴν ἄρτι ῥηθεῖσαν εὐθεῖαν, καὶ τὸν πρὸ τῶν χιλιάρχων τόπον (τῷ γὰρ ὄντι ῥύμαις παραπλήσιον ἀποτελεῖται τὸ τῶν διόδων σχῆμα πασῶν, ὡς ἂν ἐξ ἑκατέρου τοῦ μέρους, αἷς μὲν ταγμάτων, αἷς δ' οὐλαμῶν ἐπὶ τὸ μῆκος δὲ παρεμβεβληκότων) πλὴν

ab hac ſectione & ſigno rectis ad lineã angulis equites vtriuſq; legionis aduerſos inter ſe locant, quinquaginta pedum interuallo: ſic vt mediã faciant ſectionem ipſã eius interualli. Eſt autẽ metatio tentoriorũ tam equitum quàm peditum ſimilis. Fit enim vniuerſa figura & Manipuli & Turmæ quadrata. Aſpicit verò in vias ſiue exitus, & habet longitudinem definitã & certam illam quæ ad viam. Eſt enim centum pedum. Plurimùm verò & latitudinẽ adæquare conãtur, præterquàm in Sociis. Quòd ſi legionibus magis plenis & numeroſis vtantur, pro ratâ ad longitudinem & latitudinem adiiciunt. Factâ igitur hac locatione Equitũ ad media tabernacula Tribunorum, quaſi Strigã aut Vico tranſuerſario addictam rectã lineã (re enim ipſâ vicis aſſimilatur hac Figura viarum, ab vtraq; parte & Manipulorum & Turmarũ, in longum ſe extendentiũ) tum di-

τοῖς προειρημένοις ἱππεῦσιν κατόπιν δ' ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων τριαρίους καὶ οὐλαμὸν ἑκάστην σημαίαν ἐν ὁμοίῳ σχήματι τιθέασι. Συμψαυόντων μὲν τῶν σχημάτων ἀλλήλοις, βλεπόντων δ' ἔμπαλιν πρὸς τὰς ἐναντίας τοῖς ἱππεῦσιν ἐπιφανείας, ἥμισυ ποιοῦντες τὸ βάθος τοῦ μήκους ἑκάστης σημαίας, τῷ καὶ κατὰ τὸ πλῆθος ἡμίσεις ὡς ἐπίπαν εἶναι τούτους τῶν ἄλλων μερῶν. Διότι τῶν ἀνίσων ὄντων πολλάκις τῶν ἀνδρῶν, ἰσάζειν ἀεὶ συμβαίνει πάντα τὰ μέρη κατὰ τὸ μῆκος, διὰ τὴν τοῦ βάθους διαφοράν. Αὖθις δὲ πεντήκοντα πόδας ἀφ' ἑκατέρων τούτων ἀποστήσαντες, ἀντίους παρεμβάλλουσι τοῖς τριαρίοις τοὺς πρίγκιπας. Νευόντων δὲ καὶ τούτων εἰς τὰ προειρημένα διαστήματα, δύο αὗται πάλιν ἀποτελοῦνται ῥύμαι, τὰς μὲν ἀρχὰς ἀπὸ τῆς αὐτῆς εὐθείας λαμβάνουσαι, καὶ τὰς εἰσβολὰς ὁμοίως τοῖς ἱππεῦσιν, ἐκ τοῦ πρὸ τῶν χιλιάρχων ἑκατομπόδου διαστήματος, λήγουσαι δὲ πρὸς τὴν καταλειπομένην τῶν χιλιάρχων πλευρὰν τοῦ χάρακος, ἣν ἐξ ἀρχῆς ὑπεθέμεθα

ctis equitibus à tergo Triarios vtriuſque legionis adponunt, quemque Manipulum cuiq; Turmæ, figurâ pari. Sic quidem vt figuræ ſe mutuò tangant, ſed Triarij in alteram partẽ aſpiciant Equitibus obuerſi. Faciunt etiã dimidium latitudinis pro longitudine in quoq; Manipulo, quia Triarij numero dimidiati ſunt ad Manipulos alios. Itaq; cùm numero ſæpè impari ſint ipſi viri, tamen longitudinem æqualem eſſe contingit, quoniã latitudinem variant. Atq; iterùm quinquaginta pedes ab iis vtriſq; abſcedẽtes, oppoſitos & aduerſos Triariis locãt Principes. His ipſis ſpectantibus & vergentibus in ſpatia atq; interualla iam dicta, duo iſti iterũ vici fiunt, initiũ quidẽ capientes ab eâdem rectâ lineâ, & ingreſſus eoſdẽ cũ equitibus, ex ſpatio illo centumpede quod ante Tribunos eſt; deſinentes porrò finienteſq; in partẽ latuſq; caſtrorum Tribunis oppoſitum, quod ab

κατὰ πρόσωπον εἶναι τοῦ παντὸς σχήματος. Μετὰ δὲ τοὺς πρίγκιπας ὄπισθεν τούτων ὁμοίως ἔμπαλιν βλέποντας. συμψαύοντα δὲ τὰ σχήματα τιθέντες, τοὺς ἀστάτους παρεμβάλλουσι. Δέκα δὲ σημαίας ἐχόντων ἁπάντων τῶν μερῶν κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς διαίρεσιν, πάσας ἴσας συμβαίνει γίνεσθαι τὰς ῥύμας καὶ κατὰ τὸ μῆκος, καὶ τὰς ἀποτομὰς ἰσάζειν αὐτῶν τὰ πρὸς τῇ κατὰ τὸ πρόσωπον πλευρᾷ τοῦ χάρακος, πρὸς ὃν καὶ τὰς τελευταίας σημαίας ἐπιστρέφοντες στρατοπεδεύουσιν. Ἀπὸ τῶν ἀστάτων πεντήκοντα πάλιν διαλείποντες πόδας, τοὺς τῶν συμμάχων ἱππεῖς ἀντίους παρεμβάλλουσι τούτοις, ποιούμενοι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς αὐτῆς εὐθείας, καὶ λήγοντες ἐπὶ τὴν αὐτήν. Ἔστι δὲ τὸ πλῆθος τῶν συμμάχων, ὡς ἐπάνω προεῖπα, τὸ μὲν τῶν πεζῶν πάρισον τοῖς Ῥωμαϊκοῖς στρατοπέδοις, λεῖπον τοῖς ἐπιλέκτοις· τὸ δὲ τῶν ἱππέων διπλάσιον, ἀφαιρουμένου καὶ τούτων τοῦ τρίτου μέρους εἰς τοὺς ἐπιλέκτους. Διὸ καὶ τὸ βάθος αὔξοντες τούτοις πρὸς λόγον ἐν τοῖς στρατοπεδευτικοῖς σχήμασι, πειρῶνται κατὰ

initio diximus velut frontem eſſe figuræ totius. Secũdum Principes verò, iterùm auerſos locant Haſtatos, figuris tamen & areis contingentibus ſe & iunctis. Cùm autem decem Manipulos ſingulæ partes ac Strigæ habeant, ex dictâ diuiſione: efficitur vt omnes vici æquales ſint longitudine, itemq; fines & deſinentiæ pares in latere caſtrorum ad frontem. in quã verſos etiam extremos Manipulos locant. Ab Haſtatis rurſus quinquaginta pedum interuallo Sociorũ equites ponunt, aduerſos illis, initium facientes ab eadem rectâ lineâ, & deſinentes in rectâ. Eſt autem multitudo Sociorum, vt prædixi, peditum quidem par Romanis legionibus, exceptis tamen detractiſque Extraordinariis; equitum verò dupla, his quoque tamen vt detrahas tertiam partem in electos. Ideoque & latitudinem iſtis augentes in figuris caſtrenſibus, conantur lon-

τὸ μῆκος ἐξισοῦν τοῖς τῶν Ῥωμαίων στρατοπέδοις. Ἀποτελεσθεισῶν δὲ τῶν ἁπασῶν πέντε διόδων, αὖθις εἰς τοὔμπαλιν ἀπεστραμμένας, ὁμοίως τοῖς ἱππεῦσι τιθέασι τὰς τῶν συμμαχικῶν πεζῶν σημαίας, αὔξοντες τὸ βάθος πρὸς λόγον, βλεπούσας δὲ πρὸς τὸν χάρακα, καὶ πρὸς τὰς ἐκ τῶν πλαγίων ἐπιφανείας ἑκατέρας. Καθ᾽ ἑκάστην δὲ σημαίαν τὰς πρώτας ἀφ᾽ ἑκατέρου τοῦ μέρους σκηνὰς οἱ ταξίαρχοι λαμβάνουσιν. Ἅμα δὲ τὸν προειρημένον τρόπον παρεμβάλλοντες καθ᾽ ἕκαστον μέρος τὴν ἕκτην ἴλην ἀμέλει, ἀπὸ τῆς πέμπτης πεντήκοντα πόδας ἀφιστᾶσι. παραπλησίως δὲ καὶ τὰς τῶν πεζῶν τάξεις, ὥστε γίνεσθαι καὶ ταύτην ἄλλην διὰ μέσων τῶν στρατοπέδων δίοδον, ἐπικάρσιον μὲν πρὸς τὰς ῥύμας, παράλληλον δὲ ταῖς τῶν χιλιάρχων σκηναῖς, ἣν καλοῦσι πέμπτην, διὰ τὸ παρὰ τὰ πέντε τάγματα παρήκειν.

gitudine exæquare legionibus Romanis. Abſolutis igitur omnibus quinque viis, iterùm auerſos ab Equitibus locant peditum ſocialium Manipulos, augentes latitudinem proportione, aſpectum habentes vallum verſus, & vtramque faciem aut latus tranſuerſum. In omni autem Manipulo, prima ab vtraque parte tentoria Centuriones habent. Ad prædictum verò modum locantes ad quodque latus Sextam Turmam, à Quintâ pedibus quinquaginta eam abducunt. ſimiliter & peditum Manipulos, vt fiat aliâ via per medias legiones, tranſuerſa quidem quòd ad Strigas, ſed parallela tentoriis Tribunorum: quam appellant Quintanam, quòd quinq; illos ordines ſecat & peruadit.

Iam ſiſte. Diutiùs paſſus ſum te legere, vt ſemel liberarem. Nunc denique abſoluiſti totam Inferiorem partem, diuiſam & ipſam in duas partes, ſed conformes. Via enim media tranſuerſa ſecat diſparatque quinos Manipulos à quinis: ſed in locatione aliâ, nullum inter eos diſcrimen. Percurramus igitur Polybiana verba, quia hoc ſolum

ſolum & fundamentum eſt cui inædeficamus: ſed verè percurramus. Faciam breue, & ſcio te velle. Ait:

» *Iterùm cùm dimenſi fuerint centum pedes antrorſus.*] Vides hîc ſpatium centenarium à Tribunis ad legiones: quid id fuit? *Principia* Romanis dicta. Etſi enim propriè ſic appelles initium ipſum caſtrorum vbi legiones (inde enim vox) tamen totum hoc ſpatium medium conſtat ſic eſſe dictum. Plutarchus in Galbâ verbatim conuertens, ἀρχαῖα dixit, cum additione, ἃ πριγκίπια Ῥωμαῖοι καλοῦσι: *Archæa, ſiue Initia, quæ Romani Principia appellant.* Cicero ad Brutum: *Spes libertatis nuſquam niſi in caſtrorum veſtrorum principiis eſt.* Cur non tota caſtra nominat? cur hæc eximiè? quia in Principiis, aut iuxta illa, Tribuni, Præfecti, honeſtiſſimi Decurionum & Centurionum: quibus ſcilicet cura maior & amor reip. ac libertatis, quàm militari vulgo. Capita ergo intellegit & vertices caſtrorum, qui ibi metabantur. Liuius: *Tribunos iura reddere in principiis ſinebant.* Credo ſediſſe eos, iuri dicundo, ante tentoria ſua; non ad Signa aut Aquilas ipſas. Idem ibidem: *In Principiis Prætorioque, vbi ſermones inter ſe ſerentium circulos vidiſſent.* Profectò viam & ſpatium ipſum intellegit, inter legiones medium & Tribunos. Etſi legas propriè & ſtrictè magis, ipſa initia caſtrorum militarium, & vbi Signa præcipua defixa, ſic appellata. Suetonius: *Capite puniuit; & quidem ante principia caſtrorum.* Id valet, in viâ iſtâ & ſpatio ante ſigna. Simile in Quinctiliani Declamatione pro Milite: *Sed neque hoc Mars parens, neque ſigna militaria aquilæque victrices ſinant, vt tuâ quoque ſententiâ quiſquam vir, & Romanus & miles, nimium pudicus ſit, apud quem ante principia agendum eſt.* Sed hoc pro priore fortaſſe ſententiâ, quia probabile cauſſam hanc ad Tribunal dictam, & ante Prætorium ipſum. E Quinctiliani autem verbis colligas, ſacra & caſta hæc Principia habita, & fuiſſe in Religione. Tacitus ipſum indicat, cùm de laſciuiente feminâ narrat: *In ipſis principiis ſtuprum auſam.* Exaggerat flagitium, à ſanctimoniâ loci. Et ita fuit, ob præcipua ſigna quæ ordine illîc anteſixa. Tacitus de Seiano: *Tiberius coli effigies eius inter principia legionum fineret.* Nam primæ omnes Decuriæ, & Manipuli metabantur illîc, vt intelleges è Polybio: ergo & ſigna quæque prima, id eſt primi Haſtati, primi Principis, & Primipili etiam, id eſt Aquilæ ipſæ. An & hoc verum, omnium cohortium ſigna ibi defixa, ante Prætorem ſcilicet, & non mouenda niſi eo ſciente, iubente? nonnulla ſuadent, maximè quæ lego in hiſtoriis ſequentis æui. Sed vt nunc hoc non definiam, conſtat ſanctiorem hunc locum habitum: vbi legionum ſcilicet numina, & vbi aræ item atque altaria exſtructa. Quod verum eſſe volo tamen, non niſi in Statiuis aut Hibernis. Tacitus de Planco: *Ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuiſſet, rarum etiam inter hoſtes, legatus populi Romani, Romanis in caſtris, ſanguine ſuo altaria deum commaculauiſſet.* Præmiſit autem, Plancum in caſtris primæ legionis *ſigna & aquilam amplexum, religione ſeſe tutatum fuiſſe.* De hiſdem aris in Dione Caſſio, qui inter ſigna Varianæ cladis refert. quòd δόρατα ἀπ' Ἄρκτου φερόμενα πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα προσπίπτειν ἐδόκει, μέλισσαί τε περὶ τοὺς βωμοὺς αὐτῶν κηρία ἀνέπλαττον: *Haſtæ à Septemtrione delatæ incidere in Romana caſtra videbantur, & apes circa altaria eorum cerificauerant.* Caſtrenſia altaria, iſta ſunt: fortaſſis & Ara ante Augurale obuerſa, de quâ ſuprà. Equidem in Græcorum etiam rebus hunc morem & religionem recognoſco. vt cùm Homerus de Achæis ſuis ſcribit:

—— ἵνα σφ' ἀγορή τε θέμις τε
Ἤην, τῇ δὴ καί σφι θεῶν ἐτετεύχατο βωμοί:
—— *vbi iis Fora, iudiciumque,*
Atque ibi conſtructa deorum altaria ſancta.

In Foro ille ponit, & vbi iudicia: Romani in Principiis, vbi item iudicia, præmia & pœnæ.

» *Quinquaginta pedum interuallo.*] Ordinaria iſta dimenſio, & viæ ſic grandes, non decoræ ſolùm, ſed vtiles ad equos & iumenta educenda, inducenda. Interdum tamen contractas reperio, ob aliquam cauſſam. vt in Cæſare: *Caſtra etſi erant exigua per ſe vix hominum millium ſeptem, præſertim nullis cum impedimentis; tamen anguſtiis viarum, quantum poteſt contrahit.* Quin nomina ſua Viis iſtis fuerint, vix ambigo: nondum tamen mihi fuit reperire.

» *Latitudinem adæquare conantur, præterquam in Sociis.*] Longitudo, inquit, areolarum ſemper pariat: non æquè latitudo. & cauſſa eſt, quòd Turmæ quędam aut manus militares grandiores. Vt in Sociis ecce, equites quadraginta ſunt in Turmam: at in ciuibus dumtaxat triginta. Ergo meritò iis ſpatiũ & pedatura amplior: ſed id accedat in latum.

Principia in caſtris.
Duplici ſenſu.
Ciceronis lux.
Lib. XXVII.
Othon. cap. I.
Principia ſacra.
I. Hiſt.
Signa præcipua ibi.
Ara in Principiis. I. Annal.
Ara in Græcorum caſtris.
Viæ caſtrenſes.
V. Gallic.
Pedatura diuerſa.

latum. Et Socios quidem excipit ipſe tantùm: tu potes & Triarios, qui anguſtiùs quàm alij (dimidiatus enim numerus) incantur. *Longitudo caſtrorum quæ* Obſerua hîc autem, longitudinem caſtrorum Polybio dici & cenſeri, à Prætoriâ ad Decumanam: latitudinem, à Principali Dextrâ ad Siniſtram.

» *Quaſi Strigâ aut vico tranſuerſario.*] Ῥύμη eſt in Græco, quod ſulcum & tractum notat, παρὰ τὸ ῥεῖν. Ioſephus in caſtrorum re *Lib. III.* adhibet hoc quoque verbi: Ῥυμοτομοῦσι δὲ διαθέντες εἴσω τὸ στρατόπεδον: *Diuidunt in ſtrigas & ordines introrſus compoſitè admodum ſua caſtra.* *Striga.* Latinam vocem *Strigæ* Hyginus præit: *Poterunt Singulares in Strigâ Prætorianorum tendere.* In Feſto, *Striges* ſunt (fortaſſe *Strigæ*) *ordines rerum inter ſe coniunctè collocatarum à ſtringendo.* In arando quoque ſulcum vno ductu peractum, Strigam vocabant. Sed verti & *Vicum.* nec malè: cùm in Gloſſis ſit, ῥύμη, *vicus*: in Apoſtolorum Actis, πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην εὐθεῖαν: vbi benè interpres, *Vade in vicum, qui vocatur rectus.* Vt igitur Vici in vrbibus *De L. L.* *id quod ex domibus conſtat*, ait Varro, id eſt medium illud inter vias: ita in caſtris manipulorum ordo cum tentoriis. quæ caſtra ipſe Polybius cum vrbe confert.

» *Figurâ pari.*] In longum, non in latum.

» *Duo iterùm vici fiunt.*] Scilicet in quaque legione vnus: an duo, quia Quintanâ mediâ ſecantur?

» *Ingreſſus eoſdem cum Equitibus*] Siue & Triariis. Equites tamen nominat, quia illorum ἐξόχως hæc area, & Triarij additi ac ſubiuncti.

» *In partem latuſque Tribunis oppoſitum.*] Nempe in decimo ſuo ordine deſinunt, ad vallum & Decumanam.

» *Figuris tamen & areis contingentibus ſe & iunctis.*] Vt lucri locus fiat, nec via interſeratur non neceſſaria. Auerſi enim ſic poſiti & tergis contingentes, vtrimque exitus ſuos habent, nec alteri alteris moleſti.

» *Ideoque & latitudinem iſtis augentes.*] Scilicet Equitibus ſociorum, qui Romanis plures.

Quot viæ caſtrorum. » *Omnibus quinque viis.*] Haud plures agnoſcit, directas quidem & in longum. Nam tranſuerſariæ tres ſunt, vt in Figurâ vides.

» *Iterùm auerſa locant ab equitibus peditum ſocialium ſigna.*] Hîc dubitatio mihi iuſta de ſociorũ locatione. Vtrúmne vt Romani, per manipulos ſuos & vias diſtinctè locati? an coniunctim magis per cohortes? *Socij an manipulatim diſiuncti.* Illud priùs ſimilitudo ſuadere & ratio etiam videatur: quia ſic cum equitibus omnes iuncti iiſque appoſiti, conferti ſint, nec commodè poſiti ad ingreſſus aut egreſſus. Hoc tamen alterum magis pro Polybij mente videtur, certè verbis, cùm dicit: *Omnes quinque vias abſolutas*: omnes inquam: non ergo aliæ reſtant. Item cùm addit, *auerſa equitibus locari peditum ſocialium ſigna*: non diſtinguit Triarios tantùm, ſed vniuersè profatur. Ampliùs, cùm ſcribit *auctam latitudinem pro portione.* Itáne *auctam*? minutam oportuit, ſi manipulatim locati: quoniam minores & infrequentiores ij in ſociis, quàm in Romanis. *Cohortes ſociæ minores.* His inducor, cohortatim locatos ſocios, ſed ſua quadam manipulorum fortaſſe diuiſione. Dicam ad Tabulam.

» *Aſpectum habentes vallum verſus, & vtramque faciem aut latus tranſuerſum.*] Triplex ergo iis egreſſus: in vallum primò, deinde ad Principia, & ad Quintanam. Hoc appellat vtrumque latus tranſuerſum. Etſi duplex etiam vallum eſt, quod ſpectant, in latum & in longum. Vt paullum diducam. vide quinque ſuperiores cohortes, ex iis prima in Principia, ſi volet, exit: tres mediæ in vallum oppoſitum: quinta, vel iſtuc, vel in Quintanam. Simile de quinque aliis: & iam iſta intellegis? nam contractiore frõte te eſſe video. AVD. Mentiri non eſt meum. quod igitur apud te mi Magiſter liceat, totidem hæc iſta, quot effatus es, perdidiſti verba. In ſitu hoc toto nihilo ſum tibi doctior. LIPS. Hem! te ſic eſſe, quod non es? Nam acumen & ſagacitatem tuam ſæpè in experimento didici. Sed quod euênit tamen, præuidi: & ſuſpicabar auditum vnum fugitiuum, non eſſe combibendæ huic doctrinæ. Ad oculos me vertam, & Tabulam tibi habe, quam conſultò attuli, depictam & deſcriptam. Intuêre. AVD. O meum Solem! ſic te appellem, imò & publicum: & proprium hoc tuum, quæ vis & concepiſti, ſermone aut ſtilo efferre atque illuſtrare ſuper multos. LIPS. Ne blandire. haud magna laus eſt: & fortaſſe quia ego minùs acutus, diffuſiùs alios doceo, quæ ægrè fuerit cepiſſe mihi. Sed tu hoc age, & vide.

TABV-

TABVLA ET FORMA CASTRORVM.

A. *Prætorium.*	K. *Extraordinarij equites.*	T. *Quintana.*
B. *Quæſtorium.*	L. *Extraordinarij pedites.*	V. *Spatium ad vallum.*
C. *Legati duo.*	M. *Principia.*	Xa. *Porta Praet.*
D. *Tribuni.*	N. *Equites Romani.*	Xb. *Porta Decum.*
E. *Præfecti ſociûm.*	O. *Triarij legg.*	Xc. *Porta Princip. dextra.*
F. *Euocati equites.*	P. *Principes legg.*	Xd. *Porta Princip. ſiniſtra.*
G. *Ablecti equites.*	Q. *Haſtati legg.*	
H. *Euocati pedites.*	R. *Equites ſocij*	
I. *Ablecti pedites.*	S. *Pedi[illegible]*	

DECLARATIO ET DISQVISITIO TABVLÆ.

INTENTE aſpicis. dic ſodes, Tabula hæc te iuuat? AVD. Vel maximè, & ex veteri verbo, non ſolùm oculis quàm auribus plus credo, ſed etiam plus diſco. Vtinam tu porrò adiuues, & velut diſſignator per ſingula loca me circumducas & illuſtres! LIPS. Comiter fiet: & tamquam ramulos omnes huius arboris excutiam ad tuum fructum. Prima eſto

PARS SVPERA, ET

Prætorium cur medio. PRÆTORIVM *in eâ. quod in medio ſitum vides, non quidem caſtrorum, ſed aliorum ducum. Magnæ rationis hic ſitus. Primùm, non longè ab hoſte, & ad Prætoriam portam, quæ illum ſemper ferè ſpectabat: nimirum vt obſeruet ſiquid ille moliatur aut moueat; & nuntios quoque aut exploratores ſtatim admittat. Cauſſa altera, vt duces omnes circum ſe habeat, quorum conſilio, cùm opus, ſtatim vtatur: item iubeat aliquid aut mandet. Tertia, vt in conſpectu habeat ſubiecta caſtra & militem totum, videatq́ ſiquid peccent aut turbent. Ipſe ille aſpectus coërcebat milites, qui ſciebant ſemper ſub oculis ſui Ducis ſe verſari, eoq́ in omnibus magis compoſitè ſe gerebant. Nec Ducis tantùm, ſed Ducum. quoniam Quæſtor, Legati, Tribuni omnes ferè huc ſpectabant. Denique cauſſa etiam hic, honor & dignitas. quòd media omnia honeſtiora, imò & tutiora.*

tiora. Atque ita in corpore etiam iſto cor circa medium, & ſubiectas habet inferas illas partes. Ad Prætorium ſitum eſt

Qvæstorivm, *ad latus, dextrum dicam an ſiniſtrum? Si Imperatorem aſpicio in caſtra verſum, ſiniſtrum fuerit: ſi Aquilas & ipſa caſtra, magis dextrum. Eadem dubitatio in Dextrâ & Siniſtrâ portâ Principali. Sed quod ad rem, hilum non intereſt vtrum latus ſic appelles: teneas tamen Quæſtorium ad dextram fuiſſe. cur? & an ſupra Legatos? ita, quia iſte magiſtratus populi Romani, alij non niſi in dignitate. Itaque ſupra Legatos Quæſtor.*

Quæſtor. dexter.

Legati, *meritò iuxta Prætorium à nobis ſiti, etſi Polybius non fecit verbum. In latum tabernacula illorum produxi, vt ne Prætorium eiuſq́; conſpectum Ablectis & Euocatis prorſus eriperent: quod idem in Quæſtorio ſum ſecutus. Alioqui ſi quis malit in longum obtendere, haud repugnem: niſi quòd meum illud magis fortaſſe decorum. Alter eorum facie in Ablectos ſpectauerit, alter in ſubiectos Tribunos. Viam inter ipſos & Prætorem mediam feci, ſed exiguam; quâ vel ad ipſum irent, & item qui in contubernio Prætoris, illac exirent. Adiungi enim prorſus & adnecti, haud placet.*

Tribvni, *ſub ipſum Prætorium ordine ſiti. Diuiſi in duas partes viâ mediâ, quæ à legionibus ad Prætorium ducit: & ita collocati ſeni, & ſeni, vt quiſque ordo ſuam legionem habeat in conſpectu. Exempli cauſſâ, ſex Tribuni primæ legionis, huic ſunt oppoſiti: ſex ſecundæ, illi. Ordo etiam inter ipſos, vt primus Tribunus (nam ſcis dignitatem & ambitionem in eo fuiſſe) ad Prætorium primus eſſet, oppoſitus equitibus; ſecundus deinceps, & ſic ad ſextum. Tabernacula illorum ſecreta & diſparata: ſiue quia dignitas in eo aliqua eſt, ſeorſim tendere: ſiue quia ratio voluit vias quaſdam medias eſſe, per quas ad Forum vtrumque ſine ambitu iretur. Eæ viæ vtiles quattuor ſunt in vtraque parte: quinta enim perit Prætorij obiectu. Caput tu moues? quid diſplicet?* Avd. *Diſplicet, quòd Prætorium totum non eſt liberum; & ampliùs, quòd viæ illæ duæ inutiles, & cum loci iacturâ.* Lips. *Me quoque aliquid monit initio. ſed cùm Polybij verba penſitaui, aliter non potui. Ait enim diſertè,* Tribunorum tentoria æqualiter inter ſe diſtetiſſe: *ergo viæ & interualla fuerunt. Ait amplius cùm equites locat,* initium iis eſſe à mediis Tribunorum tentoriis. *Igitur palàm locanda duo prima, id eſt media, ad viæ illius vtrumque marginem iuxta quam equites metantur. Niſi hæc in Polybio eſſent: ego verò libens totum Prætorij ſpatium vacuum liberumq́; reliquiſſem, pulchrè & vtiliter etiam ad commeatum. Idem ad alloquia aut iudicia. & profectò cùm hæc conſidero, inducor vt credam ſic fuiſſe. Nam Tribunal ecce ad latus vnum fuit: quomodo alloqui milites commodè illinc potuit, tentorijs obiectis? Iam iudicia ſi exercenda, cum conſilio militari: videantur ea commodè in aditu & veſtibulo. Prætorij exercita, ſed ſpatio vaſtiore. Quod ſi placeat, remoueantur vndique Tribuni à Prætorio, imò via etiam inter ipſos & illud media ſit pedum* viginti-quinque: *(ij pedes reſultant ex quinquaginta pedum viâ Prætorio oppoſitâ: numera, & reperies) quæ via ſeruiat pulchrè ad tranſitus in Forum vtrumque: tum Tribuni excipiant, & degant in ſpatio iuſto pedum trecentorum. Ita ſingulis pedatura ſua manebit pedum* quinquaginta: *& decorè incipient à peditibus ipſis, id eſt Triariis: habebuntq́; equites (honeſtiſſimi ciuium) liberum in Prætorium aſpectum & acceſſum. Iſta placent: quid tamen Polybij verbis fiet de interuallis? Vide an non ſeruare ea poſſis, imò debeas, legionibus magis plenis. Nam cùm eæ eſſent* quinque millium & ducentorũ: *palàm eſt auctum modum in Principum & Haſtatorum pedaturâ: ergo & in ſpatio oppoſito, vbi Tribuni. Commodè igitur tunc & loces ita, & exigua des interualla. Etiam vt id non ſit; verba tamen Polybij & præcepta ſerues, ſi in latum tentoria Tribunitia facias pedum modò* quadraginta. *Nihil impedit, & viæ tunc fuerint mediæ pedum* duodenûm. *Alterum de equitibus, quod obſtat: benignè intellegendum ſit, opponi eos mediis Tribunorum tentoriis in parte. quod verum eſſe ex ſitu vides: & accipe, ſi vis, tabellam.*

Situs Tribunorum diſtinctus.

Via inter Tribunos.

Præfecti *ſociorum. quos Polybius (ô incuriam! nec aliter poſſum dicere, ſi ſcriptum hoc integrum) nuſquam locat. Nos ad latera Tribunorũ ponimus, ſitu & modulo paribus: quidni? cùm pari munere & dignitate. Vbique eos Polybius æquiparat: niſi quòd illi tamen honeſtiores, quatenus ciues. Ratio etiam vult opponi eos ſuis Alis ſiue Cornibus: ſicuti legionibus Tribuni. Diuidantur ergo, & ſint in quaque parte ſeni, eâdem metaturâ quâ Tribuni, niſi quòd viæ aut interualla hîc magis exigua, (vt nos in tabellâ dedimus) an potiùs nulla? Cui enim vſui? nec tranſitus hic aut commeatus vlli, cùm à tergo excipiant Euocati & Ablecti. Quid ergo fiet ſpatio grandiori, quod eſt pedum* trecentorum ſexagintatrium & ſemis? *Nam triginta pedes ex ipſâ illâ viâ capimus* quinquaginta *pedum, quæ ſocios à legionibus abiungit. Hoc ideò, quia Polybius ſcribit Ablectorum & Euocatorum tabernacula incipere obliquo flexu ſtatim ab extremis Tribunorum. Igitur non tam grandi interuallo abiungenda videntur: aliquo tamen, vt & ipſi, & Præfecti etiam, diſtincti ſint à Tribunis. Meâ iſtâ menſione ſint interiecti pedes* viginti. *Illinc ergo ſi ordiare Præfectorum tabernacula, poſſis in longum minuere de menſurâ Tribunitiâ, nec dare iis* quinquaginta, *ſed* quadraginta *pedes tantùm. Ita pariabis, & reliquum ſupernè Euocatis addes.*

Præfecti æquantur Tribunis.

Examinata eorum pedatura.

Evo-

EVOCATI equites. quos hic colloco proximos à Præfectis, quia dignitate ſuprà Ablectos ſunt. Polybius tamen Ablectos priores nominat, & parum refert ſupernè an infernè ponas.

EVOCATI pedites. Horum omnium numerus incertus eſt, & ſæpè plures quàm vt iſta area capiat. Sed Polybius quoſdam Euocatorum modò hic ponit: vbi reliquos? Si plures fuerint, vel ad latera Præfectorum locandi, vel Extraordinariorum, ſuprà in Vacuo: vel etiam noua area iis in foro tranſuerſo. Nam hoc quoque interdum impleri, & tum Forum in Quæſtorium transferri Polybius infrà dicet.

ABLECTI equites. Turma vna.

ABLECTI pedites. Cohors vna nunc eſto.

EXTRAORDINARII equites. Sunt turmæ in vniuerſum octo: vtrimque locantur quattuor. Eos infrà ponimus, Prætorium & Fora ſpectantes (etſi quidam aliter:) quia Polybij verba volunt. Eſt quoque pro ceterâ locaturâ, vt pedites à tergo equitum ſint (vt Triarij in legionibus) equis obſeruandis.

EXTRAORDINARIÆ Cohortes. quas tres an quattuor faciam, neſcio: ſed tres ponamus nunc eſſe: & quomodo locamus, vt par vtrimque numerus? non poteſt ſine diuiſione. Eſto igitur vtrimlibet vna cum dimidiâ: ſed dimidia duæ viam aſpiciant, atque ita iuncta quodammodò ſint, niſi pedum aliquod interuallo. Si plures hîc locas, & pauciores in Ablectis: facilè è dictis variare. Habes partem totam Superam, quæ intricatior eſt, quia à Polybio minùs ſignatè deſcripta. Itaque variant poſitione alij & numeris: ego me ſpero, ſi non vera, veriſimilia dixiſſe.

Conſideratio poſitio Superæ.

Nunc conſidera, quod ad prudentiam Romanam, in omni hac parte vix cines vllos eſſe. En cuſtodiam primarij Ducis & Ducum, committere ſociis voluerunt: quid niſi vt fide ſic habitâ, magis adſtringerent eorum fidem? Sed & cauſſa occultior altera, quòd præcipuos ſociorum circa ſe & in ore atque oculis habebant, nequid clàm conſulerent aut innouarent. Etſi autem iſti vndique cingunt Imperatorem & in cuſtodiâ habent; non tamen ita, vt non ſit præſidium aliquod ciuile, ſi opus. Nam & Euocati vtrimque ſunt, veterani milites: ſunt in contubernio eius centeni aliquot homines: adſidens cum ſuis Quæſtor & Legati: præſident Tribuni, ad quos ei ſemper receptus, & per eos in medias legiones. Conſideratio altera, quod loca hic magna & vacua. quare? vel quia decorè ibi, vel quia vtiliter. Decorè, vt Forum vtrumque: vbi ſi quid litis aut iniuriæ, in propinquo qui ſoluant aut vlciſcantur. Vtiliter, vt Quintana illa magna; quia ſi opus inſtruere exercitum in caſtris, ibi & in Foro vtroque facillimè fiat. Item ſi educendus; ſublatis Extraordinariis & in latus ſepoſitis, grande ſpatium ad ordinandum. Sequitur nunc

Tota è Socus ferè.

Cur ibi ſpatia vacua.

PARS INFERA.

EQVITES Romani. Hi, vt digniſſimi, in medio locati, & liberrimos habent egreſſus. Tuti hic: & quamquam in acie alia diſpoſitio; tamen recepti nunc inter pedites, quia in caſtris nullus eorum vſus.

TRIARII, honore & loco ab iſtis proximi, & conueniunt in vnam aream: tum vt via compendi fiat, tum equos obſeruent, ne in caſtris ſoluti aut vagi dent turbas. Hoc Polybius infrà dicet.

PRINCIPES & HASTATI. in vnâ item areâ, & vides non manipulatim ſolùm ſed cohortatim pulchrè locatos. Triarij enim, Principes, Haſtati, ſic in vnâ lineâ faciunt quique ſuam cohortem. Sed vbi Velites igitur? inquies. hic verò dubitatio aut velitatio: & ò Polybi cur ſiluiſti? Per te ſumus in errore aut tenebris, & verbo vno alteroq́; poteras illucere. Non feciſti. & ideò ecce qui intentiùs hæc ſcrutamur, ſententiis diſſidemus. Volunt quidam Velites mixtos manipulis fuiſſe, & areas ſatis eſſe capaces. Mouet eos, quòd Polybius de ordine antè dixerat: Velites per manipulos æqualiter eſſe diſtributos. Hic igitur, inquiunt, item ſunto. Sed quid dicitis? æqualiter? Iniuria Triariorum ſit: quorum dimidiata pedatura habere & recipere tantos debeat, quantos in plenâ ſuâ Principes & Haſtati. Subueniunt. & aliter diuidunt, ac Principibus & Haſtatis duplum aſſignant, nempe quadraginta octo: Triariis non niſi vigintiquattuor, in manipulum quemque. Proportio eſt, fateor: ſed quomodo Polybio igitur innituntur, qui de æquali diuiſione aſſerit? Ruit hoc fundamentum: ſed nec aliàs firmum. Enimuerò ſi Velites mixti Triariis: cur non iis obſeruationem equorum potiùs Polybius iniungit? certè miniſterio illi propiores. Ampliùs, cur tam diſtinctè Triarios, Principes, Haſtatos collocat: nec verbum de iſtis adiungendis adiungit? At enim alibi non eſt eos collocare. Imo verò eſt, & fortaſſis Polybio præeunte. Certè cùm verba eius examino, quæ infrà ſunt de Excubiis, ſedem videor Velitarem reperiſſe. Ait: Τὴν δὲ ἐκτὸς ἐπιφάνειαν οἱ γροσφομάχοι πληρῶσι, παρ᾽ ὅλον καθημέραν τὸν χάρακα κατακοιτοῦντες: Exteriorem ambitum Velites noctu complent, de die ad totum vallum accubantes: ſiue vt alia lectio, παροικοῦντες, adhabitantes: quod magis etiam ſit pro meâ mente. Ait Polybius noctu excubare Velites pro caſtris, & extra vallum: de die iuxta vallum (interius profectò) tendere & adiacere. Haud aliter * acceperim, & ſunt quæ inducant. Illud maximè, quòd ſicut in acie, in agmine, & paſſim extra ordines Velites ſunt: ita hîc quoque, & ad latera ſunt proiecti. Tota etiam caſtrenſis ratio ſic vult, in quâ optimi quique medij, & paullatim venitur ad extremos. Vt igitur infimi omnium ſunt Velites, ita extimo ordine meritò locandi. Quis is eſt? ad vallum & ſpatium illud, quod caſtra interiora ambit. Amplius. notat infrà Polybius Velites ab excubiis & miniſteriis diurnis eſſe immunes: ergo, ne planè feriati, hîc ad vallum ſint. & obſeruent, & vt in acie quoque, proximi ſint hoſti. Sanè incuſtoditum hoc totum vallare ſpatium eſſe non conuenit, aut leuiter cuſtoditum. Quid multa? conſidera, nihil aptius inuenies ad hos locandos. Partitio autem, cùm duplices ſint velites, legionum & ſociorum; vt illi ſint ad ſuperam inferamq́; partem; iſti, ad latus vtrumque. Eadem enim partitio Polybij ſtatim in opere caſtrorum, vt ſocij latera ſua muniant: legiones quæq; vnum, prima ſuperum, & inferum ſecunda. Itaque mille ducenti Velites ſupra Prætorium tendent, totidem ad Decumanam: mille, ad quamque Principalem. Tendent autem ſimplici ordine, nec multum ſpatij ſument introrſum: quia ſcilicet grande vnumquodque latus eſt, & pedum bis mille ac ſupra. Sed nec impedimenta multa Velites habent aut arma, & minore podiſmo iis opus. Opponat aliquis. At enim ſic laxè nimis Principes & Haſtati ten-

De Velitum velitatio.

Aliorum ſententia.

Ea refutata.

Noſtra locatio.

* Vide tamen infrà Dial. 9.

Confirmata ea.

Quomodo locati Velites.

tendent. Non eſt ita. nam ἀναλόγως *ſi equites triginta, & totidem equi, par ſpatium manipulo habent: cur non homines centum viginti? maximè cùm centuriones, optiones, ſigniferi & honeſtiores illi militum, calones ſuos habuerint, & ſarcinas, & iumenta. Nam cuique manipulo ego mulos fuiſſe arbitror ad tentoria, molas, & hæc talia ferenda: quæ non reperio geſtaſſe milites ipſos. Cogitetur etiam aliquid loci periiſſe in tabernaculis figendis, & ſingulorum interuallis. quoniam omnia ſic iuncta fuiſſe, vt exitus aut tranſitus non eſſet, haud opinor, nec fuerit decorum. Iſta in eâ re mihi videntur, ſed non affirmatè; & hîc illud locum habeat, imò in pleroque hoc antiquario ſtudio.*

Σοὶ μὲν τὰ δὲ δοκοῦντ᾽ ἐστὶν, ἀλλ᾽ ἐμοὶ τὰ δέ.

Tibi illa ſic videntur, aſt iſthæc mihi.

Pergamus: ſequuntur

EQVITES *ſocij, vniuerſum autem corpus ſociale extrorſum ſitum eſt, vt ferè in acie ipsâ. Nec imprudentiæ fuit eos diuidere, & vires ſeiungere: vt contrà Romani medij iuncti, & numero firmi.*

PEDITES *ſocij. quibus vias nullas dat aut interualla, ſed ſic per cohortes locat. Cohortes autem iſtæ, detractis Velitibus, modicæ ſunt, nec niſi hominum* ducentorum trigintaſex. *An autem confusè lo-*

Socij quomodo locati. *cati? an per genera ſua diuiſi? ponamus iſtud fuiſſe (etſi ſuprà diſputaui) & Triarios ſeorſim, Principes, ac Haſtatos fuiſſe. Ita dico ſeorſim, vt iuncti tamen lateribus eſſent, ſicut Haſtati & Principes tergis. Ideò autem lateribus hîc iungo: quia ſi Triarios iuxta equites in longum pono; profectò incommodiſſimo illi loco ſint, & ad exitus inepto. Malim ergo aliter: & ſic locare, vt omnes Centuriones Vallum ſpectent, aut Principia & Quintanam. Hoc ex dignitate eorum, & commodo: & facit, quòd Polybius* in capite vtroque cuiuſque manipuli ordinum ductores *ponit. Hoc notare te volo in totâ metatione: & Decuriones aut Centuriones ſcire eſſe in capitibus ad Vias; & iuxta eos ſigniferos, vt opinor. Præcipua hæc ſunt monenda: niſi quid tu ſug-*

Prætoria cohortes, vbi. *geris.* AVD. *Suggero. Prætoria cohors aut cohortes vbi ſunt? nuſquam locaſti.* LIPS. *Non enim Polybius, nec tunc adhuc vulgò erat. Cùm fuit autem, omnino oportet iuxta Prætorium tetendiſſe, iuxta Legatos aut Quæſtorem. Sed aliud mihi hic occur-*

Mutatio in caſtris. *rit. Superior tota pars Socios ferè habet: quid ergo cùm Socij non fuerunt? cùm omnes ciuitate donati & in legiones tranſſcripti? quod haud longè nimis à Polybij æuo fuit. Cenſeo partem eam tunc occupaſſe Prætorias cohortes, quæ magis cœperunt inualeſcere, itemq; equitum aliquos ſelectos. Puta idem de Euocatis, qui tunc quoque plures. In Hygino ad hanc rem reperio,* Prætorianos & *Equites* Singulares *iuxta prætorium tetendiſſe, Principum ſcilicet æuo. Nec ambigere oportet, quin tunc multa mutata, præſertim in ſupernis. Si quis volet Vexillarios quoque legionum, id eſt Veteranos, ibi metaturam habuiſſe: meo animo haud aberret. Sed iam quoque dentur & declarentur Tabulæ noſtræ numeri &* [illegible]

PODISMI.

PODISMOS *appello, vt dixi,* Pedaturas *ſiue menſiones pedales. Sed cùm pes duplex ſit,* Simplex & Magnus: *vtriuſque nobis vſus erit. illius, in menſuris longitudinis aut latitudinis; huius in vtriuſque. Nam pes magnus Varroni eſt, qui aliis* Planus *aut* Conſtratus, *& vulgo noſtro* Quadratus *aut* Superficialis. *Huius vſus in areis metiendis, & vt planities ac capacitas tota innoteſcat. Videamus.*

PRÆTORIVM *quadratum iuſtum eſt*, ducentorum *vndique pedum. Latere in latus ducto efficitur area pedum* 40000. *paſſuum* 1600.

QVÆSTORIVM *dimidiatum feci ad Prætorium, haud abſurdâ cauſſâ. Proximus ille dignitate eſt: dimidium ergo pedaturæ eſto. & magis ideò, quia ampla ei vaſa, & inſtrumenta. Habet* 200. *ped. in latum,* 100. *in longum. Planities ped.* 20000.

LEGATI *iterùm dimidiati ad Quæſtorem. Ergo habento in longum ſinguli* 50. *ped. in latum* 100. *Ne aberres in lato aut longo: ex Polybij mente longum appello, ſpatium à Prætoriâ ad Decumanam; latum à Principali ad Principalem. Eſt area* 5000.

TRIBVNI *iterùm dimidiati, & habent æqualiter in quadro* 50. *ped. Sunt in areâ* 2500.

PRÆFECTI *pares Tribunis, cum exceptiunculis quas dixi, aut in Tabulâ poſui: etſi in numeris pes vnus fortaſſe deſit aut ſuperſit in vniuerſum. quid ad rem? ~~difficile~~ exactè pariare: nec eſt Archimedis hic abacus.*

EVOCATI, *quorum numerus incertus, & ideò pedatura. Sunto tamen triginta, id eſt Turma vna Romana: habebunt* 80. *ped. in longum,* 125. *in latum. Area* 10000. *ſuperſunt imbi* $238\frac{1}{3}$. *Ea area eſſet pedum circiter* 20000. *Caperet igitur manipulos duos ciuiles peditum, id eſt homines* 240.

ABLECTI, *ſint turba vna ſocialis: ergo* 40. *equites: ergo area* $13333\frac{1}{3}$. *Efficiunt eam numeri à me notati, in longum* 120. *in latum* $111\frac{1}{9}$. *A tergo (item opinatione meâ) cohors vna eiuſdem nominis,* 336. *hominum. Area illi eſſe debet* 28000. *ergo eſſent in latum* $233\frac{1}{3}$. *circiter, in longum* 120. *Superſunt ped.* 19. *Ego eos inſuper habui notare in meâ Tabulâ, & plenos adnumeraui.*

EXTRAORDINARII *equites, Turmæ quattuor ſociales. areolæ diuiſa ad modum dictum. Idem in cohortibus supernè tribus, vtrimque vna cum dimidiâ. Vacuum ſupereſt, palam ita Polybio ſcriptum, ſociis aduentantibus delinquendum. In*

PARTE INFERA, *primi* EQVITES. *Podiſmus è Polybio notus; eſt area ped.* 10000. *Ad paſſus ſi redigas, ſunt* 400. *Hoc in omnibus manipulis æqualiter & turmis. An non grãde ſpatium triginta equitibus, triginta equis? nec enim vnus plus vno militari equo, opinor, habuit. Dico non prægrande. nam cogitanti calones totidem, fortaſſe & Decurionibus ipſis aliqui honeſtiores comites aut miniſtri: item iumenta aut muli ad ſarcinas, hordeum, frumentum. Nec enim ipſi equites onuſti, aut eorũ inſeſſorij equi.*

TRIARII. *Dimidiati ad equites. liquet. Cetera paria, & ratio eadem podiſmorum etiam in legionibus auctis.*

VIÆ *definitæ à Polybio, ſuntq; omnes aut* quinquaginta, *aut* centum *pedum. Excipio minuſculas inter Tribunos aut Præfectos: excipio & ſemitas inter tabernacula, ſiquæ fuerunt.*

PORTÆ *ſingulæ* 50. *ped. meâ menſione. latiore enim ingreſſu opus vehiculis & iumentis.*

VALLI

Valli modus parte vnâ 2017. ped. alterâ pluſculo maior 2050. Metatio ſuperior viſa mihi exigere: etſi potes aliquid recidere, ſi voles. Nam Polybius ſanè æquilatera caſtra *mox dicet: ſed an capiendus ſic rigidè? Ego verò ſcio Martiam hanc eſſe, non Mathematicam arenam. Illi ipſi qui æquare voluerunt, cùm ad rem ventum, non fecerunt. Vides in toto ambitu eſſe* milliare vnum & ſemis, & aliquot paſſus. *In eo ſpatio peditum 16800. locarunt bellè & commodè, equitum 1800. præter comites Prætoris, Legatorum, Quæſtoris, Tribunorum, præter omne genus calonum, iumentorum, & impedimentorum.*

DIALOG. V.

De Tentoriis, Foſsâ, Vallo, Portis.

AVD. Tenet me & oculos hæc ſpecies, tota pulchra, prudens, imò ſapiens, quod initio dixiſti. Vnde ruſticulis iſta mens? nam tales putantur priſci Romani: etſi multa ſub regibus, quæ & cor & elegantiam óſtendunt. LIPS. Nobis ſic videntur, fateor: ſed velim examinari à peritis & Martialibus; quia, vt Fabius ait, *tum dignum operæ pretium venit, cùm inter ſe congruunt præcepta & experimenta.* Sed examinari dico ab iis, qui non omnium litterarum aut artium rudes: in quos profectò conuenit —— * νοῦς οὐκ ἔνι κενταύροισι. At nos, ſi lubet pergamus: enucleanda etiam quædam in his caſtris. Polybij iſta lege:

* *Mens non ineſt Centauris.*

POLYB. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, τὸ μὲν σύμπαν σχῆμα γίνεται τῆς στρατοπεδείας τετράγωνον ἰσόπλευρον. Τὰ δὲ κατὰ μέρος ἤδη τῆς ῥυμοτομίας ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομίας, πολὺ παραπλησίαν ἔχει τὴν διάθεσιν. Τὸν δὲ χάρακα τῶν σκηνῶν ἀφιστᾶσι κατὰ πάσας τὰς ἐπιφανείας διακοσίους πόδας. Τοῦτο δὲ τὸ κένωμα πολλὰς καὶ δοκίμους αὐτοῖς παρέχεται χρείας. πρός τε γὰρ τὰς εἰσαγωγὰς, καὶ τὰς ἐξαγωγὰς τῶν στρατοπέδων εὐφυῶς ἔχει καὶ δεόντως. ἕκαστοι γὰρ κατὰ τὰς ἑαυτῶν ῥύμας εἰς τοῦτο τὸ κένωμα ποιοῦνται τὴν ἔξοδον, ἀλλ' οὐκ εἰς μίαν συμπίπτοντες ἀνατρέπουσι καὶ συμπατοῦσιν ἀλλήλοις. τάς τε τῶν παρεισαγομένων θρεμμάτων, καὶ τὰς ἐκ τῶν πολεμίων λείας εἰς τοῦτο παράγοντες ἀσφαλῶς τηροῦσι τὰς νύκτας. Τὸ δὲ μέγιστον ἐν ταῖς ἐπιθέσεσι ταῖς νυκτεριναῖς, οὔτε πῦρ, οὔτε βέλος ἐξικνεῖται πρὸς αὐτοὺς, πλὴν τελέως ὀλίγων· γίνεται δὲ καὶ ταῦτα σχεδὸν ἀβλαβῆ, διά τε τὸ μέγεθος τῆς ἀποστάσεως, καὶ διὰ τὴν τῶν σκηνῶν περίστασιν.

His ita conſtitutis, tota figura caſtrorum fit quadrata, æquilatera. Partes autem eius & in ſtrigarum ſectione, & in alio ordine, vrbi ſimilem locationem habent. Vallum verò ipſum abiungunt à tentoriis quaquauerſus pedes ducentos. Id vacuum multas & ſpectabiles vtilitates iis præbet. quoniam & ad egreſſus ingreſſuſque copiarum conuenit (ſinguli enim iuxta Strigas ſuas in hoc vacuum exeunt, nec confuſi proterunt ſe & conculcant:) & pecudes adductas aut prædas ex hoſtico captas huc agunt ferúntque & noctibus ſeruant. Præcipuum verò, quod in nocturnis aſſultibus, neque ignis, neque telum ad eos peruenit, præter pauca: eáque ipſa innoxia ferè fiunt, tum ob interualli ſpatium, tum ob tentoria circumpoſita.

Paullò pòſt:

Τῆς δὲ ταφρείας καὶ χαρακοποιίας, δύο μὲν ἐπιβάλλουσι πλευραὶ τοῖς συμμάχοις, παρ' ἃς καὶ στρατοπεδεύει τὸ κέρας αὐτῶν ἑκάτερον· δύο δὲ τοῖς Ῥωμαίοις, ἑκατέρῳ τῷ στρατοπέδῳ μία. Διαιρεθείσης δὲ τῆς πλευρᾶς ἑκάστης κατὰ σημαίαν, τὴν μὲν κατὰ μέρος ἐπιμέλειαν οἱ ταξίαρχοι ποιοῦνται παρεστῶτες· τὴν δὲ καθόλου δοκιμασίαν τῆς πλευρᾶς δύο τῶν χιλιάρχων.

Foſſæ verò ac valli ſtruendi duo latera incumbunt ſociis, ad quæ vtrumque eorum cornu metatur: duo alia Romanis, cuique legioni vnum. Diuiſo autem latere vnoquoque per manipulos, curam partium Centuriones gerunt, iique aſſiſtunt: vniuerſi autem operis probationem duo Tribunorum.

Hæc ſola noſter doctor de totâ facie Externâ:

ternâ: leuiter profectò, imò neglegenter, ſi fas hoc mihi dictu. Nam cùm tres ſint Externæ huius partis partes: *Foſſa, Vallum, Porta*: duas priores libat, tertiam nec verbo tangit. Ait:

» *Figura caſtrorum fit quadrangula.*] Hanc formam Romani amauerunt, & elegerunt præ Græcanicâ, quæ ſæpè rotunda. Ita de Spartanis quidem Xenophon: Ἐρῶ δὲ καὶ ἣν στρατοπεδεύεσθαι ἐνόμισε χρῆναι Λυκοῦργος. διὰ μὲν γὰρ τὸ τὰς γωνίας τοῦ τετραγώνου ἀχρήστους εἶναι, εἰς κύκλον ἐστρατοπεδεύσατο, εἰ μὴ ὄρος ἀσφαλὲς εἴη, ἢ τεῖχος, ἢ ποταμὸν ὄπισθεν ἔχοιεν: *Dicam & quomodo caſtra poni oportere cenſuerit Lycurgus. Quia enim angulos diſpoſiti loci inutiles arbitrabatur, in orbem magis caſtra ponebat, niſi aut mons aliquis tutamen daret, aut murus, aut fluuium à tergo haberent.* Nec cauſſa nulla illa Lycurgi, quam in opidis ferè condendis ſecuti ſunt: tamen Romanis placuit aliter, & ex iuſtâ item cauſsâ. Interior enim illorum tota diſpoſitio hanc talem formam cupit, aut potiùs poſcit. Itaque Ioſephus etiam ſic deſcribit: Διαμετρεῖται, inquit, παρεμβολὴ τετράγωνος αὐτοῖς: *Ad menſuram conſtituuntur iis caſtra quadrangula.* Vegetius tamen & alias formas ſuo æuo in vſu oſtendit, & exemplo Græcorum ad locum ferè aptatas. *Pro neceſſitate loci*, inquit, *vel Quadrata, vel Rotunda, vel Oblonga caſtra conſtitues.* Vbi quæ ſint *Oblonga*, ne addubites: non ouatâ ſanè formâ, ſed *quibus*, vt mox ait, *vltra latitudinis ſpatium tertia pars longitudinis additur*. Itaque ea quoque *Quadra*, ſed non *Quadrata*, id eſt æquilatera, pro Vegetij ſenſu. Leo Imperator, cuius vtilem bonumque libellum De militiâ habemus, is quoque duas haſce quadrangulas agnoſcit: *Diuerſos ſitus & formas Foſſatorum antiqui tradiderunt in caſtris ponendis. Laudabilis autem Quadrata atque Oblonga eſt, tum quia ordinata, tum quia neceſſaria.* Sed in Vegetio etiam Rotunda ponitur, tunc recepta: & exemplum eius in Ammiano: *In valle gramineá prope riuum, multiplicato ſcutorum ordine, in orbiculatam figuram metatis tutiùs caſtris, quieuimus.*

Græcorum rotunda caſtra. De rep. Laced.

Lib. III.

Lib. III. cap. VIII.

Lib. XXIV.

» *Æquilatera.*] Exiguo quidem diſcrimine, vt ego ſuprà depinxi.

» *Vrbi ſimilem locationem habent.*] Iterat hoc infrà vberiùs.

» *Vallum verò ipſum abiungunt à tentoriis.*] Quod vacuum, ſi manere in imagine iſtâ vrbis lubet, haud abſurdè *Pomœrium* dicam, quia introrſum poſt muros eſt. Eius vſum triplicem Polybius promit. Primum,

» *Ad egreſſus ingreſſuſque copiarum.*] Nempe vt compoſiti meant, atque in vacuo eo per Genera & Manipulos ſe diſiungant: iterumque in egreſſu, ſic iungant. Quod vtibile maximè, ſi eruptione pugnandum, & inſtat hoſtis. Secundum,

» *Ad pecudes adductas aut prædas.*] Mira prouidentia, & ne hoc quoque nomine confuſio minima in caſtris. Nec tamen in longum ibi præda ſeruata: ſed ab ipſis, aut Quæſtore, mox vendenda. Pecudes etiam intellego, tam eas quæ ex hoſte captæ, quàm has quæ in militarem cibum, etſi paucæ, ſequebantur. Nec enim tales multæ deliciæ. Tertium,

» *In nocturnis aſſultibus.*] Si hoſtis, inquit, noctu aſſiliat, aut per inſidias & clàm tela immittat, innoxia ferè ſunt ob illud ſpatium interiectum, & cùm perueniunt, viribus defecta.

» *Neque ignis, neque telum.*] Ignis voce, tela ignita ſiue faces intellegit, in crebro vſu veteribus ad pugnas, vt * alibi ſcribo. * In Poliorcet.

» *Tum ob tentoris circumpoſita.*] Nihil nobis vſquam de tentoriis dixit, cuiuſmodi ea fuerint: firma tamen fuiſſe hinc diſcas. An igitur ex aſſeribus aut tabulis, & ideò Tabernacula dicta? In hibernis fortaſſe & perpetuis illis caſtris nihil abſonum: tamen vulgò minimè. & conſtat fuiſſe tentoria hæc è corio & pelle. Inde & nomen, quia funibus tendebant & detendebant. Cæſar: *Signo profectionis dato, tabernaculiſque detenſis.* Tacitus: *Inciſis tabernaculorum funibus, ſuiſmet tentoriis coopertos trucidabant.* Iſidorus: *Dicta Tabernacula, quòd cortinæ funibus diſtentæ tabulis interſtantibus, appenderentur, quæ tentoria ſuſtinerent.* Etſi ipſe *Cortinas* dicit, & è lino fortaſſe intellegit, de quibus ſtatim. Nec *Tabernaculorum* vox imponet. cùm Feſtus monuerit, *à tabernis tecta caſtrenſia, quamquam pellibus contegantur, Tabernacula dicta.* A formâ igitur aut vſu ſimili, non à materie: & iſtæc è pellibus corioque fuerunt. Ioſephus de Romanis: Τὰς δέῤῥεις αἷς ὑποσκηνοῦσι: *pelles ſub quibus tendebant.* In epiſtolâ Valeriani apud Trebellium: *Tribuno Claudio pellium tentoriarum decurias triginta dabis.* Adnota obiter, è publico etiam datas: ſed ducibus. Nam Tacitus contrà, Tiberij æuo,

Tentoria cuiuſmodi?

E corio aut pelle.

VII. Galli.

IV. Hiſt.

In Claud.

æuo, *veſtem & tentoria redimi* à militibus dicit. Sed de pellibus his & Tacitus, vbi de Friſiis: *Tributum iis Druſus modicum iuſſerat pro anguſtiâ rerum, vt in vſus caſtrenſes coria boum penderent*. In tentoriorum ſcilicet vſum, atque etiam ſcutorum. In eiuſdem Taciti ſuprà loco: *ſuſinet coriis compertos* (non autem *tentoriis*) ſcripta lectio probè ad hunc ſenſum refert. Ita igitur de more: interdum, vbi inopia, etiam ſtramentis, centunculis, aut veſtibus vſi. Sic Cæſar cùm milites in Africam expeditos & nihil præter arma

De Bello Afric.

ferentes tranſuexiſſet: *Attenuati illi, opidò perquàm pauci ſub pellibus acquieſcebant; reliqui ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus coriiſque contecti permanebant*. In Hirtio ita ſcriptum, nec ſine vitio. Quomodo

Correctus Hirtius.

enim *arundinibus coriiſque contecti*, ſi negat pelles habuiſſe? Corij ſanè vox falſa: & puto *floreiſque* verum eſſe. In vetuſtiore tamen libro, *arundinum copiis* lego: ex quo haud malè, *arundinum copulis*. Ergo pellibus ſic vſi, & inde vulgata hiſtoricorum ſcriptio, *ſub pellibus eſſe*. Fecerunt & Græci,

I Anabaſ.

quibus Xenophon σκηνώματα διφθέρας adtribuit: *tentoria & tegmina, pelles*. Q. Curtius

Lib. III.

de Alexandro Macedone: *Pellibus ſæpè tabernaculi allevatis, vt conſpiceret hoſtium ignes*. Quod autem in Polyæno ſcriptum

Lib. II. Stratag.

de Ageſilao, eum *iuſſiſſe milites caſtra bis ter in die mutare, atque ita neceſſariò ligna multa incidiſſe, cùm tentoria erigerent* (τὰς καλύβας ἠγείροντας) *eaque arte Bœotiam callidè vaſtam reddidiſſe, & ſine arboribus*: id non eo facit, quaſi tentoria tota è lignis, ſed dumtaxat fulcra & tigilla lignea fuiſſe, quibus erigerentur & ſuſtinerentur. Quòd ipſa eius verba ſignificant. Etſi tamen è ligno etiam reperio. vt in Procopio (verſionem

Lib. II. Bell. Perſ.

modò vidi) de Beliſario: *Ipſe ſubitò tugurio ex craſſis aſſeribus compacto, quod Papilionem vocant*. Vocem & hanc notabis, quæ item in Trebelli triginta tyrannis, de Herode: *Homo Orientalis & Græcæ luxuriæ, cui erant ſigillata tentoria, & aurati papiliones*. In Lampridij Alexandro: *Apertis papilionibus prandit atque cænauit*. Iſidorus: *Papiliones, à ſimilitudine parui animalis volantis*. Hæc ita priſcis: etſi è lino etiam, noſtrate ipſo ritu, adnoto fuiſſe. Iſidorus ſuprà indicat: & clarè Suidas: Τένδα παρ' ἡμῖν οἰκία ἐκ λίνου: *Tenda apud nos domus ex lino*. Res & vox eſt ho-

Quot tentoria in Manipulo?

dierna. Talia igitur tentoria, ſed quàm multa in Manipulum? lubet inquirere: & credam duodecim fuiſſe. Vegetius quidem auctor vndecim homines vnà tetendiſſe, & id *Contubernium* appellatum. *Singula*, inquit, *contubernia, hoc eſt vndecim homines deputantur*. Idem præſidem iis dat Decanum, qui ipſe ſcilicet vndecimus: *Decani decem militibus præſunt, qui nunc caput contubernij vocantur*. An ab iſto capite Italis hodie *Caporales*: etſi *Corporales* alij efferunt, & ad Ammiani *Concorporales* nos remittunt. Hyginus porrò numerum hunc minuit, & *octo* in contubernio ponit. *Centuria habet milites octoginta, papiliones tendit decem, papilio tegit homines octo*. Sed hoc in Centuriâ tantùm: & Vegetij numerus magis pro Polybiano æuo, nec pro ipsâ areâ ineptus, vt terna & terna ſteterint tabernacula, ordine quaterno. Atque iſtæ ſunt velut domus militares, cuique notæ, & ſciebant quoto, & apud quem manerent. Itaque familiaritas quædam erat & nexus, *Contubernalem* eſſe: ſicut *Adtubernales* Feſto dicti quorum tabernacula iuncta. Ipſi autem Centuriones in capite cuiuſque Manipuli ad exitum ſiti, vt Polybius palàm ſcripſit: reliquos adſitos probabile eſt, vt ætas aut dignitas cuiuſque erat. AVD. Sed enim hoc quoque aueo ſcire. nihil membrorum aut diſcriminum in his tentoriis? non culina, non cubicula & lecti? LIPS. Rideo, & tu verò parùm cogitas ſtrictam & duram militiam Romanam. Quid culinâ opus? cùm panis cibus eſſet, & obſonia nulla aut rara? de quibus poſteà tamen dicam. De cubiculis aut lectis, apage. Illi verò aut humi iacebant, aut ſuper gramen aliquod aut ſtramen. Liuius de Annibale: *Multi ſæpè militari ſagulo opertum humi iacentem inter cuſtodias ſtationeſque militum conſpexerunt*. Et lego Scipionem Æmilianum (cui comes noſter Polybius,) cùm ſolutam diſciplinam corrigeret ad Numantiam, *lectos vetuiſſe habere, atque ipſum primum in ſtramento dormiuiſſe*. Appiani verba: Κλίνας τε ἀπεῖπεν ἔχειν, καὶ πρῶτος ἐπὶ στιβάδων ἀνεπαύετο. Facit huc illud Plinij lib. VIII. *Antiquis torus è ſtramento erat, qualiter nunc etiam in caſtris gauſape: ſiue vt libri aliquot ſcripti, gauſapinis*. Sed ſatis de Tentoriis, ad Polybij verba redeamus.

Contubernium. Lib. II. cap. VII.

Decani. Lib. II. cap. VIII.

Militum ſtibadia.

Lib. XXI.

In Iberic.

„ *Foſſæ autem ac valli ſtruendi duo latera incumbunt ſociis*.] Vbique prouidentiam videas & mireris. Ecce & in muniendis caſtris perpetuus & certus ordo: & vt quiſque in iis locum & tentorium ſuum nouerat, ſic partem quoque operis, quæ obueniret. Nam Socij ſemper duo latera habebant, vbi tendebant: & eo ordine etiam, niſi fallor,

Ordo in munitione.

quo

quo tendebant: Romani duo reliqua, per manipulos ſic diuiſi. Quid autem, cùm deſierunt iam eſſe Socij? tum per legiones diuiſio facta; & ſi plures, ſingulis ſuum latus.
III. Ciuil. In Cæſare: *Singula latera caſtrorum ſingulis adtribuit legionibus munienda.*

„ *Curam partium Centuriones gerunt.*] Quiſ-
Lib. III. cap. VIII. que in ſuo manipulo. Vegetius: *Opus Centuriones decempedis metiuntur, ne minus foderit aut errauerit alicuius ignauia.* Vbi velim legi, *eruerit:* ſicut & *Rutra* in hac re legas.

„ *Operis probationem duo Tribunorum.*] Centuriones quidem per partes intendunt: ſed
Tribuni intendunt munitioni. toti operi præſunt & curant duo Tribuni. vt ſcilicet vniuerſè omnia aptè & cohærenter, & nequid ipſi Centuriones remittant. Ve-
Lib. III. cap. VIII. getius idem: *Tribuni circumeunt, nec antè diſcedunt, quàm fuerint vniuerſa perfecta.* Qui ſunt autem iſti *duo* Tribuni? è quaque legione vnus, qui per menſes ſuos imperium habeat, vt mox diſces. Nec plura nobis de Foſsâ aut vallo Polybius: ego neceſſariò aliquid ad lucem tuam addam.
Foſſam producere. Foſſa igitur exteriùs vallo producta: producta, inquam, & ſic ab ipsâ re dicebant. Tibullus:

Quà deceat tutam caſtris producere foſſam.

Vegetius: *Tunc opere tumultuario foſſa producitur.* Cæſar: *Foſſas tranſuerſis viis producit.* etſi vulgò ibi *perducit.* In Silio:

——*foſſas inſtant producere muris.*

Magnitudo eius. Dicebant & *Deprimere foſſam,* itemque *Percutere:* ac notabis per te exempla. Ea foſſa lata plurimùm octo pedes, & totidem alta.
Lib. III. Ioſephum ſic interpretor, vbi de caſtris: Τάφρος ἔξωθεν περιβάλλεται βάθος τετράπηχυς, καὶ εὖρος ἴσον: *Foſſa exteriùs circummittitur profunda quattuor cubitis, lata æqualiter.* Definit quattuor cubitis: ſed cubitum illic maiorem accipio & duorum pedum: etſi nec ſic modus Foſſæ nimis amplus. Nec abs re fortaſſe in Ioſepho legi: δεκάπηχυς. qui eſſent *quindecim pedes:* vt in Cæſare plus ſemel lego. Imò etiam alij adaugent. & Vegetius, etſi rebus labentibus, ac poſt Ioſephum:
Lib. III. cap. VIII. *Milites,* inquit, *gladio cincti foſſam aperiunt, latam aut nouem aut vndecim aut tredecim pedibus: vel ſi maior aduerſariorum vis metuitur, pedibus decem & ſeptem vel nouem. Imparem enim numerum ſeruari moris eſt.* Ait autem primò, *accinctos fodiſſe.* quò facit hoc
II. Annal. Taciti, inter Corbulonis ſeuera recenſentis, *Militem quia vallum non accinctus, atque alium quia pugione tantùm accinctus foderet, morte punitos.* Ponit deinde modum, ſed varium, vti reuera fuit, pro temporibus, pro arbitrio Ducis. Sed quod notat *imparem de more ſer-*
uatum: ipſe contrait, dum alibi ſcribit: *Vbi* Lib. I. cap. XXIV.
vis acrior imminet hoſtium, tunc legitimâ foſſâ *Vegetius à ſe diſſentit.*
ambitum conuenit munire caſtrorum, ita vt duodecim pedes lata ſit, & alta ſub lineá, ſicut appellant, nouem. En, facit legitimam foſſam duodenûm pedum: quem parem numerum eſſe liquet. Sed quod dicitur hîc *ſub lineá:* idipſum Hirtio, niſi fallor, *directis late-*
ribus. Foſſam duplicem, inquit, *pedum quinde-* VIII. Gal.
nûm lateribus directis deprimi iubet. Ita altitudo vndique maior, quàm ſi iacentia latera
facias & metiare. Atque hoc de Foſsâ: *Val-* *Quid Vallum?*
lum ipſum nunc deſcribo, quod appello aggeſtum è terrâ & ſudibus, ad labrum interius foſſæ, velut murum. Duæ igitur eius partes (vt diſtinctè explicem) *Agger, & Su-*
des. Agger eſt ipſa terra, de quâ Virgilius: *In eo Agger.*

Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingunt.

Deſcribit eum Vegetius: *Si nimia neceſſitas* Lib. I. cap. XXIV.
non premit, ceſpites circumciduntur è terrâ, & ex illis velut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſupra terram: ſed vbi vis acrior imminet *Modus eius.*
hoſtium, tunc creſcit in altum quattuor pedes. Ponit ceſpites ad hanc ſtructuram, vti &
Plinius, *Ceſpitum,* inquit, *natura caſtrorum* Lib. XXXV. cap. XIV.
vallis accommodata. Huius & modulum præ-
ſcribit Vegetius: *Ceſpes fit altus ſemiſſem, la-* Ibid. *Ceſpes ipſe quantus.*
tus pedem, longus pedem ſemis. Nam nec temerè aut pro arbitrio hunc exſcindere licuit, ſed omnia ad normam. Quid autem ſi
terra ſolutior fuerit (vt Vegetius loquitur) *vt* Ibid.
ad ſimilitudinem lateris, ceſpes non poſſit abſcin-
di? Tum ſanè, vt inibi addit, aut *foſſa produ-* *Sepes aliquando circumpoſita.*
citur, cuius intrinſecus agger excreſcit: aut vt poſteà, *ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus*
ramiſque arborum, ne terra facilè dilabatur, *Aut rami interpoſiti.*
Agger erigitur. Hoc ipſum Hygino monitum: *Ceruoli, trunci ramoſi. ad hos decurritur, ſi ſoli naturâ, nimiâ teneritudine, ceſpes frangeretur.* Iſte Agger eſt, qui ſæpè tamen vltra Vegetianum modum. In Cæſare quidem
lego: *Erat eo loco foſſa pedum quindecim, &* III. Ciuil. *Valli altitudo.*
vallus contra hoſtem in altitudinem pedum decem, tantundemque eius valli Agger in latitudinem patebat. In Hirtio etiam: *Caſtra imperat vallo pedum duodecim muniri.* Pars altera, vt
dixi, *Sudes,* qui propriè *valli,* & inde com- *Sudes & Valli, idem.*
poſitum ex vtroque, dixêre *Vallum.* Virgilius priore & propriâ notione:

Quadrifidaſq; ſudes, & acuto robore vallos.

Ibi Seruius: *Bis idem dixit. nam & Valli & Sudes idem ſunt.* Magis priſci dixêre & *Suros.*

Suri,

Suri, fuſtes, ait Feſtus. *vnde* ὑποκορισμὸς *Surculi*. Idem Ennij *Crebriſuro* notat: eaque voce notari *vallum crebris ſuris, id eſt palis munitum*. Sed Sudium vox creberrima. vt in

Lib. VII. cap. VII. È quâ arbore. Lib. IV.

Valerio: *Tragulis & pilis, quia roboreæ ſudes deerant, vallauit*. E robore eas ſumit, ex acere Propertius:

Hunc Tatius fontem vallo præcingit acerno.

Sed non eſt dubium quin è quocunque & obuio ligno, robuſto tamen, cùm daretur. Lib. XXXI. Iterùm de Sudibus Ammianus: *Vallo ſudibus foſſaq; firmato*. Idem: *Vallum ſudibus denſis, & foſſarum altitudine, cautiùs adſtruebatur*, ſæpiuſque. Lib. IV. cap. XVI. In Vegetio igitur cùm legitur: *Quibus protecti bellatores, ſi lutum obfuerit, ciuitatis foſſatum etiam comportatis lapidibus complent*: longè aliam lectionem ſcripti libri præeunt: in quibus ferè eſt, *bellatores ſudatum auferunt*. ex quo illud natum: *ſi lutum obfuerit*. Atqui (vide & conſidera) *luto* non ibi locus. Equidem lego: *Sudetum auferunt*. (Correctus Vegetius.) Sub muſculis, inquit, protecti bellatores detrahunt ſudes mœniorum, & foſſas complent. Nam & in opidis etiam iſtæ ſudes. Sidonius ad Narbonem Martium:

Non te foſſa patens, nec hiſpidarum
Obiectu ſudium coronat agger.

Igitur quâ formâ *Vepres Vepretum* faciunt, *Salices Salicetum*, tali *Sudes Sudetum*. (Et Suidas.) in Suidâ eſt: Σάδιτος, τὸ φοσσάτον: *Sedetum, foſſatum*. Vide ne Σάδιτον vera lectio ſit, *Sudetum*: niſi quis exiſtimat à *Sedibus* dictum hoc *Sedetum*. (Ipſi valli quales?) Forma Sudium ſiue Vallorum quæ fuerit, diffusè in Polybio ipſo noſtro habes, de rebus Quinctij Flaminini in Græciâ. Ipſum vide. (Lib. XVII.) Inter alia oſtēdit, non *æquabili & ſimplici ligno fuiſſe, ſed habuiſſe*, vt ipſe appellat, δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἢ τέτταρας: *duas eminentias & velut cornua, aut tres aut quattuor*. Significat ramos in maiore ſtipite, qui reciſi vt cornua eminebant. Tales præſertim in ſummo erant, eoque Varro, me iudice, aſpexit cùm (Varro explicatus. De L. L.) ſcripſit: *Vallum, vel quòd ea varicare nemo poſſit, vel quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillata figuram habeant litteræ V*. Duplex etymon dat, ſiue quòd nemo ea varicando tranſcendat; ſiue quod in capite & extremo bacillorum V littera ſit expreſſa. (Valli ſuperne acuti.) Oſtendit amplius idem Polybius, φιλοπόνως ὑποξυμμένας τὰς κεραίας: *ſtudiosè acutas fuiſſe eminentias illas vallorum*: & cauſſam addit, ne quis facilè poſſet apprehendendo euellere, lubrico ſcilicet ligno. Cauſſa etiam altera in promptu, contra tranſgreſſum aut tranſcenſum. Hæc acumina Ammianus ita exprimit: *Caſtra ponuntur, vndique, in modum mucronum, præ acutis ſudibus fixis*. (Lib. XXV.) Iſti ſunt Valli aut Sudes: quas in Aggere illo terreo defixas ſatis liquet. Vegetius: *Super aggerem valli, hoc eſt ſudes vel tribuli lignei, per ordinem digeruntur*. (Lib. III. cap. VIII.) Itaque longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cùm pars in terram defigeretur, firmamenti cauſsâ, & pars emineret. Etſi implexos & deuinctos inter ſe etiam fuiſſe, ex Polybio diſcas. Hæc ratio tota vallandi nec antiquis Græcorum ignota, imò vſurpata fuit, ex Homero. (Valli ratio Græcis nota.) Nam ille Agamemnonem ſic facit caſtra ædificare ad Troiam:

Καὶ δὴ τεῖχος ἔδειμε, καὶ ἤλασε τάφρον ἐπ' αὐτῷ (Iliad. η. verſ. 339.)
Εὐρεῖαν, μεγάλην, ἐν δὲ σκόλοπας κατέπηξεν:
Et murum conſtruxit, & hunc fodit prope foſſam,
Latam atque ingentem, & vallos poſuit quoque in ipſâ.

Satis de Vallo: pars tertia, *Portæ*. (Portæ in caſtris.) Quot eas fuiſſe dicimus? quattuor. Ex Liuio: *Ad quattuor portas exercitum inſtruxit*. (Lib. XL.) Vbi autem? ad vnumquodque latus vnam, ex Ioſepho. Πύλαι δὲ ἐνοικοδομοῦνται τέσσαρες, καθ' ἕκαστον τοῦ περιβόλου κλίμα: (Lib. III.) *Portæ inædificantur quattuor, ad vnamquamque ambitus partem*. Atque inter eas prima *Prætoria*, quæ ſcilicet vicina & à tergo Prætoris. (Prætoria.) Ammianus: (Lib. XXV.) *Auſi inter hæc equitum cunei, portâ perruptâ Prætoriâ, prope ipſum tabernaculum Principis aduenire*. Feſtus: *Prætoria porta appellatur in caſtris, quâ exercitus in prælium educitur*. Et ſanè ſolet ea plerumque obuerti hoſti, vt Decumana auerti. Vegetius: *Porta Prætoria aut Orientem ſpectat, aut illum locum qui ad hoſtes pertinet, aut illam partem ad quam exercitus eſt iturus*. Vbi igitur hoſtis in vicino, illum ſpectat: vbi minimè, alterutrum ex iis quæ dicit. Hæc ipſa *Extraordinaria* Liuio dicta: (Extraordinaria eadē. Lib. XL.) *M. Valerium erumpere Extraordinariâ portâ iuſſit*: ab iis ipſis Turmis & Cohortibus, quæ illic tendunt. Duæ laterales & proximæ, *Principales*: è quibus *Læua* altera ad diſcrimen, altera *Dextra*. (Principales duæ.) Vnde nomen? Feſtus dicet: *Principalis caſtrorum porta nominatur, quòd in eo loco eſt, in quo Principes ordines tendunt*. Id eſt, primi ordines, capita & apices caſtrorum; vt Tribuni, Præfecti primique Centurionum. Bona deriuatio: alioqui nec mala à *Principiis* ipſis: ſed tum *Principalis* magis eſſet. mentio in Liuio ſatis crebra: & loca aliàs dedi, aut tu excerpes. Quarta, *Decumana*, à cohortibus (Decumana.)

Decimis ibi tendentibus ſic dicta. Ea eſt oppoſita Prætoriæ, & remota ab hoſte. Tacitus: *Cuncti ruebant ad portas, quarum Decumana maximè petebatur, auerſa hoſti & fugientibus tutior.* Vegitius oſtendit ſupplicia extra hanc ſumpta: *Decumana quæ appellatur poſt Prætorium eſt, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.* Hæc eadem *Quæſtoria* olim dicta, vt ſuprà diſſertum. Iſta olim: nec inferior ætas valdè mutauit, niſi quòd minores quaſdã portulas interſtruxit. *Poſteà plures portulæ.* Leo Imp. *Ambitus foſſati Portas quattuor maiores & publicas habere debet, portulas autem paruas prætereà complures.* Sed illas maiores quantas fuiſſe arbitramur? Ioſephus grandes fuiſſe oſtendit, Πρός τε εἰσόδους τῶν ὑποζυγίων εὐμαρεῖς, καὶ πρὸς ἐκδρομὰς, εἰ κατεπείγοι, πλατείας: *Ad introitus iumentorum faciles, & ad excurſus, ſi opus ſit, latas.* Ergo ſuprà, non minùs patuiſſe quàm Vias cenſui, id eſt pedes quinquaginta. *Fores in portis.* Fores & ianuæ etiam iis impoſitæ, ad ſerandum ac reſerandum. Virgilius indicauit, in caſtris Troianorum:

Lib. IX.
Portam, vi multâ, conuerſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris.

VIII Gallic. Hirtius item expreſsè: *Portis fores altioreſque turres impoſuit.* Vbi & turres in portis ad defenſionem notes: *Turres in portis. Et Vallo.* quod item ſæpè in toto ambitu caſtrorum Ioſephus: *Lib. III.* Καὶ τὸ μὲν ἔνδον, εἰς σκηνὰς διαλαμβάνουσιν, ἔξωθεν δὲ ὁ κύκλος τείχους ὄψιν ἐπέχει, πύργοις ἐξ ἴσου διαστήματος κεκοσμημένος. ἐπὶ δὲ τῶν μεταπυργίων, τούς τε ὀξυβελεῖς, καὶ καταπέλτας, καὶ λιθοβόλα, καὶ πᾶν ἀφετήριον ὄργανον τιθέασιν, ἅπαντα πρὸς τὰς βολὰς ἕτοιμα: *Et introrſum quidẽ tabernaculis locum capiunt, extrorſum verò ambitus muri præbet ſpeciem, turribus ex æquo ſpatio inſtructis, & per interualla balliſtas, & catapultas, & aliud omne inſtrumentum miſſile diſponunt, cuncta ad iactum parata.* Quæ talia tamen non niſi in Statiuis, & diuturnioribus ſedibus, credendum eſt habuiſſe. In vnam noctẽ, ne foribus quidem valdè opus.

DIALOG. VI.

De operibus. qui Immunes in iis, qui Munifices. Secordia poſterioris æui.

HABES exteriorem quoque caſtrorum faciem: in quâ tamen ſcito variatum interim aliquid maioris firmitatis aut tutelæ cauſsâ. Legas enim non rarò duplicem foſſam, & duplex vallum: ſed quæ ſcilicet eadem iam dictis. AVD. Linguam mihi ſoluis, quam ægrè coërcui: & rogare libido, an hęc talia & tot opera ipſi milites? LIPS. Ipſi. nec pro noſtro more aut ſecordiâ, munitores quoſdam ſeorſim cogita circumductos. AVD. Non cogito. ſed calones, lixas, & id genus in mente habeo: & an non ij potiùs ad ſeruilia hæc munera admoti? LIPS. Seruilia appellas? ad quæ ego reperio ipſos Imperatores manum interdum admouiſſe, in calcar & exemplum. Excute hæc noſtri æui iudicia, & ſcito Romanos ſocioſque communiter & ſollenniter in his operibus fuiſſe. *Ipſi milites munientes.* Cottidiana erant; & ſi qua alia res, hæc militem firmabat & indurabat. Vt tamen ſemel tibi explicem, Polybio paullùm ſepoſito, diſce: duo genera militum fuiſſe, *Munifices* & *Immunes*. *Munifices.* Illos, qui munus facerent: id eſt, foſſas, vallum ſtruerent, excubias ſtationeſque obirent. Iſtos, qui his omnibus vacarent. De prioribus ita Feſtus: *Munifices, qui non vacabant, ſed munus reip. faciebant.* Vbi illud, *reipublicæ*, ſuſpectum leuiter habeo, nec ſcio an non magis *publicè* legendum, abiecto *rei*. Vegetius: *Munifices appellantur, qui munus facere coguntur.* In hoc genere omnes gregarij, & quibus honos aut gradus vacationem non dabat. Quidam enim, vt poſui, *Immunes* erant, *Immunes.* quos Feſtus *Beneficiarios* vocat. *Beneficiarij*, inquit, *dicebantur qui vacabant muneris beneficio.* Et hic diſplicet *beneficium muneris*: illud verò onus eſt. Lego, *muneribus, beneficio.* Senſus, ſic dictos, qui beneficio Imperatorum, muneribus vacarent. Duo enim genera eiuſmodi Immunium: alij, qui ex lege & more vacabant; alij, qui ex beneficio. Ex lege, omnes Tribuni, Centurioneſque, *Tribuni. Centuriones. Equites vacant.* qui arbitri & exactores munerum erant, non actores. Item equites, ob dignitatem. Valerius me docuit in exemplo: *Lib. II. cap. IX.* *Equeſtris, inquit, ordinis bona magnaque pars, quadringenti iuuenes, cenſoriam notam patiente animo ſuſtinuerunt, quia in Siciliâ ad munitionum opus explicandum ire iuſſi, facere id neglexerant.* Clariùs ex Frontino, in eâdem re: *Lib. IV. cap. I.* *Aurelius Cotta Conſul, cùm ad opus equites neceſſitate cogente iuſſiſſet accedere, eorumque pars detrectaſſet imperium, queſtus apud Cenſores effecit vt notarentur.* Ex quo liquet immunes eos vulgò fuiſſe, nec niſi in neceſſitate admotos: quod tunc quoque recuſarunt, ne ius ſcilicet ſuum remittere aut proiicere viderentur. In eodem numero pono etiam Veteranos & Euocatos, *Euocati vacant.* quos omnino probabile eſt, cùm ſpõte militiam ſumerent, munerum hac neceſſitate non aſtrictos, niſi item in neceſſitate. A quo exem-

Item Vexillarij. exemplo exauctorati & qui ſub vexillo ha-
bebantur temporibus Principum, *ceterorum*
1 Annal. *immunes erant* (ait Tacitus) *niſi propulſandi*
hoſtis. Atque iſti tales lege vacabant: be-
Et quidam beneficiarij. neficio autem, quibus id indultum per gra-
tiam, ſiue quia virtute meruiſſent. Tale
Imperator indulgebat. cùm Annibal Imperator Campanis conce-
Lib. XXIII. dit, apud Liuium, *Ne ciuis Campanus inui-*
tus militaret, munúſve faceret: quod valet,
nec ad militiam adigi debere; nec ſi in eâ
Lib. VII. ſponte eſſet, ad munus. In eodem Liuio,
octo cohortes Hernicorum ſcribuntur, *quæ*
duplex ſtipendium acciperent, immunes quoque
operum militarium eſſent, in vnum pugnæ la-
borem reſeruati. Sed & apud eumdem, Se-
natus inter cetera, quę ignominioſè de Can-
Lib. XXVI. nenſibus reliquijs, cenſet: *Nequis eorum mu-*
nere vacaret, neu dono militari, virtutis ergò,
donaretur. Nec Imperatores ſolùm ipſi da-
bant: ſed indulgebant aut conniuebant et-
Et Tribuni. iam pro tempore Tribuni. In Quinctilia-
ni Declamatione, pro Milite: *Tranſeo obla-*
tam nolenti munerum vacationem, & blandiùs
adulatum militi Tribunum. Talia olim: at re-
miſſiore iam & minùs intentâ militiâ, in-
Et Centuriones. ualuit, Vacationes pretio etiam, idq; à Cen-
turionibus, emi. Inter alia, quæ militiam
& rem Romanam euerterunt, hanc ſcito
Vacationes empta. eſſe inter occultas cauſſas. Redimebant igi-
tur, & iam per bella ciuilia cœptum, manſit
1. Annal. ſub Auguſto. Tacitus in ſeditione, quæ ſta-
tim ab eius morte, loqui milites facit: *Hinc*
(è decem aſſium ſtipendio) *arma, veſtem,*
tentoria, hinc ſæuitiam Centurionum & vaca-
tionem munerum redimi. Quomodo hîc ſæ-
uitia, & Centurionum etiam auaritia aut
1. Hiſt. fraus; declarat idem amplìter in rebus O-
thonis. *Flagitatum,* inquit, *vt vacationes præ-*
ſtari Centurionibus ſolitæ remitterentur. Nam-
que gregarius miles (nota *gregarium* tantùm
exprimi) *vt tributum annuum pendebat, pars*
manipulis, pars per commeatus aut in ipſis ca-
ſtris vaga; dum mercedem Centurioni exſolue-
ret, neque modum oneris quiſquam, neque ge-
nus quæſtus, penſi habebat. Per latrocinia aut
raptus, aut ſeruilibus miniſterijs, militare otium
redimebant. Tum locupletiſſimus quiſque miles
labore ac ſæuitiâ fatigari, donec vacationem
emeret. Vbi ſumptibus exhauſtus ſecordiâ in-
ſuper elanguerat, inops pro locuplete, & iners
pro ſtrenuo in manipulum redibat. ac rurſus a-
lius atque alius eadem egeſtate ac licentiâ cor-
rupti, ad ſeditionem ac diſcordias, & ad ex-
tremum, bella ciuilia ruebant. Sed Otho, ne
vulgi largitione Centurionum animos auerte-
ret, ex fiſco ſuo vacationes annuas exſolutu-
rum promiſit: rem haud dubiè vtilem, & à
bonis poſteà Principibus perpetuitate diſciplinæ
firmatam. Tota res explicata, & ſeueriter et-
iam damnata: niſi quòd poſteà remittit
aliquid, & probat vacationes ſolui è fiſco.
Si te noui Tacite & rectum tuum ſenſum;
non pro iudicio, ſed pro tempore, & quia
eò ventum vt foueri hæc vulnera poſſent
non ſanari. Quod autem ait, *rem eam à Prin-* *In Tacito ſcrupulus.*
cipibus poſteà perpetuitate diſciplinæ firmatam:
quid hoc eſt? an vt nemo poſteà munifex?
omnes pretio è fiſco ſoluto vacarent? Pro-
fectò non potuit, aut omnis iam munitio,
& vigiliæ, & munia, ceſſarunt. Non ea
mens. ſed certo aliquo numero vacationes *Is ſublatus.*
Centurioni ſolutas; ceterùm, militi nullam
ſæuitiam vltrà adhibitam, aut immodicè
exagitatum; ſed cùm opus, feciſſe opus.
Spes enim cùm reciſa extorquendi, ceſſauit
& tormentum. Sanè quin poſteriore etiam
æuo munierint opuſque fecerint, dubitari
non poteſt vel ex Vegetio, qui diſtinguit Lib. II.
duo genera militum: *Principales, qui priui-* cap. VII.
legijs muniuntur; Munifices, qui munus face-
re coguntur. Ipſe *Principales* appellat, illos *Principales milites.*
eximios & in gradu: *Munifices,* viliores & *Munifices pro gregarijs.*
gregales. Ita Ammianus: *Munificis militis*
vili & fortuito cibo contentus: quod ita ſcri- Lib. XVI.
bit in laudem & continentiam Iuliani Im-
peratoris. Iterumque: *Portio pultis paraba-* Lib. XXV.
tur exigua, etiam munifici faſtidienda gregario.
In Codice Theodoſij: *Qui contra hanc ſan-* Lib. VIII. tit. V. l. II.
ctionem fecerit, promotus regradationis humili-
tate plectetur, munifex pœnam deportationis
excipiet. Quibus locis *Munifices* palàm
diſtinguuntur à Principalibus ſiue Promo-
tis. Vides quid moris fuerit, quomodo mi-
nuerit. & facit eò Dionis ſcriptio, qui Mæ-
cenatem Auguſto ſuadentem inducit, *vt*
allegat in Senatum quoſdam etiam ex Centu- Lib. LII.
rionibus, πλὴν τῶν ἐν τῷ τεταγμένῳ ἐστρατευ-
μένων. τούτων μὲν γὰρ τῶν καὶ φορμοφορησάντων καὶ
λαρκοφορησάντων καὶ αἰσχρὸν καὶ ἐπονείδιστόν ἐστιν ἐν
τῷ βουλευτικῷ τινας ἐξετάζεσθαι: *præter eos, qui*
aliquando inter gregarios militaſſent. Nam ex
iis qui corbes aut ſportulas tuliſſent, turpe &
ignominioſum ſit, quoſdam in Senatu cenſeri.
Ita Dio. qui cenſet Centuriones quoque *Dio explicatus.*
Senatores fieri, ſed nempe qui ab initio ta-
les, aut in gradu aliquo: nec qui vnquam
vilia iſta obiiſſent. Vilia, vt ipſe iudicat, pro
ſuo iam æuo: an pro veteri? abſit, aliter
oſtendimus. Et quid C. ille Marius, nónne
à caligâ ad Conſulatum peruenit? nónne

munifex, & qui vitem capite ſæpè excepit & fregit,

Si lentus pigrâ muniret caſtra dolabrâ?

vt ait Satyricus. Sed molliore illo æuo, fracta & mollia etiam iudicia: puluerulenta virtus ſorduit, & iam pænè dedecus, eſſe verè virum. Audi Tacitum de Syriacis legionibus, quas Corbulo deſides & ignauas

IV. Annal. *Mollitia ſub Principibus.* repperit: *Satis conſtitit*, inquit, *fuiſſe in eo exercitu veteranos, qui non ſtationem, non vigilias iniſſent, vallum foſſamque quaſi noua & mira viſerent, ſine galeis, ſine loricis, nitidi & quæſtuoſi militiâ per opida expletâ.* O milites, ſed Nerone non Corbulone dignos! Et tale, quod de Prætorianis Spartianus ſcribit: quos cùm Iulianus, is qui imperium ab iis emerat, in campum produceret & exercere

In Iuliano. militariter vellet: *illi vicarios operis, quod cuiq; præſcribebatur, mercede conduxerunt.* Planè, vt

Lib. IX. cap. I. de Ægyptiis Valerius: *qui ductu Archelai aduerſus A. Gabinium mœnibus egreſſi, cùm caſtra vallo atque foſſâ cingere iuberentur, vniuerſi ſucclamarunt, vt id opus publicâ pecuniâ faciendum locaretur.* Rides? qui magis quàm in noſtris hominibus & moribus, per quos certum eſt idem futurum ſi rogarentur? imò ſeditionem futuram, ſi iuberentur? Iſta ſunt quæ militiam perdiderunt, & perdunt: vilia habere & ſeruilia, quæ domini vſurparunt orbis terræ. Romani enim cer-

Macedones operarij. Lib. IV. tè tales: atque etiam Macedones, de quibus apud Curtium, obſidione Tyri: *Macedonas inclytos armis, dorſo, ſicut iumenta, onera portare.* Quod iis obiiciunt obſeſſi, dum terram fodiunt & ſportis egerunt: obiiciunt, inquam, ſed mox ſubiiciendi. Nec Flori ſanè illud æquis oculis lego: qui de Scipione ad Numantiam, priſcam diſciplinam re-

Lib. II. cap XVIII. *Calones aut ſerui raro muniebant.* uocante: *Aſſiduis & iniuſtis, & ſeruilibus maximè operibus attriuiſſe* milites ſuos ſcribit. Apage, *ſeruilibus:* numquam id in Romanis caſtris ſerui: quos ſemel aut iterùm dumtaxat lego manum his operibus admouiſſe. In Hirtio de bello Alexandrino: *Cùm more operis cottidiani, magnam illam ſeruorum multitudinem quæ aggerem portabat, militum eſſe credidiſſet.* Nam Cæſar ibi ſeruos huic rei adſtrinxit, quia militem paratum habere volebat in pugnam: atque id Pharnacem fefellit. Raró aut perraró igitur, dico legiſſe me id expreſſim, & quòd ſerui ſoli: etſi quin milites interdum iuuerint, cùm opus ſubitum, haud negem. In Cæſare etiam, obſidione Maſſilienſi, cùm magnæ

II. Ciuil. munitiones inſtituerentur, lego *C. Trebonium ad efficienda opera magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouinciâ euocaſſe.* Sed rara hæc exempla olim: poſteà tota res abiit, & deſierunt muniri etiam ca- *Interdum & Prouinciales.*

ſtra. Vegetius de ſuo æuo: *Huius rei* (metationis caſtrorum) *ſcientia prorſus intercidit, nemo enim iamdiu ductis foſſis fixiſque ſudibus caſtra conſtituit.* Obſerues inde Valentiniani iunioris igitur tempore Vegetium vixiſſe: nam ſenioris, caſtra adhuc in vſu. Ammianus ſanè aliquoties munit, in Iuliani & Valentiniani rebus: & de huius fratre Valente in Alanos ducente, *Vallo*, inquit, *ſudibus foſſaque firmato.* Non ergo tunc ſcientia prorſus interciderat, aut vſus. Etſi iam aliud muniendi genus & leuius cœperat, vt non vallo, ſed ſcutis, idque multiplicatâ ſerie, cingerentur. Idem Ammianus in rebus Iuliani: *Quibus terminatis, reuocatus inuictiſſimus miles, propè ſupercilia Rheni tendebat, ſcutorumque ordine multiplicato vallatus, victu fruebatur & ſomno.* Iterùm, in eodem Principe: *In valle graminea prope riuum, multiplicato ſcutorum ordine in orbiculatam figuram metatis tutiùs caſtris quieuimus.* Quod ipſum in obſidionibus opidorum aliquoties in eo ſcriptore factum aduertas. vt libro XXI. *Ordine itaque ſcutorum gemino Aquileia circumſepta.* Alibi de *triplici ordine*, imò & *quintuplici* legas. *Quinquies ordine multiplicato ſcutorum cingitur ciuitas:* quod de Perſis Ammianus ſcripſit. Sed hæc ſcuta ſola & ſine viris depoſita non eſt arbitrandum: recta quidem ſic & iuncta ſtetiſſe arbitror ad pila aut haſtas acclinata, ſed milites item appoſitos ad tuendum. Sed ad Vegetium quod facit, periiſſe hunc vſum: idem in fragmento Græcanici ſcriptoris apud Suidam mihi obſeruatum: qui Mauricium quemdam diu deſitam ſepultamque hanc rem ait reſtituiſſe & eduxiſſe. Οἱ Ῥωμαῖοι γὰρ, inquit, τὸ πρότερον οὐκ ἀπετάφρευον, οὔτε μὴν ἐν ἐπιστήμῃ παράπαν τὸ τοιόνδε ἔργον πρότερον ἢ Μαυρίκιον τὸν Παύλου ἡγήσασθαι τοῦ ἑῴου πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ὅτι τὴν στρατηγίαν εἶχεν, τὸ τοιόνδε ῥᾳθυμίας πάρεργον ἐς τὸ δέον ἐπανήγαγε. Ῥωμαίοις γὰρ μὴ βουλομένοις ἦν τὸ χρῆμα, καὶ ἐς λήθην κατωλίσθεν. Πόνος γὰρ ὄκνου πολέμιος: *Romani anteà caſtra non muniebant, atque adeò ſcientiam eius rei prorſus non habebant, priuſquam Mauricius Pauli filius dux Orientali bello eſſet. Is poſtquam ducatum ſuſcepit, hoc totum ignauiæ prioris correxit, & ad decorum atque vtile redegit. Romanis tamen ea res volentibus minimè erat, atque in obliuionem iam lapſa erat. Labor ſiquidem ignauiæ aduerſarius.* Habes adfirma-

Marginal notes (right column): *Munitio deſita.* Lib I. cap. XXI. — Lib. XXXI. — *Scutorum munitio.* — Lib. XVII. — Lib. XXIV. — Lib. XIX. — *Inſtaurata iterum munitio.*

firmatum hoc ipſum quod in Vegetio, ſed auctorem etiam reſuſcitatæ artis, dignum quem norîmus. Vir enim profectò fuit, quicumque iſte Mauricius. Et ſanè ſub Græcis iterùm vixiſſe ea videtur, ſi Leonis Imperatoris præcepta vſum habuerunt, quæ de Caſtris exſtant. Ea ipſe, voce eius ſæculi, Ἄπληκτα vocat: & interpretatur Ἄπληκτον, τὸ φοσσάτον. Suidas haud aliter: Ἄπληκτον, τόπος ἔνθα καταλύουσι τῆς ὁδοιπορίας τὰ στρατόπεδα: *Aplectum, locus vbi à via quieſcunt legiones.* Quis alius ille locus, quàm caſtra? Eſt & in Conſtantino Porphyrogenetâ id verbi: Οὗτοι, inquit, τὰ τῶν βασιλέων ἄπληκτα διατιθέασι, καὶ τὰς ὁδοὺς ἐκκαθαίρουσι: *Iſti & caſtra Imperatorum diſponunt atque aptant, & vias mundant:* de officii certo genere.

Aplecta pro caſtris.

DIALOG. VII.

De caſtris auctis, aut geminatis.

SED exceſſimus, in viam redimus & ad Polybium noſtrum: cum quo etiam ratiunculæ aliquid ſubducendum de caſtris. Nam quia mutari in iis ſolet pro numero militum maiore, imò ſub duobus ducibus geminari: hæc quoque addit, non aliâ in re, fateor, quàm in hac caſtrenſi, ſerius magis & accuratus. Nec omnino de nihilo, qui hunc libellum *De metatione caſtrorum* inſcripſerunt: quia plurima certè pars de iſtis. Verba hæc lege:

POLYB. Ἐὰν δέ ποτε πλεονάζῃ τὸ τῶν συμμάχων πλῆθος, ἢ τῶν ἐξ ἀρχῆς συστρατευομένων, ἢ τῶν ἐκ τοῦ καιροῦ προσγινομένων· τοῖς μὲν ἐκ τοῦ καιροῦ πρὸς τοῖς προειρημένοις, καὶ σὺν παρὰ τὸ στρατήγιον ἀναπληροῦσι τόπους, τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ ταμιεῖον συναγαγόντες εἰς αὐτὸν τὸν κατεπείγοντα πρὸς τὴν χρείαν τόπον. Τοῖς δ' ἐξ ἀρχῆς συνεκπορευομένοις, ἐὰν ᾖ πλῆθος ἱκανώτερον, μίαν ἐξ ἑκατέρου τοῦ μέρους τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις παρὰ τὰς ἐκ τῶν πλαγίων ἐπιφανείας παρατιθέασι. Πάντων δὲ τῶν τεττάρων στρατοπέδων, καὶ τῶν ὑπάτων ἀμφοτέρων εἰς ἕνα χάρακα συναθροισθέντων, οὐδὲν ἕτερον δεῖ νοεῖν, πλὴν δύο στρατείας κατὰ τὸν ἄρτι λόγον παρεμβεβληκυίας ἀντεστραμμένας αὐταῖς συνηρμόσθαι, συναπτούσας κατὰ τὰς τῶν ἐπιλέκτων ἑκατέρου τοῦ στρατοπέδου παρεμβολάς. οὓς ἐποίουν μὲν εἰς τὴν ὀπίσω βλέποντες ἐπιφάνειαν τῆς ὅλης παρεμβολῆς. Ὅτε δὴ συμβαίνει γίνεσθαι τὸ μὲν σχῆμα παραμῆκες, τὸ δὲ χωρίον διπλάσιον τοῦ πρόσθεν, τὴν δὲ περίμετρον ἡμιόλιον. ὅταν μὲν οὖν συμβαίνῃ τοὺς ὑπάτους ἀμφοτέρους ὁμοῦ στρατοπεδεύειν, οὕτως ἀεὶ χρῶνται ταῖς στρατοπεδείαις· ὅταν δὲ χωρὶς τὰ ἄλλα μὲν ὡσαύτως, τὴν δ' ἀγορὰν, καὶ τὸ ταμιεῖον, καὶ τὸ στρατήγιον, μέσον τιθέασι τῶν δυεῖν στρατοπέδων.

Quòd ſi aliquando maior ſit Sociorum multitudo vel ab initio comitantium, vel poſteà fortè ſuperuenientium: his quidem qui poſteà, præter loca dicta, etiam eum quæ ad Prætorium eſt complent, Forum ipſum & Quæſtorium, ſi res exigat, in vnum conferentes. Iis verò, qui ab initio ſimul egreſſi fuerunt, ſi iuſta multitudo ſit, Strigam vnam parte alterâ legionum addunt verſus vallum. Omnibus autem quattuor legionibus, ab vtroque Conſule, in vna caſtra conductis, non aliud mente concipere oportet, quàm duos exercitus, modo quem ſuprà dixi, pariter metatos, atque inuicem ſibi obuerſos eſſe: iunctos & ſeſe contingentes, quà parte Extraordinarij vtriuſque exercitus locantur. quos ſeci ſcilicet metari ad caſtrorum tergum. Ita fiet, vt figura quidem ſit oblonga, locus priore duplo maior, ambitus ſeſquialter. Cùm igitur Conſules vnà metantur, eiuſmodi ſemper vtuntur metaturâ: cùm ſeorſim, alia quidem ſunt ſimilia, Forum verò, Quæſtorium, & Prætorium in medio vtriuſque exercitus ponunt.

Duo proponit & exponit, quæ morari lectorem poſſint. Prius, de Sociis. Nam ij aliquando plures aut ſuperueniunt (puta à regibus aut ſociis gentibus miſſi) aut ſimul lecti & egreſſi ſunt. quod crebrum, cùm è Latio aliquando duplicem nume-

rum aut ſeſquialterum, vt docui, capere ſolerent. Quid tum igitur factum? ordine explicat. & pro aduentoribus quidem, inquit,

» *Præter loca dicta.*] Quæ iſta? Vacua, vt opinor, poſt Extraordinarios relicta. Nam hoc deſertè dixit, ſpatij ibi aliquid redundare, aduenientibus implendum. Sed ſi ea non ſufficiant; addit,

» *Etiam qui ad Prætorium eſt, complent.*] Nimirum ſpatium illud centum pedum & viam latam, anteà relictam. Quod ſi opus etiam ſit, totum Forum ad Prætorium vſque complent. Dixeris. vbi tunc igitur Forum? reſpondet, in vnum locum ſolere cum Quæſtorio conferri: id eſt, vt locus ille vacuus anteà vſibus Quæſtoris deſtinatus tantùm, nunc etiam foro rerum vænalium ſeruiat. At verò ſi ab initio maior fuerit multitudo, & caſtris nondum poſitis aut vallatis: tum aliter & magis compoſitè rem expediunt. quomodo?

Forum & Quæſtoriũ iuncta.

» *Strigam vnam parte alterâ legionum addũt.*] Caſtra ſcilicet in latitudine augent, & ad ſocios alios ſocios ponunt, prorſus formâ & modo dicto. Ita fit tunc via media, & alter Vicus. Sed hoc tantùm, ſi iuſta multitudo, inquit, ad locum implendum. Si non, ſupernè ſcilicet locantur. Credo idem factum, ſi tres (quod tamen raro) ſub vno Conſule legiones: in latum, inquam, caſtra producta. Quid tamen ſi quattuor, & vterque ibi Conſul? facilis ratio: & ait,

Caſtra in latum ſemper aucta.

» *Non aliud mente concipere oportere, quàm duos exercitus.*] Sententia tota. Binas eſſe copias, & bina velut caſtra, vno ſaltem vallo clauſa. Itaque diſpoſitio tota eadem manet; dumtaxat notandum binos iſtos exercitus à tergo ſibi iungi, & Extraordinarios limitem caſtrorum eſſe. Atque iſtud facile: aliud monet, obſcurius aut implexius nobis. Quid enim ſi vnà quidem, ſed non miſceri volunt caſtris? vterque Conſul ſeiunctos habere ſuos? Tum, inquit,

» *Alia quidem ſunt ſimilia, Forum verò, Quæſtorium & Prætorium in medio.*] Videtur dicere (videtur. nam ſatis hæc ambigua.) quod ad legiones, omnia tunc fuiſſe eadem: dumtaxat Prætorium, Quæſtorium & Forum admota vtrimque ad vallum, & ſic communionem inter Conſules fuiſſe: ſingulis tamen caſtris vallo ſuo diſcretis. Nam hoc niſi fuiſſet, iam non eſſet metatio, & caſtra diuerſa. Hoc autem fieri potuit, vel in oblongâ illâ figurâ iam dictâ: ſaltem vt Extraordinarij amouerentur, & ad latus locarentur: vel in figurâ aliâ, vt caſtra velut geminarentur, ſed duplici vallo ſecreta: Prætorium autem & adiuncta, ad latus vtrumque circa portas Principales. Iſta ex Polybio. etſi rarò aut non leges (in libris qui hodie) Conſules ſic iunctis caſtris, vallo tamen diuiſos. Et quid opus? niſi ſi auctoritatis ſeruandæ gratiâ: etſi aliter etiam ea ſalua. Scipio Imp. ad Pompeium venit: & vt Cæſar narrat, *receptis omnibus in vna caſtra legionibus, ille ſuum cum Scipione honorem partitur, claſſicumque apud eum cani, & alterum iubet Prætorium tendi.* Simile Auguſtus in Agrippâ. & vt Dio ait, *ſi quando ſimul ad bellum irent, tabernaculum ſui ſimile dabat, & ſignum ab vtroque peti iubebat.* Diuiſa quidem caſtra etiam lego, ſed loco etiam diuiſa & abiuncta: idque vel ob numerum militum maiorem, vt apud Cannas maiora & minora fuerunt: vel ob alium vſum, vt Cæſar in Arioviſtum. Illud rari exempli, vtrumque Conſulem conueniſſe, & in caſtris nil mutaſſe: ſed Haſtatos ab Haſtatis, Principes à Principibus, & ſic ordine; itemque Centurionem à Centurione, Tribunum à Tribuno receptos. Quod Claudius Nero & C. Liuius vſurparunt, contra Aſdrubalem: ſed dumtaxat in vnam noctem, & ad fallendum hoſtem. Diſcas tamen ex eo, ſatis laxè metari ſolere, cùm tot millia in iiſdem locis poſſent recipere & inſerere: expulſis, niſi fallor, & in vacuum ad valla redactis calonibus & iumentis pleriſque.

Partitio caſtrorum, vbi duo Impp.

III. Ciuil.

Lib. LIII.

DIALOG. VIII.

De miniſteriis, quæ Tribunis & Equitibus & alibi præſtantur, item de Excubiis & Stationibus.

SED de Caſtris ipſis denique iam peregimus, ſermone & re haud illepidâ, ſed longâ: & ſubinde cum Pindaro vereor, * *μὴ κόρος ἐλθὼν κνίσῃ.* AVD. Harum quidem dapum haud ſatier, te condiente: & vetus illud verum didici.

** ne ſatietas veniens offendat.*

Οὐ σοφός γε παντός ἐστιν ἀρτῦσαι καλῶς:
Condire ſcitè non cuilibet datum eſt.

LIPS. Fortaſſe nec mihi, niſi quia amor tuus ita vult, cui bella etiam non bella. Sed ſedem igitur Diſciplinæ quia vidimus, nunc ipſam. Tria ad eam ſpectant, *Munia, Exercitia, Leges.* Quædam ex his prompta nobis in Polybio, quædam non erunt. Ipſum primò excutiamus: ſi quid deerit, & tem-

tempus & hic animus ferent, pòſt dabo. *Munia* appellamus excubias, miniſteria, & hæc talia: quæ in his Polybij verbis habes. Lege:

POLYB. Ἑξῆς δὲ τούτοις διέταξαν τὰς σημαίας ἐξ ἑκάστου στρατοπέδου τῶν πριγκίπων, καὶ τῶν ἁστάτων, δύο μὲν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ τόπου τοῦ πρὸ τῶν χιλιάρχων. Τὴν γὰρ διατριβὴν ἐν ταῖς καθημερίαις ὁ πλεῖστοι τῶν Ῥωμαίων ἐν ταύτῃ ποιοῦνται τῇ πλατείᾳ· διόπερ ἀεὶ σπουδάζουσι περὶ ταύτης, ὡς ῥαίνηται καὶ καλλύνηται σφίσιν ἐπιμελῶς. Τῶν δὲ λοιπῶν ὀκτωκαίδεκα, τρεῖς ἕκαστος τῶν χιλιάρχων διαλαγχάνει· τοσαῦται γάρ εἰσι τῶν ἁστάτων καὶ πριγκίπων ἐν ἑκάστῳ στρατοπέδῳ σημαῖαι, κατὰ τὴν ἄρτι ῥηθεῖσαν διαίρεσιν. χιλίαρχοι δὲ ἕξ. τῶν δὲ τριῶν σημαιῶν ἀναμέρος ἑκάστῳ τῶν χιλιάρχων λειτουργεῖ λειτουργίαν τοιαύτην. Ἐπειδὰν καταστρατοπεδεύσωσι, τὴν σκηνὴν ἱστᾶσιν οὗτοι, καὶ τὸν περὶ τὴν σκηνὴν τόπον ἠδάφισαν. κἄν τι περιφράξαι δέῃ τῶν σκευῶν ἀσφαλείας χάριν, οὗτοι φροντίζουσιν. Διδόασι δὲ καὶ φυλακεῖα δύο· τὸ δὲ φυλακεῖόν ἐστιν ἐκ τεττάρων ἀνδρῶν, ὧν οἱ μὲν πρὸ τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ κατόπιν παρὰ τοὺς ἵππους ποιοῦνται τὴν φυλακήν. Οὐσῶν δὲ σημαιῶν ἑκάστῳ χιλιάρχῳ τριῶν, ἐν ἑκάστῃ δὲ τούτων ἀνδρῶν ὑπαρχόντων ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν, (χωρὶς τῶν τριαρίων καὶ γροσφομάχων· οὗτοι γὰρ οὐ λειτουργοῦσι) τὸ μὲν ἔργον γίνεται κοῦφον, διὰ τὸ παρὰ τετάρτην ἡμέραν ἑκάστῃ σημαίᾳ καθήκειν τὴν λειτουργίαν. Τοῖς δὲ χιλιάρχοις ἅμα μὲν τὸ τῆς εὐχρηστίας ἀναγκαῖον, ἅμα δὲ τὸ τῆς τιμῆς, διὰ τῶν προειρημένων ἀποτελεῖται σεμνὸν καὶ προστατικόν. Αἱ δὲ τῶν τριαρίων σημαῖαι, τῆς μὲν τῶν χιλιάρχων παραλύονται λειτουργίας, εἰς δὲ τοὺς τῶν ἱππέων οὐλαμοὺς ἑκάστη σημαία, καθ' ἡμέραν δίδωσι φυλακεῖον ἀεὶ τῷ γειτνιῶντι κατόπιν τῶν οὐλαμῶν, οἵτινες τηροῦσι μὲν καὶ τἆλλα, μάλιστα δὲ τοὺς ἵππους, ἵνα μήτ' ἐμπλεκόμενοι τοῖς δέμασι, βλάπτωνται πρὸς τὴν χρείαν, μήτε λυόμενοι καὶ προσπίπτοντες ἄλλοις ταραχὰς καὶ θορύβους ἐμποιῶσι τῷ στρατοπέδῳ. Μία δ' ἐξ ἁπασῶν καθ' ἡμέραν σημαία ἀναμέρος τῷ στρατηγῷ παρακοιτεῖ, ἥτις ἅμα μὲν ἀσφάλειαν παρασκευάζει τῷ στρατηγῷ πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, ἅμα δὲ κοσμεῖ τὸ πρόσχημα τῆς ἀρχῆς.

Deinde verò ordinant manipulos ex vtraq́ legione, Principũ & Haſtatorum, duos ad curã loci qui ante Tribunos eſt. In hac enim latiore viâ plerumq́ diem pleriq́ militum terunt: ideoq́ curæ iis eſt, vt aſpergatur verraturq́ diligenter. Reliquorũ autẽ manipulorũ octodecim quiſq́ Tribunus tres ſortitur. tot enim ſunt Haſtatorũ & Principũ in quaq́ legione manipuli, Tribuni autẽ ipſi ſex. atq́ è tribus iſtis manipulis ſinguli & per vices Tribuno hoc miniſterium miniſtrãt. Cùm caſtrametãtur, tentoriũ eius ſtatuunt, & locũ circà complanant: & ſiquid ſepiendũ aut claudẽdum ſit ad vaſorũ vtenſiliumq́ cuſtodiam, id præſtant. Dant & duas excubias: excubia autẽ eſt è viris quattuor, quarum pars ante tentoriũ, pars poſt illud iuxta equos agunt. Cùm autem ſint cuique Tribuno tres manipuli, & in quoq́ iſtorum viri ſupra centum (Triariis exceptis & Velitibus. nam hi nõ miniſtrant:) leue munus fit, nec niſi in quartũ quemq́ diẽ ad manipulũ redit & incumbit. Tribunis verò ſimul & commoditas ex hiſce miniſteriis, ſimul & dignitas atq́ honos imperio accedit. Triariorum porrò manipuli liberi quidem ſunt à miniſterio Tribunitio, ſed Turmis equitum excubiam cottidie præbent, vt quiſq́ manipulus à tergo Turmæ aſſidet. Atque hi curant cùm alia, tum equos maximè, ne aut vinculis impediti inq́ ligati lædantur, inutiles futuri ad militiã; aut ſoluti & ruentes turbas ac conſternationem excitent in caſtris. Vnus verò ex omnibus manipulis in diem Imperatori excubat, quæ res & tutum eum præſtat ab inſidiis, & ornatum ſpeciemq́ magiſtratui addit.

Poſitis caſtris, primùm poſt iuramentum (de quo dicetur in Legibus) præſtitum, quod curant Tribuni, eſt partitio manipulorum ad miniſteria, & munia diurna. Attende. pulchra videbis & compoſita, haud aliter quàm in familiâ boni Patris.

» *Ordinant manipulos*, inquit, *ex vtraque legione Principum & Haſtatorum.*] Qui verò ordinant? Tribuni: quomodo? ſorte. Quos? non omnes, ſed Principum & Haſtatorum ex vtraque legione. Triarios & Velites omittunt, quorum nullus hîc vſus. Et ex vtraque legione ita, vt tamen ſex & ſex Tribuni, quique nonniſi ex ſuâ legione manipulos capiant: nec miles extra ſuam legionem miniſterium Tribuno præſtet. Summatim hæc iſtis verbis primis dicuntur: quæ velim te libare oculis interdum, & eos tum ad me referre. Vix enim ſermonem meum capias, niſi & Polybiana iſta adiungas.

Quot manipuli ad primam curam.

» *Duos ad curam loci.*] Iſti duo manipuli in totum ſunt? an duo ex quaque legione? nempe vnus Principum, vnus Haſtatorum ex quaque? Sunt verò ex quaque, atque ita quattuor ſimul, argumento claro ex verbis infrà, cùm *octodecim manipulos* reliquos in legione dicit. Sunt autem in quaque ex vtroque hoc Genere viginti, decem Principum, decem Haſtatorum.

Frequentia Principiorum.

» *Loci qui ante Tribunos eſt.*] Ea ſunt Principia, celeberrimus & ſacerrimus locus, vt ſuprà dictum, & hîc quoque clarè vides. Sermones enim ibi & conuentus in totum diem, atque etiam iudicia, & ſiquid aliud publicè agendum.

» *Vt aſpergatur verraturq́; diligenter.*] Heus tu Batauе, qui munditiâ & politiâ prouocatis aut vincitis omnes gentes, quid Romani tibi noſtri videntur? non & ipſi politi, munduli, idque in ipſis caſtris? Noluerunt ſordium hîc aliquid: & quia frequenti itu & attritu neceſſum erat puluerem aut lutum fieri, iuſſerunt in dies viam hanc adſpergi & mundari. Illud, cùm puluis; hoc, cùm lutum. Sed fortaſſe etiam non fallar, ſi ceſpitem hic diſpoſitum teſſellatim dicam, inſtar pauimenti. Sit pro reliquâ diligentiâ Romanâ: & Tribuniciis tabernaculis ita factum, mox dicet. Hoc magis adfirmem in Statiuis aut Hibernis; ſi iſta quidem lapide aut glareâ etiam ſtrata non fuerunt. Avd. O gratam mihi curam! & quæ alterum iniiciat à te celatum. Lips. Quid illud? profer. Avd. Verecundor. Lips. Quid tandem? impurum aut infandum aliquid in caſtis his caſtris? Avd. Non tale. à naturâ eſt, ſed & naturâ duce ſilemus. Lips. Dic clariùs. Avd. Ea inquam quæ natura requirit, cùm tam mundi Romani tui, vbi depoſuerunt? Lips. Profectò in riſum me das inopinato hoc & iocoſo quæſito. Tamen certè neceſſaria res, videamus. Quî autem definiam? veteres ſilent, quod tu quoque nunc ægrè proferebas. Coniicio, extra caſtra & vallum hæc feciſſe, cùm liceret: id eſt, de die. Quòd ſi noctu vrgerentur; in tentoriis & vaſis, ac calones aut ipſos aſportaſſe. Diſcurriſſe enim in tenebris per caſtra & excubias, non opinor: & fraudi fuerit locus. Quid ſi etiam, vt Turcas hodie audio, in foſſis quibuſdam hæc excreuerint, iiſque terrâ repletis, alias ſubinde nouas foderint? Id potuit, & Turcæ maioribus tabernaculis tentoriola quædam coniuncta habent, cum his ſcrobibus: quæ tentoriola ſcilicet crebrò mutant. Faciunt ſimile in extis aliiſque reiectamentis carnium, & ea defodiunt atque humo operiunt ſtudioſè, contra fœtores. Salubria haud dubiè caſtra, per minutas has obſeruationes. At enim Spartani liberiùs aut inuerecundiùs ſe hîc gerebant. de quorum militiâ caſtriſq́; Xenophon hoc quoque narrat: Καὶ τοὺς ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖα ἀπιόντας ὐ δεῖ θαυμάζειν, ὅτι ὔτε ἀλλήλων, ὔτε τῶν ὅπλων πλέον, ἢ ὅσον μὴ λυπεῖν ἀλλήλους, ἀπέρχονται· καὶ γὰρ ταῦτα ἀσφαλείας ἕνεκα ποιοῦσιν: *Atque eos qui ad neceſſaria ſecedunt, non oportet mirari quòd haud longiùs ab aliis aut ab armis ſuis recedunt, quàm quod ſatis ſit ne nares offendant. hoc enim ſecuritatis cauſsâ faciunt, & ne excipiantur.* Sed in miniſteriis noſtris pergamus.

Principia verſa, terſa.

Vbi ſordes humanæ?

Turcarum munditiei.

Spartanorum mos.

» *Quiſque Tribunus tres ſortitur.*] Hîc de ſorte, antè non dixit: ſed antè quoque admiſi à ſolenni militiæ, in quâ ſors aſſidua aut certè crebra. Ait, *quemque Tribunum tres habere:* quid clariùs? Sunt reliqui octodecim manipuli, ſeni Tribuni: tres igitur in ſingulos. Quid autem iſti faciunt? ſequitur,

» *Tentorium eius ſtatuunt.*] Non ergo lautioribus hiſce Tribunis proprij miniſtri & ſerui? Fuerunt, ſed viſum tamen hæc omnia, quæ militiam tangunt, per milites fieri: tum contra ignauiam & otium, tum cauſsâ obſequij, & vt opportuni magis imperiis atque obnoxij eſſent. Hodie abnuant, per malum faſtum. qui in milite bonus, ſed in hoſtem: apud Duces obſequioſi & flexi animi conueniunt.

» Lo-

,, *Locum circà complanant.*] In Græco, ἐδάφιζον: *pauimentabant.* Nec tamen de vero lapideoque pauimento ceperim: vnde cottidiani & ſubiti iſti lapides? ſed de ceſpiticio, *Tentoria ceſpite ſtrata.* & credo virides ſic eos comportatos à milite & teſſellatim diſpoſitos. Si locus tamen vicinus præberet, aut diuturnior mora poſceret (vt in Statiuis aut Hibernis) non abnuam etiam de glareâ aut lapide, quia iſtos homines video omnia de facili præſtitiſſe, quæ ardua nobis & oneroſa. Iulius quidem *Cæſaris ſplendor.* Cæſar *ſectilia ſua & teſſellata* in hunc vſum circumtulit, vt ſuprà monui: ſed Iulius ille, qui omnia ſupra vulgus, & ipſe reuerà non è vulgo. Hæc miniſteria Vegetius quoque *Lib. III. cap. VIII.* tetigit: *Duci Prætorium præparatur, ac Tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales deputatos aqua, lignum, & pabulum* *Miniſteria alia Tribunis.* *miniſtrantur.* Quæ poſtrema etſi Polybius non expreſſit: tamen fuiſſe olim cenſeo, & aquatum, lignatum, pabulatum milites iſtos iſſe, in vſum Tribunorum.

,, *Dant & excubias duas.*] Præter dicta, è *Excubia Tribunis.* ternis iſtis manipulis ordine Tribunis ſunt excubitores. Quid iſti agunt? velut cuſtodes quidam ibi ſunt aut apparitores. Imò *Comitantur eos.* fallor, aut cum ipſis Tribunis, ſi exibant, pars eorum exibat: vt honeſtè ſcilicet per caſtra & alibi incederent, militibus ſic comitati. Hunc morem collapſum reſtituit Alexander Seuerus, Imperator inter optimos, ſiquis facta & dicta eius iuſtâ trutinâ librat: *Apparitores nullos eſſe paſſus eſt:* (ita in vitâ eius Lampridius) *Tribunis aut Ducibus niſi milites anteire noluit. iuſſitque vt ante Tribunum quattuor milites ambularent, ante Ducem ſex, ante Legatum decem.* Ecce *quattuor* milites attribuit, quid niſi ipſam vnam Excubiam noſtram? *Duci ſex.* quis iſte dux, qui olim Legatus dictus, legioni nempe præpoſitus: ex quo colligas tres excubias eum habuiſſe: parte mediâ ſcilicet manente, & tentorium adſeruante. At ipſi *Legato decem:* id eſt, Legato Conſulari, aut exercitus primario Duci. Ex hiſce Lampridij arbitror Trebellium Pollionem caſtigandum in triginta Tyrannis, Baliſtâ decimoſeptimo: *Eſt Valeriani epiſtola, in quâ docet ſibi præcepta gubernandæ reip. ab eodem* (Baliſtâ) *data, gaudens quòd eius conſilio nullum adſcriptitium, id eſt Vacantem haberet, & Tribunum nullum ſtipatorem, qui non verè* *Trebellius leuiter reſcriptus.* *pugnaret.* Scribo, *& Tribunus.* Eſt hoc ipſum quod Alexander ſuſtulerat, ſed poſteà iterùm irruperat, ne Tribuni apparitores aut ſtipatores proprios haberent, qui annonas ſcilicet acciperent, & militum ſalaria abſumerent: ſed dumtaxat verè milites ante eos irent.

,, *Excubia eſt è viris quattuor.*] Notetur ſeriò excubiarum hic numerus. qui ipſe fuit *Quot hominum excubia?* etiam Vegetij æuo: *De ſingulis,* inquit, *Centuriis quaterni equites, & quaterni pedites, excubitum noctibus faciunt.* In Actis Apoſtolicis hoc ſenſu ſcribitur, cap. XII. de Petro: *Miſit in carcerem, tradens quattuor quaternionibus militum cuſtodiendum:* id eſt, adiungens ei excubias quattuor.

,, *Leue munus, quoniam in quartum quemque diem ad manipulum redit, & incumbit.*] Ita eſt. Sunt tres manipuli, ergo ad primum quarto die munus redit. Sed in ipſo Manipulo quoque, quindecim duplices tales Excubiæ: ergo quadragintaquinque in tribus: atque ita non niſi tali die ad ſingulos venit.

,, *Triariorum Manipuli liberi ſunt à miniſterio Tribunicio.*] Atque etiam Velitum, vt præmiſit: ſed Triariorum, ob dignitatem, iſtorum ob vilitatem: & quia vtrique aliò vocantur. Quò Triarij? addit,

,, *Turmis equitum excubiam cottidie præbent.*] *Equitibus excubia vna.* Obſerua & equitibus honorem habitum, qui primores ciuium, & proximi à Tribunis. Sed nónne in vili, quòd iſtis miniſtrant Triarij? nónne dignius, ſi digniori? Non hîc quidem. aſpectus ad locum metationemque fuit: & quia Triarij poſt ipſos equites, percommodum viſum vt iis miniſtrarent, ſine moleſtiâ vllâ ſuâ, & in ſuis tabernaculis manentes. Nam & hoc adiungit, quemque Manipulum Excubiam dediſſe turmæ propoſitæ, & cui ipſe ſubiunctus. Hoc leue & amplius: dedêre tantùm excubiam vnam. Nam φυλακεῖον hîc ſingulari numero Polybius: conuenienter id ipſum. quoniam nec equitum tanta dignitas; & quia ipſi Triarij etiam non niſi dimidiati ad alios manipulos. Vide vbique, in minimis, maximis, analogiam & circumſpectionem.

,, *Turbas & conſternationem excitent in caſtris.*] Cuius rei exemplum in Tacito: *Fortè equus abruptis vinculis vagus & clamore territus, quoſdam occurrentium obturbauit. Tanta inde conſternatio in caſtris irrupiſſe Germanos credentium, vt cuncti ruerent ad portas.* Et addit, ſiſti non potuiſſe, niſi quòd ipſe Legatus ſe proiecit in limine portæ, & pudore calcandi fugam repreſſit. Inſigne exemplum etiam hæc talia minima cauenda, I. Annal.

uenda, vicino maximè hoſte: & vides Romanos veteres feciſſe.

Excubiæ Imperatori.

„ *Vnus verò ex omnibus manipulus in diem Imperatori excubat.*] Dubitare aliquis poſſit, vnúſne ex omnibus omnino manipulus, an tantùm ex triginta vnius legionis? Nihil enim definit, etſi hactenus ſermo de vnâ legione fuit. Sed poſteà tamen etiam in Vigiliis vnius Manipuli accubantis Prætorio mentio tantùm fit. Ergo hoc non decido:

Sociorum excubiæ.

magis quæro, Sociis quid factum? Quæro? imò queror etiam de te Polybi, qui ſiluiſti. Certè immunes & vacuos eos fuiſſe non ego opinor, nec ratio vlla ſuadet. Puto igitur tribuendos ad exemplum Legionis, vt quidam etiam Manipuli Principia munda habuerint in ſuâ parte: aliæ excubiæ item fuerint Præfectis, exemplo Tribunicio: denique & Imperatori manipulus fortaſſis vnus. Fortaſſis. nam hîc hæreo: ſumam ex Cornibus, an ex iis qui adiacent Prætorio, Extraordinariis ipſis? Poſſit non incommodè, aut indecorè ſic fieri, vt Manipulus vnus ciuium excubuerit à fronte & à tergo diuiſus: vnus ſociorum, ad vtrumque latus. Deinde ipſos etiam qui proximi Equitibus, ſiue in Cornibus ſiue in extraordinariis, probabile eſt Excubiam vnam iis dediſſe, exemplo Triariorum. Quæro ampliùs, Cùm hæc ita in caſtris, quid ad portas & vallum, quis ſeruauit? nam aliquam ibi tutelam & cuſtodiam fuiſſe ratio & teſtimonia euincunt. Paſſim

Excubiæ ad portas. In Iug.

lego de excubitu in portâ, atque etiam ante portam. In Salluſtio: *Neque ſecùs atque ſi hoſtes adeſſent, iter facere, caſtra munire, excubitum in portâ* (lego cum priſcis libris, * *portas*) *cohortes ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere.* Virgilius alluſit de animalculo aëreo:

* plures enim in caſtris.

IV. Geor.

Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti.

Aque adeò Romanus mos fuit totas Cohortes & Turmas habere & ponere quietas ante ipſas portas: non vnum aut alterum militem, vt hodie ſolet, quos à ſentiendo *Sentinellas* vocamus. Illi plures, atque etiam cùm periculum eſſet, alios ſuper alios, & longiùs abiunctos. Id vocabant ab ipſâ re,

Stationes. II. Ciuil.

Stationes. Stabant enim. Cæſar: *Quæ in ſtatione pro caſtris erant Afranij cohortes.* Palàm hîc

Pedites. Ex equite. Lib. VIII.

pedites habes: at equites in Salluſtio ſuprà, & nunc in Liuio: *Manlius ſuper caſtra hoſtium cum turmalibus ſuis euaſit. vt vix teli iactu ab ſtatione proximâ abeſſet. Ibi Thuſculani erant equites.* Hirtius: *Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolent.* Communiter & indiſtinctè Cæſar: *Ij qui pro portis in ſtatione erant, Cæſari renunciarunt.* IV Gallic. Iterùm: *Qui erant in ſtatione pro caſtris collocati, acriter pugnauerunt.* V. Gallic. Virgilius: Lib. IX.

Tunc quoque communi portam ſtatione tenebant.

Et diſtinguunt paſſim à Vigiliis, quòd hæ diurnæ eſſent. *Stationes aliæ à Vigiliis.* Liuius: *In ſtationes ac vigilias ordine ibant.* Tacitus: *Vigilias, ſtationes, ac ſi qua alia præſens vſus indixerat.* L. XXVIII. Iterùm Liuius: *Muros aliáque loca, in quibus ſtationes vigiliaſque eſſe placuerat.* I. Annal. Et ſunt omnino iſtæ, quas Græci προφυλακὰς benè & aptè vocant, quaſi dicas *Procuſtodias.* Dio Caſſius: Ἀντώνιος ἱππομαχίᾳ τινὶ πρὸς ταῖς τοῦ Καίσαρος προφυλακαῖς ἡττήθη: Lib. I. *Antonius equeſtri quodam prælio à Cæſaris ſtationibus eſt ſuperatus.* Dionyſius: Lib. XI. οἱ πρὸ τοῦ στρατοπέδου τὰς φυλακὰς φυλάττοντες, ſuo more explicat & dilatat: *ij qui ante caſtra cuſtodias agunt.* Ammianus *Stationes agrarias* aliquoties dixit, quòd in agris ſcilicet & ſub diuo: Vegetius compendio, *Agrarias,* quæ vox ſæpè apud eum in *Angarias* mutauit, malè. *Agrariæ.* Hadr. Turnebum vide. IV. Aduer. cap. VII. Atque hæ Stationes olim quidem totum diem habitæ: ſed mutauit Æmilius, ob cauſſas. Liuius: *Stationum quoque morem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites, diem totum perſtabant.* Lib. XLIV. *Fine in diem.* *Id cùm æſtiuis diebus, vrente aſſiduo ſole fieret, tot horarum æſtu ac languore ipſos equoſque feſſos, hoſtes integri ſæpè adorti, vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutinâ ſtatione ad meridiem decedi, & in poſtmeridiem ſuccedere alios iuſſit.* Manſit in æuum Vegetij: *Caſtris,* inquit, *poſitis alij manè, alij poſt meridiem, propter fatigationem hominum equorumque agrarias faciunt.* Lib. III. cap. VIII. Iſtæ igitur Sationes: &, meo iudicio, vtiles, quòd numquam hoſtis imparatos aut paucos deprehendebat, imò qui eſſent reſiſtendo donec ſuccurreretur. Anxiè autem ſeruatæ: & omnino capitale (niſi magnâ vi abriperentur potiùs, quàm pellerentur) deſeruiſſe. *Stationem nefas deſeri.* Polybius: Πρόσιμον παρὰ Ῥωμαίοις θάνατός ἐστι τῷ προϊεμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας: Lib. I. *Pœna mortis apud Romanos, illi qui locum deſeruiſſet aut omnino fugiſſet ex ſtatione.* Suidas ex hoc ſiue alio eius loco: Παρὰ Ῥωμαίοις θάνατος ἦν πρόσιμον τῆς ἐφεδρείας λειπόντι τὴν τάξιν: *Apud Romanos mors pœna, ſi quis liquiſſet locum ſtationis.* Liuius: *Apud Romanos, præſidio decedere, capitale eſſe, & nece liberorum etiam ſuorum parentes eam legem ſanxiſſe.* Lib. XXIV. Suetonius de Auguſto: *Centuriones ſtatione deſertâ, itidem vt manipulares,* cap. XXIV.

res, capitali animaduerſione puniit. Mitior poſtcà militia facta, & Modeſtinus de hoc delicto: (Lib. III. De re mil.) *Qui ſtationis munus relinquit, pluſquam emanſor eſt. Itaque pro ratione delicti caſtigatur, aut gradu militiæ deiicitur.* (Modus Stationum.) Sed qui igitur iſtas, quo numero, quo ordine ſubierunt? Adſeueranter nō dixero: ſed ex omni genere militum (exceptis Velitibus) ſuſpicor obiiſſe. Quot? ad ſingulas portas non minus Cohorte, & Turmâ vnâ: interdum & plures, cùm iuxtà hoſtis. Quattuor autem portæ, in vniuerſum quadraginta cohortes, & totidē turmæ (exceptis iis qui ad Prætorium Extraordinarij aut Selecti:) ergo munus rediit decimo quoque die: imò quinto die, ſi illum medium diuidis (quod ab Æmilio inſtitutum) & ſecas. Ab hac re Extraordinarij immunes? fortaſſe, quia Imperatorem exeuntem comitabantur, eique præſidio erant. Si non; tum Prætoria porta cuſtodiæ illorum eſto: ſed non ſine ciuibus. Dixi plures interdum aut geminatas cohortes fuiſſe: & verum eſt. In Hirtio, de bello Africo: *Opera interim ipſe cottidie* (de Cæſare) *circumire, & alternas cohortes in ſtatione habere, propter hoſtiū multitudinē.* (Hirtius correctus.) Vbi vetus editio *alteras cohortes*: vt ſignificet duas fuiſſe. Nam *alternas* profectò non conuenit, & fuerit hoc releuandis militibus, at non pellendis magis hoſtibus. In libro autem ſcripto Torrentij, *ad terras* compendio quodam ſcriptum: è quo libens fecerim, *ad ternas.* Sed de *duabus*, oſtendit Cæſar ſollenne fuiſſe, vicino præſertim hoſte. *Cohortes, quæ in ſtationibus erant, ſecum in eam partem proficiſci, ac duas ex reliquis in ſtationem ſuccedere iuſſit.* Abduxit ab vnâ portâ duas, & duas iuſſit ſuccedere. Atque ita in ſtationibus Romani. paullò aliter Spartani, bonæ & compoſitæ item militiæ homines, de quibus Xenophon: Φυλακάς γε μὴν ἐποίησε μεθημερινάς, τὰς μὲν πρὸς τὰ ὅπλα εἴσω βλεπούσας. οὐ γὰρ πολεμίων ἕνεκα, ἀλλὰ φίλων αὗται καθίστανται. τούς γε μὴν πολεμίους, ἱππεῖς φυλάττουσιν ἀπὸ χωρίων ὧν ἂν ἐκ πλείστου προορῷεν: *Diurnas cuſtodias inſtituit* (Lycurgus) *illas quidem quæ in caſtra & ſuorum arma verſæ eſſent. non enim hoſtium cauſſâ, ſed ſociorum & amicorum eæ conſtituuntur. alteras, quæ hoſtes obſeruent, equitum; idque in locis, è quibus longiſſimè ſit proſpectus.* Spartani igitur aſſeruabant fœderatos ſuos & armorum ſocios, vnâ illâ cuſtodiâ; alterâ hoſtes. Cuſtodia in ſocios, peditum fuit, in hoſtes equitum, atque ea in locis ferè montanis, aut excelſis.

DIALOG. IX.

De Vigiliis. Teſſera in iis, Teſſerulæ, & diuiſio, & Circuitio, omnia diſtinctè.

MINISTERIA dicta ſunt & diurnæ Excubiæ, ad Vigilias tranſit, quæ propriè ſunt noctis. Sed quia tria in his ordine dicit, de *Teſſeris* primò, tum de *Vigiliis* earumque numero, denique de *Circuitione*: hæc, inquam, omnia, quia ipſe diſtinctè, ego quoque partiar & diſtinguam, & ſingillatim de his dicam. Da te mihi, quæſo: vereor enim vt tenebroſum aliquid in his Vigiliis, & ab ipsâ Nocte. Verba Polybij cedò:

(POLYB.) Τὴν δὲ τοῦ νυκτερινοῦ συνθήματος παράδοσιν ἀσφαλίζονται τὸν τρόπον τοῦτον. Καθ' ἕκαστον γένος καὶ τῶν ἱππέων καὶ τῶν πεζῶν ἐκ τῆς δεκάτης σημαίας τοῖς τελευταίοις μέρεσι στρατοπεδευούσης κατὰ τὰς ῥύμας, ἐκ τούτων εἷς ἑκάστης ἀνὴρ λαμβάνεται κατ' ἐκλογήν, ὃς τῶν μὲν κατὰ τὰς φυλακὰς λειτουργιῶν ἀπολύεται. Παραγίνεται δὲ καθ' ἡμέραν δύνοντος ἡλίου πρὸς τὴν τοῦ χιλιάρχου σκηνήν, καὶ λαβὼν τὸ σύνθημα (τοῦτο δ' ἐστὶ πλατεῖον ἐπιγεγραμμένον) ἀπαλλάττεται πάλιν. Ἀναχωρήσας δ' ἐπὶ τὴν αὐτοῦ σημαίαν τότε ξυλήφιον παρέδοκε, καὶ τὸ σύνθημα μετὰ μαρτύρων τῷ τῆς ἐχομένης σημαίας ἡγεμόνι, παραπλησίως δὲ πάλιν οὗτος τῷ τῆς ἐχομένης, τὸ δ' ὅμοιον ἑξῆς ποιοῦσι πάντες, ἕως ἂν ἐπὶ τὰς πρώ-

Nocturni ſigni traditionem tutam ſecuramque hoc modo reddunt. In quoque genere equitum & peditum, ex decimo ſigno, quod vltimum eſt & in ſtrigarum parte extremâ, vir vnus quiſpiam eligitur, qui à reliquo munere excubiarum immunis ſit. Is cottidie, ſole iam inclinante, ad Tribuni tentorium venit, & ſignum accipiens (id verò eſt tabella latiuſcula, inſcripta) iterùm abit. Rediens autem ad ſuum ſignum, taleolam iſtam, ſiue ligellum, tradit, adhibitis teſtibus, proximi ſigni duci, atque ille ſimiliter conſequentis; denique alij ſic ordine, donec ad

πρώτας, καὶ σύνεγγυς τοῖς χιλιάρχοις στρατοπεδευούσας σημαίας ἐξίκηται). Τούτους δὲ δεῖ τὸ πλατεῖον ἔτι φωτὸς ὄντος ἀναφέρειν πρὸς τοὺς χιλιάρχους, κἂν μὲν ἀνενεχθῇ πάντα τὰ δοθέντα, γιγνώσκει, διότι τὸ σύνθημα πᾶσι, καὶ διὰ πάντων εἰς αὐτὸν ἥκει. Ἐὰν δ' ἐλλείπῃ τι, παραπόδας ζητεῖ τὸ γεγονός, εἰδὼς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐκ ποίου μέρους οὐχ ἥκει τὸ πλατεῖον· οὗ δ' ἂν εὑρεθῇ τὸ κώλυμα, τυγχάνει τῆς καθηκούσης ζημίας.

prima & propè Tribunos metata ſigna perueniat. Quorum centuriones oportet tabellam, cùm lux nondum occidit, referre ad Tribunos. Quòd ſi omnes relata ſunt quæ data erant, cognoſcit ſignum ad omnes, & per omnes ad ſe veniſſe. At ſi quod deſit, confeſtim inquirit in factum, noſcens ex inſcriptione cuius partis ſignum non ſit perlatum: & cuius culpâ aut morâ id factum, is ſubit conuenientem pœnam.

» *In quoque genere equitum & peditum, ex Decimo ſigno.*] Dicturus de Vigiliis, quia tota illarum ratio Teſſeris conſtat, de his præmittit, & qui eas acceperint, dederintque. Ait igitur ex decimo quoque Signo (Manipulum, Cohortem, Turmam intellegit) vnum aliquem eligi qui à Tribuno petat, auferat, diuidatque. Quare ex decimo & vltimo ſigno? quia commodum diuiſionem illinc fieri, vt ita ordine redeant ad Tribunos. In textu verborum habes.

» *Vir vnus quiſpiam eligitur.*] Et cui vnum hoc munus: vtque ei vacet, eſt à reliquo munere immunis. Dictus ab ipsâ re *Teſſerarius*, quod nomen in marmoribus, inter militares titulos, ſæpiùs legitur: etiam in Tacito, *Teſſerarius optio*: & in Vegetio, *Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militum nunciant.* [*Teſſerarij.* — I. Hiſt. Lib. II. cap. VI.]

» *Ad tribuni tentorium venit.*] Ergo à Tribuno ſignum petitur? ita, ſed non primo. Ille ab alio accipit, & acceptum transfundit. Nam ſummi Ducis hoc eſt, & conſenſu refertur inter imperij notas. Scipio cùm ſeditioſos increpat, hoc iis obiicit: *In Prætorio tetenderunt Albius & Atrius, ſignum ab iis petitum eſt?* Tacitus de Tiberio verbis abnuente, re Principatum arripiente: *Signum tamen Imperatoris cohortibus, vt Imperator, dederat.* [*Signum à Duce, ſed per Tribunos.* — L. XXVIII. — I. Annal.] Dio cùm notat honorem Agrippæ habitum, & communicatum ab Auguſto, vt Imperatori: Τότε σύνθημα παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐδίδοτο: *Et ſignum ab vtroque eorum dabatur.* [Lib. LIII.] Sed dabatur, nempe ipſis Tribunis. atque ita Suetonius Claudio: *Excubitori Tribuno ſignum, de more, petenti.* [Cap. XLII.] Idem Nerone: *Signum excubanti Tribuno dedit, Optimam matrem.* [Cap. IX.] Appianus de L. Antonio, qui ſe Octauiano ſubmiſit, & *Tribunos*, inquit, *miſit teſſeram militarem accepturos à Cæſare. Illi autem & numerum copiarum ei attulerunt: vti & nunc in more eſt, Tribunum petentem ſignum, dare Imperatori pugillares, qui numerum contineant militis præſentis.* [V. Ciuil.] Attende quod inibi eſt, de numero militum cottidie relato. [*Mos de numerando milite.*] Quis præter Appianum tradidit? niſi quòd Seneca tamen tetigit, De Tranquillitate cap. VIII. De Pompeij liberto Demetrio agit, eiuſque opibus: *Numerus illi quotidie ſeruorum, vt Imperatori exercitus referebatur, cui iamdudum diuitiæ eſſe debuerant duo vicarij & cella laxior.* Stomachatur in ſeruũ, ita ſeruorum diuitem, vt ei, exemplo caſtrenſi, cottidie referretur numerus ſuperſtitum. Vtile ſanè hoc in militiâ, & omnino cauto Duci imitandum: vt quoniam multi per commeatus, aut quâ aliâ cauſſâ, diffluunt; multi caſu aut ferro pereunt: ſciat cottidie ſuas vires, & quid militum ad manum. [*Valdè laudabile.*] Ruunt multi in pericula, fiduciâ virium quas habere putant, nec habent: & fraudes quæ hîc hodie, non eſt ignotum, cùm nomina magis Centuriarum quàm numeri conſtant. Ergo petebant & capiebant Tribuni ab ipſo primo Duce: at à Tribunis deinde milites. Liuius de ſeditione in Scipionem, quam tetigi: *Conſtabat tamen forma caſtrorum, quòd Tribunos iura dare in Principiis ſinebant, & ſignum ab iis petebant.* [L. XXVIII.] Nec pugnat cum eo quod Scipio dixit, *Albium & Atrium* dediſſe: quia id quoq;, vt dixi, factũ. Hæc ita olim: Vegetij tempore dabat Præfectus legionis. Scribit inter eius munia: *Vigiliarũ vel profectionis teſſera ab eodẽ petebatur.* [Lib. IV. cap. XX.]

» *Id verò eſt tabella latiuſcula, inſcripta.*] Quia Synthema nominauit, & ſæpiùs iterandum eſt, quid & quale ſit meritò dicit. Eſt, inquit, *tabella paullò latior.* [*Signum aut teſſera militaris.*] Græcè vno verbo, πλατεῖον. *Tabellam* quidem & è ligno eſſe, ipſe ſtatim dicit, cùm ξυλήφιον ſiue ligellum appellat. Sed & Plinius: *Liguſtrum teſſeris aptiſſimum.* [Lib. XVI. cap. XVIII.] In ambiguo tamen, an non luſorias intellegat. Sicut & in eodem, cùm ſcribit, *Signi dationem, teſſeras, vigilias, Palamedem* [Lib. VII. cap. LVI. — *Quis reppererit?*]

inue-

inueniſſe bello Troiano. Dixeris quidem ex adiunctis, cum has noſtras militares intellegere; ſed ſuſpendunt aſſertionem noſtram Græci, qui Palamedi non niſi illas ad luſum aſſignant. Sophocles: *Palamedes luſoriæ.*

—— χρόνου τε διατριβὰς σοφωτάτας,
Πεσσούς, κύβους τε, τερπνὸν ἀργίας ἄκος
Ἔφευρε.

—— *catoſque temporis furunculos,*
Scrupoſque teſſeraſque, fallendo otio,
Inuenit.

Gorgias in Oratione pro Palamede, inter alia quæ repperit, enumerat πεσσοὺς σχολῆς ἄλυπον διατριβήν: *calculos, otij ſine faſtidio tranſactionem.* Alcidamas contra Palamedem, πεσσοὺς καὶ κύβους inueniſſe item tradit. Hoc Pauſanias, & alij: ſed de militari iſto ſynthemate, quod ſciam, nemo. Nam φρυκτοὶ ſiue *ignes excubiales*, quos ad eum quoque referunt, alij ſunt ab iſto ſigno. Quiſquis tamen inuentor, res vetus, & hiſtoricis ac poëtis nominata. Virgilius:

Lib. vii. *Claſſica iamque ſonant, it bello teſſera ſignũ.*

Statius:

Lib. x. —— *dat teſſera ſignum*
Excubiis, poſitæque vices. ——

Mandata per teſſeras. Nec ad ipſas Vigilias ſolùm, ſed ad mandata adhibuerunt, quæ Teſſeris ſic inſcripta. L. xxviii. Liuius: *Scipio teſſeram veſperi per caſtra dedit, vt ante lucem viri equique curati & pranſi eſſent, armatus eques frænatos teneret equos.* Hirtius bello Hiſpanienſi: *Teſſerâ datâ* (à Cæſare) *extra vallum omnes conciſi ſunt Mundenſes duces.* Cap. vi. Suetonius de Galbâ: *Sollenni ſpectaculo plaudentes milites inhibuit, teſſerâ datâ, vt manus penulis cohiberent.* Atque ex iis vides, Teſſeras grandiuſculas ſæpè fuiſſe, & quibus inſcribi plura poſſent. Cap. xviii. Imò *libellos* Suetonius appellat in Tiberio: *Præcepta ſequentis diei omnia, & ſiquid ſubiti muneris iniungendum eſſet, per libellos dabat, additâ monitione, vt de quo quiſque dubitaret, ſe neque alio interprete, quacumq; vel noctis horâ, vteretur.* Hoc ille in bello Germanico fecit, etſi reuerà hæc talia Teſſeræ non ſemper erant, non propriè quidẽ illæ noſtræ. Mandata potiùs, & ſecuritatis cauſſâ, nequis quid excuſaret, data in ſcripto: quæ tamen cùm omnes tangerẽt, ſic veſpere data & tranſmiſſa, iſto Teſſerarum exemplo, quid impediat? quia nempe tutò ſic data ſub noctem, & ſine periculo reuelationis, vigiliis iam ponendis. Deniq; & celeriter ſic tranſmiſſa, ordine noto. Statius hac mẽte:

—— *longo fugit ordine velox*
Teſſera.

Velocem appellat, & Polybius mox oſtendit. Sed mandata igitur: atque adeò ſæpiſſimè quæ ad iter. *Teſſera ad iter.* Ammianus. Lib. xxi. *Per teſſeram edicto itinere.* Idem: Lib. xxiii. *Teſſerâ datâ ſolenni, armatos omnes celeri eduxere procurſu.* Et idem: *Miſsâ per Prouinciales numeros expeditionali teſſerâ, cunctos tranſire iuſſit Eufratem.* Vides ad abſentes etiam miſſam: nec aliud, quàm mandatorium hunc libellum. *Abſentibus etiam miſſa.* Idem ſcriptor: *Miſſam ad ſe teſſeram finxit, redeundi cum milite Gallicano.* Iterumque: *Militem diffuſum per prouinciales leui teſſerâ colligere.* Sed de his vialibus teſſeris Sidonius etiam:

—— *nec teſſera caſtris*
In Cteſiphonta datur.

Dolet & tangit imminutas imperij vires, nec iam, inquit, teſſera expectanda, *Pete Cteſiphontem.* Silius de Aſdrubale:

—— *tacitum dat teſſera ſignum,* Lib. xv.
Dimiſsâ, in colles, pugnâ, ſiluaſque ferantur,
Diſperſi.

Quod ille Dux induſtriè fecit, & occultè præcepit ordinum ductoribus, vt ſi vincerentur, diſperſi quiſque ſuos ducerent ad Pyrenæum. Alluſit & Hegeſippus: Lib. iii. cap. xvii. *Miles teſſeram expectat, ſeruus imperium. ſiquis horum ſine præcepto exierit, alter deſertor, alter fugitiuus eſt.* *Stratagema in Teſſeris.* Atque addo, aſtutiæ vel cautioni potiùs, locum etiam hîc fuiſſe. Dabant enim interdum ſignatas, nec niſi tempore & loco reſerandas. Cæſar in more habuit, vt magis celaret ſuum iter, auctore Hirtio: *De bello Afric.* *Neque certum locum gubernatoribus quem peterent, neque vt mos ipſius conſuetudoque ſuperioribus temporibus fuerat, tabellas ſignatas dederat, vt in tempore iis perlectis locum certum peterent vniuerſi.* Simile olim Hamilcar Pœnorum dux: Lib. i. cap. i. qui *vt in Siciliam inopinatus appelleret, non pronunciauit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat quam partem peti vellet, ſignatas gubernatoribus tradidit, præcepitque nequis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu Prætoriæ nauis abductus eſſet.* Sed redeo ad verba Polybij, qui addit, πλατεῖον *Inſcriptio teſſeræ.* hoc *inſcriptum fuiſſe.* Nempe ipſo nocturno ſigno aut dicto, quòd eſſe vellet Imperator. Sæpè vnum, alterum, verbum erat; interdum mandatum, aut ſententiam habebat, aut verſum. vt in * pugnâ. Claudius quidem à Suetonio, in coniuratione dediſſe ſcribitur *excubitori Tribuno haud temerè ſignum aliud, quàm* Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ. Qui integer Homeri verſus eſt. Et Imperator quidem ipſe ore dabat & pronunciabat (in hoc, aliiſque exemplis:) ſed Tri-

* Vide ſuprà Dial. xii. lib. iv.

Tribuni tum inſcribebant, & diuidebant. Modus diuidendi iam ſequitur:

Teſſera ab vltimis diuiſa. » *Rediens ad ſuum Manipulum, ligellum iſtud ſiue taleam tradit proximi Manipuli duci.*] Teſſerarius acceptâ teſſera à Tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens à primis manipulis: ſed contrà, redibat ad ſuum & vltimum Manipulum, & Centurioni dabat: illi acceptam proximi Manipuli Centurioni, iſte iterùm proximi: donec ad primos manipulos peruentum eſſet. Bonus hic ordo dupliciter. tum, vt Vigiliæ in vltimis caſtris & hoſti propinquis ſtatim conſtituerentur: tum vt teſſera ſic viâ rectâ, & ſine flexu ad Tribunos rediret.

» *Hos oportet tabellam, cùm lux nondum occidit, referre ad Tribunos.*] Vides celeritatem. Luce ambiguâ, & ſole occiduo, Teſſeræ à Tribuno datæ; ante eumdem occaſum oportuit relatas. Quid ſi mora aut culpa? inquiritur, punitur. Et culpa quidem ſic cognoſcitur:

» *Siquid deſit, confeſtim inquirit in factum, noſcens ex inſcriptione, cuius partis teſſera non ſit perlata.*] Ecce, pono teſſeram vnam ad Tribunum non rediiſſe: inter plures, vnde ſciet ipſe cuius partis aut claſſis deſit? Ait Polybius, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, *ex inſcriptione.* *Inſcriptio generum in Teſſeris.* Quid? nónne inſcriptio eadem in omnibus? ita, quod ad ſymbolum aut ſignũ nocturnum attinet; vnum & idem omnibus, in vnam noctem: ſed præter hoc, alia etiam inſcriptio quæ notaret partem aut genus. Exempli cauſsâ, teſſerarius Haſtatorum, Principum, Triariorum, Equitum, quiſque ſuam Teſſeram accipiebat, cum notulâ H. P. T. E. aut tali, quæ initialibus aut pluribus litteris notaret genus. Quo fine? ne longè quærendum eſſet, ſi fraus aut delictum: ſed ſtatim conſtaret in tali parte peccatum. De ipsâ peculiari notâ, nihil certum habeo: ſed probabile talem aliquam fuiſſe. Quæro amplius. in ipsâ illâ claſſe, vbi peccatum, quid ſi neget aliquis ſibi datam? ſi Thuſco quodam, vt dicitur, iurgio, alter alterum culpet? Non potuit. nam teſtibus adhibitis conſignatam, Polybius palàm ſcripſit: nec mirum, in re cuiuſque capitali, ſic cautè cauiſſe. Facile id autem: quia Centurionibus in tabernaculo, præſentibus militibus data.

Laudata Teſſera Hæc ratio Teſſerarum, mihi proba & firma, præ noſtrâ & hodiernâ. In aures ſaltem inſuſurramus, quàm facili lapſu aut veniâ, ſi neges intellectam? Diſcurſu datur: nihil hîc opus, & diſtribuitur in ſummâ quiete. Et ipſi quidem Centuriones legunt, & porrò tradunt: ſed lectam iis enunciant, quorum ſunt vigilandi vices. Ita omnia ordine. à ſummo Imperatore Tribunus; ab iſto Centurio; ab hoc miles in manipulo ſuo quiſque accipit. Denique ratio ſic imperitandi aliud etiam aliquid proba, & quæ ad omnes it ſine tumultu. Sequitur de ipſis vigiliis. Lege:

Τὰ δὲ περὶ τὰς νυκτερινὰς φυλακὰς οὕτως οἰκονομεῖται παρ' αὐτοῖς. Τὸν μὲν στρατηγὸν καὶ τὴν τούτου σκηνὴν ἡ παρακοιτοῦσα σημαία φυλάττει· τοὺς δὲ τῶν χιλιάρχων καὶ τοὺς τῶν ἱππέων ἰλαμοὺς, οἱ διατεταγμένοι, κατὰ τὸν ἄρτι λόγον, ἐξ ἑκάστης σημαίας. Ὁμοίως δὲ καὶ παρ' ἕκαστον τάγμα πάντες ἐξ ἑαυτῶν τιθέασι φυλακὴν, τὰς δὲ λοιπὰς ὁ στρατηγὸς ἀποτάττει. Γίνονται δὲ ὡς ἐπίπαν τρεῖς φυλακαὶ περὶ τὸν ταμίαν, καὶ παρ' ἕκαστον τῶν πρεσβευτῶν, καὶ συμβούλων δύο. Τὴν δ' ἐκτὸς ἐπιφάνειαν οἱ γροσφομάχοι πληροῦσι, παρ' ὅλον καθημέραν τὸν χάρακα παρακοιτοῦντες. Αὕτη γὰρ ἐπιτέτακται τούτοις ἡ λειτουργία. Ἐπὶ τῶν εἰσόδων ἀνὰ δέκα ποιοῦνται τούτων αὐτῶν τὰς προκοιτείας. Τῶν δ' εἰς τὰς φυλακὰς ἀποταχθέντων ἀφ' ἑκάστου φυλακείου, τῶν τὴν πρώτην μελλόντων τηρεῖν,

POLYB. *Ea verò quæ ad vigilias nocturnas ſpectant, ſic ab iis adminiſtrantur. Imperatorem & Prætoriũ accubans manipulus cuſtodit; Tribunos & Equitum turmas, ij qui è quoq; manipulo conſtituti ſunt, vt diximus. Similiter etiam per ſingulos manipulos omnes ex ſe ipſis Vigiliam diſponunt, reliquas ipſe Imperator ordinat. Fiũt autem plerumq; tres Vigiliæ apud Quæſtorẽ, & apud quemque Legatorũ dua. Exteriorem verò aſpectum caſtrorũ Velites complent, per totũ vallum de die accubantes. Hoc enim munus iis incumbit. In portis ſingulæ eorũ decuriæ excubant. Qui verò ad Vigilias deſtinati ſunt, ex ſingulis eorum excubiis, vnius cuiuſque manipuli*

ρεῖν, εἰς δὲ ἑκάστης σημαίας οὐραγὸς ἄγει πρὸς τὸν χιλίαρχον ἑσπέρας. Ὁ δὲ δίδωσι τούτοις πᾶσι ξυλύφια κατὰ φυλακὴν, βραχέα τελέως, ἔχοντα χαρακτῆρα.

Tergiductor, ducit veſpere ad Tribunum qui primas ſunt acturi. Is verò dat omnibus iſtis Teſſerulas planè exiguas pro quaque vigiliâ, habentes characterem.

Excubiæ à Vigiliis diſtinctæ. Iam ipſas Vigilias enumerat atque ordinat, quas νυκτερινὰς φυλακὰς, *nocturnas cuſtodias* dicit. Latini vno verbo *Vigilias*, & diſtinguunt ab *Excubiis*, quæ diurnæ etiam ſunt. *Lib. IX.* Iſidorus non malè: *Excubiæ autem diurnæ ſunt, Vigiliæ nocturnæ:* etſi illæ quoque pro iſtis vſurpatæ, & eſt generale nomen; at non contrà. Ait:

» *Prætorium accubans manipulus.*] Vti & in diurnis excubiis: & in numero nihil, ſed homines mutantur.

Vigiliæ per manipulos. » *Per ſingulos manipulos.*] Græcè eſt, παρ' ἕκαστον τάγμα. quod *per quamque legionem* ſonare etiam poteſt: ſed Polybius *Ordinem* & *Manipulum* ferè ſic appellat, & res vult de iſtis capi. Quantulum enim eſſet, vnam Vigiliam in quaque legione excubare? at illud bonum & ad ſecuritatem depoſitum, eſſe ordine per ſingulos manipulos, in longum latumque caſtrorum: atque ita nihil vſquam incuſtoditum. Sunt autem in quaque legione manipuli triginta: ergo excubabant homines *centum viginti*. Quid in Turmis equitum? non ponit, nec credimus fuiſſe. Iuncti enim iis Triarij dabant, & ipſi equites diſtricti in circuitione. De Sociis, paria dicenda.

» *Reliquas ipſe Imperator ordinat.*] Quas reliquas? An omnes, præter eas quas ex ſe ipſi manipuli? vix apparet. nam de more & ſorte, vt in diurnis, probabile eſt in orbem iuiſſe. An iſtas reliquas quæ ſequuntur, Quæſtori & Legatis? Haud abſurdum ſit, dignioribus illis Vigiles ab ipſo Imperatore adſignatos: & fortaſſe è ſuperiori illo corpore Extraordinariorum, qui vicini. An *reliquas* etiam intellegere eſt, vt iſtę quidem manipulares tali numero manſerint: aliæ variauerint pro libitu Imperatoris, & pro diſcrimine temporum? Conſidera. non iuuat me opinionum hanc* χύτραν ποικίλλειν. ** ollam depingere.*

Ambigua Polybij ſententia. » *Tres vigiliæ apud Quæſtorem.*] Verſio & ſententia noſtra valdè abeunt à Ioh. Laſcaris, qui ſic reddidit: *Fiunt plerumque tres excubiæ, apud Quæſtorem vna, binæ apud Legatos.* Quaſi hoc vellet Polybius, reliquas excubias ab Imperatore diſponi, atque eas ferè tres eſſe: vnam Quæſtori, duas duobus Legatis. Ego malim capi (& verba mecum Polybij) de numero excubiarum. vt tres ipſi Quæſtori fuerint, id eſt homines duodecim: cuique Legato binæ. Etſi ſuprà tamen ſuſpicatus ſum huic quoque tres fuiſſe. Sed reuera ſuſpicionibus hæc conſtant: & cur tam curioſè rimamur nullâ induſtriâ fortaſſis indaganda?

» *Exteriorem aſpectum Velites complent.*] Ambigas quid velit. vtrùm fuiſſe eos intra caſtra, medios inter vallum & milites, vacuo illo ſpatio: an extra ipſa caſtra, & ad foſſas. *Velites vbi?* Illud ſecuritas eorum magis ſuaſerit; iſtud Feſtus, qui ita ſcribit: *Procubitores dicuntur ferè Velites, qui noctu cuſtodiæ cauſſâ ante caſtra excubant, cùm caſtra hoſtium in propinquo ſunt. vt M. Cato in eo quem de re militari ſcripſit.* Notandus locus, & omnino huc facit. nam ait *noctu* excubaſſe, & *ante caſtra.* Sed fortaſſe hoc intellegit, quòd in portis, aut ante eas. Certè ſi ad ipſum vallum extrorſus, non abſque periculo eorum fuerit: etſi video ſemper iſtos in leui habitos & in vili. *Velites proiecti & viles.* Seneca: *Bona aduentitia eo nobis loco ſint, quo in caſtris auxilia & armatura leuis. Seruiant iſta, non imperent.* *De vit. beat. cap. VIII.* Etiam de die Polybius eos ad vallum locat, & videntur illic ſedes & tentoriola ſua habuiſſe. Sed ait idem, *compleuiſſe exteriorem aſpectum.* Ergo multos vigilaſſe oportet, in tantâ latitudine valli, quod fuit pedum ſupra *bis mille* in quoque latere, vt diximus. Sed intellego non confertim impleſſe & iunctos: ſed ſparſim, & per excubias diuiſos. Pone (vt in manipulis) ſingulis centenis pedibus excubiam vnam: tutelæ ſatis erit. nempe viginti excubiæ in latere, ſiue viri *octoginta.* Adde eos qui in portis.

Portarum Vigiliæ. » *In portis ſingulæ eorum decuriæ excubant.*] An ſoli Velites? an nulli è ciuibus aut ſociis adiuncti? Equidem vereor, vt parùm firma ſit hæc cuſtodia, & Vegetio libenter acceſſerim qui & equites apponit. *Equites ibi. Lib. III. cap. VIII.* *Equites*, inquit, *extra vallum nocturnas excubias facere debent.* Id eſſet ab exemplo diurno, quo Stationes poſuimus ante portas. Certè firmiorem aliquam manum ad ipſos aditus vt locemus, ratio inducit: & puto etiam manipulos, an cohortes potiùs ex-

cubaſſe. Toties illud *Puto?* Quid enim faciam? vacillãdum eſt, cùm ſcipio noſter Polybius deſerit, ille qui olim ipſius Scipionis.

Diuiſio vigilum.

" *Ducit veſpere ad Tribunum qui primam ſunt acturi.*] Ex his aliiſque certum eſt, Vigiles quaternos ſe diuiſiſſe in quattuor partes, ita vt ſinguli vigiliam vnam noctis obirent, ſorte diuidente. Ad quam ſortem Virgilius aſpexit:

Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.

Lib III. cap. VIII.

Ad vices autem & mutationem Vegetius: *Quia impoſſibile videbatur in ſpeculis per totam noctem vigilantes ſingulos permanere, ideò in quattuor partes ad clepſydram ſunt diuiſæ vigiliæ, vt non ampliùs quàm tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare.*

Per ternas quæque horas.

Bona & commoda ratio. Erant quattuor vigiles, atq; ij vnà, ſed vnus ex iis ſuâ vigiliâ quiſque perſtabat intentus & verè vigil, alij adiacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua; & ille ſtans ſi auxilium poſceret, ad manum habebat. Multò melior hæc ratio quàm noſtrorum Sentinellarum, qui prorſus ſolitarij, & certè à ſuis abiuncti. Itaque facilè intercipiuntur, imò & occiduntur, ſine aliorum ſenſu. Sed iam ad Polybium, ait: *Tergiductorem ſiue Optionem, ducere primos quoſque Vigiles ad Tribunum*, quis ergo ſecundos, tertios, quartos? Nemo, nec vllus vltrà diſcurſus in caſtris: ſed probabile eſt, ipſos iſtos primos Teſſerulas quoque eorum vicem accepiſſe. Caſtra quidem noctu omnino quieta: ideoque ſtatuendum, Vigiles primos, etſi depenſo ſuo penſo, tamen non abiiſſe ad tẽtoria, ſed illic reliquum noctis manſiſſe. Idem in ſecundis & tertiis, non pòſt veniſſe ſub ſuam horam: ſed illic eam otio expectaſſe. Quærere lubet de Velitibus. an non iis Teſſerulæ? ſi fuerint, quis deduxit? Non enim iis Optio aut Centurio. Fuiſſe Teſſeras tamen, neceſſarium videtur pro fide Vigiliarum: & arbitrari liceat Optionem deduxiſſe manipuli eius, cui pars quæque Velitum adtributa. In Ordine ſuprà declaratum.

" *Dat omnibus teſſerulas, planè exiguas, iuxta Vigiliam.*] Vide ne te confundant aut turbent iteratæ iſtæ Teſſeræ. Numquid enim anteà habuimus, & Teſſerarius ipſe eam à Tribuno accepit? Ita planiſſimè. ſed nempe diuerſam ab iſtis. Illa vniuſmodi fuit, & ſignum aut dictum nocturnum, quo ſeſe ab hoſte internoſcerent: iſtæ diuerſiformes, & propriæ cuique Vigiliæ. Etiam in modulo diſcrimen. Illa *tabella latiuſcula*, vt dixit: iſtæ *planè exiguæ*, & vt appellat, ξύλφη aut velut *taleolæ*. Omnino non aliud fuiſſe videntur quàm ligella, cum notâ duplici impreſſa: alterâ manipuli, alterâ Vigiliæ ipſius. Id hoc fine, vt Tribunus eâ redditâ, ſtatim conſpiceret quis in quoque manipulo, & quotâ Vigiliâ, munus feciſſet aut non feciſſet. Puta igitur fuiſſe inſculptum, H.P.T. cum numeris *primi, ſecundi, tertij, quarti* manipuli: itemq; V.I.V.II. aut talia, id eſt, *Haſtati, Principis, Triarij* ille & ille manipulus: & *Vigilia prima, Vigilia ſecunda*, ſic deinceps adiunctum. Sed iam de ipſâ *Circuitione* Polybium nobis lege:

Teſſerulæ à prioribus alia.

POLYB.

Ἡ δὲ τῆς ἐφοδείας πίστις, εἰς τοὺς ἱππεῖς ἀνατίθεται. Δεῖ γὰρ τὸν πρῶτον ἰλάρχην καθ' ἕκαστον στρατόπεδον ἑνὶ τῷ οὐραγῶν τῶν αὑτοῦ παραγγεῖλαι πρωῒ παράγγελμα τοιοῦτον, ἵνα τέτταρσιν οὗτος ἐμφανίσῃ νεανίσκοις τῶν ἐκ τῆς ἰδίας ἴλης πρὸ ἀρίστου τοῖς μέλλουσιν ἐφοδεύειν. Μετὰ δὲ ταῦτα τῷ τῆς ἐχομένης ἴλης ἡγεμόνι δεῖ τὸν αὐτὸν ἀφ' ἑσπέρας παραγγεῖλαι, διότι τούτῳ καθήκει τὰ περὶ τῆς ἐφοδείας φροντίζειν εἰς τὴν αὔριον. Τοῦτον δ' ἀκούσαντα παραπλησίως ταῦτα δεῖ ποιεῖν τοῖς προειρημένοις εἰς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἑξῆς. Οἱ δὲ προκριθέντες ὑπὸ τῶν οὐραγῶν, ἐκ τῆς πρώτης ἴλης τέτταρες, ἐπειδὰν διαλάχωσι τὰς φυλακάς, πορεύονται

Fides circuitionis equitibus cõmittitur. Oportet enim primum Turmæ Præfectũ, aut Decurionem in quaq; legione, vni Tergiductorũ ſuorũ præcipere manè præceptũ huiuſmodi. vt quattuor iuuenibus Turmæ ſuæ indicet atque edicat ante prandiũ, iis qui debebũt circuire. Deinde ſequẽtis Turmæ Præfecto oportet eumdem veſperè indicare, quòd ad eũ ſequentis diei circuitionis cura pertineat. Qui cũ audierit, oportet cõſimiliter iam dictis eum facere in ſequentem diem: pariter & eos qui ſequuntur. Qui verò ordinati ab Tergiductoribus fuerint, ex primâ Turmâ quattuor, poſtquam ſortiti fuerint vigilias, eunt

πρὸς

πρὸς τὸν χιλίαρχον, καὶ γραφὴν λαμβάνουσι, πόστην καὶ πόσας ἐφοδεῦσαι δεῖ φυλακάς. Μετὰ δὲ ταῦτα, παρακοιτοῦσιν οἱ τέτταρες, παρὰ τὴν πρώτην σημαίαν τῶν τριαρίων. Ὁ γὰρ ταύτης ταξίαρχος τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖται τοῦ κατὰ φυλακὴν βυκανᾶν. Συνάψαντος δὲ τοῦ καιροῦ τὴν πρώτην ἐφοδεύει φυλακὴν ὁ ταύτην λαχών, ἔχων μετ' αὐτοῦ μάρτυρας τῶν φίλων. Ἐπιπορεύεται δὲ τοὺς ῥηθέντας τόπους, οὐ μόνον τοὺς περὶ τὸν χάρακα καὶ τὰς εἰσόδους, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατὰ σημαίαν ἅπαντας, καὶ τοὺς κατ' ἴλαμόν. Κἂν μὲν εὕρῃ τοὺς φυλάττοντας τὴν πρώτην ἐγρηγορότας, λαμβάνει παρὰ τούτων τὸ κάρφος. ἐὰν δ' εὕρῃ κοιμώμενον, ἢ λελοιπότα τινὰ τὸν τόπον, ἐπιμαρτυράμενος τοὺς σύνεγγυς, ἀπαλλάττεται. Τὸ δὲ παραπλήσιον γίνεται καὶ ὑπὸ τῶν τὰς ἑξῆς φυλακὰς ἐφοδευόντων. Τὴν δ' ἐπιμέλειαν τοῦ κατὰ φυλακὴν βουκανᾶν, ὡς ἀρτίως εἶπον, ἵνα σύμφωνον ἦ τοῖς ἐφοδεύουσι πρὸς τοὺς φυλάττοντας, οἱ τῆς πρώτης σημαίας τῶν τριαρίων ἐξ ἑκατέρου τοῦ στρατοπέδου ταξίαρχοι, καθ' ἡμέραν ποιοῦνται. Τῶν δ' ἐφόδων

ad Tribunum, & ſcriptũ accipiunt, quotam & quot debeant obire. Poſt quæ illi quattuor accubant ad primũ Manipulũ Triariorum, ſiue Primũ pilum. Eius enim Centurio curã habet ad quamq; Vigiliam buccinâ ſignum dandi. Cùm verò tempus appetierit, primã Vigiliam circuit is qui eam ſortitus eſt, habẽs apud ſe teſtes aliquos ex amicis. Perluſtrat verò dictos locos, nõ ſolùm circa vallum & Portas, ſed etiam circa manipulos & turmas. Quòd ſi reperit qui Primã agunt vigilantes, capit ab iis teſſerulam. ſin aliquem dormientẽ, aut loci deſertorem, teſtificatus proximos abit. Idem fit & ab iis qui ſequentes vigilias luſtrant. Curam verò buccinandi ad quamque Vigiliam, vt circuitoribus conueniat cum vigilibus, Centuriones primi manipuli Triariorũ in quaque legione per dies curant. Quiſq; autem circuitorũ vnà

ἕκαστος ἅμα τῷ φωτὶ πρὸς τὸν χιλίαρχον ἀναφέρει τὸ σύνθημα, κἂν μὲν ἦ πάντα δεδομένα, χωρὶς ἐγκλήματος ἀπαλλάττονται πάλιν. Ἂν δέ τις ἐλάττω φέρῃ τοῦ πλήθους τῶν φυλακείων, ζητοῦσιν ἐκ τοῦ χαρακτῆρος, ποῖον ἐκ τῶν φυλακείων λείπει. Τούτου δὲ γνωσθέντος καλεῖ τὸν ταξίαρχον, οὗτος δ' ἄγει τοὺς ἀποταχθέντας εἰς τὴν φυλακήν, οὗτοι δὲ συγκρίνονται πρὸς τὴν ἔφοδον. Ἐὰν μὲν οὖν ἐν τοῖς φύλαξιν ἦ τὸ κακόν, εὐθέως δῆλός ἐστιν ὁ τὴν ἐφοδείαν ἔχων, ἐπιμαρτυράμενος τοὺς σύνεγγυς. ὀφείλει γὰρ τοῦτο ποιεῖν. Ἐὰν δὲ μηδὲν ἦ τοιοῦτο γεγονός, εἰς τὴν ἔφοδον ἀναχωρεῖ τὸ ἔγκλημα. Καθίσαντος δὲ παραχρῆμα συνεδρίου, τοῦ χιλιάρχου κρίνεται, κἂν καταδικασθῇ, ξυλοκοπεῖται.

cum luce ad Tribunum defert Teſſeram. & ſi omnes reddita ſint, ſine culpâ abeũt. Quòd ſiquis pauciores fert quàm pro numero Vigiliarum, inquirunt ex charactere quænam Vigilia defecerit. Quo cognito, vocat Centurionẽ, qui ducit eos quorum Vigilia fuerat. ij diſceptant cum circuitore. Et ſi Vigilum delictum eſt, ſtatim oſtendit circuitor adhibitis teſtibus è proximis. id enim facere tenetur. Si nihil horum; in ipſum cadit culpa. Statímque conſilio aduocato, Tribunus iudicat, & ſi damnatus fuerit, fuſte percutitur.

Poſuit Vigilias, non eſt ſatis: firmandæ ſunt, alioqui in noxam ituræ, adeò non in bonum. Dum infidis aut incautis vigilibus fido; parùm ipſe caueo, & obiicior hoſti. Abſit, abſit à Romanâ prudentiâ: benè & tutò muniemus. Ait ergo.

» *Fides circuitionis.*] Græcè ἐφοδείας, paſſim in re iſtâ: quod eſt, *obitus aut luſtrationis.* Placet vox *Circuitionis* deſtinata in hanc rem olim, vt euincunt exempla. Magis tamen priſci aliter, dixeruntque (auctor Feſtus) *Fraxare, vigiliam circuire.* *Circuitio.*

» *Equitibus committitur.*] Optimâ ratione, quieſcant paullùm Tribuni & Centuriones, feſſi diurnis curis: ſuccedant iſti, dignitate & fide proximi, aut pares. Hoc ante *Equites circumeunt.*

Polybium obtinuiſſe, etiam Liuius docet, qui inter prodigia memorat bello primo Annibalico: *Circumeunti vigilias equiti ſcipionem, quem manu tenebat, arſiſſe.* Quem ſcipionem? fortuitum, opinor, & per tenebras ad fulcrum: niſi quis ſignum aliquod imperij fuiſſe vult, ritu Centurionum. Alluſit ad hanc equeſtrem circuitionem & Statius:

Lib. XXII. Liuio Iun.

Lib. X.

—— monitu ducis acer agebat
Amphion equites, noctem vigilataque caſtra
Explorare datus.

Tribuni aliquando idem L. XXVIII.

Hæc de more. nec tamen neſcias ipſos interim Tribunos circumiuiſſe, ſi propius diſcrimen. Liuius: *A cuſtodibus probra in circumeuntes Vigilias Tribunos iacta.* Quin & ipſe Imperator interdum. quod de Tito in obſidione Hieroſolymorum, Ioſephus prodit: & de Mario Salluſtius: *Vigilias ipſe circuire.* Idem & Legatos iungit, de Metello: *Vigilias crebras ponere, & eas ipſe cum Legatis circuire.* Poſteriore æuo dixeris hac in re aliquid etiam Centurionibus fuiſſe. ex Tacito: *Deflagrante paullatim ſeditione addit conſilium, vetitis obire vigilias Centurionibus, omiſſo tubæ ſono, quo miles ad belli munia cietur.* Sed hoc magis ſit intellegi de initiis vigiliarum, quæ Centuriones procurant. itemque de Tubâ, quâ ſolent Primipili ſingulas ordiri. Eſt etiam in eodem Tacito: *Initia vigiliarum per Centurionem nuntiari.* Quod ille inter ſollennia Romanæ militiæ refert, & ea quæ Teridates mirabatur. Credo autem fuiſſe, vt Centurio (an non ille ipſe Primipili?) nunciaret Imperatori Vigilias iam poſitas, & caſtra in quiete eſſe. At ſub Vegetij æuum *Circitores* proprium munus fuit, & vt ipſe loquitur, *militiæ gradus.*

Et Imperator aut Legati.

An & Centuriones II. Hiſt.

XV. Annal.

Circitores. Lib. III. cap. VIII.

» *Primum Turmæ Præfectum.*] Turmæ, non *Alæ*, vt Laſcaris vertit. In quaq; Turmâ tres Præfecti ſiue Decuriones: nunc ait, hanc curam fuiſſe primi è tribus: idque per vices iuiſſe in orbem: ergo vndecimo die redibat ad Turmam circumeundi munus, ſi tamen è quaque legione Circuitores capti, quod Polybij verba hîc oſtendunt. Ergo octo fuerunt in vnam noctem, & partiti ſunt luſtrationem, quod nunc dicet.

» *Scriptum accipiunt, quotam, & quot debeant obire.*] Si quattuor modò Circuitores fuiſſent, atque ij tota caſtra luſtraſſent: quid opus ſcripto, aut deſignatione? nullâ. Sed quia octo, & bipertitò obibant: ecce cuique parti adſignant Tribuni Vigilias, quas luſtrent. Sed an per legiones? id eſt, vt cuiuſque legionis equites, ſuos luſtrauerint? hoc neſcio. Sed ſiue illud, ſiue aliter, vtile tamen ſcriptum. Si enim quique in ſuâ legione obibant, ſciebant quidem Vigilias in manipulis: ſed quis, cuius partis, ad Prætorium, Quæſtorium, Legatos, portas excubarent, id haud certò ſciebant. Optimè Tribunus, qui ideò ſcribebat. Sin autem Tribunus ipſe caſtra diuidebat, & partes luſtrandas, ne certum eſſet vnde inciperent, aut quos obirent: multò magis ſanè hoc opus. Incertò enim aduentantibus, ſemper alij debebant in omni parte eſſe intenti. Sed dices, cur *quotam* etiam ſcribit? Nam id iam conſtabat, & inter ipſos, vt Polybius dixit, ſortiti erant. Maioris firmitatis cauſsâ, & vt quiſque cum notâ ſuæ Vigiliæ omnes eas haberet. In re, vnde ſalus caſtrorum pendebat, nolebant quæſtioni aut excuſationi locum vllum eſſe. Poſſes etiam in Græcis interpretari & legere πόσην ϗ πόσας: *quantam & quàm multas.* Quod eſſet, vt non ſolùm numerum Vigiliarum, ſed modum & magnitudinem ſcirent. Nam hæc variabant: & alibi vna erat, alibi duplices, triplices, alibi manipulus totus. Hæc autem ſcienda, vt non de certitudine tantùm, ſed de numero quoque referrent.

Inquiſita ratio luſtrandi.

» *Accubant ad Primumpilum.*] Bonâ cauſsâ, vt proximi ſint ad audiendum Signum, atque eiipſi attendendum vt in tempore detur. Sed & honeſtum decorumque id Aquilis; ante ipſas, velut equeſtres excubias illas eſſe. Vno enim abeunte, reliqui tres accubabant.

Circuitores ad Aquilã adiacent.

» *Cuius Centurio curam habet.*] Cur ille? quia magna hæc res: & ideò commiſſa capiti Centurionum.

» *Ad quamque Vigiliam.*] Quæ quattuor erant, & ſingulæ diuiſæ in horas ternas. Lucanus clarè:

Vigilia quaterna.

—— iam caſtra ſilebant, Lib. V.
Tertia iam vigiles commouerat hora ſecundos.

Quies, inquit, in caſtris erat, & tertiâ horâ parabant ſe Vigiles ſecundi. In Auſonio hic Griphus:

—— noctiſque per vmbram In Auſonio ſalebra.
Tergemini vigiles.

Mihi quidem griphus, & ipſe carmen ſic inſcribit. Vir doctiſſimus explicat: *Cùm ſint quattuor Vigiliæ, in ſingulis ternos vigiles fuiſſe, quemque pro ſuâ horâ excubaſſe.* Id verò numquam factum, vigiliis quas Polybius & nos hactenus explicamus. Sed nec Vegetij temporibus aliter, qui Vigilias disertè quat-

In Gripho Ternario.

Lib. III. *Vigiles per ternas horas.*

* *præſertim breuioribus horis æſtiuis.*

quattuor virorum facit; & ſingulos *tribus horis* excubaſſe. Confuſio fuiſſet illa* toties mutandi: & quo ſigno? quis de horâ indicaſſet? Nam buccina dumtaxat tertiâ quaque horâ ſonabat. Aliud eſt in Auſonij verſu, & niſi quis explicat, muto: *noctiſque per vmbram Tergiminam.* Vmbra inquam *tergemina*, non ipſi vigiles: id eſt, horæ ternæ in vigiliis: quod clarum. Poëtica quidem illa phraſis, eoque audacior; cur offendar? Niſi quis cenſet tres propriè Noctis vigilias hîc dici, & quartam relinqui adſcribique diei. Siue quis etiam ad priſcos Græcos referet; qui ſecuiſſe Noctem videntur non niſi in tres partes. In Homero & Theocrito ſunt loca. Sed Romanis, & Auſonij æuo, tot, quot dixi, Vigiliæ: & Primipilus Clepſydris eas diſcernebat. Habebat vaſcula aquaria, ſiue *menſuras ex aquâ*, vt Cæſar appellat, quibus quattuor illa tempora æqualiter diſtinguebant. Vegetius: *in quattuor partes ad clepſydram ſunt diuiſæ vigiliæ.* Cæſar de Britanniâ: *Certis ex aquâ menſuris breuiores eſſe noctes, quàm in continente videbamus.* Agnitum id & obſeruatum è vigiliariis hiſce clepſydris ſignificat, quæ caſtra comitabantur.

Clepſydra ad vigilias. — Lib. v.

Buccina ad Vigilias.

» *Signum buccinâ dandi.*] *Tubâ* dixit Laſcaris: ſed eſt in Græco clarè βυκανᾶν: nec aliter factum. Buccina huic rei ſeruiit. Liuius: *Vbi ſecundæ Vigiliæ buccinâ ſignum datum eſſet.* Idem: *Vt ad tertiam buccinam præſtò eſſent.* Propertius:

Lib. VII. — Lib. XXVI. — Lib. IV.

Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Lib. VII. Silius:

—— *mediam ſomni cùm buccina noctem*
Diuideret, iamque excubias ſortitus iniquas
Tertius abruptâ vigil iret ad arma quiete.

Vbi attende item de ſorte ad vigilias, ad mediam noctem, id eſt tertiam iniquiſſimam habitam, quia turbaret totam quietem. Nam reliquis, bonam partem primæ aut ſequentis noctis licebat dormire. Hauris etiam, dormiſſe Vigiles cùm eorũ ſors & vices non eſſent. Sed de buccinâ, item Frontinus: *Sulla bello ſociali nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium diuideret, & quartâ vigiliâ commiſſâ eum ſequeretur, incolumes ſuos perduxit.* Idem aſtus in Cæſare, quem Varus inſtituit contra Curionem, II. Ciuil. *Buccinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de tertiâ vigiliâ exercitum ſilentio in opidum reduxit.* Ad hunc morem Cicero aſpexit: *Te gallorum, illum buccinarum cantus exſuſcitat.* Salluſtius cõmuni verbo, & multitudinis numero, eſt vſus: *Marius quàm maximum ſilentium haberi iuſſit, ne ſigna quidem, vti ſolent per vigilias, canere.* An quia reuera plura, an quia pluries. Iſtud Auſonius ſignificat:

Lib. I. cap. V. — Orat. pro Mur. — In Iug.

—— *ter clara inſtantis Eoi*
Signa canit ſerus, depenſo Marte, ſatelles.

At illud è Vegetio firmes: *A tubicine,* inquit, *omnes vigiliæ committuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur.* Itaque tubam adhibet ad initia, Cornu ſiue buccinam ad finem. Tacitus quoque in verbis ſuprà datis tangit, *Omiſſo tubæ ſono, quo miles ad belli munia cietur.* Tubâ, diſertè. Sed & Ioſephus: Τὰς φυλακὰς καὶ τὰς ἐξεγέρσεις * σάλπιγγες προσημαίνουσιν: *Vigilias & excitationes, Tubæ præſignificant.* Et certum eſt iam olim ſigna omnia ceciniſſe initio Vigiliarum, aut potiùs paullò ante ipſas, cùm ſcilicet Prætorium dimitteretur. Polybius, de Scipionis ſtratagemate, quo caſtra Syphacis incendit: Ἔστι γὰρ ἔθος Ῥωμαίοις κατὰ τὸν τοῦ δείπνου καιρὸν τοὺς βυκανίτας καὶ σαλπιγκτὰς πάντας σημαίνειν παρὰ τὴν τοῦ στρατηγοῦ σκηνήν, χάριν τοῦ τὰς νυκτερινὰς φυλακὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἵστασθαι: *Eſt enim mos Romanis, ſub tempus cænæ buccinatores & tubicines omnes canere ad Prætoris tabernaculum, vt tunc vigiliæ nocturnæ conſtituantur.* Liuius ipſum illud narrans: *Vbi Prætorio demiſſo ſigna concinuiſſent.* An & ideò Propertius?

Lib. III. cap. VIII. *An & Tuba adhibita?* — II. Hiſt. — * Sed Græca ea vox communior eſt. — *Signa omnia ſub Vigilias.* — Lib. XV. — Lib. XXX.

Nil tibi ſit rauco Prætoria claſſica cornu
Flare, nec Aonium cingere Marte nemus.

Nam *Prætoria* claſſica ſignatè appellat. Atque hoc eſt illud ſignum imperij, quod Cæſar tangit: *Pompeius receptis omnibus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur, claſſicumque apud eum cani, & alterum illi iubet Prætorium tendi.* Haud dubiè hoc ipſum eſt: ſed ambigo an Liuius item eò aſpexerit, ſiue Aſdrubal apud Liuium: qui ſuſpicione iniectâ de aduentu alterius Conſulis in caſtra Liuij, *attendi iubet, ſemel biſve ſignum canat in caſtris.* Ei ſtatim addit: *Illud veterem ducem, & aſſuetum Romano hoſti mouit, quòd ſemel in Prætoriis caſtris ſignum, bis in Conſularibus referebant ceciniſſe. Duos profectò Conſules eſſe.* Putarem de ipſo iſto claſſico intelligendum: ſed Liuius ſingulariè *ſignum* dicit: & Silius in eâ re *Buccinam* nominat:

III. Ciuil. — *De Liuij ſententiâ.* — L. XXVIII.

——*Bis clarum buccina ſignum*
Præterea, gemino prodebat iuncta magiſtro
Caſtra regi.

Lib. XV.

Vt fortaſſe ad Vigilias ipſas hæc ſint referenda: & in vnis caſtris Buccinam vnam ſonuiſſe: niſi cùm duo Prætoria, & duo du-

ces. In Tacito autem quod legitur, inter ſollennia militiæ: *Initia vigiliarum à Centurione nunciari, conuiuium buccinâ dimitti:* [Lib. xv. Annal.] referebam olim ad hoc Claſſicum: nunc reſiſto. quia illud ante cænam cecinit, hæc finiit ipſam. Itaque magis eſt, vel vt ſtatim à claſſico cænauerit Prætor, nunciaritque Centurio Vigilias incipere: denique ad primam Vigiliæ buccinam dimiſſum conuiuium, vt quiſque ad ſe iret, & ne caſtra inquieta. Vel etiam peculiari hac Buccinâ ſignum finiti conuiuij datum opinemur.

» *Teſtes aliquos ex amicis.*] Primùm fidei cauſsâ, vt ſi culpam alicui ingerat, non ille regerat aut abnuat: deinde decori etiam cauſsâ & periculi, quia nec honeſtum, nec tutum fortaſſe, ſolos ita circuire. Ergo aliquem aut aliquos ex amicis aſſumebant: ſæpè eiuſdem illius ordinis, & quibus operam hanc in ſimili reddebant.

» *Atteſtatus proximos abit.*] Tam illos, quos apud ſe amicos habet, quàm Vigiles proximos.

» *In quaque legione per dies curant.*] Hoc ille de Primopilo iterùm, qui ſignum dat Vigiliis. Atque ait, *ex vtraque legione Centuriones per dies feciſſe.* Ita vertere malo illud Græcum καθ' ἡμέραν, quàm cum Laſcari *cottidie.* Non enim, opinor, bis ſignum datum, & ab vtroque Centurione, ſed per vices id factitatum: & cùm quattuor eſſent (duo in quoque Manipulo) munus haud graue fuiſſe in quintum quemque diem. Si vt Laſcaris, profectò graue, & ſingulis, aut alternis noctibus peruigilandum ad curam, in qua nihil remiſsè aut otiosè agendum.

» *Vocat Centurionem.*] Eius manipuli, in quo culpa. Cetera clara, vtque ſi vnà cum meis iungas: quod ſemel te hortor. Finem Vigiliarum habes: nihil omiſſum? quædam. [Vigiles cum armis.] Primùm de *Armis* nihil dixit: ſed ſciri etiam eo ſilente poteſt, armatos vigilaſſe. Tacitus de inſtauratâ diſciplinâ à Corbulone: [xi. Annal.] *Stationes, Vigiliæ, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur.* Quod tunc omiſſum ſcilicet, per longam pacem. [Scutū olim ademptum. Lib. xliv.] Æmilius Paullus tamen olim ſine ſcuto ire eos cenſuit: *& nouo more,* ait Liuius, *ſcutum in vigiliam ferre vetuit.* Cauſſam dedit: *Stare enim galeatos, deinde vbi feſſi ſint innixos pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopitos ſtare.* [Ep. xxxvi.] Seneca hoc ipſum eueniſſe teſtatur: *Vt ſi neceſſe fuerit, ſtans etiam aliquando ſaucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat, quia ſolet obrepere interim ſomnus in aliquod adminiculum reclinatis.* Etſi hoc de ſcuto non manſiſſe arbitramur: [Poſteà redditum.] & in monumentis lapideis Vigiles cum ſcuto ante ſe depoſito ſtare cerno. Sed de pilo aut lanceâ, cum eo ſtetiſſe etiam Tertullianus approbat, qui ſic de milite Chriſtiano, libro de Coronâ: [Cap. xi.] *Et excubabit pro templis, quibus renunciauit, incumbens & requieſcens ſuper luncho, quo perfoſſum eſt latus Chriſti?* In eodem etiam Senecâ lectum moneo, qui illo die in expeditione fuiſſent, ne vicibus quidem ſuis vigilaſſe. [De Tranq. cap. vii.] *Miles,* inquit, *vigilias diuidit: at nox immunis eſt ab expeditione redeuntium.* Cauſſa ab humanitate, & quia tales egent quiete. Secundùm. Nihil de *Vigilum vocibus* in Polybio: [Voces Vigilum. i. Annal.] at Tacitus iniecit. *Inualidi ignes, interruptæ voces:* de nocte quam Romani egerunt in angore, obſidentibus Germanis. Iterùm clariùs: [v. Hiſt.] *Vigiles flagitium ſuum ducis dedecore excuſabant, tamquam iuſſi ſilere, ne quietem eius turbarent. Ita intermiſſo ſigno & vocibus, ſe quoque in ſomnum lapſos.* Duo adhibita oſtendit ad excitandum, *Signum* ſiue buccinam, & *Voces.* Et de his Dionyſius iam olim, cùm Sabini caſtra Romana tentarent noctu, & illi de compoſito negligentiam & ſomnum præferrent: Οἱ πρῶτοι προϊόμενοι, inquit, οὔτε φέγγη λαμπτήρων ἑώρων, οὔτε φωνὰς φυλάκων κατήκουον: [Lib. v.] *Qui primi* (Sabinorum) *progreſſi ſunt, neque ſplendores facium videbant, neque voces vigilum audiebant.* Nota ibi & Faces, de quibus ſtatim. Lego & in Polyæno, Clearchum cùm timeret incurſuros noctu hoſtes, iuſſiſſe ſuis ἐν τοῖς ὅπλοις διατελεῖν, καὶ τὰς ἐγέρσεις ποιεῖσθαι πυκνάς: [Lib. ii. Stratag.] *in armis permanere, & excitationes crebras facere.* Ad voces has referendum videtur, quibus Vigiles cum clamore proximos & ſucceſſuros excitabant: etſi ad ipſas Vigilias crebras poſſis. Ambroſius & eò reſpicit de gruibus: [Lib. v. Hexaëmer. cap xv.] *Poſt vbi vigiliarum munus fuerit completum, perfuncta munere in ſomnum ſe præuio clangore componit, vt excitet dormientem, cui vices muneris traditura eſt.* Et quæ autem voces? [Quæ ea fuerint?] opinor, ex ipſâ re: *Vigila, vigila.* Tale aliquid in Seruio, qui ſacerdotes ad templum Martis iuiſſe, inſtante bello, & *motis ancilibus dixiſſe, Mars vigila,* ſcriptum reliquit: quaſi illum, more militiæ, ad excubandum prouocantes. An & Homerus huc adſpexit? apud quem Agamemnon, fratri per caſtra ituro, vigiliis iam poſitis, mandat:

Φθέγγεο ᾗ κεν ἴῃσθα, καὶ ἐγρήγορθαι ἄνωχθι: [Iliad. κ. verſ. 67.]

Quà venies clamato, atque admoneas VIGILARE.

Sed

Sed hoc videtur à Circuitore illo magis, quàm Vigile vſurpatum. Facit magis, quòd hodie apud Turcas ille mos, & in arcibus opidiſque excubias ita agunt, vt altâ voce inuicem appellent ſe & reſponſent. Petrus Bellonius diligens vtiliſq; obſeruator monuit: itemque amicus noſter Carolus Cluſius, Pannones idem factitare, qui clarè & mutuò ſibi accinunt *Szolaij Szolaij virratzto, Szolaij*, id eſt, *Vigila vigila vigil, vigila.* Et cùm ſub auroram ſe recipiunt, canunt: *Haynal vagijon ſzeppyros, haynal haynal-vagijon*, hoc eſt, *Erumpit iam elegans rubens* (ſcilicet aurora aut dies) *erumpit iam.* Sed & Perſæ cantitare ſoliti in Vigiliis laudes ſui regis *. Ammianus: *Noſtri obtruncarunt vigiles omnes, ex vſu moris gentici iuſtitiam felicitatemque regis ſui canoris vocibus extollentes.* Quæ omnia bona & vtilia contra ſomnum nemo neget. Atque iſtæ olim voces: Græcis etiam Tintinnabula ſiue Campanulæ, ad excitandum. In Thucydide: Τοῦ γὰρ κώδωνος παρενεχθέντος οὕτως ἐς τὸ διάκενον, πρὶν ἐπανελθεῖν τὸν παραδιδόντα αὐτὸν, ἡ πρόσθεσις ἐγένετο: *Tintinnabulo enim prolato, priuſquam rediret is qui tradiderat, ita in vacuum locum ſcalarum admonitio facta.* De Braſidâ loquitur, qui Potidæam conatus capere noctu, dum is qui circuit tintinnabulum porrigit, atque ita locum paulliſper deſerit. Ibi Scholiaſtes: Ἕως γὰρ ὁ περιὼν μετὰ τοῦ κώδωνος ἄλλῳ παρεδίδου τὸν κώδωνα, χρόνου ἐγγινομένου, ἔλαθε προσθεὶς τὴν κλίμακα: *Intereà dum is, qui circuibat cum tintinnabulo, alteri illud traderet, tempore aliquo medio, feſellit, ſcalas admouens.* Hoc ipſum tempus (apud Plutarchum) Aratus inſidiis legit cùm Sicyonem caperet. Ἀναβάντων δὲ τῶν πρώτων, ὁ τὴν ἑωθινὴν φυλακὴν παραδιδοὺς ἐξώδευε κώδωνι, καὶ φῶτα πολλὰ καὶ θόρυβος ἦν τῶν ἐπιπορευομένων: *Aſcendentibus primis, is qui matutinam vigiliam tradebat, tranſibat cum tintinnabulo, erantque lumina multa & ſtrepitus ingredientium.* Synesius: Τὸ λάχον μοι μέρος εἰς ὕπνον ἀφαιρεῖται πολλάκις ὁ κώδων ὁ φυλακτήριος: *Somni partem, quæ mihi ſorte obuenit, ſæpè turbat tintinnabulum vigilum.* Dio Caſſius Romanis Vigilibus in vrbe videtur ea dare, cùm ſcribit Auguſtum ſomnio monitum, *Iouem Tonantem quaſi* προφύλακα, *procubitorem Iouis Capitolini feciſſe, eoque tintinnabulum ei appendiſſe.* οἱ γὰρ, addit, τὰς συνοικίας νύκτωρ φυλάσσοντες, κώδωσι χρῶνται, ὅπως σημαίνειν σφίσιν, ὁπόταν βουληθῶσι, δύνωνται: *qui enim vicos noctu cuſtodiunt, campanulâ vtuntur, vt ſignificare inter ſe, cùm voluerint, poſſint.* Etſi haud prorſus eadem ibi cauſſa. Sed Suidas de illo ritu: Οἱ περίπολοι οἱ τὰς φυλακὰς περινοστοῦντες καὶ περισκοποῦντες ἐρχόμενοι ἐπὶ τὰς φυλακὰς, κώδωνας εἶχον, καὶ τούτους ἐψόφουν πειράζοντες τὸν καθεύδοντα, καὶ ἵνα οἱ φυλάσσοντες ἀντιφθέγγονται: *Circuitores, qui vigilias circuibant & explorabant, euntes ad Vigiles, tintinnabula habebant, atque ea concutiebant explorantes ſiquis dormiret, & vt vigilantes voce reſponderent.* Quod nec hodie prorſus exoleuit, & in arcibus pleriſque ad campanulam Vigiliæ excitantur. Satis de iſtis: addo aliquid & de *Ignibus*, quos reperio crebrò. In Propertio:

Ignes caſtrorum, & Tatiæ prætoria turmæ.

In Statio:

—— noctiſque per vmbras
Nunciat excubiis vigiles arſiſſe plateas.

In Tacito: *Apud Romanos inualidi ignes.* In Liuio: *Pluribus ignibus, quàm pro numero manentium, in ſpeciem factis.* Ac poſſis ad ignes referre; quibus cænæ & corporum curandorum cauſâ vtebantur. quò Diodorus ducit, de Eumene. *Iuſſiſſe ſuos luculentam flammam facere, per interualla circiter viginti cubitorum, tamquam ad cænam curamque corporis; ſecundâ vigiliâ minorem; tertiâ minimam; vt procul ſpectantibus vera caſtra viderentur.* Quos ſcilicet ignes ita ſtructos, in noctem & Vigilias producebant, donec paullatim exſtinguerentur. Etſi tamen de Facibus propriè ad Vigilias, aliquid ex Dionyſio ſuſpicère, qui ſuprà φέγγη λαμπτήρων ſignanter dixit, id eſt *Facium lumina.* Item Statio, qui & ipſe verbo Facium vſus:

Incertæque faces, & iam malè peruigil ignis.

de languidis excubiis & remiſſis, vti Tacitus *inualidos ignes.* Atque idem Statius, vbi crebras excubias & denſas notat,

Contractæq; vices, & crebrior excubat ignis.

Quin & in Columnâ Traiani, vbi Vigiles ponuntur, video ſuper eos in turris feneſtrâ exſertam facem: quid? ad illucendum, & vt accedentes noſcerent? opinor. Neque abnuam, ipſos Vigiles etiam Faces manu tenuiſſe, aut apud ſe fixiſſe.

Tintinabulis vtuntur. Et Pannones. Et Perſæ. *Idem hoc in Zoſimo. Lib. III. Tintinnabula Græcis. Lib. IV. Lib. LIV. In Κωδωνοφορῶν. Ignes Vigilum. Lib. IV. Lib. IV. I. Annal. Lib. XXI. Et ſub cœnam ſtructi. Lib. XIX. Tamen & Faces alia. Lib. VIII. Lib. XII.

Sed

Sed de Turri, alio etiã ſine ignes in turribus aut ſpeculis fuiſſe, probè ſcio: nempe ad indicandum aliquid aut ſignificandũ. Cæſar: *Ignibus ſignificatione factâ, ex proximis caſtellis*
Φρυκτοὶ Græcorum. *eò concurſum eſt.* Tale hoc genus Græci dicũt φρυκτούς. Suidas inter alios: *Phrycti, faces quædam è ligno factæ, quas ſuper muros ferẽtes ſignificant vicinis aut ſociis cùm vident hoſtes aduentantes. Atq; etiam cùm ſocios vel auxiliũ vident: ſed cùm iſtos, geſtant faces quietas; cùm hoſtes, quatiunt & mouent.* Talia Scholiaſtes Thucydidis: & res ab ipſo Thucydide aliquoties memorata, & crebrò alibi in Grĉcorũ actis. Conuenit quod Polybius διὰ τῶν πυρσῶν σημαίνειν, *per faces ſignificare* dicit: & varium vſum
Eorũ vſus pro litteris. eius rei explicat, & poſſe pro litteris etiam eſſe. Cur hodie ignorant aut neglegunt? & alia vſurpãt magis moleſta, & minùs certa.
Quis inuenerit? Sed ille ſcriptor diffusè exſequitur Decimi libri fine, quem vide. Inuentum hoc Sinoni
Lib. VII. adtribuit Plinius: *Specularem ſignificationem Troiano bello Sinon inuenit.* An veriùs de Palamede? cui plerique Græci. vt Sophocles:

——ὃς στρατῷ φρυκτωρίαν,
Ἵππου φυλάξεις, τὰ θοὰ σημαντήρια
Ἔδειξε.

Vt Alcidamas Oratione in Palamedẽ: Πυρσοὺς δ' οὖν ἐσοφίσατο, ἀλλ' ἐφ' ἡμετέρῳ κακῷ: *Faces inuenit, ſed in noſtrum malum.* Ipſe Palamedes apud Gorgiã ait, ἐξευρηκέναι πυρσοὺς, κρατίστους & ταχίστους ἀγγέλους: *inueniſſe faces, optimos & celerrimos nuntios.* Et quod tamen Plinius de Sinone, cauſſam habet, quòd illum volunt ſuſtuliſſe facem quâ Græcos aduocabat. Q. Calaber:

Δὴ τότ' ἄρ' αἰθαλόεντα Σίνων ἀνὰ πυρσὸν ἄειρε
Δεικνὺς Ἀργείοισι πυρὸς σέλας:
Tunc Sino flagrantẽ faculam ſublime leuauit,
Oſtendens Græcis ignis decus.

Romani etiam vſurparunt. vt Scipio apud Romani interdum vſi.
Numantiam, quẽ Appianus ſcribit, *diuiſiſſe caſtra & per partes aſſignaſſe Tribunis, cum præ-* In Iberic.
cepto, vt ſi impeterentur ab hoſte, de die panno rubro in haſtâ ſublato ſignificarẽt; de nocte, igne. Vt Cæſar: *Celeriter, vt antè imperauerat, igni-* II. Galliæ
bus ſignificatione factâ, ex proximis caſtellis eò concurſum eſt. Vegetius inter vſitata refert: *Si diuiſæ ſint copiæ, per noctem flammis, per diem fumo ſignificari ſociis.*

DIALOG. X.

De imperiis caſtrorum, & adminiſtratione in his talibus. Tribuni per vices faciunt. Et Salutationes ducum.

TANDEM, tandem, de Vigiliis abſoluimus, & ad *Exercitia* imus. AVD. Nec nunc quidem plenè. LIPS. Quid autem abeſt? AVD. De Tribuno ſiue Tribunis, quos crebrò Polybius & tu nominaſtis, & ferè duos, aut vnum. Quis igitur iſte? certus, an quem caſus dabat? LIPS. Ille verò certus, & nihil hîc à caſu. Commodè autem petis: & dabo. quia facit non ad dicta ſolùm, ſed dicenda. Ordo in hac adminiſtratione certus fuit, nec omnes Tribuni ſimul imperitarũt, ne qua confuſio aut diſſenſio etiam, eſſet. Scis illud

Multorū imperium non vtile. illud vetus, * Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Quâ ſerie & diſcretione, iſta Polybij verba dicent: recita.

POLYB. Τὴν δὲ καθόλου δοκιμασίαν τῆς πλευρᾶς, δύο τῶν χιλιάρχων. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν λοιπὴν τὴν κατὰ τὸ στρατόπεδον ἐπιμέλειαν οὗτοι ποιοῦνται. Κατὰ δύο γὰρ σφᾶς αὐτοὺς διελόντες ἀνὰ μέρος τοῦ ἑκμήνου τὴν δίμηνον ἄρχουσι, καὶ πάσης οἱ λαχόντες τῆς ἐν τοῖς ὑπαίθροις προΐστανται χρείας. Ὁ δ' αὐτὸς τρόπος τῆς ἀρχῆς μὲν καὶ τῶν πραιφέκτων περὶ τοὺς συμμάχους. Οἱ δ' ἱππεῖς καὶ ταξίαρχοι, πάντες ἅμα τῷ φωτὶ παραγίνονται πρὸς τὰς τῶν χιλιάρχων σκηνάς· οἱ δὲ χιλίαρχοι πρὸς τὸν ὕπατον, κἀκεῖνος μὲν τὸ κατεπεῖγον ἀεὶ παραγγέλλει τοῖς χιλιάρχοις, οἱ δὲ χιλίαρχοι τοῖς ἱππεῦσι καὶ ταξιάρχοις· οὗτοι δὲ τοῖς πολλοῖς, ὅταν ἑκάστων ὁ καιρὸς ᾖ.

Vniuerſam lateris probationē duo Tribuni faciunt. Similiter aliam etiam caſtrenſem curam hi ſunt qui gerūt. Nam in binos & binos ſe diuidētes, ſemeſtris ſpatij duos menſes imperant, & quos ea ſors tangit vniuerſæ adminiſtrationi caſtrenſi tunc præſunt. Idem imperitandi modus Præfectorum in ſocios. Equites verò & Centuriones cum primâ luce veniūt ad tentoria Tribunorum, Tribuni ad Conſulis: atque ille quidquid agendum Tribunis edicit: Tribuni equitibus Centurionibuſq́; iſti vulgo militum, cùm tempus cuique rei venit.

» *Vniuerſam lateris probationem.*] Hoc ad caſtrorum munitionem ſpectat, de quâ dictum.

» *Duo Tribuni.*] E quaque legione vnus, vt iam audies.

Munera Tribunorum. » *Aliam etiam caſtrenſem curam.*] Nempe vigilias diſponere, circuire; teſſeras & ſignum dare; denique, quidquid ad vſum, imperare. Sed inprimis etiam ius dicebant, & cauſſas ſiue lites militares cognoſcebant. L. XXVIII. Liuius: *Tribunos & iura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant.* Imò puniebant etiam, & de capite cognoſcebant. in Polybio infrà.

Diuiſio Tribunorū. » *In binos & binos ſe diuidentes.*] Totum hoc ita exaudio, vt velit vnius legionis ſex Tribunos in tres ſe partes diuiſiſſe, & binos imperaſſe per binos menſes. Ita, cùm duæ legiones in caſtris, quattuor erant qui imperabant: ſed nec ij continuò, diebuſque, niſi fallor, alternis. Id à Conſulibus quoque factum, cùm vterque in vnis caſtris, vt imperia in dies demutarent. *A Conſulū exemplo.* Cauſſa ſic cenſendi non vno loco Polybius (in totâ hac re caſtrenſi:) qui ferè ad vnum Tribunum omnia refert. Ad vnum dico, cùm de vnâ legione; ad duos, cùm de duabus. Niſi obſeruas, hærebis ſæpè in eius verbis. Iſta diuiſio commoda fuit & prudens: commoda ad alternam requiem; prudens ad concordiam. Quiſque enim ſuis diebus & menſibus, in ſuâ legione, imperium inhibebat. *Vnus in diem imperabat.* Ad hanc diuiſionem ſpectauit Liuius: *Secundæ legionis Fuluius Tribunus militum erat, is ſuis menſibus dimiſit legionem.* L. XXXIV. Diſertè ait *menſes*, multitudinis numero: & Polybius hîc *duos menſes*. *Alia diuiſio reiecta.* Alioqui potuiſſet diuiſio inſtitui, vt è quaq; legione vnus in menſem. Sed non eſt ita. & quæ ratio in Centurionibus duobus valuit, ea hîc: vt altero ægro aut impedito, alter nihilominùs munia obiret. Libet etiam quærere, cur in *ſemeſtre* tantùm? cur non diſcreti ſic in totum annum? *Cur ſemeſtris ea fuerit.* Ratio fuit, quòd annus actionibus & negotiis inæqualis. Æſtas tota in expeditione & opere; hiems pigra & otioſa. Nequis ergo queri poſſet, aut honoratum ſe parùm, aut nimis oneratum; omnes ad res aut otium admittebant, prout tempora erant. Cogitandum etiam, an non hęc ſemeſtris diuiſio occaſionē dederit *Tribunis Semeſtribus*, de quîs * dixi. * Lib. II. Dial. IX.

» *Idem imperitandi modus Præfectorum in ſocios.*] Qui Præfecti Tribunis vbique adæquantur.

Equitum nomine Decuriones. » *Equites verò & Centuriones.*] Omnéſne equites? indefinitè dicit: ſed Decuriones intellegi tantùm, ratio & exemplum dictare videntur: vt iuerint modò ii, qui in imperio. Certè alius ille numerus prægrandis.

» *Cum primâ luce veniunt ad tentoria Tribunorum*] Ita me Deus, hoc pulchrum. Ecce ſexaginta Centuriones, triginta Decuriones (in vnâ legione ſupputo) veniunt agmine, & compoſitè, ad Tribunos: *Centuriones & Decuriones ad Tribunos.* (omnéſne Tribunos? an eos modò, quorum illis menſibus imperium? hoc verius.) veniunt, inquam, ad Tribunos, per ſpeciem officij, vt ſalutent & vt deducāt. Quid tum? ipſi Tribuni cum hoc comitatu ad Imperatorem ſummum. *Tribuni ad Imperatorem.* Nónne decorè omnia & vtiliter, ad

ad dignitatem imperantium augendam? ad imprimendam ſubditis venerationem? Ioſephus de totâ iſtâ re: Ὑπὸ δὲ τὴν ἕω, τὸ ςρατιωτικὸν μὲν ἐπὶ τοὺς ἑκατοντάρχας ἕκαστοι, πρὸς δὲ τοὺς χιλιάρχας οὗτοι συνίασιν ἀσπασόμενοι, μεθ' ὧν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν ὅλων οἱ ταξίαρχοι πάντες: *Manè & ſub auroram, milites quidem ſinguli ad Centuriones, ad Tribunos porrò iſti conueniunt ſalutaturi: cum quibus ad Ducem primarium omnes deinde ordinum ductores*. Eadem dicit quæ Polybius: ſed hoc amplius de militibus, quòd ij quoque venerint è ſuâ quiſque centuriâ ſalutatum Centuriones. Iam addit noſter:

Lib. III. Excid.

» *Ille quidquid agendum, Tribunis edicit.*] Non otioſa hæc aut honoraria tantùm ſalutatio, ſed viſio, *Numquid vellent?* Itaque imperator tunc iis *Signum dabat*, atque alia pro tempore edicebat agenda. De Signo, clarè ita Ioſephus: Ὁ δὲ αὐτοῖς τό τε ἐξ ἔθους σημεῖον, καὶ τὰ ἄλλα παραγγέλματα δίδωσι διαφέρειν εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους: *Ipſe verò* (Imp.) *tunc illis ex more Signum dat & alia mandata perferenda ad ſubiectos*. Cur tamen tam manè ſignum? nam * illud nocturnum opinor intellegi, & vigiliarum. Ideò, quia & Tribuni plerumque diem occupati; & ipſe Imperator huc illuc diſtrahi poterat, & abire. Prouidè igitur & maturè: atque ipſi tamen apud ſe habebant, donec promendi tempus, & veſpere peterent Centuriones. Sed vide mihi etiam pulcherrimum imperandi modum. Imperator Tribunis edicit, iſti Centurionibus, Centuriones ſuis. Qui ipſe apud Spartanos, vt ſcribit Thucydides: Βασιλέως ἄγοντος ὑπ' ἐκείνου πάντα ἄρχεται· καὶ τοῖς μὲν πολεμάρχοις αὐτὸς φράζει τὸ δέον, οἱ δὲ τοῖς λοχαγοῖς, ἐκεῖνοι δὲ τοῖς πεντηκοντατῆρσιν, αὖθις δὲ οὗτοι τοῖς ἐνωμοτάρχαις, καὶ οὗτοι τῇ ἐνωμοτίᾳ: *Rex cùm ducit, ab eo omne imperium & ipſe quidē Polemarchis* (velut Tribuni ſunt) *quod opus eſt edicit; iſti Centurionibus; hi Quinquagenariis; hi Decanis; hi Decuriæ*. Prorſus idem ordo, niſi quòd pluſculum etiam ſectus. At in illo Romano leuiter innouaſſe Paulus Æmilius videtur, de quo ita Liuius: *Vt ordine ac ſine tumultu omnia in agmine, ad nutum imperiumque Ducis fierent, prouidit. Vbi omnibus ſimul pronunciaretur quid fieret, neque omnes exaudirent, incerto imperio accepto, alios ab ſe adiicientes plus eo quod imperatum ſit, alios minus facere. clamores deinde diſſonos oriri omnibus locis, & priùs hoſtes quàm ipſos quid paretur ſcire. Placere igitur Tribunum militum Primopilo legionis ſecretum edere imperium, illum & dein ſingulos proximo cuique in ordine Centurioni dicere quid opus facto ſit: ſiue à primis ſignis ad nouiſſimum agmen, ſiue ab extremis ad primos perferendum ſit*. Seneca huc ſpectauit, Epiſt. LX. *Quod in exercitibus his, quos magni Imperatores ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis ſimul omnes copiæ ſentiant, ſic diſpoſitæ vt ſignum ab vno datum peditem ſimul equitemq; percurrat: hoc aliquanto magis neceſſarium eſſe nobis*. Othonis etiam illud apud Tacitum huc refero: *Ita ſe Ducum auctoritas, & ſic rigor diſciplinæ habet, vt multa Centuriones Tribunoſque tantùm iuberi expediat*. Sic enim rectè ſcripſimus, cùm anteà vulgatum eſſet; *multa per Centuriones*. Quis neſcit autem per Centuriones omnia iuberi? ſed hoc Otho ait, quædam ſecreta imperia eſſe, & ipſis tantùm Tribunis Centurionibuſque edita: qui cùm opus, promant.

Signū manè datum Tribunis.

Lib. III.

* Niſi & in diurnis excubiis velimus fuiſſe.

Ord. in imperiis.

Lib. V.

Lib. XLIV.

1 Hiſt. Tacitum explicatum.

DIALOG. XI.

Ad Exercitia tranſitum. Ea diuiſa, & primò dictum de Oneris exercitiis. Tuliſſe cibos, vallos, ſarcinas, præter arma.

SED heus, vel nunc deniq; Labyrinthum hunc euaſimus, & ventum ad *Exercitia*, alteram Diſciplinæ partem. Pergimus, an proferimus? longiuſcula enim eſt, & licebit Augurum verbo, *Alio die*. Hoc magis, quòd dum caſtra & Vigilias ambimus, vrbem ambiuimus, & ad locum venimus vnde digreſſi. Ergóne domū? quid rides? AVD. Nam tu mihi facere, quod feminæ in amantes, videris. LIPS. Quâ cauſsâ? AVD. Subducere te paullùm, vt magis incites. Quid autem opus? famem meam vides, quæ ipsâ auditione creſcit. Res enim magis magiſque allicit. & vt in puteis quò plus ſumitur, melior dulciorque aqua euadit: ſic in hac militari re, ad meum quidem guſtum. Perge, & ſuggere. LIPS. Sed enim ipſe puteus noſter deficit, Polybius inquam: nec ille de Exercitiis verbum. AVD. Tu Polybius eſto, & è pectore iſto prome. Ibi quoq; Muſarum fontes ſaliunt. LIPS. Theatrum hoc, vt video, iterùm reſerandum eſt, & fabella tota pergēda. Ergo porrò ambulemus paullùm, vel extra hanc vrbem. De exercitiis autem vt ordine dicam, triplicia ea facio: *Oneris, Operis, Armorum*. De primis, ſuccurrit M. Tullium aliquid ſcripſiſſe, quod vſui erit, & pro Polybio vicarium hunc dabo. Verba ſunt è Tuſculanâ ſecundâ, cùm laborem dilaudat & commendat ab exemplo militari.

Noſtri

CICERO. *Noſtri exercitus primùm, vnde nomen habeant, vides. deinde quis labor & quantus Agminis? Ferre plus dimidiati mēſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam noſtri milites in onere non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra eſſe militis dicunt, quæ quidem ita geruntur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt membris pugnare poſſint.*

Romani laborioſiſſimi. Pleraque hîc omnia, quę ad *Oneris* exercitia ſpectant; vſurpata Romanis præter & ſupra pleraſque gentes. Quid ſimile vſquam, quale hîc legis, & audies? Atque eius rei fructus, indureſcere, & corpus habere cuique *Facti tolerare.* labori ferendo. Plutarchus quidem de Ro- *In Mario.* manis noſtris tradidit, *eos ſic fuiſſe laboribus ſuetos factoſque* (διαπόνους vno verbo) *vt nec ſudantem, nec ſuſpirantem quemquam cerneres: idque in diuturnâ illa pugnâ cum Cimbris magno æſtu & acri concurſu, Q. Catulum notâſſe, & ad Senatum ſic ſcripſiſſe.*

» *Noſtri exercitus vnde nomen.*] Clarū, quòd *Lib. II. Cap. I. Fructus exercitij.* ab exercendo. Vegetius: *Exercitus ex re ipſâ atque opere exercitij nomen accepit.* Varro: *Exercitus, quòd exercitando fit melior.* Planè *Lib. II. de Diæta.* melior, fortiorque. Hippocrates: Οἱ γὰρ ἀγύμναστοι τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ παντὸς κοπιῶσι πόνου: *Inexercitati homines ab omni labore fatigantur.* Et *Ibid.* idem generatim prolocutus: Ῥαθυμίη ὑγραίνει, καὶ ἀσθενὲς τὸ σῶμα ποιέει· πόνος δὲ ξηραίνει, καὶ τὸ σῶμα ἰσχυρὸν ποιεῖ: *Deſidia humectat, & imbecillum corpus fluidumque reddit; labor ſiccat, & robuſtum ſtrictumque corpus facit.*

» *Quis labor & quantus agminis.*] Alia enim exercitia omittit, illa ſola agminis, id eſt Oneris diducit. Quæ profectò magna, & Virgilij verbo, pænè iniuſta. Ille ſic de iſtâ re:

III. Geor. *Non ſecùs ac patriis acer Romanus in armis*
Iniuſto ſub faſce viam dum carpit, & ante
Hoſti expectatum poſitis ſtat in ordine caſtris.

Lib. II. Cap. III. Onera in Faſce. Eius exemplo Fabius: *Aſſueta gymnaſiis & oleo corpora, quamlibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa atque robuſta, ſi militare iter faſceſque & vigilias imperes, deficiant & quærant vnctores ſuos.* Faſces & ipſe dixit, quia ſic alligatas ferebant velut in faſcem ſarcinas: & malè atque imperitè, qui hîc *Falces.*

Cibos ferunt. » *Ferre plus dimidiati menſis cibaria.*] Quattuor oneris genera militibus imponit, *Cibum, Vtenſilia, Vallum, Arma.* De cibo, ait, *Ferre plus dimidiati menſis.* Omnino *plus*: & ſæpè etiam totius menſis. Liuius: *Prætore dimiſſo Conſul, menſtruum iuſſo milite ſecum ferre, profectus eſt.* *Lib. XLIV.* Idem in Epitomâ, de Scipione Numantino: *Militem triginta dierum frumentum ferre cogebat.* *Lib. LVII.* Paullò minus in Cæſare de Afranianis: *Frumenti copiam legionarij nonnullam habebant, quòd dierum viginti duorum ab Ilerdâ frumentum iuſſi erant efferre: cetrati auxiliareſque nullam, quorum erant & facultates ad parādum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda.* *II. Ciuil.* Tot dierum portaſſe legionarios vides, ſed ſolos: auxiliares, inquit, inſoliti erant & rudes ferendi. *Auxiliares non ferunt.* Manſit hæc durities etiam molliore æuo, & in Principum inferiorum rebus onera iſta legis. In Alexandro Lampridij: *Milites expeditionis tempore ſic diſpoſuit, vt in manſionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem & ſeptem, vt ſolent, dierum, niſi in barbarico: quamuis & illic mulis eos & camelis adiuuerit.* En illo quoque æuo ſeptemdecim dierum (id eſt, *plus dimidiati menſis*, vt in Cicerone) cibaria ferebant: idque etiam inter ſocios & amicos. niſi quòd remiſit & laxauit paullùm Alexander. Remiſit, ſed non diſſoluit. nam & poſteà dierum hunc numerum reperio in Ammiano: *Tutum ex annonâ decem & ſeptem dierum, quam in expeditionem pergens vehebat ceruicibus miles.* *Lib. XVII.* Sed an iſto æuo frumentum ipſum datum & latum, an verò panis excoctus, quem Buccellatum (quia ſectus in bucceas) vocabant, ambigo: imò potiùs iſte. *Buccellatum ferūt.* Spartianus in Piſcennio: *Piſtores ſequi expeditionem prohibuit, buccellato iubens milites, & omnes, contentos eſſe.* Dat intellegi, Buccellatum communem cibum fuiſſe: ſed delicatiores quoſdam aſperitatem illam aut ſiccitatem refugiſſe, & habuiſſe in exercitu piſtores ad panem recentem. Ille vetuit, & iuſſit milites, imò & omnes (Legatos, Duces, honeſtiores) eo cum aliis vti. Ammianus in Iuliani rebus: *Viginti dierum frumentum ad vſus diuturnitatem excoctum, Buccellatum, vt vulgò appellant, humeris impoſuit libentium militum.* Atque vt verum fatear, poſterior iſta ratio veteri vtilior & prior: quia ponderis minus, in menſurâ & modo eodem frumenti. Procopius de Iohanne quodam Præfecto Prætorij ſub Iuſtiniano: *Lib. I. Bel. Wandal.* *Panem qui in exercitu fertur, bis eſt conſuetudo in clibanum ponere, vt diligenter coctus diu duret, neu citò corrumpi poſſet: verùm eumdem pon-*

pondere à primo deficere, pro quartâ minimùm parte, neceſſum eſt. Addit deinde, varum & vafrum illum Iohannem, *vt pondus hoc lucri ſibi faceret, nec ſumptus tamen ad ignem adderet, panem hunc in balneis iuſsiſſe ſiccari, vt in ſpeciem coctus videretur: ſed eumdem in naues illatum (maritima tunc fortè expeditio erat) ſtatim in farinam ſolutum, eamque olidam & rancidam, cuius eſu milites inciderunt in morbos.* Sed panis igitur talis, *bis* inquam *coctus*: quod nomen hodie retinet, atque ita olim Græcis. Δίπυρον enim dicebant, *bis ignitum.* Suidas Δίπυρος ἄρτος, ὁ παρὰ Ῥωμαίοις λεγόμενος παξαμᾶς: *Biſcoctus panis, qui Romanis dicitur Paxamas.* Intellegit Græculos illos Romanos in imperio Byzantino, qui ſic dixêre: ſiue *Paxamadium*, vt in Leone Imp. lego: *Commeatus paxamadij ſiue biſcocti habeas viginti aut triginta libras.* Fragmentum ſuper hoc pane in eodem Suidâ eſt incerti ſcriptoris: Σισύρας ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες, ἐν αἷς δὴ ἄλλο οὐδὲν, ὅτι μὴ διπύρους ἄρτους οἴκοθεν ἐμβεβλημένοι ἀπῄεσαν: *Saccos pelliceos in humeris ferentes, in quibus nihil aliud quàm panes biſcoctos domi impoſuerant, abibant.* Simile olim, quod ad ſaccos, quas πήρας, *peras* Polybius appellat. Eius quoque hoc fragmentum: Μήδ' ἐπὶ ὑποζύγιον, ἀλλ' ἐν πήραις δέχ' ἡμερῶν ἔχειν ἐφόδια: *Neque in iumentis, ſed in ſaccis decem dierum habere cibaria.* Atque habes de onere frumenti. AVD. Quæro. ipſius olim frumenti an farinæ? LIPS. De frumento memini legere tantùm. AVD. Vnde igitur panis, cùm opus, & qui comminuebant? LIPS. Aut tundebant pinſebantque, aut molis manuarijs frangebant. Certè iſtas quoque inter inſtrumenta militaria fuiſſe, & comitatas caſtra, dicas ex Liuio. apud quem variæ Italiæ populi Scipioni ituro in Africam conferunt, *ſcuta, galeas, haſtas, ſecures, rutra, falces, alueolos, molas.* Sed & Plutarchus auctor, Antonij exercitum è Parthiâ reducem, fame tentatum, *quòd ægrè frumentari liceret, & deficerentur molis: quæ relictæ omiſſæque fuerant, iumentis partim mortuis, partim ad ægros ferendos tranſlatis.* Ergo & in iumentis hæc ferebantur.

Biscoctus panis.

Cap. x.

Cibi in pera aut ſaccis.

Mola in exercitu.

Lib. xxix.

» *Ferre ſi quid ad vſum velint.*] Hæc ſunt, quæ Vtenſilia dixi. quæ illa? Partem eorum Ioſephus dat: *Ferunt*, inquit, *Romani pedites haſtam & ſcutum*: Πεζοὶ δὲ τούτοις, πρίονα καὶ κόφινον, ἄμην τε καὶ πέλεκυν. πρὸς δὲ, ἱμάντα καὶ δρέπανον καὶ ἅλυσιν: *Præter iſta, ſerram, & corbem, rutrũ, & ſecurim; amplius, lorum, falcem, & catenam.* Multa ſanè hæc onera, & pertinent pleraque ad ligandum, pabulandum, muniendum: poſtremum, id eſt *Catena*, ad captiuos vinciendos. Sed tu me reſpicis, & vultu rogas an hæc tulerint omnia? Iſta, & plura etiam. nam vbi olla, veru, & talia ad victum? Atqui tuliſſe iſta cùm Appianus in Ibericis dicit, tum ipſa res vult, & monumenta antiqua oſtendunt. In columnâ Traiani militem ſic videas:

Vtenſilia Romanorũ.

» Ferre

" *Ferre vallum.*] Tertium id onus. Sed vallum, an vallos tulere? Sæpè & plurimùm vallos. In Liuio de ſeptenis, vbi Scipio diſciplinam reformat ad Numantiam: *Triginta dierum frumentum ac ſeptenos vallos ferre cogebat.* In eodem de duodenis: *Armati cum cibarijs in quinque dies, vallisque duodenis Martio in campo adeſſent.* Sed hæc rariora: ex vſu & more fuit, ferre ternos aut quaternos. Ipſe Polybius, vbi ex profeſſo de Vallis, libro XVII. Εἷς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέτταρας συνθεὶς ἐπ' ἀλλήλους. *Unus vir fert tres aut quattuor, ſimul eos componens.* Iſti autem ferebantur, vt ſtatim liceret vallare ſe & munire, ſi caſtra ſubitò locanda, aut alia neceſſitas eſſet. Cogita numerum militum, qui fuêre in Conſulari exercitu ſupra *Sedecim millia*: ter aut quater tot vallos: profectò denſa & firma munitio ſtatim ſtrui potuit, contra equitem peditemque. Ita nec in agmine facile fuit eos opprimere aut diſſipare.

Vallorum numerus. — *Epit. LVII.* — *Lib. III.* — *Eorum vtilitas.*

" *Nam ſcutum, galeam.*] Quartum onus, Arma. Imò non onus, ait Cicero, & habent milites quaſi ſua membra. Tale de Annibalis veterano milite Silius, aſpectu & imitatione non dubiâ Ciceronis.

Arma pro membris.

Lib. XI.

Ac ne nocte quidem clypeíve enſéſve repoſti,
Non pharetræ aut iacula, & pro membris arma fuere.

Lib. III.

Simile Hegeſippus, apud quem ſic Romani: *Alijs arma oneri ſunt, nobis integumento, quia vſu leuantur.* Sed addit Cicero, *aptè geſta fuiſſe.* quod videre eſt in imagine ſuprà poſitâ è columnâ Traiani. Pendet galea ab dextro humero ad pectus; ſcutũ in ſiniſtrâ; in eadem, pertica cum ſarcinis. Polybius tamen ait, *ſcutum ab humeris loro reuinctum pependiſſe, manibus tuliſſe pila & vallos.* Sed Galea cur non in capite? id quoque ad duritiem, vt incederent eo nudo. Sed tu quid ad iſta? ſiles? AVD. Stupore quidem defixus. Tot & talia vt vir vnus tulerit? mihi non vir, ſed iumentum. LIPS. Rectiſſimè dicis. & ſic Ioſephus comparat, qui ſcribit ὀλίγον ἀποδεῖν τῶν ἀχθοφορούντων ὀρέων τὸν πεζόν: *Parum abeſſe à mulis ſarcinarijs peditem* Romanum. Itaque & *Mulos* ioco etiam vocabant, an ipſos milites, an Furculas eorum? Feſtus: *Muli Mariani dici ſolebant C. Marij inſtituto, cuius milites in furcâ interpoſitâ tabellâ, variciſius onera ſua portare adſueuerant.* Frontinus: *C. Marius recidendorum impedimentorum gratiâ, quibus maximè agmen oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata furcis impoſuit, ſub quibus & habile onus & facilis requies eſſet. Unde & in prouerbium tractum eſt, Muli Mariani.* Tales iſtas furculas appellarunt *Aerumnulas*: quod Feſtus in eâ voce notat. Et ſic quidem onuſti milites, quod admirationem tuam intendat, iter grande ſæpè conficiebant. Vegetius tirones ſuos adſuefacit, *pondus baiulare vſque ad* * *ſexaginta libras, & iter facere gradu militari: quibus in arduis expeditionibus, neceſſitas imminet, annonam pariter & arma portandi.* Ait *gradu militari*: qui ſcilicet grandior. atque ita quaſi prouerbialiter Plautus:

Ratio ferendorum. — *Lib. XVII.* — *Romani muli.* — *Lib. IV. cap. I.* — *Onuſti diu ambulant.* — *Lib. I. cap. XIX.* — * Credo in veteri oncere plus fuiſſe.

Quin hinc metimur gradibus militariis?

Sed quod iſtud iter & quantum, dignum ſit inquiri. Vegetius ita definit: *Horis quinque æſtiuis, viginti millia paſſuum, militari gradu confici.* Et ſunt pro hoc modo, aut ſupra eum (vbi celeritate opus) exempla. Vt in Hirtio, de Cæſare, bello Africo: *Tertiâ vigiliâ egreſſus ab Agar, ſedecim millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum caſtra ponit.* En tot illa millia conficit cum toto exercitu, nec ſex totis horis, idque nocturnis, & (quod notes) æſtiuis. Eæ autem ſanè noctu breuiores, pro more Romano: atque hæc Aprili menſe geſta. In ipſo Cæſare, ad Gergouiam nuntio accepto de Æduorum defectione, poſt mediam noctem *legiones quattuor expeditas, & equitatum educit: paſſuum millia* XXV. *progreſſus*, agmen Æduorum conſpicit, moratur, in deditionem accipit: *Tribuſque horis nocturnis exercitui ad quietem datis, ſummo ſtudio militum, ante ortum ſolis, in caſtra redit.* Ita quinquaginta millia conficit à mediâ nocte ad diei alterius initium: ſed, quod ſanè mirum, rebus gerendis & hoſte impeditus. Sed & idem Cęſar, periclitante Q. Cicerone, cùm M. Craſſus horâ tertiâ diei aduenīſſet, *eo die circiter viginti millia paſſuum progreditur.* Nec longè aliter Macedones, de quibus Polyænus: *Philippus exercebat vnà cum armis trecenta ſæpè ſtadia ambulare, ferentes galeas, peltas, ocreas, ſariſſas, & præterea commeatum, & quæcumque vaſa cottidiani vſus.* Reddidi fideliter ipſa verba: & nónne hęc ſunt milliaria *triginta ſeptem* amplius? Vide & ſarcinas, & arma, haud longè abeunt à duritiâ Romanâ. Imò verò in frumenti modo paria feciſſe etiam lego, & menſtruum tuliſſe. Frontinus: *Philippus cùm primùm exercitum conſtitueret, vehiculorum vſum omnibus interdixit. equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſit, peditibus autem denis ſingulos, qui* * *molas & funes ferrent. In æſtiua exeuntibus triginta dierum*

Cæſaris celeritas. — *Macedones ad Romanam militiam.* — *Lib. IV. cap. I.* — * Nota de molis, vt ſuprà.

rum farinam collo portari imperauit. O eximium regem, & dignum filio Alexandro! cuius felicitas tamen & magnitudo fuit à virtute & ſeminibus paternis. Nec Macedones iſta ſolùm, ſed de Cattis Tacitus: *Omne robur in pedite. quem ſuper arma ferramentis quoque & copijs onerant.* Quin & Turcas hodie, *ollam æneam, ſcutellam, ſecurim, igniarium, ſacculum cum annonâ*, & talia quædam ferre, ſcimus per eos qui vidêre. Quid noſtra ad hæc ignauia? refragatur, aut ridet: & tantum ab onere ferendo abſunt, vt vix ſua arma, quid arma? imò vix ſeſe ferant, & pedites etiam videas in equo vehi. Quàm malè memores dicti illius Scipionis! qui tales quoſdam ignauos cùm in agmine ſuo vidiſſet, equis iuſſit detrahi, & addidit: *Nihil ab eo milite boni exſpectandum, qui pedibus ſuis ambulare non poßet:* Appianus in Ibericis. AVD. Quidquid adfers, non deſino admirationis, nec video quî tot onera ijs lata. LIPS. Commodè & facilè, ſed doctore vſu. Nam à primo tirocinio condiſcebãt, & aſſiduò deinde vſurpabant. *Nihil autem eſt*, ait verè Vegetius, *quod non aſſidua meditatio facillimum reddat.* AVD. Sed quæro tamen, an non Serui ijs & Iumenta? Si hæc fuerũt, quid opus illa ipſos ferre? LIPS. Reſpondebo diſtinctè. Habuêre ſeruos, ſed nec multos, nec vulgò. Tribuni, Centuriones, & digniores militum habebant: gregarij non habebant. Salluſtius, de Metello: *Ne lixæ exercitum ſequerentur. ne miles gregarius in caſtris, ne've in agmine, ſeruum aut iumentum haberet.* Vides amputata hæc adiumenta inertiæ, & neutrum gregarijs licuiſſe. Sed addit idem etiam Salluſtius: *ceteris arctè modum ſtatuiſſe.* id eſt, dignioribus quoque præfiniſſe, vltra quos & quot non haberent. Nec aliter in veteri militiâ: in ſequẽti, hoc & alia ſolutiora. Tacitus de Vitelliano exercitu: *Sexaginta millia armatorum ſequebantur licentiâ corrupta. Calonum numerus amplior.* Grandis numerus, & ſupra ipſum militum: quod probo noſtro cenſori non probum, & inter corruptelas militiæ habet. Ioſephus tamen aliter, qui de numeroſis iſtis calonibus recenſet, & parte aliquâ probat. *Erant*, inquit, *Veſpaſiano ad ſexaginta millia militum, præter calones, qui multi admodum ſequebantur, vſu & peritiâ militari vix infra dominos ponendi. Nam & in pace, aſſiduè exercitijs eorum interſunt; & in bello cum ijs verſantur & periclitantur. adeò vt nec peritiâ nec robore à quoquam, niſi à ſolis dominis vincantur. In quo admirari eſt Romanorum prudentiam, qui famulos ita aſſuefaciunt & inſtituunt, vt non ſolùm ad vitæ officia, ſed ad belli munia ſint apti.* Diſcis ex eo Calones iſtos grandiores fuiſſe, & bello quoque bonos. quod Ioſephus laudat & prudentiæ adſcribit; me diſſentiente, qui puto turbam hanc ſemper corrumpendæ diſciplinæ eſſe. Sed de ſeruis tantùm eſt: à quibus *Lixæ* diuerſi, qui velut negotiatores, quæſtus ſui cauſsâ caſtra ſequebantur. De quibus aliàs. Nunc de Iumentis. dico, ea quoque in caſtris plura fuiſſe, ſed gregarijs militibus non niſi ad vſum communem: nempe vt tentoria, vt molas, & ſiquid tale ferrent. Digniores, ſibi quædam habuêre & ad proprium vſum. Reperies & his & vehiculis modum etiam poſitum: imò rarenter vehiculis eos vſos. quia hæc ſcilicet impediunt aut morantur iter, præſertim per anguſta aut confragoſa. Mei iudicij ſiquid eſt, malim & in noſtrâ militiâ frequentiora iumenta *Sagmaria* eſſe, quàm currus: excipio quod ad Tormentorum vecturam.

Etiam Catto priſci. — *Turpe militem in equo vehi.* — *Calones etiam pauci.* — *In Iug.* — *Poſteà increbuerunt.* — *II. Hiſt.* — *Calones illi militares planè.* — *Iumenta multa publica.*

DIALOG. XII.

De Agmine toto. tum de metatione caſtrorum, & metatoribus.

SED illud etiam opportunè hîc monebo (non enim ad lancem aut dimenſum verba damus) compoſitos & ordinatos ſub his oneribus iuiſſe, nec viæ tantùm ſed pugnæ aptos. Mira eorum hîc prouidentia & diſpoſitio, quam licet è Polybio cognoſcas. Puer librum reddito, & tu legito: ego paullùm hîc conſido.

Τὰς δ' ἐκ τῆς παρεμβολῆς ἀναστρατοπεδείας ποιοῦνται τὸν τρόπον τοῦτον. Ὅταν τὸ πρῶτον σημαίνῃ, καταλύουσι τὰς σκηνὰς, καὶ συντιθέασι τὰ φορτία πάντες. Οὔτε δὲ καθελεῖν ἔξεστιν, οὔτ' ἀναστῆσαι πρότερον οὐδένα τῶν χιλιάρχων καὶ τοῦ στρατηγοῦ σκηνῆς. Ὅταν δὲ τὸ δεύτερον, ἀνατιθέασι τὰ σκευοφόρα τοῖς ὑποζυγίοις. Ἐπὰν δὲ τὸ

E caſtris ſuis diſcedunt hunc in modũ. Cùm primũ ſignum datum eſt, tabernacula ſua detendunt, & ſarcinas componunt omnes. Sed nec detrahere, nec conſtituere cuiquã tabernaculũ fas, priuſquã Tribunorũ & Imperatoris erigatur deponaturve. Cùm verò ſecundum ſignum ſonuit, imponũt ſarcinas iumentis. Cum POLYB.

τρί-

τρίτον σημήνῃ, προάγειν δεῖ τοὺς πρώτους, καὶ κινεῖν τὴν ὅλην παρεμβολήν. Εἰς μὲν οὖν τὴν πρωτοπορείαν, ὡς ἐπίπαν, τάττουσι τοὺς ἐπιλέκτους. τούτοις δ' ἐπὶ τῶν συμμάχων δεξιὸν ἐπιβάλλει κέρας. Ἑξῆς δὲ τούτοις ἕπεται τὰ τῶν προειρημένων ὑποζύγια. Τῇ δὲ τούτων πορείᾳ τὸ πρῶτον τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀκολουθεῖ στρατόπεδον, ἔχον ὄπισθεν τὴν ἰδίαν ἀποσκευήν· ἕπεται καὶ κατακολουθεῖ τὸ δεύτερον στρατόπεδον, ἑπομένων αὐτῷ τῶν ἰδίων ὑποζυγίων, καὶ τῆς τῶν συμμάχων ἀποσκευῆς, τῶν ἀπὸ τῆς οὐραγίας τεταγμένων. Τελευταῖον γὰρ ἐν τῇ πορείᾳ τάττεται τὸ τῶν συμμάχων εὐώνυμον κέρας. Οἱ δ' ἱππεῖς ποτὲ μὲν ἀπουραγοῦσι τοῖς αὐτῶν ἕκαστοι μέρεσι, ποτὲ δὲ παρὰ τὰ ὑποζύγια πλάγιοι παραπορεύονται, συνέχοντες ταῦτα, καὶ τὴν ἀσφάλειαν τούτοις παρασκευάζοντες. Προσδοκίας δ' οὔσης κατὰ τὴν οὐραγίαν, τὰ μὲν ἄλλα παρ' αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον, αὐτοὶ δ' οἱ τῶν συμμάχων ἐπίλεκτοι, τὴν οὐραγίαν ἀντὶ τῆς πρωτοπορείας μεταλαμβάνουσι· παρὰ δὲ μίαν

tertium, procedere oportet primos & mouere tota caſtra. Ad primum autem agmen plerumque ponunt Extraordinarios. his ſuccedit ſociorum cornu Dextrum. Poſt iſtos ſequuntur iumenta prædictorum. Horum agmini ſuccedit & conſequitur Romana prima legio, à tergo habens vaſa ſua & impedimenta: tum ſecunda legio, cui ſubſequuntur iumenta ſua, & ſociorum item impedimenta, qui ad tergum locati ſunt. Vltimum enim in agmine eſt ſociorum cornu ſiniſtrum. Equites porrò interdum à tergo ſunt quiſque ſuæ parti, interdum ad latera iumentis adæquitāt, continentes & coërcentes ea & ſecuritatem item præſtantes. Cùm autem ſuſpicio à tergo eſt, reliqua quidem eodē modo atq; ordine manēt, ipſi tantùm Extraordinarij pro fronte tergum curant, eóque traducuntur:

ἡμέραν τὰ μὲν ἡγεῖται τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν κεράτων, τὰ δ' αὖ τὰ πάλιν ἕπεται ταῦτα κατόπιν, ἵνα τῆς περὶ τὰς ὑδρείας καὶ ξυλολογίας ἀκεραιότητος πάντες ἐπίσον κοινωνῶσι, μεταλαμβάνοντες ἀεὶ τὴν ἐπὶ τῆς πρωτοπορείας ἐναλλὰξ τάξιν. Χρῶνται δὲ καὶ ἑτέρῳ γένει πορείας ἐν τοῖς ἐπισφαλέσι τῶν καιρῶν, ἐὰν ἀναπεπταμένους ἔχωσι τόπους. Ἄγουσι γὰρ τριφαλαγγίαν παράλληλον τῶν ἀστάτων καὶ πριγκίπων καὶ τριαρίων, τάττοντες τὰ τῶν ἡγουμένων σημαιῶν ὑποζύγια πρὸ πάντων· ἐπὶ δὲ ταῖς πρώταις σημαίαις τὰ τῶν δευτέρων· ἐπὶ δὲ ταῖς δευτέραις τὰ τῶν τρίτων· καὶ κατὰ λόγον οὕτως ἐναλλὰξ ἀεὶ τιθέντες τὰ ὑποζύγια ταῖς σημαίαις. Οὕτω δὲ συντάξαντες τὴν πορείαν, ἐπειδὰν προσπίπτῃ τι τῶν δεινῶν, ποτὲ μὲν παρ' ἀσπίδα κλίναντες, ποτὲ δ' ἐπὶ δόρυ, προάγουσι τὰς σημαίας ἐκ τῶν ὑποζυγίων πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἐπιφάνειαν. Λοιπὸν ἐν βραχεῖ χρόνῳ καὶ μιᾷ κινήσει τὸ μὲν τῶν ὁπλιτῶν σύστημα λαμβάνει παρατάξεως διάθεσιν, ἐὰν μή-

alternis autē diebus altera legio & alterū cornu præcedunt, eadémque rurſus ſequuntur. vt commodi ſcilicet, quod ex aquatione aut pabulatione integrâ & illibatâ euenit, æqualiter omnes participes fiant, mutantes ſemper ordinem, vt alternatim primi incedant. Vtuntur & alio genere agminis temporibus intutis, cùm patentes habent locos. Ducunt enim triplicem phalangem ſiue aciem æquidiſtātem, Haſtatorum, Principum, Triariorum, iumenta primorum manipulorum omnibus præponentes; poſt autem primos manipulos, iumenta ſecundorū; poſt ſecundos, tertiorum: atque hoc modo ſemper alternatim iumenta collocantes. Ita agmine cōſtituto, ſiquid hoſtile incidit, aliàs ad ſcutum inclinantes, aliàs ad haſtā, producunt manipulos ex iumentis & impedimentis in hoſtiū aſpectum. Ceterùm breui tempore armatorum corpus accipit pugnæ ordinem: niſi quòd

ποτε περιεξελίξαι δέῃ σὺν ἀσφαλῶς, τότε τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν παρεπομένων τούτοις πλῆθος * ὑπὸ τοὺς παραταττομένους ὑποσταλκὸς ἔχει τὴν καθήκουσαν χώραν πρὸς τὸν κίνδυνον. Ὅταν δὲ κατὰ τὰς πορείας ἐγγίζωσι στρατοπεδεύειν, προπορεύονται χιλίαρχος καὶ τῶν ταξιάρχων οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀεὶ προχειρισθέντες. Οἵτινες ἐπειδὰν συνθεάσωνται τὸν ὅλον τόπον, οὗ δεῖ στρατοπεδεύειν, ἐν αὐτῷ τούτῳ πρῶτον μὲν διέλαβον τὴν τοῦ στρατηγοῦ σκηνήν, οὗ δέοι θεῖναι κατὰ τὸν ἄρτι λόγον, καὶ παρὰ ποίαν ἐπιφάνειαν καὶ πλευρὰν τῆς περὶ τὴν σκηνὴν περιστάσεως παρεμβαλεῖν τὰ στρατόπεδα. Τούτων δὲ προκριθέντων, διαμετροῦνται τὴν περίστασιν τῆς σκηνῆς· μετὰ δὲ ταῦτα τὴν * εὐθεῖαν, ἐφ' ἧς αἱ σκηναὶ τίθενται τῶν χιλιάρχων· ἑξῆς δὲ τὴν ταύτης παράλληλον, ἀφ' ἧς ἄρχεται τὰ στρατόπεδα παρεμβαλεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐπὶ θάτερα μέρη ταῖς τῆς σκηνῆς κατεμετρήσαντο γραμμαῖς, περὶ ὧν ὑπεδείξαμεν ἄρτι διὰ πλειόνων κατὰ μέρος. Γενομένων δὲ τούτων ἐν βραχεῖ χρόνῳ, διὰ τὸ ῥᾳδίαν εἶναι τὴν καταμέτρησιν, ὡς ἁπάντων ὡρισμένων καὶ συνήθων ὄντων διαστημάτων· μετὰ δὲ ταῦτα σημαίαν ἐπῆξαν μίαν μὲν καὶ πρώτην, ἐν ᾧ δεῖ τόπῳ τιθέναι τὴν τοῦ στρατηγοῦ σκηνὴν, δευτέραν δὲ τὴν ἐπὶ τῆς προκριθείσης πλευρᾶς, τρίτην ἐπὶ μέσης τῆς γραμμῆς, ἐφ' ἧς οἱ χιλίαρχοι σκηνοῦσι, τετάρτην παρ' ἣν τίθενται τὰ στρατόπεδα. Καὶ ταύτας μὲν ποιοῦσι φοινικᾶς, τὴν δὲ τοῦ στρατηγοῦ λευκήν, τὰ δ' ἐπὶ θάτερα ποτὲ μὲν ψιλὰ δόρατα πηγνύουσι, ποτὲ δὲ σημαίας ἐκ τῶν ἄλλων χρωμάτων. Γενομένων δὲ τούτων, ἑξῆς τὰς ῥύμας διεμέτρησαν, καὶ δόρατα κατέπηξαν ἐφ' ἑκάστης ῥύμης, ἐξ ὧν εἰκότως ὅταν ἐγγίσῃ τὰ στρατόπεδα κατὰ τὰς πορείας καὶ γένηται σύνοπτος ὁ τόπος τῆς παρεμβολῆς, εὐθέως ἅπαντα γίνεται πᾶσι γνώριμα, τεκμαιρομένοις καὶ συλλογιζομένοις ἀπὸ τῆς τοῦ στρατηγοῦ σημαίας. Λοιπὸν ἑκάστου σαφῶς γινώσκοντος ἐν ποίᾳ ῥύμῃ, καὶ ποίῳ τόπῳ τῆς ῥύμης σκηνοῖ, (διὰ τὸ πάντας ἀεὶ τὸν αὐτὸν τόπον ἐπέχειν τῆς στρατοπεδείας.) γίνεταί τι παραπλήσιον, οἷον ὅταν εἰς πόλιν εἰσίῃ στρατόπεδον ἐγχώριον. Καὶ

* In Græco lego: ἔχων.

*euoluere Haſtatos oporteat, & iumenta ac ſubſequentem iis multitudinem * habere cōuenientem locum ad diſcrimen. Cùm verò appropinquauerint vbi caſtra ponenda, præeunt Tribunus & Centurionum illi, qui ad hoc munus ſemper electi ſunt. Hi cùm totum locum conſpexerint, vbi metari oportet, in eo primum capiūt & deſignant Prætorium, vbi id ponere oportebit iuxta ea quæ diximus: & ad quod latus aſpectúmque loci Prætorio adiacentis ponere legiones. His electis & captis, dimetiuntur Prætorij ambitum: deinde lineā rectam, ad quam tabernacula Tribunorum locantur: tum aliam lineam æquidiſtantem, à quâ incipiunt metari legiones. Conſimiliter & latera vtrimque ad Prætorium dimetiuntur & deſcribunt lineis, de quibus diximus vbertim & diſtinctè. His in breui abſolutis; quoniam facilis dimenſio, omnibus interuallis definitis iamantè & conſuetis: tum Vexillum deſigunt, vnum quidem & primum in loco vbi Prætorium ponendum; ſecundum in latere electo; tertiū in mediâ lineâ vbi Tribuni tendunt; quartum, vbi legiones. Et hæc quidem faciunt punicea, illud autem Imperatoris * album: ad latera porrò interdum tenues haſtas deſigunt, interdum vexilla coloris alterius. His factis, Strigas dimetiuntur, & haſtas in quaque eâ deſigunt: è quibus, cùm appropinquarunt copia & in conſpectu habent caſtra, ſtatim omnia omnibus innoteſcunt, indicio & ratiocinio vſis à Prætorij ſigno. Et cùm quiſque ſciat in quâ Strigâ, & quâ parte tendat, (ſemper enim in eâdem:) fit quiddam ſimile, vt ſi exercitus in notam & ſuam vrbem ingrediatur. Illic enim*

γὰρ ἐκεῖ διακλίναντας ἀπὸ τῶν πυλῶν, εὐθέως ἕκαστοι προάγουσι, καὶ παραγίνονται πρὸς τὰς ἰδίας οἰκήσεις ἀδιαπλανήτως διὰ τὸ καθόλου καὶ κατὰ μέρος γινώσκειν, ποῦ τῆς πόλεώς ἐστιν αὐτοῖς ἡ κατάλυσις. Τὸ δὲ παραπλήσιον τούτοις καὶ περὶ τὰς Ῥωμαϊκὰς συμβαίνει στρατοπεδείας, ἧ καὶ δοκοῦσι Ῥωμαῖοι καταδιώκοντες τὴν ἐν τούτοις εὐχέρειαν, τὴν ἐναντίαν ὁδὸν πορεύεσθαι τοῖς Ἕλλησι κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἐν τῷ στρατοπεδεύειν ἡγοῦνται κυριώτατον τὸ κατακολουθεῖν ταῖς ἐξ αὐτῶν τῶν τόπων ὀχυρότησιν, ἅμα μὲν ἐκκλίνοντες τὴν περὶ τὰς ταφρείας ταλαιπωρίαν, ἅμα δὲ νομίζοντες οὐχ ὁμοίας εἶναι τὰς χειροποιήτους ἀσφαλείας, ταῖς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐπὶ τῶν τόπων ὑπαρχούσαις ὀχυρότησιν. Διὸ καὶ κατά τε τὴν τῆς ὅλης παρεμβολῆς θέσιν, πᾶν ἀναγκάζονται σχῆμα μεταλαμβάνειν, ἑπόμενοι τοῖς τόποις, τά τε μέρη μεταλλάττειν ἄλλοτε πρὸς ἄλλους καὶ καταλλήλους τόπους. Ἐξ ὧν ἀνάστατον ὑπάρχειν συμβαίνει καὶ τὸν κατ᾽ ἰδίαν, καὶ τὸν κατὰ μέρος ἑκάστῳ τόπον τῆς στρατοπεδείας. Ῥωμαῖοι δὲ τὴν περὶ τὰς τάφρους ταλαιπωρίαν, καὶ τἄλλα τὰ παρεπόμενα τούτοις ὑπομένειν αἱροῦνται χάριν τῆς εὐχερείας, καὶ τοῦ γνώριμον καὶ μίαν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν ἀεὶ παρεμβολήν.

ſtatim à portis declinantes procedunt, & quiſque veniunt ad ſuas ædes ſine ambage aut errore: quoniam & vniuerſè & in parte cognoſcunt, quâ regione vrbis ijs diuertendum. Simile igitur & in Romanis metationibus euenit: eóque videntur Romani, facilitatem hanc ſpectantes, contrariam Græcis hac in parte viam inſtitiſſe. Græci enim in metatione præcipuum cenſent, ſequi & captare ex ipſis locis firmitatem: ſimul & laborem muniendi detrectantes, tum & cenſentes haud pares eſſe naturalibus manufactas munitiones. Itaque & in vniuerſâ caſtrorum poſiturâ, quamlibet formam aſſumunt neceſſariò, locis obſequentes, & partes ipſas commutare aliter atque aliter pro ſitu. E quibus incertum accidit locum eſſe & priuatim cuique & in partibus aſſignandum. Romani verò illam quæ circa foſſas eſt ærumnam & laborem, quæq; alia adhæret, ſubire eligunt, cauſsâ facilitatis & aptitudinis, & vt notam atque vnicam eamdemq; ſemper habeant metationem.

Pluſcula hæc verba ſunt, & ideò in pleriſque clara. Summa eorum eſt (vtiliter enim contraham:) duplex genus agminis eſſe. *Duplex agmen.* Prius commune, & cùm ſine motu incedunt: quod eſt tale. Præeunt & exeunt *Extraordinarij*, & agmen ducunt. Cur illi? quia portæ Prætoriæ vicini, per quam ferè egreſſus: atque etiam quia ordine pænè illo exeunt, quo metati. Secundi, *Cornu Dextrum* Sociorum: tertij, *prima legio*: quarti, *ſecunda*; vltimi, *læuum cornu*. Ad latera *equites*, aut quiſque poſt ſuorum agmen: id eſt, Sociorum poſt ſocios, Romani poſt legiones. Habet enim quæque legio ſuam Alam, & item Cornu. Media his ſingulis ordinibus ſunt impedimẽta. Si conſideras, pulcher eſt, & pænè idem qui caſtrorum ordo: præſertim cùm equites medij incedunt. Alterum genus non ita commune, & cùm in hoſtico, & vicino periculo incedunt. Id tale. Præeunt impedimenta Haſtatorum, ipſi ſequuntur: tum iterùm impedimenta Principum, & mox ipſi: idem in Triarijs. Eſt igitur tum quaſi compoſita ad pugnam acies, niſi quòd euoluere ſe oportet ab impedimentis: quod fit, ad latus alterum declinando, & in hoſtem eundo, illis (impedimenta dico) ſubſiſtentibus, aut retrò ſubductis. Summatim hæc ſententia: niſi quòd adtexit de ratione metandi & delineandi caſtra. Nunc verba luſtremus. Ait:

» *Cùm primùm ſignum datum eſt.*] Id *Itinerarium ſonare* Ammianus dixit: *Extractâ quiete nocturnâ, itinerarium ſonare lituos iubet.* *Claſsicum ad iter. Lib. XXIV.* Ad primum autem hoc ſignum vaſa colligantur, & ad ſecundum mulis imponuntur, vt mox in Ioſepho. Inde ſerui apud Plautum dictio: *Cor colligatis vaſis expectat meum.*

» *Cùm tertium.*] Nota ergo ter ſonuiſſe ſignum, vt nihil trepidè aut confuſè: & cuique ſigno actionem ſuam adnexam. Ioſe- *Ter ſignum ſonuit.*

 phus

phus ita prodit: Ἐξιέναι δὲ τοῦ στρατοπέδου δέον, ὑποσημαίνει μὲν ἡ σάλπιγξ, ἠρεμεῖ δὲ οὐδείς, ἀλλ᾽ ἅμα νεύματι τὰς μὲν σκηνὰς ἀναιροῦσι, πάντα δὲ ἐξαρτύονται πρὸς τὴν ἔξοδον. Πάλιν δὲ αἱ σάλπιγγες ὑποσημαίνουσι παρεσκευάσθαι. οἱ δὲ ἐν τάχει τοῖς τε ὀρεῦσι καὶ τοῖς ὑποζυγίοις ἐπιθέντες τὴν ἀποσκευὴν, ἑστᾶσιν ὥσπερ ἐφ᾽ ὕσπληγος ἐξορμᾶν ἕτοιμοι· ὑποπιμπρᾶσί τε ἤδη τὴν παρεμβολὴν, ὡς αὐτοῖς μὲν ῥᾴδιον ἐκεῖ πάλιν τειχίσασθαι, μὴ γένοιτο δ᾽ ἐκεῖνό ποτε τοῖς πολεμίοις χρήσιμον. Καὶ τρίτον δὲ ὁμοίως αἱ σάλπιγγες προσημαίνουσι τὴν ἔξοδον, ἐπισπέρχοντες τοὺς δι᾽ αἰτίαν τινὰ βραδύνοντας, ὡς μή τις ἀπολειφθείη τάξεως. Ὅ τε κῆρυξ δεξιὸς τῷ πολεμάρχῳ παραστὰς, εἰ πρὸς πόλεμόν εἰσιν ἕτοιμοι τῇ πατρίῳ γλώσσῃ τρὶς ἀναπυνθάνεται, κἀκεῖνοι τοσαυτάκις ἀντιβοῶσι μέγα τι καὶ πρόθυμον, ἕτοιμοι λέγοντες. Φθάνουσί τε τὸν ἐπερωτῶντα, καί τινος ἀρηΐου πνεύματος ὑποπιμπλάμενοι, τῇ βοῇ συνεξαίρουσι τὰς δεξιάς. Ἔπειτα προϊόντες ὁδεύουσιν ἡσυχῇ, καὶ μετὰ κόσμου πάντες, ὥσπερ ἐν πολέμῳ, τὴν ἰδίαν τάξιν ἕκαστος φυλάσσων: *Cùm caſtris egrediendum eſt, ſignificat quidem id Tuba, nemo autem quieſcit, ſed vel ſolo nutu moniti* (fortaſſe in Græco meliùs ἅμα πνεύματι, quod eſſet, *vnà cum tubæ flatu & ſpiritu*) *tabernacula tollunt, atque omnia ad exitum aptantur. Iterum verò tubæ ſignificant paratos eſſe. atque illi mulis & vehiculis imponentes impedimenta ſtant velut in carceribus exire parati & auidi: incendunt verò tunc ſua caſtra, vt quibus facile eſt iterùm ea conſtruere, & ne hoſtibus quandoque ea vſui ſint. Et ſimul tertiò tubæ dant ſignum, quæ vrgent & excitant ob cauſſam aliquam tardantes, nequis ordinem deſerat. At præco dexter Imperatori adſiſtens, an ad bellum parati ſint, patrio ſermone ter percunctatur: atque illi toties contrà acclamant altâ & alacri voce, paratos ſe eſſe. Occupant autem & præueniunt interrogantem, & Martiali quodam ſpiritu repleti vnà cum voce dextras attollunt. Tum progredientes viam faciunt, ſilentio & quietè, decenter omnes, tamquam in bello, proprium ordinem aſſeruantes.* Pulchrè iſta narrat & explicatè; vt pleraque ille ſcriptor, mente & iudicio bonus. Sed ait in primo ſigno σάλπιγγα ſiue *Tubam* ſingulariter ſonuiſſe: in altero tertioque, σάλπιγγας, *Tubas*. Et credo ſic fuiſſe: ac ſecundò tertioque claſſicum ceciniſſe. Nam etſi in Ioſepho σάλπιγγες dicuntur ſiue tubæ, totum genus tamen intellegit: vt & Ammianus in verbis datis *Lituorum* voce. Liuius II. *Claſſico ſignum profectionis dedit.*

Mos ſingularis. Singulare autem hoc, quòd adnotat *Præconem ter interrogaſſe*, *An parati ad bellum?* mos quem non alibi ego lêgi: ſed nec temerè de Præcone in Romanis caſtris. Sed etſi κῆρυξ illi eſt, tamen licet intellegere & vertere, *Accenſum*, aut *Apparitorem*: & de ipſo ritu, cenſeo rogaſſe, *An in procinctu eſſent?* Et fortaſſis hic ille clamor eſt reſpondentium, quem Cæſar aliique tangunt, cùm *Vaſa* aiunt *clamari*: & id inter ſollemnia ponunt. Signum nempe alacritatis ac fiduciæ erat, nec clàm ſe ſubducentium. Cæſar III. Ciuil. *Scipio, ne conclamatis quidem vaſis flumen tranſit.* Idem: *Cæſar legiones præmiſit, paruoque intermiſſo ſpatio, vt & militare inſtitutum ſeruaretur, & ne citiſſimè eius profectio cognoſceretur, conclamari iuſſit.* Porrò quòd ad tria ſigna, ſimile à Clearcho factum iuſſumque Græcis, cùm iret in Perſas, de quo Xenophon: Ἐπειδὰν δὲ σημήνῃ τῷ κέρατι ὡς ἀναπαύεσθε, συσκευάζεσθε. ἐπειδὰν δὲ τὸ δεύτερον, ἀνατίθεσθε ἐπὶ τὰ ὑποζύγια· ἐπὶ δὲ τῷ τρίτῳ, ἕπεσθε τῷ ἡγουμένῳ: II. Anabaſ. *Cùm ſignum cornu datum fuerit, vt ſolet ad quietem, tum vaſa colligite; cùm ſecundò, imponite iumentis; cùm tertiò, ſequimini veſtrum Ducem.*

» *Aliàs ad ſcutum inclinantes.*] Id verò non aliud eſt, militari Græcanicâ phraſi, quàm *ad ſiniſtram deflectere* & ſeſe obuertere: ſicut contrà, *ad haſtam*, valet *ad dextram*. Ratio ſermonis, quia in alterutrâ eâ manu Scutum vel Haſta. Phraſis, quâ creberrimè Polybius, Diodorus, Xenophon vſi. qui etiam dicunt ἐπιστρέφειν ἐπὶ δόρυ, περικλᾶν ἐπὶ δόρυ: item, ἐκ δόρατος παρεμβάλλειν, & talia quæ nihil opus ſubtiliùs hîc explicare. Ad ſcutum inclinare.

» *Romana prima legio, à tergo habens vaſa ſua & impedimenta.*] Hæc eſt conſuetudo, de quâ Cæſar II. Gallic. *Quidam ex Belgis, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpectâ, nocte ad Neruios peruenerunt, atque his demonſtrarunt, inter ſingulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere: neque eſſe quidquam negotij, cùm prima legio in caſtra veniſſet, reliquæque legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri.* Hæc ita Belgæ haud vanè obſeruarant, & retulerant: ſed fefellerat, quod Cæſar mox mutauit, vicinus hoſti: & Agmen inſtituit alterum, de quo Polybius addit.

» *Euoluere Haſtatos oporteat.*] Ita accipio (etſi obſcura vel ambigua) vt velit nihil rei aut operæ eſſe; niſi vt conſpecto hoſte, ſubſiſtant impedimenta, & ad latus explicent ſe, & libero loco ſtatuant Haſtati: quod idem Principes deinde ac Triarij: & ſic pugna legitima inſtructa. Sed vbi, inquies, Velites? ego verò miror Polybium in neutro genere Euolutio quid? Velites à Polybio neglecti.

genere Agminis meminiſſe. Credibile eſt locum ijs fuiſſe qui in Acie, id eſt in fronte aut lateribus iuxta equites ipſos. Malim tamen nunc in fronte, & præmiſſos ad explorandum hoſtem : quod factitatum aliàs legi. Ad hæc porrò duplicia Agmina pertinet, quod Seruius ex Varrone notat : *Duo ſunt genera agminum: Quadratum, quod immiſtis etiam iumentis incedit, vt vbiuis poſſit conſidere: Pilatum alterum, quod ſine iumentis incedit, ſed inter ſe denſum eſt, quò faciliùs per iniqua loca tranſmittatur. Scaurus de vitâ ſuâ: In agrum hoſtium veni, pilatim exercitum duxi, id eſt, ſtrictim & densè.* Ita quidem Seruius. & videtur in altero genere nulla prorſus interponere iumenta : quod haud video quî verum eſſe poſſit. Nam vt Polybius quidem deſcribit, non immixta iumenta fuerunt, ſed tamen interſita : ſic vt ordines non turbarent, & triplex modò agmen omnium copiarum eſſet : haud aliter quàm in acie ſtructâ ſuprà à me eſt oſtenſum. Nam cùm dixit Haſtatos præiuiſſe, capere non Legionarios tantùm, ſed & Socios debes : idemque in Principibus & Triarijs: Imperatorem deinde & Extraordinarios cum Ablectis agmen clauſiſſe, aut loco ſuo (ſi mauis) ante Triarios inceſſiſſe. Vera igitur hæc acies, niſi quòd interpoſita iumenta, in fronte & grandioribus illis tranſuerſis interuallis. Amoueantur: ad manus imus. Habet me & hoc dubium, quòd idem Seruius prius agmen *Quadratum* appellat: non magis alterum? imò hoc verius. Certè de iſto in hoſtili agro Salluſtius ſenſit, cùm de Mario ſcripſit: *Neque tamen victoriâ ſecors aut inſolens factus, ſed pariter atque in conſpectu hoſtium, quadrato agmine incedere.* Item Seneca epiſt. LX. *Ire quadrato agmine exercitum, vbi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſt, pugnæ paratum.* Prius quidem illud quadrum eſt, ſed in longum magis magiſque extenſum. Itaque Appianus cum laterculo comparat, in Iberico: Lucullus, inquit, *metu hoſtium*, πλινθίῳ ἐσχηματισμένον τὸν στρατὸν ἄγων: *quadratum, in formam latereculi, agmen ducens.* Moneo etiam, etſi hæc ſola dúo Seruius cum Polybio commemorat : tamen aliter atque aliter agmina ſæpè inceſſiſſe. A lectione & obſeruatione res pendet, ad quam te remitto. Vnde omnia mihi prompta ſic ambulanti & fabulanti? Occurrit tamen Ammiani de Iuliano Imperatore, qui in Perſide, haud malo conſilio, *ſarcinas & calones & apparitionem imbellem, impedimentorumque genus omne, inter vtrumque latus inſtituit procedentium ordinum, nequà vi ſubitâ raperentur, vt ſæpè contigit, improtecta.* Quæ diſpoſitio fuit, vt vtrimque à lateribus miles eſſet, in mediâ ſerie atque ordine iumenta. At verò in Ioſepho ordo totus alius, quem ille bis, vt ſollemnem, pariformiter deſcribit. Breuiùs de Tito, qui Ieroſolymâ ibat: *Progredientem in hoſtilem terram Titum præibant regia auxilia & omnes ſociales copiæ : poſt quos Munitores viarum, & metatores caſtrorum: deinde Ducum iumenta : ac poſt eorum armatos ipſe Titus, cùm alios ſelectos tum lancearios* (ſiue Speculatores) *habens. Poſt ipſum equites legionum, qui machinas anteibant: & poſt has, vnà cum ſelectis Tribuni & cohortium Præfecti. Secundùm iſtos, circa Aquilam ſigna, & ante eam Aeneatores. Poſt iſtos ipſa phalanx* (ſiue legionum agmen) *ſenûm virorum ordinibus dilatata. Seruitia autem & calones cuiuſque legionis retro eam, & ante ipſa iumenta. Vltimi verò omnium, Mercenarij, eorumque cuſtodes* * *Vragi, ſiue agminis coactores.* Diffuſiùs de Veſpaſiano : ſed quid verba adnumerem? quin tu è libro tertio eius pete. Ego pergo in reliquis quæ Polybius addit. Nam in occaſione redit ad figenda caſtra, quod ſolet ſcilicet poſt iter : atque dicit vtiliter quædam, anteà non dicta.

Seruij locus ad Agmina. — *Dubitatio ſuper eo.* — *Quadratũ agmen.* — *Variatum in Agmine.* — Lib. XXIV. *Iuliani agmen.* — *Ioſephi ordo diuerſus à dictu.* — Lib. VI. Excid. — * Hic enim Vragi cũ notione.

Præeunt Tribunus & Centuriones.] Vnúſne Tribunus, an duo? ex quaque ſcilicet legione vnus, vt antè dictum in adminiſtratione totâ caſtrenſi? iſtud opinor. Hoc etiam, Legatum aliquando aut tales adiunctos, cùm periculum maius eſſet & diligentiùs ponenda caſtra. Ita Statius in Bolani laudibus ponit, qui Legatus, quòd eum Corbulo ſæpè dilegerit ad hanc curam:

Tribuni ad caſtra metanda. — *Vel Legati.*

> —— *Bolanus iter prænoſſe timendum,*
> *Bolanus tutis iuga commoda quærere caſtris,*
> *Metari Bolanus agros.*

v. Silu.

» *Centurionum illi, qui ad hoc munus electi ſunt.*] Oſtendit munus fuiſſe in hominibus certis; quod & Vegetius oſtendit : qui appellat eos *Metatores.* Sed credo eius æuo diſtinctos à Centurionibus fuiſſe. Ipſe deſcribit *Metatores, qui præcedentes locum caſtris idoneum eligunt.* Metari ſanè non aliud, quàm diuidere, ſecare ſuis finibus & metis. *Vineas metari*, in Columellâ : *agros metari* in Virgilio leges, ad ſationem : *Metata porticus* in Horatio, *menſurata, diſpoſita* explicatur à Scholiaſte. Tertullianus ita vocat *Tempus, arbitrum & metatorem initij & finis.* Separat enim & abiungit. Ipſe *metator agrorum,* Cice-

Metatores. — *Metari.*

Ciceroni in Agrariâ eſt *Finitor*. Huic rei *Groma* & *Decempeda* ſeruiebat. Vnde in Luciliano verſu veteri:

—— viamque Vis degrumari, vt caſtris
menſor facit olim.

In Gloſſis: *Gruma*(nam & ſic ſcribitur) γρώμαν, βασιλικὴ γνώμη, διόπτρα. Eædem: *Grumat*, μετρεῖ, ἐξισοῖ: *metitur, exæquat*. Feſtus: *Groma, genus machinulæ quâ regiones agri cuiuſque cognoſci poßunt, quod Græci dicunt γνώμονα.* Eſt ſcilicet ὅπερ τεκτονικὰ, quadratum duabus rectis ſe interſecantibus ſectum: cuius forma ſuprà, in Prætoriâ ſede. Ad Decempedam Cicero etiam huc aduocat: *Peritus metator & callidus decempedâ ſuâ ſaxa diuiſerat.* Inde pro Metatore *Decempedator*, in eodem: *Aequißimus agri priuati & publici decempedator.* Porrò Metandi vox, vt ſolet, fuſa latius, & à caſtris in vrbem ijt. Hoſpitia, manſiones, & quidquid tale adſignatum, *Metari* dicunt, & *Metata*. Primò quidem ipſorum militum, aut Palatinorum: ſed mox & aliorum. In libris legum hæc exſtant, & jam olim tibi innotuêre. In Cedreno eſt, *Theodoſij milites turbaſſe Theßalonicæ* διὰ μιτάτα, *ob* * *metata*. Latinam ipſam vocem Græculus non inſolens vſurpat. Sic in Suidâ, μιτάτωρ, ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος: *Metator, præmiſſus nuntius à Principe*, nempe ad loca deſignanda: *Forrerius* noſtro verbo. Cyprianus honeſtè tranſtulit, ad Martyres: *Hoſpitium vobis in carcere præparauit, & metator quodammodò veſter nunc quoq; vos antecedit.* Et Sidonius: *Metatoriam paginã, quaſi cum Muſâ præuiâ, miſi.* In Iſidoro eſt vniuersè: *Hoſpitium, vbi quis ad tempus inhabitat, vnde & Metatũ, quia mutatur.* In re nihil peccat, in etymo pueriliter, vt ſæpè. Tertullianus: *Noſtra metatio, totũ verſiforme eſt.* Id eſt, mundus in quo hoſpitamur aſſiduè mutat. Sic *Metatura* Nouatiano: *Eius metaturæ regio ad meridianam reſpicit plagã. Metatorium* in Eccleſiæ hiſtoriis, pro domo aduẽtoribus paratâ. *Metacula deorum*, Marciano Capellæ, domicilia & ſedes ab Aſtrologis datæ. Simili ſenſu, idem, *Apollinem Zodiaca hoſpitia præmetari*, id eſt Solem. In eâdem cæleſti re Ouidius:

Nos quoque ſub ducibus cælũ metabimur illis.

Diuidemus, & domos ſuas dijs attribuemus. Obſcurius in Ammiano. qui de mollibus & ad oſtentationẽ diuitibus, cùm anulis depoſitis in balneo, eoſdem abituri reſumunt, ſcribit: *digitis vt metatis abire.* Quiáne loca ſua & ſedes cuique anulo in digitis certæ? Sed ad rem meam redeo. Metator in militiâ, qui vel caſtra vel hoſpitia deſignat. Ille apud Lucanum ferox ad Cæſarem:

Signa ſuper Thuſci ſi ponere Tibridos vndas,
Audax Heſperios veniam metator in agros.

Si in ipsâ Italiâ, imò ad vrbem matrem ponere me, inquit, ſigna iubeas & caſtra: en ego metator. Optatus Mileuitanus: *Cùm ante venturos milites, metatores, vt fieri ſolet, mitterentur.*

» *Vexillum vnũ ſtatuunt.*] Græcè eſt σημαίας: ſed ita verti, quia vela quædam & pannulos paruos fuiſſe diuerſicolores ad indicium, ex Polybio ipſo diſcis. In militum tamen metaturis, nudæ Haſtæ. Súntne hę quæ *Metas* vocat Feſtus? *Metari dicuntur caſtra, quia metis diriguntur.* Etſi ad lineas aliaſque partitiones potes ducere.

» *Quartum in eâ, ad quam ponunt legiones.*] Hoc obſcurè, imò prauè in Græco, nec Laſcaris expediuit. Emendo: Παρ' ἣν τίθενται τὰ στρατόπεδα: ſenſu quem Latinè expreſſi, & res ipſa præfert.

» *Vt ſi exercitus in notam & patriam vrbem ingrediatur.*] Pulchra imago & apta, quæ ſic etiã in Vegetio: *Si rectè conſtituta ſunt caſtra, quaſi ciuitatem muratam videntur ſecũ portare.* Et res ipſa eſt. Adeſte omnes non periti ſolùm, ſed ſapientes: nego aliquid aptius, & per omnes partes effectius, cogitari à vobis poſſe. Xenophon vt magnũ in Cyri caſtris laudat, quòd εἶχον καὶ σημεῖα πάντες οἱ ἄρχοντες ἐπὶ ταῖς σκηναῖς, *habebant ſigna quædam omnes Duces in ſuis tabernaculis.* Ex quo efficiebatur, inquit, *vt quemadmodum in opidis induſtrioſi magis ſerui variorum domicilia norunt, & eorum maximè quorum opera crebra aut opportuna: ita in Cyri caſtris miniſtri eius & ſigna Ducum noſſent, & ſi quo eorum conuento opus eſſet, nihil quærerent, ſed rectà ſtatim ad eum irent.* At enim hîc non Duces ſolùm noti aut nobiles, & perpetuæ eorum ſedes: ſed ſinguli pænè milites, in quâ claſſe aut manipulo quiſque eſſet. Polybij igitur comparatio veriſſima. Sunt hîc portæ, ſunt directæ viæ, ſunt fora, ſunt omnia dimenſa & diſpoſita, vt in ordinatiſſimâ ciuitate ſolent.

Groma quid. — Et Decempeda. — Philip. XIV. — Phil XIII. — Metari, de hoſpitijs. — * ob hoſpitia. — Lib. IV. epiſt. I. — Lib. VIII. epiſt. XI. — Iſidori nugamentum. — De pace cap. II. — De Trinit. cap. XI. — Ammianus forte explicatum. — Lib. III. — Lib. I. cap. XXI. — Caſtra inſtar vrbis. — Lib. VIII. Pæd.

DIALOG. XIII.

De Exercitio Operis. Exempla aliquot eiuſmodi illuſtria.

Et de Agmine quidem iſta in occaſione, vtiliter an neceſſariò, dicta ſunto: ad *Opera* vocamur, ſecundam exercitij partem.

Quis

Quis ea quoque ſuggeret? quis Theſeus filum ſermonis huius diriget? non reperio, niſi quòd ſparſim tangunt & vniuersè. Vniuersè quidem ita Liuius:

Lib. IX.

Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Atque hoc ille, vbi Romanos cum Macedonibus comparat, & hac parte longè anteiuiſſe adfirmat.

Macedones, operarij.

Tamen & illi profectò hîc laudabiles. & Polybius eos deſcribit

Lib. v.

λειτουργοὺς, περὶ τὰς ταφρείας καὶ χαρακοποιΐας, καὶ πᾶσαν τὴν τοιαύτην ταλαιπωρίαν φιλοπονωτάτους: *operarios, & circa foſſiones & caſtrorum munitiones, & omnem eiuſmodi ærumnam, laborioſiſſimos.* Sed haud dubiè ſuperarunt Romani: nec fuerunt, aut erunt, iſtâ re ijs milites comparandi. Horreſcit mihi animus (vero verbo vtor) cùm opera illorum video, nec à magna manu, nec in magno tempore facta. Gigantes fabulata eſt vetuſtas, & Perſicos quoſdam reges, qui montes ſtruxerunt, aut complanarunt? hîc veros eos habes. Iſti patrarunt, quidquid fidem ſuperat, & fieri humanâ manu vix poſſe videatur. Longus aut ſuperfluens ſim, ſi omnia colligam: rem aſſeram in paucis & illuſtribus exemplis.

Cæſaris opus in Atuaticos.

Cæſar dum in Galliâ eſt, præter alia, Atuaticorum opidum obſidens, *vallo pedum duodecim, in circuitu quindecim millium paſſuum, crebriſque caſtellis circummuniuit.* Vide & ſpatium, quod eſt *quindecim milliarium*, & valli continui altitudinem *pedum* XII. & pro ratâ latitudinem: amplius tot turres ligneas in ambitu exſtructas: admiratio te tanget in paucis diebus, ſolâ militari manu hæc confecta.

Eiuſdem in Heluetios.

I. Gallic.

Quid idem Cæſar, ingreſſu Heluetiorum in Prouinciam excitatus? is verò *cum vnâ legione quam ſecum habebat, militibuſque qui ex prouinciâ conuenerant, à lacu Lemano ad montem Iuram, millia paſſuum nouemdecim, murum in altitudinem pedum ſedecim, foſſamque perduxit. Eo opere perfecto, præſidia diſponit, caſtella communit, quò faciliùs, ſi ſe inuito tranſire conarentur, prohibere poſſet.* Id quoque opus non multis diebus confecit, & Heluetios conſilio & aditu deiecit. Grande mehercules ſpatium *nouemdecim milliarium*: non tam grandis munitio quæ ad Aleſiam eiuſdem Cæſaris, ſed operoſa magis & multiplex.

Item ad Aleſiam.

VII. Gallic.

Ipſa enim *in circuitu vndecim millia paſſuum tenebat:* ſed (poſteà addit) *foſſa fuit pedum viginti directis lateribus ducta.* Iterùm *ab eâ foſſâ pedes quadringentos recedens,* reliquas munitiones inſtruxit. *Eæ erant, duæ foſſæ quindecim pedes latæ, eâdem altitudine: quarum interiorem aquâ ex flumine deriuatâ impleuit. Poſt iſtas, aggerem & vallum pedum duodecim exſtruxit: ſiue loricam pinnaſque adiecit, grandibus ceruis eminentibus, qui adſcenſum hoſtium tardarent. Et turres toto opere circumdedit, quæ pedes octoginta inter ſe diſtarent.* Adde iam alias minores foſſas, *Cippis* conſitas; & ſcrobes *Stimulis* repletas. Quid amplius? certè amplius. Nam iterùm, *his rebus perfectis, pro loci naturâ, quatuordecim millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his contra exteriorem hoſtem fecit.* Vides duplicatum totum opus, & poſt tot illas moles contra opidanos, alteras tantas adiectas contra externum hoſtem ſi adueniret. Ita incluſus vtrimque Cæſar opidum clauſit, & vim ſuſtinuit *ducentorum quadraginta millium* peditum, equitum *octo millium*, qui ſubſidio veniebant: & erant in ipſo opido hominum *millia ad octoginta*.

Addo eiuſdem Cæſaris munitionem, quâ Pompeium ad Dyrrhachium clauſit, omnia omnium opera ſuperantem: *quâ millia paſſuum octodecim in circuitu erat complexus.* Ita enim in Cæſare ipſo ſcribitur; etſi in Floro paullo minus, & *ſedecim millia* reperies.

Item contra Pompeium. III. Ciuil.

Sed fas mihi dubitare in his numeris, & ex Appiano valdè etiam augere. Nam ille de hac re: *Cæſar,* inquit, *aggreſſus eſt difficile & inopinatum opus, vt vno muro omnes Pompeij copias circumplexus, à mari ad mare eum duceret: etiam ſi cœptis excideret, magnam apud poſteros ſuper hac audaciâ gloriam laturus. Erant enim ſtadia ducenta & mille.* Hæc ita verbatim ex Appiano.

Ambigui numeri.

II. Ciuil.

Quæ ſi vera, abeſſe non poteſt quin ambitus operis fuerit, non *octodecim* aut *ſedecim*, ſed *centum quinquaginta* circiter milliarium. O rem incredibilem! ſed vix mihi. præſertim cùm verba Appiani attendo τόλμημα, *magnum facinus*: itemque δυσχερὲς καὶ παράλογον, *arduum & ſupra fidem atque opinionem*: denique *tantæ gloriæ* apud poſteros appellantis & aſſerentis. Quorum nihil eſt, ſi non niſi inuulgata illa magnitudo: quæ in eodem Cæſare, & ab eodem, alibi maior.

Aucti ex Appiano.

Lucanum etiam qui inſpicit, (poëtam in his talibus non poëtâ. fideliter agit.) iudicabit pro numero illo maiore. Nam ipſe grandi ore hoc opus attollit:

Item ex Lucano.

Franguntur montes, planumque per ardua Cæſar
Ducit opus, pandit foſſas, turritaque ſummis
Diſponit caſtella iugis, magnoque receſſu
Amplexus fines, ſaltus nemoroſaque teſqua,
Et ſiluas, vaſtaque feras indagine claudit.

Non

Non deſunt campi, non deſunt pabula Magno,
Caſtráq; Cæſareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot curſus illic exorta fatigant,
Illic merſa ſuos: operumque vt ſumma reuiſat,
Defeſſus Cæſar, medijs intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
Adſcribatque Deis: fragili circumdata teſtâ
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi:
En, quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Aſsyrijs quantum populis telluris Eoæ
Sufficit in regnum, ſubitum bellique tumultu
Raptum clauſit opus. quanti periere labores!

Et alia etiam præmiſit & ſubſerit, eiuſdem admirationis & magnificentiæ; fruſtrà, ſi non niſi vulgare aliquod in obſidijs opidorum opus. Conſidera verò quod ait, *magno receſſu ſaltus, teſqua, ſiluas* incluſiſſe: & Magnum ſic clauſum *caſtra* tamen *mutaſſe*, pabuli copiam habuiſſe. Quî potuerunt hęc à tot legionibus, in vulgato illo ſpatio? Amplius, *Flumina* in eo ſpatio *oriri & deſinere* dicit: ridiculè, in eo minuto. Etiam Cæſar vno die extrema & *ſumma operis* ſui non videt: manſio nocturna interponi debet: nec id poteſt, niſi in numeris Appiani. Denique extra controuerſiã, comparat hoc ſpatium cum terris quas Orontes aut Tigris ambit: quâ non dicam fide, ſed fronte, ſi tam exiguum? Imò tota regna, inquit, in Oriente vix ſunt maiora. Hæc niſi ad vaſtum illud ſpatium referes, non ineptè ſolùm dicta, ſed ſtultè. AVD. Heu, res miras & nouas! alia iudicia induere cogor & ſenſus. LIPS. Quidni in rebus veteribus? quas ab ignauiâ aut impotentiâ noſtrâ metiri, deſipere eſt. Sed tu iam Appiano accedis? AVD. Pede timido. & Oroſius etiam retinet, in quo (ſi commemini) *quindecim milliaria* legi. LIPS. Vt voles, non te * vltrà impello: ſed hoc ſuperaddo, nihil magni miri in iſtis vulgatis octodecim fore, cùm Licinius Craſſus opus ſtruxerit altero tantò maius. Leges in Plutarcho, bello Spartacio, *Cùm fugitiui pæninſulam Brutiorum inſediſſent quæ circa Regium, Craſſum inſecutum aſſediſſe, & eum in breui tempore* (verba & hæc nota) *foſſam à mari ad mare duxiſſe, per ceruicem pæninſulæ, ſtadiorum trecentorum, latitudine & altitudine quindecim pedum. Super foſſam verò vallum ſtruxiſſe altitudine & firmitate mirandum.* Sunt totidem in Græco pænè Plutarcho verba. Atque ecce, ſi hæc foſſa *trecentorum ſtadiorum*: ergo milliarium *trigintaſeptem cum dimidio*: duplo magis Cæſariano illo opus, præſertim cum vallo tam firmo & alto. AVD. Eia, iam credo, manum tollo. Sed addoce, poſteà etiam in vſu hæc opera? LIPS. Poſteà. Auguſtus certè aut eius Legati vſurparunt: vt bello in Cantabros Florus auctor, *Medullum montem perpetuâ quindecim milliarium foſſâ obſidione cinctum.* Magis magna Appianus de eodem iſto Octauiano, ciuili bello ad Peruſiam. Facit eam vrbem circumuallatam ab eo primùm *quinquaginta ſex ſtadiorum ſpatio*, nec longiore, ob tumulos qui impediebant: ſed brachia inde ducta ad Tiberim, quæ vſum fluminis eriperent: poſteà alias foſſas vallumque ſtructũ, *additis mille quingentis ligneis turribus, quæ ſexaginta pedes inter ſe diſtarent.* Ex hac turrium diſtantiâ, valli vtriuſque (duplex enim fuit) magnitudinem dimetiare. Quid Hadrianus Imp. & Seuerus, qui vallo & foſsâ Britannos, per multa milliaria, à barbaris ſeiunxerunt? Plura etiam exempla: atque ea operæ & ſtructuræ melioris: vt pontium, baſilicarum, theatrorum, aquæductuum: & quæ talia peritè & adfabrè facta. Non quia olim in ipſis legionibus ſeorſim fabri: ſed quia ipſi milites, aut aliqui inter eos, longo vſu ſic docti, & mixti fortaſſis aliqui ex profeſſo tales, deniq; præerat & dirigebat Præfectus fabrûm. At tempore Vegetij & ſuprà, quæque iam legio *habebat fabros lignarios, ſtructores carpentarios, ferrarios, reliquoſque artifices* ad hos vſus. Itaque etiam in pace & otio, ſed contra otium, militari manu manſura multa ſtruebant. Flaminius Conſul apud Liuium, *ne in otio militem haberet, viam à Bononiâ perduxit Aretium.* Apud Frontinum: *P. Naſica in hibernis, quamuis claſſis vſus neceſſarius non eſſet, ne tamen deſidiâ miles corrumperetur, naues ædificare inſtituit.* Auguſtus in Suetonio, *Foſſas Nili manu militari deterſit.* Domitius Corbulo apud Tacitum, *ne ſegnem militem attineret, inchoatum à Druſo aggerem, Rheno coërcendo, abſoluit.* Vopiſcus de Probo Imp. *Milites otioſos eſſe numquã eſt paſſus. Exſtant apud Aegyptum eius opera, quæ per milites ſtruxit, in plurimis ciuitatibus. Pontes, templa, porticus, baſilicas, labore militum ſtruxit, ora fluminum multa patefecit, paludes multas ſiccauit, atque in his ſegetes agroſq; conſtituit.* Varia, imò omnis generis, opera vides à manu militum: quid ſi opida etiam tota? Dio Caſſius Lugdunum illud, hodie nobile, à militibus ſtructum in otio teſtatur: & quid ſi plerǽque coloniæ ab ijs, qui in eas deductæ? ego nihil ambigo. O pulchras, ô ſalutares has curas!

&

* Vide Analecta.

Craſsi opus in Spartacum.

Lib. IV. cap. vlt.

Octauiani opera.

Et varia paſsim.

Fabri in legionibus.

Lib. II. cap. II.

Lib. XXXIX.

Lib. IV. cap. I.

XIII. Ann.

& quibus haud vanè adſcripſerim cultum & politum noſtrum hunc orbem. Maiores noſtri imitari in bello cœperant. & de Nerуijs Cæſar: *Vallo pedum vndecim, & foſsâ pedum quindecim, hiberna cingunt. hæc ſuperiorum annorum conſuetudine à noſtris didicerant.* Sed mox deſierunt, & noſtro æuo quod ſpecimen? Guicciardinus, prudens ille ab Italiâ hiſtoricus, pro magno & mirando refert, *Proſperum Columnam, obſidione arcis Mediolanenſis, foſſas duas duxiſſe, ad intercludendum hoſtem, ſpatio milliaris vnius.* Rideo. & quid hîc noui? certum eſt, Romana caſtra cottidie latiùs & operoſiùs munita. v. Galliæ.

DIALOG. XIV.

Armorum exercitia, quàm crebra, & quàm paſſim? Tum ordine quædam data.

At de Operibus ſatis eſto: ego exſurgo, & porrò ambulo, & ſimul ad Exercitia venio *Armorũ*. Diligenter hæc quoque pars ab ijs habita: & eſt ſanè propriũ militis, arma peritè tractare & habere, ad defendẽdum aut offendendum. Quid in hac re Romani, memoriâ teneo, Ioſephum & narrare & laudare. Eius ſenſus, & fortaſſe verba:

Lib. III. Excid.

IOSEPH. *Quòd ſiquis alium Romanorum ordinem in militiâ inſpexerit, videbit hoc grande imperium eos habere virtutis meritum, non fortunæ beneficium. Non enim initium illis armorum ipſum bellum eſt, nec ſolùm cùm vſus aut neceſſitas eſt manus mouent, in pace feriati: ſed tamquam congeniti armis, numquam pauſam Exercitij faciunt, nec exſpectant occaſiones. Meditationes autem illis ſiue exercitia nihil à vero vſu fortitudinis & audaciæ abeunt, ſed quiſque cottidie miles omni alacritate tamquam à bello exercetur. Quo fit vt facillimè & penè ſine laboris ſenſu pugnas tolerent. Neque enim vel confuſio eos à conſueto ordine amouet & diſſipat, vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos. Sequitur verò victoria ſemper eos, cùm in hos pugnent qui non pariter confirmati. Nec ſanè errauerit qui dixerit, Exercitia eorum pugnas ſine ſanguine. Pugnas exercitia cum ſanguine eſſe.*

Primùm magnificat Romanos, & iudicat eos Orbem terræ habere non Fortunæ beneficium, ſed Virtutis meritum. idque maximè docet ab exercitijs, quæ tam aſſidua, vt neceſſariò robur & peritia, ideoque & Victoriæ, ijs adſint. Dicit:

» *Non enim illis initium armorum, bellũ eſt.*] Non hercules, ſed ante bellum cogitant & præparantur ad bellum. Pulchrè Seneca: *In ipſâ ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in mediâ pace ſine vllo hoſte decurrit, vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit. Quem in ipſâ re trepidare nolueris, ante rem exerceas.* Ita ſapiens noſter ſcriptor, quem ſupra omnes Socratas veneror & miror. AVD. Indignantibus multis, & Agellios aut Diones tibi opponentibus. LIPS. Nunc iſta & iſtos mitte. ego ex animo ita cenſeo, qui eum ſcriptorem non amat, non ipſam Virtutem. De noſtrâ re, Theodericus rex apud Caſſiodorum: *Diſcat miles in otio, quod proficere poſſit in bello. Animos ſubitò ad arma non erigunt, niſi qui ſe ad ipſa idoneos, præmiſſâ exercitatione confidunt.* Hæc mera oracula ſunt. & miror acutum illum doctorem ab Etruriâ noluiſſe artem eſſe militiam, idque ob cauſſas quaſdam: ſed leues aut nullas, præut eſt vtilitas ab vſu, & per eum arte. In pace exercitia. Epiſt. XVIII

» *Numquam pauſam exercitij faciunt.*] Omni die exercentur, omni ætate exercentur. Vegetius: *Iuniores & noui milites, manè & poſt meridiem, ad omne genus exercebantur armorum: veteres autem & eruditi, ſemel in die exercebantur.* En diſcrimen. Tirones bis die, Veterani ſemel. Quid de militibus dicam? Ipſi duces faciebant, vt ſcientiam oſtentarent, & in exemplum. Talis Scipio, qui pòſt Africanus, deſcribitur à Silio: Iuniores ſeneſque exercentur. Ipſi Imperatores. Lib. VIII.

Ipſe inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare ſudem, trãſmittere ſaltu
Murales foſſas, vndoſum frangere nando
Indutus thoraca vadum, ſpectacula tantæ
Ante acies virtutis erant. Sæpè alite plantâ
Ilia perfoſſum & campi per aperta volantem
Ipſe pedes præuertit equũ: ſæpè arduus idem
Caſtrorum ſpatium & ſaxo tranſmiſit, &
haſtâ.

Laudat & P. Valerium Conſulem Liuius: *Non alius militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum munia haud grauatè obeundo. In ludo prætereà militari, cùm velocitatis viriumque inter ſe æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem, nec* Vt Valerius. Lib. VII.

R quem-

quemquam aſpernari parem, qui ſe offerret. Et

Et Pompeius.

de Pompeio Salluſtius: *Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.*

In Pompeio.

De eodem Plutarchus: *In bello ciuili iam ſenem & duodeſexaginta annos natum, peditem atque equitem, ſe inter ſuos aſſiduè exercuiſſe.* Ipſi Imperatores poſteà fecerunt, &

Vt Traianus. In Panegyr.

de Traiano Plinius: *Quid apud milites? quam admirationem, quemadmodum comparaſti? cùm tecum inediam, tecum ferrent ſitim, cùm in illá meditatione campeſtri militaribus turmis Imperatorium puluerem ſudoremque miſceres, nihil à ceteris niſi robore ac præſtantiá differens. cùm libero Marte nunc cominus tela vibrares, nunc vibrata ſuſciperes; alacer virtute militum, & lætus quoties aut caſsidi tuæ aut clypeo grauior ictus incideret. Laudabas quippe ferientes, hortabariſque vt auderent: & iam audebant. Cùm ſpectator moderatorque ineuntium certamina virorum, arma componeres, tela tentares, ac ſi quod durius accipienti videretur, ipſe vibrares.* Ergo omnes exercebantur, atque etiam in dies. Quo ſenſu additur,

In quiete exercitia maximè.

» *Quiſque cottidie miles.*] Iam diximus, quòd in dies. ſed addo, quòd id maximè in Statiuis aut Hibernis, cùm quies ſcilicet à vero certamine & ab hoſte. Ideò in Plinio ad Traianum: *Cùm die Statiuorũ proximum campum alacritate, diſcurſu, puluere attolleres.* Ve-

Lib. II. cap.XXIII. Sub tecto hieme:

getius notat, nec pluuijs & hiemantibus diebus ceſſaſſe: ſed ei rei porticus quaſdam & baſilicas leuiter cannâ aut ſtramine tectas habuiſſe, in queis equites pediteſque

Sermo. in campo.

exercerẽtur. Alias in campo. Inde *Campeſtres exercitationes* in Suetonio: *Meditatio campe-*

Campidoctor.

ſtris ſuprà in Plinio: *Campidoctor* ipſe ὁπλοδιδακτὴς (ita Gloſſæ reddunt) ſiue *Doctor armorum*, vt Vegetius. Certum hoc officium inferiore æuo: non certum veteri. ſed tunc Centurio aliquis aut miles annorum armorumque vetus docebat. Plinius Panegyrico: *Poſtquam exercitationibus noſtris non veteranorum aliquis, cui decus muralis aut ciuica, ſed Græculus magiſter adſiſtit.* Ego verò talem elegiſſem, præ omnibus ijs qui officio doctores. Vniuerſè de Exercitio dictum: licuiſſet & decuiſſet forſitan partitè adiungere eius ſpecies & genera. ſed quæ ſermonum finis? & vt ij qui oppido aut metæ accedunt quam deſtinant, magis properè properant: ſic ego, mi Auditor, præceptâ iam quiete feſtino. AVD. At ne nimis. Ego ex meo & militari vſu cenſeo, paullum te illa ſaltem libare. LIPS. Libare igitur. cape. Exercitia pleraque omnia Vegetius ſuppeditat, etſi haud vno loco. Ex ipſo aliiſque colligam, & diſpoſita (ita amo) ſubiecta oculis tuis ſunto. Primum, ad Ordinem facit, & gradum ſub ſignis: dicebatur

Lib. I. cap.XI.

AMBVLATIO. Vegetius: *Nihil magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent. Quod aliter non poteſt, niſi vt aſsiduo exercitio Ambulare celeriter & æqualiter diſcant.* Ecce, duo in hoc Exercitio ſpectantur, *Celeritas* in ordinato inceſſu, ſub ſignis & ſub armis; tum etiam *Aequalitas*, vt ſuis iuſtiſque interuallis. Idem alibi oſtendit curæ hanc rem fuiſſe bonis Imperatoribus: & *Vetus*, inquit,

Lib. I. cap.XXVII.

conſuetudo permanſit, & D. Auguſti atque Hadriani conſtitutionibus præcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites educantur Ambulatum. hoc enim verbo hoc exercitij genus nominant. Decem millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire in caſtra iubebantur. ita vt aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent.

Vegetius illuſtratus.

Inſigne & vtile factum. & in quo notes *decem millia paſſuum*: quæ tamen vereor vt accipienda ſint *viginti*. AVD. Corrigas igitur? LIPS. Minimè. non dixi: ſed accipienda, nec inuitis Vegetij verbis, vt ego diſtinxi. Sic enim ſonare ea volo, vt iuerint decem millia, eademque redierint: fiunt viginti. AVD. Nam quo argumento? valdè ad laborem addis. LIPS. Ex ipſo Vegetio, qui libro primo, capite illo ipſo de Ambulatione: *Militari gradu viginti millia paſſuum horis quinque, dumtaxat æſtiuis, conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem horis vigintiquattuor.* Hæc ſeriò notanda, vt ſcias quid in Cæſare alijſque fit, *Eo*

Iuſtum iter diurnum.

die iuſtum iter confectum: quod eſt, quantum militari gradu vulgò ſolet, aut certè circa: ſic tamen, vt horas ſemper aliquot ſumas ad quietem. Ad Ambulationem hanc pertinet Spartiani locus in Hadriano: *Exemplo virtutis ſuæ ceteros adhortatus, cùm etiã vicena millia pedibus armatus Ambularet.* Vtitur enim & Ambulandi verbo, & totidem illa millia vicena exprimit. In Tertulliano item

Ad mart. cap.III.

obſeruo: *In pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt, in armis Deambulando, campum Decurrendo, foſſã moliendo, teſtudinem deſudando.* Legerim hoc vltimum, *deſidendo.*

In Tertulliano notata.

quia is habitus multorũ in teſtudine, inclinantium ſe & ſubſidentium, vt fiat imbricatum illud decliue tectum. Alibi explicandum. Nunc ſecundum inter exercitia,

DE-

DECVRSIO. Haud longè ab Ambulatione eſt, & fit in armis, & ſub ſignis. Finem & fructum Vegetius pandit: (Lib. I. cap. IX.) *Ad curſum præcipuè aſſuefaciendi ſunt milites, vt maiore impetu in hoſtem procurrant; vt loca opportuna celeriter occupent; vt ad explorandum alacriter pergant; vt fugientium terga faciliùs comprehendant.* Nominauit Tertullianus ſuprà: & Seneca: (Ep. XVIII.) *Miles in mediâ pace decurrit ſine vllo hoſte, & vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit.* Item Liuius inter militaria exercitia ludoſque quos Scipio inſtituit: (Lib. XXVI.) *Primo die Legiones in armis quattuor millium ſpatio decurrerunt.* Spatium & illîc habes, grande profectò ſi attendis curſum non itum fuiſſe. Capitolinus de hac ipſâ, in Maximinis: *Quintâ quaque die iubebat milites decurrere.* Suetonius Nerone: *Indictâ decurſione Prætorianis, ſcutum ſuâ manu prætulit.* (Cap. VII.) Idem in Galba: *Ipſe maximè inſignis, quòd campeſtrem decurſionem ſcuto moderatus, etiam ad eſſedum Imperatoris per viginti millia paſſuum cucurrit.* Notanda hæc exempla, & rimanda vt admiremur. Cucurrit, inquit, viginti milliaria ad eſſedum, nempe incitatiùs: idque cùm iam prælato ſcuto etiam decurriſſet. Magnum robur, & ſpiritus Galbæ, fateri oportet: ſed quid de ſcuto ibi laudatur? Puto tale eſſe, (*Scuti prælatio aut prætentio.*) quòd viri Principes & Duces, armigeros haberent, qui ſcuta ferrent: & quamquam in exemplum decurrerent, tamen plerumque ſine onere ſcuti. At Nero & Galba contrà: & vterque ſcutum ſuâ manu prætulit, ſic extenſum. Hæc decurſio ad Tubam facta, & ad eamdem reuocata. quod Vegetio ſcriptum libro II. cap. XXII. Tertium

SALTVS. (Lib. I. c. IX.) Eius vtilitas in Vegetio: *Ad ſaltum etiam exercendus eſt miles, quo vel foſſæ tranſiliuntur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur. vt cùm eiuſmodi difficultates venerint, poſſit ſine labore tranſire.* Silius ſuprà de Scipione: — *tranſcendere ſaltu Murales foſſas.* Et Salluſtius de Pompeio: *Cum alacribus ſaltu certare.* Quartum

NATATIO. (Lib. III. cap. IV.) Aperta vtilitas. Vegetius de ipſâ re: *Seu mare ſeu fluuius vicinus eſt* * *ſedibus, æſtiuo tempore ad natandum cogendi ſunt omnes.* (* Ipſis caſtris.) In ipſâ vrbe, aut ad vrbem, hoc olim factum. & *Romani veteres* (ait alio loco idem Vegetius) *Campum Martium vicinum Tiberi ideò delegerunt, in quo iuuentus poſt exercitium armorum, ſudorem puluéremque dilueret, ac curſus laſſitudinem natandi labore deponeret.* (*In Tiberi natabant.*) An non *lauore deponeret*? nec labor ſanè laſſitudinem ſedet. Fuit & Piſcina huic rei, in Feſto: (*In Piſcinâ.*) *Piſcinæ publicæ hodieque nomen manet, ipſa non exſtat, ad quam & natatum & exercitationis alioqui cauſſâ veniebat populus.* Cum curâ res habita, imò parentes quidam ipſi liberos ſuos docebant. vt Cato Priſcus apud Plutarchum, (In Caton.) *Filium ſuum præiuit & docuit ipſe, non ſolùm iaculari, aut armis depugnare, & equitare, ſed & pugillatum exercere, & æſtum ac frigus ferre, ac fluminum verticoſa aut rapida natando ſuperare ac tranſmittere.* Ergo iam ſero in Suetonio legi, (Cap. LXIV.) de Augusto: *Nepotes & litteras, & natare, & alia rudimenta per ſe pleraque docuit.* Etſi *notare* ibi aliquando arriſit: nec nunc ſanè aſpernor. Cogito enim Auguſtum ſplendore & æſtimatione ſui ſuprà Catonem fuiſſe, & vix illum iam ſenem ad hæc externa ſe demiſiſſe. Tamen eſto. errauerim: quid noui aut mali in his talibus? Peruicacia aut aſſertio odio eſto; aberratio riſui, aut veniæ. Vetus eſt:

Ἂν πολλὰ βάλλῃς, ἄλλοτ' ἀλλοῖον βαλεῖς.

Si multa iacias, aliter aliàs ieceris.

Quintum in exercitijs,

PALARIA. Ampliter de his Vegetius lib. I. cap. XI. quem lege. Quid fuêre? non aliud quàm armorum exercitiũ & pugnæ, quæ in manibus eſſet. Statuebatur palus in terram rectus & fixus, qui ſex pedes emineret ad modum hominis: eumque hinc illinc tiro aſſiliebat, & varijs ictibus, aſtante magiſtro, petebat. *In quâ exercitatione,* ait Vegetius, *ſeruabatur illa cautela, vt ita tiro ad inferendum vulnus inſurgeret, nequâ ex parte ipſe pateret ad plagam.* Meminit huius exercitij Seneca: (Epiſt. XVIII.) *Exerceamur ad palum, & ne fortuna imparatos deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris.* In Spartiani Hadriano legitur: (*Spartianus explicatus.*) *Equitauit ambulauitque* (nota de Ambulatione) *plurimùm, armiſque & pilo ſe ſemper exercuit.* At ego verò *palo* mauelim: & duplex genus exercitij intellegi, *Armaturam,* & *Palaria.* Eſt tamen iterùm in Vopiſci Aureliano: *Nullum prætermiſit diem, quamuis feſtum, quamuis vacantem, quo non ſe pilo & ſagittis ceteriſque armorum exerceret officijs.* Sed nec ibi religio mihi ſit in vicinam vocem *Pali* demutare. Sanè Pilum & Iacula alio rſum pertinuêre, nempe ad id quod ſubiungam. Nunc de Palo, etiam in Iuuenali (ô Venus ſpecta & ride) cùm de fæminis:

Quis neſcit aut quis non vidit vulnera pali?
Quem cauat aſſiduis ſudibus ſcutoque laceſſit.

Pro *Sudibus*, *Rudes* ibi mallem, & mecum

vetus interpres, qui *Ferulas* interpretatur. Quæ in Saturnalibus ſcripſi, huc adtexe. Sextum,

Armatvra. quod leuium fuit, vti Palaria grauium. De eo Vegetius: *Illo exercitij genere quod Armaturam vocant, & à Campidoctoribus traditur, imbuendus eſt tiro.* Adde ſequentia capita: diſces, non aliud quàm haſtilium, iaculorum, pilorum, ſagittarum miſſionem ſub hoc nomen veniſſe. Cauſſa, quòd ipſi leues milites dicti tunc *Armaturæ.* Olim quidem, iuncto nomine altero, *Leues armaturæ,* Liuio atque alijs: ſed compendio poſteà, ſic vt poſui. Vegetius: *Poſt hos erant ferentarij & leues armaturæ, quos nunc Excul-catores & Armaturas dicimus.* Aliæ ſunt ab iſtis, de quibus Græcorum ſcholia: Ὁπλορχῖσαι, οὓς καλοῦσιν Ἀρματοῦρας, εἰσί περ εἰσιν οἱ μεθ' ὅπλων ὀρχούμενοι: *Armiſalij, quos dicunt Armaturas, quales ſunt qui cum armis ſaltant.* Credo hoc intellegi ab Artemidoro, & ὅπλον ſimpliciter dici: Τὸ δὲ ὅπλον τὸ λεγόμενον, παρολκὰς σημαίνει. τελευταῖον γὰρ καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἆθλον: *Quod Arma dicunt, dilationes & moras ſignificat, eſt enim vltimum & poſt alia præmium.* Inter Agones ponit, ſiue ludos Gymnicos; & Plato recenſet lib. VIII. De Legibus. Non id ad nos, & eſt Pyrrhica quædam, aliena à ſeriâ militiâ: ad noſtram Seneca: *Iuuentutem maiores noſtri rectam exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare.* In Silio ſuprà: —— *vibrare ſudem.* Fortaſſe & hoc Feſti: *Sub vineam iacere dicuntur milites, cùm adſtantibus Centurionibus iacere coguntur ſudes.* Item iſtud priori explicando: *Sub vitem haſtas iacere dicitur veles, cùm eas ſub manu ſurſum mittit.* Nota autem & hîc adſtitiſſe Centuriones (in Feſti verbis) quaſi arbitros & doctores. An non huc propriè faciunt Iuuenalis verſus iſti?

Lib. I. cap. XIII.

Armatura de Leuibus.

Lib. II. cap. XV.

De ſaltatoribus armatis.

De Iuuenalis verſibus diſceptatio.

Tu ſcabie frueris mali, quod in aggere rodit
Qui tegitur parmâ & galeâ, metuenſque flagelli
Diſcit ab hirſutâ iaculum torquere capellâ.

Quidam, imò plerique volunt: etſi iam diu litigatur ſuper germanâ ſententiâ in Senatu noſtro litteratorum. Nuper conſularis vnus cenſuit, legendum in poſtremo verſu, *hirſuto Capellâ*: vt viri nomen ſit, nempe Centurionis alicuius aut armorum doctoris. Ille hirſutus & piloſus, vt ſolent fortes & minimè molles. Fundus & auctor huic ſententiæ Scholiaſtes vetus, in quo eſt: *Capellâ, ſene magiſtro, campi doctore.* Sed nulla inuidia ſit cenſere aut ſapere aliquid etiam præter veteres: ego hîc facio, & aliorſum totam rem traho. Primùm, ſi de tirone ij verſus: cur illum maximè in exemplum aduocat vilium ciborum? cur parmâ tegit, quæ iam deſierat? cur poma in caſtra transfert, quæ ibi rariſſima? Sed reſpondent de pomis è Plinio, & ſtabiliunt ſententiam eo fulcro. Nam ille ſic de Ziziphis & Tuberibus: *Sex. Papinius, quem Conſulem vidimus, primus vtraque attulit* (in Italiam) *Diui Augusti temporibus, in caſtrorum aggeribus ſata, baccis ſimiliora quàm malis, ſed aggeribus præcipuè decora, quoniam & in tecta iam ſiluæ ſcandunt.* Vbi nihil equidem pro hac re video, imò contrà. Plinius ait ſeri iam & arbores in aggeribus caſtrorum: ſed quas? peregrinas, & quæ in delicijs: atque ipſe in eâ re indignatur. Quid cenſes igitur vilia illa poma hîc intellegi à poëtâ? Imò in pretio fuerunt: etſi reuerâ vix poma, & ſimilia baccis, vt ait Plinius: ſed exotica erant, & vmbræ ac decori magis cauſsâ in caſtris hibernis ſata. Quin iſtæ aut ſimiles erant *Trichilæ* & vmbracula caſtrorum, de quibus* poſteà monebo. Tamen demus etiam de vilibus ibi pomis: an quod ſequitur cadere in Tironem poteſt? Ait, *metuentem flagelli.* Nemo liber ei ſubiectus, aut eius metuens, nedum miles. Vitis aut fuſtis eos punijt, non flagrum. Quid ergo eſt? pro meo ſenſu, Venator hîc deſcribitur & beſtiarius, qui feras iaculari condiſcit in capellâ. Quòd talis, omnia addocent. Tegitur parmâ & galeâ; vt ſolent iaculatores iſti & leues. metuit flagellum; ſub eo enim arenarij & totum hoc genus erat, infimæ conditionis ſerui. Docui in Saturnalibus noſtris: & addeſis propriè de Venatoribus locum Tertulliani: *Alij inter venatorum taureas patientiſſimi ſcapulis inambulauerunt.* De Chriſtianis loquitur, qui damnati ad beſtias, fortes & alacres ſuſtinuerant verberari taurinis iſtis tergis, id eſt flagellis. Claudianus etiam de hiſce ludis:

Lib. XV. cap. XIV.

* *Dial. XVI.*

Ad Mart.

—— *inſonuit cum verbere ſigna magiſter.*

& noti ſunt Maſtigophori, Græcis in hac re dicti. Iam de vilitate cibi, in tenues iſtos & inopes conuenit, famelicos ſemper, nec in gladiatoriâ ſaginâ. Leue enim hoc genus & ſtrictû eſſe debebat. Denique *in Aggere* conuenit. quo? non illo caſtrenſi, ne errent: ſed vrbano, & qui Romæ. Nam fuit à Tarquinio rege ſtructus agger, *opere imprimis mirabili,* ait Plinius. quem magis explicat Dionyſius: *Urbs, inquit, ab Eſquilinâ portâ Collinam vſque*

Agger Romæ.

Lib. IX.

vſque opere munita eſt. nam foſsâ cingitur latâ centũ pedes, & ſupra foſſã muro ſiue aggere alto & lato. Strabo item libro v. in deſcriptione Romę: vbi Aggerem hunc in *ſex ſtadia* producit. Scholiaſtes Iuuenalis nominat: *Iuxta Aggerem primus caſtra poſuit Seianus, id eſt, iuxta Diocletianas.* Ipſe Iuuenalis alibi:

[Sat. VI.] *Plebeium in Circo poſitum eſt & in Aggere fatum.*

[Sat. X.] Iterumque:

Aut quæ ventoſo conducta ſub Aggere texit.

Vtrobique oſtendit viliores & paupertinos illîc egiſſe. Nominat & Victor, ac ponit, *Campum Viminalem ſub Aggere.* * Plures alij, ſed, ſignanter Horatius:

[* Suet. in Calig. Lamprid. in Elagab. Lib. I. Sat. VIII.]

Nunc licet Eſquilijs habitare ſalubribus, atque Aggere in aprico ſpatiari.

Et oſtendit ambulationes illîc & circulos fuiſſe. Idem Fabius de Voce: *Adducit animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque Aggerem circuli.* Scito igitur & iuniores nouitioſque Beſtiarios illîc exercitos & à magiſtris doctos. AVD. Mihi verò in fronte ſentẽtia tua ridet: à tergo eſt quod diſplicet. Quomodo enim didicit *à Capellâ iaculari?* niſi tu explicas. LIPS. Iam explicaui, ſed breuiter, & te fugit. Ecce, diſcere debebat rectâ ferire feram aut beſtiam currentem, emiſſo iaculo. itaque diſcebat & experiebatur in capellâ. Nam in leone aut vrſo periculum facere: id verò periculum. nec aut ſoluere feras iſtas expediebat, aut lædere, imò nec laceſſere: denique integræ ſeruabantur ad ipſos ludos. Ne vltrà de iſtis; tepidi iecoris es, ſi hæc non capis. AVD. Capio. ſed de Capellâ argutum eſt, fateor: etiámne omnibus probandum? LIPS. Vt volet quiſque. & ſi *hirſutum Capellam* aliquis mauult, facito: ſed cum ſenſu illo tamen à me dicto. Supereſt inter Exercitia

SALITIO. Ea ad equites ſpectat: diſcebantque celeriter & expeditè, ab vtrauis parte, gladijs etiã ſtrictis, aut contum tenentes ſaltare in ligneum equũ. Res tota deſcripta Vegetio lib. I. cap. XVIII. quem vide. Neceſſarium hoc illi æuo, quod adiumenta ad ſcandendum in equis nulla habuit. AVD. Non aliud in exercitio equitum? LIPS. Imò verò, curſus, flexus, orbes, aliaque didicêre: etſi ſeorſim Vegetius non dixit. Noſtri equites tenuêre concurſus quoſdã ludicros, quos * *Torneamenta* & *Gioſtra* vocant: ſed ij ad delicias ferè verſi & oblectamenta aulæ. Si vis de ijs iam ante ſæcula aliquot videre quid fuerit; lege Nicephorum Gregoram, & Nicetam Choniatem in Græcorum rebus. ſed hunc maximè, qui floridè & vbertim deſcripſit, an depinxit?

[* Otho Friſing. Torneamenta vocat.]

DIALOG. XV.

Ad leges itum, ac primò de eâ quæ Furta tangit, tum quæ prædam.

ME ſeria noſtra vocant, & veni ad vltimam Diſciplinæ partem LEGES. Euge, recreor, aura à terrâ adflat. Dico Leges, *inſtituta militiæ ſcripta aut nõ ſcripta.* Ea multa & varia fuiſſe ſcio, ſed pauca Polybius ſuppeditat, quæ perſequamur. Primũ eſt, quod *Furta* tangit. Eorum quia magna occaſio & materies in caſtris, vbi pleraque aperta & incuſtodita; placuit ſeuerè cohibere & punire. Verba in hanc rem Polybij habes:

Μετὰ δὲ τὴν στρατοπεδείαν συναθροισθέντες οἱ χιλίαρχοι, τοὺς ἐκ τοῦ στρατοπέδου πάντας ἐλευθέρους ὁμοῦ καὶ δούλους ὁρκίζουσι, καθ᾽ ἕνα ποιούμενοι τὸν ὁρκισμόν. Ὁ δ᾽ ὅρκος ἐστὶν, μηδὲν ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψειν, ἀλλὰ κἂν εὕρῃ τις, τοῦτ᾽ ἀνοίσειν ἐπὶ τοὺς χιλιάρχους.

[POLYB.] *Poſt metationem caſtrorum, Tribuni conuocantes omnem copiam, tam liberos quàm ſeruos, iuramento adigunt viritim, quod tale eſt: Nihil è caſtris furto tollere, imò ſi quis inuenerit quidpiam, id ad Tribunum relaturos.*

» *Poſt metationem caſtrorum.*] Intellege, primam: & ſtatim vt Dilectus habitus eſt, & educti ſunt in campos.

» *Tam liberos quàm ſeruos.*] Valdè notãdum, hoc iuramentum calones & ſeruitia etiam aſtrinxiſſe, & quidquid humanorum capitum in caſtris.

» *Adigunt viritim.*] Quò maior religio & firmior, nec per centurias aut manipulos hîc iuratur.

» *Quod tale eſt.*] An ipſa igitur illa verba quæ ponit? Sed Cincius apud Agellium pleniùs & diſtinctiùs reponit, quæ antiquæ prouidentiæ cauſſâ opus eſt recitari: *Cùm dilectus, inquit, antiquitus fieret, & milites ſcriberentur, iuſiurandũ eos Tribunuſmilitaris adigebat in verba hæc:* IN MAGISTRATV *C. Lælij C. F. Conſulis, L. Cornelij P. F. Conſulis, in exercitu decemque millia paſſuum prope, furtum non facies dolo malo, ſolus neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies ſingulos,* [Lib. XVI. cap. IV.]

extráque haſtam, haſtile, ligna, pomum, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris ſuſtuleríſve quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lælium C.F. Conſulem, L.ve Cornelium P.F. Conſulem, ſiue quem ad vtrum eorum ius erit, proferes aut profitebere in triduo proximo, quidquid inueneris ſuſtuleríſve, ſine dolo malo; aut domino ſuo, cuium id eſſe cenſebis, reddes, vti quod rectum factum eſſe voles. Accurata & pulchra formula, digna examinari, ſi otium nunc eſſet. Sed ad Polybium me recipio. & quæ autem pœna, ſi quis in hac culpâ? neuter hîc expreſſit: ſed Polybius infrà clarè dicit, *Fuſte percuſſum qui furto aliquid abſtuliſſet è caſtris.* Hem! non hîc quadrupli, aut alia mitior pœna? nulla, ſed abſciſſa omnia, vt in cetero delicto militari. Exempla hercules etiam poſteriore æuo reperio. vt in Suetonij Tiberio: *Is, inquit, militem Prætorianum ob ſurreptum è viridario pauonem, capite puniuit.* Eſto de pauone; quid in vili vno gallinaceo? Spartianus auctor, *Peſcennium Nigrum ob vnius gallinacei direptionem, * decem commanipulones, qui raptum ab vno comederant, ſecuri percuti iuſſiſſe.* Iſta noſtris moribus miracula & mera monſtra ſunt, ſed, Deus bone, pulchra: & laudare liceat, ſi non lubet imitari. AVD. Iſta profectò ſunt * παλαιοῦ κόμματος, vt Græci dicunt: eiuſmodi nummos non cudit noſtra Moneta. Sed aueo quærere. furta ſi ſic vetita, an etiam in hoſtico? non licuit prædari, rapere, res hoſtiles? LIPS. Dubito, an ſic paſſim, & ſparſim. In Salluſtio lego inter flagitia militiæ relatum, quòd Albiniani milites *ab ſignis aberant, lixæ permiſti cum militibus diu noctúque vagabantur; & palantes, agros vaſtarent, villas expugnarent, pecoris & mancipiorum prædas certantes agerent.* Hæc, inquam, inter turpia & dedecora, quæque adueniens Metellus recîdit. Non ergo liberum ius ſic prædari: ſed credo per manipulos, cohortes, legiones ſæpè miſſos milites, vt agerent ex hoſtili terrâ & ferrent: ſed cum lege, quam ex Polybio iam dicam, vt communis nempe ea præda eſſet. Sępè dico, non ſemper: nec iſtud ſtudium bonos vmquam milites aut fecerit, aut ſeruarit. Romani igitur auaritiæ huic, & quæ aſſita eſt, iniuſtitię coërcendæ, Prædam omnem in publicum ferè vindicabant, & ad Quæſtorem iubebant deferri. Plautus alludens. *Nunc hanc prædam omnem iam ad Quæſtorem deferam.* Atque is diuendebat: & ex pecuniâ militi perſoluebat. Decius quidam in accuſatione M. Coroliani, apud Dionyſium hoc ſic exprimit: *Scitis omnes, quòd ſpolia & præda ex hoſtibus, quamcumque noſtrâ virtute adipiſcimur, eam lex iubet publicam omnem eſſe. Nec ſolùm gregarius miles aut priuatus aliquis ius in hanc non habet, imò nec ipſe Imperator. Sed Quæſtor eam accipiens diuendit, & pecuniam in ærarium publicum refert. Quam legem, ex quo vrbem hanc incolimus, nemo non dicam ſoluit, ſed nec culpauit.* Pulchrè & clarè Dionyſius: & in eius verba paſſim in hiſtorijs ſunt exempla. Præda igitur plurimùm relata in publicum: & ſiquando militi conceſſa, ad excitandum eum in re aliquâ arduâ, id quoque ſub lege & diuiſionis normâ. Siqua res, prudenter & hęc à Romanis aduerſa, prudentiſſimè cauta. Quot victores exercitus prędæ ſectatio hæc afflixit? illâ & victoriâ ſimul exuit? nota & aſſidua exempla ſunt. Cauerunt Romani hac lege vel inſtituto, quod ipſis Polybij verbis dicam. Ille in libro hiſtoriæ ſuæ decimo, cùm Carthago Noua capta à Scipione eſſet, & in eâ magna præda.

Furta ſeuerè punita. — *Cap. LX.* — *In Peſcennio.* — * *Nota tot in Contubernio fuiſſe, vt dixi.* — * *antiqua moneta.* — *Prædatio non libera. In Iug.* — *Præda publica erat.* — *Lib. VII.* — *Præda æqualiter diuiſa.*

Eſt Romanis eiuſmodi mos & adminiſtratio in expugnationibus opidorum. Aliàs enim ſingulis diebus diuidunt copias iuxta vrbis magnitudinem; aliàs per manipulos diſtribuunt. ſed ſic, vt numquam plus dimidiâ parte ad hanc rem adſumant. Reliqui in ordinibus ſuis manentes ſunt in ſubſidijs, interdum extra vrbem, interdum in ipſâ, ita vt ſemper tamen ſe oſtendant. Copijs verò plurimùm diuiſis in duas legiones Romanas, in duas alas Sociales (rarò enim omnes quattuor legiones ſimul conueniunt) omnes qui ad prædam & raptus deſtinati ſunt, ferunt quiſque ea quæ ceperint ad ſuas Legiones vel Alas. Quo facto, Tribuni æqualiter omnibus diuidunt, non ſolùm ijs qui in præſidijs aut ſubſidijs fuerunt, ſed & qui caſtra ſeruauerunt: itemq́; ægris, ſaucijs, aut ad munus aliquod aliò miſſis. Quòd verò nihil fraudaturi ſint aut ſubducturi è prædâ, id omnes iurant cumprimùm in caſtra veniunt ituri ad bellum. quâ de re pluribus dictum

dictum eſt nobis in ijs quæ De republicâ ſcripſimus. Ceterùm, cùm ſic dimidia militum pars ad prædam diſcurrit; dimidia, ſeruatis ordinibus, ijs curat & ſubſidiatur; numquam euenit periclitari Romanos de ſummâ rerum. Spe enim lucri certâ inter omnes, ſiue maneant ſiue prædas agant, nemo locum ordinemq́; deſerit. quæ res ſæpè noxæ alijs ſolet eſſe.

Vides Romanum laudabile inſtitutum, perpetuum in omni prædâ. Imò verba paullùm ſcrutemur. Ait:

» *Aliàs ſingulis diebus diuidunt copias.*] Id eſt, interdū cottidie permutari milites qui maneant, qui rapiant: interdum minimè, ſed ſemel per manipulos ſeponi & ſecerni. Puta, ex quaque legione vel alâ, quinque cohortes mitti, quinque ad ſigna retineri.

» *Numquam plus dimidiâ parte.*] Prouidè & ex toto. in hoſtem profligatum quídni dimidia pars victorum ſufficiat? abundè.

» *Copijs plurimùm diuiſis in duas legiones Romanas.*] Sententia eſt. cùm duæ ſint partes totius exercitus, Ciues & Socij: horū iterùm duæ, Legio duplex, Ala duplex: ſeruari, vt qui ad raptus miſſi, quiſque ſua ad ſuos ferat, ciues ad ciues, ſocij ad ſocios. nec id tantùm, ſed ad talem legionem ſuam, ad talem alam: omnia confuſioni vitandæ, & vt noti veniant ad notos. *Socij æquas partes capiunt.* Cur verò Socij ęqualiter ſic mixti? quia pars eorum ęqualis. Dimidium prædæ in omni diuiſione habebant, idque ex veteri inter ipſos pacto. Dionyſius promit in fœdere icto anno Vrbis Lib. VI. CCLXI. *Auxilia inuicem ſibi ferunto* (Romani & Latini) *ſiqui bello petantur, totis viribus. Spoliorū & prædæ ex bello æquam partem ſorte vtrique accipiunto.* Nota etiam de *ſorte*, quam interueniſſe vbi res diuidebant intellegimus, non vbi manubias ſiue pecuniam ipſam. Hæc res vna eſt inter præcipuas, quæ ſocios tot ſæculis tenuit in fide, lucellum, & gloria, ex aſſiduis & felicibus bellis.

» *Quòd verò nihil fraudaturi ſint.*] Memorat iuramentum nunc contra ſubtractiones aut fraudes: iuramentum illud ipſum, quod iam explicatū. Et nota, quòd hoc ſcriptum ſuum (quod nunc commentamur) aduocat, & germanum ſuum oſtendit. De Furtis ſatis eſto. à quibus quàm caſti Romani, & quàm manus eorum continentes, exemplo illuſtri docuerit Frontinus: Lib. IV. cap. III. *Vniuerſi quoque exercitus notabilis ſæpè fuit continentia: ſicuti eius qui ſub M. Scauro meruit.* Mira abſtinentia Romanorum. *Nam memoriæ tradidit Scaurus pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum amplexa fuerat metatio, poſtero die abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.* Iuſtitia vbi es? ridè è cælo, & ſi terras iterùm inhabites, non aliter fiat.

DIALOG. XVI.

De ſtipendio militum, eius origine & auctu. De Frumenti modo, & hordei. de ijs quæ ad victum.

AVD. Stipes ſit, qui non ſtupeat, fateor: ſed tamen, ſi hîc ita continentes, an igitur aliunde lucra magna quæ implerent? an non ſtipendium pingue & largum? LIPS. Ducis me quò iter affectabam. Nam id quoque mirabile, quàm exiguo ære meruerint; etiamtunc cùm publicè diuites, priuatim in re anguſtâ. Et ego Philoſophus ſeriò hoc aſſentior, opes eſſe quæ vitiant, quæ effæminant, de quarum capite ſemina malorum orta. Vide igitur de Stipendijs, quod doctor noſter ita dicit:

POLYB. Ὀψώνιον δ' οἱ μὲν πεζοὶ λαμβάνουσι τῆς ἡμέρας δύο ὀβολούς, οἱ δὲ ταξίαρχοι διπλοῦν, οἱ δ' ἱππεῖς δραχμήν. Σιτομετροῦνται δ' οἱ μὲν πεζοὶ πυρῶν Ἀττικοῦ μεδίμνου δύο μέρη, μάλιστά πως· οἱ δ' ἱππεῖς κριθῶν μὲν ἑπτὰ μεδίμνους εἰς τὸν μῆνα, πυρῶν δὲ δύο. Τῶν δὲ συμμάχων οἱ μὲν πεζοὶ τὸ ἴσον; οἱ δὲ ἱππεῖς πυρῶν μὲν μέδιμνον ἕνα καὶ τρίτου μέρος, κριθῶν δὲ πέντε. Δίδοται δὲ τοῖς μὲν συμμάχοις τοῦτ' ἐν δωρεᾷ, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις τοῦτε σίτου καὶ τῆς ἐσθῆτος, κἄν τινος ὅπλου προσδεηθῶσι, πάντων τούτων ὁ τα-

Stipendium pedites accipiunt in diem duos obulos, ductores Ordinum duplum, equites drachmam, id eſt triplum. Frumenti modum accipiūt pedites Attici medimni duas partes admodum; equites hordei ſeptem medimnos in menſem, frumenti duos. Socij, pedites capiunt par Romanis, equites verò frumenti medimnum vnum & trientem, hordei quinque. Datur hoc autem ſocijs muneri, Romanis verò & frumēti & veſtium, & ſi quibus armis egeant, omniū horum nomine Quæ-

μίας ἣν τεταγμένην ἡμέραν ἐκ τῶν ὀψωνίων ἀπολογίζεται. | ſtor certam definitamq́; pecuniam de Stipendio deducit.

Stipendium triplex, in *Pecuniâ*, *Frumento*, *Veſte*: quæ omnia aut tractat, aut tangit. Primùm de Pecuniâ, *Accipiunt*, inquit,

» *Stipendium pedites in diem duos obulos.*]

Ὀψώνιον pro mercede Græcis.

Quod nos *Stipendium*, ipſe ὀψώνιον dixit. Sed certum eſt pecuniâ tamen hîc ſignari, ſicut à Thucydide aliquoties & Dionyſio Halicarnaſſæo, qui & ὀψωνιασμὸν appellat: credo ideò, quòd velut in obſonium pecunia ea primò data. Eſt etiam in laudatiſſimis illis Gloſſis: *Stipendium*, ὀψώνιον στρατιωτικόν. Simile quod Latini inferiores dixêre *Annonas*. nec enim ipſum quod eſui modò, ſed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt.

Roga.

Video Græcos infimos ῥόγας, *rogas* appellare: an ab *erogãdo*? Nam & ipſam rem ῥογεύειν etiam dicunt. Leges in Cedreno plus ſemel, atque etiam Suidâ: qui tamen pro Donatiuo Principis capit & interpretatur.

» *In diem duos obulos.*] Modum habes diurni ſtipendij antiqui, de cuius origine & progreſſu in Electis ſcripſi. Scis me non amare ταυτοέπειαν: addam aliquid non ibi ſcriptum,

Sine ſtipendio olim Romani.

aut non ſic ſcriptum. Olim certum eſt Romanos nullo publico ære militaſſe, idque annis plus trecentis. Feſtus ita adnotat: *Priuato ſumptu ſe alebant milites Romani, penè ad id tempus quo Roma capta eſt à Gallis.* Ait *pænè*, & iure addit, quia Stipendium inſtitu-

Quando cœperit.

tum *ſeptemdecim* circiter annis ante vrbem captam. Liuius hoc docet libro quarto, ſtatim poſt Anxur captum: *Additum*, inquit, *vt ſtipendium miles de publico acciperet, cùm ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet.* Liuius dicit *de ſuo* militaſſe, Feſtus *priuato*

An non antea frumentum?

ſumptu: quid clarius? Et tamen hîc quæro & inijcio, an igitur nihil è publico? non arma, non frumentum? Ambigo, & ſunt quæ in-

Lib. v.

ducunt accepiſſe. Dionyſij iſta in bello cum Sabinis: Τούτων δὲ πραθέντων δημοσίᾳ, τὰς κατ' ἄνδρα γενομένας εἰσφορὰς, αἷς ἔστειλαν τοὺς στρατιώτας, ἅπαντες ἐκομίσαντο: *Ijs diuenditis* (præda ſcilicet) *publicè, collationes quæ viritim factæ erant in milites, eas omnes receperunt.* Nónne clarè ſatis collatum aliquid in milites dicit? & quo fine aliàs tributa, quæ Romani ex

Lib. ix.

cenſu dabant? Amplius, in eodem Dionyſio, cùm Veientes pacem peterent, ſcribitur *frumentum eos obtuliſſe exercitui in duos menſes; pecuniam in ſtipendium ſex menſium, vti victor imperarat.* Hic verò & frumentum in menſes datum habes, ſed & pecuniam in ſtipendium (Græcè χρήματα εἰς ὀψωνισμὸν) definitam. Etſi de pecuniâ, non opinor ſed ſcio, oblatam eam non ad modum ſtipendij viritim capti (nullum enim fuit) ſed in belli ſumptus & militum ſingulorum, pro æſtimatione victoris. Atque hæc talia aliquoties in Dionyſio leges, ſed benignè ſemper & æquiter capienda, ſtipendio nondum

Modus primi ſtipendij.

conſtituto. Idipſum cùm fuit, ſanè exiguum, & *duo oboli* etiam Polybiano æuo: id eſt * *tres aſſes*. Haud aliter Latinè extuleris: cùm duo oboli ſint tertia pars Drachmæ. At Drachma vincitur leuiter à Denario Romano: etſi alternant hæc & confundunt ſcriptores. Quantulum iſtud eſt? in menſem *decem denarij*, id eſt Philippeus noſter. En lucrum, quo obiecto tanto opere gauiſi milites (in Liuio habes) & viſi rem ſuam ſtabiliuiſſe. Sed ita tunc ſcilicet parcimonia & mores, quibus magis quàm opibus res Romana ſtetit. Lubet Liuianum elogium opportunè addere: *Nulla vmquam reſpublica nec maior* (quàm Romana) *nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam ſeræ auaritia luxuriáque immigrauerint, nec vbi tantus ac tamdiu paupertati ac parcimoniæ honos fuerit.* Benè & verè Liuius: iſta res docet, & in tot victorijs ac triumphis, imperio tam latè propagato, nihil additum ad ſtipendij modum reperio, ante Iulianum æuum. Quis non miretur? vbi tot Tribuni populares, & per publica damna ad priuatam gratiam aut commoda graſſantes, nullum ex ijs auxiſſe, aut (quod proditum exſtet) conatum augere? Iulius ille fuit, qui per milites magnus, hîc quoque leges fregit, & *legionibus ſtipendium*, ait Suetonius, *in perpetuum duplicauit.* Res ſemel mota non hîc ſtetit, ſed magis Auguſtus auxit, qui *omnes vbique milites ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit*, vt in vitâ eius Tranquillus. Eum modum fuiſſe, *decem diurnos aſſes*, ex Tacito liquet. Hæc ita ſcripta: etſi ſuſpicio mihi eſt, per bella illa diuturna ciuilia, magis etiam auxiſſe ſtipendia: ſed reciſa, rebus iam tranquillis, ab Auguſto, & in ſummam eam firmiter redacta. Manſit tamen non diu. ſed ſiue Nero ſiue Claudius, ſiue potiùs Otho aut Vitellius, aliquid imò multum addidêre: & iam Domitiani æuo, ſtipendium menſtruum erant *aurei terni*. Ij eſſent in diem *vigintiquinque aſſes*: quibus ipſe Domitianus iterùm addidit menſtruum *aureum vnum*, id eſt denarios *vigin-*

* Aut vetuſtius, cum triente.

Vetus reſtrictio & frugalitas.

Lib. i. initio.

Cæſar ſtipendium auxit.

Cap. xxvi.

Item Auguſtus.

Cap. xlix.

Vel potiùs firmauit.

Domitianus auxit.

viginti quinque. Tanti enim Romanus aureus, & res hęc tota è Iohanne Zonarâ ad liquidum à nobis reducta. Ille ſic de Domitiano: Καὶ τοῖς στρατιώταις τὴν μισθοφορὰν ἐπηύξησε τάχα διὰ τὴν νίκην. πέντε γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἑκάστου λαμβάνοντος, ἑκατὸν ἐκέλευσε δίδοσθαι. Μεταμεληθεὶς δὲ, τὴν ποσότητα οὐκ ἐμείωσε, τὸ δὲ πλῆθος τῶν στρατευομένων συνέστειλε: *Militibus ſtipendiū auxit, ſcilicet ob victoriam. nam cùm ſeptuaginta quinque drachmas ſinguli acciperent, ipſe iuſſit centenas dari. Pœnitens verò poſteà ſummam non imminuit, ſed multitudinem militantium recidit.* Ex quibus certum, in Suetonio rectè nos olim emendaſſe: *Addidit & quartum ſtipendium militi,* * *aureis ternis.* Inferiore æuo quid fuerit, non vltrà repperi, nec dicam.

Domit. cap. VII.
* Aut ſi veſis, inſertâ voculâ ad aureos ternos.

Alia commoda militia.

Avd. Iſta quidem Domitiani ſumma pinguiuſcula, ſed & Auguſti tolerabilis: illa Polybiana quid habuit? *Cur quiſquam caput vnctius referret?* vt iocer cum poëtâ. Nam certè exigua: & cur tam multi tamen ad militiam prompti? Lips. Ipſa illa ſumma exigua, non nego: ſed frumentum additum exiguo pretio cogita, tum crebras etiam in triumphis donationes. Liuius hoc te docuerit, quoties & in quo modo, donati. Amplius, cogita promotiones, & quòd per virtutem ad altiores ordines venirent; ergo & ad ſtipendia meliora. Multi enim duplicarij, vt audiemus: & addit,

» *Ductores ordinum duplum.*] Ταξίαρχοι ſunt in Græco, quos licet Centuriones etiam reddere: ſed hîc conſpectè *Ductores* magis feci. Non enim ſolos Centuriones opinor intellegi, ſed & Succenturiones ſiue Optiones, fortaſſe & Signiferos ipſos. In Liuio quidem lego, cùm Appius in fugacem ſuum exercitum animaduertit: *Ad hoc Centuriones duplicarioſque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* Ergo Duplicarij aliqui præter ipſos Centuriones, vt palàm vides. Sed vnde, inquies, iam tum illo æuo, haud longè à regibus exactis? cùm ſtipendium nondum inſtitutum eſſet. Ergo memento quorum diximus, frumentum videri è publico militibus iam olim datum. Varronem aduoco: *Duplicarij, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur inſtitutum.* Oſtendit quoſdam etiam è grege milites fuiſſe, ſic honeſtatos ob egregia facta. Et tale in Liuio: *Milites qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præſentiâ ſingulis bobus donati.* Quod factum etiam diu poſt ſtipendium pecuniæ inſtitutum. Manſit hic vſus, & in Cæſare legas: *Cohortem poſteà duplici ſtipendio frumentoque, ſpeciarijs, militaribus donis, ampliſſimè donauit.* In Vegetio: *Armaturæ duplares, quæ binas conſequuntur annonas.* Sed & *Seſquiplares* in eodem, *qui vnam ſemis.*

Lib. II.
Duplicarij.
Nodus in Liuio exſolutus.
IV. de L.L.
Lib. VII.
III. Ciuil.
Lib. II. cap. VII.

» *Equites drachmam.*] Id eſt, ſtipendium triplex. Itaque ſuper Centuriones erant; tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Ipſe hic modus in Liuio: *Aequè impudens poſtulatum fuit, vt de ſtipendio equitum (merebant autem eâ tempeſtate triplex) æra demerentur.* Hoc ille aliquot annis poſt ſtipendia inſtituta: & vides vulgò inuidioſam hanc ſummam fuiſſe. Poſtularunt igitur minui, ſed non impetrarunt: an non factum poſteà? ſed diu, inquam, poſteà? Ex Liuij commatio ſuſpicor, quod hîc inſerit, *eâ tempeſtate meruiſſe:* non ergo tuo æuo? Apparet: fruſtrà alioqui ſubmonuiſſet. Et hercules cùm recogito, ſtipendia à Iulio & ab alijs aucta; ingens hæc ſumma & prægrandis in equitum fuiſſet, ſi pariter creuiſſent. Accedit, quòd dignitas equitum non iam tanta, poſt Socios ciuitate donatos. Illi enim cùm equitatu abundarent, ferè ad bellū ibant, paucioribus paullatim è digniori & ciuili illâ ſtirpe. Sed ſuſpiciūcula eſt, quam ſperni tam facilè à te volo, quàm à me prodi. Iſta Polybius de diſcrimine ſtipendiorum. Sed heus in Tribunis quid fuit? cur ij omiſſi? Magna eorum ſalaria, vt video, & ſic celebrantur à Iuuenali:

Equiti triplex in ſtipendio.
Lib. VII.
Penſitata Liuij verba.
Tribunorum ſtipendia.

—— alter enim quantum in legione Tribuni
Accipiunt, donat Caluinæ vel Catienæ.

A Plinio: *Nec pudet Tribunorum militarium ſalarijs emere.* Vterque de productiore ſummâ, & velut per adagionem vſurpat. Quanta igitur? Appiani locus eſt, niſi erro, qui ſcitiores nos eius faciat, iſte. De Cæſare ſcribit, eiuſque triumpho quadruplici. Καὶ διένειμε, inquit, στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς Ἀττικάς, λοχαγῷ δὲ αὐτοῦ διπλάσιον, καὶ χιλιάρχῳ καὶ ἱππάρχῳ τὸ ἔτι διπλάσιον: *Diuiſit deditque militi ſuper quinque mille drachmas; Ductori ordinum eius duplum; Tribuno militū & Præfecto equitum, iterùm eius duplum.* Ex analogiâ hac donorum, iuſtè & probabiliter inferas de Stipendiorum tali modo. Ergo Tribunus & Præfectus alæ quadruplum Salarij vulgaris habuit, & alia vberiora in veſte, frumento, ſpeciebus. Hęc talia in Lampridio, Capitolino, Vopiſco videre tibi fas: vbi epiſtolæ aliquot Principum ad litteram poſitæ, cum Tribunicijs iſtis commodis aut donis. Haud diſſimile apud Græcos. & ſcribit Xeno-

Lib. XXXIV. cap. III.
IV. Ciuil.

prandit atque cænauit, cùm militarem cibum cunctis videntibus atque gaudentibus ſumeret. En virum, dignum titulo & loco Principali! Et obſerua indidem, bis eos die cibum ſumpſiſſe, ſuâ horâ quemque, & addo etiam ſuo cibo. Prandium enim tenuius, & ſine vllo apparatu. Didici è Polyæno, qui partitè deſcribit reſtitutam diſciplinam militarem à Scipione ad Numantiam, atque

Lib. VIII.

inter alia: Ἐκέλευσε ἀριστᾶν ὀρθοὺς ἄπυρον ὄψον, δειπνοῦντας δὲ προσφέρεσθαι ἢ κρέας ὀπτὸν ἢ ἑφθόν:

Stantes prandent.

Iuſſit prandere ſtantes, ſine igne cibum (id eſt, incoctum;) *in cænam verò proferre & addere carnem aſſam vel elixam.* AVD. Heus

Conſiderata Polyani ſcriptio.

tu, mira hæc correctio, & ſatis equidem benigna, cùm delicias etiam præſcribit carnis aſſæ aut elixæ. Atquin ego longè ſeciùs opinabar, & in Salluſtio legeram Metellum edixiſſe, *Ne quiſquam caſtris panem, aut quem alium cibum coctum venderet.* Ecce, alius iſte Cenſor, qui arcet ab omni cibo cocto. LIPS. Adoleſcens, cum Theocrito: *μὴ σπεῦδ', οὐ γάρ τοι πυρὶ θάλπῃ. Aliorſum & mea & Salluſtiana illa trahis. Intellege. Iuſſit Scipio in prandio leuiter ſtantes cibum capere: at in cænâ indulſit (non ſanè iuſſit, ne ſic accipe) ſi copia eſſet, carnem aſſam addere aut elixam. Metellus non in hæc, ſed pro his, pugnat. Nam ipſe lixas, coquos', & totum id genus caſtris eiecit: vetuitque, non *ſumere* cibum coctum (verba notabis) ſed *vendere*. Hoc nempe fuit, noluit proſtare cibos tales, & facilitate parandi gulam irritari: ſed ſi quis haberet, è prædâ aut pecuniâ, ipſe pararet & veſceretur. Germana ea ſententia. eoque intentiùs Frontini hæc conſideranda ſuper eâdem re & viro:

*Ne propera, neque enim igni tangeris.

Cibos coctos vendi non fas.

Lib. IV. cap. I.

Q. Metellus bello Iugurthino ſimiliter lapſam diſciplinam pari ſeueritate reſtituit, cùm inſuper prohibuiſſet aliâ carne, quàm aſſâ elixâve, milites vti. O riſu rem dignam! & ô cumulum ſeueritatis, ſi *inſuper prohibiti aliâ quàm aſſâ aut elixâ carne vti!* Quid, malùm, igitur crudis anteà vſi? Conſiderare te iuſſi, imò nunc emendare nec aliter euoluo:) *aliâ carne quàm à ſe aſſâ elixâve.* Vox aut vocula duæ inſerendæ, quas eduxi è conſimili verbo. Id planè iam conſonat vero, & Salluſtianis item illis: *Nequis cibum coctum venderet.* Itaque coctis vti licuit, vendere aut emere non licuit. Hoc fine, inter inſtrumenta militis *Verua & ollas* inuenio. vt in Polyæno, de eodem Scipione: Προσέταξε δὲ ἀποπέμψασθαι καινὰς βαυκάλας, ἐκπώματα καὶ σκεύη πάντα, πλὴν χύτρας καὶ ὀβελίσκου καὶ

Frontinus forſitan correctus.

Militi veru & olla.
Lib. VIII.

ποτηρίου: *Iuſſit amplius, amoueri nouas menſas, ſcyphos & vaſa omnia, præter ollam, & veru, & pocillum.* Atque ipſum eſt, quod Appianus de hoc Scipione: Καὶ σκεῦος οὐκ ἐξῆν ἐς δίαιταν ἔχειν οὐδενί, πλὴν ὀβελοῦ καὶ χύτρας χαλκῆς, καὶ ἐκπώματος ἑνός: *Et vaſum non licuit militi vllum habere ad victum, præter veru, & ollam æneam, & poculum vnum.* Et iam hæc credo tenes. AVD. Non elabentur. adde, ſodes, de Pane etiam quem vetuit Metellus vendi coctum. Quid ergo? ſinguli ipſi piſtores, & è proſapiâ atque artificio Plauti? LIPS. Ita verò, & hìc ſua ratio. Nolebant curioſè & ab profeſſo opifice panem coctum ſumi, ſed ſubitarium & quem ſuâ manu miles paraſſet. Scio me omnia mira loqui: ſed quid faciam, ſi in tantum mores noſtri & priſci diuertunt? Suâ manu, dico, coquebant illi ingenui, illi ciues. quid? imò ipſe aliquis Imperator, nec ex Curijs aut Fabricijs, ſed nouitijs Antoninis. Herodianus nobis auctor, Antoninum Caracallam, cùm duritiem & robur perferret, omnia militariter egiſſe. atque etiam, inquit, ἄρτον προσεφέρετο αὐτοσχέδιον. Σῖτον γὰρ ἀλήσας τῇ ἑαυτοῦ χειρί, ὃ ἤρκει μόνῳ, μᾶζάν τε ποιήσας καὶ ἐπ' ἀνθράκων ὀπτήσας, ἐσιτεῖτο: *Panem addebat ſubitarium & neglegenter factum. Triticum enim ſuâ manu molens, quod ipſi ſatis eſſet, maſſamque ex eo conficiens & in carbonibus coquens, eo veſcebatur.* Singularem huic rei locum, & ad molendum & ad coquendum, ſæpè apud me quæſitum. Ergo manuarias quaſdam molas circumferebant, vt tetigi anteà, aut lapide tundebant: denique ſine furni aut clibani operâ, ſubitò ſic in carbonibus, aut ſub cinere coquebant. Panis igitur ille grauis, madidus, ideoque Plinio ſcriptum: *Legem certam naturæ eſſe, vt in quocumque genere, pani militari tertia portio ad grani pondus accedat.* Militarem, talem ſubitum & ſubcineritium appellat, nec benè aut diu excoctum. Sed & ſine pane, frumento ſuo ſæpè vſi in pulte. Notum à Plauto *pultiſagos* Romanos appellari: & in Ammiano eſt, de Iuliano Imperatore, iam in caſtris: *Et Imperatori non cupediæ ciborum ex regio more, ſed ſub columellis tabernaculi cænaturo pultis portio parabatur exigua, etiam munifici faſtidienda gregario.* Ita ille Imperator militariter cænatus, inter bonos aut potiùs optimos, ſi non abijſſet à pietate. Et dic tu meus, iam expleui te iam lautis epulis? AVD. Propemodum, ſed lubet interbibere. Sine potu hoc conuiuium: quis is fuit? LIPS. Tetigi

In Iberic.

Miles ipſe piſtor ſibi.

Panis militaris.

Lib. XVIII. cap. IX.

Lib. XXV.

tigi verò anteà. & quid cenſes, vinũ aliquod Chium aut Falernum edentulum fuiſſe? Imò is pro cibo reliquo fuit, Aqua. Spartianus de Peſcennio: *Cùm apud Aegyptum ab eo limitanei milites vinum peterent, reſpondit, Nilum habetis, & vinum quæritis?* Plutarchus de Catone Cenſorio: Ὕδωρ δὲ ἔπινεν ἐπὶ τῆς στρατείας, πλὴν εἴποτε διψήσας περιφλεγῶς, ὄξος ᾔτησεν, ἢ τῆς ἰσχύος ἐνδιδούσης ἐπιλάβοι μικρὸν οἰνάριον: *Aquam bibit in militiâ, niſi ſi in acri ſiti & calore acetum poſceret, aut viribus defectus exiguum aliquod villum ſumeret.* Hæc Cato, inter equites, inter nobiles, inter duces. Benè, quod ſignatis tabulis ago; vt vultus tuus eſt, vix nunc mihi habes fidem. Sed Cato igitur aquâ merâ vulgò vſus; interdum aceto, non ſolo, ſed cum aquâ ſcilicet mixto, quod ſuprà diximus *Poſcam*, vel vt quidam ſcribunt *Puſcam*. Eâ ſententiâ Spartianus iterùm, in Peſcennio: *Iuſſit vinum in expeditione neminem bibere, ſed aceto vniuerſos eſſe contentos.* Vniuerſos, inquit, etiam igitur ipſos Duces. Seruorum hic potus olim, vt id quoque commune cum ijs habeant, ſicut Dimenſum. Plautus:

Sed hic rex cum aceto pranſurus eſt & ſale.

Iocosè, vt aſſolet. cùm rex diceretur ſeruus; ô bone, inquit, hic rex poſcam bibet, & ſalem pro obſonio delinget. In eodem Plauto reponendum hoc verbi, olim mihi viſum:

Alij ebrij ſunt, alij poſcam potitant.

Conſtat ita verſus, & ſententia. Alij ſeruorum, ait, vino ebrij, alij miſelli poſcam bibunt. AVD. Fateri volo, non ad meum guſtum hîc Romani: & ſi ego Imperator, vinum non exſulet è meis caſtris. Nónne viribus & animo addit? LIPS. Nouitium ſapis. alia mens ijs, à quibus cottidie diſcimus ſapere. Ariſtoteles te reformet: Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ οἴνου πόσις καὶ τοὺς ἐλευθέρους ὑβριστὰς ποιεῖ, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπέχεται καὶ τῶν ἐλευθέρων· οἷον Καρχηδόνιοι ἐπὶ στρατιᾶς· φανερὸν ὅτι τούτοις ἢ μηδὲν, ἢ ὀλίγον μεταδοτέον: *Ac quoniam vini potio etiam liberos homines ad ferociam & iniuriam propellit, & multæ gentes etiam liberæ eo abſtinent (vt belli tempore Carthaginienſes) palàm eſt, quod eius nihil aut parum ſeruis dandum.* Vini malitiam vniuersè notes; & propriè ad rem noſtram, Carthaginienſes, bonam & compoſitam olim rempublicam, eo per militiam abſtinuiſſe. Habes cibos, habes potus: vis inſtrumentum fortaſſe & apparatum menſalem? condigna omnia epulis. Menſæ an fuerint, vix ſcio. imò in Polyæni verbis ſuprà, vbi eſt Scipionem remouiſſe καινὰς τραπέζας, *nouas menſas*: aliter ac veriùs ſcribitur, καὶ τὰς τραπέζας, vt menſas dicat prorſus remotas è caſtris. Nam *nouæ* illæ quæ eſſent? & pro menſis plerumque ijs elatior ceſpes. Lucanus, cùm Afranij & Cæſaris milites colloqui & concænare facit:

Pax erat, & caſtris miles permiſtus vtriſque
Errabat, duro concordes ceſpite menſas
Inſtituunt.

Suetonius de Tiberio, exercitus ductore: *Trans Rhenum eum ordinem vitæ tenuit, vt ſedens in ceſpite nudo cibum caperet.* Ad has menſas Varro reſpicit: *Menſam eſcariam Cibillam appellabant, ea erat quadrata, vt etiam nunc in caſtris.* Ceſpes enim iſte aut ceſpites, quadri. Sed eſt etiam in Suetonio, *ſedentem eum* cibum cepiſſe. Non ſcilicet iacentem delicatè aut recubantem, ciuili illo promiſcuo ritu. Imò ſteriſſe, præſertim in prandio, ſuprà adnotaui. & ita de Iuliano Principe Ammianus: *Stans interdum, more militiæ, cibum breuem vilemque ſumere viſebatur.* Mamertinus in Panegyrico, quem Iuliano dixit: *Qui ſæpiùs ſtatarium prandium adneceſſitatẽ humani corporis capiat, gaudens caſtrenſi cibo, miniſtro obuio, & poculo fortuito.* Nullo igitur hîc menſæ meliores, aut triclinia. atque ita Hadrianus Imp. cùm iam irrupiſſent (narrante Spartiano:) *Triclinia de caſtris, & porticus & cryptas, & topia diruit.* Quæ ſcilicet ille ferre nec in Hibernis caſtris voluit: de quibus hîc ſermo. Eſt & in Cæſare, cum exprobratione Pompeianæ luxuriæ, ſcriptum: *In caſtris Pompeij videre licuit triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata.* Etſi veteres ibi libri (inter hos Torrentij) *trichilas ſtratas* habent. Ac ſunt Latinis Trichilæ, vmbroſæ iſtæ pergulæ, Græcis σκιάδες. in Virgilianâ Copâ:

Et trichila vmbriferis frigida arundinibus.

Vſus & Columella ſic eâ voce:

At qui ſub trichilâ manantem repit in vndam.

Significauit ergo tũc Cæſar paſſim vmbracula iſto (æſtiuo tempore) ad cænationẽ inſtrata fuiſſe, lectos diſpoſitos, argentum expoſitum: omnia cum certâ victoriæ fiduciâ, & quaſi in reditum dominorũ. Eſt ibidem, *tabernacula ceſpitibus conſtrata*: quod refer ad dicta ſuprà, de pauimentãdo. Nec id damnat Cæſar (in vſu fuit) ſed quòd *recentibus ceſpitibus*, quaſi in lætum & feſtum apparatum. Carpit etiam *argentum expoſitum*, id meritiſſimò, nec olim admittebat frugalitas

Margin notes: Aqua militibus. — Aut poſca. — Exemplo ſeruorum. — Rudente. — Milite. — I. Oecon. cap. v. — Ceſpites pro menſis. — Lib. iv. — Cap. xviii. — iv. de L. L. — Lib. xxv. — iii. Ciuil. — Trichila. — Argentum rarum in caſtris.

Non deſunt campi, non deſunt pabula Magno,
Caſtraq; Cæſareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot curſus illic exorta fatigant,
Illic merſa ſuos: operumque vt ſumma reuiſat,
Defeſſus Cæſar, medijs intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
Adſcribatque Deis: fragili circumdata teſtâ
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi:
En, quantum Tigris, quantum celer ambit
Orontes,
Aſſyrijs quantum populis telluris Eoæ
* *Sufficit in regnum, ſubitum bellique tumultu*
Raptum clauſit opus. quanti periere labores!

Et alia etiam præmiſit & ſubſerit, eiuſdem admirationis & magnificentiæ; fruſtrà, ſi non niſi vulgare aliquod in obſidijs opidorum opus. Conſidera verò quod ait, *magno receſſu ſaltus, teſqua, ſiluas* incluſiſſe: & Magnum ſic clauſum *castra* tamen *mutaſſe*, pabuli copiam habuiſſe. Quî potuerunt hęc à tot legionibus, in vulgato illo ſpatio? Amplius, *Flumina* in eo ſpatio *oriri & deſinere* dicit: ridiculè, in eo minuto. Etiam Cæſar vno die extrema & *ſumma operis* ſui non videt: manſio nocturna interponi debet: nec id poteſt, niſi in numeris Appiani. Denique extra controuerſiá, comparat hoc ſpatium cum terris quas Orontes aut Tigris ambit: quâ non dicam fide, ſed fronte, ſi tam exiguum? Imò tota regna, inquit, in Oriente vix ſunt maiora. Hæc niſi ad vaſtum illud ſpatium refers, non ineptè ſolùm dicta, ſed ſtultè. AVD. Heu, res miras & nouas! alia iudicia induere cogor & ſenſus. LIPS. Quídni in rebus veteribus? quas ab ignauiâ aut impotentiâ noſtrâ metiri, deſipere eſt. Sed tu iam Appiano accedis? AVD. Pede timido. & Oroſius etiam retinet, in quo (ſi commemini) *quindecim milliaria* legi. LIPS. Vt voles, non te * vltrà impello: ſed hoc ſuperaddo, nihil magni miri in iſtis vulgatis octodecim fore, cùm Licinius Craſſus opus ſtruxerit altero tantò maius. Leges in Plutarcho, bello Spartacio, *Cùm fugitiui pæninſulam Brutiorum inſediſſent quæ circa Regium, Craſſum inſecutum aſſediſſe, & eum in breui tempore* (verba & hæc nota) *foſſam à mari ad mare duxiſſe, per ceruicem pæninſulæ, ſtadiorum trecentorum, latitudine & altitudine quindecim pedum. Super foſſam verò vallum ſtruxiſſe altitudine & firmitate mirandum.* Sunt totidem in Græco pænè Plutarcho verba. Atque ecce, ſi hæc foſſa *trecentorum ſtadiorum*: ergo milliarium *trigintaſeptem cum dimidio*: duplo magis Cæſariano illo opus, præſertim cum vallo tam firmo & alto. AVD. Eia, iam credo, manum tollo. Sed addoce, poſteà etiam in vſu hæc opera? LIPS. Poſteà. Auguſtus certè aut eius Legati vſurparunt: vt bello in Cantabros Florus auctor, *Medullum montem* Lib. IV. *perpetuâ quindecim milliarium foſſâ obſidione* cap. vlt. *cinctum.* Magis magna Appianus de eodem iſto Octauiano, ciuili bello ad Peruſiam. Facit eam vrbem circumuallatam ab eo primùm *quinquaginta ſex ſtadiorum ſpatio*, nec longiore, ob tumulos qui impediebant: ſed brachia inde ducta ad Tiberim, quæ vſum fluminis eriperent: poſteà alias foſſas vallumque ſtructũ, *additis mille quingentis ligneis turribus, quæ ſexaginta pedes inter ſe diſtarent.* Ex hac turrium diſtantiâ, valli vtriuſque (duplex enim fuit) magnitudinem dimetiare. Quid Hadrianus Imp. & Seuerus, qui vallo & foſſâ Britannos, per multa milliaria, à barbaris ſeiunxerunt? Plura etiam exempla: atque ea operæ & ſtructuræ meliores: vt pontium, baſilicarum, theatrorum, aquæductuum: & quæ talia peritè & adfabrè facta. Non quia olim in ipſis legionibus ſeorſim fabri: ſed quia ipſi milites, aut aliqui inter eos, longo vſu ſic docti, & mixti fortaſſis aliqui ex profeſſo tales, deniq; præerat & dirigebat Præfectus fabrûm. At tempore Vegetij & ſuprà, quæque iam legio *habebat fabros lignarios, ſtructores carpentarios, ferrarios, reliquoſque artifices* ad hos vſus. Itaque etiam in pace & otio, ſed contra otium, militari manu manſura multa ſtruebant. Flaminius Conſul apud Liuium, *ne in otio militem haberet, viam à Bononiâ perduxit Aretium.* Apud Frontinum: *P. Naſica in hibernis, quamuis claſſis vſus neceſſarius non eſſet, ne tamen deſidiâ miles corrumperetur, naues ædificare inſtituit.* Auguſtus in Suetonio, *Foſſas Nili manu militari deterſit.* Domitius Corbulo apud Tacitum, *ne ſegnem militem attineret, inchoatum à Druſo aggerem, Rheno coërcendo, abſoluit.* Vopiſcus de Probo Imp. *Milites otioſos eſſe numquã eſt paſſus. Exſtant apud Aegyptum eius opera, quæ per milites ſtruxit, in plurimis ciuitatibus. Pontes, templa, porticus, baſilicas, labore militum ſtruxit, ora fluminum multa patefecit, paludes multas ſiccauit, atque in his ſegetes agroſq; conſtituit.* Varia, imò omnis generis, opera vides à manu militum: quid ſi opida etiam tota? Dio Caſſius Lugdunum illud, hodie nobile, à militibus ſtructum in otio teſtatur: & quid ſi pleræque coloniæ ab ijs, qui in eas deductæ? ego nihil ambigo. O pulchras, ô ſalutares has curas!

&

Marginal notes: * Vide Analecta. — Craſſi opus in Spartacum. — Octauiani opera. — Et varia paſſim. — Fabri in legionibus. Lib. II. cap. II. — Lib. XXXIX. — Lib. IV. cap. I. — XIII. Ann.

& quibus haud vanè adſcripſerim cultum & politum noſtrum hunc orbem. Maiores noſtri imitari in bello cœperant. & de Neruijs Cæſar: *Vallo pedum vndecim, & foſſâ pedum quindecim, hiberna cingunt. hæc ſuperiorum annorum conſuetudine à noſtris didicerant.* Sed mox deſierunt, & noſtro æuo quod ſpecimen? Guicciardinus, prudens ille ab Italiâ hiſtoricus, pro magno & mirando refert, *Proſperum Columnam, obſidione arcis Mediolanenſis, foſſas duas duxiſſe, ad intercludendum hoſtem, ſpatio milliaris vnius.* Rideo. & quid hîc noui? certum eſt, Romana caſtra cottidie latiùs & operoſiùs munita.

v. Gallic.

DIALOG. XIV.

Armorum exercitia, quàm crebra, & quàm paſſim? Tum ordine quædam data.

AT de Operibus ſatis eſto: ego exſurgo, & porrò ambulo, & ſimul ad Exercitia venio *Armorũ*. Diligenter hæc quoque pars ab ijs habita: & eſt ſanè propriũ militis, arma peritè tractare & habere, ad defendẽdum aut offendendum. Quid in hac re Romani, memoriâ teneo, Ioſephum & narrare & laudare. Eius ſenſus, & fortaſſe verba:

Lib. III. Excid.

IOSEPH. *Quòd ſiquis alium Romanorum ordinem in militiâ inſpexerit, videbit hoc grande imperium eos habere virtutis meritum, non fortunæ beneficium. Non enim initium illis armorum ipſum bellum eſt, nec ſolùm cùm vſus aut neceſſitas eſt manus mouent, in pace feriati: ſed tamquam congeniti armis, numquam pauſam Exercitij faciunt, nec exſpectant occaſiones. Meditationes autem illis ſiue exercitia nihil à vero vſu fortitudinis & audaciæ abeunt, ſed quiſque cottidie miles omni alacritate tamquam à bello exercetur. Quo fit vt facillimè & penè ſine laboris ſenſu pugnas tolerent. Neque enim vel confuſio eos à conſueto ordine amouet & diſſipat, vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos. Sequitur verò victoria ſemper eos, cùm in hos pugnent qui non pariter confirmati. Nec ſanè errauerit qui dixerit, Exercitia eorum pugnas ſine ſanguine. Pugnas exercitia cum ſanguine eſſe.*

Primùm magnificat Romanos, & iudicat eos Orbem terræ habere non Fortunæ beneficium, ſed Virtutis meritum. idque maximè docet ab exercitijs, quæ tam aſſidua, vt neceſſariò robur & peritia, ideoque & Victoriæ, ijs adſint. Dicit:

» *Non enim illis initium armorum, bellũ eſt.*] Non hercules, ſed ante bellum cogitant & præparantur ad bellum. Pulchrè Seneca: *In ipsâ ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in mediâ pace ſine vllo hoſte decurrit, vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit. Quem in ipsâ re trepidare nolueris, ante rem exerceas.* Ita ſapiens noſter ſcriptor, quem ſupra omnes Socratas veneror & miror. AVD. Indignantibus multis, & Agellios aut Diones tibi opponentibus. LIPS. Nunc iſta & iſtos mitte. ego ex animo ita cenſeo, qui eum ſcriptorem non amat, non ipſam Virtutem. De noſtrâ re, Theodericus rex apud Caſſiodorum: *Diſcat miles in otio, quod proficere poſſit in bello. Animos ſubitò ad arma non erigunt, niſi qui ſe ad ipſa idoneos, præmiſſâ exercitatione confidunt.* Hæc mera oracula ſunt. & miror acutum illum doctorem ab Etruriâ noluiſſe artem eſſe militiam, idque ob cauſſas quaſdam: ſed leues aut nullas, præut eſt vtilitas ab vſu, & per eum arte.

In pace exercitia.

Epiſt. XVIII

» *Numquam pauſam exercitij faciunt.*] Omni die exercentur, omni ætate exercentur. Vegetius: *Iuniores & noui milites, manè & poſt meridiem, ad omne genus exercebantur armorum: veteres autem & eruditi, ſemel in die exercebantur.* En diſcrimen. Tirones bis die, Veterani ſemel. Quid de militibus dicam? Ipſi duces faciebant, vt ſcientiam oſtentarent, & in exemplum. Talis Scipio, qui pòſt Africanus, deſcribitur à Silio:

Iuniores ſeniſque exercentur.

Ipſi Imperatores.

Lib. VIII.

Ipſe inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare ſudem, trãſmittere ſaltu
Murales foſſas, vndoſum frangere nando
Indutus thoraca vadum, ſpectacula tantæ
Ante acies virtutis erant. Sæpè alite plantâ
Ilia perfoſſum & campi per aperta volantem
Ipſe pedes præuertit equũ: ſæpè arduus idem
Caſtrorum ſpatium & ſaxo tranſmiſit, &
haſtâ.

Laudat & P. Valerium Conſulem Liuius: *Non alius militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum munia haud grauatè obeundo. In ludo prætereà militari, cùm velocitatis viriumque inter ſe æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem, nec* quem-

Vt Valerius.
Lib. VII.

quemquam aſpernari parem, qui ſe offerret. Et de Pompeio Salluſtius: *Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.* De eodem Plutarchus: *In bello ciuili iam ſenem & duodeſexaginta annos natum, peditem atque equitem, ſe inter ſuos aſſiduè exercuiſſe.* Ipſi Imperatores poſteà fecerunt, & de Traiano Plinius: *Quid apud milites? quam admirationem, quemadmodum comparaſti? cùm tecum inediam, tecum ferrent ſitim, cùm in illâ meditatione campeſtri militaribus turmis Imperatorium puluerem ſudoremque miſceres, nihil à ceteris niſi robore ac præſtantiâ differens. cùm libero Marte nunc cominus tela vibrares, nunc vibrata ſuſciperes; alacer virtute militum, & lætus quoties aut caſſidi tuæ aut clypeo grauior ictus incideret. Laudabas quippe ferientes, hortabariſque vt auderent: & iam audebant. Cùm ſpectator moderatorque ineuntium certamina virorum, arma componeres, tela tentares, ac ſi quod durius accipienti videretur, ipſe vibrares.* Ergo omnes exercebantur, atque etiam in dies. Quo ſenſu additur,

Et Pompeius.

In Pompeio.

Vt Traianus. In Panegyr.

» *Quiſque cottidie miles.*]Iamdiximus, quòd in dies. ſed addo, quòd id maximè in Statiuis aut Hibernis, cùm quies ſcilicet à vero certamine & ab hoſte. Ideò in Plinio ad Traianum: *Cùm die Statiuorū proximum campum alacritate, diſcurſu, puluere attolleres.* Vegetius notat, nec pluuijs & hiemantibus diebus ceſſaſſe: ſed ei rei porticus quaſdam & baſilicas leuiter cannâ aut ſtramine tectas habuiſſe, in queis equites peditesque exercerētur. Alias in campo. Inde *Campeſtres exercitationes* in Suetonio: *Meditatio campeſtris* ſuprà in Plinio: *Campidoctor* ipſe ὁπλοδιδάκτης (ita Gloſſæ reddunt) ſiue *Doctor armorum*, vt Vegetius. Certum hoc officium inferiore æuo: non certum veteri. ſed tunc Centurio aliquis aut miles annorum armorumque vetus docebat. Plinius Panegyrico: *Poſtquam exercitationibus noſtris non veteranorum aliquis, cui decus muralis aut ciuica, ſed Græculus magiſter adſiſtit.* Ego verò talem elegiſſem, præ omnibus ijs qui officio doctores. Vniuerſè de Exercitio dictum: licuiſſet & decuiſſet forſitan partitè adiungere eius ſpecies & genera. ſed quæ ſermonum finis? & vt ij qui oppido aut metæ accedunt quam deſtinant, magis properè properant: ſic ego, mi Auditor, præceptâ iam quiete feſtino. AVD. At ne nimis. Ego ex meo & militari vſu cenſeo, paullum te illa ſaltem libare. LIPS. Libare igitur. cape.

In quiete exercitia maximè.

Lib. II. cap. XXIII. Sub tecto hieme:

Sereno, in campo.

Campidoctor.

Exercitia pleraque omnia Vegetius ſuppeditat, etſi haud vno loco. Ex ipſo aliiſque colligam, & diſpoſita (ita amo) ſubiecta oculis tuis ſunto. Primum, ad Ordinem facit, & gradum ſub ſignis: dicebatur

AMBVLATIO. Vegetius: *Nihil magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent. Quod aliter non poteſt, niſi vt aſſiduo exercitio Ambulare celeriter & æqualiter diſcant.* Ecce, duo in hoc Exercitio ſpectantur, *Celeritas* in ordinato inceſſu, ſub ſignis & ſub armis; tum etiam *Aequalitas*, vt ſuis iuſtiſque interuallis. Idem alibi oſtendit curæ hanc rem fuiſſe bonis Imperatoribus: & *Vetus*, inquit, *conſuetudo permanſit, & D. Auguſti atque Hadriani conſtitutionibus præcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites educantur Ambulatum. hoc enim verbo hoc exercitij genus nominant. Decem millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire in caſtra iubebantur. ita vt aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent.* Inſigne & vtile factum. & in quo notes *decem millia paſſuum*: quæ tamen vereor vt accipienda ſint *viginti*. AVD. Corrigas igitur? LIPS. Minimè. non dixi: ſed accipienda, nec inuitis Vegetij verbis, vt ego diſtinxi. Sic enim ſonare ea volo, vt iuerint decem millia, eademque redierint: fiunt viginti. AVD. Nam quo argumento? valdè ad laborem addis. LIPS. Ex ipſo Vegetio, qui libro primo, capite illo ipſo de Ambulatione: *Militari gradu viginti millia paſſuum horis quinque, dumtaxat æſtiuis, conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem horis vigintiquattuor.* Hæc ſeriò notanda, vt ſcias quid in Cæſare aliiſque fit, *Eo die iuſtum iter confectum*: quod eſt, quantum militari gradu vulgò ſolet, aut certè circa: ſic tamen, vt horas ſemper aliquot ſumas ad quietem. Ad Ambulationem hanc pertinet Spartiani locus in Hadriano: *Exemplo virtutis ſuæ ceteros adhortatus, cùm etiā vicena millia pedibus armatus Ambularet.* Vtitur enim & Ambulandi verbo, & totidem illa millia vicena exprimit. In Tertulliano item obſeruo: *In pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt, in armis Deambulando, campum Decurrendo, foſſā moliendo, teſtudinem deſudando.* Legerim hoc vltimum, *deſidendo*. quia is habitus multorū in teſtudine, inclinantium ſe & ſubſidentium, vt fiat imbricatum illud decliue tectum. Alibi explicandum. Nunc ſecundum inter exercitia,

Lib. I. cap. IX.

Lib. I. cap. XXVII.

Vegetius illuſtratus.

Iuſtum iter diurnum.

Ad mart. cap. III.

In Tertulliano notata.

DE-

DECVRSIO. Haud longè ab Ambulatione eſt, & fit in armis, & ſub ſignis. Finem Lib. I. cap. IX. & fructum Vegetius pandit: *Ad curſum præcipuè aſſuefaciendi ſunt milites, vt maiore impetu in hoſtem procurrant; vt loca opportuna celeriter occupent; vt ad explorandum alacriter pergant; vt fugientium terga faciliùs comprehendant.* Nominauit Tertullianus ſuprà: Ep. XVIII. & Seneca: *Miles in mediâ pace decurrit ſine vllo hoſte, & vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poßit.* Item Liuius inter militaria exercitia ludoſque Lib XXVI. quos Scipio inſtituit: *Primo die Legiones in armis quattuor millium ſpatio decurrerunt.* Spatium & illîc habes, grande profectò ſi attendis curſum non itum fuiſſe. Capitolinus de hac ipſâ, in Maximinis: *Quintâ quaque die iubebat milites decurrere.* Suetonius Nerone: *Indictâ decurſione Prætorianis, ſcutum* Cap. VII. *ſuâ manu prætulit.* Idem in Galba: *Ipſe maximè inſignis, quòd campeſtrem decurſionem ſcuto moderatus, etiam ad eſſedum Imperatoris per viginti millia paſſuum cucurrit.* Notanda hæc exempla, & rimanda vt admiremur. Cucurrit, inquit, viginti milliaria ad eſſedum, nempe incitatiùs: idque cùm iam prælato ſcuto etiam decurriſſet. Magnum robur, & ſpiritus Galbæ, fateri oportet: ſed quid de ſcuto ibi laudatur? Puto tale eſſe, *Scuti prælatio aut prætentio.* quòd viri Principes & Duces, armigeros haberent, qui ſcuta ferrent: & quamquam in exemplum decurrerent, tamen plerumque ſine onere ſcuti. At Nero & Galba contrà: & vterque ſcutum ſuâ manu prætulit, ſic extenſum. Hæc decurſio ad Tubam facta, & ad eamdem reuocata. quod Vegetio ſcriptum libro II. cap. XXII. Tertium

Lib. I. c. IX. SALTVS. Eius vtilitas in Vegetio: *Ad ſaltum etiam exercendus eſt miles, quo vel foſſæ tranſiliuntur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur. vt cùm eiuſmodi difficultates venerint, poßit ſine labore tranſire.* Silius ſuprà de Scipione: —— *tranſcendere ſaltu Murales foßas.* Et Salluſtius de Pompeio: *Cum alacribus ſaltu certare.* Quartum

Lib. III. cap. IV. NATATIO. Aperta vtilitas. Vegetius de ipſâ re: *Seu mare ſeu fluuius vicinus eſt* * *ſedibus, æſtiuo tempore ad natandum cogendi ſunt omnes.* (* Ipſis caſtris.) In ipſâ vrbe, aut ad vrbem, hoc olim factum. & *Romani veteres* (ait alio loco idem Vegetius) *Campum Martium vicinum Tiberi ideò delegerunt, in quo iuuentus poſt exercitium armorum, ſudorem pulueremque dilueret, ac curſus laſſitudinem natandi labore deponeret.* *In Tiberi natabant.* An non *lauore deponeret*? nec labor ſanè laſſitudinem ſedet. Fuit & Piſcina *In Piſcinâ.* huic rei, in Feſto: *Piſcinæ publicæ hodieque nomen manet, ipſa non exſtat, ad quam & natatum & exercitationis alioqui cauſsâ veniebat populus.* Cum curâ res habita, imò parentes quidam ipſi liberos ſuos docebant. vt Cato Priſcus apud Plutarchum, In Caton. *Filium ſuum præiuit & docuit ipſe, non ſolùm iaculari, aut armis depugnare, & equitare, ſed & pugillatum exercere, & æſtum ac frigus ferre, ac fluminum vorticoſa aut rapida natando ſuperare ac tranſmittere.* Ergo iam ſero in Suetonio legi, Cap. LXIV. de Auguſto: *Nepotes & litteras, & natare, & alia rudimenta per ſe pleraque docuit.* Etſi *notare* ibi aliquando arriſit: nec nunc ſanè aſpernor. Cogito enim Auguſtum ſplendore & æſtimatione ſui ſupra Catonem fuiſſe, & vix illum iam ſenem ad hæc externa ſe demiſiſſe. Tamen eſto. errauerim: quid noui aut mali in his talibus? Peruicacia aut aſſertio odio eſto; aberratio riſui, aut veniæ. Vetus eſt:

Ἂν πολλὰ βάλλῃς, ἄλλοτ' ἀλλοῖα βαλεῖς.

Si multa iacias, aliter aliàs ieceris.

Quintum in exercitijs,

PALARIA. Ampliter de his Vegetius lib. I. cap. XI. quem lege. Quid fuêre? non aliud quàm armorum exercitiũ & pugnæ, quæ in manibus eſſet. Statuebatur palus in terram rectus & fixus, qui ſex pedes emineret ad modum hominis: eumque hinc illinc tiro aſſiliebat, & varijs ictibus, aſtante magiſtro, petebat. *In quâ exercitatione,* ait Vegetius, *ſeruabatur illa cautela, vt ita tiro ad inferendum vulnus inſurgeret, nequâ ex parte ipſe pateret ad plagam.* Meminit huius exercitij Seneca: *Exerceamur ad palum, & ne fortuna imparatos deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris.* Epiſt. XVIII. In Spartiani Hadriano legitur: *Equitauit ambulauitque* (nota de Ambulatione) *plurimùm, armiſque & pilo ſe ſemper exercuit.* *Spartianus explicatus.* At ego verò *palo* mauelim: & duplex genus exercitij intellegi, *Armaturam,* & *Palaria.* Eſt tamen iterùm in Vopiſci Aureliano: *Nullum prætermiſit diem, quamuis feſtum, quamuis vacantem, quo non ſe pilo & ſagittis ceteriſque armorum exerceret officijs.* Sed nec ibi religio mihi ſit in vicinam vocem *Pali* demutare. Sanè Pilum & Iacula aliorſum pertinuêre, nempe ad id quod ſubiungam. Nunc de Palo, etiam in Iuuenali (ô Venus ſpecta & ride) cùm de fæminis:

Quis neſcit aut quis non vidit vulnera pali?
Quem cauat aſſiduis ſudibus ſcutoque laceſſit.

Pro *Sudibus*, *Rudes* ibi mallem, & mecum vetus

vetus interpres, qui *Ferulas* interpretatur. Quæ in Saturnalibus ſcripſi, huc adtexe. Sextum,

ARMATVRA. quod leuium fuit, vti Palaria grauium. (Lib. I. cap. XIII.) De eo Vegetius: *Illo exercitij genere quod Armaturam vocant, & à Campidoctoribus traditur, imbuendus eſt tiro.* Adde ſequentia capita: diſces, non aliud quàm haſtilium, iaculorum, pilorum, ſagittarum miſſionem ſub hoc nomen veniſſe. Cauſſa, (Armatura de Leuibus.) quòd ipſi leues milites dicti tunc *Armaturæ*. Olim quidem, iuncto nomine altero, *Leues armaturæ*, Liuio atque alijs: ſed compendio (Lib. II. cap. XV.) poſteà, ſic vt poſui. Vegetius: *Poſt hos erant ferentarij & leues armaturæ, quos nunc Exculcatores & Armaturas dicimus.* Aliæ ſunt ab (De ſaltatoribus armatis.) iſtis, de quibus Græcorum ſcholia: Ὁπλορχίσας, οὓς καλοῦσιν Ἀρματούρας, οἷοί περ εἰσιν οἱ μεθ' ὅπλων ὀρχούμενοι: *Armiſalij, quos dicunt Armaturas, quales ſunt qui cum armis ſaltant.* Credo hoc intellegi ab Artemidoro, & ὅπλον ſimpliciter dici: Τὸ δὲ ὅπλον τὸ λεγόμενον, παρολκὰς σημαίνει. τελευταῖον γὰρ καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἆθλον: *Quod Arma dicunt, dilationes & moras ſignificat, eſt enim vltimum & poſt alia præmium.* Inter Agones ponit, ſiue ludos Gymnicos; & Plato recenſet lib. VIII. De Legibus. Non id ad nos, & eſt Pyrrhica quædam, aliena à ſeriâ militiâ: ad noſtram Seneca: *Iuuentutem maiores noſtri rectam exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare.* In Silio ſuprà: —— *vibrare ſudem.* Fortaſſe & hoc Feſti: *Sub vineam iacere dicuntur milites, cùm adſtantibus Centurionibus iacere coguntur ſudes.* Item iſtud priori explicando: *Sub vitem haſtas iacere dicitur veles, cùm eas ſub manu ſurſum mittit.* Nota autem & hîc adſtitiſſe Centuriones (in Feſti verbis) quaſi arbitros & doctores. An non huc (De Iuuenalis verſibus diſceptatio.) propriè faciunt Iuuenalis verſus iſti?

Tu ſcabie frueris mali, quod in aggere rodit
Qui tegitur parmâ & galeâ, metuenſque flagelli
Diſcit ab hirſutâ iaculum torquere capellâ.

Quidam, imò plerique volunt: etſi iam diu litigatur ſuper germanâ ſententiâ in Senatu noſtro litteratorum. Nuper conſularis vnus cenſuit, legendum in poſtremo verſu, *hirſuto Capella*: vt viri nomen ſit, nempe Centurionis alicuius aut armorum doctoris. Ille hirſutus & piloſus, vt ſolent fortes & minimè molles. Fundus & auctor huic ſententiæ Scholiaſtes vetus, in quo eſt: *Capellâ, ſene magiſtro, campi doctore.* Sed nulla inuidia ſit cenſere aut ſapere aliquid etiam præter veteres: ego hîc facio, & aliorſum totam rem traho. Primùm, ſi de tirone ij verſus: cur illum maximè in exemplum aduocat vilium ciborum? cur parmâ tegit, quæ iam deſierat? cur poma in caſtra transfert, quæ ibi rariſſima? Sed reſpondent de pomis è Plinio, & ſtabiliunt ſententiam eo fulcro. Nam ille ſic de Ziziphis & Tuberibus: *Sex. Papinius, quem Conſulem vidimus,* (Lib. XV. cap. XIV.) *primus vtraque attulit* (in Italiam) *Diui Auguſti temporibus, in caſtrorum aggeribus ſata, baccis ſimiliora quàm malis, ſed aggeribus præcipuè decora, quoniam & in tecta iam ſiluæ ſcandunt.* Vbi nihil equidem pro hac re video, imò contrà. Plinius ait ſeri iam & arbores in aggeribus caſtrorum: ſed quas? peregrinas, & quæ in delicijs: atque ipſe in eâ re indignatur. Quid cenſes igitur vilia illa poma hîc intellegi à poëtâ? Imò in pretio fuerunt: etſi reuerà vix poma, & ſimilia baccis, vt ait Plinius: ſed exotica erant, & vmbræ ac decori magis cauſſâ in caſtris hibernis ſata. Quin iſtæ aut ſimiles erant *Trichilæ* & vmbracula caſtrorum, de quibus * poſteà monebo. (* Dial. XVI.) Tamen demus etiam de vilibus ibi pomis: an quod ſequitur cadere in Tironem poteſt? Ait, *metuentem flagelli.* Nemo liber ei ſubiectus, aut eius metuens, nedum miles. Vitis aut fuſtis eos punijt, non flagrum. Quid ergo eſt? pro meo ſenſu, Venator hîc deſcribitur & beſtiarius, qui feras iaculari condiſcit in capellâ. Quòd talis, omnia addocent. Tegitur parmâ & galeâ; vt ſolent iaculatores iſti & leues. metuit flagellum; ſub eo enim arenarij & totum hoc genus erat, infimæ conditionis ſerui. Docui in Saturnalibus noſtris: & addeſis propriè de Venatoribus locum Tertulliani: *Alij inter* (Ad Mart.) *venatorum taureas patientiſſimi ſcapulis inambulauerunt.* De Chriſtianis loquitur, qui damnati ad beſtias, fortes & alacres ſuſtinuerant verberari taurinis iſtis tergis, id eſt flagellis. Claudianus etiam de hiſce ludis:

—— *inſonuit cum verbere ſigna magiſter.*

& noti ſunt Maſtigophori, Græcis in hac re dicti. Iam de vilitate cibi, in tenues iſtos & inopes conuenit, famelicos ſemper, nec in gladiatoriâ ſaginâ. Leue enim hoc genus & ſtrictũ eſſe debebat. Denique *in Aggere* con- (Agger Romæ.) uenit. quo? non illo caſtrenſi, ne errent: ſed vrbano, & qui Romæ. Nam fuit à Tarquinio rege ſtructus agger, *opere imprimis mirabili,* ait Plinius. quem magis explicat Dionyſius: (Lib. IX.) *Vrbs, inquit, ab Eſquilinâ portâ Collinam vſque*

vſque opere munita eſt. nam foſſâ cingitur latâ centũ pedes,˜ & ſupra foſſã muro ſiue aggere alto & lato. Strabo item libro v. in deſcriptione Romę: vbi Aggerem hunc in *ſex ſtadia* producit. Scholiaſtes Iuuenalis nominat: *Iuxta Aggerem primus caſtra poſuit Seianus, id eſt, iuxta Diocletianas.* Ipſe Iuuenalis alibi:

Sat. VI. *Plebeium in Circo poſitum eſt & in Aggere fatum.*

Sat. X. Iterumque:

Aut quæ ventoſo conducta ſub Aggere texit.

Vtrobique oſtendit viliores & paupertinos illîc egiſſe. Nominat & Victor, ac ponit, *Campum Viminalem ſub Aggere.* * Plures alij, ſed, ſignanter Horatius:

* Suet. in Calig. Lamprid. in Elagab. Lib. I. Sat. VIII.

Nunc licet Eſquilijs habitare ſalubribus, atque Aggere in aprico ſpatiari.

Et oſtendit ambulationes illîc & circulos fuiſſe. Idem Fabius de Voce: *Adducit animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque Aggerem circuli.* Scito igitur & iuniores nouitioſque Beſtiarios illîc exercitos & à magiſtris doctos. Avd. Mihi verò in fronte ſentẽtia tua ridet: à tergo eſt quod diſplicet. Quomodo enim didicit *à Capellâ iaculari?* niſi tu explicas. Lips. Iam explicaui, ſed breuiter, & te fugit. Ecce, diſcere debebat rectâ ferire feram aut beſtiam currentem, emiſſo iaculo. itaque diſcebat & experiebatur in capellâ. Nam in leone aut vrſo periculum facere: id verò periculum. nec aut ſoluere feras iſtas expediebat, aut lædere, imò nec laceſſere: denique integræ ſeruabantur ad ipſos ludos. Ne vltrà de iſtis; tepidi iecoris es, ſi hæc non capis. Avd. Capio. ſed de Capellâ argutum eſt, fateor: etiámne omnibus probandum? Lips. Vt volet quiſque. & ſi *hirſutam Capellam* aliquis mauult, facito: ſed cum ſenſu illo tamen à me dicto. Supereſt inter Exercitia

Salitio. Ea ad equites ſpectat: diſcebantque celeriter & expeditè, ab vtrauis parte, gladijs etiã ſtrictis, aut contum tenentes ſaltare in ligneum equũ. Res tota deſcripta Vegetio lib. I. cap. XVIII. quem vide. Neceſſarium hoc illi æuo, quod adiumenta ad ſcandendum in equis nulla habuit. Avd. Non aliud in exercitio equitum? Lips. Imò verò, curſus, flexus, orbes, aliaque didicêre: etſi ſeorſim Vegetius non dixit. Noſtri equites tenuêre concurſus quoſdã ludicros, quos * *Torneamenta* & *Gioſtra* vocant: ſed ij ad delicias ferè verſi & oblectamenta aulæ. Si vis de ijs iamante ſæcula aliquot videre quid fuerit; lege Nicephorum Gregoram, & Nicetam Choniatem in Græcorum rebus. ſed hunc maximè, qui floridè & vbertim deſcripſit, an depinxit?

*Otho Friſing. Torneamenta vocat.

DIALOG. XV.

Ad leges itum, ac primò de eá quæ Furta tangit, tum quæ prædam.

Me ſeria noſtra vocant, & veni ad vltimam Diſciplinæ partem Leges. Euge, recreor, aura à terrâ adflat. Dico Leges, *inſtituta militiæ ſcripta aut nõ ſcripta.* Ea multa & varia fuiſſe ſcio, ſed pauca Polybius ſuppeditat, quæ perſequamur. Primũ eſt, quod *Furta* tangit. Eorum quia magna occaſio & materies in caſtris, vbi pleraque aperta & incuſtodita; placuit ſeuerè cohibere & punire. Verba in hanc rem Polybij habes:

Polyb.

Μετὰ δὲ τὴν στρατοπεδείαν συναθροισθέντες οἱ χιλίαρχοι, τοὺς ἐκ τοῦ στρατοπέδου πάντας ἐλευθέρους ὁμοῦ καὶ δούλους ὁρκίζουσι, καθ᾽ ἕνα ποιούμενοι τὸν ὁρκισμόν. Ὁ δ᾽ ὅρκος ἐστὶν, μηδὲν ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψειν, ἀλλὰ κἂν εὕρῃ τις, τοῦτ᾽ ἀνοίσειν ἐπὶ τοὺς χιλιάρχους.	*Poſt metationem caſtrorum, Tribuni conuocantes omnem copiam, tam liberos quàm ſeruos, iuramento adigunt viritim, quod tale eſt: Nihil è caſtris furto tollere, imò ſiquis inuenerit quidpiam, id ad Tribunum relaturos.*

» *Poſt metationem caſtrorum.*] Intellege, primam: & ſtatim vt Dilectus habitus eſt, & educti ſunt in campos.

» *Tam liberos quàm ſeruos.*] Valdè notãdum, hoc iuramentum calones & ſeruitia etiam aſtrinxiſſe, & quidquid humanorum capitum in caſtris.

» *Adigunt viritim.*] Quò maior religio & firmior, nec per centurias aut manipulos hîc iuratur.

» *Quod tale eſt.*] An ipſa igitur illa verba quæ ponit? Sed Cincius apud Agellium pleniùs & diſtinctiùs reponit, quæ antiquæ prouidentiæ cauſsâ opus eſt recitari: *Cùm dilectus, inquit, antiquitus fieret, & milites ſcriberentur, iuſiurandũ eos Tribunus militaris adigebat in verba hæc:* In Magistratv *C. Lælij C. F. Conſulis, L. Cornelij P. F. Conſulis, in exercitu decemque millia paſſuum prope, furtum non facies dolo malo, ſolus neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies ſingulos,* Lib. XVI. cap. IV.

extràque haſtam, haſtile, ligna, pomum, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris ſuſtulerísve quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lælium C.F. Conſulem, L.ve Cornelium P.F. Conſulem, ſiue quem ad vtrum eorum ius erit, proferes aut profitebere in triduo proximo, quidquid inueneris ſuſtulerísve, ſine dolo malo; aut domino ſuo, cuium id eſſe cenſebis, reddes, vti quod rectum factum eſſe voles. Accurata & pulchra formula, digna examinari, ſi otium nunc eſſet. Sed ad Polybium me recipio. & quæ autem pœna, ſi quis in hac culpâ? neuter hîc expreſſit: ſed Polybius infrà clarè dicit,

Furta ſeuerè punita. *Fuſte percuſſum qui furto aliquid abſtuliſſet è caſtris.* Hem! non hîc quadrupli, aut alia mitior pœna? nulla, ſed abſciſſa omnia, vt in cetero delicto militari. Exempla hercules etiam poſteriore æuo reperio. vt in Suetonij

Cap. LX. Tiberio: *Is,* inquit, *militem Prætorianum ob ſurreptum è viridario pauonem, capite puniuit.* Eſto de pauone; quid in vili vno gallina-

In Peſcennio. ceo? Spartianus auctor, *Peſcennium Nigrum*

* Nota tot in Contubernio fuiſſe, vt dixi. *ob vnius gallinacei direptionem, * decem commanipulones, qui raptum ab vno comederant, ſecuri percuti iuſſiſſe.* Iſta noſtris moribus miracula & mera monſtra ſunt, ſed, Deus bone, pulchra: & laudare liceat, ſi non lu-

* *antiqua moneta.* bet imitari. AVD. Iſta profectò ſunt * παλαιᾶ κόμματος, vt Græci dicunt: eiuſmodi nummos non cudit noſtra Moneta. Sed aueo quærere. furta ſi ſic vetita, an etiam in hoſtico? non licuit prædari, rapere, res hoſtiles? LIPS. Dubito, an ſic paſſim, & ſpar-

Prædatio non libera. ſim. In Salluſtio lego inter flagitia militiæ

In Iug. relatum, quòd Albiniani milites *ab ſignis aberant, lixæ permiſti cum militibus diu noctúque vagabantur; & palantes, agros vaſtarent, villas expugnarent, pecoris & mancipiorum prædas certantes agerent.* Hæc, inquam, inter turpia & dedecora, quæque adueniens Metellus recîdit. Non ergo liberum ius ſic prædari: ſed credo per manipulos, cohortes, legiones ſæpè miſſos milites, vt agerent ex hoſtili terrâ & ferrent: ſed cum lege, quam ex Polybio iam dicam, vt communis nempe ea præda eſſet. Sæpè dico, non ſemper: nec iſtud ſtudium bonos vnquam milites

Præda publica erat. aut fecerit, aut ſeruarit. Romani igitur auaritiæ huic, & quæ aſſita eſt, iniuſtitiæ coërcendæ, Prædam omnem in publicum ferè vindicabant, & ad Quæſtorem iubebant deferri. Plautus alludens. *Nunc hanc prædam omnem iam ad Quæſtorem deferam.* Atque is diuendebat. & ex pecuniâ militi perſoluebat. Decius quidam in accuſatione M. Coroliani, apud Dionyſium hoc ſic exprimit: *Scitis omnes, quòd ſpolia & præda* Lib. VII.

ex hoſtibus, quæcumque noſtrâ virtute adipiſcimur, eam lex iubet publicam omnem eſſe. Nec ſolùm gregarius miles aut priuatus aliquis ius in hanc non habet, imò nec ipſe Imperator. Sed Quæſtor eam accipiens diuendit, & pecuniam in ærarium publicum refert. Quam legem, ex quo vrbem hanc incolimus, nemo non dicam ſoluit, ſed nec culpauit. Pulchrè & clarè Dionyſius: & in eius verba paſſim in hiſtorijs ſunt exempla. Præda igitur plurimùm relata in publicum: & ſiquando *Præda æqualiter diuiſa.*

militi conceſſa, ad excitandum eum in re aliquâ arduâ, id quoque ſub lege & diuiſionis normâ. Siqua res, prudenter & hæc à Romanis aduerſa, prudentiſſimè cauta. Quot victores exercitus prædæ ſectatio hæc afflixit? illâ & victoriâ ſimul exuit? nota & aſſidua exempla ſunt. Cauerunt Romani hac lege vel inſtituto, quod ipſis Polybij verbis dicam. Ille in libro hiſtoriæ ſuæ decimo, cùm Carthago Noua capta à Scipione eſſet, & in eâ magna præda.

Eſt Romanis eiuſmodi mos & adminiſtratio in expugnationibus opidorum. Aliàs enim ſingulis diebus diuidunt copias iuxta vrbis magnitudinem; aliàs per manipulos diſtribuunt. ſed ſic, vt numquam plus dimidiâ parte ad hanc rem adſumant. Reliqui in ordinibus ſuis manentes ſunt in ſubſidijs, interdum extra vrbem, interdum in ipsâ, ita vt ſemper tamen ſe oſtendant. Copijs verò plurimùm diuiſis in duas legiones Romanas, in duas alas Sociales (rarò enim omnes quattuor legiones ſimul conueniunt) omnes qui ad prædam & raptus deſtinati ſunt, ferunt quiſque ea quæ ceperint ad ſuas Legiones vel Alas. Quo facto, Tribuni æqualiter omnibus diuidunt, non ſolùm ijs qui in præſidijs aut ſubſidijs fuerunt, ſed & qui caſtra ſeruauerunt: itemq; ægris, ſaucijs, aut ad munus aliquod aliò miſſis. Quòd verò nihil fraudaturi ſint aut ſubducturi è prædâ, id omnes iurant cumprimùm in caſtra veniunt ituri ad bellum. quâ de re pluribus

dictum

dictum eſt nobis in iis quæ De republicâ ſcripſimus. Ceterùm, cùm ſic dimidia militum pars ad prædam diſcurrit; dimidia, ſeruatis ordinibus, iis curat & ſubſidiatur; numquam euenit periclitari Romanos de ſummâ rerum. Spe enim lucri certâ inter omnes, ſiue maneant ſiue prædas agant, nemo locum ordinemq́; deſerit. quæ res ſæpè noxæ aliis ſolet eſſe.

Vides Romanum laudabile inſtitutum, perpetuum in omni prædâ. Imò verba paullùm ſcrutemur. Ait:

» *Aliàs ſingulis diebus diuidunt copias.*] Id eſt, interdũ cottidie permutari milites qui maneant, qui rapiant: interdum minimè, ſed ſemel per manipulos ſeponi & ſecerni. Puta, ex quaque legione vel alâ, quinque cohortes mitti, quinque ad ſigna retineri.

» *Numquam plus dimidiâ parte.*] Prouidè & ex tuto. in hoſtem profligatum quídni dimidia pars victorum ſufficiat? abundè.

» *Copiis plurimùm diuiſis in duas legiones Romanas.*] Sententia eſt. cùm duæ ſint partes totius exercitus, Ciues & Socii: horũ iterùm duæ, Legio duplex, Ala duplex: ſeruari, vt qui ad raptus miſſi, quiſque ſua ad ſuos ferat, ciues ad ciues, ſocii ad ſocios. nec id tantùm, ſed ad talem legionem ſuam, ad talem âlam: omnia confuſioni vitandæ, & vt noti veniant ad notos. Cur verò Socii æqualiter ſic mixti? quia pars eorum æqualis. Dimidium prædæ in omni diuiſione habebant, idq́ue ex veteri inter ipſos pacto. Dionyſius promit in fœdere icto anno Vrbis CCLXI. *Auxilia inuicem ſibi ferunto* (Romani & Latini) *ſiqui bello petantur, totis viribus. Spoliorũ & prædæ ex bello æquam partem ſorte vtrique accipiunto.* Nota etiam de *ſorte*, quam interueniſſe vbi res diuidebant intellegimus, non vbi manubias ſiue pecuniam ipſam. Hæc res vna eſt inter præcipuas, quæ ſocios tot ſæculis tenuit in fide, lucellum, & gloria, ex aſſiduis & felicibus bellis.

Socii æquas partes capiunt.

Lib. vi.

» *Quòd verò nihil fraudaturi ſint.*] Memorat iuramentum nunc contra ſubtractiones aut fraudes: iuramentum illud ipſum, quod iam explicatũ. Et nota, quòd hoc ſcriptum ſuum (quod nunc commentamur) aduocat, & germanum ſuum oſtendit. De Furtis ſatis eſto. à quibus quàm caſti Romani, & quàm manus eorum continentes, exemplo illuſtri docuerit Frontinus: *Vniuerſi quoque exercitus notabilis ſæpè fuit continentia: ſicuti eius qui ſub M. Scauro meruit. Nam memoriæ tradidit Scaurus pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum amplexa fuerat metatio, poſtero die abeunte exercitu, intactis fructibus relictam.* Iuſtitia vbi es? ridè è cælo, & ſi terras iterùm inhabites, non aliter fiat.

Lib. IV. cap. III.

Mira abſtinentia Romanorum.

DIALOG. XVI.

De ſtipendio militum, eius origine & auctu. De Frumenti modo, & hordei. de iis quæ ad victum.

AVD. Stipes ſit, qui non ſtupeat, fateor: ſed tamen, ſi hîc ita continentes, an igitur aliunde lucra magna quæ implerent? an non ſtipendium pingue & largum? LIPS. Ducis me quò iter affectabam. Nam id quoque mirabile, quàm exiguo ære meruerint; etiamtunc cùm publicè diuites, priuatim in re anguſtâ. Et ego Philoſophus ſeriò hoc aſſentior, opes eſſe quæ vitiant, quæ effæminant, de quarum capite ſemina malorum orta. Vide igitur de Stipendiis, quod doctor noſter ita dicit:

POLYB.

Ὀψώνιον δ' οἱ μὲν πεζοὶ λαμβάνουσι τῆς ἡμέρας δύο ὀβολούς, οἱ δὲ ταξίαρχοι διπλοῦν, οἱ δ' ἱππεῖς δραχμήν. Σιτομετροῦνται δ' οἱ μὲν πεζοὶ πυρῶν Ἀττικοῦ μεδίμνου δύο μέρη, μάλιστά πως· οἱ δ' ἱππεῖς κριθῶν μὲν ἑπτὰ μεδίμνους εἰς τὸν μῆνα, πυρῶν δὲ δύο. Τῶν δὲ συμμάχων οἱ μὲν πεζοὶ τὸ ἴσον, οἱ δὲ ἱππεῖς πυρῶν μὲν μέδιμνον ἕνα καὶ τρίτου μέρος, κριθῶν δὲ πέντε. Δίδοται δὲ τοῖς μὲν συμμάχοις τοῦτ' ἐν δωρεᾷ, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις τοῦτε σίτου καὶ τῆς ἐσθῆτος, κἄν τινος ὅπλου προσδεηθῶσι, πάντων τούτων ὁ τα-

Stipendium pedites accipiunt in diem duos obulos, ductores Ordinum duplum, equites drachmam, id eſt triplum. Frumenti modum accipiũt pedites Attici medimni duas partes admodum; equites hordei ſeptem medimnos in menſem, frumenti duos. Socii, pedites capiunt par Romanis, equites verò frumenti medimnum vnum & trientem, hordei quinque. Datur hoc autem ſociis muneri, Romanis verò & frumẽti & veſtium, & ſi quibus armis egeant, omniũ horum nomine Quæ-

μίας ἡμῶν τεταγμένην ἡμέραν ἐκ τῶν ὀψωνίων ὑπολογίζεται. | *ſtor certam definitamq́ pecuniam de Stipendio deducit.*

Stipendium triplex, in *Pecuniá*, *Frumento*, *Veſte*: quæ omnia aut tractat, aut tangit. Primùm de Pecuniâ, *Accipiunt*, inquit,

» *Stipendium pedites in diem duos obulos.*] Quod nos *Stipendium*, ipſe ὀψώνιον dixit. Sed certum eſt pecuniá tamen hîc ſignari, ſicut à Thucydide aliquoties & Dionyſio Halicarnaſſæo, qui & ὀψωνιασμὸν appellat: credo ideò, quòd velut in obſonium pecunia ea primò data. Eſt etiam in laudatiſſimis illis Gloſſis: *Stipendium*, ὀψώνιον στρατιωτικόν. Simile quod Latini inferiores dixêre *Annonas*. nec enim ipſum quod eſui modò, ſed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt. Video Græcos infimos ῥόγας, *rogas* appellare: an ab *erogãdo*? Nam & ipſam rem ῥογεύειν etiam dicunt. Leges in Cedreno plus ſemel, atque etiam Suidâ: qui tamen pro Donatiuo Principis capit & interpretatur.

Ὀψώνιον pro mercede Græcis. — *Roga.*

» *In diem duos obulos.*] Modum habes diurni ſtipendij antiqui, de cuius origine & progreſſu in Electis ſcripſi. Scis me non amare ταυτολογίαν: addam aliquid non ibi ſcriptum, aut non ſic ſcriptum. Olim certum eſt Romanos nullo publico ære militaſſe, idque annis plus trecentis. Feſtus ita adnotat: *Priuato ſumptu ſe alebant milites Romani, penè ad id tempus quo Roma capta eſt à Gallis.* Ait *penè*, & iure addit, quia Stipendium inſtitutum *ſeptemdecim* circiter annis ante vrbem captam. Liuius hoc docet libro quarto, ſtatim poſt Anxur captum: *Additum*, inquit, *vt ſtipendium miles de publico acciperet, cùm ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet.* Liuius dicit *de ſuo* militaſſe, Feſtus *priuato ſumptu*: quid clarius? Et tamen hîc quæro & inijcio, an igitur nihil è publico? non arma, non frumentum? Ambigo, & ſunt quæ inducunt accepiſſe. Dionyſij iſta in bello cum Sabinis: Τούτων δὲ πραθέντων δημοσίᾳ, τὰς κατ' ἄνδρα γενομένας εἰσφορὰς ἃς ἔτειλαν τοῖς στρατιώταις, ἅπαντες ἐκομίσαντο: *Ijs diuenditis* (præda ſcilicet) *publicè, collationes quæ viritim factæ erant in milites, eas omnes receperunt.* Nónne clarè ſatis collatum aliquid in milites dicit? & quo fine aliàs tributa, quæ Romani ex cenſu dabant? Amplius, in eodem Dionyſio, cùm Veientes pacem peterent, ſcribitur *frumentum eos obtuliſſe exercitui in duos menſes; pecuniam in ſtipendium ſex menſium, vti victor imperarat.* Hic verò & frumentum in menſes datum habes, ſed & pecuniam in ſtipendium (Græcè χρήματα ἐς ὀψωνιασμὸν) definitam. Etſi de pecuniâ, non opinor ſed ſcio, oblatam eam non ad modum ſtipendij viritim capti (nullum enim fuit) ſed in belli ſumptus & militum ſingulorum, pro æſtimatione victoris. Atque hæc talia aliquoties in Dionyſio leges, ſed benignè ſemper & æquiter capienda, ſtipendio nondum conſtituto. Idipſum cùm fuit, ſanè exiguum, & *duo oboli* etiam Polybiano æuo: id eſt *tres aſſes. Haud aliter Latinè extuleris: cùm duo oboli ſint tertia pars Drachmæ. At Drachma vincitur leuiter à Denario Romano: etſi alternant hæc & confundunt ſcriptores. Quantulum iſtud eſt? in menſem *decem denarij*, id eſt Philippeus noſter. En lucrum, quo obiecto tanto opere gauiſi milites (in Liuio habes) & viſi rem ſuam ſtabiliuiſſe. Sed ita tunc ſcilicet parcimonia & mores, quibus magis quàm opibus res Romana ſtetit. Lubet Liuianum elogium opportunè addere: *Nulla vmquam reſpublica nec maior* (quàm Romana) *nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam ſeræ auaritia luxuriaque immigrauerint, nec vbi tantus ac tamdiu paupertati ac parcimoniæ honos fuerit.* Benè & verè Liuius: iſta res docet, & in tot victorijs ac triumphis, imperio tam latè propagato, nihil additum ad ſtipendij modum reperio, ante Iulianum æuum. Quis non miretur? vbi tot Tribuni populares, & per publica damna ad priuatam gratiam aut commoda graſſantes, nullum ex ijs auxiſſe, aut (quod proditum exſtet) conatum augere? Iulius ille fuit, qui per milites magnus, hîc quoque leges fregit, & *legionibus ſtipendium*, ait Suetonius, *in perpetuum duplicauit.* Res ſemel mota non hîc ſtetit, ſed magis Auguſtus auxit, qui *omnes vbique milites ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit*, vt in vitâ eius Tranquillus. Eum modum fuiſſe, *decem diurnos aſſes*, ex Tacito liquet. Hæc ita ſcripta: etſi ſuſpicio mihi eſt, per bella illa diuturna ciuilia, magis etiam auxiſſe ſtipendia: ſed reciſa, rebus iam tranquillis, ab Auguſto, & in ſummam eam firmiter redacta. Manſit tamen non diu. ſed ſiue Nero ſiue Claudius, ſiue potiùs Otho aut Vitellius, aliquid imò multum addidêre: & iam Domitiani æuo, ſtipendium menſtruum erant *aurei terni*. Ij eſſent in diem *vigintiquinque aſſes*: quibus ipſe Domitianus iterùm addidit menſtruum *aureum vnum*, id eſt denarios *vigin-*

Margin notes: *Sine ſtipendio olim Romani.* — *Quando cœperit.* — *An non annona frumentum?* — Lib. v. — Lib. ix. — *Modus primi ſtipendij.* — * *Aut vt iuſtius, cum trientè.* — *Vetus reſtrictio & frugalitas.* — Lib. I. initio. — *Cæſar ſtipendium auxit.* — Cap. XXVI. — *Item Auguſtus.* — Cap. XLIX. — *Vel potiùs firmauit.* — *Domitianus auxit.*

viginti quinque. Tanti enim Romanus aureus, & res hęc tota è Iohanne Zonarâ ad liquidum à nobis reducta. Ille ſic de Domitiano: Καὶ τοῖς στρατιώταις τὴν μισθοφορὰν ἐπηύξησε τάχα διὰ τὴν νίκην. ὄντων γὰρ ε̄ ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἑκάστου λαμβάνοντος, ἑκατὸν ἐκέλευσε δίδοσθαι. Μεταμεληθεὶς δὲ, τὴν ποσότητα οὐκ ἐμείωσε, τὸ δὲ πλῆθος τῶν στρατευομένων συνέστειλε: *Militibus ſtipendiũ auxit, ſcilicet ob victoriam. nam cùm ſeptuaginta quinque drachmas ſinguli acciperent, ipſe iuſſit centenas dari. Pœnitens verò poſteà ſummam non imminuit, ſed multitudinem militantium recidit.* Ex quibus certum, in Suetonio rectè

Domit. cap. VII. nos olim emendaſſe: *Addidit & quartum*

* Aut ſi velis, inſertâ voculâ *ad aureos ternos.* *ſtipendium militi,* aureis ternis.* Inferiore æuo quid fuerit, non vltrà repperi, nec dicam.

Alia commoda militia. AVD. Iſta quidem Domitiani ſumma pinguiuſcula, ſed & Augusti tolerabilis: illa Polybiana quid habuit? *Cur quiſquam caput vnctius referret?* vt iocer cum poëtâ. Nam certè exigua: & cur tam multi tamen ad militiam prompti? LIPS. Ipſa illa ſumma exigua, non nego: ſed frumentum additum exiguo pretio cogita, tum crebras etiam in triumphis donationes. Liuius hoc te docuerit, quoties & in quo modo, donati. Amplius, cogita promotiones, & quòd per virtutem ad altiores ordines venirent; ergo & ad ſtipendia meliora. Multi enim duplicarij, vt audiemus: & addit,

» *Ductores ordinum duplum.*] Ταξίαρχοι ſunt in Græco, quos licet Centuriones etiam reddere: ſed hîc conſpectè *Ductores* magis feci. Non enim ſolos Centuriones opinor intellegi, ſed & Succenturiones ſiue Optiones, fortaſſe & Signiferos ipſos. In Liuio quidem lego, cùm Appius in fugacem

Lib. II. ſuum exercitum animaduertit: *Ad hoc Cen-*

Duplicarij. *turiones duplicarioſque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* Ergo Duplicarij aliqui præter ipſos Centuriones, vt palàm vides. Sed vnde, inquies, iam tum illo æuo, haud longè à regibus exactis? cùm ſtipendium nondum inſtitutum eſſet. Ergo

Modus in Liuio exſolutus. memento quorum diximus, frumentum videri è publico militibus iam olim datum.

IV. de L.L. Varronem aduoco: *Duplicarij, quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur inſtitutum.* Oſtendit quoſdam etiam è grege milites fuiſſe, ſic honeſtatos ob egregia facta. Et ta-

Lib. VII. le in Liuio: *Milites qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præſentiâ ſingulis bobus donati.* Quod factum etiam diu poſt ſtipendium pecuniæ inſtitutum.

III. Ciuil. Manſit hic vſus, & in Cæſare legas: *Cohortem poſteà duplici ſtipendio frumentoque, ſpeciarijs, militaribus donis, ampliſſimè donauit.* In Vegetio: *Armaturæ duplares, quæ binas conſe-* Lib. II. cap. VII. *quuntur annonas.* Sed & *Seſquiplares* in eodem, *qui vnam ſemis.*

» *Equites drachmam.*] Id eſt, ſtipendium tri- *Equiti triplex in ſtipendio.* plex. Itaque ſuper Centuriones erant; tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Ipſe hic modus in Liuio: Lib. VII. *Aequè impudens poſtulatum fuit, vt de ſtipendio equitum (merebant autem eâ tempeſtate triplex) æra demerentur.* Hoc ille aliquot annis poſt ſtipendia inſtituta: & vides vulgò inuidioſam hanc ſummam fuiſſe. Poſtularunt igitur minui, ſed non impetrarunt: an non factum poſteà? ſed diu, inquam, poſteà? Ex Liuij commatio ſuſpicor, quod *Penſitata Liuij verba.* hîc inſerit, *eâ tempeſtate meruiſſe:* non ergo tuo æuo? Apparet: fruſtrà alioqui ſubmonuiſſet. Et hercules cùm recogito, ſtipendia à Iulio & ab alijs aucta; ingens hæc ſumma & prægrandis in equitum fuiſſet, ſi pariter creuiſſent. Accedit, quòd dignitas equitum non iam tanta, poſt Socios ciuitate donatos. Illi enim cùm equitatu abundarent, ferè ad bellũ ibant, paucioribus paullatim è digniori & ciuili illâ ſtirpe. Sed ſuſpiciũcula eſt, quam ſperni tam facilè à te volo, quàm à me prodi. Iſta Polybius de diſcrimine ſtipendiorum. Sed heus in Tribunis quid fuit? *Tribunorum ſtipendia.* cur ij omiſſi? Magna eorum ſalaria, vt video, & ſic celebrantur à Iuuenali:

—— *alter enim quantum in legione Tribuni*
Accipiunt, donat Caluinæ vel Catienæ.

A Plinio: *Nec pudet Tribunorum militarium* Lib. XXXIV. cap. III. *ſalarijs emere.* Vterque de productiore ſummâ, & velut per adagionem vſurpat. Quanta igitur? Appiani locus eſt, niſi erro, qui ſcitiores nos eius faciat, iſte. De Cæſare ſcri- IV. Ciuil. bit, eiuſque triumpho quadruplici. Καὶ διένειμε, inquit, στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς Ἀττικάς, λοχαγῷ δὲ αὐτοῦ διπλάσιον, καὶ χιλιάρχῳ καὶ ἱππάρχῳ τὸ ἔτι διπλάσιον: *Diuiſit deditque militi ſuper quinque mille drachmas; Ductori ordinum eius duplum; Tribuno militũ & Præfecto equitum, iterùm eius duplum.* Ex analogiâ hac donorum, iuſtè & probabiliter inferas de Stipendiorum tali modo. Ergo Tribunus & Præfectus alæ quadruplum Salarij vulgaris habuit, & alia vberiora in veſte, frumento, ſpeciebus. Hęc talia in Lampridio, Capitolino, Vopiſco videre tibi fas: vbi epiſtolæ aliquot Principum ad litteram poſitæ, cum Tribunicijs iſtis commodis aut donis. Haud diſſimile apud Græcos. & ſcribit

Xeno-

Græcorum ſtipendia. *VII. Anabaſ.* Xenophon, *Seuthen regem Thraciæ, cùm Græcos mercede iungere ſibi vellet, obtuliſſe & pollicitum*, τῷ μὲν στρατιώτῃ Κυζικηνὸν, τῷ δὲ λοχαγῷ διμοιρίαν, τῷ δὲ στρατηγῷ τετραμοιρίαν: *militi Cyzicenum, Centurioni duplú, Prætori quadruplum.* Hi Prætores, velut Tribuni Romanorum erant, aut noſtri Colonelli. Fecerunt idem Lacedæmonij in ijſdem copijs (quarum laus inclyta, & propagata per inclytum ſcriptorem) alliciendis, & inter promiſſa, hęc ſunt: *Ibid. infrà.* Δαρεικὸν ἕκαστος οἴσει τοῦ μηνὸς ὑμῶν, λοχαγὸς δὲ τὸ διπλοῦν, στρατηγὸς δὲ τὸ τετραπλοῦν: *Daricum feret quiſque veſtrùm in menſem, Centurio duplum, Prætor quadruplum.* Vbi pariter obſerues, in ipſo ſtipendio haud longè à Romanis abire, *A Romanis vix diuerſa.* præſertim ſub Auguſti ęuum. Nam etſi Daricus non niſi viginti drachmis æſtimabatur; tamen alibi lego pluſculum etiam accepiſſe, & Drachmam habuiſſe diurnã. Thucydides de Athenienſibus: *Lib. VII.* Δραχμὴν γὰρ τῆς ἡμέρας ἕκαστος ἐλάμβανεν: *Drachmã in diem quiſque accipiebat.* Iterùm idem: *Lib. III.* διδράχμους ὁπλίτας nominat in cuſtodiâ Potidææ: *qui binas drachmas* ferrent, ſed (ne diſſimulem) extra ordinem & ſolitum morem. Idem cenſeo ſuprà. Paullùm igitur infra drachmam meruerunt vulgò. AVD. Contra te cenſere Demoſthenes me hîc iubet. Ille in Philippicarũ primâ definit quæ opus ſunt militi: Στρατιώταις δισχιλίοις τετταράκοντα τάλαντα, ἵνα δέκα ἑκάστου μηνὸς ὁ στρατιώτης δραχμὰς σιτηρέσιον λαμβάνῃ· τοῖς δὲ ἱππεῦσι διακοσίοις οὖσι, ἐὰν τριάκοντα δραχμὰς ἕκαστος λαμβάνῃ τοῦ μηνὸς δώδεκα τάλαντα: *Bis mille militibus talenta ſunto quadraginta, ita vt quiſque decem drachmas in menſem accipiat: equitibus verò ducentis talenta duodecim, ſi quiſque triginta accipiat in menſem.* Alia hîc definitio, minor tuo dicto. LIPS. Particulam verborum affers, plura inſpexiſſe oportuit. Redeo autem in memoriam, Oratorem illic ſuadere & dicere, vt dumtaxat in annonam (Græcè σιτηρέσιον) tot talenta & menſtruas drachmas dent: at reliquam pecuniam in ſtipendium, bellũ ipſum ſuppeditaturum. *Demoſthenes explicatus.* Hæc ibi poſteà, atque ita nihil diſſentit. Imò, quod valdè notes, in triplici equitum Annonâ cum Romanis conſentit.

Frumenti datio. » *Frumenti modum accipiunt.*] Cuius diſtributi ſæpè mentio. vt in Cæſare: *I. Gallic.* *Diem inſtare, quo die militibus frumentum metiri oporteret.* Iterùm: *VII. Gall.* *Poſt diem ſeptimum ſe reuerſurum confirmat, quam ad diem legioni, quam in præſidio relinquebat, deberi frumentum ſciebat.* Ac vides etiam certo die datum, & cum curâ ne is laberetur. Bonum & vtile in- *Ea laudata.* ſtitutum, militi ſemper victum eſſe, nec inopiâ cogi ad rapiendum, aut deſerendũ. Si pecunia in hunc vſum, potuiſſet ire in alium vſum: igitur maluerunt rem dare ipſam. Atque ita, vt nefas etiam haberetur vendere. *Non vendebant.* Salluſtius inter militaria probra recenſet: *Frumentum publicè datum vendere, panem in dies mercari.* Itáne culpa mercari, aut vendere? hodie nec rapere, & Vis aut Iniuria ferè eſt quæ militem alat. Sed quis finis, ſi noſtra incompoſita cum illo ordine componam? & verbo fortaſſe lædam, qui ferro poſſunt. At in ipsâ re, exemplum ſeueritatis quâ Galba vſus, apud Suetonium: *Militi*, inquit, *qui* *Cap. VII.* *per expeditionem annonâ arctiſſimâ, reſiduum cibariorum tritici modium centum denariis vendidiſſe arguebatur, vetuit ſimulatque indigere cibo cœpiſſet, à quoquam opem ferri. atque is fame extabuit.*

» *Attici medimni duas partes*] Suidas, & Nepos vitâ Attici, ſex modios in Medimno ponunt: & ita eſt: ergo nunc militi, Romano modo & ſermone, damus Modios quaternos. *Militum dimenſum, vt ſeruorum.* Quídni tantum, cùm ipſi ſerui eos acceperint in Dimenſo? Donatus in Terentium: *Serui quaternos modios accipiebant frumenti in menſem, & id Dimenſum dicebatur.* Liceret & de *quinis* ſuſpicari ex Senecâ: *Ep. LXXX.* *Seruus eſt, quinque modios accipit, & quinque denarios.* Sed arbitror hoc ita ibi in vtiliore & honeſtiore ſeruo fuiſſe, nempe actore ſcænico: cui & pecuniola præter morem acceſſit. Aut ſi modij etiam quini dati? Salluſtius tangere videtur Oratione Marci Tribuni plebis. *Niſi fortè Frumentariâ iſtâ lege munia veſtra penſantur, cùm tamen quinis modijs libertatem omnium æſtimauere.* Dicas alludere ad ſeruile dimenſum, & ideò indignari libertatem ſic taxatam. Sed hoc incertum: de militibus noſtris, è Polybio firmum. Magno & multo igitur frumento opus ad plures legiones: & vnde hæc copia? Nam eguiſſe Romanos, aut per hanc inopiam ab incœpto aliquo deſtitiſſe, raró aut non leges. Cenſeo è prouincialibus fru- *Vnde Frumenta Romanis.* menta hæc coacta, & è Decimis quas hoc fine aratoribus imponebant. Quid ſi ergo in hoſtili? etiam tum è vicinis prouincijs, aut ex ipſo hoſtico: ſed ſic, vt non in priuatum & ſibi miles raperet, ſed deſecta aut inuenta frumenta deferret ad Quęſtorem. In publicum omnia ſepoſita, & tum cum modo & ordine diſtributa. Magnæ conſiderationis res, & ſummi ad bellum vſus, de quo Politici vidento.

» *Equi-*

Frumentum triplex equiti.

» *Equites hordei ſeptem medimnos, frumenti duos.*] De hordeo, peculiare hoc equiti ad iumenta: pro quo & æs aliquando accepêre, quod *Hordearium* appellat Feſtus. Sed in frumento, inquies, cur tantò plus? Nam duo medimni ſunt modij duodeni. Triplo igitur peditem excedit: quid miraris? fit idem quod in pecuniâ, quod in donatiuis, & triplum vbique capit. Neque ambigo in Ordinum ductoribus ſimile fuiſſe, & ſemel dictâ analogiâ duplum quoque frumenti eos cepiſſe. Cui tamen vſui equites tantum? vt ne venderent? negauimus. vt abſumerent? quî potuêre ſoli? Ne cenſeas: non enim ſoli. Seruum aut ſeruos potiùs habuêre, & iuſtum eſt hoc dimenſum in capita terna. De hordeo, ſatis etiam largiter: ſed certum eſt, præter equum militarem, iumenta alia habuiſſe. Eſt in Plutarchi Catone Cenſorio, quod huc faciat, & illuſtretur aut illuſtret. Narrat in ceterâ abſtinentiâ eius, ὅτι στρατηγῶν ἐλάμβανεν ἑαυτῷ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν, οὐ πλέον εἰς τὸν μῆνα πυρῶν, ἢ τρεῖς Ἀττικοὺς μεδίμνους, εἰς δὲ τὴν ἡμέραν κριθῶν τοῖς ὑποζυγίοις ἔλαττον τριῶν ἡμιμεδίμνων: *quod etiam in imperijs & Præturis accipiebat ſibi, & ijs qui apud ſe, frumenti in menſem non plus tribus medimnis Atticis, in diem verò hordei iumentis ſuis minus ſeſquimedimno.* Si conſtaret de numero familiæ Catonianæ, facilè eſſet aptare modum. etſi pænè etiam conſtat, & in eodem Plutarcho lego *quinque* eum ſeruos in Hiſpaniam duxiſſe. Ipſe ergo ſextus: & habuêre ſinguli modios non niſi ternos. Hoc ad aſtruendam frugalitatem Catonis recenſet: & ideò certum, accepiſſe eum intra legitimum modum. Sed, inquies, lictoribus ſuis & apparitoribus nihil accepit? Diſcas hinc eos ſibi, & in capita ſeorſim, è publico accepiſſe. Addo, quoſdam Imperatores laxiùs hîc ſe geſſiſſe. quod de Cæſare quidem lego: qui (ait Suetonius) *frumentum quoties copia eſſet, etiam ſine modo menſuraque præbuit militibus, & ſingula interdum mancipia & prædia viritim dedit.* O mirum magni benignique animi, ſed non nati ad priſcam & ſtrictam Diſciplinam! quæ ab illo profectò magis magiſque eſt lapſa.

Catonis abſtinentia.

Cæſar extra diſciplinam.

» *Socij pedites capiunt par Romanis.*] Meritiſſimò. nam & tantum capiebat eorum venter. At non tamen equites, de quibus ſubdit:

» *Equites verò frumenti medimnum vnum & trientem.*] Iſti enimuerò minus quàm Romani, ab hac cauſsâ, quòd minùs digni aut opulenti: eoque nec à familiâ ſic inſtructi. Singulis ergo famulus vnus ſuffecerit: & eſt menſura hęc in duo capita, modiorum ſcilicet octo. Simile in hordeo, & habuêre pauciora impedimenta. AVD. Delectantia verò iſta, & mihi non niſi confusè adhuc audita aut nota. Sed voluo tamē in animo, an frumento tantùm ad cibos vſi? Nihil adiungis obſoniorum, aut alîus alimenti? LIPS. Adiungam, etſi Polybius non fecit. Primùm dico, ſalem & leguminum aliquid militibus etiam datum. In Plutarchi Craſſo huic rei ſcriptum, inter omina triſtia: συνέπεσε μετὰ τὴν διάβασιν μετρουμένοις τὰ ἐπιτήδεια τοῖς στρατιώταις, πρῶτα πάντων δοθῆναι φακοὺς καὶ ἅλας, ἃ νομίζουσι πένθιμα Ῥωμαῖοι: *Simul euenit, vt poſt tranſitum fluminis, cùm emetirentur neceſſaria exercitui, primùm omnium darent lentem & ſalem, quæ Romani habent funebria.* De ſale quidem vix ambigi poteſt, ſine quo vita non eſt. Sed & legumina aut piſa reperio. vt in Cæſare: *Non illi hordeum cùm daretur, non legumina recuſabant*: quæ tunc ſcilicet pro frumento, in illâ neceſſitate. Aliàs, pro obſonio. vt in Syneſio, de Caro Imp. militariter cænante: Τὸ δὲ δεῖπνον ἦν, πίσινον ἕωλον ἔτνος, καὶ ἐν αὐτῷ τεμμάχια ἄττα ταριχῆ κρεῶν ὑείων: *Cæna autem erat, è piſis pulmentum pridianum, & in ipſo fruſta aliquot ſalitæ ſuillæ carnis.* Atque amplius, in eodem habes & Suillam? an ex vſu caſtrenſi? prorſus, illius, quidem, & ſuperioris etiam, qui. Nam Spartianus de Hadriano ita ſcribit: *Cibis etiam caſtrenſibus in propatulo libenter vtens, hoc eſt lârido, caſeo, & poſcâ.* Nominat & Vulcatius in Auidio, inter legitimos cibos: *Præter laridum, ac buccellatum, atque acetum, militem in expeditione quodquam portare prohibuit.* Vbi acetum ſcilicet ad potum militarem conficiendum, & iam dictam poſcam. At de larido, mirum in Polybij etiam tempore fuerit in hos vſus. Scribit certè inter Galliæ Ciſalpinæ laudes, *glandes & porcos in eâ abundare*, & dat argumentum: *quòd cùm plurimi in Italiâ cædantur, tum ad vſus vitamque priuatam, tum ad ea quæ in exercitus legioneſque præbentur, bis tamen omnibus ſufficere Galliæ illam regionem.* Quid aliud intellegas, τὰς εἰς τὰ στρατόπεδα (ita verba eius ſunt) παραθέσεις: quàm repoſita & ſalita in militares vſus? Atque hi tales ſunt, quos *Militares cibos* ſcriptores appellitant. Vt Spartianus in Peſcennio: *In omni expeditione militarem cibum ſumpſit ante papilionem.* Lampridius de Alexandro: *Apertis papilionibus* pran-

Legumina militi.

Orat. de Regno.

Suilla militibus.

Lib. II.

Militares cibi, [illegible]

prandit atque cænauit, cùm militarem cibum cunctis videntibus atque gaudentibus ſumeret. En virum, dignum titulo & loco Principali! Et obſerua indidem, bis eos die cibum ſumpſiſſe, ſuâ horâ quemque, & addo etiam ſuo cibo. Prandium enim tenuius, & ſine vllo apparatu. Didici è Polyæno, qui partitè deſcribit reſtitutam diſciplinam militarem à Scipione ad Numantiam, atque inter alia: Ἐκέλευσεν ἀριστᾷν ὀρθοὺς ἄπυρον ὄψον, δειπνοῦντας δὲ προσφέρεσθαι κρέας ὀπτὸν καὶ ἑφθόν: *Iuſsit prandere ſtantes, ſine igne cibum* (id eſt, incoctum;) *in cænam verò proferre & addere carnem aſſam vel elixam.* AVD. Heus tu, mira hæc correctio, & ſatis equidem benigna, cùm delicias etiam præſcribit carnis aſſæ aut elixæ. Atquin ego longè ſeciùs opinabar, & in Salluſtio legeram Metellum edixiſſe, *Ne quiſquam caſtris panem, aut quem alium cibum coctum venderet.* Ecce, alius iſte Cenſor, qui arcet ab omni cibo cocto. LIPS. Adoleſcens, cum Theocrito:* μὴ σπεῦδ', οὐ γάρ τοι πυρὶ θάλπεαι. Aliorſum & mea & Salluſtiana illa trahis. Intellege. Iuſſit Scipio in prandio leuiter ſtantes cibum capere: at in cænâ indulſit (non ſanè iuſſit, ne ſic accipe) ſi copia eſſet, carnem aſſam addere aut elixam. Metellus non in hæc, ſed pro his, pugnat. Nam ipſe lixas, coquos, & totum id genus caſtris eiecit: vetuitque, non *ſumere* cibum coctum (verba notabis) ſed *vendere*. Hoc nempe fuit, noluit proſtare cibos tales, & facilitate parandi gulam irritari: ſed ſi quis haberet, è prædâ aut pecuniâ, ipſe pararet & veſceretur. Germana ea ſententia. eoque intentiùs Frontini hæc conſideranda ſuper eâdem re & viro: *Q. Metellus bello Iugurthino ſimiliter lapſam diſciplinam pari ſeueritate reſtituit, cùm inſuper prohibuiſſet aliâ carne, quàm aſſâ elixâve, milites vti.* O riſu rem dignam! & ô cumulum ſeueritatis, ſi *inſuper prohibiti aliâ quàm aſſâ aut elixâ carne vti!* Quid, malùm, igitur crudis anteà vſi? Conſiderare te iuſſi, imò nunc emendare nec aliter euoluo:) *aliâ carne quàm à ſe aſſâ elixâve.* Vox aut voculæ duæ inſerendæ, quas eduxi è conſimili verbo. Id planè iam conſonat vero, & Salluſtianis item illis: *Nequis cibum coctum venderet.* Itaque coctis vti licuit, vendere aut emere non licuit. Hoc fine, inter inſtrumenta militis *Verua & ollas* inuenio. vt in Polyæno, de eodem Scipione: Προσέταξε δὲ ἀποπέμψασθαι κλινὰς βαστέζας, ἐκπώματα καὶ σκεύη πάντα, πλὴν χύτρας καὶ ὀβελίσκου καὶ ποτηρίου: *Iuſsit amplius, amoueri nouas menſas, ſcyphos & vaſa omnia, præter ollam, & veru, & pocillum.* Atque ipſum eſt, quod Appianus de hoc Scipione: Καὶ σκεῦος οὐκ ἐξῆν ἐς δίαιταν ἔχειν οὐδενὶ, πλὴν ὀβελοῦ καὶ χύτρας χαλκῆς, καὶ ἐκπώματος ἑνός: *Et vaſum non licuit militi vllum habere ad victum, præter veru, & ollam æneam, & poculum vnum.* Et iam hæc credo tenes. AVD. Non elabentur. adde, ſodes, de Pane etiam quem vetuit Metellus vendi coctum. Quid ergo? ſinguli ipſi piſtores, & è proſapiâ atque artificio Plauti? LIPS. Ita verò, & hîc ſua ratio. Nolebant curioſè & ab profeſſo opifice panem coctum ſumi, ſed ſubitarium & quem ſuâ manu miles paraſſet. Scio me omnia mira loqui: ſed quid faciam, ſi in tantum mores noſtri & priſci diuertunt? Suâ manu, dico, coquebant illi ingenui, illi ciues. quid? imò ipſe aliquis Imperator, nec ex Curijs aut Fabricijs, ſed nouitijs Antoninis. Herodianus nobis auctor, Antoninum Caracallam, cùm duritiem & robur perferret, omnia militariter egiſſe. atque etiam, inquit, ἄρτον προσεφέρετο αὐτοσχέδιον. Σῖτον γὰρ ἀλέσας τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ, ὃ ἤρκει μόνῳ, μᾶζάν τε ποιήσας καὶ ἐπ' ἀνθράκων ὀπτήσας, ἐσιτεῖτο: *Panem addebat ſubitarium & neglegenter factum. Triticum enim ſuâ manu molens, quod ipſi ſatis eſſet, maſſamque ex eo conficiens & in carbonibus coquens, eo veſcebatur.* Singularem huic rei locum, & ad molendum & ad coquendum, ſæpè apud me quæſitum. Ergo manuarias quaſdam molas circumferebant, vt tetigi anteà, aut lapide tundebant: denique ſine furni aut clibani operâ, ſubitò ſic in carbonibus, aut ſub cinere coquebant. Panis igitur ille grauis, madidus, ideoque Plinio ſcriptum: *Legem certam naturæ eſſe, vt in quocumque genere, pani militari tertia portio ad grani pondus accedat.* Militarem, talem ſubitum & ſubcineritium appellat, nec benè aut diu excoctum. Sed & ſine pane, frumento ſuo ſæpè vſi in pulte. Notum à Plauto *pultiſagos* Romanos appellari: & in Ammiano eſt, de Iuliano Imperatore, iam in caſtris: *Et Imperatori non cupediæ ciborum ex regio more, ſed ſub columellis tabernaculi cænaturo pultis portio parabatur exigua, etiam munifici faſtidienda gregario.* Ita ille Imperator militariter cænatus, inter bonos aut potiùs optimos, ſi non abijſſet à pietate. Et dic tu meus, iam expleui te iam lautis epulis? AVD. Propemodum, ſed lubet interbibere. Sine potu hoc conuiuium: quis is fuit? LIPS. Tetigi

---

Marginal notes (left column): Lib. VIII. — *Stantes prandent.* — *Conſiderata Polyæni ſcriptio.* — *Ne propera, neque enim igni tangeris. — *Cibos coctos vendi non fas.* — Lib. IV. cap. I. — *Frontinus forſitan correctus.* — *Militi veru & olla.* Lib. VIII.

Marginal notes (right column): In Iberic. — *Miles ipſe piſtor ſibi.* — *Panis militaris.* — Lib. XVIII. cap. IX. — Lib. XXV.

tigi verò anteà. & quid cenſes, vinũ aliquod Chium aut Falernum edentulum fuiſſe?
Aqua militibus. Imò is pro cibo reliquo fuit, Aqua. Spartianus de Peſcennio: *Cùm apud Aegyptum ab eo limitanei milites vinum peterent, reſpondit, Nilum habetis, & vinum quæritis?* Plutarchus de Catone Cenſorio: Ὕδωρ δὲ ἔπινεν ἐπὶ τῶν στρατειῶν, πλὴν εἴποτε διψήσας περιφλεγῶς, ὄξος ᾔτησεν, ἢ τῆς ἰσχύος ἐνδιδούσης ἐπιλάβοι μικρὸν οἰνάριον: *Aquam bibit in militiâ, niſi ſi in acri ſiti & calore acetum poſceret, aut viribus defectus exiguum aliquod villum ſumeret.* Hæc Cato, inter equites, inter nobiles, inter duces. Benè, quod ſignatis tabulis ago; vt vultus tuus eſt, vix nunc mihi habes fidem. Sed Cato igitur aquâ merâ vulgò vſus; interdum aceto, non ſolo, ſed cum aquâ ſcilicet mixto,
Aut poſca. quod ſuprà diximus *Poſcam*, vel vt quidam ſcribunt *Puſcam*. Eâ ſententiâ Spartianus iterùm, in Peſcennio: *Iuſſit vinum in expeditione neminem bibere, ſed aceto vniuerſos eſſe contentos.* Vniuerſos, inquit, etiam igitur
Exemplo ſeruorum. ipſos Duces. Seruorum hic potus olim, vt id quoque commune cum ijs habeant, ſicut Dimenſum. Plautus:

Rudente. *Sed hic rex cum aceto pranſurus eſt & ſale.*

Iocosè, vt aſſolet. cùm rex diceretur ſeruus; ô bone, inquit, hic rex poſcam bibet, & ſalem pro obſonio delinget. In eodem Plauto reponendum hoc verbi, olim mihi viſum:

Milite. *Alij ebrij ſunt, alij poſcam potitant.*

Conſtat ita verſus, & ſententia. Alij ſeruorum, ait, vino ebrij, alij miſelli poſcam bibunt. Avd. Fateri volo, non ad meum guſtum hîc Romani: & ſi ego Imperator, vinum non exſulet è meis caſtris. Nónne viribus & animo addit? Lips. Nouitium ſapis. alia mens ijs, à quibus cottidie diſcimus ſa-
I. Oecon. cap. v. pere. Ariſtoteles te reformet: Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ οἴνου πόσις καὶ τοὺς ἐλευθέρους ὑβριστὰς ποιεῖ, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπέχεται καὶ τῶν ἐλευθέρων· οἷον Καρχηδόνιοι ἐπὶ στρατιᾶς· φανερὸν ὅτι τούτου ἢ μηδὲν, ἢ ὀλίγον μεταδοτέον: *Ac quoniam vini potio etiam liberos homines ad ferociam & iniuriam propellit, & multæ gentes etiam liberæ eo abſtinent (vt belli tempore Carthaginienſes) palàm eſt, quod eius nihil aut parum ſeruis dandum.* Vini malitiam vniuersè notes; & propriè ad rem noſtram, Carthaginienſes, bonam & compoſitam olim rempublicam, eo per militiam abſtinuiſſe. Habes cibos, habes potus: vis inſtrumentum fortaſſe & apparatum menſalem? condigna omnia epulis. Menſæ an fuerint, vix ſcio. imò in Polyæni verbis ſuprà, vbi eſt Scipionem remouiſſe καινὰς τραπέζας, *nouas menſas*: aliter ac veriùs ſcribitur, καὶ τὰς τραπέζας, vt menſas dicat prorſus remotas è caſtris. Nam *nouæ* illæ quæ eſſent? & pro men- Ceſpites pro menſis.
ſis plerumque ijs elatior ceſpes. Lucanus, cùm Afranij & Cæſaris milites colloqui & concænare facit:

Pax erat, & caſtris miles permiſtus vtriſque Lib. IV.
Errabat, duro concordes ceſpite menſas
Inſtituunt.

Suetonius de Tiberio, exercitus ductore: Cap. XVIII.
Trans Rhenum eum ordinem vitæ tenuit, vt ſedens in ceſpite nudo cibum caperet. Ad has menſas Varro reſpicit: *Menſam eſcariam Ci-* IV. de L.L.
billam appellabant, ea erat quadrata; vt etiam nunc in caſtris. Ceſpes enim iſte aut ceſpites, quadri. Sed eſt etiam in Suetonio, *ſedentem eum* cibum cepiſſe. Non ſcilicet iacentem delicatè aut recubantem, ciuili illo promiſcuo ritu. Imò ſtetiſſe, præſertim in prandio, ſuprà adnotaui. & ita de Iuliano Principe Ammianus: *Stans interdum, more mili-* Lib. XXV.
tiæ, cibum breuem vilemque ſumere viſebatur. Mamertinus in Panegyrico, quem Iuliano dixit: *Qui ſæpiùs ſtatarium prandium ad neceſſitatẽ humani corporis capiat, gaudens caſtrenſi cibo, miniſtro obuio, & poculo fortuito.* Nullo igitur hîc menſæ meliores, aut triclinia. atque ita Hadrianus Imp. cùm iam irrupiſſent (narrante Spartiano:) *Triclinia de caſtris, & porticus & cryptas, & topia diruit.* Quæ ſcilicet ille ferre nec in Hibernis caſtris voluit: de quibus hîc ſermo. Eſt & in Cæſare, cum exprobratione Pompeianæ luxuriæ, ſcriptum: *In caſtris Pompeij videre li-* III. Ciuil.
cuit triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata. Etſi veteres ibi libri (inter hos Torrentij) *trichilas ſtratas* habent. Ac ſunt Latinis Trichilæ, vmbroſæ iſtæ pergulæ, Græ- Trichilæ.
cis σκιάδες. in Virgilianâ Copâ:

Et trichila vmbriferis frigida arundinibus.

Vſus & Columella ſic eâ voce:

At qui ſub trichilâ manantem repit in vndam.

Significauit ergo tũc Cæſar paſſim vmbracula iſto (æſtiuo tempore) ad cænationẽ inſtrata fuiſſe, lectos diſpoſitos, argentum expoſitum: omnia cum certâ victoriæ fiduciâ, & quaſi in reditum dominorũ. Eſt ibidem, *tabernacula ceſpitibus conſtrata*: quod refer ad dicta ſuprà, de pauimentãdo. Nec id damnat Cæſar (in vſu fuit) ſed quòd *recentibus ceſpitibus*, quaſi in lætum & feſtum apparatum. Carpit etiam *argentum expoſitum*, id Argentum rarum in caſtris.
meritiſſimò, nec olim admittebat frugalitas

Lib. XXII. caſtrenſis. certè non copioſum. In Liuio pro
hac re, de Annibale ſpolia & prędā Cannen-
ſem colligēte: *Præter equos viroſque, & ſiquid
argenti, quod plurimū in phaleris equorum erat.
(nam ad veſtiendum facto perexiguo, vtique mi-
litantes, vtebātur) omnis cetera præda diripien-*
Liuius emendatus. *da militi data eſt.* Legito cum libris, *ad veſcen-
dum facto.* & notat Liuius, ijs temporibus &
moribus rarum fuiſſe menſarium argen-
tum, præſertim in caſtris. Scipionem ſanè e-
Lib. VIII. dixiſſe ad Numantiam video, ἀργυροῦν ἔκπω-
μα (Polyæni verba) μὴ ἔχειν πλεῖον δυεῖν κοτύλαιν, καὶ λού-
εσθαι μηδένα: *argenteum vas maius duabus cotylis
neminem habere, itemque neminem lauare,* ſiue
balneis vti. Peſcennius ſimile, apud Spartia-
num: *Cùm milites quoſdam in caueo argenteo,
expeditionis tempore, bibere vidiſſet, iuſſit om-
ne argentum ſubmoueri de caſtris, addito eo
vt ligneis vaſis vterentur.* Sed & Plinius de
Lib. XXXIII. cap. III. Spartaco, *interdixiſſe caſtris ſuis nequis aurum
haberet vel argentum.* additque: *Tanto plus
animi fuit fugitiuis noſtris:* ſignificans iam
irrupiſſe, & à diuitibus ac mollibus illis ha-
Pocula è ligno. beri. Quæ igitur vulgò pocula? lignea,
quod ex Spartiano iam obſeruaueris. & ex
Herodiano, qui de Caracallâ Antonino,
Lib. IV. militem imitante: Τράπεζάν τε δ' εὐτελῆ παρε-
τίθετο, ἔσθ' ὅτε καὶ ξυλίνοις ἐς πότον καὶ ἐδέσματα
χρώμενος σκεύεσιν: *Menſam vilem apponebat,
atque etiam interdum ligneis vaſis ad potum ci-
bumque vtebatur.* Omnia ad victum dedi:
Cibi tempora certa. pro clauſulâ, etiam de Horâ. Nemini fas
prandium aut cænam ſumere, niſi ad ſig-
Lib. III. num. Ioſephus: Οὔτε δεῖπνον, ἢ ἄριστον ὁπότε
θελήσειαν, αὐτεξούσιον ἑκάστῳ, πᾶσι δὲ ὁμοῦ: *Nec cœ-
na aut prandium, cùm viſum, cuique libera, ſed
omnibus ea ſimul.* Sed nos libero pede vagati
per ſtipendia ſumus, & per hæc frumenta:
in quibus tamen pars etiam luſtranda in
agro Polybiano. Addebat:

» *Datur autem hoc ſocijs muneri.*] Benè &
ratione factum. Cùm enim pecuniæ ſtipen-
dium à ſuis acciperent, quid minus à Ro-
manis debuêre quàm victum? illorum certè
vſui & gloriæ militabant.

» *Romanis verò & frumenti, & veſtium, &
ſi quibus armis egeant.*] Contrà ait fuiſſe in
Romanis, & ijs nec muneri frumentum
quidem datum: minùs arma aut veſtem.
Sed pro his omnibus, inquit, certa aliqua
pecunia de ſtipendio detracta. In quo ego
reſiſto leuiter, & miror. Miror, an & vicem
Dubitatio in Polybio. militum indignor? Nam age, ſtipendij exi-
guum aliquid in diem mihi porrigis, pre-
tium ſanguinis & forſitan vitæ: de eo ipſo in
victum, veſtitum, arma, detrahis: dic ſodes,
quid apud me reliquum? Ludis, & ianuâ
datum, quod dicitur, poſtico ad te redit.
Non ita eſt, & placat nos Polybius conſide-
ratè lectus. nam ſcribit *certum definitum-
que pretium deductum.* Certus igitur eſto, Exſolutio.
pauxillū aliquid, nec pro arbitrio Quæſto-
rum, aut grauitate annonę, ſed ſemper idem
& ſemel definitum deceſſiſſe. In exem-
plum. Ecce vel Romę & apud otioſos, plebs
frumentum habuit aliàs *in modios aſſibus*
æſtimatum; aliàs (vt Gracchi lege) *ſemiſſe
& triente:* cur non magis ſimile in laborio-
ſo milite? Omnino hoc fuit: nec aliter
in veſte aut armis, quæ ipſa clementi pre-
tio addicta. Ego arbitror, militem vix diei
vnius ſtipendium, in menſtruum frumen-
tum impendiſſe. At de veſte, fortaſſe iam Iterùm dubitatio.
nec impendiſſe: & miror à Polybio ſic ſcri-
ptum. Nónne tu, ô noſter, Gracchorum æ-
uo vixiſti? imò ſub illud ipſum tempus &
annos ſcripſiſti? certum eſt. Atqui C. Grac-
chus legem tulit, quâ iuſſit ἐσθῆτά τε δημο-
σίᾳ χορηγεῖσθαι, καὶ μηδὲν εἰς τοῦτο τῆς μισθοφορᾶς
ὑφαιρεῖσθαι τῶν στρατευομένων: *veſtem è publi-
co ſuppeditari, & nihil hoc nomine de ſti-
pendio militantium deduci.* Ita Plutarchus in
Gracchis: palàm contrà hîc à te ſcripta.
Quid ergo eſt? an nondum tulerat legem Reſponſio.
hanc Gracchus? an iam lata, ſublata iterùm
fuit? Alterum dicendum eſt, & fortaſſe po-
ſterius, præſertim cùm in Tacito milites I. Annal.
querantur, de ſtipendio ſuo & *decem aſſibus,
veſtem, arma, tentoria redimenda eſſe.* Quæ
conſentanea ſunt iam dictis. De Frumento
tamen inibi non queruntur, & dixeris pu-
blicè datum poſteà, ac verè datum: vtique
poſt inſtitutas etiam in vrbe Frumentatio-
nes, de quibus nos in Electis. AVD. Mul-
ta hercules & varia à te dicta, atque etiam
recondita: Plutarchi locum tamen cur o-
miſiſti, qui eximiè huc facit. LIPS. Quis
is eſt? prome. nec ego profectò omnia ha-
beo in numerato. AVD. Eſt in eius Pom-
peio, hac ſententiâ & pænè verbis: *Pompeius* Plutarchi locus ad ſtipendia.
*duas prouincias habebat, Hiſpaniam & Afri-
cam, quas abſens gubernabat, mittens eò Lega-
tos, & Legiones inibi alens, quibus accipie-
bat è publico ærario mille talenta quotannis.*
LIPS. Quid efficis? obſcurus is locus eſt
huic rei, & inualidus. AVD. Clariſſimus. Nu-
merum dumtaxat legionū quas Pompeius
habuit ſi inuenio & addo; nónne palàm
impenſa annua in quamque vnam legio-
nem? LIPS. Eiâ, rectè hoc inſiſtis, perge.

AVD. Atquin decretæ tūc Pompeio (eodem Plutarcho auctore) legiones *quattuor*: abſūpta igitur in ſingulas talenta *ducēta quinquaginta*. LIPS. Iuſtiſſimè. & ij eſſent noſtrates Philippici *centū quinquaginta millia*. Cùm examino, magna ſit hęc ſumma in militaria nuda ſtipendia: ſed frumenti & veſtis nomine aliquid detrahatur, & armorū: tum in Tribunos, Legatos, ipſum Imperatorem ſatis largiter: denique in mulos, vaſa, & talia quæ exercitui adhærebant. Benè profectò monuiſti, opportunus locus eſt: & ô noſtri Reges, quantò plus impenditis in legiunculas incompoſitas veſtras? Sed veſtra hæc cura, mea nec monitio: & in re pergo.

DIALOG. XVII.

Præmia militaria, Haſtæ, Armillæ, Torques, Phaleræ, Spolia.

DE Stipendijs peregimus, conſequenter de Præmijs ſubtexam. Nam hæc pars quæ omnem vitam & ſocietatem continet, vinculum & coagulum rerum publicarum, inprimis ſtudioſè à Romanis habita fuit: *Præmia* dico & *Pœnæ*. Sed de illis lætioribus præmitto, & adhærent, vt lacinia, Stipendijs: quia & hæc militiæ aliqua commoda aut honos. Polybius ſic exſequitur:

POLYB. Καλῶς δὲ καὶ τοὺς νέους ἐκκαλοῦνται πρὸς τὸ κινδυνεύειν. Ἐπειδὰν γὰρ γένηταί τις χρεία, καί τινες αὐτῶν ἀνδραγαθήσωσιν, συναγαγὼν ὁ στρατηγὸς ἐκκλησίαν τοῦ στρατοπέδου, καὶ παραστησάμενος τοὺς δόξαντάς τι πεπραχέναι διαφέρον, πρῶτον μὲν ἐγκώμιον ὑπὲρ ἑκάστου λέγει, περί τε τῆς ἀνδραγαθίας, κἄν τι κατὰ τὸν βίον αὐτοῖς ἄλλο συνεπάρχῃ τῆς ἐπ' ἀγαθῷ μνήμης ἄξιον. Μετὰ δὲ ταῦτα, τῷ μὲν τρώσαντι πολέμιον γαῖσον δωρεῖται· τῷ δὲ καταβαλόντι, καὶ σκυλεύσαντι, τῷ μὲν πεζῷ φιάλην, τῷ δ' ἱππεῖ φάλαρα. ἐξ ἀρχῆς δὲ γαῖσον μόνον. Τυγχάνει δὲ τούτων οὐκ ἐὰν ἐν παρατάξει τις ἢ πόλεως καταλήψει τρώσῃ τινὰς, ἢ σκυλεύσῃ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἐὰν ἐν ἀκροβολισμοῖς, ἤ τισιν ἄλλοις τοιούτοις καιροῖς, ἐν οἷς μηδεμιᾶς ἀνάγκης οὔσης κατ' ἄνδρα κινδυνεύειν, αὐτοί τινες ἑκουσίως καὶ κατὰ προαίρεσιν αὑτοὺς εἰς τοῦτο διδόασιν. Τῆς δὲ πόλεως καταλαμβανομένης, πρώτοις ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβᾶσι, χρυσοῦν δίδωσι στέφανον. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ὑπερασπίσαντας καὶ σώσαντάς τινας τῶν πολιτῶν, ἢ συμμάχων, ὅτε στρατηγὸς ἐπισημαίνεται δώροις, οἵ τε χιλίαρχοι τοὺς σωθέντας, ἐὰν μὲν ἑκόντες ποιῶσιν, εἰ δὲ μή, κρίναντες, συναναγκάζουσι τὸν σώσαντα στεφανοῦν. Σέβεται δὲ τοῦτον καὶ παρ' ὅλον τὸν βίον ὁ σωθεὶς, ὡς πατέρα, καὶ πάντα δεῖ τούτῳ ποιεῖν αὐτὸν, ὡς τῷ γονεῖ. Ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης παρορμήσεως, οὐ μόνον τοὺς ἀκούοντας καὶ παρόντας ἐκκαλοῦνται πρὸς τὴν ἐν τοῖς κινδύνοις ἅμιλλαν καὶ ζῆλον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν οἴκῳ μένοντας.

Pulchrè autem iuuenes excitāt ac prouocant ad pericula ſubeūda. Cùm enim occaſio ſe dat, & aliqui eorū fortiter aut ſtrenuè fecerūt, conuocans Imperator in cōcionem omnes copias, & circūponens ſibi eos qui auctores egregij facinoris, primū quidem laudes eorum ediſſerit, & ſuper hoc facto, & ſiquid aliud in omni vitâ geſſerint, laude & memoria dignū. Poſthac ei quidem qui hoſtem percuſſerit, haſtam donat; qui verò deiecerit & ſpoliauerit, pediti quidem phialā, equiti phaleras, olim autem haſtā tantùm. Iſta verò conſequitur, non qui iuſtâ acie, aut vrbis expugnatione percuſſerit aut ſpoliauerit hoſtem, ſed qui in excurſione aut velitatione, aut tali tempore in quo nulla neceſſitas fuerit viritim periclitandi, qui tunc, inquam, ſe ſponte & vltrò eò dederint. Vrbe autem captâ, primis qui murum conſcenderint, donant auream coronā. Similiter & qui ciuem aut ſocium defenderit ac ſeruauerit, eū & Imperator donis honeſtat, & Tribuni cogunt ſeruatos (niſi id quidem vltrò faciant) ſeruatorem ſuū coronare. Colit autem hunc qui ſeruatus eſt per omnem vitā, vt parentem, & omnia ei cōferre ac deferre debet vt ſi genuiſſet. Hac tali incitatione porrò non ſolum præſentes & corā audientes prouocant ad certamen & æmulationem in periculis, ſed & eos qui domi hærent.

Οἱ γὰρ τυχόντες τῶν τοιούτων δωρεῶν, χωρὶς τῆς ἐν τοῖς στρατοπέδοις εὐκλείας, καὶ τῆς ἐν οἴκῳ παραχρῆμα φήμης, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν εἰς τὴν πατρίδα, τάς τε πομπὰς ἐπισήμως πομπεύουσι, διὰ τὸ μόνοις ἐξεῖναι περιτίθεσθαι κόσμον τοῖς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ τετιμημένοις. Ἔν τε ταῖς οἰκίαις κατὰ τοὺς ἐπιφανεστάτους τόπους τιθέασι τὰ σκῦλα, σημεῖα ποιούμενοι καὶ μαρτύρια τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς. Τοιαύτης δ' ἐπιμελείας οὔσης καὶ σπουδῆς, περί τε τὰς τιμὰς καὶ τιμωρίας τὰς ἐν τοῖς στρατοπέδοις, εἰκότως καὶ τὰ τέλη τῶν πολεμικῶν πράξεων ἐπιτυχῆ καὶ λαμπρὰ γίνεται δι' αὐτῶν.

Nam qui adepti eiuſmodi dona, præter gloriam in exercitu & domi etiam famam; cùm redierint in patriam, ludos pompáſque conſpicui ineunt. quoniam ſolis ijs licet ornamenta hæc geſtare & imponere, qui ab Imperatore, virtutis cauſsâ, donati ſunt. In ædibus verò, conſpectiſſimâ earum parte, ponunt Spolia, indicia & teſtimonia ſuæ virtutis. Itaque tali curâ & diligentiâ cùm circa præmia, tum circa pœnas in caſtris, meritò etiam ſucceſſus militiæ apud eos felices & illuſtres exſiſtunt.

Iſta Polybius. & diuidit, ſi attendiſti, Præmia in duo genera, *Minora & Maiora*. *Minora* ſunt, quæ præmiſit, ob læſum aut deiectum hoſtem, Haſtæ, Phaleræ, & talia: *Maiora*, ob ſeruatum ciuem, vt Coronæ, & quæ in ſermone dilatabo. Noſter enim, vt ſolet, carpit, & res velut per tranſennam oſtendit. Ait:

Præmium & pœna opus.

» *Pulchrè iuuenes excitant.*] Nulla res magis quàm iſthæc. & vis bonum, fortem, ex voto militem? præmiare: ſed & eumdem, cùm opus, puni. Vt in equo regendo calcaribus vtendum, ſed & fræno: ſic in milite, imò omni ciue, præmijs ad virtutem incitandi, pœnis à vitijs reuocandi. Lycurgus hoc pulchrè, Oratione in Leocratem: Δύο γάρ ἐστι τὰ παιδεύοντα τοὺς νέους, ἥ τε τῶν ἀδικούντων τιμωρία, καὶ ἡ τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἀγαθοῖς διδομένη δωρεά. Πρὸς ἑκάτερον δὲ τούτων βλέποντες, τὴν μὲν διὰ τὸν φόβον φεύγουσι, τῆς δὲ διὰ τὴν δόξαν ἐπιθυμοῦσι: *Duo ſunt quæ iuuentutem inſtruunt ac formant, delinquentium caſtigatio, & bonorum præmiatio. Ad vtrumque enim horum aſpicientes, illam quidem ob metum fugiunt: hanc ob gloriæ ſtudium concupiſcunt.*

» *Conuocans Imperator in concionem omnes copias.*] Et quidem re diuinâ priùs factâ. Hirtius bello Africo: *Poſtero die, diuinâ re factâ, concione aduocatâ, milites collaudat, totumque exercitum veteranorum donauit præmijs, ac fortiſſimo cuique & benè merenti pro ſuggeſtu tribuit.* Ea conuocatio claſſico fiebat. Liuius: *Luce ortâ, vocatis claſſico ad concilium militibus, Manlius primùm ob virtutem laudatus donatuſque.* Iam cogita cum animo tuo ipſam hanc ſcenam rerum. ſtare Imperatorem in tribunali, loco edito, te iuxta illũ; à tergo, à latere, duces; antè & circà immenſam multitudinem, notos ignotoſque. vnum te illic conſpicuum voce Imperatoriâ laudari, mox donari: cuius animus non creſcat? cuius pectus ad virtutem non incaleſcat, cui modò ſcintilla ſit à meliori igne? Hæc igitur ita fiebant, & in hiſtorijs exempla leges.

Forma & pompa in donando.

Lib. v.

» *Et quidem qui hoſtem percuſſerit, haſtam donat.*] Quid? omnibus, qui hoſtem? infinitum ſit. Sed ſtatim reſtringit, & addit, hæc talia non dari ob facinus in legitimâ & communi pugnâ (cuius manus ibi torpeant?) ſed ſiquis extra ordinem, aut in ſingulari pugnâ eiuſmodi facinus ediderit, cum donari haſtâ. *Haſtâ* dico, & verto: etſi in Græco eſt γαίσῳ. quod iaculi genus eſſe ſcimus; ſed hîc communiter ſumit pro Haſtâ. Latini quidem præmium hoc non aliter efferunt. vt Feſtus: *Romani viros fortes ſæpè haſtâ donarunt.* Cato apud eumdem: *Haſtas donatic as, alioſque honores.* Iſtæ ſine ferro erant, eoque *Puræ* Latinis dictæ: ſicut *Argentum purum*, cui nihil inſculptum; *Veſtis pura*, cui nihil è purpurâ adtextum. Suetonius Claudio: *Quem Britannico triumpho inter militares viros haſtâ purâ donauit.* Propertius:

Haſta in præmia.

In Haſta.

Pura & ſine ferro.

Lib. iv.

Sed tua ſic, domitis Parthæ telluris alumnis,
Pura triumphantes haſta ſequatur equos.

Virgilius:

Ille, vides, purâ iuuenis, qui nititur haſtâ.

Ibi Seruius: *ſine ferro.* Zonaras: δόρατα ἀσίδηρα. rectè conuertit.

» *Qui verò deiecerit & ſpoliauerit.*] Obſerua gradus in rebus, & præmijs. Qui læſerit, Haſta donatur: qui hoc amplius, deiecerit & ſpolia legerit, duplex iam hîc præmium, diuerſum pro genere militiæ. Nam pediti, inquit, *Phiala* datur, equiti *Phalera*. Sed de phialâ ſiue paterâ, etſi palàm ita ſcriptum, dubium animi & aſſenſus me eſſe non nego.

Phiala in præmio.

Con-

Conſulo te & tuam memoriam, ſicubi inter omnia dona militaria de *Pateris* legiſti? Exſtat eorum longus & multiplex index in Valerio & Plinio, de his quæ Sicinio Dentato olim data. Omnia ille vir meruit, verus non fabuloſus Hercules, & pleraque iteratò & ſæpè. At in eâ omni congerie non eſt patella vna. Dumtaxat inferiore æuo in Probo Vopiſci lego, donatum eum poſt alia dona, *paterâ ſacrificali quinquelibri vnâ.* Sed hoc & ſemel legas, & inter grandiora atque Imperatoria illa dona, non hæc tralaticia & minora. Quid igitur adfero? audaciam, & telum quo multa concutimus aut euertimus, Correctionem. Vide num legendum: * Ψάλιον. quod eſſet *Armillam.* Valdè mihi placet (ſic ſolent nouitiæ inuentiunculæ) & eſt ſanè pro re ipsâ, & creberrima hęc inter dona. Feſtus, *Armillas ex auro, quas viri militares ab Imperatoribus donati gerunt, dictas eſſe exiſtimant, quòd antiqui humeros cum brachijs Armos vocabant.* Tertullianus: *Armillas ex virorum fortium donis.* Plinius: *Armillas ciuibus dedère, quas non habent externi*: & nota ciuibus proprium fuiſſe hoc donum. Denique aureas & argenteas armillas reperies paſſim. Siſtit tamen leuiter & coërcet, quod in Polybio hîc eſt, *peditis* proprium fuiſſe: at ego etiam equiti reperio. vt in Liuio: *Equites omnes, ob inſignem pluribus locis operam, corniculis armilliſque argenteis donat.* Sed ſiſtit, vt dixi, leuiter. quia Polybius quod plurimùm factum, id inſpexit: negatum non voluit, quin aliter liceret aut ſoleret. Ipſum quod de Phaleris ſubiungit, equiti tantùm: falſum rigidè ita ſit. cùm *L. Sicinius*, vel *Sicius* in Dionyſio, ſimul vtraſque acceperit, & *phaleras*, & *armillas.* Et ſæpè miſceri deprehendes. vt in lapide priſco: C. GAVIO. L. F. DONATO. A. DIVO. CLAVDIO. BELLO. BRITANNICO. TORQVIBVS. ARMILLIS. PHALERIS. CORONA. AVREA. Nec puto militiam tamen mutaſſe, aut à pedite ad equitem tranſiſſe, aut contrà. Sed pergo:

Diuinatio in noſtro. — ** Scribebant & ψίλλιον.* — *Armillæ de præmijs.* — *Olim aliquis.* — *Lib. x.* — *Sed is remotus.*

" *Equiti phaleras.*] Silius inter dona Scipionis:

—— Phaleris hic pectora fulget,
Hic torque aurato circumdat bellica colla.

Iuuenalis: *Vt læti phaleris omnes, & torquibus omnes.*

Et diſtinguit vterque à Torquibus: ſicut & Dionyſius in Siccij donis diſcretè poſuit, στρεπτοὺς καὶ τὰ φάλαρα: *torques & phalera.* Quod ergo diſcrimen? nam Polybius miſcuiſſe videtur, & de Torque certè non fecit verbum. Sed diſcrimen aliquod, è Silij ſuprà verſibus hauriendum: quod phaleræ demiſſæ ad pectus pendebant, Torques ſtringebant magis & ambibant ipſum collum. Diuerſitas etiam in formâ, quòd illæ * planiores & magis iacentes; iſtæ contortæ (vox Latina & Græca indicat) & ex anulis aut catellis plexæ. An non ipſæ, *Catellæ* dictæ? In Liuio eſt: *C. Calpurnium donaſſe equites ſuos phaleris, Quinctium alterum Prætorem, ſuos catellis ac fibulis.* Poſtponit Catellas Phaleris, & minoris habet: quia, quod ex narratione videas, minùs laudabilis opera Quinctianorum. Idem iudicium de Torque, ſi tamen eſt idem. Frequens eius mentio. vt in Tacito, Flauius Arminij frater iactat *aucta ſtipendia, torquem, & coronam, aliaque militaria dona.* In Hirtio: *Cæſar ob virtutem turmæ Caſſianæ donauit millia tredecim, & Præfecto torques aureos duos.* Credo hunc inter ciues fuiſſe. etſi tamen Plinius prodidit, *Auxiliares & externos torquibus aureis donatos, at ciues non niſi argenteis.* Aliter Auguſtus, qui *C. Aſprenatem* (in Suetonio) *lapſu equi debilitatum aureo torque donauit.* Ille verò ciuis. In Vegetio etiam: *Torquati ſimplares, quibus torquis aureus ſolidus virtutis præmium fuit.* Manſit ad infimum æuum hoc præmium, & in Suidâ ſcriptor, de Beliſario, ſub Iuſtiniano: Ἐς μὲν τοὺς στρατιώτας φιλοδωρότατος ἐγεγόνει ἀνθρώπων ἁπάντων. τούς τε γὰρ ἐν ξυμβολῇ ἠτυχηκότας χρήμασι μεγάλοις παρεμυθεῖτο τὰ τραύματα, καὶ τοῖς εὐδοκιμήσασι ψέλιά τε καὶ στρεπτοὺς ἆθλα παρείχετο: *In milites omnium mortalium beneficentiſſimus fuit. nam & eorum, qui infeliciter pugnauerant, vulnera multis pecunijs ſolabatur; & qui proſperè, armillas & torques præmia donabat.* Et quamquam non neſciam, Torques Gallorum iam olim geſtamina propria & patria fuiſſe; tamen ab hoc militiæ ritu manaſſe magis arbitror, quòd hodie nobilitas Europæa tam paſſim ſibi vindicat torques. Nec aliud de *Minoribus* donis Polybius: qui ſiluit etiam de *Vexillis.* Quid? an veteri illo æuo non fuerunt? in Siccij profectò donis non recenſentur, qui vir tamen omnia adeptus quæ mereri virtus potuit. At ipſius Polybij æuo fuiſſe, vincam ex ipſo. qui apud Suidam ſcribit: Τοὺς δ' ἠτιμημένους χρυσοῖς ὑφάσμασι καὶ λόγχαις, βουλόμενος ἀκόλουθον εἶναι τοῖς ἔργοις τὴν διὰ τῶν λόγων ἐπαγγελίαν: *Iſtos verò donauit aureis Vexillis & Haſtis, cùm vellet facta reſpondere promiſſioni verbis*

Phaleræ in donis. Lib. xv. — *Sat. vlt.* — *Diſtincta à Torquibus* — *Lib. x.* — ** Vi ſcutula: vide Suidam in φάλαρα.* — *Catella. Lib. xxxix.* — *Torques.* — *1. Annal.* — *Bello Hiſp.* — *Lib. xxxiii* — *Cap. xi.* — *Lib. ii. cap. vii.* — *Beliſarij laudatio.* — *Vexillum inter dona.* — *In voce Ἀκόλουθον.*

conceptæ. Sed & Marius apud Salluſtiũ inter In Iug. vſitata recenſet: *Haſtas, vexillum, phaleras*; & ſe ea accepiſſe. Marmor antiquũ: DONATO. HASTIS. PVRIS. V. VEXILLIS. VIII. In Vopiſco dãtur Aureliano: In Aurel. In Probo. *Haſtæ puræ decem, vexilla bicolora quattuor*. In eodem, Probus bello Sarmatico, donatur *vexillis puris quattuor, armillis aureis duabus*. Pura appellat, quæ vniuſmodi coloris, nec tincta. At illa Aureliani *bicolora* fuerunt: vtra honeſtiora? Auguſtus verò, Agrippæ *poſt naualem victoriam, cæruleum vexillum donauit*, ait Suetonius: qui color maris. Fuiſſe autem vulgò argenteis vel aureis filis & textu, dixerim ex Polybio, qui ὑφάσματα χρυσᾶ expreſſit: *vexilla aurea*. Item ex Aſconio. *Quædã*, inquit, *præmia & honori & lucro ſunt, vt haſtæ, vexilla, phaleræ, coronæ ciuicæ; at anuli aurei ingenuitatis ſigna*. Niſi & hoc pro lucro deputat, quòd ſic donati, ſtipendijs etiam fuerint aucti. quod ſæpè eueniſſe ſcio. nec puto tamen ſemper.

» *Similiter ei qui ciuem aut ſocium defenderit*.] Tangit *Maiora* dona, ſed verè tangit. Ea ſunt coronæ, atque hæ plures, ob plures cauſſas. Ipſe duas modò nominat *Muralem* & *Ciuicam*: ego & has, & alias, breuiter recenſebo & illuſtrabo. Corona ciuica. Sit prima *Ciuica*: quæ data illi, *qui ciuem ſeruauerat, & eodem tempore etiã hoſtem occiderat*. Quod ita ex Maſſurij ſententiâ Agellius putat addendum. Lib. v. cap. vi. E quercu ſiue ilice fuiſſe idem notat, & Feſtus: *Ciuicam coronam ciuis ſalutis ſuæ cauſſâ ſeruatus in prœlio dabat, quæ erat ilignea frondem habens perennem*. Claudianus: De laud. Stilic. III.

Mos erat in veterum caſtris, vt tempora quercu
Velaret, validis fuſo qui viribus hoſte,
Caſurum potuit morti ſubducere ciuem.

Lib. vi. Inde Auguſti iocus apud Fabium: *Cùm ei Galli torquem aureum centum pondo dediſſent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci ſui euentum dixiſſet, Imperator torque me dona, Malo te, inquit, ciuicâ donare*. Cetera quæ ad Quæſt. Rom. xcii. coronam hanc pertinent, in Polybio habes. Cauſſas cur è quercu, apud Plutarchum etiam, ſi lubet, vide. Plinius cetera quæ ad hanc coronam ſuppeditabit, qui exequitur Lib. xvi. cap. iv. curioſè. Sed ait: *Auxilia, quamuis rege ſeruato decus hoc non dant*. Quippini ciuica eſt, & dicitur, ab ciue non ab extero ſeruato. Tamen Polybius comprehendit πολίτας καὶ συμμάχους, *ciues & ſocios*: ſed nempe priſcos illos Latini nominis, qui cum ciuibus tunc ęquati. Plinius autem non de hiſce *Socijs*, ſed de *Auxiliaribus* exteriſq; definit. Iam altera vel potiùs prima eſt (ſuperat enim dignitate Ciuicam) *Obſidionalis*. *quam ij qui liberati ſunt*, ait Corona obſidionalis. Agellius, *dant ei duci qui liberauit*. Nulla eſt hac nobilior, vt inquit Plinius: & meritò, cùm non vnus, ſed plures ciuium morte erepti. E gramine hæc fuit, decerpto è loco intra quem obſidebantur: *quia ſummum victoriæ indicium erat, herbam porrigere victos*. Lib. xxii. cap. iv. Cauſſam eam dat Plinius: & Feſtus etymon Gradiui quoſdam ait petere, *quia gramine ſit ortus. quod interpretantur, quia corona graminea in re militari maximæ eſt honorationis*. Hanc ipſi quoque dant qui ſeruati ſunt, vt in Ciuicâ factum: Liuius de P. Decio Tribuno militum: *Legiones gramineam coronam* Lib. vii. *obſidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt*. Eadem Q. Fabio Maximo à Senatu populoq; data, & alijs paucis quos in Plinio vide. Non omitto, abuſum, aut Obſidionalis alter in Ammiano. nouiter vſum, hoc nomine Ammianũ. qui cùm opidum quoddam Perſicum captum à Romanis ſcribit, addit deinde, Lib. xxiv. *eos qui fècère fortiſſimè, obſidionalibus coronis donatos, & pro concione laudatos veterum more*. Nouiter hoc profectò, nec iſta *Obſidionalis* ſed *Muralis* fuit, de quâ in Polybio hîc, nec eſt ignota. Agellius: Muralis corona. *Muralis eſt, quâ donatur ab Imperatore, qui primus murum ſubijt, inque opidum hoſtium per vim aſcendit*. In Silio Miloni cuidam datur, lib. XIII.

——— *cape victor honorem,*
Tempora murali cinctus turrita coronâ.

Vicina eſt *Caſtrenſis*, quæ eius, qui primus Caſtrenſis. hoſtium caſtra pugnans introiuit. Vtraque hæc aurea fuit. & de illâ Polybius, cùm Scipio ſuos adhortatur ad oppugnandam Carthaginem Hiſpanicam: Λοιπὸν χρυσοῦς στεφάνους ἐπηγγείλατο τοῖς πρώτοις ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβᾶσι: Lib. x. *Deinde coronas aureas pollicitus eſt ijs, qui primùm murum conſcendiſſent*. Feſtus de alterâ: *Caſtrenſi coronâ donabatur, qui primus hoſtium caſtra pugnando introiſſet. cui inſigne erat ex auro vallum*. Vallis igitur diſtincta iſta fuit, & ideò *Vallaris* quoque dicta: Vallaris eadem. ſicut illa prior habuit & prætulit murorum pinnas aut turres. Adfirmat de auro etiam Agellius: *Et Muralis autem, & Caſtrenſis, & Naualis, fieri ex auro ſolent*. Eo mirum, quid Suetonius ſibi velit in his verbis, de Auguſto: Cap. xxv. *Dona militaria aliquantò faciliùs, phaleras, & torques, quidquid auro argentoque conſtaret, quàm vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat*. Nam omnia hæc profectò auro conſtabant: quid ergo mirum minus indulſiſſe, quod & pretio & honore

honore anteibat? Haud facilè expedio, niſi *In Suetonio mutilatur.* ſi ſic: *quidquid auro argentoque conſtaret, vallares ac murales coronas, quàm quæ honore præcellerent, dabat*. Retrahenda particula illa videtur, & antitheſis facienda vbi poſui. Libentiùs dabat, inquit, inter minora præmia phaleras & torques & quidquid è metallo; itemque inter maiora coronas vallares ac murales, quàm ciuicas, aut ſi fortè obſidionales. Sed, inquies, ergo Imperator ** In ipſo Polybij textu.* etiam iſtas? * anteà dictum, ſeruatum ſeruatori impoſuiſſe. Impoſuiſſe, an obtuliſſe? *Imperator coronas imponebat.* nec id ſine cognitione & decreto Imperatoris. Atque adeò in Tacito lege, ne Proconſulem quidem ius ſibi vindicaſſe donandi, ſed Principi (vt vnico & ſummo tunc *III. Ann.* Imperatori) ſeruaſſe. *Rufus Heluius gregarius miles ſeruati ciuis decus rettulit, donatuſque eſt ab Apronio torquibus & haſtâ. Cæſar addidit ciuicam coronam, quòd non eam quoque Apronius iure Proconſulis tribuiſſet, queſtus magis quàm offenſus.* Spectat huc illud Suetonij *Cap. XXXI.* in Tiberio: *Corripuit Conſulares exercitibus præpoſitos, quòd de tribuendis quibuſdam militaribus donis ad ſe referrent, quaſi non omnium tribuendorum ius ipſi haberent.* Fortaſſis autem inter eas, *quæ honore præcelle-* *Oleaginea corona.* *rent.* Suetonius etiam *oleagineas* intellexit: quas, inter magna præmia, comperior illo æuo datas. Nam etſi Agellius ſcripſerit: *Poſtremam coronam eſſe Oleagineam, quâ vti ſolent, qui in prælio non fuerunt, ſed triumphum procurant*: etſi inquam ille (quos auctores aut quod æuum aſpiciens, neſcio:) tamen contrà, virtutis cauſsâ inuenio militibus donatam. Dio Caſſius de Auguſto præmia tribuente in Siciliâ, Sex. Pompeio vi- *Lib. XLIX.* cto: Καὶ πᾶσι μὲν πεντακοσίας δραχμάς, τοῖς δὲ ναυκρατήσασι καὶ στέφανον ἐλαίας ἔδωκε: *Et omnibus quidem* (militibus) *quingentas drachmas, ijs verò qui nauali certamine viciſſent, etiam coronam oleagineam dedit.* Et antè à Senatu ipſo id factum tradit, bello & victoriâ Mutinenſi: qui cùm nollet omnes milites Octauiani præmijs afficere, ne efferrentur ſuperbiâ, nec omnes prætermittere *Lib. XLVI.* poſſet, auderétve, Διὰ μέσου, inquit, ἐχώρησαν, τοὺς μὲν ἐπαινέσαντες αὐτῶν, τοὺς δ' οὔ· καὶ τοῖς μὲν στέφανον ἐλαίας ἐν ταῖς πανηγύρεσι φορεῖν δόντες, τοῖς δ' οὔ: *Mediâ viâ ingreſſi ſunt, hos laudantes, illos minimè; hos coronis oleæ donantes vti per ludos ferrent, illos nequaquam.* Hæc de Oleagineâ: cui tamen quis locus aut pretium fuerit, non aſſigno: & ſuſpicor in locum *Aurearum communium* veniſſe, de

quibus mox addam. Sed eſt & *Naualis* co- *Naualis corona.* rona ex auro, vt tetigi eius, *qui primus in* *Agellii.* *hoſtium nauem armatus vi tranſiliuit.* Re igitur & materie non abit à Murali aut Caſtrenſi. Nominatur in Vopiſci Aureliano, quem facit accepiſſe *duas coronas nauales.* Roſtris nauium hanc diſtinctam non equidem opinor, aut aliquâ notâ certè diuerſam facio à *Diſtincta à Roſtratâ.* *Roſtratâ.* Nam ecce hæc in ſummo pretio, & non ijs data qui in nauim aliquam tranſſcendiſſent (ſæpè id factum) ſed qui nauale aliquod magnum decus aut victoriam, magnâ induſtriâ peperiſſent. Data dico Ducibus ipſis, & aſſimilanda aliquatenus obſidionali. Plinius cedere eam ſoli Ciuicæ *Lib. XVI.* facit: *Cedunt huic & Roſtratæ, quamuis in duo-* *cap. IV.* *bus maximè ad hoc æui celebres, M. Varrone, piraticis bellis, dante Magno Pompeio*: itemque M. Agrippâ, tribuente Cæſare, Siculis.* Hinc clarus Dionis lapſus & improuida affirmatio: Τῷ Ἀγρίππᾳ στέφανον χρυσοῦν ἐμβόλοις ἠσκη- *Lib. XLIX.* μένον ἐδωρήσατο, ὃ μὴ πρότερον, μήτ' αὖθις ἄλλῳ τῷ ἐγένετο: *Agrippæ coronam auream roſtris diſtinctam dedit, quod nec anteà nec poſteà alij cuiquam contigit.* Iſta de Coronis, dictu quidem digna, habeo. niſi quòd addo, communiter ſæpè donatam *Coronam auream* *Corona aurea.* ſine alio agnomine, virtutis ergô. De Sicij donis Valerius, & alij: *Præferebantur* *Lib. III.* *aureæ coronæ octo, ciuicæ quattuordecim, mura-* *cap. II.* *les tres, obſidionalis vna.* De Manlio, poſteà Torquato, cùm Gallum occidiſſet, Liuius: *Lib. VII.* *Dictator coronam auream addidit donum, miriſque eam pugnam laudibus tulit.* De Lælio, idem? *Ante omnes Scipio C. Lælium, Præfectum claſſis, & omni genere laudis ſibimetipſe æquauit, & coronâ aureâ ac triginta bubus donauit.* Idemque à Marcello factum Soſidi & Merico, etſi exteris, quorum operâ Siracuſæ maximè captæ. De triumpho eius Liuius: *Non minimùm fuêre ſpectaculum,* *Lib. XXVI.* *cum coronis aureis præcedentes, Soſis Syracuſanus & Mericus Hiſpanus.* Sed & exercitus obſidione à L. Quinctio ereptus, *coronam* *Lib. III.* *ei auream libræ pondo decreuit*: in eodem Liuio ſcriptum. Vt *communis* ea fuiſſe videatur, in quocumque egregio facto. A Græcis hoc manaſſe videtur, & maximè Athenienſibus, qui viritim & populariter ſic donabant. Ita Demoſthenes coronâ aureâ inſignitus: ita *Rhodiorum populus* (in Liuio) *Lib. XXXI.* *coronâ aureâ virtutis ergô donatus*: & quæ plura talia legas. Illud non omittendum, Pœnos quoque videri hoc de Coronis vſurpaſſe. Liuius quidem, vbi Annibal Caſilinum

Lib. XXIV. oppugnat, ita ſuggerit: *Poſtero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur, vtique poſteaquam corona aurea muralis propoſita eſt.* Etſi factum id eſſe potuit exemplo & imitatione Romanâ. Quæ ſingillatim de Donis dixi, pleraque ea iunctim Zonaras alicunde tranſſcripſit, & operæ eſt audire. De triumpho narrat, & qui in eo ritus, atque inter plura, ait: Καὶ ἐπαινέσας τοὺς συστρατευσαμένους αὐτῷ, καὶ κοινῇ, καὶ ἰδίᾳ τινὰς, ἐδωρεῖτο μὲν σφίσι χρήματα. Ἐτίμα δὲ καὶ κόσμῳ, περιβραχιόνιά τέ τισι, καὶ δόρατα ἀσίδηρα παρέχων, καὶ στεφάνους τοῖς μὲν χρυσοῦς, τοῖς δὲ ἀργυροῦς ἐδίδου, ὄνομά τι ἑκάστου καὶ τῆς ἀριστείας φέροντας τὸ ἐκτύπωμα. Εἰ γὰρ τείχους τις πρῶτος ἐπέβη, καὶ τείχους ὁ στέφανος εἶδος ἔφερε. Ἢ καὶ ἐξεπολιόρκησέ τι, καὶ τοῦτο κἀκεῖνος εἰκόνιστο. Ἐναυμάχησέ τις, ναυσὶν ὁ στέφανος ἐπεκόσμητο. Ἱππομάχησέ τις, ἱππικόν τι ἐξετετύπωτο. Ὁ δὲ πολίτην τινὰ ἐκ μάχης, ἢ ἑτέρου κινδύνου, ἢ ἐκ πολιορκίας σώσας, μέγας ἐν τε εἶχε τὸν ἔπαινον, καὶ ἐλάμβανε στέφανον γενόμενον ἐκ δρυὸς, ὃς πολὺ πάντων καὶ τῶν ἀργυρῶν καὶ τῶν χρυσῶν ὡς ἐντιμότερος προετετίμητο. Καὶ οὐ κατ' ἄνδρα μόνον ἀριστεύσαντα ταῦτα ἐδίδοτο, ἀλλὰ καὶ λόχοις καὶ στρατοπέδοις ὅλοις παρείχετο: *Et is qui triumphaturus erat, cùm laudaſſet communiter, & viritim quoſdam, dabat ijs pecunias. Honeſtabat etiam ornamentis & donis; & Armillas quibuſdam, & Haſtas puras dabat; & Coronas alijs aureas, alijs argenteas, nomen cuiuſque & ſtrenui facti ſpecimen atque imaginem referentes. Si enim murum aliquis primus aſcendit, & muri ſpeciem corona ferebat. Siquid expugnaßet,* (puta caſtrum aut vallum) *id quoque coronâ aßimulabatur. Si mari vicißet, aut nauim ſcandißet, nauibus corona ornabatur. Si equo viciſſet, equeſtre aliquid inſculpebatur. Qui verò ciuem in prælio, aut alio periculo, ſiue & obſidione liberaſſet, maximâ in laude erat, donabaturque coronâ è quercu factâ, quæ longè & aureis & argenteis honoratior digniorque habebatur. Atque hæc non ſingillatim modò & viritim conferebant, ſed in manipulos aut legiones totas.* Hæc iſta Zonaras. qui tamen *Ciuicam* largè ſatis donat, & qui ciuem non ſolùm in prœlio, ſed & *alio periculo aut obſidione* ſeruaſſet: præter alios, qui de ſolo prœlio adfirmant, & leges addunt ſatis arctas, *Ciuem ſeruare, hoſtem occidere: vtque eum locum, in quo ſit actum, hoſtis obtineat eo die: vtque ſeruatus fateatur, aliàs teſtes nihil proſunt.* Quæ ſic in Plinio ſcripta, & conſimilia in Agellio quædam. Oſtendit amplius Zonaras, imaginem facti inſculptam fuiſſe, aut expreſſam coronis. Expreſſam interdum ipsâ formâ, vt

Zonaræ locus de donis pleriſque omnibus. Tom. II. Annal.

Lib. XVI. cap. IV.

in Vallari, Murali, Roſtratâ: interdum in auro ipſo inſculptum aliquid & depictum, ſicuti ſiquis in equo ſtrenuum aliquid feciſſet (quod hîc ait) equeſtre aliquid exſignatum. Sed & addit Zonaras, hæc præmia totis manipulis aut legionibus etiam data. Præter alia, vetus in Liuio exemplum de Papirio Curſore. qui *quattuor Centuriones,* Lib. X. *manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donat.* Armillas ad totum manipulum, coronas ad Centuriones putem referendas. Atque hîc mihi nota Armillas diſertè peditibus datas, ad ſuperiorem noſtram emendationem, an coniecturam?

» *Ludos pompaſque conſpicui ineunt.*] Commoda ſunt adiuncta his donis, ſed quæ honore ferè conſtant. Vt primum iſtud, quòd ludos ita ineunt. quo exemplo, Pompeio etiam lege conceſſum, *vt is ludis Circenſibus* Lib. II. (Velleius tradidit) *coronâ laureâ & omni cultu triumphantium vteretur.* Et ſuprà in Dionis verbis, aliquid in hanc rem dictum. Secundum (quod tempore tamen primum) vt in triumpho ornati ſic incedant. Liuius de Papirij triumpho: *Pedites equiteſque inſignes donis tranſiêre, ac tranſuecti ſunt: multæ ciuicæ coronæ, vallareſque, ac murales conſpectæ.* Idem de triumpho Manlij: *Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum ſecuti ſunt.* Quòd ſi plures etiam aliquis coronas aut dona meruiſſet, tuliſſetque: ea ipſa præferri moris fuiſſe videtur. Valerius de Siccio, vel Sicinio (variè ſcribunt:) *Nouem triumphales Imperatorum currus ſecutus, totius ciuitatis oculos in ſe numeroſâ donorum pompâ conuertit. Præferebantur enim aureæ coronæ octo, ciuicæ quatuordecim, murales tres, obſidionalis vna, torques centum octoginta tres, armillæ centum ſexaginta, haſtæ octodecim, phaleræ vigintiquinque: ornamenta etiam legioni, nedum militi ſatis multa.* Tertiò, equites equo publico in Tranſuectione annuâ donis iſtis vſi: in verbis Dionyſij, ſuo loco datis. Quartò, ſolent in iudicium quoque aut diſcrimen hæc introducere interdum, virtuti oſtentandæ. Liuius de Manlio Capitolino: *Decora quoque belli non commemoraße tantùm, ſed protuliße etiam conſpicienda, ſpolia hoſtium cæſorum ad triginta, dona Imperatorum ad quadraginta, in quibus inſignes duas murales coronas, ciuicas octo.* Oppottunè ibi de ſpolijs, de quibus iam Polybius:

Ludos ſpectans cum coronis.

In triumpho tranſeunt. Lib. X.

Lib. XXXIX.

Lib. III. cap. II.

In tranſuectione.

In iudicijs.

Lib. VI.

» *In ædibus verò, conſpectißimâ earum parte, ponunt Spolia.*] Appellant Spolia, arma &

Spolia hoſtilia.

exuuias detractas cæſo hoſti. Nam id iam olim, apud Græcos etiam ſolent, & oſtendere monumentũ virtutis. Honori ea res apud Romanos & apud Valerium legas, de militibus ignominiâ notatis: *Recurſum autem iis ad priſtinum militiæ ordinem propoſuerunt, ſi quis bina ſpolia ex hoſtibus tuliſſet.* Apud Liuium, cùm Senatum legeret & ſuppleret M. Fabius dictator: *legit qui Aediles, Tribuni, Quæſtoréſve fuerant, tum ex iis qui ſpolia ex hoſte fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepiſſent.* Aduerte, pæne pro magiſtratu hæc decora fuiſſe, & lectos è priuatis, quique honorem nullum cepiſſent, eos eximiè quibus ſpolia, aut corona. Ait autem *domi fixa.* Rectè. nam ſolent poſtibus ipſis & foribus ſuſpendi, in tranſeuntium aſpectum. Id eſt, quod Polybius dicit, *in conſpectiſſimo ædium loco poſita:* etſi poëta Silius in atrijs etiam locat:

Lib. II. cap. VII. — Lib. XXIV. — Suſpenſa in ædibus. — Lib. VI.

—— *vos atria raptim*
Nudate, & clypeos in bella refigite captos.

Sed in poſtibus magis, & exempla euincunt. Feſtus: *Antipagmenta, valuarum ornamenta, quæ antis adpanguntur, id eſt, adfiguntur. Antas* autem idem explicat *litera oſtiorum.* Liuius: *Spolia eius vrbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis.* Vides triumphales quoque vſurpaſſe, atque eos in primis. Silius de Regulo:

Lib. XXXVIII. — Etiam à triumphalibus. — Lib. VI.

Affixi clypei, curruſque, & ſpicula nota
Aedibus in paruis, magni monumenta triũphi.

Tibullus ad Meſſallam:

Lib. I.

Te bellare decet terrâ Meſſalla mariqúe,
Vt domus hoſtiles præferat exuuias.

Propertius ad Mæcenatem:

Lib. III.

Cùm tibi Romano dominas in honore ſecures,
Et liceat medio ponere iura foro,
Vel tibi Medorum pugnaces ire per hoſtes,
Atque onerare tuam fixa per arma domum.

Virgilius aſpexit:

Barbarico poſtes auro ſpoliſque ſuperbi.

Iterùm:

Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuaque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarũ ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.

Ep. LXXV. Nec aliter Senecam interpretabere: *Præteri iſtos gradus diuitum, & magno aggeſtu ſuſpenſa veſtibula.* Vides etiam in Virgilij poſtremis verſibus Roſtra ſuſpenſa fuiſſe, id eſt ſpolia marina. Quò facit hoc Tullij in Antonium: *An tu illa in veſtibulo roſtra & hoſtium ſpolia cùm aſpexiſti, domum tuam introire te putas?* Pompeij enim domum ille poſſidebat, in quâ hæc inſignia purgati maris. Ipſa illa eſt, quam Capitolinus in Gordianis intellegit: *Exſtat ſilua eius memorabilis, quæ picta eſt in domo roſtratâ Cn. Pompeij, quæ ipſius, & patris eius, & proaui fuit.* Nam Gordiani ex Antonijs, & habuère à M. illo Antonio. Nacta autem nomen à Roſtris, quæ etiam tunc extitiſſe ſi dicam, quid mirum? Certè ex ære fuerunt, quod fert ætatem: & illa lex in ſpolijs, quam Plinius memorat, *vt nec ædibus abalienatis, liceret emptoribus refigere ea, aut tollere.* Tempore labi debebant. iterumque alia lex, ſiue obſeruatio, vt nefas cenſerent ſic collapſa reficere, aut inſtaurare. Plutarchus hoc docebit in Cauſſis. Hic Spoliorum honos. & quia magnus, multi ambitiosè, nec meriti affectabant. Cautum Cato Priſcus olim iuit, & Orationem ſcripſit cui titulus, *De ſpolijs, ne figerentur niſi quæ de hoſte capta eſſent.* In Feſto reperies, verbo *Reſignare.*

Roſtra in ædibus. — Spolia non ſas reficere. — Lib. XXXV. cap. II. — Quæſt. XXXVII.

DIALOG. XVIII.

De Pœnis, quis inflixerit, & quas: tum etiam de varijs Ignominijs.

A PRAEMIIS ad *Pœnas* ordo ducit, & quia hæc vna ſemper in bonâ rep. etſi in diuerſos. De ijs Polybij iſta leguntor:

Δεῖ δὲ προσέχειν τοὺς μὲν στρατιώτας τοῖς χιλιάρχοις, τούτους δ᾽ ἐπὶ τοῖς ὑπάτοις. Κύριος δ᾽ ἐστὶ καὶ ζημιῶν ὁ χιλίαρχος, καὶ ἐνεχυριάζων καὶ μαστιγῶν. τοὺς δὲ συμμάχους οἱ πραίφεκτοι. Ξυλοκοπεῖται δὲ καὶ ὁ κλέψας τι τῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου· καὶ μὴν ὁ μαρτυρήσας ψευδῆ, παραπλησίως. καὶ ἐάν τις τῶν ἐν ἀκμῇ παρακεχρησάμενος εὑρεθῇ τῷ σώματι· πρὸς δὲ τούτοις, ὁ τρὶς περὶ τῆς αὐτῆς αἰτίας ζημιωθείς. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς

POLYB. *Oportet attendere & auſcultare milites Tribunis, Tribunos Conſulibus. Tamen & Tribunus ius habet poténſque eſt mulctandi, pignoris capiendi, & verberandi. Idem in ſocios Præfecti. Fuſte autem percutitur, & is qui furto aliquid abſtulit è caſtris, & qui falſum teſtimonium dixit, & qui in flore ætatis, corpore ſuo deprehenditur abuſus, itemq́; qui ter ob eãdem culpã mulctatus fuerit. Hæc talia*

ὡς ἀδικήματα κολάζουσιν· εἰς δ' ἀνανδρίαν τιθέασι καὶ στρατιωτικὴν αἰσχύνην τὰ τοιαῦτα τῶν ἐγκλημάτων. Ἐὰν τινὲς ψευδῆ περὶ αὑτῶν ἀνδραγαθίαν ἐπαγγείλωσι τοῖς χιλιάρχοις, ἕνεκεν τοῦ τιμὰς λαβεῖν. Ὁμοίως ἄν τινες ἐς ἐφεδρείαν ταχθέντες, φόβου χάριν λίπωσι τὸν δοθέντα τόπον. Παραπλησίως ἐάν τις ἀπορρίψῃ τι τῶν ὅπλων κατ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον διὰ φόβον. Διὸ καί τινες μὲν ἐν ταῖς ἐφεδρείαις προδήλως ἀπόλλυνται, πολλαπλασίων αὐτοῖς ἐπιγινομένων, οὐ θέλοντες λιπεῖν τὴν τάξιν, δεδιότες τὴν οἰκείαν τιμωρίαν. Ἔνιοι δὲ κατ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον, ἐκβαλόντες θυρεὸν, ἢ μάχαιραν, ἢ τι τῶν ἄλλων ὅπλων παραλόγως, ῥίπτουσιν ἑαυτοὺς εἰς τοὺς πολεμίους, ἢ κυριεύσειν ἐλπίζοντες ὧν ἀπέβαλον, ἢ παθόντες τι, τὴν πρόδηλον αἰσχύνην διαφεύξεσθαι, καὶ τὴν τῶν οἰκείων ὕβριν.

vt crimina puniunt: at ignauiæ & militari probro adſcribunt iſta. Siqui falsò ſtrenuum aliquod factum ſuum referunt ad Tribunos, honoris præmijq; cauſſâ. Siqui in præſidio aut ſtatione poſiti, per metum deſeruerunt locum. Siquis abiecerit armorum aliquid in ipſo diſcrimine per metũ. Eoq; fit, vt quidam in præſidijs certò pereant, pluribus ingruentibus, dum locum verentur deſerere metu huiuſce pœnæ. Quidam etiam in ipſo conflictu, excuſſo ſcuto aut gladio, alióve ex armis, caſu fortuito, iaciunt ſe ipſi in hoſtes certi aut recuperare quod amiſerint, aut occumbentes effugere manifeſtam ignominiam & opprobria ſuorum.

Pœnas dicturus præmittit de ijs qui irrogant, & oſtendit Tribunorum id fuiſſe.

Tribuni ius in caſtigando.

» *Tribunus ius habet, potenſque eſt mulctandi.*] Tria recenſet quæ imperij eorum & iuris. quòd mulctam dicunt, quòd pignus capiunt, quòd verberibus caſtigant. An & capite puniunt? non hîc addit. Suprà tamen, vbi de Vigilijs, ſcribit: *Si nihil tale factum, redit in circitorem culpa, ſtatimque aduocato conſilio à Tribuno cauſſa cognoſcitur, & ſi damnatus fuerit, fuſtuarium ſubit.* Ex quo dixeris, etiam capitis cauſſas Tribunum cognouiſſe, atque adeò in equites Romanos (tales Circitores) animaduertiſſe, ſi ij in culpâ. Neque nimis id negauerim, cum lege ſi Conſilium adiunctum, & vnà cognoſcant. At ea quæ hîc recenſet, videntur fuiſſe in arbitrio Tribuni vnius. Tamen, cùm res capitis, ſæpiùs legas ipſum Ducem cognouiſſe, damnaſſe. Salluſtius ita de Turpilio, qui opidi Præfectus turpiter amiſerat: *Iuſſus à Metello cauſſam dicere, poſtquam ſeſe parùm expurgat, condemnatus, verberatus, atque capite pœnas ſoluit.* Metellus ibi Conſul, & primus Dux, cui etiam ſine cauſſæ dictione (nempe vbi res liquida) fas condemnare. Dionyſius me docuit, & exempla. Ille ſic: Ὅ,τι νόμος ἔδωκε ἀποκτείνειν τοῖς ἡγεμόσιν ἐξουσίαν, τοὺς ἀπειθοῦντας, ἢ τὰ σημεῖα καταλιπόντας, ἀκρίτους: *Lex dedit Ducibus facultatem interficiendi eos qui non obediunt, aut ſigna deſerunt, idque cauſſâ indictâ.* Exempla etiam, vt in Floro de Atilio Regulo: *Nec deerant qui ipſo Punici maris nomine deficerent, augente inſuper metum Tribuno Nannio. in quem, niſi paruiſſet, ſecuri diſtrictâ Imperator, metu mortis, nauigandi fecit audaciam.* In Liuio de Papirio Curſore, qui in Prætorem Præneſtinum *Lictorem expedire ſecurim iuſſit, ſed metu vltimi ſupplicij perfuſum, multâ dictâ, dimiſit.* Sed & Torquatus Imp. apud eumdem, filium ſuum, qui inter equites merebat, ſtatim & ſine conſilij aduocatione vlla, capite puniit. Plura exempla. atque adeò rigidum hîc ius, vt prouocatio etiam nulla eſſet. Cicero: *Militiæ, ab eo qui imperabit, prouocatio ne eſto: quodque is qui bellum gerit imperaſſit, ius ratumque eſto.* E more veteri lex, vt eius pleræque. quem morem & Liuius tangit: *Neque enim prouocationem eſſe longiùs ab vrbe mille paſſuum.* Significat in vrbe, etiam militem lectum, prouocare potuiſſe, & Tribunos auxilio fuiſſe: at tanto illo ſpatio extra vrbem, minimè, & fuiſſe omnia in manu imperantis. Hoc tam liberum ius valdè ſubmiſit militem, & ad omnia promptum volentemque fecit. Sed tamen ambigi poteſt, an poſt legem Porciam non aliquâ id imminutum, nec capite ſed exilio in ciuem animaduerſum. Conſtat legem ſic fuiſſe: ſed an militię etiam valuerit, quæro. Valuiſſe, argumentum aliquod è Salluſtio. qui poſt damnationem illam Turpilij, & cùm *verberatum & capite pœnas dediſſe* ſcripſiſſet, ſtatim addidit: *Nam is ciuis*

ex

Quatenus capite puniat.

Dux ſummus capitis inquirit.

In Iug.

Etiam ſolus.

Lib. XI.

Lib. II. cap. II.

Lib. VIII.

Et ſine prouocatione. III. de legibus.

Lib. III.

An idem poſt legem Porciam?

ex Latio erat. quaſi in veteres veroſque ciues non idem ius. Sed Polybij tamen tempore aliter fuiſſe videmus, & de morte hîc paſſim, atque alij etiam ſcriptores. Illud fateor, à Principibus hîc nouatum, quibus non ex vſu aut dignitate ſuâ viſa tam libera hæc poteſtas, & circumciderunt. Gregales puniri à Ducibus permiſerunt, Centuriones alioſque primores ſibi adſeruarunt.

Principes immutarunt.

Dio Caſſius Mæcenatem ita ſuadere facit Auguſto: *Legatum Prætorium militibus præficito, exceptis iis quæ mortem aut ignominiam ſpectant. Hæc enim ad ſolum Conſularem Legatum pertinebunt, exceptis etiam Centurionibus & primariis militibus aliis. Hos enim vtroſque nulli permittere debes puniendos, ne quemquam iſtorum ſic metuant, vt & contra te aliquid auſint.* Rem, & vnà cauſſam, habes. Duplices Legati exercituum illo æuo, Prætorij & Conſulares. Illi ius in vitam non habent; iſti habent, ſed cum exceptione, vt ne in digniores. Iterat hoc ipſum in fine Suaſionis: *De his cauſſis, & equitum, Centurionumque e legionibus, & priuatorum primariorum, tu ipſe cognoſces, vbi caput aut infamia agetur. nam hæc ad te ſolum debent referri, ac nemo alius de iis iudicare.* Quin idem ſcriptor poſteà tradit, *Legatis Cæſareis conceſſum, vt plus quàm annum in imperio eſſent, & militarem habitum* (Paludamentum) *geſtarent, gladiumque & ius capitaliter animaduertendi militis haberent. Neque enim aliter vlli Proconſuli aut Præſidi gladio ſe accingere licebat, quo ipſo ius necandi militis negabatur.* Atque hæc haud dubiè valuerunt. eoque exemplo ad Tiberium miſſus fuit *Præfectus alæ, de vi & rapinis reus*: quem tamen ille, vt quaſi maieſtatem curiæ attolleret, *cauſſam in Senatu dicere coëgit.* Sic Centurio adulterij reus apud Pliniũ memoratur, in vxore Tribuni. qui *Legato Conſulari, ille Cæſari ſcripſerat. Cæſar excuſſis probationibus centurionem exauctorauit, atque etiam relegauit. (Cæſar & nomen Centurionis, & commemorationem diſciplinæ militaris ſententiæ adiecit, ne omnes eiuſmodi cauſſas reuocare ad ſe videretur.* Conſidera. Adulterij cauſſa erat, apud ordinarium tribunal meritò diſceptanda: ſed reus Centurio erat. accuſatus ergo apud Legatum Conſularem, ſed ille gnarus ſuæ poteſtatis, Cæſaris ſententiam expoſcit. Hîc damnat, & adijcit in ſententiâ diſertè, *Centurionem*, & memorat inſtitutum militiæ: nec de gregarijs aut talibus velle cognoſcere. Sed vt ad Polybium redeamus, dat igitur ille

Lib. LII. · Lib. IV. · Suet. c. XXX. · Lib. VI. epiſt. XXXI.

Tribunis ipſis poteſtatem, *Mulctandi*, &

» *Pignoris capiendi.*] Niſi mulctam ſcilicet ſoluerent. An facit eò hoc Feſti? *Cenſio haſtaria dicebatur, cùm militi mulctæ nomine, ob delictum militare, indicebatur, quòd haſtas daret.* Priuabatur igitur parte armorum, eaque pecuniâ debebat luere.

» *Verberandi.*] Ad caſtigationem, vitibus aut virgis. Sed & ad mortem, fuſte: de conſilij tamen ſententiâ.

» *Fuſte autem percutitur.*] Intellegit *Fuſtuarium*, Latinis ita dictum, quod ipſe Polybius paullò antè deſcripſit. Nam vigilijs aut circuitioni neglectæ pœnam fuiſſe tradidit ξυλοκοπίαν, *fuſtuarium*: & addit, *Ea pœna eſt talis. Fuſtem capiens Tribunus condemnatum leuiter tangit & delibat. quo facto, omnes qui in caſtris ſunt, ferientes alius fuſtibus, alius lapidibus, pleroſque in ipſis caſtris* (nota ibi ſupplicium ſumptum, & opinor in ipſis Principijs) *occidunt. Quòd ſi quis euaſerit, nec ſic ſaluus erit. quomodo enim? cui nec in patriam reditus, nec quiſquam è neceſſarijs tecto eum receperit. Itaque planiſſimè pereunt, quos ea calamitas attigit.* Vides modum ſumpti eius ſupplicij, & effectum. Neque hîc lictores vlli adminiſtri, aut carnifex, ſed Tribunus ſignum modò dat, & obijcit multitudini militari. An quia honeſtior illa mors? an quia triſtior, & magis in animos penetrabat id exemplum? Profectò enim triſte, commilitonum & commanipularium manibus interfici. Seruatum poſteà, & bello Hiſpanienſi (Hirtius tradit) *miles qui fratrem ſuum in caſtris iugulaſſet, interceptus eſt à noſtris, & fuſte percuſſus.* Apud Tacitum, Dolabella ſub Tiberio, *Decimum quemque ignominioſæ cohortis fuſte percuſſit.* Etſi alia etiam tunc ratio, nec abſimilis, puniendi. Obijciebant enim & militum gladijs. In Tacito: *Stabant legiones pro concione diſtrictis gladijs, reus in ſuggeſtu per Tribunum oſtendebatur. ſi nocentem acclamauerant, præceps datus trucidabatur. & gaudebat cædibus miles tamquam ſemet abſolueret.* Ammianus: *Quid de iſtis nefarijs proditoribus fieri oportere contubernales deuoti cenſetis? ſecutuſque adclamationem rogantium ſanguine vindicari, eos qui inter Conſtantianos merebant, priſco more, militibus dedit occidendos.* Simile apud Macedonas. Curtius: *Omnes à Nicomacho nominati, more patrio, dato ſigno ſaxis obruti ſunt.* Arrianus in aliâ coniuratione: Τοῦτον μὲν δὴ αὐτὸν καὶ τοὺς ξὺν αὐτῷ ξυλληφθέντας καταλευσθῆναι πρὸς τῶν παρόντων: *Hunc* (Hermolaum) *&*

Fuſtuarium. · *Sine carnificis operâ.* · III. Ann. · *Gladiis obiecti.* I. Annal. · Lib. XXIX. · Lib. VI. *Saxis occiſi.* · Lib. IV.

& reliquos cum eo comprehenſos lapidibus obrutos ab iis qui aderant. Vt videatur lapidatio Macedonum hac in re fuiſſe, quam & Romani adhibuerunt, Polybio hîc indicante. Sed quæres, ſolum Fuſtuarium tunc inter pœnas quæ ad mortem? Polybius non aliam recenſet: ſed alibi inuenio. Tu quoque notaſti, non dubito. nam quid promptius, quàm etiam ſecuri percuſſos, aut gladio? De ſecuri, Liuius, ſtatim liberâ republicâ: *Appius Conſul Centuriones duplicarioſque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* Apud eumdem, ſeditione ad Sucronem, auctores eius *deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſſi ſunt.* Quinetiam *legio vniuerſa* (in Epitomâ Liuij) *quæ Rhegium occupauerat, obſeſſa, deditione factâ, ſecuri percuſſa eſt.* At Securi Gladium ſub Principum tempora ſucceſſiſſe, ad Tacitum memini me notare. Quæ cauſſa tamen diſcriminis? an arbitrarium fuit? an de more Conſul & ſupremus Dux ſecuri puniebat, cùm ipſe iudicabat, quia lictores ſcilicet habebat & ſecurim & faſces? Tribuni autem aliter, quibus nulli tales adminiſtri nec inſtrumenta: eoque fuſte puniebant, peculiari caſtrenſi pœnâ? De Tribunis autem, eorumq; ordinarijs iudicijs, Polybius hîc agit. Adiungo, *Fuſtuarium* hoc nominari Ciceroni. *Nam ſi ille Conſul, Fuſtuarium meruerunt legiones, quæ Conſulem reliquerunt.* Liuio: *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Eſt & alia Fuſtium pœna, caſtigando, non occidendo, (caue miſceas) de quâ ſtatim.

Securi percuſſi. — *Lib. II.* — *L. XXXVIII.* — *Lib. XV.* — *Gladio percuſſi.* — *Phil. III.* — *Lib. V.*

» *Et is qui furto aliquid abſtulit.*] Vigiliæ aut excubiæ neglectæ aut perperàm habitæ Fuſtem merentur: ſed præter ea, inquit, etiam iſta dicenda. Sunt autem quattuor: primò *Furtum*, quod Polybius palàm dicit: at Catoni non ea, ſed manuum reſectio eſt pœna. Ita enim in Frontino: *M. Cato memoriæ prodidit in furto comprehenſis, inter commilitones dextras eſſe præciſas, aut ſi leniùs animaduertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum.* Emenda, *in principijs ſanguinem miſſum.* Nam ibi exactæ pleræque pœnæ, vt dixi. Quod autem ait de ſanguine miſſo, id ita in Agellio legitur: *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animaduerſio, iubere ignominiæ cauſſâ militi venam ſolui & ſanguinem dimitti. cuius rei ratio in litteris veteribus, quas quidem inuenire potui, non exſtat: ſed opinor factum hoc primitus in militibus ſtupentis animi, & à naturali habitu declinatis, vt non tam pœna, quàm medicina videretur. Poſteà tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum eſſe credo per conſuetudinem, quaſi minùs ſani viderentur omnes qui delinquerent.* Ita Agellius, cùm cauſsâ ſubtiliùs quæſitâ, & quæ M. Antonio Mureto non proba. Ipſe magis cenſet factum, vt ſanguinem quem cum gloriâ fundere pro patriâ noluerant, cum cum ignominiâ amitterent. Sed rogo te Marce, in furto ſic caſtigato (Cato dixit) quis ſanguis pro patriâ fundendus fuit? Quin ego etiam ſeorſum cenſeo, id fuiſſe notam meritæ ſummæ & vltimæ animaduerſionis; quam cùm clementia remiſiſſet, ſpeciem tamen eius vſurpabat in pauculo ſanguine fundendo.

Catonis, vt videtur, à Polybio diſſenſus. — *Lib. X. cap. VIII.* — *Lib. XIII. Var. c. VII.*

» *Qui falſum teſtimonium dixit.*] Amo vos Romani ob cultam etiam inter arma pietatem. Cur hoc capitale? quia religio mixta, & læſum aut ſpretum potiùs (lædere quis poteſt?) periurio ſupremum numen. Supremâ igitur pœnâ luant.

Falſum teſtimonium fuſte punitum.

» *Qui in flore ætatis corpore ſuo abuſus.*] Nec id crimen olim capitale in togâ ante Scantinium: fuit tamen in caſtris. Quid ita? quia occaſio eius magna, nullo fœmineo ſexu, & multis iuuenibus in ipſo vigore formæ, ſub annum decimumſeptimum. Cauent igitur, puniunt: ſed in liberis maximè, vix arbitror in ſeruis. Notum illud ſub Mario factum. cùm Tribunuſmilitum blanditiâ & mixto imperio iuniorem militem tentaſſet, ille generoſi ſanguinis, Tribunum ſtricto gladio interfecit, *Virum*, inquiens, *me ſcito.* Cauſsâ dictâ & probatâ, Marius iuuenem collaudatum abſoluit. AVD. Moram tibi inieci in vno alteroque verbo, quod non demitto. Peto? annuis. Dixti *nullum fæmineum ſexum* in caſtris fuiſſe: poſſum credere? LIPS. Debes. poëtam Vmbrum non meminiſti ſcribere?

Corruptela iuuenum capitalis. — *Fæminæ exclusæ à caſtris.*

Romanis vtinam patuiſſent caſtra puellis.

Atqui non patebant. nec de amicis aut ſcortis loquor: apage has turpitudines: nego ius fuiſſe habendi ibi vel vxores. idque etiam primarijs viris. Tacito noſtro volo te hoc accredere, apud quem Seuerus Cæcina cenſuit, *Ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor comitaretur.* Veteres mores aduocat, & ait, *Haud fruſtrà placitum olim ne fæminæ in ſocios aut gentes exteras traherentur.* Dat & rationem mihi probiſſimam: *ineſſe enim mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad ſimilitudinem barbari inceſſus conuertant.* Oracula

III. Ann.

cula

cula ille vir loquitur, nec vltrà opus firmari. Avd. Non de vxoribus, id fateor: ſed de ſcortis etiamnum hæreo, & en Liuium in Epitomâ, qui admiſcet. Nam ſcribit Scipionem ad Numantiam, *duo millia ſcortorum è caſtris reieciſſe.* Simile in Floro hac in re & viro: *Scorta, calones, ſarcinæ niſi ad vſum neceſſaria amputantur.* Vt ergo dixeris in ſtrictâ Diſciplinâ non fuiſſe; tamen vides in laxiore, nec tam nouũ id crimen. Lips. Nouum, nouum, inauditum. nec patior vltrà te errare (etſi pudor prohibet:) illa ſcorta, non mulieres ſed mulieroſi fuerunt. Nec vltrà reuelo. Enimuerò non Romani ſolùm hîc ita caſti, ſed Macedones & Græci: ac de Philippo rege proditum, *quòd is bello in Thebanos, cùm duo iuuenes pſaltriam mercede conductam in caſtra induxiſſent, re cognitâ, ambos extra fines regni ſui relegarit.* Totidem hæc pænè verbis reperire eſt in Polyæno. Iterùm ad noſtra iudicia & mores prouocabis: quis vetat? non imitari hoc licet, non licet negare. Etſi qui hîc mores? nuperi, & non ante multa ſæcula ipſa Germanorum natio, quæ maximè nunc iſtîc peccat, moram aut legem hanc habuit in caſtris. Exſtat in Ligurino Guntheri poëtę, qui tum vixit, inter res Frederici primi Imperatoris in Italiâ geſtas, exſtat inquam iſta lex:

Etiam ſcorta.
Epit. LVII.
Lib. II. cap. XVIII.
Simile in Græcis.
Friderici Imp. in hac re lex.

Non erit in noſtris nobiſcum fœmina caſtris,
Qui reus exſtiterit, ſpolijs nudatus abibit
Turpiter, & naſo mutilabitur illa reſecto.

Eadem in Radeuico, lib. I. ipſis verbis: *Nemo aliquam mulierem habeat in hoſpitio. qui verò habere præſumpſerit, auferetur ei omne ſuũ harnaſcha, & excommunicatus habebitur, & mulieri naſus abſcindetur.* Abi nunc, & mores prætende. Avd. Sileo nec vltrà iam Iſidorum ſubſanno aut rideo, qui *Caſtra dicta* vult *quaſi caſta, quòd caſtraretur in ijs libido.* Olim verum, nunc exſerto cachinno rideamus. Lips. Sequitur in Polybio:

» *Qui ter ob eamdem culpam mulctatus.*] Vid":">eſis & nota. Etiam leuiores & pecuniariæ culpę, capitales fiunt, ſi ter repetitæ. Cauſſa. quòd talem prauo ingenio cenſebant, & factum ad peccandum. Fortaſſe & contumacia ijs viſa punienda, & quòd quaſi per contemptum ludibriumque legis peccaret. Hæc & talia ſunt illa leuia, de quibus Ioſephus: Προδιδάσκονται δὲ καὶ τῷ φόβῳ. οἵ τε γὰρ νόμοι παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον λιποταξίου, ἀλλὰ καὶ ῥᾳστώνης ὀλίγης θανατικοί: *Prædocentur & metu. nam leges apud eos non ſolùm deſertionis, ſed etiam leuiculæ negligentiæ capitales ſunt.* Benè factum. nihil ſatis adſtricti aut ſeueri inter armatos, & terrent niſi timent.

Tergemina culpa capitalis.

» *Hæc talia vt crimina puniunt.*] Videatur alicui hæc à ſequentibus pœnâ diſtinguere: quod non ita eſt, ſed genere & colore. Quæ nunc dixi, inquit, crimina apud omnes ſunt, etſi non ſic punita: quæ addã, propria militiæ, atque illi adhærent. Omnia tamen pariter capite ſancita. Eſt ipſa diſtinctio, quæ in Arrio Menandro I.C^to: *Militum delicta ſiue admiſſa, aut propria ſunt, aut cum ceteris cõmunia. Proprium militare delictum eſt, quod quis vti miles admittit.* Hęc igitur poſteriora nunc adiungit, & enumerat quattuor. Primò,

Culpa militaris propria.
L. II. De re milit.

» *Siqui falſò ſtrenuum aliquod factum referunt.*] Cur hoc iterat, & an non antè in Falſo teſtimonio dictum? Non. diſcrimen aliquod: quia illîc periurium & impietas eſt; hîc non niſi mendacium & praua ambitio, quam tamen morte caſtigant. Ratio fuit. quòd in militiâ eorum varia & multa præmia virtuti poſita (audiuiſti) ad quæ ne indigni aſpirarent & decus hoc polluerent, rigidè fraus punita. Eò magis hoc factum, quòd nuda profeſſio præmium capiebat. Exemplum illuſtre in Liuio, cuius hic ſenſus, ſi non verba. Scipio Carthaginem nouam ceperat, ſuâ fortunâ pariter, & militũ virtute. Sedit pro tribunali, vt mos, pręmia cuiuſque operæ daturus. Coronam muralem propoſuit ei, qui primus murum aſcendiſſet. *Duo profeſſi ſunt, Q. Trebellius Centurio, & Sex. Digitius ſocius naualis.* Magno certamine res gerebatur, cùm ſui cuique corporis fautores & ſuffragatores adgregarentur. Scipio vt litem decideret, tres recuperatores dedit, qui teſtibus auditis cognoſcerent ſtatuerentque. Id verò non remedium, ſed augmentum motus fuit. Stabant vtrimque *per omnes deos parati iurare, magis quæ mallent, quàm quæ ſcirent vera eſſe;* per ſigna, per aquilas, & per quidquid eſſet religionis. Lælius ille Sapiẽs, mali exempli rem cenſens, & non longè à ſeditione: ad Scipionem venit, proſpicere monuit & tẽperare. Ille igitur pro tribunali ſic pronunciat, *Se ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum aſcendiſſe, ſéque eos ambos, virtutis cauſsâ, coronis muralibus donare.* Ita finem ea res habuit, & diſſimulata alterius fraus ſiue error (nam & is potuit) pacis cauſsâ.

Præmii falſa petitio.
Lib. XXVI.

» *Si qui in præſidio aut ſtatione poſiti.*] * Suprà huic rei aliquid dictum, & quàm nefas deſerere ſtationem, ordinem, locum. Licet addere hoc Suidæ: Φρουρὰ, τάξις ἐν ᾗ τις δια-

*Dial VIII. huius libri.
Præſidium deſerere, capitale.

δοχῆς ἱστάμενοι πρὸ τῶν στρατοπέδων μετὰ τῶν ὅπλων. Καὶ δεινὸς ἐπ' αὐτῶν Ῥωμαίων νόμος, τὸν ὑποχωρήσαντα καθ' ὁντιναποτοῦν αἰτίαν θνήσκειν. Οἱ δὲ μετὰ κολάσεως τὸν μετ' ἀρετῆς θάνατον προκρίναντες ἵστανται: *Statio, ordo eſt per vices ante caſtra ſtantium in armis. Et ſeuera in eo lex eſt Romanorum, vt moriatur qui cauſſá quacumque exceſſerit. At illi præoptantes per virtutem, quàm per ſupplicium mori, perſiſtunt.* In quo tamen eſt, *quacumque cauſſâ* deſerentes puniri: in Polybio arctiùs, qui *ob metum.* Arctiùs, & niſi fallor, veriùs. Quid enim ſi impetus hoſtilis pepulit, & vis violenta? omnis ratio eſt ignoſci.

Arma amittere, capitale. » *Siquis abiecerit armorum aliquid in ipſo diſcrimine, per metum.*] Miles vitam amittit, ſi ſua arma: cum duplici reſtrictione, ſi in acie, ſi per metum. Idem in Signiferis, qui ſigna. Liuius de Appio: *Vbi arma, vbi ſigna eſſent? ſingulos rogitans, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, virgis cæſos ſecuri percuſſit.* (Lib. II.) Modeſtinus: *Miles qui in bello arma amiſit vel alienauit, capite punitur. humanè, militiam mutat.* (Lib. III.) Huc ſpectat factum Scæuæ, qui contra Britannos in ſcopulo ſolus relictus, diu vniuerſis reſiſtens; ad extremum impar, galeâ diſcuſſâ, ſcuto abſumpto, *profundo ſe credidit*, & (verba Valerij) *viſo Imperatore, * armis non amiſſis, ſed benè impenſis, cùm laudem mereretur, veniam petiuit:* (Lib. III. cap. II. * Scuto.) legem ſcilicet hanc in oculis habens militarem. Quæ ipſa, aut ſimilis, apud quaſdá gentes. Græcis ῥίψασπιδες prouerbio infames ſunt: & apud Germanos, ait Tacitus, *ſcutum reliquiſſe præcipuum flagitium, nec aut ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo nefas.* (De mor. Germ.)

» *Quidam in ipſo conflictu.*] Credo inter hos intellegi Catonis Cenſorij filium. qui in prœlio cum Perſe Macedonum, equo delapſus, dum ſe recolligit, gladium amiſit: (*Catonis filij virtus.*) ad quem recipiendum inter medios mucrones hoſtium ſe immerſit, & multis vulneribus acceptis ad ſuos rettulit. Hoc Plutarchus, Valerius, Iuſtinus, Frontinus inter inſignia facta prodiderunt. Hactenus de ſingulorum pœnis Polybius, & quæ ad eas culpæ: nunc adiungit, de plurium peccatis, & quæ ratio puniendi, ſi exercitus aut pars eius deliquiſſet. Vide verba:

POLYB. Ἐὰν δέ ποτε ταὐτὰ ταῦτα περὶ πλείους συμβῇ γενέσθαι, καὶ σημαίας τινὰς ὁλοσχερῶς πιεσθείσας λιπεῖν τοὺς τόπους, τοὺς μὲν ἅπαντας ξυλοκοπεῖν ἢ φονεύειν ἀποδοκιμάζουσι· λύσιν δὲ τοῦ πράγματος εὑρίσκοντο, συμφέρουσαν ἅμα καὶ καταπληκτικήν. Συναθροίσας γὰρ τὸ στρατόπεδον ὁ χιλίαρχος, καὶ προαγαγὼν εἰς τοὺς λελοιπότας, κατηγορεῖ πικρῶς· καὶ τὸ τέλος, ποτὲ μὲν πέντε, ποτὲ δ' ὀκτώ, ποτὲ δ' εἴκοσι, τὸ δ' ὅλον πρὸς τὸ πλῆθος ἀεὶ στοχαζόμενος, ὥστε δέκατον μάλιστα γίνεσθαι τῶν ἡμαρτηκότων. Τούτους ἐκ πάντων κληροῦται τῶν ἀποδεδειλιακότων, καὶ τοὺς μὲν λαχόντας ξυλοκοπεῖ κατὰ τὸν ἄρτι ῥηθέντα λόγον ἀπαραιτήτως. Τοῖς δὲ λοιποῖς τὸ μέτρημα κριθὰς δοὺς ἀντὶ πυρῶν, ἔξω κελεύει τοῦ χάρακος καὶ τῆς ἀσφαλείας ποιεῖσθαι τὴν παρεμβολήν. Λοιπὸν τοῦ μὲν κινδύνου καὶ φόβου, τοῦ κατὰ τὸν κλῆρον, ἐπ' ἴσον ἐπικρεμαμένου πᾶσιν, ὡς ἂν ἀδήλου τοῦ συμπτώματος ὑπάρχοντος, τοῦ δὲ παραδειγματισμοῦ μετὰ τὴν κριθοφαγίαν ὁμοίως συμβαίνοντος περὶ πάντας, τὸ δυνατὸν ἐκ τῶν ἐθισμῶν εἴληπται, καὶ πρὸς κατάπληξιν, καὶ διόρθωσιν τῶν συμπτωμάτων.

Quòd ſi plures peccaſſe contingat, & manipulos aliquot ſimul locum deſerere: omnes quidem fuſte percutere aut occidere nolunt, modum autem rationémque reppererunt & commodam pariter, & terribilem. Exercitum enim aduocans Tribunus, & in medium noxijs productis, acriter eos incuſat, & interdum quinque, aliàs octo aut viginti, & vt ſemel dicam, ad multitudinem ſemper reſpiciens, vt decima ferè pars delinquentium ſit, hos ex omnibus ignauis ſortitur: & in quos ea ſors cecidit, ſine vllà deprecatione, fuſte percutit ad modum iam dictum. Reliquis hordeum pro tritico admetiens, iubet extra vallum tendere & tutelam caſtrorum. Ita periculo & metu à ſorte æqualiter omnibus impendente, & exemplo item dati hordei ad omnes perueniente, plurimum ex eo more capitur & terroris & correctionis.

» Ra-

Decimatio vetus. » *Rationem repperer̄unt & commodam pariter & terribilem.*] Pulcherrimum non dubiè inuentum, quicumque eius auctor. Vetuſtum ego video, & an non ab regibus ipſis? enimuerò ſtatim poſt exactos eos in *Lib. II.* Liuio lego (nec anteà) de Appio Conſule, cuius exercitus cùm fugiſſet, capita capite punijt, ſed *cetera*, inquit, *multitudo ſorte decimus quiſque ad ſupplicium lecti.* *Patrium institutum. Lib. IX.* Propria Romanis iſta lex, & *Patria* à Dionyſio dicta. Ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου πλήθους ἀπὸ δεκάδος ἑκάστης εἷς ἀνὴρ ὁ λαχὼν κλήρῳ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπέθνησκεν. Αὕτη Ῥωμαίοις πάτριός ἐστι κατὰ τῶν λιπόντων τὰς τάξεις ἢ προεμένων τὰς σημείας ἡ κόλασις: *Ex alia multitudine, cuiuſque decuriæ vir vnus quem ſors deſignaſſet, ante ceteros perijt. Ea Romanis patria quædam punitio eſt in eos, qui ordines reliquerunt aut ſigna deſeruerunt.* Etiam ab Ap*Correctus Appianus.*piano, vt ego velim ſcribi. cùm Cæſarem alloquentem turbidos milites facit: χρήσομαι τῷ πατρίῳ νόμῳ, καὶ τοῦ ἐνάτου τέλους, ἐπειδὴ μάλιστα τῆς στάσεως κατῆρξε, τὸν δέκατον διακληρώσας θανεῖν: *Vtar lege patriâ, & Nonæ legionis, quoniam ea ſeditionem maximè cœpit, decimum quemque ſorte ad mortem ducam.* Vulgò tamen ibi, τῷ Πετρείῳ νόμῳ: quaſi *Petreius* aliquis eius auctor, veteri illo æuo nuſquam notus. Sed & Plutarchus in Craſſo: πάτριόν τι κόλασμα, *patriam punitionem* hoc ipſum appellat. Vides rationem totam, & decimum quemque ſorte captum. decimum dico: nec fallent Polybij mox verba, qui ait *interdum quinque, aliàs octo aut viginti* perijſſe. non quaſi quintus aut octauus interfecti: ſed pro numero delinquentium, vult ex ijs interdum tot & tot occiſos. Pone quinque decurias peccaſſe: quinque punientur; pone octo, octo; viginti, viginti: atque hic *Vicesimatio.* eſt ſenſus. Non tamen nego etiam Viceſimationem interdum adhibitam, imò & *Centesimatio.* Centeſimationem: cuius vtriuſque rei in poſteriore hiſtoriâ exemplum. Capitolinus in Opilio Macrino: *Cùm ſeditiones militares pateretur, multò ſæpiùs decimauit, aliquando etiam centeſimauit, quod verbum proprium ipſius eſt, cùm ſe clementem diceret, quando eos centeſimaret, qui digni eſſent decimatione atque viceſimatione.* Diſcis & ex Macrini, & ſuprà *Seditiosi sic puniti.* ex Cæſaris facto ſic quoque de more punitos qui turbidi aut ſeditioſi in ducem eſſent. Quid ſi hodie? an hæc fierent, quæ videmus? Sed profectò perijt ducum auctoritas, quia ſeueritas: nec alia res militem in turbas & ſcelera ſoluit, quàm ſolutæ leges. In ſanguine & cæde qui verſantur, ferociam & contemptum induunt; nec niſi ſanguine & cæde coërceantur.

» *Ita periculo & metu à ſorte æqualiter omnibus impendente.*] Vtilitatem huius ſupplicij, & quæ eò duxit rationem, exponit. *Vtilitas decimationis.* Periculum, inquit, omnibus ſuper caput eſt, atque imminet ob incertam ſortem: atque inde metus. qui ferè inhærere ſolet ijs, qui ſemel ſeriò admoti ad extremam illam metam. Cicero cauſſam hanc ipſam expreſſit: *Pro Cluent.* *Statuerunt maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.* Plutarchus, præter hoc, conſiderat & ſcenam ipſam faciemque terribilem, cum ignominiâ adiunctâ, Καὶ γὰρ, inquit, αἰσχύνη τοῦ θανάτου τῷ τρόπῳ πρόσεστι, καὶ δρᾶται πολλὰ φρικώδη καὶ σκυθρωπὰ περὶ τὴν κόλασιν ἁπάντων θεωμένων: *In Crasso.* *Nam & dedecus tali morti ineſt, & fiunt multa, quæ terrorem & triſtitiam gignant, circa ipſam punitionem, in omnium aſpectu.* Indubiè ita eſt. Stant ſub ictu mortis omnes, ſuſpenſi & anxij, quæ tamen paucos tangit & excipit: atque ij mox ipſi manibus ſuorum perituri. Adde increpationem ducis, & publicam mæſtitiam, & nihil ſolatij, vix miſerationis. imò occulti aliquid gaudij, dum quæ ſibi quiſque timuit, conuerſa vident in capita paucorum. Nec plura de Pœnis Polybius. AVD. Non tu etiam? LIPS. Non ego. AVD. Sed certum & obuium eſt plura eſſe, & Vites, Fuſtes, Ignominias paſſim legi. LIPS. Si obuia & paſſim, quid me poſcis aut aſpicis? à te & induſtriâ tuâ pete. AVD. Imò dum in ſermone es, exſequere. Mihi colligenda, tibi collecta: & valet in te illud vetus:

* Ὁ γὰρ φρονῶν τὰ πάντα συλλαβὼν ἔχει. ** Nam qui bene ſapit, omnia in collecto habet.*

LIPS. In fine haud difficilem aut tenacem me præſtabo, ne priorum etiam beneficiorum (ita homines ſumus) gratia pereat. Accipe, & aperi ſinũ. Duo ſunt hîc etiam conſideranda, *Caſtigatio* & *Ignominia.* Illa verberibus facta, & Polybio quoque tacta cùm ſcripſit Tribunum ius habuiſſe *verberandi.* Ipſe μαστιγοῦν dixit, quod etiam *flagellare* reddas: ſed caue nunc feceris, nec ſeruilia Flagella admoueris ad corpus ingenuum & militare. Fuerunt in hac re *Fuſtes* aut *Virgæ:* illi honeſtiores, iſtæ acerbiores. Sed Fuſtes iterùm duplices, è Vite aut aliâ materie. E vite, ciuibus reſeruati: & hac mente Plinius: *Vitis in castigatione. Lib. XIV. cap. 1.* *Vitis in delictis pœnam ipſam honorat.* Liuius diſcrimen apertius ingerit, aut eius epitoma

Lib.XVII. de Scipione ad Numantiam: *Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus, ſi extraneus, fuſtibus cecidit.* Sic Catilina Libello de petit. conſ. apud Q. Tullium militariter: *M. Mariũ, inſpectante populo Romano, per totam vrbem vitibus cecidit.* Ita enim libri vetuſtiores, non 1. Annal. vt editi, *virgis*. Ex hoc ritu Tacitus: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetijs vocabulum, Cedò alteram, indiderant. quia fractâ vite in tergo militis, alteram & alteram poſcebat.* Et Iuuenalis de Mario:

Nodoſam poſthac frangebat vertice vitem.

Significat gregalem fuiſſe, & vite Centurionis inter operandũ ſæpè percuſſum. Appellat inibi *nodoſam*: quia talem eligebant Lib. IX. ad validiorem ictum. Apuleius: *Miles è legione obuius, inuersâ vite, deuaſtiore nodulo cere-* Centurioni Vitis. *brum diffindere conatus.* Militem appellat, ſed oportuit aut Centurionem fuiſſe, aut Euocatum, quorum hoc geſtamen & inſigne. Lib. VII. Euſebius in Eccleſiaſticâ hiſtoriâ: Τιμή τίς ἐστιν παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, καὶ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχας: *Honos quidam Romanis eſt geſtare vitem; & qui adepti, dicunt Centuriones.* A Libero patre Scholiaſtes vetus Iuuenalis hoc petit, in verſum —— *aut vitem poſce libello. Vt Centurio fias*, inquit. *Vitis nam inſigne Centurionum eſt, à Libero patre inuentum, qui primus triumphauit, & inuentor vitis eſt.* Plura de hac vite exempla: atque adeò in lapidibus paſſim Centurionum dignitas notatur bifurcatâ aut incuruâ vite. Græcis baculus. Addo, Græcorum quoque ducibus baculum in manu (ſed de vite non arbitror) geſtamen & inſigne fuiſſe. Clearchus à Xenophonte ita deſcribitur, ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ δόρυ ἔχων, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ βακτηρίαν: *in manu ſiniſtrâ haſtam tenens, in dextrâ ſcipionem.* A-Lib. VIII. ſtyochus etiam dux apud Thucydidem. dum Hermocrati minatur, ἐπανήρετο τὴν βακτηρίαν: *ſuſtulerat ſcipionem.* De Vite tantùm. Fuſtes ad caſtigandum. de communibus Fuſtibus, Iſidorus: *Fuſtes quibus iuuenes pro criminibus feriuntur, dicti ab eo quòd præfixi in foſſis ſtent, quos palos ruſtici vocant.* Iuuenes, ſæculi illius more, appellat milites ipſos. Lampridius in Alexandro: *Si quis militum de viâ in alicuius poſſeſſionem deflexiſſet, pro qualitate loci, aut fuſtibus ſubijciebatur, aut virgis, aut condemnationi.* Vbi Fuſtium pœna (per gradus enim ſcandit) leuior illâ Virgarum. Valerius quidem appellat, *Virgarum contumelioſa verbera*: & rarò etiam in militiâ legas: rarò inquam, niſi vbi mors à ſecuri conſecuta, & hæ ſollenniter tunc præiuerunt. Tamen in eodem Valerio eſt, de P. Aurelio: quem Lib. II. cap. VII. *C. Cotta virgis cæſum, gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit*: ſed hoc ob atrocem & capitalem pænè culpam, atque inibi vide. Fuſtes crebriores, & inferiore æuo vbique leges. Retinuerunt & nunc Turcæ ac plerique Orientales, in publicâ cottidianâ caſtigatione. Tranſeo ad *Ignominias*, Ignominiæ militares. quibus boni honeſtique animi haud minùs coërciti, quàm pœnis. Ex multiplices Romanis fuêre, & ordine dabo. Primùm, quod in Polybio hîc eſt, pono, *Hordeum* Hordeum in cibum. *pro tritico datum.* In Liuio exemplum: *Co-* Lib. XXVII. *hortibus quæ ſigna amiſerant, hordeum* Marcellus *dari iuſſit.* In Dione: *Antonius le-* Lib. XLIX. *gionibus ſuis, cùm Partho ceſſiſſent,* κριθὰς ἀντὶ τοῦ σίτου ἔδωκε, καὶ ἐδεκάτωσέ τινας: *hordeum pro frumento dedit, & quoſdam decimauit.* Suetonius de Auguſto: *Cohortes, ſiquæ ceſ-* Cap. XXIV. *ſiſſent loco, decimatas hordeo pauit.* Quod vſurpaſſe cum bello Dalmatico, in Dione le- Lib. XLIX. ges. Sed & Vegetius notat. *tirones ſi parum* Lib. I. cap. IIII. *in proluſione & exercitio profeciſſent, pro frumento hordeum coactos accipere.* Cauſſa huic rei, vt indigni viderentur communi militum cibo, ſed reijcerentur potiùs iungerenturque cum iumentis. Alterum, cùm *ære* Aere diruti. *priuantur*, & ſtipendium non procedit. Va- Lib. II. cap. VII. lerius: *Age, quàm grauiter Senatus tulit, quòd Q. Petillium Conſulem fortiſſimè aduerſus Ligures pugnantem occidere milites paſſi eſſent! Legioni enim neque ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit.* Duplex hîc ignominia, quòd annum eum militiæ nolunt in numerum venire, ad emeritum; & quòd æs dari vetant. Feſtus: *Reſignatum æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod iuſſu Tribunimilitum, ne ſtipendium ei detur, in tabulas refertur. Reſignare enim antiqui pro reſcribere interdum dicebant.* Varro in Fragmentis: In Centonis Præfat. *Stipendium appellatur, quod æs militi, ſemeſtre aut annuum dabatur. cui datum non ſit propter ignominiam, Aere dirutus eſt.* Ad Varronis mentem Auſonius: *Procedere mihi inter frequentes ſtipendium iubebis; ſin alter, Aere dirutum facies.* Benè, *inter frequentes*. nam qui Infrequens notabatur, patiebatur hanc pœnam. Frontinus: *Decreuit Senatus vti ea* Lib. IV. cap. I. *legio tota infrequens referretur, ſtipendium ei annuum non daretur, æraque reſcinderentur.* Latinus Pacatus in Panegyrico ad Theodoſium: *Gothus ille & Hunnus, & Alanus, reſpondebat ad nomen, & alternabat excubias, & notari infrequens ferebat.* Seu potiùs, vt Cuſpinianus edidit, *notari infrequens*

vere-

verebatur. Quam ſententiam ipſam verſibus ita Sidonius expreſſit:

Panegyr. ad Succer.

> *Ibant pellitæ per claſſica Romula Turmæ,*
> *Ad nomen currente Getâ. timet Aere vocari*
> *Dirutus, opprobrium non damnum barbarus horrens.*

Infrequens miles. Lib. IV.

Infrequens autem, ait Feſtus, *appellabatur miles, qui abeſt abſuitve à ſignis.* Cornificius ad Herennium: *Præterea quòd militiæ te infrequentem tradidiſti.* Plautus alibi: *Hunc pro infrequente mittas militiâ domum.* Tertium, cùm *extra vallum & caſtra iubentur tendere.*

Extra caſtra ſidere.

Cauſſam habuit, quaſi indigni eſſent qui inter verè milites agerent, proiecti & obiecti hoſti: idque interdum ſine tentorijs.

Lib. X.

Liuius: *Cohortes, quæ ſigna amiſerant, extra vallum ſine tentorijs deſtitutas inuenit.* Valerius de ijs qui capti, remiſſi à Pyrrho fuerant:

Lib. II. cap. VII.

Decreuerunt ne quis eorum intra caſtra tenderet; néve locum extrà aſſignatum vallo aut foſſâ cingeret, néve tentorium ex * *pellibus haberet. Recurſum autem ijs ad priſtinum militiæ ordinem propoſuerunt, ſiquis bina ſpolia ex hoſtibus tul iſſet.* Fecit & Corbulo apud Tacitum, XIII. Annal. qui *Pactium & Præfectos, militesque tendere omnes extra vallum iuſſit:* Quia fugerant hoſtem. Quartum,

* Licuit igitur è cannis aut ſtramine. Puto hoc ipſum in Velitibus hodie.

Diſcingi.

Diſcinctos & turpi habitu proſtitui, nempe vt parum viros. Liuius de Marcello: *Centuriones manipulorum, quorum ſigna omiſſa fuerant, diſtrictis gladijs, diſcinctos deſtituit.* Suetonius de Augusto: *Pro cetero delictorum genere varijs ignominijs affecit, vt ſtare per totum diem iuberet ante Prætorium, interdum tunicatos, diſcinctoſque.* Valerius de Calpurnio Piſone, qui *iuſſit Titium togâ lacinijs abſciſſis amictum, decinctaque tunicâ indutum, à manè in noctem vſque ad Principia adeſſe.* Plutarchus de Lucullo: *Quoſdam notauit, vt diſcincti foſſam foderent, reliquo exercitu ſpectante.* Zoſimus denique de Iuliano Cæſare: *Amictos veſte muliebri per caſtra duxit, ratus militibus, qui viri eſſent, eam pœnam grauiorem morte futuram.* Quinctum, *Mutare militiam.* quod eſt ab honeſtiore genere in humilius transſcribi. Valerius de captiuis à Pyrrho redditis: *Decreuerunt vt ex ijs qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transſcriberentur.* Ad hoc ipſum factum fugitiui Cannenſes reſpexerunt, oratione ad Marcellum (in Liuio:) *Nunc deteriore conditione ſumus, quàm apud patres noſtros fuerant captiui. quippe illis arma tantùm, atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent in caſtris eſt mutatus.* Iterùm Valerius de Piſone, *qui turmas equitum ademptis equis, in funditorum alas transſcripſit.* longiùs etiam eos abijciens, quàm ad ordinem ſecundum. Tale in Ammiano: *Reliquos ex eâ cohorte ad pedeſtrem compegit militiam, quæ oneroſior eſt, dignitatibus imminutis.* Iterumque: *Equites quartæ Sagittariorum cohortis, omnes contruſit ad infimum militiæ gradum.* Imò aliquando extra omnem ordinem proiecti. vt Iulianus (in Ammiano) *Tertiacorum equeſtrem numerum, ademptis ſignis haſtiſque diffractis, inter impedimenta & ſarcinas & captiuos agere iter impoſuit.* Sunt & alia quædam minora, vt *Stantes cibum potumque capere:* quod de cænâ intelleges. nam in prandio (vt ſuprà monui) vſitatum. Exemplum in Liuio, de Volonibus: & hæc aut ſimilia per te notabis. Iſta de pœnis in Romano ritu, ſimilia quædam in Græco.

Mutare militiam. Lib. II. Lib. XXV. Lib. XXVII. Cap. XXIV. Lib. II. cap. VII. Lib. III. Lib. XXIV. Lib. XXIX. Lib. XXV. Lib. XXIV.

Græcorum ignominia.

Charondæ lex, de ijs qui arma pro patriâ non cepiſſent, aut in bello ordines deſeruiſſent: Προσέταξε τοὺς τοιούτους ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐφ' ἡμέρας τρεῖς καθῆσθαι ἐν ἐσθῆσι γυναικείαις: *Statuit hos tales in foro per tres dies ſedere in veſtibus muliebribus.* Diodorus Siculus hoc tradidit, & ſubiunxit: *Humaniorem eam legem alijs, quæ mortem inferunt; ſed occulta vi penè validiorem eſſe, cùm metu tantæ infamiæ viros abſterret, quibus mors optatior.* Et quî ſcimus an non à * vicino populo mutuati hoc Romani? Iam Spartani eos qui ignauiæ in bellis comperti eſſent, variè notabant. Οὐ γὰρ μόνον (ait Plutarchus in Ageſilao) ἀρχῆς ἀπείργονται πάσης, ἀλλὰ καὶ δοῦναί τινι τούτων γυναῖκα καὶ λαβεῖν, ἄδοξόν ἐστι. Παίει δὲ ὁ βουλόμενος αὐτοὺς τὸν ἐντυγχάνοντα· οἱ δὲ καρτεροῦσι περιιόντες αὐχμηροὶ καὶ ταπεινοί, τρίβωνάς τε προσερραμμένους χρώματος βαπτοῦ φοροῦσι. καὶ ξυροῦνται μέρος τῆς ὑπήνης, μέρος δὲ τρέφουσι: *Non enim ſolum arcentur omni magiſtratu & imperio, ſed & dare alicui horum vxorem, aut ab eo accipere, infame eſt. Percutit autem & cædit eos, ſiquis vult, obuiorum. at illi ferunt, ſqualidi & humiles, palliaque geſtant colore aliquo tincta & inſcripta. Partem etiam barbæ, quæ eſt ad labrum ſuperius, ſiue muſtaca, radunt; partem verò alunt.* Ecce hi & tales ſtimuli, apud varias gentes, excitandæ Virtuti, Secordiæ comprimendæ.

* Locrenſium, quibus illæ dedit leges.

Spartanorum nota.

AVD. Multi, & duri quidem apud Romanos: & quæ patientia ferre potuit? LIPS. Semper tu mirator, & plures, credo, tecum. quia reuera multa in totâ hac militiâ, de quibus cum Mercurio Termaximo dixerim: Ταῦτα μὲν ἐννοοῦντι ἀληθῆ δόξειν, ἀγνοοῦντι

δι᾽ ἄπιστα: *Hæc ſcienti quidem vera videantur, ignoranti incredibilia.* Sed tu iam ſcis, & paulſatim ad fidem te ipſe forma.

DIALOG. XIX.

De Miſſione quadruplici, Honeſtâ, Cauſſariâ, Gratioſâ, Ignominioſâ: & de Commodis miſſorum.

NAM ego quidẽ te dimitto, & vnà meos milites. *Quirites*, quò lubet, abite. AVD. Quid autem facis? LIPS. Quod res iam poſcit, finem ſermoni toti impono, & ad *Miſſionem* venio; quæ labore militem & me ſoluet, ad quietem ducet humanarum actionum finem. Nam poſt confecta ſtipendia, mittebatur miles, liber deinceps & immunis. Dixi *confecta ſtipendia*, quia lege certus annorum numerus definitus, nec ſumere aut ponere militiam volentibus erat. *Ea legitima ſtipendia* vocat Liuius, de milite ex Cannenſi fugâ: *Nullo præſtituto militiæ tempore, niſi quod legitimorum ſtipendiorũ eſſet.* Ea viginti annorum in pedite fuiſſe, decem in equite, ſuprà in Dilectu verè definiui. Perpetuum id manſit: etſi ſub bellum Cimbricum aliquid immutatum (credo per Tribunos) ſed mox antiquatum. Cicero tetigit in eâ pro Cornelio: *Vt Q. Cæcilio M. Iunio Conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur.* Ad ea verba Aſconius: *Ipſe quoque hic Iunius aduerſus Cimbros malè rem geſſit, ac plures leges quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogauit.* Sanè viginti iſti anni ad Imperatores vſque venerunt, & ſub ijs quoque (excipio Prætorianos, quibus ſedecim) manſerunt. Nauticos etiam milites deteriore conditione fuiſſe, & annos vigintiquinque militaſſe, è lapidibus Domitiani æuo dicas. Atque his confectis mittebãtur: ſiquis aliter ſe ſubduxiſſet, mors aut ſeruitus pœna. In Liuij Epitomâ: *C. Matienus, quòd exercitum in Hiſpaniâ deſeruiſſet, dãnatus, ſub furcâ diu virgis cæſus eſt, & ſeſtertio nummo vænijt.* Ad hoc ipſum factum, fragmentum refero (Polybij niſi fallor) in Suidâ: Ἐμαστιγοῦτο ῥάβδοις, εἶτα ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ ἀπεπέπρατο, δειλίας καὶ ἀποδράσεως τίμημα φερόμενος, δοῦλος ὤν: *Virgis cæſus eſt, deinde ſub eductionis lege* (id eſt, vt foris ſeruiret) *vænijt, timoris & fugæ pœnam hanc ferens, vt ſeruus eſſet.* Nec dubium quin pro Deſertore puniretur, ſiquis ſine iuſtâ miſſione receſſiſſet.

Legitima ſtipendia. Lib. XXIII.

Pœna temerè abeuntium. LV.

De quâ ipſâ Cenſores etiam Romæ cognoſcebant, ex Liuio: *In cenſu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abeſſent ab ſignis cenſus docuit, in prouinciam cogebant, cauſſas ſtipendijs miſſorum cognoſcebant, & cuius nondum iuſta miſſio viſa eſſet, ita iuſiurandum adigebant: Ex tui animi ſententiâ, ex edicto C. Claudij, Ti. Sempronij Cenſorum, in prouinciam Macedoniam redibis, quod ſine dolo malo facere poteris?* Iuſta autem Miſſio duplex: *Honeſta, Cauſſaria.* Honeſta, quæ emeritis ſtipendijs datur: Cauſſaria, quæ ob vitium, defectum, morbum. Puta aliquem manu truncatum, oculis captum, valetudine aut aliter inutilem militiæ factum, mittebatur. Suprà tetigi. & Apuleius ad hanc aſpexit: *Rebar enim me iam prorſus exanimatum ac debilem mereri cauſſariam miſſionem.* Hæc quia iuſtam cauſſam habebat, etiam præmijs interdum *Honeſtæ* æquata. Vt in lege Valentiniani & Valentis: *Alij verò qui honeſtas miſſiones ſiue cauſſarias conſequuntur, ſingula paria boum & quinquaginta modios vtriuſque frugis accipiant.* In aliâ Conſtantini: *Intra viginti etiam ſtipendia dimiſſus, quoniam imbecilli & debiles cenſibus non dedicantur, eodem beneficio vtantur.* Iniuſta item miſſio duplex: *Gratioſa, & Ignominioſa.* Gratioſa, quam Liuius ita nominat, per gratiam aut ambitum ab Imperatoribus impetrata: ſed ſæpè inualida, & Cenſores reſcindebant. Liuius: *Miſſorum quoque cauſſas ſeſe cognituros eſſe, & quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet, eos milites fieri iuſſuros.* At Ignominioſa eſt, quâ ob delictum aut crimẽ militiâ quis ſolutus. Et ideò ſic dicta, quia nominis notam & infamiam adferebat. Iuriſconſulti quoque hoc teſtati: & exemplum huius elegans, atque ipſa formula, in Hirtij, de bello Africano: *Cæſar poſtero die de ſuggeſtu, conuocatis omnium legionum Tribunis, Centurionibuſque, C. Auiene, inquit, quòd in Italiâ milites populi R. contra remp. inſtigaſti, rapinaſque per municipia feciſti, quodque mihi reique publicæ inutilis fuiſti: ob eas res, ignominiæ cauſſâ, ab exercitu meo te remoueo, hodieque ex Africâ abeſſe, & quantum poteſt, proficiſci iubeo. itemque te A. Fontei, quòd Tribunus militum ſeditioſus, maluſque ciuis fuiſti, ab exercitu dimitto.* Ipſa verba ſic cum dignitate in aſpectu omnium de Tribunali prolata, æterno vulnere eos ſauciabant. Atque hæc ita olim: ſub Auguſto duplex miſſionis genus factum, *Exauctoratio & Miſſio.* Illa fuit, cùm expletis ſtipendijs ſolueban-

De miſſione Cenſoria notio. Lib. XLIII.

Honeſta miſſio. Cauſſaria.

Lib. IV.

Lib. VII. Cod. Th. tit. XX.

Gratioſa.

Lib. XLIII.

Ignominioſa.

Exauctoratio.

uebantur onere omni militiæ, niſi pugnæ in hoſtem. Nec iam ſub ſignis aut aquilis erāt, vt alij milites, ſed ſub vno Vexillo habebantur ſeorſim: dicebanturque Veterani. Id repertum, quia plena Miſſio commoda & præmia ſua habebat, inſtituta ab Auguſto, quæ non ſtatim ſolui & repræſentari à rep. poterant: atque ideò exſpectabant ea ſub Vexillis, vnde & *Vexillarij* dicti. Sed fraus ſæpè in hac re, & de induſtriâ protrahebantur. Ita Suetonius de Tiberio: *Miſſiones veteranorum rariſſimas fecit, ex ſenio mortem, ex morte compendium captans.* Bono enim fiſci id fiebat. & inde querelæ ſub eodem Tiberio ipſorum militum, apud Tacitum: *Quòd tricena aut quadragena ſtipendia ſenes tolerent.* Item: *Ne dimiſſis quidem finem eſſe militiæ, ſed alio vocabulo eoſdem labores perferre.* Ideoque petunt à Principe: *Ne vltrà ſub vexillis tenerentur, ſed iiſdem in caſtris præmium pecuniâ ſolueretur.* Volunt in pecuniâ præmium, quia ſpecie agrorum, & vt ij adſignarentur, eludebantur. Tota hæc ratio, vt dixi, ab Auguſto. & docet Suetonius: *Quidquid vbique militum eſſet, ad certam ſtipendiorum præmorumque formulam adſtrinxit: definitis, pro gradu cuiuſque, & temporibus militiæ, & commodis miſſionum: ne aut ætate aut inopiâ, poſt miſſionem ſollicitari ad res nouas poſſent.* Ecce duo inſtituit, & Stipendia, & Præmia: atque hoc de præmijs, oſtendit miſſioni adhæſiſſe, alioque verbo *commoda miſſionum* dicit. Ita Ouidius:

Romule militibus ſciſti dare commoda ſolus,
Hæc mihi ſi dederis commoda, miles ero.

Suetonius Nerone: *Ita exhauſtus & egens, vt ſtipendia quoque militum, & commoda veteranorum protrahi ac differri neceſſe eſſet.* In libris legum, *Commoda primipili.* & alibi pluries. Miror quid ita in Suidâ: Κόμοδα, δόσι; ἐπὶ τῦ σεισμῦ παρεχομένη: *Commoda, donatio in terræmotu facta.* Equidem ſcio, & memini, liberalitate Principum opida quaſſa interdū ſuſtentata: ſed id *Commoda* dictū peculiariter, haud legi. Vide an non aptiùs: ἐπὶ τῦ σιτισμῦ, *in annonâ*: & vt huc trahamus. Iſta Commoda quanta fuerint, expreſſum à Dione: *Quoniam*, inquit, *milites ægrè tunc ob præmiorum paruitatem ad bella irent, extra tempus definitum: factum decretum à Senatu, vt Prætoriani poſt ſedecim annos quinque millia drachmarum caperent, alij poſt viginti annos, tria millia.* Id ſub Auguſto inſtitutum. & conatus minuere Caligula: qui, vt Suetonius ait, *Commoda emeritæ militiæ ad ſexcentorum millium ſummam recidit.* Sed immanis & falſa illa *ſexcentorum millium* ſumma, recidatur, fiatque *ſenûm millium*: quæ ſcriptio fortaſſis errori fuit. Id veriſſimum, & conuenienter ad Dionem, qui vult Commoda ſub Auguſto *trium millium* drachmarum fuiſſe, ſiue *duodecim mille ſeſtertiûm*: at à Caligulâ acciſa & ad medium reducta. Medietas autem quam dixi, *ſena millia.* Nec plura de omni Militiâ, in eius fine eſto finis.

Cap. XLIII. — 1. Annal. — Cap. XLIX. — Commoda miſſionis. — Lib. 1. de arte. — Cap. XXXII. — Lib. LV. Quanta ea fuerint. — Cap. XLIV. — Correctus Suetonius.

DIALOG. XX.

Concluſio ſermonum quinque, & militiæ veteris cum noſtrâ breuis comparatio.

AVD. O quæ gratia condigna tibi à me erit? niſi vt olim Socrati Æſchines, me tibi donem. LIPS. Accipio, & æternùm meus eſto. Nunc in vrbem rectà & domum. Sol deſerit. AVD. Inter eundum hoc vnū, niſi graue eſt, ſermonis totius faſtigium & culmen. LIPS. Quid amplius? AVD. Summatim vt conferas, veterem illam cum hac noſtrâ, & vtra atque vbi præponderet, dicas. LIPS. * Ἀρκαδίαν μ' αἰτεῖς. Egóne? ab vmbrâ & togâ?

Οὐκ ἔστ' ἐμὸν τὸ πρᾶγμα, πολλὰ χαιρέτω:
Non eſt meum negotium; faceſſat hinc.

Sagati noſtri non ferant, & vocibus aut manibus me tangāt. AVD. Meliora. nō ſic periit pudor. Atque ego cōmemini, quòd Michaël Montanus ille, quem æſtimas, de Hadriano Turnebo ſcripſit: virum fuiſſe rerum ciuilium aut militarium, tractatione & vſu rudem, tamen bonitate quadam & rectitudinē iudicij de his quoq; optimè & peritiſſimè cenſuiſſe. Cur non idem de te ſperem, qui inſtituto & profeſſione iuxta Turnebum es? LIPS. O bone, ſed alijs impar. In illum conuenit: —— * Ἀνὴρ περιώσια εἰδώς,

Ὃς δὴ μήκιστον πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον:

in nos, quid niſi optimarum rerum amor & ſtudium? AVD. Imò. LIPS. Sile, ſile. tu, quod dicitur, claudus pilam retines: & mos tibi iterùm gerendus, nec aliter eludam. Ergo audi à capite, ſed calculus albus aut niger penes milites aut duces potiùs eſto. Quinque in Militiâ Romanâ, totidem diebus, conſideraui: *Dilectum, Ordinem, Arma, Aciem, Diſciplinam.* De Dilectu, non videtur ambigendū, quin optimus ille ex optimis honeſtiſſimiſque apud eos fuerit: hodie tamen, vt mores & inſtituta ſunt, ægrè imitandus. Niſi ſi fortè in aliquâ republicâ. Sed apud nos eæ paucæ, aut impotentes: &

* Arcadiam me petis, id eſt, difficilia. — * -- vir qui complurima nouit, Et qui diuitias mentis congeſſerat amplas. Empedocl. de Pythag. — De Dilectu iudicium. — Vix renouari poſſe.

vna Venetorum quæ poteſt pollétque, ob cauſſas quaſdam ſuas, à militiâ ferè ſuos arcet. excipio naualem. Principes aut reges, ad hanc Romanam formulam ægrè adſtringantur: ij quoque ob cauſſas. Difficile ſit, non aliâ deſcriptione aut cenſu: vix etiam tutum, promiſcua ſic eſſe arma. Sed hæc talia in Politicis. Nunc illud tamen teneo, vtiliter à quocumque Principe rationem aliquam Dilectuum inſtituendá, aliam à vulgatá. Quid Turca in Ianizaris ſuis faciat, non eſt ignotum: ego velim legiones plures aut paucas; (vt opes cuiuſque ſunt aut regna) conſcribi ex idoneis, & ab adoleſcentiâ in certum tempus Militiæ obſtringi & formari. Ars quædam eſt tractandorum armorum, nec profeſſio nominis, & vultus aut cultus immutata, militem ſtatim reddunt. Sed iterùm remitto te ad Politica noſtra, & quas dabo Notas. Alterum eſt *Ordo*: ô ille bonus in re Romanâ, quacumque conſideres! Sectio partium apta, corpus legionum grandius, membra cohortes, artus manipuli ipſi. Vide Duces & Centuriones diſpoſitos, Signiferos, Optiones: nihil abeſt, nihil ſuperat: ſic vt vſui omnia, non vt oneri ſint aut pompæ. Conſiderentur quæ dixi: multa cum bono totius militiæ, cum bono etiam ærarij vſurpanda. Tertium *Arma*: & hîc, inquiunt, iacemus. Irrident cùm ventum eſt ad hos ſermones, & Fundas, Iacula, Sagittas pedibus calcant & trahunt, præ vnis noſtris Bombardis. Hoc fulmen & tonitru nullam Romanam aciem ſuſtinere potuiſſe: vtique ſi grandiora illa accederent, & quatſatoria tormenta. Hæc & plura ita diſſerunt: quid rerum veterum aliquis benè gnarus? Habeat fortaſſe quod reponat, & quo refellat. Primùm, quòd miſſilia illa omnia eleuant; vereor vt vim eorum benè norint. Fundæ, quantulum à noſtris bombardis vi & effectu (nam forma diuerſiſſima) abierunt? Ridiculum hoc in primo auditu: ſed mecũ examina. E plumbo vtrũque telum eſt, nec magnitudine aut modo glãdes valdè diſpares: nec impetu aut violẽtiâ valdè vincãtur Fundæ. Credere me ijs oportet, qui viderũt, qui interfuerunt militię priſcæ, & cũ hæc arte & vſu valebãt: ij ergo ſcribũt, quę componãt cum bombardis eas, aut anteponãt. De impetu, is tantus in emiſſâ peritè fundâ, vt glans ſæpè liqueſceret in medio curſu, concepto igne. Lucretius:

Niſi in ſelectâ aliquâ & perpetuâ manu. *De Ordine iudicium.* *Poſſe in multis vtiliter aſſumi.* Ne Duces & Duplicarij ſic redundent. *De armis iudicium.* *Vulgi ſenſu reiecta vetera.* *Noſtro, aſſerta & defenſa.* *Fundarum vſus.* *Impetu adſimiles bombardis.* Lib. VI.

—— *plumbea verò*
Glans etiam longo curſu voluenda liqueſcit.

Ouidius:

Non ſecùs exarſit, quàm cùm Balearica plumbum
Funda iacit. volat illud, & incandeſcit eundo,
Et quos non habuit, ſub nubibus inuenit ignes.

Lucanus:

Inde faces & ſaxa volant, ſpatióque ſolutæ
Aëris, & calido liquefactæ pondere glandes.

Statius: —— *arſuras cæli per inania glandes.*

Imò idem cum fulmine comparat:

—— *volucres imitantur fulgura glandes.*

Poëtis fortaſſe fidem non habes? Philoſophus accedat, noſter Seneca: *Aëra motus extenuat, & extenuatio accendit. Sic liqueſcit excuſſa glans fundâ, & attritu aëris velut igne diſtillat.* Et tale in Ariſtotele alibi ſcriptum. Nec id tamen perdit vim teli, ſed ſic igneum veniebat in corpus. Virgilius: (Nat. quæſt. II. cap. LVI) (*Vis fundæ.*)

Et media aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectũ extendit arenâ.

Vno ictu ecce, interficit. nec miror de Dauide, qui iuuenis & inter funditores, hoc telo immanem Goliathũ deiecit. Atque vt ſemel & plenè vim eius noris, accipe Diodori Siculi iſta, de Balearibus: Βάλλουσι λίθους πολὺ μείζους τῶν ἄλλων, οὕτως εὐτόνως, ὥστε δοκεῖν τὸ βληθὲν ἀπό τινος καταπέλτου φέρεσθαι: *Iaciunt lapides* (ſcis enim & hos, nec ſolùm plumbum fundâ miſſum) *multò maiores quàm alij, ita intentè & robuſtè, vt videatur ictus à catapultá quapiam deferri.* Cum tormento, vt vides, comparat. atque addit: Τούς τε θυρεοὺς καὶ τὰ κράνη καὶ πᾶν σκεπαστήριον ὅπλον συντρίβουσι: *Et ſcuta, & galeas, & omne armorum tegumentum perfringunt.* Nego, nego bombardis his noſtris maiorem vim eſſe poſſe, fortaſſe nec tantam: excipio *Muſquetta* quæ vocant. Iam parte vnâ certò vincunt Fundæ, quòd multò longinquiùs ferantur & lædant. Quæ noſtra bombarda vltra *ducentos aut trecentos* pedes tenorem & vim ſeruat? langueſcit aut aberrat, ſi protendis. At Fundæ telum ad *ſexcentos* pedes vim pertulit & permiſit. quod ita in Vegetio clarè ſcriptum. *Sagittarij vel funditores*, inquit, *ſcopas hoc eſt fruticum vel graminum faſces pro ſigno ponebant, ita vt ſexcentos pedes remouerentur à ſigno, vt ſagittis vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis ſignum ſæpiùs tangerent.* Iungit hîc cum ſagittis, & ſpatium vtriſque dat, quod dixi: at alij ante ſagittas etiam ponunt, & longiùs volunt permeare. In Strabone leges, μακροβολωτέραν τὴν σφενδόνην τοῦ τόξου: lon-

Inſtar tormenti vomi. *Arma omnia rumpit.* *Curſus eius longinquus.* Lib. II. c. XXIII. *Vel ſagittam ſuperat.* Lib. VIII.

longinquiùs iacere ſundam, quàm arcum. In Dione: Οἱ σφενδονῆται μακρότερον τῶν τοξοτῶν ἱέντες, πάντα καὶ τὸν κατάφρακτον ἰσχυρῶς ἐλυμαίνοντο: *Funditores longius quàm ſagittarij iaculantes, omnes etiam cataphractos lædebant.* Hoc ille in rebus M. Antonij contra Parthos: quos tamen benè armatos fuiſſe conſtat, & eoſdem ſagittis ſcientiſſimè vſos. Sed præualebant tamen ijs fundæ. quod & Xenophon diſertè ſcribit in Græcorum ſuorum rebus: Μακρότερον γὰρ οἵ τε Ῥόδιοι τῶν Περσῶν ἐσφενδόνων, καὶ τῶν πλείστων τοξοτῶν: *Longiùs enim Rhodij quàm Perſæ funditores eiaculabantur; atque adeò quàm plerique ſagittariorum.* Longè igitur iaculantur: an & certò? Omnes adfirmant, præſertim de Balearibus, & ab infantiâ didiciſſe deſtinatos iſtos ictus. Quinetiam in Biblijs ſacris lectum: *Habitatores Gabaa ad ſeptingentos, ſic fundis lapides ad certum ieciſſe, vt capillum quoque poſſent percutere.* De fundis ſatis, & tu nobis credis? AVD. Debeo. quæ frons contra tot taleſque teſtes! tamen præter fidem opinionemque meam hactenus id eſſe non nego. At terrore nihilominus & ſonitu Bombardæ vincunt. LIPS. Hoc damus: quid? vt aues terreant? Nam veros milites aut ſono aut aſpectu iſto igneo motum iri, non opinamur: niſi fortè in nouitate. Et ſanè exiſtimo, ſi Romani primò cum noſtris conflixiſſent, terrendos ſub initia ſpecie & ſtrepitu fuiſſe: ſed ſub initia dumtaxat. re perſpectâ, futuros qui fuiſſent. Præſertim qui ſic armati, ſcuto proiecto, leues aut vanos reddidiſſent iſtos ictus. AVD. Quid tamen de maioribus tormentis? totas legiones nónne proſternimus? LIPS. Scilicet vt hodie. & periti narrant, nullam aciem vidiſſe hoc telo ſolutam. Leuis colliculus, agger aut margo foſſæ interiacens, vim elidit aut directionem terribilis machinaméti. Nota hæc militaribus: & excipio oppugnationes oppidorum; plus in ſpeciem quàm in ſummam belli confert hoc tormentum. Incommoda autem quæ adiuncta, omitto: nec machinas Romanorum parte alterâ oppono aut libro: longior ſit ille ſermo, & aliò reſeruatur. Tranſeo ad Iacula, quę item eludunt. Atqui bonitas in ijs hæc, quòd facilè & citò mittentur, quòd in omni tempore & loco. Non ita in Bombardis, quæ & moram aliquam habent vt impleantur; trepidationem vt emittantur; impedimentum, à pluuiâ aut quo alio caſu. An non & iacula longiùs permeant? Obſeruo ſagittarum curſui ęquari ab Homero; apud quem de ſe Vlyſſes:

> Δουρὶ δ' ἀκοντίζω, ὅσον οὐκ ἄλλος τις ὀϊστῷ:
> *Haſtâ autem iaculor, quantum vel nemo ſagittâ.*

Etſi hoc in Vlyſſe dictum, non communiter tamen verú, & præuolabat Sagitta. Quanto? ipſe modus expreſſus in Statio:

> *Quale quater iaculo ſpatium, ter arundine vincas.*

Circum metitur ad ludos & deſcribit. & is fuit tantus, inquit, quantum vel quater iaculo tranſmittas, vel ter ſagittâ. Ergo parte curſus quartâ Sagitta vincebat. & ſi illa *ſexcentos* pedes ibat, vt vidimus: iſta ſuprà *quadringentos.* Vt ridere meritò debeam in affirmatione ſcriptoris Itali, harum rerum tamen periti, qui conſtanter negat, lacertum vllum tam validum, vt ſaxum aut telum aliud iaceat, ad *quadraginta* paſſus. Deſine homo, & in vulgatâ tunc re veteribus crede. Atqui Iacula iſta vim etiam habuerunt? vidiſti in Pilo, de quo * diximus: vis & in alio? Tragula in vſu fuit Hiſpanis & Gallis, & aliquando Romanis. De eâ ſic in Suidâ ſcriptor aliquis: Κόττας ἐχρήσατο τῷ ὅπλῳ ὃ τραγόλας ἐλέγετο, μεθ' οὗ οὕτω βιαίαν ἀφίει πληγὴν, ὥστε τὸ βληθέντα διά τε τοῦ θώρακος καὶ τῶν πλευρῶν διαπείρας καὶ τῇ γῇ προσπασσαλῶσαι: *Cotta vtebatur telo quod Tragula dicitur: quo ille tam validam plagam infligebat, vti eo percuſſum per loricam, per latera, terræ velut clauo affigeret.* Sed & in Plutarcho ſcriptum, *Philopœmenem per vtrumque femur ſimul, iaculo amentato transfixum.* Per Deum, quæ iſtæ manus? aut viribus aut peritiâ validæ, quam aſſiduum exercitium dabat. Aliquid de Sagittis dicam? & patrum æuo in pretio fuerunt, & fortaſſe non bono conſilio prorſus ſic omiſſæ. Reperio Parthorum ſagittas *arma omnia penetraſſe*, in Plutarchi Craſſo. In Agathiâ Hiſtorico, *Aligerni Gothi manu ſagittas emiſſas, ſtatim totum hominem per ſcutum & loricam traieciſſe.* & quod mirêris, *ſi in ſaxum aut aliud quiddam durum fractuque difficile incidiſſent, totum illud impetus violentia diffregiſſe.* Quæ Procopius de ſui æui Sagittarijs diffusè ſcribat, apud ipſum, ſi vis, vide. hoc tantùm excerpo, *tantâ vi emiſſam ſagittam, vt ei neque thorax vllus neque ſcutum poſſet reſiſtere.* Satis de leuibus armis: quæ tamen præcipua in noſtrâ militiâ ſunt: & quàm rarò aliter pugnatur? Illa pugnam omnem decernunt, capiút victoriam ſtatim, aut cedunt: veræ & ſtatariæ pugnæ, tantùm nunc leguntur. AVD. Sed tuo

Lib. XLIX. · Lib. v. Anabaſ. · Peritiſſimi funt. · Lib. Iudic. cap. XX. · Tormenta noſtra ſæpè inutilia. · Iacula & miſſilia quid boni. · Longè eunt. · Odyſſ. Θ. · Quàm longè. · Lib. VI. · * Lib. III. Cap. proprio. · Vis iaculorum. · Vis ſagittarum. · Lib. I. · Lib. I. Beli. Perſ. · Leues plerumque noſtra pugna.

tuo iudicio igitur, vetera illa tela meliora, aut vſurpanda? LIPS. Meo, non ſpernenda prorſus: imò & quædam aſſumenda, ac cum noſtris iſtis miſcenda. Pulchrè & vtiliter fieret, ſed à præexercitatis. Alioqui tela futilia. *Panoplia Romanorũ.* Iam grauis armatura Romanorum, quid dici poteſt quin optima? Homo à capite ad calcem in armis, ipſa crura non intecta: & præcipuum munimentum, pediti atque equiti prægrande ſcutum. *Scutum optimum armorum.* Aio vtilius non eſſe inter arma: ſed noſtra ignauia, an audacia, è militiâ omni eiecit. Vicini aliquot retinent, vt Pannonij equites, & Turcæ: nos, vt dixi, ignauè remiſimus, vel etiam confidenter, quaſi vel ſic tuti. Nec hîc inſiſto: video qui noſtro æuo de Militiâ ſcripſêre, culpam agnoſcere, & hortari ad emendandum. *Contrà hodie.* Certè noſtri iſti plerique omnes inermes, & quid niſi cum Velitari manu componendi? expoſiti ad ictus, & ideò trepidi, quòd natura ſui anxia cogit. AVD. Mi doctor, bonæ fidei eſto, vt ſoles. Noſtri omnes Velites? *De Sariſſis iudicium.* quid ergo Haſtati aut Sariſſophori, quos laudabili Macedonum ritu habemus? LIPS. Paucos habemus, nos quidem Belgæ aut Galli. Plures Hiſpani, fateor, qui *Haſtam* etiam prouerbio appellant, *reginam armorum*: plurimos Heluetij, qui olim hac pugnâ clari, & veri phalangitæ. Sed & nunc cœperunt rareſcere, & alia arma leuia miſcere. Quę autem noſtra hîc ſententia? omiſi, *Lib XVII. vide.* quia Polybius pro me adfatim dixerat, vbi Romana arma cum Macedonicis ex profeſſo confert. Quid prudentius aut firmius illo poſſim? Tamen ſententia mea hæc eſt. *Romani ſpreuerunt.* Romanos, etſi bonos & faciles bona imitari, nô vſurpaſſe Haſtas, imò quas Triarij olim habuerint, ſub Marij & Cæſaris æuum omiſiſſe. *Ob cauſſas.* Cauſſæ. quòd non conueniens hoc telum diſtinctæ & diuiſæ per manipulos aciei. Grande & cohęrens debet eſſe corpus, vbi vim haſtæ habeant: ſparſæ ſunt inutiles. Item. pauci in magno corpore qui habent vtiles: cùm primi modò ordines eas poſſint exſerere, reliqui non niſi nixu & corporibus iuuare. Ampliùs. immobilis ferè & vniformis eſt talis acies, in frontem valida: ſubitò vertere ſe & ſtabilire, ægrè poteſt. Poſtremò. qui habet eam, vnum modò id telum efficax ferè habet (etſi Macedones tamen iaculatoriam etiam haſtam:) & in primis ſcutum grandius geſtare aut vti aptè non poteſt. Hæc, & forſitan plura, Romani conſiderauere. Et quamquam ſæpè phalangis periculum feciſſent, atque etiam cum ſuo interdum periculo (vti Paullus Æmilius ſcribitur *exhorruiſſe ad confertam & haſtis protentis irruentem phalangem*:) *A Plutarcho in Aemilio.* tamen ſua pluris fecêre, & putarunt in totam rationem belli meliora. Ipſi enim quocumque loco pugnare vtiles, quacumque formâ, à fronte, à lateribus, à tergo: & omnes vtiles, cùm res ferret. Vt in corpore hoc optimum, omnia membra agilia eſſe & implere ſuum munus: ſic in acie. Enimuerò, ait Liuius, *Illa phalanx immobilis, & vnius generis; Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans, facilis partienti quacumque opus eſſet, facilis iungenti.* *Lib. IX.* Adde, quòd in locis ſalebroſis aut inæqualibus, inſtruere ſe Romanus poteſt: phalanx cum fructu vix poteſt. quæ denſitate & connexione conſtat: eoque ſi foſſa, cliuus, ſepes, aut aliud medium ſit, facilè diducitur, & manipularis illa acies inſinuat ſe per abrupta. Tum actum. Nec tamen negem, noſtris moribus & pugnis perutiles eſſe haſtas, præſertim contra equitem, *Bona tamen in equitem.* cuius vim & impetum ſiſtunt egregiè aut repellunt. At in Romanâ armaturâ quid opus? *Romanis huic vſui Pila.* cùm Velites in fronte ferè procurrerent, & telis ſuis equitem arcerent: ac ſi non ipſi, legionarius facilè tardaret aut fugaret coniectis pilis. Graue & efficax hoc telum, & quod ſinguli duplex geſtabant; vt vel incurrentem etiam equitem obiectu ſcuti maioris, itemque protenſione pili alterius facile (vt meus eſt ſenſus) refutarent: præſertim firmi ſic & denſati. Illud quidem certè ſcio, raro ab incurſu * equitis ſolius Romanam aciem diſſipatam, quod hodie eſt crebrum. ** Imò ſoli ipſi equitem pellebant, vt Cæſaris pugnâ cum Pompeio, ſex illæ cohortes.* An non, inquies, à Parthis? Ità, ſed obſerua quod *incurſu* dixi: Parthi autem ſagittis eminus ferè obruebant Romanos, in manus aut propiùs non ſuccedebant. Itaque non proterebant eos, ſed lentè conficiebant & vulnerabant, more ſuo ſcilicet refugientes & accedentes. Idem Sariſſophoris noſtris accideret per Bombardarios, ſi à ſimili auxilio aut equite deſtituerentur. De Haſtis igitur ſic ſentio. *Concluſio diſſertatiuncula.* Romanis non neceſſarias; nobis haud inutiles eſſe, nec fore, etiam ſi Romana in parte arma aſſumantur. Vidi qui * miſceri vellet, & manipulos partim gladijs ſcutiſque inſtrui, partim Haſtis. ** Is eſt Machiauellus.* Ipſi Duces & vſu callidi, talia vidento. Quartum in Militiâ *Acies.* *De Acie iudicium. Romana adprobat.* quam ſi vndique tutam & compoſitam in Romanâ inſtructione dixero, ratio mihi addicet. In fronte Haſtati, imbecilliores; pòſt Principes, robuſtiores; tum Triarij, robuſtiſſimi. vt per

per gradus fatigaretur hoſtis. Iam ad latera equites, qui circumueniri vetent aut cingi: & ſi à fronte hoſtium equites inuadant, ipſi ab aperto latere eos incurrant. Multa, quæ ex prioribus meis haurire liceat, nec opus repetere: ſed illud pulcherrimum, & victoriæ parandæ: quòd diuiſi per interualla, & in ijs aut ante ea Veles. ita vt ſtatarius miles receptui ijs ſit, & ipſi ſecurè aut deſinant pugnam, aut reſumant. Age, profligata aut inutilis iam omnis Velitum manus: quid mali? Conſtant ordines, & callido conſilio, cùm mixti aut incerti ijs non ſunt, nihil iſti putant ſibi perijſſe. Itaque quaſi integri pugnam ineunt, animis & corporibus nihil imminuti: denique cum tuto & certo ſemper receptu in ſua interualla. Conſiderate Duces, magnum hoc arcanum eſt, fidere militem, pugnare cum ſpe victoriæ, cedere ſine metu ignominiæ aut periculi, ſi res cogat. In Romanis ita factum, triplici iſtâ acie per Haſtatos, Principes, & Triarios: qui vltimi, molem totam excipiebant, & ſuſtinebant validis præſidijs fulti. Ibi Duces, ibi Signa pręcipua, ibi veteranus miles: & in ſummâ, ibi Victoria quia Virtus. Abite Turcę, cum Ianizaris veſtris: qui imaginem aliquam vſurpatis militiæ priſcæ, ſed falſam. vera illa ſi ſit, nos iam non ſimus. Nam illud pro certo habeo, ſi cum noſtris iſtis nouitijs armis vetera iungantur, & ſimul Ordo & Acies: orbis vetus & nouus cat breuî ſub vnius leges. Sed diuina illa diſpoſitio ſupra noſtram eſt, & aut non dici hæc vult aut non credi, cùm intempeſtiuum. O arcanum verè cæleſte! quod ſuſpicamur magis homines, quàm intellegimus, & quod mirâ temperie mundum hunc gubernas! Frænas impios, aut prouehis: & bonos attollis, deijcis, vt ad te, aut à te ierunt. Non pando pennas propiùs ad hunc Solem, ne liqueſcam aut amburar: ſed libero ore clamo, qui gloriam aut imperium vult, flectendum ad antiqua. Enimuerò ſi noſtri iſti Leues (Bombardarios ſic appello) mixti per manipulos & ante manipulos grauium ſint, cum interuallis & receptu: idque contra equitem, contra grauiorem peditem: quæ acies inuadat, imò quæ reſiſtat? Nam noſtri aptiſſimi ſic impetere, & reſilire ad iterùm impetendum: quæ omnia tamen cōſuetudine & longo exercitio facienda ſunt, ne in re turbent. Vos, vos appello Duces, me vera dicere: per Fidem imitamini, ſed contra eos, qui oppugnāt Fidem. Iam in particulari inſtructione multa ſunt, ſed guſtum dare potuimus, præcepta non potuimus, & pendent ab ingenio verè Martiali, id eſt igneo & excelſo. Qui capit, capiat; qui non, ſuccumbat & vapulet. Illud moneo, Stratagematum hîc latum campum eſſe: & non aliâ re plures victorias aut trophæa parta. Quidquid inopinatum eſt, hoſtem turbat: modò tale ſit, vt non tuos turbet. Ea ſit cautio: nec quælibet inuentiuncula fructuoſa ſtatim aut efficax eſt, ſed cui circumſpectio & luſtratio adiuncta. Argum eſſe oportet, qui Dux eſt, in tergo, in fronte, in capite, in pedibus oculos habere: & tamen omnia facilia diſpoſitu, vbi ſemel proba communis illa diſpoſitio præceſſit. Da cohortes, da manipulos, ſic ſubſitos, ſic diſſitos, ſic ſolitos iungi aut diſiungi: præſtabo tibi in omni occaſione velut corpus Aciei, quale tu aut res volet. Vltimum, *Diſciplina*. Me miſerum, quid componam! vtinam color aut ſpecies ſit, quâ poſſim! Sed qualiſqualis illa veterum; hodie nulla eſt, & fatebuntur ipſi qui militiæ ſe dederunt. O pudor, ô dedecus! Barbari & Scythæ hac parte nos ſuperant, & leges ij aliquas habent, nos nullas. Quid ergo comparem? Diſciplinam Romanam laudem, aut ſuadeam? illa verò non bona, ſed optima eſt, quot fuerunt, quot erunt: data diuinitus in exemplum. Conueniant & conſideant aliquot ſapientes, mente & ſcripto non concipient pleniorem, meliorem. Hanc igitur ſuadeo? vt noſtri mores & homines ſunt, vix auſim. Satis ſi vniuerſè Diſciplinam aliquam, ſine quâ Militiæ non dicam bonitas aut felicitas non conſtat, ſed vix nomen. Latrocinia iſta ſunt, quæ ſine lege, iure, modo exercentur: nec velim appellare equidem talia hæc noſtra (nec debeo, cauſſa cùm bona eſt:) ſed bonâ fide, lineam eorum tangunt. Medêre, medêre tu aliquis Princeps, tu qui in animo mihi es, quem magnum & ad magna genuit Deus. Exemplo alijs præi, qui opibus præes. Nec plura de Diſciplinâ, in quâ perdidiſſe me cenſeo hæc pauca ipſa verba.

Avd. Siccine deſperas? an ars hæc tua eſt, vt ſermonem facias compendi? Quin tu exſequere, de effectu in aliorum manu eſto.

Lips. Quid ſi offendam, aut vapulem? tu ſuccedaneum tuum tergum dabis?

Avd. * Δειλὰς δειλὸς, vt cum Græcis hoc dicam. Noui modeſtiam & prouidentiam tuam. Denique eſto, aliquid quod improbetur dixeris: quis mali conſilij pœnas vin-

Interualla laudatiſſima. — *Acceſſus & receſſus per ea.* — *Temperanda militia vtraque.* — *Prouidentia hæc dirigit.* — *Mixtio vtriuſque armaturæ.* — *Strategemata præcipua ad victoriam.* — *De Diſciplinâ iudicium.* — *Id dilatum.* — *Diſciplina neceſſitas.* — *Times inanem timorem.*

vmquam luit, ſi ipſe non malus? Fides vbi conſtat, caligo & imbecillitas ingenij excuſanda ſunt.

Reſumptū hoc indicium.

LIPS. Impellis, permittam me vel cum metu lapſus. Tres igitur parteş fecimus Diſciplinæ veteris, *Munia, Exercitia, Leges*. Singulæ videndæ ſunt, & ſiquid in ijs nobis boni. *Munia* ſunt, *Excubiæ, Miniſteria, Opera*, & hæc quæ diffuſè ſum executus. Et de *Excubijs* quidem, aliqua nec improba

Imitanda quædam in excubijs veterique.

apud nos ſpecies: credo tamen quædam meliora aut tutiora olim fuiſſe. Vt de Stationibus ante portas, vt de Teſſeris, de Circuitione aſſiduâ, de interpolatis Vigilijs & diſcrimine horarum: & talia, quæ induſtrius Dux animaduertat & * excerpat.

*Ex ijs quæ prædicta.

Miniſteria commendata.

Miniſteria aut ceſſant apud nos, aut voluntaria ſunt, & ſine lege. Tamen decorè (quis neget?) Tribunis & Ducibus talia quædam præſtentur, ſine incommodo aut vexatione militum, cùm res it in orbem.

Opera maximè.

At *Opera* præcipua & vtiliſſima, imò neceſſaria pars, nec ad victoriam ſolùm, ſed ad ſalutem.

Caſtra munienda.

Caſtrorum tamen munitio cur tota omiſſa eſt? aperti conſidemus, & ſine certo ordine: ac ſiquando cautioribus eſſe viſum eſt, *Carrago* vſurpatur re & voce Barbarorum. At vide mihi illa Romana caſtra ſic digeſta, ſic compoſita: quàm pulchra aſpectui, apta vſui, tuta ab incurſu omni & vi hoſtili? Quot exercitus noſtri aut alieni, per hanc incuriam cæſi aut fugati ſunt? & iamnunc pulcherrimus ille ad Danubium, cùm inopinato tranſitu ſuperueniſſet immanis ille

Ob inſcitiam vel incuriam noſtrorum.

hoſtis. Dic ſodes, ſi Romana ibi caſtra & cuſtodiæ, hæc eueniſſent? Atqui non lubet, imò pudet, operarijs eſſe. Miles manum ad ligonem? ignominia ſit, apage, mercede conducantur qui id præſtent. Hæ voces: & quorum? credas regali ſtemmate & opibus eſſe: tamen inſpice, mendicabula ferè hominum ſunt, quos inopia & deſperatio ad militiam redegit. Homuncio, te pudeat facere, quod tot inclyti olim viri, imò Senatores?

Opinio vilitatis detrahenda.

Opiniuncula eſt quâ ignauiam ſuam tegunt, depellenda vnâ admonitiunculâ Principis aut edicto. Nemo turpe habebit, quod in commune fiet, quod à melioribus fiet, & interdum à Ducibus ipſis in exemplum. Polybius mihi in mente eſt, qui alibi

Homo pertinax, aut fatuus.

ſcripſit, *Hominem cenſeri prudentiſſimum animalium, at ſibi ſtultiſſimum videri.* quid ita? Nam ceteræ animantes vbi ſemel offenderint, cauent; non vulpes ad laqueum, lupus ad foueam, canis ad fuſtem temerè redibunt: ſolus homo ab æuo in æuum peccat ferè in ijſdem. Ad nos & noſtra hæc nunc accommodem. quæ clarior quàm operum hæc vtilitas? quid magis expoſitum in ſcriptis & libris? Neglegimus, & ſalutem abijcere malumus, quàm opinationem.

Vtilitas operum.

Atqui ea ipſa Opera, quàm extra caſtra vtilia etiam ſunt? ad oppugnandum è tuto, contra noſtra hæc Tormenta vnicum remedium & certum. Ad opida ipſa claudenda, ad hoſtem à nobis, ab illis arcendum, Opera eximia ſunt, & quibus præſtes quod nec magnâ manu militari. Iam in ipſa Acie ijs locus. vel vt parte aliquâ ſubitò munias te contra hoſtem, vel vt ipſum * inducas, aut te ſubducas.

*Decipias, palis ſiue, vallo cæco ſtructo, aut talibus.

Foſſas à Sullâ contra Mithridatis copias & ampliſſimum equitatum ſubitò ductas leges, ne circumueniri poſſet: & ſimile à Cæſare in aliâ occaſione aut re factum. Quid verbis opus? Domitij Corbulonis dictum res probabit: *Dolabrâ* (id eſt operibus) *vincendum hoſtem eſſe*.

Nota.

Vtinam animus ſit experiundi, & militem leuiter huc ducendi, nec alij alienæ ignauiæ exemplo peccemus! Sed alterum in Diſciplinâ, *Exercitium*: id quoque neglectum nobis.

Exercitij hodie neglectus.

Vbi campidoctores noſtri ſunt? vbi cottidianæ meditationes armorum? Quin cùm nemo artem profiteatur quam non didicerit; ſola hæc militaris eſt, quam vnâ ſumere & ſcire ſe arbitrantur. Tympanum ſonuit, concurrunt: nomen apud ſcribam profeſſi ſunt, in veſte aliquid mutant, ferociùs incedunt, bacchantur, potitant: ecce iam miles. Hæc ridenda, an miſeranda ſunt? ſed fiunt.

At cottidie vſurpandum.

Ito, ito, qui ſapis, ad illos veteres, & eorum exemplo milites tuos in omni genere armorum forma, & aſſiduò forma. *Neque enim*, vt ait Vegetius, *longitudo ætatis, aut annorum numerus, artem bellicam tradit, ſed continua exercitationis meditatio. Poſt quanta voluerit ſtipendia, inexercitatus miles ſemper eſt tiro.*

De legibus iudicium.

Vltimum, *Leges*. Adeſte mei Duces, date veſtras: examinem paullū cuiuſmodi ſint, & componam cum Romanis. Quid muſſatis? an nullæ, an paucæ ſunt? illæipſę quæ ſunt, irritæ & pro nullis?

Nobis paucæ, & vanæ.

Profectò ita viuitur: libido pro lege eſt, —— *utriſque locum ſibi vindicat enſis.*

Scelera impunita.

Furta quis hodie punit? imò quis raptus? imò quis cædes? Nam ſtupra & adulteria, iam inter facinora militaria cenſentur, & quæ poſcant aliquam coronam. Scilicet de abſtinentiâ aut frugalitate in victu agam: exertis linguis irridebor. de iuramento aut periurio: manibus propellar. O pudor, ô honos, quò iuiſtis! quàm exſu-

exſules facti eſtis militiæ pleræque in Europâ! Iterùm teſtor, querela aut accuſatio mea in bonos non conuenit: gaudeant hæc dici, qui non ſunt tales. Vos flagitia hominum inſequor, vos maculæ & vibices generoſi Martis: qui ſcelerum confugium & aſylum bella habetis. Quàm aliter apud Romanos noſtros, ſatis dixi. vbi Iuſtitia, Caſtitas, Innocentia habitabat in caſtris: & nuſquam violenti aut feroces, niſi in hoſtem, erant. Non deduco quæ in recenti memoriâ habes: ſed profectò ſunt talia, quæ in animo ſuo tacitus laudet, qui linguâ etiam culpet. Quis tamen ille furioſus, qui vel hoc auſit? Non dicunt. ſed abiiſſe illa tempora, alios mores aliud hoc æuum velle. O boni & ſuaues! quaſi alij nunc homines, aut alia quæ gubernet ratio: & non omni æuo iuſtum, iuſtum ſit; tale iniuſtum. Nempe ad difficilia vocantur. abſtinere à vi & vitiis; manus in hoſtes, non in ciues vertere; vires non Veneri ſed Marti reſeruare: denique ſtipendia ſua non prodigere, aleâ, pene, ventre. De quibus ſanè ſtipendiis incidit opportunè hîc monendum. veteribus cautionem fuiſſe, ne tota ea eſſent in manu militari. ſed, vt ait Vegetius, *diuinitus hoc inſtitutum, vt dimidia pars ſequeſtraretur apud Signa, & ibidem ipſis militibus ſeruaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem à contubernalibus poſſet abſumi.* O verè præclarum, & vt ipſe vult, diuinum inſtitutum! cum duplici eoque aperto fructu. vt & continentior aſtrictiorque miles eſſet, minùs in laſciuiam, epulas, & denique turbas pronus: & vt maiore animo pro Signis ſuis dimicet, *more humani ingenij*, ait idem ſcriptor, *vt pro illis habeat maximam curam, in quibus ſuam videt poſitam eſſe ſubſtantiam.* Quod equidem à Græco etiam Imperatore vſurpatum video, Iphicrate. De illo Polyænus: Ἐν τῇ δόσει τοῦ μισθοῦ καθ' ἕκαστον μῆνα ὑφαιρῶν τὸ τέταρτον μέρος, ὥσπερ ἐνέχυρον ἑκάστου κατεῖχεν, ἵνα μὴ λίπωσι τὸ στρατόπεδον, ὅπως ἄρα καὶ πολλοὺς εἶχεν ἀεὶ τοὺς στρατευομένους καὶ εὐπόρους: *In mercedis ac ſtipendij ſolutione, quoque menſe ſubducens quartam partem, velut pignus militum retinebat, ne facilè deſererent exercitum. atque ita & multos ſemper frequenteſque habuit milites, & eoſdem diuites.* Quis non videt hoc etiam in ſolutis iſtis moribus poſſe, aut potiùs debere fieri? cùm alioqui miles, velut per gloriam prodigus, poſt quantauis ſtipendia pauper & egenus ſemper eſt? imò, niſi rapto viuatur, victus diurni expers? Talia atque alia quàm facile, quàm laudabile imitari, ſi mens altior nobis ſit, & vt poëta loquitur, *incoctum generoſo pectus honeſto?* Iam *Præmia* & *Pœnæ* notum eſt quàm excitent, aut reprimant: per malam ſocordiam & indulgentiam omnia nunc omiſſa. Præmia Promotionum ſi repetantur, bonum mirificè ſit, & ſine ærarij vllo ſumptu. Ea dico, cùm miles gradatim per virtutem aſcendit, & in ipſis ordinibus Centurionum (id enim quoque debet) eſt diſcrimen. Exiguum aliquod lucellum ad hos locos adiunctum, quàm inferiores milites inflammet? iſta perueniendi ſpes, quàm multos trahat ad militiam, & in eâ libentes teneat? Denique ipſæ coronæ, aut torques, & à me ſingillatim dicta, cum laudationibus publicis, ingenuos animos non ad diſcrimina ſolùm impellant, ſed ad ipſas mortes. Pœnas tamen etiam adiungo. Virtus aſſurgere non poteſt, vbi vitium libero paſſu comitatur; & abſciſo ac ſeuero caſtigationis genere turba militaris coërcenda. Vnde tot rebelliones hodie ac tumultus? minæ aut arma in ſuos duces? ab impunitate & licentiâ: & quamquam aliæ cauſſæ prætexantur, iſtæ veræ & intimæ ſunt. Coërceantur, & vno verbo; plus ducem ſuum miles timeat quàm hoſtem. Satis compoſui, præſertim tam inæqualia. iterùm hortor, vt adſumantur? quem? vtinam adſit & audiat, cuius intereſt, quem animi iſtis oculis iamdiu deſigno. Sed in cæleſti Prouidentiâ hoc eſt: audiat non audiat, Ius Faſque hæc audiet, & comprobabit in iis qui facient, vindicabit qui contemnent. At ecce mea domus, intro, & iam ſpatium omne de Militiâ decurri. Non quin aliquid ſuperſit dicendum alibi, ſed in Face historica, ſi Deus volet, hoc fiet. Omnia ſimul, nec potuit, nec oportuit, vitandæ confuſioni. Avd. O illa Fax quando lucebis! *ἔξεχ' ὦ φίλ' ἅλιε. Lips. Breui. & ſi non toto vultu & corpore, at per partes & velut radios emicabit. Sed quod dicebam, *De militiâ ad Polybium* iam decurri: in quo ſalebras aut cliuos complures fuiſſe, vt cum Platone loquar, *οὐκ οἴομαι, ἀλλ' εὖ οἶδα. Si perſuaſi aut complanaui pleraque, gratia mihi eſto: ſi quædam minimè, venia. & illud vetus cogitetur,

*Καλὸς Θεόκριτος οὐ μόνος ἀνθρώπων ὁρᾷ.

Sed nec omnia videt. & ideò ſiquis poſt me aliquid (nec dubito) moneat, vel ipſe diuul-

Temperies meo ſcripto. — *Romani boni & modeſti.* — *Vox vulgi notata.* — *Virtus volentibus facilis.* — *Ratio adſeruandi ſtipendia.* — Lib II. cap. XX. — *Dupliciter vtile.* — *Iphicratis factum.* — Lib III.

De Præmiis & Pœnis. — *Promotio reuocanda* — *Inſignia virtutis vſurpada.* — *Pœna inprimis.* — *Licentia militiæ corruptrix.* — *Finis comparationis, etiam ſermonis.* — *Exoriere à caro Sol.* — *Non puto, ſed ſcio.* — *Pulcher Theocritus haud ſolus hominum videt.*

uulget. Nihil æmulor aut inuideo, imò vltrò excito & adhortor. Quid ſibi volunt ij, qui velut locum in balneis, ſic ſcriptorem aliquem occupant? iniuriam ſuam putant, ab alio tangi? Abite. mihi alia mens: & quicumque es, doce, dirige, corrige, auidis auribus & ſupinis manibus accipiam facientem. Liuor tantùm aut conuicia abſint, ad quæ ferri video hodie ſcribentium mentes. Pudet, pudet, & Senecam noſtrum ſæpè ruminor, qui dictum hoc protulit, *Poſtquam docti prodierunt, boni eſſe deſierunt*: hactenus dictum, vereor vt mox oraculum, vti ſunt mores. At ipſi viderint. ego de me teſtor, pacis mihi ingenium eſſe, & cum Heſiodo,

* *Μηδὲ κακὸν ῥέζειν, μηδ' ἐσθλὸν νικητῆρα.*

& in hoc ipſo ſermone bellico, nihil tamen ſpirare bellicum. Tu Deus, qui Pax & amor es, da conſentire & conſpirare in commune bonum; da te, virtutes, honeſta ſtudia amare; & hæc iuuare pro viribus & copiâ, quam dediſti: aut dabis. Nos quid ſumus? humiles, imò humus: tu ſuper omnes, tu omnia; & à te, quidquid boni eſt, Summo bono. Hoc ama, me dilige, mi AVDITOR, & vale. AVD. O tu quoque longùm mi doctor, mi parens, nec aliter te appellem.

* *Nec prauū ſocium, obtrectatorem ve bonorum.*

BREVIARIVM LIBRI VLTIMI.

DISCIPLINAE *ſedes ſunt*
- CASTRA. Ea diſpoſita, & dimenſa:
  - *Prætoris, Quæſtoris, Legatorum, Tribunorum, & Militum metaturæ.*
  - *Valli & Portarum deſcriptio, & enumeratio.*

Partes ſunt
- MVNIA. *quæ continent Miniſteria, Excubias, Circuitiones, & alia in caſtris.*
- EXERCITIA. *quæ ſunt Oneris, vt in Agmine (& per occaſionem Agmen deſcriptum:) aut Operis, aut denique Armorum.*
- LEGES. *quæ variæ ſunt. nos è Polybio explicauimus eas quæ tangunt Furta, Stipendia, Præmia, Pœnas, Miſſionem.*
- *In clauſulâ, Comparata militia noſtra cum priſcâ.*

IVSTI LIPSI ANALECTA SIVE OBSERVATIONES RELIQVAE AD MILITIAM ET HOSCE LIBROS.

AD LECTOREM.

ADIVNXIMVS etiam, Lector, reliqua Obſeruationum quædam, & vt verè appellamus, ANALECTA. Cur autem recolligo? cur non in opere ipſo dedi? cauſſæ ſunt, quas boni æquique conſules, quiſquis es talis. Primùm, verebar ne nimis à re interdum abirem, aut certè diutiùs in eâ ſiſterem; ſi quidquid eò facit, concinnarem. Polybius quæ non tetigit, aut quibus anſam non dedit vt apprehenderem, paſſus ſum abire paullulùm, mox reprehendenda. Ordo etiam ita viſus melior, nec in omni occaſione mens abducenda Lectoris. Fit cum noxâ eius, adeò non cum fructu. & vt oculus qui variè ſe inflectit, intentè nihil videt: ſic mens, quæ auocatur. Denique & tertiò, curioſa quibuſdam quædam ex his viſum iri cenſebant, & velut πάρεργα. qui igitur ſic affecti, prioribus illis contenti, ad hæc ne veniant: & qui aliter, quibuſque cupido eſt ſcitè aliquid ſcire, leui diuerticulo huc deflectant. An & quartam cauſſam addam à meâ fortaſſis incuriâ? prodam, nec diſſimulabo. quædam mihi ex dictis illuſtranda magis viſa, quædam firmanda, fortaſſe & alibi adducenda & reſtringenda. Ea omnia decorè mihi facturus videbar in hoc adtextu. Siquid etiamnunc neglexi, aut non correxi: veniam da, quiſquis memor es tuæ & meæ conditionis. Quid ambo ſumus? homines, id eſt labi faciles. quid ego ſeorſim? æger, & in decennali ampliùs languore. Ah, quoties per eum in caligine eſſe me ſentio, & velut nube? quàm quæ volo, non volo; quæ poſſum, non poſſum? Sed prorſus, vt ij qui vincti & impediti ſunt, membra habent ad vſum, nec vtuntur: ſic mens, lingua, ſtilus, adſtricta ad morbi hanc catenam. Solue me eâ Deus, cùm tibi viſum: aut potiùs his totis vinculis ſolue, ſi viſum; vt liber & ſolutus te, apud te, fruar, in æternâ illâ luce deſpector aut irriſor eorum quæ nunc miramur. Intereà dum hoc fit, in ſtatione maneo, & nec ſaucius eam deſero: vt ſi manu & operâ haud multum, animo tamen iuuem & exemplo. Interpretare ſic Lector, & hæc accipe, quædam etiam eius generis opportunè in FACE noſtrâ habiturus.

IN NOVAM EDITIONEM LIBB.
DE MILITIA ROMANA
IVSTI LIPSI V. C.

*Q*VID *tibi cum Sophiâ (quærit vulgaria turba)*
Qui veterem calles tam benè Militiam?
Antiquam Sophiam qui calles tam benè, LIPSI,
Quid tibi cum veteri (quæro ego) Militiâ?
Cur, meditabaris qui dogmata priſca Sophorum,
Miſces Socraticam, Militis arte, domum?
Olim Demochares fieri quod poſſe negabat,
Nempe Duces SOPHIAM, MILITIAMq́; *doces.*
Eſſe putant fruſtrà te quidam: munera (dicunt)
Non benè conueniunt, Militis, atque Sophi.
Lancea Thymbra foret citiùs, quàm è Socrate quiſquam,
Iudicio vulgi, Dux bonus eſſe queat.
Nónne modum ſcribis, fieri quî poſſit, vt vnus,
Sit Rex egregius, de grege Socratico?
I nunc Demochares, tuq́; ô vulgaria turba.
Sitis vos fruſtrà, LIPSIVS *efficiet.*

Antonius Vacquerius.

IVSTI LIPSI ANALECTA SIVE OBSERVATIONES

LIB. I. DIAL. II.

Pag. 12. col. 2. lin. 16. DE Dilectu.] *Dilectus Græcis eſt* στρατολογία, *itemq;* κατάλογος, *&* καταγραφή. *Dicunt paſſim* καταλόγους ποιεῖσθαι, καταγραφὴν ποιεῖσθαι: legere militẽ, ſcribere militem: *ſicut & Romani. De ſcripturâ ideò, quia ſic lecti in tabulas & codices referebantur, vt memoria nominum & ſtipendiorum publicè exſtaret. Itaq;* κατάλογος *etiam pro ipſo tali indice. vt in Suidâ:* Κατάλογος, ὁ πίναξ ἐφ' οὗ ἐγγράφονται τῶν στρατευομένων τὰ ὀνόματα: Catalogus, liber aut breuis, in quo militantium nomina ſcribebant. *Dio Caſſius peculiari quodam ſenſu vſurpat, pro ciuilibus tantùm & legionariis copiis. vt libro* LII. ἑκατοντάρχης ἐκ τοῦ καταλόγου: Centurio è catalogo, *ſiue è legione. Iterùm lib.* LV. Τὰ τείχη τῶν ἐκ τοῦ καταλόγου στρατευομένων: legiones eorum qui ex catalogo & dilectu militant. *Opponit auxiliis, & copiis nõ perpetuis ac firmis. Tertiò idem, lib.* XL. *de Craſſo Diuite: quem ſcribit* vt pauperes miſerari ſolitum, τοὺς μὴ δυναμένους στρατόπεδον καταλόγου οἴκοθεν θρέψαι: eos qui non poſſent legionem catalogi a ſe & domeſticis copiis alere. *Quod dictum Plinio effertur, lib.* XXXIII. *cap.* X. M. Craſſus negabat locupletẽ eſſe, niſi qui redditu annuo legionem tueri poſſet. *Haud diſſimiliter in Baſilio, de quadraginta martyribus:* Εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ἐτάχθησαν καταλόγους: In militares legiones relati ſunt. *Eoq; ſenſu reperies in Iuſtiniani Nouellis. Vox etiam alia huic rei, æuo illo ſequenti,* Adnumium, *vel* Adnumius. *In Suidâ:* Ἀννούμιος, ἀπογραφὴ ὀνομάτων παρὰ Ῥωμαίοις· οἱ δὲ Ἀδνούμιον φασι: Annumius, deſcriptio nominum apud Romanos; alij autem Adnumium dicunt. *Eſt in Cedreno ea vox, rebus Iohannis Comneni: & interpres vir induſtrius & doctus fatetur ignorare quid vocis eſſet. Eſt & in Leone, Cap.* VI. Tempore rogæ & adnomij, id eſt deſcriptionis nominum. *Sed ne diſſimulem, non tam in Dilectu fortaſſe locum habet, quàm in recenſu & adnumeratione militũ ſub tẽpus ſtipendij aut largitionis. Ad hanc ipſam rem reperies,* Pittacia, Breues, Laterculum, Matriculam. *Sicut autem ſcribebantur iam milites, ita delebantur non milites & reiecti. Plautus aſpexit:*

> Pulchre miles centuriatus ibit ex puncto in
> manipulo.

Et explicabit Scholiaſtes vetus in hoc Perſij: Proximus expungam.] Tractum à militibus, qui expuncti dicuntur, dum foras a militiâ emittuntur. *Solent & mortuos ibi notare, & Theta ſuum adfigere. Ruffinus in Hieronymum:* Quod tale eſſet, quale ſiquis accepto breuiculo in quo militum nomina continentur, nitatur inſpicere quanti ex militibus ſuperſint, quanti in bello ceciderint; & requirens, qui inſpicere miſſus eſt, propriam notam, verbi cauſsà, vt dici ſolet, Θ. ad vniuſcuiuſque defuncti nomen adſcribat, & propriâ rurſus notâ ſuperſtitẽ ſignet.

„ Tenuiores ad militiam non vocari.] *De bonâ illâ & compoſitâ rep. verum eſt: etſi poſteà remiſſum. Adeò, vt non libertini ſolùm, ſed ſerui etiam adſcripti; ſed ferè per ciuilia bella, cùm Virtus & Honos ius ſuum ægrè ſeruant. Exemplum tamen ab æuo Annibalis, cùm neceſſitas id expreſſit. Tunc enim non ſolùm* octo millia ſeruorum *in militiam empta, quod Liuius alijq; produnt: ſed etiam paſtores aliquot ferociores in equites adſumpti. Docet Valerius (quod alij ſilent) libro* VII. Ex Apuliâ quoque & Fidiculis ſeptuaginta atq; ducenti ad ſupplementum equitatus ſunt empti. *Atque hoſipſos ſtatim appellat* à paſtoralibus caſis collecta mancipia. *Sanè multi in Apuliâ & feroces paſtores. ac Pompeius etiam bello in Cæſarem, eodem illo tractu,* ſeruos paſtores armat, atque his equos adtribuit: *quod ita in Cæſare ſcriptum Ciuilium primo. Repetit & occultè obiicit idem Commentario tertio: cùm in equitibus Pompeij recenſet* octingentos, quos ex ſeruis ſuis paſtorumque ſuorum coëgerat. *Qui tamen locus vitij ſuſpectus: nec* paſtorum ſerui *conſcripti videntur (id verò vile & ridiculum, ſeruorum ſeruos) ſed ipſi paſtores. Itaque vide num ſcribendum:* Quos ex ſeruitiis paſtoribuſque ſuorum coëgerat. *Ita in eodem Cæſare, libro eodem,* M. Cælius Milonem in Thurinum, ad ſolicitandos paſtores, miſit. *Ita &* *Domitius* colonis paſtoribuſque, quos ſecum adduxerat, naues Maſſilienſium complet, *Commentario primo.* Pag 16. col. 1. lin. 23.

DIALOG. III.

„ L. Atius Tribunus primus.] *Per honorem ita dicitur; qui creſcit, ſi* Primus in legione primâ. *Eſt in Feſto:* Primanus Tribunus, qui primæ legioni tributum ſcribebat. *Sed non de iſtis legionum, ne erres: de Tribunis ærariis id capiendum.* Pag. 19. col. 1. lin. 32.

DIALOG. VII.

„ Eorum vicem Auxilia fuiſſe, quæ variis gentibus ſolent imperare.] *Plena huius rei Principum hiſtoriæ, &* Socias cohortes Hiſpanorum, Germanorum, Tungrorum, Batauorum, *aliarum gentium, vbiq; leges. Creberrimè item,* Auxiliares, *&* Auxilia. *Iſti verò omnes è prouincialibus; & certis quibuſdã bellicoſiſq; gentibus, non aliud loco tributi, quàm militiam & viros imperabant: quod de Batauis ſcriptum Tacitus reliquit. Sed alij diffuſiores populi & ditio-* Pag. 28. col. 2. lin. 53.

ditiores, vtrumq; ſæpè dabant, & Pecuniam & Militem: adeoq; robur in his & numerus, vt idem Tacitus audeat dicere: Nihil validum in exercitibus, niſi quod externum. *Sed & alibi idem ſcribit:* Prouinciarum ſanguine prouincias vinci. *Et ſi autem miles è ſubditis, non tamen dilectu eorum aut arbitrio capiendus. Romani, Centuriones aut tales aliquos peritos legendi, mittebant: qui ſæpè vſui ſuo & compendio, magis quàm publico ſeruiebant. Tacitus fraudes & quæſtū hac in re indicat, & inter cauſſas ponit rebellionis Batauicæ:* Iuſſu Vitellij Batauorū iuuentus ad dilectum vocabatur. quem ſuapte naturâ grauem, onerabant miniſtri auaritiâ ac luxu: ſenes aut inualidos conquirendo, quos pretio dimitterēt; rurſus impuberes, ſed formâ conſpicui (& eſt pleriſque procera pueritia) ad ſtuprum trahebantur. *Sed &, cùm hæc aberant, dilectus ille per ſe grauis. quod iidem Batauí ibi apud Tacitum effantur:* Inſtare dilectum, quo liberi a parentibus, fratres à fratribus, velut ſupremùm diuidantur. *Trahebantur enim in diuerſas terras, vt magnitudo Imperij erat; atque illic longâ militiâ ferè conſumebantur. Galgacus Britannorum Dux apud Tacitum, inter grauiſsima Romani dominij ponit:* Liberos cuique ac propinquos ſuos natura cariſſimos eſſe voluit; hi per dilectus alibi ſeruituri auferuntur.

Pag. 29. col. 2. lin. 13. » Habuiſſe eos proprios ſuos Tribunos ærarios.] *Tangit hoc Cicero, cùm Verri obiicit quæſtum eum feciſſe in claſſe contra prædones comparandâ: & ait: cùm antiquitus inſtitutum eſſet, vt ipſi ſocij pecuniam hanc tractarent; eum ad ſe tranſtuliſſe, & prædatum eſſe. Verba ſunt quinto in Verrem:* Cognoſcite nunc nouam prædandi rationem, ab hoc primùm excogitatam. Sumptum omnem in claſſem, frumento, ſtipendio, ceteriſq; rebus, nauarcho ſuo quæque ciuitas dare ſolebat. is neque vt accuſaretur à nautis committere audebat, & ciuibus ſuis rationem referre debebat. Erat hoc, vt dico, factitatum ſemper, nec ſolùm in Siciliâ, ſed in omnibus prouinciis, etiam in Sociorum & Latinorum ſtipendio ac ſumptu, tum cum illorum auxiliis vti ſolebamus. *Poſtrema hæc propriè faciunt, & notabis inibi Socios iam ante Ciceronem deſiiſſe.*

DIALOG. VIII.

Pag. 30. col. 1. lin. 10. » Ex beneficiariis ſuperiorum exercituum.] *Cæſaris verba ſunt; & dat intelligi pleroſque Euocatorum* e Beneficiariis *ſolere eſſe. Quod hoc genus? eorum qui beneficio Imperatoris ad gradus aut commoda promoti. Cæſar apud Hirtium in bello Africo:* Ordines in meo exercitu, beneficio non virtute conſecuti. *Suetonius Tiberij cap.* XII. Venit in ſuſpicionem per quoſdam beneficij ſui Centuriones. *Vegetius lib.* II. *cap.* VII. Beneficiarij ab eo appellati, quod promouentur beneficio Tribunorum. *In lapidibus priſcis:* BENEF. TRIBVN. *Meminit Cicero lib.* V. *epiſt.* XX. *& oſtendit etiam in pecuniâ Beneficia hæc fuiſſe, de quibus & in Synodo Nicænâ, can.* XVIII. damnantur ij, qui militiam & zonas deponentes, poſteà ad vomitum redeunt, ὡς βενεφικίοις κατορθῶσαι τὸ ἀναςρατεύεσθαι: vt beneficiis felicius militiam reſumant & inſtaurent. *Feſtus ad eos quoque refert,* qui munere in militiâ vacabant, beneficio Imperatoris. *In prouinciis etiam* Beneficia, *in eos qui agris aut immunitate donati. Ita Cæſar.* Pompeij magna beneficia & clientelas in citeriore prouinciâ *commemorat: Hirtius,* maiores Numidarum vſos beneficio C. Marij.

DIALOG. IX.

» Suſpicor tamen nomen Imperatoris.] *Imò iam penè ſcio. Is qui orationem funebrem ſcripſit (D. Ambroſium auctorem faciunt) Valentiniano Imperatori:* Charactere domini inſcribuntur & ſeruuli, & nomine Imperatoris ſignantur milites. *Duplex ritus & de ſeruis, qui compungi ſolent dominico nomine, vt agnoſcerentur; & de militibus, qui præferre Imperatorem. Locus hic in ſcidis meis deliteſcens commodùm ſe nunc obtulit.* Pag. 32. col. 2. lin. 9.

ANALECTA

LIB. II. DIAL. II.

» ETSI rarò tamen in agmine aut acie ſic inceſſere.] *Id verum eſt, & in agmine ferè præmitti ſolent ad incerta aut occulta viarum exploranda. In acie quoq; aliter locari, & abiungi à grauioribus, in loco dictum. Sed addo, diſtributionem hanc, de quâ Polybius, videri ad Cohortes maximè pertinere: in quas certum eſt Velites fuiſſe relatos* centum viginti: *id eſt ter quadraginta, quot in ſingulis manipulis colligimus fuiſſe. Cohors igitur ſi alibi in præſidio, aut diuiſa; habuit ſuos Velites, & huic res adtributio illa ſeruiit.* Pag. 37. col. 1. lin. 20.

» Ab eo quòd iunctis manibus pariter dimicabant.] *Hinc aliquis colligat, in acie ſtetiſſe ferè per Decurias in quaque centuriâ: & quia tales in vno contubernio etiam erant, Vegetius voluit* Manipulum *ab eâ ratione ſimul pugnandi dictum. Etſi de Etymo tamen aliter eſt, ſed res notetur.* Pag. 37. col. 2. lin. 9.

DIALOG. III.

» Etſi habuit ſuas cauſſas.] *Suſpicionem, quæ dominantibus ferè innata: & ne turbare Latini poſſent, putauit Tarquinius meliùs miſceri eos ac confundi cum Romanis. Poſteri aliter.* Pag. 38. col. 2. lin. 36.

» Vt in vno ordine duo ſint Centuriones.] *Id nego factum; & rectè, ſi pro more & vero loquarus. Cùm tamen in omnia me verſo, nequid fruſtrà aut temerè mutem; ſuccurrit poſſe excuſari fortaſſis, ſi Optiones etiam & Succenturiones venire velimus in hoc principale nomen. Feciſſe videtur Liuius lib.* X. Quattuor Centuriones manipulumque haſtatorum armillis aureiſque coronis donauit, quia primi portam murumque Aquiloniæ ceperant. *Vnius enim manipuli facinus hoc facit, nec credo admixtos Centuriones ex aliis fuiſſe. Etſi nec argumentum, nec numerus fortaſſe, ſatis certa.* Pag. 39. col. 1. lin. 28.

» Earum vnamquamque primam, Pilum vocabant.] *Eſt noſtra ita correctio, & multa ſuadere videntur: tamen Turnebus, aliiq;.* Earum vnam, quam Primumpilum vocabant: *voluntq; totum illum ordinem* Primumpilum *dici. Sed abnuit, quòd* Pilani *dicantur, quòd ante eos poſiti,* Antepilani. *Tamen iudicia in re dubiâ libera ſunto.* Pag. 39. col. 2. lin. 52.

DIALOG. V.

» Legio.] *Quæ variis nominibus Græcis Latiniſq; etiam poſtmodum dicta. Græci veteres.* ςρατόπεδον, ςράτευμα, *& creberrimè* τάγμα *dixerunt: nouelli etiā* θέμα, *ſcilicet quòd in loco & limite certo ſolent poni.* Pag. 42. col. 1. lin. 45.

poni. In Gloßis illis bonis: Legio, τάξις, θέμα. *In Cedreno* θεματικοί, *ipſi Legionarij: & Conſtantini Porphyrogenetæ libellus eſt titulo,* περὶ θεμάτων, de Legionibus, *vt illo æuo erant. Produxit Cedrenus etiam ad equites, &* θέματα καβαλλαρικὰ *in eo ſunt* Equitum alæ. *Idem Græci dixêre &* τέλος: *vti Plutarchus & Appianus. quo ſenſu fortaſſe Dio (verba dedi in Tranſuectione equitum, libro primo)* ἱππεῖς ἐκ τοῦ τέλους: legionarij aut ordinarij equites: *etſi paullò aliter id fuit. Reperio &* τεῖχος, *pro legione: nec audiam viros doctos qui vertunt in* τέλος. *Ita enim Dio lib.* LIV. *poſt recenſum legionum:* Τοσαῦτα τείχη τῶν ἐκ καταλόγου στρατευομένων: Tot legiones ſunt, quæ ex ordinario catalogo & dilectu militant. *Iterùm idem in Eclogis, quas vulgauit vtiliter Fuluius Vrſinus, Eclogâ vltimâ:* τοῦ τετάρτου τοῦ Σκυθικοῦ τείχους: legionis quartæ, cognomento Scythicæ. *Et infrà:* πολεμικώτατον τεῖχος: bellicoſiſſima legio. *Cur verò abhorream? nam & Latini poſteriores* Murum *ſic vſurparunt. Vegetius:* Antiquos murum dixiſſe pedeſtrem exercitum: *& alibi in eodem. Notabis &* Numeros *pro legionibus, quod exemplis ad Tacitum firmaui. Item* Ordines: *imitatione ſcilicet Græcorum, quibus ſunt* τάγματα. *Hegeſippus ita:* Connexis ordinibus Quinto & Decimo: *& pluries idem, ne cumulem è ſuperuacuo verba.* Virtutes *etiam in Paullo Diacono legi; ſed communiùs, pro copiis & robore militari.*

Pag. 42. col. 1. lin. penult. » Variatum in occaſionibus oſtendit.] *Inſtabilis omnino hic numerus, cùm Patres ſub initium anni prouincias & exercitus ornarent: id eſt, legiones deſcriberent, quot quantiſque, bellum geri ex vſu videretur. Sæpè ad eos magiſtratus hoc referunt, apud Liuium. vt lib.* XXII. De bello deque rep. Dictator retulit, quibus quótve legionibus victori hoſti obuiam eundum eſſe cenſerent Patres. *Idem lib.* XXVI. Conſul Senatu in Capitolium vocato, de adminiſtratione belli, de prouinciis exercitibuſque Patres conſuluerunt. *Inibi obiter nota locum, in quem vocati: nempe Capitolium, vbi de bello ferè actum monuimus lib.* I. *ex Appiano. Nunc pro noſtrâ re etiam Claudianus, qui Stiliconem docet imaginem priſci & deſiti ritus retuliſſe.*

Neglectum Stilico tot iam per ſæcula morem
Rettulit, vt ducibus mandarent prœlia Patres,
Decretoque togæ felix legionibus iret
Teſſera.

Teſſera, *nimirum ad iter, & quò copia dirigendæ.*

Pag. 43. col. 1. lin. 32. » Quadratam dictam.] *Infrà, in Acie, de cauſsâ huius cognominis. Sed lubet alia quoque agnomenta legionum exſequi, quæ in ſcriptoribus prompta. Si curioſitas videbitur; tranſi cui ſic videtur: tu legens, cui aliter. & vt peßimè, quid niſi iactura atri liquoris alicuius & chartæ? Vtinam meum illum omnem hîc effundam. Communis igitur & receptißima agnominatio legionum à numeris fuit, idq́; diſcretionis cauſſâ. Si enim* Legio *tantum; de quâ intellegam? & intereſt ſæpè ob facinus aliquod egregium, aut aliam notitiam, ſciri. Ergo à numeris,* Primâ, Secundâ, Tertiâ, *vſque ad* Vigeſimam, Trigeſimam, *& quot fuêre. Id ab ordine temporis & dilectus, quo conſcripta. Dio Caßius libro* XXXVIII. Τὰ πολιτικὰ στρατόπεδα πρὸς τὴν τῶν καταλόγων τάξιν ὠνομάζετο, ὅθεν περ καὶ νῦν ὁμοίως τὰ μὲν ὄντα ἐπικλήσεις ἔχει: Ciuiles legiones iuxta ordinem dilectuum appellabantur, ſicut & nunc eæ quæ exſtant agnominationes habent. *Quòd autem æuo eius, itemq́ Auguſti extiterint, & quibus cognominibus (nam & alia, præter numeralia illa, ex occaſione dabant) ipſe fuſè ita ſcribit libro* LV.

Tres tunc (*Auguſti æuo*) & viginti legiones, aut vt alij volunt, quinque & viginti alebantur. Nunc verò noſtro æuo, nouemdecim modò ex iis ſuperſunt. Legio Secunda Auguſta, quæ in Britanniâ ſuperiore hibernat: & tres Tertiæ. quarum vna in Phœnice, Gallica cognomento; altera in Arabiâ, Cyrenaica; tertia in Numidiâ, Auguſta. Iam Quarta Scythica in Syriâ agit, Quinta Macedonica in Daciâ. Sunt & Sextæ duæ. quarum vna in Britanniâ inferiore, cognomento Victrix; altera in Iudæâ, Ferrata. Eſt & Septima in Myſiâ ſuperiore, quæ plurimùm Claudia dicitur. Octaua Auguſta, in Germaniâ ſuperiore. Decima in Pannoniâ ſuperiore, dicta Gemina, atque altera Decima in Iudæâ. Vndecima in Myſiâ inferiore, Claudia dicta. Ita enim hæ duæ legiones à Claudio cognominatæ, quoniam in rebellione Camilli contra eum non ſteterunt. Duodecima in Cappadociâ, Fulminatrix. Tertiadecima Gemina, in Daciâ. Decimaquarta Gemina in Pannoniâ. Decimaquinta Apollinaris in Cappadociâ. Et vigeſima, Valens & Victrix dicta, in Britanniâ ſuperiore. quam ipſam, vt mihi videtur, cum eâ quæ & ipſa Vigeſimæ nomen habet & in Germaniâ ſuperiore hiemat (etſi etiam, nec tamen ab omnibus, Valens appelletur: neque nunc eo cognomine vtitur) accipere oportet. Hæ ex Auguſti legionibus ſaluæ ſunt. Reliquarum aliæ prorſus exſtinctæ, aliæ aliis quibuſdam vel ab ipſo Auguſto vel à ſecutis Imperatoribus ſunt permixtę: vnde & Geminæ cognomẽ ſollemne habent. Quoniam verò ſemel in hunc ſermonem de legionibus veni, etiam alias quæ deinceps à Principibus conſcriptæ ſunt ediſſeram, vt promptum ſit volenti in vno loco hæc videre & diſcere. Nero igitur primam Italicam dictam ſcripſit, quæ in Myſiâ inferiore hibernat: Galba Primam Adiutricem, quæ in Pannoniâ inferiore; & Septimam, quæ in Hiſpaniâ. Veſpaſianus Secundam Adiutricem, quæ in Pannoniâ inferiore; & Quartam Flauiam, in Syriâ. Domitianus Primam Mineruiam, quæ in Germaniâ inferiore. Traianus Secundam Ægyptiacam, & Trigeſimam Germanicam, quas & à ſeipſo agnominauit. M. Antonius Secundam, in Norico.

Ecce hîc habes & numerum legionum, quæ ſub Principibus ordinariæ, & cognomina, & loca earum ſiue caſtra. Percurram ipſa verba, & inferam (quia opus) alibi noſtram faciem. Ait: Vt alij volunt, quinque & viginti.] *Diſſenſum inter ſcriptores tangit, quorum alij vigintitres Auguſti æuo legiones faciunt; alij vigintiquinque. Inter hos poſteriores Tacitus eſt, inquiſitionis & fidei notæ ſcriptor. In rebus enim Tiberij, cùm ex occaſione vires & copias imperij recenſet, ita infit:* Italiam vtroque mari duæ claſſes, Miſenum apud & Rauennam, proximumq́; Galliæ littus roſtratæ naues præſidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Auguſtus in opidum Forojulienſe miſerat, valido cum remige. Sed præcipuum robur, Rhenum iuxta, commune in Germanos Galloſque ſubſidium, octo legiones erant. Hiſpaniæ recens perdomitæ tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Romani: cetera Afri-

Africæ per duas legiones, parique numero Ægyptus. Dehinc, initio ab Syriâ vſque ad flumen Eufratem, quantum ingenti terrarum ſinu ambitur, quattuor legionibus coërcitum: accolis Hybero, Albanoque, & aliis regibus, qui magnitudine noſtrâ proteguntur aduerſum externa imperia. At Thraciam Rhœmetalces & liberi Cotyis; ripamque Danubij legionum duæ in Pannoniâ, duæ in Mœſiâ attinebant. totidem apud Dalmatiam locatis, quæ poſitu regionis à tergo illis, & ſi repens auxilium Italia poſceret, haud procul accirentur. Quamquam inſideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ, nouem prætoriæ cohortes. At apud idonea prouinciarum ſociæ triremes, alæque & auxilia cohortium. neque multò ſecùs in iis virium, ſed perſequi incertum fuit, cùm ex vſu temporis huc illuc mearent, gliſcerent numero, & aliquando minuerentur. *Inſignis & delectabilis locus, iis quidem qui animo intueri & concipere non ſolùm magnitudinem vireſq́ Romani Imperij, ſed & ordinem diſpoſitionemq́ volunt. Habes igitur vigintiquinque legiones hic in prouinciis (adnumera:) præter cohortes alasq́ ſociales, & claſſes. Habes in ipsâ Italiâ legiones duas claſſicas Rauennatem & Miſenatem, præter copias Foroiulienſes: & in ipsâ vrbe duodecim cohortes, ferè millenarias, id eſt legionum item inſtar duarum. Sed de Sociis, excuſat quòd non numeret, quia aliquando, inquit, hic illicq́ erant; & numero maiores aut minores. Tamen certum eſt, haud infra ciuiles copias fuiſſe, ex priſco illo & perpetuo ritu quo ſocij æquabant; & ex Taciti hic aſſertione,* haud multò ſecùs in iis virium fuiſſe: *quod eſt, haud minus. Fuerunt igitur tunc ciuiles copiæ, legionum circiter triginta: quæ eſſent (in legionem quinque millia ſumendo)* centum quinquaginta millia *hominum. Adde Socios tantumdem. Is modus tunc virium, nec aliter ferè Dionis æuo, & hic verbis. Nam numerat ſuperfuiſſe nouemdecim ex Auguſtæis, & alias deinde nouem accenſet. At, quod mireris, Agathias Scholaſticus copias iſtas immensùm auget. Nam cùm Hunnorum irruptiones, Iuſtiniani æuo, in Thraciam Græciamq́ denarrat & deplorat: culpam conicit in copiarum paucitatem, quas Principes tunc alebant* Τὰ γὰρ (*inquit libro quinto Hiſtoriæ*) τῶν Ῥωμαίων στρατεύματα οὐ τοσαῦτα διαμεμενηκότα ὁπόσα τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῶν πάλαι βασιλέων ἐξεύρηντο, ἐς ἐλαχίστην δέ τινα μοῖραν περιελθόντα, οὐκ ἔτι τῷ μεγέθει τῆς πολιτείας ἐξήρκουν. Δέον γὰρ εἰς πέντε καὶ τεσσαράκοντα καὶ ἑξακοσίας χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν τὴν ὅλην ἀγείρεσθαι δύναμιν, μόλις ἐν τῷ τότε εἰς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν περιειστήκει. καὶ τούτων αἱ μὲν ἐν Ἰταλίᾳ ἐτετάχατο, αἱ δὲ κατὰ τὴν Λιβύην, ἕτεραι δὲ ἐν Σπανίᾳ καὶ ἄλλαι περὶ τοὺς Κόλχους, καὶ ἄλλαι κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ Θήβην τὴν Αἰγυπτίαν, ἐκάθηντο δὲ ὀλίγοι καὶ πρὸς τὰ ἑῷα τῶν Περσῶν ὅρια, οὐ γὰρ δήπου ἔδει ἐκεῖσε πλειόνων, διὰ τὰς σπονδάς: Romanorum enim copiæ non tantæ iam permanſerant, quantæ ſub prioribus olim Principibus fuerant; ſed ad minimam quamdam partem redactæ, non iam vltrà magnitudini imperij ſufficiebant. Cum enim ad ſexcenta & quadragintaquinque millia virorum militarium, vniuerſas copias colligere oporteret; vix tunc in centum quinquaginta millibus conſtabant. Atque harum aliæ in Italia locatæ erant, quædam in Lybiâ, item in Hiſpaniâ, aliæque circa Colchos, & aliæ circa Alexandriam & Theben Ægyptiacam. Conſidebant & paucæ ad Orientales Perſarum limites: quia pluribus nondum opus ibi erat, ob fœdera & pacem. *En tibi & hîc breuiter ſtatum imperij, cuiuſmodi ſub Iuſtiniano, & circà, fuit. Sed quod ait de tam immenſis olim copiis: quando id fuit? non Auguſti, aut Dionis etiam æuo, id eſt ſub Alexandro Seuero: imò nec Traiani, cùm florentiſſima (quod ad militiam) videtur fuiſſe res Romana. Nam columella in Italiâ Romæ exſtat in ipſo Capitolio, vbi nomina & numerus tunc legionum. Sunt in vniuerſum vigintinouem, ſic deſculpta.*

NOMINA LEG

II. AVG.	II. ADIVT	IIII. SCYTH
VI. VICTR	IIII. FLAV	XVI. FLAV
XX. VICTR	VII. CLAVD	VI. FERR
VIII. AVG	I. ITALIC	X. FRETE
XXII. PRIM	V. MACED	III. CYREN
I. MINER	XI CLAVD	II. TRAI
XXX. VLP	XIIII. GEM	III. AVG
I. ADIVT	XII. FVLM	VIII GEM
XIII. GEM	III. GALLIC	III. ITALIC
I. PARTH	II. PARTH	III. PARTH

Sic Capitolinus cippus: cui adſimilis alter apud Maffæos, niſi quòd verſu antepenultimo tres iſtas etiam inſerit:

X. GEM	XV. APOL	II. ITALIC

Sed nec ſit longè ſupra triginta. quem numerum velut ſollennem etiam Fauorinus ioco vſurpat apud Spartianum in Hadriano: Arguentibus amicis, male eum cedere Hadriano de verbo, quod idonei auctores vſurpaſſent; Non rectè, inquit, ſuadetis amici, qui non patimini illum me doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones. *Nec aliter reperio, niſi quòd in lapide quodam priſco:* L. SERGIVS. L. F. LEPIDVS. ÆD. TR. MIL. LEG. XXXX. *Vbi* quadrageſima *legio exprimitur, non ſine mendi ſuſpicione, niſi ſi per bella ciuilia ſic fuit. Sed in Dione iam pergamus. Ait amplius:*

» Legio ſecunda Auguſta.] *Sic dicta quòd ipſe eam legiſſet; ſiue etiam per honorem, quaſi eo digna. Lego in Dione eodem,* Legionem totam Auguſtam vetitam hoc cognomine amplius vti, *quòd ignauiter ſe geſſiſſet. Ita in rebus Auguſti, libro* LIV. *Sed cùm tres fuerint hoc cognomine: de quâ, ignoro. Amplius:* » Gallica cognomento.] *Dio hîc* γαλατικὸν *dixit: at ipsâ Latinâ voce* τὸ ξένον στρατόπεδον γαλλικὸν, *in Eclogis Fuluianis. Hæ tales autem agnominatæ videntur à locis Hibernorum.* » Quinta Macedonica.] *Ita & in marmoribus aliquoties reperio. tameneſi in Tacito eſt* Quarta. *Lib.* III. *Hiſt. acie Vitellianâ,* Quartam Macedonicam dextro cornu locat: *ſed reſcribendum fortè* Quintam. » Cognomento Victrix.] *in Græco eſt,* Victorum, τῶν νικηφόρων: *& eſt in Ammiano* Legio Victorum, *ſed nouella magis: atque illa vetus cognomen* Victricis, *habuit, quod lapides docent.* » Ferrata.] *Dicta, vt videtur, ab armorum præſtantiâ, & quæ tota è ferro. Fuit & Fretensis, freto aſſita, in lapidibus.* » Ita enim hæ duæ legiones à Claudio.] *Nec Claudiæ ſolùm dictæ, ſed* Piæ, Felices. *quod ipſe Dio in Claudio ita ſcribit:* Iuſſit duas legiones, Septimam & Vndecimam, Claudias, & Fideles, & Pias, etiam à Senatu agnominari. *Sed poſtremis his cognominibus video & alias gaudere. vt in lapide:* SCHOLA. SPECVLATO-

RVM.

RVM. LEGIONVM. I. ET II. ADIVTRICVM. PIARVM. FIDELIVM. SEVERIANARVM. *In alio:* PRIMIP. LEG. X. GEM. PIÆ. FIDELIS. *Ratio collaudandi priſca, & in Liuy* XXV. Viginti millia armatorum fortia, fidelia. » Duodecima Fulminatrix.] *Itaque vetus hoc cognomen, & ab inſigni fortaſſe ſcutorum ſumptum. Valerius Flaccus de Biſaltis, lib.* VI.

Cuncta phalanx inſigne Iouis, cælataq; geſtat
Tegmina, diſperſos trifidis ardoribus ignes.
Nec primus radios miles Romane coruſci
Fulminis, & rutilas ſcutis diffuderis alas.

Fortaſſe dixi, quia vulgò videntur fulmen ſic per ſcuta diffudiſſe, quod monumenta priſca oſtendunt. Magis igitur ab impetu, & quòd fulminis in morem rueret, proſterneret. Nam Chriſtiani ſcriptores, etſi conſenſu tradunt, dictam legionem Fulminatricem *vel* Fulmineam, *quæ precibus ſuis fulmen & nimbos ſub Marco Imp. impetrauerit: tamen conſtat diu antè cognomen hoc fuiſſe, ſed in legione ſcilicet aliâ, & ob aliam cauſſam. Solent autem & alia quædam inſignia ſcutis inſcribere, vt elephantes in Appiano: vt leones in Claudiano, de Bello Gethico:*

Neruius inſequitur, merituſque vocabula Felix,
Dictaq; ab Auguſto legio, nomenq; probantes
Inuicti, clypeoque animoſi teſte leones.

Atque ibi quod eſt de Felice; *in Aureliano Vopiſci* Tertia *ſic cognominatur:* Tecum habebis legionem tertiam Felicem. *Amplius:* » Valens & Victrix dicta.] *Sic verti: etſi in Græco eſt,* καλέριοι κ̀ νικήτορες: Valerij & Victores. *Sed certum eſt ita Latinis appellatam, vel ex lapidibus. vt illo, qui Parmæ viſitur:* PRÆF. LEG. XX. VALEN. VICTR. *item in Faliſcis:* LEG. XX. V. V. *interpretari ſic poſtrema hæc oportet.* » Quam ipſam, vt mihi videtur.] *Hæc confuſa valde in Græco, imò & corrupta ſunt. Verba nunc ſonant, eamdem illam Vigeſimam eſſe cum ſuperiore: quod falſum eſt. nec ſic* nouemdecim *legiones Auguſtæas feceris, Dioni anteà aſſertum, ſed* octodecim *tantum. Adde, quòd hibernis diuerſa cùm fuerint, ipſas oportuit diuerſiſſe. Græcis igitur negatio immittenda eſt, ſiquis id curat.* » Primam Mineruiam.] *Græcè* τὸ Ἀθηναῖον στρατόπεδον. *Errauerat Xylander, qui* Athenienſem *fecerat: & columellæ ſuprà docent. Dicta eſt ab ipsâ illâ Deâ, quam Domitianus eximiè coluit, & nomine eius legionem honeſtauit. Simile antè de* Apollineâ: *quam ab Auguſto, cui peculiaris ille Deus poſt pugnam Actiacam, probabile ſic dictam. Satis de iſtis: quæ paſſim in Tacito, Spartiano, Capitolino occurrent, pleraque his conſona; interdum cum diſſenſu. Vt in Vopiſci Aureliano,* Tribunus *ille ſcribitur* legionis ſextæ Gallicanæ, apud Maguntiacum: *quæ aut diuerſa eſt à* Tertia *hic* Gallicanâ; *aut in hanc reformanda. Talia per te, cui ſtudium, indagaueris: ego modum ſeruo.*

DIALOG. VII.

Pag. 46. col. 2 lin. 42. » Ea eſt, Ala.] *Dico cornu Sociorum* Alam *appellatam: & quamquam ſatis docui, tamen accedat Vegetij imitatio, qui non ſemel* Alam *pro* Cornu *dixit. vt lib.* III. Dextram alam tuam ſiniſtræ illius alæ iunge: *& ibidem iterat.*

Pag. 56. col. 2 lin. 24. » Nam Vegetius longè in aliam mentem.] *Cuius verba & ſenſum ſuper Centurionum numero atque ordine operæ eſt ponere: quia & diuerſa valdè à priſcis, & in ipſo intricata. Verba ſunt hæc, lib.* II. *cap* VIII.

» Centurio Primipili non ſolùm Aquilæ præerat, ſed etiam quattuor centurias, hoc eſt quadringentos milites in primâ acie gubernabat. Item primus Haſtatus duas centurias ducebat in acie ſecundâ, quem nunc Ducenarium vocant. Princeps autẽ primæ cohortis centuriam ſemis gubernabat. Item ſecundus Haſtatus centuriam ſemis, id eſt, centum quinquaginta homines. Triarius prior centum homines gubernabat. Sic decem centuriæ cohortis primæ à quinque Ordinariis regebantur, quibus magnæ vtilitates & magnus honor eſt à veteribus conſtitutus. Erant & centuriones, qui ſingulas centurias curabant, qui nunc Centenarij vocantur. Secunda cohors habebat Centuriones quinque, ſimiliter tertia, & quarta vſque ad Decimam cohortem. In totâ autem legione erant Centuriones quinquagintaquinque. »

Iſta Vegetius. & ponit in ſingulis cohortibus Centuriones quinque: ergo quinquaginta *in vniuerſum. At enim* quinquagintaquinque *in fine numerantur. Falsò, & induxit Modeſtus qui* decem *in primâ cohorte recenſuit, ſed præter verum & Vegetij claram mentem. Sunt igitur pauciores denis, quàm olim: hoc ideò quia non iam manipuli, vt olim: & in quoque bini: ſed centuriæ, & cohortes: & in quaque cohortium, quini centuriones. Prima autem cohors plenior: ſed tamen idem numerus, ſed plures centuriæ vni. Ipſa verba iam perluſtro. Ait:*

» Quattuor Centurias in primâ acie gubernabat.] *Planè præter morem veterem, idq; dupliciter. Quòd & quattuor, cùm olim non niſi vnam; & quòd in primâ acie, cùm ille in extremâ.*

» Primus Haſtatus duas centurias.] *Iſte Primopilo ſubiungitur, & dignior habetur Principe primo. Non aliter ex Vegetio dixeris; vel claro indicio, quòd duas centurias etiam habeat, cùm alter non niſi vnam ſemis. Itaque comparatur cum Haſtato ſecundo. Omnia hæc nouitia, & ab ordine atque armis immutatis nata. Nam haſtati iam inter firmos, & qui contis pugnabant.*

» Triarius prior.] *Ecce hîc inter vltimos ſuæ cohortis, re & nomine dignitatis nouo.*

» A quinque ordinariis regebantur.] *Hoc mihi nota, ſic vocatos communiter quinque illos primæ cohortis centuriones. Vegetius Capite anteriore:* Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. *Vopiſcum an non ſic intellegam in Bonoſo?* Militauit primùm inter ordinarios, deinde inter equites. *Et magis certè Capitolinum in Clodio Albino:* Sæpe & ordinarios Centuriones in crucem tulit. *Alio ſenſu iſta vox in Feſto, & Catonis ibi verbis:* In eâ oratione quam ſcribit de ſuis virtutibus, contra Thermum. Quid mihi fieret, ſi non ego ſtipendia in ordine omnia, ordinarius meruiſſem ſemper? Sunt quidam qui manipularem, cum qui infimi ordinis ſit, appellatum credant Ordinarium. *Non ego Feſte, & puto mentem Catonis, ſeſe nullâ ambitione aut gratiâ in contuberniis Imperatorum, extra ordinem & immunem, militaſſe: ſed ſemper inter alios. Frontinus ita:* Q. Metellus Conſul, quamuis nullâ lege impediretur, quia filium contubernalem haberet, maluit eum in ordine merere.

DIA-

DIALOG. XII.

Pag. 61. col. 1. lin. 36. » Color in Imperatorio eximius, è cocco.] *Huc traho Cæſarianum illud, Commentario ſeptimo:* Accelerat Cæſar, vt prœlio interſit eius aduentu ex colore veſtitus cognito, quo inſigni in prœliis vti conſueuerat, hoſtes committunt prœlium. *Etſi an germana illa Cæſaris, quis cui naſus eſt, non dubitet? Quid enim opus monere* inſigni colore vſum in prœliis, *cùm id fuerit vulgatiſſimi moris? Sed hoc & alia pro Celſi ingenio diffuſa aut mixta ſunt, & parùm in totis illis Commentariis meri.*

ANALECTA
LIB. III. DIAL. I.

Pag. 67. col. 1. lin. 1. » RORARII, Accenſi.] *Lubet hoc ſemel aperire, quia poſteà etiam iteramus. Eſt igitur commune nomen leuis armaturæ,* Ferentarij. *Salluſtius vſurpauit in Iugurthino:* Poſtquam eò ventum eſt, vnde à ferentariis prœlium committi poſſet. *Explicat Feſtus:* Ferentarij, in bello auxiliares, à ferendo auxilio dicti; vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur. *Poſterius etymon verius videtur, & eſt Varronis:* Ferentarii, *inquit*, equites dicti qui ea modò habebant arma quæ ferrentur, vt iaculum. Huiuſcemodi equites pictos vidi in Æſculapij æde vetere, & Ferentarios adſcriptos. *Sunt igitur Varroni leuiores equites & iaculatores, etiam Ferentarij: etſi alij ad pedites ferè adſtringunt. Id genus olim in Romanâ militiâ duplex,* Rorarij & Accenſi. *Liuius vtroſque ſic recenſet, & locis etiam ordinibusq. diſiungit in pugnâ cum Latinis. Feſtus de prioribus:* Rorarij qui e leui armaturâ primi prœlium committebant, quòd vt ante imbrem fere rorare ſolet, ſic illi ante grauem armaturam prodibant. *Et ait diſertim,* prodiſſe ante graues: *quod etiam Liuius indicat, dum ait* inter Antepilanos procurriſſe, & vires addidiſſe Haſtatis Principibuſque. *Moneo ſedulò, quia idem Liuius (loco dicto, id eſt libro octauo) in fine & tergo agminis vtrumque genus collocauerat, ſed cum hoc ſenſu, vt ibi ſtarent, donec pugna cœpta, tum procurrerent & eminus inter ordines pugnarent. Ad eum ipſum ſitum Lucillius ſpectaſſe videtur:*

Pone paludatus ſtabat rorarius velox.

Malè veles *reponunt: & eſt diſtinctum hoc genus. Ponè igitur ſtabant, id eſt poſt Triarios. Hæc vox corrupta leuiter in Symmacho, qui amat Plautina & vetera inſpergere, epiſt.* XLVII. *lib.* VIII. Soles in ſcribendo eſſe prolixus, pro ingenij tui viribus. Poſtquam te honor aulicus in procinctum vocauit, tu quoque verba ſuccingis. Tamquam leuis armaturæ miles rurarius æmularis. *Scribo,* rorarios, *& explico: facis quod rorarij olim, pauca quaſi verborum tela iacis & laceſſis, mox te ſubducis & poſt Triarios ſiſtis: De iiſdem Gloſſæ:* Rorarij, ἀκροβολισταί. *Genus alterum,* Accenſi: *quos Plautus quoque à Rorariis diſcernit, in fragmento apud Varronem:*

Vbi rorarij eſtis? en ſunt. vbi accenſi? ecce.

Feſtus diffusè ſatis explicat, & nonnihil confusè: Adſcripticij velut quidam ſcripti dicebantur, qui ſupplendis legionibus adiiciebantur. hos & Adcenſos dicebant, quòd ad legionum cenſum eſſent adſcripti. quidam Velatos, quòd veſtiti inermes ſequerentur exercitum nonnulli Ferentarios, quòd fundis lapidibuſque prœliaturi, ea modò ferrent quæ in hoſtes iacerentur. alij Rorarios, quòd id genus hominum, priuſquam acies coirent, in modum rorantis tempeſtatis dimicarent. *Varia promit, vera aut iuxta verum. Vera, de Adſcriptiuis & Accenſis, qui iidem videntur, aut ſimiles: de Velatis & Ferentariis, conuenit etiam in alios: de Rorariis, fallit, nec ſunt iidem. Sanè de Adſcriptiuis etiam Varro:* Adſcriptiui dicti, quòd olim adſcribebantur inermes, qui ſuccederent armatis militibus ſiqui deperiſſent. *Simile Feſtus loco alio:* Adcenſi, qui in locum mortuorũ militum ſubitò ſubrogabantur, dicti ita quia ad cenſum adiiciebantur. *Et Plautus:* —— extra numerum es mihi. PEN. Idem iſtuc aliis adſcriptiuis ad legionem fieri ſolet. *Itaque horum ſententiâ ſupernumerarij ſint & extraordinarij; quod tamen è Liuio minimè dixeris, qui & Ordines dat, & numero certo legionibus miſcet. Vidi qui vellent eos armatos pariter vt Graues fuiſſe, hoc argumento: quòd in Liuio ſcribitur,* Manlium accenſos ab nouiſſimâ acie ante ſigna procedere iuſſiſſe. Qui vbi ſubiêre, extemplò Latini, tamquam idem aduerſarij feciſſent, Triarios ſuos excitauerunt. *Qui enim, inquiunt, impoſitum ita Latinis, niſi armorum & aſpectus paritas fuiſſet? At negamus ita eſſe, & Vegetius mecum lib.* III. Quibus ſcuta deerant, ſiue lapidibus manu iactis, ſiue miſſilibus, in hoc ordine dimicabant: quos Accenſos, tamquam iuniores & poſteà additos vocabant. *Vidéſne Scuta quidem habuiſſe, & fundis aut iaculis modò pugnaſſe. Sed & Feſtus ſuprà inermes poſuit, & veſte ſolâ velatos. Quid ipſe Liuius?* minimæ fiduciæ *hanc* manum *appellat, & infra ipſos Rorarios ponit. Apage igitur de armis. Nec ea conſpecta Latinis impoſuerunt à ſimilitudine aliquâ ſed ipſe motus & progreſſus nouæ manus, vt oculi & ſenſus facilè falluntur in puluere illo campeſtri. Adde, quòd iacula fortaſſe primi prætenderint, velut Triariorum haſtas. Iſta de vtroque genere: quod deſiiſſe natis iam Velitibus dixi, ſed poſteà tamen iterùm in Funditoribus & Sagittariis quaſi reſurrexiſſe. Nam Romani, promoto iam imperio, ſociis in ciuitatem acceptis, prouinciis variis ſubiectis, Velites è ſuis ſcribere omiſerunt: eorum loco vſi funditoribus, ſagittariis, iaculatoribus, quos Baleares, Cretenſes, Numidæ, & id genus nationes ſubminiſtrarent. Itaque poſteà crebra horum iterùm mentio: qui tamen inermes fuêre plurimùm, vt illi priſci: Suidas hoc adſpectu verè ſcripſit:* Οἱ Ῥωμαίων ψιλοὶ ἐφαπτίδας εἶχον, καὶ ζώσματα περὶ τῶν μηρῶν: Romanorum leues milites ſagula habebant, & cingula ſuper femora. *Talem ego deſcriptum aut deſculptum potiùs Funditorem adnoto, in monumento vetere: qui ſagulo aut chlamydulâ reductâ, lapides ſinu præfert. Tamen & alium etiam diligentiùs paullò ornatum, cui Galea, Scutum lunatum, & Ocrea. Raros fuiſſe tales credo: etſi tamen in Suidâ etiam ſcriptor aliquis:* Οἱ Ῥωμαίων ψιλοί. ἕκαστος δὲ αὐτῶν εἶχον ἐφαπτίδας, καὶ κνημῖδά τε καὶ λογχάδιον, καὶ ἀκόντιον δι᾽ ὅλου σιδήρῳ πεπηγμένον: Romanorum leues ſagula habebant quiſque, & ocream *(nota ſingularè * vnam)* & lanceam, & iaculum totum è ferro. *Sed id aut inferiore alio æuo fuiſſe debuit, aut in facinore aliquo & expeditione ſemel ſic vſurpatũ.*

* Sic & in alterâ figurarum hic obſerues. Adde quæ de Ocreis.

De

De Sagulo quidem, etiam Lucillius ſuprà docuerit, vbi paludatus rorarius *dicitur, ſic ornatus.*

Pag. 67. col. 2. lin. 19. » An & Cæſaris, atque illo æuo.] *Noto Cæſarem diſcrimen ponere inter* Leues, *itémque* Sagittarios *&* Funditores. *vt* III. *Ciuil.* Primùm ſagittariis funditoribúſque circumiectis, poſteà leuis armaturæ magnâ multitudine miſsâ. *Iterùm alibi :* Magnum numerum leuis armaturæ & ſagittariorum. *Sunt ergo* Leues *ei, niſi fallor, iaculatores.*

Pag. 68. col. 2. lin. 43. » Afrorum pleraque ſcuta ſic fuiſſe.] *Quæ dicebant* Cetras, *aut* Citras: *vtramque enim ſcripturam inuenio. Virgilius :*

Læuas cetra tegit, falcati cominus enſes.

Et in Appiani Lybico, Maſaniſſa rex geſtat ἐλεφαντίνην, *id eſt* ſcutum è corio elephanti : *quod haud dubiè firmum, nec facilè penetrari. Quid hodie Mauri ? nónne vſum ſeruant, & habent lorea iſta ſcuta, ſed maiuſcula & formata ferè in cor humanum ? Atque ea calare aut pingere variè ſolent. quod etiam olim factitatum Silius indicat, libro* III.

Verſicolor contrà cetra, & falcatus ab arte
Enſis Adyrmachidæ.

Verſicolorem enim appellat, à variante hac picturâ. Britannis etiam Tacitus hæc ſcuta tribuit, & pugnare eos facit ingentibus gladiis, breuibus cetris. *Oſtendit paruas fuiſſe : cuiuſmodi & Hiſpanorum, qui vel maximè iis vſi. Strabo de Luſitanis :* Ἀσπίδιον δὲ αὐτοὺς δίπουν ἔχειν τὴν διάμετρόν φασι, κοῖλον εἰς τὸ πρόσθεν, τελαμῶσιν ἐξηρτημένον : Clypeolum eos habere dicunt bipedali diametro, cauum antrorſus, loris ſuſpenſum. *Sed & in Diodoro Siculo etiam paruitas expreſſè valdè ingeritur, de iis ipſis :* Φοροῦσι δὲ ἐν τοῖς πολέμοις πέλτας μικρὰς παντελῶς, διαπεπλεγμένας νεύροις. Ferunt peltas in bellis omnino paruas, neruis intertextas. *Atque has addit ſcitè eos, contra ictus aut tela incidentia, circumferre : quod idem in Veliſe noſtro eſt ſuſpicandum. Itaque leuitatem iiſdem Curtius iure tribuit, lib.* III. Armati bipennibus leuibuſque ſcutis, cetræ maximè ſpeciem reddentibus. *Et in Suidâ legas :* Ὁ δὲ θυρεὸς τῶν Ἰβήρων εὔφορος : At ſcutum Hiſpanorum geſtatu facile. *Sed erat etiam in Diodori verbis,* è neruis eas textas : *quod hodieq. fieri didici in Hiſpaniâ, munimine ſatis firmo. Simile, quòd Strabo quoſdam Luſitanorum,* νευρίνοις κράνεσι, Neruinis galeis *vti ſcribit. Capimus Tacitum igitur, qui de Germanis, eorumq. arma abiiciens :* Ne ſcuta quidam ferro neruóve firmata : *& oſtendit neruos ſolere intexi aut adtexi, tortos & duratos in ictum. Hiſpani itaque cetris vſi, nec tamen omnes. Cæſar quidem diſtinguit Commentario* I. *Ciuilium :* Præterea ſcutati citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris Hiſpaniæ cohortes. *Pro iam dictis diſtinguit, & Luſitanis finitimiſq. dat cetras ; aliis, qui Gallis viciniores, ſcuta. Eaipſa, facie etiam Gallicana, ex Liuio, libro* XXII. Gallis Hiſpaniſque ſcuta eiuſdem formæ fermè erant, diſpares gladij. *Idem Polybius, libro* III. Τῶν δὲ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν θυρεὸς παραπλήσιος : Hiſpanorum & Gallorum ſcutum quidem adſimile. *Sed hoc vniuersè haud verum (qui poteſt ? Gallorum ſcuta longa, Luſitanorum cetræ breues :) ſed dumtaxat de Celtiberis, & confinibus eorum. Vlteriores, inquam, cetris ; citeriores magis vſi ſcutis. Dixerat clarè Cæſar, poſteà reuocat : & eodem libro ſequitur :* Hos leuis armaturæ Luſitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hiſpaniæ conſectabantur. *Quid definiam ? mutare, ſi auſim, & ſcribere :* cetrati vlterioris. *Niſi ſi alio adſpectu* citeriorem *ibi dicit, quod poteſt. Addo, Hiſpanos qui cetris vſi, pulſaſſe eas rythmicè & cantu ſaltuq. hoſtem ſic inuaſiſſe. Mira & laudanda alacritas in periculo, viribusq. attollendis. Silius* III.

—— miſit diues Gallæcia pubem,
Barbara nunc patriis vlulantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percuſſâ verbere terrâ,
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.

Idem X.

—— ac ritu moris Iberi
Carmina pullatâ fundentem barbara cetrâ
Inuadit.

Diodorus pariter : Ἐν δὲ τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμοὺς ἐμβαίνουσι, καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις : In prœlius ad rythmos incedunt, & pæanas cantant, cùm inuaſuri ſunt oppoſitos.

Nónne panè Laconum ritui reſpondet, qui ad tibiam & numeros ingreßi & congreßi? Et de cantu ac ſaltatione, etiam Gallos Germanosq́; ſcio adhibuiſſe. Hæc de Cetrâ, quæ paullò aliter in Gloßis optimis explicatur: Ἀσπὶς λῃστρική, citra. *Ita enim ſcribitur, quaſi velint* Latronum *fuiſſe id ſcutum. Pro* Peltâ *paßim etiam ſumunt, & pro eâ Latini reddunt. vt Liuius, libro* XXXI. Nocte cetratos, quos peltaſtas vocant, in inſidiis abdiderat. *Vt contrà Plutarchus, qui* cetratos *Luſitanorum,* πελταστὰς *Græcè conuertit. Nam vt ait idem Liuius, libro* XXVIII. Pelta cetræ haud diſſimilis eſt. *Et de communi quidem Græcorum Peltâ hoc accipio, de quâ in occaſione iſtâ dicam. Inuentum eius ab Iphicrate. vt Aemilius Probus in eius vitâ.* Cùm ante illum Imperatorem maximis clypeis, breuibuſque haſtis, minutis gladiis vterentur; ille è contrario Peltam pro Parmâ fecit, à quo poſteà Peltaſtæ pedites appellati, vt eſſent ad motus concurſuſque leuiores. *In quibus verbis notes,* Parmam *eum reddere* τὴν ἀσπίδα, *aſpicientem ſcilicet non ad modum, ſed ad rotundam formam. Alioqui (mox dicam) ipſa* Pelta *Latinis, creberrimè* Parma. *Sed de inuentore illo etiam Diodorus libro* XV. Τῶν Ἑλλήνων μεγάλαις ἀσπίσι χρωμένων, καὶ διὰ τοῦτο δυσκινήτων ὄντων, συνεῖλε τὰς ἀσπίδας, καὶ κατεσκεύασε πέλτας συμμέτρους: Græcis antea magnis clypeis vtentibus, & ob id ad motus parùm aptis, ipſe contraxit eos, & effecit modicas Peltas. *Hoc ita Iphicrates, & ob cauſſam dictam: contra Philopœmenes poſteà, qui grandiores clypeos reduxit, & ſpreuit Peltas. In vitâ eius apud Plutarchum leges: & hoc quoque, feciſſe eum* μόνιμον καὶ βεβηκυῖαν μάχην ἀντὶ δρομικῆς καὶ πελταστικῆς: ſtabilem & gradu progredientem, pro curſoriâ illâ & peltaſticâ. *Hæc Græcorum Pelta, formâ, niſi fallor, haud longè à Romanâ & velitari parmâ: etſi fortaſſe haud vſquequaque ſic rotunda. Profero dubiè. quia iam dicta hoc euincere videntur, alia abnuere & contrà ire. vt apud Suidam:* Πέλται, ἀσπίδια τετράγωνα: Peltæ, clypei quadranguli. *Apud Thucydidis Scholiaſtem:* Πέλτη, ἀσπὶς τετράγωνος. *Itaque hæreo: etſi Plutarchus etiam rotundam facere videtur in Numâ, vbi de Ancilibus:* Κύκλος γὰρ οὐκ ἔστιν, inquit, οὐδὲ ἀποδίδωσιν, ὡς πέλτη, τὴν περιφέρειαν, ἀλλ' ἐκτομὴν ἔχει γραμμῆς ἑλικοειδοῦς: Non enim circuli forma ſunt, nec reddunt, vt pelta, circumferentiam, ſed inciſionem habent lineæ flexuoſæ. *Omnino parum claret mihi de communi Græcanicâ Peltâ: magis de* Thraciâ, *quam reperire eſt crebrò. Imò propriè velut iſtis adtributam, vt in Heſychio:* Πέλτη, Θρᾴκιον ὅπλον: Peltâ, Thracia armatura. *Latini* Parmam *ferè reddunt. & eſt in Gloßis:* Parma, Θρᾳκικὸν ὅπλον. *In Feſto:* Thraces gladiatores, à ſimilitudine Thraciarum parmularum. *Iis enim gladiatores certi Romæ armabantur. Martialis:*

Hæc quæ ſæpe ſolet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi ſcutum pumilionis erit.

Non ipſe parmularius, nec Thracum fautor; eóque illudit obiter iis, & ſimul oſtendit paruam fuiſſe, & velut ſcutum pumilium. De eâ paruitate in omni Peltâ, opinor, ſenſit Statius, libro VII. *cùm dixit,*

Sæuaque difficiles excludere vulnera peltas.

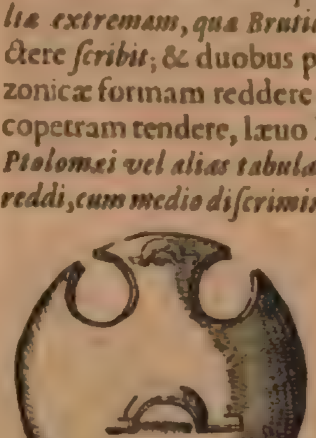
Sed quæ forma huius? an quæ communis illius? minimè, nec opus fuiſſet agnominatione diſcernere. Ad ancilia acceßit, etſi lateribus minus, niſi fallor, incuruis aut reductis. Acceßiſſe quidem Dionyſius ſatis indicat, cùm Saliis adſignat πέλτην Θρᾳκίαν, peltam Thraciam: *quos pro comperto eſt ancilia geſtaſſe. Pergit etiam deſcribere:* Ἡ δ' ἐστὶ ῥαβδοειδεῖ θυρεῷ, στενωτέρας ἔχοντι τὰς λαγόνας, ἐμφερής: Ea verò eſt virgato ſcuto, quod latera arctiora habeat, adſimilis.

Atquin Ancilia à Peltâ abiunxit ſuprà Plutarchus. Scimus, ſed à communi: nec eam vult omnino repræſentaſſe. Porrò Ancilia cuiuſmodi, adi Feſtum qui doceat: tum etiam vide hunc ab antiquitate nummum. Sed amplius etiam aliquid in Thraciâ Peltâ noto. non fuiſſe videlicet ſic inciſas tantùm, ſed etiam leuiter ſinuatas & introrſum curuantes. Planæ, inquam, non fuerunt. Id colligas è Plinianis iſtis, libro XXXIII. *de Speculis:* Multumq́; refert, vtrùm concaua ſint, & poculi modo, an parmæ Threcidicæ. *Faciunt differentiam in aſpectu, inquit, ſpecula, plana & concaua: iterumq́; concaua, ſiue vt poculum protuberantia extrorſum, ſiue vt parma Thracia, introrſum. Eſtne illa mens, an de cauitate aliâ poculi aut ſcyphi ſentit? ſed tamen dißimili à cauitate parmæ. Hæc ita poſita, ſed timidiùs: magis certò adfirmare habeo de Amazonicâ Peltâ. Ea enim & à prioribus diſtincta Virgilius nominat:*

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Et Seneca Tragicus: —lunatâ latus Protecta peltâ. *Iſidorus:* Pelta, ſcutum breuiſſimum in modum lunæ mediæ. *Nota in eo paruitatē obiter: & ſpeciem, quæ eſt dimidiatæ lunæ. Satin' certò? nec aliud diſcrimen? Imò eſt, nec leuiter debebat ſic defungi. Poëtæ, qui* lunatas *dicunt, excuſandi ſunt ſi non magis exprimunt, nec commodè poſſunt. Ego faciam, & didici ex lapidibus aut monumentis priſcis, bilunem fuiſſe hanc Peltam: id eſt, duplici ſemilunâ inſignem. Hoc cùm marmor quoddam in Pontificiis hortis docet, vbi Amazonum pugna expreſſa, & cum einſmodi ſcutis: tum clarè Marcianus Capella, lib.* VI. *qui partem Italiæ extremam, quæ Brutios habet,* læuorſum ſe flectere *ſcribit;* & duobus promontoriis peltæ Amazonicæ formam reddere: dextro autē cornu Leucopetram tendere, læuo Lacinium. *Adi, ſodes, vel Ptolomæi vel alias tabulas, videbis duplicē ibi ſinum reddi, cum medio diſcrimine & eminentiâ, vti in formis ſubiectis reddo. Dicit quidē ibidem paullò antè Capella,* Italiam lunatâ & quodam hemicyclo in promontorium memoratum *(Brutiorum)* circumferri. *Sed ne imponat, ſemicirculi igitur ſimplicis formâ Peltam eſſe: alius enim ibi adſpectus, & ſinum totum reſpicit qui Brutios à Salētinis ſeiungit, ſiue etiam extremum Brutiorum litus. Vtrumque eſt tale: at noſtra hæc Pelta, ſic in dicto marmore expreſſa. Itē altera ſuprà pariformis, ſed paullò magis diffuſa,*

in

in Funditore quem dedimus: denique & pluſculæ in Notitiâ Imperij, inter inſignia quibus numeri aut cohortes vſæ. vt VESONTES, MENAPII, *aliique. Nec plura nunc de Peltis, niſi quòd moneo è collo pependiſſe loris: quod etiam Strabo in Cetris dixerat ſuprà. Plutarchus in Æmilio:* Τῶν Μακεδόνων τὰς πέλτας ἐξ ὤμων περιασπασάντων. Macedonibus peltas ex humero detrahentibus, & demittentibus. *quod fiebat, cùm aptarent ſe pugnæ. Talia & Xenophon de Thracibus fugientibus, lib.* VII. reieciſſe Peltas in dorſum.

DIALOG. II.

Pag. 72. col. 1. lin. 10. » Anſa remanſerat ſola.] *Vnam anſam nominat; atqui duæ plerumque fuêre in ſcuto grandiore. Græci* ὄχανον *dicunt, à tenendo. Euſtathius:* Ὄχανον, τὸ τῆς ἀσπίδος κράτημα. *Herodotus id inuentum Caribus aſſignat lib.* I. Καὶ ὄχανα ἀσπίσι οὗτοί εἰσι οἱ ποιησάμενοι πρῶτοι. Τέως δὲ ἄνευ ὀχάνων ἐφόρεον τὰς ἀσπίδας, τελαμῶσι σκυτίνοισι οἰηκίζοντες περὶ τοῖσι αὐχέσι τε, καὶ τοῖσι ἀριστεροῖσι ὤμοισι περικείμενοι: Anſas ſcutorum hi ſunt qui primi fecerunt. Eouſque enim ſine anſis ferebant clypeos, vinculis è loro ſuſpendentes circa collum, & humeris ſiniſtris circumponentes. *E ferro iſtas facit Suidas:* Πόρπαξ, ὁ ἀναφορεὺς τῆς ἀσπίδος. ὡς δέ τινες τὸ διῆκον μέσον τῆς ἀσπίδος σιδηροῦν, ᾧ κρατεῖ τὴν ἀσπίδα ὁ στρατιώτης: Porpax, lorum quo ſcutum ſuſtollitur. vt alij dicunt, ferrum paruum quod ſcutum medium tranſit, & quo tenet ipſum miles.

Pag. 72. col. 2. lin. 11. » Germani habuêre.] *Quorum ſcuta grandia, vti & Gallorum. Tacitus:* Immenſa ſcuta, enormes haſtæ. *Sed de longitudine id maximè capiendum. vt de Gallis Diodorus:* Θυρεοῖς χρῶνται ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως: Scutis vtuntur ad hominis longitudinem, pro cuiuſque ingenio pictis. *Virgilius de hiſdem:*

—— ſcutis protecti corpora longis.

Et Ouidius VI. *Faſtorum:*

Iacta ſuper galeas ſcutaque longa ſonant.

Strabo: Θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχαι κατὰ λόγον: Scuta longa, & lanceas ad proportionem. *Sed longa tamen magis, quàm lata ex Liuio clarè, lib.* XXXVIII. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parùm lata, & eapſa plana, male tegebant Gallos. *Polybius hoc ipſum libro* III. Τὸν Γαλατικὸν θυρεὸν οὐ δυνάμενον τὸν ἄνδρα περισκέπειν: Scutum Gallicanum, parùm aptum, hominem totum tegere. *Tacitus & alterum illud de planitie indicat, dum ſcribit Germanis fuiſſe pro ſcutis,* tenues & fucatas colore tabulas. *Ita iſti: Plutarchus tamen Cimbris Theutoniſq; dat* θυρεοὺς πλατεῖς, Scuta lata. *Sunt nummi ad illam formam.*

Pag. 73. col. 2. lin. 13. » Ferreus vmbo.] *Cùm de vmbone aliiſque accuratè ita Polybius, cur ſilet de ornatu Scuti & picturâ? Solent enim Græci, Romani, Barbari varias formas aut colores ſcutis addere; ſiue ad inſigne vt cognobiles eſſent, ſiue ad decorē. Vetus ritus. & quem heroicis quoque temporibus video obtinuiſſe. Plutarchus Vlyſſem ait* Delphina in ſcuto habuiſſe, *libello De ſollertiâ animalium: Lycurgus* Tridentem *adſignat Palamedi. Herodotus originem rei ad Cares refert libro* I. Κᾶρές εἰσι, *inquit,* οἱ καταδείξαντες ἐπὶ τὰς ἀσπίδας τὰ σημεῖα ποιέεσθαι: Cares ſunt qui oſtenderunt ſigna ſcutis imponere. *Strabo idem lib.* XIV. *&* Ἐπίσημα *ipſe appellat,* Inſignia, *ſeu* Notas. *Sequenti æuo multa exempla. vt in Græcis, Plutarchus ſcribit,* eum qui Lyſandrum interfecit, inſigne clypei draconem habuiſſe: eoq; oraculum monuiſſe, vt draconem vitaret. *Idem de Spartano quodam, qui clypei inſigne Muſcam haberet, viuâ nihilo maiorem: cùmque irrideretur ab aliis, quaſi ab ignauiâ & metu ita faceret, ne hoſti conſpicuus eſſet:* Imò, inquit, vt agnoſcar. Vſque eò enim accedo, vt cernere cominus poſſint ſigni mei modum. *Athenæus de Alcibiade,* ſcutum ex ebore & auro confectum habuiſſe, & in eo Cupidinem pro inſigni, qui brachiis fulmen complecteretur. Lib. XII. *Ad poëtas ſi abeam, quis finis? Ii deos, homines, animantes, alia intexunt, & penè quidquid in rerum naturâ. Sed Romanos videamus. quos vetuſtos Propertius negat ita cultos fuiſſe, lib.* IV. *eleg.* XI.

Picta nec inducto fulgebat parma pyropo,
Præbebant cæſi baltea lenta boues.

Non vult pro temporis ſui luxu, pyropo ſcuta ornata; ſiue lapide ipſo, ſiue potiùs colore rutilo & flammante. Talis enim in fulmine, quod crebrum valdè, & quaſi de more, in Romanis ſcutis. Sed tamen antè de Tatio rege Sabino, idem poëta ſcripſerat:

Pictaque per flauas arma leuare iubas.

Et ſcutum intellegit. in quo iam olim imagines etiam Iuuenalis agnoſcit:

Pendenteſque deos perituro oſtenderet hoſti;

Romulum & Remum de lupâ pendentes: *&* oſtenderet, *nempe admoto ſcuto. Sed & Maiorum facta expreſſa. vt de Scæuolâ quodam Silius libro* VIII.

Scæuola, cui diræ celatur laudis honorâ
Effigie clypeus. flagrant altaribus ignes,
Tyrrhenûm valli medio ſtat Mucius, irâ
In ſemet versâ.

Aut imagines eorum. vt de Scipione Africano idem libro XVII.

Terribilem oſtentans clypeum; quò patris, & vnà
Cælarat patrui ſpirantes prælia dira
Effigies.

Sed & proprias fortaſſe laudes & facta cælabant: quod liber de bello Hiſpanienſi, etſi parùm integer, ſubiicit, de ſingulari congreſſu inſignium duorum militum: Cum ad dimicandum in planitiem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignibus præfulgens opus cælatum. *Quinetiam oculis intueri eſt, in columnâ Traiani, ſcuta quædam coronis variis ornata. quas equidem donaticas fuiſſe arbitror, & eo indicio latas. Adnotaui & alibi (puto columnâ Antonini) duplicem aquilam, concorporatam fere vt in imperij inſignibus hodie ſoles.*

Quâ cauſsâ? nec enim tunc duplex illud imperium Orientis & Occidentis: & ſi fuiſſet, non militi priuatim cōgruebat. Puto indi-

indicari, è legione gemellâ fuiſſe: quoniam duæ velut aquilæ in vnam ſic mixtæ. Hæc inſignia aliis etiam gentibus nota. Silius de Saguntino quodam, libro primo:

Centum angues idem cælatum inſigne gerebat
In clypeo.

Idem libro IV. *de Chryxo quodam, Gallo:*

—— In titulos Capitolia capta trahebat,
Tarpeioque iugo, demens,& vertice ſacro
Penſantes aurum Celtas vmbone ferebat.

De iiſdem quidem Gallis etiam Diodorus ſuprà ſcribebat, ſcuta habuiſſe πεποικιλμένα ἰδιοτρόπως: variegata inſigni aliquo proprio. *Benè, de proprio. nam & communia quædam gentibus, legionibus, cohortibus erant: quod in Notitiâ imperij diſces. Item è Vegetio, libro* II. *capite* XVIII. Ne milites in tumultu prœlij à ſuis contubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant, vt ipſi vocant, δείγματα, ſicut etiamnunc moris eſt fieri. *Porrò ab illis peculiaribus nata inſignia & argumenta hæc familiarum, quæ in vſu eſſe dicam, an abuſu? Ignauiſſimi vſurpant. & quos meliore iure increpes, quàm ſuum illum Africanus Scipio. qui* cùm ornatum ſcutum *(verba Frontini)* elegantiùs cuiuſdam vidiſſet; dixit non ſe mirari, quòd tantâ curâ ornaſſet, in quo plus præſidij, quàm in gladio haberet. *Iſta de Inſignibus: addo de Inſcriptionibus. Nam & ea Romanis fuit, & ſoliti ferè nomina quædam in iis ſcribere. Primò Imperatorum, ſub quibus merebant. Hirtius de bello Alexandrino:* Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare velle præ ſe ferebat. Id quâ mente fecerit, coniecturâ ſciri non poteſt. Certè hoc præ ſe Thorius ferebat: milites adeò fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen in ſcutis inſcriptum haberent. *Atque ita Dio Caſſius vt rem nouam ſcribit, Antonium adeò addictum nexúmque Cleopatræ fuiſſe*, vt milites Romanos in ſatellitio haberet, omneſque in ſuis ſcutis nomen eius inſcripſerint. *Hoc libro* L. *ſcribit, & alibi (libro* XLVIII.*) eumdem ritum tangit, de M. Titio. Secundò, Centurionum etiam nomina inſcribebant, atque adeò & ſua. Vegetius loco dicto:* Præterea in aduerſo ſcuto, vniuſcuiuſque militis, litteris nomen erat adſcriptum, addito ex quâ eſſet cohorte, quáve centuriâ. *Dio in Domitiano:* Ἰουλιανὸς τά τ' ἄλλα τε παρεσκευάσατο εὖ, καὶ τοὺς στρατιώτας τά τε ἑαυτῶν ὀνόματα καὶ τὰ τῶν ἑκατοντάρχων ἐπὶ τὰς ἀσπίδας ἐπιγράψαι ἐκέλευσεν, ἵνα ἐκφανέστεροι οἵ τι ἀγαθὸν αὐτῶν ἢ κακὸν ποιοῦντες γένωνται: Iulianus cum alia bene inſtituit, tum & milites iuſſit ſua & Centurionum nomina ſcutis inſcribere, vt nobiliores eſſent qui ſtrenuum aut ignauum aliquid feciſſent. *Talia igitur & inſignia, & indicia, cùm in Scutis; non mirum ea curioſè cautéque habita, & contra nimbos, puluerem, aliáſque iniurias tecta. Id Cæſar nos docet, Commentario* II. Hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt non modò ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutiſque tegmenta detrahenda tempus defuerit. *Vbi* Inſignia *acceperim quibus miles à Centurione, aut inter ſe, diſtinguitur, & maximè* Criſtas. *Ita enim idem Cæſar Comment.* VII. Cæſar tectis inſignibus ſuorum, occultatiſque ſignis militaribus. *Inſignia à Signis diſparat, & commodè acceperis illa eminentia & conſpecta. Sed ad* tegmenta *(Cæſar palàm ſic appellat) vt redeam: idem Plutarchus clariſſimè, in Lucullo. qui cum exiguis copiis in Tigranem iens, cùm rex ille faſtu cæcus fugere eum putaret & iter ingredi; Taxiles quidam, gnarus Romanæ militiæ,* Ἀλλ' ὦ Βασιλεῦ, ἔφη, οὐ τὴν ἐσθῆτα λαμπρὰν οἱ ἄνδρες λαμβάνουσιν ὁδοιποροῦντες, οὔτε θυρεοῖς ἐκκεκαθαρμένοις χρῶνται, καὶ κράνεσι γυμνοῖς, ὥσπερ νῦν, τὰ σκύτινα τῶν ὅπλων σκεπάσματα περιελόντες. ἀλλὰ μαχουμένων ἐστὶν ἡ λαμπρότης αὕτη, καὶ βαδιζόντων ἤδη πρὸς τοὺς πολεμίους: At ô Rex, inquit, neque veſtem nitidam viri iſti capiunt iter ingredientes, neque ſcutis ſplendentibus, & nudis galeis vtuntur; vti nunc, cùm coriacea detraxerint armorum tegmenta, ſed reuerà pugnaturientium hic ſplendor eſt, & in hoſtes iam euntium. *En clarè tibi totum ritum, & cuiuſmodi etiam quâque materie illa tegmenta. Tangit Frontinus* IV. *Stratag. cap.* I. *de Manio Curio:* Quattuor legiones eduxit armatas, & conſiſtere, omnibus detectis armis, velut in acie, iuſſit. *Ante aciem igitur, ſiue in viâ, ſiue in caſtris tegebant. Ioſephus lib.* V. *Excidij, cùm Romani, iuſſu Titi Veſpaſiani, luſtrarentur, vt pecuniam acciperent:* Οἱ δὲ, *inquit,* ὥσπερ ἔθος, ἀποκαλύψαντες τὰ ὅπλα θήκαις ἐσκεπασμένα τέως, κατάφρακτοι προῄεσαν: Illi verò, vt mos eſt, arma ſua detegentes, thecis hactenus incluſa & tecta, vndique armati prodibant. *Sed neſcias, an illic non tam viatoria hæc inuolucra, quàm Armamentarium aut ſimilia repoſitoria intellegat in caſtris: quia nominat* θήκας. *In Cæſare* II. *Ciuilium ſimilis ambiguitas.* Cùm, *inquit*, alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore quieti ſe dediſſet; arma verò omnia repoſita contectaque eſſent: portis ſe foras hoſtes erumpunt. *Et ſanè in Tacito etiam lego, in caſtro Prætorio recondita arma, nec niſi iuſſu capta. De Othone,* I. *Hiſtoriarum:* Aperire deinde armamentarium iuſſit, capta ſtatim arma ſine more & ordine militiæ, vt prætorianus aut legionarius inſignibus ſuis diſtingueretur. *Nota hîc quoque de* inſignibus, *quod prædixi. Cùm autem ſic repoſita in vno loco arma eſſi per centurias manipuloſque, opinor, digeſta, non tamen fruſtrà militum nomina inſcripta ſcutis, nequa fraus vel error in recipiendis. Nam potuit & hæc ritus eius eſſe cauſſa. Sed de tegminibus iſtis, breuiter etiam Cicero libro* II. *De naturâ deorum:* Scitè autem Chryſippus, vt clypei cauſâ inuolucrum, vaginam autem gladij; ſic, præter mundum, cetera omnia aliorum eſſe cauſâ generata. *Quod cùm è Chryſippo ſumpſerit, liquet Græcis fuiſſe quoque talem morem. In Curtio quidem lego, cùm in viâ milites eſſent*, Patronem, Græcorum ducem, præcepiſſe ſuis, vt arma quæ in ſarcinis anteà ferebantur, induerent, ad omne imperium ſuum parati.

DIALOG. III.

„ Minorem alium, quem pugionem Latinâ voce Tacitus.] *Taciti verba* XI. *Annalium:* Ferunt militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantùm accinctus foderet, morte punitos. *Hunc minorem gladium ad ſiniſtram* Pag. 75. col. 1. lin. 40.

niſtram latum video in imaginibus quibuſdam, aliter ac Ioſepho dictum: more ſcilicet toto eo, vt monui, variante. Sed en militem è columnâ Antonini, vtrimque ſic cinctum.

Hunc gladiolum Græci παραμήριον *vocant, quia pendulus ſic ad femur. Leo Imperator:* Habeant ſpathas Romano more ab humeris pendentes, & parameria. *In Gloßis:* μάχαιρα, παραμήριον, ſica. *Iunctim hoc malim, & reſcribi:* μάχαιρα παραμήριος. *Nam de omni macharâ, falſum ſit: Ita in iiſdem reſtrictè,* παραζώνιος μάχαιρα, ſica. *Sozomenus in Eccleſiaſticâ hiſtoriâ, de Gerontio quodam Romano:* σπασάμενος τὸ παρὰ μηρὸν ξιφίδιον: diſtringens gladiolum, qui ad femur. *Et noſtri aliquot hodie pugiunculos ita ferunt. Iidem Græci* παραζώνιον *dicunt, quia ad zonam, & ab eâ pendet. In Martiali Lemma eſt,* Parazonium, *& ſubſcriptum:*

Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris.
Arma Tribunitium cingere digna latus.

Cui non is ſenſus, quaſi ſoli Tribuni geſtaſſent (errant qui arbitrati ſunt:) ſed laudat illud ſuum parazonium, & ita fabrum cultúmque vult, vt vel Tribuno ſit dignum: Ornare enim auro & argento ſolent, quiſque pro fortunâ. Herodianus de Seueri militibus: Τά τε ξιφίδια περιαιρεῦσιν αὐτῶν ἃ παρηώρηντο τοῦ ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ κεκοσμημένα: Et gladiolos iis (*Iuliani militibus, Prætorianis*) abſtulerunt, quos ſuſpenſos geſtabant auro & argento cultos. *Abſtulerunt, inquam, tamquam militiâ iam exauctorarent, diſcingerêntque. Idem* παραζωστρίς. *Heſychio,* παραζωστρὶς, μικρὰ μάχαιρα: Parazoſtris, parua machæra. *Vegetio hoc ipſum eſt* Semiſpatha. Habebant (*inquit libro* I. *capite* XV.) gladios maiores, quos Spathas vocabant, & alios minores quos Semiſpathas. *Nec verò Romani ſic tantùm, ſed veteres etiam Græci. In Homero eſt, de Agamemnone, Iliad.* γ.

—— ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
Ἥ οἱ πὰρ ξίφεος μέγα κουλεὸν αἰὲν ἄωρτο:
—— manibus ſtrinxitque machæram,
Quæ iuxta gladij vaginam dependebat.

Euſtathius pro noſtrâ re explicat, & vult intellegi παραξιφίδα *ſiue* ἐγχειρίδιον. *Herodotum aduocat:* Καὶ ἐγχειρίδια παρὰ τὸν δεξιὸν μηρόν: Et pugiones ad dextrum femur. *Nam & Perſæ vſi, eſtque eorum Acinaces. Iulius Pollux ita docet:* Ἀκινάκης, Περσικὸν ξιφίδιόν τι τῷ μηρῷ παρηρτημένον: Acinaces, Perſicus gladiolus quidam, femori adaptatus. *Moſchopulus item, in vocibus Atticis:* Ἀκινάκης, ἐγχειρίδιον βαρβαρικὸν, ὃ φασιν οἱ Ἕλληνες Παραμηχαιρίδιον: Acinaces, pugio barbaricus, quem Græci dicunt Paramachæridium. *Denique in Suidâ exponitur,* μικρὸν δόρυ Περσικόν: *etſi male. Non ergo magnus ille gladius, quo Turcæ atque Orientales hodie vtuntur, ex iſtorum quidem mente. Hiſpani iiſdem etiam vſi, vt monet Diodorus libro* VI. Ξίφη δὲ ἀμφίστομα, καὶ σιδήρῳ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φοροῦσιν, ἔχοντες σπιθαμιαίας παραξιφίδας, αἷς χρῶνται κατὰ τὰς ἐν ταῖς μάχαις συμπλοκάς. Gladios ferunt ancipites & vtrimque incidentes, ferro præſtantiſſimo factos; habentes & gladiolos duodecim digitorum adiunctos, quibus vtuntur iunctâ pugnâ & in complexu. *Et an non Romani, vt maiorem gladium, ſic minorem ab Hiſpanis? maximè cùm & modus ille Spithama vtrobique ſit, quem Ioſephus dixit. Ab illis, an à Gallis: cùm & hi vſi. Claudium Quadrigarium ſic exaudio, apud Agellium libro* IX. Gallus quidam nudus, præter ſcutum & gladios duos. *Nam duos tribuit, & puto alterum minorem. De Germanis quidem (& mores plerique tunc iidem) Dio clariùs hoc aſſerit pugnâ Cæſaris in Arioniſtum:* Adeò autem cum impetu Romani eos inuaſerunt, vt nec contis, nec gladiis illis longioribus vti poſſent. imò multi etiam vſu breuiorum gladiorum (τῶν βραχυτέρων ξιφῶν) priuati, manibus & dentibus depugnarent.

» Ab humero, non à medio cingulo pendebant.] *Veteri & heroico ritu. Homerus:* Pag. 75. col. 2. lin. 31.

Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον:
Circum humeros iecit clauis gladium argentatis.

Virgilius:

Tum lateri atque humeris Tegeæum accommodat enſem.

Ideò Feſtus Arma *dicit* appellata, quòd ex armis, id eſt humeris penderent, vt gladius: *Sed & vetera monumenta paſſim oſtendunt, & procaciores militum hodie vſurpant. Loris autem latioribus dependebant, & id* Baltei, *vel* Baltea. *Virgilius:*

—— humero cùm apparuit alto
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis.

Sidonius libro IV. *epiſt.* XX. Penduli ex humero baltei. *Silius libro* X.

—— tergo quà balteus imo
Sinuatur, coxaque ſedet munimen vtraque.

Qui verſus tamen indicat cingulum etiam commune, & quo in orbem ambimur, Balteum *item*

item appellari. quod verum eſt: & de vtroque Iſidorus: Balteus dicitur non tantùm quo cingimur, ſed etiam à quo arma dependent. *Ab hac ſimilitudine Zona illa cæleſtis,* Balteus *Manilio:*

Sed inter ingenti ſtellatus balteus orbe.

Hunc autem ſingulariè milites ornabant, eóque velut militiæ præcipuo inſigni ſuperbiebant. Bullis honeſtari plerumque ſolet, ex argento, auro, interdum & gemmis. Inde Varro Balteum *formas,* quòd cingulum è corio habebant bullatum. *Virgilius de illo Pallantis:*

—— notis fulſerunt ſingula bullis.

Calpurnius in Bucolicis:

Alternat vitreas lateralis cingula bullas.

Cingulam *dicit, nouo genere. vt & gloſſa:* Ζωστὴρ, cingula, balteum, cingulum. *Bulla autem iſta quid, ex Iſidoro diſcas:* Bullæ, *inquit,* quòd ſimiles ſint rotunditate bullis, quæ in aquâ vento inflantur. *Et tales Plauto ſunt:*

Iuſſin' bullas has foribus dari in ſplendorem?

Item Ciceroni in Verrem. Sed illæ ferium ex ære, & vt capita clauorum: hæ meliore, vt dixi, metallo. Liuius de Samnitibus: Auratæ vaginæ, aurata baltea illis erant. *Plinius:* Capuli militum, ebore faſtidito, cælantur argento, vaginæ batillis, baltei laminis crepitant. *Virgilius:*

—— phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula. ——

Auſonius in Cupidine ſuo:

—— aurata fulgentia cingula bullâ.

Trebellius Pollio in Salonino: Cùm cingula ſua plerique militantium ponerent horâ conuiuij, Saloninus puer his auratos conſtellatoſque balteos rapuiſſe perhibetur: atque hinc tractum, vt deinceps cum Imperatore cincti diſcumberent. *Conſtellatos ibi accipio, ſtellulis, aut ſtellarum in modum lineis decuſſatis ſparſos. Simile autem furtum in Taciti Hiſtoriarum* II. Incurioſos milites, vernaculâ vrbanitate, quidam ſpoliauere, abſciſſis furtim balteis, An accincti forent? rogitantes. *De hiſdem Bullis & Flori hoc poteſt accipi, libro* II. *capite* VI. Opes ſuas Senatus libens in medium contulit, nec præter quod in bullis, ſinguliſque anulis erat, quidquam ſibi auri reliquère. *Etſi non abnuo ad pueriles quoque poſſe duci. Dixi & gemmis ornari. En Trebellius de Gallieno:* Gemmato balteo eſt vſus. *Tertullianum ſic accipe, De habitu virginum:* Latent in cingulis ſmaragdi, & cylindros vaginæ ſuæ ſolus gladius ſub ſinu nouit. *Parthi maximè ſic luxuriant. Claudianus, libro* II. *de Raptu:*

Parthica quæ tantis variantur cingula gemmis,
Regales vinctura ſinus? ——

Tertullianus, De cultu feminarum: Vt ex auribus grana neſcio quæ penderent, quæ Parthi planè per omnia quæque ſua bullarum vice inſerunt. *Atque tales ornatiores baltei, ornatiorum militum. Ideò in Suidâ:* Μονόζωνοι, οἱ τίμιοι τῶν στρατιωτῶν, οἱ μὴ τὸν αὐτὸν τοῖς ἄλλοις ζωστῆρα φοροῦντες: Monozoni (ſingulariter cincti,) digniores militum dicuntur, qui non eumdem aliis balteum geſtant.

Pag. 76. Col. 2. lin. 14 „ Ad Orientalem aut Turcicam formam.]

Conſpiciuntur ita in columnâ Antonini, atque alibi, ſed omninò variès. Vide militem, qui indidem effictus.

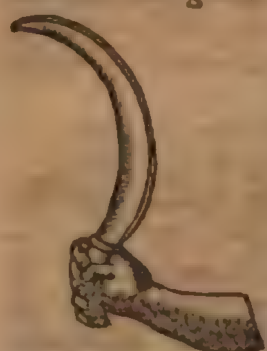
An non Græci hoc genus Copidas vocarunt? Dubius ſum, & hæreo an non potiùs alio & inuerſo fuerint flexu. Ita enim Curtius deſcribere videtur, & cum falcibus componit, libro VIII. Copidas vocabant gladios leuiter curuatos, falcibus ſimiles, quîs appetebant belluarum manus. *Claudianus eos intellexit, de laudibus Stiliconis libro* I.

—— non falce Gelonus,
Non arcu pepulère Getæ.

Ii enim populi, & finitimi, talibus de more vſi. Statius poeta II. *Achilleidos:*

—— quo turbine ceſtum
Sauromates, falcemque Getes.

Ecce Getis tribuis, id eſt Dacis. & in columnâ Traiani non aliis gladiis iſti pugnant. Vide & hunc typum.

Quod autem in Statij verſu ceſtum *legitur, fateor mihi incertum eſſe, & aliàs* contum *ſupponere volui, aliàs* reſtum. *Ceſtum profectò in acie rem eſſe, nondum mihi lectum. at contis eos pugnaſſe, indubium: & in Silio,* pondera conti Sarmatici: *etiam apud hiſtoricos, in eorum rebus. Sed de reſti, id eſt laqueo, magis placeat: & peculiare hoc iis & finitimis videtur: Pauſanias de Sarmatis libro* I. Καὶ σειραῖς περιβαλόντες τῶν πολεμίων ὁπόσοις κὴ τύχοιεν, τὰς ἵππους ἀποστρέψαντες ἀνατρέπουσι τὰς ἐνσχεθέντας ταῖς σειραῖς: Et laqueos inicientes in quemcumque hoſtium poſſunt, equos deinde auertentes deiiciunt detrahuntque implicitos ſic & illaqueatos. *Sozomenus de Scythâ quodam, lib.* VII. *Eccleſiaſt. Hiſt. cap.* XXV. Parato in hoc laqueo, ad ſcutum alligato, ſicuti ſolet in hoſtes, alteri cuidam dum loquitur ſublatâ manu dextrâ funem

nem immiſſurus erat, vt ad ſe traheret. *De Scythis Alanis, hoc ipſum Ioſephus, libro* VII. *Excidij. narrátque Alanos iſtos in Mediam irrupiſſe. quibus obuius factus rex Teridates, pæne viuus in eorum venit poteſtatem.* Βρόχον γὰρ, *inquit*, αὐτῷ τὶς πόῤῥωθεν περιβαλὼν ἐμελλεν ἐπισπάσειν, εἰ μὴ τῷ ξίφει θᾶττον ἐκεῖνος τὸν τόνον κόψας, ἔφθη διαφυγεῖν: Laqueum enim aliquis procul cùm ei iniceſſet, tracturus ad ſe erat, niſi ille gladio celeriter abſcidiſſet funem, & occupaſſet fugere. *Hegeſippus de iiſdem, libro* V. *capite* I. Laqueos iacere, atque hoſtem innectere, ais Alanis bellandique mos eſt. *Valerius Flaccus aliam eius ora gentem, Anchates, facit ſic bellare, libro* VI.

> Doctus & Anchates patulo vaga vincula gyro
> Spargere, & extremas laqueis adducere turmas.

Denique & Perſarum quibuſdam ſimile adſcribit Herodotus, quos Sagartios *appellat.* Ij, *inquit libro* VII. reſtè vtuntur è loris confectâ, & cum hoſte congredientes iniciunt eas, in ſummo laqueum habentes, quibus aut equum aut ipſum implicantes, ad ſe trahunt. *Notus Statiano illo æuo mos fuit, & in multo ſermone, ob pugnas tunc cum iis gentibus. eòque & in Amphitheatra deductus, & gladiatores dati hoc exemplo. Iſidorus:* Laquearij, quorum pugna erat fugientes in ludo homines, iniecto laqueo impeditos conſecutoſque proſternere. *Adde Suidam in voce* Σειραῖς.

DIALOG. IV.

Pag. 79. col. 1. lin. 47. » Et credo reuerà æuo hæc talia mutaſſe.] *Adeò vt in monumentis priſcis vix putem conſpici priſcum hoc & Polybianum Pilum. Fortaſſe leuiora illa Vegetiana, ſed & perrarò: nec mirer. nam ipſe Vegetius deſiiſſe iam penè ſuo æuo oſtendit; & poſt deſcriptionem illam Pili (libro* I. *capite* XX.*) addit:* Cuius generis rara apud nos iam ſunt tela. *Nominant ſcriptores inferioris æui, fateor: ſed videndum, ne in alium ſenſum. Vt in ipſo Vegetio, cùm ſcribitur libro* II. *capite* XV. Quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur: *ſatis indicat Pili vocem aliò iuiſſe. Item libro* I. *capite* XX. Sciendum cùm miſſilibus agitur, ſiniſtros pedes inantè milites habere debere: ſed cùm ad pila, vt appellant, venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros. *Pila miſſilibus opponit, & in pugnâ ſtatariâ vſurpat. Quid te traho? credo haſtas tunc ſic dictas. Vide quæ noto infrà lib.* IV. *Dialog.* I. *pag.* XXVI. *& adde Panegyricum Iuliano dictum:* Iuuenes cum gladiis atque pilis, non cuſtodiæ corporis ſunt, ſed quidam Imperatorius ornatus. *Illi vero cuſtodes Cæſarei, non pila ſed haſtas ferebant, ex Suetonio aliiſque. Moneo hodie tamen perſeuerare apud nos Belgas vocem Pili, qui ſagittam ſic vocamus.*

DIALOG. V.

Pag. 81. col. 1. lin. 34. » Argenti aliquid mixti in criſtis, vel auri.] *Ita Silius de Chryxo Celtâ lib.* IV.

> Auro virgatæ veſtes, manicæque rigebant
> Ex auro, & ſimili rutilabat criſta metallo.

Pag. 81. col. 1. lin. 3. » Maiores noſtri ſtudioſè.] *Ita eſt. & galea iſta quæ ſcutis imponuntur, familiarum antiqua digmata, originem habent à multifariis iſtis criſtis. Mira enim laſciuia. & alius* cornua *ſumebat, quaſi ad impetendum & terrendum: vt de Pyrrho rege in textu rettuli. Addo & de Philippo Macedone: de quo Liuius libro* XXVII. In arborem illatus impetu equi, alterum cornu galeæ ad eminentem ramum perfregit. *De cornu iſto, pro inſigni, capio. ſicut Afri cuiuſdam, in honorem Ammonis, ornatus deſcribitur à Silio libro* XV.

> Caſſide cornigerâ dependens infula.

Sed & in Virgilio eſt, libro XII.

> Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ.

aliâ tamen fortaſſis mente, & criſtæ ipſæ plumeæ ſectæ & diuiſæ intelleguntur velut in cornua. Suidas tale: Κέρας οἱ παλαιοὶ τὴν τρίχωσιν ἐκάλουν: Cornu, veteres capillos aut iubas vocabant. *At in noſtris hodie Galeis quàm crebra cornua? alia animalium partes? ſæpè capita? Quæ omnia olim in Gallorum & Germanorum cottidiano ritu. Diodorus de Gallis:* Κράνη χαλκᾶ περιτίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὑτῶν ἔχοντα, παμμεγέθη φαντασίαν ἐπιφέροντα τοῖς χρωμένοις. Τοῖς μὲν γὰρ πρόσκειται συμφυῆ κέρατα, τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπωμέναι προτομαί: Galeas æreas capiti circumponunt, quæ magnas eminentias verticeſque habent, & magnificam opinionem ſpectantibus obiiciunt. Aliis enim naturalia cornua appoſita ſunt, aliis auium aut quadrupedum animalium expreſſæ effigies. *Plutarchus de Germanis, in Mario:* Κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφοις ἔχοντες, ἃς ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος, ἐφαίνοντο μείζους. Galeas habentes quæ aſſimularent terribilium ferarum rictus, aut alias peculiares facies, eaſque criſtis pennatis extruentes, maiores, quàm erant, apparebant. *Etſi hoc paullò diuerſum eſt à Diodoro. & vult iſte, vt verba ſunt, galeas ipſas fuiſſe aut è feris, aut in eas formatas. Id enim quoque ſolent, detractas ita exuuias ferinas, ipſóſque biantes rictus capiti imponere. Apud Suidam ſcriptor:* Οἱ δὲ Πάρθοι τὰς κεφαλὰς τῶν θηρίων ἁρμόσαντες τοῖς κράνεσιν, ἐχρῶντο τοῖς τῶν θηρίων χάσμασι: Parthi capita ipſa ferarum galeis adaptantes, vtebantur earum rictibus. *Statius libro* III.

> —— ore ferarum
> Et rictu horrificant galeas.

» Criſtas aliquot è monumentis vide.] *Non tamen hic Polybianæ illæ expreſſæ, nec triplices. Polybij verba ſiquis attendit, dixerit magis pennas erectas fuiſſe, altas ſeſquipedem: cuiuſmodi & Turcæ hodie geſtant.* Pag. 82. col. 2. lin. 31.

DIALOG. VI.

» A Douſâ noſtro emendatus, ærato.] *Nec* auraro *tamen ſperno: quoniam & loricas auratas lego, & Parthia metalli eius diues.* Pag. 83. col. 2. lin. 16.

Pag. 87. col. 2. lin. 32. » Deſcriptio plena in libello qui Notitiæ.] *Ne petere graue ſit; en repræſento.*

Pag. 88. col. 2. lin. 6. » Librarum vtraque, an vtralibet?] *Ambiguum enim Plutarchi verbum,* ἑκάτερος. *Sed magis eſt, de vtraq. accipi, vt ſingula pependerint libras vicenas. Scribitur ibidem, ſolum* Alcimum quemdam, valentiſſimum virum, centum viginti pondo armorum tuliſſe, cùm alij non niſi ſexaginta. *Hæc ita interpres, cùm in Græco ſit:* διταλάντῳ πανοπλίᾳ χρῆσθαι, τῶν ἄλλων χρωμένων ταλαντιαίᾳ: duorum talentorum armatura vtebatur, cum alij non niſi vnius talenti. *Et ſanè minus talentum* ſexaginta *minarum aut librarum eſt: ſed Heſychius, Vitruuius, alij, in re ponderali* talentum *ferè accipiunt, pondo* centum viginti. *de quo cogitetur. Etſi enim grande hoc pondus: tamen exemplum ſingularis roboris eſt, tum & Romani militis cottidiana onera haud longè infra iſtac.*

DIALOG. VII.

Pag. 89. col. 1. lin. 24. » Dextris cruribus.] *Non vana ſunt hæc Vegetij, nec mea quæſtio. Sanè pro eius mente funditor, quem expreſſi ſupra (in Dial. 1. lib. 111.) ſiniſtrum crus tectum palàm habet: contrà Legionarius, quem item expreſſi (Dial. 111. lib. 111.) dextrũ modo crus ferro tegit.*

Pag. 93. col. 1. lin. 28. » Sellarum equeſtrium fulcra.] *Tale in Panegyrico Nazarij, quem Conſtantino dixit, vbi de Cataphractis equitibus ab eo cæſis:* Tunc ire præcipites, labi reclines, ſemineces vacillare, aut moribundi ſedilibus attineri.

Pag. 94. col. 2. lin. 12. » Velitares iſtas haſtas plures donat.] *Lapis quoque antiquus eſt, quem exſcriptum miſit ad me Ioannes Vinianus, vir elegantiſſimi ingenij & doctrinæ, qui poſitus eſt* ALBANO VITALI. EQ. ALÆ INDIANÆ: *& in eo ipſe miles expreſſus; dextrâ equum freno retinens, in læuâ colligata haſtilia, adiacente ſcuto. Rara alioqui, quod ſciam, ſpectiones eiuſmodi aut exempla.*

ANALECTA
LIB. IV. DIAL. I.

» EXtrema verò Triariorum.] *Nihil hoc more notius aut certius. imò ſeruabant & in nauali certamine, quod ex codẽ Polybio dicas. Ille enim lib. 1. cùm pugnam Romanorum claſſicam in Pænos deſcribit, ait* exercitum diuiſiſſe in quartuor partes. Τὸ δὲ, *inquit,* μέρος ἕκαστον διπλᾶς εἶχε προσηγορίας. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐκαλεῖτο στρατόπεδον καὶ πρῶτος στόλος, καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ λόγον. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ τρίτον, ἐπωνυμίαν οὐκ εἶχε προσειληφός. τριάριοι γὰρ ὠνομάζοντο, κατὰ τὴν ἐν τοῖς πεζικοῖς στρατοπέδοις συνήθειαν: Quæque autem pars duplicem agnominationem habebat. Dicebatur enim Prima legio, & Prima claſſis, & ſic deinceps. Quarta autem & tertia pars, agnominationes non habebant: ſed Triarij dicebantur, iuxta conſuetudinem in pedeſtribus copiis. *Sciendum igitur, copias ita diuiſas locataſq. fuiſſe, vt duæ poſtremæ partes ad latera ſibi iunctæ fuerint, eoq. Triarij dicti: non autem Tertia illa in medio ponenda. Hic Polybij locus tenebras alioqui habeat.* Pag. 98. col. 2. lin. 4.

» Eoque hîc reſcribendum, infirmis.] *Niſi quis Ammiani mentẽ tamen hanc elicit:* Præſtitutos, *id eſt præpoſitos firmos pedites ante mediam aciem: quod eſſet in principio ipſo. Sed quid tamen hoc ad Homerum? qui equites inibi ponit.* Pag. 98. col. 1. lin. 52.

» Liuius mirificè obſcurat.] *Vide an & ſic intellegas. Cohortis ſignum in extremo manipulo Triariorum fuiſſe: atque ita dici inſtructam quamque ante ſuum ſignum.* Pag. 99. col. 2. lin. 41.

DIALOG. II.

» Rorarij procurrebant inter Antepilanos.] *Simile Vegetius in ſuâ diſpoſitione notas, libro 111. cap. XIV.* Sciendum ergo eſt, ſtantibus duobus primis ordinibus, tertium & quartum ordinem, ad prouocandum, cum miſſilibus & ſagittis, primo loco ſemper exire. Qui ſi hoſtes in fugam vertere potuerint, ipſi cum equitibus perſequuntur: ſin verò ab hoſtibus pulſi fuerint, redeunt ad primam & ſecundam aciem, & inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. *Ita illo æuo vides reditum penè fuiſſe ad priſcum & diu deſitum morem.* Pag. 101. col. 2. lin. 5.

DIALOG. V.

» Defigi in terram ſolere.] *Ita olim factum, & ipſa haſta ſic ſolo infixa. At poſteà (ad cuſtodiam, an ad delicias) non ipſa haſta, ne macularetur aut abſumeretur, ſed loculi aut thecæ ferreæ in terram defixæ, & in eas immiſſa ima haſtæ cuſpis. Conſpicitur ita clarè & deſculpitur in lapide marmoreo, ædibus quæ Caſiorum ſunt Romæ: vbi quadrati iſti loculi ferrei, in acutum deſinentes, introrſum vacui, efformantur, & aquila ac cohortium Prætoriarum ſigna imponuntur. Lapis inſcriptus eſt* M. POMPEIO. PRIMOP. LEG. III. *& pluribus titulis.* Pag. 107. col. 2. lin. 18.

» E purpurâ fuiſſe.] *Trahunt huc & Ciceronis locum quidam è 11. de Legib.* Color albus præcipuè decorus deo eſt, maximè in Textili. Tincta verò abſint, niſi à bellicis inſignibus. *Sed Ciceronis ſermo de templorum cultu deorumq. eſt: ideò verius, hoc ad Martem & eiuſmodi Deos, eorumq. inſignia referri.* Pag. 110. col. 1. lin. 1

DIA-

DIALOG. VI.

Pag. 113. col. 2. lin. 30. » Dextraque vt læuum teneat.] *Alij legunt,* Dexterque v. l. teneat, dextrumque ſiniſter miles: *ſed conſimilis eſt mihi ſenſus.*

DIALOG. VIII.

Pag. 117. col. 2. lin. 30. » Vt in genua primi ſubſiderent.] *Simile in Silio, effectu non modo, lib* IX.

Quis altare loco dederat fortuna ſecundo,
Contortum longo & proceræ cuſpidis ictu,
Ceu primas agitent acies, certamina miſcent.
At quos deinde tenet retrorsũ inglorius ordo,
Miſſilibus certant pugnas æquare ſuorum.

Quòd planè eſt pro locatione Vegetij, de quâ dixi, cùm Haſtati & Sagittarij ſecundo tertioq́; ordine conſiſtunt. Itaque à ſuo æuo hoc Silius (vt ſolent poëtæ) ad priſcum traxit.

Pag. 120. col. 1. lin. penult. » Acies erat Afraniana duplex.] *Correctionem noſtram vides, facilem nec longinquam, ſi per notas (vt ſolet, & editur vulgò) numeros iſtos ſcribas. Subit tamen nunc propius veriúſque fortaſſe legere:* legionum II. & III. *id eſt,* duarum & trium. *Ita velit aciem duplicem fuiſſe, id eſt in duo cornua diuiſam: vno ſtetiſſe duas legiones Petreij, cum ipſo; altero, tres Afranij, item cum ipſo. Tot enim quiſque eorum legiones proprias habebat, vt ex Cæſare ſuprà clarum. Tum poſt eas, ſubſidia cohortium.*

Pag. 122. col. 2. lin. 12. » Ex ternâ acie ſingulas cohortes.] *Monui legendum* ſenas cohortes: *ſed hoc amplius alij, ex* tertiâ acie *volunt. nec malè, ſi duas ſubſidiarias etiam acies facit. Sanè Cæſar ipſe* Tertiam aciem *&* Quartam *nominare videtur pro hoc ſitu.*

DIALOG. XI.

Pag. 130. col. 2. lin. 15. » Quis autem clamor ille, aut in quæ verba.] *Addo, reperire me etiam gentis aut Patriæ nomen acclamatum, vt nunc à quibuſdam ſolet. Nam Hiſpani, Hiſpaniam ingeminant in concertatione aut rixâ, & cùm auxilium cient. Plutarchus in Mario hoc ſcribit:* Ambrones, cùm pugnam cum Romanis incœptarent, ſiue quò ſeſe cohortarentur, ſiue vt hoſtes terrerent, nomen ſuum identidem intonaſſe AMBRONES. *In eodem lego, Romanos etiam vſurpaſſe crebrò illud,* Feri, *in acie, & cùm ſeſe mutuò adhortarentur.* vnde etiam, *inquit, (in Marcello)* quidam Feretrij Iouis nomen deriuant. *Sed hoc in ipsâ acie, non ante eam.*

Pag. 132. col. 1. lin. 18. » Videntur cum cantu aut rythmo quodam fuiſſe] *Idem ex Paullo Diacono dicat libro* XVIII. *de Heraclio Imperatore, qui tirones exercebat opere & arte militari:* Clamorem bellicum, & carmina & iubilum, & impetum in alterutrum ſurgendi habere hos docebat: vt reperti in bellis nil mirarentur, ſed fidenter proficiſcerentur in hoſtem.

ANALECTA
LIB. V. DIAL. I.

Pag. 141. col. 2 lin. 9. » Locus, qui Gnoma appellabatur.] *Hoc de Foro ipſo Suidas. Et* Gnoma ac Groma *ſanè idem, quod vel ex Gloſſis liquet: dixeriſq́; totum illud ſpatium vti Gromâ primùm ſecuerunt (id in Prætorio)* Gromam *dictum,* κατ' ἐξοχήν. *Imò & locum adſitum, vt Forum.*

DIALOG. V.

» In tentoriorum ſcilicet vſum, & ſi fortè ſcutorum.] *Vtrumque fuit, atque ita Cicero L. Piſoni obiicit, Proconſuli Macedoniæ:* Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cùm omni totius prouinciæ pecore compulſo, pellium nomine, omnem quæſtum illum domeſticum paternumque renouaſti? Videras enim grandis iam puer, bello Italico, repleri quæſtu veſtram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuiſſet. Pag. 155. col. 1. lin. 5.

DIALOG. VII.

» Si tres ſub vno Conſule legiones.] *Quod Polybij quidem æuo haud crebrum; increbuit ſub Principibus, atque etiam antè, cùm ſocij iam remoti. Tum igitur metatio latior, & Principia per vias ſuas magis diuiſa. Tacitum ſic interpretor* I. *Annalium, de Germanico, qui cum copiis ad infelicem locum venit vbi Varus cæſus:* Prima Vari caſtra, lato ambitu, & dimenſis principiis, trium legionum manus oſtentabant. *Id eſt, cùm principia dimenſi eſſent, reppererunt tribus legionibus locum.* Pag. 162. col. 1. lin. 30.

DIALOG. IX.

» Fraxare, vigiliam circuire.] *Dubitabat Claudius Dauſquius, vir vtriuſque linguæ benè ſciens, an non à Græco ductum eſſet,* παρὰ τὸ φράξαι: *quia ſic muniuntur Vigiliæ. Prudentius eâ formâ* ἐκ τοῦ χαράξαι, *fecit* Charaxare. *Idem Claudius ſuprà, vbi in Græco eſt* πληρῶσι τὴν ἐκτὸς ἐπιφάνειαν, *de Velitibus, ſuſpicabatur* τηρῶσι: *vti Polybius in hac ipsâ re loquitur.* Pag. 173. col. 2. lin. 44.

» Aliud eſt in Auſonij verſu, & niſi quis explicat, muto.] *Atque iam reppeti, ecce, qui explicaret, & vellet referri ad triplicem noctis ſectionem, quæ apud Græcos fuiſſe videtur, ex Homero & Theocrito. Notauit, & me quoque in ſermone monuit, vir pietate, doctrinâ, & amore in me ſingulari M. Antonius Delrius, ad Senecam.* Pag. 175. col. 1. lin. 5.

» De Ignibus, quos reperio crebrò.] *Et palàm ac certò in Cæſare,* III. *Ciuilium:* Cum animaduertiſſent ex ignibus, nocte cohortes noſtras ad munitiones excubare, vniuerſi in multitudinem ſagittas coniiciebant, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. Quibus rebus noſtri hæc reperiebant remedia, vt alio loco ignes facerent, alio excubarent. *Nota obiter, & incommodum quod oriri ex ignibus iis poteſt, & in facili remedium.* Pag. 177. col. 2. lin. 17.

DIALOG. XII.

» An parati ad bellum?] *Verè dixi rarum in ſcriptis morem, & in re tamen aſſiduum. An non tamen odoror in Paulo Diacono, libro* XVII? Philippicus, *inquit,* egreſſus è regiâ vrbe, hoſtili ſumpto apparatu, ad ciuitatem Amidam properat. Et collectis armatis percontabatur, Si in promptu haberent properandi ad bellum? *Simile profectò eſt, an tamen tunc ſollemniter ita factum ignoro. Suſpicetur etiam aliquis laſciuos vernulas eò reſpexiſſe in Tacito* (III. *Hiſt.*) *cùm milites abſciſis furtim baltheis ſpoliatos, interrogarent,* An accincti forent? *quaſi imperatorium illud imitantes.* Pag. 188. col. 1. lin. antepenult.

» Aliter atque aliter agmina ſæpè inceſſiſſe.] *Vt in Cæſare ſectio & diuiſio Agminum ferè fit per* Pag. 189. col. 1. lin. 42.

*per legiones ipſas, non per Haſtatos, Principes, Tria-
rios: quod obſerues. Hirtius in* VIII. *Gallicor.* Agmi-
nis ordinem ita conſtituit, vt legio VII. VIII. IX.
ante omnia irent impedimenta: deinde omnium
impedimentorum agmen cogeret XI. Hac ratio-
ne pæne QVADRATO Agmine inſtructo, in con-
ſpectum eorum venit. *Simile ipſe Cæſar* II. *Gallic.*
Sed ratio ordoque Agminis aliter ſe habebat, ac
Belgæ ad Neruios detulerant. nam quòd hoſti
appropinquabat, CONSVETVDINE SVA Cæſar, ſex
legiones expeditas ducebat: poſt eas totius exer-
citus impedimenta collocabat: inde duæ legiones
totum agmen claudebant, impedimentiſque præ-
ſidio erant. *Itaque conſuetudo hæc Cæſaris erat, vt
ipſe ait, impedimenta in medium recipi, tutò aſſer-
uanda: & legionum maximam partem expeditam
præire, aliam ſequi. Idem factum à ſe in re ſubitâ
oſtendit,* VII. *Gallic.* Pugnatur vna omnibus in par-
tibus, conſiſtit agmen, impedimenta inter legio-
nes recipiuntur.

DIALOG. XIII.

Pag. 192. col. 1. lin. 26. » Denique extra controuerſiam] *Hæc ita è
Lucano, & Appiano: ſed finem controuerſiæ, quid ſi
ita ipſe Cæſar dicit & præit? Mihi apertè, cùm no-
tat: Pompeium territum hoc cœpto Cæſaris, cùm ta-
men neque prohibere poſſet, niſi prælio vellet decer-
tare; nec à Dyrrhachio aut mari diſcedere, vbi appa-
ratum omnem belli habebat:* relinquebatur, *inquit,*
vt extremam rationem belli ſequens, quampluri-
mos colles occuparet, Cæſariſque copias quam
maximè diſtineret. Idque accidit. Caſtellis enim
* XXIV. effectis, quindecim millia paſſuum in cir-
cuitu amplexus, hoc ſpatio pabulabatur. *Obſerua
verò, ipſum Pompeium* XV. M. *paſſuum in ſpatio in-
teriore amplexum, quanto igitur amplius, & longè
amplius oportuit eſſe ſpatium atque ambitum Iulia-
num, quo is cingebatur? Analogia clamat, & aper-
ta eſt. Hoc autem de Pompeio, Lucanus ita ex fide
narrat, vt ſolet:*

* *Credo plura fuiſſe in tanto ſpatio.*

Ac tantum ſepti vallo ſibi vindicat agri,
Parua Micenæ quantum ſacrata Dianæ,
Diſtat ab excelsâ nemoralis Aricia Româ.

Sunt ipſa quindecim milliaria, *quæ poſuit Cæſar. At
virum doctum, & alia cautum, (iam nunc legi) hæc
referre ad ipſum Cæſaris vallum, ſupinitas eſt &
aberratio larga in legendo. Lucanus videatur. Quod
etiam idem Strabonem aduocat, & vult Ariciam
diſtare Româ* viginti milliaria: *non ita eſt, & Stra-
bonis ſcripturæ falſa impoſuit, nec ibi* ſtadia centum
ſexaginta *legenda, ſed* centum viginti. *Nota alte-
ra immutetur in Græcis. Vult Cæſar hic, cum Lucano
compoſitus: vult palàm Dionyſius libro ſexto, qui*
centum viginti ſtadiis, *ſine vllâ notâ numerali,
diſtare Ariciam à Româ ſcripſit. Idem cum eo Philo-
ſtratus in vitâ Apollonij libro* IV. *Idem denique in
Antonini Itinerario: niſi tamen quòd illic vnitas ad-
ditur,* & XVI. M. P. *leguntur.*

DIALOG. XIV.

» Palus in terram rectus & fixus.] *Quem* Pag. 195. col. 2. lin. 29
palum more & Latinitate ſui æui Diaconus lanceam
dixit, in his verbis libri XVII. Focas Macrobium
Scribonium iuſſit ſagittari apud Septimium, pen-
dentem in lanceâ, in quâ tirones exercebantur.

» A Tarquinio Rege ſtructus Agger.] *Ad-* Pag. 196. col. 2. lin. 52.
de ad dictos auctores Strabonem libro V. *in de-
ſcriptione vrbis, vbi Aggerem hunc in* ſex ſta-
dia *protendit.*

DIALOG. XVI.

» Pro donatiuo Principis.] *Ita Diaconus:* Ana- Pag. 200. col. 1. lin. 21.
ſtatius timens rogam multam fecit in populum.
Idem etiam pro ſtipendio: Mauricius Imperator iuſ-
ſit Petro Prætori, vt tertiam portionem rogæ in
auro Romanus acciperet, & tertiam in armis, &
aliam tertiam in veſtimentis diuerſis.

» Tribunus & Præfectus alæ quadruplum.] Pag. 201. col. 2. lin. 48.
*Hoc probabilius puto, quàm quod Hermolaus Barba-
rus, vir ſummus, cenſuit talentum eſſe. Induxit eum
Strabonis locus, ſcribentis libro* XII. Tigranem re-
gem Pompeio & militibus varia dona largitum,
& Tribunis talentum. *Atqui non pro ſtipendiorum
modo id fuit, ſed ex regiâ & liberâ benignitate. Si
ad ſtipendia trahis: quid ergo Centurioni ſtipendium
erit* decem minæ, *ſiue mille drachmæ? militi* dimi-
diata mina, *ſiue quinquaginta drachmæ? ita enim di-
uiſit eâdem illâ donatione Tigranes, ex Plutarcho &
Appiano. Fallax aut nullum hoc argumentum eſt.*

» Ariſtoteles te reformet.] *Ante eum Plato, qui* Pag. 205. col. 1. lin. 19.
*& hoc de Carthaginienſibus notauit, & lege com-
plexus eſt,* Nequis in militiâ vinum guſtet, ſed
aquam omni eo tempore bibat. *Vide librum* II.
de Legibus.

INDEX

INDEX DIALOGISMORVM.

LIBRI PRIMI.

PRAEFATIVNCVLA & occaſio dicendi, tum laus aliqua Militiæ Romanæ. Dial.I. fol.11

Modus & Ordo dicendorum, tum de Dilectu, de Tribunis, de Stipendiis. Dial.II. 12

Ratio & modus legendi. Signa propoſita, dies edictus. Tribuni per legiones diſtributi. Sortitio tribuum, & alia. Dial.III. 17

Quædam Polybio non dicta. Subitarij milites. pœna & coërcitio non parentium. Item de Vacationibus. Dial.IV. 21

Equitum dilectus, genera & diſcrimen. De equo publico accuratè diſſertum, & tranſuectione. Dial.V. 24

Sacramentum militiæ. Qui exegerint: quomodo datum aut dictum: quibus verbis. Dial. VI. 26

Sociorum electio. Diſcrimen inter Auxilia. Præfectus eorum, & Quæſtor. Dial.VII. 28

Additum de Euocatis. Cur ita dicti, & quid, & quàm multi fuerint. Dignitas eorum, & paritas cum Centurionibus. Dial.VIII. 29

Conquiſitores ad Dilectum. Tirones poſſeſſoribus indicti. In cute puncti. Dial.IX. 31

LIBRI SECVNDI.

De ordine, & is quotuplex, tum de quattuor generibus militum, Velitibus, Haſtatis, Principibus, Triariis. Dial.I. 34

De Manipulis militum. Eorum numerus, & Græca nomina. Dial.II. 36

Inuoluta quædam Liuij ſuper Ordine euoluta, partim emendata. Dial.III. 37

Cohors, Numeri, Spira. Cohors prima, Cohors Prætoria. Dial.IV. 40

Legio, & paullatim eius augmenta. Dial.V. 42

Equitum diuiſio, Turmæ, & eorum in legione numerus. Dial.VI. 43

Sociorum diuiſio, & numerus. Extraordinarij, Ablecti, Alares, & Alæ. Dial.VII. 44

De Centurionum numero, ordine, prærogatiuâ, de Optionibus, Primopilis, omnia accuratè. Dial.VIII. 48

De Tribunis militum. eorum electio. item diſcrimina, munia, inſignia. Dial.IX. 56

Sociorum Duces & Præfecti. Dial.X. 59

De Legatis, qui Imperatoribus attributi. Dialog.XI. 60

De Imperatore ipſo, Ductu & Auſpiciis. Lictores, Paludamenta, Equi eius. Dialog.XII. 62

LIBRI TERTII.

Ad Arma ventum. de Velitibus prædictum, eorumque origine. tum Haſtis eorum, Parmâ, Galeâ. Dial.I. 66

De Scuto accuratè. Diſcrimen à Clypeo. Magnitudo eius, Circulus, Vmbo, Origo, & exemplum. Dial. II. 70

Gladius Hiſpanienſis. Origo, Vſus, Bonitas. Dialog.III. 75

Pilum totum deſcriptum. magnitudo, forma, violentia: & ſiquid mutatum. Dialog. IV. 77

De Galeâ, & multiplici criſtâ. Dial.V. 80

De Loricâ, & variâ eius ſpecie. Dial.VI. 83

De ocreis obiter. tum ex profeſſo & plenè de Equitum armis. Dial.VII. 89

Numidæ equites deſcripti, & Tarentini. Dialog.VIII. 94

LIBRI QVARTI.

Diſpoſitio Aciei & communis ordo, tum viæ & interualla: perque iſta acceſſio & receſſio. Dial.I. 97

Velites vbi olim & poſteà locati. item Equites, & Socij. Dial.II. 101

Signa quot, & vbi fuerint. Anteſignani & Poſtſignani. Dial.III. 102

Ducum, militumque locatio diſtinctè: & pœna qui ordinem liquiſſet. Dial.IV. 104

In occaſione de Signis dictum, de forma eorum ſingillatim, de cultu & religione. Dialog. V. 106

Duplex, triplexque acies, & aliquot eius formæ. Dial. VI. 113

Aliæ quædam acierum formæ. Cuneus, Globus, Forfex, Turris, Serra. Dialog. VII. 114

Exempla aliquot pugnarum: Craſſi, Manlij, Cæſaris cum Afranio, Cæſaris cum Pompeio. Dial.VIII. 116

Allocutio exercitus ante pugnam. de ſuffragio & refragio militari. Dial.IX. 123

De Claſſico. de Tubâ, Lituo, Cornibus, Buccinâ, ſeorſim: item de Tympanis. Dial.X. 125

Clamor militum ſub pugnam & Baritus: concuſſio item armorum. Dial.XI. 130

Signum pugnæ, Tunica punicea; ſignum pugnæ, vox & teſſera. Dial.XII. 132

LI-

LIBRI QVINTI.

Ad Diſciplinam tranſitum, ac primò de ſede eius, Caſtris. Ea laudata, diuiſa, partes recenſitæ. Dial. I. 135
Prætorij poſitura, eius magnitudo, & partes. Dial. II. 138
Tribunorum metatura, Quæſtoris, Euocatorum, Ablectorum, Extraordinariorum. Dialog. III. 140
Inferior caſtrorum pars explicata, & deinde cum Declaratione & Podiſmis ſuis propoſita. Dial. IV. 144
De Tentoriis, Foſſâ, Vallo, Portis. Dial. V. 153
De operibus. qui Immunes in iis, qui Munifices. Secordia poſterioris æui. Dial. VI. 158
De caſtris auctis, aut geminatis. Dial. VII. 161
De miniſteriis, quæ Tribunis & Equitibus & alibi præſtantur, item de Excubiis & Stationibus. Dial. VIII. 162
De Vigiliis. Teſſera in iis, Teſſerulæ, & diuiſio, & Circuitio, omnia diſtinctè. Dial. IX. 167
De imperiis caſtrorum, & adminiſtratione in his talibus. Tribuni per vices faciunt. Et Salutationes Ducum. Dial. X. 178
Ad Exercitia tranſitum. Ea diuiſa, & primò dictum de Oneris exercitiis. Tuliſſe cibos, vallos, ſarcinas, præter arma. Dial. XI. 180
De Agmine toto. tum de metatione caſtrorum, & metatoribus. Dial. XII. 184
De Exercitio Operis. Exempla aliquot eiuſmodi illuſtria. Dial. XIII. 190
Armorum exercitia, quàm crebra, & quàm paſſim? Tum ordine quædam data. Dialog. XIV. 193
Ad Leges itum, ac primò de eâ quæ Furta tangit, tum quæ Prædam. Dial. XV. 197
De Stipendio militum, eius origine & auctu. De Frumenti modo, & hordei. de iis quæ ad victum. Dial. XVI. 199
Præmia militaria, Haſtæ, Armillæ, Torques, Phaleræ, Spolia. Dial. XVII. 207
De Pœnis, quis inflixerit, & quas: tum etiam de variis Ignominiis. Dial. XVIII. 213
De Miſſione quadruplici, Honeſtâ, Cauſſariâ, Gratioſâ, Ignominioſâ: & de Commodis miſſorum. Dial. XIX. 222
Concluſio ſermonum quinque, & militiæ veteris cum noſtrâ breuis comparatio. Dialog. XX. 223

APPROBATIO.

I. Lipſij, clariſſimi Louanienſis Academiæ Profeſſoris, de Romanâ militiâ libros quinque, *quos ad priſcam illuſtrandam hiſtoriam eruditè conſcripſit, probo, & prælo dignos cenſeo. Louanij, Idibus Martiis,* 1594.

Henricus Cuyckius D. Petri Louanij Decanus, & Pontificius ac Regius librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI
POLIORCETICΩN
SIVE
DE MACHINIS,
TORMENTIS, TELIS,
LIBRI QVINQVE.

AD

HISTORIARVM LVCEM.

SERENISS^MO^ PRINCIPI
ERNESTO
ARCHIEPISCOPO ET ELECTORI
COLONIENSI
EPISCOPO ET PRINCIPI LEODICENSI,
MONASTERIENSI, HILDESHEIMENSI, FRISINGENSI:
COMITI PALATINO VTRIVSQ. RHENI,
DVCI VTRIVSQVE BAVARIAE,
WESTFALIÆ, ANGARIÆ, BVLLONII:
MARCHIONI FRANCIMONTANO:
COMITI LOSSENSI, LONGIENSI, HORNENSI:
SED ET ALIBI PRINCIPI AVT DYNASTÆ:

IVSTVS LIPSIVS
LIBENS MERITO DEDICAT CONSECRATQ.

LIBENS, inquam, merito, hoc quidquid eſt operis, tibi SERENISSIME PRINCEPS conſecro, & frontem eius ſplendore nominis tui illuſtro. Multa me impellunt: Beneficia tua, Dignitas & amplitudo, ipſum operis Argumentum. Sanè beneficia tua, imò & tuorum, expertus ſum, ex quo pedem primùm intuli & poſui in Eburonum veſtro ſolo. Quidquid benignè dici fieriq́ue poteſt, à pleriſque mihi dictum aut factum eſt: à te inprimis tali Principe, qui vltrò vocare, noſcere, ſed & adſciſcere & proprium habere tibi, honeſtiſſimo congiario, voluiſti. Neque ego nolui, fateor: ſed pa-

patriæ meæ amor aut miſeratio, tum & noua cum eâ adſtrictio, velut tribunicia quadam vi interceſſerunt, & abeſſe me à vobis adegerunt, etſi corpore, vix animo ſeiunctum. Quoties illò ad vos redeo? quoties ſermones & adfectus veſtros ruminor? tuam autem maximè incredibilem in illâ altitudine comitatem: quam nuper etiam reguſtaui, cùm à fontibus veſtris (ad quos parùm fauſto pede ieram) reduci, Bona Fortuna mihi copiam fecit vultus ſermoniſque tui videndi obiter & fruendi. Quòd ſi hæc priuata non eſſent; Dignitas tamen tua & gentis ſplendor, hunc talem cultum cur non ſibi vindicent? cùm & tu inter ſacri ordinis primos emineas, atque adeò à ſummo illo capite, ſi potentiam & latitudinem imperandi ſpectem, proximum te dixerim aut ſecundum. Tua eſt Archiepiſcopalis Vbiorum dignitas; tua Epiſcopalis Leodicenſis, Hildesheimenſis, Friſingenſis, Monaſterienſis: & annexi iſtis tituli, Septemuiralis imperij, Principatus, Ducatus, Comitatus, aut Dynaſtiæ. Atque hæc pro virtute aut meritis in te congeſta: tum etiam pro ſplendore inclytæ & vetuſtiſſimæ tuæ gentis. Quæ eſt in orbe Chriſtiano, imò & extero, quæ vobis vetuſtate & continuatis imperijs ſe præferat? Nam illa, ſi aſſenſum famæ & traditionibus præbemus, ante Chriſti ortum orta eſt: aut ſi antiqua nimis & quæ fidem tempori debent, ſeponimus, certis iam Annalium monumentis, ante Attilæ tempora opibus & potentiâ floruiſſe comperiemus. ADALGERIO Bojorum rex tunc legitur, qui cum Alemannis ſuis in Francos profectus, prœlio inſigni ad Tolbiacum vicum interfuit, atque adeò interijt. Ab hoc THEODO, qui magno Clodoueo belli in Burgondiones, itemque in Alaricum, auxiliator & conſors: iterumque THEODO alter, cui à rebus geſtis cognomen MAGNI fuit, qui vindex propagatorque imperij, aquilis & gente Romanorum pulſis, fines ſuos Alpium iugis terminauit. Mox THEODOVALDA, vel hoc nomine memorandus, quòd primus ſalutari aquâ & fide noſtrâ tinctus, religionem in fines veſtros intulit: atque arma deinde mouens in impios, Hunnos dico atque Abares,

primùm victus, eos vicit: tum & à Narſete vocatus in Italiam, partem eius ſubegit, atque adeò Rex etiam audijt Italorum. Quid alios commemorare opus TASSILONES, VTILONES, GARIBALDOS, & tot illuſtria nomina? A re meâ, & decoro etiam abeam, ſi ſtemma tuum totum replicem: cui vel hoc ad gloriam ſatis ſit, originis riuos communes habere cum fonte Carolino: id eſt cum PIPINIS & MARTELLIS, atque illis heroibus, qui leges, reges, & Imperatores dederunt in plerumque Chriſtianum orbem. Ipſis adeò vobis Imperatorem propriè, & in ſcaturigine veſtrâ, video LVDOVICVM BAVARVM, virum vndique ſummum, fatente inuidiâ: ſi tamen Principem illum ſacrorum, in animum induxiſſet, paullò magis aut vereri, aut certè reuereri. Sed cum ſolâ eâ exceptione laudetur: & iam ſine vllâ, eius pater LVDOVICVS SEVERVS, Septemuir Imperij: cui duo peculiaria & rara ad laudem ſunt: prius, quòd in eâ dignitate probitas & ſapientia eius pariter ſic enituit, vt in caligine ſummâ temporum, & deſperatione Germaniæ, ſolus à collegis, ſolus inquam, ius acceperit legendi Imperatoris, & per eum res labentes aut lapſas reſtituendi. Fecit, prudentiùs neſcio, an feliciùs: cùm eius voce ac renunciatione RVDOLPHVS primus ex Habſpurgenſi Comite ſceptra imperij ſuſcepit, & fataliter deinde ad poſteros tranſmiſit. Alterum, quòd eâdem prouidentiâ rebus ſuis & genti priuatim decus intulit, ductâ in vxorem MACHTHILDE eiuſdem Rudolphi filiâ, è quâ mixtione & velut inſitione vos iſtæ ſtirpes fruticatis. Ecce antiquitatem, ecce potentiam: quid prudentiam & virtutes? vtraque eximia. Vt in paucis exemplis doceam: LVDOVICVM cognomine DIVITEM, quàm verè diuitem atque vberem earum eſſe oportuit, cuius Aula velut Ara fuit, ad quam è Germaniâ vndique confluerent, & lites, imò bella, voce ab oraculo illo editâ, ſedarent? Res ita eſt, ſolo interuentu ſuo (mira, nec niſi à magnis meritis auctoritas) Principum ac Dynaſtarum iurgia compoſuit, & ſtrictos iam gladios inhibuit ac repreſſit. GEORGIVM item DIVI-

TEM, ſtudijs ac ſacris operatum addo: qui vtrorumque amore & honore, Muſæum illud publicum exſtruxit, quod hodieque Ingolſtadij floret, & vectigali ac pecuniâ annuâ inſtruxit. ALBERTVM TERTIVM non commemorem? Res iubet & vetat: quæ ſic rara, ſic magna, vt fidem inuenire vix poſſit, etſi narranda ex fide. Ille virtutibus domi & foris ita claruit, vt Bohæmi Rege deſtituti ad eum miſerint, ipſumque vocauerint: vocauerint, ſed non impetrauerint (quis mihi credet?) cùm regno & ſceptro omni præponeret Modeſtiam & Quietem. O titulum nouum pulchrumque in veſtrâ imagine! & mihi certè ſuper omnes Regum aut Imperatorum. Adeſte ambitioſi, videte. en hic, qui regnum oblatum altâ ſapientiâ ſpernit & reijcit, quod vos per preces, fraudes, enſes, impetratum itis aut ereptum. Nec verò ALBERTVM QVINTVM patrem tuum ſileam: heroëm, qui niſi in turbida hæc tempora diuinitùs datus fuiſſet; religio aut imperium in Germaniâ vix eſſet. Ille furentibus ſe oppoſuit, frena licentiæ dedit: linguâ, mente, gladio, cùm opus fuit, pugnauit. Et vocauit in ſubſidium aut excitauit præſtantiſſimos vndique viros: in his Patres SOCIETATIS IHESV, quos ille velut Prætorias quaſdam cohortes, contra hæreſes, in finibus ſuis diſpoſuit & collocauit. Dignus patre, & æmulus ſupereſt, DVX GVILIELMVS tuus frater: ipſe tu. qui primum hoc ſemper in imperijs habuiſti, fulcrum imperiorum ſeruare, religionem & pietatem. Iſta ſunt in Dignitate tuâ & gentis ſplendore, quæ me incitarunt: ſed & operis, vt dixi, Argumentum. Quale id eſt? MECHANICA ſunt & POLIORCETICA quæ damus: id eſt, ingenia, aut inuenta veterum, ad oppugnandum aut repugnandum. Dupliciter tibi conueniunt: ſiue quia delectaris, ductu ætherij tui ingenij, acrioribus iſtis & ſubtilioribus: ſiue quia tali Principi & tam latè imperanti, opus ſcire hæc quoque arma aut tela, vel ad tuendum vel ad vindicandum. Vtrumque enim in duplici hac purpurâ vſu tibi venit, fortaſſe & veniet: vt conditio temporum, & ſitus regio-

gionum tuarum eſt : quæ iunctæ aut adſitæ ad noſtram Belgicam, ex grandi & diuturno eius incendio alibi igneſcunt, aut ſcintillant. Et quamquam fateor pleraque ex iſtis abolita iam aut deſita, vnico inuento fulmineæ noſtræ Bombardæ (Lombardam Annales ſuperiores dicunt) tamen & quædam vſum etiam nunc habent, aut habere certè poſſunt, ſi quis rimabitur: & illum ſine controuerſiâ fructum donant, intellegere res antiquas. Qui mihi maximè in oculis, profeſſione, inſtituto, ſed & recenti à Regiâ benignitate titulo, facto ad Hiſtorias veteres nouaſque illuſtrandas aut ſcribendas Cauſſas, SERENISSIME, habes, conſecrati operis, quod ipſum & me vnà nunc dono; felix illud, ſi in manum; & me, ſi in animum parte aliquâ admittis. Louanij, XVI. Kalend. Martij. ∞. IↃ. XCVI.

LECTORI.

QVOD *decrat* MILITIÆ *plena, Lector, habes*, MACHINAS, TORMENTA, TELA. *Rem illepidam, ſubtilem, aut tricoſam: & ideò ſtilus & ſcriptio fortaſſe noſtra alibi horreſcit aut areſcit. Sanè vberem ſegetem dare in macie hac agri, difficile eſt: Nec iſtud ſit ebur, è quo ſtatuam Iouis Olympij Phidias aliquis effingat. Sciuntur tamen vtiliter ad hiſtoriam Græcam Latinamq́; : in quibus quæ pagina propemodum eſt, in quâ non incurrant? Sed de ſtilo, parùm eſt, rem modò ſi tetigi: quam ipſam vereor vt parcè aliquis à me dixerit, aut non datam. Id quoque conſilio, non negabo: cùm animus aut ratio me non impelleret, illa fabrorum aut tectonum propria examuſſim proponere, aut omnibus membris deformare. Vidiſſe, & digitum intendiſſe, ſatis ſit: alibi etiam non vidiſſe aut alucinatum eſſe, in rebus quas ademit fugitiua obliuio, veniam habeat. cùm illud Varronis appoſite hìc præſcribam:* Non mediocres tenebræ in ſiluâ, vbi hæc captanda; neque eò, quò peruenire voluimus, ſemitæ tritæ; neque non in tramitibus quædam obiecta, quæ euntem retinere poſſint. *Sed lineas tamen aut rudes formas rerum operumq́; duximus: & ſiquid eò facit, ex antiquis mediiſq́; ſcriptoribus conduximus: nec arduum, ſi quis tanti putabit, colores plures addere & in facie iſtac proponere germanâ & plenâ. Principum hoc opus & cura ſit, fateor: tua* SERENISSIME ELECTOR (*iterùm te compello*) *qui libris nondum vulgatis, aut formis quoque antiquis (in Armamentarijs latere arbitror) conquiſitis, in claram iſta des & ſine nube aliquâ lucem. Hortor te vt facias: & me quoque, ſi voles, impendam, vt iſta iterùm certiora, auctiora, picturis politiora, te auſpice diuulgentur.*

IVSTI LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI PRIMI

DIALOGISMVS I.

Miſcellanei ſermones, & præcipui ſemen atque occaſio.

IN Eburonibus cùm eſſem, valetudini recreandę, domus & hoſpitium mihi fuit IOHANNIS FVRII, primarij inter ſacros ibi myſtas viri, & mei ac litterarum peramantis. Multa mihi ab eo humanitas, ſermones cum eo iucundi & crebri, & fors fuit, vt die quodam menſis Iunij iſte. In horto eramus, atque infit: Amicos hîc, Lipſi, multos habes: quod audio cottidie, & gaudeo. LIPS. Fateri debeo. & omnes enumerare ambitio ſit, paucos iniuria. FVR. Tamẽ inter eos vicini mei duo eminent, IACOBVS CARONDELETVS vir nobilis, collega noſter & Cancellarius: tum PETRVS ORANVS Iuriſconſultus, & Principi à conſilijs. Horum vterque quàm ardenter te amat? LIPS. Et redamantem quidem. ſed ARNOLDVM WACHTENDONCKIVM cur omittis? cur LAMPSONIVM, imò LAMPSONIOS? cur pleroſque, vno verbo, procerum veſtrorum? Amare hanc vrbem debeo, in quâ ſic amor. FVR. Fac igitur, & ſeriò noſter eſto. LIPS. Nónne ſum? clamo & teſtor. FVR. Manſione dico noſter, nec hinc aliò te ducas. LIPS. Enimuerò amice iucundum ſit, ſi poſſim. Præter vos, Fontes etiam veſtri me teneant, quos ſenſi equidem ſalutares. Sed patriæ quid debeam, non ignoras! & hoſpitium mihi hanc vrbem eſſe, non domum. FVR. O ſi aliter! & ſi herum illum atque heroëm noſtrum audias, qui inuitat! ſed is nunc abeſt, & Germania ſua eum habet, doliturum cùm audierit migraſſe. Et bonâ fide Lipſi, in patriâ quid nunc eſt quod allectet? Iacet & deformis eſt, aliarum quàm tuarum artium; tota domicilium horridi belli. LIPS. Agnoſco, & tecum (nam & tua hæc patria) doleo: ſed vel miſeratio me inducit, vt pro parte virili ſubleuem, aut certè ſoler. Periclitabor? eſto. vt Curtius ille in apertum hiatum terræ præcipitauit, amore quodam patriæ: ſic ego vel in medium diſcrimen, eâ inuitante. FVR. Heu, non mihi, non amicis hoc placeat: ſuſtine. Vides enim atque audis cottidie res aduerſas: & iam de Zutphaniâ, de Dauentriâ captis, recens & certum eſt. LIPS. Audiui. ſed vt Hectorem illum ſui fruſtrà ad portam retinent: ſic tu me. Meminiſtin' verbi quod Plinius in epiſtolâ quâdam ponderat, & in morituro miratur? * κέκρικα. FVR. Parce, vel ominis cauſsâ. LIPS. Quin tu parce, & omitte. at de Dauentriâ, dic ſodes, quomodo ſic ſubitò capta? nam munita habebatur. FVR. Vi, vt aiunt, tormentorum: quibus non muri, non viri vlli reſtiterunt. Et profectò Lipſi, iam hac parte ſuperamus veteres, quos tu atque ego aliâs miramur. LIPS. Fatendum eſt. etſi nec ijs defuêre Machinæ, ingenioſæ, variæ, quibus hæc talia patrabant. ſed vnum hoc inuentum ſcilicet igneorum tormentorum, diſijcit aut difflat omnia valida veterum, aut acuta. FVR. Ingenium haud fruſtrà ijs tribuis, ſed nec varietatem. Pluſcula enim talia in Hiſtoriarum libris lego: & cùm lego, ſubſiſtere me fateor, nec formam aut modum ſatis videre. Nominum tenus ea noſco. Docéſne me ſemel Lipſi, quoniam caſus aut Deus in hunc ſermonem tulit? LIPS. Arduum petis. ſeſſionis, non ambulationis; bibliothecæ, non horti hoc opus. FVR. Ergo ecce & bibliotheca ad manum, ineamus. LIPS. Quin ecce alij præ manu, maneamus. Nam fallor? an illi ipſi ad nos veniunt, quos antè nominauimus?

* Decreuit.

FVR.

Fvr. Ij ſunt, Carõdeletus, Oranus, Lampſonius: miror quid tam manè velint. Saluete ô Treſuiri, ſed nõ, vt opinor, Capitales. Car. Imò venimus vos abductũ. Fvr. Quò, aut quid? Car. Non in carcerem, ſed in liberũ locum, vbi benè vobis ſit & iucundè. Imus Lipſi? Lips. Dic clariùs: quò? Car. Ad delicias tuas, hortos. Nam ita inter nos conuẽnit, viſere hodie Serbivm Principis (Suburbanũ eius ſic vocant) fabulari illîc ſuauiter, & conuiuari. Lips. O quàm per tempus aduenistis! eamus. Nam Furius hîc me ad machinas pænè alligarat: iam ſoluor. Fvr. Laxaris, ne erra: cathena etiam mea te reducet. Lips. Sed vbi Adamvs noſter Leempvtivs eſt? nónne is vnà? Oran. Ille verò vel maximè, fidus tuus comes. Lips. Cuius officia & obſequia in toto hoc itinere, numquam plenè dilaudem. In eo didici, verum illud vetus: *Nihil homini amico eſt opportuno amicius.* Sed eamus: vbi Furius? Oran. Heus Furi, iámne moraris? Fvr. Iámne vt ſoles, & cales? Oran. Non negamus, Calor & Candor duæ notæ Eburonum. Sed quid tecum effers? Fvr. Viaticum, hos libellos. nam aliquid meditor. Lips. Méne aſpicis? benè eueniat, ſi quid boni.

DIALOG. II.

De nomine & ſcripturâ Leodici vrbis: tum initium ſermonis Machinalis.

Iam in viâ eramus, per vrbem ad portam venimus, vbi flumen & paratæ cymbæ. Ad nos Carondeletus, An conſcendimus, an in matutinâ iſtâ aurâ magis ambulamus? Oran. Imò ambulemus. nam paullula via eſt, nec plus paſſuum mille. Fvr. Quid tamẽ Lipſio videtur? Oran. Ambulare. quò nos Licinij Craſſi peruenerimus, facilè hic Licinius Macer. Caron. Poteris Lipſi? Lips. Admodum. nam à capite & pedibus ſatis valeo, media modò ſunt in cauſſâ. Tum & loca hæc magis videbimus; mihi hercules aſpectu amœna, qui inæqualitate illâ delector. En colles, en valles; en alternatim prata, pomaria, ſegetes, ſiluas. Quid dicam, amici, niſi tres Deos vos amare, Pomonam, Cererem, Bacchum? Imò & quartum licet * Vulcanum addam, qui ſub his montibus, relictâ Liparâ, officinam ſuam habet. O apertæ opes, ô reconditæ! & quid deeſt vobis, præter bonorum veſtrorum ſenſum? Nam, vt ille ait,

* *Ob foſſiles carbones, quorum illîc copia.*

Non eſt beatus, eſſe qui ſe non putat.

Oran. Hæc ita erant, Lipſi, ante infauſta veſtra bella, quorum ignis nos quoque amburit. O mali ſemper vicini! & veterum non ſumus obliti. Lips. Quid tibi vis? pungere Belgicos hos leones? vide ne iterùm aliquis *Audax*. Oran. O te audacem, qui nobis in ſolo noſtro ſic minaris! Gaude Leodium, quòd non hic imperet. Lips. *Leodicum* debebas dicere. Oran. Quid? cùm vrbem non potes, nomen eius euertis? Lips. Reſtituo euerſum, ne criminare. Oran. Nihil audio, apage has nouitates. Lamps. Ego verò audio, & ſeriò Lipſi nos hoc doce. Nec enim metuo ne montes noſtri ſubſidant, aut Moſa curſum auertat, in litterulâ additâ aut ademptâ. Et ſuaue eſt, in minimis etiam vera ſcire. Dic, quid ſubſiſtis aut metuis? Lips. Hunc, ne me incurrat. Lamps. Amore facit, quod facit: & ſcin tu litigia inter amicos, aut cauillos?

* *Α'εὶ τοιοῦτοί με πόλεμοι διώκοιεν.*

* *Me bella ſemper conſequantur talia.*

Lips. Pax igitur paullisper Orane eſto: audite. A nouitatibus abhorrere me fateor, ſi mortalium quemquam: præſertim in re ſeriâ, quæ mores aut vitam ſpectet. At in iſtis litteratis aut Muſicis, ſicubi error, vt ſolet, inoleuit; quæ culpa aut inuidia eſt detexiſſe, & remouiſſe? Tale in celeberrimæ vrbis veſtræ nomine, quod nupera neglegentia aut imperitia corrupit. Dico nupera. & nego ſcriptum vllum paullò vetuſtius exſtare ante hos trecentos fortaſſe, & minùs, annos, in quo *Leodicenſes* non diſertè exprimantur. Sigeberti Gemblacenſis Chronica manuſcripta (puto ab ipſius æuo) apud me ſunt: ſemper ita lego. Tabula apud vos plumbea, non dudum eruta, ſic præfert: NITHARDVS LEODICENSIS EPS qui fuit anno Chriſtiano M. XLII. Alia etiam vetuſtior: EGO REGINALDVS LEODICENSIS EPS SEPVLTVS SVM IN HAC BASILICA D. LAVRENTII, QVAM ADIVVANTE DEO CONSTRVXI. Vetuſta Caroli Magni vita: *Celebrauit Paſcha in Leodico, vico publico.* Denique breuiter & fideliter, veſtri ſic Annales paullùm modò vetuſtiores conſenſu habent. Ipſa etiam noſtra lingua Germanica, an non fidem huic ſcripturæ facit? nam dicimus & ſcribimus palàm *Luydijck*: Germani ſuperi paullò fortiùs, vt ſolent, *Luttich*. Quid etymon ipſum & deriuatio? aſſentit. Nam in communi illâ ſcriptione obſcurum aut nullum eſt,

eſt, in hac meâ clarum inquirenti. Vox enim compoſita profectò & noſtrâs eſt, *Leodedijck*: & compendio, *Leodijck*, & magis vulgatè *Luy-dijck*. Quid ſignificat? * *populi aggerem*, aut *limitem*: quæ primogenia ſcilicet appellatio fuit vici an opidi veſtri, ſuper Moſæ ripam aggerémve ſiti. Nam *Leodes* populi ſunt priſcâ noſtrâ dialecto: è quo fecimus deinde *Luyden* & *Lieden*. Credi hoc dicenti poterat: ſed contra pertinaciam dabo & teſtes. Gregorius Turonenſis: *Ille à* * *Leodibus ſuis defenſatus eſt*. Et leuiter mutatâ litterâ, *Leudi*. Aimoïnus: *Omnes Leudi bonitatem eius cernentes, vehementer amauerunt*. Idem: *Chriſti ſacerdotibus humilem ſe præbens, Leudis ſuis beneuolum, gentibus externis pacatum*. Et ab hac ſtirpe illa ſunt crebra nomina, *Leodeuicus*: quaſi dicas * *refugium & aſylum populi*. quem facimus & ſcribimus hodie *Lodouicum*, vel *Ludouicum*. Reperio eumdem in Annalibus *Leudeuicum*, & in Cæſaris Commentarijs *Litauicum*. Item *Leodolfus* * *auxilium populi* ominatur & notat: aliâs *Leudulfus*, *Lodolfus*, *Luthulfus*, *Ludolfus*: quas varietates in libris eſt obſeruare. Sed & * *Leonardum*, aut *Lienardum*, magis hinc & à *populari indole*, quàm à *Leonibus* petam. Prona hæc ad fidem ſunt, & ſatis eſt ſignari: illud difficilius aut rarius, * *Theoden*, pro *Leoden* eoſdem maiores noſtros vulgò dixiſſe. Inde *Theodericus*, *gentium diues*, de cuius notione & ſcriptione fruſtrà litigatur. Idem eſt *Theudericus*, & *Thiedericus*; denique molliùs, *Diedericus*, & abſcisè *Diericus* noſter. Sed & *Liedericum* in Chronicis, pro eodem lego. Quàm rideo qui ἐθνόπλουτον hunc vertunt, & ſe ita inſcribunt! Eſt ab eâdem ſtirpe *Theodulfus*, * *Theodemarus*; qui ſunt aliter *Liudulfus*, *Leodemerus*, *Liudomerus*, & Liuianus ille *Litomarus*. Quid hodie noſter *Valcmarus*? Inde & * *Thieto*, ſiue molliùs *Diedo*: & noſtra *Thiedonis villa*. Eſt in vrbe veſtrâ liber olim ſcriptus, haud longè infra Carolum Magnum: qui *Pſalterium Dauidis* Latinum habet, & ſuprà cuique verbo appoſitam interpretationem noſtrate linguâ. Seruat eum ARNOLDVS WACHTENDONCKIVS Decanus Collegij D. Martini, vir & bonus pariter, & doctus: atque vtinam adeſſet! CARON. Vellem, ſed æger à pedibus eſt, non poteſt. LIPS. In eo libro igitur vox hæc crebra (nam nunc exoleuit:) *Thiado*, *gentium*; *Thiadon*, *nationes*; *Thiade*, *gente*; *Thiat*, *gens*; *Thiede*, *gentes*. LAMPS. Itáne variè? LIPS. Ita. nam caſibus & numeris ſuis (obſeruaui) magis ac nunc variabant ac diſcernebant: pænè ad Latinum ritum. Sed ad vrbis veſtræ etymon vt redeam, faciunt & firmant, *Leodegarius*, collector populi: *Leodepoldus*, & breuiùs *Leopoldus*, tutor aſſertorque populi, qui aliter etiam eſt *Thieboldus*, vel *Thiebaudus*. Nónne & hîc illud *Thiede* agnoſcis, ſed, quod amat noſtra lingua, curtatum? *Theodabadus* etiam ille Gothorum, ſiue *Theodatus* (populi benefactor) nomen habet iſthinc. Hæc magis vera Lampſoni, quàm Becani noſtri commentum, *Leodienſes* à *Leiode* Homerico deducentis. Et iocos etiam miſcet: illum ſacerdotem, eumdemque vini non alienum fuiſſe: & addit (ignoſcite aliena recitanti) vtrumque in mores eſſe & conuenire huius vrbis. ORAN. Ah, omitte illum, pænè dixerim, παντοφυῆ πλήθουσα: dic de altero magis etymo, quod *Legium* à legione petit. Scis enim quâ re gloriemur Eburones, & nobis cecidit Titurius Sabinus, & Cotta. LIPS. Hem, quàm rideo! te quoque iudicij tam plebeij eſſe! non tamen ſoles in alijs mi Orane. At enim hoc tale, non niſi pullato circulo dignum. Vnde igitur *Legiæ* vox? inquies. Neſcio, & libros paullò vetuſtiores *Lhetgiam* ſcribere audio. Ergo vide ne *Lietgia* vel potiùs *Lietgas* olim fuerit: cùm in * *Diuiſione* vetuſtâ *Caroli & Ludouici regum* (ita inſcriptio eſt) legam: *In Hasbanio comitatus quattuor, Maſau ſuperior, quod de iſtâ parte eſt; Liugas, quod de iſtâ parte Moſæ eſt, & pertinet ad Velſatum*. An non illinc veſtrum *Lieges*? quaſi dicas *Liu-gas*, compoſitâ voce, id eſt *Platéa*, ſiue *tranſitus publicus*, *aut popularis*. Sanè *Gaſſas* etiam hodie credo appellari Vias, Coloniæ Agrippinæ. Ita alludat ad *Leodici* nomen; & hoc viam, illud aggerem publicum notet. Sed hæc per viam & luſum ſic dicta ſunto. Quid autem tu Carondelete ſubſtitiſti? CAR. Nam ecce hîc flumen, & è regione horti: tranſmittendum eſt. Intra in hunc pontonem: vos item alij. Iam tranſiuimus: en Prætorium, en hortus. LIPS. Prætorium, vulgare negotium, & vix pro noſtro hoc Principe; horti in aſpectu primo arrident. FVR. Magis hoc dices, ſi aſcendas & ab aggere iſto luſtres. LIPS. Quis hic agger? FVR. Vide, ſequere, horto circumiicitur; ſepes in eo vt lorica aut murulus; infernè ad pedem foſſa: quid niſi munitio ali-

* Id eſt, publicum aggerem.
* Leodes, populi: ſed propriè bu-rulares & ſubditi.
* Liedovvyck.
* Luydulf.
* Qui idem eſt, Valcardus.
* Sicut T. & L. ſolent alternare.
* In famâ populi.
* Id eſt popularis.
* P. Pythœum edidit.

aliqua militaris aut caſtrenſis? Et hercules Lipſi, ac vos amici, cùm otium eſt, cur non peragimus ſermonem militarem de *Oppugnatione & Machinis* à Lipſio affectum? LIPS. A me? nego. FVR. Tu negas? LIPS. Pernego. FVR. Quémne hodie in horto meo orſi, cùm hi interuenirent? LIPS. Nullâ memoriâ ſum in hoc morbo: neſcio. CAR. Hem Lipſi, caue fallere. LIPS. Nam Carondelete quid eâ cauſsâ huc venerim? ego verò ad remiſſiones & iocos, & nolo quod intendat. CAR. Negare non poſſum, me quoque auidum huius ſermonis eſſe. ORAN. Et faciet. LIPS. Quæ hæc factio eſt? ORAN. Factioſi non ſumus. LIPS. Si auſim. ORAN. Quid? LIPS. Solent ſic audire tui ciues. ORAN. Furi, hæc ferimus? vel ob hanc culpam Lipſi dicere damnas eſto, aut in vincula ire. Iudicem me ſcis? LIPS. Et quidem perpetuum. quid ad me? à culpâ cùm ſum innoxius, non ſum vlli obnoxius. CAR. Extra cauillos aut iocos Lipſi, valdè velim te hoc velle. Dies enim adhuc multus ad cibum: quid vtilius aut iucundius agamus? Pendebimus & paſcemur à tuo ore. LIPS. Mella non loquar: ad machinas & bellica me vocatis, quid hæc ad delicias aut hortum? niſi quia nouus hic architectus munitionem & caſtra ſubitò ex eo fecit. Sed quis iſte qui huc intrat? & quidem rectà ad nos. an Salus aliqua mea eſt, quæ ſeruabit? CAR. Profectò CAROLVS BILLEHEVS hic eſt, vir genere & virtutibus nobilis, cura & tutela apud nos rerum. Obuiam eamus: Billéhee ſalue. gaudeo aduenisſe. BILL. Ego vos tales inueniſſe. O commodum ſodalitium! ſed vultiſne vnà mecum? CARD. Quo? BILL. In vrbem. mox ad conuiuiolum, ſi videtur. Nam ne diſſimulem, Lipſium hoc fine quærebam. Sed & vos grati, quos Deus iunxit. LIPS. Deus à machinâ Machinis me eripit: eamus Billéhee, non moror. BILL. Quò libentiùs facias, aderit cognatus meus MARTINVS DELRIVS, quem ſcio quàm ames, & quàm te ille. LIPS. Eamus, moram tibi creas. CAR. Billéhee, non tuo modo hoc fiet, edico, & ius hîc habeo. BILL. Quod? CAR. In Lipſium & iſtos, qui addicti mihi in hunc diem congerrones & conuiuæ. BILL. Seriò? CAR. Admodum. quin tu potiùs, ne quid turbes, noſter eſto. Quod te alliciat, hic Lipſius de *Oppugnatione & Machinis* ſermonem habebit: & iam habebat, niſi interueniſſes. BILL. Eo quidem pretio maneo. heus pueri, capite hoc pallium: da manum Lipſi, ſedeamus. Commodum hîc vmbraculum, & ſcamna ſeſſui ſunt. LIPS. Heu Spes & Fortuna, quàm luditis! Qui adiutor ſperabatur, auditor erit; & hoc quoque ad moleſtiam accedet, quòd coram te tali dicam. Quod de Phocione olim Demoſthenes, de te vſurpem: *Securis aduenisti meorum ſermonum.* Nam apud iſtos peccato meo alibi latebra eſſe poterat; apud te tantùm venia. qui veterem & noſtram militiam non lectione tantùm, ſed vſu & peritiâ calles. Sed venia tamen hoc faciliùs impetranda, quòd non voluntate peccabo, ſed imperio: & iſti me adegerunt dicere nihil minus nunc agentem aut cogitantem. Hoc quoque excuſabit, ſpero. CAR. Faciemus, ordire: mites nos tibi non iudices, ſed amici.

DIALOG. III.

Nomen Machinæ, Machiones, Mangans. Origo res tota inquiſita.

ORDIOR igitur, & quidem ab ipſo nomine: quod Græcis eſt μηχανὴ, παρὰ τὸ μήδω, μήσω, vt vult auctor Etymologici, *ab inueniendo aut ſapiendo:* ſiue παρὰ τὸ μὴ χαίνειν, vt Euſtathius: ἡ μὴ ἐῶσα χαίνειν τινὰ ἀφεκτικῶς, διὰ τὸ ἐπιτυχὲς καὶ ἔντεχνον αὐτῆς: *quæ hiſcere ſcilicet aliquem non ſinit, neque reprehendendi cauſſâ os ſoluere, ob efficaciam in eâ & artem.* Sanè ab ingenio conſenſu deriuant, quod interuenit: & poſteriores ſcriptores Latini hæc ideò *Ingenia*, & eorum architectos *Ingeniarios* dixerunt. Aſconius: *Machina eſt, vbi non tam materia, quàm ratio artis atque* INGENII *ducitur.* Itaque fraudes, doli, inſidiæ, in hoc nomen apud Comicos, alioſque, paſſim venerunt. Sed & molitiones altiuſculæ, *Machinæ.* vnde Iſidorus: *Machiones, qui machinis inſiſtunt, propter altitudinem parietum.* Intellegit noſtros hodie & Gallorum *Maſſones* (Originem vocis diſcite) ſiue fabros cæmentarios, qui olim à machinâ *Machinones*, poſteà *Machiones*, pronunciatu illo Hiſpanico & Gallico, quo* ch. pingue s. valet. Veteres Græci μάγγανα etiam hæc dixerunt. & ita Heſychius: Μάγγανα, μηχανήματα: atque alij Scholiaſtæ Græci videntur. Hegeſippus vſurpauit libro IV. cap. XX. de Nerone: *Manganum ſibi quoddam de ligno parauit, quo ſe necaret.* Sed &

* vti China, Sina, & talia.

Con-

Conſtantinopoli *Mangana*, locus à Conſtantino exſtructus: *vbi* (ait Glycas) *omnia bellica inſtrumenta repoſita, & libri de Mechanicis.* Nam manſit vox ad infimum æuum, etſi corrupta aut flexa variè: de quo * infrà videndum. Priuſquàm autem de Machinis dicam diſtinctiùs, Origo earum & progreſſus videtur indagandus. Res enim incertior, vt ſolent hæc talia, & alij alijs adſcribunt. Vetuſtiſſima mentio, quam reperio, eſt in libris ſacris, & ipſe Moyſes in Deuteronomio nominat cap. XX. *Siqua autem ligna non ſunt pomifera, ſed agreſtia & in ceteros apta vſus, ſuccide, & inſtrue* MACHINAS, *donec capias ciuitatem quæ contra te dimicat.* Etſi alij recentiores hîc *Propugnaculũ* aut *Munitionem*, non *Machinas* vertunt. At enim certò poſteà de machinis in eâdem gente, II. Paralip. cap. XXVI. de Oziâ rege: *Fecit in Hieruſalem diuerſi generis machinas, quas in turribus collocauit & in angulis murorum, vt mitterent ſagittas & ſaxa grandia.* Sed & in Ezechiele, atque alibi, mentio: vt nihil ambigam cum Eupolemo apud Euſebium aſſerere, à Moyſe pleraque armorum reperta, & machinarum. Sanè illud ſagax & curioſa mens deprehendet, ſacra, imperia, artes, ab Oriente ferè in reliquum orbem & in Occaſum paullatim defluxiſſe. Hæc ita nobis viſa: alijs aliter, & Græci, vana ſæpè gens, tribuunt ſibi. Homerum tamen & id æuum machinas ignoraſſe, ipſi Scholiaſtæ Græci tradunt: & res in eo clamat. Quod enim earum veſtigium? niſi quòd diſputant, an κρόσσαι in eo ſcalarum quoddam genus ſit, quod negant alij, & malunt pinnas murorum eſſe. Non igitur illi priſci habuêre. nec Statio abſque alio auctore, temerè acceſſerim, qui in Achilleide ſuâ, cùm facit Græcorum varios populos Achilli ad bellum contribuere & conferre: addit,

> * Lib. III. de Balliſtis.

> Iliad. μ

Murorum tormenta Pylos Meſſenaque tradunt:

ſiue vt alij libri, * *tendunt.* Sed an tunc igitur muralia tormenta? nemo alius dixerit, eorum quos hodie legimus; niſi fortè Plinius, qui * *Equum* ſiue *Arietem* (vt ipſe interpretatur) inuentum vult Troiano bello. Sed communiter ita nemo, nec ratio aut exempla vlla ſuadent. Athenæus quidem vetuſtam ſatis rem facere in Græcis videtur, ſed non æuum tamen definit: tantùm, Romanos hauſiſſe & ſumpſiſſe ab illis, fine libri VI. Περὶ γοῦν τῶν Ἑλλήνων μηχανὰς καὶ ὄργανα πολιορκητικὰ μαθόντες, τούτοις αὐτοὺς κατεπολέμησαν. *A Græcis machinas & inſtrumenta bellica cùm didiciſſent, ipſis eos aggreſſi ſunt.* Hæc ita ille, me valdè aſſenſionis dubio & ſuſpenſo. Nam Romanos quidem iam olim machinis vſos reperio, imò ſub regibus ipſis. vt in Liuio, de cenſu Seruij: *Centurias etiam fabrûm duas ordinauit, quæ machinas in bello ferrent.* Et ſtatim poſt reges exactos Dionyſius, anno vrbis CCLII. agnoſcit: apud quem Conſul Romanus Camerinos oppugnaturus, κριοὺς προσῆγε καὶ κλίμακας, καὶ πάσαις πολιορκίας ἐχρῆτο ἰδέαις: *arietes & ſcalas protulit, & omni genere oppugnandi eſt vſus.* Iterùm, decennio infrà, Conſul in Coriolanos, κριούς τε, καὶ γέῤῥα, καὶ κλίμακας παρεσκευάζετο: *arietes, & crates, & ſcalas apparabat.* Quò magis miror eumdem Dionyſium vacillare, & poſteà anno CCCXIII. ſcribere: οὔτε χελώνας τὰς χωστρίδας κατασκευάζειν εἰδότων τῶν τότε ἀνθρώπων, οὔτε τὰς καλουμένας ἑλεπόλεις: *cùm nec teſtudines eius æui homines parare noſſent, nec eas quæ Helepoles dicuntur.* Niſi eâ mente id ſcribit (& opinor) quòd quædam machinarum olim quidem repertæ, magiſque neceſſariæ; non tamen illæ ſubtiliores & exactæ, *Teſtudines* & *Helepoles* nominatæ. Quis autem de Helepoli miratur, quam Demetrius denique, aliquot pòſt ſæculis inuênit? At de Teſtudine magis; cùm Liuius eam palàm celebret in obſidione Veiorum: *Quid turres, quid vineas, teſtudineſque, & alium apparatum oppugnandarum vrbium loquar?* Quæ omnia illîc adhibet, imò & *Aggerem* mox adiungit. Sed & Propertius iam antè agnoſcit Vineas, ſicut ipſe Dionyſius γέῤῥα, in Coſſi opimis, libro IV.

> * Quod ſpectaret ad tormentorum funes.

> * Vide infrà lib. II. de Ariete.

Dumque aries cornu murum pulſabat aëno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Sed quidquid huius ſit, veteres, vt videmus, Romanis machinæ: atque adeò ante Græcos, ſi fas ab Athenæo (ſed fas) diſſentire. Nam alij ferè conſenſu, ad Periclem auctorem, in eâ gente, Machinas referunt. vt Diodorus libro XII. Κατεσκεύασε μηχανὰς πρῶτος τῶν πρὸ αὐτοῦ: τούς τε ὀνομαζομένους κριοὺς, καὶ χελώνας, Ἀρτέμωνος τοῦ Κλαζομενίου κατασκευάζοντος: *Struxit machinas* PRIMVS *omnium ante ſe, & eos qui Arietes dicuntur, & Teſtudines, Artemone Clazomenio fabricante.* Ipſum hoc in Plutarchi Pericle leges: *captum nouitate rei, vſum machinis, & habuiſſe apud ſe fabrum inuentoremque Artemonem Clazomenium.* Sed addit tamen, de Artemone diſſentire quoſdã, & vetuſtiorem eum facere.

> Vide Notas.

Enimuerò ſub ea tempora Machinæ certò iam repertæ, & Thucydides Peloponneſiaco bello palàm miſcet. Quod Ariſtoteles quoque dat intelligi, cùm ſuadet magis oppida muris claudi, additque: ἄλλως τε καὶ νῦν εὑρημένων τῶν περὶ τὰ βέλη καὶ τὰς μηχανὰς εἰς ἀκρίβειαν πρὸς τὰς πολιορκίας: *maximè cùm nunc reperta ſint exactè, quæ ad tormenta aut machinas faciunt, vrbibus oppugnandis.* Ait, *nunc*, id eſt, illo proximè æuo. Fuit autem Pericles circa annum vrbis CCCXX. cùm Seruius Tullius vixerit anno eiuſdem CCXX. id eſt, ſæculo toto antè. Non ergo Romani à Græcis: niſi quis cenſet à finitimis Græcis in Italiâ habuiſſe. Quid ſi ab Etruſcis, aut à ſe? quis abnuat, vel adfirmet? in nocte hæc talia, niſi tuba aut lux aliqua prodat litterarum. BILL. Tu tamen curioſè indagaſti: ſed, quod miror, Diodori locum omiſiſti, de Sardanapalo: quem ait, libro II. Niniuen fruſtrà obſediſſe, inopiâ machinarum. οὐ γὰρ, inquit, οἱ πετροβόλοι, ἢ χελῶναι χωστρίδες, ἢ κριοὶ πρὸς ἀνατροπὴν μεμηχανημένοι τειχῶν, ἤπω κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἐξεύρηντο: *Non enim Balliſtæ aut Teſtudines, aut Arietes murorum euerſores, illis temporibus adhuc reperta erant.* Si autem Moyſes habuit, & deinceps Iudæi: nónne probabile peruaſiſſe in propinquum Orientem? LIPS. Probabile, & ſunt tamen quæ contrà dicam.

Lib. VII. Polit. c. X.

Vide Notas.

DIALOG. IV.

Diuiſio operis, tum de Oppugnatione Subitâ & per Coronam.

SED de Inuentione, tantùm eſt: diſtinctè ad ipſas imus. quod vt ordine magis poſſit, triplices eas facio, *Machinas* preſsè magis & reſtrictè, *Tormenta*, *Tela*. Liuius mihi præit ad diſtinguendum, lib. XXVII. *Naues partim* MACHINATIONIBVS *onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum, partim* TORMENTIS *& ſaxis, atque miſſilium* TELORVM *omni genere inſtruit.* Tria iſtæc habetis, de quibus dicam: ſed iterùm cum diſcrimine, quia duplex *Oppugnatio* eſt, *Subita & Diuturna.* Illam præmittam, & quæ vſui eſſe ſolent adiungam. Eſt *Subita Oppugnatio, cùm impetu, nec circumuallatione adhibitâ, incurrunt.* Ad hanc rem *Coronâ* primùm vſi, tum *Teſtudine*, ſæpè & *Scalis*, *Cratibus*, *Muſculis*, & quæ leuiores ſunt Machinarum. Si placet, iſtoc ordine videamus. *Coronam* primùm adhibeo: & ita ſolent, ad terrendum aut claudendum, ſed & ad diſtinendum. Sæpè occurrit, *coronâ cingere vrbem; coronâ capere, expugnare*: & valet in hunc ſenſum. Silius:

Mœnia flexa ſinu, ſpiſſâ vallata coronâ
Alligat, & telis in morem indaginis ambit.

Facit *ſpiſſam coronam*; id eſt duplicem, triplicem, aut ſuprà; vt numerus militum, aut magnitudo loci oppugnandi erat. In Ammiano: *Armatorum triplici coronâ muris circumdatis.* In Ioſepho: Διπλῇ τῇ φάλαγγι κυκλοῦνται τὴν πόλιν, καὶ τρίτην ἔξωθεν περιΐστασι τὴν ἵππον: *Duplici peditum coronâ vrbem* (Iotapatam) *cingunt, & tertiam ſeriem equitum exteriùs ponunt.* Bonus ordo, notate. introrſum pedites; quorum inuadere; extrorſum equites; quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex; ſed cùm appropinquabant, ratio vult magis arctatos multiplicatoſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſiduè anguſtiore. An non & corpora alibi militum & cohortes relictæ, ad ſubita belli; & ſubſidium aut præſidium? opinor. Hoc etiam ampliùs, primos ordines peditum ſcutatorum grauiorumque fuiſſe, qui cominus aſſultarent, inuaderentque: retrorſum leues aut velites, vt funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent propugnatores. Obſeruate etiam in Silij verbis de *Indagine*; cum quâ comparat, à venatione: Græci cum *Sagenâ*, dicuntque rem ipſam Σαγηνεύειν. Id enim eſt apud Herodotum, Platonem, Herodianum, alios, *Coronâ cingere*, & includere velut piſces. Nec in hac re aliud monendum.

DIALOG. V.

De Teſtudine militari, quid & quotuplex ea? eius vis & robur.

SED *Teſtudo* ſequebatur, quâ ſtatim ſub muris vſi, vt tecti & conferti ſuccederét, aſcenderentque. Cæſar libro II. *Gallorum atque Belgarum eadem eſt oppugnatio. hi vbi* * *circumiectâ multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt, teſtudine factâ portis ſuccedunt.* Et quamquã Gallis hoc tribuit, Romani etiam vſi ſunt, & vulgò quidem vſi: ſed facit ideò, quia illi haud aliâ machinatione, operum ferè expertes: Romani autem & iſta adhibebant, cùm opus. Quid autem *Teſtudo*, ſiue φάλαγξ Græcis, aut * συνασπισμός? Iunctio corporum armorumque, & ſcuta partim lateribus applicata partim capitibus ſuperlata. Ab Homero exemplum eſſe volunt.

* Coronam & hic nota.

* Conſertatio.

Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ,

Scutũ ſcuto hæret, galeæ galea, atque viro vir.

Sed tamen Homerus, nil niſi denſationem & confertam aciem notat: ſcuta elata ſuper caput (proprium Teſtudinis) non notat. Sed vndeunde, paſſim Romani vſi: & in triplici quidem diſcrimine, vt accuratè euoluam, *Oppugnando, Pugnando, Repugnando.* In Oppugnando fuit, cùm ſcutis ſuper capita elatis muro ſuccedebant, primis altioribus, & ordine paullatim, tecti ſimplicis in morem, decreſcente. Cauſſa, vt tela iniecta per procliue laberentur, & minùs inſidere poſſent aut infigi. Optimè Liuius deſcribit libro XLIV. *Iuuenes quidam Romani, ludicro Circenſi ad vſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inductâ beſtijs omnium gentium Circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere genera: nec ſemel quadrigis, ſemel deſultore miſſo, vix vnius horæ tempus vtrumque* * *circulum complebat. Inter cetera ſexageni fermè iuuenes, interdum plures, ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij quàm militaris artis, propiorque gladiatorium armorum vſum. Cùm alios decurſu edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertijs magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta fermè pedum ſpatio diſtantes armati duo procurrebant, comminatique inter ſe, ab imâ in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta cùm euaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecùs quàm ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillimâ parte muri admotâ, cùm*

* Curriculum, forte.

armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur. Id tantùm diſſimile fuit, quòd & in fronte extremâ, & ex lateribus, ſoli non habebant elata ſuper capita ſcuta, ne nudarēt corpora, ſed * prætecta pugnantium more. Ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini iniecta, imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur. Pulcher locus, & quid poteſt addi? In quo extremo, *imbricis in modum*, legi aliquando volui: ſed nihil opus: & Ammianus quoque ab iſtâ ſcripturâ ſtat, qui velut imbrem è tecto, delabi facit tela. Verba eius huic rei, libro XXVI. *Coniunctis tribus nauigijs, Teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxerunt. Denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati; alij poſt hos ſemet curuantes humiliùs; tertiis gradatim inclinatis ſubmiſsè: ita vt nouiſsimi ſuffraginibus inſidentes, formam ædificij fornicati monſtrarent. quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac ſpecie, vt miſſilium ictus atque ſaxorum, per decurſus cadentes labiles, inſtar* IMBRIVM, *euaneſcant*. Tamen nec de *imbrice*, ineptè. & cum tegulari tecto comparat quicumque ſcriptor apud Suidam: κεραμωτὸν, τακτικὴ διάταξις, ὅπερ ἐποίουν Ῥωμαῖοι ἐν παιδιᾶς μέρει: *Tegulare, ordinis quædam inſtructio, quod Romani faciebant in loco ludicri*. Quis auctor, neſcio: ſuſpicio eſt, Polybium ipſum ſcripſiſſe in hac re, quam Liuius denarrat. Ait autem Patauinus, *ſexagenos fermè iuuenes fuiſſe*. Cur illo numero? palàm eſt, ad Ordines Romanorum aſpectum, qui tanti erant. Itaque manipulatim aut centuriatim in Teſtudines ſe conglobabant, nequis confuſionem putet, aut ordinem vel hîc neglectum. In Ammiano: *Alacris miles, & legionibus in teſtudines varias conglobatis, paullatim tutò progrediens, ſubruere mœnia conabatur*. Is autem vnus è finibus, ſuccedere & ſubruere. vt in Cæſare, de Belgis; *Teſtudine factâ, portis ſuccedunt, murumque ſubruunt*. Alter, ſuccedere & aſcendere, qui in Liuio hîc expreſſus. nam *teſtudine parti muri admotâ, cùm armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur*. Itaque ex æquo pugnabant; aut tranſſcendebant, ſi amouiſſent. Tacitus III. Hiſtoriar. *iteratam* id *Teſtudinem* appellat, & quaſi duplicatam: *Non iam ſanguis neque vulnera morabantur, quin ſubruerent vallum quaterentque portas, innixi humeris, & ſuper iteratam teſtudinem ſcandentes*. Imò indicat & tertios ſuper duplicem illam ſeriem adſcendiſſe, ſiquis verba ruminatur. De tali aſcenſu iterùm Tacitus IV. Hiſtor. *Appoſitis plerique ſcalis, alij per Teſtudinem ſuorum, ſcandebant iam quidam, cùm gladijs & armorum incuſſu præcipitati ſunt*. Hæc prima illa teſtudo, Lucani verſibus, aut pigmentis potiùs, claudenda, libro III.

Vt tamen hoſtiles denſâ Teſtudine muros
Tecta ſubit virtus, armis innexa priores
Arma ferunt, galeamque extenſus protegit vmbos;
Quæ priùs ex longo nocuerunt miſſa receſſu,
Iam poſt terga cadunt. nec Graijs flectere iactum,
Aut facilis labor eſt longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum.

Oſtendit nec Catapultas aut Balliſtas nocuiſſe, quia iam viciniores erant, nec facilè attemperare tormenta ad hos ictus. Cæſar in eâdem Maſſiliæ obſidione (nam de eâ Lucanus) ita capiendus: *Cùm penè inædificata in muris ab exercitu noſtro mœnia viderent, ac tela manu conijcerentur, ſuorumque tormentorum vſum, quibus ipſi magna ſperauiſſent, ſpatio propinquitatis interire*. At *Teſtudo* altera in *pugnâ* eſt, cùm globo facto, & tecti ſcutis, ſic inuadebant ac perrumpebant. Variæ gentes vſurparunt. vt Germani, de quibus Florus libro III. *Elatis ſuper capita ſcutis, cùm ſe veluti teſtudine Barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt*. Cæſar de eâdem re, libro I. *Reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalanga inſilirent, & ſcuta manibus reuellerent, ac deſuper vulnerarent*. Idem: *Germani celeriter, ex conſuetudine ſuâ, phalange factâ, impetum gladiorum exceperunt*. Idem de Heluetiis: *Ipſi confertiſſimâ acie, reiecto noſtro equitatu, phalange factâ, ſub primam noſtram aciem ſucceſſerunt*. Et notetur denſatio ea firma vtiliſque eſſe, in equitatum repellendum. Sed & Romani vſi, etſi haud nimis ſæpè, quia ordines non diuellebant. Tamen vſi. & Ammianus: *Alemanni nexam ſcutorum compagem, quæ noſtros in modum Teſtudinis tuebatur, ſcindebant gladiorum ictibus crebris*. Atque hæc ſecunda illa Teſtudo, in quâ nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus. Tertia in *Repugnando*, cùm ab equitatu aut leui armaturâ cincti, huc decurrunt vt in orbem ſe muniant, medijs altioribus, extremis vndique deſidentibus: & fit ea verè tunc teſtudo. Accuratiſſimè

* Fortè prætenta.

Dio

Dio Caſſius deſcripſit in M. Antonij rebus, libro XLIX. Parthi eum premebant in receſſu, & iam inſtabant Romanis legionibus, aliquoties victores. Illi hoc commenti, vt vniuerſi teſtudinem facerent, contra impetum ſcilicet ſagittarum, equitumque ipſorum. At Parthi, quibus hoc inſolitum & aſpectu nouum, arbitrati eos defatigatione & vulneribus concidiſſe, omiſſis arcubus, & ab equis deſilientes, gladijs nudatis inuaſerunt, quaſi ad certam victoriam & cædem. Tum Romani, ſigno dato, omnes inſurrexerunt: & hoſtem nihil tale exſpectantem alacriter adorti, fuderunt fugaruntque, non vltrà moleſtum. Addit Dio: *Porrò teſtudo talis eſt, & fit hoc modo. Impedimentis, & leui armaturâ, & equite omni, in medium acceptis; grauis armaturæ pedites, illi qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis vtantur, in extremis partibus, tamquam in latericio opere, pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extrà ſpectantes ambiunt. Ceteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cùm ſuper ſe, tum ſuper alios attollunt; vt in totâ phalange non aliud ſit quàm ſcuta cernere, & à telorum ictu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeò enim validè firmant, vt & ſuper eam* * *homines aliquot ingredi poſſint, imò etiam equi & currus agi, quoties in cauo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma eius inſtructionis, & nomen à Teſtudine cepit, ob firmitatem, & quia optimè tegit. Viſus autem* * *duplex eſt. Nam & in oppugnandâ munitione aliquâ ſubeunt, & ſæpè in ipſum murum quoſdam attollunt: aut circumuenti fortè à ſagittarijs, inclinant ſe omnes ſimul (nam &* * *equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere) & ſic opinionem hoſtibus defatigationis ſuæ præbentes, ijs appropinquantibus, ſtatim terrore iniecto, conſurgunt, atque incurrunt.* Dio iſta; & Plutarchus in Antonio haud diſſimilia: Οἱ θυρεοφόροι συνέκλεισαν εἴσω τῶν ὅπλων τοὺς ψιλούς. αὐτοὶ δὲ καθέντες εἰς γόνυ, προὐβάλλοντο τοὺς θυρεούς, οἱ δὲ ὄπισθεν, ὑπερέσχον αὐτῶν τὰ ὅπλα, κἀκείνων ὁμοίως ἕτεροι. Τὸ δὲ σχῆμα παραπλήσιον ἐρέψει γινόμενον, ὄψιν τε θεατρικὴν παρέχει, καὶ τῶν προβλημάτων στεγανώτατόν ἐστι πρὸς οἰστοὺς ἀπολισθαίνοντας: *Qui ſcuta ferebant, intra ſeſe leuem armaturam concluſerunt. Ipſi autem in genu ſe ſubmittentes, proiciebant ante ſe ſcuta: & qui poſt eos, ſcuta ſuper eos tenebant; atque ſuper iſtos alij ſimiliter. Quæ forma tecto ædificiorum ſimillima, & ſpeciem theatro ac ſpectaculo dignam præbet, & munimen firmiſſimum eſt contra iacula, quæ ſcilicet delabuntur.* Habetis de triplici Teſtudine, in quâ plurimùm ſubſeſſus aliquis aut inclinatio: ideoque Tertullianus ſcitè dixit, *Teſtudinem deſidere*, vt nos quidem legimus, non *deſudare*. Facit eò Iſidorus: *Teſtudo, ſcutorum connexio*, CVRVATA *in teſtudinis morem.* CAROND. Hæc habemus: ſed de Dionis aſſertione, quatit animum. Et an tanta firmitas, vt iumenta, vt currus tulerit? vereor vt bonis humeris ſit, qui hoc ſuſcipit & portat. LIPS. Imò firmum verumque equidem puto. Quod pretium Dioni mentiendi? quæ latebra etiam, in re cottidianâ & omnium tunc oculis promptâ? Sed nempe reſtrinxit, *ſi in cauo & anguſto loco ſtipati.* Scilicet ibi lateribus arctatis ne diſfluerent, vis maior & ſubſiſtentia: non nimis miranda, ſi ſcuta lata & longa, ſi perpetuam ſeriem cogitabis. Iuncta enim ſic valida, & præſertim à lacertoſis illis viris ſuſtentata, vt à columnis. Sic cenſeo, alius pro ſuo animo demat aut addat fidem. LAMPS. Imò & Oppianus his addat fidem, qui vbi equum militarem deſcribit & laudat, in Cynegetico primo:

Πολλάκι καὶ δηΐων ἀνδρῶν ἐπελάσσατο πύργοις
Ἤρεμος, ἀσπιδόεσσαν ὑπόπτερον ὥτε βεβηκὼς
Ἀσπὶς ὑπὲρ κεφαλῆς ἐπικάρσιον ἀσπίδ' ἐρείδῃ,
Ὁππότ' ἐέλδονται δηΐων πόλιν ἐξαλαπάξαι,
Καὶ πέδον τεύχωσι μετήορον ἐμβαβόζον,
Δαιδάλεον, πυκινόν, πολυόμφαλον.

Quæ ad verbum ita licet reddere:

Sæpè & hoſtilium virorum fertur in munitiones,
Quietus; ſcutatum, pinnatum, quando hominibus
Clypeus ſuper caput elatus tranſuerſum (nam ἐπικάρσιον ibi legerim) *ſuſtentat.*
Quando cupiunt tentantque hoſtilem vrbem exſcindere,
Et campum exſtruunt ſublimem clypeorum,
Varium, confertum, vmbonibus multis conſtantem.

Teſtudo hæc manifeſtò deſcribitur: & facit equum ſuper eam ſcandere, & ferri in muros. LIPS. Opportunus locus. qui tamen eò fortaſſe duci poteſt, vt equi equiteſque in mediâ teſtudine habeantur, à pedite vndique tecti & clauſi. Clarior itaque iſte Ariſtidis, in Romanæ militiæ laudatione: *Viri in limitibus conſtituti, ad tutelam imperij: quorum ſcuta in caput ſublata vel currus ſuſtineant, atque etiam equitibus ſint vehendis.* Certa & liquida ea affirmatio: & quæ me quidem Dioni iungit. Sed quid-

* vt in iteratâ teſtudine, ſuprà.

* Illum Pugna omittit: quia rarò Romani.

* Noctetur.

quidquid eſt, magnum tamen robur Teſtudinis: ad quod alluſit Ammianus, de rege Perſarum: *Ipſe rex ſublimior ceteris, petitus balliſtarum ictibus certis, & ſagittarum denſitate, operturâ armorum in modum teſtudinis contextorum abſceſſit innoxius.* Significat ſquammeo thorace munitum regem, cuius laminæ ſiue plumæ ſic textu perpetuo ſuperpoſitæ inuicem, vt in Teſtudine ſcuta. Niſi quis malit, milites conglobatos circa eum, teſtudinem feciſſe. Sanè magnum robur hoc Thoracis, qui *Catapulticum telum* potuit ſuſtinuiſſe: etſi & tales fuêre, vt è Plutarchi Demetrio liquet.

DIALOG. VI.

De Scalis, & earum aliquot generibus. de Sambucis.

IAM verò, præter Teſtudinem, *Scalæ* etiam communiter admotæ: atque earum varia genera fuiſſe, non credo vos neſcire. Harum inuentio ad Capanea refertur, qui Thebas ſic inuadere conatus: ſed à Ioue & fulmine repulſus. In iſtis parandis, Polybij dogma & præceptum commune eſt, lib. IX. *vt ſi* (exempli gratiâ) *murus decem pedum fuerit, altitudo ſcalarum largiter ſit duodecim.* Tum etiam, vt *abſiſtentia ſcalarum infrà à muro, ſit quaſi dimidia, ad ipſas ſcalas reſpiciendo:* id eſt, vt in dicto iam numero, pedes circiter ſex remotæ ſint à pede muri. Hoc mihi videtur dicere, etſi verbis ſatis implicitis: quę equidem dabo, & meditationi veſtræ relinquam: Τὴν δὲ ἀπόστασιν τῆς κλίμακος πρὸς

τὴν

τὴν ἀναβαινόντων συμμετρίαν, ἡμίσειαν εἶναι δεῖ τὸ ὕψος τῆς κλίμακος. ἵνα μήτε πλεῖον ἀφιστάμεναι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβαινόντων εὐσυντριπτοι γίγνωνται, μήτε πάλιν ὀρθότεραι προσερειδόμεναι, λίαν ἀκροσφαλεῖς ὦσι τοῖς προσβαίνουσι: *Deſcenſum & inclinationem ſcalarum, ad conſcendentium menſurationem, oportet dimidium ſcalarum eſſe. vt nec longiùs abſiſtentes, in multitudine aſcendentium frangi faciles ſint; nec item rectæ magis appoſitæ, lapſiles ſint aſcendentibus.* Varia autem ſcalarum genera, & quędam ex his *compactiles.* id eſt, quæ aut pluribus partibus conſtant, & plicari ruſumque explicari poſſint; aut ipſi gradus remoueri & recondi quaſi in vaginâ, ſtipite coëunte. Appianus in Ibericis κλίμακας πτυκτὰς appellat ſiue *plicatiles*, has tales: & Plutarchus in Arato, διαλυτὰς, *ſolutiles.* quas Aratum apparaſſe ait, cùm de Sicyonis arce inuadendâ cogitaret, & recondidiſſe in arcis quibuſdam thecíſque ruſticis, quas *Achanas* dicebant. Nempe träſferri huiuſmodi iſtæ ſine ſuſpicione poterant, & minore etiam moleſtiâ: atque is finis. Sed fuêre præterea *Coriaceæ*, itemque *Reticulatæ*, aut *Stuppeæ*: de quibus in Herone, cap. XI. ſcriptū. Et illas ait *eſſe inſtar vtrium, conſutas è corio, & inunctas ſeuo aut adipe circa ſuturas, ne euaporent: eaſque erigi ad murum ſpiritu inflatas, & dare aſcenſum. Reticulatas* autem format, *è ſtuppeis funibus, inſtar retis contextas: ad quarum ſummitates hamos adijcit, vt murorum pinnas apprehendant.* Sed & in eodem *Scalas nauticas* quas aliquoties lego, an non has eſſe dicam? quia id genus ſcalis nautæ ferè nitūtur. Palàm ita appellat, vbi de Ariete, c. XI. & iterùm de Turribus, cap. XIII. *Diadem turres mobiles, & terebram, & ſcalas nauticas* repperiſſe. Vitruuius, in eâ ipsâ re, incerti & laxi ſermonis eſt: & *Machinam aſcendentem* vertit, quam Athenæus dixerat τὴν ἐπιβάθραν. In fine etiam capitis: *De acceſſu, qui ἐπιβάθρα dicitur*: an non meliùs, *aſcenſu?* nam *machinam aſcendentem* prædixit. Quòd autem ex *Scalæ nauticæ* Heroni, ſtuppeæ ſint: liquet vel ex imaginibus eius, quas deformat, & velim vos videre. CARON. Quî poſſimus? mihi quidem Heron iſte ignotus & inuiſus eſt. ORAN. Mihi pariter, librorum & bibliothecæ aliàs curioſo. Quis autem fuit? LIPS. Sub Imperatoribus Græcanicis, & in Chriſtianâ religione, quod ex ſcriptis innoteſcit, vixit: alius ab Herone illo Alexandrino, vetuſtiore, qui *Mechanica* item ſcripſit. Iſte autem Latinè editus & verſus eſt, à Franciſco Barocio Patricio Veneto, anno ∞. IↃ. LXXII. Titulus

Vide Notas.

eſt *De machinis bellicis, & de Geodeſiâ.* Græcè nanciſci (exſtat tamen in bibliothecis) non potui: Latina haud optima ſunt, ſed nec ſcriptio tota nimis ad veteris hiſtoriæ lucem. Iuuat tamen, & vbi videbitur, excerpam. Sunt & aliæ ſcalæ, quas ipſe *Spectatores* vocat, baſi accuratiori inſtructæ ita, vt erigi poſſint & attolli: & in ſupremis ijs aliquis conſtitui, qui ſpectet quid in vrbe agatur. Is enim earum finis, & inde *Spectatorum* nomen. Agit de ijs toto cap. XII. Denique in eodem, & *Scalæ* ſunt rotis impoſitæ, ijſque procedentes, quibus ſupremis pons adhæret: qui è propinquo inijcitur in muros. Tractat cap. XIX. Nec grande fortaſſe in ijs quoque momentum, aut fructus eſt, niſi ſcire. Sunt autem & alia, quæ etſi non formam, tamen vſum Scalarum habent: vt *Tollenones*, & *Sambucæ*. *Tolleno eſt*, ait Vegetius, *quoties vna trabs in terram prœaltè defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabs longior, dimensâ medietate, connectitur: eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite, cratibus ſiue tabulis contexitur machina, in quâ pauci collocantur armati. tunc per funes vno depreſſo attractóque capite alio eleuati ponuntur in murum.* Res facilis: & traxit originem ab inſtrumentis, quibus aquam haurimus, pondera nauibus educimus: quæ* *Grues* aut *Ciconias* dicunt. Agnoſcit & has voces Heron in iſtâ re, cap. XXV. & paullò aliter deformat. Nam & canalem fecit ſiue tubum clauſum, antrorſus oſtiolis aperiendum, qui in defixo ſtipite innixus, attollatur, vertatur; & vir aut viri in eo delitentes, tranſeant in muros. Facit & Torculari ſimilem machinam, quæ ergatis voluta, deprimi aut exprimi & attolli poſſit, cum ſimili tubo aut inſtrumento. Hæc in imaginibus videnda. Sed dixi è Vegetio *Sambucam* quoque huc adhiberi: quid ea eſt? nam nominatur in hiſtorijs ſæpiùs. Variè defingi video, ſed vſum tamen eius eſſe maximè in aquis. Ita enim veteres conſenſu vſurpant, atque ipſe Heron: nec alias intellegit *marinas machinationes* Vitruuius,* *quæ per nauim aditus habere poſſint*, cap. XIX. lib. IV. Tamen Vegetius in terrâ etiam adhibet, ſed, puto, ſolus. Deſcribit ipſe: *Sambuca dicitur à ſimilitudine citharæ. nam quemadmodum in citharâ chordæ ſunt, ita in trabe quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcendat ad murum, ſtatimque de turri exeunt bellatores, & per eum tranſeuntes mœnia vrbis inuadunt.*

* Græcè γεράνους, χηλώνια.

Vide Notas.

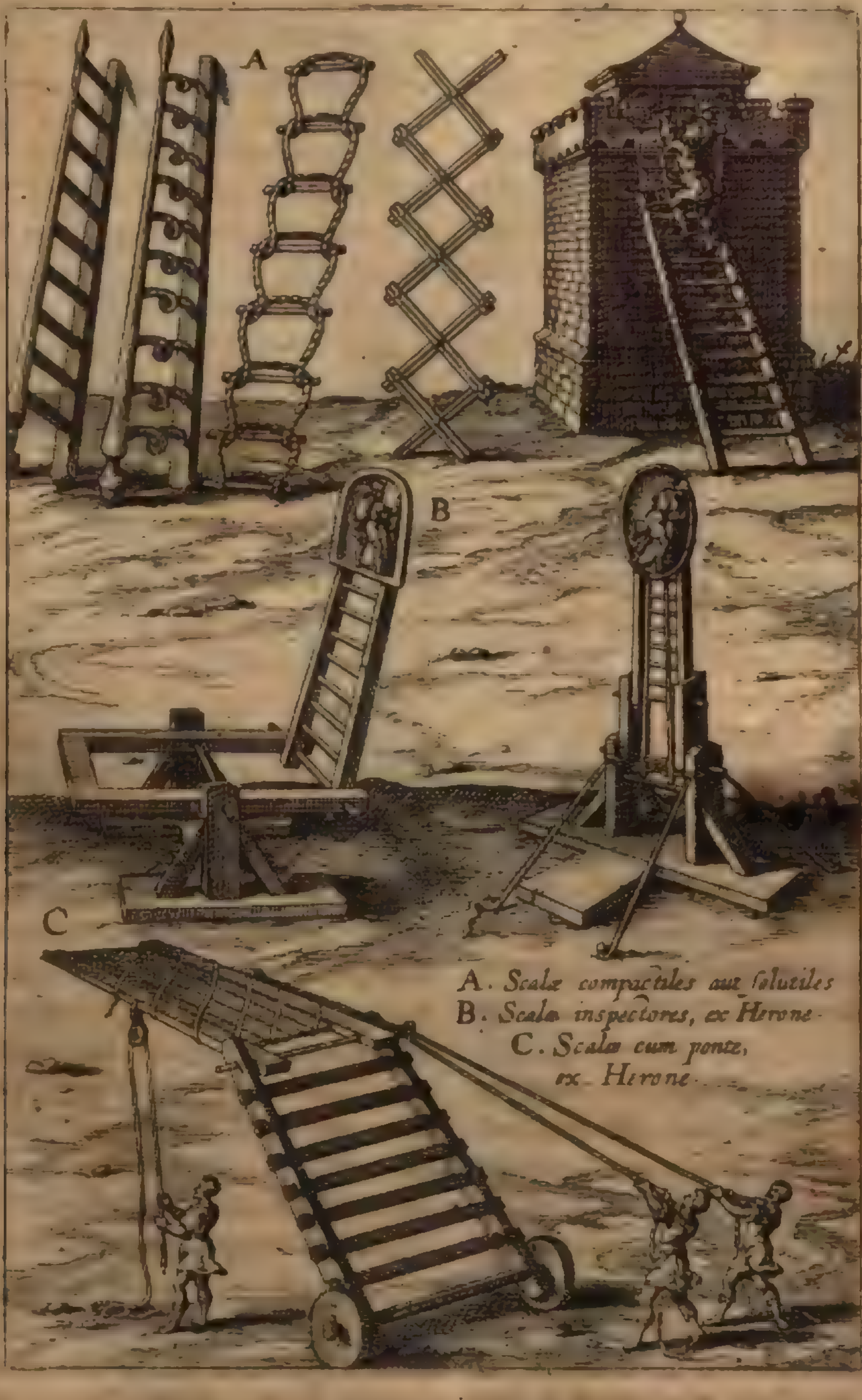
Hæc bonus Vegetius, hîc & alibi ſolutus & negligens, & parùm ad genium antiquum. Longè autem aliter, vt dixi, de Sambucâ Heron, qui *ad maritimas ciuitates* admouet, & *nauibus imponit*, cap. XXV. In pluribus autem verbis ſummatim ita format, vt *duabus nauibus, iunctis firmiter, tigna imponantur: & ſuper ea, aut inter ea, pons ſtruatur: aliàs firmus & ſtabilis, ſi ſuper; aliàs, qui attolli & deprimi per funes poſſit, ſi inter tigna.* Compendio hoc dicit, & depingit: ſed minùs tamen totum hoc genus probat, vt labi aut euerti facile, vtique ſi ventus aliquis accedat aut tempeſtas. Et veriſſimè dicit: tamen quia pro magno veteres habuêre, pleniùs etiam illuſtrabo. Liuius hanc in oppugnatione Syracuſarum admotam à Marcello ſignificat, & Lib. XXIV. deſcribit, etſi non nominat: *Iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur, cùm exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas machinamentaq; alia quatiendis muris portabant.* Obſcurè Hercules, & niſi Polybius hîc ſubueniret, Liuium vix eſſet explicare. Sed ille in totâ re, vt & in lectione iuuat: ſcribendumque in Liuio monet, *binæ ad octo quinqueremes.* Senſus, fuiſſe binas & binas quinqueremes iunctas, vſque ad octo. Ita enim fuit. corpus erat nauium octo, quæ vtrimque quattuor diſpoſitæ, & binæ in ſeriem ita iunctæ. Plutarchus in Marcello: ὑπὲρ δὲ μεγάλου ζεύγματος ὀκτὼ νεῶν, πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων. μηχανὴν ἄρας ἐπέπλει πρὸς τὸ τεῖχος. *In magno ponte octo nauium, ſimul iunctarum, machinã* (Sambucam) *tollens, nauigabat ad murum.* Sed Polybius clariſſimè & vberrimè: *octo naues iunctas fuiſſe, quibus interiores remi ablati eſſent, relictis exterioribus tantùm: atque ita incitatas ad murum.* Fuit ergo velut vnum corpus, pariter motum & directum: ideoque in Liuio legendum, *velut nauis*, ſingulari numero; nec ille multitudinis, mentem eius tangit. Tot igitur hîc naues; etſi Heron *duas* modò poſuit, itemque Appianus in Mithridatico, de machinis eius regis ad Cyzicum: Σαμβύκην δέ τινα, μηχάνημα μέγιστον, ἐπὶ δύο νεῶν φερόμενον, ἐποίει. *Sambucam quamdam, maximam machinam, duabus nauibus latam & inuectam, fecit.* Sed ideò illa Marcelli tanta, quia, vt Liuius addit, *turres contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabat.* Quod in ſuâ nihilominus Appianus agnoſcit: Ἡ σαμβύκη δὲ ἐπαχθεῖσα τῷ τείχει ἐφόβει μάλιστα. βέλη τε πολλὰ ὁμοῦ, καὶ κριούς, καὶ ἀκόντια ἀφιεῖσα. στρατιῶται δὲ σκάφεσι πολλοῖς μετὰ κλιμάκων περιέθεον, ὡς ἀναβησόμενοι δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ τείχη: *Sambuca admota muris maximè exterruit. vt quæ tela ſimul multa, & arietes, & iacula funderet. Milites autem in ſcaphis circumcurſabant cum ſcalis, tamquam per eam in muros aſcenſuri.* Ita iſti Sambucam ſuam ornant: ſed quod præcipuum in eâ omittunt, de Scalis aut Gradibus in prorâ depoſitis, & in tempore alleuandis. Polybius verò nihil eorum quæ illi, tangit, ſed Scalas modò has accuratè & diffusè deſcribit. Quæ quia interpres, vt ſolet (& quis tandem Polybio manum & ſtilum commodat?) interpres, dico, perperàm & imperitè pleraque vertit: ſummam ego verborum & ſententiæ dabo, imò pæne ipſa. *Scalæ fiunt, latitudine quattuor pedum, altitudine quanta muris ſufficit & pariare poteſt. Earum* * *duo latera pluteis muniunt, ſupernè loriculis tegentes. Has deponunt in latus & reclinant ſuper nauiũ proram, longè ſuper roſtra eminentes. In malis autem nauium aptatæ trochleæ, & in iis funes: quibus funibus, cùm opus eſt, ad caput ſcalarum religatis, ii qui in puppe, attrahunt eas & attollunt. Sed & in proris quidam adiuuant ſublationem fulcris aut tignis ſubrigentes. In ſupremis porrò ſcalis eſt tabula, cuius* * *tria latera cratibus muniuntur: in quam veluti turriculam, viri quattuor conſcendunt per dictas ſcalas, & in muros inſiliunt, cratibus remotis. Alij deinde conſequuntur. Dicta autẽ hæc Sambuca, quia cùm ſublatæ ſunt Scalæ, fit cum nauibus vnum quoddam corpus, & adſimile Sambucæ.* Hæc ferè Polybius. nec minutè diduco quæ malè interpres, ego aliter: quid enim opus aut inſultare, aut exſultare, in rebus haud maximis? vobis ſufficiet ipſas didiciſſe. In fine autem de cauſsâ nominis eſt. quod ita etiam in Athenæo, ex Andreâ Panormitano, refertur: Ὡς ἀπὸ δύο ὅταν προσάγοιτο τοῖς ἐναντίων τείχεσι, καλεῖσθαί τε σαμβύκην, ἐπειδὴ ὅταν ἐξαρθῇ, γίνεται σχῆμα νεὼς καὶ κλίμακος ἓν πε-[illegible]: *quod duabus ſuculis ad muros hoſtiles admoueatur, & dici Sambucam, quia cùm ſublata eſt, fit vnum quiddam in figurâ nauis & Scalarum. Ipſe Suculas* (ita ὄνους vel ὀνίσκους reddimus) ponit ad attrahendum: nec negauerim commodum ita eſſe: sed cùm Polybius nihil tale, videndum an non * ἀπὸ δύο νεῶν, *à duabus nauibus*, veriùs legatur. De ipſo illo muſico inſtrumento, formâ trigoni, videatur Feſtus in Sambucâ, tum Suidas, Athenæus, Vitruuius libro VI. cap. I. Atque hæ Sambucæ ſunto: in quas auxilium ferè à balliſtis, & lapidum incuſſu. Archimedes ita fecit, narrante Plutarcho: atque illas

* Ergo trigonâ aut rectâ formâ tuere. al. quatria muo ẽ. da. Et id excutiendis telis melius.

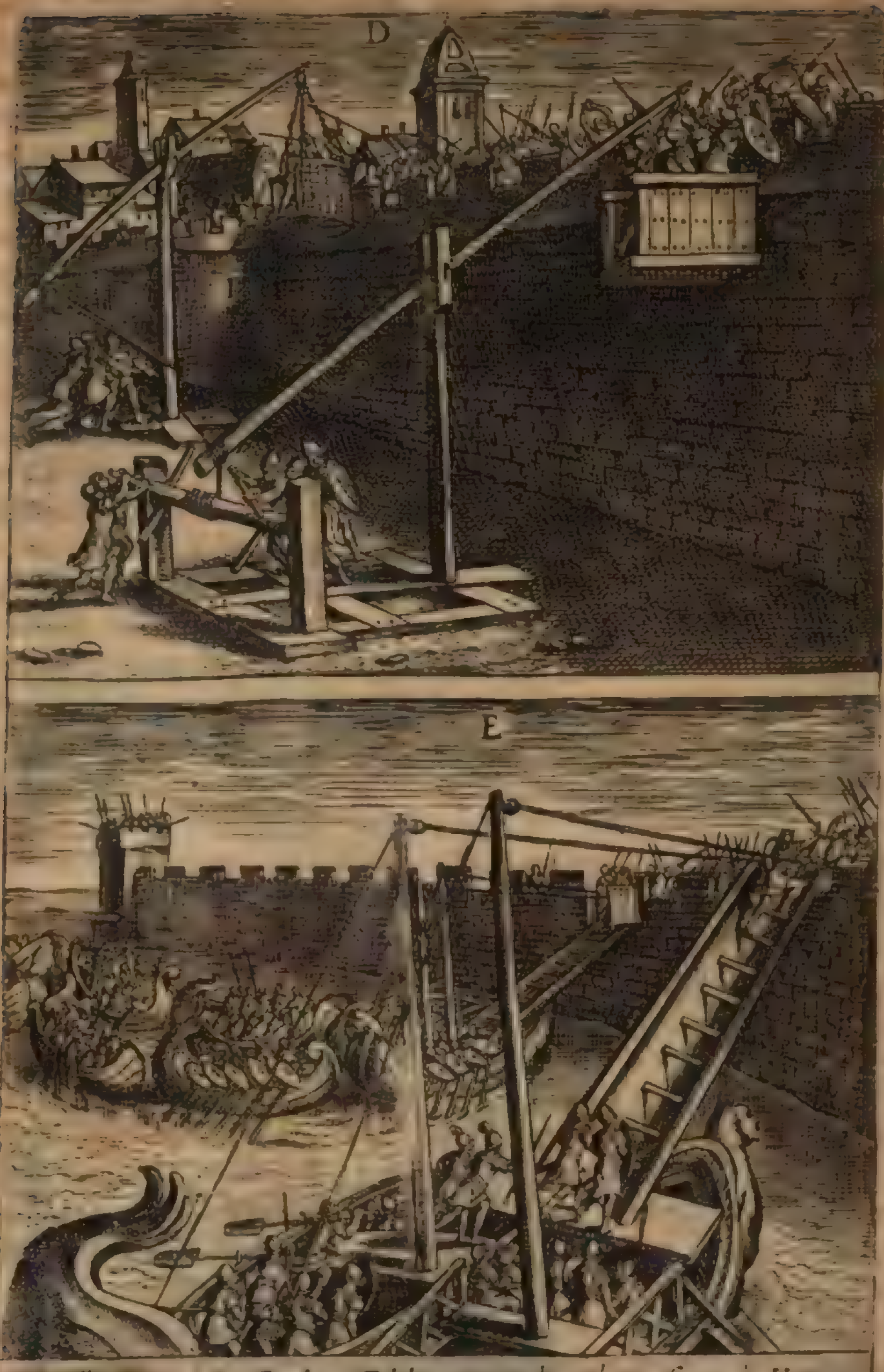
* Nam quartum nauim ſpectans, non opus.

* Vt antè in Appiano.

illas Marcelli perfregit, & à compage diuulſas in mare abiecit. Vnde Marcelli iocus, τὰς σαμβύκας αὐτοῦ ῥαπιζομένας ἐκ πότου μετ' αἰσχύνης ἐκπεπτωκέναι: *Sambucas ſuas, colaphis malè acceptas, è conuiuio & compotatione eiectas eſſe.* Ita vertimus, & adſpexit, niſi fallor, ad conuiuantium morem, qui citharœdos, ſambuciſtrias, & id genus, malè canentes aut non placentes, colaphizabant & eiiciebant. Ita igitur ſambucis ſuis factum, quæ lapidibus, vt colaphis, percuſſæ, in mare è naui eiectæ eſſent. Aliud in eas commentum legere eſt, in Vitruuij lib. IV. cap. vltimo & in Heronis XXV. ſed pergamus. LAMPS. Bonâ veniâ tuâ Lipſi, nihil aut parùm agimus, ſi auribus tantùm hæc machinalia ſubminiſtras. LIPS. Quid ergo ampliùs? LAMPS. Etiam oculis: & ij vno aſpectu celeriùs capiunt & diiudicant, quàm illæ multâ auditione. LIPS. Credo te verum dicere: ſed quid fiet? manus mihi ad hæc non facta, nec ingenium aut curam vmquam eò flexi. Tu vicarius eſſe vis? potes, & formaſti vel ipſos pictores; inter hos *Othonem Venium* noſtrum, ad Muſas & Gratias iuuenem factum. LAMPS. O ſi ille adſit! ſed Principis in comitatu eſt, & illi vacat: ego delineare potero ὡς παχύτερον, ſi tu dirigis & præis. LIPS. Fiat, pinge.

A. Scalæ compactiles aut ſolutiles
B. Scalæ inſpectores, ex Herone.
C. Scalæ cum ponte, ex Herone.

D. Ell[illegible]. E. *Sambucæ Polybij, quarum alia et leuior forma in Herone.*

DIALOG. VII.

Crates, Vineæ, Plutei, Spaliones, Leſæ, Catti, & totum hoc genus explicatum.

QVARTVM, quod in ſubitâ oppugnatione poſui, ſunt *Crates.* Hirtius mihi auctor, priore de bello Alexandrino: *Neque noſtri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum.* Duo iungit, noſtro ordine, Scalas & Crates: ſed & Ammianus xx. *Pars ſcalas vehentes, alij anteponentes vimineas crates, veluti cæci pergebant antrorſus.* Idem xxi. *Pluteos igitur præferentes oppugnatores, crateſque denſiùs textas.* Hæ autem Crates in duplici tunc vſu. ſiue vt tegerent, ſic antelatæ; ſiue vt foſſas ijs explerent, & mixto aggere, quaſi per pontes irent. Sic profectò Cæſar vii. Gallicorum, facit ipſos Gallos, oppugnaturos Romana caſtra, *magno cratium, ſcalarum, harpagonum numero effecto, ad campeſtres munitiones accedere, ac tum clamore ſublato, crates proijcere, fundis, ſagittis, lapidibus noſtros de vallo deturbare.* Item paullò pòſt, ijdem Galli, pari tentamento, *multitudine telorum propugnantes deturbant, aggere & cratibus aditus expediunt, falcibus vallum ac loricam ſcindunt.* Vbi vetus etiam Fuluij liber, *aggere & cratibus foſſas explent*, clariùs pro ſententiâ dictâ. Tales autem *Crates*, quibus foſſas explebant, non cenſemus fuiſſe elaboratas, ad modum illarum ſtabilium, quas in obſidione defigebant: ſed leuiores, for-

fortaſſe nec tecto aut lateribus, ſed ſimplici textu vimineo; quem ante ſe ferebant. Sanè aliæ accuratiores *Vineæ:* quibus in *Obſidione diutinâ* maximè vtebantur. Cur autem has differam? opportuna res eſt, vt ſimul confinia hæc explicentur. *Vinea* igitur à ſimilitudine veræ illius dicta, quæ iugata, & in tectum alleuata. Sub illâ quia conſidere fas, & latera ſic clauſa: hæc quoque Militaris nomen ſumpſit. Nugatores quidam apud Chariſium pronunciatu diſcernunt: *Vinea, inquit, vuarum, & machinæ, diſtinguendâ quidam exiſtimant, vt aliud per ĕ breue, aliud per ē longum proferatur.* Ineptè, & ipſe reijcit: nec magis hoc diſtinguimus, quàm *Scorpium, Arietem, Muſculum, Canem,* & talia quæ πολύσημα ſunt. Quid autem ea, Heron ſic oſtendit cap. I. Appellat cum additamento *Teſtudinem vineam*, quod & Apollodorus in Turnebo facit: cuius verba videre licet Aduerſ. XI. cap. XXIV. Ad eorum & rei totius lucem, hæc Heronis ſunto, excerpta à me pro ſenſu magis, quàm interpretis verbis, quæ ſæpè ſordent. *Ligna Teſtudinis* (Vineæ) *quæ milites ferunt, ſunt eiuſmodi. erecta in altitudinem, inæqualia, ſingula duodecim digitos circiter craſſa, quinque pedum interuallo diſiuncta. Connectuntur inter ſe, ſic vt quinarium illud internallum ſemper ſeruetur. Horum quæ altiora ſunt, viri ſtaturam & dimidiatam æquant; quæ humiliora, vnam tantùm. Habent infernè cuſpides, quibus terræ infixa ſubleuant portantes. Coria appenduntur craſſa, vel cilicia; ſuperiùs autem rugoſa, non extenſa, vt in hoc tumidum aut molle tela incidentia frangantur & lenteſcant.* Ita iſte. quid Vegetius? verba eius recitari digna, ſed & explicari, nequid notitiæ huic deſit. Libro IV. cap. XV. *Vineas dixerunt veteres, quas nunc barbaro militarique vocabulo Cauſias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata ſeptem, longa ſedecim. Huius tectum duplici munitione, tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur, ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecùs autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus corijs vel centonibus operitur. Cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta.* Ait primò, è *leuioribus lignis* fuiſſe: craſſitie, quę in Herone. Sed cur leuiora? nempe quia transferri opus, & à militibus moueri. Qui hoc negant, quid oris aut mentis habent? Turnebus benè dixerat, malè illuſit ei Iuriſconſultus, qui ad Cæſarem ſcripſit. *Agebantur, proferebantur, procedebant:* & hæc talia verba in iſtâ re vſurpata: quid niſi ad indicandum eum motum? Cæſar: *Caſtris munitis, vineas agere, quæque ad oppugnandum vſui, comparare.* Salluſtius: *Vineæ cum ingenti periculo fruſtrà agebantur. nam cùm hæ paullùm proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur.* Vides in tuto & eminus paratas, mox paullatim admotas. Lucanus:

Tunc adoperta leui præcedit Vinea terrâ.

Malim, *procedit*, vt in Salluſtio. Hirtius VIII. Gallic. *Non deterrentur tamen milites noſtri Vineas proferre.* Atque ita paullatim ad oppidum ipſum admouebantur: quod Liuius clarè indicat lib. V. *Vineas tantùm non iniunctas mœnibus eſſe.* Et libro XXXVII. *Vineas & aggerem muro iunctum.* Quod optabile ſcilicet, & finis pænè laborum: ſiue vt ſub ijs Arietem tunc admouerent, ſiue (quod hîc Vegetius) ſubruerent muros. Pergit Vegetius: *Alta pedibus octo.*] Eſt ferè modus, qui in Herone, viri & dimidiati. Totam magnitudinem ſi conſideras, dixeris duplicem virorū ſeriem ſub eâ ſtetiſſe, quinos & quinos. Ea fuerit Decuria vna, & crediderim ſic diuiſos. Ampliùs: *Tectum munitione duplici.*] Ipſe ita munit, nec crates ſolùm ſed & tabulas imponit: quod tamen tabulatum, magis propriè Pluteorum fuit. An Silij ea mens hoc verſu? lib. XIII.

Tum grauida armato ſurgebat Vinea dorſo.

An *dorſum armatum*, tectum permunitū eſt? an Vineam *grauidam* capimus *armato dorſo*, id eſt milite? an denique, quia à tergo & dorſo armatum militem reuelat & oſtendit? Sed & Lucani verſus neſcio an huc faciat, qui prædictus:

—— *adoperta leui præcedit vinea terrâ.*

An *terrâ adoperta vinea?* contra incendium ſcilicet; vt in alijs machinis aliquot audiemus. an ſenſus, proceſſiſſe in leui & æquabili terrâ? Sequitur: *Latera quoque vimine ſepiuntur.*] Atque hæc præcipua eius materies & tegmen. Ideò Cæſar II. Ciuil. *Contextæ viminibus vineæ:* ideò Græci γέῤῥα dicunt. Ioſephus III. Excidij: Οἱ μὲν πρὸς ἀλεωρὴν τῶν ὕπερθεν ἀφιεμένων βελῶν, γέῤῥα διατείναντες ὑπὲρ χαρακωμάτων, ὤρυσσον ὑπ' αὐτοῖς: *Illi quidem ad depulſionem incidentium supernè iaculorum, crates extendentes in ſtipitibus, ſub ijs fodiebant.* In Feſto: *Gerræ, crates vimineæ. Athenienſes cùm obſiderent Syracuſas, & crebrò Gerras poſcerent, irridentes Siculi Gerras clamitabant. inde factum, vt pro nugis & contemptu dican-*

dicantur. Interdum tamen, ſi plura aut grauiora in opida tormenta, nec vim ſufferrent hæ craticeæ; faciebant è craſſiore ligno. Cæſar II. Ciuil. præmiſsâ cauſsâ iam dictâ, *Pedalibus lignis coniunctis porticus integebantur, atque hac agger inter manus proferebatur*. Notate autem *porticus* dici. erat enim longior ſpecies, & ipſæ quoque Vineæ in ſeriem ſolent iungi. Vegetius addit: *Cùm plures facta fuerint, iunguntur in ordinem.*] Non ergo ſparſim & ſingulæ ita poſitę, ſed (niſi fallor) per manipulos, cohortes, & legiones, ordinatim diuiſæ. Imò & duplicata aut triplicata, & pluries, iſta ſeries: præſertim vbi opus faciendum, vt iuxta Aggerem, Turrim, Arietem, aut tale. Cæſar clarè indicat II. Ciuil. *Aſſeres maximis balliſtis miſſi, per* QVATTVOR ORDINES CRATIVM *in terrâ defigebantur*. Niſi quis malit, quadruplices illas crates in vnius vineæ fronte fuiſſe. Vt volet: tamen quod dixi, probabile eſt, & ex re ſumptū. Pergit Vegetius: *ſub quibus ſubſidentes.*] Alij malūt, *obſidentes*. Sed de ſubſeſſione nec abſurdum, quia latentium cauentiumq́; is ferè habitus: & ſub eas ſubibant, vnde & ὑποδύσεις obſeruo à Ioſepho dictas. Denique, *Ad ſubruēda murorum penetrant fundamenta.*] Varij vſus vinearū. Tegere, primus. qui & aliter paullò in Cæſare expreſſus, III. Ciuil. *Pompeius noctu additis magnis munitionibus, reliquis diebus turres exſtruxit, & in altitudinem pedū* XV. *effectis operibus, Vineis eam partem caſtrorum obtexit.* Puto eſſe, vt Vineæ in ſupremo vallo fuerint locatæ, vbi tutò miles excubias egerit: & cautū item à iactu telorū interioribus caſtris. An aliquis extra caſtra poſitas arbitrabitur, & ſic ijs obtecta? Tale quid eodem libro: cùm *Cæſar receptui ſuorū timens, crates ad extremum tumulum contra hoſtem proferri, & aduerſas locari, intra has, mediocri latitudine foſſam, tectis militibus obduci iuſſit, locumque in omnes partes quā maximè impediri*. Statimque addit: *Pompeianis ad recipiendum crates directæ, longurijque obiecti, & inſtitutæ foſſæ, magno impedimento fuerunt.* Iſta in Vegetio, de Vineis: *Plutei* adſident, quos & dictione coniūgo. Fuêre olim è tabulis & aſſeribus, quod ipſa vox dicit: nam id *Plutei* Latinis. Diſtinguit palàm à *Cratibus Cæſar* III. Ciuil. *Scaphas magnarum nauiū cratibus ac pluteis cōtexit.* Sicut à Vineis Plautus: *Ad eum vineas pluteoſque agam.* Et Liuius: *Segeſticam ciuitatem vineis pluteiſque cepit.* Iterum à Cratibus Q. Curtius: *Cæsâ materiâ cratibus ac pluteis faciendis, vt qui Turres admouerent, extra teli iactum eſſent.* Nec olim, opinor, aliter: poſteà, planiſſimè aliter, & ex cratibus pluteos faciūt, corio intentos. Multa exempla ſunt, & confuſionem fuiſſe video in materie, formâ tamen leuiter diuersâ. Dixi olim aliter. eoque miror Verrium Flaccum ſcribere: *Plutei, crates corio crudo intentæ, quæ ſolebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præſepitur, eodem nomine dicuntur.* Facit nouitium de Tabulis, vetus de Cratibus: quod putabamus eſſe contrà. Certè nouitij ſemper pro craticio opere. vt Ammianus XIX. *Inquies Perſa vimineis ciuitatem pluteis circumdabat.* Iſidorus: *Plutei, ſunt crates corio crudo intentæ, quæ in opere faciendo hoſti obijciuntur.* Abbo quidam obſidione Lutetiæ:

> *Mille ſtruunt etiam celſis tentoria rebus,*
> *Tergoribus collo demptis tergóve iuuencum,*
> *Bis binos * treſsíſve viros clypeare valebant,* [* Forte, tres biſve.]
> *Quæ Pluteos calamus vocitat Cratéſve Latinus.*

Miſcet apertè cum *Cratibus*, & vſum ſermonis adfert. Quid Vegetius? *Plutei dicūtur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur è vimine, & cilicijs vel corijs proteguntur, ternîſque rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admouentur, more carpenti.* Formā videtis, diuerſam à Vineæ; quia hæc in abſidem curuata: tum etiam quia rotis innixa, quod non in illâ. Hi ſunt quos *Leſas* appellat Georgius Cedrenus, bello Sultani in Romanos, & ſic format: Διελὼν δὲ δίχα τὴν δύναμιν, καὶ τὴν μὲν στῆσαι ἐπὶ τοῦ ἀναστήματος, ἐπιμόνως χρῆσθαι κελεύει τοξείᾳ. αὐτὸς δὲ σκηνὰς ἐκ λύγων ἔχων πεπλεγμένας, βοείαις βύρσαις ἄνωθεν ἐσκεπασμένας, καὶ τρόχους ἐχούσας ὑπὸ ταῖς τῶν βασταζόντων κιόνων βάσεις, λέσας τὰς τοιαύτας κατονομάζουσι μηχανάς. λαοῦ πλήσας, δικέλλας φέροντος καὶ σκεπάνας, καὶ ἄλλα γεωργικὰ ὄργανα, ὥστε κατὰ μικρὸν ὑποθεῖν τὰς λέσας, καὶ τοῖς τείχεσι προσαρμόσαι, καὶ οὕτως ὑπορύττειν ἀνέτως καὶ ἀδεῶς τὰ θεμέλια: *Sultanus diuiſis bifariā copijs, alteram partem ſtare in editiore loco iuſſit, nec aliud quàm ſagittare: cū alterâ ipſe, * tabernacula quædam habens ex viminibus texta, & supernè bouillis corijs operta, quibus & rotæ erant ſubiectæ baſibus columnarum; vocant autem id genus machinas, (Leſas:) has inquam machinas habens, impleuit eas copiâ militū, quos iuſſit bidentes, dolabras, aliaque agreſtia inſtrumenta ferre. exiſtimās ſcilicet paullatim admouere muris Leſas, atq; ita ſuffodere aſſiduè & ſecurè ipſa fundamenta.* Video & *Spalionas* appellari ſub id æuū, ſed magis Vineas ipſas. in Suidâ: *Spaliones, ſunt machinæ apud * Menandrum. tentoria*

[* Ita & Abbo, tentoria.]

[* Hiſtoricum dicit.]

toria quædam, bouillis corijs extenſis facta, quæ lignis ad hominis longitudinē ſuſtinentur. Ea armati milites ſubeunt, atque ipſis muris appropinquantes, & ſecum fabrorum ac lapicidarum inſtrumenta, ſuffodiendis muris, ferentes. ita ſub terrâ ſpecus faciunt, terram ipſam egerunt, & muri partem proſternunt. Illa ipſa, ſed paullò vberiùs, in Agathiâ III. Hiſtor. quem licet videatis: atque is quoque *Spalionas* appellat: an quaſi *Papiliones*, quia tentorijs aſſident? ita eſſent Italorum aut Gallorū, *Pauillones*. An ab eorumdem *Spallis* ſiue humeris? quia nempe ſubibant, & protrudebant ijs, aut & portabant. Niſi Orientalis aliqua vox ſit: quod earum linguarum periti nos docebunt. Sed hæc igitur inferioris æui nomina: res & finis haud nimis diuerſa. Omnes enim de *ſuffodiendis muris* dicunt: quod & Vegetius ſuprà. Idem Lucanus:

Tunc adoperta leui procedit vinea terrâ,
Sub cuius pluteis, & tectâ fronte latentes,
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia.

Tacitus III. Hiſt. *Vitelliani pluteos crateſque, ſuffodiendis muris, & protegendis oppugnatoribus expediunt.* Idem infrà: *Legionarius pluteis & cratibus tectus, ſubruit muros.* Nec plura opus huic rei dici. LAMPS. Vnum etiā opus, de nomine. An de induſtriâ *Cauſias* Vegetij omiſiſti, an diſtuliſti? LIPS. Diuinas, de induſtriâ. Nam in voce eâ hærebā. Cur enim *Cauſia barbarum ac militare vocabulum*, vt ait? atqui Græcum probumque eſt, & Macedonicum capitis tegmen. Quę etiam ſimilitudo Cauſię cum Vineâ? non magis quàm *Galeri*, aut *Pillei*: nec video cur ſic vocarint. Sed & libri ſcripti valdè variant: ſcribuntque, *Cautias, Cautus, Cattos*. An à cauendo *cautiæ*? an potiùs *Cattos* veram vocem habemus? Ego arbitror. primū quia barbarica ea vox, & nempe Germanica noſtrâs, qui *Fellem* ſic vocamus. Vt autem id animal in ſubſeſſis aut inſidijs eſt, ad capiendum: ita ſub Vineâ milites, & hinc nomen. Facit, quòd ipſa vox ita in ſcriptoribus poſteris. vt in Appendice ad Othonem Friſingenſem, de rebus Friderici Imp. cap. XXIII. *Cæſar omnem reliquum apparatum, quem ad oppugnationem ciuitatis fecerat, Talpas, Vulpeculas, Ericios, Cattos (talibus enim cenſentur nominibus) iuſſit exuri.* Vides pluſcula ab eiuſmodi animalibus nomina: & inter ea *Cattos*. Idem in Radeuico lib. II. cap. LIX. *Cremenſes magnâ audaciâ ſuper muros cum ſuis machinis, quas Gattas appellant, operiuntur.* LAMPS. At enim Lipſi, vide ne *Catti* iſti noſtri ſint, quos hodieque vocamus, montes & aggeſta quædam è terrâ. Nam collocat in mœnibus, quod aliter in Vineis ſolet. LIPS. Scio de noſtris Cattis: ſed te quoque ſcientem facio aliter ibi fuiſſe. Idem Radeuicus quippe ſubdit: *Tum Cremenſes callidè ſe intra ſuas machinas occultantes, primos quidem & de ſubtus & ſuprà callidè excipiunt.* Vides latibula quædam & tegmina fuiſſe: quo ſenſu & Annales Germanici, in rebus Rodulfi primi Auſtriaci: *Quapropter rex Boëmiæ copijs contractis, nouis quibuſdam inſtrumentis, quæ Catti vocantur, omnes munitiones expugnauit.* Vis clariùs? dabo & qui deſcribat pro meâ mente: ſed riſum tu atque iſti tenete, in Latinitate horridioris illius æui. Chronicum quoddam Colmarienſe exſtat, in quo ſub annum Chriſti MCCXCIII. narratur: *Dominus de Berckheim duas machinas* * *magnas, lapides proijcientes; & Cattum, videlicet inſtrumentum quo turres deſtruuntur, accepit.* Idem Chronicum, quinquennio inferiùs, deſcribit hoc modo: *Expugnauit rex hanc ciuitatem per duo* * *vaſa concaua, quæ faciebant artifices ſapientes. Vnum vas Cattus vocabatur, aliud Cancer. Erant hæc vaſa longa, quadrata, demiſſa, ex omni parte laterum clauſa. Verſus terram nullum munimen habebant, ſed verſus cælum de tabulis fortibus ac ſpiſſis tectum, machinarum lapides minimè metuebat. Cattus leue vas erat, & faciliter trahebatur. Cùm hoc vas ad ciuitatem fuiſſet perductum, ligna quædam pro pedibus ſibi fecerunt, vt ad murum per foſſatum faciliùs poſſent peruenire. Cùm ad murum perueniſſent, iuuenes de ciuitate egreſſi ſucciderunt Catto pedes, & in foſſatum cadere coëgerunt.* O Muſam, ô lepôrem! & nares nonnemo veſtrûm ducit. Ah quantum intereſt puriter aliquid & ſcitè dici, aut ſic ſpurcè & ignauè! Et ſunt tamen, qui ſermonis omnem curam ſpernunt, & ſusque deque habent quid ſcribamus, quid dicamus. Ipſis hæc inertia: nos bono æui melioris fruamur, & Latinè loquamur, aut nec loquamur. Sed vt abeam à meo Catto, addo etiam in Vincentio Beluacenſi Vineas has dici *Cantibulas vel Chartos*. Sed pariter fortaſſe emendandum *Cattos*. Nec tamen negauerim, alibi paullò aliter *Cattos* dici, & pro *Teſtudine* aut machinâ aliâ; ſed noſtræ ferè vicinâ. Tu Lampſoni, pinge.

* Fortè Mangas, Vide infrà de Balliſtis.

* Id eſt inſtrumenta.

A. Vinea. B. Pluteus.

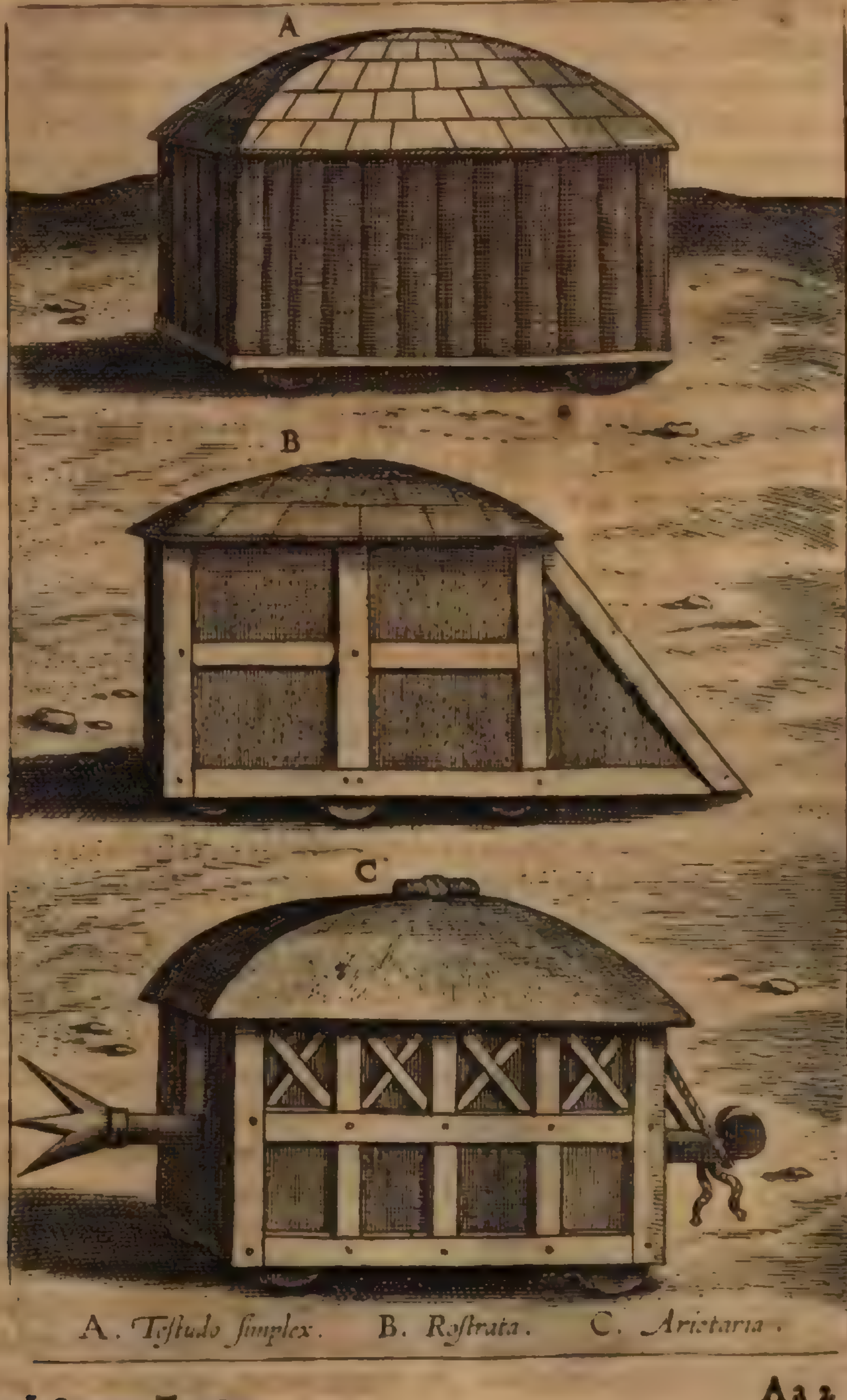
DIALOG. VIII.

Teſtudines triplices, Aggeſtitiæ, Foſſoriæ, Arietariæ.

HIS dictis *Teſtudines* vicinæ ſunt: imò eo nomine inferiores ſcriptores etiam Vineas & hæc talia comprehendunt. Faciunt generare *Teſtudinũ* nomen in machinas omnes has tegentes. Fortaſſe & Plinius, cùm de Inuentoribus ſcripſit: *Artemonem Clazomeniũ primũm Teſtudines reppериſſe.* Simile in Græcis: & probabile eſt, primò exiguas quaſdam leueſq́; repertas, paullatim ornatas & auctas, donec genera plura facta ſint & formæ. Quæ recenſet aliquot Heron, in Præfatione ſuâ: ſed præcipua ſunt tria, in ijs quæ propriè *Teſtudines* dicuntur. Prima, quæ Græcis χελώνη χωστρὶς dicitur: Vitruuio reddita, *Teſtudo ad congeſtionem foſſarum.* Crebra huius mentio, præſertim apud Græcos: Latini vulgò non ſic agnominant, etſi haud dubiè eâ vſi. Cęſarem puto hanc intellexiſſe II. Ciuil. *Antecedebat Teſtudo, pedum ſexaginta, æquandi loci cauſsâ facta, ex fortiſſimis lignis, inuoluta omnibus rebus quibus ignis iactus & lapides defendi poſſunt.* Dat ei pedes LX. ſed an in toto ambitu, an ad latera? Vitruuius quidẽ *quadratam* eam facit, *habentem quoquouerſus latera ſingula pedum* XXV. & reliquam ſtructuram addit, non hîc, non alibi, curioſè nimis mihi ſcrutandam. Quid enim opus? alia alijs; & nobis finis, hactenus machinas tangere, non vt fabricemus, ſed vt hiſtorias illuſtremus. Ipſum igitur, ſi vultis, videte libro X. c. XX. De hac Teſtudine, ita Polybius libro X. cùm Antiochus rex obſideret *Syringem*, validam Hyrcaniæ vrbem: Ἦν δὲ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐπιβολῆς ἐν ταῖς χωστρίσι χελώναις. τάφροι γὰρ ἦσαν τριτ-ταί,

ταί, πλάτος μὲν οὐκ ἔλαττον ἔχουσαι τριάκοντα πηχῶν, βάθος δὲ πεντεκαίδεκα. Ἐπὶ δὲ τοῖς χείλεσιν ἑκάστοις χαρακώματα διπλᾶ ἐπέκειτο, καὶ τελευταῖον περιτείχισμα δυνατόν: *Erat certamen ferè omne & conatus in Teſtudinibus aggeſtitijs. Foßæ enim erant triplices, latitudine quidem haud minore triginta cubitorum, profunditate verò quindecim. In labris autem earum ſingulis vallum ſiue Sudetum erat, & in vltimo validus murus.* Ita hæc reddo equidem, & capio. vt fuerint in foſſarum margine quoque, defixi valli robuſti & ſudes, ijque ligati: non tamen terrâ aut ceſpite adſtructi, quia ſic viſum omnem adimere opidanis, & tueri poterant ipſos oppugnantes. Eſt planè hoc, quod * alibi doceo, Vegetij *Sudetum.* Sed notate & obiter validam munitionem, foſſæ triplicis, prælargæ & profundæ: tum & muri in vltimæ eius orâ. Hæc ipſa Teſtudo eſt, *quæ* (vt Vitruuius ait) *acceſſus etiam ad murum poteſt habere:* & ſub eâ igitur murum ſubruebant. Liuius XXXIV. *Iam teſtudinibus admotis murus ſubruebatur, tum arietibus quatiebatur.* Altera Teſtudo eſt, quam ὀρυγα Græci agnominant: & Vitruuius vertit, *Teſtudinem ad fodiendum comparatam.* Leuiter à priore abit: tamen abit, & *frontem eius ſtruit, quemadmodum angulos trigonorum, vt à muro tela cùm in eas mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, ſed ab lateribus labentes, ſine periculoque fodientes, qui intus ſunt, tueantur.* Tertia denique *Arietaria* agnominata, in quâ Aries ſuſpenditur: quam mihi commodius videtur tormentis reſeruari. Lampſoni, fac quod ſoles: me vide, pinge.

* Lib. v. de Milit.

A. *Teſtudo ſimplex.* B. *Roſtrata.* C. *Arietaria.*

DIALOG. IX.

De Muſculo, & Cæſaris locus in eo examinatus.

AT enim ego ad *Muſculũ* eo, quem dixi inter Subitę oppugnationis inſtruméta fuiſſe. Cæſar me docuit in III. Ciuil. cùm Gomphos oppugnare ex itinere tétaret: *Cæſar caſtris munitis, ſcalas muſculosq; ad repentinam oppugnationẽ, & crates parari iuſſit.* Idem de Gallis, qui Aleſię incluſi, cùm ſubitò perrumpere Iuliana caſtra vellent: *Vercingẽtorix opido egreditur, è caſtris longurios, muſculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis cauſsâ parauerat, profert.* Vbi tranſiens moneo, malè *è caſtris* ſcribi. Quomodo enim & opido egreditur, & profert inſtruméta *è caſtris*? Nulla iam verò ipſe caſtra habebat, & in opidũ copias reduxerat: ſed nec petere à ſocijs potuit, Romanis interiectis. Vocula (è) abeſt libro ſcripto optimo: atq; ita reformandã ſequentem cenſeo, in *Crates.* Veriſſimũ eſt: & mox in re narrandâ Cæſar: *aggere & cratibus aditus expediũt.* Solent enim aggerem, id eſt virgultorum faſces, in foſſá conijcere, longurios protendere à labro ad labrũ, & ſuper eos cratibus iniectis, velut ponte tráſire. Sed de Muſculo, video & in Alexãdrinâ vrbe cùm Cæſar rem gereret, & ſubitò deprehenſus, conaretur varia vrbis loca ſua facere, ſic Hirtium ſcribere: *Interim munitiones cottidie operibus augentur, atq; omnes opidi partes, quæ minùs firmæ eſſe viderentur, teſtudinibus atque muſculis aptantur.* E ſequentibus liquet, Cæſarem hęc feciſſe, vt munitiones ſuas proferret, & plus loci occuparet. Itaque ſententia, Teſtudines & Muſculos admotos ad opidi minùs firmas partes, eaſque deiectas. At enim vox *aptantur* ſatíſne hìc apta? non videtur: *quatiuntur, captantur,* aut tale mallem. Quid autem Muſculus? in Iſidoro lego: *Muſculus cuniculo ſimilis fit, quo murus perfoditur, ex quo & appellatur quaſi Muruſculus.* Quid dicam de ijs verbis, neſcio. An cuniculo ſimilis? cui? animali, an foſſorio? Sed & murus, inquit, *eo perfoditur:* quæ verba induxêre vulgò noſtros Mechanicos aut militares ſcriptores, vt putent & forment Muſculum acuto roſtro, & eoipſo muros perfodiétem. Nihil tale olim: & eſſet hæc *Terebra* potiùs. ſed tamen Iſidoro quid faciam, ignoro. An *Muſculus Cuniculo ſimilis, ſub quo?* id verũ eſſet: & eſt velut ſpecus ligneum, in quo milites conſtituti deruunt murum & demoliuntur. Differt à Vineis, Pluteis, cùm formâ, tum modulo & firmitate. Exiguus enim eſt, & muris quaſi facie oblongior: ſed lignis validis ſtructus, & ne perfringi deſuper poſſit. Credo equidem Muſculũ dictum, quia inſtar eius animalculi foderét ſub eo terrá: aut quia milites, vt mures, cauũ id ſubirent. Græci hoc tale nomen non habent, & ſub cõmuni illo *Teſtudinum* comprehendũt. Atque ita etiam Vegetius planiſſimè: *Muſculos dicunt minores Machinas, quibus protecti bellatores, ſi lutũ obſuerit, ciuitatis foſsatũ etiam apportatis lapidibus, lignis ac terrâ non ſolùm complent, ſed etiã ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimẽto iungantur ad murũ. Vocantur autẽ à marinis belluis Muſculi. nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balænis auxiliũ adminiculumq; iugiter exhibent: ita iſtæ machinæ breuiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarũ viam faciunt.* Iſta Vegetius: qui, vt verba & deſcriptio ſunt, cum Teſtudinibus miſcet, quarum finis, æquare. Quod in eo eſt *ſi lutum obſuerit,* legendum *Sudetum auferunt,* alibi docemus. Sed de Muſculo, alium à Vegetiano Cæſar præit, & ſub eo muros dirutos, vt diximus, oſtendit. Deſcribit accuratè Ciuilium ſecundo, in obſidione Maſſiliæ: atque vtinam liber ad manum! Verba enim intricata, & plura ſunt, nec commemini. FVR. Quin liber ecce hîc ad manum: cape. LIPS. Túne iſtum? vnde in hoc rure? FVR. Nempe hoc viaticum erat, quod inſtruxi: & præſagiebam eo opus fore. LIPS. O te argutum, an malum! & hoc iam tunc agitabas? ſed cedò librum. Ait:

Vbi ex eá turri, quæ circùm eſſent opera, tueri ſe poſſe confiſi ſunt, Muſculum ſexaginta pedes longum, ex materiâ bipedali, quem à turri latericiâ ad turrim hoſtium murumque perducerent, facere inſtituunt. cuius Muſculi hæc erat forma. Duæ primùm trabes in ſolo æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quattuor collocantur: inque eis columellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur. Has inter ſe capreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna quæ muſculi tegendi cauſsâ ponant, collocentur. Eò ſuper tigna bipedalia iniiciunt, eaque laminis clauiſque religant: ad extremum muſculi tectum trabesque extremas, quadratas regulas, quattuor patentes digitos defigunt: quæ lateres, qui ſuper muſculo ſtruantur, contineant. Ita faſtigiato atque ordinatim ſtructo, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque muſculus, vt ab igne qui ex muro iaceretur tutus eſſet, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immiſsa lateres diluere poſſit. Coria autem, ne rurſus igni ac lapidibus

cor-

corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne * *tectũ vineis, ad ipſam turrim perficiunt, ſubitóque inopinantibus hoſtibus, machinatione nauali, palangis ſubiectis, ad turrim hoſtiũ admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo perterriti ſubitò opidani, ſaxa quammaxima poſſunt vectibus promouent, præcipitatáq; muro in muſculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet, & quidquid incidit faſtigio muſculi delabitur. Id vbi vident, mutant conſilium. cupas tædâ ac pice refertas incendunt, eáſque de muro in muſculum deuoluunt. Inuolutæ labuntur; delapſæ, ab lateribus longurijs furciſque ab opere remouentur. Interim ſub muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium conuellunt. Compluribus iam lapidibus ex eâ quæ ſuberat turri ſubductis, repentinâ ruinâ pars eius turris concidit.*

* Poteſt &, tecti

Hactenus Cęſar, ſed an Cæſar? ORAN. Ambigere te, vtrùm clarâ luce lux ſit? LIPS. Non eſt ſimile. Cæſaris nomẽ pręſcribi, hoc ſcio: ſed & veterem famã & fidem eſſe, de Cęſare auctore. cùm tamen curioſè ſcriptum ipſum examino & intueor, cogor dubitare, aut diſſentire. LAMPS. Ah Lipſi, hæc illa ſunt, ob quę ſtudia iſta & vos alibi malè auditis, quia ambitioſè ſic innouatis. In re tam receptâ, tam teſtatâ, ambigemus, ob tenuem aut leuem cauſſã? deſiſte, & antiqua. LIPS. Si vis, facio. ſed liceat tamẽ obiter dicere, multa in Cæſare iſto legi, Cæſare veteri parùm digna. Pluſcula notaui: ſed vniuersè, quàm frigida aut hians & ſupina ſæpè tota ſcriptio eſt? quàm conatur potiùs aliquid dicere, quã dicit? Itaque obſcuritas & intricatio: denique nomen Cæſaris niſi eſſet, in tanto pretio fortaſſe liber non eſſet. Quod ad verba, dico: nam res certè bona eſt, & Cæſaris ipſius, nec ſugillo. Vt in alijs quoque libris, manus aliqua pruriens, colorem ſuum pulcherrimæ huic tabulæ illeuit: corpus tamen & ſtatum non mutauit. CARON. At enim, Lipſi, diſertiſſimi etiã viri hunc librum pro exemplari eloquentiæ habent, & ſtudioſè imitantur. LIPS. Hoc ideò, quia præſumptio de Cęſare acceſſit. Quis illum virũ non æſtimet, quem conſtat alterũ à Cicerone fuiſſe, imò ambiguam ei palmã feciſſe? & alia quædam fragmenta eius hoc clamant. Sed tale in iſtis libris cõſpici; nos qui aures & animum (ne ſuperbum ſit) ſubactum lectione & Latinitate veteri habemus, non fatemur. ORAN. O quã hoc iudiciũ offendat multos! LIPS. Sed multos. non tam benè cum humano genere agitur, vt bona & vera pluribus placeãt: ſed nos mittamus. Dixi hæc in occaſione, quòd iſta Muſculi deſcriptio longa & copioſa eſt, ſed parùm lucida: propriũ in eo ſcriptore vitium, dicere multis nec multa. Verba videamus, & appendamus. Ait: *Muſculũ* LX. *pedes longum.*] Liceat dubitare ſuper numero: *Sexaginta* pedes multi mihi videantur, vt Muſculus ſit, & dicatur. Deinde quæ analogia latitudinis ad hunc numerũ? nam ponit *quatuor* modò pedes latum. Enorme hoc opus ſit, & informe, pro meo quidem ſenſu. Amplius, materia vniuerſa Cæſari *bipedalis* eſt (in quadrum, opinor:) idque ob firmitatẽ, quę præcipuè hîc quęſita. Si igitur talis; age, quis mihi dabit trabem ſexagenûm pedũ, & eâ vbique diametro? rara aut nulla ſilua. Quartò, quis vſus huius machinæ, ſic lõgæ, ſic anguſtæ? Muro admouẽda eſt. à fronte igitur, an à latere? Si à fronte; palã eſt, inutilem totum illum tractum à tergo, & porrectũ corpus. Si à latere, plures tum viri vtiles, fateor: ſed quî ſtabit, quod Cæſar mox dicit, *Quidquid supernè incidiſſet, faſtigio muſculi delapsũ?* Nam tectum duplex, ſiue diſpluuiatũ in Muſculo iſto fuit, ex * Cæſare: ergo ſi pars in murum dependet, quidquid inijcitur, inter murum & ipſam hæret. Poſtremò, tanta & tam grauis moles (ita fuit, ſi omnia examinatis,) quomodo vectibus tam facilè & citò propelli ad murũ potuerit, quoque videndum. Ergo inclinamus numerũ arguere, & inuertere in nouenarium, *Muſculum* IX. *pedes longũ.* Omnia ſic conſentiant, & conſiſtãt. Verè Muſculus, & exiguus: interuallum in longo & lato analogum, & ſuâ ſymmetriâ: columellæ nonniſi quattuor, quarum etiam numerus ideò non expreſſus: atq; eæ in ſingulis capitibus ſingulæ. Denique facilè admouẽdum opus, & impellendum. Atquin exiguus tunc eius fructus & efficacia, inquies, quia pauci ſubibunt. Reſpondeo, pro hac magnitudine viros denos aut duodenos potuiſſe latêre: ſed opus facere, ex ſucceſſione, binos & binos. Nec moueat, ſi exigua pars muri ita diruta: transferre enim machinã ſuam ijdem illi ſubſeſſores leuiter poterãt, & ad infracta admouere. Sanè hoc videndũ, & caput eſt: non in magnitudine Muſculi milites innouaſſe aut accuraſſe, ſed in robore & firmitate: vtque aduerſus quoſcumque ictus validè ſtaret. Hæc ita dubitantes dicimus: alibi nobis factum in ſcriptis: & tamen vel ſic carpimur: quæ ratio eſt? Ab Ariſtotele didicerã: ἔστι τοῖς εὐπορῆσαι βουλομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς: *Eſſe vtile volentibus doctrinâ abũdare, aptè dubitare.* Per bona quædam, ſed calida ingenia, nec hoc licebit? At vident aliquid, quod nos minimè: ſcilicet nihil nos, in quo eorum oculi

* Columellas enim facit pari altitudine *pedum quinque.* & eas capreolis iungit. Diſpar autem altitudo opus, in ſimplici tecto. Sed nec Capreoli conueniant.

oculi Homerici: & tamen exemplum numquid præbeo illuſionis? Oro vos per cõmunes Muſas, rem communem agamus, bono more, bonâ modeſtiâ: & ſiquis alibi cautior vel acutior, ſciat & eſſe vbi neutrú ei adeſt. In iuuentute primâ aliquis nobis fortaſſe feruor fuit, ſed quod omnes fateantur, ſine liuore: & ętas, valetudo, ſapientia mox temperarunt. Spero & in alijs, qui Palladis veræ proles ſunt: ſiqui Saturni aut Martis; abeant, & clari magis, quàm boni; eſſe pergát. Quò autem ego pergo? à Muſculis ad mures iſtos viuos, qui rodunt: ſed ad illos iam reuertor. Eſt & in Cæſare: *Quadratas regulas, quattuor patentes digitos.*] Regulę, directa ſunt tenuiora* ligna, quibus lateres ſuos cohibet & firmat. *Patuere*, inquit, *quattuor digitos*: id eſt, tot illos lati fuere in latere quoque, niſi fallor. An aliquis retulerit magis ad interuallú, quod inter regulas ſingulas? non nunc ego. Mox: *Lateribus lutóque muſculus, vt ab igne tutus eſſet, contegitur.*] Hoc quidem aliquoties legas. Vt in Vitruuio, de Teſtudine; *Inſuper verò argilla cum capillo ſubacta, ad eam craſſitudinem inducatur, vt ignis non poſſit nocere.* In Ammiano, de eâdem: *Limo aſperguntur eius ſupremo.* Inferiore quoque æuo factum. & in Nicetâ Choniate ſcriptum, *Cùm Iohannes Comnenus Imp. Anazarbam vrbem obſideret, atque Armenij defenſores ſæpiùs machinas exuſſiſſent: tandem Imperatorem ijs ſuperduxiſſe* περιπετάσματα ϗ ἱματιώματα ἐκ πηλίνων πλίνθων: *tegmina & velamenta ex laterculis luteis*: planè, vt in Muſculo hîc Iuliano. Mox: *Interim ſub Muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium conuellunt.*] Hîc Vectibus id faciunt, è ferro ſcilicet: nec ignotum, quæ eorum vis aut forma. Græci μοχλία vel μοχλοὺς vocant, & ſunt pali è ligno, aut ferro, ad onera ſubleuanda aut promouenda. Vitruuius & torculari vertendo adhibet, eumque qui Vecte immiſſo torquet, *Vectiarium* dicit. Si è ligno eſſent, lingula è ferro in altero capite addi ſolet, atque hos tales *Lingulatos* dixêre, ſiue *Roſtratos.* Vtebantur & ad muros ſubruendos, vt hîc, ſed ferreis haud dubiè. atque ita in Feſto: *Vecticularia vita dicitur eorum, qui vectibus parietes perfodiunt, furandi gratiâ.* Et in Gloſſis: μοχλὸς λιθουργοῦ, *Vectis.* In ijſdem, *Vectis*, μοχλὸς σιδηροῦς. Quia autem vſui ſæpè in militiâ, vtroque hoc fine: ecce inter militaria exercitia erat, in vecte robur oſtentare. Salluſtius de Pompeio: *Cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.* Et vtiles ſanè iſti ad lapides pręgrandes emouendos emoliendoſque, vti ſæpè in veterum muris: vbi minores aut infirmiores Dolabris magis hoc peragebant. Liuius XXI. *Cùm muros defenſoribus nudaſſet; tum Annibal occaſionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit.* Diſtinguit à *Securibus* idem Liuius, XXVIII. *Et alijs partibus ſecuribus dolabriſque cædebantur & refringebantur portæ.* Tacitus III. Hiſtor. *Mox conuerſus ad ſingulos, num ſecures, dolabras, & cetera expugnandis vrbibus, ſecum attuliſſent, rogitabat?* Forma Dolabræ columnâ Traiani crebra eſt, quâ milites ligna cædunt, ad muniendum. Eo ſenſu Corbulo apud Frontinum: *Hoſtem dolabrâ vincendum eſſe*: id eſt, opere & munitionibus. Iuuenalis item, de Mario:

Si lentus pigrâ muniſſet caſtra dolabrâ.

Forma eſt ſecuris, ſed vnicâ & ſimplici acie, parte alterâ in mucronem acuminatâ, quæ ſeruiebat maximè muris deruendis, vt prior illa vallo & lignis cædendis.

* *Latas hodie dicimus.*

A. *Muſculus Cæſaris.* B. *Muſculus vulgi, falſus.*

IVSTI LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI SECVNDI

DIALOGISMVS I.

De Circumuallatione. Eius multiplicis & operoſa exempla.

ABSOLVISSE me cenſeo quidquid ad *Subitā* oppugnationem: ordo me vocat ad *Diuturnam*. Etſi quędam è iam dictis, vt *Teſtudines*, vt *Vineas*, etiam ad hanc adhibita, memini in loco monere. Diuturna igitur oppugnatio admota ſcilicet, vbi prior non ſucceſſiſſet: & aut artibus ingenijſq; vincendi hoſtes, aut longâ fame domandi erát. Sed hanc exſpectare anceps, arduum: & ideò ad maiora Opera aut Tormenta conuerſi. Inter Opera primum, *Circumuallatio*. Ea ſollenniter olim adhibita Græcis Latiniſque, cùm premere obſidio munitionem aut locum vellent. Cauſſa iuſtiſſima. claudere enim prius erat, ne nuncij, cibi, auxilia intrarent; tum & nequis exiret. ſed etiam vt ſeſe obſidentes munirent, contra ſubitas eruptiones. An & cauſſa etiam aliqua, Terror? Certè enim metum, aut & deſperationem, concipiant neceſſum eſt, qui vident ſic arctè ſe claudi: & quamquam cetera adſunt, cogitatio tamen illius carceris nocet, tum & fiducia aut pertinacia hoſtilis. Ergo plerique olim circumuallabant, ij quidem quibus cura aliqua bonæ militiæ, aut artes. Græcis ſæpè nominatur ἀποτειχισμὸς καὶ περιτειχισμὸς, hoc ſenſu: & ij quoque accuratè vſi. Veteres eorum hiſtorici, πλίνθους καὶ πλινθία ad hos muros ſtruendos adhibent: id eſt *lateres aut laterculos*, ſed crudos ſcilicet, nec ratio aut otium fuiſſe videtur ad excoquendum. Et ſi Figulos tamen* alibi plurimos in eorum exercitu lego: ſed non hoc fine, exiſtimo; potiùs ad militandum. Fuère igitur, vt Romanorum ceſpes: etſi de modo aut magnitudine neſcio, niſi ęquabilem tamen & vniformem fuiſſe. Docet Thucydides, lib. II. qui Platæenſes obſeſſos à Peloponneſijs & muro clauſos, *dimenſos eminus dicit altitudinem iuſtam muri, ex numero & modulo laterculorum: atque ita ſcalas apparaſſe ad tranſſcendendum.* Poſteriores, etiam vallis & ſtipitibus interpoſitis vſi videtur, ex Polybij XVII. vbi Græcam Romanamque militiā hac parte componit. In Romanorum porrò vallo quid fuerit,* alibi dicimus: nunc addo, non ſimplicem ſæpè hunc murum fuiſſe, ſed duplicem, contra exteriorem etiam hoſtem. Si enim auxilia metuebantur, & vis aliqua maior: ipſi ſeſe includebát, ne ſubito aduentu aut impetu poſſent ſuperfundi. Hoc in obſidione illâ Platæenſium factum, Thucydides ſic deſcribit: *Circumuallatio tota Peloponneſiorum habebat duos ambitus ſiue muros. Vnum in Platæenſes ipſos; alterum exteriùs ſpectantem, & ſiquis Athenis vellet adoriri. Diſtabant inter ſe pedes ſedecim: interuallum medium inædificabatur tabernaculis vigilũ & cuſtodum, per ſua diſcrimina. Ea tamē ita crebra & perpetua erant, vt totum opus vnus murus videretur craſſior, & qui pinnas vtrimque haberet. Inter denas autem quaſque pinnas, Turres erant magnæ, & æquabili craſſitie, quæ tangerent interiorem & exteriorem frontem. ſic, dico, vt ambire eas nō liceret, ſed per medias ipſas tranſeundum eſſet.* Nec obſcura tota ea res, aut aliter illuſtranda. Atque opus, fateor, per ſe nec vile, nec improbum: ſed quid ad Romana, ſi contendis? Multa exempla ſunt: ſed quia eligere mos noſter, non colligere; pauca dabo illuſtriora. Primùm, P. Scipio minor, Carthaginem cùm obſideret, ita eam & ſe cinxit, in Appiani Libyco: *Iſthmo potitus in quo vrbs ſita, foſſam inibi duxit à mari ad mare: ipſe ab hoſte ſemotus, quantum teli iactus eſſet.*

* In Plutarchi Ageſilao.

* Lib. V. De Mil. Rom. Dialog. V.

Atque illi quidem inſtabant & impedire conabantur, ſed Romani operantes ſimul & pugnãtes opus perfecère, quod ſtadia viginti quinque in fronte habebat. Eâ foſſâ abſolutâ, alterã haud procul inde duxit, pari magnitudine, quæ ad mediterranea ſpectabat: iterumq; duas ſimiles ijs circumponens, totum opus quadrangulũ fecit.*

* Vt ſolent Romani ſua caſtra.

Omnia deinde vallis acutis muniijt, & poſt vallos, alias foſſas duxit. Parte autem eâ, quæ Carthaginem ſpectabat, murum vallumque ſtruxit, in viginti quinque ſtadia: altum, abſque loricâ aut pinnis, pedes duodecim; itemque abſque turribus, quæ per ſpatia interponebantur. Craſſities autem muri quaſi dimidiata, id eſt pedum ſenum. In medio autem eius propugnaculum excelſum erat, & in eo turris lignea, quattuor tabulatorum, vnde proſpicere erat, quid in vrbe ageretur. Hæc omnia ſpatio viginti dierum & noctium (breuitas temporis notetur) *abſoluit; toto exercitu per vices pugnante & operante, ac vix cibum aut ſomnum capiente. quem deinde vniuerſum intra ſeptum iſtud induxit, & locauit. Atque hæc ei ſimul & caſtra erant, & munimentum: vnde egreſſus & impetum faciens, commeatum auferebat, qui terrâ inuehebatur. Nam hac ceruice exceptâ, reliquâ parte, mari Carthago alluebatur.* Hoc Scipionis opus, facile intellectu, ſiquis ſitum Carthaginis veteris, pictum in tabulis, cum lectione iſtâ confert. Nec contentus terrâ ſic clauſiſſe, mare ijs aufert, portu per aggerem clauſo & interſepto. quem ille duxit & iecit à *tenui illa velut terræ faſciâ, quæ inter lacum & mare interiecta, Lingua dicebatur. Progrediens autem illinc in mare, & rectà in os portus tendens, firmauit opus magnis ſtipatiſque lapidibus, ne à fluctibus auferrentur. Erat autem ſupernè latitudo Aggeris, pedum viginti quattuor; infrà autem & in aquis vel quadrupla. Id opus initio Pœni irridebant, vt tardum & longum, aut potiùs numquam abſoluendum. Sed cùm tantus ille exercitus operas conferret, nec diu aut noctu intermitteret; territi, parte aliâ portum ſibi fodere, ad medium mare, cœperunt.* Grande profectò & admirabile hoc quoque opus conſideranti, & in quo pertinax labor naturã pænè vicit. At enim idem Scipio, cùm Numantiã, in Hiſpaniâ vrbem nobilem, obſideret; grande quoque opus, & tale (Appiano in Ibericis narrante) ſtruxit. *Erat ambitus Numantiæ ſtadiorum viginti quattuor: circumuallationis quam parabat, ſupra eius duplum. Atque id ſpatium diuiſum totũ per partes operantibus fuit, & cuique parti præfecti quidam, operis exactores & probatores. Prædictum autem, vt ſiquid hoſtes impedirent aut turbarent, ſignũ in eâ parte tollerent, de die quidem veſtem purpuream in longâ perticâ; de nocte, ignem. vt ipſe Scipio & Fabius maximus eius frater, vt neceſſarijs alibi intenti, poſſent ſuccurrere. Vt igitur hæc perfecit, alterã foſſam iterùm duxit, haud longè ab illâ, & vallos in eâ defixit, & murum inædificauit. cuius latitudo erat, pedes octo; altitudo, decem, abſque propugnaculis. Turres autem vbique interpoſitæ, per ſingula iugera, ſiue centenos pedes. Lacum autem contiguũ cùm non liceret muro peruadere aut inſtruere;* Aggerem ei iniecit, parẽ muro & altitudine, & craſſitie, vt is eſſet loco muri.*

* E lapidibus & lignis ſcilicet.

Cùm autem & flumen Durias, præter opidum fluens, vtile obſeſſis eſſet, tum ad emiſſionem & receptionem hominũ, tum ad victum (nam & vrinatores tranſibant, & ſcaphæ interdum, vento grandiore, aut & remis, adiutæ:) nec iungere id ponte facile eſſet, latum & violentum: propugnacula duo in vtraq; ripâ conſtituit, loco pontis. & ex propugnaculis ijs, funibus ſuſpendit trabes longas, & per totum flumen pertinentes, quibus infixi velut gladij & tela acuta erant. quæ trabes impulſæ à flumine, aſſiduaque rotãtes, neque natantes, neque nauigantes, ſed nec vrinantes patiebantur latere aut tranſire. Quod maximè Scipio volebat, vt nemine ingrediẽte aut tranſeunte, ignari eſſent omnium, quæ extra gererentur. Vt autem parata ſic ſunt omnia, & turribus catapultæ impoſitæ, & baliſtæ; & ad pinnas ac propugnacula appoſiti lapides, tela, & iacula; caſtella autem ſagittarij & funditores habuerunt: tum nuncios diſpoſuit per totum opus, qui die ac nocte, alij ab alijs dicta excipientes, ſignificarent ei quidquid ageretur. In turribus autem iuſſit, ſiquod eueniſſet, ſignũ tolli: in primâ, dico, eam, vbi periculum eſſet. Et ſequi deinde atque attollere conſequenter alias, cùm illud in primâ vidiſſent: vt per ſignũ quidem celerrimè cognoſceretur motus aut hoſtium molitio, ſed certitudo rei per nuncios. Exercitus porrò vniuerſus, cùm ad LX. *millia pertingeret, vnà cum incolis auxiliaribus: dimidiũ eius diſpoſuit ad muri valliq́ue cuſtodiã; viginti autem millia oppugnationi reſeruauit, ſiquando ea eſſet; & ſubſidium iſtis reliqua decem millia. Locus autem & iſtis omnibus aſſignatus: nec mutare, niſi iuberentur, licebat. Ad mandata autem ſubitò ibant, & parati erant, ſicubi ſignum ſublatum eſſet. Ipſe etiã Scipio, vniuerſum hoc opus* quinquaginta ſtadiorũ, quaque die ac nocte circuibat.*

* Sunt milliaria ſex, & duo ſtadia.

Scipionis hæc opera, & circumuallatio, induſtriæ & curæ plena: atque omnia, tanto Imperatore digna. Sed Octauiani etiam Cęſaris, poſteà Auguſti, circumuallationẽ adnoto, in Appian. v. Ciuil. paullò maiorem,

&

& breuiter recenſendam. *L. Antonius, in diſſenſu illo ciuili, Peruſiam ſe contulerat. quem inſecutus Cæſar, cum omni diligentiâ, copiis opus facere iuſſis, vallo & foſſâ, quinquaginta ſex ſtadia amplexus, clauſit. ſed & * brachia longa ad Tiberim vſque protendit, nequid in vrbem poſſet inferri. Contrà Lucius, ipſe quoque ſimili vallo & foſſâ, pedes collis muniebat. Cæſar deinde, cùm copias aduentanti Aſinio & Ventidio oppoſuiſſet, celeriter Peruſiam rediens, foſſas ſudibus vallisque muniuit, & latitudinem atque altitudinem earum auxit, vt hæc vtraque triginta pedum eſſent. Sed & murum auxit & eleuauit, & turres in eo ligneas ad mille quingentas ſtatuit, ſexagenos pedes inter ſe diſtantes. Sed & pinnæ crebræ erant, & alius apparatus: eaque omnia duplicata, & velut bifrons circumuallatio; tum contra obſeſſos, tum etiam ſiquid externi auxilij aduentaret.* Ita Auguſtus: in quo opere turres maximè miremur, tot & tam crebras. Sed quid hæc colligo? Cæſar ille Iulius, qui in omni re militari ſuper omnes, etiam in iſtâ fuit. Commentarij eius variè oſtendunt: ſed adſumatur vna nunc Aleſiæ obſidio, in quâ res geſtæ *quantas audere* (Velleij verba & iudicium) *vix hominis; perficere, penè nullius, niſi Dei, eſſet.* Age verò, verba ipſa & narratio Cæſaris audiantur: quis legit? FVR. Ego libens, & tu paullùm interquieſce. Ait:

* σκέλη μακρά.

Ipſum erat opidum (Aleſia) *in colle ſummo, admodum edito loco, vt niſi obſidione expugnari non poſſe videretur. cuius collis radices duo, duabus ex partibus, flumina ſubluebant. Ante id opidum planicies circiter millia paſſuum tria in longitudinem patebat, reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interiecto ſpatio, pari altitudinis faſtigio, opidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis ad Orientem ſpectabat, hunc omnem locum Gallorum copiæ compleuerant, foſſamque & maceriam ſex in altitudinem pedum * produxerant. Eius munitionis, quæ ab Romanis inſtituebatur, circuitus vndecim millia paſſuum tenebat. caſtra opportunis locis erant poſita, ibique caſtella vigintitria facta.*

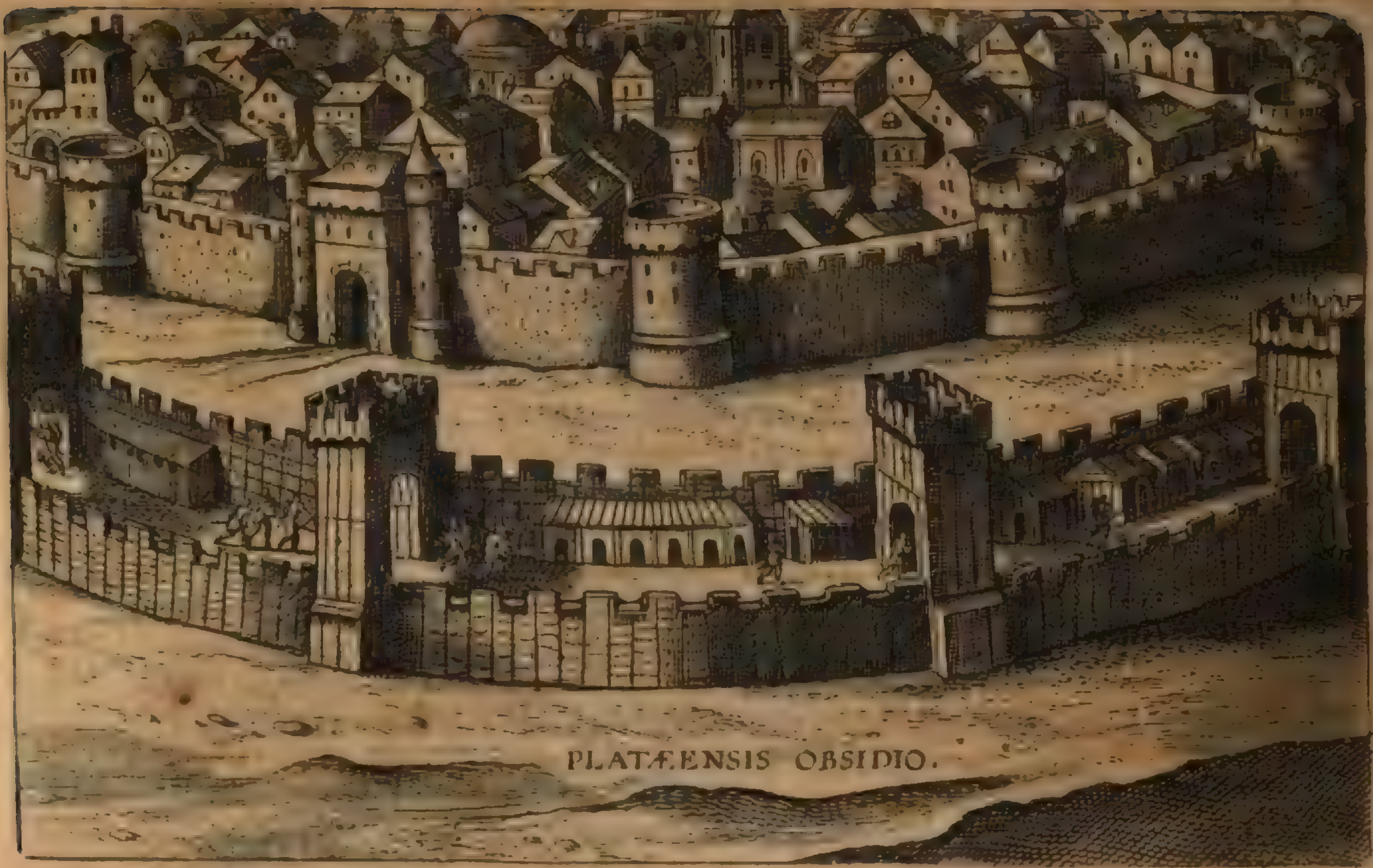
* Leg. prod.

Cæſar deinde, animaduerſo Gallos in vrbem copias reduxiſſe, bellum velle ducere, auxilia totius Galliæ exſpectare, augere munimenta, & ſic ait poſt pauca:

*Quibus rebus cognitis ex perfugis, Cæſar hæc genera munitionis inſtituit, Foſſam pedum XX. latam, directis lateribus duxit: vt eius ſolum tantumdem pateret, quantum * ſumma labra diſtarent. Reliquas omnes munitiones ab eâ foſſâ pedibus quadringentis reduxit. id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet neceſſariò ſpatium amplexus, * ne facilè totum opus coronâ militum cingeretur, ne de improuiſo aut noctu ad munitiones hoſtium multitudo aduolaret, aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos conijcere poſſent. Hoc intermiſſo ſpatio, duas foſſas quindecim pedes latas, eâdem altitudine perduxit: quarum interiorem campeſtribus ac demiſſis locis, aquâ ex flumine deriuatâ compleuit. poſt eas aggerem ac vallum duodecim pedum ſtruxit; huic loricam pinnasque adiecit, grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent. & turres toto opere circumdedit, quæ pedes octoginta inter ſe diſtarent. Ad hæc rurſus opera addendum Cæſar putauit, quò minore numero militum defendi munitiones poſſent. Itaque truncis arborum, haud admodum firmis ramis, acciſis, atque horum delibratis ac præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ quinos pedes altæ ducebantur. huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent, ab ramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter ſe atque impliciti; quò qui intrauerant, ſeſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. Hos Cippos appellabant. Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio. huc teretes ſtipites, feminis craſſitudine ab ſummo præacuti & præuſti, demittebantur: ita vt non ampliùs quattuor digitis ex terrâ eminerent. Simul confirmandi & ſtabiliendi cauſſâ, ſinguli ab infimo ſolo pedes terrâ exculcabantur: reliqua pars ſcrobis, ad occultandas inſidias, viminibus ac virgultis integebatur. Huius generis octoni ordines iuncti, ternos inter ſe pedes diſtabant. id ex ſimilitudine floris Lilium appellabant. Ante hæc, taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermiſſis ſpatijs, omnibus locis diſſerebantur. quos Stimulos nominabant.*

* Libri quidam ſumma

* Lego, nec

PLATÆENSIS OBSIDIO.

NVMANTIAE
OBSIDIO

CARTHAGINIS OBSIDIO.

DIALOG. II.

Cæſar totus explicatus in verbis quæ ſuprà. Brachia, Lorica, Cerui, Stilicæci, & alia vicina.

LIPS. Satis mi Furi, deſine. audiſtis quid in totâ eâ munitione fuerit; &, ſi mens ibi & attentio, mirati haud dubiè multiplex & pænè infinitum hoc opus fuiſtis. CAR. Audijmus, ſed hoc tantùm. Confuſa alibi aut obſcura narratio, & plenè capere ſi nos vis, per partes diſpone, & illuſtra. LIPS. Age, fiat. Cæſari hoc detur; ſed & Operi, quod, me iudice, meretur memoriam & vitam. Sunt in eo toto tres partes, *Interior munitio*, & *Exterior*, tum *Circumuallatio* his interiecta. Ego de *Circumuallatione* primùm dicam & excerpam: quia reipsâ prima fuit (Foſſis dumtaxat exceptis) & reliquæ munitiones mox adiectæ. Ea habuit has partes, *Vallum, Loricam, Ceruos, Turres.* Videamus ſingillatim: & primò

VALLVM. Id fuit *pedum* XII. vt ait: nec definit de latitudine aut altitudine: an quia idem fuit? Solet aliquoties: & in Hirtio leges, *Vallum decem pedes altum, cuius agger tot pedes in latitudinem patebat.* Et opus omnino latitudine fuit, ad inſiſtendum & defendendum. Quid in reliquâ ſtructurâ eius fuerit, curioſe dicimus in ijs quæ de * MILITIA. Nunc addo, nomen aliquando variare, & *Brachium* appellari. Hirtius in bello Hiſpanienſi: *Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit.* Idem in bello Alexandrino: *Caſtellum quod rex munierat, brachijſque cum opere caſtrorum munierat.* Liuius XXXVIII. *Nicodemus intempeſtâ nocte, ſuperato brachio, in vrbem penetrat.* Lucanus:

—— fonteſque & pabula campi
Amplexus foſſâ, denſas tollentia pinnas,
Ceſpitibus crudâque exſtruxit brachia terrâ.

* Lib. v. Dial. v.

Apertè vallum ita nominat, & Ceſpitibus ſtruit, & Pinnas etiam addit. Cauſſa nominis, quòd eiuſmodi valla in brachium & cubitum ferè curuantur: vnde & à Græcis ἀγκῶνες dicuntur, ſiue & σκέλη, *crura*, vt in Appiani ſuprà verbis. Alioqui flexus illi etiam & ſinus terræ, *Brachia* ſimili cauſsâ, appellantur. vt in Curtio, libro VI. *Duo terræ eius velut brachia excurrunt, media flexu modico ſinum faciunt, Lunæ ſimilem.* Ouidius:

—— nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

Pars ſecunda Valli, *Lorica.* Ea vox variâ ſignificatione innotuit pro tegmine pectoris militari: vt frequentiſſimè pro tegmine aliarum etiam rerum, aut inductione: vt in Vitruuio, *Loricæ ex calce & arenâ inducantur.* In Varrone: *Parietes opere tectorio loricandi.*

In

In Plinio: *Ichneumon limo ſe mergit & loricat.* Imago eſt & traductio ab illâ militari, quæ corpus amplectitur & tegit. Paullatim longiùs etiam itum, & obiectio aliqua aut tegmen nobis antepoſitum, ſiue munitiuncula, *Lorica* dicta. Ita muruli in ambitu, minores valli minuſque lati: ſed & è cratibus, aut tabulis pluteiſque ſepimenta, in hoc nomen venêre. De murulis, in Curtio libro IX. *Anguſta muri corona erat, non pinnæ, ſicut alibi, faſtigium eius diſtinxerant, ſed perpetua Lorica tranſitum ſepſerat.* Significat muri eius, quem Alexander animosè conſcendebat, *Loricam* non fuiſſe vt aliàs vulgò, Pinnis diſtinctam: ſed ſine apprehenſione aut tranſitu, continuò ſtructam. Eò ægrius fuiſſe, ſtare illîc aut hærere. Ammianus: *Muros altiùs extollebat, hac loricâ celeri diligentiâ conſummatâ, in tuto locandam ſecuritatem ſuam exiſtimans.* Idem iterùm, libro XXV. *Erat in hac regione extentum ſpatium & rotundum, lorica ambitu circumclauſum, deſtinatas regijs voluptatibus feras continens.* Viuarium fuit, & muro ſimplici circumductum. Sed & alia ambitio aut περίβολος ſic dicta. vt Apuleio libro VI. *Dum ſic mecum iocatur comes, iam domus eorum extremam loricam perueneramus.* Itaque in Deuteronomij cap. XXII. vbi στεφάνην Græci verterunt, quidam è Latinis *Loriculam:* ſtructuram ſcilicet illam ſuperam ædium, qua Solaria ſua ambiebant & cingebant, contra caſum aut delapſum. Nam plana tecta eorum eſſe ſolebant, ad apricandum aut inambulandum: atque in orbem iſti muruli, quibus innitentes fas erat deſpicere. Dauidi hoc factum, quem ſacræ litteræ aiunt *deambulaſſe in ſolario domus regiæ*, & vidiſſe lauantem illam, quam in omni vitâ pœnituit vidiſſe. Pro vallo autem aut terreo murulo, Tacitus IV. Hiſt. *Loricam vallumque per fines ſuos Treuiri ſtruxere.* Iterùm IV. Annâl. *Sabinus foſſam loricamque contexens, quattuor millia paſſuum ambitu amplexus eſt.* Florus de Scipione, ad Numantiam, libro II. c. XVIII. *Foſſâ atque loricâ, quattuorque caſtris circumdedit.* Idem de Cæſare, ad Gergoniam, lib. III. cap. X. *Octodecim caſtellis, ingentique [quaſi] loricâ circumdatam, fame domuit.* Dele incluſam à me voculam, auctoribus libris. Sed & legitimum ipſum vallum, ſudibus, turribuſque inſtructum, Vegetius vult ſic dictum, lib. IV. cap. XX. *Obſidentes vltrà teli iactum foſſam faciunt, eamque non ſolùm vallo & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, vt erumpentibus è ciuitate poſſint obſiſtere. quod opus Loriculã vocãt, & ſæpè cùm obſidio deſcribitur, inuenitur in hiſtorijs,* LORICA VRBEM ESSE CIRCVMDATAM. Ita Vegetius quidem: ſed vetuſtiores tamen ſic locutos, haud temerè dixerim, imò cum diſcrimine ferè, quod monui, & vt pars modò Valli *Lorica* ſit. Illud tamen æuum ſolet, & paullò ſuperiùs, vt ex Flori locis liquet. Iam de *Cratibus* & vimineâ ſepe: ecce in Cæſare ipſo V. Gallic. *Turres contabulantur, pinnæ loricæque ex cratibus attexuntur.* In Hirtio, VIII. Gallic. *Pontes conſtrati, quorum frontes vimineâ loriculâ muniuntur.* De *Pluteis* autem, in hoc loco Iuliano, quem legimus: *Ad commiſſuras pluteorum, atque aggeris.* putamus enim loricam intelligi putealem, locumq; ſignari, quà aggeri & vallo iungitur. Clariùs hoc in VII. Gallic. *Duabus retentis portis, ceteras obſtruit, pluteos vallo addit.* BILL. Satis nouitia & inopinata me doces: nec ego de hoc ligneo genere loricarũ ſuſpicatus vmquam fui. Cæſaris illa, ſic capiebam: quaſi Pluteos additos, id eſt antepoſitos præfixoſque vallo vellet, contra reſciſſionem eius & demolitionem; quem falcibus talique apparatu ſolent moliri. Obſtitiſſe igitur tunc Pluteos. LIPS. Nec abſonum hoc, aut nimis futile: ſed firmius tamen noſtrum videtur. vt ſepes ſic craticeas, aut & ligneas, ſtruxerint, poſt quas tuti eſſent. Ita enim & Vineas, & Pluteos, ex hac materie ſtruebant, & eodem fine: vnde, vt puto, exemplum. Tela ſanè illa veterum, his aut inhærebant, aut frangebantur: denique facile, & non in arduo, hoc opus. Pro eo autem & Hirtius mihi videtur, VIII. Gallic. *Caſtra imperat vallo pedum XII. muniri, coroniſque pro hac ratione eius altitudinis inædificari.* Ita vulgò, nec peſſimè: & poſſit *Corona* eſſe, quod στεφάνη iam dicta in libris ſacris. Sed libri tamen ſcripti conſentiunt legere, *Loriculamque pro hac ratione.* Ergo teneamus, & quia INAEDIFICANDI verbo vtitur, ligneã fuiſſe ſuſpicemur. Hîc ſuſpicio, at in Suidâ aſſertio: Δρύφρακτοι, inquit, ξύλινοι θώρακες, περιφράγματα τὰ περὶ τὰ αὐλαῖα τὰ χαλώμενα: *Dryfracti, ligneæ Loricæ, quæ nunc tabulata vocantur.* Nihil clarius: & nomen ipſum factum, παρὰ τὸ ταῖς δρυσὶ φράσσεσθαι: *ab eo, quòd lignis munitio hæc fiat.* In eodem ſcriptore: Θωράκιον, τὸ τεῖχος. θωρακίοις, προμαχῶσι, δρυφράκτοις λωρικίοις: *Thoraciũ, ipſe murus. thoracijs, propugnaculis, Loricis ligneis.* Atque hæ Loricæ murorum vallorumque ſunt, pinnis diſtinctæ; ἐπάλξεις Græcis, προμαχῶνες,

&

& creberrimè Latino ritu θώρακες ſiue θωρακία, *Loricæ aut loriculæ* dictæ. BILL. Maiores tenuerũt, & paullùm modò vetuſtiores muri noſtri Europæi habent: idque cum diſtinctione iſtâ Pinnarum. Hodie omitti placuit Pinnas, ob infirmitatem: etſi *Loriceas* tenemus, & noſtro verbo *Parapettos*. Sed altitudo, ſodes, Lipſi horum taliũ quæ fuit? LIPS. Haud ſtabilis ſemper aut exactè eadem: & in Hirtio audiſti; *Loriculam pro ratione altitudinis inædificari*. In humili ergo vallo, humiliorem paullò; grandiuſculam, in altiore. In Ioſepho lego, velut de more, ſed in amplâ Hieroſolymorum munitione, *Loricas trium pedum altitudine fuiſſe; Pinnas, duorum*. Et ſanè ea menſura ad viri modum fit, atque abundè ei tuendo. Sint & quattuor pedes, in vniuerſum: ſuffecerint in caſtrenſi vallo. Sed ad partem Valli tertiã venio, qui ſunt CERVI. Non ij quidem in omni vallo, non: ſed hîc à Cæſare adtexti, maiori tutelæ & ſecuritati. Quid ergo ij ſunt? *Cerui*, inquit Varro, *à ſimilitudine cornuum cerui*. Sunt igitur ramoſi trunci arborum, in eam faciem: atque ij firmiores aliâs, aliâs infirmi. Iſti teneriores & infirmi, *Ceruoli* dicebantur, verbo diminuente. In Hygino: *Ceruoli, trunci ramoſi. ad hos decurritur, ſi ſoli naturâ, nimiâ teneritate, ceſpes frangeretur*. Vtebantur his igitur in vallo ſtruendo, ad terram coërcendam adſtringẽdamque, identidem interiectis. Nos hodieque facimus. & ſic idem Hyginus: *Nec vallum exſtrui, nec foſſa fieri poteſt, vt non ripæ decidant, quoties Ceruoli deſunt*. Quod tamen vbi legitimus denſuſque ceſpes, vix opus. De his Ceruolis, Frontinus etiam, lib. I. cap. V. *Pelopidas vallum, ceruolis & alio materiæ genere conſtructũ, incendit*. Virgulta hæc fuiſſe mixta copioſè indicat, tum & ſudes, ac ligna. Et minorum hic vſus: quis maiorum? diuerſus, & ferè duplex. Receptiſſimus iſte, vt truncos illos firmiores in terram depangerent, & variè ſererent, itineri impediendo aut obſtruendo. Vt in Liuio, XLIV. *Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta Ceruis etiam obiectis, vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit*. Fuere foſſæ & valli, & ante ea cerui iſti: conſimiliter vt in Cæſare *Cippi*, de quibus audiemus. Silius & hoc factitatum vult à timidis Cannarum reliquijs, quæ Canuſium ſe receperant, & Annibalem in horas exſpectabant. Muniunt ſe igitur,

Quaque patet campus planis ingreſſibus hoſti,
Ceruorum ambuſtis imitantur cornua ramis.

Obſerues amburi ſolere, ad robur & duritiem, & ſimul acumen: vt in Sudibus præuſtis. Tibullus quoque ſic adhibet, ad Meſſallam:

Nam te non alius belli tenet aptiùs artes,
Quà deceat tutam caſtris producere foſſam,
Qualiter aduerſos hoſti defigere ceruos.

Nam ſic viri docti rectè emendarunt: etſi quis *Neruos*, qui anteà legebantur, ad Tormentorum diſpoſitionem aptam retulerit. ſed renuit *Defigendi* tamen verbum. Atque is prior vſus, & creber: alter qui hîc in Cæſare, rarior, *Grandes ceruos eminuiſſe ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, qui adſcenſum hoſtium tardarent*. Puto igitur in exteriore vallo eminuiſſe, inſertos inter Loricam ligneam, & Aggerem ipſum, ſimplicis coronæ in modum: & vidi agreſtes noſtros, ſpineas eiuſmodi proiecturas, in Loricis terreis, eidem fini, vſurpare. In Virgilio Cerui etiam leguntur,

Atque humiles habitare caſas, & figere ceruos:

ſed pro arborum truncis longioribus, iiſque furcatis, opinor: quibus tranſuerſa tigna inijci poſſent, ad ſuſtinendum. Fit in Tugurijs, & rudi opere ruſticorum. An hoc ſenſu Appianus V. Ciuilium κεραίας dixit? Facit enim Bruti milites, cùm Xanthiorum vrbem oppugnarent, *alios ſcalas ſubitarias feciſſe; alios κεραίας admouiſſe, ijſque pro ſcalis vſos*. Et interpres quidem vertit *Ceruos*, profectò haud ineptè, ſi * tale aliquid fuit: ego voluiſſem *Antemnas*, quas ex nauibus ſcilicet ſumpſerunt, & per eas connixi in muros. Pars deinde quarta, TVRRES. quas *toto opere circumdatas* ſcribit, interuallo inter ſe pedum LXXX. Atque hæ diuerſæ turres erant ab ijs, quas poſteà dicam, *Mobilibus*: fixæ enim iſtæ, & minus operoſæ, minuſque etiam altæ. Iulianæ hæ ſanè crebræ fuerunt; & calculus euincet, fuiſſe in *vndecim milliarium* ambitu, *ad ſexcentas octogintaſeptem*. Quid in ambitu Exteriore *quattuordecim milliarium*? palàm eſt, acceſſiſſe ad dictum numerum, CLXXXVII. Ergo in vtroque ambitu, inſimul, ∞.IↃ.LXI. Haud longè ab hoc numero & Octauianus Cæſar ad Peruſiam, cuius ligneas ibi turres Appianus numerat, *mille quingentas*. Quidquid diſſimulemus, ſunt hæc miranda; ſed alia etiam reſtant, & ſequitur

INTERIOR MVNITIO, quam dixi. Ea comprehenſa eſt in latitudine pedum CCCC. ab opido caſtra verſus, & habuit

* Nempe trunci arborũ, cum lateralibus ramis, leuiter acciſis: qui poſſint eſſe Scalarum loco.

has partes: *Foſſas, Cippos, Lilia, Stimulos.* FOSSAE fuerunt, tres. Prima, ſub ipſum opidum ad radices collis, *pedum* XX. *directis lateribus.* Ab hac pedum CCCC. ſpatio, duas iterùm foſſas duxit, ſub ipſis caſtris, XV. *pedes latas, eâdem altitudine.* Cùm autem hîc par altitudo, credibile & in primâ illâ fuiſſe, etſi non dixit: imò libri priſci nec latitudinem illîc exprimunt, ſed ſcribunt, vt iam recitaui. Ex duabus autem iſtis vltimis, alteram *interiorem*, *campeſtribus ac demiſſis locis, aquâ ex flumine deriuatâ, compleuit.* Fuere enim palàm duæ: non vnà, vt prauo acumine, interpres quidam dixit. Nam duas vult nominatas, adſpectu ſectionis quæ à flumine medio facta: atque ideò nec *interiorem* quidem legit, ſed *inferiorem.* Quæ hac mala libido innouandi eſt? certè pro tutelâ & reliquâ dignitate operis, magis facit, fuiſſe duplices: quod palàm hîc ſcribitur, & alibi ſimile obſeruetur. Vna autem ex his foſſis, eaque aquâ repleta, vallo adhæſit: altera quo interuallo ab eâ, non dixit. Haud magno tamen, id credam. Hæc cùm ita feciſſet Cæſar, in ſpatio illo campoque medio pedum CCCC. opera hæc inſtituit, & totum locum variè impediuit. Primò, quos CIPPOS *appellabant*, defixit. Eorum quinque ordines ponit, in totidem perpetuis foſſis, & infernè reuincit? re totâ in eo ſatis clarâ, niſi quòd verba aliquid tenent. Nam ait, *truncis arborum, haud admodum firmis ramis, accisis*, foſſas conſitas. An ergo rami quæſiti *infirmi*? ego contrà cenſebam, & operis ratio ac finis vellet. In veteribus conſenſu ferè, *aut admodum*, aiente ſiue alternante particulâ, itemque *abſciſis.* Retineo, hoc ſenſu. vt aut truncos ipſas rotarum arborum captos velit, ſed iuniorum; aut & maiorum ramos firmiores, qui cum ſuâ ſobole idem præſtabant. Hos enim ſparſos & ad latera exſtantes ramos, dolabrâ aptabant & exacuebant: quod in quibuſdam veterum benè *dolabratis* legitur, non *Delibratis.* Quod autem eſt, *Cippos* dictos, nihil equidem muto: ſine fraude tamen vacillationem optimi codicis indico, qui Torrentij antiſtitis fuit, in quo correctum *Cappos.* Incidebat, *Scapos.* & ſanè militum laſciuia hunc velut Martialem hortum habuit & conſeuit, & nomina etiam fortaſſis (vt mox *Lilia*) à re hortenſi ſumpſit. Alioqui *Ceruos* licuiſſet, recepto verbo. Sed hoc in ventum dixerim: pergo ad ipſa LILIA. quibus fodit *ſcrobes, trium in altitudinem pedum, paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio.* Nego, ad ſummum: nec qui conſiderat, admittet. Quid libri? meliores omnes, *ad infimum*: & defendendū eſt. Scrobes nempe ita factæ, vt patulâ rotunditate, paullatim anguſtarentur coïrentque ad imum. Ni ſic fuiſſet; quomodo terra exculcata commodè, quod additur? *Singuli ab infimo ſolo pedes terrâ exculcabantur.* Sententia eſt. è tribus illis pedibus altitudinis, tertium ab imo deperiſſe; terrâ aggeſtâ ad ſtabiliendum ſtipitem, & circa eum ſtipatâ & exculcatâ. Nam Hotomannum bona Mens non impulit duas voces inducere & auferre, *pedes terrâ.* Quid ergo reliqui duo pedes? ij vacui. & addit: *reliqua pars ſcrobis, ad occultandas inſidias, viminibus ac virgultis integebatur.* Id, inquam, eo ſenſu. vt vimina ac virgulta ſummam oram foueæ texerint, ei ſuperſtrata: imò & herbidus ceſpes ſuper ea, vt opinor, ad magis occultandum ſtilum. qui etſi quattuor digitos eminebat, vt dixit; tamen facilè hac tali materie celabatur. Feſtus id dixit, *Vallum cæcum.* Verba: *Cæcum vallum, in quo præacuti pali terræ adfixi, herbis & frondibus occuluntur.* Hirtius in Africano bello: *Valli foſſarumque altitudo, & extra vallum ſtili cæci mirabilem in modum conſiti, vel ſine defenſoribus, aditum aduerſarijs prohibebant.* Vocat *Stilos*, ſicut & Silius:

> *Et ſtilus occulitur, cæcum in veſtigia telum.*

Cæcum, non quod non videt, ſed non videtur: vt *cæca vada*, *cæci ſcopuli*, *morbi*, & plura. Pompeius hoc tale vallum ſtruxit, in ipſum Cæſarem, tunc cùm Brundiſio excederet: *Foſſas tranſuerſas vijs præducit, atque ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit. hæc leuibus cratibus terraque inæquat.* Vides herbam, terram, crates inſtratas: & dolus ita poſcit. Quo ſcitiſſimè vſi in Romanos poſteriores Lazi, barbarus populus. quod ita lego in Suidâ, neſcio an ex Menandro: Οἱ δὲ Λαζοὶ βόθρους ὀρύξαντες, καὶ σκόλοπας τοῖς βόθροις ἐγκαταπήξαντες, ταρσοῖς καλάμων καὶ ὕλῃ μὴ βεβαίαν ἰσχυούσῃ βάσῃ, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον ἄχθος ὀλισθαινούσῃ τὰ στόματα τῶν ὀρυγμάτων ἐκάλυψαν. καὶ χοῦν ἐμβαλόντες, τά τε παρ' ἑκάτερα χωρία γεωργήσαντες καὶ πυροὺς σπείραντες, ἐξεπιέσαντο τοὺς Ῥωμαίους: *Lazi ſcrobibus effoſſis, & ſtilos in ijs defigentes, cratibus arundineis & tali materie, quæ firmitudinem non haberet, ſed ad onus illatum cederet ſtatim ac laberetur, ora ſcrobium texerunt. Tum & terram ſuperiecère, & circà arauerunt, & frumenta inſeminarunt: atque ita vicerunt fuderuntque Roma-*

Romanos. Tales igitur ſtipites hi Iuliani defoſſi, & quidem octonis ordinibus diſpoſiti, in quicuncem. Sed claudit & dicit, *id ex ſimilitudine floris Lilium appellatum.* Hîc ſubſiſtunt, aut variè ſe mouent. Quæ enim in toto opere ſimilitudo Lilij? inquiunt. Nec de nihilo dubitatio: & eò decurritur, vt dicant calycem ipſum Lilij deſignari, cùm id clauſum adhuc, nec ſe expandit. Is capite leuiter protuberante, & quadrato eſt: & talem fuiſſe volunt immiſſum ſtipitem, eoque aſpectum. Hæreo, imò non hæreo. nónne enim Cæſar diſertè ſcribit, *ſtipites teretes* fuiſſe? nec forma hæc quadrata, aut lilij clauſi conuenit. Meo nunc ſenſu, adſpicit ſimilitudo totam foueam supernè expanſam iacentemque in orbem: cui medius deinde ſtipes inſeritur. atque id eſt velut Lilium patens cum ſtamine ſuo aut ſtilo. Tu, aut tu, aliquid aptiùs? docete. In ſilentio veſtro, pergo ad STIMVLOS, quartum in hac areâ opus. Non contentus Cæſar dupliciter impediſſe iter, hos quoque addit: & *Taleas, pedem longas, ferreis hamis infixas, totas in terram infodiebat*, & per interualla modica ſpargebat. Numerum aut ordinem non dicit: obtinuere totum ſpatium, quod reliquum ad primam foſſam. Iſtæ autem Taleæ breues, nec niſi pedales: atque ita notetis, totum opus per gradus creuiſſe. primò minoribus *Taleis*, mox maioribus *Liliis*, maximis denique *Cippis*: creuiſſe, adſpectu dico eorum qui inuaſiſſent. Dicit autem hos *Stimulos* nominatos: & approbo. quid tamen ita longè abit & diuertit optimus Torrentij codex, qui *Famulos*? An *Hamulos*? nam hamis infixas dixit. An *Flamulas*? quod genus Violæ Latinis eſt, vt non abeamus ab horto. An nugas ago? cùm Cæſar ipſe mox, cùm adſultaſſe caſtris Gallos facit, ita ſcribat: *Galli dum longiùs ab munitione aberant, plus multitudine telorum proficiebant. poſteaquàm propiùs ſucceſſerunt, aut ſe ipſi Stimulis inopinantes induebant; aut in Scrobes delapſi transfodiebantur.* Stimuli ecce repetuntur, nec vacillat ibi liber: ſed & ordo exponitur harum depoſitionum, quem dixi: *Interioris munitionis* omnia habetis: quid in

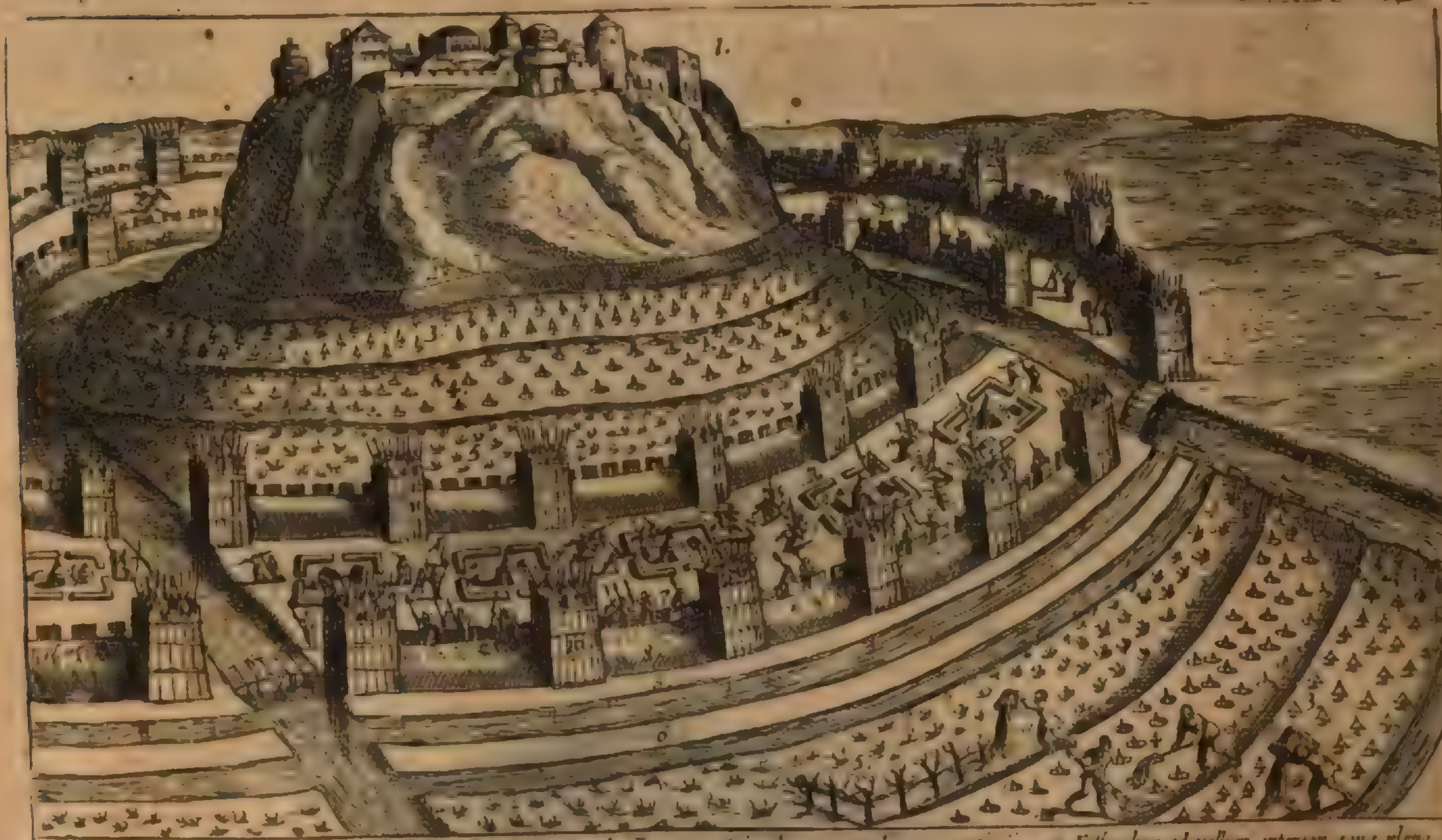
EXTERIORE? Eadem. Facies enim modò diuerſa fuit, & hæc hoſtem ſpectauit, vt illa opidanos. Cæſar id ita dicit: *His rebus perfectis, regiones ſecutus æquiſſimas pro loci naturâ, XIV. millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit: vt ne magnâ quidem multitudine, ſi ita accideret, eius diſceſſu munitionum præſidia circumfundi poſſent.* Oratorem ſi lubeat agere, diffundam & oſtendam per partes, tot iterùm *Foſſas, Vallum alterum, Turres*, denique *Cippos, Lilia, Stimulos*: omnia hîc, in aucto ambitu, auctiora. Ego non faciam: & magna admiratio ſilentium magis impoſiit. BILL. Certè admiramur. CARON. Stupemus. ſed quàm magnâ manu, quo ſpatio, Cæſar hæc opera? LIPS. Nonniſi *decem legionibus*: ſed nempe illis veteranis, & quibus ipſe elogium in Hirtio tribuit, Hiſpanos alloquens: *An me deleto, non animaduertebatis, decem habere legiones populum Romanum, quæ non ſolùm vobis obſiſtere, ſed etiam cælum diruere poſſent?* Superba mihi ſæpè & improba viſa dictio (& eſt:) ſed ſi quis hæc opera talia conſiderat, nónne has veras molitiones gygantum dicat, nec noſtræ ſortis? Quæris & de tempore. non expreſſit quidem Cæſar: tamen ex eo colligas, haud longè ſupra *triginta dies* impenſos. Nec abnue credere. Scipionis illud ad Carthaginem, *viginti dies* tenuit: & eiuſmodi alia, nobis ſemper mira, quia deſijmus facere miranda. LAMPS.

Hæ potuêre manus adiungere Seſton Abido,
Ingeſtoque ſolo Phryxæum elidere pontum.

Sed tamen eſt quod quæram Lipſi, in totâ hac munitione. Clauſiſti introrſum, extrorſum egregiè: quid autem? nullæ viæ igitur relictæ ad exeundum, aut ineundum? perpetui illi *Cippi, Lilia, Stimuli*? LIPS. Minimè. vel me tacente res id dicebat, exitus quoſdam ad frumentationes, pabulationes, aquationes, alioſque vſus, relictos. Sed vbi? Quod oblitus eram dicere; *vigintitria caſtella*, id eſt parua quædam caſtra, in Circumuallatione eâ fuerunt: in quibus cohortes aliquot militum, & velut corpora eſſent, contra vim & incurſum. Quòd ſi tot illa, quot dixi, ponimus: fuerunt quaſi medio milliari quoque interiuncta: etſi libri quidam ſcripti, *triginta tria* ea faciunt. Ad hæc igitur caſtella mi Lampſoni, opportunè vias & exitus nunc collocamus. FVR. Vnum etiam ego. Interuallum inter Exterius Interiuſq; vallum, quantum fuiſſe cenſes? LIPS. Si interius in ambitu habuit XI. milliaria, Exterius XIV. vt hîc ſcribitur: ratio colligit, fuiſſe inter vtrumque, paſſus circiter *nongentos quinquagintaquatuor*. Magna latitudo.

 titudo.

titudo. & propemodum milliari vno vallum à vallo abfuit: ſed cauſſa, credo, vt equi laxiùs haberentur, & pabulum etiam ijs eſſet: tum denique ob calones, lixas, & id genus, quos probabile multos fuiſſe. Ratio quidem circularis hoc interuallum poſtulat: etſi iuſtum tamen exactè ambitum circularem fuiſſe, haud opinamur: ſed pro locis procurriſſe, aut ſe flexiſſe, quod & Cæſar indicauit.

1. Aleſia oppidum in colle. 2. Foſſa infra collem à Cæſare ducta. 3. Stimuli. 4. Lilia. 5. Cippi 6. Foſſæ duæ ad vallum, interior aqua plena 7. Vallum ipſum è terra, lorica è ... 8. Cerui, ſiue rami grandes et denſi ſtipitis, eminentes contrà adſcenſum. 9. Caſtella in orbem. 10. Turres ...

DIALOG. III.

Agger totus ſtructus, & Cæſaris de eo locus.

SED enim *Vallum* & adiuncta ſatis explicauimus: & clauſum quidem hoſtem habemus, nondum oppugnatum. Vt id fiat, opera alia ſtruenda ſunt: inprimis AGGER. Is fuit, terreus quidam, & aliâ materie mixtâ, mons & eleuatio: quem paullatim verſus vrbem producebant & attollebant: vt ex alto pugnarent, & *Turres* ibi conſtituerent, ſed & *Tormenta*. *Agger* vocabatur, ab ipsâ re: quia aggerebant & cumulabant: poſterior ætas *Aggeſtum* dixit, ſed & alio genere *Aggeſtus* in Ammiano lectus. Ordinem hunc operis fuiſſe, Cicero indicat, ad Atticum: *Oppidum cinximus Vallo, & Foſſâ, & Aggere.* Vſum etiam, idem in Philippicâ v. *Græcia vel receptaculum eſſet pulſo Antonio, vel Agger oppugnandæ Italiæ.* Quare Græcia, *Agger*? quia finitima & mari velut foſſâ diuiſa; quia alta ad oras; atque velut Agger, imminens ad oppugnandum. Hoc igitur Agger, & eo fine: ſtruamus, ſi lubet. E terrâ, lapide, ligno congeriem ſtruebant: & hæc tria, cùm in alijs, tum in Suidâ iunctim ſic legetis: Ἔγεστα, πολεμικὸν μηχάνημα ἐκ λίθων, καὶ ξύλων, καὶ χοῦ ἐγειρόμενον, οἱ δὲ διὰ τὸ α ἄγεσταν: *Egeſta, bellica machinatio, ex lapidibus, lignis, & terrâ conſtructa. alij autem per A. ſcribunt Ageſta.* Thucydides, de Peloponneſijs, libro II. oppugnatione Platæarum: Ἔπειτα χῶμα ἔχουν πρὸς τὴν πόλιν. ἐφόρουν δὲ ὕλην ἐς αὐτὸ, καὶ λίθους, καὶ γῆν, καὶ εἴ τι ἄλλο ἀνύτειν μέλλοι ἐπιβαλλόμενον: *Deinde Aggerem ad vrbem ſtruxerunt. inferebant in eum materiem ſiue ligna, tum lapides, terram, & quidquid aliud iniectum videbatur facere ad attollendum.* Item Ioſephus, in obſidione Hieroſolymorum: *Exciſis vicinis montibus, & ingenti copiâ lignorum ſaxorumque collectâ, cratibus etiam oppanſis contra venientia tela, Aggerem ſtruebant: quibus alij, colles deruentes, terram ſine intermiſſione ſuggerebant.* Hæc ita tria igitur miſcebant: etſi Cæſar de terrâ alibi ſeorſim, *Ceſpitibus* ad

ad aggerem comportandis. Et de ſaxis Suidas: Καὶ χώματα δύο ἑκατέρωθεν εἶχον ὡς πρὸς τὸ τεῖχος. ξυνδεσμὸς δὲ τοῦ χώματος αἱ πλίνθοι ἐγίνοντο, αἱ ἐκ τῶν οἰκιῶν: *Aggeres duos excitabant vtrimque ad murum. Vinclum autem aggeris lateres erant, qui ex ædibus ſumpti.* Sed neſcio, an lateres eos velit iniectos ſtipando aggeri, an ad latera poſitos, pro muris, ad coërcendum. Sed materiem vidiſtis, & præcipuè materiem, id eſt ligna. Virgulta enim & faſces maximè hîc vſui: ſiue ad implendum & attollendum, ſiue ad ligandum. Itaque & *Aggeris* voce, hæc ſæpè intellegebant. vt Cæſar VII. Gallic. *Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus eſt.* Faſces & virgulta fuêre, quod hodieque ſolet ad explendũ. Idem: *Cratibus atque aggere paludem expleri iubet.* Iterùm: *Proximam foſſam cratibus integunt, atque aggere explent.* Hirtius de bello Alexandrino: *Arboribus exciſis, quæ longitudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque aggere iniecto, flumen tranſierunt.* Cæſar II. Ciuil. *Vimina materiamque comportari iubet, quibus comportatis rebus, aggerem exſtruit.* Imò videbatur vix ſtrui, ſine iſtis. Idem ibidẽm, cùm iam incenſus agger & opera fuiſſent: *Vnde agger comportari poßet, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longè lateque in finibus Maſſilienſium exciſis.* Incenſus, inquam, ibi, vt ſæpè: ergo ligneus. & arbores requirit ad reparandum. Itaque Pompeius Filius in Hiſpaniâ, ad Vrſaonem, *vt eius oppidi oppugnationem tutiorem efficeret* (loquitur ita Hirtius: id eſt, difficiliorem oppugnari.) *omnem materiem circùm opidum ſuccîſam, intrò congeſſit.* Atque ita cùm Cæſar aduenîſſet, *Agger, materieſque vnde ſolitæ ſunt Turres agi, propiùs millia ſex non reperiebatur.* Similis inopia, ad Hieroſolyma, in Ioſepho: *Romani plurimùm in aggerendâ materie laborantes, tamen intra* XXI. *dies aggeres erexerunt, attonſis omnibus aut exciſis circà arboribus, ad ſtadia nonaginta.* Ea verò vaſtitas fuit, ad milliaria circiter vndena. Et quidem vſui arbores, non ob virgulta ſolùm, & tenuia ramorum, ſed ob ipſos truncos: quia illa in molem mediam ſtipabant, hos & ad latera applicabant, firmando & coërcendo. Lucanus clarè, libro III.

—— tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliãtur robore ſiluæ.
Vt cùm terra leuis mediam virgultaque molem
Suſpendant, STRVCTA LATERVM COMPAGE *ligatam*
Arctet humũ, preſſus ne cedat Turribus Agger.

Struebant, inquam, latera, & cancellatim tignis directis tranſuerſiſque, variè ligabant. quòd iterùm poëta idem tangit, ibidem:

—— ſtellatis axibus Agger
Erigitur.

Qui enim * *ſtellati axes*, niſi hi laterales tranſuerſi, & decuſſati, radiorum aut ſtellarum aliquã facie? Et ita Silius quoque, imitatione ſi fortè Lucani, lib. XIII.

*Quo ſenſu & Baltheis ſtellatis in Capitolino.

Hic latera intextus ſtellatis axibus Agger,
Hic grauida armato ſurgebat Vinea dorſo.

Thucydidem huc appono, libro II. de Peloponneſijs ad Platæas: Ξύλα μὲν οὖν τέμνοντες ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος, παρῳκοδόμουν ἑκατέρωθεν φορμηδὸν, ἀντὶ τοίχων τιθέντες, ὅπως μὴ διαχέοιτο ἐπὶ πολὺ τὸ χῶμα: *Lignis ex Cithærone monte exciſis, ſtruebant vtrimque implexim, vt caniſtri ac ſtoreæ ſolent, loco murorum ea apponentes, idq; ne terra longiùs funderet & laberetur.* Id enim vocat φορμηδὸν: & Scholiaſtes inibi: φορμὸς, ψίαθος, ὅστις ἐναλλὰξ ἔχων τὸ πλέγμα ἐστίν: *Phormus, corbis vel ſtorea, quæ alterno textu plexa eſt.* Notetur autem in Thucydide, *loco murorum* id fuiſſe. nam iamantè & muros notauimus latericios è Suidâ, in hunc finem. ADAM. Venia ſermonis mihi erit? LIPS. Imò gratia diutilè ſiluiſti. ADAM. Nam ſcis me ex ijs eſſe, de quibus Theognides:

Οἷσιν ἐπὶ γλώσσῃ τε καὶ ὀφθαλμοῖσιν ἔπεστι
Αἰδώς.

Quîs tener in linguâ atque oculis Pudor incolit vnà.

Fronte aut linguâ parùm ego audax. LIPS. Tantò mihi probior. & *pauci boni Quæſtores*, vt idem poëta ait, *Linguæ ſimul & Mentis.* Sed ſiquid vis, age. ADAM. Structio hæc lateralis parùm mihi firma, ſi Agger vtique adſurgat altiùs: quid enim fulcra illa ipſa fulciat? LIPS. Vinclum aliquod internum ſcilicet: & cogitandum ad trabes alias, exteras illas nexas. Sed & * eriſmæ, vt Vitruuius appellat, extrorſum admoueri potuerunt, & acclinando, vt in ruinoſis videmus, ſuſtentare. Tamen facilè aſſentiar, inferiùs tigna hęc vſum habuiſſe; vix in altitudine, & tunc arctatam leuiter molem, & ad oras coërcitam virgultis. Imò, quid ſi Thucydides de ſepe, & craticeo modò opere capiendus ſit? nec id improbum, per ſepimenta quædam opus clauſum, & ſic φορμηδὸν ſtructum. Sed ego pergo: & claudo igitur, præcipuam materiem, ligneam fuiſſe. Itaque non mirum, etiam in aquis aut mari Aggerem iactum: permirum, ſi

* ἐρίσματα.

ſi è terrâ. Quod in aquis autem, Appianus ſuprà docuit, in Scipionis operibus ad Carthaginem: *Vbi aggerem duxit in ore portus, ſtipatis proiectiſque grandibus ſaxis, latum in ſummo* XXIV. *pedes, in imo eius duplum.* Sed & Cæſar ad Brundiſium, vt Pompeium includeret (ipſe ſcribit) *quà fauces erant anguſtiſſimæ portus, molem atque aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat.* Titus pariter, ad Hieroſolyma, in Hegeſippo, lib. V. cap. XX. *Vnus Agger è regione munitionis, cui nomen Antonia, per mediam ductus erat Piſcinam, quam Struthiā vocabant. Hunc Aggerem Quintus numerus triginta cubitorum in altitudinem fecerat.* Vbi equidem de numero ambigo & controuerto. quia humilis mihi his Agger videtur, maximè Antoniæ turri oppoſitus, cuius rupes & baſis, cui impoſita, alta erat *cubitos quinquaginta*, ait Ioſephus; & ipſa deinde Turris, *quadraginta*. Cui vſui ergo tantulus Agger in tantam altitudinem? nam æquare aut ſuperare debebat, mox docendum. Sed nec in Ioſepho is numerus, à quo haud dubiè Hegeſippus ſumpſit. Ille ergo non aliud dicit, quàm *Aggeres iſtos triginta cubitorum ſpatio inter ſe abiunctos*: quod ſuſpicari licet oculo parum firmo aut hærente Hegeſippum legiſſe; & ad altitudinem transtuliſſe. Sanè aggeres vulgò alti, & id ferè pro muris, in quos ſtruebantur. Seneca communiter, de Conſtantiâ ſapient. cap. VI. *Æquaturum æditiſſimas arces aggerem creſcere.* Silius:

—— *ſubit arduus agger,*
Imponitque globos pugnantum deſuper vrbi.

Cæſar II. Gallic. *Armorum magnâ multitudine de muro in foſſam iactâ, ſic vt propè ſummam muri Aggeriſque altitudinem acerui armorum adæquarent.* Mens eſt, Aggerem pari admodum altitudine cum oppoſito muro fuiſſe, & iacta inter vtrumque arma, vtrumque æquaſſe. Ioſephus III. Excid. Ἐγειρομένου δὲ ἤδη τοῦ χώματος, καὶ ταῖς ἐπάλξεσιν ὅσον οὔπω πλησιάζοντος: *Erecto iam aggere, & ipſis murorum pinnis tantùm non appropinquante.* Ammianus XIX. *Pugna per Aggeres excelſos, muris proximis tentatur.* Vbi notetur, & admotos planè muris fuiſſe, vt è propinquo pugnarent. Tacitus IV. Annal. *Struebatur Agger, vnde ſaxa, haſtæ, ignes,* PROPINQVVM *in hoſtem iacerentur.* Liuius libro V. *Cùm agger promotus ad Vrbem, Vineæque tantùm non iniunctæ mœnibus eſſent.* Zoſimus lib. II. obſidione Byzantij: Ἐγκείμενος δὲ τῇ πολιορκίᾳ Κωνσταντῖνος, καὶ χῶμα ἴσον ἔχον ὕψος τῷ τείχει κατασκευάσας, πύργους τε στήσας ἐπὶ τοῦ χώματος ξυλίνους ὑψηλοτέρους τοῦ τείχους, δι' ὧν τοὺς τὸ τεῖχος φυλάττοντας κατετόξευον, ὡς ἂν ἐπ' ἀδείας κριοὺς καὶ ἄλλας μηχανὰς τῷ τείχει προσάγοι, διενοεῖτο τὴν πόλιν ἑλεῖν: *Incumbens oppugnationi Vrbis Conſtantinus, & Aggerem æquali altitudine cum muris excitans, Turres in eo conſtituit ligneas, altiores ipſis muris; ex iis, qui opidum defendebant telis ſagittiſque petebantur, vt Arietes aliaſque machinas tutò admouere liceret, atque ita vrbem capere.* Vbi & vſum fructumq; varium Aggerum, licet obſeruare. Sed de altitudine, expreſſam etiam alibi lego. vt in Cæſare ad Maſſiliam, *Agger altus pedes* LXXX. legitur. In eodem, lib. VII. ad Auaricum, *Latus pedes trecentos triginta, altus pedes octoginta, qui murum hoſtium penè contingeret.* BILL. Profectò mira hæc magnitudo, & hodie quoque ſi ſtruant, quæ non vrbs infeſtetur aut capiatur? LIPS. Atquin altiorem Billéhee reperio, in Ioſepho & Hegeſippo. Nam *Maſſada* caſtellum fuit in Iudæâ, ſitu & opere mirificè munitum. Totum in rupibus & inacceſſis locis erat, eminebatque ſuper reliquam terram, *cubitis trecentis.* Quid faceret in oppugnatione *Sylua* (Hegeſippo *Silla*) Romanus dux? Aggerem communem primò iecit, altum *cubitos ducentos*: latitudo non eſt expreſſa, ſed parem aut maiorem, ratio eſt fuiſſe. Sed addit Ioſephus: Οὐ μὴν οὔτε βέβαιον, οὔτε αὔταρκες ἐδόκει τοῦτο τὸ μέγεθος εἶναι τοῖς μηχανήμασιν εἰς ἐπιβάθραν, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ βῆμα λίθων μεγάλων συνηρμοσμένων ἐποιήθη, πεντήκοντα πηχῶν εὖρός τε καὶ ὕψος. ὁ πύργος ἑξηκοντάπηχυς συνετέθη, σιδήρῳ καταπεφραγμένος ἅπας: *At enim cùm nec is modus efficax aut ſufficiens videretur, machinis admouendis ad aſcenſum; aliud in eo Suggeſtum & tanquam tribunal exſtructum eſt, è lapidibus magnis aptè iunctis, latum pariter & altum quinquaginta cubitos; & in eo Turris impoſita ſexaginta cubitorum, quæ ferro vndique eſſet tecta.* Eximium hoc opus, ſed triplex: & tota altitudo, *cubitorum trecentorum decem.* Nempe denos illos cubitos, exſuperabat ipſum Maſſadæ faſtigium: atque ita denique ceperunt. CAR. Iuuat audire & diſcere ingenia, ſiue & opera veterum: ſed de admotione tamen aggeris ad ipſos muros, velim ampliùs, & quomodo ea facta? LIPS. Paullatim, & progrediendo. Nam latera quidem, vt dixi, vinciebant claudebantque lignis: ſed antrorſus & vrbem verſus, pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paullatim & promouebant, in foſſas ipſas, denique ad muros. Dum id fieret, nihilo-

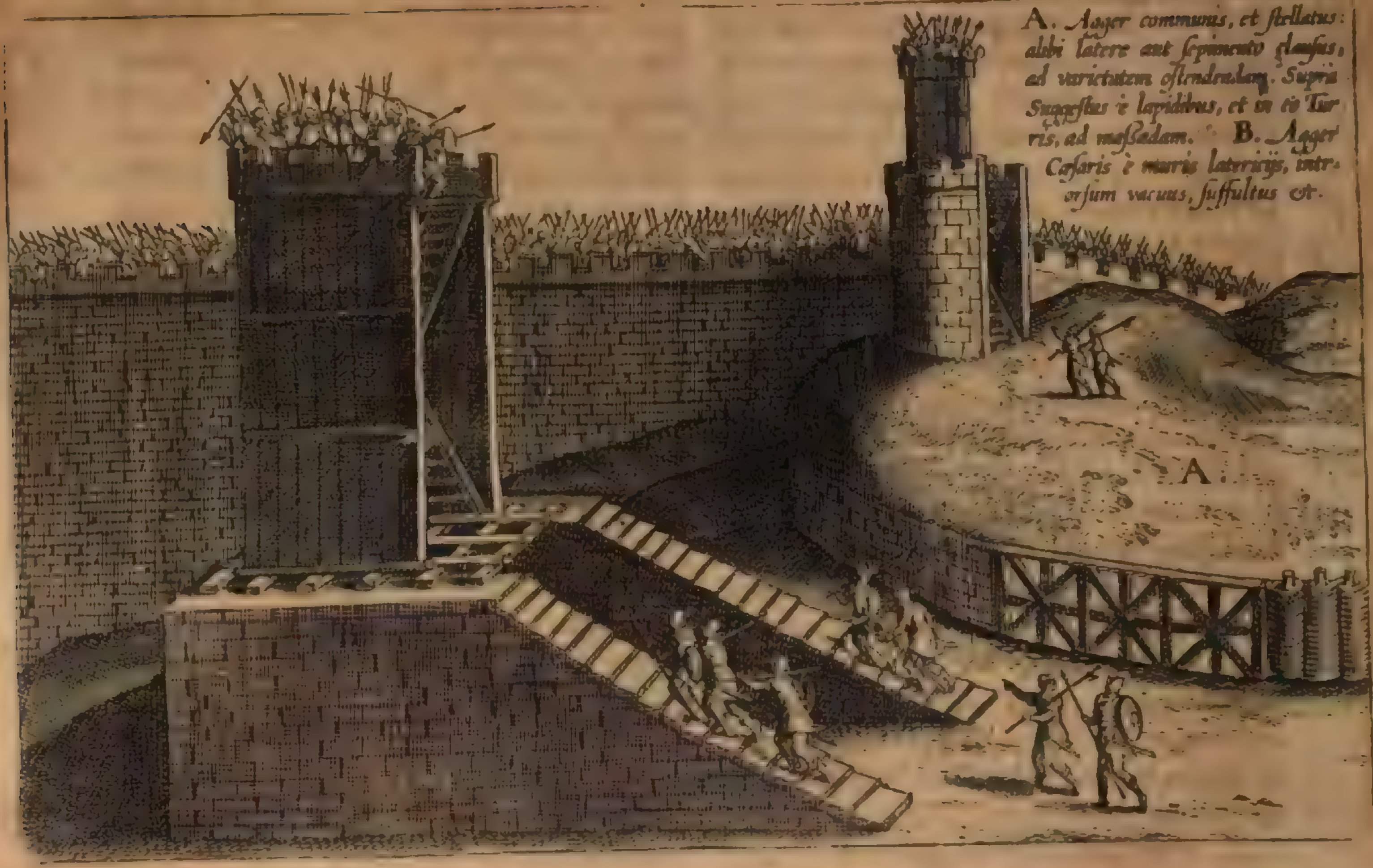
hilominus Turres in Aggere impoſitæ, quæ adminiſtrantes aut operantes tuebãtur. Sed eæ quoque cum Aggere paullatim procedebant. Adſtruo ex Cæſare, VII. Gallic. *Noſtrarum Turrium altitudinem, quantum has cottidianus agger expreſſerat, commiſſis ſuarum turrium* * *alijs adæquabant.* Dicit, cottidiano aggere Turres *exprimi:* in altum nempe, & id fiebat augmento illo & prolatione Aggeris, qui opidum verſus creſcebat. Scite enim, tergum aut caudam Aggeris humiliorem fuiſſe; & in cliuum, frontem verſus, aſſiduè iuiſſe. Quâ in re interdum factum, vt Agger, ſi parùm firmatus aut denſatus, prolaberetur in foſſas. Narrat Liuius lib. X. *Fortè quodam loco malè denſatus Agger, pondere ſuperſtantium in foſſam procubuit.* Sed cauebãt ſcilicet, & virgultis aut lapidibus idemtidem adfirmabant. Iſti Aggeres: ſatin' vt copioſè explicaui? ORAN. Haud culpamus. tamen cùm opus ſic grande, tardè nónne oportuit ſtrui? LIPS. Non oportuit, pro Romanâ diligentiâ & more. Nam & plures in paucis diebus inuenio excitatos, opere per legiones diuiſo: idque ad diligentiam, & æmulationem. Tacitus IV. Hiſtor. obſidione Hieroſolymorum: *Titus, quando impetum & ſubita belli locus abnueret, Aggeribus Vineiſque certare ſtatuit. Diuiduntur legionibus munia, & quies prœliorum fuit.* Hegeſippus in eâdem re: *Exſtruebantur Aggeres, per numeros opere diuiſo. Præcipui quattuor inſurrexerant.* Numeri hîc, ſunt legiones: quod in eo ſcriptore ſæpè. Dicit autem *quattuor Aggeres*, exſtructos: quod ipſum ſcilicet Ioſephus, qui & addit; *ſpatio ſeptemdecim dierum omnes perfectos.* Celeritatem igitur Oranne vides: nec plura huic rei opus. FVR. Vnum etiam opus. Nam noui generis aggerem in Cæſare lêgi, qui è lateribus: atque eum velim explicari. LIPS. Opus tu & Cæſar aſſiduè ſuggeritis: pænè vellem vterque domi hodie manſiſſetis. Sed age, lege. FVR. Verba ſunt II. Ciuil.

* Ita legẽd. infrà docemus, lib. V. Dial. VII.

Cùm iam nihil eſſet reliquum, vnde Agger comportari poſſet, omnibus arboribus longè latéque in finibus Maſſilienſium exciſis, Aggerem noui generis atque inauditum, ex latericijs duobus muris, ſenum pedum craſſitudine, æquâ ferè latitudine atque ille è materiâ fuerat Agger. Vbi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videbatur, pilæ interponuntur, tranſuerſaria tigna iniiciuntur, quæ firmamento eſſe poſſint; & quidquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, crateſque luto integuntur. Sub tecto miles, dextrâ ac ſiniſtrâ muro tectus; aduerſus, plutei obiectu; operi quæcumque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſâ in medio relinquuntur.

Legi, tu illuſtra. LIPS. Planè nouus, vt Cæſar ipſe dicit, Agger. Infernè enim vacuus eſt, & eâ parte caſtelli aut receptaculi vicem habet. Supernè cõtignatio eſt: ſed quod miremur, altitudinem non definiuit; tantùm latitudinem. & ait: *æquâ fuiſſe, atque ille è terrâ Agger.* Atqui nec ea reperitur: & eſt modò initio libri, *altitudinem fuiſſe pedum* LXXX. Sed ibi variant ſcripti libri, & quidam *latitudinem* habent. Dicit autem fultum pilis in medio, *vbi ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videbatur.* Cur hoc ambiguè? vbique verò, in tantâ latitudine, opus deſtinis fulcriſque fuit: nec vlla vna arbor à latere ad latus potuit pertinere. Variè ergo interpoſita: idque *inter duos muros.* Nec enim plures fecit, & partem anteriorem reliquit apertam, de more. Pluteus dumtaxat, vt ſubdit, eam texit. Iſte Agger pingendo magis ſe oſtendet: qui ſtructus materiæ inopiâ, & alioqui vtiliter etiam contra ignes. Nec enim hic periclitetur exuri: ſicut nec ille magis nouitius, quem è terrâ merâ legi maiores noſtros inſtituiſſe. Philippus Raueſteinius, vir nobilis, noſtrâs, & militiæ clarus, ſcribit ſub id ſuum æuum repertum * *Aggerem* quemdam *Volubilem* (ita appellat:) qui ſcilicet, collecto monte terreo eminus, paullatim voluendo & ligonibus ſuperiaciendo, magnâ manu hominum vrbi admoueretur. Hanc peſtem certam & inexplicabilem ipſe habet: & Gallos, ſi memini, auctores inuentoreſque facit. Res intellectu facilis: tamen, vt cœpimus, iſta pingimus: & ad Turres imus.

* *Trenchiz roullans.*

DIALOG. IV.

De Turribus. Ignoratæ olim. quando repertæ? Altitudo, Tabulata, Ferrea tegmenta. De eis Cæſar explicatus.

TVRRES ego, & ipſa res, addimus: quia eæ in Aggere, & ſtatim ab eo ſtructæ. Imò & tunc, vt tetigi, cùm is nondum perfectus; & tutelæ operis miniſtrorumque cauſſâ, imponebantur. Salluſtius in Iugurthino: *Vineas agere, ſuperque Aggerem iacere, & impoſitis ſuper Aggerem Turribus, opus & adminiſtros tutari.* Vineæ primùm, vt ſub ijs commeare miles & aggerere poſſet; ſuper eas (id eſt altiùs quàm eæ) ipſe Agger; & in eo denique Turres. Ridiculus mihi viſus ille, qui hoc (*ſuperque*) delendum cenſet: quis enim Vineis Aggerem iniiciat? inquit. Nemo hercule, nemo, ſcimus: ſed nec verbi eam mentem hîc eſſe, pariter ſcimus. Quod dixi, id dicit, aut τὸ *ſuper* etiam, *ampliùs*, *prætereà*, liceat interpretari. Siquid mutandum, *ſubterque* aptiſſimè legatur: quia ſub Vineis Aggerem comportabant, & iaciebant. Sed ad Turres. eæ igitur ſtatim ſtructæ, ſed paullò ab vrbe longiùs, & ne tela vitiarent aut impedirent. Cæſar II. Gallic. *Vbi vineis actis, Aggere exſtructo, Turrim conſtitui procul viderunt, primùm irridere ex muro atque increpitare verbis, Quò tanta machinatio, ab tanto ſpatio exſtrueretur? Quibúſnam manibus, aut quibus viribus, homines tantulæ ſtaturæ (nam plerîſque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum ſuorum, noſtra breuitas contemptui eſt) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confiderent?* Quibus poſtremis verbis Faërnus & Fuluius emendant, *in muro*: nec aſſentior. qui ſcio non in ipſo muro Turrim locari potuiſſe, ſed iuxta eos, & in eos. Seneca autem hunc ſtuporem & inſcitiam Barbarorum vniuersè exagitat, De vitâ beatâ, cap. XXVI. *Otioſi diuitijs luditis, nec prouidetis earum periculum. ſicut Barbari plerumque incluſi, & ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo inſtruuntur, intellegunt.* Imò verò Galli illi, apud Cæſarem, cùm moueri eas viderunt & occultè accedere; diuinum aliquid rati, ad eum miſerunt legatos de pace, his verbis: *Non ſe exiſtimare, Romanos ſine deorum ope bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes, tantâ celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare poſſent.* Eadem ſimplicitas (ne quis Gallis noſtris inſultet) Indorum: quorum opidum Mazacas cùm Alexander obſideret (auctor Curtius lib. VIII.) *præcipuè rudes talium operum terrebant mobiles Turres, tantasque moles, nulla ope*

ope quæ cerneretur adiutas, deorum numine agi credebant. Et quid tu rides tecum Billéhee? Bill. Indorum illorum mentio, nouellos iſtos & ad Occaſum repertos, auſpicijs Caroli Quinti, mihi ſubijcit: quos equi noſtri equiteſque conſpecti, & tormenta audita, in eumdem deduxêre ſenſum, vt putarent cæleſtes viros & copias eſſe: volare ſic & currere noua & ætherea animalia, denique fulgurare illos homines, & tonare. Itaque ſimile prorſus olim in Machinis illis terribilibus, & non viſis. Lips. Simile. ſic aliud fortaſſe pòſt exorietur, quod pretium iſtis demet, & ignaros item dabit in ſtuporem. Sed pergamus in noſtris. Adſtupebant igitur ea Barbari. & ſic Cæſar iterum de Sueſſionibus, lib. II. *Celeriter vineis ad opidum actis, Aggere iacto, turribuſque conſtitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant antea Galli, neque audierant, legatos ad Cæſarem, de deditione mittunt.* Hæc Barbari, & credimus: an etiam de Maſſilienſibus, quod Lucanus?

—— æquantes mœnia Turres
* *Accipit. hæ nullo fixerunt robore terram,*
Sed per iter longum cauſâ repsère latenti.
Cùm tantum nutaret onus, telluris inanes
Concuſſiſſe ſinus quærentem erũpere ventum
Credidit, & muros mirata eſt ſtare iuuentus.

* Nempe Agger.

Non credimus, & laſciuiæ aut incogitantiæ poëtam notamus, qui Græculos & peritiſſimos machinarum, id facit mirari. Imò Cæſar omne tale genus, & tormenta, vbertim & præter ceteros, habuiſſe antiquitus Maſſilienſes oſtendit: vt alibi cantare Lucanus debeat, de credulitate eorum & errore, ac quaſi terram tremere cenſerent in Turrium motu. Hæc ſunt μυθολόγα, vt vno verbo dicam. Enimuerò apud Græcos, aut certè Siculos, reperta primùm res. Ex Athenæo Mechanico, apud Turnebum; vbi de his atque alijs: Ἐπίδοσιν δὲ ἔλαβεν ἡ τοιαύτη μηχανοποιΐα ἅπασα, κατὰ τὴν Διονυσίου τοῦ Σικελιώτου τυραννίδα, κατά τε τὴν Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου βασίλειαν, ὅτε ἐπολιόρκει τοὺς Βυζαντίους: *Initium aut incrementum accepit omnis hæc machinalis fabrica, circa Dionyſij Siculi tyrannidem, & Philippi Amyntæ filij regnum, cùm is Byzantios oppugnaret.* Iungatur ad ea etiam, quæ ſuprà de Inuentione ſunt dicta. Et cautiùs ita Athenæus: quam ex eo deinde Vitruuius lib. x. cap. xix. *Cùm Philippus Amyntæ filius Byzantium oppugnaret, Polyidus Theſſalus, pluribus generibus & facilioribus, Teſtudinem arietariam explicauit. à quo receperunt Doctrinam Diades & Chereas, qui cum Alexandro militauerunt.* Itaque *Diades ſcriptis ſuis oſtendit ſe inueniſſe Turres ambulatorias, quas etiã diſſolutas in exercitu circumferre ſolebat.* Talia & Heron, cap. XIII. *Diades & Chereas Polyidis Theſſali diſcipuli, qui vnà cum Alexandro Macedone in militiam profecti ſunt, mechanici primi cùm Terebras, tum Scalas nauticas, tum etiam eas quæ rotis feruntur Turres ligneas in[...]erunt.* Hæc cautiùs, dico, & circumſpectiùs Athenæus. nec enim dicit *Diadem primum repperiſſe turres ambulatorias,* ſimpliciter: ſed τοὺς φορητοὺς πύργους, id eſt, *eas quæ circumferri poterant, ſolutiles:* vt equidem interpretor: atque ita Vitruuium opus eſt capi. Nam ſimplices *Ambulatoriæ* aut *Subrotatæ,* ſanè iamantè inuentæ in Siciliâ, & in Dionyſij ſenioris rebus ponit memoratque Diodorus. Quas autem dicit *portatiles Turres* ſiue φορητούς: puto eaſdem Appiano eſſe in v. Ciuil. de rebus Caſſij ad Rhodum, ἐπτυγμένους, *placatiles*: quia per partes ſcilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur. Verba eius: Ἐλπίζων γάρ τι τοιοῦτον (ὁ Κάσσιος) ἐπεφέρετο πύργους ἐπτυγμένους, οἳ τότε ἀνίσταντο: *Tale aliquid expectans Caſſius, tulerat ſecum* (in nauibus) *Turres ſolutiles, quæ tunc repoſitæ & erectæ ſunt.* Nec enim ad illas, quæ Pegmatum modo, deprimebãtur attollebantúrve per cochleas, Appianum puto reſpexiſſe. Sed hæc igitur inuentio, non ipſarum Turrium (fixæ enim illę, iamdiu innotuerant: in opidis, in caſtris) ſed *Mobilium,* & quæ rotis agerentur. De his Vegetius: *Turribus plures rotæ mechanicâ arte ſubduntur, quarum lapſu mobili magnitudo tam alta moueatur.* Plures, inquit, & neceſſum eſt *quattuor,* vt minimùm: ſed & *ſex, aut octo* etiam ſubditas, prout Turriũ modus eſſet, in Herone lego. De hiſce Rotis in Liuio, lib. XXXII. *CùmTurris per Aggerem parùm denſati ſoli ageretur, Rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita Turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præberet.* Et oportebat ſanè humum æquabilem denſamque huic rei eſſe: eoque & Curtius notauit, obſidione Gazæ: *Humus mouendis inutilis Turribus, deſidente ſabulo, agilitatem Rotarum morabatur, & tabulata Turrium perfringebat.* Ita & Ioſephus prodidit, *è tribus turribus quinquaginta cubitorum, vnam vitio Aggeris concidiſſe:* idque ad Hieroſolyma. Actæ igitur Rotis, ſed latentibus & internis, aut certè interiùs mouendis. Hoc ideò, ne telis hoſtium, qui agerent, exponerentur, & turris tueretur ſuos motores. A tergo tamen quoſdam applicitos, qui

qui propellerent, non ambigo: & licuit, quia non illinc metus. Peccauit in hac re Vitiges Gothorum rex, & Romam obſidens (in Procopij I. Gothicorum) *Turres etiã molitus eſt, quæ hoſtium muros adæquarent, ex lapidum interuallis verâ dimenſione ſumptâ. Turribus autem ad angulos ſuppoſuit rotas, quarum volutione huc illuc, ſubiunctis bobus, traherentur.* Acceſsêre igitur ad muros, atque adeò Beliſarius (vir alio Principe, quàm Iuſtiniano, dignus) de induſtriâ & conſilio paſſus eſt ſuccedere: donec ſigno dato, boues telis certis peti iuſſit, & occidi. iiſque labentibus, ſtetere immotæ turres, & hoſtes abiêre irriſi. An non ſimile tamen, quod ingenioſi illi Alexandrini fecêre, cùm bellum in vrbe eſſet, cum magno illo bellatore? Cæſarem dico. Ita enim Hirtius: *Præterea Ambulatorias turres decem tabulatorum confixerant, ſubiectiſque eas Rotis, funibus iumentiſque obiectis, directis plateis, in quamcumque erat viſum partem mouebant.* Funes & iumenta admouet, quæ facilè huc illuc agerent; maximè quia directæ & ſine multiplici flexu plateæ. An is ſenſus & lectio? nam alij libri aliter, & *pluteis* non *plateis* habent. Tum dixerit, Pluteos obiectos, qui tegerent homines & iumenta: nec malè pro hac mente, *obtectis*. Hic igitur motus actioque turrium: quæ magnitudo? Vitruuius ex Diade breuiter: *Turrem minimam ait fieri oportere, ne minus altam cubitorum* LX. *latitudinem* XVII. *Contracturam autem ſummam, imæ partis quintam. Arrectaria in turris imo dodrantalia, in ſummo ſemipedalia. Fieri autem ait oportere eam turrim tabulatorum decem, ſingulis partibus in eâ feneſtratis. Maiorem verò turrim altam cubitorum* CXX. *latam cubitorum* XXIII. *s. contracturam item ſummam, quintâ parte. arrectaria pedalia in imo, in ſummo ſemipedalia. Hanc magnitudinem turris faciebat tabulatorum* XX. *cùm haberent ſingula tabulata circuitionem cubitorũ ternûm, tegebat autem corijs crudis, vt ab omni plagâ eſſent tutæ.* Hæc ita Vitruuius, & duplices modò Turres agnoſcit, *Minores Maioreſque*: ſed Heron ex eodem Diade, *Medias* etiam addit, cap. XIII. *Minores quidem turrium* LX. *cubitorum in altitudine faciebat: baſim quadrabat, vnumquodque latus* XVII. *cubitorum. Decem tectorum faciebat: ſupremum tectum, quintam partem baſis habebat. Maiores autem & harum ſeſquialteras, quindecim tectorum faciebat, in altitudine cubitos* XC. *Iterumque duplas, quæ viginti tectis conſtarent, altas cubitos* CXX. *latas quaquauerſum ferè* XXIV. Ex his* Vitruuio ſatis lucis accedit: & quod ille obſcuriùs, *contracturam ſummam, imæ partis quintam* dixit: clarum eſt, tabulatum faſtigiumque ſummum intellegi, quod decreſcit in imi quintam. Ea ſubtiliùs & diſtinctiùs, tum in Heronis iſto & ſequenti capite, tum in Barocij Notis explicantur. Non faciunt ad noſtrum & Hiſtoricum inſtitutum: notemus tantùm, Turres in tot tabulata non æquabiliter ſurrexiſſe, ſed inſtar Phari Ægyptiaci, paullatim & per ea ſingula decreuiſſe. Qui modus ſanè aptior in ſpeciem, in ſtabilitatem, in motionem. Sed quod etiam ſpatium inter ipſa tabulata fuerit, curioſus aliquis quærat? Id quoque inæquale. & *Diades ac Chæreas* (ait Heron) *infimum tectum cubitos ſeptem attollunt, & digitos* XII. *ſuperiora quinque; ſingula cubitos quinque; reliqua, cubitos quattuor & trientem.* Hæc ita commenſuratio & præcepta ex arte: an ſeruata ſemper in re & opere? Nemo opinetur, nec ad hæc præcepta aſtringebant ſe milites aut Duces. Itaque nec tabulata, vt illi volunt, minimæ turris, decem: imò ſex & infrà ſæpè. vt in Diodoro libro XIV. vbi Dionyſius Siciliæ tyrannus, προσήγαγε καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν τροχῶν πύργους τοῖς τείχεσιν, ἑξορόφους ὄντας, οὓς κατεσκευάκει πρὸς τὸ τῶν οἰκιῶν ὕψος: *admouit & muris turres eas quæ rotis aguntur, ſex tabulatorum, quas conſtruxit ad altitudinem ædium.* Et in Latinis exempla. Sed nec temerè viginti tabulatorum, vt illi, in hiſtorijs inuenio: niſi tamen quòd Mithridates ad Cyzicum, inter alia multa magnáque opera, *turrim centum cubitorum* ſtruxit, narrante Plutarcho in Lucullo: quæ altitudine pænè æquat illas Diadis duplices, nec tamen plenè. At decem, ſæpiùs. vt in Cæſare: *Exſtruitur Agger in altitudinem* IX. *pedum, collocatur in eo Turris decem tabulatorum.* Moneo obiter, pedes illos nouenos corruptos videri: & næ ille puſillus Agger, cùm Vxellodunum, cui adſtruitur, in excelſo poſitum & prærupto. Fuit, vt minimum *pedum* LX. ac ſic auſim reſcribere. In Silio autem, tanta item Turris, libro XIV.

> *Turris multiplici ſurgens ad ſidera tecto*
> *Exibat, tabulata decem cui creſcere Graius*
> *Fecerat, & multas nemorum conſumpſerat*
> *vmbras.*

In Vegetio, nihil definiti, ſed vniuersè ita ſcribit: *Turribus pro modo altitudinis additur latitudo. nam interdum trigenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta fit, vt*

* Et magis, ſi additur Athenæi fragmẽtum in Turnebo, XXIII. cap. XXX. Vide.

vt non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperent. Notatis latitudinem maiorem, quàm in illâ Diadis aut Apollodori eſt: videlicet quia hæc non ad normam artis adſtricta, ſed pro temporibus, & voluntate ſtruentium mutata. Tabulata tamen plerumque plura: quo fine? vt defenſores plures imponerẽt, tum & *Tormenta, Scalas, Pontes*, & talia ad inuadendum. De *Tormentis*, in Ammiano eſt: *Erigi Aggeres cæpti, turresque fabricantur frontibus ferratis excelſæ, quarum faſtigiis balliſtæ locatæ ſunt ſingulis, vt à propugnaculis depellerent defenſores.* Singula faſtigia, ſingula tabulata capienda videntur: quos & *Vertices* idem appellat alibi: *Operum variæ ſpecies cum turribus admonebantur ferratis, quarum in verticibus celſis aptatæ balliſtæ, propugnatores agitantes humiliùs diſiectabant.* An nonniſi ſupremã Turrium aliquis acceperit? etſi Liuius clarè aliter, XXI. *Ipſe Annibal, quà turris mobilis, omnia munimenta vrbis altitudine ſuperans, agebatur, hortator aderat. quæ cùm admota, catapultis balliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis, muros defenſoribus nudaſſet: tum Annibal quingentos fermè Afros, cum dolabris, ad ſubruendum ab imo murum miſit.* Ergo tormenta in turribus, ſed non maxima: & diſertim Ioſephus aliquoties *ſagittarios & iaculatores* in ijs collocat, ϗ τῶν ἀφετηρίων ὀργάνων τὰ κουφότερα, *& leuiſſima* (notate) *tormentorum.* Sed & *Scalas* in ijs condidi, opportunè proferendas. Ita enim Vegetius: *Præſens periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur irrumpere.* Videndum an non Sidonij verſus huc faciant, in Burgo Leontij:

Sed nec teſtudo, nec vinea, nec rota currens
Iam poſitis ſcalis, vnquã quaſſare valebunt.

Currentem enim *rotam*, liceat turrim mobilem accipere, & prolatas ex eâ Scalas. Etſi Scalarum etiam genus eſt rotis ſurrepentium, pontemque ſuprà ferentium: quas Heron deſcripſit in cap. XIX. Tertium in eâ, *Pontes*. de quibus Vegetius: *In ſuperioribus turris partibus contati & ſagittarij collocantur, qui defenſores vrbis contis, miſſilibus, ſaxiſque proſternant: in inferioribus habet Arietem, cuius impetu deſtruit muros: circa medium verò pontem accipit, factum de duabus trabibus, ſeptúmque de vimine, quem ſubitò prolatum inter turrim murúmque conſtituunt, & per eum egredientes bellatores in ciuitatem tranſeunt.* Fateor mixtam cum Teſtudine Arietariâ hanc talem Turrim eſſe: ſed tamen Pontem in eâ collocat, ex veteri vſu & more. Ammianus XXI. *Conſtructas veloci ſtudio ligneas turres, propugnaculis hoſtium celſiores, impoſuêre trigeminis nauibus validè inter ſe connexis. quibus inſiſtentes armati, vno pariq́ue ardore propugnatores diſpellere, collatis ex propinquo viribus, nitebantur. ſubterque expediti velites, è turrium cauernis egreſſi, ponticulis eiectis, quos antè compaginarant, tranſgredi feſtinant.* Hoc ille in oppugnatione Aquileiæ narrat, & Ponticulos iſtos turribus manifeſtè imponit. In fixis quoque caſtrorum turribus, locat eos Hirtius: & quidem Vegetij ritu munitos de vimine. Octauo Gallic. *Turres crebras excitatas in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis conſtratiſque coniunctas, quorum frontes vimineâ loriculâ munirentur.* Factum & inferiori æuo ſcitote. & in Radeuico De geſtis Friderici Imp. ſcriptum, libro II. cap. LIX. *Electis ergo de ſingulis agminibus viris fortiſſimis, intra machinas turrium eos collocat, varijs quidem locis, alios ſuperiores, alios inferiores: vt dum inferiores ciuitatem per murum ingreſſuri Pontes applicarent, ſuperiores eos iaculis & ſagittis, quò minùs ab hoſtibus læderentur, defenderent. Erant Turres ipſæ nimiâ proceritate mirabiles, ſupra centum pedes in altum erectæ, multorum hominum per ſingula diuerſoria capaces.* Ipſa eadem Guntherus poëta, ſpiritus & ingenij haud ſpernendus, imò, vt in illo æuo, mirandus:

Protinus ad muros, munitas vndique turres
Inuectaſque rotis, & magno pondere firmas,
Ducit, & hoſtili celſas ſuper aggere ſiſtit.
Harũ ſumma tenent, quos vel balliſta vel arcus
Morte procul miſſâ facit hoſtibus eſſe timendos,
Qui iaculum valido longè torquere lacerto,
Longiùs excuſſâ didicêre potenter habenâ.* * amento.
Inferiora viri fortes ex agmine toto
Electi, promptique manu, tabulata tuentur.
Qui dum trans foſſas, porrecto ponte, patentes
Mœnibus aſſiliunt, & muros rumpere tentãt,
Qui loca ſumma tenent, iaculis leuibuſque ſagittis
Infeſtant miſeros per propugnacula ciues.

Satis. ac cenſeo me Turres vbertim deſcripſiſſe. CARON. Fatemur. vnum tamen deſidero, de *frontibus turrium ferratis*, quas in Ammiani verbis paulloantè notaui. Quid eæ, aut quare? LIPS. Munimen turribus contra ignes. Cùm enim præcipuum in eas remedium & repugnatio eſſet, per iacula ignita, faces, malleolos, mulriceſi repertum, vt totæ ferro tegerentur. Totæ

in-

inquam, aut certè à triplici latere: etſi frontium modò Ammianus meminit expreſsè. Ioſephus III. Excidij: Πύργους δὲ τρεῖς πεντήκοντα ποδῶν ἕκαστον τὸ ὕψος κατασκευάσας, πάντοθεν σιδήρῳ κεκαλυμμένους, ὡς ἑδραῖοί τε εἶεν ὑπὸ βρίθους, καὶ δυσάλωτοι πυρί, τῶν χωμάτων ἐπέστησεν: *Turres tres, ſingulas pedum quinquaginta altas, cùm ſtruxiſſet, ferro vndique eas texit: tum vt ſtabiliores eſſent, ob pondus; tum vt igni incorruptibiles: atque ita in aggeribus conſtituit.* Addit ipſe & alteram cauſſam, de pondere: quod miror, & ſatis id dediſſe cùm homines impoſiti videntur, tum tormenta. Sed iterat tamen idem, lib. VI. Καὶ τοὺς πύργους ἦν ἀμήχανον ἑλεῖν, μήτε ἀναστραφῆναι ῥαδίως διὰ τὸ βρῖθος, μήτ᾽ ἐμπρησθῆναι διὰ τὸν σίδηρον δυναμένους, ᾧ κατεκαλύπτοντο: *Turres expugnare aut capere difficile erat, ſed nec euertere ob pondus, nec comburere ob ferrum quo tegebantur.* Sed & vtrumque hoc in Radeuico, libro II. cap. LVIII. *Turres in excelſum erectas, ferro variaque materiâ vndique tectas, vt & pondere ſtabiles eſſent, neque ignibus expugnarentur, ſuper aggeres collocat.* Qui & aliam *variam materiam*, vt appellat, circumdat: ſcilicet centones, coria, & hæc de more. Ammianus XX. *Machinas Romanorum Perſæ exurere vi magnâ nitebantur, & aſſiduè malleolos & incendiaria tela torquentes, laborabant incaſſum: eâ re, quòd humectis ſcortis & centonibus erant opertæ materiæ plures, aliæ vnctæ alumine diligenter, vt ignis per eas laberetur.* FVR. Etiámne Romanis in hac re vſus aluminis? Atqui, vt nouum, narratum à Claudio Quadrigario memini, in turri aliquâ Archelai Athenis: *Tum Sulla conatus eſt, & * tempore magno eduxit copias, vt Archelai turrim vnam, quam ille interpoſuit ligneam, incenderet. Venit, acceſſit, ligna ſubdidit, ſubmouit Græcos, ignem admouit. ſatis diu ſunt conati, numquam quiuerunt incendere. Ita Archelaus omnē materiam obleuerat alumine: quod Sulla atque milites mirabantur.* LIPS. O ſtili puritatem, & in compendio lucem! atque vtinā ſcriptor ille exſtet, vel in ſcribentium hodie exemplum! Sed de alumine tunc quidem nouum, poſteà, vt hæc talia, inueterauit. Atqui contra ignes noui generis Turrim Cæſar, aut eius miles, ad Maſſiliam ſtruxit. Cedo librum Furi, legantur. FVR. A me fiet, audi: II. Ciuil.

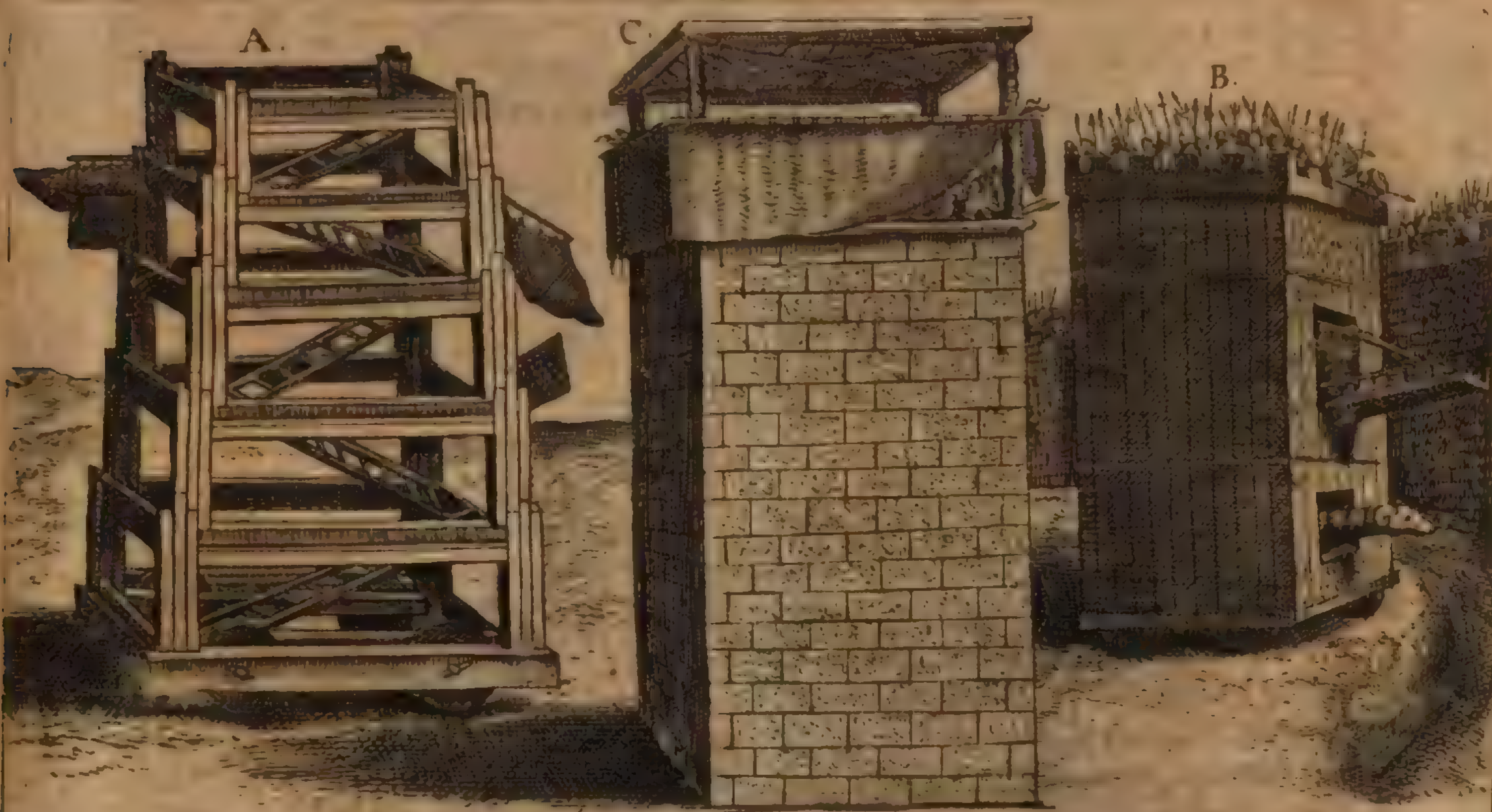
* Fortè opere

Eſt animaduerſum ab legionarijs, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus, magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſſent: quam primò ad repentinos incurſus humilem, paruamque fecerant. huc ſe referebant: hinc, ſiqua maior oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & proſequendum hoſtem procurrebant. patebat hæc quoquouerſus pedes XXX. ſed parietem craſſitudo pedum V. poſteà verò, vt eſt rerum omnium magiſter vſus, hominum adhibitâ ſollertiâ, inuentum eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum eſt. vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulationem; eamque in parietes inſtruxerunt, ita vt capita tignorum extremâ parietum ſtructurâ tegerentur; ne quid emineret, vbi ignis hoſtium adhæreſceret. hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei & vinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum duo tigna tranſuerſa iniecerunt, non longè ab extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem, quæ turri tegumento eſſet futura: ſupraque ea tigna directò tranſuerſas trabes iniecerunt, easque aſſeribus religauerunt: has trabes paullò longiores atque eminentiores, quàm extremi parietes erāt, effecerunt; vt eſſet, vbi tegumenta perpendere poſſent, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exſtruerentur: eamque contabulationem ſummam lateribus, lutoque conſtrauerunt, nequid ignis hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper iniecerunt; ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent. ſtorias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas IV. pedes fecerunt: easque ex III. partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt, quod vnum genus tegumenti alijs locis erant experti, nullo telo neque tormento tranſiici poſſe. vbi verò ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſeipſum prehenſionibus ex contignatione primâ ſuſpendere ac tollere cœperunt; vbi, quantum ſtoriarum dimiſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti, parietes lateribus exſtruebant: rurſuſque aliâ prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant: vbi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item vt primò tecta, extremis lateribus inſtruebāt, exque eâ contignatione rurſus ſummam contabulationem, ſtoriaſque eleuabant. ita tutò, ac ſine vllo vulnere VI. tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque, quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda inſtruendo reliquerunt.

Pluſcula verba ſunt, & in ſpeciem intricata: ſed vix quod moretur intendentem. De *Sto-*

reis

reis tamen moneo, vbi ſcribitur, *tres factas in longitudinem parietũ, latas pedes quattuor*, perperàm adhuc acceptum: ſed & vidi qui reſcribere vellet, & in numero mutare. Atqui res ſic habet. Storeæ iſtæ è funibus anchorarijs implexæ, fortes, ſolidæ, denſę; tres fuêre, tot quot latera ſcilicet intuta ab hoſte. Nam tergo, nihil ijs opus. Eæ longę fuerũt, vti ipſi parietes, ſingulæ pedes xxx. latæ autem, non niſi *quaternos*. Optimâ ratione. cùm enim non niſi operarijs ipſis opponerentur, & Turris latericia inferiùs ſuo robore ſe tegeret; profectò ſufficiebant *quattuor* illi pedes, ad homines tegendos, in opere neceſſariò ſe leuiter curuantes. Addo & de *Prehenſionibus*, quas *Cochleas* aut *Præla* vulgò explicant, & eorum operâ ſubleuatum volunt hoc tectum: nec abnuo commodè potuiſſe fieri, & hodie vſurpant. Sed an *Prehenſionum* vox apta? liber Torrẽtij *prenſionũ* pręfert: nec ſcio an faciam, *Preſſionum*. Preſſiones haud ineptè ad Præla & elationem referantur: & adſimiliter Cæſar idem ſcripſit, *Turres à cottidiano aggere expreßas*. Sunt tamen & propriè *Preſſiones* Vitruuio, ὑπομόχλια: ſiue id quod Vectibus ſubijcitur, ad eleuandum. Videatur, an non & hîc ſimilis preſſio; & tum fulcra & deſtinæ quæ ſuſtentarent, tabulato inferiori nixæ. Iſta de Turribus. niſi etiam ex Nicetâ addo, Turres quaſdam complendis foſſis, & ad ſcanſionem fuiſſe. Narrat de Iohanne quodam, *eum Varuam opidum obſedißе, & Machinam quadrilateram ſtruxiße, quæ latitudine æquaret foßæ ſpatium, & altitudine ipſa mœnia. Eum deinde ſubiectis rotis ad foßæ labrum admouiße, & deinde ſubuertiße atque in ipſam foßam impuliße. Hanc autẽ vtrumque labrum ſub finem tetigiße; atque ita eadem illà vſos milites, & ad foßam complendam, & ad mœnia ſcandenda, vice ſcalarum.*

A. Turris mobilis, cum gradibus ſuis ad tabulata ſingula, et oſtenſione voluminum et tabularum ad latera, ex Herone. B. Turris Vegetij, cum ponte et Ariete. C. Turris latericia Caeſaris, cum funibus anchorarijs praependentibus, dum fit opus. Tectum ſupernè, mobile.

DIALOG. V.

Pontium pleraque ratio. Primùm Nauulis, tum in Vtribus, in Cuppis: & Cæſaris in Rheno illuſtratus.

GRANDIORES iam Machinas dixi, Tormenta me vocant & exſpectant. CAR. Ego reuoco, ſi pateris: & de *Pontibus* velim addi. Mentio eorum in Turribus, & Aggeribus: ſed & in re militari, quàm ſæpè intercurrunt? LIPS. Nego has eſſe *Machinas*. CAR. Aio, & ingenium certè ſæpè habent; & Tacitus hoc nomine ipſo appellat, IV. Hiſtor. *Machinas etiam, inſolitum ſibi, auſi* (de Germanis) *nec vlla ipſis ſolertia, perfugæ captiuique docebant ſtruere materias in modum pontis, mox ſubiectis rotis propellere.*

Lips. Rideo tuum acumen. Machinas iſtas in modum Pontium fuiſſe dicit, ſiue in vſum, vt per eas tranſirent in muros: non tamen ſimpliciter Pontes. Atque iſtæ non aliud, quàm velut Turres vno tabulato fuerunt. Sed tamen, quod dicis, tota res Pontium digna inſpici, & pro copiâ à me fiet. Vulgatas notaſque nunc eorum formas, quid opus adferri? ſcimus omnes: eligam rariores aliquot aut magis ſepoſitas. inter eas hanc, quâ Romani ſæpiſſimè vſi in fluminibus tranſmittendis, ponte è nauibus facto. Bella inuentio: & Eunapius ſcitiſſimè ſic depingit, in Suidâ: Ζεύγνυνται δὲ Ῥωμαίοις ἀπονώτατα τῶν ποταμῶν τὰ ῥεύματα, ἅτε καὶ τούτου διὰ μελέτης ἀεὶ τοῖς στρατιώταις ὄν, καὶ ὥσπερ ἄλλο τι τῶν πολεμικῶν ἀσκούμενον, ἐπί τε Ἴστρῳ, καὶ Ῥήνῳ, καὶ Εὐφράτῃ. Ἔστι δὲ ὁ τρόπος (οὐ γὰρ δὴ πάντας εἰδέναι οἶμαι) τοιόσδε. Πλατεῖαι μέν εἰσιν αἱ νῆες δι' ὧν ὁ ποταμὸς ζεύγνυται. Ἀνορμίζονται δὲ ὀλίγον ἄνω τοῦ ῥεύματος, ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ζεύγνυσθαι τόπου. Ἐπειδὰν δὲ τὸ σημεῖον δοθῇ, ἀφιᾶσι μίαν πρώτην ναῦν φέρεσθαι κατὰ ῥοῦν πλησίον τῆς οἰκείας ὄχθης. Ἐπειδὰν δὲ κατὰ τὸν ζευγνύμενον ἥκῃ τόπον, ἐμβάλλουσιν εἰς ῥεῦμα φορμὸν λίθων ἐμπεπλησμένον, καλωδίῳ δήσαντες ὥσπερ ἄγκυραν. Ἀφ' οὗ δεθεῖσα ἡ ναῦς πρὸς τῇ ὄχθῃ ἵσταται σανίσι τε καὶ ζεύγμασιν, ἅπερ ἄφθονα αὐτοῖς ἡ ναῦς φέρει. Καὶ παραχρῆμα μέχρι τῆς ἀποβάσεως καταστόρνυται. Εἶτα ἄλλην ἀφιᾶσιν ὀλίγον ἀπ' ἐκείνης, καὶ ἄλλην ἀπ' ἐκείνης, ἕως ἐπὶ τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἐλάσωσι τὸ ζεῦγμα. Ἡ δὲ πρὸς τῇ πολεμίᾳ ναῦς καὶ πύργους ἐπ' αὐτῇ, καὶ πυλίδα, καὶ τοξότας, καὶ καταπέλτας φέρει: *Romanis flumina pontibus facillimè iunguntur, & ſine labore; vt in quo milites aſſiduè exercentur, & tanquam aliud militarium operum diſcunt, in Iſtro, Rheno, Euphrate. Eſt autem modus, quem non omnes ſcire opinor, iſte. Latæ iacentesque ſunt naues, quibus fluuius iungitur. Surſum autem paullùm in ſtatione ſunt, ſupra locũ eum vbi pontem facturi ſunt. Atqui vbi ſignum datum eſt, vnam ſolam è nauibus demittunt prono flumine ferri, iuxta ſuam & amicam ripam. Ea vbi ad locum iungendum & Ponti deſtinatum venerit; corbem plenum lapidibus in flumen iaciunt, alligatum fune quodã, velut anchoram. quo nanis deuincta, iuxta ripã conſiſtit, & ſternitur tabulis tignisque, quæ adfatim ipſa nauis vehit. Et ſtatim ita ad finem deſcenſumque in terrã vſque, conſtrata eſt. Deinde verò aliam demittunt, paullò ab eá remotam; aliamque ab iſtâ; donec in aduerſam ripam perduxerint pontem. Quæ autem hoſtili ripæ nauis obiacet, ea & turres habet, & portulam, & ſagittarios, & catapultas.* Hæc ita Eunapius: & prorſus eadem Arrianus in rebus Alexandri, cùm ex occaſione diſſerit de pontiũ hac iuncturâ. Ambigit quomodo Alexander Indum fluuium tranſmiſerit, & quo genere pontis: nec proditum id ait: tamen *arbitrari ſe, vſum eo quo Romani Danubium aut Rhenum Celticum iunxerunt, ac Tigrim & Euphratem, quoties vſus fuit.* atque addit, me vertente, libro quinto: *Celerrima & expeditiſſima Romanis eſt pontium conſtructio in nauibus: quã ego pretium ſcriptionis cenſeo referre. Naues ijs demittuntur, lapſu fluminis, dato ſigno: idque non rectà, ſed vt ſolet in [...]quæ inhibent, & à puppi remigant. Iſtas autẽ deorſum ducit, vt par eſt, fluminis curſus: retinet verò & ſiſtit remigium obnixum, donec aduerſa facta ſit loco deſignato. Atq; ibi demittunt crates vimineas, formâ pyramidis plexas, idoneis lectisq; ad id lapidibus oppletas: demittunt autem à prorâ cuiuſque nauis, vt ſic obfirment & teneant contra curſũ. Simul autem vna nauium ita firmata fuerit; & alia iuxta illam, cum interuallo quantum opus videtur ad firmitatem eorum quæ inſternũtur, pariter prorâ obuersâ in fluuij curſum ſtatuitur. & in vtriſque tigna ſtatim in directum iniiciuntur, & tabulæ aſſeresque tranſuerſarij ad connectendum. Ita mox per ceteras naues opus procedit, quantæ opus ſunt ad totum pontem. Vtrimque autem ad caput pontis gradus in terram depacti adiiciuntur, quò facilior equis iumentisque ſit ingreſſus, & ſimul vt quaſi vinculum ſint totius pontis. Breui porrò ſpatio totũ opus abſoluitur, & cum magno ardore ac tumultu, nec tamen decorum & ordo abeſt. Adhortationis etiam per quamq; nauim, & increpationes eorum qui ſegniùs munus obeunt, nihil impediunt aut tollunt, vel edictorum auditionem, vel operandi celeritatem. Atque hæc ſunt, quæ Romanis iam ab antiquo vſitata.* Pulchra & vulgatiſſima olim ratio, & quam miror ab ijs qui harum rerum fuerunt, nondum hodie vulgatam. Verba altera cum alteris ſi confertis, quid opus luce meâ? quin clara ſunt, & tota res partitè deſcripta. Car. Haud negauerim. ſed in rebus ipſis, aliquid eſt quod ſiſtat. E nauibus pontes iſtos faciunt: vnde igitur eæ ſic ſubitò, & ad manum? præſertim in hoſtili aliquo fluuio, vbi probabile eſt amotas. Lips. Reſpondeo, dupliciter tunc paratas: ſiue ab ipſis, in ipſo ibi loco; ſiue curribus prouidè iam aduectas. Quid ibi & ſubitario opere; mirari non conuenit, imò pro Romanis moribus id fuit. Nónne fabri in legionibus, & Præfectus fabrûm? nónne vulgò ipſi milites in tirocinio hęc diſcebant? nihil ambigimus. Et Eunapius hoc ſignificat, cùm ait *milites aſſiduè in tali ſtructurâ exercitos,*

& vt militare aliquod opus didiciſſe. Struebant igitur ipſi rudes illas naues, ſiue alueos: quid quòd & alias, quarum in mari vſus, operoſiores? Certè Iulianæ naues, quibus Britanniam petijt, narrantur ab ipſo (Commentario v.) *circiter ſexcentæ, ſingulari militum ſtudio inſtructæ.* Iterùm, idem *Labieno ſcribit, vt quamplurimas poſſet, ijs legionibus, quæ ſunt apud ipſum, naues inſtituat.* Itaq; tot manibus, incredibili celeritate hęc parabantur. Apud Cęſarem, I. Cōmentario, *reliquas copias Heluetiorum vt conſequi poſſet, pontem in Arari faciendū curat*: additque, mirantibus Heluetijs, *vno die* eum factum. Simile in VIII Commētario, cùm Gallos palus media ſeiungeret à ſuis caſtris: ipſe *pontibus palude conſtratâ, legiones traducit celeriter,* & inopinatò ſe ijs ſiſtens. Atque ea Romanorum diligentia fuit, ſed veterum: poſteriores fatiſcere cœperunt & labare. Itaque curribus iam legas, vt dixi, hæc talia circumuecta. quod in noſtrâ re apud Ammianum, libro XXIV. Iulianus Imperator *naues iuſſit exuri, præter minores duodecim; quas profuturas pangendis pontibus, diſpoſuit vehi carpentis.* In Vegetio autem, hoc de more iam ſcribitur, lib. III. c. VII. *Commodius repertum eſt, vt monoxylos, hoc eſt paullò latiores ſcaphulas, ex ſingulis trabibus excauatas, carpentis ſecum portet exercitus, tabulatis pariter, & clauis ferreis præparatis. Ita abſque morâ conſtructus pons, & funibus vinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtat in tempore.* Benè & ſollicitè omnia præparantur, naues, tabulæ, claui, funes: pro nouâ ſcilicet ignauiâ, quæ iam valebat. Nunc Carondelete, ſatisfeci? CAR. Satis, hac parte: aliud. Cur corbibus naues has firmant & ligant, non anchoris, vt ſolet? nam mihi de corbibus hoc nouum eſt. LIPS. Ab eâdem, opinor, cauſsâ, & iam dictâ. Omnia elegerunt, ipſis paranda: & tale in corbibus, quos facilè è viminibus ſtruere, & ad vſum hunc aptare. Non ita in anchoris: circumferendæ fuiſſent, & vehendæ. Quid, quòd ſolo aliquo iſtæ non mordent, aut adhærent; corbes in omni, boni vtileſque ſunt? Potuit & hæc cauſſa eſſe. ac ſanè firmiter hæ tenebant ac ligabant, pyramidali eâ formâ ſic demiſſæ. Ideò enim tali, vt aquæ impetus minùs pelleret, & ab acumine illo ſenſim & facilè laberetur. Cui rei puto & moneo, minuentem tenuemque partem illam, contra aquam ſurſum iniectam; craſſam & grandiorem, deorſum, fune inibi alligato. CAR. Sed & tertiùm rogo. Si tam

Vide Notas.

vulgatus, & *ab antiquo*, vt aiunt, ille pons; cur rara aut nulla eius mentio? LIPS. Rara fortaſſis, non tamen nulla. Pompeium lego (in Flori lib. III. cap. V.) *ſtatim ponte nauibus facto, primum omnium Romanorū tranſiſſe Euphratem.* Habes clarè naualem hunc pontem: ſed & ſæpè tectè & celatim. vt cùm pontium in flumine mentio eſt, niſi aliter formantur, putamus accipiendos hos iſtos. An tamen origo non tam alta, nec longè vltra Pompeium? vix enim occaſio fuit Euphratem, Rhenum, Danubium, & maiora illa fluminum tranſmittendi. Ita ſi eſt; tum in Arriano antiquitas illa, aptè reſtringatur ad hoc æui. Exemplum tamen, quod memini, & velut imaginem aut initiū huiuſce pontis, in Hirtij de bello Hiſpanienſi habes. vbi *Cæſar, cùm ad flumen Bætim veniſſet, neque propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos demiſit. ita inſuper ponte facto, copias tripartitò traduxit.* Egregium inuentum: & corbes illi cùm lapides in ſtrue coërceant, ne diffluant; ipſi lapides pondere hæreant & ſiſtant: in facili eſt, ſtatim pontem ſtruere, tignis tabuliſque ſuperiectis. Sed hoc locum non habeat in altiore flumine, puta Rheno, Danubio: ideoque corbes iſti ingenioſè aliò aptati & verſi, ad naues ſcilicet firmandas aſtringendaſque. Naualem autem pontem in Traiani columnâ oculis vſurpare eſt, ſuper Danubium: ſuper ipſum Rhenum, ſtruxit Alexander Seuerus Imp. Herodiano breuiter (vt in re notâ) narrante: Τόν τε ποταμὸν ναυσὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας συνδεθεισῶν, γεφυρωθέντα, εὐμαρῆ τὴν διάβασιν τοῖς στρατιώταις παρέξειν ᾤετο: *Fluuium ipſum nauibus amplectens, & inter ſe eas vinciens, ponte ita facto, putabat facilem tranſitum militibus præbiturum.* Hæc ſeria & in pontibus tranſitio: aliâs, & nauibus ſingulis tranſibant, ijſque ſæpè leuioribus, & verè nauicellis. Cæſar Sicorim flumen in Hiſpaniâ ſic tranſmiſit (ipſe narrat I. Ciuil.) naueſque huius generis à militibus fieri iuſſit: *Carinæ primùm ac ſtatumina ex leuiore materiâ fiebant, reliquum corpus nauium viminibus contextum, corijs integebatur: has perfectas, carris iunctis deuehit noctu, militeſque his nauibus flumen tranſportat.* Sed nec tuta, nec ex dignitate ſatis ea tranſuectio eſt: ideò & nocte patrata. De eâ ſic Lucanus:

Primùm cana ſalix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim, cæſos induta iuuencos,
Vectoris patiens, tumidū ſuperemicat amnem.

Imitatus id Saluidienus, bello Siculo, in Pompeium (notat Dio Caſſius:) ſed parùm feliciter, turbido illo freto. At Hiſpani, ritu gentico, leuiori etiam operâ; & inflatis vtribus incumbentes, ſolent tranare. Paſſim exempla. quod & Romani interim fecêre. certè Cæſar, de quo Suetonius: *Si flumina morarentur, nando traijciens, vel innixus inflatis vtribus, perſæpè nuncios de ſe præuénit.* Cui rei exemplum vel ab Hiſpanis, vel à Græcis: nam & hi vſi. Arrianus de Alexandro, Iſtrum traijciente, libro I. τὰς δὲ διφθέρας, ὑφ᾽ αἷς ἐσκήνουν, τῆς κάρφης πλήσας, καὶ ὅσα μονόξυλα πλοῖα συναγαγὼν, διαβιβάζει ἐπ᾽ αὐτῶν τῆς στρατιᾶς ὅσους δυνατὸν ἦν ἐν τῷ τοιῷδε τρόπῳ: *Pelles accipiens* (Alexander) *ſub quibus tetenderant, easque ſtramento farciens, ſed & lintres quotquot ibi erant colligens, in ijs quantas copias potuit traiecit, in tali apparatu.* Idem iterùm lib. III. de Oxo amne ab eodem traiecto: Συναγαγὼν τὰς διφθέρας, ὑφ᾽ αἷς ἐσκήνουν οἱ στρατιῶται, φορυτοῦ ἐμπλῆσαι ἐκέλευσεν, ὡς ξηροτάτου, καὶ καταδῆσαί τε καὶ συῤῥάψαι ἀκριβῶς, τοῦ μὴ ἐσδύεσθαι ἐς αὐτὰς τοῦ ὕδατος: *(Colligens pelles, ſub quibus milites egerant, ſtramentis aut & ſarmentis quàm maximè aridis eas impleri iuſſit, & cum curâ ligari & conſui, ne aquam poſſent admittere.* In eâdem re Curtius: *Vtres quàm plurimos, ſtramentis refertos, diuidit. his incubantes tranauère amnem.* Vtrumuis huic rei, & ſtramenta, & arida ſarmenta: quod item in Nicetâ de Scytharũ moribus: Σχεδιάζει δὲ τοῖς Σκύθαις τοῦ ποταμοῦ τὴν διάβασιν κάρφης πλήρης διφθέρα, λίαν ἐς τὸ ἀκριβὲς σύντατος, ὡς μηδὲ βραχὺ λιβάδιον ἐπεισρέειν ἔσωθεν: *Facilem tranſitũ fluminis Scythis præbet, pellis ſtramentis repleta: eaque ita curioſè compacta, vt nec guttula aquæ penetret.* Tum addit, *Solitos inſcendere hunc vtrem, & equo ante ſe acto, eiusque cauda pro velo vſos, Iſtrum aliaque flumina tranſmittere.* Quin & pontem ex iunctis his vtribus fieri poſſe, docuit apud Xenophontem Rhodius quiſpiã, cùm victrix illa manus Græcorum, inſequentibus Perſis, ad Pigretem amnem conſtitiſſet. Locus eſt in III. Anabaſeos: *Vtribus, aiebat, ad bis mille opus habebo, quas facilè adipiſci è capris, ouibus, bobus, aſinis qui caſtra hæc ſequuntur. Funibus etiam, ad vinciendum; ſed & hos iumenta veſtra ſagmaria ſatis dederint. Vtribus autem iunctis, lapides ijs appendam, quos velut anchoras demittam. Denique toti operi ſarmenta crateſque inijciam, & terrã ſuperſternam. Vtris autem quiſque duos viros facilè feret, ne mergi vos arbitremini; contra lapſum autem, terra & ſarmenta valebunt.* Hęc ille vir ingenioſè, ipſo Xenophonte laudante, etſi Græci tunc non vſi, metu hoſtium in aduerſâ ripâ. Sed vſi poſteà ſimili iuncturâ Romani, & *Aſcogefrum* dixerunt voce Græcâ, quaſi *pontem vtrinum:* quem libellus poſt Notitiam imperij aperit, & deformat: cuius verba, quia pluſcula, abſtineo nunc dare. Sed traiecerũt tali ponte iamantè Romani, ſub Iouiano Principe, Tigrim fluuiũ, ſi Zoſimo credam lib. III. conati ſunt magis, quàm perfecerunt, ſi Ammiano. Sic enim iſte lib. XXV. *Vtribus è cæſorum animalium corijs coagmentare pontem architecti promittebant:* ſed addit, *vanis conatibus id agitatum.* etſi quidam ſeorſim vtribus inſidentes, poſteà tranſiuere. Commentum ſimile in eodem ſcriptore, ſed paullò diuerſum, libro XXX. de Armeniorum rege fugitiuo: qui *lectulos in villis repertos, binis vtribus ſuffulciens, quibus ſinguli proceres inſidentes, & regulus ipſe, iumenta trahentes,* Euphraten tranſmisêre. Sed vſi ad hanc rem & cuppis interdum, ſiue inanibus vaſis. In Lucano, lib. IV.

Namque ratem vacuæ ſuſtentant vndique cuppæ,
Quarum porrectis ſeries conſtricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Quod ipſum Maximino Imp. factum ad Aquileiam, Herodianus vos docebit libro octauo. Satis de Pontibus. ORAN. Ludis. LIPS. Tu me. ORAN. Ludis, inquam: & nobilem illum ſcilicet Iulianum pontem, in Rheno ſtructum, nec nominare tibi animus, aut memoria eſt? LIPS. Memoria, ſed non animus. quid enim opus? ſummates viri ante me in hac curâ fuerunt: Turnebus, Hotomannus, Buteo, ipſe Cæſar Scaliger: quid in ſcænâ hac poſt eos ſpectet. LAMPS. At nobis placet. & clariùs aut firmiùs fortaſſe aliquid, quàm ſinguli illi, dices. FVR. Quid, quod promiſiſti? LIPS. Numquam factum. FVR. Imò iamnunc, cùm pontes in *Nauibus* ſtruebas, *Vtribus*, *Cuppis*, *Sublicis*. Vbi ergo aliter ſubliceus? LIPS. Vincitis, habete. —— * Χαλεπὸν γὰρ ἐριζέμεν ἕνα πολλοῖς. Ait Cæſar:

* *Difficile eſt, vnum contendere multis.*

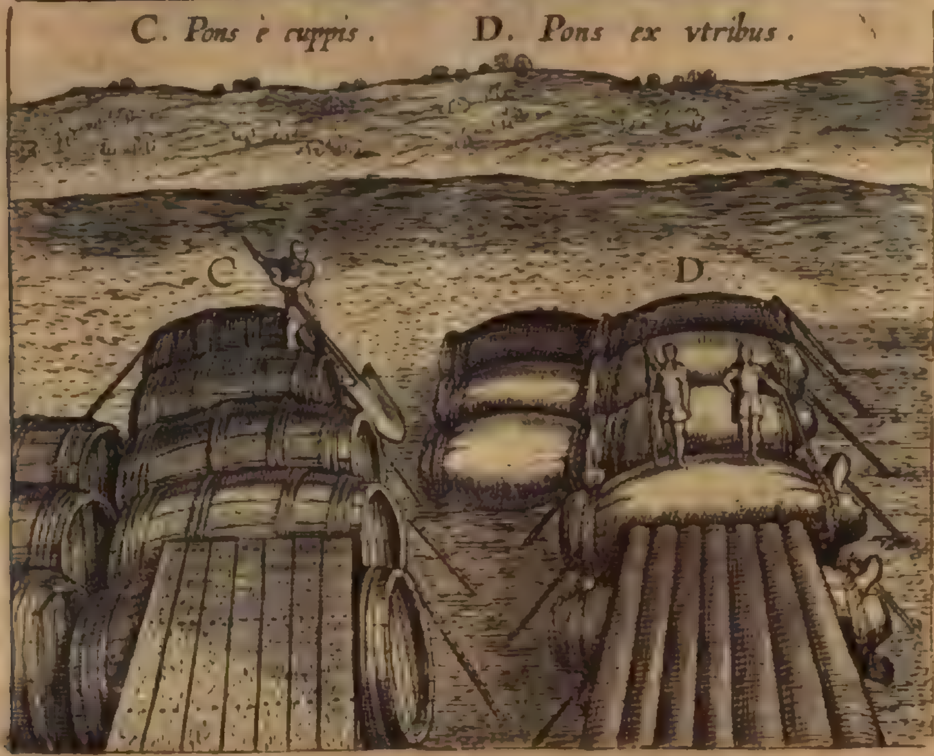
Cæſar his de cauſſis Rhenum tranſire decreuerat: ſed nauibus tranſire, neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuæ, neque populi Romani, dignitatis eſſe ſtatuebat. Itaque etſi ſumma difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq́; fluminis: tamen id ſibi contendendũ exiſtimabat. Rationem igitur pontis hanc inſtituit. Tigna bina ſeſquipedalia,

dalia, paullùm ab imo præacuta, dimenſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter ſe iungebat. Hæc cum machinationibus * *immiſſa in flumen defixerat, fiſtucisque adegerat, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum, ſed* * *prona ac faſtigiata, vt ſecundùm naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eumdem modum* * *iuncta, interuallo pedum quadragenûm, ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conuerſa ſtatuebat. Hæc vtraque, bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tignorum iunctura diſtabat, binis vtrimque fibulis ab extremâ parte diſtinebantur. quibus diſcluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura, vt quò maior vis aquæ ſeſe incitauiſſet, hoc arctiùs illigata tenerentur. Hæc directâ materiâ iniectâ contexebantur, ac longurijs cratibusque conſternebantur. ac nihilo ſeciùs ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ pro ariete ſubiectæ & cum omni opere coniunctæ vim fluminis exciperent. & aliæ item ſupra pontem mediocri ſpatio; vt ſi arborum trunci ſiue naues deijciendi operis cauſſâ eſſent à barbaris miſſæ, his defenſoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus decem quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus traducitur.* Cæſaris verba habetis: luſtremus. ait: *Nauibus tranſire non arbitrabatur ſatis tutum, neque ſuæ, aut populi Romani, dignitatis.*] Cauſſa duplex facti pontis, Securitas & Dignitas. Et ſanè ſingillatim nauibus cùm tranſitur, & hoſtis facilè impediat, aut partem excipiat: nec dignitatem etiam habet, quia furtim & clàm ferè tranſitur. Tale Tacitus, de Germanico, II. Annal. *Cæſar, niſi pontibus præſidijsque impoſitis, dare in diſcrimen legiones, haud Imperatorium ratus.* Ait: *Etſi ſumma difficultas faciendi pontis proponebatur.*] Ob altitudinem fluuij, latitudinem, violentiam. Et hercules hodie ſi faciendum; valdè, credo, cunctemur. Sed Cæſar, hîc Cæſar; & quæ per naturam fieri non poſſe videbantur, induſtriâ aut conſtantiâ perfecit. Struere cœpit: ſed an non flumine priùs auerſo aliquantum, & ſic munito? Non dicit ipſe: ſolent tamen Romani, & valdè è re fuiſſet. Ita idem Cæſar, cùm Pompeium ad Dyrrachium obſideret; aquæ inopiâ eum preſſurus, *omnia flumina, atque omnes riuos qui ad mare pertinebant, aut auerterat, aut magnis operibus obſtruxerat.* Idem in Hiſpaniâ, *Continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, eò iam rem deduxerat, vt equites poſſent atque auderent flumen tranſire.* Itaque tale aliquid mitigando & maturando operi hîc factum, vt non aſſero; ita leuiter ſubijcio, & pono. Ait: *Tigna bina ſeſquipedalia.*] Craſſa hæc tigna, & capiendum æqualiter, & in omni latere, ſic fuiſſe. Ambitus igitur *ſex pedum.* Sanè opus robore, quia hæc & flumen excipiebant, & ferre totum pontem debebant. Ait: *Paullùm ab imo præacuta.*] An ferro præfixo? quidam ſic imaginantur & pingunt; ſed imaginantur & ſimplicius è * ligno mucronem ſic fuiſſe. Ait: *Dimenſa ad altitudinem fluminis.*] Menſurâ quidem variâ; vti flumen in medio aut circa ripas variabat. Nec ea mens, quam Cardanus effingit, quaſi non altiora fecerit: quàm ipſum ſummum flumen, æquâ cum aquis ſuperficie: non: ſed vt dixi, dimenſio ad fundum ſpectat. Quis etiam ambigit, quin ſurrexerint paullùm extra flumen, ad reliquam fabricam capiendam: tum etiam in caſum, ſi flumen fortè creuiſſet? Ego verò quinos aut quaternos pedes eminuiſſe, nihil dubito. *Fiſtucisque adegerat.*] Quid Fiſtucæ & Fiſtucatio, vel ex Vitruuio diu notum, & paluſtres aut admaritimi populi, hodieque in ædificando & fundando, aſſiduè vtuntur. Ait: *Prona & faſtigata.*] Hoc caput & arx inuentiunculæ eſt, & fabricæ Iulianæ. In iſtâ ſibi placet, & ſatis explicat, ijs quidem qui non ſunt nubilâ aut varâ mente. Tigna, inquit, non recta demiſſa, vt in ſublicis pontium vulgò ſolet: ſed duo prona & decumbentia ſecundùm flumen; duo tum altera oppoſita, item iacentia & inclinantia, ſed ſitu contrario, in aduerſum flumen. Interuallum autem inter oppoſita hæc tigna, facit *quadragenûm pedum, ab inferiore parte:* quod eſt in fundo, & vbi defigebantur. Certum autem, cùm ſic infernè diuaricabant, capita minùs paullò inter ſe abſtitiſſe. Quantum igitur hoc ſpatij? Cæſar ſiluit, ſed putet aliquis ἀναλόγως *triginta pedum*, aut paullùm infra: atque eadem iſta latitudo iniecti pontis. Pergit: *Hæc vtraque bipedalibus trabibus immiſſis.*] Tigna illa bina ibant per ſpatium fluminis, quantum à ripâ ad ripam erat: ſed quid in tranſuerſo deinde, & latitudine pontis? *Trabes*, inquit, *bipedales immiſſæ*, inter ipſa bina tigna: bipedales, inquam, quantum ſcilicet interuallum inter tigna. Erant igitur hæ tranſuerſariæ trabes, fundamentum mox & velut ſolum ſupremi pontis, cui leuior mate-

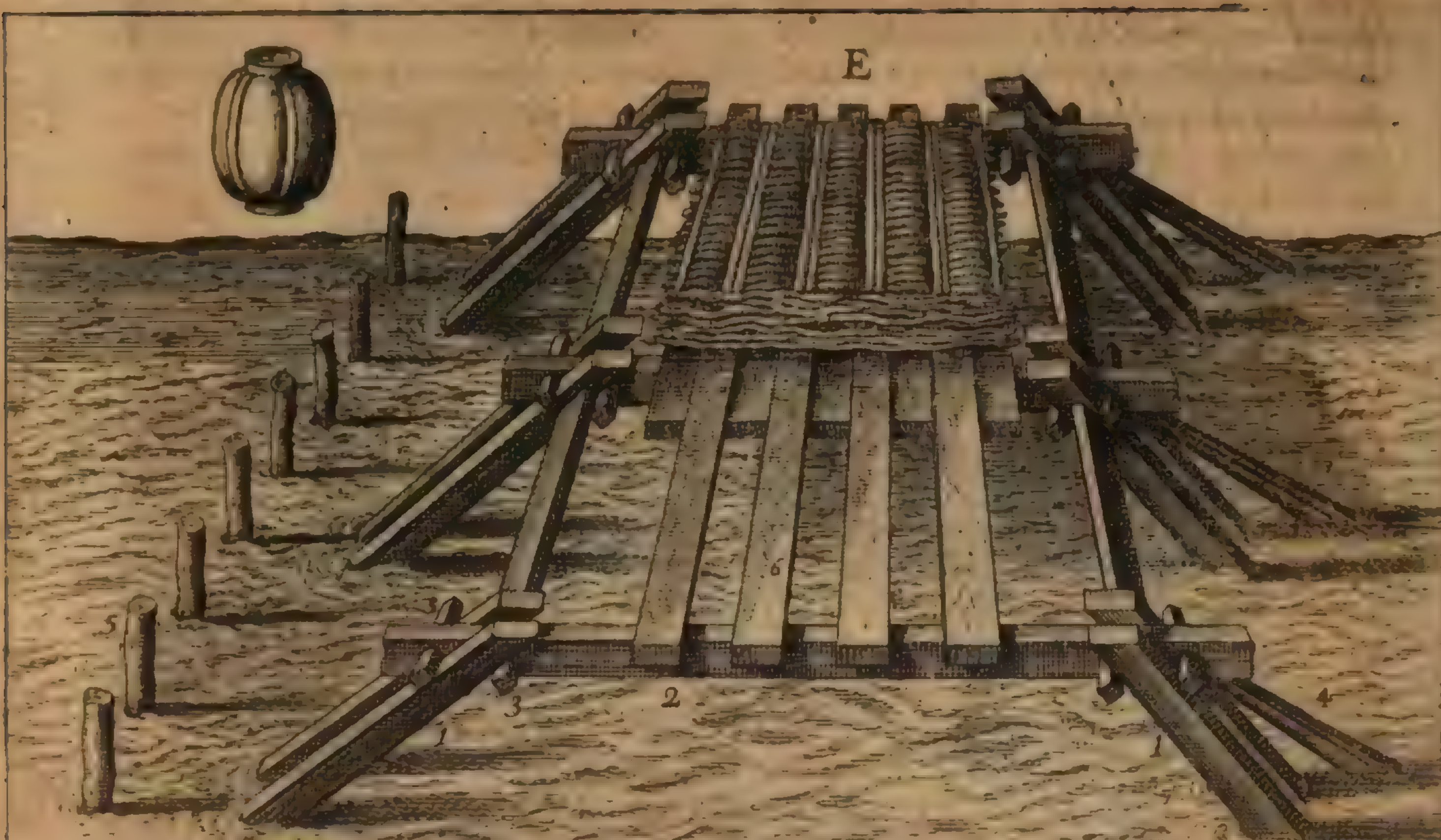
* Quidam libri, demiſſa
* Fuluij cod. prona ac faſtigiata.
* Idem diiuncta.
* Si quis volet, præuſto.

materia iniecta. Pergit, *binis vtrimque fibulis ea tigna diſtenta.*] Quod ſententiam habet, tigna illa inclinata, diſtenta fuiſſe & obfirmata binis fibulis, in capite vtroque immiſſæ trabis. Sed quid *Fibulæ?* quod Scaligero rectè viſum, taleæ, & velut ligneæ (ſic appellem) anchoræ, immiſſæ ad ligandum. Vitruuius: *Vtræque muri frontes inter ſe, quemadmodum fibulis, his taleis colligatæ.* Idem alibi: *Tigna tria à capite fibulâ coniuncta, & in imo diuaricata:* etſi & alia ea fibula eſſe potuit, non nego. Ergo in Cæſare, *vtrimque binæ fibulæ*, ſunto taleç duæ duræ, firmæ, in caput quodque trabis immiſſæ. Duę, inquam: interior vna, & altera exterior, ob cauſſam mox dicendam. Quid autem *Diſtineri?* validè teneri, vt *diſtringi*. aut etiam ſeorſim teneri & abiungi, ne coirent; ſed & ne abirent, duplici illo nexu. Ordo verborum Iulij: *Vtraque tigna, immiſſis trabibus diſtinebantur:* quomodo? *binis vtrimque fibulis ab extremâ parte.* Pergit iam porrò: *Quibus diſcluſis, atque in contrarium partem reuinctis.*] Tignis nempe extrorſum & introrſum clauſis: tum & parte alterâ pariter reuinctis. Et ſtatim: *Ea erat rerum natura, vt quò maior aquæ vis.*] Planè rerum natura. & vult ex nexu illo & renexu fibularum conſequi, vt trabs immiſſa contineat tigna, nec ſinat ſurſum aut deorſum inclinare. Vt athletæ brachijs capitibusq; iunguntur, pedibus abſiſtunt, & ita ſe firmãt contra lapſum: ſimile in hac pronitate tignorum, & mox reuinctione. Cogitandum autem, quod Cæſar de duobus tignis dixit: idem fuiſſe in alijs, & totum opus per iuga quædam, cum interuallo medio (vt in fornicibus arcubuſque pontium) iuiſſe. Hoc miror, interuallum id non expreſſum, cùm cetera curioſè & minutè exſequatur. Fuit, cùm incideret bina tigna in ordinem ſic iuiſſe nullo interuallo: quod firmum ſanè opus ſit, ſed laboris & materiæ multæ; tum etiam fluuius fortaſſe nimis ſic coërcitus & clauſus. Additur: *Hæc directâ materie iniectâ contexebantur.*] Directâ nempe, in longitudinem pontis; & quia tranſuerſarijs illis trabibus tigna hæc iniecta. quæ ipſa, capita trabium in iuſto interuallo ſuo retinebant & ſiſtebant. Super hæc tigna autem iterùm leuiores longurij aut perticæ, atque ij viminibus intexti: an & terra ac ceſpes ſuper vimina? nihil abſonum ſit, imò pro Romano more. Amplius: *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur.*] Duplex poteſt eſſe ſententia. vel vt in ſuperiore pontis parte ſiue & fluminis, ſublicæ iſtæ fuerint; ſed eæ obliquæ & verſæ ad *partem fluminis inferiorem*, vt loquitur, ſiue quà flumen ibat & deuergebat. Eo ſenſu, iungendum illud *obliquæ* cum *parte inferiore*: non autem, vt ipſæ Sublicæ *adactæ ad inferiorem partem*. Hotomannus in eo turbat, & reſcribendum ideò, *ad ſuperiorem partem* cenſet. Nihil opus. Sed ſententia altera eſſe poſſit, Sublicas illas reuerà poſitas inferiori parte, & obliquas adactas contra flumen. quo fine? vt velut ſiſterent & fulcirent pontem ab impetu fortaſſe laborantem. Atque eò facere videatur, quòd eum reliquo opere eas iungit, vt ſolet in fulcimentis. Tamen quia dicit *vim fluminis excepiſſe*; videndum, an non prior ſententia verior, magiſque ex operis vſu. Addit: *Quæ pro ariete ſubiectæ.*] Hoc iterùm magis pro alterâ ſententiâ, quia *ſubiectas* dicit, & pro *Ariete*. Sed vocem tamen *Arietis*, hoc ſenſu non ego, non alius fortaſſe legit: etſi haud inepta ſit pro imagine arietis ſubſilientis & ſe attollentis. Nonne in ſimili ſenſu & *Capreoli?* Libri ſcripti ferè, *pro pariete*: nec capio. Addit: *Aliæ item ſupra pontem.*] An non hoc quoque inclinet, illas igitur fuiſſe infra pontem? ſed inclinet; non cogat. Atque has remouet à ponte *mediocri ſpatio*: vt non probem, qui nobis depingunt vallum ſeptumque contiguum, in V litteræ formam, ſiue in trigonum, antepactum. Fit ſanè hodie, & vtiliter, ſcio: ſed an ideò neceſſariò ita Cæſar? Imò verba contrà eunt. Eſto igitur potiùs ordo ſimplex aut duplex tignorum, quæ depacta in flumen, eo fine quem hîc dicit, nempe ad ligna, truncos, naues, & ſiquid aliud turbando operi immitteretur, ſiſtendum & retinendum: vt ſpatium deinde eſſet ad deducendum & amoliendum. Iccircò *Defenſores* appoſitè Cæſar dixit: & Plutarchus hoc exprimens, προβόλων. E quo item notandum, mirabile hoc opus fuiſſe, & vt ait, *fide omni maius*, præſertim ſic celeriter *in decem diebus effectum*. CAROND. In decem diebus? certè mirum laudandumque. At ego in fidis Chronicis lego: *Carolum Magnum, pontem item ligneum, ad Moguntiacum ſtruxiſſe: longum paſſus quingentos: ſed ingenti labore, & DECEM ANNORVM ſpatio.* LIPS. Vide æuum æuo, homo homini quid interſit. Sanè noſtra hæc ætas rara eiuſmodi exempla vidit, cùm carpere aut deprimere,

mere, imò & non credere hæc talia malumus, quàm imitari. Eò tu laudabilior ALEXANDER FARNESI, magne Dux, qui Scaldim noſtrum ſuperbo ponte iunxiſti: & eo opere pulcherrimam vrbium Regi & corpori ſuo reddidiſti, à quo vtroque per turbas malè erat diuulſa. Macte animi. poſteritas te dicet & mirabitur, tunc cùm inuidiâ remotâ, gloriæ tuæ ſol per nebulas iſtas emicabit & perrumpet.

E. Pons Cæſaris. eius partes. 1. Tigna ſeſquipedalia in flumen dimiſſa. 2. Bipedales trabes immiſſæ. 3. Fibulæ binæ. 4. Sublicæ obliquæ, et cum opere unitæ. 5. Defenſores. 6. Directa materia ad conſternendum.

IVSTI LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI TERTII

DIALOGISMVS I.

De Ariete diſſertio. quotuplex ille, & qualis in quoque genere. De Helepoli, & Terebrâ breuiter.

DIV nos Machinę tenuerũt, neque nego me fatigari. Vicarium ſermonis huius ſpecto. CAR. Quis poſſit? aut quem illũ? LIPS. Deſignabo, ſi admittitis, & omnium calculis aptum. CAR. Facito, ego quidem voto tuo ſubſigno. BILL. Nos alij. fiat: Lipſius interiungat & quieſcat. LIPS. Debeo benignitati huic gratiam. age ergo, tu Orane exſurge. ORAN. Quid facturus? LIPS. De *Ariete* dicturus. Tormenta enim nunc ſequuntur: & inter ea præeat iſte, tum *Catapultæ* excipiant, & *Balliſtæ*. ORAN. Cur autem ego electus, aut idoneus? LIPS. Nemo magis. Totum diem in me arietaſti: noſti vſum & artem. ORAN. O te pænè dixerim, * διπλοῦν κάππα! ita iram recondis? LIPS. Et vindictam quoque: Domitianum vides. Extra iocum, ſubleua, & meam vicem de *Ariete* dicas. ORAN. Veruex ego, ſi fecero. LIPS. Imò niſi feceris, vos omnes appel-

* Id eſt, κακὸν, malum.

appello, compellite. Bill. Oranus faciat. Omnes, omnes. Oran. Certè compellor. ſed extemporaneus hic erit ſermo, nec pro tuâ, Lipſi, diligentiâ aut curâ. Tu tamen atque iſti, date manum alibi hærenti, atque attollite labantem. Arietis origo vetus, ſed parùm certa: cùm pars ad Græcos & Epeum referant, inter quos Plinius: *Equum, qui nunc Aries dicitur in muralibus machinis, Epeum inueniſſe ad Troiam*: pars ad Tyrios ſiue Carthaginienſes, inter quos Vitruuius: *Primùm ad oppugnationes Aries ſic inuentus eſſe memoratur. Carthaginienſes ad Gades oppugnandas caſtra poſuerunt. cùm autem caſtellum antè cepiſſent, id demoliri ſunt conati. poſteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta; ſumpſerunt tignum, idque manibus ſuſtinentes, capiteque eius ſummum murum continenter pulſantes, ſummos lapidum ordines deijciebant, & ita gradatim ex ordine totam munitionem diſſipauerunt.* Ego, ſi quis arbitrum capiat, Vitruuio magis, quàm Plinio accedam. Si enim Græcorum res, & iam inde à Troiano bello: cur Homerus non meminit, ille fons & theſaurus rerum artiumque? cur multis ſæculis nemo poſteà? nec probabile eſt, rem tam præſentanei vſus, ſemel repertam, ſubitò deperiiſſe. Bill. Imò rem dicito. quid opus vel à Pœnis petere, quod ipſa vbique ratio, & pænè natura commonſtrat? Certè qui impetum facere in fores aut obiectum aliquid vult, cubito id facit, aut pedis impulſu. Ab eo exemplo, tignum in auxilium aſſumptum: & noſtri proterui aut ebrioli, in foribus perfringendis, cottidie vſurpant. Oran. Haud abnuerim à naturæ ductu eſſe: ſed alibi tamen initium. Vbicumque autem, ſic dixere, à ſimilitudine & reciprocatione ictus arietini. Dixit deterior ætas *Carcamuſas*, opinor à ſono. In obſidione Pariſienſi Abbo:

Arrietes, Carcamuſas vulgò reſonatos.

Eadem autem ſequens, etiam *Cancrum*, neſcio an à ſimilitudine aliquâ fabricæ, aut quia identidem retrò iret. Sed Aries iſte non vniformis aut ſimplex, triplicem reperio. Eſt *Rudis*, & à primâ inuentione: quem manibus lacertiſque validi homines ſuſtinent, & agunt. Talis in columnâ Traiani ſic pictus exſtat, & Daci eo vtuntur. Poſſit huc duci Lucani illud, apud quem miles iactat libro I.

Tu quoſcumq; voles in planũ effundere muros,
His Aries actus diſperget ſaxa lacertis.

Et hoc Sidonij:

Nec Pharij nunc regna precor, nec vt hiſce lacertis
Frangat Hydaſpæas Aries impactus Erithræas.

Lacertorum vtrobique mentio: etſi ij quoque in *Compoſito* Ariete adhibiti, de quo addo. *Compoſitus* enim mihi eſt, qui trabem quoque alteram iungit & ſtatuit, à quâ pendulus vi maiore, conatu leuiore, libratur. Hunc quoque Pœnis ſuis Tertullianus primitùs repertum aſſerit. & *Arietem* (inquit libro de Pallio) *nemini adhuc libratum, illa dicitur Carthago, ſtudijs aſperrima belli, prima omnium armaſſe in oſcillum penduli impetus, commenta vim tormenti debile pecoris capite vindicantis.* Cùm enim oſcillationem ei tribuit, manifeſtè Compoſitum hunc demonſtrat. Sed & Vitruuius idem cum eo. qui vult ſtatim à rudi illâ inuentione, *Fabrum quemdam Tyrium, nomine Pephaſmenon, hac ratione inductum, malo ſtatuto alterum ex eo vti trutinam ſuſpendiſſe, & reducendo & impellendo vehementibus plagis Gaditanorum murum deieciſſe.* Hic in plurimo vſu, & inter Romanorum opera ex profeſſo Ioſephus Flauius deſcripſit, tertio excidij: *Eſt*, inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum nauis adſimilat. Is ſolidatur in capite graui ferro, in arietis formam, vnde & nomen adſumpſit. Dependet medius, funibus ſuſpenſus ex aliâ trabe, velut trutina; quæ trabs tignis vtrimque firmis munita eſt & fulta. Repulſus porrò magnâ virorum manu retrorſum, iiſdemque antrorſum ſtatim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque eſt vlla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ, vt primas maximè plagas tulerint, ſuſtinere & ſubſiſtere aſſiduas eas poſſint.* Hæc Ioſephus. nec pigebit per verba eius ambulare, & lucem aut fidem ijs dare, Lipſij mei exemplo. Ait: *Trabs prægrandis, quæ malum nauis adſimilat.*] Imò ex ipſis malis nauium interdum lecta & adſumpta. In Agellio, libro I. cap. XIII. *P. Craſſus, cùm opus eſſet firmâ ac procerâ trabe quâ Arietem faceret, ſcripſit ad magiſtrum architectona Moleatenſium, vti ex duobus malis, quos apud eos vidiſſet, vter maior eſſet, eum mittendum curaret.* Ammianus materiem genuſque arboris etiam diſtinguit, libro XXIII. *Eligitur abies vel ornus excelſa.* Sanè excelſa, & Plutarchus inter Antonij machinas, bello Parthico, memorat *Arietem longitudine pedum* LXXX. At Vitruuius ac Græci, formant & *pedum* CVI. imò & CXX. quos

ex

ex vno ligno fuiſſe vix putem. Porrò hæc prima Ioſephi, Hegeſippus laxè ita reddit: *Magnitudo arboris, in modum mali naualis, quem non ventorum procella, non velorum ſinus flectant.* Pergit Ioſephus: *Graui ferro, in arietis formam.*] Ita & Ammianus: *Cuius ſummitas duro ferro concluditur & prolixo, arietis efficiens prominulam ſpeciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit.* Hegeſippus diffuſiùs: *Nomen hoc ſpecies dedit. eò quòd validæ ac nodoſæ arboris caput ferro veſtitur, & quòd vt frons arietis prætenditur, quæ obductis laminis turgeſcit & prominet: è cuius medio, quaſi cornu procedit ferri ſolidioris.* Notate. primùm, caput arboris ferro tegitur, & adfigitur laminis paullò longius: antrorſus in acumen producitur, quod *Cornu* Hegeſippus dixit. Nec enim aliter verba eius capienda cenſeo, neque res fuit. Ammianus alibi, hoc *Acumen* vocat: *Vicit* (inquit lib. xx.) *omne prohibendi commentum acumen Arietis, coagmenta fodiens lapidum.* Atque is finis & opus præcipuum Arietis fuit, cùm grandiores firmioreſque lapides, more priſco, muris inderentur; iuncturas penetrare ac findere, & lapides emoliri. Lucanus:

> —— *nunc Aries ſuſpenſo fortior ictu*
> *Incuſſus, denſi compagem ſoluere muri*
> *Tentat, & impoſitis vnum ſubducere ſaxis.*

Hoc acumen & ferrum, ἐμβολὴν ſiue *Roſtrum* etiam Græci dixere, notante Suidâ: & fuit interdum trifidum, quadrifidum in mucrone, vti ſolent nauium roſtra. Ijdem communiùs & κεφαλὴν ſiue *caput*, ſicut Latini. In Ioſepho libro III. hiſtoriola huic rei eſt: *Quidam,* inquit, *Iudæus Eleazarus nomine, periculum imminens ab Ariete iam admoto muris videns, lapidem prægrandem ita violentè iecit, vt caput machinæ diffringeret* (ὥστε ἀποῤῥᾶξαι τὴν κεφαλὴν τοῦ μηχανήματος:) *quod cùm vidiſſet, deſcendit etiam de muris, & magno ſtupore hoſtium, id ſecum in mœnia tulerat; niſi quòd quinque ſagittis confixus, vnà cum ipſo capite iterùm decidit.* Quod ita legendum exaudiendumque eſt, non vt totum caput (graue id fuit) ſed decuſſam anteriorem eius partem, tulerit ſic raptim in vrbem. Addit Ioſephus: *Dependet medius, funibus ſuſpenſus ex aliâ trabe.*] Quæ ſic Hegeſippus: *Ea arbor ſuſpenſa funibus, ad ſuperiora atque robuſta arborum nexis, multorum manu validè in murum impellebatur.* Sed mutat à Ioſepho, quòd ab *arboribus* nectit, ille ab vnâ arbore: ſenſus tamen eſt, vel ab vnâ mediâ tranſuerſaque arbore pependiſſe, quam duæ aliæ ſuſtinerent, vt in Iugo aut Patibulo: ſiue & à duabus reclinatis, & vtroque capite coniunctis. Quod dicere Ammianus ita videatur: *Suſpenſa vtrimque tranſuerſis aſſeribus, & ferratis quaſi ex lance vinculis trabis alterius continetur.* Vbi *ferratis* etiam vinculis, ſiue catenis eum nectit: at *funes* tamen Ioſephus & Hegeſippus dixere: ſed quid vetat ad firmitudinem catenas etiam fuiſſe? Has trabes & ligaturam Lucanus intellexit:

> —— *nunc coniunctas adſtringere nodis*
> *Inſtabat ferroque trabes, quo frangeret altos*
> *Portarum poſtes, quateretque morantia clauſtra.*

An non eamdem Ammianus, libro xx. dum ſcribit *Arietem vetuſtum, diſſolutum fuiſſe, vt faciliùs veheretur, iterumque inſtructum?* Magis hoc eſt, quàm vt ipſam trabem ſolutilem intellegamus. Pergit Flauius: *Repulſus magnâ virorum manu.*] Quantam manum ſcilicet admittebat longitudo. Nec enim niſi ordo virorum vnus vtrimque admoueri potuit: & ſingulis ad ingreſſum & motum, minimùm dandi duo pedes. Sed recens ſcilicet manus manui ſuccedebat, eratque perpetuus is ictus. Ideo Arietes non ita multi inſtructi, etiam in magnâ obſidione: & plures tamen adhibiti ad miniſteria aut tutelam. Appianus in Punico, *oppugnandæ Carthagini duos vaſtos Arietes admouet, quorum alter à ſex mille peditibus impelleretur; alter à ſociorum naualium multitudine.* Titus ad Hieroſolyma, tres Arietes habuit, ex Ioſepho: tot quot legiones. Non quia tota legio in dirigendo aut impellendo occupata; ſed in tuendo, curando, per vices adminiſtrando. Denique claudit Ioſephus: *Neque eſt vlla turris tam valida, aut mœnia tam lata.*] Obſeruate vim machinæ. quæ magis eluceſcat, ſi cogitentur veterum muri, validi hercules ſupra noſtram fidem. Atqui Aries tamen tractu & tempore diſcuſſit. Ideò *Exterminatorium inſtrumentum* Paullus Diaconus dixit, libro XVII. *Exterminatorio inſtrumento facto, quod Arietem vocant, ciuitatem adeptus eſt.* Sed & alio latere Exterminatorium, quia is admotus ſignum perdendæ vrbis. Vti hodie mos aut lex eſt, duriùs in eos conſuli qui Tormenta exſpectarint; ſic olim, qui Arietem. Cicero in Officijs: *Et cùm ijs quos deuiceris conſulendum eſt; tum ij, qui armis poſitis, ad Imperatoris fidem confugiunt, quamuis murum Aries percuſſerit, recipiendi ſunt.* Cæſar II. Gallicorum: *Reſpondit, ſe magis con-*

ſuetu-

ſuetudine ſuâ, quàm meritò eorũ ciuitatem conſeruaturum, ſi, priuſquàm Aries murũ attigiſſet, ſe dedidiſſent. ſed deditionis nullã eſſe conditionẽ, niſi armis traditis. Atque hic eſt *Compoſitus* Aries, circa quem tamen alius etiam labor aut cura. Nam & cratibus tegebãt, & corijs, contra iactus aut ignes. quod ſic in Ioſepho libro III. Προσῆγον κριὸν γέρροις τε ἀμπελίνοις, καὶ καθύπερθεν πεφραγμένον δέρρει, πρός τε αὑτῶν καὶ τοῦ μηχανήματος ἀσφάλειαν: *Produxére Arietem Vineis tectum, & supernè corio munitum, ad ſuam & machinæ tutelam.* De Vineis, in Propertio etiam eſt, libro IV.

Dumque Aries cornu murum pulſabat aëno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Longa, inquit, *vinea*: & in Ioſepho: διηνεκῆ γέρρα, *perpetuæ crates.* Etſi pro his tegumẽtis, receptum etiã, vt ſolidâ *Teſtudine* totus Aries tegeretur: atque ea forma noſtra tertia eſt, *Teſtudo Arietaria*, vel *Teſtudo Aries* dictus. Hunc quoque Carthago repperit. Et Vitruuius ita lib. x. *Cetras Charcedonius* (malè *Chalcedonius*) *de materiâ primũ baſim ſubiectis rotis fecit, ſupràque compegit arrectarijs & iugis varas, & in his ſuſpendit Arietem, corijsque bubulis texit, vti tutiores eſſent, qui in eâ machinatione ad pulſandum murum eſſent collocati. Id autem, quia tardos conatus habuerat, Teſtudinem arietariã cœpit appellare.* Totam ipſe eam deformat, & minutè ac menſuratè, vt architecti: videatur. De eâdem Vegetius: *De materiâ ac tabulatis Teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, corijs, vel cilicijs, centonibusq; veſtitur. Hæc intrinſecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & falx vocatur; aut certè ipſius caput veſtitur ferro, & appellatur Aries. Teſtudo autem à ſimilitudine veræ teſtudinis nomen ſumpſit: quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum trabem.* Intellegi à Claudiano aliquis dixerit:

Tum tua murali libretur machina pulſu,
Saxa rotet præceps Aries, protectaq; portas
Teſtudo feriat, ruat emerſura iuuentus.

Nam portas feriri à Teſtudine facit, quod nõ niſi ab iſtâ poteſt: niſi σωματοδοχικῆς hi* capiendi, qui ſub eâ latent. At certò eam adhibet ac deſcribit Procopius I. Gothicorum, in rebus Vitigis: & poſteriore æuo Colmarienſe Chronicum, in quo *Cancer* appellatur. *Poſthæc Cancrum ad ciuitatem perduxerunt. Fuit Cancer inſtrumentum magnũ, ſorte pariter, & ponderoſum. In eo erat* TRABS *magna, pariter longa, in vnâ parte groſſa, in alterâ parte parua. In groſſiori parte, ſiue in capite, fuit ferro forti circumdata, & in fronte ipſius Cancri fortiſſimè colligata. Trabs hæc ſuper quædam inſtrumenta iacuit, quò faciliter moueretur.* Poſtrema verba de Cylindris intelligenda videntur: de quibus & in Vitruuio legetis. Addit autem ſubinde, *quingentos homines in Cancro illo fuiſſe occupatos*: vbi magnitudinem vides. LIPS. Etiam in Herone, c. XI. illum eumdem videre c. XV. XVI. XVII. vbi plures item Arietes ſimul ſuſpendit. ORAN. Credo, ſed quid iſtis inſiſtimus? ſubtilia, & hodie inania ſunt, nec alio fine ſciantur, quàm vt ſciantur. LAMPS. Non hîc te moror. in nomine *Cancri* quæro, vnde id habuit? ORAN. Nempe à regreſſione & reciprocatione in ictu: an & quia in obliquum moueretur & peteret? An quia Teſtudo ignota Germaniæ, ipſi finitimum & teſtaceum animal ſuppoſuêre? LIPS. Ego verò & de *Helepoli* à te exſpecto, quæ vicina aut eadem eſt, ex Ammiani quidem deſcriptione. Ille enim ſic, libro XXIII. *Pro his Arietum machinamentis, crebritate iam deſpectis, conditur machina ſcriptoribus hiſtoricis nota, quam Helepolim Græci cognominamus: cuius operâ diuturnâ Demetrius Antigoni filius, Rhodo aliiſque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes eſt oppugnatus. Ædificatur autem hoc modo. Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreiſque clauis aptata: & contegitur corijs bubulis virgarumque recenti texturâ, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſſiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, vel fictores: vt quidquid petierit, aculeis exſertis abrumpat. Hanc ita validam molem, rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti viribus admouet concitis: & niſi deſuper propugnantium valuerint vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes.* Et ſanè, quid hæc aliud quàm *Teſtudo arietaria*? ORAN. Ipſe ita dicit, vix alius: & magis ad Turris genera *Helepolis* hæc celebris referenda. Ipſam Demetrij deſcribit Vitruuius in x. Plutarchus in Demetrio; Diodorus copioſſimè in xx. obſidione illâ Rhodiorum. Et variant quidem inter ſe ac diſſident; ſed conſenſus tamen eſt, Turrim fuiſſe, ſed multipliciter & magno opere inſtructam. Quinimò diſertè ab *Teſtudine Arietariâ* ſeparat Appianus in Mithridatico: χώματα δὲ πολλὰ ἤγειρε, καὶ μηχανὰς ἐπήγνυτο, πύργους, καὶ χελώνας κριοφόρους, ἑλέπολιν ἑκατὸν πήχεων, ἐξ ἧς ὑπερῷος πύργος ἐπῄρετο, καταπέλτας, καὶ λίθους καὶ βέλη ποικίλα ἀφιείς: *Aggeres multos ſtruxit* (rex

Mi-

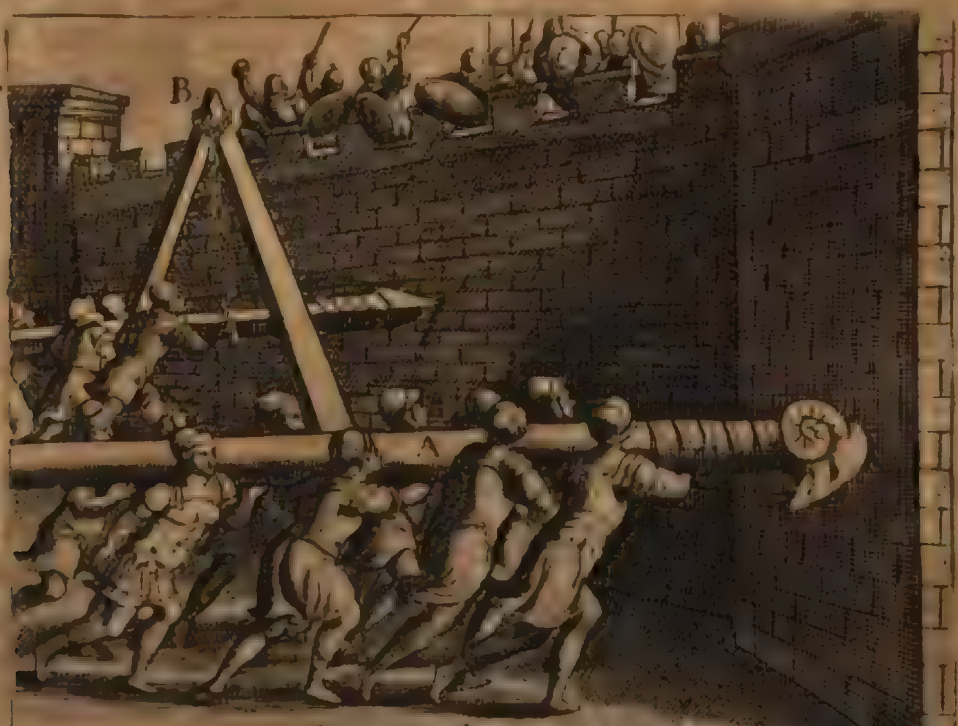
* *Sed & ſeorſim alia Teſtudo capi poteſt.*

Mithridates ad Cyzicum) *& machinas confixit, Turres, & Teſtudines arietarias, & Helepolim centum cubitorum, è quâ & alia Turris ſurgebat, catapultas, lapides, & varia tela emittens.* Nec de hac ego plura: an aliquid magis de *Terebrâ*? quam Vitruuius nominat, & ex Athenæo ſumpſit, qui deſcripſit. Græcis eſt τρύπανον. LIPS. Clariſſimè Heron, qui & Figuras donat. Eſt autem gladij aut mucronis quædam ſimilitudo, quo muros perfodiebant. Romanos vſitaſſe haud lêgi: an poſteri, & inter eos veſtri Leodicenſes? Nam in Annalibus infimis ita ſcriptum: *Epiſcopum paraſſe* Arietem, & duos gladios, ad muros diruendos.* ORAN. Ego neſcio, nec quæro: deſino, abſolui.

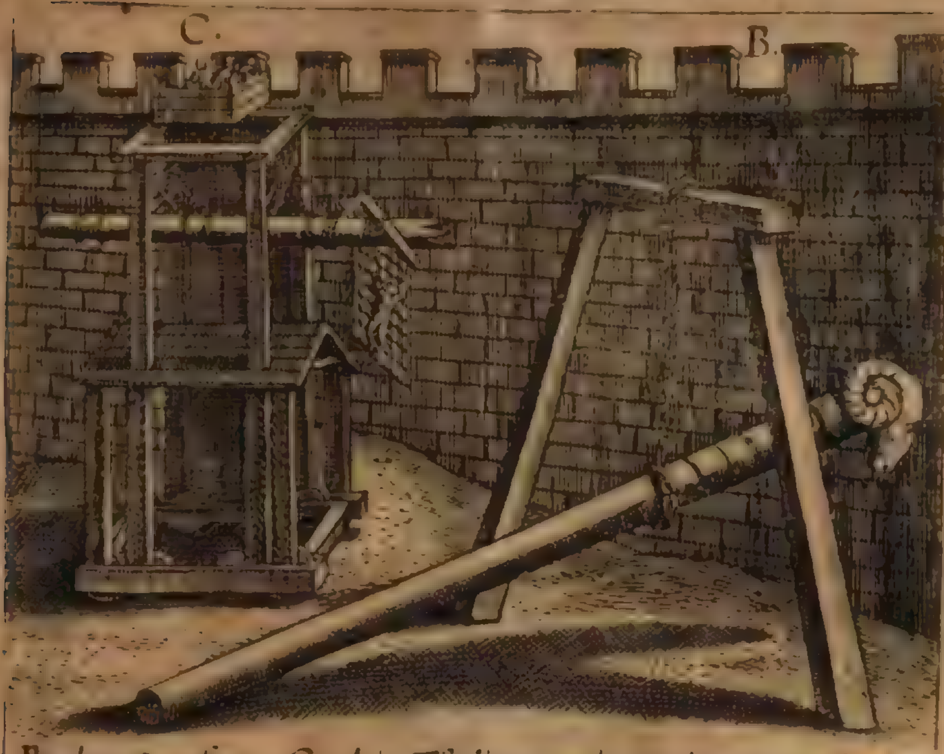
* Vn mouton, & deux glaiues.

AD TEXTVS.

VERBA Heronis, quibus Arietem in Teſtudine deſcribit & ſuſpendit, obiterque alia genera adiungit & tangit, libuit hic addere è cap. XI. & tum venire ad figuras. Suadeam etiam legere & conferre vnà Vitruuij in hac re caput, & Athenæi apud Turnebum excerpta, ſiquis in architecturâ inquirendâ ſtudebit. Haud difficile erit e trium iſtorum collatione perrumpete: nos Heronis verba, à Barocio ita verſa, nunc damus. Ait: *Verùm Principis Byzantij familiares Arietem cubitorum centum & viginti iuxta longitudinem faciebant: ab ipſius autem calce iuxta craßitiem quidem, pedalem: in latitudinem verò palmorum quinque: in anteriori autem parte coarctabant ipſum in pedalem latitudinem, & trium palmorum craßitiem: Helicas ferreas quattuor, quæ ſeſe in longitudinem vſque ad decem cubitos extendant, in anteriori parte clauis affigentes: totumq; Arietem tribus funibus, octo iuxta craſſitudinem circumquaque digitorum exiſtentibus, ſuccingentes: ac loris eum circulariter ligantes, iuxta medium tribus quidem interuallis, quattuor verò ſuſtentaculis conſtringebant. funes vero, qui ab alijs canabinis funibus ab Arietariâ Machinâ pendentibus Arietem ipſum ſuſtinent; atque inferunt: à ferreis contextis catenis initia ſumebant. At ſcalam etiam nauticam faciebant aſſere in Arietis clatione anteriùs clauis affixo, habenteq; rete contextum iuxta craßitiem ſufficiens, & iuxta diſtantiam quattuor, vel etiam plurium digitorum foramina habens, vt facilè ſupra murum aſcendatur. appendebant autem ipſum & mouebant in Teſtudine rotis octo præditâ. quippe quæ iuxta quidem infernam pauimenti longitudinem, quadragintaduo: iuxta verò latitudinē, vigintiocto cubitos habeat. ipſa præterea quattuor crura, quæ in pauimento ad altitudinem iuxta angulos affiguntur, ex duobus ſimul iunctis lignis ſingula faciebant, longitudinem habentia ſingula cubitorum viginti quattuor, & craſſitiem palmorum quinque: iuxta verò latitudinem vnius cubiti exiſtentia. In ſuperiori autē Arietariæ machinæ parte Thoracium tamquam ſepimentum ſtruebant, vt in eo tutè ſtare poſſent ſpectantes ea, quæ aduerſus Arietem ab aduerſarijs mittuntur. Huiuſcemodi autem Arietem ſexies mouebant deſtruentes à ſeptuaginta cubitis altitudinis, rurſusq; ad latera ad ſeptuaginta cubitos peruertentes. à centum autem viris allatus mouebatur. totum verò, quod mouebatur pondus talentorum ferè quadringentorum erat. Sciendum autem eſt quòd Arietum alij quidem à virorum multitudine reguntur, iuxta quorundam antiquorum mechanicorum opinionem: alij verò à contranitentibus lignis diſtenduntur: alijq; demum ſuper cylindros propelluntur: poßunt autem quandoque etiam funibus circumuolutis adductionem, & reuerſionem facientes, percußionem efficere. verùm ad artificem ſpectat iuxta magnitudines Arietum decentem quoque operationis vſum, ac motionem excogitare.*

A. Aries Simplex. B. Aries Compoſitus.

B. *Aries Compoſitus.* C. *Aries Teſtudineus, aut in Turri, ex Herone ſumptus.*

D. *Terebra. item ex Herone.*

DIALOG. II.

De Catapultâ : & primùm de nomine. Maiores, & Minores: tela earum, vis, & forma.

CATAPVLTA nunc excipit: quis de eâ ſermonem? Tu Furi, ſi mea electio ſit, & votum. FVR. Homo incaute & calide, quid tibi vis? ORAN. Eſſe te, quod fui, & venire in has partes. FVR. Quin totum aſſem tibi habe, cohæres eſſe nihil moror. ORAN. Vetus verbum noſti? *Attio quod Titio idem ius eſto.* Denique aduoco te conſortem, non ſolùm admitto. LIPS. Heus Furi, nobis quoque ſic videtur. Tu ille tubicen & productor noſter, non pugnes? CARON. Pugna, ego te in hunc ludum damno. FVR. Perillus fiam, vt video, & includar in meum bouem. ORAN. Non vt ardeas tamen, ſed vt ſudes: puta te ire in balneum aliquod Herculanum. FVR. Facile in me iſtuc: corpuſculum videtis. Sed verba perdam, ſi repugnem; & ad rem magis ea ſeruo. De *Catapultâ* igitur dicam: ſed vtrâ? quæ lapides mittit, an quæ haſtas? nam video confundi. LIPS. De vtrâque: non errabis, nec natabis in abiungendo & diſparando. FVR. Hoc quoque ad moleſtiam? ſed mox videro: nunc de nomine aliquid neceſſariò, quia vt ſcitè Tertullianus: *Fides nominum, ſalus eſt proprietatum.* Duplex inſtrumentum priſcis quo in hoſtes emitterent & iacularentur: altero, tela vel gran-

grandiores ſagittas; altero, lapides & ſaxa. Id priùs *Catapultam* dixêre, veteres quidem, & quibus cautus & electus ſermo fuit. Nam alij poſteà, vt dicam, confudêre. Sed *Catapulta* igitur talis machina, Græcum nomen καταπέλτης. Formatum ἀπὸ τῆς πέλτης, quæ auctore Heſychio δόρυ καὶ ἀκόντιον etiam notat: id eſt, *haſtam & iaculum.* Machina igitur quæ talia mitteret, compoſitione quadam ſic formata: &, vt dixi, veteribus non niſi iſtæc iacit. Polybius non ſemel diſiungit à machinâ, quæ lapides mittit, ſiue Latinorum *Balliſtâ*. vt de Philippi Macedonis apparatu: Συναχθέντων δὲ καταπελτῶν μὲν ἑκατὸν πεντήκοντα, πετροβολικῶν δὲ ὀργάνων πέντε καὶ εἴκοσι: *Conductis in vnum catapultis quidem centum quinquaginta, petrarijs machinis ſiue Balliſtis viginti quinque.* Eodem ſenſu Liuius XXVI. *Captus & apparatus ingens belli, Catapultæ maximæ fermè* CXX. *minores* CCLXXXI. *Balliſtæ maiores*, XXXIII. *minores* LII: Et videre eſt in vtroque ſcriptore *Catapultas* crebriores & magis vulgatas fuiſſe, quàm *Balliſtas.* Quid ita? quia hæ operæ maioris, ſed & molis. In Ioſepho hoc ipſum ſuggeritur, de Romanis, libro v. Excidij: Εἶχον δὲ ὀξυβελεῖς μὲν τριακοσίας, τεσσαράκοντα δὲ τῶν λιθοβόλων: *Habebant catapultas trecentas, Balliſtas verò quadraginta.* Valdè vincere has videtis in numero: quas ille, & alij item, ὀξυβελεῖς vocant, quia acutum ferrum telumque emittunt; aliter quàm Balliſtæ, quæ lapidem obtuſum. Plautus hoc ipſum diſcrimen palàm ingerit, Captiuis:

Vide Notas.

Meus eſt balliſta pugnus, cubitus catapulta
eſt mihi.

Ita enim ibi Paraſitus minitabundus in obuios. & *Pugnum* ſuum, qui rotundus, cum lapide Balliſtario comparat; *Cubitum*, qui longior, cum telo Catapultæ. Ita dico, *telo.* nec aliter in ijs verſibus vtraq; vox capienda, quàm pro eo quod Catapultâ emittitur aut Balliſtâ. Ita idem alibi:

Cui iam infortunij intenta balliſta eſt probè,
Quam ego haud multò pòſt emittam è balliſterio.

Ita hæc interpreter, & *Balliſterium*, non locum, ſed machinam ipſam. Mens poëtæ & ſermo euincunt: ſed & conformia exempla. Athenæus de Alexandro: Ὅτε τὰς Ἀθήνας πολιορκῇ μυρίαις πανοπλίαις, καὶ ἴσοις καταπέλταις καὶ ἄλλοις βέλεσιν εἰς τὸν πόλεμον ἱκανοῖς: *Cùm Athenas obſedit decies mille armaturis, & totidem catapultis alijsque telis ad bellum idoneis.* Niſi quis ibi καταπέλτας accipiat Peltaſtarum leuia arma, aut homines ipſos. In Appiani Libyco: Ξύλα παχέα διπήχεα ἔμελλον, ὡς καταπέλτας, ἐκ χειρὸς ἀφήσειν: *Ligna craſſa, bicubitalia, tamquam catapultas, e manu emiſſuri erant.* Sed hęc fortaſſe aliquis interpretando mollire malit: faciat: illud manſerit, antiquis *Catapultam*, ligni iaculam machinam eſſe, nec aliter ferè ad Auguſti æuum locutos. Ibi aut circà, confuſio: & ſunt qui pro ſaxi-iaculâ etiam ponunt. vt Cæſar ipſe in II. Ciuilium: *Ne ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent.* Palàm ſaxa mittit: ſed & Sidonius,

Non quæ ſtridētes torquet catapulta molares.

Nec de iſto miramur: de Cęſare magis, quoniam & Vitruuius poſt eum diſertè *Catapultam* deſcribit, quæ ſpicula & haſtas mittit; *Balliſtam* quæ ſaxa. Nec memini in illo æuo quemquam aliter: vt hîc quoque verear, ne quid pro ſuo Celſus. Nam etſi vox Catapultæ tunc pænè deſierat, certè obſoleuerat (nec in Ammiani aut Vegetij temerè inuenias:) tamen video promiſcuè vſos, qui ſunt vſi. vt Appianus in Iberico: Καταπέλται μὲν ἐπέκειντο τοῖς πύργοις, ὀξυβελεῖς τε καὶ λιθοβόλοι: *Catapultæ turribus impoſitæ, & quæ ſpicula mitterent, & quæ ſaxa.* Videtur commune hoc nomen vtrique ſpeciei facere. vt & in Libyco: Παρελάμβανον καταπέλτας ὀξυβελεῖς τε καὶ λιθοβόλους: *Acceperunt catapultas haſti- & ſaxi-iaculas.* Sed & in Diodoro ſic memini obſeruare. Ariſtophanis Scholiaſtes pro hac communione: Καταπέλτης εἶδος μηχανῆς, ἀφ' ἧς ἀκόντια καὶ ἄλλα τινὰ πέμπουσι: *Catapulta, genus machinæ è quâ iacula & alia quędam mittunt.* Quæ alia? ſaxa aut & globos è plumbo, vt ſermo vlterior dicet. An & hæc cauſſa confuſionis, quòd eadem machina vtrumque telum ſæpè mitteret? In Silio libro I.

Phocais effundit vaſtos Balliſta molares,
Atque eadem ingentis mutato pondere teli
Ferratã excutiens ornũ media agmina rumpit.

In Iſidoro: *Balliſtam verbere neruorum torqueri, & magnâ vi iacere aut haſtas aut ſaxa.* In Athenæo, libro v. λιθοβόλος deſcribitur, τριτάλαντον λίθον ἀφιεὶς, καὶ δωδεκάπηχυ βέλος: *Petraria machina, lapidem iaciens trium talentorum, & haſtam duodecim cubitorum.* Hæc igitur ita facta: etſi vulgò & commodè magis, cuiq; telo ſua machina ſeorſim aptata. Nec ante Cæſarem ſanè (imò nec ſtatim pòſt) nominum hæc confuſio: niſi quòd paullatim, vt dixi, *Catapultæ* vox abijt, & rarò lecta in imis ſcriptis. Quid ergo eius loco? nam res manſit: *Balliſtæ* vox vênit. Valdè hoc notandum, niſi natare ſemper aut falli volumus: & ea quæ antiquis

non niſi ſaxa iecit, poſteà plurimùm haſtas. Ita in Gloſſis ſub Iuſtiniani æuum explicatur, καταπέλτης, *Balliſta:* & in Ammiano ac Vegetio, haud alio ſenſu legetur. Exempla id mox dicent. Sed adnoto, βελοστάσεις etiam dictas Græcis, has Catapultas. vt quidem Hieronymus reddidit, quod in Machabæorum I. libro, cap. VI. ſcriptum: Καὶ παρενέβαλεν ἐπὶ τὸ ἁγίασμα ἡμέρας πολλὰς, καὶ ἔστησεν ἐκεῖ βελοστάσεις, καὶ μηχανὰς, πυροβόλα καὶ λιθοβόλα: *Et conuertit caſtra ad locum ſanctificationis dies multos, & ſtatuit illic Balliſtas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides mittendos.* Eadem Græca vox in Ezechielis Cap. IV. ſed ibi * *Arietes* (quod miror) conuerſa. Reperio & in Diodori XX. de Rhodiorum apparatu contra Demetrium: Ἐπέστησαν δὲ καὶ τοῖς ὁρμοῦσι τῶν φορτηγῶν πλοίων ἐν τῷ λιμένι βελοστάσεις οἰκείας τοῖς ἐπιτίθεσθαι μέλλουσι καταπέλταις: ſed alio, vt mihi videtur, ſenſu. & interpreter, ſic fabrefactas ſupernè & adaptatas naues, vt in ijs Catapultæ diſponi poſſent. Hæc talia loca & ſedes ijs idoneas, βελοστάσεις appellat: quaſi *ſtationes telorum aut tormentorum.* Fortaſſe nec aliter in prioribus illis capiendum. Sed de nomine ſatis: ad rem venio, quæ reperta eſt, Plinio auctore, *à Syris:* cui facilè aſſentior, certus pleraque artium orta ab Oriente. Græci tamen haud tam longinquè petunt, & Siciliæ adſcribunt. vt Diodorus in XIV. Καὶ τὸ καταπελτικὸν εὑρέθη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν Συρακούσαις: *Catapultaria ars & machinatio, reperta circa ea tempora Syracuſis:* tempora ſcilicet * Dionyſij ſenioris, cùm is bellum in Carthaginienſes pararet. Sed & Plutarchus refert, *Archidamum, cùm telum catapultarium vidiſſet, tunc primùm è Siciliâ allatum, dixiſſe,* Ὤλετο ἀρετά: *Perijt virtus.* Magnam enim conſternationem hoc telum in nouitate habebat, & nulla ei virtus viſa reſiſtendo. Quid autem dixiſſent, ſi noſtra hæc fulminantia vidiſſent, & verè Cyclopum tela? Sed tunc igitur Siculis aut reperta, aut agnita: & non vno etiam modo ſtructa. Fuerunt enim, vt in Liuio obſeruare ſuprà potuiſtis, *Maiores Minoreſque catapultæ:* illæ, quæ telum ferè *trium cubitorum* emitterent; iſtæ, quæ dimidiatum. Ita enim obſeruo. & in Appiani Libyco ſcriptum, cùm Scipio Vticam oppugnaret, *tormentis emiſiſſe* τριπήχη βέλη, καὶ λίθους μεγάλους, *tricubitalia tela, & lapides magnos.* Polybius item libro V. narrat, *Hieronem & Gelonem reges miſiſſe Rhodijs* πεντήκοντα καταπέλτας τριπήχεις, *quinquaginta catapultas tricubitales.* Non quòd totius machinæ modus talis, ſed quòd eius tela. In Feſto ſanè ita lego: *Triſax, telum longitudinis trium cubitorum, quod Catapultâ mittitur.* Reſpondet planè huic modulo, quòd *Minores* Catapultas feci dimidiatas. Quid enim hoc aliud ſit, quod Diodorus aliquoties nominat & diſtinguit τοὺς τρισπιθάμους ὀξυβελεῖς, *triſpithamas catapultas?* Sicut libro XX. in apparatu Demetrij: Προηγεῖσθαι μὲν ἐπέταξε τὰς μακρὰς ναῦς ἐχούσας ἐπὶ ταῖς πρῴραις τοὺς τρισπιθάμους τῶν ὀξυβελῶν: *Præire iuſſit longas naues, quæ in proris haberent catapultas trium ſpithamarum.* Iterùm, de eodem Demetrio: Ἀθροίσας τοὺς ἀδιεστάτους τῶν λέμβων, καὶ τούτους καταφράξας σανίσι, καὶ θυρίδας κλειστὰς κατασκευάσας, ἐνέθετο μὲν τῶν τρισπιθάμων ὀξυβελῶν τοὺς πορρωτάτω βάλλοντας, καὶ τοὺς τούτοις κατὰ τρόπον χρησομένους: *Collectis firmiſſimis lemborũ, eoſque muniens tabulis, & feneſtellas quæ claudi poſſent inædificans, impoſuit è catapultis triſpithamis eas quæ longiſſimè iacerent, & ſimul viros, qui vti iſtis opportunè poſſent.* Ponit expreſsè *trium ſpithamarum* fuiſſe, id eſt triginta ſex digitorũ: qui ipſe modus eſt medius, ad *cubitos ternos.* Sed & ex poſtremis verbis diſcas, has tales leuiores ſagittas longiùs permeaſſe. quod iterùm idem indicat, cùm paullò pòſt nominat τοὺς ἐλάττονας ὀξυβελεῖς, καὶ μακρὰν τρεχομένους: *minores catapultas, & longè iacientes.* Atque hæc ita plurimùm & vulgò vſurpata: interdum tamen & machinæ & tela grandiora, imò non tela ſed tigna. Ita appellat Abbo in Lutetiæ obſidio:

—— magno cum pondere noſtri
Tigna parant, quorum chalybis dens ſumma peragrat.

Et ſunt in Cæſare, *Maximæ balliſtæ,* 3. Ciuil. ijſque, *miſſi aſſeres pedum duodecim, cuſpidibus præfixi.* Imò in Athenæo lib. V. *cubitorum duodecim, atque ij ad ſtadij ſpatium iacti.* Nihil ergo miror, ſi per plures homines ſimul penetrarint. vt in Lucano:

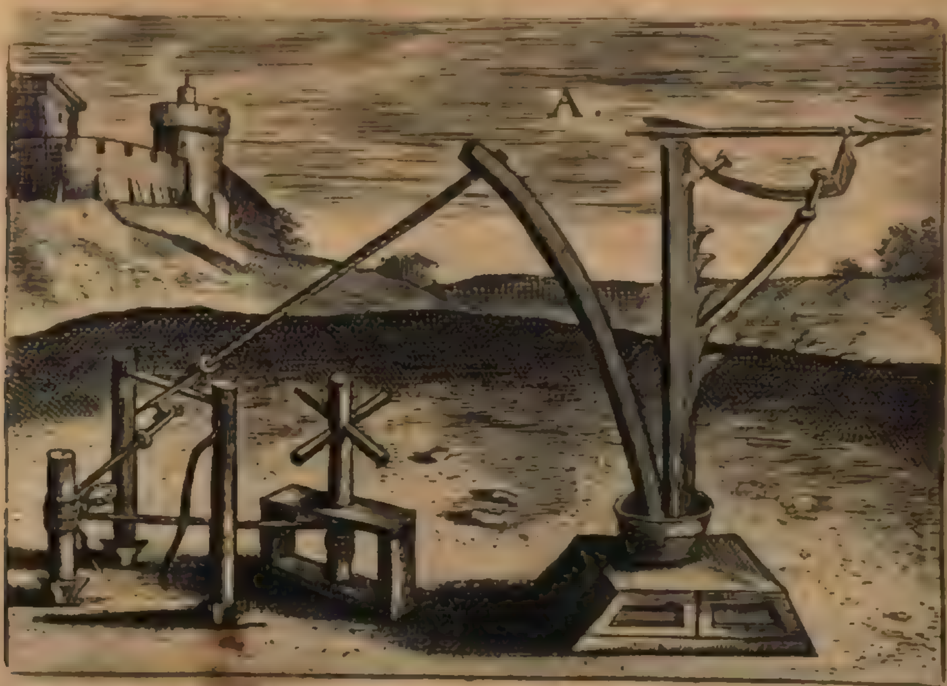
—— neque enim ſolis excuſſa lacertis
Lancea, ſed tenſo Balliſtæ turbine rapta,
Haud vnum contenta latus tranſire quieſcit.

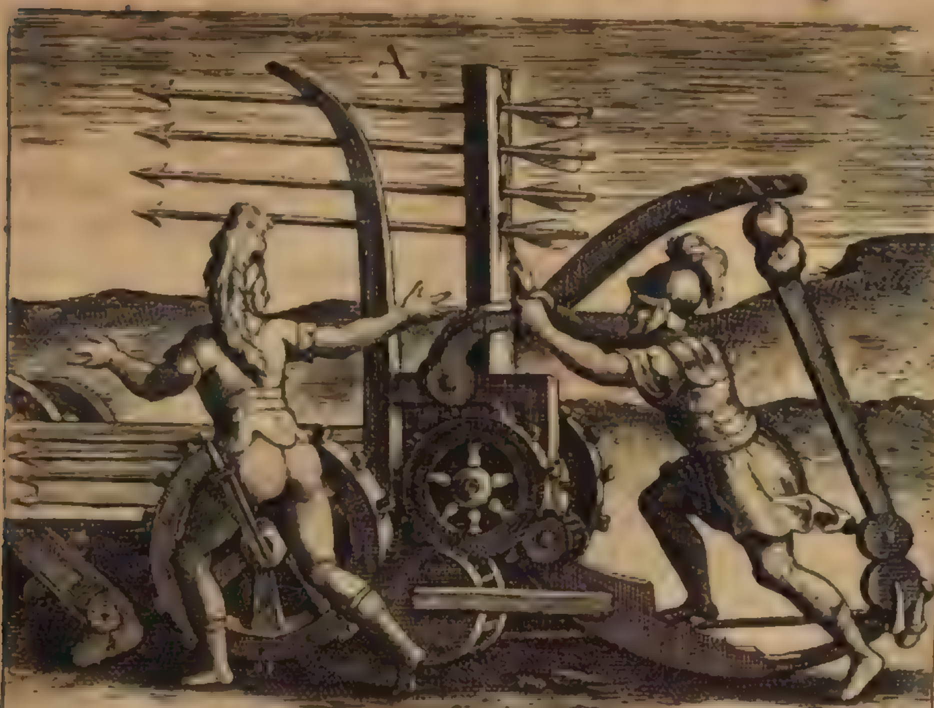
Ac tale Catapultæ telum eſt: ſed ipſa qualis? E ligno, ferro, neruis formatur Ammiano lib. XXIII. *Balliſtæ figura,* inquit (hæc ei Catapulta eſt, vt dixi) *docebitur prima. Ferrum inter axiculos duos firmum compaginatur & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum, cuius ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtilus extenſiùs recto canalis anguſti meatu cauatus, & hac multiplici chordâ neruorũ tortilium illigatus, eique cochleæ duæ*

* Dilici μεταφορικῶς, pro Ducibus ipſis, & qui præeũt.

* Quod idem Aelianus Var. Hiſt. VI. c. XII.

duæ ligneæ coniunguntur aptiſſimè. quarum propè vnam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter apponit in temonis cauamine ſagittam ligneam, ſpiculo maiore conglutinatam. hocque facto, hincinde validi iuuenes verſant agiliter rotabilem flexum. cùm ad extremitatem neruorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à balliſtâ ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans. Pænè paria Ammiano dixerit Notitiæ imperij libellus ſubiectus, qui ſic de Balliſtæ fabricâ: *Arcu ferreo ſupra canalem, quo ſagitta exprimitur, erecto, validus nerui funis vnco tractus, eamdem ſagittam magnis viribus dimiſſus in hoſtem impellit. Hunc tamen funem non manibus neque viribus militum trahi fabricæ ipſius magnitudo permittit, ſed retrò duabus rotis viri ſinguli radiorum niſibus adnitentes, funem retrorſum tendunt, pro difficultate rei viribus machinis adquiſitis. Balliſtam tamen ipſam ad dirigenda ſeu altiùs, ſeu humiliùs tela, cochleæ machina, prout vocet vtilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diuerſitate connexum, vnius tantùm, otioſi, vt ita dicam, hominis, ad offerendam tantummodò impulſioni ſagittam, opere gubernat. Videlicet, ne ſi hominum turba huius miniſterio ſeruiret, minueretur artis inuentio. Ex hac igitur balliſtâ expreſſum telum in tantum longiùs vadit, vt etiam Danubij, famoſi præ magnitudine fluminis, latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione ſuâ virium teſtatur effectum.* Breuiùs & magis neglectè Vegetius: *Balliſta funibus & neruis tenditur, quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt quantò maior fuerit, tantò ſpicula longiùs contorquet, quæ ſi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percuſſerit.* Vitruuius autem omnium pleniſſimè, in Capite proprio aut Capitibus: ſed quid eſt? non intellegi hæc plenè à viris magnis video, & qui toti fuerunt in hac curâ: quid de me pudeat fateri? Formæ exſtant in Notitiâ imperij, & ab alijs delineatæ: ſed illæ obſcuræ, hæ parùm firmæ. quid tu Lipſi? LIPS. In architectis nomen non profiteor: ſuſpicor hîc aliquid, non ſcio: & magis fortaſſe aperient libri Græcanici *De Machinis*, qui in bibliothecis latent. Sed & ipſas veteres Catapultas latêre alibi in Armamentarijs, non dubito: & vidi ipſe Bruxellæ, in alterâ meâ patriâ, eius formam, ingenioſam & pulchellam, nec longè à priſcâ. Sed pergendum eſt.

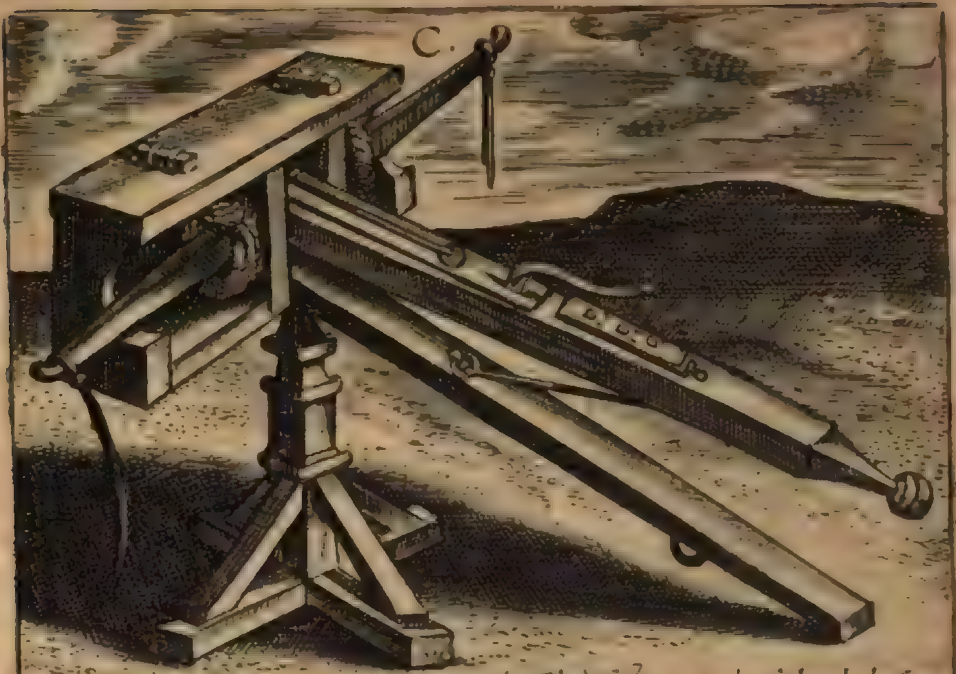
A.A. *Duæ figuræ, quas reperiri aiunt, aut certè alteram, in priſcis monumentis, non mihi viſam.*

B.

B. B. *Vtrique hæc in Notitiâ imperij exſtat.*

C. Hanc Bruxellæ in armamentario repperi, affabrè factam: & in eâ brachiola ſeorſim (non continuo ligno) intenta et retrorſum flexa ſuis neruis. quod valde in tota hac re notandum. Nulla enim curuatio in ligno, ſed vis omnis in neruorum renisu.

DIALOG. III.

De Balliſtâ, & Manganicis. Varia item nomina: Lapidum moles & effectus: de Neruis, & Crinibus.

FVR. Nempe alium vis ſuccedere, & ad alia nos ire? LIPS. In his morari etiam, & te pergere. Te dico, qui cœpiſti: & de *Balliſtâ*, quod debes, plenè dare. Stipulati ita ſumus. FVR. Non ergo reſtipulatus: ſed age, ero Tigellius ille, & cùm cœpi canere, non deſiſtam. Priſcis, vt mea quidem obſeruatio eſt, *Balliſta* ſemper lapidem iacit: nec aliter ante Cæſarem legas: imò & poſt Cæſarem, Tacitus, Seneca, alij, priſco illo more vſi. Etſi tamen poſteriores variant: ſed de priſcis, Cicero II. Tuſculanâ: *Vt balliſtæ lapidum, & reliqua tormenta eò grauiores emiſſiones habent, quò ſunt contenta atque adducta vehementiùs.* Valerius de ſerpente monſtroſo in Africâ, ſub Regulo: *telorum iactu perforari nequiſſe, ſed ad vltimum balliſtarum tormentis petitum, ſilicum crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe.* Et plura, quæ in ipsâ re mox dabo. At poſt Cæſarem, ambifariàm vox ſumpta, & ſæpè (vt ſuprà dictum) pro *Catapultâ*. Græcanicâ autem ſtirpe videtur ἀπὸ τοῦ βάλλειν, *à iaciendo*: & ideò *Balliſtam* geminâ conſonante, vel potiùs *Balliſtram*, vt Gloſſæ, meliùs ſcribi. Sed quamquam ab ijs vox; ipſi vix eâ vſi, & quiduis potiùs in eorum ſcriptis, quàm *Balliſtam* in hac re lego. Dicunt λιθοβόλους, πετροβόλους; πετροβολικὰ ὄργανα: communiter magis ἀφετικὰ ὄργανα: itemque μάγγανα: aut μαγγανικά: in quâ poſtremâ voce aliquid inſiſto. Valdè enim obtinuit, & Græci Latinique imi, ſed & barbari eâ vſi. *Manganum* ſanè communiter *Machina*, vt initio * Lipſius dixit: ſed huc tranſtulerunt, ad violentiſſimam machinarum. Abbo in obſidione Pariſienſi: * Vide, & adde ſuprà, libro I. Dial. III.

Conficiunt longis æquè lignis geminatis
Mangana quæ proprio vulgi libitu vocitātur,
Saxa quibus iaciunt ingentia.

Liquet Petrarias intellegi, & in parte deſcribi. Leo Imperator, cap. XV. de Apparatu bellico: *Manganica alacacia, quæ ſaxa emittunt.* LIPS. Debeo interpellare. tu hæc à *Mangano* deriuas? FVR. Facio. LIPS. Atquin ex Herone liceat adſtruere *Monangonem*. Nam ita ille, cap. XVII. *Lignum longum interpoſitū, in figurâ reflexi angonis; quales ſunt ij qui lapides iaciunt Monangones, quos nonnulli Fundas vocant.* Noſtros liquet intellegi, eò magis quòd de fundis addit. In ſequenti etiam capite: *Ipſa Monangonis conſtructio, ad catapulticam etiam contemplationem volentes inſtituet.* Firmiùs hac de re dicerem, ſi aut Græca vidiſſem (nam Latina interpretatio vacillat alibi, aut lapſat:) aut ſi Athenæum, quem Barocius auctorem citat conſtructi Monangonis. Sed aliâs ego, aut pro me alius hęc peruidebit: tu proſequere. FVR. Dixi ego *Mangana*, & ab eo *Manganica*: quomodo Cedrenus: βάλλεται δὲ ἐκ τοῦ μαγγανικοῦ λίθῳ, ὃς συνέτριψεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. quod ita Paulus Diaconus libro XXI. *Deicitur*

tur lapide emiſſo ex Mangono, & contritum eſt caput eius & facies. Sanè ibi *Manganicum*, ſed in Diacono *Mangon* eſt, vt tuus ferè *Monangon*. Nam hæc talia, vt fit, truncabant: atque ita *Mangas* poſterior ætas appellauit. Otho Friſingenſis, de geſtis Friderici lib. II. cap. XVI. *Ferunt quodam die, lapidem vi tormenti ex balliſtâ, quam modò Margam vulgò dicere ſolent, propulſum ad ſuperiora loca conſcendiſſe.* Aio verò legendum, *Mangam:* & benè illìc notatur *Balliſtam* olim dictam. Radeuicus de geſtis eiuſdem Principis, lib. II. cap. XLVII. *Tormenta quæ vulgò Mangas vocant.* Manſit hîc ſincera vox, non item in Othone alio, qui Appendicem Friſingenſi ſubiunxit, cap. XVI. *Mediolanum denuò obſidione cingitur, ac diuerſis magnis totâ induſtriâ oppugnatur.* Puto veriùs, *mangis* fore. Sed & *Mangonella, Mangonalia, Mãgatella,* in auorum aut proauorum hiſtorijs legimus: quarum ſtudioſum virum vicinum, Lipſi, habemus *Ægydium Ruytium*, qui talia quædam exempla in Leodicenſium Chronicis adnotauit. Turpinus etiam Caroli Magni æuo, in cap. IX. *Aptatis iuxta murum petrarijs, & mangatellis, & troijs:* nec quiſquam putauerit, nomine inductus, *Mantelletos* ſeu *Mantellos* noſtros (Vinearum genus eſt) intellegi: errabit. In Chronico quodam Leodicen-
Anno 1313. ſi exſtat: *Epiſcopus miſit Leodium mangonalia, ſeu fuſtibula, ſiue tribuceta, vel arietes aut ſues, vineas, biblias petrarias, ſiue cattos verſatiles, neſcio quæ ex his ingenijs, in ſignum quòd inten-
Anno 1238. debat caſtra ſolo æquare.* In alio: *Bibliam petrariam, & cetera bellica inſtrumenta.* Ex quibus dixeris *Biblias* quoque, hoc genus appellatum. Bɪʟʟ. Pluſcula in prioribus ijs verbis nomina, ſatis mihi noua: & quæ *Tribuceta?* Fᴠʀ. Ingenuè neſcio: tu Lipſi doces? Lɪᴘs. Ego quoque ingenuè, neſcio. An ad illud accedit, quod *Trybock* (voce haud nimis diuertente) Germani dicunt? Ita enim in Fragmento quodam Germanicæ hiſtoriæ: *Anno Domini* MCCXII. *Otto Imperator ab Apuliâ & Italiâ reuerſus, obſedit opidum VVizenſe, quod ſimiliter expugnauit vſque ad arcem. Ibi tunc primùm cœpit haberi vſus inſtrumenti bellici, quod vulgò Trybock appellari ſolet.* Neque ſcio an Gallorum non etiam vox ſit, quibus inſtrumenta aut machinulæ ſuſpenſæ & lapſiles, *Trebuchetz* appellantur. Lego & in alijs Chronicis* *ſpringalles*, tali aliquo ſenſu. Sed quid iſta ad veterem hiſtoriam? nec diuertamus. Bɪʟʟ. Imò iuuat interdum hæc quoque diſcere: & amplius peto. Quid

* In Leodicenſi, *L'Eueſque fit faire des engens & magonnealx & eſpringalles.*

Troijæ in Turpini ſuprà verbis? Lɪᴘs. Dicam quod rideas. an non *Sues*, quæ in Chronico dicuntur, quando Gallica ea vox ſic reſpondet? Fuerit inſtrumentum, quo muros fodiebant & deruebant, vt terram ſus roſtro. Lᴀᴍᴘs. Imò *Sues* in Britannicis alibi Chronicis, pro *Vineis* videor legiſſe. Lɪᴘs. Et ego, ſed obſcurè memini. Itaque ſeriò tibi dicam, ſeriò hæc neſcio, nec nimis inquiſiui, non item quid *Clitæ*, in * vitâ vetuſtâ Caroli Magni: *Præparauerunt Clitas, ad debellandum præ virtute caſtrum.* Ne hęreamus: tu Furi perge. Fᴠʀ. Talia igitur & plura nomina, in nouellis hiſtorijs: atque in eiſdem *Petrariæ*, haud abſurdâ voce, & quæ exprimat Græcorum πετροβόλους. In vitâ Caroli Magni iam citatâ: *Petrarias, quas parauerunt, in ſuo plus damno ſenſerunt, quàm illi de caſtro.* In Paulo Diacono, de geſtis Longobard. lib. V. *Iuſſu imperatoris caput eius abſciſum eſt, atque cum belli machinâ, quam Petrariã vocant, in vrbem proiectum eſt.* Ex quo videre eſt, his talibus machinis alia etiam quædam in vrbem proiecta, quàm lapides & ſaxa. Exemplum haud dubiè à Fundis eſt: & vt illis minores lapides, ita iſtis grandiores repertum proiectare. Iaciebant autem vulgò, & Minoribus balliſtis, lapides ferè *centenûm pondo:* atque eo ſenſu Lucillio, ipſa *Balliſta centenaria* dicitur, in Nonio: Quid fit? *balliſtas iactas centenarias.* Eſt enim idem ille ſermo, qui antè notatus, *catapultas tricubitales* eſſe. Sic Siſenna, in eodem Nonio: *Balliſtas quattuor, talentarias.* Græcè ille maluit dicere, quàm *centenarias:* quia talentum etiam paullò * plus in pondere habet. At maioribus, amplius iaciebãt, & vel talenta tria. Sic in Diodori XX. *Demetrius in Helepolim ſuam* εἰσήνεγκε πετροβόλους παντοίους, ὧν οἱ μέγιστοι ἦσαν τριτάλαντοι: *intulit varias Petrarias, quarum maximæ trium talentorum erant.* In Athenæi V. de Hieronis regis naue, cui faber Archimedes: τεῖχος δὲ ἐπάλξεις ἔχον, καὶ καταστρώματα διὰ νεὼς ἐπὶ κιλλιβάντων, κατεσκεύαστο, ἐφ' οὗ λιθοβόλος ἐφειστήκει τριτάλαντον λίθον ἀφ' αὑτοῦ ἀφιείς, καὶ δωδεκάπηχυ βέλος. ἑκάτερον δὲ τῶν βελῶν ἔβαλλεν ἐπὶ στάδιον: *Murulus ſiue lorica, & tabulata ſuper fulcris & ſuſtentaculis, ædificata erant. In ijs Petraria, quæ lapidem trium talentorum emitteret, & haſtam duodecim cubitorum. vtrumque autem iſtud, ad ſtadij longitudinem.* Ac Vitruuius quoque hunc videtur habere, quaſi ſummum ponderis modum, lib. X. cap. vlt. vbi de Helepoli ſcribit: *ita eam cilicijs & corijs crudis confirmatam; vt poſſet pati plagam lapi-*

* P. Pythæus edidit.

* Nempe CXX. pondo.

lapidis balliſtâ immiſſi pondo CCCLX. Sunt enim ea tria Talenta; quæ ſingula Vitruuio pendunt pondo CXX. Noſtra iſta fulminea hodie, non capiunt aut peruehunt hoc pondus. Ex his facile diſcere, & vim igitur magnam Tormento huic fuiſſe: quam Lucanus ſic expreſſit, lib. III.

At ſaxum quoties ingenti verberis ictu
Excutitur, qualis rupes quam vertice montis
Abſcidit impulſu ventorum adiuta vetuſtas,
Frangit cuncta ruens: nec tantû corpora preſſa
Exanimat, totos cum ſanguine diſſipat artus.

Ita profectò eſt. grande hoc pondus non contundebat ſolùm, ſed diffringebat omnia & diſijciebat. Hegeſippus libro III. cap. XII. *Alij telis, alij balliſtis hoſtem vrgebant. Tanta autem erat huius tormenti vis quo ſaxa in hoſtem iaciebantur, vt percuſſus vnus ex ſocijs Ioſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium eius vſque ad tertium ſtadium excuteretur. Mulier quoque aluo grauis, percuſſa vterum, ſupra dimidium ſtadij de intimâ ſede genitalis ſecreti excuteret infantem.* Hæc ita Latinus ille, è Ioſepho, vt ſolet, tranſſcripſit: qui ipſe & alibi auctor violentiæ huius teli. In libro VI. Excidij ſcribit: Ταλαντιαῖοι μὲν ἦσαν οἱ βαλλόμενοι πέτροι, δύο δὲ καὶ πλείω ἀπῄεσαν σταδίους, ἡ πληγὴ δὲ, οὐ τοῖς προεντυχοῦσι μόνον, ἐπὶ πολὺ δὲ καὶ τοὺς μετ᾽ ἐκείνους, ἦν ἀνυπόστατος: *Talenti pondere erant lapides qui mittebantur, duo autem & amplius ſtadia peruadebant. Ipſe ictus, non ijs modò quibus primis incidebat, ſed & longè retrorſum ſtantibus, erat intolerabilis.* Quæ certa & vera ſunt: nec ſcio cur interpres hoc loco, velut diffidens & corrigens verterit de *vno ſtadio*, non duobus. At prior ille locus nonne de *tertio* etiam adfirmat? LIPS. Credimus. nam & noſtra hodie Tormenta ad *mille paſſus* permeant, imò vltrà. Iouius adſerit *Colubrinam* (ſic appellat) *inuentam in arce Tolonæ à Ferdinando Daualo; quæ in Iſchianâ arce poſteà collocata, nauigia ab acceſſu, vel in triginta ſtadiorum diſtantiâ deterreret.* Vide Notas. FVR. Multum eſt, ipſe viderit: ſed ad noſtra. Non rotundos ſolû lapides iſtis iaciebant: ſed enormes & *Sepulchrales*: quibus ſcilicet domos & ædificia confringerent, & quidquid incidiſſent. Reperio & equorum hominumque cadauera iacta, ſtercora fœtoreſque alios, item plura, quorum partim in Chronico noſtræ vrbis ſic ſcripta: *Leodicenſes caſtrum de Argenteal fortiter impugnare cœperunt, iactis lapidibus magnis cum mangonalibus, & fuſo metallo in vaſculis terreis, ferroq; candenti proiecto, tandem ſtercoribus etiam iniectis.* Nec verò iſta ſolùm, ſed & plumbeos globos emiſſos lego: quid niſi nouello iſto pænè ritu, quo ferrei? Appianus in Mithridatico id clarè dicit: Ὅτι ὁ Σύλλας ἐκ καταπελτῶν ἀνὰ εἴκοσιν ὁμοῦ μολιβδαίνας βαρυτάτας ἀφιέντων, ἔκτεινε πολλούς, καὶ τὸν πύργον Ἀρχελάου κατέσεισε καὶ δυσάρμοστον ἐποίησε: *quòd Sulla ex Catapultis ad viginti ſimul, plumbeos graues globos emiſit; multosq; interemit, & turrim Archelai concuſſit & planè vitiauit.* Quæ verba non ſic capienda, meo iudicio (etſi fecit interpres) quaſi viginti globi ex vnâ machinâ ſimul emiſſi; id non facilè potuit: ſed quòd aſſiduè viginti Balliſtæ (ipſe *Catapultas* appellat, & notetur) ſimul iacerent & oppugnarent. Vide Notas. Sanè ingeminaſſe vel vnam crebros ictus, non ambigimus. & Hiſpaniæ Chronicis notatur: *Balliſtam magnitudine eximiam Oſcâ allatam, ad arcis cuiuſdam expugnationem. quæ noctu ingentia ſaxa quingenta iaceret; de die ad mille.* Diſcimus autem ex iſtis, & muros ſiue turres concuti ijs ſolere: quod plura etiam firmant exempla. Ouidij:

Quàm graue balliſtæ mœnia pulſat onus.

Senecæ in Thyeſte:

Admotis nihil eſt opus
Vrbes ſternere machinis,
Longè ſaxa rotantibus.

Eiuſdem in Hippolyto:

Nec torta clauſas fregerat ſaxo graui
Balliſta portas.

Statij, in V. — *quo turbine bellica quondam*
Librati ſaliunt portarum in clauſtra molares.

Diodori XX. Τοῖς δὲ πετροβόλοις τάς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων, καὶ τὸ διὰ τοῦ χώματος τεῖχος τῇ μὲν διέσεισε, τῇ δὲ κατέβαλεν, ἀσθενὲς ὑπάρχον καὶ ταπεινὸν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς: *Petrarijs & machinas hoſtium, & murum qui in aggere, partim concuſſit, partim deiecit, vt qui murus illis temporibus debilis & humilis adhuc eſſet.* Quâ extremâ additione oſtendit, in validû aliquem fortemque murum parùm Balliſtas potuiſſe. quod ratio etiam vult: & idem Diodorus adhibet alibi *eas quidê ad pinnas & propugnacula detergenda, arietes verò ad ipſos muros deruendos.* In eodê XX. Τὰς ἐπάλξεις μὲν ἀπέσυρε τοῖς πετροβόλοις, τὰ τείχη δὲ διέσειε τοῖς κριοῖς. Video autem & in pugnâ interdum ijs vſos. vt Tacitus in III. Hiſt. ſuggerit: *Magnitudine eximiâ quintadecimæ legionis balliſta, ingentibus ſaxis hoſtilem aciem proruebat: lateq; cladem intuliſſet, niſi duo milites præclarum facinus auſi, vincula ac libramenta* tormentorum abſcidiſſent.* Ibidem quoque. *Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, vt tela vacuo atque aperto excuterentur.* * An tormento? nam de vnore. Atq; hæc ſuper vi aut vſu Balliſtæ dixerim.

Bill. Nobis quidem miranda. Quæ tormenta noſtra pondus hoc iaciant tot librarum? nam ruminor quæ dixiſti. Sed an ex fide? Fvr. Si fides in vllâ memoriâ priſcâ, in hac eſt: & confirmant Annales paullò antiquiores. quia nuper denique & auorum æuo deſijmus ijs vti. Sed enim de *Formâ* etiam videamus, quæ intricatior eſt, etſi vbertim ſatis Ammiano ſic deſcripta, libro xxiii. *Scorpionis, quem appellant nunc Onagrum, huiuſmodi forma eſt. Dolantur axes duo quernei vel elicei, curuanturque mediocriter, vt prominere videantur in gibbas: hique in modum ſerratoriæ machinæ conectuntur, ex vtroque latere patentiùs perforati: quos inter, per cauernas funes colligantur robuſti, compagem ne diſſiliat continentes. Ab hac medietate reſtium ſtilus exſurgens obliquus, & in modum temonis iugalis erectus, ita neruorum modulis implicatur, vt altiùs tolli poſſit & inclinari: ſummitatique eius vnci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda. cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo huiuſmodi moles impoſita, diſiectat quidquid inuenerit ſubter, concuſſione violentâ, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus iuuenes, repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtilum penes vncinum inclinant. itaque demum ſublimis adſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti percuſſum. Vnde abſolutus ictu volucri ſtilus, & mollitudine offenſus cilicij, ſaxum contorquet, quidquid incurrerit colliſurum. Et Tormentum quidem appellatur, quòd ex eo omnis explicatio torquetur: Scorpio autem, quoniam aculeum deſuper habet erectus. cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas nouella, eâ re quòd aſini feri cùm venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, vt perforent pectora ſequentium, aut diffractis oſſibus capita ipſa diſplodant.* Iſtæc Ammianus. è quibus formam aliquam & fabricâ effingere, haud planè difficile, ſiquis erit in eâ curâ. In Vitruuio pariter deſcriptio, ſed profectò non conformis (pro meo captu:) nec ambigo, quin cum æuo alia & alia reperta. Sed mihi duo adnotanda in totâ hac paraturâ, de *Neruis* & *Fundâ*. Et *Neruos* quidem ad omnia hæc tormenta maximè requirebant, ſecundò, *Capillos*, ſi copia eorum non eſſet. In Vegetio gradus & bonitas ſic expreſſa,

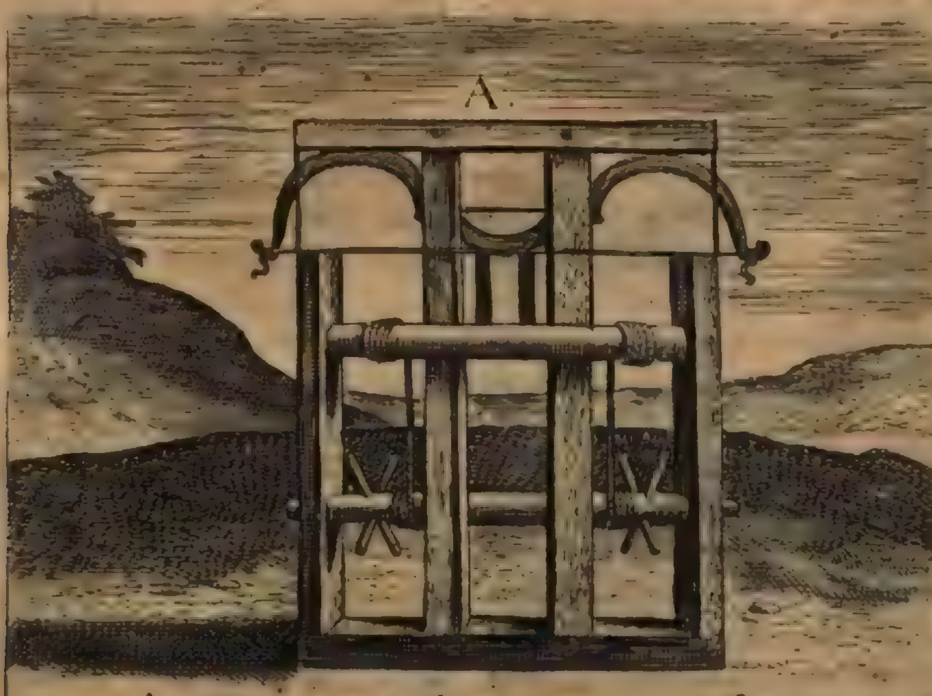
Vide Notas.

lib. iv. cap. ix. *Neruorum quoque copiam ſummo ſtudio expedit colligi, quia onagri vel balliſtæ, ceteráque tormenta nihil proſunt, niſi funibus neruinis intenta. Equorum tamen ſetæ de caudis ac iubis ad balliſtas vtiles aſſeruntur. Indubitanter verò, & crines fœminarum in eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ ſcilicet neceſſitatis experimento cognoſcitur. Nam in obſidione Capitolij, cùm neruorum copia defeciſſet, matronæ abſciſos crines ſuos viris obtulere.* Et neruos ſanè primo loco approbat. vt & Vitruuius: *E neruo, capilloque tortis rudentibus.* Vt Polybius, inter apparatus bellicos, libro iv. Τριχὸς εἰργασμένης τάλαντα τριακόσια, νεύρων εἰργασμένων ἑκατὸν τάλαντα: *capilli elaborati aut facti talenta trecenta, neruorum factorum talenta centum.* Quia plus pretij in neruis, quàm capillis; ideò pauciora eorum pondo. Lips. Rectè dicis, & ſuggero ab Herone cap. xviii. expreſſum, qui nerui eligendi. *Ex animalibus*, inquit, *robuſtioribus & quamplurimùm exercitatis. vt cerui quidem, ex ijs qui in cruribus pedibuſque; tauri, qui in humero ſunt.* Hoc volui, nunc perge. Fvr. Proximi igitur à Neruis *Capilli*, ijque ex equis, vt Vegetius notat: ſed maximè muliebribus, vt cum illo plerique. Vitruuius: *Contenduntur capillo maximè muliebri.* Cteſibius, ex quo video citari: Ὁ δὲ τόνος καὶ ἐκ τριχῶν γίνεται γυναικείων. αὗται γὰρ λεπταί τε οὖσαι καὶ μακραί, καὶ πολλῷ ἐλαίῳ τραφεῖσαι, ὅταν πλακῶσι, εὐτονίαν πολλὴν λαμβάνουσι, ὥστε μὴ ἀπᾴδειν τὸ διὰ τῆς νεύρων ἰσχύος. *Funis etiam ex capillo conſit muliebri. Ille enim cùm tenuis ſit, longus, multo oleo perfuſus; cùm plectunt, vires & intentionem validam accipit, vt nec diſſonet multum à robore neruorum.* Lips. Ipſa totidem pænè verba in Herone, qui ex Cteſibio deſcripſerit, memini obſeruare. Fvr. Hiſtoriæ etiam paſſim de hoc capillo. vt Appiani de Carthaginienſibus obſeſſis: Ἐς δὲ τὰς ἐπιτάσεις καταπελτῶν ἀπεκείραντο τὰς γυναῖκας, τριχῶν ἑτέρων ἀπορίᾳ: *Ad catapultarum intentiones raſerunt fœminas, aliorum crinium inopiâ.* Strabo de hoc ipſo facto, lib. xvii. Τρίχα δὲ τοῖς καταπέλταις αἱ θεράπαιναι παρεῖχον: *Capillum tormentis ancillæ præbuerunt:* ſed ad ancillas tamen reſtringit. Salonenſes, apud Cæſarem iii. Ciuil. *præſectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt.* Aquileienſes, apud Capitolinum in Maximinis, *Funes de capillis mulierum fecerunt, cùm nerui ad emittendas ſagittas deeſſent.* Et de Romanis, ſuprà Vegetius. quod ipſum Capitolinus

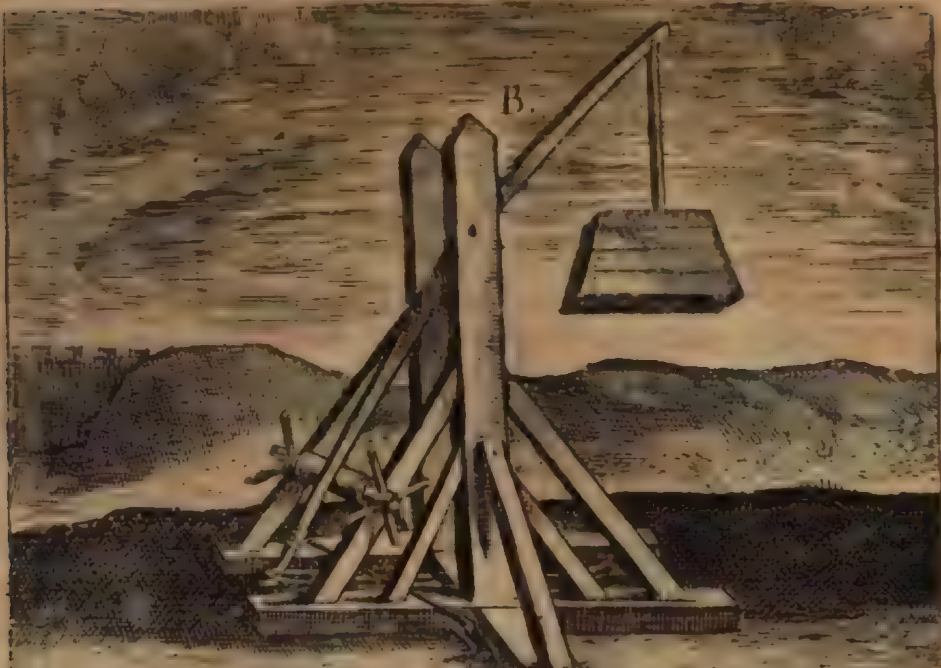
ret-

rettulit, & *Veneri calue*, ob hanc memoriam, templum vult ſtructum. Sed alterum, quod dicturiebam, de *Fundâ* eſt. quæ in Balliſtâ ſiue Scorpione ponitur ab Ammiano, *ſtupea aut ferrea* fuiſſe. Cui fini? receptaculum ſcilicet lapidis, & in quâ firmaretur. Ammianus XIX. *Per ſcorpionum ferreas fundas, rotundi lapides ſubinde iacti.* Iterùm XXIV. *Poſt machinam ſcorpionis architectus fortè adſiſtens, reuerberato lapide quem artifex titubanter aptauerat fundæ, obliſo pectore ſauciatus profudit animam.* Cui ſimillimus euentus in Suidâ narratur, ab incerto ſcriptore: Ὁ λοοίτροχος λίθος ὁ ἀπὸ μηχανῆς εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ τεχνήματος ἐξήλατο, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξέκοψεν ἄμφω: *Rotundus lapis à machinâ in eius architectum exſiluit, eíque ambos oculos excuſſit.* Funda itaque ibi: & ideò ipſas Balliſtas ſiue *Monangones* ſcripſit Heron *à nonnullis Fundas vocari.* Sed & Græci commodè hîc vtuntur verbo σφενδονᾶν, vt Zonaras in Conſtantino: λίθων γὰρ ἐκ μηχανῆς ταλαντιαίων σφενδονωμένων: *Cùm lapides centenarij fundis iacerentur machinarum.* Quin & ipſum inſtrumentum totum, Σφενδόνη dicta. vt in Gloſſis: *Balliſtra*, σφενδόνη, μάγγανον πολεμικόν. In Machabęorum I. cap. VI. inter machinas varias, σφενδόναι nominantur: quas rectiſſimè Hieronymus *Fundibala* vertit. Ita enim illo æuo dixerunt. Iſidorus: *Balliſta magnâ vi iacit aut haſtas, aut ſaxa. inde & Fundibalus, quaſi fundens & emittens.* Hegeſippus V. cap. XLIV. *Fundibalo ictus, in eâdem voce amiſit ſpiritum.* Hanc machinam intellegit: quia Ioſephus in ipsâ illâ re, λίθον ἐκ τοῦ πετροβόλου dixit, *lapidem è petrariá.* Repetiuit hoc ipſum in Anacephalæoſi ſuâ Hegeſippus: *Fundibulari ictu amiſit ſpiritum.* Roſuintha virgo Saxonica, itemque Chronica Hiſpanica: *Pelagium, caſtiſſimum iuuenem, Abderamini tyranni iuſſu, fundâ machinali trans Bætim fluuium emiſſum, & ſcopuloſis rupibus illiſum tradunt*: quia ſcilicet impuro tentamini illius ſuffragium non præbuiſſet. In Gloſſis etiam, *Balliſtrarij* explicantur, σφενδονῆται: ſed, credo, minores illos funditores intellegi, ab exemplo. Ammianus XVI. *Cæſar, nequa interueniret mora, adhibitis cataphractis ſolis & balliſtarijs, ad Tricaſſinos tendebat.* Funditores, inquam, puto eſſe, aut *Fuſtibalatores.* In Guntheri Ligurino. lib. IX. hæc ipſa machina *Balearica* dicitur, à cauſsâ iam dictâ, & quia Balearium Fundæ.

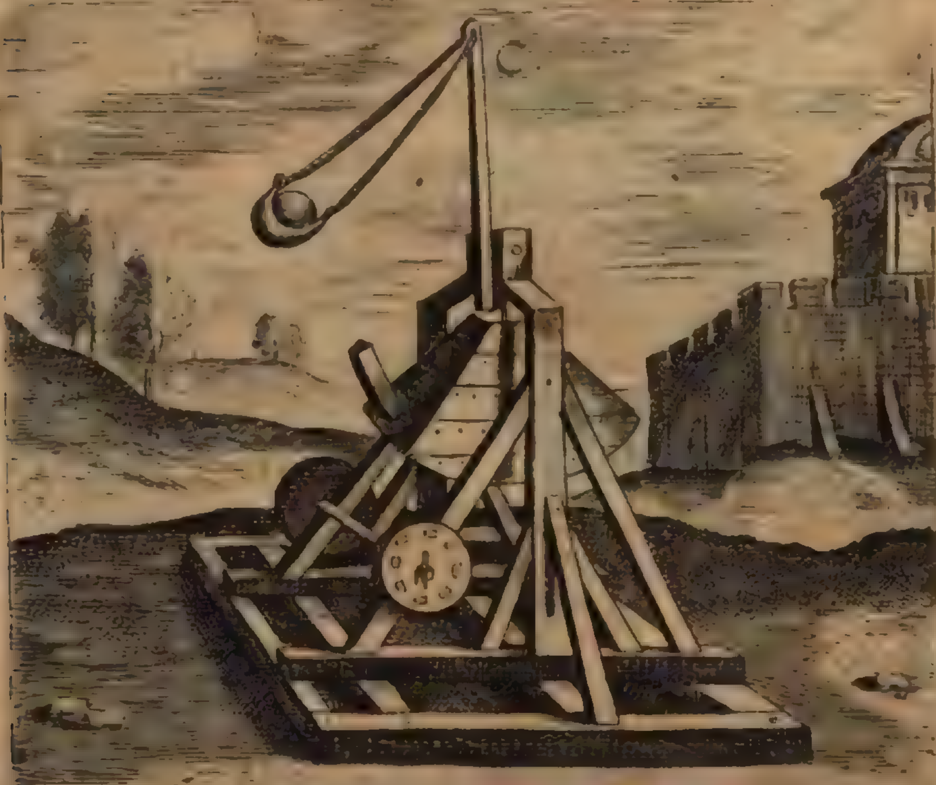
—— lapides agitata minores
Funda rotat, magnos Balearica machina muris
Incutit, & duro munimina verberat ictu.

A. *Figura, quam in Vitruuio Iocundus expreſſit.*

B. E Chronicis Baſilienſibus ſumpta, et alibi reperta.

C. Similis priori ferè, ex Valturio.

D. Bruxellæ exſtat, exigua, nec niſi forma et exemplar ad fabricandum, proinde à maioribus aſſeruatum [illegible] diſtracti ſunt: ſed et alibi non dubito exſtare.

SEQVEN-

SEQVENTES *Figuras, Lector, Gabrius Buſſchius delineauit effinxitq́ ex veteri libro, qui Vrbinatium Ducis, nunc Allobrogum eſt. Curauit, & benignè ſubmiſit, incomparabilis heros* IOANNES VELASCIVS, *Comes Stab. PP. Caſtellæ, Gubernator ditionis Mediolanenſis, idemq́ per Italiam Regiæ militiæ ſupremus præfectus. Illi gratia, tibi fructus eſto.*

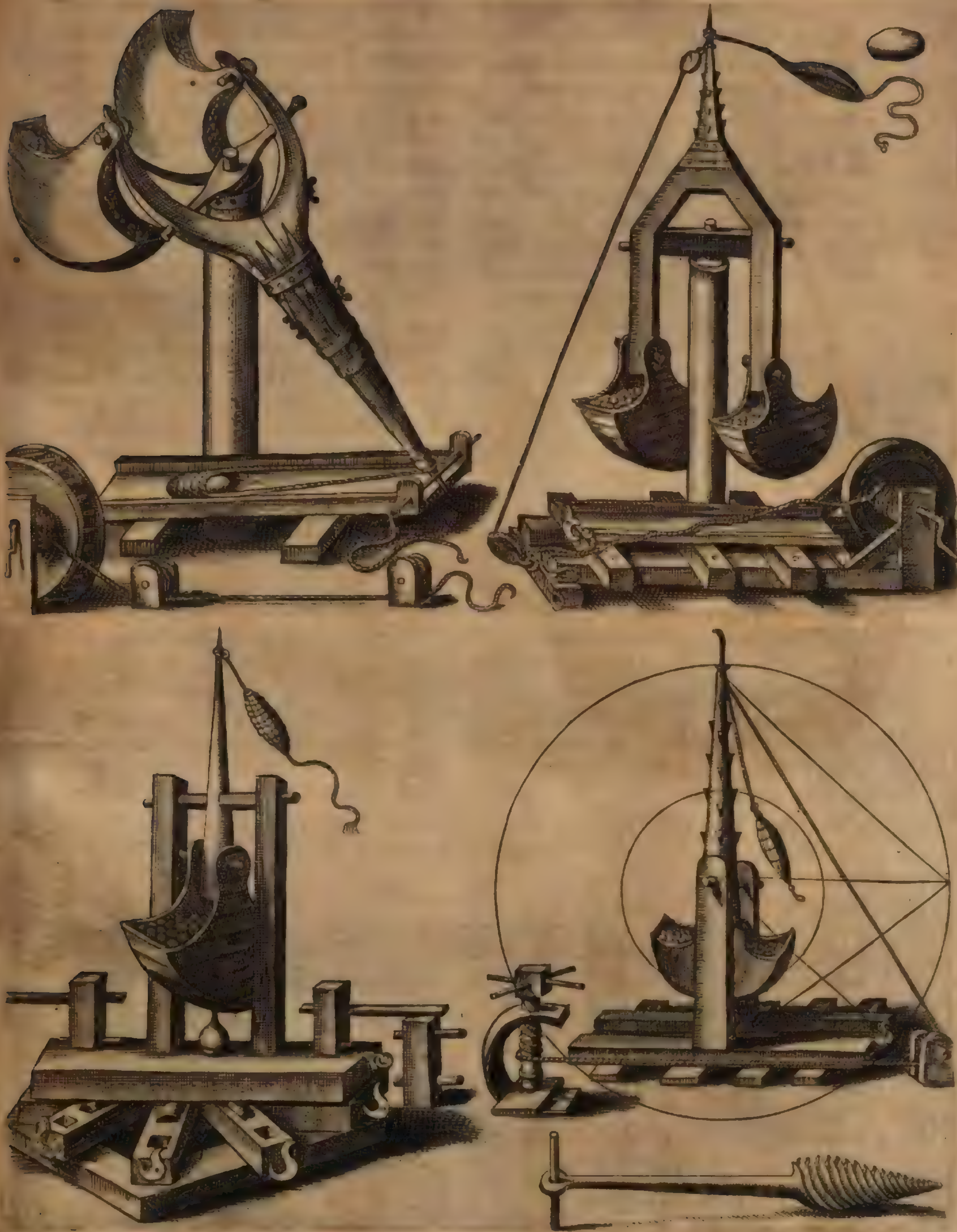

DIA-

DIALOG. IV.

Scorpiones quid, & quo telo?

PEREGI, & te editoré, Lipſi, adſpicio: ecquid mittis? LIPS. Ego editor? bellè. qui ipſe depugnaui, & exercitus ſum plus ſatis. Sed tamen ſi ſim; nec mittam quidé, numeris nondum impletis. FVR. Omnibus, & largiter, aut fallor. LIPS. *Scorpiones* vbi ſunt, vicini & adſimiles iſtis, adeò vt Ammianus miſceat, & *Balliſtã* (à te dictum) ſic appellet? FVR. Si miſcet, benè eſt: per me ſic ſunto, non diſiungo. LIPS. Atqui debent Furi, debent: hoc age. A Catapultis primùm Hirtius abiũgit, in bello Africo: *Cæſar in caſtris Scorpionum, Catapultarũ, magnã vim habebat.* Ille idem à Bal-

à Balliſtis: *Balliſtis, Scorpionibuſq; crebris, ante frontem caſtrorũ collocatis.* Seneca Quæſt. Nat. II. c. XVI. *Nam Balliſtæ quoque, & Scorpiones, tela cum ſono expellunt.* Denique Liuius ab vtriſque XXVI. *Catapultas* & *Balliſtas* Carthagine Nouâ inuentas numerat, & tum addit: *Scorpionũ maiorum minorumque, & armorũ telorumque, ingens numerus.* Idem paullò pòſt: *Scorpiones maiores minoreſq; ad LX. captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcũ ſequar Silenũ: ſi Valeriũ Antiatem, maiorum ſcorpionũ ſex millia, minorum tredecim millia.* Sed prior numerus LX. falſus videtur, & nimis ab illo abire Antiatis. Etſi enim hîc & alibi auctorem iſtũ elationis & vanitatis arguit: quis tamen credat ſic inſanè mentitũ? & è *ſexaginta* tantùm, *tot illa millia* feciſſe? Fuerit, V. ∞. id eſt, *quinque millia:* aut etiã IX. ∞. numeris non inſolẽter corruptis. Sed tu, Furi, palàm diſcrimẽ vides, ediſſere. FVR. Te loqui decebat, ac vides iſtos magis erectos: quid me? pendeo à tuo ore. LIPS. Dic, dic: apud nouercã verba fundis. FVR. Paucis, quia pauca hîc ſcio. Deſcribit Tertullianus initio libri, quem de hoc nomine inſcripſit: *Bellicam machinã, & retractu tela vegetantẽ, de Scorpio nominant. Id ſpiculum & fiſtula eſt, patulâ tenuitate in vulnus & virus, quâ figit, effundit.* Significat clarè, & mucronem, & ad eum canaliculum fuiſſe, qui infunderet venenũ. Alij non dicunt. ſed Vegetius ita de eo: *Scorpiones dicebant, quas nũc Manuballiſtas. ideò ſic vocati, quòd paruis ſubtilibuſque ſpiculis mortem inferant.* Parua tamen adeò fuiſſe ſpicula, præſertim in Maioribus, haud dicam: cùm in Cæſare legam, *Quidam ante opidi portã Gallus, ſcorpione ab latere dextro traiectus exanimatuſq; cõcidit.* In Hirtio: *Scorpione accuratiùs miſſo, Decurio percutitur, & ad portã Decumanam defigitur.* Cùm *traijci* ijs homines, cùm *Defigi* dicant: certè non nimis ij puſilli. Ex Vitruuio tamẽ certũ haud ſic immanes fuiſſe: & cùm *Machinam* ab *Organo* diſtinguit (lib. X. c. I.) *Machinas pluribus * operibus ait effectus habere, vt Balliſtas aut torcularium præla: Organa autem vnius * opere, prudẽti tactu perficere quod propoſitũ eſt, vti Scorpionis & aniſocyclorũ verſationes.* Ergo vir vnus dirigebat, & vtebatur. Polybius in obſidione Syracuſarũ à Marcello, facit Archimedem *cauos palmares in muris diſpoſuiſſe, ijſque ſagittarios & ſcorpiunculos* (τὰ σκορπίδια) *appoſuiſſe.* Liuius in eâdẽ re, & ex eo ſumens, *cauos cubitales* fecit: ô neglegentiam aut παρόραμα! cũ ille παλαιστιαίους clarè ſcripſiſſet. Plutarchus in Marcello, de ijſipſis dixit, σκορπίους βραχυτό-

* Fortè operis

* Fortè opera,

runt: breui tenſione ſcorpios. Vt illi ergo parui; ſic proportione & foramina illa ac caui. In Siſennæ fragmento apud Noniũ eſt: *Longiùs ſcorpios catapultas concitat.* Legendum: *Lõgiùs ſcorpio catapulta ſe concitat.* Et plura dicere prohibeor, non ignauiâ ſed imperitiâ; iterùm miſſionem peto, aut ipſe mihi dono.

DIALOG. V.

Muri veterũ cuiuſmodi? ſeorſim & Gallorum.

LIPS. Videtis hunc Arenariũ, planè ad legem? ipſe Rudem ſibi donat. O ſi meum hîc merũ imperium! aut ſi plura etiã dicenda! ſed video finem, & de *Tormẽtis* ad aſſem credo expunctũ. BILL. Haud negito. tamen aliquid etiã reliqui video, ſi plenè & firmiter vis Tormentorũ eſt noſcẽda. FVR. Et tu quoque telũ mihi iniicies? BILL. Imò munimẽtum in omnia tela: *Muros* opidorũ ſuggero, & velim deſcribi. Hos enim quatiebant aut diruebãt *Arietes* illi & *Balliſtæ*: hos ſub *Muſculis* aut *Vineis* deruebãt: & neſciemus quo robore ij aut viribus? Caligat omnis *Machinalis & Oppugnatoria* iſta res: niſi hęc illuſtratur. LIPS. Tecũ cenſeo ſciſcoq;: ſed hoc ampliùs, Furium iſtũ meritò dicere, qui dictorũ omnium cauſſa. Caput ſermone ſtruxit, adſtruat & hũc pedem FVR. Quod Oranus nec Græcè auſus, ego Latinè & Romanè dico, Lipſi es malus. Sed nihili tamẽ tua argutia: nec enim adhuc finis, *Tela* reſtant. LIPS. Fortaſſe te & illa velle addere? Si ſapis, hoc depropera, ne & alterũ onus accedat. FVR. Fiat. nam iſti, vt video, peramici ſunt, quod tu vis volunt. *Muri* igitur veterũ (de Vallo à Lipſio dictũ) validi & operoſi fuerunt: & vt diſtinctè ac propriè dicã, *Firmi, Magni, Alti.* De Firmitate primùm, Vegetius lib. IV. *Murus vt numquã poſſit elidi, hac ratione perficitur. Interuallo pedũ vicenùm interpoſito, duo intrinſecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibuſq; denſatur. ita vt à muro primus paries parũ inferior. ſecũdus lõgè minor ducatur. vt de plano ciuitatis, ad ſimilitudinẽ graduũ, quaſi cliuo, molliuſque ad propugnacula poſſit aſcẽdi. Quia nec murus vllis poteſt Arietibus cõcuti, quẽ terra confirmat; & quouis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes dẽſata fuerit, ad muri vicem ingruẽtibus moles obſiſtit.* Vegetij munitio ſatis firma, negari nõ poteſt, etiã in hodierna iſta fulmina: ſed magis paullò illa Vitruuij, lib. I. c. V. *Interiore parte ſubſtructionis, fundamentum, diſtans ab exteriore introrſus amplo ſpatio conſtituendum eſt: ita vti cohortes poſſint, quemadmodum*

in acie, inſtructæ ad defendendũ ſupra latitudinẽ aggeris conſiſtere. Cùm autem fundamenta ita diſtãtia inter ſe fuerint conſtituta, tunc inter ſe alia tranſuerſa, coniuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim diſpoſita, quemadmodũ ſerræ dentes ſolent eſſe, collocentur. Hęc, dico, ſtructura firmior, & validę vi tormentorum repellendæ, pro meo quidem ſenſu. Iam quòd *Magni* & *Alti*, ab exẽplis aliquot videamus. Appianus ſcribit, in Mithridatico: *Pyræi muros Athenis (Periclis opus) altitudine fuiſſe quadraginta circiter cubitorũ, ſiue pedum ſexaginta, ſaxo quadrato exſtructos.* Thucydides in I. de iiſdem: *Latitudine fuiſſe tantã, vt duo currus iuncti inter ſe, vel obuij, per murũ tranſirent. introrſus autem, neque cæmentum neque lutum interpoſitum, ſed iunctos & coagmentatos grandes lapides, qui ſecti quadratíque eſſent, eorumq; exteriora ferro & plumbo reuincta.* In quibus vltimis notare eſt, grandes lapides, pro more illo, in opera hęc iniunctos; & cõtra Arietes, ne extrahi poſſent, ferro aut ære nexos. Dio Caſſius in Seuero, *Byzãtij veterũ muros fuiſſe firmiſſimos, quorũ frons exterior grandibus lapidibus conſtructa, qui craſſi quattuor pedes erant, lato ferro aut ære inter ſe iuncti.* Nota craſſitiem lapidũ, quos quadratos fuiſſe certũ eſt, & vndique pares. Herodianus lib. III. de eodem iſto opido: *Murus Mileſio quadrato lapide exſtructus, adeò tenui & inconſpicuá iuncturâ, vt nemini compoſitũ opus, ſed ex vno perpetuóque lapide videretur.* Et addit, *nunc quoque reliquias cum miraculo conſpici, vel artis eorũ ingenijque, qui primi ſtruxerint, vel roboris eorũ, qui deiecerint.* Nota hîc & alibi *coagmenta ſubtilia*, ad excludendũ ſcilicet Arietis acumen. Sed de ferro, eſt & in Ioſepho, atque Hegeſippo (lib. v. cap. xi.) *pleraque murorum Hieroſolymis ferro aut æro operta fuiſſe*: pro mẽte ſcilicet iam dictâ. Atqui *Altos* etiam cur ſic volebant? nam nos hodie deſpicimus. Cauſſa ipſis proba, & contra turres, machinaſque ligneas ad adſcenſum. Nam muri quamdiu ſuper eas, tuti erant ab hac peruaſione. *Firmi* igitur, contra Arietes; *alti*, cõtra Turres. Tangit ſcriptor Panegyrici, ad Maximianum: *Quænã vmquam mirabimur valla caſtrorũ, poſt hoc nouum in mari vallum? quid erit mirũ, ſi qua murorũ aut Arieti non ceſſerit* FIRMITAS, *aut machinas deſpexerit* ALTITVDO? Quam altitudinem & Seneca inter laudes murales habet, in Epiſtolis: *Multi inueniũtur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia ſæculis & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquũ arcibus Aggerem attollant, & muros in mirã altitudinẽ adductos, Arietibus ac machinis quaſſent.* Imò & maiores noſtri Galli ſic ſtruxerunt, aut certè in Galliâ ipsâ Romani. Omitto alia. ſed Aimoinus refert, *murum Diuionenſis caſtri ædificatũ lapidibus quadratis, deſuper minores ſuperpoſitos habentem, in altitudinẽ pedum triginta, in latitudinem pedũ quindecim:* idque ab Aureliano Imp. nec tamẽ opidi appellatione dignatum. Vbi autem hodie tales muri? quia nos, vt dixi, contemnimus: & meritò fortaſſe ob nouitium hoc fulmen, quod edita magis quaſſat. Sed non illud etiam deſpicimus (quod inter artes munitionum habemus) flexus & ſinus in muris facere, vt pateat ad ictus accedens hoſtis. Id enim à veteribus. & Vegetius prodit: *Ambitũ muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus Arietũ eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus clauſere vrbes. propterea, quia ſiquis ad murum tali ordinatione conſtructũ vel ſcalas, vel machinas, voluerit admouere; non ſolùm à fronte, ſed etiam à lateribus & propè à tergo, veluti in ſinum circumcluſus, opprimitur.* Obſerueſq;, non ſolùm Turres prominuiſſe ad hunc finem & propugnacula, ſed ipſos muros ſic ſinuosè factos. Tacitus de Hieroſolymis: *Duos colles immenſũ editos, clauſerant muri per artem obliqui, aut introrſus ſinuati, vt latera oppugnãtium ad ictus paterent.* Ea mente & Ammianus, XX. *Virtha, munimentũ in extremo Meſopotamiæ ſitum, ſed muris velut ſinuoſis circumdatum & cornutis, inſtructioneque variá inacceſſum.* Nec verò hæc tantũ, ſed & προτειχίσματα quędam habuêre, ſiue *Antemuralia*. vt in Iſidoro: *Promurale, eò quòd ſit pro munitione muri: eſt enim murus proximus ante murum.* Ammianus XXI. *Erumpentibus recurſus ad mœnia tutior, vallũque antemuranum ceſpitibus fultum, inſidiantes ab omni diſcrimine defendebat.* Quod credo fuiſſe quaſi *Loriculam*, ante præcipuum murum ductã. Sed enimuerò, non ſolùm loriculæ iſtæ, ſed veri magniq; muri plures ducti, vt vno diruto aut capto, alter & alter ſupereſſent. Lubet exempla duo dare ſplendoris atque operis priſci: ad quæ neſcio an alia ætas adſpirauit, aut & dicã, adſpirabit. Prius ex Appiano, de Carthagine, quę à Romanis capta & diruta. *Murũ ait fuiſſe triplicem. quorum quiſque altus triginta cubitos eſſet, abſque loricis & turribus. Quæ turres ducentorum pedum ſpatio inter ſe diſtabant, & quattuor contignationes ſingulæ habebant. Ipſi muri fornicati, & capaces: & duplici quaſi contignatione facti. in quorum parte imá elephanti trecenti ſtabulari poterant, & adiunctæ ijs cellæ ac repoſitoria ad cibos: ſuper eos, quater mille equi, item cũ receptaculis pabuli hordeique. Viris ipſis ibidem diuerſo-*

ria & habitacula, peditibus viginti mille, equitibus quattuor mille. Atq; hic bellicus apparatus & inſtructus, in ſolis mœnibus erat. Hæc ille. nec negari poteſt, hoc de equitibus & peditibus, ipſiſque equis, magnificū & commodū pariter fuiſſe. Alterum ex Ioſepho, de Hieroſolymis, ſuperbâ & validâ vrbiū, quas hiſtoriæ celebrarint. Nā vana aut ignota, haud moramur. De eâ Tacitus breuiter: *Vrbem arduam ſitu opera moleſque firmauerāt, quîs vel plana ſatis munirentur. Nam duos colles immēſum editos, claudebāt muri per artem obliqui, & turres, vbi mons iuuiſſet, in ſexaginta pedes; inter deuexa, in centenos vicenoſq́; attollebantur, mirâ ſpecie & procul intuentibus pares.* Quorū ſententia eſt, Turres vbi mons eſſet, in *ſexaginta* pedes elatas; vbi vallis, in *cētenos* aut & *vicenos*: ſic vt altitudo inter ſe omniū reſpōderet, & æqua videretur. Sed munimēta hæc diffuſè & pulchrè Ioſephus exſequitur lib. VI. è quo libabo, & decerpam. *Murus triplex erat: exterior, altus viginti cubitos, lorica eius ternos, pinnæ binos. In totū viginti quinque. Lapides in eo plerīq; *viginti cubitos longi, & decem lati. In muris Turres erant, quæ ſuper ipſos eminebāt cubitis viginti: atque eadem erat latitudo. Hæc omnia ſolida, & ijſdē lapidibus, quibus muri, ſtructa. At ſuper hanc Turriū altitudinem, cubicula & cænacula erant, & ciſternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Eiuſmodi turres erant in eo muro nonaginta: interualla autē, * cubiti ducenti inter ſingulas. Sed admirabiles in primis erāt turres quattuor, quas* Herodes *ædificauerat. Pſephina vna dicta, quæ ſeptuaginta cubitis eminebat: & ex quâ, ſole orto, Arabia proſpici poterat, & ipſū mare. Octangula ſtructa erat. Huic ex aduerſo Hippicos, dicta de nomine cuiuſdā amici regis; & iuxtà Phaſelos, & Mariamne; illa in fratris, hæc in coniugis memoriā & nomen dedicata. Hæ magnitudine, pulchritudine, firmitate, omnibus quæ * toto orbe ſunt, præſtabāt. Hippicos quidē quadrangula erat, & quiſque angulus vigintiquinque cubitorū, altitudo triginta: ſed hæc omnia ex ſolido, & nihil inane. Supra ſoliditatē, & ſaxis illā adunatā compagem, imbribus excipiendis puteus erat altus cubitos viginti. Super iſtū, duplici tecto domus, vigintiquinq; cubitos alta, & in varia mēbra diuiſa. Iterū ſuper eā, propugnacula & pinnæ, ad quinq; cubitos. Atque ita tota altitudo, cubiti octoginta. Tertia, Phaſelos: lata ac longa fuit æqualiter, cubitos quadraginta. Totidē cubitorū, denſa & ſolida eius altitudo. Super eam porticus ambibat, alta decem cubitos, loricis & propugnaculis inſtructa. in que eâ mediâ, turris alia aſſurgebat, in membra magnifica & balneum diuiſa: vt nihil à Regiâ pæne differret. Suprema eius loricis & pinnis, ſicut ipſa porticus, ornata. Tota altitudo, cubiti nonaginta. & referebat ſpecie turrim, quæ Pharus dicitur, & apparet Alexandriā nauigantibus. Quarta, Mariamne. viginti cubitis ſolida fuit, totidē lata & longa. Supernā autem ædificationē longè magnificentiorē & diſtinctiorem alijs habebat; decorū cenſente *rege, vt ea quæ ab vxore & feminâ diceretur, ornatior comptiorq́ue virilibus illis eſſet. Huius altitudo omnis, quinquagintaquinq; cubiti. Sed altiores etiā multo videbātur omnes hæ turres, ob loci ſitū. Nā murus ipſe in quo erāt, in colle fuerat cōditus: atq; is collis eminebat ad cubitos triginta. Mirabilis & lapidū moles. Nō enim ex latere vulgari, aut ſaxis quæ homines ferrent, ſtructæ erāt, ſed è candido marmore: quodq́; ſaxū viginti cubitis longum, decem latum, quinq; altum. Ita autē iuncta erant, vt vnum ſaxum omnia viderētur, ſed manu artificū in angulos & figuras diuiſa.* Hæc ita Ioſephus, & plura de reliquo opere: quæ talia ſunt, vt mirer hæc publicitus nō proponi & pingi, in omnium (quibus cor & ſenſus) admirationem aut voluptatem. At nos vana quædā malumus; & prauâ viliq́ue libidine, animū paſcere iuuat falſis. At enim dicent, Hodie hæc non vſui: diſſiliant iſti lapides, iſtæ moles, vno ictu. Eſto. ſed dabo ab antiquo etiam rude, ſed robuſtum opus, pro ſuffragio iſtorum. Muri Gallorum veterum videantur, qui in Cæſare ſic deſcripti, Comment. VII. Gallic.

Muri autē omnes Gallici hac ſunt ferè formâ: Trabes directæ, perpetuæ in longitudinē, paribus interuallis, diſtantes inter ſe binos pedes in ſolo collocātur. Eæ reuinciuntur extrorſus, & multo aggere veſtiuntur. Ea autem quæ diximus interualla, grandibus in fronte ſaxis effarciuntur. Iis collocatis & coagmētatis, alius inſuper ordo adijcitur, vt idem illud interuallum ſeruetur, neque inter ſe contingāt trabes, ſed paribus intermiſſæ ſpatijs, ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis arte cōtineantur. Sic deinceps omne opus contexitur, dum iuſta muri altitudo expleatur. Hoc cùm in ſpeciem deforme non eſt, alternis trabibus aut ſaxis, quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant: tum ad vtilitatem & defenſionem vrbium ſuā habet opportunitatem. quòd & ab incendio lapis, & ab Ariete materia defendit: quæ perpetuis trabibus, pedes quadragenos plerūque, introrſus reuincta, neque perrumpi neque diſtrahi poteſt. Hæc Cæſar, quē per partes luſtro. Ait: *Trabes directæ, perpetuæ, in longitudinem.*] Hoc dicit, trabes directas in ſolo poſitas, in longū non in altum: id eſt, planas iacenteſque, & quidē *perpetuas* ſolidaſque, nō è partibus factas, tot pedum. Quod autem ſic accipere oporteat, non de ordine trabiū recto & alto: verba ſequentia mox

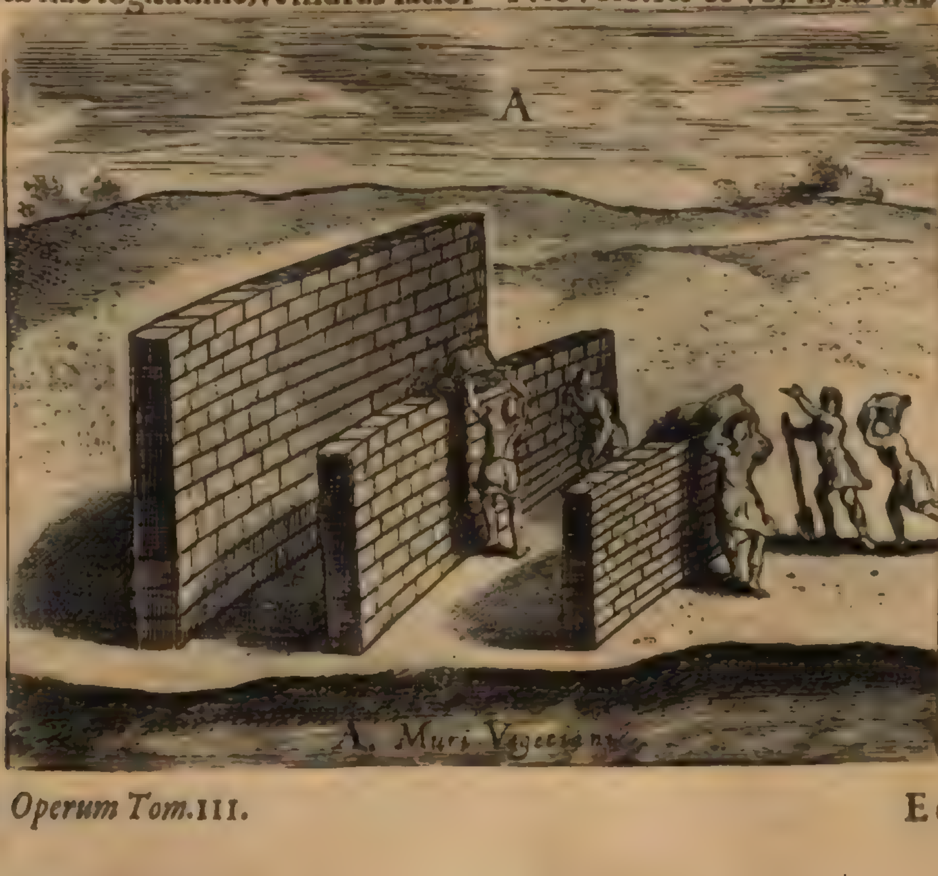
* *Pænè fidem ſuperat. quæ manus aut machina conſtruxit? Iuſtâ iterat.*

* *Adde Turres, & Portas: fit ambitus circiter ſex milliarium.*

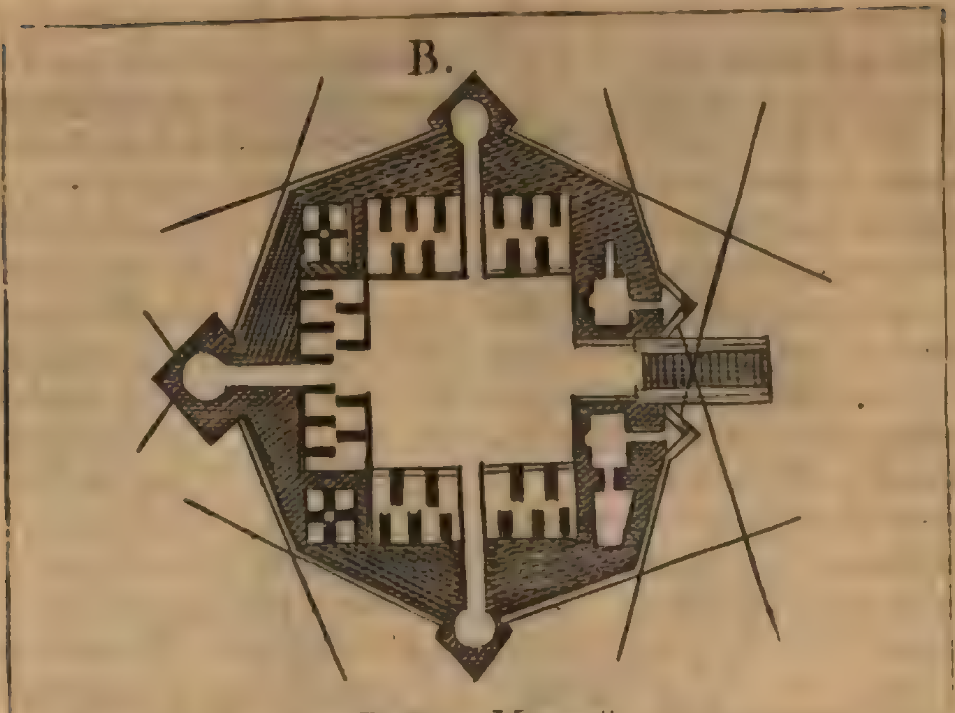
* Notetur.

* *Herodis.*

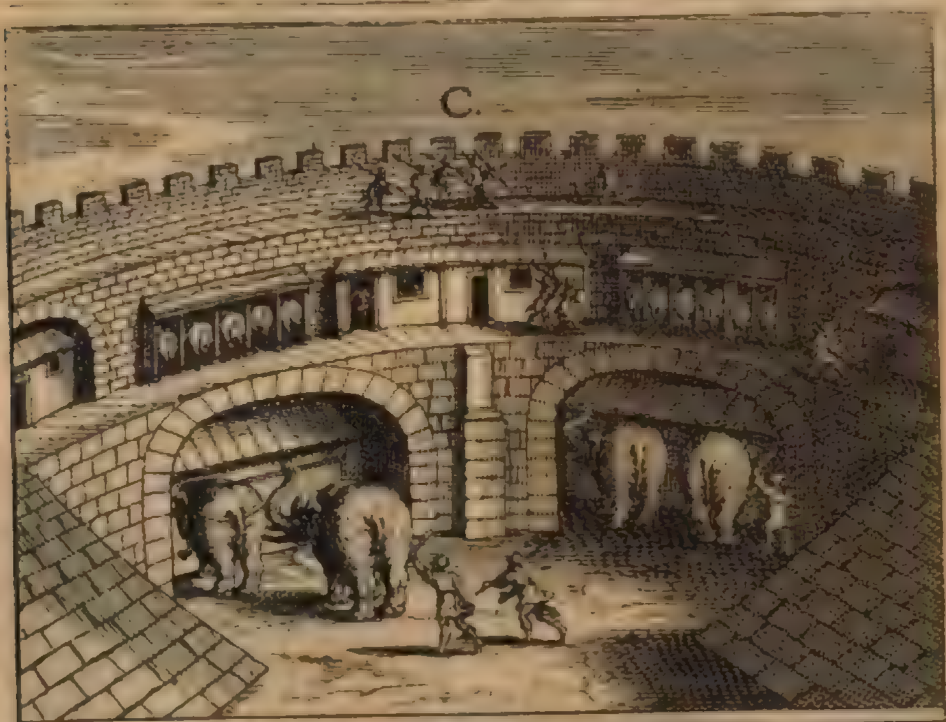
mox euincunt,qui opus aggeratũ ait,& creuiſſe,*dum iuſta muri altitudo expleretur.* Atqui ſi trabes rectæ poſitę,iam à principio altitudo iuſta fuiſſet.Hoc firmiter tenendũ eſt,aut à Cæſare abeundum. Ait: *Diſtãtes inter ſe binos pedes,in ſolo collocãtur.*] Hoc interuallum inter ſingulas trabes, porrectas ſic in ſolo: iterũq; tale in alijs & ſuperiectis.Quod ait, *collocari in ſolo*,eſt deponi,non defigi: & ſic in deſcriptione Muſculi.*Eæ reuinciuntur extrorſus.*] Libris melioribus adhęremus & ſcribimus, *introrſus*. Reuinctio illa ſub caudã facta:id eſt tranſuerſis trabibus ſeries quæque ligata,contra motũ,& ne ab Ariete percuſſæ emouerentur. In quibuſdam etiã libris eſt: *Ære reuinciuntur*:ſed falsũ putamus,nec hîc admittimus. *Multo aggere veſtiũtur.*]Iniecto inter trabes medias,& ſtipato.*Interualla grãdibus in fronte ſaxis effarciuntur.*] Interualla nempe binorũ pedum inter trabes ſingulas. Tanti igitur & ipſi lapides.*vt idem illud interuallũ ſeruetur,neq; inter ſe contingãt trabes.*] Credo ſententiã eſſe,trabes nõ directè ſuper infimas,ſed ad latera earũ ſuper ſaxa poſitas fuiſſe:vt alternatim trabs,aut ſaxũ eſſet.Hoc ideò,quia & elegãtius firmiuſq;opus:&quia negat *inter ſe trabes contigiſſe.* Pergit porrò: *Pluribus intermiſſæ ſpatijs,ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis.*] Sententiæ eiuſdẽ eſt,& docet teſſellatũ quaſi opus fuiſſe. *Ab ariete materia defendit, quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos.*] Eſt quod ſuprà dixit & repetit,*introrſus reuinctas* trabes fuiſſe,ne reuelli aut repercuti de facili eæ poſſent.Sed ait *pedes quadragenos plerũq; perpetuas trabes* fuiſſe. Perpetuas, meo dicto ſenſu ſuprà,integras ſolidaſq;:& quidẽ ſelectã hac lõgitudine,vt murus latior eſſet firmiorq;. At quidã hoc de *quadragenis pedibus*,ad ipſas reuinciẽtes trabes ſiue fibulas referũt:quod mihi aliter viſum. Adnoto autẽ & inferiori æuo, muros videri ligneos in Galliã fuiſſe:cùm Sidonius,de vaſtatione Galliarũ ſcribat, l.VII.ep.I.*Vidiſſe ſe ambuſtã murorũ faciem*.alibi:*Fuiſſe inter ſe multas muri fragilis anguſtias clauſu.*Vnde enim hæc *vſtio*, niſi ab igne,& in ligno?Niſi tamen *Sudiũ* & *Vallorũ* coronas illas intellegit:quod in medio pono. LIPS. Cùm de Sudibus,memini legere in Suidâ de *Aceßâ*:nec ſatis ſcire, quò id trahã. Verba: Ἄκκεσα, Ῥωμαϊκόν τι μηχάνημα ἐκ διαδενδροτομίας πρὸς ἐρυμνότητα μετασκευαζόμενον. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ξυνέθεσαν τὴν λεγομένην Ἄκκεσαν τῇ Ῥωμαίων φωνῇ. διαδενδροτομήσαντες γὰρ ἀλλεπάλληλα στελέχη, καὶ τῇ ξυνθήκῃ καταστορέσαντες, ἀπετείχισαν, ὡς ἐνῆν, τὴν εἴσοδον πορείαν τῆς πόλεως: *Acceſſa, Romana machina,è lignis ſectis ad firmitatem exſtructum.Romani* (verba ſcriptoris alterius)*eam quæ Acceſſa ipſorũ linguâ dicitur,fabricarũt.Sectis enim lignis,alternatim ea locantes & adæquantes,clauſerũt obſepſeruntque eã parte aditum vrbis.* Sanè Romaniſſat vox,& videtur *Accesſa* dicta, quia Acceſſum aditumque munit aut claudit.Quid tamen propriè? non Herculè *Aggeſtũ*,vt deſcriptio hæc eſt: an *Sudetũ*?an magis ad portas talia apponi mos? In Cæſaris I.Ciu.lego: *Aditus atq; itinera duo,quæ extra vrbẽ ad portum ferebant,maximis defixis trabibus, atq; ijs præacutis,defigit* Pompeius.Frontinus in eadem re: *Quoſdam aditus,qui ad portũ ferebant,trabibus tranſmiſſis,& in denſum ordinẽ ſtructis,ingenti mole tutatus eſt.* Simile munimentũ ad portum Xanthiorum fuiſſe,Appianus docet in Ciuiliũ quinto.Sed vltrà non te teneo.FVR. Nec volo:res & vox mea habent finem.

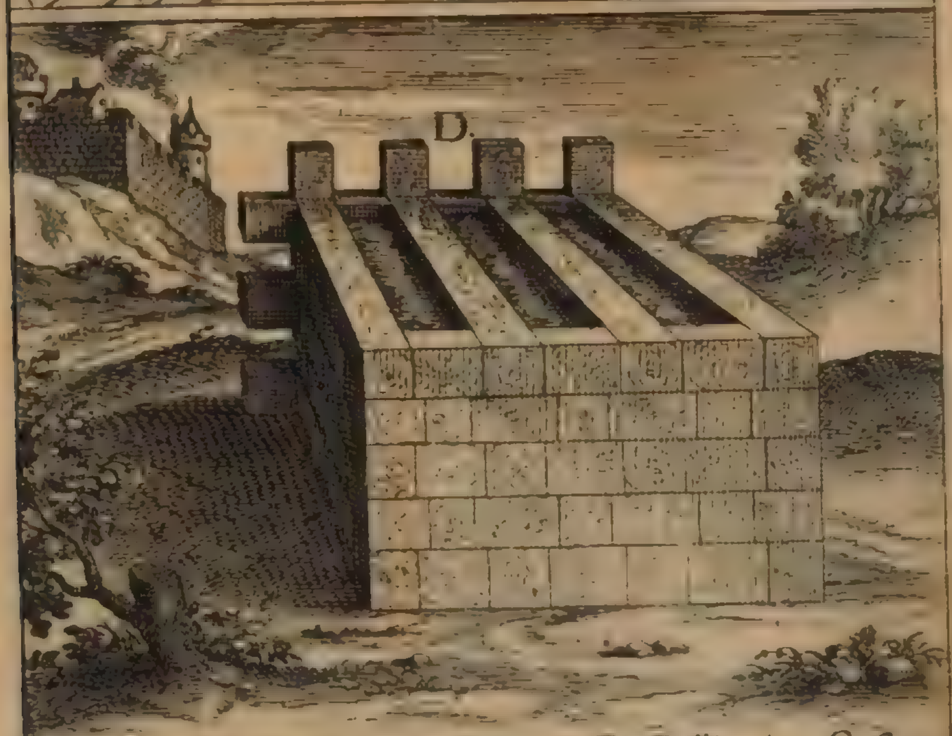

A. Muri Vegetiani

B. *Muri Vitruuij.*

C. *Muri Carthaginenſes, ex Appiano.* D. *Gallicani, ex Cæſare.*

DIALOG. VI.

Qui, & vbi machinas fecerint, tulerintque.

LIPS. Billéhee, & tu noſter hodie rex Carondelete, ſermonibus iſtis ſit modus: pauſa interponenda eſt, & vt ſic dicam, ſtrigandum. BILL. Non equidem teneo, & Sol ad meridiem abit: ſed vnum breue quæſitũ lubido erat inieciſſe. Auſim Lipſi? LIPS. Lege dictâ, breue, & vnum. BILL. Non mutabo. De *Machinis & Tormentis* pleraque omnia dicta: nondũ *à quo quibúſve, & vbi* ea ſunt facta. An in loco ſic ſubitò ſtruebãt? an domo potiùs ſecum, & ex præparato adferebant? LIPS. Duo quæris, præter legem datam: ſed tu mihi eſto vel ſuper legem: dicam. Ad prius, aio, Milites ipſos pleraq; fabricaſſe: ſic tamen, vt certi ijs mixti, qui fabrilem omnem artem ſcirent. In Liuio, huic rei, lego: lib. I Seruium Tullium regem, qui cenſum inſtituit, eumdem *inſtituiſſe duas fabrûm centurias, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datumque munus, vt machinas in bello ferrent*. Quæ leuiter tamen ſuſpecta lectio. quid enim *ferrent?* ipſine ſuis humeris? haud potuit: dixiſſet, *veherent, curarent*, aut adſimile verbum, ferrem. Sed profectò legendum ibi potiùs *facerent*: & hoc eorũ munus, vt fabricarentur machinas, cùm ijs opus. Aduoco Dionyſium, qui in ipſâ hac re *centurias duas* ὁπλοποιῶν καὶ τεκτόνων facit: id eſt qui *armorum fabri, itemque architecti* eſſent. Hi tales, & poſteà in exercitu: atq; ij ſcilicet præformabant dirigebantque opera, etſi milites quoque vulgò adiutarent. Cæſar v. Gallicorum, cùm naues ſubitò reficiendæ eſſent: *ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios arceſſit*. Erant igitur per legiones ſparſi, atque aliter etiã militabant. His caput vnum, & operibus curator exactorque, qui *Præfectus fabrûm* in hiſtorijs crebrò nominatur. Eum Plutarchus alibi ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igitur, cum validâ illâ manu militari, ſubitò opera pleraque deſtinabant, & in loco faciebant. Vſi interdum & prouincialiũ auxilio, eorumque, ad materiem ſubuehendam, iumentis. Cæſar II. Ciuil. *C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouinciâ vocat, vimina materiamque comportari iubet*. Sed ferè, vt dixi, ad ſubuehendum: vix fuit vt inter opera militibus miſcerentur. quod autem ad *Iumenta*, in Plutarchi Sullâ etiam ſcriptum, cùm Athenas obſideret, & mirifica opera moliretur ad Pyræum: *decem millia iugorum mularum habuiſſe*, quæ ſupportarent ad hunc vſum. Sed & in agmine ac viâ horum opera, cùm machinas aliquas ſecum ferrent. Idem Plutarchus in Antonio notat, euntem ad bellum Parthicum, *ſecutas in* * *trecentis plauſtris machinas, idoneas ad vrbium oppugnationes*. Eodem illo tempore & *Arietem deuexit* LXXX. *pedes longum, quòd illa regio* (addit idem ſcriptor) *ſterilis talium eſſet, & materiem puſillam ferret*. Quâ ipſâ cauſſâ Cæſar iam in Africâ, *litteras in Siciliam nunciosque miſit, vt crates materieſque congeri poſſet ad Arietes, cuius inopia in Africâ eſſet*. Ita Hirtius, in illo bello. qui oſtendit & antè tormenta, & talia quædam, conſultò aducecta: *Tormenta machinaſque & aduexerat ſecum, & ex Siciliâ cum commeatu miſſæ erant; & nouæ in armamentario, multis talium operum artificibus incluſis, fiebant*. Bello etiam Alexandrino, Cæſar *tormenta vndique conquiri, & frumentum mitti iubet*. Et ex eo mandato, paullò pòſt, *Legio* XXXVII. *ex dediticijs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis impoſita in naues* appulit. Quin & Ioſephus diſertè ſcribit, Veſpaſianum in Iudæã venientem, *habuiſſe in agmine ſuo machinas & tormenta, ciuitatibus expugnandis*. Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum iamantè ſolent, aliâs non ſolent, & in loco, pro copiâ, parari. At ego, ô boni, non diutiùs ſedeo; & ſurgere decretum, etiamſi omnes teneatis. ORAN. Decretum? LIPS. Et quidem ςοϊκῶς: ſcis quàm amem virilem eam ſectam. ORAN. Atqui de *Telis* totum reſtat. LIPS. Reſtet, poſteà videro: tu valetudinem hanc noſti? ORAN. Non tam commodam hercules, ac vellem. LIPS. At commodiſſimam autem, cùm fatigatio aut fames acceſſit: nunc vtrumque. LAMPS. Latum tibi hoc ſcutum valetudinis: ſæpè & variè vteris. LIPS. Niſi facerem, non viuerem: ita multi, vt lacum, me & exhauriunt, & turbant. Sed heus tu ſile, & ſurge: & Theocritæum illud accipe, —— * Πεινᾶντί γε μηδέποτ' ἀντῆς.

LAMPS. Sileo, & ne mentiar,

* Ὁ νοῦς μὲν ἔστι τῷ ξαπίζῃς πλησίον.

* Numerũ aduerte: ergo multæ fuerunt.

* Eſurienti haud ob[illegible]

* Hic animus in menſam magis nunc intentus.

IVSTI LIPSI
POLIORCETICΩN
SIVE
DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS,
LIBRI QVARTI
DIALOGISMVS I.

Conuiuium, & in eo Apri, olim ſolidi: pluſcula in hanc rem dicta.

ADHVC loquebamur, & ecce pueri qui nunciāt menſam & cibos nos exſpectare. Surreximus, in cænaculum iuimus, ducente Carondeleto, qui inquit: Amici, ego hic parari iuſſi ad illud Comicū,

Non ampliter, ſed munditer conuiuium.

Rure ſumus, & ſuaues etiā diuitibus interdum *Timoneæ* illæ *cœnæ*. BILL. Non Timoneæ, ne dixeris: ſermones & lepôres condient: atque ego hanc malo, quàm omnem illam noſtram aulicam & purpureā vitam. Lauimus, ſedimus: Billéhei puer adſtitit, & ferinam obtulit incluſam, more noſtræ gentis, in panem. Suſpeximus, & Carondeletus: Tuus etiam ſplendor & munificentia, Billéhee, hîc nos deprehendit? fruemur, opportunum eſt donum. BILL. Exiguum, nec pro ſplendore illo priſco. CAR. Quo priſco? BILL. Romano, dico. qui non particulas has apri, ſed ipſos totos, ſollenniter apponebant. Nónne ita lêgi Lipſi? vos qui in libris eſtis, meliùs hæc ſcitis. LIPS. Tu quoque, etſi diſſimulas. cui nullum tantum negotium eſt (ô laudabilem morem!) quod planè abſtrahat à lectione. Reficis eâ exhauſtū actionibus animum, & pabulum hoc ſcientiæ & prudentiæ ei præbes. Sed de Apro, quod dicis, ita eſt: totos ſolidoſque apponebant in vnam cœnam. Suetonius in parcimoniâ & ſordibus Tiberij Imp. habet, quòd *dimidiatum aprum apponeret, aſſirmans eadem habere quæ totum.* Sed *totum* ex more oportuit: & ita Iuuenalis,

—— quanta eſt gula, quæ ſibi totos
Ponit apros, animal propter conuiuia natum?

Plinius apertiùs, qui & originem rei ponit: *Solidum aprum primus Romanorum in epulis appoſuit P. Seruilius Rullus, qui Ciceronis conſulatu agrariam legem promulgauit. Tam propinqua origo nunc cottidianæ rei eſt.* Et addit, *rem cottidianam* ſuo æuo iam fuiſſe, & in communibus etiam epulis vſurpatam. Sed hoc magis mirum, quod ſequitur: *Et hoc Annales notarunt, horum ſcilicet ad emendationem morum, quibus notatâ quidem cœnâ, ſed in principio bini pariter terniq́ue mandantur apri.* Plures oſtendit ſimul appoſitos. binos ternoſque; & quamquā notata ea cœna & reprehenſa ſit, tamen factum. Is elici ſenſus è vulgatâ iſtâ poteſt: ſed videte ne verior lectio, *quibus ne totâ quidem cœnâ.* Auxerit factum & indignationem, quòd tot apri nec in totam quidem cœnam, ſed in partem eius, nec niſi principio apponerentur. Ita rem fuiſſe, vel ex Senecâ diſcamus. qui in epiſtolâ LXXIX. luxum ſui ſæculi caſtigans, & diſparitatem vitæ ſuæ ingerens: *Non iacebit in conſpectu aper, vt vilis caro, à menſâ relegatus.* Oſtendit, oſtenſum modò fuiſſe, & quaſi in pompâ illâ menſali traductū, ſtatim ſepoſitum & faſtiditum. BILL. Capiat me emendatio, & Plinij cetera verba inclinant: ſed res nónne arcet? Eſtne credibile, tot apros ſimul, eoſque ſolidos? & vnde autem in tot cœnas parandos? LIPS. Tecum ego hæc miror: ſed cùm boni fidique auctores aſſerunt, quid diffidam? In Athenæo lego, conuiuio Carani cuiuſdam celebri, *illatos apros Erymanthæos, eoſque argenteis venabulis transfixos, & in quadratis quibuſdam lancibus* SINGVLOS SINGVLIS CONVIVIIS *appoſitos.* Primùm *Erymanthæos* facit, ne exiguos quoſdam aut porculos ſuſpicêre. tum, *venabulis transfixos*; quaſi non domeſticos, ſed in ſiluâ & venatu captos. Poſtremò, quod ad rem, *ſingulos ſingulis.* Nónne hoc paullò am-

amplius, quàm in Plinio *binos* dumtaxat *aut ternos?* Certè enim grandis ibi numerus conuiuarum. Iam, ne de Plinij æuo miremur, cùm luxuria in pleno ſuo regno: veteri magis, & ſub ciuilia bella, M. Antonius Triumuir, ſeptem aut octo apros in cænam vnam parat. Plutarchus huius rei teſtem dat & citat, auum ſuum Lampriam: quem ait ex Philotâ medico ſic audiſſe, qui αὐτόπτης. *Veni*, aiebat Philotas, *Alexandriam, cùm Antonius illic cum Cleopatrâ ſuâ deliciaretur. Audiebam de menſâ, de epulis: cupido me ſubijt coràm arbitrandi & videndi. Cùm ergo innotuiſſem vni cuipiam ex Antonianis coquis, is me in culinam & in ipſam illam officinam ciborum induxit. Vidi cùm alia multa, tum* APROS FEROS ASSARI OCTO. *Miratus ſui, & ad coquum, Ergóne hodie tam frequentes conuiuæ apud Antonium? Ille riſit, & ô bone, inquit, conuiuæ non niſi* * *duodecim erunt: ſed quia incertum, quâ ipſâ horâ cænaturus Antonius (celeriùs enim aliàs, aut tardiùs:) id refert, vt apri calidi & in vigore adferantur, atque ideò plures ſic aſſantur.* Ecce ingenium gulæ, & iactantiam! & tamen ex illis octo, duos tréſve in cænam illatos, facilè perſuademur. Atquin vnde habuerint, quæris. BILL. Meritiſſimò quæro. nec vllæ ſiluæ Europæ totius fuerint ad cottidianos hos apros. LIPS. Si feros ſemper & verè ſilueſtres, tecum ſentio: ſed aliud etiam ingenium gulæ vide. Commenti ſunt huic rei apros quoſdam rure & in villis habere, quos fæturâ propagabant, & ſaginabant deinde ad culinam. De talibus Iuuenalis:

Altilis, & flaui dignus ferro Meleagri,
Fumat aper.

* Qui ſolennis ferè numerus in pleno tricliuio.

Nota *Altilem*: atque ibi Scholiaſtes vetus, *Paſta, vel aprugna.* Benè. à paſcendo enim, hoc genus *Paſtos* vocabant, & carnem ipſam *Paſtam:* voce quæ * hodie in ferinâ hac, pane clauſâ obtinet, nec peccem fortaſſe ſi hinc petam. Martialis:

E caueâ fugiat ne malè PASTVS *aper.*

* Belgis aliiſque Gallis *Paſtéa* dicitur.

De hiſdem Seneca epiſtolâ CXI. *Animalia diu* PASTA *& coacta pingueſcere, & quæ vix saginam continent ſuam.* Oſtendit præpingues fuiſſe (vt ſolet id animal, in ſomni & cibi copiâ) & magni rarique ponderis: imò & *Milliarios*, vt appellabant. Idem Seneca, eâdem epiſtolâ: *Non magnam rem facis, quòd viuere ſine regio apparatu potes, quòd non deſideras milliarios apros.* Varro de re ruſt. lib. III. *Num pluris nunc tu è villâ natos illic verres lanio vendis, quàm hic apros milliarios Seuis?* Nihil muto, etſi alij *macellarios* volunt: & tamen auxeſim aliquam productionemque agnoſco, nec iuſtè fuiſſe mille librarum. Simile, quod in Plinio *Milliariæ oleæ* in Africâ appellantur, *à pondere* (vt ait) *olei, quod ferunt annuo prouentu.* Hos in Palæſtrâ cibum cepiſſe, Varro idem addocet: *Vidiſtis ad buccinam inflatam, certo tempore, apros & capreas conuenire ad pabulum: cùm è loco ſuperiore in* PALAESTRAM *apris effunderetur glans, capreis vicia.* Inde aper *palæſtrita* Martiali:

——— *& concubinis*
Partitur apri glandulas palæſtritæ.

Atque hi non in ſiluâ, ſed in culinâ cæſi. eoque facetè Seneca, de Breuitate vitæ: *Conuiuia mehercules iſtorum non inter vacantia tempora poſuerim, cùm videam quàm ſolicitè argentum ordinent, quàm ſuſpenſi ſint, quomodo aper à coquo cæſus exeat.* quomodo exeat, è culinâ ſcilicet, & ſatiſne aſſus & calidus, & in ſuâ ἀκμῇ. Et feri haud dubiè meliores. eoque Martialis in laudibus vitæ Rusticanæ ponit:

Ibi illigatas mollibus damas plagis
Mactabis, & vernos apros.

ſi tamen mecum legitis: *& veros apros.* Illi enim domeſtici, vix legitimi: iſti è ſiluâ, germani & veri. Niſi cui magis placet quod in Iunij vetuſto codice: *vernas apros*, quaſi peculiares & in fundis ſiluiſq; eius natos. CAR. Gratia Billéheo, qui huc te traxit: placent hi ſermones, & decent quoque in menſâ. Sed ſcire aueo, ſimpliciterne aſſi hi apri, quod è dictis obſeruaſſe videor; an aliter, & ritu hoc noſtro, conditi? LIPS. Nil niſi de aſſis lêgi, nec aliter opinor. LAMPS. Mirum autem totos ſic, & tam pingues, grandes, potuiſſe. LIPS. Potuêre, ſed in longo firmoque veru aut *cuſpide*, vt Martialis appellat:

Parua tibi curuâ craticula ſtridet ofellâ,
Spumeus in longâ cuſpide fumet aper.

Fumare eum dicit, & in cuſpide: ergo aſſari. idque de more. Hac mente & Iuuenalis ſuprà, *Fumat aper:* & Plutarchus clarè, vt audiſtis. Ponebantur autem in grandibus quadratiſque lancibus (ex Athenæo) & pomis, glandibus, aut ſtrue tali fructuum, cingebantur. Quid vt indicarent? captos in ſiluis eſſe? an ſtragem hanc talem dediſſe? Verba quidem Senecæ, De Prouidentiâ cap. IV. *Ingenti pomorum ſtrue cingeret primæ formæ feras, captas multâ ſtrage venantium.* Sed verba ambigua. cùm quibuſdam libris, *augeret* legatur, non *cingeret*: quod aliouorſum tunc traxerim, & infarctos apros capiam,

ad augendam ſpeciem ac molem. Talis in Athenæo *ſus aſſus, cuius venter ficedulis, turdis, ouorum vitellis, & id genus edulijs, plenus eſſet.* Sed & nunc in porculis aſſis (qui vicem aprorum manſêre) farcto hoc pomorum, aut caſtanearum gaudemus. Sed & crudo pomo in os inſerto, inſignimus. Pro vulgatâ ſcripturâ tamen, exemplum de Squillâ, in Iuuenale:

> *Quæ fertur domino ſquilla, & quibus vndique cincta*
> *Aſparagis?*

Secundùm hos ſermones, alij pluſculi fuerunt, & varij; ioco ſi, ſerij, plerique oblectantes. Et noſter Furius, Heus Lipſi, inquit, viuamus, imò & bibamus. —— *recepto Dulce mihi furere eſt amico.* (Horat.) LIPS. Pro nomine hoc tuo ſit, an etiam decoro? Sed tu, quod dicis & audis, minimè omnium mortaliũ facis. ORAN. Imò pro decoro. quídni in conuiuio? & inter tales? quorum mens niue candidior, & cryſtallo purior, nec ſuſpicatur, nec liuet. Denique quo fine huc venimus? iocandi. Curę & ſeria domi eſte, cras vos recipiam. ADAM. Amo te Orane. quis ſcit, quàm diu licebit? Imò non diu licebit, & alius aliò diuellemur. Ego ad meos, alius ad manes: fortaſſe & ego. ô ancipitem & anxiam ſemper noſtram ſortem!

> *Quapropter edulcare conuenit vitam,*
> *Curaſque acerbas ſenſibus gubernare.*

vt poëta ille ait. Age, bibe hoc Lipſi: en exemplum. LIPS. Sed cum affuſâ aquâ. FVR. Minimè. non amamus nymphas, & lege vetamur. LIPS. Mihi fas & ius, vel ob vnas Spadanas. O illa ſalutifera! quòd ſpiro, quòd ambulo, quòd ſcriptito, huic acceptum refero.

> *Quas tibi grates* | *Ego te verſo*
> *Nympha reponam?* | *Ego te prorſo*
> *Quas mea Muſa* | *Carmine dicam:*
> *Et Genius dabunt.* | *Et te numeris,*
> *Donec ſpiritus* | *Et non numeris,*
> *Hos reget artus,* | *Collaudabo.*

DIALOG. II.

Ad Tela ventum, & de Fundis primò dictum. Inuentio, forma, excuſſio.

SVAVITER hæc & talia fabulati ſurreximus, & viſum conſenſu prodeambulare. Iuimus extra hortum ac Prætorium, & proceſſimus in ripâ ſecundũ flumen. Lipſi, inquit Furius, ego & Oranus vos ſiſtimus: cuiuſuis ſectæ potiùs, quàm Peripateticæ ſumus. Sedendum eſt, ſudare incipio. LIPS. Imò & vobis exercitium magis conueniat, eamus. FVR. Non imus, ſedemus: ecce hîc ſub hac quercu, vmbroſum eſt. BILL. Placet Lipſi, adſideamus. FVR. Auris tuæ operam poſco Billéhee, inclina. BILL. Habes. hem! iam teneo, memorem mones. Enimuerò Lipſi, cùm ſic ſedimus, & ventrem habemus farctum, tamen aures vacant, & appetunt guſtatam illam dapem. LIPS, Quam? Etſi propemodum ſcio quid agatis. O Furi, Furi. BILL. Reliquum illud matutinæ epulæ, *de Telis*. Nónne res & fides tua exigunt? illa manca eſt, niſi adijcis; tu infidelis, niſi promiſſum præſtas. LIPS. Amici, non vos fallam, dirigere poſſum, dicere non poſſum: vtique nunc à cibo. An non medici & valetudo vetant? CAR. Vetant, & ego tuus ductor, etiam hîc ero tutor: Affatim ſatis, ſi præis alicui dicturo. LIPS. Liberaliter hoc fiet: & ius ergo mihi partes adſignandi? CAR. Per me ius, & Billéheus adnuit. FVR. Etiam ego: cum lege, vt eximij ſint, qui operam iam nauarunt. LIPS. Neſcio, videbo: hoc agite. *Tela*, quorum in oppugnando aut repugnando vſus, duplicia ferè: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterùm mittebant, aut *Manu*, aut *Fundâ*. De manuario iactu, parùm eſt, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quàm pleroſque veterum vſurpaſſe. Sed de *Fundâ*, is accuratior, & explicandus eſt. à quo? nam circumſpicio: à te Lampſoni. LAMPS. Quid in me tibi placuit? LIPS. Corpus ſtrictum, agile, manus mobilis (in ſtilo ſcimus:) & planè bonus es pugnare fundâ. LAMPS. Etſi parùm honeſtum hoc telum bonis; tamen quò me tranſſcripſeris Imperator, eò & pareo: ac dabo operam, vt vel imum ordinem honeſtem. LIPS. Placet obſequium, perge. LAMPS. Vt à nomine ordiar, *Funda* Latinis dicta, *quòd ex eâ fundantur lapides*, ait rectè Iſidorus. De inuentione variant. & Plinius Phœnicibus tribuit; Strabo Ætolis. Pro Strabone Pollux videatur, qui Acarnanibus aſſignat: & Thucydides etiam de iſtis, libro II. Δοκοῦσι δὲ Ἀκαρνᾶνες κράτιστοι σφενδονᾶν: *videntur Acarnanes optimi funditores.* Et ſanè Acarnanes finitimi Ætolis. At pro Plinio, communis opinio & Vegetius: *Fundarum vſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & peritè exercuiſſe dicuntur.* Quin Diodorus Βαλιαρεῖς ἀπὸ τοῦ βάλλειν ταῖς σφενδόναις: dictos putat:

Balia-

Baliares, quòd fundis iaciant. Hæc, dico, pro Plinio. quid ita? quia ipſi Phœnices olim ibi coluerunt, & artem intulerunt. Ipſe Strabo tranſire huc videtur. libro III. Σφενδονῆται, inquit, ἄριστοι λέγονται. καὶ τοῦτ' ἤσκησαν, ὥς φασι, διαφερόντως, ἐξ ὅτου Φοίνικες κατέσχον τὰς νήσους: *Baleares optimi funditores habentur, & hoc maximè exercuerunt, vt fama eſt, ex quo Phœnices inſulas eas obtinuerunt.* Sanè, quod ad præſtantiam, plurimi ijs teſtes. Florus, libro III. cap. VIII. *Tribus quiſque fundis præliantur. Certos eſſe quis miretur ictus? cùm hæc ſola genti arma ſint, & vnum ab infantiâ ſtudium. Cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſâ monſtrante percuſſit.* Ait primùm de tribus fundis. Vbi eæ? in capite omnes, ſi Straboni credis. Σφενδόνας, inquit, περὶ τῇ κεφαλῇ τρεῖς ἔχουσι. τὴν μὲν μακρόκωλον, πρὸς τὰς μακροβολίας. τὴν δὲ βραχύκωλον, πρὸς τὰς ἐν βραχεῖ βολάς: τὴν δὲ μέσην, πρὸς τὰς μέσας: *Tres fundas circum caput habent. vnam longioribus habenis, ad longiores ictus; alteram breuibus, ad breuiores; tertiam medijs, ad medios.* De diſcrimine & cauſsâ, benè & verè: ambigo an de poſitu. & an non meliùs Diodorus, qui diſponit *vnam circa caput, alteram ventrem, tertiam in ipsâ manu?* Commodius hoc videatur, aptiuſque. Et de capite, non nouum: cùm etiam Mardis, genti Perſicæ, ſimile Curtius ſcribat factitatum. Lib. III. *Fundâ vinciunt frontem. hoc & ornamentum capitis, & telum eſt.* Sed fundâ, non fundis: & vidi imaginem in columnâ veteri Antonini in quâ Balearis capite, & ventre, & humeris eam geſtat. Sed addit Florus de peritiâ, & de cibo. Ipſa illa Diodorus, & Strabo, & Lycophron pluſculis verſibus, atque ad eos Tzetzes. Quid opus apponere, cùm de re conſtat? Magis materiem & formam fundæ quæramus: etſi materiem Strabo promptè ſuggerit, & fuiſſe ait μελαγκραίνας, ἢ τριχίνας, ἢ νευρίνας: *aut è melanchrenâ, aut è pilis, aut neruis.* Triplex igitur materies. prima Melanchręna. quid fuit? ſpartum, opinor, & hoc ſic nominat: cuius copiam in Hiſpaniâ fuiſſe, omnes ſcimus. Plinio quidem *Melancranis* eſt ſpecies *iunci acuti;* & Heſychio μελάγκραινις, ὀξύσχοινος: quid aliud Spartum? atque eo nomine linum aut cannabin etiam comprehendo. De lino, in Vegetio mox audies: de cannabi eſt in Suidâ: ἡ γὰρ σφενδόνη ἀπὸ καννάβεως γίνεται: *Funda enim è canabi fit.* Totum' hoc genus Virgilius tangit:

Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ.

Altera materies, pili. & hanc priori, de quorumdam ſententiâ, Vegetius antefert: *Fundæ ex lino, vel ſetis factæ. has enim dicunt eſſe meliores.* Tertia materies in Strabone, nerui. nec exempla repperi alibi, etſi ratio non abdicit. Accipite nunc formam. quæ in monumentis obuia, nec aliud eſt, quàm funiculus in medio latior, ouali formâ, & paullatim in ſtrictius abit. An non cauitas & foramen in medio? non opinor. Etſi in Ciceronis tamen * verſiculo eſt: * Apud Quinctil. lib. I.

Fundũ Varro vocat, quem poſſis mittere fundã,
Ni lapis exciderit, quà caua funda patet.

Sed intellegit cauam fundam, ſic manu ſtrictam; & quod patet in eâ, eſt ipſum latus. Sententia etiam Varronis, poſſe meritò fundum vocari (totum illud, quod agro & ædificio conſtat) qui tam grandis, vt fundæ iactum æquet. Is autem modus eſt ferè *ſexcentorum pedum*, quod in Vegetio clarè ſcriptum. Sed de formâ, Dionyſius Alexandrinus hanc terram noſtram comparat cum fundâ, hiſce verſibus:

Οὐ μὲν πᾶσα διαπρὸ περίδρομος, ἀλλὰ διαμφὶς
Εὐρυτέρη βεβαυῖα πρὸς ἠελίοιο κελεύθους,
Σφενδόνῃ εἰοικυῖα.

Quos Rhemmius Fannius benè & ſcitè olim vertit:

Non tamen aſſiduo teres vndique margine circum -
Clauditur hæc, bifido ſed brachia litore pandẽs
Arctatur rapidos curſus ad Solis vtrumque,
Aſſimilis fundæ.

Nec alia mens, quàm τὴν γῆν (Euſtathij interpretis verba) ἐφ' ἑκάτερα εὐρυνεσθαι, ἐπὶ θάτερα δὲ καθ' ὁμοιότητα τῆς πετροβόλου σφενδόνης συνάγεσθαι εἰς ὀξύτερον: *terram ad latera latiorem eſſe; in partes ſuperas & imas, ad ſimilitudinem fundæ quæ lapides iacit, arctari & conſtringi.* Talis enim illa antiquis nota: etſi hodie nauigatio aliter oſtendit. Ad medium & fundus, vt ſic dicam, fundæ, circinat: eoque Statius reſpexit:

—— teretes pars vertere fundas
Aſſueti, vacuoque diem præcingere giro.

Ideò enim *teretes*: ſiue etiam ratione rotationis in iactu. Nam rotabãt circùm caput, & vires ita dabant: ter, vt videtur, ex arte aut more. Virgilius de Mezentio:

Ipſe ter adductâ circùm caput egit habenâ.

Statius, libro I.

Terque leui ductâ circùm caput actus habenâ
Permiſſum ventis abſcondit in aëre telum.

Vegetius tamen abnuit de ternario, & ſimplicem numerũ præfert. *Semper adſueſcẽdum eſt,* inquit, *vt ſemel tantùm funda circùm caput rote-*

rotetur, cùm ex eâ emittitur ſaxū. Sed de ſaxo diſertè addit, nūquid aliter in glāde? non eſt ratio. Certè & Achilles apud Statium, vbi gloriatur hæc & illa ſe didiciſſe, II. Achill.

> — *& flexæ Balearicus actor habenæ,*
> *Quo ſuſpenſa trahens libraret vulnera tortu,*
> *Incluſum quoties diſtringeret aëra gyro.*

dat intellegi, ſępiùs intortam fundam, & variè pro deſtinatione iactus. Sed iamnunc tetigi, duo fundis miſſa, *Lapides & Glandes*: id quoque docendum eſt, nequid de his fundis ſine auctore & fundo. Quod ad *lapides*, eſt in Diodoro libro VI. Τοὺς Βαλιαρεῖς βάλλειν ταῖς σφενδόναις λίθους μεγάλους κάλλιστα τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων: *Baleares fundis lapides magnos iacere, optimè omnium mortalium.* Sed quàm magnos? in Suidâ ſcriptor aliquis exprimit: Οἱ τῶν Βαλιαρίδων νήσων σφενδονῆται μναιαίους λίθους ἔβαλον: *Balearium inſularum funditores lapides minæ pondere iaciebant.* Intellegit Minam Atticam, quæ eſt drachmarum centum. Huc quadret, quod in Cæſare habes, *Fundas librales*: ſi tamen ita legis. Ad hos igitur lapides, & vt frequentare ictum poſſent, ſacculos pelliceos ferebant iis implendos. Xenophon libro V. Annabaſ. Παρήγγειλε τοὺς γυμνῆτας λίθων ἔχειν μεστὰς τὰς διφθέρας: *Iuſſit funditores lapidum plenos habere ſacculos*: inſtante ſcilicet iam pugnâ. Sed & Strabo ſcribit, in ſingulare certamen Pyræchmam Ætolum, cùm recèns funda tunc inuenta eſſet, veniſſe μετὰ σφενδόνης, καὶ πήρας λίθων: *cum fundâ, & perâ lapidum.* Ita igitur ferebant, & magis expeditè, quàm (quod in lapidibus tamen video) vt ſinu etiam præ ſe ferant. Telum alterum, *Glandes*: atque eæ è plumbo, ideò μολυβδίδες Græcis, & *Plumbeæ* ſimpliciter Spartiano. Iungit vtrumque Salluſtius: *Pars eminus glande, aut lapidibus pugnare.* Vti & Liuius, libro XXXVIII. *Conſul ingentem vim ſagittarum, glandiſque, & modicorum qui fundâ mitti poſſent lapidum, parauerat*: parauerat nempe contra Gallos. quia reuerà leuia hæc omnia tela, bona in pugnatores comminus validos, præſertim non ex tuto armatos. *Sphærulas*, iſtas appellat ſcriptor incertus apud Suidam: Οἱ Καρδοῦχοι σφενδονῆται ἄριστοι λίθοις τε καὶ μολυβδίναις σφαίραις, ἃς ἐξακοντίζουσιν ἐπίσκοπα: *Carduchi optimi funditores lapidibus & plumbeis ſphæris, quas eiaculantur certò & deſtinatò.* His inſcribi aliquando ſolere, & occultè ſic ad hoſtem mitti, memini legere. In Hirtio, de bello Hiſpanienſi: *Per idem temporis glans miſſa eſt inſcripta, quo die ad opidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſituros.* Appianus ad iſtam rem, teſſeras quaſdam plumbeas adhibet: cùm narrat in Mithridatico, ſeruos duos, Athenis à Sullâ obſeſſis, omnia quę gererentur, hoc dolo ei perſcripſiſſe (πεσσοῖς, inquit, ἐν μολίβδῳ πεπομφότες ἐγγράφοντας) *& in teſſeris plumbeis, fundarum iactu deinde miſiſſe.* Tangit hoc iterùm Hirtius dicto libello: *Indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in opido ad defendendum compararentur.* Reuerà autem non iſtæ communes Glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ. Atque hæc Funda, eiuſque tela: quæ non temerè varijs gentibus in vſu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longè & fortiter feriret.* Exempla ſiue teſtimonia plura ſunt: recenſeo nunc hoc Vegetij, lib. I. capite XVI. *Sæpè aduerſum bellatores caſſidibus, cataſractis, loricisque munitos, teretes lapides de fundâ vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores: cùm membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine inuidiâ ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat.* Oſtendit per ipſa arma interfeciſſe, etſi, vt ait, ſine ſanguine: quia contuſio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Sed ipſe de *lapide*: *glans* profectò penetrabat, & Liuius indicat libro XXXVIII. cùm Gallogræcos maximè his telis victos à Manlio oſtendit: Præmittit, eos *patentibus plagis non tam moueri; ſed ijdem,* inquit, *cùm aculeus ſagittæ, aut glandis abditæ introrſus, tenui vulnere in ſpeciem, vrit, & ſcrutantes quà vellant, telum non ſequitur; tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis peſtis verſi, proſternunt humi corpora.* Quod cùm ita ſit, telum tamen hoc, vt initio tetigi, parum honeſtum habitum, & iunioribus aut vilioribus aſſignatum. Quin Xenophon refert, VII. Pædias, *Cyrum, cùm Lydos deuiciſſet, iuſſiſſe fundis exerceri*: νομίζων, inquit, τοῦτο τὸ ὅπλον δουλικώτατον εἶναι: *exiſtimans hoc telum ſeruile quiddam eſſe.* Itaque ipſi Romani rarò vſi, inter Auxilia habebant.

* Vide L. I. de Milit. Dial. VII.

DIALOG. III.

Triplex aliud genus Fundæ explicatum.

ATQVE hæc eſt communis illa funda, & vulgò in vſu: etſi diſtinctas quaſdam ſpecies etiam lego, vt *Achaicam, Ceſtroſphendonem, Fuſtibalum.* Rei toti clarandæ, & hæc addam. De Achaicâ igitur fundâ, in Liuio ita eſt, lib. XXXVIII. *Samæi in Græciâ à M. Fuluio oppugnabantur. cùm ſæpè erumperent, vna ad coërcendos inuenta haud magna memoratu res eſt.*

eſt. Centum funditores ab Ægio, Patris, & Dymis acciti. à pueris ij more quodam gentis, ſaxis globoſis quibus fermè arenæ immiſtis ſtrata litora ſunt, fundâ mare apertū inceſſentes exercebantur. Itaque longiùs certiuſque, & validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo ſunt vſi. & eſt non ſimplicis habenæ, vt Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxâ habenâ voluteturin iactu glans, ſed librata cùm ſederit, velut neruo miſſa excutiatur. Et monet primùm, laudatos iſtos funditores, *Ægio, Patris, Dymis accitos*: id eſt ex Achaiâ, quæ gens hac laude clara. Suidas hoc illuſtret, & illuſtretur: Ἀχαϊκὸν βέλος, ἐπὶ τῶν εὐστόχως βαλλόντων. Παρόσον πάντων ἐπιτηδειότατόν ἐστι τὸ τοιοῦτον βέλος πρὸς πολιορκίας, τὸ τῶν ἐξ Ἀχαΐας τῶν σφενδονητῶν βέλος: *Achaicum telum, de ijs qui peritè & feliciter iaculantur. quoniam optimum inter omnia aptiſſimumque ad obſidiones eſt tale hoc telum: dico telum funditorum ex Achaiâ.* Addit Liuius, *longiùs, certiùs, validiùs* iaculatos, quàm Baleares: quod notetur ad vim teli. Deſcribit deinde, & ait, *non fuiſſe ſimplicis habenæ*: id eſt, non ex vno ſimplicique fune. Nam id *Habena* eſt, vt in exemplis ſparſim licet videre: Græcis κῶλον. Suidas: Κῶλα, τὰ τῆς σφενδόνης ἑκάτερα μέρη: *Cola fundæ vtrimque membra ſiue partes.* Ammianus id *Amentū* dixit, lib. XXXI. *Res Romana ſtetit ſuperior, nullo fermè alio telo, vel fundæ amento, incaſſum excuſſo.* Pergit Liuius, *triplex ſcutale.*] Quid ſit, diſputant. Glareanus de *Scytale* ſuſpicatur, & ſic reſcribit: fruſtrà, cùm iam olim Priſcianus locum hunc ita laudet. Alij fundum, vt ſic dicam, fundæ, & reticulatum illud, quaſi ſcutulis (inquiunt) diſtinctum. Mihi cùm preſſiùs examino, non aliud *ſcutale*, quàm habena fundę videtur. Quid enim ea verba volunt, *non ſimplicis habenæ* eſſe, ſed *ſcutali triplici*? Fallor, aut pro habenâ habet, ac miſcet. an ideò, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti formam palàm refert? Ergo *Scutale*, quod ab eâ dependet: fortaſſe, quod ipſa ſcuta loris reuincire ſolent, quæ ὀχὰνς Græci vocant. Dixerit ergo Liuius, iſtâ Achaicam triplici habenâ aut colo fuiſſe: ſiue diſtinctè triplici; ſiue iunctim & conſertè ad robur. Ita & *Scutale* pro Scutulo aliquis retineat: & ex conſequenti, triplicem habenam addat. At communis & Balearica, ſimplicem modò habuit. Sed dicatur: Lycophron nónne de Balearibus ſcribit,

> Τριπλαῖς δικώλοις σφενδόναις ἁπλισμένοι;
> *Fundis tribus reuincti ſunt bimembribus?*

Bimembres ecce, ſiue duplici habenâ eas vocat; non ergo ſimplici. Reſpondeo. alio idibi ſenſu eſſe, & funem quidem vnum, ſed videri & nunc capi vt duplicem à poëtâ, quia geminatur ſtricta & adducta ad iactum. Expande, ſimplex rurſum erit. De Achaicâ hæc noui: de *Ceſtroſphendone*, eſt in eodem Liuio, l. XLII. *Maximè Ceſtroſphendonis vulnerabātur Romani. hoc illo bello (cum rege Perſeo) nouum genus teli repertum eſt. Bipalme ſpiculum haſtili ſemicubitali infixum erat, craſſitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut ſagittis ſolent, circumdabantur. Funda media duo funalia imparia habebat: cū maiore ſinu libratum funditor habenâ rotaret, excuſſum velut glans emicabat.* Tenebroſa deſcriptio, & niſi aliūde lucem accipit, diu talis. Sed iuuat, aut potiùs diſſipat nubē, quod in Suidâ ſuper hac re lêgi. Nam apud eum aliquis (an non Polybius? puto, ipſe) aliquis dico ſcriptor ita: Κέστρος. ξένον ἦν τοῦτο τὸ εὕρημα κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον. Τὸ δὲ βέλος τοιοῦτον διπάλαιστον ἦν, ἴσον ἔχον τὸν αὐλίσκον τῇ προβολῇ. Τούτῳ ξύλον ἐνήρμοστο, τῷ μὲν μήκει σπιθαμιαῖον, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαίαν ἔχον διάμετρον. Εἰς δὲ τούτου τὸ μέσον ἐνεσφήνωτο πτερύγια τρία ξύλινα βραχέα παντελῶς. Τούτου δ' ἀνίσων κάλων ὑπαρχόντων τῆς σφενδόνης, εἰς τὸ μέσον ἐνηγκυλίζετο τῶν * κάλων εὐλύτως. Λοιπὸν ἐν μὲν τῇ περιαγωγῇ τεταμένων τούτων ἔμενεν. Ὅτε δὲ παραλυθείη θάτερον τῶν κάλων κατὰ τὴν ἄφεσιν, ἐκπίπτον ἐκ τῆς ἀγκύλης καθαπερεὶ μολυβδὶς ἐκ τῆς σφενδόνης φέρετο, καὶ προσπίπτον μετὰ βιαίας πληγῆς, κακῶς διετίθει τοὺς συγκυρήσαντας: *Ceſtrus. nouum hoc inuentum bello Perſico. Ipſum ſpeculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni. Huic haſtile ligneum inſertum erat, longitudine ſpithamæ menſurā æquans, craſſitie digiti. In huius medium tres pinnulæ è ligno inſigebantur, planè breues. Hoc in fundâ, quæ duo funalia imparia habebat, in medio vtrorumque, amento leuiter & vt ſolui poſſet ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ, intentis funalibus manebat; cùm verò alterum ſolueretur in emiſſione, excidens amento ſuo, velut glans è fundâ, ferebatur & cum impetu incidens, quidquid incurriſſet validè lædebat.* Ita Polybius deſcribit, & ex eo non dubiè Liuius noſter, de ſuo more. Conferamus inter ſe paullùm & componamus, ad rei lucem. Ait Liuius, *Ceſtroſphendonem* hoc telum dictum: rectè. etſi in Suidâ, pars vna vocis modò eſt, *Ceſtrus.* Atqui ſolitaria ea, non niſi *veruculum* & breue telum notat: compoſitio Liuiana mixtum hoc complectitur, & ceſtrum è fundâ miſſum. In Plutarchi Sullâ lêgi βελοσφενδόνας: neq; ſcio an idem hoc genus ſit.

* Poſſis & κώλων.

Videatur. niſi ſi eâ voce *tela* intellegit *amētis religata, iisque velut fundis emiſſa*. Ait ampliùs Liuius, bello cum Perſeo rege Macedonum, id repertum: ergo is eſt Polybij πόλεμος Περσικὸς, *bellum Perſicum*, ne quis aliò ducat. Iterũ Liuius, *bipalme ſpiculum*: quod in Polybio διπάλαιστον. ergo palmus minor (id παλαιστὴ) intellegendus, qui eſt digitorum quattuor. Sed in Græco hoc diſtinctiùs additur, ipsũ mucronem palmi fuiſſe, auliſcum ſiue tubum item palmi. Mox in Liuio, *Haſtile ſemicubitale*: in Polybio, σπιθαμιαῖον, qui ſunt digiti duodeni. Cùm igitur cubitus cõmuniter dictus ſit ſeſquipes, ſiue digiti viginti quattuor: rectè Liuius *ſemicubitũ* vertit. Atque hic eſt *Palmus maior*, ſiue *Dodrans*: ita in toto telo digiti *viginti*, id eſt, pes & quadrãs. Adduntur deinde *pinnæ tres*: ſed ex ligno, quod Græcus monet ne aut pluuiâ ſcilicet, aut in valido circumactu violarentur. Illæ ipſæ ligneæ, iuuabant tamen faciebantq; ad volatum & directionem. Mox etiã: *Funda media, duo funalia imparia* habet. Quæ eſt funda hæc media? ipſum fundæ mediũ: id eſt latius illud, cui telũ ſedet. Imparia autem funalia habuit, (ſiue habenas, vt diximus, aut κῶλα) vtrimq; duo: cur imparia, & quo ſitu? Credo, ob teli mutati modum ita factum. quod, ne excideret in circumactu, ſedem paullò maiorem voluit, eamque aptã excuſſioni. Eſto igitur fundus latior, duo funes vtrimque cõtineant: ſed prior, & vbi ferrum eſt, paullò longior latiorq; ſtrictior & breuior poſterior ille, vbi pinnæ. An hoc modo vult, vtrimque vnũ fuiſſe, ſed alterũ breuiorem? Neque nego natare me in his talibus, quæ vſu abierunt, & vſu ac periculo tamen conſtant. Extremum in Liuio, *Cum maiore ſinu libratum*. quod eò obſcurius, quia nihil tale in Græco. Hadr. Turnebus vir laudatiſſimus, lib. XXX. cap. XXXII. vult fuiſſe duas fundas & duplicem ſinum, ſed inter ſe eas nexas: & in maiore libratum telum. Ipſum videte. Ego vix aſſentior, nec video cui vſui duplex hic ſinus, vtique ſi in altero modò telũ. Quin ſententia ſimpliciſſima ſit, *maiore ſinu libratum*, quàm vulgatæ fundæ habere ſolent: ex comparatione maiorem dico, non quia ibi duplex. Nec plura Liuius. qui neglegenter (in aliis etiam ſolet) totum hoc de Amento omiſit, quo telum vtiliter illigatum: tum ne caderet in rotatu, tum vt violentiùs emitteretur. At Polybius diſertè, & bis, hîc expreſſit; monuitq; amentationem illam in medio duorum funium factã. Hæc mihi viſa ſuper *Ceſtroſphendone*, vobis intentiùs videnda. Tertium erat, *Fuſtibalus*. Vox eſt nouitij ꝗui, neſcio an res ipſa. Appellant ita, fundam fuſti alligatam, quo incuſſo, lapidem ſcitè & robuſtè emittunt. Vegetius deſcribit, lib. III. c. XIV. *Fuſtibalus*, inquit, *fuſtis eſt longus pedibus quattuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtrâque manu impulſus, propè ad inſtar onagri dirigit ſaxa*. Et qui eo vtuntur, ſunt eidem Vegetio in melioribus libris *Fuſtibalatores*: non ſanè *Fundibulatores*: & *Fundibalus* diuerſus eſt, vt Furius *ſuprà dixit. Hoc genus an veteribus in vſu, quæri poteſt: puto equidẽ fuiſſe. Ex Feſto: Librilia appellantur, *inſtrumenta bellica, ſaxa ſcilicet ad brachij craſſitudinem, in modum flagellorum loris reuincta*. Videtur hoc eſſe, quod Vegetius expoſuit, aliâ voce. *Librilia* enim tunc dicebant: & ſic libri ſcripti in Cæſare, VII. Gallicorũ: *Fundis, librilibus, ſudibusque*. vbi alij iunctim legunt, *Fundis libralibus*, quaſi eas dicat, quæ lapides libræ pondo emittãt. At malo *Librilia* diſcretè: & fortaſſe inde *Libratores*, qui vtuntur. Tacitus II. Annal. *Senſit dux imparem cominus pugnam, remotiſque paullùm legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hoſtem iubet*. Nam ait eos *excuſſiſſe tela*, quod profectò in lapides manu ſolâ iactos non quadrat. Iungit iterùm idem cum Funditoribus, XIII. Annal. *Libratoribus funditoribusque attributus locus, vnde eminus lapides ac glandes torquerent*. LIPS. Cetera haud damno, Lampſoni, in Feſti *Lebrilibus* hæreo. Nam ecce *loris reuincit, in modum flagellorum*: videturque emiſſum telum fuiſſe, & reductum. Tale aliquid in monumento Antonini obſeruo, & lapidem aut ferrum catenæ illigatum, quæ ſtipiti deinde nexa. In Cæſaris tamen verbis (ſi vetus recta lectio) longinquum, non propinquum id eſt telum. Multa ſanè hîc coniecturalia, vt verbo vno dicam. Ad manuarios etiam lapides cur non aliquis aptet, qui in vſu vulgò? Vegetius, lib. II. cap. XXIII. *Sed & manu ſolâ milites meditabantur libralia ſaxa iactare, qui vſus paratior creditur, quia non deſiderat fundam*. Atque vides, ſaxa etiam *libralia* agnoſcit; vnde nonnemo ſcripturam vulgatam Hirtij tueatur. Vetus autem hoc de manualibus lapidibus, & quid niſi naturâ duce? Imò ſimpliciſſimum eſt inter arma. Liuius claſſi quartæ cùm *haſtam & verutum* aſſignaſſet; quintæ & infimæ dat *lapides miſſiles fundaſque*. Manu nempe Miſſiles, & ideò ſic diſcernit.

* Dial. de Baliſtâ.

Vide Notas.

Apud

Apud Thucydidem ſimilis diſtinctio, l. VI. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτῶν ἑκατέρων οἵ τε λιθοβόλοι καὶ σφενδονῆται καὶ τοξόται προυμάχοντο: *Et primùm quidem vtrimq; & qui ſaxa manu, & qui fundis iaciebant, itemque ſagittarij, propugnabant.* Xenophon v. Anabaſ. λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι ἐκ τῶν χειρῶν λίθοι: *Lanciæ, ſagittæ, fundæ, plurimi manuales lapides.* Ipſi equites etiam alibi, in Cęſare, lapides manu mittũt. Itaque tu atq; iſti, Lampſoni cogitate. LAMPS. Nihil vltrà ego. leuia hæc arma leuiter tracto atque habeo, & vt ſolent iuſſi.

Lubet his addere, Lector, formam faciemque Glandium, quæ aliquot nuper repertæ ſunt prope Aſculum, in flumine Triunto. Ferè trilateræ ſunt, & gibboſæ, & ad veram magnitudinem hîc expreſſæ: quædam rotundæ magis, & oblongæ, vt vides. Vides & inſcriptiones, vnam Imprecationis; alias neſcio an Legionum, an belli *Italici* vel Gallici indices, vt illa *Fugitiuorum*, aut *Seruilis*.

DIALOG. IV.

Iaculorum diuiſio, & genera. Sudes, Faces, Præpilata, Lanceæ, & adiuncta.

SED iam an non munus meum impleui Imperator? LIPS. Impleſti, abi, in hunc diem immunis eſto. Succede tu Adame noſter, & de *Iaculorum ligneorum* genere (nam ea ſequuntur) nobis ediſſerta. Audis? ADAM. Verecundia me cunctari facit, & imperitia. LIPS. Iterùm de verecundiâ? heus tu,

* Ὤρινάς μοι θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι φίλοισιν:

(* Commouiſti animum mihi nunc in pectore caro.)

pare ſubitò, aut mox ſerò. Diſciplinā ignoras? ego reuocabo; ſi vnum etiam verbum. ADAM. Heu *Manliana imperia!* at vos ſaltem ſuggerite & iuuate. *Iacula* igitur (vt in re confusâ ordine aliquo incedam) duorum generum ſunt; *Rudia*, & *Ferrata.* Rudia appello, quę ſimplici ligno conſtabant, non aliâ materie ad lædendum. In eo genere *Sudes* ſunt & *Faces.* Sudes, lignum in capite acutum leuiter, & igni duratum. Vetus id telum, & pleriſque gentibus ſic vſitatum. Propertius, de priſcis agreſtibuſque Romanis:

Miſcebant vſtâ prælia nuda ſude.

Virgilius quoque inter agreſtia numerat, lib. VII.

—— non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis.

Sed tamen meliore etiam æuo, & in legitimis bellis, vſurpatum. apud Curtiū, lib. III. inter Darij milites ſunt *Derbices. ij quadraginta millia,* inquit, *peditum armauerant. pluribus * hærebant ferro præfixæ haſtæ, quidam lignum igni durauerant.* Apud Arrianū: Λόγχας δὲ εἶχον ἑξαπήχεας, αἰχμὴ δὲ οὐχ ὑπῆν σιδηρᾶ, ἀλλὰ τὸ ὀξὺ αὐταῖς ἀπεπυρακτωμένον ταὐτὸ ἐποίει: *Haſtas habebant ſenum cubitorum: mucro autem illis è ferro non erat, ſed caput igne duratum eumdem vſum dabat.* Apud Silium lib. III. inter Annibalis copias quidam recenſentur,

(* Forſè horrebant)

Contenti parcâ duraſſe haſtilia flammâ.

Quin & in Catilinæ exercitu (Salluſtius) *pauci militaribus armis inſtructi; ceteri, vt quemque caſus armauerat, ſparos, aut lanceas, alij præacutas ſudes portare.* Et quamquam ex his non certò liqueat, inter miſſilia has fuiſſe, imò quaſdam contrà ad ſtatariā pugnam: tamen etiam eminus vſurpaſſe; omnino probabile eſt, & Cæſar dixerit, vbi cum leuibus armis iunxit: *Fundis, librilibus, ſudibus.* Iſtæ Sudes: at *Faces* etiam reperio, id eſt non aduſtas, ſed vrentes quaſdam haſtulas, è piceâ, tædâ, larice, & ſiquod tale genus. Statius lib. V.

*— * vaſtaque ſudes, fractique molares,*
Spiculaque, & multâ crinitum miſſile flammâ.

(* vaſtæ fortaſſe.)

Silius in pugnâ Cannenſi:

Vllum nec deſit teli genus. hi ſude pugnant,
Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili.

Lucanus in Pharſalicâ:

——— inde ſagittæ,
Inde faces & ſaxa volant.

Xenophon de ſuis Græcis: Τοξεύματα, σφενδόναι, λίθοι, ἦσαν δὲ οἳ καὶ πῦρ προσέφερον: *Sagittæ, fundæ, lapides. erant autem qui & ignem præferrent.* Iam in Virgilio vobis hoc notum:

Iāque faces & ſaxa volāt, furor arma miniſtrat.

Vt appareat obuium & populare fuiſſe telum. quod item ex Heliodori Æthiopicôn primo, de Ægyptijs: Ἕτερος ξύλῳ κατεαγείς, ὁ δὲ δαλῷ κατέφλεκτο: *Alius ligno percuſſus, iſte face aduſtus erat.* Trāſeo ad *Ferrata.* LIPS. Imò nequid nimis properes, paullū te ſufflamino: *Præpilata miſſilia* aliquoties lego, quę ea ſunt? an non *Rudia*, & ſine ferro? ADAM. Profectò occupas. nam ego ad *Ferrata* reducere volebam, etſi ambigens, ſed video alios ſic feciſſe. Tua quæ ſententia? LIPS. Tua quæ exempla? prome, & tum viderimus. ADAM. Quòd è ferro, videatur vox aſtruere, quaſi pili inſtar præfixa. Sed & Ammiani hic locus è l. XXIV. *Romani leuiùs procedebāt, & præpilatis miſſilibus, per procurſatores principijs pugnæ tentatis.* Hoc ille in pugnâ cum Perſis: & nonne credam vera ea & ferrata tela fuiſſe? Idem ſcriptor, in pugnâ cum Germanis, lib. XVI. *Præpilabantur miſſilia; & Germani agmen noſtrorū equitum inuaſére.* Liuij etiā locus eſt, lib. XXVI. de ludis funebribus Scipionis Africani: *Tertio die rudibus inter ſe, in modum iuſtæ pugnæ, concurrerunt, præpilatiſque miſſilibus iaculati ſunt.* Nam etſi ludicra ibi res, & ipſi gladij lignei, hebetes; tamen miſſilia è ferro fuiſſe, Polybius induxerit, qui hoc dixit γρόσφοις ἀκοντίζειν: *haſtis velitaribus iaculari.* Ita enim ipſe ferè appellat γρόσφους: & haſtas eas cum ferro fuiſſe, quis neſcit? Hæc pro iſtâ ſententiâ: tu Lipſi contrà? LIPS. Habeo, & magis robuſta. Dico *præpilata* ſine ferro eſſe, nec aliud quàm pilæ inſtar, obtuſo acumine, rotunda. Vocem ſic explico: & firmo ex Plinio, libro IX. cap. XXX. vbi de Locuſtarum marinarum cornibus, dicit ea *propriâ rotunditate præpilata.* De re, ex Quinctiliano ſatis liqueat lib. V. Inſtitut. *Declamationes, quibus ad pugnam, velut præpilatis, exerceri ſolebamus.* Opponit veris micantibuſque telis, præpilata: ſicut Declamationes,

quæ

quæ ſcholæ & exercitij ſunt, forenſibus orationibus & pugnæ. Sed & in Hirtij, de bello Africo, cùm Cæſar elephantos ſuos exercet, ipſoſque milites & equos ádſuefacit ad eorum aſpectum: *Equites in eos pila præpilata conijciebant, atque in conſuetudinem equos * patientiâ beſtiarum adducebant.* quis ibi cenſebit veris ferratiſque pilis petitos? Sed etiã cùm à *Pilis* ſeiungit, & reſtrictè *præpilata pila* dicit; oſtendit, non vt vulgata, cum ferro fuiſſe. Simile in Plinio lib. VIII. cap. VI. item de elephantis: *L. Piſo introductos dumtaxat in Circum, atque vt contemptus eorũ creſceret, ab operis haſtas præpilatas habentibus, per Circum totum actos*. Profectò ibi quoque obtuſas accipere eſt, in ludicrâ modo inſectatione & exactione. Ipſa quæ tu adduxiſti, non pro te videntur penſitata. Nam Liuij locus, planiſſimè contrà eſt. & in ludicro illo concurſu commilitonũ, quis tribuet haſtas ferratas? imò ad exemplum gladiorum (quod fateris) obtuſas. Ad Polybij, dico nihil obſtare verbum ibi γρόσφυ accipi pro telo aut haſtulâ communiter, etiã ſine ferro. Iam ad Ammianum, ille verò aliter. hoc fateor, ſed non pro tuo ſenſu. Quin *Præpilare* ei ſcriptori nõ aliud videtur, quàm *præiaculari*: etſi *Pilare* idem vſurpat, pro prædari, vacuare. Scribit lib. XXXI. *Caſtra inimica pilare*: & paullò pòſt, *Pilare villas & incendere*. Aliter quàm Seruius, cui *Pilare* eſt *cogere, premere*: & ita interpretatur *Pilatum* agmen, denſum: & *Pilatas etheris oras*: ac plura quæ ad Feſtũ eximius Scaliger notauit. Sed tu mi Adame perge: hæc ita dixerim, acriùs examinãda. ADAM. Ad *Ferrata* igitur iacula dixi me venire: quę pluria & multigenera ſunt, nec aliâ in re fœcundiùs Martialia ingenia luſerunt. Ego quædam crebriora tangam, & quà opus, explicabo aut diſcernam. Primum ſit,

* Lego *patientia*

HASTA, Græcorum Δόρυ. Etſi commune ferè id nomen eſt, & in plura valet: diciturque tam de grandi illâ, quâ cominus vtuntur, quàm de leuiore quam eminus iaculantur. Simile in Lanceâ & Conto: ac Strabo ſemel audiatur, lib. X. Διττὴ γὰρ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις, ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δ' ὡς παλτοῖς. καθάπερ καὶ ὁ κόντος ἀμφοτέρας τὰς χρείας ἀποδίδωσι. καὶ γὰρ συστάδην χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες. ὅπερ καὶ ἡ σάρισσα δύναται, καὶ ὁ ὑσσός. *Duplex enim Haſtarum vſio, alia cominus, alia eminus & tamquam iaculorũ. ſicut & Contus vtrumque vſum præbet. nam & ſtatim vtimur, & iaculantes: quod & Sariſſa poteſt & Pilum.* Notabilis locus ad hunc ritum veterem, ⚫plerisque gentibus communem; hodie deſitum ferè nobis quidem Europæis. Sed de Haſtâ miſſili, multa teſtimonia paſſim: & inde *Haſtati*, iaculatores olim in legionibus, ac plura paſſim legenda. Alterum communius nomen,

LANCEA, Græcorũ λόγχη: atq; adeò ab hac deriuat Feſtus. *Lancea dicta*, inquiẽs, *à Græco, quam illi λόγχην vocant*. Argutè, haud verè. & eſt Hiſpanica ipſa vox, vt Varro & Agellius teſtificantur; Gallica, vt Diodorus. De Gallis enim ſcribit libro VI. προβάλλονται λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι: *Iaciunt haſtas, quas ipſi Lanceas appellant*. Sed poſſunt eſſe Hiſpanicâ ſtirpe, in Galliam tamen pòſt traductæ, vti & in Latium ipſum. Vox quidem *Lanceare*, quod eſt *iacere, mittere*, ipſis Hiſpanis Galliſque & hodie eſt in vſu. Tertullianus vſurpauit, aduerſus Marcionem lib. III. c. XIII. *Aliud eſt, ſi penes Ponticos infantes in prælium erumpunt, qui antè norint lanceare, quàm lancinare.* Pulchrè ludit. & mirum, inquit, ni veſtri pueri à natiuitate robuſti & militares, qui poſſint priùs lanceam iacere, quàm mammam trahere. De hac autem iaculatrici, paſſim ſcriptores. vt Curtius de Horatâ Macedone, libro IX. *[I]gitur Macedo haud dubius eminus interfici poſſe, lanceam emiſit*. Lucanus de Craſtino Centurione:

Cuius torta manu commiſit lancea bellum.

Vbi poëta pro Pilo vſurpat, vt eſt profectò nomen iaculis commune. Itaque in Actis Apoſtolicis λογχοφόροι, benè redduntur *Iaculatores*: & ſunt iſta, quæ *Menaula* poſterior & deterior ætas dixit. In Leone Imp. cap. VI. *Alij quidẽ habebant contaria, id eſt haſtas, quas nunc Menaula, olim antiqui Lonchas nominabant.* Reperio in Cedreno vocem, ſed paullò aliter ſcriptam. nam dicit μεναύλια. Vbi de Beliſario in Perſas miſſo, qui coram legato Perſico diſſimulabat conſilium, & quaſi venandi modò gratiâ veniſſet, miſit ſuos, inquit, in ſiluas, πελέκεις τε καὶ μεναύλια βαστάζοντας: *ſecures & lanceas ferentes*. Neque enim *calamos* cum interprete viro docto reddiderim, magiſque etiam ſcripſerim μεναύλια. Nam ſic & in *Tacticis Leonis Imp.* (Excerpta Vulcanij habent) μηναυλον, εἶδός ἐστιν ἀκοντίου: *Menaulum, iaculi genus eſt*. Litteram muta, Latinam vocem feceris *Venablum*: & credo ipſam eſſe. Nam variè tunc deprauabant: & ſic ταβλωτὰ, *Tablata*: & μαρζομάρβουλον, quod eſt *Martſobarbulum*, ipsâ noſtrâ litterâ item mutante. Sunt quidem Lanceæ venatorum: & ſic in Ammiano XXIV. *Feras noſtri lanceis venatoriis & miſſilium multitudine*

confecerunt. In Valerij I.cap.VII. *Lanceam petendæ feræ gratiâ miſſã.* Herodianus de Afris, lib.VII. Παρ' οἷς οὐδὲν πλέον δορατίων, οἷς πρὸς θηρία μονομαχοῦσι: *Apud quos nihil admodum præter exiguas lanceas, quibus aduerſum feras prœliantur.* Tertium, ſed magis ſtrictum

VERVTVM. cui nomen & formatio ab ipſo Veru, quod refert Feſtus: *Veruta, pila dicuntur, quòd veluti verua habeant præfixa.* Itaque alij *Verutnã* dixerunt, quæ vox in Plauto: & Iſidorus explicat, *Veruina iaculi genus longum, quod aliqui Verutum nominant.* Non nemo etiam *Veru* dixit, vt Sidonius:

—— ruit aclide foſſus

Ille, veruque alius.

Ait *foſſus* benè: eſt enim ſpiculum tenue & longum, aptum forare. Silius, III. —— *tenui pugnax inſtare veruto.* Virgilius VII.

Et tenui pugnant mucrone, veruque Sabello.

Qui velut proprium Samnitium facit, imò Grammatici nomen eorum hinc petunt. Feſtus: * *Samnites ab haſtis appellati ſunt, quas Græci σαυνία appellant, has enim ferre aſſueti erant.* Propiùs Græcanicam dialectum tangit etymon, qui Σαυνίτας dicunt & ſcribunt. Et Saunia rectè *Veruta* reddi, diſcamus è Dionyſio: qui vbi Liuius in claſſibus armandis *Verutum* ſcribit, ipſe σαυνίον. Alibi etiam σαυνίῳ διαπερονηθεὶς, *ſaunio transfoſſus*, quod huius eſt teli. Etſi Samnites, igitur (ij cum Sabellis ijdem) primò & propriè vſi, tamen & alij Itali: tribuitque Volſcis poëta idem, II. Georgicôn:

Aſſuetumq; malo Ligurem, Volſcosq; verutos
Extulit.

Miror hactenus ſic legi, cùm *veruto* veriſſimum ſit: dicatque, Ligures malo ſiue labori ſuetos, Volſcos iaculationi & bello. Hoc equidem malo, quàm *Verutos* dicere, veru armatos. Liuius leui armaturæ tribuit, ſed veteri. vt initio belli Punici ſecundi: *Romani pedites verutis coniectis auertêre elephantos.* Etſi *Haſtæ velitares* haud longè iuerunt ab iſtis, ſi non eædem. Meminerunt Verutorum alij, inferiore etiam æuo. vt Plinius, lib.XXXIII.c.III. *Feras que argenteis verutis inceſſere tunc primùm viſum.* Ita enim libri aliquot ſcripti: haud dubiè veriùs, quàm *vaſis*, quod vulgò editur. etſi alij etiam ſcripti, *haſtis*: pariter rectè. Significat autem Plinius, tantam abundantiam & profuſionem Cæſaris in venatorijs ludis fuiſſe, vt in cetero apparatu argenteo, feras etiam peti interficique iuſſerit lanceis ex argento. Vtitur & Ammianus l.XXVII. *Verutis hoſtilibus forabãtur, & pilis:* tribuitque Romanis. Seruat ipſe diſcrimen, vt videtur, quod Vegetius ſuggeſſit lib.II.c.XV. Duplex Romanis eſſe Pilum, Maius & Minus: quorum illud *Pilum* vulgò, iſtud (inquit) *tunc Verriculum, nunc Verutum* dicitur. Ambigimus. & itane olim *Verriculum?* non conuenit ea vox in telum: magis *Veruculum*, quâ voce Plinius vſus. Sed nec id verum puto, & nónne clarum eſt priſcos *Verutum* dixiſſe? & valdè quidem priſcos, quod exempla euincant. Dubito an non ſcripſerit Vegetius: *quod tunc Verutum nunc Veruta dicitur.* Genus enim ætas immutauit. atque ita in Gloſſis: Βηρῦτα, εἶδος ἀκοντίου: *Veruta, genus iaculi.* In Leone Imp. Βηρύτ(τ)α, τὰ ῥιπτάρια λέγονται: *Virutta, Rhiptaria dicuntur.* Seruile hoc telum putet aliquis à Silio dici, in libro XVII.

*Qui nobis, memini, ad Cannas, lætiſſimus * ira,* * Ita lego: vulgo, ira.
Seruili fers ora ducis ſuffixa veruto.

Quod non ita eſt, ſed illîc *Seruili*, longâ & duplici extrema literâ ſcribendum, capiendúmque de Seruilio Proconſule ad Cannas occiſo, cuius caput haſtæ præfixum. Quartum nunc

GESVM, quod alij GAESVM ſcribunt, & ſæpiùs ſic Græci. Liuius lib.VIII. in Haſtatorum manipulo leues vicenos milites locat, & addit: *Leues autem, qui haſtam tantùm geſaque gererent, vocabantur.* Geſa nempe bina. ex Varrone apud Nonium: *Qui gladijs cincti, ſine ſcuto, cum binis geſis eſſent.* In claſſibus Seruianis *Geſa* non nominantur, & vox ac telum peregrina videntur. Athenæus quidem Romanos petiſſe ab Hiſpanis vult, lib.VI. Παρὰ Σαυνιτῶν θυρεοῦ χρῆσιν, παρὰ δὲ Ἰβήρων γαίσων: *à Samitibus ſcuti vſum, ab Hiſpanis geſorum.* At alij magis dixerint à Gallis. Nonius: *Geſa, tela Galliarum.* Et Virgilius de ijs:

—— duo quiſque Alpina coruſcat
Geſa manu.

Propertius etiam de Virdumaro, eorũ rege:

*Nobilis è * rectis fundere geſa rotis.* * An tectis rotis? id eſt, eſſedo.

Claudianus etiam quaſi proprijs inſignibus Galliam ornans, lib.II. de laud. Stilic.

Gallia crine ferox, euinctaque torque decoro,
Binaque geſa tenens.

Comatam facit, Torquatã, Geſatam. Et in Polybij lib. II. videndum, an non verius ſit Gallos illos, quos *Gæſatas* dictos oſtendit, ita à telo potiùs quàm à mercede (quod ipſe vult) agnominatos. Statius & Macedonibus tribuit, II. Achilleidos:

—— didici quo Pæones arma rotatu,
Quo Macetæ ſua geſa citant.

Sed

* Tranſſcripſit P.Diaconus, lib.II. De geſtis Longobar. cap. XX.

Sed ibi quidam ſcripti libri, *tela*. Parum eſt, poëtæ hæc confundunt. Quale autem fuit? Suidas ita: Γαισοί, ὅπλον ἢ κοντὸς μακρόθεν κεντῶν, ὡς Κρίτων γέγραφεν ἐν τοῖς Γετικοῖς: *Geſi, telum vel contus longè feriens, vt Q. Crito in Geticis ſcripſit.* Vertit & ſic interpres Bibliorũ, lib. Iudith c. IX. ἤλπισαν ἐν ἀσπίδι καὶ γαίσῳ, καὶ τόξῳ: vertit inquam, *contos, ſcuta, ſagittas.* Et grandius fuiſſe iaculum, etiam Feſtus indicat: *Geſum, graue iaculum.* & Diodorus, de armaturâ Gallorum: Τὰ μὲν ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω, τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω: *Gladij eorum non ſunt minores aliorum haſtis, haſtæ ferrum habent maius aliorum gladijs.* ſi tamen de Geſis hiſce, vt videtur, ſentit. Paſtoricium telum Liuius id facit, lib. IX. *Iuere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus bini ſque geſis armati.* Silius ita ornat Paſtorem Afrum, lib. II.

——— omnia Pœnum
Armenti vigilem, patrio de more, ſequuntur,
Geſáque, latratórque canis.

Quintum, TRAGVLA. dicta, ait Feſtus, *quòd ſcuto infixa trahatur.* Silius de Choaſpe quodam Afro:

——— cui tragula ſemper
Fulmineam armabat, celebratum miſſile, dextram.

Plautus: *Iam iſtam aliquo vorſus tragulam deiecero.* Idem: *Tragulam in te inijcere parat.* Hiſpani vſi, & Annibal obſidione Sagunti, apud Liuium, *aduerſum femur tragulâ icitur.* Apud Salluſtium Metellus in Hiſpaniâ, *ictu tragulæ ſauciatur.* Sed & Galli, apud Cæſarem: *Monet vt tragulam, cũ epiſtolâ ad amentum deligatâ, intra munitiones caſtrorum adijciat.* Ab ijſdem (quinto Gallic.) *T. Baluentio vtrumque femur tragulâ traijcitur.* Vſi & Romani, in Suidâ: Κόττας ἐχρήσατο τῷ ὅπλῳ, ὃ τραγόλας ἐλέγετο, μεθ' οὗ οὕτω βιαίαν ἀφίει πληγὴν, ὥστε τὸν βληθέντα διά τε τοῦ θώρακος καὶ τῶν πλευρῶν διαπείρειν, καὶ τῇ γῇ προσηλοῦσθαι: *Cotta vtebatur telo quod Tragula dicebatur, quo tam validam plagam inferebat, vt percuſſum per loricam, per latera, transfigeret, & velut clauo terræ affigeret.* Validum igitur telum: ſed quale, haud aliter ſcio, niſi quòd hamatum fuiſſe ſuſpicor, ob etymon illud à trahendo. Sunt & Vegetio, lib. II. cap. XV. *Tragularij, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant*, ſignificatione paullò diuerſâ. At ſextò,

SECVRIS etiam in hoc numero, quam & miſſilem reperio; etſi cominus pugnaſſe eâ non nego. Sidonius de illâ. Panegyr. ad Maiorianum:

Excuſſiſſe citas vaſtum per inane bipennes,
Et plagæ præſciſſe locum, clypeoſque rotare,
Ludus erat. Hoc ille de Scythis. & idem de Sigimere iuuene regio, eiuſq́; comitibus, lib. IV. ep. XX. *Lanceis vncatis, ſecuribusque miſſilibus, dextræ refertæ.* Horatius Rhætis etiam donat, nec exprimit tamen miſſiles:

——— quibus
Mos vnde deductus per omne
Tempus Amazoniâ ſecuri
Dextras obarmet, quærere diſtuli.

Atque etiãnunc habent & ſic vtuntur Boiemi, & vicini. Veteres item Galli, ex Ammiani XIX. *Galli morarum impatientes, ſecuribus gladiisque ſuccincti, patefactâ ſunt egreſſi portâ.* Procopius de Francis: *Geſtant enſem, clypeũ, & ſecurim, cuius ferrum craſſum eſt, & vtrimque acutum. Hanc Franci ſecurim in primo ipſo congreſſu iacere in hoſtem conſueuerũt eo impetu, vt ſcuta perfringant, & ipſos ſimul interimant.* Vim teli aduertite. quod ipſum an non eſt, quod * *Haggones* patriâ linguâ dixerunt? In Suidâ: Ἄγγονες, ἐπιχώρια δόρατα παρὰ Φράγγοις: *Aggones, patria iacula apud Frãcos.* In Euſtathio deſcribitur: Ἄγγος, εἶδος δόρατος Φραγγικοῦ, οὔτε λίαν μακροῦ, οὔτε μεγάλου, οὗ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιείχετο: *Angos, genus haſtæ Frãcicæ, neque longæ admodum, neque magnæ, quæ plurima ferro tegitur.* In Agathiâ etiam clariùs: *Breuia tela, quæ ipſi Anconas vocant, cuius pars maior ferro obducta eſt, ita vt ex ligno aliquid, præter manubriũ, vix exſtet. In ſuperiori ferro, tamquam hami vtrimque ſunt, & deorſum vergunt.* Non eſt planè *Hallebarda* noſtra: etſi hæc poteſt inde nata eſſe, Súntne Græcorum διβόλια? Plutarchus de Cimbris & Teutonis, in Mario: ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ διβόλια: *Iaculum cuique erant, ſecures, ſiue bipennes.* Ita equidem verterim, nec aptius video, vel ad morem gentis, vel ad vocem Græcam. Quæ item in Herodiano, ſed corrupta, lib. II. Seuerus Imp. inquit, iuſſit militibus ſuis (ex Illyrico venerant) cingere & claudere Prætorianos, τάς τε διαβολίας καὶ τὰ δόρατα ἐπισείειν: *& ſecures, & haſtas intentare.* Nam διβολίας ſcribendum: ſicut & in Euripide eſt, δίβολος ἄκων. Politianus tamen doctiſſimus, illîc *Pila* maluit vertere: in oculis habens, credo, morem telumque Romanum. Et fateor milites iſtos legionarios eſſe: ſed nempe ex Illyrico reduces, vbi talia tela in vſu. Imò cur non ipſis tunc Romanis in vſu? Tacitus dicet II. Hiſtor. *Omiſſo pilorum iactu, gladijs ſecuribusque galeas & loricas perrumpere.* Hoc ille ciuili inter ſe Romanorum pugnâ:

* Hatten noſtrâ linguâ.

 pugnâ:

pugnâ: Ammianus, inter Romanos & Gothos, l. xxxi. *Mutuis ſecuriũ ictibus galeæ perfringebantur atque loricæ.* Martiobarbuli fortaſſe originem habent iſtinc. de quibus in Vegetio lib. ii. c. xvii. *In Illyrico dudũ duæ legiones fuerũt, quæ ſena millia militũ habuerunt: quæ quòd his telis ſcienter & fortiter vtebantur, Martiobarbuli vocabantur.* Nota, quòd in Illyrico: fortaſſis iſtæ Seuerianæ, & ſecurigeræ. Iuuat quod in Leone Imp. eſt: *Matziobarbulum, quod nunc Saliba vel Tzicurim dicunt.* Retinuit enim ecce & appellationẽ *Securis* (id enim *Tzicurim* puto:) etſi facies leuiter mutata. Deſcribuntur & depingũtur iſti in Notitiâ Imperij, atque inde aliquis petat. Addo finiens, Cantabros quoque ſecuribus vſos, more patrio. de quo Silius libro xvi.

—— ſic fera, gentis
More, ſecurigerâ miſcebat prælia dextrâ.

Sed & Campanis idem adſignat, libro viii.

Aclidis vſus erat, factæque ad rura bipennis.

Sunt plura nomina & formæ, ſed rariora: omnia perſequi cur lubeat, exiguo fructu? CARON. At de *Aclide*, quam nominaſti è Silio, adde. ADAM. Vix aliud ſcio, quàm exiguum & teres quoddam miſſile fuiſſe: vt in Virgilij vii.

—— teretes ſunt aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.

Plures ferebant. vt in Valerio Flacco, lib. vi.

Nec procul albentes, geminâ fert aclide, parmas.

Sed quid ita Virgilus *Flagello aptat?* quo ſenſu? Seruius ait, *eſſe clauas, cubito ſemis factas, eminentibus hinc & hinc acuminibus quibuſdam: quæ ita in hoſtem iaciuntur, religatæ lino vel loro, vt peractis vulneribus poſſint redire.* Neque certius dixerim: niſi quod teli eius mentio etiam inferiore æuo in Claudio Vopiſci: *Lanceæ Herculianæ duæ, aclides duæ.* LIPS. Ego quoq; in Virgiliano ſenſu hæreo. De receptione teli, ſimile antè dictum, & apud Iſidorum legi, in *Cateiâ* deſcribendâ: *Cateia*, inquit, *quam Horatius Caiam dicit. Eſt enim genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ, quæ iactu quidem non longè propter grauitatem euolat, ſed quo peruènit vi nimiâ perfringit. Quod ſi ab artifice mittatur, rurſus ad eum redit, qui miſit. Huius Virgilius meminit, Teutonico ritu ſoliti torquere cateiâs. Vnde & eas Hiſpani & Galli Teutonos vocant.* Ait ab Horatio *Caiam* dictam: vbi ab illo? nuſquam Hercules, ſcribendumq́ue reor, *Dorcatio*, quẽ & alibi Iſidorus citat. Sed & pro *Caiam*, liber ſcriptus (à te Carondelete habui) *Cauam* benè refert; à formâ nimirum ſic agnominatam. vnde & Silius libro iii. *pandam* dixit: —— *pandâ manus eſt armata cateiâ.* Nam Panda & Caua eadem, diuerſo ſitu aut aſpectu. Quod etiam eſt, *Teutonos* dictas eas eſſe: idem liber *Teatanos* habet, nec memini vltrà legere; niſi quod Valerius Flaccus libro vi. nominat:

Et puer è primo torquens temone cateias.

DIA

DIALOG. V.

Amenta quid fuerint, & quo fine.

ADAM. Magiſter, te aſpicio, & tacitus poſco. LIPS. Quid? ADAM. Miſſionem. LIPS. Iuſtâ quî poſſum, vix expleris primis ſtipendijs? ADAM. Da gratioſam. LIPS. Indulgebo, ſi addideris de *Amētis*, quæ nexa eſſe huic Iaculatoriæ rei, nō ignoras. ADAM. Nec auſim, nec ius eſt refragari. Pars enim mei ſermonis ſunt: & Iacula aliàs manu ſolâ miſſa; aliàs loro reuincta, & eo excuſſo adiuta. Id dicebant *Amentum*. Gloſſæ: *Amentum*, ἅμμα ἀκοντίου: *vinclum iaculorum*. Eędem: Amentum: ὅθεν κατέχεται ἡ λόγχη: *id quo tenetur haſta.* Feſtus: *Amenta, quibus vt emitti poſſint vinciuntur iacula. ex Græco, quod eſt ἀμμάτια, vel quia aptantes ea ad mentum trahunt.* Latini & *Nodum* vocant. vt Silius, I.

Hinc impulſa leni torquetur lancea nodo.

Statius in III.

Fræna tenent, duplexque inſerto miſſile nodo.

Item *Anſam*. vt Latinæ gloſſæ: *Amentum, corrigia Lanceæ, quæ etiam Anſula eſt, ad iaculum.* Inde *Anſatæ* Ennij:

Anſatas mittunt è turribus. ——

Iterùm:

Poſtquam defeſſi ſunt ſtantes, ſpargere ſeſe
Haſtis anſatis.

Habenā etiam alij. vt Guntherus poëta l. x.

Qui iaculum valido longè torquere lacerto,
Longiùs excuſſâ didicere potenter habenâ.

Græcorum id inuentum eſt Plinio, qui *Ætolum Martis filium, iaculum cum amento repperiſſe*, libro VII. tradidit. Fuit autem non aliud quàm lorum reuinctum in haſtâ mediâ circiter, quod manui deinde & primoribus digitis illigabāt leuiter, in emiſſu cum impetu ſoluendum. Quòd in mediâ, Seruius: *Amentum, lorum quo haſta media religatur.* Imò Iſidorus *Lanceam* hinc format, *quia æquâ lance, id eſt æquabili amento ponderata vibratur.* Habet enim, vt præmiſit, *amentum in medio.* Et profectò hæc Græcorum μεσάγκυλα, niſi fallor: etſi quaſi teli certum genus Grammatici proponunt. Heſychius, μεσάγκυλα ἀκόντια. Feſtus, *Meſancylum, teli miſſilis genus.* Poterant & debebant explicatiùs, *telum amentatum.* Certè Græcis ἀγκύλη *amentum* eſt, & ἀγκυλίζεσθαι, *amentare* propriè; etſi interdum pro Iaculo & Iaculari vſurpant. Strabo libro IV. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἀφιέμενον, τηλεβολώτερον δὲ βέλους: *Eſt etiam (Gallis) ligneum telum, haſtæ velitari ſimile, è manu non ex amento miſſum, quod longiùs peruadit ſagittâ.* Neſcio an Geſum intellegat, an aliud leuius telum. Xenophon libro v. Anabaſeos: Τοὺς πελταστὰς παρήγγελλε διηγκυλωμένους ἰέναι, ὡς ὁπόταν σημήνῃ, ἀκοντίζειν δεήσον: *Peltaſtas iuſſit amentis aptis tenſiſque incedere, vt cùm ſignum daret, iacularentur.* Itaque etiam ante pugnam, prompti ſcilicet & parati ſic incedebant, ſtrictis illigatiſque amentis ad digitos primores. Seneca in Hippolyto:

Amentum digitis tende prioribus,
Et totis iaculum dirige viribus.

Contrà, vbi ignauia aut metus, laxè ea habebant & ſolutè. Statius libro XII.

—— *ſtat debilis altera pubes,*
Summiſſos enſes nequicquā amentaq; dextris
Laxa tenent.

In alacritate & promptitudine bellandi, ſurrecti enſes ſunt, & amenta intenſa: vtrumque hîc contrà. Quod etiam in pluuiâ fiebat, & humor reſoluebat. Liuius l. XXXVII. notat, Antiochi copias minùs vtiles factas, *quòd humor arcus, fundaſque, & amenta iaculorum mollierat.* Quia amentū igitur roborat & incitat haſtam, inde metaphora Tertulliano, aduerſus Marc. l. IV. *Chriſtus amentauit hanc ſententiā, Non poteſtis Deo ſeruire & Mammonæ.* quod eſt fortiter & ſeriò edixit, & velut amento intorſit. Ita Ambroſ. VII. epiſtolar. *Intorquenda eſt illa amentata, non manipularis ſententia.* Nec Manipularis ibi gregariū militem ſignat, aut eum reſpicit; ſed ipſam comprehenſionem, quæ fit manu. Inde *Haſtæ amentatæ* Tullio & Fabio, fortes & ſic ligatæ: denique in Lucano id verbi:

Cum iaculum paruâ Libys amentauit habenâ.

DIALOG. VI.

Arcus & Sagittarij deſcripti.

DIXI, nunc alius. CAR. Quin tu idem: decet te, & placuiſti. ADAM. Nonne miſſus ſum? CAR. A Tribuno, non à conſule: meum hîc autem primarium imperium, quod nec Lipſius negat. ADAM. O fraudem! CAR. Imò ſine fraude, tu perage inceptum. *Sagittæ* tibi reſtant. LIPS. Nam hercules Adame hoc exciderat: non miſiſſem, ſi in mentem fuiſſet. nunc reuoco iterùm ſub ſigna. ADAM. Vos traditis operas mutuas: denique verbo veteri, *Magni paruos.* Atqui patendum, aut flendum eſt. *Sagittæ* igitur neſcio an ab antiquo Romanis. ego quidem vix legere memini in hiſtoriâ

riâ veteri, & Liuius aut Dionyſius vbi claſſes armant, Sagittas nuſquam dedêre. Quid Polybius? minimè: nec Graues eius aut Leues his vtuntur. CAR. Vide quò vadas Adame: ego memini. Non crebra, fateor, mentio: tamen eſt. & ecce in Dionyſio libro IX. ſub prima tēpora libertatis, Æquos narratur *caſtra Romana oppugnaſſe, neque abſterritos* * οὔτε παλτῶν, οὔτε ὀϊστῶν, οὔτε χερμάδων ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων βολαῖς: *vel haſtarum, vel ſagittarum, vel lapidum è fundâ emiſſarum ictibus.* Iterùm alibi idem: Οἱ ψιλοὶ σαυνίων τε βολαῖς, καὶ τοξεύμασι, καὶ λίθοις ἀπὸ σφενδόνης μαχόμενοι: *Leues milites* (Romani) *haſtarum ictibus & ſagittis, & lapidibus e fundâ miſſis pugnantes.* Denique clariſſimè Vegetius: *Quantum vtilitatis boni ſagittarij in prælijs habeant, & Cato in libris de diſciplinâ militari euidenter oſtendit; & Claudius pluribus iaculatoribus inſtitutis atque perdoctis, hoſtem, cui priùs impar fuerat, ſuperauit.* Si Cato dilaudat ille Priſcus, quid certius quàm apud priſcos fuiſſe? ADAM. Tamen etiamnunc ambigo: nec valdè mouent, quæ adduxti. Dionyſius ſemel aut iterùm nominauit: quid ſi incogitantiâ aut caſu? at idem, vbi opus maximè fuit, non fecit. Vegetius ingerit: ſed nempe veterum rerum parùm firmiter ſciens, nec peccem, ſi teſtem hunc abijciam aut ſpernam. In iſto ipſo loco Sagittarios cùm laudatum it, Claudium adducit qui *Iaculatores* inſtituit. Deus te amet Vegeti! ſcitus & bellus argumentator es, à Sagittis ad iacula transis. Atqui Claudius ille, ſiue collega eius, ad Capuam non niſi Velites inſtituerunt, quos tu (& id benè) Iaculatores appellas. Grande autem diſcrimen: ac ſubuereor ne idem in Catone ſit, & ille nonniſi tales aliquos, qui eminus mittunt & iaculantur laudauerit; tu trahas etiam ad Sagittas. Quidquid ſit, monere hoc volui: ſi exempla alia refellunt, deſino libens opinionis huius, & tuæ do manum. Illud quidem haud abnuo, fuiſſe poſt Punicum bellum ſecundum crebertimè in Romanis caſtris; ſed Auxiliares nempe, non ciues. In hoc numero maximè Cretenſes, quos & excelluiſſe hac peritiâ certum eſt: & quidam originem primam ad eos trahunt. Diodorus ita ſentit, *Apollinem repperiſſe arcum, & indigenas Cretenſes docuiſſe ſagittariam.* Iſidorus accedit: *Sagittis primùm Cretenſes vſi ſunt.* Plinius tamen aliter. &, *Arcum ac ſagittam* (inquit) *Scythen Iouis filium, alij Perſen Perſei filium inueniſſe dicunt.* Iſti omnes oculos rettulêre ad populos qui arte eâ clari: atque ita alij ad Scythen, quia Scythæ eminent; alij ad Perſen, quia Perſæ, hoc traxerunt. Becanus noſter libens ſuffragium ſuum Schytis donet: quòd noſtrate linguâ *Sagittare*, etiamnunc eſt *Schueten*. Inde ergo Scythæ dicti; & pro veteri pronuntiatione Υ Græcanici, ipſi Sagittarij hodie *Schutters*. Quid ais Lampſoni? aures arrigis? hæc valdè pro tuo Becano. LAMPS. Fateor, ego & plures virum hîc amauimus (ſæpè nobis aderat) virum in ſermonibus & ſubitis diſſertionibus ad miraculum promptum, & facundum. ADAM. Scythæ igitur inter inuentores cenſentur, & celebratur *Arcus Scythicus*: cuius forma expreſſa in Athenæo, lib. X. Nam ibi paſtor, cùm nomen ΘΗΣΕΥΣ vellet exprimere, & ſingulas litteras rebus aut imagini cuipiam aſſimilare, ait:

Σκυθικῷ δὲ τόξῳ τὸ τρίτον ἦν παρεμφερές.

Sed tertia arcui Scythico ſimilis erat.

Et eſt ſanè vetus Græcorum Sigma, tali omnino formâ. Valerius Flaccus idem oſtēdit, cùm Tanaim quâ in Mæotim erumpit, cum arcu Scythico componit, libro IV.

Atque hac Europā curuis anfractibus vrget,
Hac Aſiam, Scythicū ſpecie ſinuatus in arcum.

Sed & Parthi hoc tali arcu vſi: & exſtant Nummi M. Antonij, in quibus ſic expreſſus. Ab *arcu* Feſtus notat *Arquites* dictos, *arcu prœliantes, qui nunc*, inquit, *Sagittarij*. Sagittæ ipſæ dictæ etiam *Virgæ*, vt in Claudiano, lib. I. de Laud. Stilic.

Quis Stilicone prior ferro penetrare leones
Comminus, aut longè virgâ transfigere tigres?

Etſi tentaui ibi aliquando, *virgatas figere tigres*: quoniam & in Silio legeram, *virgato corpore tigrim*. Sed deſino, & illud teneo, interpretorque vel Iaculū, vel Sagittam. Sic & Græci vſi voce ῥάβδου. vt Cedrenus de Nicephoro Imp. eduxiſſe eum ſcribit in Bulgaros, πολλοὺς πένητας σφενδόναις καὶ ῥάβδοις ὡπλισμένους: *multos pauperes, fundis tantùm & virgis armatos.* Iterùm, de omnibus Baſilio ad Imperium: Ὁ βασιλεὺς πρὸς θήραν ἐξῄει, καὶ κατὰ εὐστοχίαν λαγωοῦ τῇ ῥάβδῳ, τοῦ ἵππου κατήλατο πρὸς τὸ σφάξαι τὸν λαγωόν: *Imperator ad venationem exierat; & certo ictu cùm leporem virgâ tetigiſſet; deſcendit ex equo vt interficeret.* Sunt & in Manilio verſus, de ijs qui in Sagittarij ortu orti:

—— dabis & iaculum torquere lacertis,
Et calamum neruis, & glebas mittere virgis,
Pendentemq; ſuo volucrem deprendere cælo.

Velim & hîc Virgas pro Sagittis, niſi diceret *glebas* ijs *miſſas*. Atqui glandes plumbeæ, fundis

* Legend. τοξευμάτων.

fundis profectò miſſæ; nuſquã (meâ ſcientiâ) ſagittis. An ad *Fuſtibalum* hoc refero, qui lapides glebaſque mittebat? an ad tubos illos & canales oblongos, teretes, foratos, quibus etiamnunc Aucupes aues feriunt, emiſsâ per eos argillaceâ glebâ, ſpiritu collecto & fortiter expreſſo? Magis adfirmarem, ſi veteres ſcirem vſitaſſe. Sagittas tamen hîc non intellegi, illud etiam vincit, quòd de ijs præiuit: *Et calamum neruis.* Nam calami, ſagittæ. quia ſæpè ex leuiore illâ materiâ: etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Curtius de Indis, lib. VIII. *Binum cubitorum ſagittæ ſunt, quas emittunt maiore niſu quàm effectu. quippe telum, cuius in leuitate vis omnis eſt, inhabili pondere oneratur.* Sed & Arabes maioribus vſi. de quibus in Suidâ ſcriptor incertus: Οἱ δὲ Ἀράβιοι ἀριστῆ πολλῷ τῶν ἄλλων διαφέρουσιν, οἱ βέλεσιν ἀνδρομήκεσι χρώμενοι, ἀντὶ τῶν χειρῶν τῷ ποδὶ ἐμβαίνοντες εἰς τὴν νευρὰν, κυκλοῦσι τὰ τόξα: *Arabes virtute multum alijs præſtant, qui ſagittis hominis longitudine vtentes, pro manibus pedem in neruum ponunt, ac ſic arcum intendunt.* Pleræque autem Sagittarum hamatæ, & ne facilè euelli poſſent. Propertius de Amore:

Et manus hamatis vtraque eſt armata ſagittis.

Quædam triplici hamo. Statius lib. IX.

Aſpera tergeminis acies ſe condidit vncis.

Quædam quadruplici, quę ſunt Hippocrati τετράγωνα βέλη, *quadrangulæ ſagittæ.* At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem ſuper aciem habuiſſe: ſi Dionem ſatis intellego, in rebus Luculli contra Tigranem, libro XXXV. Καὶ ἦν τὰ τραύματα χαλεπὰ καὶ δυσίατα. Ταῖς τε γὰρ ἀκίσι διπλαῖς ἐχρῶντο, καὶ προσέτι καὶ ἐφάρμοττον αὐτάς, ὥστε τὰ βέλη εἴτε ἐμμένει τοῖς σώμασιν, εἴτε καὶ ἐξέλκοιτο, τάχιστα αὐτὰ διολλύναι. Τὸ γὰρ ἕτερον τὸ δεύτερον σιδήριον ἔνδον, ἅτε μηδεμίαν ἀνθολκὴν ἔχον, ἐγκατελείπετο: *Vulnera autem erant grauia & ægrè curanda. Nam duplici acie vtebantur, & ſic adaptabant, vt ſiue ſagittæ manerent in corporibus ſiue extraherentur, celerrimum interitum adferrent. Alterum enim illud ſecundum ferrum & cuſpis, vt quod nihil haberet quo retraheretur, intus relinquebatur.* Significare videtur, velut cuſpidem ſuper cuſpidem fuiſſe, quæ tenui ferro * nexa, in corpore ferè maneret & rumperetur, ſiquis tentaret educere. *Secundum* igitur *ferrum* intellegit, illud primum in ictu: ordine quidem à ligno, ſecundum. Plutarchus qui & ipſe has ſagittas, toties in metu & noxâ Romanis, deſcribit, nihil tale: dumtaxat dicit habuiſſe ἐπεστραμμένας ἀκίδας: *hamatas & vncinatas acies.* Idem vires earum mirificè attollit, & terrori fuiſſe Craſſi militibus τὸν τόνον τῶν ὀϊστῶν καὶ τὴν ῥώμην, ὅπλα τε ῥηγνυμένων, καὶ διὰ παντὸς φερομένων ὁμοίως ἀντιτύπου καὶ μαλακοῦ τοῦ στεγάσματος: *intentionem tenoremque & robur ſagittarum, arma perfringentium, & per omne quod obſtaret durum aut molle penetrantium.* Atque has ſagittas emiſſas ἀπὸ τόξων κραταιῶν καὶ μεγάλων, καὶ τῇ σκολιότητι τῆς καμπῆς ἠναγκασμένον τὸ βέλος ἀποστελλόντων: *ex arcubus validis & magnis, qui & ipſo obliquo illo flexu adactum telum violentè emittebant.* Vbi notabis etiam incuruos & Scythicos arcus (quid mirum? Parthi Scytharum progenies) de quibus prædixi. De ſimili violentiâ, adfirmat etiam Procopius, qui Romanorum Sagittarios valdè laudat ſub Iuſtiniano, ac ſic deſcribit lib. I. Bell. Perſic. *In bellum thoracati prodeunt, tibialia ſiue ocreas etiam induti. Ab vno laterum pharetra, ab altero enſis dependet. Sunt & qui haſtam ferant, & paruum ſupra humerum ſcutum, vt ora ceruicemque tueantur. Equitant prætereà peritiſſimè, vt vel equo currente obiter hoſtem & perſequendo poſſint & fugiendo, ferire. Arcum ipſum longè validiorem vſque in dextram tendunt aurem. Tali igitur niſu emiſſam ſagittam, mirum non eſt fruſtrà non mitti, cui neque Thorax vllus neque Scutum poſſit reſiſtere.* Aduerte hæc poſtrema, contra vulgi ἀπειρίαν: & ſimul totam armaturam Sagittarij, qui æuo Iuſtinianæo & circiter fuit. Nec enim tunc profectò nudi aut leues, quin & Vegetius *cataphractas & galeas* ijs adſignat. Ideoque & in acie ſtruendâ, idem cum grauiori milite miſcet. Imò verò iam ab Auguſti, & paullò antè, æuo duplices Sagittarij in exercitu, Equites Pediteſque: quos & in Tacito & alibi leges. Addo, thecas ſagittis fuiſſe, quas *Pharetras* aut *Corytos* priſci dixerunt: etſi Leo Imp. hac poſteriore voce ferè vtatur, pro tegmine ipſo & receptaculo arcus. Idem pharetras, * *Cocura* ſiue *Cocurra* identidem appellat: & agnoſcitis noſtratem vocem, qui hodieque ſic vocamus. Idem *Scorteum*, Feſto.

* *Aut vt inuolucrum inſerta.*

* *Kokeren.*

IVSTI LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI QVINTI

DIALOGISMVS I.

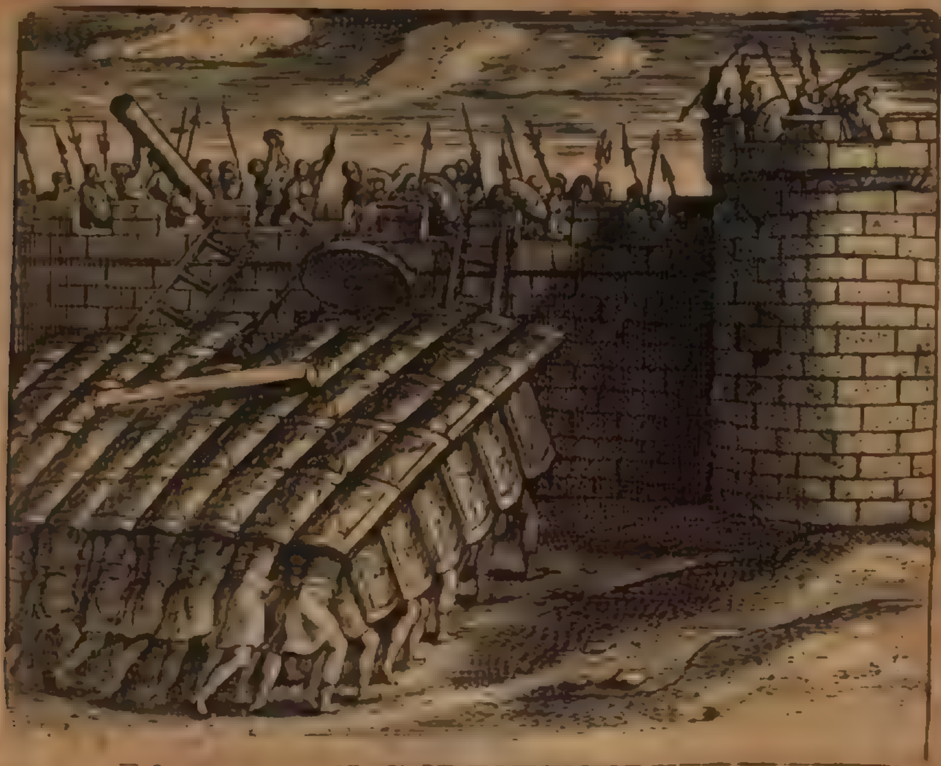
De Repugnatione additum: & primò quid in Teſtudinem, aut Scalas.

DESIERAT Adamus, atque ego abitus commonefaciebam noſtros & ſurrectionis. Sed Billéheus, Surgere quidem haud diſplicet, nec veto: abire haud placet, & planiſſimè veto. Itáne parte vel præcipuâ ſermonis neglectâ, aut omiſsâ? LIPS. Mihi non videtur, & cenſeo fideliter; quod promiſi, dediſſe. *De Machinis, Tormentis, Telis*: dediſſe dico, aut dari curaſſe. Nam & ab his æs ſolutioni in parte ſum mutuatus. Sed quid tu vltrà poſcas? BILL. Quod res, quod natura, & iſti omnes. *Oppugnatio* dicta adfatim & docta eſt: Quid *Repugnatio*, nulla erit? & miſeros illos ſic perire patimur inultos & indefenſos? Mihi non videtur, & vel ipſe potiùs propugnem. LIPS. Tu facito, ſi videtur: ego me non adſtrinxi, nec dabo. CAR. Certum eſt? LIPS. Certum. CAR. Atquin cum Billéheo ſentio, faſtigium huic operi imponendum, nec id quoque relinquendum ſine tecto. Age inuicem iuuemus Billéhee, tu ordire, excipiam: nec Lipſius hic ſuppetias venire negabit. LIPS. Commilitare, hoc poſſum: ſub veſtris præſertim ſignis, qui ſic amici: at ducere agmen, & præeſſe, id recuſo. BILL. Incipimus igitur, tu memento, ſuccenturiatus eſſe. In *Repugnatione*, amici, ordinem haud diu quærendum ſermonis cenſeo. vtar eo quem Lipſius præiuit: & quæ ſeries in oppugnando fuit, hæc ſit in tutelâ. Ad ſingula nocumenta aut plagas, pro meâ copiâ & peritiâ, medelas dabo: ſed eas dico, quas legendo didici, & vetus illa ætas ſuppeditauit. Primum igitur, quod Lipſius noſter in obſeſſos mouit, idque in *ſubitâ oppugnatione*, *Teſtudo* fuit, & globus militum denſus; qui incurrit, & niſi amolimur, ſcandit. Reſiſtebant, & *Saxis aut Ponderibus* aduentantem obruebant, aut certè diſſipabant. Tacitus III. Hiſt. *Tum elatis ſuper capita ſcutis, densâ teſtudine ſuccedunt. Romanæ vtrimque artes. pondera ſaxorum Vitelliani prouoluunt, diſiectam fluitantemque Teſtudinem lanceis contiſque ſcrutantur: donec ſolutâ compage ſcutorum, exſangues aut laceros proſternerent.* Primum igitur erat (ex his verbis) ſaxis obruere: ſi pars aliqua leuiter ceſſiſſet aut ſe abiunxiſſet; tum *Contos* aut *Lanceas* inſerere, & iam intutos, lapidibus, pilis, alijſque miſſilium proſternere. Lucanus hæc eadem, de Maſſilienſibus in Iulianos:

> *—— ſed pondere ſolo*
> *Contenti, nudis euoluunt ſaxa lacertis.*
> *Dum fuit armorum ſeries, vt grandine tecta*
> *Innocuâ percuſſa ſonant: ſic omnia tela*
> *Reſpuit. at poſtquàm virtus incenſa virorum*
> *Perpetuam rupit, defeſſo milite, cratem,*
> *Singula continuis ceſſerunt ictibus arma.*

Quòd ſiqui per ipſam Teſtudinem tamen ſcanderent; ij verò (ex Tacito eodem) *gladijs & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruebantur.* Hæc propriè in Teſtudinem: quid in *Scalas*, quas noſter ſubiunxit? *Furcas* video vſurpatas. Liuius XXVIII. *Et iam qui erexerant ad murum Scalas, Furcis ad idipſum factis detrudebantur.* Certum fuiſſe Furcæ genus oſtendit, oblongioris, credo, aut in perticâ longiore. Scriptor in Suidâ: Παρεσκεύαστο δὲ καὶ δίκραια, ὥστε ἀπωθεῖσθαι τὴν τῶν λεγομένων σκελῶν προσαγωγήν: *Præparatæ & Furcæ erant, ad impediendam Scalarum (ita appellant) admotionem.* Dupliciter igitur Furcæ vtiles,

les, ad Scalas ipſas reijciendas & reſupinandas, ſed & homines ipſos. Vidi & Furcæ genus in armamentario Bruxellenſi, quod brachia, collum, pedes apprehenderet, ac ſcitè tum coiret. Ita vinctum hominem trahebant & adducebant.

DIALOG. II.

Plura alia in Aſcendentes. Oleum; vaſa picis, ſulphuris, bituminis, & in fundis iacta. Plumbum, Ferrum, Arena, Retia.

HAEC igitur in iſta: an non alia communiter in Aſcendentes? ita, tum in eos dico qui Teſtudine nixi; tum & qui ſparſi aut ſine eâ. Primū inter hæc, *Liquida* quædam reperio, aut *Liqueſacta*: vt *Oleum feruens, Picem, Bitumen, Plumbum,* & ſiquid tale. De Oleo, in Ioſepho: *Cùm Romani iam inuicem ſe adhortati, latera iunxiſſent, ac deſuper protecti longioribus ſcutis inexpugnabilem globum feciſſent, muroque ſuccederent: tum ille* (Ioſephus ipſe qui ſcripſit) *feruenti Oleo perfundi eos iubet. Quod Iudæi promptè & cupidè fecerunt, ipſis etiam ahenis bullientibus in eos miſſis. Quæ res Romanorum connexionem ſoluit, & cum magno dolore à muro abibant præcipites. Celerrimè enim oleum à capite ad pedes, per omnia ſeſe arma inſinuabat, & carnem inſtar ignis depaſcebatur. quippe quod naturâ facilè accenditur, & tardè refrigeratur, ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cùm eſſent, fuga non erat huius peſtis: ſed nunc ſubſilientes, nunc dolore ſe incuruantes, decidebant de Pontibus.* Pulchrè omnia deſcripta, & graphicè: atque ego in totâ hiſtoriâ, ſiquid mei iudicij eſt, Ioſephum habeo prudentem probumque ſcriptorem. Alterum quod iniici ſolitum, *Pix, Sulphur, Bitumen.* Salluſtius, Iugurthino: *Opidani in proximos ſaxa voluere, præterea picem ſulphure & tædâ miſtam ardentia mittere.* Cæſar VII. *Picem, reliquasque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant.* Quæ talia vaſis plurimùm inſerebant, ſiue fictilibus. Vt in Herodiano, de Aquileieſibus, cùm Maximinus oppugnaret. Οἱ δὲ λίθους ἔβαλλον ἄνωθεν, καὶ κιρνῶντες θείῳ τε καὶ ἀσφάλτῳ πίτταν, κοίλοις σκεύεσι ἐμβαλόντες λαβὰς ἐπὶ μήκους ἔχουσι, καὶ πυρώσαντες ἅμα τῷ προσπελάζειν τοῖς τείχεσι τὸν στρατὸν, κατασκεδάννυσαι, καταχέοντες ὄμβρου δίκην ὁμοθυμαδόν: *Illi verò ſaxa deſuper iaciebant, & miſcentes picem ſulphuri ac bitumini, in cauis vaſis longa manubria habentibus, cùm ea ferueſeciſſent, appropinquāti exercitui iniiciebant, & imbris in modum denſè & confertim inſpergebant.* Ammianus, *Corbes Sitellasque* è ferro huic rei adhibet. vt l. XX. *Corbes in materias ferreos, plenos flammarum, & ſarmenta aliaque ad ignes concipiendos apta iaciebant.* Ibidem: *Faces, ſitellasque ferreas onuſtas ignibus, in Arietem magnis viribus iacientes.* Alibi & *Qualos* appellat, ſed ipſos vimineos & vnà cum materie ardentes: *Quali ſimul ardentes, pice & bitumine obliti.* Quæ ita iunctim pono, quia adſident & vicina ſunt; etſi haud ignorem, non in viros tantùm, ſed in machinas ipſas ligneas vſurpata. Nec omitto verò, hæc talia Vaſa eminus etiam proiecta in hoſtem, idque auxilio Fundarum. In Appiani Libyco: Ῥωμαῖοι δὲ χώματα ἤγειρον ἀντιμέτωπα τοῖς πύργοις,

διᾳδάς τε συγκεκοσμημένας, καὶ θεῖον ἐν κώθωσι καὶ πίσσαν, ἐπ' αὐτὰς ἐσφενδόνων: *Romani aggeres excitarunt oppoſitos & aduerſos Turribus, & Faces apparantes, itemque Sulphur & Picem in vaſis, fundis emittebant in ipſas.* Poteram aliter & *Iaculandi* communiore verbo interpretari, ſcio: ſed præit ad illud & ducit Dionyſius, qui de priſcis illis Romanis, Capitolio à ſeruis capto & inſeſſo, apertè ita ſcribit, l.x. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῶν πλησίον οἰκιῶν, ἀσφάλτου καὶ πίσσης πεπυρωμένης ἀγγεῖα σφενδόναις ἐναρμόττοντες ἐπέβαλον ὑπὲρ τὸν λόφον: *Atque alij à vicinis ædibus, bitumine & pice feruidâ vaſa repleta * fundis inſerentes & adaptantes, iaculabantur ſuper ipſum collem.* Et ad hæc ego Vaſa, ſiue Ollas, Heſychij Ἄσιοχον referendum puto, ſic deſcriptum: Ἄσιοχος, ἀγγεῖος περιφερὴς, εἰς ὃ ἐγχέοντες πίσσαν καὶ θεῖον, καὶ στυππεῖον, ἀφίεσαν. Καὶ ἔνθα ἐφέρετο, ἔκαιε τὰ προστυγχάνοντα: *Aſiochus, vas rotundum, in quod infundentes picem, & ſulphur, & ſtupam, emittebant. & quò deferebatur, adurebat obuia.* Magis dico, huc quàm ad Malleolos facit: & eódem Cæſaris hoc duxerim, è Comment. v. *Galli, maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argillâ glandes, fundis; & feruefacta iacula, in caſas quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, iacere cœperunt.* Vaſa, dico, argillacea acceperim, repleta feruenti materie: & mecum Oroſius, qui in hac re ſcribit: *Teſtas, fundis, feruentes intorſiſſe*: quas Cæſar *Glandes* à ſimili vſu dixit. Iam & *Plumbum* liquefactum adnoto infuſum ſcandentibus, in Polyæno, vi. Stratag. Πάλιν οἱ μὲν πολέμιοι χελώνας προσάγοντες τὰ τείχη συνέσειον. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν τειχῶν μόλιβδον τηκτὸν ἐν χαλκείοις προτείνοντες κατέχεον, ὑφ' ὧν συνέβαινε τὴν χελώνην διαλύεσθαι. *Iterùm cùm hoſtes Teſtudinem admouiſſent, murosque ſubruerent, illi à muris plumbum liquefactum, in vaſis æreis protendentes, effundebant, eoque facto teſtudo ſoluta eſt.* Nota & hîc, *protendiſſe*, nempe in perticis contisque: quod & in Herodiani ſuprà verbis expreſſum. Atqui non plumbo ſolùm vſi, ſed & *Ferro*. quod cùm fundi non poſſet per naturam, raſerunt in puluerem: cumque ignitum ſic inieccerunt. Scriptor in Suidâ: Τηκτά τε ὅσα καὶ χυτὰ ἐς πολεμίους σὺν πυρὶ ἐξ ὑπερδεξίων ἐβάλλετο. Τά τε ἄλλα, καὶ τὴν σιδηρίτιν γῆν, ἣν πυρὶ πολλῷ διαφανῆ ἐργασάμενοι, κατὰ τῶν ὑπιόντων τεῖχος * ἐχεῖν ἔμελλον: *Liquida omnia & fuſilia in hoſtes, ex ſuperiore loco, feruentia mittebantur. Inter alia verò & ferri puluerem, quem multo igne candentem reddiderant, in murum ſubeuntes parabant effundere.* Cui adſimile eſt, ſed parabilius, quod Curtius Tyrijs factum in Macedonas narrat, lib. iv. *Ij clypeos æreos multo igne torrebant, quos repletos feruidâ arenâ cœnoque decocto, è muris ſubitò deuoluebãt. nec vlla peſtis magis timebatur, quippe vbi loricam corpusque feruens arena penetrauerat, nec vllâ vi excuti poterat; & quidquid attigerat, perurebat. iacientesque arma, laceratis omnibus quis protegi poterant, vulneribus nudi patebant.* Hæc ipſa in eâ re Diodorus, l. xvii. niſi quòd *Arenam* ſolam nominat, nec *Cœnum* vllum miſcet: & *machinâ quadam* ſiue *extrorſus eminente inſtrumẽto* infuſa hæc prodit. Denique & aliud in Aſcendentes eſt, diuerſum formâ à dictis, ſed fine iungendũ. Diodorus ſcribit, eoſdem Tyrios, *retibus piſcatorijs, Macedonas ſcalis aſcendentes, inuoluiſſe, & inutiles ita factos ſcalis facilè detruſiſſe.* Placuit inuentum ob nouitatem: & cur non gratuler faueamque humano ingenio tuenti magis, quàm inuadenti?

* Manuarijs. ſed & licuit in fundis baliſtarum maiora pocula.

* ἐχεῖν leg.

DIALOG. III.

Fœnum Græcum ſparſum, Rumices, & Tribuli.

IAM aliud mihi callidum & nouitium in mente, quod Ioſephus repperit in Romanos. Ille enim, cùm Iotapata, cui præerat, acriter oppugnaretur, & Pontibus per Aggerem admotis, in eo eſſent vt tranſcenderent: *Fœno Græco elixo* (Græcè dixit, τῆλιν ἑφθὴν) *iuſſit tabulas pontium inſpergi & ſuperfundi. quâ re illi lapſantes & caſabundi, incerto veſtigio vacillabant, adeò vt nec progredi nec regredi rectis ijs eſſet, alijque ſuper ipſos pontes reſupini caderent, alij in Aggeres delaberentur.* Hoc idem an in alio legumine eſſet, neſcio, & periculi res egeret. LIPS. Mihi quidem hoc nouum, & alibi non lectum. De *Rumicibus Tribuliſque* ſparſis, id magis lêgi: nec rarum fuit. BILL. Ita eſt, & appoſitè ſuggeris: nam & hi in Defenſionem valent. Valerius iii. cap. vii. *Scipio Æmilianus, cùm vrbem prævalidam obſideret, * ſuadentibus quibuſdam, vt circa mœnia eius ferreos Murices ſpargeret, omniaque vada tabulis plumbatis ſpargeret, habentibus clauorum cacumina, ne ſubitâ eruptione hoſtes impetum facere poſſent: reſpondit, non eſſe eiuſdem & capere aliquos velle, & timere.* Hoc in obſidione Carthaginis euenisse, Plutarchus auctor in Apophthegmatis: Vbi *Rumices* iſtos, τριβόλους dicit: & *Tabulas* ſic factas, σανίδας κατεπάρτας, *aſſeres ſtimulis confixos.* De plumbo nihil addit. quod tamen in Valerio, &

Vide Notas.

* Is Polybius fuit, ex Plutarcho.

& vtile fuit ad tabulas firmandas & ſtabiliendas. Reperio & *Sudes Plumbatas* in flumine defixas, à Caſſibelauno Britãno rege, contra Cæſarem, vt narrat quidem Beda, libro I. c. II. *Ripam fluminis acutum ſub aquâ vadum, acutiſſimis ſudibus præſtruxerat: quarum veſtigia ſudium ibidem vſque hodie viſuntur, & videtur inſpectantibus, quòd ſingulæ earum ad modum humani femoris groſſæ & circumfuſæ plumbo, immobiliter hæreant in profundum fluminis infixæ.* Plumbum iſte circumfundit, grauitati, vt videtur, & ponderi: minimè Dio, Cæſar, aut alij qui hoc exſecuti. Cæſar tantùm: *Ripa erat acutis ſudibus præfixis munita: eiuſdemque generis ſub aquâ defixæ ſudes flumine tegebantur.* LIPS. Memini vtriuſque loci: & leuis mihi ſuſpicio, ſed verè leuis, an non in Cæſare, *plumbo tegebantur.* Flumine enim tectas quis neſcit, ſi *ſub aquâ*, quod præiuit? Deinde, vnde hoc hauſerit Beda, ſi non à Cæſare? ſed temerarium ſit aſſerere, & vſu atque ætate magis in iſtis cunctor. Tu perge. BILL. Rumices igitur ſparſi, contra ingreſſum; & in opidorum tuitione item vtiliter poſſint: ſed & caſtrorum. Nam ita in Tacticis Leonis Imp. Ὅτι τοὺς τριβόλους ἐν σφηκώμασιν ἀποδεδεμένους εἶχον οἱ στρατιῶται, καὶ ἔρριπτον αὐτοὺς κύκλῳ τοῦ στρατοπέδου. Καὶ ὅτε μεταστῆναι ἔμελλον, διὰ τῶν σφηκωμάτων ἀνελέγοντο: *Quòd Tribulos in aculeis religatos haberent milites, eosque iacerent in ambitu caſtrorum: ac cùm moturi illinc eſſent, eoſdem ita facilè colligebant.* Vtile inuentum hoc ligandi, & ſic retrahendi. Sed &, quod in Herodiano atque alibi legas, contra equos & camelos quoque (quorum molles vngulæ) ijs vſi, ſæpè cum ſucceſſu. Remedium in eos, calcei è ferro aut duriore ligno. quod in Polyæni Stratag. I. obſeruaui: cùm *Nicias dux Athenienſium in Siciliâ, tribulos contra equitatum Syracuſium ſparſiſſet, fugam & confuſionem eorum factam; ſed & cædem, quia ipſe Peltaſtas ſiue leuiter armatos ſubmiſit qui interficerent hærentes aut lapſos: Peltaſtæ autem ſolida & dura calciamenta hoc fine habebant.* In Vegetio autem *Tribuli* etiam è ligno ſunt, ſed extantes grandeſque ſcilicet, nec ij potuerunt latêre. *Tribulus*, inquit, *eſt quattuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abieceris, tribus radiis ſtat, & erecto quarto infeſtum eſt.* Mihi diſpliceant, nec in magnâ re habeantur. Quid autem ampliùs? fraus ſuccurrit, quâ Cremenſes vſi in Fridericum Imp. cùm obſiderentur. Radeuicus ita narrat II. cap. LVII. *Quædam inſtrumenta fabricarunt, Muſcipulis quidem ſimilia, ſed pro quantitate humani corporis fortiora, eaque per vias circa vallum diſpergunt: quibus ignari multi hærentes, aut capi facilè poterant aut occidi. Item foſſas quamplurimas hinc inde, deſuper leui operimento contegunt, quas illapſi ſimiliter capiebantur aut occidebantur.*

DIALOG. IV.

Dolia, Cylindri, Molares, Columnæ, Metellæ, & talia iacta.

SED quędam ex dictis rara aut nouitia: lubet addere inter vetera, de *Dolijs, Cylindris*, alijſque talibus, quæ & in Homines & in Machinas vſurpabant. In Dione Caſſio ſcribitur, libro LVI. cùm Tiberius, pòſt Imperator, iuſſu Auguſti in Dalmatia res gereret, atque opidum aliquod in rupe aſſideret: Οἱ, inquit, Δαλμάται καὶ λίθους πολλοὺς, τοὺς μὲν σφενδόναις ἐπ' αὐτοὺς ἔβαλλον, τοὺς δὲ καὶ κατεκύλινδον, ἄλλοι τροχοὺς, ἄλλοι ἁμάξας ὅλας πλήρεις πετρῶν, ἄλλοι κιβωτοὺς περιφερεῖς ἐπιχωρίους πως πεποιημένας, καὶ λίθων γεμούσας, ἠφίεσαν: *Dalmatarum alij lapides multos aut fundis emittebant, aut manu deuoluebant; alij Rotas; alij Currus totos petris plenos; alij arcas ſiue Dolia rotunda,* * *facta more gentis, & lapidibus referta dimittebant.* Vetuſtior mentio horum talium mihi non lecta: nominatim de Dolijs: quæ ſic lignea, oſtendit aliena à Romano vſu fuiſſe: & Plinius, *Galliarum inuentum* dicit. Hæc igitur ſaxis farcire ſolent, & ſic cum pondere & impetu immittere, prꝗſertim per decliue. LIPS. Vt confirmem, Heron ille Mechanicus pleraque iſtorum commemorat pariter, cap. I. ſed ita verſus, vt pigeat recenſere. Tamen, vt in ſubluſtri nocte, aliquid videre videor, & hæc notare: *Columnas, Rotas, Currus quadrirotos ponderibus onuſtos, Vaſa textilia lapidibus aut terrâ madefactâ repleta, cuiuſmodi ſunt ea quæ ex tabulis figurâ circuli compoſita, vinum, oleum, & tales liquores ſuſcipiunt.* BILL. Benè iuuas: ſed in Volaterris propugnandis, contra Cæſarianum exercitum, Ferrucius Florentinus hæc Dolia oppoſuit: *quæ ſaxis plena* (verba Iouij) *per deiectus ſtratæ viæ, magno ſtrepitu deuoluebantur: ita vt facilè appareret vniuerſos hoſtes, anguſto in loco, vel ſi omnes intraſſent, eâ doliorum & lapidum mole obrui potuiſſe.* Porrò nominantur & Ammiano hæc Dolia, libro XX. ſed in Machinas: *Et vimineæ crates cùm procederent confidenter, eſſentq; parietibus contiguæ; Dolia deſuper cadebant, Molæ, & Columnarum fragmenta: quorum nimijs* pon-

* Intellegit vt plerumque hodie, Lumpen habée, lignea illa ad vinum aut liquores.

ponderibus obruebantur pugnatores. Vides & in Machinas, & in viros ipſos valuiſſe. An huc referam illud Taciti, IV. Annalium? *Miles contrà deturbare telis, pellere vmbonibus, muralia pila, congeſtas lapidum moles voluere.* Et an iſtæ lapidũ moles clauſæ arctatęque in vaſis ſunt? An potiùs, paratæ illîc in vallo aut mœnibus, & ſingillatim ipſi manu deuoluentur? Aliud aliquid vicinum, in Vegetij hiſce verbis eſt: *Inuentum quoque remedium, vt de ligno Crates facerent, quas Metellas vocauerunt, lapidibusque complerent: eâ arte inter bina propugnacula conſtituta, vt ſi per ſcalas aſcendiſſet hoſtis, & partem aliquam ipſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergerent ſaxa.* Quod video reipsâ diuerſum à Dolijs eſſe, effectu non diſſimile: & corbes quidam, aut ſportæ lapidum refertæ, in mœnibus inter duas pinnas (*propugnacula* id dicit) poſitæ, lapſiles, & ad tactum in tangentem euertendæ. Apertæ illæ igitur. Sed *Rotæ* etiam in Dione nominabantur, & tuo Lipſi Herone: quæ item in Vegetio, cum alijs adiunctis: *Maxima ſaxa pondere formaque volubili, in propugnaculis* * *digeruntur, vt demiſſa per præceps, non ſolùm obruant ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentiſſimæ fabricantur; vel interciſi ex validiſſimis arboribus Cylindri (quas Taleas vocant) vt ſint volubiles, leuigantur: quæ per pronum labentia bellatores proſternunt, equosque ſolent deterrêre.* De equis in poſtremâ clauſulâ ſcribi, haud concoquo: nec eos oppugnationi adhibitos puto. Hoc puto, ſcribendum, *eosque.* Aut proſternunt milites hæc talia, aut abſterrent. De *Cylindris* porrò quod ibi, etiam in Ammiano eſt, libro XXXI. *Nonnulli ſcalas vehendo, aſcenſusque innumeros ex omni latere properantes, ſub oneribus ipſis obruebantur, contruſis per pronum ſaxis, & Columnarum fragmentis, & Cylindris.* Imò & hodie propugnandi noſter mos iſtos ſeruat, & in mœnibus ſummis diſponit. Magis noui & operoſi illi *Cylindri*, quos Salluſtij fragmentum habet: *Saxaque ingentia, & axe vincta trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant, in modum ericij militaris, veruta binûm pedum.* Videtis autem & hinc, quid *Ericius militaris*, qui in Cęſaris III. Ciuilium, *Portis obiectus* ſcribitur: & mox, *Exciſo Ericio in caſtra irrupiſſe.* Nec aliud, quàm tranſuerſariæ ad portas trabes, aculeis confixæ, eæque verſatiles: quarum & hodie vſus manet. FVR. Cetera capio, de *Molis* in prioribus Ammiani verbis ſuſtinet me & tardat. Ipſæ molæ proiectæ, an lapides? & hi quoque ponderoſi & prægraues, ac ſuffecerint vel fragmenta. BILL. Pro moribus hoc noſtris ſapis & ſentis. Molares illi veterum non tam grandes vtique, vt nec ipſæ molæ: quæ manuariæ tantùm, & à ſeruis voluendæ. Itaque crebræ eæ, & ferè domeſticatim erant: atque inde toties in hac tali hiſtoriâ, *Molares* immiſſos aut iactos. Illos, dico, modicos: nec ad noſtros, Furi, aptabis. Quæ brachia, imò qui vectes ſubitò mouiſſent?

* Eæ ſunt Tacito congeſta lapidum moles.

DIALOG. V.

Saxa in Machinas, tum Ignes. quid Malleoli, Vnci, Falaricæ.

ISTA ferè in Aſcendentes : imò & quædam mixti vſus in Machinas, vt dixi. At propriè in iſtas, videor debere ediſſertare: & in gratiam optimi cœtus conabor. In omnes igitur è ligno Machinas duo tela valuerunt, *Saxa* & *Ignes* : in *Vineas* dico, *Pluteos*, *Muſculos*, *Turres*, & ſiquid tale. Salluſtius Iugurthino: *Vineæ cùm paullum proceſſerant, lapidibus aut igni corrumpebantur.* Lucanus:

Sed ſuper & FLAMMIS, & magnæ fragmine MOLIS,
Et ſudibus crebris, & aduſti roboris ictu,
Percuſſæ cedunt CRATES, fruſtráq; labore
Exhauſto, feſſus repetit tentoria miles.

Πυρϐόλα ſiue Igniscula. Et *Saxa* quidem aut *Pondera* iamnunc ſatis dicta ſunt: *Ignes*, præcipuum telum, reſtant. Ij varij. Fuêre *Faces*, communes illæ è piceâ, larice, abiete, & quibus in vſum luminis domi etiam vſi: etſi hę, credo, paullò robuſtiores aut grandiores. Has manu iaciebant & deſtinabant in machinas propinquas : ſed & ijs pugnabant. vt dixit Adamus noſter. Aliæ magis ſepoſitæ & militares, quas *Malleolos* dicebant. Id quoque duplex genus: Simplices & rudes, de quibus ita Nonius Marcellus : *Malleoli ſunt Manipuli ſparthei, pice contecti, qui incenſi, aut in muros, aut in teſtudines iaciuntur.* Et Feſtus: *Malleoli vocantur, non ſolùm parui mallei, ſed etiam ij qui ad incendium faciendum aptantur ; videlicet ad ſimilitudinem priorum.* Atqui hi non aliud videntur, quàm manipulus aut collectio ſparthea, ligata in medio formâ quadam mallei; & pice aut ſulphure illita, ſic proiecta. Ligni, aut ferri hîc nulla mētio. At alterum genus, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur, & aptatur. Id Ammianus ex profeſſo deſcribit, lib. XXIII. *Malleoli, teli genus, figurantur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea ; inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ* (fortaſſe *quod*, ad ipſum ferrum) *in muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concauatur, ventre ſubtiliter & pluriſariàm patens; atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento. & ſic emiſſa lentiùs inualido arcu (ictu enim rapidiore extinguitur) ſi hæſerit vſquam , tenaciter cremat: aquiſque conſperſa, acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſupraiacto puluere conſopitur.* Lubet examinare & verba:

Ait, *Sagittam eſſe canneam.*] Ita & Vegetius: *Malleoli, velut ſagittæ ſunt, & vbi adhæſerint (quia ardentes veniunt) omnia conflagrant.* Clariùs Herodianus & vberiùs, libro VIII. in obſidio Aquileiæ: Ἀλλὰ μὴν καὶ ταῖς μηχαναῖς προσαγομέναις δᾷδας ἐπέβαλλον ὁμοῦ σὺν πίσσῃ καὶ ῥητίνῃ δεδευμένας, ὀπῇ τε τοῦ ἄκρου βελῶν ἀκίδας ἐχούσας. αἱ ἀναφθεῖσαι φερόμεναι, ἐμπαγεῖσαι ταῖς μηχαναῖς καὶ προσπεφυκυῖαι, ῥᾳδίως αὐτὰς κατέφλεγον: *Sed & machinis admotis faces iniiciebant, pariter pice & reſinâ oblitas, & in extremo ſagittæ mucronem habentes. quæ cùm accenſæ deferrentur, infixæ & inhærentes machinis, facile eas comburebant.* Vltrà in Ammiano: *Ignem cum aliquo ſuſcipit alimento.*] Vult cauum illud medium, è ferro ſic aptatum, ſuſcepiſſe alimenta ignis : quæ? ab Herodiano iam dicta, & ſiquid ſimile. in Heſychio, vbi Ἀσίοχος deſcribitur, in fine additur : Ἔστι δὲ καὶ γένος λίθου καὶ ξηροῦ ξύλου πεπισσωμένου: *Eſt genus etiam lapidis & ligni aridi ac pice obliti.* Huc facit : ſed magis, ſi emendes, γένος λίνου *genus lini.* Profectò enim lapis hîc nuſquam dictus, nec res exigit : ſed linum aut ſtupa, continendis alimentis illis ignis, & ipſum alimentum. In Liuio : *Alij ſtupam picemque & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, aduenêre.* Et ſæpiùs de ſtupâ. Eſt in extremo : *Aquiſque conſperſa acriores excitat æſtus.*] An quia natura ea picis & ſimilium, quæ pinguia ſunt? An ſi fortè ignem Græcum intellegit, quem paullò antè, Conſtantini Pogonati temporibus inuentum eſſe, Iohannes Zonaras in Vitâ eius ſcribit? Eum πῦρ ὑγρὸν Græci vocitant, *ignem humidum*, quia & in aquis viuit. De eo eiuſque vi Nicetas Choniates in Iſaacio : Ἐνίετ) ταῖς οἰκίαις τῶν δυστήνων παραθαλαττίων τὸ ὑγρὸν πῦρ, ὃ ταῖς στέγουσιν ἐφυπνῶσαν σκεύεσι, κατὰ τὰς ἀστραπὰς ἐξαίφνης προΐησι τὰ ἐξάλματα, καὶ πιμπρᾷ καθ' ὧν διεκπίπτον ἀφίετ): *Iniicitur ædificijs miſerorum, qui ad mare ſiti, ignis Græcus, quem tegentibus quibuſdam vaſis ſopitum habuerant: is ſtatim more fulminis erupit & exſiluit, & incendit quæcumque nactus eſt & incidit.* Sed Ammiani ætas profectò ante ignem iſtum Græcum eſt: itaque aliud verius puto. Ecce de Malleolis ſatis copioſè: ſed ſunt quæ adſideát, etſi non ipſi. Sicuti in Nicetâ Choniate lego, Armenios machinis Græcanici Imperatoris immiſiſſe σιδήρια σπινθηρίζοντα, *ferramenta minuta ſcintillantia*: item : φλογερὰ σιδήρια : *ignita ferramenta* : quæ non exiſtimo propriè Malleolos fuiſſe, ſed hamos quoſdam aut vncos ferreos ſiue & Murices, qui toti igniti ad

Vide Notas.

incendium adfigerentur. Docet me Radeuicus in cap. LVIII. *Quoties autem ignito ferri pondere & ADVNCO, quò leuiùs* (fortè *meliùs*) *hæreret, machinas attentabant; qui deſuper erant, aquis ignem reſtinguendo, VNCOS autem & HAMOS ferri, contis proceris & ſudibus diſſoluendo, conatus eorum in irritum reuocabant.* LIPS. Optimè adnotaſti, & in Herone memini hoc ſenſu & fine legere, *Murices ignem ferentes.* BILL. Ego verò & in Diodoro, Tyrios immiſiſſe in Alexandri machinamenta μύδρους μεγάλους διαπύρους: *maßas magnas ferreas, candentes.* Iuuat notare & excerpere, vt conſtet pauca æuo iſto inuenta (etſi aliter opinio eſt) pauca, dico, quæ non ſint ab æuo illo meliore & ſapientiore. Ecce quàm nouitia res habita, quòd Stephanus Poloniæ nuper rex (planè inter magnos laudatoſque) Moſcouiæ aut Liuoniæ munimenta aliquot lignea, globis ſic candentibus immiſſis accendit, & cepit? Cùm Barbarus ille quereretur & fremeret, ius belli violari, & armorum decus pollui nouâ fraude: ridentibus noſtris & gaudentibus in ſucceſſu. At hæc tormentis immiſſa, dicet aliquis. Simile veteres. nam ego *Maſſas* illas Diodori haud aliter iaci potuiſſe cenſeam: & ſunt exempla in alijs, palàm ita factum. Tacitus IV. Hiſtor. *Crates Vineasque parantibus, adacta Tormentis ardentes haſtæ.* Falaricas propriè dictas intelligit, quas Liuium audite, ſi iubet, libro XXI. deſcribentem: *Falarica erat Saguntinis miſſile telum, haſtili oblongo, & cetera tereti, præterquàm ad extremum, vnde ferrum exſtabat. id ſicut in pilo, quadratum ſtupâ circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, vt cum armis transfigere corpus poßet.* Terribile telum, ſi examinatis, viſu & ictu: & hæc talia, quid niſi prælud ia noſtrorum fulminum? Scribitur autem, *haſtili oblongo*, quod didici in melioribus libris eſſe, *haſtili abiegno*: & haſtile tamen quin oblongum; haud abnuo; cùm Tacitus *Haſtam* ideò appellet, & ipſe Liuius *ferrum trium pedum* formet. Minor ergo illa, & valdè minor, quæ in Iſidoro Falarica deſcribitur, & tantùm *cubitalis.* Sed nec in Appiani Illyricis iuſta magnitudo: *Figulus bicubitales ſudes, pice ac ſulphure ſtupâque componens, ex Catapultis in Delminium iacit: quæ ab impetu ſuccenſæ, & lampadarum ritu per inane volitantes, quæcumque attigiſſent, igne corripiebant.* Ita hæc interpres, nec Græcorum eſt copia, quia eâ parte publicè non exſtant. Sanè Silius, ex Liuio, in eâdem Saguntinâ hiſtoriâ pulchrè & floridè depingit, ſed grandem, & quaſi *Trabem.*

Armauit clauſos ac portis arcuit hoſtem
Librari multâ conſueta Falarica dextrâ,
Horrendum viſu robur, celſiſque niuoſæ
Pyrenes trabs lecta iugis: cui plurima cuſpis,
Vix muris toleranda lues. ſed cetera pingui
Vncta pice, atque atro circumlita ſulfure, fumat.
Fulminis hæc ritu ſummis è mœnibus arcis
Incita, ſulcatum tremulâ ſecat aëra flammâ.

Ex arce miſſam eam facit: quia ita ſolet è locis editis turribuſque mitti, quas priſci *Falas* dicebant: atque inde *Falaricæ* nomen, vt Grammatici volunt. Atque hæc * *multâ dextrâ miſſa*, vt idem poëta: id eſt Catapultâ, ad quam plures operæ. Lucanus, de Scæuâ:

* Aut quia plurifariam miſſa, & à diuerſis.

Hunc aut tortilibus vibrata Falarica neruis
Obruat, aut vaſti muralis pondera ſaxi.

Sed & Vegetius: *Quòd ſi opidani exire non audeant, maiore Balliſtâ Malleolos vel Falaricas cum incendio deſtinant.* Iterumque ſenſit de hac Lucanus:

Tortaque per tenebras validis Balliſta lacertis,
Multifidas iaculata faces.

Denique in epiſtolâ Aureliani, apud Vopiſcum eſt: *Nulla pars muri eſt, quæ non binis terniſque Balliſtis occupata ſit. ignes etiam Tormentis iaciuntur.* Simile omnino genus teli, quod Herodianus Aquileienſes adhibuiſſe in Maximinum obſidentem ſcribit: Ἀλλὰ μὴν καὶ ταῖς μηχαναῖς προσαγομέναις δᾷδας ἐπέβαλλον ὁμοίως πίσσῃ καὶ ῥητίνῃ δεδευμένας, ἐπί τε τοῦ ἄκρου βέλους ἀκίδας ἐχούσας. αἳ ἀναφθεῖσαι φερόμεναι, ἐμπαγεῖσαι ταῖς μηχαναῖς καὶ προσαμφυχῆσι, ῥᾳδίως αὐτὰς κατέφλεγον. *Sed & machinis, quæ muro admouebantur, deſuper faces inijciebant, pice ac reſinâ oblitas, & in extremo mucronem habentes. quæ cùm accenſæ ferrentur, infixæ inhærenteſque machinis, facilè eas concremabant.*

DIA.

DIALOG. VI.

Contra Aggeres, Cuniculi, Ignes, & alius Agger, aut eleuatio.

QVID iam tu Carondelete, tu Lipſi, ſatin' vt promptum me præbui, atque etiam largum? LIPS. Affatim. dilaudo: atque etiam id quod non addis, addo, vices manere hunc Carondeletum. CAR. Sic tu finibus regundis arbiter? LIPS. Sed cum arbitrio veſtro: ego dixi, videte. CAR. Haud tergiuerſor: omnes mihi operati hodie cùm fuiſtis, opellam meam iniuriâ ſubducam. Videris autem tu mihi, Billehée, pleraque dixiſſe *Subitæ oppugnationis*, & quædā etiam *Diuturnæ*: ego in hac ſiſtam tantùm, & pro Lipſij item ordine, videbo quid dea *Moneta* in mentem mittat. *Aggeres* in eâ conſidero primùm, qui euerſi aut conſumpti dupliciter, *Cuniculo*, aut *Igne*. de illo iam olim Thucydides, in obſidione Platæenſi: Ὑπόνομον ἐκ τῆς πόλεως ὀρύξαντες, καὶ συντεκμηράμενοι ὑπὸ τὸ χῶμα, ὑφεῖλκον αὖθις παρὰ σφᾶς τὸν χοῦν, καὶ ἐλάνθανον ἐπιπολὺ τοὺς ἔξω, ὥστ' ἐπιβάλλοντας ἧσσον ἀνύτειν, ὑπαγομένου αὐτοῖς κάτωθεν τοῦ χώματος, καὶ ἱζάνοντος ἀεὶ ἐπὶ τὸ κενούμενον: *Cuniculum ex vrbe cùm duxiſſent, & ſignis deſtinaſſent ſub Aggerem ipſum; terram ad ſe introrſus identidem ſubtrahebant, & diu latére eos qui erant foris: cùm ij aſſiduè inicientes, minus tamen attollerent, ſubducto ſcilicet inferiùs aggere, & in locum vacuefactum aſſiduè ſubſidente.* Cæſar idem tangit, Commentario VII. *Bituriges aggerem Cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum eſt.* Tribuit & Aquitanis hanc peritiam, Commentario III. *Cuniculis ad aggerem vineasque actis, cuius rei longè ſunt peritiſſimi Aquitani.* Nec ſubtrahebant ſolùm Cuniculo, ſed incendebant. Cæſar idem Commentario V. *Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem Cuniculo hoſtes incenderant.* Id quomodo factum, diſtinctè Ioſephus tradidit: & ex eo ita Hegeſippus, vt parcam dare Græca: *Iohannes princeps ſeditionum Cuniculum ſuffodit, & Romanorum opera ſuſpendit; ignorantibus his, quid latenti Cuniculo Iudæi moliti forent. quia fultura tabularum, materiâ æquè ſubiectâ, ſuperiora cuniculorum ſuſpenderat, fraus omnis latebat. Itaque vbi opportunitas viſa, ignem appoſuère, qui adiutus ſulphure & pice, quibus illita erat materies quæ fulturam cuniculo dabat, ligna omnia facilè conſumpſit, incendium ſubiectorum ruina ſecuta eſt. Itaque Romanorum opera ſubitò lapſa, ſonitum ingentem dedére: puluere & fumo repleta omnia plurimum tenebrarum obduxerant, maioremque terrorem induxerat latens cauſſa. Deinde vbi conſumptis alimentis ceteris, quibus primò opertus erat, liber ignis erupit, dolum prodidit.* Sed alia item, vt dixi, ratio & magis expoſita, deſtruendi per *Ignes*. cùm ſcilicet Faces, Malleolos, aliaque ad inflammandum, aut iacerent eminus, aut ipſi in Aggerem inferrent. Cæſar VII. Commentario: *Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant.* Idemque de illatione ignis, II. Ciuil. *Maſſilienſes portis ſe foras reuumpunt, ſecundo magnoque vento* ignem

ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore, agger, plutei, teſtudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & priùs hæc omnia conſumerentur, quàm quemadmodum accidiſſet animaduerti poſſet. Eâdem de re graphicè & diſertè, vt ſolet, Lucanus:

Telū flamma fuit. rapienſque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina curſu.
Nec, quamuis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: tædâ ſed raptus ab omni
Conſequitur nigri ſpatioſa volumina fumi.
Nec ſolùm ſiluas, ſed ſaxa ingentia ſoluit,
Et crudæ putri fluxerunt puluere cautes.
Procubuit, maiorque iacens apparuit Agger.

Similiter Ammianus Perſas erupiſſe opido ait, *partim ſtrictis gladijs validam manū, partim pone ſequentes qui flammas occultè portarent. Dumque Romani nunc inſtant cedentibus, nunc vltrò laceſſentes excipiunt; qui vehebant* FOCVLOS, *repentes incurſu, prunas vnius aggeſti inſeruere iuncturis, ramis arborum diuerſarum, & iunco, manipuliſque conſtructi cannarum. qui conceptis incendiorū aridis nutrimentis iam cremabatur, militibus cum intactis tormentis exinde periculosè digreſſis.* Vbi notare eſt, etiam è fragili ac leui materie, vt cannis, iunco, talibus, Aggerem ſtructum, ſed nempe vbi lignorū arborumque inopia eſſet. Sed heus, an non aliud remedium in Aggeres? pone tutos ab iſtis & induſtriè defenſos: tamen tertium etiam ſubſidium, molem & velut Aggerem alium opponere in ipſis muris. Noſtri mechanici æmulantur, & eſt res cottidiana hodie in defenſione. Ammian. XIX. *Duo Aggeres celſi, Perſarum manu erecti, & expugnatio ciuitatis ſtruebatur operibus lentis. contra quod, noſtrorum quoque impenſiore curâ, moles excitabantur altiſſimæ, faſtigio aduerſæ altitudinis æquatæ, propugnatorum vel nimia pondera duraturæ.* Simile in Curtio, Gazenſes fecère: Alexander *Aggerem, quo mœnium altitudinem æquaret, exſtruxit. Opidani, ad priſtinum murorum faſtigium, nouum exſtruxère munimentum,* Tale in Thucydide, & Ioſepho, item legetis. Sed & *Corbes* terrâ aut arenâ repletos, & in faſtigium ſic exſtructos lego: quod haud longè abit à *Sportis* aut *Gabionibus* noſtris, imò ijs dedit exemplum. Polyænus III. Stratag. *Timotheus oppugnabat Toronam. atque hi quidem altas moles contrà crexerant corbium, quos arenâ repleuerant.* Quid tamen in hoc Timotheus? *ille,* inquit, *falces malis nauium impoſuit, ijſque corbes diſſecuit, vt arena diffiueret.*

DIALOG. VII.

In Turres, ignes iacti: Trabes incuſſæ: aliæ Turres ſtructæ.

TVRRES ſequuntur. In eas præcipuum telum *Ignes*; ſed & *ſaxa è Catapultis,* quibus perfringebant. Vtrumque hoc ſatis innotuit è prædictis. Sed & tertia repugnatio, *Aſſeres aut Trabes* aduenientibus incuſſa, atque ita impetu euertebant aut frangebant. Tacitus IV. Hiſtor. *Eduxerant Bataui Turrim duplici tabulato, quam Prætoriæ portæ (is æquiſſimus locus erat) propinquantem, promoti contra validi Aſſeres, & incuſſæ Trabes perfregère.* Simile in Vegetio: *Interdum longiſſimas ferrataſque Trabes opponunt machinæ* (Turri) *venienti, eamque à muri vicinitate propellunt.* Sed eſt & quarta oppoſitio, ſimilis iam dictæ in Aggere: vt muros attollerent eâ parte & augerent. Vegetius: *Partem muri, ad quam machina* (Turris) *conatur accedere, cæmento atque lapidibus, poſtremò tabulatis exſtruendo faciunt altiorem. Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inueniatur inferiùs.* Dicit & de Tabulatis: cui conſonat hoc quod Cæſar de Auaricenſibus ſcribit, à ſe oppugnatis: *Noſtrarum Turrium altitudinem, quantum has cottidianus Agger expreſſerat, commiſſis ſuarum turrium alis adæquabant.* Ita enim legendum videtur, hoc ſenſu. vt iunxerint & continuarint Turres cum Turribus, ligneo aliquo muro: atque ita ipſum murum æquarint turribus ſuis, & hoſtilibus. LIPS. Intellego. vis dicere *Interturria* expleta, & à latere ad latus Turris (id Alam dixerit) ſtructum. Tamen leuiter ambigo, & malim: *ſuarum turrium alijs.* quod ſit, Commiſſis & oppoſitis nouis alijſque ſuis turribus, æquabant noſtras. Vſitatam quidem hanc defendendi viam, Nicetas oſtendit, vbi de Oreſtiade ab Errico, Balduini fratre, oppugnatâ: *Reperit,* inquit, *vrbem duabus latis foſſis circumdatam. Præterea turres mœnium auctas ſublataſque pegmatis ligneis, quæ longè in aërem ibant, & centonibus, ac pellibus contra ignem tegebantur. Sed & ſuper ipſas ligneas turres, mali defixi eminebant, qui habebant omnia, quibus aut accendi aut ſpargi latiſſimè ignes poſſent. In quibuſdam verò & ſpeculæ quædam ligneæ fabrefactæ apparebant, bellatorum virorum habitacula, cuiuſmodi ſolent eorū eſſe, qui ex turriculis ligneis maris profunda explorant, & piſcium popu-*

Vide Notas.

populos captant. In aliis, & lapides cathenis ſuſpenſos aptoſque habebant: qui & demitti per inſtrumenta poſſent, & attolli, & conuerti pro vſu præſenti. CAR. De iſtis, vt videbitur: ego.

DIALOG. VIII.

Varia in Arietem, & Vegetius explicatus.

TRANSEO ad *Arietem*, violentiſſimum machinarum, & maximè terribilem: eoque plura in eum adinuenta. Quæ vt in vno adſpectu ferè dem, commodum mihi viſum per verba Vegetij ire, quæ ſic habent libro IV. cap. XXIII. *Aduerſum Arietes etiam vel Falces, ſunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitas fuſtibus calcant, & illis opponunt locis, quà cedit Aries, vt impetus machinæ materiâ molliore fractus, non deſtruat murum. Alij laqueis captos Arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquũ trahunt, & cum ipſis Teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus illigant ferrum, quem Lupum vocant, apprehenſumque Arietem aut auertunt, aut ita ſuſpendunt, vt impetum non habeat feriendi. Interdum baſes, columnæ marmoreæ, vibrato impetu iaciuntur è muris, Arieteſque confringunt. Quòd ſi tanta vis fuerit, vt murus Arietibus perforetur, & decidat, vna ſalutis ſpes ſupereſt, vt deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur, hoſteſque inter binos parietes, ſi penetrare tentauerint, perimantur.* Primùm ſcribitur, *Aduerſum Arietes vel Falces.*] Nequis erret, *Falces* hîc Vegetianæ capiendæ ſunt, nouitiæ, quæ lapides è muris extrahunt, & vicem ac vim pænè Arietis habent. Ipſe eas in Ariete deſcripſit. Aliæ ſanè ſunt veterum illæ *Falces murales:* quibus pinnas detergebant: quibus nauium funes abſcindebant: atque talia patrabant. Deſcribuntur à Cæſare III. belli Gallici, nec ſunt ignotæ. Primum remedium: *Centones & culcitas fuſtibus calcant.*] Benè qui emendarunt, *funibus chalant:* primus, puto, Turnebus. Talia enim mollia contra vim & duritiem Arietis opponi moris fuit, & funibus ſuſpendi. Ita in Ioſepho (ipſius machinatione & iuſſu) contra Romanorum arietes, ſacci, paleâ referti ſunt demiſſi. *Saccos*, inquit, *paleis plenos iuſſit eos funibus demittere, in eam partem quà viderent ſemper impetum Arietis ferri: vt hoc modo & aberrare faceret ictum; aut ſi excepiſſet, vanus redderetur mollitie & laxitate. Quæ quidem res valde Romanos exercuit. nam quocumque hi conuertiſſent machinã, illi traducentes ſaccos ſubijciebant roſtro eius, vt nihil murus reſiſtendo & renitendo incommodi caperet. donec & ipſi contrà machinantes, longis contis falces aſſigentes, ſaccos abſciderunt.* Quæ ſimilia, & diffuſiùs in Hegeſippo, lib. III. cap. XI. Conuenit huc æquè, quod Appianus in Mithridatico ſcribit, feciſſe Cyzicenos: τοὺς μὲν οὖν κριοὺς, inquit, λίθοις ἀπεκαυλίζον, ἢ βρόχοις ἀνέκλων, ἢ φορμοῖς ἐρίων τὴν βίαν ἐξέλυον: *Arietes lapidibus decutiebant, aut laqueis deflectebant, aut ſportis ſacciſque lanarum plenis vim infringebant.* Vbi & de laqueis habes, quod iam ſequitur: *Alij laqueis captos Arietes.*] Ita in Dionis fragmento, ex Theodoſio: καὶ τοὺς κριοὺς τοὺς μὲν βρόχοις ἀνεῖλκον, τοὺς δὲ ἁρπάγαις ἀνέσπων: *Arietum alios laqueis ſurſum attrahebant, alios harpagonibus reuellebant, locoq; mouebant.* Liuius in XXXVI. id inter receptiſſima fuiſſe oſtendit: *Ætoli contrà armis ſe tuebantur. nam cùm Ariete quaterentur muri, non laqueis, vt ſolet, exceptos declinabant ictus, ſed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus inijcerent, ferebant.* Ammianus XX. *Prominentem Arietis ferream frontem, arte ſubtili illaqueatam, altrinſecus lacinijs retinuere longis, ne retrogradiens reſumeret vires, néve muros ferire poſſet.* Idem in Thucydide libro II. oppugnatione Platæenſium. Sed & laqueis Falces murales ſoliti auertere. Appianus in Punico: *Hoſtis ſubruebat Aggerem, falces iniectis laqueis deflectebat.* Cæſar VII. Gallicorum: *Laqueis falces auertebant, quas cùm deſtinauerant, tormentis introrſus reducebant.* Ita legendus locus, hoc ſenſu. cùm falces eas illaqueaſſent captaſque tenerent, tum machinis quibuſdam, quibus funes illigati vertebantur torquebanturque, in vrbem vi trahebant. At ecce remedium in Vegetio tertium: *In modum Forficis dentatum ferrum, quem Lupum vocant.*] Quod ille pluries factitatum clarè dicit, nos vix legimus, & quęrimus propriè hîc exempla. Nam communiter de *Lupo* non deſunt. Vt apud Liuium, XXVIII. *Qui iam erexerant ad murum ſcalas, in alios lupi supernè ferrei iniecti, vt in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraherentur.* Diodorus hoc idem κόρακα ſiue *Coruum* dicit, in XVII. τοῖς δὲ κόραξι καὶ ταῖς σιδηραῖς χερσὶν ἀνήρπαζον τοὺς τοῖς θωρακίοις ἐφεστῶτας: *Coruis & ferreis manibus abripiebant eos, qui iam in loricis & propugnaculis mœnium conſtitiſſent.* Vocat & Curtius libro IV. *Coruos*, ſed operoſiùs & alio fine ſtructos: *Namque ad implicanda nauigia, quæ muros*

Vide Notas.

muros ſubibant, validis aſſeribus coruos & ferreas manus illigauerant, vt cùm tormento aſſeres promouiſſent, ſubitò laxatis funibus iniicerent. Quod vicinum eſt Polybiano coruo, libro I. niſi quòd ille in proris nauium eum ponit. Magis pro Curtio, & nunc etiam Vegetio, quod Dio Caſſius in Seuero ſcribit: *Byzantinos habuiſſe in machinis quibuſdam harpagones, quos emittebant & reducebant celeriter, vti viſum.* Non nominat, ſed intellegit Tacitus IV. Hiſtor. *Præcipuum pauorem intulit ſuſpenſum & nutans machinamentum, quo repentè demiſſo, præter ſuorum ora, ſinguli pluréſve hoſtium ſublimè rapti, verſo pondere intra caſtra effundebantur.* Itaque iſti lupi: & ab hoc exemplo Vegetianus, quem deſtinatò in Arietes, validiorem haud dubiè & grandiorem, ſtruxerunt. Sed, vt dixi, in hiſtorijs vix memoria; niſi in Dione obiter, quem mox dabo. Pergit ipſe: *Interdum baſes, columnæ marmoreæ iaciuntur.*] Parùm plenè narrat. & quod *interdum* factum ait, ego reperio crebrò, & de more, factitatum. Ponderibus, inquã, grandibus ſupernè incuſſis aut iniectis, Arietem deprimebant, aut frangebant. Liuius libro XXXVIII. *In arietes tollenonibus libramenta plumbi aut ſaxorum, ſtipitéſve robuſtos incutiebant.* Tollenonibus id hîc facit Liuius: & Thucydides libro II. totum aperit, vt lux fiat Glareano, in Liuij loco caliganti & hæſitanti. Dicit *Arietum alios laqueis auertebant, tum & hoc modo Magnas trabes adaptantes longis catenis, à capitibus vtrimque ſuſpenderant ad duas antemnas, ſuper muros inclinatas & extenſas. Has trabes ſurſum trahebant attollebantque obliquas, & quoties inuaſura machina* (Aries) *erat, ictúmque datura, trabem dimittebant, laxatis catenis, manúque remiſſâ. atque is impetus decutiebat caput Arietis.* De his ipſis Appianus capiendus in Libyco: Καὶ τοὺς κριοὺς τὰς ὁρμὰς ἐξέλυον, ἐπιβάλλοντες ἐγκαρσίας δοκούς: *Et Arietum vim ſoluebant, iniicientes trabes tranſuerſas.* Quod autem iſti *Trabes* ita dicunt, id Liuius *Stipites robuſtos*: qui tamen & de *Plumbo* addit. vti & lib. XLII. *Arietem admotum libramento plumbi grauatum, ad terram vrgebant.* quod eſt, iactu & libratione in eum plumbi ſupernè. Id verò ipſum plumbum, in trabium formam factum, & in maſſam longiuſculam productum, vt certiùs feriret, Polyænus indicat libro VI. Ἀθηνοκλῆς πολιορκούμενος, πρὸς τοὺς κριοὺς καὶ τὰ τρύπανα, δοκοὺς μολίβδου ποιήσας, πλαγίας παρέτεινεν ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις. αἷς ἐμπίπτοντα τῶν πολεμίων, τὰ μηχανήματα συνετρίβετο: *Athenocles oppugnatus, aduerſus Arietes ac Terebras, trabes plumbeas fecit, eaſque tranſuerſas in propugnaculis oppoſuit. quibus, cùm hoſtiles machinæ irruiſſent, eæ confringebantur.* Vegetius horum nihil dixit, ſed lapides & marmora eorum vicem iniecit. Quod etiam Ammianus XX. *Agitantes arietes, denſo ſaxorum pondere molarium, fomentiſque ignium varijs ire protinus vetabantur.* Etſi illi molares non in admotam machinam immiſſi; ſed in aduentantem excuſſi tormentis videantur. Poſtremum in Vegetio: *vt deſtructis domibus, alius intrinſecus murus addatur.*] Hoc remedium, quod hodie quoque receptum contra demolitoria noſtra tormenta. Imò vt nos lunari ferè formâ tum ducimus, ſic illi. In Arriano de Halicarnaſſęis, oppugnatis ab Alexandro, libro I. Ἔφθησαν γὰρ ἀντὶ τοῦ πεπτωκότος τείχους ἔσωθεν, πλίνθινον μηνοειδὲς ἀντοικοδομησάμενοι, οὐ χαλεπῶς, ὑπὸ πολυχειρίας: *Occuparunt enim, pro muro exteriore deiecto, introrſus latericium ſtruere lunatâ formâ; idque facilè, ob multas operas.* Appianus quoque, cùm Sulla Athenas quateret (in Mithridatico) *& muri cecidiſſent*, ait, *Archelaum introrſum ædificaſſe lunatos alios. quos cùm Sulla ſtatim deruere tentaret, vt qui nouelli & molles eſſent, contrà cecidit, & ſuprà & à lateribus telis vndique petitus, vt inter lunatos flexus, ab oppugnatione Pyræei omnino deſtitit.* Hactenus ad Vegetium: ſed & addam quædam hîc omiſſa. vt quod in Diodoro, libro XVII. Καὶ ταῖς μὲν δρεπανοφόροις κεραίαις τὰς τῶν κριῶν ὁρμωμένας ὑποτέμνοντες, ἄχρηστον τὴν τῶν ὀργάνων βίαν ἐποίουν: *Et antennis, quibus falces præfixæ erant, funes quibus incitabantur Arietes abſcindentes, mutilos eos reddebant, & vim eludebant.* Item quod in Dionis Veſpaſiano, in rebus Iudaïcis (inter Fragmenta nuper editum:) Καὶ τοὺς κριοὺς τοὺς μὲν βρόχοις ἀνεῖλκον, τοὺς δὲ ἁρπάγαις ἀνέσπων, ἑτέρων τὰς προσβολὰς σανίσι παχείαις συμπεπηγμέναις τε καὶ σεσιδηρωμέναις, ἃς πρὸ τοῦ τείχους καθίεσαν, ἀπέστρεφον: *Arietes alios laqueis attrahebant; alios harpagonibus* (Lupis Vegetij) *reuellebant; aliorum incuſſum & inflictum, tabulis craſſis inter ſe compactis & ferratis, quas ante murum demittebant, auertebant.* Hoc enim poſtremum, videtur non coniectus aliquis in Arietem, ſed oppoſitus & obtentio fuiſſe: vt in his vim frangeret, nec integram in muros ferret.

DIALOG. IX.

In tela alia, vſus coriorum, ciliciorum, rotarum.

SVPERESSE mihi video *Balliſtas, Catapultas*, & totum genus *leuium telorum*: quibus omnibus vnicum ferè obſtaculum & oppoſitio, *Coria, Cilicia, Vela*. His enim vim excipiebant & frangebant, molliter ita ſuſpenſis: imò & ignita iacula repellebant. In vrbe, extra vrbem vtebantur: quia vtrimque ſcilicet periculum & metus ab iſtis. In Suidâ, de Aggere: Τοῦτο δὲ μηχάνημα (χῶμα) οἱ ἐργαζόμενοι, προκάλυμμα τιθέασιν ἐξ αἰγείων τριχῶν, τῶν λεγομένων κιλικίων. Ἃ δὴ πάχους τε καὶ μήκους διαρκῶς ἔχοντα διαρτήσαντες ἐκ ξύλων μακρῶν, ἐπίπροσθεν ἐτίθεντο. Ἐνταῦθα γὰρ οὔτε πυρφόροι οἰστοί, οὔτε ἄλλα βέλη ὀξυκινείδη εἶχον, ἀλλ' αὐτοῦ ἐπὶ τῶν προκαλυμμάτων ἔμενον: *Qui machinam eam* (id eſt Aggerem) *excitabant, ij tegumentum & velum habebant è caprillis pilis factum, quæ Cilicia vocant. Ea iuſtâ & ſufficienti craſſitie ac longitudine ſuſpendebant è proceris lignis, & ante ſe prætendebant. Ita nec ignita iacula, nec alia tela attingere eos poterant, ſed in ipſis ibi tegumentis ſiſtebant & hærebant.* Sed & in alio opere vſurpabant: tum ne conſpici ab hoſte poſſent, tum vt & tela ſic eludi. Commodum inuentum, & à noſtrâ hodie militiâ non alienum. Thucydides, in opere aliquo Platæenſium: Προκαλύμματα εἶχε δέῤῥεις καὶ διφθέρας, ὥστε τοὺς ἐργαζομένους καὶ τὰ ξύλα μήτε πυρφόροις οἰστοῖς βάλλεσθαι, ἐν ἀσφαλείᾳ τε εἶναι: *Tegmina habuit pelles & centones, vt nec operantes, nec ligna operis, ignitis iaculis peterentur, & in tuto eſſent.* Ammianus: *Defenſores obtentu ciliciis latebant intrinſecus, ne conſpicerentur ab hoſtibus.* Curtius: *Igitur munientibus coria velaque iuſſit obtendi, vt extra teli ictum eſſent.* Arrianus pariter: Προκαλύμματα δὲ δέῤῥεις καὶ διφθέραι αὐτοῖς ἦσαν· ὡς μήτε πυρφόροις βέλεσιν ἀπὸ τοῦ τείχους βάλλεσθαι, τοῖς τε ἐργαζομένοις προβολὴν ἐν τῷ εἶναι πρὸς τὰ τοξεύματα: *Tegmina ijs erant coria & pelles, vt nec à muro ignitis telis peterentur, & vt operarijs munimen hoc eſſet in ſagittas.* Vegetius IV. cap. VI. *Saga, ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiant ſagittarum. Nec enim facilè tranſeunt ſpicula, quod cedit & fluctuat.* Imò verò & lapides ſiſtunt Balliſtarum. Diodorus in XVII. Πρὸς δὲ τούτους βύρσας καὶ διπλᾶς διφθέρας πεφυκωμένας καταῤῥάπτοντες, εἰς ταύτας ἀπεδέχοντο τὰς ἀπὸ τῶν πετροβόλων πληγάς. Καὶ μαλακῆς τῆς ἐνδόσεως γινομένης, ἐξελύετο τῶν φερομένων πετρῶν ἡ βία: *Præterea coria ac pelles duplices, madefactas, conſuentes, in his excipiebant ictus Balliſtarum, quia molliter ijs cedentibus vis lapidis reſoluebatur.* ORAN. Madefactionis hîc mentio: quo ea fine? CAR. Contra ignes, aut ignita. Aquâ enim centones, aut cilicia, & coria humectabant, quò minùs corriperent, aut corrumperentur. In Ammiano: *Aries humectis taurinis opertus exuuijs.* Et propriè huic rei Acetum habebant. Siſenna hiſtoricus, in fragmento: *Aceto madefactis centonibus integit.* Appianus in Mithridatico, reſiſtere ita Cyzicenos facit: Τῶν δὲ βελῶν τοῖς μὲν πυρφόροις ὑπήντων ὄξει καὶ ὕδατι. Τὰ δὲ ἄλλα προβολαῖς ἱματίων, ἢ ὀθόναις κεχαλασμέναις τὴν φορὰν ἔλυον: *Tela*

ignita

ignita reſutabant aceto & aquâ. alia autem oppanſione veſtium, aut linteis laxis ſuſpenſis reſoluebant, & vim frangebant. Sed & Vitruuius in tegendâ Teſtudine, *Paleas aceto macerat.*. LIPS. Occurrit Heronis locus, qui cap. XIV. de Turribus, vbi varia remedia in Ignes, hoc quoque habet: *Vtiliſſima inuolucra oppanſa, paleis aceto madefactis plena; ſiue & retia repleta humido muſco vel algæ ſpecie, quæ Thalaſſopraſon dicitur.* Ille velut Culcitas paleis eiuſmodi humectis farcit, & in ignes opponit: quod è lanâ noſtros hodieque facere accepi, in tormenta. CAR. Polyænus communiter ita de Aceto pronunciat: Σβεστήριον πυρὸς μάλιστα ὄξος εἶναι δοκεῖ. Ἄριστον δὲ κώλυμα πυρὸς ἐπαλειφόμενον ὄξος. Ἥκιστα γὰρ τούτου πῦρ ἅπτεται: *Ignem reſtinguere & comprimere maximè Acetum videtur. ſed magis, Acetum vnctum aut pinguefactum: quia minimè ignis id apprehendit, aut adhæret.* Poſtremum hoc de *Vncto*, mihi nouum eſt, & ad periculum appello. Iſthæc igitur in Tela: ſed in *Catapultas* propriè: inuenio & *Rotas marmoreas* quaſdam oppoſitas, de quibus in Diodoro, lib. XVII. De Tyrijs agit: Πρὸς μὲν τὰ καταπελτικὰ βέλη τροχοὺς κατεσκεύασαν, διειλημμένους πυκνοῖς διαφράγμασι. Τούτους δὲ διά τινος μηχανῆς δινοῦντες, τὰ μὲν συνέτριβον, τὰ δὲ παρέσυρον τῶν βελῶν, πάντων δὲ τὴν ἐκ τῆς βίας φορὰν ἐξέλυον: *Contra Catapultica tela Rotas appararunt, crebris interuallis aut ſeptis diſtinctas. Has per machinam quamdam in orbem voluebant, & alia telorum frangebant, alia auertebant, omnia reſoluebant.* Hîc *Rotas* ſimpliciter dicit, poſteà & *Marmoreas* addit. Οἱ Τύριοι πρὸ τῶν τειχῶν μαρμαρίνους τροχοὺς ἵστασαν, καὶ διά τινων ὀργάνων τούτους δινοῦντες, τὰ φερόμενα βέλη καταπελτικὰ συνέτριβον, καὶ εἰς τὰ πλάγια παράγοντες, ἀπράκτους ἐποίουν τὰς πληγάς: *Tyrij ante muros Rotas marmoreas conſtituerunt, quas organis quibuſdam gyrantes, incidentia catapultica tela frangebant, aut ad latus auertentes, ineſſicaces reddebant ictus.*

DIALOG. X.

Libatio in menſâ, honoris index: quibus exhibita?

OMNIA, niſi fallor, iam dicta: & ſermonem meritò finis. Vos amici eamus. LIPS. Quò? CAR. Iterùm in Prætorium, tum in vrbem. Ingredimini etiam. LIPS. Quid tamen facturi? ad cymbas potiùs. dies inclinauit. CAR. Imò pro operâ nauatâ, ex more veteri, *mulſo ſunt accipiendi milites*, vt apud tuum Comicum. Bellaria Lipſi guſtanda ſunt. BILL. At enim breuiter Carondelete hoc fiat: ſeria mea me vocant. CAR. Salus Principis te hîc tenet. ecce hanc pateram, quam illi eo libatum. BILL. Diu nobis, huic patriæ, toti Reip. ſit ſuperſtes. Tibi porrò Lipſi, in hanc legem & exemplum. LIPS. Hem, quàm ſtrenuè tu bibis! ſic hauſtu vno totam? vereor vt imiter, etſi cupio. Vnde autem vobis iſtæ leges aut mores? nam vulgò in conuiuijs video vſurpari, non inuitationem, ſed adactionem ad bibendum. CAR. Mirum te quærere. à priſcis hoc inſtitutum, & fideliter nos tenemus. Ex ſcito autem tuo Lipſi,

Moribus antiquis res ſtat Romana viriſque.

LIPS. De fide video, de inſtituto ambigo. CAR. Diſce igitur, qui nos doces. Græcis & Romanis in more inter pocula & menſas, maximè ſecundas, dijs primùm libare, eorumque honori bibere; tum etiam beneficis in ſe, aut amicis. In iſto numero qui magis quàm viri Principes, quorum beneficio & curâ nos & noſtra ſalui? Quod igitur Græci patronis aut amicis (nam de Dijs omitto, rem notiſſimam) ex Ouidij loco clarum, de Theſeo. ibi Athenienſes, conuiuia agitantes, ob eum reducem, poſt facta eius enumerata, addunt:

—— pro te fortiſſime, vota
Publica ſuſcipimus, Bacchi tibi ſumimus hauſtus.

In Aſconio, III. in Verrem: cùm declarat, quid ſit Græco more bibere. *Eſt, inquit, Græcus mos, vt Græci dicunt,* συμπιεῖν κυαθιζομένους, *cùm merum cyathis libant, ſalutantes primò deos, deinde amicos ſuos nominatim. nam toties merum bibunt, quoties & deos & caros ſuos nominatim vocant.* Horatius ad hunc morem:

Da Lunæ properè nouæ,
Da noctis mediæ, da puer auguris
Murenæ.

Et exempla verò plura: ſed vide magis in Romanis. Silius de Q. Fabio Cunctatore, qui rem Romanam ſeruauit, libro VIII.

Nec priùs aut epulas aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigiſſe fuit, quàm multa precatus
In menſam Fabio ſacrum libaret honorem.

Apud eumdem libro VI. Marus quidam Regu-

Regulum defunctum ſeruatorem & patronum habet. itaque ait:

—— cui me libare Lyæi
Quod cernis latices, dignum eſt cognoſcere cauſſam.

Valerius lib. VIII. cap. XV. de C. Mario: *Poſtquam Cimbros, ab eo deletos, initio noctis nuncius peruenit; nemo fuit, qui non illi tamquam diis immortalibus, apud ſacra menſæ ſuæ libauerit.* Hoc ipſum Plutarchus: Εὐθυμούμενοί τε μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἕκαστοι κατ' οἶκον, ἅμα τοῖς θεοῖς καὶ Μαρίῳ δείπνου καὶ λοιβῆς ἀπήρχοντο: *Hilares lætique vnà cum liberis & vxoribus, quiſque domi ſuæ, Diis ſimul & Mario libauerunt.* Quibus exemplis, Senatus decreuit in Auguſti honorem ſemper libari. quod ita in Dione expreſſum, lib. L. Καὶ ἐν τοῖς συσσιτίοις οὐχ ὅτι τοῖς κοινοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἰδίοις, πάντας αὐτῷ σπένδειν ἐκέλευσαν: *Et in conuiuiis non ſolùm publicis, ſed & priuatis, omnes ei libare & vinum defundere iuſſerunt.* Quò Horatius reſpexit, IV. Carm. Od. V. ad Auguſtum.

Hinc ad vina redit lætus, & alteris
Te menſis adhibet Deum.
Te multâ prece, te proſequitur mero
Defuſo pateris, & laribus tuum
Miſcet numen, vti Græcia Caſtoris
Et magni memor Herculis.

Quinetiam eò, apud Græcos quidem, ventum, *vt diſcipuli præceptoribus ſuis benè precati libarent*: quod in Athenæo libro decimo legetis. Satin' hæc probant ritum antiquum, & ex eo noſtrum? LIPS. Nondum mihi exemplum aliquod eſſe fateor, ſed diſſimile. Simplex ibi libatio, & guſtatio: vbi hæc infuſio? Abutimur, & apud quoſdam profectò, quod Alexis dixit,

—— λουτρόν ἐστιν, οὐ πότος:
—— lotio eſt, non potio.

Ita ſe perfundunt & humeſcunt; ita dũ alienæ Saluti libant, ſuam lædunt. ORAN. Lipſi tu non euades, nec ſi Vlyſſem aſtu præſtes. LIPS. Apud Cyclopes igitur ſum? ORAN. Puta eſſe. nos Vulcani officinam habemus, quod hodie dixiſti: æſtuamus igitur, & ſitimus. LIPS. Vobis ſitite. Nam Sophoclæum illud iure occinam:

—— ὡς ἄρα τὸ πρὸς βίαν πιεῖν
Ἴσον κακὸν πέφυκε τῷ διψῆν βίᾳ.
—— bibere per violentiam,
Par eſt malum huic, ſitire per violentiam.

DIALOG. XI.

An, & quæ machinarum, poſſint habere nunc vſum.

SED nónne imus? tu Carondelete, tu Billéhee: & abiens iam Sol vocat. BILL. Me & negotia. conſcendamus cymbam, & prono ſic flumine feramur. Fecimus. Ego ad Billéheum, Omnia, aut pleraque diximus, quæ ad Oppugnationem veterem: an & alio aliquo, quàm ad hiſtoriam fructu, & vt FACIS tantùm hæc loco ſint? An publicè reuocari aut renouari quædam expediat? dic ſodes, Billéhee, qui hoc iudicium lectione & periculo potes tibi vindicare. BILL. Arduum ſit, & inter noſtros quoque Martis & Bellonæ filios, videbis in his talibus diſſenſum. Qui vſum ſolum habent, & ab eo peritiam, hæc omnia naſo ſolent agere, & adſpernari: qui lectione imbuti ſunt, & curâ aliquâ ſcrutati, pluſculum ea æſtimare. Qui imitari tamen auſi ſint aut reducere, paucos dixerim; etſi in quibuſdam, quoſdam. Vt breuiter, ſed diſtinctè aliquid pro meo ſenſu promam, *Scalas*, & hæc ſcanſoria, vſum habere nemo abneget, in nocturnis occultiſque aggreſſionibus; ſed & apertis, vt omnes ſciunt. Quædam veteribus formæ aut inuentiunculæ circa hanc rem, haud aſpernandæ terrâ aut mari, ſiquis tua ruminetur. Iam de *Vallo* & *Foſſis* in obſidione vt te munias, illos includas: quid cogitari vtilius poteſt? Piget & pudet, quàm neglecta & in vili hodie ea pars: cùm ferè incauti aſſidemus, nec cuſtodientes ſatis, nec cuſtoditi. Illabitur aliquis, erumpit: facile eſt, nocturno præſertim tempore. ſed & ſuppetias ſi qui venit, eò minùs repugnamus. Olim aliter: & Iuliano aliquo opere ſi cingamur: quis obſeſſus non timeat; & quem timeant obſidentes? Sed & ſingillatim *Ceruoli, Cippi, Tribuli, Stili*, valdè impediendo hoſti ſint, aut remorando: quin & in acie victoriam alibi donent, ſi aptè & occultè adhibeantur. De *Vineis* verò, *Pluteis, Muſculis, Teſtudinibus*, & toto hoc genere, vſum ex longinquo magnum habere haud dixerim: tormenta noſtra diſſipent: propiùs ſi ſuccedatur, quod ſæpè, & parietes ſuffodiendi aut deruendi ſint, habeant clarum & certum. At *Agger* palàm hodie vtilis, & ſpeciem interdum vſurpamus. Regula quæ antiquis certa, vt altiores vincerent, & telis tormentiſque præualerent;

rent; ea & hodie, atque aggerum hæc ſtructura dederit omnia ſub ictum. Vnus labor aut moles potiùs, pugnare cum ignauiâ militum, qui faſtidiunt aut ſpernunt totum hoc operari. *Turres* olim optimæ, nunc vix ſubſiſtant in illâ altitudine expoſitæ tormentis: nec ſatis muniant quæ olim, coria & vela. Memini tamen & ſcio factitatum recenter in Friſiâ: & poteſt vtiliſſimè, cùm conſtat obſeſſos non abundare puluere illo fulminali. An & ratio aliqua turrium mobilium non initi poſſet, quarum frontes terrâ, lanâ madidâ, aut tali ſtipatione munirentur? architecti cogitanto. In *Tormentis* iacemus, fatendum eſt, vnico illo & eminente Geniorum (non enim hominum) inuento. Tamen *Catapultas, Scorpiones, Balliſtas* haud in totum abdicem: variè poſſunt eſſe vtiles: & maximè tollenones ſiue *Fundibala* illa, quæ grandiores molareſque lapides, cadauera, & talia in opida iactant. Impensâ minore hæc conſtant, ſed & hominum aut iumentorum haud æquâ fatigatione: quid quòd & vbique & ſemper (cùm ligni funiumque copia eſt) paranda? Denique de *Telorum* vario genere, ſum in eâ ſententiâ, vt putem quædam poſſe excerpi; & maximè illa ignita, quæ diuerſa iam dicta. Terrent enim hæc talia, & in acie equos maximè: ſed & nocent eximiè, iacta in opida aut ædes. Plura aliquis dixerit: ſed & ego fortaſſe, niſi quia leuiter & neglectè, non nego, (quâ enim ſpe?) hoc ago: & iam vrbs in oculis, & nauta flectit ad ripam. O vos amici, ſaluete, & *Fortunæ huiuſce diei* gratia, quæ me ſociauit. CAR. Tibi, Billéhee, atque iſtis omnibus gratia, qui *relictis rebus, Mihi, frequentem operam dediſtis;* vt ait Comicus. ORAN. Sed &, vt idem Comicus,

Iſtoc quidem pretio nos fuit facile
Frequentare tibi, vtibileſque habere:
Ita in prandio lepidè atque nitidè
Accepiſti apud te, vt ſemper meminerimus.

Pro omnibus hoc reſpondeo: ſed nos porrò cum Lipſio. BILL. Ego ad Decanum GRIMBERGIVM, virum probiorem neſcio, an nobiliorem. Noſti eum Lipſi? debes. ornamentum noſtræ vrbis eſt. At nunc ſalue, & ſaluete.

ADDI-

ADDITIVNCVLAE.

QVAEDAM *hæc, Lector, viſum adnectere, quæ locis ſuis inſerere aut opportunitas aut memoria non fuit. Nec ſic quidem omnia: abſit, nolo: & aliis quoque ſit, quod pro induſtriâ aut ingenio ſuo notent. Nos cùm hæc direximus, in ordinem aliquem & lucem dedimus, ſatis animo iſti fecimus: ſi non ſemper alieno (nec id ſperem) veniat in partem laboris aut gloriæ ſi quis volet, ſed & noſtræ modeſtiæ, qui nemini inſultauimus, palàm aut per figuras percuſſimus, etſi occaſio alibi eſſet. Id verò mihi defuiſſe fateor, quod alteri melior Deus dabit, libros ſcriptoresq́; aliquot in bibliothecis reconditos: quos Mechanica Græcis literis conſignaſſe comperi, Athenæum, Apollodorum, Heronem, alios: è quibus ſolum Heronem videre mihi fuit, atque eum in nube aut ſordibus parùm eruditæ interpretationis. Sed hæc tu, qualiacumque, cape Lector, fruere; & laudare ſi non potes, ama.*

LIB. I. DIAL. III.

Pag.165. col.1. lin. 41. *Alij ferè conſenſu, ad Periclem auctorem referunt.*] Docent quæ adduxi. & tamen Corn. Nepos, ſeu quis alius in vitâ Miltiadis, facit eum in oppugnatione Pari, *Vineis ac Teſtudinibus conſtitutis, propiùs muros acceſſiſſe*. At is ſane Pericle antiquior: ſi tamen hæc penſitate, & non de more ſic ſcripta.

Pag.166. col.1. lin. 18. *Nónne probabile peruaſiſſe in propinquum Orientem?*] Ratio inducit, ſed & auctores. Nam Perſas ecce machinas habuiſſe atq; vſurpaſſe, Xenophon docet VII. Pæd. de Cyro agens: Ὡς δ' ἐγένετο πρὸς τοῖς τείχεσι τοῖς ἐν Σάρδεσι, τάς τε μηχανὰς ἀνίστη ὡς προσβαλῶν πρὸς τὸ τεῖχος, καὶ κλίμακας παρεσκευάζετο: *Vt venit ad Sardium muros, machinas erexit muris admouendas, & ſcalas præparabat.* Iterùm diſtinctius: Ὁ δὲ Κῦρος αὐτὸς μένων ἐν Σάρδεσι, μηχανὰς ἐποιεῖτο καὶ κριούς, ὡς τῶν μὴ πειθομένων ἐρείψων τὰ τείχη. *Cyrus Sardibus ſubſiſtens, machinas & arietes apparabat, quibus non obtemperantium muros euerteret.* Sed & Ammianus lib. XX. atque alibi (locos variè in ipſo textu adduxi) Balliſtas, Scorpiones, Malleolos, Aggeres, Vineas, aliaque adhibuiſſe ſuo æuo oſtendit. Quæ eò magis noto, quod ſint auctores item qui adimant, & palàm machinas ſcientiamq; oppugnandi ab iis ſpernant. Vt Tacitus noſter, XV. Annal. *Sed Partho ad exſequendas obſidiones nulla cominus audacia: raris ſagittis neque clauſos exterret, & ſemet fruſtratur.* Iuſtinus pariter, XLI. *Parthi cominus prœliari, aut obſeſſas expugnare vrbes neſciunt.* Sed & Tacitus vniuerſe de illo tractu, lib. XII. *Nihil tam ignarum barbaris, quàm Machinamenta & aſtus oppugnationum: at nobis ea pars militiæ maximè gnara eſt.* Sed & Lucanus apertè, qui ita loqui Lentulum facit, diſſuadentem Pompeio ire in Parthos:

Non aries illis, non vlla eſt machina belli,
Haud foſſas implere valent: Parthoq́; ſequente,
Murus erit, quodcumque poteſt obſtare ſagittæ.

Quid dicemus? an olim habuiſſe, poſt deſiiſſe, iterumq́; adſumpſiſſe? An de Perſis modò id verũ eſt, de Parthis aliter, quos Tacitus & Lucanus priuant?

DIALOG. VI.

Scalas Nauticas, & mox *Machinam aſcendentem.*] Pag.171. col.1. lin. 37.
De Sambucis etiam ſiquis accipiat, fortaſſis nec errer.

Tamen Vegetius in terrâ etiam adhibet.] Atque Ibid. col.2. lin. 48.
ita tunc & poſteà factitatum etiam, non nego. Exemplum huiuſmodi Sambucæ egregium, in rebus Ferdinandi Regis Aragoniæ, obſidione Anticheræ, quam Mauris ibat ereptum. Vide inter alios Laur. Vallam lib. I. de eius rebus.

LIB. II. DIAL. IV.

In Dionyſy ſenioris rebus ponit memoratq́; Diodorus.] Pag.207. col.2. lin. 16.
Ille verò & ante memorat, ſed non expreſsè *Ambulatorias*. Vt cùm Hannibal Carthaginienſium dux Selinuntios oppugnat, lib. XIII. Πρὸς δὲ τὴν πόλιν παραγενηθείς, περιεστρατοπέδευσε δ' αὐτὴν, καὶ τὰς μηχανὰς ἐπιστήσας, μετὰ πάσης σπουδῆς τὰς προσβολὰς ἐποιεῖτο. ἓξ μὲν γὰρ πύργους ὑπερβάλλοντας τοῖς μεγέθεσιν ἐπέστησε, τοὺς ἰδίους δὲ κριοὺς κατασεσιδηρωμένους προσήρεισε τοῖς τείχεσι: *Ad vrbem cùm veniſſet, caſtra circumpoſuit, & machinas extruens, omni ſtudio conabatur admouere. Sex quidem Turres eximiâ magnitudine ſtruxit, proprios etiam Arietes ferratos incuſsit muris.* Vbi Arietes *Proprios* acceperim, quia inuentum id peculiare Pœnorum. Sed Turres iſtas iterum idem admouet Acragantinis: ſed nec ibi expreſſum *Mobiles*, etſi opinor fuiſſe. Ceterùm, quòd mox addo *Plicatiles* quaſdam Turres: earum verò mentio in obſidione etiam ſacræ Vrbis, quam noſtri heroes animoſe inuaſerant duce Godefrido. Ibi, inquam, traditum *Genuenſes peritos omnis generis tormentorum machinarúmque, ingenti mole turrim, procul à conſpectu hoſtium, fabricatos eſſe: quæ plicatilis, ac ſoluta per partes, noctu comportari in caſtra poſſet, vt cùm dilucesceret, ſuis coagmentata compagibus vrbi admoueretur.* Sed & plura talium rerum exempla, vt & Pontium mox in Turribus, in mediâ nouellaque hiſtoriâ reperies: quid opus aggerare?

DIALOG. V.

Pag. 303. col. 1. lin. 2. *Cur rara aut nulla eius mentio?*] Intellego, apud antiquiores Romanos. nam poſteà ſæpe. Sed & Græci aut Perſæ videntur ſimilem vſurpaſſe: & Darij pons naualis in Boſphoro & Danubio Græcis celebratur. nec abit ille portentoſus Xerxis, ſuper Helleſpontum.

LIB. III. DIALOG. II.

Pag. 314. col. 1. lin. 34. *Catapulta pro telo ipſo.*] Diſertè alibi Plautus: *Ita eſt amor, balliſta vt iacitur, nihil ſic celere eſt, neque volat.*

DIALOG. IV.

Pag. 320. col. 1. lin. 45. *Enormes lapides ac ſepulchrales.*] Adde & molares. Æmilius Paulus, in obſidione Ptolemaidis à regibus Philippo Galliæ, Henrico Angliæ: *Saxorum molarium ictu, quæ Tollenonibus mittebantur, tecta domorum in vrbe supernè perfringebantur, magnâ incolentium peſte.* Appellat ſcitè doctiſſimus vir *Tollenones*, noſtras illas Balliſtas, quia talis quædam earum forma.

Ibid. col. 2. lin. 9. *Quæ verba non ſic capienda, quaſi viginti.*] Niſi tamen minores totidem globos fundi placet, variè mox ſpargendos. Nec id abnuam.

Pag. 321. col. 1. lin. 45. *Iſtac Ammianus.*] Licet addere deſcriptionem Græcam Balliſtræ, quam ex Procopio manuſcripto ad me miſit vir eruditus & induſtrius Dauid Hœſchelius. Ea ab Ammiano non abit, & ſic habet: Βελισάριος δὲ μηχανὰς ἐς τοὺς πύργους ἐτίθετο, ἃς καλοῦσι βαλίστρας. τόξου δὲ σχῆμα ἔχουσιν αὗται, ἔνερθέν τε αὐτοῦ κοίλη τις κεραία προὔχει· αὐτὴ μὲν χαλαρὰ ἠρτημένη, σιδηρᾷ δὲ εὐθείᾳ τινὶ ἐπικειμένη. Ἐπειδὰν οὖν τοὺς πολεμίους ἐνθένδε βάλλειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, βρόχου βραχέος *ἐνέρσει τὰ ξύλα ἐς ἄλληλα νεύειν ποιοῦσιν, ἃ δὴ τοῦ τόξου ἀκρωνυχία ξυμβαίνει εἶναι. τόν τε ἄτρακτον ἐν τῇ κοίλῃ κεραίᾳ τίθενται τῶν ἄλλων βελῶν, ἅπερ ἐκ τῶν τόξων ἀφιᾶσι, μῆκος μὲν ἔχοντα ἥμισυ μάλιστα, εὖρος δὲ κατὰ τὸ τετραπλάσιον. Πτεροῖς μέντοι οὐ τοῖς εἰωθόσιν ἐνέρχονται, ἀλλὰ ξύλα λεπτὰ ἐς τὴν πτερῶν τὴν χώραν ἐνείροντες, ὅλον ἀπομιμοῦνται τοῦ βέλους τὸ σχῆμα. μεγάλην δὲ αὐτῷ λίαν καὶ τοῦ πάχους κατὰ λόγον τὴν ἀκίδα ἐμβάλλοντες: στρέφουσί τε πολλῇ οἱ ἀμφοτέρωθεν, μηχαναῖς τισί. καί ποτε ἡ κοίλη κεραία προϊοῦσα ἐκπέμπει μὲν, ξὺν ῥύμῃ δὲ τοσαύτῃ ἐκπίπτει τὸ βέλος, ὥστε ἐξικνεῖται μὲν οὐχ ἧσσον ἢ κατὰ δύο τῆς τοξείας βολάς, δένδρου δὲ ἢ λίθου ἐπιτυχὸν, τέμνει ῥᾳδίως. Τοιαύτη μὲν ἡ μηχανή ἐστιν ἐπὶ τῷ ὀνόματος τούτου, ὅτι δὲ βάλλει ὡς μάλιστα, ἐπικληθεῖσα. Ἑτέρας δὲ μηχανὰς ἐπήξαντο ἐν ταῖς τοῦ περιβόλου ἐπάλξεσιν, ἐς λίθων βολὰς ἐπιτηδείας. σφενδόναις δὲ αὗταί εἰσιν ἐμφερεῖς, καὶ Ὄναγροι ἐπικαλοῦνται.

* ἐνέρσει [margin note]

LIB. IV. DIALOG. III.

Pag. 318. col. 2. lin. 50. *Vetus autem hoc de manuariis lapidibus, & quid niſi naturâ duce?*] Itaque Barbari & rudes aliorum armorum his etiamnunc vtuntur. Et quidam ita ſcitè & fortiter (quod de Canarienſibus Antonius Nebriſſenſis αὐτόπτης ipſe tradidit) *quaſi ex balliſtâ aut tormento aliquo ſulfurario torquerentur. Sed & ita certè, vt nullum oculis ſignum deſignarent, quòd non telo contingerent.*

LIB. V. DIAL. III.

De Rumicibus Tribuliſq; ſparſis.] Etiam Perſas factitaſſe, è Curtio diſcas. Qui ita libro IV. ſub pugnam Alexandri cum Dario: *Nondum ad teli iactum peruenerant, cùm Bion quidam transfuga ad regem peruênit, nuntians Murices ferreos in terram defodiſſe Darium, quà hoſtem equites emiſſurum eſſe credebat: notatumq; certo ſigno locum, vt fraus euitari à ſuis poſſet.* Pag. 350. col. 1. lin. 17.

DIALOG. V.

Aquiſq; conſperſis acriores excitat ignes.] Cuiuſmodi oleum aliquod Perſas habuiſſe, quo vrbes & earum portas exurebant, in Æliano leges libro V. Hiſtor. anim. cap. III. item Ammiano libro XXIII. Id autem è Napthâ compoſitum, de quâ varij. Pag. 353. col. 1. lin. 29.

DIALOG. VII.

Aſſeres aut Trabes aduenientibus incuſſa.] Trabe aliâ ita diſcuti perfringique Turres ſolere, in Paulo Æmilio eſt exemplum, bello Sacro: *Aduerſus Genuenſium Turrim, malum in muro erexerant, trabemq; tranſuerſam ſuſpenderant, vt eius interiore capite reducto, ac mox magnâ vi remiſſo, exteriùs in appropinquantem machinam velut aries incuteretur.* Quod etiam mox additur, *Turres alias* ſolere in eam ſtrui: id verò ex ipſo Cæſare doceatur, libro VII. de Auaricenſibus obſeſſis: *Totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant, atque has coriis intexerant.* Pag. 356. col. 1. lin. 8.

DIALOG. VIII.

Quem Lupum vocant.] Lupi muralis deſcriptio in Procopio manuſcripto: & ecce habes, miſſu Dauidis Hœſchelij: Ἐν δὲ ταῖς πύλαις λύκους ἔξω ἐπετίθεντο, οὓς δὴ ποιοῦσι τρόπῳ τοιῷδε. Δοκοὺς δύο ἱστῶσιν ἐκ γῆς ἄχρι καὶ αὐτὰς ἐπάλξεις ἐξικνουμένας, ξύλα τε εἰργασμένα ἐπάλληλα θέμενοι, τὰ μὲν ὀρθὰ, τὰ δὲ ἐγκάρσια ἐναρμόζουσιν, ὡς τὰ ἐνέρσεων τὰ ἐν μέσῳ εἰς ἀλλήλους τρυπήματα φαίνεσθαι. ἑκάστης δὲ ἁρμονίας ἐμβολή τις προὔχει, κέντρῳ παχεῖ ἐς τὰ μάλιστα ἐμφερὴς οὖσα. ἐκ τῶν ξύλων τὰ ἐγκάρσια ἐς δοκὸν ἑτέραν πηξάμενοι ἄνωθεν ἄχρι ἐς μοῖραν διήκοντα τὴν ἡμίσειαν, ὑπτίας τὰς δοκοὺς ἐπὶ τῶν πυλῶν ἀνακλίνουσι, καὶ ἐπειδὰν αὐτῆς ἐγγυτέρω οἱ πολέμιοι ἴωσιν, οἱ δὲ ἄνωθεν ἄκρων δοκῶν ἁψάμενοι, ὠθοῦσιν. αὗται δὴ ἐς τοὺς ἐπιόντας ἐκ τοῦ αἰφνιδίου ἐμπίπτουσαι, τοῖς προὔχουσι τῶν ἐμβολῶν ὅσους ἂν λάβοιεν εὐπετῶς κτείνουσι. Βελισάριος μὲν ταῦτα ἐποίει. Pag. 357. col. 1. lin. 41.

Ista nunc ſatis an Imaginibus, quædam monenda aut & addenda erât, ſed fiet cum Deo, alias, aliis etiam ſuggerentibus aut iuuantibus, quod velim.

INDEX

INDEX DIALOGISMORVM

LIBRI PRIMI.

Miſcellanei ſermones, & præcipui ſemen atque occaſio. Dialog. I. Pag. 261
De nomine & ſcripturâ Leodici vrbis: tum initium ſermonis Machinalis. Dialog. II. 262
Nomen Machinæ, Machiones, Mangana. Origo rei tota inquiſita. Dialogiſm. III. 264
Diuiſio operis, tum de Oppugnatione ſubitâ & per Coronam. Dialog. IV. 266
De Teſtudine militari, quid & quotuplex ea? eius vis & robur. Dialogiſm. V. 267
De Scalis, & earum aliquot generibus. De Sambucis. Dialog. VI. 270
Crates, Vineæ, Plutei, Spaliones, Leſæ, Catti, & totum hoc genus explicatum. Dialog. VII. 274
Teſtudines triplices, Aggeſtitiæ, Foſſoriæ, Arietariæ. Dialog. VIII. 278
De Muſculo, & Cæſaris locus in eo examinatus. Dialog. IX. 280

LIBRI SECVNDI.

De Circumuallatione. eius multiplicis & operoſæ exempla. Dialog. I. 283
Cæſar totus explicatus in verbis quæ ſuprà. Brachia, Lorica, Cerui, Stili cæci, & alia vicina. Dialog. II. 287
Agger totus ſtructus, & Cæſaris de eo locus. Dialog. III. 292
De Turribus. Ignoratæ olim. quando repertæ? Altitudo, Tabulata, Ferrea tegmenta. De iis Cæſar explicatus. Dialog. IV. 296
Pontium pleraque ratio. Primùm Naualis, tum in Vtribus, in Cuppis: & Cæſaris in Rheno illuſtratus. Dialog. V. 301

LIBRI TERTII.

De Ariete diſſertio. quotuplex ille, & qualis in quoque genere. De Helepoli, & Terebrâ breuiter. Dialog. I. 308
De Catapultâ: & primùm de nomine. Maiores, & Minores: tela earum, vis, & forma. Dialog. II. 313
De Balliſtâ, & Manganicis. Varia item nomina: Lapidum moles & effectus: de Neruis, & Crinibus. Dialog. III. 318
Scorpiones quid, & quo telo. Dialogiſm. IV. 325
Muri veterum cuiuſmodi: ſeorſim & Gallorum. Dial. V. 326
Qui, & vbi Machinas fecerint, tulerintque. Dial. VI. 331

LIBRI QVARTI.

Conuiuium, & in eo Apri, olim ſolidi: pluſcula in hanc rem dicta. Dial. I. 332
Ad Tela ventum, & de Fundis primò dictum. Inuentio, forma, excuſſio. Dialog. II. 334
Triplex aliud genus Fundæ explicatum. Dialog. III. 336
Iaculorum diuiſio, & genera. Sudes, Faces, Præpilata, Lanceæ, & adiuncta. Dialog. IV. 340
Amenta quid fuerint, & quo fine. Dialog. V. 345
Arcus & Sagittarij deſcripti. Dialog. VI. ibidem.

LIBRI QVINTI.

De Repugnatione additum: & primò quid in Teſtudinem, aut Scalas. Dialog. I. 348
Plura alia in Aſcendentes. Oleum; vaſa picis, ſulphuris, bituminis, & in fundis iacta

iacta. Plumbum, Ferrum, Arena, Retia. Dialog. II. 349
Fænum Græcum ſparſum, Rumices, & Tribuli. Dialog. III. 350
Dolia, Cylindri, Molares, Columnæ, Metellæ, & talia iacta. Dialog. IV. 351
Saxa in Machinas, tum ignes. quid Malleoli, Vnci, Falaricæ. Dialog. V. 353
Contra Aggeres, Cuniculi, Ignes, & alius Agger, aut eleuatio. Dialog. VI. 355
In Turres, Ignes iacti: Trabes incuſſæ: aliæ Turres ſtructæ. Dialog. VII. 356
Varia in Arietem, & Vegetius explicatus. Dialog. VIII. 357
In tela alia, vſus coriorum, ciliciorum, rotarum. Dialog. IX. 359
Libatio in menſâ, honoris index: quibus exhibita? Dialog. X. 360
An, & quæ machinarum, poſſint habere nunc vſum. Dialog. XI. 361.

APPROBATIO.

Hos Poliorceticωn Iuſti Lipſij libros ad claram Hiſtoriæ cognitionem, magno ſtudiorum fructu edendos cenſeo.

Henricus Cuyckius D. Petri Louanij Decanus, & Pontificius ac Regius librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI
ADMIRANDA,
SIVE
DE MAGNITVDINE
ROMANA
LIBRI QVATTVOR.

SERMO PRINCIPI
ALBERTO AVSTRIO
IMPERATORIS FILIO,
NEPOTI, FRATRI,
S. R. E. CARDINALI,
BELGICÆ SVPREMO GVBERNATORI,
IVSTVS LIPSIVS DEDICAT CONSECRATQVE.

INTER Hiſtoriarum fructus, SERMI PRINCEPS, ego illum eximium ſemper habui, qui ad Sapientiam & rerum in orbe ADMIRANDARVM cognitionem ducit. Quis enim paullò altior & attentior eas legit, qui non diuina illa opera obſeruet, magna imperia ſtabilita, aut diruta: & in iis imaginem quamdam Prouidentiæ ſimul & Potentiæ diuinæ? Ita profectò ſe res habet. ſicut vnus in ſuperis Deus eſt, qui machinam hanc totam moderatur & temperat: ſic in terris velut Curatores & Vicarios quoſdam ſuos conſtituit, qui in partibus eam tueantur & adminiſtrent. Atque horum quoſdam creſcere voluit in magnas opes, copias, opera: quid niſi in imagine oſtendens, cæleſtem illam & ſine fine ac modo potentiam, quam ipſe habet, & per riuulos ac canales illos deducit? Vt igitur cælum & micantia illa aſtra cùm intuemur, ab iis ad puram, primam, & inacceſſam quamdam lucem ducimur: ſic ab humanâ iſtâ MAGNITVDINE, ad auctorem illius & fontem Deum. Quis ille fuit, qui Aſſyrios terris & gentibus impoſuit? qui Perſas, Macedonas, Romanos? quis, qui iterùm loco mouit & deiecit? magnus ille auriga & rector vniuerſi, qui habenas in hoc mundano cùrru temperat; qui impellit, qui ſiſtit, & poëtæ verbo,

Diuoſq; mortaleſq; turmas
Imperio regit vnus æquo.

Quod magis ſentio, & in animum demitto, cùm in ipsâ potentiâ & magnitudine, infirmitatem iſtorum video, aut breuitatem. Quid enim illa omnia nunc, aut vbi ſunt? abierunt. vbi ſu-

pra

pra fidem cumulatæ opes? defluxerunt. vbi cælo certantia opera? non apparent. Heu res mortalium vel maximorum paruæ! heu validiſſimorum inſtabiles! imò omnia illa ſomnium, vmbra, nihil, ſi cum Æternò & Æternitate comparentur. Sicut Solem iſtum aſſiduè vel nubes aliqua ſubdúcit, vel nox condit: talis omnis hic ſplendor & felicitas, rapitur aut euaneſcit. Hæc & ſimilis cogitatio SERMI PRINCEPS, iamdiu me impulit Imperiorum magna & ADMIRANDA colligere: atque vt decuit, orſum à ROMANO. Nam fallor. aut non alia maior magiſque fundata, addo & laudata MAGNITVDO fuit; quam quattuor his libellis in parte expreſſi, & ad te multis de cauſſis miſi. Omitto beneficia in patriam publica, in me priuata: ipſe titulus & argumentũ palàm ad te ducebant. ROMANI Imperij deſcriptio cui potiùs aut iuſtiùs debebatur, quàm Principi è tot ROMANIS Imperatoribus nato? Res certa & inter ADMIRANDAS eſt, ex vnâ AVSTRIA, verè aureâ, ſtirpe veſtrâ, decem Imperatores, intra hos trecentos circiter annos, orbi Chriſtiano affulſiſſe: atque id ſanguinis & natalium ſerie, ſine vllo fulcro adoptionis. Quid in omni retrò Principum claſſe ſimile? duo, tres, in vnâ domo, & vix fuerunt: in primâ ipsâ Iulij, nec vltra ſextum etiam adoptio prorogauit. Iterùm dico, mirabile. & quid niſi à Deo tacita vox & teſtimonium, datam hanc familiam & demiſſam è cœlo in terras eſſe, ad imperia terrarum? Iam & ADMIRANDORVM ille titulus, an non ad te traheret, in variâ virtute ſic ADMIRANDVM? Priuatam tuam vitam ſi video: Pietas & Relligio occurrit, quæ vel ſacerdotem deceat; Caſtitas, quæ Veſtalem; probitas, & vitæ totius Ordo ac compoſitio, quæ ipſum cælum. Nec enim ſidera illa profectò magis ordinato & certo curſu incedunt, quàm tuæ actiones. Quid prudentia, in ciuili aut militari adminiſtratione? quid altitudo conſiliorum incredibilis? quid tranquillitas animi & vultus (proprium bonum Auſtriacæ gentis) in omni euentu aut fortunâ? ADMIRANDA ſunt: & quæ Regi noſtro, ſapientiſſimo rerum hominumque arbitro, cauſſam dederunt tui inter alios eligendi, quem ad maxima impèria & Præfecturas admoueret. Ecce Luſitania adiecta Hiſpaniæ ſuæ fuit, & multa in concuſſo eo corpore adhuc ægra: te elegit qui lapſa erigeres, dilapſa colligeres, exanimata recreares. Et ſanè ita feciſti, & præfuiſti, vt pænè optandum fuerit illi regno tam validè concuti, vt te pacatorem fundatoremque æterni deinceps otij haberet. Quis in diſceſſu tuo non ingemuit? nobilitas patronum, plebs parentem, leges cuſtodem, pietas vindicem viſa eſt ſibi amiſiſſe. At noſter Rex recepiſſe: & expertus quàm benè humeris tuis imperium ſederet, porrò te miſit in Belgicam noſtram, id eſt in ipſum mare & Oceanum

num (ignoſce patria ſic loquenti) diſſenſionum & turbarum. Heu qui hic fluctus? adeò vt alibi ciuilia atque externa bella fuiſſe & tranſiſſe dixerim, hîc ſediſſe & habitaſſe. Opportunitas ſcilicet locorum fecit, & ſimul conſpiratio eorum qui magnitudini Regiæ ſunt infenſi, vt conſilia & arma verterentur in has partes; & in noſtrâ iſtâ patriâ certamen certaretur, pænè dicam, de Europâ. Ergo miſſus es & veniſti in medium diſcrimen: quid autem feciſti? quod nec hoſtes ſuſpicari, nec nos ſperare, imò vix nunc credere poſſumus cùm eſt factum. Aggreſſus es vrbem naturâ, opere, milite munitam, & opportunitate inter Galliæ primas. Vrbem dico, quam * Eduardus ille felix & animoſus Anglorum Rex, vndecim menſium ſpatio vix expugnauit; quam * Philippus Bonus tuus proauus, cum quadraginta millium exercitu, nec expugnauit: tu, inquam, aggreſſus cum modicis copiis, in paucis diebus claudis, oppugnas, capis. Quæ hæc vis animi, vel benignitas fortunæ? vtraque enim adfuit: & illa vt auderes dedit, hæc vt poſſes. Scipio Africanus olim (nec alium iuſtiùs tecum conferam) cùm in Hiſpaniam miſſus eſſet, vel ferociâ Pœnorum ereptam, vel infortunio Romanorum alienatam, vidit rèm longi & infiniti operis, bellum circumferre per ſingulas & minutas partes. Quid facit diuinus iuuenis? Carthaginem Nouam, vbi arma, commeatus, opes hoſtiles erant, ſitu & mœnibus (ita putabatur) inexpugnabilem, ſubitò & ignaris omnibus exercitum rapit. Venit, aggreditur, ingreditur: & in vnâ vrbe captâ, animos ſuis ſociiſque reddidit, hoſtibus ademit. O factum Scipione dignum! & quid niſi proludium frangendæ magnæ illius Carthaginis, & ſtabiliendi mox imperij pariter ac pacis? A te ſimilia expectamus, ô noſter Princeps: & ab hoc initio vince aut paca hoſtes, iunge diuulſos aut rebelles. Hos ipſos quàm terres ſtatim facto nouo pariter, & inopinato? Abducis ab iis locis copias, & alia agens ac præferens, Hulſtum adducis. Quod iſtud Hulſtum? non opidum, ſed inſulam; nec inſulam modò, ſed propugnaculis variis magniſque, id eſt verâ æſtimatione, totidem opidis inſeſſam. Quid facis ô conſideratiſſime Princeps? quis ardor te abducit? non Mars ſolùm ea loca, ſed Neptunus tuetur & vindicat: & magnus ille Oceanus, ruptis aggerum clauſtris immiſſus, vnà cum ſuis filiis latè dominatur & regnat. Vbi naues, quibus peruadas? vbi alæ quibus tranſuoles? deſunt: at non tentandi tibi animus, & patrandi item fortuna. O quàm nunc denique didici, anguſtè vires veſtras expendi, ſi quis ea tantùm quæ fieri poſſunt à vobis exſpectat! Audetis non audenda, facitis non facienda, humano quidem iudicio: ſed Deum adhibetis in conſilio, & vos magni cum magno illo Numine participantes, legitis (ſi fas

* Anno 1347.
* Anno 1436.

(ſi fas dicere) in tabulis Fatorum. Itaque inuitis aut diſſuadentibus omnibus, inuadis, peruadis, vincis. Hæc tua ſunt ſub initium opera, cùm alij vix operum ſolent ponere fundamenta. Et quæ non maiora magiſque ADMIRANDA à te, vel in te, exſpectemus? Memini legere ALBERTVM II. inter maiores tuos Auſtrios, vno tempore atque adeò vno anno, factum Regem Bohemiæ, & Hungariæ, & ROMANORVM. O quæ iſta felicitas! ſed quàm breuis felicitas! biennio enim non toto imperauit, & optimum Principem Deus cælo inuexit, quia terra virtutum illarum parùm capax erat aut digna. Tibi pariter ALBERTO ominamur & vouemus ſimilia, ſed firmiora: & an non iamnunc clara ſigna Deus & Rex dederunt? ſed parco dicere, etſi non optare. O dies ille exorere, non lætus ſolùm ſed ſalutaris Belgis; nec Belgis tantùm, ſed vicinis; nec vicinis, ſed diſſitis, & quicunque ſunt in religione aut orbe Chriſtiano. Plura vellem: ſed vt ij qui apud Deum verba faciunt, corpore, geſtu, ſermone modici ſunt ac reuerentes; ſic nos decet apud vos Principes, & colere atque ADMIRARI magis, quàm laudare. Facio in animo, & illo dico atque impleo, ſiquid ore aut ſtilo omiſi. Louanij, Kal. Martiis. ∞.IↃ.XCVIII.

AD LECTOREM.

ADMIRANDA *in Imperiis, Lector, quæ olim colligere cœpimus, nunc diſponere, vt vides, & vulgare. Orſi ſumus à* ROMANO, *quod quattuor his libellis damus: an totum? negabit aliquis, & ſcio eſſe quæ poſſint addi. Sed an debeant, neſcio: non certè pro meâ mente, cui propoſitum fuit eminentia tantùm & verè* MAGNA *colligere, atque eaipſa dumtaxat oſtendere in primo vultu, & deſignare. Omnia ſi penetraſſem, aut delineaſſem, præſertim quæ ad* Opera, *quis finis fuiſſet? Sed architectonica etiam hæc cura ſit, non noſtra; nec libuit ſupra plantam, quod dicitur, euagari.*

—— * οὐδ' ἄρα πως ἦν

Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Et verè fateor, nimiâ iam etiam curâ an curioſitate peccari à pleriſque noſtrûm, qui omnia hæc antiqua auide ſcrutamur, & in maris illo fundo penè dicam arenas. Ah, quis fructus eſt? vita & mores præeant, tum prudentia. ſed & elegantia quædam accedat: tamen vltima hæc cum modo. Peccauimus & nos fortaſſe olim: ſed nunc cum aliis annis mens eſt alia, & clamo liberè, Quædam eſſe quæ malo ignorare, quàm diſcere. *Timonis illud ſæpè mihi in mente:*

* Πουλυμαθημοσύνης, ἧς οὐ κενεώτερον ἄλλο.

Sed ſiquid tamen ſcitu dignum omiſi, alius explebit me volente, & addet, vt fiat illud Homericum

—— * πλεόνων δέ τοι ἔργον ἄμεινον.

Etſi quædam tamen ſepoſita mihi, non omiſſa, & in altera ADMIRANDORVM *parte opportunè reddenda. Atqui & alia mihi culpa, aut certè nota, deprecanda eſt, in attollendo nimium fortaſſe alibi fuiſſe. Si ita eſt, excuſetur: & quis neſcit, vbi animus & ſtilus incaluit, trahere hoc ſecum has* * πανηγύρεις? *Et tamen non* arcem è cloacâ foci, *vt ait ille,* nec lapidem è ſepulchro veneratus ſum pro Deo; *ſed res laudatiſſimas laudaui & extuli: ſi nimis, tu moderare & deprime, quiſquis frigore & ſedatiore affectu hæc legis. Denique in clauſulâ, magnum etiam imperium miratus ſum, & approbaui: cur contra hodiernum morem (dicet aliquis) fortaſſe & vſum? Nam diuiſiones iſtæ factæ iamdudum, & inueterauerunt, & moueri ſine motu Chriſtiani orbis vix poſſunt. Non temerè igitur ſuadeo; nec ſanè innouo: ſi tamen Fatis & Deo viſum, hodiernam aliquam & nouam* MAGNITVDINEM *dare, cur culpa ſit laudare & approbare? Multiplex ratio eam commendet: & firmiſſime iſta. quòd etiamnunc, quidquid tranquilli & pacati eſt in re Chriſtianâ, id manat ab vnico illo capite, quod auctoritate ſacrâ nobis præeſt. Romanus ille Dictator, vt ſic appellem, & Pontifex, fulcrum aut vinculum eſt, quod ſuſtinet, quod ligat, labentes aut diſſidentes*

* nec fuit vnquam Omnibus in rebus gnarum vnum eſſe atq; ſcientem.

* Multiſcientiâ vt haud quidquam vel vanius exſtat!

* melius multorum opes.

* laudationes.

dentes in male compacto hoc ædificio partes. Abite non impij ſolum, ſed imperiti, qui aliter. nobis conſtat hanc ipſam Romam, & ſacrum in eà imperium, fuiſſe & eſſe velut anchoram fluctuanti diu Europæ. *Mira Dei benignitas in hanc vrbem! cùm legionum vim eripuit, legum attribuit; cùm armis imperare noluit, ſacris indulſit: & ſic quoque fecit eam decus, tutelam, columen rerum. Atqui Senatus ille vetus non eſt, inquiunt.* Non *ille, ſed alius: & vide mihi in iſtâ purpurâ ex omni noſtro orbe ſelectos proceres, moribus, prudentiâ, annis ſpectandos. Si vetus ille* Cyneas *redeat, & hunc conſeſſum videat; nihil ambigat vel cum* Regibus *iterùm, vel cum* Heroibus *comparare.* Quid Tributa? *non tam multa, ſed magis innoxia & vltronea ſunt.* Quid Legationes *gentium? nec ea deſunt, & ex noto ignotoq́ orbe (tanta diffuſio maieſtatis huius eſt) concurritur, & iura ac leges ſacrorum hinc petunt. Ipſi* Reges *&* Principes *adeunt & inclinantur, & obnoxia capita vni huic capiti ſubmittunt.* Quid Principes *aut homines loquor? aërei, terreni, inferi ſpiritus ſiue* Genij *verentur ac trepidant, & cæleſtem illam in terris poteſtatem vel inuiti ac reluctantes agnoſcunt. Gaude igitur non maior, ſed melior iam* ROMA; *non cultior, ſed ſanctior; & diu ſedes & habitaculum ſacri huius imperij (ex animo vouemus) eſto.*

IVSTI

IVSTI LIPSI ADMIRANDA, SIVE, DE MAGNITVDINE ROMANA LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Occaſio & ingreſſio ſermonis.

DIES æſtuoſus erat, & quales Iulio menſe per Caniculam ſolent. Venit ad me AVDITOR, & Numquid turbo? inquit, non opinor. Otiari te cùm tempus, tum & mos iubet, qui publicas Ferias nunc indixit. LIPS. Otiamur. non ob cauſſas à te dictas ſolùm, ſed ob quam minimè vellem. Ea valetudo eſt, ſemper moleſta, nunc magis in iſto æſtu. O ſi Spada me habeat! quàm me recreem & refrigerem ambulando, bibendo! AVD. Omitte Spadam, illam curſus tui palæſtram. Satis nobis, ſemel ſic pro te timuiſſe. Nam quid propiùs factum, quàm vt nobis eriperêris, ad alios translatus? LIPS. Factum. nec vnquam ego propior periculo fui, nec manifeſtiore Dei manu ereptus. Ille me tuitus eſt, & reddidit vobis. Vtinam & eos redderet iungeretque per bonam pacem, qui ſic abiuncti! O quàm ſuauis vita ſit! quàm iuuet communione illâ terrarum hominumque frui! AVD. Ne deſpera.

* Οὔπω μέσας ἄγων ἔχομ' ἱερὸς, οὐδ' ἐνιαυτός.

Nondum æther menſes, nec volvere deſiit annos. Theocr.

Dies, inquam, iſta componet & dabit; aut denique Deus. LIPS. Certè Dei hoc opus: quem toto pectore inuoco veneror que, vti velit, Reſpiciat afflictam Belgicam tot iam luſtris, & ſatis ſit acciſam eam, non exciſam. Sed quid tu volebas? AVD. Fabulari. LIPS. Publica habes? AVD. Curioſè ea non curo: ſed tamen & publica tangit, quod volebam. LIPS. Dic autem. AVD. Sponde autem. LIPS. Quid iſtud eſt? captas me? AVD. Non nego. vtinam ceperim! Iam diu eſt quod DE MAGNITVDINE ROMANA polliceris aliquid dicere, ſiue ſcribere. Si hoc nondum potes, illud fac quod potes. LIPS. Hóccine agebas, & eò ibas? & hoc illud otium, quod ſuadebas? AVD. Agebam, ibam, ſuadebam. Et quid tibi hîc magni negotij? ſcio iamdiu talia & obſeruata ibi, & prompta. LIPS. Prorſus. ecce, os aperiam? ſponte ſe effundent. O te bellum! ſcilicet memoriâ, diſpoſitione, ad eas res non opus, etiam quas notas iam habeas & paratas. AVD. Non nego. ſed priorem Deus tibi dedit, alteram iudicio ſemper aſſumpſiſti. In ſcriptis tuis hoc me delectat, ordinem & ſeriem rerum videre: interdum earum, quarum nec ordo videbatur. LIPS. Malus es. AVD. Quid ita? LIPS. Quia verè captatorem agis, & blandiris, ſed vt in retia tua compellas. — * γέρων δ' ἀλώπηξ (ait verbum) οὐχ ἁλίσκεται. AVD. Imò patiare te capi vel meâ hac cupidine, quam amare & laudare in adoleſcentiâ noſtrâ ſoles. LIPS. Non nego; adamo: ſed & argumentum inuitet, quod valdè item amo. Quomodo non veterem illam Romam? tot ingeniorum, artium, virtutum, vel matrem vel ſedem? Nam Potentia quidem & Militia ADMIRANDA ſunt, & magni illius imperij Opes: Virtutes amandæ. AVD. Neque aliud à te volo, quàm in vmbrâ quaſi & imagine repræſentari Formam faciemque illam veterem: & qualis, & quanta Roma fuit. LIPS. Ego verò ſic ſubitò nec vmbram tibi auſim polliceri: fortaſſe vmbellam, & imaginem aliquam imaginis, vt ſic loquar. AVD. Quidlibet, iuuabit & docebit. LIPS. Sic volendo, volentem & me facis. Sub hac trichilâ vmbroſâ igitur ſedeamus, & ducamus MAGNITVDINIS ROMANAE vmbras.

* *Vulpecula haud capitur ſenex.*

CAPVT II.

Communiter Roma & eius Potentia laudata, per elogia pauca veterum.

EGO inter Imperia & MAGNITVDINES, quas Deus à condito orbe eſſe voluit, eminere cenſeo & primas ferre hanc RO-

MANAM. Hoc è *Finibus, Copiis, Opibus, Operibus*, denique *Viris & Virtutibus*, liquere poſſe arbitror: quibus rebus ſingulis, aut & iunctis quibuſdam, aliæ fortaſſe gentes ſe oſtenderunt; nulla ſic omnibus, vt nunc oſtendam. Tu Deus lux temporum, rerum, hominum, ſcintillam aliquam tui, ſi non radium, in mentem hanc immitte: vt eâ videre, adire, ſed & reſerare poſſim, theſauros Antiquitatis & Memoriæ, quos in Æui diffuſo implexoque ſinu, reponis & ſeruas. Priuſquàm igitur diſtinctè de quinque illis Magnitudinis partibus dicam, lubet vniuersè aliquid de totâ eâ præfari, & quam iſtam, vnà mecum, illuſtres magnique omnes viri admirati ſint. Atque illa vulgata omitto, *Romanos rerum dominos: Romam mundi caput: Mundi miraculum: Mundi compendium: Arcem nationum ac regum, lumen gentium:* magna ſunt, & à magnis: ſed compendio laudaſſe eam magnificè Martialis videtur,

Terrarum Dea Gentiumque Roma,
CVI PAR *eſt nihil, & nihil* SECVNDVM.

Subtiliter nec falsò vult, nihil accedere ad eam, nihil vel ſequi. Quod an ab illo mutuatus Frontinus eſt? in cuius libro de Aquæductibus legimus: *Regina & domina orbis, quæ terrarum dea gentiumque conſiſtit, cui par nihil, & nihil ſecundum.* Sed vereor vt allitum adſcriptúmve alienâ manu ſit, & grauis atque eruditus reliquus Frontini ſtilus non probat aut amat laſciuiam poëtarum. Compendio igitur Martialis: ſed pulchrè item & vbertim Claudianus.

Quâ nihil in terris cõplectitur ALTIVS *æther,*
Cuius nec SPATIVM *viſus, nec corda* DECOREM,
Nec LAVDEM *vox vlla capit. quæ luce metalli*
Æmula vicinis faſtigia conſerit aſtris.
ARMORVM LEGVMQVE PARENS, *quæ fundit in omnes*
Imperium, primíque dedit cunabula iuris.
Hæc eſt exiguis quæ finibus orta, tetendit
In GEMINOS AXES, *paruaq; à ſede profecta*
Diſperſit CVM SOLE *manus. hæc obuia fatis,*
Innumeras vno gereret cùm tempore pugnas,
Et Gallum terris proſterneret, æquore Pœnum,
Numquam SVCCVBVIT DAMNIS, *& territa nullo*
Vulnere, poſt Cannas MAIOR *Trebiamque fremebat.*

Habes pleraque verſibus iis ab alto & animoſo poëta (talis fuit) inſerta, quæ ordine meo imus laudatũ. Sed Erinna etiam poëtria audienda eſt: quam vixiſſe oportuit, vt hoc carmen eſt, ſub Pompeij, aut circiter, æuum. Nam alioqui plures eo nomine fuiſſe, non debes neſcire. Ea igitur, ad ipſam Romam:

Χαῖρέ μοι Ῥώμα θυγάτηρ Ἄρηος,
Χρυσεόμιτρα, δαΐφρων ἄνασσα,
Σεμνὸν ἃ ναίεις ἐπὶ γᾶς ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραυστον.
Σοὶ μόνᾳ πρέσβυστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρρήκτω βασιλῆον ἀρχᾶς,
Ὄφρα κοιρανῆον ἔχοισα κάρτος
Ἀγεμονεύῃς.
Σᾷ δ' ὑπὸ ζεύγλᾳ κρατερῶν λεπάδνων
Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσας
Σφίγγεται. σὺ δ' ἀσφαλέως κυβερνᾷς
Ἄστεα λαῶν.
Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰὼν,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνᾳ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐ μεταβάλλει.
Ἦ γὰρ ἐκ πάντων σὺ μόνα κρατίστους
Ἄνδρας αἰχματὰς μεγάλως λοχεύεις,
Εὔσταχυν δάματρος ὅπως ἀνεῖσα
Καρπὸν ἀπ' ἀνδρῶν.

Filia ô Martis, mihi Roma ſalue,
Aureo Regina decora cultu,
Quæ vel in terrâ ſtabiles Olympi
Incolis arces.
Nam dedit ſoli tibi cana Parca
Regium ſceptrum, minimè atterendum,
Vt potens rerum domineris vna,
Imperiteſque.
Ad tuum currum, retinente fræno,
Colla telluris tumidique ponti
Illigas, & tu populos gubernas
Firma per æuum.
Ipſa, quæ gaudet variare cuncta,
Reſque transformare hominum, Vetuſtas,
Spirat hæc vni tibi ſemper auram à
Puppe ſecundam.
Denique, in cunctis populis valentem
Procreas bellis ſobolem. vtque læta
Surgit è terrâ ſeges, ipſa abundas
Fruge virorum.

Atq; heus tu, virile & plenum ſpiritus muliebre hoc carmen eſt; & cur talia tam multa perierunt? Sed Poëtarum hæc laudatio eſt: audi Hiſtoricum. *Nulla vmquam Reſpublica nec* MAIOR *nec* SANCTIOR, *nec bonis exemplis ditior fuit.* Liu. 1. Laudat à duplici illo capite quod nos attigimus, & in ſermone perſequemur, Potentiæ & Virtutis. Quod ipſum vtrumque Ammianus: cùm, *Romam* IMPERII VIRTVTVMQVE *omnium Larem* appel-

appellat. Et plura ſe offerunt, quæ differo, in ſuis locis opportuniùs reddenda. Hieronymi elogia audiamus, æuo iam inclinante: Lib. II. adu. Iouin. *Vrbs* POTENS, *vrbs Domina*, *vrbs Apoſtoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma aut* FORTITVDINIS *nomen apud Græcos eſt, aut* SVBLIMITATIS *apud Hebræos.* Duplicem interpretationẽ nominis rei aptam reddit: ego & tertiam, quam dederit lingua * Rom. noſtra: quia * Roma, *Gloriæ & famæ* nomen eſt Germanis. Quid, quòd apud Orientales Indos *Rumes* appellantur (Oſorio ita traditum) milites boni & fortes: an quaſi Romani, & admiratio vetus apud eos manſit? an vox indigena id quoque notat? Diuus Auguſtinus, pro ſummis, tria olim videre deſiderat: *Chriſtum in carne, Paulum in cathedrâ, Romam in flore.* Hoc vltimum paramus, & ad rem parteſq; noſtras iam imus: aliquid tamen à te præſtipulari. AVD. Quid illud eſt? LIPS. Aſſenſum & fidem. AVD. Tibi non dem, aut habeam? vel nutu me ducas, quò velis. LIPS. Memento. nam erunt quædam Propert. inopinata, & verè ADMIRANDA. Poëta iure cecinit:

Omnia Romanæ cedant MIRACVLA *terræ,*
Natura hic poſuit, quidquid VBIQVE *fuit.*

CAPVT III.

Finis imperij Romani; quando maximi, & Prouinciæ breuiter adnumeratæ.

INITIA nos tenent: nec temerè iam olim dictum, *Portam itineris longiſſimum eſſe.* At ſerò viam ingredior, & quidem per eos limites ſiue terminos, quos antè obiter poſui, *Potentiæ* ac *Virtutis.* In potentiâ conſidero, *Fines, Copias, Opes, Opera:* & in hanc quadrigam, niſi fallor, ſubiungam & veham, quidquid ea ſecum trahit. Ergo de *Finibus* primò. ij verò quàm ampliſſimi fuerunt, & ſpatia terrarum ac maris, vno velut ſinu & iunctim incluſa, quanta in vllo priorum aut poſteriorum imperiorum nego fuiſſe. Itaque attollunt haud vanè hæc veteres, & magnificè loquuntur, vt Cicero: *Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, vt vix exſtet; aut ita domita, vt quieſcat; aut ita pacata, vt victoriâ noſtrâ imperioq; lætetur.* Et paſſim illi ſermones, *Romanos orbis dominos: Solem vtrumque in eorum imperio currere:* & talia, animoſè magis, quàm ſuperbè dicta. Petronius:

Orbem iam totum victor Romanus habebat,
Quà mare, quà terræ, quà ſidus currit vtrumq;.

Dionyſius Halicarnaſſæus planè cum ipſo, etſi ante ipſum: Ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται. πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας: *Romana vrbs imperat toti terræ, quà quidem inacceſſa non ſit, habitaturque ab hominibus; ſed & toti mari imperat, non ſolùm huic intra columnas Herculeas, ſed ipſi Oceano, quacumq; eſt nauigabilis;* PRIMAQVE ET SOLA *ab omnis æui memoriâ terminos ſibi potentiæ fecit, Orientem & Occaſum.* Vbi terras omnes & maria tribuit, ſed vt decuit hiſtoricum bonæ fidei, cum aliquâ reſtrictione aut exceptione: ſeiungitq; inacceſſa aut inhabitata loca, itemque maria ignota. Enimuerò, ſi propiùs inſpicias, nec habitata quidem omnia loca ſub imperio habuit: non hercules: & multa ſub Parthorum iure ad Orientem fuere; multa libera, aut ſub regibus, ad Septentrionem ac Meridiem: ſed vt ego quoq; pro vero magis coërceam, quidquid opportunum au dignum vinci videbatur, vicit. Cetera non tam non potuit, quàm cõtempſit, & iudicio reliquit. Sed illud nemo negauerit, florem Aſiæ, Africæ, Europæ in hoc imperio fuiſſe: ipſa gentium robora, ingenia, opes. Quod vt clariùs tibi liqueat; in triplici hac mũdi plagâ quid habuerint, ſtrictim & per indicem dicam: atque id, cùm imperium maximũ & in culmine ſuo fuit, vt ab Auguſto ad Traianum. Termini igitur fineſque imperij ſub Auguſto erant, ab Oriente *Euphrates;* à Meridie *Nili catarractæ, & Deſerta Africæ, & mons Atlas;* ab Occidente, *Oceanus;* à Septentrione, *Danubius & Rhenus.* Ita enim ipſe, bono conſilio inſtituit, claudere imperium naturæ aliquibus limitibus, & cuſtodes ac milites ad eos habere Hoc Tacitus in eo laudat: *Clauſum mari, aut amnibus longinquis imperiũ.* 1. Annal. Atque idem ſcribit, Auguſtum libello, quo Rationes imperij conſcripſerat, *conſilium addidiſſe, coërcendi intra terminos imperij, incertum metu, an per inuidiam* Nolebat, inquam, poſteros Auguſtus proferre terminos: ſiue quia ſatis iam partum videbatur, & metuendæ bellorum ac fortunæ vices; ſiue per inuidiam, & ne gloriam ſuam vincerent, vt Tacitus ſuſpicatur. Sanè poſteri conſilium hoc neglexerũt, nec ſolùm regna aliquot, defunctis aut euerſis ſociis Regibus, imperio adiecerunt; ſed etiam, vltra terminos, noua quæſiuerunt. vt Claudius, qui *Britannias* in

ipſo Oceano deuicit; vt Traianus maximè, qui ab Oriente, *Arabiam, Armeniam, Meſopotamiam*; à Septentrione, *Daciam* ſubegit. Ita moti prolatique tunc termini trans Euphratem, ad *Tigrim*: iterumq; parte aliâ, ad *Mare rubrum*; & trans *Danubium* ipſum, tota *Dacia* addita fuit. Hoc eſt, quod Tacitus noſter in ſuo illo Principe laudat: *Ventum inde Ele-*
II. Annal. *phantinen ac Sienen, clauſtra* OLIM *Romani imperij, quod* NVNC *Rubrum ad mare pateſcit.* Sed, inquies, quæ hæc dictio eſt, quaſi pro magno ad *mare Rubrum* ventum nunc eſſe: nónne & anteà fuit? Ipſa illa *Siene* & *Elephantine* ad Nili catarractas, oſtendũt quidquid Ægypti interiacet Nilum & Sinum Arabicum, iam olim Romanorum fuiſſe. Atqui Sinus ille, *Rubrum mare*. Reſpondeo, latiùs olim Rubrum mare patuiſſe, & paullò aliter, quàm vt vulgò hodie, appellatũ. Nam in Taciti, & aliorum veterum verbis, in hoc nomen venit *mare Indicum*, vaſtum illud & magnum, quod ab extremo Sinu Arabico, ſiue ab Africâ eâ, in *Auream* Ptolomæi *Cherſoneſum* ſe protendit. Itaque Pomponius Mela, duos Sinus in mari rubro agnoſcit, *Arabicum* & *Perſicum*. Et Seneca Tragicus, *Tigrim in mare Rubrum* exonerat atque immittit: Curtius *Indum* & *Gangem*: quos certum eſt in magnum illud mare, longè à Sinu Arabico, euolui. Hæc vera & clara ſunt: promoti igitur termini ad mare Rubrum ſiue *Indicum*, per Arabas adiectos. Eadem mens Græci ſcriptoris in Suidâ: qui *terminos imperij ad Orientem* facit *Indos & mare Rubrum; & Nili Catarractas, & lacum Mæotin*. Sicut & Appianus ita capiendus; cùm in Præfatione operis ſui, diſtinctè Romanum imperium limitat: *Tendit*, inquit, *ab Occaſu & illo Oceano occiduo, ad Caucaſum montem, & flumen Euphratem, & ad Æthiopas ſuperiores, per Ægyptios & Arabas, ad Orientalem Oceanum.* Hic Oceanus *Orientalis*, non aliud quàm *Mare Indicum* ſiue *Rubrum*, iam dictum. Sed obiicies, Si iſta de Traiani terminis Appianus; quid ita *Euphratem* ponit, *Tigrim* omittit? Hoc ideò, quia Hadrianus Imp. (ſub eo Appianus ſcripſit) ſtatim à morte Traiani, hoc mutauerat. de quo Feſtus Rufus: *Inuidens*, inquit, *Traiani gloriæ; ſponte Armeniam, ac Meſopotamiam, & Aſſyriam reddidit, ac medium inter Perſas & Romanos Euphratem eſſe voluit.* Tamen de Tigri etiam Claudianus:

Subdidit Oceanum ſceptris, & margine cæli
Clauſit opes. quantum diſtant à Tigride Gades,
Inter ſe Tanais quantum Niluſq; relinquunt.

AVD. Sed & alia dubitatiuncula, de *Meſopotamiâ*. quam tu & Rufus ab Traiano adiectam imperio ſignificatis; at Aurelius Victor iamdiu à Claudio. LIPS. A Claudio? nemo hoc dixit, nec poteſt. AVD. Imò verba Victoris ſunt: *Retenti fines, ſeu dati, imperio Romano, per Orientem Meſopotamia; Rhenus Danubiuſque ad Septentrionem; & à Meridie Mauri acceſſêre prouinciis.* LIPS. Hoc eo ſenſu, vt ipſa Meſopotamia finis eſſet, non vt in finibus contineretur. Eouſque, inquam, productum imperium, non & vltra ipſam. Ea mens Victoris; aut ſi alia, eſt error. Et habes ecce in iſtis finibus, quid? per Indicem, ſi placet, videamus, & per ſingulas orbis partes.

IN ASIA:

Colchidem,	*Armeniam,*
Iberiam,	*Syriam,*
Albaniam,	*Arabiam,*
Pontum,	*Palæſtinam,*
Boſphorum,	*Ciliciam,*
Cappadociam,	*Pamphiliam,*
Galatiam,	*Lydiam, &*
Bithyniam,	*Aſiam totam minorem.*

IN AFRICA:

Ægyptum,
Cyrenaicam,
Marmaricam,
Gætuliam,
Africam propriam,
Numidiam,
Mauretaniam,
Aliaſque minores aut ignotiores.

IN EVROPA:

Italiam,	*Macedoniam,*
Hiſpanias,	*Epirum,*
Gallias,	*Græciam,*
Inalpinos,	*Thraciam,*
Rhætiam,	*Mœſiam,*
Noricum,	*Daciam,*
Illyricum,	*Pannoniam.*

Habes hîc, dico, optima terrarum, latiſſima terrarum: & magnam tamen partem conſultò omiſi, quidquid *Inſularum* mari ambitur. Eæ quàm multæ, & magnæ quædam, in toto illo mari mediterraneo fuerunt, à Columnis Herculis, ad Pontum vſque? profectò; quæ vel decimam partem pæne prouinciarum terreſtrium æquent, ſi *Britannias* in exteriore mari

mari (vt debes) adiungas. Pulchra autem iſta facies, & non niſi à Prouidentiâ ſic ordinata & ornata: quam mecum vide. Vtrimque ad hoc mare mediterraneum Prouinciæ ſe porrigunt & extendunt; ipſum in medio, tot portubus & inſulis diſtinctum, quaſi via & limes eſt, per quem commerciis iungantur. Nec aliud mihi pulchrius commodiuſque videtur in hoc imperio, quàm iſte velut in medio corpore baltheus, bullis inſularum interſtinctus: qui & diuidit ſimul, & conſtringit. Dabis mihi aliud tale, & tantum? non dabis. AVD. Imò Lipſi, *Turcicum*, & Regis quoque noſtri *Hiſpanicum* imperium, haud longè abſunt. LIPS. De Turcico, fatendum eſt, in Aſiâ & Africâ latè ſe extendiſſe: ſed in validiſſimâ Europâ noſtrâ quid habet, aut potiùs non habet? Certè vel ſola Italia, Hiſpania, Gallia iunctæ, opibus viribuſque pares ſint, aut ſuperent illum hoſtem. O ſi Deus daret! adeò nec prouinciæ illæ Orientales pro opibus & frequentiâ priſcâ ſunt; & noſtræ iſtæ florem nunc habent & vigorem. Quid de Germaniâ dicam? illa olim horrida & rerum inops, quàm artibus, opidis, copiiſque exculta eſt, & abundat? AVD. Mirificè & hæc tamen Imperio tuo etiam deeſt. LIPS. Non ſic, vt opinare. Nam ſi terminos meos cogitas, videbis ad Danubium vſque, *Ratias*, *Noricum*, *Carnos*, *Pannones* incluſos: & parte alterâ ad Rhenum, *Heluetios*, *Rauracos*, *Argentoratenſes*, *Nemetes*, *Vangionas*, *Treuiros*, *Vbios*, *Menapios*, *Batauos*, ad Oceanum ipſum. Quæ pleraque omnia Germaniæ hodiernæ nomen, & linguam, & leges etiam habent: at detracta, vides quàm eam arctent, & pulcherrimis membris ſpoliatam relinquant. Certum autem, hæc poſtrema omnia, cis Rhenum, Galliæ fuiſſe olim accenſa. Itaque ſub iugo Romano. Sed de *Hiſpanico* imperio quod aiebas, id ſanè, ſpatia terrarum ſi conſideras, præſertim in Nouo illo orbe & inſulis, Romanum longè vel ſuperat: ſed iunctio & deuinctio prouinciarum, viri & copiæ, quàm deficiunt & delinquunt? Nunc quidem. nam poſteà quid futurum ſit, neſcio: florebunt, creſcent fortaſſe. & ſenſum meum tibi dicam? Neſcio quo Prouidentiæ decreto, res & vigor ab Oriente (conſidera, ſi voles) in Occaſum eunt.

CAPVT IV.

De copiis & præſidiis ſparſim circa limites, itemque in ipſâ vrbe.

ISTI Fines igitur Romani & quidem mari, amnibus, montibus clauſi ac muniti, ſed Milite & *Copiis* multò magis. Nam Romanus mos & inſtitutio, duplici viâ prouincias munire, *Copiis* & *Coloniis*: de quibus vtriſque breuiter dicendum. *Copias* intelligo, perpetuum militem, qui ad tutelam imperij, ex inſtituto Auguſti, fuit. Triplices eas reperio, *Prouinciales*, *Vrbanas*, *Claſſicas*: illas maximas, alteras ſatis validas, & tertias vtiles atque opportunas. Omnia hæc ab Auguſto; qui ſapienter pleraque in nouo imperio aut inſtituit, aut reſtituit, vt res viſæ poſtulare. Hoc autem inter noua: & in laudibus Auguſti iam mortui Tacitus ponit, *Legiones, prouincias, claſſes, cuncta inter ſe connexa.* Narrat & Suetonius: *Ex militaribus copiis, legiones & auxilia prouinciatim diſtributa.* Sed benè Tacitus, *cuncta connexa*: nam ita ordo & diſpoſitio fuit, vt limitanea loca militem haberent, interiora vix haberent: & eſſent, vt in magnâ vrbe, circa mœnia diſpoſiti & vallum. Cohærebant autem prouinciæ; ideoque & legiones, per cohortes ſuas & alas ſparſæ, & inter ſe vicinæ. AVD. Sed non igitur Arces in locis interioribus ſaltem erant, ſi non legiones? LIPS. Apage à Romano hoc more. nuſquam in iis præſidium aut ſpes poſita Martiali huic populo, ſed in milite tantùm & armis. Et ſanè de Arcibus variè diſputari poteſt: ſed non tempeſtiuè in hoc loco. pergamus. Miles igitur ad Limites, vbi minimo oneri ſubditis, maximo vſui in hoſtes eſſet. Quantus? ſub Auguſto & Tiberio *viginti quinque* legiones fuerunt, ex Dione & Tacito: quin poſteà tamen auxerint, vix dubito, & ſub Traiano atque Hadriano certum fuiſſe *triginta*, aut & ſuprà. Columella, in quâ legionum nomina, tum & alia quædam hoc euincunt: diximuſque aliquid in *Analectis Militiæ Romanæ*, illic, ſi lubet, videndum. Hæ legiones, Auguſti & Tiberij æuo; ſic diſpoſitæ:

1. Annal.

In Hiſpaniâ, legiones III.
In Galliâ ad Rhenum, VIII.
In Africâ, II.
In Ægypto, II.
In Syriâ ad Euphratem, IV.
In Mæſiâ ad Danubium, II.

In Pannoniâ ad Danubium, II.

In Dalmatiâ, II.

Sed mutabant interdum, quod Tacitus in IV. Annalium notat, & ob cauſſas huc atque illuc ibant, aut ſedebant. Quædam autẽ legiones & in opidis erant, etſi pleræque in caſtris: ſed in opidis dico, quæ valida aut magna, & ideò motui aut rebellioni opportuna. Talis *Alexandria* in Ægypto: de quâ Strabo. *Sunt tres in Ægypto legiones. quarum vna in vrbe collocata eſt, aliæ per regionem. Præter has, ſunt & nouem cohortes Romanorum, tres in vrbe item, tres in Æthiopiæ finibus ad Syenen, præſidium locis; tres in aliis partibus. Sunt & alæ equitum tres.* Sed & idem ſcribit, *in Babylone caſtello ſupra Delta, legionem vnam conſiſtere è tribus, quæ Ægyptum cuſtodiunt.* AVD. Itáne bis, *ternas* hîc legiones collocat? at tuus Index *binas*. LIPS. E Tacito meus index, & ſub res Tiberij iam vergentes. Recenter id tunc mutauerat, & abducta legionum vna, vt ſæpè. Antè, & à Iulio iam Cæſare legiones ibi ternæ, vt in Suetonio leges: tenuitque Auguſtus, & Tiberius ad id æui, quo Strabo ſcripſit. Sed de noſtrâ iam re, legiones dico ſæpè in opidis. atque ita de Beryto Syriæ idem Strabo: *Hæc euerſa fuit à Tryphone, inſtaurata & ſuſcitata à Romanis, duas legiones ſuſcipiens, quas Agrippa ibi collocauit.* Cauſſa fuit, ſedes item vrbis ad ipſum mare, & locorũ eorum clauſtrum. Ita à tergo aliæ legiones Syriam defendebant aut premebant, hæc ſita in fronte. In Hiſpaniâ, vt idem Strabo, Bætica quæ populi erat, milite vacabat: reliqua Hiſpania habebat. Similia adnotare plura poſſim, & cauſſas dare aut tangere: ſed diffuſione non gaudeo, vbi res non poſcit. Hoc magis è primis illis Strabonis obſeruo, *ſocias etiam cohortes aliaſque* fuiſſe, præter ipſas Legiones: & vt illîc vides, numero ſatis grandi. Enimuerò *nouem illæ cohortes* (ſociales fuiſſe dico, etſi ipſe *Romanas* appellat: ſed hoc ideò, quia militabant ſub Romanis ſignis) penè legiones tres æquarunt, nec minores eas *millenariis* fuiſſe opinamur. Tacitus id quoque dixit: *apud idonea prouinciarum, ſocias triremes, & alas, auxiliaque cohortium, nec multo ſecùs in iis virium fuiſſe: ſed perſequi*, inquit, *incertum fuit, cùm ex vſu temporis, huc illuc mearent, gliſcerent numero, & aliquando minuerentur.* Ecce diſertim, *haud ſecus*, id eſt, non minus in iis virium fuiſſe, quàm in legionibus ipſis: imò plus interdum, idem oſtendit. vbi legionis *Decimæ* quartæ auxilia, *octo cohortes Batauorum* facit. Atq; alibi, in minoribus prouinciis, ſolæ cohortes aut alæ fuerunt, vt in Rætiâ, Iudæâ, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in opidis interioribus, ad coërcendum: vt Lugduni in Galliâ, Tacitus *cohortem* XVIII^am^ locat; idemq́ Foroiulij *Ligurum cohortem, vetus loci auxilium.* Et tale alibi. Huc equidem Ioſephi verba referam, alioqui paraloga, non ſolùm paradoxa: apud quem Agrippa ad Iudæos loquens adſerit, Galliam illam tam validam, tam latam, *mille ducentis militibus in officio contineri.* Profectò octo legiones totæ fuerũt, ſed quia iſtæ in extremâ Galliâ, ipſe copias modò numerat, quę introrſus in eâ eſſent: ſi tamen numeri illi in Ioſepho ſani, quos ſæpè in eo obſeruamus vitiatos. Sed hæc ita ſub Auguſto: vt tamen tetigi, creuerunt, & primùm Claudius Imp. Britanniâ domitâ, legiones in eâ *tres* locauit, manſeruntque. Tum Veſpaſianus *duas* etiam in Cappadociâ: & Traianus deinde in Daciâ *duas*. Iſtæ *Prouinciales* copiæ: *Vrbanæ* fuerunt, quæ ſedem Romę & in ipsâ dominâ vrbe habuerunt. Quo fine? duplici, vt Principem in eâ tuerentur, & vt ipſam vrbem. Principis cuſtodiæ triplex miles fuit, *Prætoriani, Euocati, Bataui.* Primi in *nouem* cohortes diuiſi ab Auguſto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum inſtituti huius fuit, à Prætoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipſum Imperatorem, & ad eius tutelam erant: ſed plerumque vna: Auguſtus autem in bellis ciuilibus plures habuit, & victor quoque retinuit in pace, contra motus ſubitos, & ad plebem Romamq́; coërcendam. Nam fuêre *nouem millia* militum, nõ robore ſolùm, vt dixi, ſed ſtirpe & domo eximij: nec capti niſi ex *Etruriâ, Vmbriâ, Latio, & Coloniis antiquitus Romanis*; quod Tacitus ita etiam notauit. Lib. IV. Annal. Gloriabantur igitur hoc ſanguine: & ideò Otho iis blandiens, & in concione alloquens, *Italiæ*, inquit, *alumni, & Romana verè iuuentus.* Tacitus I. Hiſt. Nam legionibus aliis, exteri iam & ciuitate donati, crebri miſcebantur. *Nouem* dixi fuiſſe: idque apertè Tacitus: at Dio *decem* ſcribit. Nam ita in rebus Auguſti: Οἱ σωματοφύλακες μύριοι ὄντες, καὶ δεκαχῇ τεταγμένοι: Lib. LV. *Cuſtodes corporis Auguſti* (Prætoriani) *decem mille erant, atque ij in decem partes*, ſiue cohortes *diuiſi.* Hæc diſſonant: & fallitur Dio? an pro ſuo æuo dicit? Illud poteſt, hoc vix poteſt: quia eius æuo (vixit, ſub Alexandro Seuero, & prioribus) iam

I. Hiſt. (margin, beside "dum, idem oſtendit")

iam plures denis illis erant. Exemplum à Vitellio, qui primus, opinor, auxit. Taci- II. Hiſt.
tus de eo, Romam ingreſſo: *Confuſus prauitate, vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim Prætoriæ, quattuor Vrbanæ cohortes ſcribebantur, queis* SINGVLA MILLIA *ineſſent.* Sed an ille tamen primus? an non Claudius Imp. anteà fecerat? Lapis vetus (quid contra eum dixerim?) affirmat: C. GAVIO. L. F. STEL. SILVANO. TRIB. COH. II. VIGILVM. TRIB. COH. XIII. VRB. TRIB. COH. XII. PRAETOR. DONIS. DONATO. A. DIVO. CLAVDIO. BELLO. BRITANNICO. En, ille verò ſub Claudio vixit, & *donis ab eo donatus* in Britanniâ: & tamen *Tribunus* ſcribitur *Duodecimæ Prætoriæ cohortis.* Sculptor errat? ſed idem eſt in *Vrbanis*, vbi *Decimatertia* nominatur. Quid? an hic Gauius potiùs, iuuenis Britannico bello interfuit, & tum ſenior ſub Vitellio militauit? Omnino dixerim: nec tempora refragantur, potuitque vel ſub illo, aut ſtatim ab illo, Tribunatus hos geſſiſſe. Nam eam auctionem dixerit aliquis manſiſſe: argumento eorumdem lapidum, in quibus crebrò, grandiore numero ſic legas. Iſtis *Caſtra Prætoria* fuêre, ad Portam Viminalem: vt arctiùs & in diſciplinâ haberentur, ſecreti à ciuibus & vrbe. Sed *Euocatos* iam addo: de quibus Tacitus atque alij ſilent (quod equidem obſeruauerim) at non Dio Caſ-
Lib. LV. ſius, qui adiungit apertè. *Euocatis*, inquit, *Auguſtus vti iam cœperat in Antonium olim, eoſque & poſteà ſeruauit. Sunt autem hodieque propria quædam & ſeparata manus, & vites ferunt, inſtar Centurionum.* Hoc ille, vbi ex profeſſo de cuſtodiâ Principis ſcribit. Facere hoc videtur, quod Suetonius in Galbâ notat, *delegiſſe eum equeſtris ordinis iuuenes, qui manente aureorum anulorum vſu,* EVOCATI *appellarentur, excubiaſque circa cubiculum ſuum, vice militum, agerent.* Inſtituiſſe hoc eum planè dixeris, exemplo cuſtodiæ Principalis, quia Principem ſcilicet nunc agebat: etſi non veteranos quoſdam milites, ſed Equites ipſe elegit. An non ibidem & munus iſtorum Euocatorum expreſſum? nempe vt *circa cubiculum Principis excubias agerent?* ego omnino opinor: etſi valdè miror, nuſquam (nec occaſio defuit in vrbanis illis motibus, aut Principum cædibus) nuſquam, inquam, à Tacito vel Suetonio, vel ipſo Dione alibi, nominatos. Tamen quòd in lapidibus crebrò legitur, EVOKATVS AVGVSTI, me iudice haud aliò eſt referendum. Tertij ſunt *Bataui*, equites pediteſque. Dio Caſſius: *Sunt & exteri Equites ſelecti, quibus Batauorum nomen eſt, iique equitandi peritiſſimi.* AVD. Da veniam, interpello te: Bataui equites? hoc eſt ſimile, ac ſi dicam Venetos equites eſſe. Et Bataui ſanè noſtri, aliis illis equis veliuolis & ligneis, per Neptuni æquor optimè diſcurrunt: hos terreſtres, parcè aut parùm dextrè tractant. LIPS. Vetera loquimur: gens ea tunc Martem potiùs, quàm Mercurium colebat. Et quæ gloria * vicinis illorum in * Menapiis & Geldris.
equite noſtrâ etiam memoriâ fuit: ea ipſis olim. Credo autem intellegi tunc quoque ſuperiores illos Batauos maximè, qui Geldriæ nunc accenſentur: nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti, aut apti. Sed Bataui igitur boni Equites: fuêre & Pedites, etſi Dio ſilet. Tacitus aliique dicent, qui tamen hos modò Batauos, modò Germanos appellant: ſed dixeris Dionis æuo Pedites non fuiſſe. Cauſſa, quia Galba *Germanorum cohortem, inſtitutam iam olim à Cæſaribus, ad cuſtodiam corporis, & multis experimentis fidiſſimam diſſoluit, ac ſine vllis commodis remiſit in patriam:* quod Suetonius in eo ſcribit. Dicit *Cohortem:* ergo pedites fuêre: & addit ab ipſo ſolutam militiâ ac dimiſſam, nec poſteà fortaſſe reſtitutam. Non reperio quidem vltrà nominari: & in Notitiâ imperij, dumtaxat *Bataui equites, Seniores Iunioreſque.* Vtraque autem hæc manus quanta fuerit, & Dio ignorare ſe fatetur: *Batauorum*, inquit, *numerum, ſicut nec Euocatorum, ſatis certò poſſim dicere:* quid ergo nos conemur? Puto tamen Batauos haud minùs duabus alis plenioribus fuiſſe, & vt minimum *mille Equites:* Pedites etiam olim ad *mille*. Euocati autem, ij quoque cohors vna millenaria ſunto. Alter nunc miles in vrbe, & pro vrbe, duplex eſt: *Vrbanæ, & Vigilum cohortes.* De prioribus Tacitus:
Quamquam inſideret vrbem proprius miles, IV. Annal.
tres vrbanæ cohortes: & mox oſtendit eam quoq; lectam, & non niſi Italam manum fuiſſe. Sed *tres* ipſe dicit, Dio in Auguſti diſpoſitione, *quattuor.* Οἱ τῆς πόλεως φρουροὶ, inquit, ἑξακισχίλιοι, ἐ τετραχῆ νενεμημένοι: *Vrbis cuſtodes ſex millia, & in quattuor partes diuiſi.* Miror & hîc diſſenſum, nec concilio. Si tamen numerus tantus; vides grandes iſtas Cohortes fuiſſe, atque etiam ſupra Prætorianas. Nam ſingulæ fuerunt *mille quingentorum* militum. In Taciti autem antè verbis, de Vitellio, notare potuiſti, ab eo deniq; factas

quat-

quattuor vrbanas cohortes, ſed quæ non niſi *ſingula millia* haberent: vnde igitur tantas ſub Auguſto? Intricata hæc fateri oportet, & mihi pænè libido in Tacito ibi legendi, *quattuordecim vrbanæ cohortes.* Cùm enim tam largiter Prætorij militem auxerit, cur non pariter & Vrbis? Vnica iſta cohors adiecta, in paruo ſit: & facit validè, quòd lapides ab illo æuo grandiorem hunc numerum ſuadent. In illo ſuperiùs recitato erat, TRIB. COH. XIII. VRB. & in alio ſub Antonino Imp: C. CESTIO. C. F. STEL. SABINO. TRIB. COH. XIII. VRB. DONAT. AB. IMP. ANTONINO. AVG. HASTA. PVRA. Pluribus etiam lapidibus hi tales numeri in vtriſque cohortibus, ſed nomina Imperatorum aut æui certa indicia non ſemper adiecta. Hic ipſe Antoninus quis fuit? fortaſſe *Caracalla* Seueri filius: atque ita minùs miror, quoniam in Herodiano Seuerus gloriatur & loquitur, vbi filios ad concordiam hortatur:
Lib. III. *Poſſe eos ſecurè agere, ſi velint, pecuniâ multâ à ſe paratâ*, τῆς τε ἐν Ῥώμῃ δυνάμεως αὐτῆς τετραπλασιασθείσης, καὶ στρατοπέδου τοσούτου περὶ τῆς πόλεως ἱδρυθέντος, ὡς μηδεμίαν τὴν δύναμιν ἔξωθεν ἐχέγγυον μηδ' ἀντίπαλον, πλήθει στρατοῦ, μήτε μεγέθει σωμάτων, μήτε χρημάτων περιουσίᾳ: *& copiis iis quæ Romæ ſunt* IN QVADRVPLVM *auctis, tantoque exercitu ad Vrbem ſedente, vt nulla externa vis par eſſe ei poſſit, ſiue* MVLTITVDINEM *ſpectes, ſiue corporum magnitudinem, ſiue cultum & abundantiam.* Hanc mutationem & augmentum facta à Seuero, cùm Iuliani Prætorianos circumuênit & armis exuit, probabile eſt; & in eorum locum Illyricanos grandi numero factos. Verba quidem Herodiani clara ſunt, & ſic manſiſſe ad Conſtantinum videntur: qui fauentes Maxentio ſuſtulit, nec alios ordinauit. AVD. At enim ſi in quadruplum ita auxit Seuerus, & Vitellius iam tot Cohortes fecerat: quid dicemus? oportuit vel ſupra LX. cohortes fuiſſe. LIPS. Neque abſurdum ſit, ſi verba penſites Herodiani. Dubitet tamen aliquis an illa Vitelliana auctio tota manſerit: ſed quidquid eius, illud tenendum haud dubiè auxiſſe valdè Seuerum, cùm Herodianus diſertè ſcribat, *cuicumque* VI EXTERNAE *parem aut ſuperiorem hanc internam & vrbanã fuiſſe.* Sed redeo ad *Vrbanas* meas cohortes: quarum officium præcipuum, tueri vrbem id eſt, motus aut turbas plebis coërcere; noctu circum templa, fora, baſilicas excubare; ſtationes agere contra graſſatores aut ſicarios; itemque Præfecto vrbis (qui caput iis erat) apparêre. Itaque & extra vrbem interdum puto diſpoſitos, cùm eius iuriſdictio ad centeſimum lapidem porrigeretur. Quod autem Præfectus caput, in Tacito clarè ſcriptum, de Flauio Sabino, qui tunc in eo munere: *Eſſe illi* PROPRIVM *militem cohortium vrbanarum: nec defuturas Vigilum cohortes.* Quas nunc adiungo (*Vigilum* dico:) & moneo eas quoque ab Auguſto eſſe. Nam is cùm crebra incendia in magnâ illâ & frequenti vrbe videret; remedium quæſiuit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in ſeptem cohortes digeſſit. Id factum anno vrbis DCCLIX. Et quamquam præcipuus hic finis & inſtituendi cauſſa fuit, tamen ſeruiiſſe etiam tutelæ vrbis, & contra nocturnos fures aut graſſatores, non eſt ambigendum. Minùs lecta hæc manus fuit, & miniſterio potiùs quàm militiæ facta: tamen vt regi meliùs iuberique poſſent, digeſti in Cohortes, & Centuriones Tribunoſque ſuos accepêre. III. Hist.

CAPVT V.

De copiis in mari, aut fluminibus; de Claſſibus variis, earumque ſedibus.

TERRESTRI milite ſatis limites, itemque vitalia imperij, id eſt Romam ipſam, muniuimus: nunc & maritimo, ſiue fluuiatili etiam, muniamus. Nam cùm mare medium per totum illud imperium iret, vt diximus; cùm etiam flumina magna clauderent vel ambirent; vtile cenſuerunt, *Claſſes* perpetuas in vtrauis parte eſſe, quæ & piratas cohiberent, & hoſtes excluderent; & ſuis etiam tranſitum aut tranſuectionem, cùm opus eſſent, ſtatim darent. Prudens & pulchra inuentio: fueruntque *Claſſes in ipſo mari* quattuor; in *Fluminibus* tres, niſi fallor. Videbimus ordine, & quod occurret, dicemus. Primæ duæ maiores ſe offerunt, & *Prætoriæ* dictæ, *Miſenenſis* & *Rauennas.* Quare Prætoriæ? (ſæpè enim ita in lapidibus:) opinor dignitatis cauſsâ, & quia inter minores alias, vt Prætoria aliqua nauis, eminerent. Nam Præfectus ſanè earum non fuit Prætor. Poſſunt & exemplo Prætoriarum cohortium eſſe dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. Sed eæ quoque ab Auguſto inſtitutæ, notante Suetonio: *Claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ, ad tutelam ſuperi & inferi maris collocauit.* Et Tacitus de iiſdem:

IV Annal. iiſdem: *Italiam vtroque mari duæ claſſes, Miſenum apud & Rauennam præſidebant.* Sed diſtinctiſſimè Vegetius, qui numerum & plura aperit, his verbis: *Apud Miſenum & Rauennam,* SINGVLAE LEGIONES *cum claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutelâ vrbis abſcederent, & cùm ratio poſtulaſſet, ſine morâ, ſine circuitu, ad omnes mundi partes peruenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauretaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam, habebat in proximo: claſſis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directâ nauigatione conſueuerat.* Ait *ſingulas legiones* in ſingulis fuiſſe: pro more ſui æui, aut parùm conſpectè, locutus. Non enim Legiones propriè erant, ſed dumtaxat *Cohortes*, eæque *decem*, & Tribunos ſuos ſiue *Chiliarchos* (à numero cui præerant) habebãt, itemque Centuriones. Enimuerò Tacitus non ſemel oſtendit, Claſſiarios militiam legionariam, vt honeſtiorem petiiſſe: & aliquando impetraſſe: non ergo habebant. Quomodo autem? exteri plerique, & nec ciues erant. Tacitus de claſſe Rauennate: *Ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniique erant.* Et in Tabula, quæ Venetiis adſeruatur: HADRIANVS. IMP. IIS. QVI. MILITAVERANT. IN. CLASSE. PRAETORIA. MISENENSI. SEX. ET. VIGINTI. STIPENDIIS. EMERITIS. DIMISSIS. HONESTA. MISSIONE. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT. Si dedit, non antè habebant. Clara & vera hæc ſunt, ac naualis militia, vilis ſemper & vilium, apud Romanos. De Miſeni igitur claſſe, liquet apud Miſenum, pulcherrimo ſinu, eam ſtetiſſe. Virgilius doctè indicauit, cùm Miſenum illìc ſepelit Æneas,

Imponit ſuaq; arma viro, remumq; tubamque.

Nam & *Remum* & *Tubam* dat, præſignificans locum hunc futurum vbi & Remiges & Milites in claſſe eſſent: Milites inquam, quos Tuba notat. Etſi autem naues ibi & claſſis, tamen Caſtra etiam in terrâ & ad portum ipſum fuiſſe, commoditas eorum exigit, & lapides qui ſæpè effodiuntur, dicunt. Inter eos iſti:

D. M.
C. IVLIO. QVARTO
VET. EX. PR. N. GALLO.

D. M.
TI. PETRONI. CELERIS
NAT. ALEX. EX. III. ISIDE.

D. M.
C. SENIO. SEVERO. MANIPLARIO
EX. III. FIDE. NATIONE. BESSVS.

Notæ breuiores in iis, hoc volunt: *Veterano ex Prætoriâ naue Gallo.* item: *Natione Alexandrino, ex tertiâ Iſide.* iterumque: *Ex tertiâ Fide. Gallus* autem, *Iſis, Fides,* nomina nauium ſunt, ab imagine aut tutelâ. In his item portibus, præter caſtra, *Pharos* ſiue Turres quaſdam ad prælucendum noctu fuiſſe, Plinius mihi ſuggerit: ille Plinius, qui ipſe fuit claſſis Miſenatium Præfectus. *Vſus Phari, nocturno nauium curſui ignes oſtendere, ad prænuncianda vada, portúſve introitum: ſicuti compluribus iam locis flagrant, vt Puteolis, & Rauennæ.* Lib. XXXVI cap. XII. Pharus Puteolana, ad hanc Miſenenſem fuit. At verò altera, ſicut & ipſa Claſſis, *Rauennæ.* Notum & nobile etiam opidum, ob ſedem ibi poſteà regni Gothorum. Et ipſam, & Claſſem autem, Iornandes optimè notificat, ex Dione: *A meridie,* inquit, *Padus, qui & Eridanus, ab Auguſto Imp. altiſſimâ foſſâ demiſſus: qui ſeptimâ ſui alueí parte mediam influit ciuitatem: ad oſtia ſua amœniſſimum* PORTVM *habens, qui* CLASSEM *ducentarum quinquaginta nauium, Dione referente, tutiſſimâ dudum credebatur recipere ſtatione. Qui nunc, vt Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, ſpatioſiſſimos hortos oſtendit, arboribus plenos, verùm de quibus pendeant non vela, ſed poma.* In fronte verborum vides, Auguſtum aptaſſe locum & portum, foſsâ percuſsâ: in medio, Dionem auctorem, de nauibus CCL. quæ illìc caperent. Sed vbi hoc Dio? nuſquam in libris, qui nunc ſunt, ſed dixit (opinor) in Vitellij rebus, vbi multa mentio claſſis Rauennatis, ob transfugium eius & turbas, quas & in Tacito habes. Ingens autem numerus: neque minor in claſſe Miſenatium, vt ratio poſcit. In vltimo autem oſtendit, eſſe deſiiſſe & portum & claſſem. Atque hæ duæ ſunt *Maiores* illæ claſſes *maritimæ*: ſequuntur duæ *Minores.* prior in Galliâ, coloniâ & portu *Foroiulienſi*: tum ad ipſam Galliam, tum ad Hiſpaniæ illam oram tuendam. Tacitus de eâ, eiuſque auctore: *Galliæ* IV. Annal. *proximum Litus* ROSTRATAE *naues præſidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Auguſtus in opidum* FOROIVLIENSE *miſerat,* VALIDO *cum remige.* Habes Auguſtum auctorem, habes *Roſtratas* & bellicas, itemque *Validum remigium*. Satis ergo & grandis, & inſtructa ea claſſis: cuius idem Tacitus in rebus belloque Othonis cum Vitellio memi-

meminit. Eſt autem hoc *Forum Iulij* in Galliâ Narbonẽſi, loco quem Strabo deſignat: *Nauale*, inquit, *Cæſaris Auguſti, quod Forum Iulium vocant. Situm eſt inter Olbiam & Antipolim, abeſtque Maſſiliâ ſtadiis circiter ſexcentis.* Notat *nauale* ſiue receptaculum claſſis eſſe: ideoque & à Plinio ipſa vrbs *Claſſica* dicta, itemque *Colonia Octauanorum*, quòd octaua legio eò deducta. Altera minor in ipſo *Ponto*: id eſt, in capite & fonte mediterrei maris. De eâ Tacitus capiendus:
III. Hiſt. *Mucianus claſſem e Ponto Byzantium adigi iuſſit.* Ergo ſtatio ei ſupra Byzantium fuit: ſed
*Vide Notas. *vbi, ignoro. Numerum eius è Ioſepho poſ-
Lib. II. Excid. ſum dare: *Ponticæ*, inquit, *omnes gentes tribus millibus militum ſubduntur, &* QVADRAGINTA *naues longæ* (roſtratæ) *illud aſperũ & innauigabile pelagus tutum pacatumq; præſtant.* An non & tertia etiam Oſtiæ? Suetonius ſuggerere videatur in Veſpaſiano: *Claſſiarios qui ab Oſtiâ & Puteolis Romam per vices pedibus commeant.* Nam Claſſiarios Oſtiæ ponit: & fortaſſe Claudius inſtituit, portu eò inſtructo. Sed certum non habeo: & potuit eſſe ibi pars è claſſe Miſenenſi. Tranſeo ad *Claſſes fluminum*: & prima eſt in Rheno. de quâ Panegyricus: *Cùm totus* ARMATIS NAVIBVS *Rhenus inſtructus ſit.* Ait *totum Rhenum*: ergo diuiſam per partes cenſeo, vt & militem ipſum terreſtrem. Florus oſtendit, Bonnæ & Geldubæ (ſi proba modò lectio) fuiſſe, ex inſtituto Druſi: *Bonnam & Geldubam pontibus iunxit,* CLASSIBVSQVE FIRMAVIT. Ergo ibi pars, pars & certò ad exitum fluuij, vbi *Pharus* olim, quam nunc *Arcẽ Britannicam* vocant. Hanc opinor eſſe, quam *Claſſem Britannicam* Tacitus in bello cum Ciuili appellat: quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota claſſis communiter *Germanica* dicta: & ſic in eodem Tacito leges, *Iulium Burdonem, Germanicæ claſſis Præfectũ.* Hæc partitio claſſium Taciti loca aperiet, aut conciliabit, quæ pugnaturire inter ſe vi-
V. Hiſt. dentur. vt cùm ſcripſit, *Vniuerſam quattuor & viginti nauium claſſem transfugiſſe* (ad Ciuilem) *aut captam eſſe.* An igitur *vniuerſa* ea, non niſi tot nauium? Imò poſteà iterùm facit Cerialem nauibus pugnaſſe, etſi *numero imparem, ſed magnitudine earum potiorem.* Atqui ſtruere tam citò non potuit: ſed nempe ex aliâ parte, atque adeò grandiores triremium, quæ ad Oceanum & Pharum, ſumpſit. De his nauibus Hegeſippus, ex Ioſepho ita ſcribit: *Rhenus itaque iam non Germanorum copiis repletur, ſed Romanorum liburnis; quæ per errantes* TOT VSQVE AD MARE *bicornis amnis fluenta, quondam liberas gentes ſeruitio premunt.* Legendum autem illic, *Copulis Germanorum*: eſtque nauium minorum genus, quod ipſi Germani ſic à * vinciendo & *Koppelen.
ligando dicebant. Dicit earum loco *Liburnas* iam roſtrataſque Romanorum eſſe: credo, biremes. quas & *pererraſſe* totum amnem identidem ſcribit: & an ideò *Luſorias* dictas? Vox crebra in Ammiano, Vegetio, aliiſque. Altera claſſis Fluuiatilis, in
Danubio. de quâ Tacitus: *Vannius funditur prælio, & ad claſſem in Danubio operientem perfugit.* XII. Ann.
Nominantur & Vegetio *Luſoriæ, queis in Danubio* COTTIDIANIS *vtuntur* EXCVBIIS. In Codice Theodoſiano titulus, *De Luſoriis Danubij.* In Nouellâ quadam: *Caſtrorum quinetiam ipſis, luxuriarumque curam mandamus*: legendum, *Luſoriarumque.* Credo & tertiam fluuiatilem in *Euphrate* fuiſſe: quidni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca ſuadent, etſi non cogunt: nec alibi certò legi. Habes totam munitionem imperij, terrâ marique: an non validam, vtilem, opportunam? ſed & aſpectu aut cogitatu pulchram, cùm imaginem proponis (Ariſtide delineante) *magnæ vrbis, cuius foſſæ, flumina eſſent; turres & propugnacula, militaria in finibus caſtra aut caſtella; ipſa mœnia, non è latere vllo aut lapide, ſed ære ac ferro tot prætendentium legionum.* AVD. Mehercules delector, & cogitatione peragro ac iungo, quæ locis ſituque diuiſa. Sed ipſam ſummam totius præſidij cur non expreſſiſti? LIPS. Facile eſt, & per te poſſis: quantum quidem certus partium dictarum eſt numerus. Vbi non, diuinetur. Aio igitur in prouinciis copias non minùs fuiſſe, *Legionum, Cohortium, Alarum, ducentis quinquaginta millibus,* aut circà: & ſic, vt legiones nec pleniſſimas, ſed IV. millium accipiamus. In Vrbe, ponere liceat in vniuerſum ad XXVI. millia militum: & poſt Seuerum, vel ad *ſexaginta.* In claſſibus omnibus, haud minùs *centum millibus* militum remigumque. Ita fiant in vniuerſum, ſupra *quadringenta millia* ordinariorum: etſi Agathias Hiſtoricus plures etiam, & largiter, fuiſſe aſſeueret. Nam de Iuſtiniani æuo loquens, *negat copias Romanorum tantas, quantas* OLIM *eſſe: nec iam ſufficere tutelæ imperij, contra hoſtes. Cùm enim,* inquit, *ad* SEXCENTA QVADRAGINTAQVINQVE MILLIA *militum vniuerſas eas colligere oporteret; vix tunc in centum quinquaginta millibus conſiſtebant.* Hęc

ille

ille ſcriptor, & credo vera atque explorata (cùm tam curioſè numeret) attuliſſe. Oportuit igitur Auxiliares copias grandes fuiſſe: & tu conſidera vim copiamq; Romanam. Avd. Imò an non legiones fortaſſe plures faciendæ ſunt, & vel ad XLIV. ordinariæ ſub Auguſto ac deinceps locandæ? Hoc enim & Oroſius & Appianus dicere videntur: & vir doctiſſimus ita affirmat. Lips. Errat ille vir doctiſſimus: nec aliter ſub Auguſto fuit, ac dixi. De Oroſio & Appiano, hoc ſaltem dicunt, Sexto *Pompeio in Siliciâ victo* XLIV. *legiones, iunctis omnibus copiis* (& Lepidi nempe, & Sexti, & ipſius) *in vniuerſum, Auguſtum habuiſſe*: ſed hoc non addunt, & *ſeruaſſe*. Ille verò non ſeruauit, ſed ſparſit, & in *Colonias* miſit, de quibus ordo & hæc admonitio ſuadent iam dici.

CAPVT VI.

De Coloniis, & modus fructuſque deducendi.

Praemisi verò, Præſidia militum in longinquis limitaneiſque locis fuiſſe, pauca aut nulla in prouinciis mediis: imò pleræque earum ſine milite aut armis vllis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præſtabat? *Coloniarum* deductio, optimo & ſapientiſſimo Romuli inuento. Nam ad illum conſenſu referunt. qui victis finitimis opidis aut gentibus, partem earum ſolitus in vrbem & ad ſe traducere; partem illîc relinquere, ſed ſic vt Romanos ſuos miſceret, cuſtodiam & regimen, nequid mouerent. Eos ita miſſos, *Colonos* appellauerunt, *& ab agrorum nouæ dedicatione culturæ* (ait Hyginus) *ipſas Colonias appellauerunt*. Ratio & modus erat, vt agri diuiderentur viritim: idque à *Triumuiris*, quos graues & prudentes viros huic rei legere ſolebant: qui & ſedes, agroſque, & ipſum opidum (ſi condendum eſſet) diſponebant, & iura ac formam nouæ quaſi reip. dabant. Sic tamen, vt omnia Romam & vrbem matrem referrent. ipſis quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ pro illâ imagine eſſent; & in gubernatione, *Duumuiri* pleriſq; coloniis; quaſi duo Conſules, & *Decuriones* pro Senatu. Varia in hoc inſtituto vtilitas, quam licet percurramus. Prima, quòd alleuabatur vrbs ipſa princeps, & ſuperfluam nimiamque multitudinem, vt ſanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & ſoboli magis vacabant libentiuſque, ſic vacui: non aliter quàm arbores aut plantaria magis ſe diffundunt & propagant, vbi in arcto non ſtipantur. Altera vtilitas, ipſos hoſtes aut ſubditos tangit. Vbi enim Coloniæ ſic collocatæ, loca frequentabantur, colebantur, poliebantur etiam, nouorum hoſpitum aduentu, & artium inuectu. Diuina Prouidentia hoc fine Græcos olim in Aſiam, Europam hanc noſtram, vſque in Hiſpaniam, per maritima loca miſit & diſpoſuit: vt rudes feroceſque humanitate & elegantiâ percolerent, atque ad mitiora ſtudia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecêre: & iis cultum hunc omnem debet pulcherrimus noſter Europæ tractus. Tertia vtilitas, quæ præcipuè in oculis Romulo & Romanis, Præſidium in ſubiectos. Sparſa hæc tot opida, locis opportunis, & in iis Romanus ſanguis: quid niſi tot arces & propugnacula erant imperij Romani? Dicamus quidlibet: nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio: & vbi ij qui agros in alieno accepêre, ſemper obligantur aut tueri iura imperiumque donantium; aut pelli, ſi & ij pellantur. Atque hîc primus, vt dixi, præcipuuſque aſpectus: acceſsêre mox, valdè auctâ re Romanâ, duo alteri. Prior, vt plebem inopem & grauem ſic exhaurirent: alter, vt militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tantâ vrbe, & creſcente ciuium tenuiorum numero, per tot manumiſſiones: quæ ratio alendi aut ſubſiſtendi fuit, niſi vt emitterent? non aliter, quàm vbi aluearia plena, noua examina in alia & noua transfunduntur. Sic &, occulto Politico conſilio, ſentina & fæx vrbis educebatur: purior meliorque pars aſſeruabatur. Iam verò in militibus pulchrum. & quis non libens in eam Militiam ſe impenderet, vbi & poſt eam tam magna & certa præmia eſſent? Agri & ſedes dabantur, regimen illîc & honores, pecunia etiam (nam ſic Auguſtus inſtituit) ad inſtrumenta, iumenta, & ſiquid opus, coëmendum. Ego verò auſim dicere, nec iſto æuo Militiam ſatis bonam, fidam, facilemque futuram, niſi tali præmiorum ratione: nec difficile fortaſſe, cum magno bono publico, excogitare. Iſta igitur deductio Coloniarum, & cauſſæ: in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot ciues fraudem & iniuriam miſcuerunt. vt Corn. Sulla, qui non, vt olim, agros ex hoſte captos diſtribuit; ſed in ipſâ Italiâ, quod ſciebat milites appetere, ſedes iis dedit. Quod fieri non potuit, niſi pacatis fidiſque

populis, per ſummam iniuriam & ſcelus, expulſis. Appianus auctor eſt *vigintitres* legiones ab eo ſic deductas, quæ facerent (ſi probè commemini) *centum viginti millia*, cum iis qui adiuncti. Simile & Cæſar Iulius, in pace & Conſulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem *viginti millibus* ciuium, coloniâ Capuam deductâ, diuiſit. Idem iam Dictator, *in tranſmarinas colonias octoginta millia ciuium diſtribuit*, Suetonio auctore: id eſt, in Carthaginem maximè & Corinthum. Quod noto, vt numerus videatur deductorum: qui ſanè grandis fuit, ſiue è ciuibus togatis, ſiue è militibus veteranis. Auguſtum *centum viginti millia* deduxiſſe ſub *quintum Conſulatum* ſuum (bellis Ciuilibus iam finitis) lapis Ancyranus oſtendit: & poſteà multa millia adiunxit. Caue enim cenſeas, illa tantùm deduxiſſe. Imò in ſolâ Italiâ *duodetriginta colonias collocauit*, vt Suetonius notat: quid apud tot exteras gentes, & imperio tam diuturno. Itaq; huius Principis plurimæ, & in toto orbe terrarum fuerunt: quod ipſa agnomina earum oſtendunt. Denique paullatim tanta frequentia, vt negem regionem, imò vix regiunculam fuiſſe, in quâ Coloniæ aut Colonia non eſſet. Tot illis vinclis miramur orbem compeditum & aſtrictum, in Romanâ ditione & imperio manſiſſe? Non ego: ſed nec Velleij iudicium valdè probo, *inter pernicioſiſſima Gracchi habentis, quòd extra Italiam colonias poſuerit*. Equidem planiſſimè contrà ſentio: & ad hunc coërcendi finem, aliter oportuit; aut nec imperium extra Italiam proferre. Timorem quem timet, nequa Colonia potentior matre ſuâ fiat, ſic longinqua: nullus eſt, & certè locum in Romano aliquo imperio non habet. Sed nec Hiſpano: & prudentiſſimè eos cenſeo Nouum orbem colonnis impleſſe. Quarum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* iuris. Reperio & *Patritias*, & *Equeſtres* agnominatas; haud dubiè, in quam digniores ciuium militúmve deducti. AVD. Sed de numero igitur, nihil certi aut definiti habes? LIPS. In Italiâ ſolâ *centum quinquaginta* fuiſſe reperio; in Africâ, circiter *ſexaginta*; in Hiſpaniis, *ad triginta*; paullò minùs in Galliis: & idem iudica de reliquo orbe. Difficile enim hæc adnumerare firmiter: cùm & aliqua legentem fallant, & non omnia hodie in libris legenda. Hoc Senecæ tibi ſuffecerit: *Populus Romanus quot Colonias in* OMNES *prouincias miſit*? VBICVMQVE VICIT *Romanus*, HABITAT. AVD. Quæro etiam, ecquid seriò probes hoc ius ſiue morem colonicum? LIPS. Dixi, & probo: atque adeò magnis Regibus adſuadeam imitari. AVD. Túne? in tam apertâ iniuriâ? nam certè aliena eripiebant, poſſidebant, poſteris tradebant. LIPS. Quid tum? vtilitas publica magna, vt in aliis, exiguum hoc iniquum diluit, vel abſorbet. Etſi cur iniquum? qui iniuriam intulit, iuſtè malum & pœnam habet. Coërcendi hoc modo ſunt, & ne in poſterum noxam noceant, refrænandi.

Ad Heluiam. Conſolat.

CAPVT VII.

Multitudo Romanorum, & ratio adſciſcendi gentes, aut transferendi.

AVD. Sed mihi hîc admiratio & quæſtio, Vnde Romanis ea copia, & ſic aſſidua, vel Militum vel Colonorum? Nam cùm intueor & examino; examina habuiſſe hominum debuerunt, quæ ſic conſcriberent, aut transferrent. LIPS. Haud de nihilo petis, & ſatisfaciam: ſcito. Romanos primùm pauculos fuiſſe, & cùm Romulus militiam & remp. ordinauit, vix ad *millia terna* peditum (alij *bina millia* volunt) cenſa, & equitum *trecentos*. At idem ille, cùm è viuis abiit, peditum reliquit XLVI. *millia*, & equitum *mille*. Tantum viri opeſque creuerant in annis circiter, quibus Romulus regnauit, *trigintaſeptem*. Res mira eſt. & quibus artibus aut induſtriâ ille hoc aſſecutus? Apertione aſyli; quæ haud dubiè aliquid adiuuit, & è vicinis, etſi non optimos, elicuit. Lege de liberis latâ, quâ iuſſit quidquid natum eſſet tolli, modò ne mutilum aut monſtroſum. Receptione in ciuitatem, quam non exteris ſolùm confluentibus, ſed victis & hoſtibus dedit. Laudant cùm alij hoc inſtitutum eius, tum Claudius Imp. apud Tacitum: *Quid aliud exitio Lacedæmoniis & Athenienſibus fuit, quamquam armis pollerent, niſi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noſter Romulus tantùm ſapientiâ valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ciues haberet.* Atque id ſanè diu retentum Romæ, vt è prouincialibus honeſtiſſimos, hoc beneficio ciuitatis obligarent; & ita ſimul ſe augerent, ſimul diſcrimen, & tacitum pænè* diſſidium, inter illos conciliarent. Claudianus in Romæ laudibus:

XI. Annal.

* Ob æmulationem inter receptos, & non receptos.

Hæc eſt, in gremium victos quæ ſola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris,

Matris, non dominæ, ritu: ciueſque vocauit
Quos domuit, nexuq; pio longinqua reuinxit.

Ita, quod ex illo apparet, diffuſum latè aut vndique iam hoc beneficium: & ciues Romani facti, quicumque in orbe Romano eſſent, ex conſtitutione Imp. Antonini. Excluduntur iam ergo ſoli ſerui & barbari. quo ſenſu Sidonius ſcripſit, & appellauit *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in quâ vnicâ totius mundi ciuitate ſoli* BARBARI *&* SERVI *peregrinantur*. Itemque paſſim alij *Communem patriam*: & ad eam his verſibus Rutilius: * Lib. 1.

Feciſti patriam diuerſis Gentibus vnam,
Profuit iniuſtis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij conſortia iuris,
VRBEM *feciſti, quod prius* ORBIS *erat.*

Hæc ita poſteriori æuo, nec optimo ſcilicet, nec optimè: præſtabat electio illa & ſecretio, ob varias cauſſas. Sed tertia etiam ratio augendi ciues, ex inſtituto non quidem Romuli, ſed Seruij Tullij. Ille cùm videret pleroſque tunc ſeruorum, aut bello captos, aut è prædâ emptos eſſe; atque eos ferè è liberis & ingenuis, & antè etiam liberos: humanum bonumque putauit in ciuitatem recipere, ſiqui à dominis manumiſſi eſſent. Nam & Romanis moribus ingeniiſque aſſuefacti iam erant; & ſic fore prouidebat, vt ſemper, tamquam ex fonte domeſtico, proles ſcaturiret ad belli alioſque vſus. Difficile id perſuaſum primò ciuibus, & inquinari eo conſortio videbantur: ſed nempe oſtendit, & origine bonos eos eſſe, & iamdiu ipſos etiâ hoſtes in hoc ius admiſſos: ita cur non idem domeſticis & fidis ſeruis indulgerent, cauſſam nullam eſſe. Maximè, cùm in eorum manu totum hoc beneficium. & videre poſſe, vt nec temerè manumittendo darent; & illos adniſuros, vt omni ſedulitate ac fide emererentur. Ampliùs, futuros eos nihilominùs velut in curâ & clientelâ Patronorum: & ſic nobiliores ciues, in comitiis aut ſuffragiis, ſemper manum aliquam fauentem & obnoxiam habituros. Ita illis perſuaſum. ſed Regi in oculis præcipuè, frequentia & multitudo ciuium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni ſtatus. Nec tamen ij æquiparati ſtatim dignioribus, & veteribus ciuibus: reiecti in quattuor vrbanas tribus fuêre, & inuenta ratio, vt minimum in ſuffragiis, aut aliâ publica re, pollerent. Quin & à militiâ legionariâ & honeſtiore excluſi ſunt: donec paullatim nepotes ac pronepotes eorum, verè iam Romanus ſanguis, peruenirent. Liberti ipſi & Libertini (veteri quidem republicâ) arcebantur. Hoc inſtitutum, incredibile eſt, quantum ciuitatem auxerit: in quâ aliquot ſeruorum millia pauculis annis manumiſſa. Neque negandum eſt, vtile initio & præclarum fuiſſe: ſed lapſu temporis, vt fit in humanis rebus, hîc quoque lapſus: cùm iam Syri, Cappadoces, Aſiatici, Græci, Barbari in ſeruos recepti; & multi ex iis facinoroſi & perditi; qui pretio, blanditiis, aut & fœdis obſequiis libertatem meriti, quam colluuiem in ciuitatem non inuexerunt? Imò per eos effectum, vt egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, viliſſima facta hominum ſit, & vno verbo, cloaca ac ſentina vitiorum. Sed iſta ſæculis aliquot poſt Tullium. intereà profuit largiter inſtitutum, & effecit, vt cùm primo cenſu ac luſtro Ser. Tullij LXXIV. ∞. cenſa eſſent, illo qui ſub primis Conſulibus fuit (nam Tarquinius Superbus intermiſerat) CXXX. ∞. cenſerentur: idque eorum qui puberes, & in virili togâ eſſent. Largus tibi hic numerus videtur: nihil eſt; cùm poſt aliquot ætates, id eſt, an. Vrbis CCCCXIV. cenſa ſint ciuium CCLX. ∞: & paullò ante bellum Marſicum, anno Vrbis DCXXXIX. circiter *quadringenta* millia, paullò minùs. At poſt id bellum, ſociis iam in ciuitatem paullatim receptis, creuit valdè numerus, & ad *nongenta* millia cenſa * alibi nobis doctum. Cui ipſi numero firmando, velim addi hæc Phlegontis in Chronicis. qui notat Olympiade, quâ Lucullus Amiſum cepit, & Mithridatem ad Caberia vicit (id fuit circa annum Vrbis DCLXXXII.) *cenſitas Romæ nonaginta myriadas ciuium, & vnam*, id eſt, *nongenta & decem millia*. Quid iam ſub Auguſto? ipſe de ſe in lapide Ancyrano clarè hoc dicit, IN. CONSVLATV. SVO. SEXTO. *Luſtrum condidiſſe*, QVO. LVSTRO. CENSITA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA. Immanis herclè numerus: & quis iam de copiis miretur coloniiſque? At etiam creuit aſſiduè, & ſub Claudio Imperatore, Tacitus ac fidi auctores accenſent, *ſexagies nouies centena ſexaginta quattuor millia*. Vltrà quærere, ſuperuacuum ſit, cùm iam paſſim in ciuitatem totæ vrbes regioneſque, vt dixi, receptæ.

* In 1. Elector. cap. XXVII.

AVD. Neque hercules quæro, affatim habeo quod mirer. Sed illud lubet ſcire, an ex ſolis igitur illis ciuibus copiæ ſcriptæ? LIPS. Non è ſo-

è ſolis. olim quidem & è Latino nomine, vt ſcis: at poſtquam ij ciuitate donati, Principum temporibus maximè, cœperunt & è prouinciis auxilia ſcribi. Auguſti id inuentum: & præter conſpicuam vtilitatem in militiâ, cauſſam occultam etiam hanc habuit, ſubditos ſic exarmandi, & quaſi obſidibus traditis in fide continédi. Nam quotannis dilectus iſtos habebant, & optimum ac robuſtiſſimum quemque abducebant. Ita enerues prouinciæ; & illi qui dilecti, in longinquas & diſſitas oras conſultò trahebantur. Non enim facilè res nouas audere aut mouere, inter ignotos & alienos. Ciuilis, qui Batauos ad rebellionem traxit, hoc quoque telo eos incitat: *Inſtare dilectum* (verba Taciti) *quò liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut* SVPREMVM *diuidantur.* Idem Galgacus, dux Britannorum, in eodem Tacito: *Liberos ſuos cuique ac propinquos natura cariſſimos eſſe voluit: hi per dilectus* ALIBI *ſeruituri, auferuntur.* Atque eiuſmodi auxiliorum, è variis gentibus, magna copia. quod & *Notitia Imperij* indicat, & Taciti hæc verba: *Nil validum in exercitibus, niſi quod externum.* Iterumque: *Prouinciarum ſanguine prouincias vinci.* AVD. Artem video, & ſimul auxilia bello ſcripta, ſimul materiem ſubductam rebellandi. Sed iſta profectò tranſlatio dura: & quo exemplo? LIPS. Haud facilè dixerim: niſi quòd ſimilia iam olim noto. Romulus ipſe populos vicinos in vrbem ſuam tranſtulit, Tullus Hoſtilius Albanos. Sed hæc leuia, & alio quodam fine. quid ſi totas gentes tranſlatas doceam, eâdem illâ non rebellandi, aut coërcendi, cauſsâ? Fecit Auguſtus in Sugambris & Sueuis, quorum *quadraginta millia* (hoc verius cenſeo ex Eutropio, quàm quod in vulgatis Suetonij libris *quadraginta* editur) tot inquam illa millia *traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni, ſedibus adſignatis, collocauit.* Ita & Galliam impleuit, & ex hoſte ſocium auxiliaremque fecit. Sed iudicio & conſilio in hac re opus, ne plures ſuſcipiantur aut traducantur, quàm coërcere poſſis: peccatumque à ſecutis Imperatoribus (maximè poſt Conſtantinum) qui Barbaris receptis, imperium & vrbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ tranſlatio hæc habere poſſit. quâ Philippum Macedonem (callidum illum regnandi) vſum Iuſtinus prodidit: ſcribitque eum, *vt pecora paſtores; nunc in hibernos, nunc in æſtiuos ſaltus traiciunt, ita populos & vrbes, vt illi vel replenda vel derelinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem ſuam tranſtuliſſe.* Parabat & Alexander ſimile, firmando imperio, niſi mors interueniſſet. Nam in Commentariis eius inuentum Diodorus tradit, *vt ciuitatum aliarum in alias migrationes fierent, itemque hominum traiectiones ex Aſiâ in Europam, ex hac in illam:* & cauſſam addit, *vt gentes connubiis, commerciis, & amicitiâ inter ſe iungeret:* quæ ipſa haud vana planè eſt, aliam tamen & intimam non expreſſit. Antipater, qui in partem potentiæ ſucceſſit, in idem hoc conſilium: & Athenienſium vrbis potens, ipſam eiuſque regimen ditioribus honeſtioribuſque conceſſit; tenues, & quidquid inopiâ turbidum, eduxit, & ad XX. ∞. eorum in Thraciâ, agris datis, collocauit. Lego & Tigranem regem, cui bellum Pompeius fecit, *trecenta millia* è Ciliciâ & Cappadociâ in Armeniam & Meſopotamiam traduxiſſe, ad ea loca frequentanda & meliori genere implenda. Et vt vicina magis temporibus locisque tangam, Carolum magnum ſatis ſcitum eſt, Saxones ſæpè rebelles tranſlatione domuiſſe, & in Belgicæ noſtræ oris poſuiſſe. Ludouicus etiam XI. Galliæ Rex, Atrebatium fidei infenſus, & quia à vitâ diuelli quàm à Burgundiaco imperio malebant, ſparſit eos per Galliæ vrbes aliquot, & ſuos in locum introduxit. Quid in nouo illo orbe etiam video? Reges Perüani tractus, quos *Ingas* ipſi appellant, pro firmamento ſtatus habebant, populos victos ſtatim, cum totâ ſobole, transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios ſuos fidoſque ſupponere. Hoc genus *Mitimaes* patriâ linguâ vocabant. Habes de multitudine, & eius cauſſis. Ac quædam his ineſſe magnis Regibus imitanda ego ſcio: qui ſi exhauriunt ſemper (vt fit in militibus aut colonis emittendis) nec addunt: quid niſi fontem ipſum exhaurient & ſiccabunt? Seriò, ſeriò prouidendum eſt. Tu abi nunc, & cetera cras, ſi Deus volet, dabo. AVD. Haud libens, ſed tamen pareo, & valetudini tuæ tenui parco. Vale, & firmare.

IV. Hiſt.

IVSTI

IVSTI LIPSI
DE MAGNITVDINE ROMANA
LIBER SECVNDVS.

CAPVT PRIMVM.

De Priſcis populi Romani vectigalibus, Decumis, Quintis, Scripturâ, Portoriis.

LIPS. Maturè ſanè ades. AVD. Si pro meo voto, maturiùs, & vel conuiua in prandio tibi fuiſſem. LIPS. Licuit. & delectarer ſanè vel aſſiduo hoc ſodalitio, ſi Romanæ aliquæ mihi OPES. Ad quas ſermo nos nunc duxit, & de iis videamus. Eas *Publicas* & *Priuatas* conſiderabo: & in Publicis, *Vectigalia* ſiue *Tributa*, tum & *Triumphales manubias*, denique *Liberalitates* aut *Erogationes*. Inſiſtamus ordine, & primùm in *Vectigalibus:* quæ olim triplicia ferè, è *Decumis*, è *Paſtione*, è *Portoriis*. Quod ad priores duas, ita de iis & origine earum

a Ciuil. Appianus: *Romani nunc hos, nunc illos Italiæ populos ſuperando ac ſubiciendo, partem agri iis auferebant, atque opida & colonos condebant; aut ſi opida opportunè iam condita, hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat, colonis ferè adſignabant; quod incultum (vt multa per bellum) id aliis cupientibus elocabant*, PARTE DECIMA *fructuum ſibi retentâ in agris ſatiuis; in plantariis aut arboretis*, QVINTA; *in paſtionibus autem, certum pretium definiebant in capita minoris pecoris maioriſque*. Pulcher & diſtinctus in eam rem locus: & quamquam de Italiâ dicit, tamen & producere ad prouincias licet, quas multas ita habitas, ex aliis ſcriptorum locis liquet. Etſi quædam arctiùs preſſiuſque habitæ; & præter hæc, Tributa etiam ſua capitis pendebant. Sed quod ad hæc tria, etiam in Aſiâ ea ſic & in Siciliâ fuiſſe, Cicero alibi oſtendit, & in his vectigalium ſummam ponit. Notabiliter in laudatione Pompeij: *Publicani familias maximas, quas in Salinis habent, quas in Agris, quas in Portibus.* Nam quod ad *Salinas*, viri docti iamdiu emendarunt *Siluis*, vt ad Paſtiones referatur: etſi *Saltibus* ego mallem, viciniore litterarum lapſu. In eâdem oratione enim aliquoties hæc tria repetit, & iungit: etſi vectigal è Salinis quoque fuiſſe, ſed non inter prima & magna, ſcimus. Et quod ad frumenti omnis *Decumas*, idem Cicero in Verrinis ſatis dixerit, quid in eâ re fuerit: nec obſcurum eſt vel ex moribus hodiernis. De fructuum *Quintâ* in Appiano, id obſcuriùs, imò incertius: quoniam idem Cicero in Verrem diſertè nominat, *Vini & Olei decumas*, oſtenditque Siculos ita dediſſe. Quomodo igitur *Quintas?* nam ego ex vite, oleâ, ficu, pomo, nuce, intellegi & redigi Appiani vectigal velim; nec aliunde video poſſe. Niſi tamen de ſiluâ cæduâ intellegit: quod in medio relinquo. Sed in priore ſententiâ ſi perſeuerare lubet; dicendum eſt, mitius leuiuſque habitos Siculos, & peculiare id ibi fuiſſe. E *Paſtionibus* genus alterum eſt, quod propriè & vulgò *Scripturam* appellabant. Exempla obuia, & iam aliis notata: cauſſam vocis Feſtus explicat: *Scripturarius ager*, inquit, *publicus appellatur, in quo vt pecora paſcantur, certum æs eſt. quia publicanus* SCRIBENDO *conficit rationem cum paſtore*. Cicero igitur de hoc vectigali capiendus: *Ita neque ex Portu, neque ex Decumis, neque ex Scripturâ vectigal conſeruari poteſt.* Tertium eſt *Portorium*: quod ſcilicet in euehendo aut inuehendo (ἐξαγωγικὸν καὶ εἰσαγωγικὸν) pendebant. Res nota eſt: an & illa, quòd *Portarium* etiam fuerit antiquis? In Gloſſis lego, cum diſcrimine: *Portorium*, τέλος ἐν λιμένι, id eſt, VECTIGAL IN PORTV: *Portarium*, τέλος πύλης, id eſt, VECTIGAL IN PORTA. Et verò hoc quoque fuiſſe videtur, æuo præſertim inferiore, & ſub Principatu: vt & in pontibus, & in viis, & portis adeò opidorũ dederint, pro tranſgreſſu aut ingreſſu. Italia hodie, ſed & Belgica, hæc non ignorat: & apud Senecam lego: *Nec indignabitur ſapiens aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari.* Herodianus quoque oſtendit exactiones fuiſſe ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν, ἐν λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις: *in ripis fluminum, portibus opidorum, & viarum tranſgreſſibus:* ſed inter tyrannica habet, quia noua aut grandia, opinor; & ideò à Pertinace ſalubriter ſublata.

CAPVT II.

De Tributis & Capitatione. tum inquiſitum in Modum vectigalium, & quid videantur reddidiſſe.

HAEC illa vetera ſunt, & *Vectigalia* propriè dicta: quibus dies, & ſagacitas, addo & neceſſitas, aliquid ſemper addiderunt. AVD. Hæcne propriè *Vectigalia*? atqui plura in id nomen video includi. LIPS. Plura, ſed hæc primò: aut ne mentiar, ſolum ipſum *Portorium* primò, quia id ſcilicet è *vecturâ*: vnde Vectigal. Græcis etiam hîc diſcrimen aliquod, quibus *Vectigal* propriè eſt τέλος, *Tributum* φόρος. Sed & in re ipsâ differunt, quòd illud res & fundos magis ſpectat & ligat; hoc capita ac mobiles opes. Sed quorſum ego iſta? ſemel & ſeriò tibi dico, verba nunc non luſtro, nec obſita aut tricoſa antiquitatum quæro; ſatis, in luce aliquâ tibi ponere Romanam œconomiam, circa publicas has exactiones. Ergo Tributa, vt dixi, caput ferè tangebant: atque ita peſſima conditio eorum, qui *Stipendiarij, ipſi atque agri*, vt Cicero alibi loquitur, eſſent. Tales Pœni, Hiſpani, & plures, qui per vim vltimam & bello pertinace victi eſſent. Appianus hoc ita expreſſit, vbi Scipio cum decem Legatis leges dant Carthagini victæ: *Hos*, inquit, *præmiis afficiunt, ſocios nempe populos aut reges;* τοῖς δὲ ἄλλοις φόρον ὥρισαν ἐπὶ τῇ γῇ καὶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν: *aliis* (hoſtibus ſcilicet) *tributum definierunt in agros, & in corpora eorum.* Duo manifeſtò dicit, & Corpora ſiue *Capita* (vt Latini magis loquuntur) onuſta, & terram ipſam. Tertullianus quoque ea iungit: *Agri tributo onuſti, viliores; & hominum capita ſtipendio cenſa, ignobiliora. nam hæ ſunt* NOTAE CAPTIVITATIS. Adiungit erudiſſimus ſcriptor, hoc non niſi in verè victos, & vi ſubditos, vſurpatum: olim quidem, ſed Imperatores, & ipſe Auguſtus produxerunt, & valdè hæc Tributa dilatarunt. Ac *Capitum* vel *Capitationis* ſatis frequens mentio in poſteriorum ſcriptorum, ſed & Iuris libris: vbi non *Hominum* ſolùm *capita*, ſed & *Animalium* leges: & quædam, quæ fateor in ſubnubilo mihi eſſe. At tu vniuersè hæc nunc noueris: videamus, quod nos quærimus, ecquid *Opes* ex his annuas liceat veſtigiis odorari. Quæ veſtigia tenuiter impreſſa fateor, tamen perſequar & indagabo. Ac primùm de antiquis, & liberæ reip. opibus, locum eſſe volunt in Plutarcho iſtum. De Pompeij triumpho è Syriâ & Aſiâ agit: dicitque, *Prælatum titulum, qui litteris indicaret antea quidem Vectigalia reddidiſſe ad bis millies* HS. *ex iis autem quæ ipſe acquiſiſſet, redire ad ter millies quadringenties.* Prior ſumma, nobis efficiat *quinque milliones* (iuuat his compendiis, vulgariter magis quàm eleganter vti) altera *octo milliones cum ſemiſſe.* Viri docti iam, & inter hos verè primus Budæus, exiſtimant ſcripto hoc indicaſſe Pompeium: quòd ante id tempus, vniuerſi reditus è vectigalibus non pluris eſſent; ab ipſo autem iidem aucti plus triente, & facti vt in extremo ſcriptum. Enimuerò libido, an ratio, mihi eſt diſſentiendi? ſed diſſentio, & nego Plutarchum vel Pompeium de vniuerſis ſenſiſſe. Nullum tale in Græco Plutarcho verbum eſt: quod moneo, ne temerè interpretibus, qui addunt, hoc accredas. Quæ ergo noſtrâ mente ſcripti illius mens? nempe pro re ſubiectâ, & cùm de tranſmarinis illis triumpharet Pompeius, nec niſi ibi tunc res geſſiſſet; verba eòdem referenda, & de Aſiâ ſaltem finitimiſque capienda. Quomodo? aliter etiam, quàm viri docti, in clauſulâ. Duo enim dicit, & Aſiam illam minorem, quæ ſola ibi ante Pompeium prouincia, aut præcipua; illam, inquam, è vectigalibus *bis millies* dediſſe: at verò eas prouincias, quas ipſe ſuper eam quæſiſſet, ſolas reddere *ter millies & quadringenties.* Puto me rem tangere, ſi quis iudicio inſpicit: & do rationes. Primò, credétne quiſquam è tot, tamque ditibus populi Romani tunc prouinciis, non plus *quinque millionibus* rediſſe? Quod vna Hiſpania hodie, vna Gallia, vel duplum donet. Ampliùs, *Decumas* vnius Siciliæ Cicero, *atque eas tenuiter æſtimatas*, fuiſſe dicit *nonagies* HS: quod nobis eſt, CCXXV. *millium* Philippicûm. Decumas dico frumenti: & *hordei* non computat, & *leguminum:* quid iam *Vini, Olei*? quid *Portoria*, & *Paſtiones*? Valdè tenui ore atque animo eſt, qui non auſit concipere hæc vniuerſa ex proportione, ſuprà *quadringenties*, ſiue vnum millionem. Atqui Sicilia, quanta pars fuit Romani illius orbis? profectò nec centeſima quidem: & valdè hoc valet ad ingentes illas Romanas opes. Ampliùs de ipsâ Aſiâ noſtrâ, Appianus ſcribit, Corn. Sullam, per bella Mithridatica, *imperaſſe illi quinque annorum vectigalia, ſed ſtatim danda.*

In Libycis.

In Pompeio.

Quan-

Quantum igitur imperauit? ecce in Plutarcho hoc expreſſum, *viginti millia talentûm:* ij ſunt *duodecim milliones* noſtri. Age iam, diuide in quinque partes, nónne paullò minùs *millies* HS. annua habemus? Atqui duplum oportuit, inquies. Ita, pro me & Plutarcho: ſed hoc ipſo tamen firmiter illos refuto, qui ex toto orbe *bis millies* colligunt, cùm ego dimidium ex Aſiâ iam ſolâ. Res clara eſt. Sed quomodo igitur plus Pompeij æuo? nec id difficile dictu: ſiue quia ratio colligendi iam melior firmiorque; ſiue quia bella reſederant, & ipſa Aſia cultior feraciorque facta. Produci hæc talia ſemper ſolere, præſertim in pace, nec hodie eſt nouum. Docebo hoc clariùs? ex ipſo iterùm Appiano. apud quem M. Antonius triumuir, poſt pugnam Philippenſem, in Aſiam miſſus ad pecunias colligendas, in concione ſic eos affatur: *Ne vrbibus agriſque pellamini, pecunia danda eſt in vſum militum: i[illegible]ea maxima, ſed quâ auditâ libenter acquieſcatis. Dediſtis hoſtibus noſtris, Caſſio & Bruto, in duobus annis tributa decem annorum: ea ſuffecerint & nobis, niſi quòd danda ſunt in vno anno.* Quid hinc efficimus? nectimus iterùm Plutarchi verba, qui *ducenta millia talentûm* ab Aſiâ tunc data ſcripſit. Atqui diuide in decem annos: quid trepidas? *viginti millia* annua ſurgunt, id eſt *duodecim milliones*. Et profectò, noli ambigere, præpotens & diues illa Aſia dedit. In quâ tamen obiter moneo, res ſæpè mutatas: & primò, cùm teſtamento Attali Romanis relicta eſſet, Vectigalia impoſita; id eſt *Decumas, Portoria, Scripturam*, ſolenni more. Sed cùm publicani iniurij pro more ſuo eſſent, & ſine publico bono ſibi attererent ac tonderent; *C. Iulius Cæſar, & iniurias, & iniurios ipſos ſuſtulit, ac permiſit ipſis Aſiaticis fructus colligere ab agricolis, ac Tributa induxit.* Hæc ita ferè (etſi ipſa verba, qui[a] pluſcula, omiſi) in eâdem oratione Antonius apud Appianum dixit. Quando autem à Iulio id factum, & de re ipſâ, apertiùs ſic Dio Caſſius: *A victo Pompeio, cùm Aſiam obiter luſtraret,* τὺς τελώνας παρέστασε σφίσι χαλεπῶς ἀπαλλάξας, ἐς φόρου συντέλειαν τὸ συμβαῖνον ἐκ τῶν τελῶν κατεστήσατο: *Publicanos, qui acerbiſſimi in Aſiaticos fuerant, remouit, & in Tributi collationem, id quod ex Vectigalibus redibat, mutauit.* Pulchra nota? & re ipsâ quidem melius leuiuſque erat Decumas & talia dare: quare? quia pro anni prouentibus dabant, plus aut minus, vt ipſi accepiſſent, nec vltrà grauabantur: at eò tamen rem redegerat Publicanorum iniquitas (quos nulli Præſides aut leges ſatis domabant) vt omnes præoptarent magnum & certum aliquid dare in Tributo. Similis mens, vt addam, in Taciti loco: *Achaiam ac Macedoniam onera deprecantes, leuari Proconſulari imperio, tradíque Cæſari placuit.* Videntur enim Publicani tunc, pro veteri more, in populi prouinciis fuiſſe, & cum iis rapinæ; in Cæſaris non fuiſſe. Et iam in Plutarchi loco ſatis tibi factum, aut dictum? AVD. In priore membro ſatis, in altero quid adfers? Firmamentum ab ipſo Pompeio, qui eodem illo tempore in Senatu gloriatus, *Aſiam ſe, quam vltimam Prouinciarum accepiſſet, mediam reddidiſſe.* Ergo plurimum adiecit: & nominatim *Syriam* totam, illam diuitem; item *Phœnicen, Palæſtinam, Ciliciam, Pamphyliam, Phrygiæ partem, Bithyniam, Pontum, Propontidem.* Hæc tanta, mirabimur tantò plus quàm Aſiam dediſſe? Hæc de Plutarchi loco. ſed ex Portoriis etiam liquere in parte poteſt magnitudo iſtorum Vectigalium. Cicero in Verrem ſcribit, *Socios* (id eſt Publicanos) *ex Verris exportationibus perdidiſſe ſexaginta* HS. *idque ex Viceſimâ portus tantùm Syracuſani, & in pauculis menſibus.* Sunt valdè notanda. Si vnus ille portus, ſi in vno homine, & in ſolâ euectione, & in paucis menſibus, tantum adferre potuit: quid reliqui portus, in omni euectione, inuectione, & in totum annum? Sunt autem illa *ſexaginta*, more noſtro, circiter *mille quingenti* Philippæi. Et Cicero quidem non niſi *Viceſimam* diſertè ibi in Portorio agnoſcit: tamen *Octaua*, & qui eam accipiunt *Octauarij*, in Codice Iuſtinianæo memorantur. At in Quinctiliano & Symmacho, *Quadrageſima*. Sed opinandum eſt, pro locis, aut mercibus, ſed & temporibus variaſſe: maximè tamen pro mercibus, & vt grauius vectigal peregrinæ ſoluerent, ad delicias magis aut pompas, quàm vſum inuectæ. C. Cæſar eius rei auctor, ex Suetonio: *Portoria peregrinarum mercium inſtituit.* Quæ haud dubiè ipſa Italia etiam pependit; etſi reliqua portoria, lege Metelli, in eâ ſublata eſſent: quod Cicero malo publico factum notat, & recitat item Dio. Hæc ſanè magna fuiſſe, quis [p]oteſt ambigere, ex pretio & copiâ rerum? Nam gemmæ, lapides, veſtes, ebur, mancipia, aromata, vnguenta, & plura eiuſmodi exotica inferebantur:

Marginal notes: 1. Annal. — 5. Ciuil. — Lib. XLII.

quibus ſi *Octauam* imponis, quanti ea ſint? Argumento aliquo è Plinij hiſce verbis: *Arabiæ felicius mare eſt. margaritas enim mittit:* MINIMAQVE COMPVTATIONE *millies* HS. *annis omnibus India, & Seres, Peninſulaque illa, imperio noſtro adimunt.* Si * *millies* HS. emptæ eæ merces; pluris mox æſtimatæ & venditæ, ergo & Portorium ex iis grande. AVD. Sed commemini alterius Pliniani loci, qui minuit, & à ſummâ illâ abit. Nam vbi de Indiâ ſermo, *Indigna res, nullo anno imperiis noſtris minus quingenties* HS. *exhauriente Indiâ & merces remittente, quæ* CENTVPLICATO *væneant*. Ecce hîc *Quingenties* modò, id eſt dimidium habes. LIPS. Sed nempe ex Indiâ ſolâ: at alter ille locus Arabiam & Seres item iungit, & ex iis quidni alterum dimidium accedat? Nota autem inibi quòd ait, *centuplicato væniſſe*: quod rei noſtræ facit. Cur enim tanti? cur mercatorum tam improbum lucrum eſſet? non fuit: ſed duo ſunt, quæ Pretium ſic accenderunt, Itinerum difficultas, & Portoria. Quod ad illa, Plinius eodem illo loco deſcribit, & addit *quotannis nauigari, ſagittariorum cohortibus impoſitis*. Ea res & tutela, mercatoribus ad impendia accedebat. Iam Portatoria iis grandia. quod Strabo impreſsè notat in rebus Ægypti: ſcribitque, *olim quidem pauculas naues auſas extra Sinum Arabicum ire, at nunc maximas claſſes nauigare in ipſam vſque Indiam, & ad vltima Æthiopiæ: vnde pretij maximi merces aduehant, & rurſus aliò exportent. Ita fieri, vt* DVPLEX PORTORIVM *pendant, Inuectionis & Euectionis: atque ipſum portorium æſtimatarum iſtarum mercium* GRANDE *item eſſe*. Hæc ita Strabo. & mirum igitur non ſit, à duplici illo aſpectu, Itineris & Portorij, pretia ſic creuiſſe: maximè cùm & in Italiam aut aliò inuehenda, credam iterum ſoluiſſe.

Lib. XII.

* Duo milliones, & ſemis.

Lib. VI. c. XXIII.

Lib. XVII.

CAPVT III.

Inquiſitum item in Capitationis modum, & penſum vniuerſorum Tributorum.

DE Vectigalibus priſcis hoc nunc ſatis: ad *Tributa* venio, ſiqua ea poſſim extricare. Metuo, & hæreo ſtatim in eo *Capitationis*, quod vel maximum certiſſimumque fuiſſe arbitror: ſed [quo]modo, tenebras & nubes ſuas habet, nunc à me non pellendas. Fuitne indiſcretim vniforme in omnia capita? an potiùs ex cenſu? Nam ſi illud; iniuſtitia manifeſta adhæret. vt ſiquis pauper, liberos & familiam multam habeat; contrà diues, & cælebs ſit & orbus. In Appiano ſtrictura aliqua lucis affulgere videbatur, ſed fortaſſe fallax. nam ait, *Iudæos ſæpiùs rebellaſſe, eoque tributum capitis grauius iis impoſitum, quàm reliquarum facultatum. Eſſe autem & Syris & Cilicibus annuam Centeſimam, pro modo cenſus vniciuque.* Verba Græca ſunt, ſi fortè examinare tecum velis: Καὶ διὰ τοῦτ' ἐστὶν Ἰουδαίοις ἅπασιν ὁ φόρος τῶν σωμάτων βαρύτερος τῆς ἄλλης περιουσίας. Ἔστι δὲ Σύροις καὶ Κίλιξιν, ἐτήσιος ἑκατοστὴ τοῦ τιμήματος ἑκάστῳ. Ego ad verbum tibi pænè reddidi; & efficiatur ex ſermonis nexu, Iudæos *Centeſimam* dare, ſicut & Syros ac Cilices, pro Capitis tributo. Quo ſenſu? inquies. vt magis capias: ſoluere quidem illos & pro Agris, & pro Opibus; ſed æſtimatione omnium factâ, etiam *Centeſimam* pro ipſo capite dare. Hoc tale eſt, vt, ſi decem millia aureorum in [cen]ſu habeam, ſoluam ex iis annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes aut tenues ſic non preſſi: ſed alia ſunt quæ refellunt, aut certè morantur. Quid enim tum ſeruis fiet? quid filiis familias grandioribus? Dico grandioribus. nam vt & hoc addam, Vlpianus notauit, *In Syriis à Quattuordecim annis maſculos, à Duodecim fæminas, vſque ad Sexageſimumquintum tributo Capitis obligari.* Atqui Serui & Filij tales, peculium ſuum nullum habent. Sed de ſeruis reſponderi poteſt, Dominum dependiſſe in ſuo capite, dum eorum æſtimatio Cenſibus eius accedit. Et ſerui alioqui in iure, *caput non habere*, ſcribuntur. Quod ad filios, certum eſt parentes pro iis exſoluiſſe: ſed quâ taxatione, an non & eâ aliquâ pro parentum cenſu, hoc ignoro. Vellem, & res facta eſſet. Sed ſoluiſſe, in Panegyrico ita ſcribitur: *Tunc certè parentes* ADVLTORVM *non pœnitet filiorum, quorum onera remiſſa ſibi lætantur*. Vides filios parentes ſuos onerare, ſed *adultos* iam & grandiores, ex Vlpiano ſuprà. Imò alibi, non ante *Vigeſimum* annum capite obligatos, lego. Cauſſam autem opinor huius remiſſionis in ætate vel Puerili vel Senili: quòd etiam Romani olim impuberes non cenſebant, & immunes à Tributo habebant. Addi poteſt, quòd hæc Capitatio, non aliud quàm quaſi redemptio munerum & operarum ſeruilium fuit, quas populi ſcilicet victi, & ſerui facti, Romanis iam debebant.

In Syriac.

Ad Conſtantinum.

At

At pueri ad eas operas, aut ſenes, non idonei: ergo nec pro iis ſoluant. Hæc ſunt, ſi pro Cenſu Tributum hoc datum. Sed aliquis mallet, vniforme aliquid, & in omnia capita æquale. Nam ſic Iudæi leguntur *Didrachmum* pependiſſe: & Chriſtus ipſe in Euangelio ſoluit. (Matth. c.xvii.) Quod Hieronymus quidem & Beda iſtuc retuliſſe videntur: ſed alij tamen veriùs (inter hos Hilarius) ad Tributum, quod templo Iudæi debebant, in eo modo à lege diuinâ definitum Exodum vide. (Cap xxx.) Et Ioſephus ſanè ac Zonaras, ſed & Xiphilinus, diſertè ſcribunt *Veſpaſianum demum hoc inſtituiſſe, vt omnes vbique Iudæi duas drachmas Ioui Capitolino Romæ penderent, quas anteà* TEMPLO *Hieroſolymitano ſolebant.* Nihil clariùs: & Chriſti ipſa reſponſio (ſi quis examinat) à Tributo Cæſariano nos abducit. Sed aliquis etiam opponat Lampridij hæc in Alexandro: *Vectigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos ſub Heliogabalo præſtiterant, tertiam partem aurei præſtarent. tuncque primùm Semiſſes aureorum formati ſunt, & Tremiſſes. dicente Alexandro, etiam Quartarios futuros, quòd minus non poſſet. quos etiam formatos in monetâ detinuit, exſpectans, vt ſi vectigal contrahere potuiſſet, eos ederet.* Hæc euincere videntur, certum genus nummi cuſum ad Tributa: & niſi fallor, Capitis, quæ ſola certitudinem & vnitatem poterant habere. Nam in agris, animalibus, aut opibus, id planè variabat. Faciat aliquid Heſychius, qui ſcribit: Κῆνσος, εἶδος νομίσματος, ἐπικεφάλαιον: *Cenſus, genus numiſmatis, capitatio.* Sed & in Sacris legitur, *Numiſma cenſus.* Tamen ob multa hæreo, nec temerè in hanc partem eo. Quid? *decem* igitur *aurei* in Lampridio, Capitatio fuiſſet? & poſteà *Triens*? (Matth. c.xxii.) In ipſo Euangelio, vbi *numiſma cenſus* quæritur: mox ſubiicitur, *Denarium obtuliſſe.* An ergo ille tantùm æqualiter in capita? ridiculum, niſi ſi Denarius aureus fuit. Quid firmiter definiam, neſcio: res tenebras, vt dixi, habet, nec noſtrâ nunc curâ illuſtrandas. Pluſcula cogitaui aut collegi, fateor: ſed intricatis, aut merè litterariis, non nunc locus. Dico igitur breuiter; Lampridij locum hoc tantùm efficere, *Contracta omnia vectigalia: adeò vt qui* (pro exemplo) *decem anteà daret, nunc Semiſſem aut Tremiſſem:* & quia imminuta illatio erat, in eius rei memoriam voluiſſe & nummos minores Alexandrum cudi. Sententia autem tota & vera, *contraxiſſe eum Tributa pleraque ad Trientem, conatum & ad Quadrantem: nec infrà potuiſſe.* Quòd ſi quis pertendit, nummos pro modo Tributi ita cuſos: vbi igitur illi ſunt? cur prægrandes aliqui non exſtant? Denique ſtatim infinitos cuſos oportuit, ad penſiones totius orbis. Nihil eſt: & Heſychij aut Chriſti verba hoc modò volunt, ipſum illud quod ex Cenſu in Tributum darent, *Cenſum* appellatum; atque adeò pecuniam, ſiue grandis ea ſiue pauca eſſet. Quin hoc totum pro priore ſententiâ magis ſit, quòd Capitatio fuerit ex cenſu. Cur enim *Numiſma cenſus* dicatur, ſi ipſius cenſus nulla habita ratio? Plura ſunt: ſed differo, & nunc inquiro, quod cœperam; in Capitationis fructum. Multum rediiſſe ex eâ, multitudo capitum dicet, quæ in Romano orbe. Ioſephus de ſolâ Ægypto ſcripſit, *habere eam * ſeptingentas & quinquaginta myriadas hominum, Alexandriâ exceptâ: idque liquere ex tributo, quod in capita ſinguli pendunt.* (* Septem milliones cum dimidio.) Poſtrema hæc ita palàm Græcè habent: etſi interpres leuiter aliò deflexit. Sed argumentatur & colligit de Capitum numero, ex ipsâ Capitatione, & tabulis ſcilicet Cenſualibus, quas inſpexit; aut ab iis qui inſpexêre, hauſit. Nam etſi non Pueri aut Senes conferrent, vt prædixi: tamen & eorũ nomina ſcripta probabile eſt, contra fraudes, & pro ceterâ diligentiâ aut curioſitate Romanorum. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus (& *Alexandriæ incolas* etiam excipit, qui ipſi ad *centena* aliquot *millia*:) facile intellectu eſt, in quantum creuerit capitarium hoc vectigal. Adde enim alias prouincias in partem: quarum omnium in populis numerum ſub Auguſto voluit Suidas exprimere, atque vtinam is locus rectè haberet! (In verbo Αὔγουστος.) *Auguſtus,* inquit, *omnes ſubditos viritim adnumerare voluit, vt ſciret quanta multitudo eſſet.* Καὶ εὑρέθησαν οἱ τῶν Ῥωμαίων οἰκοῦντες υ' μυριάδες καὶ χίλιοι ιζ' ἄνδρες: *Et reperti ſunt Romanam ditionem incolentes quadringentæ & decem myriades, mille & ſeptemdecim viri.* Falſi planè numeri, & perexigui: cùm ſola Ægyptus vltrà donet. Emendare tamen, non niſi eius eſt, qui diuinandi artem certò tenet. At Tertulliani locum non inſuper habeo, qui egregiè aſſerit copiam hominum, cultumque orbis, in ſuo, id eſt Seueri Imperat. æuo. De Animâ, cap. XXX. *Certè quidem ipſe orbis in promptu eſt,* CVLTIOR DE DIE, *& instructior priſtino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotioſa. Solitudines famoſas*

retrò

retrò fundi amœniſſimi obliterauerunt, ſiluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt. arenæ ſeruntur, ſaxa panguntur, paludes eliquantur. TANTAE VRBES, QVANTAE NON CASAE QVONDAM. *Iam nec inſulæ horrent, nec ſcopuli terrent:* VBIQVE DOMVS, VBIQVE POPVLVS, *vbique reſpublica, vbique vita. Summum teſtimonium frequentiæ humanæ,* ONEROSI SVMVS MVNDO. *vix nobis elementa ſufficiunt: & neceſſitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos Natura non ſuſtinet.* Nihil impreſſiùs dici poteſt de pleno frequentique orbe: quod item ad felicitatem, quæ ſub Romanis, licet ducas. Sed vt diſtinctè de Capitatione nil dicam, tamen de vniuerſis Tributis aliquid, dum ſiluas & luſtra excutio, videor indagaſſe: & ponam. Velleius, vbi de auctis finibus imperij, & prouinciis adiectis, ita ait: *Diuus Auguſtus, præter Hiſpanias aliaſque gentes: quarum titulis Forum eius prænitet,* PAENE IDEM, *factâ Ægypto ſtipendiariâ, quod pater eius Galliâ, in ærarium reditus contulit.* Verba ea tollo & appendo, *penè idem* ſoluiſſe Ægyptum, quod Galliam: ergo iſta plus etiam dedit. Quid ſi inueniam Tributi igitur Ægyptiaci modum? propemodum in Strabone, qui ſic tradit: *Ciceronem in oratione quapiam ſcriptum reliquiſſe, tributa ex Ægypto rediſſe Ptolomæo illi qui Cleopatræ pater fuit, talenta annua duodecim millia & quingenta.* Vbi hoc Cicero, neſcio: hodie non exſtat, & puto tamen fuiſſe in eâ pro Rabirio Poſtumo, quia argumentum eius tale aliquid vel admittit, vel petit. Sed parùm hoc ad rem: illud maximè, quod Strabo adnectit, his verbis: *Si igitur ille rex neglegenter & ignauè imperans, tantùm redigit: quid* NVNC *cenſendum eſt, cùm omnia* TANTA DILIGENTIA ET ORDINE *adminiſtrantur, itemque Troglodyticâ & Indicâ negotiatione ſic aucta?* Satis præit nobis & adſerit, multò plùs in Tributis Ægypti ſuo, id eſt Auguſti vel Tiberij, æuo fuiſſe: quàm olim ſuo Ptolomæis. Atqui ſi tunc tot illa dicta talenta (ea faciunt *ſeptem milliones & ſemiſſem:*) quidni ad *decem aut duodecim milliones* producamus in ſequenti æuo? nec nimium cenſeo me dixiſſe. AVD. Cenſeo te dixiſſe Lipſi, cenſeo. Nam primùm Strabonis illud Diodorus refellit, qui luſtraſſe ſub id tempus Ægyptum ſcribit, & *accepiſſe ab iis qui res rationeſque Regias tractabant, illum accipere ſupra ſex millia talentum annua.* Iam de Galliâ etiam habeo quod dicam: ſed tu de iſto priùs. LIPS. Semper mihi res cum Diodoris? amo, ſcilicet hoc nomen, ob vnum illum virum. Sed tu ſcito breuiter, Diodorum ſi ab Ægyptiis hoc accepit, Ægyptiaca igitur talenta etiam intellexiſſe, quæ maiora Atticis, & habent minas ſiue libras *octoginta:* quod Plinius ex Varrone ſcripſit. Ita igitur ſi conſideras; haud nimis ea *ſex millium* ſumma à *Duodecim* abit, etſi tamen abit. Sed addit Diodorus, *plus* etiam accepiſſe: quod ipſum nos iuuet: & denique Ciceroni ac Straboni lubet meritò, præ Diodoro, credere atque adhærere. Enimuerò opes Ægypti magnæ, redituſque: & Ioſephi verba tu hæc audi. *Tributorum*, inquit, *multò amplius Romanis per ſingulos menſes pendit, quàm vos, ô Iudæi, toto anno: & præter pecuniam, annonam frumentumque quattuor menſium vrbi Romæ.* Ita Agrippa rex in concione Iudæos alloquitur: & duo ex iis diſcas, grande aliquod Ægyptios intuliſſe; & Iudæos vix duodecimam eorum partem. Sed vt cœperam dicere, ſi tantum iſtud Ægyptus: quid iam Gallia, quæ plus, ex Velleio, & ratione (nam multò grandior laxiorque eſt), plus, inquam, longè dedit? An minùs igitur, quàm XV. *aut* XX. *milliones?* AVD. Et hîc erat Lipſi, in quo volebam te non reprehenſum fortaſſe, ſed repreſſum. Quid clamas de Galliâ? os tibi claudit Suetonius, vel te reſtituente: *C. Cæſar Galliæ* CCCC^es. HS. *in annos ſingulos, Tributi nomine, impoſuit.* Hoc tu ita ex libris veteribus: hoc & Eutropius idem dicit. Atqui *quadringenties* illud, quid niſi *vnus millio* eſt? vt videas corruere tot illos à te ſuperſtructos. LIPS. Ego tamen firmiter ſatis ſtruxi: nec machina hæc tua deiicit, aut quatit. Nam reſtitui ita, fateor, libros ſecutus: ſed quid ſi in numeris aberrantes? non inſolens eſt: & hîc, cùm inquiro & penetro, planè eſt factum. Dic ſodes tu aut alius, illa ampla, illa diues Gallia (ſic enim ſemper habita & laudata) non niſi *millionem* annuum in tributo dederit? O clementiam imperij Romani! ô illos bene meritos de vrbe, quam ceperant; de populo, quem ad extremum armis prouocarant! Non ſunt iſta profectò: & audeo adfirmare Suetonium atque Eutropium ſcripſiſſe ∞ ∞ ∞ ∞. id eſt, *quater millies.* Ea ſumma *decem milliones* reddit: minus inquies, quàm Ægyptus: ita eſt, ſed addo, & ratio comprobat, aucta hæc Tributa largiter, & vel in duplum, ab

Lib. XVII. Lib. XVII. II. Excid.

ab Auguſto eſſe. Nam ille cenſum per Gallias *inſtituit*, *opus nouum & inadſuetum Gallis* (vt Claudius in Oratione apud Senatum loquitur) & eâ ratione immenſum auxit. Quod fecit idem in aliis prouinciis, & in Syriâ etiam, vt ex Euangeliſtâ notum: itemque in Hiſpaniâ, ſed temporibus diuerſis. At iam, mi Auditor, ſi ſolæ Ægyptus & Gallia ad XXX. *aut circiter milliones* pependerunt: quid totus orbis reliquus? An non Syria & Aſia tantum? Africa & Hiſpania? Græcia & Illyricum? Inſulæ omnes ſimul? & multa omitto: & concipere ſummas vereor, ſed ſuprà* *centum quinquaginta milliones* fuiſſe, animo hoc ſentio, & ore etiam promo.

* Vide Notas.

CAPVT IV.

De Ærario militari, & Vigeſimâ, Vigeſimaquintâ, Centeſimâ ad id explendum.

O IGITVR opes immenſas cùm conſidero! & maximè in *diligentiâ* eâ quam Strabo commemorat, cuius exemplum etiam iocoſum, lubet dare. Scribit idem alibi, *Gyarum ſe veniſſe* (non inſulam, ſed ſcopulum) *à pauculis piſcatoribus habitatam. atque eos ipſo illo tempore quo adfuit, Legatum ad Cæſarem miſiſſe, deprecatum grauitatem tributi. Nam impoſitos ſibi centum quinquaginta denarios, cùm ægrè centum poſſent pendere*. Tu rides? licet: ſed vides quàm nihil eos fugerit, & ſaxa & rupes etiam habuerint ſub tributo. Nec de magnis ſanè prouinciis hoc Senecæ acceperim: *Caium Caligulam* * *centies* HS. *abſumpſiſſe, vt prouinciarum tributum vna cœna fieret*. Mediocrium dico aut tenuium prouinciarum: nam ampliores, quanto amplius? Et finem ego hîc putabam: ſed tamen alia etiam ſe obiiciunt & occurrunt, ſine fraude magnâ Ærarij non omittenda. Nam Auguſtus ille, qui valdè rem Romanam auxit; etiam onera, & hîc quoque pro nomine ſuo fuit. Nam is *Ærarium militare* ſeorſim inſtituit, & ad id explendum reditus nouos & certos. Suetonius ita: *Quidquid vbique militum eſſet, ad certam* STIPENDIORVM PRAEMIORVMQVE *formulam adſtrinxit: definitis, pro gradu cuiuſque, & temporibus militiæ, & commodis miſſionum; ne aut ætate, aut inopiâ, ſolicitari ad res nouas poſſent. Vtque perpetuò, ac ſine difficultate, ſumptus ad* TVENDOS *et* PROSEQVENDOSQVE *ſuppeteret, Ærarium militare cum* VECTIGALIBVS NOVIS *inſtituit*. Notandum eſt, duplici pecuniâ opus fuiſſe, ad *Stipendia & ad Præmia*: quod ſeorſim Suetonius dixit, ad *Tuendos*, in militiâ ſcilicet; & ad *Proſequendos*, nempe poſt militiam, & à miſſione. Quid autem? inquies, an tot igitur illa tributa non ſufficiebant alendo & ornando militi? Suffeciſſent omnino, niſi & alia publica onera, eaque immenſa fuiſſent, in populo paſcendo, in ludis dandis, in operibus, in magiſtratibus & officiis: & quæ diſtinctè aut accuratè digere, non ſit huius loci. Vtinam Appiani liber extaret, qui hæc omnia fuit complexus! Ita enim ipſe, initio operis, vbi id diuidit & diſponit: *Vltimus liber*, inquit, *habebit* COPIAM MILITAREM, *quam & quantam Romani habeant; tum &* PROVENTVS PECVNIASQVE, *quas per ſingulas gentes capiunt; item quid in* CLASSES *impendant, & ſi quid erit huiuſmodi*. O pulchrum, ô deſiderabilem illum librum! ſed periit: ſcire tamen Appianus illa potuit, tum quia & ipſe in Republicâ fuit, tum quia moris rationes illas imperij in publico edi. Suetonius de Caligulâ: *Rationes imperij ab Auguſto proponi ſolitas, ſed à Tiberio intermiſſas*, PVBLICAVIT. Rationarium, ſiue & Breuiarium imperij, hoc idem Suetonius alibi appellat: & Tacitus explicat deſcribitque, cùm *prolatum* à Tiberio *libellum* ſcribit, *quo* OPES PVBLICAE *continebantur. quantum ciuium ſociorumque in armis, quot claſſes, regna, prouinciæ; tributa aut vectigalia, & largitiones ac neceſſitates*. O hunc quoque laudabilem morem. cum Princeps rationes quaſi cum Republicâ ponit, & oſtendit nihil ſibi quæri propriè, aut inſumi. Sed abeo à meâ re, admiratione talium: & ſemel dicenda fuerunt. Nos igitur iterùm ſuſpenſo gradu quæramus quæ perierunt, aut in obliuionis aquis latent. Dixi *Ærarium militare* inſtitutum nouiter ab Auguſto, & ad id implendum quæſitos fontes. Tres repperit, *Viceſimam, Viceſimamquintam*, *Centeſimam*. *Viceſima* fuit *hereditatum*: de quâ in hunc finem inſtitutâ apertè ita Dio, in actis anni DCCLIX *Poſtquàm multæ pecuniariæ rationes propoſitæ, & ſpretæ fuiſſent, ad Ærarium militare: placuit tandem ſeditque, vt Viceſima eſſet hereditatum & legatorum, quæ cuique obueniſſent teſtamento: exceptis tamen aut ſanguine valdè iunctis, aut admodum pauperibus, quos hoc onere liberarunt*. Duo veniſſe in hanc viceſimam vides, *Hereditates* & *Legata*: Deus bone, quanta & quàm

* CCL. M. Philipp.

Cap. XCIX.

Lib. LV.

quàm crebra ea, vel in Româ tantùm? Quot illîc diuitiæ, & quoties, per captaturas & aucupia, ad externos tranſlatæ? Soluebant igitur ſæpè Viceſimam: & nemo ambigat fuiſſe incredibile Vectigal. Excipiuntur tamen hîc *Proximi*, vel *Pauperes*: & Nerua ac Traianus etiam, poſteà mitigarunt, quod in Plinij Panegyrico diffusè eſt videre. Atque vt verum fatear, hoc Tributi genus imitabile videatur, nec graue etiam pendentibus: cùm lætitia magni & inopinati ſæpè prouentus obruat vel minuat ſenſum inferendi. Sed fons alter, *Viceſimaquinta mancipiorum*. de quâ Tacitus: *Vectigal Quintæ & viceſimæ vænalium mancipiorum* (à Nerone) *remiſſum: ſpecie magis, quàm vi; quia cùm venditor pendere cogeretur, in pretium emptoribus accreſcebat*. Id autem Ærario militari acceſſiſſe, Dio item ſcribit, anno poſt *Viceſimam* inſtitutam. *Cùm etiam pecuniâ*, inquit, *opus eſſet, & maximè ad Vigilum cohortes iam inſtitutas, Auguſtus vectigal Quinquageſimæ, in venditione mancipiorum, induxit*. Dico *Quinquageſimæ*: & ſic in Græco eſt, τὸ τέλος πεντηκοστῆς: an non tamen πεντεικοστῆς reſcribendum, leui mutatione, id eſt *Vigeſimæquintæ*, pro verbis claris Taciti, ſit conſiderandum. Magis eſt, vt putem ſic fuiſſe, & Romano ſcriptori accredam. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum pretia cogitabit. De crebritate, alibi dicemus: de pretiis, quis neſcit Daphnidem væniſſe (in Plinio) *trecentis millibus & ſeptingentis ſeſtertiis?* id eſt, *ſeptem millibus quingentis ſeptemdecim* Philippæis cum dimidio: grande pretium in vno fluxo & mortali homine, & quem ſolus *Grammatici* titulus commendabat. Ab eâdem claſſe & arte Lælius Præconinus (in Suetonio) emptus *ducentis millibus nummùm*: quæ ſunt *quinque Philippæorum millia*. Iam Caluiſius ille Sabinus (in Senecâ) *plures anagnoſtas habuit, & ſingulos centum millibus emptos*. Quot aurei igitur prodeunt è talibus ſingulis? quot ex millenis aliquot, qui, cottidie pænè dixerim, væniebant? Et Iuriſconſulti quidem pretia ſeruorum definiunt: *in communi aliquo viginti aureos; in artifice, medico, notario, eunucho, triginta, quinquaginta, ſexaginta*: & quamquam Romani aurei ſunt (id eſt duplices noſtri) tamen modica illa æſtimatio, nec in venditione locum habet, quæ nimis ſæpè exceſſit. Alio fine à Iuriſconſultis ea ſunt ſcripta: æſtimationis communis cauſâ; & fortaſſe ad Portoria aliquis etiam trahet. Sed tertius fons, *Centeſima*, quæ *rerum vænalium* fuit: de quâ Tacitus, in Tiberij rebus. *Centeſimam rerum vænalium deprecante populo, edixit Ærarium militare eo ſubſidio niti*. Si omnium autem vænalium, quæ & quàm infinita ſumma fuit? Si in auctione tantùm; minor, ſed & ſic grandis. Suetonius quidem ſic reſtringere videtur, qui in Caligulâ *Centeſimam auctionum* appellat, *& remiſſam Italiæ* ab eo Principe notat. Finiui de Ærario militari: quod propriè quidem ad ipſum facit. Aliâs non neſcio, & pœnas ſiue mulctas legum, item damnatorum confiſcationes ſæpè in hoc ærarium relatas. de quibus Plinius in Panegyrico: *Locupletabant & fiſcum & ærarium, non tam Voconiæ & Iuliæ leges* (Papias intellegit, de maritando) *quàm Maieſtatis, ſingulare & vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent*. Et magna quidem hæc ratio fuit: ſed illa Maieſtatis rarò, niſi à deterioribus, vſurpata. Tetigiſſe hęc ſatis ſit: nos nunc ad alia imus.

Lib. XIII. Annal. | Lib. VII.

CAPVT V.

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis.

AVD. An & aliud igitur reſtat? LIPS. Aliud, aliaq; potiùs, vt dixi. AVD. Hem, quouſque accumulabimus? & vide ne patientiam omnem illis excutias tot onera ferendi: imò & mihi pænè fidem. LIPS. Confide, benè & firmiter imponam, & teſtimoniorum ſuis vinculis ligabo. In iſtâ re pecuniariâ, an ipſam eius materiem, id eſt *Metalla* omittam? nefas. magni ex iis reditus, & in variis locis: & reditus quidem innoxij, iuſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoque nobis donat. Caſſiodorus pulchrè: *Metallarij ſine furto diuitias rapiunt, optatis theſauris ſine inuidiâ perfruuntur, & ſoli ſunt hominum, qui abſque vllâ nundinatione, pretia videantur acquirere*. Iterumque mox addit: *Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſuâ verò naturâ, iuſtitia*. Neſcio tamen, ô bone Caſſiodore, neſcio de *Iuſtitiâ*: & an non Sæuitia aliqua admixta? certè, vt illi tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque damnatos ad metalla: quos in

ſub-

ſubterraneo illo carcere, fames, labor, vapor, & ruina ſæpè etiam necabat. Ipſe Caſſiodorus non diſſimulat: *Intrant homines caligines profundas, viuunt ſine ſuperis, exſulant à ſole: & dum ſub terris compendia quærunt, nonnumquam lucis gaudia derelinquunt.* Ægyptiorum hoc inuentum fuit.
Lib. 1. *quorum reges* (ait Diodorus) *omnes criminis damnatos, item ex hoſtibus captos, ſiue quis regem offendiſſet, ipſum & totam cognationem interdum, auro effodiendo deputabant: ſimul & facinorum pœnam ſumentes, ſimul & quæſtum vberem ex eorum labore capientes.* Atq; hi tali interdum numero apud Romanos, vt Polybius ad Carthaginem Nouam, fodinis in Hiſpaniâ, *non minus* XL. *millia hominũ* ſcribat
Lib. XXXIII. cap. IV. *aſſiduè in opere verſari.* Plinius etiam notat, *Cenſoriam legẽ fuiſſe Ictimulorum aurifodinæ in agro Vercellenſi, quâ cauebatur, ne plus quinque millia hominum in opere Publicani haberent.* Nec id credito miſeratione aut curâ pereuntiũ factum: ſed cautione, & diſpenſatione operis, vt ne in vnâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit, de numero operarum. Strabonis locus eſt, qui abdicare à Rep. aut Principe Argenti omnes fodinas videtur, relinquere tantùm Auri. Verba:
Libri 1. Ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μέντοι δημόσια, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλ᾽ εἰς ἰδιωτικὰς μετέστησαν κτήσεις. τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω: *Sunt autem & nunc argentariæ in Hiſpaniis, non tamen publicæ, neque* ILLIC *neque in* ALIIS LOCIS, *ſed ad priuatas redempturas ſunt redactæ. Aurariæ autem pleræque publicè exercentur.* Ambigua mihi hîc ſententia eſt, velitne venditas Argentarias priuatis, certâ penſione aut illatione; an dumtaxat elocatas, vt olim ſolet. At in Aurariis aliter, quas ob lucri magnitudinem ipſi Principes exercent. Ex hac quoque metallariâ parte igitur, magnum vberemque factum quæſtum, & noſtra ætas doceat: maximè cùm pulcherrimas fœcundiſſimaſque Fodinas variè haberent, vt in *Hiſpaniis, Galliis, Norico, Salaſſis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneſo*: quarum ſingulatim teſtimonia dare poſſim, ſed fidei meæ nunc hoc credes. Habuit & Italia, putatque Plinius *aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem eſſe*: ſed interdicto Patrum cautum, vt ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc, fuerunt & *Cretariæ*, & *Picariæ*, & *Salmariæ*, *Ærariæ*, *Ferrariæ*: & nullum genus quæſtus è terrâ omiſſum.

CAPVT VI.

De Vrinario vectigali & Chryſargyro, item de Meretricio.

IAM & alia video. AVD. Bonâ veniâ Lipſi, etſi auidè audio, tamen tædere incipit tot illationum. Quid facimus his opibus, & quin potiùs erogamus? LIPS. Alia, alia: & ab Auguſto & priſcis ad nouiores, atque adeò auidiores, veniamus. Exordium à Veſpaſiano (nam Caligulam conſultò omitto, qui multa & inſana inſtituit, ſed mortua cum ipſo) à Veſpaſiano, dico: qui, vt communiter de illo Suetonius, AVXIT *tributa prouinciis, nonnullis &* DVPLICAVIT. In paucis verbis quanta acceſſio rerum, attritio ſubditorum? Et quidni ille ſolita augeret, vel duplicaret, qui inſtituit & excogitauit etiam pudenda? Nam *Vrinæ vectigal commentus* eſt, quod idem ſcriptor tradidit: & notus, cùm filio pecuniam ad nares admouiſſet, in eâ re eius iocus. Origo huic Vectigali & cauſſa, quòd in publico amphoræ aut dolia ſtabant ad Vrinam reddendam: quam Fullones, opinor, vertebant deinde in ſuum vſum. Túne rides? AVD. Largiter. & vah Veſpaſiane, non alia tua ſagacitas in excogitando? LIPS. Sed Principes etiam ſecuti tenuerunt, ſiue auxerunt: & videtur hoc fuiſſe triſte illud *Chryſargyrum*, hiſtoriis decantatum. Georgius Cedrenus quidem eò trahit apertè. *Chryſargyri penſio fuit*, inquit, *talis, vt quiſque mendicus aut pauper, meretrix ſiue iam emerita, omnis ſeruus itemque libertus, inferrent in ærarium pro* VRINA *&* STERCORE, *iumentorum etiam & canum: ſiue in agris, ſiue in oppidis habitarent. Et homines quidem vtriuſuis ſexus, Nomiſma argenteum; equus, mulus, bos tantumdem; aſinus & canis, folles ſex.* Cum Cedreno Conſtantinus Manaſſes facit: *Chryſargyrum ſuſtulit Anaſtaſius Imperator. quod erat, vt omnes viri, feminæ, pueri, ſerui, liberi, nummum argenteum, nomine* STERCORIS ET VRINAE *fiſco darent. Idem muli, equi, boues.* Proh ſancta fides! quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere pænè viuentium? & quæ vmquam Capitatio acceſſit? Miror, & ſimul indignor, hæc tam fœda & triſtia à Conſtantino noſtro Magno inſtituta: ſi tamen ille. Nam Zoſimus aſſerit, & eum culpat: * Euagrius * Vide lib. III. Eccl. Hiſt. c. XXXIX.
ex profeſſo negat, & hunc vt hoſtem optimi Principis inuadit. Sanè videtur à Veſpa-

ſiano exemplum, quicumque auxit & produxit. AVD. Phui, phui hæc talia! & odor mihi nares ſpurcat. LIPS. Quid tu auertiſti? viri proceres & reip. primi hoc munus colligendi ambibant, *non aliter* (Euagrij verba) *quàm militarem aliquam Præfecturam, aut Ciuilem magiſtratum.* O indignitas! ſed Princeps dignitatem addebat, qui & *in Sacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat:* vt idem ille Euagrius notat. Ne miremur Iuuenalem iam olim ſcripſiſſe, de iis quos fortuna amaret:

Conducunt foricas. & cur non omnia? cùm ſint
Quales ex humili magna ad faſtigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.

Atque iſti pudendarum ſordium lucrique exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Iuriſconſulti appellant. AVD. Mihi ridere hîc lubet res humanas. LIPS. Quid ita? AVD. Nam qui pulchriores ludi ſunt, quàm vel inſtitui tributum in hæc talia: vel collectores eis honeſtiſſimos admouere? An iſtud non eſt illudere & inſultare, non dicam dignitati, ſed libertati? LIPS. Tibi ſic videtur, & nobis hodie: & tamen, vt nunc quoque mores aut cupidines, aliquis ſeueriorum fortaſſe fuiſſet inter illos Foricæ candidatos. Sed aliquid occurrit. quid? turpe & pudendum item, & dignum ſuo auctore. Caligula *ex capturis Proſtitutarum vectigal inſtituit, quantum quæque vno concubitu mereret.* Ita Suetonius: ſed quod credo cum illo periiſſe: etſi poſteà quoque ſub Heliogabalo *Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit.* Iſta fœda, & Romano nomine indigna: nec ſuſtulit tamen optimus Imp. Alexander Seuerus, ſed dumtaxat in *Sacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.* Ex quo verè dixeris, magnum & hoc Vectigal fuiſſe, cùm ad tantorum operum reſtitutionem conferret. Sed mittamus, & finiamus. Nam ad poſteros Imperatores & Græcanicos, non lubet ire: etſi multa & ij inuenerunt aut collegerunt, & quidam eorum diuitias mirandas.

Lamprid.

CAPVT VII.

De opibus Byzantini imperij: & clauſula ac finis Tributorum.

AVD. Etiámne Græcanici? quî verò id poteſt, imperio iam tenui, diuiſo, & ſic minuto? LIPS. Poteſt: nec in rationes aut vias omnes pecuniæ lubet inquirere, ipſam tibi dabo. Baſilius Imp. (vixit ſub annum Chriſtianum *octingenteſimum*) à Zonarâ ſcribitur, *impleſſe totum Ærarium, & ipſos aditus viaſque, pecuniis confertim ſtipatis. Habuit*, inquit, *in theſauris* DVCENTA MILLIA *talentûm auri. Nam alterius pecuniæ* NEC NVMERVS *iniri poterat, adeò vt terra eam infoderet, ærariis aut repoſitoriis vbique repletis. Quin &* ARCVLAS *habuit lapillis gemmiſque pretioſis plenas, cùm aliis, tum illis quæ candent, & quas Margaretas propriè appellamus.* In quibus verbis *ducenta illa millia talentûm auri*, quid reddunt? ipſos *mille & ducentos milliones.* Vbi nunc argentum illud infinitum & innumerum? ego non arbitror infra, imò ſupra, aurum fuiſſe. Vbi gemmæ & lapilli in arculis? itidem æquaſſe. O mira, ô reiicienda, niſi è dictis & dicendis fidem caperent, & mutuò ſibi atteſtarentur! Enimuerò hoc grande in Græcanicis, Iudæus etiam ſcriptor longè pòſt, affirmat: cuius *Itinerarium*, *Beniamini* nomine, Arias Montanus edidit, vir pluriſàriàm doctus, & nobis peramicus. Is ante annos circiter CCCC. Europam, atque alia, peragrauit, & ſcribit ſe Conſtantinopolim quoque veniſſe. *In eâ vrbe*, inquit, *vidi res atque* OPES INENARRABILES. *Deferuntur enim in Principis palatium quotannis Tributa, quibus* TVRRES *implentur coccineâ purpureâque veſte, & auro: ita vt* NVLLVBI TERRARVM *par congeſtæ pecuniæ exemplum reperiri poſſit. Affirmatur etiam ipſius* SOLIVS VRBIS *vectigal, ex Foris vænalium, & Portu ac mercatorum penſionibus collectum, ad* VIGINTI MILLIA AVREORVM IN SINGVLOS DIES *accedere.* Quid tu facis? quò abis? AVDITOR. Fugio. LIPS. Sanè bellus comiſque es: poſtquam benè te ſermone ſaturaui & excepi, abis, nec vel ſalutas. AVD. Salus te amet Lipſi, ſed magis Veritas. Ego vt hæc tam vana, tam monſtroſa, ſtans patienſque audiam? Fugio: nam in os tibi reſiſtere aut refellere, pudor me arcet. LIPS. Exſoluo te hoc vinculo, fac ſi potes. AVD. Nam ſatis attendiſti Lipſi (vt *Turres auri, & Gemmarum arculas* omittam:) vnam vrbem, in vnumquemque diem, dare *vicena millia?* LIPS. Attendi. AVD. *Aureorum* etiam? LIPS. Aureorum, & fortaſſe veterum, qui duplices fuêre ad hos noſtros. AVD. Proh Deus, vbi terrarum ſum? & tu etiam auges? LIPS. Es hîc in meo ſolo. Sed age, gratiam augméti fecero: ſint menſtrua *ſexcenta*

millia

millia aureorum noſtrorum, ſint annui *ſeptem milliones*, & pænè quadrans. Quid hoc te percutit? maiora diximus. AVD. Sed non in vnâ vrbe. Prouinciarũ, & quidem grandium, hoc tributum ſit: atque hodie, regnorum. LIPS. Non abnuo. ſed nempe Byzantium, id eſt *Noua Roma* hoc dedit: & tunc quidem in ſuo flore: quid autem cenſes (vt obiter addam) illam veterem olim dediſſe? Sed ego ſanè hoc non nimis miror: illud magis, quæ opes eſſe potuerint, in tam exiguis tunc finibus, ad pompam & apparatum illum Principalem. Lege Curopalatem, ſi vis, *De officiis aulæ Conſtantinopolitanæ*, & adiunge Græcos alios: videbis Perſas, & Medos omnes, vinci ab his Byzantinis. At ego tamen aſſenſum tibi non impero: auctores meos dedi: tu aut alius, huc aut aliò ite. AVD. Sed vnum etiam, Lipſi, quærere liceat. Cùm ſic vrges tanta eos olim dediſſe: quî potuerunt miſeri, & fuerunt oneri ferundo? Nam nos ſanè hodie non poſſimus. LIPS. Non poſſimus? dico ego nos facere. AVD. Nugaris, vt liberè loquar. nam vbi hodie Principum etiam magnorum iſtæ opes, aut ærarij vbertas? LIPS. Non eſt, fateor: & cauſſæ aliæ etiam ſunt, ſed & illa quam, pro meâ nunc mente, dicam. Non vni regi aut Principi, quiſque in ſuâ prouinciâ, damus, vt olim: ſed variè magis & diuiſim, ita vt ſumma magna ad vnum non redeat, magna tamen contribuantur. Quomodo? in exemplo noſtro vide. Conferimus hodie Principi quædam; poſt eum, Ordinibus; poſt hos, Magiſtratibus opidanis; poſt iſtos, Toparchis municipiorum aut pagorum. Denique Eccleſiæ etiam & Eccleſiaſtici, quàm multa à nobis habent? & iuſtiſſimè quidem, atque ex lege diuinâ, ſed tamen habent. Hæc igitur omnia ſi conferas, & in aceruum iungas: affirmo tibi nos paria, aut plura dare. Quid, quòd concuſſiones & raptus militares omitto? quæ maxima ratio eſt, & miſera noſtra Belgica ſatis ſentit. Negabis in vnam cœnam militarem, ruſticum aliquem plus imputaſſe, quàm in annuum tributum? Atque hæc non ſemel eueniunt, ô quando tollenda? quando ſecuritas & pax erit, aut ſaltem diſciplina militibus? quando œconomia & ordo in acceptis expenſiſque? Iſta ſint; fortiter & audacter dicam. tondeant accidantque noſtri Principes; renaſcemur.

CAPVT VIII.

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inſpecti, æſtimatique.

AT ſatis in totâ re *Tributariâ* iam dixi: alia via ſe oſtendit & aperit (quoniam de militibus tetigi) *Militaris*. Quæ ea eſt? lata, trita, & per quam cumuli atque acerui pecuniarum inuecti. Pecuniarum? imò vaſorum, coronarum, veſtium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æſtimandum poteſt. Ne teneam te, intellego *Opes* quæ è Prædâ & manubiis, per *Triumphos* inferebantur. Quot autem iſti fuerunt? quàm multi, ſupra modum & fidem, vberes diuiteſque? Liuius diſtinctè pleroſque eorum recenſet, & deſcribit: mihi quid opus eſt? ſatis ſit, opinor, tangere, & ſpecimen eorum, aliquot per ætates, dare. Fuêre igitur Triumphi à Romulo, vſque ad extrema Auguſti, circiter *trecenti duodecim*: & ex his primi non nimis vberes, tamen modici, & magis magiſque creuerunt. Vt ecce ſub Regibus L. Tarquinij Superbi triumphum reperio, qui victâ *Sueſſâ Pometiâ* & captâ, *tantum prædæ rettulit*, (notante Dionyſio) *vt ſacratæ diis decumæ explerent quadringentorum talentorum numerum*. Ergo fuit in cumulo, *quater mille talentûm*: id eſt, *vicieſquater centena millia* Philippicorum. Magnæ ſanè ab vno bello & victoriâ, ſi conſideras, opes. Poſt eiectos deinde Reges, inſignis L. Papirij Curſoris, de Samnitibus, habetur ab ipſo Liuio: qui ſic deſcribit. *Triumphauit in magiſtratu*, INSIGNI, *vt* ILLORVM TEMPORVM *habitus erat, triumpho. Nobiles aliquot captiui, clari ſuis patrumque factis ducti. Æris grauis magna vis tranſuecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex* CAPTIVIS *dicebatur. Argenti quod captum ex* VRBIBVS *erat, pondo mille trecenta triginta. Omne æs argentumque in ærarium reconditum, militibus nihil datum ex prædâ eſt.* Verba pluſcula dedi, vt videas vnde etiam ea præda manubiæque parari ſolent: & ferè è Captiuis, quos ingenti numero ſub coronâ vænumdabant, aut è Spoliis opidorum publicis priuatiſque. Summa autem illa Æris efficit, *vigintiquinque millia trecentos triginta* Philippæos: Argenti, *tredecim mille trecentos*. Ac tales ferè, aut minores, omnes illi vſque ad Tarentinum, triumphi: qui incidit

Lib. x.

cidit in annum Vrbis CCCCLXXIIX. De quo ita Florus: *Nec enim* VLLVS PVLCHRIOR *aut ſpecioſior in vrbem triumphus intrauit. cùm* ANTE HVNC DIEM *nil niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma vidiſſet. Tum, ſi pompas aſpiceres, aurum, purpura, ſigna, tabulæ, Tarentinæque deliciæ.* Et valdè ipſe quidem aut nimis (vt eſt ille ſcriptor affectuum aut exceſſuum) nimis, inquam, veteres illos abiicit: & hunc tamen non immeritò attollit. In eâ vrbe & parte Italiæ, guſtauit Romanus Græcanicas delicias & diuitias, quas affatim poſteà hauſit. Sed nota in iiſdem Flori, *purpuram, ſigna, tabulas* illata: quod verum fuit, & deinceps etiam ſollenne. Atque adeò (digna obſeruatu res) quidquid notabile aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet; per hanc viam portamq; Triumphalem id Romam ferè inuectum: etſi quædam etiam extra bellum, vi aut perſuaſione magiſtratuum. Iam verò, poſtquam copiæ & arma extra Italiam miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victoriis quoque, inclytas regiones: quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? P. Scipio ecce ex Hiſpaniâ (in Liuio) *argenti præ ſe in ærarium tulit* XIV. *millia pondo, trecenta, quadragintaduo: & ſignati argenti magnum numerum.* Ea pondo faciunt, *centum quadragintatria millia, quadringentos, viginti* Philippæos, Etſi ille tamen Triumphus non fuit (nam ſine magiſtratu eas res geſſerat Scipio) ſed pecunia dumtaxat Triumphalis. Idem iterùm, victâ Carthagine (pariter in Liuio) *intulit in ærarium argenti pondo centum millia triginta tria.* Si ita accipis, vt ſint *triginta tria millia* etiam, voce ἀπὸ κοινοῦ repetitâ (vt equidem opinor) tam erunt nobis *ter & decies centena triginta millia* Philippûm. At alter Scipio, victâ & dirutâ eâdem Carthagine, retulit (vt Plinius adnotauit) *quater millies* CCCC. LXX. M. *pondo.* & addit: *Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum imperij æmula, quod* NVNC IN MENSARVM *eſt apparatu.* Qui numeri tamen parùm fortaſſe probi ſunt: & ſi tot illa millia legas, quî poteſt verum eſſe, menſæ alicuius priuatæ miniſterium tanti fuiſſe? Quin exiguas opes Plinius indicare voluit, ſcripſitque meâ ſententiâ: *quattuor millia, quadringenta, ſeptuaginta pondo.* Ea efficiunt *quadraginta quattuor millia* Philippicûm, & *ſeptingentos.* Neque miremur minùs quàm anteà relatum, quia pleraque vrbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit. Ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ. Quod autem inibi etiam ſequitur, in pari mendâ videtur: *Poſteà victâ Numantiâ, idem Africanus in triumpho militibus* XVII. *millia pondo dedit. O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc ſatis fuit!* Nam quomodo laudet vel parcimoniam Scipionis, vel modeſtiam militum, ſi maior ſumma diuiſa, quàm tota Carthago habuit? Et eſſent ea pondo, *centum ſeptuaginta millia* Philippæorum: quæ redderent in *viginti millia* militum (vt ponamus tot fuiſſe) circiter *octo Philippicos cum dimidio* viritim. Nimis magna hæc largitio in illo æuo reſtricto ſit: nec ſanè pro Plinij mente. Sint *ſeptem millia pondo:* & plus ſatis erit. Sed quid facio? per Triumphos omnes ibo? finis non ſit: & Liuius diſtinctè ac deſcriptè in pleriſque temporum horum fecit. Luſtra ſi voles: iuuabit videre, & magis, ſiquis in ſummam & aceruum colligat triumphales omnes opes. Fac vel in Aſiâ ſolâ, vel magis Hiſpaniâ: non admiratio ſolùm in animo tuo gignetur, ſed ſtupor. Fortaſſe ego * alibi: nunc, vt inſtitui, per ætates aut ſæcula quoſdam tangam. Vt hunc L. Æmilij de Macedonibus: *qui* (vt Velleij verba dem) *tantum* PRIORES EXCESSIT, *vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies* HS. *ærario contulerit, &* OMNIVM ANTEACTORVM *comparationem amplitudine vicerit.* Simulacra ibi fuiſſe ſuper ceteros vult: & quid mirum? cùm priſci illi Macedones, quidquid hoc elegantiarum eſſet, ex Græciâ totâ & Aſiâ iamdiu collegiſſent? Pecuniæ etiam modum producit ad *bis millies:* id eſt, *quinquagies centena millia* Philippûm. AVD. Magna ſumma eſt, & ex vno triumpho: ſed quod fugere te non puto Lipſi (ſi fugit, ſuggero) Liuius eam atterit, & ad *millies* reducit. Ita enim legitur: *Summam omnem captiui auri argentique tranſlati,* HS. *millies ducenties fuiſſe Valerius Antias tradit.* Magis etiam Plinio minuitur, in quo iſta: *Intulit & Æmilius Paullus, Perſeo rege deuicto, prædam pondo trium millium, à quo tempore populus Romanus tributum pendere deſiit.* LIPS. Hæc reiicimus, & Critico naſo damnamus. Meritiſſimò: tu putas Valerium illum Antiatem, qui omnia augere ſolet, & ſupra verum ſæpè euehere (in Liuio non ſemel notatur) hîc ita parcum & oris modicum fuiſſe? Non arbitror, & minimum

Lib. I. capite XVIII.

Lib. XXVIII.

Lib. XXX.

Lib. XXXIII. cap. XI.

* In alterâ parte ADMIRANDORVM.

Lib. XLV.

Lib. XXXIII. cap. III.

mum *bis millies ducenties* ſcripſiſſe: etſi ipſe Liuius addat, *maiorem etiam ſummam, ex numero plauſtrorum, ponderibuſque auri & argenti generatim ab ipſo ſcriptis, effici.* Quod ad Plinium: is verò numerus rideri magis, quàm carpi meretur. Et itane *tria millia pondo auri* (vt ponamus vel id ſolùm fuiſſe) nec ampliùs, Macedonia dederit? Hoc erat, cur populus Romanus Tributo liberaretur? cur iſte, ſuper *omnes priores triumphos*, cenſeretur? Atqui *tria millia pondo auri*, faciunt *trecenta millia* ſola aureorum. Quin tu, me arbitro, cum libris quibuſdam priſcis lege, *è Macedonicâ prædâ ſeſtertium ter millies.* Eſt veritas. nec mouet, quòd minus in Velleio ſit: fortaſſe & ille augendus: in Suidâ quidem lego, *reperta in theſauris Regis Perſei, in auro argentoque, ſex millia talentum:* id eſt, *tricies ſexies centena millia* Philippûm. Quòd ſi in ſolis theſauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ opidorum, aut priuatâ hominum fuit? At verò Cornelius Sulla, etſi ſplendido triumpho, minus intulit: ſcri-
LXXXIII. ptumque in Plinio, *tranſtuliſſe auri pon-*
*1500000. aureor. *do* * XV. *millia, argenti pondo* * *centum quinde-*
*1150000. Philipp. *cim millia*: ſi tamen & hìc numeri incorrupti. Exceſſit omnes deinde Cn. Pompeius, in illo quem de rege Mithridate & Oriente duxit. Velleius: *Magnificentiſſimum de tot regibus, per biduum, egit triumphum: longéque* MAIOREM OMNI *ante ſe illatâ pecuniâ præterquam à Paullo, ex manubiis intulit.* Quid tamen iſtud, viciſſe omnes, præter Paullum, in modo pecuniæ? Ille verò
*Vide Notas. In Pompeio. & Paullum vicit: ſi * verè Plutarchus, *viginti millia talentum in ærarium intuliſſe.* Nam ea ſint, *centies vicies centena millia* Philippûm. Et verè Plutarchus: & in Velleio emendandum, *præterquam Capitolio:* vt mox dicam. Vicit ergo Paullum: non tamen iterùm ſine nodo, quem ipſe Plutarchus ligat & nobis inicit, dum in Catone minore ſcribit: *Gloriatum cum, quòd tantum argenti ex Cypro, cùm nec vnum militem haberet, reip. contuliſſet, quantum nec Pompeius è tot bellis, & concuſſo orbe terrarum, rettuliſſet.* At enim Cato rettulit, non niſi *ſeptem talentorum millia*, in eodem Plutarcho: quid ergo dicemus? Illud in Catonis illatione, minutum & corruptum eſſe, ad *viginti ſeptem millia* aut circiter reformandum. Enimuerò deprædicatæ illæ Cypriæ gazæ haud maximæ ſint, nec ſic per inuidiam quærendæ, ſi non vltra *ſeptem talentorum millia* producta. Sed de Pompeij quidem grandibus manubiis quis dubitet, cùm & in ſolos milites largitum, donatiui triumphalis nomine, * XVI. *millia talentum* Appianus ſcri- *960000. Philipp.
bat? Magna hæc omnia ſunt, & verè illo *Magno* digna: ſed hunc hìc quoque C. Cæſar, vti acie, vicit & ſuperauit. Appianus ait *quater eum triumphaſſe* (nam quintum differt:) *& intuliſſe ſexagintaquinque millia talentorum.* Scis tu quid hoc efficiat? *triginta nouem* nobis *milliones*: plus triplo eius, quod Pompeius intuliſſet. Tu me reſpicis, & vultu arguis: quid eſt? AVD. Ex fide Latini ſcriptoris, hæc non ſic eſſe: tu Græco magis accedis? Nam Velleius de omnibus Cæſaris triumphis, id eſt quinto illo Hiſpanienſi etiam addito: *Pecuniam ex manubiis latam, paullò ampliùs ſexies millies* HS. diſertè ſcribit: qui ſunt dumtaxat *milliones quindecim.* Et ſanè, meo animo ſufficiunt. LIPS. Credo equidem tuo animo, & arcæ etiam tuæ, ſi quis inferat: ſed non ſufficiunt, pro magnitudine tunc vel Romanâ, vel Iulianâ. Imò tu reſcribe meo animo, *decies ſexies millies:* conuenientiſſimè ad Appianum. Nam iſta ſint *quadraginta milliones:* atque aliquid ſcilicet acceſſerit ex prædâ Hiſpanienſi. Ex paucis his vides, immenſas opes in Ærario cumulatas è Triumphis: quos non omnes, imò nec decimam partem dedi. Ergóne Plinij libris fides aut puritas ſit, dum ſcribitur C. Cæſar iſte, initio ciuilis belli, Ærarium compilaſſe, *& protuliſſe ex eo laterum aureorum* XVI. *millia, & in numerato pondo trecenta?* Profectò non ſit: & perexigua iſta, & quaſi furfures aut folia, pro totâ illâ maſſâ, & tam vetuſtâ, auri argentique. In veteribus legitur: *Laterum aureorum* XV. *argenteorum* XXXV. *millia, & in numerato* HS. *quadringenties.* Sed nec ea ſumma pro tot triumphis: etiamſi in laterculo quoque *decem pondo* imputes, quod Budæus fecit. Sed diuinare tamen omitto, cùm fulcrum non eſt cui innitar, Lucanum, ſi vis, lege furtum hoc Iulianum valdè exaggerantem.

CAPVT IX.

De Auro Coronario, & Coronis dictum.

TRIVMPHALIA habes: mentior. largiter etiam reſtat. Quid illud? *Aurum coronarium*, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo eius, vt ſocij & amici, victori Imperatori

Coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primò quidem *Coronæ* ipſæ datæ, aut miſſæ: poſteà inualuit, vt pro iis pecunia offerretur. Hæc accepta à Sociis, aut Subditis: & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos planè vetus, & à Græcis, niſi erro, ad Romanos imitatione tranſlatus. Apud Athenæum quidem Chares, in rebus Alexandri magni, Lib. XII. ait, *poſt victum Darium, miſſas* CORONAS *partim à Legatis gentium, aliſque, æſtimatas decem millibus ac quingentis talentis*. Atque alibi talia legas. Iam apud Romanos, crebrum. vt in Liuio, cùm Cn. Manlius Gallogræcos viciſſet, eoque terrore Aſiam liberaſſet; Lib. XXXVIII. *miſſæ vndique legationes non gratulatum modò venerunt, ſed* CORONAS *etiam* AVREAS, *pro ſuis quæque facultatibus, attulerunt*. Itaque idem Manlius in triumpho Lib. XXXIX. tulit (apud eumdem Liuium) *coronas aureas ducentas duodecim, pondo*; id eſt, vt ſingulæ fuerint librales. In triumpho, inquam: & ita obtinuerat, vt eæ coronæ ante ipſum victorem latæ, populo oſtenderentur. De eo Feſtus: *Triumphales coronæ ſunt, quæ Imperatori victori aureæ* PRAEFERVNTVR, *quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt*. Iam antè etiam in Quinctij Flaminij triumpho Liuius: Lib. XXXIV. *Coronæ aureæ*, DONA *ciuitatum, tranſlatæ centum quattuordecim*. Itemque in Scipionis Aſiatici, numerat *aureas coronas ducentas triginta quattuor*. At verò Appianus in Cæſaris, *bis mille octingentas viginti duas, eaſque pondo viginti millium quadringentorum quattuordecim*: ita vt *decem pondo*, aut circiter, pleraſque neceſſum ſit fuiſſe. Neque equidem pro magno aut vero habeo, quod Plinius quaſi inter raræ magnificentiæ exempla ſcripſit: Lib. XXXIII. cap. III. *Claudius cùm de Britanniâ triumpharet, inter Coronas aureas, vnam VII. pondo habuit, quam contuliſſet Hiſpania citerior, alteram IX. quam Gallia comata, ſicut titulus indicauit*. Minuta, minuta hæc ſunt; nec vel Claudio, vel tam ditibus prouinciis, ad oſtentandum, digna. Vt minimum, fuit DCC. pondo, iterumque DCCCC. vel potiùs ∞. Etſi non ad vſum tales, ſed pompam modò fuiſſe ſciamus. Ideoque & de his Tertullianus capiendus, libello de Corona: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, non virorum, capita* MAIORA *quærentes*. Benè *Prouinciales*, quia ab iis datæ. Nec coronæ ſolùm ipſæ, ſed aurum ac pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*, de quo & titulus eſt in Codice Iuſtinianæo. Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoſcit populorum*, notat: *Aurum coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter conceſſam vitam*. Non rectè omnino, nec ab ipſis iam victis ob vitam datum, ſed à ſociis amiciſque, vt dixi: datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Vt apud Polybium (in Fragmentis) οἱ Γεραῖοι ἐστεφάνωσαν τὸν Ἀντίοχον τὸν βασιλέα πεντακοσίοις ἀργυρίου ταλάντοις: *Gerai coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis*. Vt apud Liuium populus quidam Aſiæ, *Manlio ingredienti fines vt cohiberet à populatione militem, in coronam auream XV. talenta offerunt*. Et hoc prætextu rapinas extorſioneſque vſurpatas, quis non colliget? Cicero Piſoni obiicit: *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, niſi Imperatoribus ex prouinciâ decedentibus, ad decorandum triumphum*. Sed iſtas leges ſpernebant. & Dio Caſſius quoſdam notat, *cùm res leuiculas geſſiſſent,* Lib. XLIX. *triumphum ſibi, vel à Cæſare vel ab Antonio, impetraſſe*: καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ, inquit, χρυσίον πολὺ παρὰ τῶν δήμων ἐς τοὺς στεφάνους ἐσέπραττον: *& iſto hoc prætextu, multum auri à populis, quaſi ad coronas, colligebant*. Imò verò & ab ipſis Italis, qui tamen immunes talium videbantur eſſe. Cæſar quidem ita fecit. de quo idem Dio, cùm ex Aſiâ, victo Pharnace, rediiſſet: *Ibi quoque* (Romæ) Lib. XLII. *magna pecunia coacta, quam partim titulo* DONI, *vt erant* CORONAE, *ſtatuæ, & talia, collegit; partim mutui nomine accepit*. Decretis enim coronis ſtatuiſque, pecuniam ipſam dari ſibi curabant. Ideò miretur fortaſſe aliquis, ipſum illum Græcum poſteà ſcribere, de L. Antonio M. fratre: *quòd is,* L. XLVIII. *cùm triumphaſſet Kalendis Ianuariis, in quibuſdam Mario ſe comparabat, aut & præponebat: in eo maximè, quòd is Marius aut nullam, aut vnicam omnino coronam accepiſſet; ſibi verò cùm alij, tum populus tributim (quod ante ipſum nemini) coronas dediſſent*. Ait nemini id contigiſſe: atqui, nónne ipſo narrante, iam antè Cæſari? Sed obſeruetur, *tributim*: in eo nouitas, & eſt hoc quod Cicero irridet, *Patronum quinque & triginta tribuum fuiſſe*. Ideò igitur & *tributim* dederunt, nouo more. Sanè Italos dediſſe, vel ex eo liqueat, quod Auguſtus de ſe in lapide Ancyrano dicit: MVNICIPIIS. ET. COLONIIS. ITALIAE. CONFERENTIBVS.

BVS. AD. TRIVMPHOS. MEOS. QVINTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA. QVOTIESCVMQVE. IMPERATOR ſum appellatus, AVRI. CORONARIVM. NON. ACCEPI. Gloriatur verè. & conſonat in illo ipſo quinto conſulatu Dio Caſſius, qui notat, *eum tunc benè audiſſe vulgò*, ὅτι παρὰ τῶν πόλεων, τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον, οὐκ ἐδέξατο: *quòd ab opidis Italiæ, aurum, ad coronas conferri ſolitum, non accepiſſet*. Cuius exemplo Hadrianus (in Spartiano) *aurum coronarium Italiæ remiſit, in prouinciis minuit*. Sed & Ammianus, inter teſtimonia liberalitatis Iuliani ponit, *tributorum indicta admodum leuia, & coronarium remiſſum*. Eò enim paullatim iam ventum erat, vt hoc *Coronarium* non minus Tributis ferè attereret; nec in triumphis modò, ſed in lætitiâ quacumque, & primordiis imperij, daretur. In Ammiano ſcriptum, *Tripolitanos miſiſſe legatos, Victoriarum aurea ſimulacra Valentiniano, ob imperij primitias, oblaturos*. De ipſis coronis Syneſius, qui ſe quoque Legatum à Cyrenenſibus ad Arcadium miſſum ait, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλὴν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν: *coronaturum auro quidem caput Imperatoris, philoſophiâ verò eius mentem*. Apertiſſimè item Capitolinus in Antonino Pio: *Aurum coronarium, quod adoptionis ſuæ cauſſâ oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit*. Atque ex hoc licet intellegere, quæ ſit & quanti *Oblatio*: cùm inter Tributi genera recenſent, *Canonem, Oblationem, Indictionem*: etſi, alio quoque titulo & ſpecie, Oblationes. Sed de hoc noſtro, Suidas: Στεφανικὸν τέλεσμα παρὰ Ῥοδίοις οὕτως ἐκαλεῖτο, ἐπειδὴ αὐτόνομοι ἦσαν οἱ Ῥόδιοι, βραχὺ δέ τι μέρος Ῥωμαίοις ἐπὶ τιμῇ ἀπονέμοντες ἐτήσιον, ὡς ἢ φόρον ἡγοῦσι μᾶλλον, ἢ στέφανον φίλοις διδόντες: *Coronarium vectigal apud Rhodios ita dicitur, quoniam liberi ſunt Rhodij, exiguum autem aliquid Romam quotannis mittunt, non vt tributum dominis, ſed quaſi coronam amicis dantes*. Notetur illud *quotannis*: nam & hoc ita factum, ac velut honorarium tributi genus exactum. Procopius de Theodato notat, rege Gothorum: *pactum eum cum Petro, Iuſtiniani Imperatoris Duce, decedere Siciliâ totâ, & quotannis coronam auream mittere Iuſtiniano trecentarum librarum*. Quid, quòd lego ciuitates in aliâ occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Sullæ funere *ſuprà bis mille coronas aureas, magnâ celeritate confectas, prælatas* ſcribit, atque addit expreſsè; *dona ciuitatum, aut legionum quibus præfuerat*. Habes & intellegis, opinor, de Coronis & Coronario. AVD. Satis. ſed quid iis poſt prælationem factum, aueo equidem ſcire. LIPS. In templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Plinium eò traxerim, de Coronis: *Inde natum, vt etiam triumphaturis conferrentur, in templis dicandæ*. Nam etſi de aliis ibi coronis, tamen in occaſione tangit hunc morem. Liuius, de legatis Saguntinorum: *Non grates tantum agere iuſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream, in Capitolium, victoriæ igitur, ferre*. Quod itaque ſupra, in Velleio erat: *Præterquam Capitolio intulit*: hoc referri poteſt, vt non venerint in rationes illas *Coronæ*, & alia dona ſiue aurum, quæ Ioui Capitolino Pompeius intulit aut dedit. Mos enim ita fuiſſe videtur: vel ex Suetonij de Augusto notâ. quem ait *ſedecim millia pondo auri, vnâ donatione, in cellam Iouis Capitolini contuliſſe*: quod fecit ſtatim ab Ægyptiaco triumpho. Imò & Triumphale ipſum aurum interdum, aut pars eius, ibi condita. ex Plinio, qui *duo millia pondo auri periſſe, Pompeij tertio Conſulatu, è Capitolini Iouis ſolio, à Camillo ibi condita*, ſcribit: fortaſſe vt religio magis ſeruaret. Atque ad hoc etiam tale aurum referendum videatur, quod Suetonius in Cæſare notat: *Eum primo Conſulatu tria millia pondo auri furatum è* CAPITOLIO, *& tantundem inaurati æris repoſuiſſe*. Planè hoc eſt. nam de Ærario compilato, ad alterum Conſulatum facit, nec id quoque in Capitolio. Solent tamen & alia templa Auro coronario exornare. vt Augustus de ſe, in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Iulij, & in æde Apollinis, & in æde Veſtæ, & in templo Martis Vltoris conſecraui, quæ mihi conſtiterunt circiter (millenis)* AVRI CORONARI *pondo triginta quinque millibus*. At prior Cæſar, Coronas ſuas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promiſſa perſoluit. quod ita Appianus.

Orat. de Regno.

L. XXVIII.

Lib. XXXIIJ. cap. I.

Goth.

CAPVT X.

Impenſæ publicæ in Militem, Magiſtratus, Populum: & de Frumentatione.

PERAGRAVI & emenſus ſum *Triumphalem* viam: tempus deſinere, nec addere vltrà, ſed erogare. Nonne videtur Auditor? AVD. Certè videtur. nam ego cenſeo, niſi expendimus largiter, omnem Ro-

mam iam illationibus tot auri implendam. LIPS. Ego verò exhauriam,& expendam non loculis, ſed totis ſaccis: vt ipſum iterùm miraturus ſis, vnde ad tot Expenſas vllæ Opes. Oceanus ſi Ærarium fuiſſet, dixiſſes delіccandum. Impendia igitur ſub Principibus (vlteriora omittam) Duplicia fuere, *Neceſſaria*, & *Arbitraria*: ex quibus ſanè colligas immenſas & verè ADMIRANDAS quaſdam opes. Nam neceſſaria illa impendia, ferè trium generum: in *Militem*, in *Magiſtratus*, in *Populum*. De militibus res clara eſt; Stipendiis alendos, Emeritis proſequendos: & id perpetuò, in legionibus & præſidiis perpetuis iam factis. Hæc partitè non exſequor, ſatis à me in *Romanâ Militiâ*, & * alibi, factum. De Magiſtratibus, intellego duplices fuiſſe, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Vrbanos* & *Prouinciales*. Vrbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſubleuanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. *Prouinciales* autem, vel plurimum auferebant, vt ipſi plures, & per prouincias diſperſi. Nam ita Suetonius: *Auctor & aliarum rerum Senatui fuit, in quis, vt* PROCONSVLIBVS *ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari ſolebant*, CERTA PECVNIA *conſtitueretur*. Et quamquam *Proconſules* modò nominat, tamen * longiùs ſpectauit, & *Præſidibus* communiter, aut & *Procuratoribus*, aliiſque *Officiis* datum. Quanta ea expenſio fuit? immenſa, vel hoc argumento: quòd Cicero L. Piſoni obiicit, eunti in Macedoniam, vt Proconſuli, *ſeſtertium centies octogies, quaſi Vaſarij nomine, datum*. Ad ſola Vaſa, inquam, id eſt ornatum & inſtructum, tot illa ſeſtertia data ſcribit; & obiicit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Nimium adſignificat, colluſione quadam, ad tributum. Quid igitur? eſto vel * *Centies* tantùm ſumma ordinaria: eſto vel *Quinquagies*: in tot illis talibus, nónne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, vt *Curatores* variorum munerum alendi, vel ornandi; vt *Legati* exterarum gentium admittendi, & munerandi: & quæ ſcimus in omni Republicâ eſſe. Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus: & præſertim ad Alimenta. Nam iamantè inſtitutum, Principes tenuerunt, vt plebem egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione paſcerent; atque eâ magno labore & ſumptu parandâ, aduehendâ, & tum gratis diſtribuendâ. Mira hæc res ſit, ſiquis conſideret: & planè inter omnis æui, omniumque gentium, ADMIRANDA. Sed tractaui olim in Electis, quid nunc retractem? AVD. Imò obſecro Lipſi, hîc ei ſuus locus eſt: & quid ſi aliquid firmius aut plenius tibi obſeruatum? LIPSIVS. Obſeruatum, non nego: vt in talibus dies diei eſt doctor. Breuiter dicam, quæ pro noſtro argumento. Frumentatio igitur vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diuiſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicarunt, variis Frumentariis legibus latis. Vltimus in hac re Clodius, *Annonariam legem tulit, vt frumentum, quod anteà populo ſemiſſe æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur*, GRATIS *daretur*. Ita Aſconius: atque hæc origo deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Senatus quidem, ſtatim à coniuratione Catilinæ, largitione hac tali vſus erat, auctore ipſo Catone: ſed neſcio, an ſine vllo pretio. In Plutarcho hoc ſic narratum, ſed verbis quæ penſitanda ſunt. Ait, *C. Cæſarem in Præturâ res nouas tentaſſe, populo ſuſpenſo & mobili, ob Catilinarias illas turbas. Cato igitur, vt præueniret*, ἔπεισε τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν τὸν ἄπορον καὶ ἀδιανέμητον ὄχλον εἰς τὸ σιτηρέσιον. ἀναλώματος μὲν ὄντος ἐνιαυσίου χιλίων καὶ διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων: *ſuaſit Senatui aſſumere egenum & non diſtributum populum ad frumentationem, etſi ſumptus eſſet mille ducentorum quinquaginta talentorum*. Id ſit *trecenties* HS. more Romano; noſtro, *ſeptingenta quinquaginta millia* Philippicorum. Vides igitur impendium in hanc rem, quod illo æuo fuit: etſi alter Plutarchi locus (in Cæſare) minuit nonnihil, & vbi de hac ipsâ re agit, numerat ſumptus non niſi *ſeptingentas quinquaginta myriadas drachmarum*: quod ſit Latinis, *ducenties vicies* HS: nobis, *quingenta quinquaginta millia* Philippæorum. Sed verius eſt, hunc locum reſcribendum, augendumque ad illum priorem. Opinor autem & creuiſſe poſteà impendium, latâ lege Clodij, quæ totum frumentum gratificaretur, de quâ dixi. Quin & ſub Impp. largiter creuiſſe, cùm plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ (haud dubiè magno impendio) ad tranſuehendum. Quis tamen

Marginal notes:
* Comm. 1. ad Ann. Tac.
Cap. xxxvj.
* Et ſolet Suetonius largiter eâ voce vti.
* 10000000. 5000000. Simil. Vide Notas.

men numerus accipientium fuit? reperio aliquando ad *trecenta viginti millia* cepiſſe: ſed Iulius Cæſar minuit. de quo ita Suetonius: *Ex viginti trecentiſque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum quinquaginta retraxit*: aut ſi Dionem audis, *ad centum ſexaginta*: quia dicit ad *mediam partem redactos*. Paruum diſcrimen: ſed Auguſtus deinde auxit, & *ducenta millia* fecit. an & Tiberius? etſi ille minimè popularis: tamen recenſet in Senatu (apud Tacitum) *quibus è prouinciis, & quanto* MAIOREM *quàm Auguſtus, rei frumentariæ copiam aduectaret*. Ergo & in plures, niſi fallor, diſtribuendam. AVD. Mehercules Lipſi, grandis hic numerus: & tot illi Romæ pauperes? LIPS. Pauperes, aut ſaltem qui ſubleuari gauderent: inter quos liberti, & id genus, maximè fuêre. Dionyſij locus notabilis,
Lib. IV. admonentis multos ideò manumitti, ἵνα τὸν δημοσίᾳ διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμόνων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν: *vt frumentum, quod publicè datur, accipientes in menſes ſingulos, & ſiqua alia liberalitas Principum in pauperes fiat, id totum Dominis ferant à quibus facti ſunt liberi*. Vides fraudes, quæ etiam factæ: aut ſaltem, quomodo, quos puderet ipſos è publico paſci, id fecerint ſuccidaneâ libertorum perſonâ. AVD. Aliquoties iam audio de *menſtruo frumento*: ergóne ea diſtributio? LIPS. Illa ipſa, & in cuiuſque menſis initio (ſiue *Nonis*, vt Suidæ viſum, vnde & *Annonas* ridiculè deriuat) accipiebant. Quomodo? per *Teſſeras*: quique eas habebat, ad *Curatores frumenti diuidendi* ibat, munus inſtitutum ab Auguſto. Quattuoruiri enim erant, iique ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi eſ-
Lib. LIV. ſent: quod Dio notauit. Etſi *Præfectus* etiam *annonæ* proprius, illuſtri honore: ſed qui de aduehendo & adſeruando in horreis ſatageret, non propriè de diuidendo. Multa circa hanc rem: ſed minuta quid opus exſequi? de numero iterùm aliquid videamus: in quem videtur Seneca tenuiores omnes ciues incluſiſſe. *Frumentum*, inquit, *publicum tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & ſine diſcrimine morum* QVISQVIS CIVIS EST. Sed ita tamen accipio, vt admitti debuerint & inſcribi: atque ideò meliores libri referunt: *quiſquis inciſus eſt*. In tabulas nempe, huic rei factas. Sed de numero tamen capientium iterùm ſub Principibus fluctuo. Dixi de Auguſti *ducentis millibus*: ſed P. Victoris, quem Schottus noſter vulgauit, ſcriptio videatur augere. Nam ait diſertè: *Huius* (Auguſti) *tempore, ex Ægypto vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur*. Modios ſanè intellegit: ſed quanta ea ſumma ſit ex ſolâ Ægypto? Atqui Africa iam addenda eſt, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Hoc enim ita palàm & adfirmatè Ioſephus ſcripſit, in oratione Agrippæ regis ad Iudæos: *Africam octo menſibus populum Romanum paſcere, Ægyptum autem quaternis*. Valdè notabilis locus: & idem eſt in Hegeſippo, qui tranſſcripſit. Ex hac igitur ratiocinatione, frumentum vrbi illatum annuum fuerit *ſexcenties centena millia modiorum*. Sint in dies circiter, *centum ſexagintaquattuor millia octogintatria*. Heu, ingentem copiam! & quæ ſufficiat, ſi inſpicis, vel *vicies centenis* hominum *millibus* alendis. Nam Modius paullò plus minúſve Romanis pendit XXV. libras: ſed Romanas tamen libras, id eſt duodecim vnciarum. AVD. Hem Lipſi, & tu credis hæc vera eſſe? quî poſſunt? nam antè dumtaxat de *ducentis millibus*, aut largiſſimè, *trecentis viginti* frumentantium eſt dictum. LIPS. Dictum. ſed nempe etſi non plures caperent, plus tamen fruebantur & alebantur. Nam cenſendum eſt, pleroſque iſtorum qui caperent, Patresfamilias fuiſſe; vxorem, liberos, ſeruulos habuiſſe. Itaque largius valdè quàm in vnum caput capiebant: & videtur teſſera ſiue donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, *decem modiorum*, quod in Electis notaui. Iam & hoc cogitandum, plures etiam in conſortium huius frumenti veniſſe. An non probabiliter Vrbanos illos omnes milites? ſanè in Herodiano lego, *Seuerum, præter alia quæ indulſit, militibus etiam* τὸ σιτηρέσιον *ſiue frumenti modum auxiſſe*. Quid ipſam deinde Aulam & Palatinos? nónne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italiâ milites? Hæc conſiderari & colligi pro Victoris ſcriptione poſſint: quæ mihi tamen, vt rem dicam, * parùm eſt certa. * Vide Notas.
Ingens frumenti copia ſit, & ex duabus prouinciis tantùm. An igitur placeat in eo corrigi, *ad centies centena millia*? Ita vniuerſa illatio fuerit, cum illo Africano, *trecenties centena millia*: larga profectò ſatis & laxa, cùm hæc in diem toleret ad *millia hominum circiter ſeptingenta*. Facit pro emen-

quædam & teſſeras. Globulos enim paruos inſcriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populum, & reipsâ mox dabatur, quod quiſque eorum in teſſerâ haberet. Neque Nero hæc ſolus: de more fiebat, etſi alius largius parciuſque, pro opibus, præberet. Titus ſanè Veſpaſianus filius, item profuſiſſimè, in ludis quos per *centum dies*, dedicatione Amphitheatri ſui, fecit. Dio Caſſius de eo: Παρέσχε δέ τινα καὶ ἐς ὠφέλειαν φέροντα αὐτοῖς. σφαιρία γὰρ ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐρρίπτει σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίμου τινός, τὸ δὲ ἐσθῆτος, τὸ δὲ ἀργυροῦ σκεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ ἁρπάσαντάς τινας ἔδει πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἀπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ ἐπιγεγραμμένον: *Dedit & quædam, vtilitatem, non ſolum voluptatem, ſpectantibus præbentia. Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum iaciebat, qui ſymbolum haberent, hic alicuius eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſi[illegible] aurei, equorum, iumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inſcriptam.* Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuiſſe, ſine impenſâ *bis terque millies* HS? ego non opinor. & vbi ſumptus ludorum reliqui? Neque miror iam profectò Hadrianum, cùm in adoptione Ceionij Commodi multa in populum profudiſſet per ſimiles ludos, & in militem: atque is Ceionius ægro corpore, vitalis non videretur: ſæpè dixiſſe, *Perdidimus quater millies* HS. *quod populo & militibus dedimus.* Qui ſunt ipſi noſtri *decem milliones.* Sed dices, Principum virorum modò hæc fuiſſe. Erras. de Milone, hoc iam olim Cicero. *tria patrimonia in has res effudiſſe*: de Meſſallâ quodam Vopiſcus, cum ſtomacho iſta narrat: *Legat hunc locum Iunius Meſſalla, quem ego liberè culpare audeo. Ille enim patrimonium ſuum ſcenicis dedit, heredibus abnegauit. matris tunicam dedit mimæ, lacernam patris mimo: & rectè, ſi auiæ pallio aurato atque purpurato, pro ſyrmate tragœdus vteretur. Iam quid Lineas petitas Ægypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles? Donati ſunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canuſini, Africanæ opes, in ſcenâ non priùs viſæ. Et hæc quidem iccircò ego in litteras miſi, vt futuros editores pudor tangeret, ne* PATRIMONIA SVA, *proſcriptis legitimis heredibus, mimis & balatronibus deputarent.* Sed diſtinctiſſimè verò, & expreſſis ſumminis, aliquid Olympiodorus: Ὅτι Πρόβος ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν οἰκείαν πραιτούραν, δώδεκα κεντηνάρια χρυσοῦ ἀνάλωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μετρίων, τοῦ παιδὸς Συμμάχου τὴν πραιτούραν τελοῦντος, εἴκοσι κεντηνάρια ἐδαπάνησε. Μάξιμος δὲ, εἷς τῶν εὐπόρων, εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ πραιτούραν, τεσσαράκοντα καταβάλλεται κεντηνάρια, ἑπτὰ δὲ ἡμέραις οἱ Πραίτωρες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν: *Quòd Probus, filius Alypij, cùm ipſe Præturam gereret,* * *duodecim centena pondo auri abſumpſit.* *1200000. aureor. *Symmachus verò, ille orator* (eſt noſter, qui in parte exſtat) *Senator* VNVS E MEDIOCRIBVS, *in filij Symmachi Præturam* * *viginti centenarios effudit.* *2000000. aureor. *At Maximus, ſcilicet è diuitibus, item in filij Præturam,* * *quadraginta. Edebant autem ludos Prætores, non niſi* SEPTEM DIEBVS. *4000000. aureor. Vide dies, vide ſumptus: quantò immaniter plus olim alij? quantò ſcilicet tunc reſp. florentior, & maiores priuatim opes. Sed & inferiore illo æuo ipſi Conſules (nam hæc de Prætoribus) opinor, largius. de quibus in * Codice Iuſtinianæo lex eſt; *Lib. XII. Tit. De Conſulibus. quæ *ſpargendi vilitate* (ita loquitur) *ſublata, eius loco ad reparationem Aquæductuum, centena pondo auri præſtari per ſingulos conſulatus* decernit. Atque id in imminutionem, & pro beneficio. ſi igitur ſola Sparſio (id eſt, miſſilia in populum) tanti; quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? Et de ludis hæc quoque ſufficiant in ſpecimen: de * *Operibus*, in proximum ſermonem diſfero & protollo. *Lib. III. toto.

CAPVT XII.

Dona Principum effuſa, & primò [illegible] Iulij Cæſaris.

DONA ſequuntur, magnitudine ſuâ & frequentiâ non iam inter ADMIRANDA, ſed STVPENDA. Siquis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea; defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſtendere: ordiarque à capite ipſo, CAESARE IVLIO. De illo vniuerſè ita Suetonius: *Nullum* LARGITIONIS *aut officiorum genus in* QVEMQVAM, PVBLICE PRIVATIMQVE *omiſit.* Vis magis partitè? Idem ſcriptor: *Militibus ſingula interdum* MANCIPIA *vel* PRAEDIA *viritim dedit.* Ecce. vbi vos Curij aut Fabricij, qui ipſi Imperatores vix *ſeptena iugera* habebatis? nunc miles aliquis capit ab iſto donatore *Prædia* tota. Hæc & plura (mox dicenda) in mili-

In Carino.

militem: quid in Senatum & digniores? Idem iterùm Suetonius: *Parte magnâ Senatus gratuito, aut leui fœnore, obſtrictis, ex* RELIQVO *quoque ordinum genere vel inuitatos, vel ſponte ad ſe commeantes*, VBERRIMO CONGIARIO *proſequebatur*. Nec hic finis: extra vrbem quoque & Italiam ea largitas ſe diffudit. & *non minore ſtudio* (idem Suetonius) *Reges atque Prouincias per* ORBEM TERRARVM *illiciebat: alijs captiuorum* MILLIA *dono offerens; alijs quò vellent, & quoties vellent, Auxilia ſubmittens. ſuperque Italiæ, Galliarumque & Hiſpaniæ, Aſiæ quoque & Græciæ potentiſſimas* (ſi ne placet, *potiſſimas*) *vrbes præcipuis* OPERIBVS *exornans*. Quid tibi iſte vir videtur? mihi, nil niſi nouus quidam Triptolemus, qui ſublimi vectus curru, ſemina non frugum, ſed liberalitatis ſuæ, per terrarum orbem ſpargit. Atque hæc, quò magis mirêre, priuatus Cæſar fecit, & nondum in faſtigio illo Principali. AVD. Affatim miror: & vnde Cæſari, nondum Cæſari, opum iſta vis? LIPS. Magis miteris, ſi accogites, iam ab adoleſcentiâ profuſum hunc fuiſſe, & grandi alieno ære oppreſſum. Plutarchus apertè; *debuiſſe eum*, PRIVSQVAM VLLVM MAGISTRATVM CAPERET, (nota. de valdè igitur iuuene) *mille trecenta talenta*. Ea ſunt nobis *ſeptingenta octoginta millia* Philippicûm. Quid verò iam in ipſis magiſtratibus? materies & cauſſa amplior largiendi. Itaque Appianus ſcribit, *euntem ex Præturâ in Hiſpaniam, creditoribus retinentibus, dixiſſe ioco: Millies ſibi opus eſſe*, VT NIHIL HABERET: id eſt, vt ſolùm æs alienum ſolueret, in ſuo nihil haberet. Ea reddunt *viciesquinquies centena millia*: nec ambige, neque doctiſſimum Budæum audi (neſcio quâ cauſsâ) minuentem. Græca palàm ſic volunt: *ὅτι δέοιτο διϲχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων*: & Drachmæ intellegendæ, ex Græcorum more. Ego verò ampliùs credo, auxiſſe etiam in Conſulatu & deinceps ad Principatum; vt hominis huius ingenium erat, tantùm vt daret quærentis. Sed vnde, aiebas, habuit & repoſuit? Non longè te duxero. Gallias noſtras vide: iſte fons, è quo hauſit. Diuites tunc herclè Prouincias, ſed quas fulmen iſtud afflauit & ambuſſit. Nam quomodo ſe in ijs geſſerit, breuiter Suetonius: *In Galliâ, fana templáque Deûm, donis referta, expilauit; vrbes diripuit, ſæpiùs ob prædam quàm ob delictum*. Denique è tot prœlijs, acceſſit ingens captiuorum multitudo, è quâ diuenditâ pecuniam redegit. In ſolâ Galliâ *decies centena millia virorum in acie cepit*: quod Appianus ita tradidit, & *totidem occidit*: dico *virorum* & in acie: quid iam mulierum & puerorum? Nam nec his parcebant, imò vel vberrima ex eâ venditione præda. Has ſolas manubias ſi æſtimas; accedes vel ad *triginta milliones*, & contractâ ac parcâ capitum æſtimatione. Iam in ipſis opidis, & agris, quanta prædarum ſeges? omitto, tu cogitabis. Sed lubétne ſingulatim inſpicere viri dona? Ecce, inſtante ciuili motu, in Galliâ cùm eſſet, *L. Paullum Conſulem deſignatum, mille quingentis talentis flexit, ne contra ſe ſtaret: Curionem, qui ære alieno obrutus, maiore etiam ſummâ, vt pro ſe ſtaret*. Illa tot talenta reddunt, *nongenta millia* Philippicûm: id eſt pænè millionem, in virum vnum. Quid iam in Curionem? ampliùs longè dedit, vt Appianus dixit (nam eius ea verba ſcito:) & niſi fallor, ipſum æs alienum eius totum exſoluit. Nec fallor, & Dionem clarè hoc ita memini ſcripſiſſe. Atqui æs illud fuit *ſexcenties* HS. quod Valerius Maximus prodidit: quî minus ergo dedit? Itaque Velleio numerale mendum inhæſit, cùm de iſtâ re, *Curionem centies* HS. ſcribit accepiſſe. Ille verò *ſexcenties*: & ita hîc reſcribe. Ea faciunt *quindecies centena millia* Philippicûm, quid niſi plurium Senatorum cenſus? Nec largitiones eius aliæ in primum ordinem ſcriptæ exſtant: etſi fuerunt, quod in Suetonio audiſti: & in magnos illos ſemper magnæ. Sequuntur Milites, quibus vnicè ſe dedit: atque idipſum priuatus. Certè adhuc in Galliâ, cùm Pompeius duas legiones, colore belli Parthici reuocaret; ipſe vt animos ſibi pigneraret, ſingulis abeuntibus *ducentas quinquaginta drachmas* diuiſit; quod Plutarchus, alijque prodiderunt: id eſt, *viginti quinque* Philippicos noſtros. Cogita iam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos, & Tribunos: valdè ea largitio creſcit. Sed quid in ipſo iam bello ciuili? priuatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit, Suetonio expreſſa. *Veteranis legionibus, prædæ nomine, in pedites ſingulos, ſuper bina ſeſtertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, vicena millia nummûm dedit*. Rectè ita locus habet, & in optimis libris: quid opus eſt argutari, aut interpolare? Examinemus. *Veteranis legionibus*, inquit: non enim nouellis alijs: etſi & hæc, credo, ali-

Lib. XL.

quàm crebra ea, vel in Româ tantùm? Quot illic diuitiæ, & quoties, per capraturas & aucupia, ad externos tranſlatæ? Soluebant igitur ſæpè Vicesimam: & nemo ambigat fuiſſe incredibile Vectigal. Excipiuntur tamen hîc *Proximi*, vel *Pauperes*: & Nerua ac Traianus etiam, poſteà mitigarunt, quod in Plinij Panegyrico diffusè eſt videre. Atque vt verum fatear, hoc Tributi genus imitabile videatur, nec graue etiam pendentibus: cùm lætitia magni & inopinati ſæpè prouentus obruat vel minuat ſenſum inferendi. Sed fons alter, *Vicesimaquinta mancipiorum*. de quâ Tacitus: *Vectigal Quintæ & vicesimæ vænalium mancipiorum* (à Nerone) *remiſſum: ſpecie magis, quàm vi; quia cùm venditor péndere cogeretur, in pretium emptoribus accreſcebat*. Id autem Ærario militari acceſſiſſe, Dio item ſcribit, anno poſt *Vicesimam* inſtitutam. *Cùm etiam pecuniâ*, inquit, *opus eſſet, & maximè ad Vigilum cohortes iam inſtitutas, Auguſtus vectigal Quinquageſimæ, in venditione mancipiorum, induxit*. Dico *Quinquageſimæ*: & ſic in Græco eſt, τὸ τέλος πεντηκοστῆς: an non tamen πεντεικοστῆς reſcribendum, leui mutatione, id eſt *Vigeſimæquintæ*, pro verbis claris Taciti, ſit conſiderandum. Magis eſt, vt putem ſic fuiſſe, & Romano ſcriptori accredam. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum pretia cogitabit. De crebritate, alibi dicemus: de pretiis, quis neſcit Daphnidem væniſſe (in Plinio) *trecentis millibus & ſeptingentis ſeſtertiis*? id eſt, *ſeptem millibus quingentis ſeptemdecim* Philippæis cum dimidio: grande pretium in vno fluxo & mortali homine, & quem ſolus *Grammatici* titulus commendabat. Ab eâdem claſſe & arte Lælius Præconinus (in Suetonio) emptus *ducentis millibus nummum*: quæ ſunt *quinque Philippæorum millia*. Iam Caluiſius ille Sabinus (in Senecâ) *plures anagnoſtas habuit, & ſingulos centum millibus emptos*. Quot aurei igitur prodeunt è talibus ſingulis? quot ex millenis aliquot, qui, cottidie pæne dixerim, væniebant? Et Iuriſconſulti quidem pretia ſeruorum definiunt: *in communi aliquo viginti aureos; in artifice, medico, notario, eunucho, triginta, quinquaginta, ſexaginta*: & quamquam Romani aurei ſunt (id eſt duplices noſtri) tamen modica illa æſtimatio, nec in venditione locum habet, quæ nimis ſæpè exceſſit. Alio fine à Iuriſconſultis ea ſunt ſcripta: æſtimationis communis cauſâ; & fortaſſe ad Portoria aliquis etiam trahet. Sed tertius fons, *Centeſima*, quæ *rerum vænalium* fuit: de quâ Tacitus, in Tiberij rebus. *Centeſimam rerum vænalium deprecante populo, edixit Ærarium militare eo ſubſidio niti*. Si omnium autem vænalium, quæ & quàm infinita ſumma fuit? Si in auctione tantùm; minor, ſed & ſic grandis. Suetonius quidem ſic reſtringere videtur, qui in Caligulâ *Centeſimam auctionum* appellat, *& remiſſam Italiæ* ab eo Principe notat. Finiui de Ærario militari: quod propriè quidem ad ipſum facit. Aliâs non neſcio, & pœnas ſiue mulctas legum, item damnatorum confiſcationes ſæpè in hoc ærarium relatas. de quibus Plinius in Panegyrico: *Locupletabant & fiſcum & ærarium, non tam Voconiæ & Iuliæ leges* (Papias intellegit, de maritando) *quàm Maieſtatis, ſingulare & vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent*. Et magna quidem hæc ratio fuit: ſed illa Maieſtatis raro, niſi à deterioribus, vſurpata. Tetigiſſe hæc ſatis ſit: nos nunc ad alia imus.

Lib. XIII. Annal.

Lib. VII.

CAPVT V.

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis.

AVD. An & aliud igitur reſtat? LIPS. Aliud, aliaq; potiùs, vt dixi. AVD. Hem, quouſque accumulabimus? & vide ne patientiam omnem illis excutias tot onera ferendi: imò & mihi pænè fidem. LIPS. Confide, benè & firmiter imponam, & teſtimoniorum ſuis vinculis ligabo. In iſtâ re pecuniariâ, an ipſam eius materiem, id eſt *Metalla* omittam? nefas. magni ex iis reditus, & in variis locis: & reditus quidem innoxij, iuſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoque nobis donat. Caſſiodorus pulchrè: *Metallarij ſine furto diuitias rapiunt, optatis theſauris ſine inuidiâ perfruuntur, & ſoli ſunt hominum, qui abſque vllâ nundinatione, pretia videantur acquirere*. Iterumque mox addit: *Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſuâ verò naturâ, iuſtitia*. Neſcio tamen, ô bone Caſſiodore, neſcio de *Iuſtitiâ*: & an non Sæuitia aliqua admixta? certè, vt illi tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque damnatos ad metalla: quos in ſub-

ſubterraneo illo carcere, fames, labor, vapor, & ruina ſæpè etiam necabat. Ipſe Caſſiodorus non diſſimulat: *Intrant homines caligines profundas, viuunt ſine ſuperis, exſulant à ſole: & dum ſub terris compendia quærunt, nonnumquam lucis gaudia derelinquunt.* Ægyptiorum hoc inuentum fuit.
Lib. I. *quorum reges* (ait Diodorus) *omnes criminis damnatos, item ex hoſtibus captos, ſiue quis regem offendiſſet, ipſum & totam cognationem interdum, auro effodiendo deputabant: ſimul & facinorum pœnam ſumentes, ſimul & quæſtum vberem ex eorum labore capientes.* Atq; hi tali interdum numero apud Romanos, vt Polybius ad Carthaginem Nouam, fodinis in Hiſpaniâ, *non minus* XL. *millia hominũ* ſcribat
Lib. XXXIII. cap. IV. *aſſiduè in opere verſari.* Plinius etiam notat, *Cenſoriam legẽ fuiſſe Ictimulorum aurifodinæ in agro Vercellenſi, quâ cauebatur, ne plus quinque millia hominum in opere Publicani haberent.* Nec id credito miſeratione aut curâ pereuntiũ factum: ſed cautione, & diſpenſatione operis, vt ne in vnâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit, de numero operarum. Strabonis locus eſt, qui abdicare à Rep. aut Principe Argenti omnes fodinas videtur, relin-
Libri I. quere tantùm Auri. Verba: Ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μέντοι δημόσια, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλ᾽ εἰς ἰδιωτικὰς μετέστησαν κτήσεις. τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω: *Sunt autem & nunc argentariæ in Hiſpaniis, non tamen publicæ, neque* ILLIC *neque in* ALIIS LOCIS, *ſed ad priuatas redempturas ſunt redactæ. Aurariæ autem pleræque publicè exercentur.* Ambigua mihi hîc ſententia eſt, velitne venditas Argentarias priuatis, certâ penſione aut illatione; an dumtaxat elocatas, vt olim ſolet. At in Aurariis aliter, quas ob lucri magnitudinem ipſi Principes exercent. Ex hac quoque metallariâ parte igitur, magnum vberemque factum queſtum, & noſtra ætas doceat: maximè cùm pulcherrimas fœcundiſſimaſque Fodinas variè haberent, vt in *Hiſpaniis, Galliis, Norico, Salaſſis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneſo:* quarum ſingulatim teſtimonia dare poſſim, ſed fidei meæ nunc hoc credes. Habuit & Italia, putatque Plinius *aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem eſſe:* ſed interdicto Patrum cautum, vt ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc, fuerunt & *Cretariæ, & Picariæ, & Salinariæ, Ærariæ, Ferrariæ:* & nullum genus quæſtus è terrâ omiſſum.

CAPVT VI.

De Vrinario vectigali & Chryſargyro, item de Meretricio.

IAM & alia video. AVD. Bonâ veniâ Lipſi, etſi auidè audio, tamen tædere incipit tot illationum. Quid faciemus his opibus, & quin potiùs erogamus? LIPS. Alia, alia: & ab Auguſto & priſcis ad nouiores, atque adeò auidiores, veniamus. Exordium à Veſpaſiano (nam Caligulam conſultò omitto, qui multa & inſana inſtituit, ſed mortua cum ipſo) à Veſpaſiano, dico: qui, vt communiter de illo Suetonius, AVXIT *tributa prouinciis, nonnullis &* DVPLICAVIT. In paucis verbis quanta acceſſio rerum, attritio ſubditorum? Et quidni ille ſolita augeret, vel duplicaret, qui inſtituit & excogitauit etiam pudenda? Nam *Vrinæ vectigal commentus* eſt, quod idem ſcriptor tradidit: & notus, cùm filio pecuniam ad nares admouiſſet, in eâ re eius iocus. Origo huic Vectigali & cauſſa, quòd in publico amphoræ aut dolia ſtabant ad Vrinam reddendam: quam Fullones, opinor, vertebant deinde in ſuum vſum. Túne rides? AVD. Largiter. & vah Veſpaſiane, non alia tua ſagacitas in excogitando? LIPS. Sed Principes etiam ſecuti tenuerunt, ſiue auxerunt: & videtur hoc fuiſſe triſte illud *Chryſargyrum*, hiſtoriis decantatum. Georgius Cedrenus quidem eò trahit apertè. *Chryſargyri penſio fuit*, inquit, *talis, vt quiſque mendicus aut pauper, meretrix ſiue iam emerita, omnis ſeruus itemque libertus, inferrent in ærarium pro* VRINA *&* STERCORE, *iumentorum etiam & canum: ſiue in agris, ſiue in oppidis habitarent. Et homines quidem vtriuſuis ſexus, Nomiſma argenteum; equus, mulus, bos tantumdem; aſinus & canis, folles ſex.* Cum Cedreno Conſtantinus Manaſſes facit: *Chryſargyrum ſuſtulit Anaſtaſius Imperator. quod erat, vt omnes viri, feminæ, pueri, ſerui, liberi, nummum argenteum, nomine* STERCORIS ET VRINAE *fiſco darent. Idem muli, equi, boues.* Proh ſancta fides! quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere pæne viuentium? & quæ vmquam Capitatio acceſſit? Miror, & ſimul indignor, hæc tam fœda & triſtia à Conſtantino noſtro Magno inſtituta: ſi tamen ille. Nam Zoſimus aſſerit, & eum culpat: * Euagrius • Vide lib. III. Eccl. Hiſt. c. XXXIX.
ex profeſſo negat, & hunc vt hoſtem optimi Principis inuadit. Sanè videtur à Veſpa-

ſiano exemplum, quicumque auxit & produxit. Avd. Phui, phui hæc talia! & odor mihi nares ſpurcat. Lips. Quid tu auertiſti? viri proceres & reip. primi hoc munus colligendi ambibant, *non aliter* (Euagrij verba) *quàm militarem aliquam Præfecturam, aut Ciuilem magiſtratum.* O indignitas! ſed Princeps dignitatem addebat, qui & *in Sacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat:* vt idem ille Euagrius notat. Ne miremur Iuuenalem iam olim ſcripſiſſe, de iis quos fortuna amaret:

Conducunt foricas. & cur non omnia? cùm ſint
Quales ex humili magna ad faſtigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.

Atque iſti pudendarum ſordium lucrique exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Iuriſconſulti appellant. Avd. Mihi ridere hîc lubet res humanas. Lips. Quid ita? Avd. Nam qui pulchriores ludi ſunt, quàm vel inſtitui tributum in hæc talia: vel collectores eis honeſtiſſimos admouere? An iſtud non eſt illudere & inſultare, non dicam dignitati, ſed libertati? Lips. Tibi ſic videtur, & nobis hodie: & tamen, vt nunc quoque mores aut cupidines, aliquis ſeueriorum fortaſſe fuiſſet inter illos Foricæ candidatos. Sed aliquid occurrit. quid? turpe & pudendum item, & dignum ſuo auctore. Caligula *ex capturis Proſtitutarum vectigal inſtituit, quantum quæque vno concubitu mereret.* Ita Suetonius: ſed quod credo cum illo periiſſe: etſi poſteà quoque ſub Heliogabalo *Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit.* Iſta fœda, & Romano nomine indigna: nec ſuſtulit tamen optimus Imp. Alexander Seuerus, ſed dumtaxat in *Sacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.* Ex quo verè dixeris, magnum & hoc Vectigal fuiſſe, cùm ad tantorum operum reſtitutionem conferret. Sed mittamus, & finiamus. Nam ad poſteros Imperatores & Græcanicos, non lubet ire: etſi multa & ij inuenerunt aut collegerunt, & quidam eorum diuitias mirandas.

Lamprid.

CAPVT VII.

De opibus Byzantini imperij: & clauſula ac finis Tributorum.

Avd. Etiámne Græcanici? quî verò id poteſt, imperio iam tenui, diuiſo, & ſic minuto? Lips. Poteſt: nec in rationes aut vias omnes pecuniæ lubet inquirere, ipſam tibi dabo. Baſilius Imp. (vixit ſub annum Chriſtianum *octingenteſimum*) à Zonarâ ſcribitur, *impleſſe totum Ærarium, & ipſos aditus viaſque, pecuniis confertim ſtipatis. Habuit*, inquit, *in theſauris* DVCENTA MILLIA *talentûm auri. Nam alterius pecuniæ* NEC NVMERVS *iniri poterat, adeò vt terræ eam infoderet, ærariis aut repoſitoriis vbique repletis. Quin &* ARCVLAS *habuit lapillis gemmiſque pretioſis plenas, cùm aliis, tum illis quæ candent, & quas Margaretas propriè appellamus.* In quibus verbis *ducenta illa millia talentûm auri*, quid reddunt? ipſos *mille & ducentos milliones.* Vbi nunc argentum illud infinitum & innumerum? ego non arbitror infra, imò ſupra, aurum fuiſſe. Vbi gemmæ & lapilli in arculis? itidem æquaſſe. O mira, ô reiicienda, niſi è dictis & dicendis fidem caperent, & mutuò ſibi atteſtarentur! Enimuerò hoc grande in Græcanicis, Iudæus etiam ſcriptor longè pòſt, affirmat: cuius *Itinerarium*, *Beniamini* nomine, Arias Montanus edidit, vir pluriſariàm doctus, & nobis peramicus. Is ante annos circiter CCCC. Europam, atque alia, peragrauit, & ſcribit ſe Conſtantinopolim quoque veniſſe. *In eâ vrbe*, inquit, *vidi res atque* OPES INENARRABILES. *Deferuntur enim in Principis palatium quotannis Tributa, quibus* TVRRES *implentur coccineâ purpureâque veſte, & auro: ita vt* NVLLVBI TERRARVM *par congeſtæ pecuniæ exemplum reperiri poſſit. Affirmatur etiam ipſius* SOLIVS VRBIS *vectigal, ex Foris venalium, & Portu ac mercatorum penſionibus collectum, ad* VIGINTI MILLIA AVREORVM IN SINGVLOS DIES *accedere.* Quid tu facis? quò abis? Avditor. Fugio. Lips. Sanè bellus comiſque es: poſtquam benè te ſermone ſaturaui & excepi, abis, nec vel ſalutas. Avd. Salus te amet Lipſi, ſed magis Veritas. Ego vt hæc tam vana, tam monſtroſa, ſtans patienſque audiam? Fugio: nam in os tibi reſiſtere aut refellere, pudor me arcet. Lips. Exſoluo te hoc vinculo, fac ſi potes. Avd. Nam ſatis attendiſti Lipſi (vt *Turres auri*, & *Gemmarum arculas* omittam:) vnam vrbem, in vnumquemque diem, dare *vicena millia?* Lips. Attendi. Avd. *Aureorum* etiam? Lips. Aureorum, & fortaſſe veterum, qui duplices fuêre ad hos noſtros. Avd. Proh Deus, vbi terrarum ſum? & tu etiam auges? Lips. Es hîc in meo ſolo. Sed age, gratiam augmẽti fecero: ſint menſtrua *ſexcenta*

millia aureorum noſtrorum, ſint annui *ſeptem milliones*, & pænè quadrans. Quid hoc te percutit? maiora diximus. AVD. Sed non in vnâ vrbe. Prouinciarū, & quidem grandium, hoc tributum ſit: atque hodie, regnorum. LIPS. Non abnuo. ſed nempe Byzantium, id eſt *Noua Roma* hoc dedit: & tunc quidem in ſuo flore: quid autem cenſes (vt obiter addam) illam veterem olim dediſſe? Sed ego ſanè hoc non nimis miror: illud magis, quæ opes eſſe potuerint, in tam exiguis tunc finibus, ad pompam & apparatum illum Principalem. Lege Curopalatem, ſi vis, *De officiis aulæ Conſtantinopolitanæ*, & adiunge Græcos alios: videbis Perſas, & Medos omnes, vinci ab his Byzantinis. At ego tamen aſſenſum tibi non impero: auctores meos dedi: tu aut alius, huc aut aliò ite. AVD. Sed vnum etiam, Lipſi, quærere liceat. Cùm ſic vrges tanta eos olim dediſſe: quî potuerunt miſeri, & fuerunt oneri ferundo? Nam nos ſanè hodie non poſſimus. LIPS. Non poſſimus? dico ego nos facere. AVD. Nugaris, vt liberè loquar. nam vbi hodie Principum etiam magnorum iſtæ opes, aut ærarij vbertas? LIPS. Non eſt, fateor: & cauſſæ aliæ etiam ſunt, ſed & illa quam, pro meâ nunc mente, dicam. Non vni regi aut Principi, quiſque in ſuâ prouinciâ, damus, vt olim: ſed variè magis & diuiſim, ita vt ſumma magna ad vnum non redeat, magna tamen contribuantur. Quomodo? in exemplo noſtro vide. Conferimus hodie Principi quædam; poſt eum, Ordinibus; poſt hos, Magiſtratibus opidanis; poſt iſtos, Toparchis municipiorum aut pagorum. Denique Eccleſiæ etiam & Eccleſiaſtici, quàm multa à nobis habent? & iuſtiſſimè quidem, atque ex lege diuinâ, ſed tamen habent. Hæc igitur omnia ſi conferas, & in aceruum iungas: affirmo tibi nos paria, aut plura dare. Quid, quòd concuſſiones & raptus militares omitto? quæ maxima ratio eſt, & miſera noſtra Belgica ſatis ſentit. Negabis in vnam cœnam militarem, ruſticum aliquem plus imputaſſe, quàm in annuum tributum? Atque hæc non ſemel eueniunt, ô quando tollenda? quando ſecuritas & pax erit, aut ſaltem diſciplina militibus? quando œconomia & ordo in acceptis expenſiſque? Iſta ſint; fortiter & audacter dicam. tondeant accidantque noſtri Principes; renaſcemur.

CAPVT VIII.

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inſpecti, æſtimatique.

AT ſatis in totâ re *Tributariâ* iam dixi: alia via ſe oſtendit & aperit (quoniam de militibus tetigi) *Militaris*. Quæ ea eſt? lata, trita, & per quam cumuli atque acerui pecuniarum inuecti. Pecuniarum? imò vaſorum, coronarum, veſtium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æſtimandum poteſt. Ne teneam te, intellego *Opes* quæ è Prædâ & manubiis, per *Triumphos* inferebantur. Quòt autem iſti fuerunt? quàm multi, ſupra modum & fidem, vberes diuiteſque? Liuius diſtinctè pleroſque eorum recenſet, & deſcribit: mihi quid opus eſt? ſatis ſit, opinor, tangere, & ſpecimen eorum, aliquot per ætates, dare. Fuêre igitur Triumphi à Romulo, vſque ad extrema Auguſti, circiter *trecenti duodecim*: & ex his primi non nimis vberes, tamen modici, & magis magiſque creuerunt. Vt ecce ſub Regibus L. Tarquinij Superbi triumphum reperio, qui victâ *Sueſſâ Pometiâ* & captâ, *tantum prædæ rettulit*, (notante Dionyſio) *vt ſacratæ diis decimæ explerent quadringentorum talentorum numerum*. Ergo fuit in cumulo, *quater mille talentûm*: id eſt, *vicieſquater centena millia* Philippicorum. Magnæ ſanè ab vno bello & victoriâ, ſi conſideras, opes. Poſt eiectos deinde Reges, inſignis L. Papirij Curſoris, de Samnitibus, habetur ab ipſo Liuio: qui ſic deſcribit. *Triumphauit in magiſtratu*, INSIGNI, *vt* ILLORVM TEMPORVM *habitus erat, triumpho. Nobiles aliquot captiui, clari ſuis patrumque factis ducti. Æris grauis magna vis tranſuecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex* CAPTIVIS *dicebatur. Argenti quod captum ex* VRBIBVS *erat, pondo mille trecenta triginta. Omne æs argentumque in ærarium reconditum, militibus nihil datum ex prædâ eſt.* Verba pluſcula dedi, vt videas vnde etiam ea præda manubiæque parari ſolent: & ferè è Captiuis, quos ingenti numero ſub coronâ vænumdabant, aut è Spoliis opidorum publicis priuatiſque. Summa autem illa Æris efficit, *vigintiquinque millia trecentos triginta* Philippæos: Argenti, *tredecim mille trecentos*. Ac tales ferè, aut minores, omnes illi vſque ad Tarentinum, triumphi: qui incidit Lib. x.

cidit in annum Vrbis CCCCLXXIIX. De quo ita Florus: *Nec enim* VLLVS PVLCHRIOR *aut ſpecioſior in vrbem triumphus intrauit. cùm* ANTE HVNC DIEM *nil niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma vidiſſet. Tum, ſi pompas aſpiceres, aurum, purpura, ſigna, tabulæ, Tarentinæque deliciæ.* Et valdè ipſe quidem aut nimis (vt eſt ille ſcriptor affectuum aut exceſſuum) nimis, inquam, veteres illos abiicit: & hunc tamen non immeritò attollit. In eâ vrbe & parte Italiæ, guſtauit Romanus Græcanicas delicias & diuitias, quas affatim poſteà hauſit. Sed nota in iiſdem Flori, *purpuram, ſigna, tabulas* illata: quod verum fuit, & deinceps etiam ſollenne. Atque adeò (digna obſeruatu res) quidquid notabile aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet; per hanc viam portamq; Triumphalem id Romam ferè inuectum: etſi quædam etiam extra bellum, vi aut perſuaſione magiſtratuum. Iam verò, poſtquam copiæ & arma extra Italiam miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victoriis quoque, inclytas regiones: quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? P. Scipio ecce ex Hiſpaniâ (in Liuio) *argenti præ ſe in ærarium tulit* XIV. *millia pondo, trecenta, quadragintaduo: & ſignati argenti magnum numerum.* Ea pondo faciunt, *centum quadragintatria millia, quadringentos, viginti* Philippæos, Etſi ille tamen Triumphus non fuit (nam ſine magiſtratu eas res geſſerat Scipio) ſed pecunia dumtaxat Triumphalis. Idem iterùm, victâ Carthagine (pariter in Liuio) *intulit in ærarium argenti pondo centum millia triginta tria.* Si ita accipis, vt ſint *triginta tria millia* etiam, voce *centum* repetitâ (vt equidem opinor) tam erunt nobis *ter & decies centena triginta millia* Philippûm. At alter Scipio, victâ & dirutâ eâdem Carthagine, rettulit (vt Plinius adnotauit) *quater millies* CCCC. LXX. M. *pondo.* & addit: *Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum imperij æmula, quod* NVNC IN MENSARVM *eſt apparatu.* Qui numeri tamen parùm fortaſſe probi ſunt: & ſi tot illa millia legas, quî poteſt verum eſſe, menſæ alicuius priuatæ miniſterium tanti fuiſſe? Quin exiguas opes Plinius indicare voluit, ſcripſitque meâ ſententiâ: *quattuor millia, quadringenta, ſeptuaginta pondo.* Ea efficiunt *quadraginta quattuor millia* Philippicûm, & *ſeptingentos*. Neque miremur minùs quàm anteà relatum, quia pleraque vrbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit. Ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ. Quod autem inibi etiam ſequitur, in pari mendâ videtur: *Poſteà victâ Numantiâ, idem Africanus in triumpho militibus* XVII. *millia pondo dedit. O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc ſatis fuit!* Nam quomodo laudet vel parcimoniam Scipionis, vel modeſtiam militum, ſi maior ſumma diuiſa, quàm tota Carthago habuit? Et eſſent ea pondo, *centum ſeptuaginta millia* Philippæorum: quæ redderent in *viginti millia* militum (vt ponamus tot fuiſſe) circiter *octo Philippicos cum dimidio* viritim. Nimis magna hæc largitio in illo æuo reſtricto ſit: nec ſanè pro Plinij mente. Sint *ſeptem millia pondo*: & plus ſatis erit. Sed quid facio? per Triumphos omnes ibo? finis non ſit: & Liuius diſtinctè ac deſcriptè in pleriſque temporum horum fecit. Luſtra ſi voles: iuuabit videre, & magis, ſiquis in ſummam & aceruum colligat triumphales omnes opes. Fac vel in Aſiâ ſolâ, vel magis Hiſpaniâ: non admiratio ſolùm in animo tuo gignetur, ſed ſtupor. Fortaſſe ego * alibi: nunc, vt inſtitui, per ætates aut ſæcula quoſdam tangam. Vt hunc L. Æmilij de Macedonibus: *qui* (vt Velleij verba dem) *tantum* PRIORES EXCESSIT, *vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies* HS. *ærario contulerit, &* OMNIVM ANTEACTORVM *comparationem amplitudine vicerit.* Simulacra ibi fuiſſe ſuper ceteros vult: & quid mirum? cùm priſci illi Macedones, quidquid hoc elegantiarum eſſet, ex Græciâ totâ & Aſiâ iamdiu collegiſſent? Pecuniæ etiam modum producit ad *bis millies*: id eſt, *quinquagies centena millia* Philippûm. AVD. Magna ſumma eſt, & ex vno triumpho: ſed quod fugere te non puto Lipſi (ſi fugit, ſuggero) Liuius eam atterit, & ad *millies* reducit. Ita enim legitur: *Summam omnem captiui auri argentique tranſlati,* HS. *millies ducenties fuiſſe Valerius Antias tradit.* Magis etiam Plinio minuitur, in quo iſta: *Intulit & Æmilius Paullus, Perſeo regè deuicto, prædam pondo trium millium, à quo tempore populus Romanus tributum pendere deſiit.* LIPS. Hæc reiicimus, & Critico naſo damnamus. Meritiſſimò: tu putas Valerium illum Antiatem, qui omnia augere ſolet, & ſupra verum ſæpè euehere (in Liuio non ſemel notatur) hîc ita parcum & oris modicum fuiſſe? Non arbitror, & minimum

Lib. 1. capite XVIII.

Lib. xxviij.

Lib. xxx.

Lib. xxxiij. cap. XI.

* In alterâ parte ADMIRANDORVM.

Lib. XLV.

Lib. xxxiij. cap. III.

mum *bis millies ducenties* ſcripſiſſe: etſi ipſe Liuius addat, *maiorem etiam ſummam, ex numero plauſtrorum, ponderibuſque auri & argenti generatim ab ipſo ſcriptis, effici.* Quod ad Plinium: is verò numerus rideri magis, quàm carpi meretur. Et itáne *tria millia pondo auri* (vt ponamus vel id ſolùm fuiſſe) nec amplius, Macedonia dederit? Hoc erat, cur populus Romanus Tributo liberaretur? cur iſte, ſuper *omnes priores triumphos*, cenſeretur? Atqui *tria millia pondo auri*, faciunt *trecenta millia* ſola aureorum. Quin tu, me arbitro, cum libris quibuſdam priſcis lege, *è Macedonicâ prædâ ſeſtertium ter millies.* Eſt veritas. nec mouet, quòd minus in Velleio ſit: fortaſſe & ille augendus: in Suidâ quidem lego, *reperta in theſauris Regis Perſei, in auro argentoque, ſex millia talentum:* id eſt, *tricies ſexies centena millia* Philippûm. Quòd ſi in ſolis theſauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ opidorum, aut priuatâ hominum fuit? At verò Cornelius Sulla, etſi ſplendido triumpho, minus intulit: ſcriptumque in Plinio, *tranſtuliſſe auri pondo* * XV. *millia, argenti pondo* * *centum quindecim millia:* ſi tamen & hîc numeri incorrupti. Exceſſit omnes deinde Cn. Pompeius, in illo quem de rege Mithridate & Oriente duxit. Velleius: *Magnificentiſſimum de tot regibus, per biduum, egit triumphum: longéque* MAIOREM OMNI *ante ſe illatâ pecuniâ præterquam à Paullo, ex manubiis intulit.* Quid tamen iſtud, viciſſe omnes, præter Paullum, in modo pecuniæ? Ille verò & Paullum vicit: ſi * verè Plutarchus, *viginti millia talentûm in ærarium intuliſſe.* Nam ea ſint, *centies vicies centena millia* Philippûm. Et verè Plutarchus: & in Velleio emendandum, *præterquam Capitolio:* vt mox dicam. Vicit ergo Paullum: non tamen iterùm ſine nodo, quem ipſe Plutarchus ligat & nobis inicit, dum in Catone minore ſcribit: *Gloriatum eum, quòd tantum argenti ex Cypro, cùm nec vnum militem haberet, reip. contuliſſet, quantum nec Pompeius è tot bellis, & concuſſo orbe terrarum, retuliſſet.* At enim Cato rettulit, non niſi *ſeptem talentorum millia*, in eodem Plutarcho: quid ergo dicemus? Illud in Catonis illatione, minutum & corruptum eſſe, ad *vigintiſeptem millia* aut circiter reformandum. Enimuerò deprædicatæ illæ Cypriæ gazæ haud maximæ ſint, nec ſic per inuidiam quærendæ, ſi non vltra *ſeptem talentorum millia* produ-

L. XXXIII.

* 1500000. aureor.

* 11500000. Philipp.

* Vide Notas. In Pompeio.

ctæ. Sed de Pompeij quidem grandibus manubiis quis dubitet, cùm & in ſolos milites largitum, donatiui triumphalis nomine, * XVI. *millia talentum* Appianus ſcribat? Magna hæc omnia ſunt, & verè illo *Magno* digna: ſed hunc hîc quoque C. Cæſar, vti acie, vicit & ſuperauit. Appianus ait *quater eum triumphaſſe* (nam quintum differt:) *& intuliſſe ſexagintaquinque millia talentorum.* Scis tu quid hoc efficiat? *triginta nouem* nobis *milliones:* plus triplo eius, quod Pompeius intuliſſet. Tu me reſpicis, & vultu arguis: quid eſt? AVD. Ex fide Latini ſcriptoris, hæc non ſic eſſe: tu Græco magis accedis? Nam Velleius de omnibus Cæſaris triumphis, id eſt quinto illo Hiſpanienſi etiam addito: *Pecuniam ex manubiis latam, paullò amplius ſexies millies* HS. diſertè ſcribit: qui ſunt duntaxat *milliones quindecim.* Et ſanè, meo animo ſufficiunt. LIPS. Credo equidem tuo animo, & arcæ etiam tuæ, ſi quis inferat: ſed non ſufficiunt, pro magnitudine tunc vel Romanâ, vel Iulianâ. Imò tu reſcribe meo animo, *decies ſexies millies:* conuenientiſſimè ad Appianum. Nam iſta ſint *quadraginta milliones:* atque aliquid ſcilicet acceſſerit ex prædâ Hiſpanienſi. Ex paucis his vides, immenſas opes in Ærario cumulatas è Triumphis: quos non omnes, imò nec decimam partem dedi. Ergóne Plinij libris fides aut puritas ſit, dum ſcribitur C. Cæſar iſte, initio ciuilis belli, Ærarium compilaſſe, *& protuliſſe ex eo laterum aureorum* XVI. *millia, & in numerato pondo trecenta?* Profectò non ſit: & perexigua iſta, & quaſi furfures aut folia, pro totâ illâ maſſâ, & tam vetuſtâ, auri argentique. In veteribus legitur: *Laterum aureorum* XV. *argenteorum* XXXV. *millia, & in numerato* HS. *quadringenties.* Sed nec ea ſumma pro tot triumphis: etiamſi in laterculo quoque *decem pondo* imputes, quod Budæus fecit. Sed diuinare tamen omitto, cùm fulcrum non eſt cui innitar, Lucanum, ſi vis, lege furtum hoc Iulianum valdè exaggerantem.

* 9600000. Philipp.

CAPVT IX.

De Auro Coronario, & Coronis dictum.

TRIVMPHALIA habes: mentior. largiter etiam reſtat. Quid illud? *Aurum coronarium*, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo eius, vt ſocij & amici, victori Imperatori

Coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primò quidem *Coronæ* ipſæ datæ, aut miſſæ: poſteà inualuit, vt pro iis pecunia offerretur. Hæc accepta à Sociis, aut Subditis: & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos planè vetus.& à Græcis, niſi erro, ad Romanos imitatione tranſlatus. Apud Athenæum quidem Chares, in rebus Alexandri magni,
Lib. xii. ait, *poſt victum Darium, miſſas* CORONAS *partim à Legatis gentium, aliiſque, æſtimatas decem millibus ac quingentis talentis.* Atque alibi talia legas. Iam apud Romanos, crebrum. vt in Liuio, cùm Cn. Manlius Gallogræcos viciſſet, eoque terrore Aſiam li-
Lib. xxxviii. beraſſet; *miſſæ vndique legationes non gratulatum modò venerunt, ſed* CORONAS *etiam* AVREAS, *pro ſuis quæque facultatibus, attulerunt.* Itaque idem Manlius in triumpho
Lib. xxxix. tulit (apud eumdem Liuium) *coronas aureas ducentas duodecim, pondo;* id eſt, vt ſingulæ fuerint librales. In triumpho, inquam: & ita obtinuerat, vt eæ coronæ ante ipſum victorem latæ, populo oſtenderentur. De eo Feſtus: *Triumphales coronæ ſunt, quæ Imperatori victori aureæ* PRAEFERVNTVR, *quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt.* Iam antè etiam in Quinctij Flaminij triumpho Liuius:
Lib. xxxiv. *Coronæ aureæ,* DONA *ciuitatum, tranſlatæ centum quattuordecim.* Itemque in Scipionis Aſiatici, numerat *aureas coronas ducentas triginta quattuor.* At verò Appianus in Cæſaris, *bis mille octingentas viginti duas, eaſque pondo viginti millium quadringentorum quattuordecim:* ita vt *decem pondo*, aut circiter, pleraſque neceſſum ſit fuiſſe. Neque equidem pro magno aut vero habeo, quod Plinius quaſi inter raræ magnificentiæ ex-
Lib. xxxiii. cap. iii. empla ſcripſit: *Claudius cùm de Britanniâ triumpharet, inter Coronas aureas, vnam* VII. *pondo habuit, quam contuliſſet Hiſpania citerior, alteram* IX. *quam Gallia comata, ſicut titulus indicauit.* Minuta, minuta hæc ſunt; nec vel Claudio, vel tam ditibus prouinciis, ad oſtentandum, digna. Vt minimum, fuit DCC. pondo, iterumque DCCCC. vel potiùs ∞. Etſi non ad vſum tales, ſed pompam modò fuiſſe ſciamus. Ideoque & de his Tertullianus capiendus, libello de Corona: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, non virorum, capita* MAIORA *quærentes.* Benè *Prouinciales*, quia ab iis datæ. Nec coronæ ſolùm ipſæ, ſed aurum ac pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*, de quo & titulus eſt in Codice Iuſtinianæo. Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoſcit populorum*, notat: *Aurum coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter conceſſam vitam.* Non rectè omnino, nec ab ipſis iam victis ob vitam datum, ſed à ſociis amiciſque, vt dixi. datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Vt apud Polybium (in Fragmentis) οἱ Γερραῖοι ἐστεφάνωσαν τὸν Ἀντίοχον τὸν βασιλέα πεντακοσίοις ἀργυρίου ταλάντοις: *Geræi coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis.* Vt apud Liuium populus quidam Aſiæ, *Manlio ingredienti fines vt cohiberet à populatione militem, in coronam auream* XV. *talenta offerunt.* Et hoc prætextu rapinas extorſioneſque vſurpatas, quis non colliget? Cicero Piſoni obiicit: *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, niſi Imperatoribus ex prouinciâ decedentibus, ad decorandum triumphum.* Sed iſtas leges ſpernebant. & Dio Caſſius
quoſdam notat, *cùm res leuiculas geſſiſſent, triumphum ſibi, vel à Cæſare vel ab Antonio, impetraſſe:* καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ, inquit, χρυσίον πολὺ παρὰ τῶν δήμων ἐς τοὺς στεφάνους ἐσέπραττον: *& iſto hoc prætextu, multum auri à populis, quaſi ad coronas, colligebant.* Imò verò & ab ipſis Italis, qui tamen immunes talium videbantur eſſe. Cæſar quidem ita fecit. de quo idem Dio, cùm ex Aſiâ, victo Pharnace, rediiſſet: *Ibi quoque* (Romæ) Lib. xlix. Lib. xlii. *magna pecunia coacta, quam partim titulo* DONI, *vt erant* CORONAE, *ſtatuæ, & talia, collegit; partim mutui nomine accepit.* Decretis enim coronis ſtatuiſque, pecuniam ipſam dari ſibi curabant. Ideò miretur fortaſſe aliquis, ipſum illum Græcum poſteà ſcribere, de L. Antonio M. fratre: *quod is,* L. xlviii. *cùm triumphaſſet Kalendis Ianuariis, in quibuſdam Mario ſe comparabat, aut & præponebat. in eo maximè, quòd is Marius aut nullam, aut vnicam omnino coronam accepiſſet; ſibi verò cùm alii, tum populus tributim (quod ante ipſum nemini) coronas dediſſent.* Ait nemini id contigiſſe: atqui, nónne ipſo narrante, iam antè Cæſari? Sed obſeruetur, *tributim:* in eo nouitas, & eſt hoc quod Cicero irridet, *Patronum quinque & triginta tribuum fuiſſe.* Ideò igitur & *tributim* dederunt, nouo more. Sanè Italos dediſſe, vel ex eo liqueat, quod Auguſtus de ſe in lapide Ancyrano dicit: MVNICIPIIS. ET. COLONIIS. ITALIAE. CONFERENTIBVS.

BVS. AD. TRIVMPHOS. MEOS. QVINTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA. QVOTIESCVMQVE. IMPERATOR ſum appellatus, AVRI. CORONARIVM. NON. ACCEPI. Gloriatur verè. & conſonat in illo ipſo quinto conſulatu Dio Caſſius, qui notat, *cum tunc benè audiſſe vulgò,* ὅτι περὶ τῶν πόλεων, τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον, οὐκ ἐδέξατο: *quòd ab opidis Italiæ, aurum, ad coronas conferri ſolitum, non accepiſſet.* Cuius exemplo Hadrianus (in Spartiano) *aurum coronarium Italiæ remiſit, in prouinciis minuit.* Sed & Ammianus, inter teſtimonia liberalitatis Iuliani ponit, *tributorum indicta admodum leuia, & coronarium remiſſum.* Eò enim paullatim iam ventum erat, vt hoc *Coronarium* non minus Tributis ferè attereret; nec in triumphis modò, ſed in lætitiâ quacumque, & primordiis imperij, daretur. In Ammiano ſcriptum, *Tripolitanos miſiſſe legatos, Victoriarum aurea ſimulacra Valentiniano, ob imperij primitias, oblaturos.* De ipſis coronis Syneſius, qui ſe quoque Legatum à Cyrenenſibus ad Arcadium miſſum

Orat. de Regno.

ait, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλήν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν: *coronaturum auro quidem caput Imperatoris, philoſophiá verò eius mentem.* Apertiſſimè item Capitolinus in Antonino Pio: *Aurum coronarium, quod adoptionis ſuæ cauſſâ oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit.* Atque ex hoc licet intellegere, quæ ſit & quanti *Oblatio*: cùm inter Tributi genera recenſent, *Canonem, Oblationem, Indictionem*: etſi, alio quoque titulo & ſpecie, Oblationes. Sed de hoc noſtro, Suidas: Στεφανικὸν τέλεσμα παρὰ Ῥοδίοις οὕτως ἐκαλεῖτο, ἐπειδὴ αὐτόνομοι ἦσαν οἱ Ῥόδιοι, βραχὺ δέ τι μέρος Ῥωμαίοις ἐπὶ τιμῇ πέμποντες ἐτήσιον, ὡς οὐ φόρον ἡγοῦσι μᾶλλον, ἢ στέφανον φίλοις διδόντες: *Coronarium vectigal apud Rhodios ita dicitur, quoniam liberi ſunt Rhodij, exiguum autem aliquid Romam quotannis mittunt, non vt tributum dominis, ſed quaſi coronam amicis dantes.* Notetur illud *quotannis*: nam & hoc ita factum, ac velut honorarium tributi genus exactum. Procopius de Theodato notat,

Lib. 1. de Goth.

rege Gothorum: *pactum eum cum Petro, Iuſtiniani Imperatoris Duce, decedere Siciliâ totâ, & quotannis coronam auream mittere Iuſtiniano trecentarum librarum.* Quid, quòd lego ciuitates in aliâ occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Sullæ funere *ſuprà bis mille coronas aureas, magnâ celeritate confectas, prælatas* ſcribit, atque addit expreſsè; *dona ciuitatum, aut legionum quibus præfuerat.* Habes & intellegis, opinor, de Coronis & Coronario. AVD. Satis. ſed quid iis poſt prælationem factum, aueo equidem ſcire. LIPS. In templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Plinium eò traxerim, de Coronis: *Inde natum, vt etiam triumphaturis conferrentur, in templis dicandæ.* Nam etſi de aliis ibi coronis, tamen in occaſione tangit hunc morem. Liuius, de legatis Saguntinorum: *Non grates tantùm* L. XXVIII. *agere iuſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream, in Capitolium, victoriæ igitur, ferre.* Quod itaque ſupra, in Velleio erat: *Præterquam Capitolio intulit*: huc referri poteſt, vt non venerint in rationes illas *Coronæ*, & alia dona ſiue aurum, quæ Ioui Capitolino Pompeius intulit aut dedit. Mos enim ita fuiſſe videtur: vel ex Suetonij de Auguſto notâ. quem ait *ſedecim millia pondo auri, vnâ donatione, in cellam Iouis Capitolini contuliſſe*: quod fecit ſtatim ab Ægyptiaco triumpho. Imò & Triumphale ipſum aurum interdum, aut pars eius, ibi condita. ex Plinio, qui *duo* Lib. xxxiij. cap. 1. *millia pondo auri periſſe, Pompeij tertio Conſulatu, è Capitolini Iouis ſolio, à Camillo ibi condita,* ſcribit: fortaſſe vt religio magis ſeruaret. Atque ad hoc etiam tale aurum referendum videatur, quod Suetonius in Cæſare notat: *Eum primo Conſulatu tria millia pondo auri furatum è* CAPITOLIO, *& tantundem inaurati æris repoſuiſſe.* Planè hoc eſt. nam de Ærario compilato, ad alterum Conſulatum facit, nec id quoque in Capitolio. Solent tamen & alia templa Auro coronario exornare. vt Auguſtus de ſe, in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Iulij, & in æde Apollinis, & in æde Veſtæ, & in templo Martis Vltoris conſecraui, quæ mihi conſtiterunt circiter (millenis)* AVRI CORONARI *pondo triginta quinque millibus.* At prior Cæſar, Coronas ſuas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promiſſa perſoluit. quod ita Appianus.

CAPVT X.

Impenſæ publicæ in Militem, Magiſtratus, Populum: & de Frumentatione.

PERAGRAVI & emenſus ſum *Triumphalem* viam: tempus deſinere, nec addere vltrà, ſed erogare. Nonne videtur Auditor? AVD. Certè videtur. nam ego cenſeo, niſi expendimus largiter, omnem Romam

mam iam illationibus tot auri implendam. Lips. Ego verò exhauriam,& expendam non loculis, ſed totis ſaccis: vt ipſum iterùm miraturus ſis, vnde ad tot Expenſas vllæ Opes. Oceanus ſi Ærarium fuiſſet, dixiſſes deſiccandum. Impendia igitur ſub Principibus (vlteriora omittam) Duplicia fuere, *Neceſſaria*, & *Arbitraria*: ex quibus ſanè colligas immenſas & verè ADMIRANDAS quaſdam opes. Nam neceſſaria illa impendia, ferè trium generum: in *Militem*, in *Magiſtratus*, in *Populum*. De militibus res clara eſt; Stipendiis alendos, Emeritis proſequendos: & id perpetuò, in legionibus & præſidiis perpetuis iam factis. Hæc partitè non exſequor, ſatis à me in *Romanâ Militiâ*, & * alibi, factum. De Magiſtratibus, intellego duplices fuiſſe, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Vrbanos* & *Prouinciales*. Vrbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſubleuanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. *Prouinciales* autem, vel plurimum auferebant, vt ipſi plures, & per prouincias diſperſi. Nam ita Suetonius: *Auctor & aliarum rerum Senatui fuit, in quis, vt* PROCONSVLIBVS *ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari ſolebant*, CERTA PECVNIA *conſtitueretur*. Et quamquam *Proconſules* modò nominat, tamen * longiùs ſpectauit, & *Præſidibus* communiter, aut & *Procuratoribus*, aliiſque *Officiis* datum. Quanta ea expenſio fuit? immenſa, vel hoc argumento: quòd Cicero L. Piſoni obiicit, eunti in Macedoniam,vt Proconſuli, *ſeſtertium centies octogies, quaſi Vaſarij nomine, datum*. Ad ſola Vaſa, inquam,id eſt ornatum & inſtructum, tot illa ſeſtertia data ſcribit; & obiicit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Nimium adſignificat, colluſione quadam, ad tributum. Quid igitur? eſto vel * *Centies* tantùm ſumma ordinaria: eſto vel *Quinquagies*: in tot illis talibus, nónne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, vt *Curatores* variorum munerum alendi, vel ornandi; vt *Legati* exterarum gentium admittendi, & munerandi: & quæ ſcimus in omni Republicâ eſſe. Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus: & præſertim ad Alimenta. Nam iamantè inſtitutum, Principes tenuerunt, vt plebem egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione paſcerent; atque eâ magno labore & ſumptu parandâ, aduehendâ, & tum gratis diſtribuendâ. Mira hæc res ſit, ſiquis conſideret: & planè inter omnis æui, omniumque gentium, ADMIRANDA. Sed tractaui olim in Electis, quid nunc retractem? Avd. Imò obſecro Lipſi, hîc ei ſuus locus eſt: & quid ſi aliquid firmius aut plenius tibi obſeruatum? Lipsivs. Obſeruatum, non nego: vt in talibus dies diei eſt doctor. Breuiter dicam, quæ pro noſtro argumento. Frumentatio igitur vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diuiſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicarunt, variis Frumentariis legibus latis. Vltimus in hac re Clodius, *Annonariam legem tulit, vt frumentum, quod anteà populo ſemiſſe æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur*, GRATIS *daretur*. Ita Aſconius: atque hæc origo deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Senatus quidem, ſtatim à coniuratione Catilinæ, largitione hac tali vſus erat, auctore ipſo Catone: ſed neſcio, an ſine vllo pretio. In Plutarcho hoc ſic narratum, ſed verbis quæ penſitanda ſunt. Ait, *C. Cæſarem in Præturâ res nouas tentaſſe, populo ſuſpenſo & mobili, ob Catilinarias illas turbas. Cato igitur, vt præueniret*, ἔπεισε τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν τὸν ἄπορον καὶ ἀνέμητον ὄχλον εἰς τὸ σιτηρέσιον. ἀναλώματος μὲν ὄντος ἐνιαυσίου χιλίων καὶ διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων: *ſuaſit Senatui aſſumere egenum & non diſtributum populum ad frumentationem, etſi ſumptus eſſet mille ducentorum quinquaginta talentorum*. Id ſit *trecenties* HS. more Romano; noſtro, *ſeptingenta quinquaginta millia* Philippicorum. Vides igitur impendium in hanc rem, quod illo æuo fuit: etſi alter Plutarchi locus (in Cæſare) minuit nonnihil, & vbi de hac ipſâ re agit, numerat ſumptus non niſi *ſeptingentas quinquaginta myriadas drachmarum*: quod ſit Latinis, *ducenties vicies* HS: nobis, *quingenta quinquaginta millia* Philippæorum. Sed verius eſt, hunc locum reſcribendum, augendùmque ad illum priorem. Opinor autem & creuiſſe poſteà impendium, latâ lege Clodij, quæ totum frumentum gratificaretur, de quâ dixi. Quin & ſub Impp. largiter creuiſſe, cùm plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ (haud dubiè magno impendio) ad tranſuehendum. Quis tamen

* Com. 8. ad Ann. Tac.

Cap. xxxvj.

* Et ſolet Suetonius largiter eâ voce vti.

* 1500000. 2500000. Ibid. Vide Notas.

men numerus accipientium fuit? reperio aliquando ad *trecenta viginti millia* cepiſſe: ſed Iulius Cæſar minuit. de quo ita Suetonius: *Ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum quinquaginta retraxit:* aut ſi Dionem audis, *ad centum ſexaginta*: quia dicit ad *mediam partem redactos.* Paruum diſcrimen: ſed Auguſtus deinde auxit, & *ducenta millia* fecit. an & Tiberius? etſi ille minimè popularis: tamen recenſet in Senatu (apud Tacitum) *quibus è prouinciis, & quanto* MAIOREM *quàm Auguſtus, rei frumentariæ copiam aduectaret.* Ergo & in plures, niſi fallor, diſtribuendam. AVD. Mehercules Lipſi, grandis hic numerus: & tot illi Romæ pauperes? LIPS. Pauperes, aut ſaltem qui ſubleuari gauderent: inter quos liberti, & id genus, maximè fuêre. Dionyſij locus notabilis,
Lib. IV. admonentis multos ideò manumitti, ἵνα τὸν δημοσίᾳ διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμόνων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν: *vt frumentum, quod publicè datur, accipientes in menſes ſingulos, & ſiqua alia liberalitas Principum in pauperes fiat, id totum Dominis ferant à quibus facti ſunt liberi.* Vides fraudes, quæ etiam factæ: aut ſaltem, quomodo, quos puderet ipſos è publico paſci, id fecerint ſuccidaneâ libertorum perſonâ. AVD. Aliquoties iam audio de *menſtruo frumento*: ergóne ea diſtributio? LIPS. Illa ipſa, & in cuiuſque menſis initio (ſiue *Nonis*, vt Suidæ viſum, vnde & *Annonas* ridiculè deriuat) accipiebant. Quomodo? per *Teſſeras*: quique eas habebat, ad *Curatores frumenti diuidendi* ibat, munus inſtitutum ab Auguſto. Quattuoruiri enim erant, iique ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi eſ-
Lib. LIV. ſent: quod Dio notauit. Etſi *Præfectus* etiam *annonæ* proprius, illuſtri honore: ſed qui de aduehendo & adſeruando in horreis ſatageret, non propriè de diuidendo. Multa circa hanc rem: ſed minuta quid opus exſequi? de numero iterùm aliquid videamus: in quem videtur Seneca tenuiores omnes ciues incluſiſſe. *Frumentum*, inquit, *publicum tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & ſine diſcrimine morum* QVISQVIS CIVIS *eſt.* Sed ita tamen accipio, vt admitti debuerint & inſcribi: atque ideò meliores libri referunt: *quiſquis inciſus eſt.* In tabulas nempe, huic rei factas. Sed de numero tamen capientium iterùm ſub Principibus fluctuo. Dixi de Auguſti *ducentis millibus*: ſed P. Victoris, quem Schottus noſter vulgauit, ſcriptio videatur augere. Nam ait diſertè: *Huius* (Auguſti) *tempore, ex Ægypto vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur.* Modios ſanè intellegit: ſed quanta ea ſumma ſit ex ſolâ Ægypto? Atqui Africa iam addenda eſt, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Hoc enim ita palàm & adfirmatè Ioſephus ſcripſit, in oratione Agrippæ regis ad Iudæos: *Africam octo menſibus populum Romanum paſcere, Ægyptum autem quaternis.* Valdè notabilis locus: & idem eſt in Hegeſippo, qui tranſſcripſit. Ex hac igitur ratiocinatione, frumentum vrbi illatum annuum fuerit *ſexcenties centena millia modiorum.* Sint in dies circiter, *centum ſexagintaquattuor millia octoginta tria.* Heu, ingentem copiam! & quæ ſufficiat, ſi inſpicis, vel *vicies centenis* hominum *millibus* alendis. Nam Modius paullò plus minúſve Romanis pendit XXV. libras: ſed Romanas tamen libras, id eſt duodecim vnciarum. AVD. Hem Lipſi, & tu credis hæc vera eſſe? quî poſſunt? nam antè dumtaxat de *ducentis millibus*, aut largiſſimè, *trecentis viginti* frumentantium eſt dictum. LIPS. Dictum. ſed nempe etſi non plures caperent, plus tamen fruebantur & alebantur. Nam cenſendum eſt, pleroſque iſtorum qui caperent, Patresfamilias fuiſſe; vxorem, liberos, ſeruulos habuiſſe. Itaque largius valdè quàm in vnum caput capiebant: & videtur teſſera ſiue donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, *decem modiorum*, quod in Electis notaui. Iam & hoc cogitandum, plures etiam in conſortium huius frumenti veniſſe. An non probabiliter Vrbanos illos omnes milites? ſanè in Herodiano lego, *Seuerum, præter alia quæ indulſit, militibus etiam* τὸ σιτηρέσιον *ſiue frumenti modum auxiſſe.* Quid ipſam deinde Aulam & Palatinos? nónne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italiâ milites? Hæc conſiderari & colligi pro Victoris ſcriptione poſſint: quæ mihi tamen, vt rem dicam, * parùm eſt certa. * Vide Notam.
Ingens frumenti copia ſit, & ex duabus prouinciis tantùm. An igitur placeat in eo corrigi, *ad centies centena millia*? Ita vniuerſa illatio fuerit, cum illo Africano, *trecenties centena millia*: larga profectò ſatis & laxa, cùm hæc in diem toleret ad *millia hominum circiter ſeptingenta.* Facit pro emen-

emendatione, quod Spartianus de Seuero ſcribit: curioſè proſpexiſſe rei frumentariæ, *& cùm moreretur reliquiſſe ſeptem annorum Canonem, ita vt* COTTIDIANA LXXV. *millia modiorum expendi poſſent.* Magna prouidentia eius Principis, ſoliciti in ſeptem annos: ſed & Canon ille diurnus opportunè expreſſus, qui proximè ad noſtra *trecenties centena millia* (tecum computa, ſi voles) proximè, inquam, accedit. Minuiſſe tamen paullatim hic Canon videtur: ſiue quia Principes in alia diſtribuerent; an & quia minus, prouinciis iam effœtis, inferretur? Sanè Conſtantinus egregiè minuit. qui ſedem & affectum ſuum Byzantium transferens, vt in aliis Nouam hanc Romam cum illâ Veteri, ſic & Frumentatione voluit in parte æquare. Nam claſſem Ægyptiacam Byzantio deſtinauit, relictâ Romæ dumtaxat illâ Africanâ. Hæc diuiſio deinceps manſit: niſi quòd Byzantini frumenti modum tamen minuit filius eius Conſtantius, offenſus plebi ob ſeditionem temerè & aſperè motam. De eâ re Eccleſiaſtici noſtri ſcriptores: qui & numerum exprimunt frumenti. In Nicephoro Calliſto eſt: *Octo myriades medimnorum frumenti quotannis à Conſtantino datæ plebi fuerant, cuius dimidiam partem Conſtantius diminuit.* Atque iſte totum Frumenti modum annuum facit, non niſi *octoginta millium medimnorum*: quæ ſint Romanis circiter *quadringenta octoginta modiorum*. Haud magna, nec pro priſcis opibus, largitio: quam tamen & Socrates ita firmat. Ἐζημίωσε δὲ τὴν πόλιν ἀφελὼν τοῦ σιτηρεσίου, τοῦ παρασχεθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμερησίου, ὑπὲρ τέσσαρας μυριάδας. Ὀκτὼ γὰρ ἐγγὺς μυριάδες ἐχορηγοῦντο πρότερον τοῦ σίτου, ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων κομιζόμεναι πόλεως: *Mulctauit vrbem, auferens frumenti quod pater eius in dies adſignauerat, ſuper quattuor myriadas. Octo enim myriades circiter anteà dabantur, inuehebanturque ex vrbe Alexandriâ.* Dicit quidem ille σιτηρέσιον ἡμερήσιον, *diurnum frumentum*: ſed exuberat ille modus in dies ſingulos, nec aliter ſentit quàm de diuiſione dumtaxat diurnâ. At annua ipſa illatio, tanta: id eſt, *mille trecenti* in diem circiter modij, vix quattuordecim aut quindecim millibus hominum paſcendis. Heu, quantum minuimus? atque idem in ipsâ Româ veteri factum, Olympiodori locus (apud Photium, in Bibliothecâ) attendenti oſtendit. Excerptum ibi legitur: Ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ Γότθων ἅλωσιν τῆς Ῥώμης, Ἀλβῖνος ὁ τῆς Ῥώμης ἔπαρχος, ἤδη ταύτης πάλιν ἀποκαθισταμένης, ἔγραψε, μὴ ἐξαρκεῖν τὸ χορηγούμενον μέρος τῷ δήμῳ, εἰς πλῆθος ἤδη τῆς πόλεως ἐπιδιδούσης, ἔγραψε δὲ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τετάχθαι ἀριθμὸν χιλιάδων δεκατεσσάρων: *Poſt Gothorum inuaſionem & direptionem Romanam, Albinus Præfectus vrbis, iterùm nunc eâ inſtauratâ, ſcripſit, Non ſufficere populo modum qui inferretur; cùm vrbs iam in multitudinem largiter excreuiſſet. Scripſit autem, & in vnam diem ſtatutum numerum quattuordecim* millium.* Verba, quæ expreſſim de Frumento non habent; ſed eò referenda eſſe, mecum cenſebit, qui examinabit. Ergo diurnus tunc modus (ſub Honorio) *quattuordecim mille* modij: qui & ipſe minuit aut periit cum imperio ipſo Romano. Theodoricus tamen rex Gothorum (ſanè, vt in illâ gente, laudandus) ſpecimen aliquod veteris moris reſtituit: & in Ricobaldo quodam ſcriptum: *A Romanis cum gaudio ſuſceptus eſt, quibus ille ad ſubſidium, tritici ſingulis annis* CXX. *millia modiorum conceſſit.* Sed quid ad iſta eo? ADMIRANDA mea non horum temporum: quin priorum etiam Principum æuo (circa Flauiorum imperium) panis diſtribui, non ipſum frumentum, cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiſcus captaret; & quo minore modo in plures largitio ſpargeretur. Is *Panis gradilis* dictus; quia in gradibus diuideretur; idem *Fiſcalis*, quia è publico & fiſco. Commentarius Perſij vetus, ad illud —*populi cribro decuſſa farina. Panem non delicioſius cribro diſcuſſum, ſed plebeium de populi annonâ, id eſt, Fiſcalem dicit.* Eos panes *bilibres* fuiſſe, ex Vopiſci Aureliano dicam. *Nam Aurelianus*, inquit, *eo tempore quo proficiſcebatur ad Orientem, bilibres coronas populo promiſit, ſi victor rediret. Et cùm aureas populus ſperaret, neque Aurelianus aut poſſet, aut vellet, coronas eum feciſſe de Panibus, qui* NVNC *Siliginei appellantur, & ſingulis quibuſque donaſſe. ita vt Siligineum ſuum* COTTIDIE *toto æuo ſuo vnuſquiſque reciperet, &* POSTERIS SVIS *dimitteret.* E quibus inſpectis planè affirmaueris, *Bilibres*, & in *Capita* ſic datos fuiſſe. AVD. Quomodocumque, Lipſi, tamen magna illa, & in magno modo (Seueri canon dicit) largitio, & mihi ſemper ſtupenda. LIPS. Quid ſi accumulo, & obſonium etiam addo? *Nam idem Aurelianus* (Vopiſci item verba) *& porcinam carnem populo Romano diſtribuit, quæ* HODIEQVE *diuiditur.* Quando *hodieque*? ad tempora vſque Conſtantini. Simile in *Oleo* fuit, quod perpe-

Lib. IX. cap. VII.

* Modiorū opinor.

perpetuum populo dedit & inſtituit Imp. Seuerus. *Vinum* etiam, vt nequid deeſſet, Aurelianus ſtatuerat, ſed morte præreptus non fecit. Satis hæc mi Auditor, cetera in Electis meis vide.

CAPVT XI.

Impenſæ in Ludos carptim oſtenſæ.

TRANSIMVS ad *Arbitraria* impendia: quæ trium item generum maximè fuerunt. In *Ludos, Opera, Dona*: In *Ludos* ſingulatim ſi perſequar, aut exempla accumulem; ſeorſim Theatrum mihi ſtruendum ſit, & noui aliquot ſermones. Capita impendiorum dicam. de quibus vniuersè

Lib. vi. Inſtit. ſic Lactantius: *Quid dicendum eſt de iis, qui populari leuitate ducti, vel* MAGNIS VRBIBVS *ſuffecturas opes, exhibendis* MVNERI-

Serm. xxxxi. BVS *impendunt?* Item Ambroſius: *Magiſtratus in theatris, mimis, & athletis, gladiatoribus, aliiſque huiuſmodi generibus hominum* TOTVM PATRIMONIVM *ſuum largitur, & prodigit, vt vnius horæ fauorem vulgi acquirat.* Merito damnant noſtri Patres damnoſam hanc inſaniam, & quæ priuatos homines bonis per ludum exuit; Principes ipſos attenuat & delibat. Atque id diſcere cùm ex frequentiâ eorum potes,

Sueton. tum ex apparatu. Vnus Auguſtus *feciſſe ludos ſe dicit, ſuo nomine quater & vicies; pro aliis magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies.* Ego vix arbitror, vllos ex iſtis Principalibus ludis minoris *quingenties*, aut & *millies ſeſtertio* ſtetiſſe: quod Apparatus & Pompa facilè perſuadebunt. Nam ecce in ipſo Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui ſæpe ſumptus? cùm ſemper gratia aliqua & illicium nouitatis in ipsâ formâ quæreretur: & Nero (pro exemplo) *Theatrum totum, non Scænam eius tantùm, auro illeuit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne inſtrumentum aut choragium, aureum: iſtemque vela quæ supernè contra ſolem obumbrabant, purpurea tota, & aureis ſtellis interſtincta. Ex quo & dies ille Aureus*

Lib. xxxiij. cap. iii. *appellatus.* Dio Caſſius hoc in Nerone. & Plinius idipſum adſignificauit: *Nero Pompeij theatrum operuit auro, in vnum diem, quò Teridati regi Armeniæ oſtenderet.* Quid

Plin. ibid. Iulius Cæſar, ante Neronem, & nondum Princeps? *Is primus in Ædilitate, munere patris funebri,* OMNI APPARATV *arenæ* ARGENTEO *vſus eſt: feraſque argenteis haſtis laceſſere, tum primùm viſum. Mox, quod etiam in* MVNICIPIIS *æmulantur, C. Antonius ludos ſcænâ argenteâ fecit.* Cæſar igitur hoc *primus*: ſed non vltimus. & quod Plinius addidit, paſſim & in Coloniis ac Municipiis Argenteæ iam ſcænæ. Ideò non poſſum, vt rarioris operæ aut magnificentiæ admirari, quod Plinius, vt tale, ſcripſit eodem iſto loco: *Item L. Murena, & Caius Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo* CXXIV. Tu hoc Plini notabile duxiſti? *centum vigintiquattuor* pondo argenti? quis ex equite, & pænè dixerim plebe, tunc non inſumpſerit? Lege * CXXIV∞: id eſt, *centum vigintiquattuor millia*: nec id pro Caio aliquo ſit magnum, imò nec pro priuato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat: ſi tamen vellent. Plura eiuſmodi ornamenta aut inſtructus erant, & quædam in libello noſtro Amphitheatrali diximus: & vis nunc vnum & extremum furorem? Heliogabalus Imp. (ait Lampridius) *fertur in Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuiſſe.* Tu cogita quantum vini profuſum, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, vt naues inter ſe concurrere, ac certare de velocitate poſſent. Quid iam dicam tot *Gladiatorum* millia, tot *Ferarum* ex toto orbe quæſitarum à tot equorum nobilium? in vitâ actiſque Principum aſſidua hæc legis. Addo huc *Miſſilia* & *Sparſiones* in populum, id eſt Teſſeras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipſas, magno certamine diripiendas. Quæ item velut legitima iam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum pretia & ſumptus, ex Neronianis iſtis colligantur, apud Suetonium. *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per* OMNES DIES, *ſingula cottidie millia auium, cuiuſque generis multiplex penus, teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaretæ, tabulæ pictæ, mancipia, iumenta, atque etiam manſuetæ feræ: nouiſſimè,* NAVES, INSVLAE, AGRI. Notetur hæc iactatio, quanti ea, & quantarum rerum? Præter aurum, gemmas, margaretas, *Inſulas* & totos *Agros* dedit: *Inſulas* nempe vrbanas, & habitabiles domos. O res vix Suetonio fidiſſimo teſti credendas! Sed accedit & Dio ſimilia aſſerere: *Omnia*, inquit, *delicatiſſima quæ homines comedunt* (ad *Penum* Suetonij pertinet:) *omnia pretioſiſſima, equos, mancipia, eſſeda, aurum, argentum, variam veſtem, hæc dabat per ſymbola quæ-*

* *Facimus* 1140000. *Ibid.*

quædam & teſſeras. Globulos enim paruos inſcriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populum, & reipsâ mox dabatur, quod quiſque eorum in teſſerâ haberet. Neque Nero hæc ſolus: de more fiebat, etſi alius largius parciuſque, pro opibus, præberet. Titus ſanè Veſpaſianus filius, item profuſiſſimè, in ludis quos per *centum dies*, dedicatione Amphitheatri ſui, fecit. Dio Caſſius de eo: Παρέσχε δέ τινα καὶ ἐς ὠφέλειαν θεαταῖς αὐτοῖς. σφαιρία γὰρ ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐρρίπτει σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίμου τινός, τὸ δὲ ἐσθῆτος, τὸ δὲ ἀργυροῦ σκεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων, βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ ἁρπάσαντάς τινας ἔδει πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἀπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ ἐπιγεγραμμένον: *Dedit & quædam, vtilitatem, non ſolùm voluptatem, ſpectantibus præbentia. Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum iaciebat, qui ſymbolum haberent, hic alicuius eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſis, alius aurei, equorum, iumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inſcriptam.* Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuiſſe, ſine impenſâ *bis terque millies* HS? ego non opinor. & vbi ſumptus ludorum reliqui? Neque miror iam profectò Hadrianum, cùm in adoptione Ceionij Commodi multa in populum profudiſſet per ſimiles ludos, & in militem: atque is Ceionius ægro corpore, vitalis non videretur: ſæpè dixiſſe, *Perdidimus quater millies* HS. *quod populo & militibus dedimus.* Qui ſunt ipſi noſtri *decem milliones*. Sed dices, Principum virorum modò hæc fuiſſe. Erras. de Milone, hoc iam olim Cicero. *tria patrimonia in has res effudiſſe*: de Meſſallâ quodam Vopiſcus, cum ſtomacho iſta narrat: *Legat hunc lo-* In Carino. *cum Iunius Meſſalla, quem ego liberè culpare audeo. Ille enim patrimonium ſuum ſcænicis dedit, heredibus abnegauit. matris tunicam dedit mimæ, lacernam patris mimo: & rectè, ſi auiæ pallio aurato atque purpurato, pro ſyrmate tragœdus vteretur. Iam quid Lineas petitas Ægypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles? Donati ſunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canuſini; Africanæ opes, in ſcænâ non priùs viſæ. Et hæc quidem iccircò ego in litteras miſi, vt futuros editores pudor tangeret, ne* PATRIMONIA SVA, *proſcriptis legitimis heredibus, mimis & balatronibus deputarent.* Sed diſtinctiſſimè verò, & expreſſis ſummis, aliquid Olympiodorus: Ὅτι Πρόβος ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν οἰκείαν στρατηγίαν, δώδεκα κεντηνάρια χρυσοῦ ἀνάλωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μετρίων, τοῦ παιδὸς Συμμάχου τὴν στρατηγίαν πλουτῶν, εἴκοσι κεντηνάρια ἐδαπάνησε. Μάξιμος δέ, εἷς τῶν εὐπόρων, εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ στρατηγίαν, τεσσαράκοντα κατεβάλετο κεντηνάρια, ἑπτὰ δὲ ἡμέρας οἱ Πραίτορες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν: *Quòd Probus, filius Alypij, cùm ipſe Præturam gereret, * duodecim centena pondo auri abſumpſit.* * 120000. aureor. *Symmachus verò, ille orator* (eſt noſter, qui in parte extat) *Senator* VNVS E MEDIOCRIBVS, *in filij Symmachi Præturam * viginti centenarios effudit.* * 200000. aureor. *At Maximus, ſcilicet è diuitibus, item in filij Præturam, * quadraginta.* * 400000. aureor. *Edebant autem ludos Prætores, non niſi* SEPTEM DIEBVS. Vide dies, vide ſumptus: quantò immaniter plus olim alij? quantò ſcilicet tunc reſp. florentior, & maiores priuatim opes. Sed & inferiore illo æuo ipſi Conſules (nam hæc de Prætoribus) opinor, largius. de quibus in * Codice Iuſtinianæo lex eſt; Lib XII. Tit. De Conſulibus. quæ *ſpargendi vilitate* (ita loquitur) *ſublata, eius loco ad reparationem Aquæductuum, centena pondo auri præſtari per ſingulos conſulatus* decernit. Atque id in imminutionem, & pro beneficio. ſi igitur ſola Sparſio (id eſt, miſſilia in populum) tanti; quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? Et de ludis hæc quoque ſufficiant in ſpecimen: de * *Operibus*, in proximum ſermonem differo & protollo. Lib III. toto.

CAPVT XII.

Dona Principum effuſa, & primò Iulij Cæſaris.

DONA ſequuntur, magnitudine ſuâ & frequentiâ non iam inter ADMIRANDA, ſed STVPENDA. Siquis Midas fuiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea; defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſtendere: ordiarque à capite ipſo, CAESARE IVLIO. De illo vniuerſè ita Suetonius: *Nullum* LARGITIONIS *aut officiorum genus in* QVEMQVAM, PVBLICE PRIVATIMQVE *omiſit.* Vis magis partitè? Idem ſcriptor: *Militibus ſingulis interdum* MANCIPIA *vel* PRAEDIA *viritim dedit.* Ecce. vbi vos Curij aut Fabricij, qui ipſi Imperatores vix *ſeptena iugera* habebatis? nunc miles aliquis capit ab iſto donatore *Prædia* tota. Hæc & plura (mox dicenda) in mili-

militem : quid in Senatum & digniores? Idem iterùm Suetonius: *Parte magnâ Senatus gratuito, aut leui fœnore, obſtrictis, ex* RELIQVO *quoque ordinum genere vel inuitatos, vel ſponte ad ſe commeantes*, VBERRIMO CONGIARIO *proſequebatur*. Nec hic finis: extra vrbem quoque & Italiam ea largitas ſe diffudit. & *non minore ſtudio* (idem Suetonius) *Reges atque Prouincias per* ORBEM TERRARVM *illiciebat : alijs captiuorum* MILLIA *dono offerens; alijs quò vellent, & quoties vellent, Auxilia ſubmittens. ſuperque Italiæ, Galliarumque & Hiſpaniæ, Aſiæ quoque & Græciæ potentiſſimas* (ſiue placet, *potiſſimas*) *vrbes præcipuis* OPERIBVS *exornans*. Quid tibi iſte vir videtur? mihi, nil niſi nouus quidam Triptolemus, qui ſublimi vectus curru, ſemina non frugum, ſed liberalitatis ſuæ, per terrarum orbem ſpargit. Atque hæc, quò magis mirêre, priuatus Cæſar fecit, & nondum in faſtigio illo Principali. AVD. Affatim miror: & vnde Cæſari, nondum Cęſari, opum iſta vis? LIPS. Magis miteris, ſi accogites, iam ab adoleſcentiâ profuſum hunc fuiſſe, & grandi alieno ære oppreſſum. Plutarchus apertè; *debuiſſe eum*, PRIVSQVAM VLLVM MAGISTRATVM CAPERET, (nota. de valdè igitur iuuene) *mille trecenta talenta*. Ea ſunt nobis *ſeptingenta octoginta millia* Philippicûm. Quid verò iam in ipſis magiſtratibus? materies & cauſſa amplior largiendi. Itaque Appianus ſcribit, *euntem ex Præturâ in Hiſpaniam, creditoribus retinentibus, dixiſſe ioco: Millies ſibi opus eſſe*, VT NIHIL HABERET: id eſt, vt ſolùm æs alienum ſolueret, in ſuo nihil haberet. Ea reddunt *viciesquinquies centena millia*: nec ambige, neque doctiſſimum Budæum audi (neſcio quâ cauſsâ) minuentem. Græca palàm ſic volunt: *ὅτι δέοιτο δισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων*: & Drachmæ intellegendæ, ex Græcorum more. Ego verò ampliùs credo, auxiſſe etiam in Conſulatu & deinceps ad Principatum; vt hominis huius ingenium erat, tantùm vt daret quærentis. Sed vnde, aiebas, habuit & repoſuit? Non longè te duxero. Gallias noſtras vide: iſte fons, è quo hauſit. Diuites tunc herclè Prouincias, ſed quas fulmen iſtud afflauit & ambuſſit. Nam quomodo ſe in ijs geſſerit, breuiter Suetonius: *In Galliâ, fana templaque Deûm, donis referta, expilauit; vrbes diripuit, ſæpiùs ob prædam quàm ob delictum*. Denique è tot prœlijs, acceſſit ingens captiuorum multitudo, è quâ diuenditâ pecuniam redegit. In ſolâ Galliâ *decies centena millia virorum in acie cepit*: quod Appianus ita tradidit, & *totidem occidit*: dico *virorum* & in acie: quid iam mulierum & puerorum? Nam nec his parcebant, imò vel vberrima ex eâ venditione præda. Has ſolas manubias ſi æſtimas; accedes vel ad *triginta milliones*, & contractâ ac parcâ capitum æſtimatione. Iam in ipſis opidis, & agris, quanta prædarum ſeges? omitto, tu cogitabis. Sed lubétne ſingulatim inſpicere viri dona? Ecce, inſtante ciuili motu, in Galliâ cùm eſſet, *L. Paullum Conſulem deſignatum, mille quingentis talentis flexit, ne contra ſe ſtaret: Curionem, qui ære alieno obrutus, maiore etiam ſummâ, vt pro ſe ſtaret*. Illa tot talenta reddunt, *nongenta millia* Philippicûm: id eſt pænè millionem, in virum vnum. Quid iam in Curionem? ampliùs longè dedit, vt Appianus dixit (nam eius ea verba ſcito:) & niſi fallor, ipſum æs alienum eius totum exſoluit. Nec fallor, & Dionem clarè hoc ita memini ſcripſiſſe. Lib. XL. Atqui æs illud fuit *ſexcenties* HS. quod Valerius Maximus prodidit: quî minus ergo dedit? Itaque Velleio numerale mendum inhæſit; cùm de iſtâ re, *Curionem centies* HS. ſcribit accepiſſe. Ille verò *ſexcenties*: & ita hìc reſcribe. Ea faciunt *quindecies centena millia* Philippicûm, quid niſi plurium Senatorum cenſus? Nec largitiones eius aliæ in primum ordinem ſcriptæ exſtant: etſi fuerunt, quod in Suetonio audiſti: & in magnos illos ſemper magnæ. Sequuntur Milites, quibus vnicè ſe dedit: atque idipſum priuatus. Certè adhuc in Galliâ, cùm Pompeius duas legiones, colore belli Parthici reuocaret; ipſe vt animos ſibi pigneraret, ſingulis abeuntibus *ducentas quinquaginta drachmas* diuiſit; quod Plutarchus, alijque prodiderunt: id eſt, *vigintiquinque* Philippicos noſtros. Cogita iam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos, & Tribunos: valdè ea largitio creſcit. Sed quid in ipſo iam bello ciuili? priuatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit, Suetonio expreſſa. *Veteranis legionibus, prædæ nomine, in pedites ſingulos, ſuper bina ſeſtertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, vicena millia nummûm dedit*. Rectè ita locus habet, & in optimis libris: quid opus eſt argutari, aut interpolare? Examinemus. *Veteranis legionibus*, inquit: non enim nouellis alijs: etſi & hæ, credo,

aliquid habuerunt. Veteranæ autem illæ, *decem*. In *pedites ſingulos*, inquit: cur igitur equites omittit? quia non opus: ſicut nec Centuriones adiecit, quos notum ſcilicet erat duplum accepiſſe, de more. Etſi de equitibus hoc æuo, dubito: & olim quidem triplum etiam ſoliti accipere: ſed poſt Socios ciuitate donatos, palàm video nec honorem nec præmia tanta equitibus fuiſſe, qui plerique iam è Latinis. Pergit, *Super bina ſeſtertia*: ea ſunt *quinquaginta* nobis Philippæi: dedit, inquit, *vicena millia nummûm*. Ea ſunt, ipſi Philippici *quingenti*: atque ij viritim, & in gregarios milites diuiſi, cùm duplum Centurionibus eſſet; Tribunis Præfectiſque alarum quadruplum. Proh fidem! (nam ſæpè exclamo, & cogor) quæ hæc, præter ſtipendia, & alia lucella aut raptus, largitio eſt? quanta in tam multos? Ne milites noſtri audite, & exempla hæc aut cupite aut ſperate. Vnde enim Iulius, vnde Romanæ opes? AVD. Vnde & tibi animus ſic iſta credendi, & affirmandi? Nam alij viri docti trepidant, & in lectione commutant. LIPS. Nihil eſt. incogitantia hoc facit (imperitiam nolo dicere) veterum & largitionum, & diuitiarum: quibus alia exempla mox atteſtabuntur. Etſi in hac re ſatis Græci ſcriptores, qui cum Tranquillo planiſſimè in ſummâ concordant. Nam Dio breuiter, ſed clarè, *militibus quinque millenas ſolidas Drachmas* datas ſcribit. Appianus fuſiùs & diſtinctiſſimè: *Militibus à triumpho, ſuperans etiam ea quæ promiſerat, legionarijs drachmas Atticas quinque mille, Ordinum ductoribus duplum, Tribunis & Alarum præfectis iterùm duplum dedit*. Viſne aliquid apertius? & cur huic conſenſui repugnemus? Nota autem nec Appianum aliquid ſeorſum de Equitibus, vt nec Tranquillum, dixiſſe. Sed quæ hæc *Promiſſa* ſunt, quæ Appianus ſignanter ſcribit *eum ſuperaſſe*? Opinor eſſe, quòd in pugnâ ad Pharſalum, *ſingulis millenas Drachmas* promiſerat: iterumque, vt volentes in Africam ſequerentur, *alteras millenas*. quod vtrumque in Appiano leges. Largiter igitur exceſſit, niſi quid in ipſâ Africâ aut alibi etiam promiſit. AVD. Audéſne in faſce dare has ſummas omnes, vt magis attendam? LIPS. Licet. Fuerunt legiones decem, ſed veteranæ, & ideò parùm plenæ. Sunto igitur *triginta millia militum*: & ſingulis *quingenti* Philippici faciunt, *quindecim noſtros milliones*. Vbi nunc Centuriones, Tribuni, Præfecti, atque ipſi Equites? Regum opes expenſas dices in donatione hac vnâ. Atqui an finis eſt? imò ſub ipſum idem tempus, largitionem ad Populum extendit. & vt Suetonij verbis hoc quoque dicam, *Populo, præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diuiſit, ac centenos pro morâ*. AVD. Hîc mihi vocem opus tollere, nec comprimo. Viritim toti populo tantum frumenti, olei, pecuniæ? LIPS. Moderor, ne clama: toti populo frumentanti, nec vltrà. Dio Caſſius ita reſtrinxit: Τῷ ὄχλῳ τῷ σιτοδοτουμένῳ: id eſt, *Populo, qui frumentum acciperet*. Ergo tenuiorem populum intellegit: & ſemel nota, Suetonium hîc atque aliâs *populi* voce (præter morem antiquum) plebeculam iſtam ieiunam, & hirudinem ærarij deſignare. Qui tamen ipſe numerus grandis, & ſub hoc tempus *trecenta viginti millia* erant, qui è publico paſcerentur: quod antè dixi. Totus ergo ille populus accepit *quadringentos* nummos viritim: id eſt, *Minam*, vt Appianus expreſſit. Sunt Philippici *decem*: ergo in ſummam, *tres milliones ducenta millia*. Vbi olei deinde modus, vbi frumenti? Mi Auditor, ad Ouidium eundum nobis eſt vt transformemur, & animos veteres, pro veteri æuo, capiamus. Noſtri homulli hodie, dicant mera mendacia me flare.

Lib. VIII.

CAPVT XIII.

Auguſti Principis dona.

SED vnum etiam Iulium vidimus, quid tot Cæſares qui ſecuti? & vt alijs minimè, tamen in liberalitate conſecuti, aut prægreſſi. AVD. Difficile creditu eſt. nam hic homo mihi videtur de ſe, quod olim Liuius Druſus poſſe dicere: *Nihil ſe cuiquam ad largiendum, præter cælum & cænum, reliquiſſe*. LIPS. Non ita eſt: opes iſtæ Vectigalium, & quas diximus, inexhauſtæ erant, & vt perennes quidam fontes fluebant. Itaque ad AVGVSTVM veniamus, qui non diuturnitate ſolùm imperij, ſed vereor vt liberalitate patrem ſuperarit. Dona eius quædam ante imperium, alia in ipſo ſunt: & illa magis miranda. Primùm *militibus & Euocatis, quos contraxit metu Antonij, aditâ hereditate Iulianâ, dedit ſingulis quingenas Drachmas*. Ita ipſe Appianus: interpres eius parùm prouidè *ſeſtertios* vertit. Is numerus Euocatorum, ad

ad *dena millia* fuit: ergo *quingenta* hîc Philippæorum *millia.* Ampliùs, eodem pænè tempore, cùm legiones Quarta & Martia ad ſe tranſiſſent ab Antonio, dedit ſingulis *totidem illas Drachmas*: iterumque cùm in armis decurriſſent, & ſpeciem prœlij peritè aſſimilaſſent, *alteras totidem*: quæ certè fuerunt ad dictam facilè ſummam; & longè ſuprà, ſi Equites & Centuriones (quod nec antè feci) ſuo more computentur. Iam verò in ipſo primo Conſulatu, cum ſignis à Mutinâ motis vrbem intrauit; dedit qui ſe deduxerant, ſingulis *bis mille quingentas drachmas*, ſiue *ducentos quinquaginta* Philippæos: atque eæ *octo legiones* fuerunt. Minimâ legionum frequentiâ, ſurgent *ſex milliones*, & Equites ac Ductores omittentur. Vbi autem prædæ quas egit, aut ſpolia quæ cepit? adhuc nulla. Quò magis in ADMIRANDIS hæ donationes tres, à priuato Octauiano, & ſolâ ſpe futuræ magnitudinis, ſuſceptæ & perfectæ. Atque hîc notandum in vltimâ, tranſiſſe eam velut in legem; & ſollenne donatiuum hoc habitum, quoties legiones poſteà Principem in vrbem deduxiſſent. Certè Spartianus in Seuero tradit, *Milites per ſeditionem dena millia popoſciſſe à Senatu, exemplo eorum, qui Auguſtum Octauianum Romam deduxerant, tantumque acceperant.* O peritos hiſtoricos vel antiquarios, & in rem ſuam lecta aptantes! Sed quarta etiam donatio à priuato, in quâ lingua mihi hæret. AVD. Quiáne obſcœna, aut turpis? LIPS. Non, ſed quia immenſa, aut certè immodica, & vereor refragatorem. AVD. Non me. vt ij qui de cælo tacti ſunt, ſilent & ſtupent: ſic iam pænè ego. perge. LIPS. In Philippenſi igitur prœlio, vbi de Principatu actum vel libertate, hic ipſe Octauianus cum Antonio promiſerunt viritim *quinque mille Drachmas.* AVD. Hoc illud erat? at Cæſar iamantè totidem, & docuiſti. LIPS. Sed Cæſar *decem* legionibus tantùm: iſti *nouemdecim*, quæ in pugnâ erant, & alijs *quadraginta*, quæ in præſidijs aut Italiâ ſparſæ. Appianus quidem ita narrat, vel apud eum Antonius (oratione ad Aſiaticos) ſed addit: *attritas eas iam & minutas ad* XXVIII. *reduxiſſe, quæ* (inquit) *cum ſuis additamentis efficiunt virorum ſupra centum ſeptuaginta millia: præter* EQVITES, *& item* ALIVM *militem.* Quis iſte *alius miles*? opinor Auxilia, quæ haud longè infra legiones. Itaque qualis & quanta hæc ſumma conficiatur, ingenuè fateor, vix ego auſim promere: & ſcito eſſe ſupra *centum quinquaginta milliones.* Vbi eſtis qui Nouum orbem, & nouas in eo diuitias reppeꝛiſtis? Huc ite, oſtendent & effundent eas Duumuiri iſti vnicâ largitione. Atque hæc ille fecit ante Principatum: in ipſo tenuit & cucurrit eumdem liberalitatis curſum. AVD. At hîc mihi votum & cogitatio. LIPS. Prome. AVD. Si eo ſæclo ego viuam, quid niſi miles ſim? ita omnes ad eos opes adfluunt, & concurrunt. LIPS. Vera narras. & ſcito ab hoc militum tunc ſeminario, Senatorias & diuites pleraſque familias ortas. Hæc præmia in ciuili bello ijs ſunt: cùm homines vt ad imperium veniant, imperium pænè ipſum donant. Quid donant? perdunt volui dicere: & quomodo tot iſti pecuniarum cumuli, ſine apertâ pernicie prouincialium ciuiumque, colligi potuêre? Sanè id factum eſt: ſed Pax poſteà, cum copiæ ſuo cornu, repoſuit omnia & reparauit. Enimuerò Auguſtus, vt cœperam dicere, in Principatu quoque perliberalis. Lapidem Ancyranum lubet proponere, in quo aliquot donationes eius ordine exſculptæ.

LIBRI. ROMANI. VIRITIM. ..... CENOS. I.
NVMERAVI. EX. TESTAMENTO. PATRIS. MEI.

ET. NOMINE. MEO ...... DRINGENOS. II.
EX. BELLORVM. MANVBIIS. CONSVL.
QVINTVM. DEDI.

ITERVM. AVTEM. IN. CONSVLATV. III.
DECIMO. EX. PATRIMONIO. MEO.
BIS. QVADRINGENOS. CONGIARI. VIRITIM.

ITERVM. AERE. MERVI. ET. CONSVL. IV.
VNDECIMVM. DVODECIM. FRVMENTATIONES. FRVMENTO. PRIVATIM. COLVMEIO. EMENSVS. SVM.

ET. TRIBVNITIA. POTESTATE. DVODE- V.
CIMVM. QVADRINGENOS. NVMMOS.
TERTIVM. VIRITIM. DEDI. QVALI.
MEA. CONGIARIA. FRVMENTI. ... NVM.
NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA.
ET. DVCENTA .... SIA.

DVODEVIGINTESIMVM. CONSVL. TRE- VI.
CENTIS. ET. VIGINTI. MILLIBVS. PLEBIS. VRBANAE. SEXAGENOS. DENARIOS. VIRITIM. DEDI.

VII. ET. QVINIS. MILITVM. MEORVM. CONSVL. QVINTVM. EX. MANVBIIS. VIRITIM. MILLIA. NVMMVM. SINGVLA. DEDI. ACCEPERVNT. ID. TRIVMPHALE. CONGIARIVM. IN. COLONIAS. HOMINVM. CIRCITER. CENTVM. ET. VIGINTI. MILLIA.

VIII. CONSVL. TERTIVMDECIMVM. SEXAGENOS. DENARIOS. PLEBI. QVAE. TVM. FRVMENTVM. PVBLICVM. ACCE..... DEDI. EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA. FVERVNT.

Vides, ſiue audis lapidem, vtinam peritè ſatis aut fideliter deſcriptum! Inſigne monumentum antiquitatis eſt, & hiſtoriæ Auguſtææ quaſi ſummarium. Sed multa in eo corrupta, & quædam lacera: percurram lucis, & alibi medicinæ, cauſsâ.

In primâ donatione eſt: LIBRI ROMANI. An id fuit, TRIB. P. ROMANI? id eſt, *Tribubus populi*. Res quidem eas tangit, & legauit Cæſar teſtamento viritim Romano populo, *trecenos ſeſtertios*, vt Suetonius ſcripſit; vt autem Dio, *centenos vicenos*, & adducit ipſum Auguſtum eius rei teſtem. Et ſcripſerat hoc Auguſtus fortaſſe in Commentarijs rerum ſuarum: ſed & hîc ita in Breuiario iſto fuit. Explendum igitur, CENTENOS. VICENOS. Ij ſunt, *tres Philippici* in ſingulos: ſi in totum populum, immenſum eſt; ſi in frumentantes, magnum.

In II. *Quadringeni nummi* viritim dati, item in populum: qui ſunt Philippici *decem*. Id factum in *quinto Conſulatu* eius, vt hîc ſcribitur? id eſt, ſtatim poſt Actiacam & Alexandrinam victoriam, ſub triumphum. Dio Caſſius ipſum notat in hoc anno, & in ſummâ conſentit: ſed auget acceptores, & non *viros puberesque tantùm, ſed etiam pueros, in gratiam Marcelli, ſororis filij*, ſcribit *adiectos*. Hoc ſi fuit, vt fuit, quis non videt ſupra duplum ferè donationem creſcere, & vt minimum fuiſſe ad *ſexcenta millia* capientium? Fiunt in pecuniâ impenſâ *ſex milliones*.

In III. Conſulatu decimo, ſcribit ſe item populo dediſſe, congiariū *bis quadringenos*. An ſimul, vt *octingenos* dederit? an magis ſignificat, bis ſe dediſſe? ſicut & paullò pòſt, *tertiùm quadringenos*. Quæ iterationes valdè ſunt liberalitati augendæ: & tu attendes.

In IV. Quid ſit illud AERE. MERVI. quæro. An fuit, AERE. MEO. VT. pependitque à prioribus? opinor. Illud autē iam certò aſſequor, in Vndecimo conſulatu datas *duodecim Frumentationes*: quas ita appellat, quæ ſingulis menſibus dari ſolebant. In caritate igitur annonæ, has extra ordinem, & de ſuo, vt ſcribit, addidit. Nam legendum inibi PRIVATIM. COEMPTO. vt dudum monui, cùm lapidem hunc vulgaui.

In V. Tribunicia poteſtas duodecima, incidit in annum vrbis DCCXLI. cùm peregrè & è Galliâ redijt. Tunc igitur plebi refouendæ & conciliandæ, diſtribuit ter vno anno *quadringenos*: id eſt, Philippicos *ter denos*, ſiue in vniuerſum *triginta*. Verba aliquot in vitio, an ſic emendanda? QVALI. MEO. CONGIARIO. FRVMENTI. MODIVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGENTA. ET. DVCENTA. MILLIA. vt adſignificet, tantum frumenti ſe quoque dediſſe. An verius, FRVMENTANTIVM. NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. MILLIA? vt dicat *numerum* (id valet NVM.) qui frumentum acciperent, & ex conſequenti congiarium, tantum tunc fuiſſe. Sed poſteà alius numerus, dices. haud moueor, quia ſæpè id per recenſum mutauit. Cogitetur tamen. Vir doctiſſimus & acutiſſimus legebat, QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. SESTERTIA. & referebat ad Suetonij hæc verba: *Congiaria populo frequenter dedit, ſed diuerſæ ferè ſummæ: modò quadringenos, modò trecenos, nonnumquam ducenos quinquagenoſque nummos.* Sed refellit hoc ipſe lapis ſtatim, qui dicit bis datos *ſexagenos denarios*: quos non niſi in *ducenos quadragenos* nummos reſoluas. Quomodo ergo *numquam minus* dederit, vt hîc ſculptum? Sed & Dio in anno DCCXLVII. adnotat datos *Denarios ſexaginta*.

In VI. ſunt *ſexageni denarij in trecenta viginti millia capita*: quæ ad duos milliones*, paullò minùs, ſe attollit. *Sunt octies decies centena M.

In VII. tenebræ. videtur militaris donatio eſſe, ſed ijs qui in colonias miſſi, aut mittendi.

In VIII. notetur numerus frumentantium, qui tunc fuit. Iſta de Auguſto ſufficiant: etſi liberalitates eius plures ex facili dederim, vt ipſe dare facilis, etiam per ludum & iocum. Cuiuſmodi iſta in Macrobio: *Omnibus qui ſecum pilâ luſiſſent, ſeſtertia centena dari Cæſar Auguſtus iuſſerat, ſoli Cælio quinquagena. Hic ille, Quid ergo? inquit, ego vnâ manu ludo?* locus lepidus: ſed donatio

magna

magna in ludicrâ iſtâ cauſſâ, ſingulis *bis mille quingenti* Philippici. Iterùm totidem Græculo cuidam, pro carmine, & audaculo dicterio, factoque: ſed tu factum ipſum noſce, aut potiùs recognoſce. Græculus fuit, qui Cæſari carmen obtulerat, atque ille acceperat, & nihil vltrà. Græculo iterùm paranti dare, præuênit, & carmen à ſe dedit; vt oſtenderet talia & domi ſibi naſci. Hîc Græculus legere, mirari, & tandem manu in pauperem bulgam demiſsâ nummos, an denarios aliquot, Auguſto offerre, cum dicto: *Si plus haberem Cæſar, plus darem.* Exemplo oſtendit & commonefecit, quid ille deberet: nec fruſtrà. Nam ſtatim Auguſtus delectatus libero & acuto facto, *ſeſtertia centena* dari ei iuſſit: id eſt, *bis mille Philipp. & quingentos.*

CAPVT XIV.

Aliorum Principum dona.

NON ſit modus, ſi omnia Auguſti tollam: omitto, & aliorum carptim aut ſaltuatim quædam tango. IN TIBERIO pauca ſunt, parcâ ille manu & reſtrictâ fuit: atque ita moriens in theſauris reliquit, * *vicieſſepties millies* HS: *quod Caligula, non toto vertente anno abſumpſit.* Ita enim hoc Suetonius: ſed in Dione paullò aliter: & ait, *quoſdam dicere ter & vicies millies relictum; alios autem * ter & tricies.* Sanè pro meo ſenſu, poſteriori parti accedam, qui ſatis iam imbibi Romanas opes. Nec in tempore abſumptæ à Caligulâ pecuniæ Dio diſſentit à Suetonio, ſi ſic legas: οὐδ' εἰς τὸ τρίτον ἔτους μέρος ἀπ' αὐτῶν περιέσωσεν: *nec vel in tertiam anni partem quidquam Caligula ex his ſeruauit.* Quod ſanè cum Tranquillo & veritate conuenientius, quàm vt ſit, εἰς τὸ τρίτον ἔτος, *in tertium annum.* Ille verò ſtatim exhauſtus & egens, atque ad rapinas ſe vertit. In CLAVDIO, notatur prima liberalitas in auſpicijs imperij, cùm militibus *quinadena* HS. promiſit. Ea ſunt *trecenti ſeptuagintaquinque* Philippæi: ſi tamen Suetoniana illa ſcriptio (ex eo ſumpſi) eſt certa. Nam Ioſephus adauget, & *vicena* promiſſa ait, ſiue vt ipſe numerat, *quina millia drachmarum*: qui ſunt *quingenti* Philippæi: & addit, *omnibus vbique militibus idem promiſſum.* Quomodo hæc quidem donatio, ſuperet omnes iam dictas, & fortaſſe dicendas. NERO ſequitur: quid de eo dicam? qui, vt Suetonius ait, *diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quàm profuſionem.* Itaque nepotinos eius ſumptus fruſtrà colligam: in Suetonio atque alijs, patent: quædam addam quæ magni & laudabilis animi ſunt viſa. *Militi prætoriano* (in Dionis compendio) *ob cauſſam aliquam iuſſerat centies* HS. *numerari*: id eſt, *ducenta quinquaginta millia* Philippicûm. *Et cùm Agrippina mater, mirata improuidam fortaſſe liberalitatem, iuſſiſſet totam eam pecuniam, ipſo coràm, in menſâ exponi & expandi, vt ſic vel aſpectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo, iuſſit alterum tantum addi, & Neſciebam,* inquit, *tam exiguum me dediſſe.* Egregia vox: quam cur tu rides? AVD. Non ipſam, ſed meam cupidinem: & ô ſi quis *hoc exiguum* mihi? LIPS. Auidus ô homo es, nec accipies: hodie liberalitatis eius nec vmbra manet. Hoc Nero in militem: ſed quid in regij ſanguinis Teridatem? *quod vix ipſi Suetonio credibile videatur, octingenta nummorum millia diurna in eum erogauit, abeuntique ſuper* HS. *millies contulit.* Vt hoc & capias, & ponderes; ſcito Teridatem per *nouem menſes* continuos Romæ, aut in finibus Romanis, fuiſſe: & toto eo tempore immunem habitum ab omni ſumptu. Decreta igitur ei in diem *octingenta millia*: quæ ſunt *viginti millia* Philippæorum. Numera in menſem: quid ea niſi *ſexcenta millia*? In nouem menſes: *quinque milliones quadringenta millia.* Iam abeunti datum, *millies* HS. quaſi in viaticum: quod iterùm efficit *duos milliones & dimidium.* An potiùs in Suetonio, *bis millies* ſcribendum? augeatur altero tanto, & palàm Dionis compendium (numeri autem in Græcis magis veri) hoc ſuadet. Atque iſta conſpicua & ſignata liberalitas Neronis eſt: quid minores aliæ & ſparſæ, ſed coaleſcentes in grandem ſummam? De quibus Tacitus: *Bis & vicies millies* HS. *donationibus Nero effuderat*: & addit, Patres cenſuiſſe, vt repeterentur ab ijs qui cepiſſent. Ea ſunt *quinquagintaquinque milliones*, niſi calculus me fallit. quod & alibi vereor, & ignoſcendum eſt in ſermonis hoc curſu & calore. Adiungo NYMPHIDII, poſt Neronem, promiſſum: non Principis, ſed pro Principe tamen factum. Ipſe vt *Vrbanum omnem militem & Prætorianum Galbæ adiungeret, promiſit ijs * ſeptem mille & quingentas drachmas viritim; reliquis extra* *vrbem,*

* Id eſt, ſexaginta ſex milliones, & quinquaginta M. ſeſt.

* Sunt octoginta & vnus milliones.

* Latinè eſſet, Triginta ſeſtertia.

vrbem, * *mille ducentas quinquaginta*. In Plutarcho hoc ita leges, ingentem donationem, & qualis anteà in hoc genere nec fuit. Nam *priores illæ Drachmæ* in Vrbanos, faciunt nobis *ſeptingentos quinquaginta* Philippicos: alteræ in Legionarios, *centum vigintiquinque*. Quò hoc aſcendat in plura quàm *vigintiquinque millia* Vrbanorum? in amplius *ducentena* Exterorum? vt Claſſes, & talia, omittam. Iure igitur Plutarchus exclamat & queritur, *pluſquam Neronem hunc renatum, nec potuiſſe eam pecuniæ molem exſtrui, niſi vt omne Romanum imperium attereretur aut euerteretur:* præſertim poſt tot & tam recentes à Nerone ictus. Infinitæ deinde ſunt largitiones in militem, vel in populum: ſed, niſi memoria imponit, infrà iam dictas. Ideò nec pono; vnam *Seueri* Imp. tantùm libo. Dionis compendium: *Celebrauit Decennalia imperij ſui, & dedit populo qui frumentum ſolet accipere* (nota ſemper ferè de Populo frumentario) *itemque Prætorianis decem aureos. Quâ in re ſe iactabat. reuerà enim* NEMO *vmquam anteà tantum* SIMVL *dederat, effuſumque hac donatione* * *bis millies* HS. Decem iſtos Aureos, ſcito Romanos fuiſſe: id eſt noſtros *viginti*, aut paullò ampliùs. Ita magna vis aſſurgit, & expreſſa eſt à Dione ſumma: ſed hæreo an ſatis ex vero additum, *numquam anteà tantum* datum. Nam & Commodi Imperatoris ſuperfluens donatio fuit, in Lampridio notata: *Congiarium dedit populo, ſingulis Denarios ſeptingentos vicenos quinos.* Qui ſunt Romani aurei *vigintinouem:* penè triplum eius, quod Seuerus poſteà dedit. Nam quod vir doctus quidam hîc reſcribit *ſeptuagenos quinos,* valdè eſt præter rem & Lampridij mentem. Sed ſcilicet Dionem ſcribere, *Simul numquam tantum datum:* id eſt, & Populo & Militibus. Alioqui & ſuperiores aliquot donationes militares valdè excedunt. De donis peregi, & ſimul de *Opibus publicis*.

* Latinè, Quina ſeſtertia.

* Quinque milliones.

CAPVT XV.

De priuatorum aliquot opibus, & materiæ huius finis.

TRANSEO ad *Priuatas opes*, quæ & ipſæ magnæ fuerunt, & per multos ſparſæ. Quis neſcit Senatores aut Senatorios plurimos fuiſſe, & plures longè Equites Romanos? Atqui primis illis, cenſus ſub Auguſto fuit *Decies* HS: ſiue *vigintiquinque millia* Philippæorum. Iſtis, id eſt Equitibus, cenſus *Quadringentorum*, quæ faciunt *decem millia* Philippæorum. Hic cenſus, quem neceſſariò haberent: quàm multos autem, & pleroſque omnes, putas exceſſiſſe? Ac lubet paulliſper recenſere hos diuites: inter quos quem priùs, quàm Craſſum illum cognomento *Diuitem*? Cicero alijque de eo, atque etiam in eum Cicero iſta: *Multi audierunt ex te, cùm diceres, Neminem diuitem eſſe, niſi qui exercitum ſuis* FRVCTIBVS *alere poſſet. Ergo hoc propoſito, numquam eris diues, antequam tibi ex tuis* POSSESSIONIBVS *tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poſſis.* Hæc vox Craſſi fuit, opinor, negantis ſe Diuitem, etſi vulgò ita audiret: quia nemo ſic dicendus, niſi cui tales opes. In Plinio hoc paullò contractius: *M. Craßus negabat locupletem eſſe, niſi qui* REDITV *annuo tueri* LEGIONEM *poſſet. In agris ſuis* HS. *bis millies poßedit, Quiritium poſt Sullam ditiſſimus.* Qui locus inſpectione, fortaſſe & correctione eget. Primùm de *Legione* vnâ ait: quod Cicero palàm de pluribus (imò & *ſex* nominat) & item Græci de *exercitu* tradunt. Itaque in Plinio quoque verius cenſeam, *Legiones*. Iam quod addit, *bis millies in agris poßediſſe:* quid ergo in alijs? in ſeruis, in pecuniâ, in vaſis ac ſupellectile, denique in domibus, quantum habuit? Sanè alterum tantum dixerit aliquis, ex communi tunc ratione & proportione opum. Plutarchus ſcribit, ſolos *architectos & fabros eum in ſeruis habuiſſe, ad quingentos*, quorum operam elocabat in vrbe ruinis vel incendijs obnoxiâ: quid deinde ſeruorum ad reliquos vſus, domi vel in agris? Hæc eò deduco, vt ſolicitem & quatiam lectionem Plinij receptam: & quia non arbitror in ſolis agris ſic habuiſſe. Argumento ex Plutarcho, quòd totus cenſus eius, *poſt Decumas Herculi datas, & epulum frumentumque plebi, non fuerit niſi* * *ſeptem millium & centum talentorum.* Atqui longè hoc ab illo *bis millies* abeſt in ſolis agris. Facit & ipſe Plinius, qui paullò pòſt ſubijcit, *Multos poſteà ſe cognouiſſe, ſeruitute liberatos, opulentiores.* Libertos autem intellegit, qui ad *ter millies*, aut circà, peruenerunt. Non inſiſto: dico, legendum mihi videri in Plinio, *niſi qui legiones tueri poſſet ex agris ſuis. Seſtertium bis millies poſſedit.*

In Paradox.

Lib. xxxiij. cap. x.

* 4260000. Phil.

dit. Vt vniuerſæ opes eius fuerint *bis millies* ſiue *quinque millionum*. Quod propemodum conſonat cum illis *talentorum millibus*, è Plutarcho recitatis: & Decimas Herculanas ſi addis, proximè accedit. Senecæ item locum huc ſubiungo: *M. Cato poſſidebat ipſe quadragies* HS. *minus ſine dubio quàm Craßus, plus quàm Cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparetur, proauum vicerat, quàm à Craſſo vinceretur.* Moneo primò legendum, *quadringenties* HS. quod certum eſt: deinde addo, ex hac comparatione elucere, quòd haud multò vltrà *bis millies* Craſſus potuerit habere. Alioqui nimium interuallum ſit inter Catonem Vticenſem & ipſum: quod Seneca negat. AVD. At enim Lipſi, vis tu igitur Craſſum ad reditum ex agris tantùm reſpexiſſe? LIPS. Videtur. nam & Cicero ſcripſit, *niſi tibi ex* POSSESSIONIBVS *tuis tantum reficiatur*: & antè, *niſi qui exercitum* FRVCTIBVS *ſuis alere poßet.* Ea verò ad agros ſpectant: & ipſa Plinij vox, *Neminem* LOCVPLETEM *eſſe.* Etſi haud nego, multos Romanorum magna latifundia habuiſſe: ſed ſumma hæc exorbitet. Alioqui L. Domitius ille, ſucceſſor in Galliam Cæſari deſtinatus, agris ſanè abundare debuit, qui (leges in ipſo Cæſare) Corfinij obſeſſus, ad animandos milites, *in concione agros ex* SVIS POSSESSIONIBVS *pollicetur, quaterna in ſingulos iugera, & pro ratâ Centurionibus Euocatiſque.* At enim triginta cohortes ibi militum, id eſt *duodecim* circiter *millia.* Ea ſint igitur *quadragintaocto millia* iugerum: quid iam in Centurionibus & Euocatis, quibus *duplum* debebatur? Lego & in Plinio: *Sex dominos ſemißem Africæ poſſediße ſub Nerone, quos ille interfecerit.* Quid Seneca, de *Pompeio* (an *Poppæo*) quodam, ſub Caligulâ? nam qui *Ptolomæum* reſtituunt, ab ipſo mox refelluntur. Quid igitur de eo? *Panem & aquam defuiße, cùm* TOT FLVMINA *poſſideret, in ſuo orientia, in ſuo cadentia.* Si hæc vera; oportuit totas regiones poſſediſſe. vti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Conſulatu, *totam Cephaleniam inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi oppidum etiam nouum ſtruxit*: quod traditum ita Straboni. AVD. De Antonio, eſto: nec magna ea inſula. At de Poppæo, & TOT FLVMINIBVS, ex vero ſcriptum? LIPS. Ex vero. nec ſolus Poppæus talis, plures Seneca aggregat, epiſtolâ LXXXIX. vbi hos auaros

De vitâ beatâ cap. XXI.

I. Ciuil.

Lib. XVIII.

De Tranq. cap. XI.

Lib. X.

communiter ita inſequitur: *Quouſque fines poßeſſionum propagabitis? Ager* VNI DOMINO *qui* POPVLVM *cepit anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, ne* PROVINCIARVM *quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modum?* ILLVSTRIVM FLVMINVM *per priuatum decurſus, &* AMNES MAGNI, *magnarumque gentium termini,* VSQVE AD OSTIVM A FONTE *veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt. niſi latifundijs veſtris maria cinxiſtis, niſi trans Hadrianum, & Ionium, & Ægæum veſter villicus regnet. Niſi* INSVLAE, *ducum domicilia magnorum, inter* VILISSIMA *rerum numerentur.* Quid ais? non hæc ſatis clara, ſatis certa ſunt: nec illuſtrant, ſed augent quæ dixi? Si enim vnus aut alter talis, quid attinet vt publicum morbum carpere? Sed plures omnino fuerunt: & quidam etiam dono hæc capiebant. AVD. Dono? id verò nullus crediderim. LIPS. Iterùm Seneca de Beneficijs: *Beneficium eſt, donare regiones, per quas* MAGNA FLVMINA ET NAVIGABILIA *decurrant.* Donarit autem eas Princeps, vel aliquis ille diues teſtamento. Sed ecce hi verè locupletes: & quorum fundos nec milui oberrauerint, vt ait poëta. Sed redeo ad vniuersè Diuites, inter quos L. Cornelius Balbus meritò locandus. qui (vt Dio Lib. XLVIIJ. ſcripſit) *homines ſuæ ætatis Diuitijs & Magnitudine animi ſupergreßus eſt, adeò vt moriens populo Romano viritim legauerit denarios vigintiquinque, ſiue Aureum Romanum vnum.* Quid putemus nunc heredes, & legatarios habuiſſe? Seneca etiam noſter, ille doctrinæ & ſapientiæ, id eſt internorum bonorum, ita diues, quàm rarâ ſorte & externorum fuit? Eum * *ter millies* HS. *7500000 Phil. *poßediße*, amicus illi Tacitus ſcripſit, & inimici cum multâ inuidiâ obiecerunt. AVD. Quidni Lipſi? & ille vir maximus, hoc vno titulo apud me minuit, quòd ſic in opibus abundet. Philoſophum hoc decuit? & quidem Romanum, qui facta ſibi vindicant, magis quàm verba? LIPS. Miſerum Senecam, vt video. quare? quòd non Virtus ſolùm ei, ſed Fortuna fauerit: & in alio tamen aliquo hoc laudemus. Sed quia rara hæc coniunctio, præſertim in modeſto & ſapiente; & *bona mentis*, vt ille inquit, *ſoror eſt paupertas*: homines indignantur, liuent, Senecam equis & quadrigis incurrunt. At meo iudicio, ô virum hoc ipſo magnum, quòd capere

potuerit; quòd vti, quòd habere (vt vno verbo dicam) & non haberi! Quid, quòd nec eas ſuſpexerit? inter media cenſuit, inter fluxa, & quæ ſi abirent, nihil auferrent, niſi ſemetipſas. Audi illum, ô Liuor, & ſile. *Pone me*, inquit, *in opulentiſſimâ domo, vbi aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit. Non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiamſi apud me, tamen extra me ſunt. In Sublicium rurſus pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me deſpiciam, quòd in illorum numero conſideam, qui manum ad ſtipem porrigunt. Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quàm pontem.* Hæc vera philoſophia eſt: poſſe habere, poſſe carere; non cupere abſentes, capere & præſentes: iiſdem vti benè, & bonis ſubleuandis. Sed quid euagor? diues Seneca, & noſtro more *ſeptuagieſquinquies centena millia* poſſedit: plus meruit (audi & hoc Liuor:) *& multi nequaquam eius artibus pares plus habuerunt*, vt Nero ad eum dixit. Ecce *Cn. Lentulus Augur* (ait ipſe Seneca) diuitiarum MAXIMVM EXEMPLVM, *antequam illum liberti pauperem facerent, quater millies* HS. *ſuum vidit. Propriè dixi* (inquit) *nihil enim amplius, quàm vidit.* Hic ſtupor igitur poſſedit ipſos *decem milliones*, Regum aut certè Regulorum opes. Sed indicat Seneca, libertos & plus habuiſſe. Ac ſanè de Pallante Tacitus ſcribit, *ſeſtertij ter millies poſſeſſorem* fuiſſe: quod *quater millies*, me volente, Dionis Breuiarium in Nerone expreſſit. Et hoc ipſum de colliberto eius Ælio Narciſſo, idem Dio in Claudio narrauit. Sed aula hos beauit, inquies. Vis igitur & homines, non è Senatu vel aulâ? ecce è mediâ plebe vnum, è Plinio: *C. Aſinio Gallo, C. Marcio Cenſorino Coſſ.* (id fuit ſub Auguſto) *C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit, Quamuis multa ciuili bello perdidiſſet, tamen relinquere ſeruorum quattuor millia centum ſedecim, iuga boum tria millia ſexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta millia, in numerato* HS. **ſexcenties. Funerari ſe iuſſit* HS. *vndecim millibus.* Vide tu tot ſeruos, boues, pecudes, tantum numeratæ pecuniæ: & miror agros non expreſſos, quos tamen ſuſpicor habuiſſe, itemque villas, & ædes. Sed vtut ſit, familiam illam ſolam ſeruorum vide: quis Principum habet? AVD. Valdè quidem iſti copioſi in ſeruis, quod & in Craſſo notaui. LIPS. Valdè. & Petronius ex more, ſi non ex vero, de Eumolpo ſuo facetiſſimâ narratiunculâ ſcripſit: *Familiam quidem tam magnam per agros Numidiæ ſparſam habere, vt vel Carthaginem poſſet capere.* Certè aliquot millia eſſe debuerunt eorum, qui armis apti: ſicut & hiſtoricâ fide Vopiſcus de Proculo tradit, *eo tempore quo ſumpſit imperium, duo millia ſeruorum ſuorum armaſſe.* Quid Beliſarius ille ſub Iuſtiniano magnus? *duodecim millia puerorum* (ita loquuntur) habuiſſe propria, Aimoinus, Regino, aliiq́ue teſtantur. Nam illud quod in Athenæo adfirmatè ſcribitur, quale eſt? *Quoſdam Romanorum ad* DECEM *aut* VIGINTI *millia ſeruorum habuiſſe, nec vt* QVAESTVM *ex iis facerent, ſed vt aſſeclas aut ſubſequas eos modò haberent.* Hoc de ſeruis, mihi ipſi timidè tardeque credendum, & tamen credendum. De aliis armentis, ſimile aliquid (etſi minus eſt) in Vopiſco item lego, de villâ Valeriani priuatâ. *in quâ quingenti ſerui, duo millia vaccarum, equæ mille, ouium decem millia, caprarum quindecim millia fuère.* Quæ mea mens, cùm iſta cogito? vbi noſtræ paupertinæ villæ, nec milleſimis horum inſtructæ? Et communia hæc, certè non noua, in opibus, illo æuo: auctore Senecâ, quem audi, ſuo more, increpantem: *O miſerum, ſiquem delectat ſui patrimonij liber magnus, &* VASTA SPATIA *terrarum colenda per vinctos; &* IMMENSI *greges pecorum per prouincias ac* REGNA *paſcendi; &* FAMILIA *bellicoſis nationibus* MAIOR; *&* AEDIFICIA *priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia.* Hæc Seneca. ideoque pauca exempla talia aut ſcripta ſunt; aut ſi ſcripta, ad nos peruenerunt. Caſu factum eſt, quòd Cæſar prodiderit (& mihi caſu incidit) T. Labienum Legatum ſuum in Galliis, opidum *Cingulum conſtituiſſe in Piceno, & ſuâ pecuniâ exædificaſſe.* Vide in homine priuato opes & animum Principis, qui eas in tota opida ſtruenda conuertit: quod & medici quidam apud Plinium fecère. Quid autem, quod etiam inferiore æuo, rebus & imperio labentibus, magnæ iſtæ opes? Olympiodori hæc excerpta audi: Ὅτι πολλοὶ οἶκοι Ῥωμαίων προσόδους κατ' ἐνιαυτὸν ἐδέχοντο ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἀνὰ τεσσαράκοντα χρυσοῦ κεντηνάρια, χωρὶς τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰδῶν. ἃ εἰς *τρίτον συνέτεινεν, εἰ ἐπιπράσκετο, τοῦ εἰσφερομένου χρυσίου. τῶν δὲ μετ

τὰς

Apud Tac. xiv. Ann.

xii. Ann.

Lib. xxxiij. cap. x.

* Deciesquinquies centena millia Philipp.

Lib. vi.

De Benef. Lvii c. x.

I. Ciuil.

* Verte Trientem an aliquis Triplam auſit

τοὺς πρώτους τῶν δευτέρων οἴκων τῆς Ῥώμης, πεντεκαίδεκα, καὶ δέκα κεντηνάρια ἡ πρόσοδος ἦν: *Multæ Romanorum domus** (ideſt, earum domini) *in* ANNVO REDITV *accipiebant è poſſeſſionibus ſuis, ad* * *quadraginta centenarios auri : idque abſque frumento, vino, & alijs ſpeciebus, quæ ſi venderentur, facilè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus, quindecim centenarios aut decem recipiebant.* Hæc ille, ſub Honorij & Arcadij æuum : quàm defectâ iam Româ, & per illam Nouam imminutâ? Atqui tot illi *Centenarij* (centum libræ auri in ſingulis) reddunt *quadringenta* nobis *aureorum millia:* & vbi frumentum, & reliqua? Atque etiam reditus tantùm computat, non ſeruos & alia multa, quæ ſine fructu. Addam diſtinctè & vnum exemplum, in quo deſino. Capitolinus de Gordiano, adhuc priuato: *Ditiſſimus ac potentiſſimus, in prouincijs tantum terrarum habens, quantum nemo priuatus. Quæſturam magnificentiſſimè geſſit. Ædilitatis ſuæ tempore, duodecim populo Romano munera, id eſt per ſingulos menſes ſingula* DE SVO *exhibuit. ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis. Feras Libycas vnâ die centum exhibuit, vrſos vnâ die mille:* & plura deinde animalium nominatim: *quæ omnia* POPVLO RAPIENDA *conceſſit.* Amplius de eo, auctore Cordo: *In* OMNIBVS *ciuitatibus Campaniæ, Etruriæ, Vmbriæ, Flaminiæ, Piceni,* DE PROPRIO *illum per* QVATRIDVVM *ludos ſcenicos & Iuuenalia edidiſſe.* Qui benè hæc tollit ſingula & penſitat, quique ſcit quid ſit ludos olim edere : neſcio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æſtimanda. Diducere mihi non placet, placet abiungere : & *Opes Romanas* publicè priuatimque ſatis videor oſtendiſſe. Tu abi, cœna, dormi.

* 400000. aureor.

IVSTI

IVSTI LIPSI
DE MAGNITVDINE ROMANA
LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Ad Opera Romana tranſitum, & primò de ligneis aut temporarijs dictum.

AVD. Malè mihi hac nocte fuit. LIPS. Quid ita? AVD. Quia herè nimium benè. Suaues illi ſermones animo inhæſerunt, & per cerebri huius ſpatium inerrantes, vere dico, ademerũt mihi ſomnum. LIPS. Aliter ego dixeram: & meminiſtin', vltimi mei, *Dormi?* Atqui cautio erit ne ſic in poſterum: mittemus potiùs, aut ſuſpendemus, hos ſermones. AVD. Quin tu verbum hoc ſuſpende: nam meruit. Itáne ſermones hos tollas, in quibus vnica mihi ſpes ſolatij? nam ne neſcias, vt ij qui à ſcorpijs ſunt icti, ab iiſdem remedium habent: ſic ego nunc affectus. Ad te propero, qui pupugiſti. LIPS. Ad me? non ego Scorpius, ſed Aſpis: aurem claudo ad has cantilenas. AVD. Benè eſt, pungat me & hæc aſpis, vt dormiam: & ſuaui veneno infundat ſomnum. LIPS. Age, age, medebor: ſed non, vt cenſes, ſuauiter mi homo: ego verò vt faſtidientes quoſdam ægros medici, ad exercitia & OPERA te ducam. Ecce enim ea ordine ſequuntur. Duplicia autem Romana iſtæc Opera, *Temporaria* & *Diuturna*. Illa, quæ ſubitò & in breue tempus aliquod excitabantur, è terrâ aut ligno plerumque: iſta, quæ in longum, & manſura, è latere, lapide, & materie firmiore. *Temporaria*, duplicia iterùm video, *In Militiâ, & Extra eam*: atque vtraque mereri iuſtam admirationem. Nam ſiue militiam videas; quis *Foſſas, Vallos, Aggeres*, & talia terrea; iterumque materialia, *Turres, Teſtudines, Muſculos, Vineas*, legit, tam multa, tam crebra; & aut induſtriam, aut vires hæc patrantium, non æſtimat & admiratur? Siue extra eam quædam, in voluptatem aut ſplendorem ſtructa; quomodo idem affectus non inſinuet animo vel irrumpat? Et militaria quidem mitto,* aliàs mihi explicata: pauca ex ciuilibus tangam. Quo in genere ludicra præcipuè fuere: vt *Theatra, Amphitheatra, Circi*, & magnæ eiuſmodi moles, ſtructæ ſæpè in paucos dies, & pænè vt deiicerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum eius, qui tam multa ADMIRANDA viderat aut legerat, nimiâ admiratione. *M. Scaurus*, inquit, *fecit in Ædilitate ſuâ opus omnium* MAXIMVM, QVAE VMQVAM FVERE HVMANA MANV FACTA, *non temporariâ morâ, verumetiam æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem* CCCLX. *columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam poſteà genere luxuriæ. Summa tabulis inauratis columnæ, vt diximus; imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas, vt indicauimus, fuerunt tria millia numero. Cauea ipſa cepit hominum* LXXX. *millia, cùm Pompeiani theatri, toties multiplicatâ vrbe, tantoque maiore populo, ſufficiat largè* XL. *millibus. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalicâ veſte, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis quæ ſuperfuerant cottidiani vſus delicijs, incensâ villâ ab iratis ſeruis, concremaretur ad* HS. *millies.* Quid eſt? friges, nec excitaris? AVD. Nihil. ipſe Plinius me tepefecit, cùm ſcripſit, *non temporariâ morâ, ſed æternitatis deſtinatione factum.* Me tepefecit, te refellit, qui inter *Temporaria* hoc refers. LIPS. Téne tam læuè Plinium capere? præuidebam, & metuebam. Sed hoc ille dictum voluit, iſtud Temporarium eminuiſſe etiam inter firma illa, & quæ æternitatis ſpe facta. Non aliud ſanè dixit: & ecce alibi eius verba. *In M. Scauri ædilitate, tria millia ſignorum in ſcenâ tantùm fuêre, temporario theatro.* Lib. XXXIV. cap. VII. Audin, temporario? Iterumque alibi: *Trecentas ſexaginta columnas M. Scauri ædilitate ad ſcenam theatri temporarij & vix vno menſe futuri in vſu, viderunt portari ſilentio legum.* Lib. XXXV. cap. II. Quos locos libentiùs adfero, quia Plinius eoſdem adſpexit, cùm hîc ſcripſit: *vt diximus*: & *vt indicauimus*: nempe hiſipſis locis. Sed quod hîc etiam eſt: *Ima pars ſcenæ è marmore.*) explicat idem ſuprà, in cap. VI. *Marmoreos parietes habuit ſcena M. Scauri, non facilè dixerim ſectos, an ſolidis glebis politos, ſicuti eſt hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. nondum enim ſecti marmoris veſti-*

* In ipſâ Militiâ. & Mechanicis.

vestigium erat in Italiâ. Vltimis item verbis, *concremaretur ad* HS. *millies:*) è manuſcriptis aliquis mallet, *ad* * *bis millies*: nec nimium ſit pro reliquo luxu. Alias operis partes tu per te, & otioſè, ſi voles, inſpice & adſtupeſce: ego alterum exemplum, ex eodem Plinio, qui dictis iam ſubnectit. *Aufert animum, & à deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti inſaniam è ligno. C. Curio, qui bello ciuili in Cæſarianis partibus obijt, funebri patris munere, cùm opibus apparatuque non poſſet ſuperare Scaurum (vnde enim illi vitricus Sulla, & Metella mater, proſcriptionum ſectrix?) cùm iam ne ipſe quidem Scaurus ſibi comparari poſſet, quando hoc certè incendij illius præmium habuit, conuectis ex orbe terrarum rebus, vt nemo poſteà par eſſet inſaniæ illi. Ingenio ergo vtendum fuit: operæ pretium eſt ſcire quid inuenerit, & gaudere moribus noſtris, ac noſtro modo nos vocare maiores. Theatra duo iuxtà fecit ampliſſima è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus vtriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe auerſis, ne inuicem obſtreperent ſcenæ; & repentè circumactis, vt contrà ſtarent; poſtremo iam die, diſcedentibus tabulis, & cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum* * *populum Romanum circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primùm? inuentorem, an inuentum? artificem, an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare, an ſuſcipere? parère, an iubere? Super omnia erit populi furor, ſedere auſi tam infidâ* * *ſtabilique ſede. Quæ vilitas animarum iſta? aut quæ querela de Cannis? quantum mali potuit accidere? Ecce populus Romanus vniuerſus, velut duobus nauigijs impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſeipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis.* Diſertè iſta Plinius, & culpans ſimul ac laudans. Quid autem nos? Legimus, intelligimus, vix credimus (de meo ſenſu hîc fateor:) & qui quantique illi *cardines ſinguli*, qui tota theatra ſuſtinerent, verterent, iungerent, diſiungerentque? De me, parum eſt: ſed coëant ipſi artifices noſtri & architectones, laborabunt in re non dicam conficiendâ, ſed exputandâ. Plura huius generis paſſim: ſed in circumfuſâ rerum copiâ, excerpimus pauca & eligimus, cum iudicio, vt poſſum. AVD. Hîc non adhibes, quod cum pace tuâ dicam. LIPS. Quid iam? AVD. Nam ars & ordo ita præcipit, in dicendo narrandoque aſcendere, &, vt ille ait, *ex fumo flammam, non ex flammâ dare fumum.* At tu culmina operum dixiſti, & minora haud dubiè dabis. LIPS. Minora? aliter dices, cùm illa *Perpetua* & firma audies: quid ſi & nunc aliter in his Temporarijs? Caij Caligulæ pons neſcio an ingenio, mole certè & magnitudine vincit, ſed & inſanâ illâ ambitione ſiue periculi, ſiue nouitatis. Struxit eum in ipſo mari, nauibus impoſitum, magnitudine *trium milliarium & quadrantis*: id eſt, toto illo ſpatio, quantum eſt à Puteolis ad Baulos. Per hunc triumphantis ritu, cum Senatu militibuſque inceſſit, ſpectante toto populo: in eodem epulatus, noctem etiam peruigilem egit, inter laſciuias & ludos. Addo autem *in paucis diebus* (nam & ſic narrant) pontem hunc totum ſtructum: vnde tam ſubitò nauibus, armamentis, trabibus, omni aliâ materiâ conuectâ? Immenſum opus perpendenti, ſed cui laudem vanitas detrahit. nam quo fine ſtructum, niſi vt deſtrueretur? Simile in *Caracallâ*, quem alterum *Caligulam* licet dicere. Is autem non ſuis ſolùm, ſed alienis opibus proteruè abuſus. cùm, vt Dio ſcribit, *adigeret homines Senatorij ordinis,* QVOTIES *Româ egrederetur,* DOMOS *&* PRAETORIA *varia ſtruere, item* DIVERSORIA *ſplendida: etſi in pleriſque non ſolùm non acturus hæſuruſve erat, ſed nec ea viſurus. Ampliùs, vbicumque hiematurus erat, aut etiam putabatur hiematurus, cogebantur* AMPHITHEATRA *&* CIRCOS *ſtruere, nec in ſumptum quicquam ab eo capientes: & eaipſa mox diruenda.* Quis cùm hæc legit, ſiue audit, non admiratur opes & ſplendorem Senatorum, qui patrare hæc poterant? non item deteſtatur illius inſaniam, qui iubebat? Olim in populi totius voluptates, Theatra & Circi structi: nunc in vnius imaginarium vſum. Nam nec vidit hæc omnia ſæpè, vt Dio dixit.

* 3000000 ibid.

CAPVT II.

Diuturna opera, & caput omnium Roma. De ſitu eius, & in primis de magnitudine indagatum.

SED à damnoſis iſtis & *Temporarijs* ad ſtabilia & vtilia veniamus, & quæ *Perpetua* dixi. In hoc genere multa ſunt Romanæ magnificentiæ, nec in vrbe ſolùm

lùm aut ipſâ Italiâ, ſed per terrarum orbem ſparſa. Licet dicere. diuino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectū, faciendum; & loca homineſque, elegantiâ aut artibus, paſſim exornandos. Quot *Opida* noua ſtructa? vetera ampliata, aut reparata? in ijs *Templa*, *Baſilicæ*, *Fora*, *Porticus*, *Aquæductus*, *Viæ*, *Theatra*, *Circi*: & plura, quæ aut vſum haberent, aut amœnitatem. Quid iam *Priuatæ* ſtructuræ, vt *Domus* aut *Villæ*? omnia ſplendida, ab ingenio ſimul & pretio commendanda. Atque ego hîc hæreo. AVD. Quid tibi eſt? LIPS. Sine. AVD. Non pergis? LIPS. Mane inquam. AVD. In capite viæ ſiſtimus? LIPS. In capite. immenſa & vaga ſe aperit, nec ſatis ſcio quî limitem eam aut ſtringam. Poëtæ animi cauſsâ ſolent dicere,

Vnde tamen cœpti iam ſurgat carminis ordo?

ego ex vero: & incertus animi feror, vbi ordiar deſinamque. Nam ſi vel ſingularia tantùm oſtendenda ſunt; per omnes prouincias, vrbes, agros eundum eſt. vbique enim tale fuit. Infinita, inquam, iſta ſunt, & cum poëtâ principe,

——— * Ὅσα τε φύλλα καὶ ἄνθεα γίγνεται ὥρῃ,
Ἠΰτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλά.

* *quot folia aut flores in vere vireſcunt, aut quot muſcarum denſarum examina bombant.*

Sed cogitanti hoc ſedet, ſolam *Romam* tibi oſtendere, omnium operum opes, vt ſic appellem: & in quâ ſolâ fuit, quidquid vbique fuit. Ipſam ſi in parte noſti (totam ne ſperes:) etiam illa prouincialia noueris, quæ pleraque facta ad hoc exemplar. Nam & coloniæ Capitolia ſua, Fora, Baſilicas, Theatra, & talia, habebant ad vrbis dominæ & parentis ſuæ ritum. Roma igitur faue, & te oſtende: & paullìſper è ruinis tuis, ſi fas eſt, veterem vultum attolle. Situm tuum primum video, & laudo: aut potiùs pro me Camillus ille apud Liuium, qui te bis condidit, & dum Gallis eripuit, & dum tibi ciues retinuit & firmauit. Nam abſque eo abibant, & Veij iam Roma erant. Ille igitur: *Non ſine cauſsâ Dij homineſque hunc Vrbi condendæ locum elegerunt. ſaluberrimos colles; flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi conuentus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimiâ propinquitate ad pericula claſſium externarum; regionum Italiæ medium.* Videamus, Auditor, paullìſper horum ſingula: & iuuabit me recitatio, & quaſi in Româ iterùm ſiſtet. AVD. Bonâ veniâ, quot iam anni ex quo luſtraſti? LIPS. Ipſi vigintiſeptem, cùm diſceſſi: ſed animum non auelli, & antiquitas amabilis, ſed & religio venerabilis ſæpè eò vocant. Quod ergo dicebam, Camilli ruminemur. *Saluberrimos colles.*) Hodie vix ita ſunt: ſed cauſſa, ſolitudo & deſertio; tum & auræ è vicinis paludibus vel æſtuarijs, & quas alij indagent. *Flumen opportunum.*) Tiberis ille pater, qui vrbem ſecat: *latus circa eam*, vt Dionyſius monuit, *quattuor iugera*, (ſiue pedes CCCC:) *profundus ſic, vt maximas naues ſuſcipiat, & portet.* Addit & *Mare vicinum.*) nam diſtat XVI. *millibus paſſuum*, vt Plinius & Antoninus metiuntur; ſiue, quod idem eſt, *centum viginti ſtadijs*, vt Dionyſius. Non ergo Strabonem audies, qui *centum nonaginta* ea computat: ſed numerorum & librarij ſui errore. In Appiano an error talis, qui non niſi *centum* ſtadia computat? Nam verba Cenſorini Conſulis ſunt, ſuadentis ſiue iubentis Carthaginienſes, dirutâ vrbe ſuâ, à mari abire: *A mari iubemus non niſi LXXX. ſtadia vos recedere, cùm nos ipſi ab eo diſtemus ſtadijs centum.* Ego tamen hoc non mutem, & verè dictum cenſeam: ſed aſpectu latæ & magnæ illius Romæ, quæ extra prima mœnia (mox dicam) in orbem ſe diffundebat. Ab eâ ille computat: etſi fortaſſe parùm adhuc verè aut decorè in Cenſorini perſonâ. Sed æuum ſuum, vt fit, aſpexit. Claudit Camillus, *Italiæ medium eſſe.*) Ita, in longitudine, nam latitudinem ſi ſpectas, finem tenet. Hoc verius, quàm quod Vitruuius etiam *mundi mediam Romam* fecit: nec hoc nobis perſuadebit, niſi ſui fortaſſe & Romani mundi. Lib. VI. cap. 1. Hæc Camillus: ſed Rutilius Gallicanus, cuius Itinerarium exſtat, ab infimo æuo non infimi carminis, hoc quoque in eâ miratur, quòd *munitiſſimo loco* ſita, nec Alpibus ſolùm ab omni vi ſubitâ, ſed Apennino defenſa.

Si factum certâ mundum ratione fatemur,
Conſiliumque Dei machina tanta fuit;
Excubijs Latijs prætexuit Apenninum,
Clauſtraque montanis vix adeunda vijs.
Inuidiam timuit Natura, parumque putauit
Arctoïs Alpes oppoſuiſſe minis.
Sicut vallauit multis vitalia membra,
Nec ſemel incluſit quæ pretioſa tulit:
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitoſque habuit Roma futura Deos.

Iſta Rutilius pulchrè: ſed nos à Situ *Formam* videamus. Nec veterem illam reuoco,

Qua-

Quadratam, & qualis ſub Romulo fuit: perfectam & plenam conſideraſſe ſit ſatis. quæ rotunda propemodum fuit (etſi haud iuſtè tamen) & ſeptem ſuos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Quem vtinam firmiter metiri tibi poſſim! ah, ah. AVD. Quid ſuſpiras? etiam iterùm? LIPS. Iterumque, & ab imo pectore. Ah, cur non Romæ nunc paucos dies ſum? cur non obambulo, video, metior? cur non cum viris doctis inibi confero? firmiùs fortaſſe certiuſque definirem. Sed vel ſic conabor. AVD. Ego in ſuſpirio tuo rideo. Nam cur voues, quod potes, imò quò impelleris, aut inuitaris? nónne Itali, & ipſa Roma, hoc faciunt? LIPS. Faciunt, & gratiam pro iudicio vel affectu debeo: ſed quid dicam? Fatum meum primò me tenuit: mox & Rex: illud occulto decreto, hic apertâ benignitate. Ad ſummam, video Belgæ mihi in Belgis moriendum: etſi de reuiſendâ eâ obiter non deſpero. Sed de noſtro ambitu. ſcribunt veteres, Seruium Tullium regem, ad quinque colles iam incluſos vrbi, duos addidiſſe *Viminalem & Eſquilinum*, & talem tantamque deinceps fuiſſe Romam. Dionyſius in eâ re apertè: *Vlterius verò* NEQVE NVNC *proceſſit vrbis ambitus, fato aut numine, vt aiunt, non permittente.* Neque nunc, inquit: quando? Auguſti æuo, quo ipſe ſcripſit. Sed ille ipſe ambitus igitur, quantus? idem ita docere voluit, dum ſubijcit: *Quòd ſiquis metiri ambitum eius voluerit, conferat cum Athenarum vrbe, nec multò maior apparebit.* Quod idem [illegible] alibi iterauit. Voluit, inquam, docere: vix nos docuit, ſed ſuos ſanè Græcos, qui Athenas norant. Nos quid? & de huius ambitu quæramus. Lego quidem in Dione Chryſoſtomo, *Circuitum Athenarum, cum Pyræo & Longis muris, fuiſſe ducentorum circiter ſtadiorum:* quæ nobis ſint *viginti quinque milliaria:* Sed an ea incluſa Athenis ſuis Dionyſius in hac collatione voluerit, hæremus. Tamen & ex Plutarcho ſimplicius colligas Athenarum ambitum, qui (in Niciâ) de *Syracuſarum* magnitudine diſſerens, addit, *vrbem Athenis non anguſtiorem.* Quantæ illæ igitur Syracuſæ? *Centum octoginta ſtadiorum*, ſcripſit Strabo: atque ita haud longè à Dione Chryſoſtomo abimus; ſed nec à Plinio, de ipsâ Româ, cuius locus mox videndus. AVD. Quid per ambages colligis? res hodieque liquet. & muri illi antiqui Romani ambitum habent non niſi XIV. *aut* XV. *milliarium*, vt notant qui dimenſi. Quid ergo ambigis? LIPS. Hos iſtos, veteres non fuiſſe. Multa ſunt, quæ arguunt: ſed ipſa maximè forma ſic enormis, & alibi ſinuans introrſus, alibi procurrens extrorſus: prorſus, vt non à priſcâ illâ accuratione & elegantiâ, ſed à nouitiâ aliquâ neceſſitate impolitum & ſubitum opus videatur. Neque ambigendum eſt, vt mox dicam. Sed de veteri igitur ambitu, etiam Plinij locum, vt dixi, videamus, qui ex profeſſo deſcribit: MOENIA *eius collegêre* AMBITV, *Imperatoribus Cenſoribuſque Veſpaſianis, paſſuum* XIII. *millia ducenta. Complexa montes ſeptem, ipſa diuiditur in Regiones* XIV. *compita earum* CCLXV. *Euſdem ſpatij menſurâ currente à Milliario, in capite fori Romani ſtatuto, ad ſingulas portas, efficit paſſuum per directum* XXX. *millia*, DCC. LXV. *Ad extrema verò tectorum cum caſtris Prætorijs, ab eodem Milliario, per vicos omnium viarum, menſura colligit paullò ampliùs* LXX. *millia paſſuum.* Rem totam hîc habeas, ſi verba hæc aut tenebras ſuas, aut & vitia, non haberent. Inſpiciamus. *Mænia ambitu colligere* facit *paſſuum* XIII. *millia.* Sanè hoc ſit pro hodiernæ Romæ modo, ſi modò lectio firma: quam & priſci libri ſollicitant XXX. *millia* ſcribentes; & Leander, atque alij ſuperioris ætatis, qui XX. *millia* legerunt, & defenderunt. Pergit, *Euſdem ſpatij menſurâ currente à Milliario.*) Intellego idem ſpatium, totum illum ambitum, & eo incluſum. Hoc, inquit, ſpatium ſi metiris: vnde? à *Milliario:* & intellegit * *Columnam* illam *Auream* in foro Romano ſtatutam, *in quam Italiæ omnes viæ finiunt*, vt ait Plutarchus. Auguſti hoc inſtitutum fuit, qui & poſuit *Columnam*, & ab eâ voluit currere menſuras. Pro hoc igitur more Plinius metitur, non à portâ ad portam (vt video quoſdam ſuſpicari) ſed palàm à Milliario, quod quaſi in vrbe mediâ, ad ſingulas portas. Sed numeri eius manifeſtò falſi ſunt. Si XXX. millia ad quamque portam: ergo in totâ diametro LX. ſunt: ergo in ambitu, *centum octoginta.* quo quid abſurdius? Et ſimile erit, etſi minus, ſi à portâ ad portam XXX. ſint, vti volunt. nam tunc certè triplicatâ diametro, vt ſolet, exſurgent milliaria in ambitu *nonaginta:* an ipſis fatendum, aut nobis credendum? Iam in vltimâ menſione, *ad extrema tectorum*, inquit, *ab eodem Milliario*, LXX. *millia paſſuum.* Id quoque quî poteſt? creſcent ſupra modum hæc in ambitu, nec video excu-

Lib. IV.

Lib. VIII.

Orat. de tyrannide.

* De quâ Dio, Tacitus, & Iu.

excuſanda. Vt mihi nunc videtur (meliora auidè ſemper audiam, capiam, vel potiùs arripiam:) ſed vt mihi nunc, Plinij numeri iſti corrupti ſunt, & ſic reformandi. *Mœnia collegêre ambitu paſſuum* XXIII. *millia.* Hoc primum pono, tantam fuiſſe Romam: aut ſi placet, XXII. parùm in vno alteroque milliari eſt. Vnde doceo? ex Olympiodori quibuſdam Excerptis Græcis: in quibus ad verbum eſt, *Romanæ vrbis murus menſuratus ab Ammone geometrâ, quo tempore Gothi primam inuaſionem fecêre, habebat ſpatium vnius & viginti milliarium.* Iſte vno milliario minus, quod alius addit: & Martinus Polonus, qui Chronicon ſcripſit: *In circuitu*, inquit, *Romæ ſunt milliaria viginti duo, præter Tranſtiberim & Leoninam ciuitatem, cum quibus dicitur habere quadraginta duo milliaria.* Vnde hæc habes Martine? ex aliquo veterum: nam pro tuo æuo, vtrumque hoc planè eſt falſum. At pro veterum, & verbis Plinij, planiſſimè verum. Pro verbis, dico, Plinij corrigendis, & porrò videamus. Nam altera menſura erat, *à Milliario ad portas* XXX. *millia.* Ego dico ſcribenda ∞ ∞ ∞: id eſt, *tria millia.* Et quis neſcit ex ignorantiâ harum notarum ſæpè, cùm in Plinio, tum Liuio, & alibi, peccatum? Nam putarunt *Denarias* notas eſſe: & inde nata illa *millia* XXX. Atqui aliter eſt; & ſic ſi emendas, quanta proportio & conſenſus? Roma habet in ambitu XXIII. milliaria: à milliario ad portam, *tria milliaria & paſſus ſeptingentos ſexagintaquinque*: ergo in plenâ diametro, *ſeptem millia quingentos triginta*: hanc triplica, nónne XXII. *& ſemis* in ambitu redduntur? At Plinius neglexit aut inſuper habuit de dimidio, & rotundè XXII. aut XXIII. dixit. Similem menſurâ vltimâ, quæ *ad extrema tectorum colligit* LXX. *millia.* Tu verò fac *ſeptem millia*: & rem factam habes. Dupliciter enim metitur. à milliario primùm ad ipſos muros portaſque: deinde ab eodem, ad extrema tecta. Quare hoc? liquet enim Romam, quaſi duplicem fuiſſe: & clauſam muris; & alteram non clauſam, quæ tamen in orbe circumiecta eſſet, & continentibus ædificijs inſtructa. Vtramque igitur dimenſus, dicit hanc vltimam in ſemidiametro *ſeptem milliaria* habere: duplica, ſunt *quattuordecim*: triplica, erit ambitus iuſtiſſimè, *quadragintaduorum.* Et nónne hoc ipſum eſt igitur, quod Martinus dicebat? Addo probationem huic numero alteram, ex Vopiſco. Is de Aureliano Principe: *Muros vrbis Romæ ſic amplauit, vt quinquaginta* PROPE *millia murorum eius ambitus teneant.* Quod tamen Zoſimus Probo Imperatori perfectum opus adſcribit. Si igitur tunc *quinquaginta propemodum* (nam id notat:) ergo iamante facilè ambitus ille ædium extremarum, *quadragintaduorum*: quia muri noui longiùs etiam paullò ab ædibus remoti. Ego in hac re nihil incerti vel infirmi video, niſi quòd libido quibuſdam eſt diſſentiendi. Sed ô boni, an adeò tale nihil alibi? Ecce, in ipſâ Italiâ vrbs Locrorum (nec ea inter has maximas) *duodecim millia* in ambitu habuit, quod Liuius ſcripſit. Capuam ſuperaſſe, non mihi videtur ambigendum. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? XXII. *millia paſſuum* circumdedit, vt manuſcripti Oroſiani codices præferunt; ſiue XXIV. vt Epitoma Liuiana. Ipſa Conſtantinopolis olim XXII. vt hac quoque parte compar matri ſuæ eſſet. Denique ad Tartaros & Sinenſes ſi abeunt, hodie reperient exempla. Deſino, & ſatis firmaſſe videor: niſi quòd opponi nobis poſſunt (nihil enim diſſimulabo, & ipſe ſubijciam) duo. Prius, quòd *Milliarium* non videtur iuſtè fuiſſe in vrbe mediâ, atque ita menſuratio fallet. Nam fuit in *capite*, vt Plinius ait, *fori Romani*: atqui ab eo ad Tiberim, non par reliquæ vrbi ſpatium videtur, & maximè quòd ibi *Campus Martius*, omnium conſenſu, extra vrbem. Reſpondeo. vt nunc quidem Roma eſt, non planè medium illîc eſſe fortaſſe (metiar, ſi illîc ſim: nunc tabulis credo:) ſed olim videtur fuiſſe. Sanè Victor, & Notitia Imperij, in foro ipſo Romano, nec longè à *Milliario*, *Vmbilicum vrbis* ponunt. Sed eſto tamen non exactè in medio: quid refert? non ſic γεωμετρικῶς omnia, & ad lineam regulamque veteres metiuntur. Non mouet me de *Campo Martio*, quem fateor extra pomœrium habitum, & intra mœnia tamen fuiſſe. Nónne idem in *Auentino*? qui vſque ad Claudij tempora, in pomœrio habitus non fuit, & tamen à Regum tempore vrbi incluſus. Et campus quidem Martius etſi olim non erat, tamen Iulius Cæſar (quod Cicero ad Atticum ſcribit) deſtinabat eum includere: quî ſcio an non Auguſtus fecerit? nam & is pomœrium protulit: an denique non Nero? quem ego præcipuè puto in totâ Româ mu-

mutaſſe & innouaſſe. Et ab eo ſanè facies & forma eſt, quam Plinius deſcripſit. Alterum, quod obijci poteſt. Olympiodorum non niſi *viginti & vnum* milliaria attribuere ſub Honorio, cùm Roma capta fuit: vbi ergo illa *quadragintaduo* noſtra, vel Aureliani *quinquaginta*? Reſpondeo, fuiſſe, & deſijſſe. Nam ecce cùm Conſtantinus ſedem imperij tranſtulit, & vnà ſecum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientem abſtraxit, denique ſeipſum & Aulam: nónne probabile eſt, Romam iterùm valdè minuiſſe? idque in extremis & longinquis maximè, vt ſolet: atque ita reditum, collapſis aut diſiectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Alioqui & alterum mihi argumentum non inualidum pro tanto ambitu eſt, ex ipſo Victore & Rufo, qui *Regiones vrbis* ſingillatim dimetiuntur. Sunt igitur quædam, vt illa *Auentini*, quæ *habent in ambitu* XXXIII. *millia* CCCC.LXXXVIII. pedes: nónne ea reddunt *ſex milliaria* ampliùs *& ſemiſsem*? Quid in reliquis illis XIII? in quibus vna item aliqua XXX. *millia pedum* habet, aliæ ferè XVI. XV. XII: & minima omnium XI. Profectò ex his iunctis ingens ambitus exſurgit, & (computa ſi lubet) propemodum ille noſter. Sed tertiò aliquis dixerit, quod tu anteà, muros hodiernos contra nos eſſe. Sunto. tu veteres eos potes credere? & ita neſcis toties dirutam, incenſam, vaſtatam: iterumque inſtauratam & refectam eſſe? Noli arbitrari quòd in ijſdem veſtigijs. nam quâ ſpe eiuſdem frequentiæ, aut felicitatis? Imò Honorius contraxit, pòſt Beliſarius, Narſes, denique & Pontifices Romani è quibus *Hadrianus primus* (vt Blondus tradit) *muros eos, qui nunc exſtant, centenis aureorum millibus è Thuſciâ contractis, exſtruxit.* Sed hæc apud alios leges: ego ſententiam meam ſine fuco liberè, & item ſine pertinaciâ (quod profiteor) dixi. Hîc autem ſiſtit me & percutit miſerans quædam cogitatio. Ego te Roma illa vetus, & ſpecioſa ſuper omnes vſquam aut vnquam vrbes, non ſolùm non video, ſed etiam quæ fueris, quæro? Quæ fueris? imò & vbi fueris: & quî ſcio, an non & aliquando, vtrùm fueris quæretur? Non magis hoc mirum, ſi ſæcla plura current, quàm nunc de Thebis Ægyptijs aut Troiâ dubitari. Nam habet hoc ætas, vt formam primò tollat, tum rem, tum famam & nomen. O ſpes & res humanæ, quid eſtis? quò itis? huc flectite. En potens & ſuperba illa Roma, quæ VRBS AETERNA audiebat; quæ VICTVRA CVM SAECVLIS; quæ DEORVM OPVS ET CVRA, tota perijt, condita in ruinis ſuis iacet, & laboramus eruere, & adſtruere magnitudini eius fidem.

CAPVT III.

Magnitudo Suburbiorum Romæ, & hominum in totâ Româ multitudo.

SED philoſophandi alibi ſit locus: curramus nunc inſtitutum curſum. Romam igitur duplicem habemus, veteri ambitu, & nouo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbijs procurrit. Ea quoque ingens, & Plinij imagine oſtendenda: qui ait, *exſpatiantia tecta multas addidiſſe vrbes.* Plures, inquam, ſunt vrbes, & tot quot ſuburbia ipſa. Quæ *Tybur, Ocriculum, Ariciam,* atque aliò excurrebant, ſed maximè *Oſtiam* & mare verſus. Illuc vel ad XV. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat. cui ab hac cauſsâ viſum, *Oſtiam tenus* (ait Suetonius) *mœnia promouere; atque inde foſſâ mare veteri vrbi inducere:* etſi non effecit. De hac magnitudine iam ſuo æuo Dionyſius: *Omnia loca circa vrbem habitata, ſine mœnibus eſſe. in quæ ſi quis intuens* MAGNITVDINEM ROMAE *exquirere velit, fruſtrà eum fore, & hæſurũ vbi deſinat vrbs, vbi incipiat. Adeò ſuburbana,* inquit, *ipſi vrbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem* IMMENSAE LONGITVDINIS *exhibent ſpectanti.* Atque eâ mente alibi ſcripſit, *nullam vrbium Græcarum ſiue Barbararum, vel ſpatij habitati amplitudine, vel imperij, tantam fuiſſe.* At maior etiam maiorque poſt illum. & Ariſtides Rhetor (ſub Hadriano vixit, cùm vrbs in ſummo flore) comparat eam non ineptè cum Homericâ niue: *quæ excelſorum montium iuga operit, & agros item ac pinguia virorum culta.* & addit: *Deſcendit etiam & porrigitur* AD MARE *ipſum, vbi commune eſt emporium, & omnium è terrâ gignentium diſtributio.* Atque idem haud vanâ μεγαληγορίᾳ: *Tantam Romam eſſe, vt in quacumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in mediâ eum eſſe.* Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſtâ adſtructâ? At tu vultu renides, & fortaſſe animo diſſentis. AVD. Etiam verbis, ſi licet. LIPS. Licet verò, atque adeò in-

inuito. Avd. Nam quę tu ſic extollis & producis, Oſtiam, Tybur, aliò, hæc omnia ego atque alius dixerit, non habitata ædificia, aut vrbis partes, ſed Villas, Prætoria, & voluptarias eiuſmodi domos fuiſſe. Lips. Sanè alius hoc iam dixit: memini: ſed quem reijcit, præter dicta, multitudo infinita hominum, quæ in vrbe hac totâ fuit. Opportunè enim & hoc argumentum addam pro magnâ meâ Româ. Poſſumúſne igitur ſatis certò eam multitudinem colligere & adfirmare? poſſumus è veſtigijs ſcriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum. Ex lapide Auguſti, ſæpè iam nominato, itemque è Suetonio conſtat, *trecenta viginti millia* aliquando fuiſſe plebis vrbanæ: plebis dico tenuioris, & quæ è publico victitaret: imo ſuprà. Conſidera, & inſtitue ratiocinium: ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta iam etiam diuitum? Quot illi Senatores aut Senatorij, quot equites, & ex ipsâ plebe honeſti? Víſne illos quoque *trecenta millia* fuiſſe? age, ſunto vel *ducenta* tantùm: quid conficitur? pueros feminaſque addendas: & quo numero? profectò duplo triploque (ſi non vltra) ſuperarunt: & ita vbique gentium aut vrbium obſeruamus. Si placet igitur, conſumma: habemus iamnunc in noſtrâ Româ (vix audeo dicere) *duos hominum milliones.* Quid tamen trepido? verum fortiter dicendum eſt, & plura etiam addenda. Avd. Plura? at vereor ne iamnunc extra veri metas iueris, certè opinionis. Lips. Plura inquam, & vide. Nónne probabile eſt totidem ſeruos Romæ, quot liberos fuiſſe? Avd. Socratis inſtituto mecum agis, & interrogando inducis. Sed ego circumueniri metuo, tu tibi reſponde. Lips. Fiat. dico totidem, dico plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit (vt nunc mores) cui non vnus alterve ſeruulus? At diuites illi agmina eorum, * *agmina* dico (& ſic Ammianus loquitur) *poſt ſe trahebant.* Vnus Pedanius Coſta in Tacito, *quadringentos* ſeruos ſub tecto ſuo & domi habuit, cùm ab vno eorum eſt interfectus. Seneca Romanis ſuis obijcit *ſeruorum turbam, quæ quamuis magnam domum anguſtet.* Et crede mihi nemo diuitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis: qui in varia ſua officia aut munia diuiſi. Sed quid ambio, aut argumenta colligo? cape certum & fidei notum teſtem, iterùm Senecam, de ſuo æuo: *Dicta eſt aliquando ſententia in Senatu, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret. Deinde apparuit, quantum periculi immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent.* Quid clarius dici poteſt, ſeruos plures liberis fuiſſe? Nec ſic tamen omnes habemus: adde. Avd. Abeo. Lips. Quid tibi eſt? Avd. Nam tres aut quattuor milliones mihi iam ſtruis, quantum nec in prouincijs quibuſdam aut regnis. Quis hæc ferat? Lips. Si ferre non vis, deijce: per me licet. Tamen rem tuam iam ſum dicturus. Avd. Rem meam? Lips. Tuam. peregrinos traduco Romam. Avd. Hem, hem maneo, ô ſiſte me illîc. Lips. Ecce. dico Peregrinos ex toto orbe Romam olim veniſſe, alios negotij ſui cauſsâ, alios publici, multos & manſionis. Ita ſemper ea vrbs referta ijs, cùm hi inirent, alij exirent: atque ipſa, vt mare, admitteret, emitteret, nec creſceret minueréтve. Itaque Ariſtides Romam dicit eſſe, *velut* COMMVNE TOTIVS TERRAE OPIDVM. Item, *omnes gentes, quaſi vicatim diuiſas, ad hanc ſuam arcem conuenire: quæ numquam vlli ſe negat, ſed vt terræ ſolum fert omnes, ſic hæc* OMNES HOMINES *capit.* Athenæus quoque cum eo: apud quem ORBIS POPVLVS Romani dicuntur, ab hac cauſsâ: ipſa vrbs, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOME: quæ Polemonis Sophiſtæ, apud Galenum, vox & elogium fuit. Eadem *vrbs vrbium:* quia *videre in eâ eſt omnes vrbes collocatas.* deinde addit: *Deficiat non vnus dies, ſed quotquot habet annus, ſiquis adnumerare conetur* OMNES VRBES IN CAELESTI *iſtâ vrbe poſitas: idque ob nimiam copiam. Nam &* TOTAE NATIONES *illîc ſimul & confertim habitant: vt Cappadocum, Scytharum, Ponticorum, & aliarum complures.* At tu iterùm renides. Avd. Et renitor quoque. an Græcis his credam, & ſic oratoriè loquentibus? *Dies deficiat & annus numerantem*: item, *Totæ nationes habitant*: & iſta, quæ tu ſcis dici in ſpeciem, in re non eſſe. Lips. In re non eſſe? audi, audi: quoniam Græcis parùm apud te eſt fidei (etſi in hac re Romanâ & exterâ debebat) audi, inquam, Romanum igitur teſtem, & eum Romanâ fide ac candore. Is eſt Seneca noſter. qui ſic ad Heluiam matrem: *Aſpice hanc frequentiam, cui vix vrbis* IMMENSAE TECTA *ſufficiunt:* MAXIMA PARS *illius turbæ patriâ caret, ex municipijs, ex colonijs ſuis, ex* TOTO *denique* ORBE TERRARVM *confluxerunt.* Quid ea verba tibi videntur? *vrbis immenſæ tecta* vix capere incolas [illegible]em, *maximam illorum partem,*

* *Vide ſuprà lib. II. cap. XV.*

partem, exteros eſſe: denique *ex toto orbe* eò concurri. Et iſta mox iterat: ac poſtquam cauſſas recenſuit paſſim veniendi varias (lege; & iucunda ſunt:) addit: NVLLVM *non* HOMINVM *genus concurrit in Vrbem, & virtutibus & vitijs magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & Vnde domo quiſque ſit, quære: videbis* MAIOREM PARTEM *eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis venerit in* MAXIMAM *quidem ac* PVLCHERRIMAM *vrbem, non tamen ſuam.* Quid Lucanus? nónne Romam aſſerit,

— *populis, victiſque frequentem*
Gētibus, & GENERIS, *coëat ſi turba*, CAPACEM
HVMANI? —

Totum orbem hîc includi potuiſſe ait: & quid poteſt clarius pro multitudine, ſiue & magnitudine noſtrâ dici? Idem poëta — *mundi fæce repletam* Romam ſcribit: ad tot ſcilicet illas nationes aſpiciens (ex Athenæo audiſti) quæ incolebant: totæ in certis partibus aut regionibus etiam collocatæ. Ita Iudæi trans Tiberim, alij alibi: atque etiam cœtus & concilia ſua habuerunt. Suetonius indicat in Iulij funere: *In ſummo publico luctu, exterarum gentium multitudo, ſuo quæque more, lamentata eſt.* Vt iam igitur hoc claudam & definiam, putáſne & Seruos & Peregrinos minus *duobus millionibus* feciſſe? Ita in vniuerſum ſint *quattuor* Romæ, & circa eam: nec mitius aut contractius, vt ſcripta veterum ſunt, ego poſſum. Suſpenſum te animi video: & ego ipſe pænè fluctuo: ſed validi illi venti Auctoritatum nauim noſtram huc impellunt, ſiſtamus & in anchoris firmemus. AVD. Non ſanè id poteſt. nondum in tranquillo es, ne puta. Mihi quoque adſpirant venti, & ecce ab Oriente. Alexandria illa ſic celebris, ſic maxima, ſic omnium confeſſione poſt Romam ſecunda, non niſi *trecenta millia* habuit *liberorum capitum*: quod Diodorus tamen quaſi pro re magnâ poſuit, & adfirmauit. Atquin ea nec multo Româ ipsâ minor. LIPS. Reſpondeo, Alexandriam longè Româ illâ triplici dicta minorem eſſe: & cuius ambitus ex Plinij dimenſione, non niſi *quindecim milliarium* eſſet. Noſtra igitur maior: & ipſum hoc de Alexandriâ, contra vulgatam opinionem valeat, de Româ ſic paruâ. At verò de incolis, quòd paucos eos facere Diodorus videtur: videſis, & inquire. *De liberis capitibus* dumtaxat definiuit: vbi ſerui igitur? vbi etiam exteri & aduentores, qui in tali negotioſâ vrbe ſanè multi? Hæc attendenda ſunt; ſed iſtud maximè, quod Diodorus de ſuo æuo ſcripſit, id eſt Ptolomæi penultimi, & Romanæ adhuc libertatis. Atqui tunc Alexandria nondum in flore illo & culmine, ad quod ſub Principibus demum peruenit. Quid autem de *trecentis millibus* magnum ſit, cùm Cæſarea Cappadociæ (nec ea inter vrbes principes) *quadringenta millia* incolarum habuerit? Zonaræ hoc ita proditum, vt teſtem etiam aduocem: & hunc ipſum numerum, aut circà, Pariſiorum noſtra Lutetia in cenſum deferebat, ante vltimas iſtas turbas. Quid, quod Diogenes Laërtius in Empedocle prodidit, *Agrigentum Siciliæ olim octingenta millia hominum inhabitaſſe*? Plura eiuſmodi exempla ſunt: ſed hodie, nónne *Cairum* in Ægypto ſcribitur ad *ſeptem milliones* hominum habere? & *Quinzai* illud famoſum, ad *ſedecies centena millia* (ſtupeſco) familiarum? Prę quibus noſtra illa frequens Roma decreſcat; & dum fidem adſtruo, perdam admirationem. AVD. Non apud me, ſtupeo. & ecce hodierna Roma, quàm relinquitur & abeſt? LIPS. Nulla comparatio: ſi frons eſt, omitte. Paullus Iouius pro magno ſcripſit, *Leonis Decimi temporibus, cùm omnia infelici vbertate & pace, cenſa Romæ octogintaquinque millia ciuium & inquilinorum: at verò, poſt cladem ſub Clemente Septimo acceptam, iterùm cenſu inito, vix ad trigintaduo millia peruentum.* Quid verbis hîc opus eſt? vnus pænè veteris Romæ vicus ſit tam frequens. Nec mirum eſt. nam iſta hodierna, præcipuos illos colles & valles etiam, vacua habet & deſerta. AVD. Optimè. is ſpontè, quò ducebam. Nam nónne & tua vetus *compluria habet illa vacua*? Vbique obuia templa, porticus, baſilicæ, theatra, circi, fora, balneæ, thermæ, cetera publica: quæ vel magnam partem, ſi non maximam, vrbis occuparunt. Deflecte aut reſiſte, ſi potes, huic etiam vento. LIPS. Reſiſto, plenis velis, prorâ obuerſâ. Nam iſta quæ tu vacua perperàm putas, ego aio pleniſſima fuiſſe. Balneas & Thermas nominaſti: quid? an non in ijs multitudo curantium, miniſtrantium, ad obſeruandum, purgandum; aquam aggerendam; lauandum etiam, fricandum, vngendum, ſiquis ſeruū non habuiſſet? Templa autem, Baſilicæ, Fora, ſuos cuſtodes & ædituos habebant; ſatis grandi ſanè numero, ob ſacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et

Et paſſim curatores, & ſerui item publici, in publicis iſtis locis. Sed duo etiam ego omiſi, valdè ad frequentiam vrbis, Milites, & Palatinos. Milites tot illi, in præſidio Principis aut vrbis erant: ijs ſui calones, & honeſtioribus ſerui plures: ſcito certò vel ad *centena millia* excreuiſſe. At Palatinos dico, totam Principis aulam: in quâ quot officia aut miniſteria fuiſſe dicemus? Lapides antiquos inſpice: dicent in parte, & ſuggerent materiem tibi cogitandi. Eſt & tertiũ, ſed verecundè vix dico. Meretrices & ſcorta vtriuſque ſexus (proh pudor! ſed res ita fuit) ingentem numerum reddiderunt, vt in vrbe quàm multi cælibes, multi exteri ſine vxoribus, inhabitarent aut frequentarent. Quid iam gladiatores, venatores, ſcænici, quadrigarij, xyſtici? multa millia fuerunt. & ad ſummam, mi Auditor, deſine reflare ampliùs & opponere; aut, vides, longiùs longiuſque res hæc ibit. AVD. Quieſco tuâ cauſsâ, & credo (vt ſic dicam) nec credens. Tamen vnum etiam quæſierim: ſi tot illîc millena millia, vnde ijs cibus? LIPS. Hoc meritò & quæris, & ego decîdam, ſed paucis Senecæ verbis. *Cogitate*, inquit, *hanc ciuitatem, in quâ turba per latiſſima itinera, ſine intermiſſione defluens, eliditur; in quâ conſumitur,* QVIDQVID TERRIS OMNIBVS *aratur.* Orbis, inquam, pænè totus hanc ſuam metropolim adibat, & alebat: quid ambigis alimenta ſuffeciſſe? Imò repete quæ ſuprà dixi, de Frumentatione: & nunc Ariſtidis hæc audi. *Mare per medium veſtrum imperium porrigitur, cui vndique amolæ regiones adiacent, neceſſaria pleraque vobis ſubminiſtrantes. Nam ex* OMNI TERRA MARIQVE, *quidquid vel anni tempora gignũt; vel regiones ſingulæ, fluuij, lacus; arteſque item & ingenia tum Græcorum tum Barbarorum proferunt,* ID OMNE *ad vos defertur. Itaque ſiquis talia omnia videre deſiderat; is vel per totum orbem peregrinetur neceſſe eſt, vel in veſtrâ iſtâ vrbe verſetur. Quidquid enim apud alios vel creſcit, vel conficitur, hîc affluit & abundat. Tot autem & tantæ onerariæ naues ſingulis anni temporibus appelluntur; vt vrbs* COMMVNIS QVAEDAM ORBIS OFFICINA *videatur.* Ecce, merces vndique habes, copias vndique, frumenta, fructus. Nec plura opus de alimentis: addámne duo argumenta etiã multitudinis, atque vnum ex ijs iocoſum? Lampridius ſcribit, Heliogabalũ *ſeruis imperaſſe vt omnes araneas colligerent in vrbe: atque eos collegiſſe ad decem millia pondo.* additq; Heliogabalum ſubieciſſe, *Vel hinc intelligendũ* QVAM MAGNA ROMA *eſſet.* Verum eſt: & quot domorũ angulos excuti oportuit, ad hoc pondus? & quidem domorũ per omnes angulos ferè habitatarũ? Alterum argumentum triſte, & à peſte. In Euſebij Chronico traditur ſub Veſpaſiano (etſi verius Tito) *Ingentem Romæ luem factam, ita vt* PER MVLTOS DIES *in ephemeridem decem millia mortuorum referrentur. Decem millia* nempe in dies ſingulos: nec nimium pro Româ: quando in *Caïro* etiam lego, ad xx. ∞. hominum in dies abſumpta. Itaque & in Suetonij Nerone quod vulgo legitur: *Acceſſerunt tantis ex Principe malis & fortuita quædam. peſtilentia vnius Autumni quâ* XXX. *funerum millia in rationem Libitinæ venerunt:* C. XXXIX. id falſum prauumque mihi eſt. Quid enim in magnâ illâ Româ magni, cùm in noſtris opidis ea ſint exempla? Omnino reſcribendum, *trecenta millia*: & interpretes debebant aduertiſſe. Concludo, & moneo, per hanc frequentiam Romæ factum, vt paullatim Italia pænè deſerta eſſet; cùm plerique eò confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios vſus aut voluptates. Varro iam ſuo æuo conqueritur, pleroſque ex agris in vrbem correpſiſſe, *& maluiſſe manus in theatro mouere, quàm in aratro.* Quod maximè fuit, poſt Frumentationes ſic largiter & firmiter inſtitutas: etſi Lucanus cauſſam in ciuile bellum conijcit: quaſi ab eo ſtirps Italiæ ſic acciſa. Sed de ſolitudine quidem, eadem canit:

—— videmus
Tot vacuas vrbes. generis quò turba redacta eſt
Humani? toto populi qui naſcimur orbe,
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros:
VRBS *nos* VNA *capit.*

Quod poſtremum epiphonema ſanè eximium, pro eximiâ noſtrâ Româ.

* Κοινὸν τι τῆς γῆς ἐργαστήριον.

CAPVT IV.

De ædificijs vrbis Romæ communiter, & eorum altitudo.

ET Roma quidem tanta & tam frequens fuit: inimus nunc ipſam, & perambulamus, & luſtramus? AVD. O ſi quis Deus olim hoc mihi dediſſet! ô ſiquis nunc quoque vel per ſomnium in eâ ſiſtat? LIPS. Ego in ero, confide. ſomnia dicam, & vmbras, præut ipſa res & pulchritudo fuit. Periti viri eſt, mihi crede, non dicam deſcri-

deſcribere, ſed capere & credere qualis & quanta ea Roma fuit. Conabor, & minutula dicam: & vel ſic fidem fortaſſe non inueniam. quid refert? aëri & herbis meis hæc ſim locutus. Tria in vrbe miranda canit Claudianus:

Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS *aër,*
Cuius nec SPATIVM *viſus, nec corda* DECOREM,
Nec laudem vox vlla capit.

Altitudinem ecce laudat, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* dictũ, duo alia exſequamur. Quæ eſt *altitudo*? ſiue in collibus ipſis ædificatio, pulchrâ ſpecie; ſiue ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis priuatiſque ædibus inſeſſos; gradatim declinantes; & velut ſuperas quaſdam vrbes, vrbi inferę imminentes? Omnino fuit ea facies: & pulchrè expreſſit Ariſtides. *Nec verò, inquit, ſuperficiem ſolùm ſoli occupat, ſed longè ſupra exemplum in aëra altiſſimè aſcendit. Et ſicut vir aliquis, qui robore & magnitudine excellit, alios quoque in ſe ſublatos ferre gaudeat: ita & hæc non quieſcit, niſi & alias æquales ſibi ſuperimpoſitas vrbes, alteram ſuper alteram ferat: quod nominis eius fert ratio, totumque hoc quod hic videmus, robur &* * *valentia eſt. Adeò vt ſi quis eam diligenter vellet euoluere & diducere, & quæ nunc in ſublimi ſunt vrbes, aliam iuxta aliam humi collocare; quidquid Italiæ reliquum eſt, id impletum mihi iri videtur: imò futura vna aliqua vrbs ad Ionium vſque ſinum.* Bellè & ποιητικῶς, non nego, attollit, ſed hæ figuræ originem à re habent, nec quiſquam putet elationes iſtas, niſi cum cauſsâ & baſi eſſe. Itaque & Plinius, verus & ſeuerus taliũ, cùm de magnitudine dixiſſet: *quò, inquit, ſi quis* ALTITVDINEM *tectorum addas, dignam profectò æſtimationem concipiat, fateaturque* NVLLIVS VRBIS MAGNITVDINEM IN TOTO ORBE *potuiſſe ei comparari.* Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis, fateor, maximè: vt in Rutilio, ad Romam:

* Ῥώμη

Exaudi genitrix hominũ, genitrixque deorũ,
Non procul à cælo per tua templa ſumus.

Significat altiſſimè in aërem ea ſurrexiſſe: & quídni, cùm collibus etiam ſæpè impoſita? Ceteræ ædes, non communiter ſic altæ, nec humiles tamen fuerunt. Nam Auguſtus Princeps, cùm ambitionem in ædificando videret atque altè attollendo, eamque cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſiue etiam, quia aërem interciperent, & nimis inumbrarent: coërcuit, vt in Strabone ſcriptum eſt, & *ſeptuaginta pedes* definiuit in modo ędificiorum. Nero hoc ipſum poſteà ſecutus, cùm ab incendio Romam inſtauraret, *cohibuit* (vt Tacitus ait) *altitudinem ædificiorum.* Sed modum non expreſſit noſter: fueritque vel ille Auguſti, quem oblitteratum, vt ſolet, iam reuocauit; ſiue is qui Traiano poſteà adſcribitur à Victore, *pedum ſexaginta.* Sed de priore ego malim. Dices. ergóne tam miranda hæc altitudo? & nónne hodie magis educimus? Interdum, non nego: ſed nec ſic communiter: & hoc quoque cogita, multas ædes, & inprimis omnes publicas, extra legem hanc fuiſſe. Quid ſi autem & diuites illi nobileſque neglexerint? ego arbitror, ſiue gratiâ impetratâ, ſiue & eâ neglectâ. Et titulus ſanè fuit. quia lex in futuras nouas ædes cauebat, ſtructas non diruebat, & fas eaſdem ſic reparare. Quidquid tamen ſit, ſi vulgò ædes omnes *ſeptuagenûm* pedum, ſatis conſpicua ea altitudo: præſertim vbi tecta compluuiata, aut teſtudinata, quòd ſæpè. Noſtra hæc pectinata, & in anguſtum ſurgentia, aliquid de dignitate minuunt, ſed & capacitatem tollunt. In tali autem illâ altitudine, quid minus quàm quaterna aut quina cænacula? quorum frequentiæ ſtudebant. Vitruuius: *In eâ autem maieſtate vrbis, & ciuium* INFINITA FREQVENTIA, *innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cùm recipere non poßet area plana tantam multitudinem ad habitandum in vrbe, ad auxilium* ALTITVDINIS *ædificiorum res ipſa coëgit deuenire. Itaque pilis lapideis, ſtructuris teſtaceis, parietibus cementicijs, altitudines exſtructæ, contignationibus crebris coaxatæ, & cænaculorum ſummas vtilitates perficiunt, & deſpectationes.* Sed hæc de ædificijs nunc non exſequor: & ſatis de Altitudine libaſſe.

Lib. II. *

CAPVT V.

Decor & ornatus ædificiorum. Excerpta quædam, & primò de templo Capitolino exactiùs dictum.

AD *Decorem* tranſeo, qui varius, in mole, in materiâ, in artificio, in ſymmetriâ, & ſiquid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque parte, quin vrbs omnes orbis vrbes ſuperauerit, nemo dubitet. nam & fidi auctores dicunt, & opes atque ambitio Romana facilè perſuadent. Quidquid artificum inſigniorum Græcia aut

Aſia habuit, Romam euocabantur, aut vltrò veniebant. quippe hîc præmia: & quidam ex ijs, quibus (vt Taciti verba vſurpem) *ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegauiſſet, per artem tentare.* Sed primus aut præcipuus *Decoris* huius auctor Auguſtus, qui *vrbem*, vt Suetonius ait, *neque pro maieſtate imperij ornatam, & inundationibus incendijsque obnoxiam, excoluit adeò, vt iure ſit gloriatus, Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet.* Alter ab eo, Nero Imperator. qui ambitione impulſus vrbem incendit, vt nouam melioremque repararet. *Videbatur enim*, ait Tacitus, *condendæ vrbis nouæ, & cognomento ſuo appellandæ, gloriam quærere.* Itaque eius iuſſu, *vrbis domus, non vt poſt Gallica incendia, nullâ diſtinctione, nec paſſim erectæ, ſed* DIMENSIS VICORVM ORDINIBVS ET LATIS VIARVM SPATIIS, *cohibitâ ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque* PORTICIBVS *quæ frontem inſularum tegerent. Easque porticus Nero ſuâ pecuniâ exſtructurum pollicitus eſt.* Vides ibi quædam præclara & optanda in vrbe, Ordines vicorum, Latitudines viarum, Porticus protegentes. Vt non temerè idem Tacitus TANTAM *reſurgentis vrbis* PVLCHRITVDINEM miretur, & ſcripto conſignet. Quod tunc quidem publicè, ſed & priuatim in omni incendio factum Seneca adnotauit: *Timagenes, felicitati vrbis inimicus aiebat, Romæ ſibi incendia ob hoc vnum dolori eſſe, quòd ſciret meliora reſurrectura quàm arſiſſent.* Et ſanè ita fuit, præſertim ad Traianum vſque; cùm ab illo, & à Deo, culmen fuiſſe videtur pulchritudini vrbanæ. AVD. Ain, tu, à Traiano? Conſtantino hanc laudem Nazarius tribuit, in Oratione ad ipſum: *Celeberrima quæque vrbis nouis operibus eniteſcunt, nec obſoleta modò per vetuſtatem redimiuo cultu inſigniuntur, ſed illa ipſa quæ* ANTEHAC MAGNIFICENTISSIMA *putabantur,* NVNC AVRI LVCE *fulgentia,* INDECORAM MAIORVM PARCIMONIAM *prodiderunt.* Vides quanto anteferat hæc noua, aut nouata, omnibus antiquis. LIPS. Ita, ſed nempe apud Conſtantinum. Fidem autem laudationibus iſtis qui fideliter conſtare putat, ignarus eſt oratorij moris. Struxiſſe & inſtauraſſe quædam illum Principem, lubens credo; quod ad veterem artem aut ſplendorem, da veniam, hodie non credã. Sed nos *Decorem* noſtrum videamus, quem Plinius communiter ſic dilaudat: *At vrbis noſtræ miracula tranſire conuenit, & ſic quoque* TERRARVM ORBEM VICTVM *oſtendere. quod accidiſſe toties penè, quot referentur miracula, apparebit. Vniuerſitate verò aceruatâ, & in quemdam vnum cumulum collectâ, non alia* MAGNITVDO *exſurget, quàm ſi* MVNDVS ALIVS QVIDAM *in vno loco narretur.* Lib. xxxvi Notentur ea & ad Decorem, & ad Magnitudinem malè controuerſam. Sed & Caſſiodorus vero & magno ore, de iſtâc vrbe: *Ferunt priſci ſæculi narratores, fabricarum ſeptem tantùm terris attributa miracula. Epheſi Dianæ templum; regis Mauſoli pulcherrimum monumentum; Rhodi Solis æneum ſignum, quod Coloſſus vocatur; Iouis Olympici ſimulacrum, quod Phidias formauit; Cyri Medorum regis domum, quam Memnon fabricauit; Babyloniæ muros, quos Semiramis conſtruxit; Pyramides in Aegypto. Sed quis illa vlteriùs præcipua putabit, cùm in vnâ vrbe tot ſtupenda conſpexerit? Habuerunt honores, quia præceſſerunt tempore: & in rudi ſæculo quidquid emerſiſſet nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autem poteſt eſſe veridicum, ſi* VNIVERSA ROMA *dicatur eſſe* MIRACVLVM. Lib. vii. Ecce conſona vtriuſque iudicia, ſed & voces: & Romam totam, ac per partes, *Miraculum* eſſe, & inter prima mundi ſpectacula, iure cenſent. Vis autem paullò diſtinctiùs membra pulcherrimi huius corporis videamus? AVD. Te hoc quærere? non volo, ſed aueo, ſed ardeo, vt vero verbo dicam. LIPS. Atqui ne nimis ardeſce. nam ego non flumine te perfundam, ſed leuiter aliquid aſpergam è ſummis aquis. Tu te ingurgitabis, ſi voles, poſteà: viam deſignabo & præibo. Ego autem? an ducem potiùs alium quæram ex ipſâ antiquitate, qui oſtendat? Eſto Ammianus, qui Conſtantij ingreſſum in vrbem Romam deſcribens, ipſum intuentem & mirantem præcipua operum facit, atque ait: *Proinde Romam ingreſſus, imperij virtutumque omnium larem, cùm veniſſet ad* ROSTRA, *perſpectiſſimum priſcæ potentiæ* FORVM *obſtupuit: perque omne latus, quò ſe oculi contuliſſent,* MIRACVLORVM DENSITATE *præſtrictus, allocutus nobilitatem in* CVRIA, *populumque pro tribunali, in* PALATIVM *receptus fauore multiplici, lætitiâ fruebatur optatâ. Deinde intra ſeptem montium culmina, per accliuitates planitiemque poſita vrbis membra colluſtrans, & ſuburbana; quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta ſperabat:* IOVIS TARPEII *delubra,* Lib. xvi.

quantum terrena diuinis præcellunt; LAVACRA *in modum prouinciarum exſtructa*; AMPHITHEATRI *molem ſolidatā Lapidis Tyburtini compage*; PANTHEON *velut regionem teretem ſpatioſâ celſitudine fornicatam*; *elatoſque vertice ſcanſili* SVGGESTVS *conſulum, & priorum Principum imitamenta portantes, &* VRBIS *templum*, FORVMQVE PACIS, *&* POMPEII THEATRVM, *&* ODAEVM, *&* STADIVM, *aliaque inter hæc* DECORA *vrbis æternæ*. En habes, qui digitum intendat, & ducat: tū ſequere, & ardorem (ita loquebaris) reſtingue. AVD. Iam riſui & ioco me habes palàm. LIPS. Egóne? AVD. Tu, tu, & ſi noctua ſim, ſæpiùs cantem. Nam nomenclatorem mihi das locorum, & paucorum quidem: vbi deſignator, enarrator, interpres? LIPS. Adeſt: ego pro copiâ & ſcientiâ aliquid dicam, ſed nec ordine quidem Ammiani. Nam etſi præcipua ille tetigit; non placet tamen ordiri à *Foro* aut *Roſtris*, ſed potiùs à *Templis*. Diuina, à quibus rerum hominumque ortus, præeant; & totum hoc pulchritudinis agmen ipſa ducant. Nominat ille quattuor templa, *Iouis Tarpeij*, *Panthéon*, *Vrbis*, *Pacis*. Quàm pauca è multis? nam primùm hoc moneo, *quadringenta viginti quattuor templa* Romæ fuiſſe, quod in Notitiâ imperij proditum leges. Noli ambigere, quin pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter ſtructa, vel inſtructa: ſed Ammianus ſatis habuit, dignitate vel opere prima eorum dare. Itaque à *Tarpeio* exorſus eſt, ſiue *Capitolino*: non quia pulcherrimum fortaſſe, ſed quia primarium, & Dei principis; itemque quia multâ ſubſtructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat. Alioqui Plinius, vbi magnifica operum recenſet, hoc omittit:
Lib. xxxvj. imò idem quaſi irridet veteres, quòd *Aggeris vaſtum ſpatium, & Capitolij inſanas ſubſtructiones mirabantur*. Sed id non eâ mente dictum, quâ videri poſſit, non, inquam, deminuit aut abijcit Capitolij ipſum opus; ſed ſubſtructiones tangit, quas L. Tarquinius Priſcus magnas, & *inſanas*, vt ipſe loquitur, circùm collem fecit: dum prærupta eius adæquat, ab imo ſolo ingentibus lapidibus muro educto ſuffulcit, complanat denique in vertice, & fundamentis parat. Hæc Plinius tangit, & Dionyſius clarè exſequitur: quem vide. Alioqui ipſum opus & ædificium non miratur mirabile viſum: quî id poſſit? cùm ſemper inter eximia fuerit, & vrbis prima. Præter Ammianum in verbis dictis, etiam Caſſiodorus ſic attollit: *Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt* INGENIA HVMANA SVPERATA *vidiſſe*. Et res ſanè dicit & facies, quam etſi tenuiter, lineis aliquot adumbrabo. Mons *Saturnius* primò dictus fuit, in quo hæc ædes, tum *Tarpeius*, & mox *Capitolinus*, à capite hominis (cui viuo *Toli* nomen fuiſſe Arnobius tradidit) inuento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, non vulgo nimis illud, duplex *Capitolium* fuiſſe, *Vetus & Nouum*. Illud in *Regione ſextâ Circi Flaminij* Victor & Notitia Imperij locant; iſtud in *Regione octauâ Fori Romani*. Valerius illud intellexit certò, cùm inter ſacerrima & vetuſtiſſima loca, admirans nominat: *Per Romuli caſam, perque* VETERIS *Capitolij humilia tecta, & æternos Veſtæ* Lib. iv. cap. iv.
ignes. Ait *Vetus*, ait *humili tecto*: quod vltimum nullo modo in *Nouum* & ſublime illud conuenire poteſt. Puto & Martialem hæc diſtinguere, cùm in hominem ludit plurifariàm habitantem:

Eſquilijs domus eſt, domus eſt tibi colle Dianæ,
Et tua Patricius culmina vicus habet.
Hinc viduæ Cybeles, illinc ſacraria Veſtæ,
Inde NOVVM, VETEREM *proſpicis inde Iouem.*

Cerni ab eo vtrumque Capitolium vult: *Vetus* è colle Auentino ſiue Dianæ, *Nouum* ex Eſquilijs & Vico patricio. Etſi fortaſſe *Nouum Iouem* Domitianum ſuum vocat, eiuſque Palatium intellegit. Sed Varro de vtroque apertiùs: *Capitolium Vetus, quòd ibi Sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ: & id antiquius, quàm ædis quæ in Capitolio facta*. Ecce, dicit illud Vetus, æuo prius eſſe quàm hoc Nouum, & oſtendit in alio item loco fuiſſe. Sed dices, ſi prius, ſi alibi: vnde *Capitolium*? nam vox ea non conuenit, cùm nec mons tunc nomen iſtud habuerit, nec ipſum illud templum in monte. Reſpondeo, Varronem hoc occupaſſe & ſoluiſſe lectori vigilanti. Nam ideò, inquit, *Capitolium* non auctor aut conditor, ſed poſteritas dixit; quia vt in nouo & nobili illo Capitolio, tres illi dij Præſides item colebantur. A ſimilitudine igitur & hoc *Capitolium* eſt dictum, ſed cum diſcrimine, *Vetus*. Quæras ampliùs, quis autem condidit? & hoc dicam, ſuggerente Caſſiodoro. Nam ille in Chronico, Numæ rebus: *Capitolium quoque à fundamentis conſtruxit*. Ignaro lectori tenebræ ſint, & falſi Caſſiodorum

dorum arguat. quis enim vmquam prodidit Numam auctorem Capitolij? Et ſanè diſtinguere debebat, & addere, *Vetus*. Ita enim eſt: ille auctor illius, vndeunde hoc hauſerit Caſſiodorus; ſicut *Noui*, Tarquinius Priſcus. Is complanato, vt dixi, monte, ſtruere cœpit, ex voto quod vouerat bello Sabino: idque opido Apiolis capto, vt Plinius ex Antiate refert, è manubijs & prædâ. (Lib. III. cap. V.) Sed fato præuentus, abſoluendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, regum vltimo: etſi Seruium quoque Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio adiutum, Tacitus (ſed ſolus, opinor) dixit. Præcipuus tamen auctor operis Superbus. qui, vt Liuius inquit, *Sueſſâ Pometiâ è Volſcis captâ, diuenditâ prædâ, cùm quadraginta talenta argenti aurique recepiſſet, concepit animo eam* AMPLITVDINEM *Iouis templi, quæ digna deûm hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipſius etiam loci maieſtate eſſet.* Scribit *quadraginta* talenta: quæ nobis XXIV. millia Philippæorum eſſent: ſed an non *quadringenta* reſcribendum, aliquis ex Dionyſio iure contrauertat? Nam ille, vt in re non dubiâ: *tantum prædæ*, inquit, *repperit, vt quinque minæ argenti obuenerint ſingulis militibus, decimæ autem dijs ſacratæ fuerint non minus* * *quadringenta talenta.* Ea eſſent, *ducenta quadraginta millia* Philippæorum: pecunia, haud nego, ſatis grandis, præſertim è ſolis decimis: ſed res Italiæ & Latij tunc vberes & florentes (quod & alibi videre eſt) hoc perſuadent; tum & ipſum opus eâ amplitudine inſtitutum, quam Liuius deprædicat, & quam exiguâ ſummâ nemo fabricetur. Nec tamen vel Tarquinius ſupremam manum impoſuit: (III. Hiſt.) & *gloria operis* (ait Tacitus) *libertati reſeruata. Pulſis regibus, Horatius Puluillus Conſul dedicauit, eâ* MAGNIFICENTIA, *quam immenſæ poſteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent.* Vides & à Tacito laudari, & conſummatum hoc opus Puluillo adſcribi. Quid igitur eſt, quod in Liuio, multis annis pòſt lego, in Tribunorum militarium imperio? (Lib. VI.) *Eodem anno, ne priuatorum tantùm operibus vrbs creſceret, Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus* VEL IN HAC MAGNIFICENTIA VRBIS CONSPICIENDVM. Hoc narrat, poſt Romam à Gallis captam, & cùm ea inſtaurata à ciuibus fuit. Ergóne tunc denique Capitolium ſaxo quadrato ſtructum? nego de ipſo ædificio, fateor de monte. Itaque attende, *ſubſtructum* dicit, non *exſtructum*. Eſt illud ipſum opus, de quo prædixi, L. Tarquinij: quod tamen rudi lapide factum, nunc mutarunt, & ſecto quadratoque ſplendidius confecerunt. Igitur Pliniana illa, de quibus item anteà, magis fuerit ad hoc poſterius opus referri: & iſtæ ſunt *inſanæ illæ ſubſtructiones*, è quarum ruinis vaſtos lapides erutos patrum etiam ætas vidit. Sed ipſum Tarquinij Capitolium quale fuit? Deſcribit his ferè verbis Dionyſius: *Situm eſt in altâ crepidine, habetque in ambitu octa iugera: ſic vt latera ſingula ducentorum ferè pedum ſint, exiguâ latitudinis & longitudinis differentiâ, niſi quòd iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Quâ parte frons eius meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur; ab alijs lateribus, duplici. In ipſo ſunt tres cellæ, ex ordine, à lateribus communione parietum clauſæ. Media eſt Iouis, vtrimque altera Iunonis, altera Mineruæ, ſub eodem laqueari eodemque tecto.* Ita Dionyſius: & verba, ſi placet, examinemus. *Octo iugerum* ambitu fuiſſe dicit: id eſt *pedum octingentorum*: ſed ſic vt quadrum eſſet, imò pænè quadratum, niſi quòd longitudo *quindecim pedibus* ſuperaret. Fuit egregia capacitas, ſi conſideras, & aptâ proportione. Ait, *frontem ad meridiem ſpectaſſe*: id eſt Forum Romanum & Palatium verſus, frequentiſſimam vrbis partem. Ergo ab eâ quoque parte *centum gradus*, quibus (vt Tacitus, atque alij) ſuperbè adibatur. Quos tamen continuos fuiſſe non arbitror, & retractiones ſuas habuiſſe, vt Vitruuius appellat: id eſt, areolas, vbi feſſi pedem figerent, & reſpirarent. quas poſt ſingulos ſeptem aut nouem graduum ordines ſolere interponi, architecti notarunt. Gradus autem iſti haud dubiè ad maieſtatem: eoque & in alijs templis, etſi pauciores, ſoliti vſurpari. Sed ibi ratio, hîc neceſſitas & locus editior voluerunt. Addit *columnarum triplicem ordinem*: quas L. Sullam Athenis aduexiſſe, è templo Iouis Olympij, Plinius nos docet. (Lib. XXXV. cap. VI.) Atque eas Dionyſij tempore ipſas extitiſſe, facilè arbitror: poſt incendium, à Veſpaſiano mutatas, verbum Plinij dat ſuſpicari. Quàm multæ eæ fuerint, haud dixerim: quia varia proportio in collocandis, de quâ Vitruuius videndus. An tamen eiuſdem locus non huc facit? Lib. III. cap. III. Formant *Pycnoſtylos, Syſtylos, Diaſtylos, Aræoſtylos, Euſtylos* ædium ſpecies: ijs enim Græcis vocibus vtuntur: & in *Aræoſtylis*, inquit, *nec marmoreis*

nec

* In Plutarcho ſumma eadem.

nec lapideis epiſtylijs vti datur, ſed imponendæ ſunt trabes de materiâ perpetuæ : & ipſarum ædium ſpecies ſunt baryce, barycephalæ, humiles, latæ, ornantque ſignis fictilibus, aut æreis inauratis faſtigia earum, Tuſcanico more. vti eſt ad Circum maximum Cereris, & Herculis, Pompeiani item Capitolij. Sanè Pompeianum Capitolium nemo legit, opinor; nec ipſe Pompeius manum admouit, aut potuit: niſi quis accipit de Capitolio, quod Pompeijs fuerit Campaniæ opido. Nam & coloniæ, vti ſcimus, Capitolia ſua habebant. Sed tamen, quia vtitur hîc Romanis exemplis (vide alia:) non diſpliceat diſtingui, *Herculis Pompeiani, item Capitolij.* Itaque Capitolium fuerit inter *Aræoſtyla*, id eſt raris columnis diſtincta. Pergit Dionyſius, *tres in ipſo cellas eſſe*, ſiue vt ipſe appellat * σηκούς. Ea res nota eſt, & verſus Auſonij,

* Heſych. Σηκὸς ἱερὸς δόμος ναὸς τοῦ ἱεροῦ.

Trina in Tarpeio fulgent conſortia templo.

Quod imitabantur item in colonijs: eoque Arnobius ſcripſit: *Nonne vides in Capitolijs omnibus virginales eſſe ſpecies Mineruarum?* duos alios deos ibi omittit. An autem non alij dij in Capitolio? non quidem in iſto templo; excipio Iuuentutem, & Terminum: qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. *Itaque eorum aræ* (ait alibi Dionyſius) *continentur templi ambitu atque vna in veſtibulo cellæ Mineruæ eſt, altera in ipſâ cellâ iuxta puluinar.* Quod igitur in Tertulliano legitur: *Capitolium omnium dæmonum templum eſt.* itemque in P. Victore: *Capitolium, vbi omnium Deorum ſimulacra celebrantur.* in Cicerone: *Deorum domicilium*: ea inquam omnia, de ipſo monte capienda ſunt, qui paſſim & pænè totus deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus: quod facile tibi inter legendum obſeruitare. Sed dixerat etiam Dionyſius, *cellas iſtas à lateribus communi pariete clauſas.* Quid hoc eſt? vt nullum diſcrimen aut interpoſitio parietum fuerit? imò opinor fuiſſe, aut certè columnarum, & ſacelli atque ædiculæ ſpeciem ſingulas habuiſſe. Nam ita ipſe Dionyſius, πρόναος τῆς Ἀθηνᾶς (in verbis, quæ iam verti) *veſtibulum ædis Mineruæ*, & vt ſic dicam *protemplum.* Ita & Liuius: *Quadrigæ inauratæ poſitæ in Capitolio, in cellâ Iouis, ſupra faſtigium ædiculæ.* Plinius verò & *Delubrum* dixit: *Proſerpinæ tabula fuit in Capitolio, in Mineruæ delubro, ſupra ædiculam Iuuentutis.* Diſtinctio igitur: ſed mens Dionyſij, tres ipſas tamen cellas communi totius templi pariete clauſas. Niſi quis etiam cenſet, *Aediculas* iſtas fuiſſe non niſi caua quædam in ipſo pariete, ad ſtatuas illocandas: quod in Panthéo videmus: quibus non accedam. Iſta ex Dionyſio: an & à me aliquid addo? faciam, ſi priùs diſtinxero inter Capitolia, quæ quattuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuêre. Nam primum illud Tarquiniorum, bello ciuili Sullano, incendio perijt, neglegentiâ cuſtodum. Alterum ipſe Sulla inſtruxit. ſed non dedicauit: *quod vnum Felicitati ſuæ defuiſſe*, ipſe apud Plinium fatetur, & Tacitus adnotauit. *Lutatij Catuli nomen*, ait Tacitus, *inter tanta Cæſarum opera, vſque ad Vitellium manſit.* Etſi Dio tamen ſcribit, Cæſari Iulio, inter alia honorum, decretum à Senatu: *vt nomen eius Capitolio inſcriberetur, deleto Catuli: idque cum admiſiſſe.* Sed Taciti aſſertio firmior, mihi quidem, fideliorque. Tertium fuit à Veſpaſiano. nam illud Catuli arſit ciuili iterùm bello Vitelliano: atque iſte reparauit ijſdem veſtigijs, ſed & dedicauit. Dedicauit inquam, & Plutarcho ſcribenti hoc accredo: magis quàm Victori, qui Domitiano tribuit: *Multa, inquit, opera inchoata per patrem, vel fratris ſtudio, atque inprimis Capitolium, abſoluit.* Non vinces hoc, ô Victor. Veſpaſianus abſoluit, dedicauit: ſed à morte eius, ſub Tito, ſtatim arſit (Suetonius, & Dio in Tito:) atque ita quartùm Domitianus inſtaurauit. Habes igitur quaterna Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, & innouata. Tacitus & Dionyſius quoque, id notarunt: ſed verba illius: *Ijſdem rurſus veſtigijs ſitum eſt, poſtquam interiecto* CCCCXXV. *annorum ſpatio, L. Scipione, C. Norbano Coſſ. flagrauerat.* Hoc de Sullano: de Veſpaſiani, idem: *Paſſim iniectæ fundamentis argenti aurique ſtipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ. Prædixêre haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo auróve in aliud deſtinato.* ALTITVDO *ædibus adiecta. id* SOLVM *religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.* Noto obiter religionem Romanorum, qui liberaliter contulerunt ad opus faciendum, ſtipibus coniectis. Ille enim finis. ſicut & in Cicerone ſcriptum de illo Sullano: *id Capitolium publicè coactis fabris, operiſque imperatis,* GRATIS *exædificatum atque effectum eſſe, ita vt ex ærario nihil darent.* Quod equidem miror ſatis, ſed quinto in Verrem ita ſcripſit. AVD. Religioſum ſæculum, præ noſtro. ſed quæ aut quanta illa multitudo hominum eſt, quam Tacitus retineri vult? LIPS. Haud diffi-

Lib. III. [margin, beside "gurantibus"]

De Spectac. [margin, beside "liano legitur"]

III. Hiſt. [margin, beside "illius: Ijſdem rurſus"]

difficilis collectu. Si enim latera pedum *ducentorum*, reddentur fientque in areâ pedes *quadraginta millia*. Da ſingulis inſiſtentibus pedes *quaternos* (ſufficiunt, cùm militi in acie locato & armato Polybius det non niſi *ſenos*) da inquam *quaternos*: nónne vides *decem millia* potuiſſe retineri? Sed tolle aliquid, ſi vis, in columnas & alium apparatum: largiter tamen ſupererit pro *octo millibus*. AVD. Hem! magna capacitas, & rara talia noſtra templa. LIPS. Semel omitte de noſtris: vincimur, ſi comparamur. Et tamen de mole aut magnitudine, tale aliquid eſſe poteſt, aut & excedere: de arte, materie, ornatu quî poteſt? Sed Tacitus *Altitudinem* adiectam, ſuper priorem, diſertè ſcribit: quæ fuit? haud diuino: pro ſymmetriâ latitudinis oportet ingentem fuiſſe. Et Silius ita indicat, apud quem Iupiter prædicit de illo Domitiani:

Aurea Tarpeiâ ponet Capitolia rupe,
Et iunget noſtro templorum CVLMINA CAELO.

In cælum educit: ſicut & Tertullianus, Apologetico: *Nam etſi à Numâ concepta religio eſt, nondum tamen aut ſimulacris aut templis res diuina apud Romanos conſtabat: & nulla* CAPITOLIA CAELO CERTANTIA, *ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & Deus ipſe nuſquam.* AVD. Et tu hæc recitas Lipſi? LIPS. Quid ni recitem? AVD. Et attendis? LIPS. Quídni? AVD. Atqui euertunt paullo antè à te dicta, de Capitolio Numæ. Nam quomodo illud ſit, & cum tribus ſuis dijs; ſi tunc nulla templa, ſi nullæ ſtatuæ? LIPS. Benè obſeruaſti, & de induſtriâ plura illa verba (vide quàm fallere voluerim) adduxi. Adduxi, vt expedirem: & ecce. Non negat vlla Capitolia fuiſſe, ſed illa alta & *cælo certantia*: noſtra humilia cur deſtruat? Nam vt dem ſtatuas nondum fuiſſe (quod alibi & Varro tradidit:) tamen de templis idem dicere anceps ſit, & Liuius, Dionyſius, Plutarchus refellant. qui diſertè *Termino, Fidei, Veſtæ* templa à Numâ poſita adfirmant. Et verò ſi priuatæ domus, ſi curiæ publicæ; cur non & ea dijs eſſent? ratio videtur velle, præſertim apud homines cultui deorum ſic addictos. Sed de altitudine certiora non habeo: quæ minima eſſe potuit, fuit *pedum ducentorum*: ſicut in Panthéo Agrippæ, par item latitudo & altitudo. AVD. Heus tu, in loco Taciti etiam me tenuit, quòd ait *altitudinem adiectam*: & debuiſſe, quò *tanta vis hominum retineretur*. Quid ergo altitudo facit ad laxandum locum? non intellego, niſi ſi porticus aut inædificationes ſuperiores aliquæ, vt hodie in quibuſdam templis. LIPS. Apage, nihil difforme in vniformi iſto opere: ſed Taciti mens, iuuiſſe & decuiſſe altitudinem vbi multitudo, vt aër laxior ac liberior, ad reſpirandum, ad refrigerandum. Alioqui, vbi arctatio & compreſſio, ſcimus quàm ſubitò animo malè fiat. Quod tamen ad Porticus, non in ipſo templo, ſed circà fuiſſe, pro communi ſtructurâ, facilè credam: & Tacitus indicium facit. Sed ab ædificijs iam ad Ornatum pergo: qui tamen varius in vario iſto opere. Quis in Tarquinij? aliquid è Liuio haurire eſt ſparſim. vt libro X. *Fœneratores aliquot mulctati, & ex eo quod in publicum redactum eſt*, AENEA *in Capitolio* LIMINA, *& trium* MENSARVM ARGENTEA VASA *in cellâ Iouis, Iouemque in* CVLMINE *cum* QVADRIGIS *Ædiles poſuerunt.* Iterùm libro XXIX. *Quadrigæ* AVREAE *eo anno in Capitolio poſitæ ab Ædilibus.* Et libro XXXV. *Ædiles multos pecuarios damnarunt. ex eâ pecuniâ clypea inaurata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt.* Denique libro XXXVIII. *Seuiges in Capitolio* AVRATI *ab Cn. Cornelio poſiti: Conſulem dediſſe, inſcriptum eſt. Et duodecim clypea ærata* (lego *aurata*) *ab Ædilibus ſunt poſita ex pecuniâ quâ frumentarios damnarunt ob annonam compreſſam. & duo item ſigna aurata.* Hæc ex Liuio: iſtud è Plinio, *poſt Carthaginem euerſam, laquearia in Capitolio inaurata eſſe:* Lib. XXXIII. id eſt, totum illud internum cælum & camerationem. Nec plura, dici quidem digna, notaui. Quid verò in Catuli? omnia haud dubiè, in iſtis iam opibus, opulentiora: illud notabile reperio, *quòd ſua ætas* (Plinij verba) *variè de Catulo exiſtimauerit, quòd* TEGVLAS *Capitolij* AEREAS INAVRASSET *primus.* De quibus & in Senecâ patre: *Faſtigiatis ſuprà tectis, auro puro fulgens, prælucet Capitolium.* Sanè hoc magnificum & verè ſplendidum fuit: & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra æruginem aut rubiginem valuit inductum aurum. Cetera donorum & ornamentorum varia, *Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, Candelabra, vaſa*, & quæ tu tibi ſubijcias: ſed quod ex Dione omnino obſeruandum, Lib. LI. *omnibus his detractis, ex Aegyptiacâ prædâ alia victor Auguſtus repoſuit: detractis ex Scto & vt tam multis his nouis & melioribus locus fieret.* Etſi quædam veterum retenta, non ambigo: ſed ordine & iudicio Augu-

Auguſti diſpoſita, vt apta & concors tota facies eſſet. Id verò ipſum tempus fuit, quo *vnâ donatione in cellam Iouis Capitolini contulit* * XVI. *millia pondo auri, &* * *quingenties* HS. *in gemmis*: quod in Suetonio leges. In cellam dico Iouis, quid cenſes in duas alias? nam & eas dona ſua accepiſſe Dio diſertim dicit. Et vel ex eo diſce opes & ornatum Capitolinum: qui quàm ingens & ADMIRANDVS fuit, ſi vnius modò Principis, & vno tempore, tot dona? Pleraque tamen horum periére incendijs, vt opinor: & videamus vltimum Domitiani. In eo *columnas Pentelicas* fuiſſe, quæ Athenis aduectæ item eſſent (vt & illæ Sullanæ) Plutarchus in Poplicolâ ſcribit: cum hoc iudicio, *quòd pulchriores Athenis viſæ ſibi eſſent, quoniam Romæ dum nimis ſecant & poliunt; nitorem addidiſſent, ſymmetriam detraxiſſent.* Cetera quæ & quanta, ex eiuſdem Plutarchi verbis ſuſpicemur: qui ait *in ſolam inaurationem, priuatum omnem modum excedentes opes impenſas, nempe ſupra duodecim millia talentorum.* Ea ſunt nobis *ſeptuagies bis centena millia* Philippæorum; ſiue *ſeptem milliones*, & quod excedit. AVD. Hui! verberas me. LIPS. Semper tiro? mirum te viuere. AVD. Quid iam? LIPS. Nam aſſiduè vulnera accipis, & oportebat iam confectum. AVD. Tua haſta *Pelias* eſt, & vulnerat & ſanat: perge. LIPS. Tanti igitur inauratio: quæ fuit non in Lacunaribus ſolùm, ſed in Tegulis æreis, vt illo Catuli. de quibus Epigramma Græcum in Anthologiâ, vbi *Æream domum in Palatio Byzantino* laudat:

> Εἶξον ἀριστήεσσι χάριν Καπετωλίου αὐλῆς,
> Εἰ καὶ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπῃς:
> *Cede etiam melioribus ô Tarpeia rupes,*
> *Etſi ex æratis iacis aurea fulmina tectis.*

Et Procopius adnotauit, *Genzerichum regem Vandalorum, cùm alia decora Romana ſecum in Africam vexiſſe, tum & partem tegularum Iouis Capitolini inauratarum dimidiam.* Nec tecta modò inaurata, ſed ipſę Fores auratæ, & craſſis laminis obductæ: quæ manſére ad Honorij Imp. æuum. Tunc in pecuniæ inopiâ, *Stilicho mandaſſe perhibetur* (ſcribit Zoſimus) *vt fores in Capitolio Romano, quæ auro* MAGNI PONDERIS *erant obductæ, laminis iis ſpoliarentur. Cum autem qui hoc facere iuſſi erant, id agerent; in parte forium ſcriptum repperrerunt,* INFELICI REGI SERVANTVR. *Quod euentus docuit. nam Stilicho paullò pòſt infeliciter periit.* Ita Zoſimus: nec velim nimis te, vt ſingularia, hæc mirari: puto in pluribus templis fuiſſe. Poëtæ ſanè *aurea templa* non ſemel appellant: & auctor libelli De cauſſis corruptæ eloquentiæ: *Quid enim ſi infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis extruuntur; ſed marmore nitent, & auro radiantur?* Marmore in parietibus, auro in lacunaribus & tectis. Ideò *Micantia* Rutilianus dixit:

> *Confunduntque vagos delubra micantia viſus,*
> *Ipſos crediderim ſic habitare deos.*

Et de Templis in eâ laudatiunculâ concludam.

* 1600000. Phil.
* 1250000. Philip.

CAPVT VI.

Item de templo Panthei, Vrbis, & Pacis.

AVD. Ego aperiam, & laxabo. Nam quid me tam fluxâ memoriâ cenſes, vt oblitus ſim Ammianum plura laudaſſe? & nominatim *Panthéon, Vrbis, Pacis.* Dic de ſingulis, nec excide tuâ lineâ, quam ipſe duxiſti. LIPS. Sed ex vno illo ſpecimine, facile de alijs iudicare. Tamen fidei meæ cauſsâ, cape. *Panthéon* ab Agrippâ genero Auguſti ſtructum fuit, & opus notum eſt, hodieque (etſi ornamentis omnibus ſpoliatum) ipſum corpus exſtat. Struxit in tertio Conſulatu ſuo, quod inſcriptio frontis indicat. ſed perfecit biennio pòſt & dedicauit, anno vrbis DCCXXIX. vt eſt in Dione. Quæ cauſſa nominis, ipſe Dio dubitat, & ſcribit: *Panthéon ſic fortaſſe dicitur, quia plures deorum imagines in ſimulacris Veneris & Martis complecteretur; vel vt ego cenſeo, à formâ illâ deuexæ rotunditatis, & quia cælum referret.* Prior explicatio pluribus placita, etſi non ipſi Dioni: & lego in Gloſſis illis priſcis, πάνθειον, *omnium deorum.* Sed & Athenis, atque alibi, τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερὸν fuiſſe, *commune Deorum templum*, ex Pauſaniâ diſco. Cui & origo eſſe apud Romanos potuit, ex communi deorum ſacro: de quo Feſtus. *Pandicularis*, inquit, *dies dicebatur, idem & Communicarius, in quo omnibus dijs communiter ſacrificabatur.* Sed Dio tamen aliter: & mouit eum, credo, quòd paucæ & certæ in eo ſtatuæ eſſent, neque dijs communiter poſitæ. Fuit enim *Martis*, * *Veneris, & Cæſaris Julij*: ipſius *Auguſti* in veſtibulo cum ſuâ poſuit Agrippa. Ita Dio. quem miror *Iouis* omiſiſſe: cùm Plinius ſcribat, *Panthéon Ioui Vltori ab Agrippâ factum.* Itaque ille præcipuus, & præſes ibi Deus, fuiſſe videtur: ſed & plures alij, eoque nomine

* *In cuius auribus ſectus famoſus fuiſſe vnio Cleopatræ.* Plin. l. xxv.

haud malè Panthéon, etſi Dio à cœli formâ magis petit; quoniam id ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum. Lego autem & *Pantheus* & *Panthea*, pro ipſis Dijs: ſed aliâ ſignificatione, itemque ſcripturâ; nec aliud eſt, quàm *omnino Deus*, aut *Dea*. Idem Dio ſcribit, ſororem Caligulæ *Druſillam conſecratam ab eo, & ab omnibus Pantheam dictam*. In lapide item veteri exſtat:

* Vete. DIVO. PANTHEO. EX. * V. Sed de nomine ſatis: in te ipſâ etiam quid me diffundam? niſi ſi lingua poteſt in iſtis, quod non oculus: atque ecce Romæ exſtat, & imagines circumferuntur. AVD. Ita eſt. ſed de ornatu qui perijt, ecquid habes? LIPS. Pauca. ſed tamen hoc inter *pulcherrima operum* Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſed ſpoliato & nudo? Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, deuinctio ſingularis; vt Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut vnicum exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum CXLIIII. Amiſit de ſpecie, quòd rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur: atqui anteà aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ prægrandes aliquot in fornice repertæ: nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Abſtulit eas tegulas Conſtantinus Heraclij filius, vt pleraque alia ornamenta Romæ reliqua: auexit in Siciliam, & Saraceni inuadentes omnia auferunt, in Ægyptum auehentes. Plura ſuper hoc templo haud dixerim; & omnia membra eius deſcripſit & menſus eſt Serlius, quem fas videre. Admoneo exuſtum fuiſſe, magno illo incendio ſub Tito, cùm & Capitolium tertiò arſit. Id ita in Dionis compendio ſcriptum: & refecit Domitianus. de quo Caſſiodorus capiendus in Conſulatu eius IX. *Inſigniſſima Romæ facta ſunt, Forum Traiani, Thermæ Traiani, Meta ſudans, & Panthéon*. Sed nec diu pòſt, Traiani anno XIII. (quod in Euſebij Chronico eſt) fulmine ictum conflagrauit: & ab Hadriano reſtitutum, Spartianus dixit in eius vitâ. Itaque non ſoli ij reſtituerunt, qui in fronte operis hodieque inſculpti leguntur, *L. Septimius Seuerus, & M. Aurelius Antoninus*: ſed iam dicti. Mutauit & tranſijt in melioris templi viſum, & à Venere ad noſtram Virginem, faciente Bonifacio quarto Pontifice, ſub annum Chriſti DCVII. Is *petijt Phocam*, ait Regino, *vt in veteri fano, quod Panthéon vocabatur, & à Domitiano fuerat extructum, Eccleſiam ſibi facere liceret; quod annuit Imperator*. Iſta de Romano Panthéo. ſed reperio & in prouincijs alibi, ad hoc exemplum. Zozomenus certè in *pago Bethelià (vnde ipſe oriundus) ditionis Gazenſium, Panthéon fuiſſe* ait, *antiquum & apparatum templum, quod in cliuo manufacto, velut in arce ſitum, totum pagum deſpectabat*: atque addit arbitrari ſe Syricâ voce *Betheliam* inde dictam, quod Græcè πάνθειον ſonat, ſiue θεῶν ἐνοικητήριον, *deorum domicilium*. Ita ille ſcriptor Eccleſ. Hiſt. lib. v. cap. XIV. Sed tranſeo iam & luſtro obiter templum VRBIS. Quod iſtud eſt? inquies. nempe *Dominæ Vrbis*, illius *Aeternæ*, & *Cæleſtis*. O inſaniam! ædificijs & inanimato corpori non vitam ſolùm attribuere, ſed numen! Atqui fecerunt, & vrbs hæc, in quâ ſedes tanti imperij, tamquam in eâ potentia & diuinitas, ſic culta. Prudentius meritò irridet:

——colitur nam ſanguine & ipſa
More Deæ, NOMENQVE *loci, ceu* NVMEN, *adorant*.

Inuentio & adulatio à Græcis Aſiaticis eſt: apud quos Smyrnæi (quod ipſi gloriantur, III. Hiſt.
& Romanis imputant, apud Tacitum) * Circa annum vrbis
* *primi templum* VRBIS ROMAE *ſtatuerunt*. DLVIII.
Nec defuerunt alij ſequi exemplum: ſtatimque Alabandenſes in ſuâ vrbe ſtruxêre. Quò fine? vt propitiam ſibi non Vrbem, ſed Vrbis incolas & rectores haberent. Itaque nolunt eos hoc neſcire; & in Liuio, apud Senatum *Alabandenſes templum* ROMAE *ſe feciſſe commemorant, & ludos anniuerſarios inſtituiſſe ei Diuæ*. Etiámne ludos? ita ſanè, & iſti ſunt pulcherrimi, quos vel nunc in Senatu edunt. Quàm credis riſiſſe quoſdam Patrum, in his ineptis & verè Græcanicis adulationibus? ego haud minus cenſeo, quàm cùm Pruſias rex ab illâ Aſiâ, veniret ad curiam raſo capite, & pilleatus, limen curiæ oſcularetur, adoraret Senatum, & *Libertum* ſe clamaret *populi Romani*. Ita igitur initium, ſed in prouincijs. imò nec ſub Principibus ſtatim *Romæ*, in ipſâ Româ, templum. Lego in Hadriani rebus: *Aedem Bonæ deæ tranſtulit, & Coloſſum ſtantem atque ſuſpenſum, per Demetrianum architectum, de eo loco in quo* NVNC *templum* VRBIS *eſt, ingenti molimine, ita vt operi* XXIV. *elephantes*

phantes exhiberet. Ait, Coloſſum ſtetiſſe in loco vbi *nunc Vrbis* templum: non ergo tunc adhuc erat. Sed ille ipſe tamen Princeps fecit: imò hanc cauſſam arbitramur tranſlati Coloſſi. In Dionis compendio eſt: *Hadrianum ſtruxiſſe Veneris & Romæ templum, atque eius deſignationem & diagramma miſſum ab eo ad Apollodorum inſignem architectum (cui tunc offenſior erat) vt oſtenderet & abſque eo* INSIGNE OPVS *poſſe perfici. quæſiuitque ecquid placeret ſtructura? Ille verò liberè reſpondit, & de Templo, quòd ſublimius & magis cauum capaxque fieri debuiſſet: vti & in viam Sacram conſpectius ex alto emineret, & in cauum Machinas acciperet, quæ in occulto ibi compactæ, ſubitò & ex improuiſo in Theatrum induci poſſint.* Hæc ita in Græco. nam interpres, quod mirere, ſolum *Veneris templum* poſuit, *Romæ* omiſit. Atqui iunctæ deæ fuêre: & ſic Notitia imperij, *Templum Veneris & Romæ* nominat. Prudentius:

Atque Vrbis Venerisque pari ſe culmine tollũt
Templa, ſimul geminis adolentur thura deabus.

Nec ineptè Venus iuncta, Æneadum mater, cum ſuâ prole. Vbi fuerit, ex Dione licet coniicere, qui *Viæ Sacræ* adiungit: & Notitia in *Regione templi Pacis* ponit. Claudianus in *monte Palatino.* Nam de illo capiendum eſt, cùm in laudibus Stiliconis facit Prouincias veniſſe, & adiſſe ſupplices ipſam Romam:

Lib. II. *Conueniunt ad tecta Deæ, quæ candida lucent*
Monte Palatino.

Crederem igitur ad radices montis fuiſſe, circà aut in Comitio: & in diuiſione tamen vrbis accenſitum *Regioni* Pacis. De *Machinis* autem, quod in Dione eſt, ad *Pegmata* pertinet: de quibus in Amphitheatro olim ſcripſimus: & videntur in templis opportunis diſpoſita, compoſita occultè (quò admirabiliora ex inopinato eſſent) & ſub tempus educta. Sed ſequitur nunc *Templum* ipſum PACIS. AVD. Paulliſper mane. & nónne *Genij publici* templum etiam lego? LIPS. Legis, ſed diſtinctum ab iſto Vrbis: & hoc verecundiùs paullò & minùs inſolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, ciuitatibus tribui, ſatis eſt frequens & notum. Itaque in Dione νεὼς τοῦ γενίου τοῦ δήμου, *templum Genij populi*, aliquoties nominatur: ſed diu antè *Vrbis*, & quidem ab anno DCCXLI. ante Principatum Auguſti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi *Templum Genij* leges. AVD. Ampliùs etiam, ruminor Spartiani verba de Hadriano: qui *Bonæ deæ ædem tranſtulit, & Coloſſum.* Sed quę iſta *ædis tranſlatio?* ſi communis, vt alibi dirutam poneret; quid miri aut narrandi eſt? ſiquid ab arte aut nouum latet, me doce. LIPS. Neſcio. ſed ędes totas transferri, mihi nouum non eſt, & in Batauis vidi factum. Quid, quòd Tiberij æuo architectus fuit, qui *maximam porticum iacentem & inclinatam, lanâ & centonibus circumdatam* (credo, ne videri artificium poſſet) *funibus & machinis, multorumq; hominum manibus admotis, in priſtinum reſtituit, firmam & rectam?* Quod Tiberius alijq́ue nimis mirati ſunt: etſi ille inuidiâ motus, nec nomen quidem eius Actis inſeri ſit paſſus. Quod ad *Coloſſum* autem, nónne Roma nuper in Obeliſcis ſimile vidit? Sed hoc hîc notabile, quòd iſte architectus, nec inclinauit eum quidem, ſed *ſtantem*, vt ait, tranſtulit & *ſuſpenſum.* At tu extra oleas me ducis: *Pacem* autem ego iam afferebam, tu diſtuliſti. AVD. Egóne illam? ô vbi es, non Dea quidem, ſed ſummum à Deo bonum! Veni, veni, reuiſe miſeros Belgas, tot iam luſtra ciuilibus exteriſque bellis iactatos. LIPS. Iam venit, confide: ſed Iuno aliqua eam ducit aut præit. Hanc Veſpaſianus Romæ conſecrauit, magnâ ſpe & animo manſuram, poſt ciuilia tunc quoque bella. Id opus à Claudio inchoatum aliqui tradunt: ſed abnuit Suetonius, & *Fecit* NOVA *opera Veſpaſianus*, inquit, *templum Pacis, foro proximum.* Habes & locum: ac nunc veſtigia exſtant, & ex ijs operis ipſius forma. Grande fuit, & longitudo *trecentos* pedes attigit, latitudo *ducentos*: igitur ſupra Capitolium ipſum. Hac cauſsâ meritò Herodianus id appellat μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ἐν τῇ πόλει ἔργων: MAXIMVM *& pulcherrimum omnium in vrbe operum.* Additque: *ditiſſimum* item fuiſſe, *ornamentis auri & argenti exultum.* Feciſſe id ſub initia imperij, & poſt triumphum, ex Ioſepho diſcas: cuius verba lubet dare, ad vniuerſam eius notificationem. Libro VII. Excidij ait: *Poſt triumphos, & firmam imperij conſtitutionem, ſtatuit templum facere Paci: fecitque citò admodum, & pulchrius meliusque omni opinione perfecit. Magnis enim opibus in hanc rem vſus, & priſcorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & ſtatuis pulcherrimis adornauit.* OMNIA *enim in hoc templum collata & diſpoſita ſunt, ob quæ homines, videndi cupiditate, anteà per* TOTVM ORBEM *vagabantur. Poſuit & hîc è Iudæorum templo vaſa aurea, in ijs ſibi placens: etſi Legem ipſorum, & vela ta-*

bernaculi aurea, in Regiâ ſuâ poſuerit, ibi cuſtodienda. Hæc Ioſephus; & Plinius conſonat, qui paſſim pulcherrima aut rariſſima operum adnotat fuiſſe in templo Pacis. Vno etiam loco ſcribit: *Ex omnibus quæ rettuli, clariſſima quæque in Vrbe iam ſunt, dicata Veſpaſiano Principe in templo Pacis, aliíſque eius operibus, violentiâ Neronis in vrbem conuecta, & in ſellarijs domus aureæ diſpoſita.* Quod magis impreſſiusque refero, vt triſtius damnum cognoſcatur, quod factum eſt templi huius incẽdio ſub Commodo. Tunc enim, vt Herodianus refert, leui terræ motu præuio, ſine ictu fulminis, ſine igne è terrâ exſpirante, ſubitò & improuisò totum conflagrauit, itemque Porticus, & totus eius ambitus: malo ſanè augurio, vt tunc Romani haud vanè interpretabantur, periiſſe ſibi Pacem. Inter adiecta autem vel circumiecta, perijt & Bibliotheca quæ in ambitu eius templi erat: cuius in A. Gellio memoria exſtat.

Lib. xxxiv. cap. viii.

CAPVT VII.

Fora Romana deſcripta: & diſtinctè Romanum, Iulium, Auguſtum, Tranſitorium, Vlpium.

De Templis peregimus: ex eodem Ammiano *Fora* nunc excerpo. Quid opus eſt? inquies, aut quid magni operis in apertâ planicie? Hoc enim, pro noſtris moribus hodie, tu aut alius dixerit: quia hæc Fora parùm, aut nihil, ornati profectò habent. Area tantùm eſt, & ædificia cingunt, alta, humilia, ſplendida, vilia; denique vt priuatorum ſolent. Quàm aliud in Romanis Foris, ſed & Græcis? de quibus Vitruuium licet audire: *Græci in quadrato* AMPLISSIMIS *&* DVPLICIBVS PORTICIBVS *fora conſtituunt,* CREBRISQVE COLVMNIS, *& lapideis aut marmoreis epiſtylijs adornant, & ſupra* AMBVLATIONES *in contignationibus faciunt.* Atque hæc ipſa, vt addit, Romani; niſi quòd non quadrata æqualiter, ſed oblonga magis faciunt, nec niſi tertiâ latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt: & (vt ego hoc addam) Romæ etiam magnis circumpoſitis ædificijs, vt *Templis, Baſilicis, Chalcidicis*, magis ornabant. Vt tamen formam aliquam capias, ambitus ipſe Fori porticibus claudebatur, vijs relictis & ſpatijs ad intrandum: exteriùs deinde, Templa, & quæ dixi circumponebantur, & latè ſuper Porticus illas eminebant. In paruo exemplo, nónne *Burſam*, vt vocant, Antuerpienſium vidiſti? fac maiorem, & oblongam eſſe: habes (quod ad Porticus attinet) imaginem priſci alicuius Fori. Sed membra ſingula iam videamus. Ait Vitruuius, *duplices Porticus* fuiſſe: in altitudinem, aut latitudinem? vtrumque potuit: ſed credo magis in latitudinem fuiſſe, vt latiùs inambularetur. Tamen neo de illâ nego, cùm ſatis clarè addat, & præcipiat: *vt ſuperiores columnæ, quartâ parte minores, quàm inferiores conſtituantur: propterea, quòd oneri ferundo, quæ ſunt inferiora, firmiora debent eſſe, quàm ſuperiora.* Ergo & duplex columnatio in altum ſolita vſurpari: ſed in latum ſæpiſſimè, atque adeò triplex, quadruplex, quintuplexque: quàm pulchrâ tot columnarum ſerie, & ſuperbâ facie? Capitolinus in Galieno ſcribit: *quòd is Porticum Flaminiam, vſque ad Pontem Muluium parauerat ducere, vt tetraſtiche fieret, aut etiam pentaſtiche.* Intellegit *quaternos aut quinos* iſtos ordines: qui tamen rari haud dubiè erant. Iam ſuper iſtas Porticus, Ambulationes erant: quod ipſum in Antuerpienſi Burſâ. At reliqua iam, quam imaginem hodiernam admittunt, *Baſilicæ* & *Templa*? nullam. Quid *ſtatuæ*, & interior ille ornatus? nullam. Talia igitur Fora, vt communiter hoc præmiſerim: veniamus ad ea magis ſingillatim. Fora duorum generum Romæ: & in vniuerſum XVII. numerant deſcriptores Vrbis. Erant *Ciuilia*, erant *Venalia*: illa, in quibus res & lites agebantur; hæc, in quibus merces aut ſpecies certæ vænales. vt *Suarium Forum, Piſcatorium, Piſtorium, Boarium, Holitorium*, & talia. In vtriſque & cœtus, ac circuli, ac ſermones hominum erant, vt ſolet in vacuis: ſed magis in Ciuilibus illis. quæ ſcito olim fuiſſe tria, *Romanum, Iulium, Auguſtum.* Seneca ad hunc numerum: *Infitiationes, furta, fraudes, quibus trina non ſufficiunt fora.* Martialis:

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Etſi idem Martialis quartum etiam vidit. Nam Domitianus Imp. inchoauit *Forum*, quod *Tranſitorium* vocabant, & poſteà Nerua abſoluit, ab eo *Neruæ* etiam dictum. Quintum denique addidit *Traianus*, ab ipſo ſic appellatum. Lubet breuiter luſtrare ſingula, & quædam in ijs, leui oculorum iniectu, præcipua obſeruare. ROMANVM igitur eſt, quod *Vetus* appellant, adſpectu ad hæc poſteriora; itemque *Magnum*, quia, vt videtur, ſpatio ſuperauit. Id à Romulo inſtitutum, inter Capitolinum & Palatinum

Lib. v. c. 1.

num montes, ad huius finem: ſic vt templa Capitolina ei imminerent, Palatij variæ ſtructuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc poſteà fuêre: Romuli æuo, ſimplex planicies; L. Tarquinius Priſcus poſteà exornauit, & *Tabernis ac Porticibus* cinxit. Alij deinde tam multa & varia (quia quiſque opus ſuum in conſpicuâ maximè & celebri parte extare cupiebat) addiderunt: vt multæ & curioſæ curę ſit ſingillatim recenſere. & iam Antiquarij noſtri in parte maximâ fecère. Strabonis hoc audi. qui vbi *Campum Martium* valdè laudaſſet, addidit, *Quæ omnia ſiquis videret, dicat cenſeatque reliquam vrbem, non niſi additamentum campi huius eſſe. At idem ſi in* FORVM VETVS *deinde progreſſus, alia alijs hærentia & conſequentia videat, Baſilicas, Porticus, Templa, tum Capitolium ipſum, & in eo templa; tum Palatium, & Liuiæ Ambulacra: is facilè priorum obliuiſcatur, & omnium quæ viderat extra vrbem.* Sed & Statius quædam recenſuit, in Equo Domitiani. Ille enim ex ære coloſſæum illum, & ſe inſeſſorem conſtituit in hoc Foro, narratque & laudat poëta in primo ſuo carmine:

Quæ ſuper impoſito moles gemmata coloſſo
Stat Latium complexa forum?

Nam *Latium Forum*, hoc noſtrum Romanum eſt: ſed quæ *moles gemmata*? nam gemmas & lapides in ære iſto fuiſſe, nugæ. An igitur, nitida & ſplendens? vt idem alibi, —— *nitidis gemmantia ſaxis Balnea*: & alij, *gemmantes alas pauonis*. Etſi alia in his cauſſa & aſpectus, & quod olim diuinaui, in libro ſcripto etiam repperi, *geminata*. Omnino geminata & duplex illa moles, ipſa crepido ſiue baſis altior; tum vir cum equo impoſitus ſuper eam. Verba qui penſitatè examinat, aſſentietur. Sed reliqua etiam carmina poëtæ notanda antiquarijs, ad ſedem certam aliquot hìc ædificiorum. Nam ait:

Par operi ſedes. hinc obuia limina pandit,
Qui feſſus bellis, adſcitæ munere prolis,
Primus iter noſtris oſtendit in æthera Diuis.
At laterum paſſus, hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri ſublimis Regia Paulli,
Terga pater, blandoq; videt Concordia vultu.

A fronte facit fuiſſe *Limina Iulia*. nam de Iulio Cæſare hæc capienda quis ambiget, cùm à prole adoptiuâ conſecratum, primum Cæſarum, dicat? Et eſt ipſum templum Iulij, niſi fallor. A latere deinde *Baſilica Iulia*, quam Feſtus ad Seruilium lacum ponit. Nam quod vulgò legitur, & ego recitaui, *Iulia templa* in Statio: ex meo ſcripto codice, omnino verius, *Iulia tecta*. Enimuerò hæc *Aedes Iulij* in medio circiter Foro fuit: quod etiam factum in alijs Foris, & vt medium aliquod templum decorè eſſet, mox diſces. Adiungo IVLIVM FORVM, quod C. Cæſar, etiam priuatus, & Proconſul adhuc Galliæ concepit, atque adeò cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgauit. magno ſanè, & Suetonius dignum notari putauit ipſum pretium: *Forum*, inquit, *de manubijs incohatum, cuius area ſuper* HS. *millies conſtitiſſet.* Ea ſumma eſt nobis (repeto, etſi meminiſſe te æſtimationes iam oportuit) *vicieſquinquies centenûm millium.* Tantumne in ſolam aream? inquies. Tantum. nec mouet, quòd viri docti, ſed trepidi in talibus, diffidunt & mutare aut minuere vellent: falluntur. Quid? Plinio non erit etiam fides, in eâdem re ſic numeranti? *Pyramides regum miramur opera, cùm ſolum tantùm foro exſtruendo* HS. *millies Cæſar Dictator emerit.* Nónne ipſa narratione & comparatione oſtendit ingentem aliquam, nec in ſimili re tritam ſummam? oſtendit. nec mirum, cùm ædes plures in vrbe intimâ emerit, diſiecerit, ad aream purgandam. Ne diffidamus igitur, ſed faueamus magno huic Cæſari, qui & antequàm tantus, concepit hæc magna. Imò verò *Dictator* tunc erat, dices: ergo iam Princeps. Nego fuiſſe. nec Plinij ea mens eſt, qui addidit quidē illum titulum, ſed vt hominem deſignaret & diſcerneret, non vt emptionis tempus. Credamus Suetonio, palàm hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla referenti. Tunc igitur emit; ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellum Africum perfecit. Appianus: *Cæſar poſt triumphos, Veneri Genitrici templum ſtruxit; quod vouerat in prœlio Pharſalico: & aream circùm templum addidit, ibíque voluit Romanis Forum eſſe. non id quidem rerum venalium, ſed ad* LITES *aut negotia conuenientium, ſicut & Perſis forum erat quoddam vel iuris petendi dicendíque cauſſâ, vel & diſcendi.* Dio Caſſius de eodem ſub idem tempus narrat: *Cæſar forum, quod ab ipſo dictum eſt, exſtruxit. quod* PVLCHRIVS ROMANO *eſt, etſi dignitas illius auxit ex iſto, factúmque vt* MAGNVM *diceretur. Atque hoc Forum, vnà cum æde Veneris Genitricis, auctoris ſui generis, dedicauit.* Nota in eius verbis, *pulchrius Romano* fuiſſe: quod equidem credo, vel quia à Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus ferè antecellunt.

II. Ciuil.

Lib. XLIII.

ſunt. Quod tamen ex Ammiano vix dixeris: qui *Iulium* hoc ſilet, *Romanum* extollit: & *priſcæ potentiæ forum* appellauit, & Conſtantij *oculos in eo, miraculorum denſitate, præſtrictos.* Fuit autem hoc *Iulium* haud longè nimis à Romano, poſt templa *Pacis & Fauſtinæ.* Tranſeo ad AVGVSTI FORVM: quod nominatim Plinius *inter maxima operum* collocauit. Profectò gradatim ſcandimus, & meliora ac maiora in his damus. De iſto

Aug. cap. xxix.

Suetonius: *Forum cum æde Martis Vltoris ſtruxit. Cauſa exſtruendi, hominum & iudiciorum multitudo, quæ videbatur, non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere.* Ergo *Mars* hîc *vltor* in medio, vt antè *Iulius*, aut *Venus.* Ouidius *Biſultorem* cognominat: quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Auguſtus impoſuit; & ob Craſſianam cladem, ſignis à Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: ſed hoc in ijs ſingulare, & ab Auguſti inuento. quòd in alterâ, ordine omnes Latini reges à capite & principe Æneâ eſſent; in alterâ, Romani Reges, aut duces clari, à Romulo ipſo.

v. Faſt.

Ouidius de Marte illo:

> *Hinc videt* ÆNEAN *oneratū pondere caro,*
> *Et tot* IVLAEAE *nobilitatis auos.*
> *Hinc videt* ILIADEN, * *humero Ducis arma ferentem,*
> *Claraque diſpoſitis* ACTA *ſubeſſe viris.*

* Tropæophorum, ſpolijs Acronis onuſtum.

Ille ab vtroque igitur latere hæc videbat: & de hac re Suetonius.

Aug. cap. xxxi.

Proximum à Dijs immortalibus honorem memoriæ Ducum præſtitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidiſſent: & STATVAS OMNIVM, *triumphali effigie, in* VTRAQVE *fori ſui* PORTICV *dedicauit.* Nam etſi *Romanos Duces* modò nominat, ſanè & illos intellegi Latinos par eſt, & poëta iubet: inter eos & ipſe Auguſtus locum habuit, atque eius *Tituli* & *Acta.* Velleius: *Diuus Auguſtus, præter Hiſpanias aliaſque gentes, quarum* TITVLIS FORVM EIVS *prænitet.* Ergo illîc ſub quoque viro aut ſtatuâ, ſuæ res geſtæ breuiter & *Index*; quod *Acta* poëta dixit. Atque iſtæ nouæ ſtatuæ: quot deinde veteres, & priſcæ

In Arcad.

raræque artis? Pauſanias prodidit, *Mineruæ Aleæ ſignum, ex ebore totum, in aditu Fori Auguſti ſtetiſſe*: additque in eâ occaſione, *& ipſum, & reliquos Principes, pleraque ornamentorum talium vndique auexiſſe, & ad opera ſua ornanda traduxiſſe.* Situm autem hoc forum, ſupra ipſum *Romanum*, ad latus Capitolij, poſt ædem hodie *Diuæ Martinæ.* Quartum iam eſt, *Neruæ.* quod Domitianus incohauit, iſte perfecit & agnominauit. Suetonius in Domitiano: *Nouam ædem in Capitolio excitauit Ioui cuſtodi; & Forum, quod nunc Neruæ vocatur.* Quomodo igitur tunc? *Tranſitorium*, vt opinor. Nam ſic Lampridius, in Alexandro. *Statuas coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres, Diuis Imperatoribus in Foro Diui Neruæ, quod* TRANSITORIVM *dicitur, locauit: omnibus cum Titulis & Columnis* AEREIS, *quæ geſtorum ordinem continerent. exemplo Auguſti, qui ſummorum virorum ſtatuas, in foro ſuo, è* MARMORE *collocauit, additis* GESTIS. Locus & ad iſta, & priora, notabilis. videſque imitari Auguſtum in ornando hoc Foro Alexandrum voluiſſe: quid imitari? vincere volui dicere. & cùm ille ſtatuas non niſi è marmore feciſſet, iſte ex ære, cum titulis etiam & columnis. Quæ autem iſtæ columnæ? an quibus, loco baſium, inſiſterent, & Acta inſcripta eſſent? an & alias intellegit, quæ ſeorſum Porticus ſuſtinerent? Non de nihilo ambigo, quoniam in Pauſaniâ lego, de *quibuſdam ædificijs ex ære ſolido,* differente: lego, inquam, fuiſſe talia, vt Mineruæ templum Spartæ, quod *Chalciæcon* ideò dicitur, atque item alibi. Sed cum addit in fidem, præſentaneum & ſui æui exemplum, καὶ Ῥωμαίοις, inquit, ἡ ἀγορὰ μεγέθους ἕνεκα, καὶ κατασκευῆς τῆς ἄλλης, θαῦμα οὖσα, παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκοῦν: *Romanis Forum, quod & magnitudine & alio apparatu omni inſtar miraculi eſt, exhibet tectum & camerationem æream.* Quod iſtud Forum *tecto æreo*, vellem nominaſſet. nunc ſuſpicari tamen fas eſt, de iſto Neruæ capiendum: niſi de alio ædificio, quod *Chalcidicum* appellabant, quodque Foris ſolet adiungi. Nam de tecto ſuſpicari, æreis ſaltem tegulis, nihil eſt: nec hoc inter rara aut ſuſpicienda. Iſtud porrò fuit ſitum, inter Capitolinum & Quirinalem colles: dictumque ideò *Tranſitorium*, quòd per id in alia opportunè, velut tranſitus eſſet. An & quia Iani in eo templum? quod *quattuor portarum* ibi fuiſſe Seruius tradidit: & Martialis libro x. de eo capiendus:

Lib. x.

> PERVIVS *exiguos habitabas antè penates,*
> *Plurima quà medium Roma terebat iter:*
> *Nunc tua Cæſareis cinguntur limina donis,*
> *Et fora tot numeras Iane quot ora geris.*

Dicit in anguſto olim, quadrifariàm peruium, hunc Ianum fuiſſe; nunc in foro Neruæ, cingi porticibus, & quæ alia ipſe ſtruxit: ſed & ab eo iter & adſpectus ad alia fora eſſe. AVD. Vide Lipſi. non enim *Iani*

in medio foro templum, ſed *Mineruæ* fuit. Nam ita Victor clarè: *Nerua imperio ſe abdicauit, dedicato priùs Foro, quod appellatur Peruium: quo ædes Mineruæ eminentior conſurgit, & magnificentior.* LIPS. Siſtis, & pænè retroagis me profectò. An igitur ad latus alibi *Iani* illud templum? an hoc *Mineruæ* potiùs non in ipſo medio? Nam & Statius in Siluis, de Domitiano ita ſcripſit:

Sed qui limina bellicoſa Iani
Iuſtis legibus & foro coronat.

Coronat, inquit: ergo cinxit. Tamen quia Minerua etiam ibi, familiare Principi numen, forum ipſum *Palladium* item dixêre. vt Martialis:

Limina poſt Pacis, Palladiumque forum.

Sed nos pergamus ad Quintum Forum, VLPIVM ſiue *Traiani*. Quis fecit? ipſe Traianus: nec dabo hoc Caſſiodoro, Domitianum vel cœpiſſe. Nam is quidem in Domitiani IX. conſulatu, facit eum *excitaſſe opera, Forum Traiani, & Thermas Traiani*, voluit *Neruæ* dicere: & iam à nobis demonſtratum. Quale autem hoc fuit? Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans SINGVLAREM *ſub omni cœlo* STRVCTVRAM. Quid ampliùs? *etiam* NVMINVM ASSENSIONE MIRABILEM. Deus bone! an & cælites terreſtria hæc mirentur? etiam timeant fortaſſe. nam addit, GYGANTAEOS *contextus fuiſſe, nec relatu effabiles, nec rurſus mortalibus* * *appetendos.* Satis oſtendit victa hoc opere, omnia illa quæ inuicta anteà habebamus. Quid autem Caſſiodorus? conſentit. *& Traiani forum*, inquit, *vel* SVB ASSIDVITATE *videre, miraculum eſt.* Nihil poteſt efficacius dici aut concipi ad elegantiam, & raritatem: quæ rara ſcilicet & elegans eſſet, etiam in aſſiduo aſpectu. Hæc communiter adferre poſſum: quid per partes? *Apollodorum* architectum fuiſſe, ſummum in arte virum, & quem Hadrianus poſteà, liuore quodam ductus, occîdit. Porticus & columnas fuiſſe, ſatis ſcitum eſt: & puto in altum plures. vnde enim alioqui *gygantæos contextus* Ammianus diceret? Et ſanè altitudo *Columnæ*, quæ in medio ſita fuit, hodieque appâret, eſt pedum CXXVIII: cum inſcriptione, TANTAE. ALTITVDINIS. MONTEM. ET. LOCVM. TANTIS. OPERIBVS. ESSE. EGESTVM. Credo aut tam altas igitur, aut non longè infrà, Porticus ipſas fuiſſe. In quarum faſtigijs ſimulacra equorum, & ſignorum militarium. de quibus Agellius: *In faſtigiis fori Traiani* SIMVLACRA *ſunt ſita,* CIRCVM VNDIQVE, INAVRATA *equorum, ac ſignorum militarium: ſubſcriptumque eſt, Ex manubijs.* Nota hæc omnia *inaurata* fuiſſe: & probabiliter etiam Statuas quæ ſubter Porticus collocatæ. Quas M. Antoninus numero auxit: *qui nobilibus viris* (in Capitolino) *bello Germanico defunctis, ſtatuas in Foro Vlpio collocauit.* Ibidem & *Templum*, & *Equum æneum* fuiſſe, Victor oſtendit; & circùm *Bibliothecam*, alij. Sed de *Equo* etiam Ammianus. cùm ſcribit *attonitum Conſtantium hæſiſſe, omni ſpe huiuſmodi quidquam conandi depulſâ: Traiani tamen* EQVVM *ſolum, in atrij medio locatum, qui ipſum Principem vehebat, imitari ſe velle dictabat. Cui propè aſtans regalis Hormiſdas, reſpondit geſtu gentili,* ANTE, *inquit,* IMPERATOR STABVLVM TALE CONDI IVBETO, SI VALES. Liberè hoc Hormiſdas, & verè. quid autem poſteri manibus tale aliquid conderent? vereor vt nos, & noſtri architecti, vix mente.

* Id eſt, imitandos, aut tentandos.

Lib. XIII. cap. XIII.

CAPVT VIII.

De Balneis Thermiſque, & breuiter de Roſtris.

AVD. Profectò, Lipſi, oculos mihi aperis ad hæc ſuſpicienda: quæ ego non in magno anteà habebam. LIPS. Fortaſſe nec ea quæ de *Lauacris*, id eſt Balneis aut Thermis Ammianus adiunxit. AVD. Haud nego. magna fuiſſe, hoc ruinæ me docent, ornata valdè aut magnifica, nondum agnoſco. LIPS. Licet per me breuiter. Et de magnitudine quidem, nónne ea ipſa miranda in tot partium ædificio & membrorum? Ammianus ad eam, puto, reſpicit, cùm ſcribit *Lauacra in modum prouinciarum exſtructa:* & quaſi quæ, non vrbes, ſed regiones totas æmularentur. Satis audax elatumque dictũ, fateor: ſed cauſſam habuit. & Caſſiodorus item ſignatè laudat & ſuggerit MIRABILEM MAGNITVDINEM THERMARVM. Et vidiſti illas parietinas hodie *Antonini* Thermarum, aut magis Diocletiani? mira laxitas; & hæc Olympiodori dicent. Ἦσαν δὲ, inquit, λουτρὰ δημόσια παμμεγέθη. αἱ δὲ Ἀντωνιαναὶ οὕτω καλούμεναι, εἰς χρείαν τῶν λουομένων καθέδρας εἶχον παρακειμένας χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένας ξεστοῦ. Αἱ δὲ Διοκλητιαναὶ, ἐγγὺς διπλασίους: *Erant lauacra publica* INGENTIA. *ſicut Antoninianæ Thermæ dictæ, in vſum lauantium* SELLAS *habebant mille ſexcentas, è polito marmore factas. Diocletiani autem circiter* BIS TANTVM. Audin' tu? Diocletiani habuerint *Sellas* (alij * *Solia* * Vide Notas.

maluerunt reddere) *ter mille ducentas*: quid niſi igitur tot perſonæ inibi ſimul lauari potuêre? Vbi iam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piſcinæ? Vbi capaces & longæ illæ Porticus, Xyſti, Nemora, Sphæriſteria, & reliquæ partes? Certè Ammianum iam capio & admitto, in tot ædificijs & varietatibus, cum Prouincijs comparantem. Ipſum etiam Flauium Blondum; qui fortiter aſſerüit, *nec* QVATTVOR MAXIMA ITALIAE PALATIA, *ſimul iuncta, poſſe illas vnas Diocletiani adæquare.* Ecce igitur magnitudinem: & diſtinctè in partibus quædam, Sidonij epiſtola tibi dicet (lege, ſi lubido eſt) & Hieronymi Mercurialis, eruditi amici noſtri, ſcripta, *Gymnaſticæ artis.* De ſplendore porrò & paraturâ earum, audi hæc Senecæ: *Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis ac pretioſis* ORBIBVS *refulſerint: niſi* ALEXANDRINA *marmora* NVMIDICIS *cruſtis diſtincta ſint: niſi illis vndique, & in* PICTVRAE *modum variata* CIRCVMLITIO *prætexatur: niſi* VITRO *condatur camera: niſi* PARIVS *&* THASIVS *lapis, quondam rarum in aliquo templo ſpectaculum, Piſcinas noſtras circumdederit: niſi aquam* ARGENTEA *epitonia fuderint. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum* STATVARVM, *quantum* COLVMNARVM *eſt, nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, & impenſæ cauſſâ? quantum* AQVARVM *per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum venimus, vt niſi* GEMMAS *calcare nolimus.* Ea verò Senecæ increpatio aut delineatio, quàm clarè ſub oculos dat & ponit, non Balneas aliquas, ſed Principum dixeris Aulas? Et quænam ex iſtis Statius, in Balneo Etruſci:

> *Nil ibi plebeium, nuſquam Temeſæa notabis*
> *Æra, ſed* ARGENTO *felix propellitur vnda,*
> ARGENTOQ. *cadit, Labriſque nitentibus inſtat*
> *Delitias mirata ſuas.*

Significat fiſtulas & canales argenteos fuiſſe, ipſa etiam Labra. Idem de *Vitro*:

> *Effulgent cameræ, vario faſtigia vitro*
> *In ſpecies animoſque nitent.*

Quid autem Plinius? narrat & culpat cum Senecâ: *Iam verò pædagogia ad tranſitum virilitatis* [*] *cuſtodiantur argento; feminæ lauentur, & niſi* ARGENTEA *ſolia faſtidiant, eademque materia & probris ſeruiat, & cibis. Videret hæc Fabricius, &* STRATAS ARGENTO *mulierum balneas, ita vt veſtigio locus non ſit cum viris lauantium.* Sed de argento parùm eſt: nónne & de gemmis ſubſtratis Seneca dixit? Quòd ſi igitur Priuata hęc ita culta: credo equidē & Principes in ſuis, quæ publicabant, parcos aut ſordidos non fuiſſe. Eiuſmodi *Publica & Gratuita* balnea, *duodecim* P. Victor agnoſcit Romæ fuiſſe: omitto alia *Publica*, quæ *Meritoria* liceat agnominare. Nam paruo ęre, & *Quadrante*, ad ea lautum ibant. Quid, quod Plinius ſcribit *M. Agrippinam in Aedilitate ſuâ, gratuita præbuiſſe balnea centū ſeptuaginta?* atque addit Plinius: *quæ nunc Romæ ad* INFINITVM *auxêre numerum.* AVD. Hem! tot igitur & *Priuata* & *Publica* balnea? & quo fine? LIPS. Quęris? ad equitandum ſcilicet. & quis neſcit, quòd ad lauandum? AVD. Ne ſic increpa. ego hoc rogatum volebam, cur tam multa, & an tam aſſidua lauatio? LIPS. Aſſidua. & cottidie, de more, lauabant ituri iam ad cœnā. Artemidorus ſcripſit; *Balneum nihil aliud ſuo æuo fuiſſe, quàm* TRANSITVM *ad cœnam.* Itaq; qui ſæpiùs etiam cibū capiebant, ſæpiùs lauabant. Commodus Imp. notatur *ſepties aut octies in die lauiſſe.* Etiam inter Chriſtianos, Siſinnius quidam Epiſcopus *bis in die*: non ſine ſuſpicione intemperantiæ & voluptatū. Sed ille dicterio culpantes illuſit, rogatuſque *Cur Epiſcopus cū eſſet, bis lauaret? Quia ter*, inquit, *non poſſum.* Significabat bis ſe comedere, bis igitur lauare; tertiò non ferre valetudinem. AVD. Noua hæc nobis. LIPS. Noua, qui deſijmus hunc morem: neſcio an rectè, quòd totum. Credam valetudini & vitæ profuturum, ſi in parte ſeruaſſemus, & cum modo: quem ingeſtum vetus Epigramma voluit, alibi in lapide ſculptum.

> [*] *B. V. V. corrumpunt corpora noſtra,*
> *Conſeruant eadem B. V. V.*

Tria intellegit, quæ modicè habenda; aut cum damno habenda, vel non habenda. Sed Ammiano duce ſatis vidimus: abeamus. AVD. Maneamus. quid tu neſcis, aut diſſimulas, de *Theatro*, *Amphitheatro*, *Odéo*, *Stadio*, *Suggeſtu conſulari*? LIPS. Scio, & memini: ſed hæc per te ſatis te opinor ſcire. De *Amphitheatro* quidem ſeorſim libellum ego olim ſcripſi: idem in *Theatro* & *Circo* ſit, ſi coner. Libri, inquam, res: quæſo nunc omitte. Nec in *Odéo* aut *Stadio* multa dicenda: atque illud Plutarchus in Pericle tibi deſcribet, ad *Muſica certamina ſpectanda ſtructum fuiſſe, interiore formâ ſedilibus inſtructâ; & multis columnis: tecto decliui, & ad imaginem atque inſtar tabernaculi regis*

Per-

Lib. II. ep. II.

Lib. xxxiij. cap. XII.

[*] Fibulas intellegit.

Lib. xxxvj.

[*] Balnea, Vina, Venus.

Perſarum. AVD. Non auſim vltrà te ducere. LIPS. Nec debes, fatigor. AVD. Tamen de *Suggeſtu* tria verba. LIPS. *Roſtra* intellegi arbitror; ſed ea quæ *Iulia* dicebant, ſiue *Noua.* Nam *Vetera* illa non in tanto nunc honore, vel vſu. Sed cur *Suggeſtum* ea dicit? à formâ, quam oſtendit per gradus ſurrexiſſe cùm dicit *vertice ſcanſili* fuiſſe. Dicit & *imitamenta priorum Principum portaſſe:* id eſt vultus & ſtatuas eorum. quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, diſpoſitas in ordine fuiſſe. Eorum baſim, ſiue ima, *ornata*
Lib. VI. *roſtris nauium, ex Actiacâ victoriâ,* Dio Caſſius me docuit: & inde igitur *Roſtrorum* nomen. AVD. Sed *Conſulum ſuggeſtum* cur appellat Ammianus? LIPS. Quia initio magiſtratus eò conſcendere ſolent, & populum ſalutare: eódem iterùm, cùm deponerent magiſtratum. Mos ab antiquo manſit: qui & adire, & orare illìc ac gratias agere populo ſolent, pro honore. Sed inferiori & Principum æuo, nihil factum, niſi vt conſcenderent, ſalutarent; itemque iurarent, aut eiurarent. Plinius de Traiano: *Iam toties procedere in Roſtra, hic ſuſcipere, hic ponere magiſtratus, quàm dignum te fuit?* Præiuit etiam: *In Roſtris, ſimili religione, legibus te ſubiecisti: iuraſti in legem, attendentibus Dijs.* Denique Claudianus de Stilicone Conſule, inter ſollennia ponit:

Circumfuſa tuæ conſcendant Roſtra curules.

Ergo & ſediſſe illìc in Sellâ curuli videntur, & ſic ſe oſtendiſſe, quaſi auſpicij cauſsâ.

CAPVT IX.

De Statuis, & earum cuſtodelâ.

AVD. Ah, quàm iuuant me hi aſpectus! quàm doleo ab Ammiano ductore, aut te doctore, deſeri! LIPS. Vide benignitatem, da manum, porrò vel ſolus ego ducam. AVD. O hominem & verba mellea! non voluptatem meam te dicam, ſed ſalutem. perge ſic iuuare. LIPS. Vnum etiam in his omnibus operibus lociſque monendum, de *Statuis*: quarum incredibilis *multitudo, pretium, ſpecieſque.* Nullum publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeò locus publicus aut vacuus, vbi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in totâ vrbe ADMIRANDVM elegantioribus ingenijs fuiſſe. Earum originem & augmentum breuiter in Caſſiodo-
Lib. VII. ro habes: *Statuas primùm Thuſci in Italiâ inueniſſe referuntur, quas amplexa poſteritas, pæne* PAREM POPVLVM *vrbi dedit, quàm Natura procreauit.* Ludit in verbo eleganter: nec minore copiâ factos ab arte illos homines in vrbe fuiſſe vult, quàm iſtos à naturâ. Ludit in verbo, in re ſeriò dicit. & P. Victor in fine Deſcriptionis ſuæ claudit, TABVLAE ET SIGNA SINE NVMERO. Planè ſine numero. atque ego tibi de *Tabulis* etiam oblitus eram dicere, ſed hic monitor ſuggeſſit: quas ſcito magnorum illorum artificum fuiſſe, & ob quarum vnam alterámque, vel Romam philocali & elegantes illi venirent. Iam de *Pretio* ſtatuarum, quod tetigi, quis non vel è materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas: dico *Argenteas, Aureas, Eburneas* fuiſſe. Et argenteæ quidem ſub Auguſto maximè increbuerunt, Plinio & Suetonio Cap. 13.
notatum: ſed ille moderatus eſt, & ſuas conflauit: non ita alij Principes, & nominatim Domitianus. qui ſuperbo arbitrio (Suetonius ſcripſit) *ſtatuas ſibi in Capitolio, non niſi aureas argenteaſque poni permiſit, ac ponderis certi.* Nota materiem, nota pondus: & ex ſolido vtroque igitur metallo fuiſſe. Fortaſſe autem pondus in his Statianis verſibus expreſſum:

Da CAPITOLINIS *æternum ſedibus aurum,*
Quo niteant ſacri CENTENO *pondere vultus.*

Statuam Domitiani conſecrari poniq; vult *in Capitolio*, & eam non minus *centum pondo*. In Capitolio, inquam. nam & hunc locum ſacerrimum profanus Princeps ſtatuis ſuis ſedem eligebat. Plinius in Laudatione Traiani: *Itaque tuam ſtatuam in veſtibulo Iouis Opt. Max. vnam alterámve, & hanc æream, cernimus: at paullò antè* ADITVS *omnes, omnes* GRADVS, *totaque* AREA, *hinc* AVRO, *hinc* ARGENTO *relucebat, ſeu potiùs polluebatur, cùm inceſti Principis ſtatuis permixta Deorum ſimulacra ſorderent.* Quod autem ad illud pondus, aliæ etiam grauiores, ne dubita. atque adeò Commodus Imp. *ſtatuam mille librarum auream habuit, cum tauro & vaccâ, quaſi vrbis conditor*: quod in Dionis compendio eſt ſcriptū. Itaque nec pro magno aut vero ſatis habeam, quod eſt in Trebellij Claudio: *Populus Romanus, ſumptu ſuo, in Capitolio ante Iouis Opt. Max. templum, ſtatuam auream decem pondo collocauit.* Quid? Principi ſuo totus populus, & in tali loco, tantillam ſtatuam ponat? Scribe, ſcribe, ∞. *pondo*: id eſt mille, & hìc quoque nota, *millenariam* notam in *Denariam* mutaſſe. Eidem Principi (idem Trebellius notat)

notat) *in Roſtris poſita columna eſt, & palmata ſtatua ſuperfixa; librarum argenti mille quingentarum.* Diſce & hinc pondus grande in vtroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam miſceri, & æs vel argentum inaurari. Ammianus de
Lib. XVI. vulgo Romanorum nobilium: *Ex his quidam æternitati ſe commendari poſſe per Statuas æſtimantes, eas ardenter adfectant, atque* AVRO *curant* IMBRACTEARI. *quod Acilio Glabrioni delatum eſt primò.* Inauratas intellegit, quod aliquoties in lapidum titulis expreſſum legi, SVB. AVRO. STATVAM. PONI. In eodem Ammiano, vides ſtudium in eâ re Romanorum. quod & ante illum Dio aperuit, & ſimul repreſſum oſtendit.
Lib. vii. *Vrbs*, inquit, *ſtatuis implebatur. quia licebat cuique paſſim in Tabulâ, Ære, Marmore, ſe publicare. quod Claudius Imp. vetuit, & pleraſque iam poſitas loco mouit, & aliò tranſtulit; edixitque ne quis in poſterum* PRIVATVS *poneret, niſi Senatus permiſſu: excepto, ſi quod* OPVS PVBLICVM *faceret, reficerétve.* Coërcere igitur Princeps ille voluit, quia nimia iam copia: & vrbem, vias, vicos, non ornabant, ſed ſtipabant & arctabant. Atqui exceptio quam ponit, & permiſſio item à Senatu, fræna iterùm laxant: & in vrbe qui non potuit, is ſe in villis aut agris publicabat. Ad ſummam, mi Auditor, hæc vna res ad Opes item eſt Romanas oſtendendas: & maximè ſi varias *ſpecies* Statuarum cogitas, *Coloſſeas* quaſdam, *Curules, Equeſtres, Pedeſtres*, & habitu variante & diuerſo. Quid quod equorum, leonum, ſphyngum, & variorum animalium? vt Obeliſcos, & hæc talia omittam. AVD. At enim mihi hîc cogitatio, & pænè cupiditas. LIPS. Quæ? AVD. Improbula. nam cur non fas è ſtatuis illis aureis argenteiſque Deorum vel Principum, aliquid tranſeuntem abradere, vel reſecare? LIPS. Nefas homo, nefas. Tu è ſtatuis Principum? capite luiſſes violata illa ſacra. Sed nec Priuatorum licuit. AVD. Nam quis ſciuiſſet, aut dixiſſet? de nocte. LIPS. Diſce, imperitus es, cuſtodiam & cautelã antiquam. Miles in vrbe excubabat, *Vrbanus* ille & *Vigilum* ad templa, ad loca item publica: ſed prætereà certus etiam Præfectus huic Statuarum cuſtodiæ, & qui militem haberet. Vocarunt id officij, *Comitiuam Romanam.* & Formula eius hæc in Caſſiodoro le-
Lib. vii. gitur: *Si tclauſis domibus inſidiari ſolet nequiſſimum votum, quantò magis in Romanâ ciuitate videtur illici, qui in* PLATEIS *pretioſum reperit, quod poſſit auferri? Nam quidam* POPVLVS COPIOSISSIMVS STATVARVM, *greges etiam abundantiſſimi* EQVORVM, *tali ſunt cautelâ ſeruandi, quali & curâ videntur affixi.* Tum verò addit: *Quare per indictionem illam* COMITIVAE ROMANAE *tibi concedimus dignitatem. Officium tuum, & MILITES conſuetos, noctibus potiùs inuigilare compelle: in die autem ciuitas ſeipſa cuſtodit.* Atque hic eſt qui *Comes Romanus* appellatus, quia Romam, & eius opera, ſeruabat.

CAPVT X.

De Viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ.

AN & longiùs etiam eo? nec Romam ſolùm, ſed quædam circa eam, oſtendo? faciam, vt inter tantas Opes & animos, me quoque largum fieri videas & benignum. Tria occurrunt, præter Ammiano dicta, vel maximè ADMIRANDA, *Viæ, Aquaductus, Cloacæ.* AVD. Non ſuſtineo me, nec reprimo: tu *Cloacas* nobis inter magnifica, & ſordes has inter illos ſplendores? Hoc verè eſt, quod poëta dixit: *ſtellis nebulam ſpargere candidis.* LIPS. Non ſic dices, vide & audi: imò & ſub terrâ theſauros tibi oſtendam, & latentium quorumdam operum moles. Sed ordine videamus: & primò iudicium de his tribus Dionyſij. Scriptor ille ſub Auguſto Romę fuit, & per viginti annos circiter vixit: ergo benè eam vidit, nouit, & (vt viri ingenium) diiudicauit. Profert & eloquitur: *Ego ſanè in tribus* Lib. III.
MAGNIFICENTISSIMIS *operibus Romæ, & è quibus* MAXIME APPARENT *illius imperij* OPES, *pono* AQVAEDVCTVS, VIARVM *munitiones*, CLOACARVM *ſtructuras. Neque id ſolùm ad* VTILITATEM *eiuſmodi operum reſpiciens, ſed etiam ad* IMPENDII *ſumptuumque modũ.* Ecce, hæc tria vult velut ſpecimen & argumentum eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ: ſiue ab vſu conſideres, ſiue ab impendijs & ſumptu. Quod ille cenſuit, tu accenſebis, cùm ſingula diſpicies & intentè luſtrabis. Primæ ſunt *Viæ*; quas illi non in Vrbe ſolùm, ſed extra eam, ad longiſſima ſpatia, plurimas, & plurimo opere, muniuerunt. Stupor me habet, cùm vel vnam *Appiam* conſidero; de quâ Procopium, non me, audi. *Beli-* Lib. I. de bello Goth.
ſarius, inquit, *viâ Latinâ exercitum duxit, Appiâ ad læuam dimiſſâ. Hanc Appius Romanorum Cenſor ante annos nongentos ſtruxerat, &*

& à ſe dederat nomen. Longitudinem eius quinque dierum ſpatio vir expeditus poſſit emetiri. Ab vrbe Româ Capuam pertinet, eâ latitudine, vt duo currus ex aduerſo obuij, liberè queant peruadere & commeare. Et eſt ſanè hæc via, præter ceteras, ſpectabilis. ſiquidem Appius ex aliâ & longinquâ tunc, vt reor, regione exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, ac ſuopte ingenio duriſſimos, in hanc viam vehendos curauit. Quos planos deinde ac læues redditos, & quadratos inciſione factos, iunxit & in ordine locauit, metalli nihil vel alterius rei inſerendo. Sunt tamen ita connexi, & validè inter ſe hærent, vt ſpeciem viſentibus præbeant, non coniunctos ita, ſed congenitos eſſe. Et quamuis tot iam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris iumentiſque: tamen neque ſerie ſuâ vel minimum exeunt & dimouentur, neque franguntur, aut læuorem ſuum amittunt. Hæc Græcus ille ſcriptor, & oculatus arbiter, extra argumentum hiſtoriæ ſuæ accuratè inſeruit, admiratione inductus, quæ ſtylum eò traxit. Examinemus, & libremus. Ait, *Appium ante annos nongentos ſtruxiſſe.*] Imò *octingentos quinquaginta* circiter, quod Faſti dicent. Si autem ſtrauit lapidibus Appius:
Lib. xxi. quid eſt, quod in Liuio legimus, *Q. Fuluium Flaccum & A. Poſtumium Albinum Cenſores, vias ſternendas ſilice in vrbe, & extra vrbem glareâ ſubſtruendas, marginandaſque,* PRIMOS OMNIVM *locauiſſe?* Quomodo enim *primi omnium*, cùm hi fuerint Cenſores anno Vrbis DLXXX: at Appius aliquot ætatibus præceſſit? Quid, quòd *Flaminia* via diu antè ſtrata, & ſub bellum Punicum ſecundum? An hoc Liuius ſenſit, *glareâ* tunc primùm ſtratas? an potiùs, primos ipſos *lo auiſſe*? an denique ad *Cenſores* iunctim refert? per otium examinandum ſit. Obſerua autem in Liuij verbis, duplicem rationem ſternendi, vel *Glareâ*, vel *Silice*. Quæ vtraque & Tibullo notata, ad Meſſallam:

Namque opibus congeſta tuis hic GLAREA *dura*
Sternitur, hic apta iungitur arte SILEX.

Obſerua ampliùs, *marginari* ſolere: quod caput ſanè erat, & Agger ille viæ cùm altiuſculus, & inſtar puluilli eſſet (ita ſolet:) firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne diffluerct & ſpargeretur. Hoc *marginari*: & ibidem etiam alij lapides duplices, & ad vſum duplicem. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex ijs in equum fas eſſet. Ij crebriores diſpoſiti per totam viam: alteri autem rariores, qui vt Columellæ exſtabant, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Vtrumque hoc G. Gracchus inſtituit, Plutarcho notante: & gratum in vulgus fuit. Cur non eſſet? experti nos peregrinantes ſumus, nihil magis ad tædium, & fatigationem eſſe, quàm ignaros ſpatiorum oberrare: & contrà, refici animum ac vires eâ ſignatione. Quinctilianus benè: *Partitio reficit audientem, non aliter, quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis* NOTATA INSCRIPTIS LAPIDIBVS *ſpatia.* Rutilius eòdem pertinet:

Interualla viæ feſſis præſtare videtur,
Qui notas inſcriptus MILLIA *multa lapis.*

Hinc ille mos per *Lapides* computandi: quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant: id eſt *Signa*, ſiue *Notas*. Sed pergit Procopius, *Longitudinem viæ Appiæ, quinque dierum eſſe.*) Quid? vniuerſæ eius Brundiſium vſque? non opinor, nec res eſt: ſed Capuam dumtaxat, quò & Appius produxit: & verba Procopij ita dicunt. Notauit & Frontinus: *Appia aqua inducta eſt ab Appio Claudio Cenſore, qui & viam Appiam, à portâ Capenâ vſque ad vrbem Capuam muniendam curauit.* Neque verò vlteriùs ille potuit, cùm nec vlteriores tunc Romani fines. Quis autem longiùs, & Brundiſium vſque muniuerit, in obſcuro eſt: munitam tamen id conſtat. Ecce Strabo, *Viam Appiam Tarracinæ* facit *mare pri-* Lib. v.
mum attingere, & Brundiſium vſque ſtratam eſſe. Tacitus Libonem conſultauiſſe: *vtrùm habiturus eſſet opes, quis viam Ap-* Lib. II. Annal.
piam Brundiſium vſque pecuniâ operiret. Denique & Horatius:

Brundiſium meliùs Numici via ducat, an Appi?

Producta igitur: an à Iulio Cæſare, quem Plutarchus ſcripſit, *Appiæ Curatorem factum, plurimum pecuniæ in eam impendiſſe?* an ab Auguſto, qui pleraſque omnes vias per Italiam ipſe, aut per alios, muniuit? Nam Plinio accedere, ſiue is Nepos eſt, *de Viris illuſtribus*, non poſſum: qui *Appium viam Brundiſium vſque lapidibus ſtrauiſſe ſcribit, vnde illa Appia dicta.* Nam hoc ſanè certum, loca ea id æui, hoſtilia aut aliena Romanis fuiſſe. Tota autem hæc longitudo eſt, *milliarium circiter* CCCL: ne quis de *quinque diebus* Procopio dictum, huc trahat. AVD. Atqui nec * Capuam vſque tanti ſunt, niſi ignauo & parùm accin-

* Sunt milliaria CCXIV.

accincto viatori. Lips. Fateor, ſed flexus etiam ſuos & declinationes ſcito viam habuiſſe. Addit de latitudine, *vt duo currus peruaderent.*) Neſcio, neque dimenſus ſum (alibi tamen poteſt, & exſtat:) ſed opinor igitur haud minus *vigintiquinque pedes* patuiſſe. Ampliùs, de materie, *ex longinquâ regione lapides aductos, eóſque ſiliceos.*) Silicem intellegit, durum aſperumque lapidem, & è rupibus: non illum minutum & tenuem, quem vulgò vocamus, & qui in *Glaream* potiùs vênit. Illo modo Plinius, Liuius, atque alij locuti. Sed è qua regione petiti? in viciniâ tales non eſſe, hoc Procopius indicauit. Onufrius Panuinus hoc ampliùs, *montes oſtendi duos, ad Sinueſſam vnum, alterum inter Puteolos & Neapolim; è quibus ſaxa ea, colore & duritie* FERRVM *referentia, videantur exciſa.* At Leander ſpecus & fodinas in Bruttijs exſtare, ad *Semmariam*, è quibus lapides ad vias eruti, præſertim ad Appiam. Quidquid ſit, opus mirum & laborioſum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit, *Lapides planos quadratoſque fuiſſe.*) Conſpiciuntur hodie tales, diuersâ magnitudine, *trium, quattuor, quinque* etiam pedum quaquauerſus. Cetera de *iuncturâ & firmitate*, vtque *vnum corpus* appareant: ſunt miranda magis, quàm explicanda. Avd. Certè mirifica hæc Via: ſed tu nempe vnam & eximiam eligis, de quâ poëtâ,

> *Appia* LONGARVM *teritur* REGINA *viarum.*

aliæ non ad iſtam. Lips. Mihi crede, ad iſtâ. etſi hæc celebritate, & longitudine eminuit. quia à Româ in Græciam, Aſiam, & trans mare ducebat. Sed quid *Flaminia* via, an breuior? quæ Româ Ariminũ vſque, & inde porrò Aquileiam ducebat? Nam quod ad munitionem, pleræque ſimiles: nec in Italiâ ſolùm plurimæ, ſed in prouincijs ipſis. Iſidorus ſcripſit: *Pœnos primos lapidibus vias ſtrauiſſe, quas poſteà Romani penè per* TOTVM ORBEM *diſpoſuerunt.* Et quomodo? Exciſis ſæpè montibus, complanatis vallibus, vt æquabiles, & faciliores ita viæ eſſent. Strabo: Ἐστρώσαντο δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς, προσθέντες ἐκκοπάς τε λόφων, καὶ ἐγχώσεις κοιλάδων, ὥστε τὰς ἁρμαμάξας δέχεσθαι πορθμείων φορτία: *Strauerunt & Vias, exciſis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere poſſint & ſuſcipere nauium onera.* Habes vias, & ornatum: mentior, & itáne præcipuum me fugiat? præcipuum dico, ſi non in vſu, at ſplendore & voluptate. Id fuit, quòd monumenta & ſepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus vtrumque prætexebant. Quàm pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum, & iocorum, materies? Illîc illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio: alibi libertorum, ſeruorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quædam aliquâ notâ aut inuentiunculâ ſpectabiles; & iſtæ quæ hodie exſtant, dicent. Avd. Ita me Deus, iucundum aſpectum! & ego ſi in tali viâ, remorer, ſubſiſtam, indormiam. Lips. Sed & vtilem aſpectum. Varro: *Monimenta ſecundùm viam, quò prætereuntes admoneant, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.* Quid ampliùs? omnium illorum qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe. *Aequat omnes cinis. impares naſcimur, pares morimur.* Sen.

CAPVT XI.

Aquaeductuum mira.

SED *Aquæductus* iam noſtros videamus, & puluerem ſordeſque, ſiquas è Viâ contraximus, abluamus. Quid in ijs tamen hæream? Iulius Frontinus eſt in manibus, qui olim *Aquarum Curator*, pulcherrimos libellos duos de totâ re ſcripſit, & ad nos venerunt. Ex illo, aut alijs, quædam libabo. Diu igitur Roma ſine Aquæductibus, & Tiberis, ac ſiqui fontes natiui erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine, degerent; *Optimum rerum aqua*, vt poëta canebat, quæſita, Pind. & per tubos ac canales, in fornicibus latericijs, Romam aducta. Id factum primò, anno Vrbis CCCCXLI. cùm Ap. Claudius Cenſor, idem qui Vias ſternere inſtituit, hoc quoque bonum inuênit. Ab eo eſt *Aqua Appia*, per milliaria circiter *vndecim* deducta. Hoc initium: ſed Deus bone, quæ mox incrementa? Nam egebat ſanè ille populus aquis, non ſolùm ad potum, ſed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita vbertim inducta fuit, vt quiſque domi, aut in vicino, haberet copiam: ſcribitque Strabo, FLVMINA *per vrbem & Cloacas videri fluere, atque* VNAMQVAMQVE DOMVM *propemodum habere fiſtulas & canales, quibus aquam inducat.*

De

De eadem re Plinius: *Si quis diligentiùs æſtimauerit* AQVARVM ABVNDANTIAM *in publico, Balneis, Piſcinis, Domibus, Euripis, Hortis, Suburbanis villis, ſpatioque aduenientium exſtructos* ARCVS, *montes perfoſſos, conualles æquatas, fatebitur* NIHIL MAGIS MIRANDVM *fuiſſe in* TOTO ORBE *terrarum.* Copiam habes, molem in adducendo habes, miraculum ſuper omnia mira orbis, Plinio quidem iudice, habes. Quid Caſſiodorus de iſtis? *Formas* ipſe appellat hos Ductus, quod & Iuriſconſulti, atque inferior ætas fecit. De ijs igitur: *In Formis Romanis vtrumque præcipuum eſt, vt &* FABRICA *ſit mirabilis, & aquarum* SALVBRITAS *ſingularis. Quot enim illic* FLVMINA *quaſi conſtructis* MONTIBVS *perducuntur? naturales credas alueos, ſoliditates ſaxorum: quando tantus impetus fluminis tot ſæculis potuit ſuſtineri.* Credamus hoc ergo iam Frontino, paucis fidiſque verbis effanti: MAGNITVDINIS *Romani Imperij, id* PRAECIPVVM *eſſe indicium.* Benè & verè. quia non Romę tantùm, ſed in colonijs pleriſque, & maioribus opidis, hæc fuêre. Sed nôrimus Romanos, & alios, ab his exemplis. Ij fuêre in vrbem perducti *quattuordecim* (vt Procopius eos numerat) *coctili laterculo per priſcos illos ædificati, eâ* LATITVDINE *ac ſimul* ALTITVDINE, *vt vir eques commodè per eos poſſit incedere.* Vide an non verè aluei quidam fluminum dicantur, cùm tam magnis ampliſque canalibus aquas vehant. Sed hæc altitudo, de ipſis modò eſt: quid Arcus & Fornices arbitraris? *quos in quibuſdam locis ſubleuatos centum nouem pedes*, Iulius Frontinus affirmat. O rem ſtupendam! & magis, quòd à tot milliaribus continuo opere (etſi non vbique ſic alto) perducebant. Reperies quoſdam à QVADRAGESIMO *milliari* perductos eſſe: & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, ſupra, infra terram: ô iterùm rem ſtupendam! & Rutilium audi:

Quid loquar AERIO *pendentes fornice riuos?*
Quâ vix IMBRIFERAS TOLLERET IRIS AQVAS.
Hos potiùs dicas creuiſſe in ſidera MONTES.
Tale GYGANTAEVM *Græcia laudat opus.*

Sunt certè, aut videâtur, opera Gygantum, aut Geniorum aliquis dicat? & mens obnubilat Architectis noſtris, cùm vel reliquias paucas & ruinas vident. Exſtant iuxta Sublaqueum *Aquæductus Claudiani* fornices, & ingentes pilæ ſuſtentantes: quas Albertus Leander ſedulò vidit & ſcrutatus eſt. erumpit deinde in hæc verba: *Fieri profectò non poſſe ſcio, quin omnino incredibilis ſit, niſi oculis vſurpetur, operis huius ratio* ADMIRANDA. *Nec enim* MAIVS QVIDQVAM *excogitari poſſe* HVMANO INGENIO *arbitror, quàm quod hic Romani, effoſſis tanto ſpatio* MONTIVM *intimis viſceribus, fecerunt. Ad quæ opera patranda* NVNC TOTVS ORBIS *infirmus futurus videatur.* Si quis veterum hæc dixiſſet, blanditus ſcilicet æuo ſuo aut ſuis fuiſſet: quid iſte vir nouitius? quid in talibus & curioſus vnicè, & peritus? Loquitur autem, vt dixi, de Claudij Aquæductu, de quo & Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis, inchoati à Caio Cæſare* (Caligulam intellegit) *& peracti à Claudio. Quippe à quadrageſimo lapide, ad eam* EXCELSITATEM, *vt in* OMNES VRBIS MONTES *leuarentur, influxêre Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus* HS. *ter millies.* Notabile valdè, & vtile, quòd in ſummos Vrbis colles aqua inde & deriuari, & diſpenſari poſſet: adeò in altum educta erat. Hoc ipſum Caſſiodorus notat, *Claudiam, per tantam faſtigij molem, ſic ad Auentini caput eſſe perductam, vt cùm ibi ex alto lapſa ceciderit, cacumen illud excelſum, quaſi imam vallem, irrigare videatur.* De pecuniâ autem in id opus imputatâ (fuerunt, ex Plinio, *ſeptem noſtri milliones, & ſemis*) valdè miror Budæum nutare, & pænè mutare. Per fidem, quæ cauſſa eſt? imò augendi cauſſa, ſi quis benè examinet: & planè, niſi aliqua militaris, aut ſeruilis manus ad opera damnatorum (vt Romanis mos) acceſſiſſet. Iure igitur, vt claudam, exclamat Frontinus: *Tot aquarum, tam multis* NECESSARIIS *molibus, Pyramides videlicet otioſas comparem, aut cetera inertia, ſed famâ celebrata opera?* Non compares Frontine, minimè: hæc ſunt, vt Plinius appellat, *verâ æſtimatione* INVICTA MIRACVLA, & quibus alius orbis tam æquo animo victum ſe à Romanis, quàm armis, fateri debet. Dixi autem ex Procopio ſuprà, Aquæductus iſtos XIV. fuiſſe: ſed auget P. Victor, & XX. numerauit. Plinius quædam de *Lacubus* alijſque additamentis Aquæductuum ſcripſit, non ſine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Aedilitate ſuâ, adiectâ Virgine aquâ, ceteris corriuatis atq; emendatis,* LACVS *ſeptingentos fecit, præterea* SALIENTES *centũ quinque,* CASTELLA *centum triginta: complura etiam* CVLTV *magnifica.*

Operibus iis SIGNA *trecenta ærea aut marmorea impoſuit*, COLVMNAS *ex marmore quadringentas: eaque omnia* ANNVO SPATIO. Hæc vnus Agrippa, & vno anno. O virum Auguſto Principe dignũ! ô virum vel Principatu dignum! & non credo benignius & publicè vtilius ingenium, non item modeſtius & Principi aptius, exſtitiſſe. Tales, tales ſint vobis ô magni Reges conſiliarij & miniſtri: qui opibus per vos aucti, eas in publicum refundant, & gratiam gloriámque ſimul, operibus ſuis, apud poſteros, imperij veſtri propagent. At ſcripſit Plinius *Lacus ſeptingentos* ab eo factos: rectè, *ab eo*: ſed plures longè fuêre in vniuerſum, & *mille trecentos quinquagintaduos* Notitia imperij collegit. Iſti non aliud, quàm aquarum in publico receptacula: è quibus petere omnibus fas eſſet. etſi gratior æſtimatiorque è *Salientibus* ipſis ſumpta. Nota autem in Plinio, tot *Signa*, tot *Columnas*, ad ornatum *Lacuum, Salientium, Caſtellorum*: atque ea ab vno Agrippâ: quid arbitraris ab alijs prioribus & ſecutis fuiſſe? Atque alia etiam aſſidua multa impendia circa has aquas: quarum *Curatores* ab Auguſto inſtituti, *cum lictoribus, ſeruis, ſcribis, librariis, accenſis, præconibus*: vt Frontinus ſcripſit, ipſe inter Curatores. Sed præcipuum, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, ſumptu publico tolerati. Quod idem Frontinus ita prodidit. & Agrippam primò, *per ſeruos priuatos ſuos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe. Auguſtum deinde publicaſſe, & deinceps manſiſſe: atque habuiſſe homines circiter* CCXL. *Erat autem & altera*, inquit, *Familia Cæſaris dicta, & numerus eius* CCCLX. *quam Claudius, cùm aquas in vrbem perduceret, inſtituit*. Addit, in vtrâque varia miniſteria fuiſſe. *Villicos, Caſtellarios, Curatores, Silicarios, Tectores*, alioſque opifices. Habes igitur perpetuos homines ſexcentos, ad Aquarum tuitionem.

CAPVT XII.

Cloacarum mira.

QVAS Aquas nunc dimitto, & ad *Cloacas* te duco. Eas ſcito à Tarquinio Priſco rege ſtructas, quo nemo Regum plura aut meliora. Structæ autem ad munditiem, quod clarum eſt, ſordesque omnes vel abluendas, vel euehendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. De magnitudine huius operis, quia mirabaris nos mirari, Plinij & Caſſiodori verba danda ſunt: qui vterque ſatis firmiter dicet, quid magni rarique in opere iſto fuit. Ille igitur: *Cloacæ*, inquit, OPERVM OMNIVM MAXIMVM, *ſuffoſſis montibus, atque vrbe penſili, ſubterque* NAVIGATA. *Fecit id Agrippa in Aedilitate, per meatus corriuatis* VII. *amnibus, curſuque præcipiti*, TORRENTIVM *modo, rapere omnia atque auferre coactis. Qui inſuper mole imbrium concitati, vada ac latera quatiunt, aliquando Tiberis retrò infuſi recipiunt fluctus, pugnantque diuerſi aquarum impetus intus: & tamen* OBNIXA FIRMITAS *reſiſtit. Trahuntur moles internæ tantæ, non ſuccumbentibus cauſſis operis; pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendiis; quatitur ſolum terræ motibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis propè octingentis* INEXPVGNABILES. Initio audis, *operum omnium maximum* fuiſſe: atque ego ac tu fortaſſe ridemus. AVD. Non audeo, etſi geſtio: ſed vereor turbare. LIPS. At aliâ atque aliâ cauſsâ etiam rideamus. Tu, quia res vilis attolli videtur: ego, quia toties iam audio, *operum omnium maximum*, aut *maximè admirandum*. Quid? ſemper iſta maxima? & tamen res ſic habet: vt quidque in manus ſumis & examinas, ſuper omnia admiraris: & cauſſas iudicij eius dones. Vno verbo, omnia miraculum: noſtrum nunc videamus, & Plinij verba penſitemus. Ait, aut indicat, *nauigatas has Cloacas*.] Quid magni, ſi tam magnæ *vt vehem fœni onuſtam largè tranſmitterent?* Id enim non Plinius ſolùm ita ſcripſit, ſed & Strabo. cùm Romanos ait *trium maximè operum curam geſſiſſe, quæ neglecta videbantur à Græcis: Viarum, Aquæductuum, Cloacarum*. Additque: *Cloacas iſtas*, LAPIDIBVS SECTIS ET AD NORMAM POSITIS *ſuffultas, ſpatium etiam curruiſ fœno onuſto ad tranſitum præbuiſſe*. Enimuerò Marlianus, qui dimenſus eſt, prodidit, *pedum* XVI. *latitudinem* ſe repperiſſe: de altitudine vellem etiam addidiſſet. nec minor ſanè fuit. Dixit ampliùs Plinius, *Corriuatos* VII. *amnes*.) Intellegi opinor, ipſas ſeptem Cloacas præcipuas, tot quot ſunt montes. Nam ex ijs defluebant & deriuabãtur aquæ ac ſordes, & in magnam vnam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum eſt: ſed iſtæ tot fuêre quaſi flumina, & alueo grandiore, atque eæ per plana vrbis ferebantur. Liuium ſic interpretor, de Tarquinio Priſco: INFIMA *vrbis loca circa Forum*, ALIASQVE *interiectas collibus* CONVALLES, *quia ex planis locis haud*

Lib. xxxvj. cap. xv.

Lib. I.

haud facilè euehebant aquas, Cloacis è faſtigio in Lib. v. *Tiberim ductis, ſiccat.* Has olim *per publicum ductas* idem Liuius alibi ſcripſit: *ſed vrbe,* inquit, *incenſâ à Gallis, feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, atque ita* CLOACAE *paſſim priuata etiam ſubeunt tecta.* Pergit deinde Plinius firmitatem cōmendare. & cauſſas concutientes quattuor commemorat: quarum vel ſingulæ firmiſſima opera euertant; at non labefactât iſtud. Sunt, pugna aquarum & copia intus; Moles & columnæ vaſtæ, quæ per vias, & ſuper illas, trahuntur; Ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum; denique validi aliquot Terræmotus. Quidni igitur firmum & rarâ duritie opus, quod omnibus reſiſtit? & id per tot ſæcula? Etſi tamen repararunt, aut fulſerunt interim, quod omnino neceſſe fuit. notatque Lib. XXXIX Liuius, *Cenſores detergendas Cloacas, & in Auentino atque alijs partibus, quà nondū eſſent, faciendas locaſſe.* Quàm ſumptuoſa illa, aut ſimilis reparatio, dicit apud Dionyſium Lib. III. C. Aquillius. qui ſcripſit, *neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem mille talenta impendiſſe in redemptores.* Ea ſunt *ſexcenta millia* Philippæorum: quid igitur & quanti paratio vniuerſa, ſi tanti in partibus reparatio? Sed audiamus & Caſſiodorum de iſtis, ac finiamus. SPLENDIDAE *Romanæ ciuitatis* CLOACAE, *tantum viſentibus conferunt* STVPOREM, *vt aliarum* CIVITATVM *poſſint* MIRACVLA *ſuperare. Videas illic* FLVVIOS, *quaſi montibus concauis clauſos, per ingentia ſtagna decurrere. Videas ſtructis* NAVIBVS *per aquas rapidas, non minimâ ſollicitudine, nauigari, ne præcipitato torrenti, marina poſſint naufragia ſuſtinere. Hinc ô* ROMA SINGVLARIS, *quanta in te ſit poteſt colligi* MAGNITVDO: *quæ enim vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec* IMA *tua poſſunt ſimilitudinem reperire?* Pulchra concluſio, & in ſcito eo dicto conquieſco.

CAPVT XIII.

Traiani Pons in Danubio.

AVD. Nō patiar, & te excito. Quid enim? tu & ego deſtituamur in his Cloacis? quæ vt ſint, magnæ, operoſæ, mirabiles; tamen Cloacæ ſunt, & oletum ſuum habent. Exime nos, & mundiùs alibi pone. LIPS. Hem! bona monitio. ſequere me ad Danubium, & illîc in eius aquis lauemur. AVD. A Tiberi ad Danubium? bonus ſaltus, quis Pegaſus nos vehet? LIPS. Ille Mentis: quæ momento ſumma, ima, propinqua, diſſita, permeat & peruadit. Nec ad Barbaros tamen imus, ne metue. AVD. Ego verò metuo, & iam cor meum vaſa colligat atque abit. Neſcis tu pugnas illîc cùm maximè nunc pugnari? & in quibus vita, libertas, religio aguntur? LIPS. Scio, ſecurus eſto. Romanus imperator, atque is Traianus, nobis aderit, cum legionibus ſuis copijſque. Vtinā nunc tales ibi decem, tali diſciplinâ? ô quàm Victoria mox applaudat & circumuolet purpureis ſuis pēnis? Sed ecce in Danubio *Pontem* libet memorare, quem dictus ille Imperator ſtruxit: operum omnium fortaſſe, arte & difficultate maximum, ſi non ſumptu. Deſcribit graphicè Dio Caſſius, & gratia ſectori eius Xiphilino eſto, quòd hanc partem non recîdit. O quàm pulchras valenteſque ille alias? nihil pęnè nos fugeret in rebus Romanis (tanta diligentia & accuratio fuit) ſi ſcriptor ille totus extaret. Sed de Ponte, ſunt verba è Compendio Dionis: *Traianus Imperator pontem lapideum ſuper Iſtrum ſtatuit, quem* EGO NEC DIGNE QVIDEM HABEO ADMIRARI. *Nam etſi alia pulcherrima Principis eius opera exſtant, tamen hoc eſt* SVPER OMNIA. *Pilæ igitur eius ſunt viginti, è lapide ſecto & quadrato, quæ altitudinem habent* CL. *pedum, latitudinem* LX. *Diſtant inter ſe* CLXX. *pedes, fornicibus deuinctæ. Quomodo autem non aliquis* SVMPTVM *in iſtas admiretur? quomodo non & deſtituendi firmandíque modum? idque in flumine* MAGNO ET VORTICOSO, *& fundo ipſo infido & limoſo. nam nec auertere quidem curſum fluminis licuit vllo modo. Nec verò de magnitudine fluminis ideò dixi, tamquam ibi maximum ſit (imò verò alibi duplo maius eſt aut triplo, atque inſtar pelagi ſe diffundit:) ſed quia locus ille arctiſſimus ibi locorum, & aptiſſimus ponte iungi, eſt tantus. Quò autem magis in arctum illud ex lato contrahitur, & rurſum in latum ſe effundit; tantò nimirum & rapidiùs fluit, & profundius exſiſtit. Vt hoc quoque difficultatem atque arduum operis valdè auxerit. Magnitudo igitur animi Traiani ex eo quidem conſtat, non tamen vſum nobis nunc præbet. ſed pilæ dumtaxat ſtant, quaſi in eum finem modò ſtructæ, vt documento ſint* NIHIL ESSE QVOD INGENIO HVMANO NON POSSIT EFFICI. Additque deinde, Hadrianū Imp. metu ne Barbari câ tranſirent, an æmulatione in Optimum Principem, *iuſſiſſe ſuperiora* Pontis dirui: atque ita Pilas

Pilas ſolas manſiſſe. Quid autem ego aut tu hîc dignè miremur? negat ab illo æuo Dio, ſe id poſſe. Atqui plura magna & magnifica viderat, quàm nos mente concipere aut deformare poſſimus. Putat tamen & cenſet, omnia ab hoc opere ſuperata: quod leuiter adſiſtamus, & inſpectemus. Ait, *Pilas viginti* fuiſſe: atqui Paulus Iouius, florentis ingenij & ſtili ſcriptor dicit etiamnunc *triginta ſex* exſtare & conſpici, in confinio Valachiæ & Tranſiluaniæ, ad opidum *Seuerinum*. Veri credam? ſanè ſi oculi nunc conuincunt ita eſſe, manus & herbam do; videant modò & dicant, qui adſident & poſſunt arbitrari. Sin rationem & ſcriptionem Dionis ſequor; adferam audacter de *viginti*: quia ſignanter notat, fluuium ibi arctiſſimum (vt in ijs locis) eſſe. Atqui deſcriptio iſta viginti Pilarum, quæ *ſexaginta pedes* latæ ſint; quarum fornices, *centum ſeptuaginta*: quid efficit & colligit, niſi fluuij latitudinem *quattuor mille ſeptingentorum ſeptuaginta* fuiſſe? id eſt, paullò minus, *vnius milliaris*. Si aliter, aut ſi grandius; videbunt ij qui accolunt & docebunt: tum nobis opus reſcribere & reformare ipſum Dionem. Nam quòd aliquis dicat eum neſciſſe, aut de opinione iſta ſcripſiſſe; ipſe opinetur & erret. cùm vir ille inſignis peritiâ rerum & honoribus, in ipſis ijs locis Præſes fuerit Dalmatiæ, Pannoniæque. Itaque ſcire omnino potuit; & debuit, in curâ iſtâ rerum ſcribendarum. Vereor vt Iouius ſit, quod etiam alibi, auditionum facilis, & parùm diligens examinis aut veri. Sed vt dixi, vicini aut inſpectores arbitrantor. Ait Dio ampliùs: *Pilarum interuallum fuiſſe centum ſeptuaginta pedum.*) Ita me Deus (nam exclamo) grande hoc concamerationis ſpatium, nec efficiendum, niſi altitudo illa Pilarum acceſſiſſet, & tardè ac lentâ inclinatione fornix ſurrexiſſet. Prætereà, *mirari ſe quomodo in tali profundo flumine & verticibus Pilæ firmatæ.*) Ego tecum, ô Dio, miror: & maximè, cùm neges auerti flumen potuiſſe aut deriuatione exhauriri. Difficile omnino opus, & fundamentorum molitio talis è lapide: ſi ſublicarum & materię res eſſet, aliud eſſet. Sed heus tu Hadriane! ſi citare Imperatorem fas, dica & lis tibi apud me ſit, fortaſſe & punitio: quòd talem pontem vix benè ſtructum deſtruxiſti. Dicam tibi verum vel mortuo? Inuidiſti optimo maximoque Principi, & habere ſuper omnes gloriam voluiſti magis, quàm meruiſti. Valete *Opera publica*: quin tu etiam, mi Auditor, in craſtinum vale aut ſalue.

CAPVT XIV.

Priuatorum hominum Vrbanæ aut Ruſticæ ædes.

AVD. Ego verè nec valeo nec ſalueo (da veniam immodeſtiæ:) nec amoliris me, niſi nomine plenè perſoluto. An non, poſt *Publica opera*, pollicebaris *Priuata*? & certè ita diſponebas; nec tam madidâ memoriâ ſum, vt hoc effluxerit. LIPS. Diſpoſui, haud nego: ſed fatigor, niſi quòd in extremâ tamen calce, vt curſores, ſpiritus & vires excitabo adſpectu ipſo metæ. *Priuatis* igitur *Operibus* duo nunc conſidero, *Domos & Villas*. Illæ fuerunt in tam ſplendidâ & nitenti vrbe, pro ipsâ vrbe, & vt pulchri corporis apta ac decora membra. Domus dico magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis: & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes: quod docuerint ſatis Valerij hæc verba, de Cincinnato, *cui quattuor ſola iugera aranti non ſolùm* (vt inquit) *dignitas patrisfamiliæ conſtitit, ſed etiam Dictatura delata eſt.* Et tum comparatione quædam & indignatione addit: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* Quid domus? imò earum aliquod membrum. Idem auctor: *Nimirum ſic habitarunt, qui hoc imperium fecêre, quorum* AGRI *quoque minorem modum obtinuère, quàm* CELLARIA *iſtorum.* Iterumque alibi: *Bina tunc iugera populo Romano ſatis erant, nulli que maiorem modum adtribuit: quo ſeruos paulloantè Principis Neronis, contemptis huius ſpatij viridarijs,* PISCINAS *iuuit habere maiores: gratumque, ſi non aliquem &* CVLINAS. Nec eſt in ſermone ſupergreſſio: reuerà amplæ domus, & præſertim magnatium virorum procerumque. Quas & P. Victor ac Notitia imperij propriè *Domos* appellant, & ab *Inſulis* diſtinguunt. Itaque computant, *Inſulas totâ vrbe quadragintaſex millia ſexcentas duas, Domos mille ſeptingentas octoginta* fuiſſe: harum longè minore numero, vt quæ tantò grandiores, inſtructioresque eſſent. Enimuerò grandes inſtructæque. & Apuleij hæc attende: *Igitur illas ædificiorum ſpecies, in quas* PATRIMONIA SVA *pro-*

Lib. IIII. cap. IIII.

Lib. XXXVI. cap. XV.

Lib. XVIII. cap. II.

De Deo Socrat.

profuderunt, amœniſſimas & exſtructiſſimas deprehendas: aulas AEMVLAS VRBIVM *conditas, domos* VICE TEMPLORVM *exornatas.* Itane cum *Vrbibus* comparat? nec ſolus. nam & Seneca, epiſtolâ XCI. ſuum vetuſque æuum diſparans: *Non habebant*, inquit, *domos* INSTAR VRBIVM: quaſi dicat, at nos habemus. Alibi audaciùs (De Benefic. VII. cap. X.) agnoſcit & increpat *ædificia priuata laxitatem* MAGNARVM VRBIVM *vincentia.* Quæ iſta ſunt? quæ item, quæ Olympiodorus, in Bibliothecâ Photij? Ὅτι ἕκαστος τῶν μεγάλων οἴκων τῆς Ῥώμης, ἅπαντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, ὁπόσα πόλις σύμμετρος ἠδύνατο ἔχειν. Ἱππόδρομον, καὶ φόρους, καὶ ναοὺς, καὶ πηγὰς, καὶ λουτρὰ διάφορα. Διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀπεφθέγξατο·

Εἷς δόμος ἄστυ πέλει. πόλις ἄστεα μυρία τείχει.

Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcumque MEDIOCRIS VRBS *poſſit continere: nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diuerſa. Ideò & poëta dixit:*

Vna domus VRBS *eſt. vrbs* OPIDA PLVRIA *claudit.*

Examina & nota, mira ſunt: ſed Martiali etiam paucis verſibus comprehenſa, *In habentem amœnas ædes:* Lib. XII.

Daphnonas, platanonas, & aërias cypariſſos,
Et non vnius Balnea ſolus habes.
Et tua centenis ſtat Porticus alta columnis,
Calcatusque tuo ſub pede lucet onyx.
Pulvereumque fugax Hippodromon vngula plaudit,
Et pereuntis aquæ fluctus vbique ſonat.

Sunt ipſa, quæ Olympiodorus dixit, exceptis *Foris*: quæ intellegas fuiſſe hypæthra quædam & ſubdiualia, inter illas Porticus, & ſtatuis alioque ornatu, in Fori faciem. Quid autem ſi reuera ibi iudicia & forenſes conuentus? Fuêre, & clientium, libertorum, ſeruorum ſuorum cauſſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Horatius:

—— non aliter tamen
Dimouit obſtantes propinquos,
Et populum reditus morantem,
Quàm ſi CLIENTVM *longa negotia*
Diiudicatâ LITE *relinqueret*
Tendens Venafranos in agros
Aut Lacedæmonium Tarentum.

Lib. VI. cap. VIII. Vitruuius etiam ſuadet *Nobilium, & qui magiſtratus gerunt, domos laxiores fieri; Bibliothecas ibi eſſe, Pinacothecas,* BASILICAS (ad iudicia) *non diſſimili modo, quàm* PVBLICORVM OPERVM *magnificentia comparat. quòd in Domibus eorum ſæpiùs & publica conſilia,* & PRIVATA IVDICIA *arbitriaque conficiantur.* Sed vt in re maneam, talis igitur laxitas: quid Apparatus & inſtructio? Communiter ita Seneca: Ep. XCVI. *Quid inter pueros & nos intereſt? niſi quòd nos circa Tabulas & Statuas inſanimus, cariùs inepti. Illos reperti in litore calculi leues & aliquid habentes varietatis delectant; nos ingentium maculæ* COLVMNARVM, *ſiue ex Ægyptijs arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel* CAPACEM POPVLI *cænationem ferunt. Miramur parietes tenui* MARMORE *inductos, cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur: oculis noſtris imponimus. Et cùm* AVRO *tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare.* Primum in ipsâ domo eſt, *Columnarum* diſpoſitio; & è longinquis petitarum: de quibus Plinij obiurgationes, ſiquis volet, legito; & de generibus pretijſque earum totus liber eius exſiſtit. Et quidem notat in vnâ Cænatione *Calliſti*, Claudiani liberti, Lib. XXXV. *triginta* ſe vidiſſe, eaſque è Sudine lapide Germanico, cui ingens tunc pretium & nouitas. Idem, *in atrio Scauri collocatas maximas, atque adeò duodequadragenûm pedum, Lucullei marmoris.* Vide hanc altitudinem in vno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Alterum in Senecâ, *Parietes marmore inducti*: quod genus *Incruſtationes* Latini, Græci Μαρμαρώσεις dicunt. *Primum autem Romæ parietes cruſtâ marmoris operuiſſe totius domus ſuæ, in Cælio monte, Mamurram equitem Rom. Præfectum fabrûm Cæſaris*, Plinius Lib. XXXVI. tradidit auctore Nepote. Id non aliud fuit, quàm marmor in tenues cruſtas ſectum parieti imponere ſcitè, & pro tectorio ei dare. Lucanus:

Nec ſummis cruſtata domus ſectiſque nitebat
Marmoribus.

Declamator apud Senecam patrem: *In hos ergo exitus varius ille ſecatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat.* Secandi autem ratio (in Plinio, & Iſidoro) arenâ, & *ferrâ, in prætenui lineâ verſante arenas, tractuque ſecante.* Et nos in Italiâ hodie vidimus fieri. Tertium, *Auro tecta perfundi.* Significat laquearia inaurari tota ſolere, quod paſſim ſcriptores & tradunt & damnant. Muſonius apud Stobæum: Τί δ' αἱ περίστυλοι αὐλαί; τί δ' αἱ ποικίλαι χρίσεις; τί δ' αἱ χρυσόροφοι στέγαι; *Quò pertinent hæc atria Columnata? quò variæ iſtæ colorationes? quò aurata lacunaria?* In ſecundo enim membro (vt mea verſio eſt) χρώσεις legi cupiam, & ad marmora variegata parietibus

impoſita referam, vel etiam ad Muſiuum opus. Nam ita & Mamertinus, ad Iulianum: *Neque ei comparandæ ſunt* PICTVRATAE *marmorum cruſtæ, &* SOLIDO AVRO *tecta laquearia, qui maiorem anni partem in nuda humo cubat.* Ibidem & *ſolidum aurum* in Lacunaribus notes: quod paſſim in poëtis, vt in Statio:

Et nondum CRASSO *laquearia fulua* METALLO,
Montibus aut altè Graiis effulta nitebant
Atria.

Qui *montes* etiam *Graios* poëticè nominat, grandes illas ſublimeſque columnas. Idem de vtroque:

Pendent innumeris faſtigia nixa columnis,
Robora Dalmatico lucent * *ſociata metallo.*

* Vulgò ſatiata.

Sed & Lucanus, de Cleopatræ regiâ:

Ipſe locus, templi (quod vix corruptior ætas
Extruat) inſtar erat, laqueataque tecta ferebant
Diuitias, craſſumque trabes abſconderat aurum.

Quibus verſibus tamen pluſculum etiam latet, & trabes quidem auratas fuiſſe vult: ſed cameram gemmatam, eboratâ. Vtrumque enim & horum fiebat, ad ſplendorem & varietatem: præſertim in templis (cum templo autem Lucanus comparat) vt quaſi cælum imitarentur. Arnobius de templis ipſis diſſerens: *Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis ſtructa, laquearibus aut renideant aureis, ſplendeant hic gemmæ, & ſidereos euomant variatâ interſtitione fulgores: terra ſunt hæc omnia, & ex fæce vilioris materiæ concreta.* Et tu, mi Auditor, obiter & hoc adde ad templorum ſuprà ornatum. De ebore autem, in Ciceronis Paradoxis: *Tecta ebore & auro fulgentia.* In Propertio:

Quòd non Tænariis domus eſt mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes.

Non leues porrò inductiones, aut vt poëta loquitur, ſputa fuiſſe, Panegyricus oſtendit: qui SOLIDO AVRO *tecta laquearia commemorat*, & poëta ſuprà, *Craſſum aurum* dixerunt. Hieronymus autem in Epiſtolâ quadam, longiùs etiam hoc producit, & ad parietes ac columnas. *Viuimus quaſi alterâ die morituri, & ædificamus quaſi ſemper in hoc ſæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum.* Sed alia hîc etiam & ingenioſa luxuria. nam lacunaria iſta verſatilia faciebant, & aliâ atque aliâ ſubinde facie conuiuas delectabant.

Ad Gaudent.

Seneca alibi: *Verſatilia cœnationum laquearia ita coagmentant, vt ſubinde alia atque alia facies ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula, mutentur.* En, priuata ingenia & luxuriam: quid exiſtimas Principes tentaſſe & feciſſe? Nero Cæſar in veſtibulo ædium ſuarum *Coloſſum centum & viginti pedum* poſuit. Hoc principium: deinde *porticus triplices* MILLIARIAE; *item ſtagnum,* MARIS *inſtar; circumſeptum ædificiis ad* VRBIVM *ſpeciem. Rura inſuper, aruis, atque vinetis, & paſcuis, ſiluiſque varia; cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In ceteris partibus,* CVNCTA *auro lita, diſtincta gemmis, vnionumque conchis erant. Cænationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus* *, *vt flores, & fiſtulatis, vt vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cænationum rotunda, quæ perpetuò, diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur.* Ita verbatim iſta Suetonius: multa ADMIRANDA, ſi tu ſingillatim explicas & in rem ducis. Sed vnum in hac Principum inſaniâ (ita appellanda eſt) Plutarchi teſtimonium ſuffecerit, qui de Capitolij magnificâ & impendioſâ ſtructurâ cùm diſſeruiſſet; addidit. *Quòd ſi quis hunc Capitolij magnificum inſtructum miretur, idem ſi Domitiani in aulâ vnam Porticum, vel Baſilicam, vel Balneum, vel pellicum Diætam viderit; exclamet cum Epicharmo,*

Ep. xci.

* Ita iampridem publicè legendum docuimus.

Non liberalis aut benignus tu clues,
Profuſione gaudes.

Dicit ſatis clarè, omnia illa Capitolina (quæ & quâta, antè diximus) nugas & quiſquilias videri, præ vno membro aliquo Palatinæ domus. Quod mihi quidem ſtuporem incutit, non diſſimulo: & iam lingua hæret. AVD. Soluam eam quæſtiunculâ. Dixti auro diſtincta vel ebore laquearia, an non & ſiluis? id eſt, an non ibi tales ſpecies, & intermixtæ veræ aues? Nam Rutilius Gallicanus hoc dicere videatur, in Romæ laudibus.

Quid loquar INCLVSAS *inter laquearia* SILVAS,
Vernula quà vario carmine ludit auis?

LIPS. Poëtæ, aut poëtarum potiùs, vulgatam phraſim non attendis: nec *inter laquearia* propriè, ſed συνεκδοχικῶς inter tecta & domos includit eas ſiluas. Luci enim & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant: imò & ſuper ædes, quod mireris, erant. Senecam auctorem do, qui, vt ſolet, caſtigans & increpans ſuum æuum: *Pomaria,* inquit, *in ſummis turribus ſerunt, quorum ſiluæ in tectis*

Ep. CXXII.

ac domorum faſtigijs nutant, inde ortis radicibus, quò improbe cacumina egiſſent. Atque ego Bruxellæ meæ (quam vt alteram patriam colo) hoc vidiſſe memini, ſponſione ita factum; ſed in breue aliquod tempus, & cùm domus oneri illi non diu eſſet. Satis de *Domibus*: ad *Villas* eamus. vtinam, vtinam! ſed hæc pericula & latrocinia, domo & vrbe nos claudunt. O Iſcanum meum, cur non liberè te fruor & interuiſo? cur natali illo aëre & aquis non me recreo? Da Deus hoc ante obitum, & pedem atque animum vagum per rura & hortos illos ferre. Sed *Villas* tamen Romanas animo & memoriâ luſtremus, vt vel diſpoſui anteà, vel promiſi. De ijs hoc vniuersè Strabo pronunciat, vbi de Piſis & Liguriâ ſcribit: *Eſſe ibi lapicidinas & materiem ad ædificia vberem, ſed quam Romani ad ædificia ferè ſua in vrbe aut & Villis conſumunt: Villis*, inquit, *in quibus velut more Perſarum* REGIAS QVASDAM *ſtruunt*. En, Prætoria aut Villæ totæ eorum *Regias*, & quidem *Perſarum*, referunt: quid maius ampliuſque in hanc rem dicam? Vis ſpecimen tamen aliquod in vnâ Villâ? Capitolinum audi: *Exſtat Gordianorum villa viâ Prænestinâ*, DVCENTAS COLVMNAS *vno periſtylo habens, quarum quinquaginta Caryſteæ Claudianæ, quinquaginta Sienitides, quinquaginta Numidicæ, pari menſurâ ſunt. In quâ* BASILICAE CENTENARIAE *tres: cetera* HVIC OPERI CONVENIENTIA: *&* THERMAE, *quales, præter vrbem, nuſquam in orbe terrarum.* Tu ſi lubet, per te ſingillatim luſtra: ductorem me vltrà non habes. Sed nec Hadriani Villam in Tiburtino ingero, cuius ſuperbæ reliquiæ exſtant: quid tot aliarum in ſolo Latio, & circa Romam? Vidimus ipſi apud Oſtiam & Ardeam rudera: & per ſiluas illas aut vepreta, quot Columnæ, aut earum fragmina, cryptæ, porticus, & diſiecta ædium membra? O Deus, quæ mutatio? quàm hæc cogitatio me ad te trahit, infirma & incerta hæc omnia humana ſpectantem, & ſpernentem? Sed deſinimus de *Operibus* & *Româ*: quam decoramus Conſtantij Imp. elogio, apud Ammianum. *Is enim viſis pleriſque cum* STVPORE HORRENDO, *de Famâ querebatur vt inualidâ vel malignâ, quòd augens omnia ſemper in maius*, ERGA HAEC EXPLICANDA, QVAE ROMAE SVNT, OBSOLESCIT. Si fama non potuit adæquare, multiplici ſuo ore & linguâ: quid ego meo ſermone tenui, ſine ſenſuum ſubſidio, per tenues coniecturas eunte? Sed tu, alijque, nec dicta ſuſpicamini: & quidquid maximum conceperitis, fortaſſe nec id par erit. Philoſophemur autem breuiter, duce Hormiſdâ: qui regij Perſarum ſanguinis, à Conſtantio interrogans in re præſenti, *Quid de Româ ſentiret? Id tantùm ſibi placuiſſe dicebat, quòd didiciſſet* IBI QVOQVE HOMINES MORI. Mori mi Auditor, mori: & vbi hæc omnia præclara, ampla, ADMIRANDA? quæri vides; vbi qui fecerunt ea, aut moliti ſunt? perijſſe vides. Cogita, & tibi applica. nosipſi, qui hæc meditamur aut loquimur, poſt aliquot annos, dies, horas, puluis, vmbra, nihil. Nunc vale, & abi.

IVSTI LIPSI
DE MAGNITVDINE ROMANA
LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

Tranſitum ad Virtutem Romanorum, & ea in genere prædicata.

AVD. Meridies abiit, ego me tibi ſiſto. LIPS. Video, ſed quid ita triſtiore vultu? AVD. Nec læta adfero. LIPS. Quæ? AVD. Tibi. LIPS. Quæ inquam? AVD. Vereor dicere. LIPS. Aude. nec ego ex his fatuis, qui ignorare mala, mederi cenſent. AVD. Obijt tibi ex amicis tuis. LIPS. Hem! ex amicis? effare. AVD. In Galliâ. LIPS. Quis ibi? AVD. Vir doctus. LIPS. Ede nomen. AVD. Et probus quoque. LIPS. Enecas. etſi ab his notis propemodum iam ſcio *Petrum Pythœum* eſſe. AVD. Diuinaſti. obijt. LIPS. At tu me vulneraſti. ſed quo fato? AVD. Suo, & illâ quam Auguſtus optabat, * εὐθανασίᾳ. LIPS. Virum magnum Gallia amiſit, & inter publicas clades aut iacturas hâc quoque licet ponas. Sed ab exemplo diſce, quàm non temerè heri clauſerim & monuerim de morte. AVD. Profectò præſagium fuit: ſed tu perge ad noſtra. LIPS. Inter hæc triſtia, ad illa amœna? durus es. AVD. Quid ergo? dum viuo, non vis me viuere? Et ego Pythœo noſtro benè eſſe ſpero, & gaudere ac ridere in beatis illis locis: cur doleam? Theodoſius Imperator, qui variè in imperio iactatus, cũ mors inſtaret, inſcribi ſepulchro ſuo hoc vnum verbum iuſſit, ΥΓΕΙΑ: id eſt, *Sanitas*. Profectò illa medicina morborũ, refugium & aſylum malorum eſt: & in mundi his fluctibus portus, quem ſapiens numquam fugiat, imò (Deo vocante) totis velis in eum feratur. Tu autẽ hoc magis perge, quòd iam non amœna, vt aiebas, ſed potiùs vtilia aut ſapientia dices; &, vt partitio erat, de *Viris* ac *Virtutibus* Romanorum. LIPS. Ita eſt, quartus hic noſter limes: & libentiùs inſiſtam ac decurrã, quia tali argumento. Cur apud te diſſimulem? finis & fructus præcipuus mihi ſtudiorum aut lectionum, hæc talia excerpere, & exempla aut dicta enotare ad ſapientiam ac virtutem. Fabulemur autem, ſi placet, ambulantes. Amat valetudo, & lingua hæc magis ſoluitur in motu. Communiter igitur primùm (nec ordo hoc abnuit) laudemus *Romanos*: tum & diſtinctiùs quędam addamus. Plinij enunciatio eſt: *Gentium in* TOTO ORBE *præſtantiſſima vna, & in* OMNI VIRTVTE, *haud dubiè Romana exſtitit.* Appellas ab hoc iudice, & ſuſpectũ de Romanis Romanum habes? Accipe Græcum, & Ammianus prodeat, qui breuibus & grauibus verbis, *Romani imperij* VIRTVTVMQVE OMNIVM *larem* dixit. Quid homo Gothici ſanguinis, Caſſiodorus? *Roma* VIRTVTVM OMNIVM *latiſſimum templum.* Profectò ſedes ſuas per aliquot ſæcula ibi habuêre, nec iniuriâ ipſi Romani templum ſtruxêre HONORI pariter ac VIRTVTI. Vtramque colebant: ſed & *Fortunam* etiam: id eſt (vt rectè interpretemur) Prouidentiam & Fata ab alto, quæ incredibile eſt, quàm preſſo nec tardâti pede ſecuta ſint Virtutem. His duobus incrementa ſua Roma debuit, his duobus ſtatum ſuum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum ſimul, & tam diuturnum. Iure igitur Ammianus: *Roma vt augeretur ſublimibus incrementis, fœdere pacis æternæ* VIRTVS CONVENIT *atque* FORTVNA, *quarum ſi altera defuiſſet, ad perfectam non venerat ſummitatem.* Conuenerunt autem ita, vt vtraque ſuum opus facere niteretur, & pænè diſſidium eſſet in euehendo. Plutarchus alibi hoc vbertim ediſſerüit: & breuiter ac neruosè Annæus Florus extulit, *Ad conſtituendum Romanum imperium*, VIRTVTEM *ac* FORTVNAM *contendiſſe videri.* Sed amica contentio fuit: in quâ tamen vicit, ſi Rutilium iudicem capis, ipſa Virtus. Nam ille ſic Romam adfatur:

Quòd regnas, minus eſt, quàm quòd regnare mereris,
Excedis FACTIS *grandia* FATA *tuis.*

Pulchrè. & habuit igitur Fortunam, ſiue cælitum illum fauorem; ſed habuit à cauſſis, quas ijdem cælites, per virtutum gradus nexuſque, præſtruxerunt. Vt id liqueat, videamus primùm vniuerſè qui *Viri* in imperio illo fuerint, & tum quæ *Virtutes*.

* *morte facili.*

CA-

CAPVT II.

Triplex ordo in populo oſtenſus, & quiſque in ſuâ parte laudabilis.

VIros conſidero dupliciter, & eos qui in Magiſtratu, Imperijs, Conſilijs fuerunt, id eſt *Capita reipublicæ:* & parte alterâ, *minora* etiam *membra*, id eſt Populum & eos qui paruerunt. Dico vtroſque egregios fuiſſe, nec quibus alia gens facilè aut ex vero (de Religione hîc non eſt ſermo aut quæſitio) comparetur. Primores igitur illi in duplici diſcrimine ſunt, *Senatores Equites-que.* Illos ſi inſpicias, qui propriè ſedebant ad clauum: proh Deus, quanta grauitas, ſapientia, maieſtas? Vt qui ordinem eum *Ex* REGIBVS *conſtare dixit*, *vnus veram eius ſpeciem cepiſſe*, Liuio videatur. Is fuit Cyneas legatus Pyrrhi regis: vir nec mentis nec oris egens, qui cùm vrbem luſtraſſet, atque etiam blandiloquentiâ & munificentiâ variè tentaſſet, vndique repulſus, ad Regem redijt: & interroganti *Quid de hoſtium ſede ſentiret? Vrbem* TEMPLVM *ſibi viſum*, *Senatum* REGVM *eſſe conſeſſum fatebatur.* Profectò talis fuit, & nec ſub Principum imperio nimis degenerauit. Caſſiodorus de ſuo æuo: *Vrbs ornata tot* EXIMIIS SENATORIBVS, *beata tam nobilibus populis:* etſi tunc quidem fateor diſceſſiſſe ab illâ præſtantiâ, & vt grande ædificium, paullatim mole ſuâ deſediſſe, & mox ruiſſe. Erant autem in illo Senatu, vt cum Lucretio hoc dicam,

Lib. 1z.

Flor. lib. 1.

Ductores Danaû delecti, PRIMA VIRORVM: eximij, inquam, ciuium, genere, cenſu, virtute. Nam hæc ſpectabant: nec temerè viles aut ſordidos (etſi plebeios interdum, quos magna virtus eueheret:) inopes numquam, & improbos raro admittebant; aut ſi tales, non tenebant. Cenſores enim (ô laudabile & diuinum inſtitutum!) legebant hunc Senatum: atque ijdem per ſingula luſtra examinabant, ac relegebant: & ſiquis loco eo indignus, aut ſiquid in priuatâ etiam vitâ turpe aut maculoſum, notabant & emouebant. Quomodo id fiebat? ſilentio, & ſine accuſatione vllâ, aut cauſſæ apud iudices dictione. Dumtaxat in recitando Senatu, quòd publicè & ſolenniter fiebat, nomen eius præteribant, quem motum Senatu vellent. Ita cùm in albo illo non eſſet, nec in Senatu cenſebatur. Cauſſa quidem ijs mouendi ſemper erat, & hanc ſubſignabant, & volentibus edebant: ſed certare de eâ lite, nihil opus erat. iudicium ſufficiebat: quod à tam grauibus viris (nam primores ferè Senatus erant) bonum meruiſſe, laus & approbatio habebatur; culpa & damnatio, triſte. AVD. Pulchrum, bis pulchrum: ſed cum eâ lege, ſi viri illi boni eſſent. quid ſi per affectum iudicaſſent? LIPS. Rarenter, aut vix eueniſſe legimus. Nam voces ſtatim omnium damnaſſent, & exagitaſſent: & fac tamen ſemel iterumque eueniſſe; quid magni mali, prę magno illo bono, erit? Non enim alia pœna, quàm Ignominia: facilè aut contemnenda, aut eluenda, qui publica iudicia aut teſtimonia pro ſe haberet. Denique alij Cenſores mox reponebant. Nam & hoc ſcire debes, non in grauibus & grandibus peccatis hanc Cenſuram interueniſſe: ea enim legibus & iudicijs ſeruabantur: ſed minoribus delictis, aut domeſticis flagitijs. à quibus vacare & caſtos eſſe primos illos Ordines maximè volebant, & quorum vita erat in exemplum. AVD. Iterùm exclamo, Pulchrum! Sed dic ſodes, multi igitur iſti tam electi in Senatu? LIPS. Initio à Romulo *centum* facti, & *Patres*, ijdemque *Senatores*, vel à curâ, vel ab ætate dicti. Poſteà ad *trecentos* creuêre, & in liberâ Republicâ ſic manſêre, vſque ad Liuium Druſum. Is in Tribunatu, cùm opes Senatus vellet extollere, eoſdem iudicijs etiam præponere; numerum auxit, & ad *ſexcentos* fecit. Manſiſſe ita ad Cæſarem opinor, qui per bella ciuilia non opes ſolùm, ſed honores multis largiturus, amplificauit, & vel ad *mille* allegit. Diſplicuit Auguſto, & magnâ curâ, atque iteratâ aliquoties recenſione, purgauit: & denique ad modum veterem, id eſt *ſexcentos*, redegit. Qui ſanè ſatis amplus numerus, etſi in amplo illo imperio: atque ex his plerique, non ſolùm conſilijs publicis ſemper adhibebantur, ſed etiam in prouincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque curia hæc velut promptuarium erat, è quo ſtatim Princeps caperet viros, ad omnia ciuilia aut militaria munia aptos, & ſuffecturos. Et hoc adſpectu tenuerunt Senatum, grande vel vnicum fulcrum illius Principatus. Otho Imperator ipſe, apud Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem, domibus & tectis, & congeſtu lapidum, ſtare creditis? Muta iſtæc & inanima intercidere, ac reparari, poſſunt:* AETERNITAS RERVM, *&* PAX

GEN-

GENTIVM, *&* MEA CVM VESTRA SALVS, *incolumitate* SENATVS *firmatur.* Et elogia iſta de Senatu, res & veritas multis dictauit. In Cicerone leges: *Senatum* PRINCIPEM SALVTIS, PVBLICAEQVE MENTIS. In Ammiano, ASYLVM *mundi totius.* In Caſſiodoro, *Glorioſum Senatum*, MORVMQVE LVMINA. In Petronio, RECTI BONIQVE PRAECEPTOREM. Iam in Tacito etiam dicitur, CAPVT IMPERII, *&* DECORA *omnium* PROVINCIARVM. Cur nominatim de *Prouincijs*? quia iam ſub Principibus, ex omni regione capiebantur Senatores. Et vt ditiſſimi honeſtiſſimique Prouincialium ciuitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Vtile inuentum, & ad populos ſub vnum imperium firmiter colligandos. Symmachus eâ cauſsâ ſcripſit: *Pars melior* HVMANI GENERIS *Senatus.* Caſſiodorus: *Quidquid* HVMANI GENERIS *floris eſt, habere Curiam.* Et Panegyricus ſcriptor: *Senſiſti Roma te tandem arcem omnium gentium, & terrarum eſſe reginam, cùm ex* OMNIBVS PROVINCIIS, *Optimates viros Curiæ tuæ pigneraueris; vt Senatus dignitas, non nomine quàm re eſſet illuſtrior, cum ex* TOTIVS ORBIS *flore conſtaret.* Alter autem ab hoc ordo eſt *Equitum*: qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de Genere, multi erant è Senatoribus & Patribus orti: & certè liberti aut libertini, nec ſi Cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Quod inferiore etiam æuo Alexander Imp. ſeruauit, de quo Lampridius: *Numquam libertinos in equeſtrem locum redegit, aſſerens* SENATORVM SEMINARIVM *equeſtrem locum eſſe.* Erant tamen ex ingenuis multi, & ferè omnes qui Cenſum equeſtrem haberent. Is fuit *Quadringentorum*: id eſt, *decies mille* Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, vt tunc opes pleriſque amplæ erant: & ideò quod ad Vitam, coërcendus aut recidendus. Apud veteres id quoque Cenſores fecêre, ſiue in *Tranſuectione* (quæ tamen eorum modò erat, qui *Equum publicum* habebant) ſiue per luſtra ſingula, cùm ordines dirigebant & recognoſcebant. Nam hîc quoque Album erat, ſiue tabulæ, & recitabant: quique primus ex ijs nominatus, *Princeps iuuentutis* dicebatur. planè, vt qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, auguſto titulo, dicebatur. Sed cur *Iuuentutis*? an omnes iuuenes? imò viri plures & ſenes erant: ſed cauſſa & origo, quòd olim & primâ republicâ, pauci Equites, nec ferè niſi filij Senatorum. Creuit paullatim largiter numerus, & magnam ciuitatis aut ciuium partem comprehendit: ſed nomen tamen *Iuuenum* manſit. Sed & Iuuenes antiquis dicti ad annum XLV.

AVD. Iam ſemel iterumque de Senatorum filijs: non ergo ij Senatorij, aut Senatores?

LIPS. Caue erres: diſtinctione hoc dicam. Aliud *Senatus*, ſi Principum tempora adſpicias, aliud *Senatorius ordo.* Ille certo numero ſtetit, vt diximus, & intra *ſexcentos*, ſub Auguſto quidem: at iſte, latiùs patuit, & iuuenes quoque ac Senatorum filij, ſed & alij equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorij, qui ius lati claui à Principe impetraſſent: id eſt, inſigne ipſum Senatorum. & in Senatum quidem ij veniebant, ſed ſententiæ ius fuiſſe non putabis. Inſtitutum enim Auguſti fuit, quod ipſis Suetonij verbis dicam: *Liberis Senatorum, quò celeriùs reip. aſſueſcerent, protinus à virili togâ latum clauum induere, & Curiæ intereſſe permiſit.* Hoc ita Auguſtus, ſed reſtrictè, in *Senatorum liberis*: poſteà Caligula etiam alijs quibuſdam equitibus permiſit. Permiſit dico, alijque Principes; ſed ſic vt ab ipſis peteretur. Talis eſt ille Iulius Montanus apud Tacitum, *Senatorij ordinis, ſed qui nondum honorem capeſſiſſet.* Hos ipſos *Senatores* interdum dici reperio. vt in Tacito: vbi Togonius Gallus cenſet, *Principem diligere Senatores viginti, ſorte ductos, ad cuſtodiam ſui*: & Tiberius cuſtodes oblatos hos amoliens, *Nam quos omitti poſſe, quos eligi? honoribus perfunctos, an iuuenes?* Intellegit hos noſtros *Iuuenes*, qui nondum propriè Senatores, ſed, vt ita dicam, Senaturiebant. Hi ſunt, qui *Illuſtres equites* à Tacito eodem, atque alijs, ad diſcrimen dicuntur: & palàm ipſe Tacitus cum Senatoribus iungit, aut coæquat. *Auguſtus*, inquit, *inter alia dominationis arcana, ſepoſuit Ægyptum, vetitis ingredi, niſi permiſſu, Senatoribus, aut illuſtribus equitibus Romanis.* Sed ne abducamur à noſtris Equitibus: genus igitur diffuſum, & in vario diſcrimine: erant qui *Equo publico*, erant qui *Iudices*, erant communi nomine *Equites* dicti. Illi qui Equo publico, tempore Dionyſij Halicarnaſſæi, id eſt Auguſti, ad *quinque millia* erant, aut ſupra, vt ipſe vidit ac numerauit. Qui in Iudicibus, haud

Dio LIX.

VI. Annal.

haud pauciores: imò plures ex Plinio ſcribente, *Iudicum non niſi quattuor Decurias fuiſſe primò, vixque ſingula millia in Decurijs, nondum prouincijs ad hoc munus admiſſis.* Quâ adiectiúculâ notat, largiter plures ſuo æuo fuiſſe: cùm & Caligula *Quintam Decuriam* addidiſſet. Quid iam dicemus in reliquâ claſſe corũ, qui immunes, fuiſſe? Atque iſti Equites. quos Perſeus rex apud Liuium ita lau-
Lib. xlii. dat & inſignit: *Equites enim illis,* PRINCIPES *iuuentutis; equites* SEMINARIVM *Senatus; inde lectos in Patrum numerum, Conſules, inde Imperatores creant.* Quæ omnia ſatis clara tibi, ex ijs quæ dixi. Supereſt tertius ordo *Plebis.* de quo quid ſingulariter dicam, niſi triplici diſcrimine fuiſſe, Ingenuos, Libertinos, Libertos? Et in militiâ diſcrimen erat ab hoc genere; itemque à Cenſu, ſicut & in alijs munijs, ſiqua publicè ſubirent. Vita etiam Cenſuræ permiſſa: quam tamen neglexiſſe poſteà (malo ſanè publico) Imperatores video, contentos duplicem illum priorem ordinem recognoſſe. AVD. Satis decora & vtilis tota hæc Ordinum diſtinctio: ſed vulgò & in occurſu poterántne agnoſci? LIPS. Poterant, & ſtatim quidem, ab habitu. Nam etſi toga communis omnium ciuium veſtis eſſet: tamen diſcrimina alia, ab alijs notis. Vt ſolis Senatoribus, aut iſtis quaſi Senatoribus, ius *Lati claui* geſtandi erat: quod non aliud, quàm velut bullæ è purpurâ, & capita clauorum intexta aut inſerta. Equitibus autem Aurei annuli, qui hunc ordinem, vt Plinius ait, à plebe diſtinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

CAPVT III.

Iuſtitia & Clementia in bellis.

VIROS igitur communiter iam vidiſti, & in claſſes ſuas diſtinctos: ire per Magiſtratus & officia Ciuilia aut Militaria, longum ſit, nec noſtri nunc ſermonis. Etſi omnia ea optimè & prudentiſſimè inſtituta, ſiquâ vnquam in Republicâ: ſed omittantur, & quod propoſitum, de *Virtutibus* addamus. Nam viros illos laudabiles, vel potiùs ADMIRABILES fuiſſe dico, idque à duplici virtute, *Militari* vel *Ciuili.* Illam in imperio & republicâ iure conſidero, vt tutelam eius, imò augmentum: ſine quâ fruſtrà aliquis ſtatus aut commune ſe iactet. Præmitto igitur, & duo hîc in Romanis; *Iuſtitiam ac Fortitudinem,* miror. Quod ad illam, neſcio an alia gens conſideratius, & cauſſis in Rationis trutinâ libratis, bellum ſuſceperit, quàm iſta. Nam plerique, aut Regum ſuorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republicâ, qui decernebant. Hîc aliter. & nec Senatui, nec populo toti, plenum hoc ius; niſi cognitio & iudicatio ſacerdotum publicorum interueniſſet, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio ſumpta arma, poſita arma: & religio, non ſolùm iuſtitia, ea temperabat. Laudat & probat hoc vnicè Dionyſius: & *Græcos ſuos caruiſſe* eo dicit: & *ſeſe ideò obiter expoſiturum, quid muneris & iuris habuerint: vt,* inquit, *quibus ignota hactenus fuit Romanorum* IN BELLIS RELIGIO, *mirari deſinant felices euentus plerumque habuiſſe. Nam omnium bellorum initia & cauſſas, apparebit iuſtas fuiſſe: atque ideò Deos meritò propitios ſenſiſſe & fauentes.* AVD. Prudens & pia ſcriptio Dionyſij, fateor: ſed an vera Lipſi? Itáne omnia bella iuſta, & à talibus cauſſis? Mirum ſanè. cùm video tot regna aut regiones bello petitas, & ſubiectas; atque adeò in paucis annis, cùm extra Italiam pugnare cœperunt, domitum pænè vniuerſum orbem. Singularis hæc occaſio vel opportunitas, ſi omnes ſic ordine læſerunt aut laceſſierunt: & planè ponenda inter tua ADMIRANDA. Quin, quod res eſt, dicimus? Bella quædam iuſta, non nego: plura à duobus malorum ſtirpibus nata, Ambitione & Auaritiâ. quod nec ipſi Romani ſcriptores negent. Vis Salluſtium audire? *Romani arma in* OMNES *habent, in eos acerrima, quibus victis* SPOLIA *maxima ſunt.* Et iterùm: *Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis,* VNA, & VETVS *bellandi cauſſa eſt,* CVPIDO *profunda* IMPERII & DIVITIARVM. Quid Tacitus tuus, ille iudicij conſideratus ſimul & liber? RAPTORES ORBIS, *poſtquam cuncta vaſtantibus defuère terræ, & mare ſcrutantur. Si locuples eſt hoſtis,* AVARI; *ſi pauper,* AMBITIOSI. *quos non* ORIENS, *non* OCCIDENS *ſatiauerit.* Audis, Lipſi, præclara hæc elogia? & ab ipſis quidem Romanis: nec tu veſte aut colore aliquo ſermonis facilè hæc teges. LIPS. Suauiter rideo. AVD. Ita video, cur autem in re ſeriâ? LIPS. Nam tuam hanc malitiam (imperitiam dicere non poſſum) quî non rideam? quî verba te dare mihi cenſes, in his quaſi Romanorum verbis, quæ reuerà hoſtium eſſe non ignoro. Nónne priora illa Mi-

Mithridates apud Salluſtium profert, altera Galgacus apud Tacitum? Mirum autem, ſi ij benè honeſtèque de Romanis loquantur aut ſentiant, qui viris & equis expugnatum eos eunt & euerſum. O tuam diſſimulationem! quaſi neſcias decorè hæc hiſtorijs inſeri, non quia probè aut verè, ſed quia probabiliter ab ijs dicta. Nam talia non deſunt, nec vmquam deerunt, magnis imperijs obiectari. Miſerabiles enim ferè victi ſunt, & fauemus imbecillis; & paſſi iniuriam videntur, quia non fecerunt. Atqui terras eorum inuaſerunt, & ceperunt. Quid ergo? liberè & impunè læſiſſe vis? incipere bella, in alienâ manu eſt: non ponere cùm lubet, & vt lubet. Amittere ſua non iniuſtè incipit, qui aliena aut alios iniuſtè læſit. Sed enim ordo iſte mirificus, & inter mea ADMIRANDA referendus, vt aiebas. Ego tecum hoc ſentio, & arripio: & admirabilem planè hîc habeo Prouidentiam diuinam. Itáne ſerie quadam bella ex bellis nata, prouinciæ ex prouincijs ſubactæ? Illa cauſſas dedit, aut permiſit: & ſemper duplici hoc titulo Romani vſi, vt aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illâ, vbi res eorum ageretur; pro iſtâ, vbi Sociorum. Et hoc de Socijs latè patuit, & eſt illa catena, quæ bella & terras coniunxit aut ſubiunxit. Cicero verè & liberè: *Noſter populus*, SOCIIS *defendendis*, TERRARVM OMNIVM *potitus eſt*. Verè inquam: & vis pauca exempla? Ecce Carthaginienſes validi ſunt, imò æmuli virium Romanarum. obſtant creſcentibus: quid fit? remouendus ille obex, & cauſſam ipſi præbebunt. Siciliam inuadunt, & Mamertinos: iſti ad Romanos appellant, vt Socios. Veniunt, ſubueniunt, pellunt eos, & quæſita iam ipſis ad ſe trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adijcitur, conceſſu ipſorum. Vides augmentum? Sed enim iam ſiſtimus, & illi manent ac florent? non. in Hiſpaniam malâ cupidine tranſſcendant, arma etiam Saguntinis inferant, & amicum ſociumque Romanis opidum euertant. Bellum ergo iterùm iuſtum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulſi, Hiſpâniâ aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia iam deſunt. Vis iuſtè dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos ſimul laceſſet: atque iſti eos aduocabunt, & ſibi primùm, mox & Macedonibus, imponent. Talia in Antiocho, Iugurthâ, ipſo Mithridate. qui ſceleratiſſimus non regum, ſed mortalium, quid de fraude vel iniuſtitiâ Romanorum queritur? vt volet; ipſe ab illis & nobis audiet, *Væ victis*. Non dicam pereant, ſed tamen pareant, qui vincere aut quieſcere non potuerunt. AVD. Hem! acriter tu pro Romanis: ſed ex animi tui ſententiâ? LIPS. Ex ſententiâ: ſaltem de antiquis illis Romanis, & ante Sullam ciuili bello nondum infectis &, vt ſic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & iuſta: & liceat cum Rutilio, verè de Româ dicere,

> IVSTIS BELLORVM *cauſſis, nec* PACE *ſuperbâ*,
> *Nobilis ad* SVMMAS *gloria venit* OPES.

At poſteà degenerarunt, Auaritia & Ambitio quędam dictarunt, ad hoc Rationis examen non dirigẽda. AVD. Iam remiſſiùs, & laudo. quid tamen in Rutilio audio, nec *Pacem ſuperbè* dediſſe? Imò rarò dedit, aut impotenter & ſuperbè dedit. LIPS. Neque id tibi dabo. Quoſdã populos puniuit, fateor; ſed non niſi imperio ſuo, & ſtipẽdiario illo iugo. Quàm multis autem & pacem indulſit, ſi vti eâ potuiſſent, aut voluiſſent? Ipſis Carthaginienſibus bis: Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cùm pellere terris in eorum manu eſſet; contenti fuerunt reſtringere, & vt imagine hac vtar, pennas incidere, ne temerè & laſciuè ſic euolarent. Sed ſatis ſuper Iuſtitiâ.

CAPVT IV.

Fortitudo Romanorum militaris.

FOrtitudinem in militiâ nunc conſideremus. Quid tamen hîc diffundar? nónne ſatis in ROMANA MILITIA meâ feci? Opinor: ſed argumenti & contextus etiam cauſsâ, pauca dicantur. Aio igitur & *Milites* & *Duces* præſtantiſſimos huic genti fuiſſe, & in omni æuo ADMIRANDOS. Vide mihi legiones illas, quæ binæ iunctæ, & cum totidem Socijs, equitatu autem *mille octingentorum*, ad quæcumque bella & hoſtem ibant: ibant, ſed & victrices ferè redibant. Tota autem ea manus, quid amplius quàm *octodecim millium* erat? Iam ſi decem legiones iungeres; quod item factum: quid niſi Hirtij verbis dicam, *vel cælum diruere* eas potuiſſe? Ecce gygantes nouos, & veros, nec è fabulis petitos. An non tales ibi videbuntur, ſi in *Opere, Agmine, Acie*, paullisper eos conſideras? Quod ad Opus, fodiebant, vallum & foſſas ducebant; aggerem, teſtudines, turres ſtruebant: om-

omnia celeriter & induſtriè, vt fidem ſuperet paucos homines tanta in tantulo tempore, ſtruxiſſe. In * *Poliorceticis* meis dedi exempla. Iam de Agmine, quid iſtud eſt? arma omnia peditem ferre, cibos ſemeſtres aut menſtruos, vtenſilia, & ſeptenos aut plures interdum vallos. Iumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto inceſſu, à ſignis non diſcedere, pari paſſu omnes ambulare, decurrere etiam, cùm opus eſſet, in plenis armis. Denique in acie quis par Romano miles erit? nam non fuiſſe quidem, id conſtat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum, concurrerunt: ecquando victi ſunt ignauiâ ſuâ aut culpâ? nam hoc addendum eſt: & optimus ille miles ſemper potior, niſi mens & directio impediret imperiti aut temerarij Ducis. Liuius gloriatur: *Abſit inuidia verbo, & ciuilia bella ſileant, numquam ab* EQVITE *hoſte, numquam à* PEDITE, *numquam* APERTA *acie, numquam æquis vtique locis laborauimus.* Vera dictio, & trophæa victarum gentium adſtipulantur. Græcos aut Macedonas aliquos mihi compones? Pyrrhus ipſe Macedo refutabit: & cùm Romanæ militiæ periculum, ſed cum ſuo periculo feciſſet, vocem è pectore emiſit: *O quàm facile erat orbis imperium occupare; aut mihi Romanis militibus, aut Romanis me rege!* Atqui ſi quiſquam Regum bono & veterano milite inſtructus fuit, is fuit. Quid autem mirandum tales fuiſſe, apud quos, à primâ adoleſcentiâ, vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honeſtiorum ad remp. accedere, aut magiſtratus capere poterat, niſi decem annos militaſſet. Et pedeſtris ipſa militia, viginti annorum decurſu denique terminabatur. In ipſâ pace, an quietem egiſſe cenſes? exercitia aſſidua erant, vel in Campo illo Martio, vel in ipſis alibi caſtris. Ariſtidem operæ pretium eſt in hac re audire: *Quin etiam in militari diſciplinâ vos, ô Romani, omnium aliorum inſcitiam coarguiſtis. Nec enim contra hoſtes dumtaxat milites veſtros ac Duces, ſed inter ſe primùm committitis & exercetis. Ita fit vt* COTTIDIE STENT IN ACIE, *nec vnquam quiſquam* LOCO CEDAT, *ſed vt in æterno & cæleſti choro, quiſque ſtationem ſuam cognoſcat & ſeruet.* Reuerà ita eſt: & de *ſtatione* quod ait, quis neſcit locum in acie, vel in præſidio, militi ſeruandum, vel moriendum fuiſſe? Leuiter ab eo diſcedere, à vitâ erat abire: vt ſeueritas quidem volebat ſaluberrimæ illius Diſciplinæ. Inde contemptus periculorum & hoſtium: & in medios illos vel exiguam manum ſi Dux miſiſſet, quis non ſine cunctatione parebat? Exemplum illuſtre & notum, ſed ADMIRABILE eſt, in bello Punico primo. Conſul parùm prouidè ſuos ductans, in locum humiliorem, & collibus vndique cinctum, inſinuarat. Hoſtes aditus inſederant, & ſine ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus conſilium ſuppeditat: *Conſul*, inquit, *vides tu collem illum, ab hoſtibus nondum occupatum? illuc cenſeo mittendam cohortem aliquam militum, ſi te & alios vis ſaluos. Hoſtes enim in illos irruent; intereà tu, ſi vir es, te explicabis, & peruades.* Placuit Conſuli ſententia, & vera erat: nec de militis obedientiâ dubitabat, ſed *Ducem*, inquit, *illum qui in certam mortem eat, quem habemus? Meipſum*, ait ille. Dictum, factum, quadringenti ad moriendum proficiſcuntur, & cadunt: ſolus Tribunus inter mortuos, ſemimortuus ipſe, repertus conualuit, & ſæpè vtilem operam reipublicæ poſteà nauauit. Viros iſtos tali robore, tali obedientiâ, alibi mihi dabis? Spartanos tamen excipio, ſolos dignos qui cum Romanis comparentur, ſi vires & copiæ maiores fuiſſent. nam alia non degenerant. Sed hæc infelix audacia: illa lætior. cùm Punico item bello, fugientem eorum claſſem, pedites in mare ſe conicientes & natantes, quaſi in camporum firmitate aggreſſi, manibus ſuis in litus retraxerunt. Paullò vetuſtiora iſta ſunt: ecce magis noua exempla. Bello Africano ciuili, Centurio Cæſaris cum aliquot veteranis in mari captus, ad Scipionem aduerſarium Ducem perductus fuit. Ibi Scipio clementer vitam ſtatim offerre & honorem, ſi deficere à Cæſare, & pro ſe ſtare vellet. Ille autem contrà, hortari vt ipſe deſiſteret, neu contra tam inuictum virum & copias pugnaret: *Quæ*, inquit, *cuiuſmodi ſint, ſi minùs anteà expertus es, licet nunc cognoſcas. Elige ex tuis cohortibus vnam, quam putas eſſe* FIRMISSIMAM, *& conſtitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tuâ tenes poteſtate*, NON AMPLIVS DECEM *ſumam: tum ex virtute noſtrâ intelleges, quid ex tuis copiis ſperare debeas.* Ita Hirtius, ſiue Oppius, ſiue Balbus, caſte & puriter hæc narrauit. AVD. Legi equidem, & memini: ſed

* Itemque in Militia.

Lib. ix.

quid niſi militaria & vana hæc verba ſunt? Nam vt *decem* contra *quadringentos* conſiſtant, nulla ratio aut exempla dicent. LIPS. Rationem nunc omitto, etſi ea quoque in veterano iſto robore eſt: ſed exemplis hoc firmari poteſt. Non tu in eodem Hirtio legiſti, *Numidarum copias, in coronæ modum, Cæſaris copias cinxiſſe? Cæſariani interim*, inquit, NON AMPLIVS TRES *aut* QVATTVOR *milites veterani ſi ſe conuertiſſent*, *&* PILA VIRIBVS CONTORTA *in Numidas infeſtos coniecißent*, AMPLIVS DVORVM MILLIVM, AD VNVM *terga vertebant*. Hoc etſi mirum, tamen verum eſt: & niſi fallor, ipſo illo ſcriptore arbitro & inſpectore geſtum. Sicut quod idem eodem bello, de Gallis noſtris tradidit: *Accidit res incredibilis, vt equites* MINVS TRIGINTA *Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, vrgerentque in oppidum.* Vis nominatim & L. Sicinium aliquem citem, qui *centies & vicies* in aciem deſcendit? *ſex & triginta* ſpolia ex hoſtibus retulit? *octo* ex prouocatione occidit? *quinque & quadraginta* vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis Caſſium Scæuam? qui in Britannico litore, cum quattuor commilitonibus in ſcopulo relictus, cùm mari abeunte hoſtibus adire fas eſſet, atque ij confertim irruerent; deſertus ab aliis, ſolus impetum ſuſtinuit, multos deiecit aut occidit, deniq; armis ſuis onuſtus, ſolo ſcuto abiecto, in mare ſe dedit, & ad Cæſarem natauit. Qui ſtupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille diſciplinæ memor, *Da veniam Imperator*, inquit, *quòd ſcutum reliqui*. O dictum, factis illiſipſis laudabilius! & quid à tali animo, non enim iam manibus ſolùm, non ſperes? Idem Pompeiano bello, ad Dyrrhachium caſtello præpoſitus, ſolus in portâ conſiſtens, contra Romanas, Romanas dico legiones & copias, id ſeruauit. Quo tempore oculus ei effoſſus, humeri traiecti & femur, ſcutum *centum triginta* ictibus perforatum. Fabellas recitare hodiernis militibus videamur: ſed nos res dicimus, tam hercules quàm cùm *Onera aut Opera* narramus, adeò non imitanda, vt nec credenda. Sed in victoriâ quid milites iſtos miror? magis pænè in clade & morte. Miles in Cannenſi prœlio, cùm vulneribus confectus, manus etiam mutilatus eſſet, ſpoliare ſe conantis Numidæ ceruicem brachiis inuadens, ad ſe traxit, & naribus atque auribus corroſis (cùm alia tela non eſſent, aut tractare non poſſet) deforme cadauer aſpicientibus reliquit. De vno loquor: ſed *quinam illi viri fuerunt* (Flori verba dabo) *quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hoſtibus ſuis immortui, omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipsâ morte ira viuebat?* Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere: & nec victos quidem, vincendos. Satis de Militibus, tranſeo ad Duces: etſi quomodo non iſti omnes Duces? Imò quod Thucydides de Lacedæmoniis ſcitè dixit, ὅτι ἄρα, πλὴν ὀλίγων, τὸ στρατόπεδον αὐτοῖς ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσι: *quòd, paucis exceptis, exercitus eorum* DVCES DVCVM *eſſent*: id profectò in Romanos conueniebat. Sed tamen Duces etiam aliqui eximij: vt parens ille *Romulus*, vt *M. Furius Camillus*; vt *L. Papirius Curſor*, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Liuius opponit; vt *M. Claudius Marcellus* igneo impetu; vt *Q. Fabius Maximus*, ſalubri tarditate; vt *P. Scipio Africanus prior*, diuinâ felicitate; & *poſterior*, diuinâ virtute; vt denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen *C. Iulius Cæſar*: fortunâ, peritiâ, magnitudine & celeritate animi, ſuper omnes qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus: ſi poſt Cæſarem tamen vnum addidero, alterius Cæſaris ô fidum vtilemque miniſtrum! Is *M. Vipſanius Agrippa* fuit, vir bello prouidus & fortis, & vel cauſſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum. Nec poſt eum, flaceſcente iam Romanâ indole quos mirer habeo, niſi fortè *Germanicum Cæſarem*, ſed properata mors eripuit; aut magis certè *Traianum*, ſuo & proprio elogio OPTIMVM MAXIMVMQVE.

CAPVT V.

Pietas, Probitas, Conſtantia Romanorum.

SED ad *Ciuilem* iam Virtutem venio, domi & in togâ ſpectandam. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maximè reperio, *Pietatem*, *Probitatem*, *Conſtantiam*. *Pietas* eminet, vana illa quidem dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo Numinis cultu (pro ipſorum captu) reuerenter occupata. Incredibile eſt, quàm omnia publicè & priuatim religioſè cœpta, adminiſtrata, patrata: vt totam ciuitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari.

Atque

Atque id ſecundùm vetera inſtituta, nec nouitati aut mutationi dabant hîc locum. Miratur hoc Dionyſius: *quòd quamquam* * *ſexcentæ nationes pænè in vrbem fluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua ritusque patrij eſſent; tamen ad ſuum æuum* (inquit) *nulla peregrina religio publicè ſuſcepta; aut ſiqua oraculorum monitu introducta, eapſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis*. Quò valdè faciebat, quòd Sacris præeſſent, & ipſi non interpretarentur ſolùm, ſed adminiſtrarent, viri in Republicâ primi, honoribus honeſti: qui & exemplo plebem eò trahebant; & prudentiâ ac maturitate, noua aut nocitura ſpernebant. Ab hoc deinde capite alia Virtutum membra: & in primis illa *Probitas*, quam nominaui, id eſt animi morumque integritas quædam & candor. Sine fuco, ſine fallaciâ diu mores illi fuerunt: & in prouerbium abierat, *Homo Romani ingenij*, *Romana ſimplicitas*, & *Romana fides*. Incerti, ſed Romani ſcriptoris, verſus ſunt:

* Nota ad copiam exterorum.

CIVE ROMANO PER ORBEM *nemo viuit* IVSTIVS.
Quippe malo vnum Catonem, quàm trecentos Socratas.

Et ſanè diſſerere alibi de virtute crebrum, hîc vſurpare. Quâ in re alienum teſtimonium audiamus, & Polybij, id eſt hominis Græci. Deus bone, quàm ille dilaudat, & ſuæ genti præfert! *Apud nos*, inquit, *ſi cui talentum concreditum ſit, & exſtent decem ſyngraphæ, decem ſigna, bis totidem teſtes; tamen fidem vix eſt ſeruare: apud Romanos autem, cùm in Imperiis aut Legationibus plurimum pecuniæ in manibus habeant & diſpenſent, tamen officium & fides conſtant, ſolâ iuriſiurandi religione inductis*. Vides probitatem in hac parte? ſed & in bello candor is fuit, & raro aſtu aut fraudibus victoria quæſita aut parta. Tangit grauiter M'. Aquillium Imperatorem noſter Annæus Florus, quòd is bello Aſiatico veneno fontes miſcuiſſet, ad deditionem quarumdam vrbium. *Quæ res*, inquit, *vt maturam, ita infamem fecit victoriam. quippe cùm contra fas Deûm*, MORESQVE MAIORVM, *medicaminibus impuris, in id tempus* SACROSANCTA *Romana arma violaſſet*. Iam & huic Probitati *Abſtinentia*, ſiue etiam *Continentia*, adhærent: non fœdè aut iniuſtè appetere alienum, parcè & modicè ſuo vti. Et illius quidem (Abſtinentiæ, dico) quàm pulchrum, nec iactatum nimis, exemplum fuit ab vniuerſo populo editum, Marianâ & Cinnanâ proſcriptione? Quippe cùm ij hoſtium ſuorum penates, omnibus opibus aut elegantiis plenos, vulgi manibus diripiendos vltrò obiecitiſſent: nemo inuentus eſt, nemo, qui iniuſtam hanc prædam è ciuibus peteret, caperétve: ſed, tamquam à ſacris ædibus, omnes manus & cupidinem abſtinuerunt. Et quid in togâ miramur hæc exempla; cùm in ipſo bello, & inter hoſtes, prędæ abſtinentia fuerit? quæ non niſi permiſſu capta, & ſic quoque tota ad Duces relata. Iam in Continentiâ quàm laudabiles, ſi cibum, veſtem, aut externa alia ſpectes? Plinium & Plautum teſtes habemus, populum Romanum per aliquot ſæcula, non niſi farre & pulte vulgò vſum. Quòd ſi nuptiæ, feſtiuitas, aut lætius conuiuium eſſet; pro magno pauci piſciculi, & porcinæ aliquot pondo, in obſonium adiecta. Similis in veſtibus frugalitas: & omnium, ditium pauperumque, è lanâ; atque eâ natiui & albidi coloris. niſi quòd ditiorum ſplendentes paullò magis & nitidæ à fulloniâ arte eſſent. Nam Sericum, Holoſericum, ipſa Lintea, ſerò innotuerunt, & timidè etiam in vſum paucorum venerunt. Adderem Modeſtiæ laudem, & reuerentem Senatus & procerum ſuorum populum: niſi Tribuniciæ interdum procellæ turbaſſent, quam ego peſtem vnicam & labem reperio in re Romanâ. Denique & tertiam virtutem *Conſtantiam* feci: ô verè ADMIRANDAM in hac gente! Nam in aliis pares alios habeant: in hac nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, &* PATI FORTIA, *Romanum eſt*: quaſi hæc in malis magnis Patientia (quæ ipſa eſt Conſtantia) peculiaris eorum virtus eſſet. Et tu diſpice. Vmquámne vnum aliquem hominem, plus inuicti, & obnixi in omnes caſus, roboris oſtendiſſe, quàm populum hunc vniuerſum? Exemplis doceatur. Pyrrhus ille in Italiam venerat, cum noui generis gentiſque copiis, & inprimis inaudito terrore elephantum. Victor grandibus prœliis erat, Italiam percurrerat, & à trigeſimo pænè lapide Romam proſpexerat. Quid Romani? trepidant ſcilicet, & pacem petunt? imò oblatam vltro reſpuunt, & legatos eius cum animoſo hoc reſponſo dimittunt: *Pyrrhus Italiâ cum copiis excedito. vbi exceſſerit, de pace ſi volet, agito. Ni exceſſerit, arma & viros, & aciem exſpectato.*

Neque deſtituros ab incœpto ſe, etiamſi SEXCENTOS LAEVINOS (ea verba Plutarchus poſuit) *pugnâ vicisſet.* Qui animi iſti, aut verba ſunt? non contra Pyrrhum, ſed contra fortunam, & pænè dixerim cælum, dimicantium. Etſi mos ille eorum ſemper in bellis (notandus & ADMIRANDVS) nihil largiri armato hoſti: ſed vbi ea poſita, & obſequioſi aut flexibiles illi viſi, tunc denique conditiones ferre & æquas, & ſæpè nec exſpectatas. Generoſorum hoc eſt: ire in aduerſos, parcere aut abſiſtere iam abiectis. Fructus autem Conſtantię in Pyrrhum fuit, ſponte Italiâ illum fugere, ipſos eius dominos & potentes fieri. Vide & bellum Punicum primum. quot ibi clades, raræ aut nouæ? Rara in Africâ ipsâ, cùm Atilius Regulus Conſul, cum toto exercitu oppreſſus, & viuus veniſſet in hoſtium poteſtatem. Nouæ aliquot in mari: cuius anteà expertes & imperiti, claſſes plures vel naufragio vel pugnâ amiſerant. Polybius ſcribit, & ipſe miratur, *ſeptingentas quinqueremes eo bello amiſſas fuiſſe.* Satis autem iacturam eam æſtimas aut intellegis? in quaque earum (Polybio ſic ordinante) *trecenti* remiges fermè erant, milites * *centum viginti.* Hos tu ſi vnâ computas & colligis, videbis paullò minùs *trecentis hominum millibus* periiſſe. Et qui Romani tunc erant? nec totâ etiam Italiâ plenè adhuc potiti. O conſtantiam, ô robur, & ô fortunam! nam hæc ſe vertit, & puduit tam merentibus non ſe dare. Iam ad mortem plaga, Punicum bellum tertium. Annibal ſummus ducum in Italiam ipſam venit, ſiluam exſcindere parat, in quâ ſtabulabantur Martiales iſti lupi: & pænè fecit. Tribus prœliis magnis victor; & vltimo illo Cannenſi, quid niſi totum virilem ſanguinem Romanum exhauſit? Heu cladem! *quinquaginta millia* ſelectorum militum, vnâ cum altero Conſulum, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis iacent: & tu Roma adhuc ſpiras? quibus freta? ſenibus, puerisque, & feminis, quos ſolos pænè reliquos habes? Spiro, inquit, imò alta & vetera ſpiro. De pace nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & è cinere iſto ſuſcitabuntur *rerum domini Romani.* O inſanas, dixerit aliquis, cogitationes! ſed res & exitus docuit, conſtantes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *ſed* SEMPER IN MALIS MAIOR, *reſurrexit:* & pueros, ſenes, vinctos ſeruos armauit: & imbecillo aut fœdo exercitu victrices illas copias profligauit. Plura poſſem. nam in omni Romanâ hiſtoriâ propriæ huius virtutis exempla ſunt: ſed quid maius iſtis poſſum? Claudianus concludat:

Dionyſ. lib. VIII.

* Manipuli vnus.

> NVMQVAM SVCCVBVIT DAMNIS, *& territa nullo*
> *Vulnere, poſt* CANNAS MAIOR *Trebiamque fremebat.*

Et Liuius: MAGNITVDINEM *populi Romani, aduerſis propè rebus* ADMIRABILIOREM, *quàm ſecundis eſſe.* AVD. Atqui vnum miror, & pænè doleo, à te omitti. LIPS. Quod illud eſt? AVD. De Varrone. nam quid admirabilius, quàm cùm ille auctor & cauſſa tantæ cladis (nec falsò) diceretur: Romam redeunti obuiam itum ab omni ordine & populo, & *Gratias actas, quòd de Republicâ non deſperaſſet?* Siqua alia hæc plebs fuiſſe, itáne gratias funeſto & furiali capiti? ſputa, ſaxa, tela, nec vnam mortem. Illi fecerunt. quia hoc quoque Conſtantiæ proprium, mederi malis potiùs, quàm iraſci. LIPS. Eſt & minutum aliud. Nam cùm vrbem ipſam Annibal obſideret, & terrêret: fundus, in quo caſtra eius poſita, publicè ſub haſtâ Romæ vænijt: nec minoris, quàm ſi liber, nec inſeſſus ipſe aut Italia ab hoſte eſſent. Item alterum, eodem illo tempore, cùm ad vnam portam Annibal pugnaret & inuaderet, alterâ militem & auxilia in Hiſpaniam emiſerunt. Fiducia hæc, vt verum dicam, humana non fuit: à Deo inſpirante vênit.

CAPVT VI.

Contra Probitatem & Abſtinentiam dicta & obducta quædam.

ET hæc ſufficiunt, mi Auditor, de Virtute Ciuili: cuius cuſtodes & ſacerdotes ſi viritim recenſeam, quando finiam? te, & certè me, fatigem. AVD. Numquam me, nec ſi Iliadem ſermonis tui texas. Sed tamen ſi arbitrari me dicta tua vis, non ſolùm audire: habeo quæ ſpecioſè aut firmiter obducam iis & opponam. Itáne Virtutem hanc attollis? Pietatem omitto: etſi ea externa tota, & miſeratione magis, quàm refutatione digna. Sed de candore & fide adiunxiſti: an non ipſo animo tuo alibi retinente, aut refragante? Proh ſancta Fides, quæ igitur legò alibi aut video, contra tuum

numen

numen aut nomen admiſſa? *Caucæi* populus Hiſpaniæ ſatis potens & notus fuit. qui cùm pares Romanorum armis & violentiæ non eſſent, legatos ſupplices in caſtra ad Lucullum Imperatorem miſerunt, pacem & fœdus quacumque lege facturos. Ille obſides imperat, & argenti ſtatim* talenta centum, equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt ſedulò & obnoxiè. Imperat tum ampliùs, vt *duo millia* militum in vrbem ſuam accipiant, præſidij cauſſâ. Id quoque factum. Sed illis occultò mandatum, vt muros portaſque occuparent: atque ita Lucullus reliquum exercitum induxit, & tubâ ſignum datum, vt ſine diſcrimine, ſenes, pueri, viri, feminæ interficerentur. Ita opidum direptum, deletum: ipſa *viginti millia* hominum, per ſummum ſcelus, interempta. O candorem, ô ſimplicitatem! & ecce aliam, in eâdem Hiſpaniâ, ſimilem. Sulpicius Galba Luſitaniam hoſtiliter ingreſſus vaſtabat, mirantibus illis nec cauſſæ aut culpæ ſatis conſciis, Legatos mittunt, fœdera priora renouant: illo recipiente, & vltrò miſerante, quòd ſic affligerentur. *Sed, inquit, egeſtas fortaſſe vos impulit prædas agere, & belli ſpeciem præbere: medebor. Tripartitò vos diuidam, & in agro ac ſolo pingui collocabo; vbi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum vxoribus, cum liberis: in talem vallem, talis illa pars adſignabo.* Veniunt miſeri, læti ac ſecuri, & in triplici regione diſtincti: ad quorum primos cùm acceſſiſſet, arma ponere quaſi amicos ſocioſque iuſſit: & iis poſitis, milites immiſit, & fidem ac deos implorantes, ad vnum omnes occîdit. Idem alteris, tertiiſque celeriter factum, & priuſquam fama prioris facinoris ad eos veniſſet. Aſpicio te Lipſi, & oculis vultum ac pectus verbero, ſi tale aliquid infidum & barbarum, in vllâ barbarie factum? Atqui nouitia hæc ſunt, dices, & reipublicæ inclinantis. Non nimis, nec longè à Bello Punico ſecundo, cùm Reſpublica moribus legibuſque vel maximè floruiſſe cenſetur. Sed vis igitur antiquiora? accipe. Auſonum gens in Italiâ fuit, vno tempore, nullo ſatis certo crimine, exciſa. Liuius ipſe narrat, ſuſpectos & delatos à paucis, quaſi deficere ad Samnites vellent: præuentos autem à Romanis, qui occultè ſubmiſſis militibus, quibuſdam & togatis, portas trium opidorum occuparunt: & eâdem horâ, cædibus promiſcuè factis, vrbes & gentem deleuerunt. Audis tu mi doctor? quid iſtis hominibus probius aut candidius? cedunt Gallicanæ noſtræ niues. Iam & *Abſtinentiam* ac *Continentiam* laudaſti: & vt leuiſſimè dicam, ſubriſi, aut & irriſi. Nam quæ, aut vbi, hæc Abſtinentia? Romæ & inter ciues fortaſſe? credo, & ex veteri dicto, *Coruus coruo oculum non eruit.* Sed an eadem in prouinciis, & vbi occaſio aut facultas peccandi? O dij deæque (ſi fas ſic exclamare) quæ illîc occulta aut aperta furta, libidines, nundinationes, raptus? Poëtæ Harpyas aliquas finxerunt, quæ contactu & vnguibus omnia diriperent, aut fœdarent: in re, iſti Romanorum Præſides fuerunt. Optimus & belliſſimus quiſque ita ſe gerebat, vt bella omnia domum auferret. Demades olim dictitare ſolitus, cùm ad Tribunal aut Magiſtratum iret, *ad Auream meſſem ſe ire:* mihi crede, iſti ibant, & Colchos quiſque Iaſon ſibi ſpondebat. Legiſti tu Ciceronis illa de vno Verre? Pleraque talia in aliis, & miſeri prouinciales non niſi præda & ſpolium Præſidibus ſuis erant. Quòd ſi in pace talia: per bellum & arma quid ſuſpicamur fuiſſe? & tu tamen illic quoque Abſtinentiam eorum laudas. O iuſte, ô meritò! & tuâ veniâ, dabo exempla. Ecce L. Sulla in Aſiâ, cùm communiter *viginti millia talentum* exegiſſet, priuatim edixit, vt hoſpes militi apud ſe diuertenti *ſedecim drachmas* in diem daret; cænam inſuper ipſi, & ſodalibus quot vocaſſet; Centurio autem acciperet in diem* *quingenas drachmas*, veſtem prætereà duplicem Domeſticam & Forenſem. Hæc Sulla, inquies, homo nequam, & natus ad Diſciplinam militarem diſſoluendam. Benè eſt, accipio excuſationem: quid ergo L. Paulus qui Macedoniam vicit, inter optimos ciuium? Deſtinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Perſeo rege ſenſiſſent. Quid facit? ipſis Liuij verbis, *Centuriones in ſingulas vrbes ſubmittit, qui ſe dicerent ad præſidia deducenda veniſſe, vt liberi Epirotæ, ſicut Macedones eſſent. Denos principes è ſingulis euocauit ciuitatibus. Quibus cùm denuntiaſſet, vt aurum & argentum in publicum proferretur; per omnes ciuitates cohortes dimiſit, ſic vt vno die in omnes peruenirent. Edicta Tribunis Centurionibuſque erant, quæ agerentur. manè omne aurum argentumque collatum: horâ quartâ ſignum ad diripiendas vrbes datum eſt militibus: tantaque præda fuit, vt in equitem* quadringenti Denarij; peditibus duceni diuiderentur.* Centum

Marginal notes: * 4000. Phil. — * 50. Phil. — Lib. XLV. — * 40. Phil.

quinquaginta millia capitum humanorum abducta. Muri deinde direptarum vrbium diruti ſunt: ea fuère opida circa LXX. Quibus auribus tu candoris, tu abſtinentiæ mirator, hæc audis? Centuriones ſubmittit, per ſpeciem liberandi; decem primos euocat, vt conſilio & ducibus ſpoliet: ô candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: ô clemens abſtinenſque factum! Sed pulcherrima clauſula, tot millia capitum abducta: nec finis, in miſeros muros & tecta ſæuitum, & diruiea iuſſa. In vicinâ Græciâ, quid Hortenſius Prætor patrauit? Legati Abderitæ in ipsâ Româ audiantur, (Liuij item verbis) *Flentes ante Curiam, querenteſque, opidum ſuum ab Hortenſio expugnatum direptumque eſſe. Cauſſam excidij fuiſſe, quòd cùm* centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, ſpatium petierant, quò de eâ re ad Hoſtilium conſulem, & Romam, legatos mitterent. Vixdum ad Conſulem ſe perueniſſe, & audiſſe opidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub coronâ ceteros væniiſſe.* In ipsâ Italiâ, Locrorum opido Q. Pleminius, Legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? Liuius iterùm dicet: *in* CORPORA, *in* LIBEROS, *in* CONIVGES, INFANDAE *contumeliæ editæ.* Libidines, & non dicenda habes: *iam auaritia* (inquit) *ne ſacrorum quidem ſpoliatione abſtinuit. nec alia modò templa violata, ſed Proſerpinæ etiam intacti omni ætate theſauri.* En religionem & pietatem, quam laudabas. Et quid ego Conſules, Prætores, Legatos, nomino aut conquiro? ecce puſillus vnus Præfectus equitum, titulo tenus, Scaptius, cùm pecuniam deberi ſibi à Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, eiuſque conſultum: homo probus & iuſtus, *quinquaginta equites* ab Appio Proconſule impetrat, *incluſum in Curiâ Senatum habet in multos dies, adeò vt interierint nonnulli fame.* Hæc Cicero ita narrat, & ſimul æquabile illud ius inter prouinciales & Romanos oſtendit. Quid plura addo? claudat mihi Polybius teſtium agmen. qui ſcribit Scipionem, captâ Carthagine Nouâ, *omnes obuios occidi iuſſiſſe, nec vt vlli parcerent.* Tum addit, ſolennem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratiâ hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani ciuitates capiunt, non homines modò occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.* Heu; heu clementiam, candorem, probitatem, & omnia, quæ dixi, inter ADMIRANDA!

Lib. XLIII.

* 10000. Philip.

Lib. VI. ad Attic.

CAPVT VII.

Pariter contra Continentiam; & de luxu Romano.

IAM tu *Continentiam* etiam laudabas, in Victu & Veſte: voluntate tuâ, aliquid opponam? LIPS. Valdè intereſt ſcilicet quid velim: tu mihi videris, vt Mithridates aliquis, non libero, ſed hoſtili ore & animo, inuehi in Romanos. AVD. Non ita eſt: ſed falſa ſi dicam, vterque parati erimus, tu refellere, ego refelli. Hoc iam agis, video: ſed priùs & iſtæc audi. Continentiam igitur & frugalitatem veterum illorum, ſed planè veterum, ſi laudas: ego ſuccino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longiùs trahis; vt non ego, lectio tua & obſeruatio tacitè refellent. Quid? leges illæ Sumptuariæ ab antiquo latæ, & ſub bellum Punicum ſecundum, non oſtendunt morbos in eâ parte fuiſſe, cùm ad publica hæc remedia decurrendum? ipſæ cęnæ, & lautitiæ quę narrantur, non id clamât? Reminiſcere Pontificiæ illius cænæ apud Macrobium, vbi incognita & nobis quærenda ciborum genera: reminiſcere & Salluſtij verborum de Metello Proconſule, in Hiſpaniâ: *Cenæ, vltra Romanorum, ac mortalium etiam, morem curabantur, exornatis ædibus per aulæa & inſignia, cæniſq; ad oſtentationem hiſtrioniam fabricatis. Simul croco ſparſa humus, & alia in modū celeberrimi templi. Præterea, ſedenti in tranſennâ demiſſum Victoriæ ſimulacrū, cum machinato ſtrepitu tonitruum, coronam ei imponebat: tum venienti thure, quaſi Deo, ſupplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat accumbenti. epulæ verò exquiſitiſſimæ, neq; per omnē modò prouinciam, ſed trans maria, ex Mauretaniâ volucrum & ferarum, incognita anteà, plura genera.* Conſidera cænaculi apparatum, cænantis habitum aut honores, cænæ ipſius exotica fercula: quis ganeonum & lurconum, poſſit vel auſit imitari? Quis noſtrûm hodie aues aut feras trans mare, cænæ cauſſâ, conquirit? Atqui olim non Metellus ſolùm aliquis, ſed iam vulgus lautiorum. Petronius Arbiter:

Ingenioſa gula eſt, Siculo ſcarus æquore merſus
Ad menſam viuus deducitur. inde Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchylia cœnis,
Vt renouent per damna famem. iam Phaſidos vnda

I 'Orbata

Orbata eſt auibus, mutóque in litore tantum
Solæ deſertis adſpirant frondibus auræ.

Pulchrè & floridè, ſed an poëticè & elatè? non opinor, imò Seneca, acer ille talium quæſitor & cenſor, auget & attollit. *Non eſt neceſſe* (inquit, ad ſæculi ſui mores) OMNE *perſcrutari profundum, ac ſtrage animantium ventrem onerare, nec conchylia* VLTIMI MARIS *ex ignoto litore eruere. Dij deæq; iſtos perdant, quorum luxuria tam inuidioſi* IMPERII FINES *tranſſcendit. Vltra* PHASIM *capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget à* PARTHIS, *à quibus pœnas nondum repetimus, aues petere.* Vides affectum & ſtomachum viri, & ſine bile hæc nec in ſermone quidem vſurpantis. Quid Latinus Pacatus, in Panegyrico? Laudat Theodoſium Principem, quod nihil tunc opus eſſet, *ad penum regiam flagitare remotorum litorum piſcē, peregrini aëris volucrem, alieni temporis florem.* & tum addit imaginem prioris ſæculi: *Nam delicati illi ac fluentes, & quales ſæpe tulit Reſpublica, parùm ſe lautos putabant, niſi luxuria vertiſſet annum, niſi hibernæ poculis roſæ innataſſent, niſi æſtiuā in gemmis capacibus glacie falerna fregiſſent. Horum gulæ anguſtus erat orbis noſter. namque appoſitas dapes, non ſapore, ſed ſumptu æſtimantes, illis demum cibis acquieſcebant, quos* EXTREMVS ORIENS, *aut poſitus extra Romanum* COLCHVS *imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſſent.* Ecce vitia & prodigioſum luxum, omnia faſtidientem; niſi remota & ſumptuoſa. Sed inferioris tantùm illa æui? imò verò, vt tetigi, à bello Punico ſecundo, aut circa: cùm ecce Cato Cenſorius publicè queſtus, *Non poſſe ſaluam eſſe vrbem, in quâ piſcis pluris, quàm bos, vaniret.* Attende mi Lipſi. hócne noſtro æuo ſit? & tamen in luxum inuehimur, nec immeritò: at ego tibi dico, pluris quàm decem boues væniiſſe vnum piſcem: piſcem? piſciculum addo. Mulli in quo tunc pretio? putantur fuiſſe, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos marinos* vocamus: ſed quidquid fuit, piſciculus, & vix quinque aut ſex librarum. O non delicias, ſed inſanias! vnum ex iis *quinque, ſex, octo, decem millibus* HS. reperio emptum. Seneca iocosè narrat de Tiberio, ſeuero Principe, & luxui nec duce nec fautore. *Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adducio, & aliorum gulam irrito? quattuor pondo & ſelibras fuiſſe aiebant) Tiberius Cæſar miſſum ſibi, cùm in macellum deferri & vænire iuſſiſſet: Amici, inquit, omnia me fallunt, niſi iſtū mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra ſpem illi coniectura proceſſit. Licitati ſunt: vicit Octauius, & ingentem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cùm* HS.* *quinque millibus emiſſet piſcem, quem Cæſar vendiderat, ne Apicius quidem emerat.* Notetur hîc, quæſo, non pretium ſolùm piſcis, ſed Tiberij mirabilis continentia, qui in tantis opibus nec edere piſcem voluit, nec donum alteri tradere, ſed pretium ex eo fecit. quod ſordes hodie aliquis fortaſſe (neſcio an recto iudicio) interpretetur. At in Plinio, *Aſinius Celer, è conſularibus, hoc piſce prodigus, vnum mercatus eſt* * *octo millibus.* Atque id quaſi ſummum pretium Plinius habet, cùm tamen in Suetonij Tiberio ſit, Principem eum *grauiter queſtū, tres mullos triginta millibus nummûm væniſſe.* Si numeri recti; certum eſt exceſſiſſe, & ſingulos *ducentis quinquaginta* Philippicis ſteriſſe. An falſus aut mendax ergo fui, de bobus vel decem? Iam alia ſi conquiram, vereor non longus ſolùm, ſed vanus eſſe. Dicam tamen, vel tui iudicij explorandi cauſsâ; & corriges, ſicubi ego, aut teſtes mei, extra fines veri ibunt. De Apicio, quem iam nominaui, res nota eſt, hominem perditæ gulæ fuiſſe: de quo, vt alia ſileantur, mors ſola iudicabit, quam Senecæ verbis dicam. *Apicius,* inquit, *noſtrâ memoriâ* (ſub Tiberio) *vixit, qui ſcientiam popinæ profeſſus in eâ vrbe, è quâ quondam philoſophi pulſi fuerant, diſciplinâ ſuâ ſæculum infecit. cuius exitum noſſe, operæ pretium eſt. Cùm* * HS. *millies in culinam congeſſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primùm coactus inſpexit. Superfuturum ſibi* HS. *centies computauit, & velut in vltimâ fame victurus, veneno vitam finiuit.* Quam luxuriâ, & quam effuſam vitam priuati hominis hanc fuiſſe putamus, cui *centies* HS. (id eſt, *ducenta quinquaginta millia* Philippæorum) paupertas & deſperatio fuit? O quàm multorum improba vota hodie ſint, vel *quinquagies* habere? Sed hunc omitto, & duos eodem nomine alios, qui in exemplar & nomen tranſierunt huius vitij: Claudium Æſopum addamus, hiſtrionem. De eo Plinius: *Maximè inſignis eſt in hac memoriâ, Clodij Æſopi, tragici hiſtrionis patina, ſexcentis* HS. *taxata. in quâ poſuit aues, cantu aliquo aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coëmtas, nullâ aliâ inductus voluptate, niſi vt in his imitationem hominis manderet.* Benè hæc poſtrema fortaſſe: ſed an non acrius, *imitatione hominem manderet?* Anthropophagum facere hunc Æſopum vult, qui aues comederet, cùm hominem

Conſol. ad Helu.

Epiſt. xcv.

* *centū viginti quinque Phil.*

* *ducentis Philip.*

cap. xxxiiij.

* *Duo milliones & ſemis.*

non poſſet, humanas. Æſtimatio autem ea vnius patinæ eſt, *quindecim millium* Philippæorum. Atque iſte etiam fuit (alij ad eius filium referunt) qui *margaretas ſorbere ſolitus* aceto ſolutas. O ſcelus, in mare deportandum! Lips. Ne nimis, ne nimis: & an me eò vis? nam ne neſcias, & ego margaretas, vel potiùs margaretulas, arte liquefactas, valetudinis cauſsâ, ſoleo ſorbere. Nec res magna aut impendioſa eſt. Avd. At ego pretioſas aio, & mens eorum eſt, qui ſcripſere. Tu autem vel aurum & gemmas ſorbe, vt viuas. Sed quod ad illos gulones, de M. Antonij & Cleopatræ ſponſione non meminiſti, cùm hæc ſe *centies* HS. vnâ cænâ diceret abſumpturam? Ille negare, &

* quæ fieri non poſſet. rem * ἀδύνατον cenſere: ad ſummum, iudex & ſculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, ſequenti die illa cænam apparat pollucibilem, ſiquis vnquam, & denique vt Cleopatra, & Ægypti regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum poſcere: cùm illa arridens, Vnum, inquit, ferculum rem confecerit. & ſimul ex compoſito, illatâ phialâ acris aceti plenâ, vnionem quem aure dextrâ geſtabat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eumque, vt natura eſt, ſtatim liquefactum abſorbuit: parata & in alterum, quem ſiniſtrâ gerebat, manum iniicere, ni prouidè & properè Munatius, victum Antonium clarè pronuntiaſſet. Quidni victum? cùm ſola ea gemma vel *centies* HS. eſſet? ſiue, vt noſtra æſtimatio, *ducentis quinquaginta millibus* Philippæorum. Atque illa igitur arte hoc conſecuta eſt, vel aſtu: an re ipsâ & ſimpliciter Caligula, de

Conſol. ad Helu. quo Seneca? *C. Cæſar, quem mihi videtur Natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſummâ fortunâ poſſent, centies* HS. *cænauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix reppertt, quo mediocrium prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Nam ſi margaretæ vel lapilli abſumendi, quid ingeniis magnis aut inuentis opus? via ſtrata & nota iam erat, per veſtigia Cleopatræ. In Suetonio tamen ſic lego, de ipſo iſto Caligulâ: *Commentus eſt portentoſiſſima genera ciborum; vnguentis calidis frigidiſque lauabatur; pretioſiſſimas margaretas, aceto liquefactas ſorbebat; conuiuis ex auro panes & obſonia apponebat.* Quid iam Vitellius, ille helluonum om-

Lib. xxxv. * 25000. Phil. nium altiſſimus gurges? de quo Plinius: *Vitellius in principatu ſuo* * *decies* HS. (ita libri veteres) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Ego mallem (ſed tu iudica) *condiit patinam:* quia non de ipsâ lance, etſi grandi & pretioſâ, ſed de inſtructo eius & obſonio eſt ſermo. Scripſit autem Suetonius: *in hac ſcarorum iocinera, phaſianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, à Carpathio vſque, fretoque Hiſpaniæ, per nauarchos ac triremes petitarum, eum commiſcuiſſe.* Vbi libri veteres plerique, *à Parthiâ vſque* (non *à Carpathio*) habent: & conſiderandum eſt, ex Senecæ & aliorum ſuprà verbis. Etſi tamen ſtructura videtur hæc ad *Murænarum lactes* referre. Idem verò Vitellius, non ipſe ſolùm prodigus, ſed alios impellens, *indicebat eâdem die, ientacula, prandia, cænas, comiſſationes, ipſe omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine.* Quod Suetonius cùm retuliſſet, ita reddit: *nec cuiquam minus ſinguli apparatus, quadringenis millibus nummûm conſtiterunt.* Heu illuſum vel abuſum, in alienis opibus! nam ea ſunt *decem millia* Philippicorum, ſiue ipſe cenſus equeſter. Super hæc nihil reperio, niſi in Latini Panegyrico obſcurè quoſdam Principum perſtrictos: *Vt taceam,* inquit, *infami delectu ſcriptos in prouinciis aucupes, ductaſque ſub ſignis venatorum cohortes, militaſſe conuiuiis: nónne cognouimus cuiuſdam retro Principis non prandia ſæpè, ſed fercula,* HS. *millies æſtimata, patrimoniorum equeſtrium pretia traxiſſe?* Nec ſatis firmiter ſcio, quem aut quos tangat: puto Vitellium tamen, ſi in verbis eius emendes, * HS. *mille æſtimata.* Nam de illo *millies,* * 25000. Phil.

quis credat in vno ferculo abſumptum? quod nec Cleopatræ aliquot, aut Caligulæ iuncti feciſſent. Immane hoc nimis eſt: at illud *mille* planiſſimè conuenit, cum Plinij ſuprà notâ de vnâ Vitellij patinâ *decies* HS. æſtimatâ. Nam millena HS. & *decies,* Romanis idem ſonant. Iam de Heligabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus* * *centum* HS. *cænaſſe, hoc eſt argenti libris* XXX. * 2500. Phil.

Aliquando autem * *tribus millibus* HS. *cænaſſe, omnibus ſupputatis quæ impendit. Cænas verò Vitellij & Apicij viciſſe.* * 75000. Phil.

Vbi tamen non *argenti libras* XXX. legi calculus vllus admittit, vt pares cum *centum* HS. ſed potiùs CCL. quæ pura veritas eſſet. Atque ego in iſto ſuper omnes ſtupeo. Lips. Quid ita? nam Cleopatram, imò Caligula ſuperauit. Avd. At enim hoc mihi magnum & ſtupendum, quòd ſumptus iſti in Heligabalo cottidiani, & *numquam minus* (verba Lampridij) *centum* HS. *cæna-*

cænauit. Eſſent *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum in menſem: quid iam conuiuia, quæ eiuſdem totius ſummæ, in vnum diem interpoſuit? Ita enim & Lampridius addidit factum. Sed iam monſtra omittimus: aliquid ad communem morem quærimus, à quo non nimis Philippus, Hortenſius, Lucullus, & hi tales, lumina reipublicæ, abiuerunt. Piſcinæ & viuaria iſtorum nota ſunt: cænæ, ex vnâ hac Lucullianâ. In famâ
Tacit. de Petronio. homo erat lautitiarum, & quòd eſſet *non ganeo & profligator, vt pleriq; ſua haurientium, ſed erudito luxu.* Cepit cupido Ciceronem & Pompeium cognoſcendi, ſed inopinatò, & vt ſeriò diſcerent quomodo in dies viueret. Inueniunt in foro, ſalutant, cænam indicunt. Sed *heus tu,* aiunt, *eâ lege nequid præmandes. nam ſumptum ſumi in nos, non placet.* Ille tergiuerſari primò per ſimulationem, & *Cras potiùs,* inquit: cùm negarent, *Ergo nec hoc licet,* inquit, *famulo dicere in quo triclinio cænaturi* ſimus? Permittunt. Ille altâ voce, *Abi, dic in Apollinis cænaturum.* Mox ſequuntur: omnia lauta, ſplendida, regia, cum ſtupore duorum conuiuarum. Sed cauſſam neſciebant ſcilicet, & totam vim habuerat ad apparatum, vnum illud *Apollinis* verbum. Nam homo ita diſpoſuerat, vt cænacula ſuis nominibus diſtincta eſſent; & in quoque tales cibi, & impendia. Eminebat autem illud Apollinis: atque ita cùm Diſpenſator aut Coquus audiſſent id nomen, ſciebant ſtatim quid, & quantum, opus eſſet. Summa enim taxata huic cænaculo, ait Plutarchus, *quinquaginta millium drachmarum* erat: quæ ſunt *quinque millia* Philippæorum. Etſi alij tamen in Plutarcho *quinque millia,* non *quinquaginta* legunt: atque ita minuunt ſummam. Quid plura ego adferam? vnum hoc Senecæ, ad æui ſui
Epiſt. xcv. mores aptum: *Quid eſt ſumptuoſâ cænâ flagitioſius, & EQVESTREM CENSVM abſumente? & tricies tamen HS. aditiales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt.* Hic vnus ictus, Lipſi, te conficit: vulgò *cenſus equeſtres* inſumpti: & ab ipſis *frugaliſſimis* viris, *tricies HS.* Quantum hoc poſtremum eſt? colligit *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum. O frugalitas in vno conuiuio ADMIRANDA! & quis Principum hodie vel in nuptiali pænè epulo tantum prodigit? Silebam Lipſi, & ſtupebam: niſi quod de *Veſte* etiam aliquid ſit addendum. Sumam
Lib. VII. Na. Quæſt. à Cenſore noſtro Senecâ: *Quidquid eſt boni moris, exſtinguimus leuitate & politurâ corporum. Muliebres mundicias anteceſſimus. colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus anulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Iſta de viris: quid de iuuenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent* 1. Controu.
ecce ingenia deſidioſæ iuuentutis, nec in vllius rei honeſtæ labore vigilatur. Cantandi ſaltandíque obſcœna ſtudia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundiſſimis ſe excolere mundiciis, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium veſtrorum, quid dicam ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus, imò quis ſatis vir eſt? Emolliti eneruesque, quod nati ſunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitiæ, neglegentes ſuæ. Dei fidem! luculenter vtramque ætatem, ab vtroque ſcriptore, laudatam! Fortaſſe de feminis addam, quas ſcimus cum veniâ peccare, vbi viri gradum ſtruunt? Tamen quid Propertius?

Matrona incedit cenſus induta nepotum.

Seneca iterùm: *Video vniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iunguntur inter ſe, & inſuper alij bini ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi* BINA AC TERNA PATRIMONIA *auribus ſingulis pependiſſent.* Ille de auribus queritur: alius de toto corpore. vt Manilius:

Perq; caput ducti lapides, per colla, manusq;,
Et pedibus niueis fulſerunt aurea vincla.

Pedibus etiam aurum, vt ait, ſed & gemmæ: ac Plinius ſcribit, *non crepidarum tantùm obſtragulis, ſed & totis ſocculis addi. Neque enim* (inquit) *geſtare iam margaretas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent, ſatis eſt.* Addit pro faſtigio inſaniæ, *Viſam à ſe Lolliam Paullinam, ne ſeriò quidem ac ſolenni cæremoniarum aliquo apparatu, ſed mediocrium etiam ſponſalium cænâ, ſmaragdis margaretisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, ſpiris, auribus, collo, manibus, digitisque. quæ ſummam quadringenties HS. colligebant, ipſâ confeſtim paratâ mancupationum tabulis probare.* O monſtra! ô aruſpice, non te vindice Lipſi, digna! Vna mulier, in vno cultu *decies centena millia* Philippicûm habeat? habuit & pauca hæc ſatis ad Veſtem & cultum. Nam cingi te iam aut ſuſpicor, aut vereor: neque fortaſſe deceat nos iuuenes non dicam tam liberè, ſed tam liberaliter, nec in vos, ſed apud vos loqui. At tu ſi peccaui, puni: quomodo? contemptu & ſilentio, quæ pœna maxima mihi erit.

CA-

CAPVT VIII.

Excuſati Romani à prioribus: & primùm in Raptu vel Sæuitiâ, obiter.

NEVTRVM ego faciam, ô mi Auditor. Contemnam vel te, vel tuum hoc diſcendi ſtudium? nam ita oppoſitioné hanc interpretor. Vel ſileam etiam? quod non aliud ſit, quàm cauſſam non ſolùm perdere, ſed prodere: quod eſſe non poteſt, niſi aut improbi, aut diffidentis. Atqui non eſt magnum hoc opus, ne erra: quæ tu coaceruaſti, vnius alteriuſq; manus impulſu deruam, nec machinâ aut ariete alio adhibito cadent infirmi iſti muri. Triplex accuſatio à te ſtructa, in Probitaté, in Abſtinentiam, in Continentiam: & videamus. Fraudulenti quidam aut perfidi fuêre; rapaces quidam aut crudeles; luxurioſi in cibis aliqui aut veſte: ſed quidã, ſed aliqui: & hæc prima reſponſio ſit, & ſcutum pro me firmum. Quid pungis aut inuadis gentem totam, ob pauculos à te, tot ſæculis, alios vitioſoſq; nominatos? Fuiſſe non miror: nec id prodigium aut monſtrum, vt tu aliquoties dixiſti; imò eſſet, ſi nõ fuiſſent. An tu in hac fæce noſtrâ hominũ, puram meramq; virtuté aliquam vis? ſoles nobis imperiorum lucere, ſine nube, aut tonitru, aut procellâ? nec fuêre iſta, nec erunt: & Deus in ſuperis illis locis & liquido æthere, ſerenum hoc habet, & ſeruat; cetera omnia inferiora, miſcétur, & turbant. Galbam aut Lucullum aliquem in Hiſpaniâ nominas; Hortenſium, aut Pleminium alibi: quid iſta ſunt, in tot millenis Præſidibus, qui boni & innoxij fuerunt? Vt ſi guttas aliquot aceti in magnum vas aquæ mulſæ iaciam, nõ ipſum corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis ab acore aliquo addam: ſic in magnis iſtis imperiis, magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interueniant, acidi aut amari. Vis tibi Taciti mei verbis hoc dicam? Cerialis apud eum rebelles Gallos ſic mitigat & componit: *Quomodo ſterilitatem aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ſic luxum, vel auaritiam dominantium, tolerate.* VITIA ERVNT DONEC HOMINES: *ſed neque hæc continua, & meliorũ interuentu penſantur.* Hæ ſunt nõ Cerialis, aut Taciti, ſed Sapientiæ voces: tu, & alij iſti queruli, audite. Atque hæc ſi locum in exiguo aliquo nec diti imperio habeant (cottidie enim occurrunt:) quidni magis in illo amplo, diffuſo, opulento? Magna peccandi materies & illecebra erat; & quod procul ab vrbe dominâ & Senatu agerent, & vbi vix cerni vel noſci vitia ſua poſſe arbitrabantur. Et tamen (quæ altera reſponſio) aduerſa ſæpè fuêre, atq; etiam animaduerſa. Hoc excuſet Senatũ & imperij præſides, quòd legibus pœnas dederunt, quicumq; conuicti ſunt leges alibi violaſſe. Nónne id in Galbâ, Hortenſio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur vniuerſis fraudi aut culpæ ſit, peccaſſe aliquos, ſed impunè & liberè peccaſſe. Paullum Æmilium mihi etiam attuliſti, magnũ virum, fateor, & vno illo vel colore culpæ, nõ enim culpâ indignum. Cur tamen cùm inuidioſè rem totam narras, hoc callidè ſiles, Senatũ ei iuſſiſſe? Ex præſcripto id fecit: & qualecumq; eſt, non iam ipſe, ſed Senatus potiùs accuſetur. Cur tamen vel iſte? audi & diſce. Epirotæ illi omnes firmiter pro Perſe ſteterant, Romanos oppugnauerant: quę iniuria eſt, ſi hoſtes hoſtiũ pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum, ſi me conſulis, & clementia placeat: ſed ad coërcendas rebelliones aut defectiones, talia quædã à modeſtiſſimis Regibus aut Rebuſpublicis facta, poſſim docere. Addis ſollennem ſæuitiam Romanorum, vt putas, in expugnatione opidorum: homines occidi, canes diſſecari, animantes truncari. Miſeranda ſunt, non nego: nec tamen, vt tu cenſes, referenda inter mea ADMIRANDA. Quid diſſimulas? non herè & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, vbi vis vltima expectata? Et cauſſa aliqua huic rei eſt, *Terror*, quod Polybius dixit: & non facilè alioqui manum & finem bellis imponere, niſi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, vſurpentur. At canes etiam diſſecti. ô ridiculum te, ſi in canes non licet, quod in homines! & amo ego quoque hoc genus, ſed abſit vt ſupra noſtrum genus. Hæc dici & excuſari poſſunt, & verè poſſunt: non infiteor tamen, ſub Sullâ aliquo, Mario, aut Cæſare, & præſertim per ciuilia bella, ius omne & fas neglectum aut calcatum: ſed mox attollendum ab Auguſto, aut ſiquem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuiſſe fateor Rep. iam tam laxâ & opulentâ: & inter pares, ſeueritas aut terror eſſe non poterat ad ſatis reprimendum. Leges erant: ſed *inualidum earum auxilium*, ait Tacitus: *quæ vi, ambitu, poſtremò pecuniâ turbabantur.* Itaq; ſub Principe ſtatus iam melior, maximè quod ad Prouincias attinet: nec eæ auaritiam aut rapinas Præſidum ſic impunè ſentiebant.

CA-

CAPVT IX.

Factum idem in Luxu menſarum, aut veſtium.

SATIS, quod ad priora duo attinet, excuſaui: venio ad *Continentiam* aſſerendam, in quâ conuellendâ valdè te iactaſti. Argumenta in eam præcipua duo erant, Leges ſumptuariæ ab antiquo latæ; & Exempla aliquot luxus. Quod ad Leges, vide quàm ego à te abeam: aio & adfirmo, non firmius pro frugalitate argumentum eſſe. Nam quod eæ coërcent aut emendant, quale eſt? ex emendatione apparet, quam videamus. *Fannia* ecce lex, ſub bellum Punicum tertium lata fuit, in hanc ſententiam: *permitti diebus feſtis centenos æris; ceteris, denos.* O verè ADMIRANDA æui continentia, cui ſatis eſſe potuit finitio iam dicta! Nam attendiſti hoc mi Auditor? *centeni* illi æris, decem drachmas nobis reddunt; *deni*, vnam. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus vnus ſufficeret in potum, in cibum! Quis de viâ aut ponte mendicus pænè, non plus hodie abſumpſerit? Atqui Reſpublica tunc ſatis opulenta & florens erat: & maximè autem ſub Sullâ. Tunc & Græcanicæ, & Aſiaticæ deliciæ cognitæ: videamus igitur, & lautè lauteq; iam epulemur. Ita opinor. nam ecce tulit Sulla, vt *feriis ſollennibus triginta ſeſtertios liceret inſumere; ceteris diebus, ternos.* Hem, hem, hem quid iſtud eſt? itáne regredimur, & recidimus? ego autem iure progredi, & accedere aliquid debere cenſebam. *Triginta* HS. ſunt, meo calculo, *ſeptem* drachmæ & ſemis, id eſt, nondum Philippicus: *terni* autem, nec drachma. AVD. Ego hæc non credo Lipſi; nec fero: ridenda & explodenda ſunt. Tales leges, tam arctas, ferat ille, qui ſic copioſè vixit? LIPS. Rem habes, & verba ipſa apud Agelliũ: tu vide. AVD. corrigenda ſunt: & HS. *trecenos* legendum, non *tricenos*. LIPS. O bonum promptumq; Criticum! ſagacitas magna eſt: viceris vel Luceium. Sed deſine, deſine homo: & manum tuam coërceat lex Licinia quæ præiuit, in quâ non niſi *triginta aſſes* (tres denarij) *permiſſi diebus feſtis.* Laxauit igitur & auxit Sulla. Sed quid hîc ſiſtimus? Auguſtus ille, qui Romam opibus & gazâ Ægyptiâ repleuit, & ſub quo illa in ipſo flore, Cibariam legem hanc tulit: *quâ profeſtis diebus ducenti ſeſtertij; Kalendis, Idibus, & aliis quibuſdam feſtiuis, trecenti; nuptiis autem & repotiis, mille finiuntur.* Sunt *quinque* Philippæi, profeſtis; feſtis, *ſeptem cum dimidio*; nuptiis, *vigintiquinque*. Quid tu, cùm hæc legis, non cogitas, tot illos illuſtres Equites & Senatores, & cenſum eorum vel Principum opibus hodie comparandum? Atqui quàm coërceantur, vides: & ego tibi hodie adfirmo, rarò ſollennius paullò conuiuium dari, quod nuptialem illam ſummam non excedat. En, abi nunc, & luxum obiice: quem totum ſatis reieci argumento ipſo tuo legum. quia (vt veterum aliquis ait) *indicium ſobrij ſæculi eſt, vbi tali præſcripto legum, coërcetur expenſa cænarum.* Atquin Apicios, Lucullos, Caligulas, aut Vitellios adduxiſti. Quid ad me? cùm Rempublicam laudaui, plurimos in eâ laudaui; nec adſpicere debui, ſiquæ in tanto & tam vberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obſtant, quò minùs hæc ſeges bona & laudabilis ſit: nec tales certè mihi dabis ante labentem Remp. id eſt Sullanum æuum. AVD. Imò dedi Lipſi. nónne Cato de piſce exclamauit ſupra bouem? nónne *frugaliſſimis etiam viris*, vt Seneca dixit, cænæ *tricies* conſtiterunt? Hæc purganda ſunt, ſi potes: aut labitur tuum illud legibus ſolis nixum. LIPS. Vah, quomodo potero? quò me vertam? Bos ille Catonis occurſat: & planè, ex Græcorum verbo veteri, *Bouem nunc habeo in linguâ.* Sed audi quod verum eſt, nec nimium in boue te iactes. Bos & alia, minimi tunc pretij, nec credo equidem væniiſſe vltra *quaternas aut quinas* drachmas. AVD. Totum bouem? LIPS. Totum. AVD. Quaternas? LIPS. Ipſas AVD. Si hoc doces, tum ego dixerim vel me bouem eſſe. LIPS. Quid ſi amplius doceo, & ad Drachmam vnam te duco? AVD. Habebo hoc caput & culmen inter omnia hodie, heri, & nudius tertius, quartuſque, ADMIRANDA. LIPS. Da te mihi, diſces, & credes. Plinius ita ſcribit. nam ipſa verba recitanda ſunt: *M. Varro auctor eſt, cùm L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos*, ASSIBVS SINGVLIS *farris modios fuiſſe, item vini congios, ficique ſiccæ pondo triginta, olei pondo decem*, CARNIS *pondo duodecim.* Hoc ille bono auctore, & omnis antiquitatis indagatore, Varrone protulit: & obſeruaſti? AVD. Nihil reſpondeo, ſtupeo: & tamen nihil etiam de boue. LIPS. Vel maximè, ſed non attendiſti. Nam ait, *Carnis pondo duodecim, ſingulis aſſibus væniſſe:* & fac igitur bouem pependiſſe quadringentas

Lib. II. cap. XXIIIJ.

Lib. XVIII. cap. III.

gentas

gentas aut quingentas libras: quid erunt niſi *quaternæ* aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera ſunt, inquies. Nec id quidem, * Anno Vrbis DII. ſed bello * Punico primo euenerunt: haud longè à Catonis æuo. Et demus poſteà aliquid mutaſſe, paullatim tamen nec enormiter: & hoc Polybius nobis dicet. Ille, ipſo Catonis æuo, ſcribit de fertilitate & co- Lib. II. piâ Galliæ Ciſalpinæ: *ſuis etiam ſæpè temporibus, medimnum frumenti Siculum, quattuor obolis vaniiſſe; hordei, duobus; metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Iſta magis mira ADMIRANDA ſunt, medimnum Siculum (ſex modios continet) non niſi duabus Drachmæ partibus vænîſſe; metretam * Libra menſuralis 120. vini (* duodecim congij ſunt, ſi Atticam, quod opinor, intellegit) tertiâ parte. Addit etiam facetum corollarium, *Viatorem in iis locis, nihil cum diuerſitore aut hoſpite paciſci, ſed benè & lautè habitum, abeuntem ſoluere dimidiatum Aſſem.* O ſi nobis peregrinari ita fas! tota iuuentus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Sed ego tibi promiſſum meum plenè ſoluam, & bouem reducam ad Drachmam. Factum bello Mithridatico, cùm Lucullus prædas è Ponto egit, ſic abundanter, vt *mancipium quattuor drachmis venale eſſet; bos, vnâ; capræ, oues, veſtes, alia, pari vilitate.* In Appiani Mithridatico hoc leges. Quid tu iam? AVD. Sileo, & bos à tuâ linguâ tranſiit in meam. LIPS. Imò tu, vt volebas, in bouem. Nec tamen, vt ſeriò loquamur, ſentio vel aſſero, tam grandem vilitatem hanc ſemper fuiſſe: ſed analogiâ talem, & quam leges illæ Sumptuariæ ſatis oſtendunt. Abſque eâ enim, quid niſi irriſio & illuſio eæ ſint? facit huc, quod de Pomponio Attico, inſigni viro & prædiuite, ac digno cui Agrippa gener eſſet, & progener Tiberius Princeps, Cornelius Nepos in vitâ eius ſcribit. *Cùm*, inquit, *in primis lautus eſſet eques Romanus, & non parùm liberaliter in domum ſuam omnium ordinum homines inuitaret, ſcimus non ampliùs quàm terna millia æris, peræquè in ſingulos menſes, ex ephemeride, eum expenſum ſumptui ferre ſolitum: atque hoc non auditum, ſed cognitum prædicamus.* Hæc notanda profectò. Atticus inter planè diuites erat, inquit; idem inter liberales, & domus eius ac menſa cottidie omnibus patebant, etiam è Senatu: & tamen non plus in menſem, quàm *tria millia æris* abſumpſit. Sunt *triginta Philippici:* ergo in diem, *Philippicus vnus.* Hæc in florentiſſimâ re Romanâ facta: & Martialis æuo non diſſimilis etiam vilitas, ſed, vt opinor, in anni aliquâ vbertate:

Amphora vigeſſis, modius datur ære quaterno:
Ebrius & crudus nil habet agricola.

Obſerua. amphora XLVIII. ſextarios continet, ſiue congios octo: itaque congius hac ratione ſit *duorum aſſium & ſemis,* non longè nimis à Varronianâ vilitate. Et ſimile in Modio. Sed iam ad tuum illud, ne ſubterfugere videar, de *Frugaliſſimis viris,* qui *Tricies* abſumpſêre. Sed heus tu, ſatin' plenè & ex fide Senecæ verba attuliſti? Ego faciam, & pluſcula recitanda ſunt, vt de ſententiâ conſtet. Ait, contra luxuriam diſſerens: *Non in facto laus eſt, ſed in eo, quemadmodum fiat. Quid eſt cænâ ſumptuoſâ flagitioſius, & equeſtrem cenſum conſumente? Quid tam dignum cenſoriâ notâ, ſi quis, vt iſti ganeones loquuntur, ſibi hæc & genio ſuo præſtet? & tricies tamen HS. aditiales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt; ſin honori, reprehenſionem effugit.* Mens huius viri, non in re peccatum ſæpè eſſe, ſed in cauſſâ & fine. Tu epulum ſumptuoſum das, ſed gulæ aut vanitatis cauſſâ: alius dat, ſed legis & moris cauſſâ: ille peccat, hic minimè, quia non cupidini, ſed conſuetudini eſt obſecutus. Sicut, inquit, in *Aditialibus epulis,* viri etiam frugales multum impenderant, ſed quia debebant. Totum in eo, videamus ſeriò quæ ſint iſtæ *Aditiales:* ego nullas arbitror (pace eorum, qui aliter) & *Aditiales* omnino ſcribo. Intellego eas, quæ in *aditu* honoris, & auſpiciis quaſi primis, etiamnunc dari ſolent: ſed olim maximè Sacerdotiorum. Inde *Pontificiæ, Saliares, Augurales, Diales cænæ* prouerbiis celebratæ: & Seneca hîc apertè de *Aditialibus* ſcripſit, *honori eas dari.* Talis illa apud Macrobium, ex Indice Metelli Pontificis tranſſcripta: *Ante diem* IX. *Kal. Septembres, quo die Lentulus* FLAMEN INAVGVRATVS *eſt.* Datæ igitur in ipsâ inauguratione & aditu, vt dixi: & quidni ſic *Aditiales,* vt *Initiales?* Trâquilli noſtri ſimile, in Claudio: *Seſtertium* * * 100000. Philip. *octogies* PRO INTROITV *noui ſacerdotij coactus impendere:* etſi Dio videtur hoc aliò ducere, & in ſummâ mutat. Sed tu ne aliò igitur traxeris ea Senecæ, nec à ſollennibus ſacriſq; epulis, ad communem ſæculi luxum. Sed addidiſti etiam in fine de Veſtibus, & viros feminaſq; laſciuiiſſe. De his, non nimis nego, nec excuſo: conceſſu omnium peccet in nugis ille ſexus, ad ſeria non aptus. Sed viri, parùm aut nihil in veteri Republicâ: ſub

Prin-

Principibus cœpere, nec Principibus ipſis inuitis. Frangi aut mitigari altos & generoſos animos, veſtium, conuiuiorum, ludorum, deliciis aut remiſſionibus, haud abs re eorum eſt: nec Auguſtus & ſagaciores illi ignorarunt. Iraque Tacitus ſcripſit, *Luxus menſæ, à fine Actiaci belli; vſque ad arma, quis Ser. Galba rem Romanam adeptus eſt, per annos centum, profuſis ſumptibus exercitos fuiſſe.* Sed anteà negamus: & cum Liuio totum hoc de Virtute claudimus, *Nulla vmquam Reſpublica nec maior, nec* SANCTIOR, *nec* BONIS EXEMPLIS *ditior fuit: nec in quam tam* SERAE *Auaritia Luxuriaque immigrauerint; nec vbi tantus, ac* TAMDIV *Paupertati ac Parcimoniæ honos fuerit.* III. Annal.

CAPVT X.

Doctrinæ ſtudia Romæ, & Salaria in Doctores.

ABSOLVI igitur de Virtute, niſi placet ornamentum vel adiumentum eius me adtexere *Doctrinam.* Nam & ea Romæ viguit, atque adeò à conditâ ipſâ vrbe, vel potiùs ante eam, ſi Dionyſio & Plutarcho credam, *Romulum & Remum litteris & omni liberali doctrinâ inſtitutos Gabiis fuiſſe.* Cur verò non credam? opera & facta non abnegant expolitum Romulum fuiſſe, & ſequentes item Reges: & multa Græcanica inſtituta in moribus, verba ipſa in linguâ comparent. Atque adeò erat transfuſa ipſa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exoleuiſſe tamen hæc paullatim, fateri debemus, & vſque ad bellum Punicum ſecundum, raras Romæ vel elegantias, vel literas fuiſſe: Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Poſteà intrata & capta ipſa Græcia, victores iterùm cepit, & feliciter artes ſuas intulit & diffudit. Magno gradu nunc itum ad variam doctrinam, ſed primò ad eloquentiam maximè: vt quæ coniuncta cum rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet. Mox & Hiſtoria ſucceſſit, & Philoſophia, & quidquid ad animos moreſque colendos, aut honeſtè oblectandos, facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maximè, quia cum modo & temperie fuit? quòd nec omnes paſſim ſe darent, nec nimis etiam darent. Non omnes, ſed primores ferè & ij qui vel erant in Republicâ, vel ad eam ſe præparabant. È triplici illo ordine, Plebs ad militiam adſpirabat, neque erat harum rerum; Senatus & Equites, præter illam, animi cultum adſumebant, & mente non manu ſolùm conſpici volebant. Modum etiam plerique ſeruabant, nec vt mancipia quædam literarum eſſent; ſed vt quatenus opus, haurirent, & ad rem atque vſum transferrent. Talis Scipio ille poſterior, talis Cornelius Sulla, Pompeius, Lucullus, Cæſar, alij vno verbo, quicumque in Rep. eminentes poſteà fuerunt. Quod Thucydides Athenienſes ſuos profiteri facit: Φιλοκαλοῦμέν τε μετ' εὐτελείας, ϗ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας: *Elegantes ſumus, ſed cum parcimoniâ; philoſophamur, ſed ſine mollitie:* id, inquam, conuenientiſſimè Romani veteres ſibi vindicarint. Itaq; ſtudium hoc Doctrinæ publicè viguit, & doctores paullatim, in priuatis primò Principum ædibus, mox & in publico, ac ſtipendiis publicis, auditi, conducti, & præmiis variè affecti. Quis neſcit C. Cæſarem *omnes liberalium artium Doctores, qui Romæ eſſent, ciuitate donaſſe?* Qui ſummus extero honos, & nullâ pecuniâ æſtimandus. Etſi nec hæc defuit, primò quaſi è priuatis loculis data: mox è fiſco annuatim appenſa. Primus id Veſpaſianus firmiter inſtituit: qui *Latinis Græciſque Rhetoribus annua centena conſtituit.* Ea reddunt *bis mille quingentos* Philippæos: vbi hodie vel eximiis doctoribus largiendos? Atqui & medicis *quingena* HS. mercedem annuam fuiſſe Plinius docuit: quæ ſunt *duodecim millia & quingenti* Philippæi: cur non igitur admittam vel *ſexcenta* excellenti alicui honorarium fuiſſe? Imò fuerunt *Eumenio Rhetori*, & doctori in ſcholis Auguſtoduni: quem Conſtantius princeps ſub Auguſtis Diocletiano ac Maximiano, *ſalarium in ſexcentis millibus nummûm accipere iuſſit.* Ita ipſe ſemel iterumque profitetur in Oratione, quæ exſtat: nec *ſexagena* reſcribi mihi aliquis perſuadebit. Scilicet alienum nimis à MAGNITVDINE ROMANA eſt, *quindecim millia* Philippæorum, ſingulari doctori, & qui Magiſter Palatij fuiſſet, dari? nihil eſt: & credent mecum, qui veteres opes & animos ſatis ſciunt.

Lib. II. — Sueton. — Sueton.

CAPVT XI.

Diuturnitas Romani imperij, & in occaſione de patriâ Conſtantini.

SED peregiſſe curſum meum ſermonis videor, & vela colligo; & nauigo in portum. Vidiſti quàm magnum hoc imperium *à Finibus, Copiis, Opibus, Operibus, Virtutibus Viriſque* fuerit: & potuiſſem *à Tempore* ad-

dere, ac diuturno ſtatu. Nam quod alibi imperium, modicè magnum, tam diu perſeuerauit? Atque iſtud maximum, tot ſæcula ſtetit: & reliquiæ eius cum nomine, etiamnunc in Germaniâ & AVSTRIACA domo feliciter ecce viuunt. Itaque Plutarchi verba liceat vſurpare: *Cùm Fortuna alata ſit ac vaga, & modò Aſſyrios, Medos, Perſas, Macedonas, Carthaginienſes luſtrauerit, eoſdemque reliquerit: videtur ad Tiberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & vrbem quaſi perpetim inhabitatura intraſſe.* Quid Homeri iam olim vaticinium, quàm mirabile eſt?

Iliad υ.

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Nunc autem Troiana Æneas ſceptra tenebit,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Ille verò tenuit, & nati eius; inter quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & ô occultam decreti vim! primus Imperatorum, Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatus interuênit, tamen imperium manſit: primò ſub Regibus, tum Conſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis, ſciſſum diuulſumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam tranſlatum. Conſtantinus id fecit, quod non ignoras: & cauſſam dedit ruinæ aut inclinationi deinde rerum. AVD. Oro te mi doctor, benignè & honeſtè de hoc viro loquamur, & qui vt ſidus illuſtrauit vicinam noſtram terram. LIPS. Ego verò loquor in omni aliâ re: & præſertim quæ ſacra & pietatem tangit. Quis neſcit illum, Deo duce, depuliſſe tenebras, quæ orbem terræ denſâ ſuperſtitionum nube obſidebant? Ille diſſipauit, lucem intulit, templa nobis & Chriſto aperuit, vanis cultoribus & diis clauſit. Magnus igitur laudatuſque vir; ſed quid tamen ea lux propriè ad vicinam noſtrâ terram, vt dicebas? AVD. Nam quis neſcit in Britanniâ ortum hunc eſſe, & gloriam etiam redundare ad natalem terram? LIPS. Ego verò * neſcio, & ambigo, & propior ſum vt negem. AVD. Túne, contra eruditiſſimis viris nuper aſſerta? & clarum hunc etiam Panegyrici ſcriptoris locum? Nam ille apud ipſum Conſtantinum hæc profert: *Pater tuus liberauit Britannias ſeruitute, tu etiam nobiles* ILLIC ORIENDO *feciſti.* Quod os tuum erit, contra verba tam expreſſa, euntis? Niſi hoc dices, æui eius oratorem neſciſſe Principis ſui patriam, & in re tam nobili, ignauè & fœdè apud ipſum erraſſe. LIPS. Hoc non dicam, & os non abdicabo, imò nec perfricabo quidem. Fides apud me eſto Panegyriſtæ: ſed quid dicit igitur? *Ortum illic* Conſtantinum: at non in tuam ſententiam fortaſſe, ſed meam dicit. Ea eſt, non ipſum ibi, ſed imperium eius ortum: non Conſtantinum, ſed Principem. Verè tibi dico, (ſiſte, nec reſilias) hæc eius mens eſt: *Tu nobiles feciſti Britannias, quòd illic ortus factuſq; es Imperator.* Prima imperij tui lux illîc, & illinc, fulſit. Nec diſſimile nimis in verbo, quod paulloantè idem Orator dixit, *Conſtantine oriens Imperator.* AVD. Percuſſiſti me nouâ interpretatione: ſed quid tu tamen contra communem omnium aſſenſum? LIPS. Nego, communem: imò nemo veterum hoc ſcripſit. Mediæ aut nouellæ ætatis hæc aſſertio eſt, nec niſi ab illo imperij ortu orta. Quid? nónne Nicephorus, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptor, de Bithyniâ palàm affirmat? *Nam Patrem eius Conſtantium, cùm ad Perſas legatus iret, Drepanum Bithyniæ veniſſe, diuertiſſe, Helenam hoſpitis ſui filiam nouiſſe, Conſtantinum hunc genuiſſe.* Cur autem ille hoc tam conſtanter, tam nihil ambigens, aut de varietate inſerens, ſi variatum tamen fuit? Atque ego arbitror, veriſſima Nicephorum tradidiſſe. Quo teſte? Quem nemo reſpuat, veteri, & ab ipſo Conſtantini æuo. Is eſt Iulius Firmicus, qui Matheſeon libros ſcripſit: & in eorum primo, hæc verba. *Dominus & Auguſtus noſter ac* TOTIVS *orbis Imperator, Pius, Felix, ac Prouidus Princeps* CONSTANTINVS *ſcilicet* MAXIMVS, DIVI CONSTANTII *Filius, auguſtæ ac venerandæ memoriæ Principis. qui ad liberandum orbem à* TYRANNICIS *immoderationibus, & ad comprimenda domeſtica mala, fauore propitiæ maieſtatis electus eſt.* APVD THARSVM GENITVS, *à primo ætatis gradu gubernacula imperij retinens, quæ proſperis nactus fuerat auſpiciis,* ROMANVM ORBEM *ſalubri gubernationis moderamine ſuſtentat.* Ea de Conſtantino noſtro accipienda eſſe, primùm doceo, tum de re meâ addo. Aliquis enim dixerit *Conſtantinum eius filium* capiendum, quoniam in libris vulgatis legitur, *Diui Conſtantini filius:* ſed profectò id improbum eſt, & *Conſtantij*, vt recitaui, legendum. Multa docent clarè. primùm quòd ait, *Totius orbis Imperatorem* fuiſſe. Atqui Conſtantinus ille, inter tres Conſtantini Magni filios, ſorte dumtaxat Gallias, Hiſpanias, Britanniaſq; habuit. Item, quòd *Maximum* agnominat: quòd, *Tyrannos* ab eo exſtinctos; & quòd *Romanum* orbem ſalubriter facit gubernantem. Atqui

Lib. VII. Eccl Hiſt. cap. XVIII.

* Vide largiter in Notis.

Atqui partem modò, vt dixi: nec eam ipſam diu tenuit, intra triennium occiſus. Quid, quòd disertè mox idem Firmicus, *Conſtantinum Maximum Principem, & eius* INVICTISSIMOS LIBEROS, *Dominos & CAESARES* appellat? Certè non habuit tales minor ille Conſtantinus, & palàm ad noſtrum hunc ſpectant. Iſta præmiſi, ſiquis (vt ſunt mores, aut ingenia) refragari vel calumniari vellet: nunc ad rem aptemus. Ait igitur, Conſtantinum illum ſuum Principem *apud Tharſum* genitum. Quæ illa eſt? an nobilis in Ciliciâ? non eſt, ſed in Bithyniâ ego eam inueni. Nam Stephanus de Vrbibus, Nicetas, Porphyrogennêta, *Tarſum* hanc (ita ſcribunt, ſine adſpirante litterâ) in Bithyniâ ſignatè ponunt, iuxta Nicomediam ipſam. Ego vero aio & infero eandem cum *Drepano* eſſe, quod Nicephorus nominauit. Quo argumento? quod apud Nicomediam ſinus & curuatura maris eſt; quæ loca talia communi nomine *Drepana* Græci, quaſi *Falces*, à ſimilitudine, vocabant. Inde paſſim *Drepani* hoc nomen in maritimis, & Ortelium noſtrũ vide. At proprium eius loci opidique nomen, & magis reſtrictum, *Tarſis fuit*. Mea hæc coniectatio eſt: nec moueor, ſi poſteri, aut Britanni ſcriptores, aliter de totâ re tradiderunt. Multò minùs Georgio Cedreno aurem præbeo, ſcribenti natum Conſtantinum *περὶ τὴν τῆς Δακίας πόλιν, circa vrbem Daciæ*. Corrupta, aut falſa ſunt: & quoties vanitatum manifeſtus ille auctor? Pro nobis etiam validè facit, quòd ipſum iſtud Drepanum, *Helenopolis* appellatum poſteà, in honorem matris; & pontus vicinus Polemoniacus, item *Helenopontus*: ſed & ſedes imperij in viciniam tranſlata, nónne affectum in patriam teſtatur? Ipſum denique æuum Conſtantini adiuuat, ſi conſideras natum eum circa annum ∞. XXIII. vrbis conditæ: quo tempore quieta adhuc Britannia, & turbæ pòſt motæ, & pater ad eas ſedandas miſſus. Ergo verius antè, & alibi, natum eſſe. Sed tu, aut alius, vt volent: ego ſine fraude cenſui, & Sermonem meum totum finiui.

CAPVT XII.

Concluſio, & Laudatio magni Imperij.

AVD. O ſermonem æternùm mihi vtilem, & iucundum! & clarâ voce fateor, nunc denique admittere & concipere me cogitationes tanto illo imperio dignas. Inter quas tamen & iſtam: Fueritne vtile gentibus ſub tam magno illo eſſe? an non nimia & aſpera iſta ſeruitus, ſine vindice & domino quem appellares? LIPS. Haud inepta nec importuna quæſtio: & ſcio eſſe, quæ illud damnare aut certè accuſare poſſint; ſed plura ac grauiora, quæ abſoluere & alleuare. Inprimis quanti facias ſub magno tali imperio pacem ac quieté gentium vbique fuiſſe? Nuſquam arma, hoſtis, prædo; arabant, ſerebant, metebant; conuiuia, coniugia inibant; liberos gignebant, educabant: omnia ſecurè, & nec auribus quidem læſis rumore belli. Nam ſiquod tale erat; cum barbaris nempe & longinquis, & quod velut ludicrum aut fabellam, tuti limitibus & præſidiis ſuis, audirent. Pulchrè Ariſtides: *Bella verò vix vmquam nunc creduntur exſtitiſſe, ac pro commentis habentur à plerisque. Quòd ſi alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenſo imperio facile fit, ob Getarum inſaniam, vel Afrorum miſeriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis boniſque ſuis neſcierunt vti) mox iſta, tamquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etſi militiam bellumque habetis inter patria inſtituta.* Atque iterùm idem (quomodo enim meliùs certiuſque vetera repræſentem, quàm veteris ſcriptoris verbis?) idem in eam laudem: *Vniuerſus orbis ſub vobis, tamquam feſtum diem agitans, quos olim gerere ſolebat gladios depoſuit, ad conuiuia autem & reliquam omnem lætitiam liberè ſe conuertit. Et aliæ quidem contentiones aut certamina vrbes reliquerunt; vnum omnes habet, vt earum quæque pulcherrima & iucundiſſimo aſpectu appareat. Itaque omnia plena gymnaſiis, fontibus ſiue aquæductibus, porticibus, templis, tabernis, ſcholis: vt aliquis verè dixerit inclinantem & labantem mundum, reſtitutum à vobis eſſe. Nec vrbes ſolùm ſplendore & decore lucent, ſed tota adeò terra, inſtar horti aut paradiſi, conſpicitur exculta. Vt miſeratione planè digni videantur, ſiqui imperio veſtro non ſubiacent (qui pauci tamen ſunt:) vt qui tantis bonis careant.* Hæc verè & floridè dicuntur, & capiunt me recitantem: etſi non minùs vno ictu penetrat Cornelij noſtri breuiloquium: *Quippe immota, aut modicè laceſſita pax:* quod ille de Principum æuo ſcripſit. Iam verò alterum bonum, quanti eſt, Communicatio inter ſe hominum & rerum, viis vndique liberis commerciiſque? In animo tuo cogita, ſi tutò nunc Byzantium, Perſarum aut Sinarum regionem vi-

dere liceret: quàm tu ipſe fortaſſe atque alij libenter & auidè iretis? per tot terras & maria oculos pedeſque ferretis? AVD. Affectum meum tangis. capior vnicè peregrinatiunculis, & animum innouat ac vires nouitatum ille aſpectus. LIPS. Optimus quiſque in hac cupidine: & alti æthereique animi, vt ipſe æther, gaudent motu. Sed ſub tali igitur imperio, quàm id licuit? tutiùs quàm Belgis nobis hodie, non dicam ab vrbe ad vrbem, ſed pænè per vrbem aut circa eam ire. Viſere illîc licebat magna aut nobilia illa opida, clara & inclyta ingenia; Athenas, Alexandriam, Rhodum; diſertos aut ſapientes ibi viros; denique ad alia terrarum ſe conferre, diſciplinæ aut animi cauſſâ. At mercatores, & quibus aliarum opum cupiditas, ij per maria omnia nauigabant, ij per terras circuibant: vnicos prædones aut piratas placantes, ſiue metuentes, Publicanos. Sed vno & certo pretio placantes, nec eo graui ſub Principe aliquo moderato & æquo. Itaque res longinquæ aduehebantur, ignotæ anteà oſtendebantur: & totus orbis eâ communione, quaſi vna ciuitas, fiebat. Quid dicam artes barbaris traditas aut inuectas? quid elegantiam, litteras, & cultum animorum? Cùm etiam omnes linguis diuiſi, vnâ Romanâ iungerentur, atque ea cum imperio quaquauerſum ſe propagaret. Plinius hæc grauiter & meritò attollit, in Italiâ dilaudandâ: *Numine Deum electa, quæ cælum ipſum clarius faceret, ſparſa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum diſcordes feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque, vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Iterumque alibi idem: *Videmus*, inquit, *alia aliunde, vltrò citroque, humanæ ſaluti* (nam de herbis & re medicâ illîc loquitur) *in toto orbe portari*, IMMENSA ROMANAE PACIS MAIESTATE, NON HOMINES MODO, DIVERSIS IN TERRIS GENTIBVSQVE, *verumetiam* MONTES *& excedentia in nubes iuga*, PARTVSQVE *eorum & herbas quoque inuicem oſtentante.* Nec minus Strabo: *Romani multas gentes anteà feras, ob montes aut locorum naturam aſperam, aut ob frigus aliámve cauſſam, ſub imperium aſſumentes; eaſipſas ex diſiunctis & inſociabilibus, vnà commerciis iunxerunt, & pro agreſti vitâ, ciuilem agere docuerunt.* Sed & Claudianus magnificè:

Lib. II. cap. v.

Lib. xxvii. cap. i.

Huius pacificis debemus moribus omnes,
Quòd veluti patriis regionibus vtitur hoſpes,
Quòd ſedē mutare licet; quòd cernere Thulen,
Rurſus & horrendos quondam penetrare receſſus.
Quòd bibimus paſſim Rhodanum, potamus Orontem,
Quòd CVNCTI GENS VNA SVMVS.

O verba & res pulchræ! & poteſtne maior eſſe voluptas, aut commoditas? Omitto gubernationem & leges ferè eadem; pondera, & menſuras, & numos: & plura, quorum bonorum ſenſus etiam hodie aliquis in Turcarum imperio eſt; & eſſet maior, ſi leges & politia illîc meliores. At noſtra Europa miſera, quàm iam à multis ſæculis expers eorum eſt? iactatur aſſiduis bellis aut diſſidiis. quare? quia regna aut dynaſtiæ paruis aut modicis finibus incluſæ, ſemper in vicinos cauſſam habent timendi vel ſperandi, querendi vel vlciſcendi. Idem & ante Romanum imperium erat, quod Plutarchus aſſerüit: & pulchrâ imagine addidit, *Iſtud velut* ANCHORAM *fuiſſe fluctuanti mundo.* Quid propriè de noſtrâ Galliâ triplici Cerialis apud Tacitum? *Regna bellaque per Gallias ſemper fuere, donec in noſtrum ius concederetis.* Fuêre mi Auditor, & nunc erunt, donec talis aliquis euentus. AVD. Per ignē ſermones tui eunt, & vide ne amburare. LIPS. Ego verò apud te liberè, & vt Philoſophi in ſcholis, de Republicâ diſſero: neq; ſunt iſta, neq; erunt fortaſſe; & (dicet aliquis) nec debent. Deo euentus permitto: ego arbitror & ad Religionis vnitatem, & ad ſubditorum omnium vſum, & denique contra communem Turcarum hoſtem fore, potens & validum caput vnum. Tu Deus SALVS ET TVTELA RERVM, da quod expedit; da, ſi non imperio, ſaltem fœdere coire ac iungi; da lætos & pacatos ad læta & pacata loca tua venire. In quo finio, & te mi Adoleſcens, dimitto.

NOTÆ

NOTÆ IN LIBRI I.

CAPVT II.

Pag. 176. col. 1. lin. 7. XΡυσεόμιτρα.] Pro verſu fortaſſe melius, χρυσέᾳ μίτρᾳ diuiſim. Sed hoc leue: illud momentum habet, quod monitus à viro doctiſſimo ſum, totum hoc Carmen videri ſcriptum, non in ipſam vrbem Romam, ſed εἰς Ῥώμην (nam Græca ambigua) id eſt, in *Valentiam ſiue Fortitudinem*, quaſi Deam. Acutum eſt: & argumentum habet, quòd Erinna illa celebris vixerit circa Sapphus tempora, id eſt Tarquinij Priſci, priuſquam Roma noſtra ſic magna & admiranda. Sed mihi tamen ſeriò inſpicienti, carmen in vrbem & imperium noſtrum ſcriptum videtur: & plures Erinnas fuiſſe, quod in textu indicatum volui, indicio eſt diſſenſus in eius patriâ, de quo Suidas. Adde, quòd apud Stobæum ambigitur de auctore.

CAPVT V.

Pag. 184. col. 1. lin. 13. *Sed vbi, ignoro.*] Ego firmiter non repperi. Duplex tamen ſuſpicio. prior de *Theodoſiâ* in Boſphoro, vbi Strabo portum collocat, *vel centum nauium capacem.* Altera fortaſſe firmior, ex Dionis Fragmento in rebus Eligabali, vbi notat, *Primatum aliquem, initio eius imperij, conatum turbare & ad res nouas pellicere* τὸν στόλον, τὸν ἐν τῇ Κυζίκῳ ναυλοχοῦντα: *claſſem, quæ Cyzici in ſtatione erat.* Sane videtur hanc Ponticam, & eius ordinariam ſedem deſignare: etſi Cyzicus tamen in Propontide.

CAPVT VI.

Pag. 186. col. 1. lin. 30. *Sed nec Velleij indicium valdè probo.*] Cui tamen cautam aliquam eſſe, etiam hodie Hiſpani experiuntur: ſed non illam propriè, quam Velleius ſuſpicatur aut timet. Hoc vſus docuerit, longinquas aut externas colonias, ſi coniugijs & ſtirpe cum indigenis miſceantur, paullatim ipſos aut poſteros tranſire in mores & affectus eius regionis. Cauere hoc malum vis? vnica ratio, à coniugijs, & (ſi poteſt) à mixtione arcendi: quod Iudæi olim & nunc ſeruant. Nec alia magis intima cauſſa eſt, cur creſcat aſſiduè ea gens, & in veteri lege & inſtitutis, aliena à populis, perſeueret.

LIBRI II.

CAPVT II.

Pag. 390. col. 1. lin. 35. *In agros, & in corpora eorum.*] Illud ipſum conqueritur & exaggerat Bûundica regina Britannorum, in Dionis Nerone: Οὐ πρὸς τοῖς τ' ἄλλα πάντα καὶ νέμειν καὶ γεωργεῖν ἐκείνοις, καὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν δασμὸν ἐτήσιον φερόμενοι; *Nonne, præter cetera omnia, & paſcitis & aratis Romanis, corporum etiam* ANNVVM *tributum pendentes?*

CAPVT III.

Pag. 395. col. 1. lin. 46. *Pluſcula cogitaui aut collegi.*] Imò & quædam edidi, Commentario ad Taciti librum I. Eruditiſſimus etiam Briſſonius videatur, in voce *Capita*, De verborum ſignificatione. Veritas tamen, opinor, eſt, indictiones fuiſſe in capita pro modo opum: quod genus hodie Galli *Taillas*, nos *Impoſitiones* aut *Aeſtimationes* linguâ noſtrâ vocamus.

Qui diuinandi artem tenet.] Nec ego inter iſtos: tamen peragrando gentes prouinciaſque ſubditas, & ratione colligendo, ſubduxi non infra *trecentos milliones* hominum fuiſſe in Romano orbe. Et cauſſas ſententiæ poſſim dare. Ibid. col. 2. lin. 48.

Supra centum quinquaginta milliones.] Percuſſerit hoc quoſdam, qui noſtra aut noua cogitant tantùm: ſed ratiocinando facilè quiuis adſtruat ex ijs quæ dixi, & non etiam dixi. Pro magnis quidem iſtis vectigalibus, nónne ſatis fecerit vel Suetonij locus, de Veſpaſiano? *qui initio ſtatim Principatus profeſſus eſt, quadringenties millies opus eſſe, vt Reſpublica ſtare poſſit.* Sunt ipſi (horreſco dicere) *mille milliones* noſtro ritu: vnde ſic ſubitò parandi, ſi non tales tantique reditus? Etſi ibi alij *quadragies millies* legunt, qui eſſent LX. nobis milliones. Sed & noſtro æuo, vt deſinant iſti obloqui, Rex Sinarum accipere in tributo annuo aſſeritur *centum viginti milliones.* Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit? Pag. 395. col. 1. lin. 14.

CAPVT VIII.

Si verè Plutarchus, viginti millia talentûm intuliſſe.] Verba Plutarchi non ambigua: Ἀνεφέρετο δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐν νομίσματι, καὶ κατασκευαῖς ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, δισμύρια τάλαντα, πάρεξ τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας δεδομένων. ὧν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων κατὰ λόγον δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας: *Intulit in ærarium publicum in pecuniâ ſignatâ, itemq; auro & argento facto, viginti millia talentorum, præter ea quæ in milites expendit. Quorum is qui minimum accepit, habuit drachmas mille quingentas.* Ergo gregarius quiſque miles accepit Philippicos *centum quinquaginta.* Magna ſanè donatio, in libera illa republica: ſed quam minuit Plinius; vti & ſummam illati publice argenti, ſi eum audimus. Valdè, inquam, minuit. nam ſcribit libro XXXVII. cap. II. *Cetera triumphi eiuſdem* (Pompeij de Aſiâ & Mithridate) *quàm virilia? Reipublicæ datum mille talentûm, Legatis & Quæſtoribus, qui oras maris defendiſſent,* HS. *bina millia, commilitibus ſingulis quinquaginta.* Sanè hæc nullo modo conueniunt, neque ſana ſunt; quamuis audacter id dicam. Primùm, de *mille talentis* illatis in ærarium; nugæ, & *minuti gurguliunculi*, vt ille inquit: & in Textu docuimus. Quid iam de Legatis & Quæſtoribus? dumtaxat *bina millia* HS? ea eſſent, *quinquaginta Philippæi*: atqui gregarijs plus datum, non Plutarchus ſolum, ſed Appianus (qui ex eo ferè haurit) oſtendit. Et omnino pro magnis illis exiguum eſt. quid in milites ſingulos? ait *quinquaginta* HS. Ij eſſent, *duodecim denarij & ſemis.* Abijce hæc omnia, & indignum eſt in Plinio tolerari aut legi. Primo numero legendum ſit ex Plutarcho, id eſt ex vero, *Reipublicæ datum vicies mille talentûm.* Hoc ex coniecturâ: in alijs libri adiuuant, & adaugent. Nam ſcripti habent: *Quæſtoribus, qui oras maris defendiſſent, datum mille talentûm: militibus ſingulis ſena millia ſeſtertiorum.* In quibus mirum eſt, & iuuat, ſic concorditer conſentire cum Græ- Pag. 401. col. 1. lin. 36.

canicâ ſummâ illud vltimum, de *ſenis millibus* HS. Nam ij ſunt, ipſæ *centum quinquaginta drachmæ.* At prius illud de Quæſtoribus, non rectum, nec poteſt: exorbitat. Scribo, *data decem talenta:* quæ ſunt, *ſex millia* Philippûm: & error eſt ex notis ortus, denariâ millenariaque: quæ nimis ſæpè alternarunt. Examinanti hæc apud Plinium, & cum noſtris ac ratione conferenti, vera erunt: aut ſiquis aliunde firmiora, doceat, innitemur.

CAPVT IX.

Pag. 401. col. 1. lin. 49. *Etſi non ad vſum tales.*] Sicut & in torque aureo, quem *centum pondo Diuo Auguſto Galli dederunt*, vt eſt in Quinctiliano. Hæc in ſpeciem tantùm: imò plerumque nudo nomine, Pecunia ipſa data.

Ibid. col. 2. lin. 17. *Hoc prætextu rapinas extorſioneſq́; vſurpatas.*] Ita & Plinius igitur in Traiani laudibus ponit, *non ſpoliis prouinciarum, & extorto ſocijs auro, ſed hoſtilibus armis, captorumq́; regum catenis triumphum grauem.* Nec aliud ab hoc coronario auro intellegit.

Pag. 403. col. 1. lin. 40. *Millenis auri.*] Vox ea *millenis* redundare hîc videtur: aut mox intellegendum *triginta quinque millibus* HS. Sed ego prius eligam.

CAPVT X.

Pag. 404. col. 1. lin. 43. *Eſto vel centies tantùm ſumma ordinaria.*] Neque enim puto ſolum *Decies* fuiſſe, quod exprimit Dio Caſſius in Fragmento, de Macrino Imp. Scribit eum, Aufidium Frontonem, cùm Africam Proconſul ſortitus eſſet, in vrbe retinuiſſe: *Τό γε μίω ἐπινέμηθον γέρας ἐς οἴκοι μθύοντι αὐτῷ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας δοθῆναι εἰσηγήσατο: nihilominùs præmium adiunctum, etſi domi maneinti, viginti quinque myriadas drachmarum, dari iuſſit.* Id eſt Latinorum *Decies*, & nobis XXV. *millia* Philippicûm. Sed in vniuerſum & annuum ſumptum Proconſulis, parum ſit, ſiquis conſiderat: fuit dumtaxat γέρας, vt loquitur, ſiue *præmium operæ* ſuper ſumptus; & eſt quod Tacitus in Agricolâ, *Salarium Proconſuli dari ſolitum*, in ſimili narratione appellat.

Pag. 405. col. 2. lin. 48. *Parùm eſt certa.*] Aliquid ad quatiendam hanc lectionem fecerit, quod in Plutarcho eſt: *Cæſarem, poſt Africanam victoriam in concione ſe vendit. ſſe, quod tam latam regionem ſubegiſſet, quæ penderet vectigal annuum ducenta millia medimnûm Atticorum frumenti, porrò olei tricies centena millia librarum.* Longe a noſtro modo ſumus, ſi non amplius: neque iſta fecerint, niſi Romano more *duodecies centena millia modiorum.* An Auguſtus adeò produxit? an non de totâ Africâ Cæſar hoc dixit? Iure ambigas, ob modum olei, qui ſequitur. quem talem tantumque ſolis *Leptitanis* impoſitum Hirtius ſcribit, in extremo De bello Africo: *Leptitanos, tricies centenis millibus ponderis olei in annos ſingulos mulctat.* Et vero iamdiu antè Africa vectigalis, nec niſi Numidiam Cæſar addidit. Cogitetur. & fortaſſe aliquis in Hirtio reſcribat, *ter centenis millibus.* Quidquid eſt de ſummâ Africæ vel Ægypti; tamen certò etiam aliæ prouinciæ ſubuenerunt, & maximam illas partem, non aſſem totum confeciſſe cenſendum eſt. Sed & Fiſcum emiſſe crebrò frumentum, Tacitus & Plinius, dicent.

LIBRI III.

CAPVT II.

Alibi peccatum.] In Q. Curtio notabiliter, hiſipſis numeris, lib. VIII. *At tibi* XXX. *millia mulorum captiuum aurum vehunt:* quod Hermolaus in concione obijcit Alexandro. Sed immanis auri ſumma ſurgat: & omnino ∞ ∞ ∞. id eſt, *tria millia* ſcribendum. Demoſthenes quidem pro magno refert, quòd regi Perſarum *mille ducenti cameli* pecuniam veherent. Pag. 422. col. 1. lin. 28.

CAPVT III.

Paullatim Italia penè deſerta eſt.] Vel Lucanum audi: Pag. 426. col. 2. lin. 24.

At nunc ſemirutis pendent quòd mœnia tectis,
Rarus & antiquis habitator in vrbibus errat,
Horrida quòd dumis, multoſq́; inarata per annos
Heſperia eſt, deſuntq́; manus poſcentibus aruis.

Idem Liuius: *partem Italiæ ergaſtula à ſolitudine vindicare.* Sed & Dionyſius pleraque opida olim frequentia, ſuo æuo lapſa aut vacua fatetur. Cauſſa profectò ipſa eſt, quam dixi, quòd Roma omnia ad ſe traxit & abduxit. Itaque (conſidera) vicina vrbi loca maximè in hac cauſsâ reperies, longinqua pleniora.

CAPVT VIII.

Alij Solia maluerunt reddere.] In Græco eſt καθέδρας, vt vides: quod magis eſt vt Sellas reddas. Sellæ autem in Frigidarijs maximè, ex Sidonio: *Hinc frigidaria dilatantur, ita vt miniſteriorum ſeſe non impediente famulatu, tot poſſint recipere Sellas, quot Solij ſigma perſonas.* Quæ lectio mihi recta eſt, etſi alij mutant. Nam ita hîc *Sigma ſolij*; vt poſteà idem, *Solij capacis hemycyclum.* Quod planè dat intellegi formam Soliarem: & fallor, aut in ruinis Thermarum hodieque veſtigia & ἰχνογραφία ſic apparent. Si tamen aliter, parùm eſt: hoc addo, *Solia*, à Græcis ſolere reddi ἐμβατάς vel ἐμβάσεις: quòd in ea lauandi cauſsâ deſcenderent. Nec aliud initio fuêre, quàm lignea quædam vaſa ſiue aluei, noſtris quoque moribus noti: quod genus Auguſtus (in Suetonio) *Hiſpanico verbo Duretas* appellabat, atque ipſe vtebatur. Eiuſdem tamen æuo alia reperta, in ipsâ terrâ effoſſa, & magnificè ſtructa; in quibus fas eſſet, ſedere, ſtare, natare. Inuentio tributa, niſi fallor, Mæcenati à Dione Caſſio. Πρῶτος, inquit, *κολυμβήθραν θερμοῦ ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε: Primus Solium* (ſiue *Natatorium*) *aquæ calidæ in vrbe ſtruxit.* Plane huc pertinet, & notandum eſt. Solia autem hæc *capacia* fuêre, vt Sidonij verbum erat; & Martialis oſtendit, plures ſimul ſolitos lauari. Quid, quòd *Oceani ſolium* poſteà, magni maris nomine & quaſi imagine dictum? Itaque nullo modo probabile, tot illa *millena Solia* in Thermis vnis fuiſſe. Pag. 439. col. 2. lin. vlt.

LIBRI IV.

CAPVT XI.

Ego verò neſcio.] Vides ambigere me, non aſſerere; nec temeritatis in talibus damnes. Prudens inquiſitio locum ſæpè aperit repulſæ vel obſcuræ Pag. 470. col. 1. lin. 48.

ſcuræ veritati. Videbar tamen ſatis ſtabiliſſe, natum eum in Britanniâ non eſſe: ſed iamnunc vir impensè doctus, & gnarus rerum veterum, amicus noſter, argumentis ſubtiliſſimæ inquiſitionis me quoque, fatendum eſt, concuſſit. Tamen recollegi me, inſpexi, & videor antiquare poſſe, ſine pertinaciæ culpâ. Ipſe atque alij iudices ſunto. Ait primò, *Hiſtoricos omnes, qui de natali ſolo Conſtantini ſcripſerunt, vnâ voce natum in Britanniâ aſſerere, præter duos Græculos Nicephorum & Cedrenum.*] Hoc ego non dederim, vt alij omnes.

Vixit ante annos quadringentos, & quod excuuit. Imò ecce obduco Godefridum Viterbienſem, cuius Chronicon ita habet: *Hanc Helenam* (matrem Conſtantini) *quidam ex patriâ Treuirorum oriundam faciunt, alius de regno Perſarum, vbi Conſtantius ad tributa colligenda miſſus, eam legitur contigiſſe.* Ecce, dubitat de *Treuiris*: ſed magis ad *legationem Perſicam*, & ergo ad nos, inclinat. Vbi autem de *Britannis*? Quin & *Acta Silueſtri Papæ*, quæ in Symeone Metaphraſte, iſtam Helenam apertè faciunt *Bithynam*: *Cùm*, inquiunt, *in Bithyniâ verſaretur, vnde orta erat.* Nónne & hoc à nobis? Atqui Britannici ſcriptores aliter, & iis *magis fides habenda, qui loco ipſi propiores.*] Hoc vix dicam. Quid ſi de Homeri patriâ lis certetur, & lectæ ſuum aſſerant, idque indigenarum teſtimonio; idem Chij, aut Colophonij: eoipſo nempe refellantur, quia à domo teſtes citant. Gloria patriæ quæri per hanc aſſertionem, & ideò illuc proniores cenſeantur. Et qui tamen hi teſtes ſunt? *Henricus Huntigdonienſis, Guilielmus Malmesburienſis, Ioannes Sariſburienſis, Galfridus Manumetenſis*: quorum antiquiſſimus ante quingentos annos non vixit. Dicitur tamen & *vita Helenæ Anglo-ſaxonicè ſcripta, ante ſexcentos ampliùs annos ita adfirmare.*] quam non vidi equidem, & eſto: quis vulgarium librorum fabellas neſcit? Iiſdem igitur de *Bruto Troiano* credam, & *Pandraſo Græcorum rege*, & quæ alia inſcitè comminiſcuntur? Quòd ſi tam vetus & fida hæc opinio, quid ita Bedas ille, Britanniæ ſcriptorum egregius, hoc hiſtoriæ ſuæ inſertum non iuit? Atqui occaſio

Lib. 1. cap. VIII. erat, vbi de Conſtantino ſic ſcribit: *Conſtantius Conſtantinum filium, ex concubinâ Helenâ creatum, Imperatorem Galliarum reliquit. Scribit autem Eutropius, quòd Conſtantinus in Britanniâ creatus Imperator, patri in regnum ſucceſſit.* Vbi hîc aliquid, natum in Britanniâ eſſe? *creatum Imper.* tantùm dicit. Et penſitandum hoc eſt de Bedâ, qui certè Britannus, & æui vetus, & patrij amoris honoriſque non item incurioſus aut expers. Quid, quòd nec in totâ Britanniâ monumentum aliquod aut veſtigium affectus ſui, vt in patriam, Conſtantinus edidit, aut reliquit? At fecit in Bithyniâ, vt in Textu meo ſcripſi. Et hoc penſitandum. Sed enim, ait vir doctiſſimus, Nicephoro eò minùs fidei eſſe debet, *quia & in modo genituræ aniliter ineptit, & temporis ratione aberrat.*] Videamus. ait patrem Conſtantium, *Claudij ex filio nepotem.* Falsò, fateor: & Pollio meliùs hæc exſequitur, qui è fratre Claudij deriuat. Quòd *nepos* igitur, non errat: at non ex filio, quod incurioſè addit. Item ait, *pallium regium Helenæ donaſſe, poſt concubitum.* Quid autem priuato cum pallio regio? inquit. Reſpondeo, *paludamentum* intelligi, vel & *prætextam veſtem*, quæ tunc in vſu honeſtiorum. Dicit & *in Galliâ Conſtantinum Cæſarem à patre creatum*: atqui in Britanniâ fuit. Imò de Galliâ, etiam Beda ſatis clarè dicit: & videtur inibi iamantè deſignatus à patre, ſed *Cæſar* dumtaxat fuiſſe. Aurelius ſanè Victor *eodem tempore deſignatum Cæſarem* ſcribit, *quo Seuerus & Maximinus*: quod menſibus aliquot fuit ante Conſtantij mortem, & priuſquam in Britanniam Conſtantinus veniret. Facit & Panegyricus ſcriptor: *Cùm tibi pater imperium reliquiſſet, Cæſaris appellatione contentus, exſpectare maluiſti*: illâ, quam iamante habebas. Etiam è Zonarâ adſtruas, in Galliâ Conſtantinum tunc fuiſſe, & Galerium ad ipſum veniſſe. Sed quorſum iſta? nihil ad natale ſolum faciunt: & ſiquid aberrat in talibus Nicephorus, alij in alijs, & varius circa illud æuum diſſenſus. At rurſum ſcribit etiam Nicephorus, *legatione Perſicâ genitum Conſtantinum, & patrem ex eâ reuerſum, mox Cæſarem creatum.*] Quæ ſi vera, *viginti* dumtaxat annorum fuerit Conſtantinus, cum Imperium cepit: quem tamen vel *triginta* conſtat fuiſſe. Non abnuo in eâ re errorem, niſi de aliâ legatione priori ſenſit: quod ſanè potuit. Et verò ſi hæc euertunt de patriâ, quid Britannicis ſcriptoribus fiet, quos nulla ratio aut ingenium defendat? Omnes in Britanniam veniſſe Conſtantium, & *Coëli* regis filiam Helenam ibi nouiſſe: diſtinctè etiam Galfridus, *vndecimo poſt anno, mortem obyſſe, relicto imperio huic Conſtantino.* Iſta qui conſtant? Enimuerò omnes Annales mittunt Conſtantium in Britanniam, ad turbas ibi ortas ſedandas: eæ autem dumtaxat fuêre intra annos imperij eius: & quomodo tunc Conſtantinum genuerit? Fuerit igitur ex hoc calculo vndecennis Imperator. Vides ineptias, & quidem ἀπυσάζυς. At verò eripitur nobis Iulius Firmicus, quem ego vt fundum ſententiæ adduxeram: & in hoc ingenioſiſſimè (ita res habet) vir ille inquiſiuit. Demus eripi: quid factius aut certius ſuper Conſtantino erit? non ego video: neque enim de Britanniâ aliquid dicit. Sed teneo tamen, & vindico, aut certè conabor, ſine litigio, & pudore meo atque amore ſalutis. Scripſit, inquit, Iulius Firmicus ſub Conſtantio Conſtantini F. non ſub iſto; ergo de illo ea ſunt, & non de Conſtantino. Argumenta, in Præfatione ipſe dicit *Mauortium Lollianum*, cui inſcribit, *Conſulem deſignatum eſſe.* Atqui Conſul ille fuit ſub Conſtantio, anno Vrbis ∞.C.VII. id eſt, XVII°. circiter imperij eius anno. Item, meminit Solaris deliquij lib. 1. cap. II. *Optati & Paullini conſulatu*, & loquitur vt de annis tranſactis: qui tamen Conſules fuêre quadriennio circiter ante Conſtantini mortem. iſtis reſpondeo, primùm de *Lolliano Cos. deſignato*: non nouum olim fuiſſe, in plures annos deſignari, & multi Principum ita fecêre. Item, Præfationes vltimas olim & nunc ſcribi: & librum ipſum vetuſtiorem eſſe; ac pluribus annis inter manus verſatum: quod ipſe Firmicus tibi dicet. Hæc poteram: ſed firmius illud, non cenſere me eumdem illum *Lollianum* eſſe, qui ſub Conſtantio Conſul fuit. Filius potius eius, aut gentilis alius: & iſte noſter, etſi deſignatus, non iniuit, vel morte præuentus, vel mutatione Principis (vt ſæpè) vel aliâ cauſſâ. Hoc ex ipſo altero argumento aſſeram, vbi de *Optati & Paullini* Conſulatu. Nam ecce verba ſunt: *Sol medio diei fulgida*

gida denegat lumina. quod Optati & Paullini Conſulatu (vt de recentioribus loquar) futurum, Mathematicorum ſagax prædixit intentio. Sanè loquitur, vt de re nouâ & *recenti*: præteritâ quidem, ſed non obſoletâ. Imò ipſis illis annis vltimis Conſtantini, hæc ſunt ſcripta: & verba Firmici clarè dicunt, quæ ſuper Conſtantino olim adduxi. Nam quæ ibi ſunt in eius laudes, de *tyrannis pulſis*, & plura; palàm de ipſo ſcripta: neque negat amicus noſter. Sed ille cenſet parentheſi quadam hæc includenda, & reliqua ſic legenda: *Conſtantius ſcilicet maximus Diui Conſtantini filius, auguſtæ & venerandæ memoriæ Principis* (*qui ad liberandum orbem à tyrannicis immoderationibus*, &c. vſque ad illa verba, *numquam belli Fortuna decepit*) *apud Naiſum genitus*. Sic inquam, vt alia omnia de Conſtantio ſint, laudes illæ de Conſtantino. Sed quis mos aut ratio eſt, cùm de Principe præſenti & viuo ſcribas, ſic abire in laudes defuncti, & hunc præterire? Non ſolet hoc eius æui adulatio, & viuis magis blandiuntur. Sed quid opus argutijs? nullæ eæ, apud cordatum quidem, euincent, quin quæ ſequuntur de *filijs eius*, aſſerant hæc omnia Conſtantino. Verba aperta: *Tu Iupiter, tu Gradiue, tu Sol, Conſtantinum maximum Principem, & eius* INVICTISSIMOS LIBEROS, DOMINOS ET CÆSARES NOSTROS, *conſenſu veſtræ moderationis, & Dei ſummi obſequenti iudicio,* PERPETVAQVE EIS IMPERIA *decernente, facite etiam noſtris poſteris, & poſterorum poſteris, infinita ſæcula imperare.* Hoc decretorium eſt, quocumque nos vertimus: neque Conſtantius ille liberos habuit, quibus hæc aptes. At (reponit vir doctiſſimus) poſſunt de *Gallo*, aut *Iuliano* capi, quos Cæſares dixit. Non poſſunt: neque enim liberi eius fuerunt; neque vno tempore habuit, vt conueniat illud, *Dominos & Cæſares*: quin Gallo defuncto, adſcitus Cæſar fuit Iulianus. Cæſar, inquam, non filius: nec mos iſte adoptandi (niſi fallor) tunc vſitatus. Imò Conſtantius, cùm iam Cæſarem deſignaſſet, in concione publicâ, apud Ammianum alloquitur, & *Fratrem* appellat. Igitur altera amici noſtri euaſio: votum & precationem ſaltem hæc eſſe, vt numina nempe dent tales liberos. Appello ad verba, ſi huc eunt, iterùm iterumque legenda. Vocat *inuictiſſimos*, vocat *Dominos ſuos*: & clare iam eſſe, non optari oſtendit; perennare, non autem naſci rogat. Ad locum hunc talem, cur non alia aptantur potiùs, quæ volentia ſequentur: quàm vt hunc trahamus, non pertrahendum? Sed opponitur ampliùs, in manuſcriptis duobus exſtare, non *apud Tharſum genitum*; ſed *apud Naiſum*. Eſto. nec illi codices fortaſſe optimi; & hoc ipſum quid pro Britanniâ euincat? Nam quòd ad Conſtantium applicari id cenſet, ibi genitum, mera coniectura eſt: neque inquiro, nec ad rem meam facit. Addo magis illud, Iulium eumdem Firmicum, *Conſtantinum* iterùm nominare, vt viuum, in ipsâ Præfatione: *Cùm tibi totius Orientis gubernacula, Domini atque Imperatoris noſtri Conſtantini Auguſti, ſerena iudicia tradidiſſent.* Si iam diu obierat, cur non *Diuum* appellat, vt in alijs illis verbis *Diui Conſtantini filium*, pro amici quidem noſtri ſenſu? Nam nos ibi, *Diui Conſtantij*, verè putamus emendari. At verba tamen ſunt, quæ *Conſtantio*, quàm *Conſtantino* propiora, ſi verum ſpectes: iſta. *A primo ætatis gradu Imperij gubernacula retinens, quæ proſperis nactus fuit auſpicijs.* Nam Conſtantinus quomodo à primâ ætate, cùm non niſi anno *trigeſimo* cœperit imperare? at verò Conſtantius, *octennis* admodum, Cæſar deſignatus fuit. Reſpondeo, non hoc velle Firmicum: ſed natum Imperatoriâ ſtirpe, & imperio iamtunc fatis deſtinatum. Planè vt Paneg yriſtes, ad ipſum Conſtantinum: *Quamuis feliciſſimus ille dies imperij tui natalis habeatur, iam tamen ab illo generis auctore* (Claudio) *in te Imperij fortuna deſcendit.* Iterumque: *Non repentinus aliquis fauoris euentus te principem fecit: Imperium naſcendo meruiſti.* Et tertiò: *Sacrum iſtud Palatium non candidatus Imperij, ſed deſignatus intraſti.* Talia plura leges: & me auctore in Firmico hic, *ad quæ proſperis natus fuerat auſpiciis.* Deſino, nec ſerram vltrà reciproco: & fateor ingenuè in illo æuo, paucitate ſcriptorum aut incuriâ, aut etiam imperitiâ, tenebras & ambagines eſſe, nullâ vmquam curâ ſatis ad certum aut liquidum perducendas. Quid autem (philoſophari lubet) in talibus magnum facimus? quid mea eſt inter, ibi an ibi natus ſit Conſtantinus? Virtutes eius, non patriam videamus: & ab illâ obſcurus, ab his lucem capiat, & eamdem imitatione alijs donet. Hoc voueo, & cum modeſtiâ ſcientiam, & magis ſapientiam, habere. Nam omnia cùm viderimus, *vnum ſtudium verè liberale eſt, quod liberum facit, hoc Sapientiæ, ſublime, forte, magnanimum: cetera puſilla, & puerilia ſunt.* Didici, diſce. Sen. epiſt. LXXXVIII.

IN-

INDEX CAPITVM.

LIBRI PRIMI.

Occaſio & ingreſſio ſermonis. Cap. I. Pag. 375

Communiter Roma & eius Potentia laudata, per elogia pauca veterum. Cap. II. ibid.

Fines imperij Romani; quando maximi; & Prouinciæ breuiter adnumeratæ. Cap. III. 377

De Copiis & præſidiis ſparſim circa limites, itemque in ipsâ Vrbe. Cap. IV. 379

De Copiis in mari aut fluminibus; de Claſſibus variis, earumque ſedibus. Cap. V. 382

De Coloniis, & modus fructuſque deducendi. Cap. VI. 385

Multitudo Romanorum, & ratio adſciſcendi gentes, aut transferendi. Cap. VII. 386

LIBRI SECVNDI.

De Priſcis populi Romani vectigalibus, Decumis, Quintis, Scripturâ, Portoriis. Cap. I. 389

De Tributis & Capitatione. tum inquiſitum in modum vectigalium, & quid videantur reddidiſſe. Cap. II. 390

Inquiſitum item in Capitationis modum, & penſum vniuerſorum Tributorum. Cap. III. 392

De Ærario militari, & Vigeſimâ, Vigeſimaquintâ, Centeſimâ ad id explendum. Cap. IV. 395

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis. Cap. V. 396

De Vrinario vectigali & Chryſargyro, item de Meretricio. Cap. VI. 397

De opibus Byzantini imperij: & clauſula ac finis Tributorum. Cap. VII. 398

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inſpecti, æſtimatique. Cap. VIII. 399

De Auro Coronario, & Coronis dictum. Cap. IX. 401

Impenſæ publicæ in Militem, Magiſtratus, Populum: & de Frumentatione. Cap. X. 403

Impenſæ in Ludos obiter oſtenſæ. Cap. XI. 407

Dona Principum effuſa, & primò Iulij Cæſaris. Cap. XII. 408

Auguſti Principis dona. Cap. XIII. 410

Aliorum Principum dona. Cap. XIV. 413

De priuatorum aliquot opibus, & materiæ huius finis. Cap. XV. 414

LIBRI TERTII.

Ad Opera Romana tranſitum, & primò de ligneis aut temporariis dictum. Cap. I. 418

Diuturna opera, & caput omnium Roma. De ſitu eius, & inprimis de magnitudine indagatum. Cap. II. 419

Magnitudo Suburbiorum Romæ, & hominum in totâ Româ multitudo. Cap. III. 423

De ædificiis vrbis Romæ communiter, & eorum altitudo. Cap. IV. 426

Decor & ornatus ædificiorum. Excerpta quædam, & primò de templo Capitolino exactiùs dictum. Cap. V. 427

Item de templo Panthei, Vrbis, & Pacis. Cap. VI. 433

Fora Romana deſcripta; & diſtinctè Romanum, Iulium, Auguſtum, Tranſitorium, Vlpium. Cap. VII. 436

De Balneis Thermiſque, & breuiter de Roſtris. Cap. VIII. 439

De Statuis, & earum cuſtodelâ. Cap. IX. 441

De viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ. Cap. X. 442

Aquæductuum mira. Cap. XI. 444

Cloacarum mira. Cap. XII. 446

Traiani pons in Danubio. Cap. XIII. 447

Priuatorum hominum Vrbanæ aut Ruſticæ ædes. Cap. XIV. 448

LIBRI QVARTI.

Tranſitum ad Virtutem Romanorum, & ea in genere prædicata. Cap. I. 452

Triplex ordo in populo oſtenſus, & quiſque in ſuâ parte laudabilis. Cap. II. 453

Iuſtitia & Clementia in bellis. Cap. III. 455

Fortitudo Romanorum militaris. Cap. IV. 456

Pietas, Probitas, Conſtantia Romanorum. CAP. V. 458

Contra Probitatem & Abſtinentiam dicta & obducta quædam. CAP. VI. 460

Pariter contra Continentiam; & de Luxu Romano. CAP. VII. 462

Excuſati Romani à prioribus: & primùm in Raptu vel Sæuitiâ, obiter. CAP. VIII. 466

Factum idem in Luxu menſarum, aut veſtium. CAP. IX. 467

Doctrinæ ſtudia Romæ, & Salariæ in Doctores. CAP. X. 469

Diuturnitas Romani imperij, & in occaſione de patriâ Conſtantini. CAP. XI. ibid.

Concluſio, & Laudatio magni Imperij. CAPVT XII. 471

APPROBATIO.

Quatuor hos I. Lipſij de Magnitudine Romanâ libros, prælo dignos cenſeo, quòd eruditi ſint, & pulchrâ varietate mirificè afficiant oblectentque, nec non ad illuſtrationem antiquitatum plurimum conferant, nihil interim continentes quod Catholicæ fidei aduerſetur.

Guiliel. Fabricius Nouiom. Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI

SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

QVI DE GLADIATORIBVS.

AD NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQ. V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

LIBROS, quos de Gladiatorum priſco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adſpicere volui, Vir Nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſsâ, quem in præſentem abſentemque tenes & perſeueras: ſiue virtutis doctrinæque, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris nō vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomē reppeciſti Boni. Scilicet vt radij ſolis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualenteſque animos reſplenduiſti nihilominùs verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam ſileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt ſimiles tui conſiliarij contingāt patriæ, quam Fata volent eſſe ſaluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Conſilij tui. libellū: ſed qui, meo animo, ſcholas diſſertationeſq; ſuperat multorum ſapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia incluſa prudentia, non oſtenſa. Quin genus ipſum dictionis (etſi id minimè inter tuas curas) priſcū adſtrictumque, ſententijs occultum: &, quod verè inuideo, ſubtilis breuitas innata tibi, alijs adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem, ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretiū fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaq; doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto non digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat:

ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuère.

IVSTVS LIPSIVS CHRISTOPH. PLANTINO S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyra, inquis, vbi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego ſim funus? Si neſcis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúq;, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auſpicio emiſſa. Clamores, conuicia, ſibili. Alius, Quis iſte eſt, qui ſine vllis ſuffragijs Cenſorem publicum agit? qui inuidiam ſibi non hominum, ſed gentium parat? Inſanit homo. irruit in ſe ipſe, & ſegetem incidit ſuæ famæ. Alius, Me apertè læſit: alius, Me ſchemate percuſſit. & ad ſummam ea dicta, imò ſcripta de miſellâ Satyrâ, quæ ſine rubore nemo ex ergaſtulo audiat cum inuſtâ fronte. At ego fatuus etiam gratiam exſpectabam ab nouitate ſcripti, ignarus ſcilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia noſtra, nec remedia ferre poſſimus. At qui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum ſale ſolùm ſed cum morſu; idq; filio & coniuge ſuperſtite, imò regnante: mihi veniâ opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim caſtigatione illâ mollius? adeò vt lenitate nimiâ præuaricatus videri poſſim publicæ cauſſæ. Reuerà enim luſi, non læſi: & oſtendi vulnera, non impreſſi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, ſed diuinos! qui non dictum mihi, non ſcriptum, fortaſſe nec cogitatum, tamen id ſciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris ſis, ſcio. Vnus aut alter perſtricti mihi, fateor: ſed adeò non tectâ aut obliquâ petitione, vt nominauerim etiam, & percuſſerim, quod dicitur, manu rectâ. In te ſi culpa ſimilis: benè & ingenuè, quòd agnoſcis. tamen quid ego poſſum, ſi telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tuâ ſponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedò vbi? quian' poëſim manare negaui ab Auguſto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæq; alia fortunæ ſunt, tribui poſſe à Principibus fateor: ingenium doctrinámque non eripi, non dari. En crimen, quod dignum ſit tunicâ moleſtâ. Nec enim aliud vel fidiculis expreſſerint ex omni eo ſcripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, fruſtrà me vocas in turbidam hanc arenam: diuerti in aliam, cum voluptate magis, & ſine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & ſpectacula priſca. quæ deſita & ignota noſtro æuo retraxi, & propoſui non auribus ſolùm, ſed oculis; neque vt legi, ſed penè dicam ſpectari poſſint. Hoc ipſum erit fortaſſe qui ſpernet, vt leue. ſed ſpernet, non culpabit. Mihi autem ſatis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen ſtili conſumam in re ſi non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proſcriptionē fuero. Ius ſcribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Saturâ Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meámq; cauſſam ages, ſi opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non periſſe vellent, ſed interiſſe. Vale.*

* Sidonij lib. 1. epiſtolam XI. vide. quò reſpexi.

IVSTI LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Occaſio & origo horum ſermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque viſendi cauſsâ ad me venerunt Victor Giſelinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et poſt ſalutem, Lernutius: Iamne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior eſſe mihi viſus ſum poſt heſternam medicinam. Ita facilè cenſebam, ait Victor. ſed cedò venam, ſodes, vt tangam. Cùm tetigiſſet, hilariore vultu, Benè habet, inquit: reſpexit nos Hygeia. Sed duo etiam ſunt, à quibus procul habendus es, Lipſi, libri & curæ. quæ niſi vitas, ſeriò dico, teipſe euitas. Ego cum riſu, Ab alterâ quidem cauſsâ immortalis ſum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, ſummis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter eſt: & publica ſiue priuata reſpiciam, bona earum vbique ſeges. Atqui ſcito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. ſed tu egoque habenas ſcilicet temperabimus publici fati? Curæ ſint hæc curæ illi, qui ſupra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam, * Οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; Εὐφήμει, ἔφη. ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & ſimul cælum oſtendebat. Hæc enim reuerà patria nobis. & vt radij ſolis per terram ſparſi, à cælo & in cælo tamen ſunt: ſic noſter animus quanquam in terris, humilia iſta ſpernat, verſeturque apud originem ſui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, adueniſſe, quibus opus eſſet me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue ſit tantiſper ſolos eſſe ad hunc ignem. Et ſimul innui puero ligna inijcere, & largiùs extruere focum. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum ijs inuaſi, Et vos eſtis? inquam. ò ſperati mihi optatique ſaluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium eſt, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza: & tuâ vnius cauſâ. Pighius hic à Veteribus ſuis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæſo: & date duobus iſtis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter ſe amiciſſimè complexi ſunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, ſedeamus: neu diutiùs ignem inuidere iſtis, qui ſtupent certè à curru. Nam herclè ſtrictum hodie frigus, &, vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

* Nilne tibi cum patria? Bona verba, inquit. mihi ſummæ curæ illa patria.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem noſtrum ignem. Sed quid morbi fuerat, ſodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à noſtro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dediſtis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnandâ noſter hic verè Victor. Sed ſedete, agite, mi hoſpites. vetus verbum noſtis, Romanus ſedendo vincit. Cùm ſediſſemus, Quàm ſaluè autem omnia in Bataviâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, niſi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem ſedauit illa tempeſtas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa ſint, non firma tranquillitas. Facem extinctam ſi igni admoueas, vehementiùs accenditur: ſic poſitum hoc bellum metuo vt inſurgat & acriùs recrudeſcat. Heu ſæculum! inquam ego.

Enimuerò di quaſi pilas nos homines habent, vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quaſi per luſum. Sed mittamus hæc ſcæua. Pighius noſter quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, neſcio quid litium moleſtiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas deterſum veni (me deſignabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: &

& lubentiorem te faciã, quàm ipſa Lubentia eſt. Conuerſuſque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum iſthoc hodie. Vultu renuit ſolus Duza, &, Non poteſt Lipſi, inquit. nam vocata opera eſt. Quid vocata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoc certè: ſi minùs, vel * *ἐν χειρὸς νόμῳ*, vt dicunt Græci. Et ſimul inijciebam manum. Cum ſubriſu Duza, Hæc quidem vis eſt, inquit. Cæſar videor: ita iugulum mihi petit iſte Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adſit, qui ad Canterum renuntiet. En adeſt, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Aſparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariã lege.

CAPVT II.

Salini religio in menſâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defenſa. Saturnalia, ſeruorum dies. Seneca correctus explicatuſque. Saturnus deus. Feſtus & Cicero emendati. Mutatio veſtis. Cœnatoria. Syntheſis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè viſus. Itaque ſpatijs aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà miniſtrauerit. Age tu, vaſum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adſedi in imo. & cùm oculos circumtuliſſem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc menſa eſt. ſalinum oblitus. Lernutius me adſpexit, velut cauſſam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam ſine ſalino menſam eſſe veterum opinio fuit, ſed & noſtra. Arnobius: *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu. & ſimulacris deorum.* Quin & ſalinum ipſum inter vaſa ſacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

Salinum ſacram menſam facit.

—— *ſplendet in menſâ tenui ſalinum.*

Salinum propriè eſt patella, in quâ dijs primitiæ cum ſale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem:

—— *& exiguo placuerunt farra ſalino.*

Itaque in Liuio libro XXVI. ferre iam poſſum, *Vt ſalinum patellamque deorum cauſſâ habeant.* etſi non peſſimè reſcripſi * olim, *culignam.* Sed affirmat vulgatam etiam Valerius, qui de paupertate Fabricij & Æmilij: *Vterque*, inquit, *patellam deorum & ſalinum habuit.* Et Plinius: *Fabricius bellicoſos Imperatores plus quàm pateram & ſalinum ex argento habere vetabat.* At de ſimulacris deorum, quod addit Arnobius: verum eſt, collocaſſe eos in menſâ ſtatuam dei cuiuſpiam velut tutelam geniumque menſæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

* Vide epiſt. Quæſt. lib. I. ep. VIII.

In menſâ olim deorum imago aliqua.

—— *Caſtæ Genius tutelaque menſæ.*

Et ante Vindicem, cum

—— * *Pellæus habebat*

Regnator, lætis numen venerabile menſis.

* Martial. de eodem Hercule Vindicis, Hoc habuit numen Pellæi menſa tyranni.

Quinetiam deos ipſos initio menſæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuiſti honorem & illud humile limen intraſti, & adiſti menſam: ad quam cùm venire cœpimus, deos inuocamus.* Inter hos ſermones puer regreſſus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam; teſtudo, non homo: & qui ignauiorem poſſis facere ipſam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat reſpondere puer, ſed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipſi, inquit. Seruorum hic dies eſt. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuiſſem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Faſti omnes me fallunt, qui ea conijciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id feſtum, velut vſurariam quandam libertatem ſeruos habuiſſe, non ignoras. Imò ius ijs datum quodam genere ſupra ipſos dominos; cum quibus commutabant etiam veſtem. Dio libro LVIII. Ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id eſt, *Saturnalibus ſerui habitũ herilem ſumentes feſtiuè agunt.* Atque adeò ſedebant ad dominicam menſam, dominis præminiſtrantibus. Athenæus lib. XIV. Ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id eſt, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere ſeruis conuiuium, ſic vt ipſi officia ſeruorum obirent.* Attij verſus huic rei:

Saturnalia veterum, quo die.

Seruis tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vice.

Exercent epulas læti, famuloſque procurant
Quiſque ſuos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epiſtolâ XLVII. *Inſtituerunt diem feſtum, non quo ſolùm* (ex veteri meo libro, *ſolo*, cum ſententiæ totius medicinâ) *cum ſeruis domini veſcerentur, ſed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domum puſillam remp. eſſe iudicauerunt.* Nam intellegit hoc Saturnalium feſtum. Ego

Seneca explicatus Correctuſque.

poſt

poſt ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, viciſti hoc patrono. conuerſuſque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curaſque acerbas ſenſibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus eſt, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi ſolent. Non cibo, Pighi, inquam, (ſubita enim hæc cænula eſt, & velut condicta) ſed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni feſtum? Antiquiſſimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti ſcire te ſcio, inter vetertimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuiſſe creditur

Saturni etymon Latinum.

ſationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à ſatu. Vt enim à portu Portunnus, à nuptu Neptunnus; ſic diſertè à ſatu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant.

Feſtus correctus.

Feſtus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à ſationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel *Saturnus.* Nam Salij ſcilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.*

Ratio terminandi inflectendiq; nomina deorum priſca.

Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus. Victor hìc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba 11. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, ſic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de ſcripturâ iſtâ ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo poteſt? Rem ſpectem, ſiue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falſa. Varro melius,

In Ciceronis diuinatio.

Neptunus, inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, numquam fugit id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adſero, ſcribendumque, *à nubendo*, vel, *à nuptu.* Res auctor eſt, & Cicero ipſe, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptiſſimè, vulgata quidem illa lectio ſi vera ſit quam ego planiſſimè perſuaſus ſum ab ſtolido aliquo Hermâ eſſe, qui nubendi verbum non niſi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus: etiam feſtum, ſi Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco.

Saturnalia quando inſtituta.

Dionyſius Halicarnaſſeus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio.

Diſſenſus Liuij à Dionyſio.

At Liuius poſt reges exactos demum feſtum id conſtituit, lib. 11. *A Sempronio, inquit, & M. Minutio Cos. ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies.* Imò centenis aliquot pòſt annis agnoſcere inſtitutionem eius videtur libro vigeſimo tertio: eâ mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc ſacer feſtuſque eſſet is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem menſem reiectus, cùm anteà habitus alio menſe. Verba quidem Liuij clara hæc: *Poſtremò, ex libris Decembri iam menſe ad ædem Saturni immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populuſque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. bello Punico ſecundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is ſolemnis clamor.

Iò Saturnalia.

Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: Συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, Ἰὼ Σατυρνάλια, id eſt, *Clamantes ſtatim illud tritum, Iò Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *Quo ſolo die apud ædem Saturni, conuiuio ſoluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia.

Bona Saturnalia.

Arrianus in Diſſertationibus Epicteti: Τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, Σήμερον Σατυρνάλια ἀγαθά, λέγομεν, Οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id eſt, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúſne, Non ſunt hæc bona? nequaquam: ſed ipſi quoque applaudimus.* Martialis alluſit,

Iſte tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortaſſe & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Cauſa hîc clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publiceque habuerunt hilariorem. Inde ſermo, Saturnum Pollucis

Saturnus Pollucis proles.

filium eſſe, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibilitèr.* Nec malè Fulgentius. Omnes

Lætitia Saturnalium.

enim illi dies reuerà iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent,

Manè tunc lauabant.

quaſi ſtatim tranſituri ad menſam. Didici è ſolo Tertulliano: *Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honeſtâ horâ & ſalubri.* Et ab eâdem cauſâ, vt ego quidem coniicio, in-

Syntheſina tis etiam honeſtiores cenes.

inſtituta mutatio veſtis. Nam Imperatorũ temporibus, Senatores Equiteſque, Saturnalibus, in ſyntheſi conſpiciebantur. Refero ad Imperatorum tempora. quia vix eſt, vt id obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epiſt. XVIII.

Quando id inſtitutum.

Si te hîc haberem, libenter conferrem quid exiſtimares eſſe faciendum; vtrùm nihil ex cottidianâ conſuetudine mutandum, an & hilariùs cænandum & exuendum togam. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore ciuitatis non ſolet, voluptatis cauſſâ & feſtorum dierum veſtem mutauimus. Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere ſuo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, eaſque ſerui induebant: at ſyntheſim ſumpſiſſe eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòſt æuo, receptiſſima per eos dies. Martialis:

Syntheſibus dum gaudet Eques dominuſque Senatus,
Dumq; decent noſtrum pillea ſumpta Iouem.

Nec alterius ſententiæ illud epigramma:

Nil laſciuius eſt Chariſiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Quare inſtitutum.

Cauſſa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea veſtis. At Saturnalia, non aliud quàm promiſcuæ epulæ & velut continentes comiſſationes. Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, ſumpta veſtis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vſurpata lætitiæ teſtandæ. Finierat Pighius. ſed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò iſta fuſiùs. Tibi hîc liquet, credo: ſed nobis in priſcis ijs ritibus adhuc nubes. quam ſermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etſi vobis eruditis rerum veterum, ſatis cenſebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici diſcrimine veſtis. Alia Domeſtica, alia Forenſis. Suetonius, Ammianus, Iuriſconſulti. Illa intra parietes ſcilicet vſui: hæc in negotijs inque foro. Commutare eas, & domi forenſem, aut foris domeſticam induiſſe; probrum. Inter domeſticas, Cænatoria. quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Forenſis veſtis & Domeſtica.

Cænatoria domi tantùm.

Nec fora ſunt nobis, nec ſunt vadimonia nota:
Hoc opus eſt, pictis accubuiſſe thoris.

Aut foris etiam, ſed ſub tempus cænæ.

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *in conuiuali veſte.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites ſemper in publico togatos eſſe iuſſit, niſi à cænâ reuerterentur,* ait Spartianus in eius vitâ. Et benè iuuat Spartianus. Fas enim moſque, vt apparet, cum cænatorijs conſpici in publico, ſub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permiſſum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam cauſſam video Syntheſis ſumptæ. Nam quod probandum ſupereſt, Syntheſim adfirmo dictam cænatoriam veſtem: vtique hominum lautiorum. Martialis ſatis clarè:

Syntheſis, inter cænatoria.

Vndecies vnâ ſurrexti, Zoile, cænâ:
Et mutata tibi eſt ſyntheſis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obſeruat cum notâ, quòd *plerumque ſyntheſinam indutus, prodierit in publicum, ſine cinctu & diſcalceatus.* qui ſcilicet conuiuãtium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cænatorijs latiùs dico? Annuiſtis: dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent veſtes ad cænam. & ſi foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipſi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænam ab Alexandro eſſet vocatus, in patris honorem, quòd ei deeſſet veſtis cænatoria, ipſius Alexandri accepit.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Semper Romani veſtem in cænâ mutabant.

Pallium, pro eâ veſte.

Pro galeâ ſcaphiũ, pro inſigni ſit corolla plectilis, *Plauto lux.*
Pro haſtâ talus, pro loricâ malacũ capiũ pallium.

Nam deſcribit omnia, quæ ſolita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuiſſe ad eam formam. Martialis quidem ſic appellat, vbi de ſe cum vxore accumbente:

Ad menſam venies, ſed ſic diuiſa recumbes,
Vt non tangantur pallia noſtra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænãte: *Pallio coccino adraſum incluſerat caput, circaq; oneratas veſte ceruices laticlauiam immiſerat mappã.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretioſiorque ea veſtis, & è purpurâ ſæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muricibus Tyrijs iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier ſua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifeſtè accommodat. Etiam Petronius: *Veſtimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidã, Tyria ſine dubio ſed iam* (malim negandi notâ, *ſed haud*, vt dibapha ſignificet) *ſemel lota.* Sed & Perſius:

Petronius leuiter emendatus.

Accubitoria veſtimenta.

—— ecce inter pocula quærunt
Romulidæ ſaturi, quid dia poëmata narrent.
Heic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna eſt,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam

Læna, pro cœnatorijs.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, veſtem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cœnatoria ſemper purpurea coccináve: quæ fortaſſis propriè Syntheſis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, excluſâ plebe Dio, vbi Suetonius de Nerone, *ſyntheſinam* dixit, ſiue ſyntheſim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἀνθινόν. id eſt, *tunicul*am *floridam*. Et ſcio floridam veſtem in Apuleio alijſque legi; ſed videte tamen ne veriùs hîc ſit, ἰάνθινον. à colore videlicet, qui in ſyntheſi violaceus, vel vt * Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cœnatorijs. quem morem manſiſſe ad Sidonij tempora diſco ex libro primo Epiſtolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam ſurrexerat: *Paulum à proſpectu Imperatoris proceſſeramus, atque etiamnum chlamydibus induebamur, cùm mihi Conſul*, &c. Oſtendit clarè poſitam à ſe chlamydem, & reſumptam.

Plerumque è purpurâ, coccove.

Coniectura in Dione.

** Plinio lib. XXI c. VI.*

Ianthina veſtis dicta.

Quamdiu perſeuerauerit is mos.

CAPVT III.

De Saturnalium dubius. Opalia. Suidæ lux. Auſonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi, ſermonibus iſtis, inquam. ſed de numero dierum Saturnalium, nílne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis ſpargit. ita concinnat neſcio quid perplexi, & quod, peream, ſi vnquam cepit ipſe. Pighius, Ita ſolus ego qui conſulor? inquit. Melius eſt domum aperiam, & ſolium mihi ponam nouus * Brutus. Tamen, quâ de re quæris, ſic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius teſtis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis eſt, vt ſit dies? Nam Ops ſiue Rhea, vxor Saturni. Hoc niſi præſcimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ Μητρὶ τῶν θεῶν: id eſt, *Saturnalia, feſtum celebratum Saturno & Matri deûm*. Quid enim in ſpeciem vanius, quàm Saturnalia adſcribere Matri deûm, ſiue Opi? At cauſſa confuſionis Græculo non iniuſta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Auſonio poëtæ, cuius deſperatæ ſanitatis verſum etiam Æſculapius noſter, Scaliger,

** Qui celeber inter prisco iureconſultos.*

Quot dies Saturnaliũ.

Opalia.

Suidas explicatus & excuſatus.

depoſuit: ego de viâ medicus ſanabo. In carmine de Ferijs Romanis:

*Viſne ope * ſancte ſacrum, vel Saturnalia dicã?*
Feſtaque ſeruorum, cùm famulantur heri?

Nam clarè lego, *Viſne Opis ante ſacrum*. Ambigit poëta Opalia priùs an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea feſta, & vtrique deo, deæ, ſacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concurſio. Varro facit tenebras, qui libro quinto de L.L. *Saturnalia*, inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt poſt diem tertium Opalia, Opis*. Ecce, nónne diſertè poſt diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Reſpondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Conſulum tempora pertinent & remp. priſcam: non idem de C. Cæſaris & deinceps ætate ſentias. Vt enim Cæſar faſtos correxit, & huic Decembri menſi duos addidit dies: * Saturnalia, vt ſic dicam, ſedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri ſtabilis permanſit. Hanc correctionem Cæſarianam clarum Varronem ſpectaſſe. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc diſcimus) Cæſare iam Dictatore: & feriarum dies ad Faſtos eius aptauit. Tamen in Varrone ſcribi erit verius, *vt pòſt, die tertio*. Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies manſit ad C. Cæſarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idque Octauianus Auguſtus tenuit, qui in legibus iudiciarijs triduum ferias ſeruari iuſſit. Hactenus certa poſſum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non ſcriptum. Quintum ſaltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt Lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem*. Diem Beroaldus intellegit ſextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id eſt, *Saturnalia per dies quinque celebrari iuſſit*. Tamen ille ipſe quintus dies poſt Caij cædem abolitus, ſed reſtituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσάν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ

Auſonius correctus.

Varroni data lux.

** Vide Macrobium, qui multa, lib. I.*

Varro, quando libros de L. L. ſcripſerit.

Fortaſſe is emendatus.

Quomodo aucti Saturnalium dies.

Quintus dies à Caligulâ eſt.

μετὰ τῶν καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id eſt: *Saturnalibus quintum diem, à Caio inſtitutum, poſteaque omiſſum, reſtituit.* In vniuerſum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm deſiiſſet Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim ſcrupus ille de die quarto. non tollis hanc moleſtiã pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id ſcio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, ſi fortè, addidit? Certè ille ſolus interiectus Caligulam & Auguſtum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non eſt fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius ſeueritas fuit, diminutũ potiùs publicas voluptates iſſet, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice poſſim dicere,

Quartum quis addiderit, incertum.

Οὐ μάντις εἰμὶ τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς:

Vates ego haud ſum, incerta certò vt nouerim.

tamen diuinem diem quartum eſſe ab Auguſto. cuius extremis annis irrepſerit, creſcente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Videri tamē ab Auguſto eſſe.

CAPVT IV.

Etiam quæſitum de diebus. Obiectiones poſitæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, ſed nondum adſpicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæſare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais numquam plures fuiſſe quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia venibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis*. Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterũ. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem hũc priùs remoueam, ne naui noſtræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominat Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, ſed non feriæ, non ſacrum. Feſtus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui ſcilicet errant, tam hercules quã qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, ſingulis diebus fiunt ſacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, nõ vt tu perſeueras quinque. Lucianus in Cronijs plus vno loco. Martialis,

Tres dies etiam ante Cæſarem.

Saturni ſeptem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempeſtatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuiſſe: tu, illique quos laudas, ſpurios adijcitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipſa Saturnalia conſtabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ ſubſequebantur, binis. Quæ feſtiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confuſè numerati Saturnales ſeptem. At in re aliud fuit. Itaque ille ipſe Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Quomodo ſeptem numerati.

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc ſignata mihi quinque diebus erunt.*

Etiámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auſter. Nã vt Martialis ętate dies ſeptem numerentur, cauſſam video: anteriori æuo quid fiet? cùm ſeptem recenſitos reperiam multis ante Cæſarem annis? Nouius Atellanarum ſcriptor:

Tamen ſeptem dies etiam ante Cæſarem.

Olim exſpectata ſeptem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

—— noſtri maiores veluti benè
Multa inſtituère, ſic hoc optimè, frigore
Fecère ſummo dies ſeptem Saturnalia.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæſarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi ſeptem? Amplius largior. tres fuerint Saturnalium: vbi ſeptem? Exſpecto quid ad iſta noſter Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipſi. Egóne? inquam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuiſſe dies plures, non feſti? Niſi id ſit, ſubmitto equidem arma.

Nec facilis ſolutu is nodus.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludiſque deſtinata. Ipſi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno ſacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehemẽter Duza; &, Hic Auſter, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipſio: ſed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciſcar. Da mihi puer eccillam pateram è cryſtallo: illam capaciorem dico, quæ eſt in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è ſanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, ſed Saturno hoc ſacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes ſaturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuijs hunc diem dicauit, quàm facetijs & ludis. Itaque Gladiatores,

Gladiatores Saturnalibus dati.

Venatio, Circenſes, quamquam aliàs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tutela Saturnus. *Errā præſes Mars.* Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriuſque ludi præſidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatorijque. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæſtris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis ſcriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius ſit: *Vel potiùs Saturnus.* *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes, Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum inſertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ* (lego *ſacræ*) *ſunt: ſcena Liberi patris eſt.* Addicit Lactantio Auſonius,

Et gladiatores funebria prœlia notum
Decertaſſe foro: nunc ſibi harena ſuos
Vindicat, extremo cū iam ſub mēſe Decembri
Falcigerum placant ſanguine cæligenam.

Vbi duo notes, & pugnaſſe gladiatores Saturnalibus; & Saturno placando propitiandoque. Cauſſam quam putem eius tutelæ fuiſſe, hæc eſt. *Saturnus inter deos inferos habitus.* Saturnus non inter ſuperos, ſed inferos deos. Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων. Ῥωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑπουδαῖον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσι. Eademque opinio apud Græcos ipſos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æſchylum,

Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς Ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.

Me conſulente, in Tartari receſſibus
Habet latebra antiquitus ſatum Cronum,
Eiuſque comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omiſit Ennius,

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

non facturus, ſi inter cælites fuiſſet. *Saturnus maleficus.* Credo eam opinionem valuiſſe, quia triſte Saturni ſidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde eſt nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id eſt, *Saturnius oculus:* inde ſuperſtitio, Saturni diem viæ non fauſtum. *Tibullo lux.* Tibullus,

Aut ego ſum cauſſatus aues, aut omina dira,
Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

Ouidius ad amatorē, cui iter inuito ſuadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota ſuis.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum ſanguine placari manes credebant, eaque prima ludicri cauſſa; *Ideò ſanguine placandus.* hoc ſpectaculum dedicarunt crudo & ſanguineo deo. Quò traho etiam cultum ſacerdotum eius à reliquo vulgo ſecretum. Nam pallio coccineo myſtæ Saturni velabantur. *Saturni ſacerdotes coccinati.* Tertullianus de Teſtimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Iſidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris ſuperiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum ruborem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) ſanguinis & cædium eſt: ideoque & Imperatorijs olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. *Paludamenta Imperatorum coccinea.* Hæc ſatis certa. Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ: *Diti ſacros eſſe gladiatores ex Prudentio.*

Reſpice terrifici ſcelerata ſacraria Ditis,
Cui cadit infeſtâ fuſus gladiator arenâ.

Sed * Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ ſententiâ, haud aberret.

** Aut etiam Diti, hoc reſpectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.*

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuijs: Campanorum inſtituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubicularijs gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos ſermones intulerant pueri miſſum ſecundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiuſmodi altilium minuta. Et ego ad hoſpites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, ſed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus eſt vitæ culina, vt ait Varro. Itaque ſumite quæſo contenti iſtis. Etiam excuſas? ait Pighius. *Sibi habeāt ſua regna reges, ſibi diuitias diuites:* nobis dū ſic ſit. Et quæ cœna præ iſtâ, quam ſuauiſſimæ doctiſſimæq; fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi ſermonis eſſes tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium mehercle dandū fuit, ita inſolitè hac omni cœnâ ſum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' οὔ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσσιν.
Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

Λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.
Bonus loqui, ſed fabulari neſcius.

vt

Vtilitas intellecta rei gladiatoriæ.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occaſio eſt, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos eſt, quem diſertè intellegi pluris interſit veterum ſcriptorum. Quæ hiſtoria ab hac commemoratione gladiatorũ, quis orator, quis poëta abſtinuit? Et quidem pleræque metaphorę, ſimilitudines, imagines, alij flores orationis ſunt ab iſtis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatũ adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs — παλαιά τε πολλά τ' εἰδώς. — *& priſca & plurima noſcens.* Et ſolúſne Pighius hîc pro magiſtro? Tum ego, Qui viam ad mare neſcit, amnem ſibi quærit ducem: ſic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Eia! vrgetis modeſtiam meam, inquit. ſed enim ne alienum ſit ab hac menſâ. Renidens Duza: Adeò hic ſermo, Pighi, menſæ non diſconuenit, vt Romani rem ipſam cottidie oculis vſurpauerint ſuper menſam. Nam in lætiori conuiuio ſolemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Gladiatores olim super mensam.

Auctoribus Campanis.

Quinetiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira
Certantũ ferro, ſæpè & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

Strabo de iiſdem lib. quinto: Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐνετρύφησαν, ὥστ' ἐπὶ δεῖπνα ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δείπνων ἀξίαν. id eſt: *Eò luxus prouecti ſunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiuſque conuiuij.* Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deum inſignibus hoſtium armis vſi ſunt: Campani ab ſuperbiá & odio Samnitium, gladiatores (quod ſpectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiúmque nomine appellarunt.* Ab ijs ergo auidè hauſerunt Romani. de quibus Nicolaus Damaſcenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἑστιάσεσιν. Ἐκάλουν δ' οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. Καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id eſt: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantũ & in theatris Romani exhibuerunt; ſed priuatim in conuiuijs. Quin & ad cœnam ſæpè amicos vocare ſoliti, cùm ob alia,*

Quos Romani imitati.

tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: iſti plauſum manibus dabant, tanquam in re lætâ. Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Cædimur, & totidem plagis cõſumimus hoſtem *Horatius explicatus.*
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Lumina accipio, cœnæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perſeuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentius* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cœnam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, ſibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores ſunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus; inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubicularijs ſubſtituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico ſine ferro; domi gladijs, & ad cædem vſque, dimicaſſe commemorat: Καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὡς καὶ φονεύειν τινάς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπίνου. id eſt, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam, in publico autem, ſine ferro, & ſine ſanguine humano.* Deſierat Duza, & ad eum ego: Sed cenſen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuiſſe, an quaſi luſum? Hoſtibus quidem noſtris, inquit, ſit hic luſus. prorſus legitima pugna, & cum applauſu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auerſatus feritarem eam Victor, Dî boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium iſſe, non iſſe Romanorum. Quid illos culpas? reſpondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Poſidonius: Κελτοὶ, inquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσι. *Galli ſuper cœnam digladiantur.* Imò hoc ampliùs ſcribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vaſis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto ſcilicet propinquis darentur) ſupini in ſcuto immobileſque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum ijs incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriuſque eſt. Scis enim quomodo Græci vſitati voce Κελτῶν.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defenſa, diſtinctione tamen adhibita.

Cruenta Romanorũ conuiuia.

Celtarum ſiue Germanorum magis.

Huc refer Figuram de Gladiatoribus in conuiuio.

CA-

LIB. I. CAP. VI.

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tū de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamq; id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores ſignificatione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, ſatin' vt præciſa nunc omnis tergiuerſatio? Perge, cum Muſis beneuolentibus. Sed muſſante etiam Pighio, ego velut cōmotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, ſiquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter ſaltem, inquit. Vnde enim tam numerò poſſim, de re obſitâ & vetuſtâ? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriā deam tibi vt adſit & Monetam. De poſtremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpiæ ſit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem ſine curâ fuit: ſcripſeruntq; de ijs ex profeſſo, quod ſciamus, Suetonius Tranquillus, & * Tertullianus. Alterius liber nunc eſt: alterius, fuit. Sed cauſſa ſcribendi ijs finiſque, non vna. Ille vt explicaret, noſter vt damnaret, deſcenderunt in hanc arenam. Et ſanè plerique Theologi è priſcis, cùm viderēt pietatis damno, addictum deuinctumque populum his ludis; paſſim inuecti in eos, vt libidinis ſæuitiæque fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij veſtigia iens ritus illuſtrabo priſci & nobis ignoti æui. Quomodo enim vel illos ipſos viros ſanctos legemus capiemuſque, niſi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam ſcripta omnia profana; quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius ſermonis lineas ducam; Spectaculorum apud Romanos quadrigas conſtituo, Gladiatores, Venationem, Circenſes, Scenā. Tria ex ijs ad oculos maximè, vnū pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut ſi in aliâ gente; tenuia præ iſtis, & dictu parum digni. Scio & Agones Muſicos fuiſſe, & Gymnicos ludos: ſed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petiſtis. quod inter omnia ſcire vos volo celeberrimum fuiſſe frequentiſſimumque Romæ. Cicero adfirmat ſeriò, oratione pro Seſtio: *Equidem exiſtimo nullum tempus eſſe frequentioris populi, quàm illud gladiatoriū: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, inſaniebat. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominū celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque ſtudium appoſitè exprimit & tangit quicūque ſcriptor, De cauſſis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò*, inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia penè in vtero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis fauor, & gladiatorū equorumque ſtudia. quibus occupatus obſeſſusque animus, quantulū loci bonis artibus relinquit? quotumquemq; inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios* * *adoleſcentulorū ſermones excipimus, ſiquando auditoria intrauimus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cū auditoribus ſuis fabulas habent. Colligunt enim diſcipulos non ſeueritate diſciplinæ, nec ingenij experimento, ſed ambitione ſalutantium, & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur; vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium ſe mortuis facere arbitrabātur.* Et benè ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officiū antiquis; ſicut Munis, officioſus. Feſtus: *Munem ſignificare certum eſt officioſum: ſicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorū, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus Gloſſæ, *Munerarius*, ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrē Quinctilianus facit Auguſtum lib. VIII. *Quædā in vſu*, inquit, *perquàm recentia, vt Meſſalla primus Reatum, Munerarium Auguſtus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipſa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Abſens populi Romani voluptates per ditiſſimos editores curari vehemēter præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneſte: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. BIDVI. Et exempla pluria obuia vulgò. Tacitum in hac voce benè emendaſti Lipſi, lib. III. Annal. de vitijs Druſi: *Huc potiùs intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuijs traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandoſque Druſus pronus. Nec ſine cauſſâ tamē ficta ab Auguſto illa vox noua, quia

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

** Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in ſpectacula crebrò.

Diuiſio ſpectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

Grauiſſimi plebi.

Iuuentuti in delicijs.

** Exemplū habes in Suetonij Nerone, cap. XXIJ.*

Hi ludi propriè Muneris nomine veniunt: etſi Venatio etiam comprehenſa, vt dico libro IJ.

Munerarius.

Dominus.

Editor.

Editiones.

In Tacito coniectura.

quia Editores Dominíve, cõmunes ſunt omnibus ludis: Munerarius non niſi is qui munera edit, id eſt Gladiatores aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quaſi planè expiaturus omne præteritũ dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet.* Hîc Lernutius, Sed nõ res ipſa, etiã *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illũ Pighius, Lecta in Liuio, inquit: ſed pro * auctoramento pretioq́; gladiatorũ, non pro ludis. At * Cicero alijque, plus ſemel *Gladiatores*, pro ſpectaculo & munere ipſo vſurpant, homines pro re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, ſeruos & coniuges ipſos. De verbo quod ſatis eſt dixi, ſi addidero Gladiatorẽ à Quinctiliano definiri *qui in arenâ populo ſpectante pugnauit.* Ita enim hîc appello: nõ eos, quos Iuriſconſultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιρεγχειρεῖς dixit; ſatis propriè, at parum vſitatè.

Munerator.

** Vide l. II. cap. V.*

Gladiatores, pro ipſis ludis.

** Lib. II. ad Attic. ep. I. Famil. ep. I. & IX. aliasq́.*

Gladiator quis.

CAPVT VIII.

Diſpoſitio & ordo futuri ſermonis. Origo ludicri: & cauſſa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Auſonio præluximus, cumq́ue emendauimus. Recenſio veterũ munerum. quæ olim comprehenſa Actis, inter res ſerias. In illuſtrium funere gladiatores. mox etiam plebeio. idque ex teſtamento. Poſtremò & fœminarum.

AD ipſam rem venio. de quâ dicẽda mihi quattuor, Origo progreſſusq́ue, Locus, Homines, Modus. Hęc ſepta non tranſſiliam: ſi fecero, lineã aduerſum me poſcite, vt olim vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruſcis. Ita Damaſcenus Nicolaus tradit: Οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυῤῥηνῶν παρέλαβον τὸ ἔθος: *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepère.* At fortaſſe Etruſci ipſi à Græcis. Hermippus certè apud Athenæum τῶν * μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenſes.* Et Statius Papinius extremo lib. VI. inter certamina ludoſque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idq́ue priſco illo (neſcio an ſatis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; cauſſa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio ſeruos mercati in exſequiis immolabant. Poſteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant. Hæc muneris origo.* Et cum illo

Termini gladiatorij huius ſermonis.

Gladiatores orti ab Etruſcis.

** Sed hoc ad duellum potius pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.*

Cauſſa præbendi, Funus.

Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris. Moris erat*, inquit, *in ſepulchris virorum fortium captiuos necari. quod poſtquàm crudele viſum eſt, placuit gladiatores ante ſepulchra dimicare; qui à buſti cineribus Buſtuarij dicti.* Quod ſuggerit de Buſtuarijs, Ciceroni præibit ad lucem, ſcribenti in Piſonem: *Neque ego ceſſiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, ſi mihi cum illo Buſtuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum certandum fuiſſet.* Mos autem vetus, quem tangunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Buſtuarij gladiatores.

Cicero explicatus.

Captiui ad buſtum immolati.

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς.

Bis ſenos iuuenes Troiano ſanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romę primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè ſuſpicor, iam anteà priuatim & per conuiuia innotuiſſe. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis CCCCXC. Dederunt M. & D. Bruti, cauſſâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum eſt in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen ſcriptoris an exſcriptoris culpâ, omiſſus Marcus. Auſonius,

Primi publici gladiatores Romæ.

Tres primas Threcũ pugnas, tribus ordine ſellis
Iuniadæ patrio inferias miſère ſepulchro.

Ita rectè. & * Threces, pro quouis gladiatore. *Phœaces* non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in ijs defendendis ſudat. Malè autem *tribus ordine ſellis*, pro *bellis*. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ poëticè & μεγαλύνων appellat tria bella; non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas.* Niſi quis tamen *tres ſellas* capiat, triplicem illum conſeſſum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priſcâ data munera, niſi in funere, &, vt Liuius appellat, *mortis cauſſâ*? Non fallor. Illum ipſum ſcriptorem videamus, qui, in libris qui exſtant, pleraque ea ſeriò recenſuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iunijs. Ecce annis quinquaginta pòſt, (non enim priùs in ipſo Liuio reperio) refert data paria duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è lib. XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Conſul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum*

** Vide l. II. cap. XV.*

Auſonius correctus & explicatus.

Olim tantùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recenſio munerum publicorum.

torum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt. Iterùm libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini cauſsâ paria quinq; & viginti pugnarunt.* Et l. XXIX. *P. Licinij funeris cauſsâ Viſceratio data, & gladiatores* CXX *pugnarunt.* Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: ſcribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. paria data triginta ſeptem: quod velut primariæ magnificentiæ recenſuit l. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorũ eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera inſigne fuit, vt per triduum quattuor & ſeptuaginta homines pugnarint.* Nec* pluriens, quod mens mihi ſuppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: niſi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitũ, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad vota ſoluenda dijs, munusque quod mortis cauſsâ patris patruique parabat, edendũ redijt.* Victor hîc interpellans, Quæſo, inquit, quod conſilium aut quod otiũ Liuio, in grauem illam hiſtoriam res ludicras intexere, & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiam referebant in Acta vrbis. atque inde ſcito Liuiũ hauſiſſe. Satis id liquet ex Epiſtolâ Ciceronis ad Cælium: à quo cùm petijſſet acta omnia vrbis ad ſe mitti, ille *gladiatorum compoſitiones* miſerat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, ſed virorũ principum, illuſtriorumque. Non enim dabantur, credo, niſi in funere Indictiuo. Cicero ſuadet II. de Legibus: *Reliqua ſunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, ſiquid ludorum.* Et Feſtus: *Indictiua funera ſunt, quibus adhibētur non ludi modò, ſed etiam deſultores.* Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quaſi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus ſuis cæſo, CCC. captiuorũ morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatorijs celebrauit exſequiis, captiuosq; circa rogum iuſſit armis dimicare, quaſi planè expiaturus omne præteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet.* Sed & Hiſpani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni exſtincto & iuſtis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria ſuper ſepulchrum eius dimicarēt.* Ergo hæc certamina primò in honorē Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt ſolet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas ſic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & pleriſque ea cura in teſtamentis. Cauebant, inquam, poſt mortem ſuam tot & tot paria ſibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memorijs legatariæ editiones parentant.* Seneca de breuitate vitæ: *Quidam diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias.* Munera ad rogum, gladiatores ſunt: rideo, qui *munia* ſubijciunt. Apud Horatium, heredes

Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnati paria.

Apud Perſium ſenex,

——— *at tu meus heres*
Quiſquis es, à turbâ paullum ſeductior audi.
Dis igitur genioque ducis centum paria ob res
Egregiè geſtas indico.

Quæ malè accipi ſcio de Hecatombâ Cicero pro Sullâ: *Ita prorſus, interpoſiti ſunt gladiatores, ſed quos teſtamento patris deberi videmus.* Imò vſque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præſcripto legis. Exemplum in Suetonio inſigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs*, inquit, *funus cuiuſdam primipilaris non priùs ex foro miſiſſet, quā extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, diſſimulatâ itineris cauſsâ, detectis repentè armis, per diuerſas portas in oppidum immiſit. ac partem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit.* Nec verò hac fini, aut in virorũ ſaltem funeribus, ſtetit mos: tranſijt etiam (pudet pigetque) ad fæminarum. Dux & auctor rei ſtirps illa Veneris Cæſar Iulius: *qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo*, ait Suetonius, cap. XXVI. Et confirmat Dio: Ἐπὶ τῇ θυγατρί, inquit, ἐ θηρίων σφαγὰς ϗ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησεν. id eſt, *Filiæ ſuæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus ſit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores ſocrus ſuæ ludis gladiatorijs impendiſſe.*

Inſere Figuram de Buſtuarijs Gladiatoribus.

* *Eò, quia libri alij deſunt. Nam pari curâ vbique recenſuit.*

Gladiatorum editiones Actis publicis perſcripta.

Ea non in omni morte, ſed illuſtri.

Floro & hiſtoriæ data lux.

Mox etiā in priuatorum. Idq; ex teſtamento.

Firmata & interpretata Senecæ ſcriptura.

Perſius explicatus contra vulgum.

Licentia plebis in flagitandis muneribus.

In mulierum etiam funeribus dati.

CA-

LIB. I. CAP. VIII.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis cauſsâ dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus. etiam Sacerdotibus. Arcarijs, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis cauſsâ præbiti.

FONTEM crebræ editionis habetis: ſed vnum. Alter ſupereſt, Voluptas. Poſtquam enim res placere populo viſa, & omne vulgus cupiens harum ſpectionum: ecce anſa præbendi reperta eſt etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde*, inquit, *gladiatorij aduerſus dominos ſuos exercitus? niſi ad conciliandum plebis fauorem effuſa largitio, cùm ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illuſtrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magiſtratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Benè Tertullianus ad hanc inſaniam, *Tranſiit*, inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæſturas dico & Magiſtratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. VI. *Quid dicendum eſt de ijs, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus ſuffecturas opes* (notate de effuſo ſumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Niſi eos dementes atque furioſos, qui præſtent populo quod & ipſi perdant, & nemo eorum quibus præſtatur accipiat.* Diſtinctè & velut per indicem de omnibus dicam, ſed propitia mihi eſto dea Fides: quia vereor vt apud iſtos inueniam fidem. Primi è magiſtratibus dederunt, vt conijcio,

Ab omnibus qui in honore.

ÆDILES. Quídni enim exemplum rei primum ab illo magiſtratu cenſeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquiſſima mentio Ædilitiorum aliquot munerum Ciceroni de Officijs ſecundo: quem eſt videre. Etiam Cæſar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. X. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè ſcio: vix eſt vt ante ſexcenteſimum vrbis annum, ſi non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenſet, nulla Ædilitia: quæ probabile fuiſſe ampla, & Senatorij apparatus? Quandocumque cœperint, manſêre tamen ad extrema imperij, recenſetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis ſuæ tempore, duodecim populo Romano munera, id eſt per ſingulos menſes ſingula de ſuo exhibuit.* Secundò dedêre

Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Caſſium facit eum alloqui: Παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέατρα, καὶ μονομάχης· παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτεῖ. id eſt: *Ab alijs quidem Prætoribus munera, & ſpectacula, & gladiatores: à te verò depulſionem tyrannidis populus expectat.* Auguſtus aliquid hac in re innouans & aſtringens, Τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξε τὰς πανηγύρεις πάσας. ἔκ τε τοῦ δημοσίου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας οἴκοθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ᾽ ὁπλομαχίαν, μήτ᾽ ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήτ᾽ αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν. id eſt, *Prætoribus curam ludorum omnium impoſuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à ſe aliquid amplius altero impenderet, ſiue in Gladiatores, ſiue in alios, niſi Senatus id decreuiſſet. Néve ſæpiùs, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm ſexaginta parium:* ait Dio, libro LIV. Poſteà tamen edictum illud, quà de ſumptu eſt, laxauit Auguſtus idem: Καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id eſt, *Et Prætoribus, ſiqui vellent, conceſſit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. Τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκώλυσε μηκέτ᾽ ἀναλίσκεσθαι. id eſt, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico tribui ſolitam, vetuit vltrà in eam rem abſumi.* Caligula etiam aliquid conſtituit hac in re: Καὶ δύο στρατηγοὺς, ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, * ὥσπερ ποτὲ ἐγίγνετο, λαγχάνειν ἐκέλευσε: id eſt, *Et duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factum, ſortiri iuſſit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorſum vetuit, & à Prætoribus ea munera remouit. Idem Dio: Τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id eſt, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortaſſe tunc, cùm Quæſtoribus impoſuit, vt dicam. Videntur tamen iterùm irrupiſſe, & ſub Traiano ea Iuuenalis agnoſcit:

In Prætoribus munera ſæpè res.

E publico dati ſumptus.

Sed mox ſublatis.

** Credo id capiendum, vt iterùm publico ſumptu dederint, permiſſu Caij.*

Claudius prætoria munera ſollit.

Quæ mox iterùm in vſu.

> —— *quanti ſua funera vendant*
> *Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.*
> *Nec dubitant celſi prætoris vendere ludis.*

De arenâ enim ij verſus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præſente ſæpiſſimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præſidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAE-

QVAESTORES. inſtituto Claudij, vt diſertè notat Tranquillus cap. XXIV. *Collegio Quæſtorum pro ſtraturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, *vt ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eßet.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæſtoria munera olim omißa reuocauit*, vt ſcribit Suetonius cap. IV. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quaſi priuatus Quæſtor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Patrem & Marcum reſedit, cùm Quæſtor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæſtor opulentum ediderat munus.* Non leuauit ſed auxit Quæſtorum onus Alexander: qui *Quæſtores candidatos iuſſit ex ſuâ pecuniâ munera populo dare: ſed vt poſt Quæſturam Præturas acciperent, & prouincias regerent*, ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæſtorum munera Nero tollit.

Fruſtrà reuocante iterùm Domitiano.

CONSVLES, * exemplis tamen haud ita crebris. Cicero ſecundo de Offic. *magnificentiſſima Pompeij munera ſecundo conſulatu celebrat.* Marcellus Iuriſconſultus l. XXXVI. De cond. & demonſtr. *Viuo Mæuio Seius conſul deſignatus eſt, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone cap. IV. Hæc de magiſtratibus reperio. Iam vero dedêre etiam

** Non crebrò reperta conſularia munera. Dico de gladiatoribus: nam de Venatione ſæpè. Et ad eam hæc ipſa poſſis referre, excepto Tranquilli loco.*

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obſeruo Aug. c. XLIV. & Sacerdotales ludos in Plinio libro VII. Epiſtolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ ſuprà. Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim ſanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò inſtituit qui de areâ* (ita vetus lectio) *fiſci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum cenſeo, *Arcarios inſtituit*, & mox, *de arcâ fiſci.* Arcarij enim apud * Symmachum, Caſſiodorum, & in Codice Theodoſij lecti, qui præerant arcæ. Denique

Lampridius emendatus.

Area & Arcarij.

** Iuniti Netas ad Symmachū vide, lib. I. epiſt. LXII.*

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium cenſuiſſe videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali ſuo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Viceſimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occaſionem, vti ex hiſtoriâ inferioris æui promptum colligere, ne faſtidium vobis pariam tot exemplis.

Principes quando dederint.

CAPVT X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouincijs. Vbi reges dabant, præſideſque. Paulatim in colonijs & municipijs increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. Poſteà promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE iſta. Quid in prouincijs? certè & eas peruaſit ſtudium huius ludicri, velut tabes. Primus Perſeus Macedonum rex tranſtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentia,* inquit, *reges omnes vicit ſuperiores, reliquorum ſui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis, primò maiore cum* * *terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde ſæpiùs dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynaſtæ, in ſua regna. Et profanæ ſolùm gentes? imò ipſi ecce Iudæi. apud quos * Herodes rex ſub Auguſto in ſingulis pænè opidis theatra & amphitheatra conſtituit. & Agrippa vnâ commiſſione dedit paria ſeptingenta, Romanos quodammodò ipſos exſuperans. Ioſephus libro XIX. in hæc verba: Ἐπε- φιλοδώσατο αὐτοῦ τῇ καθιερώσει μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθη μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν κατὰ πλῆθος ἀντίταξιν, βουληθεὶς γενέσθαι τῶν θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχουμένους ἔπεμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id eſt: *Dedicationem eorum operum magnificè celebrauit in Amphitheatro, copiâ gladiatorum, oſtendens animi ſui magnitudinem. vbi etiam, vt multitudine inter ſe pugnantium augeretur voluptas ſpectantium, ſeptingentos viros cum ſeptingentis commiſit, noxios quotquot habuit in hanc operam deſtinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis eſſet.* Nec reges ſolùm inſanierunt hanc inſaniam, ſed etiam in prouincijs paſſim Proconſules Præſideſque. Ab eâ mente eſt, quòd Tacitus Iunio Blæſo, qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ*, inquit, *iugulauit per gladiatores ſuos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è ſeruitio Blæſi erant, vinciunt.* Et multò clariùs

Dati etiam in Prouincijs. à regibus.

Quando in Macedoniâ, & fortaſſe Græciâ, primùm.

** Quod ipſum hodie eueniret.*

Quando in Iudæâ.

** Vide Ioſeph. l. XIX. & varijs locis.*

Multitudo gladiatorū in Iudæâ.

Dati etiam à Præſidibus.

Tacitus explicatus.

clariùs lib. XIII. *Edixit Cæſar nequis magiſtratus aut Procurator qui prouinciā obtineret, ſpectaculum gladiatorum aut ferarū, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecunijs ſubiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam vetitas eiuſmodi editiones videtis: ſed obedientiâ, vt metuo, non

Datii in colonijs & municipijs vulgò.

diuturnâ. Iam verò Coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & paſſim inter reliquias vetuſtatis Amphitheatra etiamnūc, cædium iſtarum ſedes. De Græciâ quidem Philoſtratus ſatis teſtabitur, IV. de vitâ Apollonij. Alius item error Athenis emendatus eſt. *Conueniens enim populus in theatrū, quod in arce eſt, Gladiatores ſeſe mutuò iugulantes ſpectabat, magiſque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm nunc Corinthi. Nam magnis pecunijs empti homines nequam eò ducebantur, vt adulteri, perfoſſores parietum, ſectores marſupiorum, receptores fugitiuorum, alijque tales. Athenienſes autem eos armis inſtruentes, certare inter ſe iubebant. quam tam crudelem conſuetudinem Apollonius illic ſuſtulit.* Videtis in Græciâ paſſim edita, & parum fideliter, puto, ſuſtulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ magiſtratus præbebant: ſic in co-

Ab Aedilibus.

lonijs municipijſque Duumuiri aut Ædiles. Apuleius indicat libro x. *Thyaſus*, inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permenſis honoribus, quinquennali magiſtratu fuerat deſtinatus: & vt ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium, munus gladiatorum triduanis ſpectaculis pollicitus, latiùs munificentiam ſuam*

Apuleio lux, ſilente Beroaldo.

protendebat. Nam quòd ſcribit quinquennalem magiſtratū, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gra-

Dati etiam à priuatis.

tiam, & pecuniæ ſuæ illudentes. Sic apud eumdem Apuleium lib. IV. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtrue-*

Imò à cerdonibus.

bat. Sic apud Martialem neſcio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Das gladiatores ſutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit ſubula, ſica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac cauſsâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneſte,

Statuæ ob præbitionē, & tituli paſſim.
* id eſt, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
* SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
L. D. D. D.

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.
MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS
L. D. D. D.

Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sueſſæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. Quanquam id Claudius, quod in ſe erat, vetuiſſet, narrante Dione lib. VLX. Τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδήποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μήτι πῶς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένων σφῶν ἢ γράφειν ἢ καὶ λέγειν ἐκέλευσε. id eſt: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & ſiquis alius eos vbicumque locorum daret, ne ſuſceptos eos factoſque pro ſalute ſuâ aut ſcriberet aut diceret.* Atque hi fortaſſe Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis ſuſcepti. etſi aliam eius verbi ſententiam haud ſperno. Poſtremò non homines ſolùm certi qui darent, ſed etiam tempora quædam quibus darentur: Saturnalia inprimis, vt præ-dixi. Deinde Quinquatruum feſti dies. Ouidius:

Dabant pro ſalute principis.

Vetuit Claudius fruſtra.

Certis diebus dati.

Saturnalibus.

Quinquatribus.

Sanguine prima vacat, nec fas cōcurrere ferro;
Cauſſa, quòd eſt illâ nata Minerua die.
Altera treſque ſuper raſa celebrantur arenâ,
Enſibus exſertis bellica læta dea eſt.

Quod ait diem primam puram à ſanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, ſed rudibus, non ferro. Dio ad hanc rem ſcribit

lib.

lib. LIV. Auguſtum dediſſe *μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, πρὸς τῷ παίδων ὀνόματι*, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus altérve gladiatoribus ſæpè additus, in honorem Cæſaris: vt in eo ipſo ſcriptore obuia exempla.

Dies inſerti ad honorem principis.

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, ſupra noſtram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: ſi numerum tibi dierum recenſuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæſar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæſar *Gladiatorium munus per ſex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *ædilitatis ſuæ tempore duodecim populo Romano munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula exhibuit: ita vt* * *gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt ſcribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, ſpectacula eiuſmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipſi abnutas? dabo fidei meæ cauſsâ Dionis ipſa verba. Καὶ θέας, inquit, ἐν τρισὶ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά που καὶ μύρια ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id eſt, *Et ſpectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicureſque animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ ſunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt.* Itaque magna copia Romæ & in prouincijs gladiatorum: nec diutiùs conniueo in mendâ quæ Plinij codices obſedit libro XI. capite XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in ijs duo omnino qui contra comminationem aliquam non conniuerent.* Veſtram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effuſi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego ſcio plures ſæpè habuiſſe vnum aliquem è Quiritum plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiſcalium paria mille*, ait Capitolinus, nec tamen aut imperium tunc, aut ipſe, ad Caligulæ & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex ijs tantùm; qui in Principis fiſco. Fidenter igitur reſcribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris cauſſam. Notatus apud Plinium ſcilicet numerus fuit, non perſcriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞: quæ ignorabilis obiecta exſcriptori. Itaque cenſuit, ſimilitudine aliquâ captus, geminatum X eſſe: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, ſi hodie huius rei ſum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani ſæuitiâ: *Viginti*, inquit, *vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quidni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immenſa ſtrages, omnis ſexus, omnis ætas, illuſtres, ignobiles, diſperſi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non eſt vt locum habeant in viginti homullis. Denique * hiſtoria ipſa refellit, quam cenſeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adſeueratio, ſi inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo; non mira, ſi inter viginti.

Crebritas gladiatorũ & numerus.

Ergo vnus ille non minus tribus millibus dedit, vno anno.

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mendum oſtenſum.

Et ſublatum.

Millenaria nota ſæpè corrupta.

Etiam in Suetonio.

* *Omnes enim vocati, qui ac cujates in cauſâ Seiani.*

CAPVT XII.

Deteſtatio huius verè ſceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effuſam prægitionem. Ex duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæq; numerum & modum editioni ipſi ponerent. Poſtremò tota res ſublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videris, progreſſumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & peſtis orbi terræ. Credo, imò ſcio, nullum bellum tantam cladem vaſtitiemque generi humano intuliſſe, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cum animis veſtris recenſete dierum quos dixi hominumque: mentior, ſi non vnus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam; qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ ſiue metu: ecce vnus editor, homines ſupra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum

Calamitas orbi inuecta per hos ludos.

Diuinatio probabilis in numero interfecto-rum.

oculorum : fiebantque non per vnius alteriúſve laſciuiam, ſed velut publicâ lege, & decreto. Itaque eò ventum eſt, vt alijs legibus effuſio iſta fuerit coërcenda: quas ordine dabo.

Leges retrimendis editionibus.

Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, nequis daret candidatus.

Vetiti dare Candidati.

Legem eam tulit M. Tullius conſul: & vis eius ſententiaque expreſſa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúſve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtitutâ die: quæ tanta in te ſit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Seſtio: *Acta mea ait ſibi diſplicere. quis neſcit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus ſit dare?* Ex quibus poſtremis verbis facile viſu & ſublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio quo quis petat.* Potiùs enim, *quo quis petit.*

Cicero correctus.

Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, ſub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæſaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique comparatâ, inimicos exterruiſſet: cautum eſt de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret.*

Numerus definitus, ſupra quem ne haberent in vrbe.

etſi id interdictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuere*, inquit Salluſtius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia diſtribuerentur.* Sed Auguſtus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. Μήθ' ὁπλομαχίας πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν : *nec Gladiatores ſæpiùs quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.*

Ne darent etiam.

quod ipſum tamen pertinuiſſe modò cenſeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, ſumptu præbebant : vti ex prioribus Dionis verbis appâret. At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in commune præſcripſit, narrante Tranquillo, cap. xxxiv. *Ludorum ac munerum*, inquit, *impenſas corripuit, mercedibus ſcenicorum reciſis* (ita verius quàm, *reſciſſis*) *paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.*

Tiberij edictum de re edendum.

Ad hoc edictum, ſiue Sc. fuit, reſpexit Tacitus lib. xiii. Annal. *Non referrem vulgatiſſimum Senatusconſultum, quo ciuitati Syracuſanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, niſi Pætus Thraſea contradixiſſet, præbuiſſetque materiam obtrectatoribus arguendæ ſententiæ.*

Tacitus explicatus.

Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι: *permiſit volentibus cunctis, etiam ſupra numerum definitum, gladiatores præbere.*

Caligula nullum ſecit Tiberij interdictū.

Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut inſtituendo collegio fabrûm conſulebamur : & quaſi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menſes nomini Cæſarum dicabamus.*

Forte & Domitianus.

Nec de numero ſolùm Tiberius; aliquid etiam ſtatuit de munerarijs. cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res*, ait Tacitus libro iv.

Cautum qui dare poſſent, qui non poſſent.

Fortaſſe & idem vetuit, nequis edidiſſe vellet libertus.

Non liberti.

Fuiſſe id ſcitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. xxviii. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi ſpectaculaque publicè edendi ius tribuit.* Niſi enim id antè vetitum, indulgeat nunc fruſtrà. Quin & Nerone Principe ſtatutum, nequis Præſes aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret.

Non Præſides.

Tacitus auctor lib. xiii. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus ſemel.

De ſumptu item cautum.

Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatorijs inſtituit*, ait Capitolinus : id eſt, profuſionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Poſt illum Marcus Philoſophus *Gladiatoria ſpectacula omnifariàm temperauit*, ſiue, vt idem Capitolinus poſteà ait, *Gladiatorij muneris ſumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum diſpergeret, vt per* xxx. *dies munus populo daretur*: ſalubri conſilio, ſed ſine effectu. Perrupit enim omnia ſepta inueterata licentia : nec iam princeps aut lex, qui capere poſſet tam effuſis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò ſerò, deſcenſum eò, vt gladiatoria ſpectacula prorſum tollerentur.

Tandem ſublati gladiatores.

Eam ſublationem Zonaras Neruæ Imperatori adſignat, qui, vt ait, *gladiatorum compoſitiones & certamina vetuit.*

Zonaras lapſus.

Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ ſub Neruâ & poſt Neruam manſêre ij ludi : ſed ſumptus dumtaxat numerúmque imminuit. & circumſpectiùs Dio, Πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τέ τινὰς θέας κατέλυσε, συστέλλων ὡς οἷόν τε δαπανήματα : *Crebros Circenſes, & alia quædam ſpectacula ſuſtulit, imminuens & temperans, quà fieri poſſet, ſumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Conſtantinum Imp. referemus : cuius vtinam cetera fuiſſent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria

Conſtantini lex.

diatoria ſpectacula è toto orbe Romano ſubmouit, anno ab vrbe conditâ ∞.LXVII. pænè ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα: *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum* Et Euſebius lib. IV. de vitâ Conſtantini: διεκώλυσε, inquit, ἐν θύειν εἰδώλοις, μὴ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorũ cædibus pollui vrbes*. Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiã nunc inſerta Iuſtinianæo * Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent. quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum libro XIV. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat*, inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens, quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum viciſſim ſe concidentium perfuſorumque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Conſtantini lex *cruenta ſpectacula*. & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro Gladiatoribus, ritu Græcanico, quibus * πύκτης & πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum*: multoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus*. reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps; eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum; nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio ac Valentiniano conati irrumpere: imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in alijs. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò preceſque interponit ad Principem pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
*Et tam triſte * ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

* Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lux.

* Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Iterùm in vim gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

* Benè. Sacrum. quia Dîs inferis placandis.

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominũ prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et ſuſtulit ſanè Honorius, occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodã ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. V. Hiſt. Eccleſ. c. XXVI. & Caſſiodorus in Tripartitæ lib. X. cap. II. Ita obuiàm itum ludo non ludo: & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

De origine, progreſſu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod ſatis eſt dixi: non abſurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magiſtratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis cauſsâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quaſi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accenſi: omninoque imaginem quamdam gerebant magiſtratus. De prætextâ, Feſtus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Piſonem: *Sex. Clodium qui nunquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. II. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit.* Benè, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro IV. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.* De lictoribus & accenſo, Cicero de Legibus: *Reliqua ſunt in more, funus vt indicatur, ſiquid ludorum: dominusque funeris vtatur accenſo atque lictoribus.* Nec illud

Habitus ipſisq; Editorum.

Prætextati fuere.

Suetonius noue illuſtratus.

Palliolati, ægri.

Lictores & accenſus Editori.

illud in occaſione prætereo, propriā quandam veſtem fuiſſe in munere funebri ipſorum ſpectatorum. *Spectatores in quâ veſte.* Spectabant enim in penulâ pullâ. *Penulati, ad funebre munus.* Dio LV. Κἀν τούτῳ καὶ ἐπιτάφιοι ἐπὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ὁπλομαχίαι, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένοντο: *Intereà & funebre munus gladiatorium editum, cùm ſingulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes ſpectarunt in pullá veſte, tum & filij Auguſti, ſolo ipſo excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra conſuetudinem, penulatos iuſſit ſpectatores, non togatos ad munus conuenire; quod funeribus ſolebat; ipſe in togá pullá præſidens.* Quibus è verbis vtrumque diſcimus, *Ad voluptarium, Togati.* in funebri munere penulatos; in alio, togatos ſpectatores fuiſſe. Nec procudo vltrà ſermonem limitis primi.

CAPVT XIV.

Pars ſecunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & adminiſtri. De victu & ſaginá gladiatorum in his ludis. qui fuère etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formá.

AD locum tranſeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti altique gladiatores: hunc, vbi dati & producti. *De ludis gladiatoriū.* De priore, priùs. *Ludus gladiatorius*, inquit Iſidorus, *inde dictus quòd in eo iuuenes vſum armorum condiſcant.* *Anteà in domibus.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuiſſe; imò nec eruditos valdè ad pugnam fuiſſe. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita eſſe. ſed Polybius ita in fragmento apud Suidam: Καὶ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ἐγένετο παρὰ Ῥωμαίοις ἡ μονομαχία· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς πολλαὶ ὁδοὶ εὕρηνται: *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen conſtabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuiſſe, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, creſcente numero & crebritate editionum, publicè ſunt aperti, & in ijs Magiſtri. Etſi quidam ſplendidiores, etiam poſt inſtitutos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæſar *Tirones neque in ludo neque per laniſtas, ſed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, ſcribit Suetonius capite XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipſis ludis. *Ludi ad artem deſtinati.* Prudentius:

> *Nam quid veſani ſibi vult ars impia ludi?*
> *Quid mortes iuuenum, quid ſanguine* * *paſta voluptas?*

** Malo paſta.*

Seneca libro II. de Irâ: *Non alit quàm in ludo gladiatorio vita eſt, cum ijſdem viuentium, pugnantiumque.* *Luſoria, dicti etiam.* Luſorium appellaſſe Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit ſibi*, inquit, *triclinium in ſummo Luſorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes ſibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in Saluiano Maſſilienſi Epiſcopo idem verbum, lib. VI. *Longum eſt nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Luſorijs.* Græcè, καταγώγιον μονομάχων appellit Herodianus, quaſi dicas diuerſorium domiciliumque. De Commodo: Εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον. id eſt, *Eò dementiæ venit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, ſed migrare conſtituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monſtri illius inſaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοβοσεῖον dicit, contentus tamen, ſine alio additamento, poſuiſſe nudam vocem. In vrbe autem plures *Plures ludi in vrbe Romā.* eiuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: quorum in P. Victore mentio, & paſſim in marmoribus priſcæ vrbis. Repperi iſtos. *Eorum catalogus.* LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Piſones, *Ludum Æmilium.* *Diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatoriū.* E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam beſtiariorum fuerint: vti certè * Matutinus. ** Nam matutina ſpectacula, ferarum.* Hiſce ludis non Laniſtæ ſolùm præerant, vt dicam iam nunc, ſed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, ſed ex ciuium primis: *Procuratores ludorū.* fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priſcus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eâdem pœnâ adfecti.* Inſcriptio alia vetus:

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. * XX. HER
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

** Vigeſimæ Hereditatiū.*

Nec

Curatores munerum.

Nec longè diuerſi ab iſtis Curatores munerum ac venationum: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam ſui ſingulis his ludis: nec id noui ſæculi inuento, ſed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc:

Medici ludorum.

Iiſq; veteres.

SILVANO. SANCTO
C. AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. AEN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo ſculpti Conſules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Cenſeo exemplum tranſlatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Diſſertationum, Athletam compellans: Δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἶνον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. Ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, τῷ ἐπιστάτῃ: *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præſcriptum veſci, abſtinere bellariis, frigidam non bibere, nec ſi quid fortuitò incidit aut offertur. Medico enimuerò obtemperare, ſed & præfecto aut doctori.* Aut quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; ſed incluſerim etiam chirurgos, vſurpatione priſcâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læſis, luxatíſve. Deinde & ratio victus gladiatorij ea, vt ſalui eſſe ſine medico non poſſent. Largè enim edebant, bibebant: & dabantur velut in ſaginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum *gladiatoriâ totius corporis firmitate.* Cyprianus eleganti epiſtolâ ad Donatũ, lib. II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & aruina aſſidui nidoris moles membrorum robuſta pingueſcit, vt ſaginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame ſagina.* Inde gladiatoria ſagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam ſaginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipſum Propertius intellexit hoc verſu,

Qui inſtituti exemplo Græcorum.

Quo fine ij medici.

Medici etiam pro chirurgis.

Ratio gladiatorij victus.

Sagina gladiatoria.

Qui dabit immundæ venalia fata ſaginæ.

id eſt, ad gladium ſe auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum ijs in cibum: *Antiquiſſimum, ait, in cibis hordeum. ſicut Athenienſium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc ſententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquiſſimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vſos. malè alibilis is panis, flatus genitor malique coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ cauſsâ, militibus datus qui deliquiſſent. Seneca etiam eum inter viliſſima genera habet: *Voluptas eſt,* inquiens, *poſſe capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic ſaginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo ſine libris: & fortaſſe priſci tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ ſolùm fuiſſe, ſed in colonijs item municipijſque. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæſar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm ſeſe confirmant, gladiatoreſque quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus * libertati confirmat, atque ijs equos attribuit.* Cicero libro VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæſaris qui Capuæ ſunt, ſane commodè Pompeius diſtribuit binos ſingulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed poſteà ſponte ſuâ gladiatores Capuæ iuſſit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: Οὕτως γ' οὖν ὑγιεινὸν ἐξήτασται τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομάχους τρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò,* inquit, *ſaluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint.* Rauennæ autem ludum exſtruxit, aut certè voluit, Cæſar. Suetonius capite XXXI. *Ne qua ſuſpicio moueretur, & ſpectaculo publico per diſſimulationem interfuit, & formam quâ gladiatorium ludum erat ædificaturus conſiderauit.* Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in ijs ludis minutaſque cellas fuiſſe, in queîs ſeorſim haberentur ſinguli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, incluſus turpiore cuſtodiâ & ſordido cellarum ſitu.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris?* Exemplo ſcilicet ſeruorum, quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cellâ ſuæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo ſuo migrabit in cellam?* Seneca filius, de ſeruo Pom-

De Plinij loco addubitatum.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi iſti etiam in colonijs.

Capuæ præſertim.

* *Legerem, libertate. id eſt firmat conciliatq; ſibi data libertate, pillei impoſitione.*

Et Rauennæ.

Cellæ in ijs ludis.

Cellæ ſeruiles.

Pompeij Demetrio: *Cui iamdudũ diuitiæ eſſe debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Sueton. Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellã, decubuit ſuper lectum.* Sed & meretricium cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitũ omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui, quã pœnã nullam grauiorem ſcelera nouerunt, cuius ad comparationem ergaſtulum leue eſt.*

Cella meretricia.

Pœna ludi.

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Laniſtæ: qui Familiæ præeſſe dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magiſtri, commentabantur, Dictata dabãt. Tirones apud eos inſtituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Laniſtis fuiſſe, ac tironibus.

Laniſta vox.

HIS ludis præfuiſſe Laniſtas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec perſuadent. Iſidorum potiùs audio, qui Thuſcum verbum eſſe vult, & illis carnificem ſignare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuſcis. Laniſtarum multa vbique mentio. Lapis Romæ:

P. POETILIVS. P. L.
SYRVS
LANISTA. AD. AR. FORIN

Gloſſarius liber, *Laniſta, λυδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ἐπιςάτης μονομάχων.* Laniſtæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt ad pugnam. Pro ipſis gladiatoribus Prudentius vſurpat: parum propriè, imò imperitè:

Laniſta pro gladiatoribus.

—— *ſedet illa verendis*
Vittarum inſignis faleris, fruiturque laniſtis.

Nam de Veſtali ſcribit, quæ ſpectabat gladiatores. Emebant autẽ laniſtæ futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant. Quinctilian. Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet reſpublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multò ſit indignius) ſuſtulit leno aut laniſta.* Martialis:

Inſpexit velut emptor aut laniſta.

Familia gladiatorũ.

Tota autem manus quæ ſub vno Laniſtâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præeſſe. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam ſi in parandâ familiâ ſuſpicio eſt nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium ſcilicet fuiſſe pro laniſtâ. In lapide priſco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Auguſti cap. XLII. *Cùm venalicios & Laniſtarum familias vrbe expuliſſet.* Seneca de Beneficiis: *Laniſta, qui familiam ſuam ſummâ curâ exercet atque ornat.* Hinc natum prouerbium Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem cenſeo ac familiæ præeſſe; ſumptumque ab hac ipsâ laniſtarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure ſcientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepſque, benè Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Hiſtorijs paſſim Ducere ordines; in Quinctiliano, Ducere claſſem. Nec vis verbi huius adhuc ſatis intellecta: non certè ab ijs qui Adagia nobis concinnarunt. Hi ijdem Laniſtæ, honeſtiori & innidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & miniſtri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.* Et Magiſtri. Cicero III. de Oratore: *Magiſter hic Samnitium ſummâ ſenectute eſt.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant. Quin ijdem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo ſumptis. Cicero de Magiſtro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæſar apud Suetonium, à pleriſque Senatorum & equitum precibus eniſus eſt, *vt ipſi diſciplinam tironum ſuſciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego ſum, vt vos alloquar. ſed tamen & gladiatores perfectiſſimos non tantùm magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ & ſuperuacui quique adhortantur de longinquo: vt ſæpè de ipſo populo Dictata ſuggeſta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ præcepta ſua armorum, commiſêre etiam ſcripto. Iuuenalis de futuro gladiatore,

Familiam ducere.

Doctores pro Laniſtis.

Et magiſtri.

Commentantur.

Dictata dant.

Scripturus leges & regia verba laniſtæ.

Etiam in ſcriptis.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, benè cũ militari compoſuit lib. I. de bello Africo: *Cæſar,* inquit, *contra eiuſmodi hoſtium genera, non vt imperator exercitum veteranum, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefacere. quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſarijs, & in quantulo ſpatio reſiſterent,* &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones ſiue Nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vſu longo edocti. ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. II. Epi-

Tirones docti in ludis.

Epiſtolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura proſpiciet, quæ pars in apparatu Quæſtorio prior eſt, vt auctoramento lectos longus vſus inſtituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptiſſimus tiro gladiator, vt nouiſſime perderent calamitatis meæ innocentiam, diſcebam cottidie ſcelus.* Ratio modusque inſtituendi, vt rudibus batuerent cum Laniſtâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus ſecum * batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreá ſicá.* Siue etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Vegetius lib. I. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vſus non ſolùm militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnaſium ipſum, Batualia. Gloſſæ priſcæ, *Batualia, γυμνασίαι τῶν μονομάχων.* Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum ſignificant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendíve cauſsâ. Liuius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando deſcribens: *Tertio die rudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipſium: non, ſudibus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui eâpſe in re ξυλίνας μαχαίρας dixit: *gladios ligneos.* Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui poſt meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: Ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id eſt, *Exercebatur, & in vſu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum ſiniſtrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum ſcilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò ſit, *faculis.* ex quo alij, *ſacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, ſcio: & ſatis habent dixiſſe Rudem, baculum fuiſſe. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuiſſe: Laniſtarum, & Tironum ſiue exercentium. Laniſtæ ſua rudis, quâ ſecerni cognoſcique potuit. eam dico è ferulâ fuiſſe, & ferulam etiam nominari à priſcis. Dio in Commodo: Ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id eſt: *Pugnabat cum eo Laniſta quiſpiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne diſcriminat apertè? Commodo velut diſcipulo gladium ligneum tribuit: magiſtro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaque ſuâ aberrantes Laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuoſum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id eſt, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Chariſius: *Rudis, ſcipio quem Laniſta liberandis gladiatoribus gerit.* Gloſſæ: *Rudis,* ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων. Varro tranſtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ eſſe nunc, olim ad Stolonem fuiſſe dicunt.* id eſt, magiſterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnaſia, diuerſa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortaſſe etiam ponderoſior, grauiorque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non eſt vtilis exercitatio, niſi quæ operi ſimillima eſt illi quod exerceat. itaque durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcunt, quàm pugnant: diutiùs illos magiſter armatos, quàm aduerſarius ſuſtinet.* Idemque in militibus notat Vegetius factitatum: lib. I. cap. XII. *Duplicis ponderis illa cratis & claua ideò dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriorque pugnaret.* Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilatque: *Homo,* inquit, *in hominis voluptatem perimitur: & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt. Scelus non tantùm geritur, ſed docetur. quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt, vt perimere quis poſſit: & gloria eſt, quòd peremit.*

Rudibus batuebant.

** Idem Suet. in Cal. cap. LIV.*

Batualia.

Etiam milites batuebant.

Correctus Liuius.

Quid Rudis?

** Et quidem pro modo cuiuſque armatura.*

Threces incurrunt Secutores vel Retiarios; Retiariis statui. *Fortaſſe etiam è ferro, ſed tamen hebet. Vide ram l. II. c. XXI.*

Videri eam duplicem.

Laniſtarum ferulaceam: qualis ſceptra pædagogorum.

Tirones vapulabant ferulis.

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironum grauia.

Deteſtatio eius diſciplinæ.

CAPVT XVI.

Menſæ ſecundæ. interruptus paullum ſermo de loco: dictumque per occaſionem de Saturnalicijs muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in menſis, & item in ludis ſpectaculiſque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ociùs has menſas, & bellaria nobis infer. Quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

—— * Τράγημα δὲ
Ὁ συμφερίτης τοῖς φιλικοῖς λόγος.

* Bellarium eſt, Sermo bonus prudénſque cupidis diſcere.

Pighianus hic quidem ſermo ante omnia tragemata, & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adeſſe nunciantur onuſti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domeſtici, partim exotici fructus. Miſſi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari noſtro. Hem! inquam ego. ſemper ita munis noſter Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos ſit. Verſuſque ad conuiuas, Amici, inquio, numquam vidi munera magis opportuna: non eò ſolùm quia allata in punctiſtitio, vt ſic dicam, menſæ poſtremæ, ſed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum ſcitis, per Saturnalia, munuſcula miſſitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalicia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus miſit, & ipſe ab his libenter accepit.* Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea ſunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, ſtrenæ conſonant, luſus, conuiuia conſtrepunt.* Martialis:

Saturnalibus munera miſſitata.

> *Saturnalia diuitem Sabellum*
> *Fecerunt, meritò tumet Sabellus.*

Meminit & Suetonius Auguſto, c. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam ſitiebam in hoc ſermonum æſtu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi ſatis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipſa donata Saturnalibus lego. Suetonius Veſpaſ. c. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illuſtra. Ne id quidem Lernuti, inquâ ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiuijs dabantur auferenda. Ipſe Martialis, qui libellum eo indice ſcripſit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid ſint

> *Præmia conuiuæ det ſua quiſque ſuo.*

Et Ambroſius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta ſecum reportare conſueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* * *commiſſatione quadâ, in Apophoretis vicies HS. contulit.* Nec ignota iſta, ſcio, vobis: illud nouè fortaſſe moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos ſtratos, mulos, baſternas & rhedas.* reſcribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in menſâ Apophoreta. Poſteà tranſlata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam ſpectaculi huius tranſiliamus, ſcitote fuiſſe ritum vti Editores munuſcula aliqua amicis fautoribuſque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noſter Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæſtoria, & ceteras neceſſitudines noſtras pari honore participat. Quæſo igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta ſuſcipere digneminι, qui apparatui eius plura & præclara tribuiſtis.* Et ſæpiùs Apophoretica apud eumdem. vt lib. IX. *Non aſpernabere, vt æſtimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue eſt verecundiæ tuæ ſollennia & votiua ſuſcipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum miſimus, approbare cupientes editioni te noſtræ non animo defuiſſe.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vaſorum cenſeri Iſidoro, cuius verba De vaſis eſcarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel tale quid nominata. eſt enim plana.* Deſieram ego: ſed excipiens Duza, Benè & benignè doces de Apophoretis, inquit. ſed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum ſit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accenſos. ſcin' cui rei? qui nobis domum præluceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— * *Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων?* Vix adſedimus etiam, & faris de diſceſſu? Caue, caue, ne per hoc Saturni feſtum Saturnum te faciam ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

** Dubito an, commiſſione, vt per ludos et hoc munus. tamen & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta lanx.

Cerei in Saturnalibus dati.

** quæ vox clauſto tibi fugit ab orce*

CAPVT XVII.

Iterùm ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea ſunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam miſſum me putabam. Scin' quomodo? inquam. vt mihi domino citiùs decretum ſit auctorari, quàm vt te ſoluam. Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus ſupereſt pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim dati: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequijs: iſque antiquiſſimus locus. Poſteà non placuit circumducere populum, & omiſſo rogo ipſi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus vetus pariter & diu-

Vbi dati gladiatores.

In foro olim.

diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus conſuetudo tradita eſt, gladiatorum munera in foro dari. Proinde ſpatioſiora diſtribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magiſtratibus foro gladiatorum, ſcænisque ludorum dantur.* Aſconius in Verrem: *Menius exceperat ſibi ius vnius columnæ, ſuper quam tectum proijceret, vnde ipſe & poſteri eius ſpectare munus gladiatorium poßent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorſus exoleuerat etiam Aſconij, id eſt, Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis imponant, lib. XV. cap. XVIII. *Ara inde ſublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouiſſimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis ſententiæ verba. Videntur enim adfirmare poſtremum id fuiſſe in foro munus. Falsò. Nam & ſub Auguſto fuit, ex Propertio,

Seu cùm laſciuum ſternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipſo Cæſare ſenſit, nouiſſimum id fuiſſe forenſe munus, illo editore. Tamen cœptum viluſcere & forum. opinor ideò, quia loca ſeſſui & ſpectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Conſules magiſtratuſque clientibus tribulibúſve ſuis adſignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ ſatis multis verbis: ad Atticum lib. II. epiſt. I. *Quærit ex me, num conſueßem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus inſtituam. ſed ſoror, quæ tantùm habeat conſularis loci, vnum mihi ſolùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatus placere Ser. Sulpicio ſtatuam pedeſtrem æneam in roſtris ſtatui: circumque eam ſtatuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos poſterosque eius quoquò verſus pedes quinque habere,* apud Ciceronem Phil. IX. Igitur ſtructa * Amphitheatra, deſtinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerumque exhinc in ijs dari gladiatores: tamen non omiſſo prorſus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idem ſcriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. ſæpè vici & XIV. regiones vrbis: quod ſub Impp. factitatum obſeruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Plinij ambigua verba emodata.

Forum non aptè exſtructum ad ſpectacula.

Difficilis in eo loci: & in beneficio dati.

* *Adi librū noſtrum De Amphitheatro.*

Amphitheatra. Septa.

Circus. Vici & regiones vrbis.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vſuique. Obiter etiam de obſcænâ ludi parte.

HIC Victor, Nimiùm properas. Quod olim de Haterio Auguſtus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, niſi locus ei eſt in loco? Caput percuſſit Pighius, & Hem! inquit, videte veſtrum Cyneam. Abſque hoc monitore, res tam illuſtris elapſa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipſe ludus, ſed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide priſco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXSTRVCTVM. PVBLICE OBTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipſis Amphitheatris ſeparat: *Ceterùm à ſæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & piſtrina, & carcer, & ludus, & ipſa Amphitheatra, & ipſa Spoliaria, ipſæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria,* dictæ, vt notant Gloſſæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, ſeque veſte exſpoliabant, Spoliaria dicta. & à cauſsâ ſimili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum veſtes, ornamenta. Plinius in Panegyrico de Ærario diſſerens: *Nunc templum, nunc verè deus, non ſpoliarium ciuium cruentarumq; prædarum ſæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæſorúmque. Caſſius Seuerus in Controuerſiâ, Debilitans expoſitos. *Produc agedum familiam ſemiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: oſtende nobis captiuos tuos. Volo mehercules noſſe illum ſpecum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantiū ſpoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilianum lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, ſunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorem in ſpoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cada-*

Spoliarium quid.

A balneis ducta vox.

Cui rei ſpoliaria.

cadauer in ſpoliario ponatur. Quin & ij, qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur. Seneca epiſt. XCIIII. *Numquid aliquẽ eſſe tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obſcænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæſt. Nat. extremo: nec ſcio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi * Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi*, & capiam de ijs qui ſponte ſeſe auctorant.

De Seneca loco.

* *De quâ Martialis,* Quod ſciat infelix damnatæ ſpongia virgæ. *& Seneca epiſt. LXXI.*

CAPVT XIX.

Finis conuiuij ſermoniſque. per occaſionem de Diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inuſitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & ſit iam ſermonum pauſa quæſo. Nam & ſerum eſt, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionẽ paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi ceſſes? nec per limites illos eas, quos ipſe tibi poſuiſti? Non ego homo trioboli ſum, ſi id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipſi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, ſi per hanc ſororem læuâ quoque, inquâ. Et iámne mitto ad Prætorem, vt te nectam? Neca etiâ, inquit, ſi voles. Nam mihi decretũ in hoc Spoliario mori potiùs, quâ ampliùs in hanc Arenâ. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox eſt, Lipſi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiâ me latrant meæ canes? Sed ſurgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conſpiratio eſt, inquâ. at ſedete ſaltem dum patera iſta circumfertur. Nam Pighio noſtro non aliâ lege diludia do. Sedit iterùm & reſpexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appoſitè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur,* vti ſcribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Diſplicet iſte locus, clamo, & diludia poſco.

vetus ſcholiaſtes. Hîc Victor, Verè fortaſſe Commentator, inquit. tamen mihi olim ſententia mea nõ diſplicet, Diludia eſſe cùm medij ludi alio genere ſpectaculi interrumpuntur, & quaſi diffindũtur. Ita enim mos, vt in mediâ ſæpè comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poſcerent, tædij leuandi. Horatius teſtis:

Si diſcordet eques, media inter carmina poſcunt
Aut vrſum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenſes diffiſſos ait Venatione & Athletis interpoſitis, lib. IX. Ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τοῦ δρόμου τῆς ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ Πυρρίχην ὠρχήσαντο: id eſt, *Vrſi Circenſibus interpoſiti & cæſi, & athletæ certarunt, & pueri Aſiatici Pyrrhicam ſaltarunt.* Approbo, ait Duza. Et ſimilis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interpoſito funambulo. Eius enim ſententiæ querela illa Prologi,

Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt ſtatim,

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixiſſet, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita ſpumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquâ; moriendum eſt. Ille abominatus tam triſtem vocem, Quæſo, inquit, vitemus hanc δυσφημίας in menſâ: & deſpue, ne omen habeat tua vox. Ego riſi, &, Homo religioſiſſime, inquam, ita neſcis morem antiquum? Numquam illi hilariùs ſe inuitabant, quin laceſſerent lætitiam hoc ſermone. Atque adeò ipſa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuerſiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum eſt.* Ita lego, non *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatum obſeruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri miniſtri cùm lumina menſæ inferrent, ſoliti ſimilia dicere. Ita enim ſuppleam legamque defecta hæc verba: *Malignitate ſimili quidem Agens in rebus in Hiſpaniâ, ad cænam itidem inuitatus, cùm inferentes veſpertina lumina pueros exclamaſſe audiſſet ex vſu, Vincamus * perun .... lem ne ...... interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* Lego, *Viuamus, pereundum eſt.* addiditque Ammianus calumniatorem aliquem ſic interpretatum eſſe, ſolemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij ſui metu coniunctum. aut, tanquam id detorſiſſet in ſæuitiam Imperatoris, ſub quo omnibus pereundum eſſet. Hoc ecphonema etiam in veteri inſcriptione ſepulchrali,

Inuitandi mira, ſed priſca ratio.

Seneca leuiter correctus.

* *At qui dicunt reſtituiſſe Ammianũ, hæc omnia inſidè emutunt.*

AMICI.
DVM. VIVIMVS.
VIVAMVS.

Et ſententia non ſemel obuia in poëtis. Quid autem dices, ſi ipſum cranium mortui

Cranium in menſâ.

tui inferre in menſam ſoliti, huic rei? Epigramma Græcum diſertè:

> Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλίη, ἀρτολάγυνος
> Αὕτη, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
> Καὶ τοῦτο φθιμένοιο προάστιον ἱερὸν ὀστοῦν,
> Ἐγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.
> Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο
> Ἄνθεα. τοιοῦτοι γινόμεθ' ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratiſſimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis ſeruus, ſic aptam, Vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm ſuper menſam ſemel iterumque abiecißet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit, Heu heu nos miſeros: quàm totus homuncio nil eſt.*

* * *

Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet Orcus.
Ergo viuamus, dum licet eße benè.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipſum mortui inferre conuiuio ſoliti, cum monitione, Ita breuî omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem aſperum, inquit, & non longè à Scythis; quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quoſdam noui orbis Indos. Tamen iuuitatio illa in ſpecie barbara: re, optima. Quid enim homulli ſumus? aut quamdiu hæc vita! Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo ſimul effudit hos Anapæſtos:

Vana ſpes vitæ.

Miſerum, miſerum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri eſt:
Heu quàm fallaci iactaris
Turbine vita!
Ille ſuperbi limina regis
Ambit, & alter populi faſces.
Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congeſto
Pauper in auro eſt.
Ah neſcitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Curſu præcipiti ruit ætas.
Ludite, viuite, dum breuia ſinunt
Penſa ſororum.

Cum fine verſuum omnes ſurgebant. Duzam ego laciniâ tenui, Atque audin'? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt Comici noſtri loquebantur. Tempus nos admonet; certè ſomnus. Non etiam mittis? Polypus mihi videre: ita quidquid tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterùm apud me ſitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per dies hos feſtos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mirantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: *Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalenſibus mutitarent, id eſt mutua inter ſe conuiuia agitarent, iurare apud Cos* &c. Vbi lego fide codicum, *mutua inter ſe dominia agitarent.* Dominus antiquis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius: *Primùm dominia atque ſodalitia omnia tolluntur.* Cicero Frumentariâ in Verrem: *Huius argento dominia veſtra, huius ſignis forum comitiumque ornari.* Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in Dominus: *Cicero Frumentaria: Adria argento dominos veſtræ:* facilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia conuiuia Virgilius reſpexit,

Mutitatio priſcorum.

Agellius correctus.

Et Nonius.

Mutuaque inter ſe læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δεῖπνα παρέχων: id eſt, *alternantia conuiuia dijs præbet.* Occupauit reſpondere Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic Lipſius petit tanquam Cæſaris candidatus. Etiam irrides? inquam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos benè curaſti, valetudinem tuam cura. Et cum dicto facta diſceſſio, vel vt ego appellabam, fuga.

IVSTI LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER SECVNDVS.

CAPVT PRIMVM.

Quid ante diei ſecundi conuiuium. cum Victore diſſertatio ſuper Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio conſtitueramus: venitque ad me ante conuiuij horâ Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Auguſtus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quòd purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aſpernêre. Eſt enim & animorum laſſitudo quædam, non minor quàm corporum, ſed occultior: quæ fugienda nobis, & ſcintilla illa diuini ignis non obruenda eſt. Sed cui rei in menſâ libri? quos peius odiſſe te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus ſumpſeram, atque aliud agens. Ecce autem verſabar & vexabar in loco iſto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmve gignere. quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & vſu haut perinde adficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæſitámve. At contrà Annali XI. *Nec multo pòſt Curtius Ruffus eundem honorem adipiſcitur, qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti ſcriptum, annis. Non concilio prorſus. Libri veteres, *in agro Machiaco*. Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco*. Non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtij foſſio, vt arbitrantur: ſed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipſi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè æris commemorat: & multis ſæculis pòſt, inuentionem hanc adſignant medij temporis ſcriptores. Ditmarus libro II. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit ſæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœlijs vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiúmque cum filio quàm magnificè dilatauerit, noſtræ tenuitatis non eſt dicere.* Hæc taliaque, Victor, hiſtorica & oblectantia muginabar. Ne iſta quidem fas, inquit. ſed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona ſcæua eſt, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernę voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noſter quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogium illi debemus, Vnum eſſe inter Belgas, qui noſtrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam ſcis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: ſed dic illi à me, ſodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, ſic fama eius æternior erit, quò tardiùs creſcet. Pulchrum eſt cum Manilio gloriari, —— *nec in turbam, nec turbæ carmina ſcribo.* In his ſermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Triſtior nobis viſus. Itaque Duza ad illum,

Quis iſtic vultus, quæ caligans triſtitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille ſingulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratiſſimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc miſit, & renuntiari iuſſit: Negotium ſibi natum eſſe. Id tu triſtis? inquam ego. Ne veniat. an de illius veſpere victuri ſumus? & ſuccidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Naſiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more priſco? qui non ante menſam modò, ſed in conuiuio meliore per ſingula fercula & miſſus lauabant. Ita apud Athenæum libro IV. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: καὶ

ὡς

Taciti non certa hiſtoria locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emendatus.

In vno conuiuio Romani ſæpiùs lauabant.

ὡς ἄδην εἴχομεν βορᾶς, ἐχερνιψάμεθα : *& cùm ſatis cibi ſumpſiſſemus , manus lauimus.* Iterumque poſt aliud ferculum : καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα : id eſt, *& manus loti coronas ſumpſimus.* Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per ſingula fercula lauarent.* Idem in eodem Principe: *Paraſitis in ſecundâ menſâ ſæpè ceream cænam, ſæpè ligneam, ſæpè eburneam exhibuit: cùm tantùm biberent per ſingula fercula, & manus, quaſi comediſſent, lauarent.* Hoc quidem moleſtum more Romano, inquit Victor. Quomodo enim in lecto? & ſurgebántne? Minimè, inquit. ſed auertebant à menſâ. Sidonius benè adſignificat, lib. I. cùm apud Cæſarem epularetur: *Retrorſuſque conuerſus, tanquam manibus aquam poſtularem, tantumque remoratus quantum ſtibadij circulum celerantia miniſteria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

Cuiuſmodi in lecto.

CAPVT II.

In ipſo conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Tranſlatus cæptus ſermo à Pighio ad Duzam.

IAM adſederamus; & illatæ ſunt epulæ ſanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine ſuâ omnium oculos in ſe conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hoſpites, inquit, pauca præſtinaui. Nam per hos dies, vt ſcitis, promiſcuæ cænæ non ſolùm cande, ſed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij noſtri fundus & fundamentum eſt. Tu Duza, diuide hunc ſpadonem, quod ſine fraude legis Scantiniæ ſit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt videbatur, nobis inſolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum ſcindentes carpenteſque præminiſtrarent. Iuuenalis:

Carptores qui.

—— carptores, archimagiri.

Vbi tamen, *fartores*, &, *captores* ſubſtituunt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quaſi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum qui obſonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat.* Quod proinde eſt, quaſi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Sciſſores ijdem dicti. Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor; & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Qui locus ſatis indicat, cur eoſdē Cheironomontas Iuuenalis dixerit, —— *& cheironomonta volanti Cultello.* —— Itemque Sidonius libro IV. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Neſcio an eos ipſos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. *Diribitores pluſculi ſplendidè amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata.* an potiùs, qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut ſub ſignis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen poſtremos, verbo magis trito Structores nominabant. Iuuenalis:

Stabilita Iuuenalis lectio.

Sciſſores.

Cheironomontes.

Diribitores.

Structores.

Structorem intereà, nequa indignatio deſit,
Saltantem ſpectas.

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibum.* Athenæus l. IV. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναί φησι τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον στρύκτορα. id eſt: *Iuba rex eundem cenſet Græcorum* τραπεζοκόμον (quaſi dicas menſæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, capite XVII. *Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, ſed peritè ſeruatur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter?* reſcribique, *peritè ſtruitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Deſierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magiſter: rem vide. Et ſimul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adſpiciens, Heu gallum decumanum! inquit: & mirum ni iſtum ſubmiſerint Brugæ tuæ. Ita eſt, inquit: ſed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipſi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cælibem quaſi cælitem agnoſco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, ſpectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo heſternus Pighij ſermo: cum delectabili recordatione veterum morum. Atque vt ij qui ſymphoniam audierunt, ferunt ſecum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: ſic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis abſente illo nunc Editor?

Seneca emendatus.

Vv 4 Quis,

Quis, niſi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui menſam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem eſtote ſine ludis. Et pugnem ipſe potiùs, quàm vt edam. Cur non autem noſter Duza? ——— *Ὦ πάτερ μὴ πολλὸν ἀμύνων.* Conuerſi taciti omnes ad Duzam ſumus, quaſi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantùm, an à memoriâ poſſim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuerſum hoc argumentum diſpoſuit & intra ſeſe formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adſequar? Illud modò fiet, vt ego ipſe qui ludos paro, vobis ſim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: ſpondeo. Et ego reſpondeo, inquam: aude modò. Æſtuo, ait Duza,

——— velut minuta magno
Deprenſa nauis in mari, veſaniente vento.

Hinc preces veſtræ ſunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iuſſa) aggrediar, & quod in hac re appoſitè dicitur, * Gladiator in arenâ conſilium capiam.

** Prouerbiū apud Senecā epiſt. XXII.*

CAPVT III.

Propoſitio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quoſdam ſeruos eſſe aut quaſi ſeruos: quoſdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoreſque paſſim arenâ ſe polluiſſe. quod alijs Principibus permiſſum, alijs vetitum.

COMPOSVIT ſe Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpoſitâ, ſic infit: Quattuor, vt meminiſſe potui, limitibus terminatus à Pighio hic ſermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo deſtituti ſunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam. Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque diſcrimen. Ad conditionem quod attinet: è ſeruis plerumque comperior fuiſſe, aut captiuis. Serui aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio ſeruos emercati.* Et Suetonius Vitellio: *Aſiaticum ob nimiam contumaciam & ferocitatem grauatus, circumforaneo laniſtæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repentè ſurripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem ſæpè cauſſam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & laniſtæ ſeruum vel ancillam vendi vetuerit, cauſsâ non præſtitâ,* ait Spartianus. De damnatione, paſſim hiſtoriæ & legum libri, vbi damnati ad * gladium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiam loquebantur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominos fugiſſent repertos, ad gladij ludum deputabat.* Eos conquiri moris etiam in prouincijs fuit; ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E ſeruitijs gladiaturæ deſtinatos.* De Captiuis etiam, non ignotum. Aut enim venditi illi ipſi laniſtis, aut ab Impp. poſtquā in triumpho ducti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta, Blemijs pleriſque pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, pleriſque Germanis & Sarmatis.* Vopiſcus de triumpho Aureliani: *Per ordinem ducta gladiatorum paria octingenta, præter captiuos gentium barbararum.* Sæpè & ſine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes qui rebelles animos extulerant, capit, atque in vincula Romam etiam mittit ludo publico deputatos.* Ad captiuos pertinere Tertulliani querelam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniunt, vt voluptatis publicæ hoſtiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad hoc munus. Sed paullatim etiam liberi & ingenui; nullâ quidem aliunde vi, ſed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrumque genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorium ſpectaculum fuit, non ex eo genere hominum ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſeruorum dilectu ac * liberorum qui venalem ſanguinem habent: gratuita omnis pugnantium opera fuit.* At de liberis, Labienus apud Senecam patrem lib. X. Controuerſ. *Curatis quis ex ſolitudine infantes auferat, perituros niſi auferantur: non curatis quòd iuuenum miſerorum ſimplicitatem circumueniunt, & ſpecioſiſſimum quemque maximè idoneum caſtris, in ludum conijciunt.* Tertullianus ad Martyres: *Quot otioſos adſectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ipſas adſectatione deſcendunt, & de morſibus & cicatricibus formoſiores ſibi videntur.* Lactantius libro V. cap. IX. *Et quod eſt ſceleratius, vt ſint religionis antiſtites, qui nec vitæ quidem ſuæ parcant, ſed extinguendas publicè animas vendant.* Manilius lib. IV.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hoſtem ſibi quiſque parat, cùm bella quieſcunt.

Et

Margin notes: *Quæ dicida Duza.* — *E ſeruis.* — *E damnatis.* — ** Diſcrimen tamen aliquod Vlpianus facit inter Damnari ad ludum & ad gladium. Cuius verba infrà cap. XXI.* — *E captiuis.* — *Etiam è liberis.* — *Qui pretio ſe vendebant.* — ** Malè vulgo liberorum.*

Sæpè & nobiles, re inopiâ.

Et verò paullatim, non deſidentibus ſed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam deſperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epiſtolâ centeſimâ: *Aſpice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit.* Idem epiſt. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in viâ diuitibus, curſores & Numidas, & multum ante ſe pulueris agentem. Hic ſine dubio cultior comitatiorque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrùm ſe ad gladium locet an ad cultrum.* Ludit ſuauiter in homines inopes ſui æris, diuites alieni: qui re cum ſpe conſumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, ſed vanâ. Nam culter propriè venatorum. Suetonius Auguſto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

Seneca explicatus.

Culter venatorum.

Si deſecta gemes grandi venabula roſtro,
Hic breuis in grandem comminus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus ſui æui:

—— quanti ſua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant Celſi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladium.

Quin vulgò iam ſub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæſare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus ſtirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actorque cauſſarum*, ait Suetonius in Iulio capite XXXIX. Dio hoc amplius, permiſiſſe eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib XLIII. Eoque temeritas hæc, ſiue inſania fuit, euaſit, vt lege cauere Auguſtus debuerit μήτε βουλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δοῦλον ῥαβδουχεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec ſeruum lictorem.* Equitibus tamen palàm id permiſit, non ſine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (οὐ δὴ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπέτρεψε. *Neque enim*, vt Calpurnius ait, *conditione gladiatoriâ quidquam eſt humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Senatuſconſulto. Suetonius Auguſti cap. XLIV. *Ad ſcenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando eſt vſus: verùm priuſquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repreſſit Tiberius, apud eundem Sueton. capite XXXV. *Ex iuuentute vtriuſque ordinis* (Senatorium cape & Equeſtrem) *profligatiſſimus quiſque, quò minus in operâ ſcenæ arenæque edenda Senatuſconſulto tenerentur, famoſi iudicij notam ſponte ſubibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam eſſet, exſilio affecit.* Sed non ad Tiberij ſeueritatem Principes ſecuti: qui ſolutè adeò permiſerunt, vt Caligula vnâ commiſſione vigintiſex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, ſexcentoſque equites Romanos, & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ ex iiſdem ordinibus, confectoreſque ferarum & varia arenæ miniſteria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? ſexcentos equites? Extra fidem ea adſeueratio eſt, mi Duza. At fidus huic rei ſcriptor Tranquillus, inquit Duza. capite XII. Fateor, ait Berchemius: neſcio an fidus exſcriptor. Numeri nimiùm faciles corruptu. & vereor vt Suetonius ſcripſerit, *quadragenos Senatores.* Vniuerſus ordo patrum lege Auguſti intra ſexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnaſſe ex ijs infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, ſcriboque, *ſexagenos.* numero ſatis etiam liberali, quoniam Dio ſub eodem Nerone pugnaſſe dumtaxat ſcribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐκ τοῦ τέλους τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tranquilli ſic potiùs legerim: *Fortunæ atque exiſtimationis integræ. Ex iiſdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletaque ſententia, quæ pendens aliter & hiulca eſſet. Duza iterùm: Iam viri eſtis, inquit, laudo. Anteà ſilentium veſtrum perpes, & non ex ſponſo: nunc cùm iuuatis, paſcor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipſe infamis, infamiam hanc genere quodam ſuſtulit, *cauitque ſeuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & ſæpiùs vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptiſſimum quemque adoleſcentium pretio illicere*, ait Tacitus libro II, Hiſtoriarum.

Permiſit Iulius Cæſar.

Vetuit Auguſtus in Senat. re, permiſit in Equite. Poſteà interdictum ſub eodem.

Permiſere iterùm alij Principes.

Præter fidē in Tranquillo numerus:

Is mutatus.

Iterùm correctus idem.

CAPVT IV.

Feminas imò ipſas deſcendiſſe in hunc ludum: in publico depugnaſſe. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga ſanguinis ſui pariter & honoris. Sed Duza inſurgens, & geſtu ipſo nouum aliquid dicturus; Viros habetis, inquit; vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde ex Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego ſeriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnaſſe Romæ? Pugnaſſe, ait. Fortaſſe pygiacam pugnam, inquam ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, libro XV. *Feminarum Senatorumque illuſtrium plures per arenam fœdati ſunt.* cum quo in eâdem narratione conſentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, ſed & feminarum.* Deque hiſdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

** Feminæ etiam ad gladium.*

*Hos inter fremitus nouosque * luſus,*
Stat ſexus rudis inſciusque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque phaſim
Thermodantiacas calere turmas.

** Malè vulgò, luxus.*

Neu Principes modò cenſete hanc inſaniam inſaniſſe: ecce apud Athenæum priuatus quidam teſtamento cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id eſt, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam pugnam edere.* Hoc adeò verum eſt vt, Seuero Principe, vetandum Senatuſconſulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mânibus tuis benè ſit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna ſimplicitas? Oculis meis ſpectaculum tale ſit, & Dianis illis Actæon ego.

Vetitum id Senatus decreto.

** Nam ea in gymnaſijs nuda.*

Duza ſuſcipiens, Ridemúſne etiam? inquit. Aio non ſolùm feminas veniſſe in has pugnas*, ſed pumilos & nanos, improbo quodam ſtudio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάνους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε: *Pugnas etiam noctu ſæpè exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter ſe commiſit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νάνας legeretur. Papinius de iiſdem Domitiani ludis:

His audax ſubit ordo pumilorum,
Quos natura breui ſtatu peracto
Nodoſum ſemel in globum ligauit.
Edunt vulnera, conſeruntque dextras,
Et mortem ſibi quâ manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Caſuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenã veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium merceſque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item ſolemne gladiatorum iuramentum.

Duo genera voluntarij gladiatorũ. SED vt veſtigia mea relegam, ex ijs quæ dixi videtis, duplex genus fuiſſe inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, ſerui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quique pretio ſe addicebant. Hi poſtremi, *Auctorati.* propriè Auctorati dicti. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui ſe vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorũ.* Gloſſæ priſcæ: *Auctoratus*, ἀνδραιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονόμαχος. Inde auctorandi *Auctorare.* verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem ſepeliret, auctorauit ſe.* Aſinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendã, quia cùm depreſſus in ludum bis gratis depugnaſſet, auctorari nolebat, viuum combuſſit.* Plinius lib. XIV. *Vineæ in tantum ſublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipſum *Auctoramentum.* gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eã iugulati ciuis publicè conſtitueretur auctoramentum.* Seneca: *Quocumque ſe verterit, pretium aliquod præſens occupationis ſuæ inueniet. nullum ſine auctoramento malũ eſt.* Cicero: *Merces ipſa in mercenariis, auctoramentum eſt ſeruitutis.* Seneca: *Hominem vênalis animæ crebris incitabat auctoramentis.* Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIV. *Deinde in cuſtodiã C. Caſſio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege,*

rex

rex vt in eam fortunam recideret. niſi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hæc Auctoratio non ſimplex. Quia enim liberi, iuramento ſolemni interpoſito fiebat, quod vinclum ſeruitutis. iurabatque nouitius gladiator, ſe omnia paſſurum auſurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos eſſet. Formula adeò ipſa iuramenti in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi*, inquit, *ſacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari: & quidquid aliud Eumolpus iuſſiſſet, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animoſque religioſiſſimè addicimus.* Horat.

Iuramentum in auctoratione.

Eius forma.

Quid refert, vri, virgis ferroque necari
Auctoratus eas? an turpi clauſus in arcâ?

Seneca epiſtolâ XXXVII. *Eadẽ honeſtiſſimi huius & illius turpiſſimi auctoramẽti verba ſunt, vri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per ſanguinem reddant, cauetur vt iſta vel inuiti patiantur: à te vt volens libenſque.* Alluſit Tibullus:

Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca.

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum ſuſpectum habeo: & fortaſſe, *Virgari.* In tria enim iurabant, Vſtionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidiſſent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, ſiquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatiũ: *Gladiatores ita ſe vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis ſecari, ferroque necari.* Seneca epiſt. VII. exprimens ſęuientis populi voces: *Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appoſitam, *Plagis, id eſt retibus.* Imò verberibus, ô ſtupor; & tu ijs dignus. Quinctiliani verba huic rei in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus lamnas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum.* Hac fini Lorarij fuerunt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκοῦσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειεν, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? ijſque clàm pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De munerib. *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratus, perſonali munere ſeruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci libro III. Apud Euſebium lib. V. Eccleſ. hiſtoriæ in epiſt. Viennenſium & Lugdunenſium, de martyribus qui ad beſtias dati: Ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id eſt, *Suſtinuerunt iterùm reciprocationes flagellorum, ibi vſitatas.*

Ad tria iurabant.

Maſtigophori.

CAPVT VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuntijs litteriſque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS ſecundus inferebatur; & Duza, dum menſæ commutantur, cibi collocãtur, paulliſper interquieuit. Lernutiumque adſpectans, Dic ſodes, domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium eſt, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Neſcio quis autem ſcriptor apud Suidam notat, ita receptum fuiſſe populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quiſquam inter cibum. Verba eius: Οἰνοχόει οὐδείς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δειπνοῦντας: id eſt, *Nemo vinum infundebat, nec moris eſt apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius; & miniſtrum reſpiciens, Scelus pueri, inquit; caſſus oculis manibuſque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne neſcias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos, Sitis? poſce. Ita hîc viuitur. Sed de columbis iſtis guſtas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortaſſe te columbis non amicum? Amiciſſimus ſum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ ſacræ. Iure. vitam & hunc ſpiritum debemus illis. Eæ nobis obſeſſis arcanorum apud ſocios interpretes; eæ litterarum fidæ adminiſtræ; eæ

Orientales non bibere ſoliti ad menſam.

rebus

rebus iam deploratis, & tantùm non funere noſtro conclamato, ſolæ indices auxilij ſalutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: ſed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum eſſe ſcimus ab D. Bruto, obſidione Mutinenſi. Nam, vt tu diſertè ſcripſiſti,

Quid vigil obſidio, quid arces,
Aut valla proſunt, per ſpatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columbæ ad litteras ferendas, in ſpectaculis.

Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inque his ipſis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vſus olim ſimilis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas ſecum ſinu ferebant; eaſque emittebant cum tabellis, nuntias domum quid vellent. Varro de Re ruſticâ: *Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ niſi reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obſeruat lib. x. *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equeſtris ordinis, quadrigarum dominus, comprehenſas hirundines in vrbem ſecum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ* colore.*

Varroni aliqua lux.

** Factionis ſcilicet eius quæ vicerat: puta Veneta, Praſina, &c.*

Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & ſalute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam feſtum abſentiâ tuâ redderes nobis infeſtum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignoſce. Neſcio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et ſimul neſcio quid in aurem Lernutio inſuſurrauit: iterumque altiore voce, In Catomum poſthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricium nuper iocundior aſpectus; quàm nunc tuus. Ecce enim ſuppoſititium tibi me fecerant boni iſti Editores: at nunc ſcilicet per te ſoluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite maſtigophori, flagella & ignem. Quid ijs facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio eſt, Thetidis marinæ filio. Pareo, magiſter, potiùs.

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & diſcrimine. De Secutoribus primò; cauſſâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus ſedendi apud me fuit. At Duza iterùm ſic orſus eſt. Quod primùm ergo in Hominibus propoſui, id dixi: Genera ſequuntur & diſcrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut vna claſſis: ſed ab armis, à locis, à tempore, alijſque cauſſis diuerſi. Ea omnia operæ mihi eſt, vt accuratè perſequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum noſtrorum in his ſæpè error. In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diuerſi, colloco iſtos,

Varia genera gladiatorum.

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Ordiar à Secutore. is ab inſequendo Retiarium dictus, ait Iſidorus. Et verum eſt. nam ſecutor propriè adſecla, comes, ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæſaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore:

Secutores qui.

Secutor in militiâ, vt videtur, ex lapidibus.

TAVRO. SECVTO
RI. CAESARIS

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. PAB. PHOEBI
MIL. COH. XIV. VRB. ɔ. PERENNI
STIPENDIOR. IV. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. ɔ. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et fortean ſic dicti milites, qui ex inſtituto priſco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epiſtolâ ad militem: *In militiâ ſæculari ſocius & ſecutor contubernij tui fuit.* Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Mileſiarum ſcriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annoſum, & horricomem Marti ſecutori comitique immolant.* quod cognomen ei aptû, cùm ſecundus obſequenſque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum.

Martis id cognomen.

Apuleius interpretatus.

mentum. Nec abijt ab hac proprietate idem ſcriptor lib. IV. *Non diu*, inquit, *cruciatus vitam euaſit: quem prioris exemplo ſepulturæ traditum, bonum ſecutorem Lamacho dedimus.* id eſt, qui Lamachum ſequeretur comitareturque ad Orci domum. In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor*, inquit, *tanquam mulier ſecutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* ſi recta lectio eſt, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & ſectetur ipſa. Quamquam & reſpectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæſaris qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribus familiarum. Secutorum in ludo* ∞. ∞. *fuerunt.* id eſt, duo millia. Ita inibi malo, quàm IↃↃ. cum Manutio & alijs, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuiſſe, & quidem Secutorianæ, id eſt vnius armaturæ? Iuuenalis:

——*cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.*

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, Ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου: *vſus eſt armaturâ eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ: *Appellatus eſt inter cetera triũphalia nomina etiam ſexcenties vicies, Paulus primus ſecutorum.* Vbi optem ſcribere, *Palus primus.* Certè enim nomen eſt vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem ſic dictus fuerit, quia immobilis inuictuſque aduerſum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc ſcripturam etiam Dio: Ἐπεγέγραπτο πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ἐπαίνοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκουτόρων, ſi diductim tamen legas corrigaſque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuiſſe non dubium, ex ritu quo ſolent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quaſi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris deſcribit Iſiodorus, neſcio an ex fide: *Secutor eſt ab inſequendo retiarium dictus. Geſtabat enim cuſpidem & maſſam plumbeam, quæ aduerſarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iſte ſuperaret. Hæc armatura ſacra erat Vulcano. Ignis enim ſemper inſequitur. ideoque cum Retiario componebatur, quia ignis & aqua ſemper inter ſe inimica ſunt.* De maſſâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Altiùs impreſſo dum palpitat enſe ſecutor.

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inſerit eius dextræ, non quia id alij Secutores, ſed quia Commodus gloriabatur iactabatque eſſe ſcæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus pleriſque. Artemidorus libro II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Siquis*, inquit, *cum Secutore compoſitus ſibi videbitur*, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id eſt, *pulchram quidem fœminam ſibi iunget & diuitem, ſed magnum ſpirantem ob opes, ideoque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. ſemper enim inſequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eoſdem eſſe ſcribit in Epiſtolas ad Atticum vir diſertus. & vellem ratione aliquâ id docuiſſet, aut exemplo.

Margin notes: Secutuleia. — Petronius interpretatus. — Numerus in Cicerone vitioſus. — Coniectura in Lampridio. — Et altera in Dione. — Secutorum arma. — Gladius. — Clypeus. — Galea.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. deſcriptio pugnæ & armorum. & cum quo commiſſus.

RETIARIVM ritè ſubiungã. is enim plerumque commiſſus cum Secutore. Iſidorus deſcribit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterũ pugnantem occultè ferebat rete quod iaculũ appellatur* (vellem ſcripſiſſet breuiùs & veriùs, *ferebat retiaculum*) *vt aduerſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumque viribus ſuperaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis cauſſâ.* Origo & exemplũ eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter ſapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo lib. XIII. Ὕστερον δὲ ἐκ μονομαχίας προκαλεσάμενος τὸν Φρύνωνα, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id eſt: *Poſteà verò ad ſingularem pugnã à Phrynone prouocatus, cum piſcatoriâ ſchemâ in eum pugnauit: & retiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuiſſe cũ ſcribit. At Retiario certè noſtro non clypeus. Iuuenalis cum curâ eius arma deſcripſit, & velut ex profeſſo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII.

—— *& illud*

Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,

Nec

Margin notes: Retiarij. — Eorũ origo.

Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce ſupinâ,
Damnat enim tales habitus, & dânat & odit.
Nec galeâ frontem abſcondit. mouet ecce tridentem,
Poſtquam vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad ſpectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoſcendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm ſe
Porrigat, & longo iactetur ſpira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce ſupinâ.* non ergo ſica: & remouet à Threcibus. *Retiarij ſine galeâ.* Deinde, *Nec galeâ frontem abſcondit.* quia contentus ſolo galero, de quo etiam ſubiecit, *& longo iactetur ſpira galero.* *Nudo vultu.* Nudâ facie ergo Retiarij, ſoli ex gladiatoribus. Ad quam ſententiam aptanda ſæuitia illa Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapſos iugulari iubebat maximè retiarios, vt exſpirantium faciem videret.* cap. XXXIV. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad ſpectacula vultum Erigit.* *Rete effundebant.* Pergit, *Poſtquam vibratâ pendentia retia dextrâ Nequiquam effudit*, & oculis ſubijcit ſolemne genus eius pugnæ. Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum ſuſpenſumque dextrâ manu rete in aduerſarij caput iacerent: & ſi errallent, effusè fugerent donec fortè iterùm rete collegiſſent. *Deinde fugiebant.* Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoſcendus arenâ.* & Artemidori interpretatio: Εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἑταιρικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν: id eſt, *Si cum Retiario, capiet vxorem paupertinam & laſciuiuſculam, & fugacem, & facilem volenti cuique iungi.* *Tridens ei pro telo.* Ait etiam Iuuenalis, —— *mouet ecce tridentem.* Tridens enim ſiue fuſcina illi, pro gladio. Poſtremò, —— *credamus tunicæ.* ſcilicet quia inermes retiarij, & in ſolâ tunicâ. Sic de eodem alibi *Satyr. II.* idem: —— *tunicati fuſcina Gracchi.* Sueton. Calig. *Retiarij tunicati quinque.* Tertullianus *Et Spongia tegmen.* tamen Spongiam ijs adtribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de miſericordiâ moueri defixus in morſus vrſorum, & ſpongias retiariorum.* Nec plura dixerim de armis.

An & gladium habuerint? Interrumpens Pighius, Non tu plura? inquit. Atqui etiam gladium illis fuiſſe firmare ex Valerio meo poſſum, à te negatum. Verba eius libro I. De ſomnijs: *Cùm gladiatorium munus Syracuſis ederetur, inter quietem Aterius Rufus quidam retiarij ſe manu confodi vidit: idque poſtero die in ſpectaculo conſeſſoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retiarius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciem vidiſſet* (nota & hîc vultum retiarij nudum) *idem dixit ab illo* *Mallem uſidem.* *retiario ſe trucidari putaſſe, protinusque inde diſcedere voluit. Illi ſermone ſuo metu eius diſcuſſo, cauſſam exitij miſero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum compulſo myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traiectum gladio Aterium interemit.* Nónne diſertè ait gladium? Duza excepit ambigens, Semel *Dubitatum in Valerij ſcriptum.* id lectum, inquit. & quis ſcit an gladius non venerit in locum tridentis? cuiuſmodi menda pluria ſublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladius illi, ſi in ſiniſtrâ tridens, in dextrâ rete? Niſi fortè ad latus ſuccinctus ille, non ad pugnæ vſum ſed cædis. id eſt, quo proſtratum abiectumque aduerſarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Poſt Pighium, etiam ego in te ibo. Dixiſti Retiarium cum Secutore compoſitum: ego aio *Retiarius cum Secutore commiſſus.* cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem dixi. Iuuenalis,

—— *cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.*

At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, ſine certamine vllo totidem ſecutoribus ſuccubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interemit.* Iuuat quod Lampridius ſcribit: *Commodum confeciſſe mille palmas retiarijs victis vel occiſis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compoſitionis exemplum in Valerij *Vel cum Myrmillone.* paullò antè verbis, & in Feſto, *Retiario*, inquit, *aduerſum Myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piſcem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium conſequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum vt vnus cum diuerſis componatur: ſicut Myrmillo ipſe etiam cum Threce. Finio de Retiarijs, ſi verſus Prudentij addidero:

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant haſtilia, ſaucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inſcriptionem veterem ſatis argutam, quæ Tergeſte:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS. SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI. PEREMIT. CA
ERVLEM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT. * AM
BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

* *Significat vtroſque rudiarios fuiſſe, & præmio eductos pugnaſſe.*

RETIARIVS CVM SECVTORE.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præſertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores ſemper, Threcem. ad quod exemplum in Maximini vitâ, Threciſcus. Feſtus de iſtis: *Threces gladiatores, à ſimilitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis ſolùm, ſed, credo. quia ipſi ex eâ gente. Odorari videor è veſtigijs Liuianæ ſcripturæ, parum firmis tamen pleniſque, lib. XLI. vbi cùm narraſſet Perſea regem crebras gladiatorum pugnas dediſſe, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſq; iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accerſere ſolitus erat, iam ſuo* ** Nam quæ ſequuntur, ſunt in lacunâ. Tamen videtur mihi ſubieciſſe, *iam ſuo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, niſi fallor, hæc origo Threcum. Certè ſuo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odryſæ, ita humanum fundere ſanguinem adſueti, vt cùm hoſtium copia non daretur, ipſi inter epulas, ſuis velut alienis corporibus imprimerent ferrum.* Imò verò iam antiquitus ad rogum ſingulari certamine decertabant. quod omnino obſeruandum Herodotus ſuggeſſit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum ſepeliendi: χῶμα δὲ χέαντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον· ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης. *Tumulum cùm fecerint, certamen varium inſtituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione ſingularis cuiuſque pugnæ.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas ſpectat, quorum ſparſa in libris mentio. Apud Pliniũ lib. XI. *Studioſo Threci in C. Cæſaris ludo notum eſt dextram fuiſſe proceriorem.* Apud Senecam, initio lib. IV. Quæſtion. Natural. *Te, inquit, longiorem turabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis ſtaturam habeas Thetiſi Threcæ incompoſiti.* quæ poſtrema in libro Lipſij ſcripto, *Threciſum trece compoſiti.* ex iiſque procliua correctio, *Threcis cum Threce compoſiti.* Habitum videlicet aſpi-

Threces qui, & vnde dicti.

Conatus interpretandi explendiq; Liuij.

Threces crudeles.

aſpicit pugnantium inter ſe Threcum, &, dum in arma ſe colligunt, ſubſidentium. Mentio & iſtorum Horatio, — *Threx eſt Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiaſtes vetus (ſi tamen ille) *Threx Gallina*, inquit, *fuit ſecutor, Syrus autem retiarius.* O homo, * Αὐτὸν κέκραγας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt eſt parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, *eſt myrmillo: & ſecutor idem cum retiario.* Quid reſtat? niſi vt columba ſit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Feſtus dat iis parmas. etiam Martialis:

Threcem cum ſecutore confudit Horatij interpres.

** Ipſum attigiſti nempe limen oſtij.*

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum.

Hæc quæ ſæpè ſolet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi ſcutum pumilionis erit.

Parma.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Gloſſæ: *Parma*, Θρᾳκικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumque refert concaua ſint & poculi modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexandrinus Clemens Stromat. I. Θρᾷκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμην εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο: id eſt, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (eſt autem gladius incuruus) & primi peltis in equis ſunt vſi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum: Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, ſica. Ioſephus lib. XX. Καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δέ εἰσιν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυνον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων σίκαις καλουμέναις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον. Id eſt: *Ii qui Sicarij appellati (latronum genus eſt) tunc ſane excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Perſarum Acinace diuerſis: ſed incuruis tamen inflexiſque, quales ſunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Gloſſæ: *Sica* Θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipſa Sica, in vſu Threci gladiatori. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem rudibus ſecum batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Probabile enim, contra myrmillonem, pugnaſſe eum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: — *pugnantem falce ſupinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen eſſe ſiue Sicam, & Threcem circumſcribi. Et clariſſimè Artemidorus, me quidem emendante: Εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύῃ τις, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. Πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Nam libri præferunt, ξωέσαι. & interpres nihil ſani.

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, enſis falcatus: Curtio Copis.

Sica Romanorum qualis.

Ea Threcum propria.

Artemidorus verò emendatus.

Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare ſibi videtur, vxorem ducet diuitem, aſtutam, ambitioſam. Diuitem, quia protectus armis. aſtutam, quia gladius illi non rectus. ambitioſam, quia attollit ſe & inſurgit.* Vbi omnia expreſſa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam deſcribit nobis è Suetonij verbis Iſidorus, ſed, peruerſis & pollutis. *Sica*, inquit, *à ſecando. Tranquillus autem dicit, dum cuiuſdam gladiatoris in ludum emiſſi gladius curuatus fuiſſet ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante reſponſum, Sic pugnabo. inde * Sicæ nomen datum eſt.* An mens hæc Tranquilli, neſcio & ambigo: balbutiem quidem Hiſpalenſis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliiſque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

** Certè Sicam poeta producunt: tanquam aliunde etymon quam à ſecando. Threcidica ἁπλῶς, ipſa arma Threcum.*

CAPVT X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipſi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compoſitio.

MYRMILLONEM in Arenam nunc produco. & ſimul obortus Duzæ largior riſus. Nos mirati ſumus. Quid rei ſubitæ eſt? inquam. & quem rides, aut irrides? Non poſſum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quaſi Myrmidones cenſet, litterâ D. in L. mutante. O Muſæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum eſſe, non moleſtè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potiùs; vnde veniſſe eos accredam Feſto: *Retiario*, inquit, *pugnanti aduerſus myrmillonem cantatur, Non te peto, piſcem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum genus armaturæ Gallicum eſt, ipſique Myrmillones antè Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigies inerat.* Nec abit à Feſto Plutarchus in Craſſo, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuiſſe ait & Thraces. Et Gallos ceperim, Myrmillones. Deſcribere mihi hanc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è ſeruitiis gladiaturæ deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen. * Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Perſis, libro XXIII. *Pedites enim in ſpeciem myrmillonum contecti iuſſa faciunt.* Videntur inter pugnam ſoliti ſubſidere, ad excipiendum aduerſarium, & vitabundi. Auſonius oſtendit Præloquio Centonis ſui: *Simulantur ſpecies multæ*

Turnebi originatio ridicula ſuper Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Videri eos Gallicè Crupellarios dictos.

** Cenſeam ita dictos Gallis, quaſi qui ob grauitatem armorum reperent, non irent. Crupelaers, ſiue Prerpos. Ratio pugnandi.*

multæ formarum, aper beſtia, anſer volans, aut myrmillo in armis ſubſidens. Sed & Ammian. lib. XVI. *Séque in modum myrmillonis operiens, hoſtium latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de Threce, ſuprà: quem ait ſolitum, ἐπιβαίνειν, ſiue inſurgere & velut conſcendere in hoſtem: id eſt, myrmillonem ſubſidentem. Nam ij duo plerumque compoſiti. Auſonius in Monoſyllabis:

Artemidorus explicatus.

Myrmillo cum Threce pugnabat.

> *Quis myrmilloni componitur æquimanus?*
> *Threx.*

Cicero V. in Antonium: *Myrmillo pugnauit in Aſiâ. cùm ornaſſet Threcidicis comitem & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè. Deſinebat ſermonem hunc Duza: ſed ad eum Victor: Síccine defungeris? Turnebo modò inequitaſti (ſenſi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inſcitiam tantùm, inquit Duza. & ſi vis ſuſpicionem, ab Etruſcis eam eſſe vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quídni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec deriſor nec arroſor ego. cuius probum doctúmque os veneror, & quem cum vno alteróque habeo velut * λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

Siue etiam cum Retiario.

Myrmillonis verbum, mirum ex Etruſcum.

** Reliquum ſemen aurei generis.*

MYRMILLO CVM THRECE.

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortaſſis ijdem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

Hoplomachus Græcus, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ ſpecie.

HOPLOMACHOS ſubiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuersè ſonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Caſſius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν ſcripſit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam ſpecies certa gladiatorum. Seneca pater libro III. Controuerſ. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è ſpectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim eſt vt loca ea interpretando eludas. Martialis verſus in vtrumuis valet,

> *Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.*
> *Feciſti medicus, quod facis Hoplomachus.*

Eoſdem videri, cum Samnitibus.

Dubius animi ſum, ſeparem Hoplomachos; an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus confundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & veriùs fortaſſe in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, deſiiſſe ſub Imperatoribus videtur, & abiiſſe in Hoplomachum. At res armáque eadem. Samnitium ſanè memoriam poſt Auguſtum non repperi. Anteà ſæpè. Lucillius:

> *Eſernius fuit, Flaccorum munere, quidam*
> *Samnis ſpurcus homo.*

Nonius, in Spurcum, emendatus.

Ita lego conſtituóque iactatum à Criticis verſum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum tranſſcribens Solinus cap. IV. Polyhiſtoris, aut corrupit, aut corruptus ipſe, *Varro*, inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuiſſe: qui & rectis & tranſuerſis neruis*, &c. Abſurdè. quis verò gladiator naturâ eſt? nec id per ſomnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armaturâ fuiſſe.* Et apud Ciceronem, Horatium, alioſque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX.

Et Solinus.

Samnitium origo.

Cam-

Campani, inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura eorum non ignota. nempe illa ipſa, quam in Samnitibus deſcribit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorum inſignibus fecerunt. Duo exercitus erant. ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti, ſummum latius, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſâ. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocreâ tectum. galeæ criſtatæ.* Picturam omnem ſperno, præ hac deſcriptione: quam ordine videamus. Ait, ſcuta cælata argento. Iam ergo intellego & diſco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus ſcribit: Εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων μονομαχοίη, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ σκέπεται. id eſt, *Si quis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus ſeruantem, viroque obſequentem. Nam & ſubit, & tectus eſt.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea eſt, quam in notâ feminei ſexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum:

[illegible]a eorum.

Scutum argentatum.

Artemidorus interpretatus.

Spongia ſiue baltheus.

Iuuenalis verſus de feminis explicati.

Quale decus, rerum ſi coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & criſtæ, crurisque
ſiniſtri
Dimidium tegmen.

Nam ij verſus planè apti de induſtriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte viſum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *ſiniſtrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus, — *crurisque ſiniſtri Dimidium tegmen?* Poſtremò, *galeæ criſtatæ.* At Iuuenalis, — *& manicæ, & criſtæ.* Varro: *Pinnæ, quas inſigniti milites in galeis habere ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo verſu,

Ocrea in ſiniſtro crure.

Pinnæ in galeis.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenesque laniſtæ,

Iuuenalis explicatus.

non alij quàm qui cum Samnite compoſiti, quique rapiunt eius pinnas. Onomaſticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *ſectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto, *ſecutores.* In Cicerone tamen obſeruo Prouocatores componi ſolere cum Samnitibus. Oratione pro Seſtio: *Ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & ſortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obſcuri mihi Prouocatores, niſi ſi lucem iis dabunt hæc Artemidori: Ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν: id eſt, *Probactor autem pulchram quidem & venuſtam* (vxorem ſignificat) *ſed lubricam & amoribus deditam.* * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij cenſeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, ſcuto, galeâ, ferroque inſignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma. Nec plura de ſalebroſo hoc vtroque genere: è quo non ſatis me eripio. Tu Lipſi, tu Pighi, iuuate.

Prouocatores, ſiue probactores.

* *Nam fieri poteſt, vt peregrinum nomen ſit, vt Myrmillo.*

CAPVT XII.

De Eſſedariis, deque Andabatis. & de vtráque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita ſine linguâ! inquit. ſed pergo. Hactenus notiſſimos frequentiſſimosque gladiatores produxi: ſuperſunt alij, famoſi non adæquè. Eſſedarij ſunt, qui ex eſſedo pugnant. Mentio eorum

Eſſedarij gladiatores.

Suetonio, Calig. c. XXXV. *Cùm quodam die muneris eſſedario Poro ob proſperam pugnam ſeruum ſuum manumittenti ſtudioſiùs plauſum eſſet: proripuit ſe e ſpectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuiſſimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm conſecratis Principibus aut præſenti ſibi.* Iterùm Claudio, c. XXI. *Cùm eſſedario, pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulſiſſet rudem; tabulam illicò miſit, admonens populum quanto opere liberos ſuſcipere deberent, quos viderent & gladiatori præſidio gratiæque eſſe.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuiſſe: quanquam mixtim, opinor, modò

Ratio eorum pugnandi.

è curru, modò pedites prœliati ſint. Nam deſiluiſſe eos, & pedibus pugnaſſe, præit ad

Locus apud Senecam explicatus, correctusque.

ſuſpicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Ariſtone philoſopho qui in geſtatione diſſerebat: epiſt. XXIX. *De eodem cùm conſuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid ſentiret, Non poſſum, inquit, tibi dicere. neſcio enim quid de gradu faciat. tanquam de Eſſedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus*. Seruum etiam habuiſſe videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Neſcio an in Ar-

Bona certaque in Artemidoro correctio.

temidoro reſtituenda hæc vox: Ὁ δὲ Ἀρειδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id eſt, *Aridarius, ignauam & ſtultam vxorem deſignat.* neſcio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἰανδάριος. Credo reſtituenda, quia coniungit cum Equite ſiue Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otioſam inertemque. quod conuenit cum curru, & cum actionibus ſtolidæ & moræ.

Andabatæ, qui? clauſis oculis pugnabant.

Andabatæ his proximi, ſiue ἀναβάται, ſed Latina conſuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem oculosque tecti. Varronis Satyram fuiſſe ſcimus, cui titulus, Andabatæ. Ex eâ fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum,* inquit, *non minùs præſtringit oculos, quàm τὸ σοῦ κεράτιον.* vbi Iunius olim noſter, *quàm* ὁ τλίτης χεχίος. Veriſſimè ego, *quàm* τὸ σοῦ κράνος. Andabatam alloquitur: Et ô mi

Varro emendatus.

homo (ait Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clauſis oculis, adeò vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum:

Adagium ab iis ortum.

Melius tamen eſt quod dicitur, clauſis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directa ſpicula clypeo non repellere veritatis. Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter ſe ſpectaſſe me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an ijdem hi ſint, qui Deſultores (etſi non me fugit communius paullò id nomen fuiſſe, & pertinuiſſe ad eos qui ex equo in equum ſine vllâ pugnâ tranſiliebant, arte,) ob verba hæc Pauſaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ doſſuariæ, è quibus in extremo curriculo deſilientes ſeſſores, prehenſis manu frenis, ad metam curſitabant. qui mos ætate meâ ſeruatur ab iis qui Anabatæ appellantur.* Sed iſti Græci: & alij, vt videtur, à Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit:

Artemidorus explicatus.

Ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id eſt: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, ſed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques ſine vſu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Hermes belligerâ ſuperbus haſtâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes caſſide languidâ tremendus.

Puto enim, intellegit ſingulis verſibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud ſit languida illa caſſis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Iſidorus neſcio quid vani de iſtis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura,* inquit, *quorum*

Iſidori locus de Andabatis caſtigatus.

primum ludus equeſtrium. Duo enim equites præcedentibus prius ſignis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: ſicque atroci perſeuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quouſque alter in alterius morte proſiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli cauſsâ. Nugæ mixtæ veris. De au-

Galeæ ex auro.

reis galeis, credo illum rectè dicere: & eò ſpectare interpretamentum Artemidori, πλουσίαν. Vtroſque, Eſſedarios dico & Andabatas, Cicero in epiſtolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque eſſedarios ſpectare: quem anteà ne Andabatâ quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro

Cicero explicatus.

Seſtio, ſcribit: *Qui quo tempore conſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.*

CA-

CAPVT XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poëtis, ſæpè à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum, ad lucem.

Ignotiores gladiatores. DIXI omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij inter legendũ reperti etiam, ſed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladijs pugnaſſe, nec ſcio vltrà.

* in Polluce lecti Διμάχαι, milites qui & peditum & equitum officio functi.

Laquearij. Item in Iſidoro Laquearij: *quorum pugna erat*, inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos conſecutosq́; proſternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi.

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuiſti: ſed diſcrimina hæc ſempérne certa? Ferè ſemper, ait Duza. Confuſa tamẽ eſt cùm inuenias à poëtis. vt ab Auſonio in Imperatoribus, de Cõmodo: Confuſa interdum gladiatorum nomina.

Commodus inſequitur pugnis maculoſius arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim ſicâ pugnauit, ſed inter Secutores, vt dixi. At Threcidicum gladium, in genere poſuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, ſed * Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacũ appellat; quem fatetur gente Thracem fuiſſe, credo & armis. Huiuſmodi talia facile & deprehendere vobis, & excuſare: non item gregis noſtri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miſcent. Sed quia Artemidori mihi non ſemel mentio: iube, ſodes, promi librum, Lipſi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

* Hi enim vetuſtiores Threcibus.

EX ARTEMIDORI LIBRO II. CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει· ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν ἢ μάχην μαχέσασθαι. Μάχη τε γὰρ καὶ ἡ πυγμὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ δι' ὅπλων γίνεται· τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ὑγιεῖα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει. Ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκληθῆναι σημαίνει· τὰ δὲ τοῦ διώκοντος ἐγκαλέσαι. Ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τὸ τοιοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ᾖ ὅπλα ἔχων ᾧ τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. Εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. Πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις. Πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος. Φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Εἰ δέ τις μετ' ἀργυρίων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ προθυμουμένην τῷ ἀνδρί. Καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασται· καὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτῷ τῆς προτέρας. Εἰ δὲ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μέγα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. Ἀεὶ γὰρ διώκει. Εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν. Ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. Ὁ δὲ ἀσσιδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. Ὁ δὲ προβοκάτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. Διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. Ταῦτα, οὐ πιθανευόμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

ID EST,

GLADIATORIAM exercere, ſignificat iudicium ſubire, aut aliud aliquod certamen ſiue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipſe Pugillatus ſiue Gladiatura, etiamſi abſque armis fiat. eademque illa ſignificant inſcriptiones aut tura pugnantium. Semper autem fugientis armatura ſignificat in ius trahi: perſequentis autem, trahere. Obſeruatum autem mihi & ſæpè tale hoc ſomnium nuptias deſignare eiuſmodi fœminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem ſine Nomenclaturâ demonſtrare id non licet, vtar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitioſam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitioſam, quia aſſurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur, (id eſt, Samnitibus) *capiet vxorem ſatis diuitem, fidam, domus & viri ſeruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cum Secutore, formoſam quidem & diuitem capiet vxorem, ſed ob opes ſuperbam & virum aſpernantem, & malorũ illi cauſſam. Semper enim inſequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem & laſciuam, & fugacem, facile volenti ſe vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodicit, ſed amentem. Aridarius autem* (ſiue Eſſedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venuſtam, ſed lubricã & laſciuam. Dimacharus, ſiue duobus gladijs pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut neſcio quod piaculum fœminæ ſignificat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia ſermones accommodans ſcribo, ſed ab experientiâ doctus, quâ ſæpè hæc ſingillatim ſic eueniſſe obſeruitaui.*

CAPVT XIV.

Pauſa aliqua iterùm. intereà de Suppoſiticijs dictum. deque ſorte. ſtatim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & ſimul bellaria illata ſunt menſæque poſtremæ. Duza auidè manum ad paſſulas porrexit, quæ appoſitæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita irrauſi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppoſiticium pro me hunc Lipſium dabo. Ego adſurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt feſſo gladiatori aut victo alius atque alius ſufficeretur, & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppoſiticij dicti. Martialis,

Suppoſiticij gladiatoribus.

Hermes ſuppoſiticius ſibi ipſe.

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocant ἔφεδρος. Plutarchus in Sullâ: Τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαυνίτης Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθε τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης: *At poſtremâ pugnâ, Teleſinus Samnis, tanquam ſuccenturiatus ſuffectusq; athleta, defeſſo iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet proſterneretque.* Subſtituebatur autem ſæpè vnus, alter, tertius. Vnde in Gloſſis, Ἔφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ: Μονομάχων αἱ δ' ἐςὶν ὅτι πλεῖςον ἔχαιρεν αἵμασι. Καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum ſanguine inprimis delectabatur. & ex ijs Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iuſſit, eumque à poſtremò interfectum magnificè ſepeliit.* Credo & Lactantium ſentire de hoc ritu: *Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter alter è duobus occiſus eſt, & tanquam humanum ſanguinem ſitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poſcunt recentiores, vt quamprimùm oculos ſuos ſatient.* Itaque ades, Lipſi, & pugna mei feſſi vicem. Ego æſtuabam & tacebam. ſed commodùm ſubuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutiſſime, inquit, non ſupponis. Mos hoc ſuadet? ſed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius l. VIII. Epiſtolarum: *Scilicet vt in ſpectaculis quibuſdam ſors aliquem ſeponit ac ſeruat, qui cum victore contendat: ſic in Senatu ſunt aliqua prima, ſunt ſecunda certamina: & ex duabus ſententijs, eam quæ ſuperior exierit, tertia exſpectat.* Statius lib. III. Siluarum:

** Vide Agellium lib. v. c. IX.*

Sæpè plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Ii ſorte dari ſoliti. Plinius illuſtratus.

Iam placidæ dant ſigna tubæ, iam fortibus ardês
Fumat arena ſacris.

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighiũ, Mi ſeruator, inquam, ſtatuam certum eſt ſtatuam tibi: ita in tempore ſuppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem. licet ad tibicines mittamus. Imò ad ſortes, ait Duza: nam ad eas appello. Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, ſine miſſione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. ſed ſequi mihi potius eſt, quàm trahi. Igitur quia de armis dictũ, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi ſe offerunt PEGMARES. ijs à loco nomen, quia pegmatis impoſiti depu-

Statius correctus.

Pegmares gladiatores vnde.

depugnabant. Locus vnus Suetonij eſt, qui eos adſtruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris viliſſimos ſenioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, ſed inſignes debilitate aliquâ corporis ſubijciebat.* & is ipſe locus an-

l. ſublati: ceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* hoc ſenſu: Rabidis feris beſtiarios viles, inualidoſque: & gladiatoribus, operas pegmares fabroſque ſubijciebat. Fauet huic interpretationi ipſe Suetonius in Claudio, cap. XXXIV. *Præter deſtinatos etiam leui ſubitaque de cauſſâ quoſdam commiſit, de fabrorum quoque ac miniſtrorum atque id genus numero, ſi αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum ceſſiſſet.* Hîc Victor: De

** Quos tamen viri docti adſtruunt adſeueratè.*

ſententiâ herclè perſuades, inquit. Nam *gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Ioſephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere ſcio, captiuos aut inſignis ſceleris damnatos in Pegmate ſolere oſtendi. De pugnâ verbum nuſquam. In voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóve exemplo, à Pegmate Peg-

Pegmares ineptè dici.

mares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam. alterutraque lectio retineri poteſt, eâ mẽte vt gladiatoribus

Patresfamilias pegmatis.

ſuppoſitos ſcribat patresfamilias pegmatis, id eſt, è pegmate. Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum adminiſtri. Ij ergo admoti per occaſionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione ſtare etiam Dio videtur, qui de câdem hac ſæuitiâ, ait illum deficientibus beſtiarijs rapi iuſſiſſe quoſdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προσεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adſtabat.*

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimoſque gladiatores. ſine armis, ſine arte, ſeminudi.

Meridiani.

DVZA iterùm, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomen ſcilicet à tempore, quia ſub meridiem darentur. Dio in Claudio: Ἐπέθηκε δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τότε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας ὥρᾳ τὴν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIV. *Beſtiarijs meridianiſque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie, dimiſſo ad prandium populo, perſederet.* Nominat eoſdem Tertullianus: *Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obſeruo, legitimi de-

Non veri gladiatores.

ſtinatique gladiatores; ſed beſtiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim ſpectaculum, * Matutinum & Meridianum. Manè cum beſtijs depugnabant: poſt meridiem, ij qui ſuperfuerant, inter ſeſe. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiſcua, & velut laniena. Seneca epiſtolâ VII. benè explicat:

** Adi librũ certum.*

Modus pugnæ inter meridianos.

Caſu in meridianum ſpectaculum incidi, luſus exſpectans & ſales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contrà eſt. quidquid antè pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis mera homicidia ſunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti numquam fruſtrà mittunt manum. Non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia iſta mortes meræ ſunt. (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ.*) *Mane leonibus & vrſis homines: meridie ſpectatoribus ſuis obijciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obijci, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors eſt. Hæc fiunt dum vacat arena.*

** Ita emendamus, aliter vulgò.*

Nec ad aliam crudelitatem grauis eiuſdem Senecæ querela ſpectat, epiſtolâ XCVI. *Homo, ſacra res, homo, iam per luſum & iocũ occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaq; vulnera nefas erat, is iam *nudus inermiſque producitur, ſatiſque ſpectaculi in homine mors eſt.*

** Non ergo vniuersè de alijs gladiatoribus.*

Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc ſpectarunt non dicam lætis, ſed ſiccis oculis? —— * Ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες, vt verbum vetus eſt. At perge Duza. Iterumque ille:

** Viri autem boni proni ad lacrymas.*

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiſcales ſiue Cæſariani. Poſtulaticij. Cateruarij. Conſummati. Ordinarij. Cauſſæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiſcuè dabo, & velut vnâ commiſſione.

Gladiatores fiſcales. FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *ſub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiſcalium paria mille.* Sunt ij, qui in Cæſaris bonis, & velut fiſco. Nam Principes ipſi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad inſtruendum ſuas populique voluptates. *Siue Cæſariani, aulici.* Itaque rectè Καίσαρος μονομάχους Arrianus dixit iſtos. Libro primo Diſſertationum: Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς Καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. *At in Cæſaris gladiatoribus quidam ſunt quibus moleſtum eſt non produci, non componi.* Eadem ſententia (vt multa alia) expreſſa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæſaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores ſolùm; ſed alebant etiam hiſtriones. *Hiſtriones Principum.* & ſcripſit in Alexandri vitâ Lampridius, *Hiſtriones aulicos eum publicaſſe.* Ab his otri

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæſariani iſti eximij viribus, arte, ornatu: ſæpè poſtulari à populo ſolent, velut muneris auctarium & ornamentum. *Poſtulati gladiatores ſolent.* Seneca epiſt. VII. *Hos plerique ordinarijs & poſtulaticijs paribus præferunt.* Suetonius in Domitiano: *Quæſtorijs muneribus, quæ omiſſa reuocauerat, ita ſemper interfuit, vt populo poteſtatem faceret bina paria è ſuo ludo poſtulandi, quæ nouiſſima aulico apparatu induceret.* Ait aulicum apparatum, *Suetonius explicatus.* quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis veſtibus matronarum.* Et credo ornatos eos * auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam miſit, ad deridenda eius munera.* Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuiſſe cenſeam, non veſtem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoſo nomen) *poſtulantibus, daturum ſe promiſit ſi captus eſſet.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro poſtularetur, & qui poſtularent Tetrinios eſſe ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum eſt quod poſtulabatur, oblatum quod non poſtulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promiſit pariter Cæſar vtraque manu.

Ex quibus etiá diſcitis, nominatim hunc illúmve gladiatorem flagitari in pugnam ſolere, ſiue manu ſiue ſcelere notum. Sunt &

* *Vide aliquid in Electis noſtris cap. XXV.*

CATERVARII inter gladiatores, à modo pugnæ. ſcilicet cùm non ſinguli cum ſingulis, vt moris, ſed confuſi mixtique pugnant & per cateruas. Scio eſſe * qui abnuant, quique ſecùs interpretentur: ſed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes.* id eſt, velut cateruatim. Dio clariſſimè de Cæſare lib. XLIII. Τοὺς δὲ ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἰώθει. Συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους: *Viros quidem inter ſe commiſit, vt moris erat, ſingulos cum ſingulis: ſed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confuſè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Ioſephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæſareæ ſpectaculum dabat: Καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πληθὺν ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις: *Multi è captiuis illic conſumpti. alij beſtiis obiecti, alij cateruatim & plures, more hoſtium, depugnare inter ſe iuſſi.* Dio iterùm in Nerone: Πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id eſt, *Pedites, non ſolùm ſingulos cum ſingulis, ſed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Auguſto cap. XLV. Inuenio &

** Vulgò, interpretes Suetonij.*

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptiſque è contrario repentè pulpitis, eodem die Victores è gladiatoribus ſuis produxit.* Et in lapide veteri. neſcio an γενικῶς & ab effectu; an cognomine certo, & diſcernendi cauſsâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non diſertè ſcriptos, ſed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauère poſteà & ſinguli Principibus Claudio & Neroni, in conſummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio; quàm quaſi dixerit, in fine gladiatorij ſpectaculi vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendoſque ludos. Poſſis etiam accipere * conſummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam ſummam. Poſtremò

Conſummati gladiatores reiecti.

** Adi Turnebũ l. XXX. c. XXXIII.*

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Poſtulaticios dico & Cateruarios) diuerſi. Seneca nominat epiſt. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Auguſto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & riſi qui OBSEQVENTES gladiatores erueret è vitâ M. Antonini philoſophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obſequentes appellauit.* ſed enim diſcat, Spartianum hoc ſentire, Marcum in militiam legiſſe gladiatores, quoad velandam ignominiam honeſtè Obſequentes appellauit: ſicut & ſeruos, quos Volones. De hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Si quid me præterijt, ſubijcite.

Ordinarij gladiatores.

Obſequentes quos apud Capitolinũ.

CAPVT

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, veſtis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI ſanè quàm accuratè, ait Berchemius; ſed quoniam inuitas, velut in ſcenâ, monitor ego. De veſte & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, ſit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum veſtem Tunicam dixi fuiſſe: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodiſſe ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & diſcalceatum*. Suetonius etiam in Claudio notat vt inſolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus ſuis, ſicut erat, togatum*. Tamen ecce Tertullianus diſertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur*. Et Capitolinus in Pertinace de veſte Commodi venditâ: *Toga*, inquit, *armáque gladiatoria gemmis auróque compoſita*. Nec facilè compono diuerſos; niſi ſi, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vſu fuit, quis credat fœdatam miniſterijs arenæ? De armis non magnoperè habeo quod addam, niſi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæſtion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt ſcias te non poſſe conſequi vt ſis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet*. honeſtiſſimè à re gladiatoriâ, id eſt per ipſa arma. At

De veſte gladiatorũ in genere.

Tunicatos videri fuiſſe, quod decuit ſermo.

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Seneca.

ærament a, ibi mauult vir eruditus. Seneca epiſt. XIV. *Ars ei conſtat, qui per ornamenta percuſſus eſt.* Et Suetonius ecce audentiùs, ipſos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Inſequenti die, gladiatorum ſpectaculo, circa ſe ex induſtriâ collocatis, oblata ſibi ornamenta pugnantium inſpicienda porrexit.* Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iiſque gladios tradidit.* rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus ſubſtituere, *inſtrumenta.* Vos Feſtũ audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur benè aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas.* Benè Feſtus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamẽta abſunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipſum vides.* Ornamenta etiã boum, apud Catonem. De armis, videtur neſcio quid mutaſſe aut potiùs deſitum reuocaſſe Domitianus, quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus ſimpliciore manu.

ſed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duzaci ſermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vſurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt ſileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opinor olim, Eſt modus matulæ: ſic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut ſi tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipſe mittatur in hoc ſtadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam ſtrenuamque hanc pugnam pugnaſti nobis igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor:

Vltimus limes de modo.

hoc eſt quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, conſtringor ipſe. Tamen adeſte, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria ſermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid poſt pugnam.

Victori dicenda.

Libelli gladiatorij.

Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Oſtendere munus. Cicero: *Et ſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet niſi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt propoſito gladiatorio munere, non ad ſuum ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit.*

Pronuntiare munus.

Oſtendere.

Proponere.

Ad has edictiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue eſt: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus eſt, tranſire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epiſtolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filiæ obſtetricem accerſit, edictum & ludorum * ordinem perlegit.* Edicebant autem deſcribebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentarijs infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, quia ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Laniſtarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant deſcribebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos abſentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miſerat meritus eius notam, lib. II. epiſtolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandaſſe exiſtimas, vt gladiatorum compoſitiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpoſitè vocat Pollio, in Claudio: *At ego ſcio ſæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appoſitum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice ludorum.* Alluſit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) libro IV. Controu. *Quod munerarij ſolent facere ad exſpectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies diſpenſant, vt ſit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes ſimul produco. aliquid noui ſemper habeat libellus.*

Edicta, & edicere diem.

** quia paria deſcribebantur ordine & totus apparatus.*

Libelli gladiatorum.

Cicero explicatus.

Nec verò in libellis ſolùm pronuntiatio hæc munerum: ſed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantiũ gladiatorum, item loci, munerisque totius. Plinius ſeriò notat libro XXXV. *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C. * Terentio Lucano. Is auo ſuo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ poſuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Picta tabula gladiatorum.

Quando primum.

** vt ille enim mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poeta is libertus.*

Horatius illuſtratus.

Vel cum Pauſiacâ torpes inſane tabellâ;
Qui peccas minus atq; ego, cũ Fului Rutubiq;
Aut Placideiani, contento poplite miror
Pœlia, rubricâ picta aut carbone? velut ſi
Reuerà pugnent, feriant, vitentque, mouẽtes
Arma viri.

vbi

vbi graphicè videtis formam eiuſmodi tabularum. Illud autem, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad ſeruum ipſum referatis; cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos ſpectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum ſtabuli pictos vidimus.* Vbi neſcio an reſtituenda *Porticus Statilij.* Idemque in Venatione ſeruatum eſſe ex Capitolino diſcere eſt, in Gordianis: & hodie ſeruant noſtri in iſto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etſi priſci illius vix vmbram.

Et Trebellius Pollio.

Fortaſſe & emendatus.

CAPVT XIX.

Quæ ipſo die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compoſitiones, & oſtenſio ornamentorum. Præluſio, haſtis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Verſa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipſo, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi ſolemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus conuenerat, iam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Fauſtinam quondam cùm gladiatores tranſire vidiſſet, vnius ex his amore ſuccenſam.* Poſtquam introducti, paria inter ſe componebantur, ſiue vt Græci decenter appellant, ζυγὰ. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorumdam animalium diſcordiâ libro VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ diſcordiæ cauſſam adtulerit, niſi naturæ ſpectaculum, ſibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *niſi naturam, ſpectaculum ſibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quoſdam faceret miſerabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar victima, nemo munerario viliùs ſteterat.* Item Committere. cuius verbi ſæpè exempla. In hac compoſitione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipſi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloriâ vinci, qui ſine periculo vincitur.* Lucanus libro IV.

Pompa gladiatorum.

Compoſitio & Componere.

Plinius emendatus.

Comparare.

Committere.

Pares inter ſe committi.

—— veluti fatalis arenæ
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta ſit, quàm qui vires eius laceſſendo ſenſerunt.* Poſt comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario oſtendebantur: explorandi cauſſâ, & an ſatis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipſos non ſolùm familiari cænæ adhibuit, ſed & inſequenti die, gladiatorum ſpectaculo, circa ſe ex induſtriâ collocatis, oblata ſibi ornamenta pugnantium inſpicienda porrexit.* Nam Titus ipſe tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiiſſe eum gladium* dicit, *quaſi ad explorandam aciem.* Dio clariſſimè in Neruâ: *Collocauit eos in ſpectaculo quodam iuxta ſe, ignaros quòd proditi eſſent: iiſque gladios tradidit, in ſpeciem quidem vti diiudicarent an ſatis acuti eſſent (quod fieri ſolet:) reuerâ vt oſtenderet parum ſe ſollicitum, ſi vel ſtatim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum adhuc ritum, quòd Dio idem ſcribit gladios acutiſſimos* Druſianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutiſſimos eos ſemper exigebat. Contrà leniſſimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, οὕτω τοῖς φόνοις οὐκ ἔχαιρεν, ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. Σιδήρεον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, ſine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commiſit, ſed obtuſis & velut orbiculatis gladijs omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipſam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: præluſio præmittenda eſt. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt haſtas? viden' qui velut feriunt gladijs? Puræ à ferro illæ haſtæ, obtuſi gladij. denique proludunt, & eludunt. Præluſionis idem Symmachus appellat lib. II. epiſtol. de canibus: *Quos præluſionis die ita Roma mirata eſt, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circenſibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed ſi in illo ipſo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decer-*

Ornamenta inſpiciebantur.

** Vide & coniunge quæ ſcripſi ad lib. III. Annal. Taciti.*

Præluſio, ſiue proluſio.

Dies præluſionis, quò præmiſſus legitimo certamini.

decernitur , tamen ante congreſſionem multa fiunt , quæ non ad vulnus ſed ad ſpeciem valere videantur ; quantò hoc magis in oratione exſpectandum eſt? Vbi ſcripſerim , *in illo ipſo gladiatorio vili certamine.* Præluſio autem in Haſtis , Rudibus , Armis. De haſtis,

Haſtis præludebant.

Cicero in iiſdem libris : *Atque eiuſmodi illa præluſio eſſe debet , non vt Samnitium qui vibrant haſtas ante pugnam , quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterùm idem : *Et ait cùm brachium concalfecerit , tum ſe ſolere pugnare. neque attendit eos ipſos* (gladiatores intelligit) *vnde hoc ſimile ducit , illas primas haſtas ita iactare leuiter , vt & venuſtati vel maximè*

Pilarij.

ſeruiant, & in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ventilatores Quinctilianus appellat : *qui ea quæ emiſerant ita librabant, vt venire in manus viderentur , quáque iuberentur decur-*

Rudibus præludebāt.

rere. De rudibus , Eumenius Rhetor in eâ quæ De inſtaurandis Mænianis : *Neque enim tanta me aut negligentia aut confidentia tenet , vt neſciam quanta ſit inter hanc aciem fori , & noſtra illa ſecreta ſtudiorum exercitia diuerſitas. Ibi armantur ingenia , hîc præliantur : ibi præluſio , hîc pugna committitur : hîc plerumque velut ſudibus & ſaxis, illic ſemper telis ſplendentibus dimicatur.* Nec enim ambigo quin reſcribendum *rudibus & haſtis.*

Eumenius correctus.

Vnde enim ibi ſaxa? Et hanc correctionem, amici , imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte:

Sic vbi præluſit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta ſuâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum ſcripſit aduerſus Valentinianos : *Congreſſionis luſionem deputa lector , haud pugnam : oſtendam , ſed non imprimam vulnera.* Appella-

Luſoria tela.

bant hæc luſoria tela. Seneca : *Remoue iſta luſoria arma , decretorijs opus eſt.* Item lib. II. Quæſt. Natural. *Illos verò viros altiſſimos error iſte non tenuit , vt putarent Iouem modò leuioribus fulminibus , & luſorijs telis vti.*

** De pœnitentiâ.*

Exercitoria tela, alibi *Tertullianus. E contrà , vera & acuta tela , Decretoria : vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò, quia hæc velut decreto Prætoris ſiue Editoris dabantur, poſtquàm inſpecta acriter & probata. Hinc obſcuriores illæ metaphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I De Clementiâ : *Niſi plus eſt quod timet quàm quod damnat , non accedet ad decretorium ſtilum.* Et Epiſtolâ CIII. *Intrepidus horam illam decretoriam proſpice.* Eadem

Pugnatoria arma.

arma dixêre &, Pugnatoria. Suetonius in Caio : *Batuebat pugnatorijs armis.* Significat enim eum omiſsâ rudi , vſum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gladiatores, ſpecie depugnandi , crebrò trucidauit , cùm ipſe ferrum obiectum veronibus plumbeis vteretur ,* ait Aurelius Victor. quem locum vexant variè viri docti. Reſtituo ego, *fer-*

Aur. Victor explicatus & emendatus.

ro obtecto veronibus plumbeis. Hæc ſanè ſcriptoris cognominis mihi mens , malâ fraude pugnaſſe Commodum : & velut luſorijs armis vteretur , vſum veris. Ferrum enim obduxiſſe duntaxat laminis è plumbo : cùm gladium ipſum putarent eſſe è plumbo. Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit libro II. præfatione : *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos præluſiſſe : & rem dixi.

Armis præluſêre.

Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venuſtate. Martialis lib. IX.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem ſequitur tenueſque reuerſa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue ſedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus eſt , vt tibi parma cadat.

Nec parmas ſolùm, ſed & haſtas, vt prædixi: fortaſſe & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib III. Controu.

Ventilare.

Deinde res ipſa diuerſa tota eſt : aliud eſt ventilare, aliud pugnare. Seneca filius Epiſt CXIII. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc præluſionem oſtendit. *Vulgare erat,* inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter ſe edere congreſſus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm deſierint, dicuntur eluſiſſe, aut deluſiſſe. Cicero de Iſocrate:

Eludere, ſiue Deludere.

Non enim in acie verſatur & ferro: quaſi rudibus eius eludit oratio. Nec abſimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id eſt, ludere deſineret. Plinius Deludere dixiſſe videtur , lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur , vt licet videre gladiatores, cùm deluſerunt , hac iuuari potione.* Audi-

Tuba ſigno ludi commiſſi.

tíſne iam, amici, has tubas? ſignum commiſſionis ſunt & verę pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat , quia primi-

Tuba terminalis.

tias & ludicra certaminis finiret terminaretque.

retque. Libro x. *At vbi diſcurſus reciproci multimodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

At tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

Quinctilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant ſigna tubæ.

Nec alterius ſententiæ illud Satyrici — *digniſſima prorſus Florali matrona tuba.* id eſt, digna quæ commiſſione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis. Seneca epiſt. LXXXV. *In comeſſationibus* (emendo clarè, *commiſſionibus*) *noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatro olim ſpectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta eſt,* &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epiſtolar. *Qui numquam caſtra viderunt, numquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audierunt.* Iuuenalis de ſenum incommodis.

Seneca emendatus.

Quid refert magni ſedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiet atque tubarum
Concentus? ——

Seneca hoc ſignum pugnæ intellexit. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Prælusione, abiectiſque luſorijs armis, tranſibant ad vera. Atque hoc eſt quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare verſis armis. Caper litterator: *Inuerſis armis pugnaſſe gladiatores non eſt dicendum, ſed verſis, id eſt tranſmutatis. ſic non inuerſis* * *pannis agitaſſe aurigas, ſed verſis.* Plauti verſum è Caſſinâ illuſtrabit hæc nota:

Verſis armis pugna.

** Cùm pannos ſumebant alterius coloris: puta pro ruſſato Venetum. Plautus explicatus.*

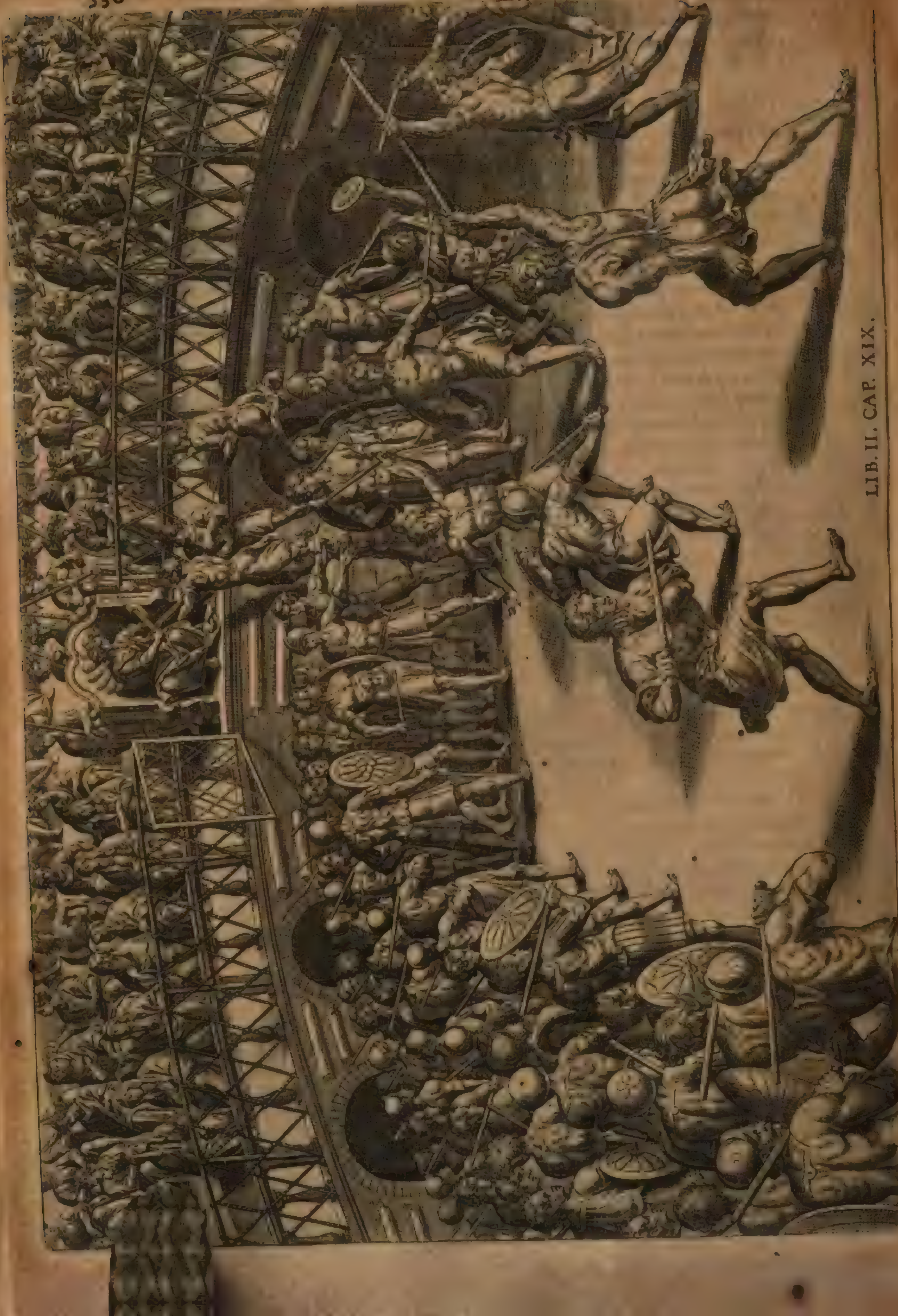
—— *ita rem natam intellego,*
Neceſſum eſt vorſis gladijs depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum verſione eſſe, facilè perſuadeor Ouidij verſu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs ſuſpicari poſſumus, ſiquis à genere ad genus alterum tranſeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare verſis armis. At placet prius. etſi in Plauti verſu ſaliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

Inſere Figuram. in quâ tu, Lector, ſcito quædam à pictore eſſe ad rem ſubiiciendam oculis, non à veritate. vt oſtiolum ante Editorem, gradus in arenam: quia reuerà per alios interiores aditus delati gladij & arma in Orcheſtram.

LIB. II. CAP. XIX.

CAPVT XX.

Pugnæ ipſius deſcriptio. In ſtatu ſtabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis oſtendam: ſed cum Ioue Homerico in monte ſitis, & extra teli iactum. Ecce componunt ſe gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, ſui defendendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim compoſito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc propoſita ſors eſt: aut occidere, ſi occupauerit; aut occumbere, ſi ceſſauerit.* Hanc ex arte poſituram, vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prælianti componit.* Plautus facetè, vt ſolet, alluſit Milite:

Modus gladiatoriæ pugnæ.

In ſtatu ſtare.

—— in ſtatu ſtat ſenex
Vt adoriatur mœchum qui formâ eſt ferox.

Quadrigarius in ſingulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi conſtiterunt. Gallus ſuâ diſciplinâ, ſcuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quaſi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confiſus, ſcutum ſcuto percuſſit, atque ſtatum Galli conturbauit. Gallus dum ſe iterùm eodem pacto conſtituere ſtudet, Manlius iterùm ſcutum ſcuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ ijs fuiſſe atque adeò laudi, manſiſſe in ſtatu. Laberius:

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quem nulla ambitio, nulla vmquam largitio
Mouere potuit in iuuentâ de ſtatu.

Imò nec læſi deſerebant. Seneca Conſolatione ad Polybium: *Omnes ſcient quomodo te in iſto geſſeris vulnere, vtrúmne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in ſtatu & in gradu ſteteris.* quem locum tentant fruſtrà. Idem enim eſt, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & conſtat in gradu.* Lucanus, ſiue quis alius auctor Poëmatij ad Piſonem:

In gradu ſtare.

Arma tuis etiam ſi fortè rotare lacertis,
Inque gradu clauſis libuit conſiſtere membris,
Et vitare ſimul, ſimul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita malo prorſus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduerſus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præſcriptione aduerſus Hæreticos: *Conſtruere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel vſurpat, Deijci, deturbari, de ſtatu animi: ſtatu mentis: & reſtituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legẽdus iuuentuti, ſed ediſcendus) cenſeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpè aduerſarios de ſtatu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de ſtatu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortenſium, Catilinam, Curionem, quibus vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in ſtatu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipſi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur*: Petitiones, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo poſſent, paruâ quadam declinatione, &, vt aiunt,* * *corpore, exceſſi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam: ſic oratio neque plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellaſſe conatus inuaſioneſque ſingulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. xiv. *Vt gladiatorum manus quæ ſecundæ vocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandum aduerſarij ictum prolata erat: & quarta ſi geminata captatio eſt, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Idem lib. ix. cap. i. *Nam vt in armorum certamine aduerſos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulſare facile eſt; auerſæ tectæque minùs ſunt obſeruabiles: ſic oratio,* &c. Nec diuerſâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epiſt. vii. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expoſiti. numquam fruſtrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius libro iv. *Gladiatores illi famoſæ manus, venatores iſti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ ſingulos iactus ſiue miſſus, ratione ſimili appellarunt Manus. Auguſtus in epiſt. apud Tranquillum: *Nam ſi quaſcumque manus remiſi, exegiſſem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percuſſus iacent eſque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis ſuprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde ſymbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractiſque membris clamitantem ſe viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam ſignum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba; at vitandi

Coniectura in Cicerone.

Petere. & Petitiones.

** Vt Prudentius interpretatur, lateris ſinuamine.*

Manus gladiatoriæ.

Manus aleatoriæ.

Repetere.

Tranquillus lux data.

tandi

Exire. tandi cauendiq́ue, Exire. Virgilius:

Corpore tela modò atque oculis vigilãtibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere ceſtus
Nunc exire leuis miſſos.

Excedere. Etiam Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, &, vt aiunt, corpore exceſſi.* Pruden- *Ludere.* tius idipſum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Nam ſi noſtra fides ſæclo iam tuta quieto,
Viribus infeſtis hoſtiliq́ue arte petita eſt:
Cur mihi fas non ſit, lateris ſinuamine flexi
Ludere ventoſas iactu pereunte ſagittas?

Vbi ambigo, num, *Sariſſas*, melius. præceſſit enim, *iactu*: haſtæ autem iaciuntur pilaq́ue, non ſagittæ. Tamen in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando *Latus tegere.* præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentium elegantiſſimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere diſcedere.* Seneca lib. IV. Quæſt. Natural. *A turbâ quantum potes te ſepara, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduerſarius maximè petebat. Ammianus: *Seq́ue in modum myrmillonis operiens, hoſtium latera, quæ nudabat ira flagrantior, diſtrictis mucronibus perforabat.* Et Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus qui vinci volebant: *Concurrebant lateribus nudis.* Tibullus:

Sæpè dabis nudum, vincat vt ille, latus.

Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugna- *Per latus alterius peti.* rent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. A quâ mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela ſic in te conijcientur, vt nemo per tuum latus, quod ſoles dicere, ſaucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum ſcelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læſi ſupplicabant, & arma ſubmittebant. populum, editores, orabant. ſi is vellet, mittebantur. Quid miſſio, & pugna ſine miſſione.

ET cum exclamatione ſubitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid ſibi hic clamor vult? inquimus. Non *Hoc habet, in vulnere dictum.* etiam videtis? inquit. læſus eſt, cecidit Birria. Vox ea propria inſultantis aduerſarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

——— *teloq́ue orantem multa trabali*
Deſuper altus equo grauiter ferit, atq; ita fatur:
Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Pſychomachia:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdijs:

Habet, peractum eſt: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum eſt: fata ſe noſtra explicant.

Et apud eumpſe pluriens. Nec alius ſanè clamor eſt, quem Auguſtinus indicat lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. vbi de Alypio. Læſi autem gladiatores & mortis metuentes, ſub- *Submittere arma.* mittebant arma. Id ſignum victi fractiq́ue. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego iſtum aduerſarium mihi ſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi. à nutu populi pendebat mors eorum vel ſa- *Populus exorari debebat a gladiatoribus.* lus. Horatius:

*Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.*

** Quia rogaturi admouebant ſe ſpectatoribus, vnde audiri poſſent.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare; tu neque ſubmittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuictoq́ue moriendum eſt.* Idem epiſt. CVIII. alludit: *Non faciam quod victi ſolent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Ci- *Editores etiã rogati.* cero II. Tuſcul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. ſi ijs ſatisfactum non ſit, ſe velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum inſectatione ſæuitiæ eius: Ἀγῶνα μονομαχίας ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐποίησεν. Ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τοῦ ἀντιπάλου δεήθητι. id eſt: *Munus Nicomediæ præbuit die ſuo natali. in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus ſupplicaſſe Antonino vti ſeruaretur. illum reſpondiſſe, Abi, & * aduerſario tuo ſupplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præſens, ſemper ius liberandi. Quinimò & ſolo * ſuperuentu ſuo: niſi fallunt me Ouidij verba de Ponto:

** Atqui aduerſario nullum ſeruandi ius. Ideò re ipſâ negantis hoc reſponſum.*

** Ad exemplum credo Veſtalium, quæ caſu obuiæ protollebant noxiorum pœnam.*

Cæſaris aduentu tutâ gladiator arenâ
Exit, & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Miſſio dicta. Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude confun- *Quid miſſio propriè.* dunt. Errare eos ſcio totâ viâ. Miſſio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. Illius ef- *Diſcrimen inter eam & Rudem.* fectus, vt ab imminenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cùm Myrino peteretur miſſio læſo.* mittebantur ergo læſi. Itaque ſine *Sine miſſione dare gladiatores.* miſſione dare gladiatores, & ſine miſſione pugna; non aliud, quã ad certã mortem dari, niſi

niſi vincas: ius non eſſe, vulneratos ſuppliceſque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expreſſit Liuius de Perſeo, lib. XLI. *Deinde ſæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obiêre mortem, &, quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatũ eſt.* Nec video quid ijs locis poſſit opponi. non item quid huic Senecæ: *Abſciſſâ miſſione gladiator, quem armatus fugerat, nudus inſequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem ſatis illuſtrarunt ſub Caio *quinque retiarij, qui totidem ſecutoribus ſuccubuerant: cumque iuberentur occidi* (id eſt, abſciſſâ miſſione) *vnus reſumtâ fuſcinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Auguſti decretum, qui *Gladiatores ſine miſſione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti ſæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem. Qualem fuiſſe credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij ſunt, Neronis cap. IV.) *tantâ ſæuitiâ, vt neceſſe fuerit Auguſto clàm fruſtrà monitũ edicto coërcere.* Et ſuſpicer hoc ipſum edictum eſſe, quo vetiti dare ſine miſſione. De hac miſſione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quã pertinaces lacrymas? quã miſerabilem obteſtationẽ vidi? nemo vmquam ſic rogauit miſſionem.* Idem: *Nec difficilem tamen ſub illo præſertim auctoramento habuiſſet miſſionem, ſed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiam refero, non ad militarem, variè & decenter tranſlata ſcriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodeſt paucos annos vel dies lucrifacere? ſine miſſione naſcimur.*

Vetuit id Auguſtus.

Tranſlata ea dictio ad res alias.

Apuleij lib. II. vbi nequiſſima feminarum, *Hodierna pugna,* inquit, *non habet miſſionem.* & in ſimili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, alteque ſuccincta, iuſſit infelicibus dari miſſionem.* Eiuſdem: *Inbibuitque Tryphæna tam grande facinus, non diſſimulatâ miſſione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ioſ. Scaliger, anteà publicè non viſum: quod totum ſubijcio libens illuſtrandæ huic rei.

Cùm traheret Priſcus, traheret certamina Verus,
Eſſet & æqualis Mars vtriuſque diu.
Miſſio ſæpè viris magno clamore petita eſt.
Sed Cæſar legi paruit ipſe ſuæ.
*Lex erat, ad digitum * poſitam concurrere palmam.*
Quod licuit, lances, donaque ſæpè dedit.
Inuentus tamen eſt finis diſcriminis æqui.
Pugnauêre pares: ſuccubuêre pares.
Miſit vtriſque rudes, & palmas Cæſar vtriſque.
Hoc pretium virtus ingenioſa tulit.
Contigit hoc nullo, niſi te, ſub Principe, Cæſar:
Cùm duo pugnarent, victor vterque fuit.

* *poſitâ con. palmâ.*

Vbi tamen quid ſit, *ad digitum concurrere,* ambigo: an non ita propinquos iunctoſque pugnare, vt digitus modò intereſſet? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores ſolent *tollere*, cùm victos ſe faterentur. Vetus Scholiaſtes ad illud Perſij, —— *digitum exere, peccas. Digito,* inquit, *ſublato oſtende, victum te eſſe à vitijs. Tractum à gladiatoribus, qui victi oſtenſione digiti veniam à populo poſtulabant.*

Inſere hîc de pugnâ ipſâ Figuram: quæ etiam Caput ſequens tangit.

LIB. II. CAPP. XX. XXI. XXII.

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur proſtrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Poſtremò Libitinam in Amphitheatris.

Populus intercedebat.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque ſe conformabant. Intercedebat pro victis læſiſque. Seneca de Tranquillitate libro II. *Quæris quid inter duos interſit? quod inter gladiatores fortiſſimos. quorum alter premit vulnus, & conſtat in gradu: alter reſpiciens ad clamantem populum ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur.*

Idem occidi iubebat. Pollicem vertens.

Interfici iubebat idem. Signum, conuerſus pollex. Iuuenalis:

Munera nunc edunt, & verſo pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Prudentius, de Veſtalibus:

—— conſurgit ad ictus
Et quoties victor ferrum iugulo inſerit, illa
Delicias ait eſſe ſuas, pectuſque iacentis
Virgo modeſta iubet conuerſo pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος,

Sperat & in ſæuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infeſto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infeſtis ſpectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, ſicubi infeſtis ſpectatoribus dimicarent, vi rapiendos ſeruandoſque mandabat.* Cauſſa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque.

Pollices premere.

Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare ſolitum: diſcite ab his exemplis. Cicero pro Milone:

Audacia & conſtantia gladiatorũ accepta populo.

Etenim ſi in gladiatoriis pugnis timidos & ſupplices, & vt viuere liceat obſecrantes, etiã odiſſe ſolemus: fortes & animoſos & ſe acriter ipſos morti offerentes, ſeruari cupimus. Seneca de Irâ lib. I.

Ignauia, odio.

Quid gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Et benè furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an poſſint pii & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis ac miſericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, ſed efflagitant. Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter è duobus alter occiſus eſt.* Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu ſæuitiam! inquit Duza: ſupra fidem meam, niſi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego. ſed meo voto, Vtinam illi Buſirides omnes vnum oculum habuiſſent! Sed nos ſpectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Poſt hæc ergo, inquit, ſuffragia vulgi, ſi alba quidẽ fauenſque ſententia; miſer ille mittebatur, ſed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt cenſeo. ſin funeſta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrum.

Recipere ferrum.

Cicero pro Sextio: *Ipſum verò quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit?* Iis verbis ſubiecta vis, vt iugulum vltrò præberent; ne membra contraherẽt; ne manum opponerent. Mira firmitas, ſi in re bonâ ſeriaque. Seneca epiſtolâ XXX. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidiſſimus, iugulum aduerſario præſtat, & errantem gladium ſibi attemperat.* Cicero prorſus graphicè totam rem depinxit in Tuſculanâ ſecundâ. *Quis mediocris gladiator non modo ſtetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum iuſſus recipere, collum contraxit?* Seneca iterùm, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos ſibi facit, quo, inquit, te ſeruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia neſcis præbere iugulum. Viues tutiùs & morieris expeditiùs, qui ferrum non ſubductâ ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roſcio, C. Fimbriæ impotens reſponſum, Scæuulam accuſantis *quòd non totum ferrum corpore recepiſſet.* Et alluſit poëta magnus.

Sic loquitur, iuguloque haud inſcius accipit enſem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Miſerabiles famoſi gladiatores.

Et tamen miſericordia (ſi ita placet) admixta his ſceleribus, ſiquis caderet gladiator famoſus. Statius, de leone:

—— quòd te populuſque patreſque,
Ceu notus caderes triſti gladiator arenâ,
Ingemuère mori.

Imò & quidam quaſi mitiores, auertebant ſe à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi ſe à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud ſpectaculum eſſe in parte pœnarum, tamen nequiſſimorum quoque hominum ſuprema pericula habent ſuam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod Lactantii ipſi verbis ponam: *Quin-*

Iterabant ictus.

etiam, inquit, *percuſſos iacenteſq; repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari: nequis illos ſimulatâ morte deludat.* Et eſtne ſuper alius ad ſæuitiam gradus? Eſt. Nam & manum mittebant in vulnus, & ſanguine velut ſe proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen ſibi ante mortem, vt ait, non leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occiſi vulnus manum miſiſſet, ad caput ſibi deterſit.* Illud ſcilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentaſſet (ex more enim:) ſed quòd capiti ſuo admouiſſet. quaſi precatus ſibi ſuoque capiti eadem. Sed nec defuiſſe è populo ſcite, qui gladiatorum ſanguinem ex ipſo vulneris hiatu biberent, calidum adhuc ſpirantemque. contra morbum, fateor: ſed iuſtâ * Plinij deteſtatione, *cùm plagis ne ferarum quidem admoueri ora fas ſit humana.* Non ergo iniuriâ in hanc feralem arenam illata, vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ inſtrumenta. vt eſſet videlicet, quò mortui ſubitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatiſque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totuſque vnius diei apparatus è ſuccino.* Ab hac re certa porta in Amphitheatro, quæ Libitinenſis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinenſem elata eſt.* Dio de eâdem re: Καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id eſt, *Et quòd vltimâ ſpectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri ſolent, elata eſt.* Ex his videtis, opinor, ſatis, quanta iſta cruditas: & quam iure Prouerbij vicem ſcripſerit Poſidippus Comicus apud Athenæum:

* Τῶν μονομαχούντων εἰσὶν ἀθλιώτεροι.

Manum in vulnus mittebant.

Bibebant ſanguinem.

* L. XXVIII. cap. I.

Libitina in Amphitheatro.

Plinius explicatus.

Porta Libitinenſis.

* Nos miſeriores gladiatoribus ſumus.

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia. item Rudis. Diſcrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis.

INTERFATVS hîc ego, Parce oculis, inquam, iſtis Victor. non enim vltrà poſſum ſine lacrimis. Lupi, non homines, quique edere ſuſtinuerunt, quique ſpectare. Macte Conſtantine, qui ſuſtuliſti. Date etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata eſt. Venio ad ea quæ poſt pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? vtrúmne iſtis paricidis? Iſtis, inquit. Auguſtinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIV. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipſi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ ſicâ confodit, & more victorum cum palmâ diſcurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roſcio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius eſſe infames palmas, hanc primam lemniſcatam quæ Romæ deferatur.* Iiſdem & pecunia data. Suetonius in Claudio, de ſubito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo ſpectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remiſſior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolataque ſiniſtrâ manu, pariter cum vulgo voce digitiſque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Accipe victori populus quod poſtulat aurum.

Quæ donationes effuſè creuerant, & coërcendæ à Principibus ſæpè Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à ſcenâ. Suetonius Auguſto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de ſuo offerebat.* Supereſt de Rude: cuius mentio iucunda mihi. * Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quaſi magiſterij ſignum: aut etiam nouis, in nouo aliquo & ſtrenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem ſepeliret, ſe auctorauit: ſed die muneris productus, ſub titulo cauſſæ, rudem poſtulante populo accepit.* Hanc gladiator (ſi tamen vera & germana Acronis in Horatiũ nota) *ſtans ad crepidinem Circi ſub circulo Amphitheatri à populo petere & impetrare ſolebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Laniſta etiam ipſe. Calpurnius Declam. I. in Themate: *Redemit eum Laniſta, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut poſtulatione. quod etiam in alijs præmijs obtinuit. Lactantius: *Non poteſt eſſe immunis à ſanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfeciſſe, qui interfectori & fauit & præmium poſtulauit.* At Rudis mentio apud omnes ſcriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamen diſtinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erant ſiue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in

Palma gladiatorum.

Pecunia item.

Suetonius correctus.

Rudis donatio.

* Rudem à ferula: de quâ lib. I. cap. XV.

Acronis ambigua adſertio.

Diſcrimen in dandâ rude, pro perſonis.

vete-

Auctorati, ſtatim & planè liberi. veterem prorſus libertatem, nullo vlterà vinculo ſeruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Pleriſque gladiatoriam pugnam eum exhibuiſſe dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam iſſe, venatorem primò, pòſt etiam tabellionem fuiſſe, deinde aduocatum fiſci.* Alij è gladiatoribus, conditione ſerui. *Serui, non item.* Hi donati rude, non libertatem accipiebant, ſed vacationem dumtaxat à pugnâ. Laniſtæ deinceps próve laniſtis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Tutaque, depoſito poſcitur enſe, rudis.

Sed pilleo impoſito ijs opus. Quòd ſi libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id eſt, * pillei impoſitione liberi iudicarentur. ** Exemplo ſcilicet reliquorum ſeruorum.* Itaque Tertullianus benè Rudem à Pilleo ſeiunxit: *Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautũ eſt quid in noxijs *Qui damnati in ludũ, non temerè liberati.* damnatiſque ſeruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præſcriptum. Quod è ſolo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctiſſimo IC. Pythœo. *Eſt autem differentia,* inquit, *inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confeſtim conſumuntur, vel certè intra annum debent conſumi. enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique conſumuntur, ſed etiam pilleari & rudem accipere poſſunt poſt interuallum. Siquidem poſt quinquennium pilleari: poſt triennium autem rudem induere ijs permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude, *Rudiarij gladiatores.* Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij c. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiarijs quoque quibuſdã reuocatis auctoramento centũ millium.* Ex quo pronum colligere, non depugnaſſe vlterà rudiarios, niſi pretio aut ſponte inductos. Horatij verſus totum hunc ritum ſatis aperiunt, Ad Mæcenatem ſuum:

Spectatum ſatis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterùm antiquo me includere ludo.
Non eadem eſt ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro.

Mos arma conſecrandi Herculi. E quibus poſtremis admonitum etiam hoc volo: morem fuiſſe, vti gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis: ſacra videlicet eiuſmodi gymnaſiorum deo. Nam *Hercules Athletis gladiatoribusq; præſes.* & athletis & gladiatoribus Hercules præeſſe putabatur: qui facta eius ſcilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθλητ': id eſt, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex his atque huiuſmodi inſtitutis vel ad Herculis athletæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille teſtis, qui Herculem dici ſe voluit, imò pingi, fingi quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro, Veneris: ſic in Amphitheatro, Herculis ædes vulgò. *Eius templum vulgò in Amphitheatris.* Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens extruendam ædem Herculi, *vbi gymnaſia aut amphitheatra non ſunt, in Circo.*

CAPVT XXIV.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipſi? an eſt quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus ſponſionibuſque in Arenâ, dignum notâ. Viliſſimæ enim animæ addictæ his ludis *Studia & factiones in Arenâ.* & velut conſecratæ, in partes diducebantur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphitheatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antonius Imp. in vitâ ſuâ: Παρὰ τοῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμουλάριος ἢ σκουτάριος γενέσθαι: *Parmulari.* id eſt; *Ab educatore ſuo, non Praſianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & ſimili modo, Secutoriani. Martialis: *Secutoriani.*

Vincenti parmæ cùm ſua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coërcet lib. III. Diſſertationum, cap. IV. quem videte. Sed & Sponſiones *Sponſiones pro victoriâ.* interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte:

Hos aditus Circuſque nouo præbebit amori:
Sparſaque ſollicito triſtis arena foro.
Illâ ſæpè puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui ſpectauit vulnera, vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poſcitque libellum,
Et quærit, poſito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telumque volatile ſenſit,
Et pars ſpectati vulneris ipſe fuit.

Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipſi. *Principes imbuti hoc fauore aut odio.* Titus Imp. *ſtudium armaturæ Thracum præ ſe ferens, ſæpè cum populo & voce & geſtu, vt fautor, cauillatus eſt,* ait Suetonius in Tito *Adſerta Suetonij loca.* c. VIII. Quo loco non luſcitioſus ſed cæcus Glareanus, qui reſcribendum contendit,

non vt fautor, additâ negatione. Sed ego, voſque, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque diſſidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic fauor, & in re ludicrâ, ludus: in iram, inimicitiam erumpebat, imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è ſpectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij ſunt Domitiani cap. x. Hoc volebat ſcilicet ille ciuis, Thracem reſiſtere myrmilloni poſſe, cui viribus par: non poſſe Editori (ipſi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictum luit ſanguine ſuo miſer. Appoſitè & apertè hanc ſæuitiam tetigit Plinius in laudatione Traiani: *Nemo ſpectator ſpectaculum factus, miſeras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* ille verique honoris ignarus, qui crimina maieſtatis in arenâ colligebat, & ſe deſpici ac contemni, niſi etiam gladiatores eius veneraremur, ſibi maledici in illis, ſuam diuinitatem, ſuum numen violari interpretabatur: cùm ſe idem, quod deos: gladiatores, quod ſe putabat. At tu Cæſar quàm pulchrum ſpectaculum pro illo nobis execrabili reddidiſti? Vidimus delatorum iudicium, quaſi graſſatorum, quaſi latronum. non ſolitudinem illi nouiter* (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter*) *ſed templum, ſed forum inſederant*, &c. Et ſanè etiam ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia ſecura ineunt, in quibus lingua ſollicitè etiam ebrijs cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impenſâ & regijs opibus, & artificum exquiſitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?*

Cauſſa mortis hic fauor. — *Suetonius explicatus.* — ** Domitianum tangit.* — *Plinius correctus.*

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici poſſit. Solitos dari ſub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo feſſus. & dicite ſeriò, nónne etiam vobis

Lumbi ſedendo, oculíque ſpectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri iſti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuiſſe, non ſolùm oblectantes. Nec vultu iſto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non de innocentum. Et dic ſodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remiſſionibus ludicriſque ipſis prætuliſſe arma? ſanguinem oculis vſurpaſſe & cædem? Ego verò à legiſlatoribus multas meditationes gymnaſiaque inſtituta ſcio ad fortitudinem: nullum efficacius iſto. Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, ſanguinem eliciunt: tu homo miſericors, ſi interuenias, credo, plores. At palæſtram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus cenſuit. Atque illi in liberis innoxijſque corporibus ſæuitiâ eâ vſi: Romanis, quos ſcelera ſua lexque damnarant, non licuit interficere animaduerſioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, ſed non is finis. Non delectare, ſed confirmare eo ſpectaculo mentem oculoſque voluerunt: & viuis præſentibuſque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.* Acceſſit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud noſipſos, qui religione & more arcemur ab laniena, in hanc partem ſcilicet non peccatur. Præliorum igitur ſermo ſit: quotuſquiſque erit, qui non è ſpeculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque ſtragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt ſtrictum carnificis gladium videat, & vnius miſeri purpuream ceruicem? Ita eſt. queri libet de peruerſitate naturæ. Hominem naſcentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is ſcopus: militiam modò & fortitudinem ſpectarunt. Cicero benè Tuſculanâ ſecundâ: *Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet. & haud ſcio an ita ſit, vt nunc fit. cùm verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina.* Et Plinius in Panegyrico: *Viſum eſt ſpectaculum inde non eneruę nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: ſed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in ſeruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum eſt, edito munere gladiatorio.* Et ſatis multis verbis

Pro gladiatoribus aliquid. — *Bellicum eſſe ſpectaculum.* — *Meditationem fortitudinis.* — *Voluptatem ſpectantium, acceſſionem eſſe, non finem.* — *Cupiditas humana videndi ſanguinis.* — *Ad mortis contemptum facere.* — *Ideò dari ſolent tempore belli.*

Capi-

Capitolinus in vitâ Maximi & Balbini: *Vnde autem mos tractus ſit vt proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum eſt. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hoſtes factam, vt ciuium ſanguine litato ſpecie pugnarum ſe Nemeſis, id eſt vis quædam fortunæ ſatiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod veriſimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter ſe* * *cohortes*, (emendandum cenſeo, *nudos inter ſe coërtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hoſtes timerent, aut ſanguinem pertimeſcerent.* Atque hæc ſatis, vt opinor, ad excuſandum publicum morem. quem tamen ipſum priuatim ſi ſpectas, quid? non tu, Lipſi, momentum aliquod habuiſſe cenſes ad virtutem? Magnum. Tempora noſtra, noſque ipſos videamus. Opidum ecce vnum alterúmve captum, direptum eſt; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata ſapientiæ ſtudia? vbi ille animus qui poſſit dicere, *Si fractus illabatur orbis?* Ignaue miles, ſequere me non in philoſophicum, ſed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat ſibiipſi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum ſic loquere? Homullus ille ſine litteris, ſine diſciplinâ, mortem contemnere poteſt, extremum rerum humanarum: exſilium ego & mutationem loci formido. Ille ſanguinem amittit alacer: ego ſi ager aut reſculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet ſimilis, quibus vt fruſtrà ingentia cornua, cùm deſit animus; ſic mihi hæc litterarum tela neſcio vti. Deſierat Lernutius. & parabam reſpondere ego: ſed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipſi, inquit, hanc ſerram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam ſurgere nitebamur, ſed capite quaſſanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & incluſos necabis in hoc Circo? Prorſus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adpoſita fruſtrà. Vin' tu, Lipſi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos naſci debuiſti tu. non ſpectaſſes ſolùm, credo, ſanguinem, ſed guſtaſſes. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixiſſe per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumque porrexit; quem ego vix ſummo ore delibans puero tradidi, & bibere iuſſi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in * fine menſæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ σπείσασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι. id eſt: *Mos erat vt cùm ſurgerent à menſâ, cumque libaßent, vini reliquum puero illi darent qui bibere miniſtraßet.* Dixi, & ſurrexi. ſed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterùm ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφὶς βίος. Tamen, ſi Pighius hic vult, me Victor, vince. Sint ſanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum ſimul, abitumque.

* *Atqui non per cohortes pugnabant vulgò. Capitolinus correctus.*

Potuiſſe etiam priuatim eſſe vtile id inductum.

Exhortatio ad conſtantiam.

* *Reliquiæ vini pincernæ puero data, ritu priſco.*

INDEX CAPITVM QVAE LIBRO PRIMO.

CAPVT I.

OCCASIO & origo horum ſermonum. 483

CAP. II.

Salini religio in menſâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defenſa. Saturnalia, ſeruorum dies. Seneca correctus explicatusque. Saturnus deus. Feſtus & Cicero emendati. Mutatio veſtis. Cœnatoria. Syntheſis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti. 484

CAP. III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Auſonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies. 487

CAP. IV.

Etiam quæſitum de diebus. Obiectiones poſitæ, & in parte remotæ. 488

CAP. V.

Saturnalia Gladiatoribus ludiſque deſtinata. Ipſi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno ſacri. Saturnus inter inferos, maleficus, & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux & Tertulliano. Sacerdotes Saturni. ibid.

CAP. VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum inſtituto. Romam id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas. 489

CAP. VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequẽtiâ Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores ſignificatione duplici, pro re proque hominibus. 492

CAP. VIII.

Diſpoſitio & ordo futuri ſermonis. Origo ludicri: & cauſa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Auſonio præluximus, eumque emendauimus. Recenſio veterum munerum, quæ olim comprehenſa Actis, inter res ſerias. In illuſtrium funere gladiatores. mox etiam plebeio. idque ex teſtamento. Poſtremò & fœminarum. 493

CAP. IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis cauſsâ dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus. 496

CAP. X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouinciis. Vbi reges dabant, præſideſque. Paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. Poſteà promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant. 497

CAP. XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, ſupra noſtram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati. 499

CAP. XII.

Deteſtatio huius verè ſceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendum eff·ſam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipſi ponerent. Poſtremò tota res ſublata. Ammianus explicatus & Prudentius. ibid.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus. 501

CAP. XIV.

Pars ſecunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei iuuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & adminiſtri. De victu & ſaginâ gladiatorum in his ludis. qui fuere etiam extra Romam. & aliquid de ludorũ formâ. 502.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Laniſtæ: qui Familiæ præeſſe dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magiſtri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos inſtituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque laniſtis fuiſſe, ac tironibus. 504

CAP. XVI.

Menſæ ſecundæ interruptus paullum ſermo de loco: dictumque per occaſionem de Saturnalicis mune-

muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in menſis, & item in ludis ſpectaculiſq;. 505

CAP. XVII.

Iterùm ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea ſunt Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones. 506

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vſuique. Obiter etiam de obſcænâ ludi parte. 507

CAP. XIX.

Finis conuiuij ſermoniſque. per occaſionem de Diludijs. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inuſitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius. 508

QVAE LIBRO II.

CAP. I.

QVID *ante diei ſecundi conuiuium. cum Victore diſſertatio ſuper Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.* 510

CAP. II.

In ipſo conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Tranſlatus cœptus ſermo à Pighio ad Duzam. 511

CAP. III.

Propoſitio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quoſdam ſeruos eſſe, aut quaſi ſeruos: quoſdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoreſque paſſim arenâ ſe polluiſſe. quod alijs principibus permiſſum, aliis vetitum. 512

CAP. IV.

Fœminas imò ipſas deſcendiſſe in hunc ludum: in publico depugnaſſe. donec id vetitum à Seuero. 514

CAP. V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium merceſque eorum, Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item ſolemne gladiatorum iuramentum. 515

CAP. VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſertæ. De Orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litteriſque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis. 516

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & diſcrimine. De Secutoribus primò; cauſſâ nominis: ratione pugnandi, & armis. 517

CAP. VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. deſcriptio pugnæ & armorum. & cum quo commiſſus. 518

CAP. IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præſertim accuratè de Sicâ. 520

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipſi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compoſitio. 521

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortaſſis ijdem. Samnitum origo, & arma. item de Prouocatoribus. 522

CAP. XII.

De Eſſedarijs, deque Andabatis. & de vtriuſque ratione pugnandi. 524

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poëtis, ſæpe à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum, ad lucem. 525

CAP. XIV.

Pauſa aliqua iterùm. intereà de Suppoſiticijs dictum. deque ſorte. ſtatim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares. 527

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimoſque gladiatores. ſine armis, ſine arte, ſeminudi. 528

CAP. XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiſcales ſiue Cæſariani.

riani. Poſtulaticij. Cateruarij. Conſummati. Ordinarij. Cauſæ omnes nominum explicatæ. 529

CAP. XVII.

Ad terminum de Hominibus, veſtis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid ornamenta. 531

CAP. XVIII.

Finis Duziaci ſermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vſurpata, explicantur. 532

CAP. XIX.

Quæ ipſo die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductióque. compoſitiones, & oſtenſio ornamentorum. Præluſio, haſtis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Verſa arma. 533

CAP. XX.

Pugnæ ipſius deſcriptio. In ſtatu ſtabant. Petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant. 537

CAP. XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læſi ſupplicabant, & arma ſubmittebant. populum, editores, orabant. ſi is vellet, mittebantur. Quid miſſio, & pugna ſine miſſione. 538

CAP. XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur proſtrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Poſtremò Libitina in Amphitheatriis. 541

CAP. XXIII.

Præmia victorum, palma & pecunia. item Rudis. Diſcrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis. 542

CAP. XXIV.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor. 543

CAP. XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici poſſit. Solitos dari ſub belli tempus. In fine mos de reliquijs vini. 544

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

ACCVBITORIA veſtimenta. 486,b
Acinacis Perſarum. 521,a
Ἀκινάκης. 517,b
Ad cultrum. 513,a
Ad gladium. ibid.
Aduenticia. 484,a
Æneatores, Tubicines. 535,a
Agellius correctus. 509,b
Ἀγωνοθέτης. 492,b
Alcedonia. 483,b
A lineâ excidere. 494,a
Ammianus illuſtratus. 501,a
Amphitheatra ludicro & venationi data. 507,a
Amphitheatra ſedes cædium ſ. gladiatorum. 498,a
in Amphitheatro templum Herculis. 543,b
Amplexus, gratulationis ſignum. 483,b
Anaxagoræ locus de patriâ. ibid.a
Andabatæ, qui? 524,a
claußis oculis pugnabant. ibid.
Andabatarum more pugnare ibid.b
Andabatis galeæ ex auro. ibid.
Ἀποδυτήριον. 507,b
Apophoreta, quid? 506,a
Apophoreta Saturnalibus miſſitata. ibid. & in ludis. ibid.b
Apophoreta, lanx. ibid.
Apparatus aulicus. 529,b
Appianus illuſtratus. 494,b
Apuleius illuſtratus. 498,a. & interpretatus. 517,b
Argenti venæ apud Germanos quando repertæ. 510,a
Arma, ornamenta dicta. 531,b
Arma luſoria. 534,a
Arma pugnatoria. ibid.
Arma ſubmittere. 538,b
Artemidorus emendatus. 521,a. 524,a. explicatus. 522,a. 524 b. & interpretatus. 523,a
Aſparagi quàm coquantur, redire citiùs. 484,a
Aterij ſomnium. 519,b
Aterius à Retiario occiſus. ibid.
Auctorare. 515,a
Auctorati gladiatores. ibid.
Auctoramentum. ibid.b
Auguſtus primus ſpectaculorum Editorem Munerarium dixit. 492,b
Aur. Victor explicatus & emendatus. 534,b
Auſonius correctus. 487,b. & explicatus. 493,b
BAttalia gladiatorum exercitationes, 505,a
Batualia, gymnaſium gladiatorum. ibid.
Batuere quid? ibid. 521,a
Belli tempore dati gladiatores. 544,b
Betizare. 510,a
Bitere. 509,b
Bona Saturnalia clamari ſolitum. 485,b
Buſtuarij gladiatores. 493,b
CÆnatoria veſtis, domeſtica tantùm. 486,a
Cæſariani gladiatores. 529,a
Calamitas orbi inuecta per ludos gladiatorios. 499,b
Campani conuiuiis gladiatorum ſpectacula exhibuerunt. 490,a. quos Romani imitati ſunt. ibid.
Candidatis gladiatores dare vetitum. 500,a
Caninum prandium. 516,b
Capitolinus correctus. 545,a
Captiui in exſequijs immolari ſoliti, & ad buſtum. 493,b
Carptores, qui? 511,a
Carpus, quid? ibid.
Cateruarij gladiatores. 530,a
Cellæ meretriciæ. 504,a
Cellæ ſeruiles. 503,b
Ceræ in Saturnalibus dati. 5[illegible],b
Cheironomontes. 511,b
Chirurgi etiam medicórum nomine comprehenſi. 503,a
Χιτώνιον ἄζωστον. 487,a
Cicero emendatus. 405,a. 500,a
& explicatus. 493,b. 524,b. 532,b
Claudius Prætoria munera tollit. 496,b. 498,b
Clemens Alexandrinus correctus. 521,a
Clypeus, enſis & galea, ſunt arma Secutoris. 518,b
Coacti gladiatores. 515,a
Collum inuadere. 483,b
Columbæ ad ferendas literas, in Spectaculis. 517,a
Columbæ liberatrices. ibid.
Columbæ ſacræ Syris. 516,b
Comburere diem. 485,a
Commentator, pro Laniſtâ. 504,b
Committere gladiatores. 533,a
Comparare gladiatores. ibid.
Compitalia. 488,a
Componere & compoſitio. 533,a
Coniectura in Cicerone. 537,b
Conſtantinus gladiatorum munus ſuſtulit. 500,b
Conſummati gladiatores. 530,b
Copis. 521,a
Corollaria. 542,b
Cranium mortui in menſam inferri ſolitum. 508,b
Criticum acumen. 521,b
Crixus Spartaci dux. 494,a
Κρίνειν ἔμμα. 489,a
Cruenta Romanorum conuiuia. 490,b
Crupellarij Gallis ijdem qui Myrmillones. 521,b
Cubicularij gladiatores. 490,b
Culigna. 484,a
Culter venatorum. 513,a
Cupiditas humana videndi ſanguinis. 544,b
Curæ, infirmo vitandæ. 483,a
Curatores menſæ. 511,b
DEorum imago olim in menſâ. 484,b
Dictata dare. 504,b
Diludia, quid? 508,a
Dimachæri. 525,a
Diribitores. 511,b
Diſcrimen inter Miſſionem & Rudem. 538,b
Diſcrimen in data Rude, pro perſonis. 542,b
Diis ſacri gladiatores. 489,b
Doctores, pro Laniſtis. 504,b
Domeſtica veſtis. 486,a
Domini ludorum. 492,b
Dominia & Dominus quid? 509,b
Domnitio. 508,a
Druſiani gladij. 533,b
Ducere claſſem. 504,b
Ducere familiam. ibid.
Ducere ordines. ibid.
EAnus, Ianus. 485,a
Edicere diem. 532,b
Edicta. ibid.
Editiones Spectaculorum. 492,b
Editores ludorum. ibid.
Editorum habitus veſtiſque. 501,b
Eludere, ſiue deludere. 534,b
Ἐν χειρὸς νόμῳ. 484,a
Enſis, clypeus, & galea, ſunt arma Secutoris. 518,b
Ἔφεδρος. 527,b
Epicteti diſſertationes. 485,b
Equites Senatoreſque ad gladium. 513,a
Eſſedarij gladiatores. 524,a. ratio pugnandi eorũ. ibid.
Eumenius Rhetor correctus. 534,a
Excedere, exire, ludere, & eludere, vitandi verba. 538,a
Exhortatio ad conſtantiam. 545,a

Fabrum

FAbrum cadere cùm ferias fullonem. 531,a
Familiam ducere. 504,b
Familia gladiatorum. ibid.a
Famoſi gladiatores miſerabiles. 541,b
Fauor interdum cauſſa mortis. 544,a
Fax extincta & igni admota, vehementiùs accenditur. 483,b
Feminæ etiam ad gladium. 514,a
in gymnaſijs nudæ. ibid.b
Feminarum in funere etiam gladiatores dati. 494,b
Feminis monomachia interdicta. 514,b
Ferula quid, & vnde dicta. 505,a
Ferulis vapulabant tirones. ibid.b
Fides dea. 496,a
Fiſcales gladiatores. 529,a
Florus illuſtratus. 494,a
Forenſis veſtis. 486,a
Frigus ſtrictum. 483,b
Fronto orator Turbonis tribunal adijt in veſte conuiuali. 486,a
Funus cauſa muneris Gladiatorij. 493,a
Funus indictiuum. 494,a
GAlea communis pleriſque gladiatoribus. 518,b
Galeæ criſtatæ Samnitium. 523,a
Germanorum immanitas. 490,b
Gladiator, quis. 493,a
Gladiatores orti ab Etruſcis. ibid.
Gladiatores primi publici Romæ. ibid.b
Gladiatores è quo genere hominum. 512,a,b
Gladiatorum varia genera. ibid.
Gladiatores buſtuarij.493,b. Cæſariani.529.a. catenarij 530,a. coacti. 512,b.515,a. cubicularij.490,b. fiſcales.529,a. obſequentes. 530,b. ordinarij.ibid. poſtulaticij. 529,b
Gladiatores conſummati,530.b. Victores. ibid.a
Gladiatores dati à pleriſq; Magiſtratibus.496,a,b.497,a. etiam Sacerdotibus & Principibus. 497,a. à quo,& quando ſublati. 500,b.501,b
Gladiatores, Venatio & Circenſes Saturnalibus propriè dabantur.488,b. olim tantùm in funere. 493,b. 494,a,b. & ſuper menſam. 490,a
Gladiatores vbi dati.506,b. 507,a. etiam in Græcia & Iudæâ. 497,b
Gladiatores pro ipſis ludis apud Ciceronem. 493,a
Gladiatores Marti,vel potiùs Saturno ſacri. 489,a.
item Diti. ibid b
Gladiatoriæ rei intellectæ vtilitas maxima. 490,a
Gladiatorij ludi alijs celebriores. 492,a.
gratiſſimi plebi. ibid.b
Gladiatorij victus ratio. 503,a
Gladiatorium, quid? 493,a
Gladiatorum crebritas & numerus. 499,a
Gladiatorum editiones in morte priuatorum, idque ex teſtamento 494,b. actis publicis præſcriptæ. ibid.a
Gladiatorum interfectorum numerus. 499,b
Gladiatorum nomina interdum confuſa. 525,b
Gladiatorum pompa. 533,a
Gladiatorum tabulæ pictæ. 532,b
Gladiatoriorum munerum ſumptus. 500,b
Gladij Druſiani. 533,a
Glareani error. 543,b
Gymnici ludi. 492,a
HArpe, enſis falcatus. 521,a
Hecatomba. 494,b
Hercules athletis gladiatoribuſque præſes. 543,a.
eius templum vulgò in Amphitheatris. ibid.b
Hercules, Epitrapezius dictus. 484,b
Herma. 485,a
Hirundines victoriæ nunciæ. 517,a
Hiſtriones Principum. 529,a
Hoc habet, in vulnere dici ſolitum. 538,a
etiam,Habet,ſimpliciter. ibid.b
Homines ſæpè pro re ponuntur, vt contrà res pro hominibus. 493,a
Hoplomachos. 522,a
Horatius explicatus. 490,b. & illuſtratus. 532,b
Hordeaceus panis non bonus. 503,b
Hygeia. 483,a
IAnthina veſtis. 487,a
Ianus, Eanus. 485,a
Indictiuum funus. 494,a
Inuadere collum. 483,b
Inualetudo. ibid.
Inuitandi mira, ſed priſca ratio. 508,b
Iocus apud Senecam explicatus correctuſque. 524,a
Io Saturnalia, clamari ſolitum. 485,b
Iugulum petere. 484,a
Iulius Cæſar munus Gladiatorium in filiæ memoriam pronuntiauit. 494,b
Iunius Blæſus Pannoniæ Præfectus. 497,b
Iuramentum in auctoratione. 516,a
Iuuenalis dies dictus, Saturnalium quintus, à Caligulâ additus. 487,b
Iuuenalis explicatus. 525,b
LAcæna ſimplicitas. 514,b
Læna, pro cænatorijs. 487,a
Lætitia Saturnalium. 485,b
Lampada dare. 532,a
Lampridius correctus. 496,b.506,a
Laniſtæ auium. 504,a
Laniſtæ ludorum gladiatorum præfecti. ibid.
& pro ipſis gladiatoribus. ibid.
Laniſtæ honeſtiori verbo Doctores dicti. ibid.b.
& Magiſtri. ibid.
Lapitharum conuiuia. 490,b
Laquearij. 525,a
Laſſitudo animorum quæ? 510,a
Latus tegere, in vitando, præcipuum. 538,a
Lauabant ſæpiùs in vno conuiuio Romani. 510,b.
cuiuſmodi ea lotio? 511,a
Lectio nimia infirmo vitanda. 483,a
Leges reprimendis munerum editionibus. 500,a
Libelli gladiatorij ante pugnam. 532,a
Libellus munerarius. ibid.b
Libitina in Amphitheatro. 542,a
Libitinenſis porta. ibid.
Licentia plebis in flagitandis muneribus. 494,b
Lictores & accenſus Editori. 501,b
Limen ipſum attigiſti oſtij. 521,a
Lineam aduerſum aliquem poſcere. 493,a
Linguarium dare. 489,b
Liuius correctus. 505,a
Locare ſe ad gladium aut cultrum, quid? 513,a
Lorarij. 516,a
Lubentia. 484,a
Lucanus correctus. 537,a
Ludi ad artem gladiatoriam deſtinati. 502,b.503,b
Ludi pœna. 504,a
Ludorum arbiter populus. 541,a
Ludorum catalogus. 502,b
Luſoria tela. 534,a
Luſorium, locus exercendis gladiatoribus. 502,b
MΑχαιροποιοί. 493,a
Macrobij centones. 485,a
Magiſtri pro laniſtis. 504,b
Manes gladiatorum ſanguine placari ſoliti. 489,b
Mantinenſes gladiatoriæ pugnæ inuentores. 493,a
Manus aleatoriæ. 537,b
Manus gladiatoriæ, quæ? ibid.
Mare malorum. 483,b
Martialis illuſtratus. 505,b
Maſtigophori. 516,a.517,a
Mattiacus ſiue Maciacus ager argenti venas habet. 510,a
Matulæ modus eſt. 532,a
Medici ludorum gladiatorum. 503,a
Medici etiam pro chirurgis. ibid.
Meridiani, gladiatores, 528,a. modus pugnæ inter eos. ibid.b
Millenaria nota ſæpè corrupta. 499,b
Millio quid propriè.538,b.inter eā & Rudē diſcrimē.ibi.

ſine Miſſione gladiatores dare. ibid.
Moneta dea. 492,a
de Monomachiâ ex Artemidoro. 526,a
Mos arma conſecrandi Herculi. 543,a
Mucro pugnatorius. 534,b
Munerarius. 492,b
Munerator, à Floro dictus eſt munerarius. 493,a.494,a
Munerum publicorum diligens in Liuio recenſus. 493,b
Munus ad rogum. 494,b
Munus oſtendere. 531,a
Munus pronuntiare. ibid.
Muſici agones. 492,a
Mutitare, quid? 509,b
Mutitatio priſcorum. ibid.
Myrmillones, Gallis Crupellarij dicti. 521,b. Eorum pugnandi ratio. ibid. toti in armis erant. ibid.
NAſiterna. 510,b
Neptunus. 485,a
Neptuni templum in Circo. 543,b
Nero Quæſtorum munera tollit. 497,a
Nobiles re comes à, gladiatores facti. 513,a
Nonius emendatus. 522,b
Nouius Attellanarum ſcriptor citatus. 488,b
Numeria dea. 492,a
Nymphis Cic. 545,b
Nuptunnus à nuptu dictus. 485,a
OBſequentes gladiatores. 530,b
Ocrea in ſiniſtro crure. 521,b
Odryſæ immaniter efferati. 510,b
Opalia in eandem cum Saturnalibus incidebant diem. 487,a
Opera vocata. 484,a
Ordinarij gladiatores. 530,b
Orientales non bibere ſoliti ad menſam. 516,b
Ornamenta, arma dicta. 531,b
Ornamenta boum. 532,a
Ornamenta gladiatorum ante pugnâ inſpici ſolita. 533,b
Oſtendere munus. 532,a
PÆdagogorum ſceptrum. 505,a
Pallium malacum. 486,b
Palliolati ægri. 501,b
Palma, gladiatorum præmium. 541,b. pecunia item. ibid.
Paludamenta Imperatorum coccinea. 489,b
Parma Threcibus data. 521,a
Parmularij. 543,b
Pares inter ſe commiſſi. 533,a
Patria noſtra, quæ ſit. 483,a
Pegmares gladiatores vulgo. 527,b
Pegmares inepte dici. 528,a
Pegmati. ibid.
Peliæus. 484,b
Penulati in munere funebri ſpectati. 502,a
Perſius contra vulgum explicatus. 494,b
Petere, & Petitiones. 537,b
Petere, arenæ verbum. ibid.
Peti per alterius latus. 538,a
Petronius emendatus. 486,b. & interpretatus. 518,a
Phæaces. 493,b
Picunnus. 485,a
Pilarij. 534,a
Pilunnus. 485,a
Pinnæ in galeis. 523,b
Pinnirapi. ibid.
Plautus explicatus. 486,b. 535,b
Plinius emendatus. 499,b. 507,a. 533,a. 544,a.
explicatus. 542,a.
illuſtratus. 527,b
Pollicem vertere. 541,a
Pollices premere. ibid.
Pompa gladiatorum. 533,a
Portunnus à portu dictus. 485,a
Poſtulari gladiatores ſolent. 529,b
Poſtulaticij gladiatores. ibid.
Præluſinare. 511,a
Præluſionis dies legitimo certamini præmiſſus. 533,b
Præluſiones haſtis fieri ſolebant. 534,a. & rudibus. ibid.
Prætextati Editores. 501,b
Prandium caninum. 516,b
Pretio ſe vendunt aliqui in gladiatores. 512,b
Probactores. 523,b
Procuratores ludorum ex ciuium primis. 502,b
Profana menſa quæ? 484,a
Prometheus, apud Æſchylum, Saturnum in Tartaro collocat. 489,a
Pronuntiare munus. 532,a
Proponere munus. ibid.b
Prouocatores, ſiue Probactores. 523,b
Pugil pro gladiatore. 501,a
Pugnæ gladiatoriæ modus. 537,a
Pugnare verſis armis. 535,b
Purgamentum calcare. 517,a
QVadrigarius correctus. 537,a
Quinquatribus gladiatores dati. 498,b
Quintilianus citatus. 493,a
REcipere ferrum. 541,b
Reliquię vini pincernæ puero dare ritu priſco. 545,b
Repetere, arenæ verbum. 537,b
Retiarij, qui? 518,b. eorum origo. ibid. eorum arma & pugnandi ratio. 518,b. 519,a. ſine galea pugnabant & clypeo. 519,a
Romanus ſedendo vincit. 483,b
Rudis, quid? 505,a
Rudis duplex fuit, Tironis & Laniſtæ. ibid.
Rude donare. 542,b
Rudiarij gladiatores. 543,a
Rudibus batuere. 505,a
SAcerdotes Saturni pallio coccineo velabantur. 489,b
Sagina gladiatoria. 503,a
Salini religio in menſâ. 484,a
Salinum ſacram menſam facit. ibid.
Samnites. 521,b. eorum origo & arma. 523,a
Sanguinem aliqui victores bibebant. 542,a
Saturni etymon Latinum. 485,a
Saturnus, vnde Pollucis filius dictus? ibid.b
Saturnus maleficus. 489,a
inter deos inferos habitus. ibid.
Saturnalium Sermonum occaſio & origo. 483,a
Saturnalia, ſeruorum dies. 484,b
Saturnalia quando inſtituta. 485,a
Saturnalia veterum quo die? 484,b
Saturnalium dies legitimi quinque. 488,a
Saturnalibus gladiatores dati. 498,b. manè lauabatur. 485,b. munera miſſitata. 506,a. veſtis mutari ſolita. 486,a
Saturnalibus togati. ibid.
Scantinia lex. 511,a
Sciſſores, qui? ibid.b
Scriptores olim ex profeſſo de re ludicrâ ſcripſerunt. 492,a
Scutum argentatum. 521,a
Scythæ in conuiuijs è cranio mortui potabant. 509,a
Secundarij ſuppoſiticij. 527,b
Secutor. 517,b
Secutor Cæſaris. ibid.
Secutor Tribuni. ibid.
Secutor Martis cognomen. ibid.
Secutores, qui? ibid. eos cum Myrmillonibus confundit Ciceronis interpres. 518,b
eorum arma. ibid.a
Secutoriani. 543,b
Secutuleia. 518,a
Sedendo vincit Romanus. 483,b
Seges curarum. ibid.a
Seneca explicatus & correctus. 484,b. 494,b. 508,b. 511,b. 513,a. 535,a
Sermonum Saturnalium occaſio & origo. 483,a
Serram reciprocare. 545,b
Serui in exequijs immolari ſoliti. 493,a
Serui cum dominis veſtem commutabant Saturnalibus. 484,b

Seruis

Seruis Domini miniſtrabant Saturnalibus. ibid.
Sica vnde dicta? 521,a
Sica Romanorum qualis? ibid.a
Sicarij. ibid.
Sigæum. 532,a
Sigillaria ſequebantur Saturnalia. 488,b
Solinus emendatus. 522,b
Spartaci immane factum. 494,a
Spectacula, & eorum diuiſio. 492,a
Spectaculum propriè munus appellatur,& quare? ibid.b
Spectaculum bellicum eſt, munus gladiatorum. 544,b. ad mortis contemptum facit. ibid.
Spectatores munerum, in quâ veſte? 502,a
Spoliarium, quid? 507.b. vnde dictum. ibid.
Spongia ſiue Baltheus, tegmen pectori Retiarijs adtribuitur. 519,a
Sponſiones pro victoriâ. 543,b
Stare in gradu. 537,a
Stare in ſtatu. ibid.
Statius correctus. 527,b
Status. 537,a
Στολὴ δειπνῖτις. 486,a
Strictum frigus. 483,b
Structores. 511,b
Stupor è frigore. 483,b
Submittere arma. 538,b
Submittentium arma, mors aut ſalus à populi nutu pendebat. ibid. & Editorum. ibid.
Suetonius emendatus. 499,b. 513,b. explicatus. 529,b. 544,a. & illuſtratus. 501,b. 542,b
Suidas explicatus. 487,a
Sumptus munerum gladiatoriorum. 500,b
Suppoſiticij gladiatoribus. 527,a. forte dari ſoliti. ibid.b
Syntheſinati Saturnalibus honeſtiores ciues. 486,a. & homines lautiores. ibid.b
Syris columbæ ſacræ. 516,b
TAbulæ gladiatorum pictæ. 531,b
Tacitus emendatus. 492,b. 510,a. & explicatus. 497,b. 500,a
Tela luſoria. 534,a
Tertiarij ſuppoſiticij. 527,b
Theologi veteres crebrò inuecti in Spectacula. 492,a
Threces qui, & vnde dicti? 520,a. pro quouis etiam gladiatore. 493,b. eorum arma. 521,a
Threcem cum Secutore cõfundit Horatij interpres. ibid.
Threces è ruentu. 520,a
Threciſcus. ibid.
Threcidica, arma Threcum. 521,b
Tibullus illuſtratus. 489,a
Tirones, nouitij gladiatores. 504,b. docti in ludis. ibid. vapulabant ferulis. 505,b. eorum arma grauia. ibid.
Togati ſpectatores in Voluptario munere. 502,a
Togati etiam gladiatores. 531,b
Traiani incredibilis gladiatorum editio. 499,a
Trebellius Pollio emendatus. 533,a
Trico nummarius. 483,b
Tridens pro gladio Retiarijs. 519,a
Trimalcionis conuiuium. 509,a
Tuba terminalis. 534,b
Tubæ ſigno ludi commiſſi. ibid.
Tunica, veſtis Retiariorum. 531,a
Turnebi originatio ridicula ſuper Myrmillone. 521,b
VAletudo venæ tactu indagatur. 483,a
Vara vibiam ſequitur. 519,b
Varro emendatus. 524,a. & illuſtratus. 487,b. 505,b. 517,a
Vaſum ſecundâ declinat. 484,a
Venæ tactu, valetudo inquiritur. 483,a
Veneris templum in theatro. 543,b
Ventilare. 534,b
Verſis armis pugnare. 535,b
Vertumnus. 485,a
Veſtales caſu obuiæ, noxiorũ pœnam protollebant. 538,b
Veſtis gladiatorum in genere. 551,a
Veſtimenta accubitoria. 486,b
Veſtis conuiuialis. ibid. 487.a
Veterani gladiatores. 504,b
Victores gladiatores. 530,a
Victores manum in vulnus mittebant. 542,a
Vini reliquiæ pincernæ puero datæ ritu priſco. 545,b
Vitæ vana ſpes. 509,a
Vitalis fons curarum igne interficitur. 483,a
Vmbo pelliceus. 525,a
Vocata opera. 484,a
Volones. 530,b
Voluntarij gladiatores. 512,b. 515,a
Vſuraria ſeruorum libertas. 484,b.

APPROBATIO.

Hi I. Lipſij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri vtiliter recudentur, quòd priſcorum auctorum ſcriptis lucem & medicinam adferant. 3. Kal. Iul. 1598.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI

DE

AMPHITHEATRO

LIBER.

IN QVO

FORMA IPSA LOCI EXPRESSA,

ET RATIO SPECTANDI.

CVM ÆNEIS FIGVRIS.

AD LECTOREM.

CVM vniuerſam rem Spectaculorum veterum illuſtrare ſtatuiſſem, Muneris inquam vtriuſque, tum Circi, & Scenæ; atque ad eam cogitationem parata mihi iam materia omnis & ſeges eſſet: valde pro bono mihi viſum, imo neceſſario, de Locis ipſis eorumq́ forma quædam prædici. Nam cùm ratio tota ludorum innexa iis & apta ſit: fit omnino, vt qui illa non capiat, iſtos parum firmiter teneat, & caligans hæſitanſq́ neſciat, etiam quæ ſcire ſe arbitratur. Itaque cùm libros meos De Gladiatoribus iam emiſiſſem, non ſine caueæ Senatoriæ & Equeſtris aliquo plauſu; illos de Venatione in manibus haberem & perpolirem: hoc quod vides, De Amphitheatro, priùs contexui: in quo imago, facies, habitus omnis Arenæ expreſſus, quà ſtilo meo, quà penicillo. Nam nec formas & imagines operum neglexi. etſi fateor, maiorem me rationem rituum duxiſſe, quàm Architecturæ. Illis enim hæc noſtra ſeruiunt & prælucent, vt illos cenſemus ſcriptoribus priſcis. Tamen nec Architectura ſpreta à me prorſus, quatenus ea quidem ad voluptatem aliquid conferre videretur, ſiue admirationem. Sed quidquid hoc eſt operæ, feriatum id mihi & verè ludicrum fuiſſe, non nego. Vix enim duodecim dierum tota iſta ſcriptio & meditatio eſt: quos lege ac more ſepoſitos à feriis publiciſq́ Lectionibus, transferre mihi viſum ad hanc curam. Nec adfirmatione aliâ res eget. ipſum ſyntagma oſtendet, non eà curâ ac cultu fortaſſe, quo quædam è meis. Sed quid opus, aut neruos in remiſſionibus intendere? aut ſeriò tractare ludos? Mihi (licet Inuidiâ audiente & gemente hoc dicam) non iſta, non alia ex Antiquitate tractare nimis arduum: ad quæ explicanda otium fortaſſe aut voluntas deeſſe mihi poterit, vix facultas. Nec placeant ſibi nimis, qui neſcio quid tale adnotant & decerpunt per partes. Sed me amor alius ſtudij iam incendit, & acri quodam thyrſo pectus mihi percuſſit alta illa Diua. Sapientiam intellego: cuius meracos puroſq́ fontes numquam erit vt nimis miſceam aut diluam mitioribus iſtis ſuccis. Adhibebo tamen: ſed vt luſum, non vt curam; vt acceſſionem, non vt opus. Quem eumdem animum in his talibus, mi Lector, ex animo tibi opto. Salue.

INDEX CAPITVM.

CAPVT I.

DIALOGI *occaſio. Florentij Laus. Vrbs diruta, non diruta: & ſplendidæ eius ruinæ.* Pag. 557

CAP. II. *Ad Amphitheatri deſcriptionem aggreſſio. Primo de nominibus eius quæſitum. Cur Amphitheatrum dictum, & cur Cauea.* 558

CAP. III. *Arenæ nomine dictum eumdem locum, ideò quia ſterni arenâ ſolitus. Cuius generis ea ſtratura? quàm varia? Plinius & Ouidius explicati. Arenarij. Tertullianus emendatus, & declaratus.* 559

CAP. IV. *Ex occaſione, de diis quibus Amphitheatrum ſacratur. Dianæ in primis. Ioui Latiari, ſiue Diti. item Saturno. Ara Iouis in Arenâ. Mactatio ad eam ſtata vnius è beſtiariis. Tertulliano ac Minutio lux.* 560

CAP. V. *Quando prima Amphitheatra cœpêre. videri ſero irrepſiſſe: idque ſtatim poſt Venationem. Sed lignea primò fuiſſe. mox è lapide, Statilij Tauri. Auguſtum deditum Venationibus. Dio correctus. Antiquariorum error in loco Tauriani Amphitheatri.* ibid.

CAP. VI. *Tauri Amphitheatrum exuſtum, & reparatum. Aliud maius à Veſpaſiano ſtructum. vrbe veteri mediâ. Suetonius correctus. Fortaſſe & Victor. Titus dedicauit id opus. poſteà collapſum & ſæpe inſtauratum.* 561

CAP. VII. *Communis Amphitheatri Titiani forma. Altitudo, & capacitas eius. Laus & præconia. Deniq; vbi ſitum. Martialis explicatus.* 562

CAP. VIII. *Ingreſſio in particularem Amphitheatri deſcriptionem. Primum de formâ eius: quæ Oualis oſtenſa. Calpurnius & Dio explicati. De ſolo Arenæ: in quo cloacæ ſiue ſpecus. & cui rei? Item de portulis.* 563

CAP. IX. *De Specubus ſubterraneis, amplius. item de Caueis in Amphitheatris. Liuij defectus aut expletus, aut ſententia eruta. Portæ in caueis, & Plauto lux. Emiſſio ferarum. & immiſſio.* ibid.

CAP. X. *Aliter atque aliter ſolere ornari hanc Arenam in modum ſiluæ, in modum maris. Antra pro caueis: interdum Naues. Vopiſcus, Apuleius, Calpurnius emendati.* 564

CAP. XI. *De muro qui Arenam cingit. de Podio quod ſuper eum: eius forma. Digniſſimum eum locum ad ſpectandum, Senatui attributum, imò magiſtratibus. Aptum ad curules ſellas. Principis ibi ſuggeſtus, Tribunal prætoris: & Veſtalium ſedes.* 566

CAP. XII. *Quod tutamen infimo illo Podio fuerit à feris. Retia ſolere prætendi, benè nexa, benè firma. Verſatilia item quædam ligna. Cancellos ferreos & Euripos. Sudatum in Calpurnij verſibus.* 567

CAP. XIII. *Gradus, & eorum forma. Diuiſi accuratè in ſuas partes. Puluilli in iis. Præcinctiones. Aditus. Viæ. Cunei. Cathedræ. Porticus. Vitruuius, Tertullianus, Martialis, Calpurnius, varij ſcriptores variè emendati aut illuſtrati.* 568

CAP. XIV. *De ordine & locis in ſedendo. Quando diſcrimen id factum. De Orcheſtra, de Equeſtribus: & Tribunos quoſdam nouos fuiſſe inter Equites. De popularibus. deque loco Pullatorum & Fœminarum.* 573

CAP. XV. *Confuſa aliquando locorum ſeries: eaque occupata. Aes pro locis. Plautus explicatus, & Suetonius, & Martialis. Diſſignatores, eorum munus. Excitare. Tribuni voluptatum.* 574

CAP. XVI. *Tubi occulti in Amphitheatris ad Sparſiones. Eas è croco diluto fuiſſe. Apuleius emendatus. Videri eumdem liquorem è ſtatuis emiſſum. Pluria ad hanc rem exempla.* 575

CAP. XVII. *Vela in Theatris & Amphitheatris. Quando eorum vſus cœperit. Colorata ea fuiſſe. aliquando ſerica, aliquando & purpurea, auro diſtincta. Teſtimonia plura.* 576

CAP. XVIII. *Eadem Vela a Iuuenali Velaria dicta. Quid Velarij Auguſtæi. Vmbellæ vſum & cauſiæ fuiſſe, velis non expaſſis. Martialis & Vopiſcus explicati. Vmbellati claui.* 577

CAP. XIX. *Per occaſionem, de pilleo quæſitum: fuerintne eo vſi Romani? non videri: imò nec Gallos aut Germanos. Certa tamen tempora fuiſſe, quibus permiſſum tegmen: certos item homines. Nodi plerique omnes in ea re, & ſcriptores explicati.* 578

CAP. XX. *Obiectio pro pilleo: eaque remota. Quis mos Romanus in capite aperiendo & operiendo. Plutarchus explicatus. Palliolum ad caput tegendum: eâque in re Seneca, Petronius, Plautus, illuſtrati nouiter.* 580

CAP. XXI. *Spoliarij vbi locus fuerit. Gladiatorum cadauera vnco tracta. Victor illuſtratus. De gradibus qui intra porticus.* ibid.

CAP. XXII. *De Pegmatis accuratè dictum. Latinis, Confixa. Apuleius explicatus nouè. Pegmata libraria in Cicerone. Theatrica quâ formâ, & cui vſui. Mira in iis & ſtupenda. Varij ad hanc rem ſcriptores aduocati, & cum luce dimiſſi.* 581.

IVSTI LIPSI DE AMPHITHEATRO LIBRI

CAPVT PRIMVM.

Dialogi occaſio. Florentij laus. Vrbs diruta, non diruta: & ſplendida eius ruinæ.

Nic. Florentij laus.

CVM Romæ adoleſcens admodum agerem, luſtrandæ & noſcendæ inprimis antiquitatis: familiaritas mihi fuit ſanè vtilis cum Nicolao Florentio, populari noſtro: viro, à quo elogium hoc Veritas numquam ſpernet, veræ modeſtiæ & doctrinæ. Sed illa, in eo ſtatim & aſpectu ipſo elucebat; hæc, ſecreta magis & recondita, nec eruenda niſi in conſuetudine aliquâ & vſu. Vt gemmarum, lapidumque arcanæ vires, non niſi attritu & experiendo apparent: ſic in plerïſque vera eruditio, quæ interiori animo inſita, foras non ſpectat aut pendet. Alienus enimuerò hic noſter ab omni ambitione ſiue typho, Batauâ quadam ſimplicitate agebat: quiq; ſcire ipſe, quàm ſciri; noſſe multa, quàm à multis noſci præoptabat. Sed cumprimis illi ſtudium & ſcientia locorum, monumentórumque veterum: quæ curioſè iam aliquot annos luſtrabat, indagabat: acri quodam & directo iudicio, noua cum priſcis, priſca cũ illis componens. Haud temerè illum fugiebat, quid, non dicam in quaq; parte Vrbis, ſed Italię, eximium fuiſſet: & ex leuibus quibuſdã errantibuſq; veſtigiis, mirum quàm ſagaciter perueniebat ad cubilia ipſa rerum. Cum hoc igitur viro & ſermo mihi tunc creber, nec infrequens ambulatio fuit: cùm ſtudio quodam Antiquitatis incenſus (cuius amor, vt cum Pindaro dicã, pupugerat mihi mentem) ſæpè & peterem, & promerem aliquid, ex hoc theſauro. Quod ipſum accidit die quodam æſtiuo pomeridiano, cùm ego eum ſtatim à prandio (vnà enim fueramus) manu prendens, Imúſne? inquam. Quò iam? inquit ille. Solemni noſtro more, inquam, per colles iſtos ambulatum. Ille paullò adductior, At ſolem hunc non vides Lipſi? inquit. quem ſcire debes peregrino capiti Romæ non amicum. Ego cum riſu, De ſole ſecurus es, meâ quidem cauſsâ, inquam. Vetus ego illi alumnus, nec quidquã metuo à meo Phœbo. Ita mox ſumptis palliis exiuimus, & præter Vipſanij Pantheon tranſgreſſi, collem Capitolinũ aſcendimus, deſcendimus: tandemque per Forum Rom. & Titi arcum ſiue fornicem euntes, haud procul ſtetimus à Principis eius* mole. Pedem enim hîc fixit Florentius, Et víſne Lipſi, inquit, diſperſa in hoc campo oſſa paulliſper legamus magnæ matris? Romam dico. cuius reliquias & velut cineres adhuc vides, etſi crematæ non vno buſto, euerſæ non vno fato. Tres ad pulcherrimum hoc mundi opus euertendum dij conſpirarunt, Cronus, Vulcanus, & * pater ipſe gentis.

Doctrina vera, non iactabunda.

Sol Romanus noxius incautis.

** Amphitheatro Titi.*

Roma ſæpius euerſa, non periit.

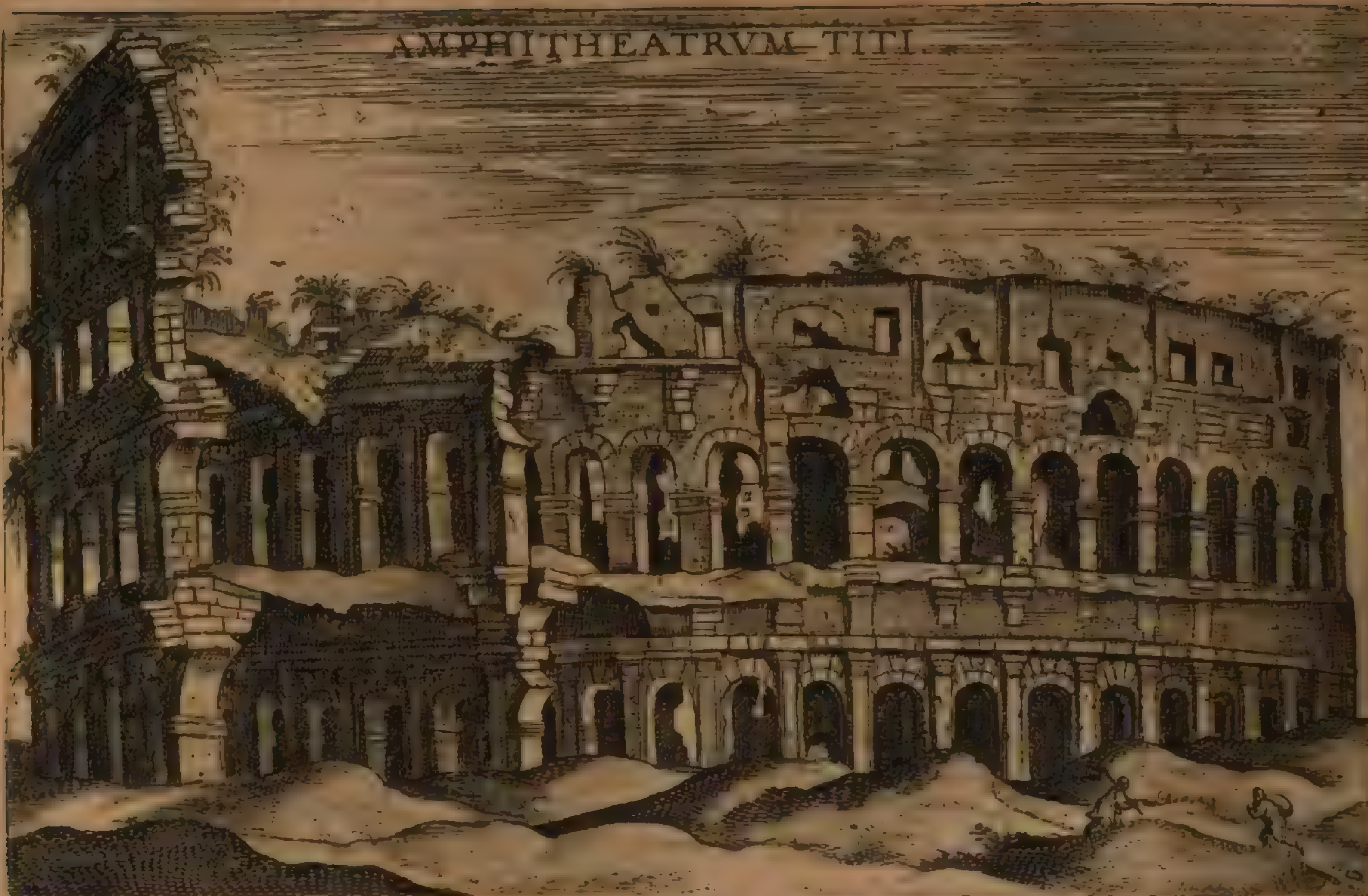
** id eſt, Mars.*

Non tamen annorũ ſeries, non flamma, nec enſis
Æternum potuit hoc abolere decus,

vt antiquus quiſpiam poëta verè ait. Scilicet hæc ipſa ruta & cæſa ſpirant etiam Romam veterem, & velut ſcintillas emittunt priſci ſplendoris. Ex parietinis ecce iſtis, & ex lapidibus, imago ſtatim animo oboritur vrbis, quæ vna fuit ab omni æuo, vna erit. Sed iam diſtinctiùs luſtremus. Viden' tu collem illum ad læuam? Eſquiliæ ſunt. Radices eius? ibi Carinæ. paullò longiùs, Thermæ Titi. Hîc, Vicus ſceleratus. Et cùm diceret ille ſedulò atque indicaret; ego in aliâ cogitatione defixus, oculos & mentem omnem habebã in ædificio, quod exaduerſum erat. Itaq; latus mihi tetigit, & Itáne aliud agis? inquit. Ignoſce, inquam. Inuitos oculos meos traxit, & velut faſcinauit, eximia illa moles. Et dic ſodes, cuius hoc opus? quando? quâ fini? quâ olim formâ? Florentius renidens, Næ tu multa ſimul & ſemel petis, inquit. ac vereor, cum Plautino illo Sycophantâ, ne face & viatico nobis opus ſit, ad tam longæ narrationis iter. Tamen docebo te in parte. tranſi huc, & propiùs luſtra.

Tacita quædam maieſtas ruinarum.

Amphitheatri ſemiruta moles.

CAPVT II.

Ad Amphitheatri deſcriptionem aggreſſio. Primò de nominibus eius quæſitum. Cur Amphitheatrum dictum, & cur Cauea.

IAM intrauimus; & videmus ecce confuſam loci faciem, & formam verè informem. Lacera omnia & dirupta, nec aliud quàm egregij operis vmbra & cadauer. Itaque cum ſuſpirio ad Florentium, Heu quæ iſta res? inquam. Manu omnia diruta, vt video, aut collapſa æuo: ſine articulis vllis priſci corporis, ſine membris. & quis mihi eruet ex iſtis verum vultum? Periti, inquit Florentius. inter quos non ego: tamen quoniam auidè aues, lineas tibi eius operis videor poſſe ducere, & deformare id in parte. Adiuua hoc, Florenti, inquam ego, per tuam fidem. Certè ſi vllum opus dignum memoriâ & notitiâ noſtrâ eſt; videtur iſtud. Nec erras, inquit. Itaque cum Ariſtophane,

* Ἐκ τῶν ποδῶν ἐς τὴν κεφαλήν σοι πάντ᾽ ἐρῶ: (* A capite adusq; calcem cuncta ediſſeram)

quod ſciuero quidem ego, poteroque. Nam quædam etiam eſſe, in quibus hæreo & caligo, non nego.

Vaſtum igitur hoc omne quod vides, ſpectaculi locus fuit & ludicræ voluptatis. * Coliſſæum, vt ſcis hodiè dicunt: priſci (* Quia Neronis cum capite Coloſſus in viciniâ.) Amphitheatrum, & ſæpè Caueam, ſæpè Arenam. Tria enim hæc nomina reperio. (Tria nomina eius ludicri loci.) Amphitheatrum Græcâ voce ideò, quia gradus circùm vndique, & ſedilia continenter diſpoſita ambibant in orbem. Dio * Caſſius: Θέατρον κυνηγετικόν, ὃ καὶ Ἀμφιθέατρον, ἐκ τοῦ πέριξ πανταχόθεν ἕδρας ἄνευ σκηνῆς ἔχειν, προσερρήθη: (* Li. LXIII.) *Theatrum venatorium, quod & Amphitheatrum dictum eſt, ex eo, quòd ſedes vndique in orbem habeat, ſine vllâ ſcenâ.* At Cauea Latinis; ab interiore hac parte quæ concaua, vt vides, & capaci quodam profundo. (Cauea à cauo dicta priſcis.) Quod nomen quidem apud antiquos (liberâ repub. dico) in * theatris ferè hæſit: ſed ſub Principibus, cùm gratia & vſus Amphitheatrorum increbuiſſet, bono iure migrauit ad iſta. (* Et vix aliter apud Ciceronem ac veteres.) Ammianus libro XXIX. *Alter in Amphitheatrali caueâ, cùm adfuturus ſpectaculis introiret.* (At nouis pro ipſo Amphitheatro.) Tertullianus contra Marcionem: *Quid? non in omnem libidinem ebullis? non frequentas ſolemnes voluptates Circi furentis, & Caueæ ſæuientis, & Scenæ laſciuientis?* Vbi cùm ſæuitiam Caueæ attribuat, clarum eſt intelligi de Amphitheatro. Saluianus pariter: *Quidquid immoderationis in Circo, quidquid furoris in Caueis.* Iulius Firmicus: *Nati ſubſidere Caniculæ, erũt venatores,*

arenarij, parabolarij, & qui ſub conſpectu populi, in Caueis, cum feris pugnent. Prudentius:

* Funera autem ad Scenam referri non poſſunt.

*Quid puluis Caueæ ſemper *funebris, & illa*
Amphitheatralis ſpectacula triſtia pompæ?

Idem iterùm de Virgine Veſtæ quæ it ad Gladiatores ſpectandos:

Inde ad conſeſſum Caueæ pudor almus, & expers
Sanguinis it pietas.

Apuleius item apertè: *Dies ecce muneri deſtinatus aderat, & ad conſeptum Caueæ, proſequente populo, pompatico fauore deducor.* Tertullianus (ſi recta lectio eſt) Caulam etiam in libello De Spectaculis dixit, nouè magis quàm impropriè: *Ceterùm qualia illa ſunt, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit? credo Circo, & vtrâque Caulâ, & omni Stadio gratiora.* Vbi eâ voce includit etiam Theatrum, niſi ſi legendum *Caueâ.*

Caula, pro caueâ.

CAPVT III.

Arenæ nomine dictum eumdem locum. ideò quia ſterni arenâ ſolitus. Cuius generis ea ſtratura? quàm varia Plinius & Ouidius explicati. Arenarij. Tertullianus emendatus, & declaratus.

SED & Arenam dixêre vulgò, ſcilicet quia is locus deſabulari ſolet, & arenâ ſterni in vſum pugnæ. Nam ſi lapide aut ruderato: in tam crebrâ effuſione ſanguinis, lubrico ſtatim pauimento, quæ ratio ſtandi aut certandi? Arenam iniecere igitur, quæ bibula: & quam ipſam renouare & velut inarare etiam ſoliti per interualla ludorum. Martialis oſtēdit, de Leone ſubitò efferato:

Cauſſa inſternendæ arenæ.

Quam per pueros quoſdam, non ſine luſus ſpecie, renouabant.

Nam duo de tenerâ iuuenilia corpora turbâ,
Sanguineam raſtris quæ renouabat humum,
Sæuus & infelix furiali dente peremit.
Martia non vidit maius Arena nefas.

Et credo quidem vulgariam arenam inſterni ſolitam: niſi quòd quidam raſuram lapidis albi deſtinarunt etiam huic rei, quæſitâ gratiâ candoris. Plinius libro XXVI. *Inuenere & alium vſum eius lapidis, in ramentis quoque, Circum maximum ſternendi, vt ſit in commendatione & candor.* Nec ſcio an ad hunc morem, mentem & calamum Ouidius flexerit, cùm de Gladiatorum ſpectaculo ſcribit:

Arena à lapide abraſa.

Altera treſque ſuper raſâ celebrantur arenâ.

Raſam enim arenam ingerunt hîc conſenſu fidi & priſci libri, nec cauſſam adiectionis aliam facilè inuenio ab iſtâ. Niſi ſi Raſa ideò, quia ſuperficies illa æquabilis, terſa vento, & velut raſa. At Principes interdum, arenæ loco, inſtrauere minium aut chryſocollam. Plinius: *Viſumque eſt Neronis Principis ſpectaculis Arenam Circi chryſocollâ ſpargi, cùm ipſe concolori panno aurigaturus eſſet.* Suetonius de Caio: *Edidit & Circenſes quoſdam præcipuos, minio & chryſocollâ conſtrato Circo.* Sed hæc monſtrorum aliquot dementia. quibus ſatis non fuit oſtentare opes ſuas in ſpectaculis: voluerunt & calcare. Ceterùm Editorum vulgus contenti, vt dixi, arenâ. Inde ea vox paſſim pro certamine Amphitheatrali, proque ipſo loco. Tacitus: *Spectacula gladiatorum idem ille annus habuit, pari magnificentiâ ac priora: ſed fœminarum Senatorumque illuſtrium plures per Arenam fœdati ſunt.* Iuuenalis:

E minio etiam aut chryſocollâ.

Arena pro certamine & loco.

—— & municipalis Arenæ
Perpetui comites.

Suetonius: *Equeſtrem ordinem vt Scenæ Arenæque deuotum adſiduè proſcidit.* Horatius:

Ne populum extremâ toties exoret Arenâ.

Capitolinus: *Multos qui ſecum in Arenâ pugnaſſent, ſe Prætores videre.* In edicto Ædilium: *Quive in Arenam, depugnandi cauſſâ, ad beſtias intromiſſus fuerit.* Sed nónne & Circus & Stadium, inquies, arenis ſtrata? non & illa igitur in communionem admiſſa huius vocis? Strata: ſed non admiſſa. caue credas. quotienſque Damnari in Arenam, Arenâ mitti, taliaque in Iuriſconſultis ſiue Hiſtoricis legis; cautè accipias de ferro tantùm, aut cultro. id eſt, Gladiatoribus, aut Venatione. & magis pro iſtâ. Imperator quidem clarè diſcriminat ecce à Circo, lege VIII. C. De repudiis: *Nec vllo modo vxorem expellet, niſi adulteram, vel Circenſibus, vel Theatralibus, vel *Arenarum ſpectaculis ſe prohibente gaudentem.* In quo vſum quemdam ſermonis obtinuiſſe potiùs, quàm rationem non infitebor. Ab hac ſtirpe Arenarij, qui in arenâ depugnant. Symmachus: *Dies muneris noſtri temporì admouetur: cui largitas candidati ſola non ſufficit, ſi lautioribus Arenariis deſeratur.* Arcadius Iuriſconſultus: *Si ea rei conditio ſit, vbi Arenarium teſtem, vel ſimilem, admittere cogimur.* id eſt, Arenâ alterutrâ pollutum: ideoque infamem. Tertullianus: *Scenicos, Xyſticos, Arenarios illos amentiſſimos, quibus *viri animas, fœminæ autem illis etiam corpora ſua ſubſternunt.* Ita ſcribendus indubiè is locus: & ſignificat pius & ſeuerus noſter Cenſor, inſanitſe in hoc genus hominum non vnam Fauſtinam.

Arenâ vero & Circus veniat?

Non videri.

* Id eſt, vtriuſque muneris.

Arenarij qui dicti.

* Vulgò ſcribunt, viris animas, fœminis aut illis

Nimirum, vt poëta ait, —*ferrum eſt quod amant*: imò telum. Nec alia, quod ſciam, loci huius nomina. Nam eiuſdem Tertulliani illud inuolutum, libello de Spectaculis, cap. XII. emendatione verâ euoluo. Legunt vulgò: *Quid ego de horrido loco dicam quem nec periuria ſuſtinent? Pluribus enim & aſperioribus nominibus Amphitheatrum conſecratur, quàm Capitolium omnium dæmonum templum eſt.* Fruſtrà quæras hæc nomina. Scribo igitur, & diſtinguo: *aſperioribus numinibus Amphitheatrum conſecratur, quàm Capitolium. Omnium dæmonum templum eſt.*

Tertullianus declaratus.

Et correctus.

CAPVT IV.

Ex occaſione, de diis quibus Amphitheatrum ſacratur. Dianæ inprimis. Ioui Latiari, ſiue Diti. item Saturno. Ara Iouis in Arenâ. Mactatio ad eam ſtata vnius è beſtiariis. Tertulliano ac Minutio lux.

QVOD vt tibi liqueat; non defugiam breuiter ea commemorare, quoniam id quoque ad lucem huius rei facit. Dedicabant inprimis locum & ludum hunc Dianæ. Tertullianus: *Martem & Dianam vtriuſque ludi* (Gladiatorium & Venatorium deſignat) *præſidem nouimus.* Caſſiodorus, magis diſtinctè, ſacra Dianæ Tauricæ. *Spectaculum,* inquit, *tantùm fabricis clarum, ſed actione teterrimum, in honorem Scythicæ Dianæ repertum, quæ ſanguinis effuſione gaudebat.* Nec ab aliâ cauſsâ, Dianam pro ipsâ Venatione amphitheatrali Martialis poſuit:

Diana, pro ipsâ Venatione amphitheatricâ.

Inter Cæſareæ diſcrimina ſæua Dianæ.

Sed & Ioui ſacrabant, ſiue Latiari, ſiue Stygio. De illo, Tertullianus Apologetico: *Ecce in illâ religioſiſſimâ Æneadarum vrbe eſt Iupiter quidam, quem ludis ſuis humano ſanguine proluunt. Sed beſtiariorum, inquitis. Opinor hoc minus, quàm hominum.* Idem ſcriptor, aduerſus Gnoſticos: *Sed enim Scytharum Dianam, Gallorum Mercurium, Afrorum Saturnum, victimâ humanâ placari apud ſæculum licuit. Et Latio ad hodiernum Ioui mediâ in vrbe humanus ſanguis inguſtatur.* Minutius Felix: *Iupiter cùm Hammon dicitur, habet cornua: & cùm Capitolinus, tunc gerit fulmina: & cùm Latiaris, cruore perfunditur.* Stygium ſiue infernalem interpretari eum videtur Prudentius:

Iupiter Latiaris.

Siue Stygius.

Quid puluis Caucæ ſemper funebris? & illa
Amphitheatralis ſpectacula triſtia pompæ?
Hæ ſunt deliciæ IOVIS INFERNALIS, *in iſtis*
Arbiter obſcuri placidus requieſcit Auerni.

Et aram imò Ditis in Amphitheatro poſitam agnoſcere, quæ ſanguine hoc perfuſa.

Funditur humanus Latiari, in munere ſanguis;*
Conſeſſuſque ille ſpectantem ſoluit ad ARAM
PLVTONIS *fera vota ſui. quid ſanctius* ARA
Quæ bibit egeſtum per myſtica tela cruorem?

* Ita diſtinguo & capio, non vt multi Latiare appellet. ſed vt Ioui Latiari ſuum ſanguinem in munere velit.

Quinimò ex Minutio colligas, ſolemne quoddam ibi hominis ſacrificium fuiſſe, velut ad committendos ludos. Ait: *Hodieq; à Romanis Latiaris Iupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxij hominis ſanguine ſaginatur.* Mali, inquit, & noxij hominis. id eſt, Beſtiarij. Itaque labor vt in Tertulliani loco, quem primitus adtuli, cum melioribus libris legam: *Sed beſtiarij, inquitis. Opinor hoc minus, quàm hominis.* Sed præter hos deos, Saturnus etiam in partem venit huius tutelæ. Lactantius ita adſerit, ex ſententiâ Sinnij Capitonis: *Venationes & quæ vocantur Munera, Saturno adtributa ſunt: ludi Scenici, Libero: Circenſes, Neptuno.*

Mactatio horrenda, nec Romanorum cultu digna.

Tertulliani correctio.

CAPVT V.

Quando prima Amphitheatra cœpère. videri ſerò irrepſiſſe: idque ſtatim poſt Venationem. Sed lignea primò fuiſſe. mox è lapide, Statilij Tauri. Auguſtum deditum Venationibus. Dio correctus. Antiquariorum error in loco Tauriani Amphitheatri.

DE impiâ vanitate, ſatis. ad locum deſcribendum redeo: cuius primum ortum & quaſi natalem diu quæſiui fruſtrà. Non enim magis clarum, quando Amphitheatra hæc inſtituta, quàm quando Venatio ipſa. Quam poſteriorem Gladiatoribus eſſe, & in Circi ſede diu hæſiſſe: inducor non vanis * coniecturis. Nata tamen Amphitheatra, niſi fallor, haud diu ante tempora reip. deſidentis: & quidem temporanea primùm, & è ligno. Ita Curionem (illum Tribunicium dico, qui tuba belli ciuilis) ligneam molem extruxiſſe, quæ diducta, duo Theatra redderet; iterumque Amphitheatrum vnum, conducta, Plinius refert libro XXXVI. Et in Dione lego, Theatrum quoddam è ligno extructum, corruiſſe cum multorum clade. Verba enim eius ſic reſcribam, libro XXXVII. Καί τι καὶ θέατρον πρὸς πανήγυρίν τινα ἐκ ξύλων ᾠκοδομημένον ἀνετράπη, καὶ ἄνθρωποι παμπληθεῖς ἀπώλοντο, non vt vulgò, ἐκ Σύρων. ex quo interpres neſcio quid perplexi expedit ſiue impedit potiùs, *ad ludos de Syris.* Sanè valdè recepta & crebra, Spectacula hæc lignea. quod

Ortus Amphitheatrorum non liquidus.

* Quas promo l. 1. De Venat.

Curionis verſatilis moles.

Coniectura in Dione.

quod Vitruuius etiam ſuggerit, libro v. *Dicet aliquis fortè multa theatra Romæ facta quotannis, nec vllam rationem harum rerum in his fuiſſe. ſed errabit in eo, quod omnia Publica* LIGNEA *theatra tabulationes habent complures, quas neceſſe eſt ſonare.* Et Cæſar ipſe Iulius, iam Dictator, Amphitheatrum ligneum exſtruxit in campo Martis: quod Dio Caſſius adſignificare videtur fuiſſe inuenti noui. Libro XLIII. Πολλὰς, inquit, καὶ παντοδαποὺς ἀγῶνας ἔθηκε, θέατρόν τι κυνηγετικὸν ἰκριώσας, ὃ καὶ ἀμφιθέατρον (ἐκ τοῦ πέριξ πανταχόθεν ἕδρας ἄνευ σκηνῆς ἔχειν) προσερρήθη: *Multa & varia ſpectacula edidit, venatorio quodam theatro è lignis ſtructo, quod & Amphitheatrum (ex eo, quòd vndique ſedilia in orbem habeat, ſine ſcena) appellatum eſt.* Dixi ligneum, quia Dio verbo vtitur ἰκριώσας: & quia poſteà memoria eius nulla. At ſub Auguſto, & Venatio valdè iam increbuit, & increuit eius dignitas. Siue vnà cum opibus augeſcente luxu: ſiue potiùs, quia ipſe ille Princeps valde in hunc ludum pronus. Victor de eo: *Quodque eſt læti vel amæni animi, oblectabatur omni genere ſpectaculorum,* PRAECIPVE FERARVM *incognitâ ſpecie & infinito numero.* Et ipſe Auguſtus in lapide Ancyrano fatetur, Venationes ſe dediſſe, QVIBVS. CONFECTA. SVNT. BESTIARVM. CIRCITER. TRIVM. MILIVM. ET. QVINGENTA. Itaque ſtatim Venationi tunc reperta propria & manſura domus. Amphitheatrum * exſtructum è lapide, Auguſti ſuaſu, Statilij Tauri opibus & ſumtu, in campo Martio. De quo Dio libro LI. Ὁ Ταῦρος Στατίλιος θέατρόν τι ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ κυνηγετικὸν λίθινον, καὶ ἐξεποίησε τοῖς ἑαυτοῦ τέλεσι, καὶ καθιέρωσε: *Statilius Taurus in campo Martio theatrum quoddam Venatorium, lapideum, & ſtruxit ſuis impenſis, & dedicauit.* Ait Dio diſertè ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ. Antiquarij igitur noſtri quomodo non errant, qui locant id in monte Cœlio? Præſertim cùm & Victor in deſcriptione ſummariâ vrbis, pariter ponat in regione IX. Circi Flaminij: ſub quâ Martius campus. Hoc ſolum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit, ad tempora Veſpaſiani. Nam quod Caligula ſtruere cœperat apud Septa, Claudius omitti voluit, Suetonio narrante in Calig. cap. XXI. Et quod Nero poſteà magnificum in campo Martio erexit, fuit ſaltem è ligno. De quo Tacitus libro XIII. Annal. & Suetonius in Ner. cap. XII. Fateor & Caſtrenſe quoddam Amphitheatrum fuiſſe, Regione * Eſquilis: quod P. Victor commemorat: ſed cuius ſtructor mihi irrepertus. niſi ſi is Tiberius Imp. fuit, qui idem ſtruxit & Caſtra. Pompeij Amphitheatrum nullum: nec Plinius tibi imponat lib. XXXVI. cap. XV. vbi, *Pompeij Amphitheatri*, aperto librariorum errore legas, pro, *Pompeiani theatri.* Quod non monerem, niſi præteritum etiam Hermolao.

Lignea theatra & amphitheatra crebra.

Iulius Cæſar exſtruxit.

Auguſtus fautor Venationum & aucta.

Quot feras dederit ſuis muneribus.

* Agnouit bis DCCXXV. Tauri lapideum Amphitheatrum.

Archæologi noſtri hic errant.

Caligulæ imperfectū & deletum.

Neronis item non diuturnū.

* Caſtrenſe Amphitheatrum, cuius rudera hodie Romæ.

Correctus locus Plinij.

CAPVT VI.

Tauri Amphitheatrum exuſtum, & reparatum. Aliud maius à Veſpaſiano ſtructum. vrbe veteri mediâ. Suetonius correctus. Fortaſſe & Victor. Titus dedicauit id opus. poſteà collapſum, & ſæpe inſtauratum.

STATILII ergo illud in multâ famâ, & vſu: donec ambuſtum fuit ſub Nerone. Xiphilinus admonuit, vbi de magno illo incendio: Τό τε Παλάτιον τὸ ὄρος σύμπαν, καὶ τὸ θέατρον τοῦ Ταύρου ἐκαύθη: *Palatinus mons vniuerſus, & Tauri Amphitheatrum conflagrauit.* Et quamquam reſtitutum poſteà: (Victor id ſuadet, qui ponit inter opera, quæ æuum ferebant ſuo æuo:) tamen quia incendio illo informius redditum & infirmius, occaſio data Veſpaſiano & cupiditas ſtruendi noui. Struxit, & quidem vt Suetonius ait, in mediâ vrbe: hoc ipſum, Lipſi, quod inſiſtimus, quod manu oculiſque tangimus: & quod iure miremur iniuriis reſtitiſſe tot annorum, tot bellorum. Ego interrumpens, Sermonis mihi venia ſit, inquam. Hoc illud, ais, quod vrbe mediâ? Valdè erras. Oculis hunc vrbis ambitum, ſiue perticâ metire: à latere propius aberit, quàm ab vmbilico. Florentius, Pomœrium te decipit adoleſcens, inquit, nouæ vrbis: quod ab Aureliano, & poſt illum eſt. At veterem finitionem & limitem ſi inſpicis: prope verum eſt Suetonij nota. Cuius ipſa verba referre mihi pretium, vt emendem. In Veſp. cap. IX. *Fecit Amphitheatrum vrbe mediâ, vti deſtinaſſe compererat Auguſtum. Ampliſſimos ordines & exhauſtos cæde variâ & contaminatos veteri negligentiâ, purgauit ſuppleuitque.* Scribo & interpungo: *ampliſſimum. Ordines.* Amphitheatro enim data laus & titulus, Ampliſſimi: non Ordinibus. è quibus ſoli Senatui conuenire cum ſcio, nec tributum Equiti vmquam. Etſi de iuſtâ medietate tamen haud adfirmo: ſatis eſt circà fuiſſe. Struxit autem Veſpaſianus in conſulatu ſuo octauo: id eſt, vix bien-

Cauſſa noui Amphitheatri.

Quod vrbe mediâ Veſpaſianus capit.

Labes elota in Suetonij verbis.

Solus Senatus, ordo ampliſſimus.

Quando Veſpaſianicæ [illegible]

biennio, ante vitæ finem. Inducor à Nummo, cuius inſcriptio: IMP. CAESAR. VESPASIAN. AVG. COS. VIII. P. P. & parte alterâ, expreſſa hæc Amphitheatri figura. Itaque cœpit opus ipſe, non abſoluit; ſtruxit, non extruxit. At Titus filius ſummam manum impoſuit, idemque dedicauit. Duorum ergo Principum opus: ideoque non malè Sex. Rufus qui ambiguè inſcripſit, *Flauij Amphitheatrum.* etſi fama & vulgus Tito magis adiudicarit: ſiue fauore quodam in illum, ſiue potiùs ex Romano ritu, quo receptum opera cenſeri à dedicante. Non ſatis conſideratè igitur Eutropius & Caſſiodorus, qui feciſſe Titum id autumant: magis Aurelius Victor, qui perfeciſſe. *Biennio poſt*, inquit, *ac menſes ferè nouem, Amphitheatri perfecto opere, lautuſque veneno interiit.* Vbi Lauti vox meis naribus parum elauta. quam enim habet ſententiam? ſcribamque libens, *Amphitheatri perfecto opere, Lauacriſque:* vel, *Lautiſque.* Cenſeo enim duo opera commemorari ab eo Titi, Amphitheatrum & Thermas. Quas infrequentiori nomine Lautus adpellat: vti Feſtus *Lautulas, Loca vbi lauandi vſum exercebant.* Durum hoc mihi ipſi videretur, niſi Victorem cogitarem, & reliquam eius adfectatæ nouitatis phraſim. Atque hi duo ſoli Principes fecêre; alij refecêre, cùm caſu aliquo læſum, aut igne fuit. Inter eos M. Antonius Pius, vt refert Capitolinus: *Opera eius*, inquit, *Romæ hæc extant. Templum Hadriani, Græcoſtaſium poſt incendium reſtitutum, inſtauratum Amphitheatrum.* Item Eligabalus, Lampridij teſtimonio: *Amphitheatrum ab eo inſtauratum poſt exuſtionem.* Denique Senatus ipſe eam tuitionem ſuſcepit, ſub Gordianis. Capitolinus: *Quid enim opus eſt de reſtitutione templorum, de* * *thermis Titianis, de ædificatione Amphitheatri agere?* Ita multorum curâ, & Genio quodam Perennitatis, peruenire tanta machina potuit ad hoc æui.

Titus id abſoluit.

Victoris locus clarus aut certa lucis.

Durus ſatis ſenex ſtatis ſtyli paucis.

Multi refecerunt Amphitheatrum.

* Quæ neſcio an in Agellio reſtitutæ ſint, l. III. c. I. apud balneas Titianas. Non autem Tiberianas, vt libri. Nec tamen adhuc.

CAPVT VII.

Communis Amphitheatri Titiani forma. Altitudo, & capacitas eius. Laus & præconia. Denique vbi ſitum. Martialis explicatus.

Altitudo Amphitheatri.

VERE enim grandis. Altitudinem hanc vides? nunc quoque miranda eſt: etſi multum à vertice eius corruit, multum à pedibus ſubſedit. Nam mole & æuo, magna hæc pondera clarè deſident, terrâ cedente. Adde aggeſtum ruinarum: quantum periit? Alta igitur, & Ammianus de eâ: *Amphitheatri moles ſolidata lapidis Tyburtini compage, ad cuius* SVMMITATEM AEGRE VISIO HVMANA CONCENDIT. Vides hunc orbem? is quoque capax: & ſupra tuam fidem. P. Victor: *Amphitheatrum*, inquit, *quod capit loca* LXXXVII. ∞. Et de gradibus tantùm intellegit, credo: in quorum puluillis ſediſſe commodè vult octoginta ſeptem millia hominum. At in ambitu illo ſuperiore & circumiectis porticuum Aulis, non minùs item ſpectarunt quàm dena aut vicena potiùs millia: ſiue ſtantes, ſiue in allatis cathedris ſedentes. Iure ergo molem hanc admiratus Caſſiodorus, in hoc eulogium erupit: *Hoc Titi potentia Principalis, diuitiarum profuſo flumine, cogitauit ædificium fieri, vnde* CAPVT VRBIVM *potuiſſet.* Et Martialis ante opera omnia orbis ponit, hiſtoricâ, non poëticâ fide:

Capacitas eius grandis.

Ambitioſa laus eius à Caſſiodoro.

> *Omnis Cæſareo cedat labor Amphitheatro:*
> *Vnum præ cunctis fama loquatur opus.*

A Martiali item.

Intellegit enim hoc Titianum: nec ad Domitianum illa, aut de Domitiano, vt aluciatur interpretum vulgus. Doctorum Curia mecum ſcit, non illa ſolùm, ſed totum Epigrammatum primum libellum in Titum maximè conuenire & eius ludos: quos in dedicatione huius Amphitheatri exhibuit per dies pænè * centum. Idem poëta, venerabilem molem appellat:

* Xiphilinus auctor.

> *Hic vbi conſpicui venerabilis Amphitheatri*
> *Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.*

& ſimul locum præit, in quo hoc opus deſtitutum. qui pars fuit Neronianæ domus. Sub has laudes exclamaui ego, Iam ardeo Florenti, ardeo. reſtingue hunc ignem: & ſigillatim mihi explica veterem germanamque faciem huius loci. Florentius, Non inuitus, inquit. ſcio enim (præter ingenuam delectationem, quæ hic adiuncta) nihil magis facere ad illuſtrandam rem omnem ſpectaculorum. Quorum cùm tam crebra mentio in omni genere ſcriptorum: cur fugiam tenebras tuas pellere exigui ſermonis face? Audi igitur. deſcribam tibi omnem interiorem hanc molem, imò depingam: & quidem, quò magis capias, per partes. Benè enim olim Corynna ad Pindarum: * *Manu ſerendum eſſe, non ſacco toto.*

* Τῇ χειρὶ δεῖν σπείρειν, ἀλλὰ μὴ ὅλῳ τῷ θυλάκῳ.

CA-

CAPVT VIII.

Ingreſſio in particularem Amphitheatri deſcriptionem. Primùm de formâ eius: quæ Oualis oſtenſa. Calpurnius & Dio explicati. De ſolo Arenæ: in quo cloacæ ſiue ſpecus. & cui rei. Item de portulis.

SED víſne admoueamus nos paullùm ad inferiorem hunc parietem, vbi vmbra? Imò ſedeamus etiam, ſi ita viſum, inquam, in graduum his fragmentis. Simulque ſedi ego. & ridens, ad Florentium, Quis ſcit, inquam, ſi locum nunc non premam magnæ alicuius vmbræ? Florentius ſe quoque iam collocans, Id quidem facile, imò neceſſum eſt, inquit. Nam ad podium ſedemus, & in Orcheſtrâ. heu, quot hic olim Senatores? Sed ſpecta.

Arenæ huius, primùm, ſiue caueæ totius forma, non rotunda & orbicularis prorſum eſt, vt oculi tibi poſſint imponere: ſed porrecta magis paullùm, & oblonga. Dimenſio id adprobat: ratio ipſa operis: quia Amphitheatrum iunctum & factum ex duobus Theatris, reiectâ ſcenâ. At Theatrum non iuſti hemicycli formâ, ſed amplius diametri quartâ parte fuit: vti etiamnunc oſtendit figura reliqua Theatri Marcellæi. Ad quam compoſitionem & figuram Caſſiodorus prælucet: *Cùm Theatrum*, inquit, *quod eſt hemiſphærium, Græcè dicatur: Amphitheatrum quaſi in vnum iuncta duo* Viſoria, rectè conſtat eſſe nominatum.* Item Iſidorus: *Amphitheatrum dictum, quod ex duobus Theatris ſit factum. Nam Amphitheatrum rotundum eſt,* (non id quidem planè verum) *Theatrum verò ex medio Amphitheatro eſt, ſemicirculi figuram habens.* Ouidius clariſſimè:

——ſtructoque vtrimque theatro,
Vt matutinâ ceruus periturus arenâ.

Ouo aptiſſimè comparat idem Caſſiodorus: *Oui ſpeciem*, inquit, *eius arena concludens, vt concurrentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia faciliùs viderent: dum quædam* PROLIXA ROTVNDITAS *vniuerſa colligeret.* Itemque Calpurnius in Bucolico, de Venatione Carini:

Et geminis medium ſe molibus alligat ouum.

Nam geminas moles, duo theatra intellegit: eaque alligari vult in ouum. Qui aliter explicant, circumludunt, ſententiam poëtæ non tangunt. Idem cum valle comparat, quæ cincta vndique ſupino monte:

Qualiter hæc patulum vallis contendit in orbẽ,
Et ſinuata latus, reſupinis vndique ſiluis,
Inter continuos curuatur concaua montes:
Sic tibi planiciem curuæ ſinus ambit Arenæ.

Nec verſibus iis aliâ luce opus, niſi ſi apud elucũ. Dio Caſſius idem voluit, cùm montem quemdam cum Amphitheatro componit: Ὥστε, inquit, κυνηγετικῷ θεάτρῳ τὸ ὅλον σύμπαν, ὡς μικρὰ μεγάλοις εἰκάσαι, ἐοικέναι. Habes vniuerſi huius caui formam; nunc aream vide. Ordiar enim cum architectis ab imo ſolo. Ea pura, ſine ſubſtructionibus aut ædificiis, libera tota ad curſum ferarum & ad pugnam. Excipio quod in eâ alibi (partem enim non deſigno) Ara fuit è lapide: illa dico cruda Ara, quæ ſacra Ioui Latiari. Prudentius id te docuit: ſi verſus eius audiſti non iacenti aure. Iam ſub ipsâ areâ, cloacæ. Ita credere me iubet* Andreas Fuluius: qui magnam etiam partem ædificij tolerari ab iis vult & ſuſtineri. An ipſe, an alius viderit, neſcio: ſi vera traditio; ambigam, fuerintne reipſâ cloacæ ad exſugendum educendumque humorem illum* ſtagnorum, prouidè ſtructæ: an potiùs cameræ quædam & ſpecus ſubterranei, ad cuſtodiam & receptum ferarum. quas tamen illi indiligenter cloacas cenſuerunt. Siue etiam ad vſum aquarum, quas in Arenam occultè & ſubitò inducebant atq; educebant, ad Naumachias. Certè cùm ferina magna vis cottidie in Amphitheatrum induceretur: quæri dignum eſt, quo loco eæ habitæ aut ſeruatæ. Non enim omnes ſimul emiſſæ. Si in ipsâ areâ vſpiam: artarint locum. ſi extrà: quomodo eæ ſtatim perductæ, aut quì ad manum? Mea quidem opinio ſit, partim ſubterraneos cauos fuiſſe, in quîs reconderentur ſub ipſos ludos: partim depoſitas eas in caueis ſub interiore iſtâ porticu, è quâ portulæ & aditus plures pertinent in Arenam. Non tã clarè eas Portulas hic vides (omnia enim hæc ruinis aggeſta & obruta) ſed Veronæ clariſſimè: vbi vtrimque* octo, niſi fallor, ſub ipſo iſto Podij muro. At non eæ certè ad ſpectantium vſum: quia in Arenam tantùm conducunt, non ad ſubſellia aut gradus.

Ratio fabricandi Amphitheatri.

Theatri ipſius quæ forma.

Duo Theatra iuncta, Amphitheatrum exhibent.

* Ita vertit Theatra, nec impropriè aut durè.

Oui formâ hac ioca.

Calpurnius expratus.

Amphitheatrum

vallis cincta in orbem montibus ſeu arctum.

Arena area tota libera.

Niſi quòd Ara in ea Ioui.

Cloaca ſubterranea.

* Lib. 1. De mirabilibus Vrbis.

Ad quem vſum ea fuerint.

* Nam in ſtagnis Neronis ſitu ſtructum Amphitheatrum.

Feræ quomodo ſub ipſam pugnam adſeruatæ.

Portulæ in imo muro.

* Duæ enim aliæ aliæ interſe, ſed grandiores & veteres portæ.

CAPVT IX.

De Specubus ſubterraneis, amplius. item de Caueis in Amphitheatris. Liuij defectus aut expletus, aut ſententia eruta. Portæ in caueis, & Plauto lux. Emiſſio ferarum, & immiſſio.

ET de Specubus quidem ſiue cryptis, valdè ſententiam meam iuuat Cyriacus Anco-

Anconitanus, qui maiorum æuo Itinerarium ſcripſit. In quo de Amphitheatro Veronenſi, ſic tradit: *Et nunc conſpicitur locus rotundus Arenæ, per totum magnis ſaxis vndique ſtructus, & vt ita dicam perſilatus. cùm intus* CVBATIS & ANTRIS *multiformiter redimitus ſit.* Sicut de Caueis, Liuius libro XII. loco prorſus quidem fracto & mutilo, ſed ex quo tamen non obſcurè elicio quod facit

Caueæ primæ è ferro quando?

iſtuc. Ait de Cenſoribus, locaſſe eos faciendos *carceres in Circo, & oua ad notas curriculis numerandas, & * dam, & metas trans * &* CAVEAS FERREAS *pe* intromitterentur.*

Liuii fracta verba ad eam rem.

In Circo, vt ſcimus, olim Venatio exhibita, ante Amphitheatra. itaque huic fini ait. Liuius Caueas ferreas exſtructas, per quas beſtiæ (ita enim ſententiam fuiſſe ſuſpicor, ſi non verba) intromitterentur in Arenam. Nec de aliis Caueis Statius II. Silu. in Leone manſueto:

Statius explicatus.

——ſtat cardine aperto
Infelix Cauea, & clauſis circum vndiq; portis
Hoc licuiſſe nefas pauidi timuere Leones.

Portæ in caueis.

Vbi nota mihi & Portas. quæ vel Cauearum ſunt: vel potiùs iſtæ Amphitheatrales, de quibus diſſero. Certè apud Plautũ etiã Portæ in Circo ad beſtias emittendas, in Perſâ:

Plautus explicatus.

Vbi quid credideris, citiùs extemplo à foro
Fugiunt, quàm ex portá ludis cùm emiſſu'ſt lepus.

Quem locum totum ſilentio premit vber alioqui interpres: qui (fatendum eſt) non lucem, ſed vmbram ſæpè facit noſtro Vmbro. Neſcio an Ammianus de iſtis, lib. XXVIII. *Maximinus effudit genuinam ferociam: ſicut ſæpè faciunt Amphitheatrales feræ, diffractis tandem ſolutæ poſticis.* An *portulis* ibi aliquis legat? ſed audax ſit, non muto. Oſtia videtur Varro adpellaſſe, De Re ruſt. *Oſtium habere debet humile & anguſtum, & potiſſimùm eius generis quod cochleam appellant. vt ſolet eſſe in caueá, in quá* (veriùs fortaſsè, *è quá*: non enim

Leuiter Varro correctius.

certè in ipſâ Caueâ pugnabant; niſi ſi Caueam capit, pro toto Amphitheatro) *tauri pugnare ſolent.* Atque ex his Caueis cum impetu quodam emittebantur in Arenam.

Emittere feras.

Vopiſcus in Probo: *Neque erat beſtiarum impetus ille, qui eſſe Caueis egredientibus ſolet.* ita enim verè & acutè emendauit olim laudatiſſimus ille Faber. Capitolinus in Gallienis: *Cùm quidam gemmas vitreas pro veris vendidiſſet vxori eius, ſurripi quaſi ad leonem venditorem iuſſit. deinde Caueá caponem emitti.* Emittebantur ergo Caueis, iterumque in eas im-

Item immittere.

mittebantur poſt pugnam. Seneca de Irâ: *Curriculi rotarumq; verſata facies leonem redegit in Caueam.* Sed & Portulas eaſdem ad hunc vſum accommodare Vopiſcus videtur, qui Aditus adpellat. In Probo: *Immiſſi deinde per omnes Aditus ſtruthiones mille, mille cerui, mille apri.* Hîc ego, Sed nónne etiam, mi Florenti, iſta de Caueis itinerariis accipi poſſint, in quibus feræ clauſæ & tranſuectę? Claudianus eas, vt memini, pulchrè deſcribit, III. De laudib. Stilic.

Hæc laqueis innexa gemit, hæc clauſa feruntur
ILIGNIS DOMIBVS. *fabri nec tigna polire*
Sufficiunt: rudibus fagis texuntur & ornis
Frondentes CAVEAE. *ratibus pars ibat onuſtis*
Per freta vel fluuios. exſanguis dextera torpet
Remigis, & propriam metuebat nauta mercẽ.
Per terram pars ducta ratis.

Itaque potuêre in Specubus illis aut Fornicibus, deponi in hiſipſis Caueis. Haud abnuo, ait Florentius: & addo eas Caueas ex argento & auro, per ſplendoris ſpeciem, ſæpè factas. Sed pergamus in ipſo loco noſtro deſcribendo.

CAPVT X.

Aliter atque aliter ſolere ornari hanc Arenam. in modum ſiluæ, in modum maris. Antra pro Caueis: interdum Naues. Vopiſcus, Apuleius, Calpurnius emendat.

ATQVE hæc ſolens & vulgata Arenæ facies: cui non nego comptum aliquem nouitium ſæpè additum, & colorum quoſdam fucos. Varia enim cottidie ab ambitioſis Editoribus excogitabantur, vt ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio quo-

Ambitioſa Editorum inuenta.

dam nouitatis. Ita fuêre, qui arboribus hoc planum onſererent, & Arenam totam verterent in ſiluam. ſcilicet vt viuam imaginem exhiberent veræ germanæque Venationis.

Arbores in arenam inlatæ.

Audax inuentum. & quod non meliùs tibi expreſſerim, quàm ipſis Vopiſci verbis, in Probo: *Venationem ampliſſimam dedit, ita vt populus cuncta diriperet. Genus autem ſpectaculi fuit tale. Arbores validæ per milites radicitus vulſæ, connexis longè lateque trabibus adfixæ ſunt. terra deinde ſuperiecta: totusque Circus ad ſiluæ conſitus ſpeciem, gratiam nobis viroris obtulit.* In quâ extremâ clauſulâ cenſeo legas, *gratiam noui viroris.* Quomodo enim, *nobis*? nec Vopiſcus ipſe certè inter ſpecta-

Vopiſci correctio.

tores fuiſſe ſignificat: quod abnuit ætas. Neque tamen gratia aut laus huius inuenti penes Probum!: reperio Gordianum iam antè factitaſſe idem etiam priuatũ. Capitolinum

non

non aliter accipio, vbi de magnificis eius muneribus in Quæſturâ? *Feras Libycas vno die centum exhibuit, vrſos vno die mille. Exſtat ſilua eius memorabilis, quæ* picta eſt in domo roſtratâ Cn. Pompeij, quæ ipſius & patris eius & proaui fuit.* Sed & in Titi ſpectaculis tale aliquid indicat Martialis:

Capitolinus explicatus

** Munera enim pingi ſolere, docui lib. II. Satur.*

Quidquid in Orpheo Rhodope ſpectaſſe Theatro
Dicitur, exhibuit Cæſar arena tibi.
Repſerunt ſcopuli, mirandaque ſilua cucurrit,
Quale fuiſſe nemus creditur Heſperidum.

Imò æmulabantur id iam in prouinciis: atque Apuleius in muneris Corinthiaci apparatu deſcribit. *Erat*, inquit, *mons ligneus ad inſtar inclyti montis illius quem vates Homerus Idæum cecinit, ſublimi inſtructus tabulâ* (liber ſcriptus quem à Giſelino meo ſum nactus, *inſtructus fabricâ*, rectiùs refert) *conſitus viretis & VIVIS ARBORIBVS, ſummo cacumine de manibus fabri fonte manante fluuiales aquas eliquans.* Nec in ſolo ſolùm hæc variatio, ſed in Caueis ipſis. quarum loco inuenerunt antra quædam coëuntia & deëuntia, quæ velut è terrâ emitterent ſubitò feras. Calpurnius hoc voluit, cùm in Carini Venatione timidè miratur.

Apuleius correctus.

Ah miſeri, quotiens nos deſcendentis arenæ
Vidimus in partes? ruptaque voragine terræ
Emerſiſſe feras? & iiſdem ſæpè latebris
Aurea cum croceo creuerunt arbuta libro.

Etſi legi ibi malim, *diſcedentis arenæ.* vti & in Plinij de Curionis Amphitheatro, *diſcedentibus tabulis*. Intellegit enim, arte quadam & machinis, antra illa, velut hiatu terræ, & aperta celeriter & operta: iterumque arbutis & virgultis tamquam creſcentibus inducta. Quæ ipſa decora fuiſſe fatendum eſt, & blandientia ſenſibus imitatione quadam naturæ. At illud iam improbi acuminis, & neſcias an exemplo quodam à ſacrâ Noachi Arcâ. quod Nauim ædificare grandem aliquam ſolent in ipsâ Arenâ, quæ ſolutilis eſſet, & ſubitò luxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri temperantis. Dio id ſcribit & narrat vbertim in Nerone: vult etiam exemplum oblatum ſceleſtæ illius nauis quâ matrem necaret, ab hac Amphitheatrali. Verba eius commemini: Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὤκνουν τὸ ἔργον, καὶ κρύφα διὰ φαρμάκων οὐκ εἶχον αὐτὴν ἀνελεῖν, ναῦν ἰδόντες ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διαλυομένην τε αὐτὴν ἐφ᾽ ἑαυτῆς, καί τινα θηρία ἀφιεῖσαν, καὶ συνισταμένην αὖ πάλιν, ὥστε καὶ ἐρρῶσθαι, τοιαύτην ἑτέραν ταχέως ἐναυπηγήσαντο: *Et quoniam eam cædem palàm non audebant, nec venenis clàm patrare facilè id poſſent: nauim quampiam in Amphitheatro conſpicientes ita factam vt ſponte ſolueretur, & belluis quibuſdam emiſſis, rurſus compingeretur & rediret in priorem ſtatum, viſum iis huic ſimilem ædificare.* Nec minùs clarè in Seuero: Τῆς δὲ δεξαμενῆς ἁπάσης τῆς ἐν τῷ θεάτρῳ ἐς πλοίου σχῆμα κατασκευασθείσης, ὡς τετρακόσια θηρία καὶ δέξασθαι καὶ ἀφεῖναι ἀθρόως. Ἔπειτα ἐξαίφνης διαλυθείσης ἀνέθορον ἄρκτοι, λέαιναι, πάνθηρες, λέοντες, στρουθοί, ὄναγροι, βίσωνες, ὥστε ἑπτακόσια τὰ πάντα καὶ θηρία καὶ βοτὰ ὁμοῦ καὶ διαθέοντα ὀφθῆναι καὶ σφαγῆναι. *Receptaculum autem omnium ferarum in Amphitheatro exſtructum erat inſtar nauis, quæ capere ſimul & emittere poſſet ad feras quadringentas. Eâ autem de ſubito occultè ſolutâ, exſiliebant vrſi, leæ, pantheræ, leones, ſtruthiones, onagri, biſſontes: ita vt ſeptingentas feras aut pecudes ſimul & currere liceret cernere, & occidi.* Nec naues ſolùm eiuſmodi induxêre in Theatra, ſed, quod magis admirêre, quodammodo mare ipſum. Reperti enim qui hoc omne rotundum, per occultos quoſdam ductus & meatus, ſubitò aquâ replerent: & pro terreſtribus feris, monſtra maris oſtenderent, & claſſes, & naualem pugnam. Ei aquarum inductioni, fortaſſe non aberrer, qui ſubterraneos illos canales adtribuat, de quibus ſuprà. Carini Principis ludis id factum, viſumque à ſe Calpurnius memorat:

Nauis ad vſum Caueæ.

Neronis parricidium, quo exemplo captum.

Mare ſiue aqua in Amphitheatru.

Natantia in iis marina monſtra.

Nec ſolùm nobis ſilueſtria cernere monſtra
Contigit, æquoreos ego cum certantibus vrſis
*Spectaui vitulos, & * equorum nomine dignum*
Sed deforme pecus.

** Hippopotamos intelligit.*

Et diu ante illum Nero id vſurparat, Dione ſic narrante: *Aliquando*, inquit, *belluis interfectis & Venatione exhibitâ, ſubitò aquam in Amphitheatrum induxit, & nauale certamen oſtendit. rurſumque eâ eductâ, Gladiatores in loco præbuit. denique inductâ iterùm, magni ſumptus publicum epulum.* Nec aliter Domitianus, qui vt Suetonius ait, *Prælium equeſtre ac pedeſtre commiſit: & in Amphitheatro, nauale quoque.* Noſter Seneca ingenia iſtorum hominum miratur magis quàm laudat in epiſtolâ XCI. *Qui euripos ſubito aquarum impetu implent aut ſiccant.* Et oſtendit inter nouas inuentiones eſſe.

CAPVT XI.

De muro qui Arenam cingit: de Podio quod ſuper eum. eius forma. Digniſſimum eum locum ad ſpectandum, Senatui adtributum, imò magiſtratibus. Aptum ad curules ſellas. Principis ibi ſuggeſtus, Tribunal prætoris: & Veſtalium ſedes.

SED nónne extra limitem eo, quod dicitur, extraq; oleas? Nam cùm propoſitum mihi ſaltem natiuam genuinamq; Amphitheatri faciem oſtendere, addo etiam ecce colorum fucos & pigmenta. & vereor, Lipſi, vt cum faſtidio tuo. Meóne? inquam. Imò merum mel & nectar, Florenti, bibo in hoc ſermone. quem tu magis magisque ſitienti mihi liberaliter infunde, &, vt ille ait, • πίονι μέτρῳ. Florentius renidens, E genere Parthorum tu quidem es, inquit: de quibus increbuit, Quò plus biberint, plus ſitire. Sed educam te è ſiticuloſâ hac arenâ, & ad Podium tranſibo quod adſidemus. Nam poſt Arenam murus ecce iſte occurrit, qui Podium ſuſtinet, quique claudit & ambit infimû hoc ſolum. Podium enim appello proiecturam hanc quæ in ſummo muro, quæ paullùm prouehitur & propendet inſtar pedis. Vnde & nomen. Mænianorum ea quædam ſpecies eſt: facta in Theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, ſpectádum. Mediolani inſcriptio vetus eſt: DOMITIANVS. PODIVM. CVM. LORICA. ET. ADITVS. VIVVS. FECIT. Salerni, alia: T. TETIIENVS. FELIX. AVGVSTALIS. • HS. L. M. N. LEGAVIT AD EXORNANDAM. AEDEM. POMONIS EX. QVA. SVMMA. FACTVM. EST. FASTIGIVM. INAVRATVM. PODIVM. PAVIMENTA. MARMOREA. Et de his ipſis theatralibus, alia: THEATRVM. STRAVIT. PAVIMENTO. PODIO. • CIRCVMSCRIPSIT. Itaque vt clarè capias, non aliud Podium hoc noſtrum, quàm muri pars proiectior & prominentior, ante imum ſpectaculorum gradum: cui columnæ impoſitæ cum epiſtyliis ad ornatum, ſiue (cùm libêret) ad innixum. Vitruuius deſcribit non obſcurè, magnitudine etiam expreſsâ, ſi attendis, libro V. cap. VII. vbi de Theatris: *Podij*, inquit, *altitudo, ab libramento pulpiti cum coronâ & Lyſi, duodecima Orcheſtræ diametri. Supra Podium, columnæ cum capitulis & ſpiris, altæ quartâ parte eiuſdem diametri.* Cuius mens, vt, ſi Orcheſtra tota, in quâ Senatores, (pone eam eſſe graduum quattuor aut quinque) alta pedes XII. tum ipſum Podium vnius ſit; columnæ eius, trium. Et addo, victoriolas etiam reponi ſolere in Podiis iſtis. Spartianus ſuadet in Seuero, vbi de Circi ludis: *Victoria*, inquit, *vento icta de Podio ſtans decidit.* Et Dio Caſſius agnoſcit in Theatri ſcenis, libro L. cùm refert inter prodigia, ventum tam grandem fuiſſe, ὥστε καὶ Νίκης ἄγαλμα ἀπὸ τῆς τοῦ θεάτρου σκηνῆς πεσεῖν: *vt & Victoriæ ſimulacrum à ſcenâ Theatri caderet.* Ad hoc Podium, ſpectare ſoliti primi è Senatu. Nam cùm Orcheſtra plurium graduum eſſet, digniſſimus habitus ille imus qui Podio proximus & Arenæ. quippe ex quo facillima ſpectatio. Iuuenalis:

——generoſior & Marcellis
Et Catulis, Pauliq; minoribus, & Fabiis, &
Omnibus ad Podium ſpectantibus.

Suetonius Aug. cap. XLIV. *Factum decretum patrum, vt quoties quid vſquam publicè ſpectandum proponeretur, primus ſubſelliorum ordo Senatoribus vacaret.* Primus, ſiue Imus. Ac neſcio an inter ipſum Podium & Gradus ſpatij aliquid vacuum fuit latioris, in quo ſpectare ſoliti honorati. idque propriè, Ad podium ſpectare. Suadeor, quod ſellis curulibus ſpectaſſe quoſdam reperio. vt Suetonius narrat de Auguſto: *Commiſſione ludorum quibus Theatrum Marcelli dedicabat, euenit vt laxatis ſellæ curulis compagibus caderet ſupinus.* Item, quòd ſellas eaſdem honoris cauſsâ poſitas • abſentibus, ſiue etiam mortuis. At ſellæ eæ non eſt vt commodè poſitæ in Gradibus ipſis fuerint, commodiſſimè in hoc plano. Credamq; Conſules, Prætores, alioſque quibus id ius, in curulibus ſuis ad Podium ſic ſediſſe, cum lictoribus, viatoribus, & magiſtratus ſui pompâ. Tacitus hoc poſtremum ingerit libro XVI. Annal. cùm præmia deſcribit accuſatorum: *Liberto & accuſatori præmium operæ, locus in Theatro inter viatores Tribunicios datur.* ex quo neceſſum, fuiſſe eos bono honeſtoque loco, & iuxta Tribunos ipſos. Nec immeritò, vt quiſque magiſtratibus ſuis appareret. Nec magiſtratus ſolùm ad hoc Podium diſſignator ego colloco, ſed & Principem ipſum. cui tamen eminentior quidam Suggeſtus exſtructus, & velut ſua domus. Origo rei à Iulio Cæſare. quem Suetonius, inter alios honores quos nimios recepit, admiſiſſe ait

ſtatuam

Marginal notes:
• Vberiore menſurâ.
Quid Podium.
• id eſt, Seſtertiû quinquagies a millibus nûmûm.
• Benè Cæſar ſcripſit: quia in orbem circuibat & in ambitum.
Magnitudo eius & ornatus e Vitruuio.
Vitruuius explicatus.
Primi Senatorum ad Podium.
Spatium aliquid inter Podium & Gradus.
Sellis curulibus ibi ſpectabant.
• Docui abundè ad II. lib. Annal. Tac.
Apparitores apud magiſtratus ſuos.
Suggeſtum ibi Principis.

ſtatuam inter reges, SVGGESTVM *in Orcheſtrâ.* Secutiq; Principes id tenuêre, vt clarum ex eiuſdem Suetonij Ner. cap. XII. *Icarus*, ait, *primo ſtatim conatu iuxta* CVBICVLVM *eius decidit, ipſumque cruore reſperſit. Nam perrarò præſidere: ceterùm accubans primùm paruis foraminibus, deinde toto podio adaperto ſpectare conſueuerat.* Ex quo facilè colligis Suggeſtum illum tectum & inædificatum fuiſſe, ad modici cubiculi formam. cui proprium etiam ſuum Podium (de eo enim, non de grandi illo Amphitheatrali neceſſariò Tranquillum capis) quod oſtiis quibuſdam ſiue feneſtris, Arenam verſus aperiretur. Plinius hunc morem ſatis illuſtrat, laudatione ad Traianum: quem commendat, quia ciuiliter ſuſtulit. *Digna*, inquit, *victore populo ſedes* (de Circo ſermo eſt) *viſenda cùm ceterâ ſpecie, tum quòd æquatus plebis ac Principis locus. Siquidem per omne ſpatium vna facies, nec magis proprius ſpectandi Cæſaris* SVGGESTVS, *quàm propria quæ ſpectes. Licebit ergo ciuibus tuis inuicem contueri, dabitur non* CVBICVLVM *principis, ſed ipſum cernere, in publico, in populo ſedentem.* Sed præter hunc Suggeſtum, ad Podium etiam Tribunal Editoris. Cum enim aliis honoribus, vt lictoribus & veſte prætextâ, inſignes voluerint eos eſſe qui ludos exhiberent; tum etiam altiori hac ſede, in quâ præſiderent. Suſpicor ex Suetonij Auguſto: qui *virginibus Veſtalibus*, inquit, *locum in Theatro ſeparatim, & contra Prætoris* TRIBVNAL *dedit.* Nam quod Prætorem nominat, eò eſt, quòd plerumque ludos ij exhibebant. Atqui aliis etiam Editoribus is honos & is locus, non ambigo. Ad hoc Tribunal refero, quòd Vitruuius in *omni puſillo & magno Theatro* fieri vult *itinera, aſcenſus, pulpita*, TRIBVNALIA. lib. V. cap. VII. Quòd verò ad Podium ea ſedes, cùm ratio euincit, tum Suetonius qui ex aduerſum collocat Veſtales. Eæ autem ad Podium. Prudentius:

Cubiculi forma & nomine.

Suetonius explicatus, aliter atq; vulgus.

Traianus Suggeſtum remouens.

Tribunal in Podio.

Veſtales ibidem.

An quoniam Podij meliore in parte ſedentes
Spectant, æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant haſtilia.

CAPVT XII.

Quod tutamen infimo illo Podio fuerit à feris. Retia ſolere prætendi, benè nexa, benè firma. Verſatilia item quædā ligna: Cancellos ferreos & Euripos. Sudatum in Calpurnij verſibus.

ET de Podio quidem hactenus. Tranſeo. imò mane, inquam ego, mane. Magnus mihi hic metus: Circumſpexit Florentius, velut quærens. Sed ego cum riſu, Non pro me, ne erres, inquam: ſed pro Conſulibus & hoc omni Senatu Romano, quos tu quidem in Podio collocas, id eſt, in ipſo oſtio orci. Quomodo enim hîc tuti à feris? quis leo, quæ panthera illos non inuadat, tantillo ab Arenâ interuallo? Iam ſi elephas aliquis. heu! Riſit hîc largiter Florentius: & ô te hominem albo hepate! inquit. profectò mater tua numquam flebit. Quid tamen hîc periculi? Murus iſte quem vides, quique Arenam diuidit, ſcito altiorem fuiſſe non paullò quàm pro aſpectu. Ipſe corruit, & ſubſedit, & rudera aream alleuarunt. Non minus certè olim altitudinis habuit, cum hoc Podio, duodenos quindenóſve pedes. Quæ fera hunc tranſiliat? Et tamen contra inopinatos quoque caſus, ſcito à catis illis prouidè prouiſum. Nam primùm retia valida, nodoſa, in orbem vndiq; Podium hoc cingebant. Plinius ea intelligit lib XXXVII. de Neronis quodā munere: *Tanta*, inquit, *copia ſucini inuecta, vt* RETIA ARCENDIS FERIS PODIVM PROTEGENTIA *ſuccino nodarentur.* Et Calpurnius, qui retia illa in Carini Venatione format & torquet ex auro:

Murus Podij olim ſatis altus.

Retia ante Podium, quorū varietas fuit et non impediebat aſpectum.

Retia illa per luxum inaurata.

——auro quoque torta refulgent
Retia, quæ totis in Arenam dentibus exſtant.

Nec retia ſolùm, ſed verſatiles quidam trunci adpoſiti muro & huic Podio, contra ſcanſionem omnem ferarum & inſultum. Quæ ligna quidem manifeſtò in ipſis Caueis Ammianus agnoſcit, libro XIX. *Vt dentatæ in Caueis beſtiæ, tetro pædore efferatæ, euadendi ſpe,* REPAGVLIS VERSATILIBVS *illiduntur:* in Caueis inquam, ſed in ipſo etiam Podio aut circà, videtur Calpurnius locare, etſi verbis parum claris aut certis:

Ligna volantia.

——nec non vbi finis Arenæ
Proxima marmoreo peragit ſpectacula muro,
Sternitur adiunctis ebur (admirabile) truncis.
** Et coit in rutilum, tereti quà lubricus axem*
Impoſitos ſubitâ vertigine falleret vngues
Excuteretque feras.

** Forſan leg. Et coit in rotulam teretem: quæ lectio certior.*

Verſus enim dubiæ & intricatæ ſcriptionis. Legerem, *Et coit in rutulam*, ſiue, *rotulam.* vt velet truncos eos eburatos vtrimque in rotulam coiſſe, atque ita inſilientes feræ impetum fregiſſe, & vertendo excuſſiſſe. Neſcio etiam an, *in ruplum.* Nam Ruplus in Gloſſis, στροφεὺς γιγγλυμός, [illegible], *cardo & vertebra cancæ.* Sed mentem faciliùs verſuum horum adfirmarim, quàm verba. vult omnino tranſuerſa quædam ligna verſatilia obiecta muro, quæ feras fallerent dum em-

tuntur. Ego hîc iterùm, Anceps hoc præſidium, Florenti: & quomodo me firment verſus tam infirmi? Sanè (videas licet) ego etiam nunc in ſummâ caueâ ſpectare eligam, nec inuideam Senatui Orcheſtram.

Contra grandiores belluas quid præſidy.

Contra elephantes enim & immanes illas feras, quid? Parata arma, inquit Florentius. Nam aut clathris ferreis Arenam totam circumdabant: aut, quod certius, Euripis. Valdè enim id genus metuens aquæ. Plinius libro VIII. *Vniuerſi* (de elephantis loquitur) *eruptionem tentauere, non ſine vexatione populi, circumdati clathris ferreis. Quâ de cauſſâ C. Cæſar Dictator poſteà ſimile ſpectaculum editurus,* * *Euripis arenam circumdedit. quos Nero Cæſar ſuſtulit, equiti loca addens.* Et iámne ſecurus? Haud planè etiam, inquam ego: ſed perge.

** Vide & Sueton. in Cæſ. cap. XXXIX.*

CAPVT XIII.

Gradus, & eorum forma. Diuiſi accuratè in ſuas partes. Puluilli in iis. Præcinctiones. Aditus. Viæ. Cunei. Cathedræ. Porticus. Vitruuius, Tertullianus, Martialis, Calpurnius, varij ſcriptores variè emendati aut illuſtrati.

FLORENTIVS: Gradum igitur iam promoueo ad Gradus, & ad hos Subſelliorum, vt ſic dicam, colles. Non malè, colles. quia reuerà per decliue iacentium ea forma. Itaque Calpurnius aptè deſcripſit:

Cliuoſi Gradus.

Immenſoſque gradus, & cliuos lene iacentes.

Malè enim aliquot libri, *diuos*. nec quidquam hîc ſanè de puluinari. Sed vt totam hanc ſedendi ſpectandique rationem ſubtili quadam Mineruâ intellegas, non craſsâ: opus, vt hoc omne ſpatium diſtinguam tibi per partes. Quæ erunt iſtæ. Gradus: Præcinctiones: Aditus: Viæ: Cunei: Cathedræ: Porticus.

Diſtinctio Graduum.

GRADVS appellamus, vti ſcis, ea ipſa loca in quîs ſedebant. Sic dicti in Amphitheatris, quia ad formam ſcalarium graduum, alij alios conſequuntur. Eorum dimenſio Vitruuio expreſſa: *Gradus,* inquit, *vbi ſubſellia componantur, ne minùs alti ſint palmopede, & digitis ſex. Latitudines eorum, ne plus pedes duo ſemis, ne minus pedes duo conſtituantur.* Palmopede, id eſt, pede & palmo: ſiue palmis quinque. Palmus enim quattuor digitos continet: Pes quatuor palmos. Sed hęc tamen Vitruuiana altitudo non conuenit gradibus Amphitheatri Veronenſis. qui, Torello dimetiente, alti dumtaxat pedem & duas vncias. id eſt, pedem & duos digitos ſemis, & paullum quòd excurrit. Sed cur tam lati? parum enim ex ſymmetriâ & bono loci videtur, duos pedes & ſemis latos eos facere. Quod verum eſt: ſed latitudinem eam exigit, in contextu illo Graduum, ratio ſedendi. Pedes enim eorum qui in ſuperiore gradu ſpectant, innixi inferiori gradui proximo. qui ne læderent ſedentes alios, néve ipſi lęderentur, opus habuere aliquâ laxitate. Fortaſſe etiã ad ponè tranſeundum, ſiqui ſurgerẽt, aut ſedentibus iam aliis intrarent. Gradus autem iſti è lapide. Vnde ſcitum illud Ariſtippi, *Cui bono eruditio? Huic ſaltem,* inquit, *ne in Theatro lapis ſedeat ſuper lapidem.* Quamquam & ſæpè è ligno. Serò repertũ, vt puluilli inſternerentur Senatui: idq́; primus Caligula inſtituit. Dio Caſſius: Τά τε προσκεφάλαια τοῖς βουλευταῖς, ὅπως μὴ ἐπὶ γυμνῶν τῶν σανίδων καθίζωνται, πρῶτον τότε ὑπετέθη, καὶ πίλους σφισι τὸν Θετταλικὸν τρόπον ἐς τὰ θέατρα φορεῖν, ἵνα μὴ ἡλιώσει ταλαιπωρῶνται, ἐπετράπη: *Puluilli tunc primùm Senatoribus, ne nudis aſſeribus inſiderent, ſubiecti, & pileos Theſſalicos in Theatra iis inferre conceſſum, ne inſolatione torquerentur.* Ait clarè, Senatui tantùm: poſteà tamen id etiam Equiti cõceſſum, ex Iuuenali:

Quid hîc Gradus.

Eorum dimenſio.

Cur lati eos facti.

E lapide fuiſſe, plerumque.

Puluilli in impoſiti.

——vexeat, inquit,
Si pudor eſt, & de PVLVINO *ſurgat* EQVESTRI
Cuius res legi non ſufficit.

PRAECINCTIONES ſequuntur. quas, ſi benè capio, non aliud cenſeam quàm Graduum interualla & diuiſiones quaſdam in orbem. Vitruuius aliquoties nominat: ſed, vt in re tunc clarâ, deſcribit nobis parum clarè. *Præcinctiones,* * inquit, *ad altitudines Theatrorum pro ratâ parte faciendæ videntur: neque* * *altiores quàm quanta Præcinctionis Itineris ſit latitudo.* Iterùm: *Gradationes ſcalarum contra quadratorũ angulos dirigantur ad primam Præcinctionem.* Videntur autem ſiue ad Vomitoria & ipſos Aditus, ſiue in diſcriminibus Orcheſtræ, Equeſtrium, Popularium, Gradus quoſdã latiores altioreſq́; ſtruxiſſe, qui reliquos minores velut præcingerent & complecterentur. Vnde & nomen. Torellus certè obſeruat in illo Veronenſi, * Gradum eſſe circa medium, qui duos pedes & vncias ſex altus: cùm reliqui tantùm, pedem & vncias duas. Atque ea profectò Pręcinctio. eſſi Vitruuius & res ipſa, plures ſuadent vnâ. Baltheus id alio nomine vocatur, à pari cauſsâ, quia velut * cingulum quoddam litũ fuit. Calpurnius in Amphitheatro Carini:

Quid Præcinctiones.

** Cap. III. lib. V.*

** id eſt: Cingulum non altius ſit, quàm latum eſt illud ipſum ſiue cingulare Iter, de quo mox.*

** Et apparent clanſſimè Præcinctiones in Theatris.*

Balthei.

** [illegible] Baltheus à Manilio vocatur.*

Baltheus en gemmis, en illita porticus auro.

Ter-

Tertullianus de ſpectaculis: *Vias enim vocant cardines Baltheorum per ambitum.* Ex quo diſce, ad Cingula etiam iſta fuiſſe Vias.

Diazomata.

Diazomata item, Græcanicâ voce, commodè adpellat. Vitruuius cap. VII. *Gradus diazomata, pluteos.*

Aditus, quid appellemus.

ADITVS deinde. qui in ipsâ gradatione portæ quædã ſiue oſtia, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes. De his Architectus: *Aditus complures & ſpatioſos oportet diſponere, nec coniunctos ſuperiores inferioribus, ſed ex omnibus locis perpetuos & directos, ſine inuerſuris faciendos: vti cùm populus dimittitur de ſpectaculis, ne cõprimatur, ſed habeat ex omnibus locis exitus ſeparatos ſine impeditione.* Vomitoria appellat Macrob. voce vulgi: lib. VI. Saturnal. cap. IV.

Vomitoria dicta.

Ad illud Virgilij —*totis vomit ædibus vndã. Pulchrè & antiquè. Vnde & nũc Vomitoria* (alij libri, *Vomitaria*) *in ſpectaculis dicimus, vnde homines glomeratim ingredientes in ſedilia ſe fundũt.* Atq; hæc foramina perſpicua in hiſipſis Graduum reliquiis, itemq; in illo Veroneſi.

Via inter Gradus, duûm generum.

Ad VIAS venio. quæ, auctore Tertulliano, hîc duplices. *Vias enim vocant, cardines Baltheorum per ambitum & diſcrimina Popularium per procliuũ.* Optimè eruditus ſcriptor. Vult enim Vias alias eſſe, quæ ad * cardines ſiue limites Baltheorum, in circuitu: alias, quæ à Vomitoriis illis, in deſceſu. Itaq; ait, per procliuum. Sed cur Popularium tantùm meminit? eaq; diſcriminari, & in cuneos ſuos tribui, Viis illis ſecantibus, vult? adhæreſco. Excludere enim apertè Equeſtria & Orcheſtram videtur: aliter quàm * Suetonius, qui cuneos in his agnoſcit: ergo & Vias. Sed Popularia largè fortaſſe acceperit ſcriptor Afer, pro omni populi conſeſſu. Vias has modò Itinera, modò Scalaria Vitruuius appellat. ſed Scalaria tamen propriè, Vias quæ inter Cuneos ad aſcenſum aut deſcenſum. In his

* Has vias, vocat Itinera Præcinctionũ Vitr. c. III.

* Vide iam nunc in Cuneis.

Diſcrimen aliquod inter Itinera & Scalaria.

Viis qui locum non habebant, quiq;, vt ſuo verbo dicam, excuneati erant, ſpectabant ſtantes. Tertullianus: *Nam apud ſpectacula & in Viá ſtatur.* Martialis facetè de falſo quodam equite, lib. V.

In Viis exclusi ſpectabant.

Sedere primo ſolitus in gradu ſemper,
Tunc cùm licebat occupare, Manneius,
Bis excitatus terque, tranſtulit caſtra,
Et inter ipſas penè tertius ſellas
Poſt Caiumque Luciumque conſedit.
Illinc cucullo proſpicit caput tectus,
Oculoque ludos ſpectat indecens vno.
Et hinc miſer deiectus in VIAM *tranſit,*
Subſellioque ſemifultus extremo,
Et malè receptus altero genu, iactat
Equiti ſedere, Lectioque ſe STARE.

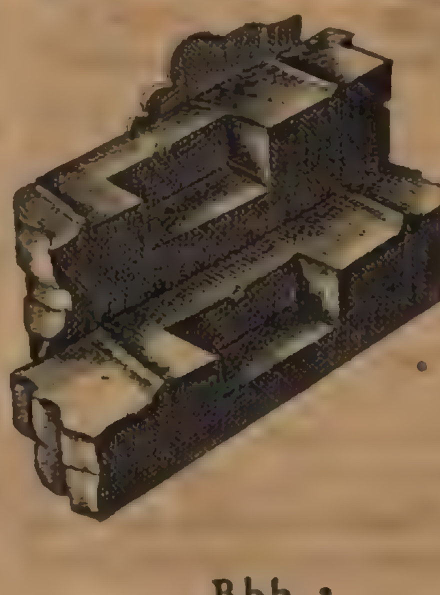
Martiali lux data.

Cuius Epigrammatis ſententia iſta. Manneium ſolitũ ante Domitiani edictũ ſedere inter equites, & quidẽ in Equeſtrium primo gradu, qui ad Orcheſtram. Sed agnitum & pulſum aliquoties à diſſignatore Lectio, tranſiſſe tandẽ ad ſummam caueam, & ſpectaſſe inter plebem & pullatos: tantumnon inter cathedras muliebres. Sed illinc quoque deiectum, ſpectaſſe in Viâ ſemi-ſtantẽ. Atq; huius ſententiæ etiã illud Taciti eſt, lib. XVI. de militibus, qui à Nerone diſpoſiti *Per cuneos* STABANT, *nequod temporis momentũ impari clamore, aut ſilentio ſegni præteriret.* Nam ſtetiſſe eos ſentio in his vtriſq; Viis. Latitudo Itineris ad Baltheũ, mihi ignota. cenſeo non minus, trium quatuórve pedũ. Si enim vulgarium Graduum, Vitruuio definiente, duo pedes & ſemis: quidni duplum iſtis? At Scalarium ſiue Aſcenſuũ altitudo, in Veronenſi apparet ſemipedis & vnciæ: latitudo, pedum binûm. Humiliores ergo aliis ſedentariis Gradibus, parte dimidiâ. Addo, Canaliculas quaſdã, & deriuationes aquarũ ad oram extremam Graduum fuiſſe, quâ Scalaria incipiebant. Apparent in fragmẽtis lapidum.

Dimenſio viarum.

Canalicula in gradibus.

& vſum, credo, habuerunt ſiue aquæ cæleſtis deriuandæ, ſiue potiùs humanæ. Nam cùm dies totos in ſpectaculis perſederent, quin vrina reddenda fuerit, non ambigimus: eique vſui tribuimus hos inciſos canales. Nam ad pluuiam, ſcire te volo pendulos leuiter & procliues omnes gradus fuiſſe.

At CVNEI iam (Alexis κερκίδας dixit) inter has Vias medij. Quidquid enim ſedilium diuiditur Præcinctionum Itineribus, & ſecatur lateralibus Viis, in hoc nomen id venit. Nomen datum à formâ. quia reipsâ Scalarum directio talis, vt ab imo ordiens magis diffunderetur in altum: redderetque cunei formam. Hoc modo, vide. Digiti enim potiùs res eſt, quàm linguæ. Sed hoc mihi nota, Vias iſtas Scalares non ab imo ad ſummum rectà & ſine intercisione iſſe. Contrà eſt. dirigebantur ſaltem ab imâ Orcheſtrâ ad primam Præcinctionem. Ibi deſinebant. & * alternis aliæ incipiebant, cum Cuneorum nouâ variatione. Ita ſi triplex Præcinctio (& id ex Vitruuio ſuſpicamur:) triplex etiam ordo & diſcrimen Cuneorum. Nec abſurdè fortaſſe ſenſerim, ſi cuneos & Præcinctiones finiam ac diſcriminem limitibus Orcheſtræ, Equeſtrium, Popularium. Architectus noſter Auguſtalis, meo animo, deſcribit non obſcurè: *Cunei*, inquit, *ſpectaculorum in Theatro ita diuidantur, vti anguli trigonorum, qui currunt circa curuaturam circinationis, dirigant aſcenſus ſcalaſque inter Cuneos, ad primam Præcinctionem. Suprà autem alternis Itineribus ſuperiores Cunei medij dirigantur.* Et adde quæ ſcribit cap. VIII. *Gradationes ſcalarum inter Cuneos & ſedes dirigantur ad primam Præcinctionem. ab eâ Præcinctione inter eas iterùm mediæ dirigantur.* Et ſanè hæc præſcriptio in parte apparet in Theatro Veronenſi ad Atheſim: quod deformauit (etſi παχύτερον) Torellus. Atque hi Cunei Theatrorum, qui in ſcriptoribus occurrunt crebri. Iuuenalis:

Cunei ſpectaculorum.

Directio Scalarium alterna.

* Quod quidem clariſſimè in Veronenſi apparet.

Exempla & loca de Cuneis.

—— *Cuneis an habent ſpectacula totis*
Quod ſecurus ames?

Martialis:

Æra ſed à Cuneis vlteriora petis.

Inde Theatrum Cuneatum Virgilio aut Seuero:

—— *Cuneati læta Theatri*
Seditio.

Et Auſonio: *Cuneata creuit hæc Theatri immanitas.* Inde excuneandi verbum, id eſt eiiciendi & velut extra Cuneum excludendi, vſurpatum Apuleio. Hi Cunei certi certis adſignati. Suetonius in Auguſt. capite XLIV. *Militem ſecreuit à populo. Maritis e plebe proprios ordines* (id interpretor, vel ordines aliquot ſubſelliorum, vel etiam Cuneos) *adſignauit. Prætextatis* CVNEVM *ſuum; & proximum, pædagogis.* Ad diſcrimina hæc Cuneorum quique in iis ſedebant, alluſiſſe mihi Tertullianus videtur De Reſurrectione carnis: *Igitur quantum ad hæreticos, demonſtrauimus quo cuneo decurrendum ſit à nobis.* Sed clariùs, & ad Suetonij data verba, Martialis, lib. V.

Cunei certi certis adtributi.

Obſcura Tertulliani dictio explicata.

Sedere in equitum liceat an tibi ſcamnis,
Videbo Didyme. haud licet MARITORVM.

Cuneos autem etiam Equitum & Senatorum fuiſſe, clarè docet Suetonius Domit. cap. IV. *Die proximo omne genus rerum miſſilia ſparſit. & quia maior pars intra Popularia deciderat, quinquagenas teſſeras in ſingulos Cuneos Equeſtris ac Senatorij ordinis pronuntiauit.* Et Virgilius, plebis item ac patrum agnoſcit:

Cunei etiam Senatorum & Equitum.

—— *hunc plauſus hiantem*
Per Cuneos (geminatus enim) plebiſque patrumque
Corripuit.

Ad CATHEDRAM iam perueni. quam ſolus Tertullianus mihi in Amphitheatris ſuggerit: *Cathedra*, inquit, *vocatur, ipſe in amfractu ad conſeſſum ſitus.* Et intellegitne amfractum in ſingulis gradibus? an potiùs ſuperum locum, vbi cliui ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit qui porticum facit, cliuoſque illos velut frangit? Nam plani aliquid ſpatij ibi fuiſſe videatur, vnde Cathedris poſitis ſpectarent. Poſſis Calpurnium ad hanc ſententiam flectere:

Quid Cathedra incertè dictum.

Venimus ad ſedes, vbi pullâ ſordida veſte
Inter fœmineas ſpectabat turba Cathedras.

Nam fœminæ & pullati *non niſi ex ſuperiore loco ſpectabant*, ex Auguſti decreto quod Suetonius memorat cap. XLIV. Sellas etiam Martialis nominat, neſcio an pro cathedris, an pro ſubſelliis graduum ipſorum. Nam tenebræ mihi adhuc in iſto eius verſu:

Cathedra fœminea.

Retractatus Martialis verſus.

Et inter ipſas penè tertius ſellas
Poſt Caiumque Luciumque conſedit.

Retttuli quidem ſuprà ad fœmineas ſellas: ſed repugnante, vt vereor, poëtâ, qui non vult Equeſtria eum egreſſum, ſed in aliquâ ſemper eorum lineâ hæſiſſe. An ſellæ etiam

iam virorum? caſque in gradibus ipſis collocabant? Ita prona quidem facilíſque ſententia ſit, vt dicat miſellum hunc irrepſiſſe inter Caij Luciíque ſellas, & pænè tertium ſediſſe cum duobus. ſed ex illis quoque latebris protractum. Et ſanè de ſellis allatis & illatis, quidam mihi ſuadent. Suetonius Nerone, cap. XXVI. *Interdiu quoque clàm geſtatoriâ ſellâ delatus in Theatrum, ſeditionibus Pantomimorum ex parte Proſcenij ſuperiore ſignifer ſimul ac ſpectator aderat.* Iuuenalis, in ſuo illo non inuidendo voto:

De ſellis dubitatio noſtra.

> —— *& duo fortes*
> *De grege Mæſorum, qui me ceruice locatâ*
> *Securum iubeant clamoſo inſiſtere Circo.*

Nam vult & optat Sellâ ſe deferri in Circum. Vitruuij etiam ambigua verba: *Gradus, vbi ſubſellia componantur.* Tamen magis eſt vt aliter fuerit, ex iis quæ ſuprà dixi. Et Suetonij Iuuenaliſque loci, euincunt non niſi de ſupero loco. quod fatemur vltrò. An ergo in Martiali ſcribendum, *tertias ſellas?* capimuſque pulſum eum à primo ſubſellio ad tertium? Sed quam ſententiam aut acumen tum habebit, τὸ *panè?* Iterùm dico. parum mihi in hoc verſu lucet aut liquet.

Tentatus Martialis, ſed vereor vt manu

parum ſanſt.d.

At de PORTICIBVS ſuperioribus, è quîs tenuiores ſpectabant, ſatis certum. Calpurnius tangit.

Porticus quæ.

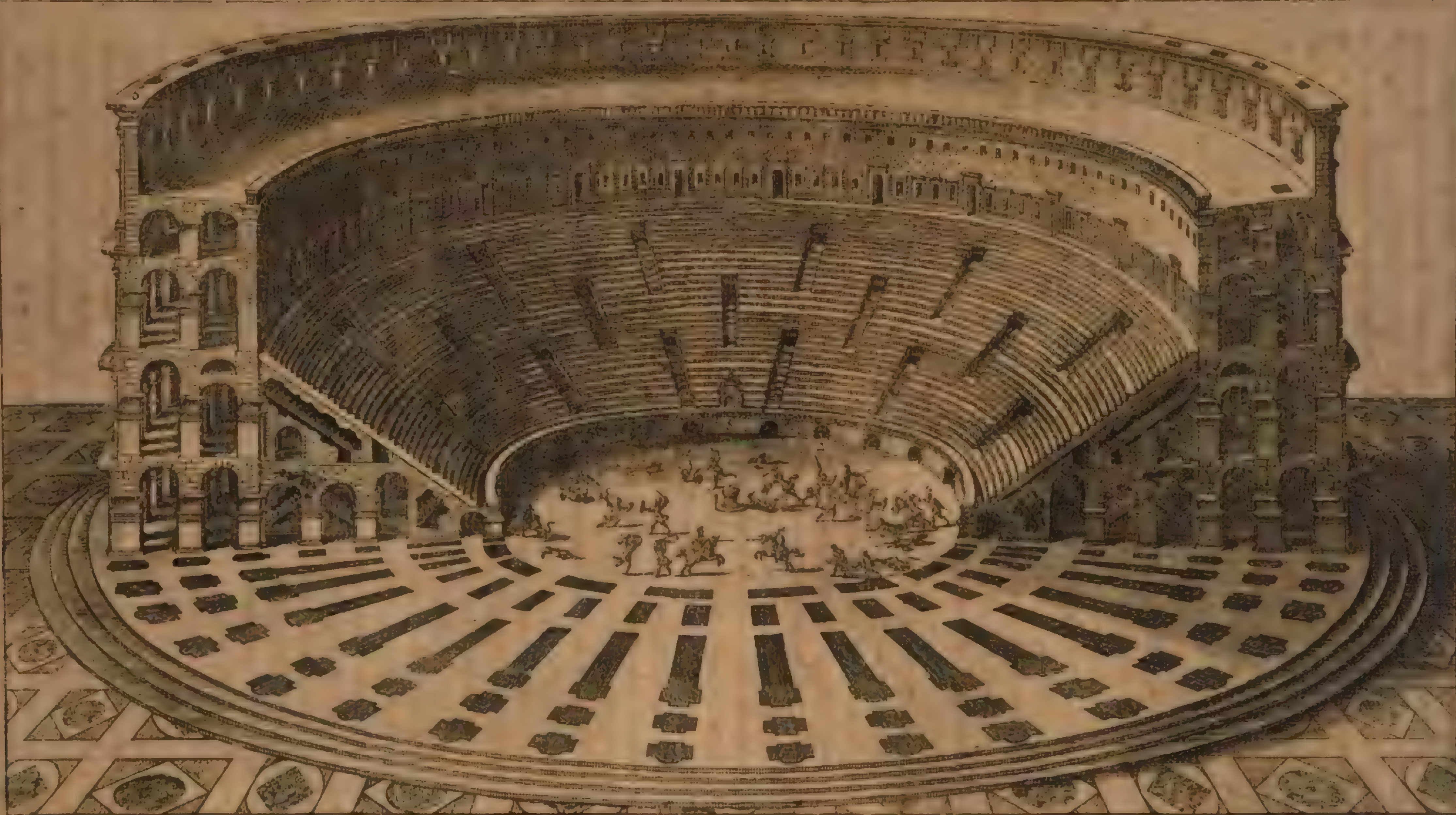
> —— *en illita porticus auro*
> *Certatim radiat.*

Hanc ſupremam partem Dio ἀψῖδα θεάτρου dixit in Nerone: Καὶ ἐλέφας ἀνήχθη, inquit, ἐς τὴν ἀνωτάτω τοῦ θεάτρου ἀψῖδα: *Elephas ſublatus eſt in ſummum fornicem ſiue arcum Theatri.* Nec malè. quia porticus illæ, vt videtur, arcuato opere tectæ. Certè tectæ. Vitruuius: *Tectum porticus*, inquit, *quod futurum eſt in ſummâ gradatione.* Ideoque non vanè ſuſpicer à Tertulliano, Cameras, vocatas, De Spectac. *Deus etiam extra cameras, & gradus, & apulias oculos habet.* Vbi de Apuliis, digitum tollo: & fateor me non poſſe hiſcere probum de iis aut probabile verbum.

Eaſdem videri cum Cameris.

Hic ſubiungenda Amphitheatri interior facies.

Amphitheatri interior facies, qualem eam fuiſſe cum omnibus membris ſuſpicamur.

1. *Ara*, quæ ſacra Ioui Latiari. de quâ dixi, cap. IV.

2. *Portulæ*, per quas immiſſæ in Arenā beſtiæ. Eas clauſas ianuis fuiſſe credimus: non ſolùm ad belluas, ne egreſſus patêret iam ſolutis, ſed etiam ad aquas coërcendas, cùm iis Amphitheatrum impletum. etſi ianuæ tunc fortaſſe magis compactæ addi pro tempore potuêre. Vide ſuper his portis cap. VIII. & IX.

3. *Podium*, cum ſuis columellis: & in medio Suggeſtus Imperatoris. Dixi cap. XI.

4. *Præcinctio*, ſiue Diazoma. id eſt. gradus altior & latior: cuius generis tres fuiſſe in Theatris Vitruuius docet. Sed in eo numero videtur etiam prima præcinctio collocanda, quæ ad ipſum Podium. Itaque ſculptor noſter vnâ amplius expreſſit. Ambigo etiam, an non aliæ Præcinctiones ornatæ columellis ſuis fuerint, vti Podium ipſum.

5. *Vomitoria*, ſiue aditus. id eſt, portulæ quædam quadratæ in ipſis gradibus, per quas in ſedilia diffundebantur. Ad eas, minuti illi gradus ſcalares, vt per eos quiſque ad deſtinata ſubſellia ſua iret. Spatium medium inter Scalares binos, Cuneum vocamus: quia quadamtenus ea forma eſt, vt in acie inſtruendâ Cuneum item vocant.

6. *Foramina*, ad tranſmittendos malos, quæ pauca hîc expreſſa, ſed tamen ibant in orbem: & externè à mutulis quibuſdam mali ſuſtinebantur. Cetera opinor ſatis clara eſſe ex deſcriptione noſtrâ, quæ eſt capite XIII.

CAPVT. XIV.

De ordine & locis in ſedendo. Quando diſcrimen id factum. De Orcheſtrâ, de Equeſtribus: & Tribunos quoſdam nouos fuiſſe inter Equites. De Popularibus. deque loco Pullatorum & Fœminarum.

Populi Romani tres ordines.

LOCVM & eius membra ſatis deſcripſi. ad cuius tamen lucem nonnihil etiam faciet, ſi ordinem Ordinum in conſeſſu noris & diſcrimen. Populi enim Romani, vt ſcis, priſca diuiſio, in Senatum, Equitem, Plebem. His diſcreta in Spectaculis ſua loca, & Gradus. In Theatris quidem iam olim lege Roſciâ: at non ita diu in Circo & Amphitheatris. Promiſcuè enim ibi ſpectabant & quouis loco liberè, quamdiu libertas Romæ. Plutarchus indicat in Sullâ: Ἦν μὲν, inquiens, θέα μονομάχων· οὔπω δὲ τῶν τόπων διακεκριμένων, ἀλλ' ἔτι τοῦ θεάτρου συμμιγοῦς ἀνδράσι καὶ γυναιξὶν ὄντος, ἔτυχε πλησίον τοῦ Σύλλα καθεζομένη γυνὴ τὴν ὄψιν ἱμερτὴς καὶ γένους λαμπροῦ: *Spectaculum quidem gladiatorum erat. Locis autem ad ſpectandum nondum tunc diſcretis, ſed mixtim ſedentibus viris fœminiſque: accidit, vt propter Sullam mulier quæpiam ſederet, facie & genere honeſta.* At id mutatum ſub Principibus: & diſcrimina dignitatum facta, bono iure. Nec ſubtiliter hic tēpora exſequar; *quid opus? Hoc ſcito. Senatui in Amphitheatris quoque ſuam ſedem fuiſſe, ſuam Equiti, ſuam Plebi. Illam, Orcheſtram dixêre: alteram, Equeſtria: tertiam, Popularia. De Orcheſtrâ vbique obuium. quæ vox nata in ſcenâ & pulpito, tranſiit communi abuſu quodam ad alios etiam ludos. Sedes illi, vt Vitruuius ait, *inter gradus imos*. Is enim locus quia Scenæ & Arenæ proximus, ideoque oculis auribuſque expoſitus: optimus habitus ſpectioni, ſiue auditioni. Cicero de Senectute: *Vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in primâ caueâ ſpectat, quam qui in vltimâ.* Horatius:

Diu confuſi in Amphitheatrali ſpectaculo.

Feci enim accuratè in Comment. ad lib. XIV. Tacit.

Orcheſtra vox Græcorum.

Vbi fuerit.

In imis gradibus, quia optimi ſpectionis.

Vt propiùs ſpectes lachrymoſa poëmata Pupp.

Magnitudo eius, vt coniicio, in gradibus quattuor aut quinque. aut fortaſſe pluribus, vt etiam Sacerdotibus ibi locum demus, & ſociatum gentium legatis. Equeſtria autem, Senecæ nominata VII. De Benef. *Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt. in illis tamen, locus meus fit proprius, quem occupaui.* Item Suetonio, in Calig. *Decimas maturiùs dabat, vt Equeſtria ab infimo quoque occuparentur.* Et alluſit argutatrix illa apud Petronium: *Ego etiamſi ancilla ſum, numquam tamen niſi in Equeſtribus ſedeo.* Ea Equeſtria lege veteri Quattuordecim gradus tenuêre. itaque paſſim legas ſedere in Quattuordecim: & pro ipsâ Equeſtri dignitate in Senecâ: *At mehercule multis Quattuordecim Gradus ſunt clauſi: non omnes Curia admittit.* Lege dico veteri. nam vt idem numerus ſub Principibus fuerit, aucto immaniter numero equitum, non herclè inducor ad credendum. Et impellit me in alia omnia Calpurnius, qui oſtendit totam mediam ſuperioremque caueam occupatam ab equite, ludis illis celebribus Carini:

Equeſtria.

Quàm inquieti fuerint.

Aucta videri ſub Principibus.

Venimus ad ſedes vbi pullâ ſordidâ veſte
Inter fœmineas ſpectabat turba cathedras.
Nam quæcumque patent ſub aperto libera cælo,
Aut eques, aut niuei loca compleuêre Tribuni.

Oſtendit ſe in porticu ſummâ ſpectaſſe inter fœminas, quoniam Gradus omnes qui ſub dio, occupati ab Equite aut Tribunis. Nam hos quoque addit. nec intellegit illos notos Plebeios (caue erres:) ſed Militares inprimis: fortaſſe & alios, qui vario agnomine ſub Principibus ſunt nati. De quo copioſè dicendi non hic locus. Ouidius aptè ad hanc rem in Faſtis libro IV. vbi quemdam militiâ functum in Equeſtribus ſibi adſidentem loqui facit:

Tribuni inter Equites ſpectabant.

Dux mihi Cæſar erat, ſub quo meruiſſe Tribunus
Glorior, officio præfuit ille meo.
Hanc ego militiâ ſedem, tu pace paraſti:
Inter bis quinos vſus honore viros.

Et eodem illo Tribunicio iure ſpectaſſe ſe in Equite Martialis ait:

—— vidit me Roma Tribunum,
Et ſedeo quà te ſuſcitat Oceanus.

Nam quod de ære magno huius poëtæ ſuſpicere, aut cenſu fuiſſe Equitem: errabis. tenue ſemper & exſuccum hoc genus. Ipſe id renuit loco alio, & paupertatem clarè præfert:

Martialis quomodo eques.

Sum, fateor, ſemperque fui, Calliſtrate, pauper,
Sed non obſcurus nec malè notus eques.

Inter Equites igitur, quia adnexum hoc Tribuniciæ illi dignitati. Et quidem hi Tribuni in Gradibus primis ſpectabant, ex Horatiano vetere interprete: qui ad locum illum Epodôn, in Mænam: *Sedilibus-*

buique magnus inermis Eques: commodè notat, *Otho*, inquit, *quatuordecim Gradus in Theatro equiti ſepararat, ex quibus prium Tribunicus poteſtatibus vacarent* Popularia ſunt loco tertio. & nomen eâ notione reperies in Suetonij Claudio, c. XXV. *Germanorum legatis in Orcheſtra ſedere permiſit, ſimplicitate & fiduciâ eorum motus, quòd in Popularia deducti, cùm animaduertiſſent Parthos & Armenios in Senatu ſedentes, ad eadem loca ſponte tranſierant.* Et in Domitiano, verbis quæ rettuli ſuprà. Vlpianus etiam *Milites ſtationarios* diſponi à Præfecto vrbis vult, *ad tuendam Popularium quietem*. Calliſtratus, in ſpectaculis *Iuuenes quoſdam accommodare ſe turbulentibus adclamationibus Popularium* ſcribit. Et ſcio vtrumque intellegere hunc plebis conſeſſum. Plebis. nam etſi populi voce vtuntur, quæ communis tribus ordinibus: tamen hîc pro vnâ eius & vberiori parte. Vti & apud Iuuenalem:

Popularia. *Vide Epiſtol. noſtrar. l. III. ep. XVIII.* *Populi vox pro ſolâ plebe interdum.*

Æquales illic habitus, ſimilemque videbis
Orcheſtram & populum.

Popularia ip aſterius diuiſa. Intellegit enim, in hac ipsâ Spectaculorum re, plebem. Popularibus autem adtriburi reliqui omnes Gradus. id eſt Cauea media, & Summa: nam Ima Senatui & Equiti vacabant. Itaque propter granditatem, diſcrimen aliquod in ipſis popularibus: & pro variâ condirione plebis, varij adſeſſus. Quoſdam, imò pleroſque Suetonius expreſſit Auguſto: *Militem ſecreuit à populo. maritis e plebe proprios ordines adſignauit. prætextatis Cuneum ſuum. & proximum pædagogis. ſanxitque ne quis pullatorum mediâ caueâ ſederet. Fæminis ne gladiatores quidem, quos* * *promiſcuè ſpectari ſolemne erat, niſi ex loco ſuperiore ſpectare conceſſit.* Vbi de Pullatis quod ait, illuſtrant Calpurnij verſus:

** Suprà ex Plutarcho.*

Pullati ad ſuperiora relegati.

O vtinam nobis non ruſtica veſtis adeſſet!
Vidiſſem propiùs mea numina. ſed mihi
ſordes
Pvllaqve *paupertas & adunco fibula*
morſu
Obſtiterunt.

Oſtendit enim ſe ruſticum & pullatum ſpectaſſe in caueâ ſummâ, procul à Podio vbi Princeps Ideò apud Senecam De Tranquillitate, *Verba ad ſummam Caueam ſpectantia*, ſunt vilia & ad guſtum minutæ plebis.

Item Fæminæ. At quòd Fæminæ in ſummo: etiam Propertius tuus oſtendit, vbi præcepta æmulantis Cynthiæ:

Tu neque Pompeiá ſpatiabere cultus in vmbrá,
Et cùm laſciuum ſternet arena forum,

Colla caue inſlectas ad SVMMVM *obliqua*
theatrum.

Ita legendi & iungendi ij verſus. & mens eſt, Cùm Gladiatores in foro: caue oculos adiicias, tu qui in equite ſpectas, ad loca ſumma, vbi mulieres.

CAPVT XV.

Confuſa aliquando locorum ſeries: eáque occupata. Æs pro Locis. Plautus explicatus, & Suetonius, & Martialis. Diſſignatores, eorum munus. Excitare. Tribunus Voluptatum.

ET hi quidem limites, hic ordo. quem tamen migrabat & miſcebat ſæpè Quiritium turbida plebs. Audi enim multi ludorum, & excluſionis metuentes, loca de multâ nocte occupabant, & inhærebant vt ſuis. Lampridius in Eliogabalo: *Serpentes per Marſicæ gentis ſacerdotes collegiſſe fertur: eoſque ſubitò ante lucem, vt ſolet populus ad ludos celebres conuenire, effudiſſe.* Benè dixi, occupabant. eo enim verbo id vulgò notabant. Martialis:

Occupare proprie, quid.

Tunc cum licebat occupare, Manneius.

Spartianus in Iuliano: *Ad Circenſe ſpectaculum itum eſt: ſed occupatis indifferenter omnium ſubſellijs, populus geminauit conuicia in Iulianum.* Tangit & Tertullianus eam confuſionem: *Libertinos in Equeſtribus, ſubuerbuſtos in Liberalibus ſedere.* Vbi Liberalia equidem non aliud, quàm liberi populi locum ceperim, quem turpe occupari à ſubuerbuſtis & ſeruis ſtigmatiis. Addatur Suetonius Calig. cap. XXVI. *Inquietatus fremitu gratuita in Circo loca de mediá nocte occupantium, omnes fuſtibus abegit.* Ait autem Tranquillus, *gratuita loca*. Ergóne aliquid aliàs pendendum? Apparet: & quidem priſco etiam æuo. Certè Plautinus Prologus, (etſi non Plauti) id indicat receptum in ſeruis:

Loca pretio aliquo diſtributa. *Plauti antelogio ins.*

Serui ne obſideant, liberis vt ſit locus.
Vel æs pro capite dent: ſi id facere non
queunt;
Domum abeant.

Græci hæc Θεώρεια appellaſſe videntur: quæ explicant in Callimacho Scholiaſtæ, τὰ ὑπὲρ τοῦ ἰδεῖν δῶρα: *munera quæ ſpectandi cauſâ dantur.* Nec in ſeruis hoc tantùm, ſed receptum etiam in alijs è plebe opinor, qui Locariis neſcio quid pro ſedibus pendebant. Ita enim appellat Martialis, qui loca diſſignabant. In Hermetis gladiatoris laudibus:

Et Martialis.

Hermes ſuppoſiticius ſibi ipſi:

Hermes

Hermes diuitiæ Locariorum:

Hermes cura laborque ludiorum.

Locarij, qui hominibus locant, diſsignatores. Nam Locarij, meo animo, non aliud hîc quàm Diſsignatores. Quos Tertullianus in ludis agnoſcit, libello De Spectaculis: *A templis & aris inter tribus & tibias, duobus inquinatiſsimis arbitris funerum & ſacrorum, Diſsignatore & Aruſpice.* Plautinus idem ille Prologus agnoſcit in ſcenâ:

Neu diſsignator præter os obambulet.

Diſsignatores cum lictoribus. Quin etiam lictores illis attribuit:

— neu lictor verbum aut virgæ mutiant.

Qui enim hoc refert ad lictores magiſtratuum: errat. Nullæ in hac Hiſtricâ prouinciâ eorum partes. Sed vt Diſsignatores in funere publico lictores comitabantur, ſeuerioris imperij cauſsâ & ordinis ſeruandi: ſic in Theatris. De funebri Diſsignatore, Horatij illud noſti.

—— dum ficus prima calorque

Diſsignatorem decorat lictoribus atris.

Non quia proprij Diſsignatorum vlli apparitores (viles enim ipſi olim & fortaſſe inter libertinos:) ſed accipiebant à * Domino funeris & Editore ludorum. Ex hoc genere, Lectius ille & Oceanus apud Epigrammatarium: nec magiſtri illi aut Præfecti ludorum (nugæ iſtæc interpretum) ſed meri Diſsignatores. *Creuit eorum dignitas.* Quorum tamen dignitas ſub Principibus aucta. Vlpianus benè monet lib. IV. de his qui not. infamiâ: *Diſsignatores,* inquit, *quos Græci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celſus probat: quia miniſterium non artem exerceant. Et ſanè locus iſte hodie à Principe non pro modico beneficio datur.* Horum munus, ordinibus ſua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis. *Pellebant loco non dignos.* Facetè ſæpe meminit acutus & capitalis ille Hiſpanus, per occaſionem edicti Domitiani, quo *licentiam in equite promiſcuè ſpectandi* (quæ contra leges eruperat) *cohibuit.* Et id dicebant theatrali verbo, Excitare aut Suſcitare. *Excitare.*

Bis excitatus terque, tranſtulit caſtra.

Alibi: *Et ſedeo quà te ſuſcitat Oceanus.*

Suetonius Auguſto, cap. XIV. *Cùm ſpectaculo ludorum gregarium militem in Quattuordecim ſedentem excitari per apparitorem iuſsiſſet.* De quâ eâdem re Appianus: Καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν στρατιώτην ἀνέστησε: *Et Cæſar militem iuſsit ſurgere.* Pulchriùs in eodem planè verbo Græcè luſit Diogenes Cynicus (in Diogene Laërtio:) Τὸν κιθαρῳδὸν ἀεὶ καταλειπόμενον ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν ἠσπάσατο, Χαῖρε ἀλέκτορ. τοῦ δὲ εἰπόντος, Διὰ τί; Ὅτι, ἔφη, ᾄδων πάντας ἐγείρεις: *Citharœdum quendam, quo cantante omnes diſcedebant eumque relinquebant, ſalutauit, Salue galle. Illo quærente, Quid ita? Quia,* inquit, *cantans omnes* EXCITAS. Ipſo illo verbo argutiſsimè luſit. Sed addo etiam, labente æuo, præter Diſsignatores, videri fuiſſe digniore quodam nomine Tribunos: qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates. Ij dicti, Tribuni voluptatum. *Tribuni voluptatum.* Quorum formula & munus, apud Caſsiodorum libro VII. Variar. Epiſt. X.

* *In Saturnalibus di. XI, lib. I.*

CAPVT XVI.

Tubi occulti in Amphitheatris ad Sparſiones. Eas è croco diluto fuiſſe. Appuleius emendatus. Videri eumdem liquorem è ſtatuis emiſſum. Plura ad hanc rem exempla.

VIDEOR de loco omnia dixiſſe: certè ea quæ conſpiciuntur in aperto. Nam quin lateant etiamnunc quædam, non nego: quæ tamen, lucis tuæ cauſsâ, protraham in claram lucem. In eo genere tubi ſunt ſiue fiſtulæ: quæ in imo & ſummo Amphitheatro diſpoſitæ, eâ arte & fine, vt odoratum quemdam humorem eiacularentur leuiter, & inſpergerent in ſedentes. *Fiſtulæ Amphitheatrales.* Is humor, è croco plerumque. Seneca epiſt. XCI. *Vtrùm tandem ſapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in* IMMENSAM ALTITVDINEM CROCVM LATENTIBVS FISTVLIS *exprimat?* *Spargebant crocum ex imâ Arenâ.* Idem lib. II. Quæſt. Natural. *Numquid dubitas quin* SPARSIO *illa, quæ ex fundamentis* MEDIAE ARENAE *creſcens, in* SVMMAM ALTITVDINEM AMPHITHEATRI *peruenit, cum intentione aquæ fiat?* Apuleius lib. X. *Tunc de ſummo montis cacumine per quamdam latentem fiſtulam in excelſum prorumpit vino crocus* (ita emendo ex veteri codice noſtri Giſelini) *diluta, ſparſimque defluens paſcentes circà capellas odorato perpluit imbre.* *Apuleius correctus.* Benè Apuleius, *odorato imbre.* quia è fiſtulis illis, per minuta quædam foramina ſtillabat is liquor in modum imbris. Et ſignatè locutus eſt Antonius Muſa apud Senecam patrem, qui *Sparſiones, odoratos imbres* dixit. Vbi magnus ille Turnebus à ſe & à vero abit, dum tentat ſufficere *adoratos imbres:* & perperàm ad miſsilia refert. Nam rorem illum ingenioſum, Sparſiones vocabant aptè. Gloſſæ priſcæ: *Sparſio,* κρόκος ὁ ῥαινόμενος. *Sparſiones propriè.*

Et

Et Martialis ſpargendi verbo in eo vſus:

Hoc rogo non meliùs, quàm rubro pulpita nimbo
SPARGERE, & effuſo permaduiſſe croco?

Ex cum imbre aut nimbo comparantur.

Et nimbum item aliquoties appellat: vt libro I.

Et Cilices nimbis hic maduere ſuis.

Libro IX.

Lubrica Corycio quamuis ſint pulpita nimbo.

E ſtatuis etiam fuſa.

Nec è fiſtulis ſolùm hic imber, ſed ſcito magis inuento è ſtatuis expreſſus, velut humanus quidam ſudor. Lucanus clarè indicat:

Vtque ſolet pariter TOTIS *ſe effundere* SIGNIS
Corycij PRESSVRA CROCI: *ſic omnia membra*
Emiſere ſimul rutilum pro ſanguine virus.

Et ex Theatri Marcelli configuratione conſpicuum, in mediâ & ſummâ Præcinctione ſtatuas plures fuiſſe; partim ad ornatum, partim ad hunc vſum. Eas autem ſcire licet concauas fuiſſe: & per immiſſas* fiſtulas ferreas ſiue æneas, minutis foraminibus, vel ut per poros & membra expreſſum hunc humorem. non ſine præſenti quidem auxilio & manu adminiſtrorum, qui in parte infernâ ſtabant. Ego interrumpens. Hæc mihi mira, inquam: ſed dic tamen, oro te, clariùs, quomodo crocus exprimi arida potuerit in hunc imbrem? Non enim capio. Ille concuſſo capite & ridens, Crocúſne mera aut arida? inquit. Mi iuuenis erras. Vino diluta fuit, vt Apuleius tibi præibat, ſi filum attentè ſublegiſſes eius ſermonis Mixtum videlicet tritumque florem cum herbæ fuiſſe cum vino: quod vinum colorem deinde adſumeret & odorem. Plinius aperit: *Crocum*, inquit, *vino mirè congruit; præcipuè dulci, tritum ad Theatra replenda.* Itaque liquidum crocum Ouidius dixit:

** Quas fiſtulas grandes fuiſſe ſuſpicamur, & alias minores, quæ ab illis diffuſæ per membra.*

Quoque modo id fieri potuerit.

Crocus non ipſa, ſed vinum, ei tinctum ad ſparſiones.

Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.

Per Gradus fluebat.

Et fluxiſſe eum per gradus, Spartianus in Hadriano: *In honorem Traiani balſama & crocum per Gradus Theatri fluere iuſſit.* Vbi de Balſamo item notabis, etſi minùs id crebrum. At de Croco, in omnibus ſpectaculis protritum: etiam Scenicis. ideoque ſolemnes crocos Propertius agnominauit:

Etiam balſamum.

Pulpita ſolemnes non oluere crocos.

Sparſiones vnguentorum in conuiuiis, ab hoc inuento.

Adeò vt etiam ſupinorum hominum delicijs è Theatris in conuiuia ſparſiones migrarint, & eâdem illâ arte vnguentis perfuſi conuiuæ. Plutarchus de Othone narrat, diſpoſuiſſe eum in triclinio variis locis ἀργυρᾶς καὶ χρυσᾶς σωλῆνας, ὥσπερ ὕδωρ τὸ μύρον ἐκχέοντας: *argenteos atque aureos canales, inſtar aquæ, vnguenta fundentes.* Quod item in Neronis nepotinis ſumptibus Tranquillus recenſuit, cap. XXXI. *Cœnationes eius laqueatæ tabulis verſatilibus eburneis, vt flores: & fiſtulis, vt vnguenta deſuper ſpargerentur.* Ita enim eum locum legamus: quoniam duo ibi verſatilia, & Tabulæ ad flores, & Fiſtulæ ad vnguenta.

Suetonius reſcriptus.

CAPVT XVII.

Vela in Theatris & Amphitheatris. Quando eorum vſus cœperit. Colorata ea fuiſſe. aliquando ſerica, aliquando & purpurea, auro diſtincta. Teſtimonia plura.

TEGMEN etiam Amphitheatri latet: quod ſuperduci ſolet, arcendo æſtui ac ſoli. Tegmen hoc è velis. Primus inuentor rei Q. Catulus: aut certæ iam inuentæ, primus Romæ imitator. Valerius Maximus: *Religionem ludorum, creſcentibus opibus, mox ſecuta lautitia eſt. Eius inſtinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus ſpectantium conſeſſum velorum vmbraculis texit.* Ammianus de eâdem re lib. XIV. *Ex turbâ verò minimæ ſortis & paupertinæ, in tabernis aliqui pernoctant atris, nonnulli velabris vmbraculorum Theatralium latent. quæ Campanam imitatus laſciuiam Catulus in Ædilitate ſuâ ſuſpendit omnium primus.* Plinius libro XIX. de velis: *Poſteà in Theatris tantùm vmbram fecere. quod primus omnium inuenit Q. Catulus, cùm* Capitolium dedicaret.* Eius ritus veſtigia in ipſis Amphitheatris, vbi foramina in ſummis lapidibus ad funes velorum illigandos. vt in Nemauſenſi illo clarè: & in ſummo hoc Romano quædam grandiora, per quæ coniicimùs traiici & in altum dirigi antennas ſolitas, velorum funes ſuſtinentes. At ipſæ deinde antennæ ſiue mali, per foramina ea immiſſæ & demiſſæ mutulis quibuſdam excipiebantur, firmitatis cauſâ. Ad antennas autem ſubrectas, funes tranſuerſim ligati & extenſi; ſuper quos, ducta vela. Teſtimonia etiam ſparſa in veterum ſcriptis. Propertius:

Vela à Q. Catulo reperta.

** At Aedilitati eius id tribuit Ammianus.*

Et modò tam pleno fluitantia vela Theatro.

Suetonius in Caio: *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quemquam vetabat.*

Martialis:

Quamuis non modico caleant ſpectacula ſole,
Vela reducuntur cùm venit Hermogenes.

Ducere vela & reducere.

Vitru-

Vitruuius præfatione lib. x. *In muneribus quæ à magiſtratibus, Foro gladiatorum Sceniſque ludorum, quædam dantur, quibus nec exſpectatio nec mora conceditur: vt ſunt ſedes ſpectaculorum,* VELORVMQVE INDVCTIONES. Lampridius in Commodo: *Cùm illi ſæpè pugnanti vt deo populus fauiſſet; irriſum ſe credens, populum Romanum, à militibus claſſiariis qui vela ducebant, in Amphitheatro interimi præcepit.* In quo mihi nota milites è claſſe præpoſitos huic muneri: ſcilicet quia maritimi illi, iure periti tractandorum velorum. petunt etiam quidam, apud Plutarchum in Romulo, Velabri etymon ab hoc ritu; acutè ſed non verè. Ἔνιοι λέγουσιν, inquit, τὴν εἰς τὸν ἱππόδρομον φέρουσαν ἐξ ἀγορᾶς πάροδον, ἱστίοις καταπεταννύναι τοὺς τὴν θέαν παρέχοντας, ἐντεῦθεν ἀρχομένους. Ῥωμαῖοι δὲ τὸ ἱστίον βῆλον ὀνομάζουσι: *Quidam aiunt viam illam quæ à foro ad Circum fert ab editoribus ludorum velis ſolere integi, initio à Velabris facto. Romani autem Velum appellant, quod nos Hiſtium.* Non verè dico: quia Velabri vocem diu notam & natam ante hunc ritum (qui Catuli æuo inductus) ſatis clarum. Colorata variè vela iſta fuiſſe, ad ornatum, Lucretius oſtendit verſibus ſanè ad hanc rem luculentis:

Velabri vani etymon.

Variegata ea vela coloribus.

Et vulgò faciunt id lutea, ruſaque vela,
Et ferrugina. cùm magnis intenta Theatris
*Per * malos vulgata trabeſque trementia pendent.*
Namque ibi conſeſſum caueai ſubter, & omnem
Scenai ſpeciem, patrum matrumque deorumque
Inficiunt, coguntque ſuo fluitare colore.

* Nota firmari quod ſup. à me monui de Antennis.

Et Carbaſina vela Plinius libro XIX. nominat, cum auctore: * *Carbaſina deinde vela primus in Theatro duxiſſe traditur Lentulus Spinther Apollinaribus ludis. Mox Cæſar dictator totum forum Romanum intexit, viamque ſacram ab domo ſuâ vſque ad cliuum Capitolinum. quod munere ipſo gladiatorio mirabilius viſum tradunt.* Miratur & ſtupet in Cæſariano facto Plinius, vel quia tantum ſpatij inductum: vel quia velis tam pretioſis. Nam ſerica ea fuiſſe Dio tradidit, etſi parum adfirmatè, libro XLIII. Καὶ ἵνα μηδένα σφῶν θεωμένων ὁ ἥλιος λυπήσῃ, παραπετάσματα ὑπὲρ αὐτῶν σηρικὰ, ὥς γέ τινές φασιν, ὑπερεπέτασε: *Néve quis ſpectantium à ſole infeſtaretur, vela ſuper eos Serica, vt quidam tradunt, extendit.* Nec ſcio ſanè an Plinij libris non exciderit ea Sericorum vox. Iam Nero purpurea etiam vela ſuſpendit, ſtellis aureis variè interſtincta. Xiphilinus: Τά γε μὴν παραπετάσματα τὰ διὰ τοῦ ἀέρος διαταθέντα, ὅπως τὸν ἥλιον ἀπερύκοι, ἁλουργὰ ἦν, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἅρμα ἐλαύνων ὁ Νέρων ἐνέστικτο, ἀστέρες δὲ χρυσοῖ πέριξ ἐπέλαμπον: *Vela etiam quæ per aërem expanſa ad arcendum ſolem, purpurea erant. inque iis medius Nero acu pictus, currum agitans* (videlicet inſtar Phœbi) *circùm verò vndique aureæ ſtellæ.*

* Intellegit candidiſſima, & è tenuiſſimo lino. Nam Q. Catuli etiam è lino, ſed vulgari & rudi.

Dubitatio de integritate Pliniana.

Purpurea vela à Nerone.

CAPVT XVIII.

Eadem Vela à Iuuenali Velaria dicta. Quid Velarij Auguſtæi. Vmbellæ vſum & cauſſæ fuiſſe, velis non expaſſis. Martialis & Vopiſcus explicati. Vmbellati claui.

HAEC ipſa Vela, niſi fallor, Iuuenalis Velaria dixit illo verſu,

—— pugnas Cilicis laudabat & ictus,
Et pegma, & pueros inde ad Velaria raptos.

Velaria.

Nec enim interpretes hìc audio, qui Velaria locum eſſe adſerunt vbi vela reconduntur. Imò aliam ego lucem Iuuenali do, & ita capio: quaſi laudarit & ſtupuerit adulator ille, quòd ludis gladiatoriis, pueri è pegmate ſubitò in altum occultâ quadam machinâ rapti ſint, & ad Vela ipſa. Sanè recepti in Amphitheatris tales luſus, taleſque raptus. Qualis etiam ille Martiali expreſſus, de Tauro cum Alcide in æthera rapto, populo ſpectante & adſtupente:

Iuuenalis explicatus.

Raptus artificioſi & ſublationes in pegmatis.

Raptus abit MEDIA *quòd ad æthera Taurus* ARENA,
Non fuit hoc artis, ſed pietatis opus.

Lego etiam in veteri inſcriptione, PRAEPOSITVS. VELARIORVM. DOMVS. AVGVSTAE. ſed alio ſenſu: quia Velarios ibi accipio, qui præpoſiti velis in aulâ ducendis. Ita in aliis lapidibus: VELARII. DE. DOMV. AVGVSTI. & alibi: VELARII. DOMVS. AVGVSTANAE. Sed redeo ad Theatrica noſtra Vela, quæ moneo non ſemper extenſa: quia ſæpè id impediebat ventus. Nec mirum in tam laxo & capaci circo. Hiſpanus poëta:

Velarij, pro hominibus.

Vela ventus ſæpè negabat.

Aut Pompeiano vela negata, Noto.

Quid tum igitur? inquies. ſpectabántne indefenſi à Sole? Non prorſus. duplex iis etiam tegmen, ſiue Pillei, ſiue Vmbellæ. Pillei quidem Theſſalici, vt ſuprà ex Dione rettuli. quem eumdem cum Petaſo aliquis fecerit. & notauit eruditus noſter Iunius in libro II. Animaduerſorum, cap. VI.

Tum Vmbella ſuccedebat, aut Pilleus.

Vſi & *Gauſapis*, an *Cauſiâ*, loco illius Pillei? Nam varia hæc in Martiale lectio: atque alij libri aliud Lemma illud præſcribunt his verſibus Apophoretorum:

Martialis illuſtratus & correctus.

In Pompeiano tectus ſpectabo Theatro:
Nam populo ventus vela negare ſolet.

Significat diſertè, vſurum ſe tegmine Cauſiæ contra ſolem, ſi ventus inuidiſſet vela. Ad eumdem vſum refero Pilleos in Theatris ab Editoribus interdum datos, ſiue birros. Vopiſcus in Carino, vbi Iunium Meſſallam eiuſque effuſionem in ludis acerbè taxat: *Donati ſunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canuſini.* At de Vmbellâ, Martialis idem:

Pillei quâ ſine dati.

Vmbella.

Accipe quæ nimios vincant vmbracula ſoles.
Sit licet & ventus, te tua vela tegent.

Quam à faciendâ vmbrâ dictam ſcito, nec aliud tegmen quàm quo hodie in Italiâ paſſim ſupra caput ſuſpenſo vtuntur, per viam & in æſtu. E linteo formant, inſtar obtuſæ & breuioris metæ, quod orbiculatâ virgâ extenſum, baculo ſuſtinent ſupra caput erectum. Iuuenalis de eâdem:

Earum forma.

*En cui tu * viridem vmbellam, cui ſuccina mittas.*

* Colorabant enim, vt puto, pro fauore cuiuſque in hanc illámve Circi factionem: Praſinam, Venetam, &c.

Et Vmbellati claui apud priſcos Architectos, qui capite paulatim inſtar turbinis latiore: itemque Vmbellati flores Fœniculi, Aniſi, Sambuci apud hortenſes ſcriptores. Denique vmbella, quod σκιάδιον Græcis.

CAPVT XIX.

Per occaſionem, de pilleo quæſitum. fuerintne eo vſi Romani? Non videri: imò nec Gallos aut Germanos. Certa tamen tempora fuiſſe, quibus permiſſum tegmen: certos item homines. Nodi plerique omnes in eâ re, & ſcriptores explicati.

DESIERAT Florentius, & iam ſurgebat. ſed ego iniectâ blandè manu, Viam mihi aperis eius ſermonis, inquam, in quem deferri diu mihi eſt votum. Itaque, per tuam fidem, qui tam multa hodie me docuiſti, hoc quoque velut ἐπίμετρον admetire, de Romanorum capite tecto ſiue intecto. Nam cauſiam iis tribuis aut pilleum: ſed tantùm per ludos. quid ergo cenſeam? reliquo eos tempore fuiſſe intectos? ægrè id crediderim, in moribus noſtris tam aduerſis. Florentius renidens, A viâ in ſemitam me abducis, inquit. quam tamen, quoniam valdè velle te video, percurram pede leui. Caput apertum & ſine tegmine habere, non Romanis ſolùm olim; ſed quod magis mirère, etiam Græcis veteribus, & fortaſſe Germanis, Galliſque nobis commune. De Græcis: ecce apud Homerum non cauſiæ non pillei vſquam mentio. nec celat nos eius interpres, quin ſilentium id cauſſam habeat ab hoc ritu. Quin Soranus in vitâ Hippocratis, anxius eſt cur imago eius pilleata cernatur. idque alij ad peregrinationes eius rettulere, alij ad alias cauſſas, quas ibi vide. At de Germanis inducit me facilè Tacitus: qui cirros eorum nodoſque commemorat, tegmina nuſquam. imò de Sueuis, clarè ſatis oſtendit pugnaſſe eos etiam capite aperto, crinibus religatis in altitudinem quamdam & terrorem. Et comatos noſtros Gallos, quídni credam eâ parte intectos? Ni fuiſſent, & pleræque imò Europæ gentes: non pilleum apud Parthos demum Martialis, vt nouum, quæſiſſet:

Pleraque olim gentes capite nudo.

Græci.

Germani.

Galli.

Parthi tamen pilleati, & quod alibi legiſſe ſcio, Daci.

Fruſtrà blanditiæ venitis ad me:
Ad Parthos procul ite pilleatos.

Sed de Romanis ipſis, ſecuriùs pronuntiem: quia ſigna mihi in illis & argumenta plura. Primùm nummi omnes veteres ſtatuæque (in quibus cultus ſcilicet & habitus priſcus) ſine tegmine ſemper. Scriptores item priſci, pilleum aut petaſum abſtinere videntur à vulgo. Quò facit valdè Suetonij locus: qui Iulium Cæſarem ex omnibus decretis ſibi honoribus, non alium libentiùs aut crebriùs vſurpaſſe ait, quàm ius laureæ coronæ perpetuò geſtandæ. idque ad caluitium celandum. Obſecro vt quid, ſi pilleus aut petaſus illis? qui certè aptior & fidelior ad diſſimulandum caluitium, quàm corona. Quintiliani item Oratoris ſui deſcriptio. in quo cùm veſtium omnium ſingillatim meminerit, vſque ad calceos: in capite tamen formar & fingit ſolum capillum. Sed volſellis pugno: ecce telum. Euſtathius Homeri interpres diſertim ſcribit, τὸ τὰς κεφαλὰς ἀκαλύπτους ἔχειν, *capita intecta habere*, ad Romanos tranſiiſſe à priſcis Græcis. Cui auctoritati quid opponas? Tamen fateor Tempora quædam & Homines ſpectandos, quibus ius & vſus tegendi fuit. Tempora quinque: Sacra, Ludi, Saturnalia, Peregrinatio, Militia. Nam Romanos dum ſacrificabant, capite ſcimus fuiſſe velato; idque priſco quodam

Argumenta quibus pilleum ſpernentes Romanos.

Excipiuntur tempora quædam.

Sacrorum.

Ludorum. dam & obuio ritu. Idem in ludis fuiſſe, docui iamantè. Etiam Saturnalibus, per quos *Saturnaliorum.* liberrimæ vitæ dies, pilleus admiſſus, ſignum ſcilicet libertatis. Martialis:

Permittis puto pilleata Roma. Idem:

Dumque decent noſtrum pillea ſumpta Iouem.

Peregrinationis. Sed & Peregrinatio quoque petaſum bono iure ſibi ſumpſit, contra pluuias, æſtus, ventos. Plautus vbique addocet, qui peregrè euntibus aut venientibus * petaſum aptat. Cicero item alibi in Epiſtolis, deſcribens tabellarios iturientes, *Petaſatos eos venire*, ait, *& comites exſpectare ad portam.* Nec alius mentis illud Suetonij de Auguſto: *Solis ne hiberni quidem patiens, domi quoque non niſi petaſatus ſub diuo ſpatiabatur.* Ait, domi quoque. quaſi nouum illud & inſolens innuens, quod alibi quàm per viam. Denique Militiæ pilleos non adimo, inhibitus à Vegetio: *Vſque ad præſentem*, inquit, *ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites pilleis quos Pannonicos vocant ex pellibus vterentur.* Nam aliàs, exempla etiam in militibus pilleorum rara. Iam Homines etiam certi, vt dixi, quorum vertex immunis à communi more. Primùm Liberti. quos in pilleis fuiſſe, nouâ libertate, notius & teſtatius eſt quàm vt hîc dicam. Addo Ægros. quibus hoc quoque licuit, capiti firmando. Ouidius indicat, qui Amanti ſuo præit ad morbum & pallorem fingendum, & pilleolum tribuit inter ſigna:

Arguat & macies animum. nec turpe putaris

Pilleolum nitidis impoſuiſſe comis.

Artemidorus etiam, qui de Somniis ſcripſit non ſomniculosè. Nam libro primo argutè obſeruat, Ἔρια ἀντὶ τριχῶν ἔχειν, νόσους μακρὰς καὶ φθίσιν προαγορεύει: *Lanam pro capillis habere, longos morbos & tabem ſignificare*: nimirum quia pilleoli iſti è lanâ. Sed & Græcis πιλίδιον receptum in morbo. Plato III. de Repub. Ἐὰν δέ τις αὐτῷ μακρὰν δίαιταν προστάττῃ, πιλίδιά τε περὶ τὴν κεφαλὴν περιτιθείς. Sed & Senibus pilleum tribuerunt, à pari cauſsâ. Varronis fragmentum adſignificat, è libro I. De Vitâ populi Romani: * *Minores natu*, inquit, *capite aperto erant, capillo pexo, vtique innexis crinibus.* Et Nicephorus Gregoras oſtendit eum morem cum Romano imperio Byzantium etiam tranſlatum, libro X. in extremo: *De capitis tegmine*, ait, *moris apud ſuperiores Principes erat, vt ætate prouectiores aulici pilleis turbinatis vterentur, ſerico tectis: iuniores autem omnes prorſus nudis eſſent capitibus. Andronico autem Imperatore, is mos adeò exoleuit, vt paſſim omnes & ſeniores & iuniores pilleis vterentur, non minùs in palatio quàm in agris: iiſque varijs & peregrinis.* Sed tamen permiſſum hoc potiùs ſenibus credo, quàm crebrò vſurpatum. Romæ quidem. nam vbi exempla? Et contra Varronis verba, nonnihil etiam inuenire poſſim, quod probabiliter obducam. Quartum denique genus cum pilleis, ſed malè certis aut firmis. Conuiuæ enim fuiſſe videntur pilleati. Horatius ſuſpicionem clarè facit. *Conuiuæ.*

Vt vinoſa glomos furtiua Pyrrhia lanæ,

Vt cum pilleolo ſoleas conuiua tribulis.

Nam habitum conuiualem adtribuere ille neſcio cui videtur, Soleas & Pilleum. Itaque vetus ibi interpres: *Néve ſic ſuffarcinatus eas, vt vnus de tribu, qui ad cœnam vadens, ipſe ſibi ſoleas fert cum pilleolo.* Et paullò pòſt: *Hæc erat conſuetudo veteranorum, pilleum portare cum calceis.* Quibus verbis quid ſani ſubſit haud ſanè video. Et ambigo in toto hoc ritu. *Sed ambigua ea res.* Primùm; quia in tam crebrâ conuiuiorum mentione pilleos non alibi inuenio. Secundò, quia inepti iidem, me iudice, conuiuantibus; ob vnguenta, ob coronas. Illud credo magis, pilleorum vſum in balneis fuiſſe: à quibus cùm exirent, eoſdem aliquando retinuiſſe etiam in menſâ. Certè lapis antiquus Patauij eſt, vbi conuiuij aliqua forma, & qui accumbunt, partim capite nudo, partim velut pilleolo aut faſciâ ſunt deuincti. Sed hem! quod me pænè fugerat, Athenæi locus eſt, qui neſcio an * ſtabilitor & ſtator erit pilleo conuiuali. Nam loquitur apud eum lib. VI. Larenſius dilaudans ſuos Romanos: Ἐσθῆτας δὲ ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις εὐτελεῖς, πίλους τε ταῖς κεφαλαῖς περικείμεθα προβατίων δερμάτων δασεῖς. id eſt: *Veſtes etiam habemus & calceatus frugi ac ſimplices, & pilleos capitibus circumponimus ex ouium pellibus denſos ac villoſos.* Nec eſt ſanè vt pilleos illos aliter accipiamus, quàm aut de menſalibus (in conuiuio enim hæc dicta) aut peregrinantibus. Quod poſtremum ipſe Larenſius firmare videtur, qui præmiſit, *Romanos nihil ſuperflui in veſtitu habere*, Οὔτ' ἀπερχόμενοι: id eſt, vt ego interpretor, *nec peregrinantes quidem aut aliò abeuntes.*

Marginal notes (left): * Qui diſtinctus tamen à Pilleo. quòd ille ad vmbram faciendam marginatus, vt noſtri galeri (forma enim in Mercurij ſtatuis) hic non item, ſed quales domeſticorum aut nautici pillei. — *Militia.* — *Excipiuntur & homines. Liberti nomi.* — *Ægri.* — *Etiam apud Græcos.* — *Senes.* — * Aliud ergo in minoribus fuiſſe videtur.

Marginal note (right): * Sicut & Saturnaliorum pilleos, manaſſe videri poſſit à conuiuali ritu non aliter quam Syntheſis.

CAPVT XX.

Obiectio pro pilleo: eaque remota. Quis mos Romanus in capite aperiendo & operiendo. Plutarchus explicatus, Palliolum ad caput tegendum: eaque in re Seneca, Petronius, Plautus illuſtrati nouiter.

At me, Lipſi, ſermonis iam ſeriò tædet, & ſeſſionis. Abeo. Imò ego te etiam teneo, inquam: & nodum iniicio; quem priùs neceſſum eſt ſoluas. Romanos adfirmas capite intecto: & in parte mihi perſuades. Sed de honore tamen quomodo expedis? quomodo caput digniori alicui aperuerunt, ſi id ſemper apertum? Nam Salluſtius ecce ſcribit: *Sullam in victoriâ Dictatorem, equo deſcendere Pompeio vni, adſurgere de ſellâ,* CAPVT APERIRE *ſolitum.*

Caput aperuiſſe, in honore habendo, Romanos.

Et nequid de militiâ hîc cauillere; audi Senecam, qui recenſet vt vulgatiſſimum morem: *Si Conſulem videro aut Prætorem, omnia quibus honor ſolet haberi faciam: equo deſiliam,* CAPVT APERIAM. Riſit ſecundùm illa Florentius, Et heu Gordium nodum! inquit: vbi Tenedia ſecuris? Non vides etiam in illis Senecæ verbis effugium, de militiâ aut peregrinatione? Nam deſultum etiam ex equo addit. equi autem vſus infrequens aut nullus in vrbe. Sed tamen confide: non vtar his effugiis: veram ſoluendi viam inſiſtam, ſine diuerticulo vllo aut flexu. Quam præit mihi clarè Plutarchus, in cauſſis. clarè quidem vt verba Græca ſunt: nam interpres rem totam inuoluit caliginosâ & delutâ verſione. Ait: Οἱ Ῥωμαῖοι τῶν ἀνθρώπων τοῖς ἀξίοις τιμῆς ἀπαντῶντες, κἂν τύχωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἔχοντες, ἀποκαλύπτονται). Quæ vertenda erant: *Romani, ſicubi obuiàm facti ſunt cui honor habendus, & ſi fortè caput veſte iniectâ tectum habeant, id reuelant.* En capitis omnis tectio: en apertio, quæ Romæ.

Quomodo id factum.

Plutarchus paullo conſideratiùs, quàm ab interprete, verſus.

Laciniam togæ inquam (ea enim Plutarchi vera mens) in caput ſæpè reiiciebant, contra ventum aut æſtum: eamque detrahebant in honorati alicuius occurſu. Plutarchus idem eum habitum expreſſit in Gracchis, de Naſicâ: τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου ἐφελκυσάμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς: *Laciniam togæ reiiciens in caput.* Et paſſim nummi & marmora præferunt, quoties repræſentant ſacrificantes. Atque hæc vulgata tectio, & ſine notâ. aliam etiam eruo quæ delicatorum aut imbecillium propria, quæque ſæpè cum ſuſpicione luxus. Ea erat, vt capite incederent palliolato. Seneca de ingenioſo noſtro, ſed eneruui Muſarum patre: Mæcenatem dico. *Hunc eſſe, qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, vt pallio velaretur caput, excluſis vtrimq; auribus, non aliter quàm in mimo* * *Diuite fugitiui ſolent.* Plutarchus ſuperbiâ Pompeiani liberti, Demetrij, taxans: *Domino ſtante ipſius,* inquit, *accumbebat* ἔχων δι' ὤτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον: *habens veſtem in capite, vſque ad aures.* Qui locus benè allucet illi Senecæ. ſicut & huic Petronij deſcribentis accubitum molliſſimi omnium Malchionum: *Pallio,* inquit, *coccino adraſum incluſerat caput.* Et Plauti verſum auſim illuc trahere, à paucis propriè intellectum:

Laciniâ togæ caput tectum.

Interdum palliolo, ſed ab ægris aut delicatis.

* *Vide ſi lubet Epiſtol. Quæſt. lib. III. Epiſt. XXIII. ſuper hoc loco.*

Petronio lux.

Et Plauto.

> *Tum iſti Græci palliati, capite operto, qui ambulant.*

Scenicè enim tangit delicatos & molles iſtos, quod etiam aliàs ſolet per occaſionē. Sed dixi quoque ægros eo vſos: haud dubiè cum iuſtiori iam excuſatione. Nec de * alio palliolo capies illa Suetonij, Claudio capite II. *Ob valetudinem, gladiatorio munere, nouo more, palliolatus præſedit.* Hoc Quinctiliani: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Item Senecæ: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focaliique circumdatos, pallentes & ægros.*

* *Etſi paulò aliter ego cepi in I. Saturnal. meorū c. XIII.*

CAPVT XXI.

Spoliarij vbi locus fuerit. Gladiatorum cadauera vnco tracta. Victor illuſtratus. De gradibus qui intra porticus.

Et ſatin' vt exſolui hunc nodum? certè me. iamque abeo & ſurgo bonâ fide. Simul deſcendit. ego conſecutus ſum, & ad portam cùm veniſſemus quæ ducit ad Forum, Heus tu, inquam: Spoliarium nónne etiam in Amphitheatris? vbi illud? Florentius, Non ipſis, inquit, ſed iuxta ipſa. Et cenſeo è regione ad alteram illam portam fuiſſe; quæ, niſi fallor, Libitinenſis dicta. Nam Spoliarium, quod receptaculum mortuorum aut grauiter in Arenâ læſorum, iure conſtituâ iuxta mortualem iſtam portam. Enimuerò ſolent gladiatores occiſi turpiter vnco per Arenam trahi in Spoliarium. Docent adclamationes illæ Senatus, quæ apud Lampridium in Commodo: *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.* Et hoc idem cenſeo Victorem ſignificare, in Domitiano, cùm ſcribit: *At Senatus gladiatoris more funus ferri, radendumque nomen decreuit.* Iamque

Spoliarium probabiliter ad portam Libitinenſem. Gladiatores tracti.

Quid ſit Funus gladiatorium.

Gradus interiores, per quos ad ſpectacula adſcenſus.

ad Porticus veneramus, ad quas ſubſtitit, Vidéſne hos Gradus? inquiens. Paulùm etiam adſcende: videbis alios, ita flexos & diſpoſitos aptè, vt quantumuis conferta multitudo ſtatim egredi & ingredi ordinatè & ſine conflictu potuerit. Ordines hi graduum ſiue ſcalarum, vt vides miro artificio pænè inuicem decuſſantur: & ad oſtiola ſua ſiue Vomitoria ſinguli ducunt. Iam columnæ iſtæ, iam coronæ, epiſtylia, zophori; &, vno verbo, omnia exteriora huius operis; admiranda noſtro ſæculo, non imitanda.

Incredenda imperij & potentia Romana.

Sed hæc videlicet potentia Romana, hæ olim opes: quas etiam docti plerique capiunt dumtaxat & vident per nubem.

CAPVT XXII.

De Pegmatis accuratè dictum. Latinis, Confixa. Apuleius explicatus nouè. Pegmata libraria in Cicerone. Theatrica quâ formâ, & cui vſui. Mira in iis & ſtupenda. Varij ad hanc rem ſcriptores aduocati, & cum luce dimiſſi.

EGRESSI iam eramus, & viam rectam inſtitimus ad Forum. Atque ego, Hoc vnum etiam Florenti, inquam: vbi Pegmata hîc? aut quid ſibi voluit poëta eo verbo? Nam ruminor Martialis eccillos verſus, quos adduxti:

> *Hîc vbi ſidereus propiùs videt aſtra coloſſus,*
> *Et creſcunt mediâ Pegmata celſa viâ.*

Florentius, Properare tibi melius ſit, adoleſcens, inquit. Nam, vt diei tempus eſt, ad aulam tuam venies vacuis iam aulis. cæna inquam tibi comeſa erit. Sic fiet, inquam: tu modò aures mihi farci, vt cum Varrone dicam, ſcholicâ iſtâ dape: quâ replear, & explear numquam. Age, inquit Florentius: ſed vt ſine iacturâ tuâ ſit, inter eundum.

Pegma, vnde dictum.

Pegmata antiqui appellarunt machinas quaſdam è ligno, quibus vſus in Theatris aut Arenis. vox Græca origine eſt, ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, quod eſt Figo, Gelo, Compingo. Itaque Gloſſæ priſcæ πῆγμα interpretantur, * *Confixum*. & doctè Apuleius *confixilem machinam* dixit, adluſione ad vim ipſam verbi. De Pegmatis enim ego interpretor, quæ lib. IV. ſcribit in apparatu muneris: *Confixilis machinæ ſublicæ: turres tabularum nexibus, inſtar circumferaneæ domus, * floridæ picturæ: decora futuræ venationis receptacula.* Pegma paullo aliter, pro loculamentis pluteiſque librariis Cicero dixiſſe videtur libro IV. ad Att. Epiſt. VIII. *Nihil venuſtius quàm illa tua pegmata. poſtquam miſiſti, libros illuſtrarunt valdè.* At noſtrum iſtud, non aliud quàm grandis quædam & ingenioſa contabulatio, quæ ſponte & occulte ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret. ideoque compacta raris quibuſdam tabulis & ſublicis. Prudentius:

** Dubitem an non Lucilij locus apud Cic. II. de Orat. huc ſpectauerit. Quid Decium Nucula. An confixum vis facere? inquit: vbi & obſcœnitas ſubeſſe videtur.*

** Picta enim Pegmata, infrà ex Claudiano.*

> *Tabulis ſupernè ſtrata texunt pulpita*
> *Rimoſa, rari pegmatis compagibus.*

Argento tecta.

Quæ ornatus cauſsâ, tecta ſæpè argento vel auro, ſed tenui. Martialis:

> *Hæc fuerat nuper nebulâ tibi pegma perunctum.*

Etſi Caius Princeps, vt Plinij verba ſunt, *in Circum* (ita lego) *pegma duxit, in quo fuere argenti pondo centum viginti quattuor.* In his Pegmatis varia inuenta & ſtupendi luſus ingeniorum. de quibus Auguſtinum loqui ſentio libro XXIV. De ciuitat. cap. XXIV. *Ad quàm ſtupenda opera induſtria humana peruênit? quæ in Theatris mirabilia ſpectantibus, audientibus incredibilia, facienda & exhibenda molita eſt?* Nam ait, in Theatris. Seneca pleraque ea omnia conatus eſt exprimere, Epiſt. XCI. *His licet annumeres*, inquit, *machinatores, qui pegmata ex ſe ſurgentia excogitant, & tabulata tacitè in ſublime creſcentia, & alias ex inopinato varietates: aut dehiſcentibus, quæ cohæaebant; aut quæ diſtabant, ſuâ ſponte cohærentibus: aut iis quæ eminebant, paulatim in ſe reſidentibus.* Creſcebant, ait, in ſublime. Ideò Martialis,

Auguſtini ad pegmata non dubia alluſio.

Graphica eorum deformatio in Senecâ.

Creſcebant ſubitò.

> *Et creſcunt mediâ pegmata celſa viâ.*

Deſidebant.

Subſidebant eadem: & rectè Claudianus:

> *Mobile ponderibus deſcendit pegma reductis.*

Ruinâ abſorbebantur.

Siue quis legere mauult, *deſedit*. Quin interdum chaſmate & ruinâ ſubitâ dehiſcebant: ſiue tota pegmata, ſiue homines qui impoſiti. De machinâ ipſâ, Apuleius indicat lib. X. *Iamque totâ ſuaue fragrante caueâ. montem illum ligneum terræ vorago decerpit.* ſiue, vt liber ſcriptus, * *decepit*: benè & propriè. De hominibus, Petronius: *Non taces*, inquit, *gladiator obſcæne, quem de* RVINA *Arena dimiſit? Non taces nocturne percuſſor, qui ne tum quidem cùm fortiter faceres, cum purâ muliere pugnaſti?* Significat enim apertè, fugitiuum illum in Arenam damnatum & cum fædâ muliere aliquâ (non diſſimili ſchemate, quo Aſinus Apuleius) commiſſum; ruinâ Pegmatis præter ſpem euaſiſſe. Et clarè iterùm: *Ergo me non* RVINA *terra potuit haurire? non iratum etiam innocentibus mare?*

Apuleius correctus.

** Niſi malim, recepit.*

Homines item, qui impoſiti. Petronio lucem damus.

mare? Aufuge iudicium, Arenæ impoſui, hoſpitem occidi, vt inter audaciæ nomina, mendicus exſul in diuerſorio Græcæ vrbis iacerem. Et ſolent interdum ita componere pegma & hanc ruinam; vt ij qui impoſiti, præcipites ruerent in caueas ferarum: ibique diſcerperentur. Strabo eleganter de Siculo quodam latrone qui Ætnæ filius audiebat: Τοῦτον, inquit, ἐν τῇ ἀγορᾷ, μονομάχων ἀγῶνος συνεστῶτος, εἴδομεν διασπασθέντα ὑπὸ θηρίων. Ἐπὶ πήγματος γάρ τινος ὑψηλοῦ τεθεὶς ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Αἴτνης, διαλυθέντος αἰφνιδίως καὶ συμπεσόντος, κατηνέχθη καὶ αὐτὸς εἰς γαλεάγρας θηρίων εὐδιαλύτους ἐπίτηδες παρεσκευασμένας ὑπὸ τῷ πήγματι: *Eum nos in foro, per ludos gladiatorios, diſcerpi à feris vidimus. In ſublimi enim tabulato, tamquam in* * *Ætnâ, poſitus, eóque compagibus ſolutis ſubitò concidente, ipſe quoque cecidit in caueas ferarum, quæ facilè exſoluerentur, infra tabulatum de induſtriâ diſpoſitas.* Sed & flammarum quidam luſus & imago in hoc Pegmate: ſine vllâ eius plerumque noxâ. Claudianus:

Homines in ſubiectas feras præcipitati.

* *Forma ſcilicet montis ligneι, vt in Apuleio.*

Flammarum luſus in pegmate.

Mobile ponderibus deſcendat pegma reductis.
Inq; chori ſpeciem ſpargentes ardua flammas
Scena rotet. varios effingat Mulciber orbes
Per tabulas impunè vagus: * *pictæque citato*
Ludant igne trabes: & non permiſſa morari
Fida per innocuas errent incendia * *turres.*

* Adde Apuleij locum ſuprà: *Florida pictura* Pingi enim hæc pegmata ſolent.

* Ita Apuleius ſuprà nominat.

Vopiſcus in Carino: *Pegma præterea, cuius flammis ſcena conflagrauit: quam Diocletianus poſteà magnificentiorem reddidit.* Duces etiam captiuos & opida in Pegmatis ſolere oſtendi, Ioſephus adnotat libro VII. Iudaïci excidij: ſed non hæc Theatrica intellegens, verùm Fercula quæ portari ſolita per triumphum. Verba eius: Θαῦμα δὲ ἐν τοῖς μάλιστα παρεῖχεν, ἡ τῶν φερομένων πηγμάτων κατασκευή. Καὶ γὰρ διὰ μέγεθος ἦν δεῖσαι τῷ βεβαίῳ τῆς φορᾶς ἀπιστοῦντα. τριώροφα γὰρ αὐτῶν καὶ τετρώροφα πολλὰ πεποίητο: *Maximam autem admirationem præbuit apparatus Pegmatum, quæ ferebantur. Nam ob magnitudinem eorum, iure metuere licebat, & diffidere omnino viribus portantium: quippe quædam triplici tabulato adſurgebant, quædam & quadruplici.* Statimque addit, Τέτακτο δ' ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πηγμάτων, ὁ τῆς ἁλισκομένης πόλεως στρατηγός, ὃν τρόπον ἐλήφθη: *Collocatus autem in quoque pegmate erat captæ ciuitatis dux, eo modo quo captus.* Magis propriè ad hæc noſtra pertinent Suetonii * loci duo, alter in Caio, cap. XXVI. Claudio alter cap. XXXIV. quos vide. Ambigo an & Ariſtoteles ad Alexandrum, ad has machinas non adſpexerit: Ὥσπερ δὲ οἱ μηχανοτέχναι, διὰ μιᾶς ὀργάνου χαστηρίας πολλὰς καὶ ποικίλας ἐνεργείας ἀποτελοῦσι. Certè * Apuleius, dum verba ea vertit: *Machinatores fabricarum, aſtutiâ vnius conuerſionis, multa & varia pariter adminiſtrant.* Parapegmata etiam nominata Vitruuio inuenies, pro inſtrumentis Aſtrologorum: & in Laërtio ſcriptum, Democritum ſcripſiſſe Aſtronomica parapegmata. Inter hos ſermones, ventum iterùm ad Pantheon. ille ad ſiniſtram, ego ad dextram, vale dicto, deflexims.

Quæ tamen diuerſa paullo ab iſtis.

* De quibus non repeto mihi ſcripta II. Saturn. cap XLV.

* Qui aureum illum libellum vertit verbatim penè.

Parapegmata.

IVSTI

IVSTI LIPSI
DE
AMPHITHEATRIS
QVAE
EXTRA ROMAM
LIBELLVS.

In quo Formæ eorum aliquot & typi.

IVSTVS LIPSIVS ABRAHAMO ORTELIO SVO S. D.

NÆ tu beneficâ quâdam naturâ es, mi Orteli: qui rem omnem tuam librariam, tam promptè non offers mihi ſolum, ſed vltrò adfers. Vix inieceram de libellis aliquot: tu mihi promis largiter ex vbere tuâ penu, & ambabus, quod Græci dicunt, manibus donas. Amo iure, vt antè virtutem modeſtiamq́; tuam, ſic prolixùm hunc amorem. nec diffiteor vſui mihi apparatum iſtum fuiſſe, ad meam hanc Arenam. Illa præſertim Serlij. quæ etſi ad Architecturam externam inprimis ſpectant (quam anxie hic non quæſiui:) tamen influère iis, quæ in formâ faciéque ipsâ loci, greſſus meos vacillantes direxerint, aut firmarint. Imagines enim aliquot talium monumentorum cum iudicio & fide repræſentat: quorum adſpectus viam nobis in parte ſternit, ad intellectum veterum morum. Et quamquam ipſi coràm ea olim vidimus, & per biennium ferè ſolum preſſimus Dominæ vrbis: tamen, vt adoleſcentia noſtra tunc fuit, nec abdita illa & à fronte remota rerum penetrauimus; nec cum accuratione ſatis excerpſimus, quidquid faceret ad meliorem vſum. Scilicet errauí eumdem errorem, quem plerique hodie mihi compares: & pueritiam adoleſcentiamq́; peregrinationibus dedi, quæ iudicium & dilectum profectò quærunt. id eſt, virum. Quot mihi in animo & oculis exiſtis, qui varias terras & maria circulati ſunt? adeò cum nullo ſuo fructu, vt plerique vitia tantùm imbiberint, & animi corporiſq́; morbos. Partem eorum Scylla quædam libidinum abripuit: partem Charybdis aliarum voluptatum. Noſipſi quòd ſalui fretum hoc enauimus; numquam alteri adſcripſerim, quàm Bono meo deo. Iam illi qui rem feciſſe ſibi atque aliis videntur, quid referunt ex hoc mercatu? externos geſtus, veſtitus, linguas: boni moris ac virtutis, pauci igniculum aliquem aut ſemen. Atque vt Appion ille, falsò Polyhiſtor, cùm Homerum ab inferis magno molimine euocaſſet, nihil eum interrogauit niſi, Vnde domo? ſic plerique iſtorum adoleſcentium, in occa-

ſione

ſione præclara diſcendi, futilia tantùm conſectantur. Itaque vt veram peregrinationem laudo, ſuſceptam maturo iudicio, maturo æuo: (dux enim illa, non nego, ad prudentiam & rerum vſum:) ſic iuuenilem & vanam hanc iure nunc damno & abhorreo. quæ mihi ſimilis longæ nauigationi videtur, ſine metâ, ſine portu. Iactantur in naui, circumaguntur variis ventis: & cùm ad terram & ad ſeipſos flectunt oculos, vident non multùm ſe, ſed diu nauigaſſe. Sed aberro; & in hoc peregrinationis ſermone, à re meâ ipſe peregrinor. Domum & ad me, imò ad te redeo: cui donum mittimus, Imaginum eiuſmodi aliquot Amphitheatralium delineationes. Ac pluria ſanè ſupereſſe ſcio in Italiâ, Hiſpaniâ, Galliâ: ſed cùm omnia ferè ad par exemplum, quid opus pluribus exemplis? Illuſtria aut nouata ſumpſi: & dono per ſe tenui, ac vix dono, bracteam aliquam verborum circumdedi, & velut lucem noſtræ interpretationis. Tu, mi Orteli, paruum hoc, ſed non fallax animi mei monumentum habe. monumentum, cui, ex vetere formulâ, DOLVS certè MALVS ABEST. Vale.

IVSTI LIPSI
DE AMPHITHEATRIS QVAE EXTRA ROMAM LIBELLI

CAPVT PRIMVM.

Amphitheatra crebra admodum in prouinciis fuiſſe: eorúmque aliquot recenſio.

Amphitheatra paſſim in prouinciis.

Plebs addicta ſanè ludis plerumque.

Martyres obiecti beſtiis.

In ipsâ Iudæâ. Amphitheatra.

Herode ſtruente.

SI ædificij aut publici operis vllum genus crebrum in Italiâ & prouinciis fuit: reperies hoc fuiſſe, quod ad ludos ſpectat. Vt enim Romani victis gentibus linguam & mores intulêre: ſic vitia. hæc præſertim, quæ blandiebantur, & admiſtionem ſibi poſtulabant ſpecie quadam amœnæ voluptatis. Itaque Theatra, Circi, Stadia extructa paſſim: ſed imprimis Amphitheatra, quia omnis plebs dedita maximè in ſpectaculis illis crudis & cruentis erat. Hiſtoriæ paſſim docent, & Chriſtiana item Martyrologia; in quibus toties mentio puri illius ſacrique ſanguinis, in ferinâ hac ſede effuſi. Quod ſi tamen non ingerant libri: certè oculi. cum etiamnunc ruinæ & reliquiæ vbique occurrant inſignium locorum. Et de aliis prouinciis dubitemus? Ecce Iudæa illa ipſa conſcia Dei veri, Dei magni, in hanc culpam veniſſe reperietur: quamquam ſine ſuâ pænè culpâ. Herodes enim, magnificus ſanè & cetera illuſtris rex, non vno loco Iudææ Amphitheatra inædificauit: ſiue ipſe pronus in eos ludos, ſiue ſtudio quodam hac quoque parte placendi Romanis. Exſtruxit in ipsâ vrbe ſacrâ, ἐν τῷ πεδίῳ, vt Ioſephus ait, Ἀμφιθέατρον μέγιστον: *in Campo, maximum Amphitheatrum*. Item Cæſareæ, ait idem ſcriptor, Ἀμφιθέατρον κατεσκεύασε πολὺν ὄχλον ἀνθρώπων δέχεσθαι δυνάμενον: *Amphitheatrum conſtruxit quod multam hominum turbam caperet*. Nec de Græciâ mihi aliquis dubitet, Africâ, Aſiâ, Hiſpaniâ, Galliâ; non certè is, qui res & mores in parte norit ſæculi vetuſti. Audeo adfirmare, raram aliquam ſiue coloniam ſiue municipium fuiſſe, in queîs non & ludi iſti, & ludorum ſimul ſedes. Adeò velut tabes quædam, animos omnium peruaſerat ludicrum iſtud ſtudium, an furor, dicam? Itaque vix aliqua prouincia etiam nunc eſt, in quâ non veſtigia Amphitheatrorum: quædam obſcura & fugientia longo æuo, quædam clariùs exſtantia & viua in parte. Quorum non equidem accuratum Indicem polliceor: (multa me fugiunt, ſcio:) ſed pauca tantùm fidei cauſſâ ſubiiciam, viſa nobis aut firmiter audita.

In orbe etiam toto Romano.

Reliquiæ id docent.

Index Amphitheatrorum aliquot, quæ hodiè.

Exſtat igitur hodieque in Italiâ, ad Lyrim Campaniæ fluuium (Garigliano nunc dicunt) iuxtà * Minturnas, pars Amphitheatri latericij benè conſpicua.

* Hodiè, Trattilo.

Exſtat ſecundo, Puteolis, pariter Amphitheatrum latericium.

Tertiò, Capuæ, ſed magnificum & è ſolido marmore.

Quartò, Albæ in Latio; è quâ materiâ (non enim vidi aut accepi) mihi incertum.

Quintò, Ocriculi, in Vmbriâ. materiem ignoro.

Sextò, Veronæ pulcherrimum: cuius pleniorem deſcriptionem, vnà cum deſignatione mox dabo. Hæc, quod ſciam, in Italiâ.

At in Græciâ etiam, Athenarum veterum ſolo conſpici aiunt magnificum & marmoreum.

In

In Iſtriâ, Polæ ad mare Hadriaticum: quod item mox ſubiiciam.

In Hiſpaniâ, Hiſpali extra muros, niſi fallor: pulchrum, ſed cuius formam nanciſci mihi non fuit.

In Galliâ, Perigenſij in Petrocoriis (vrbem eam, Veſunam Ptolomæi fuiſſe volunt) pulchrum & ſatis integrum, extra mœnia, cuius icunculam vidi, ſed parum exactam aut certam: ideoque mihi non ponendam. E lapide quadrato eſt, & Arenæ eius longitudo XXX. perticarum, latitudo, XX.

Arelate etiam eſſe aiunt, ſed parum integrum.

Burdegalæ exſtat, quod vidêre multi: nec deſcriptionem tamen ſum nactus.

Nemauſi eſt celebre & notum, cuius infrà do formam.

Ad Ligerim mirum, & quod miror haud ſatis notum: cuius item do formam.

Hæc præcipua, quæ ſatis quidem certò acceperim, in noſtrâ Europâ. niſi quod etiam in Heluetiis exſtat, Auentici.

Amphitheatra, vulgò Arenæ.

Dignum autem notâ, quòd & hodie hæc omnia ferè loca, Arenas appellant: retentâ priſcâ ſcilicet & vulgatâ voce.

CAPVT II.

De Veronenſi Amphitheatro: & primò, quando, vel à quo ſtructum.

Veronenſe, marmoreum.

POST illud Romanum, inter pulcherrima & integerrima Veronenſe Amphitheatrum eſſe fatemur. quod è marmore eſt totum. Quando, & quis ſtruxerit, multi & diu quærunt. Torellus Sarayna, qui Veronam ſuam deſcripſit adfectu magis eximio, quàm ſucceſſu, ſuadet nobis valdè vetus eſſe & ſtructum ante tempora Augusti, aut certè illis ipſis. Sed argumenta huic rei quæ adfert, non ſunt profectò à deâ Pitho. quæ recenſebo tamen & refellam breuiter; atque vt in re ludicrâ, per luſum. Imprimum hoc ſibi ſumit, Amphitheatrum antiquius eſſe quàm Theatrum, quod ibidem conſpicitur iuxta Atheſim flumen. At Theatrum hoc exſtructum eſt, inquit, ab Auguſto magis igitur Amphitheatrum. Item: lapides in eo aliquot tauri effigiem habent inſculptam. taurus autem, ſymbolum Auguſti: quoniam & in nummis expreſſus, & natus ipſe ad Capita bubula, vti Suetonius teſtatur. clarum igitur Auguſti hoc eſſe opus. Sed & lapis alius Veronæ, qui præfert, OCTAVIAE C. F. ET. SORORI. CARISSIMAE. conſtat verò Octauiam hanc ſororem fuiſſe Auguſti. Denique duodetriginta colonias per Italiam Auguſtus deduxit, eaſque variis operibus inſtruxit, narrante Tranquillo: inter eas Veronam fuiſſe, nihil ambigendum. En argumenta, è plumbo an è vitro? quæ leui & ludente manu reiiciamus. Ait primò, Amphitheatrum antiquius Theatro eſſe. Non credo. & cauſſa hæc, quia vbique ferè locorum, ludi ſcenici priores origine & vſu muneralibus iſtis: igitur & eorum ſedes. Quid opponis? tauros. & illi, inquis, inſculpti in hoc opere. Quid tum? nempe vt ornamentum operis, non vt auctoris indicium. Quòd ſi omnia ad Auguſtum trahes, vbi tauri: quis finis? Etiam Nemauſenſe illud gloriabitur ſtructore Auguſto. Sed tamen hoc, inquit, eius Principis ſymbolum: quoniam nummi Auguſtæi, cum impreſſo tauro. Etiam aliorum, ô bone ſenex; quia taurus ſiue bos coloniæ deductæ nota, non peculiare aliquod ſignum. At enim Auguſtus natus ad Capita bubula. O tu quoq; inter ea! & ignoſce. non enim vltrà comprimo hunc lienem: non, ſi ego obiiciendus ſim vero tauro. Sed in Octauiâ etiam es ſuauior. ais illam fuiſſe ſororem Auguſti. Quis tibi fecit indicium? ego imò illum lapidem ſepulcralem fuiſſe verius auguror, & municipalis alicuius Octauiæ: non illius Principalis, quæ mortua & ſepulta Romæ. Nam de coloniis, & per eas Auguſti operibus ſparſis: communiter non negamus. ad Veronam tuam ſi adſtringis, opus ſit alio teſte. Sed ecce quoque eum, inquis. Nam Cyriacus Anconitanus in Itinerario ſuo ſcribit his verbis: *Denique Veronam feraciſſimam & antiquam ciuitatem venit, vbi non exigua veterum monumenta comperit, præſertim Labyrinthum quod Arena nunc dicitur. & habetur quòd conſtructum fuerit anno imperij Octauiani Auguſti trigeſimonono. Cuius pars exterior terræmotibus corruit.* Tibicen hic aliquis, fateor: ſed parum firmus. Famæ enim innititur: quæ in his talibus, plurimùm inuenitur fallax. Et cur credam Auguſti æuo ſtructum in coloniâ hoc egregium opus: cùm ne Romæ quidem tunc fuerit, & in ipsâ vrbe matre? Nam Amphitheatra manſura & lapidea tardè ibi cœpêre, vt docui, & ſub Auguſto. Valdè autem veriſimile, exemplum illinc manaſſe ad vrbes ſubdi-

De auctore quæſitum.

Quidam ad Auguſtum referunt.

Leuibus his argumentis.

Quæ refutamus.

Amphitheatra poſteriùs nata, quàm Theatra.

Taurina capita, parerga operum ſunt.

Bos in Nūmis Coloniam notat.

Cyriacus cum Torello facit.

Sed ei quoque fides abrogata.

ſubditas & minores : non autem contrà. Itaque Taurello noſtro ſiue Cyriaco, nihil adſentior de tam grandi æuo. Ægrè etiam Carolo Sigonio prælustri viro, qui nimis nouitium facit, & refert ad Maximiani æuum : hoc ſolo Argumento, quòd is in viciniâ pleraque condiderit ampla & magnifica, Mediolani, Aquileiæ, Brixiæ. Ego, etſi certus ſum nihil in hac re nunc eſſe certi, tamen paullò antiquius quàm pro illo Principe ſuſpicer. Primùm, quia iamtum Plinij Secundi æuo, Gladiatorum & Ferarum ſpectacula Veronæ ſatis crebra. præit ipſe in * Epiſtolis, in quadam ad Maximum Africanum. Deinde, Othonis & Vitellij principatu, Placentiæ viciniſque opidis inſignia Amphitheatra fuiſſe ſcio : quî minus tunc Veronæ? Certè de Placentino, egregium teſtimonium Corn. Taciti ſecundo Hiſtoriarum : *In eo certamine* PVLCHERRIMVM AMPHITHEATRI OPVS *ſitum extra muros conflagrauit : ſiue ab oppugnatoribus incenſum, dum faces iaculantur : ſiue ab obſeſſis, dum* regerunt. *Municipale vulgus pronum ad ſuſpiciones, fraude illata ignis alimenta credidit à quibuſdam* VICINIS COLONIIS, *inuidiæ æmulatione, quòd* NVLLA IN ITALIA MOLES TAM CAPAX *eſſet*. Vbi & laudes eius ampli operis amplas vides : & ſimul (ſi attendis) crebra iam & vulgata per Italiam Amphitheatra fuiſſe. Sed quod combuſtum Placentinum illud ait : fortaſſe hæreas. & quid? fuitne igitur ligneum? De toto, non opinor; de parte, ſuſpicor: eâ ſcilicet, quæ ſubſellia & gradus internè complexa. At exteriora omnia, firma & è lapide fuiſſe cenſeo. ni fuiſſent : cur vt de magnâ iacturâ aliquâ hiſtoricus noſter queſtus? Fuerit igitur ad eam formam, ad quam Polanum illud, quo de infrà. Nec plura de ortu Veronenſis Amphitheatri dico, aut magis certa. En ipſam formam : non eam prorſus quidem vti nunc conſpicitur; ſed adiutam, vt ſolet, leuiter ab antiquariis & architectis. Ex iis enim quæ reſtant, facile conceptu totum opus & deſignatu.

Sigonij opinio ſuper hac re, l. 1. Hiſt. occid.

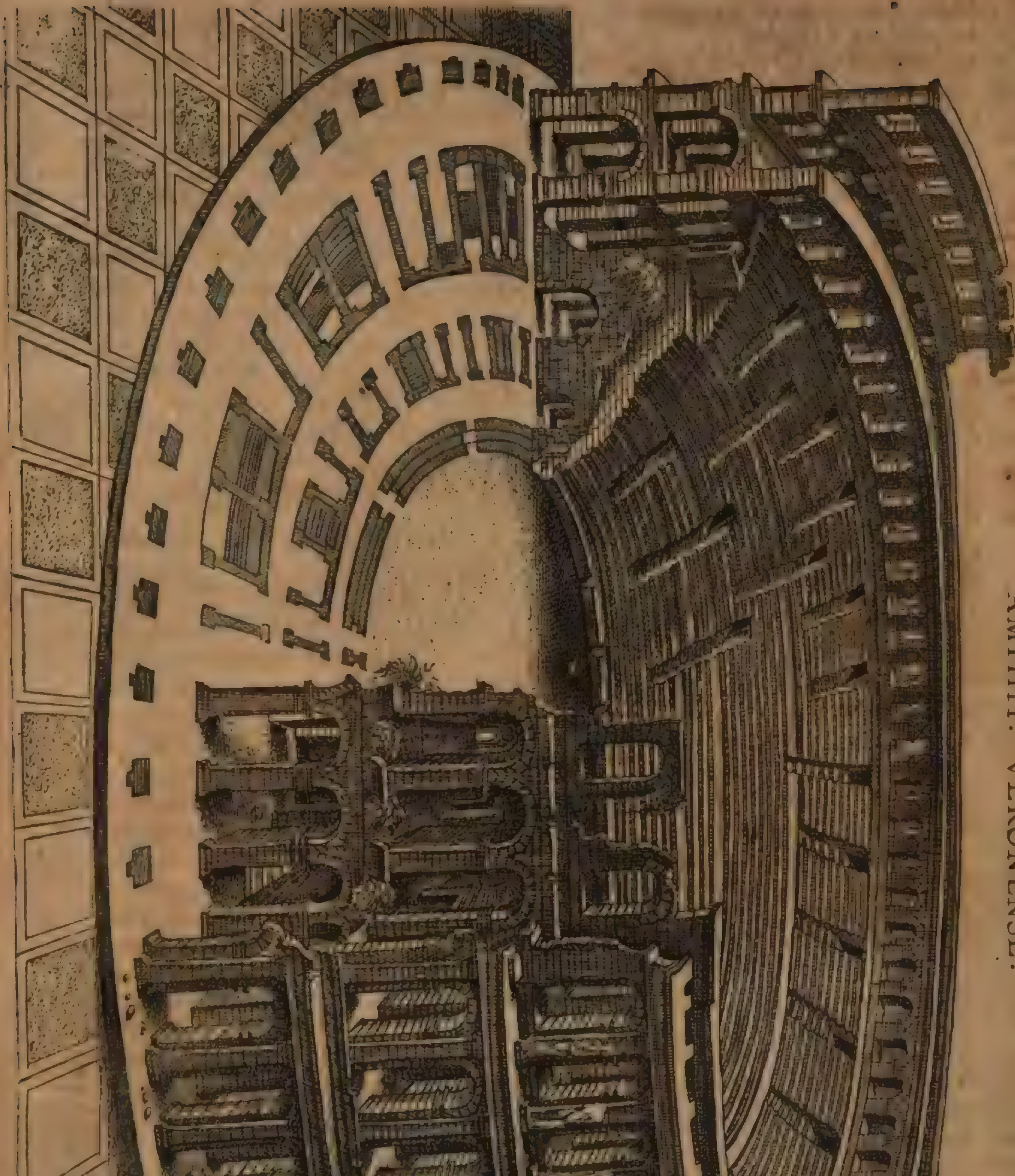
Denique, una.

* Lib. VI.

Placentiæ egregium olim Amphitheatrum.

Quà materie fuerit. & quomodo amburi facile.

Huc pertinet Figura Amphitheatri Veronenſis.

AMPHIT. VERONENSE.

CAPVT

CAPVT III.

** Deſcriptio eius diſtincta magis, & dimenſio.*

ADDAM nonnulla, quæ ad formæ eius intellectum: & quod penicillus non potuit, calamus hic mihi explebit. Paries totus exterior (Alam vulgò vocant) è marmore eſt, opere quod Ruſticum dicitur factus. Diuiditur in Arcuum tres ordines, qui alij ſuper alios ſcandunt. Quiſque ordo, Arcus continet ſiue fornices ſeptuaginta duo. In ſupremo ordine, ſtatuæ olim columnis adſitæ vel inſitæ potiùs, vti veſtigia docent; Supra eum ordinem, paries adſurrexit, in quo feneſtræ grandes, quadratæ, LXXII. Earum vſus, me quidem iudice, ad aërem & lucem hauriendam, cùm Amphitheatrum velis tectum: ſiue etiam ad ventum: quia refrigerio certè opus, in æſtu, & concurſu tot animarum. nec alius huiuſmodi foraminum vſus cenſendus, in illo etiam Romano. Arcuum dimenſio, auctore Sebaſtiano Serlio eximio architecto, hæc. Primi arcus altitudo pedum XXIII. latitudo, XII.

Marmoreū Veronenſe Amphitheatrum. Triplici ordine arcuū.

Statuæ ad columnas ſuperas.

Vſus feneſtrarum quarundam.

Columnarum vtrimque altitudo, pedum XXVII. Epiſtylij deinde, Zophori, Coronicis, pedum circiter VIII. & s.

Altitudo ſecundi arcus, pedum XXIV. latitudo XII. Columnarum eius altitudo pedum XXVII. s. Epiſtylij, Zophori, Coronicis, pedum IX. s.

Tertij arcus altitudo, pedum XVII. s. latitudo IX. s. Columnarum, XX. s. Coronicis, V.

In parte imâ (ad terram enim iterùm deſcendo) triplex continuatur Porticuum ordo, quæ ambiunt & ſuſtinent totum opus. Ex iis, Porticus extima, lata pedes XIII. Media, pedes IX. s. Intima, pedes VIII. s. Ex hac, portæ ſiue aditus decem & octo in Arenam. interque eas duæ grandiores oppoſitæ, quâ longiſſimum Amphitheatrum eſt. quarum latitudo, pedum XII. vnciarum VI. At Arenæ ipſius longitudo, perticas continet XXXIX. latitudo, XXII. ita vt in perticâ pedes numeres VI. Gradus ſpectaculorum (* Torello definiente) non plus quadraginta duo: alti ſinguli pedem & vncias II. lati, pedes II. Excipio quòd in mediâ caueâ, gradus vnus eſt excelſior: (vnum dico, ex Torelli mente. nam qui Formam hanc noſtram concepit, tres adnotauit.) qui altus pedes II. vncias VI. Eum, Præcinctionem ſiue Diazoma cenſemus. At Scalares gradus, qui ad Vomitoria: minores ſcilicet, quàm illi ſeſſiles, nec alti plus quàm vncias VII. lati tamen adæquè ac ſeſſiles. Sedere in his Gradibus potuêre, Torelli calculo, hominum ad *viginti tria millia centum octogintaquattuor:* ita vt ſingulis pes & medius adſignetur ad ſeſſionem. Harum omnium menſurarum auctores mihi Torellus & Serlius: nec in re quæ manuum & lineæ eſt, fidem meam ego temerè obſtringam. Plura & magis minuta quiſquis voles, apud eos vide.

Porticus triplex intus.

Earum menſuratio.

Portæ plures in Amphitheatro.

Eius dimenſio interior.

* *Alij tamen plures volunt.*

Graduum numerus & dimenſio.

Præcinctio.

Scalaria.

Quàm capax cauea tota fuerit.

Auctores, quibus hic vtor.

CAPVT IV.

De Amphitheatro, quod Polæ.

POLAM vrbem Iſtriæ maritimam eſſe ſcimus, coloniam Romanorum priſcam, & quæ Iulia Pietas olim dicta. In hâc veſtigia & reliquiæ multæ antiquorum operum: duûmque inprimis inſignium, Theatri & Amphitheatri. Vtrumque Seb. Serlio accuratè deſcriptum: cui viro præter proprias laudes, obuenticia illa accedit, quòd doctor & ductor fuit ad Architectonicen, Gulielmo illi Philandro, viro verè perito & apud magnos magno. Sed hoc Amphitheatrum Polanum aliâ quâdam formâ & facie ſtructum, quàm ea quæ alibi videmus: ideoque iure me allicuit ad exprimendum. Non enim è lapide aut vno opere tota moles fuit: ſed exterior tantùm pars, quæ lapide quadro adſurgit cum columnis ſuis, opere item Ruſtico facta. At interiora omnia membra, ſubſellia, aditus, gradus, podia è ligno fuiſſe certum eſt; & pro tempore conſtrui potuiſſe, deſtruique. Itaque hodiè totum illud internum vacuum apparet, nudo tantùm muro: & quod in tabellâ noſtrâ expletum hîc vides, à manu eſt & mente Serlianâ. Situm eſt in vrbe mediâ, ad montem; totiuſque operis dimenſiones pete, ſi voles, ab eo quem dixi, accurato architecto.

Pola ad Mare ſuperum.

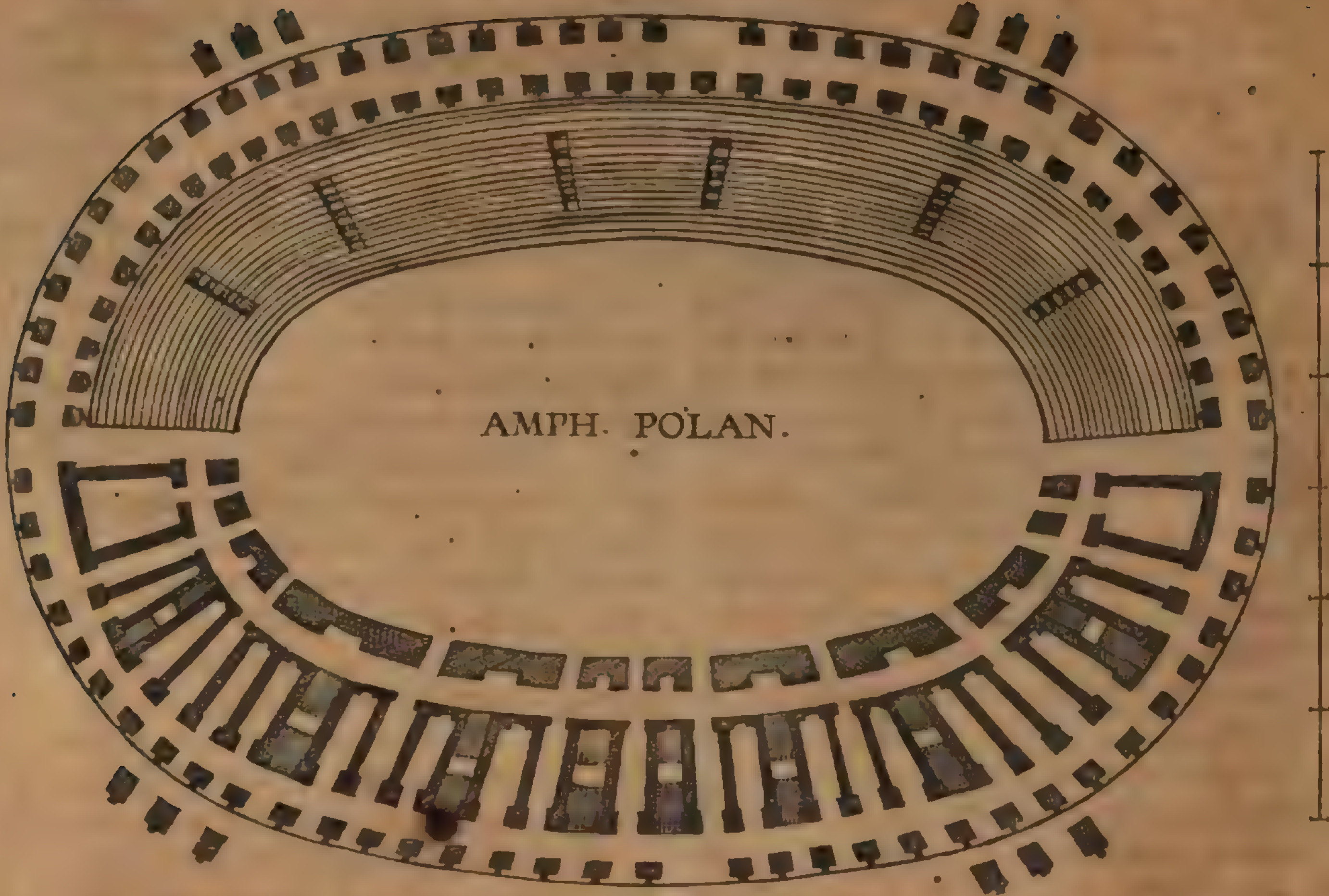
Seb. Serlij laus.

Item Philandri.

Noua forma Polani Amphitheatri.

Semilapideum fuit, & ſemiligneum.

Intus hodiè vacuum: lignis videlicet igne, vel qua aliâ vi abſumptis.

CAPVT V.

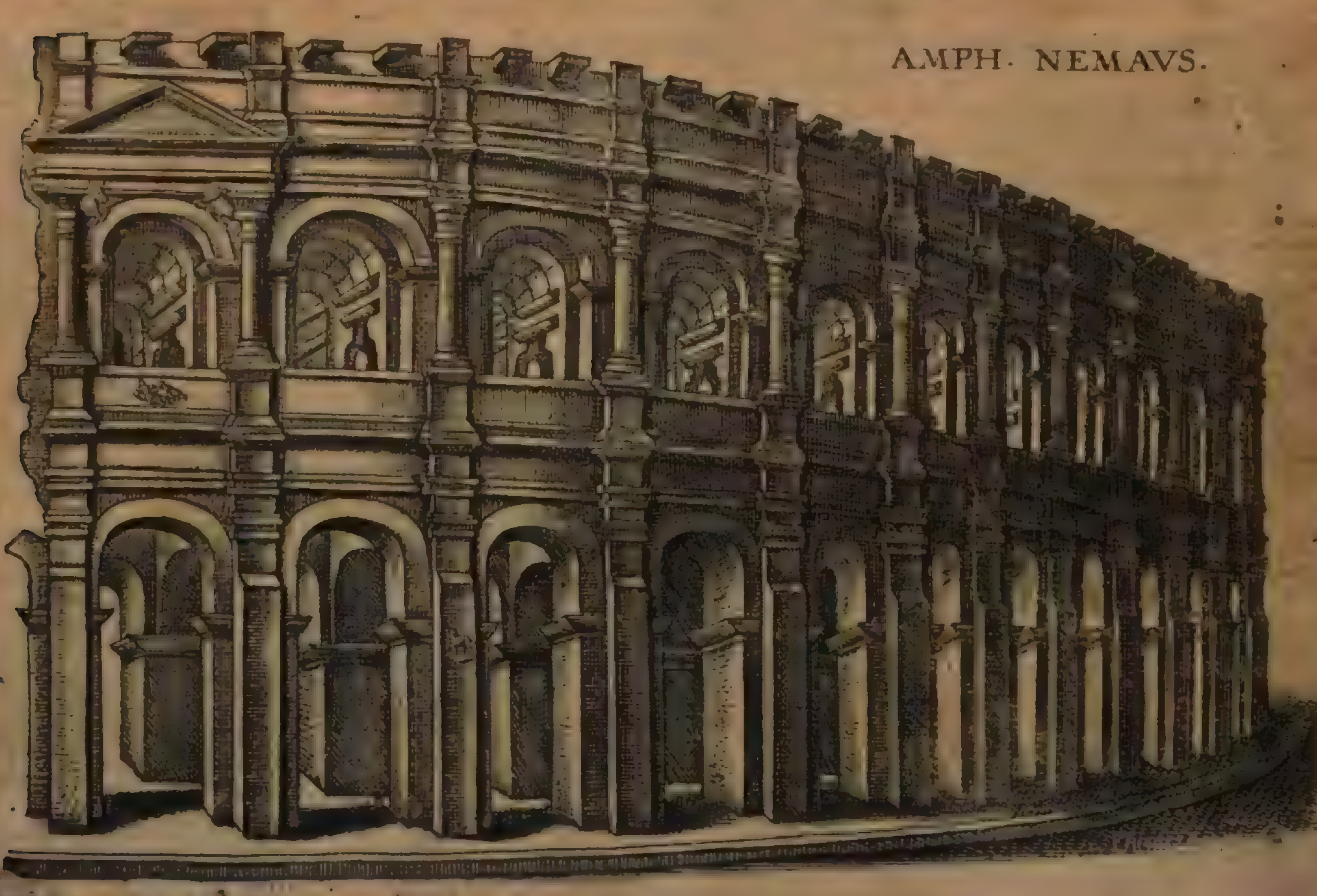
De Amphitheatro Nemauſenſi.

Nemauſenſe non olim inter maxima.

NOTI hoc nominis & cœlebris, non per Galliam ſolùm, ſed per Europam. Et credunt multi, eximium etiam olim opus fuiſſe: non ego, qui ſcio maiora multò & operoſa magis habuiſſe* Lugdunum, Viennam, & nobiles illas Galliæ vrbes. Præ quibus, quid Nemauſus? Nomen tamen non iniuriâ retinet: quia & pulchrum eſt quod ſatis ſit, & integrum magnâ parte. Quando vel à quo ſtructum, neſcimus: nec nugari mihi aut rixari iterùm cum aliis lubet. Hoc reperio notâ dignum, olim à Gothis loco arcis habitum, & contra vim firmatum. Rodericus Toletanus id notat in rebus Hiſpaniæ, lib. III. cap. VII. appellatque *Præſidium Arenarum.* Formam eius dimidiatam hîc adpono: cetera vide & quære apud Iohannem Poldum Albenatem, in libro quem inſcripſit Antiquitates Nemauſi.

Ortus eius ignotus.

* Vtrobique hic Amphitheatra nominat Euſebius in Eccl. Hiſt.

CAPVT VI.

De Amphitheatro (incolæ ſiue accolæ potiùs, Arenas etiam hodie vocant) quod ad Ligerim, iuxta Doueonam. in quo deſcribendo fidem meam nihil tamen obligo. vetúſne an nouum, vera commenſuratio an falſa, pendeat à meo auctore.

Diu irrepertū Amphitheatrū, & tamen repertum.

AMPHITHEATRVM mihi ſupereſt mirum, nouum: & quod latère tamdiu in illâ Galliæ luce potuiſſe vix ſit fides. Nullúmne ex tot curioſis & auidis ingeniis vidiſſe, notaſſe, prodidiſſe? nullum. Itaque fateor. cùm delata primùm ad me res fuit (delata autem ab Cornelio Aquano, viro eiuſmodi monumentorum veterum diligente:) hæſi, medius inter credendi temeritatem & pudorem reiiciendi. Valdè enim ille adſeuerabat. & ſimul Forma, quam offerebat, videbatur non eſſe nouitiæ aut calidæ inuentionis. Tamen etiam hærebam. donec perueni ecce ad caput ipſum famæ huius & formæ; qui non auribus ſuis, ſed oculis ſenſibuſque id credi volebat. Cur repugnarem? vidiſſe ſeriò adfirmabat, calcaſſe, deformaſſe. Is fuit Læuinus Kerſmakerus, vir grauitate & doctrinâ apud nos notus: qui in finitimis huic Amphitheatro locis, aliquot annos egit. Non ſemel ipſe luſtrarat, non ſemel cum eo alij: quos etiam nunc viuos nec procul poſitos, teſtes aduocabat obſeruationis ſuæ & dimenſionis. Itaque auſus ſum hac fiduciâ Formam totius operis dare & deſcriptionem: quæ à mente quidem & linguâ aliena erit, à ſtilo tamen & ordine noſtra. In quo ſiquid peccabo, deſignando aut dimetiendo: quæ mea culpa eſſe poteſt, præter credulitatem? quam non nimis herclè deprecor; quoniam reuera, vt Comicus ille ait,

Quis mihi auctor huius deſcriptionis totius.

* Αὕτη γε χρηςῶν ἐςὶν ἀνδρῶν ἡ νόσος.

** Hic morbus eſſe proprius bonis amat.*

Semi natiuū Amphitheatrum.

Eſt igitur hoc Amphitheatrum, quod dico, manu quidem & arte humanâ factum; ſed ita, vt videri poſſit à naturâ. totum enim exciſum & cauatum eſt in monte, ſine externâ vllâ materiatione calcis, lapidis, ligni. Mons in quo & è quo id eſt, abeſt plus minus diei mediæ itinere à Ligeri fluuio, parte eâ quâ ab Andegauis in Pictones itur: vbi pons priſcus, quem *Cæſaris aliqui appellant. Pagus haud procul inde, qui dicitur *Douæus. Mons eſt lapideus totus, cuius generis ibi plures: ſed lapide tamen non planè duro, quique cæſuram & ferrum facilè admittat. Color ei, qualis Tyburtino: è quo Titi Romæ Amphitheatrum eſt. Magnitudo montis paullo minus milliare Gallicum in latitudine; in longitudine, duo circiter continet. ſed ea tamen facies, vt in edito ſatis planus & iacens ſit, & ab lateribus vtrimque clementer adſurgat. Cortex, vt ſic dicam, & tegumentum vniuerſi montis, è terrâ eſt: viſcera tantùm è lapide. ideoque non gramine ſolùm, ſed ſegete ſæpè veſtitur. In ſummo, ſed paullò tamen ad latus, hoc Amphitheatrum reperis; haud facillimè, quia etiam præſcios, niſi intendant animum, fallat. Cùm enim supernè deſpicis; aliquem cauum aut puteum cenſebis, ex iſtis qui ob lapidum excidia vulgati ibi & crebri. Atqui aliud profectò opus eſt; & à Dædalo quopiam acutè inuentum, adfabrè factum. Gradus ſubſelliorum à ſummo margine ſtatim incipiunt; minuunturque, vt ſolet, paullatim euntes in decliue. A ſummo, dico, incipiunt: vt nunc quidem adſpectus eſt. olim vix ambigo, quin cancelli aut *murus aliquis circumpoſitus fuerit, ſiue ad ornandum ſiue magis ad ſeruandum. Aliquid enim certè ſepimenti fuiſſe debet, ad pecudes arcendas & petulcos. At nunc tamen deſcendens, pedem ſtatim ponis in ipſis gradibus: quorum, primo initu, confuſus ſatis adſpectus. Terrâ enim & puluere cottidie complentur: quæ ventus inuehit aut imber. Itaque gramen etiam ibi paſſim: & formoſa olim nec ad hunc vſum loca perambulant informes oues. Qui hæc nobis narrauit, addebat, cultris & ferramentis ea omnia à ſe & comitibus perpurgata, vt formam intuerentur exactè. Gradus aiebat eſſe numero, LIV. quorum ſupremus, latus capaxq; in orbem ped. DCCXLII. Linea dimetiens in ſummo, longa pedes CCXXXVI. At ab imo gradu, ſtatim ſequitur murus, qui Podium attollit & Arenam claudit: eſtque altus pedes IX. Inde area: & in eâ mediâ (præter morem quidem omnium eiuſmodi theatrorum, quod ſciam) tumulus quidam rotundus, eleuatus, ex eodem lapide: altus pedes VII. aut paullò amplius: longus in diametro, pedes XXX. Is planus in ſuperficie & æquus; excipio quòd ad oras à medio paullùm vergit & declinat. In eo ipſo tumulo, æquis interuallis, ſex foramina quædam rotunda item, lata pedes V. quibus impoſita vel adiuncta putealia (omnia, ſemel dictum volo, ex vno eodemque lapide)

Vbi id ſitū.

** Vulgò pōt du Sey.*

** Gallis Douvé.*

Montis deſcriptio.

Quâ parte eius, hoc opus.

Gradus in margine & à margine ſummo.

** Illi, cum ſuis portis & ianuis. Non enim hic Vomitona vlla aut Aditus alij in gradibus.*

Gradus gramine obſiti & terrâ.

Eorum numerus.

Amplitudo loci in ſummo.

Podij murus.

Arena, & in ea tumulus.

Foramina in tumulo.

Putealia ad ea tegenda.

pide) paullò grandiora quàm ipſa foramina; vti neceſſum, contra illapſum. His putealibus inſerti annuli craſſi ferrei fuêre, (veſtigia & ærugo clarè docent:) vt baculo iis inſerto, admoueri poſſent vel amoueri. Nam aliàs, pondus iis ſatis grande, quodque duo homines ægrè commouerint. Hæc

Scala, ad oſtiola.

foramina velut oſtiola ſunt, quæ per ſcalas quaſdam coclides ſiue incuruas, ad Viam infrà ducunt, de quâ mox dicam. Scalæ igitur totidem, quot foramina: quæ ſingulæ gradibus non magnis XIII. conſtabant. In

Foramina alia ad lucem.

orbem tumuli, in ipſo muro, foramina quadra exſecta, quæ Scalis illis lumen infundebant ad aſcenſum aut deſcenſum. Foramina hæc ſingula, ita collocata, vt vnum ſeruire Scalis duabus poſſit; velut ex icone vides.

Cauus in medio tumuli.

At in meditullio ipſo huius tumuli, cauus eſt rotundus ſiue puteus: quem ambigebat meus doctor antiquúmne diceret, an ab hiſtrionibus illis factum, de quibus mox referam.

Cui vſui.

Certè ij vſi ſunt ad malum defigendum: à quo funes dependêrent, & per eos fluitantia vela. Formæ noſtrę ſculptor haud ſatis aptè id expreſſit: captu alioqui pronum.

Arenæ reliqua forma.

Circa hunc tumulum, vt dixi, depreſſior multo Area ambit: quæ lata vndique vſque ad murum podij, pedes XV. Ita diametrum totius Arenæ eſſe oportet, pedum LX.

Cubicula adiuncta Amphitheatro.

Hæc Amphitheatri ipſius imago. at iuxta ipſum, in eius latere bina grandia & rotunda, ſiue Cubicula ſiue potiùs Cameræ occurrunt: in eodem illo lapideo monte ſeorſim exciſa. Forma eorum velut pillei nautici, ſiue priſci Romani. Lata ſunt in imo, pedes circiter LXXX. ſed in altum paullatim arctantur. In faſtigio vtriuſque Foramen patet rotundum, grande pedes IX. quod ad lumen infundendum ſeruit: prorſus eo modo quo Romæ, in Agrippæ vidimus templo. Cubicula hæc, cetera paria ſunt: hoc differunt, quòd vnum, aditus peregrè habet, alterum, non habet.

Situs & deſcriptio eorum.

Ita enim ſita ſunt, vt alterum Internum videatur, alterum Externum. Per hoc, in illud ingreſſus patet, per breuem & fornicatam viam: aliàs vndique clauſum.

Via hu altero tres.

At Externum aditus ſiue vias habet tres. Prima ducit ſubterraneo meatu ad Tumulum qui in Arenâ, & per Scalas illas ad oſtiola tẽdit. ita vt infra gradus omnes ſubſelliorum totumque Amphitheatrum abeat, vti cogitanti clarum. Longitudo primæ huius viæ pedes CXXV. latitudo, ped. VII. altitudo, ped. VIII. Altera paullò breuior, pariter meatu infero tendit infra omnes gradus, & in * muro podij emergit: ita, inquam, vt in Arenam ipſam rectà ducat. Hæc priore minùs lata, minùs ampla. Tertia via, oppoſita iſtis, foras ſpectabat & vallem montis. Per eam ingreſſus in hoc Cubiculum: per eam item, vt apparet, omnis pluuia & confluges aquarum deriuatæ è toto Theatro Cubiculiſque. Forma harum viarum ſimilis. factæ omnes in lapideo monte, & cauatæ in * arcum.

* Nec aliæ in muro illo portulæ: contrà, quàm in Romano aliiſque.

* Sic tamen vt in acutum pænè deſinerent, cameratione haud planè rotundâ.

De vſu huius loci.

Opus eiuſque membra (vt quidem conceptus & expreſſio mea ferunt) ſic habent: vſum, ſi placet, breuiter & leuiter delibemus. qui mihi etiam haud ſatis certus. Nam forma ipſa Amphitheatri videtur. clauſum enim in orbem vndique. & vix tamen eſt vt Amphitheatralis vſus.

Quem neſcias Amphitheatralē, an Theatralem facias. Sunt enim quæ repugnent Amphitheatro.

Primùm tumulus ille qui in medio ſurrectior; quid ad pugnam aut curſum? Æquitatem enim ea res & planiciem poſtulat, non tumorem aut colles. Deinde area ipſa circumiecta, nónne exigua & anguſta ad Venationes? certè apparet. Quomodo enim ſatis liber in illo quindenûm pedum ſpatio, curſus ferarum hominumque, ac recurſus?

Et Theatro potiùs adducunt.

An de Theatrali & ſcenico igitur vſu verius eſt? Non abhorret ille tumulus: qui inſtar ſcenæ rettuliſſe videtur, in quâ ſpectari poſſent & audiri perſonæ. Foramina etiam illa ſena, non incommodum vſum habuiſſe videntur, ad actores pro tempore ſubmittendos aut recipiendos. Choragium enim omne inſtrui in cubiculis illis adiunctis occultè potuit: exque iis ornati & parati hiſtriones, viâ ſubterraneâ, venire in hanc Scenam.

Cui tamen alia vtrum obſtant.

Sed circumiectæ areæ tum quid fiet? cui rei ſeruiet? Denique rotunditas illa loci & graduum orbis, quomodo idonea Theatro? Vultus enim certè loquentium agentiumque, obuerti in vnam partem tantùm poſſunt: nec audiri aut cerni commodè ab iis, qui à tergo. Ideò Theatra hemicycli ſemper imagine facta, bono iure. Niſi ſi fortaſſe velo aut diſcrimine aliquo pars tumuli diuiſa, & ſpectatores coacti in graduum * vnâ parte. Sanè fateor lippire hîc mihi oculos, nec capere vſionem omnem huius loci ſatis certò.

* Ita inquã, vt dimidiata tantum loci pars inſeſſa.

Gladiatores potuiſſe commodè hic dari.

De gladiatoribus tantùm nihil impedire videtur, quin adfirmem. quibus locus in areâ illâ ſatis laxus, quoniam in gradu ferè inter pugnandum manebant & in ſtatu.

Mixtum fuiſſe huius loci vſum.

Sed quid ſingillatim circumeo? credo reuerà varium & miſcellũ huius loci vſum fuiſſe: ideoque formam eius mixtam, nec

aptam ad ludicrum vnum. Potuit venatio in eo dari, ſed ferarum paucarum: potuêre gladiatores: potuêre hiſtriones aut mimi: potuêre velut in ſtadio luctatores & pugiles. quod ipſum genus ludi, valdè crebrum & gratioſum in prouinciis fuiſſe, indicat & indignatur Tertullianus.

Cui vſui Cubicula.

Cubicula quæ ad latus, mihi noua & ignoti finis. potuêre tamen inſtar Spoliarij eſſe, ſiue etiam Odæi. quod vtrumque genus adiungi Amphitheatris vel Theatris ſuis ſolere, ſcimus. Receptacula etiam non incommodè fuerint, ad omnem ſcenicum aut arenarium apparatum.

De pago ipſo, qui antiquus.

Pagum autem hunc, qui Amphitheatro haud longinquus, olim aliquid amplius fuiſſe: ſatis conuincamus vel hoc non pagani operis argumento. Viæ etiam antiquæ & publicæ reliquiis; quæ ex hoc pago pertinuit ad pontem Cæſarianum. cuius viæ pars conſpicitur: pars maxima corrupta eſt, & lapides in ædificia variè abſumpti aut auecti. Sed & incolæ ipſi antiquitatem aliquam iactant, & Druides ſedem habuiſſe apud ſe volunt. Ceterùm bella vetera fortaſſe, & (quod magis conſtat) Anglicana, incendiis quidquid & quo nomine id fuit delerunt.* Douconam Ptolomæi fuiſſe, non vanè ego ſuſpicer; ex nominis quod pagus nunc præfert claro argumento. & collocatio ipſa Ptolomæi non diſſidet.

* Rectè enim ex Douconâ, Doué, curtatâ voce, vt ſolet.

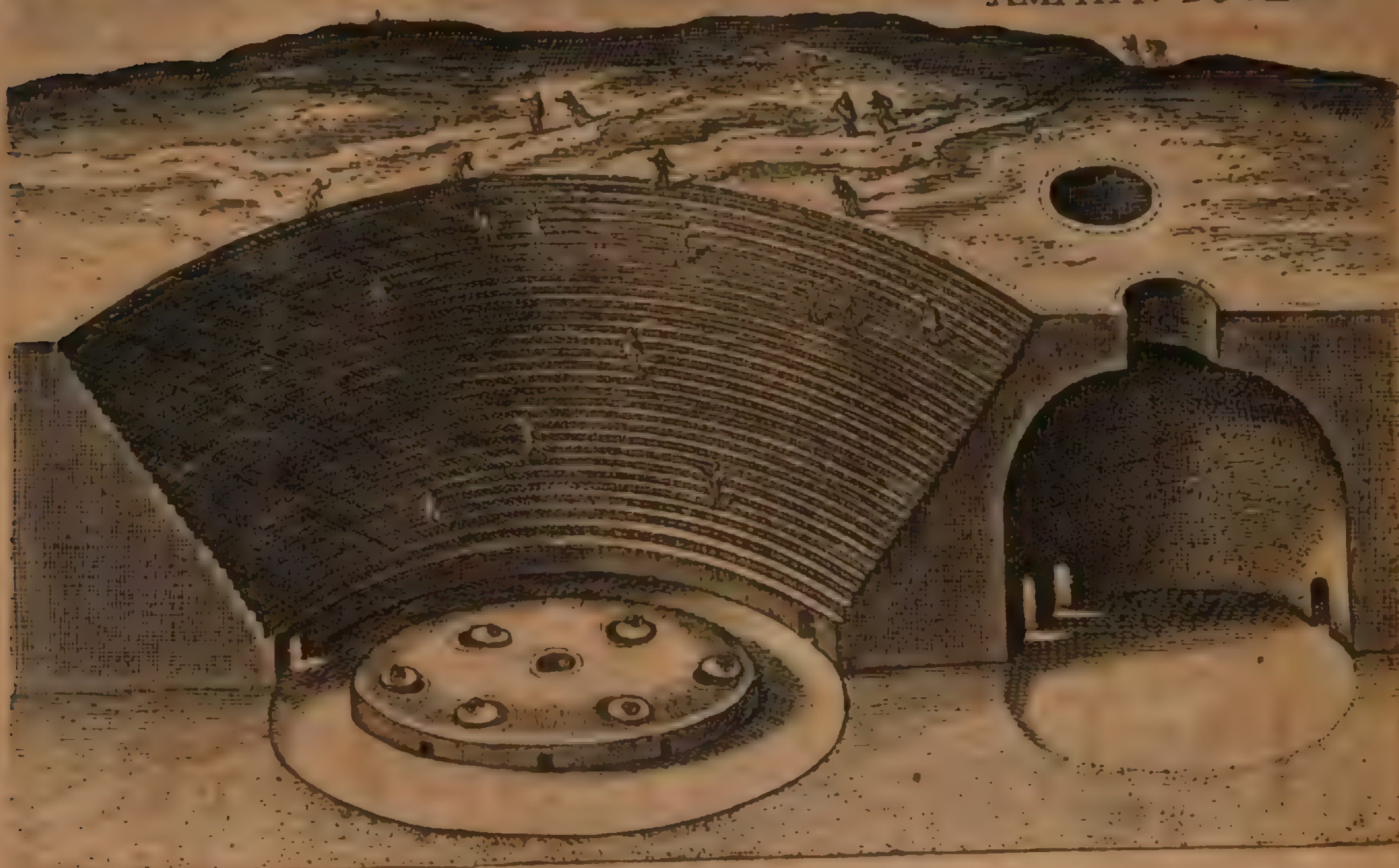
Narrant regem vel heroëm potiùs, verè magnum Franciſcum, anno ∞. D. XXXIX. circumforaneis quibuſdam hiſtrionibus, qui Apoſtolorum acta repræſentabant, permiſiſſe hunc Amphitheatri locum ad ſpectacula ea edenda. Illos purgaſſe, ornaſſe, & magnum populum contraxiſſe. ex quo conuentu, qui dies triginta perſeuerauit, multum atque vberem quæſtum ad paganos rediiſſe. Eâ re motos, impetraſſe à rege, Nequis in poſterum illic lapidem excîdiſſe vellet, propius ab eo Amphitheatro perticas XXX. Crebris enim effoſſionibus, abſque eo interdicto fuiſſet, interitus iam imminebat huic loco. Tantum ſciui, tantum audiui. ſiquid aliter eſt: mendacium ego fortaſſe dixi, at non ſum mentitus.

Hiſtriones non ita nuper hunc locum celebrarunt.

Edictum regis, pro Theatro.

AMPHIT. DOVEON.

AD LECTOREM.

MONITVM te volo, Lector, incidiſſe me cùm hæc ſcripſiſſem in Eliæ Vineti eruditiſsimi viri libellum, qui Burdigalenſium Antiquitates continebat vulgatâ Gallorum linguâ. In eo de Amphitheatro eius vrbis, hæc ferè. Situm eſſe ab vrbe veteri CCCC. *circiter paſsibus. Longitudinem arenæ eius eſſe pedum* CCCLXX. *latitudinem,* CCXXX. *Vulgò palatium Gallieni appellari, fortaſſe eò quòd is Princeps exſtruxerit. vocari etiam Arenam: idq; nomen exſtare in monumentis Eccleſiæ S. Seuerini. Formam eius etiam vidi & accepi ab amico: ſed in quâ pretium nullum expreſsionis.*

APPROBATIO.

Hos duos Iuſti Lipſij de Amphitheatris libros dignos cenſeo qui recudantur, tum ob genus dictionis priſcum aſtrictúmque, tum quòd eruditis eiuſdem de Gladiatoribus ac Venatione libris, qui veterum Monumentis plurimum lucis adferunt, veluti facem præferant, nihil interim admiſcentes quod ſanæ fidei quoquo modo repugnet. Hac XXII. Iulij, M. D. XCVIII.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI
DE VESTA
ET
VESTALIBVS
SYNTAGMA.

ILL^MO ET REV^MO

MATHIAE HOVIO ARCHIEPISCOPO MECHLINIENSI.

EXIGVVM aliquid, & pænè verens, aut certè verecundans, ad te adfero ILLVSTRISSIME PRÆSVL, iſtud DE VESTA ET VESTALIBVS: quod tamen ſolus titulus excuſet, non enim dicam commendet. Res ſacrorum eſt: vanorum & veterum, fateor: ſed ſacrorum, & quæ noſtris etiam piis veriſque ſacris faciant illuſtrandis, aut approbandis. Illuſtrandis, quia multa ſuper eà re in ſcriptis olim Doctorum noſtrorum: approbandis, quia cùm illi tantum honorem paucis iſtis coactiſque à pueritiâ virgunculis detulerint; quid nos æquum verumque eſt facere, in deuotis Deo puellis, ætate adultâ, voluntate præuiâ, quæ diuino cultui corpus atque animum manciparunt? Beata virginitas, quæ cum Angelis de gloriâ certat: certat? imò ſuperat, virtute, non felicitate. quia illorum tota à Dei munere eſt, iſtarum ab electione: ſine pugnâ aut labore, illa; iſta, à certamine parata; & quæ laudem habere, illa admirationem tantùm poteſt. Iam in veteri Româ, ſex aut ſeptem Veſtales, tot præmiis aut præconiis inſignes: iſtæ quid? auſim aſſerere, in ſolâ Belgicâ ſupra ſex aut ſeptem millia eſſe, nec ſatis etiam dixi. *O illuſtris portio* (Cypriani verba agnoſce) *gregis Chriſti!* ò flos nunc in terrâ religionis, lucida ſidera olim in cælo! quàm vndique vana & profana illa ſuperamus, veritate, aut frequentiâ? Accipe igitur VESTALES veteres, ſed in illis noſtras feliciores cogita; accipe tu PONTIFEX meritò, quod Pontificiæ olim & nunc curæ commiſſum. Certè tu non ſolùm ſacris noſtris in Belgicâ rector & director præſides; ſed huius virginei cœtus tua inſpectio & arbitratio eſt. tu ducere, formare, coercere pontificium habes; & tot millia, quarum precibus ſalus publica nititur, tuâ auctoritate & tutelâ nituntur. Non te mouebit, quòd multa, imò pleraque iſta, priſcæ litteraturæ ſint: ne cenſe, optime Antiſtes, alienam à Chriſtianis vſibus: imò ornamentum, imò adiumentum hæc talia, germanæ Pietatis. Vides Græcos Latinoſque illos religionis noſtræ Duces

Duces aut ſigniferos? plerique omnes hac doctrinâ non inſigniti tantùm, ſed inſignes fuére: Tertullianus, Cyprianus, Ambroſius, Auguſtinus, Hieronymus: & è Græcis, Clemens, Iuſtinus, Baſilius, Gregorij, & quotquot ex illo aureo æuo eſt nominare. Cur diffugimus hodie aut damnamus? Neque enim ſolùm voluptatem ex iſtis aut ſcientiam probi prudenteſque, ſed vſum quærunt. & vt floribus alij ad odorem aut adſpectum tantùm, apes ad mellificium, medici etiam ad ſalutem vtuntur: ſic illi amœniora hæc ſtudia traducunt & aptant ad ſerium animorum fructum. Quæ iacent valdè, vt pleraque honeſta, in publicâ hac tempeſtate & bellorum nimbis: ſed tu ac tales (nam & hæc tua cura eſt) tuemini atque erigite, & Eccleſiæ dignitatem ſi ſaluam vultis, etiam illa. Neque ſemper profectò hæ procellæ. & erit tempus, quo

——redeat Concordia, Virtus,
Cúmque Fide Pietas altâ ceruice vagetur.

Deus citò donet: te autem ILLVSTRISSIME ET REVERENDISSIME PRÆSVL, decus & columnam huic ſtatui ſeruet. Louanij, Idibus Iuniis, M. DC. III.

I. LIPSIVS PP. cliens.

AD LECTOREM.

CAPE *breue hoc* Syntagmation, *quod eſt de vetuſtiſſimis & celeberrimis item ſacris. Quædam alij ſparſim ſuper iis libarunt: ſed libarunt: nos ordine & methodo rem aperuimus, atque adeò plenè dedimus, vt licuit obliuia iſta & fugitiua. Siquid me quoque fefellit, aut fugit: ſit venia. nemo ita induſtria aut ingenio poteſt, vt omnia colligat, intelligat: nec veto, imo poſco, vt manum alius addat. Benignè in me conſulet, ſiquis monebit aut ſuggeret. à te peto tantùm,*

Ne mea dona tibi ſtudio diſpoſta fideli,
Intellecta priùs quàm ſint, contempta relinquas.

Nam multi iudicant, priuſquam legerint: quid? etiam priuſquam inſpexerint quidam. contemptores ſcilicet honeſtarum artium, & quorum voto iamdiu Doctrina omnis ſit funus. Non audi ô Deus, neque ſolem hunc è mundo tolle.

IVSTI LIPSI
DE VESTA ET VESTALIBVS
SYNTAGMA.

CAPVT PRIMVM.

Quid Veſta? alijs Ignem, alijs Terram eſſe. deque eâ priſcæ fabulæ.

INTER antiquas religiones, eam quæ *Veſtam* ſpectat, comperior vel præcipuam fuiſſe: Romanis quidem: & ergo ad priſci æui ſcriptorumque lucem facere, ſiquis illuſtrat. Suſcepi hoc fine: pergite manus & calame hanc quoque operam nauare ijs, quos vetus & melior illa doctrina capit; & ſimul Sacris quoque noſtris auctoribus, qui hæc tangunt in occaſione, facem aliquam præferre. VESTA igitur, plurium ſenſu, Saturni ac Rheæ filia, ſorores habuit Cererem & Iunonem, ipſa natu prima: fratres, Plutonem, Neptunum, Iouem. Ita
1. Biblioth. Apollodorus: itemque Auſonius;

Veſta, Ceres, & Iuno, ſecus muliebre, ſorores.

Vides primam locari: at Ouidius in ordine aliquid mutat;

Ex Ope Iunonem memorant Cereremque creatam
Semine Saturni, tertia Veſta fuit.

Nam Ops eadem, quæ Rhea. Alij tamen diſſident, & Vrani ſiue Cæli vxorem Veſtam faciunt: myſtica hæc ſunt, vt verbo abſoluam, variè tradita, ſed in re & interpretatione concordant. Nam Cæli vxor
1. Terra fuit: ex ijs omnia nata: & [1] Veſtam ipſam paſſim Terram interpretantur. Itaque & cum Cerere quidam confundunt, quæ ipſa eſt Terra: ſed diſtinguenda, quòd hæc terra dumtaxat fertilis & frugifera; illa (Veſtam dico) ea vniuerſa. Inde & nomen petunt. vt Ouidius:

Stat vi Terra ſuâ, vi ſtando Veſta vocatur:

quaſi, quòd vi ſuâ ſtet & immota libretur.
In 1. Aen. Alij (vt Seruius) *quòd varijs veſtita ſit rebus. Ipſa enim* (inquit) *dicitur eſſe Terra.* Plato huc facit: qui *vndecim Deos, chorago & præſultore Ioue, incedere* facit, *eiuſque cur-*
In Phædro. *rum ſequi*: at, inquit, μένει μὲν Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη: *manet & ſiſtit Veſta in Deorum domo ſola.* Quâ domo? hoc mundo. quod Arnobius explicet: *Terram nonnulli Veſtam pro-* Lib. III.
nunciant, quòd in mundo ſtet ſola, ceteris eius partibus in mobilitate perpetuâ conſtitutis. Vbi & ipſa Platonis verba expreſſa. Qui Plato, neſcio an hac mente iterùm: Γῆ μὲν XII. De Leg.
οὖν Ἑστία τε, οἰκήσεως ἱερὰ πᾶσι τῶν θεῶν. μηδεὶς οὖν δεύτερος ἱερὰ καθιερούτω τοῖς θεοῖς. *Terra & Veſta omnibus dijs habitaculum ſacrum eſt: nemo igitur ſecundaria quædam templa ijs inſtituat.* Et videatur hîc diſtinguere à Terrâ, & Ignem facere; vt mox è Plutarchi verbis diſcas. Nam hæc quoque crebra imò paſſiua opinio, Veſtam Ignem eſſe. Ouidius:

Nec tu aliud Veſtam, quàm viuam intellege flammam.

Vox Græca adſonat, qui ἑστίαν *Focum*, ſiue ἐσχάραν appellant. Cicero: *Cùmque Veſta* II. De
quaſi focum vrbis, vt Græco nomine eſt appella- Legib.
ta, complexa ſit. Iterumque alibi: *Veſta* II. De Nat.
nomen ſumptum eſt à Græcis. ea enim eſt, quæ illis Ἑστία *dicitur: viſque eius ad aras & focos pertinet.* Seruius pariter ad illa Virgilij:
Cana Fides, & Veſta: *Veſtam*, inquit, *Reli-* In 1. Aen.
gionem dicit. quia nullum ſacrificium ſine igne eſt, ipſaque in omnibus inuocatur. Veſta autem dicta ἀπὸ τῆς ἑστίας, *vt digammos ſit adiecta: ſicut Er, Ver, Enetus, Venetus.* Eſt igitur iſta quaſi *Publicus focus*, ſicut priuatim in ædibus alij conſecrantur: eoque haud abſurdè Macrobius, *Veſtam inter Deos Pena-* III. Sat.
tes, aut certè comitem eorum, recenſet. Sed cap. IV.
quomodo Veſta, Ignis? duplex opinio. Prior ad ipſam Terram reſtringit & refert: in quâ Phurnutus. *quòd vis ignea*, inquit, *quæ in mundo eſt, hinc nutriatur, ac per hanc ſubſiſtat: aut, quòd fecunda Terra etiam animalium ſit mater, quibus vis ignea vitæ eſt cauſſa.* A priore illâ cauſsâ Dionyſius eſt. Lib. II.
qui *Veſtæ ideò ſacrari Ignem* tradit, ὅτι γῆ τε Antiq.
οὖσα ἡ θεὸς, καὶ τὸ μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον, τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῆς: *quòd cùm Veſta ſit Terra, atque ea medium mundi locum ſortita, accendat è ſeſe ſuperiores illos ignes.* Nota ſententia plurium veterum, è Terræ vaporibus auriſque ſidera nutriri & exardere. Hac ipsâ mente fabula, *Veſtam nutricem Iouis* eſſe; Marciano Capellæ Lib. I. Philol.
ſcriptum. Aliter paullò Pythagoræi, qui

Ignem medium, non Terram faciebant (nobiliſſimum quippe elementum in loco tali eſſe debere) atque ipſum Veſtam dici, & *cuſtodiam Iouis* appellari. Ariſtoteles hæc tangit: & pleniſſimè exſequitur Plutarchus, qui lucem ei donet. *Dicitur*, inquit, *Numa Veſtæ ædem orbiculari formâ igni perpetuo cuſtodiam circumieciſſe, non vt adſimilaret Terræ figuram, tamquam ea Veſta eſſet, ſed vniuerſi huius Mundi, cuius* [2] *medium Pythagorici Ignem eſſe arbitrantur: atque id Veſtam appellant, & vnitatem. Terram autem neque immobilem eſſe, neque in medio circumlationis ſitam; ſed in orbe circum ignem ſuſpenſam, neque inter eximias aut primas mundi partes cenſendam. Eadem Platonem volunt iam ſenem ſenſiſſe de Terrâ, tamquam in alio loco ſitâ; mediam autem digniſſimamque regionem alteri alicui præſtantiori conuenire.* Summâ horum, Terram mediam non eſſe, Ignem eſſe: atque hunc Veſtam dici. Sed altera Phurnuti opinatio, in Terrâ ipſâ mixtum eſſe Ignem. pro quâ & Seruius: *Veſta enim dicitur eſſe Terra, quam Ignem habere non dubium eſt, vt ex Ætnâ Vulcanoque datur intellegi.* Atque hoc quidem ſatis * παχυλῶς: cùm & aliter conſtet, Terræ paſſim mixtos genitabiles quoſdam & vitales ignes. Vides opiniones duas: ſiue Ignem eſſe hanc Deam, ſed ſenſu vario; ſiue Terram ipſam. & pro hac etiam Euripides:

Καὶ Γαῖα μῆτερ, Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσιν, ἡμένην ἐν αἰθέρι:
Et Terra mater, Veſta quæ ſapientibus
Agnominaris, ipſo in aëre & ſedes.

Itaque magiſtri Græci deriuant Ἑστίαν ἀπὸ τοῦ ἑστάναι, ὅ ἐστιν ἱδρύσασθαι· ἢ ἀπὸ τοῦ ἑστάναι, ὅ ἐστιν ἐν ἑνὶ τόπῳ ἱδρῦσθαι. Sunt qui *Statam matrem* (in Feſto) hanc eamdem opinentur: ſed opinentur.

11. De Cælo. c. XIII. In Numâ.

* craſſè.

NOTÆ.

1. Veſtam ipſam paſſim Terram.] *Et à ſimilitudine, quia Menſa nos alit, itémque rotunda eſt, ſicut Terra, notat Plutarchus* Menſam *ipſam quibuſdam* Veſtæ *nomine dictam. In Sympoſiac.* VII. C. IV. Ἐμοὶ δὲ, εἶπεν, ἐδόκει καὶ μίμημα τῆς γῆς ἡ τράπεζα εἶναι. πρὸς γὰρ τὸ τρέφειν ἡμᾶς καὶ μόνιμός ἐστι, καὶ καλῶς ὑπ' ἐνίων Ἑστία καλεῖται: Mihi videtur & Terræ ſimulacrum Veſta eſſe. Nam & alit nos, & ſtabilis præterea manet: eóque à quibuſdam benè Veſta appellatur. *Cauſſam deinde & hanc dat priſci moris ſiue religionis, ne Menſa vacua relinquatur: nam nec Terram ſic eſſe volumus aut optamus.*

2. Medium Pythagorici ignem eſſe arbitrantur.] *Addendus Ariſtoteles* II. *De Cælo, cap.* XIII. *qui eadem diffusè: & vtrique illuſtrando Philolai Pythagorici ipſa verba, in Stobai Phyſicis Eclogis. Eorum ſumma:* Duplicem Ignem eſſe: Supremum illum, qui circumplectitur; Medium, qui naturâ antiquior eſt, & centri locum tenet. quem vocari dicit τοῦ παντὸς Ἑστίαν; Veſtam ſiue Larem & focum Vniuerſi; itemque Διὸς οἶκον, μητέρα θεῶν, βωμὸν καὶ συνοχὴν φύσεως, Iouis domum, Deorum matrem, Baſim & ſuſtentaculum Naturæ. Circa hunc decem corpora ferri & volui, Cælum, Planetas, Solem, Lunam, Terram, iterumque Terram oppoſitam, & deinde hunc Ignem Ἑστίας τάξιν ἔχοντα, Veſtæ aut Foci locum tenentem. *Mira ſententia, & parum adhuc nobilis. At de Igne Veſta, etiam Numi. vt iſte.*

Fauſtinæ Pij Æ.

CAPVT II.

Quibuſdam & Venerem dici. Sed Veſtam, pro Igne ſiue Foco, antiquitus & paſſim cultam: & à quo exemplo Romæ.

ISTA igitur Veſta eſt. nam Auguſtini traditio, vt fidem habeat, vix exempla, *Veſtam etiam Venerem dici.* Ita enim ille: *Quis ferat, quòd cùm tantum honoris & quaſi caſtitatis Igni tribuerint, aliquando Veſtam non erubeſcunt etiam Venerem dicere?* An quia Ignis eſt, & tale Venus? an quia (vt Macrobius ſcripſit) *Phyſici terræ ſuperius hemiſphærium, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt: inferius verò Proſerpinæ?* Sed hæc longinqua, aut aliena: magis illud Apollodori, *vnam è quattuor Heſperidibus Veſtam eſſe.* Nihil ad noſtram. quæ Græcis Latiniſque culta, inter præcipua numina, fuit: atque adeò [1] inter duodecim illa prima. Pauſanias, de ſacrificiis quæ ſollemniter in Olympiâ fiunt: Θύουσι δὲ Ἑστίᾳ μὲν πρώτῃ, δευτέρῳ δὲ τῷ Ὀλυμπίῳ Διΐ. *Sacrificant Veſtæ primùm, tum ſecundo loco Ioui Olympio.* Phurnuti nota huc facit: *Veſta*, inquit, *prima & poſtrema nata perhibetur, quòd in hanc* (id eſt Terram) *reſoluantur quæ ab eâ producuntur; & ab eâdem conſtituuntur. Quare &*

De Ciuit. lib. IV. c. X.

1. Saturn. cap. XXI.

II. Bibl.

I. Lib. V.

& Græci ab illâ ſacrificiorum principium ſumpſerunt, & in illam poſtremò deſinebant. Tradit & Seruius, *Nullum ſacrificium ſine Igne eſſe, Veſtamque in omnibus inuocari.* Ad principium, alludere aliquid Ouidij illud videatur:

—— inde precando
Dicimus, ò Veſta quæ loca prima tenes.

Etſi ipſe ad veſtibulum, vbi olim Focus, refert. De poſtremo autem loco, ſic & Cicero: *Vis autem Veſtæ ad aras & focos pertinet. itaque in eâ Deâ, quæ eſt cuſtos rerum intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio extrema eſt.* Virgilius ſeruauit: — II. De Nat. Deor. — I. Georg.

Dij patrij indigetes, & Romule, Veſtaque mater.

Velleius: *Iupiter Capitoline, Gradiue Mars, perpetuorumque cuſtos Veſta ignium, vos publicâ voce obteſtor.* Et alius alia exempla obſeruet. Sed ad Romanam propriè Veſtam vt veniamus (id inſtitui:) vnde ei exemplum, & quando origo? Exemplum à Troianis, atque vnà cum Æneâ in Italiam venit. Nam primitus culta in Ilio, extulitque Æneas. Virgilius:

Sic ait, & manibus vittas Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus Ignem.

Elatam Lauinij conſtituit, conditâ à ſe vrbe, & ſede regni. Inde in Albam Longam tranſtulit Aſcanius: & denique ab vrbe eâ matrice coloni Romam. Hoc eſt, quod Auguſtinus tetigit: *Sacra illa fatalia* (Veſtæ) *quæ iam tres, in quibus fuerant, preſſerunt ciuitates.* Tres iam dictas, mali nempe fati, nec diuturnas. Prudentius ambiguè, vel ad *Troiam*, vel *Athenas*, refert: — III. De ciu. c. XIII. — II. aduer. Sym.

—— in his quoniam Veſtalis origo fauillæ
Vrbibus, vt memorant, primo de ſomite ſumpta eſt:
Sacrauitque focos aut Phryx, aut Graius, alumnos.

Et Athenis quidem Ignem cultum, mox dicam: ſed propior tamen certiorque origo à Troianis, & Albâ: imò manſit ſacrum Albæ, etiamſi Roma iam accepiſſet. Notandum eſt. & Iuuenalis ita intellegendus:

Ignem Troianum, & Veſtam colit Alba minorem.

Scholiaſtes ibi vetus: *Romanos Tullo rege mouere ea ſacra, & transferre voluiſſe: ſed magnam lapidationem de cælo factam. Et iuſſi,* inquit, *ex libris Sibyllinis Pontifices ex Sc. ſacra Albæ renouare inde ibi perſeueranti deo. & Veſtam minorem dixit, ad compoſitionem.* Ecce, Tullo rege, notum Albam dirutam, & ciues Romam traductos: tamen ſacra illa Veſtæ ait Scholiaſtes manſiſſe, monitu diuino, & lapidatione territos amouere. Addit & de *libris Sibyllinis*: quos refert ſcilicet ad Tulli æuum, non Tarquinij Superbi, vt plures. Sed cum Scholiaſte etiam Varro facit. Additque, *perſeueraſſe.* quod clarius in eo meliuſque ſcribas: *renouare. Inde ibi perſeuerant. ideò & Veſtam.* Sanè perſeuerarunt, etiam Symmachi æuo. atque ille in epiſtolâ quadam: *Inceſtum Primogeniæ, apud Albam Veſtalis antiſtitis.* iterumque in epiſtolâ ſequenti. Igitur etſi Romam inde traducta, non tamen Albæ ſacra eſſe deſierunt. Sed quando traducta? Plutarchus ambigit: & *Fama eſt*, inquit, *Romulum etiam Ignem ſacrum inſtituiſſe, & Virgines legiſſe, quas Veſtales vocant: ſed alij tribuunt hoc Numæ.* Propertius quidem palàm Romulo, de Tarpeiâ, quam facit ſacerdotem Veſtæ: — Lib. IX. epiſt. CXX. — In Romulo. — Lib. IV. Eleg. IV.

Et ſatis vna malæ potuit mors eſſe puellæ,
Quæ voluit flammas fallere Veſta tuas?

& paſſim, totâ Elegiâ. Sed Dionyſius abit, atque adeò refellit, aitque: *Romulum duntaxat focos ſingulis curiis conſtituiſſe, nullum Veſtæ publicum; memorem dedecoris, quod mater in Deæ eius ſacerdotio ſubiſſet. Argumentum huic rei certum, quòd Veſtæ ædes ſita ſit extra Romam quadratam, quam Romulus condidit: non futurum, ſi ille auctor. Nam publicum,* inquit, *focum ſolent omnes in præcipuâ vrbis parte collocare.* Tamen & Cicero in priorem ire videatur: *Quod ſacrificium tam vetus eſt, quàm hoc* (Veſtalium) *quod à regibus æquale huic vrbi accepimus.* Si æquale, ergo à Romulo. Sed tamen communior fama ad Numam refert. de quo Liuius: *Virgines Veſtæ legit, Albâ oriundum ſacerdotium, & genti conditoris* (ob Iliam ſcilicet) *haud alienum.* Idem Dionyſius, Plutarchus, alij. — Lib. II. — De Haruſp. reſp.

NOTÆ.

1. Inter duodecim illa prima.] *Ennij verſus in Apuleio:*

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

CAPVT III.

Numam templum ſacraſſe, atque id rotundum: viris noctu interdictum. Nulla ibi ſtatua: & tamen vulgò eius imago.

ATQVE adeò Templum Veſtæ inſtituit, & quidquid ad certum & ſollemnem eius cultum. Id fuit ſitum *inter Capitolium & Palatium, medio ferè ſpatio*: diſertè Dionyſio ſcriptum, & extra Romulæam vrbem, quæ radicibus Palatij ferè terminabatur. Indicat & Liuius: *In Nouâ viâ, vbi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ.* Nam via hæc Noua ex Palatij parte, iuncta Romano foro: & in Fori parte ipſa ædes. Condidit Numa anno Vrbis quadrageſimo, id eſt regni ſui ſecundo. quod Ouidius ita notat:

v. Faſtor. *Dena quater memorant habuiſſe Palilia Romam,*
Cùm flamma cuſtos vrbe recepta Dea eſt.
Regis opus placidi, quo non metuentius vllum
Numinis ingenium terra Sabina tulit.

Oſtendit deinde olim vile, nunc ære & marmore nituiſſe. Ære, in tecto: ſed, vt opinor, aurato.

Quæ nunc ære nitent, ſtipulâ tum tecta videbant,
Et paries lento vimine textus erat.

1. Addit, [1] rotundam olim & nunc fuiſſe:

Forma tamen templi, quæ nunc manet, antè fuiſſe
Dicitur: & formæ cauſſa probanda ſubeſt.

Cauſſam addit pluſculis verſibus, quia Veſta Terram notat, Terra autem rotunda. Quod ipſum in Feſto: *Rotundam ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe videtur, quòd eamdem eſſe terram, quâ vita hominum ſuſtineretur, crediderit, eamque in pilæ formam eſſe, vt ſimili templo Dea coleretur.* Seruius amplius, neſcio an verè, ſuggerit, *Ædem hanc potiùs quàm Templum fuiſſe, neque inauguratum à Numâ, ne Senatus ibi haberi poſſet.* Etſi tamen nefas non fuit viros intrare, ſed penetrare. Dionyſius indicat: qui ſcribit, *de die patuiſſe* OMNIBVS, *at* PERNOCTARE *ſüs fuiſſe nemini maſculo.* Docet & Neronis factum (in Tacito) qui *ſuper profectione ſuâ veneraturus Deos, adijt Capitolium, & Veſtæ quoque templum iniuit.* Sed & Piſo (apud eumdem) *peruaſit in ædem Veſtæ.* Viri igitur intrabant, ſed non pernoctabant, neque ad intima, vt dixi, penetrabant. Ideò Metellus Pontifex, ſacra ab igne erepturus, apud Ouidium profatur: XV. Ann.

Sacra vir intrabo, non adeunda viro.

nempe illa penetralia, & quò ſolæ Virgines ibant. In hac autem æde negant ſimulacrum vllum fuiſſe. Ouidius:

Eſſe diu ſtultus Veſtæ ſimulacra putaui,
Mox didici curuo nulla ſubeſſe tholo.

Simile in Græciâ. Pauſanias: Παρελθοῦσι δὲ ἐς τὸ τῆς Ἑστίας, ἄγαλμα μὲν οὐδὲν ἦν, βωμὸς δέ, καὶ ἐπ' αὐτῷ θύουσι: *Progredientibus in Veſtæ, ſimulacrum nullum occurrit, Ara tantùm, & in eâ Veſtæ ſacrificant.* Cauſſam Faſtorum illè conditor reddit: In Corint.

Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Veſta nec Ignis habent.

Quæ vt ita ſint, tamen Veſtæ imago paſſim in Nummis aut Statuis expreſſa; hodieque exſtat. Plinius [2] ſedentem effingi ſolitam oſtendit, à ſtabilitate: ſed Nummi hoc amplius, & ſedentem exprimunt, & alterâ manu facem, alterâ diſcum ſiue pateram libatoriam præferentem: cum inſcriptione, VESTA. P. R. QVIRITIVM. De Face, ad ignem pertinet: de Diſco, ad ſacrificia ſollenniter & perpetim oblata. Suidas Tympanum ei tribuit: neſcio an in veteribus ſpectionibus obſeruatum. Γῆς ἄγαλμα. inquit. γυναῖκα πλάττουσι τὴν Ἑστίαν, ὅτι τὴν γῆν τύμπανον βαστάζουσαν, ἐπειδὴ τοὺς ἀνέμους ἡ γῆ ὑφ' ἑαυτὴν συγκλείει: *Terræ effigies: mulierem formant Veſtam, tamquam Terram; Tympanum præferentem: quoniam ventos terra intra ſe concludit.* 2.

NOTÆ.

1. Rotundam olim & nunc fuiſſe.] *Docent Nummi, vt iſti, atque alij plures.*

2. Sc-

Æ. Argent.

2. Sedentem effingi ſolitam.] *Crebrò. ſedetiam ſtantem: & figuras aliquot è Nummis vide.*

Cau Cal Æ. *Num. Argent.* *Æ. Num. incertus.*

Veſpaſiani Æ. *Æ. & Argent. diuerſorum Coss.* *Num. Argent. incertus*

CAPVT IV.

Aliud ab Auguſto Veſtæ templum. item de Regiâ, & Atrio Veſtæ.

ATQVE hoc Veſtæ igitur templũ: éſtne aliud? aliud, Falſum, & Verum. Falſum, quod antiquarij hodie adtribuunt, ad Tiberim, iuxta Forum Piſcarium, ſub Auentino. Ædicula exſtat; formâ rotundâ, & extra murum interiorem columellæ XVIII. velut porticũ formant. Quia rotunda, quia extra pomœrium Romuli, faciunt veterem illam Numæ eſſe. Falli arbitror. nec aſſertor huic opinioni, in iſto quidem loco, erit: & quis neſcit aliorum quoque Deorum templa ſæpè eâ formâ fuiſſe? Quod autem extra Romuli pomœrium: valdè quidem, etiam extra Numæ: ſed antè docuimus, hanc veram à nobis deſcriptam, item extra finitionem illam fuiſſe. Ergo hæc valeat: altera eſt vera, & à me eruenda, in Palatio collocanda. Ouidius in extremâ Metamorphoſi palàm de eâ:

Veſtáque Cæſareos inter ſacrata penates,
Et cum Cæſareâ tu Phœbe domeſtice Veſtâ.

Viden' duo numina in Palatio dicata, Veſtam & Apollinem? Quod idem poëta clariùs etiam, in Faſtis: Lib. IV. extremo.

Aufert Veſta diem. cognati Veſta recepta eſt
Limine: ſic iuſti conſtituere patres.
Phœbus habet partem, Veſtæ pars altera ceſſit:
Quod ſupereſt illis, tertius ipſe tenet.

Diem quartum Kalendarum Maij, inquit, *Veſta aufert.* Quare? ſúntne tunc Veſtalia? non illa priſca quidem, quæ incidunt in quintum Idus Iunij, ipſo Ouidio atteſtante, & marmoreis Faſtis. Nam in his hodie inſculptum eo die legitur, VEST. NF. PR. quod ſignificat, VESTALIA. NEFAS PRAETORI. Prior autem ille dies iiſdem Faſtis in Aprili non ſignatur: quia nouellus, & dedicationis modò index. Nam Auguſtus, cùm omnino in Palatio habitare vellet, & mos tamen ac cerimonia haberet Pontificem Max. in domo publicâ, iuxta Veſtæ, habitare: ipſe Veſtam potiùs ad ſe tranſtulit, & Sc. partem domus ſuæ publicauit, atque alteram illi conſecrauit. Ouidius notat, Patres ita cenſuiſſe: qui ſcilicet proni tunc valdè in Principum deſideria Lib. VI.

ſiue affectus. Et poëta quidem clariſſimè: ſed & in alijs ſcriptoribus ſunt quæ eò ducant: Lib.LIV. Dio ſcribit: ἐπειδή τε τοῦ Λεπίδου μεταλλάξαντος ἀρχιερεὺς ἀπεδείχθη, οὔτ᾽ οἰκίαν τινὰ δημοσίαν ἔλαβεν, ἀλλὰ μέρος τι τῆς ἑαυτοῦ, ὅτι τὸν ἀρχιερέα ἐν κοινῷ πάντως οἰκεῖν ἐχρῆν, ἐδημοσίωσε: *Poſtquam Lepido mortuo Pontifex Max. deſignatus eſt* (Auguſtus) *nullam domum publicam accepit, ſed partem ſuæ, quoniam omnino Pontificem in publico habitare oportebat, publicauit.* Itò non partem tantùm, ſed Lib.LV. mox totam. Ita enim idem ſcriptor: Ὁ δὲ Αὔγουστος τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσας, ἐδημοσίωσε πᾶσαν, εἴτε διὰ τὴν συντέλειαν τὴν παρὰ τοῦ δήμου γενομένην, εἴτε ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν, ἵν᾽ ἐν τοῖς ἰδίοις ἅμα καὶ τοῖς κοινοῖς οἰκοίη: *Auguſtus domum cùm ædificaſſet, totam publicauit: ſiue quia collato ære à populo ſtruxerat, ſiue quia Pontifex Max. cùm eſſet, vt in proprijs ſimul & publicis ædibus habitaret.* Secunda cauſſa veriſſi- Cap.XLVI. ma eſt. Suetonius, de Iulio Cæſare: *Habitauit primò in Suburrâ, poſt autem Pontificatum max. in Sacrâ viâ, domo publicâ.* Agnoſciſne *Domum publicam* in Pontifice? & quidem Sacrâ viâ, non procul à Veſtâ? Etſi Regis Sacrificuli domus fuiſſe etiam videtur propior, quam ipſam Veſtalibus Auguſtus dono dedit. Ita enim Dio ibi- Lib.LIV. dem narrat, & ſubdit: Τὴν μέντοι τοῦ βασιλέως τῶν ἱερῶν (ita hæc legenda) ταῖς ἀειπαρθένοις ἔδωκεν, ἐπειδὴ ὁμότοιχος ταῖς οἰκήσεσιν αὐτῶν ἦν: *Et tamen illam domum, quæ Regis ſacrorum erat, Virginibus Veſtæ dono dedit; quoniam ædibus earum* CONTIGVA *hærebat.* De quâ domo *Regis*, in Feſto aliquid legas, *Viâ Sacrâ*, & inibi fuiſſe. An quia ipſam *Regiam*, exemplo Numæ, incoluit: an quia in vicino? De Regiâ quidem, Ouidius:

Hic locus eſt Veſtæ, qui Pallada ſeruat, & ignem:
Hic fuit antiqui regia PARVA *Numæ.*

Pro Mil. Meminit Cicero: *Nuper quidem ad Regiam* Lib.I.Od.II. *me pæne confecit.* Horatius:

Vidimus flauum Tiberim, retortis
Littore Etruſco violenter vndis,
Ire deiectum monumenta Regis
Templaque Veſtæ.

Ibi Scholiaſtes: *Regiam dicit Numæ Pompilij, qui ad Veſtæ ſuam habuit Regiam.* P. Victor, in deſcriptione Vrbis: *Regia Numæ, & Templum Veſtæ.* Ibidem & *Atrium Veſtæ*; quod Regiæ huic adiunctum. etſi Ouidius confundere videatur:

Hic locus exiguus, qui ſuſtinet atria Veſtæ,
Tunc erat intonſi regia magna Numæ.

Nempe & ille locus pars Regiæ erat: non ipſa illa tota. Hoc Atrium Virginum habitationi ſeruiebat, vt Regia propriè dicta Pontificum. Agellius: *Virgo Veſtalis ſimul* Lib.I.c.XII. *eſt capta, & in atrium Veſtæ deducta:* ſicut nupta in domum. Plinius: *Virgines cùm vi morbi Atrio Veſtæ coguntur excedere, matronarum curæ cuſtodiæque mandantur.* Obſerua igitur illîc egiſſe: ſed vi morbi exiſſe, quia locus ſcilicet parum laxus, nec ægrorum curæ. Etſi maior tamen, iam ab Auguſto, Regiâ etiam, vt dixi, ijs conceſſâ: ſed neque ſic amplus.

CAPVT V.

Veſtales ſacerdotes, Virgines captas. quo æuo? quo numero?

SATIS de ipsâ Deâ, & templo: de miniſterio alioque eius cultu videamus. Miniſtræ Veſtales fuêre, atque eæ Virgines. In Ouidio duplex cauſſa. Prior, quòd Iuno & Ceres, ſorores Veſtæ,

Vtraque nupſerunt: ambæ peperiſſe feruntur:
Reſtitit impatiens de tribus vna viri.

nempe hæc Veſta. Ergo,

Quid mirum, virgo ſi virgine læta miniſtrâ,
Admittit caſtas in ſua ſacra manus?

Altera cauſſa, quòd Veſta Ignis, qui nihil gignit,

Nataque de flammâ corpora nulla vides.
Iure igitur virgo eſt, quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis amat.

Cicero & duas alias dedit: *Veſtæ colendæ*, inquit, *virgines præſunt, vt aduigiletur faciliùs ad cuſtodiam ignis: & ſentiant mulieres, in naturâ feminarum omnem caſtitatem peti.* Aduigilent faciliùs. quare? quia liberæ à viro, prole, alijs curis. Caſtitatem peti. quomodo? cùm virgines placere Dijs vident, ipſæ, pro parte ſuâ quæque, ſint caſtæ. Alij libri, *pati* habent, non *peti*. Tum mallem, *mulieres, naturam.* Poteſt & ab exemplo eſſe. nam Plutarchus ſcribit, *in Græciâ quoque, vt Athenis & Delphis, & ſicubi ſeruatur æternus ignis, præeſſe ſi non Virgines, tamen Viduas & à viro caſtas.* Eius ergò Romæ obtinuit, vt paruæ & tenerâ ætate caperentur, certæ pudicitiæ, & vitij expertes. Labeo Antiſtius ſcripſit, *minorem quam annos ſex, maiorem quam annos decem natam, capi fas non eſſe.* Prudentius aſpicit:

Ac primùm paruæ teneris capiuntur in annis, II. contra Sym.
Antè voluntatis propriæ quam liberâ ſecta
Iuſta maritandi condemnet vincula ſexus.

Et

Cap.xxxi. Et Auguſtus, apud Suetonium: *Cùm in demortuæ Veſtalis locum aliam capi oporteret, ambirentque multi ne filias in ſortem darent; adiurauit, ſi cuiuſquam neptium ſuarum ætas competeret, oblaturum ſe fuiſſe eam.* De ætate, palàm vides: & hoc quoque, ægrè parentes in hanc velut cuſtodiam, & adactam virginitatem, ſuas dediſſe. Etſi multæ tamen non erant, nec crebræ iſtæ lectiones. Nam Numa in vniuerſum quattuor eas inſtituit, cepitque: *Geganiam, Veraniam, Canuleiam, Tarpeiam:* vti nomina hæc à Plutarcho produntur. Duas deinde alias Seruius Tullius addidit, vt Plutarchus; ſiue ante eum potiùs Tarquinius Priſcus, vt Dionyſius adſerit. & addit, *ad ſuam ætatem eum numerum ſic manſiſſe.* Quò fortaſſe Valerius reſpexit, cùm de hoc Tarquinio: *Dilatauit imperij fines, cultum deorum nouis ſacerdotiis auxit.* Neque enim legere memini, de alijs ab eo ſacerdotibus inſtitutis. Ceterùm de numero iſto, etiam Feſtus: *Sex Veſtæ ſacerdotes conſtitutæ ſunt, vt populus pro ſuâ quiſque parte haberet miniſtram ſacrorum: quia ciuitas Romana in ſex eſt diſtributa partes, in primos ſecundoſque Titienſes, Ramnes, Luceres.* Vnus Ambroſius aliter, qui ſeptem eas facit. *Quot tamen illis Virgines præmia promiſſa fecerunt?* (puto, *ferunt*, legendum) *vix ſeptem Veſtales capiuntur* Ep.11.contra Sym.

1. *puellæ.* An tamen [1] non *ſex* potiùs ibi reſcri-

2. bendum? [2] an Auguſtum, qui pleraque ſacerdotia numero, etiam Veſtale hoc cenſemus auxiſſe? Aliud quod ſuſpicer non habeo. nam quod quidam prætendunt aut excuſant, *Veſtalem maximam* extra ſenarium illum numerum fuiſſe, ab Ambroſio autem includi: quis dicit? aut quæ ratio eſt? Quin vel maximè ea Veſtalis, & in miniſterio ſacrorum ſolâ ætate antecedens.

NOTÆ.

1. Non *ſex* potiùs ibi reſcribendum.] *Dubito, nec temerè fecerim. nam & Ambroſius voculam* vix *addidit, quaſi negantem, certè minuentem. Sunt etiam Nummi Fauſtinæ Auguſtæ, quæ vxor M. Antonino Philoſopho fuit: in quibus ſex ſacrificantes Virgines ad aram, & vna paruula ſeptima. quam ſuſpicantur diſcipulam eſſe, & nondum legitimam ſacerdotem: ideòque ſcitè & cautè Ambroſium dixiſſe*, Vix ſeptem. *At ecce ſunt, qui Puerum hunc faciunt, & ſacrorum camillum: & ſanè difficile, certò ex Nummis arbitrari. Etiam C. Antonius Hopperus, magni illius Præſidis filius, antiquitatum harum peritus, addubitabat an Veſtales eſſent, ob templi formam: quæ non rotunda, ſed angularis conſpicitur. aliter, quàm in reliquis de Veſtâ Nummis. Sed & alij exſtant* Lucillæ *inſcripti, ſub id æui, vbi ſex tantùm Virgines comparent, nullâ illâ minore adſtante. Itaque iterùm ad incertum redigimur: ſed Nummi ſunt iſti. Vide.*

Fauſtinæ. Æ.

Lucillæ. Æ.

2. An Auguſtum.] *Neque id ſedere omnino poteſt, cùm Plutarchus, poſt ſex enumeratas, addat:* Καὶ διατετηρῆσθαι μέχρι χρόνων τούτων τὸ πλῆθος: & ſeruaſſe, vſque ad ſua tempora, eum numerum. *Si ad ſua, id eſt Traiani, quomodo Auguſtus auxerit?*

CAPVT VI.

Alia in capiendo ſpectata, ſeruataque. Sortem, aut Oblationem, interueniſſe.

QVOT captæ fuerint, vidimus: nunc & Modum capiendi colluſtremus. Hoc enim verbo ſollenniter vtebantur: cauſſamque dat Agellius: *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cuius poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur.* Cepit primas ipſe Numa: &, vt Dionyſius ait, *ius deinceps capiendi voluit apud Reges eſſe.* At pulſis Regibus, Pontifex maximus in locum venit: ſed non liberâ prorſus electione, legibuſque ſuis adſtrictâ. E quibus *Papia* fuit (in Agellio) *quâ cauetur,* Lib.1. c.xii.
vti Pontificis maximi arbitratu, virgines è populo viginti legantur: ſortitioque in concione ex eo numero fiat: & cuius virginis ducta erit, vt eam Pontifex max. capiat, eaque Veſtæ fiat. Ait primùm, *Pontificis arbitratu legi.* quo ſenſu? nempe vt ius probandi reiiciendique ipſe habeat, & ſitne idonea diiudicandi. Nam non Ætatem ſolùm, ſed Genus, Corpus, quæque adhærent, inſpici ſolent, & vt omnia apta honeſtaque miniſterio eſſent. In Genere quidem, ne, *cuius parentes, alter ambóve ſeruitutem ſeruiſſent: aut in negotijs ſordidis diuerſantur.* Item excuſari, *cuius pater Flamen, Augur, Quindecimuir, aut Septemuir, aut Salius eſt:* & talia minuta, quæ in Agellio legas.

In Corpore, *ne linguâ debili, ſenſúve aurium diminuta, aliáve quâ corporis labe inſignita ſit.* Quæ adhærent: *vt patrima ſit & matrima, vt ne emancipata ſit*: & talia, dicto loco videnda. Sequebatur in lege, *Virgines viginti.* Magno ſatis numero, ad vnam dumtaxat capiendam: ſed cauſſa eſt, vt ſors leuior accidat, ſparſa ſic per plures. Addit, *E populo.* Toto, inquam, populo, non è patricijs tantùm, ſed & plebeijs. Imò verò Auguſti æuo, præter legem moremque veterem, etiam ex libertinis captæ. Dio Caſſius: Ἐπειδή τε οὐ ῥᾳδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπεδίδοσαν, ἐνομοθετήθη καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας ἱερᾶσθαι: *Quoniam haud promptè ij qui planè nobiles erant, filias ſuas ad Veſtale ſacerdotium darent, Lege ſtitutum eſt etiam è libertinis natas poſſe capi.* Sequitur, *Sortitionem in concione fieri.* In concione, comitijs, puto, Curiatis: vt coram teſtibus res fieret, & dignitas ſacerdotio adcreſceret dignitate actionis. Sortitio autem adhibita, vt quaſi diuinitus legi excerpique è pluribus talis videretur. Facit huc Suetonij illud ſuprà, *Ambirentque multi ne filias in ſortem darent.* Tangit & Sortem Dio, poſt ſuperiora illa verba, additque; *cùm ſortitio facta eſſet, Libertinam nullam tunc ductam.* Nec tamen ſemper ad Sortem ventum: Oblatio locum habebat, & talis (ſi apta) præferebatur. In Agellio: *Siquis honeſto loco natus adeat Pontificem maximum, atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, gratia Papiæ legis per Senatum fit.* Omittitur ſcilicet, Sc. interueniente, ſortitio. Vox Auguſti huc ſpectabat, *Si neptium ſuarum competeret ætas,* OBLATVRVM *ſe fuiſſe eam.* Taciti item narratio: *Rettulit Cæſar* (tamquam Pont. maximus) *capiendam Virginem in locum Occiæ: egitque grates Fonteio Agrippæ, & Domitio Pollioni, quòd* OFFERENDO *filias, de officio in rempublicam certarent.* Addit deinde in ipsâ oblatione electionem & arbitrium: *& prælatam Pollionis filiam, non ob aliud, quàm quòd mater eius in eodem coniugio maneret*: id eſt; vniuira eſſet. quæ ipſa ſpecies aliqua caſtitatis. Habet deinde lex, *Eam Pontifex max. capiat.* Atque ipſa verba ſollennia, ex libro primo Fabij Pictoris, recenſet illuſtris Noctium ſcriptor: SACERDOTEM. VESTALEM. QVAE. SACRA. FACIAT. QVAE. IOVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPLO. ROMANO. QVIRITIBVS. VTI. Q. QVAE. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Adiicit Agellius: AMATA *inter capiendum à Pontifice max. appellatur, quoniam quæ prima capta eſt, hoc fuiſſe nomine traditum eſt.* Sed vbi prima capta? Si Romæ, & à Numâ: Plutarchus redarguit, qui quattuor nominat, nec vllam inter eas *Amatam.* Sin Albæ, aut Lauinij; hoc neſcio, & in medio relinquo.

Lib. XV.

CAPVT VII.

Diſciplina captarum: gradatio & adſcenſus: tempora miniſterij: & Virgo Maxima.

SED iam igitur captæ, & ſic puellę ac teneræ: quid deinde? Diſciplina ſequitur, & quomodo ad miniſteria ſua factæ. Deducebantur in Atrium Veſtæ, atque ibi à ſenioribus ad ritus & cerimonias omnes (pluſculæ erant) inſtructæ. Nam in tres velut claſſes, etſi paruus hic numerus, diuidebantur: Diſcentium, Exercentium, Docentiumque. Seneca, De Vitâ Beatâ: *Virginum Veſtalium more, quæ annis inter officia diuiſis, diſcunt facere ſacra, & cùm didicerint, docent.* Dionyſius etiam diſtinctiùs: *Tempus tricennale manere eas oportet, caſtas & à nuptijs vacuas, ſacra ex more facientes. quo tempore decem annos diſcere debent, decem ſacris operari, decem docere.* Pulchra diuiſio: & eadem alibi in Plutarcho. Itaque non niſi XXX. annos obligabantur, & poſt id tempus licitū nubere, haud peſſimâ adhuc ętate. Nā pone ab anno VII. (id licebat) ingreſſam: ergo anno XXXVII. fas virum quærere, & ætate etiam frui. Ambroſius hoc irridet: *Qualis eſt iſta non morum pudicitia, ſed annorum? quæ non perpetuitate, ſed ætate præſcribitur?* Ergo & interdum nubebant. vt illa in Prudentio:

Cap. XXIX.

An lami ger. pi Roſp.

Nubit anus veterana, ſacro perfuncta labore.

etſi antiquitus obſeruatum, infauſtas ferè & parum lætabiles eas nuptias fuiſſe. Sed, vt dixi, non niſi triginta annis obligabantur: antè autem nefas excedere. Ideò Symmachus, vt Pontifex, Veſtalem quamdam increpat: *Diceris ante annos legibus definitos Veſtali ſecreto velle decedere; nondum credo rumori, ſed aſſertionem tuæ vocis exſpecto.* Hoc illam tunc ſub Chriſtianis Principibus auſam opinandum eſt, noſtræ religionis zelo ſiue velo: ſed olim ſilendum manendumque, aut in mundo pœna erat. An eadem autem annorum terminatio Albæ, vnde oriundum hoc ſacerdo-

Lib. IX. ep. CXLI.

cerdotium? Dionyſius abnuat, ſi verba eius
Lib. I. germana, de Iliâ: Πενταετὲς δ' οὐκ ἐλάττω χρόνον ἔδει ἁγνὰς διαμεῖναι γάμων: *Quinquennio autem, nec minus, oportebat à nuptijs caſtas manere.* Itáne quinquennio tantùm? vanitas: imò πεντηκονταετές, *quinquaginta annos*, in Dionyſio legendum, vt lex Albana paullo durior Romanâ etiam fuerit. quod Liuius ſubindicat, qui tradit de hac ipſâ Iliâ, *perpetuâ virginitate ſpem partus ei ademptam:* & item Zonaras, qui, παρθένον διὰ βίου, *virginem perpetuam* dicit. Conſideretur. ego obſeruo, pleraſque ad vltimam ætatem in ſacerdotio perſeueraſſe: & exemplum in Tacito, de Occiâ: quam ſcribit, *ſeptem & quinquaginta per annos, ſummâ ſanctimoniâ, ſacris Veſtalibus præſediſſe.* Ergo XX. circiter annos manſit, vltra ſuum tempus. Quod *Præſediſſe* ait, non traho ad dignitatem, & quaſi *Maxima* fuerit (vix anni illi admittant:) ſed omnes *Præſidere* ſacris, itemque *Antiſtites* vel *Antiſtitæ* dicuntur. Liuius apertè, de omnibus: *vt aſſiduæ templi*
Lib. II. *antiſtites eſſent.* & Symmachus: *Primogeniæ dudum apud Albam Veſtalis antiſtitis.* Etſi ordo tamen inter eas fuit, ſed miniſterij & ætatis. Vna enim quæ vetuſtiſſima, *Maxima* dicebatur. Ad ætatem, inquam, id referen-
IV. Faſtor. dum. atque ita Ouidius:

> *Igne cremat vitulos, quæ* NATV MAXIMA *virgo eſt.*

Cap. LXXXIII. Suetonius, Iulio: *Teſtamentum eius demandatum virgini Veſtali Maximæ.* Idem, in
Cap. VII. Domitiano: *Damnatam ab eo Corneliam virginem Maximam:* quæ malè in Plinij
Lib. IV. Epiſt. XI. epiſtolis, *Cornelia Maximilla.* In lapidibus ſæpè: V. V. MAXIMAE. quod eſt, *Virgini*
Lib. LIV. *Veſtali Max.* Quæ ipſa Dioni ἡ πρεσβεύουσα: & Tacito, *Veſtalium vetuſtiſſima* no-
XI. Annal. minatur.

CAPVT VIII.

Munera earum, primumque tutela Ignis. Perpetuum hunc fuiſſe: ſi deſijſſet, pœna Virginum & flagra: iterumque inſtauratio.

NVMERVM, *Capturam, Diſciplinam, Ordinem*, habemus: ad *Munia* earum tranſeamus. Neque enim vacuæ vnquam aut feriatæ habitæ: ſed plures frequentesque operæ, & mireris tam paucas ſuffeciſſe. Tria præcipua, in quibus deditæ: *Vigilare, Adſeruare, Sacrificare.* Vigilia ad Ignem ſpectauit, quem ſine intermiſſione ali opus, & reparari. Itaque *Æternum* ſiue
II. De Leg. *Sempiternum* dicebant. Cicero: *Virginesque Veſtales in Vrbe cuſtodiunto ignem foci publici* SEMPITERNVM. Silius:

> *Et vos Virgineâ* LVCENTES SEMPER *in arâ*
> *Laomedonteæ Troiana altaria flammæ.*

Florus, de Numâ: *In primis focum Veſtæ virginibus colendum dedit, vt ad ſimulacrum cæleſtium ſiderum cuſtos imperij flamma vigilaret.* Vult, ſicut ſidera æternùm lucent, ſic debere, virginum aſſiduâ curâ atque operâ, hunc Ignem. Atque ita erat. Nam ignis σβέσιν (ait Dionyſius) ὑπὲρ ἅπαντα τὰ δεινὰ Ῥωμαῖοι δεδοίκασιν, ἀφανισμοῦ τῆς πόλεως σημεῖον ὑπολαμβάνοντες, ἀφ' ἧς ποτ' ἂν αἰτίας γένηται: *Exſtinctionem, ſuper omnia grauia & timenda, Romani timent: interitus aut imminutionis Reipublicæ id ſignum interpretantes, à quacumque tandem cauſſâ euenerit.* Liuius cum eo: *Plus omnibus aut nunciatis pere-* Lib. XXVIII.
grè, aut viſis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Veſtæ exſtinctus. Et miſeras Virgines, ſi eueniſſet. Nam *ignis Veſtæ* (ait Feſtus) *ſiquando interſtinctus eſſet, verberibus afficiebantur à Pontifice.* Sed pudore virgineo tamen ſaluo, *in loco obſcuro, & velo medio interpoſito*, vti Plutarchus notauit. Exempla autem huius caſtigationis in hiſtoriâ. vt Valerio: *P. Licinio Pontifici maximo virgo Veſtalis,* Lib. I. c. I.
quia quâdam nocte parum diligens ignis æterni cuſtos fuiſſet, digna viſa eſt quæ flagro admoneretur. In Liuio: *Ignis in æde Veſtæ eſt* Lib. XXVIII.
exſtinctus, cæſaque flagro Veſtalis, cuius cuſtodia noctis eius fuerat. Nota de *Flagro* vtrobique: quæ ſeruilis caſtigatio. nota etiam de *cuſtodiâ eius noctis*, vt per vices iuiſſe videatur, & ſingulæ ſuis noctibus duntaxat excubaſſe. Quòd ſi autem exſtinctus; ſua & certa ratio accendendi iterùm erat: quam Dionyſius alibi ſe dixiſſe profitetur: ſed nempe in libris, quos fatum inuidit. Eſt ea tamen in Feſto: &, *Mos erat*, inquit, *tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo Virgo in ædem ferret.* Quam rationem eliciendi ignis Simplicius in Ariſtotelem etiam agnoſcit: Ἀπὸ ξύλων δὲ πῦρ ἐκβάλλουσι, θάτερον τῶν ξύλων, ὡς τρύπανον, ἐν θατέρῳ περιστρέφοντες: *Ignem è lignis excutiunt, alterum lignorum,*[1] *tamquam terebram, in altero circum-* 1.
uertentes. Tangit & Iſidorus Peluſiota: & Lib. II. ep. I.
hodie adſiduè vſurpant occidui orbis Indi. Similem cerimoniam Græcis fuiſſe, Plutarchus tradit: ſed paullò diuerſam. Nam ſiquando ſacer ibi ignis deuixit, *negant eum*

fas eſſe ex alio igne accendi, ſed nouum parandum eliciendumque ex ipſo Sole. Quod faciunt
2. [a] *ſcaphiis ſiue vaſculis, quæ parantur ex latere Trigoni rectanguli, quod duo latera æqualia habeat: deuergunt autem ex circumferentiâ in vnum centrum. Cùm igitur Soli opponuntur, vt radij eius in ipſum centrum cogantur & implicentur, aëre attenuato, fomenta leuiſſima & ſicciſſima apponunt, quæ facillimè per renixum & reflexionem concipiant accenſum ignem.* Hæc ita alibi: Romæ, vt dixi. Addo, etiam ſine interſtinctione vllâ Ignis, ſolere nouum accendi, nouo anno. Macrobius:
Lib.I. Sat.c.XII. *Primâ die Martij, ignem nouum Veſtæ aris ſolent accendere, vt incipiente anno cura denuò ſeruandi nouati ignis inciperet.* Ouidius:

Adde, quòd arcanâ fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Vterque adducit, & argumentũ habet, pro Martio, duce olim anni: vt ſciamus annum, cùm Veſtales à Numâ inſtitutæ, nondum ſic auctum & correctum. Nam Martius certè poſteà non princeps. Addit Ouidius:
III. Faſt.

Veſta quoque, vt niteat folio velata recenti,
Cedit ab Iliacis laurea [a] cana focis. [a] id eſt, vetus

Eodem illo primo die reliqua ſcilicet innouabant, & laurus veteres tollebant, nouas ſurrogabant.

NOTÆ.

1. Tamquam terebram, in altero circumuertentes.] *Hoc genus Ignarij Theophraſtus agnoſcit, v. de Plantis, in fine: vbi &* Terebrã è *Lauru ſæpè factam oſtendit.* Πυρία μὲν, *inquit,* γίνεται ἐκ πολλῶν. ἀρίστα δὲ ἐκ καρύης: *& addit alia quædam item ligna, vt Rhamnum. Tum deinde:* Δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων ποιεῖν, τὸ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης: Igniaria e multis lignis fiunt; optima e nuce iuglande. Oportet autem receptaculum ex illis facere; at terebram ex lauru. *Hunc locum opportunè ſuggeſſit vetus amicus, Hieronymus Mercurialis, litteratâ omni doctrinâ, & ſimul (raro exemplo) medicinâ clariſſimus.*

2. Scaphiis ſiue vaſculis.] *Ea ſunt ex ære, & à Vitruuio* Scaphia *item appellantur. De formâ, aut formatione, obſcuriuſcula Plutarchi verba: etſi interpretatione aliquid ego alluxi. Vult autem dictum, ex circumuolutione* Trianguli, rectanguli, æquicruri (ἰσοσκελοῦς *ſic vertam*) *Vaſcula iſta oriri, patula ſupernè, & in arctum coeuntia. En figuram.*

CAPVT IX.

Seruabant & imperij pignus, variâ interpretatione: etſi plerique ad Palladium trahant. Quid illud, vnde, vbi?

ALTERVM Munus dixi fuiſſe, *Adſeruare.* Quid autem? arcanum IMPERII PIGNVS, vt appellabant. Liuius: *Veſtæ ædem pe-*
Lib.XXVI. *tuam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale imperij pignus.* Lucanus:
Lib.IX.

—— in abſtruſo pignus memorabile templo.

Ouidius: VI. Faſt.

Vidimus Iliacæ transferri pignora Veſtæ.

Seneca pater: *Veniet ad colendum Romani imperij pignus carnificis manu inceſta?* Quid III. Controu. lib.I. autem pignus iſtud & cuiuſmodi fuerit, in arcanis habebant: & ideò variant auctores. Dionyſius ait: Εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν ἔξω τοῦ πυρὸς ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς ἱερὰ κεῖσθαί τινα ἐν τῷ τεμένει τῆς θεᾶς, ὧν οἵ τε ἱεροφάνται τὴν γνῶσιν ἔχουσι καὶ αἱ παρθένοι, *Sunt qui aſſerant, præter ignem*

ignem, arcana & multitudini non efferenda ſacra, in deæ templo eſſe depoſita, quorum Pontifices notitiam habeant, itemque ipſæ Virgines. Addit ſignum huic rei certum, quòd cùm templum olim arderet, L. Metellus Pontifex, trepidantibus Virginibus, irrupiſſe in ardens penetrale dicitur, & Sacra è flammis eripuiſſe: id quod ſubſcriptum ſtatuæ eius in Capitolio legebatur. Iterumque Dionyſius: *Huic rei confeſſæ; addunt coniecturas ſuas. alij ſeruari ſacrorum partem è Samothraciâ, quæ Dardanus Troiam, Æneas in Italiam aduexerit: alij cælo delapſum Palladium, quod verum idem Aeneas adſportarit. nam falſum & adſimilatum Achiuos furto ſuſtuliſſe.* Hæc ille: videamus. Prima opinio de *Sacris Samothracum*, quæ
In Camillo. & in Plutarcho expreſſa: *cenſere quoſdam, deos Samothracum hic condi:* [1] quos cum Penatibus alij confundunt. Videaturque Tacitus in hac parte, vbi de Neroniano
xv. Annal. incendio: *Numæ regia, & delubrum Veſtæ, cum Penatibus populi Romani exuſta.* quaſi Penates ecce illîc aſſeruati. Sed poteſt & aliter capi, vt Veſtæ delubrum, itemque Penatium templum, haud procul inde in Veliâ, ſint exuſta. Altera opinio, de *Palladio*, quæ in vulgus maximè recepta eſt, & nobile illud fecit ac decantatum.
2. Quid appellamus? [2] Palladis minutam
In 1. Iliad. effigiem, Græcanicâ ſermonis formâ Euſtathius: Τὰ τῆς Παλλάδος εἴδωλα, Παλλάδια τοῖς παλαιοῖς ὀνομάζεται: *Palladis imagines Palladia antiquis appellantur.* Multa ſuper iſto multi: Apollodorus intellegendo ſuf-
III. Bibl. ficiet. *A cælo hoc delapſum eſt, & Ilo regi traditum. Erat autem magnitudine tricubitale: habitu quaſi ingredientis: dextrâ haſtam ſublatam præferebat, ſiniſtrâ fuſum & colum.* Extant in gente Iuliâ Numi, quibus Æneas inſculptus viſitur, ſiniſtrâ Anchiſem humeris tolerans, dextrâ Palladium iſtud geſtans. Itaque plurium, vt
Lib. v. dixi, hæc opinio. Liuij, vt apparet: *Quid de æternis Veſtæ ignibus,* SIGNOQVE, *quod imperij pignus cuſtodiâ eius templi tenetur, loquar?* Signo, nempe hoc Palladis. Lucani certè:

—— *nulliſque adſpecta virorum*
Pallas, in abſtruſo pignus memorabile templo.

Obſerua, *nulli virorum*: ſolis ergo Virginibus fas videre. Idem poëta, de Veſtali:

Lib. I. *Troianam ſoli cui fas vidiſſe Mineruam.*

Sed nec Pontifici Maximo fas: etſi eſſe ſciebat & coli: ex Dionyſio ſuprà adſtructum. Itaque nec impune Metello fuit viſiſſe, vt ſeruaret. Plinius: *Metellus orbam luminibus exegit ſenectutem, amiſſis incendio, cum Palladium raperet ex æde Veſtæ.* Ceterùm & Cicero in hac ſententiâ: *Qui* (Brutus) *ita* Phil. XI. *conſeruandus eſt, vt id ſignum quod de cælo delapſum Veſtæ cuſtodijs continetur: quo ſaluo ſalui ſumus futuri.* Nam ait, *de cælo lapſum.* Propertius:

Pallados exſtinctos ſi quis mirabitur ignes, Lib. IV. Eleg. IV.
Ignoſcat, lacrymis ſpargitur ara meis.

Vbi & ipſum cultum ignium Palladi adſcribit. Sicut in Martyrologijs quibuſdam noſtris, *Daria ſcribitur Mineruæ ſacerdos fuiſſe*: quæ alijs ſimpliciter eſt *Veſtalis.* Tertiam opinionem licet addere, ex Plu- Camillo. tarcho: *Qui plus in his rebus volunt ſapere, duo Dolia haud magna recondi aiunt. atque vnum ex ijs plenum eſſe, obſignatumque; alterum vacuum. vtrumque tamen ſolis virginum oculis vſurpandum.* Quæ dant & capiunt lucem è Lampridio, in Eligabalo: *Qui penetrale*, inquit, *ſacrum auferre eſt conatus. cumque Seriam* (ſiue Dolium) *quaſi veram rapuiſſet, quam Virgo Maxima falſam monſtrauerat. atque in eâ nihil repperiſſet, apploſam fregit.* Sed idem Lampridius an non ſubindicat in ipſâ Seriâ Palladium hoc fuiſſe? Nam de eodem principe, an pecude, ait: *Signum quod Palladium eſſe credebat, abſtulit.* Incerta hæc igitur: & bono religioſoque animo Dionyſius; *Ego*, inquit, *adſeruari à Virginibus non Ignem ſolùm, ſed & Sacra quædam vulgo incognita, multis indicijs colligo: ſed quæ iſta ſint, neque me, neque alium qui religioſè deos & diuina colit, inquirere curioſè oportere arbitror.* Atque ipſi ſanè Romani velabant, ſi non vetabant. Itaque in operto habebant, in adyto & Penetrali, quod *Penum* vocabant. Feſtus: *Penus vocatur, locus intimus in æde Veſtæ tegetibus ſeptus: qui certis diebus circa Veſtalia aperitur. Ij dies religioſi habentur.* De eodem etiam Lampridius: Impius ille Eligabalus *Penum Veſtæ, quò ſolæ Virgines, ſoliq́ue Pontifices adeunt, irrupit.* Ergo & Pontifices? apparet, ſed non vt viderent. Adire, hoc ſatis ijs fuit. Sed nónne ipſe Eligabalus, exemplo omnium Principum, tunc Pontifex maximus? certè, & Numi centeni dicunt. Quid ergo Lampridi culpas? hactenus non potes, niſi quòd abſtulit tamen, & conatus videre. Nefas. atque ita Herodianus, vt

vt prodigioſam rem narrat: quòd Commo-
Lib. i. di imperio *Veſtæ templum arſerit, & nudum viſum ſit Palladium, quod Romani & colunt maximè & celant: viſum, dico, tunc primùm poſt allatum ab Ilio in Italiam.* Legas, & hæreas. ergóne *tunc primùm*? Atqui & à Metello Pontifice raptum ex incendio, & conſpectum vnà dicas (vnde enim oculi aliter amiſſi?) &
Lib. LIV. in Dione ſcriptum, ſub Auguſto *Veſtam arſiſſe, & Virgines Palladium extuliſſe, ac poſuiſſe in domo Auguſti.* Sed dicere licet ac credere, *nudum* non viſum, quod in Herodiano erat; ſed velamento ſuo, ſiue Seriâ, obductum. Ac talis fortaſſe in Statio ſenſus, & alluſio: vbi Tydeus Palladi vota faciens, ait;

Lib. 11. Thebaid. *Peruigilemque focis ignem longæua ſacerdos*
Nutriet, arcanum non inſpectura pudorem.

Hîc Scholiaſtes vetus: *Arcanum Pudorem dicit, aut eius ſimulacrū verum, id eſt Palladium: quo quidam* (Metellus) *quondam viſo, priuatus eſt viſu: aut virginitatem eius.* Etſi magis pro verbis Statij videatur altera interpretatio de *Virginitate*, ſiue Virginal mauis dicere: atque eam partem in hoc ſigno ſemper, religione quâdam obuelatam fuiſſe. Non ita in alijs, quæ nudare, lauare, vngere ſollenne erat. Satis de Palladio. vnum ex Dionyſio ſubtexo ambiguæ vel obſcuræ noti-
Lib. vi. tiæ: *Nautium quemdam è comitibus Æneæ, ſacerdotem Mineruæ Vrbicæ fuiſſe, eiusque ſimulacrum ſecum Troiâ extuliſſe.* quòd, inquit, *aſſeruabant alij ab alijs ſuſcipientes, quicumque eius gentis eſſent.* Eſtne de iſto noſtro, an alio? an iam olim dumtaxat adſeruauit ea gens, ante conditum Veſtæ templum? Etſi Cedrenus *à Romulo Martis ædem ſacratam* vult, *& in eâ repoſitum tunc Palladium.* Ouidius etiam VI. Faſt.
de auctore vel aduectore Palladij ſatis incerto:

Seu genus Adraſti, ſeu furtis aptus Vlyſſes,* * Diomedes
Seu pius Æneas, eripuiſſe ferunt.
Auctor in incerto eſt. res eſt Romana: tuetur
Veſta, quòd aſſiduo lumine cuncta videt.

NOTÆ.

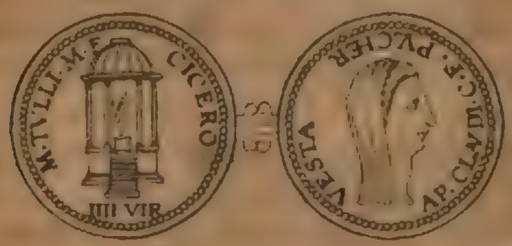
1. Quos cum Penatibus alij confundunt.] *Et Nummi ſunt, qui huc facere videntur, & Penates Veſtæ iungunt. vt iſte.*

N. Com. Imp. Æ.

2. Palladis minutam effigiem.] *In Nummis ſæpè expreſſam: & hic vide.*

Num. Argent.

N. Iul. Caeſ. Æ.

Neronis Aur. et Æ.

Veſpaſ. N. Item Titi.

Iuliæ Piæ Æ.

Item ex reſtitutione Traiani Imp. cum hac inſcriptione
IMP. CAES.
TRAIAN. AVG.
GER. DAC. PP. REST.

CAPVT

CAPVT X.

Sacra etiam aſſidua faciebant. an & Aqua curabant? an Draconi? hæc inquiſita: & aliquid de Deo Fonte.

TERTIVM dixi Munus *Sacrificare.* Atque id adſiduum pæne erat, diu noctuque. Seneca, De Prouidentiâ: *Quid porrò? non eſt iniquum nobiliſſimas Virgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui?* Prudentius: Cap. v.

Hoc illud meritum eſt, quòd continuare feruntur
Excubias, Latij pro maieſtate Palati. II. contra Sym.

1. Et [1] in Nummis paſſim Veſtalis ſacrificans, ipſo habitu quem Feſtus deſcribit: *Armata virgo dicebatur ſacrificans, cui lacinia togæ in humerum reiecta.* De quo cultu aliquid & idem Feſtus: *Suffibulum, veſtimentum album, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Veſtales, cùm ſacrificant, ſemper habent: idque fibulâ comprehenditur.* De ſacrificijs autem ipſis, aut eorum ritibus, longum & tenue ſit hîc dicere: omitto. quod dubium ſit, magis inquiro. Etiámne Aquæ Virgines curabant? Ex Suidâ hoc adſtruitur: Νῦμας τὰς Ἑστιάδας παρθένυς τῦ πυρὸς ϗ ὕδατος τὴν ἐπιμέλειαν ἔχειν προσέταξε: *Numa Virgines Veſtales* IGNIS ET AQVAE *curam habere demandauit.* Totidem ferè verbis hoc legas in Georgio Cedreno. Cur tamen alij veterum ſilent? aut quæ hæc Aquæ cura? Opinor non aliam, quàm quòd Fonti Camœnarum præeſſent. exque eo ſolo aquam ad ſacra peterent. Poſſit ſanè aliquis ad Phyſiologiam referre, quaſi duo rerum principia coli Numa voluerit: ſed ad rem ritumque firmandum Plutarchus nunc adhibeatur. Ait, *Numam prata & campum, vbi plurimùm cum Egeriâ verſatus eſſet, Camœnis conſecraſſe:* tum addit: Τὴν δὲ πηγὴν, ἣ καταρδεύει τὸ χωρίον, ὕδωρ ἱερὸν ἀποδεῖξαι ταῖς Ἑστιάσι παρθένοις, ὅπως λαμβάνυσαι καθημέραν ἁγνίζωσι ϗ ῥαίνωσι τὸ ἀνάκτορον: *Fontem autem qui locum irrigat,* AQVAM SACRAM *Virginibus Veſtæ attribuiſſe, vt ex eo* COTTIDIE *haurientes purificarent & aſpergerent ſacram ædem.* Niſi hæc aqua ſit, cuius curam geſſerint, non reperio: ad cottidianam quidem lauationem illam, ſcio & Ouidium reſpexiſſe, dum de Siluiâ Veſtali ſcribit:

Sacra lauaturas manè petebat aquas.

etſi ex alio fonte ea (quippe ſub Amulio) ſumpſit. Itemque in Perſio hoc fine, *Veſtales vrnas* legas. & in Propertio de Tarpeiâ: Sat. II.

Vrgebat medium fictilis vrna caput.

Sed vt obiter addam, ille Fons Veſtalibus dedicatus, ſacer habitus, & in Deos etiam relatus, delubrum poſteà accepit. de quo Iuuenalis:

Nunc SACRI FONTIS *nemus &* DELVBRA *locantur* Sat. III.
Iudæis.

Cicero: *Fontis delubrum Maſo ex Corſicâ dedicauit.* Feſtus: *Fontinalia, fontium ſacra, vnde & Fontinalis porta.* Imò ſingulariè (& ſic corrige) *Fontis Sacra.* Symmachus: *Sed enim prætereà etiam Camœnarum religio, &* SACRI FONTIS, *adnectitur?* ita malo, quàm *aduertitur*, ex ſcriptoris mente. Fuit & alia aqua Veſtæ haud longinqua, Iuturnæ fons & lacus: ſed de eâ, quod huc faciat, nihil legi. Simili in ambage vel nube eſt, quod in Silueſtri Pontificis Actis quibuſdam legitur, *Draconis eum ora clauſiſſe, & perpetuo ergaſtulo mancipaſſe: cui Kalendis ſingulis à Virginibus Veſtæ ſuppeditari ſolita ſint alimenta.* Nam quis veterum tale aliquid? eóque ſperni aut abijci à magnis viris, vt falſa, video: me cunctante, an non Tertullianus huc adſpexerit, hiſce verbis: *Romæ quidem, quæ Ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auſpicia pœnæ ſuæ cum ipſo* DRACONE CVRANTES, *de virginitate cenſentur.* Profectò dicit & Ignem curaſſe, & Draconem: vtrumque in imagine futurorum. Neque nimis abhorream, talia quædam, præter morem veterem, nouitiâ ſuperſtitione, & cauſſâ aut caſu aliquo, adſumpta: quæ ideò priſcis nec dicta. Draconem quidem vnà cum Bonâ Deâ cultum, hoc legi: ſed quid ad Veſtam? in quâ pergo. III. De Diuinat. Lib. I. epiſt. XIV. I. ad Vxor. cap. VI.

NOTÆ.

1. In Nummis paſſim.] *Sacrificia & ſacrificantes exprimuntur, & item vaſa ſacrorum. vt in iſtis.*

Hadriani Imp. Æ. *A. R. & Æ.* *Num. Argent.*

CAPVT XI.

Præmia & priuilegia earum. Ius teſtandi, Lictor, Carpentum, aliaque data.

MVNIA & labores vidimus: nunc iuſtè *Præmia* & honores, quibus ad illa excitatæ. Pleraque eorum Plutarchus exſequitur: & ſiquid deficit, addam. Ait: *Honores magnos Numa ijs tribuit. veluti quòd viuo patre teſtari poſſint, atque alia facere ſine auctore* (ἄνευ προστάτου) *eo modo & iure, quo matribus trium liberorum id permiſſum. Item lictor præcedit exeuntes. Quòd ſi reo, ad ſupplicium qui ducitur, fortuitu factæ ſint obuiæ, is pœna liberatur. Oportet autem iurare, à caſu, non à conſilio, fuiſſe hunc occurſum. Qui verò lecticam earum aut ſellam quâ vehuntur ſubit; morte id luit.* Hæc more noſtro luſtremus paullùm, & illuſtremus. Ait primò, *ius teſtandi habuiſſe.* ſcilicet quia ſtatim exibant è patriâ aliaque omni poteſtate: & ætatis deliquium leges benignè ſupplebant. Adeò vt vel *ſexennes*, id eſt primo anno quo captæ, teſtari poſſent. Sozomenus diſertim: Οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι ἀδεῶς διατίθεσθαι τὰς Ἑστιακὰς παρθένους, καὶ ἑξαετεῖς οὔσας, ἐνομοθέτησαν: *Priſci Romani liberè teſtari Virgines Veſtales, etiam ſexennes, lege ſanxerunt.* Addit Plutarchus, *Præmia habuiſſe, quæ trium liberùm matres.* At reuerà non Numa hoc (neque enim tunc de iſto iure) ſed Auguſtus inſtituit. quod Dio in loco & anno ſuo ſcripſit: Ταῖς, inquit, ἀειπαρθένοις πάνθ᾽, ὅσαπερ καὶ τεκοῦσαι εἶχον, ἐχαρίσατο: *Veſtæ Virginibus omnia, quæ matres habebant, indulſit.* Alius honos: *præcedere & deducere lictorem.* Id quoque non à Numâ, ſed Triumuiris referunt acceptum. Dio Caſſius: Ταῖς ἀειπαρθένοις ῥαβδούχῳ ἑνὶ ἑκάστῃ χρῆσθαι ἔδωκαν: *Virginibus Veſtæ ſingulis lictore vno vti dederunt.* Et cauſſam ſiue πρόφασιν addit. quòd vna aliqua earum veſperi à cœnâ rediens, & incognita, male habita ac violata eſſet. Tutela igitur & decus, Lictor additus. Seneca pater: *Procedente hac lictor ſubmouere iubebitur: huic Prætor viâ cedet: ſummum imperium Conſules cedent tibi.* In eodem alibi: *Tibi magiſtratus ſuos faſces ſubmittunt: tibi Conſules Prætoresque viâ cedunt. Numquid exiguâ mercede virgo es?* Attende: omnem honorem huic ſacro miniſterio, & ipſos Conſules ceſſiſſe. Quartum in Plutarcho: *morte liberaſſe, illi addictos.* Credo: ſed de Iuramento fortuiti occurſus nodum aut remoram habet. quomodo enim? cùm nec iurare omnino Veſtalis deberet? Ita ſanè in edicto Prætoris perpetuo, apud Agellium: *Sacerdotem Veſtalem, & Flaminem Dialem, in omni iuriſdictione meâ iurare non cogam.* Nec de iuramento controuerto: tamen in foro auditas, & pro teſtimonio dixiſſe, Tacitus palàm firmat. *Miſſus eſt Prætor*, (de Vrgulaniâ quâdam, gratioſâ aulicâ) *qui domi interrogaret: cùm Virgines Veſtales in foro & iudicio audiri, quoties teſtimonium dicerent, vetus mos fuerit.* Veniſſe igitur in forum, teſtes adhibitas, liquet: ſed, ex Edicti verbis, non iuratas dixiſſe, niſi ſi vellent. Nam eſt in Edicto, *non cogam.* Religionis igitur honore, voluerint vel iniuratis credi. Vltimum in Plutarcho: *Siquis lecticam ſubiſſet, morte plecti.* In Græco eſt, τὸ φορεῖον: *geſtamen.* Quod commune nomen eſt, & plurimùm Lecticam aut Sellam ſignat: atque ita latas, cùm mos ſuadet, tum Ambroſij de ipſis verba: *Pompa lecticæ, miniſtrorum circumfuſa comitatu.* Sed addo, & Pilento ſiue Carpento plurimum vectas. Prudentius:

Fertur per medias, vt publica pompa, plateas
Pilento reſidens molli.

Tacitus: *Suum quoque faſtigium Agrippina altiùs tollere, carpento Capitolium ingredi: qui mos * ſacerdotibus & ſacris antiquitus conceſſus, venerationem augebat fœminæ.* Sacerdotibus, nempe iſtis Veſtæ, ſed & Flaminibus olim. Liuius: *Ad fidei ſacrarium Flamines bigis, curru arcuato, vehi iuſſit.* Quis ille currus *arcuatus?* carpentum, id eſt tectum supernè, & cameræ in modum. Talia enim hæc fuiſſe, Nummi hodie dicunt, qui plures extant: neque à *Thensâ* nimis diuerſum fuit. Id quoque enim vehiculum ſacrorum. Quia igitur ita tectum, & velut ſolidum

Marginal notes: 1 Eccl. Hiſt. c. 1 x. — Lib. LV. — Lib. XLVII. — 1. Controu. — VI. Controu. vii. — Lib. X. c. XV. — II. Annal. — Contra Sym. — XII. Ann. — * Vide me in Comment. — Lib. I.

dum perfectumque vehiculum ; Dio Caſſius dixiſſe videtur & circumſcripſiſſe, ἅρμα ὅλον. Vt in honoribus Iulio Cæſari, tamquam Deo decretis: Ὕστερον δὲ καὶ ἅρμα ὅλον ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, μετὰ τῶν θείων ἀγαλμάτων, πέμπεσθαι ἔγνωσαν: *Denique & currum integrum, ſiue Thenſam, vnà cum Deorum ſtatuis, in Circum inferri decreuerunt.* Simile in libro ſequenti, de eodem Iulio: Καὶ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις ὄχλον εἰσάγεσθαι ἐψηφίσαντο: Legendum videtur, ὄχον ὅλον, ex priore loco : ſi tamen lectio illa certa. Id eſſet: *Et in Circenſibus thenſam introduci cenſuerunt.* Suetonius ad iſta: *Quædam ampliora humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt, Thenſam & Ferculum Circenſi pompâ.* Itaque non nimis diuerſa (quod ad formam) *Thenſa, Carpentum* ſiue *Pilentum:* ſed prius illud dijs adtributum, alia eorum etiam miniſtris. Sed ad Veſtales. quid ergo vult Plutarchus? *Siquis ſubiſſet*, inquit. nonne per proteruiam aut ludibrium, & quaſi velandis illis reuelandis? An ſignificat, in idem vehiculum aſcendiſſe? Et apparet tale aliquid factitatum ab improbulis, in matronarum tranſuectione: ſed hîc, honori Virginum, morte vindicatum.

Lib. XLIII.

CAPVT XII.

Item ornamenta aut inſignia : vt Vitta, Purpura in Veſte, Stipendia & Agri, Auctoritas in deprecando.

ATQVE iſti honores ſiue prærogatiuæ ex Plutarcho: alias alibi repperi, opportunè adtexendas. Sicut in ipſo cultu aliquid eximium. inprimis *Vittæ* in capite, vt in Deo Deæve conſecratis. Prudentius:

II. Contra Sym.

> —— *ſedet illa verendis*
> *Vittarum inſignis phaleris.*

Idem explicat: —— *cingunt*

> *Tempora tæniolis, & licia crinibus addunt.*

Ouidius, de Iliâ iam compreſsâ:

> *Decidit ante ſacros lanea vitta focos.*

Ingenioſè. quaſi non iam Veſtalis, amiſsâ virginitate, nec dignanda illis inſignibus. Sic Dionyſius ſcripſit: *Licere nubere, poſt annos impletos,* ἀλλ', inquit, ἀποθείσας τὰ στέμματα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἱερωσύνης παράσημα: *ſed depoſitis vittis, & quæ alia ſunt Sacerdotij inſignia.* Quæ igitur alia? In Ambroſio aliquid: *Inſulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices.* Nota & veſtes purpuratas fuiſſe: nempe prætextâ eas vſas, id eſt limbo in oris purpureo. Nam ita Magiſtratus, atque item (ex Liuio aliiſque) Sacerdotes. Ergo & Veſtales, vt ſuprà in *Suffibulo* obſerues. Non pugnat cum iſtis Suidas, qui ſcripſit: Οὐ μύρῳ, οὐκ ἄνθεσιν, οὐχ ἱματίῳ χρῆσθαι συνεχωροῦντο πλὴν λευκῷ: *Non vnguento ijs, non floribus, non veſte vti conceſſerunt, niſi albâ.* Quæ vera ſunt, & inducta contra laſciuiam : ſed purpuratas eas, non purpureas dicimus fuiſſe. Veſte albâ vſæ, ſed limbo, vt diximus, punicante: non tamen floridâ, aut variegatâ, vt aliæ ſolent. In carbaſo etiam aut tenui lino fuiſſe, ex Valerio & Dionyſio aliquis dicat: vbi de Æmiliâ Veſtali. Dionyſius quidem: *auulſiſſe & defregiſſe* ait, ἀπὸ τῆς καρπασίνης ἐσθῆτος, ἣν ἔτυχεν ἐνδεδυκυῖα, τὸν τελαμῶνα: *à carbaſinâ ſuâ veſte, quam indutui habebat, laciniam,* & impoſuiſſe Aræ. Nec de cultu alia habeo: niſi capillum in ſpiras quaſdam plexum & diuiſum, cum vittis illigatum, à tergo & in ceruices anulatim dependiſſe. Prudentij ea mens:

> *Perfundunt quia colla comis benè, vel quia cingunt*
> *Tempora tæniolis.*

Neque enim vult perfundi vel flagellari ſparſo capillitio, ſed ſic aggeſto & ſuſpenſo. In Statuâ Romæ repertâ (quam in fine repræſento) palàm videbis. Aliquis etiam ambigat, an non tonderi ſolitæ (ritu noſtrarum Virginum quæ Deo ſacrantur) ex Plinio: *Antiquior eſt lotos, quæ capillata dicitur, quoniam Virginum Veſtalium ad eam crinis defertur.* & Feſto: Capillatam vel *Capillarem arborem dicunt, in quâ capillum tonſum ſuſpendebant.* Semel igitur tonſæ, atque in ingreſſu, fortaſſe: & capillum hunc Deæ Veſtæ ſuſpendebant. An & aliàs crinem eò, caducum, vulſum, ſciſſum, deferebant? in obſcuro hæc, atque etiam in paruo. Magis nouum & notandum de Bullâ, ſiue Phylacterium, aut aliud ad Ornatum fuit, quod in dicta illâ Statuâ à pectore dependet : vide, & quæ ibi notantur. Addo, præter hæc Ornamenta aut Inſignia, res & fructus etiam acceſſiſſe: id eſt, Stipendia & Opes. Liuius, de ipſo Numâ: *His ſtipendium de publico ſtatuit:* vt vacuæ ſcilicet ab alijs curis, Deæ & ſacris operarentur. Et credo agros à Numâ adtributos, quorum vectigalibus alerentur. Incertus auctor, de Limitibus : *Vt nominibus vetuſtis vtantur. vt, vectigalis ager Virginum, Veſtearis :* nempe, non *Veſtalis*, vt vulgò. Hyginus item, de Limitibus : *Virginum quoque Veſtalium & ſacerdotum quidam agri vectigalibus ſunt* red-

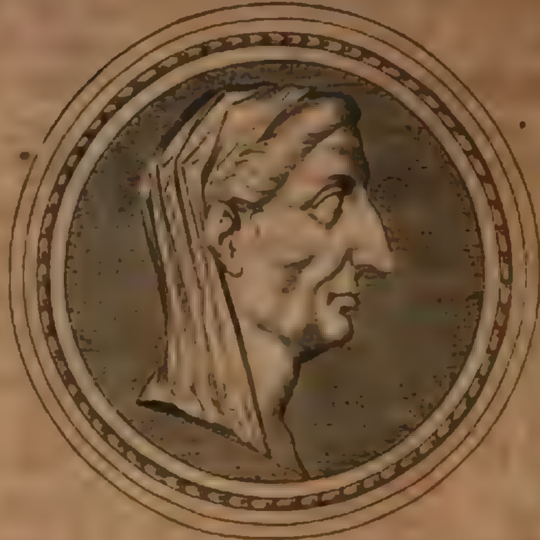
Lib. XVI. C. XLIV.

redditi locatim. Sed & Auguſtus adiecit. Cap.XXXI. de quo vniuerſè Suetonius: *Sacerdotum & dignitatem & commoda auxit*, PRAECIPVE *Veſtalium Virginum*. Aliquid in Catalogo Coloniarum, quem ſcriptum vidi: *Lanuuium muro cinctum, colonia deducta à D. Iulio. Ager eius, limitibus Auguſtæis, pro parte eſt adſignatus militibus veteranis, & pro parte Veſtalium, lege Auguſtianâ, fuit.* Imò & alios agros habuerunt, à priuatis pietatis ergò (vt hodieque ſolet) legatos: quos omnes Fiſcus eripuit ſub Valente & Theodoſio Principibus, inuidioſâ & diſertâ ſanè Symmachi querelâ: *Agros etiam*, inquit, *Virginibus & miniſtris deficientium voluntate legatos Fiſcus retentat.* Plura addit, atque arguit: & Ambroſius noſter contrà obducit: *Sola ſublata ſunt prædia, quia non religioſè vtebantur ijs, quæ religionis iure defenderent.* Sed præter Agros, video & Pe- III.Ann. cuniam interdum cepiſſe. Tacitus, de Tiberio: *Corneliæ Virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur*, HS. *vicies* dedit. quæ ſunt nobis, *quinquaginta Philippæorum millia.* Hem, vni virgini? ſic fuit. nec immeritò obijcit ijs Ambroſius, *Priuilegia maxima*, LVCRA *ingentia.* Atque inter Priuilegia, addamus: etiam ludis certo & honeſtiſſimo loco ſpe- In Aug. c.XLIV. ctaſſe. Suetonius: *Virginibus Veſtalibus locum in theatro ſeparatim, & contra Prætoris tribunal, dedit* Auguſtus: de quo noſtra in Amphitheatro, ſis, vide. Denique, vt finiam, Auctoritas earum maxima, & in precibus, aut aliâ re, vix repudianda. Cicero, cùm pro Fonteio cauſſam diceret, ſororis eius Veſtalis interceſſione vſus: *Superbum fit*, inquit, *eius obſecrationem repudiare, cuius preces ſi Dij aſpernarentur, hæc ſalua eſſe non poſſent.* Atque inter exempla eſt
1. [1] Claudia Veſtalis, *quæ fratrem iniuſſu po-* Tiber c.II. *puli* (in Suetonio) *triumphantem, adſcenſo ſimul curru, vſque in Capitolium proſecuta eſt, ne vetare aut intercedere cuiquam Tribunorum fas eſſet.* Adeò & leges & magiſtratus reueriti ſunt hanc impotentem, vt ſic dicam, poteſtatem. Adde Suetonium in Iul. cap.I. in Vitellio cap.XVI. Tacitum III. Hiſtoriarum, & plures.

NOTÆ.

1. Claudia Veſtalis.] *Cuius imaginem viſum appingere è Fului Vrſini gemmâ.*

CLAVDIA VESTALIS.

CAPVT XIII.

Contrà, Pœnæ cùm peccaſſent, cum æuo variæ: ſed ſollennis & nobilis à Tarquinio Priſco. Pontifices arbitros fuiſſe: conuictam, defoſſam: & quæ huic rei.

HAEC Præmia igitur, ſed Virginum: nam pollutarum Pœnæ etiam grandes & graues. Vetus lex fuit, Feſto prodita: *Probrum virginis Veſtalis vt capite puniretur, vir qui eam inceſtauiſſet, verberibus necaretur. Lex fixa in Atrio libertatis, cum multis aliis legibus incendio conſumpta eſt, vt ait M. Cato.* Sed cuius hæc lex? credam Numæ regis, qui ſimpliciter ſtatuit *inceſtam lapidibus obrui*, ſine aliâ ſupplicij pompâ: in Cedreno ſcriptum. Alia autem Albæ, ante Romam conditam: *quæ iuberet pollutam virgis ad necem cædi*, Dionyſio in rebus Iliæ tradente. Sed Tarquinius Priſcus, qui numerum earum auxit, idem & pœnam, & conſpicuam magis horrendamque fecit. Sic enim in Zonarâ: *Veſtalium corruptam vnam,* [1] *ſpecu ſubterraneo oblon-* 1. *go excauato, atque ibi lectulo poſito, & lucernâ, & menſâ cibis refertâ, deducentibus eam multis, viuamque includens obſtruxit. Et ſic deinceps pollutas puniri obtinuit. Qui autem polluerint, in lignum biceps, ſiue in furcam, collum inſerunt, in ipſo foro: atque ita ad necem eos cædunt.* Dionyſius pariter ad Tarquinium refert, & primam ſub eo Pinariam quamdam ſupplicio iſto affectam. Quod vberiùs clariùſque tamen narrat, & verba eius digna apponi. *Pœnæ*, inquit, *delinquentibus graues conſtitutæ: quarum arbitri & exactores ſunt, ex lege, Pontifices.*

Qui

Qui virgis quidē cædunt compertas leuioris delicti: probroſas verò & inceſtas fœdiſſimo & maximè miſerabili mactant ſupplicio. Viuæ enim, funebri ritu & pompâ, efferuntur: amicis ac cognatis, cum luctu & lacrimis, comitibus. Delatæ autem ad portam Collinam, intra muros, ſubterraneâ in cellâ, cum funeralibus ornamentis, deponuntur: nec monumento porrò dignatæ, nec parentalibus, aliſve ſollennibus defunctorum. Ita Dionyſius: inhæreamus paullùm, & magis etiam diffundamus. Ait, *Pontifices arbitros.* quod in omni earum culpâ ſiue delicto obtinuit, cauſſamque apud hoc tribunal dixêre.

Lib. IV. Liuius: *Poſtumia Veſtalis de inceſto cauſſam dixit. ampliatam, deinde abſolutam, pro collegij ſententiâ Pontifex maximus abſtinere iocis, colique ſanctè potius quàm ſcitè iuſſit.* Nota obiter, & iocos & cultum ſcitiorem vetita. Quo adſpectu Declamatores Veſtali dicam ob carmen iſtud ſcribunt (Sen. lib. VI. Controu. vlt.): *Felices nuptæ moriar, niſi nubere dulce eſt:* & addunt, *Tu carmen ſcribas, tu verba pedibus ſuis emollias, & ſeueritatem templo debitam modulatione frangas?* Atque ibidem oſtenditur, *omnis cultus luxurioſior, conuerſatio cum viris licentior*, iis interdicta. Ampliùs nota, Pontifices omnes, id eſt collegium iudicaſſe: Pontifice tamen maximo conuocante, & præſidente. Plinius (Lib. IV. epiſt. XI.): *Cùm Corneliam Maximam Veſtalem defodere viuam Domitianus cupiſſet, vt qui illuſtrari ſæculum ſuum eiuſmodi exemplo arbitraretur: Pontificis maximi iure, ſeu potiùs immanitate tyranni, licentiâ domini, reliquos Pontifices non in Regiam, ſed in Albanam villam conuocauit.* Vbi hoc culpat, non Pontifices conuocatos, ſed in talem locum, id eſt Albanam villam: cùm ſollenne eſſet, in Regiam conuenire, quæ adſita templo Veſtæ. Ad hanc Pontificis maximi cognitionem Statius reſpexit, Domitiano blandiens (In equo Domit.):

Templa ſuper fulges, & proſpectare videris,
An noua contemptus ſurgant pallatia flammis
Pulchrius? an tacita vigilet face Troicus ignis,
Atque exploratas iam laudet Veſta miniſtras?

Itemque Ouidius (V. Faſt.):

Si mihi bellandi pater eſt Veſtæque ſacerdos
Auctor, & vlciſci nomen vtrumque paro.

Quæ facit Auguſtum dicere, parantem vlciſci mortem Iulij, & Patris ſui, & Pontificis maximi. Neque enim aliud voluit, cùm *Veſtæ ſacerdotem* ſcripſit: curantem ſcilicet huic Deæ, & ſacra eius tuentem. Lego & in lapidibus: PONTIFEX VESTAE. quo ſenſu? an quia proprius aliquis ei fuit? Præter hunc Maximum, Romæ nemo: & magis fortaſſe fit tales titulos ad prouincias coloniaſque referri: [2] vbi cùm nullæ Veſtales, Pontifex aliquis & velut Flamen proprius ei Deæ fuit. 2.

Moneo etiam, inferiore æuo aliquid huic pontificio detractum. & cognouiſſe quidem de culpâ, pœnam tamen non exegiſſe: quæ Præfecto vrbis reſeruata fuit. Diſces è Symmacho clarè (Lib. IX. ep. CXXII. & ſeq.): qui *ætate proximâ* id inſtitutū oſtendit, id eſt Chriſtianorum Principū aliquâ lege, niſi fallor. Sed ad Dionyſium. addit: *Funebri pompâ efferri.* quod Plutarchus etiam expreſſiùs (In Numâ): *Lecticæ inditam per Forum deferri, clauſæ vndique & loris reuinctæ, vt nec vox eius poſſit exaudiri.* Atque hoc de Foro, alibi item Dionyſius (Lib. VIII.), vbi de *Opimia* Veſtali (Liuio eſt *Oppia*:) *quam Pontifices*, inquit, *damnarunt, & demptis è capite vittis, per Forum traduxerunt, viuamque defoderunt.* Vbi & Vittas atque ornamenta vides ablata, quia ſcilicet polluiſſet. Ouidius:

Nullaque dicetur vittas temerare ſacerdos
Hoc duce, nec viua defodietur humo.

Pergit Dionyſius: *Amicos cum luctu comitatos.* Plutarchus autem, non amicos tantum, ſed *totam ciuitatem in luctu & gemitu ponit, neque vllam in eâ diem triſtiorem. Obuios autem viâ decedere, vaſto vbique ſilentio, attonitoſque omnes ſtare, aut comitari.* Ampliùs Dionyſius: *Ad portam Collinam delatas.* ad locum nempe, qui *Sceleratus campus* ideò dictus. Feſtus: *Sceleratus campus proximè portam Collinam, in quo virgines Veſtales, quæ inceſtum fecerunt, viuæ defodiuntur.* Item Liuius: *Eo anno Mucia Veſtalis, facto iudicio, viua ſub terrâ, ad portam Collinam, dexterâ viâ ſtratâ, defoſſa Scelerato campo. ab inceſto id ei loco nomen factum.* Plutarchus deſcribit, *ſupercilioſum & tumidum eum locum eſſe, & Latinâ voce Aggerem dici.* De quo Aggere (nec enim alius iſte eſt) ego pluſcula De Militiâ Romanâ in occaſione ſcripſi (Lib. V. Dial. XIV.). etſi non totum Aggerem huic vſui applicamus: proximam portæ tantùm eius partem. Pergit Dionyſius: *In ſubterraneâ cellâ.* Græcè dixit οἴκησιν ὑπὸ γῆν κατεσκευασμένην: *ædiculam ſub terrâ ſtructam*: ſicut Plutarchus οἶκον κατάγειον, alibi οἴκημα, at Plinius *cubiculum*, dixêre (In Numâ & Quæſt. Rom. XCVI.). Amplius: *Cum funebribus ornamentis.* quod accipio, ipſam vt cadauer velatam & cultam. Zonaras ſuprà dicebat, *Lectulum appoſitum, & lucernam, & menſam cum cibis.* De lectulo, neſcio: fuitne velut ad cibum, & vt accumberet? an magis eſt funebrem capere, vſui quem dicam. De aliis, Plutarchus etiam addicit, qui *lucernam ardentem, panis modicum, aquæ & olei*, ſcribit depoſita:

ne ſacratiſſimum illud corpus viderentur fame conſumpſiſſe. Dionyſius deinde, *in eâ cellâ deponi.* Hoc eſt, quod Satyricus:

Sanguine adhuc viuo terram ſubitura ſacerdos.

Quod tamen priuſquam fieret (ex Plutarcho) *Pontifex maximus arcanas quaſdam preces, manibus in cælum ſublatis, fundebat: tum ipſe ſuâ manu eductam è lecticâ in ſcalis conſtituebat: & ſic carnifici ac miniſtris ſupplicij tradebat.* Plinius item de Corneliâ: *Cùm in illud ſubterraneum cubiculum demitteretur, hæſiſſetque* (nempe in ſcalis) *deſcendenti ſtola, vertit ſe ac recollegit. cumque carnifex manum daret, auerſata eſt & reſiluit, fœdumque contactum quaſi planè à caſto puroque corpore reiecit.* Atque his geſtis, ait Plutarchus, *ſcalæ attrahuntur; & ædicula multâ humo iniectâ contegitur; donec reliquo aggeri ſolum adæquetur.* Sed vinctam illam ibi; aut ſtantem ſedentémve obrutam, nemo declarat: putem in lecto depoſitam, de quo ex Zonarâ dixi. Claudit denique Dionyſius: *Nec monumento, nec Parentalibus dignatas.* Et de monumento vel ideò monendum, quia inculpatæ in hoc quoque eximiæ, & *Veſtalium cineres* (ait Plutarchus) *in Foro ipſo recondi fas erat.* At de Parentalibus, controuertat

Quæſt. Rom. xcvi. aliquis ex eodem Plutarcho, qui ſcribit, *defoſſâ Veſtali, ne ſic quidem Romanos quieuiſſe, religione liberos:* atque adeò, μέχρι νῦν, inquit, ἐναγίζουσιν οἱ ἱερεῖς βαδίζοντες ἐπὶ τὸν τόπον: *vſque ad hoc æui Pontifices parentant, ad locum ipſum euntes.* Sed quamquam vterque eodem verbo ἐναγισμῷ vtatur, putarim Plutarchum potiùs ad Expiationes aut Procurationes, quàm ad vera Parentalia referendum. Habes ſupplicium, & cauſ-

vi. Faſt. ſam eius ex Ouidio:

Sic inceſta perit, quia quam violauit, in illâ
Conditur: & Tellus Veſtaque numen idem eſt.

Etſi duplex etiam alia in Plutarcho. Vel, *quia igne Romani mortuos cremant: igne autem funerare eam, quæ Ignem parùm caſtè coluit, iniquum erat.* Vel, *quia corpus maximis conſecratum cerimonijs occidere, aut manus mulieri adferre, nefas putauerunt. Sub terram igitur condi, cum victu appoſito, vt quaſi ſponte exanimata videretur.* Atque hæc ſollennia: Principes interdum immutarunt, aut mitigarunt. vt Domitianus: qui *inceſta Veſtalium virginum* (Suetonij verba) *variè ac ſeuerè coërcuit: priora* (ſub patre aut fratre admiſſa) *capitali ſupplicio; poſteriora* (ſuo principatu) *more veteri.* Addit deinde, prioribus *liberum mortis arbitrium permiſiſſe; Corneliam virginem Maximam defodi imperaſſe: ſtupratoresque virgis in comitio ad necem cædi.* Quod poſtremum de Stupratoribus, Zonaras è Tarquinij etiam lege fuiſſe oſtendit. Apud Declamatores reperio, *Inceſtam de ſaxo deijci:* ſed ſcholicâ, opinor, & Sen. I. Controu. III. fictâ lege.

NOTÆ.

1. Specu ſubterraneo.] *Legimus in Martyrum actis, de* Dariâ, *quæ Chryſantho nupſerat, olim Veſtalis, iuſſam cum marito à* Numeriano Imperatore, viâ Salariâ, in Arenario deponi, atque illic viuentes terrâ & lapidibus obrui. *In quo videntur, quaſi Veſtalem, cum ſtupratore ſuo punire voluiſſe: certè ad veterem pœnam adſpexiſſe.*

2. Vbi cùm nullæ Veſtales.] *Non opinor, neque è veteri ſcripto vllo adſtructum iri. Fama tamen & traditio eſt in pluribus locis, vt Agrippinæ, vt Valentianis noſtris, atque alibi fuiſſe: ſed fortaſſe ſacerdotulas Mineruæ, aut & Veſtæ. ſed non ijs legibus aut cerimonijs quibus Romæ.*

CAPVT XIV.

Quando Veſtales deſierint? in Arnobio nodus, nec ſolutus.

FINIVI de *Veſtalibus*: quæ & ipſæ finem ſuum ſub Chriſtianis mox Principibus inuenerunt. Quando? extremo Theodoſij ſenioris æuo. Nam etſi concuſſæ anteà, & periclitatæ ſub Valentiniano,* Theodoſio, Arcadio, quod ex Symmachi & Ambroſij epiſtolis conſtat: tamen animam traxêre ad vltimum Theodoſij, id eſt, decimumſeptimum Imperij eius annum: cùm ille *templa claudi, & ſacrificia tolli* lege iuſſit. Præter alios, Zoſimus clarè: *Theodoſius* Lib. v. *maior, euersâ Eugenij tyrannide, Romam venit, & contemptum religionum in animis omnium excitauit, publicum ſumptum vltrà dare ad ſacrificia abnuens. Pellebantur vtriuſque ſexus ſacerdotes, & fana ſacrificijs abolitis deſerta relinquebantur.* Hæc ille. & lapides atque inſcriptiones etiam teſtificantur, Veſtales ad hoc æui circiter perſeueraſſe. Itaque mirum, bis mirum, Arnobium doctum illum res veteres ſcriptorem, *Ignem perpetuum* inter abolita aut deſita iamdiu habere. Ita enim Romanos alloquitur, & ar- II. Aduer. Gent. guit, *identidem in alios mores ac ritus, priorum condemnatione, tranſiſſe.* Tum adiungit & adſtruit: *Numquid magiſtratus per populum creatis? in poteſtatibus obeundis leges*

con-

* Is fuit ſextus Theodoſij annus.

1. *conſeruatis Annarias?* [1] *in penetralibus Veſtæ ignis perpetuos ſeruatis focos?* quas interrogationes omnes negandi mente ſuſcipi, palàm eſt. Atquin Arnobium Diocletiani temporibus vixiſſe & ſcripſiſſe, id quoque palàm eſt: id eſt, centum circiter ante Theodoſij finem annis. Quis hæc defendit, aut ſoluit? nam vel maximè tunc ſacra viguiſſe, Principibus eorum ex profeſſo aſſertoribus, nemo neget. Quid etiam Symmacho & Ambroſio fiet, aliter proclamantibus? quid ipſi Arnobio in Arnobium dicenti? Nam ita in ijſdem libris: *Sedent in ſpectaculis publicis ſacerdotum omnium magiſtratuumque collegia, nec non & caſtæ Virgines,* PERPETVI *nutrices & conſeruatores* IGNIS. (Lib. IV.) De ſuo æuo dicit: nec ego, quid de priore loco dicam aut velem, habeo: manum tollo, & auxilium ſpecto.

NOTÆ.

1. In penetralibus Veſtæ ignis perpetuos.] *Fallor, aut vt hæc leguntur, non ipſa Pax conciliauerit cum ſequenti loco, & cum vero. At enim libri ſcripti alio ducunt, quod monuit me P. Heribertus Roſvveydus è Societate* IESV, *vir eruditus. Illi enim*: In penetralibus & colignis perpetuos fouetis focos. *Vnus*: In pene inpenetralibus & coliginis. *Sagacitatem aliorum aduoco: ſuccurrat. Mihi nunc iſtud; legendum*: In penetralibus & colinis perpetuos fouetis focos? *Et nihil de Veſtâ capio, non certè illâ publicâ: ſed referam ad priuatum in ædibus ritum, vbi antiquitus Ignem aſſeruabant & fouebant in parte interiore, & culinâ. Id factum Larium, aut & Veſtæ priuatim honori. Varro in* 1. *De Vitâ pop. R.* Colina dicta, quod ibi colebant ignem. *Nota de* Cultu *ignis: etſi aliter fateor poſſe capi. An etiam placet ad Veſtam publicam referri, &* culignis *ſcribi? Vt velit olim non in Arâ ignem illum ſtructum, ſed in* Culignis *& vaſis fictilibus repoſitum: vti etiamnunc foueri ſub cineribus ſolet. Si tamen* Culignæ *illo ſenſu aut vſu lecta. quas alioqui ſcio* vas potorium, *aut* ſacrificale, *in Feſto, Varrone, Liuio eſſe.*

CAPVT XV.

Alibi Ignis cultura, & ſimulacrum Veſtalium.

LVBET autem pro Corollario addere, vbi locorum præcipuè cultus etiam Ignis, ſiue imago aliqua Veſtalium fuit. Apud Iudæos primùm. & Dei iuſſio: *Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos ſubijciens ligna manè per ſingulos dies.* (Leuit. VI.) Et mox: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui numquam deficiet in altari.* Habuère & Ægyptij. ac Diodorus vult *ſeruandi ignem perpetuum, cæleſti ſimilem, morem ab illis natum, & ad alias gentes propagatum.* Item Afri. & Plutarchus auctor, in Iouis Ammonis λύχνον ἄσβεστον, ſiue *lucernam inexſtinctam*, arſiſſe. (De Defectu orac.) Silius videtur & in Arâ flammas ſtatuere, vbi de hoc templo: (Lib. III. initio.)

Inreſtincta focis ſeruant altaria flammæ.

Apud Indos, Ammianus: *Brachmanes ferunt, ſi iuſtum eſt credi, ignem cælitus lapſum, apud ſe ſempiternis foculis cuſtodiri.* (Lib. XXIII.) In Perſis ſimile. & verba Procopij: *Magnum hic Pyræum eſt* (πυρεῖον, *focus*, ſiue *Vas ignarium*) *quod Perſæ inter omnes Deos maximè venerantur: vbi Ignem perpetuum cuſtodiunt Magi. Hic eſt Ignis, quem Veſtam olim Romani vocabant.* atque alij plures de hoc Igne. (Lib. II. bell. Perſ.) Idem apud Cappadoces. Strabo: Ἔστι πυραθεῖα, σηκοί τινες ἀξιόλογοι. ἐν δὲ τούτοις μέσοις βωμός, ἐν ᾧ πολλή τε σποδὸς, καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ μάγοι: (Lib. XV.) *Sunt Pyrathea, ſacella quædam modica: & in ijs mediis Ara, in quâ cinis multus, & Ignem inexſtinctum Magi ſeruant.* Iam in Græciæ Prytanéis, Pauſanias ſæpè commemorat ipſam hanc *Veſtam & æternum focum*, itemque Athenæus, & alij: iterumque diſtinctè, *Mantineæ, in templo Cereris; Athenis, in Mineruæ; Delfis, in Apollinis.* Imò & Virgines ipſas aliquot locis habuere. Tertullianus: *Noueram virgines Veſtæ, & Iunonis* [1] *apud Achaiæ ganeum, & Atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ.* (Exhort. ad caſtit. c. vlt.) Et quem hìc *Atrocem*, *Apollinem* interpretatur & indigetat De Monogamiâ idem ſcriptor. Dubitet aliquis, an non *Atrecem*, id eſt ἀτρεκῆ ſiue *Veracem*, à diuinandi calliditate voluerit dictum. Video & Perſas Soli virgines ſacraſſe. de quibus Iuſtinus: *Artaxerxem regem, ne Aſpaſiam pellicem filio daret, & honeſtè negaret, quod temerè promiſerat, Solis ſacerdotio præfeciſſe, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur.* (Lib. X.) Simillimum nuper, priuſquam Hiſpani Regi & Religioni ſubegiſſent, in toto Perüano tractu. vbi *crebra & magna templa dicata Soli, & in ijs virgines ſæpè ducentas fuiſſe* tradunt qui viderunt: *è quibus ſiqua corpus polluiſſet, morte luebat, niſi tamen è Sole ſe concepiſſe* (ride credulitatem ſuperſtitioſam) *ſanctè adiuraſſet.* (P. Cieca, & Auguſtinus Çarata.) Satis de *Veſtâ & Veſtalibus*: quas olim nobiles, ſed æuo obſcuratas, iterùm in lucem protraximus, bono (ita confidimus) veterum ſcriptorum.

NOTÆ.

1. Apud Achaiæ ganeum, & Atrocis apud Delphos.] *Hæc Tertulliani, illuſtriſſimum genus & ingenium Scaliger, legit:* Achaiæ Ægium, & Apollinis apud Delphos. *Non retraſtem. etſi P. Heribertus Roſvveydus* Atrocem *aſſertum ibat, & conuenire Apollini, qui apud Homerum* δεινὸς Θεὸς, grauis Deus *dicitur: apud Statium,*

——— arcu crudelis Apollo.

Intellegit autem vates ſacerdot[?]ſq; Delphicas, quæ Virgines.

INSCRIPTIONES ALIQVOT DE VESTALIBVS IN MEMORIIS PRISCIS.

Romæ, in baſi, cui Statua olim ſuperpoſita.

NVMISIAE. MA
XIMILLAE. * V. V.
MAX. TI. IVL. BAL
BILLVS. * S. SOLIS
DED. IDIB. IAN.
L. ANNIO. FABIANO
M. NONIO. MVCIANO COS.

[* Virgini Veſtali Maximæ. * Sacerdos.]

In vrnulâ ſepulchrali.

D. M.
TEIAE. EVPHROSINES
RVFINAE. V. V.
DELICATAE.

In baſi.

COELIAE. CLAVDIANAE.
V. V. MAXIMAE.
A. DIIS. ELECTAE. MERITO
SIBI. TALEM. ANTISTITEM
NVMEN. VESTAE. RESERVARE
VOLVIT.
COELIA. NVMERIANA. SOROR. VNA
CVM. PIERIO. CONIVGE. AC. LIBERIS
SVIS. ORANTES. VT. PER. * TOT. SECVLA
FACERE. DII. PERMITTANT.

[* Quot nempe ipſi cum liberis eſſent. Egregia adulatio.]

Romæ.

* CLOELIAE. CLAVDIANAE.
V. V. MAX
RELIGIOSISSIMAE. BENIGNISSI
MAEQVE. CVIVS. RITVS. ET. PLENAM
SACRORVM. ERGA. DEOS
ADMINISTRATIONEM
VRBIS. AETERNAE. LAVDIBVS
* S. S. COMPROBAT. OCTAVIA
HONORATA. V. V. DIVINIS
EIVS. ADMONITIONIBVS
SEMPER. PROVOCATA
COLLOCATA. XII. KAL. APRIL
C. AVFIDIO. ATTICO
C. ASINIO. PRAETEXTATO
COS.

[* Supra Cœlia: ſi tamen eadem. * Sanctus Senatus,]

Romæ, trans Tiberim, item in baſi.

TERENTIAE
FLAVOLAE. V. V.
MAXIMAE
AVREL. IVLIVS. BAL
BILLVS. SAC. SOL
OB. PLVRA. EIVS
IN. SE. MERITA
D. D. PR. NON. APRIL.
LAETO. [II]. ET. CERIALE
COS.

Romæ.

TERENTIAE. RVFILLAE
V. V. MAX.
DED. PRID. NON. MAI
TITIANO. [II]. ET NEPOTIANO
COS
* CVR. AVRELIO. NICETA.

[* Curante]

Romæ.

FL. MANILIAE. V. V. MAX.
CVIVS. EGREGIAM. SANCTIMO
NIAM. ET. VENERABILEM
MORVM. DISCIPLINAM
IN. DEOS. QVOQVE. PERVIGILEM
ADMINISTRATIONEM
SENATVS. LAVDANDO
COMPROBAVIT
AEMILIVS. FRATER. ET
RVFINVS. FRATER. ET
FLAVII. SILVANVS. ET
EIRENEVS. SORORIS. FILII
A. MILITIIS. OB. EXIMIAM
ERGA. SE. PIETATEM
PRAESTANTIAMQVE

Ibidem.

FL. PVBLICIAE. V. V. MAX.
SANCTISSIMAE. ET. PIISSIMAE.
AC. SVPER. OMNES. RETRO
RELIGIOSISSIMAE. PVRISSIMAE.
CASTISSIMAEQVE.
CVIVS. RELIGIOSAM. CVRAM
SACRORVM. ET. MORVM. PRAEDI
CABILEM. DISCIPLINAM.
NVMEN. QVOQ. VESTAE. COMPROBAVIT.
Q. VETVRIVS. MEMPHIVS. V. E.
* PICTOR. V. V. DIGNATIONIS. ERGA. SE
HONORISQVE. CAVSA. PLVRIMIS
IN. SE. CONLATIS. BENEFICIIS.

[* Scripſi l. 1. Elect. c. XVIII.]

Ibidem, de eâdem.

FL. PVBLICIAE. V. V. MAX
MERITO. SANCTISSIMAE. AC. PIISSI
MAE. QVAE. RITE. ET. PERVIGILI. ADMINIS
TRATIONE. OMNES. GRADVS. LAVDE
CVMVLATA. SACRA. SVA. VENERATA. VI
VIT. VT. SECVLARI. AETATE. ET. MINISTERIO
AD-

ADSIT. ET. IN. FVTORO. PERSEVERET
Q. TERENTIVS. RVFVS. ET. CAENIA
VERISSIMA. PARENTES
TERENTIAE. RVFILLAE. V. V.
CVIVS. MVLTI. TEMPORIS. BONITATEM
ET. HVMANITATEM. EIVS. CIRCA. SE
IN. BREVI. SENSERVNT.

Ex his talibus vides adulationes laudeſque erga *Veſtales Maximas*: apparetque magnas ijs opes fuiſſe, vt dixi, & adminiſtrationem permiſſam, copiamque benignè faciendi. Eſt & Romæ nuper eruta Statua, quæ adſeruatur apud Ill[mum] Cardinalem Cæſium: vbi habitus cultusque *Veſtalis Maximæ*, quem hîc vides. Sed de illo antepectorali variè quæri poteſt: nec apud veteres opinor reperiri. An proprius ornatus & inſigne *Maximæ* huius fuit? an & nouitia inferioris æui vſurpatio? cogitetur: tu Statuam vide, ab amico meo *Io. Hemelario*, optimo & ſuauiſſimo viro, deſcriptam & tranſmiſſam. *Statua eſt*, inquit, *è marmore Pario candidiſſimo perfectiſſimi operis, capite, brachiis, & ſummitatibus pedum mutila: habuit & monile baccatum, è quo bulla dependebat ab humeris, ſed illud comminutum eſt dum ſtatua tranſportabatur. A tergo apparent vittæ, è collo ſine capite in nodum defluentes. capillorum non apparent extremitates. Inſcriptio labentis Imperij tempus referre videtur, ob litterarum formas ductusque imperfectiores, & interpunctiones omiſſas.*

INDEX CAPITVM.

CAP. I. *Quid Veſta? alijs Ignem, alijs Terram eſſe. deque eâ priſcæ fabulæ.* pag. 601

II. *Quibuſdam & Venerem dici. Sed Veſtam, pro Igne ſiue Foco, antiquitus & paſſim cultam: & à quo exemplo Romæ.* 602

III. *Numam templum ſacraſſe, atque id rotundum: viris noctu interdictum. Nulla ibi ſtatua: & tamen vulgò eius imago.* 604

IV. *Aliud ab Auguſto Veſtæ templum. item de Regiâ, & Atrio Veſtæ.* 605

V. *Veſtales ſacerdotes, Virgines captas. quo æuo? quo numero?* 606

VI. *Alia in capiendo ſpectata, ſeruataque. Sortem, aut Oblationem, interueniſſe.* 607

VII. *Diſciplina captarum: gradatio & adſcenſus: tempora miniſterij: & Virgo Maxima.* 608

VIII. *Munera earum, primumque tutela Ignis. Perpetuum hunc fuiſſe: ſi deſiiſſet, pœna Virginum & flagra: iterumque inſtauratio.* 609

IX. *Seruabant & imperij pignus, variâ interpretatione: etſi plerique ad Palladium trahant. Quid illud, vnde, vbi?* 610

X. *Sacra etiam aſſidua faciebant. an & Aqua curabant? an Draconi? hæc inquiſita: & aliquid de Deo Fonte.* 613

XI. *Præmia & priuilegia earum. Ius teſtandi, Lictor, Carpentum, aliaque data.* 614

XII. *Item ornamenta aut inſignia: vt Vittæ, Purpura in Veſte, Stipendia & Agri, Auctoritas in deprecando.* 615

XIII. *Contrà, Pœnæ cùm peccaſſent, cum æuo variæ: ſed ſollennis & nobilis à Tarquinio Priſco. Pontifices arbitros fuiſſe: conuictam, defoſſam: & quæ huic rei.* 616

XIV. *Quando Veſtales deſierint? in Arnobio nodus, nec ſolutus.* 618

XV. *Alibi Ignis cultura, & ſimulacrum Veſtalium.* 619.

APPROBATIO.

Syntagma iſtud dignum luce eſt, quòd ad Priſcorum lucem conferat plurimùm. VII. Kalend. April.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus Apoſtolicus & Archiducalis librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI

DE

BIBLIOTHECIS

SYNTAGMA.

ILLVSTRMO ET EXCELLMO
PRINCIPI
CAROLO
DVCI CROIIO ET ARSCHOTANO,
PRINCIPI S. IMPERII,
EQVITI AVREI VELLERIS.

HOC de BIBLIOTHECIS quod ſcripſi, ILLVSTRISSIME PRINCEPS, ipſum ire ad te ambiebat, vix me mittente. Quis neſcit te eximium inter Belgij proceres eſſe, qui harum rerum elegantiâ & ſtudio capiatur? Itaque cùm alia artium veterum inſtruis & adornas, tum *Nummos* & *Bibliothecas* maximè: de quibus iſtis Commentarium hunc concepi & digeſſi, non voce ſed facto tuo incitatus. qui vidi quàm magnorum illorum Regum ſiue Heroum exempla, in conquirendis aut propagandis talibus, æmuleris & aſſequare. Aſſequare, inquam: quid mirum? omnia magna & ampla in te, aut iuxta te: quem Deus, Natura, Fortuna

Omnibus ornatum voluêre excellere rebus.

Stirpem tuam video? à regibus eſt. Opes? pænè regiæ. Animum? planè regius: & quid niſi altum ac magnificum illo concipis, factis promis? Ad longinqua non eo: vna HEVRIA tua, huic vrbi in ore atque oculis, fidem facit, quàm nihil niſi ſtirpe, opibus, animo iſto dignum cogites ac patres. Quæ tua ibi opera? ingenio cum ingenio loci pugnas ac ſuperas, ardua in plana, hæc in ardua deducis: ſed omnia ad normam & decorem dirigis: alter, vt verbo dicam, BELGICVS LVCVLLVS. Non indignare, ILLVSTRISSIME PRINCEPS, cum illo componi: verâ æſtimatione, inter raros magnoſque fuit: bellis victoriiſque in florente ætate celebris: & mox inclinante, ad quietem & ad ſe inclinauit, id eſt animum & ſtudia coluit, atque opes in præſentium ac poſterorum delectationem ſiue vſum impendit. Ab illo Bibliothecarum Romæ præcipuum exemplum; ab illo eruditi in ſermone, menſâ, domo habiti; ab illo denique Prætoria & amœnitates ſtructæ, quæ & Principes rei Romanæ poſteà frui vtique æſtimarunt. Tu, inquam, noſter PRINCEPS imitaris. Nam in caligine hac rerum temporumque, patriæ

& Regi operâ laudabiliter nauatâ, copijs triumphiſque ductis; vergente iam æuo, portum hunc quietis & te reſpicis, & ab externis ad interna, id eſt verè bona, reducis. Inter varios autem receſſus, HEVRIAM, Academiæ noſtræ hoc ſuburbanum, eligis: & eam magnificis, vt dixi, operibus, quid niſi in artium ingeniorumque præcipuè vſum, adornas? Audeo dicere. tua illa ædificia. ambulacra, horti, fontes, arboreta, nobis ſtructa aut ſata: & non ſolùm qui nunc ſunt, fruuntur, id eſt tranſeunt, adeunt, ineunt: ſed & qui venturi, facient: venturi autem, vel huius oblectationis deinceps, non Louanij ſolius, cauſſâ. Omitto alia & interiora, quæ augendo vel ornando huic Atheneo cogitas: magnifica & te Principe digna, ſed in tempore magis promenda. O igitur curæ & quietis felicem! perſeuera. & iſtâ te, illâ nos paſce, cum æterno bono tuo ſimul & famâ. Nos certè, qui publicè loquimur aut ſcribimus; id eſt famæ quidam præcones, cælo tuum nomen feremus: ipſum te Deus inferet, iuſtus arbiter & munerator meritorum. Voueo ILLVSTRISSIME PRINCEPS

æternùm tuus

I. LIPSIVS.

Louanij, XII. Kal. Iul. ∞. IↃCII.

AD LECTOREM.

BREVE *hoc* De Bibliothecis, *id eſt libris, habes: quid nobis dignius, qui libros aſſiduè tractamus? Etſi reuerà* * οὐδ' ὄναρ *hoc cogitaram, niſi me Principis viri, cui dicatum iuimus, in hac re ſtudium excitaſſet. Atque hos tales in bonis altisq; conſilijs confirmare aut & inflammare, optimo publico cenſeo equidem fieri. Quàm pauci magnatum ſe eò dant? quàm ad priſtinas ſordes & tenebras omnia videntur ire? Quàm etiam, ſpretis antiquis & veris, noua quadam hodie procudunt doctrinarum! quibus illud iure dixeris:*

* nec per ſomnium.

* Ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς.

* Promptâ viâ & patente, quæris ſemitam.

Viderint. nos priſca adhæremus: & vtiliter ſæpè (ita confido) eruimus, digerimus, illuſtramus. Faue tu, bonæ mentis lector.

IVSTI LIPSI
DE BIBLIOTHECIS
SYNTAGMA.

CAPVT PRIMVM.

Bibliotheca, & Libraria, quid? Reges veteres habuiſſe, atque illos Ægypti.

BIBLIOTHECA tria ſignificat, *Locum*, *Armarium*, *Libros*. Græca vox Latinis in vſum etiã venit, & quamquam *Librariam* dicunt, tamen magis eſt eâ voce tabernam capi, in quâ venales libri exſtant. Sed Bibliothecarum res vetus, &, niſi fallor, cum ipſis litteris adinuenta. Nam ſimul ac ſcire & ſapere natum eſt, mox etiam ſcribere: & iſtud eſſe cum fructu non potuit, niſi vt libri adſeruarentur & diſponerentur, & ad præſentium & poſterorum vſum. Priuata primùm ea cura, & quiſque ſibi ſuiſque ſtruebat: poſtmodum Reges & Dynaſtæ vſurparunt, nec in vſum ſolùm, ſed ambitionem aut ſplendorem. Sanè multos congerere, vix fuit priuati hominis aut cenſus: cùm tarda & impendioſa deſcriptio eſſet: donec vtiliſſima hæc Typographia rem in compendium miſit. Qui primus Regum illuſtrem habuit (quod memoria ſeruet) is fuit Oſymanduas, Ægypti. qui inter alia operum præclara, *Sacram Bibliothecam ſtruxit, & in eius fronte præſcripſit*, ψυχῆς ἰατρεῖον: ANIMI MEDICA
Lib. 1. OFFICINA. Ita Diodorus. & quamquam ille inter veteres Regum fuerit, non tamen dubito exemplum, ſi non ipſam rem, manſiſſe, & in Ægypto Bibliothecas ſemper aliquas exinde exſtitiſſe: idque in templis præcipuè, & ſacerdotum curâ. Multa argumento, tum & illud de Homero: quem Naucrates quidem plagij accuſat, &
Euſtat. in Præfat. Odyſſ. in Ægyptum cùm veniſſet, libros reppeniſſe *Phantaſiæ* fœminæ, quæ Iliadem atque Vlyſſeam ſcripſerit, & *Memphi in templo depoſuerit Vulcani.* Homerum igitur vidiſſe, ſibi adſcripſiſſe, & ediditſe. Quæ in viro, opinor, falſa, rem tamen & morem firmant.

CAPVT II.

Alexandrina Bibliotheca, cui Philadelphus primus & præcipuus auctor. Varietas & numerus ibi librorum. Combuſta, & iterùm inſtaurata.

SED reliquæ ibi in obſcuro ſunt, *Ptolomæi Philadelphi* Regis in magnâ luce & laude fuit. Is *Ptolomæi Lagi* filius, ſecundus eo nomine & ſtirpe Ægypti regum: artium & ingeniorum cultor, & quod adhæret, librorum. Itaque Alexandriæ ingentem Bibliothecam compoſuit: inſtructione & exemplo Ariſtotelis adiutus, imò & ipſis eius libris. Nam Ariſtoteles, vt pòſt dicam, copiâ & dilectu inſignem Bibliothecam adornauerat. de quâ Strabo: Α᾽ριστοτέλης πρῶτος, ὧν Lib. 1.
ἴσμεν, συναγαγὼν βιβλία, καὶ διδάξας τοὺς ἐν Α᾽ιγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν: *Ariſtoteles primus, quos norimus, collector librorum fuit, & reges in Ægypto docuit Bibliothecæ ſtructuram.* Quę tamen cautè & cum ſuâ interpretatione legenda: nec enim vel *primus omnino* fuit; & certè æuo anterior, docere *Philadelphum* hunc non potuit, niſi, vt dixi, exemplo. Hoc fortaſſe verum, quod Athenæo ſcriptum:
Ariſtotelem, Theophraſto libros reliquiſſe, hunc Lib. 1.
Neleo. à quo eos mercatus Ptolomæus, cum iis quos Athenis & Rhodi coëmerat, omnes in pulchram Alexandriam transferri curauit. Etſi alij tamen diſſentiunt, vt in loco dicam. Sed Bibliothecam igitur ille vndique, & omne genus libris, inſtruxit: etiam ſacris, & è Iudæâ petitis. Nam cùm aures eius fama tetigiſſet Hebrææ ſapientiæ, miſit qui libros depoſcerent, & idoneos ſimul homines conduxit, qui in Græcam linguam verterent, communi omnium vſui. Ea interpretatio eſt, quam *Septuaginta*, à numero ſcilicet qui operam dederunt, dicunt. Id
euenitſe anno eius regni XVII. Epiphanius De ponder. & menſur.
tradidit, Olympiade CXXVII. Præerat Bibliothecæ, vir ſcriptis & factis illuſtris, Demetrius Phalereus, exul à ſuis Athenis: & quem rex benignè habitum ad hæc & maiora miniſteria admouit. Idemque à Chal-

Chaldæis, Ægyptiis, Romanis etiam libros petiuit, & pariter in linguam Græcam transfundi curauit. De quibus Georgium Cedrenum capio: *Philadelphus libros Sacros, Chaldaicos, Ægyptios, & Romanos, aliosque diuerſilingues in Græcam omnes conuerti curauit, in vniuerſum ad centum millia voluminum: quæ omnia in bibliothecis ſuis Alexandriæ repoſuit.* Duo noto, & curam peregrinos libros vertendi, vtilem meo animo, & vobis PRINCIPIBVS etiamnunc vſurpandam: & numerum librorum, grandem ſatis, ſed non pro vero, ſi de vniuerſis capiamus. Quod abnuo, & Cedreni mentem de conuerſis tantùm eſſe arbitror: atque ipſos primogenios Græcos, longè ſuperaſſe. Hoc alij ſcriptores dixerint, qui valdè adaugent. vt Seneca noſter: *Quadringenta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum.* Sanè pulcherrimum, & ſupra gemmas omnes vel aurum: ſed quantò pulchrius, ſi vberius? Nam nec is Senecæ numerus ex vero ſatis, & ad *Septingenta millia* redigendus. Ioſephus doceat, qui tradit *Demetrium* (illum Præfectum, de quo dixi) *aliquando interrogatum à Philadelpho, quot millia librorum iam haberet? reſpondiſſe, ducenta millia admodum, ſed ſperare breui ad quingenta.* Vides, quàm auxerit: ſed quantò magis poſteà, atque etiam alij Reges? Profectò ad *Septingenta millia* venerunt, Agellio diſertim ſcribente: *Ingens numerus librorum in Ægypto à Ptolomæis regibus vel conquiſitus* (emptione) *vel confectus* (deſcriptione) *eſt, ad millia fermè voluminum ſeptingenta.* Idem Ammianus, verbis ſtatim dandis: idem Iſidorus, ſed emendandus: *Septuaginta millia librorum Alexandriæ, Philadelfi temporibus, inuenta ſunt.* Scribendum, inquam, *ſeptingenta.* O theſaurum, ſed in re æternâ non æternum! Nam totum hoc, quidquid fuit librorum, bello ciuili Pompeiano perijt, cùm Cæſar in ipsâ vrbe Alexandriâ bellum cum incolis gereret, & tuitionis ſuæ cauſsâ ignem in naues miſiſſet, qui & vicina naualibus, ipſamque Bibliothecam comprehendit & abſumpſit. Triſte fatum, & Cæſari (etſi abſque deſtinatâ culpâ) pudendum! itaque nec ipſe in tertiò Ciuilium, nec Hirtius deinde meminêre: alij tamen; vt Plutarchus, Dio, etiam Liuius, vti ex Senecâ facile eſt haurire. Nam poſt ſuperiora illa verba, addit: *Alius laudauerit, vt Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuiſſe.* Sunt ipſa Liuij verba, vbi de hoc incendio: & iuſto elogio in rem & Reges. Sed de hoc triſti igne etiam Ammianus: *Inter templa eminet Serapéum, in quo Bibliothecæ fuerunt inæſtimabiles; & loquitur monumentorum veterum concinens fides, ſeptingenta voluminum millia, Ptolomæis regibus vigilijs intentis compoſita, bello Alexandrino, dum diripitur ciuitas, ſub Dictatore Cæſare conflagraſſe.* Ipſe in direptione eueniſſe vult: itemque Agellius. *Ea omnia volumina*, inquit, *bello priore Alexandrino* (ad diſcrimen eius, quod ſub Antonio) *dum diripitur ciuitas, non ſponte neque operâ conſultâ, ſed à militibus fortè auxiliarijs incenſa ſunt.* Excuſat verò ipſe non Cæſarem tantùm (quo quid librorum aut ingeniorum amantius?) ſed Romanos milites, & culpam hanc ad exterôs auxiliares ablegat. Cetarùm de direptione, non ita Plutarchus aut Dio: quos eſt videre. Hic igitur finis nobilis Bibliothecæ, Olympiade CLXXXIII: cùm vix CCXXIV. annos fuiſſet. Etſi reuixit tamen, non eadem (quî id potuit?) ſed conſimilis, & eodem loci, id eſt in Serapéo, collocanda. Auctor reparandi Cleopatra, illa amoribus Antonij famoſa: quæ ab eo in auſpicium & velut fundamentum operis impetrauit Bibliothecam *Attalicam* ſiue Pergamenam. Itaque totam cùm dono cepiſſet, & transferri curaſſet, iterùm adornata auctaq; eſt, & Chriſtianorum etiam temporibus, in vitâ & famâ fuit. Tertullianus: *Hodie, apud Serapéum, Ptolomæi Bibliothecæ, cum ipſis Hebraicis litteris, exhibentur.* Nota, apud Serapéum iterùm fuiſſe, id eſt in eius porticibus: atque id vicinum portui & naualibus, ex Strabone aliiſque diſcas. Nota, & *Ptolomæi Bibliothecas* dici: etſi reuerà non illæ iam eſſent, ſed conſimiles, & primogenij illi Hebraici libri, vnaque LXX. interpretatio, flammâ perijſſent. Tamen ecce, tanta auctoritas & fides ab antiquo eius Bibliothecæ, vt Tertullianus gentiles eò aduocet aut amandet. Credo ſtetiſſe, quamdiu ipſum Serapéum, immenſæ molis & ſtupendi artificij templum: quod Chriſtiani denique, Theodoſij maioris imperio, vt arcem ſuperſtitionis, demoliti à fundo ſunt, Eccleſiaſticis ſcriptoribus traditum & laudatum.

Lib. XXII. [Cedrenus] — De Tranq. cap. IX. — XII. Antiq. cap. II. & Euſebius De præpar. lib. VIII. ex Ariſteâ. — Lib. VI. cap. vlt. — Lib. XXII. [Ammianus] — Lib. VI. [Agellius] — Apolog. cap. XVIII. — Ruffin. II. cap. XXIII. itemque Socrates & Sozomen. alij.

CA-

CAPVT III.

Græcæ Bibliothecæ. Piſiſtrati & Ariſtotelis præcipuæ, itemque Byzantina.

ATQVE iſta de Ægypti Bibliothecis repperi, pauca & parua fortaſſe de multis & magnis. Sed æuum ſcilicet abſorpſit: quod & in *Græciæ Bibliothecis* liceat accuſare. De quibus nobilioribus, ſtrictim Athenæus: vbi *Laurentium* ſuum ita in hoc ſtudio parandorum librorum dilaudat, vt dicat eum, *Polycratem Samium, Piſiſtratum tyrannum, Euclydem Athenienſem, Nicocratem Cyprium, Euripidem poëtam, Ariſtotelem philoſophum ſuperaſſe.* Et de omnibus iſtis ſingillatim non habeo dicere: niſi de *Piſiſtrato*, cui & laudem primi auctoris in hoc ſtudio Agellius adſcripſit. Et ſanè *Polycrates* æuo ferè concurrit. Sed Agellij verba: *Libros Athenis diſciplinarum liberalium, publicè ad legendum præbendos, primus poſuiſſe dicitur Piſiſtratus tyrannus.* Magnus vir (odioſum hoc modò cognomen tolle) & cui Homerum etiam digeſtum & correctum numquam ſoluturi debemus. Adeò Critica hæc cura olim Principum, imò Regum, fuit. Ea Bibliotheca ab ipſis deinde Athenienſibus variè aucta, donec ſpoliauit & auexit Xerxes, Athenarum potitus. Sed eoſdem, * multis pòſt annis, Seleucus Nicanor, Syriæ rex, liberaliter remittendos Athenas curauit, donauitque. Et manſiſſe deinde ad Sullæ tempora, qui & ipſe Athenas cepit, diripuit, afflixit: poſteà tamen inſtauratam, iuſtè opinor. quomodo enim mater artium, ſine inſtrumento hoc librorum? Imò plures ibi Bibliothecæ poſteà: & *Hadrianus Imp. Iouis Panellenij ædem Athenis ſtruxit, & in eâ Bibliothecam*, Pauſaniæ ſcriptum. Sed de *Euclide*, quod ait Athenæus: hunc Archontem fuiſſe, inter primos eius magiſtratus comperior: nec vltrà. De *Ariſtotele* autem, Strabo magnificè in verbis, quæ ſuprà dedi: & addidi ex Athenæo, Bibliothecam eius tandem ad Ptolomæos Reges veniſſe; etſi Strabo atque alij videantur negare. Nam ille ita: *Libros Ariſtotelis, qui ad Neleum veniſſent, ad poſteros deinde tranſmiſſos, ineruditos homines; & qui ſub clauibus eos, ſine vſu vllo habuiſſent. Demque ſub terram conditos, à blattis & tineis vitiatos, tandem Apelliconi Teio magnâ pecuniâ addictos fuiſſe. Qui eroſos laceroſque deſcribi, vulgari, etſi parum bonâ fide aut iudicio curaſſet. Eo autem mortuo, Sullam Athenis potitum, eoſdem libros ſuos feciſſe, Romam miſiſſe, ibique Tyrannionem Grammaticum ijs vſum, atque (vt fama eſt) intercidiſſe, aut inuertiſſe.* Quibus ſimilia aut eadem Plutarchus, in Sullâ. Quæ ſi vera, quomodo ad Philadelphum à Neleo venerint, Athenæo ſuprà aſſertum? Niſi fortè (atque ego arbitror) ipſos quidem Ariſtotelis libros, ab illo, inquam, ſcriptos Neleus tenuerit, poſteriſque transmiſerit, vt peculiarem theſaurum: at reliquam vim alienorum ſcriptorum, vendiderit Philadelpho. Neque memoratu digna alia de Græciæ Bibliothecis legere memini: & Romani haud dubiè pleraque talia ad ſe transduxerunt, Græciâ iam potiti: niſi placet Byzantinam his accenſere, quæ Principum æuo fuit. Nam Zonaras & Cedrenus tradunt, Baſiliſci imperio, *Bibliothecam ibi conflagraſſe, in quâ centum viginti millia librorum eſſent recondita: inter ea Draconis inteſtinum,* CXX. *pedes longum, cui aureis litteris Homeri Ilias atque Odyſſea fuerint inſcripta.* Etſi hæc Thraciæ propriè, non Græciæ attribuenda.

Lib. I. · Lib. VI. · * Olymp. CXVII. · Lib. XIII.

CAPVT IV.

Attalica Bibliotheca, cui Eumenes auctor. Plinij & Vitruuij aliqua hic fortè inconſiderantia. Quanta, & quàm diu fuerit.

SICVT & *Attalica* ſiue *Pergamena*, Aſiæ: quæ proxima claritate ab illâ Alexandrinâ fuit. Nam Attalici Reges, è paruis progreſſi, cùm ſocietate opibuſque Romanis creuiſſent: ſedem regni *Pergamum* variè, tum & Bibliothecis, exornarunt. Eumenem, Attali Regis filium, auctorem huic rei Strabo prodidit: *Eumenes*, inquit, *vrbem inſtruxit, & donarijs ac Bibliothecis, vti nunc eſt, eleganter excoluit.* Et Plinius, qui ſcribit, *æmulatione circa Bibliothecas Regum, Ptolomæi & Eumenis, ſupprimente chartas Ptolomæo, membranas Pergami, vt Varro auctor eſt, repertas.* Cui paria Hieronymus, in Epiſtolâ ad Chromatium, itemque Ælianus tradiderunt: ſed *Attalum*, pro *Eumene*, nominantes. Enimuerò de neutro horum ſatis conuenit, ſi tempora examinas: quoniam iſti poſteriores *Philadelpho*, toto ferè ſæculo, fuerunt. Quomodo igitur, quod Plinius ait, *æmulatio* inter eos? Niſi hoc ſub-

Lib. XIII. · Lib. XIII. cap. XI.

ſubuenit, *Ptolomæum* ſimpliciter nominari: qui alius à Philadelpho eſſe potuit, & *Ptolomæus Quintus*, cognomento *Epiphanes*, cum Eumene vixit. Atque ille fortaſſe (quamquam de inſigni eius ſtudio in Bibliothecas nihil proditum) chartam ſuppreſſit, inuidiâ, ne alter veterem illam nouâ ſuâ æquaret. Sed error ſiue inconſpectio clarior in Vitruuio, qui his verbis inſcripſit: Lib. vii. initio. *Reges Attalici, magnis Philologiæ dulcedinibus inducti, cùm egregiam Pergami Bibliothecam, ad communem delectationem, inſtituiſſent: tunc item Ptolomæus, infinito zelo cupiditatiſque ſtudio incitatus, non minoribus induſtriis, ad eumdem modum, contenderat Alexandriæ comparare.* Quid? vt Attalici reges ante Alexandrinos in hoc ſtudio? vt exemplum ardoremque iſti ab ijs ſumpſerint? Imò verò contrà fuit, & peregerant iam, cùm nec illi cogitarent. Niſi & hîc placet de poſteriore aliquo *Ptolomæo* adducere & velare, ſed velare. Ceterùm Bibliotheca hæc nec copiâ, nec æuo, Alexandrinam æquauit. Nam de vtroque In M. Antonio. iſto Plutarchus ſcribit, Antonium III. virum, faſcinatum amoribus Cleopatræ, χαρισάμενος μὲν αὐτῇ τὰς ἐκ Περγάμου βιβλιοθήκας, ἐν αἷς εἴκοσι μυριάδες βιβλίων ἁπλῶν ἦσαν: *gratificatum ei Bibliothecam Pergami, in quâ eſſent ducenta millia ſingularium librorum*, id eſt voluminum. Hoc enim opinor ἁπλᾶ βιβλία dici, cùm in vno volumine plures ſæpè libri: quos non vult in numerum hunc venire. Ergo ea ipſa ſtatim poſt Alexandrinam perijt, ſed in eâ vixit: an & in loco ſuo reuixit? Certè Strabonis ſuprà verba ſi attendis, ſignificant: cùm ait, *Vti nunc eſt, excoluit.* Quando *nunc*? Strabonis ſcribentis, id eſt, Tiberij æuo. Vt appareat, aut reuectam ab Auguſto victore eſſe, qui pleraque irrita Antonij fecit; aut certè exſcriptam iterùm, & inſtauratam. De quo, præter ſuſpicari, non equidem dicam.

CAPVT V.

Romanæ Bibliothecæ, priuatæ: & prima publica Aſinij Pollionis.

ATQVE hæ Bibliothecæ, quas memoratu dignas apud exteros repperi: veniamus ad Romanas, ſitu & æuo magis propinquas. Satis enim tarda ibi hæc cura aut ſtudium, apud Martis non Muſarum proles: etſi, cum bono Deo, hîc quoque cultus & elegantia denique inualuit, paruis primò initijs, vt ſolet. Iſidori notatio eſt: *Romam primus librorum copiam aduexit Æmilius Paullus, Perſe Macedonum rege deuicto: deinde Lucullus è Ponticâ prædâ.* Duos nominat, qui libros aduexêre, ſed publici vſus aut iuris non prorſus fecêre. Et de Æmilio, haud vltrà legi: de Lucullo, Plutarchus vbertim. *Laudanda eius impenſa*, inquit, *& ſtudium in libris. Nam & multos, & eleganter ſcriptos, conquiſiuit: eoſque vt liberaliter parauit, ita etiam vtendos dedit. Patebant enim omnibus Bibliothecæ, & in porticus adiectas atque exedras Græci præſertim recipiebantur: qui velut ad Muſarum ædem eò ventitabant, tempuſque inter ſe iucundè traducebant, ab aliis curis liberi. Sæpè & ipſe cum ijs verſabatur, & philologis ſe immiſcebat, ad has porticus & ambulationes veniens.* Ex quibus vides, ILLVSTRISSIME PRINCEPS, velut publicas fuiſſe has Bibliothecas, & quamquam ius mancipiumque ſibi retineret, vſum tamen eruditis conceſſiſſe: quod & benignè vos facere ſoletis. At verò tertium etiam his duobus licebat addere, Cornelium Sullam, poſteà Dictatorem: qui è Græciâ Atheniſque magnam librorum vim traduxit, & Romæ depoſuit ac diſpoſuit: quod, præter Plutarchum, * Lucianus etiam ſcripſit. Ta- * Aduerſus indoctum. men his omnibus verè Publica Bibliotheca nondum ſtructa: quam cogitationem primus magnanimus & magnificus ille Iulius Cæſar concepit, ac, niſi fata interpellaſſent, effeciſſet. Suetonius de eo: *Deſtinabat Bibliothecas Græcas & Latinas, quàm maximas poſſet, publicare, datâ M. Varroni curâ comparandarum ac dirigendarum.* O rem magni animi, atque item conſilij! Nam quis in orbe terrarum huic curæ aptior M. illo Varrone, doctiſſimo inter Græcos Latinoſque? Sed deſtinauit Cæſar, non perfecit: Auguſtus, adoptione filius, inter alia ornamenta vrbis & imperij, hoc quoque pluritariàm adiunxit. Nam eo inuitante atque incitante, Aſinius Pollio, orator & Senator nobilis (Suetonio narrante) *Atrium libertatis exſtruxit*, atque in eo Bibliothecam publicauit. Iſidorus: *Primus Romæ Bibliothecas publicauit Pollio, Græcas Latinaſque, additis auctorum imaginibus, in Atrio, quod de manubijs magnificentiſſimum inſtruxerat.* De manubijs, inquit: nempe Lib. xxxiv. cap. ii. Dalmatarum, quos vicit. Item Plinius: *Aſi-*

Aſinius Pollio, primus Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. In Atrio Libertatis fuiſſe, id eſt in monte Auentino, ex iſtis conſtat: quod tamen inſtructum aut reparatum ab eo magis dixerim, quàm extructum. Nam iamdiu antè id fuiſſe, & quidem à Tib. Graccho, patre Gracchorum, Plutarchus atque alij ſcriptores dicunt. Itaque ipſe refecit, & ad hunc vſum ſplendidè concinnauit. De eo Ouidius capiendus:

III. Triſt. eleg. I. *Nec me, quæ doctis patuerunt prima libellis,*
Atria Libertas tangere paſſa ſua eſt.

Non enim viros doctos audio, qui hæc ad λέσχην, ſiue conuentum poëtarum, ducunt. Palàm libellus conqueritur, non receptum ſe in Bibliothecam Aſinij, quæ *prima patuit*, ſiue publicata eſt, *doctis libris*.

CAPVT VI.

Augusti, Octauia; itemque Palatina. Præfecti & cuſtodes ijs.

ATQVE hæc igitur ſub Auguſto prima Publica fuit: duæ mox aliæ, ab ipſo. Prior, *Octauia*: quam ſororis ſuæ memoriæ & nomini dedicauit. De eâ Dio Caſ- Lib. XLIX. ſius, in actis annis DCCXXI. *Auguſtus Porticus & Bibliothecas, à ſororis nomine* In Marcello. *Octauias dictas, exſtruxit.* Etſi Plutarchus tamen in ipſam Octauiam tranſſcribere hoc opus videtur: Ε'κ δὲ τιμὴν αὐτοῦ (Μαρκέλλου) καὶ μνήμην Ὀκταβία μὲν ἡ μήτηρ τὴν βιβλιοθήκην ἀνέθηκε, Καῖσαρ δὲ θέατρον, ἐπιγράψας Μαρκέλλου: *In honorem ac memoriam defuncti Marcelli mater Octauia Bibliothecam dedicauit, Cæſar Auguſtus Theatrum, Marcelli nomine inſcriptum.* Falli Plutarchum opinor: quia Dionis quidem notatio totis decem annis citerior eſt Marcelli morte. Atque addit, ex *Dalmatarum manubiis* opera ea ſtructa: miro concurſu, vt prima atque altera Bibliotheca genti Barbaræ debeantur. De hac & Suetonius, in *Meliſſo Grammatico: Citò manumiſſus, Auguſto etiam inſinuatus eſt, quòd eleganter curam ordinandarum Bibliothecarum in Octauiæ porticu ſuſcepit.* Nota, in ipsâ *Porticu* fuiſſe: quomodo? ſuperiore eius parte, vti arbitror, tutò & decorè: cùm inferior ambulationi modò eſſet. De hac Ouidius item ſenſit:

III. Triſt. eleg. I. *Altera templa peto, vicino iuncta theatro:*
Hæc quoque erant pedibus non adeunda meis.

Nam & ab hac Bibliothecâ ſpretũ ſe libellus queritur: & locum vbi fuerit, deſignat. Quem? vicinum Theatro Marcelli. *Templa* autem dicit, quia in hac Porticu *Iunonis ædes* fuit, & nobiles in eâ ſtatuæ: quod Plinius dicet. Altera porrò ab eodem Auguſto Bibliotheca eſt, *Palatina*, à loco dicta: quia in ipſo Palatio. Suetonius: *Templum Apollinis in* Cap. XXIX. *eâ parte Palatinæ domus excitauit, quam fulmine ictam deſiderari à Deo haruſpices reſponderant. Additæ Porticus, cum Bibliothecâ Latinâ Græcaque.* Id factum anno Vrbis DCCXXVI. vt ex Dionis LIII. initio diſcas. Itaque temporum ordinem in Bibliothecis recenſendis Ouidius ſecutus eſt, cùm primò *Aſiniam*, tum *Octauiam*, denique iſtam *Palatinam* ſic adnumerat:

Inde timore pari gradibus ſublimia celſis
Ducor ad intonſi candida templa Dei.
Signa peregrinis vbi ſunt alterna columnis,
Belides, & ſtricto barbarus enſe pater.
Quæque viri docto veteres fecêre nouique
Pectore, lecturis inſpicienda patent.
Quærebam fratres, exceptis ſcilicet illis,
Quos ſuus optaret non genuiſſe pater:
Quærentem fruſtrà, cuſtos, & ſedibus illis
Præpoſitus, ſancto iuſſit abire loco.

Præter alia, oſtendit & *Præpoſitum* ſiue *Cuſtodem* huic loco fuiſſe: quem Suetonius facit *C. Iulium Higinum.* Is in Grammaticis celebris, *præfuit*, vt inquit, *Palatinæ Bibliothecæ; nec eò ſeciùs plurimos docuit.* Imò ſeorſim *Græca* cuſtodem ſuum habuit, & *Latina.* In marmore priſco: ANTIOCHVS. TI. CLAVDI. CAESARIS. A. BIBLIOTHECA. LATINA. APOLLINIS. In alio: C. IVLIVS. FALYX. A. BIBLIOTHECA. GRAECA. PALAT. Et ſimiles alibi inſcriptiones. Huius Biblio- Lib. XXXIV. cap. VIII. thecæ meminit & Plinius: *Videmus Apollinem in Bibliothecâ templi Auguſti Thuſcanicum, quinquaginta pedum à pollice.* Etſi poſſis referre etiam ad Veſpaſiani Auguſti Bibliothecam, quæ in Pacis templo fuit. Apertiùs de Palatinâ, idem Plinius alibi: *Veteres Græcas* Lib. VII. c. LVIII. *litteras fuiſſe eaſdem penè, quæ nunc ſunt Latinæ, indicio erit Delphica tabula antiqui æris, quæ eſt hodie in Palatio, dono Principum Mineruæ dicata, in Bibliothecâ.* Hanc diutiſſimè Romæ manſiſſe, inducor credere verbis Io. Sariſberienſis, qui ſcribit: *Do-* Lib. II. De nug. Cur. *ctorem ſanctiſſimum illum Gregorium, non modò Matheſim pepuliſſe ab Aulâ, ſed vt traditur à maioribus, incendio dediſſe probatæ lectionis*

Scripta, Palatinus quæcumque recepit Apollo.

In quibus erant præcipua, quæ cæleſtium mentem, & ſuperiorum oracula hominibus videbantur reuelare. Notandum.

CAPVT VII.

Tiberij, Traiani, Veſpaſiani, item Capitolina: alia ignota.

AB Auguſto igitur, artium ingeniorumque amantiſſimo Principe, duæ iſtæ fuerunt. quid ab alijs? aliæ. Videtur enim certamen in hac re Principum fuiſſe, & velut contendiſſe de palmâ. Ecce *Tiberius* ſtatim ab Auguſto, in ipſo Palatio etiam ſtruxit, eâ parte quâ Viam Sacram ſpectat. Nam illîc Tiberij domum fuiſſe, curioſi talium hodie autumant: & in domo eius [Lib. XIII. c. XVIII.] hæc locatur. Ab Agellio: *Cùm in domus* [In Probo.] *Tiberianæ Bibliothecâ ſederemus, ego & Apollinaris.* A Vopiſco item: qui *vſum ſe* ſcribit *libris è Bibliothecâ Vlpiâ, item ex domo Tiberianâ.* Videtur & *Veſpaſianus* deinde ſtruxiſſe, & adiunxiſſe templo Pacis. de quâ [Lib. XVI. cap. VIII.] Agellius: *Commentarium L. Ælij, qui Varronis magiſter fuit, ſtudioſè quæſiuimus, eumque in Pacis Bibliothecâ repertum legimus.* [Lib. I.] Meminitque & Galenus, De compoſit. medicamentorum. Fuit item à *Traiano* alia. [Lib. II. c. XXVII.] de quâ etiam Agellius: *Sedentibus fortè nobis in Bibliothecâ templi Traiani.* Atque eſt eadem, quæ à gentili Principis eius nomine, [In Aureliano.] *Vlpia* paſſim nominatur. Vopiſcus: *Hæc ego à grauibus viris comperi, & in Vlpiæ Bibliothecis libris relegi.* Iterumque: *Et ſi his contentus non fueris, lectites Græcos, linteos etiam libros requiras, quos Vlpia tibi Bibliotheca, cùm volueris, miniſtrabit.* Hanc in foro Traiani initiò fuiſſe, vbi Principis eius alia opera, facilè perſuadeor: ſed æuo mutaſſe, & tranſlatam in collem Viminalem, ad ornandas Diocletiani Thermas, (an ab ipſo Diocletiano?) Vopiſcus inducit. *Vſus ſum*, inquit, *præcipuè libris ex Bibliothecâ Vlpiâ, ætate meâ Thermis Diocletianis.* Cùm diſertè de *ſuâ* dicit, oſtendit igitur, aliâ *ætate* aliter fuiſſe. Reperio & *Capitolinam*, in vrbe. de quâ Euſebius, in rebus Commodi Imperatoris: *In Capitolium fulmen ruit, & magnâ inflammatione factâ, Bibliothecam, & vicinas quaſque ædes, concremauit.* Vberiùs hoc ipſum ita [Lib. VII. cap. XVI.] Oroſius: *Flagitia regis pœna vrbis inſequitur. Nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam, maiorum ſtudio curaque compoſitam, ædeſque alias iuxtà ſitas, rapaci turbine concremauit.* Quis tamen eius auctor? adſerere haud liceat, diuinare libeat, Domitianum fuiſſe. Nam ille, ſeruatus olim in Capitolio, templum ibi Princeps ſtruxit: quid ſi & hanc Bibliothecam? Etſi nemo tradidit, qui nunc exſtant: Suetonius hoc tantùm [Cap. XI.] de eo vniuersè: *Bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſimè reparari curauit, exemplaribus vndique petitis, miſſiſque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentque.* Vbi obſerues, etiamtunc illam *Alexandrinam* velut originem & matricem aliarum habitam, & has corruptas ex eâ iterùm refectas & adornatas. Amplius, Principum ſtudio ab interitu vindicatas: quod niſi fuiſſet, quomodo tam multæ illæ ad P. Victoris, id eſt Conſtantini æuum, veniſſent? Nam ille ſic inter ſingularia vrbis notat: *Bibliothecæ publicæ, vndetriginta. ex ijs. præcipuæ duæ, Palatina & Vlpia.* Heu, quàm etiam à memoriâ perierunt! nam ex illis XXIX. vix ſeptem induſtria noſtra indagare potuit, & nomina ſaltem ab obliuione vindicare.

CAPVT VIII.

Tiburtina, & quædam etiam Priuatorum vberiores. Habebant in Balneis, atque item in agris.

PLVRES, inquam, Publicas non eruo: non quidem in vrbe. iuxta eam, Tiburi, etiam vnam. De quâ Agellius: *Meminimus in Tiburti Bibliothecâ inuenire nos in eodem* [Lib. IX. cap. XIV.] *Claudij libro ſcriptum.* Iterumque: *Promit è Bibliothecâ Tiburti, quæ tunc in Herculis templo inſtructa ſatis commodè erat.* [Lib. XIX. cap. V.] Hîc & alibi de *Templis* adnotes, & ferè iuxta ea aut in illis fuiſſe. Quidni, ſacra illa ingeniorum opera, in locis ſacratis? Fortaſſis autem Hadrianus Imp. illam Tibure inſtruxit, quem eo loco & ſeceſſu impensè delectatum conſtat, variaque & ampla inædificaſſe. Etſi mihi certum, alijs municipijs coloniiſque Bibliothecas ſparſas fuiſſe, æquè atque artium iſtum cultum. Sed & priuatim viri diuites, vſus & famæ cauſsâ, ſibi pararunt: & nobiles ex ijs quaſdam. Sicut Tyrannio Grammaticus, Sullæ temporibus: qui *tria millia librorum* poſſedit. Sicut *Epaphroditus Chæroneus*, item Grammaticus profeſſione. quem Suidas

das

das tradit, *ſub Nerone ad Neruam Romæ vixiſſe: & adſiduè libros ementem, vſque ad triginta millia collegiſſe, optimorum quidem & ſelectorum.* Laudo hoc vltimum: nec tam copiam quæri, quàm bonitatem, cum dilectu. Optarim hunc fuiſſe, qui Epictetum, apicem veræ Philoſophiæ, in ſeruis habuerit: & æuum conſentit: ſed titulus & munus vitæ diſſentit, cùm iſte *Grammaticus* fuerit, alter è *cuſtodibus corporum Neronis*, eodem Suidâ prodente. Sed quiſquis iſte, ſuperauit eum *Sammonicus Serenus* in hoc ſtudio: qui Bibliothecam habuit, *in quâ ſexagintaduo millia librorum cenſebantur.* Is moriens eam reliquit *Gordiano minori*, qui guſtauit Imperium: Capitolino traditum, cum hoc elogio: *Quod Gordianum quidem* AD CAELVM TVLIT. *ſiquidem tantæ Bibliothecæ copiâ & ſplendore donatus, in famam * hominum litteratorum decorè peruenit.* Vide ILLVSTRISSIME PRINCEPS, quàm hæc cura gratiam famamque pariat, vobis magnis inſatiabiliter parandam. Atque hi, aut pauci alij, proditi ſunt inſigniores Bibliothecas habuiſſe. plures tamen fuêre: & Seneca commune hoc ſtudium iam tunc ſuo æuo oſtendit, & damnat. Damnat. quare? *Non enim in ſtudium*, inquit, *ſed in ſpectaculum comparabant. ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium litterarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cænationum ornamenta ſunt.* Et mox addit: *Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quidquid orationum, hiſtoriarumque eſt, & tecto tenus exſtructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, Bibliotheca quoque, vt neceſſarium domus inſtrumentum, expolitur.* Malè, fateor: & vtinam tamen noſtri diuites ſic laſciuiant! ſemper cum alieno aliquo, ſi non ſuo, vſu & bono. Obſeruare autem hîc eſt de *Balneis & Thermis* etiam: ſicut ſuprà notauimus, illam *Vlpiam* in Diocletiani Thermis dicatam. Cur autem ibi? credo, quia corpori curando otioſè tunc vacabant: & igitur occaſio erat legendi aliquid, hominibus aliàs occupatis, vel audiendi. Enimuerò etiam in Villis & Prætorijs paſſim habebant: ab eâdem hac, otij & vacationis ibi, cauſsâ. Ad quem morem Pauli Ic[ti] reſponſum dirigitur: *Fundo legato libros quoque & Bibliothecas, quæ in eodem fundo ſunt, legato contineri.* Plinius de ſuâ villâ: *Parieti, in Bibliothecæ ſpeciem, armarium inſeritur.* Martialis, alterius cuiuſdam Iulij Martialis, villaticam Bibliothecam commendat:

* Legi malim: hominum, litteratorum ore peruenit.

De Tranq. cap. 12.

Lib. II. epiſt. XVII.

Ruris Bibliotheca delicati, Lib. VII.
Vicinam videt vnde lector vrbem,
Inter carmina ſanctiora ſiquis
Laſciuæ fuerit locus Thaliæ,
Hos nido licet inſeras vel imo,
Septem quos tibi miſimus libellos.

CAPVT IX.

Ornatus Bibliothecarum, ebore & vitro. Armaria, & Foruli, & Plutei, & Cunei..

PEREGI de Bibliothecis: & produxi, quas æuum quidem non ſubduxit. Vt rem dicam, paucas è multis: & *ſtillicidium de ſitulâ*, veteri verbo: tamen vel hæc ſatis ad ſtimulum, & exemplum. An & addam aliquid de ornatu earum ſiue inſtructo? fiat. In Iſidoro lego: *Peritiores architectos neque aurea lacunaria ponenda in Bibliothecis putaſſe: neque pauimenta alia, quàm è Caryſtio marmore. quòd auri fulgor hebetet, & Caryſtij viriditas reficiat oculos.* Bono hoc iudicio iſte, ſiue à quo hauſit. Nam de fulgore, certum eſt & mihi compertum, intentioni & ſtilo officere: ſicut de virore, liquet oculis recreandis eſſe. Boëtius hoc amplius in Conſolatione ſuggerit: *comptos ebore & vitro parietes fuiſſe.* Quid, parietes laterales? non ergo Armaria aut Plutei ad parietes (neque enim conſpicuus ſic ille ornatus fuiſſet) ſed in medio diſpoſita, vt hodie quoque publicæ ferè Bibliothecæ vſurpant. Sanè Vitra olim in quadras, orbes, oua, aut rhombos diſtincta parietes ornabant, non aliter quàm marmoreæ cruſtæ: ſæpiùs tamen cameras, & lacunar. Ita enim Plinius, libro XXXVI. *Pulſa ex humo pauimenta in cameras tranſiere, è vitro: nouitium & hoc inuentum.* Nouitium ita, vt tamen eſſet Neronis & Senecæ æuo. Nam vt de re vulgatâ Seneca, epiſt. LXXXVI. de Balneis: *Niſi vitro abſconditur camera:* atque ibi me vide. Tamen in *parietibus* etiam fuiſſe, præter Boëtium, Vopiſcus oſtendit, in Firmo: *Nam & vitreis quadraturis, bitumine aliiſque medicamentis inſertis, domum induxiſſe perhibetur.* Bitumen autem hîc ad committendum nectendumque parieti accipio inſertum, non ad ipſas quadras iungendas: quas decorè magis ebur (vt in Boëtio) diſtinxit. Atque id etiam in Armarijs ipſis fuit: vnde *Eborea Bibliotheca* in Pandectis legum: & in Senecâ, *Arma-*

De Tranq cap. IX.

Armaria cedro atque ebore aptantur. Armaria autem fuiſſe in Bibliothecis, res & hodierna vſio demonſtrant: ſed addo, numeris ſuis diſtincta. Ita Vopiſcus: *Habet Bibliotheca Vlpia in Armario ſexto librum elephantinum.* Elephantinum an ex Ebore, an in corio elephanti perſcriptum? Vetus Scholiaſtes Iuuenalis, in illud: *Hic libros dabit & forulos.*] *Armaria*, inquit, *bibliothecam.* Etſi propriè, opinor, *Foruli*, ipſi *nidi*, vt cum Martiale dicam, librorum, ſiue cum Senecâ, diſtincta *loculamenta.* Sidonius & hæc & alia in Bibliothecis collocat: *Hic libri affatim in promptu. videre te crederes aut Grammaticales Pluteos, aut Athenæi Cuneos, aut Armaria exſtructa Bibliopolarum.* *Pluteos*, id eſt tabulas inclinatas tranſuerſim, quibus libri legendi imponerentur: *Cuneos*, ſcamnorum ſeriem, vt in Athenæo, ſic digeſtam: *Armaria* autem plena & alta, quæ dixi. Ea *Pegmata* Cicero ad Atticum videtur appellaſſe.

Lib. II. epiſt. IX.

Lib. I.

CAPVT X.

Imagines in iis doctorum, laudabili more: cui origo ab Aſinio.

SED vel præcipuus ornatus, & imitandus, meo iudicio, nondum hodie imitatus, ſunt *Imagines* ſiue & *Statuæ* doctorum, quas vnà cum libris diſponebant. Nonne pulchrum, & ſuaue oculis ac cogitationi fuit? Naturâ trahimur ad ſimulacra & effigies magnorum virorum noſcendas, & illa corpora, ſiue hoſpitia, quibus cæleſtis ſe animus incluſit: ecce hîc erat. Homeri, Hippocratis, Ariſtotelis, Pindari, Virgilij, Ciceronis, & alia ſcripta videres aut libares oculis: vnà etiam imaginem ſcriptoris adiunctam. Iterùm repeto, pulchrum: &, te ILLVSTRISSIME præëunte, cur non vſurpamus? Romanum hoc inuentum videtur: ne omnia bella ad Græciam referantur: & Plinius inclinat. *Nullum maius* (inquit pulcherrimâ gnomâ) *felicitatis ſpecimen arbitror, quàm ſemper omnes ſcire cupere, qualis fuerit aliquis. Aſinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus Bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. An priores cœperint Alexandriæ & Pergami Reges, qui Bibliothecas magno certamine inſtituere, non facilè dixerim.* Itaque Aſinius videtur auctor. qui etiam (eodem Plinio prodente) M. Varronis, *in Bibliothecâ, quæ prima in vrbe* (abſurdè in *orbe* alij) *publicata eſt, vnius viuentis poſuit imaginem.* Quod tamen & alijs poſteà, indulgentiâ an iudicio, datum video: & nominatim Martiali poëtæ. qui gloriatur, quòd *Stertinius imaginem eius ponere in Bibliothecâ ſuâ voluerit.* Sed pleruimque mortuorum, & quos famæ conſenſus iam ſacraſſet. Plinius: *Non eſt prætereundum & nouitium inuentum. ſiquidem non ſolùm ex auro argentóve, aut certè ex ære, in Bibliothecis dicantur illi, quorum* IMMORTALES ANIMAE *in iiſdem locis loquuntur; quinimò etiam quæ non ſunt, finguntur, pariuntque deſideria non traditi vultus.* Appellat *nouitium*, id eſt Pollionis, *inuentum.* oſtendit mortuorum, & è metallo plurimùm fuiſſe: ſed addo etiam è gypſo, in priuatis (pro cuiuſque ſcilicet copiâ) Bibliothecis. Iuuenalis:

Lib. XXXV. cap. II.

Lib. VII. cap. XXX.

Præfat. l. IX

Lib. XXXV. cap. II.

—— quamquam plena omnia gypſo
Chryſippi inuenias.

Imò & in tabulis, opinor, imagines fuêre: & fortaſſe in librorum fronte picturâ etiam expreſſæ. Seneca: *Iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum.* Suetonius in Tiberio: *Scripta eorum & imagines, publicis Bibliothecis, inter veteres & receptos auctores, dedicauit.* Plinius in Epiſtolis: *Herennius Seuerus, vir doctiſſimus, magni æſtimat in Bibliothecâ ſuâ ponere imagines Cornelij Nepotis, & Titi Attici.* Itaque vtrumque, & Statuæ & Imagines fuêre. Plinius idem, de Silio Italico: *Plures iiſdem in locis villas poſſidebat. multum vbique librorum, multum ſtatuarum, multum imaginum: quas non habebat modò, verumetiam venerabatur. Virgilij ante omnes.* Vopiſcus, de Numeriano: *Huius oratio tantum habuiſſe fertur eloquentiæ, vt illi ſtatua, non quaſi Cæſari, ſed quaſi Rhetori decerneretur, ponenda in Bibliothecâ Vlpiâ, cui ſubſcriptum eſt:* NVMERIANO. CAESARI. ORATORI. TEMPORIBVS. SVIS. POTENTISSIMO. Sed & Sidonius ſibi ibidem poſitam, iure gloriatur:

De Tranquill.

Cap. LXX.

Cùm meis poni ſtatuam perennem
Nerua Traianus titulis videret,
Inter auctores vtriuſque fixam
Bibliothecæ.

Significat, & in Græcâ & Latinâ Bibliothecâ, ſtatuam ſe habuiſſe. Ceterùm minores

illæ

illæ imagines ſiue ſtatuæ Pluteis plerumque impoſitæ videntur, ante ſuos quæque libros. Iuuenalis:

Et iubet archetypos Pluteum ſeruare Cleanthas.

Veteris diſtichi ea mens, quod *Imagini* tali *Virgilianæ ſubſcriptum* fuit:

Lucis damna nihil tanta nocuère poëtæ,
Quem præſentat honos carminis & Plutei.

Significat, videri viuere, qui in libris & imagine viuit. Inde & *Sigilla Plutealia* apud Ciceronem, ad Atticum. Nam iamtunc Bibliothecas exornabant Deorum, ſi non auctorum ſigillis.

CAPVT XI.

In occaſione de Muſéo Alexandrino. docti viri ibi habiti atque aliti, in publicum bonum. Reges aut Imperatores ei curabant.

ET plura equidem ſuper Bibliothecis, *digna dici. quæ * ἀξιόλογα ſint, non habeo: vnum etiam, quod ad earum fructum. Nam ſi ſolæ eæ, aut rarus aduentor, ſi homines, inquam, non ſunt qui frequentent & euoluant: quò iſta congeries? & quid niſi *ſtudioſa quædam luxuria* ſint, vt Seneca appellat? Prouiderunt hoc quoque Alexandrini Reges: & vnà cum illis *Muſéum* (ita dixerunt, quaſi *Muſarum ædem*) exſtruxerunt, in quo fas eſſet Muſis operari, à ceteris rebus feriatos. Imò & à vitæ victuſque curis vacuos: cùm alimenta ijs hîc è publico darentur. Præclarum inſtitutum!
Lib. xvii. quod vnus Strabo optimè deſcribit: Τῶν δὲ βασιλείων μέρος ἐστὶ καὶ τὸ Μουσεῖον, ἔχον περίπατον καὶ ἐξέδραν, καὶ οἶκον μέγαν, ἐν ᾧ τὸ συσσίτιον τῶν μετεχόντων τοῦ Μουσείου φιλολόγων ἀνδρῶν. Ἔστι δὲ τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ χρήματα κοινὰ, καὶ ἱερεὺς ὁ ἐπὶ τῷ Μουσείῳ τεταγμένος, τότε μὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων, νυνὶ δ' ὑπὸ Καίσαρος: *Pars etiam Regiæ eſt Muſéum, quod ambulationis & ſeſſui loca habet, & magnam vnam domum, in quâ conuiuunt & comedunt vnà, qui Muſéi conſortes ſunt, litterati viri. Habet autem hoc collegium & pecuniam ſiue vectigalia in commune, & Sacerdotem item, qui Muſéo præeſt, olim à Regibus, nunc à Cæſare conſtituendum.* Primùm ait, *Regiæ* ſiue *Aulæ partem* fuiſſe. Scilicet adnecti ſibi & iungi voluerunt Reges, vt in propinquo & promptu eſſent eruditi iſti, cum quibus diſſererent, cùm libitum, animo docendo, & paſcendo. Habuit *Porticus* & *Exedras*: illas exercitio corporis magis; has animi, & vbi conſidentes altercarentur & conferrent. Fuit & *Domus, vbi communis ijs victus & menſa*: quod ſic etiam Philoſtratus expreſſit, de Dionyſio: quem in *Muſéum* In vitâ Dionyſij Mileſij.
receptum ſcribit, additque: Τὸ δὲ μουσεῖον τράπεζα Αἰγυπτία ξυγκαλοῦσα τοὺς ἐν πάσῃ τῇ γῇ ἐλλογίμους: *Muſéum autem eſt Ægyptia menſa, quæ conuocat omnes in vniuersâ terrâ litteratos.* Verba penſitari cupio. *omnes ex omni terrâ*: & viden' numerum, nec rem tenuem & parui impendij fuiſſe? Quod & Timon Sillographus indicat, etſi more & inſtituto ſuo carpens:

Πολλοὶ μὲν βόσκονται ἐν Αἰγύπτῳ πολυφύλῳ
Βιβλιακοὶ χαρακῖται, ἀπείριτα δηριόωντες,
Μουσέων ἐν ταλάρῳ.

Permulti paſcuntur in Ægypto populoſâ
Pugnantes libris, ac ſemper digladiantes
Muſarum in caueâ.

Nam, explicante Athenæo, τὸ μουσεῖον τάλαρόν που φησὶν, ἐπισκώπτων τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφομένους φιλοσόφους, ὅτι ὥσπερ ἐν πανάγρῳ τινὶ σιτεύονται, καθάπερ οἱ πολυτιμότατοι ὄρνιθες: Lib. I.
Muſéum dixit Caueam, irridens Philoſophos qui in eo alebantur, velut pretioſæ quædam aues. Iſte Philoſophos nominat, ſed Strabo vniuersè ἐλλογίμους ἄνδρας dixit, *litteratos doctosque viros*: & omne genus haud dubiè receptum. Sed *viros* ait: non ergo pueros aut iuuenes, & qui velut in ſpem ſtudiorum (hodie ſolitum) educarentur. Non. quin iſtud velut præmium eruditis, & quies quædam honeſta fuit: haud aliter quàm Athenis, benè de rep. meritis victus erat in Prytanéo. Vbi eſtis PRINCIPES? & quos vrit aut excitat honeſtus æmulandi ignis? Sed pergit Strabo, & *Sacerdotem* præficit, Regum aut *Cæſarum dilectu*. Magna igitur dignitas, & quæ ab ipſo Cæſare conferenda. Sed quid, quòd ipſa ibi loca idem Cæſar adſignaret? Ita enim Philoſtratus, de Dionyſio Sophiſtâ: Ἀδριανὸς σατράπην αὐτὸν ἀπέφηνεν οὐκ ὀλίγων ἐθνῶν. Κατέλεξε δὲ τοῖς δημοσίᾳ ἱππεύουσι, καὶ τοῖς ἐν τῷ μουσείῳ σιτουμένοις: *Hadrianus Imp. Satrapam ſiue Præfectum eum conſtituit non exiguarum gentium: & adſcripſit inter eos qui publicè equo veherentur: itemque qui in Muſéo alerentur.* Iterùm, de Polemone: Κατέλεξε δὲ αὐτὸν καὶ τῷ τοῦ μουσείου κύκλῳ ἐς τὴν Αἰγυπτίαν σίτησιν: *Allegit eum* (Hadrianus) *& Muséi conuentui, ad Aegyptiam menſam.* Sed notem ibi vocem κύκλῳ, *circulo* (etſi ego *Conuentui* reddidi:) quâ ſignificari arbitror,

tror, in orbem rem iuiſſe, & quoſdam allectos tempeſtiuè, & in anteceſſum: id eſt, priuſquam locus vacuus etiam eſſet. Sed ſpes ſuſtentabat, & ordine ſuccedebant, qui ſic adſcripti: vt hodie in beneficiorum collatione Principes quidam vſurpant. Athenæus denique huius donationis à Lib. xv. Principe etiam meminit: vbi ait *Pancratem quemdam poëtam, ingenioſè Hadriano adulatum de Antinoo ſuo: atque ille*, inquit, ἡσθεὶς τῇ εὑρέσει, τὴν ἐν μουσείῳ σίτησιν αὐτῷ ἔχειν ἐχαρίσατο, *delectatus inuentiunculâ, cibum in Muséo illi gratificatus eſt.* Atque hæc Strabo alijque ſuper loco & inſtituto: licet addere, non vacuam omnino aut otioſam ibi vitam vixiſſe (quî poſſent viri bono publico nati?) ſed aut ſcripſiſſe, aut diſſerüiſſe, & recitaſſe. Ita Spartianus tradit, *Hadrianum Alexandriæ in Muséo multas quæſtiones Profeſſoribus propoſuiſſe, aut propoſitas diſſoluiſſe*. Adde Suetonium, in Claudio: Cap. XLII. qui & Muséum hoc, altero addito, adauxit: vt certi libri ibi quotannis recitarentur. Deſino.

DVX ILLVSTRISSIME. & te è magnis, ad omnia magna natum; hortor viam hanc veræ laudis porrò inſiſtere, & libris litteriſque propagandis, æternitati tuum nomen conſecrare.

APPROBATIO.

Libellus iſte vtiliter admodum in lucem proferetur, quòd præter Bibliothecarum originem ac fructum, ea contineat, quæ ad ſtimulum conferant & exemplum. Quas, ſi quidem auctorum ſint optimorum ac ſelectorum, non immeritò Seuerinus Boëtius certiſſimas Philoſophiæ ſedes appellat, vt in quibus ipſa cum erudito lectore de humanarum diuinarumq; rerum ſcientiâ diſſerat.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus Apoſtolicus ac Archiducalis librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI

DE CRVCE LIBRI TRES

AD

SACRAM PROFANAMQVE HISTORIAM VTILES.

VNA CVM NOTIS.

AD
TRES ORDINES
BRABANTIÆ
ANTISTITES
NOBILES
MAGISTRATVS.

LIBELLOS de CRVCE quos ſcripſi, meritiſſimò ad vos defero, patriæ noſtræ primores viri. Primùm, quia in ſolo veſtro concepti natique ſunt, in hac Louanienſi vrbe: tum quia aura fauoris veſtri elicuit, qui me benignè huc arceſſendum putaſtis, bono rei litterariæ & iuuentutis. Laudo hunc animum, atque etiam miror. qui in tot circumſtantibus turbis, & cùm vndique inſonuit bellorum tuba; tibias tamen & fiſtulas, vt ſic dicam, Muſarum cogitatis, & pacis artes neglectum non itis inter media arma. Quod rectè & vtiliter à vobis fieri, prudentes magis ſentiunt quàm vulgus. Nam reuerà, inclyti Ordines, hæc non ornamenta ſolùm reip. ſunt, ſed auxilia & fulcra. Tollite; quid niſi ſquallor & tenebræ occupant, & ferox quædam, aut vt veriùs dicam, ferina vita? Ab omni æuo (Annales ſacros & profanos conſulite) Deus exſtare artes iſtas voluit, velut pharos & lucentes quoſdam ignes in tempeſtuoſo mari. Iſtæ pacem dirigunt, bellum dirimunt: iſtæ vitia virtuteſque premunt aut excitant, teſtes temporum, arbitræ meritorum. Reges, & magna illa nomina, obliuionem æternam iam nunc cogitent, niſi pennatus iſte currus euehat, & oſtendat per æuum & per gentes. Quid argumenta colligo? vno verbo rem dixi, Deus exſtare artes iſtas voluit: & hoc quoque ab eo, quòd vos iuuatis. Eat in ſæcula, fuiſſe in vnâ prouinciâ per quinque ampliùs luſtra bellum, idque ciuile, imò inteſtinum; collapſa tractu, aut deiecta impetu omnia; publicam priuatamque inopiam: vos animo ſtetiſſe dites & vberes, & de rebus ſalutaribus iudicaſſe magis quàm computaſſe. Enimuerò facite ita Ordines, manum labenti patriæ ſupponite, nec præſentia ſolùm in oculis habete, ſed futura. Potens ille Deus viuit, & ma-

gnus noſter Rex : vterque auxiliabitur, ille & iſte in ſuâ cauſsâ. Intereà CRVCEM accipite, atque etiam ferte. Vt columna, quæ recta ſtat, impoſito magis pondere firmatur : ſic altas rectáſque mentes oportet, non cedere oneri, ſed obniti. Vos per vos facietis. ita vterque ille faueat & auxilietur, quem dixi. Louanij, pridie Nonas Nouembr. ∞. IↃ. XCII.

AD LECTOREM.

HABES, *Lector quæ de Cruce ſcripſimus, ſed germana. Antèà atque alibi quæ edita (credes hoc nobis) non ſunt noſtra. Quid ergo? non illa dictauimus? Fortaſſe. ſed ô imperitiam! quaſi edendi illo fine. Reuerentior poſteritatis ſum: & aliud ſcio eſſe Schedia, aliud Opera; nec ſubitaria hæc noſtra dedicanda in Memoriæ templo. Quid, quòd alij grauius etiam peccant? qui excipiunt aut intercipiunt dicta aut oratiunculas noſtras, & in contumeliam mei diuulgant. Aliter non accipio. Acuum hoc vt multis delictis fibulam, ita petulantiæ & licentiæ laxat: & quod auet procaciſſimus quiſque, id etiam audet. Ego ſemel & ſeriò teſtor, audite qui in Europâ.* NIHIL MEVM EST, AVT ERIT, QVOD NON DE AVTOGRAPHO MEO, ET ME VOLENTE, SIT EXPRESSVM. *Quicumque aliter, mihi iniuriam facit, vobis fucum. Deus bone, hæc monenda publicè eſſe? Ecce in bona opesq́ externas ius eſt non viuo mihi ſolum ſed mortuo, & ſolatium fati eſt voluntas vltra fatum: in iſtis animi & ingenij verè bonis non idem erit? Reprimite Principes qui poteſtis, & vos lectores quâ poteſtis: illi puniendo, vos ſpernendo. Ego præter teſtari nihil habeo, & hoc etiam addo, Siquid vſquam præter religionem moresq́ veterum, non agnoſco: & tibi adhæreo* Statu felix Eccleſia, cui totam doctrinam Apoſtoli Petrus & Paulus cum ſanguine ſuo profuderunt. *Hæc ex animo ſcripta, vt in animum demittas, te, per ſpes tuas & per quidquid carum eſt, Lector rogo.*

Hoc de Romanâ. Tertull. præſcript. adu hæret. c.xxxvi.

IN IVSTI LIPSI V. CL. DE CRVCE LIBRVM, AD PRINCIPES CHRISTIANOS

ELEGIA IOANNIS BOCHII S.P.Q. ANTVERP. A SECRETIS.

SI qua ſalutiferi tangit vos gloria ſigni,
Si qua fides, ſi quis relligionis amor;
Si meritum Crucis, & ſtudium vos excitat vllum,
Et memores veſtri nominis eſſe iuuat;
Chriſtiadum ô Proceres, poſitis aduertite mentes
Rebus, & hoc vno figite corda libro.
Hîc decus, & factis ſeges hîc vberrima veſtris,
Laurus & hîc vero Principe digna viret;
Quâ genus humanum deuictâ morte triumphat
Arbore, cui noſtræ ſtemma ſalutis ineſt.
Ipſa Dei pietas ramorum amplexibus hæret,
Et riguus Chriſti ſanguine vernat apex.
De trunco fidei pendent myſteria noſtræ,
Maieſtate Deus, corpore verus homo.
Radicem cruor innocui puriſſimus Agni,
Qui lauat humanæ vulnera ſortis, alit.
O Crux, ô columen, ſpes vnica, planta ſalutis,
O lignum ætherij fertile depoſiti!
Noxia prima fuit miſeris mortalibus arbor,
Damna ſed hæc medicâ noſtra reſarcit ope.
Protulit illa necem, vitam hæc: erat illa doloris
Mater, at hæc plauſus lætitiæq; fuit:
Pérque nefas, vitiumq; ſuo de ſemine, cælum
Clauſerat illa, fores hâc reſerante patent.
Illam Tænario fallax è gurgite ſerpens
Occupat, impietas, & furor, ira, dolus:
Hanc natus genitore Deo, qui fœderis obſes,
Lethæo veteres carcere traxit auos.
Nec voluit ſeros Erebo parere nepotes,
Colla ſed excuſſo libera ferre iugo.
Victricis vexilla Crucis, credentibus omen
Extulit, imperij ſigna futura ſui.
Vmbrarum hæc oculis haud aſpicit arbiter æquis,
Sæuit, & auxilijs expedit arma nouis.
In Crucis excidium Latias aptare ſecures
Apparat, & dominæ concitat vrbis opem.

Primaq; Cæſareus tentauit verbera lictor
Incaßum, & rabie proficiente nihil.
Nam lignum Crucis ad quoſuis obduruit ictus,
Státque magis, quantò cæditur illa magis.
Chriſtiadúmque fides numerum cruciatibus auget,
Et Crucis imperium creſcere pœna facit.
Crux vicit crucis artifices, tormenta propago,
Vnus & innumeros Chriſtus in orbe Deos.
Non tamen antiquus furiarum in ſede quieſcit
Hoſtis, at indicto prælia Marte ciet.
Omnia conquirit pœnarum inuenta, tyrannos,
Monſtra, faces, laqueos, flagra, metalla, feras.
Donec Romuleos Chriſti victoria faſces
Subdidit, & victo Cæſare iura dedit.
Hinc aquilæ ceſſère Cruci, vaſtumq; per orbem
Crux fuit auguſtis gloria prima viris.
Vt quoties fera barbaries, aut nominis hoſtis
Chriſtiadûm, ſacræ mouerit arma Cruci;
Arſacides, vel mollis Arabs, Macedûmq; phalanges,
Pontus, & Iſmarij Luna ſuperba ducis;
Aut Scytha, vel Garamas, medijs vel Syrtibus Ammon,
Errorum aut furijs gens agitata nouis;
Protinus intrepidis animis, armisq; paratis,
Sancta ſalutiferâ pro Cruce turba ſtetit.
Nunc idem, & rabie nunc imminet hoſtis eâdem,
O proceres, eadem cauſſa tuenda Crucis.
Iungite communes fata in communia dextras;
Ne pereant omnes, dum ſibi quiſque cauet.
Crux acies volet in medias, hoc vincite ſigno,
Cui didicit famulas mors dare victa manus.
Quod ſtygij tremuere lacus, quod mundus, & hoſtis,
Quo viſo, trepida perdidit arma fuga.
Hæc monet antiqui ſcrutator Lipſius æui,
Et ſtimulos ſcriptis ſubdit ad arma ſuis.
Vile crucis quondam leti genus eruit vmbris,
Pœnáque ſupplicij quanta, quibúſque fuit.
Exemploq; docet, tantum ſi dedecus inſons
Mortis, ob humani criminis acta tulit;
Si Deus eſſe reus voluit, culpamq; piauit,
Deleuitq; necem morte, cruore nefas;
Hortari benefacta Crucis vos ſtringere ferrum
Pro cruce, coniunctas ſumere tela manus.
Hoc vos ſancta fides (nam defenſoribus iſtis
Tempus eget) pietas, officiúmque rogant.
Arma dabunt ſuperi victricia, teſſera Chriſtus,
Crux ſignum, noſter buccina Iuſtus erit.

MAXÆ-

MAXÆMYLIANI DE VRIENDT,

SENATVI GANDAVENSI A SECRETIS,

AD

IVSTI LIPSI

DE CRVCE LIBROS,

EPIGRAMMA.

SVPPLICII *ferale genus, trabs hoſpita leti,*
Crux olim, & dirus ſontibus horror erat.
Tormentum inuiſum, durum, execrabile lignum,
Quo grauius nullum terra nouerca dabat.
At poſtquam ſata patre Deo, ſata Virgine proles
Diluit in celsâ crimina noſtra Cruce:
Victima pro ſeruis dominus, pro ſontibus inſons,
Pro lęſis medicus, pro grege paſtor amans;
Ilicet ex illo, Crux lux, mors vita, trophæum
Furca, decus probrum, pœna medela fuit.
Hoſpite preſſa Deo tanti Crux numinis, olim
Crux ſcelerum Nemeſis, nunc ſcelerum vna ſalus.
Hoc olim tam grande decus, tam nobile pignus
Terra diu cęco texit auara ſinu:
Dum veluti poſtliminio tandem extulit illam,
*Et luci lucem * Cęſar habere dedit.* * Conſtantinus
Fallor? an & IVSTVS *ceu Cęſaris ęmulus, atrâ*
Nocte laborantem tollit ad aſtra Crucem?
O factum iuſtè: ſic rident lumina iuſtis,
Inuidiâ iniuſtis lumina fracta dolent.

Anumam rex Delius indit.

DE IVSTI LIPSI LIBRIS DE CRVCE, MICHAELIS VANDER-HAGHEN ANTVERP. AD LECTOREM EPIGRAMMA.

Si te priſca iuuant: hoc, docti, DE CRVCE, LIPSI,
Ingentis plenum, volue, laboris opus.
Supplicium Crucis ille vetus deſcribit ad vnguem,
Quale fuit, noſtram SALVIFICAMQVE CRVCEM:
In quâ hominum lapſus, ſcelerumq́; Piator, atrocem
Mortem, inſons, multo ſanguine paſſus erat.
Vnde noua extinctis lux extitit, vnde ſepultis
Vita oriens, rutilam ſuſtulit alta facem.
Vnde redemptio & alma reconciliatio manant:
Unde perennantis flumina pacis eunt.
Iſta vetuſtatis reſerat penetralia, Lector,
Utere eo; & quantus, diſce, vir ille ſiet.

IN CLAR^MI^ VIRI IVSTI LIPSI DE CRVCE LIBROS.

LIPSI, *Palladiæ decus coronæ,*
LIPSI, *delicium nouem Sororum,*
Quo nec eſt melior benigniórque:
Iam loquax nimium, nec æqua lingua,
Quæ, vah, artibus abrogare ſanctam
Virtutem ſolet ac politiori
Doctrinæ, reprimetur illa. nam tu,
Qui doctiſſimus vnus es virorum,
Unus es ſimul optimus virorum.
Eſt curæ pietas, & ipſa virtus,
Hac doctrina velut politur auro.
Teſtes DE CRVCE *ſuntò tres Libelli:*
Docti, Jupiter! & pij libelli.
Coniunctam, bone Lector, hic videre
Virtutem licet eruditioni.

Balthaſar Moretus I. F.

IVSTI LIPSI DE CRVCE LIBER I.

CAPVT PRIMVM.

Precatiuncula. Materies & ordo operis.

AGGREDIOR de CRVCE ſcribere, ſed tuam priùs opem auxiliumque inuocans qui eam conſecraſti, & infame illud lignum inſtrumentum feciſti publicæ ſalutis. Tu Deus à Deo genite, homo ex homine genite, hominibus genite, da mihi vera, da recta ſcribere, tibi in honorem, Cruci in ſplendorem, nobis in fructum. Materies & ordo mei operis iſte. *Quid* Crux, & *Cuiuſmodi* fuerit: *Vbi, Quare, Quomodo*, & *Quatenus* vſurpata. Hæc omnia non diſtinctè ſolùm, ſed diffuſè dicam: nec diſplicebit accuratio illi, cui ſalutare hoc ſignum placebit.

CAPVT II.

Crucis nomen polyſemon. Hæc noſtra Gabalus etiam dicta, item Infelix lignum, & Infame. Sed & Crux non in ligno.

Crux quid-quid cruciat. CRVX ſignificatione duplici, Laxâ & Adſtrictâ. Illa eſt, cùm pro omni angore, tormento, atque etiam interitu ſumunt. vt Comici paſſim, qui *Abire* iubent *in malam Crucem*: vt Gracchus, qui dixit (alio *Menæch. prolog.* etiam genere) *Malo Cruce perire*: vt Plautus de homine merſo aquis, *Abſtractum in maximam malam Crucem*. Sed & Terentius à cruciando, Meretrices dixit *Cruces*: nec diſſi- *Aulular.* militer Plautus, *Aliqua mala Crux ſemper eſt, quæ aliquid petat*. Paullo diuerſius illud *Ibidem.* eiuſdem: *Quæ te mala Crux agitat?* quod adfine iſtis, *Quæ laruæ, aut quæ intemperiæ?* At Adſtricta ſignificatio eſt hæc mea, & vulgò receptiſſima, cùm peculiariter cru- *Mors in ligno.* ciatum & interitum notamus in ligno. Quid ita? credo, quia eximius ille, mors tarda & planè cum ſenſu. Dixerunt & alio *Gabalus.* nomine *Gabalum*. Nonius ex Varrone ci- *In Gabaiũ.* tat. *Nos barbari quòd nocentes in Gabalum ſuffigimus homines, vos non barbari noxios abſoluitis*. Quæ vox etiam in priſcis Gloſſis, ſed vocali mediâ mutante: *Gabulum*, Γάβαλος. explicatque laxè, vt vides, & pro quocumque tormento. Dixerunt aliter, *Infelicem arborem, lignum, ſtipitem*. *Infelix arbor.* In carmine horrendo apud Liuium: *Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito*. *Lib. 1.* De Cruce accipi res docet, & Cicero, qui in eâ pro Rabirio palàm ſic interpretatur. & Seneca: *Inuenitur qui velit adactus ad infelix illud lignum trahere animam tot tormenta tracturam*. *Epiſt. c. 1. Infelix lignum.* Minutius Felix: *Deus ligneus, rogi fortaſſe vel infelicis ſtipitis portio*: id eſt, Crucis. *In Octauio. Infelix ſtipes.* Dixit & *Infamem* Poëta incertus. *Infamis ſtipe.*

Noxius infami diſtrictus ſtipite membra,
Sperat & à fixâ poſſe redire Cruce. *In Catalect. Virg.*

Natæ appellationes à iudicio & ſenſu vulgi, quibus hoc ſupplicium in horrore pariter & vilitate. Itaque Apuleius (in meo quidem & priſco libro) *Damnatã Crucem* dixit. *Lib. 1. de Aſin.* *Damnatæ*, inquit, *iam crucis candidatus*: benè, & pro hoc ſenſu. *Vulgò deſtinata.* Etſi autem Crux propriè in ligno: tamen adnoto, ſimilitudine etiam ita dictam ſuſpenſionem aut fixionem in aliâ paraturâ. puta in monte aut petrâ. Sic Tertulliano ſunt *Cruces Caucaſorum*, alludenti ad Promethea illic affixum: quem ipſum Lucianus deſcribit & appellat σταυρωθέντα. *Cruces in petrâ. Lib. 1. adu. Marc. c. 1.* Sic & Manilius de Andromedâ, quæ in ſcopulo vincta & ceto expoſita: *Et cruce virgineâ moritura puella pependit*. *Lib. 5.*

CAPVT III.

Nomina phraſéſve ad hoc ſupplicium: Figere, Configere, Cruciare. item Cruciarius, pro appendendo.

CRVCIS hæc nomina: ſupplicij quod per eam, iſta. *Cruci ſuffigere*. vt Velleius de piratis, quos Cæſar, inquit, *Cruci ſuffixit*. *In cruce ſuffigere*. vt Hirtius. *Iuba Numidas eos, qui loco amiſſo fugâ ſe receperant, in cruce omnes ſuffixit*. *De bello Africo.* Item *Cruci affigere*, & *Cruci figere*, crebra in libris. Illud minus, *Figere* ἁπλῶς & ſine additione. *Figere.* Tertullian. ſic vtitur: *Taceo quòd figitur* (Chriſtus:) *in hoc enim venerat*. *De patientia, c. 111.* Quod idem *Configere* Paulinus Nolanus Epiſcopus dixit: *Configere.*

Agnoſcant trepidi, quem confixere rebelles: *Natali 12. Felici.*

De Reſurr. carn. cap. XXVII.

de Chriſto ad iudicium venturo. Etſi Tertullianus paullò aliter, *veterem hominem confixum eſſe Chriſto* dicit: quod vulgò, *vnà crucifixum*. Suo etiam & proprio verbo appellarunt, *Cruciare*. Auſonius:

Cruciare.

In Cupidine crucif.

> —— *Cruciauerat illic*
> *Spreta olim, memorem Veneris, Proſerpina Adonim.*

Lib. V. c. XVIII.

Hegeſippus: *Capiebantur innumeri* (Iudæi) *quingenti fermè ad diem cruciabantur*. quod eſt in crucem agebantur: atque Ioſephus in iſtâ ipsâ re dixerat, ἀνεσταυροῦντο. Paulinus:

Lib. VI. Excid. c. XII.

Natal. IX. Fel.

> —— *Cruciatâ in carne coruſcum*
> *Agnoſcant trepidi.*

Gloſſæ veteres: *Cruciat, crucificat*, σταυροῖ. Nota ibidem & *Crucificat*, quod in iiſdem gloſſis alibi: *Crucificatus*, ἐσταυρωμένος. A *Crucio* ſiue & *Cruce* ipsâ *Cruciarius* dictus is qui in cruce, vel qui eâ dignus. In ipsâ, vt Petronius: *Cruciarij vnius parentes vt viderunt noctu laxatam cuſtodiam, detraxêre pendentem*. Et in Declamationibus Calpurnij Flacci inſcriptio: *Pædagogus cruciarius*: &: *Peregrinus cruciarius*. de his qui appenſi iam in cruce. At qui eâ digni, per conuicium aut minas quoque ſic nominati. Iſidorus: *Cruciarius, eò quòd ſit cruce dignus*. Apuleius: *Nec tantillum cruciarius ille deterritus*. Ammianus: *Longum eſt, quæ cruciarius ille conflauit*.

Cruciarius ἀνασταυρωθείς.

In Satyr.

Declamat. XVII. & XXIII.

Lib. X. Cruciarius ὁ σταυρώσιμος.

Lib. XXIX.

CAPVT IV.

Græcorum verba ad Crucem & crucifixionem. Heſychius & Ouidius emendati, iſte etiam explicatus.

Σταυρὸς quid?

In Odyſſ. ξ. initio. Vnde vox facta?

ISTA Latinis: Græcis duo ferè Crucis nomina, Σταυρὸς & Σκόλοψ. Illud frequentius: quod tamen propriè non niſi ſtipitem ſignat ſingularem & erectum. Latinè dixeris *Palum* ſiue *Vallum*. Euſtathius: Σταυροὶ ὀρθὰ καὶ ἀπεξυσμένα ξύλα· τὰ δὲ σταυρὰ παρὰ τοῖς μὴ λαλοῦσιν εὐγενῶς. γίνονται δὲ παρὰ τὸ εἰς ἀέρα στῆναι, ἢ παρὰ τὸ εἰς εὖρος ἵστασθαι. Οἱ δὲ αὐτοὶ Σκόλοπες λέγονται: *Stauri ſunt ligna recta & præacuta: quæ & Staura dicuntur ab ijs qui minùs ingenuè loquuntur. facta vox; vel quòd ad aërem ſtent, vel quòd in latum. Hi ipſi & Scolopes dicuntur*. Quod ait, εἰς εὖρος vel *in latum*, de pluribus iunctis verum eſt, vt ſolet in caſtrorum vallo. Neque immuto; etſi ex Heſychio paullò aliter deriuante, poſſim. Ille ſic: Σταυροὶ, οἱ καταπεπηγότες σκόλοπες, χάρακες, καὶ πάντα τὰ ἑστῶτα ξύλα, ἀπὸ τοῦ ἑστάναι σταυροὶ, ἢ ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἀέρα ἵστασθαι: *Stauri, defixi ſtipites ſunt, valli, & omnia ligna recta ſtantia: ab eo quòd ſtent Stauri, vel quòd ad auram conſiſtant*. Alluſiſſe ad poſtremum hoc etymon Prudentius videatur:

Περὶ στε. Hymn. X.

> —— *Crux iſtum tollat in auras,*
> *Viuentesíque oculos offerat alitibus.*

Luciani iocoſa deriuatio.

Hæc Grammatici. ſed Lucianus ingenioſè & pro argumento, in Iudicio vocaliū, deriuat à Tau literâ, quæ figurâ crucem refert. Ait ἀπὸ τούτου (τοῦ Ταῦ) καὶ τῷ τεχνήματι τῷ πονηρῷ τὴν πονηρὰν ἐπωνυμίαν συνελθεῖν: *ab iſtâ etiam, inſtrumento peſſimo* (cruci) *peſſimum nomen veniſſe*. Atque hoc in fine etiam dialogi iterat. Iam Σκόλοψ propriè, vallum, ſudemque ſignificat acutam. Heſychius: Σκόλοπες, ὀξέα ξύλα, ὀρθά: *Scolopes, acuta ligna, recta*. Homerus:

Σκόλοψ quid?

Iliad. μ. ver. 63.

> —— Σκόλοπες γὰρ ἐν αὐτῇ [τάφρῳ]
> Ὀξεῖς ἑστᾶσιν.

Ibi Euſtathius: Σκόλοπες, ὀρθὰ ξύλα καὶ ὀξέα, ἃ καὶ σταυροὺς ἐκάλουν. Ἐφ' οὓς οἱ κρεμασθέντες, ἀνεσταυρῶσθαι καὶ ἀνεσκολοπίσθαι ἐλέγοντο: *Scolopes recta ligna & acuta, quæ & Stauros vocabant: in quibus appenſi, cruci aut vallo figi dicebantur*. Et benè, quod duo illa verba ſuggerit, quibus ipſam crucifixionem ſignabant, Ἀνασταυροῦν & Ἀνασκολοπίζειν. Ita enim plerumque compoſitè, ad elationem ſcilicet fixionemque in alto notandam: etſi aliàs etiam ſimpliciter, Σταυροῦν & Σκολοπίζειν. Sunt & alia duo verba, quibus vulgò valdè vſi, Προσηλοῦν & Κρεμᾶν ſiue Ἀνακρεμᾶν. quorum illud clauationem ipſam in ligno propriè notat, hoc ſuſpenſionem. In illo, ſcriptoris aliquis error videtur apud Heſychium: Πεσσάλωται, ἀνέσπασται. atque ego reſcribam, ἀνεσταύρωται. In iſto, ſæpè interpretum, qui ad ſuſpenſionem vulgariam & in laqueo aptant. Ita quod Arrianus narrat de Muſicano: Τοῦτον κρεμάσαι Ἀλέξανδρος κελεύει ἐν τῇ αὐτοῦ γῇ: aliter verſum legi, cùm ſic debuerit: *Hunc Alexander crucifigi in ſuâ regione iubet*. Curtius ſatis præit, qui ſcribit *in crucem ſublatum*. Ita quod Diodorus Siculus in eiuſdem Alexandri rebus, de Tyro captâ: Τοὺς δὲ νέους πάντας, ὄντας οὐκ ἐλάττους τῶν δισχιλίων, ἐκρέμασεν. idem Curtius rectè: *Duo millia crucibus affixa, per ingens litoris ſpatium pependerunt*. Et exempla pluſcula. Tale apud Latinos ipſum *Suſpendere*, quod ad Crucem referendum moneo iuuentutem. vt in Silio:

Heſychius correctus.

Lib. VI.

Lib. XVII.

Suſpendere, quid?

Lib. I.

> *Hunc poſtquam diro ſuſpenſum robore vidit.*

In Senecâ: *Latrocinium fecit aliquis. quid ergo meruit? vt ſuſpendatur*. In Ouidio:

Epiſt. VII.

In Ibin.

> *More vel intereas capti ſuſpenſus Achæi,*
> *Qui miſer auriferâ teſte pependit aquâ.*

Quibus

Ouidius explicatus. Quibus verſibus vera hiſtoria & ſenſus è Polybio reddatur iſte. Antiochus rex per fraudem Achæum ex arce Sardium dedu- *Lib. VIII.* xit, & per inſidias cepit. Καὶ ἔδοξε, addit, πρῶτον μὲν ἀκρωτηριάσαι τὸν ταλαίπωρον, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντας αὐτοῦ, καὶ καταῤῥάψαντας ἐς ὄνειον ἀσκὸν, ἀνασταυρῶσαι τὸ σῶμα: *Et viſum eſt, primò admutilare illum miſerum & extremas partes ſuccidere, deinde capite eius reſecto & in aſininum culleum coniecto, reliquum corpus crucifigere.* Hæc res: ſperne aliorum inanes logos. *Leuiter emendatus.* Sed & mecum lege, *teſte pependit aquâ:* non *triſte* aut *reſte*, quod vulgatur. Vult enim, eum non in ipsâ auriferâ aquâ, id eſt Pactolo, ſuſpenſum: quî potuit? ſed iuxta eam, atque illâ quaſi arbitrâ & inſpectante. Pactolus autem haud longè Sardes, vbi hæc geſta.

CAPVT V.

Diuiſio prima Crucium: & de ſpecie vetuſtiſſimâ dictum, Affixione. Tertullianus per occaſionem correctus, atque Iſis eadem cum Cerere exiſtimata.

VERBA non vltrà me tenent: rem ordiâmur. cui illuſtrandæ duplex genus Crucium ſtatuo, *Simplex* & *Compactum*. Il- *Crux ſimplex.* lud voco, *cùm in vno ſimplicique ligno fit affixio, aut infixio.* Quæ crux, meo iudicio, prima fuit, & in aliam ſpeciem à rudi hac ventum. Sed ea quoque duplex, vt tetigi: altera ad *Affixionem*, altera ad *Infixionem*. Nam *Eius diſcrimen.* aliàs ad arborem ſiue ſtipitem alligabant figebántve hominem. vt in *Cupidine Crucifixo* Auſonij, quem ſic deſcribit:

Eligitur mæſto myrtus notiſſima luco,
Inuidioſa Deum pœnis. Cruciauerat illic,
Spreta olim, memorem Veneris, Proſerpina Adonim.
Huius in excelſo ſuſpenſum ſtipite Amorem,
Deuinctum poſt terga manus, ſubſtrictaque plantis
Vincula mœrentem, nullo moderamine pœnæ
Adfigunt.

Verba omnia nota: videbis & in arboris ſtipite appenſum, nec manibus expanſis, ſed à tergo deuinctis, denique nec clauis ſed funibus ſubſtrictum: niſi fortè in pedibus. Simile in Tertulliano, de Tiberio: qui Saturni *Apolog. c. VIII.* *ſacerdotes*, vt inquit, *in eiſdem arboribus templi* *In arboribus appenſio.* *ſui, obumbratricibus ſcelerum, votiuis Crucibus expoſuit.* In Martyrologio, de Paphnutio: *XXIV. Sept.* *Ipſe palmæ arbori affigitur, ceteri autem ferro necantur.* Nec ambigimus arbores plerumque huic rei ſeruiſſe, præſertim in grandi numero cruciandorum, ſiue reciſas leuiter & ad Crucem aptatas, ſiue etiam comantes. Sed & in ſtipite ſimplici idem fuit. Ex Ter- *Siue in rudi ſtipite.* tulliano: *Quantò diſtinguitur à Crucis ſtipite* *Apol. c. XVI.* *Pallas Attica, vel Ceres Farrea, quæ ſine effigie, rudi palo & informi ligno proſtant?* Nam rudem ecce palum componit & aſſimilat cum

Cruce. Sed in eius verbis menda de Cerere Farreâ. Cur enim ſic appellet? an quia far in- *Tertullianus emendatus.* uenerit? eſto. atqui non omnis Ceres ſic effi- cta, ſed certa aliqua, & in loco quem voluit expreſſum: ſicut de Pallade, quæ Athenis. Legendum arbitror, *Faria* ſiue *Pharia*: quaſi *Ceres Pharia, ſiue Aegyptia.* dixerit Cererem, quę in Ægypto. Et intelligi credā Iſidem: quę nomine diuertit à Cerere, numi-

numine communicat. Ita Herodotus: Δημήτηρ δὲ, Ἶσις. In Apuleio, ipſa de ſe Iſis: *Me primigenij Phryges Peſſinuntiâ matrem nominant, me Eleuſinij vetuſtam deam Cererem.* Euſebius de Præparatione: Φασὶ τοίνυν Αἰγύπτιοι τὸν μὲν Ὄσιριν εἶναι τὸν Διόνυσον, τὴν δὲ Ἶσιν τὴν Δήμητραν: *Aiũt Aegyptij Oſirim eſſe Bacchum, Iſidem verò Cererem.*

Lib. XI. de Aſin.

Lib. II. c. I.

CAPVT VI.

Altera Simplicis Crucis ſpecies, Infixio. Seneca, Heſychius, Plato, Plinius, illuſtrati.

Infixio quæ vulgò impalatio.

ATQVE hæc fuit in Simplici Cruce Affixio: eſt & in eâdem Infixio. qualis? *cùm nudum hominem erecto acutoque ſtipiti infigebant*, eâ formâ & facie quam exempla hæc docebunt. Seneca: *Video iſtic Cruces nec vnius generis, ſed aliter ab alijs fabricatas. Alij capite converſo in terram ſuſpendêre, alij per obſcœna ſtipitem egerunt.* Duo in ijs verbis obſerues, & Cruces varias fuiſſe, quod nunc diducimus: & inter eas, Infixionem. Quam magis etiam aperit idem Seneca: *Cogita hoc loco carcerem & Cruces, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, ſtipitem.* Viden' clarè medium hominem ſciſſum & transfoſſum? Atque id imagine etiam illu-

Conſolat. ad Marc. cap. XX.

Epiſt. XIV.

ſtrat Heſychius: Σκόλοψιν, ὡς ὀπτῶσιν· τὸ γὰρ παλαιὸν τοὺς κακουργοῦντας ἀνεσκολόπιζον, ὀξύνοντες ξύλον διὰ ῥάχεως καὶ τοῦ κάτω, καθάπερ τοὺς ὀπτωμένους ἰχθῦς ἐπὶ ὀβελίσκων: *Sudifixionem* dixeris, *quaſi Aſſationem. Nam antiquitus maleficos ſudi infigebant, acuto ligno penetrantes ſpinam & dorſum, ſicuti aſſas in verubus piſces.* Vbi amplius diſco, propriè hoc eſſe Σκόλοψιν, & Σκολοπίζειν vbi legitur, plerumque referendum ad hanc formam. Iſta Crux neſcio an Mæcenati etiam deſcripta: cuius verſus apud Senecam iam olim ſic legimus:

Σκόλοψις vnde dicta.

Mæcenati lux. Epiſt. CI.

Hanc mihi, vel acutâ
Si ſedeam Cruce, ſuſtine.
Vita dum ſupereſt, benè eſt.

Vult miſer & adſuſpirat viuere, etiam inter tormenta, & in iſtâ maximè cruciante Cruce, quam ſignanter dixit *Acutam*. Sed ait etiam *Sedere*: benè. Nam ille profectò habitus hominis ab infero in ſuperum ſic transfixi. Hoc ipſum genus Ἀνασχινδυλεύεσθαι, dictum Græcis, quaſi diffindere & diſſecare. Heſychius: Ἀνασχινδυλευθῆ, ἀνασκολοπισθῆναι. Plato eo verbo vſus: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, τελευτῶν δὲ πάντα κακὰ παθὼν ἀνασχινδυλευθήσεται: *Flagellabitur, diſtorquebitur, denique omnia mala paſſus Cruce diffindetur.* Plinij etiam verba huc referam narrantis, Polybium cum Scipione in Africâ leones homicidas *crucifixos vidiſſe, quia ceteri metu pœnæ ſimilis abſterrerentur eâdem noxâ.* Quis enim credat operoſam & compoſitam crucifixionem illam fuiſſe? non ego: & accipiam de hac promptâ & fortuitâ in ſtipite infixione, ſiue etiam affixione.

II. De Repub. Et Platoni.

Lib. VIII. cap. XVI. Et Plinio.

CAPVT VII.

In genere de Cruce Compactâ: tum de primâ eius ſpecie, Decuſſatâ. & an hæc ſit Andreana?

AT *Compacta* Crux eſt, quæ *manu facta, idque è duplici ligno.* Ita ſeptuaginta Interpretes Ptolemæani, libro Ioſuæ quà vulgò eſt, *lignum*, & Chaldæo paraphraſte, *Crux*, ipſi verterunt * ξύλον δίδυμον: benè ſanè, ad hanc formam. Hæc eſt plena & vera Crux, in quâ brachia etiam explicantur, atque ideò *Patibulum* non ſemel dicta. Huius ſpecies triplex, vt diſtinctè imò curioſè ediſſeram, & ſemel tollam dubitationes aut lites. Eſt *Decuſſata*, eſt *Commiſſa*, eſt *Immiſſa*. Illa prima mihi dicitur, *in quâ duo ligna directa & æquabilia, inter ſe obliquantur.* Decuſſare hoc enim Romani dixerunt. Hieronymus: *Decuſſare, eſt per medium ſecare, veluti ſi duæ regulæ concurrant ad ſpeciem litteræ X quæ figura eſt Crucis.* Nec minùs clarè Iſidorus: *X littera, & in figurâ Crucem, & in numero decem*

* Lignum geminum.

Patibulum quid proprie.

Crux Decuſſata.

In Hierem. cap. XXXI.

Lib. I. Orig. c. III.

decem demonſtrat. Obſcuriùs paullò alij Patres & Doctores noſtri. vt Iuſtinus Martyr: qui illud Platonis in Timæo, Ἐχίασεν αὐτὸν ἐν τῷ παντί: *Decuſſauit eum in vniuerſo:* adſeueranter ad Chriſtum & Crucem noſtram retulit, quo niſi hoc aſpectu? Iam cùm tranſuerſis obliquatiſque manibus benedictionem Iacobi eódem aptant: quid niſi hæc forma in oculis? Damaſcenus: Ἰακὼβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, ἐπαλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ εὐλογήσας, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διαγεγράφει σαφέστατα: *Iacob adorans extremum virgæ, alternantibus manibus liberos Ioſeph benedicens, etiam ſignum hoc Crucis deſcribit manifeſtiſſimè.* Quid χεῖρες iſtæ ἐπαλλαγμέναι etſi non ambiguum, tamen audiamus Cedrenum commodè explicantem. Ἰσραὴλ (idem cum Iacobo) τὰς χεῖρας ἀμείβων, τὴν μὲν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου, τὴν ἀριστερὰν δὲ ἐπὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὴν κεφαλὴν τιθείς:

Aduerſ. Tryph. *Iuſtinus explicatus.*

Et Damaſcenus. Lib. IV. de Orth. cap. XII.

Iſraël manus permutans, dextram quidem in iunioris, ſiniſtram verò in ſenioris caput imponens. Et Tertullianum in iſtâ ipsâ re: *Impoſitis & intermutatis manibus benedixit, & quidem ita tranſuerſim obliquatis inter ſe, vt Chriſtum deformantes, iam tunc portenderent benedictionem in Chriſtum futuram.* Quomodo *Chriſtum deformarunt* illæ manus? imò *Crucem*: & ſic mihi libido aliquando legere: ſed refræno, & accipio Chriſtum crucifixum. Hæc illa eſt quam Andreanam hodie dicimus, validâ & ſatis veteri famâ diuum iſtum in eâ cruciatum. Anne verâ? facit me vt ambigam Martyrologium Romanum: in quo hoc ſaltem * legas, *in Cruce ſuſpenſum.* & magis Hippolytus, qui ſcribit *Crucifixum Patris in Achaiâ, ad arborem oliuæ rectum.* Quid magis contra famam? Atque hæc fixio ad Simplicem noſtram potiùs abeat, longè à Decuſſatâ.

De Baptiſ. cap. VIII.

Crux Andreana.

* Vti & in Abdiâ lib. III.

In Comment. Græco.

CAPVT VIII.

Commiſſa Crux quid nobis ſit? exemplis teſtibuſque aſſerta, tum etiam veſtigio noſtræ linguæ.

IAM *Commiſſam* Crucem appello, *cùm ligno erecto breuius alterum ſupernè, & de ipſo capite committitur, ſic vt nihil exſtet.* ea forma examuſſim eſt in T litterâ, quam vno ore omnes cum Cruce componunt. Lucianus vbi Tau accuſatur: Τῷ γὰρ τούτου σώματί φασι τοὺς τυράννους ἀκολουθήσαντας καὶ μιμησαμένους αὐτοῦ τὸ πλάσμα, ἔπειτα σχήματι τοιούτῳ ξύλα τεκτήναντας, ἀνθρώπους ἀνασκολοπίζειν ἐπ' αὐτά: *Huius enim corporis filum tyrannos aiunt ſecutos, eiuſque ſpeciem imitatos, ſimili deinde figurâ ligna fabricaſſe, & homines in iis fixiſſe.* Palàm eſt Crucem intelligi Tertullianus: *Ipſa enim littera Græcorum Tau, noſtra autem T, ſpecies Crucis.* Iſidorus: *Tau littera ſpeciem Crucis demonſtrat.* Hieronymus: *Antiquis Hebræorum litteris, quibus vſque hodie Samaritæ vtuntur, extrema Tau Crucis habet ſimilitudinem.* Paulinus Nolanus: *Chriſtus non multitudine nec virtute legionum, ſed iam tunc in ſacramento Crucis, cuius figura per litteram Græcam Tau numero trecentorum exprimitur, aduerſarios Principes debellauit.* Adſtruunt etiam picturæ, & noſtra lingua. In illis quidem, paſſim hodie videas D. Antonij vetuſtiſſimi monachi penulæ & manui aſſui aut imponi hanc crucem. An quia Ægyptius ille vir, quibus iam olim notum, & inter ſacra hoc ſignum? Certè in obeliſcis, qui inde Romam vecti, ſculptum ſic vidimus ☥: cum anulo tamen vel anſulâ ſupernè, nec ſatis ſolidè ſcio ad quam rem aut vſum. Sed de præcipuâ ipsâ notâ, dignum aliquid notâ Eccleſiaſticæ noſtræ hiſtoriæ prodiderunt. Ruffinus: *Signum hoc dominicæ Crucis, inter illas quas dicunt* ἱερατικὰς, *id eſt Sacerdotales litteras, habere Ægyptij dicuntur, velut vnum ex iis quæ apud illos ſunt litterarum elementis. Cuius litteræ ſeu vocabuli hanc aſſerunt eſſe interpretationem,* VITA VENTVRA. Sozomenus: Φασὶ δὲ τοῦ ναοῦ καθαιρουμένου τούτου (τοῦ Σεράπιδος) τινὰς τῶν καλουμένων ἱερογλυφικῶν χαρακτήρων σταυροῦ σημείῳ ἐμφερεῖς ἐγκεχαραγμένους τοῖς λίθοις ἀναφανῆναι. παρ' ἐπιστημόνων

Commiſſa Crux.

III aduer. Marcion.

De vocat. gent.

In Ezech. cap. IX.

Epiſt. ad Seu.

Antoniana Crux.

Ægyptiis inter notas.

Lib. II. cap. XXIX.

Significatio

Lib. III. Eccl. Hiſt. cap. XV.

δὲ τὰ τοιάδε ἑρμηνευθεῖσαν, σημαίνειν ταύτην τὴν γραφὴν, ζωὴν ἐπερχομένην. *Aiunt templo iſto* (Sarapidis) *diruto & diſiecto, quaſdam ex iis, quas vocant Hieroglyphicas notas, ſimiles ſigno Crucis inſcriptas lapidibus apparuiſſe. Ab iis autem, qui docti hæc talia, explicatam eam notam, ſignificare vitam venturam.* In Suidâ etiam hiſtoriola hæc breuiter: Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου βασιλέως καθαιρουμένων τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ηὑρέθησαν ἐν τῷ Σαράπιδος ναῷ ἱερογλυφικὰ γράμματα σταυροῦ ἔχοντα τύπους. ἅπερ θεασάμενοι οἱ ἐξ Ἑλλήνων χριστιανίσαντες, ἔφασαν σημαίνειν τὸν σταυρὸν παρὰ τοῖς ἱερογλυφικὰ γινώσκουσι γράμματα ζωὴν ἐπερχομένην. *Theodoſio magno regnante, cùm fana Gentilium diruerentur, inuenta ſunt in Serapidis templo Hieroglyphicæ litteræ habentes Crucis formas; quas videntes ij gentilium qui Chriſto iam addicti erant, aiebant ſignificare Crucem apud peritos Hieroglyphicarum notarum vitam venturam.* Atqui & à linguâ argumentum petij, ſed noſtrâ. Nos inquam Belgę hodie, bacillos in hanc formam, quos ægrotorum brachiis ſuſtentaculum ſubiicimus, vocamus ipsâ Latinâ voce *Cruckas.*

CAPVT IX.

Affirmata Crux Immiſſa è ſcriptis maximè Patrum: ipſi alij per alios, & imaginibus per nos etiam, explicati.

Immiſſa quid? DENIQVE *Immiſſa* crux eſt, *cùm ligno erecto tranſuerſum alterum iniungitur atque immittitur, ſed ſic vt ipſum ſecet.* Ita eminentia hîc ſemper aliqua & capitellum, aliter quàm in Commiſsâ. Etiam anguli hîc ſiue fines quaterni, illic terni. Quis de iſtâ ambiget? Ingerunt eam oculis Picturæ pariter & Scripturæ priſcæ. Sed illas omitto aut differo: hæ variæ & obuiæ ſunt, atque ex iis eligam non colligam, noſtro more. Iuſtinus ſignanter in primis deformat aduerſus Tryphonem. Explicat vetus illud vaticinium de Vnicorni, & ad Crucem ſic *A Iuſtino deſcripta.* aptat: Μονοκέρωτος γὰρ κέρατα οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ἢ σχήματος ἔχοι ἄν τις εἰπεῖν, καὶ ἀποδεῖξαι, εἰ μὴ τοῦ τύπου ὃς τὸν Σταυρὸν δείκνυσιν. Ὄρθιον γὰρ ἓν ἐστι τὸ ξύλον, ἀφ' οὗ ἐστι τὸ ἀνώτατον μέρος εἰς κέρας ἐπηρμένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῇ, καὶ ἑκατέρωθεν ὡς κέρατα τῷ ἑνὶ κέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα φαίνεται, καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστὶν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι: *Vnicornis enim cornua alteri rei aut figuræ haud quiſpiam ſimilia dixerit aut oſtenderit, quàm illi quæ Crucem refert. Rectum enim vnum eſt lignum à quo eſt ſuprema pars in cornu ſublata, cùm alterum lignum aptatum eſt: & vtrimque tamquam cornua illi vni cornu coniuncta, extrema apparent: & illud in medio defixum, & ipſum tamquam cornu eminet; in quo requieſcunt & inituntur crucifixi.* Obſcuriuſcula alibi verba. ſed hac parte liquidiſſima, quòd eminens vnum cornu facit à vertice crucis. Iam alij Patrum, variâ imagine, non ſine laſciuiâ quâdam ingeniorum & ſtili eam deſcribunt & notificant. Vt Hieronymus: *Ipſa ſpecies Crucis, quid eſt niſi forma quadrata mundi? Aues quando volant ad æthera, formam Crucis aſſumunt. Homo natans per aquas, vel orans, formâ Crucis viſitur.* *Ab Hieronymo, In Marc. cap XI.* Vt Tertullianus: *Victorias adoratis, cùm in Tropæis Cruces inteſtina ſint tropæorum. Omnes illi imaginum ſuggeſtus in ſignis, monilia crucium ſunt. Sipara illa vexillorum & cantabrorum ſtolæ crucium ſunt. Laudo diligentiam, noluiſtis incultas Cruces conſecrare.* *Tertulliano, Apolog. cap. XVI.* Vt Minutius Felix: *Cruces nec colimus, nec optamus. Vos planè, qui ligneos Deos conſecratis, cruces ligneas, vt deorum veſtrorum partes, forſitan adoratis. nam & ſigna ipſa, & cantabra, & vexilla caſtrorum quid aliud quàm inauratæ Cruces ſunt & ornatæ? Trophæa veſtra victricia non tantùm ſimplicis Crucis faciem, verùm & affixi hominis imitantur. Signum ſanè Crucis naturaliter viſimus in naui, cùm velis tumentibus vehitur, cùm expanſis palmulis labitur: & cùm erigitur iugum, Crucis ſignum eſt: & cùm homo porrectis manibus Deum purâ mente veneratur. Ita ſigno Crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur.* *Minutio. In Dialog. Octauo.* Vt Maximus

Maximo. De Cruce Dom. Homil. 11. Taurinenſis : *Grande eſt Crucis ſacramentum, &, ſi intellegamus, per hoc ſignum mundus ipſe ſaluatur. Nam cùm à nautis ſcinditur mare, priùs arbor erigitur, velum diſtenditur, vt Cruce Domini factâ aquarum fluenta rumpantur. Sed & bonus agricola, cùm parat terræ ſolum vertere, non niſi per ſignum Crucis id facere conatur. Dum enim aratro dentale ſubiicit, afficit* (lege *affigit*) *aures, ſtiuam inſerit, figuram Crucis imitatur. Cælum quoque ipſum huius ſigni figurâ diſpoſitum eſt. Nam cùm quatuor partibus diſtinguitur, Oriente, Occidente, Meridiano, ac Septemtrione, quatuor quaſi Crucis angulis continetur. Ipſius etiam inceſſus hominis, cùm manus leuauerit, Crucem pingit. atque ideò eleuatis manibus orare præcipimur, vt ipſo quoque membrorum geſtu paſſionem Domini fateamur.* Et diffuſiſſimè *Iterùm Iuſtino. Apolog. 11.* omnium Iuſtinus : Κατανοήσατε πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου (Σταυροῦ) διοικεῖται, ἢ κοινωνίαν ἔχειν δύναται. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ τέμνεται, ἢν μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἱστίον, ἐν τῇ νηὶ σῶον μείνῃ. Γῆ δὲ οὐκ ἀροῦται ἄνευ αὐτοῦ. Σκαπανεῖς δὲ ἐργασίαν οὐ ποιοῦνται, οὐδὲ βαναυσουργοὶ ὁμοίως, εἰ μὴ διὰ τῶν τὸ σχῆμα τοῦτο ἐχόντων ἐργαλείων. Τὸ δὲ ἀνθρώπειον σχῆμα οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν ἀλόγων ζώων διαφέρει, ἢ τῷ ὀρθόν τε εἶναι, καὶ ἔκτασιν χειρῶν ἔχειν, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἀπὸ τοῦ μετωπίου τεταμένον τὸν λεγόμενον μυξωτῆρα φέρειν, δι᾽ οὗ ἥ τε ἀναπνοή ἐστι τῷ ζώῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλο δείκνυσιν ἢ τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ. Καὶ τὰ παρ᾽ ὑμῖν δὲ σύμβολα τὴν τοῦ σχήματος τούτου δύναμιν δηλοῖ. ** λλομβῶν καὶ τῶν τροπαίων, δι᾽ ὧν αἵ τε πρόοδοι *Vide Not.* ὑμῶν πανταχοῦ γίνονται, τῆς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως τὰ σημεῖα ἐν τούτοις δεικνύντες, εἰ καὶ μὴ νοοῦντες τοῦτο πράττετε. Καὶ τῶν παρ᾽ ὑμῖν ἀποθνησκόντων Αὐτοκρατόρων τὰς εἰκόνας ἐπὶ τούτῳ τῷ σχήματι ἀνατίθετε, καὶ θεοὺς διὰ γραμμάτων ἐπονομάζετε. *Conſiderate omnia quæ in mundo ſunt, an ſine ſigno hoc Crucis gubernentur, aut poſſint præbere ſui vſum. Mare enim non ſcinditur, niſi tropæum iſtud, quod malus appellatur, ſaluum in naui maneat. Terra non aratur ſine eo. Foſſores verò opus non abſoluunt, neque alij item operarij Mechanici, niſi per inſtrumenta quæ formam hanc referant. At humana figura non alid re belluis differt, quàm quòd, & recta ſit, & manuum extenſionem habeat, & in facie à fronte protenſum naſum, per quem & reſpiratio animalibus eſt, neque aliud demonſtrat quàm ſignum hoc Crucis. Sed & apud vos notæ huius ſigni potentiam declarant:* * *cùm alia quædam, tum tropæa,* *Vide Not.* *ob quæ progreſſus & expeditiones vbique vobis fiunt imperij & potentiæ ſigna in iſtis præferentes, etſi ignorantes hoc facitis. Et Imperatorum qui apud vos mortui ſunt imagines in hac figurâ ponitis, & Deos per litteras appellatis.* Quæ pluſcula poſui, quia me quoque inter exſcribendum delectarunt inuentiunculæ iſtæ Patrum. Spero & te, ſi plenè intelleges: atque adminiculum, figuras iſtas, habe.

CAPVT X.

In quâ Crucium formâ Christus mortem tulerit: videri in vltimâ, argumento è Patribus & picturis. Ruffini non bona fides notata in verbis Pauli citandis ſiue explicandis.

HABES omnes Crucium ſpecies. In quâ earum ille mortuus, qui morte ſuâ nobis vita? Ne quærendum quidem cenſeam, niſi dubitaſſe & diſputaſſe viderem viros graues & ſacrorum peritos. ego arbitror & pronuncio, in hac poſtremâ. in illâ inquam, quæ quatuor finibus vniuerſum orbem complexa eſt, non ſine myſterio, quod toti orbi mortuus, Saluator noſter pependit. Tangit hoc & docet Sedulius:

Crux quadrangula, quo myſterio.

Lib. III.

Néve quis ignoret ſpeciem Crucis eſſe colendam,
Quæ Dominum portauit ouans, ratione * *potenti,*
Quatuor inde plagas quadrati colligit orbis.
Splendidus auctoris de vertice fulget Eous,
Occiduo ſacræ labuntur ſidere plantæ,
Arcton dextra tenet, medium læua erigit axem.

* *Sue. patenti.*

Et auctoritas etiam firma à D. Paulo. cuius hæc verba, *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo & longitudo, & ſublimitas & profundum*, plerique Doctorum veterum referunt ad Crucem. Auguſtinus: *Erat latitudo, in quâ porrectæ ſunt manus; longitudo à terrâ ſurgens, in quâ erat corpus infixum; altitudo, ab illo innexo ligno ſurſum quod eminet; profundum, vbi fixa erat Crux, & ibi omnis ſpes vitæ noſtræ.* Damaſcenus: Ὥσπερ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ Σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται, οὕτω διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τό, τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μῆκός τε καὶ πλάτος, ἤτοι πᾶσα ὁρατή τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται: *Sicut quatuor extrema Crucis per medium centrum vinciuntur & iunguntur: ſic per diuinam potentiam Sublimitas & Profunditas, Longitudo & Latitudo, ſiue omnis conſpicua & inconſpicua creatura continetur.* Palàm & ipſe quatuor fines nominat, & verba Pauli huc adaptat. Ruffinus cur diſſentit? qui tres modò agnoſcit, & ipſa Apoſtoli verba (nefas!) adimutilat & detruncat. *Docet*, inquit, *Apoſtolus Paulus illuminatos eſſe debere oculos cordis ad intellegendum quæ ſit altitudo, latitudo, & profundum. Deſcriptio Crucis eſt. cuius eam partem quæ in terram defixa eſt, profundum appellauit: altitudinem verò illam, quæ in aerem porrecta ſublimis erigitur: latitudinem quoque illam, quæ diſtenta in dextram læuamque protenditur.* Mirum, & in verbis Pauli, & in eorum ſenſu *longitudinem* vbique improuidè omiſit; an de induſtriâ eiecit? Culpa, ſi illud: crimen, ſi iſtud. Sed ad rem. Poëtæ quoque & Pictores ſunt à formâ iſtâ. Nonnus diſertè ſcribit, Christum ſublatum εἰς δόρυ τετράπλευρον: *in lignum quadrilaterum.* Et in priſcis ſculpturis (illis meritò fides) quadrata conſpicitur hæc forma. Conſtantinus Imp. in Labaro ſuo expreſſit: & Deus ipſe in aëre ei deformarat. In columnis eiuſdem Principis, quæ nunc in cognomine vrbe (heu, quò ea recidit?) Crux eiuſmodi ⳨ inſculpta viſitur, & vtrimque ab alatis Geniis ſuſtentatur. Quid, quòd in Numis plurifariam ſic appâret? quorum alibi damus typos. Nec meo ſenſu, ambigi profectò poteſt, in tam veteri Chriſtianorum ſenſu. Tamen ſunt qui de Commiſſâ ſiue de Tau formâ contendunt. nec damno, etſi diſſideo: quia & illi ſi Titulum supernè addis, efficere atque imaginari poſſis quaternos iſtos fines.

D. Paulus explicatus. Ad Ephes. cap. III.

In Pſalm. CIII. & alibi.

De Orth. lib. IV. cap. XII.

Ruffini ſinguiaris ſententia.

In Symbol.

Crux in lapidibus.

CAPVT XI.

Apud pleraſque gentium Cruces ferè vſitatas. Apud Syros, Iudæos, Ægyptios, Perſas, Afros, Græcos, maximè Romanos. Quando apud eos cœperit? An & apud Germanos?

CRVCES ſatis vidimus: vbi gentium eæ in vſu fuerint, addâ. Et ſi vno verbo penè dixerim, vbiq; gentium receptas. Oriens quidem pleruſque vſurpauit, idq; iam olim. De Syris in Eſthêre ſcriptum: *Suſpenſus eſt Aman in patibulo, quod parauerat Mardochæo.* De Iudæis; in Ioſuâ: *qui regem eius (Hai) ſuſpendit in patibulo vſque ad veſperam.* Item in Numeris: *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra Solem in patibulis.* Atque in ſacris libris ſæpiùs. Ægyptios etiam vſos reperio. vt Thucydides de rege Inaro: προδοσίᾳ ληφθεὶς ἀνεσταυρώθη: *proditione captus, in crucem eſt actus.* Et Iuſtinus, in eâdem Ægypto: *Agathocles occiditur, & mulieres in vltionem Eurydices patibulis ſuffiguntur.* Et Perſas crebrò. Herodotus de Polycrate: Ἀποκτείνας δέ μιν οὐκ ἀξίως ἀπηγήσιος Ὀροίτης ἀνεσταύρωσε: *Interficiens eum (quod indignum relatu ſit) Orætes in Cruce ſuffixit.* Ammianus de ſuo æuo: *Ælianus Comes & Tribuni patibulis ſceleſtè ſuffixi:* capti nempe à Perſis. Sed Afros vel omnium creberrimè: qui non in viles modò, ſed illuſtriſſimas perſonas adhibebât. Atq; à Senatu Car-

Cap. VII. Crux Syris in vſu.

Iudæis. Cap. VIII.

Cap. XXV.

Ægyptiis. Lib. I.

Lib. XXX.

Perſis. In Thaliâ.

Lib. XIX.

Afris.

Lib. II cap. VII. Carthaginienſium etiam *Duces*, (Valerij verba ſunt) *bella prauo conſilio gerentes, etſi proſpera fortuna ſubſecuta eſſet, Cruci ſuffigebantur*: Video & Græcos vſitaſſe. *Græci.* Plutarch. in Alexan. Certè Alexander Macedo Glaucum medicum, & Tyrios, & plures crucifixit. Etiam Xantippus Athenienſis Artayctam Perſam, de quo apud Herodotum in Calliope extremâ leges. *Romani, & quando.* In Conſtantino. Lib. I. Iam Romanis *vetus veterimumque* (verba Victoris vſurpabo) *ſupplicium patibulorum*. Si Liuio fides, ſtatim ſub primis regibus vſurparunt: & exemplum in Horatio, cui id ſub Tullo parabatur. Etſi Cicero diſſentire videtur, & horridum illud Carmen ad Tarquinium Orat. pro Rabir. Superbum auctorem referre. *I lictor*, inquit, *colliga manus. quæ non modo huius libertatis manſuetudiniſque non ſunt, ſed ne Romuli quidem, aut Numæ, ſed Tarquinij, ſuperbiſſimi ac crudeliſſimi regis iſta ſunt cruciatus carmina, Caput obnubito, arbori infelici ſuſpendito*. *Cicero explicatus.* Quæ tamen aut populariter & ad cauſſam Cicero dixerit; aut hoc ſentiens, non ab auctore illa Tarquinio fuiſſe, ſed illo maximè digna, & apud eum crebra. Vtrum horum eſt, video etiam liberâ rep. Lib. V. Antiq. ſtatim in vſu cruces. Dionyſius de ſeruis coniuratis: Καὶ αὐτίκα οἱ μὲν ἐξ οἰκιῶν συλληφθέντες, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀχθέντες, ἀνεσκολοπίσθησαν ἅπαντες: *Et ilicò alij quidem è domibus extracti, alij è foris abducti, omnes in Crucem acti ſunt.* & deinceps * ψαμμακόσιοι, vt cum **Infiniti, & vt arena* Græcis dicam, teſtes. Quid Germani? De mor. German. *An Germani crucifixerint?* numquid & illi vſi? diſtrahor. Tacitus videtur dicere: *Proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt.* ſed fortaſſis ad laqueum & ſuffocationem hoc aliquis trahat. Tamen Annal. I. *Videre.* idem *Patibula* etiam attribuit: *Quot patibula captiuis, quæ ſcrobes*: quo niſi ſuo & Romano ſenſu?

CAPVT XII.

Apud Romanos vile fuiſſe hoc ſupplicium, & plurimùm ſeruorũ. Quas ob cauſſas ij affecti.

PLVRIFARIAM igitur receptæ Cruces, ſed vix tamen niſi in homines viliores, Romano quidem ritu. *Serui plerumque in Cruce.* Atque apud eos ſeruorum ferè hoc ſupplicium, aut plebeiorum qui iuxta ſeruos. De ſeruis mulier apud Iuuenalem:

Sat. VI. *Pone Crucem ſeruo.*

In Satyrico. Et alia apud Petronium: *Nec dij ſinant, vt amplexus meos in Crucem mittam.* Ita enim venuſtè ſeruum cruciarium appellat, quâ facie ſermonis Scelus pro ſceleſto. Seruus ipſe apud Plautum comiter fatetur:

In Milite. *Noli mirari, ſcio crucem futuram mihi ſepulcrum,*
Ibi maiores mei ſiti ſunt, pater, auus, proauus, abauus.

Atque adeò peculiare hoc ſeruis, vt nomine *Seruilis ſupplicij* Crux veniat capienda. *Seruile ſupplicium quid.* IV. Hiſt. In Tacito: *Aſiaticus (enim is libertus) malam potentiam ſeruili ſupplicio expiauit.* Iterùm: II. Hiſt. *Sumptum de eo ſupplicium in ſeruilem modum.* In Auidio Caſſio. In Vulcatio explicatiùs: *Centuriones rapi iuſſit & in crucem tolli, ſeruiliqué ſupplicio affici.* In Macrino. In Capitolino: *Nam & in crucem milites tulit, & ſeruilibus ſupplicijs ſemper affecit.* Ergo Lib. ... *Liuius illuſtratus.* Liuium ſic euolues: *De captiuis, vt quiſque liber, aut ſeruus, ſuæ fortunæ a quoque ſumptum ſupplicium eſt.* Suæ fortunæ: nempe Crux ſeruo repoſita, gladius aut ſecuris libero. De bello Hiſpan. Ipſum hoc ita in Hirtio legas: *Prehenſi ſerui tres, & vnus e legione vernaculâ. Serui ſunt in crucem ſublati, militi ceruices abſciſſæ.* Seruile igitur hoc ſupplicium; ſed non ob leuem *Cauſſa grauiores ad crucem.* aut cottidianam noxam. Horatius indicat: Lib. I. Serm. III.

Si quis eum ſeruum, patinam qui tollere iuſſus
Semeſos piſces, tepidumque ligurrierit ius,
In cruce ſuffigat; Labeone inſanior inter
Sanos dicatur.

Indicat, inquam, graues fuiſſe in extremo ſupplicio extremas cauſſas. Sed quas illas? ægrè vniuerſas dixerim: quaſdam adnumerabo. *Vt Delatio.* In Pertin. Delatura domini. Pertinax apud Capitolinum, *eos qui calumnijs appetiti per ſeruos fuerant, damnatis ſeruis delatoribus, liberauit, in Crucem ſublatis talibus ſeruis.* Sic Herodian. lib. V. Macrino iam Principe, συκοφάνται ἢ δοῦλοι, ὅσοι δεσπότας κατήγγειλαν, ἀνεσκολοπίσθησαν: *Sycophantæ, aut ſerui, quicumque dominos detulerant, in crucem ſunt acti.* Et in genere, omnis *Machinatio.* machina contra dominicam ſalutem. Paulus: Lib. V. Sent. Tit. XXI. *Si ſerui de domini ſalute conſuluerint* (Mathematicos intellige:) *ſummo ſupplicio, id eſt Cruce, afficiuntur.* Item Fuga, ſed (vt opinor) diuturna, aut repetita. Cicero tangit: Pro Deiotaro. *Quæ Crux huic fugitiuo poteſt ſatis ſupplicij adferre?* Et Valerius: Lib. II. cap. VII. *Cruce digniſſimi fugitiui.* Quin Scipio, apud eumdem, Ibidem. transfugas Romanos, *tamquam patriæ fugitiuos, Crucibus affixit.* Simile ſub Auguſto, in Sexti milite puniendo, qui ferè è fugitiuis: Τὸ μὲν δουλικὸν, ait Dio, τοῖς δεσπόταις πρὸς τιμωρίαν ἀπεδόθη· εἰ δέ του μηδεὶς κύριος ὑπῆρχε, ἀνεσκολοπίζετο: *Seruitia dominis reddita ad pœnam; quorum domini non exſtarent, Cruci ſunt fixa.* Quamquiam hîc & alia

cauſſa ſuberat, Hoſtilitas in rem Romanam. Hæc & plura in ſeruis: quos mitiores durioréſve domini, grauiùs, mitiùs, pro arbitrio ſunt puniti.

CAPVT XIII.

Etiam liberi quidam in Crucem dati, ſed viliores aut nocentiores: vt Latrones, Sicarij, Falſarij, atque alibi & Fures.

Crux indigna liberis.

QVID autem in liberis? Rara crux, vt prædixi. Quin remouere prorſus ab hoc genere Lactantius videatur, vbi de Chriſto: *Cur ſi Deus fuit, & mori voluit, non ſaltem aliquo honeſto genere mortis affectus eſt? cur potiſſimùm Cruce? cur infami genere ſupplicij? quod etiam homine libero, quamuis nocente, videatur indignum.* Sed frænanda ea aſſertio eſt: & ciue quidem indigna Crux, nec credo vſurpatam in eos niſi præter leges, & per ſæuitiam: viliores liberi, & prouinciales, non ab eâ profectò immunes. Atque hæc crimina in iis cruciaria: primùm, Latrocinium. Seneca: *Latrocinium fecit aliquis. quid ergo meruit? vt ſuſpendatur.* Caue de alio ſuſpendio interpretere. Petronius: *Imperator prouinciæ iuſſit Latrones Crucibus affigi.* Appuleius: *Latronem iſtum, miſerorum pignorum meorum peremptorem, Cruci affigatis.* Calliſtratus Ic.tus: *Famoſos latrones, in his locis vbi graſſati ſunt, furcâ figendos compluribus placuit.* Scripſerat ille, *Cruce*, vt pòſt docemus. Cum ipſo Seruatore vtrimque ſecus latrones duo fixi: quos duo Euangeliſtæ diſertè λῃστὰς appellant, Lucas paullò communiùs κακούργους. Deinde Sicariatus. Paulus: *Inhoneſtiores* (ſicarios) *pœnâ capitis vindicari placuit, humiliores verò in Crucem tolluntur, aut beſtiis ſubiiciuntur.* Tertiò, crimen Falſi. Firmicus: *Facient in crimine falſi comprehenſos in Crucem tolli.* Anne & furtum? ita, ſed non Romæ. Lampridius: *Cum quæreretur à regibus, quid apud eos fures paterentur? illi reſponderunt, Crucem.* Et mirum ni è Gallis Germaníſve iſti reges, quorum moribus etiam nunc Fures ad furcam. Alia etiam crimina in hanc pœnam, ne ambigas: ſed ego ſileo, quæ teſtibus aut tabulis non conſigno.

Lib. IV. Inſt. cap. XXVI. — *Præſertim ciuibus.* — *Latrones ſic puniti. Epiſt. VII.* — *In Satyr.* — *Lib. III. de Aſin.* — *L. XXVIII. de pœnis.* — *Et Sicarij.* — *Lib. V. Sent. XXIII.* — *Et Falſarij. Lib. VI. Matth. cap. XXVI.* — *Alibi & Fures. In Alexãd.*

CAPVT XIV.

Quæ cauſſa falsò aſſignata in Cruce Chriſti: videri Innouationem & Seditionem eſſe.

CVM hæc vidimus, piè non curioſè quæro, in Seruatore noſtro quis prætextus (nam cauſſa numquam fuit) ad Crucem? Blaſphemiam aliquis dixerit, ex vocibus aut Iudiciis Iudæorum. Atque ipſi ſanè ita apud Pontificem accuſant, & huic noxæ teſtes quæruntur, & ipſe denique Pontifex eius damnat. Attamen, ſi legem ſpectes, hi tales lapidibus, non cruce puniti. An non veriùs ac ſimpliciùs, totum illud iudicium, etſi iudicij diſſimile, Romanis moribus legibuſque directum? Mihi videatur. & reſpondeam damnatum innoxium noſtrum agnum, quaſi Seditionis nomine & Regni affectati. Certè Romanâ lege, *auctores ſeditionis aut tumultus, pro qualitatis dignitate, aut in Crucem tolluntur, aut beſtiis obiiciuntur.* Quòd autem ſic etiam apud Pilatum accuſatus, Lucas clarè: *Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.* Credidit, nec credidit Pilatus: & Titulum tamen cauſſamque mortis inſcripſit, *Rex Iudæorum.* Ex Iudæorum quidem libris ſi rem decidimus, intricamur: nec vſquam traditum clarè quæ noxa ad crucem, niſi quod Philo prodidit de Homicidis. *contra quos* ait *Legiſlatorem mille mortis genera, ſi potuiſſet, delecturum fuiſſe: cùm non potuit, τιμωρίαν ἄλλην προσδιατάττει, κελεύων τοὺς ἀνελόντας ἀνασκολοπίζεσθαι: pœnam aliam adiunxit, iubens homicidas & ſicarios crucifigi.* Sed tua pace Philo, vbi hoc Legiſlator? nuſquam expreſsè hoc tantùm vniuersè: *Quando peccauerit homo, quod morte plectendum eſt, & adiudicatus morti appenſus fuerit in patibulo.* Peccatum non deſignat: & fruſtrà credo fore, ſi quis nunc quærat. Tamen Theologi viderint. ego * ἐν ἀλλοτρίῳ χορῷ πόδα οὐ τίθημι.

Christus non ob blaſphemiam punitus. — *Potiùs ob regni cupidinem. Lib. V. Paulus, Tit. XXII.* — *Cap. XXIII.* — *Apud Iudæos nulla cruciaria lex certa.* — *Libello de ſpeciali Lege.* — *Deuteron. cap. XXI.* — ** In alieno choro pedem non pono.*

CAPVT XV.

Crux interdum liberè & laxè vagata: in hoſtes, in ſeditioſos, in Chriſtianos, in fœminas denique.

IN hos ergo tales ex ordine more Crux vſurpata. Interdum regnum ei largius, & præſertim apud reges. Nam hi ex libidine

dine

dine ſæpè ita ſæuierunt in hoſtes aut rebelles, & vno tempore multos. Alexander Magnus, vt ſuprà tetigi, *duo millia Tyriorum*, captâ eorum vrbe, *crucifixit*. Alius Minutus Alexander in Iudæâ, ἑστιώμενος ἐν ἀπόπτῳ μετὰ τῶν παλλακίδων, ἀνασταυροῦσθαι προσέταξεν Ἰουδαίων ὡς ω: *Conuiuans in publico & conſpicuo loco vnà cum pellicibus, iuſſit in Crucem dari Iudæorum ad octingentos.* Quinctilius etiam Varus, ex eâdem gente, ob neſcio quem motum, ἀνεσταύρωσε περὶ δισχιλίους: *crucifixit circiter bis mille.* At Titus in obſidione illâ exitiali, *quingenos, & plures, in ſingulos dies Crucibus affixit*: Καὶ διὰ τὸ πλῆθος χώρα τε ἐνελείπετο τοῖς σταυροῖς, καὶ σταυροὶ τοῖς σώμασιν: *& ob multitudinem terra Crucibus, & Cruces corporibus deerant.* Nota, nota. hiſtoricâ hæc fide, non attollendi cauſsâ dicuntur, & ab eo qui vidit Ioſepho. Nec ego miſeror. abi peſſima natio, hæc præmia Crucis illius, quam impiè poſuiſti noſtro & tuo (voluiſſes modò) Seruatori. Iam & Auguſtus confecto bello Siculo, * *ſex millia ſeruorum, quorum domini non exſtabant, in Crucem egit.* Et in Chriſtianos Tyranni crebrò adhibuerunt, atque eos numeroſos. Lego vno tempore, vno loco, *ad millia decem ſic interfecta.* Atqui nec à fœmineo ſexu abſtinuerunt hoc ſupplicium. & Tiberius, ob adulteratam in templo Iſidis Paulinam, τούς τε ἱερέας ἀνεσταύρωσε, καὶ τὴν Ἴδην ὀλέθρου γενομένην αἰτίαν: *& Sacerdotes crucifixit, & Idam* (ancillæ nomen) *quæ corruptelæ cauſſa fuerat.* E Chriſtianis etiam Beata Eulalia, *vngulas flammaſque perpeſſa, demum cruci affixa martyrij coronam accepit.* Sed & in Corſicâ, *ſancta Iulia virgo crucis ſupplicio coronata eſt.* Plura in Martyrum hiſtoriis exempla reperies, &, ſi voles, addes.

Marginalia: *Hoc re ſic ſæuiit. Iudæi interdu.* — Ioſeph. lib. XIII. Antiq. cap. XXII. — *Crucifixione ...* Ioſeph. lib. II. de B. I. cap. III. Item lib. VI. eiuſd. cap. XXVIII. — * Eſt idem quod ex Dione ſuprà c. XII. — Oroſ. lib. VI. c. XVIII. — Martyrol. XXII Iun. — *Interdum & fœminæ.* — Ioſeph. XVIII. Antiq. cap. VI. — Martyr. XII. — Idē XXII. Maij.

IVSTI LIPSI DE CRVCE LIBER II.

CAPVT PRIMVM.

Tranſitio ad Modum figendi. præmiſſum de atrocitate huius ſupplicij, quod Summum & Extremum dictum.

DIXI ſatis *Quid* Crux & *Cuiuſmodi* fuerit, *Vbi* & *Quare* vſurpata: pergo longiùs, & vniuerſum hoc pœnale ædificiũ exſtruo; per ſingula etiam membra. Dicam enim *Quomodo* vſurpata: & non animis ſolùm, ſed pænè oculis ſubiiciam ſæuitiam & fœditatem eius ſupplicij: quæ ſanè magna. Nec temerè Cicero *crudeliſſimum teterrimumque* appellauit: & poëta Nonnus

Crudele hoc ſupplicium. — v. In Verr. — In cap. XIX. Ioan.

——ἐλέγχιστόν τινα πότμον:

——*damnatiſſimum quoddam fatum.*

Quin etiam Iuriſconſulti, nomine *Summi ſupplicij*, velut ob eminentiam, deſignant illud. Paulus: *Summo ſupplicio, id eſt Cruce, afficiuntur.* Ab eâdem mente *Supremum* Vlpianus dixit: *Si liberi ſint, ad beſtias dari; ſi ſerui, ſupremo ſupplicio affici.* cùm enim aliud non exprimat, & de ſeruis reſponſum ſit, iure capio Crucem. cur non ignem? inquies: cùm Tertullianus etiam dixerit & cenſuerit, *Summam ignium pœnam?* Quia ex Iuriſconſultorum mente, Crux etiam ſupra ignem. Certè Paulus hoc ordine *Summi ſupplicij tria genera* recenſet: *Crucem, Cremationem, Decollationem.* Præit, vt vides, Crux: & cum cauſsâ, ſi infamiam, magnitudinem, & præſertim diuturnitatem pœnarum in eâ attendis. Dicta hæc ipſa *Extrema pœna.* vt in Apuleio de ſeruo cruciando: *Certum extremæ pœnæ, quæ more maiorum in eum competit.* An & ſic Arnobius? *Crucem mereatur extremam, quiſquis vobis dominis ſupplicarit.* Quod tamen etiam laxè, & de peſte aut pernicie capiti interpretari.

Summum dictum. — Lib. v. Sent. tit. XXI. — L. VIII. Ad leg. Corn. Falſi. — *Supremum.* — Ad Martyr. cap. IV. — Lib. v. Sent. tit. XVII. — Lib. X. — *Et extremum.* — Lib. I. Adver. Gent.

CAPVT II.

Duplex figendi Modus, Vulgaris & Rarus. In illo Flagellatio ex more ſemper anteiuit.

SED ſæui fœdique quid in hoc ſupplicio fuerit, Modus ipſe dixerit: quem graphicè imus repræſentatum. Vt magis poſſit; partimur, & duplicem eum facimus: *Vulgarem, & Rarum.* Illum, *qui receptiſſimus, & quo vulgò vtebantur.* Alterum, *qui magis ſepoſitus, nec in tam aſſiduo vſu.* De illo priùs: & quidem ordine hæc tria, *Quæ ante fixionem, Quæ in ipſâ, Quæ poſt ipſam.* Ante fixionem duo adhibita: *Flagellatio & Deductio.* Flagellatio quidem ſollennis anteceſſor, & raro in crucem dati niſi ſic purpurati. Apud Liuium, de ſeruis coniuratis: *Multi occiſi, multi capti, alij verberati crucibus affixi.* Verberatos ecce prædixit. Alexander apud Curtium, moris huius retinens, eos qui Petram obſtinatè defenderant, *omnes verberibus affectos, ſub ipſis radicibus Petræ crucibus iuſſit affigi.* Iudæi, apud Ioſephum, μαστιγούμενοι καὶ προβασανιζόμενοι τοῦ θανάτου πᾶσαν αἰκίαν, ἀνεσταυροῦντο: *flagellati & præcruciati ante mortem omne genus verberibus, crucifigebantur.* Philo item narrans Iudæos Alexandriæ in crucem actos à Flacco, hoc addit: μετὰ τὸ αἰκισθῆναι ἐν τῷ θεάτρῳ: *poſtquam flagellati fuiſſent in theatro.* Sollennis ergo mos, imò lex: & horrendum Carmen diſertè canebat: *Verbera intra aut extra pomœrium:* & tum denique ſuccinebat: *Arbori infelici ſuſpendito.*

Diuiſio dicendorum. — *Flagellati ante crucem.* — Lib. XXXIII. — Lib. VIII. — Lib. v. Excid. cap. XXXII. — Contra Flaccum. — Apud Liu. lib. I.

CAPVT III.

Flagellorum & Virgarum diſcrimen. Illa magis vilia, & magis acerba eſſe. ſolere & talis aſperari.

VERBERATI igitur: ſed vtrùm virgis an flagellis? Illas interdum reperio: ſed magis crebrò iſta. Diſcrimen enim eſſe ſcimus: & quia Virgæ honeſtiores, inhoneſtiſſimo huic ſupplicio adtributa Flagra. Cicero illudens & cauillans in Labienum: Por-

Flagra cruciatis propria.

Cicero explicatus. Orat. pro Rab. perd.

Porcia lex virgas ab omnium ciuium corpore amouit; hic miſericors flagella retulit. Quomodo retulit? vnà cum Cruce ſcilicet, cui hæc adiuncta. Dixi inhoneſtiora fuiſſe. Ita, & propriè ſeruorum. Sic apud Terentium,

Terentius. Adelph.

—— ad necem operiere loris. SAN. *loris liber?*

Exclamat & indignatur, vt in re inſolenti, quòd libero intentata lora. Et ab hac nota ſeruilem conditionem Menæ Horatius approbat:

Horatius. Epod Od. IV.

Sectus flagellis hic triumuiralibus
Præconis ad faſtidium.

Vide Fabr. in Semeſtr.

Significat à Triumuiris (Imperium iis & animaduerſio in ſeruos) cæſum flagris publicè, idque ſub præconis voce. Itaque & Macer Ic.tus ſcripſit, *Ex quibus cauſſis liber fuſtibus, ex his ſeruum flagellis cædi.* Et Impp. reſcripſerunt, mulierem habere iuſtas diuortij cauſſas, *ſi ſe verberibus, quæ ingenuo aliena ſunt, afficientem maritum probauerit.* Flagra hæc ipſa intelligunt: quæ cùm ab ingenuis, tum à fœminis remota maximè. Atque vt nouum & ſeuerum in Licinio Pontifice narrat Valerius: quòd ei virgo Veſtalis, *quia parum diligens ignis æterni cuſtos fuiſſet, digna viſa eſt, quæ flagro admoneretur.* Flagella autem hæc aſpera. adeò vt Vlpianus ſcripſerit, *miniſtrorum immanitate, multos ſub eiuſmodi flagellis interiſſe.* Et Horribile etiam id Horatio viſum agnominare:

Macer. L. x. de pœnis. — L. VIII C. 2. de repud. — Valerius. Lib. I Cap. I. — L. VIII. de pœnis. — Lib. I. Ser. III. Flagella taxillata.

Nec ſcuticâ dignum, horribili ſectere flagello.

Quod magis fuit, cùm ea inſitis talis aut oſſiculis exaſperabant. Factum Romæ, atque alibi. Euſtathius dici notat: ἀστραγαλωτὰς μάστιγας, τὰς ἐξ ἀστραγάλων ἐνειρομένων κατασκευασμένας: *Flagra talaria, quæ talis inſertis inuolutiſque confecta ſunt.* Apud Athenæum quiſpiam recenſet, in Parthis optimates quoque & Satrapas, vbi viſum Regi, ῥάβδοις καὶ ἱμᾶσιν ἀστραγαλωτοῖς μαστιγοῦσθαι: *virgis & loris taxillatis cædi.* Apuleius agnoſcit, & *Flagrum pecuinis oſſibus cathenatum,* ſcitè appellat. Ille idem Gallis Matri Deûm adſcribit. *Arrepto flagro,* inquit, *quod ſemiuiris illis proprium geſtamen eſt, contortis tæniis lanoſi velleris prolixè fimbriatum, & multiiugis talis ouium teſſellatum, indidem ſeſe multinodis commulcant ictibus.* Et Plutarchus appoſitè ad eius lucem: Οὐδὲ μάστιγος ἐλευθέρας δεόμενος, ἀλλὰ τῆς ἀστραγαλωτῆς ἐκείνης, ᾗ τοὺς Γάλλους πλημμελοῦντας ἐν τοῖς μητρῴοις κολάζουσι: *Nec qui liberæ verberationis egeat, ſed flagri illius taxillati, quo Gallos aliquid offendentes in ſacris Magnæ matris coërcent.* An tale aliquod flagri genus, quo Chriſtus etiam noſter cæſus? imaginantur aut pingunt per pietatem nonnulli. Haud ego aſſero: ſed illud Euangeliſtæ, cæſum eſſe & quidem flagro. Sic enim Matthæus, corruptâ ipſâ Latinâ voce: Τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ. *Ieſum cùm flagellaſſet, tradidit vt crucifigeretur.* Ἱμάσθλην, id eſt, loreum flagellum appellat Nonnus.

Lib. IV. — Lib. VIII. — Gallis vſitata. — Contra Col. — Chriſtus flagro cæſus.

Ῥιγεδανῇ Χριστοῖο δέμας φοίνιξεν ἱμάσθλῃ,
Horribili Chriſti corpus rubefecit habenâ.

CAPVT IV.

Solitos ad Columnam verberari; atque aliàs per viam. De ipſâ columnâ cui ſacrum corpus annexum.

SED obſerua. Flagellatio hæc non vno ſemper loco, aut tempore. Aut enim ante Deductionem vtebantur, idque domi, aut in prætorio: quod in Seruatore factum. aut in ipſâ Deductione, per viam: quod moris fuit magis priſci. Si domi, ligabant interdum ad columnam. Firmamenta huic ritui non tam multa reperio, reperio tamen. Artemidorus vbi ſomnium narrat ſerui, qui viſus ſibi ab hero δέρεσθαι, *deglubi & turpiter tangi*: addit, προσδεθεὶς κίονι πολλὰς ἔλαβε πληγάς: *columnæ alligatus, multas accepit plagas.* Phileas etiam apud Euſebium, ſæuitiam in Martyres, qui Alexandriæ, referens: Ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίοσιν ἀντιπρόσωποι ἀλλήλων: *Alij autem ad columnas vultibus inter ſe aduerſis, aſtringebantur:* & de flagellatione ſentit. An & Plautum ſic accipimus?

Pluriſariã flagellatio. — Ad columnam domi. — Lib. VIII. Eccl. Hiſt. cap. X. — Plauto lux. Bacchid.

—— Abducite hunc
Intrò, atque adſtringite ad columnam fortiter.

Ego quidem: etſi ad cuſtodiam modò id factum aliquis pertendat. Sed de Seruatore noſtro non ambiguum, piis quidem & in religione antiquis. Etſi enim Euangelia non exprimunt: tamen ſecuti Patres. Prudentius clarè, & cum ritus quoque priſci atteſtatione:

Id Chriſto factum. — Nouo Teſtam.

—— atque columnæ
Annexus, tergum dedit, vt ſeruile, flagellis.

Hieronymus & ſuo æuo extitiſſe commemorat. *Oſtendebatur illi* (Paulæ) *Columna, Eccleſiæ porticum ſuſtinens infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur & flagellatus.* Indicat fulcri vſum habuiſſe in ædificio templi: quod ipſum Prudentius. *Perſtat adhuc, templumque gerit veneranda columna.* Etſi Bedæ tempore in medio Eccleſiæ fuiſſe, ipſe teſtatur. Meminit huius quoque, & miraculorum per eam, Gregorius Turonen-

Epiſt. ad Euſtoch. — Ibidem. — De Glor. Mart. cap. II.

ronenſis. Hæc domi flagellatio, & ad columnam: quid per viam? ſub furcâ id factum, de quâ in * loco dicam.

*Lib. III. cap. XII.

CAPVT V.

Crucem ſuam tuliſſe, aut totam, aut eius partem.

Crucem humeris ferebant.

AD Deductionem venio, in quâ duo obſeruo, *Ludibrium & Tormentum*. Ludibrium, quod ipſi coacti crucem ſuam ferre, aut certè eius partem: vt verè eſſet illud quod dicitur, *Suo ſibi iumento malum.* Artemidorus: Βαστάζειν τινὰ τῶν δαιμόνων χθονίων κακούργῳ μὲν ἰδόντι Σταυρὸν αὐτῷ σημαίνει, ἔοικε γὰρ καὶ ὁ Σταυρὸς θανάτῳ, καὶ ὁ μέλλων προσηλοῦσθαι, πρότερον αὐτὸν βαστάζει: *Ferre aliquem Deorum inferorum, malefico quidem id videnti Crucem prodicit. Similis enim & Crux morti; & qui in eâ figendus, priùs eam portat.* Plutarchus etiam comparatione quadam vtili: Καὶ τῷ μὲν σώματι τῶν κολαζομένων ἕκαστος τῶν κακούργων ἐκφέρει τὸν αὐτοῦ Σταυρόν, ἡ δὲ κακία τῶν κολαστηρίων ἐφ' ἑαυτὴν ἕκαστον ἐξ αὐτῆς τεκταίνει: *Et corpore quidem quiſque maleficorum ſuam effert Crucem: malitia autem cruciatuum quemque in ſe, ex ſe, gignit & fabricatur.* Benè hoc & ſalubriter Plutarchus: *& Dij Deæque* (ait quiſpiam) *quàm malè eſt extra legem viuentibus? quidquid meruerunt, ſemper exſpectant.* Sed repono me in gradum. Ferebant Crucem. atque ita Iohannes de Christo: Βαστάζων τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον: *Baiulans ſuam Crucem, exiuit in locum Caluariæ dictum.* Quâ ſolâ cauſsâ vetera quædam vaticinia aut imagines Doctores noſtri ad Chriſtum trahunt. Vt Tertullianus hoc de Iſaaco. *Cùm*, inquit, *Iſaac à patre hoſtia duceretur, & lignum ipſe ſibi portaret, Chriſti exitum iam tunc denotabat, in victimam conceſſi à Patre, lignum paſſionis ſuæ baiulantis.* Idem in Iſaiæ verbis iſtis: *Cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Solus*, ait, *nouus rex Chriſtus nouæ gloriæ poteſtatem & ſublimitatem in humero extulit, id eſt, Crucem.* Et Chriſtus ſanè totam plenamque Crucem tulit. Ni feciſſet, quid opus erat auxiliatore & ſubſequâ, qui adleuaſſet? Alij non ſemper totam: atq; ideò cautè prædixi, *eius partem.* Nam qui ritu veteri ſub furcâ cæſi ducebantur, * ferebant non niſi iſtam. Imò interdum nec iſtam. Nam fac in arbore aliquâ crucifixum, & ſubitò. profectò, præter ſe, nihil tulit.

Lib. II. cap. XLI. — De tardâ Dei vindictâ. — Petron. Satyr. — Fecit Chriſtus. Cap. XIX. — Vates teſtati ſ. nt. — Aduerſus Iudæos cap. X. — Eod. lib. — * Vide lib. III.

CAPVT VI.

Deductos cum vexatione, Stimulis etiam actos.

TORMENTVM etiam in Deductione: quia trahere, diuexare, & ſtimulis agere per viam ſolent. Dionyſius de tractione: δι' ἀγορᾶς αὐτὸν μαστιγούμενον ἐκέλευσεν ἕλκειν: *per forum flagellatum ipſum, trahere eos iuſſit.* Nec dubium eſt quin impulerint, deiecerint, erexerint, per ſæuitiam aut per luſum. De Stimulis etiam non temerè addo. & apertè auctor adfirmandi Plautus, apud quem conſeruo ſeruus:

O carnificinum cribrum! quod credo fore,
Ita te forabunt patibulatum per vias
Stimulis, ſi noſter huc reuenerit ſenex.

Habes *Stimulos*, idque in *Patibulato* (ad furcam aſtricto) & *per vias*. Iungit iterùm cum Cruce Plautus: *Stimulos, Laminas, Cruceſque.* & aliàs meminit, ſed ſic vt ſeorſim eos fuiſſe ſciamus inter cruciatus & tormenta, ſicut laminas & ignes. Pictores noſtri aſſerculum ſiue tabellam imæ Chriſti veſti appingunt, quæ clauis præacutis conſita pedibus calcibuſque euntis illidatur: numquid alludentes ad hanc Deſtimulationem? quæ tamen ſtimulis aliis facta. quos oblongos, ſiue è ſudibus præacutis, ſiue & ferro præfixis, geſtabant ad hunc vſum. Sumptum à bubus, quos ſic exſtimulabant. Sed niſi ea Pictorum mens, ipſi vidento: ego inuentiunculæ eius nec auctor ſim, nec interpres.

Tracti per viam. — Lib. VII. Antiq. — Et ſtimulis foſſi. — Plautus illuſtratus. — Moſtellar. — Aſinar.

CAPVT VII.

In ipsâ Fixione nudi in crucem dati: an altam, an in terrâ depoſitam? id quæſitum, & vtrumque firmatum.

ISTA ſunt quæ Ante fixionem: nunc quæ in ipsâ. Tria conſidero, *Suſpenſionem, Aſtrictionem, Inſcriptionem.* Suſpenſio præit, & ante illam etiam Nudatio. quia ſimul ad crucem ventum, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. Receptum hoc in pleriſque ſuppliciis, velut Naturæ ſuaſu, quæ nudos induxit in vitam, & educit: etiam in iſto. Artemidorus: Σταυροῦσθαι ἀγαθὸν τῷ πένητι, καὶ γὰρ ὑψηλὸς ὁ σταυρωθείς· τοὺς δὲ πλουσίους βλάπτει, γυμνοὶ γὰρ σταυροῦνται. *Crucifigi bonum pauperi, quia ſublimis eſt crucifixus: noxium verò diuiti, quia nudi crucifiguntur.* In Chriſto factum hoc obſerues: quem Euangeliſtæ narrant recepiſſe veſtes poſt flagel-

Nudati ante fixionem. — Lib. II. cap. LVIII.

flagellationem iam deducendum, & poſtulle iterùm deductum. Ergo nudi dati in
Quomodo in crucem dati. crucem: ſed Iacentem an Erectam? Pro Ia-
Pro Iacente. cente, Acta vetera de Pionio Martyre: *Vltrò ſe veſtimentis ſpoliauit, & in cælum ſuſpiciens ac Deo gratias agens, ſuper lignum ſeipſum extendit, militique tradidit vt clauis configeretur.* Satis clarè: atque etiam mox clariùs: *Eum igitur ligno fixum erexerunt.* Dici nihil poteſt, quin fixio hîc in Iacente facta fuerit, quæ pòſt erecta. Et ratio etiam aliqua ſuadet. Nónne enim facilius hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum: quàm tollere in erectam, pendulum, libentem, fortaſſe & reluctantem? videtur. Tamen
Pro Sublatâ. quod in Erectam, pluſculi adfirmant te-
Lib. v. in Verr. ſtes. Cicero in Gauianâ cruce deſcribendâ: *Quid attinuit, cùm Mamertini more atque inſtituto ſuo Crucem fixiſſent poſt vrbem in viâ Pompeiâ, te iubere figere in viâ quæ Rhegium ſpectat?* Et verba & rei ſeriem vide, obſeruabis fixam primò crucem, & tum in eam datum. Idem in Rabirianâ: *In campo Martio Crucem ad ciuium ſupplicium defigi & conſtitui iubes.* Stabat iam defixa, dum cauſſa diceretur, & cruciarium ſuum exſpectabat.
Cap. xx. Galba apud Suetonium, quidam inclamanti ſe ciuem Romanum eſſe, *multò præter ceteras altiorem & dealbatam crucem ſtatui iuſſit.* Statui, ac tum ſuffigi. Ioſephus de Iu-
Lib. vii. Excid. Iud. dæo quodam à Romanis capto: Ὁ δὲ Βάσσος προσέταξε καταπήγνυσθαι σταυρὸν, ὡς αὐτίκα κρεμῶν τὸν Ἐλεάζαρον: *Baſſus iuſſit defigi crucem, tamquam ſtatim ſuſpenſurus in eâ Eleazarum.* De-
In cap. vi. nique & libro Eſdræ: *Vt omnis homo qui hanc mutauerit iuſſionem, tollatur lignum de domo ipſius, & erigatur, & configatur in eo.* Vtrobique hîc erectio, fixionem antecedit. Nec vi-
Reiectio cauſſis. deo quid obduci poſſit: niſi iſtud infirmum, ſtatutas quidem, ſed ſub aduentum noxij iterùm demiſſas. Quis credat? aut irriti laboris quæ ratio? Abnuunt etiam phraſes veteres, quas ſcimus plerumque adſimi-
Iterùm pro Sublatâ. les rebus ipſis. Dicunt enim *Tollere, Agere, Ferre, Dare* in crucem: quæ omnia elationis ſunt aut molitionis. Item in ipſis fontibus, *Excurrere, Aſcendere, Salire,* in crucem: quæ mihi videntur conuenire non niſi in Erectam. Priorum phraſium exempla nota atque obuia ſunt: poſteriorum cape iſta. Plautus:

Moſtellar. *Ego dabo ei talentum primus, qui in crucem excucurrerit.*

Prudentius:

Περὶ στεφ. Hym. x. *Crux illa noſtra eſt, nos patibulum aſcendimus.*

Plautus:

Credo hercle adueniens nomen mutabit mihi, *Bacchid.*
Facietq; extēplò Crucisalum me ex Chryſalo.

Sed & teſtes, in ipsâ narratione, pro Erectâ. Nonnus de Chriſto:

Εἰς δόρυ τετράπλευρον, ἀερόεν, ὑψόθι γαίης
Ὄρθιον ἐξετάνυσσαν.
In lignum quadratum, altum, terraque leuatum,
Rectum extenderunt.

De eodem Nazianzenus:

Αὐτίκ' ὅμιλος ἱεροδέσμῳ ξύλῳ *In Chriſto patiente.*
Ἀνῆγον, ἦγον, ἦγον εἰς ἄκρον τέλος.
Ὀρθὸς δ' ἐς ὀρθὸν διθύρ' ἐστηρίζετο,
Ἐσπλῶνα δ' ἐγκάρσιον ἄλλον εὐθέως
Ἔτειναν, ἐξέτειναν, ἥλωσαν χέρας,
Πόδας δὲ καθήλωσαν ἐν πηκτῷ ξύλῳ.

Quorum verſuum (haud ſanè * optimorum, liberè dicam) hæc ſententia. *Ductum & ſubductum in altam crucem ad vltimum eius finem: rectum ita ſtatutum: tum ad tranſuerſarium lignum manus fixas: denique & pedes ad ſtipitem defixum.* Atq; iſta pro Erectâ. In diſſenſu autem nos quid definimus? conſenſum, quâ licet. Dicimus vtrumque vſurpatum. ſæpiùs tamen hoc poſtremum. Imò interim neceſſariò hoc poſtremum. Pone enim in arbore ſuſpenſos (ſæpè factum:) quomodo demitti ea potuit, & tunc attolli?

** Neq; ſcio an ipſa Tragœdia germana Nazianzeni.*

CAPVT VIII.

Clauis figi ſolitos, interdum funibus adſtringi.

SED iam ad *Aſtrictionem* tranſeo; quæ facta clauis, aut funibus, ſed plurimùm illis. Seneca: *Cùm refigere ſe crucibus conentur, in quas vnuſquiſq; veſtrùm clauos ſuos ipſe adigit.* Ita legendum, *non adueit.* Illi, inquit, conantur tollere ſe de crucibus ſuis: vos contrà, magis magiſque affigitis, & clauos adigitis in lignum. Meminit & Apollo in oraculo quopiam, de Chriſto: *De vitâ beatâ cap. xxi.*

Γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν: *Apud Lactant. lib. iv. cap. xiii.*
Clauisq; & palis mortem exantlauit acerbā.

Loquitur de hac eius morte per crucem: quia, vt Artemidorus ait, ἐκ ξύλων καὶ ἥλων γέγονεν ὁ σταυρός: *ex lignis & clauis crux confecta eſt.* Atque ab hac re Græcis paſſim ipſa crucifixio, προσήλωσις dicta: quaſi dicas *claui-fixio.* Vlpianus in Demoſthenem explicat προσηλωθῆναι, σταυρῷ προσηλωθῆναι τοῖς ἥλοις: *cruci affigi clauis.* Et fortaſſe eò reſpexit Strabo cùm de Cantabris dixit; ἀναπεπηγότας ἐπὶ τῶν σταυρῶν: *ſuffixos in crucibus.* Ergo de clauis certum: an etiam de funibus? *Lib. ii. cap. lviii.* *Contra Mid.* *Lib. iii.*

ſunt

ſunt exempla. Auſonius ſuum Cupidinem facit

> *Deuinctum poſt terga manus, ſubſtrictáque plantis*
> *Vincula mærentem.*

Lib. II. cap. LVIII. Et communi *ligandi* verbo in hac re Artemidorus vſus: Σταυρωθῆναι, inquit, *ἀνδρὶ ἀγάμῳ γάμον προσαγορεύει, διὰ τὴν δέσιν*: *Crucifigi* (in ſomnis) *viro cælibi nuptias deſignat, ob ligaturam*, quia ſcilicet ligno iungitur copulaturque. L. XXVIII. cap. IV. Plinius inter magicas ineptias *Spartum* etiam è *cruce* numerat, id eſt ſparteos funes. Quid, quòd D. Andreas ita alligatus? Abdias apertè, & cauſſam etiam Lib. III. Hiſt. Apo. addit: *Proconſul mandat quæſtionariis, vt ligatis manibus & pedibus, non clauis affixus ſuſpenderetur, quò diutino cruciatu deficeret.* Ex quo colligas, habitum id magis ſæuum. Etſi prima fortaſſe crucifixio talis, & in Lib. I. Liuij priſcis ſcriptisque libris legas: *Arbori infelici reſte ſuſpendito.* Reſte, inquam, additur: quod tamen heri ac nuper eiecerunt correctores. An ſic quoque appenſi latrones bini, qui cum Chriſto? Vulgò ſentiunt, nec aliter pingunt. Tamen falsò: quia illi, pariter ac Chriſtus, fixi. Nonnus adfirmat.

In cap. XIX.

> Κεῖσθαι ἀντιτύποισιν ἐπὶ Σταυροῖο δ' ἐθύντης:
> *In cruce præduris clauis fixi, inque ligati.*

Et magis Hiſtoria priſca, quæ eſt de Helenâ Conſtantini matre. Ea cùm veniſſet ſacra & Deo-homini trita loca, cupidine viſendi & venerandi: de Cruce etiam inquiſiuit noſtrâ illâ ſeruatrice. Fodit, tres reperit, ac diu animi anceps hæſit quæ eſſet illa vera. Nam Titulus, quo dignoſci potuiſſet, iacebat ſeorſim diſiectus. Denique miraculo & diuinâ indicatione opus fuit ad diſcernendum. Quid autem opus, ſi veſtigia clauorum modò in vnâ? Argumentum certum eſt, & res ipſa per Eccleſiæ annales.

CAPVT IX.

In quibus partibus claui, & quo numero?

CLAVOS autem iſtos, ſiue & funes, in manibus pedibusque fuiſſe ſatis notum. Nonnus de Seruatore:

> Καὶ ποσὶ καὶ παλάμῃσι σιδήρεα κέντρα κομίζων:
> *Et pedibus manibusque ferens ſtimulos ferratos:*

Aduerſ. Iud. cap. X. Tertullianus de veteri vaticinio: *Foderunt manus meas & pedes*] *quæ propria atrocitas crucis.* Habent *atrocia* libri ſcripti: & rectè, vt amat loqui ille ſcriptor. At quàm multi iſti claui? enimuerò diſſident. Alij de ternis aſſerunt. vt Nonnus, qui Chriſtum depingit: Quot claui in pedibus.

> ——Ἀμφοτέροις δὲ πεπαρμένον ἄζυγι γόμφῳ Tres quidā volunt.
> Διπλόον ἦπερ ἔχοντα μιῇ τετρημένον ὁρμῇ,
> Ποσσὶν ὁμοπλεκέεσσιν.————

Facit ecce *magno & ſingulari clauo pedis vtriuſque pectuſculum transfigi, & quidem vno ictu, idque pedibus mutuò impoſitis & complicatis.* Clarum eſt etiam illud Nazianzeni, In Chriſto patiente. pariter de Chriſto, vbi cruce deponitur:

> Γυμνὸν τριςήλῳ κείμενον ξύλῳ λαβών:
> *Nudum triclaui repoſitum ligno auferens.*

At contrà tamen tendunt alij, & ſuggerunt Alij quatuor. quaternos. De eodem Chriſto Gregorius Turonus: De Glor. cap. VI. *Clauorum dominicorum, quòd quatuor fuerint, hæc eſt ratio. Duo ſunt affixi in palmis, & duo in plantis.* Sed & Cyprianus Serm. De Paſſione. melior maiorque auctor πληθυντικῶς ſcripſit: *Clauis ſacros pedes terebrantibus.* Quid, quòd Plautus ex more aſtruere videtur tantos?

> *Ego dabo ei talentum, primus qui in crucem* Moſtellar.
> *excucurrerit,*
> *Sed eâ lege, vt offigantur bis pedes, bis brachia.*

Niſi is tamen ibi ſenſus. vt ſeruulus ad maiorem quaſi cautionem, & ne facilè ſe refrigeret, voluerit non ſemel manus pedesque, ſed bis ſingula figi: ita inquam, vt bini in quoque membro eſſent claui. In Plauto noua explicatio. Quàm magis conſidero, tam magis hoc dictum cenſeo: cùm id quoque reperiam, per ſæuitiam Pluribus clauis fixi. multiplicatos alibi clauos. Vt in Martyrologio: IV. Nouemb. *Agricolam plurimis clauis Cruci affigentes interemerunt.* Interdum & in aliâ corporis parte. In eodem Martyrologio: XXIX. Nouemb. *Philomenus manibus pedibusque, ac demum capite clauis confixo, martyrium conſummauit.* Itaque ſi morem veterem vides; arbitrarium fuit de clauis, & fruſtrà litigemus. Si de Chriſto tamen quæritur; neſcio, & in diſſenſu Patrum non eſt meum arbitrari.

CAPVT X.

Ordo & Modus affigendi. An lignum aliquod in Cruce ſuppedaneum?

ADDO magis de figendi modo. Is fuit, vt manus primùm figerent, inde pedes. Manus primùm fixæ. Graphicè Lucianus in Dialogo vbi Prometheus figitur. Vulcanus Mercurio loquitur: Ἀνεσταυρώσθω, ἐκπετασθεὶς τὼ χεῖρε ἀπὸ τουτουὶ πρὸς τὸ ἐναντίον: *Crucifigatur, extenſus ambas manus ab hac parte in aduerſum.* Atque

initium à manu dextrâ. Ibidem Mercurius Prometheo: Ἀλλ' ὄρεγε τὴν δεξιάν. σὺ δ' ὦ Ἥφαιστε, κατάκλειε, καὶ προσπάτταλευε, καὶ τὴν σφῦραν ἐρρωμένως κατάφερε· δὸς καὶ τὴν ἑτέραν, κατειλήφθω εὖ μάλα καὶ αὐτή: *Sed præbe dexteram. tu autem Vulcane, aſtringe, & confige, & malleum fortiter demitte. Da & alteram, quò illa etiam rectè aſtringatur.* Tum itum ad pedes. Sed ambigas, Manúſne fuerint toti moli ferendæ? Apparet enim corpus omne (præſertim ſi quis pedes inflecteret) pependiſſe à manibus ſolis. Ego ita arbitror. Quídni? Duræ & neruoſæ illæ partes, & lentè frangi. Fortaſſe nec in mediâ ſemper manus volâ claui fixi, ſed ſuperiùs paullò quà cum brachio coit, id eſt circa carpum. Plautus facit ſuſpicari, qui diſertè ſcribit *brachia offigi*, non manus. Sed puto equidem ampliùs. ſi corpus grauius, aut manus tenuior; adminiculum ſæpè fuiſſe funes. Illos quoque additos, & circa humeros aut pectus medium, ad crucem adſtrictos. Hoc malim, quàm cum aliis aſſerculum ſiue tabellam inducere, in quâ innixi & fixi ſimul pedes. Nimis accurata ea fabrica, imò delicata. Tamen in Chriſti cruce Gregorius Turonicus agnoſcit; quiáne fuit, an quia piè imaginatus eſt? Ipſe quidem ſic: *In ſtipite erecto foramen factum manifeſtum eſt. pes quoque paruæ tabulæ in hoc foramen inſertus eſt: ſuper hanc verò tabulam, tamquam ſtantis hominis, ſacræ affixæ ſunt plantæ.* Nec ſcio an illuc Innocentij hæc referenda: *fuerunt in Cruce dominicâ ligna quattuor, ſtipes erectus, & lignum tranſuerſum, truncus ſuppoſitus, & titulus ſuperpoſitus.* Nam vidi qui de *Trunco* ſic acciperent: etſi vox videtur abnuere: quæ parùm apta ad minutam illam tabellam. Verba etiam plura & ſequentia Innocentij cùm examino, ſentire eum dixerim non de hac impoſitâ, ſed verè (vt loquitur) *ſuppoſito trunco*, è quo ipſa crux ſurgat. Ita enim ſenſiſſe videtur: truncum aliquem fuiſſe, ſiue fulciendæ cruci in imo appoſitum (ἀντηρείδα Græci id genus obliqui ſuſtentaculi vocant;) ſiue ſub ipſo recto ſtipite in terrâ, cui ille immiſſus, vt firmior ſtaret. Neque ego aſſero id tactitatum: ſed mentem ſcriptoris pono. Trahunt etiam Irenæum illuc, qui crucem ſic deformat: *Ipſe habitus crucis fines & ſummitates habet quinque: duos in longitudinem, & duos in latitudinem, & vnum in medio vbi requieſcit qui clauis configitur.* En, inquiunt, medius ille finis tabella eſt, in quâ corpus requieſcit. Fateor verba huc ire, nec temerè contenderim de alienâ mente. Tamen Iuſtinus martyr, è quo ſumpta hæc videntur, ſic de iſto fine: Καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ξύλον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστίν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι: *Et illud in medio defixum lignum, vt cornu ipſum etiam eminet, in quo feruntur & quaſi inuehuntur, qui crucifiguntur.* Cornu id appellat, & notare vult: quomodo aptè in planâ hac tabellâ? Videndum ne vterque ille ſcriptor aliud intellegat à iam dicto ſenſu. Diuidunt crucem in quinque fines (*Apices* Tertullianus ſcitè appellat:) quattuor illos, qui noti ſunt & incurrunt:

quintum, quem in mediâ cruce collocant, vbi lignum tranſuerſum ſcindit tranſitque ſtipitem defixum. Hac conſideratione, quinque ſunt fines: & vnus ille ſtipes (ſed ſectus) facit ternos. Quod autem aiunt *inuehi* & *requieſcere*: verum eſt. corpus acclinatur ei & quaſi innititur à tergo. Auguſtinus hoc ſenſu ſcripſit, *Longitudinem crucis à terrâ ſurgentem, cui corpus erat infixum.* An totum corpus? imò pedes tantùm, quod liquet: ſed adfixum innixumque intellegit, nec ſcio an *innixum* ſcripſit. Tamen in picturis ſculpturiſque etiam priſcis veſtigium tabellæ huius exſtare audio: non ergo temerè ſpreuerim. non certè à Chriſti cruce: de aliis, audaciùs. Quod enim veſtigium in ſcriptoribus antiquis?

Margin notes: *An ferre potuerint pendulum corpus?* — *An ſemper in ipſa volâ fixi?* — *De tabellâ ſuppedaneâ.* — De Glor. Mart. cap. VI. — Serm. I. de vno Mart. — Lib. II. cap. XLIII. — Aduerſ. Tryph. Iud. *Vide ſuprà* Lib. I. cap. IX. — Lib. III. aduerſ. Marc. cap. XIX. — *Vide ſuprà* lib. I cap. X.

CAPVT XI.

De Titulo, quid is Latinis? quomodo aſſcriptus, aut prælatus.

Titulus quid Latinis?

POST Aſtrictionem *Inſcriptio*. Quid ea eſt? Cauſſa ſupplicij, & ipſum crimen, & Romanâ voce *Titulus*: quâ & Iohannes eſt vſus. Atque item Nonnus:

In cap. xix.

Γράμμα, τόπερ καλέουσι Λατινίδι Τίτλον ἰωῇ.

Matthæus Αἰτίαν benè & ſignanter dixit. Gloſſæ Græcanicæ veteres: Αἰτία, *cauſſa, materia, titulus*. Eædem Latinè, *Titulus*, ἐλέγχιον. Latini etiam paſſim pro cauſſâ. Vt poëta:

Et poteris titulum mortis habere meæ?

Lib. ix. cap xii.

Valerius: *Fine vitæ noſtræ varijs & occultis cauſſis expoſito, interdum quædam immerentia ſupremi fati titulum occupant.* Atque hic Titulus præferri aut apponi ſolet damnatis.

Damnatis anteferri ſolitus: C. xxxviij.

Præferri, vt in Suetonij Caligulâ: *Præcedente titulo qui cauſſam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumducitur.* Epiſtola Lugdunenſium, de Attalo Martyre:

Apud Euſeb. lib. v. cap. i.

Περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος, ἐν ᾧ ἐγέγραπτο Ῥωμαϊστί, Οὗτός ἐστιν Ἄτταλος ὁ Χριστιανός: *Circumactus per amphitheatrum, tabellâ ipſum præeunte, in quâ Latinè ſcriptum, Hic eſt Attalus Chriſtianus.* Sed & appendi, aut apponi damnatis ſolet.

Vel iis appoui. Cap. x.

Suetonius Domitiano: *Patrem familiâs detractum è ſpectaculis in arenam canibus obiecit cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius.* Quintilianus oſtendit Gladiatores quoque ſic productos:

Declam. cccii.

Quidam vt patrem ſepeliret, auctorauit ſe. Die muneris productus ſub titulo cauſſæ, rudem populo poſtulante accepit. Sed facit propriè ad Crucem Dionis locus, de ſeruo, quem dominus agi in crucem, idque per forum iuſſit:

Lib. liv.

Μετὰ γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανατώσεως δηλούντων: *Cum litteris* (ſiue Titulo) *quæ cauſſam mortis aperirent.* Sæpè etiam neglecto aut ſpreto titulo contenti Superdictione fuerunt, id eſt vt Præconis præeuntis voce populo id nuntiaretur: de quo more alii, & ego aliàs.

Loco tituli ſæpè vox præconis

CAPVT XII.

Poſt fixionem, quomodo mortui in cruce? languore, aut fame. Vitalitas quorumdam.

Mors varia in Cruce, ſed ferè lenta.

BENE iam & fideliter fiximus: quid poſt fixionem? hæc tria, *Mors, Corruptio, Cuſtodia*. Mors, lenta, moleſta, & vel à ſtillante paulatim ſanguine, vel à fame. Quid ſi etiam ab auium ferarumque laniatu? videbimus, & ſingillatim diducemus. De ſanguine quem demittebant fixi, clarum eſt, nec teſtimonij eget: & tum eâ cauſſâ, tum ex acri verberatione quæ præiuerat, credo inualidiores multos obiiſſe. At de fame, Euſebius vbi Martyres narrat crucifixos in Ægypto: Τηρούμενοί τε ζῶντες, εἰσότε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰκρίων λιμῷ διαφθαρεῖεν: *& ſeruati ſunt viui, donec in ipſis patibulis fame morerentur.* Itaque legas quoſdam diu in crucibus vixiſſe, vt ingenitum ſcilicet robur erat, aut vires.

Lib. viii. cap. viii.

Pluſculos dies quidã vixiſſe.

Beatus Andreas *in cruce ſuſpenſus, in eâ populum docens*, (ô athletam Deo dignum!) *biduo ſuperuixit.* Victorinus ſub Neruâ, *iuſſus ſuſpendi capite deorſum, ita per triduum vixit.* Quod ſanè miror in ſchemate illo minimè apto ad longam vitam. Magis etiam iſtud: quòd *Timotheus & Maura in Cruce nouem diebus viui pendentes, ac ſeipſos in fide corroborantes, martyrium conſumpſerunt.* Vnde hæc vis aut vitalitas, niſi à vitæ ipſo fonte? Quamquam & alij quidam animosè egiſſe in extremiſſimis iſtis rebus legantur. velut Bomilcar ille apud Iuſtinum: *qui patibulo ſuffixus in foro medio, magno animo crudelitatem ciuium tulit: adeò vt de ſummâ Cruce, velut de tribunali, in Pœnorum ſcelera concionaretur.* Quidam etiam petulanter: vt proteruuli apud Senecam, *qui ex patibulo ſpectatores ſuos conſpuunt.* Atque etiam adnotaui, quoſdam miſeratione Principis, aut Magiſtratuum è Cruce ablatos, pòſt vixiſſe. Ioſephus in vitâ ſuâ recitat: *Redibam*, inquit, *è vico quodam, & vidi multos ex hoſtibus* (Iudæis) *crucifixos: & tres ex iis adagnoſcens, cum quibus antè mihi conſuetudo, valdè in animo dolui, & cum lacrimis progreſſus, dixi Tito. Ille autem ſtatim depoſitos eos mandat diligentiſſimè curari, atque ex iis duo inter ipſam curam obierunt, tertius ſuperuixit.*

Martyr. xxx. Nouemb.

Martyr. v. Septemb.

Martyr. iii. Maij. *Loquentes & ſermocinantes.*

Lib. xxii.

Alij illudentes. De vit. beat. cap. xix.

CAPVT XIII.

Quoſdam à volucribus, aut feris etiam viuos laceratos: at pleroſque omnes mortuos. interdum & lanceis interfectos.

Ab auibus laniati.

AT de laniatu etiam addidi, & cauſſam illam quoque feci mortis. Haud temerè. quia ſic ligati, & cùm ſe non commouerent, dati rouerâ * ἑλώρια, vt cum poëtâ dicam, κύνεσσιν Οἰωνοῖσί τε πᾶσι. Atque id etiam viui. Prudentius:

** canibus laniena, Atque auibus cunctis*

——Crux illum tollat in auras,

Viuenteſque oculos offerat alitibus.

Perì ſtep. Hym. xi.

Horatius aſpexit:

Non hominē occidi. non paſces in cruce coruos.

Horatio lux. Lib. i. epiſt. xvi.

quia

quia ſicarij ſcilicet & homicidæ dari ſolent in crucem. Item Iuuenalis:

Iuuenali.

Vultur iumento, & canibus, crucibusq́; relictis
Ad fœtus properat, partemq́; cadaueris affert.

Quin reperio in ſententiâ iudiciali quoque id aliquando expreſſum. Actis Martyrum: *Claudius, Aſterius, Neon, cruci affigantur, & corpora eorum auibus laceranda relinquantur.* Itaque Apuleius proprium hunc refert *Patibuli cruciatum, cum canes & vultures intima protrahunt viſcera.* Addit autem & *Canes*: & diſcas licet cruces non ſemper fuiſſe peraltas. Quomodo enim, ſi canes attingerent, atque etiam lupi? Nam & hos Catullus addit in Epigrammatio, quod mihi quidem non niſi circumlocutio videtur cruciariæ huius mortis.

Apuleio. Lib. VI. De Aſin. in fine.

Opinio de Catulliano Epigrammatio.

Si Comini arbitrio populi, tua cana ſenectus
Spurcata impuris moribus, intereat:
Non equidem dubito, quin primùm inimica bonorum
Lingua exſecta auido ſit data vulturio:
Effoſſos oculos voret atro gutture coruus,
Inteſtina canes, cetera membra lupi.

Iſtæ mortes. niſi quòd interdum lanceis etiam tranſuerberatos lego, an ad accelerandum fatum, an explorandum? Illud fuit in Marcelliano & Marco: *quibus ad ſtipitem ligatis in pedibus eorum affixi ſunt claui; cumque tranſiſſet vnus dies & nox, iuſſit ambos* (Fabianus iudex) *lanceis per latera verberari.* At iſtud in noſtro Domino; cui miles iam mortuo lanceâ latus aperuit, ſcilicet periculum an bonâ fide obiiſſet.

Lanceis transfixi quidam.

Martyrol. XVIII. Iunij.

CAPVT XIV.

Crurifragium à Cruce remotum. Quid fuerit, in quos receptum, & quomodo?

NON autem & crura iis fracta, inquies, atque ita interempti? Vulgò inualuit hæc opinio, ſed vulgò. Qui penetrant & examinant, vident diſparata hæc ſupplicia & ſeorſim fuiſſe. Induxit vulgum, quòd in ſacrâ hiſtoriâ latronibus duobus crura fracta leguntur. Atque ſciant pro moribus Iudæorum id fuiſſe: atque illic fortaſſe tantùm. Lactantius monuit: *Suffixus itaque Chriſtus cum ſpiritum depoſuiſſet, neceſſarium carnifices non putauerunt oſſa eius ſuffringere, ſicut eorum mos ferebat.* Ait cautè *eorum mos*: nempe Iudæorum. Et cur hoc Iudæi? ne fraus legi fieret, quæ iuſſerat ad Solem occaſum ſuſpendioſos deponi. At deponi niſi mortui non debebant: diutiùs autem plerique viuebant: ergo hac aut aliâ viâ mors feſtinanda. Aliâ etiam dico viâ: nec crediderim fuiſſe hanc ſolam. Lex quam tango, eſt in Deuteronomio, & vertit ſic doctor Afer: *Si autem fuerit in aliquo delicto, ita vt iudicium mortis ſit, & morietur, & ſuſpendetis eum in ligno, ſed & ſepulturâ ſepelietis eum ipſâ die.* Ergo crurifragium propriè nihil ad Crucem: tamen quia ſe ingerit, & vile, atque item ſæuum eſt iuxta crucem, breuiter de eo dicam. Vox ipſa proba & vetus. Gloſſæ priſcæ: *Crurifragium*, σκελοκοπία. atque alibi *Crurifrangium* rectè etiam ſcribunt. Nam *Tago & Tango*, & *Frago & Frango*, dixerunt: ſed prior ſcilicet ſcriptio magis pro archaiſmo. Diuiſit elegantiæ gratiâ Apuleius: *Vxor diras in eum deuotiones deprecata, & crurum eius fragium abominata.* vbi *adominata* pro vero magis & pro ſenſu. Ipſa res antiqua, & iam Plauti, & antè æuo, paſſim Crurifragium minati ſeruis. In eius Aſinariâ:

Crura non iis fracta.

Niſi fortè in Iudæa.

Lib. IV. cap. XXVI.

Cur ibi.

Tertull. Aduerſ. Iud cap. X.

De Crurifragio.

Lib. IX. de Aſin.

Olim in vſu.

—— Crura hercle offringentur,
Age impudice, niſi iſtum percies.

Aſinar.

Et credam, vt crucem ipſam, peculiare fuiſſe ſeruis. Seneca: *Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulum infelicem in ergaſtulum miſerimus. Quid properamus verberare ſtatim, crura protinus frangere?* Suetonius Auguſto: *Thallo à manu, quòd pro epiſtolâ proditâ denarios quingenos accepiſſet, crura effregit.* Idem in Tiberio: *Vtrique mox* (miniſtro cuipiam, & tibicini) *quod mutuò flagitium exprobraſſent, crura fregiſſe.* Ergo in ſeruis: ſed ita, vt liberi non immunes. ſiue in crimine, ſiue potiùs per ſæuitiam vindicantis. Ita M. Mario Gratidiano Cornelius Sulla *perfringi crura, eruì oculos, amputari manus iuſſit.* Et Spendiani rebelles in Africâ, cùm Pœnorum optimates cepiſſent, κολοβώσαντες, ἢ συντρίψαντες τὰ σκέλη, ἔτι ζῶντας ἔρριψαν εἴς τινα τάφρον: *admutilantes, & crura conterentes, adhuc viuos proiecerunt in foueam aliquam.* Et in Martyres noſtros plurifariam ſic ſæuitum. Euſebius de his quæ in Arabiâ aut Cappadociâ: Τῶν μαρτύρων ποτὲ πελέκει ἀναιρουμένων, ποτὲ δὲ τὰ σκέλη κατεαγνυμένων: *Martyribus aliàs ſecuribus interfectis, aliàs Crurifragio punitis.* Martyrologium memorat *Hadrianum Nicomediæ, cum aliis viginti tribus, omnes ſub Diocletiano martyrium crurifragio conſummaſſe.* Idem de pluribus, atque innominatis: *Commemoratio SS. Martyrum, qui in perſecutione Maximini fractis cruribus necati ſunt.* Et ſæpiùs. Modus huius ſupplicij, vt incus cum mal-

Ferè in ſeruos.

De Ira III. cap. XXXII.

Cap. LXVII.

Cap. XLIV.

Sen. de Irâ III. cap. XVIII.

Interdum & liberos.

Polyb. I.

Martyres ſic occiſi.

Lib. VIII. cap. XII.

XXIII. Maij

Ratio frangendi crura.

malleo, vel vecte ferreo inſerretur, ac tibias incudi imponerent, validis ictibus ſic frangendas. Colliges ex Actis Martyrum priſcis, quæ Surius vulgauit. Sublatum hoc ſupplicium à Conſtantino Victor aſſeuerat, de quo in * loco.

Tom. v. die VIII. Sept.

* Lib. III. cap. XIV.

CAPVT XV.

Corrumpi in Cruce paſſi ſunt, & nefas ſepelire.

CORRVPTIO iam poſt Mortem. Quam ſic intellego, quòd nec mortuos deponerent, ſed tabo illic paſſi ſunt diffluere, & à Sole ac pluuiâ corrumpi. Valerius impreſsè hoc narrat de Polycrate, qui ab Orœte cruci affixus: *E quâ*, inquit, *putres eius artus, & tabido cruore manantia membra, atque illam læuam, cui Neptunus annulum manu piſcatoris reſtituerat, ſitu marcidam, Samos lætis oculis aſpexit.* De quo ipſo Afer noſter, vt ſolet, ſuccinctè: *Polycrati Samio filia Crucem proſpicit de Solis vnguine & lauacro Iouis.* Tangit hiſtoriam, & ſomnium quod in Herodoto, & tu ab eo pete. Sed hæc mens ſomnij, ſublimem in cruce madidandum à Ioue cùm plueret, à Sole vngendum cùm is calidus è nudo corpore ſaniem eliceret adipemque. Hanc in cruce putrefactionem intellexit Theodorus Cyrenæus, cùm Tyranno minanti eam reſpondit: *Suâ nihil intereſſe, humi, an ſublimi putreſceret.* Neque aliam Artemidorus, cùm malum diuitibus ominatur à ſomniatâ cruce: Τὰς γὰρ σάρκας ἀπολλύουσιν οἱ σταυρωθέντες: *Carnes enim amittunt qui in cruce fixi.* Ita, inquam, amittunt: ſiue tempore & defluxu: ſiue & laniena volucrum ferarumque, de quâ dixi.

Corruptio in Crucibus.

Lib. VI. cap. IX.

Tertull. de Anim.

Lib. III. Tertullianus explicatus.

Apud Cic. & Valer.

Et Artemidorus. Lib II cap. LVIII.

CAPVT XVI.

Cuſtodia & miles ad Crucem, ne quis detraheret.

ITAQVE hoc fine aſſeruari in Cruce, & deponi rarum omnia fuit. Niſi quòd Philo tamen notat, *receptum moribus fuiſſe in Natali Imperatoris, aut ſimili die feſto quoſdam è crucibus deponi, & permitti ad ſepulturam: at Flaccum contra, nouos etiam tum iis affixiſſe.* Ne quis autē deponeret, miles & cuſtodia aſsēdit. Petronius: *Miles cruces aſſeruabat, ne quis corpora ad ſepulturā detraheret.* Plutarchus in Cleomene: Ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις οἱ τὸ σῶμα τοῦ Κλεομένους ἀνεσταυρωμένον φυλάττοντες, εἶδον εὐμεγέθη δράκοντα τῇ κεφαλῇ περιπεπλεγμένον, καὶ ἀποκρύπτοντα τὸ πρόσωπον, ὥστε μηδὲν ὄρνιν ἐφίπτασθαι σαρκοφάγον: *Paucis pòſt diebus, ij qui Cleomenis cruci affixum corpus cuſtodiebant, viderunt magnum ſerpentem capiti eius circumplexum, & faciem velantē tegentemque, ne qua carniuora auis attingeret.* Vbi vtrumque habes, & cuſtodiri ſolitos mortuos; & aues faciem in primis inuolaſſe. Poſſis ad hanc cuſtodiam illud Euangeliſtæ referre: Ἔχετε κουστωδίαν, ὑπάγετε: *Habetis cuſtodiam, abite.* Quæ Pilati vox fuit ad Iudęos petentes aſſeruari monumētum. Videtur autē intelligere cuſtodiam, quæ paullò antè ad crucem. niſi quis malit, *Habete cuſtodiam;* quaſi ab imperante, & indignanter dante. Vox enim Græca in vtrumuis valet.

Rarò ablati è cruce. Contra Flac.

Cuſtodia ibi. In Satyr.

Matth. XXVII. Ambiguum intellectum in Euangeliſtâ.

IVSTI

IVSTI LIPSI DE CRVCE LIBER III.

CAPVT PRIMVM.

Tranſitio ad Rarum figendi Modum. Furca diuiſa, & hic de Ignominioſâ dictum.

ABVNDE, quæ ad *Vulgarem* crucifigendi modum, diximus: *Rarus* ſupereſt, quem ipſum pari curâ imus expunctum. Eum ſuprà deſcripſimus (& vox præterit) *ſepoſitum, & minùs in aſſiduo vſu.* Quid rarus modus: is diuiſus. Sepoſitum *æuo*, Inuſitatum vel *Schemate* vel *Fine*. De his tribus ordine & partitè dicam (iuuat in his talibus) & in lucem fortaſſe protraham, quæ vſque adhuc parum claro oculo conſpecta. Æuo ſepoſita *Furca* eſt: olim quidem in creberrimo vſu, ſed quæ paulatim deſiit atque aboleuit. Mentio crebra non in hiſtoriis ſolùm, ſed Comœdiis priſcis: mentio tamen magis, quàm explicatio. ego hîc faciam, & pro copiâ ingenij dabo in ſplendorem. Vt poſſim, Furca duplex. duplicem illam facio, *Veterem* & *Nouam*. Priorem, quæ priſcis Romanis (non enim apud alias gentes legi) vſitata: atque hanc Iterùm duplex. iterùm duplicem. *Ignominioſam* & *Pœnalem*. Ignominioſa. Illa eſt, *quâ collo impoſitâ ſerui circumduci ſolent ob culpam aliquam, oſtentui & ad irriſum*. Lib x. Orig. Iſidorus: *Furcifer dicebatur olim, qui ob leue delictum cogebatur à dominis, ignominiæ magis quàm ſupplicij cauſſâ, furcam circa vrbem ferre, prædicans peccatum ſuum, & monens ceteros, ne quid ſimile peccarent.* Plutarchus in Coriolano, *Humanè habitos ſeruos à priſcis dominis* notat. & addit: Ἦν δὲ μεγάλη κόλασις οἰκέτου πλημμελήσαντος, εἰ ξύλον ἁμάξης ᾧ τὸν ῥυμὸν ὑπερείδουσιν ἀράμενος, διεξέλθοι παρὰ τὴν γειτνίασιν. Ὁ γὰρ τοῦτο παθὼν καὶ ὀφθεὶς, οὐκέτι πίστιν εἶχεν, ἐκαλεῖτο δὲ φούρκιφερ: *Erat autem magna caſtigatio ſerui delinquentis, ſi lignum currus, quo temonem ſuſtentant, tollens & ferens exiret circa viciniam. Id enim paſſus, & ſic conſpectus, non vltrà fidem habebat, & vocabatur Furcifer.* Talia idem in Quæſtionibus Romanis. Et Gloſſæ veteres: *Furcifer*, σταυροκόμιστος, δικρανοφόρος. οἱ πταίοντες ἀντὶ τιμωρίας δίκραν ἐν τοῖς τραχήλοις ἔχοντες περιεκόμιζον, διὰ τῆς πόλεως περιαγόμενοι: *qui patibulum fert, qui furcam. Qui peccauerant, pro pœnâ furcam in collo habentes circuibant, per vrbem vndique ducti.* Atque hæc illa prima eſt, ab ipſâ re & fine *Ignominioſa* à me dicta: quæ origo aut exemplar tamen *Pœnalis*.

CAPVT II.

De Furcâ Pœnali, & cæſos ſub eâ ad mortem.

EA eſt, *quâ item collo impoſitâ circumducti, ſed cum verberibus & pœnæ cauſſâ.* Atque adeò mors plerumque huic conſequa: ſiue ſub ipſâ Furcâ ad necem cæſis, Sub furcâ cæſi. ſiue cum eâ in crucem latis. Seorſim vtrumque explicabo, & firmabo. Sub eâ ad mortem cæſi: Ad mortem. ex Suetonio, *qui pœnam more maiorum interpretatur, nudi hominis ceruicem inſeri furcæ, corpus virgis ad necem cædi.* Neron. cap. xxix. Atque idem etiam Victor: *Senatus ſententiâ conſtitutum, vt, more maiorum, collo in furcam coniecto, virgis ad necem cæderetur.* In Nerone. Ac reperio exempla etiam in hiſtoriâ, etſi haud crebra. Liuius* inceſtum cum Veſtale ſic punitum oſtendit: *L. Cantilius ſcriba Pontificum, quos nunc minores Pontifices appellant, qui cum Floroniâ ſtuprum fecerat, à Pontifice Maximo euſque virgis in Comitio cæſus, vt inter verbera exſpiraret.* * Vide Feſtum in Probrum. Lib. xxii. Dionyſius in culpâ ſimili, & de iis qui Vrbiniam ſtuprarant: Τῶν δὲ διαπραξαμένων τὴν ἀνοσίαν φθορὰν, ὁ μὲν ἕτερος ἑαυτὸν διεχειρίσατο, τὸν δὲ ἕτερον οἱ τῶν ἱερῶν ἐπίσκοποι συλλαβόντες, ἐν ἀγορᾷ μάστιξιν αἰκισάμενοι, καθάπερ ἀνδράποδον, ἀπέκτειναν: Lib. ix. Antiq. *Ex iis autem qui illicitam corruptionem patrauerant, alter ſeipſum interemit, alterum ij qui ſacris præerant* (ij ſunt Pontifices) *comprehendentes, in foro flagris ſecantes, tamquam mancipium, interemerunt.* Nam etſi neuter furcæ hîc mentionem faciat, tamen cùm verberibus ad necem datos denarrent, probabile id ita ritu priſco factum: hoc magis, quòd Dionyſius quaſi indicans addidit, καθάπερ ἀνδράποδον, *ſeruilem in modum.* Quod autem liberi etiam ſub furcâ inter-

interdum cæſi. exemplum in Epitomâ Liuij clarum, de C Matieno: qui *accuſatus apud Tribunos quòd exercitum in Hiſpaniâ deſeruiſſet, damnatuſque, ſub furcâ diu virgis cæſus, & ſeſtertio nummo venit.* Nam etſi ille non ad veram mortem cæſus, tamen ad ciuilem, & libertatem ciuitatemque pariter amiſit. Atque ideò dixi *plerumque* mortem conſequam: cùm & in Plauto legam:

Lib. LV. Non ad mortem.

Menæch.

Et ob eam rem in carcerem te deſſe compactum ſcio,
Et poſtquam es emiſſus, cæſum virgis ſub furcâ ſcio.

Quæ obiiciuntur ſeni viuo etiam & videnti.

CAPVT III.

Ligatos ad Furcam in Crucem ſolere tolli, Furcam & patibulum videri eadem, aut haud longè diſſita.

SED cum Furcâ in crucem latos etiam dixi: quod rei noſtræ facit, atque id tale fuit. Ligati ad Furcam, & ſub eâ cæſi, per viam ducebantur; fixi deinde ad eam, tollebantur in crucem. Firmamus veterum ſcriptis. Arnobius: *Seruum peſſimè meritum per Circi aream mediam traduxiſſe cæſum virgis, &, ex more, multaſſe pòſt patibuli pœnâ.* Ita legimus, non *pœnam*. Et quod ait, *ex more*, huic rei ſeligimus: quaſi receptum videlicet & tralaticium poſt cæſionem hanc, ſuſpendi. Nam etſi Arnobius non expreſſit ſub Furcâ cæſum: tamen ita fuit, & in ipsâ hac narratiunculâ alij omnes conſenſu produnt. Liuius: *Seruum quidam paterfamilias nondum commiſſo ſpectaculo, ſub Furcâ cæſum, medio egerat Circo.* Cicero: *Seruus per Circum, cum virgis cæderetur, Furcam ferens ductus eſt.* Valerius: *Cùm ſeruum ſuum verberibus multatum ſub Furcâ, ad ſupplicium egiſſet.* Denique Lactantius, qui & Patrisfamiliæ nomen expreſſit: *Antonius Maximus* (potiùs *Autronius*; ex Macrobio) *diuerberatum ſeruum ſub Furcâ, medio Circo ad ſupplicium egerat.* Ergo ſub Furcâ ad ſupplicium acti: ſed numquid in eâ appenſi? Ita. quia hæc Furca non aliud quàm Patibulum fuit. Certa auctoritas Macrobij: qui de illo ipſo facto. *Autronius*, inquit, *Maximus quidam ſeruum ſuum verberatum, patibuloque conſtrictum, per Circum egit.* Quid hoc eſt, *patibulo conſtrictum*, niſi quod alij omnes *Furcam* dixerunt, & Liuius de

Cum Furcâ appenſi.

Lib. VII. aduerſ. Gent. *Arnobius obiter correctus.*

Lib. II.

De Diuinat. I.

Lib. I. cap. VII.

Lib. II. cap. VIII.

Furca & patibulum eadem.

Lib. I Saturn cap. X.

Horatio, *ſub Furcâ vinctum?* Nam ita res fuit. Alligari brachia manuſque ad hanc furcam ſolent: atque ita circumduci, mox in eâ attolli. In Plauto legis, *Diſpeſſis manibus patibulum habere.* item: *ire patibulatum per vias.* Et quod Nonius ex eo citat: *Patibulum ferre per vrbem, deinde affigi cruci.* Nota verba & ſeriem: *Ferre*, deinde *Affigi*. Quæ ipſa in Licinij hiſtorici fragmento apud eumdem Nonium: *Ad patibulos* (ita mutato genere, pro *patibula*) *deligantur, & circumferuntur, cruci defiguntur.* Clarè omnia. Habes, vt in Macrobio, ligari conſtringique ad patibulum; habes, circumferre; habes defigi. *Circumferre* inquam. nam quod vulgò eſt *circumferuntur*, vereor vt rectum ſit. quia non profectò circumlati, ſed ipſi pedibus ſuis ibant: niſi tamen capias quaſi circumductos. Sed ego malim, *circumferunt* reponi. vt ſit ligatos ad patibula, ea ipſa circumtuliſſe. Ita Plautus:

Moſtell. *Plautinus locus facto lux.*

In patibul.

Corrector Licinius Macr.

Tu quidem hodie canem & furcam feras.

Caſinâ.

Nam ibi Furcam, quod patibulum aliàs, dixit. ſicut & hîc: *Cum furcâ in vrbem, tamquam Carbonarium.* Atqui docendum etiam eſt, inquies, in eâ appenſos: Nónne res clamat? Si enim Furca idem quod patibulum: quid ambigas? Conſtat certè in patibulo ſuſpenſos. Sed firmo & teſtibus. Feſtus: *Furcillæ ſiue Furcillæ, quibus homines ſuſpendebant.* Cedò de quibus aliis hoc accipies? Plinius: *Supplicia annua canes pendunt, inter ædem Iuuentutis & Summani, furcâ ſambuceâ, arbore fixi.* Vix eſt vt aliter intelligas, quàm in furcâ ad arborem fixos. At clariſſimè iam Firmicus: *Seuerâ animaduertentis ſententia patibulo ſuffixus, in crucem crudeliter erigetur.* En, primò patibulo ſuffigitur, deinde tollitur in crucem. Atque hinc illa phraſis, *Patibulo crucis affigi*: quia patibulum ſcilicet, hoc ſenſu, pars crucis. Diſtinguit & Tacitus: *Patibula, ignes, cruces.* & quod patens hæc tranſuerſaque pars ſic dicta, Seneca indicat: *Alij brachia patibulo explicuerunt.* ſicut inferior defixuſque ſtipes, *Crux* propriè dictus.

In ipsâ furcâ appenſi.

Lib. VI. Matheſ. cap. XXXI.

Patibulum propriè à Cruce diuerſum.

CAPVT IV.

Quæ forma Furcæ fuerit, obſcurè traditum in veterum ſcriptis.

SED qualis hæc ſuſpenſio, & quâ verâ germanaque facie ipſa Furca; vt ingenuè dicam, hæreo, & velut inter Solem & Orcum erro. Video, non video; probo, improbo;

Quid Furca quæſitum.

probo; & planè quod Græci dicunt, τὴν γνώμην ἐπαινῶ. Suidas Furcam ſic deſcribit: Φοῦρκα παρὰ Ῥωμαίοις ξύλον δίδυμον: *Furca Romanis eſt lignum duplex ſiue geminum.* *In Cauſſis. Plutar. in deſignatio.* Plutarchus paullò magis videtur aperire: διπλοῦν ξύλον ὃ ταῖς ἁμάξαις ὑφιστᾶσιν: *duplex lignum quod curribus ſubiiciunt*. Tamen hoc ipſum ſatis γενικῶς & ἀορίστως. itaque diſtinctiùs alibi: ξύλον ἁμάξης ᾧ τὸν ῥυμὸν ὑπερείδουσι: *lignum currus, quo temonem ſuſtentant.* Atque *In Coriolano.* addit: ὃ γὰρ Ἕλληνες ὑποστάτην καὶ στήριγμα, τοῦτο Ῥωμαῖοι φοῦρκαν ὀνομάζουσι: *quod enim Græci Hypoſtaten & Sterigma* (ſuffulcimentum & ſuſtentaculum) *id Romani appellant Furcam.* Benè & clarè pro ſuis Græcis: nos an ſcitiores? In Heſychio hoc ſaltem reperio: στηρίγγας (idem quod στηρίγματα) *dici à quibuſdam*, τὸ δικρὸν ὅπερ ὑποτιθέασι τῷ τῆς ἁμάξης ζυγῷ: *illud biceps aut furcatum, quod ſubiiciunt* *Dubitatũ de Heſychij loco.* *currus iugo.* Iuuat, an moratur? iſtud potiùs, quoniam Ζυγὸν ſcribit ſiue *Iugum*, quod Plutarchus *Temonem* & ῥυμόν. Vtri accedimus? Plutarcho magis, nec video quid Iugo fulciendo ſubieceris, quod dependet & fertur collo boum. Ergo, me quidem arbitro, *Fortaſſis emendandus.* Heſychius, in vicinis voculis, ſic corrigatur. Atque ex iſtis rem factam habeamus, ſi nota veterum curruum membra. Opinamur tamen ſimilia noſtris fuiſſe, & Dionyſium etiam audiamus. In eo, vbi pœnam deſcribit ſerui illius Autronij Maximj (de quo *Lib. VII. Antiq. Dionyſij verba de Furcâ.* pluſcula ſuprà) hæc lego: Ἀνὴρ Ῥωμαῖος οὐκ ἀφανὴς θεράποντα ἴδιον ἐπὶ τιμωρίᾳ θανάτου παραδοὺς τοῖς ὁμοδούλοις ἄγειν, ἵνα δὴ περιφανὴς ἡ τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου γένηται, δι' ἀγορᾶς αὐτὸν μαστιγούμενον ἐκέλευσεν ἕλκειν, καὶ εἴ τις ἄλλος ἦν τῆς πόλεως τόπος ἐπιφανής. Οἱ δὲ ἄγοντες τὸν θεράποντα ἐπὶ τὴν τιμωρίαν, τὰς χεῖρας ἀποτείναντες ἀμφοτέρας, καὶ ξύλῳ προσδήσαντες παρὰ τὰ στέρνα τε καὶ τοὺς ὤμους, καὶ μέχρι τῶν καρπῶν διήκοντι, παρηκολούθουν ξαίνοντες μάστιξι γυμνὸν ὄντα: *Vir Romanus haud ignobilis, ſeruum ſuum ad mortis ſupplicium tradens conſeruis aliis ducendum, vt conſpicua & illuſtris pœna hominis eius fieret, per forum verberibus affectum trahere ipſos iuſſit, & ſi quis alius in vrbe locus celebris. Qui autem ducebant eum ad pœnam, manus eius ambas extendentes, & ad lignum alligantes, quod circa pectus & humeros ad manuum volam pertingeret, ſequebantur flagris cædentes ſic nudum.* *Plauti comparatio.* Iam Plautus imagine etiam videtur voluiſſe expreſſam:

Caſinâ.

——ego remittam ad te virum
Cum furcâ in vrbem, tamquam carbonarium.

CAPVT V.

Ex iis tres ſententiæ erutæ, & ſingulæ explicatæ. Tertiam πιθανωτάτην videri.

HAEC ſunt quæ apud veteres quidem legerim rei huic illuſtrandæ. Nos ex iis ſententias, an ſomnia noſtra? proponemus: impetrabili tamẽ veniâ, ſicubi in antiquitatis illis tenebris ſubſiſtemus, aut labemur. Sententias, dixi. nam tria ſunt quæ ex deſcriptiunculis elicio iam dictis. Primùm, *Opiniones tres de Furcâ. Prima.* Furcam potuiſſe eſſe facie quâ noſtrum hodie Patibulum: atque idipſum reliquias & exemplar eſſe à pœnâ priſcâ. Ait Plutarchus, *currui aut temoni ſubiectum fuiſſe.* quid olim, neſcio: tale aliquid in noſtris curribus ſupra ipſum axem. Ait Dionyſius, *per humeros, per pectus iiſſe:* hoc in iſto, ſi collo imponas. Obſtat tamen huic, quod disertè aiunt ξύλον διπλοῦν, δικρὸν, δίδυμον. *lignum duplex, biceps, geminum.* Nam certè hoc triplex lignum eſt: etſi iſta quoque forma Furca olim dicta. Sententia altera, *Secunda.* Lignum fuiſſe geminum, quod à tergo per humeros, & antè per pectus, hominem medium includeret; atque ita rectum ad expanſas vtraſque manus iret. Forma, quam Dionyſius ingerere videtur & ſuadere. Quid tamen hîc ſimile Furcæ? quomodo in vtroque iſto ligno homo ſuſpenſus? Nam anterius illud incommodauerit, imò ad guttur ſtrangularit. Sed nec in curribus quid ſimile, ſcio. Sententiâ tertia. Furcam, veram eſſe *Tertia eaq; ea firmata.* furcam: quam* hodieque dicimus, & quam Varro indicat, vbi Vallum ἐτυμολογεῖ: *quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillata figuram habeant litteræ* V. Pro hac ſententiâ multa ſunt. Primùm quòd *Furca* δίκρανος, in bonis priſciſque Gloſſis. item *Furcifer*, δικρανοφόρος. Atqui δικράνους Heſychius deſcribit τὰς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐπὶ δύο ἐκνευούσας, οἷον δύο τέλη ἐχούσας: *eas quæ ab vno initio & capite in duo deſinunt, tamquam duos fines habentes.* Eſt planè figura Varroniana, & litteræ iam dictæ. Quid, quòd in curribus hodie, quà Temo cum axe coit, Furca eſt ſuſtentando illi aut fulciendo? Quâ mente in Sidonio, de Baccho:

Vite capiſtratas cogebat ad eſſeda tigres,
Intrabat duplicem quà temo racemifer arcum.

Denique cum deſcriptione Dionyſij mihi conuenire videtur examuſſim. Da Furcam iſtam paulatim diuaricantem; ab humeris per pectus, & inde manus veniat; eſt illud ipſum lignum quod deſcripſit. Iam

* Etiam Belgæ, Vorcam, à Latino. IV. De L. L.

Plauti Carbonarium, quò niſi huc referas? Ecce qui lignarios faſces aut carbonum ſaccellos hodieque ferunt, furcam iungunt. cuius caput cum exſtantiâ aliquâ bacillorum à tergo eſt; longiores duo fines diuerſi per pectus deſcendunt, & manu vtrâque (quaſi ad contranixum) ſuſtentantur. Atqui inquies, manus hîc non in alto expanſæ. Fateor non in altò, expanſæ tamen: & cùm funibus traherentur, ligatis ad extremas manus, etiam protendebantur tollebanturque. Quin alius locus Plauti eſt, qui videatur ab hac modeſtâ expanſione, ſi attendis. Nam in Milite, ſeruus quiſpiam in oſtio ſtabat, mulierculam redituram exſpectans, & nequa elaberetur. Ad eum ſeruus alter:

Iniectio remota.

Credo ego iſtoc tibi exemplo eundem eſſe abeundum extra portam,
Diſpeſsis manibus, patibulum cùm habebis.

Benè eſt, inquit. forma & ſtatus in te, qui mox erit; cùm herus alligatum te patibulo per vrbem ducet. Atquin ſtetiſſe ego eum opinor, manibus ante ſe proiectis & leuiter diductis, habitu quo ſolent captantes & apprehenſuri.

CAPVT VI.

Ratio ſuſpendendi per ſingulas illas formas expoſita, atque etiam oculis propoſita.

Tres ſententias ſuper Furcæ formâ habes: tu elige: etſi nos ad vltimam vides proclinatos. Quomodo autem nunc Suſpenſio? Pro formis diſtinguenda eſt. Si prima placet, res facilis. in trunco abſciſo, in paxillo infixo, imò in fiſſurâ ſupernè factâ, potuit firmiter appendi. Imaginem (oculorum enim magis res quàm verborum eſt) infrà habes. Si altera, tum ſic cenſeo, ductos quidem cum duplici ligno ad Crucem, ſed non cum vtroque in eam actos. Quod ante pectus, depoſitum putem: manus fixas in altero, atq; id ipſum in trunco, paxillo, fiſſurâ (vt prius) firmatum. Imaginem vide. Nec abſurda aut veronimis extranea ſententia eſt: cùm & Patibulum reperiam ſingularem eiuſmodi rectumque ſtipitem dictum. Nonius ex Titinio citat:

In primâ Furcâ appenſio.

In ſecundâ.

Patibulum vnus ſtipes etiam.

—— ſi quiſquam hodie præter hanc*
Poſticum noſtrum pepulerit, patibulo hoc
Et caput defringam.

* *Malim, præter hac, vt poſthac, antehac.* In Patibulum.

Et interpretatur *Seram, quâ oſtia occluduntur, quò hac remotâ valuæ pateant.* Credo eum ex ipſo argumento fabulę ſic proferre, & quòd ianitor aliquis atque oſtij cuſtos hæc dicat. Certè quidem Sera eſt lignum tranſuerſum quod oſtiis opponi ſolet, in poſtem vtrimque immiſſum. Hodie quoque vſus. Itaque Gloſſæ: *Sera, μοχλὸς θύρας.* Et Poëta aliquis, *——excute poſte ſeram.* Atque ego ampliùs arbitror. etiamſi olim Furca aliâ facie fuerit: tamen commodi cauſsâ, & quia pronior faciliorque hæc appenſio, ſucceſſiſſe ſingulare hoc rectumque lignum, & id tuliſſe in humeris, manibus inibi reuinctis, in eoque mox figendis. At ſi tertia ſententia ſedeat, facilis ſuſpenſio. ſiue in ipsâ Furcâ defixâ in terram ſimpliciter; ſiue cum eâ in altiorem arborem aut lignum ſint ſublati. Figuræ videantur.

Ouid. in Amor.

Furcæ ſpecies.

In tertiam appenſio.

CA-

CAPVT VII.

De nouâ Furcâ, quæ noſtrum Patibulum. Tribonianum ſubſtituiſſe paſſim in Legum libris.

DE veteri Furcâ, ſic cenſemus, cum lege reſipiendi & reſiliendi, ſi quis meliora. Mutare in his talibus non mihi probrum. *Noua* ſequitur quam dixi, quia inferioris æui inuentum. Ea eſt *inſtrumentum è ligno triplici, formâ Iugi veteris, cui appenſos homines laqueo ſtrangulamus.* Hodie quoque vſum & ſpeciem hanc habet in pleráque Europâ. Non & priſcis cognita? nō arbitramur. Pœna quidem laquei Homero expreſſa, qui facit impudicas ancillas ab Vlyſſe ſic puniri. atque idem infamem *καὶ μὴ καθαρὸν θάνατον* (ita loquitur) *& impuram mortem* oſtendit: vti & Plinius, qui *præpoſteram* dixit. quia *ſpiritus intercluditur, cui exitus quærebatur.* Sed à Græcis vſurpatam vix reperias: nec à Romanis quidem in publico etſi ij, in carcere, damnatis gulam * laqueo frangebant. Credo cœpiſſe, cùm crux deſiit; & vicariam illi factam. Iſidori quidem æuo nomen hoc & vſum habuit. *Patibulum vulgò*, inquit, *Furca dicitur* (ita nunc quoque in Hiſpaniâ, vbi ille ſcripſit) *quaſi ferens caput. Suſpenſum enim & ſtrangulatum hæc exanimat.* In libris legum, quas Tribonianus atque eius adiuuæ collegerunt, ſatis frequens hoc nomen: &, vt opinor, ſignificatione nouitiâ: quia ſublato Crucis ſupplicio, quídni etiam Furca vetus? Itaque ipſos Iuriſconſultos vſurpaſſe, non habet fidem apud * iuris & moris antiqui peritos. qui verè notant, ſubſtitutum id pro Cruce: cauſsâ apertâ & liquidâ, quia Conſtantinus lege latâ ſuſtulerat Crucem. Ergo ipſi quoque, qui leges collectum ibant in æui illius & ſequentis vſum. Exempla plura ſunt, & notata aliis: quædam etiam vbi inconſpectio. vt in iſto Calliſtrati, de Pœnis: *Famoſos latrones furcâ figendos placuit.* Lib. xxix. Inconſpectè inquam, imò ineptè. Quid? ad Furcam nouam homines figuntur? certum eſt aſtringi. Sed fuerat *Cruci figendos*: mouerunt alterum, altero retento, quod non debebant. Simile in Vlpiani de Pœnis: quod Lib. ix. exſcriptor etiam fortaſſe corrupit. *Decuriones in metallum dari non poſſunt, nec furcæ ſubiici. Cruci* in Vlpiano fuerat: ſed quis dixerit, *Cruci ſubiici?* Itaq; * *ſubfigi*, vel *ſuffigi*, verum cenſeam; & eamdē [illegible] hic agnoſcam.

Quid noua Furca?

Laqueo an priſci necauerint.

* Sed non vt appenderent.

Lib. v. Orig. Quando id cœperit?

* Cuiacium Fabrum, alios.

* Vt in libris aliquoties ſcriptum vidimus, cauſâ cur ſuſpectæ.

CAPVT VIII.

De Raro modo in Schemate. & primùm de Inuerſâ ſuſpenſione.

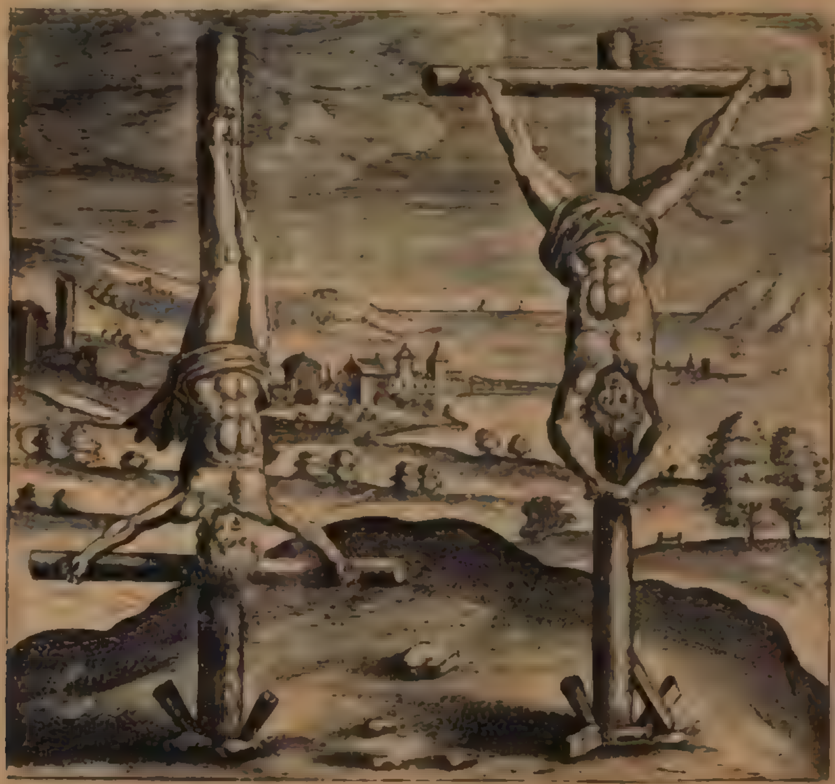
ADFATIM de Furcâ, quæ inter *Raros* figendi primus Modus fuit. Alter, qui *Schemate* à vulgari diuerſus. Intellego, *cùm alio atque alio habitu hominem affigebant.* Id quoque factitatum, vt ingenioſa crudelitas eſt in pœnas. Ioſephus, vbi narrat Iudæos iuſſu Titi crucifixos: Προσήλουν δὲ οἱ στρατιῶται δι' ὀργὴν καὶ μῖσος τοὺς ἁλόντας, ἄλλον ἄλλῳ σχήματι, πρὸς χλεύην: *Affigebant milites, ab irâ & odio, eos quos ceperant, alium alio ſchemate, ad ludibrium.* Hæc ſchemata varia fuêre; quæ in

Variis figendi modis.

Lib v Excid. cap. xxviii.

in lectione vidi, tangam. Eſt illud, quod *Inuerſum* dixeris, cùm hominem in caput ſuſpendunt, pedibus ſublatis. Seneca: *Alij capite conuerſo in terram ſuſpendére.* Euſebius oſtendit Martyribus in Ægypto id factũ. Καὶ ἄλλοι πάλιν μὲν ἀνασκολοπισθέντες, οἱ μὲν κατὰ τὸ σύνηθες τοῖς κακούργοις, οἱ δὲ καὶ χειρόνως ἀνάπαλιν, κατωκάρα προσηλωθέντες: *Atqui alij iterùm crucifixi quidam more in maleficis recepto; quidam etiam deteriùs, inuerſâ figurâ, & in caput pendentes.* Quod ipſum in D. Petro, ſed eo rogante, ne aſſimilaretur Magiſtro. Abdias: *Et accedens ad Crucẽ, rogauit vt inuerſis veſtigiis figeretur.* Chryſoſtomus: Χαίροις Πέτρε, ὁ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ ἀπολαύσας, καὶ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Διδασκάλου σταυρωθῆναι οὐ θελήσας ἐν ὀρθίῳ σχήματι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ κεφαλὴν, ὡς εἰς οὐρανὸν τὴν πορείαν ἐπὶ γῆς ποιούμενος: *Gaudeas ô Petre, crucis lignum deguſtans, & ad inſtar Magiſtri crucifixi recuſans in recto ſchemate, ſed magis in caput obuerſus, tamquam in cælum viam à terrâ faciens.* Et Petrum quidem etiam clauis inibi fixum, idem Chryſoſtomus teſtatur: Ὢ εὐλογημένοι ἧλοι, ὅτι τὰ ἅγια ἐκεῖνα μέλη διῆλθον: *O benedicti Claui, qui ſacra illa membra penetrarunt!* Sicut & Calliopius martyr, *poſt tormẽta, verſo in terram capite Cruci affixus eſt.* Affixus, non deuinctus. Tamen & funibus adſtricti. vt Simeon Metaphraſtes de Philippo Apoſtolo: *Flagris cædunt & verberant, deinde cùm funibus à talis vinxiſſent, ſublimem ſuſpendunt præcipitem.* In cruce enim aut ſtipite ſic ſuſpenſum accipio. Nec aliter Ammianum: *Dracontius & Diodotus, iniectis per crura funibus, exanimati ſunt.*

...ſo ca- | ...ſolat. ...Mart. cap.xx. | Lib.VIII. cap.VIII. | Orat. in Petr. & Paul. | Martyrol. VII Apul. | Lib.XXII.

CAPVT IX.

De obliquâ ſuſpenſione, de varicante, & inter arbores ſciſſione.

Obliqua infixio.

REPERIO & obliquos ſuper crucem crucéſve poſitos: vt in Plutarchi Artaxerxe: Is narrat Paryſatidem regis matrem infenſam Eunucho cuipiam, arte eum redegiſſe in ſuam poteſtatem. tum iuſſiſſe ἐκδεῖραι ζῶντα, καὶ τὸ μὲν σῶμα πλάγιον διὰ τριῶν σταυρῶν ἀναπῆξαι, τὸ δὲ δέρμα χωρὶς διαπατταλεῦσαι: *cutem viuo detrahi, & corpus quidem obliquum iacenſque tribus ſtipitibus ſiue crucibus infigi, pellem ſeorſim in palo poni.* Video & inter duos palos diſpeſſis manibus pedibuſque alligatos, vt in Martyrologio, de Anaſtaliâ: *Manibus & pedibus extenſis ligata eſt ad palos.* Video & inter arbores appenſos, &, reductis iis, ſciſſos. De Coronâ martyris: *Ipſa inter arbores ſciſſa, Victor autem decollatus eſt.* Quod ipſum Schema ad Cruces referendum Propertio facilè accredam, qui ſic appellat:

Arboreaſque cruces Sinis, & non hoſpita Grais
Saxa, & curuatas in ſua fata trabes.

Senecam etiam huc traham, ſi fidem libris priſcis habeo; qui inter genera Crucium recenſet, *diſtracta in diuerſum actis curribus membra.* Ita libri inquam, quos ego vidi. Eſt tamen vulgò *cruribus*, bono & ſuo ſenſu. ad Metium enim reſpiciat: etſi vetus deſitumque id ſupplicium, nec inter vſitata fortaſſe ibi referendum.

Decuſſata. | Martyrol. XIV. Maij. | Epiſt.XIV.

CA-

CAPVT X.

De modo qui Fine diuerſus. primùm de his qui in Cruce vſtulati.

TERTIVS figendi modus Rarior, qui *Fine* diuertit à vulgato. Quem intellego, cùm *cruces aliò ſpectant, & hominem capiunt moriturum in ipſis, non per ipſas.* In exemplis diſces. Tale, cùm appenſi flamâ aut fumo necati. Olim factum ex Cicerone diſcas: qui fratrem obiurgans, *Quid opus fuit*, inquit, *einſmodi litteris, quas ad ipſum miſiſti? Illum crucem ſibi conſtituere, ex quâ tu eum antè detraxiſſes. te curaturum fumo vt comburatur, totâ plaudente prouinciâ.* Verba Quincti & minæ eò ſpectant, vt homo in cruce fixus vſtuletur fumo. Alexander etiam Imp. quempiam qui fumum vendiderat, quaſi compari pœnâ affecturus, *ad ſtipitem ligari præcepit, & fumo appoſito quem ex ſtipulis & humidis lignis fieri iuſſerat, necauit, præcone dicente, Fumo punitur qui vendidit fumum.* Atque in Martyribus noſtris hoc genus crebrum. Acta vetera de Pionio: *Confixus clauis in cruce, aggeſtis lignis, flamâ combuſtus eſt.* Nec aliter Polycarpus mortuus, antiſtes Smyrnæorum. ipſi in epiſtolâ: Μελλόντων δὲ αὐτὸν καὶ προσηλοῦν, εἶπεν, Ἄφετέ με οὕτως. ὁ γὰρ δοὺς ὑπομεῖναι τὸ πῦρ, δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας ἀσκύλτως ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ. Οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν, προσέδησαν δὲ αὐτόν: *Cùm pararent eum cruci ſuffigere, dixit, Relinquite me ſic. qui enim dedit exſpectare ignem, dabit & ſine veſtrâ clauorum firmitate, ſolutum*

Fumo necati in cruce. — *Lib. 2. ad Q. Frat. epiſt. 11.* — *Lampr. in Alex.* — *Aut flamâ.* — *Apud Euſeb. lib. IV. cap. XV.*

manere in rogo. Illi autem non confixerunt eum, ſed ligarunt. Quin vno etiam tempore plures, *appenſi pedibus in ſublime* (nota hîc & Schema inuerſum) *capite verſo deorſum, ſuffocati fumo, & lento igne conſumpti ſunt.* Non ergo iniuriâ Tertullianus ſcripſit: *Licet nunc Sarmentitios & Semaxios appelletis, quòd ad ſtipitem dimidij axis reuincti, ſarmentorum ambitu exurimur.* ſignificat enim adeò crebrum in maiores illos noſtros & in religione proceres ſupplicium hoc fuiſſe, vt in illudium conuitiumque venerit; & Chriſtiani vulgò *Semaxij*, à ſtipite cui aſtringebantur, & *Sarmentitij*, à ſarmentis quibus vrebantur, ſint dicti. Atque hoc eſt quod *Axem* vocat alibi *incendio conſtrictum*, id eſt, ad incendium iam cum homine ligatum.

Martyrol. XXIII. Iunij. — *Apolog. cap. vlt. Tertullianus explicatus.* — *Lib. de pudicit. cap. vlt.*

CAPVT XI.

De his qui beſtiis in Cruce obiecti.

CRVX & iſta *Fine*, alia, cùm homines in eâ fixos beſtiis obiiciebant. In publicis ſpectaculis id ſæpè factum. Epiſtola Lugdunenſium, de Blandinâ Martyre: Βλανδίνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα προὔκειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων. ἡ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι σταυροῦ σχήματι, καὶ διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς, πολλὴν προθυμίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐνεποίει: *Blandina in ligno ſuſpenſa proſtituta eſt eſca & laniena incurrentium ferarum. Quæ & quòd in ſpecie Crucis videbatur, & ob continuam orationem, multam alacritatem iniiciebat certantibus.* Sed factum & non Chriſtianis. vt illi apud Martialem Laureolo:

Beſtiis obiecti in cruce. — *Apud Euſeb. lib. V. cap. I.*

Qualiter in Scythicâ religatus rupe Prometheus
Aſſiduam nimio pectore pauit auem,
Nuda Caledonio ſic pectora præbuit vrſo
Non falsâ pendens in cruce Laureolus. — *Lib. I.*

Nec ſatis capiunt, certè non reuelant, interpretes. Vult quempiam ſuſtinuiſſe velut in fabulâ perſonam Laureoli: & cùm is pro argumento crucifigendus eſſet, ſed in ſpeciem & moris cauſâ: rem ex fabulâ Titus fecit, & noxium quempiam ita fixit, & fixum beſtiis etiam obiecit. Dico *obiecit*. atque ita propriè: aliud eſt, dare ad beſtias. Vopiſcus in Aureliano: *Sanè Mneſtheus poſteà ſurrectus ad ſtipitem, beſtiis obiectus eſt.* Surrectus, valet rectus ligatus. Hic eſt *ſtipes*, quem Tertullianus appellat *Leoni conceſſum*. Ita lego, non *Leone*, libello De Pudicitiâ extremo. Atque ad hunc

Martialis explicatus. — *Tertullianus.*

Et Suetonius. Suet. cap. XLIX. — hunc ipſum morem infamis & infanda illa turpitudo Neronis: *quâ viros fœminaſque ad ſtipitem deligatos, ipſe feræ pelle contectus, emiſſus è caueâ, medios inuadebat.* Xiphilinus è Dione: Μειράκια & κόρας σαυροῖς γυμνὰς προσδέων, θηρίου τέ τινος δορὰν ἀνελάμβανε, καὶ προσπίπτων σφίσιν ἠσέλγαινεν, ὥσπερ τὶ ἐσθίων. — In Neron.

CAPVT XII.

De mortuorum in Cruce ſuſpenſione.

Mortui in Crucem dati. — AC poſtremò Crux *Fine* alia, cùm non viui ſed mortui in eâ appenſi. Notabis. & quod nobis ſolenne in rotâ exponere ſupplicio iam affectos, ad notam ſceleris & infamiam, id olim in Cruce, & Orientalibus præſertim. De Romanis nondum legi. nisi quòd Cæſar *piratas, à quibus captus eſſet, cùm in deditionem redegiſſet, quoniam ſuffixurum ſe cruci iurauerat, iugulari priùs iuſſit, atque ita ſuffigi.* Sed id per clementiam, & vt ſubtraheret diuturnæ pœnæ. Alij per ſæuitiam & ad infamiam, vt dixi. Ita Carthaginenſes in Hannone. *qui captus virgiſque cæſus, effoſſis oculis, & manibus cruribuſque fractis, velut à ſingulis membris pœnæ exigerentur, in conſpectu populi occiditur: corpus verberibus lacerum in cruce figitur.* Idem Paryſatis in Eunucho, de quo * ſuprà. Item Ptolomæus Ægypti rex, in Cleomene. qui etſi manu ſuâ animosè cecidiſſet, tamen προσέταξε τὸ σῶμα κρεμάσαι κατεβυρσώσαντας: *iuſſit corpus crucifigi, cùm cutem priùs detraxiſſent.* Vbi obſeruo obiter, antiquum hunc morem excoriandi in ſuppliciis, Ægyptiis Perſiſque

Sueton. cap. LXXIV.

Plerumque poſt mutilationem. Iuſtin. lib. XXI.

* Cap. IX. huius libri.

Deglubere olim crebrū Orientalibus.

fuiſſe, quem & hodie Ægyptij tenent. nam graſſatores ſicarioſque ita puniunt, diu viuos, donec ad vmbilicum carnifex perueniat: quod narrat Iohannes Leo, qui cum fide ſatis & iudicio res Africæ & Ægypti ſcripſit. Nec cadauer ſolùm, ſed imagines ſublatæ in crucem. exemplo in Celſo: cuius *corpus à canibus conſumptum eſt, & nouo iniuriæ genere imago in crucem ſublata.* Auctor Pollio in XXX. tyrannis.

CAPVT XIII.

E quo ligno Crux fuerit? Item in monte plerumque defixam, ipſam ſæpè altiuſculam.

PEREGIMVS, de Formâ & Modo: duo velut ſucciſiua & extra diuiſionem relicta; nunc adiungo *Materiam* & *Locum*. E quâ materie Crux? ex obuio & prompto aliquo ligno. E quâ noſtri Seruatoris? cenſemus è quercu. Primùm quia viri fide digni aſſerunt, fruſta ſacratiſſimi huius ligni quæ hodie exſtant, ſpeciem hanc referre. Tum, quia crebra & frequens in Iudæâ olim & nunc quoque illa arbor. Tertiò, quia robuſtum lignum & fixioni laturæq; aptum. Itaque Silius in eo etiam crucifigit. — Crux Chriſti è quercu.

Quem poſtquam diro ſuſpenſum * *robore vidit.* — Lib. I. * poſſis tamen pro quouis ligno capere, more poëtarum.

Iterùm:

——Erecto ſuffixum robore mæſtis
Oſtentabat ouans populis. — Ibidem.

Nam quòd ſuperioris aliquot æui ſcriptores tria aut * quatuor genera ligni in Cruce dominicâ agnoſcunt, curioſè magis dictum arbitramur quàm verè. At quis *Locus* cruci? Incertus, & pro arbitrio: tamen plerumque conſpectus aliquis, & iuxta vias. Exempla enim exempla eſſe deſinunt; niſi aliorum animum oculoſq; in ſe vertant. Quinctilianus: *Quoties noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, vbi plurimi intueri, plurimi commoueri hoc metu poſſint.* Ita Alexander Imp. Eunuchum *in crucem tolli iuſſit per eam viam, quâ erat ſeruis ſuis ad ſuburbana Imperatoria iter frequentiſſimum.* Quinetiam opida, certa loca habuiſſe videntur, huic rei adtributa. Sic Mamertini, *more atque inſtituto, crucem fixerunt in viâ Pompeiâ.* Sic Romæ iuxta Vrbem Tacitus agnoſcit *Locum ſeruilibus pœnis ſepoſitum*: quod de Cruce & Crurifragio interpretamur. Hac ipsâ de cauſsâ poſita ea ſæpè in monte. Vt Seruatoris noſtri, in Caluariæ: vt Polycratis, *in excelſiſſimo Mycalenſis montis vertice.* Quin ipſa ſæpè alta, præſertim in noxio aliquo inſigni.

* Cedrum, Palmam, Cupreſsū, Oliuam. Crucem vbi?

Iuxta vias.

Declam. CCLXXV.

Cic. v. in Verr.

Annal. XV.

In alto.

Valer. lib. VI. cap. vlt.

Irri-

Irriſio Galbæ huc pertinuit. qui cuidam *implorantı leges & ciuem Rom. ſe teſtificanti, quaſi ſolatio & honore aliquo pœnam leuaturus, mutari, multoque præter ceteras altiorem, & dealbatam, ſtatui crucem iuſſit.* Altiorem, vt digniori; albatam,* vt ciui, qui in veſte albâ. Tale in Iuſtino, de Carthalone: quem pater, *cum ornatu ſuo, in altiſſimam crucem, in conſpectu vrbis ſuffigi iuſſit.* Et Pœni factitarunt in Regulo. Apud Silium:

Sueton. cap. 12.

* Siue etiã, vt magis notabilis conſpicuaque eſſet.

Lib. XVIII.

——vidi cum robore pendens
Italiam cruce ſublimis ſpectaret ab altâ.

Iam illa Amanis præalta: qui Mardochæo *crucem quinquaginta cubitorum* poſuit, ſed ipſi aſcendendam. Sanè pleræque omnes altiuſculæ. atque ideò communiter Tertullianus: *Timebit forſitan caro gladium grauem, aut crucem excelſam.* Quam ipſam rationem Lactantius in Dominicâ aſſignat. *Nam quoniam*, inquit, *is qui patibulo ſuſpenditur, & conſpicuus eſt omnibus, & cæteris altior: crux potius electa eſt, quæ ſignificaret illum tam conſpicuum tamque ſublimem futurum, vt ad eum cognoſcendum pariter & colendum cunctæ nationes ex omni orbe concurrerent.* O inopinatam, ſed veram dictionem! cui fides maximè noſtro æuo facta: cùm, virtute & gloriâ magnâ Hiſpanicæ gentis, Nouus etiam orbis venit in Chriſtianas leges.

In Eſthere cap. VI. & VII.

Ipſa crucis ſæpe alta.

Ad Mart. cap. IV.

Lib. IV. cap. XXVI.

Crux omnia amplexa.

CAPVT XIV.

Crux ſublata, atque etiam Crurifragium fortaſſe. Quando id factum, quæſitum.

NVNC pedem in vltimo velut ſpatio pono, quod eſt *Quatenus* Crux vſurpata. Poſtquam enim Vitam ipſam interfecit, non diu illi vita: & ſuſtulit ex humanis, aut certè Romanis rebus, Conſtantinus. Seriò iam ille Chriſtianus, noluit ſalutare ſignum ſubſeruire ad perniciem; & colendum illud atque eximium, pœnis vileſcere damnatorum. Ergo ſuſtulit. Victor: *Vetus veterrimumque ſupplicium patibulorum, & cruribus ſuffringendis, primus remouit.* Caſſiodorus: *Supplicium Crucis, quod primitùs apud Romanos erat in vſu, lege prohibuit.* Atque efficaciter etiam ſuſtulit: nec poſteà reperies reductam. Auguſtinus: *Anteà homines cruci figebantur; quod poſteà edicto prohibitũ, manet.* Scholiaſtes Iuuenalis ad illud, *——Partemque cadaueris adfert*, notat: *Hominum. nam antiqui crucibus figebant.* Non ergo eius æuo. atque ex eo diſcas non nimis antiquum ipſum, etſi antiqua doctum. Quando autem ſuſtulit? ſerò, nec niſi ſub imperij extrema. Colligo, quia illo iam imperante mentio etiam crucium: quid, quòd apud ipſum? Lex in eius nomine exſtat Theodoſij Codice: quâ ſerui ac liberti, *qui dominos aut patronos accuſare aut deferre tentauerint, denegatâ audientiâ, patibulo adfiguntur.* Iam Iulius Firmicus, qui eius regno ſcripſit, non ſemel Crucis meminit vt recepti ſupplicij atque vſitati. Suprà exempla reperies, atque adde iſtud de latronibus: *Hi*, inquit, *in crucem tollentur, aut publicâ animaduerſione damnati crudeliſſimâ nece peribunt.* Atqui illa ipſa Firmicus ſcripſit, ſub finem eius imperij, & liberis iam adultis. Diſces ex fine libri primi. Ergo ſerò, vt dixi, & ſub vitæ finem. Indicat clarè Sozomenus, qui inter omnes ab eo leges hanc recenſet poſtremam. Αὐτίκα τοι πρότερον, inquit, νενομισμένην Ῥωμαίοις τὴν τοῦ σταυροῦ τιμωρίαν νόμῳ ἀνεῖλε τῆς χρήσεως τῶν δικαστηρίων: *Denique priùs vſitatam Romanis crucis pœnam, lege ſuſtulit ex vſu tribunalium ac iudiciorum.* Ait, δικαστηρίων: an hoc indicans, quòd nondum ſublata ex vſu omni priuato? & quòd dominis etiam in ſeruos vetus ſuum ius? cogitandum ſit. Sicut & illud, ſatiſne Victor ex vero de Crurifragio pariter ſublato ſcripſerit, verbis quæ iam antè dedi. Ratio vix eſſe videtur. Quid enim Cruci aut Chriſto etiam cum Crurifragio? niſi quia latrones fortaſſe iuxta Chriſtum. Ridiculũ videatur. & ſi fuit, illud magis ſit, quòd martyres multi eo tætro ſupplicio ſint interfecti. Sed profectò ſub Conſtantio eius filio viuum id reperio. *Apollinares ambo*, ait Ammianus, *pater & filius, vt mandatum eſt, fractis cruribus occiduntur.* Firmicus etiam agnoſcit: *Hi tales aut in crucem tolluntur, aut illis crura publicâ iudiciũ animaduerſione frangũtur.* Vbi notabis, palàm, vt diuerſum, à cruce ſeiungi: quod ſuprà monui.

In Conſtant.

Conſtantinus crucem à ſupplicio tulit.

Hiſt. Tripar. 1. cap. IX.

Quæſt. in Vet. Teſt.

Tempus ſuſtulit imperij

Lib. IX. Tit. V.

Lib. VIII. cap. XX.

Lib. 1. cap. VIII.

Appenſa verba Sozomeni.

An Crurifragium vna ſublatum.

Lib. XIV.

Lib. VIII. cap. VI.

CAPVT XV.

Honores quos Conſtantinus Cruci habitum iuit. Signis ea & vexillis impoſita, aut inſerta.

HIC exitus Pœnalis Crucis fuit: & iam à Conſtantini primordiis Salutaris noſtra cœpta honorari. Cauſſa & origo à victoriâ contra Tyrannum. Nam cùm Maxentium aggreſſurus eſſet, ἀγωνιῶντα δὲ ἐπὶ τούτῳ, τύπος αὐτῷ σταυρικὸς μεσούσης ἡμέρας δι᾽ ἀστέρων ἐφάνη κατ᾽ οὐρανόν, καὶ γραφὴ περὶ τὸν σταυρὸν Ῥωμαϊκοῖς στοιχείοις, Ἐν τούτῳ νίκα. Ἐκ χρυσοῦ τοίνυν αὐτίκα σχεδιάσας σταυρὸν κατὰ τὸν φανέντα τύπον αὐτῷ, καὶ

Honos primus Crucis.

Zonar. in Conſtantino.

τούτῳ νίκα; στρατιᾶς αὐτῷ δορυφορούσης, ὅτι τῷ Μαξεντίῳ συῤῥήγνυται καὶ ἀπορεῖ: *ambigenti & animo anxio ob iſta, figura ei crucis media die, ſtellis effiϲta, apparuit in cælo, & ſcriptura circa eam Romanis litteris, In hoc vince. Igitur ex auro ſtatim ſubitario opere efformans crucem, iuxta ſpeciem quæ apparuiſſet, & hanc iubens prægredi exercitum, cum Maxentianis prælium commiſit, & ſuperauit.* Itaque ſtatim victrix illud ſignum militaribus ſignis inſerüit, & maximè Labaro quod inter ea primum. Prudentius ad ipſam Romam:

In ſignis militaribus.

Contra Symmach.

Agnoſcas Regina lubens mea ſigna neceſſe eſt,
In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.

Dupliciter Poëta notat Crucem inſitam ſignis, ſemel in vexillorum purpurâ, gemmis intextam & expreſſam: iterùm in haſtarum vertice ſuperſtantem, ſolido auro formatam. Sed, vt dixi, in Labaro maximè ea conſpicua. de quo Prudentius:

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum.

Quomodo Chriſtus? quia & nomen eius in ipſo velo expreſſum, & crux nihilominùs in haſtâ. Euſebius diffusè: Ὑψηλὸν δόρυ χρυσῷ κατημφιεσμένον, κέρας εἶχεν ἐγκάρσιον, σταυροῦ σχήματι πεποιημένον. ἄνω δὲ πρὸς ἄκρῳ τοῦ παντὸς, στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ συμπεπλεγμένος κατεστήρικτο. καθ' οὗ τῆς σωτηρίου ἐπηγορίας τὸ σύμβολον δύο στοιχεῖα, τὸ Χριστοῦ παραδηλοῦντα ὄνομα, διὰ τῶν πρώτων ὑπεσήμαινον χαρακτήρων, χιαζομένου τοῦ Ρ κατὰ τὸ μεσαίτατον: *Sublimis haſta auro circumueſtita, cornu tranſuerſum habebat effiϲtum in formâ crucis. Suprà verò, in ipſo culmine omnium, corona è lapidibus pretioſis & auro contexta infigebatur: iuxta quam ſalutaris appellationis ſymbolum, duæ litteræ Chriſti nomen exprimentes, per primos dumtaxat charaϲteres, litterâ Græcanicâ P ſcilicet decuſſatâ & ſciſſâ per medium ipſo X.*

Duplex nota in Labaro.

Lib. I. cap. XXV. De vitâ Conſtant.

Neque cruces modò ſignis inſeri voluit; ſed hoc amplius, ſolas: καὶ τῶν χρυσῶν ἀγαλμάτων, ὁποῖα πρότερον αὐτοῖς ἔθος ἦν, τὸ μηθέν: *& aurearum imaginum cuiuſmodi anteà ſolebant, nullas.* Intellegit aureas imagines Vultusque Imperatorum. Forma ecce in Nummis.

Euſeb. De vitâ Conſt. lib. IV. cap. XXI.

CAPVT XVI.

Crux in Militum armis: in Imperatorum capite & manibus; & pro inſigni.

NEC verò in Signis ſolùm Crux expreſſa, ſed etiam ipſorum militum armis. Euſebius: Ἤδη δὲ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὅπλων τὸ τοῦ σωτηρίου τροπαίου σύμβολον κατασημαίνεσθαι ἐποίει: *Iam verò in armis ipſorum militum ſalutaris tropæi ſignum iuſſit exſtare.* Quibus armis? duplicibus, Clypeis & Galeis: ſed ita, vt Chriſti quidem ipſum nomen (litteris & notis, quibus in Labaro) clypeis inſcriberetur, Galeis

Ibidem.

In clypeis Chriſtus.

autem

Crux in Galeis. autem imponeretur ſupernè Crux ipſa. Prudentius ſic diſcriminat:

Contra Symmach.

——clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat, ardebat ſummis crux addita criſtis.

Et meritò Chriſtus in clypeis, eo ritu quo ſolent nomina Imperatorum. Atque etiam hodie Conſtantinopoli ſunt columnæ, à Conſtantino, vt putatur: in quarum baſibus clypei cum his notis ☧.

Crux in Diademate. Sed & crucem in ſuum caput & ad Diadema Imperator tranſtulit, híc ne, an alius? *Epiſt. ad Lætam.* In Hieronymo quidem lego: *Regum purpuras & ardentes diadematum gemmas patibuli Saluatoris pictura condecorat.* Et credo *Et in effigie Imperatorum.* ab ipſo eſſe Conſtantino: qui, *& in figurationibus ſolidorum & imaginibus proprijs ſignum crucis iuſſit inſcribi.* *Hiſtoria Tripart.* Id Sozomenus quoque aſſerit: Πλαττομένῳ τε ἐν νομίσμασι, καὶ εἰκόσι γραφομένῳ, ἐκέλευσεν ἀεὶ συγχαράττεσθαι καὶ συντυποῦσθαι τοῦτο τὸ θεῖον σύμβολον· καὶ μαρτυροῦσιν εἰς ἔτι νῦν εἰκόνες αὐτοῦ ἐπὶ τούτου ὅσαι τοῦ σχήματος: *Impreſſo autem ſibi in nummis, aut picto in imaginibus, iuſſit ſemper adprimi & adpingi iſtud diuinum ſymbolum: & teſtantur etiamnunc imagines quæ in eo ſchemate exſtant.* *Lib. 2. cap. IX.* Statuam etiam ſibi erigi fecit Romæ in vrbe mediâ, quæ manu hoc ſalutare ſignum teneret, cum inſcriptione quam apud Euſebium, qui volet, leget. *Manu eam tenet.* Et exemplum ſecuti Imperatores alij, in quorum * Nummis hodieque cruces variè videmus. *De vitâ Conſt. I. c. XXXIII. & alibi.* Aliàs victoriæ ſunt quæ manu eas leuent; aliàs ipſi, idque dupliciter. aut enim ſolam eam geſtât, aut globulum cui ea infixa. De globulo Suidas etiam tangit, & cauſſam aperuit,

* Etiã quorumdã qui nec Chriſtiani. Ecco notat in Galieno & Romulo Auguſtul.

Heraclij Imp. nummus aereus.

in Iuſtiniano. Qui, inquit, ἔστησε τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐπὶ κίονος ἐφ' ἵππου. Καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ φέρει σφαῖραν, ἐμπεπηγότος τοῦ σταυροῦ ἐν αὐτῇ, ὑποσημαίνοντος ὡς διὰ τῆς εἰς τὸν σταυρὸν πίστεως, τῆς γῆς ἐγκρατὴς γέγονε, σφαῖρα μὲν γὰρ ἡ γῆ, διὰ τὸ σφαιροειδὲς τοῦ αὐτῆς σχήματος. πίστις δὲ ὁ σταυρὸς, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ σαρκὶ προσηλωθέντα Θεόν: Iuſtinianus *imaginem ſuam poſuit ſuer columnam in equo. Ea ſiniſtrâ manu fert globum, cruce in eo infixâ: ſignificante quòd per fidem in crucem, terræ dominus ſit factus. Globus enim terra eſt, ob hunc eius rotundam formam: fides autem crux, ob Deum qui carne in eâ affixus.* Nec tamen Iuſtinianus inuenti eius auctor: exſtant Theodoſij aliorumque nummi ſic inſigniti diu ante illum. Quin obſeruo Principes Byzantinos in progreſſibus publicis crucem hanc prætuliſſe ſuâpte manu. Ioannes Curopalates: Ἀπὸ μὲν τῶν τῆς ἄλλων φορημάτων φορεῖ ὁ βασιλεὺς ἅπερ ἂν βούλοιτο, τὸν δέ γε σταυρὸν ἐν δεξιᾷ φέρει ἀεί. *E reliquis geſtaminibus geſtat Imperator quæ voluerit cunque: Crucem autem dexterâ ſemper geſtat.* Atque infrà: Καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ κατέχει τὸν σταυρὸν, ὡς συνήθές ἐστι κρατεῖν τὸν βασιλέα ὅταν καὶ τὸ στέμμα φορεῖ: *Et dextrâ quidem manu tenet crucem, ſicut ſollenne eſt teneri ab Imperatore, quoties & Stemma fert,* id eſt diadema. Ab hoc ritu etiamnunc crucifer ille globus inter Sacri illius Imperij inſignia: quod tu RVDOLPHE CAESAR per tot inclytos maiores ad te miſſum tenes, tenebiſq; diu (ita voueo) bono Chriſtiani orbis.

In globo fixa.

Lib. De Offic. Aulæ Conſtant.

CAPVT XVII.

Laudatiuncula Crucis.

SED iam mihi ſalue

Ὦ ξύλον μακαριστὸν, ἐφ' οὗ Θεὸς ἐξετανύσθη.

O lignum felix, in quo Deus ipſe pependit.

Sibylla apud Sozom. II. cap. I.

Quod his elogiis cum Damaſceno lubens meritò afficio, Θυρεὸς καὶ ὅπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου, σφραγὶς ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ ὀλοθρεύων, τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἑστώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαινομένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπτόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἁμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου: *Clypeus & armatura & tropæum contra diabolum, ſignaculum ne tangat nos euerſor, iacentium erectio, ſtantium fulcrum, infirmorum ſcipio, paſtorum virga, reuertentium manuductio, proficientium perfectio, animæ conſeruatio & corporis, omnium malorum auerſio, omnium bonorum conciliatio, peccati pernicies, ſtirps reſurrectionis, lignum vitæ æternæ.* Da hanc nobis ô ÆTERNE.

Lib. IV. De Orig. Fide.

IVSTI

IVSTI LIPSI
AD EOSDEM LIBROS
NOTÆ.
ALLOCVTIO.

AD TEXTVM *etiam meum, Lector, viſum fuit breuiter hæc notare. Cur non in ipſo? quia non pro omnium guſtu hæc talia, & pleriſque ſatis eſt capita rerum delibaſſe. Cauſſa etiam, quia placuit quædam explicatiùs aut firmiùs iterare. Debui ſanè, vt hoc æuum eſt: in quo calumniæ, vt ille inquit,*

Quaſi herba irrigua, ſuccrerunt vberrimè.

In culpâ ſumus, ſiue quid commiſimus, ſiue etiam omiſimus: & pleriſq; pulchrum, non niſi * τὰς ἀκάνθας τῶν βιβλίων ἐκλέγειν. *Ego verò ſcio* neminem eſſe tam felicem, qui non ſubiectus ſit errori, & hoc non dementis eſſe proprium, verùm hominis. *Itaq; ne nunc quidem cùm caueo, ſatis cauero: vtiq; in iſto vario & diffuſo ſcribendi genere, in quo,* alius alio plura inuenire poteſt, nemo omnia. *Quò magis mirum, quoſdam nobis inſultare: nec cogitare quàm multa ipſi fortaſſe non repperiſſent, ſi primi quæſiſſent. Non ſum tam Lynceus, inquiunt, quàm mihi videor. Egóne? teſtor te ſumme Deus, non videor: & ſiquid olim in calidâ illâ ætate calidius abiit, & veris me pretiis nunc æſtimo & pendo. Quò longiùs in hâc vitæ viâ progredior, magis magiſq́; aſpicio circumfuſam animo caliginem, corpori imbecillitatem. Heracleitus, vt opinor, olim dicere ſolitus,* Se cùm iuuenis eſſet, nihil ſcire; cùm ſenex, nihil ignorare: *mihi planiſſimè contrà euenit, & qui olim aliquid ſcire viſus, nunc parum aut nihil. Et ô miſeri, quid nos, doctrina, fama ſumus? Ipſi puluis, illa opinio, iſta ventus. Atqui etiam tangunt quaſi manum iniecerimus ſcriptis alienis. Vellem parciùs: certè non merito meo fit, qui prolixè & libenter honorem ingeniis inuentoribuſq́; habitum iui, niſi ſicubi Dialogorum ratio & decorum id impediuit. Tale in Saturnalibus. neq; negamus virum magnũ multa ante nos in eo argumento obſeruitaſſe: ſed ſcripta eius êxſtant; quid detraximus? Illud tamen non arbitror, ibi aut alibi inſigniorem notam aut correctiunculam malâ fraude in nomẽ meum tranſſcriptam. Tetigit aliquis hanc aut illam materiam? quid tum? ego fortaſſis impleui. Et vt ſeriò loquar, lectionis aut collectionis tota iſta res eſt: cur alteri imputemus? Tot iam annos, imò luſtra, in iiſdẽ illis ſcriptoribus verſor, voluo reuoluo in eaſdem curas: malè me hercules de induſtriâ ingenioq́; noſtro ſentit, quiſquis aut non lecta ea nobis cenſet, aut neglecta. Vt è fonte quod haurimus, noſtrum eſt, quiſq; tamen ſuo vaſe: ſic quod è communibus illis ſcriptoribus, ſed quiſq; pro iudicij ſui modo. Deniq; legere, aut colligere parum eſt: ſeligere, diſponere, eloqui, poſcit laudem. Hæc & talia ſatiare nos ſcriptionis poterant: melior ratio reuocauit, & ſuaſit publico prodeſſe quà poſſum. Opes atq; arma noſtra, ſtilus. Quem tamen in alium numquam ſtringam aut proferam: abſit: Chriſtianum me commemini, id eſt, Sacerdotem pacis.* Habet quidem gloria, *aut Plinius,* præſertim in ſtudiis, quiddam * ἀκοινώνητον: *nolo in me expetat. & quandocumque moriar, feram mecum hanc conſcientiam, nullius me famæ inuidiſſe, quoſdam meæ. Quòd ſi æuum hoc parum etiam gratum ſit: quid noui?* Suum cuique pretium poſteritas rependet. *Tu Lector vale, & iuuantem, aut certè volentem, ama.*

* Spinas librorum eligere.

* inſociabile:

NOTÆ AD LIB. I.

CAPVT II.

GABALVM.] Exoticam vocem eſſe per me ſuſpicabar, didici & Hebræam origine à Mart. Antonio Delrio, doctiſſimo & amiciſſimo viro. nam illis *Gab*, excelſum: *Gabal*, terminus, aut rectus ſtipes in agris. Quid niſi tale crux, quæ erecta, & in excelſo? Reperio & in Perſicarum vocum indice (à Franc. Raphalengio noſtro habui) *Gali* notare excelſum. Iam noſtras vox quantulum abit, qui patibulum *Galgam* appellamus? Sed nec Gallica valdè abludit.

Cruces Caucaſorum.] Potes pro ipſis ſuppliciis accipere, & cruciariâ morte. Auſonius de hac quoque Prometheâ:

Sic inter rupes Scythicas ſtetit alitibus crux.
Vnde Prometheo de corpore ſanguineus ros.

Iunius Baſſus apud Senecam lib. I. Controu. III. *Nihil amplius putabam adiici iſtius audaciæ poſſe, quàm quod in illâ cruce Veſtam nominaueras.* Nuſquam ſanè crux; ſed virgo deiicienda de ſaxo erat, Veſtam inuocauit, & cecidit illæſa.

AD CAPVT III.

Confixum eſſe Chriſto dicis.] Eſt illud Pauli ad Romanos cap. VI. Ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεςαυρώθη.

Cruciarius.] Quomodo & *Verberonem*, *Flagrionem*, *Maſtigiam* dicimus, verbere, flagro, maſtige dignum. Tertullianus aliter hac voce vtitur. *Febris per cruciarios & mortiferos exitus erogat hominem:* id eſt, cruciantes. Qua mente & *Vinum crucium* in Lucilio Feſtus obſeruat, inſuaue, acerbum.

AD CAPVT IV.

Σταυρὸς & Σκόλοψ.] Nec tamen nego pluribus etiam verbis in hanc rem vti. Ecce & Ἴκριον appellant crucem. Scriptor anonymus apud Suidam: Ἰκρίῳ Ἰουδαῖοι τὸν Σωτῆρα προσήλωσαν: *Ligno recto Iudæi Seruatorem affixerunt.* Sunt qui ita hoc verbi explicent & vertant in Thucydidis vitâ quam ſcripſit Marcellinus: Ἴκριον ἐπὶ τοῦ τάφου κεῖσθαι. τοῦ κενοταφίου δὲ τοῦτο γνώρισμα εἶναι ἐπιχώριον καὶ νόμιμον Ἀττικὸν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ δυστυχίᾳ τετελευτηκότων, καὶ μὴ ἐν Ἀθήναις ταφέντων: Ait quoſdam opinari Thucydidem peregre & in exſilio mortuum. *Lignum enim ſiue Tabulam ſuper ſepulchrum eius poſitum eſſe. Hoc autem inanis & honorarij tumuli patrium ſignum & ſollenne Atticum haberi, in iis qui tali infortunio obiiſſent, nec Athenis ſepulti eſſent.* Sunt, inquam, qui *Crucem* aut *Furcam* vertant, nec mihi probant. Magis eſt, vt Ἴκριον hic lignum nauale ſit (peregrinantis, aut abſentiæ indicium, quoniam mari ferè ex Atticâ abitur) de quo Heſychium vide. Ille idem Grammaticus addit: Ἴκριον σανίδωμα, ἢ ξύλον ἐν ᾧ κακοῦργοι δέον). Melius δέοντ). id eſſet, *lignum ſiue axis in quo malefici ligantur.* Atque ita Euſtathius in Iliad. X. Σανίς, ἐν ᾗ τοὺς κακούργους ἔδεον. Et verſu 174.

Aſſer, in quo maleficos ligabant. Item Ariſtophanes: Βασανίζων πάντα τρόπον, ἐν σανίσι δήσας: *Omni modo torquens, in aſſere ligans.* Reperio & in Euſebio Ἴκριον pro cruce, & ſuprà adduxi, lib. II. cap. XII. Σανίδα in hac re dixit Herodotus in extrema Calliope: Ἀπαγαγόντες δὲ αὐτὸν ἐς τὴν ἀκτὴν, σανίδα προσπασσαλεύσαντες ἀνεκρέμασαν. Quod vertunt: *Adductum hunc in litus depactis humi aſſeribus ſuſpenderunt.* Vide an non σανίδι legas potius, hoc noſtro ſenſu: *Abducentes eum ad litus, aſſeri affigentes ſuſpenderunt.* Eſſet atttixio in ſtipite ſimplex.

Κρεμᾶν.] Ita palam Plutarchus in Cæſare, de piratis: Πολλάκις ἠπείλησε κρεμᾶν αὐτούς: *Sæpe minatus crucifigere eos*, vt Latini omnes loquuntur & narrant. Eſt & Antiochi regis edictum, quo philoſophos regno pellit, & pœnam etiam affectantibus ponit illam: Τῶν δὲ μειρακίων ὅσοι ἐὰν ἁλίσκωνται περὶ τούτοις γινόμενοι, διότι κρεμασθήσονται, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν αἰτίαις ἔσονται μεγίσταις: *Iuuenum verò quicumque reperientur apud iſtos, ij ſuſpendentur, & patres eorum harebunt in maximâ noxâ.* Ita Athenæus recitat lib. XII. ſed verum de hac noſtrâ in cruce ſuſpenſione, an de aliâ in trabe accipimus? in trabe, inquam, ad verberandum flagellandumque. quem morem Græcis Latiniſque fuiſſe, comœdiæ atque alia docent.

Aliorum inanes logos.] Ita vere, inanes. Nam Alciati quale eſt? Ait *Hiſtiæum Mileſium* intelligi, *quem Sardibus præpoſitum Artaphernes & Harpagus cruci fixerunt, capite deſecto & ad regem miſſo.* Ita Herodotus, inquit, libro ſexto. Quod verum eſt: ſed quid Hiſtiæo, cum Achæo? Reſpondet, *ideò ſic vocari à poëtâ, quia Hiſtiæus Mileſius fuit, Mileſij coloni Ionum, Iones Achæi. Ergo à patriâ, Achæus.* Quis color in hoc ſermone? Sed nec amicum noſtrum audio ſine auctore ſcribentem: *Achæum intelligi Lydiæ regem, qui ob auaritiam necatus in Pactoli aquis pependit.* Lib. x. perieg. cap. xxiij.

AD CAPVT V.

Memorem Veneris Proſerpina Adonim.] Auſonius fabellam aſpicit, quæ eſt iſta. Venus ipſa olim puerum hunc deamauerat, & vt ſola frueretur, clàm depoſuerat apud Proſerpinam. Sed hæc mox in eâdem flammâ: ac repetenti Veneri negat dare. Lis eſt, itur ad Iouem. Ille rem ſic componit, vt Adonis, quod ad viuum, in tres anni partes ſecaretur. Primâ, vt Adonis, Adonidis eſſet: ſecundâ, Veneris: tertiâ, Proſerpinæ. Acquieuerunt. ſed enim Adonis pronior in Venerem, ſuum quoque trientem illi tribuit. Hæc Apollodorus lib. III. Bibliothecæ. Ergo iſtud eſt, quod Proſerpina nunc cruce vindicat. Theocritus & ipſe huc aſpexit. Eidyll. XV.

Ἕρπεις, ὦ φίλ' Ἄδωνι, καὶ ἐνθάδε κ' εἰς Ἀχέροντα
Ἡμιθέων, ὡς φαντὶ, μονώτατος.

Migras, ô bone Adoni: iſtuc & ad infera regna,
Semideûm, vt dicunt, ſolus.

Nam vult non alteri conceſſum, vt modò ad inferos, modò ad ſuperos iret, & alternis copiam ſui faceret duabus deabus.

Arbores reciſas leuiter.] Ad has, vel ad nudum alium ſtipitem, alluſit Quinctius in epigrammate quo poëtam Græculum facetè eſt vltus

rus. Ille Philippum & Macedones inſigni victoria fregerat, cuius laudem ad Ætolos transferre Alcæus quiſpiam voluit Græcâ leuitate. Scilicet quia in auxiliis Romanis fuerant Ætoli. Scripſerat igitur.

Ἄκλαυστοι καὶ ἄθαπτοι, ὁδοιπόρε, τῷδ᾽ ἐπὶ τύμβῳ
Θεσσαλίας, τρισσαὶ κείμεθα μυριάδες,
Αἰτωλῶν δμηθέντες ὑπ᾽ Ἄρεος, ἠδὲ Λατίνων,
Οὓς Τίτος εὐρείης ἤγαγ᾽ ἀπ᾽ Ἰταλίας.
Indefleti, inhumati, his campis ecce iacemus
Theſſaliæ, cæſi millia ter decies,
Aetolo domiti ſub Marte, & Marte Latino,
Quos Titus è latâ duxerat Italiâ.

In Ætolos Romanis præpoſitos, & quaſi hi acceſſio illorum. Momordit Titum, & vltus eſt, ſed verſus verſu. Reſcripſit alludens:

Ἄφλοιος καὶ ἄφυλλος, ὁδοιπόρε, τῷδ᾽ ἐπὶ νώτῳ
Ἀλκαίῳ σταυρὸς πήγνυται ἠλίβατος:
Corticibuſq; & fronde carens, hac monte, viator,
Alcæo crux defigitur aëria.

Quibus verſibus ſignificat crucem defixam ibi ſtare, quæ hominem illum exſpectet. Plutarchum in Quinctio lege: & ſimul nota, altam hic Crucem poni, quaſi in ſcelere inſigni ſuo loco à nobis dictum.

Iſidem verò Cererem.] Ipſe Tertullianus hoc affirmat, de Coronâ militis: *Prima Iſis repertas ſpicas capite circumtulit.* nam quæ hæc Iſis quæ ſpicas repperit, niſi Ceres?

AD CAPVT VI.

Neſcio an Mæcenati deſcripta.] Ambiguè profero, quia etſi Mæcenatis verba nobis faciunt, vix tamen Senecæ, qui velut interpretans ſubdit: *Suffigas licet, & acutam ſeſſuro* (ita legendum, non *ſenſuro*) *crucem ſubdas, eſt tamē vulnus ſuum premere & patibulo pendêre diſtrictum.* Atqui *pendêre*, & *patibulo* quidem, vix eſt vt conueniat in noſtram Acutam. Niſi ſi tamen patibulum etiam de vno ligno, in quo homo quomodocumque expanſus: quod haud nimis velim ſperni. Si diſplicet: alia interpretatio quærenda ſit crucis hic *acutæ*. An ideò talis, quia cum dolore acri necat? vt morbi quidam acuti medicis. Lente probem: & mauelim opinari genus aliquod crucium triſte, rarum, in quo ſtipes, cui homo acclinatur, ſtimulis clauiſque acutis ſit præfixus. vt cum acquieſcere vellet (*ſeſſuri* vox in Senecâ) pungeretur ac ſcinderetur in corpore auerſo. Nihil ſuper hoc legi, fateor: commentum eſt meum, niſi ſi quid iuuat illa Reguli machina, quæ ſic armata, & in eam ipſe incluſus. Quæ etſi noſtra crux non fuit (armarium potius quoddam & arca) tamen & *crucem* Seneca appellauit epiſtolâ XCVIII. itemque libro de Prouidentiâ cap. III. Certe quidem *Acutæ* vocem in Mæcenatis verſibus non ſic leuiter & in ventum additam, ipſe indicat Seneca, qui eam attollit ac repetit (tu vide) quaſi in eâ ſententiæ momentum.

Iam olim ſic legimus.] Nempe in curis ſecundis: idque e libris tantum? imò ante me Pincianus, vir fidei & iudicij bonus. Muretus tamen aliter: ſed qui bene examinat, ſtabit à noſtrâ. cuius ſententia, *Hanc vitam mihi ſuſtine & proroga, etiam ſedenti in acutâ cruce.*

AD CAPVT VII.

Ipſi verterunt ξύλον δίδυμον.] Quod ipſum pro cruce poſuit incertus ſcriptor apud Suidam: *Εὑρὼν δὲ Ἰλλοῦστρον φθορέα, ἐκρέμασεν ἐπὶ διδύμῳ ξύλῳ: Inueniens Illuſtrum corruptorem, ſuſpendit in gemino ligno.* Id eſt *cruce*: etſi Suidas interpretatur, τὸν σταυρὸν Ῥωμαίοις φάσκων. Vide ipſum in voce Δίδυμον, & Γάλλος.

Vt Chriſtum deformantes.] Puto ſcribendum, *vt chi deformantes*. Intellego X. litteram Græcanicam, quæ vere figura manuum illarum fuit.

AD CAPVT VIII.

Penulæ aut manui.] In penulâ aut veſte Monachorum crux, imo & cruces, ſi recte capio Nicephorum Gregoram, qui ſic de Imp. Andronico monacho nouello: *Ἄνω μὲν ἐρυθρὸν περιέθηκε τὸν τοῦ θείου σταυροῦ τύπον, κάτω δὲ μέλανα: Superne rubrum præſulit diuinæ crucis ſignum, inferne nigrum.* Duas diuerſi coloris cruces appoſitas videtur dicere: niſi tamen vnam intellegit, ſic diſtinctam. Quod manu autem tulerint, hodieque in Æthiopibus ſiue Abyſſinis ille mos, vti vulgus reliquum cruces e collo pendulas geſtet, monachi hoc amplius etiam manu. Auctor Damianus a Goës in illorum rebus. Illud etiam mihi nouitium legi, miſeros oppreſſoſque cruces prætuliſſe, haud aliter quàm olim infulas & velamenta. Ligurinus libro VIII. de Italis hoc notat, qui ius auxiliumque poſcebant ab Imp. Frederico:

—— ex omnibus vndique multi
Vrbibus ac vicis aderant, queruloq; ferebant
Innumeras clamore cruces. hoc quippe querelas
More ſolent aperire ſuas.

Cum anulo vel anſulâ.] Anſulam Becanus facit, & interpretatur (ita ingenium & ſcopus viri fuit) μυστικῶς, quaſi moneamur apprehendere crucem, & eam tenere. Quid ſi oculum eſſe dicam? Iuuat aliquid Macrobius, qui inter notas Ægyptiacas refert, & ſignificare ait Solem. Lib. I. Saturn. capite XXI. *Oſirim Aegyptij vt Solem eſſe aſſerant, quoties Hieroglyphicis litteris ſuis exprimere volunt, inſculpunt ſceptrum, inq; eo ſpeciem Oculi exprimunt, & hoc ſigno Oſirim monſtrant: quia Solem, Iouis oculum, appellauit antiquitas.* Et ſane quia ſignum hoc Tau *Vitam venturam* deſignauit: nónne appoſite Sol aſſcriptus, qui auctor vitæ?

AD CAPVT X.

Vnicornis enim cornua.] Curioſè & pænè dixerim moroſe explicat Iuſtinus. ſimplicius multò Tertullianus aduerſ. Iud. cap. X. *Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter vſque ad ſummum terræ. Non vtique Rhinoceros deſtinabatur vnicornis, nec Minotaurus bicornis: ſed Chriſtus in illo ſignificabatur: cuius cornua eſſent crucis extima. Nam & in antennâ nauis, quâ crucis pars eſt, hæc extremitates huius cornua vocantur; vnicornis autem medij ſtipitis palus.*

* *Ἄλλοι μὲν καὶ τῶν τροπαίων.*] Mutilus locus. & aptant quidem hæc ad tropæa vulgaria, ſiue monumenta victoriæ: ego cum in verba intendo, ambigo: & neſcio quid de faſcibus potius ſubolet dictum. *Per illos* (ita verterim δι᾽ ὧν) *progreſſus in publi-*

publicum fiunt: illi verè *ſigna imperij & poteſtatis:* Atque cum inſertâ ſecuri, crucem referunt

planiſſime. Nónne etiam Tropæa? inquies. Quis neſcit? ſed præiuit fortaſſe aliquid de Tropæis illis: hic magis de faſcibus (mihi quidem) dixiſſe videtur. Nec moueor quod *Τροπαίον* voce vtatur: nónne & ſupra Malum in naui ſic vocauit? & Euſebius etiam Labarum illum militarem. Poſſunt & verba alia excidiſſe. Nec pono tamen iſta, ſed propono.

Αὐτοκρατόρων ἀποθνησκόντων τὰς εἰκόνας.] Quę illæ ſunt? quis me docet? In Nummis, in ſtatuis nihil tale video, nec vſquam in cruce propoſitos Principes defunctos. Subdubitabam an ad aquilas reſpiceret, quæ volantium habitu, & in cælum tendentium paſſis alis conſpiciuntur in Nummis, & additum CONSECRATIO. Scilicet quaſi Iouis illa ales animam defuncti ferret in gremium Iouis. Certè quidem eam formam crucis eſſe & Patres monent & res ipſa docet. Sed non placet. Hoc nunc magis, intelligere eum imagines defunctorum Principum, quæ ordine innexæ in militaribus ſignis. Nec enim viuorum ſolùm illic effigies, ſed magis mortuorum. De iſto ipſo æuo Conſtantini Euſebius, libro II. De vita eius, cap. XVI. Deſcribit Licinij milites in pugnam, more veterum, id eſt, gentilium euntes: Οἱ μὲν, inquit, *πολυπληθείᾳ θεῶν θαῤῥοῦντες σὺν πολλῇ δυνάμει χειρὸς στρατιωτικῆς ἐπῄεσαν, νεκρῶν εἴδωλα θανόντων ἐν ἀψύχοις ἀγάλμασι προβεβλημένοι. Hi quidem numero deorum freti cum multâ manu militari ingruebant, mortuorum imagines in ſignis inanimatis præferentes.* Et ſcripſi de hoc more in Militiâ Romanâ. Ergo hoc Iuſtinus exprobrat, Vos, inquit, cruces colitis, cum Imperatorum & quidem Diuorum imagines proponitis in haſtis & vexillis, quid niſi in crucibus? Nam ea illis figura. Reſpexi etiam aliquando ad Tertullianum, in Apologetico: *Quod non ſimulacrum prius argilla deformat, cruci & ſtipiti ſuperpoſita?* Sed hoc diffuſum nimis eſt, nec tangit Imperatores tantùm.

AD CAPVT XI.

Populariter & ad cauſſam Cicero dixerit.] Quòd hic ea fide, non opinor. Plinius non ei fautor lib. XXXVI. cap. XV. *Nouum & inexcogitatum antea poſteaq; remedium inuênit ille rex* (Tarquinius ſuperbus) *vt omnium ita defunctorum figeret crucibus corpora, ſpectanda ciuibus, ſimul & feris volucribusq; laceranda.* Nam liquet eum loqui de mortuis & iis qui ſe interficerent laborum tædio, quos ille crucifixit. At non id in viuis vſurpauit primus. vt ait, vltimuſque.

Arboribus ſuſpendunt.] Haud iniuriâ ambigo, ad vtram pœnam referam, laquei, an Crucis. Nam nec verba alterutrum euincunt, nec alia exempla. Lego in Martyrologio, die XIV. Martij, de duobus Monachis, *quos Longobardi ſuſpendio necauerunt in arbore.* In ipſis Longobardorum Legibus, Tit. C.XIV. *Si ſeruus regis Morth fecerit, ita decreuimus vt componatur ipſa perſona ſicut appreciatus fuerit: & ſeruus ipſe ſuper foſſam mortui appendatur, & in eum vindicta detur, & ſit cauſſa finita.* Plurium (antiquorum quidem) nunc non memini: & hæc ipſa incerta, nec diiudicauerint litem.

NOTÆ AD LIB. II.

CAPVT II.

CAPVT *obnubito.*] Quod pleriſque puniendis factum, præſertim ſi gladio. Hegeſippus lib. V. cap. XLVII. *Dum percuſſor moratur, clauſis iam faſciolâ oculis, ſeſe proripuit ad Romanos.* In vitâ Cypriani: *Poſteà vero B. Cyprianus manu ſuâ oculos ſibi texit.* Sed & cùm ducerentur ad carcerem, aut ad mortem, caput tegebatur. Tacitus IV. Annal. *Trahebatur damnatus, quantum obductâ veſte & adſtrictis faucibus niti poterat clamitans.* Ammianus lib. XIV. *Carnifex rapinarum ſequeſter, & obductio capitum, & bonorum vbique multatio.* Imo & torquendis hoc factum. In Curtio lib. VI. de Philotâ. *Dum obligantur oculi, dum veſtis exuitur, deos patrios, gentium iura inuocabat.* Proprie autem de crucifigendis, vetus illud carmen quod iam explico: & in libro Eſther, cùm Aman ad crucem rapitur, *Statim operuerunt faciem eius.*

AD CAPVT III.

Ἀστραγαλωτὰς μάστιγας.] Addo, ſi noſſe lubet, quaſdam etiam dictas *στραγγαλωτὰς*, iſtis haud abſimiles, contortas ſcilicet & nodoſas. Suidas: *στραγγαλιώδης, δυσέμφορον. Καὶ στραγγαλωτὴ μάστιξ.* Addit deinde verba incerti ſcriptoris: *Ὁ δὲ ἐκέλευσεν αὐτὸν μαστιγῶσαι τῇ στραγγαλωτῇ μάστιγι.*

AD CAPVT V.

Quid opus erat auxiliatore & ſubſequâ, qui adleuaſſet?] Ita vulgata quidem opinio eſt, dumtaxat adleuaſſe. At D. Hieronymus in Matthæum cenſet etiam tuliſſe, ſed ſeorſim & poſt Chriſtum. Nam cùm Ioannes aperte ſcribat Chriſtum tuliſſe, alij tres Euangeliſtæ Simonem Cyrenæum: ipſe conciliat, & *hoc intelligendum eſt*, inquit, *quòd egrediens de Prætorio Ieſus ipſe portauerit Crucem ſuam: poſteà obuiam habuerint Simonem, cui portandam crucem impoſuerunt.*

AD CAPVT VII.

Super lignum ſe ipſum extendit.] Quid ſi de tranſuerſario tantùm ligno capias, in eo figi ſolitos, & deinde ſubduci atque appendi? Pugna omnis ceſſet, & breuiter fortaſſe rem dixi.

AD CAPVT VIII.

Clauis aut funibus.] Neſcio an Lucanus non vtroſque memoret in his occultioris ſententiæ verſibus: qui quoniam toti ad crucem, ponamus, & retegamus. Lib. 6. de magâ Theſſalâ,

—— Laqueum nodoſq; nocentes
Ore ſuo rupit, pendentia corpora carpſit,
Abraſitq; cruces, percuſſaq; viſcera nimbis
Vulſit, & incoctas admiſſo Sole medullas:
Inſertum manibus chalybem, nigramq; per artem

Stillan-

Stillantis tabi ſaniem, viruſq́; coactum
Suſtulit, & neruo morſus retinente pependit.

Quod ait *laqueum & nodos nocentes:* alij *nocentum* edunt:atq; ita haud incommode ad vincula aptes, quibus noxij ad cruces aſtricti. Tamen in aliquot ſcriptis libris, *recentes.* & id malim: credamq́ue ad ſuſpendioſos dumtaxat referendum, & qui ſeipſos illaquearunt. Reliqua iam de Cruce:& *percuſſa viſcera nimbis, & incoctas ſole medullas.* ſignanter dixit de corporibus quæ (vt lib.II.cap.XV. ſcripſi) in crucibus relicta, ſitu marcida & tabida fiebant, quatenus volucres non laniarent. Iam *Incertum manibus chalybem*, clauos intelligi liquebit, ſi emẽdes *Inſertum.* Nam hos quoque appetitos ad Magicas artes Apuleius oſtendit, in deſcribendâ ferali illâ officinâ, lib.III. *Hic nares & digiti, illic carnoſi claui pendentium.* Sed & amplius de his funibus addo. Videri, quorumdã iudiciò, neceſſarios fuiſſe in omni fixione. Nam volunt manus ligatas, ne ſe ſubducerent ad ictum aut commouerent. tum etiam vt firmius & cum adminiculo penderent. deinde & alterum funem ad pectus, corpus ambiiſſe ſub ipſas alas, eoque ſubleuatum hominem & attractum in ſummam crucem. Id porrò factum admotis vtrimque ſcalis. Eius ſententiæ vir ſtirpe & moribus antiquis Ioannes Boiſotus eſt, qui amice hoc ſuggeſſit. Et ſane de ſcalis, apponere eas pæne neceſſarium videtur, vtique ad Erectam crucem. Quomodo aliàs ſubduxeris, aut fixeris? Etiam de funibus ſunt quæ ſuadeant, præter antè dicta. vt Hilarius de Trinitate lib.X. *Penduli in cruce corporis pœna, & colligantium funium violenta vincula, & adactorum clauorum vulnera.* Iungit ſimul & funes & clauos, vt Lucanus. Etiam illud Chriſti vaticinium in Petri mortem, poſcit funes. Ioannis cap. XIX. *Extendet manus tuas, & alius te cinget.* Cinctio iſta vinculorum in cruce eſt. Theophylactus: Τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. *Extenſionem in cruce & vincula notat.* Tertullianus in Scorpiaco: *Tunc Petrus ab altero cingitur, cùm cruci adſtringitur.* Videndum an non in Auſonij Cupidine ſimile, qui adſtrictus deſcribitur, & mox addit, *Adfigunt.* Atque ecce in tabulâ formam duplicem fixionis, pro duplici ſubductione.

Æſchylus μακροχαλκέας *appellat, in Prometheo.*

Tres

Tres repperit.] An & duas latronum tranſtulit, non cultus ſed memoriæ cauſsâ? Videtur ex Suidâ, ſi tamen ex meo nunc ſenſu corrigendus. In voce φόρος inquit: Κάτωθεν τοῦ φόρου κεχωσμένοι ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ τῶν δύο λῃστῶν, καὶ βικίον μύρου ᾧ ἠλείψατο ὁ Χριστὸς, καὶ πολλὰ ἕτερα σημειοφορικὰ, τεθέντα μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἀφανισθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου. Nam puto legendum δύο σταυροί. Qui verò fuerint στρατηγοὶ, ſiue *duces duorum latronum*? nec id ſit idonei vllius ſenſus. Vertam igitur: *Infra forum defoſſæ erant duæ cruces duorum latronum, & vaſculum vnguenti quo Chriſtus vnctus, & alia multa inſignia, poſita quidem à Conſtantino magno, ſublata verò ſub Theodoſio magno.* Admonitus poſteà per litteras ſum à Ioanne Liuineio amico noſtro, ſerio & ſine ambitione docto, vitium eſſe ab imperitiâ tranſcriptorum. qui cùm in autographo repperiſſent στροὶ, quod compendianâ ſcripturâ σταυροὶ erat, fecerunt flagitioſe στρατηγοί.

AD CAPVT IX.

Α'μεξύντῳ γε.] Ita benè & doctè Franc. Nanſius, cum anteà eſſent ὁμοξύντῳ. Et ſanè claui iſti grandes: atque ita ipſe Nonnus identidem σιδήρεα κέντρα appellat *Stimulos ferreos*.

Contrà tendunt alij & ſuggerunt quaternos.] Atque ego, etſi negaui me decidere, pronior ſum in hanc partem. In templis Græciæ hodie intellego paſſim Chriſtum cruci affixum, diſparatis pedibus ſic pingi. Vidimus id ipſi Venetiis in gentis eius templo, tum & alibi in antiquioribus picturis. Audio & Treuiris clauum qui aſſeruantur, diſerte in memoriis antiquis ſcribi *clauum pedis dextri.* Addo autem, Conſtantinum Imperatorem quoſdam ex his clauis (id quoque multitudinem ſuadet) inſeruiſſe capiti ſtatuæ quam ſuo nomine Conſtantinopoli poſuit. Zonaras: Ο' δὲ θειότατος Α'υτοκράτωρ εἰς οἰκεῖον ὄνομα τὸ ἄγαλμα (τοῦ Α'πόλλωνος) ἔστησε, τῇ κεφαλῇ τούτου τινὰς τῶν ἥλων ἐναρμοσάμενος, οἷς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου προσεπαττάλευσαν τῷ σωτηρίῳ σταυρῷ.

AD CAPVT X.

Extenſus ambas manus.] Proprium hoc Crucis, extendi. Itaque Euangeliorum vetus Gothica tranſlatio (Auctor Antonius Morillonus) vertit identidem Crucifigere, **Vſrannen** quaſi dicas extendere, & quidem propriè de pannis, quos in palis valliſque diſtendit fullo. Ea extenſio ad manus maxime refertur. Artemidorus libro I. capite LXXVIII. Εἰ δέ τις ὑψηλὸς ἐπί τινος ὀρχοῖτο, εἰς φόβον καὶ δέος πεσεῖται, κακοῦργος δὲ ὤν, σταυρωθήσεται, διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν τῶν χειρῶν ἔκτασιν: *Si quis ſublimis in loco quopiam ſaltet, in periculum & metum incidet. maleficus autem exiſtens, crucifigetur, ob altitudinem & manuum extenſionem.* Epictetus apud Arrianum, ab hac cauſsâ comparat falsè eos qui in balneis ſe diſtendunt & lauandos fricandoſque præbent, cum crucifixis; lib. IV. Diſſertat. c. XXVI. Ι'ν ἐν τοῖς βαλανείοις ἐκδυσάμενος, καὶ ἐκτείνας σεαυτὸν, ὡς οἱ ἐσταυρωμένοι, τρίβῃ ἔνθεν καὶ ἔνθεν: *Vt in balneo exutus & teipſum diſtendens, vt ſolent crucifixi, fricêris hinc atque illinc.*

Veſtigium huius tabellæ exſtare audio.] Imò & video: ac miſit ad me Dionyſius Villerius vir veteri doctrinæ & mihi valdè amicus ectypon nummi

Græcanici veteris, qui aureus aſſeruatur in monaſterio Lætienti in Hannoniâ, quem ecce habes. Inſcriptio in eo eſt: Κόσμου τὸ λύτρον, αἷμα τοῦ Θεοῦ Λόγου: *Mundi redemptio, ſanguis Dei Verbi.* Miſſus is nummus cum aliis ſacris donariis eſt ab Henrico Imperatore, tunc Conſtantinopoli, anno Chriſti ∞. CC. VIII.

AD. CAPVT XI.

Περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου.] Id dicunt Circunduci, ſicut Traduci, cùm oſtentui dumtaxat per ora populi ducebantur, & ſæpè alibi puniendi. Suetonius in Tito, cap. VII. *Hos* (Delatores) *nouiſſimè traductos per amphitheatri arenam, partim ſubiici in ſeruos ac venire præcepit, partim in aſperrimas inſularum auehi.* Neſcio an Martialis verſus, qui iamdiu cubat in morbo, ſic ſanandus, lib. I. de hiſipſis Delatoribus & Titi facto:

Turba grauis paci placidæq; inimica quieti,
Quæ ſemper miſeras ſollicitabat opes:
Traducta eſt titulis, nec cepit arena nocentes,
Et delator habet quod dabat exſilium.

Titulis enim vult traductos Delatores. quomodo? nónne omnium vnus eſt communis? non hîc: quia additum, quos & quàm illuſtres quiſque detuliſſet. Exempli cauſsâ: *Hic eſt Titius qui Camerinum detulit. Hic, qui Lateranum,* & talia. In libris legitur: *Traducta eſt Getulis*, in aliis, *Tradita Getulis*: & emendarunt, *Traducta eſt Gyaris*, quod ego & ratio facilè refellant.

Πίνακος αὐτὸν προάγοντος.] In tabellâ enim hæc talia ſcribi ſolent: ſicut & Titulus Seruatoris. Cyprianus de montibus Sinâ & Sion: *Pontius Pilatus impulſâ mente à Deo accepit Tabulam, & titulum ſcripſit tribus linguis: & in capite ligni clauis tribus Tabulam cum nomine Regis Iudæorum confixit.* Ex cuius verbis vides etiam Tabulam non ſuper lignum (vt multi repræſentant & pingunt) ſed in ipſo ſupremo ligno clauis fixam.

De quo more alij.] Inter eos P. Faber libris Semeſtrium, vbi & ſparſim plura de Cruce, & quædam ſelecta atque edecumata.

AD CAPVT XIV.

Diſparata hæc ſupplicia.] Notauit & publicè ante nos monuit Cæſar Baronius, vir ſacra profanaque doctus, in Martyrologio. Sed cur frangebant iis, quos ſtatim mortuos vellent, crura? An non cauſſa in Plinio? Ille lib. XI. cap. XLV. notat in iis vitalitatem eſſe: atque addit: *Nam in ipſâ genus vtriuſque commiſſurâ, dextrâ læuâq; à priore parte, gemina quadam buccarum inanitas ineſt: quâ perfoſſâ, ceu iugulo, ſpiritus fugit.* Aliud autem eſt à fragio crurum, *Exſecare crura*: quod in Ammiani lib. XXII. leges, in oratione Iuliani: *Quiſque agmine cohærens incedat, ſciens quòd, ſi remanſerit vſquam,*

vſquam, exſectis cruribus relinquetur. Hoc enim proinde eſt, quaſi dixiſſet, neruis aut ſuffraginibus inciſis. Vetus ſæuitia, & Annibali vſurpata in Romanos. Ennius: *His pernas ſuccidit iniqua potentia Pœni.* Potentia Pœni more Græco, eſt Pœnus. Liuius de eâ ipsa re, in clade Cannenſi: *Quoſdam iacentes viuos ſucciſis feminibus poplitibusq; inuentos fuiſſe.* nempe ne attollerent ſe, & vt deſolati morerentur. Vſurpatum eſt Tyrannis in Chriſtianos. Sozomenus lib. I. cap. X. de Paphnutio & Maximo: quos, inquit, Μαξιμῖνος ἐν τοῖς μετάλλοις ἐργάζεσθαι καταδικάσας, τοὺς δεξιοὺς αὐτῶν ἐκκόψας ὀφθαλμούς, καὶ τὰς ἀριστερὰς ἀγκύλας ἀποτεμών: *Maximinus ad opus metalli condemnanis, dextros eorum oculos excutiens, & ſiniſtri pedis ſuffragines abſcindens.* Euſebius oſtendit aduri etiam ſolere, lib. VIII. cap. XII. vbi quorumdam meminit τοὺς λαιοὺς πόδας κατὰ τῶν ἀγκυλῶν καυτῆρσιν ἀχρειωμένων: *qui ſiniſtris pedibus, circa poplites, ferro aduſtis, inutiles facti eſſent.*

Libri non immunes.] Lego in Euſebij lib. VI. cap. XIX. de Apollonio Martyre, cùm is ſub Commodo Principe delatus eſſet vt Chriſtianus, accuſatori, ex lege crura fracta fuiſſe. Verba huic rei: Ὅτι μὴ ζῆν ἐξὸν ἦν, κατὰ τὸν βασιλικὸν ὅρον, τοὺς τῶν τοιῶνδε μηνυτάς, αὐτίκα κατάγνυται τὰ σκέλη: *quoniam viuere nefas, iuxta legem Principis, talium delatores, ſtatim crura ei fracta ſunt.* Sed cuius Principis hæc lex tam commoda in Chriſtianos? Non opinor ipſius Commodi. Numquid M. Aurelij? de quo Tertullianus Apolog. c. V. *Qui ſicut palàm ab eiuſmodi hominibus* (Chriſtianis) *pœnam dimouit; ita alio modo palàm diſperſit, adiectâ etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore.* Et quod ait de *damnatione tetriore*, poſſis vel ad Crurifragium iſtud referre: vel ad Viuicomburium, quo affici accuſatores Chriſtianorum iubet eiuſce Principis epiſtola apud Onufrium in Faſtis expreſſa.

AD CAPVT XV.

A Sole ac pluuiâ corrumpi.] Exemplum huic rei etiam in libris ſacris, vt Reg. II. cap. XXI. *Dedit eos* (ſeptem viros) *in manus Gabaonitarum, qui crucifixerunt eos in monte coram Domino. Tollens autem Reſpha filia Aia cilicium ſubſtrauit ſibi ſupra petram ab initio meſſis, donec ſtillaret aqua ſuper eos de cælo, & non dimiſit aues lacerare eos per diem, neque beſtias per noctem.* Hoc de pluuiâ: de ſole, in Artemidoro lib. V. Ἔδοξέ τις λαμπάδας ἀπὸ τῆς ἑστίας μὴ δύνασθαι ἀνάψαι, καὶ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀνάψαι, ἐσταυρώθη· καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τῷ οὐρανίῳ πυρὶ ἐθάλπετο: *Viſus aliquis faces è foco non poſſe accendere, & à cælo eas accendi, crucifixus eſt. atque hoc modo igne cæleſti concalefactus.*

NOTÆ AD LIB. III.

CAPVT III.

VERBERATVM *patibuloq; conſtrictum.*] An ergo huc referas Dionis etiá illud lib. XLIX. de Antonij ſæuitiá in Iudææ regem Antigonum? Τὸν δὲ Ἀντίγονον, inquit, ἐμαστίγωσε σταυρῷ προσδήσας (ὃ μηδεὶς ἄλλος βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπεπόνθει) καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ἀπέσφαξεν: *Antigonum flagellauit cruci ſiue furcæ alligans (quod nemo alius Rex à Romanis vnquam paſſus erat) ac poſteà interfecit.* Verba ita præferre videntur: nec abhorreat ab Antonij impotentiá, vt ſeruiliter ſæuierit etiam in Regem. Tamen verius puto vt capias vertaſque *Palum.* Vt palo, inquam, alligatus fuerit, ſolenni Romanis more, & tum ſecuri percuſſus. Quod ipſum huic Antigono factum, etſi Dio non expreſſit, notauit Strabo, citante Ioſepho (nam hodie non exſtat) lib. XVI. Antiq. cap. I. Ἀντώνιος Ἀντίγονον τὸν Ἰουδαῖον ἀχθέντα εἰς Ἀντιόχειαν πελεκίζει. Καὶ ἔδοξε μὲν οὗτος πρῶτος Ῥωμαίων βασιλέα πελεκίσαι: *Antonius Antigonum Iudæum Antiochiam perductum ſecuri percutit, & viſus eſt primus Romanorum ſecuri ſubieciſſe regem.* Idem Plutarchus in Antonio.

Patens hæc tranſuerſaq; pars ſic dicta.] Strictè & propriè inquam. Aliàs quis neſcit totam crucem ſæpe venire in hoc nomen? Salluſtius vtro modo acceperit haud dixerim, in loco vitiato. Fragmentum eſt apud Nonium e IV. Hiſtor. *In quis notiſſimus quiſque aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbi patibulo eminens affigebatur.* Lego *mutilato corpore*: quia mos ille frequens Orientalibus, vt priuſquam crucifigerent admutilarent, aut etiam per tormenta necarent. Exempla habes in hoc libro, cap. XII. & alibi. At illud *improbi*, qui reformandum ignoro. Tentaui olim *in proris*. An & *imprope*? quod ſic compoſitum pro ſimplici, vt *in ante* & talia, apud Tertullianum reperies Exhortat. ad Caſtitat. Cap. X. An etiam *improbè*? vt ſit corpus fuiſſe improbè mutilatum? Credo enim hæc narraſſe de ſæuitiá Mithridatis in Cyzicenos, quos terrâ mariquе obſédit.

AD CAPVT V.

Facie quâ noſtrum hodie patibulum.] Quæ ſententia fuit Antonij Morillonì, viri ſummi futuri ſi diutius vixiſſet. Argumenta habebat (vidi & legi in epiſtolá eius ad Lindanum, quam heredes adſeruant) quòd id referret formam Iugi: ferre autem iugum, ignominia & quaſi comminatio huiuſce mortis. itaque illinc petenda forma. Amplius, Liuius ait lib. I. Romanos *ſpectaſſe furcis duodenos à terrâ ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes*: eas furcas proclinantia vtrimque ligna fuiſſe cum tertio tranſuerſario ſupernè immiſſo, quod genus *Capreolos* Latini vocant, & nos hodie *Schragas*: ergo hanc eſſe faciem furcæ. Tertiò Hebræos hodieque ſuum Tau ſic pingere: cum eo autem comparari paſſim: tale igitur eſſe. Credo etiam addere (non firmiter nunc commemini, ſed addi poteſt) Auſonium cum Φ litterà Græcâ Crucem comparare: at ea quoque iſtuc abiit. Sed hæc ſententia, etſi arguta, proba mihi non eſt ob multas cauſſas, atque hanc vnicam firmiſſimam, quòd refellunt ſpectiones & monumenta omnia antiqua, omnia inquam conſenſu. Quid Chriſtianis nobis fiet, ſi ipſa imago crucis aliter vbique non pingenda ſolum, ſed manibus cotidie deformanda? At enim iugum tale olim. Ita, ſed quid ad rem? militaris ſaltem ignominia illa fuit: & liberorum ea hominum, non ſeruorum, vt latura furcæ. De

Liuio,

Liuio, nihil impedit Furcas noſtro vulgarique more intelligi quibus ligna tranſuerſa iniecta, & ſuper ea aſſeres, ad ſpectandum inſiſtendumque. Fit & hodie, & olim primas domos ſic erectas ex Poſidonij ſententia puto Senecam alibi tradere, & vti pariter voce *furcæ*. De Hebræis, verum eſt, ſed hodiernis. Priſcas eorum litteras alias & diuerſiformes fuiſſe, periti eius linguæ atque ipſe Hieronymus tradiderunt. Iam de Auſonij verſu, is talis:

Et crucis effigie Palamedica porrigitur Φ.

Lectionem non muto, etſi alij libri proferunt *gruis*: nec id malè. Sed eſto *crucis*: veriſſimum eſt in noſtrâ etiam formâ. quomodo? in cruce inquam veſtitâ, & in quâ homo appenſus. Vide faciem & pendula à ligno brachia, eſt hæc ipſa litteræ forma. Subiicio & formam crucifixionis quam imaginabatur & delineabat Morillonus.

AD CAPVT VII.

Impudicas ancillas ſic puniri.] Et eſt ſanè ignaua mors, & *Feminea* etiam Panegyriſtæ dicta. *Alteri manibus ſatellitum Britannorum gula domi fracta, & iniuſta feminea mortis infamia, vt ſcilicet maluiſſe vir ferri amantiſſimus videretur laqueo perire quàm gladio.* Victor *poſtremum* appellauit, viliſſimamque, in Maximiano: *Pœnas mortis genere poſtremo, fractis laqueo ceruicibus luit.*

Patibulum vulgò Furca dicitur.] Quo ipſo ſenſu inferiores Græci dixerunt φυλκίζειν *in furcam agere*, aſperiore illâ litterâ mutata. Cedrenus in Iuſtiniano Rinotmetâ: Ἐν τῷ τείχει πάντας ἐφύλκισεν. quod vertendum eſt, *In muro omnes de furcâ ſuſpendit.* Docet Zonaras qui in eâ ipsâ re: Ἐν ξύλοις παρὰ τοῖς τείχεσιν ἀνηώρησε: *In lignis apud muros ſuſpendit.* Credo autem hanc Furcam primò non niſi dimidiatum Patibulum fuiſſe, id eſt, facie adhuc aliquâ Furcæ; paullatim, & quò plures appendi poſſent, immutaſſe.

AD CAPVT VIII.

Iniectis per crura funibus.] An magis placet hic ſenſus, Funes ipſos per crura eorum traiectos & tranſmiſſos? Tale in Curtio lego Alexandrum vſurpaſſe in Batin quendam, lib. IV. *Per talos ſpirantis lora traiecta ſunt, religatumque ad currum traxere circa vrbem equi.* Id factum à rege exemplo Achillis, qui Hectorem ſic fœdauit, vt Curtius inibi notat. Sed tamen Ammianus *Iniectos* ait, non *Traiectos*, nec id ſupplicij credam vulgò vſitatum.

AD CAPVT X.

Moriturum in ipſis, non per ipſas.] Præter exempla quæ dedi, hoc rarum videatur in Philippo, de quo Euſebius in Chronico, anno XII. Claudij: *Philippus Apoſtolus Chriſti apud Hierapolim Aſiæ ciuitatem, dum Euangelium populo nunciaret cruci affixus, lapidibus opprimitur.* Quaſi in ipsâ cruce lapidibus obrutus eſſet. Atque hoc quidem in vulgatis libris, in veteri & probo meo manuſcripto veſtigium non eſt horum verborum.

AD CAPVT XIII.

Viri fide digni aſſerunt.] Inter eos eximius Thelogus Alfonſus Ciacco, qui de ſignis Crucis nunc nuper accuratè ſcripſit.

Iam illa Amanis prealta.] De quâ accipienda quæ in Codice Iuſtinianæo leguntur, De Iudæis & cælic. vbi ſcribuntur *Iudæi quodam feſtiuitatis ſuæ ſollenni, Aman ad pœnæ quondam recordationem incendere, & ſanctæ crucis adſimulatam ſpeciem in contemptum Chriſtianæ fidei exurere*, atque id facere deinceps vetantur. Totidem pænè verbis in Codice Theod. lib. XVI. tit. VII. Ex quibus vides Iudæos Amanis inimici ſui mortem annuâ memoriâ repræſentaſſe, & in cruce ſuſpenſum cum eâ ipsâ combuſſiſſe: ſpecie Amanem, re & mente Seruatorem & noſtram crucem. Ideò meritiſſimò interdicti.

Nouus etiam orbis.] In quo ſanè hoc mirum, cruces repertas fuiſſe plurifariàm in templis atque in ſepulchris. De Indiâ Occiduâ loquor. Quâ origine aut fine? neſcimus, niſi ſi iam tunc prouidus ille Deus exſtare voluit omen & ſignum dominaturæ illic crucis.

AD CAPVT XIV.

Edicto prohibitum manet.] Atqui in Panegyricâ oratione, ſane diſertâ, quæ Theodoſio dicta, mentio etiam crucis quaſi licitæ & manentis. *Et poſt hanc tu vocem, non illum in crucem tolli, non culleo inſui, non diſcerpi in fruſta iuſſiſti.* Et fieri ſanè poteſt vt apud gentiles, & Chriſto aduerſos, ſupplicium etiam manſerit. ſicut de Slauis in Helmoldi Chronico ſcriptum lib. I. *In illis diebus Slaui quendam Danum ſuffixerunt cruci.* In ignominiam ſcilicet diuinæ crucis.

AD CAPVT XV.

In hoc vince.] Nummis hoc pluribus expreſſum cernitur, atque etiam quibuſdam vberius, *In hoc ſigno vince.* Sane Chriſtiani libenter appellarunt *ſignum Dei*, aut *Chriſti* quaſi Crucem, ipſam

Impe-

Imperatoris illius teſſeram aut vexillum. Iuſtinianæo Codice vetatur, *ſignum Saluatoris Chriſti humi vel in ſilice inſculpi*. Quid, quòd Græci interpretes ſic legem Scæuolæ accipiunt, XXXVIII. De aur. arg. mund.? *Fieri volo iubeoq́; ſignum Dei ex libris centum.* Accipiunt, inquam, & reddunt *Crucem*. An verè? minimè. ſcimus *ſignum Dei* ſtatuam eſſe apud Scæuolam ſiue Solis, ſiue indigenæ cuiuſpiam & familiaris dei. Sed pietas, non error, Græcos eò traxit. Monuit ſuper hac interpretatiunculâ Petrus Oranus, iuris & litterarum conſultus, & germanum in modum mihi amicus.

Ἐκ χρυσοῦ σχεδιάσας σταυρόν.] Quem ſuo æuo exſtitiſſe in Palatio Socrates aſſeuerat, Eccl. Hiſt. lib. I. cap. I. Τούτῳ πεισθεὶς τῷ χρησμῷ, κατασκευάζει μὲν τὸ σταυροειδὲς τρόπαιον, ὃ μέχρι νῦν ἐν τοῖς βασιλείοις φυλάττεται): *Huic oraculo fidem habens, conficit ſimile illud cruci tropæum, quod vſque nunc in regiâ ſeruatur.* Idem Cedrenus: Τότε σταυρὸν χρυσοῦν σχεδιάσας, ὅς ἐστι μέχρι καὶ νῦν: *Tunc Crucem auream efformans, quæ etiamnunc exſtat.* Non opinor tamen hanc eſſe, de quâ Suidas: Σταυρὸς ἐπὶ τὸ βόρειον τοῦ φόρου μέρος ἵστατο, ὡς εἶδεν αὐτὸν Κωνσταντῖνος, χρυσέμπλαστος ἐν τοῖς ἀκροτελευταίοις στρογγύλοις μήλοις, ἔνθα καὶ αὐτὸς καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ καθεωρῶντο χρυσίμβαφοι: *Crux ad partem Borealem fori ſtabat, vt vidit eam Conſtantinus, auro illita in extremis rotundis pomis, vbi & ipſe & filij eius conſpiciebantur aurati.*

——*gemmanti textus in auro Signabat labarũ.*] Dixi ipſi velo nomen intextum: & poëta hîc apertè. Tamen ex deſcriptione Euſebij, videbis & ſuprà velum ſæpè ex auro ſtatui: & exempla in nummis vtriuſque poſituræ dedi. illius tamen magis crebra. Ipſa Labari vox qualis? vereor vt peregrina, certe nouitia, & ſub Traiani aut illud æuum nata. Vetuſtior Tertulliano, qui hodie exſtant, non commeminit. Gregorius Nazianzenus,

Orat. III. in Iulian.

doctus & fortis Orator, ait καμάτων λυτήριον εἶναι, καὶ κατὰ Ῥωμαίους ὀνομάζεσθαι: *Laborum leuamen pauſamq́; eſſe, & à Romanis ſic appellari.* Igitur à labore deriuauit, eo proclinius, quia ipſi Græci λάβωρον ſcribebant. Sed noſtri poëtæ nonne corripiunt? Quomodo etiam pauſam laboris, non aliâ additione, vox ea ſignificet? niſi forte, quia vbi laborabatur in acie, ſignum illud eò ſolet ferri. Longinquum eſt, & perſeuero externam vocem eſſe.

Duæ litteræ Chriſti nomen exprimentes.] Ita eſt, & conſpicuæ ſunt in Nummis. Ipſum etiam Chi ſolitarium, ſignabat Chriſtum. In Antiochenorum dicteriis recenſet Iulianus, Miſopogone: Τὸ Χῖ, φασίν, οὐδὲν ἠδίκησε τὴν πόλιν, οὐδὲ τὸ Κάππα. & addit: Ἡμεῖς δὲ ἐδιδάχθημεν ἀρχὰς ὀνομάτων εἶναι τὰ γράμματα, δηλοῦν δ' ἐθέλειν τὸ μὲν Χριστόν, τὸ δὲ Κωνσταντῖνον. *Chi, inquiunt, & Kappa nihil iniuriæ intulerunt ciuitati. Nos autem didicimus initia nominum eſſe has litteras, & ſignificare velle illud quidem Chriſtum, hoc Conſtantinum.* Ita Iulianus, qui has ipſas litteras è Labaro poſteà conatus remouere. Fruſtra, & vicit nomen quod æternùm viuit & vincet.

AD CAPVT XVII.

Ὦ ξύλον μακάριον.] Verè, quia nos per illud μάκαρες. Atque ita προσκυνητὸν καὶ τίμιον, *adorandum & venerabile*, Imperator appellat nouellâ quintâ. Eaque cauſsâ vetitum, in lapidibus ſculpi, quæ in ſolo. Lex extat in Codice Iuſtinianæo: & apud Paullum Diaconum ſic Tiberius: *Crucem Domini quâ frontem noſtram & pectora munire debemus, eam ſub pedibus conculcamus?* Tale & Synodus habita in Trullo, can. LXXXIII. Quamquam autem è pauimentis templorum remota, non etiam è tectis. Fulſit iam olim ibi, clarum certumq́ue ſymbolum Chriſtiani cultus. Nicephorus Gregoras lib. IX. in deſcriptione tempeſtatis quæ Conſtantinopoli: Τηνικαῦτα μέν τοι πεπτώκασι καὶ πολλοὶ τῶν ἐπὶ τοὺς ναοὺς ἱδρυμένων ἐκ σιδήρου σταυρῶν ὑπενεγκεῖν οὐ δυνάμενοι τὴν τοῦ πνεύματος βίαν: *Tunc cecidêre multæ crucium, quæ templis imponi è ferro ſolent, ſufferre non valentes vim venti.*

APPROBATIO.

Hos I. Lipſij, Academiæ Louanienſis Profeſſoris clariſsimi, de Crucis ſupplicio conſcriptos tres libros, vnà cum Notis additis, teſtor nihil ſacræ ac orthodoxæ fidei repugnans aut ab eâ diſſentiens continere, inſuper & variâ eruditione refertos ac prælo digniſsimos eſſe cenſeo. Louanij XII. Calendas Decembres M. D. XCII.

Henricus Cuyckius D. Petri Louanij Decanus,
Academiæ Cancellarius, & Pontificius ac
Regius librorum Cenſor.

INDEX CAPITVM.

LIBRI PRIMI.

PRECATIVNCVLA. *Materies & ordo operis.* CAP. I. Pag. 645

Crucis nomen polyſemon. Hac noſtra Gabalus etiam dicta, item Infelix lignum, & Infame. Sed & Crux non in ligno. CAP. II. ibid.

Nomina phraſeſve ad hoc ſupplicium: Figere, Configere, Cruciare. item Cruciarius, pro appendendo. CAP. III. ibid.

Græcorum verba ad Crucem & crucifixionem. Heſychius & Ouidius emendati, iſte etiam explicatus. CAP. IV. 646

Diuiſio prima Crucium: & de ſpecie vetuſtiſſimâ dictum, Affixione. Tertullianus per occaſionem correctus, atque Iſis eadem cum Cerere exiſtimata. CAP. V. 647

Altera Simplicis Crucis ſpecies, Infixio. Seneca, Heſychius, Plato, Plinius, illuſtrati. CAP. VI. 648

In genere de Cruce Compactâ: tum de primâ eius ſpecie, Decuſſatâ. & an hæc ſit Andreana? CAP. VII. ibid.

Commiſſa Crux quid nobis ſit? exemplis teſtibusq; aſſerta, tum etiam veſtigio noſtræ linguæ. CAPVT VIII. 649

Affirmata Crux immiſſa è ſcriptis maximè Patrum: ipſi alij per alios, & imaginibus per nos etiam, explicati. CAP. IX. 650

In quâ Crucium formâ Chriſtus mortem tulerit: videri in vltimâ, argumento è Patribus & picturis. Ruffini non bona fides notata in verbis Pauli citandis ſiue explicandis. CAP. X. 652

Apud pleraſque gentium Cruces ferè vſitatas. Apud Syros, Iudæos, Aegyptios, Perſas, Afros, Græcos, maximè Romanos. Quando apud eos cœperit? An & apud Germanos? CAP. XI. ibid.

Apud Romanos vile fuiſſe hoc ſuplicium, & plurimum ſeruorum. Quas ob cauſas ij affecti. CAPVT XII. 653

Etiam liberi quidam in Crucem dati, ſed viliores aut nocentiores: vt Latrones, Sicarij, Falſarij, atque alibi & Fures. CAP. XIII. 654

Quæ cauſſa falſo aſſignata in Cruce Chriſti? videri Innouationem & Seditionem eſſe. CAP. XIV. ibid.

Crux interdum liberè & laxè vagata: in hoſtes, in ſeditioſos, in Chriſtianos, in fœminas denique. CAP. XV. ibid.

LIBRI SECVNDI.

Tranſitio ad Modum figendi. præmiſſum de atrocitate huius ſupplicij, quod Summum & Extremum dictum. CAP. I. 656

Duplex figendi Modus, Vulgaris & Rarus. In illo Flagellatio ex more ſemper anteiuit. CAP. II. ibid.

Flagellorum & Virgarum diſcrimen. Illa magis vilia, & magis acerba eſſe. ſolere & talis aſperari. CAP. III. ibid.

Solitos ad Columnam verberari; atque aliàs per viam. De ipſâ columnâ cui ſacrum corpus annexum. CAP. IV. 657

Crucem ſuam tuliſſe, aut totam, aut eius partem. CAP. V. 658

Deductos cum vexatione, Stimulis etiam actos. CAP. VI. ibid.

In ipſâ Fixione nudi in Crucem dati: an altam, an in terrâ depoſitam? id quæſitum, & vtrumque firmatum. CAP. VII. ibid.

Clauis figi ſolitos, interdum funibus adſtringi. CAPVT VIII. 659

In quibus partibus claui, & quo numero? CAP. IX. 660

Ordo & modus affigendi. An lignum aliquod in Cruce ſuppedaneum? CAP. X. ibid.

De Titulo, quid is Latinis? quomodo aſſcriptus, aut prælatus. CAP. XI. 662

Poſt fixionem, quomodo mortui in Cruce? languore, aut fame. Vitalitas quorundam. CAP. XII. ibid.

Quoſdam à volucribus, aut feris etiam viuos laceratos, & pleroſque omnes mortuos interdum & lanceis interfectos. CAP. XIII. ibid.

Crurifragium à Cruce remotum. Quid fuerit, in quos receptum, & quomodo? CAP. XIV. 663

Corrumpi in Cruce paſſi ſunt, & nefas ſepelire. CAP. XV. 664

Cuſtodia & miles ad Crucem, ne quis detraheret. CAP. XVI. ibid.

LIBRI TERTII.

Tranſitio ad Rarum figendi Modum. Furca diuiſa, & hic de Ignominioſa dictum. CAP. I. 665

De Furcâ Pœnali, & cæſos ſub eâ ad mortem. CAP. II. ibid.

Ligatos ad Furcam in Crucem ſolere tolli, Furcam & patibulum videri eadem, aut haud longe diſſita. CAP. III. 666

Quæ forma furcæ fuerit, obſcurè traditum in veterum ſcriptis. CAP. IV. ibid.

Ex iis tres ſententiæ erutæ, & ſingulæ explicatæ. Tertiam πιθανωτάτην videri CAP. V. 667

Ratio ſuſpendendi per ſingulas illas formas expoſita, atque etiam oculis propoſita. CAP. VI. 668

De nouâ Furcâ, quæ noſtrum Patibulum. Tribonianũ ſubſtituiſſe paſſim in Legum libris. CAP. VII. 669

De Raro modo in Schemate, & primum de Inuerſâ ſuſpenſione. CAP. VIII. ibid.

De obliquâ ſuſpenſione, de varicante, & inter arbores ſciſſione. CAP. IX. 670

De modo qui Fine diuerſus. primùm de his qui in Cruce vſtulati. CAP. X. 671

De his qui beſtiis in Cruce obiecti. CAP. XI. ibid.

De mortuorum in Cruce ſuſpenſione. CAP. XII. 672

E quo ligno Crux fuerit? Item in monte plerumque defixam, ipſam ſæpe altiuſculam. CAP. XIII. ibid.

Crux ſublata, atque etiam Crurifragium fortaſſe. Quando id factum, quæſitum CAP. XIV. 673

Honores quos Conſtantinus Cruci habitũ iuit. Signis ea & vexillis impoſita, aut inſerta. CAP. XV. ibid.

Crux in militum armis: in Imperatorum capite & manibus; & pro inſigni. CAP. XVI. 674

Laudatiuncula Crucis. CAP. XVII. 676.

IVSTI LIPSI

DIVA VIRGO HALLENSIS.

BENEFICIA EIVS ET MIRACVLA

FIDE ATQVE ORDINE DESCRIPTA.

ILLVSTR^MO ET REVEREND^MO
PRAESVLI
D. GVILIELMO DE BERGES,
ARCHIEPISCOPO ET DVCI CAMERACENSI,
PRINCIPI S. R. IMPERII,
COMITI CAMERACESII.

NON diu, nec ancipiti conſilij lance, deliberandum mihi fuit, magne PRÆSVL, cuius tutelæ vel gratiæ munuſculum hoc meum offerrem: tibi debebatur. Argumentum video? ſacrorum res eſt; & tu ſacrorum in ipſâ illâ prouinciâ, in quâ hæc geſta narrantur, antiſtes & præſes. Hallæ, & templum, & ſacrata in eo ſtatua, tuæ iuriſdictionis & curæ ſunt: & iure igitur, quod de iis ſcribimus, in tuam item tutelam arbitriumque damus. Quid, quòd ipſa MIRACVLA cenſionem & Tribunal tuum ſpectant? nequid vanum, ſubdolum, infirmum ſurrepat aut imponat, tuum iudicium & tabella quæritur: ad te itaque imus, & velut ad Quæſitorem coniicimus hanc cauſſam. Iam ſi ſplendor aut fama operi ab illuſtris præſcriptione tituli quæritur: poſſúmne magis inclytum nomen, quàm GRIMBERGIORVM, præferre? Vos olim è Ducibus Brabantiæ, & mox Marchionibus Bergezomij, vos nobiliſſimis familiis innexi, locum & lucem inter Belgarum proceres ſemper tenuiſtis. Sed tu à te etiam lucem: qui animi dotes & virtutes eas ſtatim prætuliſti, quibus vel obſcuram familiam & famam illuſtrares. Sacris, Deo duce, admotus cùm Romam & Italiam vidiſſes, Leodici in Eburonum vrbe ſedem legiſti: atque ita ibi egiſti, vt voce ac digito ſignareris, probitatis, caſtitatis, modeſtæ grauitatis exemplar. Quæ ipſa ſtatim te extulerunt, & in vetuſto illo & auguſto collegio principem locum DECANI titulo adſignarunt. Vidimus te hac dignitate, in amo-

amore omnium ac veneratione: & veritas ac merita, non ſimulatio aut adulatio dabant. Sed non diu vidimus: & diffusâ mox tui famâ, PHILIPPVS II. rex Hiſpaniarum Antuerpiam euocauit, ad Epiſcopale faſtigium: cui par fuiſti, & ſedem impleſti, eò dignior ſemper habitus, quò diutiùs imperaſſes. Denique magna etiam illa Antuerpia, anguſta Regi ac Principibus viſa, Cameracum te produxerunt: vbi nunc primariam dignitatem ſuſtines, cum fauore, laude, plauſu,

Lucret. *Omnibus incutiens blandum per pectora amorem*;

ſed quem reuerentia tamen temperat ac concinnat. En cauſſas dedicationis meæ, ſed publicas: priuatam vnam addam? Olim cùm Leodici eſſes, notitiâ & conſuetudine iuncti fuimus, & priuſquam inter Principes cenſereris, amici vocabamur. Hæc me impulerunt ſcriptum ſacrum, & quod ego inter mea ab argumento amo, ad te cultus & affectus teſſeram mittere: ſuſcipe Illme & Reume PRÆSVL, & ſi non ab ingenio aut labore meo, ab eâdem illâ cauſſâ ama. Louanij, Idibus Iuliis, ∞.IↃCI.IV.

LECTORI S. M. D.

SACRA hæc ſcripſi: & ſtatim animi oculis præuidi fore, qui inclamarent: Quid in alienos fines ſcandis? quid vana hæc affers, aut ſupra verum efferſ? Vtriſque reſpondendum breuiter eſt: & prioribus obduco, Chriſtianum me, & quidem puri priſciq́; ritus eſſe; quid alienum facio, ſi non adoro ſolùm Numen, ſed adorno? Decet nos, & laudes grateſq́; ei dicere, & præſertim opera eius mira ac magna propagare: quod hîc à me factum. Nam per Virginem matrem quæ Memoranda & Admiranda patrare ei viſum, narraui. narraui, inquam: non ſubtiliter aut tenuiter aliquid ſuper religione diſputaui. Itaque intra fines meos manſi, & ipſum tituli mei atq; inſcriptionis agrum colui, id eſt, Hiſtoriam ſcripſi. Sed vanam, vel coloratam, aiunt alij. Dei fides, quàm falluntur! Nihil de mendacio aut fuco ſumimus: Acta & Regeſta legimus, & ex iis ſelegimus, quæ digniſſima videbantur prouulgari. An iis fidem non habent? in oculis plurium geſta, teſtibus firmata ſunt, ſæpe magiſtratuum ſignis: & caput rei, Acta hæc maiores noſtri confecerunt, religioſiſſimi homines, & ante doctrinam hanc ſpernentem Diuos nati. An & de meâ fide dubitant? mittant viſere, ſi non credunt: imò mittant, vt credant. Plura reperient: & quantumuis ſint, vt cum Platone hoc dicam, * κεράστεολοι, mitigabuntur & cedent, magnitudine vel nouitate rerum perſtricti. Miracula, ait verè Auguſtinus, ſunt introitus ad fidem. Quòd ſiquis etiam ſic non mouetur: iure ei Homericum hoc accinam,

* Præfracti

Lib. ix. Confeſſ.

* ἦ νύ τοι αὔτως
Οὔατ' ἀκουέμεν ἐστι, νόος δ' ἀπόλωλε καὶ αἰδώς.

* — certè aures ſunt tibi tantùm Queis audire queas, periit Meos ipſa Pudorque.

Sed de Actis, habuiſſe ea me deſcripta exſignataq́; profiteor; operâ Auberti Miræi doctiſſimi viri, Canonici Antuerpienſis, & Ioannis Houij, magnifici in eâdem vrbe ciuis. Gratia iis eſto: mihi fides, qui apicem non detraxi, aut addidi: niſi quòd digeſſi, concinnaui, & affectus obiter miſcui, orationi erigendæ aut animandæ. Jus & laus eſt fieri. Etſi quæ magna laus? ex facili mihi & iucunda opera hæc fluxit: & teſtificor, non decem totos dies illi impenſos. Nimirum vt auro aut ebori facile eſt decus addere, cùm materies per ſe niteat: tale iſtis gratiam à ſtilo dare, per ſe gratis. Fruere bone Lector, & Euripidis illud ſemper hîc cogita:

* Τὸ σωφρονεῖν δὲ, καὶ σέβειν τὰ τῶν θεῶν,
Κάλλιστον οἶμαι γ' αὐτὸ, καὶ σοφώτατον
Θνητοῖσιν ἔργον.

* Sapere modeſtè, & colere quæ diuina ſũt, Pulcherrimum puto, atque ſapientiſſimũ Hominibus eſſe.

Puto tecum Euripides: & odi, odi curioſulos, qui etiam in illa penetrant, id eſt, Gygantæo periculo in cælum ſcandunt. Tu aliter, vt tutò & feliciter ſcandas; quod voueo, & DEVS & DIVA tibi mecum donent.

INDEX CAPITVM.

AFFECTVS *noſter vetus erga Diuam: iter Hallas, & occaſio ſcripti. tum Verſus.* CAP. I. Pag. 693
Origo imaginis à Diuâ Elizabethâ. de hac igitur præmiſſum, de ſtirpe eius, quâ genita, & quam genuit, de morte & conſecratione. CAP. II. 694
De filiâ Elizabethæ Sophiâ. quæ in Brabantiam venit, ſtatuas attulit, diuiſit, & quomodo hæc Hallis dedicata. CAP. III. 695
Aliquid ſuper ipſo opido Hallenſi, itemque templo. CAP. IV. 696
Tranſitum ad Miracula; ſed primò communiter Vera hæc aſſerta, & diſcrimen triplex à Falſis datum. CAP. V. 697
Miracula quæ ipſum opidum, aut templum, aut ſtatuam propriè tangunt: & tutela in iſtis Diuæ palàm obſeruata. CAP. VI. 699
Duo eiuſdem rei exempla, à noſtro æuo, ſeria ſimul & iocoſa. CAP. VII. 700
Beneficia eius deinceps in priuatos. & primò à morte ſeruatus & patibulo, qui Falconem amiſerat. CAP. VIII. 701
Quidam inter aquas ſeruatus, in immani & ſubito diluuio. CAP. IX. 702
Puer merſus in vitam reuocatur. CAP. X. ibid.
Homo mali Genij hoſpes ab eo liberatur. CAP. XI. ibid.
Leodici puer luminibus captus, & toto corpore æger aut impotens, ab vtrâque labe ſanatur. CAP. XII. 703
Tempeſtate iactati, & iam naufragantes erepti. CAP. XIII. ibid.
Furioſa virgo mentem recipit. CAP. XIV. ibid.
Puer in Moſâ iam mergendus educitur. CAP. XV. ibid.
Puer iam merſus in puteo vitæ redditur. CAP. XVI. 704
Puer faſciâ ſtrangulatus, ſpiritum & vitam recipit. CAP. XVII. ibid.
Puella in puteum præceps lapſa, & ſuffocata, in vitam redit. CAP. XVIII. ibid.
Puer triduum mortuus, & ſepultus, reuiuiſcit. CAP. XIX. 705
Puer diu amiſſus, & in voragine mortuus repertus, item vitam recuperat. CAP. XX. ibid.
Mira, mira, de puero item reſuſcitato, aut ſub terris ſeruato, non ſine aliis ſtupendis. CAP. XXI. 706
Innocens mirabiliter à laqueo liberatus. CAPVT XXII. 707
Captiuus in vltimâ Gallia è carcere, ad inſtar Diui Petri, eductus. CAP. XXIII. 708
Mulier ſub rotâ molari mirificè ſeruata. CAPVT XXIV. ibid.
Sartor, qui acum temerè in os immiſerat, & porrò demiſerat, liber ab eâ redditus. CAPVT XXV. 709
Oculus ex ictu ſaucius ſtatim ſaneſcit. CAPVT XXVI. ibid.
Bauarus nobilis in naui à morte eripitur, & item Hallas venit. CAP. XXVII. ibid.
Auriga cum carro, & ipſe ſub eo in aquam lapſus, vitâ donatur. CAP. XXVIII. 710
Multiplex tutela cuiuſdam militaris viri, in pugnâ, & poſt pugnam. CAP. XXIX. ibid.
E carcere vir nobilis liberatur, & Hallas porrò ducitur. CAP. XXX. 711
Cacula militaris à ſuſpendio liberatus, cùm Diuam inuocaſſet. CAP. XXXI. 712
Religioſa virgo à Spaſmo libera ſtatim reddita. CAP. XXXII. ibid.
Plura miracula, varij generis, variis locis, è Tabellis aut inſcriptionibus collecta, & ſerie temporum digeſta. CAP. XXXIII. 713
Sodalitas Beatæ Virginis, & Principum aliquot inſcriptorum nomina: tum aliquid de Supplicatione. CAP. XXXIV. 714
Dona memorata, ſed tantùm Principum, idque eorum qui Belgicæ præfuerunt. CAP. XXXV. 715
Finis, & precatio. item Penna noſtra Diuæ ſuſpenſa. CAP. XXXVI. 717.

IVSTI

IVSTI LIPSI
DIVA VIRGO HALLENSIS.

CAPVT PRIMVM.

Affectus noſter vetus erga Diuam: iter Hallas, & occaſio ſcripti. tum verſus.

A Primâ adoleſcentiâ DIVAE VIRGINIS amorem & cultum indui, eamq́; patronam mihi & ducem in periculis, in moleſtiis, in omni vitæ curſu, elegi. Etiam in ſtudiis. & ſiquid accuratiùs pangendum, aut dicendum publicè eſſet, vbi Famæ vel memoriæ res agebatur, precibus & votis ad eam iuiſſe me fateor: & felici ferè ſucceſſu. Itaque, vt primùm licuit, in Sodalitium eius nomen etiam dedi, quod apud Eburones, & in hac item vrbe frequens honeſtumq́ue eſt: cui Patres Societatis IESV præſidét, diriguntq́ue. Ab eodem deinde iſto affectu Hallas diu adſpiraui, tandem iui: locum in multâ apud noſtros & exteros famâ, & inclytum *Miraculis*, quæ tutelaris ibi Diua à
Anno ∞. IↃCI. mulris iam annis patrat. Sed cùm veni, & calidè templum adij, ac preces cœpi fundere, ſenſi trepido quodam gaudio, & mixtâ veneratione, corpus animumq́; percelli: & palàm in loco Numen eſſe, quod vel ignaris mentibus ſe ſuperfundat. Precibus autem breuiter tunc (veſpera erat) conceptis, & ſequenti die ſacris ritè peractis, quibus interfui; cœpi oculos auidè circumferre ad Aram ipſam, ad Sacelli reliqua, Tabulas, Donaria, & plurima ibi diuinæ potentiæ, aut humanæ pietatis, monumenta. Vbique FACTA MIRANDA, ſupra captum aut fidem hominum, ſupra ipſam naturam: & inter tot miranda, ſubiit illud mirari, nondum fuiſſe, qui ea ſcripto complecteretur, & Dei ac Virginis gloriæ diuulgaret. Incidit mihi cupido, fateor: cupido? quam voto etiam adſtrinxi, concepiq́ue inquirere, colligere, ſcribere, quæ huic rei eſſent. Eâ mente ad hoſpitium redij; Verſibus paullò pòſt teſtatus & gaudium meum in hoc adſpectu, & laudes Diuæ leuiter; atque inſtitutum meum, tangens. Sunt iſti:

Ode ad DIVAM HALLENSEM ab interuallo conſpectam, & veneratam.

QVEM me, quóve loci eſſe
Dicam? tene ego, Diua,
Cerno? te fruor, & datur
Ora tueri?

Ora, quæ toties mihi
Contemplarier ardor:
Pro quâ luce tot olim
Voui ego vota.

Quorum nunc benè damnás,
Sacram pronus ad aram
Flecto corpus, & ipſam
Conſecro mentem.

Suſcipe, & tibi deditum
O admitte clientem:
Et linguæ atque ſtili mihi
Fræna relaxa.

Etſi quid tibi dicere
Dignum, Diua, habeam? tibi,
Quæ magni genus es Dei,
Cui Deus ipſe

Imputat genus, & ſuam
Inſcribit ſibi matrem.
O mirum! ſtupet hæc humus,
Et ſtupet æther.

Qui verbo omnia condidit,
Is ſeſe in gremium tuum
Verbum condidit, & tuâ
Editus aluo eſt.

Da flores puer, & ſacri
Da mi thuris honores:
Illos ſpargere, & hos ſit
Fas adolere.

Plura non datur. & licet
Prædicare ſilentio,
Quæ laudes hominum ſupra,
Quæ Geniorum es.

CAPVT II.

Origo imaginis à Diuâ Elizabethâ. de hac igitur præmiſſum, de ſtirpe eius, quâ genitâ, & quam genuit, de morte & conſecratione.

LAVDARE igitur abſtinebo, narrare incipiam, & ſtilo vulgare ADMIRANDA tua opera, vtinam vel in fines vltimos terræ poſſim! Incipiam ab ipſo capite, & primò dicam *Vnde hæc imago*, & in hunc locum delata: tum *Beneficia* adiungam, & *Facta inopinata*, & quæ non niſi diuinæ potentiæ vlla mens tranſſcribat. Da mihi O DIVA, quam præſentem animo contemplor, quod piè ſanctéque inſtitui, ritè & feliciter exſequi, nomini & cultui tuo propagando, pietati & ſanctimoniæ augendæ: quos duos profiteor huic ſcriptioni eſſe fines. *Andreas ſecundus* Rex Hungariæ (quæ priſcorum ferè Pannoniam & Daciam continet) Rex, inquam, Hungariæ fuit, anno ∞. CCI. Vxorem habuit *Gertrudem*, Ducis Meraniæ, Carinthiæ, & Iſtriæ filiam: cuius ſoror (dignum monitu) *Hedwigis*, nupta *Henrico Barbato*, Principi Sileſiæ & Poloniæ, inſigni pietate inclaruit, adeò vt Sanctorum numeris meruerit adſcribi. Ea obiit anno ∞. CCXLIII. diu poſt ipſam *Elizabetham*, ex ſorore neptem, de quâ eo dictum. Nam Andreas ex coniuge illâ ſuâ tulit quattuor liberos, *Belam*, *Colomannum*, *Andream*, *Elizabetham*. Duos priores omitto, non pro re noſtrâ: è duobus aliis, *Andreas* regni expers, ob naſcendi ordinem, in Italiam & Venetias venit, fortunam ſibi aut ſuis facturus, atque ibi ductâ prædiuite vxore conſedit. Filium *Marcum* reliquit. qui largus opum, & honorum auidus, in Galliam, florentiſſimum tunc regnum, migrauit: atque ibi dignum ſtirpe regiâ coniugium & proles repperit, fundauitque inclytam hanc CROYORVM familiam, nunc quoque opibus & honoribus florentem. Cui magnum decus DIVA ELIZABETHA innectitur, ſoror, vt dixi, huius Andreæ, & filia illius Regis. Hæc ad inſtitutum noſtrum maximè pertinet, & eius ergô præmittenda illa ad lucem fuerunt. Quæadmodum puella, & trimula dumtaxat, *Ludouici* filij *Hermanni*, Lantgrauij Thuringiæ & Haſſiæ, nuptiis deſpondetur, legatis vtrimque miſſis: qui Ludouicus inter potentes Germaniæ Dynaſtas eminebat, & genus ac ſanguinem ad *Carolum Magnum* referebat. Deducitur in Thuringiam anno pôſt, id eſt quadriennis: & ſub oculis curaque parentum, futuro marito creſcit & educatur. Quantis iamtum ſanctimoniæ indiciis, longum ſit dicere: hoc moneo, puellam, vxorem, viduam, mirâ pietatis laude celebrem fuiſſe: ideoque à pictoribus aut ſculptoribus paſſim caput eius triplici coronâ inſigniri, quam in quoque ordine illo iure ſibi poſcit. Sed hæc igitur grandiuſcula, & viri iam patiens, marito iungitur, annos nata circiter quattuordecim. Is mulierem matremque fecit, & genuit ex eâ anno altero *Hermannum*, primum vnicumque filium: & mox biennio pôſt filiam *Sophiam*, quæ Duci noſtro Brabantiæ nupſit, vt dicam; iterumque biennio, alteram *Sophiam*. quæ matris, opinor, monitis aut exemplo, pertæſa rerum terreſtrium, & cæleſtia ſpirans, ſacrarum Virginum cœtui ſe mancipauit, in Franconiæ monaſterio *Kitzingâ*. Quod ita in Chronicis Erphordienſibus fideliter ſcriptis reperio: etſi alibi, hanc non *Sophiam*, ſed *Gertrudem* dictam, & Virginitatem conſecraſſe Aldenburgi. Hi liberi. neque maritus diu ſuperfuit: cùm tactus piæ militiæ amore, anno ∞. CCXXVII. vnà cum Frederico Imp. ad Terræ ſanctæ recuperationem iret: iret, nec perueniret. Nam Hydrunti in Apuliâ, dum tranſgreſſui omnia parantur, febri correptus obiit, ſiue vt alij, veneno interceptus. De loco, plures conſentiunt: legi tamen qui in Siciliâ obiiſſe aſſerant, noſtro fortaſſe, non ſuo errore: cùm illius æui nomenclaturâ ipſa Apulia, & regnum illud hodie Neapolitanum, Siciliæ nomine dicerentur. Duplex enim ea erat, vltra & citra fretum ſiue pharum, vt loquuntur: atque ita igitur hîc capiamus. Sunt etiam qui in ipſâ Terrâ ſanctâ obiiſſe, ſed temerè & falsò, tradant. Loculus quidem & oſſa paullò pôſt ad mæſtam Elizabetham tranſlata: mæſtam, etiam ab iniuriis, quas ab *Henrico* fratre mariti erat paſſa. Is enim à primis ſtatim nunciis de morte, Hermanni pueritiam ſuum commodum ratus, prouinciam, arcem, bona inuaſerat: Elizabetham cum ſuis eiecerat: ita properè & ferociter, vt miſera paruos liberos trahens, & cum fortunâ deſerta ab omnibus, vix hoſpitium reperiret, metu potentioris. Contulit ſe itaque in Haſſiam, tota pietati iam conſecrata, eique aſſiduè, ductore quodam

Conrado, religioſo & optimo viro, operatur Marburgi: vbi & diem ſuum obiit, etſi placato iam Henrico, & ideò ab opibus inſtructior. ſed quas non niſi in pauperum vſum, & ſtatim elargitura admiſit. Obiit autem quadriennio circiter à marito, anno ∞.CCXXXI. quod ſcriptores eius æui conſtanter tradunt: & ergo iuuenis obiit, nec niſi annos vigintiquattuor nata: breui circulo quantam virtutum copiam complexa? Quæ famâ, ſed & miraculis diffuſæ, caput Eccleſiæ Gregorium tunc Nonum haud latuerunt: atque is eas produxit & propalauit, & ipſam, conuentu & conſenſu ſacrorum Procerum Peruſiæ, cæleſtium numeris adſcripſit: iuſſitque precibus & veneratione proſequi, & feſtum quotannis diem habere XIII. Kalend. Decembres, quo ex hac vitâ migraſſet. Diploma ipſum Pontificis Vaticana Bibliotheca in Regeſtis ſuis habet, promulgatum anno ∞.CCXXXV. quadriennio ab eius morte. Eo autem in Germaniam perlato, conturſus Marburgum factus: oſſa è humiliore in altiorem locum, & auguſtiorem loculum, tranſlata: cùm adeſſet Imperator ipſe *Fridericus*, honoris & pietatis ergô, itemque Archiepiſcopi Moguntinus, Colonienſis, Bremenſis, & magna vtriuſque ordinis procerum manus. Quo tempore è ſacro cadauere oleum vbertim manauit. Imperator coronâ aureâ decorauit, alij donis aliis: ego te, Diua, breuiter laudibus precibuſque, *Salue & faue.*

CAPVT III.

De filiâ Elizabethæ Sophiâ. quæ in Brabantiam venit, ſtatuas attulit, dimiſit, & quomodo hæc Hallis dedicata.

HERMANNVM, vt dixi, filium habuit, ſed nec hunc longæuum. Cùm enim octauodecimo circiter anno vxorem duxiſſet, in flore æui, ſtatim ab ipſis nuptiis obiit, veneficio, vt conſtans fama ferebat, *Berchtæ Sebergiæ*, nobilis fæminæ: incertum amore an odio, ſuo an alieno impulſæ. Sed obiit, & ſororem reliquit *Sophiam*, de quâ tetigi, & nunc vberiùs dicam, vel Brabantiæ noſtræ cauſſâ, in quam venit & nupſit; itemq; inſtituti, quia propioribus lineis ſacram Statuam noſtram tangit. Igitur *Henricus* II. Dux Brabantiæ tunc præerat, cognomento Bonus: qui primis nuptiis *Mariam Sueuicam*, *Philippi* Imp. F. vxorem habuerat, exque eâ *Henricum* III. ſuſtulerat, Magnanimum dictum: vt tunc apud nos moris erat, principes viros titulo aliquo diſcernendi, vel potiùs honeſtandi. Is *Henricus* & poſteri in patriâ noſtrâ Principatum tenuerunt; & ſtirpe meliore deficiente, per *Margaretæ* nuptias ad inclytam BVRGVNDIAE gentem detulerunt: quæ *Margareta*, matre item *Margaretâ*, *Ioannis* III. neptis, nupſit *Philippo Audaci*, primo noſtro inter externos Duci. Hæc igitur *Maria* cùm prior *Henrici* vxor fuiſſet, abiiſſetque: iunxit ille ſibi nuptiis alteris *Sophiam Elizabethæ* filiam, generis nobilitate, & matris pietate demonſtratam. Ex quâ tulit item *Henricum* filium, cognomine Brabantinum dictum. Qui cùm expers paterni Ducatus eſſet, fratri prærogatiuâ ætatis tranſſcripti: annos iam duodecim natus adiecit oculos atque animum ad Thuringiæ & Haſſiæ Principatum, materno iure & gratiâ fretus. quippe quæ in iis locis, vel Diuæ *Elizabethæ* memoriâ, vel & propriâ virtute, ingens nomen & amicos fautoreſque reliquiſſet. Sed ecce, mortuo *Hermanno* fratre *Sophiæ*, cui ius illud ſine controuerſiâ debebatur, ſucceſſit & vindicauit ſibi, excluſâ fæminâ, *Henricus* frater *Ludouici*: tenuitque quoad vixit, opibus & potentiâ valdè auctus, & faciente Pontifice Innocentio II. Rex Romanorum contra *Conradum* Frederici F. electus. Quem prælio apud Francofurtum etiam vicit: vir magni animi & ſpei, ſed quam Fata inciderunt, obiitque anno poſt electionem, liberorum expers. Ea res iterùm ius & ſpem *Sophiæ* noſtræ præbere viſa, venitque multis aduocantibus in Thuringiam: etſi alij contrà nitebantur, aduocato *Henrico* altero, Marchione Miſniæ & terræ Orientalis, nato ex ſorore Henrici Regis defuncti. Sophia vetus ius prætendebat; iſte nouellum. denique pacificatione aliquoties tentatâ & irritâ, armis decretum eſt: quorum finis, vt partitione factâ, Thuringia penes Marchionem Miſniæ maneret, Haſſia Henrico Brabantino cederet. Idque ad poſteros obtinuit: & ſtirps iſta, quæ hodieque eſt Landtgrauiorum Haſſiæ, originem & dynaſtiam ſuam Henrico, & Sophiæ eius matri debet acceptam, itemque piæ Elizabethæ. Sed abite nunc confines hiſtoriæ; ad rem ipſam noſtram veniamus, quâ cauſſâ, & fidei ſtruendæ, hæc præmiſſa. Sophia igitur iſta maternæ pietatis etiam heres & adſecla, Diuæ Virginis cultui inprimis fuit mancipata. Putatur à matre ſtatuas aliquot accepiſſe,

∞ CC. XLII.

∞ CC. XLVII.

piſſe, quas vel ob eius memoriam caras ſanctaſque habuit: è quibus vnam Viluordiæ, in cœtu Virginum religioſarum dedit dedicauit, miraculis olim & nuper claram, cui cognomen DIVAE CONSOLATRICIS à re inditum: quia multi malis animi corporiſque remedia illîc aut leuamenta reperiebant. Tres alias dediſſe *Machtildi* ſorori Henrici Ducis, mariti ſui: quæ alteris nuptiis iuncta *Florentio* IV. Hollandiæ & Zelandiæ Comiti fuit. E quo coniugio *Guilielmus* II. ille natus, illuſtre nomen, & Rex Romanorum in diſſidio electus. Accepit, inquam, Machtildis ab ipsâ Sophiâ: quod vero propius & rationi temporum aſſidet, quàm vt à Diuâ Elizabethâ, quæ diu mortua, & vix eſt vt cauſſam donandi, aut arctiorem notitiam, in tam diſſitis locis, habuerit cum iſtâ. Vndecumque ea nacta, Statuas tamen habuit, coluit: & iam moritura diſpartiuit, & locis ſuis quamque aſſignauit. Vnam Graueſandæ, Hollandiæ veteri opido, quod finitimum eſt Loſdunenſi cœnobio: quod ipſa condiderat, in eoque vitam à morte mariti caſtè pieque egerat. Alteram Harlemi, adſeruandam in ſacrario Carmelitarum: tertiam denique hanc noſtram *Hallis* Hannoniæ collocari voluit, ſiue iuſſit. Quare illic, & cur extra Bataujam? Credo, quia inter alias prolem ex Florentio marito *Adelheidem* genuerat, nuptam Ioanni Auennenſi, Comiti Hannoniæ: & hanc igitur, eiuſque ditionem, ſacro hoc donario iuit auctum. Hoc euenit anno Chriſti ∞. CC. LXVII. quo Machtildis illa diem obiit. Addo obiter, huius filiam fuiſſe item *Machtildem*, quæ nupta Comiti Hennenbergio vno partu protulit CCCLXIV. proles, quas Otho Antiſtes Vltraiectinus ſacro fonte omnes abluit: rem fabulæ, quàm hiſtoriæ propiorem, niſi eam Annales noſtri conſtanti aſſenſu tradidiſſent.

CAPVT IV.

Aliquid ſuper ipſo opido Hallenſi, itemque templo.

ERGO hæc illa, & tali origine, Statua eſt quam *Hallis* hodieque colimus: de quo loco & opido, exterorum cauſſâ, breuiter libemus. Eſt illud in finibus Hannoniæ, quà Brabantiam tangit, tertio à Bruxellâ noſtrâ milliari. Ipſum modicum eſt, neque opere aut ædificiis conſpicuum: ſufficit loci ſanctimonia, ad præſidium ſimul & ornamentum. Ager tamen in ambitu bonus, fœcunda pratis aruiſque planicies, quam Zenna flumen interluit, & ipſum item opidum: atque illinc riuis amnibuſque auctum Bruxellam, nauium in eâ & extra eam patiens, venit. Nomen à tutelâ aut conſeruatione habet, vt aliæ item *Halæ*, ſiue placet *Hallæ*, quæ paſſim exſtant. Enimuerò vulgò etiam ædificia ſic appellamus, vbi merces aut homines tueri ab iniuriis aëris ſolent: aut littera mutante, *Salas*. Atque iſta vox Gallis nobiſque in aſſiduo vſu eſt, pro *Atriis*: cauſſâ eâdem, quia ibi conuentus, & in tuto ac ſudo agunt. Sed & *Halas* Louanij habemus, veterem lanificij & lanificum domum, eorumque receptui: nunc, meliore auſpicio, ab Arachne ad Palladem tranſlatam, in quâ optimarum artium ſcientiarumque doctores & diſcipuli cottidie operantur. Sunt & Saxonicæ *Halæ*, itemque Tirolenſes ad Oenum: à ſalis aſſeruatione dictæ, ſiue ab ipſo *ſale*: nam & hoc originationem ſuam primogenio huic debet. Quid enim magis, quàm *Sal*, ſeruat? quod priſcis Græcis noſtriſq; *Hals*, ſiue *Halt* fuit: & mox in *Salt* mutauit: ab eoque, dixerit Becanus, Latinorum *Salem*. Hoc noſtrum opidum quando conditum, neſcio: vetuſtatem tamen aliquam habet. Itemque arcem, Dynaſtarum eius tractus olim domum, an Prætorium: in quâ egiſſe ſæpiùs, atque etiam obiiſſe *Philippus Audax* dicitur, is qui Flandriam cum Brabantiâ iunxit. Etſi Froſſardus in opido quidem, ſed in hoſpitio Cerui (nunc quoque domus ibi, & inſigne) non autem in arce ſcripſit obiiſſe. Id fuit anno Chriſti ∞. CCCC. IV. Eſt autem templum in opido, foro imminens, eleganti ſatis opere: cuius ala ingredientibus ſiniſtra ſacellum habet & Aram, ac ſuper eam Statuam hanc DIVAE VIRGINIS; de quâ agimus & agemus. Sacellum modicum eſt, ornatum à donariis & tabulis votiuis habet, religionem à ſe, & neſcio quomodo ingredientes ea tangit. Concurſus huc olim & nunc vndique, etiam à longinquis locis, & quàm latè propemodum Chriſtiani fines ſe tendunt. Quid mirum? MIRA hoc effecerunt, quæ crebra & vel aſſidua hîc euenerunt, eueniuntque. quod boni gaudeamus & iactemus; improbi liueant, aut calumnientur.

1. Statua ſacra. 2. Duodecim Apoſtoli argentei, donum Philippi Boni. 3. Statua Diuæ argentea, eiuſdem munus. 4. Maximilianus Imp. Albertus Dux Saxoniæ, & quidam procerum. 5. Arbor aurea Maximiliani, inſcripta ANNO VIIII. *6. Lampas argentea Iulij II. P.M. inſcripta,* ANNO VIIII. IVLIVS PONT. MAX. *7. Paludamentum Caroli V. Imp. 8. Statua argentea viri genuflectentis, donum Fuggerorum.*

CAPVT V.

Tranſitum ad Miracula; ſed primò communiter Vera hæc aſserta, & diſcrimen triplex à Falſis datum.

QVID tamen calumnientur? non certius diuinitatis argumentum, quàm à MIRACVLIS: quæ Deus ipſe homo factus, vt talem ſe aſſereret atque oſtenderet, palàm exhibuit & vulgauit. Sunt, & fuerunt Genij, fateor, qui ludibrio aut fraudi noſtræ ſimilia quædam patrant: ſed ſimilia. ab ipſis illis Veris non vnâ aut fallaci notâ ſeiungenda. Dicam, vt bonitatem noſtris præſtruam, & contra improborum, an impiorum calumnias, præferam ſcutum. Triplex nota eſt, quâ Vera à Vanis miracula differunt: *Magnitudo, Finis, & Fides.* Magnitudo, quòd non exigua aliqua aut leuia ſunt in opere, ſed quæ opinionem, ſenſum, natu-

ram omnem vincant : & quæ ipſa illa Natura non niſi domino ſuo poſſit indulgere. Legiſtíne à Moyſe, Pharaone rege arbitro, victos variè eius præſtigiatores, aut Magos? Tale vniuersè in Veris Vaniſque ſcito: vim illîc veram & diuinam eminere, ideoque & maieſtatem: hîc fallax aliquid, luſorium & illuſorium, & in exploratione leue reperiendum. Genij ſe miſcent, aërei, terrei, aut inferi, & opellas aliquot exhibent, ſed opellas: quod ex comparatione diuinorum operum peruideas, & peruincas. En in veteris Scripturæ libris, tot centena millia hominum, ſectis diuiſiſque aquis, velut per ſiccum traducta. En iterùm, in ſqualidis arentibuſque locis, è durâ petrâ, ictu virgæ, torrentes aquarum manantes. Quis non auguſtum & ingens hoc videt, in mari abductas, è lapide eductas aquas? & à quo niſi à Numine? Nam magi omnes conueniant, non facient: niſi fallaci aliquâ imagine, & ſine alio fructu mox periturâ. Idem in nouæ Scripturæ libris, idem in nouitiæ magis & noſtræ. Non damus nauim zonâ mulierculæ alligatam, & aduerſo flumine motam; non aquam in cribro geſtatam; non manu permulſam, & tactu aëneam factam barbam; non cotem nouaculâ ſciſſam: minuta & à minutis Genijs hæc facinora eſſe ſcimus. Quid ergo nos? claudos erectos; cæcos luce affectos, morbidos perſanatos; mortuos ipſos ſuſcitatos, & verâ vitali luce iterùm donatos. Imperium in elementa, in animantia, in naturam ipſam rerum Chriſtus & Chriſtiani vſurparunt, & vſurpant. Iam diſcrimen alterum à Fine eſt. Vt demus magna quædam à profanis prauiſque hominibus patrari: finis diſſidet. Illi in ludibrium aut noxam faciunt: noſtri in ſerium fructum, aut ſalutem. Præſtigiatores, calculatores, & id genus, quid niſi vanâ ſpecie obiectâ oculos ſenſuſque fallunt? & fallendo delectatiunculâ aliquâ fortaſſe permulcent. Magi, incantatores, venefici, nocendi palàm finem habent, & ad Dæmonum cultum adducendi, quorum ope conſilioque hæc patrant. Itaque non fallax & iſte character. quòd Vera miracula ad verum, & vnum, Deum ducunt; falſa ad falſos, & multos. Tertium denique diſcrimen, Fides: atque id dupliciter. Primùm, quia vana multa eiuſmodi famâ aut ſcriptis prodita: & Liuius ipſe non ſemel agnoſcit, turbido aliquo tempore, *verſis in religionem animis, multa viſa creditaque prodigia, quæ non erant.* Natura ſcilicet humana, ſuperſtitioni prona, hæc accipit: & fraus Genialis objicit, inſinuatque. Senſu etiam altero vana, quia ſpeciem ſæpè, non rem habent: non certè perfectionem, aut diuturnitatem. Nam & Genij ecce morbos interdum, aut cæcitates, aut alia damna corporis curare videntur. Videntur, inquam. vel quia ipſi temporaneum aliquid tale intulerunt, vt auferant; vel quia non in longum curant, & eadem aut maior noxa (vſu cognitum) mox adhæret. Non ſic in Veris, abſit. omnia fidem habent, ſiue libris ſacris tradita, qui non magis quàm eorum auctor (is Deus eſt) mentiuntur: ſiue bonis teſtibus arbitriſque affirmata: denique fidi etiam perfectique operis, nec retractantur ex facili, aut mutant. Et verò illa ipſa tamen Geniorum opera ſicui miranda videntur, vt flumen ſiſtere, pluuias immittere, futura prædicere: quid niſi in Dei potentiam pia mens ducat, quo faciente, aut certè permittente, illa ipſa eueniunt? Ac ſi minuti creati iſti ſpiritus talia; quantò maiora maximus ille, conditor & creator omnium, poteſt? Vides diſcrimina: interroget me aliquis, Sed cur Miracula hæc non ipſe in ſuo nomine Deus, & magis ſæpiuſque hodie in Diuorum, & ſæpiſſimè Diuæ ſuæ matris, edit? Cum Auguſtino reſpondeam, Non opus nunc Chriſto aſſerendo prodigijs: imò *ſiquis ea requirat, ipſum eſſe prodigium, qui mundo credente non credat.* Excipio, ſi apud gentes longinquas res geritur, & omnis fidei noſtræ adhuc expertes. At in Diuis quia aliter eſt, & multi etiam Chriſtum profeſſi obſtrigillant eorum honori, aut cultui: meritò extra ordinem eos aſſerit; & quos abjiciunt, alleuat; quos obtenebrant, illuſtrat. Et quis neſcit, tot iſtas hodie nouellarum opinionum ſectas, conſenſu & velut de compacto in vnam *Diuam Virginem* incurrere, & decus eius omne ire imminutum? Ergo iſte vindex tuetur, & auget cottidie: & auſim dicere, nullibi, in nullo nomine aut titulo, plura & maiora *Miracula*, quàm in eius exhiberi.

De ciuitate Dei XXII. cap. VIII.

CA-

CAPVT VI.

Miracula quæ ipſum opidum, aut templum, aut ſtatuam proprie tangunt: & tutela in iſtis Diuæ palàm obſeruata.

Et noſtra iam videamus: quæ ſedulò & fideliter ex archiuis aut monumentis deſcripta trademus, procul ab adſtruendo, omiſſioni propiores. Quid ita? quia, vt æui ſuperioris ſimplicitas aut neglectus fuit, multa ab ijs non conſignata ſcriptis fuêre, etiam quæ in illuſtribus perſonis patrata opinemur. Quídni opinemur, in tam frequenti eius cultu: quem non niſi beneficijs & miraculis probabile eſt prouocatum? Atqui pauca ante annum ∞. CCCC. exſtant: niſi longiùs quædam ſpectant, quibus temporis nota non eſt adiecta. Queramur, imò indignemur: quamquam olim ſimile. atque ipſe Auguſtinus, æuo illo curioſo & erudito, ſcribit *multa ad memorias martyrum facta*, ignoratione aut obliuione, famâ excidiſſe. atque adeò *in ipsâ vrbe Carthagine eueniſſe, quæ Carthago neſciret*. Simile Hallis noſtris factum: & demus ſimplici pietati veniam, quæ contenta præſenti & ſuo fructu fuit. Illud autem primùm obſeruo, in ipsâ Statuâ miri aliquid videri: quæ haud magna (bipedalis circiter) & è puro nec medicato ligno, tot ſæcula perſeuerat, immunis adhuc ab exitiali peſte. Immunis etiam ab incendijs: quæ vrbecula illa aliquoties, vel noſtrâ memoriâ, ſenſit: cùm illa Diua & ſe, & templum ſuum, omni vicino foro, & iuxta ipſam ædem ædibus ardentibus, defendit. Quid, quòd ab hoſte, & vi bellicâ, defendit? Incolæ præferunt, & Annales referunt, aliquoties opidum illud, nec ſitu nec opere munitum, tentatum ab hoſte, vel clàm & fraudibus, vel palàm & machinis: ſed tutelâ præſidioque eius ſtetiſſe inuictum. Cùm bellum ciuile, aut potiùs inteſtinum, inter miſeros & fato quodam huic malo deſtinatos Belgas eſſet, quo tempore *Maximilianus Primus Auſtriacus* rebus præerat, filij ſui Philippi tutor: cùm, inquam, alia Flandri atque vnà Bruxellenſes, alia & meliora Hannonij & maior prouinciarum pars ſentirent, Principi * nouo & veteri adhærentes: ecce *Philippus Cliuius* partium aduerſarum Dux, animo & manu ſtrenuus, Bruxellæ tunc agebat, & valde in rem putabat *Hallas* ita propinquas capi. Vno anno bis tentat. per inſidias ſemel, & occultam intra muros conſpirationem: iamque copias ad ſex millia militum cum tormentis eduxerat, ignaris ſuperuenturus. Caſu ciuis (quid caſu? Numine, & Diua vigilabat) ciuis, inquam, Bruxellenſis à præſidiarijs capitur: qui rem omnem & coniuratos ipſos detexit. Cliuius ignarus aduenit, & vt putabat, ignaris. Illi ſilent, diſſimulant, adire patiuntur, foſſas tranſire, muris ſubire: tum vndique ex præparato, ingruunt, tela, viri, fœminæ, & magnâ ſuâ clade proturbant incautum hoſtem: deleturi etiam, ſi maior aliqua manus in opido fuiſſet. Alterum eodem anno, clarioris ſubſidij. Quod fraus abnuerat, à vi Cliuius vult impetratum. Venit eò cum inſtructo decem millium equitum peditumque exercitu. Ita autem ſubitus venit, vt centum viginti Hallenſes præſidiarios, lignatum & pabulatum egreſſos, ad vnum omnes interciperet: triſti augurio, & damno certiore, quò minor in vrbe manus, vix ducenti quinquaginta milites, remanebant. Sed DIVA ſcilicet, quæ tutelæ ſuæ totam rem facere voluit, etiam muros dirui tormentis paſſa, & aditum lato limite fieri, quà vel tria plauſtra tranſirent. Prætereà ignis, ferreis cauatis globis, & qui emiſſi pateſcerent eumque funderent, in domos variè ſparſus: & quaſdam iam comprehenderat. Vbique periculum, clamor, conſternatio: ſed in vnâ re ciues conſtantes, ad DIVAE opem pijs votis confugiunt. Tum velut robore diuinitus immiſſo, à templo feruntur in hoſtem, ipſi Sacerdotes ijs mixti. Pugnatur acriter, illinc viribus, hinc animis maioribus: ac denique ſub veſperam cum multâ ſuâ cæde hoſtis pellitur, ipſe quoque falſus Numen ſibi palàm repugnaſſe. Intereà fœminæ & imbellis manus incendia reſtinguere. è quibus decem, vnâ aliquâ domo conſcensâ, cum eâ ipsâ decidunt. Mortuas & obtritas, tam graui ruinâ, omnes exiſtimare: at illæ ſurgunt ſine maiore aliquâ noxâ, & domum quæque ſuam, ſuis pedibus, eunt. Quis non tum laudes grateſque ſacræ Virgini corde, ore, plauſu dixit? Et hoſtis cùm ſequenti die iterùm oppugnare pararet: ecce tabellarius à *Carolo Croyo* Chimaci Prin-

Lib. XXII. De ciuit. Dei, c. VIII.

* Philippo Maximiliani F. atque ipſi Maximiliano.

∞. CCCC LXXXIX.

Principe (qui toto hoc bello fidam & exi-
miam operam Maximiliano præbuit: cu-
ius ad illum litteras latinè ſcriptas, ipsâ
*Maximiliani manu, libens * vidi) ab eo,
dico, Hallenſibus litteræ, quibus intra
triduum auxilium & copias magnanimus
ille Princeps promittebat. Ciues gaudio
exſultare, tympana & campanæ ſonare,
omnia lætitiæ ſigna dare: vt hoſtis non
aduentare, ſed aduenitle iam auxilia ſu-
ſpicatus, ſiue Deo etiam terrente & auer-
tente, trepidus feſtinuſque inde diſcede-
ret: ne mortuorum quidem curâ aut ſau-
ciorum, quos in foſſis vijſque reliquit, ipſa
etiam oppugnationis aut belli inſtrumen-
ta. Sanè centum circiter globos è ferro aut
lapide, etiamnunc monumentum rei, in
æde ſacrâ ſeruant, arcis ligneis conditos,
qui triginta, quadraginta, ſunt & qui ſexa-
ginta, pondo libras pendunt.

* Oſtendente Illuſtriſſimo Carolo, Duce Croyæ & Arſchotano.

CAPVT VII.

Duo eiuſdem rei exempla, à noſtro æuo, ſeria ſimul & iocoſa.

Anno CIↃ.IↃ.LXXX.

SED hoc etiam, in eâdem tutelâ ſui & ſuorum, lepidum, & quod cum riſu admirationem habeat; geſtum haud pridem, iſto noſtro infauſto ciuili bello. *Oliuerius Tempelius*, vir militiæ gnarus & acer, Bruxellæ præerat: quæ tuncquoque in alias partes iuerat, non capta, ſed decepta. Iſte imminebat Hallis aſſiduè: quas cum Hannoniâ & Arteſiâ, reſtitutas iam Regi audiebat. Bis igitur tentat. eò audaciùs quòd & finitima opida ſuæ poteſtatis eſſent; & in ipſis Hallis vix quadraginta nouelli milites, qui tuerentur. Primo die repellitur, & callidè, quaſi omiſſo incepto, abit: ſed in animo aliud verſat, & clàm conductis in vnum præſidijs vires auget, & inopinatus ſub noctem ſequentem redit. Et iam cum ſcalis & reliquo apparatu, in viâ, vt fit, incedunt alacres, mutuò ſeſe adhortantes. Erat in numeris *Ioannes Zwyckius* quidam, homo non religionis ſolùm & vitæ improbus, ſed linguæ. Is canere iam triumphum, & iactitare palàm, *Se ſuis manibus Hallenſi muliercula* (Dei parentem intelligebat) *naſum abſciſſurum.* Itur porrò, peruenitur: quid factum? Diua audierat, & quaſi talionis pœnam machinata, procurat mox, glande plumbeâ excuſsâ, ſcurræ illi ipſi naſum auferri. Pœnam habuit, & irriſum inter ipſos commilitones perpetuum meruit: qui identidem hominem ad naſum recipiendum Hallas mittebant. Sed & alter in eâdem expeditione, *Ioannes Ryſſelmannus*, immaniore etiam ſæuitiâ, & ore tetriore effuderat, *Sacratam ſe ſtatuam Bruxellam adducturum, atque ibi igne ſubiecto publicè crematurum.* Deus, Deus (mitiſſimam Virginem hîc omitto) audijt: & illi impio blaſphemum os ac mentum tormenti ictu abſtulit, & paullò pòſt ipſam vitam. En vindicem etiam Diuam: ſed magis iuuat audire & videre adiutricem.

CAPVT

CAPVT VIII.

Beneficia eius deinceps in priuatos. & primò à morte ſeruatus & patibulo, qui Falconem amiſerat.

O Quàm variè, & quàm multis! in animo, in corpore; in periculis, in calamitatibus; in languoribus, in ipsâ morte. Exempla videamus: & primum iſtud, quod lignea vetus imago repræſentat, donarium ibi & monumentum. Scripta etiam in archiuis habent plenam hiſtoriam: ſed annum omittunt. & rem tamen veterem eſſe, cùm dictus ille typus, tum ipſa ſcriptio adfirmat, vetuſtioris ſtili ac linguæ. Res ita habet. Aucupium inter nobilitatis noſtræ priſca & prima exercitia fuit, etiam nuper: priuſquam triſtia hæc bella omnem ludicram honeſtamque voluptatem arcerent. Huic capturæ Falcones habebantur, impenſo pretio è Septemtrionis ferè partibus petiti, fuſci, albicantes, aut varij: bonitate etiam variâ, vt genus cuique ſuum, & ex eo vigor aut rapacitas erant. Vir igitur nobilis (nomen ſiletur) talem auem prædatricem æſtimatam & amatam habebat: quæ caſu, aut negligentiâ miniſtri, auolauit. Dominus in occaſione requirere: ille muſſare, & quod res erat denique dicere, Auolaſſe. Bilis huic in naribus: &, *Sceleſte, ſic imponis? pretio auem alienaſti, & manum mihi mendacio adis. Audin' autem? ſeriò edico, niſi intra quinque ſeptimanas (hanc comperendinationem vitæ tuæ dono) auis compáret, tu periſti.* Seruus in metu, qui dominica & ſemibarbara tunc imperia norat: itaque requirit ipſe & alij vndique, ſiluas & deuia veſtigant. fruſtrà. Dies lapſus, hero minæ non elapſæ: quas ad rem vult conferre. Iterùm ille ſupplex precatur, & impetrat menſtruam dilationem. Sed nulla quæſitio iuuat. Dominus crucem iubet ſtatui, miſellum ſub eâ deſtitui, iam laqueo illigandum. Carnifex adeſt, * oculi obligantur: ſpe omni atque ope humanâ abeunte, diuina ſubuenit: & in mentem ei eſt *Diua Hallenſis*, quam miſerorum, & præſertim innocentium, ſæpè leuamen audierat fuiſſe. Tacitis precibus inuocat: atque ecce ſtatim in aëre viſus audire ſonum tintinnabulorum, quibus

* *Ita in Scripto. hodie non vſitatum, in illo ſupplicio.*

bus pedes huic auitio, vt amiſſæ ſe prodant, ſolent illigari. Iam mens, iam ſpes illi redit: & dominum ſupplex rogat paullùm reuelari, vt liberis ſaltem, & erectis in cælum oculis, vltimas preces poſſit effundere. Conceditur, orat iterùm Diuam, quàm ex animo quid opus dicere? pro ipsâ animâ. Ecce autem palàm & in conſpectu omnium, illeipſe Falco, nihil deterritus eâ populi multitudine, è ſublimi aëre præceps deuolat, & in humero eius conſedit. Clamor & gratulatio facta: ipſe auem, in aue vitam recuperat, dominus innocentiam. At Diua Virgo omnium orê laudes accipit: & ab ipſo quem ſeruauit teſtimonium. quod, vt dixi, nunc ibi in ligno compâret: aliquâ tamen diſſonantiâ à recitatione meâ & Scripto. Nam illîc Falco non precanti & appendendo, ſed iam appenſo & illigato ſuperuenit: quod magis ſum vt credam, & augendæ admirationi facit. Cur enim non tam vetuſto typo? in quo etiam veſtitum veterem notes, ſerui tunicati & accincti.

CAPVT IX.

Quidam inter aquas ſeruatus, in immani & ſubito diluuio.

ALIVD ab illo æuo: ſed quod certius deſignem. Euênit enim, vt memoriæ veteres habent, anno ∞.CCC.XC. menſis Auguſti die, qui Petro eſt ſacer. Angianum in Hannoniâ opidum eſt, in decliui ſitum: vbi ciuis quidam inter gregarios, *Paſtinus* nomine fuit. Euênit die iam dicto, vt ſubita & prodigioſa tempeſtas eſſet, nimbi, tonitrua, fulmina, & aquæ ſic denſæ caderent, vt torrentes vbique fluerent, domos abriperent, plateas delapidarent, molas auferrent, omnia denique, vt mare, inundarent. Homines trepidare. alius in altum, alius imum fugere; ille aquas, hic fulmina: & *Paſtinus* noſter in cellam penuariam ſuam, pluribus gradibus demiſſam. Dum ibi eſt, & ſeruare etiam edulia aliqua aut vtenſilia ſua ſatagit; ecce aquæ vis perrumpit, cauum implet, tantâ vi, vt exitus ipſi, nec ipſis quidem eſſet, niſi muris in parte perruptis & deiectis. Sed nec ſic finis. aquæ aliæ adueniunt, & iam *Paſtino* mors in oculis, *Diua Virgo Hallenſis* in ſenſibus: quam trepidus inuocat, & vnà (illâ inſpirante) ianuam in ſublimi, quæ fornicem claudebat, manibus apprehendit. Tenet fortiter duas totas horas, & aquæ nihilominùs vndique aſſultant, mentum & caput interim ſupergrediuntur, aut tangunt. Iam nox aduenit, & mortis nuncia aut ſoror caligo: cùm ille flebiliter iterùm Diuam, nec fruſtrà, inuocat. quippe quæ claris radijs immiſſis locum illuſtrauit, & ſimul vires ei addidit ad perdurandum. Nox & aqua abijt, ipſe emerſit, vxore & prole tamen ſubmerſis: Hallas venit, ceream imaginem obtulit, ſeptemdecim fidos teſtes adduxit, qui vnà cum eo de re ſic geſtâ affirmarunt.

CAPVT X.

Puer merſus in vitam reuocatur.

ALIA rei magnæ, ſed breuicula, & ſine tempore, aut perſonâ, loco, narratio: ſed vetus, & mihi fida. Puer domo egreſſus quæritur duas horas ampliùs, nec inuenitur. Pater denique in lacunam lapſum repperit, capite in limo fixum, pedibus supernè elatis. Educit, deponit in terram, adſtat mœſtus, & explorat ſiquid adhuc animæ inſit. Exſpiraſſe videt, & hora tota iam lapſa ab eductione erat: cùm interno quodam inſtinctu ad *Virginem Hallenſem* impellitur, eique puerum & preces offert. Vix factum, vita redit, puer palpitat & erigitur, cum læto patre domum abit.

CAPVT XI.

Homo mali genij hoſpes ab eo liberatur.

ALIA item ſine tempore, ſed alijs tamen notis inſignita. Fuit Aldenardę in Flandriâ *Reinerus VVilegemius*, vir mente & corpore validus: ſed in quem ipſo Aſſumptionis Diuæ Virginis feſto malignus Genius irruit, & domum ſibi fecit. Fremebat, ſpumabat, laniabat ſeſe & alios: fœda facies, & vel hoſti miſeranda: quid cognatis & amicis? Illi conſenſu & voto Hallas adſpiciunt, tutelarem hanc inuocant, aduerſus notum & ſæpiùs fractum hoſtem. Audit, adeſt, occultâ vi eijcit: & ſtatim reſtituit ſibi & ſuis, verè iam *Reinerum* & purum. *O potens, ô benigna, nos quoque ab eodem fallaci ſerpente defende: & quæ caput eius ſemel in ſacrâ partione tuâ contriuiſti, necandâ nos flagellet aut ſternat, adiuua & indulge.*

CA-

CAPVT XII.

Leodici puer luminibus captus, & toto corpore æger aut impotens, ab vtrâque labe ſanatur.

ALIA, carmine complectenda.

In terrâ & vrbe Eburonum fuit puer
Stirpe atque cenſu honeſtus, æger corporis,
Et orbe vtroque lucis orbus: quod patri
Perdoluit & matri, atque amicis omnibus.
Medicina adhibita fruſtrà, inhærebat malum
Et cæcitatis ſimul, & ægrimoniæ.
Sed ecce fama melior aures accidit
De Virgine hac Hallenſe. Vota nuncupant:
Et nuncupatis luce donatur puer,
Clarâ atque certâ: quique heri tenebrio
Vulgò audiebat, prouocat nunc Lyncea:
Donatur & ſalute reliqui corporis.
Venit parens vterque, venit & puer,
Cui *Nicolaus* nomen, Hallas oppidum:
Siſtuntque Diuæ ſeſe, & vnà imaginem
Puri & puti argenti offerunt: quæ poſteris
Beneficij teſtamen eſſet & fides.

Salue ô amica mihi Eburonum vrbs, & his atque alijs documentis in auitâ tuâ, quod adhuc facis, religione perſeuera.

CAPVT XIII.

Tempeſtate iactati, & iam naufragantes erepti.

IAM ad ea venio, quæ temporis, etſi non rei, magis certa. Anno ∞.CCCCV. viri tredecim, quorum nomina ſchidis expreſſa pretium non eſt iterare, naui è Batauiâ Antuerpiam vehebant. Tempeſtas oboritur & mare fit magnum, & nox ſuperueniens mala metumque auget. Magis etiam gubernator, qui victam à vi artem faſſus, oratione ſtrictâ & aſperâ hortatur, *Quiſque ſe fatis paret, Deo litet, ad meliorem vitam iturus hac amiſſâ.* Fit gemitus, & comploratio, in genua voluuntur, manus ad cælum tendunt, præſentem omnes mortem exſpectant. Fuit, qui ſuggereret, Diuâ Virginem Hallenſem communibus votis vocibuſque inuocandam: quod faciunt. Et facto, ſtatim clarum lumen naui ſuperfulſit, quod tenebras diſpulit, metum minuit: & mox illâ gubernante nauis portum tenuit. è quâ totidem illi viri egreſſi, omiſſis rebus, Hallas venêre, & vitam ſe Virgini debere teſtari, votum bonâ fide ſoluerunt.

CAPVT XIV.

Furioſa virgo mentem recipit.

ANNO ∞.CCCCVII. virgo fuit nobilis è gente Hangereliâ, quæ corpore ſana, & formâ bella, ſubitò mente capta fuit, & in furorem data. Matrem habebat caſu hoc (quis de parentali affectu dubitet?) confuſam & afflictam. Omnia experitur & facit: ad Diuam denique Virginem ipſa auxilij cauſſâ venit. In templo eſt, & preces fundit: ipſo illo momento filia abſens conualeſcit, & plenè ad mentem redijt, priuſquam mater rediret. O gaudium & amplexus! *Eamus mea filia, coràm gratias actura benigniſſimæ Patronæ, cui tu ſanitatem, ego vitam debemus.* Veniunt, ceream imaginem *centum decem pondo libras* offerunt, quæ filiam ipſam repræſentaret, ἰσοτάλαντον vt cum Græcis dicam, & ipſo illo pondere æqualem.

CAPVT XV.

Puer in Moſâ iam mergendus educitur.

ANNO ∞.CCCCVIII. Huyum opidum in terrâ Eburonum ſuper Moſam eſt: qui medium ſcindit & interfluit, ſed ponte lapideo coniunctum. Puer ibi annos quattuordecim natus, cum quattuor æqualibus ſuis cymbam conſcendunt, & ſolitâ huic ætati laſciuiâ in flumen pergunt, ludere & vagari captantes. Sed miſeri in diſcrimen & angorem veniunt, venti ſurgunt, & flumen à pluuiâ increuerat: iactantur, fluctuant, & tamen adniſi ad ripam appellunt, & quattuor exſiliunt, primus ille quattuordecennis puer relinquitur, repulsâ, vt fit, pedibus aliorum cymbâ. Venti etiam abripiunt, atque adeò cymbam euertunt. puer in vndis voluitur, pueri compares Opem clamant: accurrunt plures, & inter eos trepida mater. Quid faceret? tollit in cælum oculos, & *O Dei mater, quæ Hallis coleris, matri ſuccurre. Ego & filius ſoſpites tibi ſiſtemur: votum facio.* Dixerat. ecce puer inter ingentes vndas ad pontem abripitur, inter arcus illæſus tranſit, & ad medium circiter milliare ſupernatat: quo, niſi cæleſti manu, ſubleuante? Cuius ductu, longè infra opidum, in pratum deuehitur (nam flumen reſtagnabat:) & ibi molliter deponitur, ac

matri redditur. Reddunt & ipſi votum Hallis, lubentes, meritò, tibi Virgo auxiliatrix.

CAPVT. XVI.

Puer iam merſus in puteo vitæ redditur.

ANNO ∞.CCCCX. Bruxellæ in ſuburbio, quà Hallas itur (*Obbrußeliam* vocant) ruſticula mater erat; quæ puerum ſexennem in viridarium ſecum duxit, herbas & gramen iumentis reſectura. Comitatur & alter aliquis è viciniâ puer, & mater opus ſuum facit, ſuum pueri, id eſt ludunt. Sed puteus ibi profundior erat, è quo aquas hauriebant, in orbem lapidibus ſubſtructus, vt ſolet. In hunc filius fæminæ (*Lilia* illi nomen) improuidè decidit: puero altero adſtante, & ſuppetias clamante. *Lilia* venit, puerum non videt, pilleum eius ſuperfluitantem aquis videt, ipſo graui caſu ad fundum demerſo. Tollit clamores, viciniam concitat: è quibus vnus denique cum harpagone accurrit, quo in aquam demiſſo puerum extrahunt, ſed palàm mortuum, & colore mortis. Nam vel atrior carbone erat, ſollenne ſuffocatis. Iacet ibi, & miſera parens affligitur, ſimul aliæ mulierculæ, & tandem, vnâ aliquâ præeunte, votum Diuæ Hallenſi concipitur: quod ab eâ auditur, ſtatimque vitam & vires puer recipit, ſurgit, domum abit. Triduo pòſt cum matre & vicinis Hallas veniunt, factum narrant, grates laudeſque dicunt.

CAPVT. XVII.

Puer faſciâ ſtrangulatus, ſpiritum & vitam recipit.

SIMILE factum, & vitam puero, ſed aliter ſuffocato, redditam nunc narrabo, quod euênit anno ∞. CCCC. XIX. Binchium Hannoniæ opidum eſt, aëre ſanum, ſitu amœnum, & vtrâque hac dote Reginæ Mariæ Caroli Quinti ſorori commendatum, quæ amplas ibi ædes ſtruxit, & hortos item variè inſtruxit. Libenter hanc heroïnam (ſic appellanda eſt) memoro, quia meritis eius in Belgicam hoc debetur: quam induſtriè, integrè, bono & gaudio omnium, annos aliquot nomine fratris moderata eſt & rexit. Sed in eo, quod inſtitui, opido mulier paupertina erat, quæ operas locare mercede alijs ſolita: atque eo quæſticulo ſeſe ac liberos tolerabat. *Catharina* illi nomen, & habebat infantem in cunis adhuc iacentem, *Chriſtophorulum*. Ita eum reliquit, & ad ſollennes, vt dixi, operas ipſo profeſto Paſchatis iuit. Poſt horas aliquot quàm digreſſa, vicina mulier domum pulſat, nec artè clauſam (quid enim cuſtodiretur in illâ inopiâ?) eam intrat. Neminem repperit, ſed videt infantem cunis appenſum è cingulo aut faſciâ, quâ illigatus ſupernè erat. Obſtupuit, accedit, mortuum videt, & glacie frigidiorem. Scilicet euenerat, vt ſolus infans volutaret ſe aut verteret, & è cunis laberetur pendulus, collo obſtricto. Clamat, & quiritatur, adueniunt, atque ipſa mater, triſti iam præſagio anxia: quid cùm rem videt? Collabitur, alterum pænè funus. matronæ (& honeſtiores iam quædam excitæ erant) atque vnà viri ſolantur, erigunt, & conſecrare infantem *Diuæ Hallenſi* ſuadent. Facit ex animo, & verbis conceptis: ecce autem infans rigidus, & tres ampliùs horas mortuus, animam recipit, & ſe commouet, oblata in cibum aut potum libat: denique valetudine integratâ, cum mater comitante matronâ nobili *Scarſinâ*, & aliquot notæ fidei hominibus, Hallas defert, offert, ac voti ſe abſoluit.

CAPVT XVIII.

Puella in puteum præceps lapſa, & ſuffocata, in vitam redit.

HEM, magis priori illi ſimile inuenio, & puellam in aquâ merſam, ad vitam reuocatam. Factum in arce *Ligniacâ* anno eodem ∞. CCCC. XIX. Virguncula erat (*Ioanna Maillarta* nomen) quæ ad domeſticos vſus aquam petitum iuit, è profundiore puteo vicino. Is puteus (obſerua) quadraginta circiter pedes altus à fundo erat: in ſuperiore autem parte lapidibus marginatus, & ſaxo vno grandiore, cui adſtare & inniti haurientes ſolent. Dum ergo puella fune aquam educit & attrahit, ſaxum anterius, quod dixi, collabitur: ipſa cum eo vnà. Sed præter merſionem, aliud etiam malum. Natiuus lapis, ſiue rupes, in parte putei imi erat: in hanc impetu decidit & impacta eſt, vt caput grauiter læſerit, brachium, & tibiam. Tibiam quidem ita, vt cùm extracta fuit, intumuiſſe eam viderint ad corporis totius modum. Semihoram deinde

inde in aquis iacuit, priuſquam auxilium adueniret: ac tum educta, mortua apparuit, atro & fœdo colore, ad horas circiter trinas. Mater puellæ cum pluribus, mœſtiſſima inter mœſtos, ſtabat: ſuggeſtum celebre notumque iam effugium, ad *Diuam* hanc Virginem. Ita preces & vota offerunt, admittuntur: & color primùm teter puellæ abit, vita redit, plagæ perſanantur: ac denique poſt paucos dies voti damnata mater Hallas venit, puellâ comite, quam offert meritò ſuæ Seruatrici.

CAPVT XIX.

Per triduum mortuus, & ſepultus, reuiuiſcit.

SVNT hæc ferè vniformia, fateor: & alia etiam dicenda reſtant. Quid enim iſta omittam? aut quid magis poſſit eſſe Dei potentiæ, Matris gratiæ aſſerendæ, quàm mortuos per eam ſuſcitatos? Gentiles hîc ſtupeant, improbi ſileant: nec color ſit iſtis verè *Miraculis* diluendis. Ergo non rem, ſed ſtilum tamen mutabo & vertam.

Seneffiæ, qui pagus eſt Brabantiæ
Hallis propinquus, nimia mira ediſſeram
Olim accidiſſe. audite, res certiſſima eſt,
Firmata ſcriptis ſerijs, & teſtibus,
Firmata item tapete picto, textili,
Quem nunc videre tẽplo in Hallenſi licet.
Res ſic habet. Matrona nupta, partui
Propinqua, languet: mortuã prolem parit.
Amici & agnati, vt ſolet, mandant humo
Cadauer: abeunt, atque luce poſterâ
Matri haud volenti non volentes nunciãt:
Sed nunciant. in lacrimas hæc ſoluitur,
Diemque totum luget: ecce veſpere
Videre viſa ſpecie honeſtâ fœminam,
Solatij quæ hac lege faceret copiam,
Si vota concepiſſet Hallenſi Deæ.
Nihil morata concipit, dein vocat
Oratque præſentes, ſuam prolem ſibi
Saltem liceret leuiter oculis tangere,
Quam menſibus tot conditã in ſinu ſuo
Mater tuliſſet. ſpernere illi, & dicere
Prolem ſepultã, & mortuã ante triduum.
Inſiſtit hæc. & precibus iterùm quærere:
Negantibuſque, verſa in iram dicere,
Se potionis & cibi expertem fore,
Id donec impetraſſet. His victi minis,
Eunt, refodiunt, adferunt, in lectulo
Locant parentis illa lumen poſcere,
Et intueri ſedulò: quid fit? puer
Mutat colorem, è pallidoque punicat,
Mouetque vtrumque brachium, & bis ter gemit.
Defertur in ſacram ædem, vt vndis abluant
Ex lege ſacris: ſed Sacerdos in morâ eſt.
Adſtabat aræ, & incruentam victimam
Deo immolabat: immolato, iterùm tamen
Moratur, & negat puellum viuere.
Hi dicere, ille abnuere: at ecce mox puer
Et ſpiritum palàm atque aquas emittere.
Ergo ille munus fungitur ſuum, hi ſuum,
Domumque redeunt: denique à meridie
Sopitus iterùm, Chriſtiani iam gregis,
Demoritur infans, cęlicamq; init domum.

CAPVT XX.

Puer diu amiſſus, & in voragine mortuus repertus, item vitam recuperat.

CANTIPRATVM pagus eſt in Cameracẽſi tractu, atque ibidem religioſorum cœtus cum Abbate. Vir inhabitabat, cui nomen *Ioannes Bidäus*, atque illi puer bimulus, nomine *Martinus*. Dies Dominicus erat, & vir cum vxore manè ſacris operaturi, Chriſtiano more, ad templum eunt. Emanent, & alibi apud amicos prandent: nec niſi à meridie, ſecundâ horâ, domum remeant. Statim prolem ſuam oculis & affectu requirunt (nouimus parentes:) non reperiunt. Quęrunt in viciniâ, & ab ipſis vicinis, ſiquis vidiſſet? negare omnes, pater percelli: & rogare igitur ſeſe in quærendo adiuuent, ſicubi fortè puer (nec longè tantillus poterat) aberraſſet. Eunt, reliquum diem illum & totam noctem quæſitioni donant, addunt diem alterum in veſperam. Tum vicini deſperantes inuenire, & bonâ fide alibi periiſſe arbitrari, patri Vale dicunt, & vt idem filiolo faciat, ſuadent. Domum quiſque ſuam redeunt; etiam pater ad mœſtam vxorem. eò vterque mœſtior, quòd frigidiſſima fortè tunc aura erat, nec tenellus puer ſub dio ſicubi eſſet, poſſet ſubſiſtere. In hoc doloris æſtu ad diuam Virginem, quæ Hallis colitur, animum & preces pater vertit, & votum peregrinationis addit. Statim in ſomnum ſoluitur, & viſo monetur quærere etiam puerum, certò inueniendum. Luce ortâ vicinos iterùm adit, & rogat ſecum eamdem operam dare. Haud facilè inducuntur, &, *Irritam*, aiunt, *ſpem foues. nonne biduum iam penè quæſiuimus? inuentus eſſet, ſi eſſet.* Tamen inſtantem ſequuntur, & omnes agros, dumeta, foſſas ſcrutantur: donec

Anno M. CCCC. XXVII.

VII. Martij.

donec ſub ipſam meridiem ad voraginem aliquam, limo & aquis obſitam, ventum. Pater inſtinctu aliquo interno, *Et hic*, ait, *perquiramus.* Illi negare puerum eò pedes tuliſſe, quò ægrè ipſi poſſent. Eunt tamen. ecce iacentem, & cœno atque aquis obrutum, reperiunt. Triſte ſpectaculum. nec audent tollere: nam ſponte aut caſu mortuos tangere, niſi Iudice permittente, non licet. Ille igitur aduocatur, venit, indulget: puerum deinde ad templum deferunt, mox, vt putabant, terræ dandum. Sed patrem ſpes non deſerit, & Diua Virgo excitat, atque internum robur addit. In altari igitur prolem collocat, ante ipſam Diuæ illius ibi imaginem: & prolapſus in genua, calidis precibus lacrimiſque opem poſcit. Adſtabat turba hominum, ipſe Abbas Cantipratanus *Nicolaus*, & puer (ô mirum!) ſtatim vitam & vocem recipit, ſurgit, cum patre domum, cum eodem mox Hallas venit, gratias acturi, & laudes Diuæ meritiſſimò propagaturi.

CAPVT XXI.

Mira, mira, de puero item reſuſcitato, aut ſub terris ſeruato, non ſine alijs ſtupendis.

Anno ∞.CCCC.XXVIII. QVID iam narrabo? iterùm tale, ſed quod plura miracula in vno continet: & quod diuinæ benignitatis & potentiæ totum fontem manat atque oſtendit. Aſſurge anime & ſtile, & maiori quodam ore hoc effer: & vt poſſim, tu Diua manum moue, & mentem inſpira. *Sancti Hilarij* vicus eſt minùs nobilis, iuxta Cameracum nobiliſſimum opidum: eius incola *Stephanus Morelius* fuit, cui vxor *Firmina*: & hæc prolem ei non prolem peperit, anno ∞.CCCC.XXVIII. Mortua enim erat, & obſtetrix ac fæminæ omnes, quæ partioni interfuerant, ita iudicabant: idque exploratò, cùm lauiſſent, fouiſſent, igni, experiendæ aut eliciendæ vitę, admonuiſſent. Puer igitur in terrâ communi & profanâ, de more, ſepelitur: & alij quidem curam aut cogitationem eius vnà deponunt. At non mater, cui duplex luctus. & à morte prolis, & à tali morte, quòd nondum conſors & particeps diuini baptiſmi & lauacri fuiſſet. Itaque plangere, & ſe affligere: & tamen ſpem vel fiduciam in Diuâ Virgine ponere, eò magis quòd ſolita eſſet annuâ peregrinatione eam colere, & Hallas venire, ac ſtatuam piè caſteque venerari. Vota igitur facit, iteratque de die in diem, & contra ordinem rerum vel naturam pugnat, vſque ad diem quintumdecimum à prolis ſuæ morte. Et iam fidentior eſſe, ac palàm affirmare illam viuere: gnaram certamque ſe factam ex viſo nocturno, quod ſæpiùs eueniſſet. Mulieres denique adminiſtras importuna vrget ac propellit ad hortum ire, vnà cum patre Stephano, & puerum terrâ iam tot dies conditum contemplari, & arbitrari ecquid eius rei eſſet. Refodiunt tres pedes circiter defoſſum puerum, terrâ etiam supernè pedibus inculcatâ: vident ipſum & miraculum, pulchellum, viuidum, & roſæ inſtar, quod dicitur, rubentem. Nulla nota mortis in corpore, ne noxa quidem, niſi quòd maxilla altera terræ aggeſtu & impreſſione attrita leuiter eſſet. Mirantur trepido gaudio, nec audent tamen tollere: quippe iamdiu mortuum: & contra calumniam omnem, ad Paſtorem ſuum eunt. Ille venit. ipſe quoque ſtat attonitus, & ſigna vitę palàm videt: ſuadet, quoniam in Diuæ Virginis patrocinio puer eſſet, deferri ad proximum pagum *Vertenguelium*, qui frequentior erat, & vbi ea colebatur. Eunt, obſtetrix, fæminæ, magnâ pompâ: & quia dies inclinabat, & pagus ſecundo lapide aberat, prouida mater ſacratæ candelæ cereæ partem donat, quæ in laternâ præluceret. Mirum hîc alterum. cùm lento paſſu irent, vt amat hic ſexus, pars illa cerei, cuius modulus ſeſquipalmis erat, non defecit, ne minuit quidem: & perſeuerauit ardere ac lucere à ſextâ veſpertinâ ad lucem ſequentis diei, ſine vllâ, vt dixi, diminutione. Mirum tertium. via anterior, quam inibant & petebant, tota illuſtris, inſtar diei erat; ſtatim ab agmine, tenebræ & nox excipiebant. Iam in propinquo *Vertenguelij* erant, & de Paſtore audiunt non eſſe inibi, ſed in arce aliquâ (*Vertainium* ei nomen) cum Præfecto, viro nobili, conuiuari. Ergo pater Stephanus, cum æditui S. Hilarij vxore, quæ comes hæſerat, illuc celeri pede eunt. reperiunt arcem ſub tempus prandij clauſam, pulſant, repulſant: nemo audit, vel admittit. Quid tamen? ſponte (quartum miraculum obſerua) dum adſtant, portula maiori portæ (vt fit in arcibus) inſerta, ſponte aperitur, dat aditum: ineunt, & ad alteram portam accedunt. Pulſant item, & nemine conſpecto portula aperitur: pergunt ad tertiam, fit idem. Veniunt igitur ignaris omnibus in cœnaculum: *Henricus Dammanus*, præfectus arcis,

arcis, inclamat, *Quis intromiſiſſet? & ſocios, an hoſtes?* Imò exſilit, & ianitore conſpecto gladium educens, in eum ingruit: Et *Sceleſte*, inquit, *vbi fides?* Ille excuſare & deprecari, ſedulò ſe portas omnes clauſiſſe neque recluſiſſe, & teſtem filiam Præfecti, quæ adfuerat, dare. Admiratio in locum iræ ſuccedit, & videt imbellem manum, & hoſtile nihil eſſe. Itaque preces admiſſi exponunt, & Paſtorem poſcere, vt *Vertenguelij* talem puerum (rei ordinem breuiter addunt) velit ſacro fonte ablutum, Chriſti numeris adſcribere. Surgit nouitate hac & illâ attonitus, & comitantur eum, è conuiuio, viri fœminæque ad viginti. Ipſe Præfectus equum inſterni iubet, & conſcenſo, cum quinque comitibus eódem intendit. Vocatâ autem virgine filiâ, portas maiores aperiri illicò iubet: fruſtrà, iam ſponte omnes reſerauerant; aut vt veriùs dicam, Virgo illa Mater aperuerat. Ipſe ſigno crucis identidem ſe ſignare, & tamen pergere, donec ad templum cum Paſtore aduenirent. Ibi puer, omnibus conſpicuus, ſigna vitæ clara mittit, ſanguinem ſtillat è naribus, os aperit clauditque, idem in oculis, & denique gemit etiam ac lacrimatur; & veris quidem grandibuſque lacrimis, & quas detergere linteo & excipere licebat. Ergo baptiſmum Paſtor, incoràm omnibus (ad ſeptuaginta hominum erant) indulget: & vixit puer quinque horas circiter, in arâ Beatæ Virginis reclinatus: ac mox (quintum miraculum) inſtar niuis viſus palàm liqueſcere & tabeſcere, & ſic ad mortem ire. Terræ igitur ibi ſacræ mandatur: & ſextum miraculum addam? poſſum. *Firmina* mater abſens & in lecto, ipsâ illâ horâ, ſenſit mammas ſibi areſcere, anteà lactantes, & quas nullâ arte, donec puer baptiſmo tinctus & verè mortuus eſſet (vide ſympathiam) potuit areſacere aut exſiccare. Huic rei duo pagi, & tot homines teſtes: ô rei mirandæ! & quid omnis calumnia vel impudentia hæc contrà poſſit? *Ego verò te Diua veneror ſupplex, atque inuoco: quæ puerum à morte ad vitam, donec in veram vitam ſurgeret, reduxiſti: nos quoque benigna intuere & effice, vt momentaneâ hac vitâ functi ad illam æternam, te duce & directore, veniamus: quod per illum, quem genuiſti; te quæ genuiſti precamur, ô* DIVA DIVARVM.

CAPVT XXII.

Innocens mirabiliter à laqueo liberatus.

SED ad alia imus: & omne genus auxilij *Miſericordiæ matrem*, vt Eccleſia appellat, in omni genere miſeriarum oſtendemus attuliſſe. *Auennæ* in finibus Hannoniæ & Picardiæ opidum eſt, Ducibus Arſchotanis iure & mancipio ſubditum: vſu tamen, & tranſactione aliquâ, Principum Belgicæ factum, vt præſidia locare, munire & tueri faciliùs, pro ſuo arbitratu poſſent. Quid hîc mirandum euenerit, iam dicam. Erat Anno
Ioannes quidam *Sampenoius* Gallus natione, M. CCCC. V.
ex opidulo *Aſpernaco* in Campaniâ, opinor. Is pietate motus, Hallas ad viſendam Virginem affectabat: & in viâ duos comites (heu, parum fidos!) repperit, *Nicolaum Barenium*, & *Petrum Normannum*. Illi benignè appellare, & *Quò iter? In Belgicam. Nos vnà: te pietas, nos lucellum trahit, & mercatores ſumus.* Auennas iuncti veniunt. ſtatim miſſi è Galliâ ſuperueniunt, qui duos illos furti & rapinarum nimis ex vero arguunt: atque illi duo iam capti iſtum, falsò. Fatentur in tormentis, quattuor argenteas pateras ſe furto abſtuliſſe, vendidiſſe, & trientem pecuniæ huius Ioanni ceſſiſſe. Ampliùs, tres alias in opido S. Maxentij, partitione eâdem factâ. Denique, præter hæc atque alia furta, cædem patraſſe innoxij viatoris: & huius quoque conſcium atque adiuuam Ioannem fuiſſe. Itaque ille in ijſdem vinculis & cuſtodiâ habetur: & *Nicolaus* iam eductus, & cruci admotus, in eaque ſuſpendendus, religione tactus liberat culpæ omnis Ioannem, & reuocat quidquid accuſarat. Alter *Petrus* contrà, & palàm iterumque aſſerit, & in extremis fallere ſe Deum hominesque negat: *Ioannem* conſortem facinorum illorum verè eſſe. Hîc Prætor nihil vltrà ambigere, & Ioannem eódem adigere: & tamen quia innoxium ſe proclamabat, populum hortari vt ſacrificio Miſſæ intereſſe vellent, in gratiam veniamque criminum morituri. At Ioannes, *Imò potiùs, ô Prætor*, inquit, *Dominicam orationem & Angelicam ſalutationem ſinguli recitent, honori Beatæ Virginis Hallenſis, ad quam ibam. Et quoniam in innocentiâ parum præſidij eſt, ad illam appello, ea me tueatur.* Poſt dicta, carnifex hominem cruci applicat, laqueo illigat, ſcalis deijcit: & ille viuere perſeuerat,

quod

quod alij mirantur, carnifex indignatur. Itaque funem trahere, & ſtringere, genibus niti ſuper eum & premere, omnia facere, quæ accelerandæ morti eſſent. At ille tamen viuere: & palàm videre (poſteà faſſus eſt) pulchrâ & auguſtâ facie fæminam à tergo ſibi ſtantem, quæ amplecteretur & circumdaret, velut in tutelam ſuam receptum. Hora ampliùs ſic exigitur: atque ecce demirantibus ſuperuenit in equo vir nobilis *Ioannes Sellius*, omnibus ibi à virtute, ſtirpe, & opibus notus. Is ad Prætorem, *Domine*, inquit, *precibus à te poſco, hunc innoxium hominem mihi dones, aut potiùs Beatæ Virgini, cuius nomine & monitu huc veni.* Ille impellitur, iamantè inclinatus: & ſolui iubet, ac ſibi habere. Accedit Sampenoius ad ſuum ſeruatorem, grates gratias agit: ille à ſe abdicat, & *ad Diuam*, inquit, *Hallenſem perge, cui promiſeras, auctorem tuæ ſalutis agnoſcere, & meam ab illâ depoſcere.* Nos quoque facimus, *ô clemens, ô pia: & vt hunc innocentem laqueo mortis exuiſti; ſic nos nocentes, & vitiis illigatos abſolue, & ad beata tecum regna perduce.*

CAPVT XXIII.

Captiuus in vltimâ Galliâ è carcere, ad inſtar Diui Petri, eductus.

Anno ∞.cccc. xxviii. GVILIELMVS *Moſterius*, Picardus gente, non bonâ ſuâ ſorte in Pictoniæ fines venit, negotij cauſſâ. Bellum autem eâ tempeſtate Anglis cum Gallis vetus & diuturnum erat, manebatque, rege tunc Galliæ *Carolo Septimo*. Incidit igitur in Anglorum manus, & captiuus abducitur in opidum S. Michaëlis, ac decem circiter menſes detinetur. Detinetur. nam redimias, quas ab eo poſcebant, octoginta aureorum, homo fortunæ modicus expedire non poterat, neque ſpes erat. Sed nec fraude aut vi euadendi: quoniam in puteum profundum demiſerant, atque ibidem pede vtroque firmiter boijs illigatum habebant. Dum igitur mœſtus & anxius iacet, ac fortè panis fruſtum comedit, quod ſupernè deiecerant: mentem ei tetigit memoria & affectus erga Diuam Hallenſem Virginem, cuius nomen & cultus tum in Picardiâ frequens etiam erat. Itaque toto corde eam inuocat, & à ſqualore, pædore, ac tenebris illis, liberari ope eius optat. Preces vix fuderat, ſomnus eum molliter amplectitur, & manè cùm expergiſcitur (res ipſi & nobis ſtupenda) videt ſe liberum à vinculis & carcere, & tribus adeò milliaribus ab ipſo opido S. Michaëlis abiunctum. Dum miratur, gaudet, & vix credit: ecce Angli equites adueniunt, præfectorum & nobilium aliquà manus. Hominem iacentem in agro vident, & ipſi quoque mirati, accedunt. Erat inter eos centurio, *Tournebolius* nomine, qui agnoſcit: & *Túne captiuus ille noſter es? vnde huc? quâ vi, fraude, arte?* Guilielmus ex gaudio iterùm confuſus: *Domine vera audi*, inquit. *Nec fraus, nec vis mea, aut aliena, huc adduxit, & arctâ cuſtodiâ (noſti ipſe) eduxit. Diuæ Virginis hoc totum eſt, ad quam preces equidem fudi, & illa ignarum ac dormientem huc tranſuexit. Rem vides, crede, & cæleſti beneficio tu quoque ſuffragator accede.* Tetigit hominem religio, itemque alios; dimittunt, re tamen exploratâ: atque diploma, quò ſecurior tranſeat, donant, eoque miraculum conſignant, cuius ſe auctores & teſtes profitentur. Id ipſe Moſterius Hallas ſecum tulit, atque ibi liberatricem Diuam meritò eſt veneratus.

CAPVT XXIV.

Mulier ſub rotâ molari mirificè ſeruata.

MOLITOR erat, *Ioannes Maßardus*, iuxta Abbatiam Lobienſem in Hannoniâ, Anno ∞.cccc. xl. cui vxor *Catharina*, eaque fœtu grauida, & menſibus vtero legitimis ferè iam exactis. Molitor iſte idem lignarius faber erat: itaque per eam cauſſam fortè egreſſus, molam & domum vxori commendat. Vxor ſedulò officium factura, rotam molarem cenſet tardiuſculè volui, atque aquæ inopem eſſe. Venit igitur, repagulum ligneum leuatura, & flumen vberiùs admiſſura. Sed dum conatur, tabula ſiue ponticulus cui inſiſtit, frangitur: atque in aquam ea, & ſub ipſam rotam lapſa hæret. Nam rota liberam volutionem non habere, & ipſa identidem à rotâ premi; atque ita tum aquis mergi, tum pondere ſimul cum fœtu ſuo allidi. Semihoram ampliùs ſic iacet. ſed initio lapſus Diuam Virginem Hallis in mente habet, atque inuocat: quæ palàm à duplici periculo, & merſionis & oppreſſionis, ſeruat. Nam maritus tandem ſuperuenit. & miratur molam ſiſtere, nec circumagi, vxorem etiam requirit: cùm ecce eam ſub molâ adflictam videt, & conſternatus, *Opem, Opem* clamat. Accurrunt vicini, inter eos Prætor

Prætor & religioſi etiam aliquot Lobienſes: mulierem ægrè ſubtrahunt, certò non arbitrariò mortuam, vt cenſebant. At illa viuam & ſanam ſe exhibet, *Sanctam Mariam* in ore ingeminans, eiuſque præſidio tutam ſe coram omnibus teſtata. Poſt dies etiam aliquot pulchrum puerum parit, qui dies duodecim ſuperuixit. quod omnes iure mirabantur, tanto illo rotæ pondere ne fœtum quidem non dicam eliſum, ſed læſum.

CAPVT XXV.

Sartor, qui acum temerè in os immiſerat, & porrò demiſerat, liber ab eâ redditus.

m. cccc. xl. TEneramundæ in Flandriâ ad Scaldim fluuium ſartor opificio fuit, cui nomen *Bartholomæus Broëcus.* Is cùm panni aliquid ſuiſſet, ſurgit & veſtem nouam parat ſcindere. Acum igitur cum filo in os accipit, vt liberas manus haberet: & dum operi totus intendit, acus inſertæ oblitus, eam cum filamento demittit & deglutit. Poſt factum ſentit, & ſtat attonitus: ad vxorem deinde abiens, *Perij ô mea*, inquit, ac caſum narrat. Illa vnà lamentari, & ad vicinos, deinde cognatos & medicos ire, opem ab omnibus aut conſilium poſcere. Multa dicuntur, & fiunt. fruſtrà omnis conatus eſt, & dies ipſos quattuor acum in corpore circumfert. Venit denique Mechliniam; vbi fratrem habebat rei medicinæ deditum: conſulit & iſtum & alios. purgant & medicantur: ſed acum hanc inter eiectamenta nuſquam vident. Fortè dies Sabbathi erat, & conuiuiolum aliquod Medicus inſtituerat, fratri recreando. Producunt id hilariter, & more noſtræ gentis, in veſperam. Ecce autem æs campanum ſonat, & Medicus ad templum ire ſe infit; ad Diuæ Virginis eo die ſollennes laudes. Alij tamen reſident: ipſe Bartholomæus, cui vultus quàm animus hilarior, ſurgit & ad ignem ſolus adſtat meditabundus. Incidit cogitatio, quoniam frater de Sacrâ Virgine, illius inclytæ Hallenſis: & ſtatim animum eò mittit, & corpore vouet ſecuturum, ſi eius ope ſit ſaluus. Vix dixerat, ſentit in dentibus aliquid volui & implicari: digitos immittit, acum vnà cum filo educit. Lætus fratrem reuerſum lætificat, miraculum oſtendit potiùs quàm narrat, & fidem à re facit.

CAPVT XXVI.

Oculus ex ictu ſaucius ſtatim ſaneſcit.

IN pago Wachalio, apud Inſulas Flandriæ, Anno m. cccc. xliii. *Ioannes Cuuellerius* fuit, qui binos habebat ſequioris ſexus liberos, paruos, tenellos, vix benè adhuc fantes: & triennium maior natu nondum attigerat. Dum ludunt, abſente vtroque parente, minor cultrum repperit, & manu eum verſat: maiuſcula videt, & verita noxam, eripere conatur, eripitque. ſed tantâ vi (alterâ ſcilicet renitente) vt ſibi ipſa improuidè cultri aciem in oculum demerſerit, & pupillam ipſam perfoderit, valido ictu. Clamores, & fletus. parentes audiunt, accurrunt: quid conſilij? quod bonus Genius *Ioanni* iniecit. inuocat ſtatim *Diuam Hallenſem*, promittit ſuum & filiæ illuc iter & piam inuiſionem, ſi reciperet viſionem. O bonitas, ô potentia! non alio remedio ſaneſcit mox puella, & cum parentibus viciniſque (qui atteſtati) Hallas venit.

CAPVT XXVII.

Bauarus nobilis in naui à morte eripitur, & item Hallas venit.

VIR nobilis erat è terrâ Bauariâ, Monachio oriundus, qui religione motus in m. cccc. xlii. Iudæam, & loca Seruatori noſtro calcata, & ſanguine ſacro reſperſa, iuit. Peruênit, & redibat. ſed in viâ cùm in naui, mari Ionio, ferretur, acer eum morbus inuaſit, & ad extremas Fati lineas admouit. Nauticum genus ſatis aſperum, neque ægris aut languidis amicum, hominem in imam carinam & angulum aliquem nauis detrudunt. Ingraueſcit ibi magis morbus, & iam in eo erat vt deſperatus in mare abijceretur, piſcium & belluarum eſca. Senſit & doluit alius è Belgicâ noſtrâ vir nobilis, in eâdem naui vector. is ad hominem accedit, linguæ iam impotem, mentis vix compotem: ſolatur tamen & erigit verbis, quà poteſt: & inter alia dicit, *Diuam Virginem Hallis coli, inſignem beneficijs, & velut publicam miſerorum tutelam: ſuadet ad hanc aram confugiat, & quoniam linguâ nuncupare preces aut vota non poſſit; corde faciat: confidere ſe de præſenti auxilio & ſalute.* Homo intelligit, arripit: etſi anteà fama nulla eius patrocinij ad aures eius veniſſet. Tamen è cordis penetrali ſuſpiria & preces ad eam mittit: &

& ipſo tempore videt agmen varium & miſcellum Geniorum malorum ſuper nauim volitare: & ſimul auguſtâ formâ fœminam ante ſe ſtare, quę prolem in brachio, & manu alterâ cereum ardentem præferret. Ea vix comparuit, cùm Genialis illa turba diſparuit: & hanc adorans, ac pacem veniamque ab eâ precatus, mox ſentit vires reſtitui, ſermonem & valetudinem veterem redire. Quod ipſe gauiſus, alij mirati ſunt, in tam ſubitâ mutatione. Ac cùm deinde patriam attigiſſet, nihil prius habuit, quàm ad Seruatricem ſuam venire: quod non ſine inſigni teſtimonio pietatis fecit. Nam ipſe cum famulo totum illud iter, quàm lata pænè Germania eſt, nudipes confecit: iterumque eo habitu repedauit. En religioſum in Bauariâ pectus! neque nunc deſunt priſci & puri illîc cultores, præeuntibus Principibus, quos fulcrum & exemplum appellare licet auitæ pietatis.

CAPVT XXVIII.

Auriga cum carro, & ipſe ſub eo in aquam lapſus, vitâ donatur.

∞.cccc. xlii. IN Gallicâ Brabantiâ erat auriga quidam, qui merces pretio vectitare ſolitus in biroto curru, quem *Carrum* nos appellamus. Fors fuit, vt ſalem veheret, venitque ad *Longcampium* pagum, vbi flumen ponte tranſmittendum erat. Cùm ſuper ipſum medium eſt pontem, malâ ſorte carrus euertitur, & in aquam ſubiectam cadit. Peiori etiam ſorte ipſe auriga, qui ſiſtere nitebatur, ſub illum. Ergo ipſe, equus, carrus, iacent: & ecce, quod Deus voluit, puella aliqua vidit, quæ Suppetiatum inclamauit, & vicinos exciuit. Sed mora longiuſcula interpoſita, priuſquam concurrerent, & iuſta manus eſſent ad ſubleuandum. Prætor denique & alij adſunt, carrum primò attollunt, & ſub eo inopinatò hominem vident, leuantque. Quem illi nihil ambigentes mortuum & ſuffocatum, quà aquis, quà onere eſſe, ad domum tamen Prætoris deferunt, longulè diſſitam, & veſtibus ibi ſpoliant nihil ſentientem. Atque adeò vitæ nulla ſigna edebat, non motum, non ſuſpirium, non halitum: cùm vnus altérve è turbâ, piâ miſeratione hominem Diuæ Virgini noſtræ offerunt; & vota pro eo interponunt. Cordi etiam aliena pietas fuit: & ſtatim ſui compos, mali omnis expers redditur; ſtetitque intuens intuentes. Ac poſt breuem deinde pauſam carrum repetit, & viam ſuam porrò pergit. Sed oneris eius liber, religione etiam animum expedit, & Diuam ipſam in loco ſalutatum venit, & de beneficio grates laudeſque dictum.

CAPVT XXIX.

Multiplex tutela cuiuſdam militaris viri, in pugnâ, & poſt pugnam.

COMES fani S. Paulli, nobile & notum nomen eſt in illâ & noſtrâ Galliâ. Is, cùm bella feruerent inter Anglos Galloſque variâ ſorte, & factionibus alita gangræna hæc mali; membra pænè omnia floren- Anno ∞.cccc. xliii.
tiſſimi regni peruaderet: fors fuit vt ipſe in arce *Cartelerid* eſſet, tractu Picardiæ, illinc ad Delphinum iturus, qui Compendij agebat. Ecce præmittit manè (dies Sabbathi erat) metatorem ſuum, coquum, & diſpenſatorem, vt parata omnia in diuerſorio Compendij reperiret. At illi leuiter progreſſi, hoſtium aliquam manum vident (ad LX. aut LXX. erant) qui in ſubiectis pratis pecudes rapiebant agebantque, & ſiquid aliud in agris eſſet. Remeant igitur trepidi, domino nunciaturi: & *Hoſtes*, & *Ad arma*, clamant. Comes vir magni animi erat, nec talium expers: inuocat ſuos, *arma & equos expedirent, ſequerentur, ſiquis fidem & ſe amaret*. Simul ipſe in equum, abit, aſſequitur: & vnà cum ipſo fidus famulorum, *Ioannes Gertrudanus* nomine, qui ſemiermis, vt feſtinatio erat, comitabatur. Idem aliquot alij, ſinguli aut bini aduenientes: qui omnes tamen iuncti vix octoginta, nec ab armis inſtructi ſatis erant. At hoſtes, qui in ſubſidio fuerant, iam conſpicui, & primis illis iuncti, facilè ad *mille quingentos* accedebant. *Ioannes*, quem dixi, aduertit, & dominum irę properum, & animi nimium, *abire & ſibi conſulere* hortatur: *nos intereà*, inquit, *vultor manus propugnabimus, & tutum tibi receptum reddemus*. Non mouetur dominus, pugnat: ſed ante eum *Ioannes*, qui ſtatim duplici ſagittâ balliſtariâ brachium traiicitur; & herum cùm reſpicit iterùm moniturus, tertia collum ei tranſit. Tum denique, *Domine*, inquit, (ô amor, ô fides!) *conſule tuæ vitæ: nam de meâ quidem eſt actum*. Et cum dicto ex equo delabitur: Comes atque alij in vicinum opidulum fugâ delati ſeruantur. Sed Comitem

mæror

mæror tetigit, amiſſo, vt putabat, tam fido miniſterio: ſed quem Dei & Diuæ benignitas incolumem, præter opinionem, & pænè fidem, reddidit. Nam dum ibi iacet inter viros equosque, Diua Hallenſis ei in mente atque ore eſt, & quæ tam multis cottidie auxilium eſſet, vt ſibi in hoc diſcrimine, precatur. Auditus eſt. & ſimul manibus genibuſque nixus, prorepſit in viam proximam, ac viribus defectus ibi hæſit. Nondum finis. mala accumulantur, vt remedia creſcant; & diſcrimina iterantur, vt ſalutaris illa vis magis inclareſcat. Tres ex hoſtibus ſeorſum adueniunt, ſcrutaturi omnia, & prædam, vt fit, quærentes. miſerum hunc vident, accedunt, pecuniam, anulos, veſtem tollunt: ſublatiſque, gladio exſerto vnus caput illi findit. Ne ſic quidem moritur, ſed MARIAM identidem ingeminat, & in eius ac Diuæ *Barbaræ* honorem, vt fas ſibi ſit peccata apud ſacerdotem expiandi, precatur. Tangit etiam duros animos, Diuâ faciente, pietas. permittunt, imò & operam promittunt: atque ecce ruſticanum ſacerdotem per viam fortè euntem vident, aduocant, & homini admouent. Exſpectant vt finiat, & tum illi quoque dent ſuum finem. nam occidere nihilo ſeciùs hominem deſtinatum erat. Sacerdote igitur etiam adſtante, vnus eorum mucronem gladij, vt cenſebat, in guttur eius defigit: Diua auertit, & ſubuculam eius modò ſcindit. Sacerdos intereà deprecari, & mitigare: exorat tandem, & recedunt. atque ipſe ſic ſaucium in proximum quoddam horreum partim ducit, partim trahit, & vulnera eius, vt copia erat, obligat. At ecce noua hoſtium manus, inter quos Duces ipſi & honeſtiores militum erant. eorum metu ſacerdos fugere, *Joannes* conſpectis ijs veniam vitamque petere: & facilè impetrat ab animis nobilioribus, & quos honor & humanitas non prorſus reliquiſſent. Sed enim diſceſſu iſtorum, tres illi ſicarij, immani ſæuitiâ, iterùm redeunt: & cùm viuere vident, gladium vnus ſtrictum viribus in caput librat; ſed Diuâ, quam inclamabat, ictum moderante, humerum modò attigit, & leuiter etiam ſtrinxit. Conſilium deinde capiunt in flumen cadauer (pro tali habebant) abijciendi. quod faciunt, & ſanguine manantem ferociter eò trahunt. quo tempore viſa illi palàm adſtare Diua Virgo, quæ ſolarium & iuuamen benignè promitteret: conſilium etiam daret, vt mortuum ſe gereret & ſimularet. Paret. illi autem è ripâ in flumen deuoluunt: atque vnus haſtâ etiam petit, vt ſi quid fortè reliqui ſpiritus aut vitæ eſſet, educeret. Sed Diua & hunc ictum irritum facit, & clientem ſuum in inſulam modicam peruehit, limoſam, & leuiter flumine exſtantem. Ibi confectus nouem plagis grandioribus, aquis refrigeratus, ad horas ferè tres iacet, erigere aut mouere ſe impotens: cùm ſacerdos, apud quem culpas ſuas faſſus erat, miſeratione impulſus redit, & eum quærit, & ſanguinis veſtigia ſecutus ad flumen denique venit. Ibi non reperto, percellitur & merſum omnino cenſet: cùm ecce oculos longiùs & intentiùs permittens, videre in limo illo inſulæ viſus effigiem hominis. Neque certus tamen, homo an ludibrium Genij eſſet, cruce ſe ſignat, & altè inclamat, *Adiuro te, ſi homo & Chriſtianus es, ſignum aut vocem ede.* Ioannes audit, & manum attollit. Sacerdos audacter in aquam inſilit, & collo tenus madidatus ad eum peruadit. Erigit, & in ſiccum, quantum poteſt, perducit: curſu inde in opidulum propinquum fertur, vehiculum & homines adducit miſero huic ſubleuando. Qui inibi curatus, poſt paucas etiam ſeptimanas Hallas venit, Diuæ præco, & omnibus narrabat quæ vix ipſe, niſi ſibi, credidiſſet.

CAPVT XXX.

E carcere vir nobilis liberatur, & Hallas porrò ducitur.

PHILIPPVS *Cluius* cognomento, quia ex illuſtri eâ gēte originem, ſed naturâ non lege ducebat, in opido Burgundiæ claro & noto Diuione agebat. Militiam ſectabatur: neque ea proſpera illi tum fuit. Nam captus à Gallis, abductus *Vaucolorium* fuit, ad Lotharingiæ fines, & turri prææltæ creditus, quæ cubitos LXXX. ſupra terram eminebat. Petitum ab eo lutrū ſiue redemptionis pretium, vt à viro nobili, *quingenti aurei.* Nimium quantum ei viſum, pro fortunâ & opibus: itaque æger animi mærebat, & corpore etiam languebat. Die quadam ſub meridiem cibus ei adfertur, non ſumit, ſed ſomnus eum ſtatim occupat: & dormit in ſequentis diei alterum meridiem, dormiſſetque etiam (ſedens & in vinculis) niſi cuſtos excitaſſet, & ad cibum inuitaſſet. At ille ſpreuit, neque cupido erat: ita Anno ∞.cccc. LXXI.

ita toto animo agitabat & defixus hærebat in viſo, quod per ſomnum erat obiectum. Id tale. Videbatur Hallis eſſe, & iacere in ipſis gradibus ſacelli, quod Diuæ Virgini eſt ſacratum. Ibi preces fundebat, coram eius imagine: atque ea ſolari, & animos addere, vt breui liberando. Hoc ſomnium, dico, cùm ſuauiter menti obuerſaretur: cuſtodis abſceſſu in genua voluitur, & illam ipſam Diuam precatur, ratum firmúmque id velit eſſe. Spei impletur, & os arripit è carne bubulâ, quæ eſui antepoſita erat, eóque velut limâ vſus (ah ſtulte, non ſtulte, quid facis? oſſe ferrum ſecas?) vſus, inquam, ſtatim numellas ferreas, quibus ceruix adſtricta, decidere videt fractas. Idem in manicis, idem in compedibus. Et iam vinculis omnibus liber, fune quem è lineis laneiſque veſtibus ſuis fecerat, è feneſtrâ ſe demittit. Sed turris, vt dixi, præalta erat, nec funis ſatis competebat: tamen fiduciâ diuini auxilij pergit demittere, & illæſus in terram ſaltu fertur. Iterùm hîc miraculum. Fugit in proximam ſiluam, & metu perquiſitorum diem totum latet: idem altero tertioque facit, & noctes ſaltem itineri impendit, idque ſine vllo cibo, aut etiam veſte. Diua tamen tuita eſt, ſanumque perduxit Hallas tali illo habitu, id eſt nudum & ſqualentem.

CAPVT XXXI.

Cacula militaris à ſuſpendio liberatus, cùm Diuam inuocaſſet.

∞. DCI. IV. Kal. Sept.

QVOD non pridem, nec procul euênit, incolis & accolis notum, Carmine complectamur.

Seditio militaris, heu, Belgas meos
Quoties malè habuit atq; pænè perdidit!
Vel illa, quæ biennium ante, in oppido
WEERDTA coaluit, atque ibi fixit pedem.
Erant quaterna aut quina millia militum,
Erant calones, &, mala manus, fæminæ.
Hi iusque faſque, & imperantium iugum,
Etſi exuiſſent; attamen ſine legibus,
Aut ſpecie earum, haud agere poſſe ſe vident.
Statuta condunt ergo militariter,
Et maximè quæ commeatum tangerent:
Vt liber ille vberque poſſet aduehi,
Aduectus vt vænire, ſciſcunt neminem
Diripere poſſe inempta, vel ſubducere
Colore nullo, niſi dati nummi forent.
Et quiſquis aliter, capital hoc ipſum foret.
Sciſcunt, & exſequuntur. ecce ſeruulos
Inter, *Ioannes*, gente Lucemburgius,
Haleca dum vult emere, itemque ſoluere:
Abripitur à premente turbâ, & in manu
Numos tamen reſeruat. iſtud conſpicit
Tubicina quidam, & incitante præmio
(Index ferebat quinquies quinque aureos)
Accuſat hunc apud Ducem, qué legerant.
Ille aduocare concionem, & dicere
Reum *Ioannem*, quid videtur? omnium
Vox vna, Lex ſeruetur, & pereat nocens.
Crux illicò ſtatuitur, & myſtæ duo
Sacri acciuntur, vt ſuas culpas piè
Piet Ioannes. qui tamen reſiſtere,
Et velle ſe purgare: fruſtrà, ita omnium
Aures ad innocentis occluſæ logos.
Ergo ille tollit lumina, & mentem ſimul,
Ad alta. *Tu Regina cælitum potens,*
Quæ cultū & ædem in oppido Hallenſi tenes,
Tuere me innocentium vindex ſolens.
Dixit, ſimulque concipit fiduciam
Certam ſalutis. lictor abducit tamen,
Crucique ſiſtit: tollit inde carnifex,
Adſtringit, & deuoluit. ille duplici
A fune dependebat, alter rumpere,
Alterque idem minarier. miraculum
Viſum omnibus, clamantque mitti innoxium.
Non mittit, imò carnifex magis premit
Manu genuque: donec vnus militum
Conſcendit, & funem alterū gladio ſecat.
Sic liber à gabalo Ioannes tunc abit,
Et vênit Hallas, votaque exſoluit Deæ.

CAPVT XXXII.

Religioſa virgo à Spaſmo ſtatim libera reddita.

VIRGO nobilis *Hadriana T'ſerartſia*, filia *Lanceloti* Equitis, religioſam vitam profeſſa in Cænobio Vorſtenſi, quod lapide circiter vno à Bruxellâ diſtat, ipsâ viâ quâ Hallas itur, annum iam agebat alterum & vigeſimum, bonâ ætate & bonâ valetudine: donec inuaſit eam Spaſmus ſiue Conuulſio, graue malum & medicis deteſtatum, in brachio dextro. Id ita vehementer virginem adflixit, vt noctes dieſque ſomni ac quietis expers ageret: nec medicina aut chirurgia vlla, varia expertæ, ſubueniret. Quid facit? virgo virginum adſpicit: & ſpretis humanis remedijs animum, ſpem, preces ad illam vertit. Venit igitur ad Antiſtitam ſuam, quam Abbatiſſam vocamus: petit, *quoniam ipſa cænobij limitibus* Anno ∞.IɔC.II

clauſa

clauſa egredi per ſacramenti religionem non poſſet, vellet vnam aliquam ſufficere, quæ vicem ſuam ſacrâ legatione & precatione apud Diuam Hallenſem fungeretur, & ſalutem ab eâ corporis (quod ex ſalute tamen animæ eſſet) peteret, atque impetraret. Impetraret. nam ita animum ſibi dicere, & in Diuæ benignitate prorſus ſperare. Antiſtita indulget libens. mittitur quæ donarium aliquod offerret, & ſimul auguſtum illud Sacrificium fieri, bono & voto illius ægræ, curaret. O mira, ſed vera! Ipſo tempore quo munus à fœminâ, quo ſacrificium à ſacerdote offertur; hæc Hadriana tum in templo, inter conſortes ſuas religioſas, ſentit brachium velut manu prehendi & premi: ac ſimul omnis conuulſio, tremor, dolor, abierunt, neque poſt eum diem vel indicium mali rediit, bonâ fide ab optimâ Diuâ deterſum.

CAPVT XXXIII.

Plura miracula, varij generis, varijs locis, è Tabellis aut inſcriptionibus collecta, & ſerie temporum digeſta.

ET quæ hactenus dedi, vnius ferè ſæculi ſunt (duo excipio:) id eſt ab anno ∞.CCCC. aut circà, ad annum *quingenteſimum*, imò ad eum non pertingunt. Deinceps vſque ad hoc noſtrum æuum ferè ſilentium eſt, an non incuriâ, aut omiſſione eorum, qui Actis præfuerunt? Ego arbitror: ſiue etiam ſatietas eos cepit ſcribendi aut colligendi, cùm viderent Diuæ gloriam ſatis iam propagatam teſtatamque eſſe. Neque enim deſiiſſe miracula, vel hæc ætas dicit: in quâ paucis ab annis memorabilia euenêre: quæ tamen non Actis comprehenſa, ſed Tabulis ferè votiuis ſignata, aut depicta, breuiter hîc commemorabo.

ANNO ∞.IↃ.XXXV. quo tempore Carolus V. Imp. fortiter magis, quàm feliciter Africam, & in eâ Algerium vrbem tentauit: fuit in expeditione *Ioannes Preſius* cum vxore, qui in reditu præſens vitæ periculū adiit, ipsâ naui, quâ vehebatur, euerſâ & merſâ: cùm ille Diuâ Hallenſi inclamatâ, teſtatur in Tabulâ incolumem ſeſe atque illam euaſiſſe: & modum vlterà non addit.

Anno ∞.IↃ. LXIV. Mantuæ Carpetanorum, quod Madritum hodie appellant, puella Aulam regiam cum parentibus ſecuta (ii autem Hallis oriundi erant) caſu è feneſtrâ ſublimi, & quadraginta amplius pedes altâ, decidit. Diuæ corde inuocatæ auxilio, immunis ab omni noxâ ſurrexit, vocem ſtatim emittens, *O Diua Parens me tuere.* Bona Virguncula, iam tuita erat: quid poſcis? agnoſce magis, quàm pete: ſed & hæc agnitio erat, ore falſæ quod corde vouerat.

Anno ∞.IↃ. LXXI. Alfonſus Guſmannus Hiſpanus, domi nobilis, eiuſque filius, ille in gutture letale vulnus, hic in capite exceperant; & à medicis deſperati ac relicti, ad Diuæ huius opem verſi, ſtatim eam ſenſerunt, & cum omnium admiratione intra paucos dies vtrumque vulnus conſanuit.

Anno ∞.IↃ. XCI. fuit vir nobilis Antuerpiæ (nomen verecundè ſilemus) qui fœdum & immane aliquid in ſe meditans, & animi impetu victus, fræna rationis excuſſerat: ſubitò ad Diuam ipſam ſeſe & preces conuertens, mirabili mutatione ſenſit refrigeratum pectus, & ſcelus quod amabat, deteſtari. Quo offenſus, qui prædæ iam imminebat, malus Genius, ex alto loco & ſeptemdecim gradibus ſcanſili, hominem præcipitem dedit. ceciditque ſine noxâ corporis aut membrorum, pugione tantùm diffracto, quem ſceleris inſtrumentum geſtabat. Diuæ igitur huic gratus tabulam poſuit, obſcurum nec obſcurum rei monumentum.

Anno ∞.IↃ.XCIII. *Nicolaus Biatta*, inter Epirotarum equitum (qui laudem à tempore *Caſtriotæ* illius, vulgò *Scanderbegi*, equeſtris militiæ tenuerunt) inter equitum dico illorum vexillationes, & alæ vnius Præfectus, in Galliâ militabat *Carolo* Duci Mayennio, qui religionis cauſſam tueri cenſebatur. Cùm autem iuxta Cambreſium in pago aliquo cum Alâ ſuâ ſolus ageret, occaſio viſa Duci Longeuillio (is partes Henrici IV. Regis ſequebatur) rei benè gerendæ, & hominis opprimendi. Itaque venit ſubitus, & inuadit eum cum ducentis circiter equitibus, quadringentis peditibus. Impar valdè pugna, & vel numero vincitur: equus ſub eo confoditur, ipſe capitur, & vt bellis ciuilibus ſanguis magis quàm præda petitur, clamatum imperatumque, *Occide.* Vulnus igitur in capite letale accipit, viginti in reliquo corpore plagas: & cùm in tanto diſcrimine Diuam hanc palàm inuocaſſet, re ſemimortuus, opinione mortuus relictus, incolumis tamen euaſit, & voti reus Hallas paullò pòſt venit, tabulâ rem & miraculum teſtatus.

Anno ∞.IↃ.XCV. *Antonius Chamberius* Anglus natione, vicarius Centuriæ Tribuni ſui *Stanleij*: cùm Spadam in Eburonum tractu, ad laudatos illos & medicatos fontes veniſſet, fors fuit (memini, & pars periculi eram) vt Batauí trecenti equites inopinati aduenirent, multos opprimerent, & abducerent captiuos. Iſte in eorum medio tutus & intactus (dicámne & inconſpectus?) egit: ſolâ Diuâ hac Virgine, cui ſe deuouerat, velante, & per medios hoſtes eripiente. Senſit & faſſus eſt, & tabulâ ſcriptâ adfirmauit.

Anno ∞.IↃ.XCVII. *Stephanus Robinus*, Montibus Hannoniæ oriundus, rei & negotij cauſsâ Luſitaniam cùm feliciter veniſſet, in reditu non eâdem fortunâ fuit. Tempeſtas occupat, & in medio mari nauim frangit, & vectorum pleroſque demergit. Ipſe in Diuâ Virgine fretus, tabulam arripit, & inter tenebras vaſtoſque fluctus, ſidere illo allucente ac dirigente, terram & vitam tenuit. Tabellam dedicauit, & breui narrationi ſubſcripſit: *Mirabilis eſt Deus in ſanctis ſuis.*

Anno ∞.IↃC.II. *Geryon Parmenterius*, nobilis vir & miles, in præſidio arcis Tornacenſis agebat, ſub Illuſtriſſimo *Philippo* Comite Solrano, virtutum & prudentiæ dotibus inſigni Principe. Improuidus, an feſtinus, decidit veſpere ſub horam octauam, denſis iam tenebris, Februario menſe, in ſubiectum arci flumen, magnum & rapidum, Scaldim. Ipſo caſu Virginem Hallenſem inclamat, & vota vouet: ſtatimque non auxilio ſolùm, ſed præſentiâ adeſt, videtque coràm Diuam tali effigie, quâ in æde Hallenſi aræ ſuperſtat. Et quaſi manu ſentit ſubleuari ſe, & impelli ad ripam fluminis: vbi ſalicis ramum apprehendit; tenuitque firmiter, donec cymbâ ex alterâ ripæ parte appulsâ, in eam impoſitus liberatur. Hoc non ipſe magis, quàm vigiles omnes arcis teſtati ſunt, qui viderunt audieruntque.

Anno ∞.IↃC.III. quo hæc ſcribimus, vxor *Nicolai Langij* graui morbo detinebatur, depoſita & à medicorum ope abdicata. Decem horas pro mortuâ iacuit: cùm maritus vota noſtræ Diuæ fecit, factiſque vxor reuiguit, an reuixit? certè intra paucas horas plenè reualuit. Vterque Hallas venit, monumentum dedicauit. Plura liceat aggerere: ſed aut prioribus paria, quæ cum tædio iterentur: aut obſcura, id eſt, nec locis, nec temporibus, aut perſonis ſatis definita. Paſſim enim ibi ſcipiones, fulcra, mali aut tabulæ nauium, variæ hominum aut euentuum figuræ: quæ latam opem oſtendunt, ſed vt dixi, incertam, & narratu haud facilem. quoniam in re iſtâ ſacrorum nec libet, nec licet, ingenio indulgere. Superſedemus. & quidni ſatis ſint iſta, beneficentiæ & potentiæ eius aſſerendæ? ſed & pietati ac religioni in animis excitandæ, ſiqui ab vtraque ex profeſſo non ſint alieni.

CAPVT XXXIV.

Sodalitas Beatæ Virginis, & Principum aliquot inſcriptorum nomina: tum aliquid de Supplicatione.

TRANSEO ad Exempla eorum, qui eximiè in cultu & veneratione huius Diuæ dediti fuerunt. Ij quoque multi, & dignitate ac potentiâ inter Europæ primos. Fuit * Sodalitas antiquitùs inſtituta: & Codex aſſeruatur, in quem relati qui nomina dederunt. Plurimi vtriuſque ſexus ſunt: ſed ferè titulis, non proprijs ſuis nominibus inſigniti. in quo Actuarios equidem culpem. Scribuntur iſti, *Cæſar cum vxore & liberis. Rex Angliæ, cum vxore & liberis.* & conijcere licet, illum fuiſſe Maximilianum Auſtriacum, noſtrum: & hunc, Henricum Octauum, eidem Cæſari amicum. Eſt deinde *Dux Brabantiæ, Lotharingiæ, Limburgi, cum vxore & liberis*: item *Dux Geldriæ & Iuliaci.* Et iam nominatim

* *Confirmata à Pontifice, & præmijs indulgentiiſque promocata, anno* ∞.CCCC.XXXII.

Guilielmus ſenior, Comes Hannoniæ, & vxor.

Alius *Guilielmus Comes Hannoniæ, Hollandiæ, & Zelandiæ, cum vxore & liberis.*

Albertus Comes Palatinus Rheni, Dux Bauariæ, Comes Hannoniæ, Hollandiæ, & Friſiæ, cum vxore & liberis.

Ludouicus, Comes Flandriæ, & vxor Margareta.

Fredericus, Dux Bauariæ.

Theodoricus, Comes Loſſenſis.

Guilielmus Flander, Comes Namurenſis, Bethuniæ Dominus, cum Ioannâ vxore.

Multi alij, Principes, Antiſtites, Nobiles, Priuati, Plebeij: quos ſine fructu, aut oblectatione, nominemus. Illud addo, aliam velut Sodalitatem eſſe eorum, qui Diuam Virginem ſollenni *Supplicationis* die inuiſunt, & dona publicè ei ferunt, atque ipſam adeò ferunt. Res explicanda eſt. Sunt duodecim partim

partim Opida, partim Municipia, quæ quotannis primâ Dominicâ Septembris (is ſtatus & ſollennis dies eſt) Hallis ſe ſiſtunt: id eſt, ab ijs miſſi primores aliquot ciuium aut incolarum. Quibus Eccleſiaſtæ & Magiſtratus Hallenſis obuij fiunt, comiter & honeſtè excipiunt, & ad ædem ſtatuamque ſacram venerandam deducunt. Iiſdem vina & cibi, beniuolentiæ ergô, offeruntur. Illi autem, pro ſuo quisque opido aut municipio, Chlamydem Diuę offerunt, numero vniuersè duodecim: aut (quia affatim iam Chlamydum eſt) ipſas ab æditiuis templi ſumunt, & certam pecuniam in pios vſus rependunt. In Supplicatione deinde, cùm Statua per vrbem & ſuburbana defertur, illi comites ſunt: & ordine etiam humeros ſupponunt, piâ æmulatione ſacrum onus affectantes. Opida ſunt iſta: *Athum, Tornacum, Bruxella, Valentianæ, Condatum, Namurum.* Municipia autem, *Lembeca, Quiurania, Criſpinum, Brania, Buſigniacum, & Sancti.*

CAPVT XXXV.

Dona memorata, ſed tantùm Principum, idque eorum qui Belgicæ præfuerunt.

IAM ad eos venio, qui *Donis* etiam & Muneribus variè teſtati ſunt affectum. Et quamquam hic quoque magnus numerus (in Rationario templi vidi) tamen duplici cauſsâ diffundere hæc prohibeor. Primùm, quia ipſa Dona non omnia, imò exigua pars compâret: cùm olim, & nunc maximè in publicâ hac inopiâ, multa conſilio & conſenſu diuendita ſint, ad templi & ſacrorum vſum. Deinde, quia eadem hîc Actuariorum ruditas culpanda. qui Dona quidem conſignant, & appendunt: ſed donantium nomina inſuper habent, titulos indicaſſe contenti. Vt, *Dux Brabantiæ calicem dedit. Seneſchallus Hannoniæ ſtatuam argenteam armati militis. Crucem inauratam magni pretij & operis, figuris variegatam,* * *Delphinus Galliæ.* Illeipſe *Falconem magnum argenteum inauratum.* Item, *Statua donata argentea, muliebri habitu, cum inſignibus Bauariæ.* Item, *Statua argentea, coronâ & capillis inauratis, ipſius Diuæ Virginis, donante Toparchâ Montmorencio.* Multa, inquam, hæc talia lego: ſed quid memorem, perſonis & cauſſis ſic incertis? Ego verò pauca illa digeram, quæ noſtri Principes & Dynaſtæ dederunt: & initium ab illo faciam, qui Belgicam noſtram in hoc vnum corpus feliciter iunxit. Is eſt PHILIPPVS iure ſuo BONVS: & huic Diuę quàm addictus! Docent monumenta, quæ affectus & cultus ſui reliquit. Primò, ipſius Virginis ſtatua grandiuſcula, in mediâ Arâ poſita: ſed auro puro inducta. Filium brachio vno præfert, altero florem Lilij inauratum. In pectore monilis vice ſunt, vniones ſex, puri, grandes: & in eorum medio carbunculus, ſiue Pyropus lapis, quem *Rubinum* nos à colore vocamus. At in capite corona eſt puri puri auri. Sunt deinde in eâdem Arâ duodecim Apoſtoli, ex argento, fabrè ſatis facti: quos inibi etiamnunc eſt videre. ſimulque ad latus vtrumque Aræ, duos cæleſtes Genios, ſiue Angelos, eodem metallo, candelabra præferentes, & venerationem Diuæ exhibentes. Supra has ſtatuas, ibidem, duæ ſunt militares, altera Pedeſtris, altera Equeſtris: & ſignificatum liquet, vtramque militiam ſuam verè BONVM Principem Diuæ conſecraſſe. Iſtæ pariter ex argento: ſed fuerunt & duæ, eodem militari habitu, puri auri: quarum Pedeſtris ſecurim, Equeſtris lanceam manu teneret. Idem Lampadem auream, inſigne munus dedit: cui aliam inauratam publica neceſſitas deinde ſubſtituit. Fuit & Statua, iuſtæ magnitudinis, dimidiata ex argento, donum eius Vxoris. Conſpicitur item Feneſtra vitrea in eo ſacello, variè picturata, Philippo curante & donante. Denique & Tabula eſt, in quâ ipſe Dux ſupplicis habitu effingitur procumbens ad Diuæ genua; & verſus aliquot Gallici inſcripti, pij magis quàm boni, in huius laudes. Annus ſubſcribitur ∞.CCCC.LV. Martij dies XX. Enimuerò (vides Lector) valdè hanc Diuam, nec ſine mercede coluit. quippe quæ pariter eum extulit, & ad id æui diuulſas Belgicæ prouincias, paullatim conciliauit, & vnius illius imperio ſubiecit.

* Qui fuit Ludouicus, opinor, poſteà Galliarum Rex. diu in Belgicâ exſul.

CAROLVS eius filius, cognomento & re AVDAX: atque vtinam non fuiſſet! Eius ibi donum lego, Falconem argenteum: nec vltrà.

MAXIMILIANVS ſucceſſit, qui in Auſtriam gentem omnem hanc potentiâ transtulit, matrimonio *Mariæ Burgundicæ,* Caroli filiæ, iunctus. Dignus eâ fortunâ, & maiore, Princeps fuit: virtutibus, & animi magnitudine, itemque benignitate, cum optimis comparandus. Quid dicam de Scientię, & Sapientiæ ſtudio? Quod ad Scientiam,

vix alius in eo culmine litteras, & memoriam rerum veterum, magis ipſe coluit, earumque gnaros honeſtauit. De Sapientiâ, vnum, ſed eximium factum, dicat. Biennio toto ante mortem (& ætas adhuc bona, ac valetudo erant) capulũ è plumbo funebrem, arcæ ligneæ incluſum, circumferri ſecum, quaquâ iret, & in dormitorio ſemper cubiculo deponi curauit. Theſaurum ignari cenſebant occuli: & erat, ſed Philoſophiæ, cuius ſtudium veteres definierunt, *Meditationem mortis eſſe.* Sed Principis huius laudes arctâ paginâ non ſtringo: Pietatem memorasſe contentus, quæ agmen virtutum eius duxit. Oſtendit habuitque eximiè in hanc Virginem: & quid niſi ipſum teſtem demus? Conſpicitur etiam nunc, genibus nixus, in ſacelli dextro latere, tabulato paullùm altiore, loricatus, & cetero cultu militari. Ponè eum *Albertus Dux Saxoniæ* geniculatur, itidem armatus: qui bellis tunc noſtris fidam fortemque operam Maximiliano præbuit, & filio eius Philippo. Illum eſſe, inſignia gentilicia ſatis oſtendunt. Eſt & tertius, velut per ſubmiſſionem paullùm ab illis remotior, genu pariter flexo: quem, ex inſignibus, gentis Meluniæ eſſe apparet: ac fortaſſe *Robertum Melunium*, id æui rebus conſiliiſque mixtum. Dona Maximiliani ſunt, Calix cum patinâ inauratus: cui inſculpta Auſtriæ gentis inſignia, ſuperaddito pilleo Archiducali. Ex quo liquet, ſub initia, & Archiducem adhuc dediſſe. Eiuſdem eſt *Diui Maximiliani* ſtatua argentea, admodum bipedalis: quæ mitram capite, crucem vnâ manu, alterâ gladium geſtat; & ab eo dependentes argenteas duas claues. Fama tenet (& clauium argumento adſtruas) Bruxellenſes noſtros, anteà aliarum partium, tunc in pacem ditionemque acceptos, velut mulctam dependiſſe. Eſt ab eodem Arbor, ſiue Roſæ frutex, è puro auro, cum pluſculis ramis floribuſque, item bipedalis: quam ſacratam à ſe Pontifex Maximiliano donum, ipſe porrò Diuæ Hallenſi miſit. An non velut omen, aut votum? vt ſuâ ope vellet Belgicam, attonſam tot bellis & attritam, ſub nouo imperio iterùm reuireſcere, & pace ſuauiter florere. Et verò ſæpè auxiliarem illam ſenſit. palàm in Atrebatium
Anno M.CCCC.XCII. vrbe à Francis auellendâ, & in corpus ſuum reſtituendâ. Tenebatur grandi præſidio: ciuium optimi, quod viribus non poterant, aſtu patrandum ſuſcipiunt: ſed trepidi & anxij, vt inter plures, ne res emanaret, aut in euentu falleret, animos ad Deum & Diuam vertunt. Vouent huic, ſi adſpiraſſet, nudis pedibus Hallenſem eius ædem inuiſere; oblaturoſque è ferro & cerâ tabulas, rei geſtæ monumentum. Ampliùs, egenis pecuniæ certum modum, eius honori elargituros: & denique aquâ ac pane vitam toleraturos, donec votorum iſtorum ſe liberaſſent. Factum & hoc, & illud eſt: ciues & vrbs Principi ſuo redditi, & vota noſtræ Diuæ.

PHILIPPVS ſequebatur, huius filius: qui Hiſpaniarum regna per coniugium eſt ſortitus. Magna indoles virtutum, ſed breui imperio & vitâ: cùm fata hanc lucem terris tantùm oſtendiſſent.

Ergo excipit CAROLVS QVINTVS, pius & felix Imperator: cuius laudes ne libare quidem hîc ſuſtineo, alibi pleno ore dicendas. Is ſæpè ad hanc ædem, religionis cauſſâ, ventitare ſolitus, donis etiam auxit. Statuam argenteam viri armati, genibus nixi, manibus in cælum ſublatis, ſupplice habitu, dedit dicauitque. Idem Scyphum grandem inauratum, operis antiqui. Idem militari formâ chlamydem, villoſo ſerico, auro intertextam, inſignibus Imperij, & gentis Auſtriæ, decoratam: quid in eâ, niſi ſuam Diuæ militiam & victorias, aut conſecrans, aut referens acceptas? Ciues autem, ab inſito in hunc Principem affectu, donum hoc ſuper alia honeſtant: & quotannis, ſollenni ſupplicatione (primâ Dominicâ Septembris) eâ chlamyde ſtatuam Virginis ornatam, templo efferunt. Efferunt, inquam. nam mox, viâ procedente, mos habet ſæpiùs ſæpiuſque veſtes mutare, & pia aliorum etiam dona admouere: ſed primum, vt dixi, velandi honorem Cæſareum illud habet.

Iterùm PHILIPPVS ſequitur: ſed breui in his locis morâ, affectum (vt cetera eius pietas ſuadet) habuit magis, quàm oſtendit.

ALBERTVS iam noſter AVSTRIACVS, & ISABELLA, CLARA, EVGENIA, eius vxor, optimi atque optatiſſimi Principes, ſingulari vterque religione, eam in hoc loco & Diuâ eminere etiam voluerunt. Sæpiùs adierunt, preces fuderunt. & ille donum ſuſpendit Lampadem argenteam, pondere & opere inſignem: eique vectigal annuum addidit, vt in æuum ante effigiem ſacram luceret. ISABELLA autem Chlamydem ſacrauit, auro & argento intertextam.

An non liceat ALEXANDRVM Parmæ & Placentiæ Ducem ſubiungere, cui materna ab Auſtriacis origo? Sed & idem ſi non Princeps, vicem & munus Principis plures annos feliciter hîc obiuit. Sile enim liuor, & vel mortuum hunc *Camillum* noſtrum reuerere. quidni ſic dicam? quem ille titulum varijs victorijs, conſilio & virtute partis, meruit: in rebus afflictis, & Belgicâ non diuiſâ ſolùm, ſed in ſe armatâ. Ille magnam partem iterùm iunxit, legitimo imperio ſubiunxit: & quia euentus tamen à Deo eſſe ſciebat, interpretem apud eum & conciliatricem habuit hanc matrem. Sæpè huc commeare ſolitus, & vix aliter in expeditionem vllam ire, niſi precibus votiſque ad aram eius ritè pieque conceptis. Atque hoc in eo notabile, & laudabile: quòd ferè aut pedes iter totum (rarum priuatis, quid Principibus?) conficere, aut certè in ipsâ viâ, ad primum conſpectum ſacræ turris, deſilire ex equo, & reliquum ſic peragere, teſtandæ venerationi, conſuerat. Dona porrò eius ibi crebra, ſubmiſſa aut oblata: ſed ferè ſtipes aut nummi fuerunt, opportuna ſolatia in arctis tunc rebus. Hoc ipſo laudandus, quòd beneficium dare, non famam parare voluit: & Deum notorem ac muneratorem aſpexit.

CAPVT XXXVI.

Finis, & precatio. item Penna noſtra Diuæ ſuſpenſa.

DONA alia & varia eſſe aut fuiſſe, iam præmonui: ſed quid commemorem? Pompâ aut opibus non certamus: & datores facilè indulgebunt ſilentio veniam, quibus præmium in ſuperis æterniſque locis ſemper paratum eſt, & ſemel partum. Nos quidem ſine noxâ lateant hæc talia: at numquam O DIVA tua benignitas, cui parem vim & potentiam es ſortita. Tu illa REGINA cæli, terræ, maris: ſupra quam nihil niſi Deus eſt: LVNA ab illo SOLE proxima: quam precibus imploro atque inuoco, Publicè ac priuatim tuêre nos & reſpice. Vides publicè iactari quadraginta iam ferè annos fluctibus bellorum ciuilium: placa illud mare O MARIA, & auulſos à nobis in veterem ſocietatem, amorem, fidem compelle. Priuatim etiam noſipſos, vitijs aut delicijs fractos, emenda, erige: & ad virtutem ac robur illud vetus traductos, te dignos clientes, cælo dignos incolas effice. Quæ omnia per te vis O BONA, per filium autem potes O MAGNA, O ADMIRANDA in æternum. Peregi. ipſum tamen me, & hoc quidquid ingenij ac ſtili eſt, iterum tibi do, dico, conſecro: quod ex animo feci ante biennium, PENNA argenteâ in templo, ante Aram tuam, ſuſpensâ. cui hos verſus ſubſcripſi:

Hanc, DIVA, PENNAM *interpretem mentis meæ,*
Per alta ſpatia quæ volauit ætheris,
Per ima quæ volauit & terræ & maris:
Scientiæ, Prudentiæ, Sapientiæ
Operata ſemper. auſa quæ CONSTANTIAM
Deſcribere, & vulgare; quæ CIVILIA,
Quæ MILITARIA, *atque* POLIORCETICA;
Quæ ROMA MAGNITVDINEM *adſtruxit tuam;*
Variaque luce ſcripta priſci ſæculi
Affecit, & perfudit: hanc PENNAM *tibi*
Nunc, DIVA, *meritò conſecraui* LIPSIVS.
Nam numine iſtæc inchoata ſunt tuo,
Et numine iſtæc abſoluta ſunt tuo.
Porrò ô benignitatis aura perpetim
Hæc ſpiret! & famæ fugacis in vicem,
Quam PENNA *peperit, tu perenne gaudium*
Vitamque, DIVA, LIPSIO *pares tuo.*

AD LECTOREM.

VISVM eſt hîc in fine apponere, Lector, Pontificum aliquot approbationes, teſtimonia, indulgentias, quæ loci ſanctimoniam affirmant, & prouocant ad colendum. Plura ſanè ſunt & vetera, ab ipſo anno Chriſti ∞. CCCXVIII. ab Epiſcopis, à Cardinalibus, Legatis, ab ipſo ſupremo Capite: ſed duo dediſſe ſatis habebo, alterum *Nicolai Quinti*, alterum *Clementis* nunc *Octaui*, Pontificum verè Maximorum. Illud ita habet.

NICO-

NICOLAVS EPISCOPVS, SERVVS SERVORVM DEI,

VNIVERSIS *Chriſti fidelibus præſentes litteras inſpecturis, Salutem & Apoſtolicam benedictionem. Dum excelſa meritorum inſignia, quibus Regina cælorum, Virgo Dei genitrix glorioſa, ſedibus prælata ſidereis quaſi ſtella matutina prærutilat, deuotæ conſiderationis indagine perſcrutamur; dum etiam intra noſtri pectoris arcana reuoluimus, quòd ipſa, vtpote mater miſericordiæ, mater gratiæ & pietatis, amica humani generis conſolatrix, pro ſalute fidelium qui delictorum onere prægrauantur ſedula exoratrix, peruigil apud Regem quem genuit intercedit; dignum, quin potiùs debitum arbitramur, vt Capellas & loca in honorem nominis ſui dedicata gratioſis remiſſionum proſequamur impendijs, & gratiarum muneribus honoremus. Sanè ſicut fide digna dilecti filij Magiſtri Nicolai Plonchet, Perſonæ perſonatus in parochiali Eccleſiâ S. Martini oppidi Hallenſis Cameracenſis Diæceſis, Cubicularij ac Scriptoris & familiaris noſtri continui commenſalis, relatione didicimus; quædam honorabilis Capella ad honorem & ſub titulo beatæ Mariæ Virginis præfatæ, in quâ ſingulis diebus ad laudem eiuſdem Virginis Mariæ vna altâ & plures aliæ ſubmiſſâ vocibus cum deuotione magnâ Miſſæ celebrantur, & ad quam copioſa Chriſti fidelium ex diuerſis mundi partibus multitudo, propter loci illius deuotionem, ac miraculorum quibus eadem virgo Maria inibi coruſcare dignoſcitur frequentiam & magnitudinem, confluere dietim proſpicitur in dictâ Eccleſiâ à multis iam tranſactis temporibus, ita quòd de illius contrario hominum memoria vix habetur, ſolemniter fundata & dotata exiſtit; ipſiusque virginis Mariæ imago Dominicâ primâ Septembris ſingulis annis cum magnâ honorificentiâ, tam dicti quàm circumiacentium oppidorum, ciuitatum & villarum, aliorumque locorum Scabinis, Conſulibus, & Communitatibus, magnifica donaria in reuerentiam præfatæ virginis Mariæ, ex parte ciuitatum, oppidorum, villarum, & locorum à quibus occurrente tempore ad id ſpecialiter mittuntur, deferentibus & offerentibus, ſingularibusque vtriuſque ſexus earundem partium cum ſingulari deuotione concurrentibus perſonis, cum magnâ ſolemnitate proceſſionaliter Clero pſallente & populo orante defertur commeantibus. Oblationes quoque ad dictam Capellam ex ipſorum Chriſti fidelium erogationibus prouenientes in Fabricam, quæ inibi ſumptuosè incepta exſtitit, & dietim continuatur, nec non reparationes & ornamenta ac alias parochialis Eccleſiæ & Capellæ huiuſmodi vtilitates & neceſſitates per certos probos viros ad id per Scabinos & alios ipſius oppidi oppidanos pro tempore deputatos, Eccleſiæ magiſtros nuncupatos, qui Eccleſiam & Capellam antedictas bonaque ipſarum regere & gubernare ac vtiliter conſeruare & diſponere tenentur, quamdiu onus geſſerint antedictum. Nos igitur cupientes vt dicta Capella congruis frequentetur honoribus, & vt Chriſti fideles ipſi eò libentiùs cauſâ deuotionis confluant ad eamdem, ac præfatæ proceſſioni deuotiùs interſint, ac ad fabricam & reparationes aliaſque Capellæ & Eccleſiæ huiuſmodi neceſſitates manus promptiùs porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem cæleſtis dono gratiæ conſpexerint ſe refectos, de omnipotentis Dei miſericordiâ ac beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum eius auctoritate confiſi, omnibus & ſingulis vtriuſque ſexus Chriſti fidelibus verè pœnitentibus & confeſſis, qui in Dominicâ quâ huiuſmodi proceſſio fiet, eidem proceſſioni interfuerint, illamque à principio vſque in finem continuauerint, ac eadem nec non Epiphaniæ Domini & Exaltationis ſanctæ Crucis feſtiuitatum diebus dictam Capellam deuotè viſitauerint; & ad fabricam & reparationes, aliaſque Eccleſiæ & Capellæ prædictarum neceſſitates, manus porrexerint adiutrices, annuatim, ſingulis videlicet diebus huiuſmodi quibus proceſſioni interfuerint, aut dictam Capellam viſitauerint, & manus porrexerint adiutrices vt præfertur,* ſeptem annos & totidem quadragenas de iniunctis eis pœnitentijs miſericorditer relaxamus; præſentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. *Volumus autem, quòd ſi aliàs Capellam ſeu Eccleſiam huiuſmodi viſitantibus, & ad fabricam & reparationes aliaſque Eccleſiæ & Capellæ prædictarum neceſſitates manus adiutrices porrigentibus, ſeu aliàs aliqua alia indulgentia in perpetuum vel ad certum tempus nondum elapſum duratura per nos conceſſa fuerit, præſentes litteræ nullius exiſtant roboris vel momenti. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicæ milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo primo, prid. Non. Septembris, Pontificatus noſtri anno quinto.*

Petrus de Noxeto.

CLE-

CLEMENS PP. VIII.

VNIVERSIS *Chriſti fidelibus præſentes litteras inſpecturis, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Ad augendam fidelium Religionem & animarum ſalutem, cæleſtibus Eccleſiæ theſauris piâ charitate intenti, omnibus vtriuſque ſexus Chriſti fidelibus verè pœnitentibus & confeſſis, ac ſacrâ Communione refectis, qui Eccleſiam parochialem beatæ Virginis Mariæ Hallenſis, diœceſis Cameracenſis, in* Conceptionis, Natiuitatis, Præſentationis, Annunciationis, Viſitationis, Purificationis, Aſſumptionis, & beatæ Mariæ ad Niues feſtiuitatibus, nec non Dominicâ primâ Septembris, & per totam Octauam eiuſdem Dominicæ, *quo die imago beatæ Mariæ proceſſionaliter defertur, quoque tempore peregrini vndique ad dictam Eccleſiam confluunt, à primis Veſperis vſque ad occaſum Solis, feſtiuitatum ac dierum huiuſmodi, deuotè viſitauerint, & ibi pro Chriſtianorum Principum concordia, hæreſum extirpatione, ac ſanctæ matris Eccleſiæ exaltatione, pias ad Deum preces effuderint,* plenariam omnium peccatorum ſuorum *indulgentiam & remiſſionem miſericorditer in Domino concedimus & indulgemus, præſentibus ad viginti annos, elapſo anno Iubilæi, dumtaxat valituris.*

Datum Romæ apud Sanctum Petrum ſub annulo Piſcatoris, die quintâ Nouembris, M. D. XCIX. *Pontificatus noſtri anno octauo.*

M. Veſtrius Barbianus.

NOS GVILIELMVS DE BERGHES DEI ET APOSTOLICÆ SEDIS GRATIA ARCHIEPISCOPVS ET DVX CAMERACENSIS, *Viſa narratione miraculorum quæ Beata Virgo Eccleſiæ Parochialis Oppidi Hallenſis noſtræ Diœceſis Cameracenſis, pro ſummâ gratiâ quâ apud Deum Omnipotentem, & Ieſum Chriſtum eius Filium Dominum noſtrum pollet, varijs temporibus patrauit; & de quibus nobis conſtitit; eadem miracula ab Ornatiſſimo Viro Domino* IVSTO LIPSIO, *Sereniſſimorum Archiducum Belgij Principum Hiſtoriographo, fideliter collecta & deſcripta, approbanda duximus, prout tenore præſentium approbamus. Datum in Palatio noſtro Archiepiſcopali Cameracenſi, ſub noſtrâ ſignaturâ & paruo ſigillo, Anno Domini milleſimo ſexcenteſimo quarto, Menſis verò Aprilis die quarta.*

Guilielmus Archiepiſcopus Cameracenſis.

V[t] Valerianus Floſſius Vic. Generalis.

De mandato Ill[mi] & R[mi] Domini

D. le Meſureur Secret.

APPROBATIO.

LIBELLVS iſte non ſolùm vtiliter, ſed & religiosè vulgabitur, quòd in eo deſcripta miracula non tantùm ad Deiparæ Virginis honorem excitent, ſed ad ipſius quoque Dei amorem mirificè accendant, ſi in illis diuinæ bonitatis ac ſuauitatis erga Deiparam & Sanctos Viſcera conſiderentur; quibus, quod ſibi omnipotentiæ & diuinitatis iure eſt proprium, non modò Deiparæ ac Sanctis, verumetiam (quod mirabilius eſt) eorum imaginibus; &, vt in Actis Apoſtolorum legimus, vmbris, ſemicinctiis ac ſudariolis communicare dignatur. v. Kalend. Febr. ∞.DC.IV.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Archiducalis librorum Cenſor.

IVSTI LIPSI
DIVA SICHEMIENSIS
SIVE
ASPRICOLLIS:
NOVA EIVS BENEFICIA ET ADMIRANDA.

SERENISSIMÆ ISABELLAE CLARÆ EVGENIÆ INFANTI HISPANIARVM PRINCIPI ET DOMINÆ NOSTRÆ.

DIVAM VIRGINEM Sichemienſem ad te DOMINA noſtra adfero: tuam illam, animo ſemper cultam, corpore & oculis etiam aditam atque vſurpatam. Pietas tua cui non innotuit? quam velut hereditariam virtutem vindicas, ab auis proauiſque tranſmiſſam, & vel ab ISABELLA illâ (cuius nomen feliciter refers) FERDINANDI coniuge aſſumptam. O magnam reginarum! & cùm alijs laudibus, tum hac duplici eximiam, Modeſtiæ, & Pietatis, quæ vtraque in te effulget. Quid autem Principibus dignius, aut decentius? Proximi à Deo ſunt, & vicem atque imaginem eius in terris repræſentant: ergo & colere ac venerari magis par eſt, quò propiùs & norunt ſupremum illud Bonum, & ſenſerunt. Tu facis. & quamquam inter turbas tumultuſque bellicos, verſa ad Deum, verſa ad Diuam, votis precibuſque in hoſtem, vt PRINCEPS maritus conſilijs & armis, pugnas. Et expugnabis ô SERENISSIMA, confide: & miſerator ille Deus iamnunc ſigna mittere cœpit placati ſui in Belgas animi, aut certè placandi. Quò Miracula hæc noua pij prudenteſque interpretes trahunt, & benignitatem Numinis ſic palàm & ſubitò oſtenſam, velut auroram eſſe Solis illius concordiæ & pacis mox ſecuturæ. O fiat, & exorere! & nobis bonos hos Principes habere & frui fas ſit, in tranquillitate temporum; atque ipſos Belgicam ſuam videre, qualis olim fuit, ab omni externo decore formoſam & florentem. Iterùm, FIAT. Louanij, xv. Kalend. Maias, anno Chriſtiano ∞. IↃC. V.

AD LECTOREM.

HALLENSEM DIVAM *cùm nuper dedi; meritò iungetur hæc altera, ad quam non ſolum viri magni & religionis noſtræ Antiſtites, ſed ipſe meus animus, vocarunt. Silerem ſic in propinquo, & tantâ omnium admiratione, bonorum etiam exſultatione, geſta? Diffundantur, & cant in ſæcula: & Diuæ noua gloria, Miraculis fides adſtruatur. Quid enim de hominibus dicam, ſiquis non abnuit, ſed ambigit, in tam illuſtribus? nec homines eſſe; aut certè ſponte oculos claudere, ne Solem hunc admittant tam claræ veritatis. Sunt enim in ſenſibus noſtris pleraque geſta: quid etiam? ne fraus & fucus imponant, publico mandato Jll*^{mi} *Mechlinienſis Antiſtitis explorata & inquiſita, à Reu*^{mo} *Antuerpienſi Epiſcopo,* Ioanne Miræo: *qui & ſcripto ea, cum fide & induſtriâ, digeſſit & conſignauit. Ab illo hauſi: itemq́ à viro docto, prudenti, pio,* Philippo Numanno, *qui ipſe etiam linguâ noſtrâ Belgicà diuulgauit. Lege igitur, & crede. Ac ſunt pleraque omnia iſta vera & mera* Beneficia, *in ſalute hominum curandâ: corporis quidem, ſed & per eam animi, ad diuinum cultum ſic excitandi. Varietatem ideò tantam non habent: neque ſtilus noſter colores, vt ſic dicam, aut ornatum. Quid etiam opus eſt? pluribus ſcripta, plures legant & intellegant: & alibi deceat, doctum aut diſertum eſſe. Non philologi, ſed philothei huc vocantur: aut etiam illi, ſed vt ſint iſti. Verſiculos interim miſcui, quaſi paritatis illius condimentum: & ſi boni ſunt, pellant oblectationis faſtidium; ſi alij, diſcutiant riſu. Sed meo animo, Lector, nihil horum valdè obſerues: ſenſum intende, & finem apprehende, qui eſt pium bonumq́ eſſe.* DIVÆ *etiam nouam gloriam attende: & quàm ex vero vaticinata ſit,* Beatam me dicent omnes generationes. *Omnes, & ex æuo in æuum ſic erit.*

IVSTI LIPSI
DIVA VIRGO ASPRICOLLIS.

CAPVT PRIMVM.

Aliquid pro fide Miraculorum : & decorum huius ſcriptionis.

EN, coronam hanc alteram ad te, DIVA, adfero, è floribus tuis plexam, è vicino horto tuo decerptam. Et recenter decerptam : vt etiamnunc ſenſus ſuauitate, animos admiratione afficiat atque adflet. Vbi eſtis, qui paullò vetuſtiora eleuatis, aut illuditis? ecce noua nouitia: ecce in oculis atque auribus omnium noſtrûm geſta: ecce concurſu, plauſu, fructu gentium celebrata. Quæ fides poteſt eſſe in rebus humanis, ſi hæc non eſt ? Quamquam iſta ipſa, attendite, fidem vetuſtioribus etiam illis, vel ab exemplo, ſtruunt. Si enim nunc facta, & videmus: cur nuper & olim abnuam fuiſſe? Idem ille Deus eſt qui patrat, eadem illa MATER-VIRGO, per quam patrat, & quam honore hoc honeſtat, & attollit. Imprudens non dicam religionis, ſed numinis eſt, qui abijcit diffidentiâ, aut negat. Omni æuo fuêre, pleriſque omnibus locis: & erunt in æuum, etſi parciùs, denſiùs, vt diuinæ Prouidentiæ viſum. Ideò piè & vtiliter hæc ſcribi, & prodi poſteris arbitror: vtinam maiores noſtri induſtriè & intentè ſemper feciſſent! Annales condimus, & facta aut facinora hominum, imò & ſcelera propagamus: & non magis Dei Diuorumque opera decet, & iuuat? Decet: & de me, animum, manum, ſtilum illuc dabo, & verſu libet teſtari.

O Heliconij
Numina collis,
Quondam culta,
Ite, valete.
Ego demuto, &
Transfero caſtra
Ad COLLEM *alium*
ASPERVM, ACVTVM.
Grauiora ætas
Grauior ſuadet.
En ego metam
Iamnunc video,
Palmam adſpiro
Illam cælicam,
Permanſuram.
Cetera lapſa,
Aut lapſura,
Fluminis inſtar.
Vndam trudit
Veniens vnda:
Atque diem dies,
Horam ipſa hora.
Has inter fugas,
Quid molimur
Vani vana?
Me cùm video,
Quid facti habeo
Tot iam luſtris?
Legi publicè,
Scripſi publicè,
Quo fine, aut bono?
Famam peperi,
Hoc eſt, fumum,
Hoc eſt, vmbram,
Aut, vt verius,
Vmbræ ipſam vmbrã.
Sapio, fugio,
Ad quod aſylum?
O DIVA, *tuum.*
Tu reparatrix
Miſeræ ſortis
Primorũ hominum,
Cælo pulſos
Iterùm cælo
Aſſeruiſti.
Et nos aſſere,
Suſcipe, dirige.
In laudes tuas
Linguam ſoluimus,
Et ſoluemus,
Dum lingua hæc erit,
Dum vita hæc erit,
Donec ea vtraque
Fati lege
Diſſoluentur.

CAPVT II.

Fructus huius ſcriptionis. & Miracula ad Deum communiter, mox propriè ad verum illum ducere.

DECET igitur ea ſcribere, ſed & iuuat. An non iuuet, vbi tam palàm fructus, & tam magnus eſt ? Et fructus quidem non vnus. Ille primò, quòd Miracula communiter religionem in animis excitant, & Deum credere, Deum colere, ſuadent & inducunt. Quis eſt tam alienus à pietate, qui vbi rem euentumque nouum, à naturâ, à ratione diſſonum videt, non moueatur animo & intimis præcordijs, & velut ictu quodam admirationis perculi ſe fateatur? itaque clauſos vel conniuentes aperit oculos, ad alta tollit, & Numen aliquod in his agnoſcit, cui vni cauſſam delegat. Inde ad venerationem componitur, ad fidem diſponitur: & hic eſt primus ille, & communis, fructus Miraculorum. Alter magis diſtinctus, quòd ad veram religionem ducunt, ſiue potiùs trahunt. Fit enim diuinâ benignitate, & arcanâ Prouidentiâ, vt vera Miracula nuſquam & numquam, niſi in verâ fide, & à fidelibus patrẽtur: ne falſa quidem ſæpè apud alios, & certè non ſic conſpicua & in-

inſignita. De *Veſpaſiano, Hadriano*, talibus, quædam leguntur, fronte & facie Miraculorum: ſed inſpecta dignoſcuntur, & vanitas aut ſimulatio adparent: & quod dixi, rarò eapſa edita, ne ſi Magos quidem omnes adiungas, vel milleſimâ pro noſtris parte. Ergo vbi ea video, & tam certa & crebra video: quid, niſi fauorem & inclinationem Numinis agnoſco? quid etiam, niſi velut tubam & claſſicum audio, quod ad talem fidem & cœtum appellat? Benè Auguſtinus, *Catholicæ Eccleſiæ auctoritatem Miraculis eſſe* INCHOATAM, *Vetuſtate* FIRMATAM. Vtrumque agnoſco. & initia, Miraculis eguerunt; & progreſſio, æui auctoritate ſe defendit. Sed & in ipsâ Vetuſtate, Miracula vſum habent. Sicut pueris lac neceſſarium eſt ad alimentum, viris etiam vtile & iuuat: ſic tirones aut errones in fide Miraculis nutriuntur, viri & robuſti etiam oblectantur. Itaque idem Deus, etſi Chriſtianis, tamen extraneis à Catholicâ, hoc donum non indulget: teſſeram & ſignum veri ſui cultus ſeruat. Auguſtinus: *Culmen auctoritatis obtinuiſſe Eccleſiam Catholicam hæreticis* MIRACVLORVM MAIESTATE *damnatis*. Ita verò, maieſtate & ſplendore illo damnatis. An non maieſtas eſt, diuina illa opera edere? cæcis lumen, claudis greſſum, ægris ſalutem, mortuis vitam reddere? Noſtri faciunt: & imperium in ipſos dæmones etiam exercent. Hæc cùm vident, qui in beato cœtu iſto ſunt, iure firmantur, & diſputationum omnes nebulas factorum Sole diſpellunt. Clamant cum pio ſcriptore: *Domine, ſi error eſt, à te decepti ſumus. nam iſta in nobis tantis ſignis & prodigiis confirmata ſunt, & talibus, quæ non niſi per te fieri poſſunt.* Et agnoſcas ſane hic diuinam bonitatem. qui non contentus libris ſacris & concionibus ducere & docere, hæc etiam Miracula ſuperiore & noſtro æuo adiungit, ſuis firmandis, alijs formandis. Nec vno ea loco, aut tempore: ſpargit & variat, vt plures certò cognoſcant, nec aurium ſolùm, ſed oculorum ſenſu hauriantur. Quid in noſtrâ Belgicâ, factionibus iſtis ciuilibus, & ſacris, nonne paſſim ea edidit: & iam recenter edit, in viciniâ hâc noſtrâ, limite à partibus infeſto? Edit, & triumphamus ac plaudimus: & ſunt ea ipſa, quæ ſtilo eo vulgatum.

Contra Epiſt. Manich. c. IV.

De vtil. cred. c. XVII.

Richard. de S. Victore, De Trinitate lib. I. c. 2.

Pergo calame, perge, pange Virginis Miracula.
Quæ Sichemienſi in agro, tractu COLLIS ASPERI
Euenère, itemque eueniunt, arbitris his ſenſibus.
Nos videmus, nos audimus: quis profeſtus abnuet?
Niſi profeſſus Scepticam ipſam, & hæreſim Pyrrhoniam.
Perge calame, perge laudes Virginis diffundere,
Illius, quæ peperit orbi Seruatorem gentium,
Illius, quæ pergit orbi dare, donare, munera.
Sanat ægros animi, ſanat ægros etiam corporis.
Quàm benigna in his volensque, quàm potens & efficax,
Vis videre? videſis noſtra. ſed mentem affer & fidem.
Illam pronam, & iſtam promptam: fruſtrà, alioqui iſtæc legas.
* *In diuina non inquire, crede, qui fructum petis.*

* *Miracula diuina conſideranda ſunt, & non diſcutienda. Gregor.*

CAPVT III.

Ad rem ipſam. & obiter de Sichemio, & Colle, & Imagine, & Paſtore.

SICHEMIVM autem opidulum, ad Demeram fluuium ſitum, inter exigua, ſed vetera Brabantiæ habetur. Annales noſtri in æuo paullò magis remoto deficiunt, & tenebræ igitur habent: quas ſagacia ingenia coniecturis interim illuſtrant. Sanè *Sichemium*, quaſi *Aegrorum domus* dicta videtur, quia fortè ibi Valitudinarium, *Sick-heim*: an meliori nomine *Sig-heim*, id eſt Victoriæ domus? Faciat, quòd propinquum opidum *Dieſt-hemium* dictum: quid niſi Martis & belli ſedes? quiáne ibi caſtra, an ipſe ille bellicus Deus olim cultus? *Dieſtum*, aut *Dienſtum* certè eum vocauimus: & dies ab eius nomine etiamnunc adfirmat. Quid, quòd finitimum opidum *Areſcotum* (ita vetuſtiores dicunt) notas item Romani huius æui & ritus præfert? Eſt enim *Aquilæ repoſitorium*, aut *ſedes*. Sed vtcumque iſta, Sichemium vetus opidum, & quinto milliari à Louanio noſtro, vno circiter à *Dieſthemio* abiunctum. Paret & proprium eſt, cum finitimis, Naſſouiæ genti; & in eâ tutelâ * diu floruit, donec nuper & ciuilibus his bellis, non florem ſolùm, ſed vitam pænè amiſit. Captum, receptum, præſidijs aut prædonibus infeſſum; ignes etiam paſſum; ad eam infrequentiam deductum eſt, vt paucos ciues habeat, relictos velut in ſemen. Sed in eius opidi finibus, medio illinc milliari, COLLIS exſurgit, leni faſtigio: quem ACVTVM vulgò dicunt, non quia in verticem talem aut

* Ab anno circiter ∞.CCCCL.

conum

conum deſinat (imò æquabili ferè planicie eſt, & ſatis latâ:) ſed quia idiotiſmo ruſtico & metaphorâ, terram ſcabram, aridam, horridam, *Acutam* etiam dicunt: quam Latinè *Aſperam*, verè & pro ingenio loci reddas. Ita enim eſt. exſuccum, macrum, amarum ibi ſolum, frugum & pænè herbæ vacuum, arbuſtis quàm arboribus gaudet. In eius parte verruca ſiue colliculus fuit, & in eo quercus: & in hac DIVAE VIRGINIS adfixa icuncula: quæ culta accolis à tali initio fertur. Aiunt ante annos centum (& conſtans ita fama habet) fuiſſe paſtorem, qui oues in eo tractu paſceret: atque is repertam, neſcio quo caſu, humi imaginem ſuſtulit, in ſinum condidit, certus eam domum ſecum auferre. Parua enim erat, & priuato cultui videbatur opportuna. Sed dum agitat, ecce membra eius omnia ſtupere, pedes vtique non mouere, & quaſi frutex aut ſtipes ibi ſtare. Ipſe mirari, & animo quoque ſtupere, nec ad cauſſam adſurgere: herus autem villicus abſens, requirere paſtorem ſuum & gregem. nam hora iam reditui lapſa, & Sole remoto nox propinquabat. Itaque infortunij anxius, eò accurrit: & repperit defixum ſtantem, & quæ geſta ſimpliciter narrantem. At ille mentis melior, imaginem ſtatim recipit, & timidâ religione in veteri ſuâ ſede & quercu reponit. Eoque facto, paſtor velut vinculis liberatur: & venerati vterque Numen domum abeunt, rem denarrant, & viciniam totam religionis implent.

Beate paſtor, cui ſacratam imaginem
Datum inuenire, & tangere.
Beata vita ruſtica, ô vita innocens,
Amica ſemper Numini!
Te ſolitudo, & à malis ſecretio,
Cæleſtium iungit choris.
Hæc vita quondam, ab orbe condito, fuit
Primigenijs parentibus.
Cum rure quiſque, & ſiluulis lætus ſuis,
Et coniuge atque liberis,
Luxum affluentem, & improbum cupidinem,
Neſciret, aut contemneret.
Non fora ſtrepebant litibus, non claſſibus
Infida ſeruebant freta.
Non purpuræ, aut argẽto honos: ſed præmium
Pretiumque erat virtutibus.
Hæc vita redeat, mihi ſit hæc voto, ô Dea!
Vt numen atque te colam,
Expers ab aliâ curâ. & in libris ſacris
Aut cogitationibus,
Quod temporis erit relliqui, fallam & teram:
Dum Parca me fallens mea
Obrepat, atque abducat ad cæleſtium,
Præeunte Diuâ te, choros.

CAPVT IV.

Febrium ibi curatio. Imaginis abolitio, & aliæ ſubſtitutio. Aliquid de quercu.

AB hoc deinde Miraculo, in famâ iam multâ & cultu imago fuit: & auxit, quòd morbis, & præſertim febri, ſollennis ac pænè certa ibi medicina. Confluebant vndique *Sichemio, Dieſthemio, Arſchoto,* locis finitimis, ciues, pagani, milites, & ſalutarem illîc opem poſcebant, & ferebant. Hoc qui viuunt boni ſenes, aut nuper vixerunt, ex fide teſtati ſunt: & liquet communi ſuffragio, ante hos viginti annos ſic fuiſſe. Itaque locus frequens & celeber, vt dixi. ſed enim euênit, & candidè fatendum eſt, vt dicta imago illa ſiue ſtatua perierit; incertum quâ vi, aut caſu, niſi quòd ſuſpicio prædones culpat, in ijs luſtris aſſiduos per hæc bella, non ſolùm crebros. Ea amiſſio incidit circa annum ∞. IↃ. LXXX. vt aiunt: & conſpici ibi DIVA deſijt, ſed non coli. Veniebant enim nihilo ſegniùs ad locum loculumque vacuum: & opem ac ſolatium etiam inueniebant. Quis miretur, aut culpet? Perſæ, regis ſui ſellam venerati ſunt, quia maieſtas illa inſediſſet, & attactu velut ſacraſſet: cur non liceat pijs loca Numini electa, & conſecrata? Nec tamen quercum illam (nemo cenſeat) ob ipſam; ſed in eâ ſtatuam, in ſtatuâ Diuam; in hac Deum venerati ſunt, & adorarunt. Nec in ſtatuâ ſanè propriè vis aut virtus: quod res hîc docuit eâ amiſsâ, & mox mutatâ. Nam poſt annos ſeptem, id eſt annos ∞. IↃ. LXXXVI. religioſus quidam ſenior & Senator Sichemienſis, conſpectâ affluentium multitudine & ardore, qui inter ſicarios & tela prædonum, non abſiſtebant locum hunc petere; ſuffecit imaginem arculæ ligneæ impoſitã, & quercui ibidem affixit. Manſit, donec anno ∞. IↃ CII. maiore in dies concurſu, *Godefridus* Paſtor Sichemienſis, venerationi augendæ, detractam arbore, in ſacello modico, quod è tabulis iuxtà ſtruxerat, ritè & piè collocauit. Sed enimuerò, cùm id anguſtum turbis (ita loquendum eſt, & ſine numero iam concurrebant) eſſet: ſacellum è lapide ſecto incohatum abſolutumque eſt; & DIVAE dicatum

ſacratumque ab Illmo & Reu^mo *Matthiâ Houio*, Mechlinienſi Archiepiſcopo, tanto hominum, è diſſitis etiam locis, conuentu, vt id quoque inter Miranda, ſi non Miracula, cenſeri mereatur. Hoc factum anno iſto ∞.IↃC.IV. Idibus Iunijs, die qui SS. Trinitati eſt ſacer: & ex eo, ipſa illa imaguncula ibi perſeuerat. At quercus paullò antè, conſilio & decreto, à ſtirpe exciſa eſt: idque vel ideò, quòd trunco variè ſciſſo & imminuto, cùm fragmenta & aſſulas quiſque ſibi peteret, caſum iam minabatur. Exciſa itaque, & Sichemium, quod eius ſuperfuit tranſlatum. Vnde quidam, & icunculas ſibi fecêre, & piè colunt: alij fruſtulis in potu vſi, & conſtat quòd cum morborum medelâ.

CAPVT V.

Sanguinis ſudor in Statuâ.

AT iam ad ipſa Miracula veniamus: quæ pullulare, vt ſic dicam, & magnis auctibus augeſcere cœperunt, poſt Paſcha ſtatim anni ſuperioris, *milleſimi ſexcenteſimi tertij*. Etſi iamantè plurima: vnde enim locus aliter in tanto cultu, & confluxu? ſed parùm obſeruata, aut quidem conſignata ſunt: & certum nobis, nihil niſi certum dare. Primum igitur quod memorem, eſt in ipſâ ſtatuâ: quam ſanguinem ſtillaſſe, anno iam dicto, plurium oculis eſt vſurpatum. Veniebant Sichemium è magiſtratibus pagorum adiacentium, negotij publici cauſſâ: eoque peracto domum quiſque redituri, ad ſacrum tamen locum, religionis & orationis ergô, diuertunt. Quinque erant: atque ij dum corpore flexo orant, vnus intentior in Diuam, guttam ſanguinis, floridè purpurantem, in labro eius videt. Hæret, ambigit, accedit: & audet manu tangere, & digitis primoribus abſtergere. Attonitus, oſtendit proximis, pariter mirantibus: atque ecce alia eodem loci gutta ſe oſtendit, & ab alio detergitur. Fit tertiùm, fit quartùm: quam primus ille (*VValtherus Vuckelenus* nomen) candido linteo exceptam, omnibus exhibuit, veri ſanguinis colore & facie: manſitque & in poſterum diem, denarij nummi modulo diffuſa, ſed dilutiùs rubens. Circumſpicere ijs cura fuit ſacelli tectum, & num perplueret: nequis humor fortè delapſus feſelliſſet. nihil fuit: ne ipſa quidem ſtatua colore vllo nouo tincta iampridem. ſed quidquid, & quaquâ cauſſâ hoc fuit, vi cæleſti ex arido ligno ſtillauit.

Quid ſigni tamen hoc fuiſſe dicam?
An ſudas, Dea, ſanguinem hoc in æuo,
Quo ſanguis malè funditur: dolorem
Et ſic exprimis? an magis cruenta
Siſtes bella, tuiſque gutta labris
Vt deterſa fuit, ſic & madenti
Huic fiet patriæ? ô benigna, fiat:
Et iuua precibus, Deumque placa.

CAPVT VI.

Puella claudicans correcta.

HOC in ſtatuâ miraculum, nunc ab ipſâ, aut ad ipſam. Areſchoti erat *Maria Leukena, Franciſci & Catharinæ filia*, decem admodum annos nata. Contractio huic in tibiâ & pede facta eſt dextro, & vel tres digitos minuit ab altero. Minuit etiam craſſitie, cœpitque marceſcere & tabêre. Tres annos ita fuit, difficili aut nullo inceſſu: nec medicinâ ſubuênit. Mater excita miraculis, ad Diuam eam ducit, & in equo ventum ad *Demeram*, propinquum Colli flumen. Sed ibi ſalebræ, lamæ & vligines erant, infida equiti: & filia deſcendit. Pedibus conniſa, & Aprili. ∞.IↃC.
identidem lapſabunda, ægrè quidem, tamen III.
eò peruênit. Funduntur preces, ſtatim malum mitius, & vigor tibiæ redditur, pedibuſque ſuis domum ex facili redit. Ipſa mox tibia par & æqualis vndique concinnatur, craſſa, longa, vt ante noxam illam fuit. Verbo, nullum eius vltrà veſtigium.

Tale fac nobis, veneranda mater:
Claudimus greſſu inualidi, atque ſcambi,
Semitam virtutis inire lenti:
Fac properemus.
Corrige incuruos, vitiiſque fractos:
Vt domum læti redeamus, illam
Quam colis cum prole tuâ, coleſque
Omne per æuum.

CAPVT VII.

Mulier oculis grauiter affecta, ſtatim ſanata.

FVIT *Petronella Ridderia*, vxor *Lamberti* Anno ∞.IↃC.
Balduini, boni & ſtrenui equitis, in bona I. menſe Maio.
ſelectaque alâ *Baronis Grobbendoncquij*, quæ Dieſthemij metationem ſuam tunc habebat. Hæc mulier ab oculis grauiter laborare cœpit, plures dies affligi, & velut vermium (ita loquebatur) eroſiones ſentire: donec

cæca

cæca denique, prorſus & bonâ fide, eſt facta. Medici culpabant aſſiduos acrium humorum defluxus in eam partem: culpabant, non ſanabant. Iſta queri, lamentari, doloris & orbitatis illius impatiens eſſe. At enim mulierculæ aliæ miſerantes, rogant & ſuggerunt, *Ecquid ad Diuam Aſpricollem vellet deduci? Multis ibi medelam adhibitam, & in manu Dei ac Diuæ eſſe, vt ipſi.* Statim aſſentit, fidem & fiduciam habet, & iam eſt in viâ. Appropinquat, ecce dolores minuunt, viſio redire incipit: nondùm tamen tota. Illa alacris pergere, & ad fontem primò, ſiue ſcaturiginem modicam ſub Sacello deduci. Ibi lauat aquâ oculos: venit deinde ad ipſum Sacellum, proſternitur, orat: quid verba facio? dicto citiùs viſum & ſanitatem recipit. gaudet, clamat, cum lætis læta domum abit.

CAPVT VIII.

Paralyſis & languor corporis ſublati.

Anno ∞. IↃCIII. VII. Idus April.

CAmpaniam, tractum Brabantiæ dicimus, latum, vaſtum: ab opidis non ſic frequentem, pagis inſeſſum. Planities ferè & æquor eſt, ſed ſabuloſum, aut terrâ alibi fungoſâ & paluſtri: ceterùm humano cultu & improbâ induſtriâ ſic emendatum, vt fruges fructuſque exuberent; etiam quæ accolis communicentur. Mirum dictu, & citra fidem videatur: ab annis iam trigintaſeptem belli tempeſtas ferè ibi deſæuijt; nec frangere patientiam hominum, aut auertere à ſoli ſui affectu & cultu potuit. Omnia etiamnunc inter prædones, inter milites, inter exercitus diſcurſantes, rapientes, vaſtantes, omnia, inquam, florent, rident, pænè vt pace: iterùm dico, rem non niſi nobis credendam, ſenſuum fide. Sed in hac Campaniâ *Meerboutium* pagus eſt, & in eo quid pro re noſtrâ euenerit, verſâ oratione dicam.

Petrus erat, in Meerhoutio hoc, *Honsbergius*,
Honeſtiores inter, à cenſu, & loco:
Nam * Iudicem ſæpè, & Senatorem egerat.
Is luſtra vitæ dena iam decurrerat,
Sed virium & ſalutis integer ſatis.
Cùm ſubitus, ecce, languor inuadit; dehinc
Paralyſis inſecuta, & artuum ſtupor.
Nō brachia, manus, genua, tibię, & pedes
Officia facere: viuus ipſe mortuus
Iamnunc videri, niſi quòd os vnum & caput
Vigeret, & moueret. ò ſortem malam!
Et aſperabat acer, aſſiduus, dolor,
Qui nec quietem nocte, nec die daret.
Ipſine tantùm? imò & domeſticos ſimul
Habet inquietos, dum ferunt, dum transferunt,
A ſede in hanc ſedem, à toro in alium torum.
Medici vocati, induſtriè facere omnia:
Sed irriti artem pertinax vincit malum.
Dimittit ergo, & mittit aliò ſpes ſuas,
Auditque *Diuam* mira magna in *Aſpero*
Patrare *Colle*: adſpirat, & votum vouet,
Et vênit illuc, in die * Diuæ ſacro:
Venitne? reuoco, vectus in curru fuit.
Peruectus autem (turba populi ſic erat)
Attingere aut accedere aram non poteſt;
Sed, quod poteſt, ad illum Imaginem ferunt.
Piè oſculatur, corde & ore ſupplicat:
O Numen! ecce membra perfundi nouo
Vigore, & omnia ad ſuum vſum vergere.
Primùm ambulare cœpit, & fuleris tamen
Inniti; at iſtis ſcipio ſuccedere;
Et ſcipioni mox pedes ſoli. ambulat,
Viget, valetque plenè, & ad veterem modum.

Talem ſe domi & ſuis exhibuit: talem paullò pòſt in iſtoipſo *Colle*, vbi turbæ ſe oſtendit, & iterùm Diuæ gratias lubens meritò egit. VI. Id. Septemb.

* Scabinum.

* Annunciationis ipſo feſto.

CAPVT IX.

Simile in apoplexiâ, & cæcitate.

TALI etiam morbo (ſiue apoplexia fuit) *Anna Verreyckia* ſuccubuit, in pago *Tiſtelio*, qui Sichemio eſt vicinus. Alius deinde oculorum acceſſit, & viſio planè deliquit. Quæ lamenta illius miſeræ? quæ mariti afflictio? nam ille hanc immobilem ferre, referre, ad lectum, focum, menſam, ſellam, opus habebat, & deferere aliud pænè omne opus. Tres menſes ita perſeuerat: ad vicinam Diuam itur, & quàm promptè & certò auxiliatem! Vix vênit, precata eſt, impetrauit: & membra atque oculos, id eſt alteram vitam, recepit.

CAPVT X.

Quidam ob dicteria punitus.

ATQVI & vindicem ſe, non beneficam ſolùm, eſt cùm oſtendit. *Dieſtbemij* ciuis erat (nomen conſilio non prodimus) qui vxorem ſuam aliaſque fœminas illudebat identidem, vt fœminas: quæ ad hanc imagunculam aut pupam irent,* & quæ ſolent iſti talium contemptores. Ad Diuam conuicia venerunt: ab eâ ſupplicium, an remedium dicam? nam vtrumque fuit, & hoc ab eo fluxit. Statim ille, ſine cauſsâ aliâ, claudus effectus, internis doloribus etiam adflictus, denique lecto adfixus. Quid ais homo? numen agnoſcis? Agnoſcit. ad Diuam ſe vertit, & ſeriò pœnitens pacem veniamque, tum & ſanitatem apprecatur. Vouet ad *Collem* ire, & iuit. O benignitas! ſanitatem corporis ſtatim recipit: an non & animi? putamus.

Euenit, euenit hoc audi impia turba, profanis
Quæ ſalibus gaudes diuina illudere facta.
Eſt Numen, quod cũcta oculis hæc arbitratur:
Eſt quoque, cùm punit. ſi non, in tempore fiet,
Credite, cùm fuerint vitaï lumina adempta.

CAPVT XI.

Tabes, cæcitas, tumor, ſimul curata.

ALIVD, ſed eodem opido. *Ioanna* ibi *Maſia* vidua, ex marito *Ludouico Caſtilio* infantem vnius anni habebat, ſolatium & delicium, ſed quod vertit in pœnam. Nam ille morbo trimeſtri affligi, tabeſcere, & oſſa ac pellis totus eſſe. Prætereà, & dextrum oculum amiſit, & inter cæculos iam cenſeri. Aliud? aliud. tertium malum tumor in gutture, quem ἀπόῤῥευμα, ab illapſu prauæ materiæ, Græci vocant. Et puer pęnè, & mater, confecti: quid remedij? humana experta erat, talum à ſacrâ lineâ, vt ſic dicam, mouet, & ad Diuam noſtram venit. Ter inuiſere & venerari eam, ſexto quoque die (Veneris dicimus) vouet: & incipit. Ac primâ viſione, puerum in ipsâ arâ cùm depoſuiſſet, ad ſe recipit, iam mitiorem & meliorẽ: atque adeò in brachijs eius (olim non factum) ſuauiter indormientem. Venit iterùm, iterumque meliùs, tertiùm, & iam infans membris valetudinem, oculo lumeñ recipit, & pro vndique ſano deinde fuit.

CAPVT XII.

Antiſtita quædam ab Ictero liberata, itemque Anginâ.

PAVLLÒ longiùs eo, quia iam fama & beneficia Diuæ longiùs diffuſa.

Eſt oppidum *Traiectum*, & eius finibus
Hochtum, ſacrata cœtui Veſtalium
Antiquitus ſedes. in hac Antiſtitæ
Munus gerebat, ſtirpe mulier nobili,
Franciſca Mombecana: & hanc morbus capit,
Quem *Regium* ſermo Latinus nuncupat,
Quòd regiè atque molliter curari amet:
Græci *Icterum*, quòd ſanet aſpectu hæc auis.
Sed morbo eo laborat, & grauiter habet.
Medicus vocatur ipsá ab vrbe Eburonũ,
Artis vetus, famæque. vt ægrá conſpicit;
Signa haud placere, & libero ore effarier,
Vitæ aut medelę habere ſeſe ſpem leuem.
Præſcribit herbas tamen, & alia pharmaca,
Sed dicis atque moris ergô. Antiſtitam
Non fallit: abdicare ea hæc & ſpernere,
Et ſpes opeſque omnes in vnâ ponere
Diuâ Aſpricolle. vota ei ergo concipit,
Et quoniam obire ipſa impotens, vicem ſuam
Fungi iubet * piam miniſtram virginem. *Cui nomen Oda.*
Venit, precatur: iam redibat, ſed priùs
Pauxilla fruſta de ſacrâ quercu impetrat,
Secumque lata porrigit ea Antiſtitæ.
Hoc pharmaco illa freta, mox in potibus
Cibiſque miſcet: ô bonam fiduciam!
Fugit ecce morbus, vnico hoc à pharmaco,
Et in diebus valuit illa pauculis.

De eádem, aliud.

At fuit, vt etiam *Angina* pòſt inuaderet,
Minatæ fauces ſeriò intercludere:
Fit lingua nigra, & guttur. illicò vocant
Medicum, & Chirurgum: & iſte venam incidere
Linguâ ſub ipsâ, vt vſio hoc & ars habẽt.
Incidere, at non ſanguinem etiá educere.
Fit biſque terque; fruſtrà, nec vel guttula
Stillare. quid tunc ergo? medici muſſitãt.
At iſta nuper tam potentem Diuæ opem
Experta, eò recurrit, vota nuncupat,
Iterumque mittit è miniſtris. illæ eunt
Redeuntque, & alma Sanitas vnà redit.

CA-

CAPVT XIII.

Quidam in aſthmate & claudicatione ſanatus.

HVyum terræ Eburonum opidum(*Iubones* Taciti fuiſſe arbitrantur)ciuem habet *Bertrandum*, fabrum ferrarium: qui ſæuâ correptus lumbagine, itemque ſuſpirio & aſthmate, ita virium vacuus eſt factus, vt ægrè primò opus facere, denique deſinere deberet: lecto etiam quinque circiter menſes affixus. Feſſus tam longi decubitus, pridie feſti Paſchatis tentat ſurgere; & ecce dum connititur, tibiam ſiniſtram videt toto pede breuiorem dextrâ eſſe. Miratur, angitur: fulcris incipit vti, eaque alis brachiorum ſupponit, & ſic lentè huc illuc ſe transfert. Aliquamdiu ſic fuit: audit de Diuâ Virgine, nouelliſque Miraculis: capitur ire, & in animo obfirmat. Quid facies æger, & claude, Vulcani fili? Animus, inquit, transferet: & quoniam opes ad currum non erant, pedibus ſuis, illiſque ligneis, dat ſe in iter, Iunio præcipitante. Dies ferè quinque in eo eſt, leucas decem ita conficit, & optatum collem venit: magno ſuo labore, & totius corporis fatigatione. At ſpes & animus ſubleuant: & calidas mox preces ante aram edit: denique ſacellum ter, identidem orans, ambit. In ambitione alterâ, viſus adflari ſpiritu, aut aëre vehementiore: & cum eo calorem & vigorem membra artuſque penetrare. Denique tertiâ, ipſam tibiam ſiniſtram è contractione laxari, extendi, parem iam alteri factam. O lætitiam eius, ſed trepidam! & vix ſibi ſenſibuſque credere. Tamen res fidem facit: & fulcris abiectis, rectus ad aram & alacer ire, gratias agere, laudes prædicare. Fecit & poſteà, menſibus interiectis: atque ibidem videndum ſe exhibuit, ſanum & rectum.

CAPVT XIV.

Apoplectica in pede & manu reſtituitur.

CIRCA *Aquas-grani*, nobilem vrbem, & *Carolo* illi *Magno* olim in amoribus, habitauit in pago *Eſſelbekâ*, *Maria Iſertanda*: quæ diu in languore aut morbo, denique paullò melior, conatur in cellam ſubterraneam (vbi penu noſtri condunt) deſcendere: & in vltimo, ecce, gradu apoplexia inuadit, abijcit; latere dehinc ſiniſtro affectam, itemque pede & manu, ſic vt ſine motu aut vitâ eæ partes viderentur. Ipſa quidem manus in pugnum aſtricta, nec aperiri vi aut arte vllâ poterat. Decem ſeptimanas ita fuit. in quarum exitu, aures eius de *Colle Aſpero* ſermo pepulit, & ire inclinauit, & iuit. Vt vicina fuit, faſſa eſt ſentire velut pruritum in affectâ manu: & mirabatur, quia iamdiu adeò ſine ſenſu ea pars, vt nec ſtimulis aut punctionibus excitaretur. At tunc deinde, non ſenſum ſolùm, ſed veterem vſum recepit: & fidem ſpectantibus, eam aperuit, mouit, capiti admouit, atque adeò in proximo tuguriolo ſolutos capillos diſpoſuit ipſa ſibi, atque ornauit. Idem in reliquo corpore factum: ſana abijt, ſana perſeuerauit. ex Kal. Iulias.

CAPVT XV.

Claudus & paralyticus erigitur.

HENRICVS *Caphenbergius*, è terrâ Limburgenſi, annos ipſos octo (tempus obſerua) claudus & ſine vſu pedum, reſolutione quâdam neruorum fuerat, vt vix etiam fulcris poſſet ire. Multa pater conſilia vel auxilia audiuerat, adhibuerat: fruſtrà, non remittebat malum. Fama accidit de noſtrâ Diuâ, & iter eò intendit: precibus effuſis ipſo * die *Viſitationis Virginis*, animo & corpore factus melior, domum iterùm cœpit reuerti. Sed dum *Aquas-grani* tranſit, & Diuam ibi tutelarem in ſuâ æde ſalutat, ita recreatus eſt, vt alterum è fulcris depoſuerit, vno contentus. In fine autem Iulij, noſtram Aſpricollem reuiſens, iterumque piè venerans, totam ſanitatem & greſſum recuperat, nullo adminiculo vltrà vſus, aut egens.

* Poſtrid. Kal. Iul.

CAPVT XVI.

Hernia, claudicatio, ventris tumor ſublata.

NAmurum ad Moſam (cum ſcidis vetuſtioribus ita ſcribimus, & * originatio liquet) nobile opidum eſt, & in ſuburbanis agebat *Ioanna Caſia*, vxor *Guilielmi Boyzij*: quæ hernioſa vtrimque erat, iam à duodecim ferè annis. Amplius, cùm fœnum iumentis supernè deijceret, ipſa improuidè lapſa eſt, & tibiâ ſibi dextram diffregit. Medicata eſt, ſed non vt vſum veterem reciperet: clauda manſit, & tibiâ item retractiore. Tertium, venter intumuit magno gibbo, & qui vel humanum caput exæquaret. Ita mulier variè afflicta, viribus & ſpe cadere, lecto

* Quaſi propinquus muros, noſtrâ linguâ.

lecto decumbere, medicos admittere, dimittere nihil adiuuantes. Quin & ipſi eam deponere, & abdicare. Ad ſic adflictam, è vicinis mulier venit, & *Quin tu*, inquit, *magno illo remedio vteris, & Diuam inuocas Aſpricollem? me vide, ſeci in aſperrimo calculo, medicinam præſentem accepi.* Mouit fœminam, cui à cælo & bono Genio (& res erat) venire ea vox viſa. itaque auſcultat, & ſtatim corde atque ore votum vouet. Quid hîc dicam? rem effectu certiorem, quàm fide: tribus pòſt horis, ab ipſo voto, inquam, mulier plenè ſaneſcit. Hernia introcedit, & ſolidatur; ſtomachus detumeſcit; ipſa tibia vires ſumpſit, & de lecto ſurgens, ex facili, & ſine vllo innixu ambulauit. Hoc tantùm, tibia contractior etiam paullò manſit, palmari menſurâ circiter: ſed voto deinde ſoluto, eadem extendi cœpit, & pollex vix intereſſe inter vtramque. Iterùm, Quid ego dicam? ſtupeo. quid tu calumnia? vacat hîc omnis argutia, ſile.

CAPVT XVII.

Louanij ſtrumoſa, & vlceroſa mirificè puella, ſanatur.

SED *ades, ades, Louanium, & tu claſſicum*
Virginei honoris inſona mihi, & tubam.
Famæ ipſa ſedes, gloriæ domicilium,
Diffunde famam gloriamque Virginis.
Experta ſæpè numen eius es domi,
Experta nuper etiam Colle in Aſpero.
Quod tenui ego ore ediſſeram: tu ſpargere
Memento, & orbem implere nominis ſacri.

In hac vrbe *Gualterus Gillonius* agit, qui vitreas ex opificio concinnat, vir ſanè bonus, & mihi quoque, ab hac operâ, notus. Is filiam tredecennem habebat: quæ triennio antè infeſtari ſtrumis multiſque vlceribus cœpit, nec in vnâ corporis parte. Caput, brachia, manus, femora, tibiæ, pedes infici: ſed caput maximè; atque ibi genæ, oculi, os ipſum, & aures obſideri, intumeſcere, ſic vt non palpebras diducere, vix labia aperire & ſpiritum emittere poſſet. Interim & diſrumpi alibi vlcera, & tætro odore adſtantes fugare. Anxius angor parentum, atque eius: & remedia doctè & ſolicitè adhibita, non iuuant. Tres, vt dixi, ſic annos affecta iacuit: verè iacuit, nam & ingredi inualida iam erat. Ecce audit de beneficâ iſtâ Diuâ: & parentes rogat, permittere illuc iter, & ſi commodum eſſet, comitari. Annuunt, & pater vir validus, *Vel humeris te meis filia*, inquit, *geſtabo.* Hoc illa per pietatem deprecari, & *Quinimò pedes pater ibo, & Diua conantem iuuabit.* Certè iuuit. iuerunt enim, & alij cum ijs vicini, filiam miſerantes: quæ feſſa & languida, tardo gradu, ad votiuum tamen locum venit. Precantur ibi omnes calidè, domum redeunt, & in viâ puella animo alacrior eſſe, & corpore agilior, cantare etiam, quaſi veterum malorum ſana, aut certè oblita. Cænat domi, dormit: manè ignarâ matre ſurgit, ipſa ſe ornat & veſtit (diu non factum:) deſcendit, & interulam linteam parentibus oſtendit mundam, & nullo pure attaminatam. Addit, dolorem omnem ſibi deterſum. Mirari parentes, & nondum credere. explorant linteam, inſpiciunt corpuſculum, vident omnia vlcera coïuiſſe, imò vix cicatrices aut veſtigia comparere. Tum ſeriò læti, grates Diuæ acclamant: atque adeò mater eodem veſpere, certa ſanitatis, inter ſanos pueros eam in lecto deponit. Peſtrid. Kal. Sextil.

CAPVT XVIII.

Fœdum vlcus, & cancri facie, in ſene curatum.

VICINVM Louanio, & milliari modico abiunctum, *Berthemium* pagus: vbi *Henricus Viſſcherius* agebat, vel & nunc agit, ſenior, & LXXVI. annos natus. In hac ætate, quæ ipſa morbus, occupat tibiæ vtriuſque inflatio & tumor, ita vt calceari vltrà non poſſet. Quid etiam? ab eo mox tumore, ſingula in ſingulis vlcera, quæ verè *Telephia* liceat appellare, fœda, immedicabilia, oris ſideratis, & carne exſenſâ ac mortuâ: vt plerique *Cancrum* interpretarentur. Accedebat fœtor puris emanantis, mixto ſanguine, qui omnes fugabat: dolor etiam interior vehemens, & (vt ipſe dicebat) quaſi canes arroderent & lancinarent. Suadetur bonus ſenex ire ad *Collem Aſperum*: & audit. Sed non à ſuis ipſe auditur, qui hominem ſic affectum, & id ætatis, tardabant vehere: ne in viâ fortè deficeret, & in ipſo conatu moreretur. Viſum ergo, vt priùs peccata expiaret, ſacrum viaticum ſumeret: quod fecit, & in currum ita viamque ſe dedit. Ter, de conſilio alicuius pij viri, vouit ire: ac primo itu, remiſit ſe dolor & tumor; magis ſecundo; poſt vicem tertiam, cùm domum rediſſet, animo malè factum eſt, & defectionem eius ſenſit, ſic vt domeſtici exitum exſpectarent. At ille cùm ad ſe rediſſet, clamare tibias ſibi

ſibi meliùs habere: & ab eo die paullatim conſanuerunt, ſine humanâ vllâ operâ, atque ipſa caro morticina in viuam vigentemque ſponte mutauit. Viuebat ante hos paucos dies, eâdem ſanitate, & cicatrices vlcerum oſtendebat, latas palmari modo.

CAPVT XIX.

Gibberus tumor in virgine æquatus.

ITERVM noſtrum Louanium, in quo cùm alij cœtus Sacrarum virginum ſunt, tum frequens vnus in *Plateâ dimidiatâ*, quam vocant, in *Diuæ Vrſulæ* tutelâ. Ibi *Beatrix* quædam, inter Laïcas, (ſic appellant, & diſtinguunt) tumore affecta eſt infra humerum, & ad papillam dextram, parte inquâ anteriore: atque ea ſpecies Gibbi videbatur. Deforme & moleſtum malum, maximè ſiquis admotâ manu premeret: tum enim acuto dolore, etiam ſanguinem per os reijciebat. Cauſſa, & medela mali, ignota: & ſeſquiannum iam patiebatur. Ad Diuam denique itum: & cùm preces ibi fundit, ſenſit diſtendi, & velut diſtrahi partes illas affectas: reuerſaque Louanium, quieti ſe dat, & manè valens ſurgit, nullo veſtigio vltrà tumoris.

CAPVT XX.

Epilepſia frequens & vetus curata.

IN terrâ *Iuliacenſi Matthias Packgenius*, ſeptem annos diuexatus aſſiduè ab Epilepſiæ non vno genere erat; & ſæpiùs in die cadere, ſpumare, frendere, verberare, morſicare, cum magno aſtantium vel terrore, vel miſeratione, ſolebat. Hic quoque ad decantatum iam in ijs locis remedium properare, & ſiſtere ſe in *Aſpero Colle*. Decem dies manſit: & primis illis morbus nihil remiſit, aut intermiſit, ſed quinquies, ſexies vel vno die inuaſit. Credo, vt ille manifeſtior, & medicina item eſſet. Nam pridie *Aſſumptionis D. Virginis*, piè precatus ante aram ſtatuamque, immunem illum diem habuit: & mox palàm affirmauit, ſanum ſe & morbi ſolutum. Poſtero etiam die, ita viſentibus apparuit, quin & rubor vigorque in facie, quam pallor & luror anteà deformabant. Domum redijt, huc poſt menſes aliquot ſemel iterumque redijt, firmiter & bonâ fide ſanus.

CAPVT XXI.

Elephantiacus mundatur.

IN *Huyo* Eburonum opido, *Matthæus Croiſecius Remeri* filius, annum duodecimum agebat: & ſcabies aut vitiligo totum corpus eius infecit, quam *Elephantiam* eſſe (Græci λέπραν dicunt) arbitri & inſpectores iudicabant. Deteſtabile malum, & quod extra conſortium hominum ablegat: Europæ noſtræ, vt cenſent, primùm *Cn. Pompeij* tempore cognitum, & è Syriâ Iudæaque illatum. Pater dolere, & pudere: & quia recèns in *Colle* noſtro fuerat, ſtatim eò mentē & filium mittere: iubetque deduci. Venit, & circum Sacellum deſertur: atque in ipsâ latione clamat, introrſus totum ſe æſtuare, & velut igne comburi. O ſalutaris ignis, qui malâ illam luem abſumpſit! nam delatus deinde in tuguriolum, cœnauit, quieuit: & manè pleraque vlcerum & tuberculorum coïuerant, aut reſederant, & poſt biduum denique reliquiarum reliquiæ ſublatæ. Nihil in corpore, præter veſtigia, quæ dicerent malum fuiſſe. Ampliùs. Idem ille in ſcroto ipſo vtrimque diruptus & hernioſus: eademque diuinâ ope perſanatus.

CAPVT XXII.

Hernioſi atque hernioſæ plures ſolidatæ.

SED heus, quia ſæpè de *Ramice* aut tali eruptione: an non melius, tædij vitandi, in vnum ea faſcem coniecta proponi? Videtur, & faciam: tu, Lector, nihilo ſequiùs miraberis ſingula, etſi iunctim videbis plura.

Ioannes Hagelius iuxta Tillæmontem habitabat, annum agens ſexageſimum quartum. Anno ſuperiore, cùm ſegetem meteret, menſe Auguſto, valido & continuo illo motu, comperit viſcera ſibi rupta, & mox prominere. In dolore iſto annum hæret; tum ad Diuam venit ipſo Natiuitatis eius feſto, & bis deinde iterat. Tertiâ vice, coaleſcunt viſcera, faſciam ponit, ibique ſuſpendit, ex eo liber. ∞.IↃXII. VI. Idus Septemb.

Daniel Smetius, Viluordiæ templi æditutus, natus annos LXVII. hernioſus ante viginti factus erat. Acceſſit & morbus ventriculi, cum perpetuâ nauſeâ: & hydropem medici præſagiebant. Vxor miſerta viri, intendit ad *Collem* ire, & pro eo deprecari. ipsâ horâ veſper- Menſe Septembr. ∞.IↃXIII.

veſpertinâ, quâ id facit, morbus nauſeæ hominem relinquit, edit, bibit vt ſanus. Eâ re motus Daniel, ipſe iter eò parat, & exſequitur: nam ab herniâ nondum erat liber. Venit, faſciam poſuit, neque vmquam reſumpſit: hoc tantùm? imò & vires nouas ſumpſit, faſſus ante viginti annos vegetiorem ſe non fuiſſe.

Idem in *Franciſco Alarcone*, è familiâ Principum noſtrorum: qui dum equum tractat ferociorem, hernia prorupit, tulitque tres annos & dimidium. Ad Collem venit, hernia ab eo abit.

Idem in illuſtri viro *Balthazare Roßemio*, qui Tribunus legioni Germanicæ præfuit. Et is Lucemburgi cùm ageret, diſruptus eſt, & poſt ſex annos, ſolâ inuiſione Diuæ, plenè curatus. (In Septembri ∞.IƆC.III.)

Idem in *Ioanne Montadio*, ex interiore Galliâ, Angoliſmo vrbe. Qui annos natus nonaginta, ſed crudâ adhuc ſenectute, militabat in legione Comitis Buckoij, caſtris Oſtendanis. Fuit vt pila ferrea, tormento ab hoſtibus emiſſa, palum ligneum raperet, & iuxta *Montadium* (qui vigilem tunc agebat) cum ferret. Ille à vi moti aëris, ſenſit concuti ſe, & mox rumpi, idque latere ſiniſtro: tantâ quidem procidentiâ, vt caput humanum tumor æquaret. Diſceſſit commeatu accepto, & Inſulis fortè erat: auditque de hac Diuâ. Vouet adire, fulcra ſua lignea capit, & iam eſt in viâ: ſentitque vires palàm ſibi augeri, & celeriùs ſolito ambulare. Iam peruênit, eſt ante aram, orat: inter orandum motus & dolor in herniâ, quaſi infans in vtero ſe agitaret. Dolor, dico, qui exclamare eum, etſi inuitum, coëgit. Accurrit, qui à Sacris ibi eſt, *Bartholomæus Tichonius*, alleuat hominem, inſpicit, videtque reducta viſcera & retracta. Sic manſêre: & ipſe lætus, fulcris ſuis, & Diuæ, valedicit. (∞.IƆC.IV. menſe April.)

Iam & in fæminis, *Chriſtina Schobekia*, Antuerpienſis, à primâ ætate hernioſa vtroque latere fuit, manſitque annos octo. Mater deniquè Diuę eam ſiſtit, precatur, & in fontanâ aquâ ſubiectâ Sacello lauat. Iterùm vtrûque facit: & cùm in diuerſorio eſſent, prandij cauſsâ, queritur filia faſciam ſe ſtringere, nec vltrà ferendæ eſſe. Bona mater manu illam capit, & miſerans ad Sacellum reducit. vix pedem intulerant, frangitur ſponte faſcia, & ad pedes puellæ cadit. Quid plura? ſana erat, & ipſo illo die ſex milliaria pedibus, ſine ſenſu vllo doloris, confecit.

Denique *Gudila Schinckia* Bruxellę, *Martini Alardi*, noti Notarij vidua, cùm eſſet annos nata triginta duos, ſitellâ aquæ grandiorem attollens rupta eſt ſiniſtro latere, idque cùm grauida puero etiam eſſet. Ita manſit triginta alteros duos annos: donec ad *Collem* hunc iuit, ibique ſanitatem recepit. (∞.IƆC.IV. menſe Iun.)

CAPVT XXIII.

Pectus graui caſu ſaucium curatur.

Cornelius, cognomen illi *Foxius*,
Dieſthemienſis incola, ad pagum adſitum
Rei ſuæ cauſsâ ibat: in viâ cadit
Præceps in arboris reciſæ ſtipitem,
Illique pectus grauiter illidit ſuum.
Medici aduocati, interna læſa dicere,
Sed rebus haud mederi. ita ad *Collem* venit,
In fonte Colli ſubdito pectus lauat,
Vnaque morbum, eiuſque ſenſum omnem, abluit.

CAPVT XXIV.

Claudus & vlceroſus perſanatur.

Et tale factum in *Leonardo Stocquæo*, qui iuxta *Huyum* habitabat: ſed cùm negotia eum miſiſſent Bruxellam noſtram verſus, in Siluâ Sogniacenſi prædo hominem aggreſſus, multis vulneribus afficit, & pro confecto ibi relinquit. Delatus eſt in vrbem, ad publicum Noſocomium: ſanatur, exceptâ vnâ plagâ grandiore in tibiâ auerſâ, ſub ipſo genu. quam cæſim ſicarius intulerat, & neruos omnes valido ictu abſciderat. Itaque eâ etiam apertâ (& chirurgi ſanare deſperabant) ſurgit, in patriam redit, ſed lignis ſubalaribus fultus & adiutus. At enim delapſu humorum in partem imbecillam, alia etiam vlcera aut foramina ſponte circum plagam natâ: & magis ægreſcit cottidie ac debilitatur, donec Collem noſtrum vênit. Ibi nouem dies manſit, poſt preces in Sacello, ad fontem ſolitus deſcendere, atque ibi plagas lauare. Illo igitur ſpatio, omnes minores aut nouitiæ illę coaluerunt; vetus & grandior, ipſo dierum fine. Nam tum inſpexit, & vidit neruos palàm creuiſſe, & extenſos coïuiſſe, carne etiam & cute nouellâ inductâ. Tantùm veſtigium concaui vulneris apparebat, hiatu in quem pugnū liceret immittere. At cetera ſanus, & æqualiter vtraque tibiâ validus fuit. O vim diuinam! & quæ glaucoma oculis hîc poteſt obijci?

CA-

CAPVT XXV.

Vulgi Scorbutus tollitur.

IAM non procul Dieſthemio, in pago Craſeno, mulier erat *Elizabetha Howia.* quam morbus cepit, veteribus haud certò notus: etſi quidam στομακάκην fuiſſe (Latinorum *Oſcedinem*) aut σκελοτύρβην arbitrentur. Et inuadit quidem os & tibias id malum, ſed & in alijs partibus ſe prodit: noſtri *Scorbutum* appellant. Atque eſt ferè vernaculus Friſijs, Batauis, Chaucis morbus: quique in maritimo tractu, ſiue diutiùs in mari agunt. Itaque & nauras ſæpè corripit, & vexat aut occidit. Sed pro re, tali iſto morbo conflictari dicta mulier viſa, & paſſim liuentes maculæ in corpore ſparſæ, grandes, vel ad Philippæi nummi modum. Valdè affligebatur, nec die quietem, nec nocte capiebat: idque ſemeſtre, totum eſt paſſa. Venit demum ad Diuam, ad ipſam ſanitas: & primò dolores ſenſit minui; & iterùm cùm redijt, & precata eſt, totam ſanam valentemque, vt nec in omni vitâ magis, ſe eſt profeſſa.

CAPVT XXVI.

Celebritas loci, concurſus, & noſtra inuiſio preceſque.

O CREBRA, ô aſſidua Miracula! & quis non excitetur? Iam fama meritò vicina & longinqua implebat, iam concurſus vndique, & tanta cottidie frequentia (ipſi vidimus) vt viæ pænè commeantibus anguſtæ eſſent. Sæpè in vno die quinque, ſex, millia notata: vis & quaſi-miraculum? in vno *Natiuitatis* eius feſto, ad viginti millia ſunt obſeruata. Quis, niſi Numen, in vnum locum ſic conduxit, & hunc Pietatis ſenſum infudit? Nos quoque, ſub id tempus, pars inuiſentium fuimus: & ad te Diua, animi magis quàm corporis cauſsâ, iuimus: tamen & pro iſto apprecati, ſi ſanari & vireſcere expediret. Preces eas & verſu poſteà concepi; quas corde itero, & pono.

Accedo, DIVA, trepidus ad ſacrum locum,
Quem tu colis colenda; quem notum facis
Notum per orbem, ab inclytis Miraculis,
Quæ magna, noua & inuſitata, iſtic patras.
En, DIVA, pronus aræ ego aduoluor tuæ,
Tu ſupplicem audi. tabet hoc corpus mihi,
Simulque corpore ipſa mens: & hæc negat
Munus ſuum viceſque, & illud fungier.
Languore langueo, marceo, ego ſum lineæ,
Vt vera dicam, vnius homo. tu ſubueni,
Aut ire iam mox Lipſio exſequias licet.
Sed ſubueni. rogamus hoc, per gaudia
Quæ nuntius cæleſtis attulit, ſacræ
Cùm partioni te parentem deſtinat.
Rogamus hoc, & per doloris intimi
Senſus, vbi oculis ipſa conſpexti tuis
Cruentum in alta filium fixum cruce.
Miſerere. VIRGO *mitis es; fac, quod ſoles.*
Miſerere. MATER *es Dei; fac, quod potes.*

CAPVT XXVII.

Sacer morbus vetus ſublatus.

SED nos porrò excerpamus, vt cœpimus. *Aegidius Liebenus*, pago *Attenhouio*, annos LXX. natus, ab anno ætatis vigeſimo, morbo Herculaneo, ſiue caduco, laborarat: & inuadebat maximè feſtis diebus, aut diuino cultui deſtinatis. Remedium à Diuâ in loco flagitauit, impetrauit, liber redijt, & manſit. Septemb.

CAPVT XXVIII.

Aſthma & Apoplexia ſimul pulſa.

FRanciſcus Elandius, Theologus, ſacerdos & paſtor parochię (*Curiâ* liceat dicere: ſed receptis vtendû eſt) quam *Capellam* Bruxellæ dicimus, diutino Hemorrhoïdum fluxu exhauſtus attenuatuſque eſt; tum & aſthmate cœpit diuexari, ac mirificè ſuſpirioſus eſſe. Eò deniq; deductus, vt medici reſtitui poſſe abnegarent: & iam ab aquâ intercute palàm metus eſſe, cùm pedes & tibiæ tumeſcerent, & quattuor ſic annos langueret. Balnea, fomenta, alia adhibita: ſed in peius ibat: & anno ipſo ſexageſimotertio, apoplexiâ viſus corripi, & mens & memoria minuta, lingua debilitata, inutilem functioni ſuæ reddebant. Vertit igitur ſe ad Deum, & hanc Diuam: quam inuiſit, veneratuſque eſt: & rediens, in ipſâ viâ quaſi pruritum & neſcio quem motum in tibijs ſentit, & præterea nouum aliquem in neruis & toto corpore vigorem. Sed domi cùm eſſet, planè pleneque ſanum ſe agnoſcit, omnia detumuiſſe, ſtomacho vim rediſſe, Hemorrhoïdas ceſſaſſe: atque ex eo die (fatetur, & ad Dei gloriam iactat) vires & alacritatem habuit, quam vel in mediâ ætate vnquam. Qui diffidit, ad ipſum ito: viuit, & munus ſuum cum laude obit.

CAPVT XXIX.

Femur fœdè vlceroſum ſaneſcit.

ILLVSTRI ſtirpe mulier, *Martha Roſenbergia*, Baronis *Maximiliani Roſenbergij* filia, maritum in militiam noſtrâ ſecuta fuerat, eoque amiſſo vidua agebat, annos circiter LX. nata. Hæc ante biennium femore fœdè affecta fuit, à ſummo eo ad genu, tribus vlceribus grandibus, minoribus alijs in ambitu duodenis. Ac primùm, pudore muliebri, verecunda partes eas viris oſtendere, mulierum operâ ac curâ vſa fuerat: fruſtrà. adhibuit & chirurgum igitur, peritum, ſedulum: fruſtrà. Ad Diuam confugit, ſomnio etiam monita, in quo ſibi viſa videre ſtatuam eius in *Colle*, & aream, & aram, & ſiluam ambientem: atque experrecta, calore quodam & inſtinctu interno impelli ſe ad iter ſentit. Paret, in ipsâ viâ paullò melior facta, magis in loco; maximè cùm domum redijt, vlceribus omnibus, vnico excepto, ſanis. Illud ipſum reliquum, biduo pòſt ſponte coiuit: ipſa quoque faſſa & gloriata de meliore valetudine & viribus, quàm quibus anteà vſa fuiſſet.

CAPVT XXX.

Veneficio affecta & pænè confecta mulier, ſanitatem recipit.

AT mirum etiam hîc factum euentuſque narranda, in fæminâ item ſexagenariâ: quæ veneficio, nec ſine Geniali operâ, affecta diu languit, & in ſolâ Diuæ benignitate repperit medelam. *Magdalenæ Preudhommiæ* illi nomen, patria Bruxella; artificium, veſtes aut ſcruta vendere, quo quæſtu ſe & vitam tenebat. Fuit vt anno ∞. IϽ. XCIII. id eſt ante annos decem, *Berthemium* pagum veniret, iuxta Louanium, & id tempore meſſis. Ibi in agro, & dum frumenta demeſſa colliguntur, & deportantur; villicus hanc orat cuſtodiæ operam dare, ne quis ſpecie ſpicas legendi auferret. Suſcipit, & ecce femina eiuſdem pagi aduenit, & manipulos aliquot capit, aſportat. Villicus ab iſtâ monitus, perſequitur, & compertam malè excipit, & ipſum frumentum aufert. Indignata fæmilla, & huic ſtatim minata, vt indici: *Et tu*, inquit, *tuo malo hoc mihi lues. Nam garrula, accuſaſti.* Eunt domum vtraque, & in vicino hæc diuerſabatur: venitque mala fæmina, ſed vultu bona, & faſeolos aliquot frixos ei offert. De irâ etiam præteritâ dicit, ſed præteritâ: obliteratum hoc totum in animo eſſe. Magdalena haud libens, tamen vel hoc nomine capit, ne videatur offenſa: comedit pauculos, febrile aliquid eâ nocte ſentit. Manè iterùm in agro, & dolor capitis aduenit, acer, intolerabilis: ſic vt illa ſe torqueret, verteret, inſanum in modum. Veſpere etiam diarrhœa vehemens moleſtauit, & perſeuerauit. Notæ fæminę, & quę malam illam nouerant, hanc obiurgare, quòd cibos de manu eius ſumpſiſſet, quę venefica vulgò audiret. Serum erat. redit Bruxellam Magdalena, & cubiculum ſibi conducit apud *Simonem* quendam, in Sabuleto: ſed non diu hæret, quia ille ſordes eas & continuum (ſit honos auribus) ſterquilinium abhorrens, migrare iuſſit: quod etiam ter quaterque alijs locis euênit. Omnes fugere, deſpuere: & velut purgamentum eam habere. Plures annos in hac miſeriâ egit, & ferè die ac nocte, quadraginta deiectiones habebat. Quæſierat interim remedia à medicis, non inuenerat: Berthemium etiam redierat, ab ipsâ maleficâ peritura, ſed ſupplicio affectam accepit. Quò nunc miſera? ad errorem aut culpam vulgariam. Audijt enim eſſe iuxta Hallas hominem talium gnarum, qui iudicare de veneficijs, qui liberare poſſet: adijt, ſpem non rettulit, imò ætatem is huic malo eam damnauit. Certè magis magiſque affligebatur, & annum totum nil niſi purum ſanguinem per aluum emiſit. Itaque debilitari ſupra modum, vix pedibus incedere, ſæpè per domum manibus pedibuſque repere. Ecce aliud igitur remedium, ſed contra malum Genium à Genio tali. Mulier Bruxellæ conſulta, quæ piatrix habebatur, vinum bibendum porrigit, herbulis aliquot temperatum. Biberat, domum redibat, in viâ iuxta Capucinorum templum malè fit, & nauſeat & (iterùm venia) vomit: quid? octo beſtiolas, quæ muſculos recentes à matre imitabantur, raro pilo, caudatas, & viuas. Bibit ſecundò, nihil exit: tertiò, piſciculos minutos è vilium capitonum genere duos eijcit, iterùm alius generis quattuor, denique vermem inſtar modicæ viperæ. Poſt hæc meliùs habere viſa, & præcordia magis libera: ſed fluxus tamen manere, & iam cibi, vt aſſumpti erant, emitti. Decennium, in vniuerſum, hæc afflictio: & miſerante Deo, ſuadetur denique ad matrem eius ire,

in *Aſperum* & celebrem illum *Collem*. Deſtinat, ſed ecce fœminæ duæ è notis illuc ierant, & reditum earum exſpectat, auditura plura & rogatura. Cùm rediſſent, altera earum è ligno Quercus, de quâ diximus, fruſtulum cum hac participat, & ſuadet piâ in Diuam veneratione potui injiciat, & bibat. Illa auidè accepto, ſtatim ad templum quod *Capellam* dicunt (in propinquo habitabat) ire pergit; & ante Virginis altare inclinata, illâ feruidè inuocatâ, fruſtum ore ſumit, atterit, & demittit. Vix factum, ſentit pondus aliquod è ſtomacho ſiniſtram in partem deſcendere: ceterùm toto corpore meliùs habere, atque adeò fluxum illum reprimi & ſiſtere. Læta igitur, ad fœminam donatricem recurrit, nunciat, & ſtatim ad iter ſe parat, & cum alijs adeò ciuibus pergit. Etiam nunc fluxus ceſſare, & fortior meliorque aſſiduè in ipſâ viâ fieri: donec propinqua iam *Colli*, vbi ſuppliciorum locus eſt, ventre ſic doluit, quaſi partus inſtaret. Et coacta ſubſiſtere, alios præmiſit, exceptis duabus fœminis, quarum altera filia eius erat. Ibi adnixa arbori, emiſit parte genitali aliquid, inſtar culei aut veſicæ, magnitudine heminæ vinariæ circiter: atque id diſploſione quâdam & ſonitu. Fracta autem veſica (baculis & pedibus id fecere) ſordes oſtendit varij coloris, & miſcellas, è luteo, viridi, cæruleo, nigro. Sed emiſsâ eâ, nimium quantum vegeta & valida mulier facta: ac curſu præeuntes aſſecuta, ſimul ante Diuam preces, & hæc etiam grates, fuderunt. Fuſiſque, reuerſæ iuxta Louanium diuerterunt: cùm eo die Magdalena decem circiter milliaria noſtra, ſine vllâ fatigatione feciſſet. Quid ampliùs? quod res eſt, exſpecta: liberam & immunem deinceps ab omni Geniali illo malo vixiſſe. Hæc in nobili illâ vrbium Bruxellâ nota: nec niſi impudentia neget, impietas cauilletur.

Et quem non Genium fuget,
Quam non Theſſalicam ſtriga,
Magni magna Dei parens?
De quâ Sacra profantur,
Hanc fore, quæ ſerpentis
Contereret caput improbi.
Feciſti ô Dea: porrò fac,
Et fraudes, laqueos Mali
Detege, ſolue, aut frange.

CAPVT XXXI.

Religioſa virgo ab congenitâ claudicatione reſtituta.

VOLENS ſcienſque omitto quędam: nam quis finis ſit? & paritatem fugio, atque ex eâ tædium. Dicam quod in noſtrâ hac vrbe mirabile euênit, & me gnaro ac fortuito quodam teſte. *Catharina Serraertia*, nobili ſtirpe virgo, *Antonij* Equitis filia, Deo caſtitatem & vitam vouit, in cœtu Virginum Louanij, quas *Albas* (ab habitu) vulgò vocant, *Diuo Victori* ſacras. Ea ab natiuitate ipſâ clauda fuerat, pede altero breuiore, &, niſi cothurno adiuuaretur, mutili ad greſſum. Cauſſa in coxendice apparebat, vbi os emotum ſuo ſitu retrorſum eminebat, & velut gibbum reddebat: genu autem ſuppoſitum intrò curuabatur, & breuitatem faciebat quam dixi, palmari circiter modo. Itaque altiuſculo calceo neceſſum habebat attolli, aut nec ambulare. Quid, quòd neque ingeniculare & inflectere, niſi alterum genu, poſſet? Et res hæc nota domeſticis, & amicis omnibus; nota & calceolarijs, qui nuper aut olim tales illos cothurnos adaptaſſent. Nota & chirurgis, quos variè pater aduocauerat, peritiſſimos: nec impendij parcus in filiâ, & opum largus. Omnia in naturam pro vano fuêre: ita manſit ad annum quadrageſimum ætatis. Eo tempore, famâ mota tot miraculorum, & ipſa ad *Collem* adſpirauit: ſed qui quæque præerant (inter eos *Iacobus Ianſſonius*, Theologiæ Doctor, amicus noſter & Virtutis) commeatum non indulgere, & monere acquieſceret in ſorte, quam Deus adſignaſſet; & melius ita ſalubriuſque cenſeret. Acquieuit. donec ecce Illmus Princeps *Carolus-Philippus*, Haurechij Marchio, Louanium venit, pietatis ergô ad Diuam illam iturus. Hanc inuitat, & veniam impetrat: & cum conſorte ſuâ virgine, curru illuc eſt vecta. *Dieſthemium* veſpere diuerterunt, manè cum Marchione ipſa in eſſedo ad Collem: & in viâ, Princeps interrogare (ab ipſo audiui) *Ecquid precari Diuam pro ſanitate, & reſtitutione greſſus vellet?* Illa ambigere, & natiuum hoc malum dicere: tot annos tuliſſe, & porrò laturam quamdiu Deo viſum eſſet: oratum autem pro ſalute & quiete Eccleſiæ, ac patriæ, ſeriò veniſſe. Iam in ſacello, iam ſacro interſunt: & illa ab aure ſiniſtrâ dolo-

dolorem viſa percipere, qui totum corpus permearet aduſque femur, & tibiam adfectam. Nihil etiam ſuſpicari: ſacris peractis ad prandiolum, inde in eſſedum, in eo Louanium veniunt. Et quia veſpera erat, ſtatim (vt Antiſtitam ſalutauit, & ſe exhibuit) ad cellulam properat; ſed enim in adſcenſu, aduertit calceum illum altiuſculum impedimento ſibi eſſe, & gradum refrænare. Cùm aſcendit igitur, abijcit, & videt abſque eo (numquam anteà factum) inſiſtere, & ambulare rectam poſſe. Percipit & tenſiones quaſdam, & laxationes in totâ eâ parte: atque gaudio attonita, orationi incumbit, Deum & Diuam rogat, firmum & proprium hoc bonum ſibi eſſe. Laſſa denique in lectulum incumbit: manè ſurgens, & experta, videt nihil cothurno opus eſſe. æquales ſoleas ſumit, & ijs quaquauerſus inambulat, & Antiſtitam ac ſodales gnaras facit, & ſe oſtendit. Mirari omnes, laudes dicere, & canere: denique fama in vrbem, & ſtatim ad Marchionem deferri. Ego ei fortè aderam, & ſerijs de rebus ſermones erant, conclaui etiam clauſo. Pulſant validè, ingreſſi Miraculum acclamant, & narrant: ipſe gaudio exſultare, & pias lacrymas manare. Mittere tamen *Philippum Numannum* (is tum vnà venerat) virum fidei & probitatis notum, cum alio nobili, vt ipſi adirent & oculis vſurparent, ſatin' certò ita eſſet? Clara, conſpecta omnia: ergo veniam impetrat, vt ſecum ea Virgo Bruxellam iret, & Ser^{mæ} *Iſabellæ*, Principi noſtræ, puſſimæ fæminarum, ſiſteretur. Factum: & ipſa Virgo aſſiduè melior, non greſſum ſolùm, ſed modulum tibiæ (quæ attenuatior anteà) receperat, & gibbum in femore exſtantem amiſerat. Ipſe calceus altior eò latus, quem & nos vidimus, & menſi ſumus, ad modum ſuprà dictum: qui ad aram deinde D. Virginis appenſus, monumentum rei exſtat. Exhibuit ſe omnibus, etiam Illuſtriſſimo Antiſtiti Mechlinienſi, qui tum Bruxellæ: is inquiſiuit, & comperit fraude omnia vacua, Deo plena.

CAPVT XXXII.

Prolapſus vteri ſubitò repoſitus, firmatusque.

ITA fuit. neque aliter in *Magdalenâ Horenuâ*, Bruxellæ, virgine adultâ, & quinquaginta circiter annorum. Ea ante annos tres enisa aliquid ab alto ſumere, dum viribus ſe attollit & ſublimat; interiora viſcerum læſit, & vteri pars procidit, atque in loco quem fæmineus pudor celat, propendit. Turpe malum, triſte malum: & medici vix ſpondent leuamen. Retinaculum aliquod, faſciari & inuolui, & vetare vlteriorem aut totum lapſum. At dolor tamen continuus adeſt, & greſſus impedimentũ, & quiete etſi inquietâ eſt opus. Ita in illâ fuit ad Octobrem vſque menſem: & tum diuino inſtinctu, & comitatu honeſtiorum matronarum aliquot aut virginum, ad *Collem* ſacrum eſt vecta. Orauit, pars ea reducta & firmata eſt, faſcias Diuæ obtulit liberatrici. M.IↃC. III.

CAPVT XXXIII.

Cephalalgia continua, & permoleſta, ſublata.

SAEPE *Louanium* noſtrum, atque etiamnunc vocat. Quid mirum? ſedes illa pietatis & doctrinæ eſt: in Deum & diuina afficitur, & fructum ac gaudium ſæpè ſentit. Louanij igitur, inter alia religioſorum cœnobia, duo ſunt, quæ Ill^{mus} Princeps *Guilhelmus Croijus*, Dux Soræ, & idem magni illius *Caroli Quinti* educator & doctor, ſuâ pecuniâ ſtruxit: aut certè, eo defuncto, vxor. Sine liberis enim erat, & magnas opes diuino cultui, etiam poſt ſe, impendit. Hoc fine extra opidum, ad arcem *Heuerléam*, cœtui Cæleſtinorum ſacram ædem, & ædificia alia ampla ſtruxit, inſtruxitque: in ipsâ vrbe, Virginum, quæ ſupremæ Virgini, *Annunciatæ* titulo, ex inſtituto ſacrantur. Inter iſtas erat *Anna Laurentia*, annos nunc ſexaginta tres nata: quæ cùm, de more, inter conſortes caneret (ante annos circiter octodecim) caneret dico, & vocem altiùs tolleret, correpta eſt dolore capitis, qui vltra patientiam eſſet: ſecutuſque tinnitus & ſonitus in eo continuus, velut horologij, per rotulas ſuas labentis. Itaque ſecedere, & diuinis officijs abeſſe plurimùm coacta: cùm adeò cantum non ferret, vt vix vocem aut ſermonem elatiorem. Inſomnia accedebat, & corpore ac viribus iam tabeſcebat. Fama tetigit de *Diuâ Aſpricolle*, animum & preces eò vertit: ſed quia, ex lege, nefas finibus ſacrati loci egredi; ecce Virgines in horto elegerant ſacellum quoddam modicum, & collapſum inſtaurauerant, in quo Diua illa, atque inſtar eius, coleretur. Huc triduum ſe contulit, piè precibus precata eſt: ſub veſperam, valdè alleuata animo ac corpore,

pore, noctem eam quietam habuit, nullo ſonitu interpellante aut moleſtante. Imò experrecta, ſanam ſe ac vegetam ſenſit: ac deinceps bonâ fide manſit.

CAPVT XXXIV.

Vehemens Paralyſis curata.

ET tale in religioſâ, ſed vrbe aliâ, & valetudine: Antuerpiæ dico, & in Paralyſi, ac membrorum omnium ſtupore aut inuſu. Erat *Anna Bruynia*, in cœtu *Clariſſarum*, Diuum Franciſcum æmulantium: quæ anno ∞. IϽ. XCVII. in morbum incidit ancipitem, vel vt iudicabant, extremum: atque adeò bis Sacramentorum adminiſtratione ad exitum erat, communi decreto, præparata. Tamen refici leuiter viſa: ſed hactenus, vt ſcipione innixa, aut parieti inclinata, ambulare lentè & trepidè poſſet. Mox incumbit malum, & plenâ reſolutione neruorum adfecta, nec ambulare vltrà, nec ingeniculare, nec ſtare quidem potuit: aut ſi loco mouenda eſſet, transferri à duabus fœminis, aut certè trahi, neceſſum haberet. Ipſæ manus plurimùm ſic immobiles, vt cibari alienâ ope manuque, inſtar infantium, deberet. Sex annos impotentia hæc tenuit: nec medici, pharmaca, balnea, vnguina, hilum profuerunt. Deſperata, ad piam illam Matrem reſpexit: & Antiſtitam ſuam rogauit (quoniam ipſa obſtricta non egredi) mittere è Laicis Virginibus, quæ vicem ſuam functæ, munuſculum & preces in *Aſpero Colle* offer-
v. Kal. Octob. rent. Facilè impetrat, eunt, biduum orant: ipſo tertio die, manè cùm experrecta Anna eſſet, dolor etiam habuit & angor, in morbo nondum ſoluto. Tamen confiſa dixit, *Et quis Deo legem ponit? quis miſerationi eius terminum? Quod non eſt, eſſe poteſt: imò erit, adiuua ô Diua.* Dixerat, vigorem nouum capit, & impetum ſurgendi, atque ad Chorum eundi. Arripit baculum lecto vicinum, innititur: procedit, videt opus non eſſe, abijcit: & ſine adminiculo (mirata ipſa, cruce ſe ſignans, & bis terque precata) ad Chorum venit, proſternitur, laudes & grates Deo ac Diuæ dicit. Facit idem Antiſtita, ab ipſâ iam monita, & publicè vniuerſus ille cœtus. O gratas à pijs illis laudes! & addo, ſanitatem huic ratam.

CAPVT XXXV.

A duro & diro Cancro virgo religioſa liberata.

ITERVM in clarâ vrbium *Antuerpiâ*, & in religioſâ Virgine *Margaretâ Perriâ*, Miraculū illuſtre. Ea Margareta in cœtu tertij ordinis *D. Franciſci*, agebat annum trigeſimū: & iam duos annos & menſes quattuor infeſtata duro tumore, in vtrâque mammâ, fuerat: quem medici conſenſu *Cancrum* definierunt. Et erat. nam præter duritiem, quæ lapidis videbatur, liuor aderat, perpetuus dolor & exeſio: & ſerpebat ſub alam in dorſum vſque malum. Horrebant, qui adſpiciebant: quid illa miſera quæ ferebat? Non motum, non quietem tolerabat: ipſas noctes inſomnes plurimùm, & ſedens (nam decumbere inimicum) tranſigebat. Brachium prætereà alterum ſtupere & rigeſcere, & nec ad caput admouere poſſe. Quid etiam? ô Deus benè tuos exerces: herniæ malum iam ab octo annis affligebat. Medici, medicæ, variè aduocati aut euocati, manum adhibuerunt, non remedium: & victi denique ægram deponere, & carcinoma illud non, niſi diuinâ ope, curandum dictitare. Ea adfuit, & Diua Aſpricollis, ab hac occaſione. Iam narraui, *Annam Bruyniam* in eâdem vrbe miraculo perſanatam: vènit ad huius aures, ſpem & votum concipit, & Antiſtitam ſuam adit, & commeatum poſcit. Hæc indulget, comitem è ſuis adiun- Pridie Nonas Nouemb.
git: perueniunt, orant, & trino ſacrificio Miſſæ interſunt. In primo, debilitari & langueſcere ſatis cœpit: ſed ſacro Domini corpori cùm communicaſſet, meliùs exinde habuit, & mox in tertio ſacrificio viſa manum ſentire certò, quę fricaret & demulceret partes cauſſarias, & dolorem tolleret, atq; adeò ſanaret. quam manum, niſi diuinam? Illam, illam: & omni malo depulſo, extemplò, imò in templo, conualuit: omni etiam illo Herniæ, quod, vt dixi, vetus habebat. Quæ, putas, lætitia ſacrarum Virginum, cùm ad eas redijt? quæ admiratio medicorum, & ibi ciuium? Omnes concurrere, ad videndum: illi etiam, ad tractandum & explorandum. Vera ſanitas erat, nihil mimicum: & vera etiamnunc manet. O Diua, quæ non curanda curas, hanc deſperatam patriam etiam adſpice & adiuua. Nam

Altera iam bello ciuili voluitur ætas,
Suiſque Belga viribus

Interit, ac toti debet ludibria mundo:
Heu triſte fatum! quis modus
Et quis finis erit? finis, ſi turbida vita,
Emancipata crimini,
Mundatur, ſi vindicat hanc ſibi maſcula virtus.
Tu Diua conantes iuua.
Et veluti cancer ferus ille quieuit, & à te
Prohibitus vltrà ſerpere:
Sic gangræna mali deſæuiat inteſtini,
Et in vicem veniat Quies.
Illa Quies optata bonis, & ſuſpirata:
Adſpira, & indulge frui.

CAPVT XXXVI.

Languor varius mixtusque curatus.

EST Louanij in meâ viciniâ, ſic vt manu tangi pænè poſſit, *Thomas Bliſleuius*, vir perhoneſtus & amicus noſter, vigilum vigil Præfectus. Filia illi eſt, aut fuit (nam Deo dedit & dicauit) *Michaëla*, quæ in B. Virginis *Annunciatæ* cœnobio religioſam vitam eſt profeſſa. Hęc in languorem incidit prauum, occultum, incertâ cauſsâ: qui cor aſſiduè obſideret, & angeret; item ſuſpirium gigneret; imbecillitatem denique omnium virium pareret; ſudore, vno aliquo die, vel ſepties erumpente. Nauſea ſtomachi acceſſit, nec appetitu, ſed imperio, leue aliquid cibi ſumebat. Sex menſes ita languit, nec periti noſtri medici profuêre: profuit illa cæleſtis, & *Virgini Aſpricolli* ſe deuouit, eiuſque ſacellum (quod antè monui) in horto ibi piè ſtructum adornatumque, inuiſit. Dum illic ergo precatur, vigorem nouum in corpore ſentiſcit: eodemque die in genua proſtrata, orationes aliquot ſolitas legit. Hoc ei à quinque menſibus non licitum animos addit: & nocte in pſallentium chorum ingreſſa, dum cum ijſdem pſallit, ipſo momento quo inclytum illud *Salue Regina* canitur, manum ſuper humeros incumbentem & prementem percipit, atque adeò ipſos digitos tractim diducentem. Mota eſt, & ſubſilijt, & reſpexit: neminem videt. Lectum & ſomnum petijt, iterùm ſurrexit, & manè in templo ſic clarum & validum voce ſuâ concinuit, vt mirarentur aliæ Virgines, quæ tam ſonora vox, & vnde hoc robur? Talis eſt, & maneat: pro patriâ, parentibus, ſed & vicinis oret.

CAPVT XXXVII.

Apoplexia & Spaſmus fugantur.

EST Antuerpiæ *Angela VVouteria*, patre *Matthiâ*, vaſculario; quæ tredecim annos nata incidit in Apoplexiam, & præſertim dextri totius lateris. Adhærebat tremor & quaſſatio artuum, vt ire, ſtare, ſedere ſine agitatione non poſſet. Ampliùs, lingua & os primùm impediri, & balbum loqui: tum muteſcere, & ſenſu denique alienari, & palàm dementire. Spaſmum ſiue conuulſionem mixtam eſſe, medici etiam cenſebant: ſed medelam nemo ferebat. Parentes mœſti, ſuaſi ſunt ad Diuam noſtram hanc ducere: quod deſtinant vouentque facere, vtique cum eâ eorum alter. Dum in eo ſunt, Virginis feſtum, quod *Præſentatio* dicitur, aduênit: & pater obſeruat, ac manè vxorem monet, cum filiâ ad templum Diuæ ſacrum in eâ vrbe ire, & precari. Exſequitur, cereum emit, & puellæ iubet accendere, ac conſumq; ante aram Diuæ collocare. Quod fecit, ipſâ manu ęgrâ; quam attollere tamen, niſi adiuuâte alterâ, non quiuit. Ecce autem hîc mirum. cereus ille ſic benè accenſus, ſponte extinguitur, ſine vento aut aliâ vi; iterumque accenditur, reponitur vt antè; extinguitur ſecundò, tertioq; fit idem. Mater mirata, & toto corde Deum precata pro filiæ ſalute, pro ſuo ſolatio, domum redit. Nihil eo die filia mutat: ſed ſequēti, benè manè ſurgit, ſeſe veſtit, calceat, deſcendit. Mirantur parentes, & trepidè gaudent: mater, *Quis te alleuauit, & veſtiit?* Illa, *Ego me*, inquit. *Sine alienâ operâ? Sine vllâ.* Tum iſti ſeriò gaudere: & magis cùm ambulare, ſedere, ſtare, omnia pro ſanâ facere vident. Et gratias ergo Diuæ agunt, & tam inopinatam ei ſalutem meritò adſcribunt, & diuulgant.

CAPVT XXXVIII.

Mirus, nec ſine Genio fortaſſe morbus, tollitur.

IBIDEM etiam *Barbara à Bergis*, *Gerardi* Doctoris medici filia, in monaſterio deuota Deo virgo erat, quod *Diui Auguſtini* inſtitutum & normam profitetur, & inter pia opera, Elephantiacis ſiue leproſis curat. Hęc annos triginta ſex fecerat, cùm incerto morbo, ſed graui deijcitur, qui ſex totos annos & tres menſes adfixam lectulo habet. Incerto dixi. nam medici variè diſſerebant; alij Cancrum internum eſſe; alij Melancholiam Hypo-

Hypochondriacam,ſed varijs ſymptomatis mixtam. Certè grauia & inſolita patiebatur. vt, cordis perpetuam ferè palpitationem; vt, angorem & animi deliquium, quod occupabat, ſimul aliquis vel leuiter eam tangeret: atque ita, vt mortem in limine eſſe iudicares. Inde factum, vt vix bis terque in anno lecto demoueretur, concinnandi & inſternendi cauſſâ: & hoc tam periculosè, vt quâdam vice in lectulum humi depoſitam, & ſic ægreſcentem, nemo auſus ſit tangere, manſeritque ad quindecim dies. Multis & primarijs viris hæc nota, quos nouitas rei ad viſendum, aut & miſeratio excitabat: atque cò res venit, vt neque linteo corpus mundare aut tergere: quid corpus? nec ſpondam aut partem lignei lecti digito libare, ſine manifeſto eius deliquio, liceret. Itaque virgines, quæ curabant, lectum interim ſpinis circumdederant, ne quis temerè manum admoueret, cum tantâ ægræ noxâ. Ampliùs, contractio neruorum ex tam longo decubitu ſecuta, & ſiniſtra tibia toto pede breuior, quàm dextra erat. Denique ſex ipſos menſes (obſerua) ante curationem, lecto ſe non mouerat: viua non viua, portentum vix homo. Et ſanè aliquid Geniale huic toti morbo interueniſſe, facilè ego ſuadeor: neque mirum igitur, humanâ nullâ ope ſublatum. Diuinâ opus fuit, & ad hanc ventum. Virgo noſtra, iam in eâ vrbe celebris, inuocata; & ipſa Præfecta cœtui, pia & amans ſuarum fœmina, vicem ægræ, eò iuit. Redijt, nihil mutatum repperit: nec ægra tamen animo aut ſpe deijcitur, ſed ait, *Deſtinatum ſibi, ter eò mittere, aut certè ipſam ſe (quod ſperabat) tertiò illuc ire.* Sub id tempus, perhoneſtus quidam Canonicus Antuerpiæ, ſacrificium Miſſæ in eo cœnobio fortè offerebat: oblatoque, ad ægram viſit, vt anteà ſæpiùs, & dicit, in ipſo ſacrificio memorem ſe eius precibus fuiſſe, & decreuiſſe ad Diuam, vicem illius, ire. Valdè lætari viſa eſt, hoc promiſſo: & ipſe in rem contulit, atque vnà cum *Vulmaro Scheto*, qui Paſtor in eo loco, iter ineunt, & a.d. III. Nonarum Nouembrium ibi ſe ſiſtunt. Myſticum ſacrum pro eâ offerunt: & ecce eodem die, vires illa abſens recipere viſa eſt, ſed mox acres dolores ſecuti, ſic vt in febrim morbus tranſiret. Sequenti autem die, iterùm emendatio & alacritas, & vnam ex aſſiſtentibus rogat, manum ſibi commodare leuaturæ. Facit, & tactu illo (quod ſolet) non offenditur, imò adſurgit, pedibus inſtat: quod altera ſic miratur, vt clamet, & eam deſerat, iterùm in lectum ſic delapſam. Sed ſequenti ecce die, ſeriò & certò iam ſanam ſe approbat. veſtes manè petit, ſumit, ipſa induit, nullo adiutorio: deſcendit, ambulat, ad focum ſedet, cibum potumque capit. Quæ voces videntium, quæ gaudia? lacrimas etiam aliquæ non tenent. At illa magis magiſque vigeſcere: & faſſa eſt, infundi ſibi vires, vt aquam ab alto, & per corpus totum manare ac diſpergi. Sic igitur refecta, ipſa tertiam peregrinationem (quod prædixerat) ad Diuam noſtram obiuit, rediuit, populiſque mirantibus ſe oſtendit.

CAPVT XXXIX.

Auditus ſurdæ redditur.

OVdergemum pagus eſt, in exitu Sogniacenſis ſiluæ, Bruxellam verſus: & ibi Virginum cœnobium à Ducibus Brabantiæ, inter plura alia inſtitutum, vt pietas maiorum fuit. Inter eas *Hadriana Gouſia*, quæ ab annis iam triginta octo ſurda facta erat: vt, non dicam verba aut ſermones, ſed nec cantum, nec validum Campani æris ſonum audiret, niſi leuiter & incertò. Adhærebat dolor in vertice capitis aſſiduus, & ſtrepitus in auribus permoleſtus, qui murmur rotæ molaris referret. Poſt medicos, ad *Diuam Aſpricollem* bis miſit: & à reditu, cùm nocti quieti ſe componeret, nondum etiam dormiens: vidit adſtantem lecto Diuam Virginem, quæ oculis ſublatis intentiſque adſpiciebat. Primùm formidine aliquâ correpta eſt; ſed depulsâ, ad preces ſe vertit, & ſanitatem ab eâ ſupplex rogat. Statim Diua manum exſerit, tempus vtrumque in capite ei tangit, tangit & oculos: & verba addidit, quæ edere Virgini non eſt viſum. At ſequenti die meliùs illa audire, & mox meliùs meliuſque, donec ad verum & veterem ſenſum venit.

CAPVT XL.

Clauda in greſſum erigitur.

MArgareta, filia *Ioannis Neomagi*, aromatarij Antuerpiæ, tredecim annos nata, clauda ab infantiâ fuerat, id eſt à ſexto ætatis menſe. Clauda inquam, vt toto palmo pes alter retractior eſſet, & in calceo altiore ac ſuffulto ambularet: id quoque ægrè, nec niſi digitis primoribus, calce ſolum vix cal-

calcans. Patrem igitur orat, copiâ hac miraculorum excîta, ad Diuam iſtam ſe mitti: mittit, & cum eâ ancillâ. Biduum ibi ſunt, orant: ipſo ſecundo die, Miſſę ſacrificio, animus puellæ dicit (id eſt, bonus Genius) ſanam eſſe, adſurgeret, experiretur. Audit, ancillæ dicit, & calceum altiorem abijcit, vtroque pede æqualiter inſiſtit. Dieſthemium veniunt, alios calceos pares emunt, domum redeunt, lætificant parentes.

CAPVT XLI.

Puella malis Genijs inſeſſa, & diu poſſeſſa, vindicatur & ſibi redditur.

INſulas Flandriæ opidum appellamus, mercatu & opibus celebre: in quo *Catharina Buſia* erat, ſed non pro nomine ſuo pura. Malus Genius, aut veriùs Genij, eam ſedem ſibi, arcano Dei permiſſu, legerant ceperantque, & iam ab anno ætatis decimoſexto tenebant. O puellæ miſerias, aut iniurias! torquebant, diſtrahebant, geſtus motusque fœdos, aut ſupra naturam validos, edebát: & ſæpè quini aut ſeni homines non erant coërcendæ. Quid, quòd Latinè, Græcè, Hebraïcè loquebatur? Quid, quòd præterita & occulta edicebat, facta aliena, aut culpas? Et euênit, cùm duo milites (Heluetij erant) ſigna & caſtra deſerüiſſent ad Oſtendam, & in opidum illud veniſſent, rumorem ſparſerunt de eâ deditâ, & valdè adfirmarunt. Creduli ciues lætari, alius alij nunciare: ſed hæc, interno ſuo auctore, falſa dicere, & ampliùs addere, *Duos iſtos profugos eſſe, & ex opido Nouoportu argenteam thecam, Dominici corporis receptaculū, furto abſtuliſſe. Rem ſic habere, inquirerent: ſeſe autem cogi ad vulgandum à magno* (ita loquebatur) *magiſtro.* Inquiſiti, comperti ſunt: & talia multa efficiebat. Amici ad Exorciſmos, Eccleſiæ ſollennes, rem deduxerunt. ſæpè vſurpati, & iterati ſunt: cum illo denique fructu, vt ſeptem Genij (tot ſe eſſe dixerant) eijcerentur. Sed falsò dixerant, plures enim erant, quod res oſtendit. Priuſquam autem eijcerentur, dignum memoratu, per puellæ os acus multas effuderunt, item ſulphur, nummum argenteum croſum, clauum ferreum palmarem. Sed quod meritò admiremur, in turbâ adſiſtentium fuit vnus, qui à Diuâ noſtrâ recens veniret: quem puella deſignans, *Et tu*, inquit, *ibi es? Vnde venias, quid adferas, ſatis ſcio. A Mariâ illâ Aſpricolle es, quam viſum iuiſti.* Alij in eum oculos conijciunt, & ipſe adiurator ſiue Exorciſta (cui *Siluestro* nomen, è Capucinorum cœtu) appellat eum, & rogat. Ille fatetur, & quercus etiam fragmentum ſe adferre. Silueſter bono conſilio, an inſtinctu potiùs, de quercu aſſulam poſcit, & ſumit: & puellæ in os inſerit, ac iubet comedere ac demittere. Paret. vix demiſerat, cùm Genius in gutture ſe oſtendit, clamat & queritur ardere ſe ac torqueri à ligno. addidit, tres etiam reliquos ſe in hoſpitio iſto eſſe. Iterumque adiuratus & adiurati de egreſſu, facturos reſpondent, idque *virtute & interceſſione Mariæ Aſpricollis. Quo ſigno?* inquit ille: *Vitream*, inquiunt, *frangemus.* Duo egreſſi, frangunt: tertius vltimusque clauum ferreum è pariete eductum in vitream proijcit, nec tamen tangit. At ille in exitu altùm clamat, *Viuat Domina Aſpricollis, quæ egredi me cogit.* Quid? inquies. ipſe laudat & magnificat? Ita. ſic & à Chriſto olim eiecti, prædicabant, & teſtabátur *ſilium Dei eſſe.* Sed de puellâ, pura ſemel facta, ex eo manſit; ad Collem venit, nouem ibi dies precata, & ſacris operata eſt. O quis ille malus Diuæ vires abnuat, quas princeps malorum Genius agnoſcit?

CAPVT XLII.

Cæcus ab vtroque oculo illuminatur.

ANtonius Grotius, è confinio Antuerpiæ, militem ibidem in propugnaculo aliquo egit. Ante annos ferè ſeptem, defluxio in oculum dextrum facta vexauit, & adegit Antuerpiam ire, medicinæ cauſsâ. Adhibita eſt, ſed adeò non iuuit, vt cæcum fecerit, amiſſo prorſus oculi eius vſu. Redijt ad militiam: & biennio pòſt idem fluxus in alterum oculum incubuit, eodem fine. Nam & huius vſum intra dies octo planiſſimè amiſit. Ita militiam coactus deſerere, Antuerpiam ſe contulit, reſculas ſuas vendidit, & paulliſper eâ pecuniâ ſe tolerauit. Inſumptâ, ad mendicimonium verſus, ſtipe aut cibo vicatim quæſito ſuſtentabatur. Sed audito de Diuâ Virgine, ad eam iter deſtinat, & ingreditur, puero ductore. Preces fundit, triduum hæret, ac quoque die bis aquâ ibi fontanâ oculos lauat. Primo die nihil mutat: ſequenti, dolores acutos in capite, & pręſertim circa oculos, habet; tertio, cùm Dominicum corpus ſumpſiſſet, & ſub veſperam in Sacello precaretur, viſum ei vincula quædam in oculis rumpi, & ſtatim aperti ſunt, manſeruntque, ad plenam viſionem.

Multi

Multi grauesque teſtes, & mali huius, & remedij: nec ambigere eſt, niſi ijs, qui ex profeſſo impugnant Diuam & diuina.

CAPVT XLIII.

Herpes exedens ſiſtitur, fugaturque.

HAdrianus Asbroeckius, notum Bruxellæ nomen & in munere publico, filium Guilhelmum habuit, quem Herpes occupauit, & depaſci cœpit: ex illo peſſimo genere, quem Exedentem medici vocant, inſtar ignis peruadentem & abſumentem. Puſtulę erāt, & papulæ, ſed ſtillantes pure ſordido: atque eæ toto corpore, totā facie ſparſę, vt liberum nihil, præter os ſolum, eſſet. Pruritus accedebat, & pueri frictus aſſiduus, ſic vt ſanguis paſſim manaret: & iam penetrabant vlcera atque exedebant cutem, carnem, ad ipſa vſque oſſa. Fœdus aſpectus, & fugabat videntes. Medici adhibiti abſiſtere, indomitum malum cenſere: Diua aduocatur. Parens vterque puerum defert, & offert: redeunt, nec medelæ copiam primò vident. Sed mox deinde apparuit vlcera ſiccari, minui, euaneſcere: vt intra quindecim dies nihil maligni in corpore eſſet, ſpecie omni morbi, cum ipſo, depulsâ. Ne cicatrix quidem (ô mirabile!) vſquam conſpici potuit. VII. Kal. Iulias.

CAPVT XLIV.

Vulnus incurabile curatum.

IOannes Courteſius, inter belli adminiſtros, Antuerpiæ domum habebat. Fortè in Campaniâ noſtrâ, ad Hoochſtratam arcem, in rixâ aliquâ, ictus gladio punctum fuit: idque in manu iuxta pollicem, ſed ita vt ad cubitum læſio & vis pertingeret, ac nerui plerique brachij abſcinderentur. Dum curatur, inflammatio ſuperuēnit; & medicantium ſententia decretoria, brachium amitti atque abſcindi, aut vitam debere. Ille tamen mollior ad iſta, abnuere; & mortem potiùs eligere: ſed ante omnia ad Diuam Hallenſem recurrere, & votum ei vouere. Audit ab ipſo voto, & intra paucos dies ſanitatem recipit, & vires: ita vt Antuerpiam rediret, & inde Hallas iret. Ceterùm plena illa ſanitas non fuit; manus manca, & digiti tres primores rigidi, & ſine motu, manſerunt. Non impotentia hæc (nos ſcimus) numinis, ſed prouidentia fuit: & in partem venire Diuam etiam Aſpricollem voluit, aut potiùs idem Deus & Diua hîc etiam reliqua beneficij ire expunctū. Venit eò, inuocat: globulos, quibus preces ſolet perſoluere, ſacerdoti offert, vt ſacram ſtatuā tangant. Dum recipit, manum laxatam videt, moueri, claudi, vt anteā, & nihil ex contractione vltrà eſſe. Pri. Nonas Iul. cIↃ.IↃC.IV.

CAPVT XLV.

Fœda facies membrorum correcta, & congenita reductio laxata.

PLVRA ſunt, & ſciens quædam omiſi: quā multa & ipſi, qui beneficia adepti, gaudij ſui tacitā conſcientiâ contenti, non retulerunt ad Actuarium, aut expreſſerunt? Pænè liquet, altera tanta dictis eſſe. At claudam iam (nec Diua tamen adhuc ſuum fontem:) ſed ego, inquam, claudam inſigni & nobili curatione hominis externi, quæ Belgicā famâ & admiratione ſui impleuit. Erat Bruxellæ Ioannes Clemens, filius Iacobi, Lucernæ in medijs Heluetijs natus. Sed ad hæc loca cum patre venit, quo tempore Erneſtus Auſtriacus præerat: ô Princeps bonus, & bono noſtro natus, ſi Deo viſum diuturnum eum hîc eſſe! Venit autem ipſe pater, in comitatu Poloni viri nobilis, Tobiæ Metzkuæ, cui, in peritiâ aliquâ linguarum, pro interprete eſſet. Sed enim iſte Ioannes à natiuitate claudus, debilis, imò monſtroſâ quâdam facie corporis fuit. Tibiæ & pedes contracti, & antrorſum verſi in pectus: ſic vt genua iniungerentur & adhæreſcerent, nec eſſet digitum aut aliud immittere, tamquam natiuâ concretione. Imò verò cauitas, & velut putei, apparuerunt ſub pectore, cùm ſanatus ille fuit. Idem in vtroque femore, & ventre imo iungebantur. Globoſum aliquod corpus diceres, nec ſtare, iacere, ambulare idoneum: ſedere tantùm, & ſedendo proſerpere, manuum aliquo nixu, quæ fulcris etiam iuuabantur. Hæc deformitas patri dolori, matri etiā exitio fuerat: quæ in partu obijt, cùm ventre exſecto Cæſo hic prodijt, triſti fato. Talis igitur, cum patre delatus inter impedimenta, varijs Belgicę locis cum eo fuit: vbique viſus, deteſtatione aut miſeratione, vt ingenium hominum erat. Pater varia tentauit, curando & corrigendo: etiam ad inclytas thermas Aquægranenſium miſit: ſed dum ibi eſt, patrem amiſit, à prædonibus interfectum. Noua calamitas. Bruxellam redijt, paternam pecuniolam conſumpſit, beni-

benignitate alienâ deinceps ſuſtentatus: ibi, Antuerpiæ, in ipsâ Batauiâ, Zelandiâ: nam & ad hæc loca errabundus iuit. Tamen religione tactus ad nos redijt, & ſtipe diurnâ victitauit: donec moti miſeratione aliqui ciuium, picturæ artem diſcere ſuaſerunt, & magiſtrum reppererunt. Diſcit, & inibi crebrâ famâ motus, capitur ad Diuâ noſtram venire, ſi fortè & ipſe opem ac ſolatium referret. Vectus eſt curru, in Sacellum repſit, culpas confeſſione & pœnitentiâ expiauit, ſacram hoſtiam ſumpſit: & paullò pòſt angi viſus & animo collabi, item dolores in omni corpore ſentire: denique ſudor à capite ad calces diffluere. Et dum conatur egredi, atque aëre refici, magis increuit morbus: manſitque volens nolens totum diem in veſperam. Tunc ſollennes Diuæ laudes canebantur, & ipſe ante aram: ſentitque palàm à terrâ ſe attolli, & pedes antè contortos & ligatos laxari, deijci: idque thorace, qui velabat, per vim diſrupto: & ſtatim directus, pedibus ſuis ſtetit. Ipſe attonitus: quid alij? in tantâ mutatione, animo iterùm labi & corpore viſus; ſed erigitur, in ſede collocatur, veſtes tegendo adferuntur, & feminalia inducuntur. Vires deinde magis magiſque augeſcere: ipſæ tibiæ tenues & exſuccæ, carne & ſanguine impleri. Alterum autem mirum. vulnus in capite ante dies quindecim acceperat, nec id coïuerat: coïuit ſponte ipſo illo tempore, & cicatricem accepit. Hæc turbis ibi viſa, hæc Louanij cùm redijt, hæc Bruxellæ: & quis non concurrit? Audiui medicos primarios, & talium haud temerè credulos, exclamantes, *Verè hanc vim & manum Dei eſſe.*

M.DCI. (margin)

Nonis Iulus. (margin)

CAPVT XLVI.

Finis, & pro Patriâ preces.

VERE fuit, & tua ô DIVA: porrò beneficа eſſe perge, & in corpore animum etiam cura. Cura illos, qui à Deo & à te verſi, priſca ſacra & ritus deſeruerunt, nouis adhæſerunt: iterùm deſerant, & tam claris ſignis moniti hîc Deum, hîc pietatem eſſe, rebus docti aſſentiantur. Et patriæ denique adflictæ, & iam extremum pænè ſuſpirantis, miſerere: quod verſu ſeriò & calidè rogamus: audi, exaudi.

DIVA, *quæ gentes hominum, ſalutis*
Exſules, partu recreas beato:
Aſtra quæ pandis, veterumque mutas
Fata parentum.
DIVA, *quæ gaudens iterare dona*
Erigis lapſos, trepidiſque robur
Addis, & ſeruas varijs periclis
Vndique cinctos.
Clamat hoc ætas vetus, iſta clamat:
Belgica hoc HALLIS, GRVDIISQVE, *vidit,*
Et palàm iamnunc videt in propinquo
Colle SICHEMI.
Hîc tui vultus modica eſt imago,
Sed potens præſenſque leuare noxas,
Quas neget curare vel Aeſculapi
Docta medela:
Cædit hic febris mala, cedit hydrops,
Claudus hic greſſum recipit, ſonorem
Surdus admittit, radios diei
Cæcus ab ortu.
Adſtupet quiſquis videt, & ſolutâ
Voce mox laudans, precibus fatigat,
Vt ſibi cariſque ſuis viciſſim
Suppetieris.
DIVA *fac nobis, miſerare Belgas:*
Quos nimis ſæuis agitat procellis
Ciuicum bellum, & minitatur ipſam
Mergere nauim.
Tu malis feſſos releua, & fauente
Pacis, indulge, recreemur aurâ:
Tunc tibi laudes, Dea, dicet omnis
Sexus & ætas.

REIE-

REIECTIVNCVLA
SANNIONIS CVIVSDAM BATAVI.

FVIT *his diebus, Lector, neſciò quis homo nebulo (ita eſt, & nugas meras & ſordes loquitur, & id plebeiâ ſuâ linguâ) homo, inquam, nebulo qui* DIVAM *& me peteret, & conuiciorum ſtrue vtrumque oneraret. Vidi, legi, riſi, etſi in morbo atque eo ancipiti: denique atræ etiam bilis mea, credo, incaluit, & hæc pauca apud te dicere vel fundere iuſſit, quamuis neglectim. Quid enim accuratè in illum opus, quem ego infra iram meam exiſtimo: iram? etiam vires, & primis dentibus (ne inuidioſum ſit) leo leporem hunc frangam. Miſer, quid facis?* * *χύτρα καὶ πέτρα, vt verbum eſt, οὐ συμφωνεῖ: comparem aliquem tuum quære. Et quid tamen ait noſter balatbro? Primùm,* me è Batauis diſceſſiſſe. *Hoc fateor, & volui, & addam debui: cur liberum mihi non eſſet?* Aluerunt te, *inquis. Quid? ſuperuacuum, aut terræ onus? Ego profeſſionem meam tredecim annorum illis imputo, & cum humanitate litteras, & ſcientiam cum prudentiâ, ſparſa in eorum iuuentutem. Adeſte, quàm multi è diſciplinâ meâ etiamnunc fatemini? milleni, & exteros omitto.* Atqui dolo abij, & perfidiam miſcui. *De dolo agnoſco, ſed bono: de perfidiâ, quis præter iſtas caniculas dicit? Petite à Curatoribus Academiæ, petite à Senatu Leidenſi: nemo obligatum me in diem vnum dicet. Liber & meę ſpontis eò veni, liber & meę ſpontis diſceſſi. Spem feci reditus, fateor: ſed ſpem, non promiſſum. & cùm in Spadanis aquis fui, ſtatim ad eos ſuper mente aut decreto meo ſcripſi, non mutando, etſi illi aureos montes (fatendum eſt, & benignitati habeo gratiam) offerrent. Inquirite imperiti aut iuuenes, ſeniores vos docebunt. Sed altera calumnia,* In religione mutaui. *Nego. in ſede veſtrâ, non in ſenſu fui: & vt in peregrinatione, corporis non animi requiem illîc elegi. In tempore, vt meum ingenium eſt, quietè modeſteq; me habui: an in ſacra aut ritus veſtros tranſiui? nec impudentia hoc dicet. Et fac feciſſe:* non ſuffundar errore (*ait Tertullianus*) quo caruiſſe delector, *& cum gaudio meliorem me recognoſcam. Bona iſta leuitas, quæ attollit & ad alta ducit. Quid deinde etiam?* In Eburones veni, & illic rem meam feci. *Dij deæq; ! obolum nemo eſt in Eburonum terrâ qui tunc mihi dederit: meum ſalem, vt ſic dicam, linxi, & valetudini ſaltem curandæ illîc vixi. Humanitas tamen & comitas inuiſentium, atque etiam inuitantium, non defuit, agnoſco: & amicos habui, atque habeo: & oblata iamtunc à* SERMO *illo* PRINCIPE, *ad quæ nec popularium meorum benignitas acceſſit. Sed patriam antehabui: quo fine?* Ambitionis, *ait ille:* & vt ad purpuram viam mihi munirem. *O quam rem tetigit! ô acre & ardens meum illud votum! Non ſic Empedocles amore immortalitatis in Aetnâ, vt ego in hoc igne. Quis leget iſta ſine riſu, imò ſine iracundiâ, qui me quidem vel extremis lineis norit? Modeſtia, modeſtia eſt, quam appeto, quam præfero: & quæ ſæpè iam efferendum retinuit & repreſſit. In Batauis ſigna dedi, & ſciunt amici: quid iam & olim hîc? ſileo. Reliqua in eo ſcripto ſunt meri luſus, aut conuicia: & quibus, ita me Deus, non habeo quod reponam. Quid enim? etiam conuicia? cum Catone profiteor:* Iniquam mihi hanc pugnam fore.

* Olla & petra non benè congruunt.

Nam

Nam & malè audiunt iſti ex facili, & dicunt: mihi & dicere moleſtum eſt, & audiendi ſum inſolitus. *Et quæ etiam conuicia? à curru, naui, ſtabulo: & quæ liberalior animus aut auris, non niſi cum nauſeâ admittat. Atque hæc primaria iſtorum ars, & velut profeſſio eſt. & ſicut ſimiæ nulli bono vſui, niſi vt ſaltent, morſicent, riſum moueant: ſic noſtri iſti agyrtæ. Ego me componam?* * ὗς πρὸς Ἀθηναίαν ἔριν ἤρισε, *audacter dicam: nec linguam aut ſtilum maculo, talium vel contactu. Abite in veſtras tenebras, quibus ſolum nomen* Lipsi *præſcriptum leuiter vos extrahit, grauiùs mox deprimendos. Ego autem ſto, & fulgeo. atque vt ignis paleam exurit, aurum nitidius reddit: ſic iſtæ calumniæ vanum aut vacuum aliquem abſumant, verâ virtute grauem illuſtrant. Nos ij ſumus, cum Deo dicimus: & quidquid obijcitis, bona Famæ aura hunc cygnum leuabit, & à morte canentem etiam audietis. Hæc de me: de* Diva, *iniurius in ipſam ſim, ſi non dicam refellam, ſed repetam, quæ impudentiſſimus atque impuriſſimus tympanotriba in eam iecit. Illa viuit, videt, atque eam inuoco: vt aut cum linguâ mentem meliorem iſtis donet, ſi poteſt; aut ſi non, malos malè perdat, quod optimum ijs eſt, & ne vitia & ſupplicia accumulando conſeneſcant. Satis, & nimis in iſtum, Lector: erunt alij, erunt, qui maledictis doctioribus fortaſſe protelabunt. vt proternia & licentia eſt huius æui, quo palmam fert* * —— Ὃς μετὰ πᾶσιν ἐρίζειν ἔξοχός ἐστι. *Faciant: nos contemnimus, & cum Demoſthene decretum habemus,* * τὰς τῶν διαβαλλόντων βλασφημίας ἔργῳ ἀπολύειν. *Deus & boni fauete.*

* Sus in Palladis certamen commouit.

* – qui iurgandi optimus audit.

* – calumniantium maledicta bonis factis diluere.

INDEX

INDEX CAPITVM.

ALIQVID *pro fide Miraculorum: & decorum huius ſcriptionis.* CAP. I. *Pag.* 725

Fructus huius ſcriptionis & Miracula ad Deum communiter, mox propriè ad verum illum ducere. CAP. II. ibid.

Ad rem ipſam. & obiter de Sichemio, & Colle, & Imagine, & Paſtore. CAP. III. 726

Febrium ibi curatio. Imaginis abolitio, & alius ſubſtitutio. Aliquid de quercu. CAP. IV. 727

Sanguinis ſudor in Statuâ. CAP. V. 728

Puella claudicans correcta. CAP. VI. ibid.

Mulier oculis grauiter affecta, ſtatim ſanata. CAP. VII. ibid.

Paralyſis & lãguor corporis ſublati. CAP. VIII. 729

Simile in apoplexiâ, & cæcitate. CAP. IX. ibid.

Quidam ob dicteria punitus. CAP. X. 730

Tabes, cæcitas, tumor ſimul curata. CAP. XI. ibid.

Antiſtita quædam ab Ictero liberata, itemque Anginâ. CAP. XII. ibid.

Quidam in aſthmate & claudicatione ſanatus. CAP. XIII. 731

Apoplectica in pede & manu reſtituitur. CAP. XIV. ibid.

Claudus & paralyticus erigitur. CAP. XV. ibid.

Hernia, claudicatio, ventris tumor ſublata. CAP. XVI. ibid.

Louanij ſtrumoſa, & vlceroſa mirificè puella, ſanatur. CAP. XVII. 732

Fœdum vlcus, & cancri facie, in ſene curatum. CAP. XVIII. ibid.

Gibberus tumor in virgine æquatus. CAP. XIX. 733

Epilepſia frequens & vetus curata. CAP. XX. ibid.

Elephantiacus mundatur. CAP. XXI. ibid.

Hermoſi atque hermoſæ plures ſolidatæ. CAP. XXII. ibid.

Pectus graui caſu ſaucium curatur. CAP. XXIII. 734

Claudus & vlceroſus perſanatur. CAP. XXIV. ibid.

Vulgi Scorbutus tollitur. CAP. XXV. 735

Celebritas loci, concurſus, & noſtra inuiſio preceſque. CAP. XXVI. ibid.

Sacer morbus vetus ſublatus. CAP. XXVII. ibid.

Aſthma & Apoplexia ſimul pulſa. CAP. XXVIII. ibid.

Femur fœdè vlceroſum ſaneſcit. CAP. XXIX. 736

Veneficio affecta, & pænè confecta mulier, ſanitatem recipit. CAP. XXX. ibid.

Religioſa virgo ab congenitâ claudicatione reſtituta. CAP. XXXI. 737

Prolapſus vteri ſubitò repoſitus, firmatusque. CAP. XXXII. 738

Cephalalgia continua, & permoleſta, ſublata. CAP. XXXIII. ibid.

Vehemens Paralyſis curata. CAP. XXXIV. 739

A duro & diro Cancro virgo religioſa liberata. CAP. XXXV. ibid.

Languor varius mixtusque curatus. CAP. XXXVI. 740

Apoplexia & Spaſmus fugantur. CAP. XXXVII. ibid.

Mirus, nec ſine Genio fortaſſe morbus, tollitur. CAP. XXXVIII. ibid.

Auditus ſurdæ redditur. CAP. XXXIX. 741

Clauda in greſſum erigitur. CAP. XL. ibid.

Puella malis Genijs inſeſſa, & diu poſſeſſa, vindicatur & ſibi redditur. CAP. XLI. 742

Cæcus ab vtroque oculo illuminatur. CAP. XLII. ibid.

Herpes exedens ſiſtitur, fugaturque. CAP. XLIII. 743

Vulnus incurabile curatum. CAP. XLIV. ibid.

Fœda facies membrorum correcta, & congenita reductio luxata. CAP. XLV. ibid.

Finis, & pro Patriâ preces. CAP. XLVI. 744

APPROBATIO.

MIRA hæc Dei opera, ad inuocationem, interceſſionem, & honorem glorioſiſſimæ Virginis Mariæ facta, & iuſſu noſtro conſignata confirmataque tabulis ac teſtimonijs publicis, clariſſimi diſertiſſimique D. Iuſti Lipſij pio ſtilo elaborata, luci dentur.

Matthias Archiepiſcopus Mechlinienſis.

LIBELLVS *iſte, vt luculentam habet diuinorum operum narrationem, ita angelico elogio admodum conſentaneè proferetur in lucem:* Etenim ſacramentum Regis abſcondere bonum eſt: opera autem Dei reuelare & confiteri honorificum eſt. *Tob.* 12.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Archiducalis librorum Cenſor.

IVSTI

IVSTI LIPSI
LOVANIVM:
ID EST,
OPIDI ET ACADEMIÆ EIVS
DESCRIPTIO.
LIBRI TRES.

ILL^MO ET EXCELL^MO
PRINCIPI CAROLO,
DVCI CROYO ET ARSCHOTANO,
S. R. I. PRINCIPI,
EQVITI AVREI VELLERIS.

LOVANIVM & HEVERLEAM, quæ deſcripſi, & quamquam nota, in maiorem notitiam & lucem protraxi, ea cui potiùs, quàm tibi Illuſtriſſime PRINCEPS donarem & dicarem? Scis vetus vinculum meum, & obſequij velut ſacramentum, quo obſtringor: ſed ipſa res huc etiam ducit, quid dicam temporis huius opportunitas? De re, ecce LOVANIVM, quid niſi veteri affectu & incolatu eſt tuum? Inhabitaſti, & amaſti olim, & optimas ibi artes hauſiſti: quarum fructu ſuauiter paſceris, & aut otia temporum fallis, aut triſtitias ac curas, quæ vt ſunt humana) interueniunt, mitigas ac ſolaris. Sicut Helena illa, apud Homerum, pharmacum habuit ac propinauit

Νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν τ' ἐπίληθον ἁπάντων:

tale ſunt amœniores, & magis grauiores illæ litteræ, quas Philoſophiam appellamus. Vtraſque Louanium, noſtra Helena, propinauit: & gratiam debes, ac refers; & vel HEVERLEA tua dicet. *Quod luctum atque iras minuat, mala denique tollat.* Quæ tu illic opera ſub terrâ, & ſupra eam paraſti, aut paras? quot ædificia, vias, hortos, fontes, arboreta inſtruxiſti & adornaſti, ingenio vel effectu admiranda? Certè LOVANIVM, & in eo ſtudioſi, id eſt è pleraque Europâ iuuentus, obligantur, & voluptatem ac delectationem ſuam DVCI CROYO & ARSCHOTANO inſcribunt. Magne & magnanime PRINCEPS, fruere hac gloriâ: & illud à maximo Ariſtotele dictum tibi habe:

Οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπής, ἀλλ' εἰς τὰ κοινά.

Non qui in se insumit, magnificus; sed qui in publica. Alij in luxum, conuiuia, aleam impendunt, vt nunc ſunt mores: tu poſteritatem habes in oculis, & vix, niſi alienum fructum, in operibus tuis ſpectas. Ergo iure hæc vtraque tua TIBI offero: & offero, niſi fallor, Opportunè. Quid enim? Nuptiæ tuæ ſunt, quas Belgica noſtra fauore & plauſu proſequitur: & priuatim multi votis, quæ voce, ſcriptis, donis teſtificantur, & conſignant. Viſum idem facere, monumento quod æuum ferre poſſet, & memoriam ad poſteros propagare magnæ huius diei. Iungitur tecum

ſtirpe illuſtriſſima, dotibus animi ac corporis laudatiſſima, DOROTHEA CROYA, cognata tua: &, iungitur vinculo, quod niſi ſola mors non diſſoluit. O felicem copulam! coeunt Regum & Principum ſtemmata: & cùm vtrimque Hungariæ ſceptra fulgeant, illa etiam Hieroſolymorum adfert & miſcet. Nomen ipſum ſponſæ quanti eſt! DIVINVM DONVM: & ita accipe, magne PRINCEPS, atque è pulchrà arbore ſtirpem ac propaginem Deum poſce. Ecce patrem eius, Illuſtriſſimum Principem CAROLVM-PHILIPPVM, Marchionem Haurechium, inter Belgicæ culmina; idem vouet, & tacità futuri gaudij ſpe pectus eius ſuauiter fouetur. Quid nos tui? palàm vota concipimus, eaque duplicia: TE cum TVA incolumes eſſe, & ex VTROQVE ſupereſſe, qui nomen & gloriam maiorum referant, & in natos natorum propagent. Hominibus ſingulis breue curriculum, & mortalitas: ſtirpe & ſatione æterni fiunt. Eſtote. & conceptis verbis proferam:

DEVS ET FECVNDITAS
GENTI CROYÆ
STIRPE, MERITIS, GLORIA
ILLVSTRISSIMÆ,
POSTEROS IN ÆVVM,
ET IN BONVM PVBLICVM,
DONATE.

Louanij ſcripſit & vouit

EX[TIAE] TVÆ

PP. cliens

IVSTVS LIPSIVS.

AD

AD LECTOREM.

DAMVS *aliquid ſubitarium , & ex occaſione natum, Lector , quam in Præfatione meâ vides. Hiſtoricum eſt , ſed anguſtioribus finibus clauſum , & noſtros iſtos Louanienſes vix exit. Ita nunc libuit , & decuit : alioqui fateor , eodem tenore & penè labore , Brabantiæ hiſtoriam prætexere potuiſſem. Nam initia tenebras aut ſalebras ſuas habent : reliquus curſus eſt in procliui. Quædam ab alijs , & præſertim* Petri Diuxi , *huius vrbis ciuis , & talium rerum diligentis, ſcriptis hauſi : plura meâ induſtriâ addidi , & è remotioribus etiam ſcriptoribus conduxi. Non iacto. componi vellem : ſed illud addo , pleraque omnia accuratiùs inquiſita hic eſſe , quæ alij* ἐυχερῶς , *& quomodocumque tradita* ex facili, *porrò tradunt ,*

Securi, cadat an recto ſtet fabula talo.

Nos Veritati, nos Fidei litare, ſtudium habuimus : & vbi non liceret, inopiam profiteri , nec impuris victimis ſacrum profanare. Accipe , Lector, qualecumque hoc munus : & laborem noſtrum pietatis titulo (patriam ornatum iuimus) vel excuſa , vel quod malim ama. Ego te, & ſalue hoc natali meo quinquageſimo nono, XV. *Kal. Nouembr.* ∞. IↃC. V.

INDEX CAPITVM
LIBRI PRIMI.

OCCASIO *ſermonis, & in rem præparatio.* CAP. I. *Paginâ* 755

De æuo & nomine Louanij , reiectæ opinationes leues, aut ſabellæ. CAP. II. 756

Conditus opidi ad Normannica tempora relatus: & de ijs igitur prædictum, & immani tunc vaſtitate. CAP. III. 757

Louanij Normanni fuerunt, ſederunt, & graui ibi prælio attriti, aut deleti. CAP. IV. 758

Dies eius lætitia , & nunc etiam memoria. Initium interioris opidi, & poſteà portarum è lapide, ac murorum. CAP. V. 759

De Arce ſiue Burgo, non videri perantiquam: nec niſi Comitum domicilium fuiſſe. CAP. VI. 760

Opidi exterioris initium , mœnium operoſitas & magnitudo. CAP. VII. 761

Nomen Louanij paullò vetuſtius, itemque Comitum, qui huic loco fuerunt. Aliquid de Lotharingiâ præmiſſum. CAP. VIII. 762

Reges & mox Duces Lotharingiæ, itemque Archiduces : Comites noſtri in hac parte, & ſtirpe. CAP. IX. 763

Comites hic perpetui: & de Carolo Duce dictum, à quo noſtra magnitudo. CAP. X. 764

Lambertus Comes, aliique ex ordine, ad Godefridum primum Ducem. CAP. XI. 765

De Marchionatu Rienſi, quis ille , & quando acceſſerit. CAP. XII. 767

Idem in Brabantiâ quæſitum: qualis, & vbi ea? CAP. XIII. 768

LIBRI

LIBRI SECVNDI.

Dignitas Ducum Brabantiæ, atque opidi Louanij: Cuius nomen in titulis præualuit. Eaipſa caput Lotharingiæ. CAP.I. 770
Frequentia olim Louanij, & incolentium mira multitudo. CAP.II. 771
Nobilitatem multam fuiſſe, in ſeptem familias diuiſam: eiuſque origo quæſita. CAP.III. ibid.
De hominibus S. Petri, qui item nobilitatis ius habent. Origo & honores. CAP.IV. 772
Plebs olim in militiâ: & hoc fine exercitia, & Gildæ. Tum de Lanificio. CAP.V. 773
Opes Louanienſium, vt illo æuo, notabiles: & pauca exempla. CAP.VI. 774
Pietas & Probitas Louanienſium. CAP.VII. ibid.
Facta militaria eorum, & expeditiones pro religione. Virtus Guilielmi Rodij. CAP.VIII. 775
Facta alia militaria, & virtus in præcipuis prælijs. CAP.IX. 776
Labes vrbis, & in eâ ſeditiones. Prima leuior, ſecunda grauiſſima, Couterelliana: eaſque accuratè deſcriptæ. CAP.X. 778
Seditio tertia, & diro facinore horrenda. CAP.XI. 780
Seditio quarta, & vltima, cum motu miniſque magis quàm præſenti noxâ. CAP.XII. 781
De arce Keſſelſteinâ aliquid: tum Eiconiſmus vrbis. CAP.XIII. 782
De incendiis in hac vrbe. tum de æde D. Petri, eius Canonicis, & Præpoſito. Denique de turre. CAP.XIV. 783
Reliquæ Parochiæ, & earum æuum percurſum: & ſiquid notandum. CAP.XV. ibid.
Virorum Cœnobia. CAP.XVI. 784
Fœminarum Cœnobia, aut cœtus. CAP.XVII. 785
Profana aliquot loca. CAP.XVIII. 786

LIBRI TERTII.

Initium Louanienſis Academiæ, & hîc conditæ cauſſa. CAP.I. 787
Martinus Quintus approbauit. Natalis Academiæ, & Lectionum. CAP.II. 788
Regimen Academiæ, Rector, Conſeruator, Promotor, Senatus. obiter & de Cancellario. CAP.III. ibid.
Halæ noſtræ, ſiue Scholæ publicæ: item Pædagogia, & Collegium trilingue. CAP.IV. 789
Collegia alendæ iuuentuti, Theologiæ, Iuris, miſcella. CAP.V. 790
Vetus Academiarum ſpecimen in Oriente, itemque Æthiopiâ, Africâ, Nouo orbe. CAP.VI. ibid.
Idem in Græciâ, Aſiâ, Italiâ, & Romæ. CAP.VII. 792
Idem in Prouincijs, & Galliâ noſtrâ: nec tamen eadem planè cum hodiernis Scholis facies. CAP.VIII. 794
Loca ſuburbana percurſa, & deſcripta, id eſt tria Cœnobia. CAP.IX. 795
Heuerléa breuiter laudata, & luſtrata. CAP.X. ibid.

IVSTI

IVSTI LIPSI LOVANIVM:

ID EST, OPIDI ET ACADEMIAE EIVS DESCRIPTIO.

LIBER I.

CAPVT PRIMVM.

Occaſio ſermonis, & in rem præparatio.

AMBVLATIVNCVLA inſtituta nobis fuit ſereno die, menſe Sextili, ad collem vrbi vicinũ: idque viſendę antiquitatis. Fama tenebat & tenet, arcem illîc veterem fuiſſe, alij à Iulianis, alij à Normannicis temporibus: cuius veſtigia extarent: & cupido nos ſubijt videre, & arbitrari. Feceram olim (probè memini) ante annos triginta, duce *Petro Diuæo*, qui rerum noſtratium, & quæ ad hiſtoriam veterem pertinerent, cupiens admodum ſed & ſciens erat: feceram, ſed neque attenderam valdè, & in illo æuo vnicus Romanarum rerum, in contemptu ferè ceterarum eram. Nam fateor hoc ſtudium meum, ſiue morbum: nihil afficiebat, præter antiqua, & noſtri aut paullo ſuperioris æui omnia, vt Barbarica & ſordentia, contemnebam. Nunc in parte mutaui iudicium: & quamquam illa immenſum præfero, tamen & hæc in ſubſeciuis habeo, & iuuat etiam maiorum noſtrorum res, ingenia, mores noſſe, & quædã ex ijs in vſum aut exemplum transferre. Ergo hac mente in collem illum iui: qui ad Orientem vrbi huic imminet, & ſubiectam *Diliam* flumen parte vnâ ad Septemtrionem habet; alterâ, verſus Auſtrum, *Loam* collem & ſiluam; antrorſus autem, interiectam vrbi planiciem, pulchram, latam, & viridarijs aut pratis peramœnam. *Keſſelum-montem* vocant: an non à *Caſtello* (quaſi *Caſtel-berch*) quod olim illic fuit? Sic appâret, nec aliud reperio: ſed ad rem, illuc iuimus, & comites fuerunt quattuor è ſtudioſâ noſtrâ iuuentute ſelecti. Miniſtrum meum addo: & quid omitto? canes meos maiores duos, qui auidè ſunt aſſectati, aut prçcurrerunt, vt feruor & ingenium illorum amat. *Mopſulus* meus domi ſeruauit: nec ille viſus, corpore paruo, ætate grãdiuſculâ, ad longiuſculum hoc iter eſſe. Nec mei quidem volebãt me, niſi equitem, ire: ſed libuit vires poſt morbum experiri, & montana illa ac pręrupta equo non faciebant. Ergo iuimus: in viâ è meis vnus; Lipſi, ab exteris ego venio, & è Batauiâ recèns: quàm iuuaret ſcire de Louanio veſtro vlteriora paullò & veteriora! Louanio, quod famâ ſic diffuſum eſt; Louanio, quod mœnibus etiam & ambitu ſic magnum. Et fuitne res tanta? an verum eſt, famam in maius omnia ferre: & maius hîc nihil, quàm quod oculis vſurpamus, affirmandũ? LIPS. Imò affirmandum. ſcitote Louanium rem inſignem, rem hiſtoriâ & notitiâ dignam fuiſſe: ſed fuiſſe, & fato rerum humanarum huc redactum. Quid enim nunc, niſi vos pauci ſtudioſi, ſuſtinetis? Pauci, ſi meum adoleſcentiæ æuũ video: & ante annos trigintaſeptem, ſcio ad ſeptena aut octona millia eorum, qui Muſis operabantur, domicilium hîc habuiſſe. Pulcher aſpectus! cùm Batauî, Friſij, Menapij, vlteriores Germani, & magna nobilitas occurreret: cùm Galli, Britanni, Hiſpani, Itali, & è longinquis etiam gentibus Europę. Hæc nos vidimus, & mixti ijs fuimus: nunc, *Heu!* neque aliud quàm *Heu*, dico. AVD. At Lipſi, bone doctor, quin tu inter ambulandum paullò altiùs repetita hęc nos edoces: & tempus viamque fallimus delectabili ſermone? LIPS. Licet. nam amo locum, eiuſque memoriam cupio ire propagatum. quidni? veteris meæ parentis, & pæne patriæ: quoniam & *Iſca* mea hanc dominam & velut matrem vrbem agnoſcit: & maiores etiam mei quidam originem illinc ducunt. Vt hæc non ſint;

ſint; Muſæ & illæ artes, quas colimus, hîc locũ habent: & nosipſi quot iam annos aut diſcimus hîc, aut docemus? Certè adficior, & illuſtrare opidum ingenio, ſtilo, voce capior: & iam audite. Nam ordior. vos ingeniorum Muſæ præſides, tu mater earum Memoria, adſpirate, & per obliqua aut obſita æui euntem ducite, & in tenebris prælucete. Tenebris, quas paucitati ſcriptorum aſſignamus: & malo fato, neque noſtrâ neque aliâ linguâ, res maiorum curioſè aut fideliter proditæ; & pauca quæ exſtant, fabulis aut ludibrijs aſperſa, melior mens non admittit. Vulgus probat, imò iactat, ſcio: & ab Hectore & Phrygibus, aut Romanis, ſiue etiam Scotis, petimur; & ſeries deinde texitur: dij deæque, quàm non vana ſolùm, ſed ridicula! & pueri, qui fari incipiunt, aſpernentur. Itaque talia ne exſpectate: vera & ſeria amamus; & vbi ea deſunt, ſilere aut opinari.

CAPVT II.

De æuo & nomine Louanij, reiectæ opinationes leues, aut fabellæ.

VENIAMVS ergo ad inclytam hanc, & Homeri verbo * *ἀριδείκετον* vrbem: à capite inquiramus. *Quando, Quanta, Qualis* fuerit: & diſtinctè de Æuo, Magnitudine eius, & Progreſſu aut Regreſſu dicamus. Hi limites ſermonis noſtri erunt: non excedam: ordinem amo: ſi facio, reprehendite me, & intemperantias coërcete. AVD. Certè ordinem amas, gloriari potes: & eâ te palmam non auferet hæc, fortaſſe nec prior ætas. LIPS. Tu amanter, vt ſoles: ſed *baccare frontem mihi cinge*: nos pergamus. Quæſiui, *Quando?* & hanc inter primas laudes opida ſibi vindicant, antiquitatem & æuum habere. An noſtrum Louanium? Si nomen hoc vides, non opinor: perantiquum non eſt. ſi quorumdam ſenſum aut opinationes; Cæſarem & Romanos licet iactare. *Grudios* ille memorat: ecce ſunt, qui Louanienſes interpretentur. AVD. Bonâ veniâ: non ſunt illi, minimè gentium: & Brugenſes iam ſibi varijs argumentis adſumpſerunt. LIPS. Per me habeant: vtrumque opidum amo, & vtraſque, vt olim appellaui, Belgicæ noſtræ Athenas. Sed mihi crede, neque hic neque ibi firmitas eſt: ventuli opinionum ſunt, quibus nimis indulgent, & ferri ſe ijs patiuntur ingenia quædam huius æui. Conuenit in illos hoc magni vatis:

* ——— *Ψεύδεα πολλὰ λέγειν, ἐτύμοισιν ὁμοῖα.*

AVD. At alia opinio veracior, *Leuacos* Cæſaris eſſe: & magis, ſi *Louacos* ſcribas. Quid caput moues? LIPS. Etiam abnuo. Ecce *Leuacos* noſtros finitimos, *Lewenſes* eſſe, nónne vero, certè verbo, propiùs alludet? Quis autem feret te aut alium, pro arbitrio reſcribentem? Dicamus, quod res eſt: ignota hæc eſſe, & Æui caligine quâdam inuoluta, aut ſepulta. At ipſum *Louanij* nomen ſatis priſcum eſt: & inuenio ante annos circiter DCCXX. *Reginoni* nominatum. Quin vetuſtius tamen fuerit, vix ambigo: ſed firmo teſtimonio (quod ad opidum quidẽ attinet) aut deſcripto, aliam tabellam vix licet proferre. AVD. Imò alia teſtimonia. Annales noſtri habent, *centũ ſexaginta* ante Chriſtum natum annis, *Lupum* quemdam Scotorum dynaſtam ſiue regulum, hoc opidũ condidiſſe, & nomen à ſe indidiſſe. LIPS. Qui Annales? illinc plebeij & triti, quos pleroſque (& initia præſertim) ſomniculoſa anus condidiſſe videatur? Da veniã rem dicenti: ſunt hæc * *παίδων ἀθύρματα*, & verè * *ἀδρανέοντες ὄνειροι*. Atquin etiam hoc audiendũ eſt, Lupum iſtum nomẽ à ſe dediſſe opido, & *Lupoſinam* appellaſſe: quod Galliſſantes *Lou-ſin* mox dixerunt. O bellaria! diripiamus. Nugæ, nugæ, ſine capite, ſine auctore: tã hercle quàm illud, tempore Iulij Cæſaris templum *Veſtæ* hîc fuiſſe, ipſo loco (viden' quàm ſignatè?) vbi nunc *Diui Michaelis* eſt: & quia ibi laudes dijs ſolent dicere, quod noſtrâ linguâ *Louen* eſt, *Louanium* appellatum. Quid tibi dicã? piget vel tangere, quæ alij amplectuntur: & quis huic narratiunculæ color? Scilicet templũ Veſtæ in opidi portâ ſolent condere: (nam ita ibi eſt) aut laudare deos tantùm in Veſtæ. Quòd ſi alibi & in alijs opidis: cur hæc nomenclatura hîc eximia? At ego nugas ago, cùm refello: de re cenſeo. Louanium, quod nunc comparet, ſub illa Normannica tempora atque annos qui in Reginone, conditum fuiſſe: (mox videbimus) nomen autem ab ipſo ſitu, linguâ noſtrâ inditum olim tractui huic eſſe. Eſt ad Orientem, quò nunc imus, ex aduerſo ecce collis & ſilua iſta: quam *Lo* etiamnunc vocant, & *Lo-bergh*, & *Lo-boſch*: eſt & ſubiecta iſta pulcherrima planicies, ad flumen, quã vetus lingua *Ven* dixit. Inde *Venæ* Batauorum etiam hodie, vnde ceſpes ille vſtibilis eruitur: & ſuperioribus annis, certò comperi in pratis hîc Martinienſium, quæ vocamus, idem genus eductum. Ergo *Louanium*, ſiue vt vulgata & vera vox eſt, *Louen*: dictũ quaſi *Lo-uen*, humida

* valde celebrem
* dicere vana haud abſimilia vero
* Luſus puerorum.
* Somnia tenuia.

* Vetus Louanium

mida planicies iſta *Loæ* ſubiecta. Latini *Lovanium* fecerunt, Gallicam magis pronunciationem *Louuain* ſecuti: & nos retinemus, etſi in priſcis diplomatibus aut libris, mutato genere, *Louaniam* plerumque legi. Neque aliter ſanè, Thomas Cantipratanus, qui ante trecĕtos quinquaginta circiter annos hîc vixit, ſcripſitque. Virum perdoctum etiam noui, qui in ſuis ad me litteris ſemper *Lovvanium*, duplici *v v.* ſcribit: ſed quâ cauſâ, & an cauſsâ, fateor me ignorare.

NOTA.

1. Thomas Cantipratanus inter diſcipulos Alberti Magni, atque ordinis eiuſdem ſiue cœtus, obijt anno ∞.CCLXIII. Scripſit de Apibus myſticis varium & iucundum opus, ſalubribus monitis exemplisque refertum: ſunt & qui Ariſtotelis verſionem veterem, quæ in ſcholis obtinet, illi eant adſcriptum.

CAPVT III.

Conditus opidi ad Normannica tempora relatus: & de ijs igitur prædictum, & immani tunc vaſtitate.

De nomine, hoc ſcio: de primo conditu, diuinum oporteat eſſe, qui certò dicat. Illud habeo aſſerere, Normannicis illis temporibus clarum fuiſſe, aut certè inclaruiſſe: & maximè à ſtrage, quam piratica & prędatoria ea gens ingĕtem & memorabilem hîc eſt paſſa. Res ita habet. Normanni, colluuies hominum, à Septemtrionis oris, itemque viciniore Germaniâ, exigua primò manus, mox pro ſucceſſu auctis viribus, ingentes claſſes, multa hominũ millia, per annos aliquot, imò ſæcula, in Galliam, Britanniam, Italiam, Siciliam, Græciam ipſam immiſerunt. Incredibile dictu eſt, quas clades dederint: & Gothi, Hunni, Vandali, modeſtiæ laudem habeãt (ſiquis comparat) præ iſtorum rapinâ, cęde, flammâ. Horror me tenet, fateor, recolĕtem: & priores illi Barbari impetu valuerunt, & velut fulmen percuſſerũt, abierunt; iſti iterarunt, redierunt, & repetitis tamquam ictibus Europam, irâ quâdam Numinis, non dicam afflixerunt, ſed perdiderunt. Prima origo à *Saxonibus*, qui claſſibus littora infeſtarunt, iamtum à *Conſtantini* temporibus: & ſcriptores ab eo æuo, aut infrà, meminerunt. Ijdĕ iuſto exercitu Britannias inuaſerunt, ceperunt, tenuerunt: denique mox Normanni in vicem locumq́; veniunt, & ab anno Chriſtiano DCCC. auditum hoc nomen & formidatũ. *Caroli Magni* imperio primùm innotuêre, & nihil vim aut magnitudinem viri reueriti, Galliæ & Germanię limitem inuaſerunt. Sed primò limitem: mox per fluuiorum ora ſe inſinuantes, ipſa penetralia petiuerunt florentiſſimarum regionũ. Quod maximè accidit *Caroli Calui* imperio, circa annum DCCCXLVI. cùm *Godefridus* eorum rex in Friſiam appulit, claſſe ducentarum nauiũ: prœlijs aliquot incolas & accolas vicit: ac denique vectigalis nomine *centum viginti argenti libras* accipiunt, & in annos paciſcuntur. *Friſiam* autem latè illa ætas appellat, & Hollandiam ipſam (obſeruaui) includit. Nam & *Rineburga* & *Fladertinga*, Friſiæ (ſiue, vt ipſi, *Freſiæ*) vrbes memorantur. Atque hęc vaſtatio viginti annos tenuit: cùm domum reuerſi, ciuili factione & bellis diſtinentur: non tamen in longum: iterumque Galliam repetunt, atque *oram Ligeris fluminis occupantes, Nannetenſem, Andegauenſem, Pictauenſem, Turonicã prouinciam crudeliter ſunt depopulati.* Ita Regino & Sigebertus: & vidéſne florentiſſima Galliarum atterita? atque illinc in Germaniam auſi, à *Ludouico Secundo* Imp. repulſi ſunt, ſed non cæſi aut fracti. Nam ecce iterùm mox in Galliam, & *duo ſimul reges* (verba Reginonis dabo) *Godefridus & Sigefridus, cum* INAESTIMABILI MVLTITVDINE *peditũ & equitum aduenêre.* Peruagâti deinde ſunt (è Sigeberto aſſumo) *Franciam & Lotharingiam, Ambianum, Atrebates, Corbeiam, Camaracum, Taruennam, fines Morinorum,*[1] *Menapiorum, Brachatenſium, omnemq́ue circa Scaldim fluuiũ terram. Inde VValam fluuium ingreſſi, totam Batauiam, palatium etiam Neomagi* (*ingentis magnitudinis*, ait Regino, *miriq́ue operis*) *incendunt.* Heu cladem! & vis metiri? metire animo maximas & pulcherrimas regiones. Breui ſermone hæc dicuntur, & tranſeuntur: ſed attenta miſerationem habent, & ſtuporem. Neque etiam finis. *Per Moſam mox aſcendunt, & Leodicum, Traiectum, Tungros, Coloniam Agrippinam, Bonnam, cum adiacentibus caſtellis comburunt. Aquis in palatio equos ſtabulantur, & palatium incendunt: præterea monaſterium Stabulaus, Malmundarium, Indam, Prumiam.* Hæc ita Sigebertus: Regino & alij addunt, *combuſtum Tulpiacum, Iuliacum, Noueſium*, alia minora. Et modicâ quiete ſumptâ, anno ſequẽti Moſellâ flumine ſubuecti, *Treuerim incendunt, & Metim vſq; perueniunt, ibique prælio vincunt, & Epiſcopum occidunt.* Bone Deus, quod flagellum, imò quam procellam iræ tuæ in Europam immiſiſti?

Anno Chriſti CCCCXXVIII.

Anno DCCCLXVI.

Anno DCCCLXXXII.

neque alia exſequor: iuiſſe in Italiam, Siciliam, Græciam, & Byzantium ipſum.

NOTA.

1. Menapij, quos alij *Menapiſcos*, & *Pagum* item *Menapiſcum* ſcribunt, fuere ſupra Monnos, id eſt, ſuperiora Flandriæ tenuerunt. Orti ab illis Cæſaris Menapijs videntur, & migratione huc veniſſe.

CAPVT IV.

Louanij Normanni fuerunt, ſederunt, & grauiibi prœlio attriti, aut deleti.

AD rem meam & inſtitutum apto. Illi igitur, anno pòſt, *Franciam repetentes* (ait Regino) * *Sonum fluuium intrant, ibíque conſederunt. Et poſt multas incurſiones, à Carlomanno, rege Francorum, duodecim millia argenti probati pondo, pro tributo, exigunt: & ſic in duodecim annos pacem promittentes, mare repetunt.* Ecce pactionem: etiámne pacem? non fuit: & ô perfidiam! Pecuniâ illâ, aliiſque muneribus acceptis, ſtatim poſt annum, mortuo Carlomanno, redeunt: cauillati, *ſe cum rege Francorum, non etiam cum Francis fœdus pepigiſſe.* Atque ita, vt ad noſtra iam veniamus, *à Sono exeunt* (ait Regino) *& in regnum Lotharij rurſus reuertentes, in loco, qui dicitur* LOVEN, *caſtra metati ſunt: & continuis infeſtationibus vtraque regna fatigant.* Quæ vtraque? Galliæ, & Lotharingiæ: quæ iam auulſa erat, vt in loco dicemus. AVD. Satis hæc mihi mira: quippe piratas, & nauibus aduenisse eos facis: & tamen narrationes tuæ ad penetralia terrarum ducunt. Sanè Louanium noſtrum ſatis longinquum à mari eſt: quid *Treuiri, Atrebates, Camaracum,* & quæ narraſti? LIPS. Et verè narraui: ſed tetigi obiter & prædixi (parùm à te obſeruatum) fluminibus ſe inſinuaſſe, atque ita ad vlteriora & interiora veniſſe. Præſumendum igitur, magnas minoreſque naues habuiſſe: atque illis in ſtatione alibi relictis, his minoribus aſcendiſſe, & quæ etiam tuta ab eâ peſte videbantur, vaſtaſſe. Sic Louanium nunc veniſſe: etſi Dilia noſter grandiorum nauium non eſt tolerans, ſed modicas tamen admittit. Ergo iam Louanij ſunt, & hærent. placuit amœniſſima planicies, & in ambitu agri fertiles: nec procul Scaldis & mare, ad quod in diſcrimine recurrant. Miſit quidem in eos exercitum *Carolus Craſſus* Imp. ſed, præter dedecus, nihil retulit: atque ipſi animo auctiores, biennio pòſt *à Louanio exeuntes* (iterùm Regino) *Sequanam ingrediuntur, & Pariſios obſidione cingunt.* Mittit & tunc Imp. *Henricum Ducem*, cum valido exercitu: ſed illi aſtu militari, foſſas leui ſtipulâ & terrâ integunt, & Henricũ neſcium præcipitant, turbant, cædunt. Denique poſt annuam ferè obſidionem, argento accepto, abeunt: pars in *Normanniam, quam ad incolendum à rege accepit;* pars aliò delapſi, & hoſtiliter *Burgundiam, Senones, Trecas vrbem incendunt, & Virdunum ac Tullum vſque omnia populantur.* Videtis per florentiſſimi regni membra, & ipſa, vt ſic dicam, vitalia, graſſari Barbaros? Pergunt etiam, & Britanniam atque Aremoricos petunt: ſed repulſi, *duodecim millia ſuorum amittunt.* Ita Lotharingiam noſtram iterùm repetunt, & circa Moſam fluuium, obuijs Arnulphi Imperatoris copijs, *cùm torrentem qui dicitur Gulid tranſiſſent, ſubſtiterunt.* Ingens ibi pugna, ſed Barbaris pro meliore fuit: & cadit inter alios *Sundolchus* (quibuſdam *Sundaroldus*) Archiepiſcopus Moguntinus; cadit & *Arnulphus* Comes, limitis Præfectus; & ex alijs multa millia. AVD. Ne graue ſit, quis ille *Gulid* torrens? & iuuet noſſe à clade iſtâ memorabilem, nec longinquum nobis locum. LIPS. Haud liquidò dicam. ſuſpicor eſſe in *Falckenburgenſi* tractu, paullò infra *Traiectum* opidum: vbi *Vll* riuus cernitur, & quà Moſâ excipitur, pagus qui [1] *Guel* nomen etiamnunc habet. Eſt & *Guelpen* in viciniâ riuus, & pagus: veſtigia illius nomenclaturæ. Sanè Regino paullò pòſt, *Guliæ locum* etiam dixit. Sed iam adeſte, & tot iſtis triſtibus lætiora ſubnectamus. Arnulphus enim Imp. ſeriò iam excitus, & de ſalute non de dignitate ſolùm anxius, pace cum Sclauis Morauiſque factâ, *vires vtriuſq; regni* (Germaniæ & Galliæ) *contrahit,* & ipſe approperat, ſuo ductu rem geſturus. *Quod illi cernentes* (Reginonem recito) *ſuper fluuium, qui Thilia dicitur, ligno & terræ congerie, more ſolito ſe communiunt: & cachinnis & exprobrationibus agmina laceſſunt, ingeminantes vt memorarentur Guliæ, turpiſque ibi fugæ.* Hæc & in Fuldenſibus Annalibus reperio, ſed corrupta, his verbis: *Normanni, deuaſtatâ ex maximâ parte regni Hlotarici regione, prope fluuium* * *Clyla, loco qui dicitur* * *Louonnium, ſepibus (more eorum) munitione ſeptâ, ſecuri conſederunt.* Facile ea ad verum dirigere: nos ad pugnam & victoriam eamus. Imperator enim, propinquo diſcrimine, ſuos

Margin: * Hodie Somona in ſcedis, Somna. — Anno DCCCLXXXV. — Anno DCCCXCV. — * Volt Diliam dicere. — * Eſt Louanium.

ſuos excitat: iniurias illorum, atque impia facta, commemorat. *Nam cui ſexui, ordini, ætati tot annos, in tot regionibus, pepercisſe? non ſenibus, non pueris, non ſacrati ordinis viris fœminisque: quos viles ad prædam, ludibrio mactaſſent. Immanes*, inquit, *belluas, non homines, niſi à facie, videtis. Nihil auaritiæ, nihil libidini, nihil ſæuitiæ exceptum: nec imperium aut gloriam, prædam ſuam & alienum exitium quærunt tantùm. Et hominum dico? tectorum & ædium: templorum etiam, & contemptu religionis in Diuos ipſos ferrum ignemque capiunt, & graſſantur. Exardeſcite. & dolorem veſtrum in vltionem, iram in virtutem conferte. Agite Dei hominumque cauſſam, & pulcherrimum titulum induite, Orbis terrarum defenſores. En robora hic Germaniæ, & Galliæ; quidquid virium aut ſpei eſt, in manibus veſtris poſuimus: has exſerite, viros oſtendite, victores olim & nuper tot gentium, & noui imperij conditores. Pacem aut pacta cum hac latronum & ſacrilegorum colluuie nemo cogitet: vincendum, aut moriendum eſt: & vincetis, ſi perſuaſi eritis mori. Iterùm dico*, VINCETIS, *& in hoc omine ſigna canant.* Dixerat Imperator apud alacrem iam inſtinctumque exercitum: & quia hoſtes flumine aut palude claudebantur, nec in equis facile eos aggredi; omnes clamant equos dimittendos, hoſtem in receſſu ac latebris ſuis quærendum inuadendumque: & faciunt. Nec illi ſegniùs pro ſalute arma expediunt, ordines inſtruunt, ſubſidijs firmant; tot prœlijs & victorijs docti, vel feroces. Concurritur, impellunt & impelluntur; cædes, gemitus, clamor miſcentur; & ambigebat etiam Victoria, donec *Deo vires cælitus adminiſtrante, vſque ad internecionem ferro hoſtes cæduntur: ita vt ex* INNVMERABILI *multitudine, vix reſiduus eſſet, qui ad claſſem nuncium reportaret.* Hæc Regino, quem libenter aduoco, haud longè nimis ab eâ ætate remotum. Sed & Fuldenſe Chronicum quædam ſuppeditat, ſcribitque in fugâ pleroſque flumine merſos, *ita vt cadaueribus interceptus alueus, ſiccus appareret.* Cæſos etiam *duos eorum reges, Sigefridum & Godefridum; regia ſigna* XVI. *ablata, & in Bauariam, teſtimonium victoriæ, tranſmiſſa.* Addit & illud mirum, à *parte Chriſtianorum* VNVM *tantùm hominem occiſum, idque compertum* affirmat. Quid Helmoldus cognomento Presbyter? *Centum millibus paganorum proſtratis in bello, vix* VNVS *de Chriſtianis cecidiſſe repertus eſt.* Quem Helmoldum ante annos circiter CCCC. in Germaniâ ſcitote ſcripſiſſe: & ex eo obſeruate de C. *millibus* (alij XCV. numerant) occiſis. Egregia victoria, & quæ furorem Barbaricum non repreſſit ſolùm, ſed exſtinxit.

Lib. I. Chron. cap. VIII.

NOTA.

1. *Gue; nomen.*] Neque enim ipſum *Iuliacum* eſſe arbitror (quod olim amicum video ſentire) etſi nomen alludit. Nam ex Reginone, ad ipſum Moſam hæc geſta, à quo diſſidet ſane id opidum.

CAPVT V.

Diei eius lætitia, & nunc etiam memoria. Initium interioris opidi, & poſteà portarum è lapide, ac murorum.

AVD. Certè egregia victoria: & ô felix Louanium, in cuius finibus ea parta! LIPS. Imò in oculis eius, & pænè dicam noſtris, parta. Videtiſne planiciem iſtam ad ſiniſtram, Diliam verſus, quæ montem *Keſſelium* (quò nunc imus) interiacet, & *Arſchotanam* portam? Prata ſunt, & quædam etiamnunc paluſtria: ego nihil ambigo in eoipſo loco pugnam hanc pugnatam. Sanè porta ea ab antiquo dicta, 1 *Duilach-poorte*: ſiue à paluſtribus (*Doy-laeghe* nos ſic appellamus) ſiue à mortuis, *Doo-laeghe*, & quòd cæſi ibi ſepulti. Victoriæ quidem eius illuſtris memoria hodieque agitur, ſed non omnibus gnara aut obſeruata. Nam dies ille feſti publici, qui nunc inſtat, Kalendis Septembribus, quem Supplicatione annuâ, ludis, conuiuijs, lætitiaque celebramus, originem iſtam habet: & monumentum eſt feliciſſimæ illius pugnæ. Hoc Annales dicti Fuldenſes mihi aſſerunt, & diem hunc celebrem, auctore ipſo Arnulpho, probant. *Eodem in loco*, inquiunt (vbi pugnatum) *die .... Kal. Letanias rex celebrari præcepit: & ipſe, cum omni exercitu, laudes Deo canendo* PROCESSIT, *qui talem victoriam ſuis tribuit.* Habetis *Letanias* & preces, habetis *Proceſſionem*: quæ pius Princeps pro militari triumpho vſurpauit, & diem eumdem poſteris ſacrauit. Quem diem? in Chronico deficit, & lacuna eſt: ſed facilè ſupplebitur, *die Septembr. Kalendarum.* Nam ſic res fuit, & memoria nunc manet. Atque hæc igitur (vt in argumenti mei lineam redeam) prima Louanij mentio eſt: neque opidi tamen, ſed loci. Obſeruate Regi-

Reginonis verba : *in loco, qui dicitur Louen:* & potuit ipſa planicies aut tractus ſic dici. Potuerunt & domus paucæ, aut vicus eſſe, more veterum Germanorum: de opido ſanè aut caſtro, nihil etiam lectum. Et vultis ſententiam meam promam? Opinor ab hac victoriâ, & à Normannorum iſtîc ſeſſione, Louanio ortum, aut certè frequentiam datam. Nam manſerunt, vt in opportuno loco, per annos circiter vndecim; ſi pugna iſta fuit anno DCCCXCV. vt Sigebertus atque alij numerant: aut octo, ſi anno DCCCXCII. vt quidam. Quomodocumque; probabile, imò verum eſt, quòd ſeſe tanto illo tempore munierint, ædes aut tabernacula ſtruxerint, ſibi receptaculum & ſuis prædis. Hoc diſertim in Reginonis verbis erat, ſi attendiſtis: *Ligno & terræ congerie* munitos fuiſſe: hoc in Fuldenſi Chronico, *ſepibus munitionem ſepſiſſe.* Intelligunt vallum feciſſe, more inferioris æui; terrâ infrà, ſupernè ſudibus infixis firmatum. Atque ego hoc initium opidi fuiſſe arbitror: & confluxiſſe ad felicem locum, & victoriâ recenti inſignem, plures accolas aut aduenas, & caſtra illa in vrbem vertiſſe. AVD. Víſne ergo interius iſtud opidum (nam de exteriore aliud eſt) Normannica illa caſtra & munitionem fuiſſe? LIPS. Hoc volo. quid ergo? inquies. etiámne Portæ, & muri iſti ſunt ab illis? Hoc nolo. imò de muris cõſtat ex archiuis vrbicis (etſi pauca talia ibi notantur) conſtat, inquam, è lapide primùm ſtructos anno ∞.C.LVI. quod fuit *Godofredo tertio* Duce noſtro imperante. Diu herclè pòſt Normannos: & euſque è terrâ aut ligno manſiſſe. Quid Portæ? palàm vetuſtioris operis ſunt, & facilè ſexcenteſimum, aut vltrà, annum (ſiquid mei iudicij eſt) æquant. Inſpicite. & præſertim illam quæ * *Lupina* dicitur, domui meæ vicinam; illam *Sancto-Quintinianam*; illam *Michaelinam*: manifeſta veſtigia æui & antiquitatis præ ſe ferunt. quod idem in reliquis etiam (credo octo eſſe:) ſiquis examinat, & à fundamentis curioſè luſtrat. Nam ſuperiùs, nouella manus ſæpè interuênit, & per partes, cùm labi cœperunt, ſunt inſtauratæ. AVD. Sanè de *Lupinâ*, veterem addico: & ſunt qui eam quoque trahant in argumentum *Lupi* illius conditoris. LIPS. Gerræ. Lupi duo inſculpti, etſi nunc exoleſcentes, comparent, cum viro aliquo, ſiue Deo medio: & ſunt qui Martem fuiſſe opinentur. Tempus exêdit, neque lapis firmiſſimus eſt contra eius cælique iniurias: & ideò haud liquidò diſcernamus. Ceterùm reliquæ duæ præſertim quas prædixi, nihil antiquitate huic cedunt. Quid tu Rubeni? nam dicturire aliquid videris. AVD. De lupis illis inſculptis, cauſſam requiro. LIPS. Apollo ego ſum? & vis diuinem? Potuit fortuitum aliquid eſſe: & lupus aut lupi eo loci capti, ſiue interfecti. Potuit inſigne eſſe Martialis gentis: potuit & ab arbitrio ſculptoris ornamẽtum aut parergon apponi. Quid etiam? Dei illius (ſiue Mars, ſiue Faunus potiùs capripes fuit, vt mihi videtur) comites atq; aſſeclas liceat cẽſere. Nam in iſtis trepido pede imus:

* vvolf-poorte.

Quale per incertam lunam, ſub luce malignâ,
Eſt iter in ſiluis. vbi cælum condidit vmbrâ
Iupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.

Vnum illud ſcio, primum opidum ſine muris, ſine lapideis portis fuiſſe: & has tamen ante illos ſtructas: quid ita? quia maioris ſcilicet vſus, & pænè neceſſarij ſunt, ad claudendum, ad reſerandum. AVD. At ſatis mirum, tam ſerotinos muros circumiectos. LIPS. Non mirum. maiores noſtri non ſic curioſi, aut politi: neque Italiam cogita, aut Romanos. Adſpice vicinum iſtud & vetus *Leodicum*: neque id quidem muros habuit, niſi à ſexcentis paullò ampliùs annis. Sigebertus: *Anno* DCCCCLXX. *Rogerus ordinatur Epiſcopus Leodicenſium. hic muro vrbem circumcinxit, & ædificiis honeſtauit.*

NOTA.

1. *Duilach-poorte.*] Aliquid conijciens & ambigens dico. Sed addo, poſſe videri dictum quaſi *D'vvtlaege-poorte:* quia fluuio ibi grãdi & coëunte, merces exponuntur & imponuntur: quod hodieque obtinet.

2. *Lupinâ.*] Quam audio, in ſchidis quibuſdam, *Portam Priapi* dici: quaſi illi imago inſculpta ſit eius Dei. Sed audio, non etiam vidi.

CAPVT VI.

De Arce ſiue Burgo, non videri perantiquam: nec niſi Comitum domicilium fuiſſe.

OPIDI igitur hæc origo: quę *Burgi*, vt vocamus, ſiue Arcis? Nam ea extra vetus hoc Louanium eſt, in colle qui flumini imminet, ad Septemtrionem obuerſa. *Iulium Cæſarem* auctorem inſcribũt, ſcio, & indignentur abnuenti: tamen ego, vt Æneas, has vmbras opinionũ gladio rationis diuerberem, & leui ictu fugem. Cæſarem hîc fuiſſe, non equidem eo negatum: quis dicit caſtra aut præſidium habuiſſe? quis arcem condidiſſe? Ipſa

Ipſa ſtructura ſcilicet! quæ adeò Iuliani aut Romani operis non eſt, vt vix Barbarici vllius vetuſti. Sunt in parte occiduâ muri, fateor, lapides aliqui exeſi, attriti: ſed ne imponant, & antiquitatem perſuadeant, ex illo fragili genere, arenoſo, cinericio aut ſubruſſo, & quod in puluerem ex facili ſoluatur. Non ſunt, inquam, ferendo æuo. Enimuerò ſiquis in Italiâ aut prouincijs antiqua opera vidit, primo adſpectu iſtud deſpuet: rude, vile, informe, & vt iterùm dicam, Barbaricæ ac nouitiæ ſtructuræ. Videtur tamen meminiſſe eius ante annos ferè quingentos Sigebertus: *Anno*, inquit, ∞.C.XII. *Henricus Imp. Godefridum Ducem cum exercitu in fines Bratuſpantium mittit, ad obſidendum caſtrum Louanium: ſed inefficax redut.* Hoc ſcimus fuiſſe tempore *Lamberti* noſtri, primi Comitis: ſed cur de Arce magis, quàm opido accipiunt? Ego de iſto. & ſcio ſæpè *Caſtra* ab illius æui ſcriptoribus nominari ipſa opida (quia Caſtrorum militarium ritu, vallo & foſſis clauſa:) arces autem, *Caſtella*. Ita *Caſtrum Antuerpiam, Gandam, Valentianas*, atque alia lego. Arcem igitur iſtam, ſiquis meum ſenſum quærit, cenſeo à Comitibus noſtris ante quadringentos aut circiter annos ſtructam, ſibi domicilium: vt ſolent illâ tempeſtate libenter in edito ædificare, & habitare. Argumentum, quòd *Henricum Primum* Comitem Annales tradunt *in Arce interfectum*. Ergo in eâ agebat: atque etiam abſens *Burggrauium* (ſic vocabant; id eſt, *Arcis-comitem*, ſiue Præfectum) habebat, qui vice ſuâ incoleret & curaret. Lego inſtauratum hoc ædificium, publico Senatus huius decreto & ſumptu, anno ∞.CCC.LXXV. atque ea eſt, quam nunc videtis. O antiquitatem! rideamus. Quid autem anteà fuerit, liquidò neſcio: maius aut elegantius ſuſpicari vix poſſum, etſi in æſtimatione locus habitus, quia vetuſta ſcilicet Comitum ſedes. Itaque & liberos ſuos ferè hîc locabant, & alebant: etſi alibi iam, aucto imperio, domicilium ſuum haberent. Quod ad inferiora tempora obſeruatum, *Carolus* noſter *Quintus* dicet: qui cum ſororibus ſuis puer hîc eſt educatus. Lego & exteros Principes, ſiqui aduenirent, metationem accepiſſe, & velut Anno ∞. CCC.XXVII. per honorem in veteri Aulâ collocatos. Sic *Eduardus* ille, rex Angliæ, qui *Philippo* Galliæ bellum fecit, cùm in Belgicam veniſſet, ſocietatem & auxilia rogaturus; cum vxore totam hiemem in Arce egit. Et verò proſpectus circùm pulcherrimus eſt, aër etiam purus & ſalutaris. Puteus in eâ miræ profunditatis: egregium opus, & quod vnum ibi notes.

CAPVT VII.

Opidi exterioris initium, mœnium operoſitas & magnitudo.

QVID iam? de Exteriore etiam opido requiritis? neque illud antiquum eſſe, ſed æuo pòſt, alteri circumiectum, oculi ſtatim affirmant. Scilicet vetus illud Louanium florere cœpit opibus viriſque, & aucta deinde per lanificium maximè multitudine, opus fuit pomœrium producere, & vaſtum hunc ambitum includere, quem videtis. Quando id factum? Archiua produnt, *cæptos muros eos ſtrui anno* ∞.CCC.LVII. *& biennio ſtatim perfectos.* Id fuit *VVenceſlao & Ioannâ* Principibus, quorum imperio & floruiſſe & defloruiſſe hanc vrbem, verè dicam. Quid tibi eſt Santene? quid corrugas, & aſpernaris? AVD. Non equidem reijcio temerè; ſed diffido & ſubſiſto. Tantúmne opus *biennio*? nam ego oculis pedibuſque peragraui, & cogitatione menſus ſum: magnum, diffuſum, elegans, validum, multiplex: nec mihi videatur vel decennio vnum opidum confeciſſe. Opidum? prouincia ſi concurrat & conferat, multum ſit vel ſic abſolutum in eo ſpatio eſſe. LIPS. Atqui fuit, ne ambige, nec publicis ſcriptis fidé detrahe, quæ clarè adfirmât. Et quid potuit illo æuo teſtatius eſſe? At tu noſtram inertiam aut impotentiam conſideras fortaſſe: qui validi ſumus tantùm in vitia & luxum. Maiores noſtri priuatim haud diuites, publicè erant: & in patriæ vſum aut ornamentum liberaliter ſua impendebant. Sed caput rei, ſe quoque impendebant. id eſt, ipſi ciues atq; incolæ, credo & accolæ, manus accommodabant: & gratuito labore magna pars hæc operũ ſurrexit. Ipſi qui mercedem capiebant; exiguam, vt tunc res erat, & annonæ laxitas. atque ita hîc & alibi templorũ moles, ædificia publica ſtruxerunt, quæ miremur magis, quàm imitemur. Sed totũ igitur hoc opus biennio. quale? videte mihi foſſas iſtas primùm latas, profundas; atque eas ſæpè per viuum ſilicem, aut ſcrupoſam terram, percuſſas. Videte muros lateritio pulchro opere, & ſectis deinde lapidibus albis, latis magniſq;, interſtinctos aut intectos. eoſdem validis fundamentis

ab imâ foſſâ eductos: ſic vt operis tertia pars vix veniat in adſpectum. Videte turres denſas & altas, quæ diſtinguunt: atque infra eas fornices & cryptas, robuſto opere, ad condita, aut vſus militares. Videte & portas, & pontes alibi, magnifica omnia, & è candenti ſecto lapide: denique opus ipſum totâ facie æquabile & vniforme, quod nec Inuidia carpat. Iam ambitus, quantus eſt? non de opinione, ſed menſione dicam: quæ inſtituta anno ∞.CCCC.XXVII. procerum certamine fuit. Erant hîc Aulici complures cum ipſo Duce, per occaſionem inſtitutæ nuper Academiæ: & fortè ſermo de vrbis huius magnitudine, & ecquid aliæ finitimę æquarent, aut ſuperarent? Sermo primùm, mox ſponſio: atque ea inter quattuor Dynaſtas, *Schonuorſtium, Veſemalium, Dieſthemienſem, Bergizomienſem.* Incaluerant, & miſerũt gnaros talium, & metiri iuſſerunt: compertumque eſt, *Louanium ſuperare Gandauum tribus virgis, Leodium octo, Lutetiam decem, Coloniam octodecim.* Hæc fideliter ex Archiuis: videtis, quid inter finitima opida interſit, quæ magnitudine ſe iactant: videtis etiam, palmam Louanio eſſe datam. AVD. Videmus, & fauemus: ſed *Virgas* hîc quid appellas? LIPS. Perticas, quæ alibi *ſedecim pedum & ſemis* ſunt; hic ferè *octodecim*, aut & *viginti*. Neque tamen adhuc iuſtam magnitudinem Louanij habetis: ſed ea vel ex ambulatione prompta eſt, & interiore mœnium ambitu (plus in exteriore) *ſeſquimilliare* noſtrum circiter continere ſæpè ſumus experti. AVD. Et ego tecum. ſed Roma illa quanto maior? LIPS. Et aliæ vrbium veteres: ſed has omitte, noſtra pro æuo mirare.

CAPVT VIII.

Nomen Louanij paullò vetuſtius, itemque Comitum, qui huic loco fuerunt. Aliquid de Lotharingiâ præmiſſum.

ET opidum habetis. cui, vt nunc eſt, etſi principium à Normannis dedi, tamen anteà aliquid hîc fuiſſe non abnuam, conuentum, ſiue pagum, ſiue ditionem ipſam hoc nomine inſignem. Nam *Comites Louanienſes* iam antiquitus reperio: vt in Flãdriæ Annalibus, *viuente Pipino, Burchardum Liderici primi Foreſtarij filium, Comitem Louanienſem fuiſſe: eique ſucceſſiſſe filium Eſtoredum, quem Vandali & Hunni Louanio pepulerunt.* Hæc eueniſſe aiunt annis DC.XLVII. & DCCXXXVII. ſed me nonnihil ambigente, nec vndique huic narratiunculæ aſſentiente. Qui enim, vel vnde, in hoc tractu ſub id tempus Vandali, ſiue Hunni? non inuenio. Itaque magis fortaſſe certa memoria in vitâ *Diui Huberti*, cui vxorem *Floruinam* tribuunt, & ſocerum *Floribertum, Comitem Louanienſem.* quòd fuerit circa annũ DC. LXX. diu ante tempora Normannorum. Imò & Clothario rege nominari inuenio, ſub annum DLXIV. *Anſtrogiſilum Comitem Louanienſem:* & in memorijs templi huius Diui Petri, *Anſelmum Comitem*, inter ſanctos. Quid mirum olim, & plures fuiſſe, cùm perpetui nondum eſſent, & alij atque alij, pro arbitrio regum, ſubſtituerentur? Itaque noſtri Annales tam altè non repetunt: & primũ faciunt *Lambertum*, circa annum DCCCC.LXX. & ex eo ſeriem deinde continuam & ſtirpem texunt. AVD. Solent initia talium obſcura ſæpè eſſe: ſed placétne inquirere, & facem nobis allucere? LIPS. Si habeã vnde accendam, velim: ſed tenebræ meræ ſunt circa id æui, & intrantibus labyrinthi. Qui etiam ſcriptores, ad dirigendum aut firmandum? pauci, & ſparſim aliquid aut obiter tangũt. Sed colligam, diſponam, nectam: & ordine & fide, vt poſſum, dicam. Ab alto res petenda eſt. *Carolus Magnus*, qui rebus & virtutibus hoc cognomen meruit, imperium nouum in Occidente inſtituit: quo Italiam, Galliam, Germaniã eſt complexus. Tenuit vel auxit, quamdiu vixit: non ſic poſteri, & primùm *Ludouicus Pius* filius (præter hoc cognomen haud multa in eo pulchra) remiſſior fuit, & ab hoſtibus, ciuibus, liberis, clades aut ignominias accepit. Vtcumque tamen, imperium iunctũ habuit: voluitque filius eius *Lotharius* natu maximus; ſed & alij duo, *Ludouicus* & *Carolus*, reſtiterunt, & ad diuiſionem verbis, mox armis vocarunt. Pugnata acris pugna in pago *Alcedronenſi* (alij, *Antiſiodorenſi*) ad villam *Fontanatam*: Anno DCCCXLII. ita inquam acris, vt *nulla ætas meminerit* (verba veterum Annalium) *tantam ſtragem in gente Francorum eſſe factam.* Pleraque nobilitas, & vetus miles, periit: ipſum Imperium in diuiſionem venit, quia fratres duo videbantur viciſſe. Diuiſio, vt *Italia, Prouincia, Burgundia citerior*, Lotharij eſſet: tum magna illa *Belgica*, ab ipſâ *Burgundiâ* ordiendo, & quidquid terrarum intra *Moſam & Rhenum* ſupernè, infernè inter illum & *Scaldim* eſſet. Vaſtum ſpatium: & quia hæc pars à reliquâ Galliâ iam diuidebatur, quæ regem ſuum ſcor-

ſeorſim habebat cum Franciæ titulo; placuit nouum huic nomen imponere, & à *Lothario, Lothariam*, vel noſtro verbo *Lothariÿckriam* (quaſi *regnum Lotharij* dicas) appellare. Poſteri aut exteri deprauarunt, & molliùs *Lotharingiam* dixerunt. Hæc pars, quia plurimum Galliæ Belgicæ tenuit (non enim omnia, & vltra Scaldim ad Sequanam vſque deſunt omnia, itemque ſupra ad Matronam) ſed quia plurimum; confundunt ſcriptores, vt Otho Friſingenſis: *Lothario obuenit Gallia Belgica, quæ ex eius nomine Lotharingia eſt dicta.* Atque idem, & alij, *Belgarum Ducem*, hunc Lotharingum appellant: non verè aut exactè, vt dixi.

NOTA.

1. Diſertè ſcripſi, *vt nunc eſt*: neque nego antè aliquid hic fuiſſe. At quas voces ſuſtinui, quia antiquius non facio? Dicunt *litteras* eſſe *Scabinales*, anni DCCCLX: ſed quid in ijs ſit, non addunt. Vidiſſe vellem, & tum arbitrari de fide ſcripti, ac de ſenſu. At illi, vt Veſtale ſecretum, ſeruant.

CAPVT IX.

Reges & mox Duces Lotharingiæ, itemque Archiduces: Comites noſtri in hac parte, & ſtirpe.

HAEC ita diuiſa: ſed & iterùm mox diuiſa, & vires magis magiſque, præſertim in Lotharij parte fractę. Nam ille iam ſenior,
Anno DCCC.LV. tædio rerum aut pietate, Deo ſe conſecrat, & ſpreto imperio, in Pruniēſe monaſterium concedit. Partitus tamen illud inter liberos priùs, his finibus. vt *Ludouicus* Italiam haberet; *Lotharius* cognominis, hanc noſtram; *Carolus*, Prouinciam Burgundiamque. Ita, quæ pulcherrimè anteà hærebant, diuulſa. nam conſideratione dignum, in primi Lotharij parte, licuiſſe ab Oceano ad mare Mediterraneum venire, itemque ab vltimâ Italiâ ad Belgarum extremos, non alio Dynaſtâ, qui interpellaret. At nunc abiuncta: itemque magis, mortuo Lothario iuniore, qui cùm legitimos liberos non haberet, *Ludouicus* & *Carolus* patrui, vterque Lotharingiam ad ſe trahere, & armis ſuper eâ certare. Mox pace factâ, partiuêre: quomodo, dicet, non dicet *Diuiſio* quæ in Aimoino, itemque Pythœanis ſchidis exſtat. Nam confuſa eſt ipſa, & loca multa oblitterata: ſed lucem tamen aliquam eruet, qui intendet. Sed & aliç mox partitiones, de quibus alibi videro: obſcuræ item & multiplices; & pars Eccleſiaſticis, pars minutis Dominis abſtracta. Enimuerò confuſio hîc rerum, & ſcriptorum: & addo, nimbi ac tēpeſtas temporum. cùm Normanni (vt prædixi) has partes paſſim inuaderent, & Galliæ reges, per ignauiam aut imbelliam, tuendis ſuis non eſſent. Itaque factum, vt Germani totam eam ſui iuris facerent. quod cœpit *Arnulphus* Imp. Anno DCCC. XCVI. & ſeqq.
ille victor Normannorum: nec iniuriâ; nam ipſe è faucibus eorum eripuerat, & iure quodam manuum habebat. Tenuit & *Henricus* Imperator. ſed ita vt *Duces* ei non Reges darent, & in *Comitatus* etiam diuiſam, beneficij ſui facerent hanc ditionem. Ita mox *Otho* Anno DCCCC.LVI.
Imperator, *Henrici* filius, *Brunonem* fratrem ſuum, Archiepiſcopum Colonienſem, donaſſe Ducatu Lotharingiæ legitur: quem tamen ille titulum mutauit, & *Archiducem* nouo nomine ſe ſcripſit. Obſeruate iuuenes. non antè ea vox aut dignitas: nec in Lotharingiâ quidem poſt illum hæſit. AVD. Sed quâ cauſsâ aut exemplo excogitauit? LIPS. Opinor ſolo *Archi-epiſcopi* nomine motum: & viſum ei decorum, illud *Archi* etiam in *Ducem* transferre. Exemplum quidem (quod ſciam) antè non fuit: & illi *Auſtriæ*, diu ſanè pòſt vſurparunt; mirum ni iſto præeunte. Sed ad rem noſtram, hoc *Brunonis* tempore, duo fratres fuêre, *Reginerius Longicollus* cognomine, & *Lambertus*: ille *Montenſium* (id eſt, *Hannoniæ*) iſte *Louanienſium* Comes. Hi duo è regum Franciæ proſapiâ, ius ſibi in Lotharingiam eſſe dicebant, & armis vindicabant. *Bruno* dolo graſſandum ratus, ne longo aut difficili bello implicaretur, ſpecie pacis vtrumque *Valentianas* euocat, & *Reginerium* in vincla conijcit: Anno DCCCC.LIX.
Lamberto quid factum, non produnt. *Reginerius* igitur ibi fato aut fraude obijt: ſed duos filios reliquit, *Regineri*[illegible], & *Lambertum*: qui concorditer inter ſe partiti, ille Montenſium, hic Louanienſium Comitatum vt haberent. Fruſtrà. *Bruno* turbauit, & *Reginerium* vi pepulit: nec alter auſus exſpectare, vterque patriam Franciâ, & dynaſtiam exſilio mutarunt. Inde iræ, minæ, & apparatus: & Franci fauebant: ſed hæc tantùm. Intereà *Otho* Imp. obijt, itemque *Bruno*: & in ſucceſſore *Othone Secundo* non eadem vis vel auctoritas erat. Itaque liberè tunc duo fratres prorupêre, & ſuis ac Francorum copijs, *Garnerium* & *Reinoldum*, paterni patrimonij occupatores, acie vincunt. Id factum

anno DCCCC.LXXII. vincunt, inquam, acie: nec tamen loca omnia occupant: & ad obſidia conuerſi, caſtellum *Buxidis* (*Boſſutium* hodiernum eſſe cenſent: quo ducit magis vetus ſcriptio, *Buxudis*) hoc, dico caſtellum muniunt, & refugium ſibi, ac prædis receptaculum, habent. Quas cùm effusè agerent, alijque Imperatorem, vt læſum, in partes vocarent: venit *Otho*, & caſtellum obſidet, expugnat, euertit. Fratres tamen elapſi. Imperator Montenſem Comitatum in duos diuidit, *Godefridum* & *Arnulphum*, illum *Arduennæ*, hunc *Flandriæ* Comitem, opibus potentes, eoque dilectos qui controuerſam ditionem tuerentur. Neque noſtros tamen animus, etſi melior fortuna, deſerit: colligunt iterùm copias, & montem *Caſtrilocum* obſident. dicti duo Comites ſuppetias veniunt, pugna committitur, ambiguâ victoriâ: niſi quòd obſidio tamen ſoluta, & noſtri in Franciam relapſi. Illîc nouum regni fatum, res eorum & fata correxit. Erat *Hugo Capetus*, Pariſiorum tunc Comes: ſed potens opibus, & gratiâ, & addo aſtu & ingenio: quæ regnum ei mox pepererunt. Huius filiam *Hawidam* Reginerius vxorem capit; noſter Lambertus *Gerbergam*, Caroli filiam, qui frater *Lotharij* regis tunc Francorum erat. Ita fulti opibus, & aduerſarijs iam territis, faciente etiam palàm & fauente Rege, vterque Comitatum ſuum recipit: & receptum, firmiter ipſi & poſteri tenuerunt.

Anno DCCCC.LXXIV.

Anno DCCCC.LXXVI.

NOTA.

Hic & alibi *Hainauiam* ſiue *Hainouiam* appellaui, quæ vulgò *Hannonia* eſt, & incolæ *Hannones*: ſed vulgò; neque voces eas, aut analogiam, aut paullò vetuſtiorem auctoritatem habere, opinor. Appello ad ſchidas. Vera ſanè vox, *Hainau*: quaſi dicas, *Hainæ regionem*, qui fluuius eam interluit. Illa, inquam, vocula nobis hoc notat: atque ita *Bat-au*, *Mor-au*, *Ryn-au*, & plura formauimus: *Batiregionem* (vel *commodi boniq́*. nam & id prior vox notat) *Paluſtrem regionem*, *Rheni regionem*. Ab his exemplis *Hainauia* Latine: etſi reperio etiam *Hainegoiam*, vel *Henegoiam*: nimirum à litteræ *G*. inſitione, quæ interponi inter duas vocales εὐφωνίας ſolet. Ita cùm *Haine-au* vellemus, *Hainegau* fecimus, & craſſiuſculè, *gou*, vel *goi*; vt *Auſter*, *Oiſter*, & quæ talia facile notes. Sic & *Ryngauiam*, pro *Rynauiâ* leges.

CAPVT X.

Comites hic perpetui: & de Carolo Duce dictum, à quo noſtra magnitudo.

Et iam certus primuſque (vt apparet) perpetuus Comes Louanienſium, *Lambertus* iſte eſt: & Annales ab eo numerant, neque vltrà tendunt. Nam quæ dixi de *Floriberto*, aut talibus; alia ratio eſt, & more priſco, poſt *Conſtantinum*, Comites, id eſt Iudices prouincijs ſiue opidis dabantur, quos Germanica lingua *Grauiones* appellat. Quidam à canicie vocem petunt, quia Seniores in hoc munere; alij à foſſis, quia ad limites; mihi leuiter incidit, Græciſſante voce, quaſi *Graphiones* dictos, & quia rara tunc inter barbaros, peritia ſcribẽdi, & Iudicibus vſurpata. Vtcumque ea res ſit, *Comites* mox facti perpetui, & in Principatum ac Dynaſtiam vox iuit. Sed de *Lamberto* priuſquam alia exſequar, de *Carolo* eius ſocero præmittam: quia illinc, & ab hoc capite, magnitudo pręcipua Belgicæ eſt, quam miramur. *Carolus* igitur, è ſtirpe *Caroli* illius *Magni*, filius *Ludouici Quarti* Francorum regis fuit, frater autem *Lotharij*, qui tunc maior natu regnabat. Hic *Lotharius* bellum cum *Othone* Imp. habuit: ſed pace factâ, frater eius *Carolus* Ducatum Lotharingiæ, velut pignus illius, aut donum, accepit. Neque tamen totum accepit: multum Imperator deminuit, & aut Imperio, aut alijs adſignauit. Imperio, *Aquaſgrani*, *Noueſium*, *Antuerpiam* noſtram cum *Marchiâ Rienſi*, item Comitatum (vt ego opinor) *Bracbantiæ*: alijs, *Leodicenſi & Colonienſi* Epiſcopis, multum adiacentium terrarum, aut opidorum, quę etiamnunc latâ ſatis iuriſdictione tenent. Scilicet de alieno, facile & in procliui erat, largum eſſe: & circumcidere etiam Lotharingiæ vires, inter conſilia habebatur. Tamen *Carolus* cetera tenuit, & quindecim ferè annos poſſedit. Intereà *Lotharius* rex nullis liberis, aut non diuturnis, obijt: & iſte regnum iure & more vindicabat. Sed vis aut fraus plus potuit: & *Hugo Capetus*, de quo dixi, cùm iam diu ambitioni ſuæ viam præſtruxiſſet, non ſolùm regnum obtinuit, ſed iſtum in vincula dedit, obijtque in ijs *Aureliani* ſexto circiter pòſt anno. O res humanas, & infida ſceptrorum! Spectarunt alij, alij adiuuerunt: & quamquam huic propria ſoboles eſſet *Otho*, qui Ducem Lotharingiæ age-

agebat; tamen adſpirandi ad regnum, aut conandi, vel animus vel vires defuerunt, obijtque in ſuo Ducatu, cùm annos XIV. cir-
Anno ∞.V. citer tenuiſſet. Hic eſt, quem *Epternaci* in Leucorum ditione ſepultum quidam credunt: vbi hodieque tumulus, in Benedictinorum cœnobio, cum inſcriptione:

Otho Comes, tibi ſit requies per ſecula perpes.

Non putamus: & ecce *Comitis* modò titulum ille habet. Quid quòd alibi legi, Niuigellæ noſtrę hunc ſepultum eſſe? Quomodocumque, defuncto iam eo Lotharingiæ Ducatus datus ab Imperatore *Henrico* Comiti
Anno ∞.VI. Arduennati *Godefrido*: etſi Carolus filiam *Gerbergam*, vt dixi, collocaſſet *Lamberto* Comiti noſtro, anno ∞.II. vt ab *Edmundo Dintero* annotatum reperio: quę iure ſanguinis eum vindicabat. Sed in alia hoc non valuit: dumtaxat *Comitatus Brachbantenſis*, & *Bruxellenſis*, cum ijs quæ adhærebant, apud Carolinam hanc ſtirpem manſerunt, & Comitatum Louanienſem inſigni acceſſione auxerunt. Idem alij tradunt de *Niuigellenſi*: quem *Niuellenſem* hodiernus ſermo dicit. Sanè de Bruxellenſi, certum eſt. vbi crebrò egit Carolus, & iam tunc iſte locus Genium habuit, vt ſic dicam, ad Principes alliciendos, & ſuaui ac ſplendido domicilio retinendos. Scribit *Dinterus* Carolum *hic principale dominium tenuiſſe, inter duo brachia Zennæ fluminis, prope Eccleſiam S. Gaugerici*. Locus etiamnunc notus, & vetus ibi (notent curioſi) in paruâ inſulâ Aula fuit. Idem Diuam opidi tutelarem *Gudilam*, à *Morzellâ* in vrbem tranſtulit, & in æde *S. Gaugerici* collocauit, donatam ipſam & ſacrorum miniſtros, fundis & vectigalibus, quæ etiamnum tenent. At non locum; & mox tranſlata in ſuperam partem fuit, vbi templum nunc ſuperbum viſitur, eius nomini ſacratum.

CAPVT XI.

Lambertus Comes, aliique ex ordine, ad Godefridum primum Ducem.

LAMBERTVS igitur iam Comes, & viribus finibuſque auctior: ſed & plura appetebat. Nam ſpes de Lotharingiâ non deſerebat, & omnia occupandæ mouebat & turbabat: ideoque *Godefridus* nouellus Dux, ſuis & Imperij viribus, in fines noſtros venit, ſummam, vt putabat, manum bello im-
Anno ∞.XII. poſiturus. Itaque Louanium ipſum obſedit, & Lambertum inibi clauſit. Qui ſunt auxilio? Deus, & ciues. atque iſti mirâ virtute & conſtantiâ, poſt varios conatus aut adſultus, hoſtem irritum irriſumque dimiſerunt. Ira finis belli, non ſpei. quam tamen interpellauit Leodicenſis Epiſcopus *Baldericus*, qui ſtatim anno ſequente bellum intulit; & iuxta *Hugardas* caſtra eſt metatus. Noſter aduênit, manum conſeruit, & cum cęde aliquâ (trecenti obiiſſe dicuntur) Antiſtitem fugauit. Ille, quod bello non potuit, à religione voluit impetratum: & ſacrorum communione ipſum ciueſque arcuit, donec Comes *Horrentium* villam, velut luendæ culpę, ipſi poſteriſque adſignauit. Iterumque cum *Godefrido* occupatore Lotharingiæ bellum. qui Hainouiam inuaſerat, quam *Reginerius*, ex fratre nepos huius noſtri, tenebat: ideoque ſtatim ſuppetias venit. & infelix prœlium inijt, in quo vitam amiſit. Id pugnatum circa *Florennas*: ſcribitque Sige-
bertus, *Phylacterium à collo pendulum habuiſſe* Anno ∞.XIV.
Lambertum, in quo Diuorum reliquiæ: atque id in medio ardore prœlij excuſſum vel amiſſum diuinitus, & vitam eo mox ereptam. Obijt pridie Idus Septembres, vir à puero variè exercitus, & animi magnus, medius fortunæ. Sepultus eſt *Niuigellis*; vbi & vxor eius Gerberga. Filium reliquit

HENRICVM. quem didici cum matre *Gerbergâ* res aliquamdiu adminiſtraſſe: ſed in pace. Memorabile quidem nihil inuenio, præter in vſus ſacrorum donationes quaſdam, vt pietas illa maiorum fuit. Pręfuit ita *viginti quattuor* circiter annos, noſter, vt ſic dicam, Numa. Mors tamen tragica: & à captiuo quodam ſuo, viro nobili, *Hermanno* domi inſidioſè interfectus eſt, ſiue vt alij exprimunt, in Arce. Factum anno ∞.XXXVIII.

OTHO ſucceſſit, *Henrici* filius, breuis æui puer: neque annum ipſum in Principatu exegit.

Ergo patruus eius LAMBERTVS, *Baldericus* cognomento, eum excepit, filius illius *Primi*. Aliqui confundunt, malè. Hic eſt qui *Decimas agri Louanienſis, Collegio Canonicorum Diui Petri adſignauit*, octauo imperij ſui anno. Idem Diuæ *Gudilæ* corpus, quod Bruxellæ aſſeruatur, è *Gaugerici* æde ſublatum, in *S. Michaëlis* (ita tunc dicebatur) repoſuit: & ipſum illud templum auxit, vel ornauit, Canonicos inſtituit, & ampliter ſatis donauit. Factum anno ∞.XLVII. vt monimenta in eo ipſo templo nunc docent: adiu-

adiuuante & fauente in talibus optima coniuge Odâ, quæ filia fuit *Gozelonis Lotharingiæ* Ducis. Sed neque Martis expers hic Princeps fuit. Nam cùm Flandria bello arderet, quod *Henricus Tertius* Imp. inferebat *Balduino* Comiti, noſter arma cum vicino iunxit; ſed arma parùm fauſta. Flander variè petitur, vincitur, terrâ & mari: cùm Hollandi & Zelandi in partes Cæſarianas ducti aut tracti eſſent. Itaque *Clauſulis captis* (ait Sigebertus: & puto *Sluſas* hodiernas eſſe) multam cędem Imperator fecit: ipſum *Lambertum*, cùm Tornacum obſeſſum pergeret, obuium ſibi, aut in ipsâ obſidione (vt alij) interfecit. Obijt autem (memoriæ Louanienſes notant) XIII. Kal. Iulij, anno ∞.LIV. Iacet Niuigellis. Et cur ibi primi ferè noſtri Comites? credo per religionem: quia certum, *Defenſores* & *Aduocatos* eius cœnobij fuiſſe.

Succeſſit HENRICVS *Secundus*, eius filius: cui vxor *Adela*, filia Landtgrauij Thuringiæ. Neque aliud de eô lego, quàm cum Hollandis variè pugnaſſe: & obiiſſe anno ∞.LXVIII. Hunc *Ducem Carinthiæ* (addunt aliqui, *&* *Auſtriæ*) ab *Henrico Quarto* factũ, ſunt qui tradant: & inter eos *VVolfgangus Lazius*, vir multæ induſtriæ, & lectionis: iudicium & fidem eſt vbi requiras. Sed tradunt: & hinc eueniſſe, vt inſignia vtriuſque Principatus (Louanienſis, & Auſtriaci) eadem ſint & concordent. Dubito, & Annales noſtri nihil produnt.

Huic HENRICVS *Tertius* ſufficitur, filius natu maximus: cui vxor *Gertrudis*, filia *Roberti* Comitis Flandrię. Annos *viginti octo* rexit, pacatè, id eſt beatè: nec belli aut tumultus ſub eo ſermo. Mortem in ludicro haſtarum certamine quæſiuit, à *Goſuino* viro nobili: quem dum temerè prouocat, & inuitum ſecum concurrere adigit, vno ictu confoſſus, obijt. Is fuit annus ∞.XCVI. Et huius monumenta pietatis exſtant, donationes cœnobijs factæ, inprimis *Affligimienſi*. Sepultus eſt Niuigellis: liberos mares non reliquit. Itaque

Venit in locum frater GODEFRIDVS, duplici cognomine, *Barbatus*, & *Magnus*. Illud habuit à voce quâ ſe obligauit *barbam non ponere, donec Lotharingiæ, Ducatus diu debiti, compos eſſet.* Alterum ab iſto ipſo manauit, quòd eâ adiectione verè iam magnus eſſet; tum & animo ac virtute merebatur. Auctores habeo, qui tradant, quo tempore frater Henricus obijt, in Syriâ, nobili illâ *Godefridi* expeditione, captiuum fuiſſe: eoque communi patriæ decreto, matrem *Adelam* rebus præfectam, donec de filio certiora adferrentur. Ad quem liberandum reducendumque *Oliuerius Leefdalius* vir nobilis, Bruxellâ miſſus, feliciter rem confecit, & optantibus ſuis Principem reſtituit. Statim redux *Sophiam*, filiam *Henrici Quarti* Imp. vxorem cepit: atque ea ad Ducatum Lotharingiæ gradum ſtruxit. Nam cùm *Henricus Quintus* patri bellum faceret, & à partibus huius *Henricus* Limburgenſis, Dux tunc Lotharingiæ, ſtaret; patre mortuo, cepit eum, & Ducatu ſpoliauit, tranſtulitque in hunc affinem ſuum *Godefridum*. Id factum anno ∞.C.VI. Ab hoc tempore potens iam iſte, & contra *Henricum* (cuſtodiâ elapſum) fortiter ſua defendit: itemque cum *Bertoutijs*, qui Mechliniæ, Grimbergæ, alijſque locis latè imperabant, acre bellum, etſi parùm felix, habuit. Cum Leodicenſibus autem, vario euentu. Nec in bellis *Cæſarem* facimus: in virtutibus, pietate, iuſtitiâ, benignitate, Annales noſtri palmã ſuper omnes donant. Cœnobia & religioſos cœtus inſtituit, vel auxit. Auxit *Affligimiũ, S. Trudonem, Bigardenſe monaſterium* ſupra Bruxellam, in ipsâ Bruxellâ *Præpoſituram Capellæ*, alia: inſtituit *Parcenſe* hoc nobile, item *Fliederbecenſe*, vtrumque nobis in propinquo. Obijt anno ∞.C.XL. cùm annos XLIV. imperaſſet. Sepultus eſt Affliginij. Ab illo ſeries Ducum Lotharingię & Brabantiæ, mox & Burgundiæ atque Auſtrię, qui in præſentem hanc magnitudinẽ creuerunt. quos nunc ſepono: neque ad rem Louanienſem propriè ſpectant. Septem dedi Comites: atque ecce breuiter, & in vno aſpectu, ſtirpem &

STEM-

STEMMA.

MANASSES, *Comes Hainauiæ.* — LVDOVICVS IV. *Rex Franciæ.*

REGINERIVS *ibidem Comes.* — LAMBERTVS *Louaniæ Comes, ſine liberis.* — LOTHARIVS *item Rex.* — CAROLVS, *Dux Lotharingiæ: vxor filia Comitis Trecenſis.*

REGINERIVS, *ibidem Comes.* — LAMBERTVS, *loco patrui, ibidem.* — GERBERGA *vxor Lamberti.* — OTHO *Dux Lotharingiæ, ſine liberis.* — ERMINGARDIS, *nupta Alberto, Comiti Namurenſi.*

MACHTHILDIS, *nupta Comiti Euſtathio Bononienſi & Bullionenſi. qui filium Euſtathium habuit, & ex eo nepotes Reges Hieroſolymorum.* — HENRICVS, *neſcitur vxor.* — LAMBERTVS *Baldericus, vxor Oda.*

OTHO, A^{us}nus.

HENRICVS *Secundus, vxor Adela.*

HENRICVS *Tertius, vxor Gertrudis. A^{us}nus.* — GODEFRIDVS *Barbatus, idem Magnus. Vxor Sophia. primus Dux Loth.* — REGINERIVS, *qui in Hasbaniâ cæſus. A^{us}nus.*

HENRICVS, *viuo patre Monachus Affliginij.* — GODEFRIDVS *Secundus, ſucceſſor.* — ADELA *nupta Regi Angliæ.* — IDA *nupta Comiti Clivenſi.* — CLARISIA, *virgo.*

Genus ex his videre eſt, & ſanguinem vtrimque *Regium:* illum è vetuſtis *Merouéis*, hunc *Carolinis.* Adfinitates deinde, & ſanguis mixtus cum omnibus, ferè dicam, Europæ Imperatoribus, Regibus, Dynaſtis.

CAPVT XII.

De Marchionatu Rienſi, quis ille, & quando acceſſerit.

ORDINE iſti Comites: & augmenta paullatim habetis, denique Lotharingiam, tot annis debitam, exſpectatam, tandem impetratam. Quid etiam? *Brabantiam*, & *Marchiam Rienſem* addere debemus: ſed vtram priùs? difficile eſt dicere, & vno ferè tempore inuenio (de Comitibus noſtris loquor) titulos vſurpatos. In manuſcripto Chronico legi:

Henricus genuit Henricum Louanienſem,
Quilibet iſtorum Romani Marchio regni.

Hæc ſpectant ad *Henricum Secundum*, & *Henricum Tertium*, Comites (Catalogũ in mente habete:) qui præceſſerunt *Godefridum Magnum*, Lotharingiæ primum Ducem. Itaque titulus ille anterior iſto Lotharingiæ: ſicut & Brabantiæ, quem *Henricus Tertius* in Diplomate ſumit, anni ∞.LXXXVI. Donatione Affliginienſi: *Henricus, diuinâ propitiante Clementiâ, Bracbatẽſis patriæ Comes & Aduocatus.* Poſteà de iſto, nunc de *Marchiâ.* Marchiam vocamus, limitem Lotharingiæ ad Scaldim fluuium: quẽ *Pagum Rienſem* olim dixerunt: qui continebat *Antuerpiam* hanc nobilem, *Liram, Bredam, Herendatum, Bergam*, & Campaniæ multos pagos. Lazius *Marchiam limitis Anglicani* appellatam vult: & *Vtilonem* Marchionem agnoſcit, iam olim anno ıↄ.XI. Adduntur alij: & denique ipſi Duces Lotharingiæ ab Imperatore impetrarunt, inter quos *Carolus* Lamberti ſocer, & *Otho* filius, de quibus prędixi. Neque tamen *Lãbertus* ipſe Comes obtinuit, vt apparet: legiturque *Godefridus Gibber*, Dux Lotharingiæ, Antuerpiæ interfectus, tamquam ibi Dynaſta & Marchio; itemque *Godefridus* filius Euſtathij, *Marchio Antuerpiæ* ſcribitur, & militem ibi collegiſſe, cùm ad ſacram & inclytam illam expeditionem iret. Ideò dubitatio ſubit de *Henrico Tertio* (etſi Epigrammatium ſuprà dixit:) cùm *Godefridus* ille *Gibber*, anno ∞. LXXVI. interfectus ſcribatur: qui tamen Lamberto Schafnaburgenſi *Gozilo* dicitur, re & tempore ijſdem. *Gozilo*, inquit, *Dux Lotharingorum cùm eſſet in confinio Lotharingiæ & Flandriæ, in ciuitate quæ dici-*

dicitur Antuerpha, *occiſus eſt*. At alij *Godefridum* hunc fratrem faciunt *Gozelonis*, quibus magis accedo. Sed quomodocumque, non potuit *Henricus Tertius* Marchio eſſe, aut non diu eſſe: præſertim cùm *Godefridus* ille alter eodem titulo ornetur, ſub annum ∞. XCVI. Niſi exiſtimat aliquis (nec de nihilo) Lamberti poſteros vſurpare voluiſſe, tamquam deberetur; etſi in poſſeſſione alij eſſent: aut, ſi fortè, vtroſque in parte poſſediſſe. At illud iam conſtat, *Godefridum Magnum*, vnà cum Lotharingiæ & hunc ſumpſiſſe, atque adeò rem tenuiſſe. Diplomata eius: *Godefridus Dei miſeratione, Dux & Marchio Lotharingiæ, Comes Louanij*: anno ∞. C. XXXVIII. In alio, Cœnobij Parcenſis donatione: *Ego Godefridus Dux, qui & Marchio*: & poſteri deinceps vſurparunt. Magna acceſſio fuit: notandumque à Brabantiâ & Lotharingiâ (etſi nunc in illâ cenſetur) Marchiam diuulſam fuiſſe. De Lotharingiâ, diſertè Schafnaburgenſis: *in confinio Lotharingiæ & Flandriæ fuiſſe*. Non quin olim in Lotharingiâ non fuerit: ſed nimirum Imperatores Germanici auellerunt, & ſibi aut ſuis, quibus gratificari vellet, eam ſeruarunt. Mos etiam vetus habebat, ad limites imperij aut flumina, *Marchias* iſtas habere, & in ijs præſidia contra hoſtes.

CAPVT XIII.

Idem in Brabantiâ quæſitum: qualis, & vbi ea?

SEQVITVR de Brabantię acceſſione, à me poſitum & huc dilatum. Video quidem *Henricum Tertium* vſurpaſſe, verbis quæ dedi: iterumque in manumiſſione puellæ cuiuſdam, quam manuſcriptam vidi, *Ego Henricus Comes & Aduocatus* [1] *Brachbantinenſis patriæ*: ſed *Comitem* ſe, non *Ducem* ſcribit. Et verò idem titulus in Sigefrido, actis anni DCCCC.XCVII. *Ansfridus, cùm* [2] *Comes fuiſſet Bratuſpantium, depoſito militiæ cingulo, factus eſt Epiſcopus Vltraiectenſis*. Idem titulus, ſed in alio (quod miremur) ſub idem tempus: nam ille *Henricus* noſter obijt anno ∞.XCVI. Quomodo expedimus? neque enim vno tempore duo Comites, vt opinor. AVD. Ex facili. nam *Bratuſpantes* diuerſi à *Bracbantis* ſunt, quod vel ex Cæſare conſtat. LIPS. Verè tu, ſi Cæſarem ſpectas. nam ille iuxta Sueſſiones collocat, procul à nobis: ſed Sigefridus aliter: & illam Iulianam vocem, neſcio quâ inflectiunculâ, ad nos transfert: Ne ambigas, ecce clarè in actis anni ∞.XII. *Godefridus Dux in fines Bratuſpantium venit, & Louanium obſedit*. Cedò, an non Louanium in noſtrâ Brabantiâ eſt? Equidem hæreo: & magis, quòd in *Dintero* ſcriptum, *Gerbergam ſucceſſiſſe fratri ſuo Othoni, in dominio Comitatus Bracbatenſis, & Bruxellenſis, cum ſuis appendicibus*. Si iamtunc *Gerberga*, id eſt vxor *Lamberti Primi*, ſucceſſit: cur non ipſe, non alij ante *Henricum* dictum vſurparunt? Tenebræ: & omnia faciamus, nullum ingenium vel induſtria examuſſim hęc adæquet incuriosè ſcripta, aut nec ſcripta. Illud tamen video & teneo, *Comitatum* modò Bracbantiam tunc fuiſſe: neque *Ducatus* nomen apud noſtros reperiri ante *Henricum Quartum* Louanij Comitem, qui accepit. Nam hoc Hiſtorici noſtri docendi ſunt: & eſt epiſtola Imperij nomine ſcripta ad *Innocentium Tertium* Pontificem, & ſubſcripta inter plures ab iſto: *Ego Henricus Dux Lotharingiæ, qui & Brabantiæ*. Item in ſepulchro eius, in hac vrbe, æde Petrinâ: Circa annū ∞.CC.

Brabantinorum Dux, regni Marchio, morum Regula.

Neque de ſequentibus deinceps ambigitur: omnes vtrumque illum, *Lotharingiæ & Brabantiæ Ducis*, aſſumpſerunt. AVD. Satis mihi mirum, quòd ſic nouellum titulum facis; cùm Galuci atque alij Annales tradant, *Arnoldum*, & mox *Arnulphum*, denique *Angiſum*, & *Pipinum Craſſum*, Brabantiæ Duces, & Antuerpiæ Marchiones fuiſſe. LIPS. Scio eſſe, qui fortiter tradiderint, ſed veteres auctores equidem requiro. Illud de iſtis verius, *Auſtraſiæ Duces* & rectores, ſub Galliæ Regibus, fuiſſe: quæ tamen Auſtraſia hâc partem ferè tenuit, quę *Lotharingia* poſteà dicta. Vbi & Brabantiâ eſſe ſcimus: ſed an nomine tam antiquo? Erui olim aliquid è Pythœanis Annalibus Gallicis, vbi in Diuiſione *Ludouici* Imp. ante mortem factâ, ſcribitur: *Friſiæ, Ardenna, Asbania, Bragmento, Franderes*,* *Menpiſlou*: & videatur ex connexione locorum *Brabantiam* & *Flandriam* ſic nominare. Magis etiam accedit Diuiſio vetus *Caroli & Ludouici regum*, anno DCCC.LXX. *In Brachanto Comitatus III. Cameracenſium, Hainoum, Lomenſem*. Vox ſanè eſt hæc ipſa, & magis ſi quis *Bracbanto* me volente ſcribat. Sed quid igitur? tam latè patuerit, vt *Cameracum* & *Hainouiam* (nam iſtud eſt *Hainoum*) incluſerit? De *Lomenſi*, hæreo: & pronus ſim

* Sunt Menapij.

ſim

* A pronunciatu Louan.

ſim ſcribere *Louienſem*, vel * *Louinenſem*, & capere hunc noſtrum. Enimuerò etiam Rodericus Toletanus *Brabantiam* valdè producit, & cum ipsâ *Lotharingiâ* adæquat. Nam in deſcriptione Germaniæ ait: *Teutonia continet has regiones, Lotharingiam ſiue Brabantiam, VVestfaliam, Friſiam.* Sed exteri parum hæc accuratè exſequuntur: & ille fortaſſe titulos Ducum noſtrorum ſaltem adſpexit, quibus iunctim tunc vtebantur. Illud comperior, *Bracbantiam* hanc poſteriorem ad *Scaldim & Teneram* fluuios ſitâ fuiſſe, & verſus Tornacum etiam ſe extendiſſe. Ex Sigefrido; in actis anni ∞.LIX. *In pago Bracbatenſi, iuxta Tornacum.* Et in additionibus Roberti Montenſis, anno ∞. C. XIII. vbi tamen *Bracatenſi*, malè cenſeo ſcribi. *Pago*, id eſt regione & tractu: quomodo *pagos Heluetiorũ* Cæſar dixit. Ita & Flandriç Chronica ſcribunt, *Diuum Liuinum ad Eſcam, in pago Bracbatenſi, martyrio coronatum.* Quæ ſi fida ſcriptio, nónne *Bracbantiæ* hoc nomen iterùm * antiquum adſtruimus? nam id euênit anno DC. XXXIII. Flandriæ item ſcriptor *Brando*, nominat in actis anni DCCCC.LVI. & ponit in *Pago Bracbantenſi, Meren, Crainham, Bellauicum, Bruggicinam, Milunam, Mersken,* * *Ayngam, Badingam, Morteſelam, & Maſminam.* Itemque diploma *Othonis Secundi*, anno DCCCC.LXXIV. commemorat, *confirmaſſe eum poſſeſſiones Gandenſis cœnobij: in pago quidem Bracbatenſi, villam Veruiniam, & Fleterſele, & Papingham, & Bauingam. & Giſenſele, & Holthem.* Quæ loca diſtinctè ſi inquiris, reperies pleraque palàm in hodiernæ Flandriæ finibus, inter flumina à me dicta. Quid concludimus? *Brabantiæ* nomen antiquitùs videri latiùs patuiſſe: poſteà reſtrictum aut obſcuratum, vt ſolent hæc talia, hæſiſſe in finibus Flandriç, vbi nunc ferè eſt *Comitatus Aloſtenſis.* AVD. Mira. & vnde noſtri Principes hunc titulum, ſi Flandriæ tu accenſes? LIPS. Dicam. Scito Lotharingiam noſtram olim certò ad Scaldim ſe extendiſſe, atque ita illam *Bracbantiam* * in eâ tunc fuiſſe; ſed tempore ad Flandriam iuiſſe. Noſtri certè Annales habent, *Teneramundam cum agris, in pretium fidæ operæ atque opis contra Grimbergios, Theodorico tunc Comiti Flandriæ acceſſiſſe, atque abiunctam deinceps à nobis eſſe.* Ita vera Bracbantia non eſt vltrà noſtrorum Principum: nomen tamen tenemus, imò diffudimus in reliquos veteres Comitatus. AVD. Quomodo id factum, aut quando? ſodes, doce. LIPS. Difficile eſt (& pudet me toties queri:) ſed ſuſpicor, cùm Duces iam Lotharingiæ noſtri eſſent, impetraſſe ab Imp. vt ille *Comitum Bracbantiæ* titulus in *Ducatum* item mutaretur. Factum. & placuit nouellus hic præ illo veteri, quia ambiguus erat, & *Duces Superioris Lotharingiæ* etiam vſurpabant. Adeoque inualuit, vt obliterato Lotharingiæ & alijs, hunc retinerent, & terris ſuis communicarent.

* Et circa tempora [illegible]

* Hodie Ayga.

* Ideoque & nunc Imperialis dicitur, eo titulo à Flandrâ diſcreta.

NOTA.

1. *Bracbantia*, vel *Brachbantia* antiquioribus ferè ſcribitur: ideoque *Braxabanda* Becani, originem ſic petentis, locum vix habet. *Bant* limitem ſignificat: ſic *Oisterbant*, & *VVesterbant* appellata: quæ *Auſtrouantiam* & *VVeſtrouantiam* non benè efferunt aut ſcribunt. Et fuit ſanè limitanea hæc regio, inter vtraque regna: ideoque *Brac*, A craſſo, fortaſſe [illegible] dicta: quia ſæpe ceſſabant ij agri & inculti erant. quod nos *Braecken*, & *Braeck-landt* vocamus. Sed origines obſcuræ, nugari omittamus.

2. Hunc Anſfridum Annales Leodicenſes *Comitem* faciunt *Louanienſem & Dionantenſem.* quod prius quidem non opinamur, & cum omni hiſtoriâ noſtrâ pugnat. Sed Comitem tamen fuiſſe in parte aliquâ Brabantiæ, facilè donem: atque ita titulum exaudiendum, *Comes Brabantiæ*, id eſt in Brabantiâ, non quòd totius illius eſſet.

IVSTI LIPSI LOVANIVM: ID EST, OPIDI ET ACADEMIAE EIVS DESCRIPTIO.

LIBER II.

CAPVT PRIMVM.

Dignitas Ducum Brabantiæ, atque opidi Louanij: Cuius nomen in titulis prævaluit. Ea ipſa caput Lotharingiæ.

QVANDO Louanium noſtrum fuerit, & progreſſus eius dixi: *Quantum*, & *Quale*, iam addā. Neque enim à præſenti fortunâ aut ſpecie æſtimate: res magna, inſignis, laudabilis fuit, & pauca in hoc axe opida, quæ potentiâ aut opibus, & addam virtutibus, æquauerint ſe aut æquent. Vt capiatis credatisque, à capite deducam. Poſtquam Lotharingia annexa Louanio, itemque Brabantia fuit; magna iam Ducum noſtrorum dignatio, validæ copiæ atque opes: vſqueeò, vt inter Germaniæ primos Principes (nam ad Germaniam Inferior Lotharingia pertinuit) primos, inquam, cenſerentur. Clarum & notabile argumentū, quòd cùm *Innocentius* IV. Pontifex, in Concilio Lugdunenſi, Imperij *Electores* cōſtitueret, quattuor ſæculares iſtos nominauit: *Ducem Auſtriæ, Ducem Bauariæ, Ducem Saxoniæ, Ducem Brabantiæ, qui & Louaniæ.* Hæc ita ex ipſis Actis verbatim, inter alia recitat *Matthæus Pariſienſis*, qui Hiſtoriam ante *trecentos quinquaginta* circiter annos in Angliâ, nec infideliter, ſcripſit. Atqui Electorū honore affecti, non niſi primi & potentiſſimi Germaniæ, quod ex adiūctis collegis liquet. Ergo dignitas magna Brabantiæ, & in eâ Louanij fuit. Diſcitis ex ipſo titulo, quem dedi: *Dux Brabantiæ, qui & Louaniæ*, quaſi hæc additio lucem aut ſplendorem priori daret. Et ita fuit. tam celebre enim & diffuſum nomen huius vrbis, vt non ſolùm adtexeretur illi Brabantiæ, ſed præponeretur ſæpè, aut & pro eo ſolum poneretur. Præponi video in Diplomatis. vt Gemblacenſi donatione, anno ∞.C.XXIII. *Godefridus gratiâ Dei Comes Louanienſis, Dux Lotharienſis.* Adtexi, in Othone Sancto-Blaſiano, actis anni ∞.XCVI. de expeditione Syriacâ illâ ſacrâ: *Cui interfuit Dux Brabantiæ de Louin, cum multis Baronibus.* Solum poni, in Diplomate quod in *S. Michaëlis* Antuerpiæ ſeruatur: *Ego Godefridus Tertius, Dux Louanienſis.* In Guilielmo Malmesburienſi, Anglico ſcriptore: *Deſponſa eſt Henrico Primo Adela, filia Ducis Louanienſis.* In Rogerio, eiuſdem gentis: *Rex Richardus venit è Germaniâ ad portum de Anuers, & eſt ille portus in terrâ Ducis de Luuain.* Clarum eſt Antuerpiam dici, & noſtrum tunc Ducem *Henricum Primum.* Repperi & epiſtolam *Comitis de Sancto Paullo*, in terrâ Sanctâ ſcriptam, & ſic inſcriptam: *Henrico Duci de Louanio, viro nobili.* Quorſum iſta? vt eminentia quædam opidi oſtendatur, ſenſu & voce exterorum etiam adfirmata: qui hanc, vt præcipuum & excellens Brabantiæ aut Lotharingiæ decus, ſuſpiciebant. Itaque diſertè etiam lego in Malmesburienſi (notent & iactent ciues:) *Louanium caput Lotharingiæ.* Ita inquam, *caput*: & fuit, & manſit, etſi fortuna non eadem manſit. Varia autem cauſſa huius dignitatis, vel quia prima ipſa poſſeſſio Principum noſtrorum fuit, & ideò velut agmen iure temporis ducit: vel quia potentiſſima, & inter alias frequens ac florens. Sanè quia prima fuit, & reliquæ dignitates pòſt acceſſere: ecce ipſa retinuit inſignia Comitum etiam Louanienſium, ſiue Lotharingiæ dicam. Sunt enim eadem. quare? nimirum quia noſtri Comites primi, Lotharingiam ſibi iure ſucceſſionis vindicabant; & cùm rem non poſſent, inſignia ſaltem (ita ſolet) quaſi capien-

Anno [illegible]

Anno ∞.c.xciv.

Anno ∞.cc.iii

capiendæ poſſeſſioni inuaſerunt. At cùm iſti tempore mutaſſent, Louanienſes tamen illa priora tenuerunt. Ab hoc ipſo primatu eſt, quod & nunc obtinet, vt cùm Principes imperium Belgicæ auſpicantur, hîc faciant, & primam fidem à ſubditis ſollenniter capiant, ac donent. Denique in omni publico conuentu aut conſeſſu, non Brabantiæ ſolùm, ſed aliarum prouinciarum, Louanium vel ab eâ miſſi primas habent. Magna dignitas, & non controuerſa: ac reliquæ faſces ſponte ſubmittunt. Scio Antiquitaté vulgò etiam inter cauſſas conſeri: ſed quę mihi ambigua eſt, & Annalium teſtimonia contro-
Anno ɪↄc. l. uertant. Nã *Antuerpiæ* ante mille paullò minùs annos mentio eſt in vitâ S. Eligij: itéque
Anno ɪↄc. xc. in teſtamento S. Willebrordi. qui ſcribitur *Eccleſiã ſtruxiſſe in Antuerpo caſtello, ſuper Scaldim.* Neque æuo *Bruxella* cedit: legimusque
Anno ɪↄc. xxx. *S. Vinditianum apud Broſellam* (ita illæ ſchidę) *in morbum incidiſſe.* At Louanio hanc vetuſtatem firmiter vix ibis adſtructum.

CAPVT II.

Frequentia olim Louanij, & incolentium mira multitudo.

RETTVLI & cauſſam ad *Frequentiam*, & *Florem*: de quo vtroq; nunc videamus. Et plenã frequentemque fuiſſe hanc vrbem, quid clariùs quàm magnitudo & productio iſta mœnium oſtendit? quæ non in vanitatem aut oſtentationem profectò facta eſt, ſed quia res & copia poſcebat. Sunt nunc vacua multa, fateor: ſed exſtant in Archiuis Cenſuales tabulæ anni ∞. CCC. LX. quæ palàm ponunt & docent, *omnem hunc exteriorem ambitum ædibus refertum.* Vultis & alterum argumentum? Annales habent, tempore & Imperio *Ioannis Tertij*, anno ∞. CCC. L. *tantam textorum multitudinem hîc fuiſſe, vt ad tria, imò quattuor millia textrinorum in vrbe eſſent.* Addunt autem, *cuique textrino opus fuiſſe non minùs triginta aut quadraginta homines*, qui lanam præpararent, qui carminarent, qui nerent, aliasque tales operas exercerent. Sed inprimis qui fullonicam. multis enim ijs opus, cùm molæ iſtæ aquarię ad eam rem aptatæ tunc nondum legantur. Hęc ſi vera (neque ego ambigo) oportuit ex ſolo illo genere ad *centum ſexaginta millia* in hac vrbe degiſſe. AVD. Percutis me, & percellis. LIPS. Atque ipſi ſæpè alios, mi Vwene. Nam audiui à maioribus, quod & ipſi à maioribus, tantã hîc eam turbam fuiſſe, vt cùm horâ vndecimâ ſignum campanâ daretur deſinendi operis; parentes ſollicitè minores liberos in ædes ducerent aut traherent, ne impetu & impulſu venientiũ obruerentur. Atque hi ſi tam multi: quid aliarum deinde artium cenſes? nónne ἀναλόγως & pro numero oportuit caupones, ſartores, ſutores, lanios, omne aliud genus eſſe? mihi videtur. Quid deinde honeſtiores ciues, quid magna illa & frequens (mox dicam) nobilitas? quid aſſeclę eorum & famuli? Profectò ſi alterum tantùm addam, non peccem fortaſſe: ſed non addam; & illos etiam primos, ſi vis, imminue: quid tamen minus potes hîc, quàm *ducenta millia* locare? at meo animo, exceſſerunt. AVD. Dij boni, quæ copia præ hac infrequentiâ? LIPS. Quæ nunc ſunt, omitte: aut ego ſermonem omitto. Fuiſſe, inquam, grandem hunc numerum, etiam à Magiſtratu argumentum eſt, qui hîc, ſuprà quàm in aliâ vrbe, grandis & numeroſus. Sunt enim *viginti & vnus Senatores*, è quibus duo Conſules leguntur; tum ſeorſim ſeptem Scabini. Iſti omnes, è nobilitate olim: obtinuitque ad annum ∞. CCC. LX. cùm ſeditionibus (de quibus poſteà) plebs etiam ſe inſeruit, & mixtio eſt facta. Sed videtis igitur grandem Magiſtratum: quo fine aut cauſâ, niſi quia regendi multi?

CAPVT III.

Nobilitatem multam fuiſſe, in ſeptem familias diuiſam: eiusque origo quæſita.

SED de Nobilitate, quæ copioſa, & ſuper opinionem hîc fuit, accuratiùs & ab origine eius videndum eſt: quæ tamen parùm certa adfertur, & vereor vt fabellæ miſceantur. Aiunt *Baſtinum* quemdam olim fuiſſe (tempus aliter non deſignant) corpore & animo pariter validum, qui ſeptem filias habuit, & eas totidem viris elocauit: ſed cum lege, quoniam ipſe virilis ſexus liberos non haberet, hæ nobilitatis ſuæ ius tenerent & diffunderent, atque ex ijs nati, tales cenſerentur. Siue res fuit, ſiue inuentiuncula eſt; non tamen abſona à vero & more. quia ſeptem Familiæ primariæ ſunt: quibus ius etiam eſt, vt nobilitatem per fœminas tranſmittant. ſic, inquam, vt ſiquis plebeius aut impar fœminam talem nobilem ducat; liberi è coniugio nati habeantur nobiles, & Senatoria atque alia munia vſurpent. Vna traditio hæc eſt: alia origo in Annalium quibuſdam, refertur

ad *Lambertum Primum* Comitem . quem *Patricios* & *Petermannos* inſtituiſſe volunt: idq́ue ex merito virtutis. Nam primùm in obſidione illâ *Godefridi Lotharingi*, * de quâ prædixi, Louanienſes magnum ſpecimen virtutis in repugnando edidiſſe: iterumq́ue in prœlio illo ad *Hugardas*, contra Leodicenſes. Iuiſſe igitur Comitem honeſtatum eos, quorum virtus eminuiſſet, & in certas familias diſtributos, hoc nobilitatis decore ornaſſe. Vndeunde origo, de numero familiarum conſtat [1], & de iure fæmineo: atque vtraque etiamnunc durant. Familiæ autem, ſiue Gentes veriùs, ſunt iſtæ: *Limingij, Calſterij, Radingij, Steenij, Verſalij, Gielij, Rodij:* è quibus ſingulis, alij familiarum velut rami orti, latè ſparguntur, & quamquam ad vnum caput relati, nominibus diuiduntur. Reperio in primâ *Limingiorum*, & quæ ſub eâ cenſentur, Familias *triginta & vnam*; in ſecundâ, *viginti octo*; in tertiâ, *nouem*; in quartâ, *duodecim*; quintâ, *quattuor*; ſextâ, *ſeptem*; ſeptimâ, *nouem*. Sunt ita [1] centum familiæ: & vos iam quamque earum in domos & capita diuidite, efficietis ingentem nobilium manum, nec in aliâ vrbium reperiendam. Certè in vnâ ſeditionum, de quâ poſteâ, lego *Equites ad viginti quinque*, *Scutarios centum quinquaginta*, *captos fuiſſe*: & elapſi, aut abſentes, quàm multi erant? Scio hæc nunc noua aut inopinata videri: ſed nos vetera loquimur, & illa pro merito laudatum imus, & ab obliuione vindicatum.

* Vide Lib. 1. c. xi.

NOTA.

1. Tot familias (centum dico) Diuæus numerat: alij plures. & quid mirum eſt, vbi per fæminas accreſcunt? Aliæ pereunt, aliæ renaſcuntur: ſed certum, ad illarum aliquas referri.

CAPVT IV.

De hominibus S. Petri, qui item nobilitatis ius habent. Origo, & honores.

ATQVE iſti ſunt, quos *Patricios* vulgò dicunt, & qui ſoli in Patres ſiue Senatores legebantur: ſunt & *Petermanni*, plebeio verbo, quaſi dicas *Homines Petri*, ſiue vt ſcripta noſtra Latina appellant, *Homines de familiâ S. Petri*. Equâ dictione cauſſam & finem inſtituti agnoſcitis: quòd videlicet, vt alij adſcribi honoris ergô in Aulam & familiam Principum ſolent; ſic iſti in eius Diui fidem ac clientelam. Sunt qui confundunt eos cum Patricijs: & vt hodie res eſt, vix diſſident: olim aliter, vt videtur, & latiùs *Petermanni* patuerunt. Nam etſi facilè hoc donabo, omnes Patricios in communionem huius honoris veniſſe; non tamen contrà, omnes *Petermannos* Patricijs accenſitos. Origo etiam vtrorumque diuerſa eſt. & iſtorum refertur ad *Henricum Primum* Lotharingiæ Ducem, & Louanij Comitem: item ex operâ militari. Bellum ei erat cum Leodicenſibus: & ipſe animo ac copijs paratior, fines iſtorum inuaſit, & *Tungros* opidum oppugnauit, & cepit. Hic ſucceſſus dedit audaciam, vt matrem vrbium *Leodicum* ipſum, raptim ducto exercitu, aggrederetur. Spes in celeritate erat, & vt imparatis ſuperueniret: contrà fuit, intenti inſtructiq́ue exſpectant, reijciunt, & reiectum ipſi iam animis aucti inſequuntur. Noſtri ſub noctem *Stippis* caſtra locant: hoſtes aſſident, &, vt è vicinis frequentibusq́ue locis, nobilitas ac plebs adfluit, & in horas copiæ augentur. Adeſt ipſe Epiſcopus *Hugo*, adeſt *Ludouicus* Comes Loſſenſis, item *Philippus* Namurenſis, ipſe *Henricus* Dux Limburgenſis, & clientium cuique ſelecti. Noſtri numero valdè impares, caſtris primò ſe continent: ſed poſt bidui inopiam, omnibus circà hoſtilibus, auſi aciem, egrediuntur, & hoſtem vltrò laceſſunt. Stant in principijs *Louanienſes*; ijſq́ue adiuncti *Lirani*, & *Sandthomiani*: pugnant acriter, cædunt & cæduntur: ſed hoſtes paullatim circumfuſi, reliquos noſtrûm turbant, & dant in fugam. Multi cadunt, aut capiuntur: ipſe Dux *Henricus* in diſcrimine, equo lapſus; & ſunt qui captum etiam tradant, ſed forti & fideli operâ Louanienſium ereptum. Illud conſtat, horum ope Ducem ſeruatum, ſed cum multâ noſtrorum cæde, è quibus ad *duo millia* perijſſe ſcribuntur, interq́ue eos è Patricijs multi. Ducem igitur reducem, memorem virtutis, nec ingratum in eam fuiſſe: omnesq́ue qui ſub *vexillo Diui Petri* (id inſigne Louanienſium erat) militaſſent, prærogatiuis donauit, & *Petermannos* appellauit. Hanc narrationem illud [1] affirmat, quod etiamnunc ſint è *Liranis* & *Sandthomianis*, qui idem nomen & ius iactent. Ius autem olim ſingulare, & perhoneſtum: ſed æuo aut neglectu defecit. Lego in litteris quibuſdam publicis: *Homines B. Petri Louanienſis, liberi*

Anno M. CC. XIII

liberi & priuilegiati eſſe debent, & ſunt PRAE ALIIS *hominibus*. Cenſebantur, vt dixi, in familiâ Diui Petri, imò & Ducis, quaſi Palatini quidam & domeſtici eius. Senatorum litteras vidi, anni ∞.CCC.XXXIV. quibus eximitur quidam iuriſdictioni communi, qui *diceret ſe eſſe Hominem S. Petri, & ad familiam liberã Domini Ducis pertinere.* Habent inter cetera eximium: vt nuſquam vadari, conueniri, iudicari, niſi coram ſui collegij hominibus poſſint. Quos conuocat Prætor, & præſidet Conſul opidanus. Ita poſtremùm obtinuit: initio, quia res tangere ſacra & diuum Petrum videbatur; Decanus & Canonici moderari ſolebant, & cognitioni huic præeſſe. Sed indecorum viſum, rei diuinæ addictos litibus operari, & iuſſi abdicare, ac ſuarum curarum eſſe. Iſti *Petermanni*: quorum nomen viuit, iura exſtincta, aut certè languida ſunt. & quamquam Princeps ex formulâ iuret, *Obſeruaturum ſe iura Eccleſiarum, & hominum ſpectantium ad familiam B. Petri Louanienſis*: fit moris priſci cauſsâ, & res inuſu ferè aboleuit.

NOTA.

I. *Affirmat.*] Alij conuellunt, & litteras producunt, in quibus Decanus & Capitulum S. Petri pro iſtis ſcribunt, anno ∞. CC. V. quod eſſet ſexennio circiter anterius. Sed ibi dicuntur, *Homines B. Petri cenſuales*: & videndum an non diſtincti ſint, & vereor non vnum genus fuiſſe.

CAPVT V.

Plebs olim in militiâ: & hoc fine exercitia, & Gildæ. Tum de Lanificio.

NOBILITATEM habetis: Plebem iterùm luſtramus? Multa fuit, vt dixi: & ea ipſa, præſertim ante lanifices, honeſta & modeſta, & bonis artibus addicta. Militiam aut agros multi, alij ſellularia opificia exercebant: ſed honeſtiores, & qui præter caput aliquid in cenſu habebant, arma etiam feſtis vacuisque diebus tractabant. Militia tunc & tela (quod ad plebem attinet) ferè ſagittæ erant, eæque arcu vel balliſtâ emiſſę. Igitur Collegia talia inſtituta, in quę nomen darent, qui hoc vel illo telo vterentur. Erat vnum *Sagittariorum* ſimplice arcu; duo *Balliſtariorum*; poſtremò *Sclopetariorum* acceſſit, eâ quoque machinâ* repertâ. Hæc Collegia *Gildas* noſtrâ linguâ dicunt: & imago manet, vſus periję, ille quidem verus qui ad militiam ſpectat. Nam in oblectationem aut pompã nunc vſurpant. His talibus areę ſiue *Horti*, vt vocant, deſtinatį, loca idonea exercitio: ad quę conueniebant, & diſcebant docebantque. Præmijs etiam ſe mutuò prouocabant, & æmulatione excitabant. quod non priuatim ſolùm, & in ſuo quique opido; ſed publicè faciebant, & plurium opidorum cõuentu. Louanienſes certè & Bruxellenſes, finibus & amicitiâ ſemper iuncti, ſtatum quotannis tempus habebant, quo *Furam* conuenirent: amœnum locum, & pari ferè ſpatio ab vrbe vtraque ſeiunctum. Vetuſta ibi arx eſt Principum noſtrorum, & aſſita *Sogniacenſis ſilua*: & iuxta eam area, & certamen. Quod balliſtarij ſelecti certabant, & præmium victoribus vinum erat. Vidimus nos in adoleſcentiâ comiter celebrati: & *Ioannes Quartus* inſtituerat, ac leges dederat in rixã aut tumultum. Quid etiam? *Iſcam* meam ſileo, quæ conſors certaminum iſtorum fuit? nam municipium eſt, & opidorum iura habet. Itaque publica iſta panegyris ſiue commiſſio ibi etiam celebrata, anno ∞. CCC. XVII. & præmium *Ceruus viuus* fuit. ſatis decorè, quoniam & ſiluis ij adhabitant, & venationem in promptu habent. Vicerunt, tuleruntque Louanienſes. Atque hæc, vt dixi, olim plebs erat: nec ſtudia iſta culpes, imò laudes. Acceſſere deinde magis magisque lanifices, & quia lucrum adfluebat, omnes ferè eò, etiam nobilium multi verſi. Alius opus exercebat, alius pecuniam dabat, alius emebat aut vendebat. Imò & ad opida ac pagos vicinos artificium iuit: & *Dieſthemij, Tillæmonte, Trudonopoli* paſſim in lanis occupati. Quid verba facio? quę gloria aut frequentia panno nunc Britannico tribuitur, ea Louanienſi fuit: & hinc (* in loco dicendum) ad illos iuit. Conſtat ex Archiuis vrbicis, ciues iſtos annuatim *Francofurtum, Lutetiam, Londinium*, alia loca mercatui deſtinata adiſſe, & Baſilicas ibi ſuas ac tabernas, pannificij huius gratiâ, habuiſſe. In ipsâ hac vrbe, proprium ijs tribunal fuit, quod octo *Decanos* (ita vocant) habet, & cauſſas omnes tales cognoſcebat ac decidebat. Manet & illud, res abijt, vt ſunt humana. AVD. Atque ego doleo, in flore ſanè tunc vrbs erat. LIPS. Ne dole, mi Del-Plani. quid? nónne melior Minerua ſucceſſit? denique ea turba & copia vrbem perdidit, & quidquid honeſti ac priſci moris erat, corrupit.

* Eo viſâ in Belgicâ, anno ∞. CCC.XVI.

* Lib. II. cap. XII.

CAPVT VI.

Opes Louanienſium, vt illo æuo, notabiles: & pauca exempla.

LASCIVIA orta, & luxus, & quæ alia Opes ſequi amant. Nam & eæ ex his cõmercijs ſatis iam auctæ erant, & vt tunc cenſus Belgicæ, *Louanienſes diuites* habebantur. Ipſi nobiles prædijs & villis, atque etiam dominijs (vt noſter mos habet) opulenti, & pleroſque vicinorum pagorũ poſſidebant. Lego *Gualterum Heremachium* ex ijs, in Angliam nauigantem, captum à *Moranto* famoſo piratâ eſſe, & redimias *quattuor millia aureorum Scutatorum* exactum eſſe, ac ſoluiſſe.

Anno ∞.CCC.LVI.

Item bello Iuliacenſi infauſto, cùm Dux noſter *VVenceſlaus* ipſe in manus venit, duos Louanienſium captos, ad luendum ſe dediſſe *decem millia aureorum*. Et addunt Annales, *grandem hanc ſummam petitam, quia conſtabat Louanienſes diuites eſſe*.

Anno ∞.CCC.LXXI.

AVD. Bis iam hoc elogium repetis, & rideo: quis neſcit merã paupertatem hîc nunc habitare? LIPS. Semper me ad iſta reflectitis: ego in imagine eius æui hærere vos velim. Neque item in iſtis opibus, Hiſpaniam hodiernam aut Italiam cogitare, nec Antuerpiã quidem tuam Rubeni: ſed illa tempora & homines, virtutum magis quàm auri copioſos. Et tamen pretia, quæ dixi, etiam hodie ſint alicui ex proceribus redimendo. Iam & illud argumentum Opum, quòd publicè ex ęrario largiri magna & multa ſolebant. *VVenceſlaus*, in auſpicijs hîc imperij, accepit à Senatu *Scyphos plures argenteos, itemque vinarias amphoras: prætereà vini Rhenani ſex & viginti Amas, Pannos coccineos* (*Scarlatos* nos vocamus) *ſex, denique totidem boues pingues*.

Anno ∞.CCC.LVI.

Eidem poſt paucos annos, pro pace inter ciues conciliatã (etſi hercules parũm vtili) *ex ærario trigintaquinque millia aureorum, quos Verueces vocant*: iterumque biennio pòſt, *tria millia*; & non longè, *ſex millia* donata.

Anno ∞.CCC.LXII.

Hæc extra ordinem, præter publica & ſollennia tributa: ſicut & illud donatiuum *vndecim millium aureorum*, quod in vitam eius quotannis pependerunt. Omitto, quæ miniſtris & Palatinis huius Principis dediſſe varia reperio: qui & ipſi, pro ingenio Domini, petaces aut auari erant. Cogitate & conſummate, etiam in iſtâ pecuniæ adfluentiâ, quam nouus Orbis inuexit, iuſtæ ſunt iſtæ opes. Itaque apud exteros etiam magnifici & munifici noſtri habebantur: quidni? exempla edebant. Vnum referre libet *Ludouici Pinnoccij* patricij, & in hac vrbe per annos XLIV. Prætoris. Multa ille bella obiuit, ſuo impendio & ſumptu: etiam legationem in Auſtriam, cùm publicè honeſtiſſimi quique mitterentur, ad *Maximilianum Auſtrium* arceſſendum, qui *Mariam* noſtram Burgundicam, & vnà Belgicam, deſponderet. Viennam venerunt: benignè accepti ſunt à *Friderico* Imperatore. qui loca, lautia & munera dedit; inter primos *Pinnoccio*, vti dignitas eius & vrbis erat. Id munus fuit, magnus crater ex auro ſolido, & intus aurei Ducati Hungarici ſtipabant. Accepit noſter, & gratias egit dicam, an reddidit? nam ſequenti ſtatim die ipſum Imperatorem (ea tunc comitas erat) cum pleriſque Palatinis ad conuiuium vocat, ſplendidè & dapſilè accipit, omnibus mirantibus, & vel duplum doni ſui fatentibus impendiſſe. Opinionem peperit, eſſe è Principibus patriæ: & ijdem Germani cùm paullò pòſt huc veniſſent, magis mirati ſunt, cùm non niſi Prætorem Louanienſem agnouerunt. Sed ea viri liberalitas, an profuſio fuit. quâ factum (nam aſſiduè vtebatur) vt mortuo eo vix eſſet vnde iuſta funeri fierent, niſi ſoror ſubueniſſet, quę *Domino Melderatenſi* iuncta nuptiis erat. Habuerat & ipſe duo Dominia, *Horſtum & Velpam*: vtraque vendiderat, ſplendori & famæ ſuſtentandæ.

CAPVT VII.

Pietas & Probitas Louanienſium.

ISTA de Opibus: ſed magis laudare eos à Virtute capior, & Probitate: quâ ſemper eximiâ ſplenduerunt. Deo & religioni addicti, exemplo ſuorum Comitum: quibus non alios dabitis, qui ſacra magis coluerunt, auxerunt vel ornarunt. Scribebant ſe, & ſuperbiebant in hoc titulo, *Aduocatos*, aut *Defenſores Eccleſiarum ac Cœnobiorum*: quod Diplomata eorum paſſim oſtendunt. Scribebant, & reipsâ exhibebant. quot ab ijs monaſteria inſtituta, vel aucta? quot templa, aut ſacella? quot paſſim donaria? infinitum ſit referre: & quædam tetigi, ſed quædam, & poſteà tangam. His ducibus, meritò igitur ciues ſecuti & æmulati ſunt pietatem: quam inuiolatã ad hoc æui, inter ruinas aut lapſus, etiam inter ciuicas iſtas procellas, & communem, pænè dicam, furorem, tenuerunt. Atque olim leges etiam ſanxerunt pro diuino cultu: ac reperio iſtas. *Templis ædibuſque*

buſque ſacris honos eſto. & nequis pilam, néve trochum in areá, aut circũ illa ludito. Ecce, etiam pueris reuerentiam illam volebant inſitam, & ſacra loca nec luſu temerare: quis nunc vetat? Alia grauior: *Diebus feſtis ſacratiſque nequis aliud agito. nemo cauponã, aut tabernam promercalem, ante publici ſacrificij finem reſerato, néve quid emito aut vendito.* De Tabernis, ſeruatur fortaſſe: de cauponis quàm aliud eſt, & quàm vulgò ſe in eas immergũt? Iam alia ad Probitatem. *Nequis noctu perſonatus, néve mutatá veſte, obambulato.* Item: *Ne taberna, ne caupona, poſt veſpertini æris ſignum patens eſto.* Item vna ſingularis, in raptores: *Stupri raptúſve cõciliator aut adiutor, exſul eſto; qui autem patrauerit, ligneá ſerrá caput abſcinditor.* Nouum hercules de *ligneá ſerrá*, & abſterrere graui & lento hoc ſupplicij genere voluerunt. Plures memorare poſſim ad modeſtiam, contra luxum, & vitia: ſed quia etiam alibi, omitto: nec copia ſanè legũ bonos beatoſque facit, ſed obſequium & cultus. Id hîc fuit: & paucis legibus, populus naturâ atque inſtitutione bonus, virtutem coluit, ſiue ciuilem hanc vides, ſiue militarem.

CAPVT VIII.

Facta militaria eorum, & expeditiones pro religione. Virtus Guilielmi Rodij.

NAM & *Militiâ* ciuitas iſta excelluit, ſuper omnes finitimos, & video te auertere Vvvene, ac ridere. AVD. Da veniam, nihil tam alienum nunc videtur. LIPS. Gratia noſtris Muſis togiſque eſto, quæ pacem intulerunt, & ad hanc ciues formarunt: ſed quoties dixi, aliam olim faciem fuiſſe? Louaniũ, præter nomen, vetera pauca habet. Sed de militiâ, aſſidui in eâ olim, & præſertim multa hæc nobilitas, quæ vnum id ſtudium, aut præcipuum, colebat. Ideò & honos ijs atque æſtimatio: & in omnibus bellis (inquiſita narro) proximi tabernaculo Principis, vt fidi maximè & ſtrenui, tendebant. In acie etiam, honeſtiorem locũ atque ordinem ſortiebantur. Quod tamen controuertere Bruxellenſes cœperunt, anno demum ∞.CCC.XL. Tornacenſi bello. Dux *Ioannes Tertius*, qui neutros volebat illo tempore alienatos, ita tunc definiuit: *Vt ſi in Flandriam, Hollandiam, Hainouiam arma inſerrentur, primas, vt ſemper, Louanienſes haberent: ſin autem in Geldros, Leodicenſes, Namurenſes iretur, Bruxellenſes præferrentur.* Appâret in vltimâ clauſulâ non ius, ſed comitatem ſpectatam: & vt Louaniẽſes longinquis, & velut hoſpitibus, cederent, quoties per eorum fines, aut ad propiora ijs, iretur. Sed bellatores igitur magni: & quod in laude meritò pono, in ſacrâ militiâ exerciti, & ſemper in eam proni. Dico, quoties bella hoſtibus religionis illata, ſiue in Oriẽte, ſiue in Septemtrione ſunt, ſiue in propiore Europâ noſtrâ hæreticis & turbatoribus; ſemper iſti in armis, & vel Principum ſuorũ aſſeclæ, vel & exterorum fuerunt. Quid aſſeclæ? multi & ſuâ ſponte & ſumptu iuerunt. Prima, ecce, expeditio Duce *Godefrido Bullionio* in Syriam fuit, anno ∞.XCVI: cui noſter *Godefridus*, poſteà Dux, interfuit. quod Annales quidam noſtri tradunt (neque enim omnes:) ſed pronâ meâ fide, quia *Henricus* frater eius adhuc imperium tenebat, & probabile in tam laudabilem militiam, cùm aliud non alligaret, nomen dediſſe. Certè idem poſteà iterùm fecit, aut conatus eſt: & Regeſta vrbis huius habent, anno ∞.C.VI. *crucem eum cum Lotharingis & Francis pro Terrâ ſanctâ aſſumpſiſſe.* neque vltrà addunt. Idem in *Godefrido Tertio*, qui anno ∞.C.LXXXIII. expediuit, & cum eo è Louanienſibus tres equeſtri dignitate, *Ioannes Radingius, Arnoldus Rodius, Henricus Netenius*, & mox *Ioannes Calſterius*, item eques. Et quid ordine recenſeam? fidei hoc meæ credite, vix annus eſt, quo non legam aliquos ab hac vrbe in *Aſiam* iuiſſe, alios in *Pruſſiam*, in *Saxoniam* contra *Stadinges* (tunc hæreticos) in *Boëmiam* contra *Huſſitas*. Nam ad ea vſque tempora pius ardor hic manſit: imò manipulatim ibant, & lego anno ∞.CCCC.XXI. perrexiſſe in Huſſitas *centum octoginta voluntarios ciues, multoſque è patricijs:* & anno ſequenti, iterùm *octoginta popularium, è nobilitate autem ſeptenos*. Et cur priuatam etiam gloriam meam ſileam, referendam ex fide? Fuit è maioribus meis *Guilelmus Rodius*, cuius eximia facta memoriam merentur, & publicè eam in æde ſacrâ Dominicanorum, choro medio, habent. Lapis ibi ſepulchralis, in hanc faciem & inſcriptionem:

a Ex hac ſtirpe mea ma. vxor.

Videte & miramini vel pietatem, vel robur, atque etiam felicitatem viri: qui *decies octies* in longiuquâ illam Boruſſiam iuit, rediuit, xies mercatorem aliquem aut lucripe-n feciſſe, miraculo ſit. Quid etiam? *ſemel n Terram ſanctam*, vt habet inſcriptio: etſi Annales libri vrbici augent, & *ter iuiſſe*, palàm ſcribunt. Nec refuto. & quod eſt in epitaphiâ illâ, capiendum, vt verba ſunt, de profectione *ſub propriâ habenâ*: id eſt, quòd ſemel ſuo ductu imperioque iuerit, ſæpiùs alieno. Scito autem Boruſſos illos, ſiue Pruſſos, gentili religione partim etiam infectos fuiſſe, & magis vicinos Lithuanos; & hæc bella inferendæ noſtræ ſuſcepta. O generoſa bella! nunc ea ſint! Sed ad *Guilielmum*, in eius viri ſtirpem per *Ægidium Rodium* nos inſerimur. qui filias duas habuit, & priorem nuptam *Ioanni Linckebekio* viro nobili, atauo meo. Ille iterùm duas filias; & priorem denupſit *Iuſto Lipſio* proauo: & villa Rodia, quamquam diuiſionibus fracta (vidiſti eam Rubeni) etiamnunc eſt in manu ac poſſeſſione noſtrâ.

CAPVT IX.

Facta alia militaria, & virtus in præcipuis prœliis.

IAM alia bella videre ſi lubet (& multa noſtri Principes habuerunt) vbi non dicam præſentia, ſed gloria Louanienſium, non eminuit? Vnum aut alterum è pluribus adferam, & reliqua iuſtæ Hiſtoriæ reſeruentur. Ecce,

GODE-

GODEFRIDVS *Tertius* Dux noſter erat, anno ∞.C.XLIII. ſed in primâ infantiâ,& vitæ ordientis annum nondum egreſſus. Ea res animos ſpeſque mouit, veteri hoſti, *Bertoutiorum* genti, cum quâ bellum auo patrique eius fuerat: & ſeptemdecim etiam iuſta prœlia, neque nobis ſemper ſecunda. Hæc familia *Grimbergæ, Mechliniæ*, alijſque locis præerat; tum & fœdera cum *Francis, Hollandis, Geldris*, & ab ijs auxilia habebat. Itaque grandes copias in aciem educebant: occultè aut palàm illis alijſque iuuantibus, quibus magnitudo noſtri Principis inuidioſa, aut formidoloſa etiam eſſet. Ergo nunc opportunum rati, & infantiæ inſidiari, inſurgunt. Noſtri Proceres Louanij conueniunt, deliberant, ante omnia Principem nouum in paterno ſolio locant, & fidem ei popularium obſtringunt. Hoc facto, ad bellum accingunt: & hoſtis vrgebat. nam arcem *Netelariam*, itemque *Viluordiam* iam ceperat, vſſeratque. Noſtri obuiàm progreſſi, in propinquo caſtra metantur, & iuſtè ac piè Fecialem primò ad hoſtem mittunt, qui conditiones æquas pacemque offerret: redirent modò ad vetus imperium, & Dominum quem Deus & mos huic regioni dediſſet, ipſi in eâ mediâ, colerét agnoſcerentque. Ferociter reclamatum eſt, & vix manus à Feciale abſtinuerunt. qui vt redijt, & pugnandum denunciauit, in craſtinum diem alacriter prœlio ſe parant. Haud procul Bruxellâ res geſta, in patentibus ad Viluordiam campis: placuitque, conſilio *Godefridi Baronis Gaesbekani*, puerum Ducem illuc deferri, & animandis noſtris oſtentari. Quod ſanè factum eſt vel ipſo aſpectu miſerabilis infantis, in cunis allati, & ad ſalicem arborem (ita tradunt) ſuſpenſi. Quæ concio potuit diſertior hac facie eſſe? Conijciunt oculos, manu qui poſſunt tangunt; omnes, vt numen, ſuum Principem voce & affectu venerátur: & animis inflammatis in hoſtem eunt. Magna pugna, magna cædes: illinc veteranum robur, & multæ victoriæ; hinc virtus, ardor, & pro omnibus ducibus Dux infans. Quoties pedem referre cœperant, flexi ad hunc oculi reprimebant: vagitus, qui interueniebat, & ne ſacrum pignus proderent, pro omni exhortatione erat. Denique vi vincunt. cecidêre ex hoſtibus plerique omnes duces, aut capti ſunt: ipſa capita rebellionum, *Bertontij*: *Zennam* fluuium cruentum fluxiſſe è reliquâ vulgi cæde, Annalium habet fides. Neque noſtris ſine nube victoria, cæſis Procerum primis, & inter eos Patricijs duobus Louanienſibus, *Rudolfo Radingio*, & *Simone Grindelio*. Ante etiam prœlium, baltheo equeſtri cincti è Louanienſibus fuerant, *Gerardus Dormalius*, *Radulphus Erpenſis*; inſigni in ipſo prœlio virtute. Pugna hęc pugnata XVII. Kalend. Sextiles.

IOANNES *Primus*, anno ∞.CC.LXXXVIII. bellum habuit cum *Reginaldo* Comite Geldriæ, qui de Limburgenſi Ducatu controuerſiam nobis faciebat. Erant in partibus huius plerique vicinorum Principum, atque ipſe Antiſtes Colonienſis *Siffridus*. Falcoburgi conuentum habuerunt, arma & militem parantes: ſed noſter occupauit, & totâ Brabantiâ dilectu indicto, inſigni exercitu, Moſam flumen *Traiecti* tranſmiſit. It in hoſtes, illi in fugam: & Antiſtitem, vt columen partium, noſter perſecutus, Bonnam vſque peruênit, & prourbia exuſſit. Cùm pugnæ copia non fieret, reduxit ſuos, iuſſos priùs equos omnes, militari quâdam iactantiâ, in Rheno potare: factoque, * *Voringam* arcem, validiſſimum in ijs locis propugnaculum, obſedit. Non deſerit ſe & ſuos Antiſtes, amicos & fœderatos è Germaniâ conuocat, & ingentem exercitum facit, venitque prœlio certaturus. Septem primarij duces erant, totidem cateruæ conſpiciebantur: ipſe *Antiſtes*, *Henricus* deinde Lucemburgenſis, *Reginaldus* Geldrus, *Adolphus* Naſſouius, *Valeranus* Falcoburgenſis, & *duo* huius fratres. Vt in propinquo fuêre, noſter Dux animandos ſuos ratus, ita infit: *Breui & ſimplici oratione apud vos vtar, commilitones; Viri eſſe, aut viui nec eſſe. Quid verbis opus eſt? animis & oculis circumſpicite: cincti vndique ab hoſtibus ſumus, à fronte, tergo, latere, & in mediâ eorum terrâ. Fugam aliquis cogitat? niſi alas ſumitis, non euaditis: ideoque vana aut fœda omittite; ferro viam hanc fecimus, ferro reditus eſt parandus. Glorioſum hucuſque penetraſſe, & hoſtibus profugis ſolum eorum calcaſſe aut ſubieciſſe: ſed tantò maius periculum aut infamia eſt, remittentibus & ignauis. Procul amici, procul patria: cuique in ſe ſpes. & Deum, cauſſam, & me videte. Iniuſtis armis laceſſiti ſumus: & ideò timor in illos ingruit, atque aris focíſque patrijs deſertis fugerunt. Quid iam? venit imbellis dux, non quia audet, ſed quia latêre vltrà non poteſt; & animos à deſperatione ſimulat magis, quàm ſumit. Trahit ſecum ſeptem agmina: & gaudeo, diuulſi ſunt.*

* *Ad Rhenū, duobus circiter infra Coloniam milliaribus.*

ſunt. Facite cohærere: nempe ſub illo capite, quòd ſacra magis quàm arma, tractare didicit. & addam, debuit. Quid tibi vis Antiſtes? Aciem, cruorem, cædem omitte: puras manus Deo offer, & ab armis ad aras iterùm refer. Si non vis, adigemus: & hoc quoque victoriæ huius decus erit, Deo & diuinis ſuum vindicaſſe. Agite ô equites pediteſque, vos ô mei è Brabantiâ, qui eſtis & fuiſtis, exhibete. Quot victorias ego aut pater meus vobiſcum peperit? agnoſco ora manuſque: & cinctus vobis vel in mediâ Barbariâ confidam. Semper ſupra pericula, extra dedecora fuiſtis: idem nunc, aut mihi quidem ſuprema hæc lux eſto. Sed abominor, hoſtibus eueniat: en ibi ſunt, in illos unus. qui me amat, verè nunc Ducem ſequatur, IMVS. Dixit, & adhuc dicentem voces interpellarunt, & tympana vndique ac tubæ. Nam & hoſtes magno animo ingruebant. Concurritur, & negant Annales ab vllâ hominum memoriâ talem in iſtis partibus pugnam pugnatam. Noſter, vt promiſerat, eminet: & inter primos voce, manu, incitat aut pugnat. Atque adeò in manus hoſtium, preſſus cinctuſque multitudine, venit: ſed Brabantini eò acriùs irrumpere: interque eos primus *Arnoldus Hoſſtadius*, Louanienſis Eques, vetere militari gloriâ. Is diſiectis aut cæſis proximis, magnâ vi Ducem eripit, & in equum ſuum ipſe deſiliens imponit. Iamque pedes pugnabat, & periclitabatur: ſed iterùm egregio facinore, imminentem ſibi hoſtem interficit, equumque eius conſcendit. Eo exemplo, & aſpectu Principis ſui, animati Brabantini, nouo impetu inuadunt ſternuntque hoſtem. *Quadringenti* ordinis equeſtris viri cæſi, è ducibus *Lucemburgenſis*, & duo *Falcoburgij* fratres: vulgum non numerant. Capti ipſe Antiſtes *Colonienſis*, *Geldrus*, *Naſſouius*, *Falcoburgenſis*. Memorabile ſatis eſt de Naſſouio, quod narrant. captus videlicet, cùm Duci noſtro ſiſteretur, rogareturque ab eo *Quis eſſet? Comes ſum*, inquit, *Naſſouius*: & addidit, *Tu autem quis es?* Noſter: *Dux ſum Brabantiæ, quem bello iniuſto petiſti.* Ille: *Túne autem? miror & indignor gladium meum euaſiſſe, quem in te vnum acueram, & ſanguine iſto tingere auebam.* Ferox & militare dictum, alium irritaſſet: noſtri altum animum ad clementiam mouit: & virtute ac libertate viri inductus, veniam ei, imò & amicitiam ſuam dedit. Hoc initium aiunt, familiæ eius in Belgicam traductæ, vbi opibus gloriaque diu floruit. Sed ad inſtitutum noſtrum. claruerunt hoc bello è Louanienſibus, præter eximium illum *Hoſſtadium*, *Arnoldus Steenius*, *Leonius Harſius*, *Henricus Oppendorpius*, *Henricus VVilleus*, *Ioannes Rodius*, *Guilielmus & Arnoldus Radingij*, *Henricus Bialandenſis*, omnes Equites. Alij è patricijs Scutarij aut * *Cnapones* (vt non inſcitè Annales quidam formant) multi fuêre; & plurimi è plebe.

* Nam Germanicè *Schildknapê* dicuntur, & ſimpliciter *knapen.*

CAPVT X.

Labes vrbis, & in eâ ſeditiones. Prima leuior, ſecunda grauiſſima, Couterelliana: eaque accuratè deſcripta.

ET Frequentiam ac Florem ſatis iam vidiſtis: quid exſpectatis, niſi (vt in alijs humanis) imminutionem aut lapſum? Quæ mox ſecuta à grandi populo, opibuſque: & laſciuia, diſſidia, ſeditiones fuêre, venena omnis ſtatus. Cauſſam vel initium hæc à plebe habuerunt, iam contumaci; & cùm frequentiam ſuam vidiſſet, intrepidâ: atque ita paullatim in rectores & optimates primò minas, tum & manus auſa inferre. Adnoto primos motus fuiſſe anno ∞.CCC.XL. cùm plerique nobilium (ij ad hoc tempus rempublicam ſoli rexerant) in obſidione Tornaci eſſent, Anglo regi hanc operam gratificantes. Sed dum, inquam, abſunt: plebs ſuũ tempus rata, remp. inuadit; & cùm alia mutat, tum in primis exſules quoſdam ſui corporis, ſuperiore anno legibus pulſos, reducit. Patricij cùm rediſſent, querelæ, iurgia, arma: & pugnatum atrociter in foro medio, ſed vicerunt Patricij, manu clientium ſubnixi, & longâ armorum tractatione ſuperiores. Fuga tamen maior, quàm cædes fuit. niſi quòd in victoriâ ſæuitum, & abſtracti ædibus ſuis, atque etiam ſacris, qui in eas fugerant, gladio, carcere, exſilio pœnas dederunt. Quies deinde per vicennium, ſed infida. quippe animis exulceratis, & plebeiorum non occulto fremitu: qui in motum turbaſque iterùm erupit, à principio vnde non timebatur. *Petrus Couterellus* Prętor erat anno ∞.CCC.LX. qui homo etſi nobilis, & è Patricijs, tamen, prauitate ingenij vel ambitu, iam à primâ Præturâ (nouennium tenuerat) omnem anſam laceſſendi aut lædendi Patrũ quærebat. Oblata eſt, aut arripuit, anno iam dicto, iſtã. Ciuis quidam piſces vænales in vrbem carro adue-

aduehens, cùm is in luto hęſiſſet, equum ſubitò paſcuis eductum, ſubiunxit, & carrum extraxit: ſtatimque equum bonâ fide & illæſum reduxit. *Couterellus* hominem, vt furti reum, in carcerem conijcit: Scabini appellantur, cognoſcunt, inſontem pronunciant. & cùm Pretor non remitteret, iuriſdictione ei interdicunt, quòd contra leges, ciuem in vinclis haberet. Prætor illicò Bruxellam, ad Principem. qui tunc *VVenceſlaus* erat, *Ioannæ* maritus, gente Bohemus, frater *Caroli Quarti* Imperatoris: quem produnt cęſo matris vtero in lucem veniſſe. Hunc neque pace, neque bello optimum, certè non feliciſſimum, fuiſſe, licet dicere: & Louanienſibus cauſſa non eſt, cur valdè ament. Ad rem. aures iſti Prætori credulas præbuit, potentiam Patriciorum calumnianti, & reprimendam à Principe, bono ſuo, aſſerenti. Neque fautores talium deeſſe in Aulâ poterant: inter quos *Sconuorſtius* quidam, vir præpotens, ſed animi aut conſilij parùm rectus. Is palàm dicere, *Cornua Patricijs* (verba eius ſunt) *minuenda, qui nimiùm iam ferocirent. Poſſe id Principem, ſiue ſuâ operâ aut inuidiâ, plebe efferri permiſſâ.* Princeps in aperto ſententiam non tulit: hoc tamen Couterellus facilè vidit, non iniquis auribus animiſque ſe auditum. Itaque alacer domum redit, ad ſuos refert, & factioſiſſimo cuique faces ſubdit. Iam in eo erat vt ſeditio erumperet: neque neſcire Patres poterant, ſed remiſſiùs agebant, ſiue mitigare bonitate parantes, ſiue fatali, vt ſolet, ignauiâ. Aderat fortè per hos dies *Gerardus Vorſelarius*, vir & miles nobilis, cum ſelectâ Equitum alâ: qui operam ſuam Patribus vltro obtulit, & ſuaſit vti: iſti dimiſerunt. At non incepta ſua Couterellus. qui die quodam Senatus habendi, ſuos conuenire ſenſim in forum iubet: idque cum armis. Adſunt, & iam turba eſt, atque ipſe concionabundus excitat, & *ſuperbiam Patrum, & dura imperia*, inculcat. *Hos eſſe, qui ſoli rem publicam occupent, qui honores, qui pecuniam, ſua faciant, qui tot fortiſſimis viris imperent, vt ſeruis. An excidiſſent, ante paucos annos, tot innocentes ſui corporis, gladio, laqueo, exſilio puniti, ob liberiores quaſdam voces & facta? Eadem manere ipſos, niſi viri ſint: ſed eſſent, & quem timerent? In manu,* inquit, *veſtrâ eſt, finem malis facere: audete tantùm, multi in paucos, parati in imprompdos; læſi in laceſſentes; Deus homineſque fauebunt. Ipſum Principem, diuinâ benignitate, mitem animi habemus, & æquo eo laturum, ſiquid illi patiantur, vos faciatis. Iniurias veſtras in oculis habete,* LIBERTATEM *in ore, & hæc teſſera eſto: ite, iſtam aſſerite, illas propulſate.* Dixerat, & loquente adhuc eo fremitus, clamor, minæ, & ad curiam verſi manus & voces intentant: *Prodirent ciuium oppreſſores, ærarij prædones, pœnas daturi ſcelerum, aut iniuriarum.* Et iam ſe quiſque hortari, & vim parant. Curia clauſa erat, & trepidi Patres, neque ad reſiſtendum pares: cùm Couterellus prouolat, & quaſi benignitate deditionem ſuadet, & nihil vltrà mali paſſuros adfirmat. Prudentium eſſe, cedere huic tempeſtati. Cedunt; & ſe dedunt. At turba ſtatim irruit, manus & vincla inijcit, & in Arcem captiui deducuntur. Tum aumaria & archia Senatus frangunt aut reſerant, armamentarium pariter: compilant, dilacerant, aut vſui ſuo quod erat, tollunt. Exſtant nomina & numerus captorũ, paullò minus *ducentis*: interque eos Equites *viginti quinque*: reliqui in proximas vrbes dilapſi, aut in prædijs villiſque ſuis latebant. Couterellus ſedato tumultu, & vt forma aliqua reipublicæ eſſet, nouum Senatum legit, mixtum è plebe & Patricijs. nam & ex iſtis molles aut ignauos quoſdam repperit, conſilijs ſuis opportunos, quique communem iniuriam præſenti honore mutarent. Tum ad captiuos ſubmittit, qui periculum à plebe denuncient; ipſos quoſdam è plebe, qui turbidis vocibus circum Arcem, ad cædem eos depoſcant. Ita illi trepidi, Couterello ſupplices fiunt: & denique grandi pecuniâ, ſeorſim quiſque pacti, dimittuntur. In Leucis *VVenceſlaus* erat, dum hæc geruntur, caſu an conſilio longinquus: ſed adeunt ſtatim exſules, & facta docent, & remedium atque vltionem expoſcunt. Cum frigore audiuntur: etſi nobilitas pleraque faueret, & è conſiliarijs, quibus æqui honeſtique cura aliqua eſſet. Venit & ipſe Couterellus, qui auro multos ſuos fecerat: & res dilata eſt, dum Princeps rediret. Quod factum ſequenti anno, & intereà imperium Couterellus continuauit. Iam Bruxellam Wenceſlaus venerat, atque ibi agminatim nobiles adeunt, orant, vrgent, rem peſſimi exempli vindicare, néve ſeditioni aut licentiæ campum aperiret. Inſtant ſeorſim & Bruxellenſes, ac pro ſociâ vrbe acriter nituntur. Denique perpellunt, vt conductis in vnum copijs, Louanium moueret: venitque *Bancum.* Dum ibi eſt, ſtatim Couterelliani,

quibus

quibus aduerſus Principem nec vis nec animus erat, ad eum veniunt, & imperata facturos ſpondent. Ita Princeps admiſſus, exſules reducit, ſed in turbatores iram aut vindictam non oſtendit. Ipſum Couterellum, caput malorum, Præturâ dumtaxat abdicatum, in nouo Senatu Scabinum creat; & eius inſtituto, Senatum ipſum mixtim è Patribus & plebe legit, ſeminarium deinde turbarum. Amor pacis & concordiæ prætexebatur: ſed prudentioribus eo facto apparuit, non imprudente, certè non illibente Principe, priora illa adminiſtrata. Ita quies vrbi, ſed parùm certa aut longa, reſtituta. nam plebs exſultare, & illis vt victis inſultare; ipſe Couterellus dominationem exercere, & augere: donec tædio præſentium, & futurorum etiam metu, Patricij plerique ſponte vrbe cedunt. Lætum id Couterello fuit, & iam liberè agere, amotis ęmulis: ſeque in ſequentem annum Conſulem, cum *Geldolpho Roggá*, textore, deſignat. Et quia præſidium in auro expertus eſſe ſciebat, vndique illud quærere; nec domi tantùm, ſed apud exteros, fide ciuitatis publicâ, corrogare. nam ſigillum in eius manu erat. Eoque opum & potentiæ venit, vt *Henrico* Dynaſtæ Hooghſtratano filiam ſuam cum grandi dote elocaret, & quantam iſte popoſciſſet. Sed inuidia etiam comitata, & crebræ apud Principem querelæ: neque gener aut *Sconuorſtius* excuſare ſatis, aut tueri poterant: eoque ventum, vt iterùm caſtra ad vrbem moueret. Fiunt & iterùm eadem, illi Principem admittunt: iſte vtramque partem in pacem iuramento adigit, & obſides etiam capit; è Patricijs *duodecim*, è plebe *quadraginta*. Couterello Conſulatus manſit, & in communione honorum nihil mutatum. Tamen ipſe, conſcientiâ terrente, & quia alieniorem iam Principem ſenſerat, ſponte, rebus collectis, vnà cum aliquot factioſorum anteſignanis, aufugit in agrũ Leodicenſem. Ibi cùm infeſta itinera haberet, & mercatores Louanio Germaniam petentes ſiſteret, aut in vincla daret, pecuniæ extorquendæ: iram Wenceſlai ſeriò mouit, qui ipſum ac vigintiquinque textorum proſcripſit. Nec ſic quidem quieuit, ſed conatus vrbem irrumpere & ſuam facere, ſubſidio clàm in eâ conſpiratorum, ſucceſſum non habuit, & ſupplicium de iſtis ſumptum. Ita rebus deſperatis, ad preces verſus, & *Hooghſtratani* maximè operâ, veniam exſilij impetrauit, rediitque Louanium anno ∞.CCC.LXIX. vbi vitam ingloriam, & in publicâ exſecratione, finiuit. Mireris vel auſum talia, tam magno animo, vel deſiiſſe, tam vili.

CAPVT XI.

Seditio tertia, & diro facinore horrenda.

IAM exitialis ſeditio narranda eſt, quæ nouem annis poſterior, ab illo fonte manauit. Wenceſlaus, vt dixi, honores cum plebe communicauerat, & ſic aliquot annis habuerat: donec bello Iuliacenſi infauſto, ipſe captus, & multa nobilitas cęſa, etiam Louanienſium, eſſet. Hoc igitur bello, cùm Patricij fidem & animum approbaſſent, plebs tarda aut refractaria fuiſſet, nec niſi ſexaginta Sagittarios dediſſet; Princeps è cuſtodiâ reuerſus Louaniũ, illis honorem priſtinum (Anno ∞.CCC.LXIII.) & magiſtratum reſtituit, tantùm quòd duo deinceps Senatores è plebe eſſent. Plebs ęgrè tulit, ſed tulit ſexennium, ad comitia vſque anni ∞.CCC.LXXVIII. quibus ipſis, cùm ex formulâ dictâ Senatus creatus eſſet, ſed Patres inter ſe diſcordes palàm agerent; plebs diu occaſioni intenta, arripuit; & ipſo *Magdalenæ* ſacro die, regionatim, tres quattuórve textores, totâ vrbe diſcurrentes, clamore & peluium ſonitu, *Ad arma, Ad arma*, reliquos concitarunt. Concurritur, & ſtatim captâ Curiâ Conſules cum Scabinis in vincla dantur: *VValterus Leidanus* textor, Præfectus vrbis dictus. Placuit mox, Gandenſium exemplo, [1] albos galeros ſiue caputia, inſigne factionis aſſumi: factumque eſt. & adeò proni in res nouas turbidaſque tum ferebantur, vt Patriciorum non pauci degenerarint, & idem inſigne capiti, animo factionem induerunt. Intereà *VVenceſlaus* è Franciâ redux (eò iuerat) iſta edoctus, Louanium venit: ordinemque Senatus legendi iterùm, plębi placandæ, mutauit, & in dimidiam partem admiſit. Mireris inconſtantiam: & magis, ſi non tempori ſolùm, ſed pecunię hæc data, ſcribentibus credas: quam è publico aliquam multam ſanè accepit. Ceterùm ciues iureiurando adegit, pacatè inter ſe agere, & vt membra vnius corporis decerent: quod tamen Patriciorum aliqui abnuerunt, & patriâ carere, quàm ſubijci iniurijs aut contumelijs plebis, elegerunt. Ita *Areſchoti*, aut *Namuri*, plerique horum agentes, hanc infeſtabát, & in agris aut vijs deprehenſam abducebant, redimias poſcebant. Contrà iſti, prædijs illorum ignem inij-

inijcere, item quos poſſent capere; & quoſdam gladio carnificis ſubiecère. Denique in ipsâ vrbe, qui reliqui Patriciorum eſſent, ſuſpecti agere, aut ſuſpectantes: vtique poſt cædem *VValteri Leidani*, qui inter capita *Galeritorum* erat. Is fortè Bruxellam miſſus, rei publicæ gratiâ, noctu à cœnâ reuertens interfectus eſt, inſidijs, vt putatur, *Joannis Calſterij*, & *Gulielmi VVilrei*, Patriciorum, qui tunc in eâ vrbe verſabantur. Re perlatâ, turbatum Louanium, plebs minari & fremere, optimates timere: atque hi, vt inſontes inſciosque ſe oſtenderent, Legatos ad *Ioannam* mittere (nam maritus in Galliâ etiam aberat) qui peterent inquiri in auctores cædis, & vindicari. Illâ tardante, plebs ludibrium rata, aut ex compacto geri, arma corripit, & in forum venit. Vocantur & in curiam Patres: quorum aliqui venêre, quidam triſte & ferale ominantes, mutato habitu, vrbe profugêre. Statim appoſita Senatui cuſtodia: & ſeditioſi furioſo animo ad fores prouolant, & adſiſtunt: pars etiam, nemine prohibente, ingreſſa. Ibi auditæ voces, *Cedo nobis illum, & illum, ſtatim, ſtatim.* Atque ij qui intromiſſi, ad nomen ſingulos capiebant, & præcipites è feneſtris (horreo dicere) datos, plebs infernè lanceis ſpiculisq; exceptos laniabat. Periêre hac rabie ad *ſeptemdecim*: additusque vnus è plebe, quòd is* *Platnotium*, miſertus veteris patroni, ſcamnis abditū, veſte contexerat. Hęc facta XVI. Kal. Decembris: & qui Patrum reliqui domi reperti ſunt, in cuſtodiam dati. Poſt factum, frigus & mox pœnitentia aut metus ſubijt. Nam quomodo Principem hæc laturum? qui breuî rediturus, pœnas de ſontibus inſontibusq; caperet. Itaque deprecatores parant *Lewenſes, Tillemontanos, Dieſthemienſes, Liranos, Bruxellenſes, Eburones quoque & Tungros*: & citiùs, ecce, opinione Wenceſlaus Bruxellam venit. Arma & machinas ille parabat, vltioni intentus: cùm legati à prædictis ciuitatibus adſunt, & veniā ſuppliciter petunt, expiationem cædis, quam vellet, offerentes. Tandem, diu deliberato, præſcriptum, vt quatuordecim è plebe, pręcipui auctores, in Cyprum relegarentur; agnatis cæſorum, certa pecuniæ ſumma daretur. Mitis tranſactio, & intra magnitudinem noxæ omnibus viſa: tum illud turpe, quòd ipſis relegatis pecunia in viaticum, quaſi Legatis à republicâ, attribueretur. Itaque non fuit animis placandis. Nam Patriciorum iuuentus fremebat, ſanguinem parentū vænalem non habere, nec modicâ iſtâ pecuniâ redimendum. Iamque vicinis locis aut arcibus occupatis, bellū in ſuos ipſi ciues gerebant, & prædas vndique agebant. Nec ceſſare etiam plebeij: quin vim & maleficia reponere, vel augere; & denique longiùs ire, & contra Principem etiam occulta fœdera cum Gandenſibus (qui arma in Comitem tunc habebant, & totâ pænè Flandriâ dominabantur) ferire. Denique poſt mutuas vtrimque cædes, doctus tandem Wenceſlaus fruſtrà & temerè plebi indultum, arma cepit, vrbemque aſſedit. Illi repugnant, propugnacula erigunt, & auxilia à Gandenſibus, à ſe impares, exſpectant. Sed cùm ea fallerent, & ipſi à *Ludouico* Comite ac Francis premerentur: decurſum iterùm ad preces, quas *Arnoldus Hornanus*, Leodicenſis Antiſtes, ipſe in caſtra veniens, ad Principem tulit, & veniam certis legibus impetrauit. Pauci pœnâ affecti; plures indignatione aut metu, patriā mutarunt; & præſertim lanifices, qui in Angliam iuerunt. Obſeruate. hæ ſunt illæ à nobis coloniæ, quæ gloriam pannificij aut intulerunt, aut valdè quidem auxerunt.

* Plenum Latium.

Anno ∞. CCC. LXXXII.

NOTA.

I. Dixi de *albis galeris* aſſumptis, exemplo turbidorum Gandenſium: & inde obtinuiſſe vernile dictum, ſiue conuicium, ego arbitror, quo *Albati* Louanienſes appellantur ab accolis: ſiue noſtrâ voce *VVittingi*. Quod non aliud valet, quàm *Seditioſe*, & tu quoque ex illis fuiſti.

CAPVT XII.

Seditio quarta, & vltima, cum motu minisque magis quàm præſenti noxâ.

NEC DVM finis. à lanarijs ad lanios imus: atque ex iſto etiam corpore fuêre, qui rempublicam turbarent. *Paullus Loenkenus* ex infimâ plebe lanius, poſt cædem *Caroli Audacis*, & dum de matrimonio *Mariæ* cum *Maximiliano* deliberatur, partem ſe reip. fecit, & plebem ſuam. Rumores diſſipat, falsò exſpectari Maximilianum, illudere ſic Senatores: & melius tutiuſque, ipſos imperium habere & exercere. Concitat deinde dictam populi fęcem, capit & abducit ex improuiſo quoſdā è Senatu, & gladio ſubiecturus erat, niſi lictor publicus ſe ſubduxiſſet. Iam & Academiæ primores ſe miſcuerunt, & auctoritate ſuâ tumultum ſedarunt. Superuenit paullò pòſt ipſa *Maria*, vt auſpicia capeſſeret, de more, Principatus: neque ſeditioſi admi-

Anno ∞. CCCC. LXXVIJ.

admiſerunt aut agnouerunt, niſi noua iura & immunitates extorſiſſent. Quinetiã cùm illa, ad compeſcendum, Sagittarios ipſius vrbis (honeſtiores populi) armaſſet; iſti & Sagittariorum quoſdam, impetu facto, ceperunt, & quattuor fortè obuios Senatorum. Nec niſi ægrè ſedari à *Paullo* ipſo potuêre, quin vitâ eos mulctarêt. Tum & in Arcem, vbi diuerſabatur Maria, incurrunt, & adigunt tot malis trepidam virginem, anteacta condonare, & alia pro arbitrio ſuo ſancire. Iam vt ſpecies etiam publicè noui popularis imperij eſſet, additi *Paullo*, cuſtodiæ cauſſa, viginti ſatellites, & menſtruum ex ærario ſtipendium. Atque ex eadem deinde publicâ pecuniâ laſciuiebant, potabant, conuiuia, velut ad ſocietatem & fidem ſtabiliendam, agitabant. Sed agitantibus, opinione maturiùs *Maximilianus* aduênit: quo propinquo, minui potentia *Paulli* cœpit, & ſtipatores à Senatu adempti. Tamen ipſe Maximilianus præſens, nihil etiam pro Principe agere, neque vlcus hoc tangere, niſi compos nuptiarum decreuit. Ergo iterùm poſt abitum inſoleſcere Paulliani, ſtipatores repoſcere, & res miſcere. Sed edoctus de totâ re & periculo denique Maximilianus, *Engilbertũ Naſſouium*, Brabantiæ Seneſchallũ, cum equitatu
Anno ∞. cccc. lxxviii. Louanium præmiſit, ipſe mox ſecuturus. Diffugiunt ad Solem nebulæ & nebulones, Paullus in Zelandiam, atque ibi agnitus capite luit. Pleraque horum, & certè initia, abſente *Ludouico Pinnoccio* Prætore geſta (is in Germaniam, inter Legatos, iuerat) qui vt vir erat, animo promptus, manu ſtrenuus, oppreſſiſſet, aut quidem repreſſiſſet: Deo & fato aliter viſum. Sed vt finiam, hæc quoque ſeditio vrbem minuit, multis non è plebe ſolùm, ſed optimatium in agros aut prędia ſua dilapſis, atque illîc ſedem locantibus, tædio tot turbarum. Videtis cauſſas & tempora, quibus florentiſſima olim vrbs defloruit, & ex veteri gloriâ & copiâ non niſi vmbram iſtam habet.

CAPVT XIII.

De arce Keſſelſteinia aliquid: tum Eiconiſmus vrbis.

DVM in his ſermonibus ſumus, & ego atque illi intendunt, fugit nós deflectere, quà ad montẽ rectà ibatur. Itaque progreſſi etiam paullũ, hæremus: & ego circumſpiciens, Amici, inquam, omnia me fallunt, aut via fefellit, de quâ vxorẽ ſcio monuiſſe. Vbi etiam domus illa ruſtica, quam ſignauerat? atque ibi ductor noſter quærendus, aut potiùs euocãdus. nam (Iuno mea hoc curauit) exſpectat. Ecce illum à tergo. hem; & hoc viæ fruſtrà etiam confecimus, & arduus ille adſcenſus manet: ſuccumbemus. Vir bone, vis nos ducere in hunc verticem, ad arcem illam famoſam & vetuſtam? Volo equidem Domine, inquit: aut pro me hæc filia mea. nam ego ſenex à pedibus laboro. Et tu ſuſtinebis? arrectus aſcenſus eſt. Confido, inquã. Iuimus duce mulierculâ, peruenimus: atque ego (mirantibus meis & gaudentibus) vno tenore, & ſine interquiete, cliuum peruaſi. Oſtendit rudera aliquot muri, & lapides in aceruo: ſed lapides rudes, ex indigenis illis, & arenaceis. dixit, murum olim ibi fuiſſe. Ego & foſſas ſtatim adnotaui, ſatis grandes & cõſpicuas, etſi vepribus vel arboribus obſitas: quæ foſſæ cinxerant hoc quidquid ędificij fuit. Ducimur deinde ad cauum ſubterraneum: ſed recenti lapſu os eius clauſum erat, & lapides illîc accumulati. Quid fuit? inquam. Illa, Grande ſubterraneum atrium, fornicato opere, & lapidibus alibi ferro inter ſe deuinctis. Intraſti? inquam. Sępiùs, ait illa, & meus parens atq; omnis vicinia. magnitudo eſt pedum quadraginta, aut plurium: tum murus è latere coctili iterùm occurrit. Quid deinde? inquã. Illa, Aiunt obſeptum ibi aditũ: ſed ſubterraneas cryptas eſſe, quæ Louanium vſque in Diui Petri ducant. Ibi riſi, & ad meos: Non ſapuiſſet nobis cibus, ſine hoc fabellæ condimento. ſed res neque magna, neque vetus nimis hæc fuit: quidquid fama attollat. Nam & Gygantes aiunt inhabitaſſe. At nos ad verticis hoc labrum eamus, niſi fallor, ſub oculis omne opidum & vicina habituri. Videtíſne? ô delectabilem adſpectum! tanti fuit veniſſe, vt hoc frueremur. Quis pictor hîc eſt, qui delineet, & penicillo ſuo omnia loca effingat? poteſt: & vos adſpicite. Ecce *Diui Petri, Michaëlis, Gertrudis, Iacobi*, templa alia: ecce *collegia* illa atque illa, & notabiles etiam domos. Iterùm deſidero pictorem, & qui in tabellâ repræſentet.

Curaui tibi Lector: atque ecce habes.

CAPVT

CAPVT XIV.

De incendijs in hac vrbe. tum de æde D. Petri, eius Canonicis, & Præpoſito. Denique de turre.

AVD. At nobis magis ſuaue (nam oculis ſatis antè vſurpauimus) per te diſcere initia præcipuorum operum, vel auctores. Hæc cupido nos tenet. LIPS. Id quoque indulgebo, & paullùm ſedeamus. Tu mea, accipe munuſculum, atque abi. Primùm moneo, vetuſta aliqua ædificia fruſtrà hîc quæri. non quin fuerint; ſed verè fuerint, & ignis violentia ſemel iterumque abſumpſit. Nam ecce memoriæ publicæ habent, principatu *Godefridi Primi* Ducis, anno ∞. C. XXX. TOTVM LOVANIVM *fortuito igne abſumptum.* Auditis, *totum*? itaque nihil ſuperfuit operis vetuſti. Surrexit tamen iterùm, vel ex nouâ materiâ, vel rediuiuâ: iterumque *exuſtum penè totum* (eædem Memoriæ) *cum primario ipſo templo*, annis paullò plus quadraginta à priore flammâ. Ergo fruſtrà ea, vt dixi, quæramus: quæ exſtant, videamus. Conſpicitis in vrbe mediâ templum *Diui Petri.* quis condidit? *Lambertus Primus* Comes, & honori huius Diui illud ſacrauit, & opidum tutelæ commiſit. Idem & Canonicos inſtituit: etſi alij ad filium eius *Lambertum Balderiuum* referunt, qui etiam Bruxellæ in Diuæ *Gudilæ* collocauit. Certè iſte *Decimas agri Louanienſis* ijs legitur *adſignaſſe.* Initio ſeptem fuerunt, ijque *Fratres* primò appellati: mox *Domini*, ad diſcrimen Minorum, qui acceſſerunt. Nam vt erat maiorum pietas, quidam & è priuatis opes ſuas huc contulerunt, & augendo collegio Canonicatus inſtituerunt. inter quos vnum *Simon Grindelius*, è Patricijs, anno ∞. C. LXIV. & poſt viginti quattuor annos alium, *Godefridus* Prætor vrbis. Alios deinde (nam ad octodecim peruenerunt) aut Duces ipſi noſtri, aut item ciues. *Godefridus* quidem *Primus* Dux legitur duos inſtituiſſe, anno ∞.C. XL. Sed diſcrimen tamen erat, vt tetigi: quòd illi primi ſeptem, opibus præeminebant, & Decimas ſoli poſſidebant; donec anno ∞.CCC.XI. ſponte illorum, Minores in diuiſionem admiſſi, & ſic æquales omnes facti. Sponte, inquam: & ô miram raramque benignitatem! nam iure laudanda eſt: & hoc æuum, vereor, exempla non donet. Sed hi Canonici: quibus *Præpoſitus* etiam, præter Decanum, velut caput præeſt: magna dignitas, & olim non niſi in Principum aut Procerum filios collata. Notantur certè ex Ducum noſtrorum liberis, item è Lucemburgenſium, alijsque. Adhæret dignitati honos, quòd is à nouo Principe, quoties auſpicia imperij ſuſcipit, iuramentum ſollenniter exigat, capiatque: in quo & *Aduocatos ſe Canonicorum Diui Petri fore* profitentur. Equum deinde Principis, cui inſidet, donatiuũ habet: quem tamen olim *Cantor* vindicabat, & lis inter eos fuit. Eſt nunc in hac dignitate, vir eâ & aliâ digniſſimus, *D. Georgius Auſtrius*: qui ipſo nomine inclytũ genus prodit, & virtutes pro genere habet. Amorem certè & cultum ſtudiorũ, quæ laudatiſſimi illius *Maximiliani Primi* Imp. nepotem decent. Sed heu, deſero hanc ædem, & non ſine gemitu: vt collapſa eſt? quàm lacerâ & fœdâ nũc facie? Mali fati (ſi auſim dicere) ea fuit, ſemper ignibus aut ruinis afflicta. Nam præter incendia dicta, arſit etiã anno ∞.CCCC.LVIII. & tota edacibus flammis abſumpta eſt: ipſum æs Campanum liquefactũ: ſed omnia ſtatim reparata, & Turris interuallo aliquo addita anno ∞.IↃ.VII. id eſt, quinquaginta circiter pòſt annis. Fuit ea inter egregias Belgicæ: ſed ruinæ deformarunt. prima anno ∞.IↃ.LXX. menſe Nouembri, me audiente & ad ſtrepitum procurrente, ſub veſperã; iterùm, anno ∞.IↃ.LXXVIII. denique vltimò iamnuper Decembri menſe, ante bienniũ. Quis excitat & reponit? calamitas temporum vetat, aut & frigus in talia, cùm ad ſuũ modò quæſtum priuatim quiſque calet & callet.

CAPVT XV.

Reliquæ Parochiæ, & earum æuum percurſum: & ſiquid notandum.

SVNT & alia illa Templa maiora, quæ videtis, & quas *Parochias* (alij *Paræcias* malunt) appellamus. *Diui Michaëlis* portæ murorum veteri ſuperſtructum, anno ∞.C.LXV. Fallitur enim vulgus, qui vetuſtiſſimum cenſet. & quòd *Chriſma* ſacrum illinc petitur, & ad *D. Petri* defertur; non ea cauſſa eſt, ſed quia in viâ Leodicenſi eſt ſitum: Chriſma autem Leodico mitti olim ſolet, & illîc igitur decorè deponi. Sed partitio ipſa fit deinde in æde Petri, vt vetuſtiſſimâ, & primariâ. Turrim initio & hæc ædes habuit altiorem: ſed corruit cum vicinarum ædium detrimento, anno ∞.CC.XXV. neque iterùm eſt educta.

Tertia eſt *Diui Iacobi* ædes, æuo iſtis proxima: quæ anno ∞.CC. memoratur exſtructa. Eſt in exteriore vrbe, ſed ſcire licet iamtunc ea loca ædibus hominibuſque frequentia fuiſſe; & ideò templū nouum aptatum. Neque alia item cauſſa *Michaëlinæ* ędis ſuperſtructæ in portâ fuit, quàm vt vicinior atque opportunior eſſet illis ſuburbanis. Flagrauit *Iacobæum* de cælo tactum, anno ∞.CCC.L. reparatum eſt, & pars veteris turris etiam manet. Collegium Canonicorum habet, ſed ex tranſlatione. primitus enim Eincuriæ fuit: agente autem apud *Nicolaum Quintum* Pont. Duce noſtro *Philippo Bono*, anno ∞.CCCC.LVI. huc eſt tranſlatum. Mouit eum, opinor, ſolitudo aut inopia opidi, ſic etiam attollendi: mouit & Academiæ adſpectus, quam Canonici decorè colerent, & ipſi ab eâ excolerentur.

Quarta, *Sanctæ Gertrudis*, quæ *Henricum Primum* Ducem auctorem inſcribit. Condita eſt anno ∞.CC.VI. ſtatim à Iacobæâ. Sacellum anteà erat: fecit aut fieri curauit ille Princeps Parochiam: itemque *Canonicos Regulares* ibi collocauit. Fama habet, turrim iſtam ſatis egregio opere, emolitos lanifices eſſe, idque collaticio inter ſe ære: potentem hîc ſcilicet frequentemque tunc nationem. Canonici iſti initio *Præpoſitos* habuêre, fuitque primus *Franco* quidam, qui obijt anno ∞.CC.XXX. Sed anno deinde ∞.CCC.XLIV. *Henricus Furenſis* nomen *Abbatis* Romæ impetrauit, prætulitque. Non item ſucceſſor *Henricus Rodius* (è meis, niſi fallor, maioribus) qui modeſtiæ amans illum *Præpoſiti* recepit, & duo item alij ſecuti. Tum *Gualterus Moliardus* iterùm Abbas, anno ∞.CCCC.LXVI. & poſteri tenuerunt: inter quos nunc eſt & pręſidet *Arnoldus Eynhoudtius*, pius, induſtrius, prudens vir, & qui cœnobium pulcherrimo ædificio auxit & ornauit. Eſt ab eo perpetua & magna *Porticus* circum hortos, in membra & cubicula ſupernè diſtincta: ad vſum duodecim è nobili ſtirpe adoleſcentium (nam tales admittuntur tantùm) quos hîc ali, & ſcientiâ ac pietate voluit informari. Inſigne opus, & inſtitutio: laus hîc auctori & gratia, præmium in melioribus locis eſto.

Quintum, *Sancti Quintini* templum, ſtructum ſub idem cum priore æui. Non maximum, ſed vel pulcherrimum, meo iudicio, inter omnia eſt: benè & aptè commenſuratum, multâ luce vndique colluſtratum. Atque hæ nunc ſunt quinq; illæ *Parochiæ*: olim vnica *D. Petri* erat, manſitque ad annum ∞.CC.LII. Sed notant, grandi iamtunc populo, curas eius Parochi alleuandas fuiſſe, & quinque iſtas deſignatas, quas dedi.

CAPVT XVI.

Virorum Cœnobia.

SVNT & Cœnobia plura, aut Sacella: quæ luſtrabo, & ſiquid dicendum videbitur, non omittam. Primi

DOMINICANI: qui & tempore ſunt inter religioſos hîc primi. Venerunt in vrbem, ſub annum ∞.CC.XXVIII. haud diu ſanè poſt primam inſtitutionem. Sed locum ijs ſuum aſſignauit & ceſſit (mira pietas!) *Henricus Tertius*, anno ∞.CC.LVI. Ceſſit, inquam, ijs ipſâ Aulâ ſuâ, quam in Diliæ inſulâ habebat, medio ferè vrbis loco: quam Annales noſtri *Baſſam Curtim* (id eſt, *Inferiorem Aulam*) vocant, ad diſcrimen illius ſuperæ, quam *Burgum* diximus fuiſſe. Ille idem Princeps templum, & alia ibi ſtruxit: exſtantque ab illo æuo (ſatis notabile) ipſæ feneſtræ vitreæ in Choro, quas ille & liberi donarunt. Fama tenet *Albertum Magnum* Ratiſponenſem Epiſcopum huc veniſſe, & altaria quædam in anteriore templo ſacraſſe, anno ∞.CC.LXXVI. Aiunt & diſcipulum eius, inclytum illum *Thomam Aquinatem*, comitem fuiſſe, & Euangelium de loco ſuperiore ceciniſſe: ac pulpitum ipſum ſeruant, quo ferunt vſum. Familiarem fuiſſe Principibus noſtris, illud conſtat: & *Aleidem*, viduam dicti *Henrici*, ad eum Pariſijs agentem ſcriptitaſſe, & conſilia vitæ dirigendæ petijſſe, atque accepiſſe.

FRANCISCANI à tergo adhærent, brachio fluminis diuiſi. Ipſi in memorijs habent (nam alij aliter:) ſed ipſis credimus, huc veniſſe quinquennio poſt *D. Franciſci* mortem, qui eſſet annus ∞.CC.XXXI. non diu poſt Dominicanos. Initio fuêre, qui *Gaudentes* vocantur: ſucceſsêre anno ∞.IↃ.II. qui *Coletani*: & poſt ſedecim deinde annos iſti, ex vero *Obſeruantes*. Cœnobium vetus eſt: chorus templi nouus, altus & illuſtris, ſtructus anno ∞.IↃ.XXXVI. & conſecratus IV. Nonas Iulij, quem vt Dedicationis templi diem ſollenniter nunc ſeruant.

AVGVSTINIANI cœperunt anno ∞.CC.LXIV. qui (ſicut & Franciſcani) ſtipe collatâ templum & ædificia ſtruxerunt.

Do-

BOGARDI fratres, olim Laici, vt appellamus, & texendo vitam tolerabant; certis tamen inter ſe legibus & communione deuincti. Fuêre ab anno ∞.CC.LXXX. vel antè. nam exſtat tunc Diploma *Ioannis* Ducis, recipientis eos in tutelam.

MARTINIANIS tenue principium ab *Henrico VVelléo* fuit, in Diui Petri Sacellano, anno ∞.CCCC.XXXIII. *Fratres* initio dicti. Aucti numero & opibus, quindecim circiter poſt annos, mutarunt inſtitutum, & *Canonici Regulares* facti, ex normâ Diui Auguſtini. Inter eos floruit, & famam ſtudijs ſcriptisq́ue fecit patruus meus maior, *Martinus Lipſius*: qui obijt in Eburonum terrâ, cœnobio, quod *Crucis-Lemum* dicunt, Præfectus: anno ∞.IↃ.LV.

CARTVSIANI cœperunt circa annum ∞.CCCC.LXXXIX. neque vnum auctorem operi inſcribunt. Alij alias cellas dederunt: ſed eminet *Ioannes Ouerhoſius* Antuerpienſis, Naſſouiorum Quæſtor. Fuerunt & duæ fœminę auxiliatrices, *Margareta, Eduardi* regis Angliæ ſoror, vidua noſtri *Caroli Audacis*; & *Maria Magdalena Hamalia*, vidua item *Guilielmi Croij*, vtraque pietate, & liberalitate in pios, inſignis. Eſt in hoc Cœnobio ſpectabilis Porticus, magnitudine & opere: nec ſcio an hîc, aut in finitimis locis, alia comparanda.

PATRES SOCIETATIS IESV, primùm duo venerunt circa annum ∞.IↃ.XLII. Pietas & eruditio ſtatim prouexit, plures acceſſerunt, & Collegium eſt factum: quod *Læuini Torrentij*, Epiſcopi Antuerpienſis, & amici noſtri, liberalitate mirificè auxit, qui moriens opes ſuas ei legauit.

CAPVCINI vltimi, & per medias turbas ingreſſi. *Iacobus Bayus* Theologiæ Doctor, piè & liberaliter accepit, aream ædificijs, & hortos, itemq́ue alia ipſe largitus aut ab alijs impetrans, *Conditoris* nomen meruit habere.

CAPVT XVII.

Fœminarum cœnobia, aut cœtus.

SVNT & Fœminarum ſacri cœtus, omni ſanctimoniâ & caſtimoniâ compoſiti: quæ precibus hymniſque Deum die & nocte venerantur ac placant. Sunt

BEGINAE, non propriè aut ſtrictè Religioſæ, ſed quę tamen eas ęmulantur. Æuum earum vidi in templi lapidibus ſculptum: *Anno* ∞.CCC.V. *hæc curia incepit.*

HOSPITALE magnum, ſiue Xenodochium, *Diuæ Elizabethæ* ſacrum. Inſtitutum ab *Henrico* illo *Tertio*, qui Dominicanos: & ſub idem ferè tempus.

ALBAE DOMINAE quę vocãtur, primùm fuêre *Conuentus pœnitentium, ordinis S. Mariæ Magdalenæ*. Mutarunt, & aſſumpſerunt *S. Victoris Pariſienſis*, anno ∞.CC.LII.

S. VRSVLAE in mediâ Plateâ, cœpit â priuatâ liberalitate *Eliſabethæ VVeſeliæ*, quæ vidua domos ibi in ipſo loco ſuas, & hortos, & vineas, legauit hoc fine: anno ∞.CCCC.XV. Sunt *Regulares*, & *Priori Bethlemitico* ſubiectæ.

GRISEAE SORORES, à leucophęâ veſte. Dicunt ſe à ducẽtis annis huc veniſſe, è cœnobio Thenenſi. Subſunt *Abbati Gertrudano*.

NIGRAE SORORES, ſuâ ipſæ induſtriâ ſurrexerunt. Vna aut altera cœpit, & curâ ægris impenſâ (nunc quoque faciunt) nummulos corrogarunt, domum emerunt. Aliæ iunctæ ſunt, in regulam *S. Auguſtini* tranſierunt anno ∞.CCCC.LXII. Templum paullò pòſt ſtruunt, quod conſecrauit *Libertus* Epiſcopus Berytenſis, anno ∞.CCCC.LXXVIII.

CLARISSAE, id eſt *D. Claræ* aſſeclæ, ordinis *Diui Franciſci*. Inſtituit nobilis matrona *Catharina Oppendorpia*, vidua *Ioannis Bloiſij*, Equitis, anno ∞.IↃ.XVI.

SVB-CASTRENSES, vt vocantur, Ordinis *Ciſtertienſis*: quibus conditor *Gualterus Templius*, vir nobilis: & acceſſit in partem eadem *Catharina Oppendorpia* iam dicta. Anno ∞.IↃ.XVIII. Abbatiſſam habent.

ANNVNCIATAE: quarum prima inſtitutio in Galliâ â *Ioannâ*, filiâ *Ludouici Vndecimi* regis, vxore autem *Ludouici Duodecimi*. Cui cùm diu ante regnum nupſiſſet, *Duci* adhuc *Aurelianenſi*; in ipſo regno, ſuaſu miniſtrorum, & ſuo ambitu, ne Britanniæ Ducatus abalienaretur, *Annam* eius Duciſſam vxorem cepit, hac dimiſſâ. Cauſſa diuortij, metus præferebatur, & quòd non ſponte duxiſſet: neque iſta oppoſuit, & libẽs ad alterius æternique Regis cultum ſe conuertit. *Ducatum Bituricenſem* donũ acceperat,

cuius fructibus ſe tolerauit, & alia pijs vſibus impendit. Inſtituit has Virgines, in honorem cultumque DIVAE VIRGINIS, anno ∞.IↃ.I. Diffuſæ ſunt in Belgicam, & Brugas venerunt: illinc huc pars earum traducta, faciente *Mariâ Hamaliâ*, de quâ dixi. Ingreſſæ primitus *viginti* ſunt, è quibus *ſex Brugenſes*, quæ regimen aut exemplum nouellis eſſent.

CAPVT XVIII.

Profana aliquot loca.

ABSOLVI. an & pauca in profanis opidi locis noto? ſed pauca. Ecce CVRIA iſta ſpectabilis eſt, ſiue Senatorum domus: tota è ſecto per artem lapide, figuris & emblematis variè ornata. Magnitudo iuſta eſt, ſymmetria belliſſima: & inſigne maiorum elegantiæ vel opulentiæ monumentum. Exteri cùm vident, laudant, an & inuident dicam? Strui cœpit anno ∞.CCCC.L. & intra decennium (ita notant) eſt abſoluta. Cauſſa ſtruendi, abominatio prioris Curiæ, illius infauſtę Foro veteri, vbi Patriciorum laniena, quam deſcripſi. Ab eo tempore abhorruerunt adire Senatores, & in Sagittariorum ædibus conuenerunt, donec hoc opus abſolueretur.

TVRRIS in mœnibus, longè conſpicua, quam *Impenſæ perditæ* vocant. Laterculo muri introrſum structi, lapide deinde candido veſtiuntur: rotundâ formâ, in altum æquabiliter ſurgit, non in alium (& hoc fine factam credo) quàm Speculæ vſum. Circumiecta enim ad *multa millia* paſſuum vndique detegit: & ſunt qui aſſerant Antuerpiam, ſereno die, ab acribus oculis videri. Structa eſt anno ∞.CCC.LXIIII.

CATARACTES pulchro & operoſo opere, in ipſo *Diliâ*, atque illi coërcendo, aut diſpenſando, anno poſt *Turrim* illam factus. Qui tamen ex inſidijs vrbem, meo æuo, pænè oppreſſit. Nam ecce, anno ∞.IↃ.LXXIII. cùm ingentes pluuiæ fuiſſent, & nix item ſoluta, VI. Idus Ianuarias, neglegentiâ Curatoris euênit, vt obijces parùm in tempore leuarentur, aquamque tranſmitterent. Stitit ſe amnis igitur, & magnâ mole intumuit, & mœnia iam ipſa æquabat; quæ iuxta Cataractem denique perrupit, & toto impetu vrbem inuaſit. Pecudes, & hominum quoſdam abſtulit, ædificia deiecit, libros corrupit, vt aliam ſupellectilem & penum ciuium omittam. *Guilielmus Canterus* noſter, in ſelectâ Bibliothecâ ſuâ ingens tunc damnum & mærorem accepit.

IVSTI

IVSTI LIPSI
LOVANIVM:
ID EST,
OPIDI ET ACADEMIAE EIVS DESCRIPTIO.
LIBER III.

CAPVT PRIMVM.

Initium Louanienſis Academiæ, & hic conditæ cauſa.

SED heus amici, an non ſatis iam vidimus, ſatis ſedimus, & ſatias etiam ſermonum vos capit? AVD. Nos? vt verſu tibi dicam,

Ante diem clauſo componat veſper Olympo.

At te ne fatigemus, illa cautio eſt. LIPS. Ergo ſurgamus, in vrbem vorſoriam capiamus. nam & Sol in meridiẽ inclinat. Deſcendimus, & in viâ iterùm eramus, cùm AVD. Vrbem habemus, ſed præcipuũ eius membrum, an animā dicam, omiſiſti, publicam Scholam, & quam *Academiam* ſolemus appellare. Animam dixi. quæ enim vita aut vigor ſine eâ huic opido ſit? quis adueniat, aut frequentet? Nos certè exteros non congeries hæc lapidum, aut pratorum colliumque adſpectus trahit; ſed Muſa & Minerua, quæ hîc ſedem habent, & tu earum ſacerdos Lipſi. Age, originem eius explica & progreſſum: quod nos aliosque iuuet nouiſſe. LIPS. Non hercules inuitus fecero: & quis ſermo magis me delectet? Miles caſtra aut prœlia, ruſticus agros & ſegetes loquitur: hæc mea caſtra ſunt, hic ager quem colo, hîc ſeges aliqua gloriȩ quam meto. Ordiamur. Cùm Louanium ſeditionibus, vt dixi, afflictum & paullatim vacuefactum eſſet, mercimonijs pleriſque in Angliam aut aliò dilapſis: miſeratio & cura Principem etiam noſtrum habuit primariæ vrbis inſtaurandæ, & aliâ aliquâ viâ frequentandæ. Hęc occurrit, quam in manibus tunc habebat. Præerat nobis *Ioannes* Dux, initi imperio: & cùm bella ceſſarent, artium amor ſubijt, & exemplum etiam, quod aliæ iam prouinciæ prębebant. *Coloniæ* enim & *Lutetiæ* Academia erat: cur non florens & copioſa hęc Belgica haberet? cur liberos ſuos magno impendio ad longinqua loca mitterent, prompto, ſub manu & oculis eos habere? Itaque voces iam & conſilia apud Principem: ac didici *Engilbertum Naſſouium*, in flagrante tunc gratiâ, & animi honeſtum, præcipuum auctorem fuiſſe, & *Ioannem* ad Academiam inſtituendam perpuliſſe. Vbi de re ſedit, de loco deliberatum eſt; & multi *Mechliniam*, aëre & munditie commendabilem, ſuggerebant: ſed vicit *Louanium*, præter miſerationis adſpectum, quem dixi, quòd ingenio loci hominumque non alia vrbs aptior otio ſtudiorum videretur. Et benè iudicaſſe, quis non iudicat? Situ quid ſalubrius, vel amœnius? Aër purus & ridens: loca paſſim vacua & delectantia, prata, agri, vineæ, luci, & rus, vt ſic dicam, in ipsâ vrbe. Mœnia conſcende, & perambula: quæ ſubiecta facies? cuius frontem animumque non explicet iſta mirabilis ſimul & delectabilis varietas? Hîc ſegetes, poma, vuæ creſcunt; hîc pecudes balant, aut mugiunt; ibi aues garriunt & cantillant. Iam pedes aut oculos extra mœnia effer. ſunt riuuli, aut flumen Dilia, vago flexu; ſunt villæ, aut Cœnobia; eſt ſuperbum illud Prętorium *Heuerléa*; arboreta, aut ſiluę intermixtæ; & vbique meræ locorum deliciæ. Nam de hominibus ciuibusque, quid prędicem? Solem non videre magis ad humanitatem & benignitatem factos. Appello vos, qui inſediſtis: probitatem & candorem vidiſtis, officia & alacritatem ad miniſtrandum. Itaq; mirabile, & verum eſt, velut Homericam loton hîc eſſe; & qui ſemel guſtarunt, vix auelli, aut auulſos deſiderare identidem & reſpectare. Hæc ipſi ſenſi-

ſenſimus, hæc ab alijs audiuimus: & ô ſalue amœna & amata nobis vrbs,

Saluete Athenæ noſtræ, Athenæ Belgicæ,
O fida ſedes artium, & fructu bona,
Lateque ſpargens lumen & nomen tuum!
Te Gallus, & Germanus, & te Sarmata
Inuiſit, & Britannus, & te duplicis
Heſperiæ alumnus. quàm frequens frequentia
Stipauit olim, & aduenarum copia!
Quæ minuit aliquid ciuicus, fateor, furor
Et Mars cruentus: ſed fuêre, quis neget?
Et fructus etiam apparet. ô quot millia
(Ita dico) protuliſtis inſignes viros,
Auxilia vel conſilia publicæ rei?
Quot Famæ in æde conſecraſtis nomina,
Perennibus victura ſcriptionibus?
Et porrò proferetis, & ſacrabitis,
Si donat aliquam mitior pacem Deus.
Donabit autem. vota vos modò & preces
Concipite, & in partem aduocate Virginem,
Patrona quæ veſtra audit, & Dei parens.

CAPVT II.

Martinus Quintus approbauit. Natalis Academiæ, & Lectionum.

SED hem, ne extra lineam me eijciat affectus. AVD. Sæpè ſic eijciat, & tu tales voces: ſed perge. LIPS. Decreto igitur iam de Academiâ, & de loco: viſum mittere legatos ad Pontificem, cuius veniâ & auctoritate opus erat ad inſtituendam grauiorũ artium Scholam. Præërat tunc Eccleſiæ *Martinus Quintus*, è gente *Columniâ*: id eſt, primariâ Latij familiâ; & quæ bello ac pace inſignia lumina rei Chriſtianæ dedit. Sed hic Pontifex bonarum etiam artium ſciens & cupiens erat: eoque faciliùs de Academiâ impetratum. Diploma datum eſt ſignatumque, anno ∞.CCCC.XXV. quod nobis conſtat, & hîc aſſeruatur: fruſtrà exteri ambigunt de anno ſequente. Poteſtatẽ faciebat amplam omne genus artium docendi, doctos producendi & titulis honoribuſque afficiendi: ſolâ tamen Theologiâ, reginâ ſcientiarum, exceptâ. Quid mouerit, neſcio: fortaſsè vulgare doctrinam eam & ſpargere, haud ex vſu cenſuit, neque campum nimis aperire diſputationibus & ſermonibus ſuper rebus diuinis. Quod tamen ipſe abnuit, ſtatim pòſt annuit *Eugenius Quartus*, quinto ipſo anno à Scholâ inſtitutâ: cùm ſuper hac re legatos ad eum *Philippus Bonus*, tunc noſter Princeps, miſiſſet. Nam *Ioannes* magno illi operi haud diu ſuperfuit; vix famam etiam, niſi ab eo, & diſcidio cum * vxore, habiturus. Sed à Diplomate primo impetrato, non ſtatim etiam lectiones habitæ, ne erretis: & reiectę eæ in annum ſequentem, id eſt *vigeſimum ſextum*, fuerunt. Quid ita? credo, quia Scholæ cathedris ſedilibuſque inſtruendę; quia Doctores eligendi; quia ipſa iuuentus conuocãda erat. quod fecit publico edicto *Ioannes*, & in eo inuitat exteros & indigenas ad nouam Scholam: *in quâ*, inquit, *Doctores & Magiſtri lecturas ſuas, quilibet in ſuâ facultate, & alios actus Scholaſticos, ſecundâ die menſis Octobris, incohabunt.* Ecce, auſpicalem diem videtis, ipſo Duce ſic adfirmãte: & hodie hæc Schola ſeruat, & illo exemplo, eo die lectiones quotannis renouantur, ſiue ipſo noſtrorum verbo, reſumuntur. Hoc ita verum videtur: tamen aliæ memoriæ, itemque diligens talium *Hadrianus Barlandus*, tradiderunt Septembri menſe initium factum, idque pridie *Natalem Diuæ Virginis*. Credo vtroſque vera dicere. ſed hos de auſpicijs primis loqui, id eſt, cùm velut in poſſeſſionem miſſi profeſſores ſunt, & oratio publicè habita eſt, magno Procerum conuentu (nam & id notant) perorante *Nicolao Prunio* Iuriſconſulto. Sed oratio tantùm: & lectiones dilatæ in ſequentem menſem, vt dictum.

* *Iacobâ, Hollandiæ Comite.*

CAPVT III.

Regimen Academiæ, Rector, Conſeruator, Promotor, Senatus. obiter & de Cancellario.

INITIVM Academię habetis: noſcite & faciem aliquã eius atque adminiſtrationis formam. *Rector* & *Senatus* ſunt qui regunt, & Dux *Ioannes* olim, monitu Pontificis, omne ius ſuum in eos contulit, ac liberam poteſtatem in Studioſos permiſit. *Rector* à Senatu Academico creatur, idque ſingulis ſemeſtribus, vt nunc res habet. Anteà reperio, trimeſtrem modò dignitatem fuiſſe, atque id duraſſe ad annum ∞.CCCC.XLVI. id eſt per viginti circiter annos. Atque inter primos illos lętis animi oculis vidi *Ioãnem Eeckboutium*, nobilem virum, è maioribus meis: qui patris mei auunculus maior, in Burgundicâ aulâ poſteà vixit obijtque. Magna eſt hæc dignitas, & ſplendorẽ ei dant Accenſi, ſiue *Bedelli*, vt vocamus: quorum vnus, prælato grandi argenteo ſceptro ſemper præcedit & ducit, famulis ſequentibus; interdum & *octo* præëunt, cum ſuis quiſque ſceptris, ſed in ſollenni proceſſione, aut die feſto. Obuertunt

uertunt omnes ora, uenerantur & cedunt: atque alius quiuis honor faſces huic ſubmittit. Dicámne etiam? ſed narrantium fide. aiunt *Carolum Quintum*, Imperatorem illum verè Auguſtum, cùm fortè hîc eſſet, loco ceſſiſſe, & latus Rectori texiſſe. Magna humanitas, ſi non debuit; magna, etiamſi debuit. Ampliùs, inſigne poteſtatis purpuram geſtat, & in humeros extenſam epomidem reijcit, cuius oræ pellibus variegatis prætexuntur. *Caputium* vocant, nec abs re: nam olim caput eo velare ſolent, & ſic geſtare. Hoc palàm liquet ex Pontificio diplomate, in quo Rector deſcribitur & ornatur: eſtque à Principum imitatione & exemplo, quorum talis ille olim cultus. Hic Rector, vt tetigi, ius omne in Scholaſticos habet, cauſſas audit, decîdit, mulctat, punit. Cui rei *Promotor* etiam eſt (ſic Prætorem noſtrum appellamus:) qui iubente aut conſentiente Rectore, neque aliter, manus inijcit, in cuſtodiam & vincula etiam ducit. Grandioris noxæ conuictos punit, vel capite, ſi viſum eſt. ſed rarò viſum: & omnis iſta iudiciorum ſeueritas in pecuniarias ferè mulctas deſinit; mitigatque crimen vel ætas adoleſcentiæ, vel & fauor qui ſtudijs debetur. AVD. Ita diſcimus. ſed inuiſum hoc *Promotoris* nomen vnde ductum? LIPS. Neque ego ſatis ſcio. an quia ius promouet, & lites intentat? vndeunde, de munere conſtat: & in eius qui vocibus nec Varro ſatis Latinos fontes indaget. Barbara multa ſunt, ab Italis aut Gallis inuecta: quod notare potuiſtis & in *Bedellis*, quos ſcitiùs alij putant dicere *Pedellos*. AVD. Alia etiam quæſtiuncula. recens ego à Batauis ſum: neque Rectoris ibi tam magna & mera poteſtas. Apud vos autem hoc ambigo. ſi ciuis cum Studioſo agat, aut contrà, quod forum aut iudex eſt? LIPS. Diſtinctè dicam. ſi ciuis agit, rei forum ſequitur, id eſt ad Rectorem venit: ſi ſtudioſus in ciuem, aliud huic rei tribunal repertum eſt, neque ad vrbanum aut ſecularem magiſtratum itur. Eſt enim *Conſeruator* (nomen illi, quia iura noſtra tuetur & ſeruat:) qui tribunal ſuum habet, & Adſeſſorem iuris peritum, ad quem cauſſæ hæ tales conijciuntur & aguntur. Imò licet ad eum è totâ Brabantiâ euocare, etiam æs aut aliud debitum petere: magno ſtudioſorum commodo, qui domo ſe, aut certè opido, non mouent. Quid ſi aliquis non pareat? dices. Scito igitur Eccleſiaſticum hoc tribunal eſſe, & ideò telum aut fulmen *Excommunicationis* poſſe exſerere: quod item Rector. Qui autem & hoc contemnunt, in eos Iudex à ſæculo aduocatur. Singulare hoc ius eſt, & olim ac nuper (ego vſus ſum, & ſcio) latè obtinuit: nūc peruicaciâ opidorum, quæ ſuos tuentur, itemque remiſſione aut frigore noſtrorum, reſtringitur: & cauſſas alias non dico. Si tamen ſic pergitur, breuî non niſi nomen & memoria eius erit. Huic muneri ſolet præfici aliquis Antiſtitum, & ferè *Abbas Gertrudanus*, qui in vrbe agit. Eſt & alius in Academiâ honos, ſuper illum *Conſeruatoris*, quem *Cancellarium* dicunt. Is iuriſdictione abſtinet, dumtaxat titulos & honores, exactis ſtudiorum ſpatijs, auctoritate Pontificiâ confert: dico *Magiſterij, Licentiæ, Doctoratus*, vt Academiarum mos nunc habet. Hoc munus vindicat *Præpoſitus Diui Petri*, & illo abſente *Decanus*: ac proximum à Rectore in conuentibus publicis locum tenet. Dixi regimen & capita: ſed *Senatum*, qui omnia adgubernat, quem appello? Quinque claſſes, ſiue vt loquimur *Facultates: Theologiæ, Iuris Canonici, Iuris Ciuilis, Medicinæ, Artiumque*. In has Doctores omnes veniunt, adſciſcuntur & aliqui non doctores, vt prudentia aut vſus ab ijs ſuadent: in illam autem *Artium* præcipuè Magiſtris. Hæc & *Decanum* habet, ſeorſim in conſeſſibus honeſtandum. Hic Senatus Rectorem, vt dixi, creat: idem omnia moderatur & temperat, & *Rector* etſi nomen magnum, tamen potentiâ ferè vt Venetorum Dux eſt, & à Senatu ſuo pendet.

CAPVT IV.

Halæ noſtræ, ſiue Scholæ publicæ: item Pædagogia, & Collegium trilingue.

HAEC adminiſtratio & regimen eſt Academiæ: quæ ſtudiorum ratio, fundamenta, aut adiumenta, dicam. Primùm, eſt publicus locus, vbi tres primariæ ſcientiæ docentur, *Theologia, Iuriſprudentia, Medicina*: prima, inferiùs; ſupernè duæ reliquæ; & ſunt auditoria in vniuerſum quinque. Ædificium vetus eſt, nec huic vſui primò ſtructum: ſtructum autem lanificibus, cùm ij in flore eſſent, anno ∞. CCC. XVII. quod duplex inſcriptio parietibus inſerta docet. Vocant *Halas*, vt ſolent iſta hominum aut mercium receptacula: liceret Latinè *Baſilicas* dixiſſe. Vt autem nunc vſus eſt, *Athenæum* appellemus; & huic rei, id eſt audi-

auditioni præcipua membra adaptarūt. Scitis etiam me ibi docere, & Hiſtorias aut antiquitates explicare. Sed præter hunc locum, qui liberis auditionibus ſeruit (nemo enim adigitur) ſunt etiam *Pædagogia* quattuor, vbi ſtrictior diſciplina, & pueri vel adoleſcentes in primis artibus, atque ipsâ Philoſophiâ maximè, inſtituu ntur. Egredi, aut abeſſe, ſine veniâ non fas: & præceptores ius ſuum tenent, & tempus non temerè diſpenſant. Sunt ea quattuor, *Lilium, Falco, Caſtrum, Porcus:* ita enim nomina ab inſignibus ſuis habent. Denique tertius eſt locus, linguarum notitiæ deſtinatus, quem à re vocant *Collegium trilingue:* nam *Hebraica, Græca, Latina* illîc præceptores ſuos habet. Alio nomine *Buſlidianum* dicitur, nimirum ab auctore *Hieronymo Buſlidio*, Præpoſito Arienſi, gratioſo apud *Carolum Quintum* viro, & qui moriens opes ſuas in hos ſtudiorum vſus reliquit. Viros aliquot inſignes, & Profeſſores habuit: inter eos *Petrum Nannium*, qui alios poſt ſe, vt meum iudicium eſt, reliquit, & fortaſſe relinquet. At nunc iacent ibi omnia & ſilent: heu tempora, an & heu iudicia dicam? ſed refræno. AVD. Non ego, & publicum deſiderium votumque eſt, præſertim Græcæ linguæ. Quando habebimus? LIPS. Tempeſtiuitas exſpectanda eſt: tamen & ego eos qui præſunt hortor intendere, & il-

De [illegible]. lud Tertulliani ſeriò cogitare: *Litteraturam, inſtrumentum eſſe ad omnem vitam.* Vetus etiam verſiculus eſt,

Διπλῶς ὁρῶσιν οἱ μαθόντες γράμματα.

Qui litteras didicêre, bis tanto vident.

CAPVT V.

Collegia alendæ iuuĕtuti, Theologiæ, Iuris, miſcella.

PERGAMVS. nam & aliud Collegiorum genus eſt, vbi non tam docetur, quàm alitur iuuentus, & ſubſidia ſtudiorū in certos annos habet. Pulchrum inuentum, & quod in Angliâ magnificè vſurpatur: neque credam in orbe terrarum ſimile eſſe, addam & fuiſſe. Magnæ illîc opes & vectigalia: verbo vobis dicam? vnum *Oxonienſe* collegium (rem inquiſiui) ſuperet vel decem noſtra. At nos plura, & ſparſa habemus: primumque omnium inſtituit, quod *Theologorum* dicitur, *Ludouicus Rijckius*, vir hîc Patricius & Principis Quæſtor. Ipſe, inquam, inſtituit anno ∞.CCCC.XLII. ſed alij auxerunt, & fundamentis ab eo iactis, vt ſic dicam, ſuperſtruxerunt. Diuiſum eſt, & vt facilius regimen eſſet, alterum factum, quod *Paruum* appellant. Accepi *Beſſarionem* Cardinalem (ô magnum in Græcis virum!) hîc fuiſſe, & hoſpitio exceptum, memoriam ſui reliquiſſe, Biblia manuſcripta. Id fuit anno ∞.IↃ.XIII. cùm Legatus à S. Sede in Belgium eſſet. Eminet iiſdem Theologię ſtudijs dicatum, *Collegium Pontificium*, ab auctore *Hadriano Sexto*, poſteà Pontifice: ſed cùm cœpit, Decanus hîc in æde Diui Petri erat. Alij etiam auxerunt; & induſtriâ ac probitate Præſidum incrementa cepit, ac nunc capit. Alia ſunt, ſacrata ſacris etiam ſtudijs, ſed minora: & ſatis ſit in deſcriptione vrbis, breuiculo inſerüiſſe. At in Iure primum fuiſſe opinor, quod *Diui Iuonis* titulo dedicarunt, & *Collegium Iuris* appellarunt. *Robertus à Lacu* præcipuus auctor, alijque deinde ſtudij eius Anteceſſores, anno ∞.CCCC.LXXXIII. Succeſſit *quadriennio* poſterius *S. Donatiani.* quod nomen ita habet, quia primus auctor, *Antonius Haueron*, Præpoſitus eius ædis *Brugis* erat. Ille cœpit, & domum ac vectigalia aliqua dedit, ſed tenuiter: poſteà *Ioannes Carondeletus*, Epiſcopus Panormitanus, apud Cæſarem gratioſus, reparauit, ornauit, auxit, ſic luculentè, vt meritò alter conditor habeatur. Eſt & tertium *VVinckelianum*, Iuri dicatum, etſi (quod mireris) à Doctore medico *Ioanne VVinckelio*, anno ∞.IC.LII. Ab his exemplis alia ſucceſſerunt, aut & quædam præiuerunt: ſed longum ſit referre, nec poſſim niſi referre. Duo tamen ſunt ædificijs conſpicua, *Sabaudianum*, & *Dalianum:* atque illud iuuentute etiā frequens ſatis eſt, & floret; hoc modicè, ſed ob ſplĕdorem Princeps ſibi in Palatium lêgit, & huc veniens eò diuertit. Quid ſileo? nouū iſtud *Leodicenſe?* pecco. Etſi enim perfectum non eſt, tamen affectum, & ſurgit auſpicijs Ser^mi ERNESTI BAVARI, magnanimi Principis, & litterarum velut parentis. Inter magna erit, ſumma manus ſi imponitur, & multam frugem SEMINARIVM hoc feret: vt imponatur voueo, & hanc quoque gloriam faueo Eburonum amicæ genti.

CAPVT VI.

Vetus Academiarum ſpecimen in Oriente, itemque Aethiopiâ, Africâ, Nouo orbe.

DE Academiâ, mei iuuenes, alia non habeo quæ vtiliter dicam. AVD. At ego, quod quæram. Scire lubet, & ſæpè cupido fuit,

A. Heuerléa, Prætorium.
B. Bancum, cœnobium.
C. Mons caluariæ.
D. Friederbeka, cœnobium.
E. Parcum, cœnobium.
F. Silua Heuerleënſis.
1. Porta Arſchotana.
2. Porta Dieſthemienſis.
3. Porta Thenenſis.
4. Porta Parcenſis.
5. Porta Heuerleënſis.
6. Cataracta maior.
7. Cataracta minor.
8. Porta Bruxellenſis.
9. Porta Vinearum.
10. Turris impenſæ ſuperuacuæ.
11. Porta Mechlinienſis.
12. Arx ſiue Burgus.
13. Commendataria S. Ioannis Baptiſtæ.
14. Duodecim Apoſtoli. Xenodochium.
15. S. Martini cœnobium.
16. Sancta Genoueua. Xenodochium.
17. Sanctæ Catharinæ ſacellum.
18. Sanctæ Mariæ exterioris ſacellum.
19. Sanctus Nicolaus. Xenodochium.
20. S. Mariæ Viſitationis ſacellum.
21. S. Quintini templum, parochia.
22. Collegium Viglij Zuichemi.
23. Beginagium.
24. Nigræ ſorores, cœnobium.
25. Carthuſia, cœnobium.
26. Sacellum S. Crucis.
27. Capucini, cœnobium.
28. Annunciatæ, cœnobium.
29. Alexiani fratres.
30. S. Iacobi, parochia.
31. S. Laurentius. Xenodochium.
32. Prætorium, PLACET.
33. S. Margaritæ
34. Collegium V
35. S. Vrſulæ cœ
36. Bogardi, nun
bium.
37. Vinea S. Ma
38 S. Gertrudis,
39. Porta lapidea
40. S. Spiritus p
41. S. Michaëlis
42. S. Quintini p
43. Lupina porta
44. Molaria port
45. Pratenſis por
46. Franciſcanor
47. Bieſtenſis po
48. Leidenſis po
49. Caſtrenſis p
50. Caſtrum, pa

VM.

ſacellum.
aulxianum.
nobium.
: Fliederbekenſes, cœno-

iæ, cœnobium.
parochia & cœnobium.

orta.
porta.
porta.
.
a.
ta.
um porta.
rta.
rta.
orta.
dagogium.

51. Auguſtiniani, cœnobium.
52. Albæ Dominæ, cœnobium.
53. Clariſſæ, cœnobium.
54. S. Donatiani collegium.
55. Patres Societatis Ieſu.
56. Atrebatenſe collegium.
57. Dalenſe collegium.
58. Seminarium regium.
59. Collegium Theologorum duplex, Maius & Minus.
60. S. Annæ collegium.
61. Sacellum S. Antonij, vulgò Clericorum.
62. Pulchra Diua Virgo.
63. Lipſij domus.
64. Franciſcani, cœnobium.
65. S. Barbaræ ſacellum.
66. Dominicani, cœnobium.
67. Peelſianum collegium.
68. Magnum Xenodochium.

69. S. Eligij ſacellum.
70. S. Petri parochia.
71. Collegium trilingue.
72. Curia Senatorum.
73. Hallæ, ſiue Athenæum.
74. Lilium, pædagogium.
75. Vicus artium.
76. Collegium Sabaudiæ.
77. Collegium Iuris.
78. Falco, pædagogium.
79. Collegium Winckelianum.
80. Collegium Pontificium.
81. Porcus, pædagogium, & Standonck collegium.
82. Cranendonckij collegium.
83. Drutij collegium.
84. Hauterlé collegium.
85. Collegium Leodicenſe.
86. Collegium Diuæi.

NAZIONALE
NAP

fuit, an & antiquitùs in Græciâ aut Latio Academiarum iſte mos, & tali diſciplinâ atque exercitio habita iuuentus? LIPS. Fuit, & non fuit. Loca habuiſſe ſtudijs deſtinata, id verum eſt; talibus ſtudijs haud prorſus, neque hac item facie aut formâ. Longiùs repetam, & peregrinabor paulliſper, iucundâ recordatione, per orbem terræ. In Oriente, vnde omnia bona & pulchra, reperio Academiam in Iudæâ fuiſſe, quæ *Dabir* dicta, &

Ioſue c. xv. & xxi.

priùs vocabatur *Cariatſepher*, id eſt *ciuitas litterarum.* Græca Biblia, Τὸ δὲ ὄνομα Δαβείρ. ἦν πόλις γραμμάτων τὸ πρότερον. Sed & opidatim prætereà Scholas habebant, quas ſuo nomine *Batte Midras* vocabant (à peritis ſic accepi) inſtituendæ pueritiæ. In Ægypto olim *Saïs* & *Heliopolis* fuêre, & artium ibi doctores Sacerdotes. Homerus eò diſcendi cauſsâ, Solon, Thales, Plato, alij iuerunt: & ſacræ litteræ palàm, *Moyſen inſtitutum omni diſciplinâ Ægyptiorum*: ergo loca fuêre, vbi docerentur. Inter quæ *Alexandria* poſtmodum eminuit, & iam à conditore illo cœpit. Multa exempla, ſed illuſtre de *Iulio Cæſare*: qui cùm poſt Pompeij necem eò veniſſet, τὴν πόλιν περιιὼν, ait

II. Ciuil.

Appianus, τὸ κάλλος ἐθαύμαζε, καὶ τῶν φιλοσόφων μετὰ τοῦ πλήθους ἑστὼς ἠκροᾶτο: *vrbem circumiens, mirabatur pulchritudinem, & ſtans inter plebem Philoſophos audiebat*: nempe in publicis auditorijs & gymnaſijs. Sacras etiam ibi litteras ab antiquo floruiſſe, Euſe-

Lib. v Eccl. Hiſt.

bius Cæſarienſis docet, vbi de *Pantæno. Docebat is*, inquit, *Alexandriæ*, ἐξ ἀρχαίου ἔθους τοῦ διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνεστῶτος, ὃ καὶ παρ' ἡμᾶς παρατείνει): *cùm ex antiquo Schola illic conſtituta eſſet ſacrarum litterarum, quæ & ad noſtra tempora peruênit*. Viguit & Medicina, ex Ammiano, & quidem eximiè: *adeò*, inquit, *vt pro omni experimento ſufficiat medico, ad commendandam artis auctoritatem, ſi Alexandriæ ſe dixerit eruditum.* Oſtendit idem ſcriptor, *in eâdem vrbe doctrinas varias ſemper floruiſſe*: donec *Aureliano* imperante ciuilibus diſſidijs concuſſa, *amiſit regionis maximam partem, quæ Bruchion appellatur, diuturnum præſtantium hominum domicilium.* Igitur is locus fuiſſe videtur, vbi auditoria, & domicilia doctorum: etſi mox reſurrexiſſe iterùm ſtudia oſtendit. Certè Gregorius Nazianzenus, ἐργαστήριον πάσης παιδείας, *officinam omnis doctrinæ*, appellat: & diu pòſt (id eſt ante annos CCCC. & quod excurrit) *Beniaminus* Iudæus ſcribit, *ſe extra vrbem ædificium vidiſſe magnum & ſpatioſum, quod fuiſſe dicebatur Ariſtotelis* GYMNASIVM, *Alexandri præceptoris: in quo* VIGINTI *ferè Scholæ ſunt, à* TOTIVS ORBIS *hominibus olim frequentatæ.* De Ariſtotele, remitto: reliqua veritatem habent. Iam in alio Oriente, item Scholæ. De *Indis*, certum eſt Brachmanas & Gymnoſophiſtas fuiſſe, & cœtus ſuos docendi diſcendique habuiſſe. Manent hodieque, & nomen ipſum *Brachmanum* durat. At in *Iaponiâ*, *Bonzij* ſunt: & ij magnos diſcentium cœtus in primarijs opidis habent, & legi, qui cum Pariſienſi aliquâ Academiâ componant. Quid in Africâ? omitto *Abyſſinos*, quos qui nuper luſtrarunt, aiunt iuuentutem litteris & Philoſophiâ imbui, & nouo nobis more, ad Scholas ire in elephantis. Sed de viciniore *Africâ*, certum eſt olim ſtudia viguiſſe, & vel *Carthago* illa Romæ æmula dicet. Apuleius atque alij de eâ: ſed de ſuo etiam æuo Auguſtinus: *Duæ vrbes litterarum Latinarum artifices, Roma atque Carthago.* Iam diu pòſt lego, in Mauritaniâ *Al-manzorem* regem, ijs propagandis, in opido *Maroco* ſuperba ædificia inſtituiſſe: de quibus *Ioannes Leo* teſtis atque arbiter oculatus: *Templum eſſe, quo maius vix reperiatur in toto orbe: in cuius Porticu centum circiter librariorum officinas, itemque alias totidem è regione fuiſſe. Prætereà, Collegium ibi nobiliſſimum, in quo triginta Aulæ, ſiue Atria, & in medio vnum ampliſſimum: vbi legere publicè ſolent, dum vrbs ea, & ibi litteræ, florebant.* Sed hæc omnia periiſſe, vel certè vacua & ſine vſu, iam ſuo æuo (*Leonis Decimi* Pontificis) fuiſſe: & quod reliqui, *Feſſam* migraſſe. *In hac ipsâ Feſſâ, ducentas ferè numerari Scholas, quarum quælibet ſummam habet ampliſſimæ Aulæ: & in ambitu diſpoſiti gradus, quibus pueri ceu ſedilibus vtuntur.* Dicit prætereà, & *publicas Scholas* eſſe, quas alitertamen non deſcribit. Item, notabile: præmia fuiſſe etiam Poëtis. atque eos ſolere, certo anni tempore (quamdiu reges ex *Marinorum* familiâ imperarunt) in regiam venire, ibi carmen è loco eminentiore, præſente rege alijſque, vt in theatro recitare: & qui victor iudicatus eſſet, *equo inſigni donari, item ancillâ fœminâ, centum aureis, & veſte quâ rex indutus tum fuiſſet. Ceteris etiam omnibus, qui certaſſent, quinquaginta aureos adnumeratos.* Conſiderate, magnus ingeniorum honos & excitatio fuit: vbi in noſtro æuo aut orbe reperienda? Quid etiam? ad Nouum orbem ibo? Sanè ibi barbaries: ſed tamen Lupus Gomara.

apud

apud Mexicanos lego, *Scholas in Templis fuiſſe; & ad eas, diuites præſertim nobileſque, filios ſuos miſſitare ſolitos ab anno ætatis quinto: vbi à præceptoribus ſuis docebantur, coërcebantur, neque egredi fas erat. Et ad vſum iuuentutis huius, terræ & agri erant, è quibus fructus & annonam colligebant.*

CAPVT VII.

Idem in Græciâ, Aſiâ, Italiâ, & Romæ.

AD notiora, & propiora venio. Et de *Græciâ*, quis ambigit? aut quis neſcit, acceptâ ab Orientalibus doctrinâ, non ibi ſolùm proſeminaſſe, ſed in Aſiam, Italiâ, Galliam, Hiſpaniam, Siciliam propagaſſe? Ita res eſt: & vbicumque Græcanicæ coloniæ, cœtus ſtatim & exercitia doctrinæ. In ipsâ Græciæ *Bœotiâ*, vetuſtam Scholam reperio *Mycaleſſi*: quam Thucydides fuiſſe oſtendit Peloponneſiaco bello. (Lib.vii.) Narrat vrbem eam ex improuiſo à Thracibus captam, & inter clades præcipuam fuiſſe, quòd ἐπιπεσόντες διδασκαλείῳ παίδων (ὅπερ μέγιστον ἦν αὐτόθι, καὶ ἄρτι ἔτυχον οἱ παῖδες ἐσεληλυθότες) κατέκοψαν πάντας: *incidentes in ludum litterarium (qui* MAXIMVS *ibi erat, & pueri etiam paullò antè ingreſſi) omnes interfecerunt.* Sed hanc & alias vetuſtate, opinor, certè celebritate & gloriâ, *Athenæ* ſuperarunt. de quibus Iuſtinus: *Litteræ ac facundia, & hic ciuilis ordo diſciplinæ, velut* TEMPLVM *Athenas habent.* Adeóque ſuper reliquam Græciam fuerunt, vt Philo ſcitè ſcripſerit: Ὅπερ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη, ἐν ψυχῇ λογισμὸς, τοῦτ' ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι: *Quod pupilla in oculo, in animâ mens ſiue ratio, hoc in Græciâ Athenæ.* Atque alius breuiter, Ἑλλάδος Ἑλλάδα, *Græciæ Græciam*, eas dixit. Hanc vltrà laudare aut deſcribere, ſit Soli lucem dare: fatum eius deplorandum eſt, quòd iamtum *Syneſij* tempore (Ep.cxxxvi.) (ſub Arcadio & Honorio vixit) *nil niſi mellis ferè opifices illic agerent*, bonâ omni arte in exſilium pulsâ. Nunc autem vicus eſt, & pauculæ etiam domus. Poſt Athenas, *Rhodus* in famâ & frequentiâ maximè fuit: & celebres in Aſiâ vrbes, *Epheſus, Tarſus, Mitylene*, & quas longum ſit numerare. In Italiam venio, atque ibi ſtatim *Thurij* occurrunt. quorũ legiſlator magnus ille *Charondas*, inter alia ſciuit, τῶν πολιτῶν τοὺς υἱεῖς ἅπαντας μανθάνειν τὰ γράμματα: (Diod.l.xii.) *Ciuium* OMNES *filios diſcere litteras.* Et quia videbat fore, vt pauperes inopiâ fortaſſe non poſſent; amplius ſtatuit, *vt è publico ciuitatis ærario honoraria præceptoribus ſoluerentur.* Digna lectu, quæ in laudem eius inſtituti Diodorus prudenter adiungit. Occurrit in eâdem Italiâ *Heraclea, Metapontus*, & *Croto*; vbi Pythagoras etiam ille (ait Liuius) *cœtus habuit iuuenum, æmulantium ſtudia doctrinæ.* Iam in Italiâ interiore *Faliſci* fuerunt, & nota eorum Schola perfidiâ magiſtri, & generoſo Camilli facto. Nec longè *Gabij*: quò, vt ad publicum ludum, ablegatos Romulum & Remum Dionyſius ac Plutarchus faciunt, ibique *inſtitutos Græcanicis litteris, item muſicâ, & tractatione armorum.* Quid *Tuſculi*? Liuius apertè, in Dictatoris Romani ingreſſu, *ludos litterarum ſtrepuiſſe diſcentium vocibus.* Sed ipſa iam *Roma* me vocat, illæ Athenæ, vt ſic dicam, noſtri Occidentis. Ea enim vrbs, poſtquam ipſa litteras accepit, ſtatim vnà cum imperio diffudit & ſparſit in has omnes terras. Accepit autem paullò poſt Punicum primum bellum; cùm *L. Liuius poëta docere fabulas Romæ cœpit*: (Agellius lib.xvii. Noct.c.vii.) & ſub idem tempus *ludum aperire, ac mercede Grammaticam docere Sp. Caruilius, qui libertus Sp. Caruilij erat, eius qui primus Romæ ab vxore diuertit.* Ita palàm Plutarchus in Romanis Quæſtionibus, & Caruilij huius æuum (ex Agellio, Valerio, alijs) eſt quale iam dixi. Tamen Suetonius in hac pugnare videtur: qui libello *De Grammaticis*, vbi in ætatem eorum inquirit, *Primus*, inquit, *quantum opinamur, Grammaticæ ſtudium in vrbem intulit Crates Mallotes, qui miſſus ad Senatum ab Attalo Rege, inter ſecundum ac tertium bellum Punicum, ſub ipſam Ennij mortem.* Pugnare, inquam: ſed *opinari ſe*, dicit, ſignificatque alios aliter tradidiſſe. Id quidem eius æuum *ſexaginta* ampliùs annis poſterius ſit: nec mihi perſuadeat Suetonius, cùm & *Næuius* fabulas diu antè dederit, & verſus ſcripſerit *Ennius*: & probabile, cùm fructus iam eſſent, inſtitutores, &, liceat ita dicere, cultores fuiſſe. Minùs à priore ſententiâ *Licinius Porcius* abit, cuius hi verſus:

Punico bello ſecundo, Muſa pennato gradu,
Intulit ſe bellicoſam in Romuli gentem feram.

Significat celeri paſſu, & velut curſu, Muſam & litteras tunc ingreſſas: & ita fuit. AVD. Quid ergo? non iam antè Romæ ludos palàm Liuius agnoſcit, vbi de Virginiâ? (Lib. iii.) *Virgini*, inquit, *venienti in forum (ibi namque in tabernis litterarum ludi erant) miniſter Decemuiri manum iniecit.* Idem Dionyſius: & ſuprà, loca à te laudata. LIPS. Ludi fuêre, ſed

ſed litterarij, id eſt in quibus legere & ſcribere, nec vltrà, docebantur. Ij doctores, *Grammatiſtæ* Græcis dicuntur, nobis *Litteratores*: at *Grammatici* nomen honeſtius, & plura complectitur, & Poëtas atque Hiſtoricos illuſtrat & docet. Ij Latinè *Litterati* appellabantur. Qui ſtatim ſub bellum Punicum ſecundum Romæ ſic increuerunt, vt *temporibus quibuſdam* (verba Suetonij) *ſuper viginti Grammaticorum celebres Scholæ fuiſſe in vrbe tradantur.* Addit, *ne clariſſimos quidem viros abſtinuiſſe, quò minus & ipſi aliquid de eâ arte ſcriberent.* Neque longè pòſt *Rhetores* & *Philoſophi* Romæ: denique omne genus doctrinę, quod ingenuum hominem deceret. AVD. Iterùm de Rhetoribus ambigo. nam in Chronico Euſebiano diſertè: *Primus Quinctilianus publicam Scholam Romæ, & ſalarium è fiſco accepit:* idque in æuo Domitiani. LIPS. Quid velit Euſebius, non planè ſcio. ſi de *publicâ Scholâ*, id eſt in quâ publicè doceretur; errat, & Suetonius reuincit, qui de *Epidio Rhetore*: *Ludum docendi aperuit, docuitque inter ceteros M. Antonium, & Auguſtum.* Idem in pluribus alijs certum verumque eſt, publicè docuiſſe: vel ipſum Suetonium in *claris Rhetoribus* vide. Sed hoc opinor Euſebium voluiſſe, quòd publicè data ei Schola fuerit, itemque ſalarium: at alij priuatim alibi ludum aperiebant, & mercedes à diſcipulis capiebant. Sanè *Veſpa-*
Cap. XVIII. *ſianus* (vt idem Suetonius de illo) *primus è fiſco Latinis Græciſque Rhetoribus annua* * *centena conſtituit.* Atque inter iſtos primos, potuit Quinctilianus eſſe. Honorem quidem *Iulius Cæſar* diu antè habuerat: ſed honorem.
* Bis mille & quingentos Philipp.
Iul. c. XLII. atque is (iterùm Suetonius) *omnes medicinam Romæ profeſſos, & liberalium artium doctores, ciuitate donauit.* Ciuitate, ſed non ſtipendio: obſeruate. Primus ergo Veſpaſianus, ſed Rhetoribus: addidit *Philoſophos* M. Antoninus Pius, & liberalitatem etiam per prouincias diffudit. *Rhetoribus & Philoſophis*, ait Capitolinus, *per* OMNES PROVINCIAS, *& honores & ſalaria conſtituit.* Quæ ſalaria prouincialia (nam in vrbe Veſpaſiani ſtatutum fortaſſe tenuit) fuiſſe *ſexcentos Rom. aureos*, ſiue Latinè efferendo, * *ſexagena ſeſtertia*, obſeruauit doctiſſimus Caſaubonus è Tatiano. qui philoſophos auaritiæ increpans, *tantum*, inquit, *à contemptu opum abſunt*, ὥστε παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτησίους χρυσοῦς ἑξακοσίους λαμβάνειν τινάς: *vt à Romano Imperatore quidam illorum ad ſexcentos annuos aureos accipiant.*
* Nobis mille quingenti Philippei.

Quidam, neque opinor omnes: & Luciani notabilis locus eſt, qui huc facit. In *Eunucho*, vbi Philoſophos ſolens ſugillat, ait obijſſe diem aliquem ex Peripateticis doctoribus, in cuius locum alij (inter eos eunuchus quidam) ſubrogari contendebant. Nec immeritò, inquit. *nam ſtipendium grande ab Imperatore conſtitutum erat ſingulis Philoſophorum generibus*: & quod illud? *decem millia drachmarum in ſingulos annos.* Ecce, minus illo quod è Tatiano dictum eſt: & ſunt hæc ſaltem Romano ſermone, * *quadragena ſeſtertia.* Variaſſe igitur videntur, & certum eſt: ſiue ab ingenio Principum, ſiue à meritis doctorum. Inter quos ſiquis excellens, longè amplius ſanè, ſed extra ordinem, capiebat. Tale de Eumenio, qui vel * *ſexcenta* videtur tuliſſe. Ipſe in *Oratione pro Scholis* profitetur, *ſalarium ſe accipere à liberaliſſimis* * *Principibus, in ſexcenis millibus nummûm.* Et ea dictio ac ſcriptio ter iteratur, in vetuſtis etiam libris. Cur diffidimus, aut reſcribimus? Laudat *liberalitatem* Principum: & ipſe antè in dignitate Palatinâ, & *Magiſter memoriæ* fuerat; atque extra ordinem electus Scholæ huic inſtaurandæ, cur non plus aliquid, imò largiter, acceperit? Alij tamen *ſexagena* hîc reſcribunt (quem dixi, Caſaubonus:) alij ad vnam donationem referunt, Eumenio ipſo (qui *Salarium* appellat) abnuente. Vtcumque hoc habuit, olim ijs honores & præmia: atque illud ab *Hadriano* beniġniſſimè, quòd *Doctores, qui profeſſioni ſuæ inhabiles videbantur* (æuo, aut morbo) *ditatos honoratoſque à profeſſione dimiſit.* O bonum factum! & cur non, vt militibus, emerita ſua ijs eſſent? Manſerunt ſtipendia iſta ad Symmachi æuum (*Valentiniani, Theodoſij, Arcadij* Principum:) cùm rebus labentibus, artiumque etiam contemptu, *Romanæ iuuentutis magiſtris*, inquit, *detracta ſunt ſubſidia ſollennis alimoniæ.* Quæ tamen poſteà reſtituta dicas: certè ſub *Athalarico* Gothorum rege habuerunt, cuius pulcherrima & digna legi epiſtola eſt apud Caſſiodorum, iubentis *ſine deductione ea ſolui, & ſemeſtribus etiam ſingulis.* O Gothos iam non barbaros! & alia multa laudabilia eorum tunc legas.

* Mille Philippici.
* Quindecim millia Philipp.
* Diocletiano & Maximiano.
Sym. lib. X. ep. XXXIII.
Lib. IX. Epiſt. XXI.

CAPVT VIII.

Idem in Prouinciis, & Galliâ noſtrâ: nec tamen eadem planè cum hodiernis Scholis facies.

ROMAE igitur iſta: ſed ſtatim à capite in reliqua imperij membra hæc cura & amor diffuſa. Ecce in Hiſpaniâ, quæ inter primas Prouinciarum adita & intrata Romanis, probabile *Emporijs, Rhodæ, & Sagunti* fortaſſe fuiſſe: quæ opida Grecanicæ originis, cur non inſtituta & artes habuerint Grecorum? Et vt non ibi, certè *Oſcæ* (quæ duplex fuit, in Tarraconenſi & Bæticâ: ſed hanc ego Bæticæ accipiam) *Oſcæ*, inquam, *ludum publicum Græcis Latiniſque litteris Sertorius*, animoſus ille exſul, *aperuit, & Hiſpanorum eò nobiliſſimos liberos conduxit, inſtituit, ſtipendiis è publico datis.* Dilertè hoc factum eius Plutarchus prodit, & laudat: & quid facturum talem in pace autumemus, qui iſta in bello; quid Principem aut potentem, qui exſul concepit? At Suetonius etiam hanc diffuſionem indicat, & ad Galliam noſtram mox deriuat. *Tradunt*, inquit, *L. Apuleium* (Grammaticum) *ab Eficio Caluino Equite R. prædiuite quadringenis annuis conductum ad docendum. Nam in prouincias quoque Grammatica penetrauerat, ac nonnulli de notiſſimis doctoribus peregrè docuerunt, maximè in Galliâ Togatâ.* Apuleius ille inter primos Grammaticos fuit: & extra Romam alibi docuit, tali illâ mercede annuâ, quam corruptè legi tamen mihi eſt certum. Nam ſcribendum, *quadragenis*: qui ſunt ipſi *mille Philippei* noſtri. Alia ſumma exorbitat, & eſt equeſtris cenſus. Addit Suetonius in *Gallia Togatâ* increbuiſſe: & verum eſt, ac pulcherrima ibi ingenia, *Catullus, Liuius, Plinij, Tacitus* noſter: ſed & *Mediolanum* ſcholam ſtatim aperuit, quę grandis pro vrbe fuit. ad quam & *Diuus Auguſtinus* docendi cauſsâ euocatum ſe ſcribit, *impertitâ etiam publicâ euectione*: id eſt, curſu publico, & eius gratuitâ exhibitione. Iam in eâdem Galliâ, quis neſcit *Maſſiliam* fuiſſe, illam, vt Tacitus dixit, *ſtudiorum magiſtram*? Quis *Auguſtodunum, Burdigalam, Toloſam*? & locis pluribus *viguère ſtudia*, ait Ammianus, *laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, & Eubages, & Druidas.* Ad quos vltimos, ait Cæſar, *magnus adoleſcentium numerus concurrebat, diſciplinæ cauſsâ.*

Lib. v. Confeſſ. cap. IIII.

En, veſtigia vbique Academiarum, & ab antiquo: ſed ſæuitiâ temporum deinde, & barbarie inuadente, oppreſſa. adeò, vt laus hæc *Carolo Magno* ab Annalium ſcriptoribus iure tribuatur, vindicaſſe doctrinam, & litteras in Galliam poſtliminio reduxiſſe. Ille enim *iterùm à Româ artis Grammaticæ, & Computatoriæ, magiſtros ſecum adduxit in Franciam, & vbique ſtudium litterarum expandere iuſſit. Ante ipſum enim Dominum regem Carolum, in Galliâ nullum ſtudium fuerat liberalium artium.* Ab illo auctore Pariſienſis Schola, mater pænè dicam ceterarum: etſi *Bononia* antiquior eſſe iactat, & à *Theodoſio* Imp. ſed documentis parùm certis. Et loquor iam de Scholis, in hunc ferè noſtrum morem diſpoſitis & ordinatis. Quæ, incredibile eſt, quàm in Germaniâ pullulauerint: & illa regio, in quâ, Taciti etiam ætate, *litterarum ſecreta viri pariter ac fœminæ ignorabant*, pænè plures nunc Academias habet, quàm reliqua Europa vniuerſa. Sed ſatis ſit huius excurſus: & de hodiernis Academijs ſeorſim etiam libri exſtant: eos videte. AVD. Exſtant: ſed in formâ & ordine an veteres illæ cum noſtris conuenerint, nondum à te dictum. LIPS. Scilicet non conueniſſe. Illæ Eloquentiam & Philoſophiam, duo præcipua ſtudia habebant: noſtræ Theologiam, Iuriſprudentiam, Medicinam. Illæ doctores nullos, niſi à re & merito, ſciebant: noſtræ titulos & honores ſuos habent, ac donant. In diſcipulis etiam, Collegia aut alimenta non video: niſi quòd obiter in *Alexandri Seueri* vitâ apud Lampridium, *Doctoribus auditoria & ſalaria decreuiſſe, & diſcipulos cum annonis, pauperum filios, modò ingenuos, dari iuſſit.* Sanè ibi annonæ & alimenta pauperum ſunt, ſed neſcio an poſt ipſum (imò non puto) diuturna. Fuit & Alexandriæ *Muſeum*, ſed viris doctis inſtitutum: pulcherrimo inuento, & quod dilaudaui ac propoſui in libello *De Bibliothecis*. At cui bono? pauci legunt, pauciores attendunt: & mihi credite, pigere incipit ſalutarium monitorum, quæ ſuggerimus, quo, niſi conſcientiæ, fructu? Neglectus optimarum rerum eſt, imò contemptus: & breui de bonis honeſtiſque licebit dicere, *Vixerunt.*

Annales à Pythæo editi.

CA-

CAPVT IX.

Loca ſuburbana percurſa, & deſcirpta, id eſt tria Cœnobia.

SED finem denique ſermoni noſtro imponamus: nec vos vltrà abducite, rogo quæſoque. Nam ad plenam vrbis deſcriptionem ſuburbana dumtaxat iſta loca pertinent, quæ breuiter perſtringam. Eſt *Bancum* illud, quod videris ad læuam, ipſâ viâ Bruxellenſi, teli iactu à portâ. Cœnobium Virginum eſt, Ordinis *D. Auguſtini*: & auctorem habet *Henricum Primum* Ducem, cuius Diploma aſſeruant, datum anno ∞. C. XCVII. Inter alia, peculiari inſtituto, obligantur iudicare de Leproſis: & iudicatos recipere atque alere, qui ſunt quidem Louanienſes aut Heuerleenſes. Numerum nouenarium non excedunt, & promiſit Dux *Ioannes* non vltrà ſe nominaturum, anno ∞. CCCC. XXII. Princeps nouus, priuſquam Louanium intret, illîc quoque iuramentum ad altare *S. Georgij* ſolet edere, & precibus nuncupatis, dono aliquo honeſtare. Vlteriùs *Fliederbeka* eſt, cui vicini iam fuimus, Ordinis *D. Benedicti* cœnobium, quod auctorem præfert *Godefridum Primum* Ducem anno ∞. C. XXV. Filia &, vt ſic dicam, tradux eſt Cœnobij *Afſligmienſis*, quod è ſuis quoſdam miſit, formandæ diſciplinæ. Extremis his temporibus Oeconomiæ laude non floruit: acceſſit & à bellis calamitas, & denique (ruinas vidiſtis) pulcherrima ædificia pleraque & templum ipſum ignis abſumpſit. Nunc in vrbe agunt, & præeſt *Abbatis* titulo *Liebertus Chalonius*, vir genere nobili, idemque cum probitate & modeſtiâ induſtrius: & conatur attollere, Deus vires & ſucceſſum donet. Iam è regione hîc noſtri *Parcum* videtis, item cœnobium, ſed Ordinis Præmonſtratenſis. Nomen habet ab ipsâ re & vſu, quem antè præbuit. fuit enim *Viuarium*, ſiue locus clauſus, alendis feris ad delectationem Principum, quod genus *Parcos* noſtri & finitimi dicunt. *Godefridus* ille idem, quem dixi, paullò poſt *Fliederbekam* inſtituit, & locum hunc ad meliores vſus, vt ipſe in Diplomate fatetur, vertit. Vocauit eò ab vrbe Lauduno Galliæ *Præmonſtratenſes*, quorum celebris tunc pietas & eruditio: & operam egregiam Antuerpiæ, atque alibi, nauauerant contra *Tancelinum* hæreticum, qui venena opinionum variè in Belgicâ ſpargebat. Factum anno ∞. C. XXIX. quinque circiter annis ante mortem ipſius *Norberti, Magdaburgenſis Archiepiſcopi*, qui Ordinem hunc Præmonſtratenſem inſtituit, condiditque. Abbas primus fuit *Simon* quidam: & ab eo *viginti tres* alij, vſque ad *Theodoricum Tuldelium*, qui mitræ geſtandæ ius à Pontifice impetrauit. Vir hic non pius ſolùm, ſed prudens fuiſſe legitur, multa in amplificationem loci feciſſe: atque idem carus *Carolo Audaci*, & mox *Maximiliano Auſtrio*, Principibus noſtris, & conſilijs eorum mixtus. Succeſsêre alij ad hoc æui circiter triginta: & plerique omnes, diuino quodam beneficio, laudabiles, legum & diſciplinæ tenaces, in œconomiâ etiam boni. Præêſt nunc *Ioannes Drutius*, ab ijſdem alijſque laudibus æſtimandus. Amœnus hic locus eſt, ſiluâ, piſcinis, riuo, pratis delectabilis: & ſtudioſos ſæpè ad ſe trahit.

CAPVT X.

Heuerléa breuiter laudata, & luſtrata.

SED quàm magis *Heuerléa* iſta, quæ nunc ſe aperit, & pergentibus pulchrâ facie occurrit? O videam, & fruar te, noſtræ deliciæ! ô inſiſtamus, & fixo pede atque oculo, pænè dicam oſculo, libemus! Hæc eſt *Heuerléa* olim dicta, *Heuriam* nunc compendio vel mutilatione appellant: & *Dominium* ſiue Toparchia, non *Baronatus*, vt nunc titulus eſt, fuit. Sed potens ſatis Dominium, & *Berthemium, Eegenhoniam, Siluam-Merdaliam, Altam-Heuerléam*, aliaque finitima, ad ipſas vrbis portas habuit ſubiecta. Domini ſe inſcribebant, *Cubicularios Ducis Brabantiæ*: habuitque veteri ſtemmate & propagine proprios ſuos, vſque ad *Ranzonem Grauium, Henrici* generum; quo defuncto, emit *Antonius Croyus*, inter prudentes & opulentos Principes cenſendus, & qui magnâ apud *Philippum Burgundum* gratiâ, valdè familiæ ſuæ decus ſtabiliuit vel auxit. Ille enim & *Comitatum Bellimontanum*, cum opido; item *Ceruiam*, egregia ſanè membra, adiunxit. Obijt ipſe anno ∞. CCCC. LXXVII. At in *Baronatum* Heuerléa poſteà tranſijt, cùm *Philippus Croyus* primus *Dux Areſcotanus* eſt inſtitutus. Sed prima igitur emptio ab *Antonio*; ornatus & cultus deinde, à *Guilielmo Croyo*: quod cla-

clarum apud nos nomen eſſe ſcitis, & meritis ſuis illuſtre. Ille eſt, qui pro *Carolo Quinto*, poſteà Auguſto, in ſacro fonte ſpopondit; ille, qui eiuſdem iuuentæ rector & moderator datus; ille, qui Hiſpanijs præfuit; ille, qui pace & bello omnia apud magnum hunc Cæſarem fuit. Prudentiâ & virtute inſignis, ſed & felicitate notabilis, quòd ad extremum vitæ æquabili gratiâ vel auctoritate viguit: neque vel alienus liuor, aut Principis frigus, minuit vel detraxit. Itaque magnas opes vel relictas à maioribus, vel partas à ſe habuit: ſed neque ijs, neque potentiâ, niſi in publicum bonum vel ornatum vſus, hîc atque alibi egregia monumenta reliquit, alter *M. Agrippa*, vt cum adſimili viro componam. Cùm enim liberos non haberet, etſi in iuuenili & nobili coniugio *Mariæ Magdalenæ Hamaliæ*; multa ſibi ſuiſque ſtruxit, plura Deo, & in vſum religionis aut ſacrorum. Alia nunc omitto, ſed ab eo ecce pulcherrima hæc Arx, etſi opere (mors enim interuênit) imperfecto: ab eo templum & cœnobium hoc amplum Cæleſtinorum, quod vxor perfecit. Nam obijt, dum curis publicis intendit, in Germaniæ *VVormatiâ*, menſe Maio, anno ∞. IↃ. XXI. cuius defuncti corpus relatum, * *Areſcoti* primò ſepultum eſt, mox in hoc templo, chori medio, vbi & monumentum ſuperbum & titulos eſt videre. In latere etiam ad parietem, veram eius in tabellâ effigiem. Neque defuncto amorem & honorem *Carolus* noſter non exhibuit: imò ipſe exſequijs interfuit, & raro in Cæſaribus exemplo, funus deduxit & honeſtauit. Ille igitur auctor præcipuorum operum: ſed ecce Illuſtriſſimus & Excellentiſſimus qui nunc præeſt, *Carolus* primus *Dux Croyus*, & quartus *Areſchotanus*, immane quantum auxit & ornauit. Deus bone, quot ille opera ſtruxit, quæ apparent, & non apparent? multa enim terrâ conduntur: & valles ſuſtulit, & montes deduxit; & quidquid hîc viarum, arborum, ſepium, fontium, viridariorum, hortorum eſt, illi auctori inſcribendum. Omitto ædificia quæ fecit, cœpit, aut concepit: quibus perfectis, credite, non erit in Europâ prætorium quod iure ſe anteponat. Quò maximè facit facies ipſa loci, à Deo & naturâ ſic amœna. Ecce inter modicè decliues colles Arx iacet; flumen Dilia prætercurrit à fronte; à tergo *Fura* riuus; tum prata, agri, ſiluæ, pulcherrimo adſpectu recreant animum & diffundunt. Quid fontes, vias, & manu facta, aut facienda dicam? Quin videte in hac Tabulâ & diſcite: quam ipſe ille Princeps delineari iuſſit; & eſt expreſſa tota *Heuerléa*, qualis eſt, aut qualem mente deformauit. Videte.

* Quem locum in *Marchionatum* attolli curauerat.

Inſerenda hîc Tabula HEVERLEÆ.

Satis

1. Porta opidi, quæ Heuerleënſis dicitur, quia huc ducit.

2. Porta noua, quæ Baronatum Heuerléæ à ditione Louanienſi ſeparat.

3. Pulcherrima Via, quæ ab ipſo opido, recto limite, aduſque ſiluulam & fontium receptacula, ſiue caſtellum aquarum, ducit. Longa eſt paullò minùs mille paſſus, lata pedes XL. ad libellam æquabilis, & inter montes aut colles, altos alibi ad viginti pedes, depreſſa & complanata. Margines ſepibus viuis clauduntur, in parte muris: tiliis arboribus adſitis vtrimque obumbratur. Egregium, & regium opus, vt verbo dicamus.

4 Parcum ſiue Viuarium, quod feris eſt deſtinatum.

5. Via, Wauriam municipium verſus.

6. Riuus, qui à Parcenſi Cœnobio in Diliam manat.

7. Piſcinæ, numero ſeptem, ſuaui aſpectu & opportuno ſitu, inter decliues agros, & veſtitos arboretis colles.

8. Silua Heuerleënſis, magna, venatibus apta.

9. Domus & receptaculum venatorum.

10. Area ſubiecta, itemque riuus & piſcinæ.

11 Silua Merdalienſis, lata, diffuſa.

12. Dilia flumen.

13. Prata adſita.

14. Fura riuus, cuius curſum in præcipuâ parte opus & manus direxit: eumdem per prata deriuauit, piſcibus aut piſciculis receptaculum & cuſtodiam.

15. Agri arui, & prata.

16. Hortus pomorum.

17. Limes ad flumen, nucetis alibi conſitus.

18. Templum Parochiale Heuerléæ, antiquum.

19. Agri arui.

20. Viuarium cuniculis aut lepuſculis, itemq; Columbarum.

21. Domus in vſum nobilium domeſticorum, itemque aduentorum.

22. Via, quæ ad Siluam Heuerleënſem tendit.

23. Area ante Equile.

24. Ipſum Equile, & area interior.

25. Area ante Arcem, lata & pulcherrima, vtrimque arboribus, ambulacris & xyſtis clauſa.

26. Tiliæ arbores diſpoſitæ.

27. Hortus prunorum, perſicorum, & id genus.

28. Hortus florum, cum ſuis flexibus & Labyrinthis.

29. Fons qui altè ſubſiliens marmoreo labro duplici excipitur.

30. Pergulæ, topiario opere, grandes: occultæ aquæ aut ſiphones in iis, qui ingredientes fallunt & inundant: monticuli item ſiue rupes è topho, ſilice, teſtis conchiſque marinis, miran-

dâ arte. Vertebrâ motâ, molæ molunt, auiculæ cantant, aqua adſtantes ſpargit: alia, cum oblectatione miranda.

31. Fons publici vſus.

32. Hortus ceraſorum, varij generis.

33. Via arboribus limitata, ad Cœnobium.

34. Hortus holerum, & herbarum edulium.

35. Fons in eo item è marmore, & tali vaſto labro.

36. Pergulæ, Labyrinthus, & fons.

37. Via & arbores adſitæ, iuxta flumen.

38. Idem ante Cœnobium.

39. Templum, & cœnobij multiplex ædificium: in quo viginti quattuor religioſos eſſe oporteat, ex lege & ſcito teſtatoris: ſed iniuria temporum, itemque hominum incuria, diminuerunt.

40. Hortus religioſorum.

41. Area Cœnobij.

42. Collegium, quod deſtinatum, vt parua Academia, Lectionibus aut diſſertationibus, in gratiam Principis & aduentorum.

43. Hortus Cœnobij.

44. Aula inferior Cœnobij, & piſcinæ.

45. Hortus pirorum Cœnobij.

46. Agri arui.

47. Prata.

48. Agri arui.

49. Parcum, ſiue locus clauſus in ſiluâ, ad feras.

50. Arboreta, fons primarius & ſcaturigo, item piſcinæ.

51. Arx ipſa, domicilium Principis: ſuperbum opus, ſi perfectum.

52 Fons in eâ pulcherrimus, altè ſaliens, & labris marmoreis exceptus; ſtatuis ornatus.

53. Foſſæ circum arcem, latæ, profundæ, nitidâ aquâ plenæ.

54. Hortus voluptatis.

55. Molendinum duplex: frumentis frangendis, & ſecandis lignis.

56. Venatorum domus, & Falconariorum.

57. Area ponè Arcem.

58 Prata.

59. Foſſæ minores, vel Elices è riuo Furâ.

60. Viæ & adſitæ arbores, itemque ſepes.

61. Agri Arui.

62. Communes agri.

63. Via, quæ Bancum cœnobium ducit.

64. Ipſum Bancum.

65. Via regia; quâ Bruxellam itur veniturque.

66. Porta Bruxellenſis.

[library stamp]

Satis vidiſtis, imò non ſatis (quis enim faſtidiat?) locum amœnitati & Muſis factum. Has addo, quia ipſe Illuſtriſſ. Princeps impẽdia ſua & curas eò confert. Deus donet perficere, donet ipſum & ex eo poſteros frui. En & Epigrammatium quod olim luſi

IN HEVERLEAM.

MAESTA ô Belgica noſtra, tolle vultus,
Tolle, & lumine lætiore luſtra
Magni PRINCIPIS *hoc opus, ſacratum*
MVSIS ET VENERI, *& venuſtiorum*
Quidquid eſt hominum. ſuperba gaude
His adaucta Palatijs & Hortis,
Hiſce Fontibus, hiſce & Arboretis,
Xyſtis, Limitibusque, & Ambulacris.
O diſpar facies vetuſtiori!
Antè ſcabra loca hæc, & abſque cultu
Horrida, ardua, iniqua, ſabuloſa:
Nunc quàm ſplendida, quàm polita rident?
Ades GRAECIA *tu vetus, vetuſque*
Ades ROMA: *mea, ecce,* BELGICA *audet*
Se conferre, an & auſit anteferre?

Sed iam pedem in portam ponimus: benè eſt, venite rectà ad ædes meas, prandebimus vnà, & miſcebimus alios ſermones. Quid ſubducitis? tu, inquam, *Rubeni*, tu *Santene*, tu *Vvene*, tu *Del-Plani*.

Lubet ſubtexere hunc SCAZONTEM, quẽ ſuper inclinatione Vrbis ſcripſi.

LOVANIVM loquitur.

VRBS vrbium fuiſſe glorior quondam,
Lumen decuſque Belgicæ, & caput regni
Quod à Lothario inclytum trahit nomen.
Quàm lata muris, & frequens fui tectis?
Quàm denſa ciue? ſicut æther hic ſtellis.
Nam multi honeſti & nobiles ſuam ſedem
Iſtic habere, multa plebs ſuam ſedem.
Vulgus Mineruæ ſacrum & æmulum lanam
Tractabat & texebat, exteris mercem.
Quid nobiles? ferocis ij magis Martis
Pulli audiebant, bella & arma poſcebant.
Meus ille ciuis (credet hoc ſequens æuum?)
Domi foriſque claritudinem & nomen
A Marte peperit: ille adoreas crebras
Eques pedeſque patriæ tulit terræ.
Germanus hunc miratus, acer & Gallus,
Pugnax ſimul Britannus. & quid hæc iacto?
Hunc Aſia vidit terra, vidit Aegyptus,
Et axe vidit altero ferox Liuo,
Itemque Lithuanus, & Scytha, & Moſcus.
Sunt vera, & hæc fuiſſe glorior quondam;
Sed heu, fuiſſe: iam quid eſſe me dicam?
Ludibrium ſtatus prioris & fati,
Vmbramque ſomniumque floris antiqui.
Huc me redegit contumacia, & fœda
Seditio, ab impotente plebe concita
Semel iterumque. quod luit quidem magno
Suo ipſa damno, pulſa, cæſa, & afflicta:
Sed & ego ſenſi. ſolitudo nam vaſta
Mox inſecuta: quam fugare dum Princeps
Parat Ioannes, *nobile hic Athenæum*
Inſtituit: & res hæc habere ſucceſſum
Iam cœperat, iam cœperamque florere,
Cùm ciuica, ecce, bella, triſtia heu bella,
Iterùm dederunt infrequentiam priſcam.
Heu fata rerum! abite, & alta ſpirate:
En illa cecidi ego alta, nec caput tollo
Lumen decuſque Belgicæ, & caput quondam.

FINIS.

APPROBATIO.

Hoc Iuſti Lipſij Hiſtoriographi ac Profeſſoris Regij de Louanio ſcriptum ſi emittatur in lucem, poſterioris æui hiſtorijs multam adferet lucem. Datum Louanij, 28. Septemb. 1605.

Guilielmus Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus & Archiducalis librorum Cenſor.

A01 1467452

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google